TÜRK VE DÜNYA ÜNLÜLERİ ANSİKLOPEDİSİ

KİŞİLER ● DÖNEMLER ● AKIMLAR ● YAPITLAR

ANADOLU YAYINCILIK

CİLT 9

ANADOLU YAYINCILIK A.Ş. adına sahibi: Nazar BÜYÜM

Genel Yayın Yönetmeni: Prof. Dr. Oya KÖYMEN

DANIŞMANLAR: Nuri AKBAYAR, Prof. Dr. Cevat ÇAPAN, Memet FUAT, Doç. Dr. Güney GÖNENÇ.
KOORDİNATÖRLER: Renan AKMAN, Ayşe BABAKUŞ, İsmet Zeki EYUBOĞLU, Zeynep KINIK, Hasan KURUYAZICI, Hülya POTUOĞLU.
KOORDİNATÖR YARDIMCILARI: Çiğdem KARABAĞLI, Muzaffer ÖKTEM, Özer ÜSTEL.
YAZI VE ARAŞTIRMA: Sumru AĞIRYÜRÜYEN, Uygur EROL, Barışta ERDOST, Meltem ESENYEL, Elvan GÖKÇE, Nurdan GÜRBİLEK, Semra İZGÜ, Muhittin KARKIN, Kâmil KASACI, Turgut KUT, Tülay ÖZDEMİR, Sertaç SEZGİN, Tarık SİPAHİ, Gül ULKAT, Füsun YARAŞ.
SON OKUMA: Dr. Üstün ALSAÇ
SEKRETERLİK: Seval DEMİREL, Hüsniye ÖZDEMİR, Songül ÖZDEMİR, Gül ŞİRİN, Sabriye YAMAN

9. CİLDE YAZILARIYLA KATILANLAR:

Ferda AKLAR
Bülent AKSOY
Doç. Dr. Ömür AKYÜZ
Erdal ALOVA
Prof. Dr. Ali ALPASLAN
Birsen ALSAÇ
İbrahim ALTINSAY
Feridun ANDAÇ
Fahri ARAL
Haşmet BABAOĞLU
Levon BALIKÇIOĞLU
Haluk BARIŞCAN
Doç. Dr. Cem BEHAR
Ayşe Nil BORAHAN
Prof. Dr. Korkut BORATAV
Dr. Nejat BOZKURT
Dr. Reşit CANBEYLİ
Gökçe CANSEVER
Cengiz ÇANDAR
Turgut ÇEVİKER
Tamer DEMİRALP
Doç. Dr. Arda DENKEL
Dr. Alan DUBEN
Nureddin ELHÜSEYNİ
Hakan ERDEM
Süha ERGAND
Beril EYÜBOĞLU
Ali GÜNGÖR
Emel GÜNSÜR
Celal GÜRBÜZ
Hüseyin HAYDAR
Emin İGÜS
Kemal İSKENDER
Erdoğan KÂHYAOĞLU
Kurtuluş KAYALI
Prof. Dr. Fikret KORTEL
Murat KURAL
Doç. Dr. Nilüfer KURUYAZICI
Doç. Dr. Günay KUT
Zihni KÜÇÜMEN
Prof. Dr. Yavuz NUTKU
Celil OKER
Dr. Güntaç ÖZLER
Fatih ÖZTAN
Doç. Dr. Saliha PAKER
Dr. Osman SENEMOĞLU
Samih RIFAT
Tunç SOYER
Necdet SAKAOĞLU
Yusuf TAKTAK
Sacit TAMEROĞLU
Cem TAYLAN
Dr. Hıfzı TOPUZ
Dr. Selçuk TÖZEREN
Doç. Dr. Mete TUNÇAY
Ayşe TÜTÜNCÜ
Doç. Dr. Gürel TÜZÜN

İdari Sekreter : A.Canset AKSEL
Grafik Tasarım : Yavuz KÖSEMEN, Erkal YAVİ
Teknik Yönetmen : Yavuz KÖSEMEN

Teknik Servis: Müge ACAR, Nevzat AKKUŞ, Saliha BİLGİNER, Şemsettin BOSTANCI, Nimet ÇOBANCAOĞLU, Sefa ESENYEL, Dursun HATKO, Bekir POYRAZ, Nevzat ŞEN, Nuriye YILDIRIM, Eyüp YILDIRIM, Zuhal YOLGUN, Bülent YOLGUN.

Dizgi: Anadolu Yayıncılık A.Ş. Dizgi Birimi
SİYAH-BEYAZ BASKI: Milliyet Yayın A.Ş.
RENK AYRIMI VE RENKLİ BASKİ: Ana Basım Sanayii A.Ş.
DAĞITIM: Hürriyet Holding A.Ş.

ANADOLU YAYINCILIK
Büyükdere Cad. Ucyol Mevkii. No:93 Maslak-İstanbul

Her hakkı saklıdır. Yazı ve fotoğraflar izin alınmadan yayınlanamaz, kullanılamaz.

PHİLON [Larissalı]
(ykş. İÖ 140-87)

Eski Yunan, filozof. Karneades'in kurduğu Yeni Akademia'nın yönetimini eline alarak geliştirmeye çalışmıştır.

Teselya'nın Larissa kentinde doğdu, Roma'da öldü. 116'da Atina'ya giderek Karneades'in kurduğu Yeni Akademia'da felsefe ve retorik okumuş, Kallikles'in öğrencisi olmuş, 110'da okulun yönetimini eline almıştır. Pontus Kralı Mitridates'in Yunanistan'a karşı giriştiği savaşlar yüzünden, İÖ 88'de Roma'ya gitmiş, ve orada ölmüştür.

Philon'a göre felsefenin görevi gerçeğin açıklığa kavuşturulmasıdır. Ancak, bu konuda, Stoa öğretisinin yöntemi elverişli değildir. Çünkü gerçek kendiliğinden vardır. Bu nedenle, nesneler doğrudan doğruya kavranabilir. Nesneler duyularla kavranır. İnsan doğru ile yanlışı, kesin ölçülerle, ayırt edecek durumda değildir. Doğru olanın özüyle bilgi ayrıdır. Bilgide olanaklılık kesin olmayışın kanıtıdır. Evrende algılanamayan, yeterince bilinemeyen nesneler vardır. Philon, bir yandan Stoa öğretisini eleştirir, bir yandan da Yeni Akademia'nın bilgi sorununu doğruluk-yanlışlık karşıtlığı içinde çözmeye çalışır.

Philon'un üzerinde, önemle durduğu, ikinci sorun ahlakla ilgilidir. Ona göre ahlak, felsefenin temel konularından biridir ve bunun çözümü filozofun benimsediği yönteme dayanır. Filozof, ahlak karşısında, bir hekim gibi davranmalıdır. Hekimin biri sağlığı bozulanı sağlığa kavuşturmak, öteki de olumsuz etkileri ortadan kaldırmaya çalışarak, hastayı kuşkudan kurtarmak gibi iki görevi vardır. Filozof ise insanı yanılgıya götüren, olumsuz eylemlere iten ahlak bilgilerinden arındırır, bu konuda doğru ve erdemli yolu gösterir. Bu işlemde erdem yolunu tutmak kişiyi iyiye, erdemden uzaklaşmak kötüye yöneltir. Hastaya verilen yanlış, yanıltıcı bilgiler ahlakta kötünün, sağlığa kavuşturucu olanlar da iyinin simgesidir.

• BAKINIZ: AUGUSTINUS, CICERO, KALLİKLES, PLUTARKHOS.

PHİLOPONUS, Johannes
(485-555 ?)

Anadolulu filozof. Aristoteles'in felsefesini yorumlamış, Yeni-Platonculuk'a karşı yazdığı eleştirilerle ün kazanmıştır.

Anadolu'nun Kapadokya bölgesinde, Kasarca'da doğdu, bir söylentiye göre İskenderiye'de öldü. Önce Yeni-Platonculuk üzerinde çalışan Philoponus, sonra Platon ve Aristoteles'in yapıtlarını incelemiş, bir süre doğduğu yörede felsefe ve dilbilgisi okutmuş, daha geniş kapsamlı çalışmalara girişmek amacıyla İskenderiye'ye gitmiştir. Dilbilgisi alanındaki çalışmaları nedeniyle, düşünce tarihinde, "gramerci" olarak da nitelenir.

Philoponus'un felsefeye değin çalışmaları biri yorum ve açıklamalar, öteki eleştiriler olmak üzere iki öbekte toplanır. Yorum ve açıklamaları Platon, Aristoteles felsefeleriyle ilgilidir. Bunlar, daha sonraki çağlarda, bu iki Yunan filozofunun görüşlerinin yayılmasında etkili olmuştur. Eleştiri türünde olan yazıları ise Yeni-Platonculuk'la ilgilidir. Bunlarda diyalektik bir yöntem kullanarak, Plotinos ve ardıllarının savlarını çürütmeyi amaçlar. Aristoteles'le ilgili yorumlarında, Aristotelesçi filozofların görüşlerini sıralayarak eleştirir, özellikle Aristoteles'in etkin anlık konusundaki düşüncelerinin yanlış anlaşıldığını ileri sürer.

Philoponus'un fizik sorunlarına yönelik açıklamalarında Aristoteles'in devinme kuramından yola çıkarak, bunun doğal gerçeklere aykırı düştüğünü vurgular, yalnız tinin ölümsüzlüğünün doğruluğunu onaylar ve Tanrı'nın evreni yarattığı görüşünü benimser.

Philoponus'un Platon ve Aristoteles'le ilgili açıklamaları Orta Çağ Aristotelesçiliği üzerinde etkili olmuş, yeni tartışmaların başlamasına olanak sağlamıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Kata Proklo peri aidiottotos kosmo*, 529, ("Evrenin Sonsuzluğu Konusunda Proklos'a Karşı").

PHOTİOS
(820-891)

Bizanslı tanrıbilimci ve din adamı. Felsefe ve tanrıbilim sorunlarının çözümünde matematikten yararlanmanın gereğini savunmuştur.

Constantinopolis'te (İstanbul) doğdu, 891'de öldü. Soylu ve varlıklı bir ailedendi. Tanrıbilim, felsefe, matematik, mantık, retorik ve doğa bilimleri öğrenimi gördü. İmparatoriçe Theodora'nın kızkardeşinin kayını olması nedeniyle, saray çevresine girdi, kısa süre içinde yükseldi. İmparator III. Mihail'in "Muhafız Taburu"nda görev aldı, halife Mütevekkil döneminde, Bağdat'a elçi olarak gönderildi, 857'de İstanbul Patriği olarak görevlendirildi. Roma Kilisesi'ne karşı uzun süreli, tartışmalara girişti, sonunda başarısızlığa uğrayınca, ölünceye değin bir manastırda yaşadı.

Photios, düşüncede, olgu ve yararın gerekliliğini savunmuş, felsefe, tanrıbilim ve doğa bilimlerini ilgilendiren sorunların açıklığa kavuşturulmasında matematiksel yönteme dayanmanın önemini vurgulamıştır. Ona göre Kuşkuculuk'un ortaya çıkmasına yol açan duyumlar, nedensellik ilkesi, dış evren olayları matematik verilere dayanılarak incelenmeli, her türlü varsayımdan uzak kalınmalıdır. Çünkü Kuşkuculuk, sağlam bir düşünce yöntemine bağlanmaz, duyuların yanıltıcı durumundan, değişikliğinden yola çıkarak sorunları çözümlenemez ortama sürükler. Photios bilim, felsefe, tanrıbilim, tıp ve edebiyatla ilgili görüşlerini sergilediği *Myriobiblion* ("On Bin Kitap")

adlı yapıtında, karşılaştırmalı eleştirinin de örneklerini verir, onu bir düşünce tarihi niteliğinde ortaya koyar. 280 Yunan yazarının düşüncelerini içeren bu yapıtın üç bölümü şiir türündedir. Bu yapıt, düşünce tarihi bakımından, uzun süre önemli bir kaynak olarak ilgi görmüştür.

• YAPITLAR (başlıca): *Myriobiblion*, (ö.s.), 1601, ("On Bin Kitap").

PHRANTZES, Georgios
(1401- ?)

Bizanslı devlet adamı ve tarihçi. Anılara dayalı vakayinamesi ile Bizans'ın son yıllarına ışık tutmuştur.

Georgios Phrantzes (Sphrantzes) 30 Ağustos 1401'de Constantinopolis'te (İstanbul) doğdu, 1478'den sonra Korfu Adası'nda öldü. II.Manuel'in ve daha sonraki imparatorların hizmetinde çalıştı. Patras, Selimbria ve Mistra valiliklerinden sonra 1451'de büyük *Logothete* (Bizans sivil yönetimin başı) oldu. İstanbul'un Osmanlılar tarafından alınması üzerine bir süre tutsak kaldı. 1454'te kaçmayı başararak Mora Despotu Thomas'ın hizmetine girdi. Daha sonra Korfu Adası'na geçti ve 1468'de bir manastıra çekildi. Burada tuttuğu günlüklerden de yararlanarak 1413-1477 arasındaki dönemi kapsayan vakayinamesini kaleme aldı.

Palaleolog hanedanının İstanbul ve Mora'daki son yıllarına ilişkin güvenilir bilgiler içeren vakayinamesi, Osmanlılar'a ve Latinler'e karşı belirgin bir nefret duygusu taşımaktadır. Bununla birlikte olaylara yaklaşımda insancıl bir tutum benimsediği ve her şeyin Tanrı'nın lütfuna bağlı olduğuna inanan geleneksel tarih anlayışından bir ölçüde sıyrıldığı görülmektedir. Bazı kaynakların *Chronikon Minus* adını taşıyan vakayinamesinin genişletilmiş bir devamı olarak gördükleri *Chronikon Maius*'un Macarius Melissenus tarafından derlendiği sanılmaktadır.

• YAPITLAR (başlıca): *Chronikon*, (ö.s.), I.Berker (yay.), 1838.

• BAKINIZ: DUCAS, KHALKOKONDYLES.

PIAF, Edith
(1915-1963)

Fransız, şarkıcı. Üstün yorum gücüyle *chanson* türünün en başarılı örneklerini vermiştir.

19 Aralık 1915'te Paris'te doğdu, 11 Ekim 1963'te aynı kentte öldü. Asıl adı Edith Giovanna Gassion'dur. Evlilik dışı bir çocuk olarak dünyaya geldi. Bir süre anneannesi ve dedesiyle birlikte kaldı, onlardan şarkı söylemeyi öğrendi. Ancak bu sırada katarakt geçirdiğinden gözleri kör oldu. Daha sonra, bir genelev işletmekte olan babaannesinin yanına gidince, tedavi için parasal olanak bulundu ve yeniden görmeye başladı. Küçük kardeşi Simone ile sokaklarda şarkı söyleyip dans ederek yaşamını kazanmaya çalıştı. 1935'te Louis Leplée adında bir kabare sahibi tarafından keşfedilince Piaf (serçe) adını alarak kabare şarkıcısı oldu. İlk konserini 1936'da verdi ve büyük başarı kazandı. 1940'larda söylediği şarkılarla, yalnızca Alman işgali altındaki Fransa'nın sevgilisi olmakla kalmadı, uluslararası üne kavuştu. Charles Aznavour, Gilbert Bécauld ve Y.Montand'ın da üyeleri olduğu Les Compagnons de la Chanson adlı grupla turnelere çıktı. "Ma légionnaire" ve sözlerini kendi yazdığı "La vie en rose" en ünlü şarkılarındandır.

Piaf film çalışmaları da yaptı. Bunların içinde en önemlisi, 1946'da Montand ile çevirdikleri *Etoiles sans lumiere* ("Işıksız Yıldızlar") sayılır. Sanat yaşamında başarıdan başarıya koşarken renkli kişiliğiyle de ilgi topluyordu. Dünya Orta Siklet Boks Şampiyonu olan ve 1949'da bir uçak kazasında ölen Marcel Cerdan ile ilişkisi onu çok etkiledi. 48 yaşında kanserden öldü.

Yoksul, ama iniş çıkışlarla dolu canlı bir yaşamın içinden gelen Piaf, şarkılarında bu zenginliği yansıtmıştır. Kendine özgü gür sesi ve güçlü yorumu, bu ufak tefek sanatçıyı sahnede adeta devleştirmiş, Fransız *chanson* türünün en büyük adı yapmıştır.

Jean Piaget

PIAGET, Jean
(1896-1980)

İsviçreli psikolog ve filozof. Çocuklarda zihinsel süreçlerin gelişimi konusundaki araştırmaları ve genetik epistemoloji kuramı ile tanınmıştır.

9 Ağustos 1896'da Neuchâtel'de doğdu, 16 Eylül 1980'de Cenevre'de öldü. Henüz küçük bir çocukken

biyolojiye ilgi duydu; on yaşındayken bir albino serçe ve on beş yaşındayken yumuşakçalar üzerine yazdığı makalelerle, konunun uzmanları arasında tanındı. Gençlik yıllarında felsefe ile ilgilendi. 1916'da doğa bilimleri öğrenimi yaptığı Neuchâtel Üniversitesi'nden mezun oldu. 1918'de Valais Alpleri'nde yaşayan bir tür yumuşakça üzerine teziyle aynı üniversiteden doktorasını aldı. Psikoloji öğrenimi yapmak için gittiği Zürich'te bir yıl kaldıktan sonra, 1915-1921 arası Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nde psikoloji, bilim felsefesi ve epistemoloji (bilgi kuramı) alanlarında araştırmalar yaptı; Alfred Binet Enstitüsü'nde çocuklarda zekâ testlerinin standartlaştırılması çalışmalarına katıldı. Bu dönemde, çocukların bilgi edinimi, düşünmenin gelişmesi sorunlarının epistemolojiyle olan bağı dikkatini çekti ve bu konu üzerinde çalışmaya başladı. 1921'de Cenevre'deki J.J.Rousseau Enstitüsü (bugün Eğitim Bilimleri Enstitüsü) araştırma bölümü yöneticisi oldu ve bunu izleyen yıllarda çocuk psikolojisiyle ilgili araştırmalarıyla ilgili ilk yazı ve yapıtlarını yayımladı. 1925'te Neuchâtel Üniversitesi'nde felsefe profesörlüğüne, 1929'da Cenevre Üniversitesi'nde bilimsel düşünce tarihi profesörlüğüne atandı. 1936'dan başlayarak aralıklarla Lozan Üniversitesi'nde sosyoloji ve psikoloji dersleri verdi. Ayrıca Sorbonne Üniversitesi'nde gelişme psikolojisi profesörlüğü yaptı. 1940'ta Cenevre Üniversitesi'nde kurulan deneysel psikoloji laboratuvarının yönetimini üstlendi ve çalışma arkadaşlarıyla birlikte *Archives de psychologie*'yi yayımlamaya başladı. 1955'te Cenevre'de Uluslararası Genetik Epistemoloji Merkezi yöneticisi oldu. 1960 sonrasında bilimler arası iletişim, epistemoloji sorunları ve felsefeye ilişkin yapıtları ağırlık kazandı. Yüzlerce makalesi dışında otuza yakın kitabı bulunan Piaget, bilim yaşamı boyunca yirmi dört onur sanı ve yedi bilimsel ödül almıştır.

Genetik epistemoloji

Piaget, çok genç yaşlardan başlayarak bilginin ne olduğunu, bilginin doğası ve sınırlarını konu edinen felsefe dalı epistemolojiye yoğun bir ilgi duydu. Bilimsel çalışmalarının temeli, bilginin elde edilmesine ilişkin problemlerin, biyolojinin bilimsel çerçevesi içinde ele alınıp alınamayacağı konusu oldu. Çocuk psikolojisine eğilmesi de buradan kaynaklanan, bir bakıma yöntemsel bir seçimdi. Piaget'ye göre epistemolojinin klasik "bilgi nedir?" sorusu, sadece spekülatif tartışmalara yol açabilir. Oysa soru, bilginin türeyişi *(genèse)*, oluşumu açısından, örneğin "bilgi, hangi yasalara uyarak, nasıl gelişir ve değişir?" biçiminde sorulursa, bilginin karakteri sorununa bilimsel bir yanıt aranabilinir. Piaget, bu yaklaşımı temel alan "genetik epistemoloji"ye uygun olarak bilimin yerleşik kavramları olan zaman ve mekânın, sayı ve kümelerin, nedenselliğin, çocuğun zihnindeki oluşumunu, ilk zihinsel işlemleri, mantıksal düşüncenin ortaya çıkışını inceledi.

1920'lerin başında A.Binet laboratuvarında çalışırken, çocukların zekâ testlerine verdikleri yanıtlardaki yanlışların gelişigüzel olmadığını görmüştü. Bunlar özgül yanlışlardı; küçük çocuklar daha büyük yaşlardakilerden daha az zeki değillerdi, ama düşünceleri nitelik bakımından onlardan farklıydı. Piaget, buradan kalkarak zekânın niceliksel ölçütler kullanılarak ölçülmesine karşı çıktı ve çalışmalarını çeşitli yaşlardaki çocukların düşünme biçimlerinin nitel farkları üzerinde odaklaştırdı.

Öğrenme ve biliş *(cognition)* alanlarında egemen olan deneyci yaklaşıma da karşı çıkan Piaget, çevrenin dolaysızca bilinemeyeceğini, öznenin dışında bir nesnel gerçekliğin olmadığını savundu. Ona göre çocuklar (ve diğer tüm canlı organizmalar) çevredeki uyaranı değil, o uyarının algısını yanıtlarlar; çevrelerindeki olaylara edilgin bir tepki göstermez, aynı onları inceleyen bilim adamlarının yaptığı gibi etkin biçimde gerçekliği kendileri kurarlar. Piaget için bilgi, nesneleri kurma işlemidir. Bu nedenle "kendisi hakkındaki bilgiden bağımsız olarak nesne var mıdır?" sorusu Piaget'yi ilgilendirmez.

Zekâ kuramı

Piaget'nin, soyutlama, öğrenme ve yeni durumlara uyma yeteneklerinin toplamı olarak gördüğü zekâya ilişkin kuramı, genel bilişsel *(cognitif)* işlemler ve zekânın gelişimi olarak ikiye ayrılabilir. Piaget birincisinde zekâyı biyolojik davranış üzerinde temellendirir: Her davranış, ister doğrudan dış dünyaya yönelsin, isterse düşünce olarak içselleştirilsin, bir uyma *(adaptation)* biçimidir. Uyma, ortamın birey tarafından özümlenmesi ve bireyin ortama uyum sağlaması *(accomodation)* arasında bir denge halidir. Zekânın bir başka değişmez özelliği de psikolojik yapıları tutarlı bir sistem halinde düzenlemektir. Çocuklar daha erken çağlarda, davranışlarını, örneğin şunlar emme, şunlar sıkıca tutma biçiminde, bir araya toplamayı ve düzenlemeyi öğrenirler.

Zihinsel gelişim

Piaget zihinsel gelişimin birbirini izleyen dört ana evrede gerçekleştiğini öne sürer: Birincisi, duyusal süreçlerle, hareket süreçlerinin bileşiminden oluşan "duyusal devinimsel işlemler" evresidir. İlk on sekiz ayı kapsayan bu dönem, bebeğin kalıtımın belirlediği reflekslerden (emme, bakma, vb.) nesneleri ve olayları simgesel olarak tasarımlayabilen bir çocuk olmaya geçiş dönemidir. Kökeninde bağımsız refleksler olan davranışlar düzenlenir, belli bir eşgüdüme kavuşurlar; örneğin bebek artık gördüğünü yakalar, yakaladığını emmeye başlar. Yapısı bakımından zekâ niteliği taşıyan davranışlar oluşur, örneğin bebek masa örtüsünün üzerindeki nesneyi kendisine doğru getirmek ister ve bunun için örtüyü çeker. Bunu izleyen "önişlemsel evre", yedi yaşına değin süren, zihnin simgesel işlevinin devreye katıldığı, dünyanın içsel tasarımının gerçekleştirildiği evredir. Çocuk kimi konuşma kusurlarına karşın simgesel işleve bağlı olan dili kullanmaya başlar. Bu evrenin ikinci aşamasında şeyler arasında bağlar kuran çocuk, mantıksal düşünceye geçiş için gerekli araç gerece sahiptir, ama düşüncesi hâlâ algılarına bağımlı, sezgisel niteliktedir; henüz kümeler düşüncesi gelişmemiştir, örneğin birbirleriyle aynı iki kaba, aynı oranda su koyan çocuk, kaplardan biri, biçimi farklı bir kapla değiştirildiğinde, içindeki su oranının da değiştiğini düşünür. Üçüncü evre "somut düşünce işlemleri" evresidir: Yedi ile on bir yaşları arasındaki bu dönemde, düşünce tek yönlü ve ben-merkezci özelliklerini yitirir; işlem yapmaya başlar; düşünce geri dönüşlülük niteliğini kazanır, böylelikle sayılarda çıkarma işlemi yapma olanaklı olur. Dokuz yaşlarındayken zaman ilişkilerini (daha kısa, daha uzun, önce ve sonra gibi) kavrar. Piaget zihnin gelişiminde son ana evreye, "biçimsel (formel) düşünce evresi" adını verir.

On bir, on beş yaşları arasındaki bu dönemde çocuk somut nesnelerden bağımsız olarak, mantıksal çıkarımlar yapar, varsayımlardan sonuçlar çıkarır; gerçekliği dikkate almaksızın olasılıklar üzerinde hesap yaparak problem çözebilir. Bu aşamada, sonuç olarak çocuğun düşünme yeteneği, bir bilim adamınınkine eşittir. Piaget'ye göre bu gelişme evrelerinin sırası değişmez, ancak gelişme hızları değişir; çünkü bu evreler yapısal nitelik taşırlar ve bir sonraki evre bir öncekinin yapısal dönüşümüdür. Piaget, bir bakıma mantıksal-matematiksel nitelikteki bu psikolojik yapıların temelde biyolojik olduklarını, bu nedenle de bilgiyi belirleyen psikolojik yapıların evrensel olduğunu savunur.

1961'de yayımlanan *Mécanismes perceptifs*'te ("Algısal Mekanizmalar") ve bellek üzerine çalışmalarını topladığı yazılarında iki yaşındaki bir çocuğun algı ve hareketlerine dayanan zihninde, nasıl tutarlı bir mekân şemasına sahip olduğunu, ama onu kavramsal düzeyde kuruncaya değin yaklaşık on yıl geçtiğini öne sürer. 1967'de yayımladığı *Biologie et connaisance*'da ("Biyoloji ve Bilgi") ise bilginin ilkel ve ileri biçimleri, biyolojik evrimsel süreçlerle psikolojik gelişme süreçleri arasında bir bireşime varmaya çalıştı. 1970'te yayımlanan *Psychologie et épistémologie*'de (Epistemoloji ve Psikoloji) bilimler arasında ilişkileri ele alarak, bilimlerin birliğinin, felsefenin gerilemesi pahasına da olsa, gerçekleştirilmesini savundu.

Piaget, kuramının güç anlaşılırlığına, yazılarının karmaşık yapısı ve çetrefil anlatımına karşın, gerek çocuk psikolojisi, gerek epistemoloji alanlarına önemli katkılarda bulunmuş, öncü bir bilim adamıdır. Kimilerine göre "zihnin embriyolojisi"ni kuran Piaget'nin görüşleri eğitimden matematiğe değin geniş bir alanda etkili olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Le langage et la pensée chez l'enfant*, 1923, (Çocukta Dil ve Düşünce, 1939); *Le jugement et le raissonnement chez l'enfant*, 1926,(Çocukta Hüküm ve Muhakeme, 1939); *La naissance de l'intelligence chez l'enfant*, 1936, ("Çocukta Zekânın Doğuşu"); *La formation du symbole chez l'enfant*, 1946, ("Çocukta Simgenin Oluşumu"); *La psychologie de l'intelligence*, 1947, ("Zekâ Psikolojisi"); *De la logique de l'enfant à la logique de l'adolescent*, 1955, ("Çocuğun Mantığından Ergenin Mantığına"); *Mécanismes perceptifs*, 1961, ("Algısal Mekanizmalar"); *Sagesse et illusion de la philosophie*, 1965,("Felsefenin Usa Yatkınlığı ve Yanılsaması"); *Biologie et connaisance*, 1967, ("Biyoloji ve Bilgi"); *Le structuralisme*, 1968, (Yapısalcılık, 1983); *L'épistémologie génétique*, 1970, ("Genetik ve Epistemoloji"); *Psychologie et épistémologie*, 1970, (Epistemoloji ve Psikoloji, 1980); *Où va l'éducation?*, 1972, ("Eğitim Nereye Gidiyor?").

- **KAYNAKLAR:** J.H. Flavell, *The Developmental Psychology of Jean Piaget*, 1963; H.G. Furth, *Piaget and Knowledge*, 1969; M.A. Pulaski, *Understanding Piaget: An Introduction to Children's Cognitive Devolopment*, 1971.

- **BAKINIZ:** BINET.

PIATTI, Celestino
(1922)

İsviçreli grafik sanatçısı. Daha çok kitap kapağı tasarımlarıyla tanınmıştır.

5 Ocak 1922'de Almanya'da Wangen'de doğdu. Zürich Tasarım Okulu'ndaki bir yıllık öğreniminin ardından 1944-1948 arasında Basel'de bir reklam ajansında çalıştı. Daha sonra aynı kentte kendi özel atölyesini kurdu. 1950'lerde çeşitli reklam afişleri, kitap kapağı tasarımları, yurt içi ve dışındaki ticari, kültürel ve endüstriyel amaçlı çeşitli etkinlikler için tanıtım ilanları hazırladı. 1961'den başlayarak Almanya'daki dtv Yayınevi'nin afişlerini ve cep kitaplarının kapaklarını tasarladı. Bunu izleyen yirmi yıl içinde de üç binin üzerinde kitap kapağı tasarladı, çeşitli sergi ve gösteriler için afiş hazırladı. 1967'de Montreal Uluslararası Sergisi'ndeki İsviçre Payvonu için hazırladığı, İsviçre seçim sistemini konu alan duvar resmi büyük ilgi çekti.

Piatti, taş baskı (litografi) ve cam boyama ile de uğraşmış, puldan cam eşyaya kadar çok değişik konularda tasarım çalışmaları yapmıştır. Hazırladığı *The Happy Owl* ("Mutlu Baykuş") ve *The Golden Feather of Plakanda* ("Plakanda'nın Altın Tüyü") adlı filmlerle 1970'te ABD'de ödül kazanmıştır.

- **KAYNAKLAR:** U.Huber, *Celestino Piatti*, 1965; M.Netter, *Celestino Piatti*, 1964.

PIAZZI, Giuseppe
(1746-1826)

İtalyan astronomi bilgini. Değerli bir yıldız kataloğu hazırlamış ve ilk kez küçük gezegenlerden birini gözlemleyerek adlandırmıştır.

16 Temmuz 1746'da Ponte in Valtellina'da (bugün İsviçre'de) doğdu, 22 Temmuz 1826'da Napoli'de öldü. 18 yaşındayken girdiği bir Katolik tarikatının Milano ve Roma'daki okullarında tanrıbilim, felsefe ve matematik öğrenimi görüp, uzun yıllar çeşitli okullarda matematik öğretmenliği yaptıktan sonra, 1780'de Palermo Akademisi'nin yüksek matematik profesörlüğüne atandı. Kendisini bu göreve getiren ve Palermo'da bir gözlemevi kurma tasarısını olumlu karşılayan Sicilya kral naibinin de desteğiyle, özellikle Paris ve Greenwich gözlemevlerini incelediği üç yıllık bir Fransa ve İngiltere gezisinden sonra, Palermo krallık sarayının kulelerinden birinde Palermo Gözlemevi'ni kurdu. İngiltere'den alınmış güçlü gözlem araçlarıyla donatılarak 1790'da hizmete giren bu gözlemevinin yöneticiliğini yaşamının sonuna değin sürdürdüğü gibi, 1817'den sonra Napoli gözlemevinin yapımını da denetleyerek çalışmaya hazır duruma getirdi.

Piazzi, astronomi çalışmalarına oldukça geç yaşta başlamasına karşın, kısa sürede çağdaşları arasında iyi bir gözlemci olarak tanındı ve binlerce sabit yıldızın konumunu kendisinden önceki gözlemcilerden çok daha duyarlı bir biçimde belirlemeyi başardı. 1792-1802 arasındaki gözlemlerini kapsayan ve 6.748 sabit yıldızın ortalama konumunu veren ilk kataloğunu 1803'te, *Praecipuarum stellarum inerrantium positiones mediae ineunte saeculo decimonono* ("19. yy'da Başlıca Sabit Yıldızların Ortalama Konumları") adıyla yayımladı. Aynı adı taşıyan ve 1813'te yayımlanan ikinci bir katalog ise, ilk çalışmanın gözden geçirilmiş verileriyle birlikte 1813'e değin uzanan yeni gözlemlerin sonuçlarını içeriyor ve 7.646 yıldızın ortalama konumunu veriyordu. Her ikisi de Institut de France tarafından ödüllendirilen bu kataloglar çok uzun zaman değerini korudu.

Yıldız ve konum astronomisine ilişkin bu önemli çalışmalarının yanı sıra, Piazzi'nın adı, ilk kez bir "küçük gezegen"i gözlemleyen kişi olarak astronomi tarihine geçmiştir. 1 Ocak 1801'de, Mars ile Jüpiter'in yörüngeleri arasında, ancak gezegen ya da kuyruklu-yıldız olabilecek yeni bir gökcismi gözlemleyen Piazzi, bu buluşunu aynı yıl bilim dünyasına duyurmuştu. Birkaç ay sonra da Gauss, bu gökcisminin yörüngesini hesapladı ve Güneş çevresindeki dolanımı sırasında hangi tarihlerde hangi konumda bulunacağını saptadı. Gauss'un hesapları gözlemlerle doğrulanınca, Piazzi, gezegen olduğu kesinleşen bu gökcismine *Ceres* adını verdi. Herschel, yanılgıya düşüp, *Ceres*'in bir gezegen sayılamayacağını öne sürerek, bu türden gökcisimlerine "yıldızımsılar" denilmesini önerdiyse de, günümüzde Mars ile Jüpiter arasındaki bölgede sayıları 6.000'e ulaşan ve en büyüğünün çapı ancak 700 km'yi bulan bu gökcisimleri için "küçük gezegenler" ya da "gezegenimsiler" terimi benimsenmiştir.

• BAKINIZ: J.E. BODE, GAUSS, W.HERSCHEL.

PICABIA, Francis
(1879-1953)

Fransız, ressam. M. Duchamp ile birlikte New York Dada akımını geliştirmiştir.

Francis Martinez de Picabia 22 Ocak 1879'da Paris'te doğdu, 30 Kasım 1953'te aynı kentte öldü. Kübalı bir diplomatın oğluydu. Sanat eğitimini École des Beaux Arts'ta ve École des Arts Décoratifs'te yaptı. Ayrıca, C. Pisarro'dan da dersler aldı, 1908'e değin izlenimci (empresyonist) tarzda çalıştı. 1909'da Kübistler'le ilişki kurdu, M. Duchamp'la tanıştı ve ilk soyut resimlerini yaptı. 1911'de Section d'Or (Altın Kesit), 1912'de Orfizm akımlarının etkisi altına girdi. 1913'te ABD'ye giderek Armory Show sergisine katıldı. Burada A. Stieglitz'in *291* adlı dergisine katkıda bulundu. O sıralarda Amerika'da bulunan M. Duchamp'la birlikte New York Dada'yı kurdu. 1916'da Barcelona'ya gitti. Burada *391* adıyla bir dergi yayımlamaya başladı. 1918'de Zürich Dadacıları'na katılarak *Dada* dergisinin basımında T. Tzara ile birlikte çalıştı. Paris'e döndükten sonra bir süre daha bu grupla işbirliği yaptı. 1920'lerin başında Gerçeküstücüler'e katıldı. 1924'te Erik Satie'nin *Relâche* ("Perde Arası") adlı balesinde çalıştı, ertesi yıl bu balenin René Clair tarafından yapılan *Entr'acte* ("Perde Arası") adlı filmine de katkıda bulundu. II. Dünya Savaşı sırasında figüratif anlayışta resimler ve ticari amaçla çıplaklar yaptı, ancak, 1945'te yeniden soyuta yöneldi.

Picabia 20. yy'ın başında Avrupa'da gelişen Kübizm, Orfizm, Dadacılık ve Gerçeküstücülük gibi yeni sanat akımlarına ilgi beslemiş, bu etkileri yapıtlarında yansıtmıştır. Ancak, yenilikçi kişiliği ile sürekli olarak bu akımların ötesine geçebilmiş ve her zaman yeniyi aramıştır. Durmadan yenilikler yaratan tavrı ile kesin tanımlamalardan ve çözümlemelerden kaçınmıştır. En önemli yapıtlarını orfist döneminde gerçekleştirmiştir. Bunlara, daha sonra Dadacılar'ın çok sık kullanacağı garip, anlamsız adlar vermiştir. Dadacı döneminde ise, bu akımın gülmece tutumunu yansıtmış, bilimle alay etmekten başka bir işlevi olmayan birtakım garip makineler çizmiştir. Bunlar, aynı zamanda, onun, insancıl değerlerin mekanik değerlerce yok edilmesine tepkilerini de dile getiren yapıtlardır.

• YAPITLAR (başlıca): *Kauçuk*, 1909, Ulusal Modern Sanatlar Müzesi, Paris; *Udnie ya da Dans*, 1913, Ulusal Modern Sanatlar Müzesi, Paris; *Aşk Gösterisi*, 1917; *Anasız Doğan Kız*, 1917; *Karnaval*, 1924, Jacques Tronche Galerisi, Paris; *Palyaçolar*, 1925-1928, Jacques Tronche Galerisi, Paris; *Şimdi ve Sonra*, 1946, Seine Galerisi, Paris.

• KAYNAKLAR: W.A. Canfield, *Francis Picabia. His Art, Life and Times*, 1977; M. Sanouillet, *Picabia*, 1964.

• BAKINIZ: BRETON, DELAUNAY, DUCHAMP.

PICARD, Charles Emile
(1856-1941)

Fransız, matematikçi. Analiz ve cebirsel geometriye katkılarıyla tanınmıştır.

24 Temmuz 1856'da Paris'te doğdu, 11 Aralık 1941'de aynı kentte öldü. 1874'te girdiği École Normale Supérieure'den 1877'de doktor unvanıyla mezun olduktan sonra bir yıl aynı okulda asistanlık yaptı. 1879'da Toulouse Üniversitesi'nde profesörlüğe getirildiyse de 1881'de, Sorbonne Üniversitesi'nde fiziksel ve deneysel mekanik, École Normale Supérieure'de mekanik ve astronomi okutmanlığı yapmak üzere Paris'e döndü. Bu arada asıl ilgi alanı olan analiz konusundaki özgün çalışmalarını da sürdürüyordu. 1885'te Sorbonne'da diferansiyel ve integral hesap kürsüsüne atandı. 1897'de kendi isteğiyle analiz ve yüksek cebir kürsüsüne geçen Picard, aralarında Bureau des Longitudes de bulunan pek çok komisyonun başkanlığını yapmış, 1889'da üyeliğine, 1917'de sürekli sekreterliğine seçildiği Fransız Bilimler Aka-

demisi'ndeki görevlerini ölümüne değin sürdürmüştür. 1886'da Poncelet Ödülü'nü, 1888'de Grand Prix des Sciences Mathématiques'i kazanan Picard, 1924'te Fransız Akademisi'nin üyesi olmuş, 1932'de Grande Croix de la Légion d'Honneur, 1937'de de İsveç Bilimler Akademisi'nin Mittag-Leffler Madalyası'nı almıştır.

Çalışmalarının büyük bir çoğunluğunu analiz ve cebirsel geometri alanlarında gerçekleştiren Picard, daha 1879'da "Picard teoremleri" adıyla anılan iki önemli teoremi bularak adını duyurmayı başardı. Bu iki teoremden özellikle, karmaşık değişkenli bir tam fonksiyonun, olası bir nokta dışında her değeri alacağını belirten ikincisi,çok geniş bir uygulama alanı buldu ve düzgün analitik fonksiyonların sınıflandırılmasında kullanıldı. Picard daha sonra, Poincaré'nin otomorfik fonksiyonlarla ilgili bulgularını, hipergeometrik ve hiperfuchsiyan olarak adlandırdığı karmaşık değişkenli fonksiyonlara uygulayarak cebirsel yüzeyler kuramına önemli katkılarda bulundu. Doğrusal diferansiyel denklemler ve cebirsel denklemler kuramları arasındaki bağlantıyı araştırırken de Galois kuramına yöneldi ve "Picard Grubu" olarak anılan dönüşümler grubunu buldu.

Diferansiyel denklemlerin çözümlerinin varlığını göstermekte kullanılan art arda yaklaştırmalar yöntemini de geliştiren ve esneklik, ısı ve elektrik kavramlarına ilişkin çalışmalarıyla kuramsal fiziğe katkıda bulunan Picard, 20. yy başlarında ürün veren en önemli Fransız matematikçilerinden biridir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Traité d'analyse*, 3 cilt, 1891-1896, ("Analiz Çalışmaları"); *Théorie des fonctions algébriques des deux variables indépendantes*, 2 cilt, 1897-1906, ("İki Bağımsız Değişkenli Cebirsel Fonksiyonlar Kuramı").
- **BAKINIZ:** BOREL, GALOIS.

PICARD, Jean
(1620-1682)

Fransız astronomi ve geodezi bilgini. Meridyen yayını büyük bir duyarlıkla ölçerek, evrensel kütle çekim yasasının doğrulanmasına yardımcı olmuştur.

21 Temmuz 1620'de Sarthe yönetim bölgesindeki La Flèche kentinde doğdu, 12 Ekim 1682'de Paris'te öldü. Din eğitimi görüp rahip olmaya hazırlanırken astronomiyle ilgilenmeye başladı ve 1645'te Gassendi'nin asistanlığını üstlenerek ilk gözlemlerini gerçekleştirdi. O yıllarda hareketli telli mikrometreyi geliştirip, gökcisimlerinin çap ölçümünde bu aygıtı başarıyla kullanan Picard, 1666'da Kraliyet Bilimler Akademisi'nin kurucu üyeleri arasında yer aldı. İki yıl sonra, Akademi tarafından, bir derecelik meridyen yayının ölçümüyle görevlendirildi. Bu çalışmasıyla adını tüm Avrupa'ya duyuran ve yerölçümünde (geodezi) çağının en büyük bilginleri arasına katılan Picard'ın ikinci önemli girişimi, 16.yy'ın en duyarlı gözlemlerini yapan ünlü astronomi bilgini Tycho Brahe'nin gözlemevinin doğru koordinatlarını belirlemek oldu. 1673'ten sonra çalışmalarını Paris Gözlemevi'nde sürdürürken, nirengi yöntemiyle Fransa'nın yeni ve sağlıklı bir haritasını çıkarabilmek için La Hire ile işbirliği yaptıysa da, ölümüyle yarım kalan bu çalışmayı tamamlayan La Hire oldu.

Gözlem yeteneği, titiz çalışması, ölçme araçları ile yöntemlerine kazandırdığı teknik gelişme ve özellikle çok duyarlı ölçümleriyle çağının değerli bilim adamları arasında anılan Picard'ın en büyük katkısı, yer yarıçapını bugünkü değerine çok yakın olarak hesaplamayı başarmasıdır. Akademi'nin kararıyla başlatılan ve 1668'den 1670'e değin süren bu çalışma için, Amiens'in güneyindeki Sourdon ile Paris'in güneyindeki Malvoisine gibi, yaklaşık aynı boylam üzerinde yer alan iki noktayı seçen Picard, yerölçümü ve astronomi yöntemlerini ustalıkla kullanarak bir derecelik meridyen yayını çok büyük bir duyarlıkla ölçtü. Bu ölçüme dayanarak hesaplanan yer yarıçapının kesin değeri, Newton'ın evrensel kütle çekim hesaplarının doğrulanmasını ve kuramının geçerlik kazanmasını sağlayan en önemli veri oldu. 1671'de Picard'ın, Danimarka'daki Hven Adası'nda bulunan ünlü Uraniborg Gözlemevi'nin tam koordinatlarını belirlemesi ise, Tycho Brahe'nin 1576-1597 arasında bu koordinatlarda yaptığı gözlemler ile Paris Gözlemevi'nde alınan sonuçların sağlıklı bir biçimde karşılaştırılmasına olanak verdi.

Teleskopu ilk kez açı ölçümünde kullanan, sabit yıldızları gün ışığında ilk kez gözlemleyen, nirengi yöntemlerini ve yerölçümü tekniklerini geliştiren Picard'ın çalışmaları, astronomi gözlemlerinden daha sağlıklı sonuçlar alınmasında önemli bir aşamadır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Mesure de la Terre*, 1671, ("Yer'in Ölçümü"); *Traité du nivellement*, (ö.s.), 1684, ("Düzey Farklarının Ölçümü Üstüne İnceleme"),
- **BAKINIZ:** BRAHE, CASSINI, I. NEWTON, ROEMER.

PICASSO, Pablo
(1881-1973)

İspanyol, ressam, heykelci, gravürcü ve seramikçi. 20.yy resim sanatının en büyük yaratıcı ustası olmuştur.

Pablo Ruiz 25 Ekim 1881'de Melaga'da doğdu, 8 Nisan 1973'te Mougins'de öldü. Sanatçı olarak kullandığı Picasso adı, annesinin kızlık soyadıdır. Resim öğretmeni olan babası Jose Ruiz Blasco'nun etkisiyle küçük yaşta resim yapmaya başladı. Bir süre Barcelona Güzel Sanatlar Okulu'na ve Madrid'deki Real Academia de Bellas Artes de San Fernando'ya devam etti. Ama akademik eğitimden sıkılıp okulu yarım bıraktı, Barcelona'ya yerleşerek çeşitli sanatçıları çevresine topladı. 1900-1901 yıllarında Madrid'de Francisco de Assis Soler ile birlikte *Arte Joven* (Genç Sanat) adlı bir dergi çıkardı. 1901'de Paris'te sergilenen yetmiş beş yapıtı fazla ilgi uyandırmadı.

1904'te Paris'e yerleşti. Kısa zamanda Braque,

Pablo Picasso

Matisse, Derain, Rousseau gibi ressamlar ve Max Jacob, Apollinaire gibi şairlerle dostluk kurdu. Ünü özellikle Paris'te yaşayan zengin Amerikalılar arasında artmaya başladı. 1911'de ABD'de A.Stieglitz'in galerisinde ilk kişisel sergisi açıldı. 1914'ten sonra Diaghilev'in Rus Baleleri için çeşitli sahne ve kostüm tasarımları yaptı. 1925'te ilk gerçeküstücüler Sergisi'ne katıldı. 1927-1937 arasında birçok kitap resimledi. 1930'dan sonra heykel yapmaya başladı. 1937'de İspanyol hükümetinin isteği üzerine Paris Dünya Sergisi'ndeki İspanyol Pavyonu için hazırladığı *Guernica* adlı yapıtı büyük bir ilgi uyandırdı. 1939'da New York'ta açtığı sergi, ününün Amerika'da da yayılmasını sağladı. 1944'te açılan Salon d'Automme sergisinde özel olarak ona ayrılan bir salonda yetmiş beş yapıtı sergilendi.

Aynı yıl Fransız Komünist Partisi'ne giren Picasso, 1945'te Fernand Mourlot'nun atölyesinde yoğun bir taşbaskı (litografi) çalışmasına girişti. 1946'da Grimaldi Müzesi'nin çağrılısı olarak gittiği Antibes'te yaptığı bütün resimleri bu müzeye bağışladı. 1947'de Güney Fransa'daki Vallauris'te Modoura fabrikasında ürettiği iki bin parça seramikle gözden düşmüş olan bu sanatı yeniden canlandırdı.

II.Dünya Savaşı sonrasında ünü efsane boyutlarına ulaştı. 1949'da Paris'teki Barış Kongresi için yaptığı güvercinli afiş bütün dünyaya yayıldı. 1955-1961 arasında Cannes'daki La California ve Provance'daki Vauvenargues şatolarında yoğun bir çalışma dönemi yaşadı. 1966'da geçirdiği ameliyattan sonra bir süre yalnız çizim ve gravür üstüne çalıştı. 1969'da yeniden tuval resmine döndü ve bir yıl içinde yüz altmış beş resim yaptı.

Picasso uzun süren sanat yaşamı boyunca çok değişik üslup anlayışlarıyla çalışmıştır. Başlangıçta Toulouse-Lautrec gibi Monmartre ressamlarının etkisi altında sokak ve kahvelerdeki yaşamı konu alan resimler yapmıştır.1901-1904 arasındaki "mavi" döneminde, bu rengin egemen olduğu resimlerinde kentin yoksul kesimlerinin yaşantısını, trajik bir boyut içinde işlemiştir. Bu resimleri, Nabiler'in ve Simgeciler'in (Sembolistler) izlerini taşımakla birlikte, derinliği fazla olmayan bir mekân içindeki uzatılmış figürleri ile dikkati çeker.

Pembe dönem

"Mavi" dönemi, 1905'te başlayan "pembe" dönem izler. Sirkleri ve palyaçoların yaşamını konu aldığı bu dönem resimlerinde pembe ve pembemsi grilerin egemen olduğu görülür. Daha mutlu bir dünyayı yansıtan "pembe" dönemin resimleri "mavi"ye oranla daha kütlesel bir biçim anlayışındadır. Picasso'nun 1905'te, kısa süren bir Hollanda gezisinden Paris'e döndükten sonra yaptığı resimlerde, Cézanne etkisinin yanı sıra, kütle ve hacmin giderek vurgulandığı, buna koşut olarak da biçimin heykelsi sağlamlığının arttığı görülür. Bu gelişmenin daha ilerki aşamalarının ürünü olan *Gertrude Stein'ın Portresi* ve *İki Çıplak* gibi resimlerde önceki dönemlerin duygusallığı ve yanılsamacı gerçekçiliği bütünüyle kaybolmuştur.

İlkel sanatların etkisi

1906 yazında Louvre'da gördüğü İberya Heykel Sergisi'nin Picasso'nun sanatı üstünde köklü bir etkisi olmuştur. Ertesi yıl yaptığı *Avignon'lu Genç Kızlar*'ın sol yanındaki figürlerde ve bu resim için hazırladığı çeşitli taslaklarda İberya heykel sanatının ilkel olduğu oranda dışavurumcu (ekspresyonist) bir özellik içeren biçimlerini kullanmıştır. Öte yandan aynı yıl Etnografya Müzesi'nde gördüğü Afrika Zenci Sanatı Sergisi'nin etkisiyle, resmin sağ yanındaki iki figüre daha da vurucu bir anlatım kazandırmıştır. Ancak bu yapıtın Kübizm'in ilk örneği sayılması, anlatımcı özelliklerinden değil, derinliksiz bir mekân içindeki figürlerin geometrik ve düz alanlara bölünerek düzenlenmesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim Picasso bunu izleyen yıllarda, anlatımcı özellikleri iyice ayıklayarak yalnızca geometrik hacim ve yüzeyler üstüne temellenen katışıksız biçim araştırmalarına yönelmiştir.

Kübist resimleri

Picasso 1909'da İspanya'nın Horta de San Juan bölgesinden yaptığı manzaralarda görüntüyü oluşturan tüm biçimleri geometrik temel öğelere indirgeyen biçim anlayışı ile Kübizm'in, Cézanne'ı çağrıştıran en etkili örneklerini vermiş, Paris'e döndükten sonra aynı anlayışı figürlere de uygulamıştır. Bunu izleyen yılların *Ambroise Vollard* ve *Daniel Henri Kahnweiler* gibi Kübizm'in başyapıtları sayılan portrelerinde figür ve çevre öğeleri arasında hiçbir ayrım gütmeden tüm resim yüzeyini küçük geometrik düzlemler halinde işlemiştir. Derinlik ve yüzey ilişkilerinin net bir biçimde tanımlandığı bu yapıtlar, gerek Picasso'nun, gerek Çözümleyici (Analitik) Kübizm'in en soyut ve yaratıcı örnekleri arasındadır. Nesnelerin, parçalanmalarından ötürü, giderek tanınmaz bir görünüm kazanmalarını önlemek için Picasso, daha önce Braque'ın denediği bir uygulamaya başvurarak renklendirilmiş kâğıtları ve gerçek nesneleri yapıştırma resim (kolaj) olarak kullanmıştır. *Papier collé* adı da verilen bu uygulamalardaki yapıştırılmış öğeler, tuvalin iki boyutluluğunu vurgulamak ve konunun kavranmasını kolaylaştırmak gibi ikili bir amaca hizmet eder. Bireşimci (Sentetik) Kübizm kapsamına giren bu resimlerde düz bir biçimde sürülen renkler geniş yüzeyleri kaplamaktadır.

Mavi dönem

I.Dünya Savaşı sonrası

Picasso, I.Dünya Savaşı sonrası üslubunda farklı iki yol denemiştir. Kübizm'in uzantısı bir biçim anlayışının egemen olduğu resimlerin yanı sıra, klasik bir nitelik taşıyan ürünler de vermiştir. Kübizm

ağırlıklı resimlerinde yapıştırma resim öğelerinin ayıklandığı, figürlerin yüzeysel ve geometrik düzlemler biçiminde ele alındığı görülür. 1915'ten sonra yaptığı yarım boy portre desenlerinde ve karısı Olga Koklava'yı konu aldığı yağlıboya portrelerinde ise, Ingres'dan türetilmiş bir çizgi ile, modellerinin kişiliklerini yakalamakta büyük başarı göstermiştir. Gene bu yıllardaki tiyatro dekoru tasarımlarında daha gerçekçi olmakla birlikte Kübizm kökenli bir biçim anlayışının örneklerini vermiştir.

Gerçeküstücü öğeler

Picasso'nun 1920 sonrası yapıtlarında, Kübizm, Yeni Klasikçilik (Neo-Klasizm), Dışavurumculuk (Ekspresyonizm) ve Gerçeküstücülük gibi akımların çevresinde gelişen denemeler yaptığı görülür. Örneğin bu yılların en güçlü resimlerinden biri sayılan *Müzikçiler*, onun kübist deneylerinin yetkin bir bireşimi niteliğindedir. Öbür kübist resimlerinde de, ölçülü bir tutumla soyutlamadan kaçınarak biçimsel bütünlüğe önem vermiştir. Daha gerçekçi bir anlayışın ürünü olan yapıtlarında bir yandan figürü anıtsal bir boyut içinde ele alırken, öte yandan da aşırı biçim bozmalarla gerçeküstücü bir etki yapan sonuçlar elde etmiştir. 1920-1925 arasında Yunan-Roma sanatlarından esinlenerek geliştirdiği bir tür Yeni Klasikçilik'e yönelmiştir. Çoğunlukla kadın ve çocuk konularını işlediği bu resimlerde, aşırı kütlesel ele alınmış figürler, bütün resim yüzeyini kaplayacak kadar iri ve dev boyutludur.

Picasso Gerçeküstücülük'ü hiçbir zaman tam anlamıyla benimsememiş, yalnızca bazı özelliklerini kendi anlayışı doğrultusunda özümsemekle yetinmiştir. Örneğin, gerçeküstücü etkilerin açıkça duyulduğu *Üç Dansçı*, bu akımın otomatizm ve çağrışımlar kavramlarını barındıramayacak kadar akılcı bir yaklaşımının ürünüdür. Bu resimdeki gerçeküstücü hava, figürlerin dönme hareketinin birkaç farklı boyut içinde çoğaltılmış olmasından kaynaklanır. Konuyu yakın bir bakış açısından ele aldığı için de perspektiften yararlanarak biçimi alabildiğine bozmuş, böylece bir hayli çarpıcı etkiler elde etmiştir.

Picasso'nun 1930'larda yaptığı *Değişimler* dizisiyle başlayan gerçeküstücü-anlatımcı (ekspresif) nitelikli biçim anlayışı, ünlü *Guernica*'sında en yetkin anlatımına ulaşır. Öte yandan 1937 öncesinin boğa

Kübizm

Kübizm, 1907-1914 arasında başta Picasso ve Braque* olmak üzere Gris*, Delaunay*, Henri le Fauconnier (1881-1946), Albert Gleizes (1881-1953), Jean Metzinger (1926), Roger de la Fresnaye (1885-1925), Lhote*, Duchamp Kardeşler*, Picabia*, Léger* ve Derain* gibi sanatçıların geliştirdikleri sanat akımıdır. Adını, 1980'de açtıkları ilk sergide yer alan yapıtları, eleştirmen Louis Vauxelles'in "küpler" olarak nitelemesinden almıştır. Paris'te 1900'lerde açılan çeşitli Afrika heykel sanatı sergileri ile 1905'teki Seurat* ve 1907'deki Cézanne* toplu sergileri Kübizm'in oluşmasında etkili olmuştur. Picasso'nun 1906-1907 tarihli Avinon'lu Genç Kızlar'ı ile Braque'ın 1907-1908 tarihli Çıplak'ı akımın başlangıcını belirler.

Kübistler için temel sorun, gerçekteki üç boyutlu görüntünün geleneksel yanılsama yöntemlerini kullanmadan iki boyutlu tuval yüzeyine nasıl aktarılacağı olmuştur. Kübistler bu sorunu, nesnenin görüntüsüne rastlantısal olarak katılan özellikleri ayıklayarak, gerçek kalıcı özelliklerini ve atmosfer içindeki durgun ağırlığını geometrik bir yaklaşımla çözmüşlerdir. Bu nedenle Kübizm, Rönesans'tan bu yana tüm ressamları yönlendiren yanılsama olgusuna son verdiği için, resim tarihinin en büyük devrimi sayılır. Kübizm, Çözümleyici (Analitik) Kübizm ve Bireşimci (Sentetik) Kübizm olarak iki evreye ayrılır. 1912'ye değin süren ilk evrede önceleri büyük ölçüde Cézanne'ın ve Afrika sanatının etkileri sezilir. Sonra ise giderek doğal çağrışımlardan uzaklaşma görülür. Çözümleyici Kübizm, temelde bir nesnenin değişik açılardan elde edilmiş görüntülerinin yan yana getirilmesini ve onları çevreleyen boşlukla ayırt edilemeyecek bir biçimde bütünleştirilmesini amaçlayan sistematik bir yaklaşımdır. Akımın 1912'den sonraki dönemini oluşturan Bireşimci Kübizm ise, gazete kesikleri, sigara paketi, kibrit kutusu ve saat zinciri gibi günlük yaşamdan çağrışımlar yapan gerçek nesnelerin, tuvale yapıştırılmasıyla (kolaj) oluşturulmuştur. Bu nesneler aracılığıyla tümüyle soyut bir nitelik kazanan tuval, gerçek yaşamdan belli imgeler kazanır.

Heykelde ise Kübizm'in ilk örnekleri, Picasso'nun tahta, teneke ve kâğıt gibi gereçlerden birleştirme (asamblaj) tekniğiyle oluşturduğu yapıtlarıdır. Laurens*, Lipchitz* ve Archipenko*da kübist heykeller üretmişlerdir. Ancak heykel alanında Kübizm resim alanında olduğu kadar güçlü örnekler yaratamamıştır.

I.Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Kübistler dağılmış, savaş sonrası yeniden bir araya gelmişlerse de etkinlikleri öncesi kadar yoğun olmamıştır. Özellikle Le Corbusier* ve Ozenfant'ın* 1920'de Pürizm ilkelerini geliştirmesi, Kübizm'i iyice zayıflatmış ve akım 1925'te etkinliğini yitirmiştir. Çözümleyici Kübizm savaş öncesi, Bireşimci Kübizm ise savaş sonrası Avrupa sanatını büyük ölçüde etkilemiştir. Fransa'da Orfizm ve Pürizm, İtalya'da Gelecekçilik (Fütürizm), Rusya'da Kübik Gelecekçilik (Kübo Fütürizm), İngiltere'de Vortisizm, ABD'de de Kübist-Gerçekçilik ve Presizyonizm, Kübizm'in etkilerini taşıyan akımlardır.

güreşi ve Minotauros konulu dizilerinin dehşet dolu havası *Guernica*'da yansıtılan vahşetin bir habercisi niteliğindedir. *Guernica*, cumhuriyetçi Picasso'nun İspanya İç Savaşı nedeniyle duygularını dışavurması için bir araç olmuştur. Burda, bir Bask kasabası olan Guernica'nın general Franco'ya yardım eden Alman uçaklarınca bombalanarak ortadan yok edilişi konu alınmışsa da, adı dışında resmin bu olayla ilgili olduğunu belli edecek herhangi bir ipucu yoktur. Aslında yapıtta Guernica olayı aracılığıyla insanlığın 1940'ların başında karşı karşıya kaldığı felaket, daha da genel anlamda bütün savaşların yol açtığı felaketler betimlenmiştir. Sanatın salt biçimsel motiflerle yönlendiği bir dönemde *Guernica*, içerdiği insancıl duygular açısından 20.yy'ın trajik bir anlatımı olduğu için de ayrıca önemli bir yere sahiptir. Resmin çarpıcılığı, matematiksel kesinlikteki biçimsel düzenin, grotesk bir düzeye indirgenmiş vahşet havası ile çatışmasından kaynaklanır. Çığlık atan kadınlar ve ölü çocuklar arasında Minotauros boğası, kaba kuvvetin yarattığı bir vahşetin simgesi olarak dimdik ayakta duran tek varlıktır. Kübizm kökenli bir biçim anlayışının egemen olduğu resmin yalnızca siyah, beyaz renkler ve gri tonlarıyla işlenmiş olması dramatik etkiyi daha güçlü kılmaktadır. Picasso *Guernica*'yı izleyen yıllarda gerçekleştirdiği bir dizi *Ağlayan Kadın* resminde bu dramatik anlatımın daha etkili biçimlerini elde etmiştir. Benzer bir anlatım hayvan kafataslarını konu aldığı natürmortlarına da yansımıştır. Öte yandan, başta taşbaskı olmak üzere, 1945'ten sonra çeşitli tekniklerle yaptığı sayısız resimde eski Yunan-Roma kaynaklarından türettiği tiplerle kendine özgü bir mitoloji dünyası yaratmıştır.

1944-1952 arası, Picasso'nun heykel alanındaki üretiminin en yoğun olduğu dönemlerden biridir. Bazı uzmanlar onu, *Kuzu Taşıyan Adam*, *Maymun ve Yavrusu*, *Keçi*, vb. gibi bu dönem heykelleri nedeniyle çağın en büyük heykelcisi olarak nitelemişlerdir. Picasso bu yapıtlarında ilginç buluşları kullanmış, örneğin *Boğa Başı* adlı heykeli, bir bisikletin selesi ile didonunu birleştirerek gerçekleştirmiştir. Çeşitli telleri ve metal yüzeyleri bütünleştirerek oluşturduğu bir dizi kadın heykelinde ise, biçimin doluluk ve boşluk ilişkilerini araştırmaya yönelmiştir.

Picasso'nun 1950'den sonra yaptığı *Savaş*, *Barış* ve *Kore'de Katliam* adlı büyük boyutlu resimlerinde *Guernica* düzeyinde etkili bir biçim ve anlatım bütünlüğü yoktur. Buna karşılık 1952-1970 arasında, "espri kopyaları" adını verdiği çalışmalarıyla kendinden sonraki birçok ressamın deneyeceği bir uygulamanın ilk ve en başarılı örneklerini vermiştir.Cranach'ın çeşitli yapıtlarını yeniden yorumlamakla başladığı bu yeni çalışmayı Courbet'nin *Sen Nehri Kıyısında Uyuyan Kızlar*, Delacroix'nın *Cezayirli Kadınlar*, Velasquez'in *Nedimeler* ve Manet'nin *Kırda Öğle Yemeği*'ni konu alan bir dizi resimle sürdürmüştür. Bunlardan başka çeşitli tekniklerle gerçekleştirdiği erotik desen ve gravürleri de son yıllarının önemli çalışmalarındandır.

Picasso, sayısı on bini aşan yapıtlarında her türlü anlatım biçimini denemiş ve her zaman kendine özgü kalmayı başarmıştır. Sanat tarihinde onun kadar çeşitli eğilimleri denediği halde gene de kendini kabul ettirmiş sanatçılar çok azdır. Öte yandan, yeni deneyişler adına, bir gün yarattığını ertesi gün yok etmekten çekinmeyen tutumuyla da 20.yy'a özgü araştırıcı sanatçı tipinin ilk örneği olmuştur. Çağdaşları arasında ondan etkilenmemiş hemen hemen hiçbir sanatçı yoktur.

Guernica

- **YAPITLAR (başlıca): Resim:** *Yaşam*, 1903, Cleveland Sanat Müzesi, Ohio, ABD; *Oturan Çıplak*, 1905, Modern Sanatlar Müzesi, Paris; *Gertrude Stein'ın Portresi*, 1906, Metropolitan Sanat Müzesi, New York; *İki Çıplak*, 1906, *Avignon'lu Genç Kızlar*, 1906-1907, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Ambroise Vollard'ın Portresi*, 1910, Puşkin Müzesi, Moskova; *Daniel Henri Kahnweiler'in Portresi*, 1910, Chicago Sanat Enstitüsü; *Müzisyenler*, 1921, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Üç Dansçı*, 1925, Tate Galerisi, Londra; *Ayna Önündeki Kadın*, 1932, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Guernica*, 1937, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Ağlayan Kadın; Antibes'te Gece Balık Avcılığı*, 1939, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Bacchanal*, 1944; *Sen Nehri Kıyısında Uyuyan Kızlar*, 1950, Sanat Müzesi, Basel; *Kore'de Katliam*, 1951; *Savaş*, 1952; *Barış*, 1952; *Cezayirli Kadınlar* dizisi, 1954-1955; *Nedimeler* dizisi, 1960-1961; *Kırda Öğle Yemeği* dizisi, 1962; *Oturan Kadın*, 1968. **Heykel:** *Kadın Başı*, 1902, *Mandolin*, 1914; *Büyük Horoz*, 1932, Louisè Leiris Galerisi, Paris; *Boğa Başı*, 1943; *Kuzu Taşıyan Adam*, 1944, Sanat Müzesi, Philadelphia; *Keçi*, 1950; *Kırmızı-Beyaz Baykuş*, 1953; *Maymun ve Yavrusu*, 1954, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Yıkanan Altı Kadın*, 1956. **Seramik:** *Kadın Vazo*, 1948; *Üç Güvercin*, 1953; *Boğa Güreşli Pano*, 1957. **Bale Dekoru:** *Geçit*, 1917; *Üç Köşeli Şapka*, 1919; *Pulcinelle*, 1920; *Merkür*, 1924. **Kitap:** *Le désir attrapé par la queue*, oyun, 1945, ("Kuyruğundan Yakalanmış Tutku").

- **KAYNAKLAR:** A.H.Barr, *Picasso: Fifty Years of His Art*, (bibliyografya içerir), 1946; J.Berger, *The Success and Failure of Picasso*, 1965; W.Boeck ve J.Sabartes, *Picasso*, (bibliyografya içerir), 1955; P.Dufour, *Picasso 1950-1968*, (bibliyografya içerir), 1969; D.D.Duncan, *Picasso's Picassos*, 1961; R.Penrose, *Portrait of Picasso*, 1956; M.Raynal, *Picasso; Biographical and Critical Studies*, (bibliyografya içerir), 1953; A.Vallentine, *Pablo Picasso*, 1957.

Heykel çalışmaları

- **BAKINIZ:** BRAQUE, CÉZANNE.

PICCARD, Auguste
(1884-1962)

İsviçreli fizikçi. Stratosferde ve deniz diplerinde gerçekleştirdiği araştırmalarla tanınır.

Başka çalışmaları

28 Ocak 1884'te Basel'de doğdu, 25 Mart 1962'de Lausanne'da öldü. Birçok bilim adamı yetiştirmiş bir aileden gelen Piccard'ın babası Basel Üniversitesi'nde kimya profesörü, amcası ise ABD'deki Niagara Çağlayanı'na yerleştirilen ilk elektrik türbinlerinin tasarımcısı ve yapımcısıydı. Piccard, Zürich'te Federal Teknoloji Enstitüsü'nde fizik öğrenimi gördükten sonra, 1907'de doktora derecesini aldı ve aynı okulda ders vermeye başladı. 1922'de Belçika'ya yerleşerek Brüksel'deki Özgür Üniversite'de uygulamalı fizik profesörü oldu. İsviçre'de bulunduğu II. Dünya Savaşı dönemi dışında, 1954'e değin bu görevini sürdürdü ve bu tarihte emekliye ayrılarak ülkesine döndükten sonra da ABD'deki Minnesota Üniversitesi'nin havacılık profesörlerinden biri olan ikiz

kardeşi Jean Felix Piccard (1884-1963) ve oğlu Jacques Piccard'ın (1922) bilimsel çalışmalarına yardımcı oldu.

Brüksel'deki çalışmalarının ilk dönemlerinde, atmosferin üst katmanlarından biri olan stratosferin kozmik ışın, radyoaktiflik ve iyon yüküne ilişkin araştırmalara yönelen ve araştırmaları sırasında, o dönemde kullanılan aygıtların yerden ölçüm yapmakta yetersiz kaldığını gören Piccard, en azından 16.000 m yüksekliğe çıkabilecek bir balonun tasarımına girişti ve 1930'da altında alüminyumdan yapılmış hava geçirmez küresel bir kabin taşıyan bir hidrojen balonu geliştirdi. 1931 Mayıs'ında bir yardımcısı ile birlikte, Almanya'nın Augsburg kentinden havalanarak, o güne değin ulaşılan en yüksek noktadan çok daha yükseğe, 15.781 m'ye ulaştı. Ertesi yıl da, yeni bir kabin ve içine yerleştirdiği radyo aygıtıyla 16.940 m'ye yükselerek kendi rekorunu kırarken stratosfere giren ilk kişi oldu.

Piccard, 1930'larda ilgisini deniz diplerinin araştırılmasına yöneltti ve derinliklerdeki basınca dayanacak bir batiskaf tasarımı geliştirdi. O güne değin bu türden araştırmalar genellikle çelikten yapılan ve kabloyla bağlanarak denizin üstündeki bir tekneden dibe indirilen batisferlerle yürütülüyordu. Piccard'ın balon ilkelerini kullanarak tasarladığı batiskaf ise, yine su geçirmez çelik bir kabin ile bu kabinin asılı olduğu, heptanla doldurulmuş bir şamandıradan oluşuyordu. Piccard, Fransız donanmasının desteğiyle yapımını tamamladığı bir batiskafla ilk kez 1948'de başarılı bir insansız dalma deneyi gerçekleştirdi. 1953'te, bu kez İtalyan-İsviçre ortak yapımı "Trieste" adlı batiskafla ve oğlu Jacques Piccard ile birlikte, Napoli açıklarından 3,150 m'lik bir dalış yaparak, o güne değin deniz altında ulaşılabilen en derin noktaya inmeyi başardı.

Piccard'ın başlatmış olduğu, stratosfer katmanının balonla incelenmesi çalışmalarını sonraları kardeşi Jean Felix Piccard sürdürmüş, iktisat öğrenimi görmesine karşın okyanusbilim araştırmacılığına yönelen oğlu Jacques Piccard ise birçok batiskaf ve denizaltı geliştirmiş ve dalış rekorları kırmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Audessus des nuages*, 1933, ("Bulutların Üzerinde"); *Entre ciel et terre*, 1946, ("Gök ile Yer Arasında"); *Au fond des mers en bathyscaphe*, 1954, ("Batiskafla Denizlerin Dibinde").

• **BAKINIZ:** BEEBE, COUSTEAU.

PICCOLOMINI, Alessandro
(1508-1578)

İtalyan, filozof, matematikçi. Aristoteles felsefesinin temel ilkelerine dayanarak tanrıbilim sorunlarına çözüm bulmaya çalışmıştır.

Orta İtalya'da Siena kentinde doğdu, aynı kentte öldü. Papa II.Pius'un ailesindendi. Padova Üniversitesi'nde felsefe, tanrıbilim ve matematik öğrenimi gördü, bir süre Roma Üniversitesi'nde, sonra Padova Üniversitesi'nde felsefe ve ahlak profesörü olarak görevlendirildi. Felsefe çalışmalarının yanı sıra şiir, tiyatro ve matematikle de ilgilendi. Şiire Vergilius ve Ovidius'tan esinlendi, Eski Yunan yazarlarının etkisinde kalarak, birkaç güldürü yazdı.

Piccolomini yeni bir görüş getirmekten çok, Aristoteles'in üzerinde durduğu ahlak, mantık ve genel felsefe sorunlarına ilgi gösterdi. Onları yeniden açıklamaya ve tanrıbilim konularını geliştirmeye, yararlı duruma getirmeye çalıştı. Ona göre felsefe tanrıbilime yardımcı olmalı, düşünme yetisini geliştirmeyi amaç edinmelidir. Bu özelliği dolayısıyla felsefe bir araçtır, fizikle metafiziğin birleşmesini sağlar, tanrıbilim alanına girmez. Felsefenin başka bir görevi de Aristoteles'in ele aldığı töz, ilinek, biçim, uzay, zaman, özdek, nicelik, nitelik gibi kavramlardır. Piccolomini'ye göre evren, en yüce bir usun, Tanrı'nın ortaya koyduğu varlıktır, kendiliğinden olmamıştır. Bu yüce varlık, gerçeği kişinin gönlüne, bir seziş niteliğinde bildirir. Tanrı kayrası olmadan, gerçeğin kavranması olanaksızdır. İnsan doğal olarak uygar, ilginç ve sevimli bir hayvandır. Onun eğitim ve öğretim yoluyla yetkinleştirilmesi gerekir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *La Rafaella*, 1539, ("Rafaella"); *Della sfera del mondo*, 1540, ("Yeryuvarlağı Üstüne").

PICCOLOMINI, Francesco
(1520-1604)

İtalyan, filozof. Platon ve Aristoteles öğretilerini uzlaştırmaya çalışmıştır.

Siena'da doğdu, aynı kentte öldü. Önce doğduğu yerde öğrenim gördü, sonra Padova Üniversitesi'nde felsefe okudu. Özellikle Platon ve Aristoteles üzerindeki kapsamlı çalışmaları nedeniyle, Macerata, Perugia ve Padova üniversitelerinde felsefe profesörü olarak görevlendirildi.

F.Piccolomini, Platon ve Aristoteles felsefelerini uzlaştırmayı amaçlayan çalışmaları yanında, çağdaşı filozoflarla giriştiği tartışmalarla da ün kazanmıştır. Bütün tartışmalarında mantık kurallarına uymayı, bir yöntem olarak benimsemiş, felsefe sorunlarını bu yönteme dayanarak açıklamanın gereğini vurgulamıştır. Ona göre felsefe evrensel insan yaşamının olduğu gibi toplumsal, özel ve yönetimi ilgilendiren konuların da bilimidir.

Piccolomini ahlak sorunları yanı sıra erdemin değeri ve toplumsal yaşamdaki önemi, tinsel tutku, us, tin, yüce iyi, erdemin amacı, yargıçların ödevi, hoşgörü, düşünme özgürlüğü gibi konular üzerinde de durmuş, bunların bireylerle olan bağlantılarını vurgulamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca)** *Universa philosophia de moribus*, 1594, ("Genel Ahlak Felsefesi Üstüne"); *Libri de scientiae natura*, 1596, ("Bilimin Doğası Üstüne Kitap").

PICHLER, Hans
(1882-1958)

Alman, filozof. Wolff'un felsefesinden kaynaklanan yeni bir varlık anlayışı geliştirmeye çalışmıştır.

26 Şubat 1882'de Leipzig'de doğdu, 10 Kasım 1958'de Greifwald'da öldü. Doğduğu yerde orta ve yükseköğrenimini bitirdi. 1921'de Greifwald Üniversitesi'nde felsefe profesörü oldu. Özellikle felsefe, varlıkbilim, bilgi kuramı, mantık sorunları üzerinde çalıştı. Önce Yeni-Kantçı öğretiye yakınlık duydu, sonra C.Wolff'un görüşlerine dayanan bir varlıkbilim oluşturmayı amaçladı.

Pichler için önemli olan varlıkbilim sorunlarını çağdaş felsefenin ışığında yeniden ele alarak açıklamak, onların tarihsel gelişimini sergilemektir. Bunu başarabilmek için de mantık, kategoriler öğretisi ve us ilkelerine dayalı bir anlam felsefesi *(Sinnphilosophie)* kurmak gerekir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Über die Arten des Seins*, 1906, ("Varoluşun Türleri Üstüne"); *Die Erkennbarkeit der Gegenstände*, 1909, ("Nesnelerin Kavranabilirliği"); *Über Chr. Wolff's Ontologie*, 1910, ("Chr. Wolff'un Varlıkbilimi Üstüne"); *Leibniz*, 1919, ("Leibniz"); *Logik der Gemeinschaft*, 1924, ("Topluluk Mantığı"); *Logik der Seele*, 1927, ("Tinin Mantığı"); *Vernunft und Verstand*, 1934, ("Us ve Anlık"); *Der Realismus und die Idee*,1952, ("Gerçekçilik ve Tasarım").

PICKERING, Edward Charles
(1846-1919)

ABD'li astronom. Yıldızların tayf ve ışık ölçümüne ilişkin çalışmalar yapmış, binlerce yıldızı kadirlerine göre sınıflandıran zengin bir katalog hazırlamıştır.

19 Temmuz 1846'da Massachusetts Eyaleti'nin Boston kentinde doğdu, 3 Şubat 1919'da aynı eyaletteki Cambridge'te öldü. 1865'te, Harvard Üniversitesi'ne bağlı Lawrence Fen Bilimler Okulu'nun Kimya Bölümü'nü üstün başarıyla bitirip, aynı okulda iki yıl kadar matematik asistanı olarak çalıştıktan sonra, yeni kurulan Massachusetts Institute of Technology'de (MIT) fizik asistanlığına getirildi. On yıllık bu öğretim görevi süresince, MIT'de uygulamalı fizik derslerinin başlatılmasını ve ülkesinde ilk kez öğrenciler için fizik laboratuvarlarının kurulmasını sağlayan Pickering, Harvard Üniversitesi'nin başkanı ve eski hocası Charles William Eliot'ın önerisiyle, 1877'de Harvard Gözlemevi'nin yöneticiliğine atandı. Astronomi gözlemlerinde hiç deneyimi olmayan bir fizikçinin böyle bir göreve getirilmesi başlangıçta yoğun eleştirilere yol açtıysa da, Pickering'in yönetimindeki Harvard Gözlemevi kısa sürede astrofizik araştırmalarının en önemli merkezlerinden biri durumuna geldi. Ölünceye değin sürdürdüğü bu görevi sırasında, kuzey yarıküredeki yıldızlar üzerinde yapılan yoğun çalışmaların güney yarıküredeki yıldızları da kapsayacak biçimde genişletilmesini amaçlayan Pickering, 1891'de Peru'daki Arequipa'da Harvard'a bağlı yeni bir gözlemevinin kurulmasını sağladı ve bu gözlemevinin yönetimine, uzun yıllar Harvard'da asistanlığını yapan kardeşi William Henry Pickering'i (1858-1938) getirdi.

1898'de Amerikan Astronomi Derneği'nin kuruluşunda görev alarak başkanlığını üstlenen Edward Pickering, başta ABD Ulusal Bilimler Akademisi olmak üzere ülkesindeki ve Avrupa'daki önemli bilim kuruluşlarının üyeliğine seçilmiş, çalışmaları çeşitli madalya ve unvanlarla ödüllendirilmiştir.

Pickering, 19.yy'da doğan ve tayf analizi, tayfölçümü (spektroskopi), yıldızların ışık yoğunluğunun ölçümüne dayanan fotometri gibi yöntemlerin yanı sıra, astronomiye yeni bir atılım kazandıran fotoğraf tekniklerinden de yararlanarak yıldızların fiziksel yapısını tanıma olanağı veren astrofiziğin öncülerindendir. Özellikle Harvard Gözlemevi'nin klasik konum ve hareket astronomisinden astrofiziğe geçmesini sağlayarak bu yeni bilim dalının ülkesinde yerleşmesine katkıda bulunan Pickering'in yönetimindeki verimli çalışmalar, başlıca üç alanda yoğunlaşmıştır. Öncelikle fotometri incelemelerinde, yıldızların görünür kadirlerini (parlaklıklarını) belirleyebilmek için, kadiri hemen hemen hiç değişmeyen Küçükayı'nın α yıldızını (Kutup Yıldızı ya da α Ursae Minoris) ölçek kabul ederek ve "meridyen fotometresi" denilen yeni bir aygıt tasarlayarak, 7. kadirden daha parlak olan 45.000 yıldızın kadirlerini veren büyük bir katalog yayımlamış, kuzey yarıküredeki 200.000'i aşkın yıldızın tayf sınıfını içeren ünlü "Henry Draper Katalogları"nı hazırlamış ve Harvard Gözlemevi'ne, 11. kadirin altındaki yıldızları kapsayan 300.000 klişelik büyük bir fotoğraf arşivi kazandırmıştır.

• BAKINIZ: DONATI, HUGGINS, LEAVITT.

PICKFORD, Mary
(1893-1979)

Kanada asıllı ABD'li oyuncu. Amerikan sinemasının yarattığı ilk yıldızlardandır.

8 Nisan 1893'te Kanada'nın Toronto kentinde doğdu, 29 Mayıs 1979'da öldü. Asıl adı Gladys Mary Smith'dir. İlk kez beş yaşındayken sahneye çıktı. Babası bir iş kazası sonucu ölünce, annesiyle birlikte kardeşlerine bakmak zorunda kaldı. Çeşitli tiyatro topluluklarında çalıştı, turnelere katıldı. 1909'da Biograph Stüdyosu'nda Griffith'le birlikte çalışmaya başladı, onun filmleriyle kısa sürede büyük üne kavuştu. "Küçük Mary" olarak tanıtılıyor, şirketten şirkete transfer oluyordu. Ücreti de her defasında artarak 1909'da haftada kırk dolarken, 1916'da Famous Players Şirketi'nde haftada on bin dolara ulaştı. Üstelik filmlerinin yapımı için adına bir yan şirket

kuruldu ve kârdan da pay almaya başladı. Ertesi yıl First National Şirketi'yle film başına üç yüz elli bin dolarlık bir sözleşme imzaladı.

Yarattığı "sevimli küçük kız" imgesini uzun yıllar sürdürdü. Yirmi yedi yaşındayken çevirdiği *Pollyanna* filminde on iki yaşında bir çocuğu canlandırdı. Zaman zaman karşı çıkıp sıyrılmaya çalışmasına karşın, sonuçta yine izleyicinin beklentisine uygun, kalıplaşmış rollerine döndü. Aynı zamanda zeki bir işkadınıydı. 1919'da Charlie Chaplin, Griffith ve üç evliliğinden birini yaptığı Douglas Fairbanks'la birlikte United Artists Şirketi'ni kurdu. 1933'te oyunculuğu bıraktıktan sonra, 1936'da şirketin başkan yardımcılığına getirildi. Ertesi yıl da Mary Pickford Kozmetik Şirketi'ni kurdu.

Mary Pickford, kıvır kıvır sarı saçları, masum, çocuksu güzelliği ve canlı oyunuyla bir "çocuk-kadın" tipi yaratmış, bununla ulusal bir simge haline gelmiş, "Amerika'nın sevgilisi" olarak adlandırılmış, ülkesinin en sevilen ve en varlıklı kadınlarından biri olmuştur. 1929'da çevirdiği ilk sesli filmi *Coquette*'le ilk Oscar'ı kazanmış, 1975'te de Amerikan sinemasına olan katkılarından ötürü özel bir Oscar'la ödüllendirilmiştir. 1978 tarihli *America's Sweetheart: The Mary Pickford Story* ("Amerika'nın Sevgilisi: Mary Pickford'ın Öyküsü"), biyografik nitelikte bir derleme filmdir. Kardeşleri Lottie Pickford (1895-1936) ve Jack Pickford da (1896-1933) sinema oyuncusuydular.

• **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Filmler:** *The Little Teacher*, 1909, ("Küçük Öğretmen"); *White Roses*, 1910, ("Beyaz Güller"); *Little Red Riding Hood*, 1911, ("Kırmızı Başlıklı Kız"); *A Good Little Devil*, 1913, ("Sevimli Küçük Şeytan"); *Behind the Scenes*, 1914, ("Perde Arkası"); *Cinderella*, 1915, ("Kül Kedisi"); *Poor Little Peppina*, 1916, ("Zavallı Küçük Peppina"); *The Little Princess*, 1917, ("Küçük Prenses"); *Pollyanna*, 1920; *Little Lord Fauntleroy*, 1921, ("Küçük Lord"); *Rosita*, 1923; *Little Annie Rooney*, 1925, ("Küçük Annie Rooney"); *Sparrows*, 1926, ("Serçeler"); *Coquette*, 1929; *The Taming of the Shrew*, 1929, (Hırçın Kız); *Kiki*, 1931; *Secrets*, 1933, ("Sırlar"). **Kitap:** *Sunshine and Shadow*, 1955, ("Güneş ve Gölge").

• **KAYNAKLAR:** R.Windeler, *Sweetheart*, 1973.

PICTET, Raoul Pierre
(1846-1929)

İsviçreli fizikçi. Oksijen gazını sıvılaştırmayı başarmıştır.

4 Nisan 1846'da Cenevre'de doğdu, 27 Temmuz 1929'da Paris'te öldü. Cenevre ve Paris'te fizik öğrenimi gördükten sonra bir süre kendi başına deneyler sürdürdü, 1879'da Cenevre Üniversitesi'nde fizik profesörlüğüne atandı. 1886'da akademik görevlerinden ayrılarak gittiği Berlin'de bir araştırma laboratuvarı kurdu ve buluşlarının üretimine yöneldi. Yaşamının son dönemleriniyse Paris'te bilimsel kitap ve makaleler yayımlayarak geçirdi.

Çalışmalarını düşük sıcaklık fiziği üzerinde yoğunlaştıran ve gazların sıvılaştırılmasına yönelik deneylere girişen Pictet'nin en önemli başarısı, 1877 sonunda geliştirdiği, oksijen gazını sıvılaştırma yöntemidir. İrlandalı fiziksel kimyacı T.Andrews, 1869'da, hidrojen, azot, oksijen gibi "kalıcı gazlar"ın sıvılaştırılabilmelerine ilişkin olarak "kritik sıcaklık" kavramını ortaya atmış, basınç uygulamasının yanı sıra sıvılaştırılacak gazın kritik sıcaklığının altına inilmesinin de zorunlu olduğunu öne sürmüştü. Bu ilkeyi göz önünde tutan Pictet, oksijen gazını sıvılaştırmak için üç aşamadan oluşan bir yöntem geliştirdi. Her aşamasında, kritik sıcaklığı düşük bir gazın soğutulması için yine sıvılaştırılmış bir gazdan yararlanılan bu yöntemin ilk aşamasında, sıkıştırılan sülfür dioksit gazı genleştirilerek sıvılaştırılıyordu. İkinci aşamada sıvı sülfür dioksit yardımıyla soğutulan karbondioksit, son aşamada da sıvı karbondioksit yardımıyla soğutulan oksijen genleştirilerek sıvılaştırılıyordu. Pictet, sıvı karbondioksitin sağladığı ortamda oksijen gazını önce -118,8°C'a kadar soğutmuş, ardından da genleştirerek -183° C'a indirmeyi ve sıvılaştırmayı başarmıştı.

Aynı günlerde Fransız fizikçi L.P.Cailletet de, Joule-Thomson etkisi diye bilinen yöntemi uygulayarak geliştirdiği bir pompa aracılığıyla oksijen gazını 300 atmosferlik bir basınç altında ve -27°C derecede sıvılaştırabilmişti. Birbirlerinden habersiz olarak çalışan bu iki bilim adamından hangisinin daha önce başarıya ulaştığı tartışma konusu olmakla birlikte, Pictet'nin yönteminin üstünlükleri belirgindir.

Daha sonra, oksijen gazını sıvılaştırmakta yararlandığı bu aşamalı yöntemi çeşitli soğutucuların yapımında kullanan ve bu alanda ticari başarı sağlayan Pictet, hidrojen gazını da sıvılaştırabildiğini öne sürmüş, ancak bunu kanıtlayamamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Mémoire sur la liquéfaction de l'oxygen et la liquéfaction et solidifaction de l'hydrogen*, 1878, ("Oksijenin Sıvılaştırılması ve Hidrojenin Sıvılaştırılma ve Katılaştırılmasına İlişkin Bildiri").

PIEPER, Josef
(1904)

Alman, filozof. Avrupa felsefesinin geleneksel ilkelerine dayanarak antropoloji ve felsefe kavramlarını yeniden yorumlamaya çalışmıştır.

4 Mayıs 1904'te Westfalya'da Elte kentinde doğdu. Münster Üniversitesi'nde felsefe okudu. Sonra Münster Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak göreve başladı.

Pieper'in ilgi alanını Platon ve Aristoteles'ten kaynaklanan Avrupa felsefesinin genel kavramları oluşturur. Bu iki Yunan filozofunun yapıtlarından yola çıkarak Augustinus, Aquinolu Thomas ve onların izini süren düşünürlerin felsefeye getirdikleri temel kavramları inceler, bunlarla ilgili yorumların kaynaklarını araştırır ve bu kavramların antropolojinin gelişmesindeki etkilerini göstermeye çalışır. Ona göre birbirine karşıt görüş açılarını benimseyen

felsefeyle tanrıbilim ayrılabilir, ancak ayrılmamaları gerekir. Tanrıbilim, belli bir anlamda, felsefeden doğmuş, din öğretisini konu edinerek felsefenin karşısına evreni bir bütünlük ve birlik içinde yansıtan varlık anlayışını yerleştirmiştir. Tanrıbilimin konusu, deney verilerinden bağımsız, bilgeliği erek edinen görüştür. Bu bilgelik tanrısaldır ve yalnız Tanrı'da vardır. Felsefe ise böyle kuramla ilgilenmez, ona kendi yöntemine göre bir açıklık getirmeye çalışır. İşte yöntemlerinin, ereklerinin ayrı olmasına karşılık, birleştikleri yer de bu konudur. Bu birleşmenin temel nedeni insanı anlamaktır.

• YAPITLAR (başlıca): *Muse und Kult*, 1948, ("Bilim Tanrısı ve Tapınım"); *Philosophia negativa*, 1963, 2.basım, ("Olumsuz Felsefe"); *Zustimmung zur Welt, eine Theorie des Festes*, 1963, ("Evrenle Uzlaşma, Bir Şölen Kuramı"); *Wahrheit der Dinge*, 1966, 4.basım, ("Nesnelerin Gerçekliği"); *Hoffnung und Geschichte*, 1967, ("Umut ve Tarih"); *Tod und Unsterblichkeit*, 1968, ("Ölüm ve Ölümsüzlük"); *Über die Liebe*, 1972, ("Sevgi Üstüne").

PIERCE, John Robinson
(1910)

ABD'li elektronik mühendisi. Uydu aracılığıyla haberleşme teknolojisinin öncülerindendir.

27 Mart 1910'da Iowa Eyaleti'nin Des Moines kentinde doğdu. Elektronik mühendisliği öğrenimi gördüğü California Teknoloji Enstitüsü'nden 1933'te mezun oldu, 1936'da doktora derecesini aldı ve aynı yıl New York'taki Bell Telefon Laboratuvarları şirketinde çalışmaya başladı. 1952'de bu şirketin New Jersey Eyaleti'ndeki Murray Hill elektronik araştırmalar bölümünün başına getirildi. 1971'de emekli olarak bu görevinden ayrıldıktan sonra Pasadena'daki California Teknoloji Enstitüsü'nde mühendislik dersleri vermeye başlayan Pierce, J.J.Coupling takma adıyla bilim kurgu türünde öyküler de yazmıştır.

Bell Laboratuvarları'ndaki çalışmalarının ilk dönemlerinde elektrostatik odaklamalı bir elektron çoğaltma tüpü, yüksek yoğunlukta elektron ışınları üreten bir elektron tabancası ve radar alıcılarında kullanılan bir osilatör geliştiren Pierce'in asıl başarısı, uydu aracılığıyla haberleşme teknolojisi alanında oldu.

Ses ve görüntü sinyallerinin, uzaya fırlatılacak uydularca dünyanın uzak köşelerine yansıtılması düşüncesi, 20.yy'ın başlarında ABD'li Hugo Gernsback (1884-1967) ve İngiliz Arthur C.Clarke (1917) gibi bilim kurgu roman yazarları tarafından ortaya atılmış ve bilim adamlarının da ilgisini uyandırmıştı. İlk uydu aracılığıyla haberleşme deneyi ise 1958'de ABD'nin "Score" projesiyle gerçekleştirilmiş ve Yer'den 180 km ile 1.500 km arasında değişen yükseklikteki bir yörüngeye oturtulan bu uydu, 12 gün süreyle California, Arizona ve Teksas'tan yayınlanan radyo dalgalarını 150 megahertzden almış ve 132 megahertzden geri yayınlamıştı.

Konu üzerinde daha 1955'te bilimsel makaleler yazan ve bir uydu tasarımı geliştiren Pierce, NASA'nın (National Aeronautics and Space Administration-Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi) atmosfer yoğunluğuna ilişkin ölçümler yapmak amacıyla bir uydu fırlatacağını öğrendiğinde, yetkilileri ikna ederek kendi tasarımının gerçekleştirilmesini sağladı. "Echo 1" adlı, üstü ince bir alüminyum katmanla kaplanmış 30 m çapındaki plastik bir balondan oluşan bu uydu, 12 Ağustos 1960'ta oturtulduğu 1.600 km yükseklikteki yörüngesinde, Bell Telefon Şirketi'nin California Eyaleti'nin Goldstone kentinde kurduğu bir istasyondan gönderilen ses ve görüntü dalgalarını anında, doğudan batıya doğru 0,96 gigahertz, batıdan doğuya doğru da 2,39 gigahertz üzerinden yansıtmayı başardı.

"Echo 1" projesinin başarıya ulaşması, Yer'den gönderilen sinyalleri yalnızca yansıtmakla kalmayıp aynı zamanda yükselterek geri gönderecek uyduların geliştirilmesine yol açtı. 10 Temmuz 1962'de fırlatılan, Güneş enerjisiyle dolan bataryalarla çalışan, 8 cm çapındaki küresel uydu "Telstar", ABD ile Fransa'da kurulan istasyonlar arasında ses ve görüntü bağlantısı sağlayarak ilk okyanus aşırı uydulu haberleşmeyi gerçekleştirdi.

Pierce'in katkılarıyla gerçekleştirilen ilk uydu aracılığıyla haberleşme deneyleri, dünya çapında radyo ve televizyon yayınlarının yapılmasına yönelik önemli birer adım olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Traveling-wave Tubes*, 1950, ("İlerleyen Dalga Tüpleri"); *Symbols, Signals and Noise*, 1961, ("İşaretler, Sinyaller ve Ses").

PIERO DELLA FRANCESCA
(1410/1420-1492)

İtalyan, ressam. Rönesans'ın klasik biçim anlayışının gelişmesinde, etkili olmuştur.

Borgo San Sepolcro'da doğdu, 12 Ekim 1492'de aynı kentte öldü. Doğum tarihi kesin değildir. Antonio di Anghiari'nin atölyesinde yetişti. 1439-1442 arasında Domenicano Veneziano'nun yardımcısı olarak Floransa'daki Sant Edigio Kilisesi freskleri üstünde çalıştı. 1445'ten sonra bir ara Borgo San Sepolcro'da bulundu. Kont Federigo da Montefeltro'nun çağrılısı olarak Urbino'ya gitti. 1450 dolaylarında Ferrera'da, 1451'de de Rimini'de çalıştı. 1452'den sonra Arezzo'da San Francesco Kilisesi'nde *Kutsal Haçın Efsanesi* adlı fresk dizisini yaptı. 1460-1470 arasında sırasıyla Borgo San Sepolcro, Urbino ve Arezzo gibi kentlerde çalıştı. 1470'ten sonra resmi bırakarak kendini perspektif ve matematik konularında kitaplar yazmaya verdi.

Piero'nun başlangıçtaki resimleri Domenico Veneziano ve Masaccio'nun etkisi altındadır. Bu dönemin yapıtlarında Floransalı ustaların perspektif ve mekân sorunlarına getirdikleri çözümleri başarıyla uygulamıştır. *İsa'nın Doğumu* gibi yapıtları da Kuzeyli ustaların çeşitli özelliklerini ve teknik yetkinliklerini özemsediğini gösterir.

Akılcı bir mekân, yalın ve anıtsal bir boyut içinde ele alınmış figür, Piero'nun resminin temelini oluşturur. En duygusal konuları işlerken bile duygusallıktan uzak bir tutumda olması ve biçimleri her türlü bozukluklarından arındırarak idealleştirmesi, üslubuna soğuk ve zamandan bağımsız bir boyut kazandırır. Üslubu kısa sürede olgunlaştıktan sonra pek az değişmiş, bu da yapıtlarının tarihlendirilmesini zorlaştırmıştır.

İsa'nın Kamçılanması, Mantefeltro mihrap resmi olarak da bilinen *Madonna, Azizler ve Federigo da Montefeltro ile Birlikte*, bir de *Kutsal Haçın Efsanesi* fresk dizisi Piero'nun başyapıtları sayılır. Bunlar arasında *İsa'nın Kamçılanması* karmaşık geometrik altyapısı ve sağlam kuruluşuyla ayrı bir yere sahiptir. Resmin sağ önüyle sol arkasındaki figür gruplarının farklı bir derinlik boyutu içinde ele alınması, perspektif açısından güçlü bir mekân gerilimi yaratır. Ayrıca bu resimde figür grupları arasındaki ilişkiler üstüne bugüne değin pek çok yorum yapılmış olmasına karşın, kesin bir çözümde birleşilememesi, Piero'nun sanatında simgesel değerlerin oynadığı rolü gösterir. Aynı biçimde, Montefeltro mihrap resmindeki yarım kubbeden aşağı doğru asılı duran yumurta, hem Meryem'in doğuşunu ve kozmik bir olguyu temsil eden bir simge, hem de Montefeltro ailesinin armasındaki işaretlerden biridir.

Kutsal Haçın Efsanesi dizisinde Piero, konunun gerektirdiği sıralamayı dikkate almamış, bunun yerine, karşılıklı gelen resimleri biçimsel açıdan kendi aralarında dengeli kılmaya çalışmıştır. Bir panodaki çıplak figürlere karşılık öbürlerinde giyimlileri işlemiş, Constantinus'un rüyası ile ertesi günkü savaşını konu alan panoları karşı karşıya getirmiştir. Piero büyük bir kompozisyon ustasıdır. Bu dizideki her resim, dikey olarak yerleştirilmiş iki dörtgene bölünmüştür. Dörtgenlerden biri büyük, öbürüyse küçüktür. Bu tür biçimsel kaygılar, Piero'nun kompozisyonda geometriye ilk el atan ressamlardan biri olmasından kaynaklanır.

Piero'nun sanatı Rönesans ideallerinin bir özeti niteliğindedir. O, Umbrialı ve Toskanalı ustaları, özellikle de Signorelli, Perugino, Raffaello gibi sanatçıları etkilemiştir.

Güney Avrupa Resmi

Sanat tarihçileri Rönesans döneminde görsel sanatları, belli bölgelerdeki farklı gelişim özelliklerinden ötürü, Almanya'da Kuzey ve İtalya'da Güney resmi olarak iki farklı başlık altında incelemişlerdir. Önceleri yalnızca Rönesans için geçerli olan bu ayırım, söz konusu özelliklerin çeşitli zamanlarda yeniden ortaya çıkması sonucu bütün zamanları kapsayan bir boyut kazanmıştır. Bu bağlamda Güney resminin kökeni Eski Yunan sanatına kadar iner. Öte yandan bu deyim genelde, çok klasik-idealist bir yapıya sahip olan İtalyan sanatını anlatmak için kullanılır. Örneğin, Güney resminin belli özelliklerini içermesine karşın İspanyol sanatı bu deyimin kapsamı içine girmez. Akdeniz geleneği deyimi ise Güney karakteri ile eş bir anlama gelmektedir.

Güney resminde nesnel ve ussal yaklaşıma ağırlık verilmiştir. Yunan-Roma düşünce geleneğinin etkisinde olan İtalyan sanatının gelişmesinde, doğayı karşıdan değerlendirme eğilimi önemli bir rol oynar. Bu eğilimin nesnel sonuçlar üretebilmesi, varlığın değişmez olduğu varsayılan öz yapısının her türlü duygu, beyecan ve coşkudan bağımsızca saptanmasına bağlıdır. Aynı anlayış, nesnenin dış görünüşünün de nesnel bir biçimde verilmesini gerektirir. Nitekim doğayı bilimsel ya da yarı bilimsel yöntemler aracılığıyla inceleme eğiliminin Rönesans öncesinde giderek artması, 14.yy resminin Gotik özelliklerden arınarak gerçekçi (realist) bir nitelik kazanmasını sağlamıştır. Bu davranış Cimabue*, *Giotto** ve *Masaccio** gibi sanatçıların hacimlendirme yöntemlerini, *Brunelleschi**, *Donatello**, *Paolo Uccello**, *L.B.Albertini'nin** de perspektif kurallarını geliştirmeleri ile sonuçlanmıştır. Perspektif kurallarına göre düzenlenmiş derinlikli mekân kavramı İtalyan sanatını gerçekçi kılan öğelerin başında gelir.

Güney sanatı, görüntüdeki kimi doğal bozuklukları ve gereksiz ayrıntıları ayıklayarak genel özellikleri vurgulamayı öngörür. Bu yüzden bireysel özellikleri yansıtmak yerine, türünün genel özelliklerini içeren tip ya da örnekleri yeğler. Güney resmi estetik açıdan ölçülü ve kuralcı bir tutumdadır. Biçimlerin idealleştirilmesi üstüne temellenen klasik güzellik duygusu aracılığıyla görsel bir haz vermeyi amaçlar. Bu yöntem, biçimsel birlik ve bütünlüğe dayanan denge ve uyum ile gerçekleştirilebilir. Dolayısıyla konu, salt görsel değerlerle iletişim kurulmasında, bir araçtan başka bir şey değildir. Biçimbozma (deformasyon) ise yalnızca idealleştirme adına kabul edilebilir.

Kompozisyon ve kuruluşun Güney resminde önceliği vardır. Güney resmi denge, ölçü, uyum gibi Antik kökenli, klasikçi kavramlarla hareket ettiği için, kompozisyonu en yetkin biçimsel sonuç olarak değerlendirir. Çoğu zaman konuyu oluşturan biçim ve öğeleri bu kaygılar adına hiyerarşik bir düzende sıralandırır. Özellikle hareket, kargaşa ve düzensizlik izlenimi verecek uygulamalardan kaçınarak dinginlik duygusu uyandırmak istediği için, kompozisyonun oluşturulmasında biçimlerin yatay ve dikey yığılmasıyla kurulan durağan bir düzen anlayışına yönelmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Resim ve Fresk:** *İsa'nın Vaftiz Edilmesi*, Ulusal Galeri, Londra; *Sigismondo Malatesta* freski, 1451, San Francesco Kilisesi, Rimini; *Kutsal Haçın Efsanesi* fresk dizisi, 1452-1466, San Francesco Kilisesi, Arezzo; *Urbino Dükü Federigo da Montefeltro'nun Portresi*, 1465, Uffizi Galerisi, Floransa; *İsa'nın Göğe Yükselmesi*, Belediye Sarayı, Borgo San Sepolcro; *İsa'nın Kamçılanması*, Ulusal Galeri, Ünnino; mihrap resmi, Pinakotek, Perugia; *Madonna, Azizler ve Federigo da Montefaltra ile Birlikte*, ykş. 1470, Brera Müzesi, Milano; *İsa'nın Doğumu*, Ulusal Galeri Londra. **Kitap:** *De prospectiva pingendi*, (ö.s.), 2 cilt, C.Winterberg (yay.), 1899.

• **KAYNAKLAR:** K.Clark, *Piero della Francesca*, 1951; H.Facillon, *Piero della Francesca*, 1952; P.Hendy, *Piero della Francesca and the Early Renaissance*, 1968.

• **BAKINIZ:** LEONARDO DA VINCI, MASACCIO.

PIERO DI COSIMO
(ykş. 1462-1521 ?)

İtalyan, ressam. Garip yaratıkları ele aldığı mitolojik konulu resimleriyle tanınmıştır.

Yaşamıyla ilgili bilgiler çok sınırlıdır. Floransa' da doğduğu ve aynı kentte öldüğü bilinmektedir. Asıl adı Piero di Lorenzo'dur. Cosimo adını 1481'de Roma'daki Sistina Şapeli freskleri yapımında yanında çalıştığı ustası Cosimo Rosselli'den (1439-1507) almıştır. Dinsel konuları işlediği erken dönem yapıtlarında, Sistina Şapeli'nde fresklerini gördüğü Botticelli ve Ghirlandaio'dan etkilenmiştir. Üslubunun olgunlaşması mitolojik konulu resimleriyle olmuştur. Bu tür resimlerinde hiçbir Rönesans sanatçısında izlenmeyen garip yaratıklar ve romantik bir fantezi dünyası sergiler. Pek çoğu, Romalı yazar ve kuramcı Vitruvius'un insanın evrimiyle ilgili notlarından kaynaklanan, hayvan ve insan karışımı yaratıklarla doludur. Kimi resimlerinde bu yaratıkları eğlenirken ya da savaşırken, kimilerindeyse ilk insanları buldukları ateşi ya da yeni bir aleti kullanırken göstermiştir.

Piero di Cosimo, Signorelli'nin yuvarlak,gelişmiş kaslı sağlam figürlerinden yola çıkmasına karşın, daha yumuşak biçimler kullanmış ve daha sıcak bir ışık etkisi elde etmiştir. Bu yapıtlarında Leonardo'nun, biçimlerin dış çizgileriyle fon arasındaki yumuşak geçişleri sağlayan *sfumato* tekniğinden yararlanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Kentaur'larla Lapith'lerin Savaşı*, 1486, Ulusal Galeri, Londra; *Bir Orman Ateşi*, ykş. 1487, Ashmolean Müzesi, Oxford; *Prokris'in Ölümü*, ykş. 1490-1500, Ulusal Galeri, Londra; *Ateş ve Rüzgâr Tanrıları*, 1490-1500, Kanada Ulusal Galerisi, Ottawa; *Şarabın Bulunması*, ykş. 1500, Fogg Sanat Müzesi, Cambridge/ Massachusettes; *Balın Bulunması*, ykş. 1500, Worcester Sanat Müzesi, Worcester/Massachusettes; *Mecdelli Meryem*, 1505, Ulusal Galeri, Roma; *Andromeda'nın Kurtarılışı*, ykş. 1515, Uffizi Galerisi, Floransa.

• KAYNAKLAR: M.Barri, *Piero di Casimo*, 1966.

PIGGOTT, Stuart
(1910)

İngiliz, arkeolog. Hindistan, Önasya ve İngiltere tarihöncesi arkeolojisine önemli katkılarda bulunmuştur.

28 Mayıs 1910'da Hampshire bölgesinde Petersfield'de doğdu. Oxford Üniversitesi'ne bağlı St.John's College'da öğrenim gördükten sonra 1928-1933 arasında Galler Bölgesi Eski Yapıtlar Kurulu'nda çalıştı. 1934'te Güney İngiltere'de Wiltshire'daki Avebury kazılarında başkan yardımcısı oldu ve 1939'a değin alan çalışmalarını sürdürdü. II.Dünya Savaşı sırasında İngiliz ordusunun Hindistan'daki haberalma bürosunda görev yaptı ve hava fotoğraflarının yorumlanmasında uzmanlaştı. Aynı dönemde Hindistan arkeolojisiyle de ilgilendi. Savaştan sonra, 1946'da Edinburg Üniversitesi'nde tarihöncesi profesörü oldu. Aynı yıl İskoçya Eski Yapıtlar Kraliyet Kurulu'nun başkanlığına, 1953'te İngiliz Akademisi üyeliğine seçildi. 1969-1974 arasında British Museum'un mütevelli heyetinde görev aldı. 1972'de İngiliz İmparatorluğu Madalyası ile onurlandırıldı. 1977'de üniversitedeki görevinden emekliye ayrıldı.

Piggott, Avebury kazılarında ele geçen buluntuların yardımıyla İngiltere'de ilk üreticiliğin başlangıcını İÖ 2000'lere tarihlemişti. Onun bu varsayımı 1962'lerde, pollen ve Karbon 14 çözümlemelerinin sonuçlarıyla bin yıl daha erkene alındı. Piggott, Wiltshire ve Dorset'te saptadığı ve Wesse kültürü adını verdiği Bronz Çağı buluntularını Yunanistan' daki Miken kültür verileriyle karşılaştırarak, bu iki uygarlığın ilişkilerini ortaya koydu.

Hindistan'da bulunduğu süre içinde ünlü İngiliz arkeoloğu Mortimer Wheeler ile birlikte çalıştı. John Hubert Marshall'ın yönettiği Harappa ile Mohenjodaro kazılarında ve bugün Pakistan sınırları içinde kalan Belûcistan bölgesindeki kazılarda ele geçen buluntuları araştırdı. Belûcistan ve İndus Vadisi yerleşmelerinden çıkan buluntuları karşılaştırarak İndus uygarlığını İÖ 2500-1500 arasına tarihledi.

1965'te İngiliz arkeolog J.G.Douglas Clark (1907) ile birlikte yayımladığı *Prehistoric Societies* ("Tarihöncesi Topluluklar") adlı yapıtında yeni bir yaklaşım geliştirerek, ilk üreticiliğe geçişte kültürel, iktisadi ve ekolojik koşulların yanı sıra insanın ruhsal durumunun da çok önemli bir etken olduğunu savundu. Mezolitik Çağ topluluklarının ruhsal davranış biçimlerinin ve buzullar sonrası yeni iklim koşullarının oluşturduğu doğal çevrenin tanınmasının bu geçişi aydınlatacağını ileri sürdü. Ayrıca üreticiliğe geçiş için gerekli koşulların Avrupa'da değil, Güneybatı Asya'da var olduğunu savundu.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Some Ancient Cities of India*, 1946, ("Hindistan'da Bazı Eski Kentler"); *British Prehistory*, 1949, ("İngiltere'nin Tarihöncesi"); *Prehistoric India*, 1950, ("Tarihöncesi Hindistan"); *Neolithic Cultures of British Isles*, 1954, ("Britanya Adaları'nın Neolitik Kültürleri"); *Ancient Europe*, 1965, ("Eski Avrupa"); *Prehistoric Societies* (J.G.D.Clark ile), 1965, ("Tarihöncesi Topluluklar"); *The Earliest Wheeled Transport*, 1983, ("Tekerlekle Yapılan En Eski Ulaşım").

• **BAKINIZ:** J.H.MARSHALL, WHEELER.

PIGOU, Arthur Cecil
(1877-1959)

İngiliz, iktisatçı. İktisadi refahın ancak devlet müdahalesi ile artabileceğini ileri sürmüştür.

18 Kasım 1877'de Wight Adası'nda doğdu, 7 Mart 1959'da Cambridge'te öldü. Cambridge Üniversitesi'ne bağlı King's College'da öğrenim gördü. 1908'de Cambridge Üniversitesi'nde A.Marshall'dan boşalan Politik İktisat Kürsüsü'ne atandı ve 1943'e değin bu görevini sürdürdü. 1918-1919 yıllarında para ve döviz ile ilgili bir komitede, 1919-1920 yıllarında gelir vergisi ile ilgili Kraliyet Komisyonu'nda, 1924-1925 yıllarında da parasal politikayla ilgili Chamberlain Komitesi'nde görev aldı.

Pigou en önemli kitabı *The Economics of Welfare*'de ("Refah İktisadı"), iktisadi refahın, gelirin bölüşüm biçimine bağlı olduğunu vurgulayarak, iktisadi etkinliğin hem toplam toplumsal refah üzerindeki, hem de çeşitli toplumsal grupların ulusal gelirden aldıkları pay üzerindeki etkilerini araştırdı. Dıştan yararlar *(external economies)* ve dıştan kayıplar *(external diseconomies)* kavramlarından yola çıkarak, "toplumsal ürün" ve "özel ürün" arasında ayrım yaptı ve firmaların üretim fonksiyonları ya da bireylerin tercih fonksiyonları birbirlerine bağımlıysa, fiyat sisteminin kaynak dağılımını en iyi bir biçimde sağlamakta yetersiz kalacağını ileri sürdü. Pigou'ya göre, tam rekabet koşulları, özel net ürünü en çoğa çıkarmakta, ama bu toplumsal net ürünün en çoğa çıkarılması anlamına gelmemektedir. Verili bir servetin daha eşit bölüşülmesinin refahı artıracağını, refahın en yüksek bir düzeye çıkarılmasının ise ancak, üretken kaynakların, marjinal toplumsal ürünü (ya da marjinal toplumsal maliyeti) her alternatif kullanım alanında eşitleyecek bir biçimde dağılmasıyla sağlanabileceğini savundu. Pigou, tam rekabet ve çeşitli tekel koşullarında bu olasılığın ne derece geçerli olduğunu tartıştıktan sonra, devletin vergiler ya da destekleme politikalarıyla piyasaya müdahale ederek ve marjinal bireysel maliyet ile marjinal toplumsal maliyeti eşitleyerek, kaynak dağılımını düzeltebileceğini, böylece iktisadi refahı en yüksek bir düzeye ulaştırabileceğini ileri sürmüştür. Pigou'nun bu görüşleri, serbest piyasa ekonomisine yöneltilmiş bir eleştiri olarak kabul edilmiştir.

Pigou'nun 1933'te yayımladığı *The Theory of Unemployment* ("İşsizlik Kuramı") adlı kitabı ise, Keynes'in geleneksel iktisada yönelttiği eleştirilerin temel hedeflerinden biri olmuştur. Pigou, eğer işsizlik varsa, bunun, ücretlerin çok yüksek olduğunun bir göstergesi olarak ele alınması gerektiğini ileri sürmüştür. Pigou'ya göre tüketicilerin harcamaları, bireylerin servetlerinin gerçek değerinin, fiyatlar düştükçe tüketim eğilimini artıran bir fonksiyonudur. Ücretlerin ve fiyatların tam esnek olduğu bir ekonomide, tüketim harcamaları, fiyatlar düşünce artarak efektif talebin yetersizliğini karşılar ve ekonomiyi tam istihdam düzeyine getirir. Dolayısıyla, eğer iktisadi sistem kendiliğinden tam istihdam dengesine gelmiyorsa, bunun nedeni ya fiyatlara yapılan müdahalelerdir ya da işçilerin ücret düşüşlerine direnmeleridir. Pigou'nun Keynes'in eleştirileri üzerine formüle ettiği ve "Pigou etkisi" olarak anılan bu varsayımına göre, Keynes'in eksik istihdam dengesi gerçek bir denge değil, esnek olmayan ücretler ve fiyatlarla gerçekleşen bir dengesizlik durumudur. "Pigou etkisi" istatistiksel bir kanıtlamayla desteklenmemiştir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *The Economics of Welfare*, 1920, ("Refah İktisadı"); *Industrial Fluctuations*, 1927, ("Sınai Dalgalanmalar"); *The Theory of Unemployment*, 1933, ("İşsizlik Kuramı"); *Employment and Equilibrium*, 1941, ("İstihdam ve Denge"); *Essays in Economics*, 1952, ("İktisadi Denemeler").

- **BAKINIZ:** KEYNES, A.MARSHALL.

PIKE, Kenneth Lee
(1912)

ABD'li dilbilimci. Dili, insan davranışlarının yapısını açıklayan bir kuram açısından incelemiştir.

9 Haziran 1912'de Connecticut Eyaleti'nde Woodstock'da doğdu. Gordon College'da tanrıbilim okudu. Lisansüstü eğitimini Michigan Üniversitesi'nde sürdürdü. Amerikan Yapısalcılığı'nın kurucularından E.Sapir'in öğrencisi oldu. Michigan Üniversitesi'nde dilbilim dersleri vermeye başladı. 1948-1955 arası doçent, 1955-1979 arası profesör olarak görev yaptı. 1979'da emekli olduktan sonra da öğretim etkinliğini sürdürdü. Meksika, Bolivya, Guatamala, Nijerya, Yeni Gine, Gana, Ekvador, Filipinler, Peru, Java yerlilerinin dillerini incelemek amacıyla bu ülkelerde alan araştırmaları yaptı. Ayrıca, *İncil* çevirileri üzerinde uzmanlaşan dilbilimcilerin oluşturduğu Summer Institute of Linguistics'de çalıştı. *İncil*'i Amerikan Kızılderilileri'nin dili olan Mextic'e çevirdi.

Genel dilbilim, sesbilim (fonoloji), sesbilgisi (fonetik), dilbilgisi (gramer), Amerikan İngilizcesi'nde tonlama (entonasyon), Amerikan Kızılderili dilleri, Güney, Orta ve Batı Afrika yerlilerinin dilleri, Pike'ın incelediği konulardır. Pike, sesbilgisi, dilbilgisi ve sözcük hazinesini (leksikon) birbirine bağımlı ve koşut gelişen yapılar olarak ele almıştır. Değişik sistemleri olan dilleri inceleyebilmek için temel bir model *(tagmemic model)* oluşturmuş ve bu modeli temel alan bir dilbilgisi kuramı *(tagmemics)* geliştirmiştir. Bu kuram, bir sözce *(utterance)* içindeki işlevlerine göre tanımlanan öğelerin *(tagmeme)* sınıflandırılmasını temel alır. 1957'de Pike tarafından temelleri atılan, daha sonra Longacre tarafından geliştirilen bu kuram, henüz incelenmemiş ve yazıya geçirilmemiş bazı Güney, Orta ve Batı Afrika yerli dillerinin incelenmesinde temel olmuştur. Pike'ın oluşturduğu model, ayrıca *İncil* çevirisi üzerinde çalışan dilbilimcilerce de kullanılmıştır. Pike, İngilizce için bir tonlama modeli geliştiren ilk dilbilimci sayılır.

Pike, dilsel olgularla kültürel olgular arasında yakınlıklar kuran Sapir'den etkilenmiş, dilbilimin yöntemini kültürel davranışlara da uygulamaya çalış-

mıştır. Davranışçılık'ın etkisinde, dili, insan davranışlarının yapısını açıklayan bir kuram çerçevesinde incelemiştir. *Language in Relation to a Unified Theory of the Structure of Human Behavior* ("İnsan Davranışının Yapısının Birleşik Kuramı Açısından Dil") adlı yapıtı, Amerikan Yapısalcılığı içinde değerlendirilmekle birlikte, Pike'ın oluşturduğu dilbilim yaklaşımı Bloomfield sonrası Yapısalcılar'dan farklılıklar gösterir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Phonetics*, 1943, ("Sesbilgisi"); *Phonemics*, 1947, ("Sesbirimbilim"); *The Intonation of American English*, 1945, ("Amerikan İngilizcesi'nde Tonlama"); *Tone Languages*, 1948, ("Ton Dilleri"); *Language in Relation to a Unified Theory of the Structure of Human Behavior*, 3 cilt, 1954-1960, ("İnsan Davranışının Yapısının Birleşik Kuramı Açısından Dil"); *Grammatical Analysis* (E.G. Pike ile), 1977, ("Dilbilgisi Çözümlemesi").

- **BAKINIZ:** BLOOMFIELD, SAPIR.

PILLET, Antoine
(1857-1926)

Fransız, hukukçu. Yasa uzlaşmazlıkları konusundaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

Savoie bölgesindeki Chambéry'de doğdu, 1926'da öldü. Grenoble Üniversitesi'nde hukuk öğrenimini tamamladı. 1884'te doçent oldu ve Cezayir'e gitti. 1886-1896 arası Grenoble Üniversitesi'nde, 1896'dan ölümüne değin de Paris Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde ders verdi. Antlaşmalar Tarihi Kürsüsü'nde bulunmasına karşın asıl ilgi alanı olan devletler özel hukuku konusunda çalışmalarını sürdürdü. 1924'te Devletler Özel Hukuku Kürsüsü asil üyeliğine getirildi. 1924 ve 1925'te La Haye (Den Haag) Uluslararası Hukuk Akademisi'nde ders verdi.

Çalışmalarını uluslararası kamu hukuku ve devletler özel hukuku üzerinde yoğunlaştıran Pillet, devletler özel hukuku kapsamında yasa uzlaşmazlıkları konusuna önemli katkıda bulunmuştur. 1894-1896 arasında yayımladığı "Yasa Uzlaşmazlıklarının Çözümü İçin Genel Bir Sistem Denemesi" adını verdiği bir dizi makalesiyle bu alanda adını duyurmuştur.

Pillet'ye göre her yasa uzlaşmazlığında, çeşitli devletlerin hukuksal güçlerinin etki alanları karşı karşıya geldiğinden, uluslararası bir sorun ortaya çıkar ve böyle bir hukuksal ilişkinin hangi yasanın etki alanına girdiğini belirleme sorunu gündeme gelir. Uzlaşmazlık ortaya çıktığında, durumla en çok ilgisi bulunan yasanın yetkili olması beklenir. Bu ilgiyi saptamak için de yasaların özelliklerini dikkate almak gereklidir. Yasaların genellik ve süreklilik olmak üzere iki özelliği vardır. Genellik, yasanın bir ülke sınırları içinde tüm kişilere ve hukuksal ilişkilere uygulanması, süreklilikse yürürlüğe girdikten sonra yasanın yetkisinin kesintiye uğratılmaması demektir. Devlet sınırları aşıldığında bu iki özelliğin bir arada bulunması güçleşir ve birinin feda edilmesi gerekir. Pillet seçimin, yasanın toplumsal amacına göre yapılması gerektiğini savunur. Örneğin kişi çıkarlarını koruyan yasalar için süreklilik, toplum çıkarlarını koruyanlar içinse genellik özelliği yeğlenmelidir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Le droit de la guerre*, 2 cilt, 1892-1893, ("Savaş Hukuku"); *Les lois actuelles de la guerre*, 1901, ("Şimdiki Savaş Yasaları"); *Principes de droit international privé*, 1903, ("Devletler Özel Hukukunun İlkeleri"); *Propriété industrielle*, 1911, ("Sınai Mülkiyet"); *Personnes morales en droit international privé*, 1914, ("Devletler Özel Hukukunda Manevi Kişilikler"); *Traité pratique de droit international privé*, 3 cilt, 1924, ("Devletler Özel Hukuku Uygulama Kitabı"); *La guerre et le droit*, 1922, ("Savaş ve Hukuk").

PILON, Germain
(yks. 1535-1590)

Fransız, heykelci. Ülkesinde Rönesans heykel sanatını İtalyan etkilerinden arındırmıştır.

Paris'te doğdu, 3 Şubat 1590'da aynı kentte öldü. Bir heykelcinin oğluydu. Eğitimini büyük bir olasılıkla Pierre Bontemps'in (1507-1570) yanında yaptı. Saint-Denis'de Abbey Kilisesi'ndeki I.François'nın mezarının kaidesindeki figürlerin yapımında Bontemps'le birlikte çalıştı. 1559'da Catherina de Medici'den, II.Henri'nin kalbinin konması için bir anıt siparişi aldı. 1561'de Fontainebleau'da kraliçenin bahçesi için mitolojik kahramanların ahşaptan heykellerini yaptı. 1565'te Saint-Denis'te Valois Şapeli'nde Medici'nin ikinci siparişi olan *II.Henri'nin Mezarı* üstünde çalışmaya başladı. Önceleri maniyerist sanatçı Francesco Primaticcio'nun (1504-1570) yönetiminde yürütülen bu çalışma, belli aralıklarla Pilon'un ölümüne değin sürdü. Anıtta yer alan kral ve kraliçe figürleriyle kaidedeki kabartmalar 1572'de tamamlandı. Bunlarda doğalcı (natüralist) bir yöneliş izlenir.

Pilon 1570'te de Le Mans'da Notre-Dame-de-la-Couture Kilisesi'nin mihrabı için mermerden bir *Bakire ve Çocuk* heykeli yaptı. II.Henri'nin ölümüyle kral olan IX.Charles ona önce kralın heykelcisi, 1573'te de heykel sanatı yöneticisi ve denetleyicisi unvanlarını verdi. Pilon 1583'te yeniden Valois Şapeli'ndeki çalışmalarına döndü.

İlk yapıtları büyük ölçüde Primaticcio'nun ve maniyerist eğilimli Fontainebleau Okulu sanatçılarının etkilerini yansıtmaktaysa da, sonraları ağırbaşlı ve Fransız geleneği ile kendine özgü gerçekçi (realist) bir tavrın egemen olduğu heykeller üretmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** I.François mezar kaidesi figürleri, Cluny Müzesi, Paris; *II.Henri'nin Kalbi İçin Anıt*, 1559, Louvre, Paris; *II.Henri'nin Mezarı*, 1565-1590, Valois Şapeli, Saint-Denis; *Bakire ve Çocuk*, 1570, Notre-Dame-de-la-Couture Kilisesi, Le Mans; *Aziz Francesco'nun Vecdi*, 1583, SS.Jean et François Kilisesi, Paris

- **KAYNAKLAR:** J.Babelon, *Germain Pilon*, 1927.

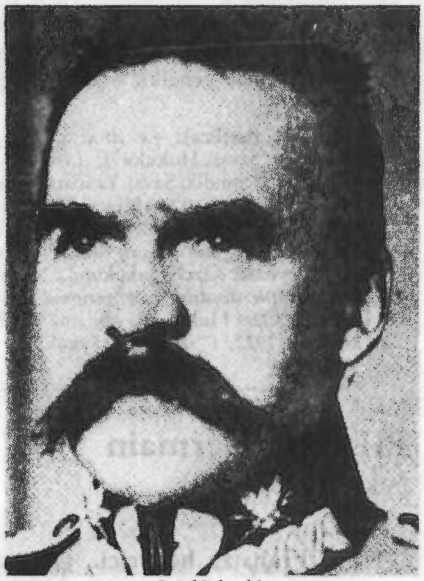

Josef Pilsudski

PILSUDSKI, Josef
(1867-1935)

Polonyalı asker ve devlet adamı. I. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsız Polonya Devleti'nin kurulmasında etkin rol oynamıştır.

5 Aralık 1867'de Wilno bölgesinde (bugün Vilnius) Zulow'da doğdu, 12 Mayıs 1935'te Varşova'da öldü. Yoksul düşmüş bir soylu aileden geliyordu. Doğduğu yer, 1772, 1793 ve 1795'te üç aşamalı olarak Avusturya, Prusya ve Rusya arasında paylaşılmış olan Polonya'nın, Rusya'nın egemenliği altındaki bölgesinde bulunuyordu. Küçük yaştan başlayarak çarlık rejimine tepki duydu. Ortaöğrenimini Wilno'da tamamladıktan sonra 1885'te Rusya'da Harkov Üniversitesi'nde tıp öğrenimine başladı, ama öğrenci olaylarına katıldığı için 1886'da okuldan çıkarıldı. Bunun üzerine Wilno'ya dönerek oradaki genç sosyalistlerin arasına katıldı. 1887'de çar III.Aleksandr'a suikast planlamakla suçlanarak tutuklandı ve Sibirya'da beş yıl sürgün cezasına çarptırıldı.

Polonya Sosyalist Partisi'ne katılması

1892'de Wilno'ya döndükten sonra ülkesini özgürlüğe kavuşturmak için bir ayaklanma hazırlamaya karar verdi. Yeni kurulmuş olan PSP'ye (Polonya Sosyalist Partisi) girdi ve 1894'te partinin önderi durumuna geldi. *Rabotnik* (İşçi) adında yasadışı bir gazete yayımlamaya başladı, ama 1900 Şubat'ında gazetenin Lodz'daki basımevinin bir rastlantı sonucu ortaya çıkması yüzünden karısı Maria Juszkiewicz ile birlikte tutuklandı.

Mayıs 1901'de kaçmayı başararak, Avusturya Polonya'sında Krakovi'ye yerleşti. Dış yardım olmaksızın Polonya bağımsızlık hareketinin başarıya ulaşamayacağını düşündüğünden Rus-Japon Savaşı başlayınca Japonlar'ın desteğini kazanmak umuduyla Temmuz 1904'te Tokyo'ya gitti, ama bir sonuç elde edemedi.

Rusya'da 1905 Devrimi'nin bastırılmasını izleyen dönemde PSP içinde bir tartışma doğdu. Partinin temel amacının Polonya'nın bağımsızlığının kazanılması olmasına karşı çıkan ve işçi sınıfı devriminin hedeflenmesi gerektiğini savunan sol kanadın partiden ayrılmasından sonra Pilsudski, gelecekte kurulacak ulusal ordunun çekirdeğini oluşturacak askeri bir örgütlenmeye gidilmesi için çalışmaya başladı. 1908'de gizli Askeri Eylem Birliği'ni kurdu ve Avusturya'nın açık yardımıyla bu birliği güçlendirdi. Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın çıkacak bir savaşta Rusya'yı yenilgiye uğratacağını düşündüğünden I.Dünya Savaşı başlayınca üç Polonya tugayıyla Avusturya-Macaristan ordusu içinde savaşa katıldı. 1916'da asker sıkıntısı çekmeye başlayan Almanya ve Avusturya- Macaristan, Polonyalılar'ın desteğini artırma ve Batı cephesine kaydırılmak istenen Almanlar'ın yerini Polonyalılar'la doldurma umuduyla 5 Kasım 1916'da Polonya'nın bağımsızlığını ilan ettiler. Polonya Devlet Konseyi'nin askeri bölüm başkanlığına getirilen Pilsudski, Polonya ordusunun bağımsız Polonya Devleti'ne bağlı olması koşuluyla bağımsızlığı kabul etti. Şubat 1917'de Rusya'da gerçekleşen devrim ve çarın devrilmesi siyasi konumunu beklenmedik bir biçimde güçlendirdi. Polonya'nın denetiminden çıkmasından kaygılanan Alman hükümeti, Polonya askerlerinin Alman ve Avusturya ordularına bağlılık yemini etmesini istedi. Bunu reddeden Pilsudski, Temmuz 1917'de tutuklanarak Magdeburg' daki bir hapishaneye kapatıldı.

Bağımsızlığın ilanı

I.Dünya Savaşı sonunda Almanya'nın yenilgisi ve Kasım 1918'de cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra serbest bırakılarak 10 Kasım 1918'de ulusal kahraman olarak Varşova'ya döndü. Dört gün sonra ise devlet başkanı ve Polonya ordusunun başkomutanı ilan edildi. Daha çok PSP'nin sağ kanadı ve ordu tarafından destek görürken, Polonya'daki muhafazakâr çevreler Ulusal Demokratik Parti'nin ve Lozan' daki Ulusal Komite'nin başkanı Roman Dmowski'yi (1864-1939) destekliyordu. Dmowski, Rusya ve Batılı müttefikleriyle işbirliği içinde Polonya'nın özerkliğini savunduğundan, İtilaf Devletleri Ulusal Komite'yi Polonya'nın temsilcisi olarak tanıyordu. Bu durumu göz önüne alan Pilsudski, Dmowski'yle işbirliği içine girerek ona Paris Barış Konferansı'nda Polonya hükümeti adına temsil yetkisi verdi.

Şubat 1919'da geri çekilen Alman birliklerini izleyerek Polonya sınırlarına dek gelen Kızıl Ordu birliklerine karşı bir saldırı başlattı; Beyaz Ruthenya ve Batı Ukrayna'ya dek uzanan bölge ele geçirildi. Pilsudski Polonya'nın 18.yy'daki paylaşımdan önce sahip olduğu toprakları yeniden kazanmayı amaçlıyordu. 1920 başlarında içinde bulunulan anın tarihsel Polonya-Lituanya-Ukrayna federasyonu amacını yeniden canlandırabilmek için son derece uygun olduğunu düşünerek 21 Nisan'da Ukrayna milliyetçilerinin önderi Semion Petlyura ile bir işbirliği antlaşması imzaladı. Şubat 1920'de Sovyetler Birliği'yle Polonya arasında yeni bir savaş başladı. Polonya ve Ukrayna tümenleri Fransa'dan aldıkları yardımla Ağustos 1920'de Kızıl Ordu'yu kesin bir yenilgiye uğrattı.Riga Antlaşması'yla iki ülkenin sınırları yeniden belirlendi.

Pilsudski, Mart 1921'de yeni bir anayasanın hazırlanması ve genel seçimlerin yapılmasından sonra,

14 Aralık 1922'de yetkilerini Polonya Cumhuriyeti'nin yeni seçilmiş başkanı olan Gabriel Narutowicz'e devretti. Ama, Narutowicz iki gün sonra, bir suikast sonucunda öldürülünce yinelenen seçimler sonucunda başkanlığı Stanislaw Wojciechowski kazandı. Pilsudski de genelkurmay başkanlığını üstlendi. 29 Mayıs 1923'te hükümetin sağ kesim tarafından oluşturulması gündeme geldiğinde bu görevinden istifa ederek ikinci karısı Aleksandra Szczerbinska ve iki kızıyla birlikte Varşova yakınlarındaki Sulejowek'e yerleşti.

Pilsudski'nin iktidardan uzak olduğu 1922-1926 arasında Ulusal Demokratik Parti'nin ağırlıkta olduğu birçok koalisyon hükümeti görev yaptı. Ancak bu hükümetlerin savaş sonrası yüksek enflasyon ortamında iktisadi güçlükleri çözmede yetersiz kalması, kamuoyunda parlamenter sisteme karşı güvensizlik duyulmasına yol açtı. Bu durumdan yararlanan Pilsudski bir askeri darbe düzenledi, iki gün süren çatışmalar sonunda 14 Mayıs 1926'da cumhurbaşkanı S.Wojciechowski ve başbakan Witos çekilmek zorunda kaldı.Ulusal Meclis Pilsudski'yi cumhurbaşkanlığına seçtiyse de o bu görevi kabul etmeyerek Sosyalist Parti'den Ignacy Moscicki'yi cumhurbaşkanı yaptı ve yeni kurulan hükümette savunma bakanlığını üstlendi. Bunun yanı sıra 2 Ekim 1926-27 Haziran 1928 arasında ve 23 Ağustos-4 Aralık 1930 döneminde başbakanlık yaptı. 1926-1927 yıllarında güçlü bir muhalefet hareketi başlatan Dmowski önderliğindeki sağ partilere karşı "Hükümetle İşbirliği İçin Partiler Dışı Blok"u kurdu. 1926'dan sonraki iktisadi canlanmanın da etkisiyle 4 Mart 1928 seçimlerinde önemli ölçüde oy aldı. Ancak 1929 Büyük Dünya Bunalımı'nın Polonya'yı da etkisi altına almasından sonra ilk yıllarda onu desteklemiş olan PSP diğer bazı partilerle merkez sol bir ittifak kurdu. Bunun üzerine çok sert önlemlere başvuran Pilsudski, aralarında 18 milletvekili de olan birçok siyaset adamını tutuklattı.

Kasım 1930'daki genel seçimlerde Partiler Dışı Blok çoğunluğu elde etti. Pilsudski bu tarihten Mayıs 1935'te kanserden ölümüne değin resmi bir sıfat taşımadan iktidarı elinde tuttu.1932'de SSCB ile 1934'te Almanya ile bir saldırmazlık antlaşması imzaladı. Nisan 1935'te anayasada yapılan değişiklikle yürütme erki güçlendirildi.

Bağımsız Polonya Devleti'nin kuruluşunda en etkin rolü oynamış olan Pilsudski, 1926-1935 arasında Polonya'yı diktatörlükle yönetmiş, en büyük destekleyicisi olan PSP de içinde olmak üzere tüm siyasi partileri baskı altına almıştı. Ölümünden sonra ülkede yeniden hükümet bunalımları yaşanmaya başladı. 23 Ağustos 1939'da Hitler'le Stalin'in imzaladığı saldırmazlık antlaşmasından sonra da Polonya, Almanya ve SSCB'nin işgali altına girdi.

• **KAYNAKLAR:** J.De Carency, *Joseph Pilsudski, soldat de la Pologne restaruée*, 1929; W.F.Reddaway, *Marshal Pilsudski*, 1939.

PINAR, Selahattin
(1902-1960)

Türk, besteci. Geniş bir dinleyici kesimince sevilen şarkılarıyla tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu, 6 Şubat 1960'ta aynı kentte öldü. Bir süre İttihat ve Terakki Mektebi ile İtalyan Ticaret Mektebi'ne devam ettiyse de, öğrenimini yarıda bırakarak kendini yalnızca müziğe verdi.

◄ *Askeri darbe*

İlk müzik zevkini, ut çalan annesinden aldı. 1920'de, sonradan adı Üsküdar Musiki Cemiyeti olarak değiştirilen Dârü'l-feyz-i Mûsikî derneğine girdi. Bu sıralarda, o zamana değin çaldığı udu bırakıp tambura başlamıştı. Bestenigâr Ziya Bey, Kaşıyarık Hüsameddin Bey, Udî Sami Bey, Muallim Kâzım Uz gibi eski kuşak müzikçilerden yararlandı. İstanbul Radyosu'ndan başka saz salonlarında, gazinolarda uzun yıllar tambur çaldı. Yaşamı boyunca geçimini hep bestecilik ve tamburilikle kazandı.

Son elli yılın büyük ilgi görmüş bestecilerinden biridir. Yapıtlarında yalnızca şarkı formunu kullanmıştır. Hacı Arif Bey ve Şevki Bey'le başlayıp Cumhuriyet dönemine ulaşan, Klasik dönem sonrası şarkı üslubundan ayrı bir yol tutmuşur. Kendisinden önceki bestecilerden etkilenmeden, toplumdaki her kesimin sevebileceği, popüler, ama değişik bir müzik tarzı ortaya koymuştur. Buna karşılık, döneminin birçok bestecisinden farklı olarak, Batı ya da Arap müziğinin etkisinde kalmamış, "hafif müzik" türüne yaklaşan "fantezi" besteciliğine yönelmediği gibi, halk ezgisi tavrından da kaçınmıştır. Onun yapıtları 1930 ve 1940'ların İstanbul'una özgü bir "küçük adam" duygusallığını yansıtır. Sevme heyecanı, gönül kırıklıkları, yalnızlık gibi konuları işlemiştir. Çoğunlukla hüzünlü, buruk duyguları dile getirmiştir. Çok tiz seslere yer verdiği kimi şarkılarında, özellikle de bunların "miyan" bölümlerinde umutsuz, marazi bir ruh hali hissedilir. Müziği, güfte sözlerinin dinleyenlerce izlenebileceği biçimde düzenlenmiştir. Üslubu kolayca ayırt edilir.

Çoğunlukla Mustafa Nafiz Irmak, Fuat Edip Baksı, Vecdi Bingöl'ün şiirlerini güfte olarak kullanmıştır. Yüz elliden fazla şarkı bestelemiştir. Şarkıları, tiz perdelerde rahat dolaşabilen, ses alanı geniş okuyucular gerektirir. Sabite Tur Gülerman onun bestelerini en iyi yorumlayan okuyucu sayılmaktadır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Bayati Şarkı*, "Kalbim yine üzgün seni andım da derinden"; *Hisarbuselik Şarkı*, "Beni de alın ne olur koynunuza hatıralar"; *Hüzzam Şarkı*, "Gecenin matemini aşkıma örtüp sarayım"; *Mahur Şarkı*, "Yüce dağdan esen rüzgar"; *Neva İlâhi*, "Ben yürürüm yâne yâne; *Eviç Şarkı* "Gözyaşlarınız kalbime toplanmış emeldi"; *Nişaburek Şarkı*, "Ayrılık yarı ölmekmiş"; *Hicaz Şarkı*, "Bir bahar akşamı rastladım size".

PINCUS, Gregory Goodwin
(1903-1967)

ABD'li hekim. Gebeliğin hormonal yolla önlenmesine ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

9 Nisan 1903'te New Jersey Eyaleti'nin Woodbine kentinde doğdu, 22 Ağustos 1967'de Boston'da öldü. 1924'te Cornell Üniversitesi'ni bitirdi, üç yıl sonra da hayvan fizyolojisi ve genetik üzerinde çalıştığı Harvard Üniversitesi'nden doktora derecesini aldı. 1929'da Avrupa'ya giderek, önce Cambridge Üniversitesi'nde üreme biyolojisi, daha sonra Berlin'deki Kaiser Wilhelm Biyoloji Enstitüsü'nde R.B.Goldschmidt'in yanında genetik konusunda çalışmalar yaptı. 1930'da yeniden Harvard Üniversitesi'ne dönerek biyoloji doçenti oldu. 1937-1938 yıllarında Cambridge Üniversitesi'nde konuk araştırmacı olarak bulunduktan sonra 1938'de Worchester'daki Clark Üniversitesi'nde deneysel zooloji profesörlüğüne getirildi. 1944'te Hudson Hoagland ile birlikte Worchester Biyoloji Araştırmalar Vakfı'nı kuran Pincus'a, 1945'te Tufts Tıp Fakültesi tarafından fizyoloji, 1950'de de Boston Üniversitesi tarafından biyoloji alanında araştırma profesörlüğü unvanı verilmiştir.

1930'larda memelilerin üreme süreçleri üzerinde çalışan Pincus, 1934'te Harvard Üniversitesi'nde bir tavşan yumurtasını deney tüpü içerisinde döllemeyi başarmış ve 1939'da Clark Üniversitesi'nde yaptığı bir çalışmayla, deney tüpünde döllendiği bir yumurtayı dişi bir tavşanın dölyatağına yerleştirerek ilk döllenmesiz memeli doğumunu gerçekleştirmiştir. Hormonlara ilişkin bilgilerin artması üzerine, 1940'larda bu maddelerle ilgilenmeye başlamış ve steroit hormanların romatizmayı tedavi edici özellikleri üzerinde çalışmıştır. Deneylerinde kullandığı progesteronun üreme fizyolojisindeki etkisini görmesi, daha sonraki çalışmalarının yönünü belirlemiştir. Dölyatağını gebeliğe hazırlayan bu hormonun vücuda fazla miktarda verilmesinin gebeliği önleyici bir etki yaptığını gözlemleyen Pincus, 1951-1956 arasında M.C. Chang ile birlikte sentetik bir progesteron üretmiş, 1956'da Puerto Ricolu ve Haitili kadınlar üzerinde denenen bu doğum kontrol hapı 1960'ta piyasaya sürülmüştür.

- YAPITLAR (başlıca): *The Eggs of Mammals*, 1946, ("Memelilerin Yumurtaları"); *The Control of Fertility*, 1965, ("Üremenin Kontrolü").

- BAKINIZ: BUTENANDT, PREGL, RUZICKA.

PINEL, Philippe
(1745-1826)

Fransız, hekim. Akıl hastalıklarının tedavisine bilimsel ve insancıl bir yaklaşımla eğilerek çağdaş psikiyatrinin öncüsü olmuştur.

20 Nisan 1745'te Tarn yönetim bölgesindeki Saint-kasabasında doğdu, 25 Ekim 1826'da Paris'te öldü. Hem anne, hem baba tarafından pek çok hekim ve cerrah yetiştirmiş bir ailenin çocuğu olmasına karşın, ilk gençlik yıllarında tüm ilgisini edebiyata ve felsefeye yönelten Pinel, 15 yaşındayken, büyük bir sevgiyle bağlı olduğu annesini yitirince, din adamı olmaya karar vererek bir manastıra girdi. 1767'de de Toulouse Üniversitesi'nde tanrıbilim öğrenimine başladı. Ancak, iki yıl sonra bu isteğini yitirip, aynı üniversitenin Tıp Fakültesi'ne yazıldı ve 1773'te doktora derecesini aldı. Dört yıl kadar Montpellier'de çeşitli hastanelerde çalışarak deneyim kazandıktan sonra 1778'de Paris'e yerleşti. Ne var ki, Paris Tıp Fakültesi'nden mezun olmadığı için, bu kentte hekimlik yapma hakkı tanınmamıştı. Özel matematik dersleri vererek geçimini sağladığı bu yıllarda Locke ve Condillac'ın duyumcu öğretilerinin etkisinde kalan Pinel, 1783'te, deliren bir arkadaşının ormanda kurtlar tarafından parçalanması üzerine akıl hastalıklarıyla ilgilenmeye başladı ve ertesi yıl *Gazette de santé*'nin (Sağlık Gazetesi) editörlüğünü üstlendi. Fransız Devrimi sırasında siyasal bir etkinlik göstermemekle birlikte, Condorcet gibi gizlenmek zorunda kalan ya da kovuşturulan kişilere yardım etmeye çalıştı. 1793'te, Devrim Hükümeti'ndeki dostlarının yardımıyla bir düşkünler yurdunun, akıl hastalarının ve kimsesiz yaşlıların kabul edildiği Bicêtre Hastanesi'nin yöneticiliğine getirildi. İki yıl sonra Salpêtrière Hastanesi'nde yaşamının sonuna değin sürdüreceği başhekimlik görevine atanan, aynı yıl Paris Üniversitesi'nde patoloji ve sağlık bilgisi profesörü olan Pinel, 1822'de siyasal gerekçeyle ve hükümet eliyle bu görevden uzaklaştırıldıysa da, kısa bir süre sonra aynı üniversitenin onursal profesörlük unvanını aldı.

Pinel, her ne kadar günümüzde psikiyatrinin kurucularından biri olarak bilinirse de, çağdaşları arasında iç hastalıkları uzmanı olarak tanınmıştı. Bunun en önemli nedeni, 18.yy sınıflandırma geleneğinin, özellikle Linnaeus'un etkisiyle yazdığı ve 1798'de yayımladığı *Nosographie philosophique* ("Hastalıkların Felsefi Yönden Sınıflandırılması") adlı yapıtıdır. Oysa, Pinel'in akıl hastalıklarına yaklaşımı, bu alanda gerçek bir devrim sayılacak kadar köklü değişiklikler yaratmış ve gerek hastalık nedenlerinin kavranmasında, gerek bu tür hastaların bakım ve tedavisinde yeni bir çığır açmıştır. İlk kez klinik olayları kaydetme geleneğini başlatan Pinel, akıl hastalıklarının nedeninin anlaşılmasına, toplumsal ve kalıtsal etkenlerin saptanmasına katkısı olacak bir yöntem geliştirmiştir. Akıl hastalıklarının kökeninde şeytani ya da büyülü güçlerin bulunmadığını öne sürmüş, ruhsal bozuklukların, kalıtımın ve bireysel duyarlığın rolü üzerinde durmuştur.

Bicêtre Hastanesi'nde göreve başlar başlamaz, zincire vurulmuş hastaları çözdüren Pinel'in en büyük katkısı, akıl hastalarının bakımına ilk kez insanca bir yaklaşım getirmesidir. Kan almak, soğuk suya sokmak, dövmek ve zincire vurmak gibi şiddet yöntemlerinin yerine konuşma, ılık banyo, kültür-fizik ve atölye çalışması gibi yöntemler uygulamış, akıl hastanelerine bağlı olarak hastaların çalışabileceği çiftlikler kurulmasını ve hastaların ailelerinin yanına gönderilmesini savunmuştur. Hastaların hücrelere kapatılmasına da karşı çıkan Pinel, hastaneyi bölümlere ayırarak hastaları rahatsızlıklarına göre bu bölümlere yerleştirmiş ve tedavinin de rahatsızlığın tipine göre değişmesi gerektiğini belirtmiştir. Hastanelerde gerçekleştirdiği bir başka yenilik de hastaların bakımını çoğu kez cahil olan hastabakıcıların yerine doktorların yapmasını sağlamak olmuştur. Pinel'in görüşleri Salpêtrière'de

yetiştirdiği doktorlar tarafından Avrupa'ya yayılmış ve yavaş da olsa giderek benimsenmiştir.

● YAPITLAR (başlıca): *La nosographie philosophique ou la méthode de l'analyse appliquée à la médecine*, 1798, ("Hastalıkların Felsefi Yönden Sınıflandırılması ya da Analiz Yönteminin Tıbba Uygulanması Üzerine"); *Le traité médico-philosophique sur l'aliénation mentale, ou la manie*, 1801, ("Akıl Hastalıkları ya da Mani Üzerine Tıbbi-Felsefi Bir İnceleme").

● BAKINIZ: CHARCOT, S.FREUD, MARIE.

PINERO, Arthur Wing
(1855-1934)

İngiliz oyun yazarı. Çağdaş tiyatroya geçişte önemli katkısı olmuştur.

24 Mayıs 1855'te Londra'da doğdu, 23 Kasım 1934'te aynı kentte öldü. Hukukçu olan babası oğlunu da kendi mesleğinde yetiştirmek istiyordu. Babasının bu isteğine karşın Pinero 1874'te Edinburgh'taki Theatre Royal'a oyuncu olarak girdi. Daha sonra Londra'da sahneye çıktı. Bu arada oyun yazarlığına yöneldi. 1877'de ilk oyunu sahneye kondu. 1885'te kendi yönettiği yapıtı *The Magistrate* ("Yargıç") büyük ilgi gördü. 1888'de sahnelediği duygusal oyunu *Sweet Lavender* ("Lavanta Çiçeği") ile ünü yaygınlaştı. O dönemde geçerli olan Fars türünde yazmasına karşın ilk oyunlarında olaylardan çok karakterlere önem verdi. Daha sonra, *The Profligate* ("Hovarda") ve *The Second Mrs. Tanqueray* ("İkinci Bayan Tanqueray") ile başlayarak, bireysel ya da toplumsal sorunları konu alan gerçekçi düşünsel içerikli oyunlara yöneldi. Bunlarda, dönemin katı ahlak kurallarına uymayan kadın karakterler yaratması büyük yankılar uyandırdı.

Pinero, Scribe ya da Sadou'nun iyi kurulmuş oyunlarını anımsatır biçimde, sağlam yapılı oyunlar yazmış, Ibsen'den de etkilenmiştir. Toplam elli oyunundan otuz kadarı basılmıştır. Ölümüne değin yazmayı sürdürmesine karşın 1922'de sahnelenen *The Enchanted Cottage*'dan ("Büyülü Kulübe") sonra önemli bir yapıt ortaya çıkaramamıştır.

● YAPITLAR (başlıca): *The Magistrate*, 1885, ("Yargıç"); *The Schoolmistress*, 1886, ("Öğretmen"); *Sweet Lavender*, 1888, ("Lavanta Çiçeği"); *The Profligate*, 1899, ("Hovarda"); *The Second Mrs. Tanqueray*, 1893, ("İkinci Bayan Tanqueray") *The Notorious Mrs. Ebbsmith*, 1895, ("Dile Düşmüş Bayan Ebbsmith"); *The Gay Lord Quex*, 1898, ("Şen Lord Quex"); *His House in Order*, 1906, ("Evde İşler Yolunda"); *The Thunderbolt*, 1909, ("Yıldırım"); *Mid-Channel*, 1909, ("Manş'ın Ortası"); *The Enchanted Cottage*, 1922, ("Büyülü Kulübe").

PINGET, Robert
(1919)

İsviçre asıllı Fransız oyun yazarı, romancı. Uyumsuzluk tiyatrosunun temsilcilerindendir.

19 Temmuz 1919'da Cenevre'de doğdu. Hukuk öğrenimi gördü. 1946'da Paris'e gitti. Resimle ilgilendi, yaptığı resimlerle bir sergi açtı. Daha sonra İngiltere'ye gidip Fransızca öğretmenliği yaptı. Roman ve oyun yazmaya burada başladı. S.Beckett ile tanıştı ve arkadaşı oldu. 1960'ta *Lettre Morte* ("Ölü Mektup") adlı oyunu Paris'te Théatre Récamier'de Beckett'in *Krapp's Last Tape*'i (Son Band) ile birlikte sahnelendi. 1959'da ilk romanı *Le fiston* ("Oğul") yayımlandı. 1963'te *L'inquisitoirie* ("Sorgulama") adlı yapıtıyla Eleştiri Büyük Ödülü'nü ve *Quelqu'un* ("Herhangi Biri") adlı yapıtıyla da Femina Ödülü'nü kazandı.

Pinget'in ilk romanı, bir babanın onu terkeden sorumsuz oğluna yazdığı, ama nerede olduğunu bilmediği için hiçbir zaman postalayamadığı bir mektup biçimindedir. Bu romandan yola çıkarak yazdığı *Lettre Morte* ("Ölü Mektup"), her şeyin izleyicinin düşüncesi doğrultusunda olup bittiği bulvar tiyatrosu oyunlarının tam tersi bir oyundur. Beklentilerin gerçekleşmediği, tıpkı gerçek yaşamdaki gibi çözüm getirmeyen, yinelemelerle dolu karşılıklı konuşmaların sürüp gittiği anlamsız bir dünyayı vurgulamıştır. Oyunlarında günlük konuşma dilini kullanmıştır. Romanlarındaki üslubuyla Yeni Roman akımı içinde, N.Sarraute, C.Simon, A.Robbe-Grillet ile aynı çizgide değerlendirilmiştir.

● YAPITLAR (başlıca): **Roman:** *Le fiston*, 1959, ("Oğul"); *L'inquisitoirie*, 1963, ("Sorgulama"); *Quelqu'un*, 1965, ("Herhangi Biri"). **Oyun:** *Lettre morte*, 1959, ("Ölü Mektup"); *La manivelle*, 1960, (Kaldıraç").

PINK FLOYD

İngiliz pop müzik topluluğu. Efektlerden yararlanan özgün tarzı ve çarpıcı sözleriyle *rock* müziğinin en güçlü topluluklarından olmuştur.

Pink Floyd, başçı Roger Waters, klavyeci Rick Wright ve davulcu Nick Mason'a, gitarcı Syd Barrett'ın katılmasıyla 1966'da kuruldu ve kısa sürede, yerleşik müzik tarzlarına ve müzik sanayiinin işleyişine karşı bir tepki olarak ortaya çıkmış *underground* türü müzik yapan toplulukların önde gelenlerinden biri oldu. 1967'de çıkan ilk 45'likleri "Arnold Layne" ve "See Emily Play"den sonra aynı yıl çıkan *The Piper at the Gates of Dawn* tümüyle S.Barrett'ın yazdığı parçalardan oluşan çalışmalardı. Ancak sorunlu kişiliği ve uyuşturucu kullanma alışkanlığıyla giderek içine kapanması üzerine 1968'de topluluktan ayrılan S.Barrett'ın yerini David Gilmour aldı. Böylece S.Barrett'ın uyuşturucu ve uyarıcılarla zenginleşen

psychedelic çizgisi, 1968-1973 arasında, topluluğun üstündeki etkisini giderek yitirmeye başladı ve yerini, bir ölçüde ses efektlerine dayanan, *progressive rock*'a yakın bir anlayışa bıraktı. Bu dönemde aralarında Antonioni'nin *Zabriskie Point*'i de olmak üzere birçok filmin müziğini yaptılar.

1973'te çıkan *Dark Side of the Moon* topluluk için dönüm noktası oldu. Burada güçlü melodik yapılarıyla *rock* klasiklerinden sayılan parçalar, efektlerle desteklenen bir bütünlük içinde kurgulanmıştı. Bu arada,

Rock Müziği

Rock 1960'ların ortasında özellikle İngiliz topluluklarının o döneme değin en etkili tür olan rock'n roll'dan sıyrılarak daha özgün bir müzik arayışına girmeleriyle doğdu. 1950'lerde ABD'de Muddy Waters'la yayılan ve sonraki yıllarda John Mayall'la İngiltere'ye geçen rythm'n'blues, Who ve Yardbirds gibi dönemin güçlü topluluklarında etkili olmuştu. 1966'da kurulan İngiliz topluluğu Cream'in çizgisi ve aynı yıllarda ABD'de adını duyurmaya başlayan Jimi Hendrix'in*, elektrikli gitara özgün bir nitelik kazandıran tekniği, 1960'ların sonlarına doğru rock'ın başlı başına bir tür olmasını sağlayan etkenler oldu.*

Rock'ın toplumsal alandaki kökleri ise, gene bu dönemde yayılmaya başlayan hippi hareketindeydi. Hippiliğin önemli öğelerinden olan Doğu mistikliği ve uyuşturucu kullanımı, Doors, T.Rex ve Pink Floyd gibi topluluklarda görüldüğü gibi rock müziğine doğrudan yansıdı.

1967-1968 yıllarından sonra, çoğunluğu İngiliz olan sayısız topluluk ve müzikçi ortaya çıktı ve hemen hemen bunların tümü 1970'lerde birbirinden farklılaşan özgün tarzlar geliştirmeye başladı. Bu dönemde, farklı tarzlardaki bazı ortak eğilimleri belli başlıklar altında toplama kaygısıyla birtakım akımlardan söz edildi. Ancak bunlar, cazdaki gibi birbirine tepki olarak doğan ve etkisini yıllarca sürdüren okul ya da geleneklerden farklı biçimde, birbirleriyle eşzamanlı ve iç içe geliştiler. Bu yıllarda rock'taki ana çizgiyi oluşturan Wishbone Ash, Bad Company ya da David Bowie'den kesin sınırlarla ayrılmasalar da; Deep Purple, Led Zeppelin, Uriah Heep gibi toplulukların yansıttığı, görece daha sert bir anlayış hard rock olarak adlandırıldı. Daha sonra Rush topluluğuyla süren bu çizgi aslında 1960 sonlarında Cream, Grand Funk ya da Iron Butterfly gibi topluluklarda da görülen bir eğilimin daha oturmuş bir biçimi oldu. Sertliğin yanı sıra gerilimi yüksek tutan ve müzikal cümleleri belirsizleştiren Black Sabbath gibi toplulukların çizgisi ise heavy rock olarak adlandırıldı.*

Baştan beri birçok rock topluluğunda var olan değişik temaların bir arada kullanılması ve bunların geliştirilmesi eğilimi, 1967 sonrasında, klasik müzikle bir bireşim arayan Nice, daha sonra da Moody Blues ve King Crimson topluluklarıyla güçlendi. 1970'lerde Genesis ve Renaissance gibi toplulukların dahil edildiği progressive rock içinde Jethro Tull*, Yes* ve Van der Graaf Generator toplulukları kimi yerlerde hard rock'a varan bir sertlik de kullandılar. Bu topluluklar senfonik rock denilen ve klasik müzikteki senfoni anlayışına rock kalıplarıyla yaklaşan örnekler de verdiler. Caz ve rock arasındaki etkileşim, 1960'ların sonlarına doğru elektrikli çalgıları kullanmaya başlayan trompetçi Miles Davis* ve 1968'de de Blood Sweat and Tears topluluğuyla yaygınlaştı. 1970'lerde başlıbaşına verimli bir tür olan ve giderek kendi müzikçilerini yetiştirmeye başlayan rock-jazz'da gitarcı Jeff Beck ve Frank Zappa rock çıkışlı adlar arasında en önemlileri oldu. Rock kalıpları içinde cazdan etkilenen topluluklardan Chicago, Chase ve Traffic toplulukları 1969 sonrasında başarılı örnekler verdiler.*

*1960'ların sonlarında Amerikan folk müziğiyle rock'ı birleştirme çabası, Creedence Clearwater Revival ve Byrds toplulukları ile gitarcı ve şarkıcı Bob Dylan'ın*da katılmasıyla ilk oturmuş örnekleri ortaya çıkmaya başlayan country rock'ı doğurdu. Bu alanın en önemli adları, Crosby, Stills, Nash and Young topluluğu ve daha sonra adını Jefferson Starship olarak değiştiren Jefferson Airplane topluluğu, 1975 sonrasında da Fleetwood Mac ve Eagles toplulukları oldu. Son yıllarda ise Dire Straits topluluğu bu anlayıştan yola çıkarak oldukça özgün bir noktaya vardı.*

Baştan beri birbirine çok yakın olan blues ve rock'ı birleştiren çalışmalar, gitarcı Rory Gallagher ve klavyeci Al Kooper gibi güçlü müzikçilerle 1970'lerde de sürdü. Öbür müzik gelenekleri arasında Latin müziğini rock'la birleştiren Santana topluluğu, afro-cuban adı verilen bu çizginin en tanınmış adı oldu.

Synthesizer ve başka elektronik efektlere dayanan soyut ve sentetik müziğiyle rock anlayışını oldukça zorlayan Tangerine Dream topluluğunun yanı sıra, gitarcı Mike Oldfield ile Gentle Giant ve Roxy Music toplulukları ve çok yönlülüğüyle gitarcı Frank Zappa, 1970'lerde herhangi bir başlık altında toplanamayacak özgünlükte çalışmalar sergilediler.

1980'lere gelindiğinde artık etkisini yitirmeye başlayan rock'ta iki eğilim güçlendi. *Bunlardan biri Iron Maiden topluluğu örneğinde olduğu gibi* hard *ya da* heavy rock'ın sığ bir devamı olan ve daha çok yirmisine ulaşmamış genç kesime seslenen heavy metal'di. *İkincisi ise Toto, Foreigner ve Journey gibi yeni toplulukların yanı sıra, çalışmalarını sürdüren eskilerin büyük bir bölümünün de yöneldiği, geniş bir kitlenin beğenisini göz önünde tutan daha pop bir çizgi oldu.*

1980'lerin en geçerli türü olan ve 1970'lerin özgün toplulukları Roxy Music ve Cockney Rebel'in müzikleriyle koşutluklar taşıyan yeni dalga, *Talking Heads ve Cars topluluklarıyla birlikte 1977 sonrasında yaygınlaştı. Eski müzikçilerden oluşan Police*, yeniden kurulan King Crimson ve* rock'ın *önemli adları Rush topluluğu ile şarkıcı Peter Gabriel'in de yöneldikleri bu tür, biçimsel farklılıklarına karşın, bir anlamda* rock geleneğinin *1980'lerdeki uzantısı sayılmaktadır.*

topluluk içinde ağırlık kazanmaya başlayan Waters'ın, söz yazılarıyla entelektüel bir tavra girdiği gözlendi. Bundan sonra S.Barrett'ın anıldığı, müzik piyasasını ve yerleşmiş toplumsal kurumları eleştiren *Wish You Were Here* ve *Animals* albümleri söz ve müziğin başarıyla birleştirildiği, çok boyutlu çalışmalar oldu.

1980'de çıkan ve daha sonra Alan Parker tarafından filmi yapılan *The Wall*'da topluluk önceki yıllarda geliştirdiği özgün tarzını bıraktı. 1973'ten beri alışamadıkları bir satış başarısının gerçekleştiği bu plakta, sözler daha yoğun, kişisel ve bir anlamda da R.Waters'ın kendi yaşantısıyla hesaplaşması gibiydi. 1983'te çıkan *Final Cut* günün politik gelişmeleriyle ilgili, sözlerin iyice ön plana geçtiği bir çalışma oldu. R.Wright, D.Gilmour ve R.Waters çalışmalarını 1984'te de sürdürdüler.

● YAPITLAR (başlıca): Albüm: *The Piper at the Gates of Dawn*, 1967; *A Saucerful of Secrets*, 1968; *More*, 1968; *Obscured by Clouds*, 1972; *Dark Side of the Moon*, 1973; *Wish You Were Here*, 1975; *Animals*, 1977;*The Wall*, 1980; *Final Cut*, 1983. Film Müziği: *More*, 1968; *Tonite let's all Make Love in London*, 1968; *The Committee*, 1968; *Zabriskie Point*, 1969; *The Body*, 1969; *La Valle*, 1972.

● KAYNAKLAR: O.Kâhyaoğlu ve S.Güler, *Pink Floyd*, 1984.

PINOCHET UGARTE, Augusto (1915)

Şilili asker ve devlet adamı. 1973'te Allende yönetimini devirerek ülkede diktatörlük kurmuştur.

25 Kasım 1915'te Valparaiso'da doğdu. Şilili varlıklı orta sınıf ailelerinin çoğunun çocuğu gibi ortaöğrenimini tamamladıktan sonra, 1933'te Santiago'daki Askeri Okul'a girdi. Bu okulu 1936'da piyade teğmeni rütbesiyle bitirdi. Askeri öğrenimini 1949-1952 arasında Santiago'daki Harp Akademisi'nde sürdürdü. 1953'te binbaşı olduktan sonra 1954'te bu okulda coğrafya ve topçuluk dersleri vermeye başladı. 1956'da Şili'nin ABD Büyükelçiliği'nde askeri ataşelik ve Ekvador Büyükelçiliği'nde Askeri Elçilik Kurulu üyeliği yaptı. 1961'de Anfogasta'daki 7.Piyade Alayı komutanlığına atandı. 1964'te Harp Akademisi müdür yardımcılığına getirildi ve bu okulda jeopolitik ve askeri coğrafya dersleri vermeye başladı. 1966'da albaylığa, 1968'de tuğgeneralliğe yükseldi.

Halk Birliği adayı Salvador Allende Gossens'in devlet başkanı seçildiği Eylül 1970'ten sonra da hızla rütbe almayı sürdürerek 1971'de Santiago Garnizonu komutanlığına yükseldi. 1972 ortalarından başlayarak ülkede hızla yoğunlaşan iktisadi ve siyasi bunalım ortamında, Allende'nin sağ muhalefetin baskısıyla genelkurmay başkanı general Carlos Prats Gonzales'i içişleri bakanı yapması, en yüksek komuta görevine gelmesinin yolunu açtı ve ordu başkomutanı oldu. Halk Birliği'nin Mart 1973'te yapılan meclis seçimlerinde oyların % 43.4'ünü almasıyla Allende hükümetini yasal yollardan devirme olanağını yitiren sağ muhalefet ve ordu içerisinde darbeci eğilim güç kazandı. Anayasal düzene bağlılığıyla tanınan general Prats, Ağustos 1973'te darbe yanlısı generallerce genelkurmay başkanlığından istifa etmek zorunda bırakıldı. Yerini Pinochet'nin almasıyla orduda darbe yanlıları üstünlük sağladı.

Uzun süredir darbe hazırlıklarını sürdürmekte olan Pinochet ile donanma ve hava kuvvetleri komutanlarından ve ulusal polis şefinden oluşan dört kişilik cunta, 11 Eylül 1973 sabahı gerçekleştirdiği kanlı bir darbeyle yönetime el koydu. Cuntaya teslim olmayı reddeden Allende, başkanlık sarayında direnirken öldürüldü. Darbeden sonra on binlerce kişi öldürüldü ve tutuklandı, yüz binlerce Şilili sınır dışı edildi. Halk Birliği'ni oluşturan siyasi partiler ve sendikalar kapatıldı; Allende yönetimine muhalif partilerin de etkinlikleri durduruldu ve parlamento dağıtıldı; basın koyu bir sansür altına alındı. Haziran 1974'te kendisini "ulusun yüce önderi" ilan eden Pinochet, aynı yılın sonunda devlet başkanı oldu. Eylül 1980'de yapılan bir halk oylamasıyla onaylanan ve Mart 1981'de yürürlüğe giren bir anayasayla Pinochet'nin ve cuntanın görev süresi 1989'a değin uzatıldı ve ülkede serbest genel seçimlerin yapılma tarihi 1997 olarak belirlendi.

Pinochet yönetimi iktisadi alanda, ithal ikamesi yoluyla sanayileşme politikasına son vererek, Milton Friedman'ın "Chicago Okulu"na bağlı aşırı liberal bir iktisatçılar grubunun yönlendirmesiyle ülke ekonomisini uluslararası rekabete açtı. Allende döneminde kamulaştırılan işletmelerin büyük çoğunluğu yerli ve yabancı sahiplerine geri verildi ve bunlara büyük miktarlarda tazminat ödendi. Uygulanan sıkı para politikasıyla Allende yönetiminin son yıllarında % 370'e ulaşmış olan enflasyon oranı % 50'nin altına düşürülürken toplu pazarlık ve grev haklarından yoksun bırakılan ücretlilerin gelirleri büyük ölçüde geriledi. Uygulanan iktisat politikası sonucu çok sayıda küçük ve orta işletmenin iflas etmesinin ve yatırımların durmasının da etkisiyle işsizlik oranı askeri yönetimin onuncu yılında % 33'e yükseldi. Bu dönemde dış borçlar hızla yükselerek 18 milyar dolar gibi rekor bir düzeye ulaştı.

Pinochet yönetiminin onuncu yılına gelindiğinde, başta çalışan kesimler olmak üzere nüfusun çoğunluğunu yıkıma uğratan iktisat politikalarına ve insan haklarının sürekli olarak çiğnendiği koyu baskı rejimine karşı muhalefet güçlenmeye başladı. Kilisenin, diktatörlüğün ilk yıllarında yönetimin en büyük desteğini oluşturan orta sınıfların ve Allende yönetiminin devrilmesinde önemli rol oynamış olan sağ partilerin de katılmasıyla giderek genişleyen muhalefet cephesi, aynı dönemde örgütlü bir nitelik kazanmaya başladı. Sağ ve sol siyasi hareketlerle sendikaların oluşturdukları muhalefet örgütlerinin Ağustos 1983'ten başlayarak "ulusal protesto günü" adı altında gerçekleştirdikleri geniş çaplı protesto eylemleri, tüm baskılara karşın aralıklı olarak Eylül 1984'e değin sürdü. Muhalefet hareketi, 1984 sonuna gelindiğinde, göstericilerin üzerine ateş açılması, kitle tutuklamaları, grevcilerin işten atılmaları gibi yöntemler kullanılarak baskı altına alınmış durumdaydı.

● YAPITLAR (başlıca): *Intelligence Service*, 1958, ("Haber Alma Örgütü"); *Military Geography-Military Interpretation of Geographical Factors*, 1967, ("Askeri Coğrafya-Coğrafi Etkenlerin Askeri Yorumu"); *Geopolitics*, 1968, ("Jeopolitik").

● KAYNAKLAR: J.G.Hings (der.), *The Lessons of Chile*, 1975; M.Raptis, *Revolution and Counterrevolution in Chile*, 1974.

● BAKINIZ: ALLENDE GOSSENS.

Harold Pinter

▶ *Oyun kişileri*

PINTER, Harold
(1930)

İngiliz oyun ve senaryo yazarı, tiyatro oyuncusu ve yönetmeni. Yaşamın kuşku ve korku kaynaklarını işleyerek insanlık durumunu yansıtan oyunlarıyla ün yapmıştır.

30 Ekim 1930'da Londra'nın doğusunda Hackney' de doğdu. Yahudi asıllı bir ailenin çocuğudur. 1939'da II.Dünya Savaşı çıkınca, bir grup öğrenciyle birlikte Cornwall'a gönderildi ve oradaki köy okulunda ilköğrenimini sürdürdü. 1941-1947 arasında Hacney Downs Okulu'nda burslu öğrenci olarak okudu. 1948' de Royal Academy of Dramatic Art'ta bir süre oyunculuk eğitimi gördükten sonra bu okulun genel havasını özentili bulduğu için ayrıldı. Bir süre de Central School of Speech and Drama adlı okulda öğrenim gördükten sonra İrlanda'da Anew McMaster'in tiyatro topluluğunda oyunculuğa başladı. İki yıl bu toplulukla çalıştı, üç yıl süreyle de İngiltere'deki bir taşra repertuar tiyatrosunda David Baron adıyla oyunculuk yaptı.

İlk oyunları

Pinter'in ilk oyunu *The Birthday Party* (Doğum Günü Partisi) 1958'de Londra'da sahnelendi. Eleştirmenlerin olumsuz tepkileriyle karşılanan oyun ancak bir hafta oynayabildi. İki yıl sonra sahnelenen *The Caretaker* (Kapıcı) ise Pinter'in en başarılı İngiliz oyun yazarlarından biri sayılmasını sağladı. Bu başarıdan sonra daha önce yazdığı tek perdelik *The Room* ("Oda") ve *The Dumb Waiter* (Gitgel Dolap) ile *Doğum Günü Partisi* İngiltere'de ve başka ülkelerde sık sık sahnelendi. Bu oyunları *A Slight Ache* ("İnce Bir Sızı"), *A Night Out* ("Gece Gezintisi"), *Night School* ("Gece Okulu"), *The Collection* ("Yeni Modeller), *The Lover* ("Sevgili") ve *The Dwarfs* ("Cüceler") gibi, bazıları radyo ve televizyon için yazılmış kısa oyunlar izledi. Pinter'in olgunluk dönemi oyunlarının Londra ve New York'taki başarılarında, o yıllarda Royal Shakespeare Topluluğu'nun genel sanat yönetmenliğini yapan Peter Hall'un da payı vardır. Özellikle *The Homecoming* ("Yuvaya Dönüş"), *Landscape* ("Manzara"), *Silence* ("Sessizlik"), *Old Times* ("Eski Günler"), *No Man's Land* (Issız Topraklar) ve *Betrayal* gibi oyunları, Pinter ve Peter Hall işbirliğinin belirgin bir üslup kazandığı örneklerdir. Oyunlarının yanı sıra yönetmen Joseph Losey için yazdığı *The Servant* (Genç Hizmetçiler), *The Accident* (Kaza Gecesi) ve *The Go-Between* (Arabulucu) gibi film senaryolarıyla da haklı bir üne kavuşan Pinter'in uzun bir çalışma sonucu Proust'un *A la recherche du temps perdu* (Kaybolan Zaman Peşinde) adlı romanından uyarladığı senaryo, yapımcıyla çıkan anlaşmazlık yüzünden çekilememiş, ancak kitap olarak yayımlanmıştır.

Gerek *The Room*'da, gerek Pinter'in öbür ilk dönem oyunlarında kişiler kapalı bir yerde kıstırılmışçasına dışardan gelebilecek bir tehlikenin korkusu içinde beklerler. Bu korkulu bekleyiş oyun kişilerinin her gün tekrarlanan kalıplaşmış sözler, bölük pörçük konuşmalar, çelişkiler yüzünden aralarında anlaşmalarını güçleştirir. Bu iletişimsizlikten, kaynağında şiddet yatan bir kara güldürü havası ortaya çıkar. *The Room*' da Bert Hudd beklenmedik bir anda kör bir zenciye saldırır. *Doğum Günü Partisi*'nde Goldberg ile McCann, Stanley Webber'i özel bakım için bilinmeyen bir yere götürürler. *Gitgel Dolap*'ta perde inerken Ben, Gus'ı tabancayla öldürmek üzeredir. *The Dwarfs*' da Len, oyuna adını veren cücelerin işkenceleri altında çıldırmak üzeredir. Bütün bu saldırgan kişiler birtakım anlaşılmaz kötülük güçlerinin birer simgesidirler. Pinter'in *Kapıcı*'dan sonraki oyunlarında şiddetin yerini cinsel öğelerin aldığı görülür. Kadın-erkek arasındaki ilişkiler, hiçbir zaman tam açıklıkla olmasa bile sürekli bir gerilimi, sevgiyle nefret arasında değişen duyguları, rol yapmaya dayanan davranış özelliklerini sergiler. Pinter'in hemen hemen bütün oyunlarında, içinde yaşadıkları dünyaya yabancılaşan insanların, kişisel yaşamlarını belirleyen ikiyüzlü ahlak anlayışının diliyle konuştukları, en yaygın görüşleri ve kalıplaşmış sözleri ise içinde yaşadıkları güvensizlik yüzünden ve kendilerini tehdit eden tehlikelere karşı bir savunma aracı olarak kullandıkları uyumsuz tiyatroya özgü bir üslupla sezdirilir. Kullandığı dil, Londra'ya özgü deyimlere ve güncel birtakım olaylara dayandığı için başka dillere kolayca çevrilemese de, ele aldığı sorunların evrenselliği Pinter'in başka ülkelerde de sevilen ve tutulan bir oyun yazarı olmasını sağlamıştır.

Pinter, Mart 1985'te Arthur Miller'la birlikte Türkiye'ye gelerek çeşitli görüşme ve incelemelerde bulunmuştur.

● **YAPITLAR** (başlıca): *The Room*, 1957, ("Oda"); *The Dumb Waiter*, 1957, (Gitgel Dolap, 1962); *The Birthday Party*, 1957, (Doğum Günü Partisi); *A Slight Ache*, 1958, ("İnce Bir Sızı"); *A Night Out*, 1958, ("Gece Gezintisi"); *The Caretaker*, 1960, (Kapıcı); *The Collection*, 1961, ("Yeni Modeller"); *The Lover*, 1963, ("Sevgili"); *The Dwarfs*, 1963, ("Cüceler"); *The Homecoming*, 1965, ("Yuvaya Dönüş"); *Tea Party and Other Plays*, 1967, ("Çay Partisi ve Başka Oyunlar"); *Landscape*, 1969, ("Manzara"); *Silence*, 1969, ("Sessizlik"); *Old Times*, 1971, ("Eski Günler"); *No Man's Land*, 1975, (Issız Topraklar); *Betrayal*, 1978, ("Aldatma"); *The Hothouse*, 1982, ("Limonluk").

● **KAYNAKLAR:** M.Esslin, *The Peopled Wound: The Plays of Harold Pinter*,1970;A.P.Hinchliffe,*Harold Pinter*, 1967; A.Ganz (yay.), *Pinter: A Collection of Critical Essays*, 1972.

● **BAKINIZ:** BECKETT, IONESCO.

PINTURICCHIO
(1454-1513)

İtalyan, ressam. Aşırı süslemeci freskleriyle tanınmıştır.

Perugia'da doğdu. 11 Aralık 1513'te Siena'da öldü. Doğum tarihi kesin değildir. Asıl adı Bernardino di Betto di Biago'dur. Yaşamına ilişkin bilgiler sınırlıdır. Sanat eğitimini Perugia'da önce Fiorenzi de Lorenzo' nun, sonra da Perugino'nun yanında yaptı. 1481'de Sistina Şapeli'nde yardımcılığını yaptığı Perugino'nun etkileri tüm sanat yaşamı boyunca sürdü. 1492-1494 arasında Vatikan'da Borgia Odaları'nın süslenmesini üstlendi. Bu ürünler özellikle Perugino'nun figürlerini çağrıştırmakla birlikte, onunkiler kadar açık bir anlatım taşımazlar. 1503-1508 arasında Siena Katedrali' ndeki Piccolomini Kütüphanesi için papa II. Pius'un yaşamını konu aldığı on resimlik bir dizi gerçekleştirdi. Büyük bir yaratıcılık sergilemeyen bu resimlerde, figürler kompozisyon içine mekanik bir biçimde yerleştirilmiştir.

● YAPITLAR (başlıca): *Borgia Odaları* freskleri, 1492-1494, Vatikan, Roma; *Piccolomini Kütüphanesi* freskleri, 1503-1508, Siena Katedrali; *Odysseia'dan Sahneler*, 1509, Ulusal Galeri, Londra.

● KAYNAKLAR: M. Phillips, *Pinturicchio*, 1908.

PINZA, Ezio
(1892-1957)

İtalyan opera şarkıcısı. Döneminin en ünlü dramatik seslerindendir.

18 Mayıs 1892'de Roma'da doğdu, 9 Mayıs 1957'de ABD'nin Connecticut Eyaleti'nde Stanford'da öldü. İlk müzik eğitimini Ravenna'da yaptıktan sonra Bologna Konservatuvarı'na girdi. 1914'te İtalya'nın küçük taşra operalarında bir süre çalıştı. I. Dünya Savaşı başlayınca İtalyan ordusuna katılarak 1919'a değin görev yaptı. Savaş bitince Roma'da Teatro Reale dell'Opera'da söyledi, sonra Milano'da La Scala' ya geçti. 1926'da ABD'ye giderek Metropolitan Operası'nda Gasparo L.P.Spontini'nin (1774-1851) *La vestale*'siyle sahneye çıktı. Sonra sesi ve oyun gücüyle Metropolitan'ın vazgeçilmez oyuncularından biri olarak kaldı, yirmi iki yıl boyunca opera dünyasının belli başlı bas rollerinin hemen hemen tümünü oynadı.

1948'de Metropolitan'dan ayrılarak Broadway'e geçti. Orada Mary Martin'le (1913) birlikte R. Rodgers-O. Hammerstein II ikilisinin ünlü müzikali *South Pacific*'de (Pasifik Şarkısı) başrolü oynadı. Bundan sonra yaşamının sonuna değin Broadway müzikalleriyle filmlerde göründü.

● YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Operalar: *La vestale; La gioconda; Boris Godunov; Lucia di Lammermoor; Tannhäuser; Don Giovanni; Tristan ve Isolde.* Oynadığı Müzikaller: *South Pacific*, 1948, (Pasifik Şarkısı); *Fanny*, 1954. Oynadığı Filmler: *Mr. Imperium*, 1951; *Strictly Dishonorable*, 1951, ("Şerefsiz"); *Tonight We Sing*, 1953, ("Bu Gece Şarkı Söylüyoruz").

PIONTEK, Heinz
(1925)

Alman şair ve öykü yazarı. Yapıtlarında özgün bir dil ve anlatım geliştirmiştir.

15 Kasım 1925'te Polonya sınırı yakınlarındaki Kreuzberg kentinde doğdu. II. Dünya Savaşı'nda, 1943-1945 arasında askere alındı. Askerlikten sonra lise öğrenimini tamamladı. Üniversitede felsefe, sanat tarihi ve Alman edebiyatı okudu. 1948'de yazarlığa başladı ve kısa zamanda ünlendi. Şiirleri ve öyküleri Almanya içinde ve dışında çeşitli antolojilere alındı, yapıtlarından örnekler altı dile çevrildi. 1957'de Berlin kentince verilen Junge Generation (Genç Kuşak) adlı edebiyat ödülünü ve Doğu Almanya Edebiyat Ödülü' nü kazandı. Sanat tarihi ve edebiyat alanında çalışmalar yapan Bavyera Güzel Sanatlar Akademisi'nin üyesidir.

Piontek yapıtlarında belli bir görüşü savunmamıştır. Hiçbir edebiyatçılar grubu içinde de yer almaz. Her şeyden önce doğa ve manzara şiirleriyle tanınmıştır. Yoğun, kesin, nesnel bir anlatımı vardır. Yalın bir dil kullanır. Öykülerinde ise yeni bir kısa-öykü üslubu denemiştir. Günlük yaşamı içinde ele aldığı günümüz insanı, öykülerinin ana konularındandır.

Piontek, en az şiirleri ve öyküleri kadar, eleştiri ve denemeleriyle de tanınmıştır. *Buchstab-Zauberstab* adlı deneme yazılarından oluşan kitabında yazarlığın ve şiirin özünü araştırır. 1964'te yayımladığı bir antolojide "anlatı şiiri" olarak nitelediği örneklerle, balad türünün günümüzde yeni bir biçimde varlığını sürdürmesini sağlamıştır.

● YAPITLAR (başlıca): Şiir: *Die Furt*, 1952, ("Geçit"); *Die Rauchfahne*, 1953, ("Uzun İnce Bir Duman"); *Wassermarken*, 1957, ("Suda İzler"); *Klartext*, 1966, ("Berrak Metin"); *Tot oder lebendig*, 1971, ("Ölü ya da Diri"). Düz Yazı: *Vor Augen*, 1955, ("Gözler Önünde"); *Kastanien aus dem Feuer*, 1963, ("Ateş Gibi Kestaneler"). Radyo Oyunları: *Licht über der Küste*, 1954, ("Kıyının Üzerindeki Işık"); *Rote Pfeile*, 1962, ("Kırmızı Oklar"); *Die Zwischenlandung*, 1963, ("Uçuş Molası"); *Vor Robinsons Insel*, 1963, ("Robinson'un Adası Önünde"). Denemeler: *Buchstab-Zauberstab*, 1959.

PIRANDELLO, Luigi
(1867-1936)

İtalyan oyun yazarı, şair, öykücü, romancı ve denemeci. Görünüşle gerçeklik arasındaki ikilemi işlediği oyunlarıyla modern tiyatroya yön veren ustalardan biri olmuştur.

28 Haziran 1867'de Sicilya'da Agrigento kentinde doğdu, 10 Aralık 1936'da Roma'da öldü. Dedesi, Gari-

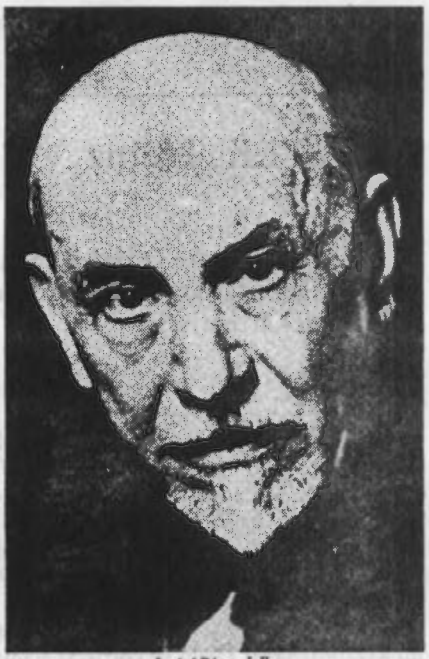

Luigi Pirandello

baldi yönetimini desteklediği için siyasal değişiklik üzerine ailesi taşradaki çiftlik evine çekilince, Pirandello rahat bir çocukluk dönemi geçirdi. Bir süre özel öğrenim gördükten sonra teknik okula ve Palermo Lisesi'ne gitti. Liseden sonra babasının işinde çalışmayı denediyse de, iş çevresine uyum sağlayamadığı için 1887'de Roma Üniversitesi'ne yazıldı. Burada iki yıl okuduktan sonra Bonn Üniversitesi'ne giderek edebiyat ve felsefe okudu, doğduğu bölgenin diliyle ilgili bir doktora tezi yazdı. İlk şiir kitabı *Mal giocondo* ("Gülümseyen Acı") 1889'da yayımlandıktan sonra 1891'de Roma'ya döndü. Babasının işlerinin bozulması üzerine para desteğinden yoksun kalınca, 1897'de Roma'daki bir kız öğretmen okulunda retorik öğretmeni olarak çalışmaya başladı.

Oyunları ▸

Oyunların yapısı ▸

1894'te babasının iş arkadaşlarından birinin kızıyla evlendi. Pirandello için bu evlilik bir süre sonra büyük bir mutsuzluk kaynağı oldu. 1904'te karısı önemli bir sinir bunalımı geçirdi ve sürekli olarak kocasını onu aldatmakla suçlamaya başladı. Bu durumda işi dışındaki bütün dostluk ilişkilerine son veren Pirandello gene de aile yaşamında huzura kavuşamadı ve 1919'da karısının ruhsal durumu daha da ciddileşince, onu bir akıl hastanesine yatırmak zorunda kaldı.

Şiirleri ve romanları

Güçlüklerle dolu bu dönem boyunca bir yandan yazarlığını da sürdürmeye çalışan Pirandello iki şiir kitabı daha yayımladıktan sonra, kısa öyküler ve romanlar yazmaya başladı. İlk romanı *L'esclusa* ("Safdışı") 1901'de bir Roma gazetesinde tefrika edildi. Bunu *Il turno* ("Dönemeç") ve yazar olarak ününü pekiştiren *Il fu Mattia Pascal* (Müteveffa Mattia Pascal) romanları izledi. 1904-1920 arasında da pek çok roman, öykü ve deneme yazdı. Sanat anlayışıyla ilgili görüşlerini içeren denemelerini 1908'de *Arte e scienza* ("Sanat ve Bilim") ile *L'umorismo* ("Gülmece") adlı kitaplarında bir araya getirdi.

Karısının durumunun yarattığı mutsuzluk yazdıklarına da yansıyordu. Özellikle, insanların kendilerini aldatmak için yarattıkları iç gerçekliklerin yaşamı nasıl anlamsızlaştırdığı üzerinde duruyordu. Bu yanılsamadan yola çıkarak acı bir alaycılıkla ele aldığı durum ve kişiler, 1910'dan sonra yazdığı kırkı aşkın oyununun belirgin özelliği olarak dikkati çekti. 1916-1925 arasında Pirandello oyun yazarlığının en verimli dönemini yaşadı. 1925'te Mussolini'nin desteğiyle kurduğu tiyatro topluluğu Roma'da ve Avrupa'nın büyük kentlerinde başarılı temsiller verdi, ününün bütün dünyaya yayılmasını sağladı. 1934'te Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı, aynı yıl Gia Francesco Maliplero'nun *La favola del figlio cambiato* ("Değiştirilen Çocuğun Öyküsü") operası için yazdığı libretto faşist yöneticilerin hoşnutsuzluğuna yol açınca, 1935'te İtalya'nın Etiyopya'ya saldırısını onaylamak zorunda kaldı.

Pirandello'nun anlatı türünde yazdığı yapıtlarında yanılsama ve gerçeklik önemli bir yer tutarsa da, onun bu temayı en başarılı biçimde dile getirdiği yapıtları oyunlarıdır. Bu alandaki çıkış noktası Verga gibi Sicilya'ya özgü bir doğalcılık anlayışı olsa bile, kökeninin *commedia dell'arte* geleneğine kadar uzandığı söylenebilir. Bu arada, I. Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan Grotesk tiyatro akımının görünüş ile gerçeklik, gülünç maske ile gerisindeki acıklı yüz ikilemi de, Pirandello ile Chiarelli ve Rosso de San Secondo gibi yazarlar arasında benzerlikler bulunmasına neden olmuştur. Karısının hastalığı yüzünden yaşadığı kişisel trajedi, onun, gerçeğin göreceliği temasını 1915'teki "La Signora Frola e il Signor Ponza suo genero" ("Signora Frola ve Damadı Signor Ponza") öyküsünde ele almasına yol açmıştı. Pirandello bu öyküyü 1917'de *Cosi è (si vi pare)* (Size Öyle Geliyorsa Öyledir) adıyla oyunlaştırdı. Yaşamın acıklı güldürüsü ve saçmalığı, *L'uomo dal fiore in bocca* (Ağzı Çiçekli Adam) ve *Il giuocca delle parti* ("Oyunun Kuralları") gibi oyunlarında işlediği temalar oldu. *Enrico IV*'de (IV. Henri) ruh sağlığı ile delilik arasındaki sınırı, *Sei personaggi in cerca d'autore* (Altı Şahıs Yazarını Arıyor) adlı oyununda da insanlar arasındaki iletişimsizliği ele aldı.

1910-1926 arasında yazdığı 43 oyunun 28 tanesini, kişisel yaşamının en güç dönemi olan 1900-1918 arasında yazdığı öykülerinden uyarlamıştır. 1911 ve 1915'te yayımladığı *La tragidia d'un personaggio* ("Bir Oyun Kahramanının Trajedisi") ve *Colloqui coi personaggi* ("Oyun Kişileriyle Konuşmalar") adlı denemelerinde, oyun kişilerinin düşlerini nasıl birer karabasana dönüştürdüklerini ve bir sanat yapıtında ortaya çıkmak için kendisini zorladıklarını açıklar. Oyunlarının düşünsel içeriği yüzünden eleştirmenler kısa bir süre sonra bir "Pirandello felsefesi"nden söz etmeye ve oyunlarını bu felsefeye göre değerlendirmeye başladılar. Oysa sistematik bir düşünür olmayan Pirandello, sıradan insanların gündelik yaşamlarındaki tutarsızlıkları, saçmalıkları ve bu insanların gerçeklikleri üzerinde gerçekdışı etkenlerin yarattığı değişkenliği ele alıyordu. Bunu da bir düşünür gibi değil, bir sanatçı gibi işliyor, insanların bilinç ve duyarlıklarındaki bölünmeyi ve parçalanmayı tek çizgide gelişen anlatı tekniğiyle değil, *Altı Şahıs Yazarını Arıyor*'daki "oyun içinde oyun" ve *Questa Sera si recita soggetto*'daki (Bu Akşam Tulûat Yapıyoruz) gibi doğaçlama tekniğinin çok yönlü, zengin anlatımıyla gerçekleştiriyordu. Böylece gerçekliğin parçalanmasını içerik düzleminden biçim düzlemine aktararak, dramatik yapıyla düşünceler arasında neredeyse kusursuz bir bütünlük sağlıyordu.

Pirandello'nun tiyatroda gerçekleştirdiği bu biçimsel yenilikler ve iki dünya savaşı arasında orta tabakanın yaşadığı değer bunalımını başarıyla yansıtması, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan Uyumsuz tiyatro akımını da etkilemesine yol açmıştır.

● **YAPITLAR** (başlıca): **Oyun:** *La morsa*, 1898, ("Mengene"); *Se non così, o la ragione degli altri*, 1899, ("Böyle Değil, ya da Başkalarının Görüşü"); *Lumie di Sicilia*, 1910, ("Sicilya'nın Kireçleri"); *Pensaci, Giacomino*, 1916, (Cakomino, Kendine Gel); *Liola*, 1916; *Così è (si vi pare)*, 1917, (Size Öyle Geliyorsa Öyledir); *La giara*, 1917, ("Küp"); *Il piacere dell'onesta*, 1917, ("Dürüstlüğün Zevki"); *Il giuoco delle parti*, 1919, ("Oyunun Kuralları"); *La patente*, 1919, ("Ruhsat"); *L'uomo, la bestia, e la virtu*, 1919, ("İnsan, Hayvan ve Erdem"); *Tutto per bene*, 1920, ("Her Şey Yolunda"); *Come prima, meglio di prima*, 1920, (Evelki Gibi, Evelkinden İyi); *Sei personaggi in cerca d' autore*, 1921, (Altı Şahıs Yazarını Arıyor, 1949); *Enrico IV*, 1922, (IV. Henri, 1968); *Vestire gli ignudi*, 1923, (Çıplakları Giydirmek, 1965); *L'uomo dal fiore in bocca*, 1926, (Ağzı Çiçekli Adam, 1963); *La vita che ti diedi*, 1924, ("Sana Verdiğim Hayat"); *L'altro figlio*, 1925, ("Öbür Oğul"); *Ciascuno a suo modo*, 1924, ("Herkes Kendi Havasında"); *Diana e la Tuda*, 1927, ("Diana ile Tuda"); *Sogno (ma forse no)*, 1931, ("Düş Görüyorum, Ama Belki de Görmüyorum"); *Come tu mi vuoi*, 1930, ("Beni İstediğin Gibi"); *Questa sera si recita a soggetto*, 1930, (Bu Akşam Tulûat Yapıyoruz); *Trovarsi*, 1932, ("Kendini Bulmak"); *Non si sa come*, 1935, ("Nasıl Olduğunu Kimse Bilmiyor"); *I giganti della montagna*, 1934, ("Dağ Devleri"). **Şiir:** *Mal giocondo*, 1889, ("Gülümseyen Acı"). **Deneme:** *Arte e scienza*, 1908, ("Sanat ve Bilim"); *L' umorismo*, 1908, ("Gülmece"); *La tragidia d'un personaggio* 1911, ("Bir Oyun Kahramanının Trajedisi"); *Colloqui coi personaggio*, 1915, ("Oyun Kişileriyle Konuşmalar"). **Roman:** *L'esclusa*, 1901, ("Safdışı"); *Il turno*, 1902, ("Dönemeç"); *Il fu Mattia Pascal*, 1904, (Müteveffa Matta Pascal). **Çeşitli:** *Maschere nude*, 31 cilt, bütün oyunları, 1922-1936, ("Çıplak Marheler"); *Tutti i romanzi*, 2 cilt, (ö.s.), 1941, ("Bütün Romanları").

● **KAYNAKLAR:** L. Antonelli, *Maschera nuda di Pirandello*, 1937; A. Dipietro, *Pirandello*, 1951; M.L.V. Musti, *Bibliografia di Pirandello*, 2 cilt, 1952; M. Vincieri, *Il teatro pirandellino*, 1939; D. Vittorini, *The Drama of Luigi Pirandello*, 1935.

PIRANESI, Giovanni Battista
(1720-1778)

İtalyan, gravürcü ve mimar. Eski Roma harabelerini konu alan gravürleriyle tanınmıştır.

4 Ekim 1720'de Venedik dolaylarında Mogliano di Mestre'de doğdu, 9 Kasım 1778'de Roma'da öldü. Bir duvarcının oğluydu. Venedik'te mühendis olan dayısının yanında perspektif ve sahne tasarımı öğrendi. 1740'ta Roma'ya yerleşti. Bakır levhayı asitle yakarak gravür yapma tekniğini öğrendi. 1743'te ilk gravür dizisini yayımladı. 1748'den ölümüne değin de, Eski Roma harabe, yapı, vazo, heykel ve süslemelerini işlediği toplam iki binin üzerinde levhadan oluşan yirmi altı gravür dizisi yayımladı.

Mimarlık öğrenimi görmüş olmasına karşın, bir iki önemsiz uygulama dışında, bu sanat dalıyla olan ilgisini yalnızca gravürleriyle sürdürmüştür. Bu yapıtlarında Eski Yunan, Roma ve Mısır kentlerinden harabeleri çizmiş, ya da derin arkeoloji bilgisinin de yardımıyla fantastik mimarlık mekânları yaratmıştır. Gölge, ışık ve perspektifle ustaca oynayarak zaman zaman dramatik, zaman zamansa romantik bir anlatım kullanmıştır. *Carceri de'invenzioni* ("Hayali Hapishaneler"), özgün üslubunu göstermesi açısından en önemli yapıtıdır. Kemerleri, merdivenleri ve Orta Çağ işkence araçlarını vurguladığı bu dizisinde, Eski Roma saraylarının kalıntılarını, karanlık, kasvetli, tüyler ürpertici, fantastik bir yeraltı dünyasına dönüştürmüştür. Bu mahzenlerdeki dramatik etkiyi daha da güçlendirmek için, gerçeküstücü bir yaklaşımla perspektifi bozarak, uygulanacak olsa kendini taşıyamayacak, yapı kurallarına uymayan strüktürler yaratmıştır. Bu gravürleri ve kuramsal kitaplarıyla İskoç mimar Robert Adam (1728-1792) gibi birçok Avrupalı mimarı etkileyerek, Eski Roma mimarlığına yönelik Yeni Klasik (Neo-Klasik) üslubun, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere, bütün Avrupa'da benimsenmesinde rol oynamıştır.

● **YAPITLAR** (başlıca): **Kitap:** *Della magnificenza ed architettura de'Romani*, 1761, ("Romalılar'ın Mimarlığı ve Görkemi Üzerine"); *Parere sull' architettura*, 1765, ("Mimarlık Üzerine Düşünceler"). **Gravür Dizisi:** *Pireme parti di architetture*, 1743, ("Mimarlığın Başlangıcı"); *Carceri d'invinzioni*, 1745, ("Hayali Hapishaneler"); *Vedute di Roma*, 1748, ("Roma'dan Manzaralar"); *Antichità Romane*, 4 cilt, 1756, ("Antik Roma"); *Diverse maniere de adornare i cammini*, 1769, ("Yol Düzenleme ve Süslemenin Çeşitli Biçimleri"); *Vedute di Paestum*, 1777, ("Paestum'dan Manzaralar").

● **KAYNAKLAR:** H. Focillon, *Giovanni Battista Piranesi*, 1918; A. Hind, *Giovanni Battista Piranesi*, 1922; A. H. Mayor, *Giovanni Battista Piranesi*, 1952; H. Thomas, *The Drawings of Giovanni Battista Piranesi*, 1954.

PIRENNE, Henri
(1862-1935)

Belçikalı tarihçi. Orta Çağ'da Avrupa'nın toplumsal ve iktisadi tarihine ilişkin kapsamlı araştırmalarıyla çağdaş iktisat tarihi anlayışının gelişmesine katkıda bulunmuştur.

23 Aralık 1862'de Belçika'da Verviers'de doğdu, 24 Ekim 1935'te Brüksel yakınlarındaki Uccle'da (Ukkel) öldü. Bir sanayicinin oğluydu. 1883'te Liège Üniversitesi'nden felsefe dalında doktorasını aldıktan sonra çalışmalarını Leipzig ve Berlin üniversiteleriyle Paris'teki École des Hautes Études sürdürdü. 1885'te Liège Üniversitesi'nde paleografi ve diplomasi, 1886-1930 arasında da Gand (Ghent) Üniversitesi'nde Orta Çağ ve Belçika tarihi dersleri verdi. 1893'te Belçika'da ilk kez kurulan Gand Üniversitesi İktisat Tarihi Bölümü'nün başına getirildi. I. Dünya Savaşı'nda Alman işgali altındaki ülkesinde ders vermeyi reddetmesi üzerine 1916-1918 arasında Almanlar tarafından hapsedildi. 1919-1921 arasında Gand Üniversitesi'nin rektörlüğünü yaptı.

Pirenne'in ilgisini iktisadi ve toplumsal tarihe yönelten, Belçika'nın Wallon bölgesindeki yünlü dokuma sanayiinin içinde bulunduğu bunalım oldu. Ayrıca, Alman Tarihçi Okulu'nun başlıca temsilcilerinden olan Gustav Schmoller ile çalışması, Karl Lamprecht ile dostluğu, tarihin toplumsal yönlerine duyduğu ilgiyi artırdı. 1884-1885 yıllarında Paris'te

Henri Pirenne

bulunduğu sırada Arthur Giry de onun ilgisini kentler tarihine çekti.

Pirenne ülkesinin tarihini yazarken öncelikle iktisadi, toplumsal ve siyasi etkenlerin üstünde durmuştur; dil ve kültürleri birbirinden farklı iki kesimden oluşan Belçika'nın siyasi birliğini, farklı dilleri olan kesimlerin toplumsal ve iktisadi koşullarının benzerliğine bağlamıştır. Tarihsel nedensellik anlayışında bireylere ve rastlantısal etkenlere çok önemli bir yer veren Pirenne, kentlerin oluşumunu açıklarken, bunların ilk önceleri Orta Çağ Avrupası'nda tüccarların konaklama ve yerleşim yerleri olduklarını, daha sonraları 10. ve 11. yy'larda ticaretin yeniden canlanmaya başlamasıyla giderek geliştiklerini öne sürmüştür. Pirenne, 5. yy'dan başlayarak bir durgunluk, dışa kapalılık ve kendine yeterlik dönemine giren Avrupa kentlerinin, 10. yy'dan sonra, önce Haçlı seferlerinin etkisiyle Ortadoğu ile ticari ilişkilerinin gelişmeye başladığını, bunun siyasi birliğin sağlanma sürecini olumlu olarak etkilediğini belirtmiştir. Kuzey Denizi'yle Baltık kıyısındaki kentlerinse birbirlerini desteklemek amacıyla bir araya gelip önemli bir ticaret sistemi oluşturduklarını ve bu gelişmelerin 16. yy'daki coğrafi keşiflerle büyük bir ivme kazandığını savunmuştur. 1927'de yayımlanan *Les villes du moyen âge* (Orta Çağ Kentleri) adlı kitabında Orta Çağ'da kentlerin gelişimini ayrıntılı olarak incelemiş, İtalyan, Rus ve Polonya kentlerinin gelişimiyle ilgili verilere ve tartışmalara geniş yer vermiştir.

Pirenne, tarihsel demografi araştırmaları konusunda da bir öncü sayılır. Ypres kentinin nüfusu hakkındaki 1903'te yayımlanan tarihsel demografi çalışması Belçika'da bu tür araştırmalara örnek olmuş, Belçikalı tarihçilere, nüfusa ilişkin tarihsel belgelerin nasıl kullanılacağı konusunda yol göstermiştir.

Pirenne 1914'te yayımlanan ve akademik çevrelerde büyük ilgi uyandırıp tartışmalara neden olan "The Stages in the Social History of Capitalism" ("Kapitalizmin Toplumsal Tarihindeki Aşamalar") adlı makalesinde, kapitalizmin gelişmesinin düz bir çizgi izlemediğini, toplumsal ve ahlaki açıdan devresel olduğunu, her özgürlük ve siyasi gelişme dönemini bir gerileme ve baskı döneminin izlediğini öne sürmüştür. 1933'te yayımlanan *Histoire économique et sociale de l'occident médiéval* (Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi) adlı yapıtında, kentlerin, ülkelerin ve kıtalar arası ticaretin, Orta Çağ'ın iktisadi ve siyasi gelişmesinde ana itici güç rolünü oynadığını, Orta Çağ'ın son dönemlerinin aslında bir büyüme, genişleme dönemi olarak değil, büyük bir iktisadi bunalım dönemi olarak görülmesi gerektiğini savunmuştur.

Mahomet et Charlemagne (Hz. Muhammed ve Charlemagne) adlı yapıtında Eski Çağ ile Orta Çağ arasındaki niteliksel sıçramanın 5. yy'ın ortalarında değil, 8. yy'a doğru olduğunu savunmuş, Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışının çağlar arasında bir sınır olarak alınmasının, iktisadi ve toplumsal tarih açısından yanlış olduğunu belirtmiştir. Buna dayanak olarak da, İslam dünyasının 8. yy'da Akdeniz'in tüm güney kıyılarını egemenliği altına almış olmasını göstermiştir.

Pirenne'in, kendisinden sonra gelen Avrupalı iktisat tarihçileri üzerinde büyük etkisi olmuştur. *Vierteljahrschrift für Sozial-und Wirtschaftsgeshichte* ve *Annales d'Histoire Économique et Sociale* gibi Avrupa'nın önemli iktisadi ve toplumsal tarih dergileri, ilk sayılarından başlayarak Pirenne'in yazı ve makalelerine geniş yer ayırmışlardır. Ünlü tarihçi Fernand Braudel, onun Akdeniz tarihine ilişkin olarak vermiş olduğu bir dizi konferansın, kendi çalışmalarının çerçevesinin belirlenmesinde önemli bir rolü olduğunu belirtmiştir.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Histoire de la constitution de la ville de Dinant au moyen âge*, 1889, ("Orta Çağ'da Dinant Kentinin Anayasasının Tarihi"); *Origine des constitutions urbaines du moyen âge*, 1895, ("Orta Çağ Kent Anayasalarının Kökeni"); *Histoire de Belgique*, 7 cilt, 1900-1932, ("Belçika'nın Tarihi"); *Recueil de documents relatifs à l'histoire de l'industrie drapière en Flandre*, 4 cilt, 1906-1924, ("Flandre Kumaş Sanayiinin Tarihine İlişkin Belgelerin Derlemesi"); "The Stages in the Social History of Capitalism", *American Historical Review*, 19, 994-515, 1914, ("Kapitalizmin Toplumsal Tarihindeki Aşamalar"); *Les villes du moyen âge: essai d'historie économique et sociale*, 1927, (Ortaçağ Kentleri, 1982); *La fin du moyen âge*, 1931, (Ortaçağ'ın Sonu"), *Histoire économique et sociale de l'occident mediéval*, 1933, (Orta Çağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi, 1983); *Mahomet et Charlemagne*, 1935, (Hz. Muhammed ve Charlemagne, 1984).

● **BAKINIZ:** M. BLOCH.

PISAK, Mustafa Nevzat (1879-1968)

Türk, eczacı ve kimyacı. Türkiye'de eczacılığın bir bilim ve sanayi dalı olarak kurulmasına öncülük etmiştir.

Aralık 1879'da Balıkesir'in Gönen ilçesine bağlı Dera köyünde doğdu, 1968'de İstanbul'da öldü. 1898'de Tıbbiye-i Askeriye İdadisi'nde ortaöğrenimini tamamladıktan sonra Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'ye girdi ve 1903'te eczacı kimyager unvanıyla diplomasını aldı. 1903-1908 arası Selanik Askeri Hastanesi'nde, 1909'da İstanbul'daki Jandarma Mektebi'nde eczacı üsteğmen olarak görev yapan Pısak; 1911'de Tıbbiye'ye bağlı Eczacılık Okulu'nun laboratuvar şefliği sınavını kazanarak bu göreve getirildi; ayrıca biyokimya, toksikoloji ve eczacılık bilgisi derslerini üstlendi. Bal-

kan Savaşı sırasında eczacı üsteğmen olarak gönderildiği Makedonya cephesinden döndükten sonra, eski görevinin yanı sıra, 1914'ten başlayarak Tıp Fakültesi'nde eczacılık dersleri vermeye başladı. 1919'da profesörlüğe yükseltilerek Tıp Fakültesi kadrosuna alınan Pısak, 1933 Üniversite Reformu sırasında yirmi iki yıllık öğretim görevinden emekliye ayrıldı ve tüm zamanını laboratuvar çalışmalarına ayırdı.

Tıp Fakültesi'nin ilk farmakoloji hocalarından biri olan ve Türkiye'de eczacılık öğretiminin yerleşmesinde büyük emeği geçen Pısak, 1919'da kurduğu kişisel laboratuvarıyla da ilaç sanayiinin doğuşuna öncülük etmiştir. Türkiye'de ilk yerli ilaç ampullerini üreten bu küçük laboratuvar sonradan gelişerek Mustafa Nevzat Pısak İlaç Sanayii A.Ş.'ye dönüşmüştür.

● BAKINIZ: S.F.ECZACIBAŞI, ETHEM PERTEV, ULAGAY.

PISAN, Christine de
(1364-1430)

İtalyan asıllı Fransız şair ve yazar. Yaşadığı dönemde Fransa'nın uğradığı felaketleri konu alan yapıtlar vermiştir.

Venedik'te doğdu, Fransa'da Poissy Manastırı'nda öldü. Venedikli bir astrolog ve doktorun kızıydı. Babası Fransa Kralı V. Charles tarafından Paris'e çağrılınca Pisan'ın çocukluğu Saray'da geçti. 1379'da, on beş yaşındayken Saray'da görevli bir soylu olan Étienne du Castel'le evlendi. 1389'da kocasının ölümünden sonra yazarlığa başladı. 1415'te İngiltere'nin Fransa'ya karşı büyük bir zafer kazandığı Agincourt Savaşı'ndan sonra koruyucusuz kaldığı için Poissy Manastırı'na çekilerek yaşamını bundan sonra orada sürdürdü.

Kocasının anısına yazdığı ilk şiirleriyle büyük bir başarı kazandı. Bunun üzerine üç çocuğunun ve kendisinin geçimini sağlamak için balad, rondo, şarkı, tartışma, şiir gibi değişik türlerde yazmayı sürdürdü. Berry dükü, Bavyera Kraliçesi Isabella gibi soylular onu korumalarına aldılar. Kendisi üzerine kötü konuşanlara karşı bir yanıt olarak alegorik bir üslupla yazdığı *La vision de Christine*'de ("Christine'in Görüşü") yaşamını anlattı. V. Charles'ın ölümünden sonra onun biyografisi olarak yazdığı *Livre des faits et bonnes moeurs du sage roi Charles V* ("Bilge Kral Charles Quint'in Yaptığı İşler ve İyi Ahlakı") adlı yapıtında kendi gözlemlerinden yola çıkarak saray yaşamını canlandırdı. İç savaş süresince yazdıklarıyla insanların birlik içinde olmalarını ve birbirleriyle iyi geçinmelerini sağlamaya çalıştı. Jeanne d'Arc'ın başarılarından esinlenerek *Le dittié de Jeanne d'Arc*'ı ("Jeanne d'Arc Destanı") yazdı. Tüm yapıtlarında içtenlik ve hüzün iç içedir. Etkili üslubu ve yapmacıksız yaklaşımıyla duyarlı bir yazar olmuştur.

● YAPITLAR (başlıca): *Livre des faits et bonnes moeurs du sage roi Charles Quint*, 1404, ("Bilge Kral Charles Quint'in Yaptığı İşler ve İyi Ahlakı"); *La vision de Christine*, 1405, ("Christine'in Görüşü"); *Lamentation*, 1410; *Le dittié de Jeanne d'Arc*, 1429, ("Jeanne d'Arc Destanı").

PISANELLO
(1395-1455)

İtalyan, ressam ve madalyoncu. Gotik ile Erken Rönesans arasındaki geçiş aşamasının en özgün sanatçısıdır.

Pisa'da doğdu. Doğum ve ölüm tarihleri kesin değildir. Asıl adı Antonio Pisano'dur. Verona'da Ste-

Uluslararası Gotik

Gotik sanatın 13. ve 14. yy'larda bütün Avrupa'da yaygınlaştığı, hümanist değerlerin ve üç boyutlu gerçekçi mekân etkisinin giderek daha güçlendiği gelişim evresine Uluslararası Gotik adı verilmektedir. Gotik öncesindeki Roman dönem sanatında, resmin çerçevesi ve yüzeyi ile bağlı iki boyutlu bir biçim anlayışı egemendi. Biçimler arası her türlü ilişki, evrensel ölçüde geçerli olduğu varsayılan dinsel değerlere göre belirlenmekte, bireysel özellikler ancak resmin önemsiz sayılan bölümlerinde ele alınmaktaydı. Bireysel yaratıcılık, Gotik sanatta oldukça geniş anlatım olanaklarına kavuştu. Sanatsal üretimin dinsel denetimden bağımsızlaşarak Saray ve soylu sınıfların çevresine kaymasıyla, resimde anlatım, tümüyle öyküye ilişkin bir içerik çevresinde biçimlenmeye başladı. Örneğin Lorenzetti'de* dinsel konuların yerini, her bölümü sırayla betimlenen halk öyküleri ve Orta Çağ'ın kahramanlık serüvenleri aldı. Ressamlar aşırı anlatımcı bir tutumu benimsemekle kalmadılar, kutsal imgeleri insanlara özgü davranışlar içinde sunmaya özen gösterdiler. Örneğin, Meryem* çocuğunu emziren bir anne olarak sunuldu. Öte yandan, başta Giotto* olmak üzere Sienalı ressamlar, Aziz Francesco'nun doğa güzelliklerinin yaşanması gerektiği doğrultusundaki düşüncesinin etkisiyle, doğayı incelemeye başladılar. Jean Pucelle gibi ressamlar, mevsimlerin etkisiyle değişen doğa görüntülerini resmederken, Limbourg Kardeşler de doğayı ayrıntılı bir biçimde ele alan resimleriyle gerçek manzara türünü başlattılar. Manzara resmi geçmişteki şematik özelliklerinden büsbütün arındırılamadıysa da, panoramik görüntülerde derinlik boyutunun vurgulanması ile sonuçlanan bir gelişim dönemi geçirdi. İnsan figürünün mimarlık mekânları içinde ele alınması ise, gene bu dönemde başlayan bir uygulamaydı.

Uluslararası Gotik, hacimlendirme yöntemlerini, mekân, ışık, atmosfer gibi konularda gerçekleştirilen yenilikleri içermesine karşın, aşırı süslemeci tavrını da korumuştur. Bu yüzden, biçimsel açıdan derinlik ile yüzeysellik arasında bölünmüş bir niteliğe sahiptir. S harfi biçimindeki büklümlü çizgisel motifler, varakla kaplanmış yüzeyler, çeşitli renklerle işlenmiş ayrıntılar ve emaye parlaklığını anımsatan bir boya tekniği, Uluslararası Gotik'in başlıca özelliklerini oluşturur.

fano da Zevio'nun (1374-1438) atölyesinde geçirdiği çıraklık döneminden sonra Gentile da Fabriano'nun (yklş. 1370-1427) yanında çalışmaya başladı. 1415-1422 arasında Fabriano'ya Venedik'teki Dojlar Sarayı'nın fresklerinin yapılmasında yardım etti. Onun 1427'de ölümü üzerine yarım kalan San Giovanni Laterano Kilisesi'nin fresklerini 1432'de tamamladı. 1433'te İmparator Sigismondo'nun portresini yaptıktan sonra ünlendi. Başta Milano, Rimini ve Napoli olmak üzere çeşitli kentlerde etkinliklerde bulundu. Yaşamının son beş yılı ile ilgili hiçbir bilgi yoktur.

Pisanello sanat yaşamına Fabriano'nun öğrencisi olarak başladı, sonra yardımcısı ve daha sonra da üslubunun izleyicisi oldu. Ancak Floransalı ustaların resmini tanıdıktan sonra, Fabriano'nun gotik anlayışından ayrılarak daha gerçekçi bir üslup geliştirdi.

Pisanello'nun bugün bir çoğu Louvre Müzesi'nde bulunan sayısız deseni, onun ne kadar özgün bir yaratıcı olduğunu gösterir. Bu desenlerdeki işçilik, gözlem gücü ve araştırma tutkusu, Erken Rönesans'a yol açan, doğayı bilimsel bir biçimde inceleme düşüncesinin gerçekleştirilmesinden kaynaklanır. Pisanello desenlerinde daha çok, incelediği nesnelerin çizgisel ve dokusal nitelikleri üstünde durur. Ancak bunların yanında, perspektifi matematiksel bir yaklaşımla çözümlemek ve biçime hacim kazandırmak gibi kaygıların da varlığı görülür.

Pisanello, desenleri dışında, portre ressamlığı ve madalyon portreciliği de yapmıştır. Özellikle madalyonlarında kişilerin karakterlerini yakalamada gösterdiği ustalıkla Rönesans madalyon sanatının yaratılmasında büyük bir rol oynamıştır. Öte yandan günümüze yalnızca beş resmi ve Verono'daki iki freski kaldığı için, sanatıyla ilgili kapsamlı bir değerlendirme yapılamamaktadır. Resimleri arasında *Lionello d'Este* ve *Este Ailesi'nden Bir Prenses* adlı portreler en önemlileridir. Her iki resimdeki portreleri de, madalyonlarındaki gibi, çiçeklerden örülmüş bir fon önünde profilden vermiştir. Desenlerinde olduğu gibi resimlerinde de Saray çevrelerinin tuttuğu, bir tür süslemeci gotik anlayışıyla hareket etmiştir. Buna karşın biçimi hacimlendirme konusunda çağdaşlarının çok üstünde bir başarı kazanmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Dojlar Sarayı* freskleri, (G.Fabriano ile), 1415-1422, Venedik, sonradan yok olmuştur; *Meryem'e Müjde*, 1426, San Fermo Kilisesi, Verona; *San Giovanni Laterano Kilisesi* freskleri, (G. Fabriano ile) sonradan yok olmuştur; *İmparator Sigismondo'nun Portresi*, 1433, Louvre, Paris; *Aziz Eustace'in Görüşü*, yklş. 1440, Ulusal Galeri, Londra; *Lionello d'Este'nin Portresi*, 1441, Carrera Akademisi, Bergama; *Este Ailesi'nden Bir Prenses Portresi*, 1443, Louvre, Paris.

- KAYNAKLAR: L. Coletti, *Pisanello*, 1953; B. Degenhart, *Pisanello*, 3. baskı, 1943; A. Velturi, *Pisanello*, 1939.

- BAKINIZ: LEONARDO DA VINCI.

PISANO, Giovanni
(13. - 14.yy)

İtalyan, heykelci. Heykelcilikte yenilikçi bir üslubun öncüsü olmuştur.

Doğum yeri ve tarihi kesin olarak bilinmiyor. 1250'lerde Pisa'da doğduğu, 1315 dolayında Siena'da öldüğü sanılıyor. Heykelci Niccolò Pisano'nun oğludur. Babasının yanında yetişti. Adına ilk kez, babası ile yaptıkları Siena Katedrali vaız kürsüsünün 1265 tarihli sözleşmesinde rastlanır. 1270-1275 arasında Fransa'ya gitti. Reims ve Paris'i gezdi. İtalya'ya döndükten sonra babasıyla birlikte Perugia'da Katedral Alanı'nda *Büyük Çeşme*'nin yapımını üstlendi. Bu yapıttaki Fransız Gotiği etkisinin, onun üslubundan kaynaklandığı sanılmaktadır. 1285'te, Pisa yurttaşlığından Siena yurttaşlığına geçti. Aynı yıllarda Siena Katedrali'nin dış yüzünün tasarımını, heykel ve süslemelerini yaptı. Bu gösterişli süslemeler, daha sonra Orta İtalya'da gotik yapı yüzlerinin süslenmesinde bir model oluşturdu. 1297-1301 arasında Pistoia'daki Sant'Andrea Kilisesi'ne yaptığı vaiz kürsüsü Giovanni'nin en başarılı yapıtıdır. Kürsüdeki kabartmalar, Niccolò Pisano'nun 1260'ta Pisa Katedrali Vaftizhanesi'nde yaptığı vaız kürsüsündekileri anımsatmakla birlikte, duygusal yoğunluk ve anlatım gücü bakımından bir doruk oluştururlar. Giovanni, bu kabartmalardaki aşırı coşkulu tutumunu daha sonraki yapıtlarında tekrarlamamış, babasının yapıtlarında da görülen gösterişli, klasik anlayışa geri dönmüştür.

G. Pisano'nun 1305'te Padova'daki Santa Maria Anunziate dell'Arena Kilisesi için yaptığı *Madonna* heykeli, çağdaşı olan ve aynı kilisenin fresklerini yapan Giotto'nun anıtsal üslubunun etkilerini taşır. G. Pisano babasının üslubuna köklü yenilikler getirmiştir. Yapıtlarına babasında görülmeyen bir duygusallık ve canlılık egemendir.

- YAPITLAR (başlıca): *Piza Katedrali Vaftizhanesi*, dış yüz süslemeleri, 1278-1285; *Siena Katedrali* dış yüz heykel ve süslemeleri, 1285; *Sant'Andrea Kilisesi* vaız kürsüsü, 1297-1301, Pistoia; *Pisa Katedrali* vaız kürsüsü, 1302-1311; *Madonna*, 1305, Santa Maria Anunziate dell'Arena Kilisesi, Padova.

- BAKINIZ: GIOTTO.

PISANO, Niccolò
(13. yy)

İtalyan, heykelci. Rönesans öncesi sanatın son büyük temsilcisi olmuştur.

Doğum ve ölüm tarihleri de, yerleri de kesin olarak bilinmiyor. 1220'lerde Pisa ya da Apulia'da doğduğu, 1280'lerde Pisa'da öldüğü sanılıyor. Heykelci Giovanni Pisano'nun babasıdır. Klasik Roma sanatı mirasını Gotik dönemin özellikleriyle birleştirip bir bireşim kurma yoluna gitti ve böylece Antik Roma'nın

görkem ve gerçekçiliğiyle beslenmiş bir Hıristiyan sanatı yaratmaya çalıştı.

1260'ta Pisa Katedrali Vaftizhanesi'ne yaptığı altıgen biçimli vaız kürsüsü Batı sanatının en ilgi çekici yapıtlarından biri sayılır. Bazı ayrıntılarında Roman ve Fransız Gotik dönemlerinin özelliklerini taşıyan kürsünün ana esin kaynağını Eski Roma sanatı oluşturur. Bu yıllarda büyük bir atölye kuran Pisano, Bologna'daki Aziz Dominikus'un mezarı için hazırladığı taslakları tamamlama işini yardımcılarına bırakmış, kendisi 1265-1268 arasında Arnolfo di Cambio (ykş. 1245- ykş. 1302) ve oğlu Giovanni Pisano ile birlikte Siena Katedrali vaız kürsüsünü gerçekleştirmiştir. Bu yapıttaki kabartmaların içerdiği gotik öğeler, hareket ve dramatik anlatım açısından daha güçlüdür. Aynı zamanda, çukur yerler daha derin, ışık-gölge karşıtlıkları daha keskindir.

Pisano'nun son büyük yapıtı, oğlu ile birlikte 1277-1278 yıllarında Perugia'da Katedral Alanı'nda yaptığı *Büyük Çeşme*'dir. Fransız gotik heykelciliğinin etkisinde kalmış olan bu çeşmedeki kabartmalarda dinsel ve mitolojik konular işlenmiştir. Ayrıca, yardımcıları ile çalıştığı başka yapıtlarında olduğu gibi, burada da farklı üslup özelliklerine rastlanır. Niccolò Pisano yapıtlarıyla İtalyan Rönesans sanatçıları üzerinde etkili olmuştur.

● YAPITLAR (başlıca): *Pisa Katedrali Vaftizhanesi* vaız kürsüsü, 1260; *Aziz Dominikus'un Mezarı* (Fra Guglieluo ile), 1264-1267, Bologna; *Siena Katedrali* vaız kürsüsü (G. Pisano ve A.di Cambio ile), 1265-1268; *Büyük Çeşme* (G. Pisano ile), 1277-1278, Katedral Alanı, Perugia; *San Giovanni Fuorcivitas Kilisesi* kutsal su kurnası, Pistoia.

PISARRO, Camille
(1830-1903)

Fransız, ressam. Sanat yaşamı boyunca İzlenimcilik'e (Empresyonizm) bağlı kalmış ve grubun tüm sergilerine katılan tek sanatçı olmuştur.

10 Temmuz 1830'da Danimarka'ya ait Batı Hint Adaları'ndaki St. Thomas'da doğdu, 13 Kasım 1903'te Paris'te öldü. Varlıklı bir Yahudi tüccarının oğluydu. Öğrenimini Paris'te yapmak için on iki yaşında evden ayrıldı. 1847'de Batı Hint Adaları'na geri döndü ve babasının dükkânında çalışmaya başladı. Bir yandan da bu egzotik adadan manzara taslakları çiziyordu. Resim öğrenimi yapmasına babası izin vermediği için 1853'te Caracas'a kaçtı. Sonunda babasının onayını alarak 1855'te Paris'e gitti. École des Beaux-Arts'taki akademik eğitimden hoşlanmayınca Corot ile ilişki kurdu ve 1864'teki Salon sergisinde onun öğrencisi olarak yer aldı. Bu dönemde ayrıca J.F. Millet'in ve Courbet'nin yapıtlarına ilgi duydu. Académie Suisse'de Monet ile tanıştı ve İzlenimciler'e katıldı. 1870'te Prusya-Fransa Savaşı başlayınca İngiltere'ye gitti. Burada Monet ile birlikte Constable ve Turner'in yapıtlarını inceledi. 1872'de Fransa'ya döndükten sonra Paris yakınlarında Pantois'ya yerleşti. Aynı yıl, Cézanne ile birlikte çalışmalar yaptı. Burası uzun yıllar resimlerinin konusunu oluşturdu. 1884'te Gisors yakınlarındaki Eragny'e yerleşti. Signac ve Seurat ile tanıştıktan sonra bir süre yeni izlenimci (neo-empresyonist) tekniklere ilgi duydu. 1890'ların başında bir göz hastalığına tutuldu. 1892'de galerici Durand-Ruel'in açtığı toplu sergiyle ününü pekiştirdi. 1900'den sonra Paris'te yaşamaya başladı. Hastalığının ilerlemesine karşın, kaldığı otelin penceresinden resim yaparak çalışmasını ölümüne değin sürdürdü.

Pisarro daha çok evleri, fabrikaları, ağaçları, tarlaları, nehir kıyılarını ve çalışan köylüleri resimlemiştir. Biçimleri renkler içinde erimez, kütlesini korur. 1870'ten sonra geliştirdiği virgülü anımsatan fırça vuruşlarıyla, ışığın pırıltılarını yakaladığı resimler yapmıştır. Ancak, izlenimci teknikle çalışmasına karşın, İzlenimciler gibi rasgele, hoşlandığı bir görüntüyü betimlememiş, konusunu özenle seçmeyi her zaman sürdürmüştür. Özellikle, toprakta çalışan insanları canlandırmasıyla Millet'i anımsatır. Cézanne da onun geçici izlenimlerden çok kalıcı olanı betimlemesiyle büyük ölçüde ilgilenmiş, izlenimci tekniği ve bu akımın sanat anlayışını ortaya koyarken Pisarro'dan etkilenmiştir. Ancak, 1880'lerin başında Pisarro da Cézanne gibi İzlenimcilik'in yeni bir yön araması gerekliliğini duymuş ve daha yapısal kaygıların öne çıktığı bir döneme girmiştir. 1885'teyse Yeni İzlenimciler'e yakınlık duyarak noktalama (pointilizm) tekniğiyle çalışmıştır. Ancak, bu tekniği son derece kuramsal bulduğu ve doğadaki değişimleri betimlemeye bir türlü alışamadığı için yaklaşık 1890'da yeniden izlenimci tekniklere dönmüş ve parlak renklerin egemen olduğu ışıltılı resimler yapmıştır.

● YAPITLAR (başlıca): *Natürmort*, 1867, Toledo Sanat Müzesi, Ohio; *Louveciennes Yolu*, 1870, Jeu de Paume Müzesi, Paris; *Kendi Portresi*, 1873, Jeu de Paume Müzesi, Paris; *Kırmızı Damlar*, 1877, Jeu de Paume Müzesi, Paris; *Meyve Bahçesindeki Kadın*, 1887, Jeu de Paume Müzesi, Paris; *Monmartre Bulvarı, İlkbahar*, 1897; *Monmartre Bulvarı, Gece Manzarası*, 1897, Ulusal Galeri, Londra; *Dieppe'te Saint-Jacques Kilisesi, Yağmurlu Bir Sabah*, 1901; *Pont-Royal ve Pavillon de Flore*, 1903, Petit-Palais, Paris.

● KAYNAKLAR: J. Rewald, *Camille Pisarro*, 1963.

● BAKINIZ: CÉZANNE, J.F. MILLET, MONET, SEURAT.

PISCATOR, Erwin
(1893-1966)

Alman tiyatro yönetmeni ve kuramcısı. Yaşadığı dönemin siyasal ve toplumsal çelişkilerini yansıtan bir tiyatro estetiği yaratmaya çaba göstermiştir.

17 Aralık 1893'te Ulm'da doğdu, 30 Mart 1966'da Münih yakınında Starnberg'de öldü. Münih Üniversitesi'nde felsefe, sanat ve tiyatro tarihi öğrenimini tamamlamadan I.Dünya Savaşı sırasında askere alındı. İki yıl süreyle cephede hizmet gördükten sonra 1917'de ordudaki bir tiyatro topluluğunda görevlendirildi. 1918'de Berlin'e döndüğü zaman, Dada akımının Marxist üyeleriyle ilişki kurdu. 1918'de yeni kurulan Alman Komünist Partisi'ne girdi. 1919'da Königsberg'de (bugün Kaliningrad) kurduğu Das Tribunal adlı

tiyatroda Strindberg, Wedeking ve Carl Sternheim (1878-1942) gibi yazarların oyunlarını sahneledi.

1920'de Komünist Gençlik Örgütleri lideri Hermann Schüller'le Proletarya Tiyatrosu'nu kurarak burada sahnelediği oyunlarla o dönemin uyarma ve propaganda (ajit-prop) topluluklarına öncülük etti ve tiyatronun işçilere seslenmesini sağladı. Birkaç profesyonel oyuncunun yanı sıra çoğunlukla işçilerden oluşan bu topluluk, genellikle güncel siyasal olaylardan esinlenen propaganda oyunlarıyla bu sorunların daha yaygın bir tartışma ortamında ele alınmasına ve aynı türden yeni yeni toplulukların ortaya çıkmasına yol açtı. 1921'de Berlin polisi Proletarya Tiyatrosu'nun çalışmalarına sanatsal yetersizlik gerekçesiyle izin vermeyince, Piscator çalışmalarını bir yandan profesyonel olarak sürdürürken, bir yandan da Alman Komünist Partisi ile ilişkilerini pekiştirdi ve 1924'te parlamento seçimleriyle ilgili hazırlıklar sırasında binlerce kişinin izlediği *Revue Roter Rummel* ("Kızıl İsyan Revüsü") adlı bir gösteri hazırladı.

ABD'ye gidişi

İlk belgesel oyunu

Ertesi yıl Alman Komünist Partisi'nin ilk kongresini kutlamak amacıyla 3.300 kişilik Grosses Schauspielhaus tiyatrosunda gerçek olaylara dayanan ve ilk belgesel oyun sayılan *Trotz alledem*'i ("Her Şeye Karşın") sahneledi. 1914'te II. Dünya Savaşı'nın başlangıcından 1919'da Liebknecht ile Rosa Luxemburg'un öldürülmesine kadar geçen siyasal olayların sergilendiği bu oyunda ses kayıtlarından ve belgesel filmlerden yararlandı. Özellikle foto-montaj tekniğinin öncüsü sahne tasarımcısı John Heartfield'in gerçekleştirdiği çok katlı sahne düzeninin içinde aynı anda birçok olayın yer alması, bu gösteride siyasal propagandanın sanatsal bir boyut kazanmasını sağlıyordu.

II.Dünya Savaşı sonrası

1923-1924 mevsiminde Gorki, Tolstoy ve Rolland gibi yazarların oyunlarını sahneleyen Piscator, 26 Mayıs 1924'te Volksbühne'de Alfons Paquet'nin *Die Fahnen* ("Bayraklar") adlı oyununu sergiledi. Daha önce "dramatik bir roman" alt başlığını taşıyan yapıt sahnelenirken "epik oyun" tanımlamasıyla sunuldu. Piscator 1926'da aynı tiyatroda Schiller'in *Die Räuber* (Haydutlar) oyununu güncelleştirerek yorumladı. Bu yorumun Almanya'da büyük tepkilerle karşılanması üzerine klasiklerin güncelleştirilmesi konusu yoğun tartışmalarla gündeme geldi. Piscator sahnelediği *Gewitter über Gotland* ("Gotland Üzerinde Fırtına") oyununun büyük gürültüler koparması üzerine Volksbühne'den ayrılmak zorunda kaldı.

Piscator-Bühne

1927'de Piscator-Bühne'nin kurulmasıyla Piscator'un 1927-1931 arasında tiyatroyu en çok etkileyen çalışmalarını gerçekleştirdiği bir dönem başladı. Bu tiyatroda dönemin birçok önemli yazarı, sahne tasarımcısı, müzikçisi çalışıyordu. Ayrıca seçkin oyuncular da topluluğun gücünü artırıyorlardı. Topluluğun sunduğu ilk üç oyun olay yaratan gösteriler oldu. Kalabalık oyuncu kadrolarıyla oldukça pahalıya çıkan bu oyunlar gördükleri büyük ilgi yüzünden çok iyi iş yaptılar. Bunun üzerine Piscator, çalışmalarını ikinci bir tiyatroda da sürdürmek için Lessing Tiyatrosu'nu kiraladı, yeni denemelere girişti. Ayrıca Piscator-Bühne'de oluşturulan bir stüdyo tiyatrosu da 1928'de çalışmaya başladı.

Piscator 1929'da bir yandan *Das politische Theater* (Politik Tiyatro) adlı kuramsal kitabını yazarken, bir yandan da Walter Mehring'in *Der Kaufmann von Berlin* ("Berlin Taciri") adlı oyununu hazırladı. Bauhaus tasarım okulunun öğretmen sanatçılarından Moholy-Nagy'nin sahne düzenini gerçekleştirdiği bu oyun, Hans Eisler'in müziğiyle o dönemin Berlin'ini bütün görkemiyle sahneye getiriyordu. Çok pahalıya mal olan bu yapım ikinci Piscator-Bühne'nin kapanmasına yol açtı. 1929 büyük iktisadi bunalımıyla başlayan sarsıntılı dönemde çok güç koşullar altında çalışan Piscator, yanındaki genç oyuncularla Piscator-Bühne Kollektiv adlı bir topluluk oluşturdu. Birçok Alman kentinde turneye çıkarak büyük başarı kazandı ve 1930'da üçüncü Piscator-Bühne'yi kurdu.

1931'de A.Seghers'in *Der Anfstand der Fischer von St. Barbara* (Santa Barbaralı Balıkçıların Ayaklanması) romanını filme çekmek üzere Moskova'ya gitti. 1934'te bu filmi bitirdiğinde, Almanya'da seçimler yapılmış ve Nasyonal Sosyalistler Hitler'in önderliğinde iktidara gelmişlerdi. Yurduna dönemeyen Piscator 1936'da Paris'e gitti. Aynı yıl SSCB'de yöneticilerin sanatta biçimciliğe karşı savaş açmaları üzerine Moskova'ya da dönemeyerek 1938 sonunda karısıyla birlikte New York'a gitti. Orada New School for Social Research adlı yükseköğrenim kurumunda bir tiyatro atölyesi açtı. Öğrencileri arasında Marlon Brando, Ben Gazzara, Rod Steiger ve Judith Malina gibi oyuncuların bulunduğu bu okulun stüdyo tiyatrosunda Tolstoy'un ünlü romanından uyarladığı *Savaş ve Barış*, Sartre'ın *Sinekler* gibi oyunlarını sahneledi.

II. Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra ABD'de Amerikan Aleyhtarı Etkinlikleri Araştırma Komitesi'nin yarattığı tedirginlik yüzünden 1951'de Almanya'ya döndü. Önce taşra kentlerinde klasik oyunlar sahneledikten sonra 1955'te Berlin'e dönerek *Savaş ve Barış*'ı yeniden büyük bir başarıyla sergiledi. 1962'de Freie Volksbühne tiyatrosunun sanat yönetmenliğine getirilince, orada da R.Hochhuth H.Kipphardt ve P.Weiss gibi yazarların belgesel oyunlarını sahneledi.

Piscator'un tiyatroya getirdiği yenilikler, özellikle sınıf çatışmasını izleyicinin özümleyebileceği teknik bir anlatımla gerçekleştirmesine dayanıyordu. Piscator belgesel nitelikteki öğeleri, film sanatının kurgu özelliklerini, birçok olayı aynı zamanda gösterebilen eşzamanlı sahne düzenini hep bu amaçla kullanmış ve *Politik Tiyatro* kitabında açıkladığı kuramını, sahnelediği çeşitli oyunlarda uygulama alanına aktarmıştır.

● **YAPITLAR (başlıca): Sahneye Koyduğu Oyunlar:** *Revue Roter Rummel*, 1924, ("Kızıl İsyan Revüsü"); *Trotz alledem*, 1925, ("Her Şeye Karşın"); *Die Fahnen*, 1924, ("Bayraklar"); *Die Räuber*, 1926, (Haydutlar); *Gewitter über Gotland*, 1926, ("Gotland Üzerinde Fırtına"); *Hoppla, wir leben*, 1927, ("Hoppala, Yaşıyoruz"); *Die Abenteuer des braven Soldaten Schweik*, 1928, (Aslan Asker Şvayk); *Tai Yang erwacht*, 1931, ("Tai Yang Uyanıyor"); *Savaş ve Barış*, 1942; *Sinekler; Der Stellvertreter*,1963, ("Temsilci"); *In der Sache J. Robert Oppenheimer*, 1964, (Oppenheimer Davası). **Kitap:** *Das politische Theater*, 1929, (Politik Tiyatro, 1985).

● **KAYNAKLAR:** Maria Lay-Piscator, *The Piscator Experiment*, 1967.

PITOËFF, George (1884-1939)

Rus oyuncu ve tiyatro yönetmeni. 20. yy. başında Fransız tiyatro sanatını etkilemiştir.

4 Eylül 1884'te Tiflis'te doğdu, 17 Eylül 1939'da Cenevre'de öldü. 1905'te Paris'te hukuk öğrenimi

gördü. Tiyatroyla ilgilendi, bazı amatör topluluklara ortak olarak katıldı. Rusya'ya döndükten sonra St. Petersburg'da (bugün Leningrad) oyunculuğa başladı. 1912'de kendi tiyatro topluluğunu kurup Rusya'da turneye çıktı. 1915'te İsviçre'ye gitti. 1918'de koreografisini karısı Ludmilla Pitoëff'in (1895-1951) yaptığı *L'histoire du soldat* ("Askerin Öyküsü") adlı oyunda onunla birlikte oynadı. Aynı yıl Paris'e yerleşti. 1924-1934 arasında Theatre des Arts ve Mathurins tiyatrolarında kendi kurduğu topluluğuyla çalıştı.

Pitoëff'in Paris'e yerleştiği yıllarda Fransız tiyatrosu iyi oyunlardan yoksun, kötü bir dönemdeydi. Pitoëff, bu durumun Cocteau, Anouilh gibi yenilikçi genç Fransız oyun yazarlarının ve ünlü yabancı yazarların oyunlarıyla aşılabileceğine inanmıştı. Bu inançla Paris izleyicisine B.Shaw, Shakespeare, L. Pirandello'nun oyunlarını sunmuş ve unutulmaz bir yorumla *Hamlet*'i oynamıştır. Pitoëff tiyatronun ticaret aracı olmamasına büyük önem vermiş, kaba ve ucuz anlatım biçimlerine hep karşı çıkmıştır.

● **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Oyunlar:** *L'histoire du soldat*, 1918, ("Askerin Öyküsü"); *Hamlet*, 1920; *Vanya Dayı; Yaşayan Ölü; Martı.*

PITT, William [Genç]
(1759-1806)

İngiliz devlet adamı. Başbakanlığı sırasında İngiliz maliyesi canlanmış, ülke yönetiminde kralın etkisi azalmıştır.

28 Mayıs 1759'da Kent yakınlarındaki Hayes'de doğdu, 23 Ocak 1806'da Putney'de öldü. Yaşlı Pitt'in oğludur. 1776'da Cambridge'de Pembroke Hall'da öğrenim gördü.

Ocak 1781'de Avam Kamarası'na girdi. Haziran 1782'de Shelburne (1737-1805) hükümetinde maliye bakanı oldu. Bu dönemde ABD, Fransa, İspanya ve Hollanda'yla barış antlaşmaları imzalandı. Bu antlaşmalara parlamentonun gösterdiği tepki sonucu Şubat 1783'te Shelburne istifa etti. Bir ay sonra Pitt de görevden ayrıldı. Ardından Fox (1749-1806) ve North (1732-1792) tarafından bir koalisyon hükümeti kuruldu. 1770'ten beri kral III. George, kendi atadığı hükümetler aracılığıyla ülkenin askeri ve siyasal politikalarını tüm ayrıntılarına dek belirliyordu. Kralın gücünü sınırlayıcı önlemler almak ve Doğu Hindistan Şirketi yönetimi üzerinde hükümet denetimini artırmak isteyen yeni hükümet, III. George tarafından görevden uzaklaştırıldı.

Aralık 1783'te Pitt hükümeti kurmakla görevlendirildi. Başbakanlığı sırasında, özellikle mali politika konusunda yeni uygulamalar gerçekleştirdi. Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında iki katına çıkmış olan ulusal borçları kapatmak amacıyla, bir yandan devlet harcamalarını kısarken, diğer yandan gelirleri artırıcı önlemler aldı. Gümrük idaresini basitleştirdi, gümrük ve vergi sisteminde reform yaptı. Ulusal borçları ödemek amacıyla 1786'da yeni bir fon kurdu. Özellikle ticaret ve ücretler konusunda denetleyici düzenlemelerin çoğunu kaldırdı. A.Smith'in liberal iktisat öğretisinin izlerini taşıyan maliye politikasının yanı sıra, dış ticarette de liberal ilkeleri uygulamaya koymaya çalıştı. İngiltere ile İrlanda arasında ticari bir birlik kurulması yolundaki önerisi, İngiliz tüccarlarının muhalefeti sonucu engellendi. Nisan 1786'da Fransa'yla bir anlaşma yapılarak, karşılıklı olarak gümrükler azaltıldı. İngiltere'nin Hindistan üzerindeki artan iktisadi egemenliği, oradaki sömürge yönetiminin, İngiliz hükümetince sıkı bir biçimde denetlenmesini gerektiriyordu. Pitt, 1784'te çıkardığı bir yasayla, görevi Doğu Hindistan Şirketi'nin yöneticilerini atamak ve denetlemek olan, İngiliz hükümetine bağlı bir idare heyeti kurdu. başbakanlığının barış dönemini oluşturan ilk on yılında Pitt, en büyük başarılarını elde etti. Bu dönemde, ticarette gerçekleştirilen önemli artış, yönetsel ve mali reformlarla, devletin yıllık gelirlerinde hızlı bir artış gerçekleştirildi.

Fransız Devrimi'ni başlangıçta hoşnutlukla karşılayan Pitt, daha sonra, devrimci düşüncelerin İngiliz halkı arasında da yayılarak tehlikeli bir dalgalanma yaratacağı kaygısıyla 1794'te yeni bir yasa çıkardı. 1801'e dek yürürlükte kalan bu yasa sayesinde, yargılama yapılmadan tutuklamaları gerçekleştirmek olanaklı kılındı. 1793'te Fransa'nın İngiltere'ye savaş açmasıyla Pitt, çabasını Fransa'ya karşı verilecek mücadele üzerinde yoğunlaştırdı; 1793, 1798 ve 1804'te Fransa'ya karşı oluşturulan ittifakların mimarlığını yaptı. Gelişmiş İngiliz kapitalizminin mali olanaklarından yararlanarak, babasının savaş yöntemini izledi. Bir yandan, parasal destekle kazanılan Avrupalı müttefik güçler, diğer yandan, İngiliz donanması ile Fransa güç durumda bırakıldı ancak yaşlı Pitt döneminde elde edilen zaferlere ulaşılamadı.

İrlanda'da Fransız Devrimi'nin de etkisiyle hız kazanan ulusal mücadele karşısında Pitt, İrlandalılar'ın İngiliz parlamentosu içinde temsil edilmesi ve İrlandalı Katolikler'e de tüm siyasal hakların tanınması yoluyla sorunun çözülebileceği görüşündeydi. Pitt'in çabalarıyla Ocak 1801'de İrlandalılar'ın İngiliz parlamentosunda temsil edilmesi gerçekleşti ve iki ülke arasında ticaret serbestleşti. Ancak III. George, İrlandalı Katolikler'e seçilme ve devlet kademelerinde görev alma hakkı tanınmasına karşı çıktı. Bunun üzerine Pitt, Şubat 1801'de istifa etti. Yerine gelen Addington (1757-1844) hükümetini önceleri destekledi ama daha sonra izlenen mali ve askeri politika konusunda şiddetle eleştirdi. Addington'ın çoğunluğu yitirmesi üzerine Mayıs 1804'te yeniden başbakanlığa getirildi. Bu dönemde, 21 Ekim 1805'te Trafalgar Savaşı ile Fransa karşısında büyük bir zafer elde edildi. Ancak bir süredir sağlığı iyice bozulmuş olan Pitt, Aralık 1805'te İngiltere ile müttefiklerinin Austerlitz'de uğradıkları yenilgiden bir ay kadar sonra öldü.

● **KAYNAKLAR:** J.W. Derry, *William Pitt*, 1962; J.H. Rose, *National Revival*, 1911; *William Pitt and the Great War*, 1911; P.H.Stanhope, *Life of the Right Honourable William Pitt*, 4 cilt, 1861-1862; P.W.Wilson, *William Pitt, the Younger*, 1930.

● **BAKINIZ:** GEORGE III, NELSON, PITT [Yaşlı].

PITT, William [Yaşlı] (1708-1778)

İngiliz devlet adamı. Yedi Yıl Savaşları sırasında ülke politikasını yönlendirmiştir.

15 Kasım 1708'de Londra'da doğdu, 11 Mayıs 1778'de Kent yakınlarındaki Hayes'de öldü. Eton'da, Oxford'da Trinity College'da ve Hollanda'da Utrecht Üniversitesi'nde öğrenim gördü.

1735'te Old Sarum'dan Whig temsilci olarak Avam Kamarası'na girdi ve Robert Walpole'un barışçıl yönetimine muhalefet eden Whig'lerin "genç yurtseverler" olarak adlandırılan savaş yanlısı kanadına katıldı. Bu grupla birlikte 1742'de yönetimden çekilen Walpole'un yerini alan Carteret (1690-1763) yönetimine karşı muhalefeti sürdürdü. İngiltere'nin deniz üstünlüğüne dayalı bir siyaset izlemesinden yana olan Pitt, 1740'ta başlayan Avusturya Veraset Savaşı sırasında denizlerde ve Fransız sömürgelerinde yürütülecek bir savaşı savunarak, Fransa'ya karşı mücadeleyi Avrupa kıtası üzerinde yoğunlaştıran Carteret yönetimini şiddetle eleştirdi. 1744'te istifa etmek zorunda kalan Carteret'in yerine yönetime gelen Henry Pelham'ın (1695-1754) hükümette Pitt'e yer verme isteğine kral II. George (1683-1760) karşı çıktı. Ancak, II. George, Avam Kamarası ve İngiliz kamuoyunda itibarı gittikçe artan Pitt'in 1746'da ordu genel saymanlığına getirilmesini onaylamak zorunda kaldı. Pelham'ın ölümüne değin yürüttüğü bu görev sırasında Pitt, İngiltere'nin deniz gücünü artırmaya çalıştı. 1754'te Pelham öldükten sonra başbakan olan Newcastle (1693-1768) tarafından 1755'te görevden alındı.

1756'da başlayan Yedi Yıl Savaşları'nın ilk anlarında İngiltere'nin üst üste aldığı yenilgiler sonucu itibarını yitiren Newcastle istifa etmek zorunda kaldı. Kasım 1756'da kamuoyu baskısı karşısında devlet bakanlığına getirilen Pitt, savaşın yönlendirilmesini tümüyle üstlendi. Askeri güçleri ve donanmayı yeniden örgütleyerek genç ve yetenekli kumandanları işbaşına getirdi. Ardından, Avrupa'da Fransa'ya karşı savaşabilecek olan Prusya ile bir ittifak oluşturmak biçimindeki planını uygulamaya koydu. Böylece, Prusya, İngiltere'nin sağladığı mali destekle Fransa'yı Avrupa'da oyalarken, İngiltere savaşı Fransız sömürgeleri üzerinde yoğunlaştırabilecekti. Pitt, bu planın bir sonucu olarak Fransızlar'ı Kuzey Amerika ve Hindistan'dan uzaklaştırdı. Antiller ve Afrika'da Fransız güçlerine karşı saldırılar düzenledi, Doğu Hindistan Şirketi'ni, Fransız Doğu Hindistan Şirketi'yle olan mücadelesinde sonuna dek destekledi. Denizler üzerinde, Hindistan'da ve Amerika'da İngiltere'nin kazandığı zaferlerle yetinmeyen Pitt, Rusya, Fransa ve Avusturya güçleri karşısında zayıflayan Prusya'ya yardım etmek için savaşı uzatmaya kararlıydı. Bunun yanı sıra, Fransa'nın İspanya'yla kuracağı ittifakı öngörerek İspanya'ya karşı da savaş ilan etmek istedi. Ancak bu tutumu, II. George ve hükümet üyelerinin çoğunluğu tarafından benimsenmedi ve Pitt, Ekim 1761'de istifa etmek zorunda kaldı.

1763 Paris Barış Antlaşması ile İngiltere, Kuzey Amerika'daki üstünlüğünü korudu, Minorka'yı geri aldı, Afrika ve Antiller'de toprak kazandı. Ancak Pitt, İngiltere'nin kazandığı askeri zaferleri yansıtması ve dünya çapındaki üstünlüğünü tanıması açısından antlaşmayı yetersiz buldu ve şiddetle eleştirdi.

Bir süre muhalefette kalan Pitt, 1796'da savaşın getirdiği mali yükü hafifletmek için çıkartılan, sömürgelerin kendi yönetim giderlerini karşılamalarını ve vergilendirilmelerini öngören yasanın kaldırılması için mücadele etti. Temmuz 1766'da kral III. George tarafından parlamentodaki belli başlı grupları birleştirerek partiler üstü bir hükümet kurmakla görevlendirildi. Pitt'in kurduğu yeni hükümet, Whig'leri, Tory'leri ve III. George'un parlamentodaki destekçilerinden oluşturduğu "kralın dostları" grubunu kapsıyordu. Ancak, hükümeti oluşturan farklı gruplar arasındaki çekişmeleri önlemede Pitt yetersiz kaldı. Ayrıca, Chatham kontu olarak Lordlar Kamarası üyeliğini kabul etmesiyle Avam Kamarası ve İngiliz kamuoyundaki siyasal etkinliği de azaldı. Bu sırada gittikçe bozulan sağlığı iki yıl süreyle siyasetten uzak kalmasına neden oldu. Bu süre içinde hükümet, Pitt'in politikasından iyice uzaklaştı. Sağlığını yeniden kazandığında, yokluğunda izlenen hükümet politikasına karşı çıkarak 1768'de istifa eden Pitt yaşamının sonuna dek Lordlar Kamarası'ndaki muhalif gruba önderlik etti.

● KAYNAKLAR: A. von Ruville, *William Pitt, Graf von Chatham*, 3 cilt, 1905; O.A.Sherrard, *Lord Chatham: A War Minister in the Making*, 3 cilt, 1952-1958; B. Williams, *The Life of William Pitt*, 2 cilt, 1913.

● BAKINIZ: GEORGE III, R. WALPOLE.

PITT-RIVERS, Augustus Henry (1827-1900)

İngiliz, asker ve arkeolog. Gerçekleştirdiği sistemli kazılarla İngiliz arkeolojisinin öncülerinden olmuştur.

Augustus Henry Lane Fox Pitt-Rivers 14 Nisan 1827'de Yorkshire'da doğdu, 4 Mayıs 1900'de Wiltshire yakınlarında Rushmore'da öldü. Sandhurst Askerlik Okulu'nda öğrenim gördükten sonra Kırım ve Hindistan'da görev yaptı. Ateşli silahlar konusunda uzmanlaştı. Güney İngiltere'de, Hythe'de bir atış okulu kurdu. Aile adı olan Lane-Fox'u 1880'e değin kullandıktan sonra amcası general ve baron Pitt-Rivers'ın mirasçısı olarak onun adını aldı. 1882'de, tümgeneralken emekliye ayrıldı ve arkeoloji çalışmalarına ağırlık verdi. Dorset'deki malikânesinin geniş arazisinde 1900'e değin çok sayıda kazı gerçekleştirdi.

Ateşli silahların evrimine ilişkin çalışmaları, onu, gezdiği çeşitli ülkelerde etnografik malzemeleri derlemeye ve araştırmaya yöneltti. İlkel ve tarihöncesi toplumlara ait maddi kültür verilerini içeren büyük bir koleksiyon oluşturdu. 1851'de Bethnal Green'de ve daha sonra Güney Kensington'daki bir müzede topladığı koleksiyonu, 1883'te Oxford'da onun adına oluşturulan etnografya müzesine taşındı.

1880-1900 arasında İngiltere'deki Roma dönemi buluntu yerlerinden Woodcuts, Rotherley, Lodge, Handley Hill ve Martin Dawn'da yaptığı geniş çaplı kazıların yanında, tarihöncesi kamp yerleşmelerinde ve mezar tepelerinde de araştırmalar yaptı. Buluntular-

dan sadece sanatsal değerleri olanların değil, tümünün değerlendirilmesine çaba göstermesi ve özellikle gündelik yaşam verilerinin önemini vurgulayan görüşleri, aynı dönemde Mısır'da kazı yapan Flinders Petris ile birlikte, İngiliz arkeolojisinin öncülerinden sayılmasına yol açtı.

Pitt-Rivers Darwinci evrim görüşünden yola çıkarak, yalnız canlıların değil tüm nesnelerin de evrimle geliştiğini ileri sürmüştür. Buna dayanarak, kültür ürünlerinin evrim aşamasındaki dönemlerine göre biçimsel olarak gruplanabileceğini savunmuştur. Evrimsel ayrıma göre düzenlediği sergileme biçimiyle, izleyicinin nesneler arasındaki temel ilişkileri görerek eğitildiği çağdaş müze tasarımcılığının da öncüsü olmuştur. Oxford ve daha sonra Farnham'da oluşturduğu iki müze, çeşitli bölgelere ve dönemlere ait kültür ürünlerinin bir arada sergilendiği böyle bir müzecilik anlayışının örnekleridir.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Primitive Warfare*, 2 cilt, 1867-1869, ("İlkel Savaş"); *Locks and Keys*, 1883, ("Kilitler ve Anahtarlar"); *Excavations at Cranborne Chase*, 5 cilt, 1887-1903, ("Cranborne Arazisi Kazıları"); *Works of Art from Benin*, 1900, ("Benin'den (Nijerya) Sanat Yapıtları"); *The Evolution of Culture and Other Essays*, (ö.s.), J.L. Myres (yay.), 1906, ("Kültürün Evrimi ve Başka Denemeler").

PIUS VI
(1717-1799)

İtalyan, papa. Fransa Devrimi'nin ve Aydınlanma hareketinin Papalık üstündeki olumsuz etkilerine karşı mücadele etmiştir.

25 Aralık 1717'de İtalya'da Cesena'da doğdu, 29 Ağustos 1799'da Fransa'da Valence'ta öldü. Asıl adı Giannangelo Braschi'dir. Hukuk öğrenimi gördükten sonra 1775'e değin kardinal Antonio Ruffo'nun sekreterliğini yaptı. Daha sonra papa XIV. Benedictus tarafından Roma'daki San Pietro Kilisesi'nin kurul üyeliğine atandı ve papanın özel sekreteri oldu. 1758'de papaz, 1766'da da Papalık Meclisi'nin haznedarı yapıldı. Nisan 1773'te kardinal oldu. Şubat 1775'te VI. Pius adıyla papalığa seçildi.

VI. Pius papalığa seçildiği sırada Katolik Kilisesi neredeyse tüm gücünü ve etkinliğini yitirmiş durumdaydı. Kiliseyi bu durumdan kurtaracak ruhani ve kurumsal reformlar yapmak gerekiyordu. Öte yandan Katolikdin düzeni ve papa, Aydınlanmacı düşünürlerin yoğun eleştirilerine hedef oluyordu. Papalık'ın geleneksel müttefikleri olan birçok Katolik Avrupalı yönetici ise bu sorunlara karşı ilgisiz kalıyor, hatta Aydınlanma Despotizmi'nin ilkeleri çerçevesinde başlattıkları yönetsel reformlar kapsamında ulusal kiliselerinin içişlerine karışarak Papalık'ın etkisini zayıflatmaya çalışıyorlardı.

Bu tür uygulamaların başını çeken Avusturya ve Kutsal Roma-Germen İmparatoru II.Joseph, 1781'de Katolikler'le Katolik olmayanlara eşit haklar tanıdı; birtakım manastırları kapattı; tanrıbilim eğitimini devletin denetimi altına soktu ve 1782'de kilise mallarına el koyarak din görevlilerini devletin maaşlı memurları durumuna getirdi. VI. Pius onu bu uygulamalarından vazgeçirmek için 1782'de Viyana'ya gittiyse de bu girişiminden hiçbir sonuç elde edemedi.

Öte yandan 1789 Fransız Devrimi'nin ardından yeni yönetim kilisenin mal varlığına el koymuş ve papazları devletin maaşlı memurları durumuna getirmişti. İlk başta bu uygulamalara tepkisini belli etmeyen VI. Pius, Fransız kilise görevlilerinin yeni anayasaya bağlılık yemini etmek zorunda bırakılmaları üzerine Mart 1791'de bu uygulamayı ve Fransız Devrimi'ni mahkûm ettiğini açıklayarak Fransa'ya karşı açıkça cephe aldı. Avusturya ordularını yenen Napoléon Bonaparte komutasındaki Fransız birliklerinin 1796'da Papalık Devletleri topraklarını istila etmesi üzerine, 1797'de imzalamak zorunda kaldığı Torentino Antlaşması'yla Romagna, Bologna ve Ferrare'yi Fransa'ya bıraktı. Şubat 1798'de ise, Napoléon'un elçi olarak Roma'ya yolladığı kardeşi Joseph Bonaparte'ın yardımcılarından birinin öldürülmesini gerekçe gösteren Fransız birlikleri, Roma'yı işgal ederek Roma Cumhuriyeti'ni ilan ettiler. Tutsak alınan VI. Pius bir yıldan fazla bir süre çeşitli İtalyan kentlerinde tutuklu kaldıktan sonra Fransa'ya götürüldü. Orada hapsedildiği Valence Kalesi'nde öldü.

● BAKINIZ: JOSEPH II, NAPOLÉON I, PIUS VII.

PIUS VII
(1742-1823)

İtalyan, papa. I. Napoléon'u aforoz etmiştir.

14 Ağustos 1742'de Cesena'da doğdu, 20 Ağustos 1823'te Roma'da öldü. Asıl adı Luigi Barnaba Chiaramonti'dir. 1758'de Cesena'daki San Maria Benediktin Manastırı'na girdi. Daha sonra Parma'daki ve Roma'daki Benediktin kolejlerinde öğretmenlik yaptı. 1782'de Tiroli piskoposluğuna getirildi. 1785'te papa VI. Pius tarafından İmoli piskoposu ve kardinal yapıldı. VI. Pius'un 1799'da tutsak bulunduğu Fransa'da ölmesi üzerine Fransızlar'ın işgali altında olan Roma yerine Venedik'te toplanan Kardinaller Meclisi tarafından, Mart 1800'e VII. Pius adıyla papalığa seçildi.

VII. Pius, bir önceki papa döneminde gerginleşmiş olan Papalık'la Fransa arasındaki ilişkileri yumuşatmak ve anlaşmazlık konularında uzlaşma sağlamak gerektiği düşüncesindeydi. Napoléon Bonaparte'la Papalık yetkilileri arasında on ay süren görüşmelerin sonunda Temmuz 1801'de anlaşmaya varıldı. Antlaşmayla VII. Pius Fransız Cumhuriyeti'ni tanıdı; Fransa'daki tüm piskoposları geri çekerek yerlerine Napoléon'un yenilerini atamasını ve Fransız Devrimi sırasında devletin el koyduğu kilise malları üzerinde hak iddia etmemeyi kabul etti. Ertesi yıl Fransa'nın Papalık'ın onayına başvurmaksızın bu hükümlere, Fransız hükümetince özel bir izin verilmedikçe Katolik Kilisesi'nin yargılamada bulunamayacağı hükmünü eklemesi, VII. Pius'un tepkisine neden oldu. 1804'te Napoléon'a imparatorluk tacını giydirmek üzere Paris'e davet edildiğinde, bu kararın değiştirilmesi için girişimlerde bulunduysa da hiçbir sonuç elde edemedi.

Bu tarihten sonra Papalık'la Fransa arasındaki ilişkiler yeniden gerginleşmeye başladı. 1808'de Fransız bir-

liklerinin yeniden Roma'yı işgal etmesinin ardından, Mayıs 1809'da I. Napoléon, Papalık Devletleri'nin Fransız İmparatorluğu topraklarına eklendiğini resmen açıkladı. Bunun üzerine I. Napoléon'u ve işgalci Fransız askerlerinin tümünü aforoz eden VII. Pius, kısa bir süre sonra Fransızlar tarafından tutuklandı ve Savona'da hapsedildi. Tutukluluğu sırasında I. Napoléon'la uzlaşmaya yanaşmayarak onun atadığı piskoposları onaylamayı reddetti. Haziran 1812'de Fransa'ya götürüldükten sonra I. Napoléon'un baskılarına direnemeyerek Ocak 1813'te, bütünüyle Fransız Kilisesi'nin isteklerine uygun olan bir antlaşma imzalamak zorunda kaldıysa da, kısa bir süre sonra bunu reddetti. Mayıs 1814'te serbest bırakıldıktan sonra Roma'ya döndü.

VII. Pius'un I. Napoléon'la uzlaşmaya yanaşmaması, ona Katolik ülkelerde büyük bir saygınlık kazandırmıştı. I. Napoléon'un yenilgisinin ardından 1814'te toplanan Viyana Kongresi'nde Papalık Devletleri yeniden onun yönetimine verildi. Bu tarihten sonra Katolik Kilisesi'nin bütünlüğünün sağlanması ve güçsüz ulusal kiliseler topluluğu durumuna düşmemesi için çalışmalara başlayan VII. Pius, 1817-1821 arasında İki Sicilya, Piyemonte-Sardinya, Prusya, Rusya ve Bavyera ile imzaladığı bir dizi antlaşmayla, bu ülkelerde ulusal kiliselerin yeniden kurulmasını sağladı ve devletin kilisenin içişlerine karışmamasını güvence altına aldı. Ancak, Avusturya'da II. Joseph'in kilise ayrıcalıklarına son veren reformlarını, Fransa'da ise kilisenin yargılama hakkını elinden alan yasayı yürürlükten kaldırmayı başaramadı.

Dinsel alanda Katolik mezheplerinin yeniden örgütlenmelerini özendirdi ve 1815'te Cizvit mezhebinin yeniden kurulmasına izin verdi. 1821'de İtalyan Birliği için mücadele eden gizli bir örgüt olan Carbonari Derneği'ni mahkûm etti.

● KAYNAKLAR: E.E.Y. Hales, *Revolution and Papacy 1764-1846*, 1960; E. Vercesi, *Pio VII Napoleone e la Restaurazione*, 1933.

● BAKINIZ: NAPOLÉON I, PIUS VI.

PIUS IX
(1792-1878)

İtalyan, papa. Yönetimi sırasında Papalık Devletleri'nin bağımsızlığını yitirerek İtalyan Krallığı'na bağlanmasıyla İtalyan Birliği tamamlanmıştır.

13 Mayıs 1792'de Senigallia'da doğdu, 7 Şubat 1878'de Roma'da öldü. Asıl adı Giovanni Maria Mastai Ferretti'dir. Sağlığının bozukluğu nedeniyle muhafızlık mesleğine giremedi. Kendi başına tamamladığı tanrıbilim öğreniminin ardından 1819'da papaz oldu. 1827'de Spoleto başpiskoposluğuna, 1832'de de Imola piskoposluğuna atandı. 1840'ta kardinalliğe yükseltildi. Papa XIV. Gregorius'un ölmesinin ardından, Temmuz 1846'da IX. Pius adıyla papalığa seçildi.

İtalyan Birliği'ni sağlamak ve ülkedeki Avusturya egemenliğine son vermek için yürütülen mücadelenin güç kazandığı bir dönemde papa seçilen IX. Pius'un göreve başlar başlamaz siyasi tutuklular için af çıkarması, sansürü yumuşatması ve yönetiminin temsili niteliğini artıracak önlemler alması, Liberaller arasında ulusal birliğin onun önderliğinde gerçekleşebileceği umudunu doğurdu. Tüm Avrupa'yı saran 1848 Devrimleri'nin etkisiyle, Mart 1848'de iki meclisli bir parlamentonun kurulmasını öngören liberal bir anayasayı yürürlüğe koymasıyla bu umut daha da güçlendi. Ancak aynı tarihte Piyemonte-Sardinya Kralı Carlo Alberto'nun Avusturya'ya açtığı savaşı, Hıristiyanlar arasında savaşı mahkûm ettiğini açıklayarak, desteklemeyi reddetmesi saygınlığını yitirmesine neden oldu.

Kendisine ve yönetimine karşı büyüyen hoşnutsuzluğun can güvenliğini tehlikeye soktuğunu düşünerek Kasım 1848'de Roma'dan kaçan IX. Pius, İki Sicilya Krallığı'ndaki Gaeta'ya yerleşti. Yerine bıraktığı naipler kurulunun aracılığıyla yönetimini sürdürmeye çalıştıysa da, Şubat 1849'da Mazzini önderliğindeki Cumhuriyetçiler'in Papalık Devletleri'nde iktidarı ele geçirerek Roma Cumhuriyeti'ni ilan etmelerini engelleyemedi. Papanın cismani iktidarına son veren Roma Cumhuriyeti'nin Temmuz 1849'da Louis-Napoléon'un bölgeye yolladığı Fransız birlikleri tarafından yıkılmasından sonra Nisan 1850'de Roma'ya döndü. Bu tarihten sonra Papalık Devletleri'nde otoriter bir yönetim kurdu ve tüm gücüyle, Katolik Kilisesi'nin ruhani bağımsızlığının önkoşulu olarak gördüğü cismani iktidarını korumak için çalıştı.

IX. Pius'un tüm direnişine karşın İtalyan Birliği, Venedik ve Roma dışında kalan tüm İtalyan devletlerinin Mart 1861'de Piyemonte-Sardinya Krallığı çevresinde bir araya gelmesinden oluşan İtalyan Krallığı'nın kurulmasıyla büyük ölçüde gerçekleşti. 1866'da Venedik'in de birliğe katılmasının ardından Ağustos 1870'te Roma, İtalyan birlikleri tarafından ele geçirildi ve yapılan bir plebisitle İtalya Krallığı'na bağlandı. Bu durumu kabul etmeyen IX. Pius kendisini Vatikan'da tutsak saydığını açıkladı ve İtalyan Krallığı'na karşı uzlaşmaz tutumunu yaşamının sonuna değin sürdürdü. 1874'te Katolikler'in seçimlere katılmasını yasaklaması ve izleyicilerinin de aynı politikayı sürdürmeleri İtalya'da demokratik parlamenter sistemin istikrarını zedeleyen önemli bir etmen oldu.

IX. Pius din sorunlarının çözümünde, Papalık'ın başlıca kaynak olduğunu, kiliseler arası çekişmelerin gereksizliğini, papanın yargılarında yanılmazlığını, buna karşı dinde birtakım yeniliklerin kaçınılmaz olduğunu savunmuş, Protestanlık'ın egemen olduğu ülkelerde Katoliklik'in yeniden önem kazanmasını sağlamıştır.

● BAKINIZ: CAVOUR, GARIBALDI, MAZZINI, NAPOLÉON III.

PIUS XII
(1876-1958)

İtalyan, papa. Savaşların durdurulması ve dünya barışının sağlanması konusundaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

Roma'da doğdu, Castel Gandolfo'da öldü. Asıl adı Eugenio Pacelli'dir. Roma'da öğrenim gördü, birkaç yabancı dil öğrenerek, dünya sorunlarını yakından izlemeye başladı. 1939'da papa XI. Pius ölünce, yerine

geçti. Hıristiyanlık'ın bütün dünyaca benimsenmesini amaçlayan çalışmalarını sürdürdü. Politika, iktisat, eğitim, öğretim ve düşünce konularında Hıristiyan anlayışının egemen kılınması gereğini vurguladı. Bu görüşünü sayısız radyo konuşmalarıyla bütün Hıristiyan ülkelere duyurdu. II. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine, barışın sağlanması konusunda, her türlü olanaktan yararlanarak, ulusları uyardı. Savaş tutsaklarına, başka ülkelere sığınanlara, hasta ve yaralılara yardım amacıyla "Papalık Yardım Birliği" adı altında bir kurum oluşturdü.

XII. Pius, din konuları dışında, evlilik, çocukların eğitimi, aile, toplumsal ilişkiler, uluslararası barış ve karşılıklı yardımlaşma gibi sorunlarla ilgilenerek, kilisenin bu alanlarda da çaba göstermesi gereğini vurguladı.

PIZARRO, Francisco
(1475 ?-1541)

İspanyol, kaptan. Peru'yu istila ederek İnka İmparatorluğu'nun yıkılmasına yol açmıştır.

İspanya'da Trujillo'da doğdu, 26 Haziran 1541'de Peru'da Lima'da öldü. İspanyol kaptan G. Pizarro'nun evlilik dışı oğluydu. İtalya'ya giderek Gonsalvo di Cordova yönetiminde savaştıktan sonra Güney Amerika'ya hareket etti ve 1502'de Hispaniola'ya (bugün Haiti ve Dominik Cumhuriyeti) ulaştı. 1510'da Alonso de Ojeda önderliğinde Kolombiya'da Uraba bölgesine yapılan keşif seferine katıldı. 1513'te V.N.Balboa'nun Büyük Okyanus'u keşfettiği seferde kaptan olarak görev aldı. 1519-1523 arasında Panama'nın yöneticiliğini üstlendi.

1523'te İspanyol asker Diego de Almagro'yla ve papaz Hernando De Luque'yle birlikte Güney Amerika'nın batı kıyısı boyunca güneye doğru birkeşif gezisi düzenledi. 1524-1527 arasındaki zorlu bir yolculuktan sonra İnka İmparatorluğu'nun izlerine rastlayan Pizarro, yardım sağlamak üzere Almagro'yu Panama'ya gönderdi. Ancak sefere son vermesi doğrultusundaki emri dinlemedi ve kendisine katılan 13 kişiyle birlikte sefere devam ederek Peru'da Tumbez'e vardı.

İspanya Kralı V. Charles'in (Charles Quint) fetih için onayını almak amacıyla 1528'de İspanya'ya döndü. Panama 'nın güneyinde yeni keşfedilen Yeni Kastilya bölgesinin valiliğine ve seferin başkomutanlığına atanarak 1530'da Panama'ya döndü. Aralık 1531'de Almagro, Luque ve dört kardeşiyle birlikte 180 asker ve 37 atla Peru seferine girişti. Gemiyle Tumbez'e vardıktan sonra İnka topraklarını istilaya başladı. 1532'e Cajamarca'ya girdi, İnka İmparatoru Atahualpa'yı, Hıristiyanlık'ı ve İspanya kralının egemenliğini kabul etmemesi üzerine tutsak aldı. Kefalet olarak hapsedildiği hücreyi altın ve gümüşle doldurmasına karşın İnka imparatorunu serbest bırakmayan Pizarro, üvey kardeşi Huascar'ı öldürtmek suçuyla Atahualpa'yı Ağustos 1533'de öldürttü. İmparatorlarının öldüğünü duyan İnkalar'ın başlattıkları saldırıları ateşli silahlarla kolayca püskürterek başkent Cuzco'yu ele geçirdi. Huascar'ın kardeşi Manco Capac'ı imparator ilan etti.

V. Charles tarafından marki unvanı verilen Pizarro, bundan sonra İspanyol egemenliğini tüm Peru'ya yaymakla uğraştı. 1535'te Lima kentini kurdu. Aralarında çıkan iktidar savaşında Almagro'yu öldürten Pizarro, Almagro'nun oğlunun düzenlediği bir baskında öldürüldü.

● BAKINIZ: ALMAGRO, ATAHUALPA.

PİLEVNELİ, Mustafa
(1940)

Türk, ressam. Vitray, fresk gibi uygulamalı sanatlar alanında da yapıtlar vermiştir.

24 Mayıs 1940'ta İstanbul'da doğdu. 1957'de girdiği Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu (bugün Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi) Dekoratif Sanatlar Bölümü'nü 1961'de bitirdi. Aynı yıl bu okula asistan oldu. 1958'den başlayarak birçok kez yurt dışına araştırma gezileri yaptı. 1960'larda Bedri Rahmi Eyuboğlu ile tanıştı. Bu dostluk sanatını yönlendiren etkenlerden biri oldu. Onunla birlikte birçok duvar panosu gerçekleştirdi. 1970'te Salzburg Yaz Akademisi'ne çağrıldı. Burada ilk kez çamurla çalışarak çeşitli seramikler yaptı. Dönüşünde Anadolu gezilerine çıktı, çeşitli halk sanatlarıyla yakından ilgilendi. Anadolu tanrı ve tanrıçalarını konu alan yapıtları bu dönemin ürünleridir. 1970'lerde Kubadâbat kazılarında çıkartılan Selçuklu çinilerindeki renk ve çizgi düzeni sanatını çok etkiledi. *Adı Bilinmeyen Selçuklu Ustaların Şanına* dizisi, söz konusu etkilenmenin ürünüdür. Daha sonraları fresk, vitray gibi teknikler ve seramik, cam, metal gibi malzemelerle duvar resimleri, panolar, sanat nesneleri *(art object)* gerçekleştirmeye başladı. Bunların en önemlilerinden biri 1976'da Cumhurbaşkanlığı Köşkü'ne yaptığı vitrayıdır.

1973'te *Ihlara Vadisi* adlı yapıtıyla Kültür Bakanlığı Ödülü'nü, aynı yıl, İskenderiye Bienali'nde (iki yıllık sergi) baskı dalında ikincilik ödülünü kazandı. 1979'da Cumhurbaşkanlığı Sanat Madalyası'nı aldı.

Pilevneli sanatında çok çeşitli malzemeler kullanmıştır. Konularını ulusal kaynaklardan seçmiştir. Eski Anadolu uygarlıklarını çağdaş kent kültürüyle birleştirmeyi denemiştir.

● YAPITLAR (başlıca): *Fenerbahçe'de Köşk*, 1960; *Seramik Heykel*, 1970; *Bilinmeyen Selçuklu Ustasının Şanına*, 1973; *Ihlara Vadisi*, 1973; *İstanbul'da Aşk Başkadır*, 1980.

PİOTROVSKİ, Boris Borisoviç (1908)

SSCB'li arkeolog, tarihçi ve müzeci. Urartu uygarlığı konusundaki kazıları ve yayınlarıyla tanınmıştır.

1 Şubat 1908'de St. Petersburg'da (bugün Leningrad) doğdu. Leningrad Devlet Üniversitesi'nde öğrenim gördükten sonra 1920-1953 arasında SSCB Bilimler Akademisi Leningrad Maddi Kültürler Bölümü'nde (bugün Leningrad Arkeoloji Enstitüsü) çalıştıktan sonra 1954-1964 arasında bu bölümün yöneticiliğini üstlendi. 1964'te Hermitaj Müzesi yöneticisi oldu. 1966'dan başlayarak Leningrad Devlet Üniversitesi Tarih Bölümü'ne bağlı Eski Doğu Bilimleri Kürsüsü başkanlığını da yaptı. 1968'de profesör oldu ve 1970'te SSCB Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi. 1980'de bu akademinin başkanlar kuruluna girdi.

1930'dan başlayarak Transkafkasya, Kuzey Kafkasya ve Orta Asya'daki arkeolojik buluntular üzerinde araştırmalar yapmıştır. En önemli çalışması 1939'dan 1971'e değin SSCB'nin Türkiye sınırına yakın Erivan yöresindeki Karmir-Blur tepesinde yürüttüğü Urartular'a ait kazılar olmuştur. Ermenistan SSC'de bir Urartu Kalesi olan Karmir-Blur'u 1936'da Piotrovski saptamıştır. İÖ 7.yy'da kurulan ve asıl adının Teişebaini olduğu anlaşılan bu yerleşmede Urartu sanatına ait çok değerli sanat yapıtları ele geçirilmiştir.

Piotrovski, 1961-1963 arasında da Mısır'da SSCB Bilimler Akademisi adına kazılar yönetmiştir.

Kafkasya ile Eski Doğu tarihi, kültürü ve sanatına ilişkin araştırmalarını 120'yi aşkın yapıtta toplayan Piotrovski, 1946'da *The History and Culture of Urartu* ("Urartular'ın Tarihi ve Kültürü") adlı yapıtıyla SSCB Devlet Ödülü'nü almıştır. Bavyera Bilimler Akademisi, İngiliz Bilimler Akademisi, Academia des Inscriptions et Belles-Lettres üyesidir. Lenin Ödülü ve çok sayıda madalya ile onurlandırılmıştır.

● **YAPITLAR (başlıca):** *The History and Culture of Urartu*, 1944, ("Urartular'ın Tarihi ve Kültürü"); *Karmir-Blur*, 3 cilt, 1950-1955; *Urartu, The Kingdom of Van and Its art*, 1967, ("Urartu, Van Krallığı ve Sanatı"); *Urartu*, 1969.

PİRİ MEHMED PAŞA (? -1532)

Osmanlı sadrazamı. I. Selim ve I. Süleyman dönemlerinde beş buçuk yıl sadrazamlık yapmıştır.

Doğum tarihi bilinmiyor. Aksaray ya da Amasya'da doğduğu sanılıyor. 13 Ekim 1532'de Silivri'de öldü. Ulemadan Muhyiddin Mehmed Çelebi'nin oğludur. Amasya'da medrese öğrenimi gördükten sonra mahkeme kâtipliği yaptı. Kısa süre sonra da başkâtip olarak şehzade Bayezid'in (II. Bayezid) yanına girdi. Onun 1481'de tahta çıkmasıyla birlikte İstanbul'a gitti. Sofya, Silivri, Siroz (Serez) ve Galata kadılıklarında bulunduktan sonra İstanbul'da Fatih İmareti Mütevellisi oldu. 1508'de ilmiye görevinden ayrılarak hazine defterdarlığına atandı. Bir süre sonra Anadolu defterdarlığına, 1511'de de başdefterdarlığa yükselerek I. Selim'in (Yavuz) 1514'teki Çaldıran seferinde iaşe ve menzil hizmetlerinde büyük yararlılık gösterdi.

Savaş öncesi toplanan Divan'da, askerler arasında Şah İsmail yanlılarının varlığı nedeniyle orduda bir çözülmeye engel olmak için hemen savaşa girilmesini önerdiği için padişahın güvenini ve takdirini kazandı. Çaldıran zaferinden sonra 29 Ağustos 1514'te Tebriz'in alınmasıyla görevlendirildi. Sefer dönüşünde Amasya'da konaklamakta olan padişah tarafından üçüncü vezirliğe atanarak Amasya ve Bayburt yöresinde zahire toplamakla görevlendirildi. Yeterli zahire toplanamaması ve İlkbaharda yeniden İran seferine çıkılacağını öğrenen Yeniçeriler'in ayaklanarak kendisinin ve öteki devlet adamlarının evlerini yağmalaması üzerine vezirlikten azledildiyse de üç gün sonra bağışlanarak 22 Ağustos 1515'te yeniden görevine döndü. Doğu sınırındaki kimi olaylar ve Diyarbakır'ın kuşatmaya alınması üzerine 26 Nisan 1516'da vezirlikten azledilerek Yedikule'ye hapsedildi. Sadrazam Sinan Paşa'nın yardımıyla aynı gün salıverildi. Haziran 1516'da Mısır seferine çıkan I. Selim tarafından İstanbul'a muhafız atandı. Osmanlı ordusunun ardından İskenderiye'ye gidecek donanmayı hazırladı ve gönderdi. Mısır dönüşü Şam'da konaklayan padişah tarafından ordugâha çağrılarak 25 Ocak 1518'de sadrazamlığa atandı. Mayıs 1518'de geniş yetkilerle İran cephesine giderek Fırat üzerindeki Âne ve Hît kalelerini aldı. 20 Aralık 1518'de aldığı buyrukla Edirne'ye döndü.

1520'de I.Selim'in ölüm haberini şehzade Süleyman'ın tahta çıkmasından sonra açıklayarak bir karışıklık çıkmasını önledi. I.Süleyman'ın (Kanuni) ilk yıllarında da sadrazamlığını sürdürerek 1521'deki Macaristan seferinde Belgrad'ın, 1522'de Rodos Adası'nın alınmasında önemli rol oynadı. Kazandığı saygınlık ve güvenden rahatsız olan ikinci vezir Ahmed Paşa ve adamlarının kötüleme ve rüşvet iddialarına inanan padişah, Piri Mehmed Paşa'yı 27 Haziran 1523'te azlederek emekliye ayırdı.

Silivri'deki çiftliğine çekilmesinden sonra da padişahla iyi ilişkisinin ve yakınlığının sürmesinden kendi geleceği açısından kuşkulanan sadrazam Makbul İbrahim Paşa tarafından Edirne kadısı olan oğluna zehirletilerek öldürülen Piri Mehmed Paşa, I. Selim gibi çok sık sadrazam değiştiren bir padişah döneminde uzun süre bu makamda kalmayı başaran deneyimli bir devlet adamıydı. Osmanlı topraklarına katılan Suriye ve Güneydoğu Anadolu'da adil bir toprak düzeninin kurulmasında ve İstanbul tersanesinin yapılmasında önemli rol oynamıştır.

● **BAKINIZ:** İBRAHİM PAŞA [Makbul], SELİM I [Yavuz], SÜLEYMAN I [Kanuni].

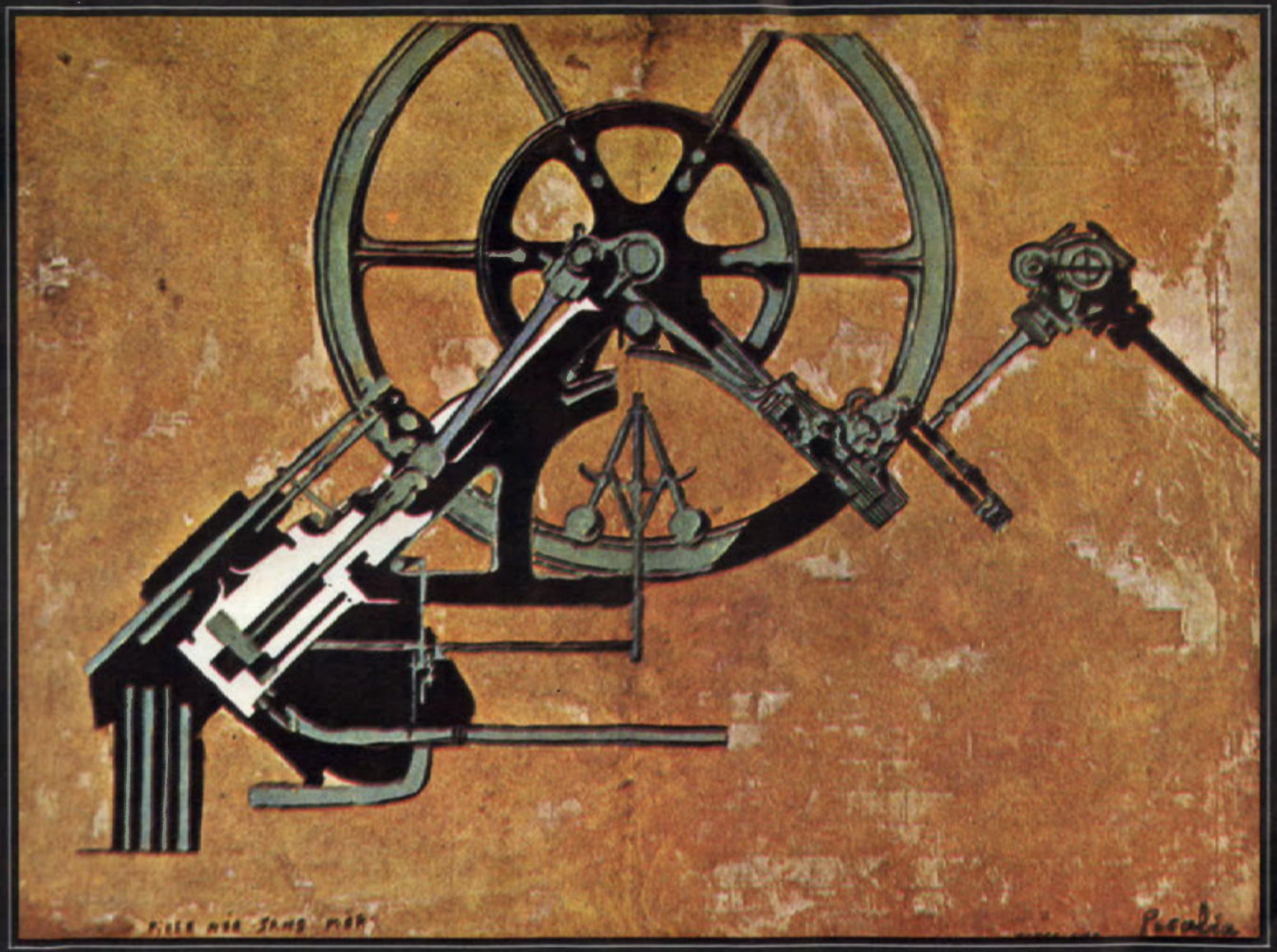

Resim: 553
Francis PICABIA
"Anasız Doğan Kız",
1917, Özel Koleksiyon,
New York-ABD

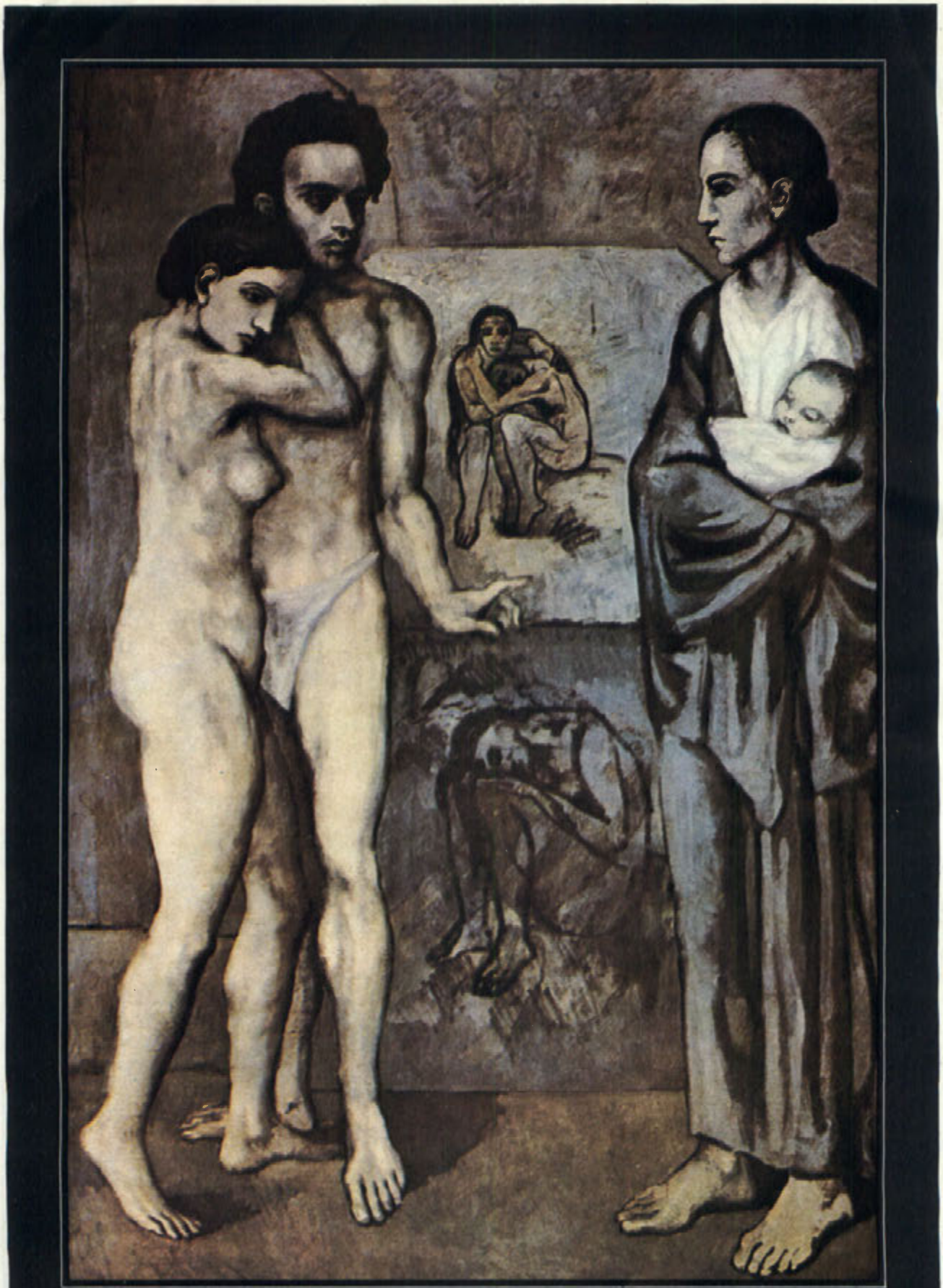

Resim: 554
*Pablo PICASSO "**Yaşam**", 1903, Cleveland Sanat Müzesi, Ohio-ABD*

Resim: 555
Pablo PICASSO ***"Avignon'lu Genç Kızlar"****, 1906-1907, Modern Sanatlar Müzesi, New York-ABD*

Resim: 556
PIERO DELLA FRANCESCA ***"Urbino Dükü Federigo da Montefeltro'nun Portresi"****,*
1465, Uffizi Galerisi, Floransa-İTALYA

Resim: 557
PIERO DI COSIMO ***"Ateş ve Rüzgâr Tanrıları"****,*
1490-1500, Kanada Ulusal Galerisi, Ottawa-Kanada

Resim: 558
Antonio PISANELLO
"Aziz Eustace'nin Görüsü",
yks. 1440,
Ulusal Galeri,
Londra-İngiltere

Resim: 559
Camille PISSARRO
"Louveciennes Yolu",
1870, Jeu de Paume
Müzesi, Paris-Fransa

Resim: 560
Mustafa PİLEVNELİ ***"Fenerbahçe'de Köşk"****, 1960, Özel Koleksiyon.*

PİRÎ REİS
(? -1554)

Osmanlı, denizci. Dünya haritaları ve denizcilik kitabıyla tanınmıştır.

Doğum tarihi kesin olarak bilinmiyor. 1465-1470 arasında Gelibolu'da doğdu. Kahire'de öldü. Asıl adı Muhiddin Pirî'dir. Karamanlı Hacı Ali Mehmed'in oğlu ve ünlü Osmanlı denizcisi Kemal Reis'in yeğenidir. Akdeniz'de korsanlık yapmakta olan amcasının yanında yaklaşık 1481'den sonra denize açıldı. 1487' de onunla birlikte İspanya'daki Müslümanlar'ın yardımına gitti. 1491-1493 arasında Sicilya, Sardunya, Korsika adalarına ve güney Fransa kıyılarına yapılan akınlara katıldı. Amcasıyla birlikte Osmanlı Devleti' nin hizmetine girerek 1499-1502 Osmanlı-Venedik Savaşı'nda bir savaş gemisinde kaptanlık yaptı. 1511' de amcasının ölümü üzerine Gelibolu'ya çekilerek *Kitab-ı Bahriye* (Denizcilik Kitabı) üzerinde çalıştı ve 1513'te bir dünya haritası çizdi.

1516 Mısır seferinde Osmanlı donanmasında kaptan olarak savaştı. 1517'de ilk çizdiği haritayı I. Selim'e (Yavuz) sundu. 1521'de *Kitab-ı Bahriye*'yi tamamladıktan sonra 1522'de Rodos seferine katıldı. 1524'te sadrazam Makbul İbrahim Paşa'yı Mısır'a götüren gemiye kılavuzluk etti. Sadrazamın ilgilenmesi üzerine 1525'te *Kitab-ı Bahriye*'yi yeniden düzenleyerek onun aracılığıyla I. Süleyman'a (Kanuni) sundu. 1528'de çizdiği ikinci haritasını da padişaha armağan etti. 1528' den sonra güney denizlerinde görev yaptı. Portekizliler'in Aden'i alması üzerine Süveyş'teki Osmanlı donanmasına kaptan atanarak 26 Şubat 1548' de Aden'i geri aldı. 1552'de önemli bir Portekiz üssü olan Maskat'ı ve ardından Kışm Adası'nı alarak Hürmüz Kalesi'ni kuşattı. Portekizliler'in Basra Körfezi' ni kapatmak istediklerini duyarak kuzeye yöneldi. Katar Yarımadası'na, Bahreyn Adası'na egemen olarak Mısır'a geçti. Donanmayı Basra Körfezi'nde bıraktığı için sefer sırasında kendisinden yardımını esirgeyen Basra Valisi Kubâd Paşa'nın da girişimleriyle suçlu görülerek idam edildi.

Büyük bir denizci olduğu kadar büyük bir haritacı olan Pirî Reis, korsanlık günlerinden başlayarak gezip gördüğü yerleri yabancı kaynaklardan da yararlanarak tarihi ve coğrafi özellikleriyle birlikte kitabında anlatmış ve haritalarını çizmiştir. *Kitab-ı Bahriye*'nin nazımla yazılan ve denizcilikle ilgili tüm bilgilerin toplandığı başlangıç bölümünde, genel açıklamalardan sonra Ege ve Akdeniz adaları tanıtılarak denizle ilgili gözlem ve deneyin önemi vurgulanır. Fırtına, rüzgâr çeşitleri, pusula ve haritanın tanımından sonra dünyayı kaplayan denizler ve karaların oranı belirtilir. Portekizliler'in denizcilikteki ilerlemeleri ve keşifleri, Çin Denizi, Hint Okyanusu, Akdeniz ve Ege Denizi' ndeki rüzgârlar, Basra Körfezi, Atlas Okyanusu ayrıntılı biçimde anlatılır.

Düzyazı anlatımın başladığı haritalı bölüm asıl metni oluşturur. Bu bölümde, Çanakkale Boğazı'ndan başlayarak Ege Denizi kıyı ve adaları, Adriyatik Denizi kıyıları, batı İtalya, güney Fransa, doğu İspanya kıyılarıyla çevresindeki adalara ilişkin tarihi, coğrafi bilgiler verilerek kuzey Afrika kıyıları, Filistin, Suriye, Kıbrıs ve Anadolu kıyıları izlenerek Marmaris'te tüm Akdeniz havzası noktalanır.

1513'te çizdiği ilk haritasında Kristof Kolomb'un 1498'de çizdiği Amerika haritasından, Portekiz ve Arap haritalarından yararlandığını belirtir. Elde kalan parçası Avrupa ve Afrika'nın batı kıyılarıyla Atlas Okyanusu'nu, Antil Adaları'nı, orta ve güney Amerika'yı gösterir.

1528'de çizdiği ikinci haritasından günümüze kalan parça, büyük bir dünya haritasının kuzey batı köşesi olup Atlas Okyanusu'nun kuzeyini, kuzey ve orta Amerika'nın yeni keşfedilmiş kıyılarını ve Grönland'dan Florida'ya uzanan kıyı şeridini içerir. Adalar ve kıyılar son keşiflere dayalı olarak daha doğru çizilidir. Keşfedilmeyen yerler ise beyaz bırakılarak, bilinmediği için çizilmediği belirtilir. İlk haritadan daha büyük ölçekli ve gelişkin olan ikincisi, teknik olarak döneminin en ileri örneğidir.

● YAPITLAR (başlıca): *Kitab-ı Bahriye*, (ö.s.), 1935, (Yeni harflerle, Denizcilik Kitabı, 2 kitap, Y. Senemoğlu (haz.), ty.)

● BAKINIZ: KEMAL REİS.

PİR SULTAN ABDAL
(16. yy)

Türk, şair ve mutasavvıf. Alevi inançlarının Anadolu'da yayılmasına öncülük etmiş, halk diliyle yeni bir şiir anlayışının gelişmesine olanak sağlamıştır.

Sıvas ilinin Banaz köyünde doğdu. Doğum ve ölüm yılları bilinmiyor. Asıl adı Haydar'dır, halk arasında Koca Haydar olarak da anılır. Kimi kaynaklar onun I. Süleyman (Kanuni) döneminde yaşadığını, İran'da yönetimi ele geçiren ve Caferi mezhebinin Safeviye koluna bağlı olan Şah Tahmasb'ın Anadolu'yu egemenliği altına almasını konu edinen şiirleri yüzünden Hızır Paşa'nın buyruğu üzerine Sıvas'ta astırıldığını yazar. Alevi inançlarının halk arasında yayılmasına öncülük ettiğinden, düşüncelerinin Şeriat'a aykırılığı nedeniyle ölüm cezasına çarptırıldığını ileri sürenler de vardır. Gerek şiirleri, gerek düşünceleri nedeniyle etkisi geniş bir alana yayılmış, bunun sonucu yaşamı birtakım söylencelerle karışmıştır. Pir Sultan Abdal adına derlenen şiirlerin hepsinin onun olmadığı, kiminin kızı Senem, kiminin de onu izleyenlerce yazıldığı, tarihsel olaylara dayanan karşılaştırmalı çalışmalarla ortaya konmuştur. Bu konuda F. Köprülü, S.N. Ergun, P.N. Boratav ve A. Gölpınarlı gibi araştırmacıların yayımladıkları çalışmalardan sonra, İbrahim Aslanoğlu 1984'te çıkan araştırmasında çeşitli Pir Sultan Abdal'ları birbirinden ayırmıştır.

Tasavvuf

Pir Sultan Abdal şiirlerinde odak konu tasavvuf ve Ali sevgisidir. Bu konu çevresinde insan, ölüm, Tanrı, evren, tin, ölümsüzlük, sevgili, yetkinlik, olgunluk, erdem gibi sorunların öbekleştiği, hepsine varlık birliği (vahdet-i vücut) açısından çözüm arandığı görülür. Hacı Bektaş Veli'nin izinde yürüyen, evren-Tanrı-insan üçlüsünü bir "birlik" içinde gören bu tasavvuf anlayışına göre Ali örnek insandır, tanrısal nitelikleri vardır, doğru yol onun yolu, gerçek ise onun bildirdiğidir. İnsan, seven-sevilen bir varlıktır, tini ölümsüz,

gövdesi ölümlüdür. Gövdede geçici bir süre kalan tin, içerdiği derin sevgi dolayısıyla, sonunda geldiği tanrısal kaynağa dönecek, ölümsüz bir evrende mutluluk içinde varlığını sürdürecektir. Sevgi, kişiyi yetkinleştiren, olgunluğun en yüksek aşamasına çıkarak tanrı ile karşı karşıya getiren tinsel bir eğilimdir. Bu eğilimin kaynağı da Tanrı'dır, bu nedenle sevenle sevilen "bir" dir. İnsanın kendini sevmesi Tanrı'yı, Tanrı'yı sevmesi de kendini sevmesidir. Gerçekte, seven de sevilen de Tanrı'dır, insan tanrısal ışının yansıdığı bir varlıktır.

Şiirinin niteliği

Evren bir "görünüş alanı"dır, tanrısal özün yansımasıyla biçimlenmiştir. Bu nedenle yaratılış, bir yoktan var olma değil, görünmeyenin görünür duruma gelmesidir. Bu özelliği dolayısıyla evreni sevmek Tanrı'yı ve onun gönlünde ışıdığı insanı sevmektir. Sevginin sınırı yoktur, gerçeğe, doğruya, erdeme bağlanan her insan sevilesidir. Bu sevginin gerçekleşmesi de Ali'nin yolunda gitmeye dayanır. Seven insan yardım etmekten, başkalarıyla barış ve kardeşlik duyguları içinde yaşamaktan, kendini Tanrı'da, Tanrı'yı kendinde görmekten başka bir düşünceye kapılmamalıdır. Sevgide temel, alçakgönüllülük, yardımseverlik, eliaçıklık ve gönül bilgisidir (irfan). Gönül bilgisi kişinin kendini bilmesini gerekli kılar. Çünkü kendini bilen Tanrı'yı, Tanrı'yı bilen kendini bilir. Öte yandan kendini bilen, başkalarını da bilir.

Pir Sultan Abdal adıyla bilinen şiirlerde sergilenen bu düşünceler, bütün Alevi-Bektaşi inançlarının ortak konusunu oluşturur, bu nedenle belli bir kimsenin özgün buluşu değildir. Onun şiire getirdiği başlıca yenilik, söyleyiş akıcılığı, duygusal derinlik ve halk dilini en ince duyguların anlatımına uygun bir duruma getirmesidir. Onda duygu ile düşünce, akıcı bir söyleyiş içinde bütünleşen iki öğedir. Bu özellik şiirinin etkisini çoğaltır, daha geniş bir alana yayılmasına olanak sağlar. Bu yüzden Pir Sultan Abdal, yalnız Alevi-Bektaşi şiirini değil, bu konunun dışında kalan halk şiirini de etkilemiş, Hacı Bektaş Veli sevgisinin gelişmesine ortam yaratmıştır. Birçok şiiri bestelenmiş, tekkelerde düzenlenen törenlerde, yüzyıllar boyunca okunmuştur. Alevi-Bektaşi geleneği, Pir Sultan Abdal'ı yedi büyük ozandan biri sayar.

Uyur idik uyardılar
Diriye saydılar bizi
Koyun olduk ses anladık
Sürüye saydılar bizi

Sürülüp kasaba gittik
Kanarada mekân tuttuk
Dîdâr defterine yettik
Öliye saydılar bizi

Hâlimizi hâl eyledik
Yolumuzu yol eyledik
Her çiçekten bal eyledik
Arıya saydılar bizi

Aşk defterine yazıldık
Pir divanına dizildik
Bal olduk şerbet ezildik
Dolıya saydılar bizi

Pîr Sultan'ım Haydar şunda
Çok kerâmet var insanda
O cihanda bu cihanda
Ali'ye saydılar bizi

* * *

Şu kanlı zalimin ettiği işler
Garip bülbül gibi zâreler beni
Yağmur gibi yağar başıma taşlar
Dostun bir fiskesi yaralar beni

Dâr günümde dost düşmanım bell'oldu
On derdim var ise şimdi ell'oldu
Ecel fermanı boynuma takıldı
Gerek asa gerek vuralar beni

Pîr Sultan Abdal'ım can göğe ağmaz
Hak'dan emr olmazsa irahmet yağmaz
Şu illerin taşı hiç bana değmez
İlle dostun gülü yaralar beni

(Pîr Sultan Abdal)

- **YAPITLAR** (başlıca): *Pir Sultan Abdal,* (ö.s.), P.N. Boratav ve A. Gölpınarlı (yay.), 1943; *Pir Sultan Abdal Bütün Şiirleri,* (ö.s.), C. Öztelli (yay.), 1983; *Pir Sultan Abdallar,* (ö.s.) İ. Aslanoğlu (yay.), 1984.

- **KAYNAKLAR:** S.N. Ergun, *Pir Sultan Abdal,* 1929; S. Eyuboğlu, *Pir Sultan Abdal,* 1977; A. Gölpınarlı, *Pir Sultan Abdal,* 1953, C. Kudret, *Pir Sultan Abdal,* 1965; Memet Fuat, *Pir Sultan Abdal,* 1980.

PİSAREV, Dimitri İvanoviç
(1840-1868)

Rus yazar ve edebiyat eleştirmeni. Sömürgeciliğe karşı devrimci bir yol izleme gereğini savunmuştur.

14 Ekim 1840'ta Znamenskoye'de doğdu, 16 Temmuz 1868'de Letonya'da Dubbeln'de (bugün Jurmala) öldü. Soylu ve varlıklı bir ailedendi. 1861'de St. Petersburg (bugün Leningrad) Üniversitesi Tarih ve Filoloji Fakültesi'ni bitirdi. Bir süre *Rassvet* (Tan) gazetesini yönetti, 1861-1866 arasında *Russkoyeslove* (Rus Sözü) gazetesinin eleştirmenliğini üstlendi. Bu dönemde çarlık yönetimini devirme amacını güden bir yazısı nedeniyle tutuklanarak Petro Pavlovsk Kalesi'ne atıldı. En önemli yapıtlarını burada yazdı. 1867-1868 yıllarında *Delo* (Olaylar) ve *Oteçestvennye zapiski* (Anayurt Notları) gazetelerinde yazıları yayımlandı.

Rusya'da sosyalist bir görüşün benimsenmesine çalışan Pisarev'e göre, yönetimin görevi yoksul ve geri kalmış halkı aydınlatmak, toplum kurumlarını halka yararlı bir duruma getirmektir. Eğitim-öğretimin, yargının, toplum güvenliğini sağlamakla görevli kurumların yeniden düzenlenmesi, özellikle tarım ve sanayi alanında iş verimini artıracak önlemlerin alınması gerekir. Bilim topluma ve toplumu oluşturan bireylere yararlı bir nitelik kazanmalı, yaşama uygulanmalıdır. Çünkü bilimle sağlanan yöntemli ve sistemli bilgi, tarihsel gelişmenin temelini oluşturur. Gençliğin yetiştirilmesinde, eğitilmesinde kuramsal değil, deneye dayalı bilgiye önem verilmelidir. Pisarev'e göre sanat da topluma yararlı bir doğrultuda geliştirilmeli,

bilimsel gelişmeye engel olan bir sanat anlayışından uzak kalınmalıdır.

● YAPITLAR (başlıca): *Sobraniye Soçineniy*, (ö.s.), 6 cilt, 1909-1913, ("Tüm yapıtları").

PİSEMSKİ, Aleksey Feofilaktoviç (1821-1881)

Rus oyun ve roman yazarı. Yapıtlarında çağının toplumsal yaşamını gerçekçi bir yaklaşımla yansıtmıştır.

11 Mart 1821'de Kostrova bölgesinde Ramen köyünde doğdu, 2 Şubat 1881'de Moskova'da öldü. Soylu, ama yoksul düşmüş bir aileden geliyordu. On dört yaşında Cervantes, W. Scott gibi yazarları okudu. 1834'te lisedeyken tiyatroyla ilgilendi. 1840-1844 arasında Moskova'da matematik öğrenimi gördü. Bu arada tiyatroya olan ilgisi arttı. 1844'ten sonra on yıl Moskova ve Kostrama'da devlet memurluğu yaptı. 1845'te çıkan ilk romanı *Boiarşçina* Rus yaşamını umutsuz ve kötümser bir görüş açısıyla verdiği için sansüre uğradı, ancak üç yıl sonra yayımlanabildi. 1863'te Rus tiyatrosunun en iyi yapıtlarından sayılan *Gorkaya sudbina* ("Kötü Kader") adlı oyunu sahneye kondu. 1857-1860 arasında A.V. Pruzhinin'le *Biblioteka İliçteniia* gazetesini kurdu ve yönetti. 1860'tan 1863'e değin bu gazetenin yayın yönetmenliğini tek başına sürdürdü, Nikita Bezrylov takma adı ile sanat eleştirileri yazdı. 1860'larda Rusya'da gerçekleştirilen reform hareketlerini sert bir dille eleştiren *Vzbalamuçennoye more* ("Fırtınalı Deniz") adlı romanına halkın olumsuz tepki göstermesi üzerine gazeteyi de kapatmak zorunda kaldı. 1866'da yeniden devlet memurluğuna döndü. 1872'de emekli oldu. İki oğlunun ölümüyle büyük bir sarsıntı geçirdi, son yıllarını hastalık kuruntuları, umutsuzluk, karamsarlık ve yorgunluk içinde geçirdi.

Pisemski yapıtlarında taşra yaşamını, bürokratları, köleleri, toprak sahiplerini, taşra aydınları arasındaki ilişkileri incelemiş, dürüstlük ve doğruluğu yalnızca sıradan insanlarda bulmuştur. Oyun ve romanlarında Gogol'dan esinlenmiştir. Üslubu, Zola'nın doğalcı (natüralist) üslubu ile karşılaştırılmış birçok eleştirmen onun Rus Gerçekçiliği (Realizm) ile Doğalcılık arasında bir anlayışı yansıttığı görüşünde birleşmiştir.

● YAPITLAR (başlıca): **Roman:** *Boiarşçina*, 1845; *Tysyaça duş*, 1858, ("Bin Can"); *Vzbalamuçennoye more*, 1863, ("Fırtınalı Deniz"); *Masony*, 1880, ("Masonlar"). **Oyun:** *Gorkaya sudbina*, 1859, ("Kötü Kader"); *Baal*, 1873; *Finansori geni*, 1876.

PİŞKİN, Halide (1906-1959)

Türk tiyatro oyuncusu. Cumhuriyet döneminin ilk kadın sahne sanatçılarındandır.

Arnavutluk'ta İşkodra'da doğdu, 1 Kasım 1959'da İstanbul'da öldü. Öğrenimini İstanbul'da yaptı. İlk kez 1923'te, Milli Sahne'nin İzmir turnesinde *Sevda Hanım Zevcem* oyunundaki İsmet rolüyle sahneye çıktı. Buradaki başarısıyla ünlendi. Topluluk 1925'te dağılınca, aynı yıl, Darülbedayi'ye girdi. Burada ilk kez *Kır Çiçeği*'ndeki Emeti rolünü oynadı. 1927'de Muhsin Ertuğrul'un sahneye koyduğu Musahipzade Celâl'in oyunlarındaki rolleriyle başarılı oldu. 1928'de Raşit Rıza'nın topluluğunda çalışmaya başladı. Bu topluluk da dağılınca Naşit (Özcan) ile çalıştı. Oradan da Sadi Tek'in tiyatrosuna geçti. 1930'da Halide Pişkin ve Arkadaşları adında bir grup oluşturdu. Bu toplulukla bir mevsim boyunca Anadolu'nun dört bir yanında turneler yaptı, oyunlar oynadı. Dönüşünde İstanbul Şehir Tiyatrosu'na girdi. burada da çok kalmadı, Hüseyin Kemal'le birlikte ayrılarak yeni bir topluluk kurdularsa da, bu da uzun ömürlü olmadı. Halide Pişkin gazinolarda revülere çıkmaya başladı. 1944'te Ses Tiyatrosu'nda kısa bir süre oynadıktan sonra, aynı yılın sonunda yeniden Şehir Tiyatrosu'na döndü. Radyoda da çalıştı, özellikle küçük skeçlerde canlandırdığı Pişkin Teyze adlı nüktedan, sözünü sakınmaz yaşlıca halk kadını tipiyle dinleyicinin ilgisini çekerek çok sevilen bir oyuncu oldu.

● YAPITLAR (başlıca): *Sevda Hanım Zevcem*, 1923; *Topaz*, 1930; *Bir Kavuk Devrildi*, 1930; *Fermanlı Deli Hazretleri*, 1931; *Mum Söndü*, 1931; *Müfettiş*, 1932; *Kafatası*, 1932; *Lüküs Hayat*, 1933; *Aynaroz Kadısı*, 1933; *İstanbul Efendisi*, 1934; *1+1=1*, 1934; *Satılık-Kiralık*, 1937; *Yanlışlıklar Komedyası*, 1938; *Pazartesi-Perşembe*, 1938; *Anna Karenina*, 1939; *Pembe Sokak*, 1940; *Pembe Evin Kaderi*, 1951; *Kasımpaşa-Maçka*, 1952; *Kadıköy İskelesi*, 1953; *Buzdolabı*, 1955; *Ben Çağırmadım*, 1956; *Ölüler Vergi Ödemez*, 1959.

PİTTAKOS (652 ?-572 ?)

Eski Yunan, filozof. Felsefe tarihinde Yedi Bilge adıyla tanınan düşünürlerden biridir.

Midilli (Lesbos) Adası'nın Mytilene kentinde doğduğu, aynı kentte öldüğü sanılmaktadır. Diogenes Laertius'un bildirdiğine göre 42. Olimpiyat yılında (612) en parlak dönemini yaşamış, yetmişini epey geçtikten sonra 52. Olimpiyat yılında (572-569) ölmüştür. Mezar taşında "Ey Pittakos, seni doğuran ana, yurdun Lesbos, senin ölümüne ağlıyor, burda acılar çekerek toprağa gömdü seni" dizeleri yazılıymış. Aristoteles ise, Pittakos'un bir yasa koyucu olduğunu, yeni yasalar çıkardığını bildirir. Kimi kaynaklara göre ülkesinde, bir süre tiran olarak yönetimi elinde bulundurmuştur.

Pittakos'tan yazılı yapıt kalmamıştır. Düşünceleri,

başkalarının onunla ilgili aktarma ve anlatılarından öğrenilmektedir. Pittakos'un ileri sürdüğü ahlak ilkeleri, davranışlarla bağlantılıdır: "Yakınlarının yapmalarını uygun görmediğin, beğenmediğin işleri, kendin de yapmaktan kaçın. Mutsuz kişiyi, yazgısının kötülüğü yüzünden incitme, yerme. Çünkü tanrıların öç almak için yaptıklarını cezalandırmak yanlış bir tutumdur". İnsan doğal olanı yapmalıdır. Yaşamda "erdemli olmak güçtür". İnsanı başarıya ulaştıran, başkalarının gücüne dayanılarak sağlanan utkular değildir, çünkü "gerçek utkular kan dökmeden kazanılır".

Pittakos'un da içlerinde bulunduğu Yedi Bilge topluluğu, felsefe tarihi boyunca, birer filozof olmaktan çok, öğütçü aydın diye nitelenmiş, özdeyişleri örnek sözler biçiminde benimsenmiştir.

Yedi Bilge

Felsefe tarihinde, belli bir ahlak anlayışının öncüleri olarak bilinen, düşüncelerini birer özdeyiş niteliğinde açıklayan yedi aydını "Yedi Bilge" diye tanımlamak yaygın bir gelenektir. Hepsi de İÖ 7. ve 6. yy'larda yaşayan bu aydınlar arasında, Thales felsefe düşüncesinin, Solon* da yasa koyuculuğun atası sayılır. Bias Khilon,* Kleobulos, Periandros* ve Pittakos gibi beş bilge ise, yaşamda uyulması gereken kuralları, izlenilmesi yeğlenen yolu, belli bir felsefe dizgesi oluşturmadan, kısa öğütlerle açıklamışlardır. Çoğu Batı Anadolulu olan bu bilgelerin özdeyişleri, kısa yaşamöyküleriyle birlikte, Diogenes Laertius'un* yapıtında bulunmaktadır. Kimi felsefe tarihçisinin, belli bir sorunu içeren, felsefe düşüncesinin öncüleri saydığı bu aydınların sözleri halk dilinde de birer atasözü niteliğine dönüşerek yaşamaktadır. Bu özdeyişlerin, hepsi de ahlakla ilgilidir ve usa dayalı bir yaşama anlayışını dile getirirler. İşlenen konular davranışlara yön verici niteliktedir. Ortak öğe erdem, bilgi, doğruluk ve iyiliktir.*

Erdem, kişinin ölçülü, yüce, eli açık, başkalarına saygılı, yardımsever, ağırbaşlı, olmasını gerektirir. Bütün bireylerin, birbirlerine karşı, erdemle davranmaları önerilir. Bilgi öğrenmeyi, yaptığını ve yapacağını bilmeyi, us ve istenci kullanmaya dayanır. Bu nedenle de sorumluluk ve yükümlülük duygusunu içerir. Doğruluk bütün eylemlerde belli bir kurala dayanmayı, eşitlikle davranmayı, dengeli ve gereken neyse onu yapmayı amaçlar. Doğrulukta tutku, duygu ve özel beğeni değil istenç yönetici öğedir. Bu özelliği dolayısıyla, kişinin çıkarını engellese bile, ondan şaşmamak ahlakın başlıca ilkesidir. İyilik her türlü eğrilikten, çıkardan, yan tutmaktan uzak kalmak, başkalarına karşılıksız yardımda bulunmak, sevgi ve saygı göstermektir. Erdem, bilgi, doğruluk ve iyilik gibi dört temel öğe yöneticilerde, yargıçlarda, eğiticilerde ve toplumun öteki önemli görevlilerinde eylem biçiminde görünüş alanına çıkar. Bunların söylediklerine, öğütlediklerine değil yaptıklarına, eylemlerine bakılır. Söylediğiyle yaptığı arasında uyum bulunmayan bir toplum yetkilisinde bu dört öğeyi aramak boşunadır.

PİYALE PAŞA
(1515 ?-1578)

Osmanlı devlet adamı. On dört yıl kaptan-ı deryalık, on yıl vezirlik yapmış Akdeniz'de Osmanlılar'ın etkisini artırmıştır.

Doğum tarihi kesin değildir. Tolna'da (Macaristan'da) doğdu, 21 Ocak 1578'de İstanbul'da öldü. Macar asıllı olduğu sanılıyor. 1526 Mohaç seferinden sonra Saray'a alınarak Enderun'da yetiştirildi. 1547'de kapıcıbaşı oldu. 1554'te Gelibolu sancakbeyliği ile kaptân-ı deryalığa atandı. Fransa'nın Akdeniz'de ortak bir harekât için başvurusu üzerine 1555'te Turgut Reis'le birlikte Akdeniz'e açıldı. İtalya'nın güneyindeki Reggio Kalesi'ni kuşatarak ele geçirdi. Fransızlar'la birlikte Elbe Adası'nı aldı. Ortak kuşattıkları Korsika Adası'nın kuzeybatısındaki Calvi Kalesi, iki donanmanın farklı savaş taktikleri nedeniyle düşürülemeyince İstanbul'a döndü.

1556'da İspanyollar'a bağlı önemli bir üs olan Oran ve Bougie, 1557'de Tunus'un kuzeyindeki Bizerte, 1558'de yine İspanyollar'ın elinde bulunan Minorka Adası'nın önemli kentlerinden Ciudadela alınarak Napoli yakınındaki Sorrento limanı yağmalandı. Böylece Balear Adaları'nın hemen hemen tümü Osmanlı etki alanına girdi. Büyük ganimetlerle İstanbul'a dönen Piyale Bey, Cezayir beylerbeyliği payesi ile paşa oldu.

Osmanlılar'ın Akdeniz'de hızla artan üstünlüğüne karşı Akdeniz'le doğrudan ilgisi olan Avrupa devletleri ortak bir donanma kurarak Trablusgarp'ı almak üzere harekete geçtiler. Andrea Doria komutasındaki bu donanma Mart 1560'ta Trablusgarp'a çok yakın olan Cerbe Adası'nı ele geçirdi. Müttefik donanması Turgut Reis'in yardımına gelen Osmanlı donanması karşısında dayanamadı. İki ay süren kuşatmadan sonra 31 Temmuz 1560'ta kaleyi teslim alan Piyale Paşa çok sayıda gemi ve tutsakla İstanbul'a döndü.

1564'te çıktığı Fas seferinde İspanyollar'a bağlı Penon de Velez'i aldıysa da donanmanın uzaklaşmasından sonra ada yeniden İspanyollar'a geçti. 1565'te çıktığı Malta seferi, serdar Mustafa Paşa'yla arasındaki anlaşmazlık nedeniyle başarısızlıkla sonuçlandı. 14 Nisan 1566'da bir süredir vergi ödemekten kaçınan Sakız Adası'na sefer yaparak, Ceneviz özerkliğine son verdi ve adayı kesin olarak Osmanlı egemenliği altına aldı. Bu sırada tahta çıkmış olan II. Selim (Sarı) tarafından 1567'de kubbealtı vezirliğine atandı. 1568'de üçüncü vezirliğe yükseldi ve 1570 Kıbrıs seferinde donanmayı bu sıfatla yönetti. 1571'de ikinci vezirliğe yükseldi. İnebahtı (Lepanto) deniz savaşında alınan yenilgi üzerine yeniden donanmanın komutasını üstlenerek 1573'te Venedikliler'e karşı bir sefere çıktı. Apuglia kıyılarını vurdu ve toplu bir saldırıya hazırlanırken Nisan 1573'te imzalanan Osmanlı-Venedik barışından sonra geriye dönen Piyale Paşa III. Murad döneminde de (1574-1595) vezirliğini sürdürdü.

● BAKINIZ: DORIA, KILIÇ ALİ PAŞA, TURGUT REİS.

PLANCHON, Roger
(1931)

Fransız oyun yönetmeni ve yazar. Çağdaş bir yorumla sahnelediği klasik yapıtların geniş halk kitlelerince izlenmesini amaçlamıştır.

12 Eylül 1931'de Ardèche bölgesinde Saint-Chamond'da doğdu. Öğrenimini bir Katolik okulunda tamamladı. Lyon'da banka memuru olarak çalışırken, 1950'de kurduğu amatör tiyatro topluluğunun yerel bir yarışmada ödül almasından sonra tümüyle tiyatroya yöneldi. Aynı topluluk 1952'de Théâtre de la Comédie adını aldı. Planchon bu toplulukla birlikte başta Marlowe, Shakespeare, Caldéron, Kleist, Ionesco gibi yazarların yapıtları olmak üzere otuza yakın oyunu sahneye koydu. Adamov'un kimi oyunları da ilk kez Théâtre de la Comédie tarafından sahnelendi. Ünü giderek yaygınlaşan topluluk 1957'den sonra Lyon yakınlarında Villeurbanne'de, daha büyük bir tiyatro olan Théâtre de la Cité'de çalışmalarını sürdürdü. Sınırlı olanakları nedeniyle bir sanat olayını izleme alışkanlığını edinememiş işçi kesimine tiyatroyu tanıtmak isteyen Planchon için, bu sanayi bölgesi uygun bir ortam sağladı. Topluluk, düzenlediği tartışmalı toplantılar ve sergilerle de büyük ilgi çekti ve işçilerden oluşan sürekli bir izleyici kitlesine sahip oldu.

Yönetmen olarak, Antonin Artaud'nun tiyatroya ilişkin kuramlarından, Jean Vilar'ın sahnedeki uygulamalarından büyük ölçüde yararlanan Planchon, Brecht'in tiyatro anlayışının da etkisinde kalmıştır. Toplumcu, gerçek yaşama dönük, anlaşılması kolay ve üslup oyunlarından arınmış bir tiyatro gerçekleştirme çabası içinde, klasik oyunları kendine özgü, değişik yorumlarla sahnelemiş ve bu yüzden sık sık büyük tartışmalara neden olmuştur. Yönetmenliğin yanı sıra oyunculuğu ve oyun yazarlığını da denemiştir. Vietnam'ın bağımsızlık savaşını konu aldığı ilk oyunu *La remise*'den sonra, *Bleus, blancs, rouges ou les libertins*'de ("Maviler, Beyazlar, Kırmızılar ya da İnançsızlar") Fransız Devrimi'ni güldürü havası içinde ele almış, 1968'de yayımlanan *Dans le vent*'da ("Rüzgârda") ise işadamlarını taşlamıştır. 1972'de Théâtre National Populaire'in yönetmenliğini üstlenen Planchon, 1973'te yazdığı oyunu *Le cochon noir* ("Siyah Domuz") ile Ibsen Ödülü'nü kazanmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *La remise*, 1961; *Pattes blanches*, 1964, ("Beyaz Pençeler"); *Bleus, blancs, rouges ou les libertins*, 1967, ("Maviler, Beyazlar, Kırmızılar ya da İnançsızlar"); *Dans le vent*, 1968, ("Rüzgârda"); *L'infâme*, 1970; *Le cochon noir*, 1973, ("Siyah Domuz"); *Gilles de Rais*, 1976.

- BAKINIZ: ARTAUD, BRECHT.

Max Planck

PLANCK, Max
(1858-1947)

Alman kuramsal fizik bilgini. Enerjinin sürekli olmayıp, temel bir büyüklüğün katları biçiminde kesikli olduğunu öne süren "kuvantum kuramı" ile fizikte devrim yaratmıştır.

Max Karl Ernst Ludwig Planck 23 Nisan 1858'de Kiel'de doğdu, 4 Ekim 1947'de Göttingen'de öldü. Birçok hukukçu, din ve devlet adamı yetiştirmiş bir ailedendi; babası da Kiel Üniversitesi'nde hukuk profesörüydü. Liseyi, 1867'de ailesiyle birlikte yerleştiği Münih'te bitirerek, 1874'te Münih Üniversitesi'ne girdi; üç yıl sonra da Berlin Üniversitesi'ne geçti. Helmholtz ve Kirchhoff'un öğrencisi olduğu bu üniversiteden 1879'da doktora derecesini aldı. 1880-1885 arası Münih Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalıştıktan sonra, 1885'te Kiel Üniversitesi'nde doçentliğe getirildi ve Kirchhoff'un ölümü üzerine, 1889'dan başlayarak Berlin Üniversitesi'nde onun derslerini üstlendi. 1892'de aynı üniversitede kuramsal fizik profesörlüğüne ve yeni kurulan Kuramsal Fizik Enstitüsü'nün yöneticiliğine atanan Planck, bu görevlerini 37 yıl sürdürecek, 1926'da onun ayrılmasından sonra yerine Schrödinger geçecekir.

Planck, doktora tezinde termodinamiğin ikinci yasasını konu almıştı. Bu konuya eleştirel bir yaklaşım getiren, Clausius'un entropi tanımını tartışan ve doğa olaylarındaki tersinirlik-tersinmezlik kavramlarına açıklık getirmeyi amaçlayan bu tez, ne Helmholtz'dan, ne de Kirchhoff'tan Planck'ın umduğu ilgiyi gördü. Clausius ise, Planck'ın konuyu görüşüp tartışma isteğini hiç düşünmeden geri çevirdi. 1885'te Göttingen Üniversitesi'nin açtığı bir yarışmaya "Das Prinzip der Erhaltung der Energie" ("Enerji Elde Edilmesinin İlkesi") başlıklı bir makaleyle katılan Planck'ın bu çalışması, Göttingen'de fizik profesörü

olan W.Weber'in kimi görüşlerine aykırı düşen bölümleri nedeniyle ancak ikincilik ödülünü alabildi; zaten yarışmaya katılan incelemelerden hiçbiri, birincilik ödülüne değer görülmemişti. Gene de, Kirchhoff'un Berlin Üniversitesi'ndeki derslerini vermek üzere Planck'ın görevlendirilmesinde bu çalışmanın etkisi büyüktür.

Planck ışıma yasası

Planck'ın bu yıllarda yazdığı makaleler, en ünlü yapıtı olan ve 1897'de yayımlanan *Vorlesungen über Thermodynamik* ("Termodinamik Dersleri") adlı kitabının temelini oluşturdu. Siyah cisim konusundaki çalışmaları sonucunda geliştirdiği ve günümüzde "Planck ışıma yasası" olarak bilinen yasayı 19 Ekim 1900'de Berlin Fizik Derneği'nin toplantısında açıklayan Planck, yasanın kuramsal temellerini iki ay sonra, 14 Aralık'ta, gene Berlin Fizik Derneği'ne sunduğu bir bildiride ortaya koydu. Bu bildiriyle kuvantum kuramı doğmuş oluyor, böylece fizikte yeni bir çığır açılıyordu. Klasik fizikten kesin bir kopmayı simgeleyen kuvantum kuramına başlangıçta fizikçilerin çoğu karşı çıktı. Ancak, 1905'te fotoelektrik olayı, 1907'de katı elementlerin özgül ısılarını atom ağırlıkları cinsinden veren Dulong-Petit yasasında düşük sıcaklıklarda gözlenen sapmaları açıklamak için Einstein'ın bu kurama başvurması ve 1913'te Bohr'un gene bu kurama dayalı atom modelini geliştirerek hidrojen tayfındaki çizgilerin yerlerini doğru olarak hesaplamasından sonra kuvantum kuramının önemi anlaşılabildi. O tarihten sonra kuvantum kuramı hızla gelişti ve 1925'i izleyen birkaç yıl içinde, başta Heisenberg, Schrödinger, Born ve Dirac olmak üzere birçok fizikçinin katkısıyla oluşturulan kuvantum mekaniği çağdaş fiziğin temel taşı durumuna geldi.

Planck, 1912'de Prusya Bilimler Akademisi'nin Matematik-Fizik Bölümü'nün daimi sekreterliğine getirildi, 1918'de Nobel Fizik Ödülü'nü aldı. 1926'da Londra'daki Royal Society'nin üyeliğine, 1930'da Berlin'deki Kaiser Wilhelm Kurumu'nun başkanlığına seçildi. Naziler'in iktidara gelmesinden sonra Almanya'da kalmayı seçmesine karşın, Hitler'in birçok uygulamasına karşı çıkan Planck, 1933'te Göttingen Üniversitesi'nde, aralarında Born'un ve Richard Courant'ın da bulunduğu yedi öğretim üyesinin görevine Nazilerce son verilmesi üzerine bu durumu bir bildiri yayımlayarak protesto eden 22 kişilik grupta, Heisenberg, Hilbert, Sommerfeld ve von Laue'nin yanında yer almıştı. Çok değer verdiği ve aynı kentte bulunabilmek amacıyla 1914'te Berlin'e yerleşmesine neden olduğu Einstein'ın ve daha pek çok değerli bilim adamının Almanya'dan çıkarılması ya da kaçmak zorunda kalması üzerine, doğrudan doğruya Hitler ile görüşerek tutulan yolun yanlışlığını anlatmaya çalışmıştı. Hitler tarafından azarlanan ve kovulan Planck, 1937'de Kaiser Wilhelm Kurumu'nun başkanlığından ayrılmak zorunda kaldı, 1944'te de oğlu Erwin'in Hitler'e karşı girişilen Temmuz suikastine karıştığı gerekçesiyle kurşuna dizilmesine tanık oldu. Berlin'deki evinin bir bombardıman sırasında yanıp kül olmasıyla bütün kitaplarını, notlarını ve belgelerini yitirmesi de aynı yıla rastlar. Savaştan sonra Göttingen'e yerleşen Planck'ın yaşamının son iki yılındaki tek avuntusu, 1930-1937 arasında başkanlığını yapmış olduğu Kaiser Wilhelm Kurumu'nun bu kez Max Planck Kurumu adıyla yeniden kuruluşunu ve ilki kendisine verilen "Max Planck" madalyasının bir fizik ödülü olarak doğuşunu görmek oldu.

Kuvantum kuramı

Kuvantum kuramının ortaya çıkmasıyla sonuçlanacak araştırmaların başlangıç noktası, fizikçilerin, üzerine düşen tüm ışınları yutan bir cisim olarak tanımladıkları siyah cismin ışımasıdır. Aslında ideal bir tanım olan siyah cisim tanımına, içi boş bir cisimde açılmış bir delik, örneğin bir fırının ağzı hemen hemen tümüyle uyar. Böyle bir cisim ısıtıldığında her frekansta ışık yayar, yani tayfı süreklidir; bu ışınım bir tayfölçerle incelenerek cismin her frekans aralığında yaydığı ışığın yeğinliği saptanabilir. Cismin yaydığı ışıktaki çeşitli frekansların farklı yeğinliklerde olması nedeniyle, insan gözü bu cismi belirli bir renkte ışıyormuş gibi algılar. 1792'de İngiliz porselen yapımcısı T.Wedgewood, ısıtılan tüm cisimlerin aynı sıcaklıktayken kırmızı ışık saldığını belirlemişti. 1859'da da Kirchhoff, termodinamiğin yasalarından yola çıkarak ışıma gücünün yalnızca frekansa ve sıcaklığa bağlı olduğunu, ışıyan cismin yapıldığı maddenin türüne bağlı olmadığını kanıtladı. Bu gerçek, siyah cisim ışımasının bütün cisimler için ortak bir yanı olduğunu, dolayısıyla olayın genel bir nitelik taşıdığını simgeliyordu. Günlük gözlemler bile, ısıtılan bir cismin önce kırmızı renkte ışın saldığını, sıcaklık yükseltildikçe rengin turuncu, sarı, beyaz ve sonunda maviye doğru kaydığını gösterir. Oysa, ışığın Maxwell tarafından ortaya konan dalga kuramından kalkarak bu gözleme uyacak kuramsal bir sonuca varmak olanaksızdır. Nitekim Rayleigh, doğal titreşimler sonucu elektromanyetik dalga (ışık) yayan bir cisimde hiçbir frekansın (rengin) maksimum yeğinlikte olamayacağını, tersine, ışıma yeğinliğinin frekans yükseldikçe sınırsız bir biçimde artması gerektiğini gösterdi. Buna göre, ışıyan bütün cisimlerin saldığı dalgaların görünen ışık bölgesinde değil, yüksek frekanslarda (morötesi ve X ışınları bölgesinde) yoğunlaşması gerekiyordu. Wien'in 1893'te termodinamiğin yasalarından yola çıkarak bulduğu ışıma formülü de, ışıma gücünün frekansın küpü ile orantılı olduğunu belirleyen ve Rayleigh'inkine benzer biçimde, gözlemlere uymayan, hatta, sonsuz bir ışıma gücü öngördüğü için hiç anlamı olmayan bir nitelik taşıyordu. Kısacası, klasik fizik siyah cisim ışımasını açıklamakta yetersiz kalmıştı. Bu konudaki çalışmalarına 1897'de başlayan Planck, yalnızca düşük frekanslar için gözlemlerle tutarlı sonuçlar veren Rayleigh-Jeans ışıma formülü ile yalnızca yüksek frekanslar için uygun sonuçlar veren Wien formülünden yararlanarak, hem bu iki formülün geçerli olduğu frekans bölgelerinde, hem de arada kalan frekans bölgelerinde geçerli olacak yeni bir ışıma formülü ortaya attı. 1900'de açıklanan ve günümüzde "Planck ışıma yasası" olarak bilinen bu formülün deneysel bulgulara tümüyle uyduğu kısa sürede anlaşıldı.

Planck'ın ışıma yasası, herhangi bir fizik kuramına dayanmaksızın elde edilmişti ve ilk bakışta üstünlüğü, siyah cisim ışımasını gözlemlere tümüyle uyan bir biçimde belirlemekten öteye gitmiyordu. Oysa, bu yasanın kuramsal bir temele oturtulmasına sıra gelince durum tümüyle değişti ve Planck'ın olaya getirdiği kuramsal açıklama fizikte büyük bir devrimin başlangıcı oldu. Planck, ışıma sırasında enerjinin

sürekli bir biçimde değil, enerji paketleri (ya da "parçacık"ları) biçiminde kesikli olarak açığa çıktığını varsaymış, herbiri belirli bir enerji miktarını içeren bu enerji paketlerine "kuvantum" adını vererek, bir kuvantumun enerjisinin ışınım frekansıyla orantılı olduğunu öne sürmüştü. Bu durumda, düşük sıcaklıklarda salınan kuvantumların enerjisi az olacağından ışınım frekansı da düşük olacak, dolayısıyla ışınımda kırmızı renk ağır basacaktı. Sıcaklık artırıldıkça her bir kuvantuma sağlanabilecek enerji yükseleceğinden yüksek enerjili kuvantumların salınması olasılığı artacak ve bu kuvantumlara karşılık gelen frekanslar da daha yüksek olacağından salınan ışığın rengi tayfta maviye doğru kayacaktı. Böylece, belirli bir sıcaklıkta salınan kuvantumların istatistiksel dağılımı, belirli bir enerjideki kuvantumlar için maksimuma ulaşacak ve göz, bu kuvantumlara karşılık gelen frekanstaki ışığı egemen renk olarak algılayacaktı. Bir kuvantumun taşıdığı enerji $E=h.f$ eşitliğiyle belirleniyordu. Burada E kuvantumun erg olarak enerjisi; f, Hertz (saniyede titreşim sayısı) birimiyle ölçülen frekans; h de "Planck sabiti" denilen ve değeri: $6{,}626196 \times 10^{-27}$ erg x sn olan bir katsayıdır. Işık enerjisi, sonradan G.H.Lewis'in "foton" olarak adlandıracağı bu enerji kuvantumlarından oluşmaktadır. Böylece, kuvantum kuramı, tıpkı madde gibi enerjinin de sürekli nitelikte olmayıp parçacıklardan, daha doğrusu küçük birimlerden oluştuğunu belirleyerek klasik fiziğin enerji kavramını kökünden değiştirmiş oluyordu. Planck'ın ışıma yasasını kuramsal olarak elde ederken başvurduğu bir başka kavram da termodinamiğin ikinci yasasına ilişkindir. Doğada entropinin sürekli artacağını öngören termodinamiğin ikinci yasasına Boltzmann'ın moleküler düzeyde getirdiği yorum, entropiyi bir durumun gerçekleşme olasılığının ölçüsü olarak tanımlıyordu. Bu yoruma göre ikinci yasa, enerjinin korunumunu belirleyen birinci yasa gibi mutlak bir geçerlik taşımıyor, ancak pek yüksek bir olasılığı simgeliyordu. Boltzmann'ın yorumunu baştan beri kabul etmemiş olan Planck'ın, sonunda bu yorumu kullanarak ünlü ışıma yasasına varabilmiş olması gerçekten ilgi çekicidir.

Kuvantum kuramı fizikte öylesine temel bir değişime yol açmıştır ki, bugün fiziği "klasik" (kuvantum öncesi) ve "modern" (kuvantum sonrası) diye ikiye ayırmak geleneksel bir tutum olmuştur. Kuramının özellikle 1925'ten sonra büyük bir atılım kazanarak kuvantum mekaniğinin doğuşuna yol açtığını gören Planck, bu gelişmelerin çoğunu, özellikle kuvantum mekaniğinin olasılıkçı yorumunu benimsemekte güçlük çekmiş, zaman zaman da bu tür yorumlara karşı çıkmışsa da, onun attığı temeller üzerinde yükselen kuvantum mekaniği 20.yy fiziğinin yönünü değiştiren büyük bir dönüm noktası olarak tüm maddesel evrenin yorumuna damgasını vurmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Vorlesungen über Thermodynamik*, 1897, ("Termodinamik Dersleri"); *Vorlesungen über die Theorie des Wärmestrahlung*, 1906, ("Isı Radyasyonu Kuramı Dersleri"); *Einführung in die theoretische Physik*, 5 cilt, 1916-1930, ("Kuramsal Fiziğe Giriş" ; 1. cildin çevirisi: Genel Mekaniğe Giriş, 1945); *Wege zur physikalischen Erkenntnis*, 1933, ("Fiziği Anlamanın Yolları"); *Wissenschaftliche Selbstbiographie*, (ö.s.) 1948, ("Bilim Yaşamım"); *Max Planck in seinen Akademie-Ansprachen*, (ö.s.), 1948, ("Max Planck'ın Akademi Konuşmaları"); *Physikalische Abhandlungen und Vorträge* (ö.s.), 3 cilt, 1958, ("Fizik Makaleleri ve Konferansları").

• **KAYNAKLAR:** H.Hartmann, *Max Planck als Mensch und Denker*, 1938; A.Hermann, *The Genesis of Quantum Theory*, 1971; A.Hermann, *Max Planck in Selbstzeugnissen und Bilddokumenten*, 1973; M.Jammer, *The Conceptual Development of Quantum Mechanics*, 1966; H.Kangro, *Early History of Planck's Radiation Law*, 1976.

• **BAKINIZ:** BOLTZMANN, BORN, E.CLAUSIUS, DIRAC, EINSTEIN, HEISENBERG, HELMHOLTZ, KIRCHHOFF, RAYLEIGH, SCHRÖDINGER, WIEN.

PLANTÉ, Gaston
(1834-1889)

Fransız, fizikçi ve mucit. İlk elektrik akümülatörünü geliştirmiştir.

22 Nisan 1834'te Orthez'de doğdu, 21 Mayıs 1889'da Seine et-Oise bölgesindeki Bellevue'de öldü. Paris'te fizik öğrenimi gördükten sonra 1854'te Conservatoire des Arts et Metiérs'de fizik asistanlığına getirildi. 1860'ta profesörlüğe yükseltilerek Association Polytechnique'de görevlendirilen Planté çalışmalarını, yaşamının sonuna değin bu kurumda sürdürmüştür.

1850'lerin ortalarından başlayarak elektrik enerjisinin depolanmasına yönelik deneylere girişen Planté'nin en önemli başarısı, 1859'da yeniden yüklenebilen pil olan akümülatörü geliştirmesidir. 1791'de İtalyan anatomi profesörü L.Galvani'nin bir rastlantı sonucu, iki ayrı metal arasında bir sıvı aracılığıyla bağlantı kurularak elektriksel doğru akım elde edilebileceğini bulmasından sonra, 1800'lerin başında İtalyan doğabilimci A.Volta, sırasıyla birbirlerine bağlanmış çinko ve gümüş metallerinin batırılmış olduğu tuz çözeltileriyle dolu bir dizi kaptan oluşan ilk pili yapmıştı. İngiliz kimyacı J.F.Daniell de 1836'da, Volta pilini geliştirerek, sülfürik asit elektrolitine batırılmış çinko katot ile bakır anottan oluşan klasik devre pilinin ilk örneğini ortaya çıkarmıştı.

Planté'nin yaptığı kurşun-asit pilinin, o güne değin kullanılan ve bir kez boşaldığında bir daha yüklenemeyen pillerden farkı, enerjisi bittikçe yüklenebilir olmasıydı. Akümülatör olarak da adlandırılan bu batarya türü, birbirinden, lastik şeritlerle ayrılmış ve yüzde onluk sülfürik asite batırılmış iki ince kurşun levhadan oluşuyordu. Planté bu biçimde hazırladığı dokuz grubu, koruyucu bir kutunun içine yerleştirmiş ve paralel olarak bağlamıştı. Elle çalışan bir dinamoyla yüklenen bu batarya, kimyasal enerji olarak depoladığı mekanik enerjiyi uzun süreler koruyabiliyor, ancak kullanılmaya başlanmasından sonra kısa bir süre içinde tüketiyor ve yeniden yüklenmeye gereksinim duyuyordu.

Planté'nin, kimyasal enerji olarak depoladığı mekanik enerjiyi elektrik enerjisi biçiminde geri veren bu akümülatör, elektrik motorlarının çalıştırılmasında kullanılmış, sonraları daha da geliştirilerek, oto-

mobil sanayiinin vazgeçilmez bir aygıtı durumuna gelmiştir.

• BAKINIZ: DANIELL, GALVANI, LECLANCHE, VOLTA.

PLATH, Sylvia
(1932-1963)

ABD'li şair. Şiirlerinde kişisel yaşantısını yansıtmıştır.

27 Ekim 1932'de Massachusetts Eyaleti'nde Boston'da doğdu, 11 Şubat 1963'te Londra'da öldü. Smith College'da öğrenim gördükten sonra 1955'te bursla gittiği İngiltere'de, Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Newnham College'ı bitirdi. Burada tanıştığı İngiliz şair Ted Hughes'la 1956'da evlendi. Ertesi yıl ABD'ye dönerek 1957-1958 yıllarında Smith College'da İngilizce öğretmenliği yaptı. Genç yaşta yazmaya başladığı şiirleri *Atlantic Monthly*, *Harper's* ve *New Yorker* gibi dergilerde yayımlanıyordu. Bir süre sonra Ted Hughes ile birlikte yeniden İngiltere'ye gitti. Cornwall'a yerleşti. 1963'te Londra'da yaşamına kendi eliyle son verdi.

1960'ta yayımlanan ilk şiir kitabı *The Colossus and Other Poems*'de ("Anıt ve Başka Şiirler") kişisel duygularını, arayışlarını yansıtan Plath, sonraki yapıtları *Ariel*'de, *Crossing the Water*'da ("Suyu Geçerken") ve *Winter Trees*'de ("Kış Ağaçları") yaşamındaki kimi sarsıcı olayların da etken olduğu bunalımları, acıları daha belirgin biçimde dışa vurmuştur. *The Bell Jar* ("Reçel Kavanozu") adlı romanı da giderek artan ruhsal çöküntüsünün bir dökümü gibidir. Ölüm, intihar ve unutulma temalarının var olmakla yok olmak arasındaki ince çizginin çarpıcı imgelerle işlendiği bu yapıtlar, kimi eleştirmenlere göre, bireysel tedirginliklerden çok insanlığın ortak bunalımlarını dile getirir.

• YAPITLAR (başlıca): Şiir: *The Colossus and Other Poems*, 1960, ("Anıt ve Başka Şiirler"); *Ariel*, (ö.s.), 1965; *Crossing the Water*, (ö.s.), 1971, ("Suyu Geçerken"); *Winter Trees*, (ö.s.), 1972, ("Kış Ağaçları"). **Roman:** *The Bell Jar*, 1962, ("Reçel Kavanozu").

PLATINI, Michel
(1956)

Fransız, futbolcu. Dünya futbolunun önde gelen adlarındandır.

Nancy'de doğdu. Futbola bu kentin Yıldızlar Takımı'nda başlayan Platini, 19 yaşında A takımına yükseldi, 1979'da da Saint-Etienne kulübüne geçti. Kısa sürede parlayarak önce kendi takımının, daha sonra da Fransa milli takımının kaptanlığına yükseldi. 1978-1982 Dünya Kupası finallerinde oynadıktan sonra İtalya'nın Juventus takımına transfer oldu. 1984'te Fransa'da düzenlenen Avrupa Kupası finallerinde de milli forma giyen Platini, Fransa'yı şampiyonluğa götürmenin yanı sıra attığı 9 golle şampiyonanın gol krallığını da elde etti. Futbol yaşamını halen (1985) Juventus'ta sürdürmektedir.

Üstün bir tekniğe sahip olan Platini, pas atmadaki ustalığı, oynadığı takımı saha içinde yönetmesi ve çok rahat gol pozisyonlarına girmesiyle tanınır. "Ölü yaprak vuruşu" olarak adlandırılan ve büyük oranda gole çevirdiği serbest vuruşlarıyla da ün kazanmıştır.

PLATNER, Ernst
(1774-1818)

Alman filozof ve doğa bilgini. Biri tine, öteki duyulara dayalı iki bilme yetisinin bulunduğunu ileri sürmüştür.

11 Haziran 1774'te Leipzig'te doğdu, 20 Aralık 1818'de aynı kentte öldü. Babası bir hekimdi. Ortaöğrenimini bitirdikten sonra, Leipzig Üniversitesi'nde tıp ve felsefe okudu, her iki dalda da doktor sanını kazandı. Bir süre Belçika ve Fransa'da kalarak çalışmalarını sürdürdü. Leipzig Üniversitesi'nde tıp, 1801'de felsefe profesörü oldu.

Platner'ın felsefeyle ilgili çalışmaları Wolff ve Leibniz'in yapıtlarını incelemekle başladı. Bu arada metafizik, ahlak, psikoloji ve fizyoloji alanlarında araştırmalara girişti. Ona göre felsefe teorik ve pratik olmak üzere ikiye ayrılır. Teorik felsefe mantık ve metafiziği içerir. Mantık ise tinin özü, duyulara dayanan bilme yetisi ve bilginin en yüksek bir yetiler düzeyini biçimlendiren ustan oluşur. Tin özü gereği etkindir, seçici, ayırt edici bir güçtür. Bu özelliği dolayısıyla da tözdür, kişilik duygusunun kaynağıdır. Kendini bilir, öteki varlık türlerini birbirinden ayırır, içinde bulunduğu gövdeyi kavrar, düşünür. Duyulara dayanan bilme yetisi ise salt düşüncelerin, ilkelerin duyu verileriyle geliştiğini açıklamaya yarar. Us yalnız insanda bulunur ve uslamlamayı gerçekleştirir. Bu niteliği dolayısıyla da bir mantık yetisidir.

Platner'a göre duyularla sağlanan düşünceler iki türlüdür. Birincisi bütün nesnelerin var olduğu duygusunu oluşturur, ikincisi de nesnelerin bulunmadığı süre içinde tinde ortaya çıkar. Birinci bölüme giren düşünceler duyarlıkla, ikinciler ise düş gücü ve bellekle ilgilidir. Duyularla dıştan izlenimler sağlanır, bunlar dolaysızdır. Bir de düşünme yetisinin ürettiği, gene dış etkilerden kaynaklanan, dolaylı izlenimler vardır. Bütün içsel izlenimlerin nedeni dış etkilerdir ve sinir dizgesine bağlıdır. Bilginin ve kavramların oluşmasında başlıca etken ustur. Usun ürettiği ürünlerle özü, birbirinden ayrıdır. Usun ürünleri soyut ve genel kavramlar, usavurmalar, yargılar, varsayım, kanı ve kuşkudur. Özü ise önsel ilkelerin ışığı altında gerçekleşen bir eylem, gerçekliğin yasalarının oluşturduğu bir dizgedir.

Tin yalın bir tözdür, bu nedenle yok olmaz. Ancak tinin bu özelliği bireysel ölümsüzlük anlamına da gelmez. Ahlak bakımından ölmezlik vardır ve Tanrı'nın bilgeliğiyle doğruluğundan kaynaklanır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Neue Antropologie*, 1790, ("Yeni Antropoloji"); *Philosophische Aphorismen*, 1793-1800, 2 cilt, ("Felsefe Özdeyişleri"); *Lehrbuch der Logik und Metaphysik*, 1795, ("Mantık ve Metafizik Elkitabı").

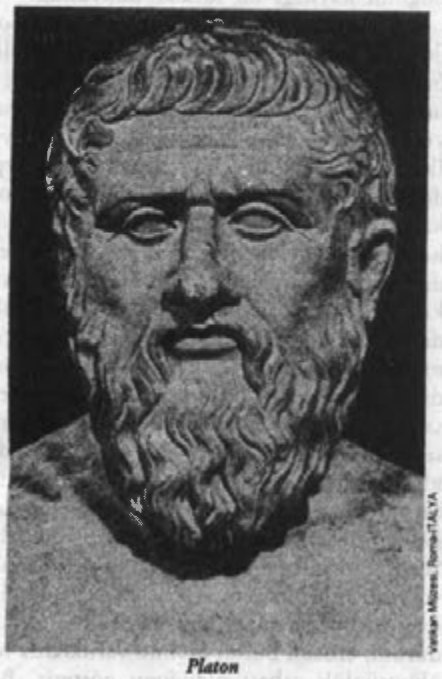

Platon

PLATON
(İÖ 427-347)

Eski Yunan, filozof. İdea öğretisini kurmuş, bilginin bir anımsama, duyulur evrenin bir yansıma olduğu kuramını ileri sürmüştür.

İÖ 27 Mayıs 427'de Atina'da doğdu, aynı kentte öldü. Soylu bir aileden gelen Ariston'un oğludur, gerçek adı Aristokles'tir, Platon adını, geniş omuzlu oluşu nedeniyle kendisine, öğretmeni taktı. Başta Diogenes Laertius olmak üzere, bütün yazılı kaynaklar, Solon soyundan geldiğini, ailesinde Kritias ve Kharmides gibi yüksek görevler almış kimselerin bulunduğunu, oldukça varlıklı bir ortamda yetiştiğini bildirirler. Önceleri şiir yazdı, eski Yunan ozanlarının yapıtlarını inceledi, yalnız yazın alanında çalıştı. Sokrates'i tanıdıktan sonra, onun düşüncelerinin etkisinde kalarak, şiirlerini yok etti, bütün gücünü felsefe sorunları üzerinde odaklaştırdı. Gençliği, Atina'nın bilim, sanat ve düşünce bakımından en parlak döneminde geçti. Özellikle beden eğitimine ilgi duymuştu, oldukça sağlıklı, güçlü ve uyumlu bir gövdesi vardı. Yaygın bir söylentiye göre, Sokrates'in ölümünden sonra, aralarında Eukleides de bulunan, öğrenci arkadaşlarıyla Megara'ya gitti, bir süre Kuzey Afrika'yı, Mısır'ı, Kyrene'yi gezdi. Mısırlı rahiplerden matematik ve gökbilim okudu, Kyrene'de matematikçi Theodoros'un yanında kaldı, matematikle ilgili çalışmalarını sürdürdü. Kimi felsefe tarihçileri, onun bu gezilerini birer söylenti, Güney İtalya ve Sicilya gezilerini gerçek olarak nitelerler. Ancak, yapıtlarının incelenmesinden, Platon'un matematik, şiir, gökbilim, tarih, mitoloji, politika konularında sağlıklı bilgiler edindiği anlaşılmaktadır. Özellikle Pythagoras ve Orpheus inançlarından esinlenen düşünceleri bunu gösterir. Onun bu konudaki bilgileri Güney İtalya gezisinde, Atina'da tanıdığı Pythagorasçılar'dan edindiği söylenir. Daha sonra Sicilya'nın Syrakusa ilinde, kralın yakını, Dion ile tanışmış, arkadaş olmuştur. Bu arkadaşlık, bir süre sonra, Dion'un yönetimi ele alması üzerine daha pekişmiş, Dion, Platon'un tasarladığı devletin gerçekleştirilmesi için, sonuç alınamayan birtakım girişimlerde bile bulunmuştur.

Platon'un olduğu ileri sürülen otuz beş yapıt ile on üç mektubu içeren bir derleme üzerinde yapılan incelemeler, bunlardan dört döneme ayrılan, yirmi sekizinin gerçekten onun elinden çıktığı sonucunu vermiş, ötekilerin kuşkulu bulunduğunu göstermiştir. Düşünce bakımından, gelişim aşamalarına dayanılarak dörde ayrılan bu yapıtların, birinci bölümü gençlik, ikincisi geçit, üçüncüsü olgunluk, sonuncusu da yaşlılık dönemlerini kapsar. Birinci ve ikinci dönem yapıtları *Apologia, Kriton, Ion, Protagoras, Lakhes, Politeia I, Lysis, Kharmides, Euthypron;* ikinci dönem yapıtları *Gorgias, Menon, Euthydemos, Kratylos, Küçük Hippias, Büyük Hippias*'dır. Üçüncü dönem yapıtları *Symposion, Phaidon, Politeia II, Phaidros*'dur. Son ve yaşlılık dönemindeki yapıtları ise *Theaitetos, Parmenides, Sophistes, Politikos, Philebos, Timaios, Kritias, Nomoi*'dir.

Platon felsefesinin ilk bakış açısını, öğretmeni, Sokrates'in görüşleri oluşturur. Platon'un yapıtlarında, sorunlarla ilgili tartışmaların yöneticisi olarak ortaya çıkan Sokrates, kendi düşüncelerini açıklarken, Platon'un felsefe anlayışını da yönlendirir. İlk gençlik döneminde, yalnız Sokrates'in düşüncelerini benimseyen, onların ışığında yürüyen Platon, sonradan belli gelişim aşamalarına göre, kendi özgün görüşlerini ortaya koyar, yavaş yavaş "Sokratesçi bakış"tan ayrılır. Felsefe tarihinde, Platon'a özgün bir yer sağlayan ve onun düşünce dizgesinin odağını oluşturan idea öğretisi, bu ayrılışla biçimlenir. Bu öğreti, Platon'un karşı çıktığı Sofistler'in yarara, hazza dayanan görüşlerinin, eleştirisiyle başlar, sonra bir varlık ilkesini içeren soruna dönüşür. Bu nedenle, idea öğretisi varlığın (on) temelini oluşturan öğeleri bulmayı, açıklamayı amaçlayan bir bilgi kuramı niteliği de taşır. İdea ile bilgi (episteme) birlikte işlenir. Platon'u idea öğretisine götüren temel sorun, önceleri Sokrates'in de üzerinde durduğu, "iyi" *(agathon)* kavramıdır. "İyi" düzenli, uyumlu bir yaşamın tek geçerli ölçüsüdür, ereğidir *(telos)*, en yüce ideadır.

İdea, bütün genel geçerlik taşıyan yasaların, kuralların, varlık türlerini oluşturan ilkelerin değişmez, ölümsüz ve gerçek karşılığıdır. Bu nedenle varlık türlerinin ve bireylerin sayısınca idea vardır. Varlık türleriyle eşit nicelikte olan idealar bütün nesnelerin genel kavramları, örnekleri ve biçimlerini içeren tümellerdir *(gene)*. Öte yandan, doğa bilimlerinin tür, soy, birey diye nitelediği varlık öbekleri de birer ideadır. Çünkü tür ve soy adı sayısınca idea vardır, her soy (cins) adı bir ideayı yansıtır, bir ideaya karşılıktır. İdealar tinsel evrende bulunan ve evrensel

İdea öğretisi

geçerlilik taşıyan gerçek varlıklardır. Bu özellikleri dolayısıyla değişken olan duyulur nesnelerden daha gerçektirler. Onların gerçekliği, yalnız kendi yapıları gereğidir, başka nesnelerle olan bağlantıları yüzünden değil. Bu nedenle duyulur nesneler, kendi idealarına olan yakınlıkları, benzerlikleri oranında gerçektir.

Tin ve yüce kaynağı

Bütün duyulur varlıkların oluşmasını sağlayan idealar birer temel ilke niteliği taşıyan evrensel ve yüce örneklerdir *(paradeigma)*. Duyularla kavranan somut varlıklar ise ideaların görüntüleri *(eidola)* ya da eksik yansımaları *(omoiomata)*, duyulur evren de ideaların bulunduğu, tinsel evrenin bir yansımasıdır.

İdealar evreni

İdealar evreni, kendi bütünlüğü içinde, birtakım aşamalar dizisinden oluşur, en yüksekte iyi ideası bulunur. Bütün öteki idealar bu yüce ideaya göre sıralanır. Bu sıralanma en alttakinden yukarı doğru belli orana göredir. Bu oran duyulur nesnelerin ideaları arasında da geçerlidir. Çünkü duyulur nesneler de idealarına göre biçimlenir. Bu biçimlendirici oran evrenseldir. En yüce ve salt olan idea ile öteki idelar insan anlığında *(dianoia)* önceden vardır, oysa insan bunları bilmez, yalnız duyular dışta bulunan ve ideaların bir yansıması olan nesneler aracılığıyla anımsamayı gerçekleştirir. Bu olay ideaların ortaya konması değil uyandırılması anlamına gelir. Duyularla sağlanan duyumun görevi de bu ideaları anımsatmaktır. Bu anımsatma olayı, Platon felsefesinde, bilginin doğmasına olanak sağlar.

Sevgi, anımsama ve bilgi

Bilgi sorununun çözümünde duyu verilerine dayanma gereği yoktur. Çünkü duyular kişiyi gerçeğe ulaştıramaz, aldatıcı, yanıltıcı olmaları yüzünden, ondan uzaklaştırır. Gerçeğin kavranmasını sağlayan ilke, sevgi *(eros)* ve ondan kaynaklanan usavurmadır *(noesis)*. Bu sevgi ölümsüz evrenden duyulur evrene gelen tinin, kaynağına dönmek için duyduğu derin istektir. Çünkü tin, yapısı gereği, tutsak olduğu gövdeden kurtulmayı ve geldiği yüce varlık evreninde kalmayı özler. Bu özleyiş de sevginin özel bir biçimi olan "bilimsel sevgi"yi doğurur. Platon, tinin bu özel durumunu göz önünde bulundurarak, bilgi konusunda düşüncelerini sergiler. Ona göre tin ölümsüzdür, sayısız kez bu duyulur evrene gelip gitmiş, bu süre içinde de duyulur evrenle duyulurüstü evrende *(hades)* geçen olayları görmüştür. Duyulur evrende, doğada, bulunan bütün nesneler birbiriyle bağlantılı olduğundan, tin bunlardan birini görünce ötekini anımsar *(anamnesis)*. Çünkü tinde, önceden bilinçsiz olarak, doğru tasarımlar bulunur, bunlar bir düşte olduğu gibi boyuna kımıldar, bunları uygun sorular sorarak, düzenli araştırmalar yaparak aydınlığa çıkarma olanağı vardır. Bir anımsama yolu olan bu işlem bilginin oluşumunu sağlar. Bu da bilginin, önceden bilinen, görünen bir nesnenin yeniden anımsanması olduğu sonucunu doğurur. Bu anımsama eyleminde temel varlık idealardır. Ancak kesin bilgiyi *(episteme)* doğru sanıdan *(orthe doksa)* ayırmak gerekir. Çünkü doğru sanı süreksizdir, bilgi ise sağlam bir ilkeye *(logos)* dayandığından süreklidir, kesindir. İki ayrı bilgi türüne karşı iki ayrı dünya vardır. Bunlardan biri gerçeklerin, ölümsüz ve yüce ilkelerin bulunduğu "idealar dünyası", öteki ise ortaya çıkan, yok olan göreceli gerçeklerin dünyasıdır. Usu ilgilendiren kesin bilginin konusu birincisi, doğru sanının konusu da ikincisidir. Öte yandan duyularla algılanan nesnelerin bulunduğu dünyaya karşılık nesnel olmayan idealar dünyası *(asomata eide)* vardır. Uzay ya da nesneler dünyasında bulunmayan bu idealar bağımsız varlıklar olup yalnız düşünceyle kavranabilir *(topos noetos)*. İşte, felsefeye özgü erdemin koşulu niteliğinde olan, bilginin kaynağı bu idealar dünyasıdır.

Retorik

Platon'un geliştirdiği öğretide temel sorunlardan ikisi de eros ve tindir. İyilik ya da kötülüğü kendi özünde aranması gereken tin yeryüzüne sonradan inmiştir ve üç bölümdür. Birinci bölüm idealara yönelik, güdücü, uslu *(logistikon)* ve yöneticidir. İkincisi isteyen, dileyen, özleyen ve usa uygun olarak davranan, sonuncusu ise istençli eyleme, us ilkelerine karşı direnen, tutkuya, geçici nesnelere yönelen bölümdür. Tin geldiği yüce kaynağa dönme eğilimindedir, bunu başarabilmesi için ideaları kavraması gerekir. Tin, bilgi sorununda olduğu gibi, duyulur dünyada bulunan ve idealarla bağlantılı olan *(meteksein)* nesneleri görünce yüce evreni anımsar. Çünkü insanda tinsel evrende görünenleri duyulur evrende anımsamaya yarayan bir yeti vardır. Bu yetinin en açık seçik olarak göründüğü alanı ise "güzel"dir. Güzel, idealar evreninde ışıldayan, yeryüzünde en ilgi çekici bir nitelikte yansıyan varlıktır. Güzel insanı etkilediğinden, insanda ona karşı derin bir yönelme vardır. Sevgi *(eros)* denen bu yeti usa uygun olarak yönetilir ve yönlendirilirse, insanda, felsefeye özgü bir coşku uyanır, bu da güzel ideasını anımsamaya yarar. Bu durum, erosun bütün ölümlü varlıklarda bulunan bir ölümsüzlük çabası olduğunu gösterir. Bu çaba da ölümlülerin döl yetiştirmeleriyle gerçekleşir.

Platon, gerek dostluğun geliştirilmesinde, gerek bilgeliğin ilerletilmesinde retoriğin önemini vurgular. Ona göre güzel söz söyleme ve tini bilgece sözlerle yönlendirmeye yarayan retorik bir sanattır. Bu sanat kişiye çözüm arayacağı sorunların gerçek özünü bilme olanağı sağlar, gerçeği kavramada uygulanacak yöntemi gösterir. Retorikte başlıca erek çelişkiden, yanlıştan ve kuşkudan kurtulmaktır. Bu da onun temel yöntemi olan diyalektikle sağlanabilir. Diyalektik kavramların anlamlarını, değişik ve şaşırtıcı yorumlardan doğan, bulanıklıktan kurtarır, düşüncenin açık seçik bir durumda sergilenmesine yarar.

Devlet ve kurucu ilkeler

Felsefe tarihinin, ilk örneğini Platon'da verdiği, temel sorunlarından biri de devlet kuramıdır. Platon önce *Politeia*, sonra *Nomoi* adlı yapıtlarında devlet sorununu inceler. Olgunluk dönemi yapıtlarından olan *Politeia*'da önerdiği devlet biçimiyle yaşlılık çağı ürünlerinden *Nomoi*'de ileri sürdüğü devlet anlayışı arasında, yönetim bakımından, birtakım değişiklikler görülür. Ancak onun bu konuyla ilgili temel öğretisi *Politeia*'da bulunur. Platon'a göre devlet bir ereği olan, onu gerçekleştirmekle yükümlü kuruluştur. Devletin ereği bireysel değil toplumsal mutluluğu sağlamaktır. Bunu başarabilmek için de, genel geraksinmelere dayanan, üç temel görevi vardır: Eğitim, savunma ve yönetim. Bunlar devletin yapısını oluşturan kurumlarla ilgilidir. Bu kurumlar, insan tininde bulunan üç bölüme karşılık olmak üzere, üçe ayrılır. En üst aşamada yöneticiler, ikincide koruyucular, sonuncuda da besleyiciler yer alır. Yöneticiler öğreten, bilgiyi geçerli kılarak bireyleri aydınlatan, toplumu bilgeliğin ışığında düzenleyen kimselerdir. Bu nedenle, bütün yöneticilerin bilge kişiler olması gere-

kir. Platon bu görüşünü "ya yönetici bilge ya da bilge yönetici olmalıdır" önermesiyle açıklar. Yöneticilerin başlıca niteliği "bilgelik"tir. Koruyucuların görevi içte barış ve düzeni, güvenliği sağlamak, dışta düşmanlara karşı toplumu, ülkeyi korumaktır. Besleyicilerin tek görevi de, toplumsal yaşamın doğal gereksinmelerini sağlamaktır. Bu kesim üreticidir, toplumun tabanını oluşturduğundan, çoğunluktadır. Koruyucular için yiğitlik *(andrea)*, besleyiciler için genel kurallara uyma temel ilkedir. Devlette üç kesime karşılık dört erdem egemendir: Bilgelik, yiğitlik, ölçülülük ve adalet. İlk iki erdemin, ilk iki kesimle ilgili olmasına karşın, üçüncü ve dördüncü erdemler bütün toplum için geçerlidir. Bunlar devletin olgunluğunu sağlayan ilkelerdir.

Toplumu oluşturan bireyler de tinleri bakımından üç türlüdür. Bilgeliği sevenler, ünü sevenler ve varlıklılığı sevenler. Bu öbekleşme tinin üçlü ayrımıyla bağlantılıdır. Devlet, bu değişik üçlü öbekleşmelere karşın, genel uyumu sağlayarak toplumsal mutluluğu gerçekleştirme gereğindedir. Bunu başaramayan bir devlette çözülme, dengesizlik, tutarsızlık ve güvensizlik egemendir, o "devlet" olma niteliğinden yoksundur. Bireylerin bir toplum içinde yaşama gereğinde olmaları kendi kendilerine yetmeyişlerindendir. Toplumda ölçülülük *(sophrosyne)* yöneticilerin en iyiler olmaları, yönetilenler konusunda, anlayış ve düşünce birliğine varmaları temeline dayanır. Adalet *(dikaiosyne)* ise toplumda her bölümün kendine düşen ödevi eksiksiz olarak gerçekleştirmesidir. Platon'a göre, toplumun tabanını oluşturan, "yığın" bilge olamaz, bu nedenle ölçülülük gibi bir erdemi yoktur. Adaletin değeri, bütün erdemlerin devlet düzeni içinde gerçekleşmesine olanak sağlamasıdır.

Devletin başlıca görevlerinden biri gençlerin yetiştirilmesini amaçlayan eğitim ilkesine dayanır. Gençler, toplumun geleceğini temellendiren varlıklardır. Onlar bilgelikten kaynaklanan erdemlere göre yetiştirilmelidir. Eğitimin biri tinsel, öteki gövdesel olmak üzere iki yöntemi vardır. Tinsel eğitimde, özellikle müzik ve şiir temeldir, "güzel" sevgisini geliştirmeyi amaçlar. Platon, daha sonraki yazılarında, matematik ve lojikin de eğitimin temel öğeleri arasında bulunduğunu ileri sürmüştür. Gençlerin bütün gereksinmelerini devlet karşılar, onların evlenmeleri, seçecekleri eşler devletin denetimi altındadır. Her gence, kendi yetilerine uygun bir eş seçmek devletin görevidir. Gençler "ortak sofralar"da yer ve onlarla uyumlu yerlerde yatarlar. Yöneticilerde evlenme, mal varlığı (mülkiyet) söz konusu değildir, çünkü "dostlar arasında ayrılık değil birlik ve ortaklık temeldir". Platon'a göre, eğitimde temel bilimlerden sayılan matematik kalıcı olanın bilgisidir. Bu özelliği dolayısıyla oluşun *(genesis)* bilgisi niteliğini taşıyan sanıdan *(doksa)* ayrılır. Özün *(ousia)* bilgisi ise düşüncedir *(neosis)*. Geometri biçimlerinde duyusal öğeler bulunur, bu biçimler matematiğin öğelerini idealarından ayırır. Bu da matematiğin öğelerini idealarla duyusal varlıklar arasında bir aracı durumda olduğunu gösterir.

Platon'un doğa kuramı idea öğretisine dayanır. Yaratıcı değil, düzenleyici, uyum sağlayıcı olan tanrısal erk *(Demiurgos)* doğayı "iyi" ideasına göre biçimlendirip düzenlemiştir. İyi ideası yaratma ve düzenleme eyleminden öncedir. Yaratma bir yoktan var etme değil, elde bulunanı biçimlendirmedir. İyi ideasına göre düzenlenen doğa da yetkinliğin son aşamasıdır. Bütün nesnelerin gerçek nedeni olan tanrısal us *(nous)*, doğaya son biçimini verirken, onda, şaşmaz bir ereğe yönelmeyi temel ilke yapmıştır. Bu nedenle doğada bulunan bütün nesneler iyi ideasına göre biçimlenen bir ereğe ulaşmak ister. Platon, *Timaios* adlı yapıtında açıkladığına göre, duyulur dünyanın nedeni iyi ideasıdır, ancak bu dünya, oluş ve yok oluş, bozuluş alanıdır. Platon, önceleri "güzel" ideasına göre düzenlendiğini söylediği doğayı, sonradan, Anaksagoras'tan esinlenerek, "iyi" ideasına göre biçimlendirir ya da düzenleyici örneğin iki olduğunu söyler. Oluş durumunda bulunan doğa diyalektik bilginin konusu değildir. Çünkü "ortaya çıkan ve yok olan nesneler için gerçek bilgi olamaz, bunlar için ancak bir inanç, bir görüş *(pistis)* ya da bir kanı söz konusudur." Biçimlendirici, düzenleyici ve iyi bir erk olan Demiurgos doğayı bu iyiliğinden dolayı ortaya koymuştur. Bu dünya tanrısal usun ürünü olduğundan tektir, yetkindir, en iyidir. Duyulur dünyanın nedeni idealar olmasına karşın, dünya onlara kesinlikle uymaz, onun başka bir ilkesi daha vardır. Bu ilke de uzaydır *(topos)*. Duyulur dünya bu uzay içinde oluşturulmuştur. Uzay ise düşünce ve duyularla bilinemez, o bir kavram, bir nesne, bir algı ya da bir idea değildir. Uzay, dünya sürecinin içinde geçtiği, bütün nesnel biçimlere bürünen, her nesnenin yatağı durumundadır. Uzay, Demiurgos'un biçimlendirdiği, önceden var olan ilk özdektir. Yetkin olan bu doğanın, evrenin, bir de tini vardır, bu tin hem evreni devindiren, hem ona egemen olan, hem de onu kuşatan, onun içinde bulunan ilkedir. Uzayın başka bir özelliği de gerçek varlığın görünüş, yansıma alanı olmasıdır. Bütün sayılar, ölçü oranları ve evrene matematik biçimini veren bu tindir. Platon, özellikle Pythagorasçı görüşten yola çıkarak evrenin matematik bir yapı taşıdığı görüşünü de benimsemiştir.

◄ *Eğitim ve erdemler*

Platon, geliştirdiği idea öğretisiyle, felsefe tarihinde birçok düşünce çığırının doğmasına olanak sağlamış, İlk Çağ'dan 20.yy'a değin tanrıbilim ve felsefe alanında değişik dizgelerin kaynağı olmuştur.

◄ *Devletin görevleri*

• **YAPITLAR (başlıca):** *Platonis Opera*, (ö.s.), 1889-1907, 5 cilt, Johann Burnet, yay. ("Platon'un Yapıtları"), *Alkibiades* I, (Türkçe çev. 1942); *Apologia*, (Sokrates'in Müdafaası, 1942; *Euthyphron*, (Türkçe çev. 1942); *Ion*, (Türkçe çev. 1942); *Kritias*, (Türkçe çev. 1942); *Kriton*, (Türkçe çev. 1942); *Lakhes*, (Türkçe çev. 1942); *Lysis*, (Türkçe çev. 1942); *Menon*, (Türkçe çev. 1942); *Alkibiades Deuteros*, (İkinci Alkibiades, 1943); *Anterastai*, (Rakipler, 1943); *Epinomis*, (Türkçe çev. 1943); *Epistolai*, (Mektuplar, 1943); *Ippias Elatton*, (Küçük Hippias, 1943); *Hipparkhos-Kleitophon*, (Hipparkhos ve Kleitophon, 1943); *Minos*, ("Türkçe çev. 1943); *Phaidon*, (Türkçe çev. 1943); *Phaidros*, (Türkçe çev. 1943); *Philebos*, (Türkçe çev. 1943); *Protagoras*, (Türkçe çev. 1943); *Sophistes*, (Sofist, 1943); *Theages*, (Türkçe çev. 1943); *Timaios*, (Türkçe çev. 1943); *Kratylos*, (Türkçe çev. 1944); *Menekşenos*, (Türkçe çev. 1944); *Politikos*, (Devlet Adamı, 1944); *Euthydemos* (Türkçe çev. 1945); *Theaitetos*, (Türkçe çev. 1945); *Gorgias*, (Türkçe çev. 1946); *Politeia*, (Devlet, 1942-1946); *Kharmides*, (Türkçe çev. 1949); *Symposion*, (Şölen, 1958); *Kleitophon*, (ö.s.), 1907; *Nomoi*, (ö.s.), 1907, ("İç Yasalar"); *Parmenides*, (ö.s.), 1939 .

• **KAYNAKLAR:** C.Fiat, *Platon*, 1907; A.Fouillée, *La Philosophie de Platon*, 1889; G.Gadamer, *Platon's dialek-*

tische Ethik, 1931; M.Heidegger, *Platon's Lehre von Wahrheit*, 1964; E.Hoffmann, *Platon*, 1950; P.Natorp, *Platon's Ideenlehre*, 1921; L.Stefani, *Platoni*, 1949; A.E. Taylor, *Platon*, 1949.

• BAKINIZ: ANAKSAGORAS, ARİSTOTELES, AUGUSTINUS, HEIDEGGER, PLETHON, PLOTİNOS, PYTHAGORAS, SOKRATES.

PLAUTUS, Titus Maccius
(İÖ 254-184)

Romalı oyun yazarı. Avrupa tiyatrosundaki "tipler komedyası"nın gelişmesine büyük etkisi olmuştur.

Komedyalarının yapısı

İtalya'nın kuzeydoğusundaki Umbria bölgesinde Sarsina kentinde doğdu. Doğum ve ölüm tarihleri kesin değildir. Yaşamı üstüne bilgi çok azdır. Genç yaşta sahne marangozluğu yaptığı biliniyor. Oyun yazmaya da bu sırada başladı. İlk oyunlarından kazandığı parayı ticarette yitirince bir süre değirmenci olarak çalışmak zorunda kaldı.

Yeni Komedya ile ilişkiler

Plautus, daha önceki Latin yazarlarından ayrı olarak, yalnız komedya türünde yapıtlar vermiştir. Oyunları, Latin edebiyatının günümüze kalmış ilk örnekleri arasında yer alır. Latin edebiyatında rastlanan türlerin çoğu Eski Yunan edebiyatından kaynaklandığı ve ilk örnekler bu edebiyattan yapılan çevirilerden oluştuğu için, Plautus'un oyunları da bu edebiyattaki "Yeni Komedya" türü oyunlardan Latince'ye yapılmış çevirilere dayanır. Plautus, kendinden daha önceki Latin komedyacılarının o zamanın çeviri ahlakına aykırı sayılmayan yaklaşımıyla, Yunan Yeni Komedya şairlerinden özellikle Menandros ve Philemon'un komedyalarını kaynak olarak kullanmış,

Etkileri

bunlara özgü konuları, temaları, kişileri, oyun yapısını ve tekniğini benimsemiş, zaman zaman iki ayrı Yunan komedyasından aldığı sahneleri birleştirerek oyunlarında kullanmıştır. Ancak bu oyunlarda Latin ya da Roma özellikleri içeren "yerli" yan da çok belirgindir. Bunun başlıca nedeni, Plautus'un daha sonra *fabula palliata* adı verilen bu uyarlamalarında sık sık geçen yer adları, Latin kurumları, Roma yaşamı ve hukukuyla ilgili terimler, daha da önemlisi, kullanılan dildir. Plautus'un Latince'si, oyunlarının canlılığına uygun bir kıvraklıkta, günlük konuşma dilinin çeşitliliğini, nükteleri ve kabalığıyla birlikte yansıtan bir halk dilidir. Bu nedenle sonraki dönemlerin olgun Latin yazarları, bu komedyaları bazı bakımlardan eleştirmekle birlikte, Yunanca'dan aktarılmış ikinci el yapıtlar gibi değerlendirmekten çok, Latin edebiyatının öz yapıtları saymışlardır.

Latin kültürüne özgü öğeler

Temalar ve tipler

Yazmış olduğu sanılan yüz otuz oyundan günümüze kalmış olan yirmi biri Plautus'un gerçek yapıtları kabul edilir. Bol bol güldürerek eğlendirmek amacıyla yazılmış olan, kurnaz kölelerin yürüttüğü karmaşık entrikalara ve önceden bilinmeyen kimliklerin açıklanmasıyla çözümlenen düğüm noktalarına geniş ölçüde yer veren bu komedyalardan bazısı *Captivi* (Esirler) gibi olay düzeni bakımından özenle kurulmuş oyunlardır. *Miles Georisus* (Palavracı Asker) gibi bazıları da kaba güldürü öğesinin egemen olduğu bir dizi gülünç sahneler biçimindedir. Yunan Yeni Komedyası'ndaki gibi "tipler komedyası" türündeki bu oyunlarda, kurnaz köle, palavracı asker, dalkavuk, muhabbet tellalı gibi tiplerden başka, parasına düşkün ya da cimri babaların, sevdalı gençlerin, çoğu kez gerçek kimliği belli olmayan ve sonradan soylu olduğu anlaşılarak sevgilisine kavuşan genç kızların, kocalarını denetim altında tutmaya uğraşan şirret kadınların serüvenleri de yer alır. Romantik ve kaba güldürü türündeki bu komedyaların yanında *Amphitruo* (Amphitryon) adlı oyun, baş tanrı Jüpiter'in çapkınlığını alaya alan konusuyla ayrı bir yer tutar.

Plautus'un yapıtlarının biçimsel açıdan önemli bir özelliği, oyunların yaklaşık olarak üçte iki oranında *cantica* adı verilen müzikli bölümlerden oluşmasıdır. Oyunlar Yunanca asıllarına uygun olarak koşukla yazılmıştır. *Diverbium* adı verilen diyalog bölümlerinde konuşma diline uygun *iambik senarii* adlı koşuk, müzik eşliğinde bir oyuncu tarafından söylenen şiir ve şarkı bölümlerinde ise çeşitli lirik koşuklar kullanılmıştır. Müzikli bölümler önemli bir yer tuttuğundan Plautus'un yapıtları genellikle çağımızın müzikal komedilerine benzetilir. Bu komedyaların bir başka biçimsel özelliği de başta yer alan ve zamana göre sözleri değişebilen giriş bölümleridir. Bu bölümlerde genellikle oyunun uyarlandığı özgün Yunanca yapıt açıklanır, ayrıca günün konularına ve izleyicilere değinen sözlerle, Plautus'un oyunlarına büyük ilgi gösteren halk yığınlarının okumamışlığı, gürültücülüğü, kabalığı gibi özellikleri de dile getirilir.

Plautus'un komedyalarının İÖ 1.yy'ın sonuna kadar Roma'da sahneye konduğu, ancak daha sonraki imparatorluk döneminde pek ilgi görmediği bilinir. Orta Çağ'da ise Latin dilini kullanan yüksek sınıflar, Plautus'unkilere göre çok daha işlenmiş, ince bir beğeniye seslenen, bu nedenle okullarda okutulan ve Rönesans komedya kuramını temelinden etkileyen Terentius'un komedyalarını okumuştur. Bununla birlikte Plautus'un yapıtları tümüyle unutulmamıştır. Özellikle Rönesans dönemi şairlerinden Ariosto'nun onları örnek alarak yazdığı İtalyanca komedyaların etkisiyle, Plautus'un oyunlarına ilgi büyük ölçüde artmıştır.

Yunan Yeni Komedyası'ndan alıp oyunlarında daha da geliştirerek işlediği entrikalar, kendine özgü bir oyun diliyle canlandırdığı palavracı asker, dalkavuk, cimri gibi tipler, Plautus'un kendinden sonraki Shakespeare, Ben Jonson ve Molière gibi büyük tiyatro ustalarının oyunlarında belirgin izleri görülen ve Avrupa komedi geleneğine yerleşen önemli katkılarıdır.

• YAPITLAR (başlıca): *Amphitruo*, (Amphitryon, 1943); *Asinaria*, ("Eşekler Komedyası"); *Aulularia*, (Çömlek, 1943); *Bacchides*, (Çifte Bakkhisler, 1944); *Captivi*, (Esirler, 1950); *Casina*, (Casina, 1947); *Cistellaria* ("Kutu"); *Curculio* (Buğday Kurdu, 1947); *Epidicus*, (Epidicus, 1947); *Menaechmi*, (İkizler, 1945); *Mercator*, (Tecimen, 1946); *Miles Gloriosus*, (Palavracı Asker, 1948); *Mostellaria*, (Hortlak, 1947); *Persa*, ("Pers"); *Poenulus*, (Kartacalı, 1948); *Psedolus*, ("Hilekâr"); *Rudens*, (Urgan, 1945); *Stichus; Trinummus*, (Üç Akçelik Kişi, 1947); *Truculentus*, ("Avanak"); *Vidularia*, ("Çanta"), bazı bölümleri kayıptır.

• BAKINIZ: MENANDROS, TERENTIUS.

PLAZA LASSO, Galo
(1906)

Ekvadorlu devlet adamı ve diplomat. 1948-1952 arasında devlet başkanlığı yapmış ve Birleşmiş Milletler'de çeşitli görevlerde bulunmuştur.

17 Şubat 1906'da New York'ta doğdu. Babası 1901-1905 ve 1912-1916 arasında iki kez devlet başkanlığı yapmış olan general Leonidas Plaza idi. Ortaöğrenimini Quito'da yaptıktan sonra, ABD'de Berkeley, Maryland ve Georgetown üniversitelerinde iktisat öğrenimi gördü. 1937'de Ekvador'un başkenti Quito belediye meclisine ve 1938'de de belediye başkanlığına seçildi. 1939-1940 arasında savunma bakanlığı yaptı. 1944'te devlet başkanı Jose Maria Velasco Ibarro tarafından Washington'a büyükelçi olarak gönderildi. 1945'te, Chapultepec ve San Francisco konferanslarında, ülkesini temsil etti. 1946'da ülkesine döndü. Ertesi yıl senatör olan Plaza, 1948'de Liberaller'in adayı olarak devlet başkanı seçildi.

Başkanlığı sırasında, düşünce özgürlüğünü savunarak demokrasiyi yerleştirmeye çalıştı. Tarım ve hayvancılıkta verimin artırılması ve yeni alanların tarıma açılması gibi konulara öncelik tanıdı. Aldığı dış kredilerle ülke ekonomisini canlandırarak ihracatı artırdı.

1952'de başkanlık dönemi sona erdiğinde görevini, devlet başkanlığına seçilen Velasco Ibarro'ya bıraktı. 1958'de Latin Amerika ülkeleri için bir ortak pazar kurmaya çalışan Latin Amerika İktisat Komisyonu Özel Komitesi'nin toplantılarına ve Lübnan'daki BM (Birleşmiş Milletler) gözlemci heyetine başkanlık etti. 1960'ta Kongo'da BM tarafından görevlendirilmiş özel komitenin başkanlığını yaptı.

Aynı yıl Radikal Liberal Parti'nin adayı olarak devlet başkanı seçimlerine katıldı, ancak kazanamadı. 1964-1965 arasında BM özel temsilcisi olan ve Kıbrıs sorununda arabuluculuk yapan Plaza, 1968'de Amerikan Devletleri Örgütü'nün genel sekreterliğine getirildi ve 1975'e kadar bu görevde kaldı.

► • BAKINIZ: VELASCO IBARRA.

PLEHANOV, Georgi Valentinoviç
(1856-1918)

Rus düşünür ve siyaset adamı. Rusya'da Marxist düşüncenin yayılmasında önemli rol oynamıştır.

11 Aralık 1856'da Rusya'da Tambov'da Gudalovka köyünde (bugün Lipetsk'te Griazi) doğdu, 30 Mayıs 1918'de Finlandiya'da Terioki'de (bugün Leningrad yakınlarında Zelenogorsk) öldü. Soylu ancak orta halli bir aileden gelmekteydi. Babasının isteğine uyarak Voronej'deki askeri liseye yazıldı. Liseyi

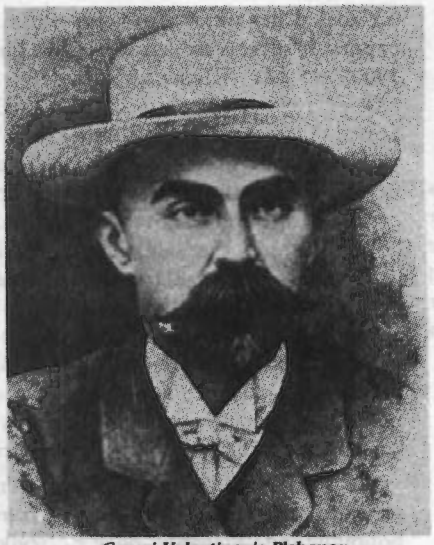

Georgi Valentinoviç Plehanov

bitirdikten sonra, 17 yaşında St.Petersburg'a (bugün Leningrad) giderek Konstantinovskoye Askeri Okulu'na girdiyse de bir dönem sonra okuldan ayrılarak 1874 sonbaharında Madencilik Enstitüsü'ne geçti. Bu dönemde, siyasetle ilgilenmeye başlayarak Rusya'daki başlıca devrimci akım olan Narodnikler'e (Rus Halkçıları) katıldı. 1876'da siyasi eylemlerinden ötürü okuldan atıldı. Aralık 1876'da St.Petersburg'daki Kazan Katedrali'nin önünde yapılan Rus tarihinin ilk büyük siyasi gösterisinin örgütleyicileri ve konuşmacıları arasında yer aldı. 1879'da Toprak ve Özgürlük adlı Narodnik örgüt içindeki bölünmede bireysel teröre karşı çıkan gruba katıldı ve bu grubun önderlerinden biri durumuna geldi. Çarlık polisinin artan baskıları nedeniyle Ocak 1880'de İsviçre'ye geçen Plehanov, bu tarihten Şubat Devrimi'nin gerçekleştiği 1917 yılına değin 37 yıl boyunca, Batı Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde siyasi mülteci olarak yaşadı.

Batı Avrupa'ya geçtikten sonra Marxist öğretiyi benimseyen Plehanov, başta *Komünist Manifesto* olmak üzere Marx ve Engels'in birçok kitabını Rusça'ya çevirdi. 1883'te Cenevre'de ilk Rus Marxist örgütü olan Emeğin Kurtuluşu'nu kurdu ve programını kaleme aldı. Bu dönemde yazdığı *Socialism and Political Struggle* (Sosyalizm ve Siyasi Mücadele) ve *Our Differences* ("Farklarımız") başlıklı incelemeleriyle Narodnikler'in Rusya'nın toplumsal yapısı ve devrim stratejisine ilişkin tezlerine karşı etkili bir polemiğe girişti. Geniş kültürü ve kuramsal konuları geniş okuyucu kitlesine mal edebilen canlı üslubuyla kısa zamanda ün kazandı. Marx'ın yakın çalışma arkadaşı Friedrich Engels ile tanıştı ve dostluk kurdu. Kuruluşundan başlayarak II.Enternasyonal'in çalışmalarına ve kongrelerine katıldı. Bu örgütün çalışmaları içinde Bernstein revizyonizminin en etkili eleştiricilerinden biri olarak öne çıktı.

◄ *Emeğin Kurtuluşu grubunu kurması*

Plehanov, Rusya'da bir sosyal-demokrat partinin kurulması için yapılan çalışmalara da katıldı. Emeğin Kurtuluşu grubu adına Marxist ilkelere dayalı bir parti program taslağı hazırladı. 1895'te Cenevre'ye giden Lenin, orada Plehanov ile tanıştı. Lenin ve Plehanov özellikle Narodnikler'e karşı mücadelede ve

bir sosyal demokrat hareketin oluşmasında işbirliği yapmaya karar verdiler. Bu işbirliğinin sonucunda 1900'de *İskra* (Kıvılcım) adlı dergi yayımlanmaya başladı. 1898'de Minsk'te kurulan RSDİP'nin (Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi) bir organı olarak yayımlanan bu derginin yazı kurulunda Plehanov ve Lenin'in yanı sıra, Rus Marxist hareketinin önde gelen temsilcilerinden Martov, Akselrod, Vera Zasuliç ve Potresov yer almaktaydı. Parti program ve tüzüğünü hazırlamakla görevlendirilen *İskra* yazı kurulunun bu çalışmaları sırasında Lenin ile Plehanov arasında, Rus işçi sınıfının devrimci potansiyeli, işçi köylü ittifakı ve işçi sınıfı diktatörlüğü kavramları üzerinde ilk düşünce ayrılıkları ortaya çıktı. Ancak, Lenin ve Plehanov işbirliklerini büyük sorunlarla karşılaşmadan üç yıl boyunca sürdürdüler.

Felsefe ve sanat üstüne görüşleri

RSDİP'nin 1903'teki II.Kongresi'nde parti, Bolşevikler ve Menşevikler olmak üzere iki kanada bölündüğünde Plehanov önce Bolşevikler'in yanında yer aldı. Aynı kongrede, *İskra*'nın yazı kuruluna Lenin, Plehanov ve Menşevikler'in önderlerinden Martov seçildi. Ancak, Martov, Menşevikler'in çoğunlukta olduğu eski yazı kurulunun görevini sürdürmesinde ısrar ettiği için *İskra* çalışmalarına katılmadı. Plehanov Lenin'le birikte *İskra*'yı altı sayı çıkardıktan sonra Menşevikler'in yanına geçti ve eski yazı kurulunun göreve çağrılmasını sağladı. Bunu izleyen yıllarda Bolşevikler'e, 1905 Devrimi sırasında silahlı ayaklanma çağrısının, Lenin'in köylülükle ilgili tezlerinin ve devrim stratejisine ilişkin görüşlerinin yanlış olduğunu ileri süren eleştiriler yöneltti.

Menşevikler'e katılması

1905 Devrimi'nin yenilgisini izleyen baskı yıllarında ise, Plehanov ile Bolşevikler arasında parti içinde Likidatörlük (Tasfiyecilik) olarak nitelendirilen eğilime karşı çıkmada ve yasadışı mücadelenin gerekliliğini savunmada yeni bir yakınlaşma oldu. Plehanov, bu arada bir süre Bolşevikler'in çıkardığı *Zviezda* (Yıldız) dergisine de yazılar yazdı. Ne var ki, bu işbirliği savaş sorunu üzerindeki görüş ayrılıkları nedeniyle bir süre sonra yeniden son buldu.

Plehanov I.Dünya Savaşı'nın öncesinde ve savaş süresince II.Enternasyonal'in milliyetçi politikasını onaylayarak Rusya'nın savaşa katılmasına karşı çıkmadı ve "zafere kadar savaş" çizgisini savunanlardan biri oldu. 1914'te kurulan Sosyal Demokrat Birlik grubunun önderi olarak, çarlık yönetimine son veren 1917 Şubat Devrimi'nden sonra Rusya'ya döndü. Kerenski'nin kurduğu Geçici Hükümet'te görev almayı kabul etmemesine karşın, savaşı sürdürmeye kararlı olan bu hükümeti destekledi. Bolşevikler'i iktidara getiren 1917 Ekim Devrimi'ne karşı çıkmakla birlikte silahlı karşıdevrim hareketlerini desteklemedi.

Siyasi görüşleri

Plehanov'un siyasi görüşleri, 19.yy'ın son yirmi yılında bir yandan Rusya'da Narodnikler'le, öte yandan II.Enternasyonal içinde Bernstein revizyonizmiyle yapılan mücadeleler içinde biçimlenmiştir. Plehanov bu dönemde yazdıklarıyla Rus Marxistleri'nin tümüne ve bu arada Lenin'e öğretmenlik yapmıştır. Kuram-siyasi eylem bütünlüğünü vurgulayan yazılarıyla kuramsız eylem geleneği çok güçlü olan Rus devrimci hareketinin gelişmesinde önemli olmuştur. Rusya'da kapitalizmin geri ve güdük kalmış olması, Rus köyünün ortak mülkiyete dayalı eşitlikçi bir yapı taşıması gibi olgulardan hareket eden Narodnikler'in köylülüğe dayanan Rusya'ya özgü Sosyalizm savlarına karşı ilk etkili polemiği de Plehanov yapmıştır. Rusya'da kapitalizmin gelişmesinin Batı Avrupa'daki genel doğrultuya uyduğunu; toplumsal dönüşümü sosyalizm doğrultusunda değiştirebilecek tek ilerici gücün işçi sınıfı olduğunu savunmuştur.

Plehanov'un felsefi çalışmalarının önemli bir bölümü Neo-Kantçı akımların ve Pozitivizm'in eleştirisinden oluşur. Bireylerin ve büyük önderlerin tarihsel olayların gelişimini kısmen belirleyebileceğini kabul eden Plehanov'a göre büyük önderler ancak "zamanın toplumsal gereksinmelerini en iyi karşılayacak niteliklere sahip olduğu için büyüktürler. Hiçbir büyük adam, üretici güçlerin durumuna uymayan ilişkileri topluma kabul ettiremez. Bu anlamda onun gerçekten tarihi yapmasına imkân yoktur". Böylece tarihi, "tarihin biricik etkeni olan toplumsal insan yapar".

Plehanov, sanat, kültür ve edebiyat üzerine bir dizi çalışmasıyla, Rusya'da bir önceki kuşağın radikal düşünürleri olan Belinski, Çernişevski ve Dobrolyubov'un maddeci estetik anlayışlarını sürdürmüştür. *Unadressed Letters* ("Adressiz Mektuplar"), *The Proletarian Movement and Bourgeois Art* ("İşçi Sınıfı Hareketi ve Burjuva Sanatı"), *Art and Social Life* (Sanat ve Sosyalizm) gibi yapıtlarda geliştirdiği sanatın toplumsal belirlenmesi ve sanatçının toplumsal işlevi üzerine görüşleri, burjuva sanat anlayışına yönelmiş güçlü eleştirilerdir. Bu çalışmalar, aynı zamanda, derin bir sanat tutkusunun ve zengin bir kültürün yarattığı hoşgörü ve incelik örnekleri ile zenginleşmiştir.

Plehanov önce Emeğin Kurtuluşu hareketinin önderi, sonra da RSDİP'nin kuruluş dönemi önderlerinden biri olarak, ülkesinde sosyal demokrat hareketin oluşmasında önemli rol oynamıştır. Bolşevik-Menşevik bölünmesini izleyen yıllarda sosyal demokrat hareket içindeki kişisel etkisi azalmıştır. Ancak 35 yıl boyunca yazdıklarında bir sürekliliği ve tutarlılığı koruyarak Marxist bir düşünür olarak saygınlığını korumuştur.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Socialism and Political Struggle*, 1883, (Sosyalizm ve Siyasi Mücadele, 1967); *Our Differences*, 1885, ("Farklarımız"); *N.C.Tchernischewsky*, 1894, ("N.Ç.Çernişevski"); *Anarchismus und Sozialismus*, 1844, ("Anarşizm ve Sosyalizm"); *Oçerki po istoriy materializma*, 1894, ("Materyalizmin Tarihine Katkı"); *On the Question of the Development of the Monistic View of History*, 1895, (İng. çev. 1947), ("Birci Tarih Görüşünün Gelişim Sorunu Üzerine"); *The Russian Worker in the Revolutionary Movement*, 1895, ("Devrimci Hareketle Rus İşçisi"); *The Materialistic Conception of History*, 1897, ("Tarihe Maddeci Bakış, 1935); *The Role of Individual in History*, 1898, (İng. çev. 1940), (Tarihte Bireyin Rolü, 1982); *Unadressed Letters*, 1899, ("Adressiz Mektuplar"); *The Proletarian Movement and Bourgeois Art*, 1905, ("İşçi Sınıfı Hareketi ve Burjuva Sanatı"); *Art and Social Life*, 1912, (İng. çev. 1953), (Sanat ve Sosyalizm, 1967); *The History of Russian Social Thought*, 3 cilt, 1914, (İng. çev. 1938), ("Rus Toplumsal Düşüncesinin Tarihi"); *Socineniya*, (ö.s.), 24 cilt, 1923-1927, ("Yapıtlar"); *Fundamental Problems of Marxism*,(İng. çev. 1929), (Marksist Düşüncenin Temel Meseleleri, 1964); *Sınıf Mücadelesi*, (Türk. çev. 1969, *Komünist Manifesto*'nun Rusça basımına önsöz).

• **KAYNAKLAR:** S.H.Baron, *Plekhanov: The Father of Russian Marxism*, 1963; V.Vaganyan, *G.V.Plekhanov.*

• BAKINIZ: AKSELROD, E.BERNSTEIN, LENİN, MARTOV, ZASULİÇ.

PLESSNER, Helmuth
(1892-1979)

Alman, filozof. Estetik, kültür sosyolojisi ve antropoloji felsefesi konularındaki çalışmalarıyla ünlüdür.

4 Eylül 1892'de Wiesbaden'da doğdu, 1979'da Zürich'te öldü. Doğduğu yerde ortaöğrenimini bitirdikten sonra Wiesbaden ve Göttingen üniversitelerinde felsefe, sosyoloji ve estetik okudu. Göttingen Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak göreve başladı. Emekliye ayrılınca Zürich'e yerleşti.

Plessner bütün çalışmalarını antropoloji felsefesi, kültür sosyolojisi ve estetik konuları üzerinde topladı. Bu konuları tarihsel gelişimleri içinde açıklamayı, toplum ve bireyle olan bağlantılarını sergilemeyi amaçladı. Ona göre her felsefe sorunu, ortaya çıktığı toplumun kültür durumuyla, insan ilişkilerinin oluşturduğu yaşama düzeyiyle birlikte ele alınmalıdır. Plessner estetikle ilgili sorunların çözümünde toplumun tinsel yapısının göz önünde bulundurulması gereğini vurgulamıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Die wissenschaftliche Idee, ein Versuch über die Form*, 1913, ("Bilimsel Tasarım, Biçim Üstüne Bir Deneme"); *Krisis der transzendentalen Wahrheit im Anfang*, 1918, ("Başlangıçta Aşkın Gerçekliğin Bunalımı"); *Die Stufen der Organischen*, 1928, ("Organik Varlığın Aşamaları"); *Lachen und Weinen*, 1941, ("Gülme ve Ağlama"); *Zwischen Philosophie und Geselschaft*, 1953, ("Felsefe ve Topluluk Arasında"); *Die Diesseits der Utopie*, 1966, ("Ütopyanın Öte Yanı"); *Die Frage nach der Conditio Humana*, 1976, ("İnsan Koşulu Üstüne Soru").

PLETHON, Georgios Gemistos
(1355-1450)

Bizanslı filozof. Platon ve Yeni-Platonculuk'un Avrupa'da tanınmasına öncülük edenlerdendir.

Constantinopolis'de (İstanbul) doğdu, Floransa'da öldüğü sanılmaktadır. Bizans'ta felsefe, tanrıbilim ve mantık öğrenimi görmüş, özellikle Platon ve Plotinos'un geliştirdiği Yeni-Platonculuk üzerinde kapsamlı çalışmalarıyla ün sağlamıştır. Bu alandaki başarılarını duyan Floransa Devlet Başkanı Cosimo Medici, kendisini, Floransa Platon Akademisi'ni kurmak için çağırmıştı. Bu çağrıya uyan Plethon, Bizans'tan ayrılarak Floransa'ya gitmiş, akademinin kurulması için gereken düzenlemeleri yapmış, birkaç yıl burada Platon ve Plotinos felsefelerini okutmuştur.

Plethon, Hıristiyan inançlarından kaynaklanan düşünceye karşı Platon felsefesinin, yeni bir yorumdan geçirilerek, geliştirilmesi gereğini savunmuş, kilise öğretilerine us ilkelerine dayalı bir içerik kazandırmak istemiştir. Bu arada, ikisinin de tektanrıcı oluşunu ileri sürerek, İslamlıkla Hıristiyanlık'ı uzlaştırma girişimlerinde bulunmuştur. Ona göre felsefeye, özellikle Platon ve ondan esinlenen Yeni-Platonculuk'a, dayanmayan bir inanç kurumu, insan sorunlarının çözümünde yeterli ve güven verici değildir. Platon'un geliştirdiği düşünce ve varlık kuramı tektanrıcı dinlerin ileri sürdüğü inanç anlayışına aykırı değildir. Kilise Babaları, felsefeyi yadsımakla, Hıristiyanlık'ı inandırıcı bir kurum olmaktan çıkarmışlar, birtakım tutarsız kanıların dini yozlaştırmasına yol açmışlardır.

Platonculuk

Rönesans başlangıcında, Aristoteles* felsefesinden kaynaklanan Skolastik'e karşı belirgin bir tepki görülür. Bu tepkinin ardından, Platon'un* geliştirdiği varlık anlayışını benimseme, onun idea kuramını yeniden yorumlama eğilimi doğar. Önce coşkulu bir ilgi niteliği taşıyan bu düşünce akımı, Cosimo de Medici'nin* Floransa'da Platon Akademisi'ni kurdurmasıyla bağımsız bir felsefe dizgesine dönüştü. 1438'de, Ferrara ve Floransa'da, Doğu-Batı kiliselerini birleştirme amacıyla düzenlenen toplantılara katılan, Bizanslı filozof G.Gemistos Plethon'un Platon felsefesini açıklayan konuşmaları geniş bir ilgi uyandırdı. Bu ilgi, bir süre sonra, Plotinos'un* geliştirdiği Yeni-Platonculuk öğretisini de kapsadı. Böylece, Batı'da, Platonculuk ve Yeni-Platonculuk akımlarının gelişmesine olanak sağlandı.

Platonculuk'un odağını Platon'un yapıtlarını tanıtma, içeriklerini açıklama ve yorumlama oluşturur. Bu çalışmalar sonucu, Platon'un, o dönemde bilinen, bütün yapıtları Latince ve İtalyanca'ya çevrilmiş, Kilisenin benimsediği Aristotelesçilik'e karşı yeni bir düşünce akımı olarak Platonculuk ortaya çıkmıştır. Platon'un idea kuramına dayanan ve bir varlık sorunu geliştirmeye çalışan bu akım etik, estetik, bilgi, evren, devlet, eğitim, tin, gerçeklik, ölümsüzlük, erdem, iyi, güzel, bilgelik gibi konuları içerir, bunlara Platon'un düşünce yöntemine uygun bir biçimde çözüm arar. G.Gemistos Plethon'un başlattığı bu çığırı Trabzonlu Basilius Bassarion*, Marsilius Ficinus*, Giovanni Pica Della Mirandola* gibi filozoflar geliştirmişlerdir. Özellikle evrenin uyumlu bir bütün olduğu sorunu üzerinde duran Platonculuk, insanı bu varlık bütünü içinde görür, onu özgün bir küçük evren (mikrokosmos) olarak anlar. Büyük evren (makrokosmos) karşısında bulunan küçük evren düşünce alanındaki yaratıcı yeteneğiyle Tanrı'nın benzeridir. İnsana bu açıdan bakan öğreti dinle felsefeyi uzlaştırma eğilimini de içerir. Bu öğreti, daha sonraları, Yeni-Platonculuk'la bağdaştırılarak yeni bir din felsefesinin doğmasına ortam sağlamıştır.

Plethon, yaşadığı sürece konuşmaları, dersleri ve yazılarıyla Platon felsefesinin Avrupa'da yayılmasına olanak sağlamış, Yeni-Platonculuk'un benimsenmesine öncülük etmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Peri on Aristoteles pros Platonia diapheretai*, (ö.s.), 1540, ("Platon ve Aristoteles Arasındaki Görüş Ayrılıkları Üstüne").

Plinius (Büyük)

Büyük doğa tarihi ansiklopedisi

PLINIUS [Büyük]
(23-79)

Eski Romalı doğa bilgini ve ansiklopedi yazarı. *Historia naturalis* adlı yapıtı, en geniş kapsamlı ilk ansiklopedi olarak kabul edilir.

İtalya'nın kuzeyindeki Novum Comum'da (bugün Como) doğdu, 24 Ağustos 79'da Vezüv Yanardağı'nın eteklerindeki Stabiae'de öldü. Tam adı Gaius Plinius Secundus'tur ve "Genç Plinius" adıyla tanınarak konsüllüğe dek yükselmiş ünlü bir yazar olan yeğeni Gaius Plinius Caecilius Secundus'tan (62 ?-114 ?) ayırt etmek üzere "Büyük Plinius" diye anılır. Şövalye sınıfından varlıklı bir ailenin oğlu olan Büyük Plinius, edebiyat, güzel söz söyleme sanatı ve hukuk okuyarak iyi bir öğrenim görmesi için, on iki yaşındayken Roma'ya gönderildi. 47'de, toplumun yalnızca üst sınıflarına tanınmış bir hak olan devlet memurluğunun ilk aşamasındaki askerlik görevine başladı ve Germanya'daki (Almanya) bir süvari birliğinin komutanlığına getirildi. Askerlik ve tarih konusundaki yapıtlarıyla ilk yazarlık ürünlerini verdiği bu on yıllık görev süresinin bitiminde, 57 ya da 58'de, İtalya'ya döndü ve büyük olasılıkla Roma'da hukuk öğrenimini tamamlayarak avukatlığa başladı. Siyasal bir görev almaktan kaçınıp, yalnızca dilbilgisi, konuşma sanatı gibi sakıncasız konularda yapıt verdiği ve yoğun bir araştırmaya yöneldiği o yıllar, Neron'un imparatorluk dönemine (54-68) rastlar. Kızkardeşinin küçük yaşta babasız kalan oğlunu, Genç Plinius'u da gene o yıllarda evlat edindiği sanılıyor. Germanya'da bulunduğu sıralar oğlu Titus ile yakın bir arkadaşlık kurduğu Vespasianus'un 69'da Roma tahtına çıkmasıyla, Plinius'un yaşamında da yeni bir dönem başladı. Güvenini ve dostluğunu kazandığı Vespasianus tarafından, İspanya ve Afrika'daki çeşitli illerin valiliği *(procurator)* gibi yüksek görevlere atandıktan sonra, Roma donanmasında amiralliğe getirildi. Büyük Vezüv püskürmesinin Pompeii ve Herculanum kentlerini yerle bir ettiği 24 Ağustos 79'da, Napoli Körfezi'nin hemen kuzeyindeki Misenum'da üslenmiş filonun komutanıydı. Genç Plinius'un aktardığına göre, panik içinde Stabiae kıyılarına yığılan halkın bir bölümünü gemileriyle kurtardıktan sonra, yanardağın patlamasını yakından izleyip not almaya çalışırken zehirli gazlardan boğularak öldü.

Plinius bilim tarihindeki yerini, o güne değin edinilmiş tüm bilgileri derlemek amacıyla kaleme aldığı, insanlık tarihinin ilk ansiklopedisi sayılan dev yapıtına borçludur. *Historia naturalis* ("Doğa Tarihi") adı altında birleştirilmiş otuz yedi kitaptan oluşan bu yapıt, 500'e yakın Eski Yunanlı ve Romalı yazarın bıraktığı 2.000'i aşkın kitabın içeriğinden özetlenmiş yoğun bir bilgi derlemesidir. Arkadaşı Titus'a adadığı *Historia naturalis*'in 1.kitabında yararlandığı tüm yazarların ve yapıtların adını, ayrıca öbür otuz altı ciltte yer alan konuların dökümünü veren Plinius, 2.kitapta evreni, gökcisimlerini, astronomi olaylarını konu alır ve bu genel bilgilerden hemen yeryüzüne, Eski Çağ anlayışına göre evrenin merkezi olan Dünya'ya gelir. Ondan sonraki dört kitap (3-6), insanın yaratılışından önceki yeryüzünü ve genel coğrafya bilgilerini, 7.kitap insanı ve insanın yaratılarını, 8.'den 11.'ye dek uzanan dört kitap tüm hayvanları, beslenme, üreme ve davranış biçimlerini, ürünlerini, iktisadi değerlerini, ipek böcekçiliğini, insan ve hayvanın karşılaştırmalı anatomi, fizyoloji ve morfolojisini kapsar. 12 ile 19 arasındaki sekiz kitap botanik ve tarıma ayrılmıştır; ağaç türlerini, ürünlerini ve kullanımını, kâğıt yapımını, zeytin, pamuk, keten, üzüm gibi bitkilerin iktisadi değerini, tahılları, tarım tekniklerini, bitki asalaklarını ve hastalıklarını, sebzeciliği, şarapçılığı anlatan bu bölümleri, bitkilerin tedavi edici özelliklerini ve tıpta kullanımlarını kapsayan sekiz kitap (20-27) izler. Daha sonraki beş kitap (28-32) ise, hayvanlardan ve hayvansal ürünlerden elde edilen ilaçlara, tedavi edici mineralli sulara ve kaplıcalara ilişkindir. 33'ten 37'ye dek numaralanmış son beş kitap metalleri, üretimlerini, metal işçiliğini ve sanattaki kullanımını, boyarmaddelerin ve boya olarak kullanılan toprakların niteliğini, resim sanatını, taş ve mermerlerin cinsini, heykel ve mimarlıktaki yerini, mücevher olarak işlenen değerli taşları konu alır.

Tüm yaşamını her konuda bilgi derlemeye adayan ve yorulmak bilmez bir araştırmacı olan Plinius'un ansiklopedisi, ne yazık ki, duyduğu her bilgiyi ayrım yapmaksızın ve sınamaksızın yapıtına aldığı için çok büyük yanlışlarla doludur ve bilimsel olmaktan çok uzaktır. Özellikle hayvanlarla ilgili bölümlerinde efsane yaratıklara, garip canavarlara ve bu yaratıklar üstüne söylenmiş inanılmaz öykülere yer vermesi yapıtın bilimsel değerine büyük ölçüde gölge düşürmüşse de, Eski Çağ sanatına ilişkin son ciltlerin

belgesel değeri ve Yunanca bitki ya da hayvan adlarının Latince karşılıklarını veren terimleme çalışmaları, yapıtın ününün bugüne değin süre gelmesi için yeterli olmuştur. Nitekim, Plinius'un 77'de tamamladığı, onun ölümünden sonra yeğeninin bazı düzeltmelerle son biçimini verdiği *Historia naturalis*, Orta Çağ boyunca pek çok yazarı etkileyen ve en çok okunan klasik yapıtlar arasında yer almış, 20.yy'da da çağdaş dillere çevrilerek belgesel değerini korumuştur.

Genç Plinius'un bildirdiğine göre, süvarilerde mızrak kullanımı, iki ciltlik bir biyografi, Romalılar ile Germenler'in savaşlarını anlatan yirmi ciltlik bir askeri tarih, çocuklar için yazılmış üç ciltlik bir konuşma sanatı, sekiz ciltlik bir dilbilgisi, yaklaşık 44 ile 71 yılları arasındaki dönemi kapsayan otuz bir ciltlik bir Roma tarihi ve otuz yedi ciltlik doğa ansiklopedisi olmak üzere toplam 102 ciltlik yapıt veren Plinius, bugüne ulaşabilmiş tek yapıtı olan *Historia naturalis* ile adını yüzlerce yıl yaşatabilmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Historia naturalis*, 37 cilt, ("Doğa Tarihi").

• **KAYNAKLAR:** K.C.Bailey, *The Elder Pliny's Chapters on Chemical Subjects*, 2 cilt, 1929-1932; D.J.Campbell, *C.Plinii Secundi Naturalis historiae liber secundus*, 1936; K.Jex-Blake ve E.Sellers, *The Elder Pliny's Chapters on the History of Art*, 1896; Plinius [Genç], *Letters* (Ing.çev.), 2 cilt, 1927.

PLOTİNOS
(205-270)

Mısırlı filozof. Yeni-Platonculuk'un kurucusudur. Gerçekliğin nesnel değil, salt tinsel nitelikte olduğu görüşünü savunmuştur.

Mısır'ın Lykopolis kentinde doğdu, Campania'da Minturnae'de öldü. Yaşamı konusunda yeterli bilgi yoktur. Kimi kaynaklara göre, yalnız tine değer verip gövdeyi küçümsediğinden, yaşamıyla ilgili bilgi bırakmamaya özen göstermiş, özellikle ilk gençlik dönemi karanlık kalmıştır. Bir süre doğduğu ilde felsefe okumuş, öğretmenlerini yeterli bulmadığından 233'te İskenderiye'ye giderek filozof Ammonius Sakkas'ın öğrencisi olmuştur. Eski Hint ve İran uygarlığına duyduğu ilgi nedeniyle, bu ülkeleri gezip görmek, gerekli bilgileri edinmek için, imparator Gorianus'un İran savaşına katılmış, savaşın başarısızlığa uğraması üzerine Roma'ya kaçmıştır. Bu olaydan bir yıl sonra Roma'ya yerleşen Plotinos, kısa sürede, geniş bir ilgi alanı yaratmış, yüksek görevli kimselerle yakın ilişkiler kurarak öğretisini yaymaya çalışmıştır. Özellikle Platon konusundaki bilgisiyle etkilediği imparator Gallianus, kendisine bu filozofun tasarladığı devleti gerçekleştirmek için yetki vermeye kalkmış, ancak eski Roma'nın yönetim geleneğine bağlı kalanlarca, imparatorun isteği engellenmiştir. Plotinos'un yazılarını öğrencisi Porphyrios *Ennead* ("Dokuzluk") adı altında, dokuz bölümü içeren, altı kitapta toplamıştır. Elli dört küçük bölümden oluşan bu yazıların her biri ayrı bir sorunu ve açıklanışını içerir.

Felsefesini Platon'un geliştirdiği idea kuramına dayanarak dizgeleştiren Plotinos için temel varlık Bir olan Tanrı'dır. Tanrı, bütün nesneleri ortaya koyan, düzenleyen, devindiren, sonsuz olarak değişen salt erktir *(energeia)* sonsuz ve etkin güçtür *(dynamis)*. En yüce ve tek ilke olan Tanrı Birlik'tir, Biçim'dir *(eidos)*. Onun karşıtı ise özdektir *(hyle)* ve bütün tanrısal özelliklerden yoksundur. Buna karşın özdek belli bir biçim alma gereğindedir, ancak özdeğin bu özelliği tanrısal varlığa oranla, bir karşı varlık olduğu anlamına gelmez. Tanrı "Birlik"tir, bu Birlik belli bir sayıya göre değildir, sayıyla açıklanamaz. Çünkü sayısal birlik iki, üç, dört, beş gibi özel bir nicelik gösterir, oysa tanrısal Birlik bütün nesneleri içerir ve sonsuzlukla özdeştir. Bütün nesnel nitelik ve özelliklerin üstünde olan Tanrı, özü gereği, güzel değilse de güzelliğin, belli bir biçimi yoksa da her türlü biçimlenişin, yaratılmamasına karşın yaratmayı gerçekleştiren eylemlerin, düşünmemesine karşılık salt düşüncenin kaynağıdır, varlık kavramı altında toplanan tüm nesnelerin ölçüsü ve ereğidir *(panton metron kai peras)*. İnsanın Tanrı konusunda söyleyebileceği nitelemeler geçerli değildir, insan Tanrı için ancak "o düşünülebilen ve söylenebilenlerin üstündedir" diyebilir. Bütün nesnelerin kaynağı olan Tanrı'dan, ışığın güneşten fışkırması gibi, yaratılış olayının ilk eylemi bir dışa taşma, görünüş alanına çıkma, fışkırma *(perilampsis)* gerçekleşir. Bu olay yukardan aşağı, en yüce varlıktan (Bir), en altta bulunana doğru, üç aşamalıdır. Bunlardan birincisi düşünen yeti *(nous)*, ikincisi tin *(psykhé)*, üçüncüsü de nesnel varlıktır *(physis)*.

Üç ilke

Nous (anlık) tanrısal kaynaktan fışkıran yaratıcı gücü bulunan ilk varlık olduğuna göre Tanrı'ya en yakındır. Onda düşünme, düzenleme, anlama, kavrama yetisi vardır. Yaratma eyleminin başlangıcı olan *nous*'tan sonra, yetkinlik bakımından, daha aşağı durumda olanlar türer. Yaratma olayı tanrısal tözün düşüşü, belli aşamalara göre, azalmasıdır. Bu ilk oluş aşamasında salt tanrısal töz anlık ve düşünülüp kavranılan evren *(noetos kosmos)* diye ikiye ayrılır. Ancak somut nesnelere oranla anlık salt varlık ve Birlik durumundadır. Anlıkla kavranılır evren iç içedir. Bu Birlik'ten İkilik'e geçiş olayını kesinlikle bilme olanağı yoktur, bu insanın kavrayış gücünü aşar, çünkü Tanrı, özü gereği, bütün varlıklardan öncedir *(pro panton)*. Öte yandan, tanrısal özden çıkan, bu ilk varlık türü ideaları (tasarımlar) içerir. İdealar ise ikiye ayrılır: Birinciler bütün varlık (on) türlerinin genel biçimleri olan özdeşlik *(tautotes)*, ayrım *(eterortes)*, durağanlık *(statis)* ve devinim *(kinesis)*, ikinciler de tikel varlıkların örnekleridir *(eide)*.

Nous

Tin *(psykhé)* aşama bakımından, anlıktan sonra gelmesine karşılık ortaya koyma, gerçekleştirme gücü çoktur. Tin bölünemeyen bir Birlik'tir, yalınçtır, kendi kendisiyle özdeştir. Taşıdığı anımsama yetisi yüzünden, sürekli olarak, kendi kendine dönüşür, özdeşliğini sürdürür. Tin bütün gövdelerden önce vardır, onları biçimlendiren, nesnel varlıkları etkileyen güçtür. Plotinos'a göre tin tikel ve evrensel olmak üzere iki türlüdür. Tikel tinler de, kaynakları olan, evrensel tin *(psykhé tou kosmou)* gibi ölümsüzdür,

Güzel ve yetkin

bölünemezdir, duyularla sağlanan izlenimleri işleyerek, ayrıntılarına vararak bilir. Bu bilme nesnel varlıklara yönelme niteliğindedir, bu yönelme de tasarımlara göre gerçekleşir. Varlıkların ilk örnekleri, tasarımları olan ideaları düşünen anlığın bilmesi bir görü *(theoria)* olduğundan tininkinden ayrıdır.

Nesnel varlık, doğa

Varlık türlerinin oluşumunda üçüncü ve son aşama nesnel alandır, doğadır. Doğa somut varlıktır, en altta bulunmasına karşın tanrısal bir iz taşır. Anlıkta tasarım, tinde kavrayış, bu nesnel varlık alanında da biçimler vardır. Biçimler, nesnel varlığın, daha üst aşamada bulunanlara bağlanmasını sağlar. Nesnel varlık evreninde sürekli bir değişme ve devinim egemendir, olduğu gibi kalma, kendi kendisiyle özdeş olma durumu yoktur. Ancak her nesnel varlık (cisim) bir biçim ve özdekten kurulduğu için, özdek nesnel varlık değildir. O düzensizdir, kalıcı nitelikleri yoktur, o bir yoksunluk *(steresis)* olmaktan öte bir anlam taşımaz.

Plotinos'un estetikle ilgili düşüncelerinin kaynağı tinsel varlıktır. Ona göre, bir nesnenin "güzel", "yetkin" olması tinsel varlık alanıyla olan yakınlığına bağlıdır. Bu yakınlık, nesneye, tinsel evrenden gelen ışınla, parıltıyla sağlanır. Gerçekte, bir nesne kendi özü gereği güzel ya da çirkin değildir, güzel olan çirkin, çirkin olan da güzel olabilir. Çünkü nesneyi güzel kılan onun üzerindeki ışın yansımasıdır. Özdeğe giren tinsel varlık, ona biçim kazandıran tasarım (idea), bu yüce ışın bir "güzelliktir". Nesne, kendi tasarımının özüne uygun geldiği, onunla birlik sağladığı oranda güzel olabilir. İnsanda güzel duygusunu oluşturan başlıca neden, tinin güzeli görünce, onunla kendisi arasında bir yakınlık, bir uyum bulunduğunu düşünmesi, bunu yaşamasıdır. Özdeğe eğilim duyan, duyuların etkisinde kalarak tanrısal olandan uzaklaşan, bir tiksinme ve yadırgamaya yol açan tin çirkindir. Çünkü tini güzel ve yetkin kılan somut nesnelerden sıyrılarak usa, tinsel varlığa yönelmesidir, bu yönelmeyi sağlayan erdemlerdir. Öyleyse ancak özünü arındıran, nesnelden tinsele dönmeyi başaran bir tin güzel olabilir.

Ahlak sorunlarını, tinsel varlık açısından göre rek, açıklamaya çalışan Plotinos'a göre tin oluş aşamalarının ikincisidir, *nous* ve *hyle* arasında bulunur, evrensel bütünün özeti durumundadır. Bu özelliği dolayısıyla evrensel güçlerin odaklaştığı bir varlık alanıdır. *Nous* alanında mantığa, *hyle* ortamında doğaya özgü bir zorunluluk egemendir. Tin için

Yeni-Platonculuk

Platon'un* varlık türlerinin en yüce ve değişmez ilkesi olarak nitelediği idea kavramını, yeni bir yorumdan geçirerek, geliştiren Plotinos' un öğretisine Yeni-Platonculuk adı verilir. İS 3. yy'da ortaya çıkan bu öğretide, Platon'dan başka Pythagoras*, Stoa ve Aristoteles* felsefeleri yanında, Doğu inançlarının, bütün çoktanrıcı İlk Çağ din ve düşünce akımlarının izleri bulunur. Bu değişik düşünce ürünlerinden oluşan bütün gizemci bir nitelik de taşır. Ammonius Sakkas'ın* öncülük ettiği bu akıma Plotinos bir dizge niteliği kazandırmış, İamblikhos*, Porphyrios* ve Proklos* gibi filozoflar gelişme olanağı sağlamışlardır. Sonraki yüzyıllarda, yavaş yavaş felsefeden ayrılıp, büsbütün dinci bir içerik kazanan öğreti, biri Doğu'da, öteki Batı' da olmak üzere, iki ayrı doğrultuda gelişmiştir. İslam düşüncesinde, Yeni-Platonculuk (Nev-Flâtûnî, Nev-Eflâtûnî) Tasavvuf adı verilen, dinle felsefenin karışımından oluşan ve eski Hint, İran inançlarından birtakım kalıntılar içeren akıma dönüşüp yayılmıştır. Bu akımın, Tanrı, insan, evren gibi üç temel sorunu vardır. Tanrı tektir, önsüz-sonsuzdur, yaratıcıdır, bilinemezdir, varlık türleri içinde benzeri, özdeşi yoktur. Tanrı salt ustur, salt bilinçtir, salt tindir, salt anlıktır. Ancak bütün bu niteliklerin üstünde engin bir Işık'tır (nûr). Bu özelliği dolayısıyla yaratılmamıştır. Yaratma olayı bir ışık olan tanrısal özden fışkırmadır (sudûr) ve en yüceden en aşağı olana doğru aşamalıdır. Evren bu tanrısal fışkırmanın en geniş boyutlu varlık alanıdır. İnsan Tanrı'yla evren arasında, ikisinin birleştiği bir odak varlık gibidir. İnsan taşıdığı tin, us ve istenç nedeniyle tanrısaldır, varlıklar arasında en yücedir. Bütün varlık türleri tanrısal bir görünüş olduğundan, yokluk anlamına gelen bir ölüm söz konusu değildir.

İnsanı Tanrı'ya yaklaştıran, onu kavramasını sağlayan başlıca öğe sevgidir (aşk). Sevgi kişinin kendinde Tanrı'yı sezmesi, Tanrı'da ise görünüş alanına çıkma eğilimidir. Gerçekte seven de sevilen de birdir. Bu nedenle İnsan Tanrı, Tanrı insandır. Tasavvufun bu inanç düzeni, Yeni-Platonculuk'la karışmış düşünce öğeleriyle biçimlenmiştir. Senâi*, Celâleddin Rûmî*, Yunus Emre*, Seyyid Nesimi*, Cami* bu görüşün doruk ozanlarıdır.

Batı düşüncesinde Yeni-Platonculuk biri tanrıbilim, öteki Hıristiyan mezhepleriyle bağlantılı olan iki gelişim çizgisi üzerinde yürür. Tanrıbilimde Tanrı'nın Bir'liği, ölümsüzlüğü, yaratılmamışlığı, engin bir ışık kaynağı oluşu, bilinemezliği gibi sorunlar ele alınır, felsefeyle din arasında bir bağlantı kurma ereği güdülür. Orta Çağ felsefesinde Aristotelesçilik'e karşı çıkan ve Platon'un düşüncelerine yakınlık gösteren düşünürlerin çoğu Yeni-Platonculuk'tan da esinlenmişlerdir. Özellikle Kutsal Üçleme'nin tanrısal özde birliğe ulaşan, üç oluş aşaması olduğu görüşünü savunan düşünürler, Yeni -Platonculuk'un fışkırma (perilampsis) kuramına dayanırlar.

geçerli olan özgür istençtir. Bu durumuna karşın, tin, usa yönelerek anlıksal bir yaşam sürebildiği gibi nesnel varlık alanına eğilim duyup doğal bir süreç içinde de kalabilir. Bu süreç, onun düşüşü, organik varlık türlerinde de nesnelleşmesi demektir. Bu olay birincisi tanrısal, yüce bir yaşam süren usa özgün, ikincisi anlıkla nesnel varlık, yerle gök arasında dolaşan, iyi ve kötüleri bulunan gizli güçler, sonuncusu da gövdelerde duranlar olmak üzere üç tür tinin varlığını göstermektedir. Birinci tür tinler mutludur, her eğilime karşı duyarsızdır, yalnız tanrısal tözü gözlemlemekle kıvançlıdır, hepsi de ışıktandır. İkinci tür tinler cinlerdir, kendi alanlarında varlıklarını sürdürürler. Üçüncü türe giren tinler insanla ilgilidir. Bunlar başlangıçta tanrısal varlık evrenindeydi, geçici, bencil ve çıkarcı bir eğilim gösterdiklerinden gövdeye girdiler, bu onların düşüşüdür. Bu olayda, başlıca etken tinlerin özgür istençleridir, onları kendi dışlarında bir güç etkilememiştir. İnsan biri tin, öteki gövde gibi iki tözden kurulu bir varlık olduğundan iyiyi, kötüyü seçebilecek durumdadır. Bu nedenle usunu, istencini kullanarak tanrısal evrene yönelebilir, geçici nesnelerden sıyrılarak kendi tinini arındırabilir. Bu da ona yüce varlığa, ölümsüz olana kavuşma olanağı kazandırır. Yaşamın gerçek ereği de bu olmalıdır. Bunu başarabilmek için sevgi, felsefe ve müzik gibi üç yol vardır. Müzik, genellikle sanat, tanrısal tözü *(ide)* duyulur varlık alanında, görünüşlerde sevgi insanının özünde, tininde, felsefe ise her türlü karışıklıktan arındırılmış bir varlık ortamında bulmayı sağlar. Böylece tanrısal tözü sanatçı, seven ve bilge kişiler arayabilirler.

Plotinos'un geliştirdiği felsefe anlayışı dinle kaynaşmış bir öğretinin doğmasına yol açmış, Hıristiyanlık'ta, Müslümanlık'ta, çok geniş bir ilgi ve etki alanı yaratmıştır. Bu yeni öğretinin odaklaştığı dizge, sonraları, Yeni-Platonculuk adıyla Doğu ve Batı felsefesinde yer etmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Ennead*, (ö.s.), 1835, ("Dokuzluk").

• KAYNAKLAR : F.Heimann, *Plotin*, 1921; G.Mehlis, *Plotin*, 1924; M.Wundt, *Plotin*, 1919; W.Marg, *Plotin, Ausgewälte Schriften*, 1973; W.Wieland, *Geschichte der Philosophie, in Text und Darstellung, Antike*, 1982.

• BAKINIZ: CELÂLEDDİN RÛMÎ [Mevlânâ], İAMBLİKHOS, PORPHYRİOS, PROKLOS.

PLOUQUET, Gottfried
(1716-1790)

Alman, filozof ve matematikçi. 18.yy Maddeciliği'ne karşı Tinselcilik'i savunmakla tanınmıştır.

25 Ağustos 1716'da Stuttgart'ta doğdu, 13 Eylül 1790'da Tübingen'de öldü. Nantes Fermanı nedeniyle Fransa'dan kaçarak Almanya'ya sığınmış Protestan bir ailenin çocuğudur. Stuttgart ve Tübingen üniversitelerinde felsefe, matematik ve mantık okudu. Töz aşımını *(transsubstantione)* konulu çalışmasıyla doktor sanını kazandı. 1748'de Berlin Akademisi'ne üye seçildi.

Plouquet'nin düşünceleri iki doğrultuda gelişmiştir. Birincisi eleştiri, ikincisi matematik ilkelerine dayalı bir mantık yöntemidir. Eleştiride çağının Maddecilik'ine karşı çıkar, Tinselcilik'i savunur, Locke ve Lametrie gibi filozofların görüşlerini çürütmeye çalışır. Bu arada Kant'ın Tanrı kavramıyla ilgili kanıtlamalarının tutarsızlığını ileri sürer. Yunan filozoflarından Epikuros'un geliştirdiği maddeci anlayışın sağlam temellere dayanmadığını ortaya atar. Kendi düşüncelerini sergilerken de Leibniz-Wolff kuramlarından yola çıkarak, felsefe sorunlarının çözümünde, matematikten yararlanmanın gereğini vurgular.

Felsefe, sevgi, sanat ve mutluluk

Plouquet'ye göre, bütün mantık işlemlerinde, matematikteki yöntemi uygulayarak önermeleri açıklama olanağı vardır. Bir önermeyi sözcüklerle yazma yerine, belli harfleri kullanarak gösterme yoluna gidilirse, hem daha kolay, hem de daha kesin bir açıklama olanağı bulunur. Özellikle tümel önermelerde bu yöntemi uygulama yararlıdır. Çünkü konu söz yığınına dönüşmekten kurtulur. Özellikle cebirde kullanılan imler (işaretler) mantığa uygundur. Plouquet'nin bu düşüncesi Lojistik denen yeni mantığın öncüsü durumundadır.

Eski Anadolu-Yunan filozoflarından Anaksagoras, Demokritos, Thales, Sekstos Empeirikos ve Pyrrhon üzerinde duran, onları, kendi yöntemine göre açıklamaya çalışan Plouquet, eski dizgelere yeniden geçerlik kazandırma amacını gütmüştür. Onun bu tür çalışmaları, sonradan, İlk Çağ felsefesinin bir araştırma alanı olarak gündeme getirilmesine yardımcı olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Materialismo*, 1750, ("Maddecilik"); *Cosmogonia Epucuri*, 1755, ("Epikuros'un Evrenbilimi"); *Methodus calculandi in logisis*, 1764, ("Mantıkta Hesap Yöntemi"); *Institutiones philosophiae theoreticae*, 1772, ("Kuramsal Felsefenin İlkeleri").

PLUTARKHOS
(45-120)

Eski Yunan, düşünür ve ahlakçı. Evreni, yüce bir usun, bilgelik ve iyilik ilkelerine göre düzenlediği görüşünü savunmuştur.

Yunanistan'ın Khaeronea kentinde doğdu, aynı kentte öldü. Doğduğu yerde öğrenim gördükten sonra Atina, İskenderiye, bir söylentiye göre de Mısır'da felsefe, retorik ve tarih okumuştur. İmparator Vespasianus döneminde Roma'ya gitmiş, Domitianus'un son yıllarına değin orada kalmıştır.

Plutarkhos'un çalışmaları, düşünce tarihi bakımından, iki öbekte toplanır. Birincisi felsefe, ahlak ve eğitim konularını içerir. İkincisi ünlü Yunan ve Roma yöneticilerinin, yasa koyucularının yaşamöykülerini içeren tarihle ilgili olanıdır. Felsefeyle ilgili çalışmalarında Platon'un görüşlerinden yararlanarak kendi düşüncelerini açıklar.

Yaşamöykülerini konu edinen yazılarında kişile-

ri bir Yunan, bir Romalı olmak üzere ikişer ikişer karşılaştırır, niteliklerini, özelliklerini, düşünme yetilerini, başarı yöntemlerini, yaşam anlayışlarını sergiler. Onları ahlak yönünden inceler, kişiliklerini, eylemleriyle birlikte açıklamaya çalışır. Felsefeyle ilgili yapıtlarında da ahlak sorunlarından yola çıkarak düşüncelerini açıklamaya koyulur. Ona göre insan bir ahlak varlığıdır, onu anlamak göz önünde bulundurmak gerekir. Bu konuda Platon'un görüşlerinden esinlenir ve erdem, bilgelik, iyilik gibi kavramlara ağırlık verir. Ahlakı eğitimin temel ilkesi diye anlar. Plutarkhos'a göre insanın içinde yaşadığı evreni düzenleyen yüce bir us vardır. Bu düzenleyici us bilgelik ve iyilik ilkelerine dayanır. İnsanda bitkisel, duyusal, doyumla ilgili olan, öfkeyi içeren ve yetkinlik sağlayan olmak üzere beş türlü tinin bulunduğunu ileri sürer. Bu tinler bitkiselden yetkinlik sağlayana değin aşama aşama yükselen birer yetiyi içerir.

Plutarkhos felsefeyle ilgili yazılarından çok, tarih konularını içerenlerle ün sağlamış, bu alanda önemli bir kaynak diye benimsenmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Vitae*, (ö.s.), 1839, ("Yaşamöyküleri"); *Moralia*, (ö.s.), 1603, ("Ahlak").

PLUTARKHOS
(350 ?-434 ?)

Eski Yunan, filozof. Atina'da Yeni-Platoncu okulun kurucusudur.

Atina'da doğdu, aynı kentte öldü. Yaşamıyla ilgili bilgiler birbirini tutmadığı gibi yeterli de değildir. Atina'da Yeni-Platoncu okulu kurduğu, Plotinos'un düşüncelerini, Aristoteles mantığına dayanarak açıklayıp yaymaya çalıştığı bilinmektedir.

Plutarkhos'un felsefe tarihindeki yeri Yeni-Platoncu öğretinin Yunanistan ve Roma'da yayılmasını sağlayan okulu kurması nedeniyledir. Yeni bir görüş ileri sürmeden, Aristoteles mantığına dayanarak önce Platon felsefesini, sonra ondan doğan Yeni-Platonculuk'u tanıtmaya çalışmış, yaşamı boyunca bu öğretiyi okutmuştur. Felsefenin yanı sıra eski Babil yıldızbilimi *(astrologie)* ve bilicilikle de uğraşan Plutarkhos, Trakya'da ortaya çıkan Orpheus inançlarının gelişmesinde de etkili olmuştur.

Platon'un *Phaidon*, *Timaios* adlı yapıtlarını, açıklayarak okutan Plutarkhos için felsefe insanı *yetkinliğe ulaştırma* bilimidir. Özellikle Aristoteles'in *Peri Psykhe*'sini insanı anlamak için bir kaynak diye anlar ve öğrencilerine anlatırdı. Sonraki yüzyıllarda, Platon, Plotinos ve Aristoteles'le ilgili çalışmalarda Plutarkhos örnek alınmış, sık sık onun görüşlerini yansıtan yapıtlara başvurulmuştur.

PLÜCKER, Julius
(1801-1868)

Alman matematik ve fizik bilgini. Analitik geometriye katkıları ve katot ışınlarının manyetik alandaki davranışlarına ilişkin buluşlarıyla tanınmıştır.

16 Haziran 1801'de Elberfeld'de doğdu, 22 Mayıs 1868'de Bonn'da öldü. Bonn, Heidelberg, Berlin ve Paris üniversitelerinde öğrenim gördü. 1824'te, Marburg Üniversitesi'nden doktorasını aldı. Ertesi yıl ücretsiz okutman olarak çalışmaya başladığı Bonn Üniversitesi'nde 1828'de öğretim görevliliğine atandı. Bir yıl da Berlin Üniversitesi'nde aynı unvanla çalıştıktan sonra 1834'te Halle Üniversitesi'nde matematik profesörlüğüne getirildi. İki yıl sonra aynı görevle Bonn Üniversitesi'ne geçen ve 1847'de de bu üniversitenin fizik kürsüsüne atanan Plücker, yaşamının son yılında, fizik bilimine katkılarını değerlendiren Royal Society'nin Copley Madalyası'yla ödüllendirilmiştir.

Bilimsel yaşamı ilki matematiğe, ikincisi fiziğe adanmış iki döneme ayrılan Plücker 1846'ya değin süren ilk dönemde analitik geometriye, ikinci dönemdeyse deneysel fiziğin çeşitli alanlarına önemli katkılarda bulundu. Yaşamının son yıllarında bir kez daha matematiğe döndü ve uzay geometrisi konusunda önemli bir araştırma daha gerçekleştirdi.

Plücker analitik geometriyle ilgili ilk önemli yapıtı olan *Analytisch-geometrische Entwicklungen*'in ("Analitik Geometrinin Gelişimi") 1828'de yayımladığı ilk cildinde, doğru, çember ve konik kesitlerin analitik geometrisini büyük bir açıklıkla özetlemiş, 1831'de yayımladığı ikinci cildindeyse, bugün "Plücker koordinatları" olarak anılan homojen doğru koordinatlarını tanıtmıştı. Analitik geometrinin temel öğesinin nokta yerine doğru olarak seçilebileceği düşüncesinin ürünü olan Plücker koordinatları, verilen doğrunun taşıdığı herhangi bir kayan vektörün koordinat eksenleri üzerindeki bileşenleriyle, bu eksenlere göre momentlerinden oluşur ve ikinci dereceden, homojen bir bağıntıyı doğrular. Aynı yapıtın son bölümünde "ikililik ilkesi"ni ortaya atan Plücker, 1839'da yayımladığı *Theorie der algebraischen Kurven*'de ("Cebirsel Eğriler Kuramı") cebirsel eğrilerin, sonsuza giden noktalarının komşuluğundaki özelliklerini, asimtotlarını ve birden fazla teğete sahip noktalarını, bir başka deyişle tekilliklerini inceledi ve tekil noktalarının sayısını veren "Plücker formülleri"ni tanıttı. Yaşamının son yıllarında gerçekleştirdiği ve ölümüyle yarım kalan çalışmalarını içeren *Neue Geometrie des Raumes*'de ("Yeni Uzay Geometrisi") temel öğesi doğru olan geometri kavramını genişletti ve sonraki yıllarda birçok önemli araştırmaya kaynaklık edecek olan doğru geometrisinin temellerini attı.

Plücker'in fizik alanındaki çalışmalarında Faraday'ın etkisi belirgindir. 1847'de kristallerin manyetik alandaki davranışlarını incelemeye başlamış, katot ışınlarının manyetik alanda saptığını gösteren deneyler gerçekleştirerek atom fiziği ve elektroniğe katkıda bulunmuştur. Spektroskopiye (tayf ölçümü) ilişkin

deneyleri sırasında her kimyasal maddenin ayrı bir tayf verdiğini göstererek kimyasal analizde spektrokopiden yararlanacak olan R.Bunsen'e ve üç çizgili hidrojen tayfını saptayarak, gökcisimlerinin kimyasal yapısını belirleme çalışmalarında G.R.Kirchhoff'a öncülük etmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Analytisch-geometrische Entwicklungen*, 2 cilt, 1828-1831, ("Analitik Geometrinin Gelişimi"); *System der Analytischen Geometrie*, 1835, ("Analitik Geometri Sistemi"), *Theorie der algebraischen Kurven*, 1839, ("Cebirsel Eğriler Kuramı"); *Neue Geometrie des Raumes, gegründet auf die Betrachtung der geraden Linie als Raumelement*, 1868, ("Uzayın Temel Öğesi Olarak Doğruların Kabulüne Dayalı Yeni Uzay Geometrisi").

• BAKINIZ: BUNSEN, KIRCHHOFF.

POBEDONOSTSEV, Konstantin Petroviç
(1827-1907)

Rus siyaset adamı. Milliyetçi ve muhafazakâr görüşleri doğrultusunda Rusya'da mutlakiyetçi düzenin güçlenmesi için çalışmıştır.

21 Mayıs 1827'de Moskova'da doğdu, 23 Mart 1907'de St. Petersburg'da (bugün Leningrad) öldü. 1841-1846 arasında St.Petersburg'da Oldenburg Hukuk Okulu'nda öğrenim gördükten sonra çeşitli devlet görevlerinde bulundu. Rus medeni hukukunun ve kurumlarının tarihi üzerine yazdığı yazılarının beğenilmesi üzerine 1859'da medeni hukuk dersleri vermek üzere Moskova Üniversitesi'ne çağrıldı. Bilgisi ve çalışmalarıyla çar II. Aleksandr'ın ilgisini çekerek çarın oğullarına özel öğretmenlik yapmakla görevlendirildi. 1865'te Moskova Üniversitesi'ndeki görevini bırakarak St. Petersburg'a gitti ve çarın oğullarının sürekli öğretmenliğini üstlendi. 1868'de Senato, 1872'de de devlet konseyi üyeliğine atandı. 1880-1905 arasında Ortodoks Kilisesi Yüksek Ruhani Meclisi'nin başkanlığını yaptı.

Öğretmenliğini yaptığı büyük dük Aleksandr Aleksandroviç'in 1881'de III. Aleksandr adıyla tahta çıkmasından sonra, ona danışmanlık yaparak milliyetçi ve mutlakiyetçi görüşleri doğrultusunda yönetsel ve siyasi kararları etkiledi. Çarın Loris-Melikov tarafından hazırlanan yönetsel reform programını reddetmesinde ve ulusal azınlıklarla liberal görüşlü kişilere karşı baskıcı önlemler almasında önemli rol oynadı.

Koyu bir Ortodoks olan Pobedonostsev, dinin toplum düzeni açısından büyük önemi olduğunu vurgulayarak, Ortodoksluk'un devlet dini olarak daha da güçlendirilmesini, Protestanlar'a, Katolikler'e ve Museviler'e karşı mücadele etmek gerektiğini savundu. Ulusal azınlıkların Ruslaştırılması için çalıştı. Yükseköğrenim olanaklarının yalnızca toplumun en üst sınıflarından gelenlerle ve üstün bir yeteneğe sahip kişilerle sınırlı tutulması gerektiğini vurguladı. Batı'da gelişen demokratik ve anayasal yönetim düşüncelerinin ülkeye girmesine engel olunması gerektiğini savundu.

III. Aleksandr'ın ölümünden sonra tahta çıkan II.Nikolay'ın iktidarı sırasında Pobedonostsev'in yönetimdeki etkisi giderek azaldı. Bu dönemde yayımladığı *Moskovski sbornik* ("Moskova Derlemesi") adlı kitabında siyaset felsefesini sergiledi. Batı demokrasisinin ve parlamenter yönetim biçiminin ahlaki bir çöküşe ve yozlaşmaya neden olduğunu ileri sürerek Batı uygarlığını sert bir dille eleştirdi. İnsanın doğası gereği zayıf, kötü, değersiz ve isyankâr olduğu inancından hareket ederek insanın ve toplumun mükemmel olabilirliğini savunan Aydınlanma felsefesine karşı çıktı. Ancak baskıcı ve otoriter bir yönetimin düzeni sağlayabileceğini ileri sürdü. Aklın değil duygu ve imanın insanlığı mutlak gerçeğe ulaştıracağını savundu.

Rus hukuk tarihi üzerine önemli çalışmalar yapan Pobedonostsev, 1896'da yayımladığı *Kurgrazdanskago prava*'da ("Medeni Hukuk İncelemesi") tarihsel ve karşılaştırmalı bir yöntem izleyerek, hukukun iktisadi ve toplumsal ilişkilerden doğduğuna ve yasamanın, bu ilişkilere biçim vermek ve yasaların uygulanmasını sağlamakla yükümlü olduğunu savundu. Benimsediği siyaset felsefesine koşut olarak, hukukun çarlık otokrasisinin mutlak iradesine bağımlı olması gerektiğini vurguladı.

• YAPITLAR (başlıca): *Moskovski sbornik*, 1896, ("Moskova Derlemesi"); *Kursgrazdanskago prava*, 3 cilt, 1896, ("Medeni Hukuk İncelemesi"); *K.P. Pobedonostsev i ego korrespondenti: pisma i zapiski* (ö.s.), 2 cilt, 1923, ("Pobedonostsev ve Yazışmaları: Mektuplar ve Notlar"); *Pisma Pobedonostseva k Aleksandru III* (ö.s.), 2 cilt, 1925, ("Pobedonostsev'in III. Aleksandr'a Mektupları").

• KAYNAKLAR: R.F.Byrnes, *Probedonostsev: His Life and Thought*, 1968.

• BAKINIZ: ALEKSANDR III, LORİS-MELİKOV.

POE, Edgar Allan
(1809-1849)

ABD'li şair ve öykücü. Simgecilik'in gelişmesini etkilemiş, polis romanı türünün öncüsü olmuştur.

19 Ocak 1809'da Boston'da doğdu, 7 Ekim 1849'da Baltimore'da öldü. Gezici tiyatro oyuncusu bir ana babanın oğluydu. Babasıyla annesi, o çok küçükken arka arkaya ölünce, Richmond'lu zengin bir tütün tüccarı olan John Allan onu evlat edindi ve Edgar Allan adını verdi. Poe 1815-1820 arasında İngiltere'de ardından Richmond'da öğrenim gördü. 1826'da Virginia Üniversitesi'ne girdiyse de kumar borçları yüzünden bir yıl sonra okuldan atıldı. Onun edebiyata olan tutkusunu onaylamayan John Allan para yardımını kesince yaşamını kazanmanın yollarını aramaya başladı. 1827'de orduya yazıldı. 1830'da West Point'teki askeri akademiye girdi, ancak disipline uymaması nedeniyle 1831'de buradan çıkarıldı. Bu arada birkaç şiiri yayımlanmış, ama ilgi görmemişti.

1835-1836 yıllarında *Southern Literary Messenger* dergisinin yayın yönetmeliğini üstlendi. 1836'da, bir süredir yanında yaşadığı teyzesinin on dört yaşındaki kızıyla evlendi. 1839'da Philadelphia'ya giderek *Burton's Gentleman's Magazine*'de, 1841'de de onun yerine çıkan *Graham's Magazine*'de yönetim görevleri aldı. Giderek başarılı bir yayımcı oldu. Ancak hiçbir işe uzun süre bağlı kalamıyordu. 1844'te New York'ta çeşitli gazete ve dergilerde çalıştı. Bu arada, sorunlarla dolu yaşamının yarattığı bunalımlar içinde kendini içkiye vermişti. Karısının 1847'de ölmesinden sonra da düzensiz yaşamını sürdürdü. İki yıl sonra, Baltimore'da bilinçsiz bir halde sokakta bulunup hastaneye kaldırıldı. Birkaç gün sonra öldü.

Poe, edebiyat yaşamına önce Byron gibi romantik şairlerin etkisinde şiirler yazarak başlamış, ilk şiir kitabı 1827'de yayımlanmıştır. 1831'de şiirlerinin gözden geçirilmiş ikinci baskısında, özgün üslubunun belirmeye başladığı görülür. 1840'larda yayımlanan "The Raven" (Kuzgun) ve "Annabel Lee" (Annabel Lee) gibi şiirleri ise ona büyük ün kazandırmıştır. Poe'nun romantik şiir anlayışının en önemli öğeleri, müziksel uyumun yanı sıra melankoli temasıdır. Bu melankoli Poe'nun ortaya koyduğu biçimiyle, güzel bir kadının ölümünden kaynaklanır ve onun gözünde bu düşünülebilecek en şiirsel konudur.

Poe şiirleri gibi öykülerini de önce gazete ve dergilerde yayımlamıştır. Ona daha sağlığında geniş bir okuyucu kitlesi kazandıran öyküleri genel olarak doğaüstü atmosferlerde geçen ve korku öğelerine ağırlık veren gotik öykü türüne girer. Bu öykülerin çoğunlukla Avrupalı soylular çevresinden gelen kahramanları loş ve garip ortamlarda geçen, doğaüstü, dehşet verici, gizemli olaylar yaşarlar. Poe konularını günlük yaşamdan alır. Kurgunun can alıcı noktası öyküdeki anlatıcının, psikolojik durumundan kaynaklanan sanrılı (halusinatif) gözlemidir. Bu öznel yaklaşım aynı zamanda Poe'nun yüzeysel olarak nitelendirdiği bir gerçeklik anlayışına da bir başkaldırıdır. "The Murders in the Rue Morgue" (Morg Sokağı Cinayeti) adlı öyküsünde yarattığı Auguste Dupin tipi, tüyler ürpertici cinayetleri, temel önermelere dayalı bir mantık yürütme yöntemiyle çözümler. Dupin bu özelliğiyle C.Doyle'un romanlarındaki ünlü Sherlock Holmes tipine esin kaynağı oluşturmuş, Poe da polis romanı türünün yaratıcısı sayılmıştır. Ayrıca, kısa öykünün edebi bir tür olarak saygınlık kazanmasına da katkısı büyük olmuştur.

Poe, aynı zamanda eleştiri yazılarıyla da tanınır. Bunlarda, gizemci ve karamsar bir felsefeye dayalı, genelde orta sınıfın tutucu ahlakına ve bunun sanatçıyı etkilemesine karşı çıkan bir anlayışı savunur. Sanat yapıtında her öğenin bir birliğe varması gerektiğini ileri sürer. Dili, bazılarınca ustaca, bazılarınca yapay ve mekanik bulunmuştur.

Poe ölümünden sonra, simgeci edebiyatın savunucuları tarafından modern Duyumculuk (Sansualizm) akımının temsilcisi sayılmıştır. Yapıtları özellikle Baudelaire üzerinde etkili olmuş, Baudelaire ve Mallarmé tarafından Fransızca'ya çevrilmiştir. Öykülerinden bazıları Türkçe'ye de çevrilmiş ve çeşitli kitaplarda derlenmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Tamerlane and Other Poems,* 1827,("Timurlenk ve Başka Şiirler"); *Al Aaraff Tamerlane and Minor Poems,* 1829, ("Araf, Timurlenk ve Küçük Şiirler"); *Poems,* 1831, ("Şiirler"); *The Raven and Other Poems,* 1845, ("Kuzgun ve Başka Şiirler"); *Eureka: A Prose Poem,* 1848, ("Eureka: Düzyazı Şiir"). **Kısa Öykü:** *Tales of the Grotesque and Arabesque,* 2 cilt, 1840, ("Grotesk ve Arabesk Öyküler"); *Tales,* 1845, ("Öyküler"). **Uzun Öykü:** *The Narrative of Arthur Gordon Pym,* 1838, ("Arthur Gordon Pym'in Öyküsü"). **Eleştiri:** *The Literati,* 1850.

• **KAYNAKLAR:** E.H.Davidson, *Poe: A Critical Study,* 1957; A.Quinn, *Edgar Allan Poe: A Critical Biography,* 1941; P.F.Quinn, *The French Face of Edgar Allan Poe,* 1957.

• **BAKINIZ:** BAUDELAIRE, DOYLE, HAMMETT, LEM.

POELZIG, Hans
(1869-1936)

Alman, mimar. Ülkesindeki dışavurumcu (ekspresyonist) mimarlığın öncülerindendir.

30 Nisan 1869'da Berlin'de doğdu, 14 Haziran 1936'da aynı kentte öldü. Berlin Teknik Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Kısa bir süre sonra Prusya İmar Müdürlüğü'nde çalıştıktan sonra, 1900'da Breslau Uygulamalı Sanatlar Okulu'nda profesör oldu. 1903'te aynı kurumun yöneticiliğine getirildi, 1916'ya değin bu görevini sürdürdü. 1916'da belediye mimarı olarak Dresden'e çağrıldı. Bu kent için bir belediye binası, konser salonu ve itfaiye merkezi tasarladı. 1920'de Berlin'e yerleşerek Berlin Teknik Üniversitesi'yle, Berlin Güzel Sanatlar Akademisi'nde dersler verdi. 1930'larda Nasyonal Sosyalist yönetimin çeşitli baskılarına hedef olunca, 1935'te İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nin (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) öğretim üyeliği önerisini kabul etti. Ancak yola çıkmadan kısa bir süre önce öldü.

İlk önemli yapıtı, Poznan'daki madencilik sergisi için tasarladığı, bugün su kulesi olarak kullanılan çelik iskeletli, tuğladan bölme duvarlı, basit ve yalın görünümlü yapıdır. Bir yıl sonra Breslau'da gerçekleştirdiği büro yapısındaysa, dış görünüşü etkili kılmak için, o güne değin hiç kullanılmamış bir pencere sistemi uygulamıştır. Kesintisiz, ince bir yatay şerit halinde, köşeleri de dönerek devam eden bu pencere tasarımını, sonraları E. Mendelsohn daha da geliştirerek kullanmıştır. Poelzig'in bundan sonraki yapılarında da estetik kaygı ve biçim arayışı ön plandadır. 1912'de Luban'da gerçekleştirdiği kimya fabrikasını, küp biçimli öğelerle dışavurumcu, öznel bir biçimde düzenlemiştir. 1916'da katıldığı İstanbul Dostluk Evi proje yarışmasındaki önerisi başta olmak üzere, bütün tasarımlarında simgesel değerler yakalamaya çalışmıştır.

Bu çabası 1919'da tiyatro yönetmeni Max Reinhardt'ın isteği üzerine Berlin'deki eski bir sirki amfiteatr düzeninde büyük bir tiyatroya dönüştürdüğü çalışmasında doruğa ulaşmıştır. Burada, yukarıya doğru yükseldikçe küçülen çaplarıyla salonun kubbesini oluşturan eş merkezli dairelerden ve üçgen

kolon başlıklarından sarkıttığı ve mağaralardaki sarkıtları çağrıştıran konik biçimli öğeler kullanmıştır. Bu sarkıtlar hem alışılmadık görünümleri, hem de tavandan verilen yapay ışığı perdeleyip süzerek sağladıkları ışık-gölge etkisiyle mekâna gizemli bir hava kazandırmışlar, bundan sonra da Poelzig'in sık sık kullanmasıyla onun mimarlığını simgeleyen bir özellik haline gelmişlerdir. Poelzig bu tasarımıyla, Alman dışavurumcu mimarlığının en büyük temsilcileri arasına girmiştir. Yaşamının son yıllarındaysa ilk yapılardaki gibi yalın, daha geleneksel, ancak daha büyük boyutlu yapılara yönelmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Su Kulesi*, 1911, Poznan, Polonya; *Büro Yapısı*, 1911-1912, Breslau, Polonya; *Fabrika*, 1912, Luban/Poznan, Polonya; *Büyük Tiyatro*, 1918-1919, Berlin; *Capitol Sineması*, 1925, Berlin; *Deli Sineması*, 1926, Breslau, Polonya; *IG Farben Kimya Fabrikası Yönetim Yapısı*, 1928-1932, Frankfurt; *Berlin Radyoevi*, 1929.
- **KAYNAKLAR:** T.Heuss, *Hans Poelzig, Lebensbild eines Baumeisters*, 1955.
- **BAKINIZ:** MENDELSOHN.

POGODİN, Nikolay Fyodoroviç
(1900-1962)

SSCB'li oyun yazarı. Devrim sonrası Sovyet tiyatrosunun önde gelen yazarlarındandır.

16 Kasım 1900'de Tambov'da Don kıyısındaki bir Kazak köyünde doğdu, 19 Eylül 1962'de Moskova'da öldü. Asıl adı Nikolay Fyodoroviç Stukalov' dur. Yoksul bir köylü ailesinden geliyordu. Çocukluğu, Kazak köylerinde dolaşarak terzilik yapan annesiyle birlikte geçti. Düzenli bir eğitim görmedi. Ciltçilik, marangozluk gibi işlerden sonra yazarlığa başladı. Uzun bir süre *Pravda* gazetesinde muhabirlik yaptı. 1930'larda sahnelenmeye başlanan oyunlarıyla Sovyet tiyatrosunun tanınan yazarları arasına girdi. Bir süre *Teatr* dergisini yönetti. 1941'de Stalin Ödülü'nü, 1959'da Lenin Ödülü'nü kazandı.

Pogodin'in oyunları, yeni Sovyet toplumunun kurulma sürecini, bu süreç içinde karşılaşılan zorlukları, işçilerin bunları göğüsleme ve aşma mücadelelerini ele alır. Sovyet işçilerinin, genç bir Amerikalı komünist mühendisin yardımıyla bir traktör fabrikasını kurmalarını konu alan *Temp* ("Tempo"), suçluların çalışma kamplarında ıslah edilmelerini anlatan *Aristokrati* ("Aristokratlar"), Pogodin'in, yeni Sovyet toplum ve insanını oluşturma çabasını Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin politikasına bağlılıkla ve iyimser bir tutumla ele aldığı oyunları arasındadır. *Çelovek s ruzhiem* ("Silahlı Adam"), *Kremlevskiye kuranti* ("Kremlin'in Çanları") ve *Tret'aya patetiçeskaya*'dan ("Üçüncü Patetik") oluşan ve Lenin'i sahne üstünde canlandıran tarihsel üçlemesi, Sovyet tiyatrosunun klasikleri arasına girmiştir.

Pogodin'in oyunları, zaman zaman Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin eleştirilerine uğramakla birlikte, döneminin resmi tiyatro anlayışıyla bağdaşan oyunlardır. Karakterlerden çok tiplerin egemen olması, toplumsal mesajların ağırlık kazanması ve son dönemlerindeki bazı oyunlar dışında bireyin çelişkilerinin fazla işlenmemiş olması gibi özellikleriyle bu oyunlar, genç Sovyet tiyatrosunun sınırlılıklarını taşır. Ancak Pogodin, sıradan insanların yaşamlarını zengin bir gözlemle yansıtabilmiş, böylelikle katı ve yüzeysel bir gerçekçilikten uzak kalmıştır. *O dramaturgii* adlı bir kuramsal yapıt ve film senaryoları da yazmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *Temp*, 1930, ("Tempo"); *Moy drug*, 1932, ("Dostum"); *Aristokrati*, 1934, ("Aristokratlar"); *Çelovek s ruzheim*, 1937, ("Silahlı Adam"); *Kremlevskiye kuranti*, 1940, ("Kremlin'in Çanları"); *Sotverenie mira*, 1946, ("Dünyanın Yaratılışı"); *Missuriiski vals*, 1949, ("Missouri Valsi"); *Tret'aya patetiçeskaya*, 1958, ("Üçüncü Patetik"); *Albert Einstein*, 1961. **Kuramsal:** *O dramaturgii*, 1934.

Jules Henri Poincaré

POINCARÉ, Jules Henri
(1854-1912)

Fransız, matematikçi. Matematiğin her dalında, mekanik ve gök mekaniğinde çığır açıcı çalışmalar yapmıştır.

29 Nisan 1854'te Nancy'de doğdu, 17 Temmuz 1912'de Paris'te öldü. Bilgili bir kadın olan annesinin yardımıyla çok küçük yaşta ussal yeteneklerini geliştirdi, Almanca öğrendi, ilköğrenimi sırasında edebiyat, lise yıllarında da matematik alanında olağanüstü bir başarı gösterdi. Öğrenimini 1873'te birincilikle girdiği École Polytechnique'den mezun olduktan sonra École Superieure National des Mines'de (Ulusal Madencilik Yüksek Okulu) sürdürdü. 1877'de Maden mühendisi olarak çalışmaya başladı. 1879'da tamamladığı matematik doktorasının ardından Caen Üniversitesi'nde analiz dersleri vermeye başladı. 1881'de Paris Üniversitesi'nin öğretim kadrosuna katıldı.

1883'te fiziksel ve deneysel mekanik, 1886'da matematiksel fizik ve olasılıklar hesabı daha sonra da gök mekaniği kürsülerinde görev aldı. 1883-1897 arasında École Polytechnique'de de analiz dersleri veren, 1887'de üyeliğine seçildiği Fransız Bilimler Akademisi'nin 1906'da başkanlığına getirilen Poincaré, 1908'de Fransız Akademisi'ne alınmış ve yoğun derslerinin yanı sıra, çeşitli alanlarda, bir bölümü çığır açıcı önemde araştırmalarla dolu yaşamı boyunca sayısız ödül ve onursal unvan kazanmıştır.

Poincaré'nin, küçüklüğündeki konuşmasının anlaşılmazlığını, yazısının okunaksızlığını ve yaşamı boyunca sürecek olan el ve parmaklarını kullanmaktaki beceriksizliğini, dilinin ve elinin yetişmekte güçlük çekeceği bir hızla düşünebiliyor oluşuyla açıklayan tarihçiler, bir yandan da aşırı görme bozukluğu çeken bu bilim adamının belleğinin gücünü Euler ile karşılaştırmışlardır. Poincaré, kendisine okunan bir kitabı eksiksiz ezberleyebiliyor, uzun ve karmaşık işlemleri akıldan, kalem kullanmadan ve yanlışsız sürdürebiliyordu. Bu yeteneğiyle, geriye dönüşler yapmadan, bir solukta yazması ve yine Euler'inkiyle karşılaştırılan bir verimliliğe ulaşması olanaklı olmuştu.

Gök mekaniği

Evrensel deha

Poincaré'nin bilim tarihinin en büyük dehaları arasında yer almasını sağlayan özelliği, matematiğin dört temel dalında-aritmetik, cebir, geometri, analiz-fiziğin çeşitli dallarında, mekanik ve gök mekaniğinin birçok konusunda ve bilim felsefesi alanında önemli araştırmalar yapabilmiş olmasıdır. 19.yy'ın sonlarında, tüm matematik, fizik ve astronomi bir yana, yalnızca matematiğin temel dallarının dördünde birden aynı ölçüde yetkinleşmenin artık olanaksız olduğu ve 1854'te ölen Gauss ile birlikte evrensel matematikçiler çağının kapandığı görüşü egemendi. Poincaré, sayıları beş yüzü bulan araştırmalarıyla bu görüşü yıkarken bir yandan da bilim felsefesine ve bilimin, özellikle de matematiğin önemine ilişkin düşüncelerini içeren *La Science et l'hypothése* (Bilim ve Varsayım), *La Valeur de la Science* (Bilimin Değeri) ve *Science et Méthode* (Bilim ve Metot) adlı kitaplarıyla geniş okuyucu kitlelerine ulaşabilmişti.

Daha öğrenciliği sırasında analiz konusunda gerçek bir uzman durumuna gelmiş olan Poincaré, ilk bilimsel çalışmalarının konusu olan diferansiyel denklemlere ilişkin araştırmalarının ardından 1880'de, otomorfik fonksiyonları bularak belki de en önemli buluşunu gerçekleştirdiğinde henüz yirmi altı yaşındaydı. Trigonometrik fonksiyonlar gibi kimi fonksiyonların taşıdığı devirlilik özelliğinin, çok daha genel bir özelliğin özel bir durumu olduğunu kanıtlayan bir çalışmasında, $F(z) = F[(az+b)/(cz+d)]$ eşitliğini veren $z \rightarrow (az+b)/(cz+d)$ dönüşümlerinin bir grup oluşturduğunu göstermiş ve böylece bir sonsuz öğeli doğrusal dönüşümler grubu altında değişmez kalabilen fonksiyonları sınıflamıştı. Daha sonra, otomorfik fonksiyonlar olarak adlandırılan ve eliptik fonksiyonları da kapsayan bu fonksiyonların bir bölümünün özelliklerini irdeledi ve oldukça önemli uygulama alanları bulabilen özellikler elde etti. Aynı grup altında değişmez kalabilen otomorfik fonksiyonları birbirine bağlayan cebirsel eşitliklerin yazılmasının olanaklı olduğunu ve bir eğri üstündeki noktaların koordinatlarının otomorfik fonksiyonlar yardımıyla, tek bir parametreye bağlı bir fonksiyonla anlatılabileceğini gösterdi. Bulduğu fonksiyonlardan bir bölümüne, çağdaş diferansiyel denklemler kuramının öncülerinden biri olan Lazarus Fuchs'un anısına "Fuchs fonksiyonları", bir bölümüneyse, aralarında bir öncelik tartışması bulunan Felix Klein'ı bir anlamda yermek amacıyla "Klein fonksiyonları" adını veren Poincaré, Abel fonksiyonları, Abel integrallerinin indirgenmesi ve ikikatlı integrallerle ilgili araştırmalarıyla başka katkılarda da bulunduğu analizin yanı sıra, kuvadratik yapılar, karmaşık sayılar ve sürekli kesirler üstüne çalışmalarıyla sayı kuramına katkıda bulundu.

Otomorfik fonksiyonlar

Topoloji

Poincaré'nin çığır açıcı çalışmalarından bir başkasının alanı gök mekaniğidir. Güneş sisteminin matematiksel açıdan incelenmesinde Lagrange'dan beri aynı yaklaşım yöntemleri kullanılıyor, gezgenlerin kütleleri cinsinden yazılan kimi sonsuz serilerin zamana bağlı katsayılarının yaklaştırmalarla elde edilmesine çalışıyordu. Poincaré, 1885'te İsveç Kralı II.Oscar'ın (1829-1907) açtığı "*n* cisim problemi" konulu bir yarışmaya sunduğu ve kimi yanlışlarına karşın ödüle değer bulunan çalışmasında, gök mekaniğine yepyeni matematiksel teknikler kazandırdı. *n* cisim probleminin özel bir durumu olan "üç cisim problemi"nin çözümünü amaçlayan bu çalışmasından başlayarak aynı konuda pek çok makale yayımlayan Poincaré, 19.yy matematiğindeki ilerlemelerden, özellikle karmaşık değişkenli fonksiyonlar ve sonsuz seriler alanlarındaki buluşlardan yararlanarak geliştirdiği tekniklerin ve elde ettiği sonuçların büyük bir bölümünü üç ciltlik *Les methodes nouvelles de la mécanique céleste* ("Gök Mekaniğinde Yeni Yöntemler") ve *Leçons de mécanique céleste* ("Gök Mekaniği Dersleri") adlı kitaplarda topladı. Bu kitaplarda yer alan yöntem ve sonuçlar arasında özellikle, ıraksak ve parçalı yakınsak seriler ya da asimtotik açınım kuramı, tümleşik değişmezler ve devirli yörüngelerin ikikatlı integralleriyle ilgili olanları büyük önem taşırlar. Poincaré, yine gök mekaniğine katkı sayılabilecek kimi analiz çalışmaları sırasında, armut biçimli dönen sıvı kütlelerin kararlılığının koşullarını belirleyerek, sonraki yıllarda geliştirilecek kozmogoni kuramlarına da ışık tuttu.

Paris Üniversitesi'nde yıllarca matematiksel fizik dersleri veren Poincaré, kuramsal fiziğin çok çeşitli konularında da araştırmalar yaptı, bu konuların özellikle ikisinde çığır açıcı buluşlarla sonuçlanacak adımlar attı. Bir araştırmasında X ışınlarıyla fosforışı olgusu arasında bir ilişki olabileceğini öne sürerek Becquerel'in radyoaktifliği bulmasıyla sonuçlanan deneylere başlamasında yol göstericilik yapmış, Lorentz dönüşümlerinin $x^2+y^2+z^2-t^2$ kuvadratiğini değişmez kılan dönüşümlerle izomorfik bir grup oluşturduğunu gösteren çalışmasında da, özel görelilik kuramının birçok sonucunu, Einstein'dan bağımsız olarak elde etmişti.

Analiz çalışmalarının pek çoğunda sürekliliği temel alan ve koşulların kesintisiz olarak değiştirilmesinin doğuracağı sonuçları araştıran Poincaré, özellikle Analysis *situs* ("Konum Analizi") adlı yapıtında yer alan çalışmalarıyla da bugün topoloji olarak adlandırılan matematik dalının gerçek anlamda kuruculuğunu

yaptı. Örneğin, sınırlı üç cisim probleminin çözümünün varlığını, belirli koşullardaki bir düzlemin sürekli bir dönüşümünün sabit noktalarının varlığı teoremine indirgeyerek, cebirsel topolojiye dayalı varlık probleminin ilk örneğini ortaya koydu.

Fiziğe yaklaşımında son derece tutucu olmakla suçlanan Poincaré, matematikte de tersine yeniliğe açık bir kişilik sergilemiştir. Cantor'un kümeler kuramını ilk kullanan matematikçiler arasında yer almış, bir yandan da Hilbert'in matematiği aksiyomatikleştirmeyi amaçlayan çabalarından başlangıçta övgüyle söz etmiştir. Ancak 1900'lerin başlarında, taşıdığı paradokslar yüzünden küme kuramına, çelişkisiz olduğunun gösterilemeyeceğine inandığı için aksiyomatik kuruluşa ve Peano'nun doğal sayı kavramına karşı çıkmış, doğal sayıların sezgiye dayalı bir kavram olduğunu savunarak Sezgicilik Okulu'nun önderleri arasında yer almıştır.

Matematik ve fizikteki çığır açıcı kuramsal çalışmalarıyla Gauss'tan sonraki dönemin en büyük matematikçisi olarak anılmaya hak kazanan Poincaré, 20.yy matematiği üstündeki etkisini bugün de sürdürmektedir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Les méthodes nouvelles de la mécanique céleste,* 3 cilt, 1892-1899, ("Gök Mekaniğinde Yeni Yöntemler"); *Analysis situs,* 1895, ("Konum Analizi"); *Leçons de mécanique céleste,* 3 cilt, 1905-1910, ("Gök Mekaniği Dersleri"); *Leçons sur les hypothèses Cosmogoniques,* 1911, ("Kozmogoni Varsayımları Üstüne Dersler"); *La science et l'hypothèse,* 1906, (Bilim ve Varsayım); *Science et méthode,*1908, (Bilim ve Metot); *La valeur de la science,* (ö.s), 1913, (Bilimin Değeri); *Oeuvres des Henri Poincaré,* 11 cilt, (ö.s.), 1916-1954, ("Henri Poincaré'nin Toplu Yapıtları").

- **KAYNAKLAR:** E.T.Bell, *Men of Mathematics,* 1934.

- **BAKINIZ:** CANTOR, EINSTEIN, L.EULER, Lazarus FUCHS, HILBERT, C.F.KLEIN, LAGRANGE, LAPLACE, PEANO.

POINCARÉ, Raymond
(1860-1934)

Fransız devlet adamı. 1912-1929 arasında aralıklı olarak başbakanlık ve 1913-1920 arasında cumhurbaşkanlığı yapmıştır.

20 Ağustos 1860'ta Lorraine bölgesinde Bar-le-Duc'te doğdu, 15 Ekim 1934'te Paris'te öldü. Bir mühendisin oğluydu. Sorbonne Üniversitesi'nde hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra, 1882'de baroya girerek, Paris'te avukatlık yapmaya başladı. 1887'de milletvekili seçildi. 1893'te eğitim, 1894'te maliye ve 1895'te yeniden eğitim bakanlığı yaptı. 1895-1897 arasında meclis başkan yardımcılığı görevinde bulundu. 1903'te Senato'ya seçilen Poincaré, 1912'ye değin sürdürdüğü bu görevi sırasında, 1906'da maliye bakanlığı yaptığı sekiz aylık süre dışında, avukatlıkla uğraştı ve Fransa'nın en başarılı avukatlarından biri durumuna geldi. 1909'da Fransız Akademisi'ne seçildi.

Ocak 1912'de dışişleri bakanlığını da üstlendiği bir hükümet kurdu. Bir yandan güçlü ve otoriter bir hükümetin gerekliliğini vurgularken, diğer yandan Almanya karşısında Fransa'nın güvenliğini sağlamak amacıyla silahlı kuvvetleri güçlendirdi ve Fransa'nın Rusya ile ittifakına sadık kalacağına söz verdi. Aynı yıl Kasım'da İngiltere ile bir ittifak antlaşması imzaladı. Rusya'nın Balkanlar'daki etkinliklerini desteklerken Almanya'ya karşı uzlaşmaz ve katı bir siyaset izledi.

Poincaré Ocak 1913'te Clemenceau önderliğindeki sol kanat milletvekillerinin muhalefetine karşın cumhurbaşkanlığına seçildi. Cumhurbaşkanlığının göreli olarak yetkileri sınırlı bir görev olmasına karşın, görevi sırasında anayasanın kendisine tanıdığı tüm yetkileri kullanarak, ülkenin siyasi yaşamında etkili oldu. Askerlik süresini 3 yıla çıkaran yasayı destekledi, 1913'te ve 1914'te, Rusya'ya ve İngiltere'ye yaptığı ziyaretlerle, Üçlü Antant'ın güçlü bir siyaset izlemesini sağlamaya çalıştı.

I.Dünya Savaşı süresince ulusal birliği korumak ve halkın moralini yüksek tutmak için çalıştı. Askeri başarısızlıkların ardından, duruma bir çözüm getirebilmek amacıyla, Kasım 1917'de Clemenceau'yu hükümeti kurmakla görevlendirdi. Savaşın Fransa ve müttefikleri tarafından kazanılmasından sonra, mareşal F.Foch'un Ren Irmağı'nın sol yakasını ilhak etme düşüncesini destekledi. Clemenceau'nun, Paris Barış Konferansı'ndaki politikasına karşı çıkarak, Almanya'nın ağır bir savaş tazminatı ödemeye zorlanması gerektiğini savundu.

1920'de cumhurbaşkanlığı dönemi sona erince, yeniden senatör oldu. Savaş tazminatları konusunda Almanya ile uzlaşmaktan yana olan Briand hükümetinin düşmesinden sonra, Ocak 1922'de, parlamentoda çoğunluğu oluşturan Ulusal Blok'un desteğiyle başbakanlığa ve dışişleri bakanlığına getirildi. Almanya'nın savaş tazminatı yükümlülüğünü yerine getirmesinde ısrar etti. Londra'da ve Paris'te toplanan uluslararası konferanslarda bu konuda bir anlaşmaya varılamaması ve Almanya'nın yükümlülüklerini yerine getirmemesi üzerine Fransız ve Belçika birlikleri Ocak 1923'te Ruhr bölgesini işgal ettiler. Fransa'nın bu eylemi Almanlar'ın pasif direnişiyle ve İngilizler'in muhalefetiyle karşı karşıya kaldı. Borsa oyunları sonucu frank, 1923 yılı içinde % 50 oranında değer yitirdi. Poincaré, Nisan 1924'te, İngilizler'in ve Amerikalılar'ın önerisiyle Almanya'nın savaş tazminatı ödemelerini azaltan Dawes Planı'nı kabul etmek zorunda kaldı. Ruhr işgalinin mali yükünü karşılamak için vergileri artırması, hükümete karşı muhalefeti güçlendirdi. Mayıs 1924 seçimlerini Poincaré'nin Ulusal Blok'unun karşısında yer alan, Herriot önderliğindeki Sollar Karteli'nin kazanması üzerine başbakanlıktan istifa etti.

Kurulan hükümetlerin mali bunalıma bir çözüm getirememesi ve frankın sürekli değer yitirmesi üzerine, Temmuz 1926'da cumhurbaşkanı G.Doumergue tarafından yeniden başbakanlığa getirildi. Sosyalistler'in yer almadığı bu Ulusal Birlik hükümetinde aynı zamanda maliye bakanlığını da üstlendi. Meclisten aldığı yetkilerle yeni vergiler koyarak, faiz oranlarını yükselterek, hükümet harcamalarını kısarak bütçe açığını kapattı ve frankın değerinin yükselmesini

sağladı. 1928 seçimlerini kendisini destekleyen Ulusal Blok'un kazanmasının ardından, büyük bir devalüasyon yaparak frankın değerini savaş öncesi değerinin beşte biri oranında sabitleştirdi. Radikaller'in hükümetten çekilmesinden sonra, Kasım 1928'de yeni bir hükümet kuran Poincaré, Temmuz 1929'da hastalığı nedeniyle başbakanlıktan ayrıldı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Au service de la France*, 10 cilt, 1926-1933, ("Fransa'nın Hizmetinde").

• **BAKINIZ:** BRIAND, CLEMENCEAU, DOUMERGUE, FOCH, HERRIOT, MILLERAND.

POIRET, Pierre
(1646-1719)

Fransız, filozof, tanrıbilimci. Almanya'da Gizemcilik'i yayanlardandır.

15 Nisan 1646'da Metz'de doğdu, 21 Mayıs 1719'da Rhynsburg'da öldü. Önceleri ressam olarak yetiştirildi. Ancak Descartes'ın görüşlerini öğrendikten sonra felsefeye yöneldi. İsviçre'nin Bâle (Basel) kentine giderek üniversitedeki dersleri izledi. Buradan Almanya'ya geçti. Heidelberg'de bulunduğu yıllarda dine bağlandı. Rahip olarak görev aldığı Hamburg kentinde gizemci ve dinginci akımları benimsedi. 1688'de yönetimin tepkisiyle karşılaşınca Hamburg'dan ayrılarak Rhunsbure'a gitmek zorunda kaldı.

Dinginci ve gizemci öğretilerin Almanya'ya yayılmasında etkili olan Poiret felsefede Descartes'ı izlemiştir. Descartes adına Spinoza'nın felsefesini eleştirmiş ve bu felsefenin insanı tanrıtanımazlığa götürdüğünü öne sürmüştür. Poiret'ye göre insan anlığı üç yetiye ayrılır: Tanrısal tin, algı ve us. İnsan anlığındaki hayvansal yön olan algı duyum ya da dış dünyanın etkilerinden kaynaklanır. Us ise insana özgü bir yetidir. İnsan bu yetisiyle düşüncelerini oluşturur. Tanrısal tin, Tanrı'dan kaynaklanan etkileri algılama yetisidir. Algı ve tanrısal tin edilgin, us ise etkindir. Poiret, bu üç yetiye, içe doğuş anlamına gelen, üç ışının karşılık olduğunu öne sürmüştür. Bunlara sırasıyla, Tanrısal ışın, us ışını ve duyu ışını adını verir. İlkini izleyen insan tanrıbilimci, ikincisini izleyen filozof, üçüncüsünü izleyen de, ona göre doğal insandır. Ahlak ve bilgi alanında yetkinlik bu üç yetiyi bir arada kullanabilmekle sağlanır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Cogitationum Rationalum de Deo*, 1677, ("Tanrı Konusunda Ussal Düşünce"); *Oeconomie Divine*, 1692, ("Tanrısal Ekonomi").

• **BAKINIZ:** DESCARTES, GUYON.

POISEUILLE, Jean Louis
(1799-1869)

Fransız, hekim ve fizikçi. Kan dolaşımına ilişkin araştırmaları sonucunda, akışkanlar fiziğine ilişkin "Poiseuille yasası"nı geliştirmiştir.

Jean Louis Marie Poiseuille 22 Nisan 1799'da Paris'te doğdu, 26 Aralık 1869'da aynı kentte öldü. 1828'de tıp öğrenimini tamamladıktan sonra Paris'te bir muayenehane açarak hem serbest hekimlik yaptı, hem de fizyoloji araştırmalarına girişti. 1842'de Paris Tıp Akademisi'nin üyeliğine seçilen, 1860'ta Paris'teki ilkokulların müfettişliğine atanan Poiseuille, yabancı ülkelerdeki birçok bilim kuruluşunca üyeliğe kabul edilmiş ve fizyoloji alanındaki çalışmaları çeşitli madalyalarla ödüllendirilmiştir.

Kalp ve kan dolaşımı fizyolojisine ilişkin araştırmaları sırasında fiziğin araç ve yöntemlerinden yararlanan Poiseuille, fizyolojiye deneysel yöntemleri kazandıran, öncüsü Stephan Hales ile birlikte, fiziksel fizyolojinin kurucularından sayılır. Kanın damarlardaki akış hızını ve kan basıncını ölçmek için yaptığı deneysel çalışmalar, Poiseuille'ü, tüm ağdalı akışkanların yuvarlak borular içindeki düzgün (laminer) akışını incelemeye yöneltti ve 1844'te bu tür akışlar için geçerli olan temel yasanın doğuşuna yol açtı. Bu yasa, yuvarlak bir boru içinde burgaçsız akışla akan bir akışkanın debisinin (bir noktadan birim zamanda geçen akışkan miktarının), akışkanın ağdalılığına (viskozite), borunun uçları arasındaki basınç farkına ve borunun çapına bağlı olduğunu gösterir. Çapı 0,03 ile 0,14 mm arasındaki borular için geçerli olmak koşuluyla ve Q akışkanının debisi, ΔP basınç farkı, r borunun yarıçapı, l uzunluğu, η de akışkanının ağdalılığı olmak üzere, bu bağıntı

$$Q = \frac{\pi}{8} \cdot \frac{\Delta P r^4}{\eta l}$$ 'dir.

Alman fizikçi Gotthilf Hagen (1797-1884) de, Poiseuille'den ayrı olarak aynı sonuca varmış olduğundan, bugün bu yasa çoğu kez bu iki bilim adamının adıyla anılır.

Poiseuille'ün bu çalışması, damarlardaki iç sürtünme oranının ve kan dolaşımına karşı direncin hesaplanmasını olanaklı kılmış, ayrıca akışkanlar fiziğinde yeni kuramsal ve pratik sonuçlara ulaşılmasını sağlamıştır.

• **BAKINIZ:** d'ALEMBERT, HALES.

POISSON, Siméon Denis
(1781-1840)

Fransız, matematikçi. Elektrik, manyetiklik ve gök mekaniğine katkılarıyla tanınmıştır.

21 Haziran 1781'de Pithiviers'de doğdu, 25 Nisan 1840'ta Paris yakınlarındaki Sceaux'da öldü. Hekim olmasını isteyen ailesinin isteğine uymayarak matematik öğrenimini seçti ve 1798'de J.L.Lagrange ve P.S.Laplace'ın ders vermekte oldukları École Polytechnique'e girdi. 1800'de bitirdiği bu okulda 1802'de ders vermeye başladı. 1806'da profesörlüğe, iki yıl sonra da Bureau des Longitudes'da astronomluğa getirildi. 1809'da Fen Fakültesi'nde saf matematik kürsüsüne, 1827'de Bureau des Longitudes'da Laplace'ın ölümüyle boşalan matematikçi kadrosuna atanan Poisson, 1812'de Bilimler Akademisi'ne, 1837'de Yüksek Meclis üyeliğine seçilmiş, son yıllarını Fransız okullarındaki matematik programını düzenleme çalışmalarıyla geçirmiştir.

Poisson, saf matematik alanında az sayıda da olsa araştırma yapmakla birlikte, çalışmalarını matematiğin fiziğe, özellikle elektrik, manyetiklik ve mekaniğe uygulanmasında yoğunlaştırdı. 1812'de yayımladığı bir makalede elektriği farklı iki akışkanla açıklayarak, elektrostatiğin birçok yasasına açıklık kazandırdı, yalıtılmış bir iletkenin yüzeyinde Lagrange potansiyel fonksiyonunun sabit olduğunu gösterdi. Belirli bir aralıkla yerleştirilmiş, iki yüklü küresel iletkenin yüzeylerindeki yük yoğunluğu problemine, C.A.Coulomb'un deneysel bulgularıyla son derece uyumlu matematiksel bir çözüm geliştirdi. Coulomb'un iki akışkan modeline dayandırdığı çalışmalarıyla da tutarlı bir manyetiklik kuramı geliştirmeyi başardı. Lagrange ve Laplace'ın gezegenlerin yörüngelerine ilişkin kuramlarını geliştirerek, siferoit ve elipsoitlerin çekimlerini hesaplayarak ve gezegenlerin kütle çekimlerini, kütle dağılımları cinsinden hesaplamakta kullanılan bir yöntem bularak gök mekaniğine de katkıda bulundu. Kılcallık, ısı, esneklik ve olasılıklar hesabı konularında da önemli çalışmalar yapan Poisson, günümüzde, özellikle radyoaktiflik, trafik ve genel dağılımlarla ilgili çeşitli problemlerin çözümlenmesinde kullanılan "Poisson dağılımı"yla anılmaktadır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Traité de mécanique*, 1811, 1833, (2. basım), ("Mekanik Üstüne"); *Théorie nouvelle de l'actions capillaire*, 1831, ("Yeni Bir Kılcallık Etkisi Kuramı"); *Théorie matématique de la chaleur*, 1835, ("Matematiksel Isı Kuramı")

- **BAKINIZ:** COULOMB, LAGRANGE, LAPLACE.

POITIER, Sidney
(1924)

ABD'li sinema oyuncusu ve yönetmeni. Hollywood'un en ünlü zenci yıldızıdır.

20 Şubat 1924'te Florida Eyaleti'nde Miami'de doğdu. Yoksul bir ailenin çocuğuydu. Bahama Adaları'nda büyüdü. On üç yaşında okulu bırakarak çeşitli işlerde çalıştı. New York'taki American Negro Theatre'a girerek sanat yaşamına başladı. 1946'da Broadway'de sahnelenen ve tümüyle zenci oyuncuların rol aldığı *Lysistrata*'daki yorumuyla dikkati çekti. 1950'lerde Hollywood'un en önde gelen zenci yıldızı oldu. 1958'de Stanley Kramer'in yönettiği *The Defiant Ones* (Kader Bağlayınca) adlı filmiyle en iyi oyuncu olarak Oscar'a aday gösterildi ve Berlin Film Şenliği'nde de En İyi Erkek Oyuncu Ödülü'nü kazandı. Beş yıl sonra *Lilies of the Field* ("Çayırdaki Zambaklar") filmiyle Oscar aldı. 1972'den sonra kendi oynadığı filmlerden bazısını yönetmeye başladı.

Poitier değişik rollerin altından kolayca kalkan usta bir oyuncudur. Başarısı, zenci oyuncuların Hollywood'a girmelerini kolaylaştırmıştır. Zenci sorunları ve ırk ayırımını ele alan *In the Heat of the Night* (Gecenin Sıcağında), *Guess Who's Coming to Dinner* (Beklenmeyen Misafir), *Edge of The City* (Kenar Mahalle) ve özellikle *The Defiant Ones* gibi filmleriyle Amerikan sinemasında bu konuya ilginin artmasında etkili olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Filmler:** *No Way Out*, 1950, (Can Düşmanı); *Edge Of The City*, 1957, (Kenar Mahalle); *The Defiant Ones*, 1958, (Kader Bağlayınca); *Porgy and Bess*, 1959, ("Porgy ve Bess"); *A Raisin In The Sun*, 1961, ("Güneşte Bir Leke"); *Lilies of the Field*, 1963, ("Çayırdaki Zambaklar"); *A Patch of Blue*, 1965, (Sevgili Arkadaşım); *In the Heat of the Night*, 1967, (Gecenin Sıcağında); *Guess Who's Coming to Dinner*, 1967, (Beklenmeyen Misafir); *To Sir With Love*, 1967, (Sevgili Öğretmenim); *The Organization*, 1971, (Korkunç Teşkilat); *The Wilby Conspiracy*, 1975, ("Wilby Suikasti"); *Stir Crazy*, 1980, (Beni Deli Etme). **Oynadığı ve Yönettiği Filmler:** *Buck and the Preacher*, 1972, (Kızgın ve Sakin); *A Warm December*, 1973, ("Ilık Bir Aralık Günü"); *Let's Do It Again*, 1975, ("Yeniden Başlayalım".).

POLANSKI, Roman
(1933)

Polonya asıllı Fransız sinema yönetmeni ve oyuncusu. İnsanların korku ve karabasanlarını, şiddet ve cinsellik dokusu içinde anlattığı özgün filmleriyle tanınmıştır.

18 Ağustos 1933'te Paris'te doğdu. Üç yaşındayken, Polonya Yahudisi olan ailesiyle birlikte Polonya'ya Krakovi'ye döndü. Çocukluğu korku ve dehşet

içinde geçti. Sekiz yaşındayken ailesi toplama kamplarına götürüldü, annesi Auschwitz'de öldü. Alman işgalinde Krakovi'deki Yahudi mahallesi ortadan kaldırılmadan hemen önce buradan kaçtı ve kırsal kesimdeki çeşitli Katolik ailelerin yanında saklandı. Bu dönemde, dehşet verici olaylara tanık oldu. Bir kez Alman askerleri tarafından nişan tahtası olarak bile kullanıldı. Çocukluk yıllarının kötü anıları, filmlerinde karabasan ve korku temalarının öne çıkmasında etkili olmuştur.

II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru kente geri dönen Polanski sokaklarda gazete satmaya başladı. Bu arada, sinemaya karşı içinde büyük bir ilgi gelişti. Her gün en az bir film görüyordu. Savaş bitince babasıyla buluştu. Bir yandan teknik okula gidiyor, bir yandan da, radyo çocuk oyunlarında rol alıyordu. On dört yaşından başlayarak altı yıl tiyatroda sahneye çıktı. Devlet Tiyatro Okulu'na alınmadı ama, ünlü Lodz Sinema Okulu'na kabul edildi. 1954-1959 arasında bu okulda geçirdiği beş yıl boyunca, başta Wajda'nın ilk filmleri olmak üzere, birçok filmde oynadı ve kısa belgesel filmler çekti. 1959'da yaptığı, gerçeküstücü yanlar içeren on beş dakikalık kısa filmi *Dwaj ludzie z szafa* ("İki Kişi ve Bir Gardrop") beş uluslararası ödül kazandı.

Lodz Sinema Okulundan mezun olduktan sonra, iki yıl Paris'te kaldı, 1961'de *Grost et le maigre* ("Şişman ile Sıska") adlı, geniş ilgi gören filmini yönetti. Aynı yıl Polonya'ya döndü ve sinema tarihinin en önemli filmlerinden biri sayılan *Noż w wodzei*'yi (Sudaki Bıçak) yaptı. Filmde, bir teknede bir araya gelen üç kişi arasındaki yakınlaşma ve çatışmaları derin bir psikolojik yorumla ve çok sağlam bir sinema diliyle perdeye getiriyordu. Daha sonra İngiltere'de yaptığı filmlerde de koşulların bir araya getirdiği insanlar arasındaki ilişki ve çelişkileri etkili bir yabancılaşma atmosferi ve belirgin bir şiddet dokusu içinde anlattı. Kahramanlarının karabasanları, korkuları ve bunalımları, genellikle aykırı cinsel davranışlar biçiminde kendini dışa vuruyordu.

Polanski, 1968'den sora ABD'de çalışmaya başladı. 1968'de çektiği *Rosemary's Baby* ("Rosemary' nin Bebeği") ile hem ticari hem de sanatsal açıdan büyük başarı kazandı. Yapım şirketlerinden çeşitli öneriler almışken ve ilginç tasarılar üzerinde çalışırken, 1968'de evlendiği karısı, sinema oyuncusu Sharon Tate, bağnaz bir tarikatın üyeleri tarafından vahşice öldürüldü. Olayın sarsıntısıyla Polanski bir süre sinemadan uzak kaldı. Ancak, iki yıl sonra, 1971'de, İngiltere'de çektiği, şiddet ve kanlı cinayet sahnelerinin oldukça öne çıktığı *Macbeth*'le (Kanlı Saltanat) geri döndü. 1974'te yönettiği ve kendisinin de yan rollerden birinde göründüğü bir polisiye film olan *Chinatown* (Çin Mahallesi) her bakımdan büyük bir başarı kazandı. 1976'da Fransa'da başrolünü de oynadığı *Le locataire* ("Kiracı") adlı filmini çektikten sonra, bu kez on üç yaşında bir kızın ırzına geçtiği savıyla ABD'de mahkemeye verildi. Hapse girmemek için ülkeyi terkedince yasa kaçağı ilan edildi.

Polanski 1979'da, Thomas Hardy'nın ünlü romanı *Tess of the d'Urbervilles*'i, bir Fransız-İngiliz ortak yapımı olarak *Tess* adıyla Fransa'da sinemaya uyarladı. Başrolde Nastassia Kinski'nin büyük bir duyarlıkla oynadığı film, Polanski'nin öteki yapıtlarının tersine, yalın bir güzellik ve şiirsel bir yumuşaklık içeriyordu. Polanski, daha sonra Paris'te *Amadeus* oyununda rol aldı. Aynı oyunu sahneye koymak için, ayrılışından yıllar sonra Polonya'ya döndü.

Filmlerinde her şeyden çok atmosfere önem veren ve öyküyle kahramanlarını büyük ustalıkla yarattığı bu atmosfer içine yerleştiren Polanski, 1983'te, en önemli tasarılarından biri saydığı *Pirates*'i ("Korsanlar") İsrail yapımı olarak gerçekleştirdi.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Dwaj ludzie z szafa*, 1958, ("İki Kişi ve Bir Gardrop"); *Le Gros et le maigre*, 1961, ("Şişman ile Sıska"); *Noż w wodzie*, 1962, ("Sudaki Bıçak"); *Repulsion*, 1965, ("Tiksinti"), *Cul-desac*, 1966, ("Çıkmaz"); *Dance of the Wampires*, 1967, ("Vampirlerin Dansı"); *Rosemary's Baby*, 1968, ("Rosemary'nin Bebeği"); *Macbeth*, 1971, (Kanlı Saltanat); *What?*, 1972, ("Ne?"); *Chinatown*, 1974, (Çin Mahallesi); *Le locataire*, 1976, ("Kiracı"); *Tess*, 1979, (Tess); *Pirates*, 1983 ("Korsanlar").

POLANYI, Karl
(1886-1964)

Macar iktisat tarihçisi. Sanayileşme öncesi iktisadi biçimler üzerine yaptığı araştırmalarla tanınmıştır.

25 Ekim 1886'da Viyana'da doğdu, 23 Nisan 1964'te öldü. Budapeşte Üniversitesi'nde hukuk ve felsefe öğrenimi gördü. Kısa bir süre avukatlık yaptı. II. Dünya Savaşı öncesinde İngiltere'ye gitti ve İşçi Eğitim Birliği için özel dersler verdi. 1947-1958 arasında ABD'de Columbia Üniversitesi'nde iktisat dalında konuk profesörlük yaptı. Bir grup bilim adamı ile birlikte, iktisat tarihi ve iktisadi antropoloji alanında sistemli bir yaklaşım olan *Trade and Market in the Early Empires*'ı ("İlk İmparatorluklarda Ticaret ve Pazar") yazdı. Yaşamının son yıllarında dünya barışının korunması amacına yönelik olarak iktisadi ve siyasi araştırmalar yapan bir uluslararası süreli yayının oluşturulması için çalıştı. Bu tür bir dergi olan *Co-existence*'ın ilk sayısının yayımlanmasından kısa bir süre sonra öldü.

Polanyi 1944'te yayımladığı *The Great Transformation*'da ("Büyük Dönüşüm") İngiliz Sanayi Devrimi'nin zenginliği çoğaltmasının yanı sıra tüm toplumsal dokuda tahribat yaptığını savunarak kapitalist piyasa ekonomisinin toplumsal bakımdan yaşayabilir olmadığını ileri sürdü. Açlık korkusunun ve kâr güdüsünün toplumsal bölünmeler yarattığını ve yıkıcı olduğunu savundu. Polanyi'ye göre I.Dünya Savaş'ı ndan sonra ve 1930'larda Sosyalizm'e, Faşizm'e ve ABD'de Yeni Düzen (New Deal) politikalarına yol açan karışıklıklar, iktisadi ve toplumsal bakımdan katlanılamaz duruma gelen piyasa ekonomisinin dönüşümünü göstermekteydi. Çağdaş toplumun en önemli sorununun, özerk piyasaya bağımlı iktisadi güçler üzerinde, özgürlüğü yok etmeden yeniden denetim kurabilme sorunu olduğunu ileri sürdü.

İnceleme konusu ilkel ve eski topluluklar olan *Trade and Market in the Early Empires*'da, pazarın

önemli olmadığı sanayi öncesi toplumların çözümlenmesi için yeni bir kavramsal çerçeve oluşturdu. Polanyi'ye göre, piyasa ekonomisi iktisadi örgütlenmenin özel ve tarihsel bir kategorisiydi. İlkel ve eski topluluklarda iktisadi bütünleşmenin egemen biçimi yeniden bölüşümdü. Ticari mübadelenin egemen olmaya başladığı bazı ekonomilerde ise pazarların önemi çok küçüktü. Polanyi, yeniden bölüşüm, ticari mübadele ve pazar ekonomilerini, birbirlerini izleyen aşamalar olarak görmemesine karşın, bazılarının diğerlerinden önce geliştiğini ve bu biçimlerden birinin toplumsal yapıda egemen olduğunu savundu. Polanyi'nin iktisadi tarih araştırmaları, onu, ilkel ve eski iktisadi biçimleri, çağdaş sanayilerin değişik bir türü olarak ve pazar ekonomisi kavramları ile çözümlemenin yanlış olduğu sonucuna götürdü. Serbest piyasa kapitalizminin tarihsel bir dönem olduğunu ve yeni dünya ekonomisinin bu iktisadi oluşumun evrimiyle ortaya çıkacağını ileri süren Polanyi, pazar-dışı ekonomiler konusunda yeni savlar geliştirilmesine katkıda bulunmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Europe To-day*, 1937, ("Bugünkü Avrupa"); *The Great Transformation*, 1944, ("Büyük Dönüşüm"); *Trade and Market in the Early Empires*, (C.M.Arensberg ve H.W.Pearson ile), 1957, ("İlk İmparatorluklarda Ticaret ve Pazar"); *Dahomey and the Slave Trade*, (ö.s.), 1966, ("Dahomey ve Köle Ticareti").

POLATKAN, Hasan
(1915-1961)

Türk siyaset adamı. On yıl süreyle maliye bakanlığı yapmıştır.

Eskişehir'de doğdu, 16 Eylül 1961'de İmralı Adası'nda öldü. İlk ve ortaöğrenimini Eskişehir'de tamamladıktan sonra 1933'te girdiği Mülkiye Mektebi'ni (Siyasal Bilgiler Fakültesi) 1936'da bitirdi. TC Ziraat Bankası'nda müfettiş muavini ve müfettiş olarak çalıştı. 23 Temmuz 1946 seçimlerinde Demokrat Parti'den Eskişehir milletvekili seçilerek siyasi hayata atıldı.

22 Mayıs 1950 - 8 Mart 1951 arasındaki 1. Menderes hükümetinde çalışma ve maliye bakanlıklarında bulundu. Bundan sonra 9 Mart 1951 - 14 Mayıs 1954 arasındaki 2., 17 Mayıs 1954 - 30 Kasım 1955 arasındaki 3., 9 Aralık 1955 - 1 Kasım 1957 arasındaki 4., 25 Kasım 1957 - 27 Mayıs 1960 arasındaki 5. Menderes hükümetlerinde maliye bakanı olarak özel girişimciliğe ağırlık veren liberal iktisat siyasetinin uygulayıcısı oldu.

27 Mayıs 1960'ta ordunun yönetime el koyması üzerine Kütahya'da tutuklanarak Ankara'ya götürüldü. Tutuklanan öteki bakanlar ve milletvekilleriyle birlikte İstanbul'da Yassıada'ya getirildi. Yüksek Adalet Divanı'nda yargılanarak idama mahkûm oldu. Verilen cezanın Milli Birlik Komitesi tarafından onaylanmasından sonra İmralı Adası'nda idam edildi.

• **BAKINIZ:** MENDERES, F.R.ZORLU.

POLEMON
(İÖ 315-273/265)

Eski Yunan, filozof. Platon'un düşüncelerini yaymaya çalışmış, Ksenokrates'in ölümünden sonra Akademi'yi yönetmiştir.

Atina yakınlarında Oia'da doğdu. Ölüm yeri belli değildir, ölüm yılı kimi kaynaklarda 265, kiminde 273 olarak gösterilir. Babası Philostratos adlı, varlıklı bir köylüydü. Gençliği eğlenceye düşkünlük ve tutkularının doyumu için aşırılıklar içinde geçmişti. Atina'da Ksenokrates'in derslerini dinleyince kendini felsefeye verdi, Platon'un düşüncelerini yaymaya çalıştı, öğretmeninin ölümünden sonra Akademi'nin başına geçti.

Polemon'un anlayışına göre felsefenin temelini ahlak oluşturur. Ahlak ise insan davranışlarını düzenlemeyi, onu erdemli kılmayı, düşünce ile eylem arasında bağlantı sağlamayı amaçlar. Bilge erdemli düşüncesiyle davranışları arasında uyum bulunan kimsedir. Erdemin kaynağı bilgidir, bilgi de yaşamı yönlendirici, insanı iyi olana götürücü bir nitelik taşır. Bilgece ahlakın ölçülülük, erdem, iyi, doğruluk, güzellik, denge, bilgi, yetkinlik gibi ilkeleri vardır. Ona göre mutluluk erdemli yaşamakla sağlanır. İnsan doğaya uymalı, ancak, erdemin aydınlığında yürümekten geri kalmamalıdır.

• **BAKINIZ:** CICERO, SENECA.

POLIAKOFF, Serge
(1906-1969)

Rus asıllı Fransız ressam. II.Dünya Savaşı'ndan sonra ünlenen en önemli soyut renkçi ressamlardan biridir.

8 Ocak 1906'da Moskova'da doğdu, 13 Ekim 1969'da Paris'te öldü. Yetenekli bir müzikçiydi. Devrimden sonra SSCB'yi terk ederek şarkıcı olan halası ile birlikte 1919'da İstanbul'a gitti. Daha sonra gene halası ile çeşitli Avrupa kentlerinde yaşadı. 1923'te Paris'e yerleşti. Yaşamını uzun yıllar bir kabarede gitar çalarak kazandı. Resim yapmaya 1930'da başladı. Grand Chaumière adlı okula girdi ve Othon Friesz'in (1879-1949) öğrencisi oldu. İngiltere'ye giderek 1935-1937 arasında Londra'da önce Chelsea School of Art'ta sonra da Slade School'da öğrenim gördü. Yapıtlarını ilk kez 1938'de sergiledi. İlk kişisel sergisini 1945'te açtı. 1947'de Kandinsky Ödülü'nü kazandı.

Poliakoff, 1937'de Kandinsky ile tanıştıktan sonra soyut resme ilgi duymuş ve üslubunda Anlatımcı Soyutlama (Ekspresif Abstraksiyon) öğeleri ağırlık kazanmıştır. Sürekli arayış içinde kendini geliştirmiştir. Yapıtlarında geleneksel anlamda bir mekân anlayışı ya da geometrik çizgisel bir kuruluş görülmez. Renkçi bir tavırla ürettiği resimlerinde özellikle tem-

sili öğelerden kaçınmış, yan yana getirilmiş parlak renkli geometrik biçimler kullanmıştır.

20. yy soyut resim anlayışı içinde yeni düşünce üretmekten çok, var olan bir düşünceyi yetkinliğe kavuşturmaya eğilimli bir sanatçı olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Kırmızılı Kompozisyon*, 1953; *Soyut Kompozisyon*, 1954, Tate Galerisi, Londra; *Kırmızı, Sarı ve Siyahlı Kompozisyon*.

• KAYNAKLAR: M.Ragon, *Poliakoff*, 1956; D.Vallier, *Serge Poliakoff*, 1959.

• BAKINIZ: KANDINSKY.

POLICE

İngiliz ve ABD'li müzikçilerden kurulu pop topluluğu. *Yeni dalga* türünün en ünlü temsilcisidir.

Police, 1976'da artık eski gücünü yitiren *rock* topluluğu Curved Air'in davulcusu Stewart Copeland (1952) ile yerel bir topluluğun solisti ve basçısı olan ve Sting takma adını kullanan Gordon Sumner tarafından kuruldu. Çok kısa bir süre çalışan gitarcı Henry Padovani'nin ayrılmasıyla Police'e katılan gitarcı Andy Summers (1942), daha önceleri Soft Machine ve Animals topluluklarında çalışmış, deneyimli bir müzikçiydi. Bu üçlü 1977'de çeşitli *punk* festivallerine katıldıysa da başarılı olamadı. Önceleri S.Copeland'in yazdığı parçaları çaldılar, Sting'in yazdığı ve sözlerinden dolayı radyolarda yasalanmasına karşın bir süre sonra çok yaygınlaşan "Roxanne" ile adlarını duyurdular. Bundan sonra 1979'da çıkarttıkları *Regette de Blanc* adlı albüm, *reggae* izlerinin hissedildiği, sınırsız bir ritm zenginliğine ulaşmış bir çalışmaydı. Bu plakla birlikte topluluğun bestelerinde büyük bir payı olmaya başlayan Sting, 1980 sonrasının en önemli bestecilerinden biri durumuna geldi. *Rock* müziğinde var olan, çalgıların arasındaki kalıplaşmış işbölümünü bir yana iten üçlü; gitarın da katılmasıyla elde ettikleri güçlü altyapı üstüne, herhangi bir çalgının ön plana çıkabildiği özgün bir tarz geliştirdiler.

1983'te çıkan ve bestelerde daha melodik, düzenlemelerde de görece daha alışılmış bir çizgiye yöneldikleri *Synchronicity*, Police'in her yönden güçlü ve aşılması zor bir yapıtı oldu.

Adının verdiği çağrışımlara karşın genelde sol bir tavrı olan Police, şarkı sözlerinde, çevrelerine ve insanlara karşı belli bir duyarlığı, müziklerindeki coşkuya koşut ince bir alaycılıkla yansıtmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Outlandos d'Amour*, 1978; *Regetta de Blanc*, 1979; *Zenyatta Mondatta*, 1980; *Ghost in the Machine*, 1981; *Synchronicity*, 1983.

POLIGNAC, Cardinal Melchior (1661-1741)

Fransız, filozof. Descartes'ın görüşlerini savunmakla ün sağlamıştır.

Valay yakınlarında Puy'da doğdu, aynı kentte öldü. Önce Harcourt Koleji'nde felsefe öğrenimi gördü, sonra Paris Üniversitesi'nde Descartes konulu çalışmasıyla doktor sanını kazandı. Bir süre Papalık'ın Fransa elçisi olarak görevlendirildi, Académie Inscriptions'a üye seçildi. 1698'de Polonya'ya, oradan Hollanda'ya gitti.

Polignac'ın çalışmaları, biri Yunan-Latin felsefesi, öteki Descartes ve onun öğretisini benimseyenler olmak üzere iki konuda toplanır. Yunan filozoflarından Epikuros ile Aristoteles'in yapıtlarına yaptığı açıklama ve yorumlarla ilgi çeken Polignac, Latin ozanı Lucretius'un *De Rerum Natura* (Evrenin Yapısı) adlı yapıtını örnek alarak, felsefeye ilişkin düşüncelerini dile getiren kitabını şiir türünde yazdı. Newton üzerinde de çalışan Polignac, çekim yasasıyla ilgili kuramı gizli bilimlere bağlar. Ona göre tinle gövde ayrı tözlerdir, hayvanlar doğal içgüdüyle devinen birer varlıktır *(automate)*. Tanrı, gövde üzerinde dolaysız olarak etkide bulunur, tin ise tutkuları nedeniyle gövdeyi devindirir. İnsan usu Tanrı ile özdeştir. Hukuk konusunda, Polignac, doğruluğun (adalet) tümel bir yasa olduğu görüşünü savunarak Hobbs'a karşı çıkar. Locke'u eleştirerek, uzam özün kendisidir, her nesne uzamdan oluşur savını ileri sürer.

• YAPITLAR (başlıca): *Anti-Lucretius sive de Deo et Natura*, (ö.s.), 2 cilt, 1745, ("Lucretius'a Karşı ya da Tanrı ve Doğa").

POLK, James Knox (1795-1849)

ABD'li devlet adamı. Devlet başkanlığı yaptığı 1844-1849 arasında ABD topraklarının genişlemesini sağlamıştır.

2 Kasım 1795'te Kuzey Carolina Eyaleti'nde Mecklenburg'da doğdu, 15 Haziran 1849'da Tennessee Eyaleti'nde Nashville'de öldü. Kuzey Carolina Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Bir süre Nashville'de hukukçuluk yaptıktan sonra 1820'de baroya kabul edildi.

1823'te Demokrat Parti'den Tennessee Temsilciler Meclisi'ne, 1825'te ABD Temsilciler Meclisi'ne girdi ve 1839'a değin meclis başkanlığı yaptı. Bu dönemde, devlet fonlarını merkez bankası işlevini gören Second Bank'ten çekip, eyalet bankalarına dağıtan devlet başkanı A. Jackson'ın bankacılık politikasını destekledi. 1839-1841 arasında Tennessee valiliği yaptı, ancak 1841 ve 1843 valilik seçimlerini kazanamadı.

Demokrat Parti'nin adayı olarak katıldığı 1844 seçimlerini kazanarak devlet başkanı oldu. Polk, başkanlığı sırasında korumacı politikalara karşı çıkarak 1846'da gümrük vergi oranlarını indiren Walker Gümrük Yasası'nı çıkardı. Aynı yıl, devlet fonlarının yönetimi ile ilgili olarak bağımsız hazine sistemini yasallaştırdı. Yönetimi sırasında Annapolis'de ABD Deniz Akademisi ve bilimsel çalışmaların yürütüldüğü ulusal bir kuruluş olan Smithsonian Enstitüsü kuruldu.

Başkanlığının ilk döneminde Texas yeniden ABD topraklarına katıldı. Texas toprakları ile ilgili olarak Meksika'yla çıkabilecek bir savaş tehlikesi gündemdeyken, 1818'den beri İngiltere ve ABD tarafından işgal edilmiş olan Oregon bölgesi konusunda İngiltere'yle çarpışmayı göze alamayan Polk, diplomatik çabaları sonucu, Ocak 1846'da İngiltere'yle, 49. paralelin altında kalan Oregon topraklarını ABD'ye bırakan bir antlaşma imzaladı. Diğer yandan, Mayıs 1846'da ilan edilen ve iki yıl süren Meksika Savaşı sonunda New Mexico ve California, ABD topraklarına katıldı. Bu dönemde, Meksika Savaşı konusunda Whig Partisi'nin muhalefeti ve yeni topraklar üzerinde köleliğin kaldırılması ile ilgili tartışmalar, iç siyasal çekişmelerin yoğunlaşmasına neden oldu. Bu sürtüşmelere son verecek bir uzlaşma arayan Polk'un çabaları sonuçsuz kaldı. 1849'da başkanlık döneminin sona ermesinden kısa bir süre sonra öldü.

• YAPITLAR (başlıca): *The Dairy of James K. Polk During His Presidency, 1845-1849,* (ö.s.), Milo Milton Quaife (der.), 1910, ("James K. Polk'un Başkanlık Dönemindeki Günlüğü, 1845-1849").

• BAKINIZ: A. JACKSON.

POLLACK, Sydney
(1934)

ABD'li sinema yönetmeni. Görsel bakımdan etkili ve toplumsal konulu filmleriyle tanınmıştır.

1 Temmuz 1934'te Indiana Eyaleti'nde South Bend'de doğdu. New York's Neighborhood Playhouse'da eğitim gördükten sonra, tiyatro ve televizyon oyunculuğuna başladı. New York Üniversitesi'nde tiyatro eğitmenliği ve televizyonda yönetmenlik yaptı. 1965'te ilk filmi *The Slender Thread*'i (Seni Yaşatacağım) yönetti. Birkaç ilginç, ama fazla dikkati çekmeyen filmden sonra, 1969'da çektiği *They Shoot Horses, Don't They*'le (Son Gerçek/Atları da Vururlar) büyük bir çıkış yaptı. 1930'lardaki büyük iktisadi bunalım yıllarında insanların bir dans maratonunda tükenişini anlatan film, Jane Fonda ve Micheal Sarrazin'in oyunlarının da katkısıyla son derece etkileyici bir yapıt oldu.

Film yönetmenliğinin yanı sıra, *The Young Savages* filminde diyalog yönetmenliği yaptı, *War Hunt* ("Savaş Avı") filminde oynadı ve Visconti'nin ünlü filmi *Il Gattopardo*'nun (Leopar) ABD'de gösterilen kopyasının dublajını yönetti. Ayrıca, Frank Perry'nin *Swimmer* (Âşıklar/Yüzücü) adlı filminin bir bölümünde yönetmenlik yaptı.

Ticari bakımdan da başarılı filmler yapan Pollack, görsel açıdan oldukça etkileyici bir üslup geliştirmiştir. Genellikle toplumsal temalara değinen yapıtları belirgin bir duygusallığı ve ustalıklı oyuncu yönetimini içerir. *Atları da Vururlar*'ın yanı sıra, sorumsuz gazeteciliğin ve siyasal manevraların insanların özel yaşamlarını nasıl altüst ettiğini anlattığı *Absence of Malice* (Yanlış Karar) Tennessee Williams' dan uyarladığı *This Property Is Condemned* (Yolun Sonu), gerilimli bir öykü çevresinde CIA'nın içyüzüne ışık tuttuğu *Three Days of the Condor* (Akbabanın Üç Günü) Amerikan aydınlarının yaşamına ilginç bir açıdan yaklaştığı *The Way We Were* (Bulunduğumuz Yol), Dustin Hoffman'ın kadın rolü oynadığı *Tootsie* öteki önemli filmleridir.

• YAPITLAR (başlıca): *The Slender Thread,* 1965, (Seni Yaşatacağım); *This Property Is Condemned,* 1966, (Yolun Sonu); *The Swimmer,* (bir bölüm), 1968, (Âşıklar/Yüzücü); *The Scalphunters,* 1968, (Kafatası Avcıları); *Castle Keep,* 1969, (Tek Gözlü Kahraman); *They Shoot Horses Don't They,* 1969, (Son Gerçek/Atları da Vururlar); *Jeremiah Johnson,* 1972; *The Way We Were,* 1973, (Bulunduğumuz Yol); *The Yakuza,* 1975, (Yakuza); *Three Days of the Condor,* 1975, (Akbabanın Üç Günü); *Bobby Deerfield,* 1977; *The Electric Horseman,* 1979, ("Elektrikli Kovboy"); *Absence of Malice,* 1981, (Yanlış Karar); *Tootsie,* 1983.

POLLAIUOLO, Antonio
(yks.1431-1498)

İtalyan, kuyumcu, heykelci ve ressam. Yapıtlarında insan figürünün hareket olanaklarını irdelemiştir.

Doğum yeri ve tarihi kesin olarak bilinmiyor. 4 Şubat 1498'de Roma'da öldü. Asıl aile adı Benci idi. Babasının tavukçulukla *(pollame)* uğraşmasından ötürü Pollaiuolo adını aldı. Sanata kuyumculukla başladı. Bu mesleği büyük bir olasılıkla Vittorio Ghiberti'nin yanında öğrendi. Adına ilk kez, Floransa Vaftizhanesi mihrabı için Miliano Dei ve Bette Betti ile birlikte gerçekleştirdiği *Gümüş Haç*'ın 1457 tarihli sipariş belgesinde rastlanır. 1475'e değin çeşitli kuyumculuk işlerinin yanı sıra papaz cüppeleri için işlemeler yaptı. Resim çalışmalarına kardeşi ressam Piero (yks. 1443-1496) ile birlikte, bu sıralarda başladı. 1477'de Floransa Vaftizhanesi mihrabı için *Vaftizci Yahya'nın Doğumu* adlı gümüş kabartmanın siparişini aldı. Yapıtın 1483'te tamamlanmasından sonra 1484'te Roma'ya yerleşti. Burada 1493'e değin papa IV. Sixtus'un bronz mezarı üstünde çalıştı. Bunu Vatikan'da San Pietro Kilisesi'ndeki papa *VIII. Innocentius'un Mezarı* izledi.

Pollaiuolo'nun ilk yapıtı sayılan *Gümüş Haç*'ta Floransa Vaftizhanesi mihrabındaki gotik ve 15. yy Rönesans sanatı özellikleri bir arada görülür. Kaidedeki melekler büyük ölçüde, L. Ghiberti'nin aynı yerde yaptığı ve *Cennet Kapısı* diye anılan kapının üstünde yer alan dar, yuvarlak omuzlu, ince uzun figürleri anımsatır.1466 dolaylarında yaptığı işlemeler-

deki zarif hareketli ince figürler Pollaiuolo'nun sanatındaki tutarlı gelişimi belirtir. Gerek heykelcilik, gerekse resim çalışmalarında özellikle insan anatomisini ve vücut hareketini ön planda tutmuştur. Kardeşiyle birlikte gerçekleştirdiği resimlere katkısının derecesi kesinlikle bilinmemekle birlikte, *Aziz Sebastianus'un Şehadeti*'ndeki rolü, özellikle figürlerin hareketlerinde belirgindir.

• **YAPITLAR (başlıca):** Kuyumculuk ve Heykel: *Gümüş Haç* (M. Dei ve B.Betti ile), 1457-1459, Katedral Müzesi, Floransa; *Herakles ve Antheus*, 1460, Uffizi Galerisi, Floransa; *Vaftizci Yahya'nın Doğumu*, 1477, Katedral Müzesi, Floransa; *IV. Sixtus'un Mezarı*, 1484-1493, San Pietro Kilisesi, Vatikan/Roma; *VIII. Innocentius'un Mezarı*, ykş. 1495, San Pietro Katedrali, Vatikan/Roma. Resim: *Aziz Sebastianus'un Şehadeti* (Piero ile), 1475, Ulusal Galeri, Londra; *Apollon ve Dafne* (Piero ile), Ulusal Galeri, Londra.

POLLOCK, Frederick
(1845-1937)

İngiliz, hukukçu. İngiliz örf ve âdet hukuku üzerine çalışmalarıyla tanınmıştır.

10 Aralık 1845'te Londra'da doğdu, 18 Ocak 1937'de aynı kentte öldü. Kral III. George'un soyundan gelen ünlü bir hukukçu ailedendi. Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Trinity College'da hukuk öğrenimi gördü. 1867'de diplomasını aldıktan sonra burada akademik görevle çalışmaya başladı. 1871'de baroya kabul edildi. 1883-1903 arasında Oxford Üniversitesi'nde ders verdi. 1885'te *Law Quarterly Review* adlı derginin kurucuları arasında yer aldı ve 34 yıl boyunca hukuk konusundaki süreli yayınların en önemlilerinden biri olan bu derginin yayın yönetmenliğini yaptı. Ayrıca 1895'ten 1935'e değin *Law Reports*'un yayın yönetmenliğini sürdürdü. 1911'de Devlet Danışma Meclisi üyeliğine, 1914'te de Güneydoğu İngiltere'deki ayrıcalıklı beş limanın Deniz Kuvvetleri Mahkemesi hakimliğine getirildi. 1920'de, krallık danışmanları arasına alınan az sayıdaki akademisyen avukattan biri oldu. Ocak 1936'da tahta çıkan kral VIII. Edward'ın iki kez evlenip ayrılmış ABD'li Simpson'la evlenmek istemesi İngiliz muhafazakâr çevrelerinde tepkilere neden olunca, hazırladığı öneriyle kralın Aralık 1936'da tahttan çekilmesinde etkili oldu.

İngiliz örf ve âdet hukukunun ilkeleri, sözleşmeler, haksız fiil, ortaklık, hukuk bilimi ve Milletler Cemiyeti üzerine kitapları ve makaleleri bulunan Pollock, asıl ününü Frederick W.Maitland ile birlikte yazdığı *History of English Law Before the Time of Edward I* ("I. Edward Döneminden Önce İngiliz Hukuk Tarihi") adlı kitapla kazanmıştır. Hukuksal ilkeler konusunda eleştirel ve çözümleyici bilgiler içeren *Principals of Contract* ("Sözleşme İlkeleri") adlı kitabının İngiltere'de hukukçulara yol gösterici etkisi olmuş, uzun yıllar ders kitabı olarak kullanılmıştır. ABD Temyiz Mahkemesi hakimi Oliver Wendell Holmes'la 60 yıl süren mektuplaşmaları da büyük ilgi görmüştür.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Principals of Contract*, 1876, ("Sözleşme İlkeleri"); *The Law of Torts*, 1877, ("Haksız Fiil Hukuku"); *Digest of the Law of Partnership*, 1877, ("Ortaklık Hukuku İçtihatları"); *Possession in the Common Law* (R.S.Wright ile), 1888, ("Örf ve Âdet Hukukunda Mülkiyet"); *History of English Law Before the Time of Edward I* (Maitland ile), 2 cilt, 1895, ("I. Edward Döneminden Önce İngiliz Hukuk Tarihi"); *The Holmes-Pollock Letters*, (ö.s.), M.De Wolfe Howe (der.), 1941, ("Holmes-Pollock Mektupları").

• **BAKINIZ:** MAITLAND.

POLLOCK, Jackson
(1912-1956)

ABD'li ressam. Akıtma (drip) yöntemiyle yaptığı resimlerle Hareketli Soyut (Action Painting) akımının en önemli temsilcilerinden biri olmuştur.

Paul Jackson Pollock 28 Ocak 1912'de Wyoming Eyaleti'nde Cody'de doğdu, 11 Ağustos 1956'da New York'ta öldü. Sanata ilk kez Los Angeles'ta bir lise öğrencisiyken ilgi duydu. 1930'da New York'a gitti ve Art Students' League'de, T.H. Benton'un öğrencisi oldu. 1933'te okuldan ayrıldıktan sonra iki yıl kadar işsiz ve yoksulluk içinde yaşadı. 1935'te hükümetin sanatçılara yapıtlar ısmarladığı Federal Sanat Projesi'ne (Federal Arts Project-WPA) katıldı. Bu sıralarda Meksika duvar resmine ilgi duydu. 1937-1941 arasında alkol düşkünlüğü ve geçirdiği bunalımlar nedeniyle tedavi gördü. 1943'te Federal Sanat Projesi sona erdikten sonra, galerici Peggy Guggenheim'le sözleşme imzaladı. Bu işbirliği 1947'ye değin sürdü. Bu dönemdeki yapıtlarıyla ABD'de Soyut Dışavurumculuk (Abstre Ekspresyonizm) akımının en önemli temsilcilerinden biri oldu.1945'te ressam Lee Krasner'le (1908) evlendi. 1947'de ilk akıtma resimlerini yaptı. Bu yapıtlarıyla, 1950'lerde Soyut Dışavurumculuk'tan türeyen Hareketli Soyut akımının öncülerinden oldu. 1956'da sanat yaşamının doruğunda, aşırı alkollüyken bir araba kazasında yaşamını yitirdi.

Pollock'un sanat yaşamı çeşitli evrelerden geçmiştir. 1930-1938 arasında öğretmeni Benton'un Yerelcilik (regionalism) doğrultusundaki çalışmalarından esinlenerek, *Batıya Gidiş* gibi küçük boyutlu manzaralar yapmıştır. Sonra, 1943'e değin, Picasso ve Miro etkisiyle yarı soyut resimler üretmiştir. Bu sıralarda gerçeküstücü kavramlara ilgi duymuş, 1944'te Meksika duvar resimlerinin boyutlarından esinlendiği ilk büyük boyutlu tuvalini gerçekleştirmiştir. Bu yapıtta Gerçeküstücülük'ün çağrışımlar (free association)ilkesiyle bilinçaltı imgelerini, Benton'a özgü bir kompozisyon anlayışıyla bütünleştirmiştir.

Onun büyük boyutlu tuvallerle çalışmaya başlaması, sanatı için bir dönüm noktası olmuş ve bu tarihten sonraki gelişimi, resmine tüm kişiliğini yansıtabilme doğrultusunda sürmüştür.

1947'de geleneksel teknikleri bir yana bırakarak, yaptığı ilk akıtma resimlerinde yepyeni bir teknik

Soyut Dışavurumculuk (Abstre Ekspresyonizm)

1930'ların ikinci yarısında ABD'de, genç kuşak Amerikalı sanatçıların daha ilerici bir sanat arayışına yönelmeleriyle 1920'lerden beri sürmekte olan yerelcilik (regionalism) eğilimleri gücünü yitirmeye başlamıştır. 1936'da New York'taki bir grup tarafından kurulan Amerikalı Soyut Sanatçılar (American Abstract Artists) derneği, bu alanda etkinlikler yaratmak ve New York'u, karışıklıkların arttığı Avrupa'da etkisini yitirmeye başlayan Paris'in yerini alabilecek bir sanat merkezi durumuna getirmek amacını güdüyordu. Avrupa'da artan gerginlik, sanatsal etkinliklerin giderek azalması ve sanatçılar üstündeki siyasal baskılar, pek çok sanatçıyı yeni dünyaya göç etmeye zorluyordu. Bu olaylar zinciri içinde, New York kısa sürede canlı bir sanat merkezine dönüşmüştür. J.Albers, Hans Hofmann (1880-1966), S.Dali*, M.Ernst*, Matta* ve A.Masson* gibi Avrupalı sanatçılarla J.Pollock, W.De Kooning*, Franz Kline (1910-1962), M.Rothko*, R.Motherwell*, Adolph Gottlieb (1903-1974), William Baziotes (1912), B.Newmann*, Ad Reinhard (1913-1967) gibi genç kuşak Amerikalı sanatçılar arasında kısa sürede bir dostluk ve işbirliği ortamı doğmuş ve 1940'ların başında Soyut Dışavurumculuk akımı, tüm bu etkinliklerin bir araya gelmesiyle oluşmuştu.*

Akım içinde yer alan sanatçılar, uygulama açısından birbirlerinden çok farklı yaklaşımlar içindeydiler. Örneğin Newmann, Reinhard ve Rothko daha çok tek renkli (monokrom) resimler üretiyor, Kline ve Motherwell kaligrafiye kaçan bir teknik uyguluyor, pek çoğu soyut çalışırken, Do Kooning figürü çağrıştıran tuvaller yapıyordu. Tüm bu farklılıklara karşın, hepsi de düşünsel açıdan ortak bir tavır içinde, Gerçeküstücü akımın çağrışımlar (free association) ve otomatizm kavramlarından hareket ediyorlardı. Yapıt, bir ön düşünce ya da tasarım olmaksızın, doğrudan, çağrışımların bilinçaltını özgür kılmasıyla biçim buluyor ve sonuçtan çok, yapım süreci önem kazanıyordu. Bu yöntem, kompozisyonda bütüncül bir yaklaşımı doğurmuş, resimsel öğelerin bir araya gelmesiyle oluşan bir kompozisyon anlayışı yerine, tek bir imgenin egemen olduğu bir kompozisyon elde edilmiştir. 1940'ların sonlarına doğru Avrupalı meslekdaşları kadar yetenekli olabileceklerini kanıtlayan Soyut Dışavurumcular, giderek Gerçeküstücülük etkilerinden arınmaya başlamışlar ve daha özgün yapıtlar üretmişlerdir. Geleneksel tuval boyutlarını aşarak çok büyük tuvaller üstünde çalışmaya ve malzemenin olanaklarıyla yeni teknikleri irdelemeye başlamışlardır.

Bu gelişim doğrultusunda, sanatçıların akım içinde iki farklı eğilim altında toplanmaya yöneldikleri görülür. 1947'de Pollock'un akıtma (drip) yöntemiyle yaptığı tuvallerde ve De Kooning'in karmaşık çizgilerden oluşan çalışmalarında, boyanın geniş ve büyük kol hareketleriyle sürülmesinden adını alan Hareketli Soyut (Action Painting) akımı doğmuştur. Öte yandan Newmann, Reinhard ve Rothko giderek tek renkli resimlerini geliştirmiş ve dokusuz düzgün bir yüzey elde etmeye özen göstererek 1950'lerin ortalarında Renk Alanı Resmi (Color Field Painting) olarak anılan akımı oluşturmuşlardır.

1950'lerin sonlarında bu iki eğilimin giderek güçlenmesi Soyut Dışavurumculuk'un bütünlüğünü ve etkisini yitirmesine neden olmuştur.

denemiştir. Tuvali sert bir zemin üstüne yerleştirerek boyayı gelişigüzel akıtmış ve bunu, fırça yerine sopa, mala, bıçak gibi araçlar kullanarak tuvalin tüm yüzeyini kaplayacak biçimde yaymıştır. Kimi zaman boyanın içine kum ya da kırık cam parçaları koyarak yoğun bir boya hamuru elde etmiştir. *Sayı On 1949, Bir* gibi tuvalleri akıtma tekniğiyle gerçekleştirdiği yapıtlarına örnektir. Bu resimlerinde Gerçeküstücüler'in otomatizm kavramından hareket ederek büyük kol hareketleriyle boyayı tuvale yaymış ve karmaşık çizgilerle imgeler yaratmıştır. Hareketli Soyut akımının örneklerini oluşturan bu resimler ayrıca, imgelerin tüm yüzeye eşdeğerde dağıtılarak yapılmalarından türü, *all-over painting* (tüm yüzey değerlendirmesi) adıyla anılan boyama yönteminin de ilk örnekleridir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Batıya Gidiş*, ykş. 1935; *Kuş*, ykş. 1941; *Dişi Kurt*, 1943, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Totem Ders I*, 1944; *Çimende Sesler (Pırıldayan Madde)*, 1946; Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Numara I*, 1948, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Sayı On 1949; Bir (Sayı Otuz Bir 1950)*, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Yankı (Sayı Yirmi Beş 1951)*, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Sayı On İki 1952*, 1952; *Paskalya ve Totem*, 1953; *Beyaz Işık*, 1954, Sidney Janis Koleksiyonu, New York.

• **KAYNAKLAR:** B.H. Friedman, *Jackson Pollock: Energy Made Visible*, 1973; F.O'Hara, *Jackson Pollock*, 1959; B.Rose, *Jackson Pollock, Works on Paper*, 1969.

• **BAKINIZ:** BENTON, BRETON.

Doria Galerisi, Roma - İTALYA

Marco Polo
Titian tarafından yapılmış portresi.

POLO, Marco
(ykş. 1254-1324)

İtalyan, gezgin. Asya gezisine ilişkin gözlemlerini yazılı hale getirerek Orta Çağ Avrupası'nın dış dünyaya açılmasında önemli bir rol oynamıştır.

Venedik'te doğdu, aynı kentte öldü. Cumhuriyetçi geleneklere sahip ve önemli bir ticaret merkezi olan bu kente 11.yy'da yerleşen zengin bir Dalmaçya kökenli tüccar ailenin oğluydu. Marco bir yaşındayken evden ayrılan babası Niccolo ve amcası Maffeo, İstanbul'da bulundukları 1260 yılında bütün servetlerini mücevherata çevirerek Karadeniz üzerinden Kırım'a gittiler. Moğol İmparatorluğu'na bağlı Berke Han yönetimindeki Volga kıyılarında yaptıkları alışverişle servetlerini daha da artırdılar. Bölgedeki karışıklıklar nedeniyle geldikleri yoldan dönemeyince Buhara Çölü'nü aşıp İran'a geçtiler. Kubilay Han'ın elçileriyle karşılaştıktan sonra dönmekten vazgeçip uzun bir yolculuk yaparak 1265'te Han'ın yazlık sarayı Şang-tu'ya vardılar. Burada geniş bilgi ve görgüleriyle ilgisini çektikleri Kubilay Han tarafından Papa'ya elçi olarak gönderildiler. Papa'dan ülkesine Hıristiyanlık'ı öğretecek bilgili misyonerler göndermesini isteyen Kubilay Han'ın mektubuyla 1269'da Venedik'e döndüler. Ancak Papa'nın kısa bir süre önce ölmüş olduğunu öğrendiler ve bekledikleri ilgiyi bulamadılar.

Dönüş yolculuğu

Çocukluk yılları hakkında kesin bilgiler olmamakla birlikte akrabalarının yanında yetiştiği ve pek az Latince öğrenebildiği anlaşılan Marco Polo, iki yıllık bir bekleyişten sonra yeniden yola çıkan babası ve amcası ile birlikte 1271'de Akkâ'ya gitti. Burada papalık elçisi Teobaldo'dan aldıkları mektuplarla karadan yolculuğa başladıktan birkaç gün sonra Teobaldo'nun X.Gregorius adıyla papa seçildiğini öğrenerek geri döndüler. Resmi papalık yazısı ile Kubilay Han'ın istediği kutsal yağın yanı sıra iki rahibi de yanlarına alarak yolculuklarını sürdürdüler. Rahiplerin korkarak kaçmasından sonra tek başlarına İskenderun Körfezi'nde Ayas'a (bugünkü Yumurtalık) vardılar. Erzurum ve Tebriz kentlerine uğradıktan sonra 1272'de Hürmüz Körfezi'ne ulaştılar. Burada deniz yolculuğunun tehlikeli olacağını düşünerek daha güvenli olan İpek Yolu'nu izlemeye karar verdiler. Önce kuzeye sonra güneye yönelerek Afganistan'da Belh'e geldiler. Yolda tutuldukları bir hastalıktan dolayı burada kaldıkları bir yıl içinde Marco, güneyde kalan bölgeleri de görme ya da tanıma olanağı boldu. Pamir Yaylası'nın vadilerini izleyerek Kaşgar'a varan Pololar, Takla Makan Çölü'nün vahalarını geçip sonunda değişik uygarlık yapısıyla kendilerini büyüleyen Çin'in sınır eyaleti Kansu'ya ulaştılar. Bundan sonra Çin topraklarında ilerleyerek yaklaşık 1275'te (Japon araştırmacı M.Otogi'ye göre 1274'te) Şang-tu'daki yazlık sarayında Kubilay Han'ın huzuruna çıktılar.

Asya gezisi

Buddhacılık'ın etkisini başka bir dinle dengelemek düşüncesine sahip olan ve Çinliler'e güvenmediğinden yönetim işlerinde yabancıları kullanma siyasetini izleyen Kubilay Han tarafından iyi karşılanan Pololar, danışman olarak saray hizmetine girip burada kaldıkları 16 yıl boyunca geniş Moğol İmparatorluğu'nun birçok yöresini gezip görme olanağını buldular. Yolculuğu sırasında Doğu Asya'da konuşulan çeşitli dilleri öğrenmiş olan Marco Polo, olağanüstü gözlem gücüyle etkilediği Kubilay Han'ın özel araştırmacısı olarak değişik yörelerin yaşam biçimleri, gelenekleri ve özellikleri üzerine değerli bilgiler derleme fırsatını buldu. Sonradan kitabının temelini oluşturan raporlarıyla Kubilay Han'ın imparatorluğun içişlerini düzenlemesine yardımcı oldu. Bu kitapta anlattıklarına göre Çin'in güney eyaletlerine, Hindistan ve Burma'ya kadar gitti ve üç yıl süreyle Yang-çou (bugün Çangtö) kentinde valilik yaptı. Bu arada Pololar Han'ın himayesi altında ticari işlerini de geliştirip büyük bir servet biriktirdiler. Ancak Venedik'e dönme istekleri Kubilay Han tarafından geri çevrildi. Bu sırada İran Hükümdarı Argon Han, Çin'e bir heyet yollayarak kendisine bir eş gönderilmesini istemişti. Kubilay Han, Pololar'ın Argon Han'a gönderilen Moğol prensesine tehlikeli deniz yolculuğunda eşlik etmelerine izin verdi.

Pololar 1292'de (Otogi'ye göre 1290'da) 14 gemiden oluşan bir filoyla Zaitun (bugün Fukyen Eyaleti'nde Çiançov) limanından güneye doğru hareket ettiler. Çhamba (bugünkü Vietnam) ve Malakka Yarımadası'nın kıyılarını izleyerek yol aldılar. Fırtınaya tutulmamak için beş ay kadar Cava Adası'nda kaldılar. Daha sonra Nikobar Adaları'nın yanından geçerek Seylan'da yeniden karaya çıktılar. Hindistan'ın batı kıyıları ve İran'ın güneyi boyunca ilerleyip sonunda Hürmüz kentinde demirlediler. Altı yüze yakın adamın ölümüne yol açan ve iki yıl süren bu deniz yolculuğundan sonra karadan Horasan'a vardılar. Prensesi Argon Han'ın ölümü üzerine yerine geçen oğlu Gazan Han'a teslim ettiler. Avrupa'ya dönerken Tebriz'de birkaç ay kaldılar. Bu arada Kubilay Han'ın öldüğünü öğrendiler. Trabzon'da servetlerinin büyük bir bölümünü çaldıran Pololar bazı gecikmelerden sonra 1295'te İstanbul üzerinden Venedik'e ulaştılar.

Pololar döndüğü sırada denizlerdeki en büyük rakipleri olan Cenevizliler ile savaşa tutuşmuş olan

Venediklıler, Polo ailesinden bir kadırganın donatımını üstlenmelerini istediler. Bu kadırganın komutanı olarak savaşa katılan Marco Polo, bir çarpışmada yakalanıp tutsak edildi. Cenova hapishanesinde on yıldan beri tutuklu bulunan Pizalı yazar Rusticiano (Rustichello) ile tanışarak ona başından geçenleri anlattı. Böylece *Il Milione* adıyla bilinen ünlü kitap doğmuş oldu. Ertesi yıl serbest bırakılarak Venedik'e döndükten sonra Donata adlı bir soylu kızla evlendi. Resmi kayıtlardan anlaşıldığına göre yaşamının kalan yıllarını özel işleriyle uğraşarak geçirdi. 9 Ocak 1324'te vasiyetini açıkladıktan kısa bir süre sonra öldü. Ölüm döşeğinde uydurduğu "masallar"dan vazgeçmesi için yapılan çağrıya gerçekte görmüş olduklarının ancak yarısını anlattığı biçiminde yanıt verdiği söylenmektedir.

Marco Polo birinci elden gözlemlere dayalı bir evrenbilim çalışması olarak tasarladığı kitabına "Divisament dou monde"(Dünyanın Tasviri) adını verdi. Ancak bu ad sonradan "uzun öykü" anlamına geldiği ya da Polo ailesinin lakabı olan Aemilione'un (Büyük Emil) bozulmuş bir biçimi olduğu sanılan *Il Milione* olarak değişti. Başından geçen olayları bir seyahatname üslubu içinde anlatan Marco Polo, kişisel konumunu arka planda tutarak geniş bir bakış açısıyla bir panorama çizmeye çalışır. Bu yüzden çoğu yerlerde mesafe ve zaman gibi ayrıntıları bir yana bırakır. Bu arada yer yer konudan uzaklaşarak çevresinden duyduklarından hareketle Mezopotamya, Sibirya, Japonya, Hindistan, Etiyopya ve Madagaskar gibi görmediği yerleri de anlatmaya koyulur. Öte yanda Avrupa'nın pek bilmediği petrol, asbest, kömür ve yakut gibi konular üzerinde açıklayıcı bilgiler verir. Üs olarak kullandığı Alamut (Kartal Yuvası) Kalesi'nden devlet yöneticilerine karşı suikastler düzenleyen Alaaddin Muhammed'in Haşhaşin örgütünün öyküsünü aktarır. Kubilay Han'ın görüşlerine yer vererek bu ülkede gördüğü kâğıt para ve düzenli posta yolları gibi yenilikleri açıklamaya çalışır. Kubilay'ın kardeşi Mangu yönetimindeki göçmen Moğollar'ın yaşam biçimlerini ayrıntılı biçimde gözler önüne serer.

Il Milione ilk ortaya çıktığında daha çok Kubilay Han ve Kaday ülkesinin (Kuzey Çin) kral Arthur ve efsanevi şövalyeler ülkesi ile özdeşleştirilmesinden dolayı halkın büyük ölçüde ilgisini çekti. O sırada henüz matbaa bulunmadığından ve kitapta çok sayıda yabancı ad geçtiğinden el yazması kopyalar, başıboş çeviriler ve uyarlamalar zamanın geçerli yazı dili olan Fransızca-İtalyanca karması bir dil ile yazılmış olan kitabın özünde önemli değişikliklere yol açtı. Asıl metin kaybolduğu gibi ortaya 140 kadar değişik el yazması çıktı. Marco'nun kendisi de çeşitli kopyalar üzerinde eklemeler ve düzeltmeler yaptı.Öte yandan birtakım yazarlar dinsizliğe yol açacağı gerekçesiyle bazı bölümleri metinden çıkarma yoluna gittiler. Bütün bunların sonucunda tartışmalı bir özellik kazanan *Il Milione* ve Marco Polo zaman içinde çok değişik yorumlarla karşılaştı. Bu yüzden Marco Polo'yu müthiş bir hafızaya sahip dürüst bir gözlemci ve başarılı bir diplomat olarak değerlendirenlerin yanı sıra onu liman ve pazar yerlerindeki tacir dedikodularını satmaya kalkan kültürsüz bir insan olarak niteleyenler de ortaya çıktı. Ancak kitabın asıl metnini oluşturmaya yönelik çalışmalar ve bilimsel incelemeler, bazı yerlerde masalımsı bir anlatıma saplanmakla birlikte Marco'nun temelde gördüklerini ve duyduklarını dürüst bir biçimde aktardığını ve bu bilgilerin büyük ölçüde gerçeğe uyduğunu ortaya çıkarmış bulunmaktadır.

Marco Polo'nun tarihteki önemi uzun ve serüven dolu bir Asya gezisi yapmasından çok 25 yıllık gezisi içinde edindiği bilgileri zengin bir yazılı belge haline getirmesinde yatmaktadır. Ondan önceki gezginler uzun yıllar birbirinden habersiz gelişen Avrupa ve Uzakdoğu uygarlıkları arasındaki kalın duvarları bir ölçüde yıkmakla birlikte, seslerini geniş bir kitleye duyuramamışlardı. Oysa Marco Polo'nun öyküsü büyük yankılar uyandırarak önemli toplumsal sonuçlar doğurdu. Yabancı bir uygarlığa ilişkin bilgiler Orta Çağ düşüncesi üzerindeki sislerin dağılmasına önemli ölçüde yardımcı oldu. İlk başta inanılmaz gibi görünen bu öykü Batı dünyasının düşünce ufku genişledikçe ciddi araştırmalara konu olmaya başladı. Marco'nun Cipango ya da kendi deyimiyle "Zipangu" (bugünkü Japonya) üzerine anlattıkları Kristof Kolomb'un batıya doğru giderek Uzakdoğu'ya varma girişimi için bir hareket noktası oldu. Baharatın yetiştiği yerlere ilişkin belirlemeleri Batılı tacirleri bu yolları aramaya yönelterek Araplar'ın bu alandaki tekelini kırdı.

◄ *Il Milione adlı kitabının etkileri*

Marco Polo'nun coğrafi bilgilerinin haritalara geçirilmesi ise son derece yavaş olmuştur. Bunun nedeni haritacıların Marco'nun getirdiği bilgileri uzun süre benimsemeyip bilim dışı bulmalarıdır. Marco Polo'nun etkisini taşıyan ilk harita 1375 yılına ait bir Katalan Atlası'dır. Bu atlasta Orta Asya ve Uzakdoğu'nun topoğrafyası Marco Polo'nun kitabına uygun olarak verilmiştir. Polo'nun verdiği bilgiler ancak 15.yy'ın sonlarında başlayan büyük deniz yolculukları döneminde yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Il Milione, prima edizione integrale*, (ö.s.), L.F.Benedetto (der.), 1928, ("Il Milione, Toplu Basım").
- KAYNAKLAR: H.Blunck, *Marco Polo: The Great Adventurer*, 1966; M.Collis, *Marco Polo*, 1950; H.H.Hart, *Marco Polo: Venetian Adventurer*, 1967.

- BAKINIZ: KUBİLAY.

POL POT
(1928)

Kamboçyalı siyaset adamı. 1976-1979 arasında başbakanlık yapmıştır.

19 Mayıs 1928'de Kompong Thom'da doğdu. Kimi kaynaklar doğum yılını 1925 olarak vermektedir. Asıl adı Salot Sar'dır. 1976'da Pol Pot adını aldı. Bir köylü ailesinin oğluydu. Ortaöğrenimini tamamladıktan sonra Kamboçya'nın (Kampuçya) başkenti Pnom Penh'te bir teknik okulda bir yıl öğrenim gördü. 1946'da Ho Şi Minh önderliğindeki Çin Hindi Komünist Partisi'ne girdi ve Fransız sömürge yönetimine karşı mücadeleye başladı. 1949'da aldığı

bir bursla École Française de Radio-Électricité'de okumak üzere Paris'e gitti. Burada Kmer Öğrenci Derneği'nin etkinliklerine katıldı. Bu nedenle okulda başarısızlığa uğrayarak bursu kesilince Ocak 1953'te Pnom Penh'e geri döndü. 1954'teki Cenevre Konferansı'yla Kamboçya, Vietnam ve Laos'un bağımsızlığının onaylanmasından sonra kurulan Kmer Halk Partisi'ne (Pracheachon) katıldı ve Norodom Sihanuk yönetimine karşı muhalefet etmeye başladı. 1954-1963 arasında Pnom Penh'de bir özel okulda tarih ve coğrafya dersleri verdi.

Eylül 1960'ta Kamboçya Komünist Partisi'nin kuruluş Kongresi'nde Merkez Komite'ye seçildi. 1962'de partinin genel sekreteri oldu. 1963'te Kızıl Kmerler adı verilen gerilla birliklerini örgütleyerek dağlık bölgelere çekildi ve yönetime karşı saldırılarını artırdı. Ancak prens Sihanuk 1970'te Lon Nol tarafından devrildikten sonra Pekin'de bir sürgün hükümeti kurunca, onunla ittifak içine girdi. KUBC'nin (Kamboçya Ulusal Birleşik Cephesi) askeri sorumluluğunu üstlendi.

Beş yıl süren mücadele sonunda Nisan 1975'te KUBC birlikleri Pnom Penh'i ele geçirdi. 14 Aralık 1975'te yapılan KUBC kongresinde ülkenin adı Demokratik Kamboçya olarak değiştirildi ve bağımsız, bağlantısız, demokratik bir devlet olarak tanımlandı. Pol Pot 30 Mart 1976'da yapılan seçimlere kauçuk plantasyonları işçilerinin temsilcisi olarak katıldı. Seçimlerden sonra kurulan Halk Temsilcileri Meclisi, 11 Nisan 1976'da, Sihanuk'un istifasıyla boşalan ve onursal bir nitelik taşıyan devlet prezidyumu başkanlığına Kiyö Sampfan'ı (1932), dokuz üyeli hükümetin başkanlığına da Pol Pot'u getirdi.

Pol Pot başkentin ele geçirilmesinden hemen sonra tarımda kolektifleşmenin gerçekleştirileceğini, ülkenin yiyecek açısından kendine yeterli hale getirileceğini, işsizliğin olmayacağını, halkın yaşam düzeyinin devlet güvencesi altında olduğunu açıkladı. Bu amaçları gerçekleştirmek ve ülkeyi eski düzenin olumsuzluklarından arındırmak gerekçesiyle başta Pnom Penh olmak üzere tüm kentlerin halklarını, kırlara sürmeye başladı. Ülke ekonomisi devlet denetimi altına alındı, para kaldırıldı. Kentlerdeki okullar, üniversiteler kapatıldı, kitaplar yakıldı, tıbbi aletler de içinde olmak üzere tüm teknoloji ürünü araç ve gereçler ortadan kaldırıldı. Devlet memurlarının, teknik adamların, doktorların, öğretmenlerin bir bölümü kaçtı, geri kalanlardan büyük bölümü öldürüldü. 16 saat çalışma zorunluluğu getirildi, küçük yaştaki çocuklar ailelerinden alınarak tarlalarda, fabrikalarda çalışmaya zorlandı. Hedeflenen üretimi gerçekleştiremeyenler, ya da muhalefet girişiminde bulunanlar kitleler halinde öldürüldü. Buna çalışma koşullarına ve açlığa dayanamayarak ölenler de eklenince yaşamlarını yitirenlerin sayısı milyonlara ulaştı. Pol Pot kendisine yönelik birçok darbe girişimini engelledi. Bu tür bir darbe girişiminden sonra Eylül 1976'da sağlık gerekçesiyle başbakanlıktan uzaklaştı, Eylül 1977'de yeniden bu göreve döndü.

Pol Pot'un iktidarı boyunca yalnızca Çin Halk Cumhuriyeti'yle sıkı diplomatik ilişkiler kuruldu. Vietnam'la 1975'ten beri süregelen sınır anlaşmazlıkları 1977'de sınır çatışmalarına dönüştü ve Aralık 1977'de tüm diplomatik ilişkiler kesildi. Pol Pot yönetimine muhalefetin önderlerinden Heng Samrin başkanlığında Vietnam'da kurulan Ulusal Kurtuluş İçin Kamboçya Birleşik Cephesi, Vietnam ordusunun da yardımıyla 7 Ocak 1979'da Pol Pot'u devirdi. 30.000 kadar Kızıl Kmer gerillasıyla ülkenin güneybatısındaki dağlık bölgelere çekilen Pol Pot, Çin'den aldığı yardımla yeni yönetime karşı savaşmaya başladı. Heng Samrin yönetimi toplu mezarların ortaya çıkarılmasından sonra Pol Pot'u soykırım suçlamasıyla ölüm cezasına mahkûm etti. Ancak Birleşmiş Milletler, Pol Pot hükümetini Komboçya'nın resmi temsilcisi olarak tanımayı sürdürdü.

Aralık 1979'da Kiyö Sampfan, Pol Pot'un yerine başbakan oldu. Pol Pot da Ulusal Ordu Yüksek Komisyonu başkanlığını üstlendi. Yönetime karşı mücadele eden Kızıl Kmerler, antikomünist gerillalar ve Sihanuk yanlıları arasında bir ittifak kurulabilmesi için görüşmelerin yapıldığı 1981 yılında Komünist Parti'nin dağıtıldığı açıklandı. Bu tarihe değin partinin genel sekreterliğini yürütmüş olan Pol Pot'un hareket içinde fazla bir etkisi kalmadı.

• BAKINIZ: HENG SAMRİN, LON NOL, NORODOM SİHANUK.

POLYBİOS
(ykş. İÖ 200-120)

Eski Yunan, tarihçi. Evrensel bir tarih anlayışıyla Roma İmparatorluğu'nun yükselişini yansıtmıştır.

Arkadia'da bulunan Megalopolis'te doğdu, aynı kentte öldü. Doğum ve ölüm tarihleri yapıtlarında söz konusu edilen olaylar ışığında yaklaşık olarak belirlenmektedir. Akhea'nın (Ahhaya) seçkin yöneticilerinden Lykortas'ın oğludur. İyi bir öğrenim gördükten sonra babasının aracılığıyla çok genç yaşlarda Akhea (Ahhaya) Birliği çerçevesinde önemli görevler yüklendi. Mısır'da elçilik ve süvari komutanlığı yaptı.

Makedonyalı Perseus'un İÖ 168'de Pydnxa'da Romalılar'a yenilmesi üzerine İtalya'ya rehine olarak götürülen bin kadar Akhealı yüksek yönetici arasında yer alan Polybios, Aemilius Paulus'un oğulları Fabius ve Scipio ile kurduğu dostluk sayesinde tutuklanmaktan kurtulup Roma'da kalmayı başardı. Öğretmenliğini yaptığı Scipio Africanus ile birlikte İspanya'ya ve Afrika'ya gitti. Numidia Kralı Masinissa'yı görme fırsatını buldu ve İtalya'dan çekilen Hannibal'ı izleyen Roma ordularıyla birlikte Alpler'i aştı. İÖ 146'da yine Scipio'nun yanında Kartaca'nın kuşatılmasına ve yıkılmasına tanıklık etti. Bazı kaynaklara göre daha sonra Atlas Okyanusu'nda bir araştırma gezisine çıktı. Roma ile Akhea arasında düşmanlığın yeniden baş göstermesi üzerine Korinth'in yıkılmasının hemen ardından yurduna döndü. Akhea Birliği'nin bir Roma eyaletine dönüştürüldüğü bu dönemde orta bir yol bularak düzenin yeniden kurulmasında önemli bir rol oynadı. Bu yararlılığından dolayı Romalılar'ın yanı sıra Yunanlılar tarafından onurlandırıldı. Zamanını daha çok tarih çalışmasına adadığı İÖ 146'dan

sonraki yaşamı hakkında fazla bir şey bilinmemektedir. Ancak bilinmeyen bir tarihte İskenderiye'ye ve Sart'a gittiği, Scipio ve Rodoslu Panaetius ile siyasi sorunlar üzerine yazıştığı ve Ekvator bölgesinde insanların yaşadığına ilişkin bilimsel bir kitapçık yazdığı konusunda bilgiler bulunmaktadır. Değişik kaynaklarda 80 yaşlarında iken attan düşme sonucu öldüğü belirtilmektedir.

Polybios'un 40 kitaptan oluşan ünlü tarih çalışmasından günümüze yalnızca ilk beş kitap ve öteki kitapların bazı bölümleri kalmıştır. O zamana kadar bilinen ülkeler çerçevesinde ilk evrensel tarih girişimi olan bu çalışma, antik Yunanlı tarihçi Timaeos'un yapıtının bittiği İÖ 272'ye kadar giden değinmelerle, İÖ 220-İÖ 146 arasındaki olayları kapsamaktadır. Çalışmanın ana amacını Roma'nın kısa zamanda bütün Akdeniz'e egemen olmasını sağlayan koşulları açıklığa kavuşturma çabası oluşturmaktadır.

Thukydides'in yolunu izleyerek tarihin kişilere yön vermek açısından eğitici bir rol oynaması ve özellikle siyasi ve askeri sorunlar üzerinde durması gerektiğine inanan Polybios, duygusal ve abartmalı tarih yazımına karşı çıkmıştır. Tarihi yaşamı öğreten bir araç olarak değerlendirip tarihçinin görevinin olayları anlatmaktan çok aydınlatmak olduğunu ve bu bakımdan nedenler ile sonuçlar arasındaki bağıntıyı ortaya koyması gerektiğini savunmuştur. O dönemde bilinen dünyadaki gelişmeleri birbirleriyle ilişkili olarak görmüş ve tarihe evrensel bir bakış açısı getirmiştir. Bununla birlikte Roma'nın yükselişini açıklarken kimi yerde rastlantı, kimi yerde zorunluluk biçimini alan Tyche (talih tanrıçası) gibi açık olmayan bir kavramı da değerlendirmelerine katmıştır. Ayrıca tarihte kişilerin oynadıkları role büyük bir ağırlık vermiştir.

Polybios'a göre bir tarihçi iyi bir coğrafya bilgisine ve savaş sanatı dahil olmak üzere geniş bir siyasi deneyime sahip olmalı ve yazılı kaynakların yanı sıra sözlü kaynaklardan da yararlanmalıdır. Kendisi buna uygun olarak titiz bir araştırmacılık örneği vermiştir. Ancak üslup açısından Heredotos ve Thukydides gibi tarihçilerin oldukça gerisinde kalmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Istoriai*, (ö.s.), I.Bekker (yay.), 1844.

POLYDOROS
(İÖ 1.yy)

Eski Yunan, heykelci. Helenistik dönem heykel sanatının başta gelen temsilcilerindendir.

Yaşamı üstüne bilinen hemen hemen hiçbir şey yoktur. Agesander ve Atenadoros'tan oluşan bir grup Rodoslu heykelcinin önderidir. Grubun bilinen tek yapıtı ünlü *Laokoon* grup heykelidir. Bazı uzmanlara göre İÖ 50, bazılarına göre de İÖ 25'te yapılmıştır.

Laokoon konusunu Troya Savaşları sırasında geçen dramatik bir olaydan alır. Yunan tanrılarının ikiye bölündüğü bu savaşta rahip Laokoon, surların dışına bırakılan tahta atı içeri almamaları konusunda Troyalılar'ı uyardığı için tanrıça Atena'nın gönderdiği iki yılan tarafından oğullarıyla birlikte öldürülmüştür. *Laokoon*, trajik yanı ağır basan konulara özellikle ilgi duyan Helenistik dönem sanat anlayışının en güçlü yapıtı sayılır. Helenistik dönemin temel özelliği, İÖ 6. ve 5. yy'larda geliştirilmiş olan klasik kuralların, maniyerist bir boyut içinde kişiselleştirilmesi, biçimlerle oynama özgürlüğünden hareketle soyut anlatım olanaklarının sonuna kadar zorlanmış olmasıdır. Bu özellikleri içeren *Laokoon* heykelinin boşluk içindeki konumunun, çevresinde dönerek değişik açılardan seyretmeyi gerektiren hareketlilik ilkesine göre düzenlendiği görülür. Figürlerin hareketlerinin boşluk içinde çeşitli açılar yaratacak gibi biçimde biçimlendirilmesi, yüzeylerin farklı ışık etkileri yaratmak üzere düzenlenmesi, Klasik dönem heykelinin erişemediği bir biçim ve anlatım zenginliğinin ürünüdür. Buna ek olarak çeşitli bakış açılarının verdiği farklı görüntüler ve yüzeyler arasındaki karmaşık ilişkiler *Laokoon*'un dramatik etkisini artırır.

Bedensel acının, yüz anlatımı ve kas dokusuna işlenişi açısından *Laokoon* Helenistik dönemin en önemli merkezlerinden biri olan Bergama'daki anıt heykellerle benzerlik gösterir. Bu yapıt bir bakıma, Bergama'daki Zeus Sunağı ve Atena Tapınağı frizlerindeki aşırı duygusal anlatımın bir uzantısı niteliğindedir. Ayrıca bu anlatım özellikleri, burulmuş gövde hareketleri ve kas dokusuyla Yüksek Rönesans'ın bazı ustalarını ve maniyerist sanatçıların büyük bir bölümünü etkilemiştir. Sanat anlayışlarını yalnızca bu yapıt üstüne temellendiren maniyerist sanatçılar bile olmuştur.

POLYKLEİTOS
(İÖ 5.yy)

Eski Yunan, heykelci. Yunan sanatında Klasik dönemin ileri gelen temsilcilerindendir.

Yaşamı üstüne bilgi yoktur. Çeşitli kaynaklarda adının Argoslu Polykleitos olarak anılması Argos yurttaşlığına sonradan geçtiğini düşündürmektedir. Bir süre çalıştığı Atina'da, Yunan sanatında önemli bir yeri olan fildişi ve altından heykel yapma tekniğini öğrendi. Bu tekniği İÖ 420 sıralarında Argos'taki Hers Tapınağı için yaptığı tanrıça heykelinde başarıyla uyguladı. Yaşamının son dönemi ile ilgili herhangi bir bilgi elde edilememiştir. Öte yandan aynı dönemde aynı adı taşıyan (Genç Polykleitos) bir başka heykelcinin varlığı, Polykleitos'a ilişkin bilgilerin açıklık kazanmasını güçleştirmektedir.

Polykleitos'tan günümüze hiçbir yapıt kalmamıştır. Ancak Roma dönemi kopyaları aracılığıyla üç yapıtı saptanabilmiştir. Bunlar *Doryphoros* (Mızrak Taşıyan Atlet), *Diadumenos* ve *Cyniscus* adlı heykellerdir.

Doryphoros 5.yy Yunan sanatının biçim anlayışının en dengeli ve uyumlu örneklerinden biridir.

Birbiri ile iç içe işlenmiş bir hacimsel ve çizgisel öğeler sistemi üstüne kuruludur. Ancak bu kesin düzenine karşın ruhsuz bir uygulama örneği de değildir. Tersine, kasların ve gövdenin genel hareketi, doğa gözleminden kaynaklanan bir dirimselliği yansıtır. Vücudun her bir parçasının hiçbir kuşkuya yer vermeyecek bir kesinlik içinde biçimlenmiş olması, bütünün kesintisiz hareketini engelleyen bir etki yapmaz. *Doryphoros*, ideal bir atlet tipidir. Klasik dönem Yunan düşüncesi insan figürünün bireyselleştirilmesi düşüncesine bütünüyle yabancı olduğu için, heykelin yüzü genel bir atlet tipinin kişiliksiz anlatımını taşır.

Diadumenos, *Doryphoros*'tan daha hareketli ve daha az hantal görünüşlü bir heykeldir. Bu hareketlilik, figürün S harfi biçimindeki bedensel ritminden ve kolların omuz hizasına kaldırılmasından kaynaklanır. *Diadumenos*, daha uzun ve sağlam görünüşlü bir izlenim yaratan bu özelliklerinden ötürü, Arkaik döneme özgü, karşıdan bakılmak için yapılmış heykellere benzemekten kurtulamamış *Doryphoros*'a oranla daha ileri bir aşamayı temsil eder. Öte yandan incelik duygusu uyandıran duruşu ve yumuşak hacimlerle betimlenmiş kas dokusu da Lysippos'un üslubunu çağrıştırır.

Polykleitos'un, figürü simetrik bir denge ve karşıt hareketlerin ritmi içinde ele alan biçim anlayışının Klasik dönem Yunan heykel sanatında özel bir yeri vardır. Onun birçok heykelinde uyguladığı matematiksel oran sisteminin birim ölçüsü parmaktır. Figürü oluşturan parçaların tümü bu parmak ölçüsüne göre düzenlenmiştir. Örneğin başın boy yüksekliğine oranı 1/7'ye yaklaşır. Bu sistem, insanı her türlü ussal sistematik araştırmanın merkezi sayan Platoncu bir dünya görüşünün ürünüdür.

POMBAL, Sebastiao José
(1699-1782)

Portekizli devlet adamı. Başbakanlık döneminde gerçekleştirdiği düzenlemelerle krallığı güçlendirmiştir.

Genellikle Pombal markisi olarak bilinen Sebastiao José de Carvalho e Melo 13 Mayıs 1699'da Coimbra kenti yakınlarında Soure köyünde doğdu. Bazı kaynaklar doğum yerini Lizbon olarak vermektedir. 8 Mayıs 1782'de Pombal'de öldü. Süvari yüzbaşısı bir babanın oğluydu. Coimbra Üniversitesi'nde sürdürdüğü öğrenimini yarıda bırakarak orduya katıldı. Ancak, bir süre sonra ordudan ayrılarak tarih ve hukuk öğrenimi görmeye başladı. Bu sırada Fransız Aydınlanma felsefesinden büyük ölçüde etkilendi. 1733'te Lizbon'daki Tarih Akademisi'ne kabul edildi. 1739-1745 arasında Londra'da, 1745-1749 arasında ise Viyana'da büyükelçi olarak görev yaptı. 1750'de, I.Jose'nin tahta geçmesinden sonra, krallık konseyine atandı ve dışişleri bakanı oldu. Kısa sürede hükümet içindeki yerini sağlamlaştırarak ülke siyasetinde etkili olmaya başladı. 1755'te Lizbon'un üçte ikisinin yerle bir olduğu büyük deprem felaketi sırasında takındığı soğukkanlı tutum sayesinde saygınlığını artırdı ve ertesi yıl başbakan oldu. Depremin hemen ardından Lizbon'un yeniden inşasına başlayarak, kenti, ünlü mimarların yardımıyla Avrupa'nın en güzel kentlerinden biri durumuna getirdi.

Yönetsel reformlar yaparak krallığı güçlendiren Pombal'ın hızlı yükselişi, ona ülkenin en etkili ve güçlü iki grubu olan soyluların ve Cizvit tarikatı üyelerinin düşmanlığını kazandırdı. Eylül 1758'de, krala yapılan başarısız bir suikastı fırsat bilerek, bazı soyluları ve Cizvit tarikatı üyelerini bu suikastı düzenlemekle suçladı. Kendi etkisindeki bir mahkemede yargılanan büyük soylu ailelerin bazı üyeleri, suçlu bulunarak Ocak 1759'da idam edildiler. Aynı yıl Cizvit tarikatına bağlı olanlar Portekiz'den ve Portekiz'in bütün sömürgelerinden sürüldüler. Soyluların ve tarikat üyelerinin bazıları da hapsedildi. Pombal, ülkeden kovulan Cizvitler'in mülklerine el koyarak, topraklarını tarıma açtırdı. Buna ek olarak, ünlü Engizisyon Mahkemesi'ni doğrudan krala bağladı. Kilisenin yargılama hakkını da sınırladı. Bu konuda diğer ülkelere örnek olan Pombal, dünya çapında Cizvitler'e karşı bir kampanya açarak, 1773'te papanın Cizvit tarikatını feshetmesinde önemli bir rol oynadı.

Aydınlanma Despotizmi olarak adlandırılan mutlakiyetçi baskıcı yönetimin tipik temsilcilerinden biri olan Pombal, yönetimi sırasında eğitim alanında da önemli reformlar yaptı. 1768'de eğitimi denetlemek için sansür kurulu oluşturduktan sonra, Cizvit okulları yerine laik ilk ve ortaokullar açtırdı. 1772'de üniversitede yaptığı bir reformla çeşitli bilim dallarında eğitim yapılmasını sağladı. Diğer yandan Portekiz'in sömürgesi Brezilya'da yaptığı yönetsel düzenlemelerle genel valinin yetkilerini artırdı ve yerlilerin köleliğini yasaklayarak onların Portekizliler'le eşitliğini ilan etti. 1762'de Fransa'nın desteklediği İspanya'nın Portekiz'i işgal etmesi üzerine İngiltere ile ittifak yaparak, orduyu yeniden düzenledi, deniz kuvvetlerini geliştirdi ve yeni askeri yöntemler kullanarak bu saldırıyı geri püskürttü.

Portekiz'in dış dünyadaki saygınlığını da artıran Pombal, İngiltere'nin Portekiz ekonomisi üzerindeki egemenliğine ve Portekiz'in ticari bağımlılığına son vermek amacıyla, ülke ekonomisini güçlendirmeye çalıştı. Bunun için ulusal sanayii teşvik ederek, ipek, yünlü kumaş, keten bezi, seramik ve cam sanayilerini kurdu. Sanayii yabancı rekabete karşı korumak amacıyla ithalatı yüksek gümrük vergileriyle sınırlandırdı, hammadde ve kıymetli maden ihracını yasakladı. 1756'da İngiliz tüccarların ayrıcalıklarını sınırlandırmaya yetkili bir ticaret kurulu oluşturdu. Büyük tekel işletmelerinin daha yararlı olacağına inandığı için, ticareti denetlemek ve canlandırmak amacıyla Doğu ülkeleri ve Brezilya ile yapılan ticareti yürütecek olan ayrıcalıklı büyük şirketler kurdu. 1757'de ünlü Porto şaraplarının ticaretini bir tekelin denetimine bırakması Porto'da, sonradan şiddetle bastırılan bir ayaklanmaya yol açtı.

1759'da Oeiras kontu oldu, 1769'da kral tarafından Pombal markisi unvanı verildi. Ocak 1777'de kral Jose'nin ölümü üzerine eski gücünü yitirdi ve Mart 1777'de kraliçe I. Maria tarafından görevinden uzaklaştırıldı. Yetkilerini kötüye kullanmakla suçlanarak,

uzun süren bir sorgulama sonucunda mahkemece suçlu bulundu ve 1780'de sürgüne gönderildi.

• **KAYNAKLAR:** M. Cheke, *Dictator of Portugal: A life of the Marquis of Pombal, 1699-1782*, 1938.

POMPEIUS, Gnaeus
(İÖ 106-48)

Romalı asker ve devlet adamı. İÖ 79-48 arasında Roma yönetiminde önemli rol oynamıştır.

İÖ 29 Eylül 106'da Roma'da doğdu, İÖ 28 Eylül 48'de Pleusio'da (Mısır) öldü. Soylu bir aileden geliyordu. Babası Roma komutanlarından Pompeius Strabo'dur. Eğitimini soylu geleneklerine uygun olarak tamamladı. Marius'a karşı, konsül Sulla'nın yanında yer aldı. Sulla adına Afrika ve Sicilya'da başarılı savaşlar yönetti.

İÖ 77'de Senato tarafından Kuzey İtalya'da ayaklanan eski konsül M. Aemilius Lepidus'la savaşmakla görevlendirildi. Lepidus'un ordusu dağıtıldıktan sonra bu kez Sulla Anayasası'na karşı İspanya'da ayaklanan Sertorius'un üzerine gönderildi. İÖ 76'da İspanya'ya gitti. Burada düzeni sağlamak için çaba harcadı. İÖ 71'de İtalya'ya döndü. Spartacus ayaklanmasını bastırdı. İÖ 70'te Licinius Crassus'la birlikte konsül oldu. İÖ 67'de Roma için büyük tehlike yaratan korsanlarla mücadele için yeni ilkeler getirildi ve bunun için olağanüstü yetkilerle Pompeius görevlendirildi. Pompeius denizde ve deniz kıyısında 50 mil için sınırsız bir güce kavuştu. Korsanlara karşı başarı sağladıktan sonra, Roma için ikinci bir tehlike olan Anadolu'daki Pontus Kralı VI. Mitridates'e karşı görevlendirildi. İÖ 66'da, neredeyse sınırsız yetkiyle Anadolu'ya hareket etti. Üç yıl kadar süren savaş sonunda her şeyini yitiren Mitridates İÖ 63'te intihar etti. Pompeius doğuda pek çok ülkeyi imparatorluğa kattı. Küçük prensliklerle antlaşmalar yaptı. Bunları Senato'ya onaylatmak ve askerlerini ödüllendirmek için Roma'ya döndü. Senato oligarşisinin güçlü kişilerinin kendisine karşı tavır alması üzerine Crassus ve Caesar'la anlaşarak, İÖ 59'da I. Triumvirlik'i oluşturdu. İÖ 56'da Triumvirlik 5 yıl daha uzatıldı. İÖ 55'te yeniden konsül oldu. İÖ 52'de tek başına konsül seçildi.

Bu arada Caesar iyice güçlenmişti. Bu durum Senato'yla Pompeius'u birbirlerine yaklaştırdı. Caesar'ın Galya'daki görevi sona erince Caesar eyaletini bırakmadan konsül olarak kalmak istedi. Senato ise Caesar'ın eyaletini bırakmasında ısrarlıydı. Sonunda mücadele savaşa dönüştü. Pompeius doğudaki gücünden yararlanmayı denedi. Roma'yı Caesar'a bırakıp Yunanistan'a geçti. İki ordu İÖ 48'de Pharsalos'ta (Yunanistan'da) karşılaştılar. Caesar, Pompeius'u bozguna uğrattı. Mısır'a kaçan Pompeius orada öldürüldü.

Pompeius, zamanında büyük bir ün, halkın sevgi ve saygısını kazanmıştı. Başarılı bir asker, yetenekli bir yöneticiydi.

• **BAKINIZ:** BRUTUS, CAESAR, LICINIUS CRASSUS, MİTRİDATES VI, SULLA.

POMPIDOU, Georges
(1911-1974)

Fransız devlet adamı. 1962-1968 arasında başbakanlık, 1969-1974 arasında cumhurbaşkanlığı yapmıştır.

Georges Jean Raymond Pompidou 5 Temmuz 1911'de Cantal bölgesinde Montboudif'te doğdu, 2 Nisan 1974'te Paris'te öldü. Babası ve annesi öğretmendi. 1931-1934 arasında École Normale Supérieure'de edebiyat öğrenimi gördükten sonra Marsilya ve Paris'te öğretmenlik yaptı 1944-1946 arasında da de Gaulle başkanlığındaki hükümette yer aldı. Ardından 1946-1957 arasında Danıştay'da raportörlük yaptı. De Gaulle'ün Haziran 1958'de yeniden başbakan olmasından sonra, onun özel kalem müdürü olarak yeni anayasa taslağının hazırlık çalışmalarına katıldı. Anayasanın onaylanmasının ve de Gaulle'ün cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından bu görevinden ayrıldı. 1959'da dört yıldır çalışmakta olduğu Paris'teki Rothschild Bankası'nın genel müdürlüğüne yükseltildi. Aynı yıl, anayasanın uygulanmasını denetlemekle görevli Anayasa Kurulu'na seçildi. 1961'de Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi ile bağımsızlık konusunda gizli görüşmelerde bulunmak üzere Cezayir'e gönderildi. Nisan 1962'de de Gaulle tarafından başbakanlığa getirildi.

Kısa aralıklarla Temmuz 1968'e değin süren başbakanlığı sırasında de Gaulle'ün üzlediği siyaseti sürdürdü. Mayıs 1968'deki öğrenci eylemleri ve genel grevler sırasında işçi sendikaları ile yapılan görüşmeleri yürüterek sendikalarla hükümet arasında ücretlerde ve çalışma koşullarında önemli iyileşmeler sağlayan Grenelle sözleşmesinin imzalanmasında önemli rol oynadı. De Gaulle'ün Nisan 1969'da cumhurbaşkanlığından istifa etmesinden sonra yapılan seçimleri de Gaulle'cülerin desteğiyle kazanarak cumhurbaşkanı oldu. Bu görevi sırasında başbakanlığa de Gaulle'ün izleyicilerinden biri olan Jacques Chaban-Delmas'ı (1915) getirerek, de Gaulle'ün izlediği siyaseti daha esnek bir biçimde sürdürdü. 1971'de daha önce de Gaulle tarafından iki kez veto edilmiş olan İngiltere'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üyeliğini onayladı. Cumhurbaşkanlığı süresi sona ermeden ölen Pompidou'nun yerine 1974'te Giscard d'Estaing seçildi.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Anthologie de la poésie française*, 1961, ("Fransız Şiiri Antolojisi"); *Le noeud gordien*, 1974, ("Kördüğüm").

• **BAKINIZ:** de GAULLE, GISCARD D'ESTAING.

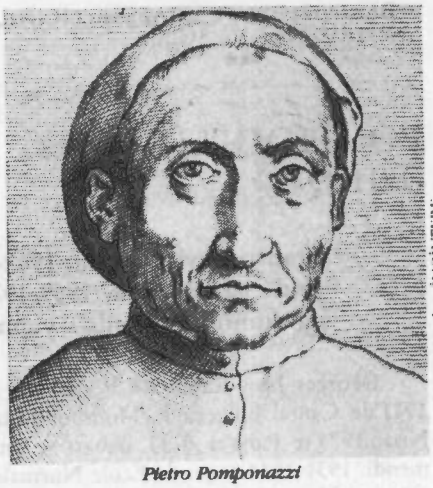

British Museum, Londra - İNGİLTERE

Pietro Pomponazzi

POMPONAZZI, Pietro
(1462-1524)

İtalyan, filozof ve bilgin. Tinin ölümsüzlüğü inancının us ilkeleriyle bağdaşamadığını ileri sürmüştür.

16 Eylül 1462'de Mantua'da doğdu, 18 Mayıs 1524'te Bologna'da öldü. Eski ve soylu bir ailedendi. Latince adı Pomponatius Petrus'tur. Padova Üniversitesi'nde felsefe ve tıp öğrenimi gördü, 1487'de doktor sanını kazandı. Bologna, Padova ve Ferrara üniversitelerinde felsefe ve tıp okuttu. Aristoteles, Platon ve öteki Yunan filozoflarını, İtalyanca çevirilerinden inceledi, Yunan ve Latin dillerini yeterince öğrenmedi. Hıristiyanlık'ın özüne aykırı sayılan görüşleri nedeniyle, kendisini çekemeyenlerce, ağır suçlamalara uğramasına karşın X. Leon'un ilgisini çekti, tutuklanıp yargılanması engellendi. Tartışmayı seven tutumu, etkili konuşmaları başarılı bir söylevci olması nedeniyle, kısa süre içinde birçok yandaş topladı, düşünceleri hızla yayıldı. 1500'de, ünlü ve varlıklı bir ailenin kızıyla evlendikten sonra, bütün çalışmalarını bilim ve felsefe konuları üzerinde topladı, toplumsal olaylara pek karışmadı.

Pomponazzi, 1516'da yayımladığı *De immortalitate animae* ("Tinin Ölümsüzlüğü Üstüne") adlı yapıtıyla ilgi çekti. Burada tinin ölümlülüğü ya da ölümsüzlüğü konusunda us ilkelerine dayalı bir yargıda bulunmanın olanaksızlığını ileri sürdü. Ona göre, insan, tinin ölümsüzlüğüne bir filozof olarak değil, Hıristiyan olarak inanabilir. Çünkü din us ilkelerine dayanmadan inanmayı, filozof ise usun ışığı altında düşünmeyi gerekli görür. Aristoteles'in öğretisinden yola çıkan, ancak tin konusunda doğacı - maddeci bir görüşü savunan Pomponazzi için doğru olan inancın değil usun bulduğudur. Onun, Aristoteles'le ilgili düşüncesi, Skolastik tanrıbilim anlayışına karşı olup, us ilkelerine dayalı bir içerik taşır. Ona göre evrende değişmeyen bir toplum yasası yoktur, bu nedenle düş gücünün ürünü olan bütün inanç yasaları da değişecek, çağın anlayışına uygun bir biçim alacaktır. Çünkü din salt gerçeği aramaz,

Rönesans Aristotelesçiliği

Aristoteles* öğretisinin, yeni yorumlarla, gündeme getirilmesi, tektanrıcı dinlerin felsefeyle bağlantı kurmaya çalışmasıyla başladı. Bunun öncüsü de Philon'dur*. Özellikle Hıristiyanlık'ın doğuşundan sonra, düşünce özgürlüğüne, us ilkelerine, eleştiri ve tartışmaya dayanan felsefe karşısında, kendini savunma gereğini duyan din, içeriğine uygun bir yöntem aradı. İnandan kaynaklanmasına karşın, us ilkelerine de aykırı davranmadığı görüşünü öne sürerek önce Platon* felsefesine, sonra Aristoteles mantığına başvurdu. Bu mantığın geliştirdiği önermeler dizgesi dinsel dogmaları savunmaya en elverişli yöntem olarak benimsendi. Dinle ilgili bütün sorunların çözümü, tanrısal gerçeklerin açıklanışı, özellikle Tanrı'nın varlığı konusunda ileri sürülen savlar mantık kurallarına göre sergilendi. İS 3.yy'da ortaya çıkan Yeni-Platonculuk'un Platon'a dayanmasına karşın, yeni gelişmeye başlayan tanrıbilim Aristoteles'in görüşlerinden yararlanmayı yeğledi. Böylece, Aristoteles öğretisine göre, felsefeyle dini uzlaştırma çabaları bir düşünce akımı niteliği kazandı. Bütün Orta Çağ boyunca, Hıristiyan ve İslam tanrıbilimcileri, biri Platon, öteki Aristoteles yanlısı olmak üzere ikiye ayrıldı. İslam ülkelerinde Farabi*, İbn Sina*, İbn Rüşd*, Batı'da ise Albertus Magnus*, Aquino'lu Thomas* ve ardılları Aristotelesçilik'i bir dizge durumuna getirdiler.

Rönesans'ın ortaya çıkışıyla Aristoteles öğretisi yeniden ele alındı ve dinden bağımsız, salt bir felsefe akımı olarak işlendi. Gazali, Theodorus*, Rudolf Agricola*, Pomponazzi ve Jaques Lefevre* gibi hümanistlerin geliştirdikleri yeni Aristotelesçilik bilgi, mantık, etik, estetik, psikoloji, gökbilim, toplumbilim ve politika sorunlarını içermekteydi. Bu sorunlara Rönesans felsefesinin usçu ve eleştirici yöntemiyle çözüm arandı. Böylece Aristotelesçilik bir us öğretisi olarak görüldü. Rönesans'tan sonra, özellikle deneysel bilimlerin gelişmesi sonucu, Aristoteles'in ele aldığı konular felsefeden ayrılarak birer bağımsız araştırma alanı oldu. Bundan da bilgi kuramı, mantık, etik, estetik, psikoloji, sosyoloji, fizik, biyoloji, ontoloji, antropoloji, politika, tanrıbilim, tıp, botanik gibi özel araştırma yöntemi olan bilimler doğdu.

birtakım korkutucu düşünceler ileri sürerek, yeterince aydınlanmamış, bilgisiz kimseleri kandırır ve çıkar sağlar. Din yüksek bir gerçeğin bilgisi sayılamaz.

Pomponazzi bilgi sorununa, duyulara dayanarak çözüm arar ve dış evrenden edinilen izlenimlerin, bilginin temel öğeleri olduğu görüşünü savunur. İnsan bilgisi zaman, uzay, iklim ve duyulur evrenden oluşan dörtlü bir koşul örgüsüne dayanır. Salt anlığın ürettiği bilgi bir gölge gibidir, gerçek değildir. Çünkü, bilginin oluşumunda, önemli olan yaşam ve devinmedir, somut varlıklardan sıyrılarak soyut bir ortamda düşünmek, düş kurmak değildir. Yaşamı biçimlendiren, ona gerçek bir içerik kazandıran dindir. Ancak bu din, gerçeküstü varlıkları konu edinen, us kurallarına aykırı düşen inançlar birikimi değil, insanı doğanın gerçeklerini kavramaya götüren bir öğreti niteliğindedir. Bu nedenle, Skolastik'in ve Kilise Babaları'nın önerdikleri dinle, ustan kaynaklanan dinin ilgisi yoktur. Gerçek din, duyularla sağlanan izlenimlerin bilgiye dönüşmesinde, eksik olanı bütünlüğe ulaştırandır.

Usu anlıksal *(speculative)* ve etkin olmak üzere ikiye ayıran Pomponazzi birincisini felsefe, ikincisini din alanına aktarır. Felsefe önsel *(a priori)* ve saltık ilkelerin bilimidir, bu nedenle anlıksal usa dayanır, din ise yaşamla ilgili olayları, töreleri ve davranışları düzenler, bu özelliği dolayısıyla da uygulamayı sağlayan ustan yararlanır. Felsefe yalnız düşünürler, bilgeler için, din ise bütün insanlar için gereklidir. Anlıksal us, bütün insanlarda eşit değildir, oysa uygulamaya dayanan etkin us eşittir. Ahlakın temelini oluşturan da bu us eşitliğidir.

Ahlak bütün bireylerin doğru, erdemli, birbirine karşı saygılı olmalarını gerektirir. Çünkü dinin yaşamla bağlantılı, uygulamaya dayanan bölümüdür. Toplumsal düzenin kurulmasını sağlayan dinin insanlar üzerindeki iyi etkileri eylemlerle ortaya çıkar. Bu eylemler de ahlak alanına girer. Toplumsal düzenin kurulması ahlakın ereğidir, bunda belli bir çıkar söz konusu değildir.

Pomponazzi dini Skolastik anlayışın dışında, yaşamla bağlantılı, toplumsal düzeni sağlayıcı bir öğreti olarak niteleyen görüşüyle Rönesans anlayışının doğmasına katkıda bulunmuştur. Onun, özellikle Aristoteles felsefesine getirdiği yorum yeni bir Aristotelesçilik'in gelişmesine olanak sağlamış, bu düşünce akımını gelenekçi tanrıbilim alanının dışına çıkarmıştır.

● **YAPITLAR** (başlıca): *De immortalitate animae*, 1516, ("Övgü"); *Defensorium*, 1519, ("Savunma"); *De Fato*, 1520, ("Yazgı Üstüne").

● **KAYNAKLAR:** W.Betzendörfer, *Die Lehre von der doppelten Wahrheit bei Pomponazzi Pietro*, 1919; B.Nardi, *Studi su Pietro Pomponazzi*, 1965.

PONCELET, Jean Victor
(1788-1867)

Fransız matematik ve mekanik bilgini. İzdüşümsel geometrinin kurucusu olarak tanınmıştır.

1 Temmuz 1788'de Metc'de doğdu, 22 Aralık 1867'de Paris'te öldü. 1807-1810 arasında öğrenim gördüğü École Polytechnique'den mezun olduktan sonra orduda görev aldı. 1812'de mareşal Ney komutasındaki Rusya seferine katılan teğmen Poncelet, aynı yılın Kasım'ında, Krasnoy Savaşı'nda ağır biçimde yaralandı ve öldüğünü sanan arkadaşları tarafından savaş alanında bırakılınca Ruslar'a tutsak düştü. Koşullarının zorluğuna karşın yaşamını sürdürmeyi başarınca da Saratov'daki bir tutsaklar kampına gönderildi. 1814 Eylül'üne değin süren tutsaklığı sırasında tüm zamanını geometri üstüne araştırmalara ayırdı ve yaratıcılığının doruğunda olduğu bu dönemde izdüşümsel geometrinin temel ilkelerine ulaştı. Daha sonra "Cahiers de Saratov" ("Saratov Defterleri") adıyla derleyeceği çalışmalarını hiçbir kaynaktan yararlanmadan, yalnızca belleğine dayanarak sürdürdü. Fransa'ya dönüşünde ordudaki mühendislik görevini Metz'deki bir birlikte sürdürürken bir yandan da geometri alanındaki çalışmalara zaman ayırabilen Poncelet, çalışmalarının bir bölümünü Fransız Bilimler Akademisi'ne sunduğu bir makalede ve 1822'de yayımladığı *Traité de propriétés projectives des figures* ("Biçimlerin İzdüşümsel Özellikleri Üstüne İnceleme") adlı yapıtında tanıttıysa da, büyük bir bölümünü uzun süre gün ışığına çıkarmadı. 1824'te Metz'deki Topçuluk Okulu'nda mekanik profesörlüğüne atandıktan sonra ilgisini mekaniğin makinelere uygulanmasına yöneltti. 1834'te Fransız Bilimler Akademisi'nin Mekanik Bölümü'nde görev alınca Metz'den ayrılarak Paris'e yerleşti ve 1837'de Paris Üniversitesi'nde fiziksel ve deneysel mekanik dersleri vermeye başladı. 1848 Devrimi'nin ardından generalliğe getirilen Poncelet, pek çok görevi birden üstlenmek zorunda kaldı. Eğitim sisteminin geliştirilmesini amaçlayan bir komitedeki görevinin yanı sıra Kurucu Meclis'te Moselle'in temsilcisi olarak yer aldı ve École Polytechnique'in yöneticiliğine atandı. 1850'de emekli olarak ordudan ve École Polytechnique' den ayrıldıktan sonra da mekanikle ilgisini kesmedi ve 1851'de Londra'da, 1855'te de Paris'te düzenlenen uluslararası sergilerin sanayi makineleri bölümünün yöneticiliğini yaptı. Son yıllarında tüm çalışmalarını derleyip yayımlamaya girişen ve geometriye ilişkin çalışmalarını içeren dört ciltin yayımını gerçekleştiren Poncelet'nin yaşamı, mekanik alanındaki çalışmalarını yayımlamaya yetmedi.

Bilimsel ve teknik çalışmalarını değişik iki alanda yoğunlaştıran Poncelet'nin adını, günümüze taşıyan izdüşümsel geometriye ilişkin çalışmaları, yaşamının yalnızca 1813 ile 1824 arasındaki dönemini kapsar. Rusya'daki tutsaklık günlerinde belleğindeki geometri bilgisi üstüne kurduğu yeni yaklaşımları yurduna döndükten sonra daha da geliştiren ve ilk kez 1817 ve 1832 arasında yayımladığı makalelerle gün ışığına çıkarıp yaşamının son yıllarında da iki ciltlik *Applica-*

tions d'analyse et de géométrie ("Analiz ve Geometrinin Uygulamaları") ve yine iki ciltlik *Traité des propriétés projectives des figures*'ün ikinci basımında bütünlüğe kavuşturan Poncelet kendisini Desargues, Pascal, Maclaurin ve Monge'un izleyicisi olarak görüyordu. Sanal ve sonsuzda yer alan öğeleri dizgesel biçimde kullanarak geometrik kavramlara genellik kazandırmayı amaçlıyordu. Bu genellik arayışının kökleri de büyük bir olasılıkla, Saratov'da gerçekleştirdiği araştırmalarının dayandığı tek kaynak olan belleğinin ona, ayrıntıların çoğundan arındırılmış temel ilkeleri sunmasında yatıyordu.

Poncelet, "ideal kiriş", "süreklilik ilkesi" ve daha sonra Plücker tarafından geliştirilecek olan "ikililik" gibi kavramlar da kazandırdığı izdüşümsel geometriyi kurarken, her doğrunun sonsuzdaki bir noktaya uzatılabileceğini ve paralel doğruların sonsuzdaki bir noktada kesişeceklerini öne süren bir postülattan yola çıktı. Aynı düşünceyi düzleme de uyguladı ve her düzlemin sonsuzdaki bir doğruya uzatılabileceğini varsaydı. Böylece uzayın sonsuza uzanan öğelerinin tümü sonsuzdaki, "izdüşüm düzlemi" olarak adlandırılan bir düzleme taşınmış ve paralellik de aralarında olmak üzere Eukleides'in tanımladığı temel bağıntıların pek çoğu ortadan kaldırılmıştı.

Dört boyutlu uzayın da, öğelerinin sonsuzda tanımlanan yeni öğelere taşınmasıyla "izdüşüm uzayı" adı verilen üç boyutlu uzaya indirgenmesi olanağı yaratan izdüşümsel geometri, Poncelet'den sonra büyük bir gelişme göstermiş, özellikle K.G.C von Staudt'un katkılarıyla, Eukleidesçi temellerinden kurtulup bağımsız bir geometri olma noktasına büyük ölçüde yaklaşmıştır.

1824'ten sonraki ilgi alanı olan uygulamalı mekanik konusunda da değerli çalışmalar yapan Poncelet, dayandığı ilkelerin sadeliği nedeniyle daha önce kurulmamış oluşu şaşırtıcı bulunan izdüşümsel geometrisiyle, geometrinin 19. yy'da büyük adımlar atmasına elverişli bir ortam hazırlamıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Traité des propriétés projectives de figures*, 1822, genişletilmiş 2. baskı, 2 cilt, 1865-1866, ("Biçimlerin İzdüşümsel Özellikleri Üstüne İnceleme"); *Introduction à la mécanique industrielle, physique ou expérimentale* 1841, ("Sınai, Fiziksel ya da Deneysel Mekaniğe Giriş"); *Applications d'analyse et de géométrie*, 2 cilt, 1862-1864, ("Analiz ve Geometrinin Uygulamaları").

PONCHIELLI, Amilcare
(1834-1886)

İtalyan, besteci. İtalyan operasında Gerçekçilik (Verismo) akımının başlatıcısı olarak kabul edilir.

1 Eylül 1834'te Cremona'da doğdu, 16 Ocak 1886'da Milano'da öldü. Müzik eğitimini 1843-1854 arasında Milano Konservatuvarı'nda yaptı. 1856'da ilk operası *I promessi sposi*'yi (Nişanlılar) besteledi. Konusunun, Manzoni'nin aynı addaki ünlü romanından olması ve ilk sahnelenişinin Ponchielli'nin doğduğu kent Cremona'da yapılması yapıtın hemen başarı kazanmasına neden oldu. Ponchielli, *Nişanlılar*'ı 1872'de yeniden gözden geçirip, çeşitli düzeltmeler yaptıktan sonra Milano'da sahneledi. Bu başarısının ardından Scala Tiyatrosu ona bir bale ısmarladı. *Le due gemelle* (İkizler) adlı bu yapıt 1873'te sahnelendi ve büyük bir coşkuyla karşılandı.

Ponchielli,asıl ününü *La Gioconda* adlı operasıyla kazandı. Bu yapıtın librettosunu besteci Arrigo Boito (1847-1918), Victor Hugo'nun *Angelo* adlı oyununa dayanarak yazmıştı. Halkın çok beğendiği yapıt, özellikle, Fransız ve Alman eleştirmenlerce, armoninin düzeysizliği ileri sürülerek alayla karşılandı. Daha sonraları ise, operada Verismo adı verilen Gerçekçilik akımının bu yapıtla başladığı görüşü yaygınlaştı.

Ponchielli 1881'den 1886'ya değin Bergamo Katedrali'nde müzik yönetmenliği yaptı, bazı dinsel yapıtlar da besteledi.

• YAPITLAR (başlıca): Opera: *I promessi sposi*, 1856, (Nişanlılar); *La Savoiarda*, 1861, (Savoylu); *Roderico*, 1863; *I Lituani*, 1874, (Litvanyalılar); *La Gioconda*, 1876; *Marion Delorme*, 1885. Bale: *Le due gemelle*, 1873, (İkizler).

PONGE, Francis
(1899)

Fransız, şair. Doğadaki varlıklarla nesneleri konu edindiği şiirlerinde ansiklopedik bilgi ile lirik bir anlatımı ustaca bağdaştırmıştır.

27 Mart 1899'da Montpellier'de doğdu. Ortaöğrenimini Avignon ve Paris'te tamamladıktan sonra Sorbonne Üniversitesi'nde edebiyat ve felsefe, Paris Üniversitesi'nde ise hukuk öğrenimi gördü. 1923'te Paris'teki Gallimard Yayınevi'nin sekreterliğini üstlendi. 1931-1937 arasında Hachette Yayınevi'nde görev aldı. 1952-1967 arasında çeşitli üniversitelerde öğretim üyeliği yaptı. Birçok ödülün yanı sıra 1984'te Fransız Akademisi'nin Şiir Ödülü'nü kazandı.

Ponge şiirlerinde insana ve insanın, yapmacık olduğuna inandığı duyarlığına yer vermeden, doğanın, nesnelerin saf gerçeğini yakalamaya çalışmıştır. Amacı, çiçekten çakıl taşına değin, doğadaki tüm varlık ve nesneleri bir yandan elle tutulur, gözle görülür özellikleri ile tanımlamak, bir yandan da bunların özünü yakalamak, herbirini kendi içsel değerleri içinde birer olgu olarak görmektir. En önemli yapıtlarından *Le parti pris des choses*'da ("Nesnelerden Yana") bu görüşleri açık biçimde yer alır. Ponge'un şiir yoluyla evren olgusuna yaklaşma denemesi, Yeni Roman akımının temsilcilerini, özellikle A.Robbe-Grillet'yi etkilemiştir. *Braque Lithographe* ("Litografici Braque"), *Pour un Malherbe* ("Bir Malherbe İçin"), *La fabrique du pré* ("Çayır Fabrikası") gibi yapıtlarında ise sanat ve sanatta yaratıcılık üzerine görüşlerini aktarmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Le parti pris des choses*, 1942, ("Nesnelerden Yana"); *L'oeillet, la guêpe, le mimosa*, 1946, ("Karanfil, Yabanarısı, Mimoza"); *Le carnet du bois des pins*, 1947, ("Çam Ağacının Güncesi"); *Proèmes*, 1949; *Des cristaux naturels*, 1950, ("Doğal Billurlar"); *La rage del'expression*, 1952, ("Anlatımın Öfkesi"); *Le grand recueil*, 3 cilt, 1961, ("Büyük Derleme"); *Pour un Malherbe*, 1965, ("Bir Malherbe İçin"); *Le savon*, 1967, ("Sabun"); *La fabrique du pré*, 1971, ("Çayır Fabrikası"); *L'atelier contemporain*, 1977, ("Çağdaş İşlik"); *Souvenirs interrompus*, 1979, ("Yarım Kalmış Anılar").

PONS, Lily
(1904-1976)

Fransız asıllı ABD'li soprano. Rahat söyleyişi ve oyunuyla yirmi beş yılı aşkın bir süre izleyicilerin büyük sevgisini kazanmıştır.

Alice Joséphine Pons 12 Nisan 1904'te Cannes'da doğdu, 13 Şubat 1976'da ABD'de Texas Eyaleti'nde Dallas'da öldü. Müzik yeteneğini küçük yaşlarda gösterdi. Paris Konservatuvarı'na girdi, ama eğitimi, uzun süren bir hastalık nedeniyle yarıda kaldı. İlk konserini 1918'de Cannes'daki askeri hastanede verdi. On yedi yaşında Paris'te Théâtre des Variétés'de şarkı söylemeye başladı. Daha sonra sesini eğitmek için Alberti di Gorostiage ile çalıştı ve 1927'de Léo Delibes'in *Lakme* operasında başrole çıktı. Üç yıl kadar taşra operalarında söyledikten sonra 1930 başında New York Metropolitan Operası'nın açtığı ses sınavına katıldı ve kazandı.

Metropolitan'da ilk kez 1931'de Donizetti'nin *Lucia di Lammermoor*'unda Lucia rolünü oynadı. Zengin titreşimli koloratur sesi ve rahat oyunculuğuyla görülmedik bir başarı kazandı. Metropolitan'da art arda, İtayan ve Fransız operalarının başlıca rollerine çıktı. 1930'larda mesleğinde sürekli ilerledi. Güney Amerika ve Avrupa'ya turneler yaptı. Bu arada, birkaç film de çevirdi.

1938'de ünlü orkestra şefi André Kostelanetz (1901) ile ikinci evliliğini yaptı. Birlikte birçok konser verdiler. Pons, 1940'ta ABD uyruğuna geçti ve savaş boyunca bazısı cephede olmak üzere, Amerikan ordusu için konserler verdi.

Daha çok *bel canto* (süslenerek söylenen arya) operalarına giden esas tekniği, fiziği ve oyunculuğuyla uzun süre Metropolitan'ın değişmez şarkıcılarından biri olarak kaldı.

PONTECORVO, Gillo
(1919)

İtalyan sinema yönetmeni. Emperyalizmi ve sömürgeciliği hedef alan az sayıda, ama düzeyli filmler çekmiştir.

Gilberto Pontecorvo 19 Kasım 1919'da Pisa'da doğdu. Ünlü bilim adamı Bruno Pontecorvo'nun küçük kardeşidir. Kimya eğitimi gördükten sonra gazeteciliğe başladı. Sol eğilimli bazı İtalyan yayın organlarının Paris muhabirliğini yaptı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra sinema dünyasına girdi. Yves Allégret, Mario Monicelli gibi yönetmenlerin yardımcılığında bulundu. 1953'ten başlayarak belgesel filmler çekti. 1956'da Joris Ivens ve Alberto Cavalcanti'nin DAC'de yaptıkları, kadın haklarını savunan *Die Windrose* ("Rüzgâr Gülü") adlı filmin "Giovanna" adlı bölümünü yönetti. 1957'de ilk konulu uzun filmini yaptı. 1960'ta Emmanuele Riva ile birlikte yönettiği Auschwitz Toplama Kampı'nda bir Yahudi kadının öyküsünü anlatan *Kapo*'yla uluslararası alanda adını duyurdu.

Pontecorvo 1966'da, sinema tarihinin de en önemli filmlerinden birini, *La Battaglia di Algeri*'yi ("Cezayir Savaşı") yaptı. Halktan oyuncuların rol aldığı, yerinde yapılan çekimlerle bu film, Fransız sömürgeciliğine karşı Cezayir halkının direnişini son derece gerçekçi bir biçimde canlandırıyordu. Pontecorvo negatif kopyayla çalışmak yerine, pozitif kopyadan bir kez daha pozitif alarak, grenli bir görünüm yaratmış, bu da filme olaylar sırasında çekilmiş, gerçek bir haber filmi havası vermişti. Gösterildiği ülkelerde büyük yankılar uyandıran ve Venedik Film Şenliği'nde Altın Aslan Ödülü'nü kazanan film Fransa'da beş yıl süreyle yasaklandı.

Pontecorvo 1969'da yönettiği *Queimada!* (İsyan) adlı filminde 19. yy'da Antil Adaları'nda geçen bir İspanyol-İngiliz çıkar çatışması öyküsünün arka planında, sömürgeciliği ve emperyalizmi eleştirmeyi hedef aldı. Başta Marlon Brando olmak üzere tanınmış oyuncuların oynadığı filmin etkili bir anlatımı vardı, ama "Cezayir Savaşı"nın çarpıcı doğallığına ulaşamadı.

Pontecorvo uzun bir aradan sonra 1979'da çektiği *Ogro*'da ise, İspanya'da bir siyasal suikast olayı çevresinde şiddet eylemlerinin ve eylemcilerinin mantığını araştırmaya yöneldi.

• YAPITLAR (başlıca): *Die Windrose* ("Giovanna" bölümü), 1956, ("Rüzgâr Gülü"); *La granda strada azurra*, 1957, ("Büyük Mavi Yol"); *Kapo*, 1960; *La Battaglia di Algeri*, 1966, ("Cezayir Savaşı"); *Queimada!*, 1969, (İsyan); *Ogro*, 1979; *Tunnel*, 1979, ("Tünel").

• KAYNAKLAR: "Gillo Pontecorvo'yla Söyleşi", *Yedinci Sanat*, (2), 1973.

PONTI, Gio
(1891)

İtalyan mimar ve endüstri tasarımcısı. Ünlü tasarım dergisi *Domus*'un kurucusudur.

Giovannni Ponti 18 Kasım 1891'de Milano'da doğdu. Milano'daki Politecnico'da mimarlık eğitimi gördü, 1921'de mezun oldu. Bir süre seramik tasarımı ve resim yaparak geçimini sağladı. 1923-1938 arasında bir seramik fabrikasında endüstri tasarımcısı olarak çalıştı. Bir yandan da mimarlık, iç mimarlık ve grafik tasarım alanındaki serbest çalışmalarını sürdürdü.

1928'de *Domus* adlı tasarım dergisini çıkarmaya başladı. Bu derginin yayın yönetmenliğini 1946'ya değin sürdürdü. Bu gün hâlâ çıkmakta olan *Domus*, her zaman güncel yaklaşımlara yer veren tutumuyla çağdaş mimarlığı etkileyen bir yayın organı oldu. Ponti başta Latin Amerika ülkeleri olmak üzere, İtalya dışında da birçok yapı tasarımı gerçekleştirdi. 1936'dan başlayarak Milano'daki Politecnico'da profesör olarak ders verdi.

Ponti mimarlık yaşamının başlangıcında, İtalya'da, geçmiş dönemlerin mimarlık ilkelerini ve biçimlerini temel alan, klasikçi eğilimli Novecento hareketine katılmıştır. Bununla birlikte yenilikçi eğilimlere de açık kalmış, 1927'de *Movimento Italiano per l'Architettura Razionale* (İtalyan Akılcı Mimarlık Hareketi) adlı mimarlar grubunu kurmuştur. 1933'te akılcı yaklaşımdaki mimarların yapıtlarının ilk kez sergilendiği 5. Milano Trienali'ni (üç yıllık sergi) düzenlemiştir. Kendisi de bu dönemdeki yapılarında akılcı ve işlevci bir anlayışla biçimci bir tutumu denge içinde birleştirmeyi amaçlamıştır. 1936'da Montecatini şirketi için tasarladığı büroyla başlayarak, işlevci mimarlığa daha ağırlık vermiştir. Bu dönemdeki yapılarında yapının strüktüründen türeyen, onunla bütünleşen bir güzellik anlayışına yöneldiği izlenir. *Pirelli Gökdeleni* Ponti'nin bu yaklaşımının tüm özelliklerini yansıtır. Otuz üç katlı yapı, yassı bir altıgen prizmayı andıran biçimiyle çağdaş mimarlığın başarılı yapıtlarından biridir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Roma Üniversitesi Matematik Enstitüsü*, 1934; *Katolik Basın Sergisi*, 1936, Vatikan/Roma; *Montecatini Bürosu*, 1936, Milano; *Montecatini Bürosu*, 1951, Milano; *Pirelli Gökdeleni* (P.L. Nervi, A. Rosselli, A. Fornaroli, G. Valtolina, E.dell'Orto, A. Donusso ile), 1958, Milano.

PONTORMO
(1494-1556)

İtalyan, ressam. Maniyerizm'in önde gelen temsilcilerindendir.

Empoli yakınlarındaki Pontormo'da doğdu, 1 Ocak 1556'da Floransa'da öldü. Asıl adı Jacopo Carrucci'dir. Çıraklık dönemini Piero di Cosimo (1462-1521) ve Mariotto Albertinelli'nin (1474-1515) atölyelerinde geçirdi. Vasari'ye göre Leonardo'nun yönetiminde de çalışmıştır. Ancak Pontormo'nun asıl ustası, 1512'de yardımcılığını yapmaya başladığı Andrea del Sarto'dur. Uzun ve verimli bir çalışma döneminden sonra yaşamının son yıllarını deliliğe varan ruhsal bunalımlar içinde geçirdi.

Pontormo'nun 1513 dolaylarındaki ilk yapıtlarında Fra Bartollommeo ve del Sarto gibi Floransa Okulu ustalarının klasik biçim anlayışını özümseme uğraşı içinde olduğu görülür. Pontormo 1518-1526 arasında klasik ilkelere sırt çevirerek büyük bir cesaretle Maniyerizm'in temel özelliklerini içeren özgün araştırmalara yönelmiştir. Mediciler'in Paggio a Cajano Villası'ndaki pencere fresklerinde soyut ve karmaşık bir düzen üstüne kurulmuş motiflerle doğalcı (natüralist) bir yaklaşımla ele alınmış görüntüleri bütünleştirmiş, bunları izleyen Certosa di val d'Emma Manastırı fresklerinde bir yandan uzatılmış figürleri ve acaip kumaş kıvrımları ile Gotik üslubun duyarlığını çağrıştırırken, bir yandan da Dürer'in gravürlerinden türetilmiş figürleri kullanmaktan çekinmemiştir. Başyapıtı sayılan *İsa'nın Çarmıhtan*

Maniyerizm

Maniyerizm deyimi genelde, Leonardo da Vinci*, Michelangelo* ve Raffaello'nun* temsil ettiği Yüksek Rönesans Klasikçiliği ile Carracciler*, Caravaggio* ve Bernini* gibi sanatçıların Barok'u hazırlayan girişimleri arasında kalan bir dönemin sanat anlayışını tanımlar. Maniyerizm, yaklaşık 1510-1610 arasında yok olmaya yüz tutan Klasikçilik ve henüz kendini bulamamış Barok ile iç içe gelişmiştir. Bu yüzden dönemin sanatçılarının yapıtları, klasik ve barok nitelikleri değişen ölçülerde içermekle birlikte, ortak bir özellik olarak Maniyerizm'de birleşirler.

Sanat dünyasında 1390'dan beri kullanılmakta olan maniera deyimi Cennino Cennini (ykş. 1370-ykş. 1440), Ghiberti* ve Vasari* gibi yazar-sanatçılarda bireysel ya da dönemsel üslup anlamlarına gelmekteydi. 17. yy'ın klasikçi sanat kuramcısı G. Pietro Bellori'nin* "doğaya ve eski ustalara sırt çeviren ressamların fantastik düşüncelere dayanan atölye içi uygulamaları" tanımı ile Maniyerizme kazandırdığı olumsuz anlam, 19. yy'ın sonuna değin geçerliliğini korumuştur. Sanat tarihçisi H. Wölfflin* ve izleyicilerine göre de Maniyerizm, Rönesans ve Barok arasında yer alan (ve sanatta belirli aralıklarla görülen) bir bozulma dönemi üslubudur. Ancak 20. yy'da Avusturyalı sanat tarihçisi Alois Riegl (1858-1905) ve özellikle de Max Dvorák'ın (1874-1921) 16. yy sanatını, iktisadi ve ahlaksal bunalımların yaşandığı bir dönemin bireysel üslup taşkınlıkları olarak değerlendirmelerinden sonra Maniyerizm, Rönesans ideallerinin yozlaştırılması anlamına gelmekten kurtulmuştur.

Maniyerizm, başta Michelangelo olmak üzere, bazı Yüksek Rönesans ustalarının bireysel düzeydeki üsluplaştırma eğilimlerinin bir uzantısı ya da yorumu olarak doğmuştur. Bu eğilim yalnızca İtalya'da bile üç farklı doğrultuda gelişmiştir. Pontormo, Bronzino*, Rosso Fiorentino* ve Domenico di Pace Beccafumi (ykş. 1489-1557) gibi Michelangelo'nun son dönemi yapıtlarından yola çıkan ressamlar, özellikle Klasikçilik'e karşıt bir anlayış geliştirmek amacıyla hareket etmişlerdir. Michelangelo ile Raffaello'nun olgunluk dönemi resimlerini örnek

İndirilmesi ise, Klasikcilik'ten kaynaklanan bir ideal uyum ve ritm anlayışı ile çeşitli deneylerinden kazandığı anlatım özgürlüğünü bütünleştirdiği, Maniyerizm'in en ilginç örneklerinden biridir. Onun bu yapıtının ve bu dönemdeki öbür ürünlerinin içerdiği klasikçi eğilim ile asimetrik kompozisyon, mekânsal belirsizlikler, karmaşık çizgisel ritmler gibi biçimsel özellikler, izleyen yıllarda gelişen Floransa Maniyerizmi'nin temelini oluşturmuştur.

Pontormo 1530 dolaylarında Michelangelo'nun etkisi altına girmiştir. Bu büyük ustadan aldığı biçimleri, kendi hastalıklı kişiliğinin sanatına yansıyan anlatımı içinde özümsemeyi başarmış, hatta bazen Michelangelo'dan daha özgün sonuçlar elde etmiştir. Son yapıtı olan Mediciler'in San Lorenzo Klisesi'ndeki freskleri, ileri biçimsel nitelikleri nedeniyle zamanında anlaşılamamış 18. yy'da üstleri kapatılmıştır.

Pontormo'nun son yirmi beş yılının büyük çaplı etkinliklerinden hiçbiri günümüze ulaşmamıştır. Mediciler'in Coregi ve Castello villaları ile San Lorenzo Kilisesi'ndeki fresklerinin günümüze kalan hazırlık taslakları bu yapıtlarda yer alan dev gövdeli figürler ve aşırı burulmuş biçimler üstüne bir bilgi vermektedir.

Pontormo, döneminin en büyük portrecilerinden biridir. Elleri ve yüzleri vurguladığı portrelerinde çoğu kez soğuk görünümlü tipleri usta bir teknikle işlemiştir.

Leonardo ve Michelangelo dışında Floransa desen geleneğinin en yetkin anlatımını yaratan Pontormo'nun çağdaşları arasında onun düzeyinde özgün yapıtlar vermiş tek sanatçı, rakibi Rosso Fiorentino olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Meryem'in Ziyareti*, 1514-1516, Santissima Annunziata Kilisesi, Floransa; *Madonna Azizlerle Birlikte*, 1518, San Michele Visdomini Kilisesi, Floransa; *Poggio a Cajano Villası* pencere freskleri, 1520-1522, Floransa; *İsa'nın Acıları*, fresk dizisi, 1523-1524, Certosa di val d'Ema Manastırı, Floransa; *Bir Genç Portresi*, 1525, Ulusal Pinakotek, Lucca; *Capponi Şapeli* freskleri, 1525-1528, Santa Felicita Kilisesi Floransa; *Azize Anna* mihrap resmi, 1529, Louvre, Paris; *On Binlerin Katliamı Efsanesi*, 1529-1530, Pitti Galerisi, Floransa; *Giovanni della Casa'nın Portresi*, 1540-1544 Ulusal Sanat Galerisi, Washington; *San Lorenzo Kilisesi* freskleri, 1548'den sonra, Floransa, bugün mevcut değildir.

• **KAYNAKLAR:** L. Berti, *Pontormo*, 1969; W.K. Porster, *Pontormo*, 1966; J.C. Rearick, *The Drawings of Pontormo*, 1964.

• BAKINIZ: ANDREA DEL SARTO, POUSSIN.

POPE, Alexander
(1688-1744)

İngiliz, şair. 18. yy İngiliz edebiyatında yergi türünün en başarılı uygulayıcılarından sayılır.

21 Mayıs 1688'de Londra'da doğdu, 30 Mayıs 1744'te Twickenham'de öldü. Zengin bir kumaş tüccarının oğluydu. Katolik bir aileden geliyordu. Aldığı din eğitimi dışında, kendi kendisini yetiştirdi. Latince, Eski Yunanca, Fransızca ve İtalyanca öğrendi. Çocukluğunda geçirdiği bir hastalık yüzünden çelimsiz ve zayıf bünyeliydi. Genç yaşta yazmaya başladı. William Wycherley (1640-1716), William Walsh (1663-1708) gibi dönemin tanınan yazarlarıyla

---

alan Giulio Romano (1499?-1546), Federico Zuccaro (1543-1609), Sodoma (1477-1549), Vasari, Francesco de'Rossi Salviati (1510-1553), Pellegrino Tibaldi (1527-1596), Parmigianino*, Correggio gibi ressamlar da La bella maniera (güzel üslup) ve La grazia (zerafet) kavramları çerçevesinde, iyice arındırılmış bir biçim arayışı üstünde yoğunlaşmışlardır. Bunlar Yüksek Rönesans geleneğini, geleneksel değerlerle uzlaşarak yenilemeyi amaçlayan bir anlayışı temsil ederler. Tintoretto* ve El Greco* gibi ressamlar ise Michelangelo'nun son döneminin biçimsel özellikleri ile mistik, dinsel ve ruhsal değerleri bütünleştirmeyi amaçlamışlardır.

Maniyerizmin tarihsel ve bölgesel gelişimi üç döneme ayrılır. 1510-1540 arasında Klasikçilik'i karşısına alan çeşitli nitelikteki eğilimler bütün İtalya'ya yayılmıştır. 1570'e değin süren ikinci dönemde bir yandan Maniyerizm etkileri Fransa, Flandr ve Hollanda'ya ulaşırken, bir yandan da İtalyan Maniyerizmi akılcı bir boyut kazanmaya başlamıştır. Son olarak da 1570-1610 arasında, Barok'un sınırında dolaşan aşırı bir Maniyerizm bütün Avrupa'ya yayılmıştır.

Bu kadar çeşitlilik gösteren Maniyerizm'in gene de bazı genel biçimsel nitelikleri vardır. Klasik ölçülülüğü karşısına alan aşırı bireyci tutum, katışıksız bir biçimcilikle tutarsız bir anlatımcılığı aynı anda ve eşit oranda bir arada sürdürmüştür. Bu yüzden Maniyeristler'in yapıtlarında biçim ve içeriğin, dengelenmesi yerine birbirinden ayrıştığı görülür.

Biçimi alabildiğine bozulmuş bir figüre, yüzeysellik ve derinlik gibi değerlerle anlamsız kılınan mekândan daha fazla önem verilmiştir. Michelangelo'dan kaynaklanan dev boyutlu figürler ve figura serpentinata'lar (burulmuş vücutlar) ressamların sanatsal becerisinin bir göstergesi kabul edilmiştir. Biçimler, konunun ikonografisinin gerektirdiği değerlendirme ve öncelik sırası dikkate alınmadan öznel bir yaklaşımla düzenlenmiş, asıl olanla ayrıntı arasındaki ayrım ortadan kalkmıştır. İçten dışa ve merkezden çerçeveye doğru genişleyen, resmin köşegenleri doğrultusunda kurulan, S biçimli ya da oval kompozisyonlar geliştirilmiştir. Simetrik olmayan bu düzenlenmeler resmin çerçeve dışında da devam ettiği izlenimini uyandırırlar.

yakınlık kurdu. 1711'de yayımlanan *An Essay on Criticism* ("Eleştiri Üzerine Bir Deneme") adlı uzun şiiriyle genç yaşta edebiyat çevrelerinde tanındı. Dönemin kültür ve düşün yaşamında önemli bir rol oynayan *The Spectator* gazetesinin yazarlarından J. Addison ile Richard Steele'in (1672-1729) dostluğunu kazandı. Bazı yapıtları bu gazetede yayımlandı. 1715'ten başlayarak on yıl süreyle Homeros'un *İlyada* ve *Odysseia*'sının çevirileri üzerinde çalıştı.

Homeros çevirileri ve 1725'te yayımlanan *The Works of Shakespeare* ("Shakespeare'in Yapıtları") adlı derlemesi, Pope'un birçok eleştirmen tarafından hedef alınmasına neden oldu. Pope o yıllarda iktidardaki Whig'lere karşı, muhafazakâr görüşleri temsil eden Tory'leri destekliyordu. Bu nedenle, Whig'leri destekleyen Addison ve Steele ile bağları kopmuş, J. Swift ve J. Gay gibi yazarlara yakınlaşmıştı. Addison'ın başka bir çevirmene *İlyada* çevirttirmesi, aradaki çatışmayı artırmıştı. Pope'un 1728'de yayımladığı *The Dunciad* adlı yergisi, bu çatışmaların sonucunda, eleştirmenlere bir cevap niteliğinde yazdığı bir yapıttır.

Pope, 17. yy'ın ikinci yarısı ile 18. yy'ın ilk yarısını kapsayan ve Augustus dönemi Roma yazarlarına duyulan ilginin canlanması nedeniyle İngiliz edebiyatında da aynı adla anılan Augustus döneminin en önemli yazarlarındandır. Edebiyat eleştirisi anlayışını nükteli sözler ve özdeyişlerle ortaya koyduğu *An Essay on Criticism*, İngiltere'de yeni klasik (neoklasik) edebiyat eleştirisinin başyapıtlarındandır. Klasik yazarların örnek alınması, edebiyat yapıtının akla, doğaya ve kurallara uyması gerektiği gibi özelliklerin vurgulanması açısından, Fransız yeni klasik eleştirisinin başyapıtlarından olan Boileau'nun *L'art poétique*'iyle ("Şiir Sanatı") benzerlikler gösterir.

Pope edebiyatta olduğu kadar toplumsal yaşamda da düzen, uyum, ölçü ve kurallardan yana olmuş, döneminin maddi değerlere önem veren ticari anlayışına karşı ölçülü ve ılımlı bir yaşam ahlakını savunmuştur. *An Essay on Man* ("İnsan Üzerine Bir Deneme") adlı uzun felsefi şiiri, insanın, şiirin temel temalarından biri olduğu Akıl Çağı'nın insana bakışını yansıtır. Pope duygudan çok akla, ani esinden çok kurallara önem verişi, özlü, ölçülü ve öğretici üslubu, yergici ve ahlakçı kimliği, Homeros, Vergilius ve Horatius gibi Eski Yunan ve Latin şairlerini taklit etme ve uyarlamadaki ustalığıyla Augustus dönemi İngiliz edebiyatının önde gelen şairlerindendir. iki Katolik aile arasında bir aşk öyküsü nedeniyle çıkan çatışmayı, Yunanlılar ile Troyalılar arasındaki savaşa benzeterek gülünçleştiren *The Rape of the Lock* ("Bukleye Tecavüz") ve edebiyat çevrelerini alaya aldığı *The Dunciad* adlı destansı taşlamaları, yergi türünün altın çağını yaşadığı 18. yy İngiliz edebiyatının en güçlü yapıtları olarak anılır. Pope, kısa-uzun hecelerden oluşan beşli ölçünün (iambik pentametron) ve bu ölçüyle yazılmış on hecelik kendi içinde uyaklı ikili dizelerden *(heroic couplet)* oluşan şiir biçiminin İngiliz edebiyatındaki en büyük ustalarından biridir.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *An Essay on Criticism*, 1711, ("Eleştiri Üzerine Bir Deneme"); *The Rape of the Lock*, 1712-1714, ("Bukleye Tecavüz"); *The Dunciad*, 1728-1743; *An Essay on Man*, 1733-1734, ("İnsan Üzerine Bir Deneme"); *Imitations of Horace*, 1733-1737, ("Horatius Taklitleri"). **Düzyazı:** *The Works of Mr. Alexander Pope, in Prose*, 2 cilt, 1737-1741, ("Mr. Alexander Pope'un Düzyazı Yapıtları"). **Çeviri:** *The Iliad of Homer*, 6 cilt, 1715-1720, ("Homeros'un İlyadası"); *The Odyssey of Homer*, 5 cilt, 1725-1726, ("Homeros'un Odysseia'si").

• **BAKINIZ:** J. ADDISON, BOILEAU, DRYDEN, HORATIUS, S. JOHNSON, J. SWIFT.

POPE, Arthur Upham
(1881-1969)

ABD'li sanat tarihçisi. İran sanatı konusundaki çalışmalarıyla adını duyurmuştur.

7 Şubat 1881'de Rhode Island Eyaleti'nde Phoenix'te doğdu, 3 Eylül 1969'da öldü. Brown Üniversitesi'ni bitirdikten sonra Cornell ve Harvard üniversitelerinde doktorasını tamamladı. California Üniversitesi'nde asistan oldu. 1923'te San Fransisco Müzesi yöneticiliğine atandı. 1925'te İran hükümetinin sanat danışmanı olarak İran'a gitti ve İran sanatı ve mimarlığı üzerine ABD'de başladığı inceleme ve araştırmalarını orada daha yoğun biçimde sürdürme olanağı buldu. 1926'da Philadelphia'da Uluslararası İran Sanatı Sergisi'ni düzenledi. Aynı konudaki sergileri değişik tarihlerde başta Londra, New York, Leningrad olmak üzere birçok büyük kentte yineledi. 1930'da, ABD'de American Institute for Iranian Art and Archaeology adıyla kurulan, daha sonra İran'da, Şiraz kentindeki Pehlevi Üniversitesi' ne bağlı olarak Asia Institute adı altında etkinliğini sürdüren enstitünün yöneticiliğine getirildi. Ölümüne değin yürüttüğü bu görevinin yanı sıra yaşamı boyunca değişik ülkelerde İran sanatı konulu kongrelere katıldı, çeşitli müzelere aynı konuda danışmanlık yaptı. 1939'da Londra'da yayımlanmaya başlayan 7 ciltlik *A Survey of Persian Art* ("İran Sanatına Genel Bir Bakış") adlı dizinin de yayın yönetmeni oldu.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Early Oriental Carpets*, 1926, ("Erken Dönem Doğu Halıları"); *An Introduction to Persian Art*, 1931, ("İran Sanatına Giriş"); *Masterpieces of Persian Art*, 1945, ("İran Sanatının Başyapıtları"); *Persian Architecture*, 1965, ("İran Mimarlığı").

POPOV, Aleksandr Stepanoviç
(1859-1906)

Rus fizikçi ve elektrik mühendisi. Elektromanyetik dalgaların iletişimde kullanılmasına öncülük etmiştir.

16 Mart 1859'da Ural Dağları bölgesindeki Turinskiye Rudniki köyünde (bugün Krasnoturinsk kenti) doğdu, 13 Ocak 1906'da St. Petersburg'da (bugün Leningrad) öldü. Babasının izinden giderek önce bir papaz okulunda okudu; ardından, kendi

kendine çalışarak hazırlandığı giriş sınavlarını başarıyla verip, 1877'de St. Petersburg Üniversitesi'nin Fizik-Matematik Bölümü'ne girdi. 1882'de üniversiteyi üstün başarıyla bitirince, asistan olarak kalması için yapılan önerileri, üniversitede elektrik mühendisliği alanında deneysel çalışma yapma olanağı bulunmadığı gerekçesiyle geri çevirerek, önce Mayıncılık Okulu'nda, daha sonra Kronştad'daki Deniz Kuvvetleri Teknik Okulu'nda öğretim görevlisi oldu. Her iki okulda da elektrik, manyetizma ve elektrik makineleri derslerini veriyor, elektrik laboratuvarlarını yönetiyordu. 1901'de St. Petersburg Elektroteknik Enstitüsü'nde profesörlüğe, 1905'te enstitünün yöneticiliğine getirildi. Aralık 1905'te, öğrenci gösterilerini engellemek üzere baskı uygulamasını isteyen St. Petersburg valisinin emrine uymayı reddederek zor günler yaşayan Popov, sağlığının birden bire bozulmasına neden olan bu olay yüzünden, bir ay içinde öldü.

Popov, elektromanyetik dalgaların gönderilmesine ve alınmasına ilişkin deneylerine 1895'te, Mayıncılık Okulu'nun laboratuvarında başlamıştı. Bu deneylerde kullandığı alıcıyı, 1890'da Édouard Branly'nin bulduğu ve 1894'te Lodge'un geliştirdiği koherör aygıtını bir röle ve bir bataryayla seri bağlayarak oluşturmuştu. Elektromanyetik dalganın alınmasıyla koherörün direnci azalınca, röle küçük bir çekici koherör tüpüne vuruyor ve tüpün ikinci bir dalgayı almaya hazır duruma gelmesini sağlıyordu. Yüksek gerilim üreten bir Ruhmkorff bobininin beslediği Hertz osilatörünü de verici olarak kullanan Popov, Mayıncılık Okulu'nun bahçesinde gerçekleştirdiği deneylerde, koherörün ucuna düşey bir tel bağladığında alıcının duyarlılığının birkaç kat arttığını saptadı. Böylece ilk kez "anten" kullanılmış oluyordu. Popov bu bulgularını, St. Petersburg'daki Rus Fizikokimya Kurumu'nun 7 Mayıs 1895 tarihli toplantısında "Metal Tozları'nın Elektrik Titreşimleriyle İlişkisi" başlıklı bildirisinde sundu ve aynı yıl, bu bildirinin bir paragraflık bir özeti yayımlandı. Ocak 1896'da, "Elektrik Titreşimlerinin Alınmasına ve Kaydedilmesine Yarayan Bir Aygıt" başlıklı makalede, alıcı aygıtını ayrıntılı bir biçimde tanımlayan Popov, 24 Mart 1896'da gene Fizikokimya Kurumu'nun bir toplantısında bu kez aygıtının çalışmasını sergiledi. Bu toplantıda bulunan kimi gözlemcilerin sonradan belirttiklerine göre, o gün yapılan deneyde telsiz telgrafla ilk mesaj iletimi, 250 metre uzaktan Morse koduyla "Heinrich Hertz" sözcükleri gönderilerek ve salonda kurumun başkanı tarafından alınıp çözülerek gerçekleştirilmişti.

Sonraki yıllarda telsiz aygıtını geliştirmek ve iletişim uzaklığını artırmak amacıyla çalışmalar yapan Popov, Rus savaş gemilerinin telsizle donatılmasını sağlamak üzere 1899'da Paris'e gönderildi ve kendi tasarımı olan aygıtların bu kentte, imalatçı Eugène Ducretet tarafından çok sayıda yapılmasını sağladı.

Telsiz ileşitişimini ya da yaygın adıyla radyoyu ilk kez Popov'un mu, yoksa Marconi'nin mi bulduğu çok uzun süre tartışılmış bir konudur. Marconi'nin patent için başvuru tarihinin 2 Haziran 1896 olmasına karşılık, 1895 yazında başarılı deneyler gerçekleştirdiğinin bilinmesi, ancak bu deneylerin bir bilim kurumuna sunulmamış olması, öte yandan Popov'un Mayıs 1895 ve Mart 1896 toplantılarında yaptığı deneyler, bildiri ve tutanaklara ayrıntılarıyla geçirilmediğinden, alıcı-verici aygıtların çalışmasına ilişkin açıklama bulunmaması, radyonun öncülüğü konusundaki bu tartışmaların düğüm noktalarıdır. Bu bilgilerin ışığında, birbirlerinden bağımsız olarak çalışan ve çok kısa bir zaman aralığıyla aynı sonuçlara ulaşan Popov ve Marconi'nin adı, radyonun mucidi olarak birlikte anılabilir.

• KAYNAKLAR: A.İ. Berg *(der.), İzobreteniye Radyo, A.S. Popov. Dokumenti i Materiyali*, 1966; M. Radovski, *Alexander Popov: Inventor of Radio*, 1957; C. Süsskind, *Popov and Beginnings of Radiotelegraphy*, 1962.

• BAKINIZ: H.R. HERTZ, O.J. LODGE, MARCONI.

POPPER, Karl
(1902)

Avusturya asıllı İngiliz filozof. Bilimi, önermelerin yanlışlanabilir oluşuyla ayırt etme yöntemini ortaya atmıştır.

Karl Raimund Popper 28 Temmuz 1902'de Viyana'da doğdu. Yükseköğrenimini Viyana Üniversitesi'nde matematik, fizik ve felsefe okuyarak bitirdi. 1937'de Viyana'dan ayrılarak Yeni Zelanda'daki Canterbury University College'a gitti. 1945'te İngiliz uyruğuna geçerek London School of Economics'te öğretim üyesi, 1949'da bu kurumda mantık ve bilimsel yöntem profesörü oldu. 1964'te kendisine "Sir" unvanı verildi.

Popper'ın felsefesi Viyana Çevresi'nin temel anlamlılık ve bilimsellik ölçütü olarak kullandığı doğrulama kuramının yadsınmasına dayanır. Bilimseli anlamlı olanla özdeşleştiren Schlick ve Carnap gibi filozoflar, deneyci bir ilke diye anlamlı olmayı da doğrulanabilir ile özdeş sayarlar. Popper buna iki yönden karşı çıkar. Önce, bilimsel olmayanın anlamsız olacağını benimsemez. Ayrımı da bir anlamsızlık ayrımı olarak görmez. İkinci olarak, bilimi, bilim olmayandan ayırırken, doğrulanabilirliğin ilke olamayacağını, çünkü genellik taşıyan bilimsel önermelerin, bütün gerçekleri kapsayamayacağından, doğrulanamayacağını öne sürer. Popper'ın bunun yerine önerdiği ayrım ölçütü "yanlışlanabilirlik"tir *(falsifiability)*. Ona göre bilimsel kuramlar karşıt örnekler getirilerek yanlışlanabilir. Bu da bilimselliğin ayırıcı özelliğidir. Doğrulama, genel önermelerde olanaksız olduğu ölçüde yanıltıcıdır da.

Popper'a göre bilimsel bulgu tümevarımla olmaz. Çünkü bilimin işlevi edilgin bir izleyicilik değildir. Bulgu, imgelemi yaratıcı olarak kullanmaktan kaynaklanır. Ortaya atılan varsayımların bilimsel olmak için kimi olanaklılıkları dışlaması gerekir. Bunu yapmayanlar yalancı bilim ya da mitos olarak nitelenebilir. Bilimsel kuramların dışladığı gözlemlenebilir olanaklılıklar ne ölçüde büyük olursa, kuramlar da o denli yanlışlanabilir ve daha yüksek olasılıkla yadsınabilir. Bilimsel sınama, dışlanan olanaklılıkları dizgesel olarak kapsayıp, kuramı yanlışlamaya çalışmaktır. Daha çok dışlayan ya da yanlışlanabilir olan bir

varsayım daha az olasıdır ve evren üzerine daha çok bilgi verir; deneysel içeriği daha büyüktür, ancak üzerine bildirim yaptığı alan daha dardır. Yanlışlanma girişimlerine tutarlı ve güçlükle karşı çıkan kuramlar geçici olarak onaylanabilir. Bu onay hiçbir zaman kesin olamaz.

Popper, toplumbilimlerinde, benimsenen Tarihselcilik'i yadsır. Tarihsel gelişimin genel yasaları bulunduğu belirlenimci ve önden kestirilebilir olduğu görüşünü savunan anlayışa karşı çıkar. Ona göre bilginin ilerleme ve gelişimi tarihinkini etkiler. Ancak bilginin gelişimi yasalara uymaktan çok, beklenmedik yaratı ve imgelem kurgularından kaynaklanır, bu nedenle yasalara uyması ya da önden kestirilmesi söz konusu değildir. Bundan dolayı tarih de genel anlamda yasalara uyan bir evrim izlemez. Evrim yasaya uyan düzenli bir olay değildir. Bu, toplumun bilimi olamaycağı anlamına gelmez. Ancak bilimsel yöntem, topluma, ayrıntıdaki olguları kavramak için uygulanabilir. Toplumun genel yasaları yoktur.

• YAPITLAR (başlıca): *Logik der Forschung*, 1935, ("Araştırmanın Mantığı"); *The Open Society and its Enemies*, 1945, (Açık Toplum ve Düşmanları); *The Poverty of Historicism*, 1957, ("Tarihselciliğin Sefaleti"); *Conjectures and Refutations*, 1963, ("Tahminler ve Çürütmeler").

• BAKINIZ: CARNAP, T. KUHN, SCHLICK.

PORPHYRİOS
(232-304)

Eski Yunan filozof. Yeni-Platonculuk'un öncülerindendir. Plotinos'un ölümünden sonra okulun başına geçerek öğretinin gelişip yayılmasına katkıda bulunmuştur.

Tyr'de doğdu, Roma'da öldü. Önce Origenes ve Ammonios Sakkas'tan sonra Atina'da Longinus'tan felsefe okudu. 262'de Roma'ya giderek dört yıl Yeni-Platonculuk'un kurucusu Plotinos'un yanında kaldı, 266'da geçirdiği ağır bir bunalım yüzünden yaşamına son vermeye kalkınca, Plotinos onu bir hava değişikliği olsun diye, Sicilya'ya gönderdi. 273'te yeniden Roma'ya döndü ve Amelius'un Suriye'ye yerleşmesi üzerine Doğu ve Batı Yeni-Platonculuk diye, ikiye ayrılan okulun Roma'daki yöneticisi oldu. Porphyrios, okulun başına geçtikten sonra, Plotinos'un öğretisine belli bir felsefe dizgesi niteliği kazandırmak amacıyla, onun görüşlerini içeren 54 yazısını, *Ennead* adı altında, dokuz bölümden oluşan, altı kitapta topladı. 304 yılına değin, yönettiği okulda, Plotinos'un düşüncelerini açıklayıp, her türlü gizemci inançlardan arındırarak yaymaya ve geliştirmeye çalıştı. Amelius'un başında bulunduğu Suriye Yeni-Platoncu okulu ise, öğretiyi Gizemcilik'le uzlaştırma amacını güttüğünden, uzun süre varlığını koruyamadı.

Porphyrios, okulun yönetimini elinde bulundurduğu süre içinde, birkaç kez Sicilya ve Numidya'ya geziye çıktı, araştırma ve gözlemlerde bulundu, öğretiyi dinden uzak tutmayı, özellikle Hıristiyanlık'ın etkisinden kurtarmayı başardı. Yazılı kaynakların bildirdiğine göre Porphyrios altmış dolayında kitap yazdı. Bunların üçte biri tarih, yazın ve bilim sorunlarını, sekizi bağımsız konuları, geri kalanı da felsefeyi içerir.

Porphyrios'un felsefesinde odak sorun varlıktır. Plotinos'un kuramından esinlenerek varlığın tinden oluştuğunu, tinin ilk kurucu töz niteliği taşıdığını ileri sürer. Ancak tin evrenin atası ve kurucusu olan Demiurgos'tur. Demiurgos anlıktır, yaşatıcı, geliştirici, doğurucu bir özü vardır. Bu üç niteliği taşımasına karşın o Bir'dir, bütün oluş ve değişmelerin etkenidir. Doğada iyilik ve kötülükleri doğuran, insanlarla tanrılar arasındaki ilişkiyi sağlayan, birtakım gizli ve tanrısal güçler vardır. Bütün evreni kuşatan, yöneten, devindiren, ona dirilik kazandıran tin evrensel bir varlıktır. Her bireysel tin bu evrensel tinle birleşir, buna karşın, gene her bireysel tinde, kendine özgü bir yaşam gücü bulunur. Bu güç, bireysel tine, evrensel tinin karışmadığı birtakım eylemleri yaratma olanağı sağlar. Bireysel tinin, evrensel tinden doğuşu, bir düşüş niteliğindedir. Bireysel tinler değişik varlıklara girer ve tinsel göç gerçekleşir. Ancak insan gövdesine giren bir tinin, yeniden başka bir hayvana geçmesi söz konusu değildir. Bireysel tinlerin tanrısal ve evrensel tine kavuşabilmesi birtakım kutsal işlemlerin gerçekleştirilmesine bağlıdır. Çünkü tin gövde olmadığı gibi gövdenin belli bir yerinde değil, bütününe yayılmış durumdadır, gövdenin "oluş nedenidir".

Porphyrios'a göre bilmek tinin başarısıdır ve bunu anlıkla, usla gerçekleştirir. Bu nedenle tin kendini de, başka nesneleri de bilebilir. Kendini içe dönüşle, dış nesneleri de algı yoluyla bilir. Algı duyumla sağlanır, duyum ise anlığın us ve düş gücü gibi bir yetisidir. Duyum yalnız gövdesel izlenimleri almaya yarar, onun sağladığı izlenimler anlıkta us ve düş gücüyle kavrama dönüştürülür. İzlenimlerin işlenmesinden edinilen bilgiler (kavramlar) bellekte saklanır. Bir izlenim, etkisi oranında, bellekte yer eder. Bellek de biri saklamaya, öteki istenç yardımıyla çağrışmaya elverişli olmak üzere iki türlüdür. İstenç bir ilgi niteliğindedir, onsuz bir izlenimin alınması, işlenmesi söz konusu değildir. Bu nedenle, tin en yalın bir izlenimi alırken de etkindir. Bütün izlenimleri duyumlardan alan düş gücü kendiliğinden bir nesne yaratamaz. Tinsel yetilerin en üstünü olan us, salt gerçekleri kavrar ve güncel gerçeklere uygulayarak usavurmayı sağlar. Us olmadan sezme, anımsama, duyarlık ve bellek gibi yetilerin varlığı düşünülemez. Salt gerçeklerin sezilmesi niteliğinde olan us, kendi kendini odaklaştırır, sonra duyularla sağlanan verileri işleyerek uygulama alanına koyar. Bu olay, usun bütün tinsel yetileri egemenliği altına almak için, kendi ortamı dışına taşmasıdır. Bu özelliği dolayısıyla usun içsel ve dışsal iki yetisi vardır. Porphyrios, birtakım tanrısal gerçeklerin kavranmasında, aşırı bir kendinden geçişin, dalıncın gereğine inanır. Bu tanrısal gerçekler de en yetkin, en üstün bilgidir. İnsan bu bilgiyi edinirken kendini aşar, derin bir uykuya dalmış gibi olur. Ancak bu durum kişiliğin ortadan kalkması anlamına gelmez.

Ahlak konusundaki görüşlerini us ilkelerine dayalı bir davranış biçiminde sergileyen Porphyrios'a

göre insan iyi ile kötü gibi iki karşıt durumla yüz yüzedir ve yaşamını usa göre düzenleme gereğindedir. Kişinin iyiye yönelmesinde, tanrısal bir gücün etkisi vardır. Kişinin eyleme geçerken, kendini oluruna bırakması, usun ışığında yürümekten kaçınmasıdır ki bu doğru değildir. Gerçeklerden uzaklaşmanın, kötüye yönelmenin başlıca nedeni budur. Bilge kişi bütün eylem ve davranışlarında us ilkelerine uyandır.

Mantık sorunlarına, Aristoteles'in kuramına dayanarak, çözüm arayan Porphyrios için önemli olan doğru düşünme ve yanlıştan korunmadır. *Eisagoge* adlı yapıtında ele aldığı mantık sorunları, Aristoteles mantığının yeni bir açıklanışı olarak, yüzyıllar boyunca okullarda okutulmuştur. Porphyrios'un en önemli katkısı, Yeni-Platonculuk öğretisinin temel yapıtı olan, Plotinos'un yazılarını içeren, *Ennead*'ı düzenlemesiyle olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Eisagoge*, (ö.s.), 1543, ("Mantık"). *Vita Plotini*, (ö.s.), 1815, ("Plotinos'un Yaşamı"); *Vita Pythagorae*, (ö.s.), 1816, ("Pythagoras'ın Yaşamı").

• **KAYNAKLAR:** J.Bidez, *Vie de Porphyrios*, 1913; W.Theiler, *Porphyrios und Augustin*, 1933.

• **BAKINIZ:** PLATON.

PORTALES, Diego
(1793-1837)

Şilili devlet adamı. 1830-1837 arasında ülkeyi diktatörlükle yönetmiştir.

Diego Jose Victor Portales 26 Haziran 1793'te Santiago'da doğdu, 6 Haziran 1837'de Valparaiso'da öldü. Zengin bir ailenin oğluydu. 1824'te tütün, çay ve likör tekelini eline geçirerek büyük kazançlar elde etti. Birkaç yıl sonra muhafazakâr görüşleri doğrultusunda yayın yapan iki gazete kurdu.

1823'te başlayan ve 7 yıl boyunca birbiri ardına 30 hükümetin yönetime geçtiği siyasal karışıklık dönemi Nisan 1830'da Portales önderliğindeki Muhafazakârlar'ın yönetimi ele geçirmeleriyle son buldu. Devlet başkanlığını kabul etmeyen Portales yeni kurulan hükümetin başkanlığını üstlendi, Joaquin Prieto ise devlet başkanı oldu. Kısa zamanda ülkenin tek yöneticisi durumuna gelen Portales, ülkeyi tam bir diktatörlükle yönetmeye başladı. Muhaliflerini tutuklattı, basına sansür koydu ve orduyu denetimi altına aldı. 1833'te kilise ve toprak sahiplerinin çıkarlarını koruyacak güçlü merkezi bir yönetimi olanaklı kılan yeni anayasayı kabul ettirdi.

Bu dönemde Peru, Santa Cruz yönetimindeki Bolivya'yla birleşerek bir konfederasyon oluşturmuştu. Peru'nun Şili'nin gelişmekte olan ticaretinin en büyük rakibi oluşu ve liberal general Ramon Freire'nin Şili'deki başarısız darbe girişimini desteklemesi Portales'in bu ülkeyi tehlikeli bir güç olarak değerlendirmesine neden oldu. Portales, 1836'da Peru-Bolivya Konfederasyonu'na savaş ilân etti. Ancak, savaşı Şili'nin kazandığını göremeden ordu birliklerini denetlemek üzere gittiği Valparaiso'da isyancı güçler tarafından öldürüldü.

• **BAKINIZ:** O'HIGGINS, SANTA CRUZ.

PORTER, Cole
(1892-1964)

ABD'li besteci ve şarkı sözü yazarı. Broadway'de sahnelenen yapıtlarıyla Amerikan müzikal tiyatrosunun gelişimini etkilemiştir.

9 Haziran 1892'de Indiana Eyaleti'nde Peru'da doğdu, 15 Ekim 1964'te California Eyaleti'nde Santa Monica'da öldü. Çok zengin bir aileden geliyordu. Küçük yaşta keman ve piyano dersleri almaya başladı, bir operet ve bir vals besteledi. Yale Üniversitesi ve Harvard School of Law'da okuduktan sonra, 1915-1916 arasında Harvard Graduate School of Arts and Sciences'da müzik öğrenimi gördü. *See America First* ("Önce Amerika'yı Görün") adlı müzikal komedisi 1916'da Broadway'de sahnelendi. Bir süre Avrupa'da yaşadı ve Paris'teki Schola Cantorum adlı müzik okulunda Fransız senfoni ve sahne müziğinin gelişmesinde önemli bir rol oynayan besteci Vincent D'Indy'den dersler aldı. ABD'ye döndükten sonra 1930'lardan 1950'lere değin Broadway'de birçok müzikali sahnelendi. 1937'de geçirdiği bir kaza sonucu bir ayağı sakat kaldıysa da müzik çalışmalarını aynı hızlı tempoyla sürdürdü.

20.yy başında popüler sahne müziği, Avrupa'daki operet ve opera buffa (güldürücü opera) türlerinin etkilerini taşıyan, daha çok egzotik aşk öykülerini konu alan bir türdü. Müzikalin habercisi sayılan bu tür ABD'de Avrupalı besteciler tarafından tanıtılmıştı. Genellikle Amerikan yaşam biçimini gerçekçi, ama duygusal kesitlerle, basit bir olay örgüsü çevresinde, müzik, dans ve diyaloga yer vererek anlatan müzikalin ya da müzikal komedinin ayrı bir tür durumuna gelmesi 1920'ler ve 1930'larda ABD'de olmuştur. Türün öncülüğünü de Jerome Kern (1885-1945), George Gershwin, Irving Berlin (1888) ve Richard Rogers (1902-1929) gibi besteciler yapmıştır. Cole Porter, Broadway'de gelişen Amerikan Müzikal tiyatrosuna yeni bir canlılık getirmiş, ona daha nükteli, incelmiş ve işlenmiş bir anlatım kazandırmıştır. 1929'da *Fifty Million Frenchmen* ("Elli Milyon Fransız") ile Broadway'de kazandığı başarısını, aralarında bir Shakespeare uyarlaması olan *Kiss Me Kate*'in de (Öp Beni Kate) bulunduğu birçok müzikalle sürdürmüştür.

Porter ayrıca Ira Gershwin (1898) ve Lorenz Hart (1895-1943) ile birlikte Amerikan müzikallerinin önde gelen şarkı sözü yazarlarındandır. Müzikallerinin birçoğu filme çekilmiş, *High Society* (Yüksek Sosyete) filminin müzikleriyle ve yine film müziği olan "I've Got You Under My Skin", "In the Still of the Night" gibi parçalarıyla da ünlenmiştir. Porter'ın yaşamını konu alan 1946 yapımı *Night and Day* ("Gece Gündüz") adlı filmde, Porter'ı Gary Grant canlandırmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Müzikal:** *See America First*, 1916,

("Önce Amerika'yı Görün"); *Fifty Million Frenchmen*, 1929, ("Elli Milyon Fransız"); *The Gay Divorce*, 1932, ("Şen Boşanma"); *Dubarry Was a Lady*, 1939; *Panama Hattie*, 1940; *Kiss Me Kate*, 1948, (Öp Beni Kate); *Can-Can*, 1953, ("Kankan"); *Silk Stockings*, 1955; ("İpek Çoraplar"). **Film:** *Born to Dance*, 1936, ("Dans İçin Doğanlar"); *Broadway Melody of 1940*, 1939; *The Pirate*, 1948, ("Korsan"); *High Society*, 1956, (Yüksek Sosyete).

PORTER, Edwin Stanton
(1869-1941)

ABD'li sinema yönetmeni. Sinemanın doğuş yıllarında yaptığı filmlerle bu sanatın öncülerinden olmuştur.

Indiana Eyaleti'nde Connellsville'de doğdu, 30 Nisan 1941'de New York'ta öldü. On dört yaşında okulu bırakarak çeşitli işlerde çalıştı. Donanmaya girdi. Askerden sonra *Edison vitascope* adlı bir gösterim aygıtını pazarlamaya başladı. 23 Nisan 1896'da New York'taki ilk film gösterisinin gerçekleşmesine yardım etti. İlkel bir gösterim aygıtı olan *projectoscope*'u satmak için Güney Amerika'da dolaştı. New York'a dönünce daha gelişmiş bir gösterici ve alıcı üretmeye girişti. Ancak atölyesi yanınca teknik sorumlu olarak Edison'un stüdyolarına girdi. Sonraki yıllarda bu stüdyolarda üretilen birçok filmi yönetti. İlk filmleri sabit bir alıcıyla çekilmiş ve ilkel özel efektlerle doldurulmuş, Méliès etkisinde ürünlerdi.

1903 başlarında yaptığı *The Life of an American Fireman* ("Amerikalı Bir İtfaiyecinin Yaşamı") adlı filminde kendi çektiği sahnelerle belgesel filmlerden aldığı parçaları birleştirerek kurgunun temellerini attı. Aynı yıl çektiği 12 dakikalık *The Great Train Robbery* ("Büyük Tren Soygunu"), sinemanın anlatım araçlarını ilk kez gelişkin bir biçimde ortaya koyuşuyla sinema tarihinin en önemli filmlerinden biri sayılır. Filmde yeni hiçbir özel efekt kullanılmamasına karşın, yakın ve uzak çekimler arasında gidip gelmeler ve koşut kurguyla son derece etkili bir anlatım ve gerilim yaratılmıştı. Filmin sonunda soyguncudardan birinin tabancasını salona doğrultup ateşlediği sahne, izleyiciler arasında çoğu kez paniğe yol açmıştı.

Sinemaya girmesine yardım ettiği Griffith'in filmlerinin başarısı üzerine ikinci plana düşen Porter, çok sayıda konulu kısa film yaptıktan sonra, 1915'te yönetmenliği bıraktı. Ses, renkli sinema ve sinemaskop üzerinde deneylerle uğraştı. 1930'lardaki büyük iktisadi bunalım döneminde tüm varlığını yitirdi. Son yıllarını küçük bir dükkânda sinema aygıtlarıyla deneyler yaparak geçirdi.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The America's Cup Race*, 1899, ("Amerika Kupası Yarışı"); *A Day at the Circus*, 1901, ("Sirkte Bir Gün"); *The Life of an American Fireman*, 1903, ("Amerikalı Bir İtfaiyecinin Yaşamı"); *Uncle Tom's Cabin*, 1903, ("Tom Amca'nın Kulübesi"); *The Great Train Robbery*, 1903, ("Büyük Tren Soygunu"); *The Ex-Convict*, 1904, ("Eski Mahkûm"); *The Dream of the Rarebit Fiend*, 1906, ("Peynirli Tost Tutkununun Düşü"); *The Eternal City*, 1915, ("Ölümsüz Kent").

PORTER, George
(1920)

İngiliz, kimyacı. Çok hızlı tepkimelerin incelenmesine yönelik çalışmalarıyla tanınır.

6 Aralık 1920'de Yorkshire'daki Stainforth'ta doğdu. Leeds Üniversitesi'nde lisans, Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Emmanuel College'da lisansüstü öğrenim gördü ve Norrish'in öğrencisi olduğu bu okuldan 1941'de kimya dalında doktora derecesini aldı. 1949-1954 arası aynı üniversitenin Fiziksel Kimya Bölümü'nde önce laboratuvar yardımcısı, ardından Norrish'in asistanı olarak çalışmalarını sürdürdükten sonra, 1955'te Sheffield Üniversitesi'nde fiziksel kimya profesörlüğüne getirildi. 1966'dan bu yana (1985) Londra'daki Royal Institution'ın yöneticisi ve Fuller Kürsüsü kimya profesörü olan Porter, bu görevine ek olarak uzun yıllar University College ve Imperial College'da konuk kimya profesörü olarak ders vermiş, önemli ulusal ve uluslararası bilim kuruluşlarının başkanlığını yürütmüştür. Kanada ve Londra'daki Royal Society (1960) ile ABD Ulusal Bilimler Akademisi üyeliğinin dışında, ABD, Almanya, İspanya, Japonya ve Çin'deki birçok akademi ve bilim derneğinin onur üyeliğine seçilen, çeşitli üniversitelerin onur doktorasıyla ödüllendirilen Porter'a 1972'de "Sir" unvanı verilmiştir. 1967'de Nobel Kimya Ödülü'nü, Eigen ve Norrish ile bölüşmüş, 1971'de Royal Society'nin Davy, 1978'de Rumford madalyaları ile 1980'de Kimya Derneği'nin Faraday madalyasından başka, konferanslar ve televizyon dizileri hazırlayarak bilimin geniş halk kitlelerine tanıtılmasını amaçlayan çalışmalarıyla da 1977'de Kalinga Ödülü'nü almıştır.

Porter'ın önce Cambridge Üniversitesi'nde Norrish'in yanında başladığı, sonradan Sheffield Üniversitesi'nde bağımsız olarak sürdürdüğü çalışmalarının amacı, saniyenin milyarda birinden daha kısa bir zaman aralığı içinde başlayıp biten çok hızlı kimyasal tepkimeleri incelemekti. Kendisini bu alana yönelten hocası Norrish ile Max Planck Enstitüsü'nden Manfred Eigen de, bilinen laboratuvar tekniklerinin yetersiz kaldığı bu tür tepkimeleri inceleyebilmek için yeni teknik ve yöntemler deniyorlardı. Sonunda bu arayış, üç kimyacıyı da ortak bir kanıya götürdü. Aşırı hızlı tepkimeleri ölçebilmek için, çok kısa süreli enerji impulslarıyla sistemin dengesini bozmak gerekiyordu. Eigen'in bu düşünceden yola çıkarak tanımladığı "gevşeme" tekniğinde, denge halindeki kimyasal sistemi tedirgin ederek tepkimeyi başlatacak olan enerji impulsları elektrikle, Porter ve Norrish'in geliştirdikleri "flaş fotoliz" tekniğinde ise çok güçlü bir ışık kaynağıyla sağlanır. Kimya laboratuvarlarına değerli bir yöntem kazandırmakla kalmayıp, Porter ve Norrish aşırı hızla gelişen birçok kimyasal ve biyokimyasal tepkimeyi de bu yolla incelemişlerdir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Chemistry for the Modern World*, 1962, ("Çağdaş Dünya İçin Kimya"). **TV Dizileri:** *Laws of Disorder*, 1965-1966, ("Düzensizliğin Yasaları"); *Time Machines*, 1969-1970, ("Zaman Makineleri"); *Natural*

History of a Sunbeam, 1976-1977, ("Bir Güneş Işınının Doğası").

• BAKINIZ: EIGEN, NORRISH.

PORTER, Katherine Anne
(1890-1980)

ABD'li yazar. Kısa öyküleriyle tanınmış, bir üslup ustası olarak önem kazanmıştır.

15 Mayıs 1890'da Texas Eyaleti'nde, Indiana Creek'te doğdu, 17 Eylül 1980'de öldü. Çocukluğu Texas ve Louisiana'da geçti. Kısa süre öğrenim gördü. Küçük yaştan başlayarak aile çevresinde özendirici bir ortam ve bol okuma olanağı buldu. Üç yıl süreyle bir gazetede çalıştıktan sonra Meksika'ya gitti. 1922'de yayımlanmış olan ilk öyküsü "Maria Concepcion'ı da içeren ilk kitabı *Flowering Judas* 1930'da yayımlandı. Ertesi yıl, deniz yolculuğuyla Almanya'ya gitti.

1939'da yayımlanan *Pale Horse, Pale Rider*'daki ("Kıstırılmış At, Kıstırılmış Binici") öykülerinde, daha sonra da işleyeceği, kendisinden izler taşıyan, bağımsız kadın kahramanı Miranda'yı kullandı. 1944'te yayımlanan öykülerinden "The Leaning Tower"da ("Eğri Kule") Texaslı genç bir sanatçının Berlin'deki yaşantısının gerisinde Nazizm'in yükselişini ele alıyordu. Tek romanı 1962 tarihli *The Ship of Fools* ("Delilerin Gemisi") yine Nazizm üzerine bir çalışmaydı. 1931'de Almanya'ya yaptığı gemi yolculuğu sırasında tasarladığı roman, çoğu Alman olan, çeşitli uluslardan bir grup insan arasında uzun bir yolculuk boyunca gelişen ilişkileri anlatıyordu.

Porter, az sayıda ürün vermesine karşın, kuşağının önde gelen yazarlarından biri olarak önem kazanmış, özellikle üsluptaki ustalığı ile genç yazarlar üzerinde etkili olmuştur. Genellikle kendi yaşamından esinlenerek yazmıştır. Öykülerinde, ancak roman türünde rastlanabilen bir doku zenginliği ve karmaşık kişilik betimlemelerini gerçekleştirmiştir. 1965 tarihli *Collected Short Stories* ("Toplu Kısa Öyküler") başlıklı yapıtıyla Ulusal Kitap Ödülü'nü ve 1966 Pulitzer Ödülü'nü kazanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Öykü:** *Flowering Judas*, 1930; *Noon Wine*, 1937, ("Öğle Şarabı"); *Pale Horse, Pale Rider*, 1939, ("Kıstırılmış At, Kıstırılmış Binici"); *The Leaning Tower and Other Stories*, 1944, ("Eğri Kule ve Başka Öyküler"); *Collected Short Stories*, 1965, ("Toplu Kısa Öyküler"). **Deneme-Eleştiri:** *The Days Before*, 1952, ("Önceki Günler"); *Collected Essays and Occasional Writings*, 1970, ("Toplu Denemeler ve Arada Yazılmış Yazılar"). **Roman:** *Ship of Fools*, 1962, ("Deliler Gemisi").

• **KAYNAKLAR:** G. Hendrick, *Katherine Anne Porter*, 1965; H.J. Mooney, Jr, *The Fiction and Criticism of Katherine Anne Porter*, 1967.

PORTER, Rodney Robert
(1917)

İngiliz, biyokimyacı. Antikor moleküllerinin yapısının çözümlenmesine katkıda bulunmuştur.

8 Ekim 1917'de Lancashire'daki Newton-le-Willow'da doğdu. Liverpool ve Cambridge üniversitelerinde öğrenim gördükten sonra, 1949'dan 1960'a değin Londra'daki Ulusal Tıp Araştırmaları Enstitüsü'nde araştırmacı olarak çalıştı. 1960'ta Londra Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde bağışıklıbilim (immünoloji) profesörü, 1967'de de Oxford Üniversitesi'ne bağlı Trinity College'da biyokimya profesörü oldu. Bu görevini 1985'te de sürdürmekte olan, ayrıca 1970-1974 arası Medical Research Council'ın bilim kadrosunda yer alan Porter, 1964'te Royal Society'nin ve 1972'de ABD Ulusal Bilimler Akademisi'nin üyeliğine seçilmiş, antikorların kimyasal yapısını açıklığa kavuşturan çalışmaları nedeniyle 1972 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü Edelman ile bölüşmüş, 1973'te Royal Society'nin Royal ve 1983'te Copley madalyalarıyla ödüllendirilmiştir.

Kan serumu proteinlerinden gammaglobülinin yapısında, antijenleri etkisiz duruma getirerek vücudun hastalıklara karşı savunma ve bağışıklık mekanizmasında temel rol oynayan antikorların bulunduğu yüzyılın başından beri biliniyordu. Ancak, gammaglobülin proteininin çok karmaşık (heterogen), antikor molekülünün de çok büyük olması, bu molekülün kimyasal yapısının çözümlenmesini 1960'lara değin geciktirmişti. O yıllarda, kromatografi ve elektroforez teknikleriyle antikor molekülünün boyutundan doğan güçlükler yenilirken, yaygın ve habis kemik iliği tümörleriyle ortaya çıkan Kahler hastalığına (miyelomatoz) yakalanmış kişilerde gammaglobülinin çok daha homogen yapıda olduğunun anlaşılması da ikinci soruna çözüm getirdi. Yıllardır bu konu üzerinde çalışan Porter, özel bir enzimden yararlanarak kan plazmasındaki gammaglobülin molekülünü bileşenlerine ayırmayı başardıktan sonra, antikoru oluşturan aminoasit zincirinde, birbirinden farklı iki ayrı bölümün bulunduğunu gösterdi. "Sabit bölüm" denilen birinci bileşenin tüm gammaglobülinlerde bulunmasına karşın, bir antikorun belli bir antijeni tanıyarak yalnızca bu antijene özgü olmasını sağlayan özelliğinin "değişken bölüm" denilen ikinci bileşenden ileri geldiğini kanıtladı. Porter'ın bu çalışması ve 19.960 atomdan oluşan tüm bir antikor molekülünün kimyasal yapısını belirlemeyi başaran Edelman'ın yoğun araştırmaları, hastalıkların tanı ve tedavisinde yeni gelişmelere yol açan çok değerli klinik verilerin elde edilmesini sağlayarak, bağışıklıkbilimin en önemli aşamaları arasında değerlendirilmiştir.

• BAKINIZ: EDELMAN, KENDREW, PAULING, PERUTZ.

PORTINARI, Candido
(1903-1962)

Brezilyalı ressam. Ülkesinin insanlarını ve yaşam biçimlerini işlediği resimleriyle tanınmıştır.

Sao Paulo yakınlarında Brodósqui'de doğdu, Rio de Janeiro'da öldü. Ailesi İtalyan göçmeniydi. Dokuz yaşında Sao Paulo'da bir kiliseyi resimleyen gezici ressamlara yardım etti. 1918'de kahve ekim alanlarında çalışmayı bırakıp Rio de Janeiro'ya gitti. Aynı yıl Ulusal Güzel Sanatlar Okulu'na girdi. 1920'lerde geçimini portre yaparak sağladı. 1922'de ilk sergisini açtı. 1928'de şair Olegário Mariano'nun portresiyle bir yolculuk ödülü kazandı. Aynı yıl gittiği Paris'te 1931'e değin kaldı. İtalya, İspanya ve İngiltere'ye geziler yaptı. Rio'ya döndükten sonra, akademik üslubunu terketti ve Brezilya yaşam biçimini yansıttığı resimler yapmaya başladı. 1937-1939 arasında Rio'da Federal Bölge Üniversitesi'nde resim dersleri verdi. 1939'da Rio'da, ertesi yıl da New York Modern Sanatlar Müzesi'nde birer sergi açtı. 1942'de Washington D.C.'de Kongre Kütüphanesi'nin İspanyol Bölümü'ne Amerika'nın keşfi ve sömürgeleştirilmesi konulu freskler, 1957'de New York'ta Birleşmiş Milletler Binası'na savaş ve barışı konu alan duvar resimleri yaptı.

Portinari Paris'te bulunduğu sıralarda çağdaş akımları tanıma olanağı bulmuş ve ilk dönem yapıtlarında bu eğilimleri Meksika duvar resmi geleneğiyle birleştirmiştir. Bu dönemde özellikle Brezilya'nın yoksul halkını konu olarak almış, kahve ekim alanlarında çalışanları, çobanları ve köylüleri betimlemiştir. Ülkesinin insanlarının çektiklerini büyük bir sevecenlik ve acıma duygusu içinde yansıtan Portinari, folklorik konumları ve karışık etnik grupların arasındaki dostluk ve dayanışmayı betimleyen resimler de yapmıştır.

● **YAPITLAR (başlıca): Resim:** *Tepe,* 1933; *Kahve,* 1935; *Göçmen* dizisi, yklş. 1940; *Kadın ve Çocuklar,* 1940, IBM Koleksiyonu, New York. **Duvar Resmi:** *Eğitim ve Sağlık Bakanlığı* (bugün Kültür Sarayı) duvar resimleri, Rio de Janeiro; *Kongre Kütüphanesi* duvar resimleri, 1942, Washington D.C.; *Assisili Aziz Francesco,* 1944, Pampulha Kilisesi, Belo Horizonte yakınlarında; *Birleşmiş Milletler Binası* duvar resimleri ve seramik panoları, 1957, New York.

● **KAYNAKLAR:** R.Kent, *Portinari: His Life and His Art,* 1940.

POSEİDONİOS
(İÖ 135-51)

Suriyeli filozof. Orta Stoa öğretisinin öncülerindendir, felsefenin deney verilerinden yararlanması gereğini öne sürmüştür.

Suriye'nin Apameia kentinde doğdu, Roma'da öldü. Uzun süre Rodos'ta yaşadı, Orta Stoa'nın kurucusu, filozof Panaitios'un öğrencisidir. Onun ölümünden sonra okulun yönetimini eline alarak öğretinin yayılmasına çalışmıştır. Poseidonios'un ilgi alanı oldukça geniştir, yalnız felsefe değil, gökbilim, tarih, matematik, coğrafya, etnografya konularında önemli sayılan çalışmaları vardır. Felsefede Eski Stoa öğretisinden ayrılarak Platon-Aristoteles anlayışlarından kaynaklanan bir görüşü benimser, onları uzlaştırmaya çalışır.

Poseidonios'un felsefesi insan, evren, Tanrı, ahlak ve bilgi sorunları üzerinde yoğunlaşan bir dizge niteliği taşır. Ona göre evren, büyük yaşam varlığıdır *(organon).* Bu yaşam varlığı güçlerin oluşturduğu "canlı birlik"tir. Kendisinde yaşam gücü bulunan bir töz bu canlı birliği oluşturan bütün bölümleri, belli aşamalara göre yükselen bir dizi biçiminde düzenlemiştir. Her bölüm ötekine, birlik içinde duyuşla *(sympatheia)* bağlanmıştır. Bu bağlılık evren bütününde uyumu oluşturur.

İnsan, biri tanrısal, öteki hayvansı olmak üzere, iki ayrı varlıktan kurulu bir bütündür. Tanrısal yanı tin, hayvansı yanı da gövdedir. Tin ölümsüzdür, gövdede özgürlüğünden yoksun kılınmış, baskı altına alınmıştır. Tinin de biri usla, öteki gövdeyle ilgili iki öğesi vardır. Gövdeyle ilgili öğe ustan yoksundur. Bilgiyi sağlayan tinin özel ve usa dayalı yetisidir. Bilginin kesinliği ussal olan yetiyle *(logistikon)* bağlantısına dayanır. Ussal olmayan *(alogistikon)* yetiden ne denli uzak kalır, onun etkisinden sıyrılırsa, kesinlik ve doğruluk da o oranda gerçekleşir.

Poseidonios ahlak sorununu tinin ussal ve ussal olmayan yetileri arasındaki ilişkiden yola çıkarak çözmeye çalışır. Ona göre ussal yetinin ussal olmayan üzerindeki egemenliği kişiyi erdemli, mutlu, ölçülü, dengeli kılar. Bunun karşıtı ussal olmayanın ussal üzerindeki baskısıdır ve mutsuzluğa, erdemsizliğe, dengesizliğe yol açar. İnsanın, felsefe öğrenerek, yapması gereken başlıca iş usu ussal olmayana egemen kılmaktır.

● BAKINIZ: CICERO, EPİKTETOS, SENECA.

POTEMKİN, Grigori Aleksandroviç
(1739-1791)

Rus asker ve devlet adamı. II.Katerina'nın güneye doğru yayılma politikasında önemli rol oynamıştır.

24 Eylül 1739'da Smolensk İli'ne bağlı Kizovo'da (bugün Beyaz Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde Kizov) doğdu, 16 Ekim 1791'de Yaş (bugün Romanya'da) yakınlarında öldü. Potyomkin adıyla da tanınır. Moskova Üniversitesi'nde başladığı tanrıbilim öğrenimini tamamlayamadan okuldan atılınca, 1755'te St. Petersburg'a (bugün Leningrad) giderek Atlı Muhafız Alayı'na girdi. II.Katerina'nın Temmuz 1762'de gerçekleştirdiği bir saray darbesiyle kocası III.Pyotr'u devirerek tahta çıkmasına yardımcı oldu. Bu hizmeti karşılığında rütbece yükseltildi, parayla ve toprakla ödüllendirildi ve Aralık 1762'de mabeyinci yapıldı.

1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nda gösterdiği başarıyla II.Katerina'nın gözüne girdi ve 1774'te onun âşıklarından biri oldu. Bu tarihten sonra mutlakiyet

yönetimini sağlamlaştırma çabalarında II.Katerina'nın en büyük yardımcısı durumuna geldi. 1775'te Pugaçov Ayaklanması'nın bastırılmasında önemli rol oynadı. 1776'da, Küçük Kaynarca Antlaşması'yla Rusya'ya eklenen topraklarda kurulan Yeni Rusya (Ukrayna) Eyaleti'nin genel valiliğine getirildi. Bölgede başlatttğı boş toprakların tarıma açılması ve yeni kentlerin kurulması hareketi kapsamında çok sayıda köylüyü bölgeye yerleştirdi; 1778-1789 arasında Kerson, Sivastopol ve Nikolayev kentlerini ve limanlarını inşa ettirdi; 1783'te Kırım Hanlığı'nı Rusya'ya kattıktan ve Karadeniz'de bir savaş filosu kurdurduktan sonra, II.Katerina'ya, başına torunlarından büyükdük Konstantin'in geçeceği yeni bir Bizans İmparatorluğu kurma, bunun için de İstanbul'u alma projesini (Grek projesi) kabul ettirmeye çalıştı.

1787'de Yeni Rusya'ya, II.Katerina'nın yanı sıra Avusturya İmparatoru II.Joseph ve Polonya Kralı Stanislaw Poniatowski'nin de katıldığı bir gezi düzenledi. Bölgenin yönetiminde gösterdiği başarıdan ötürü Tavrid prensi unvanıyla ödüllendirildi. 1787'de Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yeni bir savaşın başlamasının ardından Rus orduları başkomutanlığına getirildi. 1788'de Otçakov (Özi), ertesi yıl Bender kalelerini aldı ve Beserabya bölgesini ele geçirip 1790'da Yaş kentine yerleşti. 1791'de St.Petersburg'a gidişinde II.Katerina tarafından Osmanlı Devleti ile barış görüşmelerini yürütmekle görevlendirildi. Yaş'a dönerken yolda öldü.

● BAKINIZ: ABDÜLHAMİD I, KATERİNA II, PUGAÇOV, ŞAHİN GİRAY.

POTTIER, Bernard
(1924)

Fransız, dilbilimci. Yapısalcı anlambilimin (semantik) önde gelen uygulayıcılarındandır.

Sorbonne Üniversitesi'nde eğitim gördü. Bordeaux, Strasbourg, Paris X, Paris IV, Paris III üniversitelerinde genel dilbilim ve İspanyolca, École Pratique des Hautes Études'de ise Amerika yerli dilleri konusunda ders verdi. Paris'teki CNRS'de (Centre National du Recherche Scientifique-Bilimsel Araştırma Ulusal Merkezi) yöneticilik yaptı.

Başlıca inceleme konuları Amerikan yerli dilleri, Portekizce ve İspanyolca, genel dilbilim ve anlambilim olan Pottier'nin dilbilim çalışmaları Yapısalcı Dilbilim Okulu'nun görüşleri çerçevesinde biçimlenmiştir. Saussure'ün dil kuramını geliştiren Fransız dilbilimci Gustave Guillaume (1883-1960) ile Kopenhag Dilbilim Çevresi'nin kurucularından L.Hjelmslev'in anlambilim konusundaki çalışmalarından etkilenmiştir. Dilin anlam yapısını çözümlerken, anlam birimciklerini *(sème)*, yani sözcüklerin en küçük ayırdedici anlam birimlerini saptamaya ve sınıflandırmaya yönelmiştir. Anlambilimi, kavrambilim (semasioloji) ve adbilimden (onomastik) oluşan iki ayrı inceleme yöntemi üzerine temellendirir. Kavrambilimsel inceleme, bir dilin gösterenlerinden *(signifiant)* yola çıkarak bunların belirttiği gösterilenleri *(signifié)* inceler. Adbilimsel inceleme ise, anlamsal yapılardan ve kavramlardan (yani gösterilenden) kalkarak anlatımı, sözdiziminin (sentaks) yapısını (yani gösterenleri) inceler.

Pottier, geliştirdiği anlambilim yöntemini, dilbilgisine, dillerin sınıflandırılmasına ve tüm dillerdeki ortak özelliklerin saptanmasına uygulamış ve bu alanlardaki çalışmalarıyla yapısal anlambilimin başarılı uygulayıcılarından biri olmuştur.

● YAPITLAR (başlıca): *Systématique des éléments de relation*, 1962, ("Bağıntı Öğelerinin Dizgeselliği"); *Recherches sur l'analyse sémantique en linguistique et en traduction mécanique* 1963, ("Dilbilimde ve Mekanik Çeviride Anlamsal Çözümleme Üzerine Araştırmalar"); *Introduction à l'étude des structures grammaticales fondamentales*, 1966, ("Temel Dilbilgisi Yapılarının İncelenmesine Giriş"); *Présentation de la linguistique: fondements d'une théorie*, 1967, ("Dilbilimin Sunuluşu: Bir Kuramın Temelleri"); *Linguistique générale: théorie et description*, 1974, ("Genel Dilbilim: Kuram ve Betimleme").

● BAKINIZ: HJELMSLEV, SAUSSURE.

POUILLY, Louis Jean
(1691-1750)

Fransız, filozof. Yaşamı elden geldiğince mutlu geçirmek için insan doğasını tanımanın gereğini ileri sürmüştür.

Reims'de doğdu, 4 Mart 1750'de aynı kentte öldü. Felsefe, fizik, matematik ve edebiyat konularını kapsayan bir öğrenim gördü. Newton'un doğa felsefesinin ilkelerini içeren çalışmaları üzerinde durarak, onları açıklamayı amaçlayan incelemeler yaptı. Sonra bütün çalışmalarını felsefe ve edebiyat üstüne topladı. 1727'de Academie des Inscriptions et des Belles Lettres'ye üye seçildi. Bir süre Güney Fransa ve İngiltere'de yaşadı. Ülkesine döndükten sonra Reims Belediye Meclisi başkanlığına getirildi.

Pouilly'nin amacı insan doğasını incelemek, ona göre yaşamı mutlu kılacak bir yöntem bulmaktı. Bu nedenle tutku, sevgi, incelik, saygı, tin, duygu ve dostluk gibi sorunlar üzerinde durdu. İnsanın duygusal yanıyla yaşama biçimi arasında bir bağlantının bulunduğunu vurguladı. Ona göre duyuları açıklamak için fizik ve matematik bilimlerden yararlanma gereği vardır. Çünkü duyular dış nesnelerle ilgilidir ve belli bir dizi oluşturur. Haz, yarar, duygusal incelik, erdem, kıvanç kişinin yaşamı süresince, ilişki kurduğu nesnelerle bağlantılıdır. İnsanı anlamak için, dış nesnelerle bağlantısı bulunan, izlenimleri bilmek gerekir. Pouilly'ye göre duygu bütün iç olayları kapsar, bu olayları açıklamada kullanılan yöntem de bütün doğa bilimlerine uygulanabilir.

● YAPITLAR (başlıca): *Lettre à Lord Belingbrocke*, 1730, ("Lord Bolingbrocke'ye Mektup"), *Theorie des sentiments agréables*, 1747, ("Duyusal Hazlar Kuramı").

POULANTZAS, Nicos
(1936-1979)

Yunan siyaset kuramcısı ve sosyolog. Gelişmiş kapitalist ülkelerde devlet ve devlet biçimleri konusundaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

Atina'da doğdu, 3 Ekim 1979'da Paris'te öldü. Atina Üniversitesi'nde ve 1960'ta Fransa'ya yerleştikten sonra Paris Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1964'te yasa, yasallık ve hukuk konusunda, *Nature des choses et droit* ("Şeylerin Doğası ve Hukuk") adlı teziyle doktora derecesi aldı. Fransa'da Vincennes Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu. Ayrıca Frankfurt, Atina ve Boston üniversitelerinde dersler verdi.

Poulantzas, Althusser çevresinde yer aldığı dönemde yazdığı ilk önemli kitabı *Pouvoir politique et classes sociales*'de ("Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar") toplumu, iktisadi, siyasal ve ideolojik yapısal düzeylere ayırarak inceledi. Bu tarihten, sosyalizme geçişe ilişkin öneriler geliştirdiği son kitabı *L'état, le pouvoir et le socialisme*'i ("Devlet, İktidar ve Sosyalizm") yayımladığı 1978'e değin geçen on yıllık süredeki kitap ve yazılarıyla gelişmiş kapitalist ülkelerde devletin konumunu ve işlevini sistematik bir bütünlük içinde ele alarak, iktidar ve toplumsal sınıflar arasındaki karmaşık ilişkinin çerçevesini çizmeye çalıştı, ayrıca farklı devlet biçimleri üzerine çalışmalar yaptı.

Poulantzas'a göre her kapitalist devlet biçimi, kendine özgü ilişkilerle nitelenir: Liberal devlet, müdahaleci devlet, Bonapartizm, askeri diktatörlük, Faşizm. Kural dışı devlet biçimleri olarak gördüğü faşizmler ve askeri diktatörlüklerle ilgilendiği kitaplarından *Fascisme et dictature*'da (Faşizm ve Diktatörlük) Alman ve İtalyan faşizmlerini karşılaştırmalı olarak ve III. Enternasyonal'in (Komintern) faşizm konusundaki siyasetini de irdeleyerek ele almış, *La crise des dictatures*'de ("Diktatörlüklerin Bunalımı") Portekiz ve Yunanistan'da askeri rejimlerin devrilişini ve İspanya'da devrilmek üzere olan Franko rejimini, uluslararası iktisadi ve siyasal bunalım çerçevesinde çözümlemiştir.

Poulantzas'a göre, devlet sistemi, bazıları baskı işlevini yüklenen, diğerleri ideolojik rolü üstlenen çeşitli aygıt ya da kurumlardan oluşur. İdeolojik aygıtlar, devletin bütünlüğünü sürdürme ve toplumsal sistemin üretim koşullarını yeniden üretme işlevini yerine getirir. Bu nedenle, devleti salt sınırlayıcı ve baskıcı bir kurum olarak görmek, hem devletin sınıf egemenliğini meşrulaştırma işlevini, hem de devletin iktisadi eylemlerini anlaşılmaz kılar. Poulantzas, kapitalist devleti, siyasal ve iktisadi düzey arasındaki ayrımdan yola çıkarak bir ilişki, mücadele eden sınıflar arasındaki iktidar ilişkisinin bir biçimlenmesi olarak görmektedir. Bu durumda devlet, ne bir sınıf ya da kesim elinde edilgen ve hiçbir özerkliği olmayan bir araç olarak nesnedir, ne de özerkliği kendi iradesine indirgenebilir olarak öznedir. Poulantzas'a göre, devletin nesne ya da özne olarak görülmesi, devlet ile toplumsal sınıflar arasındaki ilişkiyi dışsal bir ilişki olarak anlamaya yol açar. Buradan çıkarak, "tekelci devlet kapitalizmi" yaklaşımına, devleti, tekelci sermayedarların elinde nesne olarak gördüğü için; sosyal demokrasiye de, devleti çıkarları çelişen sınıflar arasında hakemlik yapan özne olarak gördüğü için karşı çıkar. Hem sınıf çelişkilerinden ve mücadelelerinden doğan, hem de bu çelişkilerle ve çelişkiler tarafından kurulan devlet, egemen sınıflarla ilişkisinde göreli özerkliğe sahiptir. Kapitalist devletin göreli özerkliği, farklı toplumsal sınıflar arasındaki çelişkili iktidar ilişkilerinden kaynaklanmaktadır.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Nature des choses et droit*, 1966, ("Şeylerin Doğası ve Hukuk"); *Pouvoir politique et classes sociales*, 1968, ("Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar"); *Fascisme et dictature*, 1970, (Faşizm ve Diktatörlük, 1980); *Les classes sociales dans le capitalisme aujourd'hui*, 1974, ("Bugünkü Kapitalizmde Toplumsal Sınıflar"); *La crise des dictatures*, 1975, ("Diktatörlüklerin Bunalımı" Geçiş Süreci, 1981); *L'état, le pouvoir et le socialisme*, 1978, ("Devlet, İktidar ve Sosyalizm").

● **BAKINIZ:** ALTHUSSER.

POULENC, Francis
(1899-1963)

Fransız, besteci. Yeteneğini en çok şarkı alanında göstermiştir.

7 Ocak 1899'da Paris'te doğdu, 30 Ocak 1963'te aynı kentte öldü. Ailesi klasik eğitim görmesini istediğinden öğrencilik yıllarında müziğe az zaman ayırabildi. Daha sonra Ricardo Vines'den piyano ve Charles Koechlin'den (1867-1950) beste dersleri aldı. 1917'de ilk yapıtını, piyano, yaylı sazlar dörtlüsü, flüt, klarnet ve insan sesi için *Rapsodie nègre*'i (Siyah Rapsodi) yazdı.

1920'de eleştirmen Henri Collet, Poulenc'i çağdaşı beş genç Fransız besteciyle birlikte gruplandırarak onlara Les Six (Altılar) adını verdi. Grubun öbür üyeleri Georges Auric (1899-1983), Louis Durey (1888-1979), Arthur Honegger, Darius Milhaud ve Germaine Tailfferé (1892-1983) idi. 19. yy müziğinin duygusallığına olduğu kadar Debussy'nin öncülük ettiği izlenimcilik'e de (Empresyonizm) karşı olan bu müzikçilerin ortak yanları yalınlık, alaycılık bir de kabare ve caz müziğine yönelmeydi. Aslında bu gruplaşma sağlam estetik kaygılara dayanmıyordu.

Poulenc 1924 ve 1926'da *Poèmes de Ronsard* (Ronsard Şiirleri) ve *Chansons galliardes* (Şen Şarkılar) şarkı kümelerini yazdı. Bu arada, deneyimini geliştirip melodi yaratmadaki yeteneğiyle olağanüstü nitelikte şarkılar besteledi. Bu şarkılardaki lirizm ve insan sesiyle, eşlik eden çalgıların duyarlı bütünlenişi çok beğenildi. Yüzden fazla şarkısından çoğunun sözleri G. Apollinaire ve Paul Eluard'a aitti.

II. Dünya Savaşı yıllarında Fransız Direnme Hareketi'ne katılan Poulenc'in, Eluard'ın şiirleri üstüne bestelediği, direniş ruhunu yansıtan *Figure humaine* (İnsan Çehresi) adlı kantatı Alman işgali sırasında gizlice yayımlandı. 1947'de Apollinaire'in metni üstüne bestelediği güldürücü operası *Les mamelles de Tirésias*'nın (Tirésias'ın Memeleri) ardından 1956'da Georges Bernanos'un librettosu üstüne bestelediği *Dialogues Carmélites* (Karmelitler'in Diyaloğu) 20. yy'ın en iyi operalarından biri sayılmaktadır.

● **YAPITLAR (başlıca): Opera:** *Les mamelles de Tirésias*,

1947, (Tirésias'ın Memeleri); *Dialogues Carmélites*, 1956, (Karmelitler'in Diyaloğu); *La voix humaine*, 1959, (İnsan Sesi). **Bale:** *Les animaux modèles*, 1942, (Örnek Hayvanlar). **Vokal Müzik** (dinsel): *Litanies à la Vierge Noire de Rocomadour*, 1936, (Rocomadour'un Kara Bakiresi'ne Dualar); *Stabat Mater*, 1951. **Vokal Müzik** (din dışı): *Chanson à boire*, 1922, (Bir İçim Şarkı); *Petites Voix*, 1936, (Küçük Sesler); *Figure humaine*, 1943, (İnsan Çehresi); *Un Soir de neige*, 1954, (Karlı Bir Gece). **Orkestra Müziği:** *İki Piyano İçin Konçerto*, 1932; *Org Konçertosu*, 1938. **Oda Müziği:** *Rapsodie nègre*, 1917, (Siyah Rapsodi); *Yaylı Sazlar Dörtlüsü*, 1946; *Flüt-Piyano Sonatı*, 1957. **Şarkı:** *Cocardes*, 1919, (Kokartlar); *Poèmes de Ronsard*, 1924, (Ronsard Şiirleri): *Chansons gaillardes*, 1926, (Şen Şarkılar); *Banalités*, 1940, (Bayağılık).

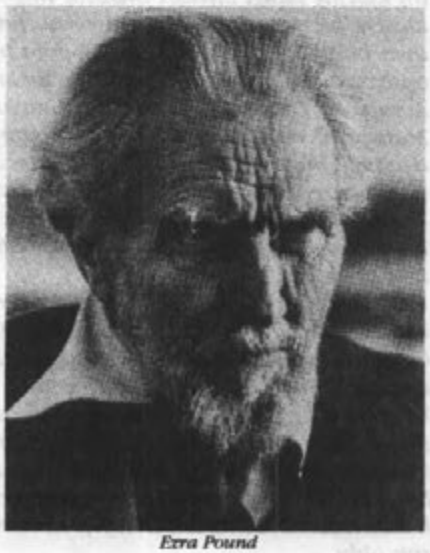

Ezra Pound

POUND, Ezra
(1885-1972)

ABD'li şair, çevirmen ve deneme yazarı. 20. yy İngiliz ve Amerikan şiirinin çağdaşlaşmasında rol oynamıştır.

30 Ekim 1885'te Idaho Eyaleti'nin Hailey kasabasında doğdu, 1 Kasım 1972'de Venedik'te öldü. Çok küçük yaşta ailesiyle birlikte yerleştiği Pennsylvania'nın Wyncote kasabasında orta öğrenimini tamamladıktan sonra 1903'te Hamilton College'da Roman dilleri okumaya başladı. 1905'te Pennsylvania Üniversitesi'ne geçerek bir yıl sonra buradan lisansüstü diploması aldı. Ertesi yıl Lope de Vega üstüne yazacağı bir tez konusunda araştırma yapmak için İspanya, İtalya ve Güney Fransa'ya gitti. Döndükten sonra bir süre Wabash College'da Fransız ve İspanyol edebiyatı dersleri verdi. 1908'de buradaki işine son verilince, Venedik'e gitti ve ilk şiir kitabı *A Lume Spento*'yu ("Sönmüş Mumlarla") yayımladı. Aynı yıl Londra'ya geçti. 1920'ye kadar orada kalarak, W.B. Yeats, T.S.Eliot, Jacop Epstein, Gaudier-Brzeska, W.Lewis, T.E.Hulme (1883-1917) gibi şair, yazar, heykelci ve başka önemli sanatçılarla ilişkiler kurdu, modern sanatın hangi doğrultuda gelişmesi gerektiğini irdelemeye çalıştı. İngiltere ve Amerika'da çıkan sanat dergilerinde her iki ülkedeki yetenekli yazarların tanınmasını sağladı. Orta Çağ halk şairleri olan *troubadour*'ların geleneğine büyük bir ilgi duymakla birlikte Henry James, Ford Madox Ford gibi romancıların ve T.E.Hulme gibi şairlerin çalışmalarından da yararlanarak modern edebiyatın gelişme ilkelerini saptadı. Romantizm'in sıfatlara ağırlık veren süslü yazı dilinden vazgeçip, anlatımı yoğunlaştıracak yalın bir şiir dilinin benimsenmesini savundu. 1912'de Hilda Doolittle (1886-1961), Richard Aldington (1892-1962) ve F.S. Flint'le birlikte İmgeciler Grubu'nu kurdu ve 1915'te yayımladığı *Des Imagistes* ("İmgeciler") adlı antolojiye yazdığı önsözde konuşulan dilin kullanılması, yeni ritimler bulunması gerektiğini, özgür koşuktan yararlanılabileceğini ve her konunun şiirde işlenebileceğini ileri sürdü. İmgecilik akımı özgür koşuğa fazla ağırlık vermeye başlayınca, iki sayı çıkan *Blast* adlı bir dergide, W.Lewis'le birlikte Vortisizm adını verdiği daha canlı bir akım başlattı. İmgeciliğin durağanlığına karşı Vortisizm, şiire karşıtlıklardan kaynaklanan bir devinim getiriyordu.

Eliot'la işbirliği

Pound 1914'te T.S. Eliot'la tanıştıktan sonra onun "Prufrock" şiirinde dilini kendi başına yenileştirdiğini gördü ve bu şiiri yayımlaması için ABD'de çıkan *Poetry* dergisinin yönetmeni Harriet Monroe'ya gönderdi. Eliot'la sıkı bir işbirliğine giren Pound, özgür koşuğun dilde yol açtığı aşınmaya karşı Théophile Gautier'nin *Emaux et camées* ("Mineler ve Akikler") kitabındaki uyaklı ve ölçülü şiirlerin örnek alınmasını önerdi. Bu anlayışın ürünleri Eliot'ın *Gerontion*, Pound'un da *Hugh Selwyn Mauberley: Life and Contacts* ("Hugh Selwyn Mauberley: Yaşam ve İlişkiler") adlı şiir kitaplarında ortaya çıktı. Pound'un 1920'de yayımlanan bu kitabı Eliot'ın 1922'de yayımlanan *The Waste Land*'inin ("Çorak Ülke") birçok özelliklerini içeriyordu. Beklenmedik anda perspektif değişmesi, kaynak belirtmeden değişik dillerden alıntılar, çağın genel görünümü ile kişisel bilincin iç içe sunuluşu bu yeni tekniğin başlıca özellikleriydi.

Cantos

Pound bu arada yazımını yaşamı boyunca sürdüreceği en önemli yapıtı *Cantos* ("Kantolar") üzerinde çalışmaya başlamıştı. Bunların ilk bölümünü 1925'te yayımladı. Şiirlerinde dolaylı bir yoldan dile getirdiği görüşlerini çeşitli deneme, eleştiri ve polemik kitaplarıyla açıklamaya çalıştı.

Pound 1920-1924 arasında Paris'te yaşarken de yetenekli bulduğu tanınmamış yazar ve sanatçıları desteklemeyi sürdürdü. 1924'te İtalya'ya gitti, 1928'de Rapallo'ya yerleşti. Müzikle de ilgileniyordu, Villon'un yaşamından esinlenerek bestelediği bir opera 1926'da Paris'te sahnelendi. 1939'da, 1910'dan beri hiç dönmediği yurduna bir yolculuk yapan Pound, ertesi yıl İtalya'da Mussolini'yi destekleyen ve başkan Roosevelt'in iktisadi görüşlerini yeren radyo konuşmalarına başladı. Bu konuşmalar yüzünden 1943'te vatan haini sayıldı ve 1944'te İtalya'ya giren Amerikan birliklerince tutuklanarak bir süre Pisa'da bir kampta gözaltında tutuldu. 1945'te yargılanmak üzere Washington'a götürüldü, akıl hastası olduğu ileri sürülerek bir hastaneye kapatıldı. Üç yıl sonra Bollingen Şiir Ödülü'ne layık görülmesi ABD kamuoyunda büyük tartışmalara yol açtı. 1958'de, aralarında Robert Frost ve A.MacLeish de bulunan ünlü şairlerin açtıkları bir kampanya sonunda özel bir afla özgürlüğüne kavuştu ve İtalya'ya gitti.

İmgecilik

İmgecilik, İngiltere'de 1912-1917 arasında gelişen bir şiir akımının adıdır. ABD'li şair Ezra Pound, ilk kez 1912'de ilkelerini saptamaya çalıştığı bu akımın kuramsal temeli konusunda T.E. Hulme'un (1886-1917) görüşlerinden yararlanmıştı. Hulme, New Age ve başka bazı dergilerde yayımladığı yazılarında romantik bir yaşam ve sanat anlayışına savaş açmıştı. Romantizm'in savruk ve soyut diline karşı klasikçi anlayışın disiplinini ve açık seçikliğini savunan Hulme, şiiri, yaşamın özünü kavrayan ve etkili eğretilemelerle o özü belirgin bir biçimde yansıtan bir duyarlık ürünü sayıyordu. Şiir dilinde açık seçikliğin yanı sıra özgür koşuk ritimleri kullanarak organik bütünlük sağlamaya önem veren İmgecilik akımının sözcüleri şiirde her konunun işlenebileceğini, Romantikler'in süslü şiir dilinden kaçınarak gündelik konuşma dilinin benimsenmesi gerektiğini ileri sürüyorlardı. Akıma İmgecilik adını veren Pound 1913'te ABD'de Harriet Monroe'nun yayımladığı Poetry dergisinde bu yeni şiir anlayışının ilkelerini açıkladı. Aynı dergide bu akımın bir başka sözcüsü olan İngiliz şairi Frank Stewrad Flint'in (1885-1960) görüşlerine de yer veriliyordu. Pound'un 1914'te yayımladığı Des Imagistes ("İmgeciler") adlı antolojide Richard Aldington (1892-1962), Hilda Doolittle, F.S. Flint, Skipwith Cannell, Amy Lowell, W.C. Williams, James Joyce*, Ezra Pound, Allen Upward ve John Cournos'un şiirlerinden örnekler vardı. Aynı yıl İmgeciler grubunu örgütlemek üzere Amy Lowell'un ABD'den Londra'ya gelmesi üzerine Pound gruptan uzaklaştı. Pound İmgecilik'in şiirin gelişme çizgisinde fazla yalın ve dar bir kavram olduğu gerekçesiyle Vortisizm adını verdiği daha canlı bir şiir akımının sözcülüğünü etmeye başladı. Adını burgaç anlamına gelen vortex sözcüğünden alan bu akım, W. Lewis'in* çıkardığı Blast dergisinde Pound'un yazılarıyla açıklandı. Vortisizm'in İmgecilik'ten ayrılan yanı, imgeyi devingen bir düşünce yumağı olarak görmesine dayanıyordu.*

Pound'un gruptan ayrılmasına karşın, İmgecilik gelişmesini sürdürdü. Her yıl çıkarılması tasarlanan antolojilerden ilki 1915'te Some Imagist Poets başlığıyla yayımlandı. Aldington'un kaleme aldığı imzasız önsözde İmgecilik'in ilkeleri bir kez daha özetleniyordu. Ertesi yıl aynı başlıkla yayımlanan antolojinin imzasız önsözünü ise Amy Lowell yazmıştı. Bu önsözde Avrupa'da Debussy, Stravinski*, Gauguin* ve Matisse'in* müzik ve resimde gerçekleştirdikleri devrimle İmgecilik'in getirdiği yenilikler arasındaki benzerliklere dikkat çekiliyordu. Oysa T.E. Hulme daha önce modern şiirle heykel sanatı arasında daha büyük bir yakınlık olduğunu ileri sürmüştü.*

1918'den sonra İmgecilik'in örgütlü bir akım olarak etkinliği sona erdiyse de, 1920'ler boyunca bu akımın kuram ve uygulamalarından etkilenen şairler oldu. Pound, D.H. Lawrence ve W.C. Williams kendilerine özgü bir şiirsel gelişme çizgisi buldular. Joyce ise, roman türünde gerçekleştirdiği devrimle uluslararası bir üne kavuştu. İmgecilik'in ilkelerine bağlı kalan Hilda Doolittle bu anlayışı sürdüren tek şair oldu.*

İmgecilik, şiirde teknik özelliklere verdiği önem ve dilin yoğunlaşması konusunda gösterdiği titizlik açısından, E.A. Poe ve S. Mallarmé'den* kaynaklanıp Yeni Eleştiri anlayışında en ayrıntılı anlatımı bulan biçimci bir estetik tutumunun önemli aşamalarından birini oluşturmuştur.*

Ölünceye kadar Murano'da ve Venedik'te oturdu.

Şiirlerinin temaları

Pound *Cantos*'dan önceki şiirlerini *Personae* ("Kişiler") adlı bir kitapta toplamıştır. Provans, İtalyan, Çin ve Anglosakson edebiyatlarından esinlenerek yazdığı uzunlu kısalı bu şiirlerde, modern dünyada izlerinin yok olduğuna inandığı uygarlıkların zenginliklerini dile getirmiştir. Ama onun kaynaklara yönelişinde kişisel yaşantılarının, özellikle de aşk ilişkilerinin payı olduğu söylenebilir. *Cantos*'da ise, insanlık tarihini çeşitli uygarlıklardaki gelişme ve değişme evrelerinde ele alarak eski Çin hanedanlarını, Homeros destanlarını, Avrupa edebiyatının ünlü yaratıcılarını ve kahramanlarını, Amerikan tarihinin önemli kişilerini sürekli bir akış içinde, şaşırtıcı ve çarpıcı bir kurgu düzeniyle sergilemiştir. Bütün bu kişiler, durumlar ve imgeler kargaşasından bir biçim yaratmak, gerçekliğin bir kesitini vermek *Cantos*'un ana temasını oluşturur.

● **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *A Lume Spento*, 1908, ("Sönmüş Mumlarla"); *Personae*, 1912, ("Kişiler"); *Hugh Selwyn Mauberley*, 1920; *Cantos*, (ö.s.), 1976, ("Kantolar"). **Eleştiri-Deneme:** *The Spirit of Romance*, 1910, ("Roman Dilleri Edebiyatının Ruhu"); *ABC of Economics*, 1933, ("İktisatın ABC'si"); *ABC of Reading*, 1934, ("Okumanın ABC'si"); *Make It New*, 1934, ("Yeni Olsun"); *Polite Essays*, 1937, ("Kibar Denemeler"); *Guide to Kulchur*, 1938, ("Kültür Kılavuzu").

● **KAYNAKLAR:** D. Davie, *Ezra Pound: Poet as Sculptor*, 1965; G.S. Fraser, *Ezra Pound*, 1960; N. Stock, *A Life of Ezra Pound*, 1970.

● **BAKINIZ:** ELIOT, W.LEWIS, YEATS.

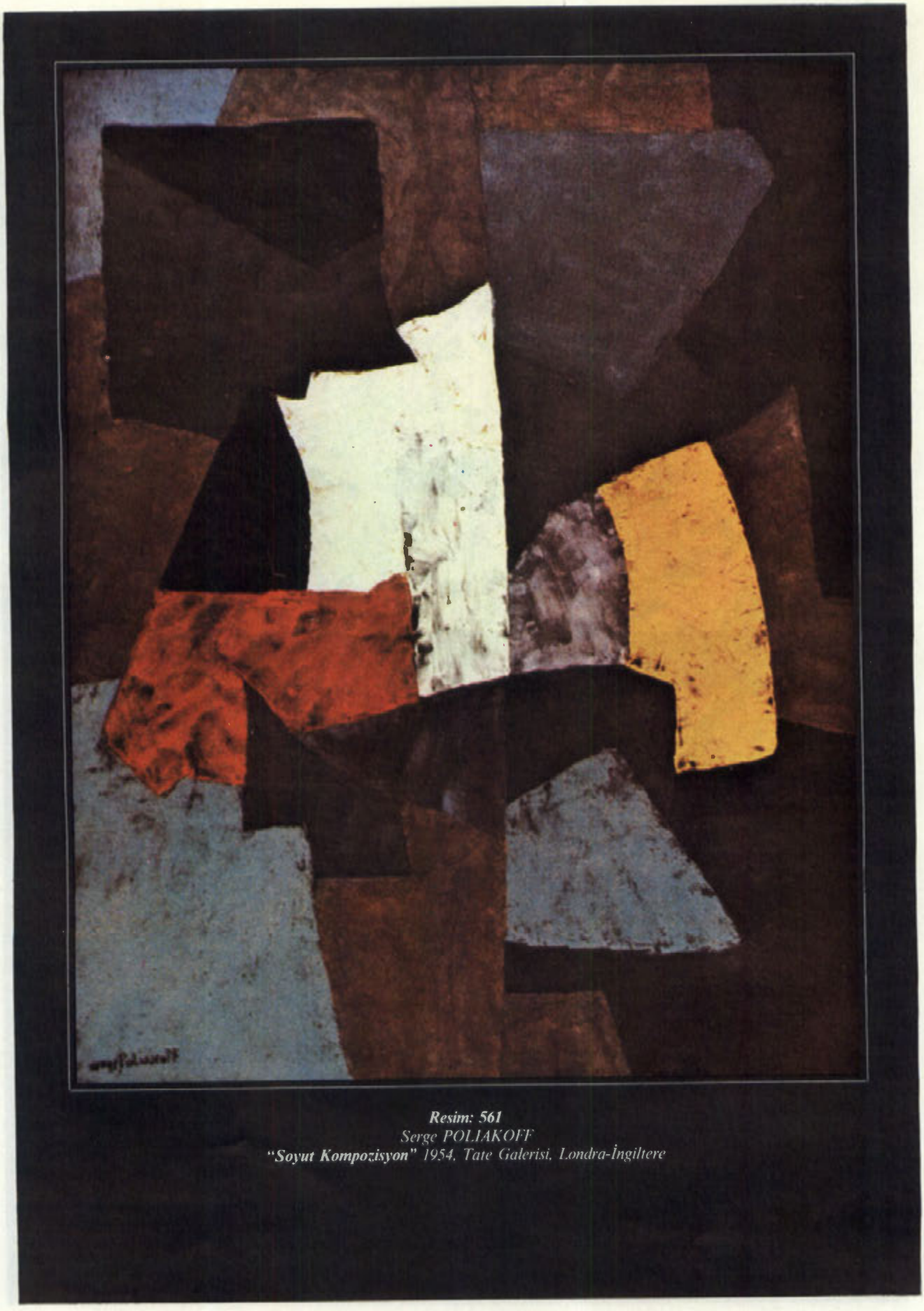

Resim: 561
Serge POLIAKOFF
"Soyut Kompozisyon" *1954, Tate Galerisi, Londra-İngiltere*

Resim: 562
Jackson POLLOCK ***"Sayı On İki 1952"*** *1952, Özel Koleksiyon-ABD*

Resim: 563 *Jackson POLLOCK* ***"Çimende Sesler"***
1946, Modern Sanatlar Müzesi, New York-ABD

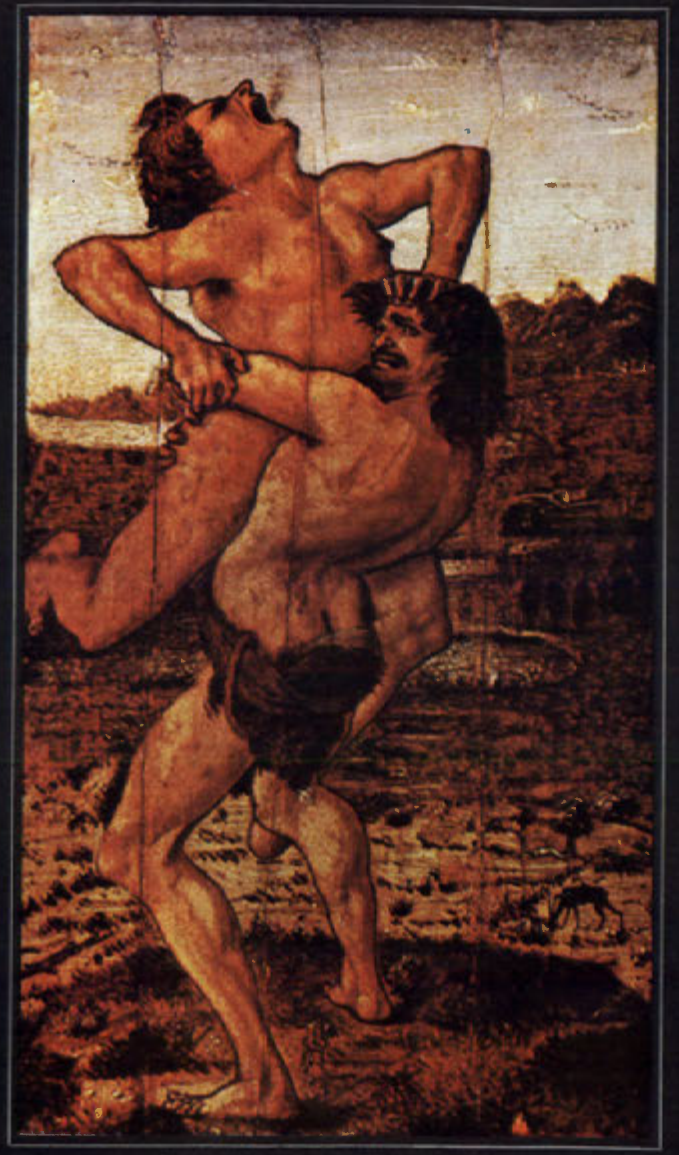

Resim: 564 *Antonio POLLAIUOLO*
***"Herakles ve Antheus"**, 1460, Uffizi Galerisi, Floransa-İtalya*

Resim: 565 *PONTORMO Capponi Şapeli Fresklerinden*
1525-1528, S.Felicita Kilisesi, Floransa-İtalya

Resim: 566
Nicolas
POUSSIN
"Arkadia'lı
Çobanlar"
1650,
Louvre Müzesi,
Paris-Fransa

Roscoe Pound

POUND, Roscoe
(1870-1964)

ABD'li hukukçu ve botanikçi. Geliştirdiği sosyolojik hukuk yorumuyla tanınır.

27 Ekim 1870'te Nebraska Eyaleti'nde Lincoln'de doğdu, 1 Temmuz 1964'te Massachussets Eyaleti'nde Cambridge'de öldü. Babası hukukçuydu. Nebraska Üniversitesi'nde botanik öğrenimi görerek 1888'de lisans, 1889'da da yüksek lisans derecesi elde etti. Ardından Harvard Hukuk Okulu'na girerek bir yıl hukuk okudu. 1890'da Nebraska'ya dönüşünde baroya kabul edildi. Aynı tarihte Nebraska Üniversitesi'nde hukuk dersleri vermeye başladı. 1903'e değin sürdürdüğü bu görevi sırasında, 1892'de eyalette yürütülen botanik çalışmalarının sorumlusu yapıldı. 1897'de botanik dalında doktorasını tamamladı. Bu dönemde keşfettiği ender rastlanan bir liken türüne, daha sonra onun onuruna Roscopoundia adı verildi.

1901-1903 arasında Nebraska Eyaleti Yüksek Mahkemesi'nde yardımcı yargıç olarak çalışan Pound, bu görevi sırasında adalet sisteminin işleyişine ilişkin değerli bilgiler edindi. 1904-1907 arasında Nebraska eyalet yasaları arasındaki çelişkileri gidermekle görevli bir komisyonda görev aldı. Aynı dönemde Nebraska Üniversitesi Hukuk Bölümü'nün başkanlığını yaptı. 1907-1909 arasında Illinois Eyaleti'ndeki Kuzeybatı Üniversitesi'nde, 1909-1910 yıllarında da Chicago Üniversitesi'nde hukuk dersleri verdi. 1910'da Harvard Üniversitesi'ne geçerek hukuk profesörü oldu. 1916-1936 arasında, 1937'ye değin ders vermeyi sürdürdüğü Harvard Hukuk Okulu'nun dekanlığını yaptı. Dekanlıktan ayrıldıktan sonra 1947'ye değin hukukun her dalında ders vermeyi sürdürdü. 1946'da Tayvan'a giderek, 1949'a değin, adalet sistemini yeniden düzenlemekte olan bu ülkenin Adalet Bakanlığı'nda danışman olarak çalıştı. 1940'ta ABD Barolar Birliği tarafından Amerikan hukuk bilimine hizmetlerinden dolayı madalyayla ödüllendirildi.

Pound hukuk bilimini yalnızca hukukun sınırları içinde kalarak geliştirme çabalarının verimsizliğinden ve bu bilim dalını diğer sosyal bilimlerden soyutlamanın yarattığı olumsuzluklardan yola çıkarak, hukuksal kurumların diğer sosyal bilimlerin ışığı altında incelenmesine ve hukuksal düzenin toplumsal bir kurum olarak kavranmasına dayalı bir sosyolojik hukuk yorumu geliştirmiştir. Ona göre hukuk biliminin temel sorunu hukukun ne olduğu ve içeriği değil, neyi nasıl gerçekleştirdiği yani işleyişidir. Bilinçli çabayla geliştirilebilen toplumsal bir kurum olan hukukun otoritesinin temelinde hizmet ettiği toplumsal amaçlar yatar.

Sosyolojik hukuk yorumu

Pound'un hukuksal düşünceye yaptığı en büyük katkı hukuku toplum mühendisliğinin bir parçası olarak görmesidir. Ona göre hukuk, insan ilişkilerini düzenleyerek, birbiriyle çakışan hak iddiaları arasında uzlaşma sağlayarak ve çıkarların mümkün olabilecek en az sürtüşme ve kayıpla tatminini sağlayacak sınırları belirleyerek, toplumsal düzenleme sürecinin bir parçası durumuna gelir. Hukuk toplumsal denetim araçlarından yalnızca biri olduğundan, yasa koyucu hukuksal kurumların ve öğretilerin gerçek yaşamda görülen toplumsal etkilerini incelemek zorundadır. Bu kapsamda yasalar çıkarılmadan önce sosyolojik incelemeler yapılmalı, hukuksal hükümlerin uygulamadaki etkisini artıracak araçları bulmak için araştırmalar gerçekleştirilmeli ve yasal hükümlerin, öğretilerin ve kurumların, toplumsal geçmişinin ve etkilerinin incelendiği sosyolojik bir hukuk tarihi yazılmalıdır.

Toplumsal çıkar kavramı

Pound, Bentham'ın ve Jhering'in hakkın hukuksal olarak korunmuş çıkar olduğunu savunan görüşlerini benimsemiştir. Ancak, bu bireysel çıkar düşüncesini, "mülk sahibi olarak yönetim birimlerinin çıkarları" biçiminde tanımladığı kamu çıkarı ve "hukuksal düzenin korumaya çalıştığı toplumsal hak iddiaları ve değerler" biçiminde tanımladığı toplumsal çıkar kavramlarıyla geliştirmiştir. Ona göre toplumsal çıkarlar, bireysel çıkarlardan üstündür ve bireysel çıkarlar ancak toplumsal çıkarlar geliştirdiği ya da korunduğu ölçüde korunmaya hak kazanır.

Pound bu görüşleri doğrultusunda, toplumsal açıdan doğru olana gerekenden çok az, birey haklarına ise gerekenden çok fazla ilgi gösterdiğini ve toplumsal açıdan çok büyük önem taşıyan sorunları bireyler arasında özel bir dava gibi ele aldığını savunduğu Amerikan hukuk sistemini eleştirel bir biçimde ele almıştır. Ona göre, Amerikan hukuk sisteminin bu özellikleri, devletin toplumun genel yararı yönünde önlemler alıp uygulamasını engelleyerek birçok zarara yol açmıştır. Öte yandan ABD'li hukukçuların yasa metinlerine aşırı bağımlılıkları ve eskiyen kuralları, anayasa hukukundan mahkeme işlemlerine dek uzanan çok farklı alanlarda mekanik olarak uygulaması, Amerikan hukuk sistemini çağdaş toplumun temel gereksinimlerini karşılamaktan uzaklaştırmıştır. Pound bu sorunların çözümünü, yargıçların seçimle işbaşına getirilmesi uygulamasının kaldırılmasında, yargı kuruluşlarının kaynak büroları ve psikologlar, sosyologlar ve iktisatçılardan oluşan danışma bürolarıyla işbirliği içinde çalışmalarında, her mahkemenin birer adalet bürosuna dönüştürülmesinde görmüştür.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Outlines of Lectures on Jurisprudence,* 1903, ("Hukuk Bilimi Derslerinin Anahatları"); *The Causes of Popular Dissatisfaction With the Administration of Justice,* 1906, ("Halkın Adaletin Yönetiminden Duyduğu Hoşnutsuzluğun Nedenleri"); *The Spirit of the Common Law,*

1921, ("Örf ve Adet Hukukunun Ruhu"): *An Introduction to the Philosophy of Law*, 1922, ("Hukuk Felsefesine Giriş"); *Interpretations of Legal History*, 1923, ("Hukuk Tarihi Yorumları"); *Jurisprudence*, 5 cilt, 1959, ("Hukuk Bilimi").

● KAYNAKLAR: R.A. Newman, *Essays in Jurisprudence in Honor of Roscoe Pound*, 1962; P.L. Sayre, *The Life of Roscoe Pound*, 1948; F.C.Setaro, *A Bibliography of Roscoe Pound*, 1942; G.A.Strait, *A Bibliography of the Writings of Roscoe Pound: 1940-1960*, 1960.

POUSSIN, Nicolas
(1593-1665)

Fransız, ressam. Fransız resminin kurucusu ve Klasikçilik'in en büyük temsilcilerinden biridir.

15 Haziran 1593'te Normandiya bölgesindeki Les Andelya yakınında Villers'de doğdu, 19 Kasım 1665'te Roma'da öldü. Doğum tarihini 1594 gösteren kaynaklar da vardır. İlk resim derslerini bir ara Les Andelya'de kalan Quentin Varin'den (yks.1570-1634) aldı. Rouen' de Noël Jouvenet, Paris'te de Ferdinand Elle ve George Lallemand'ın yönetiminde çalıştı. Aldığı çeşitli siparişler nedeniyle Roma'ya gitmek isteğini ancak 1624'te gerçekleştirebildi. Roma'daki ilk yılları para sıkıntısı içinde geçti. Yakın arkadaşı şair Giambatista Marino aracılığıyla tanıştığı kardinal Francesco Barberini'nin sekreteri Cassiano del Pozzo'nun koruması altında ünlenmeye başladı. Kısa bir süre sonra resimleri Fransa ve İspanya'da aranır hale geldi. 1640'ta XIII.Louis ve kardinal Richelieu'nün çağrılısı olarak gittiği Paris'te büyük bir ilgi ile karşılandı. Ancak kendisinden istenen resimler konusunda sürekli düşünce değiştirildiği için 1642'de yeniden Roma'ya döndü. Yaşamının son yirmi yılını yoğun bir biçimde resim yaparak geçirdi.

Poussin, başlangıçta ünlenmesini sağlayan *Germanicus'un Ölümü* ve *Aziz Erasmus'un Şehadeti* adlı yapıtlarında görülen gerçekçi (realizm) anlayışı sürdürmemiştir. 1630'ların ortalarında Raffaello ve Titian gibi Rönesans ustaları ile çağdaşı Domenichino'dan özümsediği bir biçim anlayışı içinde, sıradan konuların kaba,

Klasikçilik

Klasikçilik deyimi çeşitli dönemlerde, Yunan-Roma Sanatını temel alan ve biçimsel kesinlik, düzen, denge, uyum gibi niteliklerin vurgulanmasına dayanan eğilimleri ya da estetik bakış açısını tanımlar. Bu açıdan Klasikçilik, İÖ 5.yy Klasik Yunan sanatı dışında, İtalyan Rönesans' ının biçimsel anlayışı ile 17. ve 18.yy'lardaki Avrupa sanatını da kapsar.

Klasikçilik'in kuramsal temeli Rönesans'ta atılmıştır. Ancak klasikçi edebiyatın biçimsel özelliklerinden yola çıkılarak görsel sanatlar için geçerli ölçülerin saptanması 17.yy'da gerçekleştirilmiştir. Bu konuda Giovanni Pietro Bellori* etkili olmuştur. Konu bir ara sönmeye yüz tutmuşsa da Winckelmann* ve Anton Rafael Mengs'in (1728-1779) çabalarıyla yeniden gündeme gelmiştir.

Her klasikçi eğilim, içinde geliştiği koşulların izlerini taşır. Ancak tüm klasikçi eğilimlerin ortaklaşa içerdiği özellikler de vardır. Bunlar üç grupta toplanır:

Klasikçilik her dönemde kuramsal etkinliklerle iç içe gelişmiştir. Bu yüzden de edebiyat çevreleriyle bağlantılıdır ve akılcı ilkelere öncelik tanıyan bir harekettir. Kuramsal kaynağı, Cicero*, Quintillianus*, Horatius* ve Vitruvius* gibi, üslupsal özgürlüğü, rastlantısallığı, olağandışı özellikleri, fanteziyi ve bireysel davranışı dışlamakta birleşen yazarlardır. Bu bağlam içinde sanat, didaktik, tarihsel ve eğitici işlevi olan bir etkinliktir.

Klasikçilik gelenekçidir. Bu eğilimin tarihinde merkezi planlı yapılar, soylu görünüşlü anıtlar, perspektife göre sıralanmış sütunlar vb. gibi öğelerin her dönemde öne çıktığı görülür. Gene klasikçi eğilim, her dönemde desen ve kabartmayı renge, dinginlik ve durağanlığı da harekete yeğlemiş ve kapalı biçimlerle bütünlük ilkesi üstüne kurulan bir kompozisyon anlayışı çerçevesinde davranmıştır. Bu özelliklerin her klasikçi anlayışta görülmesi, bazı kuramcıların bunları aynı zamanda hem tarihsel bir kategori, hem de insan yapısına temel bir anlatım biçimi olarak nitelemesine neden olmuştur. Öte yandan Klasikçilik Orta Çağ'da Katolik Kilisesi'yle, daha sonra Roma İmparatorluğu'nun mirası üstüne kurulan Hıristiyanlık'ın ağırlıkta olduğu imparatorluklarla bağlantılı olarak gelişmiştir. Burdan yola çıkarak Klasikçilik'i merkezi bir otorite çevresinde gelişen anlayışlar olarak değerlendiren kuramlar da vardır.

Klasikçilik din ve ahlak konularıyla hem kavramsal düzeyde, hem de tarihsel açıdan sürekli biçimde bağlantılı olmuştur. Bu yanıyla da deney ötesi evrensel gerçekleri görselleştirmek savındadır.

Klasikçi sanatçı konu aldığı şeyi doğadaki en güzel örnekleri arasından seçer ve bunların düzensizliklerini ayıklar. Böylece elde ettiği biçimin bütün parçalarının birbiri ile sayı, işlev ve tür açısından tam bir bütünlük ve uyum içinde olmasına çalışır. Parçalar arasında uyumun sağlanması belli oran ölçülerinin uygulanmasıyla sağlanabilir. Oran ölçüleri ise en ideal varlık olan insanın organları arasındaki matematiksel ilişkiler sisteminden, yani insan vücudunun oranlarından, üç ayrı amacı karşılamak üzere türetilmiştir. Bunlar, ideal bir güzellik duygusu yaratmak, sistemleştirme eğilimini karşılamak ve herkes için geçerli olan değer ölçüleri oluşturmaktır.

zarif konuların da duyarlı bir biçimde işlenmesini öngören yeni bir yönlenişe girmiştir. Bu bağlamda gerçekleştirdiği *Bacchanal* dizisinde, Eski Yunan-Roma dünyasına duyulan özlem ve doğa sevgisi ile beslenen yoğun bir lirizm duygusu yaratmıştır. Bu resim ve aynı dönemin ürünü olan *Yedi Kutsal Ayin* dizisi onun klasikçiliğinin en güçlü örnekleridir. Öte yandan bazı resimlerinde bir "masalcı" yaklaşımıyla ele aldığı konuların duygusal anlatımını figürlerin hareketlerine yükleyerek tarihsel resim kavramına yeni bir katkıda bulunmuştur.

Poussin, 1648'den sonraki manzaralarında sanatının doruğuna ulaşmıştır. Lirik etkilerin özellikle vurgulandığı bu resimlerde doğanın ardındaki gizli güçlerin belirlediği ruhsal gerçeği yansıtmaya çalışmıştır. Ona göre doğa ve insan istekleri arasındaki uyumu sağlayan ölümsüz ilişkinin müziksel temeli, bu ruhsal gerçek içinde gizlidir.

Üslubu büyük bir oranda, Raffaello'nun Roma dönemi yapıtlarındaki biçim anlayışı ile Antik heykellerde uygulanan oranların birleştirilmesine dayanır. Ancak Poussin, Raffaello'dan daha bireysel sonuçlar elde etmiştir. Bu anlayışın temelindeki güzellik duygusu Yunan-Roma geleneğinin ölçü ve oran sistemlerinin geometrik bir kuruluş ve ritim düzeni içinde resmin altyapısına işlenmesinden kaynaklanır.

Poussin, Klasikçilik'in Raffaello'dan sonraki en büyük temsilcisidir. İtalya'da yaşamasına karşın, özellikle Fransız karakteri taşıyan bir anlayış geliştirmiştir. Bu nitelikleriyle de 17.yy Fransız resmini etkisi altına almış ve çeşitli dönemlerdeki klasikçi eğilimlere esin kaynağı olmuştur.

● YAPITLAR (başlıca): *Germanicus'un Ölümü*, 1628, Sanat Enstitüsü, Minneapolis, ABD; *Aziz Erasmus'un Şehadeti*, 1628-1629, Vatikan, Roma; *Narkisses ve Yankı*, 1630, Louvre, Paris; *Vebadan Kırılan Filistinliler*, 1630, Louvre, Paris; *Yedi Kutsal Ayin* dizisi, 1634-1648; *Sabin'li Kadınların Kaçırılışı*, 1635, Louvre, Paris; *Bacchanal*, 1637, Ulusal Galeri, Londra; *Aziz Yahya Patmos'ta*, 1644-1645, Chicago Sanat Enstitüsü; *Orpheus ve Eurydike'li Manzara*, 1650, Louvre, Paris; *Arkadia'lı Çobanlar*, 1650, Louvre, Paris; *Kendi Portresi*, 1650, Louvre, Paris; *Dört Mevsim* dizisi, 1660-1664, Louvre, Paris.

● KAYNAKLAR: A.Blunt, *Nicolas Poussin*, 1967; W.Friedlaender, *Poussin*, 1966; C.Kauffmann, *Poussin Studies*, 1960, D.Mahon, *Poussiniana*, 1962.

● BAKINIZ: RAFFAELLO, TITIAN.

POWELL, Cecil Frank
(1903-1969)

İngiliz, fizikçi. Çekirdek fiziğinde kullanılan fotoğrafik yöntemleri geliştirmiş ve kozmik ışınlarda oluşan "pi mezonları" keşfetmiştir.

5 Aralık 1903'te Tonbridge'de doğdu, 9 Ağustos 1969'da İtalya'da, Belluno'da öldü. 1925'te Cambridge'deki Sidney Sussex College'dan "üstün onur" derecesiyle mezun olduktan sonra Cavendish Laboratuvarı'nda, sis odasının bulucusu C.T.R. Wilson'un yanında akademik yaşama atıldı. 1927'de doktorasını tamamladı ve Bristol Üniversitesi'ne bağlı H.H.Wills Fizik Laboratuvarı'nda çalışmaya başladı. Tüm çalışma yaşamı boyunca ayrılmadığı bu kurumda, 1948'de Melville Wills adına kurulmuş olan profesörlüğe, 1964'te Henry Overton Wills profesörlüğüne ve laboratuvarın yöneticiliğine getirildi. Çekirdek fiziğine katkıları ve pi mezonlarının keşfi dolayısıyla 1950'de Nobel Ödülü'ne layık görülen, 1949'da üyesi olduğu Royal Society'nin Hughes ve Royal madalyalarını ve SSCB Bilimler Akademisi'nin Lomonosov madalyasını alan Powell, 1952-1957 arasında Avrupa'nın çeşitli yerlerinde yürütülen uluslararası kozmik ışın araştırmalarını yönetmiş, 1961'de CERN'nin (Avrupa Çekirdek Fiziği Araştırma Merkezi) bilimsel yöneltme kurulunda görev almıştır. Avrupa Fizik Derneği'nin üç yılda bir yapılan genel kongrelerinde, birçok ulusal ve uluslararası akademi ve derneğin üyeliğine seçilmiş olan Powell'ın anısına özel konferanslar düzenlemektedir.

Cavendish'te bulunduğu dönemde Rutherford'dan genel teknikleri, Wilson'dan ise sis odası tekniklerini öğrenen ve püskürtme uçlarından çıkış hızının beklenenin çok üstünde oluşu üstüne araştırmaları sırasında buhar türbinlerinin geliştirilmesi açısından değerli sonuçlara ulaşan Powell, Bristol'deki ilk deneylerinde bir gazın içindeki iyonların saptanmasını ve pozitif iyonların hareketliliklerinin ölçülmesini amaçlıyordu. Bir süre nötron-proton çarpışmalarını, sis odasında bir Cockroft-Walton hızlandırıcısı yardımıyla hızlandırdığı proton ve döteronları (ağır hidrojen çekirdekleri) kullanarak inceledikten sonra 1938'de kozmik ışınların doğrudan saptanmasında fotoğraf plaklarından yararlanmaya yöneldi ve hızlandırılmış proton ve döteronların, fotoğrafik emülsiyonlarda bıraktıkları izlerle hız ve elektrik yükleri arasındaki ilişkiyi belirlemeye uğraştı. II.Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında da Ilford'un "yarım ton" emülsiyonunun geliştirilmesi sayesinde, birincil kozmik ışınların ve kozmik ışın sağnaklarının oluşumlarının ve bileşimlerinin doğrudan saptanmasını sağlayan izleri elde etmeyi başardı.

Fotoğrafik emülsiyonların, iz saptamada sis odasına göre pek çok üstünlüğü vardır. İyonların üzerinde buhar yoğunlaşmasıyla oluşan damlacıkların iki ayrı fotoğraf makinesiyle alınan görüntülerinin elde edilmesini sağlayan sis odalarında, ancak belirli anlarda ve çok kısa sürelerle çalışmak olanaklıdır. Oysa emülsiyonlar, hızlandırılmış taneciklerin yolu üzerine konulursa, bunların emülsiyonu karartmasından oluşan izler doğrudan ve istenildiği kadar uzun bir zaman aralığı süresince saptanabilir. Örneğin yirmi bin çift sis odası fotoğrafı 1600 tane ölçüme elverişli iz verirken, bir fotoğraf plağının üç santimetre karelik parçasında, mikroskopla 3000 iz incelenebilmektedir.

1946'da "Ilford C2" emülsiyonunun geliştirilmesiyle olanakları genişleyen Powell 1947'de Pirenelerde, 2800 m yükseklikteki Midi tepesinde ve balonla 5500 m'ye kadar gönderilen plakalarda elde ettiği görüntüler üstündeki incelemeleri sırasında, birincil kozmik ışınların (çoğunlukla protonlar) emülsiyon içinde çarptıkları bir çekirdeğin çözülmesi sonucu oluşan parıltıların kimilerine, protondan çok daha hafif ve yüksek enerjili parçacıkların yol açtığını belirledi. Kütlelerini bir elektronunkinin 285 katı olarak saptadığı bu parçacıklara "pi mezonu" (pion) adını veren Powell, bunların, Japon fizikçisi Hideki Yukava'nın proton ve nötronları bir arada tutan çekim kuvvetlerini açıklamak

amacıyla varlıklarını öngördüğü mezonlara, 1937'de Anderson'ın keşfettiği "mü mezon"lardan (müon) daha uygun olduğunu gördü. Aynı yöntemlerle bugün mezon olmadığı bilinen "müon"ların, "pion"ların bozunmasıyla oluştuğunu ve yaşamlarının pionunkinin yüz katı kadar olduğunu da belirleyen Powell, sonraları bu parçacıkların bozunmalarından çıkan elektron ve pozitronları saptayarak hem artı hem eksi yüklü pionların var olduğunu, hatta nötr olanlarının da bulunduğunu gösterdi.

Yine Powell'ın keşfettiği "tau mezonu" ile daha sonra bulunan "teta mezonu" arasındaki benzerlik ve zıtlıklar, T.D. Lee ve C.N.Yang'un doğada sağ-sol bakışımının tam olmadığını önermelerine yol açmıştır. Powell'ın bir ara eski kullanılırlığını yitiren emülsiyon yöntemleriyse son yıllarda yeni organik ve inorganik malzemeler bulunmasıyla yeniden önem kazanmış, örneğin yüksek enerji fiziğinde önemli bir aşama olan "tılsımlı mezon"un, (charm), aralarında Perihan Tolun'un da bulunduğu bir grup araştırmacı tarafından, bulunmasını sağlayan deneylerde kullanılmıştır.

● YAPITLAR (başlıca): *The Cosmic Radiation*, 1951, ("Kozmik Işıma"); *The Study of Elementary Particles by the Photographic Method*, 1959, ("Temel Parçacıkların Fotoğrafik Yöntemlerle Araştırılması").

● BAKINIZ: C.D. ANDERSON, C.T.R. WILSON, YANG, YUKAVA.

POWELL, John Wesley
(1834-1902)

ABD'li antropolog ve jeolog. ABD'nin batı bölgesindeki jeolojik araştırmaları ve Kızılderili dillerine ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

24 Mart 1834'te New York Eyaleti'ndeki Mount Morris'de doğdu, 23 Eylül 1902'de Maine Eyaleti'nde, Haven'de öldü. Botaniğe ve jeolojiye ilgi duyan Powell, Illinois Doğa Tarihi Derneği'nin çalışmalarına katıldı. İç Savaş sırasında Kuzey Ordusu'na girdi ve Shiloh Savaşı'nda bir kolunu kaybetti. 1865'te Bloomington' daki Illinois Wesleyan Üniversitesi'nde jeoloji profesörü oldu.

1867'de Illinois Normal College'a geçerek Kayalık Dağları'na ve Green ve Colorado ırmakları vadilerine, Utah'a ve Arizona'ya araştırma gezileri düzenledi. 1869'da kayıkla Colorado Irmağı boyunca Büyük Kanyon'a inmeyi başardı. Bu zor ve tehlikeli geziyle Büyük Kanyon'u geçen ilk araştırmacı oldu. 1871-1872 yıllarında ikinci kez Green ve Colorado ırmaklarını geçti ve Colorado Platosu'nu inceledi. 1879'a değin sürdürdüğü gezilerle ABD'nin batı bölgesinde birçok jeoloji ve coğrafya incelemesi yaptı. Kızılderili kabileleri üzerine etnolojik bilgi topladı. Bu dönemdeki bilimsel gezilerinin sonuçlarını yayımladığı *Exploration of the Colorado River of the West and Its Tributaries* ("Batı'nın Colorado Irmağı'nın ve Kollarının İncelenmesi") adlı kitabında bugün de kullanılan birçok yeni jeoloji kavramı geliştirdi. 1877'de yayımladığı *An Introduction to the Study of Indian Languages* ("Kızılderili Dillerinin İncelenmesine Giriş") adlı kitabında Kızılderili dillerindeki sözcükleri gerçek ve ikincil anlamlarına göre gruplara ayırarak sınıflandırmasını yaptı. Antropolog L.H.Morgan'ın ilkel insan topluluklarına ilişkin görüşlerinden büyük ölçüde etkilenen Powell'ın Kuzey Amerika'da yaşayan 58 Kızılderili kabilesinden topladığı dil verileri bugünkü dil dağılım haritalarında da kullanılmaktadır.

1879'da Amerikan Etnoloji Bürosu'nu kurarak yöneticiliğini üstlendi ve yaşamının sonuna değin bu işini sürdürdü. 1881-1894 arasında Amerikan Jeoloji Araştırmaları adlı derneğin başkanlığını yaptı. Bu sırada Batı Amerika'daki su kaynaklarının yerlerini saptayarak haritasını çıkardı, sulama projeleri geliştirdi ve Toprak Islah Bürosu'nun kurulmasına öncülük etti.

Coğrafya alanındaki çalışmalarıyla da tanınan Powell, Büyük Kanyon'un, üzerinde bulunduğu kayalık arazinin kademeli olarak yükseldiği dönemlerde ortaya çıkan ırmak erozyonu sonucunda oluştuğunu açıklayan ayrıntılı incelemeler yapmıştır.

● YAPITLAR (başlıca): *Exploration of the Colorado River of the West and Its Tributaries*, 1875, ("Batı'nın Colorado Irmağı'nın ve Kollarının İncelenmesi"); *An Introduction to the Study of Indian Languages*, 1877, ("Kızılderili Dillerinin İncelenmesine Giriş"); *Report on the Lands of the Arid Region of the United States*, 1878, ("Birleşik Devletler'in Kıraç Bölgesinde Topraklar Üzerine Rapor").

● BAKINIZ: L.H. MORGAN.

POYNTING, John Henry
(1852-1914)

İngiliz fizik bilgini. Elektromanyetik enerji akışına ilişkin teoremi ve Yer yoğunluğu ölçümleriyle tanınır.

9 Eylül 1852'de Manchester yakınlarındaki Monton'da doğdu, 30 Mart 1914'te Birmingham'da öldü. 1872-1876 arasında Cambridge'deki Trinity College'da fizik öğrenimi gördü. 1876-1878 arasında Manchester' deki Owens College'da, iki yıl kadar da Trinity College'da fizik dersleri verdikten sonra 1880'de profesörlüğe yükseltilerek Birmingham'da yeni kurulan Mason College'a atandı. Yaşamının sonuna değin sürdürdüğü bu görevinin yanı sıra, 1900'de Mason College, Birmingham Üniversitesi'ne dönüştürülünce kurulan Fen Fakültesi'nin dekanlığını da üstlenen Poynting, 1888'de Royal Society üyeliğine seçilmiş, 1893'te Cambridge Üniversitesi'nin Adams Ödülü'nü kazanmış, 1905'te de Royal Society'nin Royal Madalyası ile ödüllendirilmiştir.

Poynting, Trinity College'da görevli bulunduğu yıllarda derslerinin yanı sıra Cavendish Laboratuvarı'nda İskoç matematik ve fizik bilgini Maxwell'in gözetiminde, elektrik ve manyetik alanlara ilişkin araştırmalara girişmişti. Uzayı dolduran kuvvetler olarak elektrik ve manyetik alan kavramlarını önceleri Faraday geliştirmiş, Kelvin ile Maxwell de bu kavramları matematiksel temellere oturtmuşlardı. Poynting, 1884' te geliştirdiği bir teoremle, herhangi bir noktadaki enerji akışı ile elektromanyetik alan arasındaki bağıntıyı kurdu. Bu teoreme göre, birim zamanda akış yönüne dik birim alandan geçen enerji miktarı olan ve "Poynting

vektörü" olarak adlandırılan enerji akışı (S), elektrik alanının gücü (E), manyetik alanın gücü (H) ve bu iki gücün vektörleri arasındaki açının (Θ) sinüsüyle orantılıdır. Buradan elde edilen $S=(1/\mu)\ EH\sin\theta$ (μ = yayınımın geçtiği ortamın geçirgenlik katsayısı bağıntısındaki Poynting vektörünün yönü ise, E ve H vektörlerinin oluşturduğu kapalı yüzeye diktir ve hareketli elektromanyetik dalgaların yayılım yönünü gösterir. Bugün "Poynting teoremi" olarak anılan bu teorem ve enerji akışı kavramı, yalıtkan bir tel, boşalan bir kapasitör veya bir pil çevresindeki, ya da elektromanyetik bir dalga içindeki enerji akışının nicelik ve yönünün belirlenebilmesini olanaklı kılmıştır.

Poynting, kendisine Adams Ödülü'nü kazandıran çalışmasının konusu olan Yer'in ortalama yoğunluğuna ilişkin ölçümleri sırasında, Cavendish'in 1798'de geliştirdiği burulma terazisi yöntemi yerine basit tartı yöntemini kullanmayı seçti. Kimya laboratuvarlarında kullanılan duyarlı bir teraziyle gerçekleştirilen bu deneylerde, terazinin kefelerine eşit ağırlıkta iki kütle konulur ve bunlardan birinin altına yerleştirilen değişik ağırlıktaki bir başka kütle de hızla döndürülür. Dönen kütlenin öbür kütlelere uyguladığı çekim gücünün tartı göstergesinde yarattığı sapmalar yardımıyla da Yer'in ortalama yoğunluğu ve evrensel çekim sabiti belirlenir. Poynting'in 12 yıl süren duyarlı ölçümlere dayanarak bulduğu yerçekimi sabiti rakamı, bugün kabul edilen değere çok yakındır.

Yayınım basıncına ilişkin deneyler de yapan Poynting 1903'te, Güneş yayınımının yörüngedeki küçük parçacıkların yörüngelerini daraltan ve giderek Güneş'e düşmelerine yol açan bir etkisinin bulunduğunu ortaya çıkardı. Sonraları ABD'li fizikçi Percy Robertson tarafından geliştirilerek görelilik yasasına bağlanan bu olgu, bugün "Poynting-Robertson etkisi" olarak anılır. Poynting ayrıca, sıvı ve katı haller arasında faz geçişlerine ilişkin araştırmalar yapmış, sıvıdaki basınç değişikliğinin buhar basıncı üzerindeki etkisini belirlemiş ve birçok deney aygıtı geliştirmiştir.

● YAPITLAR (başlıca): *On the Transfer of Energy in the Electromagnetic Field*, 1884, ("Elektromanyetik Alan İçindeki Enerji Aktarımı Üzerine"); *The Mean Density of the Earth*, 1894, ("Ortalama Yer Yoğunluğu"); *The Earth: Its Shape, Size, Weight and Spin*, 1913, ("Yer; Biçimi, Boyutu, Ağırlığı ve Dönmesi").

● BAKINIZ: CAVENDISH, FARADAY, KELVIN, MAXWELL.

PRADO, Manuel Ugarteche
(1889-1967)

Perulu devlet adamı. 1939-1945 ve 1956-1962 arasında devlet başkanlığı yapmıştır.

21 Nisan 1889'da Lima'da doğdu, 15 Ağustos 1967'de Paris yakınlarında Suresnes'te öldü. 1865-1868 ve 1876-1879 arasında devlet başkanlığı yapmış olan general Mariano Ignacio Prado'nun oğludur. 1915'te mühendislik öğrenimini tamamladıktan sonra San Marcos Üniversitesi'nde matematik dersleri vermeye başladı. Aynı yıl Lima belediye meclisi üyesi oldu. 1919'da meclise seçildi. Devlet Başkanı Leguia'nın diktatörlüğü sırasında ülkeden ayrılmaya zorlanan Prado, 1921-1932 arasında sürgünde yaşadı.

1939'da, eski devlet başkanı Oscar Benavides'in onayıyla devlet başkanı seçildi. Başkanlığı sırasında, Haya de la Torre'nin başkanı olduğu APRA'nın (Alienza Popular Revolucionaria Americana-Amerikan Devrimci Halk Birliği) yasallaşmasına izin vermemesine karşın, ılımlı bir siyaset izleyerek APRA üzerindeki baskıları azalttı. II.Dünya Savaşı sonrasında dünyayı saran demokratik havanın etkisiyle, 1945 başkanlık seçimlerinin özgür bir ortamda yapılmasını sağladı. Seçimlerde APRA ve diğer demokratik güçlerle birlikte José Luis Bustamente'yi destekledi.

İlk kez kadınların da oy kullandığı 1956 başkanlık seçimlerinde, 1948'de Bustamente'yi bir darbe ile devirerek devlet başkanı olan Manuel Odria'nın onayıyla devlet başkanı seçildi. Kendisinden önce gelenlerden daha özgürlükçü bir ortam sağlayarak APRA'nın yasallaşmasına izin verdi ve Haya de la Torre'nin yurda dönmesini sağladı. Prado'nun ikinci devlet başkanlığı iktisadi sorunların büyük boyutlara ulaştığı bir döneme rastladı. 1959'da enflasyonu denetim altına almak için uygulamaya koyduğu iktisadi önlemler halkın tepkisine yol açtı.

1962'de yapılan başkanlık seçimlerinde hiçbir adayın çoğunluk kazanamamasının ardından adaylardan Odria ve Haya de la Torre'nin bir anlaşmaya varmaları üzerine, askeri bir cunta yönetimi ele aldı. Sürgüne gönderilen Prado, yaşamının sonuna değin Paris'te yaşadı.

● BAKINIZ: HAYA DE LA TORRE, LEGUIA Y SALCEDO.

PRAKSİTELES
(İÖ 4.yy)

Eski Yunan, heykelci. Duyumsal nitelikteki üslubu ile Helenizm ve Rönesans heykel sanatlarını etkilemiştir.

İÖ 490 dolaylarında Atina'da doğdu, ölüm tarihi bilinmiyor. İÖ 375-330 arasında etkinlik gösterdi. Heykelciliği babası Yaşlı Kephisodotos'tan öğrendi. Sağlığında yardımcılığını yapan oğulları Genç Kephisodotos ve Timarkhus, Praksiteles'in ölümünden sonra portreleri ve alegorik figürleri ile tanındılar. Praksiteles'in yaptığı anıtlar Atina başta olmak üzere Doğu Yunanistan'daki birçok kente dikildi. Öbür Yunanlı heykelcilerin tersine bütün heykelleri mermerdendi. Yapıtları en çok kopya edilen Yunanlı sanatçı da o oldu.

Praksiteles, Yunanistan'ı yüz yıldır yöneten Atina uygarlığının bozulmaya yüz tuttuğu ve her türlü duyumsallığın yüceltildiği bir dönemde yaşamıştır. Bu özellikler doğal olarak sanata da yansımıştır. Nitekim Yaşlı Kephisodotos 4.yy'da giderek yaygınlaşan duygusal ve içsel anlatımlara yakınlık duymuştu. Sonunda babasının bıraktığı yerden başlayan Praksiteles, Eros, Apollon, Hermes ve Satir gibi mitolojik figürleri konu alan gençlik dönemi ürünlerinde, daha gelişme aşamasında olan genç erkek tipini yaratmıştır. Atlet ve savaşçı gibi Yunan heykelciliğinin geleneksel figürlerine

ilgi duymamış, erotik bir yönü olan kadın ve erkek figürlerini yeğlemiştir.

Kertenkele Öldüren Apollon Praksiteles'in gençlik dönemi üslubunun en güçlü örneğidir. Belli bir olayı izlerken betimlediği bu figürlerin dengesiz hareketleri, çoğunlukla destek öğelerinin kullanılmasını gerektirmiştir. Bunlar Klasik dönem heykelciliğinin sağlam kuruluşundan yoksundurlar. Uyandırdıkları zerafet ve çekicilik duygularıyla dikkati çekerler. Praksiteles Aphrodite'yi yarı beline kadar çıplak olarak betimlediği *Arles Aphroditesi*'nde yüzeyleri kesin kırılmalarından arındırarak birbirleriyle kaynaştırmıştır. Heykelin vücudunun dolgun ölçüleri, zayıf ve uzun yüzü, dudaklarına işlenmiş hoşnutsuz çizgiler ve gür, dalgalı saçları 4.yy'ın sanatının moda özellikleri arasındadır.

Knidos Aphroditesi Praksiteles'in en ünlü yapıtıdır. Banyo yapma hazırlığı içindeki tanrıçanın çıplak betimlenişi, Arkaik dönemden beri ilk kez görülen bir yeniliktir. Heykele Praksiteles'in sevgilisi Phryne'nin modellik etmiş olması ve yapıtın içerdiği erotizm, tanrıça kavramını insansal bir düzeye indirgediği için, döneminde tepkiyle karşılanmıştır. *Knidos Aphroditesi* yalnızca biçimsel yetkinliği nedeniyle değil, işlenişindeki ustalıktan ötürü de Yunan sanatının en ilginç örneklerinden biri sayılır.

Yunanistan'da Olympia'da 1877'de gerçekleştirilen bir kazıda bulunan *Çocuk Dionisos'u Kucağında Taşıyan Hermes* heykelinin özgün bir yapıt olup olmadığı konusundaki savlar henüz kesinlik kazanmış değildir. Bu heykel de Praksiteles anlayışının tipik hareketini yineler. Yüzeylerin birbiri ile sınır oluşturmayacak biçimde kaynaştırılması duyumsallık açısından zengin, ancak sağlamlık açısından zayıf bir etki uyandırır.

Praksiteles, İÖ 5.yy'daki Klasik dönem heykelinin tipik bir özelliği olan kesin kas dokularını yumuşatmış, ışık-gölge etkilerini ustalıkla kullanmış, çeşitli dokusal etkileri birbirleriyle karşıt izlenimler yaratacak biçimde çatıştırmıştır. Bu özellikleriyle Helenistik döneme giden yolu açmış ve Rönesans heykelciliğini etkilemiştir.

● YAPITLAR (başlıca): *İçki Sunan Satir*, ykş, İÖ 360-350; *Arles Aphroditesi*, ykş, İÖ 350; *Knidos Aphroditesi*, ykş. İÖ 340; *Kertenkele Öldüren Apollon; Çocuk Dionisos'u Kucağında Taşıyan Hermes.*

● KAYNAKLAR: T.Kraus, *Die Aphrodite von Knidos*, 1957; G.E.Rizzo, *Prassitele*, 1932.

PRAMOJ, Seni
(1905)

Taylandlı siyaset ve devlet adamı. 1976 ve 1977 yıllarında başbakanlık yapmıştır.

Mom Rachawongse Seni Pramoj 26 Mayıs 1905'te Nakon Savan'da doğdu. Soylu bir ailenin oğludur. Hukuk öğrenimini tamamlayarak avukat oldu. Bir süre Temyiz Mahkemesi'nde yargıçlık yaptıktan sonra Tayland'ın ABD Büyükelçiliği'nde görev aldı. II.Dünya Savaşı yıllarında Pibul Songgram yönetiminin Japonlar'la işbirliği politikasına ve ABD ile İngiltere'ye savaş açılmasına karşı çıktı. Savaşın Japonlar'ın yenilgisiyle sonuçlanmasının ardından Müttefikler'in desteğiyle 1945'te başbakanlığa getirildi. 1946'da başbakanlıktan ayrıldıktan sonra avukatlık yapmaya başladı.

1968'de gelenekçi ve anayasal monarşi yanlısı bir parti olan Demokratik Parti'nin başkanlığına getirildi. Aynı yıl yürürlüğe giren yeni anayasa gereğince Şubat 1969'da yapılan seçimleri kazanarak milletvekili oldu. Ancak partisinin büyük kent merkezlerinde çoğunluğu sağlamasına karşın, seçimleri, kırsal kesimde oyların çoğunluğunu alan Thanom Kittikachorn'un partisi kazandı. Başbakan olan Kittikachorn, 1971'de gerçekleştirdiği bir darbeyle anayasal yönetime son verdi ve ülkede koyu bir baskı rejimi kurdu. Ancak yönetimine karşı büyüyen muhalefet nedeniyle Ekim 1973'te ülkeden kaçmak zorunda kaldı.

Mayıs 1974'te kabul edilen yeni anayasa gereğince Ocak 1975'te yapılan ve seçmenlerin % 60'ının oy kullanmadığı seçimlerde Pramoj'un Demokratik Parti'si en çok oyu aldı. Bir koalisyon hükümeti kuran Pramoj, Şubat'ta başladığı başbakanlık görevinden, bir güvenoylaması nedeniyle bir ay sonra ayrılmak zorunda kaldı. Nisan 1976'da yapılan yeni meclis seçimlerinde Demokratik Parti bir kez daha en çok oyu alan parti olunca yeniden başbakan oldu. Aynı zamanda hükümette içişleri bakanlığını da üstlendi. İktidarı sırasında, diğer Çin Hindi ülkelerinden gelen siyasi baskı sonucu, Tayland'da bulunan 50.000'e yakın ABD askerinin ülkeden çekilmesi işlemi tamamlandı; dünya bunalımının da etkisiyle iktisadi sorunlar derinleşti; aydınların ve öğrencilerin ülkede gerçek bir demokrasi yönetiminin kurulması için verdikleri mücadele yoğunlaştı. Pramoj, ordunun Ekim 1976'da gerçekleştirdiği bir darbeyle yönetimden uzaklaştırıldı.

● BAKINIZ: KITTIKACHORN.

PRANDTL, Ludwig
(1875-1953)

Alman fizik bilgini. Aerodinamik biliminin kurucularındandır.

4 Şubat 1875'te Bavyera Eyaleti'nin Freising kentinde doğdu, 15 Ağustos 1953'te Göttingen'de öldü. 1894-1898 arasında Münih'teki Technische Hochschule'de mühendislik öğrenimi gördü. 1900'de Münih Üniversitesi'nden doktora derecesini aldıktan bir yıl sonra Hanover Technische Hochschule'de mekanik profesörlüğüne getirildi. 1904'te Göttingen Üniversitesi'nde görev alan ve yaşamının sonuna değin sürdürdüğü bu görevi sırasında dünyaca ünlü bir aerodinamik ve hidrodinamik okulu kurmayı başaran Prandtl, 1925'te Kaiser Wilhelm Akışkanlar Mekaniği Enstitüsü'nün (bugün Max Planck Enstitüsü) yöneticiliğini de üstlenmiştir.

Önceleri çalışmalarını akışkanlar mekaniği alanında yoğunlaştıran Prandtl, bir boru içinde akan sıvıların, borunun iç duvarlarından ayrılmasına ilişkin araştırmaları sonucunda 1904'te, "sınır katmanı" hipotezini geliştirdi ve düşük ağdalılıktaki sıvılar için ağdalılık etkisinin yalnızca akışı sınırlayan dar bir bölgede geçerli olabileceğini, diğer bölgelerde ise çevrintisiz bir akışın

bulunduğunu ortaya koydu. Daha sonra akmakta olan sıvılardaki ağdalılıkla, devinen katı cisimlerdeki sürtünme olgusu arasındaki benzerlikten yola çıkarak, sınır katmanı kavramını aerodinamik sorunlara uyguladı ve bu katmanın yüzey sürtünmesi yaratarak sürüklenme direncine yol açtığını gösterdi. Buna bağlı olarak, devinen cisimlerdeki sürüklenme direncinin en aza indirilmesini sağlayan aerodinamik biçimler üstünde araştırmalar yaptı ve uçak tasarımları geliştirdi. Ayrıca, uçak kanatlarının çevresindeki hava akışına ilişkin bulgularıyla ses altı hava akımı kuramını birleştirerek, yüksek hızlardaki havanın sıkıştırma etkilerini açıkladı.

Prandtl, öğrencisi Kármán ile birlikte sürdürdüğü burgaçlanma kuramına ilişkin çalışmaları sonucunda da, 1926'da "karışma uzunluğu" kavramını geliştirerek, çevrintili akış halindeki bir sıvının bu devinimini yitirene değin alacağı ortalama yolu hesapladı. Öte yandan, girdapsız ses üstü akışların belirlenmesine yönelik bir yöntem geliştirdi ve ince cisimler çevresindeki ses üstü akışın matematiksel çözümlemesini yaptı.

Prandtl, aerodinamik ve hidrodinamik alandaki kuramsal katkılarının yanı sıra, rüzgâr tüneli ve havanın hızını ölçen "Prandtl sondası" gibi birçok aerodinamik aygıt geliştirmiş, dinamik meteorolojiye ilişkin çalışmalar yapmıştır.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Tragflügtheorie*, 1918, ("Taşıyıcı Kanat Kuramı").

● **BAKINIZ:** KÁRMÁN.

PRASAD, Rajendra
(1884-1963)

Hintli devlet adamı. 1950-1962 arasında cumhurbaşkanlığı yapmıştır.

3 Aralık 1884'te Bihar Eyaleti'nde Zeradei'de doğdu, 28 Şubat 1963'te Patna'da öldü. Mülk sahibi bir ailenin oğluydu. Kalküta'da hukuk öğrenimi gördükten sonra, Kalküta ve Patna yüksek mahkemelerinde görev yaptı. Ayrıca Bihar'da haftalık bir hukuk gazetesi çıkardı. Gandi, 1917'de köylülerin yaşam koşullarını yükseltmeyi amaçlayan bir kampanyayı yürütmek üzere Bihar'a geldiğinde bu hareketin içinde yer aldı. 1920'de İngilizler'le işbirliği yapmama hareketine katılarak hukuki görevlerini bıraktı. Bihar'da bir ulusal okulun müdürlüğüne getirildi. Aynı dönemde milliyetçi yayınlar yaparak bağımsızlık hareketine köylülerin desteğini sağlamaya çalıştı. Bir yandan da Hint dilini ulusal bir dil haline getirmek için yaşamı boyunca sürdürdüğü kampanyayı başlattı.

1922'de mücadele yöntemi konusunda Hint Ulusal Kongresi içinde çıkan ayrılıkta, Gandi'nin yanında yer aldı. 1930'lu yıllarda, Hint Ulusal Kongresi içinde çoğunluğu oluşturan ve Sosyalistler'e karşı Gandi'yi destekleyen gruba önderlik etti. 1934'te, Gandi'nin Hint Ulusal Kongresi başkanlığından ayrılması üzerine bu göreve getirildi ve 1948'e kadar birçok kez başkanlık yaptı. 1936'da, Hint Ulusal Kongresi'nin çoğunluğu kazandığı seçimlerde seçim kampanyasını yürüttü. 1942'de Gandi'nin "Hindistan'ı terkedin" kampanyası sırasında diğer önderlerle birlikte tutuklanarak, Haziran 1945'e kadar cezaevinde kaldı. 1946-1947 yıllarında geçici hükümette gıda ve tarım bakanlığı yaptı. Aynı dönemde 1946-1949 arasında Kurucu Meclis başkanlığını yaparak, anayasanın hazırlanmasına katıldı. 26 Ocak 1950'de cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte, geçici olarak cumhurbaşkanlığına getirildi ve 1952'de yapılan ilk seçimlerde resmen cumhurbaşkanı oldu. 1957'de bir kez daha cumhurbaşkanlığına seçildi. 1962'ye kadar süren görevi sırasında, başbakan Nehru ile kurduğu yakın işbirliği, kuruluş dönemi zorluklarının daha kolay aşılmasını sağladı.

● **YAPITLAR** (başlıca): *India Divided*, 1946, ("Bölünen Hindistan"); *Atma Katha* (otobiyografi), 1958.

● **BAKINIZ:** M.GANDİ, NEHRU.

PREGL, Fritz
(1869-1930)

Avusturyalı kimyacı. Analitik organik kimyaya yeni bir atılım kazandıran nicel mikroanaliz yöntemlerini geliştirmiştir.

3 Eylül 1869'da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun sınırları içindeki Laibach (bugün Yugoslavya'da Ljubljana) kentinde doğdu, 13 Aralık 1930'da Graz'da öldü. Graz Üniversitesi'nde tıp öğrenimi görerek 1894'te diplomasını aldı ve oftalmoloji (göz hekimliği) alanında uzmanlaşmasına karşın, aynı üniversitenin fizyoloji laboratuvarında öğrencilik yıllarından beri sürdürdüğü asistanlık görevinde kalarak akademik yaşamı seçti. İlgisi giderek fizyolojik kimyaya yönelen ve 1899'da Graz Üniversitesi'nin öğretim kadrosuna alınan Pregl, bir yıl kadar Almanya'da, Wilhelm Ostwald, Emil Fischer gibi ünlü kimyacıların yanında fiziksel ve organik kimya araştırmaları yaptıktan sonra, 1904'te eski üniversitesine dönüp, Tıbbi Kimya Enstitüsü'nde çalışmaya başladı. 1910'da tıbbi kimya profesörlüğüne atandığı Innsbruck Üniversitesi'nden üç yıl sonra ayrılarak aynı görevle yeniden Graz Üniversitesi'ne döndü ve uzun yıllar organik mikroanaliz konusunda dünyanın en ileri öğretim ve araştırma kurumu olarak tanınan bu üniversitedeki çalışmalarını ölünceye değin sürdürdü. Organik kimya, sanayi kimyası ve özellikle biyokimyada çok hızlı bir gelişmenin başlangıcı olan mikroanaliz yöntemlerini geliştirmesi, Pregl'e 1923 Nobel Kimya Ödülü'nü kazandırdı.

Pregl, Graz Üniversitesi'ndeki laboratuvarında safra asitleri ve proteinler üzerinde çalışırken, organik kimyada bilinen analiz yöntemlerinin, çok karmaşık yapıdaki bu biyokimyasal maddelerin bileşimini belirlemeye elverecek kadar duyarlı olmadığını gördü. Bu karmaşık yöntemler araştırmacının oldukça uzun zamanını alıyor, üstelik bileşimdeki maddelerden her birinin miktarını ayrı ayrı belirlemeyi amaçlayan nicel analizde, incelenecek madde örneği az olduğu zaman kesinlikle istenilen sonucu vermiyordu. Oysa kimyacı çoğu kez, organik salgılardan büyük güçlükle ve çok az miktarda ayırabildiği örnekler üzerinde çalışmak zorundaydı. Bu güçlüğü yenmek üzere analitik kimyanın yöntemlerini yeniden ele alan Pregl, 1909'dan

1917'ye değin uzanan on yıl içinde, nicel organik mikroanaliz yöntemlerini geliştirerek özellikle biyokimya ve tıpta yeni bir araştırma çağını başlattı. ± 0,001 miligramlık bir yanılma payıyla tartabilen çok hassas bir terazi kullanarak ve çok duyarlı ölçüm teknikleri geliştirerek, organik bir bileşiğin tartı analizi için gerekli örnek madde miktarını yüzlerce miligramdan üç miligrama kadar düşürmeyi başardı. Başta hormonlar ve vitaminler olmak üzere birçok doğal bileşiğin kimyasal yapısı da ancak Pregl'in yöntemleriyle çözümlenebildi.

● YAPITLAR (başlıca): *Die quantitative organische Mikroanalyse,* 1917, ("Nicel Organik Mikroanaliz").

● BAKINIZ: J.B. DUMAS, E.H. FISCHER, LIEBIG.

PRELOG, Vladimir
(1906)

Yugoslav asıllı İsviçreli kimyacı. Organik moleküllerin üçboyutlu yapısı ve katalizör enzimlerle hızlandırılan tepkimelerin stereokimyası üzerinde çalışmıştır.

23 Temmuz 1906'da, o zamanlar Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yönetimi altında bulunan Bosna-Hersek'in başkenti Saraybosna'da (bugün Yugoslavya'da) doğdu. Üniversite öğrenimi için Çekoslovakya'ya giderek, Prag Teknik Üniversitesi'nden 1928'de kimya mühendisliği diplomasını, ertesi yıl fen doktorasını aldı ve 1935'e değin gene Prag'daki G.J.Driza Laboratuvarları'nda kimyacı olarak çalıştıktan sonra Yugoslavya'ya döndü. Zagreb Üniversitesi'nin Kimya Bölümü'nde önce öğretim görevlisi, sonra doçent olan Prelog, 1941'de, Almanlar'ın Yugoslavya'yı işgali üzerine ülkesinden ayrılarak İsviçre'ye gitti ve 1942'de Zürich'teki Eidgenössische Technische Hochschule'nin (ETH) Organik Kimya Laboratuvarı'nda öğretim kadrosuna katıldı. İsviçre uyruğuna geçerek 1947'de doçentliğe, 1950'de organik kimya profesörlüğüne, 1957'de de Organik Kimya Laboratuvarı'nın yöneticiliğine getirildiği bu kuruluştaki öğretim görevinden 1976'da emekliye ayrılmasına karşın, ETH'deki araştırmalarını 1985'te de sürdürmekteydi. Ayrıca Basel'deki CIBA-GEIGY Şirketi'nin yönetim kurulunda bulunan Prelog, 1961'de ABD Ulusal Bilimler Akademisi'nin, 1962'de Londra'daki Royal Society'nin, 1966'da SSCB Bilimler Akademisi'nin, 1981'de Fransız Bilimler Akademisi'nin üyeliğine seçilmiş, çalışmaları 1967'de Royal Society'nin Davy ve Alman Kimya Birliği'nin Hoffmann madalyalarıyla, 1975'te Cornforth ile bölüştüğü Nobel Kimya Ödülü'yle, Japonya'nın "Yükselen Güneş" ve Yugoslavya'nın "Yıldız" nişanlarıyla ödüllendirilmiştir.

Prelog'un, hidrokarbonlar ve alkaloitler üzerinde yaptığı ilk çalışmaları ilgisini stereokimyaya yöneltti; bu ilgiden, kinin ile stereoizomerlerinin üçboyutlu uzaydaki bağıl ve mutlak yerleşimlerini konu alan klasik çalışması doğdu. 1953'te, alkol atrolaktatlarının sentezi sırasında, alkollerin mutlak yerleşiminin belirlenmesinde büyük yararı olan ve bugün "Prelog kuralı" olarak bilinen önemli bir genellemeye varması, doğal ürünlerden birçoğunun üçboyutlu yerleşim düzenini tanımlama olanağı verdi. Aynı yıllarda, bir atomun ya da bir atom grubunun, dört ya da beş karbon atomunu atlayarak uzaydaki en yakın konuma yerleşmek üzere halka içinde göç ettiği "halka ötesi tepkimeler"i tanımladı. İngiliz kimyacılar R.S.Cahn ve C.K.Ingold ile ortak çalışmaları sonucunda, stereoizomerleri adlandırmak için bir sistem geliştiren, çok ender görülen özel simetri özellikleri taşıyan pek çok molekülün sentezini gerçekleştiren ve doğal ürünlerin kimyasına duyduğu derin ilgiyi son yıllarda antibiyotiklere yönelten Prelog'un çalışması, moleküllerin üçboyutlu yapısını araştıran stereokimyayı sağlam matematiksel temeller üzerine oturtmayı amaçlar.

● BAKINIZ: D.BARTON, J.W.CORNFORTH, HASSEL, RUZICKA.

PREMINGER, Otto
(1906)

Avusturya asıllı ABD'li sinema yönetmeni. Bazı yapıtları hiç tutulmamakla birlikte ticari bakımdan başarılı birçok film gerçekleştirmiştir.

5 Aralık 1906'da Viyana'da doğdu. Bir Yahudi ailenin çocuğuydu. Hukuk eğitimi yaptı. Ancak tiyatroya ilgi duyarak tiyatro yönetmeni Max Reinhardt'ın yanında oyuncu ve yapımcı yardımcısı olarak çalışmaya başladı. 1933'te Viyana'daki ünlü Josefstädter Theater'in yönetimine getirildi. 1935'te ABD'ye giderek Broadway'de bir dizi oyun sahneye koydu. Hollywood'a geçerek film çekim yöntemlerini ve bazı yönetmenlerin yapıtlarını inceledi. 20th Century Fox Şirketi yöneticileriyle anlaşmazlığa düşüp kara listeye alınınca Broadway'e geri döndü.

Bir süre filmlerde Nazi subayı rollerine çıktı. 1943'te 20th Century Fox için yönettiği *Laura* (Kanlı Gölge) ile yönetmenliğe yeniden başladı. Beğenilen ve ticari bakımdan büyük başarı kazanan bu film Preminger'in başyapıtı sayıldı. İlk filmlerinin çoğu tarihsel yapıtlardı. Bunlardan 1947'deki *Forever Amber* (Amber) pahalı bir yapım olmasına karşın büyük bir gişe başarısızlığına uğradı. 1953'teki *The Moon Is Blue* ("Ay Mavidir") ve 1955'teki *The Man With the Golden Arm* ("Altın Kollu Adam") geniş tartışmalara yol açtı. 1954'te yalnızca zenci oyuncularla çektiği *Carmen* uyarlaması *Carmen Jones* (Siyah Carmen) ilginç bulundu. Aynı dönemde yaptığı Bernard Shaw uyarlaması *Saint Joan* ("Ermiş Joan") ticari ve sanatsal açıdan tam bir fiyasko olurken, *Anatomy of a Murder* ("Bir Cinayetin Anatomisi") büyük başarı kazandı. 1959'da çektiği ve gene tümüyle zenci oyuncuları kullandığı *Porgy and Bess* uyarlaması ise pek ilgi çekmedi.

1960'ta *Exodus* adlı filmiyle sinemaskop tekniğini başarıyla uygulayan Preminger, bundan sonraki filmlerinde geniş perdenin olanaklarını geliştirmeye çalıştı. Önemli ve büyük konulara el atan ama pek başarılı olamayan filmler yaptı.

● YAPITLAR (başlıca): *Die grosse Liebe,* 1931, ("Büyük Aşk"); *Laura,* 1944, (Kanlı Gölge); *Forever Amber,* 1947, (Amber); *The Moon Is Blue,* 1953, ("Ay Mavidir"); *Carmen*

Jones, 1954, (Siyah Karmen); *River of No Return*, 1954, (Dönüşü Olmayan Nehir); *The Man With the Golden Arm*, 1955, ("Altın Kollu Adam"); *Saint Joan*, 1957, ("Ermiş Joan"); *Bonjour Tristesse*, 1958, (Günaydın Hüzün); *Porgy and Bess*, 1959, ("Porgy ve Bess"); *Anatomy of a Murder*, 1959, ("Bir Cinayetin Anatomisi"); *Exodus*, 1960, (Eksodüs); *Hurry Sundown*, 1967, (Korkunç İtiraf); *Such Good Friends*, 1971, ("İyi Arkadaşlar"); *The Human Factor*, 1980, ("İnsan Öğesi").

● **KAYNAKLAR:** W.Frischauer, *Behind the Scenes of Otto Preminger*, 1973; G. Pratley, *The Cinema of Otto Preminger*, 1971.

PREMONTUAL, André Pierre
(1716-1764)

Fransız, filozof ve bilgin. Her varlık evren gibi bağımsız, Tanrı'ya göre de bağımlıdır görüşünü savunmuştur.

Chareton'da doğdu, 3 Eylül 1764'te Berlin'de öldü. Gerçek adı André Pierre le Guay'dır. Ailesinin tanrıbilim ve hukuk öğrenimi görmesini istemesi üzerine Paris'e kaçarak Premontual takma adıyla çalışmalarını sürdürdü. Felsefe ve matematik okudu. Matematik dersleri vererek geçimini sağlamaya çalıştı. Matematik okuduğunu duyan babasının, kendisini mirastan yoksun bırakması üzerine, 1743'te Cenevre'ye sığındı. Bir süre Hollanda, İsviçre ve Almanya'da işsiz dolaştıktan sonra 1752'de Berlin'e yerleşti. Kendisine yardım eden, onunla birlikte kaçan kızla evlendi. Prens Henri'nin eşine okutman olan karısının yardımıyla bir eğitim kurumu kurdu.

Premontual felsefeyle ilgili çalışmalarına Wolff'un görüşlerini inceleyip eleştirmekle başladı. Daha sonra, dolaylı olarak, Leibniz'in Tanrı konusundaki düşüncelerini ele alarak, tanrısal varlığın kanıtlanabileceği görüşünü savundu. Ona göre Tanrı'nın varlığı ve özü varlıkbilimin temelini kuran varlık ve sonsuzluk düşüncesinden yola çıkılarak kanıtlanabilir. Varlıklar, kendi ortamlarında, evren gibi bağımsızdır. Ancak bu durum Tanrı varlığı karşısında geçerli değildir. Tinle gövde arasında bağlantı bir varlık sorunudur, bunun açıklanması da ikisinin birbirini gerekli kılışına dayanır. Bireylerin toplamı yüce bir sonsuzluğun yaptırıcı gücünü oluşturur. Varlık kavramı altında toplanan ne varsa gerçek ve olabilirlilik taşır. Çünkü varlıklarda bütünlük ve her yerdelik geçerlidir.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Pensée sur la liberté*, 1750, ("Özgürlük Üstüne Düşünce"); *Les lettres sur monogamie*, 1753, ("Tek Kadınla Evlilik Üstüne Mektuplar"); *Diogéne de d'Lambert*, 1755, ("d'Lambert'in Diogenes'i"); *Vues philosophiques*, 2 cilt, 1756, ("Felsefe Görüşleri").

PREOBRAJENSKİ, Yevgeni Alekseyeviç
(1886-1937)

SSCB'li iktisatçı ve siyaset adamı. İlkel Sosyalist Birikim kuramıyla tanınmıştır.

Orel Eyaleti'nde doğdu, 1937'de öldü. Bir papazın oğluydu. Ortaöğrenimi sırasında sosyalist düşünceleri içeren kitapları okumaya ve devrimci siyasi etkinliklere katılmaya başladı. 1903'te RSDİP'ye (Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi) katıldı ve Bolşevikler'in yandaşı oldu. Bryansk, Perm ve Urallar'da parti çalışmaları içinde yer aldı; bu nedenle birkaç kez tutuklandı. 1918'de Moskova'ya giderek Buharin'in çevresinde toplanan parti çizgisinin solundaki genç partili aydınların arasına katıldı.

Mart 1919'da İç Savaş'ın doruğunda RSDİP'nin VIII. Kongre'si toplanmış partinin adı RKP(B) (Rusya Komünist Partisi-Bolşevik) olarak değiştirilmiş ve yeni bir parti programı benimsenmişti. Kongreden iki ay sonra Buharin ile Preobrajenski yeni parti programına ilişkin görüşlerini içeren *Azbuka Kommunizma*'yı (Komünizmin Alfabesi) yazdılar. 1920'de yayımlanan bu kitabın önsözünde, kitaplarının tüm Komünistler'in bilmesi gereken bilgileri içeren temel bir ders kitabı niteliğinde olduğunu belirten yazarlar, parti programından II. ve III. enternasyonallere, kapitalist düzenin çözümlenmesinden Rusya somutunda her türlü örgütlenmenin nasıl olması gerektiğine, Komünizm'in amaç ve araçlarına ilişkin pek çok konuda düşüncelerini sergilediler.

Buharin'le birlikte *Pravda* yazı kurulunda da çalışmakta olan Preobrajenski, Mart 1920'deki IX. Kongre'de Merkez Komitesi'nin üç kişilik sekreter grubuna seçildi. İç Savaş ve aşırı enflasyon koşullarında 1919'da benimsenmek zorunda kalınan, tarım ürünlerinin zoralımına, mübadelede takas usulüne başvurulmasına, tüm işletmelerin kamulaştırılarak işçilerin örgütlenmesinin ve çalışmasının bir seferberlik düzeninde yapılmasına dayanan Savaş Komünizmi politikalarını, geleceğin sosyalist düzenini kurmakta başlıca araç olarak gören Preobrajenski, 1921'de Troçki ve Buharin'le birlikte sendikalarla ilgili tartışmada Lenin'e açıkça karşı çıktı. Bu grup, sendikaların üretici birliklerine dönüştürülerek devletin bir parçası durumuna getirilmesini, bunun için de işçilere savaştaki gibi zorunlu seferberlik durumunun uygulanmasını istiyordu. Mart 1921'deki X. Kongre'de Lenin'in önerisi büyük bir çoğunlukla kabul edilerek sendikaların devletten bağımsız olması, işçilerin zorla değil ikna edilerek örgütlenmesi ve ekonominin kimi kesimlerinde devlet denetimini azaltan, zoralımlar yerine aynî vergi getiren daha yumuşak Yeni İktisat Politikası'nın (NEP) benimsenmesinin ardından, Preobrajenski ve iki arkadaşı Merkez Komite'deki sekreterlik görevine yeniden seçilmediler. NEP'e şiddetle karşı çıkan Preobrajenski, 1922'de on yıl sonra sosyalizmin NEP'e üstün geleceğini düşlediği koşullarda vereceği hayali konferansları içeren *Ot Nepa k Sotsializmu* yayımladı. Bu yıllarda NEP'i savunan Buharin'le arası açıldı. 1923'te NEP'e karşı 46'lar Bildirisi'ni imzaladı ve bu tarihten sonra muhalefet hareketinin içinde yer aldı.

Preobrajenski'nin bir iktisatçı olarak kendini göstermesi 1924'te Komünist Akademi'de okuduğu "Sosyalist Birikimin Temel Yasası" bildirisi nedeniyledir. Bu bildiride Preobrajenski, SSCB'de büyük ölçekli sanayiin ancak kırsal kesimdeki küçük üreticilerin fazla ürününe devletin el koymasıyla finanse edilebileceğini savunmuştur. Daha sonra bu tezini 1920'de yayımladığı *Novaya Ekonomika* ("Yeni Ekonomi") kitabında geliştirmiştir.

Aralık 1927'de parti içi muhalefetin diğer önde gelen kişileriyle birlikte partiden çıkarılan ve Sibirya'ya sürülen Preobrajenski'nin, 1928'de başlatılan sanayi atılımının sonuçlarından etkilendiğini açık etmesi üzerine 1929'da Moskova'ya dönmesine izin verildi ve yeniden partiye alındı. 1934'deki XVII. Kongre'de özeleştirisini yapmasına karşın 1935'te tutuklandı. İki yıl sonra da ölüm nedeni bilinmeksizin öldü.

● YAPITLAR (başlıca): *Azbuka Kommunizma* (Buharin ile), 1920, (Komünizmin Alfabesi); *Ot Nepa k Sotsializmu*, 1922; *Novaya Ekonomika*, 1926, ("Yeni Ekonomi").

● BAKINIZ: BUHARİN, TROÇKİ.

PRESCOTT, William Hickling
(1796-1859)

ABD'li tarihçi. Aztek ve İnka uygarlıklarına ilişkin çalışmaların başlatılmasına öncülük etmiştir.

4 Mayıs 1796'da Massachusetts'de Salem'de doğdu, 28 Ocak 1859'da Boston'da öldü. 1811'de Harvard Üniversitesi'nde hukuk öğrenimine başladı. 1813'te geçirdiği bir kazada sağ gözünü yitirdi. 1814'te öğrenimini tamamladıktan sonra iki yıl kadar Avrupa'da kaldı. Boston'a dönüşünde hukuk mesleğini bırakarak tarih çalışmalarına yöneldi. 1821'de döneminin önemli dergilerinden *North American Review*'da yazılarını yayımlamaya başladı. Görme yeteneğinin tamamen bozulması sonucu çalışmalarını *noctograph* denilen, yazmasını kolaylaştıran bir araçla sürdürdü. 1835'lerden başlayarak İspanya İmparatorluğu'nun yükselişi ve çöküşü konusundaki araştırmalarına ağırlık verdi. 1838'de yayımlanan 3 ciltlik *History of the Reign of Ferdinand and Isabella the Catholic* ("Ferdinand ve Katolik İsabella Dönemi Tarihi") adlı yapıtı bu alanda yapılmış en yetkin araştırmalardan biridir. İspanyol el yazmaları gibi ilk elden kaynaklardan yararlanması, onun ABD'nin ilk bilimsel tarihçilerinden biri sayılmasına neden oldu.

Meksika'nın İspanyol kâşif Hernando Cortés tarafından fethini, Aztek İmparatorluğu'nun bugün Mexico kentinin bulunduğu yerdeki başkenti Tenochtitlán'da yaşanan olayları heyecanlı bir dille anlatan *History of the Conquest of Mexico* ("Meksika'nın Fethi Tarihi") adlı yapıtı, yayımlandıktan sonra geniş bir okur kitlesinin ilgisini çekti. O günlerde yeniden keşfedilen Maya uygarlığının yanı sıra, Aztekler'in de varlığının anımsanmasına neden oldu. Yapıtında, İspanyol uygarlığına oranla geri bir düzeyde olan Aztekler'in yok edilişinin uygarlık tarihi açısından bir kayıp olmadığını ileri sürmekte, İspanyollar'ı ilkel bir kültürü yok ederek o bölgeye uygarlık getiren kişiler olarak sunmaktaydı. Nesnel olmayan bu tutumu nedeniyle eleştirilere uğrayan Prescott'un 16. yy İspanyol monarşisi üstüne verdiği bilgilerin çoğunun da doğru olmadığı sonraki araştırmalarla belgelendi. Yine de, yüz yılı aşkın bir süre *History of the Conquest of Mexico* önemini yitirmedi, yaklaşık 10 dilde en az 200 kez yeniden yayımlandı.

Prescott'un daha sonra çıkan ve İnka uygarlığı üstüne önemli veriler içeren *History of Conquest of Peru* ("Peru'nun Fethi Tarihi") yapıtı da yine bu uygarlığa dikkatleri çekmesi ile araştırmalara öncülük etti.

● YAPITLAR (başlıca): *History of the Reign of Ferdinand and Isabella the Catholic*, 3 cilt, 1838, ("Ferdinand ve Katolik İsabella Dönemi Tarihi"); *History of the Conquest of Mexico*, 3 cilt, 1843, ("Meksika'nın Fethi Tarihi"); *History of the Conquest of Peru*, 2 cilt, 1847, ("Peru'nun Fethi Tarihi"); *A History of the Reign of Philip the Second, King of Spain*, 3 cilt, ("İspanya Kralı II. Felipe Dönemi Tarihi").

● KAYNAKLAR: C.H. Gardiner, *William Hickling Prescott: A Biography*, 1969; R. Wolcott, *The Correspondance of W. H. Prescott*, 1925.

● BAKINIZ: CORTÉS.

PRESLEY, Elvis
(1935-1977)

ABD'li şarkıcı ve sinema oyuncusu. *Rock and roll* türü şarkılarıyla 1950'lerde özellikle ABD gençliğinin sevgilisi olmuştur.

Elvis Aaron Presley Mississippi Eyaleti'nin Tulepo kentinde doğdu, 16 Ağustos 1977'de Tennessee Eyaleti'nin Memphis kentinde öldü. Ortakçılıkla geçinen Güneyli yoksul bir ailenin çocuğuydu. Ailesi 1948'de Memphis'e yerleştikten sonra Elvis kamyon sürücülüğü yaptı, çeşitli işlerde çalıştı. Ama, radyoda dinlediği *blues* ve *country* şarkıcıları gibi olmak, profesyonel müzik yaşamına atılmak istiyordu. Kendi kendine gitar çalmayı öğrendi. Sam Phillips adlı bir plak yapımcısının ilgisini çekmeyi başardı. Elvis'in onun şirketi için yaptığı ilk plaklar, Memphis bölgesinde çok beğenildi. Menajerliğini, müzik piyasasını iyi tanıyan Colonel Tom Parker'in üstlenmesinden sonra ise ünü hızla yayılmaya başladı. 1955'te RCA Victor plak şirketi ile anlaştı. Kısa süre sonra ABD'de, İngiltere'de ve birçok başka ülkede öncelikle 13-15 yaş grubundaki gençler arasında *rock and roll* müziğinin "ilahı" olmuştu. Şarkıları bir yıla yakın liste başından inmiyor, konserleri hasılat rekorları kırıyordu. 1956'da çevirdiği *Love Me Tender* adlı filmle sinemaya girdi. 1958'de askerliğini yapmak üzere Almanya'ya (FAC) gittiğinde yokluğu ününü büsbütün artırdı. Öyle ki, 1960'ta geri döndüğünde bu üne kendi de erişemedi. O günlerde gençlik Bob Dylan ve Beatles gibi güçlü müzikçilerin etkisine girmekteydi. Elvis Presley eski gücünü yitirmekle birlikte müzik dünyasından silinmedi. Ancak, uyuşturucu alışkanlığının da etkisiyle sağlığı giderek bozuldu ve 1977'de bir kalp krizi sonucu öldü.

Rock and roll, Elvis Presley adıyla neredeyse özdeşleşmiştir. Kaynağı, zencilerin *blues*'larında ve gene ABD'ye özgü *country* türü müzikte olmakla birlikte, ritmi ve temposu daha hızlıdır. Afro-Amerikan tarzında, şiddet ve cinsel çağrışım yüklü bir dansın oluşmasına yol açmıştır. Böylelikle, özellikle 1950'lerde

gençliğin öfkeli başkaldırısının sesi olmuştur. Anne babalar, Kilise ve resmi çevreler bu akıma tepki göstermişler, hatta bazı televizyon programlarında Elvis Presley'in boy çekimine izin verilmemiştir. Ancak, Presley, zenci yumuşaklığındaki sesi, çocuksu yüzü, giyimi, hareketleri ve etkileyici kişiliğiyle gençliği peşinden sürüklemiştir. Bu salgın, giderek yetişkinleri de etkilemiştir. Ününün görece azaldığı, daha yumuşak şarkılara yöneldiği dönemde bile, plakları milyonlar kazandırmayı sürdürmüş, oynadığı önemsiz sayılan filmler büyük iş yapmıştır.

● YAPITLAR (başlıca): Plak: *Heartbreak Hotel; Blue Suede Shoes; Hound Dog; Love Me Tender; In The Ghetto.* Albüm: *From Elvis In Memphis.* Oynadığı Filmler: *Love Me Tender*, 1956; *Jailhouse Rock*, 1957, (Şarkıcılar Kralı): *King Creole*, 1958, (Gangsterlerin Pençesinde); *GI Blues*, 1960, (Tatlı Nağmeler); *Blue Hawaii*, 1961, (Tatlı Hawai Geceleri).

● BAKINIZ: BEATLES, DEAN, DYLAN.

PRESTES, Luis Carlos
(1898)

Brezilyalı siyaset adamı. Ülkesinde komünist hareketi yönlendirmiştir.

3 Ocak 1898'de Rio Grande do Sul Eyaleti'nin Porto Alegre kentinde doğdu. Bir subayın oğluydu. Askeri okulu bitirdikten sonra, 1918-1924 arasında orduda yüzbaşı olarak görev yaptı. Radikal düşünceleri benimseyerek, 1924'te, devlet başkanı Arturo Bernardes'e karşı bir askeri ayaklanmaya önderlik etti. Üç hafta süren ayaklanmanın bastırılmasından sonra, kırsal bölgelerde mücadeleyi sürdürmek üzere, 2.000 yandaşıyla birlikte Brezilya içlerine doğru bir yürüyüş başlattı. Hükümet kuvvetleri ile gerilla savaşı yaparak ilerledikleri iki buçuk yıl süren bu yürüyüş sonunda Bolivya'ya geçmek zorunda kaldı. 1931'e dek Arjantin ve Uruguay'da sürgünde yaşadı. 1931'de SSCB'ye gitti. 1935'te III.Enternasyonal'in (Komintern) VII.Kongresi'nde Yürütme Komitesi'ne seçildi. Aynı yıl Brezilya'ya dönerek, PCB'nin (Partido Comunista Brasiliero-Brezilya Komünist Partisi) Merkez Komitesi üyeliğine ve devlet başkanı Getulio Vargas'a karşı sol muhalefeti temsil eden ANL'nin (Alianca Nacional Libertadora-Ulusal Kurtuluş Cephesi) onursal başkanlığına getirildi. Kasım 1935'te devlet başkanı Vargas'a karşı bir ayaklanmaya önderlik etti. Ayaklanmanın bastırılmasından sonra, tutuklanarak, toplam 47 yıl hapis cezasına çarptırıldı.

Mayıs 1945'te Vargas'ın ilan ettiği af ile serbest kalan Prestes, PCB genel sekreterliğine getirildi ve Komünistler'e yeni bir anayasa yapılıncaya kadar Vargas'ı desteklemeleri çağrısında bulundu. Yasal olarak kurulmasına izin verilen PCB, Aralık 1945'te yapılan seçimlerde oyların % 10'unu kazandı ve Prestes senatör seçildi. Mayıs 1947'de PCB'nin yeniden yasaklanması üzerine yeraltına geçti. 1958'de Kubitschek yönetimi sırasında yargılanarak kendisine yöneltilen suçlardan aklandı.

Sovyet ve Çin komünist partileri arasındaki ayrılıkta Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin çizgisine bağlı kalan Prestes'i eleştiren bazı üyeler, 1961'de partiden ayrılarak ÇHC yanlısı bir komünist parti kurdular.

1964'te devlet başkanı Goulart'ın bir askeri darbeyle işbaşından uzaklaştırılması üzerine, Prestes yeniden yeraltına indi ve gıyabında 14 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Uzun süre partinin önder kadrolarından biri olarak görev yapan Prestes, Mayıs 1980'de, tüm muhalefet grupları ile ittifakı öngören "geniş cephe" siyasetini reddetmesi üzerine genel sekreterlikten uzaklaştırıldı.

● BAKINIZ: GOULART, KUBITSCHEK, VARGAS.

PRÉVERT, Jacques
(1900-1977)

Fransız şair ve senaryo yazarı. İnce alaya dayanan neşeli üslubuyla 20.yy başkaldırı şiirinin önde gelen adlarından olmuştur.

4 Şubat 1900'de Paris yakınlarında Neuilly'de doğdu, Cherbourg yakınlarında Omonville'de öldü. 1920'lerin sonlarında Gerçeküstücülük'e ilgi duydu, Breton, Aragon, Desnos ve Yves Tanguy (1900-1955) gibi bu akıma bağlı şairlerle yakınlık kurdu. 1930'da, ilk şiirlerinden olan "Souvenirs de famille ou l'ange gardien" ("Aile Anıları ve Koruyucu Melek") *Bifur* adlı dergide yayımlandı. Gazete ve dergilerde yayımlanan şiirlerini 1946'da *Paroles* ("Sözler") adlı kitabında topladı. Daha sonraki yıllarda da yayımladığı şiir kitaplarıyla Fransa'nın önde gelen şairleri arasına girdi. 75. doğum yılı nedeniyle Fransa'da edebiyat çevreleri 1975'i Prévert yılı ilan ettiler.

Bir süre Gerçeküstücülük'e katılmış olmakla birlikte, Prévert'in şiiri, gerçeküstücü şiirden oldukça farklıdır. Dadacılık'ın da mirasçısı olduğu söylenebilirse de, Prévert, bu akımların etkilerini, sözlü halk şiiri ve La Fontaine, Villon gibi şairlerin temsil ettiği şakacı Fransız şiiri geleneğinin etkileriyle kaynaştırarak kendine özgü bir şiir yaratmıştır. Prévert kiliseyi, devleti, her türlü kurum ve yerleşik değeri uzlaşmazca karşısına alan bir şairdir. Zorbalık, baskı, savaş ikiyüzlülük, yalan dolan ve gösterişle örülü bir kültüre öfkeyle, ancak ince alayı da elden bırakmadan karşı çıkmıştır. Sert, keskin, saldırgan ve iğneleyici bir eleştirelliğin yanı sıra, nükteli ve şakacı bir anlatıma yer vermiş, durumları resmilikten ve ciddiyetten sıyırarak bir oyun havası içinde işlemiştir. Baskıyı ve beylik düşünceleri acımasız bir alaycılıkla yermiş, ancak öte yanda, Paris'in sokaklarından, âşıklardan, çocuklardan ve özgürlükten hüzünlü, ama güleç, yumuşak, sevecen, sıcak ve neşeli bir hava içinde söz edebilmiştir.

Prévert, günlük yaşamın çeşitli yönlerini olduğu kadar başkaldırısını da yalın ve espirili bir söyleyişle dile getirmiştir. Rahat, akıcı, dolaysız ve kendiliğinden, hatta zaman zaman kaba bir üslupla, konuşurmuşçasına yazmıştır. Doğaçlama havasını taşıyan şiirleri birer şarkı niteliğindedir. Nitekim Macar asıllı Fransız besteci Josef Kosma (1905) onun bazı şiirlerini bestelemiş ve bunlar Fransa'da birçok kesimden insanın, özellikle de II.Dünya Savaşı sonrası gençliğinin benimsediği başkaldırı şarkıları olmuştur. Prévert, dilin tüm olanaklarından yararlanan bir şairdir. Düzensizce bir araya

getirilmiş sözcükler, sözcük oyunları, çarpıcı tekrarlar, argolu bir dil ve beklenmedik imgelerle, okuyucuyu hazırlıksız yakalayan, şaşırtıcı ve eğlenceli bir şiir üslubu geliştirmiş, Fransa'da en çok okunan şairler arasına girmiştir.

Prévert, 1930'ların ortalarından 1940'ların ortalarına değin Fransız sinemasının önde gelen senaryo yazarlarından biri olmuştur. Bu dönem Fransız sinemasında gelişen Şiirli Gerçekçilik akımını, özellikle de bu akıma bağlı yönetmenlerden J.Renoir'ı ve M.Carné'yi etkilemiştir. Carné ile uzun süre birlikte çalışan Prévert, onun *Les enfants du paradis* ("Cennetin Çocukları") gibi birçok filminin senaryo ve diyaloglarını yazmıştır. Jean Grémillon (1901-1959), Autant-Lara (1903) ve kardeşi Pierre Prévert'in (1906) çektiği filmlerin de senaryolarını yazmış, birkaç filmde de rol almıştır. Fabrika, miting ve sokaklarda oyunlar sahneye koyan militan bir topluluk olan Groupe Octobre'da da çalışmış, onlar için birkaç küçük oyun hazırlamıştır. Ayrıca animasyon ve yapıştırma resim (kolaj) çalışmaları da vardır.

● YAPITLAR (başlıca): Şiir: *Paroles,* 1946, ("Sözler"); *Histoires* (A.Vordet ile), 1946, ("Öyküler"); *Spectacle,* 1951, ("Gösteri"); *La pluie et le beau temps,* 1955, ("Havadan Sudan"); *Fatras,* 1965, ("Karmakarışık"); *Imaginaires,* 1970, ("Hayaller"); *Choses et autres,* 1972, ("Şeyler ve Başkaları"); *Hebdomadaires,* 1977, ("Haftalıklar"); *Arbres,* 1976, ("Ağaçlar"). Düzyazı: *Soleil de nuit,* (ö.s.), Janine Prévert ve A.Laster (der.), 1981, ("Gece Güneşi"). Senaryo: *Le crime de Monsieur Lange,* 1936, ("Bay Lange'ın Cinayeti"); *Drôle de drame,* 1937, ("Tuhaf Bir Dram"); *Quai des brumes,* 1938, (Sisler Rıhtımı); *Le jour se lève,* 1939, ("Gün Doğuyor"); *Les visiteurs du soir,* 1942, (Gece Ziyaretçisi); *Les enfants du paradis,* 1945, ("Cennetin Çocukları"); *Les portes de la nuit,* 1946, ("Gecenin Kapıları").

● KAYNAKLAR: G.Guillot, *Les Prévert,* 1966; J.Queval, *Jacques Prévert,* 1955.

PREVOST, Abbé
(1697-1763)

Fransız, yazar. Ülkesinde romantik düzyazı türünün gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Antoine-François Prévost d'Exiles 1 Nisan 1697'de Flandr bölgesinde Hesdin'de doğdu, 25 Kasım 1763'te Paris yakınlarında Chantilly'de öldü. Öğrenimine on dört yaşındayken bir Cizvit okulunda başladı. 1713'te okuldan kaçıp orduya yazıldı. Aynı yıl ordudan ayrılarak Paris'te bir Cizvit manastırına girdi. 1721'de Benediktin tarikatına katıldı ve yedi yılını manastırlarda geçirdi. Bu arada yazmaya başladığı romanlarını da gizli tutuyordu. 1728'de rahiplik yeminini bozarak İngiltere'ye kaçtı. 1730'da Hollanda'ya gitmek zorunda kaldı. 1735'te döndüğü İngiltere'de bir suçtan dolayı tutuklandıysa da kaçmayı başarıp ülkesine sığındı. Kilise tarafından da bağışlandı.

Prévost yazar olarak *Mémoires et aventures d'un homme de qualité qui s'est retiré du monde* ("İnzivadaki Bir Beyefendi'nin Anıları ve Serüvenleri") adlı 7 ciltlik yapıtının son ve en önemli cildi *L'historie du Chevalier des Grieux et de Manon Lescaut* ("Şövalye des Grieux ile Manon Lescaut'nun Öyküsü") ile adını duyurmuştur. Bu son cilt 1972'de *Manon Lesko* adıyla Türkçe'ye de çevrilmiştir. Prévost akıcı bir üslupla yazdığı ve operalara da konu olan bu romanda, Manon adlı genç bir kıza âşık olup onunla birlikte kaçan des Grieux'nun toplumsal konumu ve zayıf kişiliği nedeniyle uğradığı felaketleri anlatırken, bir yandan da kendi düzensiz yaşamını, gerçekleştiremediği düşlerini ve başarısızlıklarını yansıtır. Bu yapıt son derece öz ve özenli anlatımı ile klasik bir roman özelliği taşımakla birlikte, içerdiği yoğun duygusallık nedeniyle Fransa'daki popüler romanların da ilk örneklerinden olmuştur.

● YAPITLAR (başlıca): *Mémoires et aventures d'un homme de qualité qui s'est retiré du monde,* 1728-1731, ("İnzivadaki Bir Beyefendi'nin Anıları ve Serüvenleri"); *Le philosophe anglais, ou histoire de Monsieur Cleveland, fils naturel de Cromwell,* 1731-1739, ("İngiliz Felsefeci ya da Cromwell'in Oğlu Mr. Cleveland'ın Öyküsü"); *Le doyen de Killerine,* 1735-1740, ("Killerine Başpapazı"); *Histoire d'une grecque moderne,* 1740, ("Çağdaş Bir Yunanlı Bayan'ın Öyküsü"); *Lettres de Mentor à un jeune seigneur,* (ö.s.), 1764, ("Mentor'dan Genç Bir Soyluya Mektuplar").

PRÉVOST, Pierre
(1751-1839)

İsviçreli filozof, doğa bilgini ve yazar. Felsefenin doğayı konu edinmesi gerektiği görüşünü savunmuştur.

3 Mart 1751'de Cenevre'de doğdu, 8 Nisan 1839'da aynı kentte öldü. Gerçek adı Abraham Prévost'tur. Orta ve yükseköğrenimini doğduğu yerde bitirdi. Özellikle felsefe, tanrıbilim, edebiyat ve doğa bilimleriyle ilgilendi. Bir süre Hollanda'nın Leiden ilinde eğitmen olarak görev aldı. Bu görevi sırasında Hollandalı humanistlerle yakınlık kurdu, sonra İngiltere ve Fransa'ya gitti, çağının Benjamin, J.J.Rousseau ve Hemsterhuis gibi ünlü düşünürleriyle arkadaş oldu. Yunan felsefesi ve edebiyatı konusundaki çalışmaları sonucu II.Friedrich'in ilgisini çekince Berlin Akademisi üyeliğine seçildi. Bir süre sonra Cenevre'ye gitti, üniversitede edebiyat okutmakla görevlendirildi. 1793'te felsefe, 1810'da genel fizik profesörlüğüne atandı. Felsefe çalışmaları yanında fizik deneylerine de geniş yer veren Prévost, tüm cisimlerin bir ısı yaydığını ve iki cisim arasındaki ısı dengesinin parçacık alışverişine dayandığını öne sürmüştür.

Prévost'a göre felsefenin konusu doğadır, çalışma yöntemi de gözlem ve deneydir. Nesnelerin yapısını fizik, tinin ne olduğunu da metafizik araştırır. Bu çalışmada biri türlü hayvan içgüdülerini, onların özelliklerini araştırıp açıklamak, öteki de insan tininin yetilerini bireysel incelemelere dayanarak, kavramak gibi iki yön tutulmalıdır. İnsan tininde istenç, duyarlık ve anlık gibi üç yeti vardır. Bu üç yeti, us ilkelerine dayanan, felsefeyi üç bölüme ayırır: Birinci bölümde us ve usavurma, ikincide istenç ve edim, üçüncüde de duygular ve duyumlar incelenir. Böylece konularına göre mantık, psikoloji ve ahlak olmak üzere üç ayrı bilim oluşur. İşte felsefenin temelini kuran bu bölümlerdir. İnsanı anlamak için, yalnız kendini değil, başkalarını da incelemek, gözlemlemek gerekir.

● YAPITLAR (başlıca): *Sur l'origine des forces magnétiques,* 1788, ("Magnetik Güçlerin Kaynağı Üstüne"); *Essais de philosophie,* 1804, 2 cilt, ("Felsefe Denemeleri").

PRICE, Henry Habberley
(1899)

İngiliz, filozof. Duyu verileri kavramını çözümleyerek bunu nesne kavramından ayırt etmiştir.

Winchester College'dan sonra, Oxford Üniversitesi New College'da öğrenim gördü. I.Dünya Savaşı'nda İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri'nde görev aldı. 1921'de üniversiteyi bitirdi. 1922'de Magdalen College'da ders vermeye başladı. 1924'te Trinity College'a geçti. 1935'te Oxford Üniversitesi'nde profesör oldu. 1943'te İngiliz Akademisi'ne seçildi. 1948'de ise ABD'de Princeton Üniversitesi'nde ders verdi.

Felsefede bilgi sorununa ağırlık veren Price için bir duyu olan bilgi doğrudan bilinenin "duyu verisi"dir. *Perception* ("Algı") adlı kitabında hemen hemen bütün algı kuramlarını gözden geçirmiş, duyu verisi kavramını geliştirmeye çalışmıştır. Bu bağlamda bilgibilimin en temel sorununun,duyu verisi ile maddesel nesne arasındaki ilişkinin saptanması olduğunu, bunun Locke ve Russell'ın önerdikleri gibi bir neden-etki ilişkisi olmayacağını savunmuştur.

Price'a göre her duyu verisi bir "aile" üyesidir. Bir nesneye değişik yönlerden bakıp değişik duyu verileri edinildiğinde, bunların hepsinin bir bütünlüğe dayandığı anlaşılır. Bütünlük içinde, bir "standart biçim ve bir standart kütle" kavranabilir. Buna göre bir duyu verisi ailesi, standart kütle ile çevresindeki ona bağlı duyu verisi serilerinden oluşur. Bu "aile" insanın edinmekte olduğu duyu verileriyle özdeşleştirilemez; o, edinilebilir duyu verilerini de kapsar. Price için nesne ve algı arasında Görüngücüler'in atladıkları önemli bir ayrım vardır. Nesnelerin duyu verilerinde olmayan iki özelliği, girilmezlikleri ve nedensel açıdan etkinlikleridir. Örneğin, akkor durumunda bir kömür parçası alındığında bunun yalnızca insana dönük yüzünün duyumu söz konusudur. Oysa onun duyu verilerinin algılanmadığı öbür yüzlerine yaklaştırılan bir yağ parçası erir, bir kâğıt parçası da kıvrılıp yanar. Ayrıca, algılanan yönün dışındakilerin de girilmez olduğu bellidir. Arkadan yaklaştırılan bir cisim, uzayda kömür parçasının kapladığı yere giremez. Price'a göre duyu verileri ve nesneler arasında böylece bir ayrım çizilebilmesine karşın, nesnelerin "kendilerindeki" nitelikleri bilinemez. Onlar duyu verileri aileleri olarak duyumlandıkları gibi bilinir.

Price, "düşünmek" kavramını da çözümlemeye çalışarak düşünmenin, Pozitivistler'in öne sürdükleri gibi, semboller kullanmayı zorunlu kılmadığını savunmuştur.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Perception*, 1939, ("Algı"); *Hume's Theory of the External World*, 1940, ("Hume'un Dış Dünya Kuramı"); *Thinking and Experience*, 1953, ("Düşünme ve Deney").

● **BAKINIZ:** J.L. AUSTIN, AYER, G.E. MOORE, H.E. PRICHARD, B. RUSSELL.

PRICE, Richard
(1723-1791)

İngiliz, filozof, tanrıbilimci. Ahlaksal değerlerin eylemin doğasında olup, insanlarca algılandıklarını öne sürmüştür.

23 Şubat 1723'te Galler'deki Glamorganshire'ın Tynton köyünde doğdu, 19 Nisan 1791'de Londra'da öldü. Calvinci düşüncelerden etkilenmiş bir papazın oğludur. 1740-1744 arasında Londra'daki Coward Akademisi'nde tanrıbilim öğrenimi gördü. Londra ve çevresindeki çeşitli yerlerde papaz olarak görev aldı. Yaşamının büyük bölümünü Stoke Newington'da geçirdi. Joseph Priestley ve Benjamin Franklin ile arkadaşlık kurdu. Kuzey Amerika'nın bağımsızlık kazanmasını destekledi, Fransız Devrimi'ni benimsedi.

Price'ın en önemli katkısı ahlak felsefesi alanındadır. Locke felsefesini temel alarak, bu temele dayanan, Hutcheson'un "ahlak duyusu" öğretisini çürütmeye çalışmıştır. Price'a göre, tüm bilgi anlağın algısından kaynaklanır. Bunun yanı sıra, eylemlerin doğruluğu ve yanlışlığı, gerçekte hiçbir görecelik tanımayan bir kesinliktir. Eylemler yanlış algılanabilir, ancak doğru olarak algılanan bir eylemin ahlaksal doğruluğu kişiye, yere ya da zamana göre değişmez. Algıyı temellendiren beş duyunun yanı sıra, bir de ahlak duyusu bulunduğu savı ileri sürülemez. Ahlaksal doğrunun değişmezliği özel bir ahlak duyusu bulunduğu varsayımıyla değil, eyleme özgü dış gerçekliklerin algılanışıyla açıklanmalıdır.

Price, Locke'un bilgi kuramında iki değişiklik yapar: Önce, bütün tasarımların algı ve içduyumdan kaynaklandığı görüşünü geliştirerek, anlağın bu tasarımlardan, karşılaştırma yoluyla yenilerini oluşturduğunu öne sürer. Sonra, Locke'un bu yorumunu, yalın tasarımların yeni bir sınıflandırmasıyla değerlendirir. Bu sınıflandırmaya göre kimi yalın tasarımlar gerçek ve anlıktan bağımsız bir varlığa karşılıktır, kimileri de anlık dışında bir varlık içermez. Birincil ve ikincil nitelikler ayrımını andıran, ancak ondan ayrılan bu anlayışa göre, gerçek varlıklara karşılık olan tasarımlar arasında anlığın etkinlik ve edilgileri de bulunur, bunlar da istenç ve bellektir. Anlak, bunların yanı sıra, gerçekliğe özgü yalın tasarımları karşılaştırırken, yeni tasarımlar da yaratır. İşte bunlar ahlaksal doğruluk ve yanlışlık tasarımlarıdır. Bu tasarımlar, anlağın kurguları değil, gerçeğin yansımalarıdır. Doğruluk ya da yanlışlık gerçeklikteki eylemin doğasında bulunur, bu nedenle de değişmez.

● **YAPITLAR** (başlıca): *A Review of the Principal Questions in Morals*, 1758, ("Ahlakın Başlıca Sorunlarının Gözden Geçirilmesi"); *A Free Discussion of the Doctrines of Materialism and Philosophical Necessity* (J.Priestley ile), 1778, ("Felsefi Zorunluluk ve Maddeci Öğretilerin Özgür Bir Tartışması").

● **BAKINIZ:** HUTCHESON, LOCKE, J.PRIESTLEY.

PRICHARD, Harold Arthur
(1871-1947)

İngiliz, filozof. "Duyu verisi" kavramına karşı çıkmış, eylemi istençle özdeşleştirmiştir.

20 Ekim 1871'de doğdu, 29 Aralık 1947'de Oxford'da öldü. Ortaöğrenimini Clifton College'da, yükseköğrenimini Oxford Üniversitesi New College'da bitirdi. 1895-1898 arasında bu üniversitedeki Hertford College'da, 1898'den 1924'e değin Trinity College'da felsefe okuttu. 1928'de Oxford Üniversitesi ahlak felsefesi profesörü oldu.

Prichard, H.W.B.Joseph ile Oxford'da Cook Wilson'u izleyerek 20.yy'ın başında İngiliz üniversitelerini etkisi altına alan Nesnel İdealizm'e karşı çıktı. Oxford filozoflarına göre, algılanan nesne ile algılayan anlık arasında bir duyu verisi perdesi bulunması söz konusu değildi. Prichard ise olgunun yalnız başına bilgi olmadığını, çünkü fiziksel nesnelerin doğrudan algılanmadığını öne sürer. Algılanan, nesnenin görünümüdür. Ancak "görünüm", bir duyu verisi değildir; çünkü o nesneye özgüdür. Prichard'ın ortaya attığı eylem çözümlemesi, Cook Wilson'un görüşünü eleştirerek geliştirilir. Buna göre, eyleme neden olduğu söylenen istenç, gerçek eylemin kendisidir. Sıradan kişinin "eylem" diye adlandırdığı ise, gerçek eylemin etkisi olan bir gövdesel olaydır.

● YAPITLAR (başlıca): *Moral Obligation*, (ö.s.), 1949 ("Ahlaksal Gerekirlik"); *Knowledge and Perception*, (ö.s.), 1950, ("Bilgi ve Algı").

PRICHARD, James Cowles
(1786-1848)

İngiliz, hekim ve antropolog. Tüm insan ırklarının kökeninde tek bir insan türünün olduğunu savunmuştur.

11 Şubat 1786'da Herefordshire'da Ross'ta doğdu, 23 Aralık 1848'de Londra'da öldü. Ailesiyle birlikte çeşitli uluslardan insanların yaşadığı bir liman kenti olan Bristol'e taşındıktan sonra antropolojiye ilgi duydu, Avrupa ve Doğu dilleri üzerine incelemeler yapmaya başladı. Bir süre Londra'daki Saint Thomas Hastanesi'nde çalıştıktan ve dersleri izledikten sonra 1806'da Edinburgh Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne girdi. Tıp derslerinin yanı sıra ahlak felsefesi derslerine de katıldı. Daha sonra genişleterek *Researches Into the Physical History of Mankind* ("İnsanlığın Fiziksel Tarihi Üzerine Araştırmalar") adıyla yayımladığı teziyle 1808'de lisansüstü derecesi aldı. Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Trinity College'da ve Oxford Üniversitesi'ne bağlı Saint John's College'da öğrenimini sürdürdü. 1811'de hekim olarak Bristol'daki Saint Peter Hastanesi'ne girdi, 1814'te de Bristol Kliniği'ne geçti. 1827'de Royal Society'ye seçilen Prichard, 1847-1848 yıllarında Londra Etnoloji Derneği'nin başkanlığını yaptı.

Bir hekim olarak özellikle akıl bozuklukları konusuna eğilen Prichard, asıl ününü insan ırkının tarihsel gelişimi üzerine incelemeleriyle kazandı. Farklı insan ırklarının kökeninde tek bir türün yattığını savundu. İnsanın, çevrenin etkisiyle fiziksel değişikliklere uğradığı görüşünü benimsedi. Bu konuya ilişkin olarak ilk insanların kara derili olduğu, uygarlığa doğru giden süreç içinde ten renginin beyazlaştığı savını ortaya attıysa da daha sonra bu düşüncesinden vazgeçti. İnsan ırkları arasındaki farklılaşmanın hayvan türleri arasındaki farklılaşmayla karşılaştırılabilir olduğunu ortaya koymaya çalıştı. Irkların tarihsel gelişimini incelerken dilin ve kültürel özelliklerin taşıdığı öneme dikkat çekti.

Mısır dili ve uygarlığı konusuna özel ilgi duyan Prichard, bu konudaki araştırmaları sırasında Kelt dillerinin Hint Avrupa dil grubunun bir parçası olduğunu ortaya koydu.

● YAPITLAR (başlıca): *Researches into the Physical History of Mankind*, 1813, ("İnsanlığın Fiziksel Tarihi Üzerine Araştırmalar"); *A Treatise on Diseases of the Nervous System*, 1822, ("Sinir Sistemi Hastalıkları Üzerine Bir Tez"); *A Treatise on Insanity*, 1835, ("Delilik Üzerine Bir Tez"); *The Natural History of Man*, 1843, ("İnsanın Doğal Tarihi").

PRIESTLEY, J.B.
(1894-1984)

İngiliz romancı, oyun yazarı, denemeci. Çeşitli türlerdeki yapıtlarıyla döneminin en verimli yazarlarından biri olmuş, toplumsal sorunlara eleştirel yaklaşımıyla önem kazanmıştır.

John Boynton Priestley 13 Eylül 1894'te Yorkshire'da Bradford'da doğdu, 14 Ağustos 1984'te Alveston'da öldü. I.Dünya Savaşı'nda Fransa'da çarpıştı. Yaralanarak ülkesine gönderildi ve iyileştikten sonra *Yorkshire Observer* gazetesinde çalışmaya başladı. 1919'da Cambridge Üniversitesi'ne girdi. Henüz öğrenciyken deneme ve eleştiri yazılarıyla tanındı. Hem İngiltere'de, hem de ABD'de çok tutulan *The Good Companions* ("İyi Dostlar") adlı romanıyla 1929'da ilk büyük başarısını kazandı.

Gazeteciliğinin izlerini taşıyan romanlarının yanı sıra, 1932'de tiyatro yazarlığına da başladı. Zaman temasını işlediği dışavurumcu psikolojik oyunlar yazdı, zaman akışını bozarak, yaşanmakta olan bir olayın daha önceden de yaşandığı duygusunu *(déjà vu)* uyandıran yapıtlar verdi.

Aynı zamanda başarılı bir radyo programcısı ve sunucusu olan Priestley, II.Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanya'sına karşı gerçekleştirdiği yayınları ve daha sonra sürdürdüğü Pazar programlarıyla geniş bir izleyici kitlesine seslendi. 1946-1947 yıllarında UNESCO konferanslarına İngiltere delegesi olarak katıldı.

Priestley, yüzü aşkın yapıtıyla 20.yy'ın en verimli yazarlarından biri olmuştur. Yapıtlarında, genel olarak çağının toplumuna, özel olarak da İngiliz toplumuna köklü eleştiriler yöneltmiştir. Siyasal tutumuyla da dikkat çekmiş, işçi haklarını savunmuş, yaşamının son döneminde nükleer silahlara karşı mücadele vermiş ama hiçbir siyasal partiye üye olmamıştır. Kendisine verilen birçok ödülü ve Lordluk unvanını da geri çevirmiştir.

● **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *The Good Companions*, 1929, ("İyi Dostlar"); *Wonder Hero*, 1933, ("Harika Kahraman"); *The Doomsday Men*, 1938, ("Kıyamet Günü İnsanları"); *Blackout in Gretley*, 1942, ("Gretley'de Karartma"); *The Thirty-First of June*, 1961, ("Haziranın Otuz Biri"); *It's an Old Country*, 1967, ("Eski Bir Ülkedir Bu"). **Oyun:** *Dangerous Corner*, 1932, ("Tehlikeli Köşe"); *Laburnum Grove*, 1934, ("Sarısalkım Korusu"); *I Have Been Here Before*, 1937, ("Daha Önce Burada Bulundum"); *An Inspector Calls*, 1946, (Bir Komiser Geldi); *The Linden Tree*, 1947, (Ihlamur Ağacı); *The Glass Cage*, 1957, ("Cam Kafes"); *A Severed Head* (I.Murdoch ile), 1963, ("Kopuk Baş"). **Deneme-Eleştiri:** *The English Novel*, 1927, ("İngiliz Romanı"); *Literature and Western Man*, 1960, ("Edebiyat ve Batı İnsanı"); *Man and Time*, 1964, ("İnsan ve Zaman"); *The Happy Dream*, 1976, ("Mutlu Düş"). **Otobiyografi:** *Instead of the Trees*, 1977, ("Ağaçların Yerine").

● **KAYNAKLAR:** J.Atkins, *J.B.Priestley: The Last of the Sages*, 1980; J.Braine, *J.B.Priestley*, 1978.

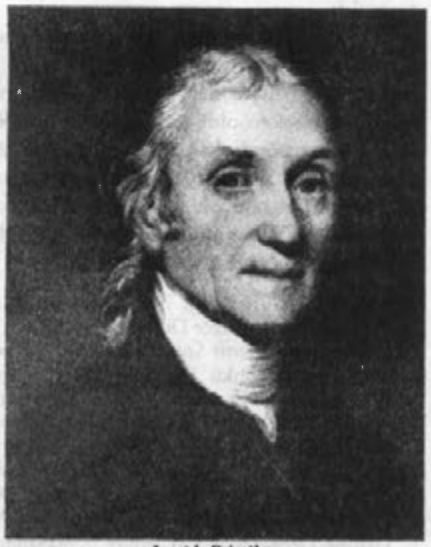

Joseph Priestley

PRIESTLEY, Joseph
(1733-1804)

İngiliz kimya bilgini, düşünür ve din adamı. Birçok gazı keşfederek gazlar kimyasının temellerini atmış, 18. yy İngiltere'sinde bilim ve din eğitiminin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

13 Mart 1733'te Yorkshire'da, Leeds yakınlarındaki Bristal Fieldhead'de doğdu, 6 Şubat 1804'te ABD'nin Pennsylvania Eyaleti'ndeki Northumberland'da öldü. Altı çocuklu bir çuha yapımcısının oğlu olan ve altı yaşında annesini yitirdikten sonra teyzesinin yanında büyüyen Priestley, sık sık hastalanan, sağlıksız bir çocuk olduğundan düzenli bir öğrenim göremedi. Gene de, çok dindar bir kadın olan teyzesinin aracılığıyla, papazlardan evde özel ders alarak ve bol bol okuyarak kendi kendini yetiştirdi; özellikle dil öğrenimine büyük bir yatkınlık göstererek, papazların yardımıyla İbranice, Süryanice, Arapça ve Kalde dillerini öğrendi, matematik ve doğa felsefesinin temel yapıtlarını okudu. On dokuz yaşına geldiğinde sağlığı düzelmiş, çocukluğundan beri düşlediği papazlık eğitimine başlaması için hiçbir engel kalmamıştı. 1752'de, Anglikan Kilisesi'ne bağlı olmadığı için "Dissenters" (Muhalifler) diye anılan bir İngiliz Protestan topluluğunun Daventry'deki din akademisine yazıldı. Üç yıl sonra, sıradan bir papaz okulu olmayıp, o çağ İngiltere'sinin en seçkin öğretim kurumları arasında yer alan bu akademiyi bitirdiğinde, dil bilgisini Latince, Yunanca, Fransızca, İtalyanca ve Almanca'yla zenginleştirmiş, tanrıbilim, mantık, metafizik, Locke'un deneyci felsefesi, Newton fiziği, matematik ve kimya konusunda oldukça sağlam bir eğitim görmüştü.

1755'te, henüz 22 yaşındayken, küçük bir kasaba olan Needham Market'ta, üç yıl sonra da Nantwich'te vaiz ve öğretmen olarak göreve başladı. İleri derecede kekeme olmasına ve vaazlarıyla ortodoks çevreleri huzursuz etmesine karşın, gerek derslerindeki, gerek öğrencileri için düzenlediği fizik ve elektrik deneylerindeki başarısıyla dikkati çekerek, 1761'de Dissenter'ların Warrington'da yeni kurdukları akademide dil ve edebiyat öğretmenliğine atandı. Ertesi yıl papazlığa yükseltilen ve İngiltere'nin en büyük demir fabrikatörlerinden birinin kızkardeşiyle evlenen Priestley, Warrington'da çalıştığı altı yıl boyunca, özellikle İngilizce dilbilgisi, konuşma sanatı, eleştiri, tarih, siyaset ve eğitim konusunda beş kitap yazdı, eğitim alanındaki çalışmaları nedeniyle Edinburgh Üniversitesi'nin hukuk doktorasıyla ödüllendirildi ve Londra'ya yaptığı bir gezi sırasında tanıştığı Benjamin Franklin'in yüreklendirmesiyle *The History and Present State of Electricity* ("Elektriğin Tarihi ve Bugünkü Durumu") adlı kitabını yazmaya başlayarak bilim dünyasına ilk adımını attı. Ancak, çocuklarının doğumuyla büyüyen ailesini geçindirmekte güçlük çektiğinden, 1767'de Warrington'daki öğretim görevinden ayrılıp, Leeds'deki küçük bir kilisenin papazlığını üstlendi.

Bilimsel çalışmalarına ve deneylerine bol zaman ayırabildiği bu dönemde gazlar üzerinde en değerli çalışmalarını yapan Priestley, 1773'te Shelburne kontunun koruması altına girince geçim sıkıntılarını tümüyle geride bıraktı. Kütüphanecisi, danışmanı ve çocuklarının özel öğretmeni olarak kontun Calne'deki malikânesine yerleşerek çalışmalarını aralıksız sürdürdü, deney sonuçlarını altı ciltlik bir kitap halinde derledi, felsefe ve tanrıbilim konusunda yapıtlar verdi. Bu rahat dönemi yalnızca altı yıl sürdü. 1779'da, büyük bir olasılıkla kontun o yıl ikinci evliliğini yapması nedeniyle, görevinden ayrılıp Birmingham'a yerleşti.

Tanrıbilime ilişkin düşünceleri ve Üniteryenliğin savunusu

İngiltere'nin belki de en liberal görüşlü kilise topluluklarından birine vaaz vermek, üstelik Lunar Society gibi çağının en aydın bilim adamlarını bir araya toplayan bir derneğin toplantılarına katılmak fırsatını bulduğu Birmingham'daki ilk yılları Priestley'in en dingin ve en verimli dönemi oldu. Ancak, zamanla bilimsel çalışmalarına ağır basan din ve tanrıbilim alanındaki etkinliği, pek çok çevrede tepki uyandıran ve mezhep sapkınlığıyla suçlanan bir çizgiye varmıştı. Ailesinin Calvinci inançlarıyla yetiştirilen Priestley, çeşitli aşamalardan sonra, Tanrı'nın tek olduğuna inandıkları için İsa'nın tanrısal bir varlık olduğunu (Kelâm'ı) ve Kutsal Ruh'u yadsıyan, böylece Hıristiyanlık'ın en temel öğretilerine karşı çıkan "Üniteryenler"in en ateşli sözcüsü olmuş, akıl ve ahlakın her şeyden üstün tutulması gerektiğini, bilimsel Belirlenimcilik'i (Deter-

minizm), Maddecilik'i ve reformları savunan vaazlarıyla, kitaplarıyla radikal ve akılcı görüşün ön saflarına geçmişti. Sömürgeciliğe ve köle ticaretine karşı çıkıp, 1789 Fransız Devrimi'ni desteklediğini de açıkladıktan sonra, İngiltere'de siyaset ve din kurumlarında reform yanlısı azınlığın elebaşı olarak görülen Priestley, 1791'de, Fransız Devrimi'ni protesto eden Kilise ve kral yanlılarının hedefi olmaktan kurtulamadı. Birmingham' daki evi, laboratuvarı ve kitaplığı yakılıp yıkılınca bu kentten ayrılıp önce Londra'ya yerleşti, 1794'te de ailesiyle birlikte ABD'ye göç etti. Pennsylvania Üniversitesi'nden gelen kimya profesörlüğü önerisini geri çevirerek, Northumberland gibi küçük bir kasabada sakin bir yaşamı seçti ve son yıllarını, başkanlığını desteklediği Jefferson'ın koruyuculuğu altında, büyük bir saygı görerek yaşadı. İngiltere'deyken, 1766'da Royal Society'nin üyeliğine seçilmiş, 1773'te de aynı kuruluşun Copley madalyasıyla ödüllendirilmişti; ABD hükümeti ise, ölümünden sonra, Northumberland'deki evini müzeye dönüştürdü.

Elektrik ve iletkenlik üstüne çalışmaları

Priestley'in bilimsel yaşamı, özellikle Benjamin Franklin'in etkisiyle giriştiği elektrik deneyleriyle başladı. Warrington'da bulunduğu yıllara rastlayan bu deneyleri sırasında çeşitli maddelerin iletkenliğini inceledi, metalleri iletkenlik derecelerine göre sınıflandırdı, odunkömürünün elektriği ilettiğini buldu ve elektrik yükleri arasındaki çekim kuvvetinin uzaklığın karesiyle ters orantılı olduğunu deneysel yoldan kanıtladı. Ardından, çok uzun yıllar ders kitabı ve temel başvuru kaynağı olarak kullanılan bir optik kitabı yazdıktan sonra, kendisine büyük bir ün, bilime de çok değerli veriler kazandıracak olan kimya çalışmalarına yöneldi. Leeds'de, evinin yakınındaki bir bira fabrikasında mayalanmak üzere büyük fıçılarda dinlendirilen malt özünden yayılan gazlar ve o aralar okuduğu Hales'in *Vegetable Statics* ("Bitki Statiği") adlı yapıtı, ilgisini özellikle gazlar üzerinde yoğunlaştırmasına neden oldu. Mayalanma sırasında açığa çıkan gazın, birkaç yıl önce Black'in tanımlayıp "sabit hava" diye adlandırdığı karbondioksit olduğunu gördü ve bu gazın suda çözündüğünü açıkladı.

Yeni gazların ve oksijenin keşfi

Gazların yapısını, fiziksel ve kimyasal özelliklerini incelemek, özellikle yanma ve solunum olayı ile gazlar arasındaki ilişkiyi araştırmak üzere sürdürdüğü deneyleri, gaz olarak yalnızca havanın, Black'in keşfettiği karbondioksitin ve Cavendish'in bulduğu hidrojenin bilindiği o dönemde, amonyak, azot monoksit, azot dioksit, kükürtlü hidrojen, kükürt dioksit, hidrojen klorür, karbonmonoksit gibi pek çok yeni gazın tanınmasını sağladı. Gazları su dolu bir kapta toplayarak havanın bileşiminden ayıran Hales'in yöntemi yerine, cıva dolu kaplarda toplayarak suda çözünenlerini ayıran Priestley, solunum ve yanma olayları sırasında havanın hacminin beşte bir oranında azaldığını, deney farelerinin solunumuyla ya da yanan bir mumum çıkardığı gazlarla kirlenen havanın yeşil bitkiler tarafından "temizlenerek" yeniden solunuma elverişli duruma geldiğini açıkladı. En önemli gözlemini ise 1774 Ağustos'unda yaptı ve sülüğenin (kırmızı cıva oksiti) ısıtılması sırasında ortama renksiz bir gazın yayıldığını, bu gaza tutulan mum alevinin parlayarak daha canlı yandığını gözlemledi. Önceleri bu gazın, birkaç yıl önce bulduğu ve "azotlu hava" diye adlandırdığı azot monoksit olduğunu sandıysa da, aynı yıl Paris'te tanıştığı Lavoisier'nin uyarısı üzerine, yanmayı hızlandıran yeni bir gaz olduğunu anladı. Çok usta bir deneyci ve büyük bir kimyacı olmasına karşın, Stahl'ın ortaya attığı "flojiston" kuramına sıkı sıkıya bağlı kalma yanılgısına düşen Priestley, bir maddenin yanması için bileşiminde flojiston denilen bir akışkanın bulunması gerektiğine ve bu yeni gazın flojistonu olmadığı için yanıcı maddelerdeki flojistonu çekerek yanmayı hızlandırdığına inandığından, bulduğu gaza "flojistonsuz gaz" adını verdi. Bunun "oksijen" gazı olduğunu açıklayan da, flojiston kuramını yıkarak kimyada büyük bir devrimi gerçekleştiren Lavoisier oldu. Canlıların yaşam süreçlerinde temel rol oynayan yeni bir gazı keşfettiğini fark edemeyen Priestley'in, bir yıl kadar önce havanın bileşiminde yanmayı sağlayan bir gazın bulunduğuna dikkati çeken Scheele'nin ve Priestley'in bulgularını doğru olarak değerlendirip, oksijenin bir element olduğunu, atmosferin bileşiminde bulunduğunu açıklayan ve bugünkü adını veren Lavoisier'nin bu buluştaki öncülüğü uzun yıllar tartışıldı.

Priestley'in, oksijenin bulunmasıyla sonuçlanan bu önemli çalışmaları kadar değerli veriler sağlayan bir başka araştırması da, bitkilerin büyümesinde ışığın önemli bir etken olduğunu ve yeşil bitkilerin solunum sırasında karbondioksit alıp "flojistonsuz gaz" verdiğini saptamasıdır. Bu bulguları fotosentezin anlaşılmasında başlangıç noktası olurken, gazlar üzerindeki yoğun araştırmaları da kimyanın kuramsal gelişmesine hız veren önemli birer aşama sayılmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *The Rudiments of English Grammar*, 1761, ("İngilizce Dilbilgisinin Temel İlkeleri"); *The History and Present State of Electricity*, 1766, ("Elektriğin Tarihi ve Bugünkü Durumu"); *The Essay on the First Principles of Government*, 1768, ("Yönetimin Temel İlkeleri Üstüne Deneme"); *History and Present State of Discoveries Relating to Vision, Light and Colours*, 1772, ("Görme Olgusu, Işık ve Renklere İlişkin Buluşların Tarihi ve Bugünkü Durumu"); *Experiments and Observations on Different Kinds of Air*, 6 cilt, 1774-1786, ("Çeşitli Gazlar Üstüne Deneyler ve Gözlemler"); *Miscellaneous Observations Relating to Education*, 1778, ("Eğitim Üstüne Çeşitli Gözlemler"); *History of the Corruptions of Christianity*, 1782, ("Hıristiyanlığın Yoldan Çıkışının Tarihi"); *Lectures on History and General Policy*, 1788, ("Tarih ve Genel Siyaset Dersleri"); *Heads of Lectures on a Course of Experimental Philosophy, Particularly Including Chemistry*, 1794, ("Özellikle Kimyayı Kapsayan Deneysel Felsefe Derslerinin Başlangıcı"); *Theological and Miscellaneous Works* (ö.s.), J.T.Rutt (der), 25 cilt, 1817-1831, ("Tanrıbilim ve Çeşitli Konulardaki Yapıtları").

- **KAYNAKLAR:** T.Cooper, *Memoirs of Dr. Joseph Priestley*, 1805; R.E. Crook, *A Bibliography of Joseph Priestley, 1733-1804*, 1966; F.W.Gibbs, *Joseph Priestley: Adventurer in Science and Champion of Truth*, 1965; R.E. Schofield, *A Scientific Autobiography of Joseph Priestley, 1733-1804*, 1963.

- **BAKINIZ:** J.BLACK, CAVENDISH, COULOMB, FRANKLIN, S.HALES, LAVOISIER, SCHEELE, G.E. STAHL.

PRIETO Y TUERO, Indalecio
(1883-1962)

İspanyol siyaset ve devlet adamı. İspanya İç Savaşı sırasında savunma bakanlığı yapmıştır.

30 Nisan 1883'de Oviedo'da doğdu, 12 Şubat 1962'de Mexico City'de öldü. Yoksul bir ailenin oğluydu. PSOE'nin (Partido Socialista Obrero Espanol-İspanyol Sosyalist İşçi Partisi) adayı olarak katıldığı 1919 seçimlerini kazanarak Cortes'e (İspanyol Meclisi) girdi. Parti içinde kısa zamanda yükselerek merkezci kanadın önderliğini üstlendi. 1923'te askeri bir darbeyle yönetimi ele geçiren Primo de Rivera ile işbirliği yapılmasına karşı çıktı. Ancak, PSOE sol kanadın önderi Largo Caballero'nun çabalarıyla hükümete katılma kararı aldı. Nisan 1931'de cumhuriyetin ilanından sonra Azana y Diaz önderliğinde kurulan merkez sol eğilimli koalisyon hükümetinde maliye bakanı olan Prieto, bu görevi 1933'e değin sürdürdü.

Sol partilerin ve sendikaların oluşturduğu Halk Cephesi'nin Şubat 1936'da yapılan seçimleri kazanmaları üzerine Franco önderliğindeki faşist güçlerin İspanyol Fası'nda ayaklanmalarıyla 3 yıl sürecek olan İspanya İç Savaşı başladı. Prieto, Eylül 1936'da Largo Caballero başkanlığında kurulan yeni Halk Cephesi hükümetinde donanma ve havacılık bakanı oldu. Mayıs 1937'de Largo Caballero'nun istifası üzerine başbakan olan Negrin tarafından savunma bakanlığına atandı. Bu görevi sırasında gerçekleştirilen düzenlemelerle halk ordusu düzenli geleneksel bir orduya dönüştürüldü.

Avrupa devletlerinin İspanya İç Savaşı'na karışmama kararından yararlanan Hitler ve Mussolini'nin Francocu birliklere sağladıkları destek sonucu savaş giderek cumhuriyet yönetimi aleyhine gelişmeye başladı. Mart 1938'de Francocu birliklerin Aragon Cephesi'ni kırarak Akdeniz'e ulaşmaları sonucu Cumhuriyetçiler'in elindeki topraklar ikiye bölündü. Aragon yenilgisi, başbakan Negrin ve Prieto arasındaki savaş yönetimi konusundaki görüş ayrılıklarını daha da derinleştirdi. Savaşın kaybedildiğine inanan Prieto, Nisan 1938'de görevinden ayrılmak zorunda kaldı.

Mart 1939'da Cumhuriyetçiler'in kesin yenilgiye uğramaları üzerine yurt dışına giden Prieto yaşamının sonuna değin sürgünde yaşadı.

● BAKINIZ: AZANA Y DIAZ, FRANCO BAHAMONDE, LARGO CABALLERO, NEGRIN, PRIMO DE RIVERA.

PRIMO DE RIVERA, Miguel
(1870-1930)

İspanyol asker ve devlet adamı. 1923-1930 arasında ülkesini diktatörlükle yönetmiştir.

8 Ocak 1870'te Cadiz yakınlarındaki Jerez de La Frontera'da doğdu, 16 Mart 1930'da Paris'te öldü. Sonradan toprak sahibi olmuş orta sınıf bir asker ailesinden geliyordu. 1888'de Toledo'daki Askeri Akademi'yi bitirdi. 1893'ten sonra sırasıyla İspanyol Fası'nda, Küba'da ve Filipinler'de, 1909-1913 arasında yeniden İspanyol Fası'nda çeşitli askeri görevlerde bulundu. 1915'te Cadiz askeri valisi oldu. I. Dünya Savaşı sırasında Batı cephesinde görev aldı. 1919'da tuğgeneralliğe yükseltildi ve Valencia başkomutanlığına getirildi.

I. Dünya Savaşı'nın yarattığı iktisadi yıkımın, ülkeyi saran siyasi kargaşanın ve İspanyol Fası'nda Abdülkerim önderliğinde başlayan ayaklanmaya karşı yürütülen harekâtın yenilgiyle sonuçlanmasının toplumsal huzursuzlukları artırdığı bir dönemde, 1922'de Katalonya başkomutanlığına atandı. Göreve başlar başlamaz, bölgede olağanüstü hal ilan ederek ayrılıkçı hareketi baskı altına aldı. Bölgedeki ve ülkedeki karışıklıkların tek sorumlusunun yozlaşmış ve etkisini yitirmiş bir kurum olarak nitelediği parlamento olduğunu ileri sürerek, 12-13 Eylül 1923'te gerçekleştirdiği bir darbeyle Katolonya'da yönetimi ele geçirdi. Aynı tarihte Madrid'e giderek, kral XIII.Alfonso'nun (1886-1941) desteğiyle başında kendisinin bulunduğu beş kişilik bir askeri cunta oluşturdu. Darbenin ardından, anayasayı askıya alarak, Cortes'i (meclis) dağıtarak, sıkıyönetim ilan ederek, taşra kentlerinin başına askeri valiler getirerek ve basına sansür koyarak katı bir diktatörlük rejiminin temellerini attı.

Daha önce ağır bir yenilgiye uğranılan İspanyol Fası'ndaki Berberiler karşısında 1925 sonunda Fransızlar'ın desteğiyle bir askeri zafer kazandı. Aralık 1925'te sıkıyönetimi kaldırarak askeri diktatörlüğe son verdiyse de, hemen ardından kendisinin başbakan olduğu asker ağırlıklı bir hükümet kurarak yönetimini sivil bir diktatörlüğe dönüştürdü. Eylül 1927'de ise yönetimine parlamenter bir görünüm kazandırmak amacıyla, üyeleri hükümetçe belirlenen ve danışma kurulu niteliğinde bir meclis oluşturdu. Aynı dönemde tüm İspanyollar'ı Katolik ve milliyetçi görüşler çevresinde bir araya getirmeyi amaçlayan Yurtsever Birlik adlı bir parti kurdu.

Primo de Rivera, üniversite çevrelerinde ve aydınlar arasında yönetimine karşı yükselen muhalefeti, birçok ünlü yazar, düşünür ve sanatçıyı sürgüne göndererek susturmaya çalıştı. Öte yandan izlediği korumacı ve ekonomiye devlet müdahalesini artırıcı iktisat politikasına ve artan dış borçlarına karşı olan iş çevreleri kendisine sağladığı desteği çekti. Aynı dönemde ordu içerisinde yönetime karşı hoşnutsuzluklar büyüdü ve 1926-1929 arasında Rivera'ya karşı çok sayıda darbe girişiminde bulunuldu. Bütün bu gelişmelere ek olarak 1929 Dünya Bunalımı'nın etkisiyle ekonomi ağır bir bunalıma girdi. 28 Ocak 1930'da kralın zorlamasıyla görevinden istifa ederek ülkeyi terkeden Primo de Rivera, kısa bir süre sonra Paris'te öldü.

● KAYNAKLAR: G. Brenan, *The Spanish Labyrinth An Account of the Social and Political Background of the Civil War*, 1943; P. Radcliff, *Prelude to Franco: Political Aspects of the Dictatorship of General Miguel Primo de Rivera*, 1933.

● BAKINIZ: AZANA Y DIAZ, FRANCO BAHAMONDE.

PRODİKOS (Keoslu)
(İÖ 5.yy)

Eski Yunan, düşünür. Sokrates'in çevresinde toplanan ve onunla tartışan en etkili Sofistler'den biri sayılır.

İÖ 480 dolaylarında Atina'ya yakın Keos'ta doğduğu ve Sokrates'ten birkaç yıl sonra Atina'da öldüğü sanılır. Bir söylentiye göre Pythagoras'ın öğrencisiydi. Bir süre elçilik göreviyle Atina'da bulundu, bu nedenle Sokrates'in çevresinde toplananlara katıldı, konuşma ve tartışmaları dinledi. Kimi felsefe tarihçileri, onu, Sokrates'in ileri sürdüğü düşüncelerin öncüsü olarak nitelerler. Prodikos'un birçok kitap yazdığı ileri sürülürse de bunlardan birkaç ufak aktarma kalmıştır.

Prodikos, Atina'da belli bir gelir karşılığı öğretim yapar, çevresinde toplananlara dilbilgisi, retorik, politika ve mantık okuturdu. Bu nedenle felsefeyi bir kazanç aracı yapmakla suçlanmasına karşın büyük bir saygı ve sevgi görmüştür. Bilginin, insan için, yaşamla bağlantılı olduğu görüşünü savunan Prodikos, dille düşünce arasındaki ilişkiyi vurgulamış, dilin düşünceyi, düşüncenin dili geliştiren birer öğe olduğunu ileri sürmüştür. Onun ahlak anlayışına göre varlıktan doğan kötülükler iyiliklere oranla çoktur. İnsan usuna dayanarak bunlar arasında denge sağlamalı ve iyiliğe yönelmelidir.

Tanrı kavramının doğal varlıklara verilen adlardan doğduğunu ileri süren Prodikos, Güneş'in, Ay'ın, yıldızların, ırmakların, göllerin, insanların yararlanması için olduğunu, bunu bilmeyenlerin onları birer Tanrı saydıklarını öne sürmüştür. Ona göre Tanrı kavramının arkasında insanın yararı ya da korkusu saklıdır. Her Tanrı, ya bir yararın ya da yıkımın simgesidir. Sözgelişi ekmeği Demeter, suyu Poseidon, ateşi Hephaistos, şarabı Dionysos yaratmış sayılır. Tanrı kavramıyla insan çıkarları arasında bir bağlantı vardır.

PROHOROV, Aleksandr
(1916)

SSCB'li fizikçi. Basov ile birlikte, maser ve laserin çalışma ilkelerini belirlemiştir.

Aleksandr Mihayloviç Prohorov 11 Temmuz 1916'da Avustralya'nın Atherton kentinde doğdu. 1923'te ailesiyle birlikte SSCB'ye döndü ve 1939'da Leningrad Devlet Üniversitesi'ni bitirip, SSCB Bilimler Akademisi'nin Moskova'daki Lebedev Fizik Enstitüsü'nde araştırmacı olarak çalışmaya başladı. 1954'te bu enstitünün Salınımlar Laboratuvarı'nın yöneticiliğine, 1972'de de aynı enstitünün başkan yardımcılığına getirildi. 1958'de Moskova'daki Lomonosov Üniversitesi'nde profesörlüğe atanan Prohorov, maser ve laserin yapımına olanak tanıyan çalışmaları nedeniyle 1959'da Lenin Ödülü'nü, 1964'te Basov ve Townes ile birlikte Nobel Fizik Ödülü'nü aldı. SSCB Bilimler Akademisi'nin 1960'da yazışma üyeliğine, 1966'da tam üyeliğine, 1970'te Başkanlık Kurulu üyeliğine seçildi ve iki kez Lenin madalyasıyla ödüllendirildi. Lebedev Enstitüsü'ndeki yöneticilik görevini, ayrıca 1970'ten bu yana

Laser ve Maser

Laser ve maserler belirli dalgaboyunda, çok güçlü, ince ve dağılmayan demetler halinde elektromanyetik dalga üreten aygıtlardır. Laserlerin ürettiği dalgalar genellikle görünür ışık bölgesinde, maserlerinki ise santimetre düzeyindeki mikrodalga bölgesindedir. Bu iki düzeneğin yapımındaki temel aşamalardan ilki, 1949'da Kastler'in*, atomlara ışık aracılığıyla enerji pompalanmasına dayanan "optik pompalama" yöntemini geliştirmesi, ikincisi ise 1955'te Basov* ve Prohorov'un "topluluk terslenmesi" olgusunu öngörmeleridir. Bu ilkelere dayanarak, 1953'te Townes* ve çalışma arkadaşları ilk maseri gerçekleştirdiler, 1960'ta da ABD'li fizikçi Theodore Harold Maiman (1927) ilk laseri yaptı. Bu laserde, iki ucu birbirine paralel olacak biçimde kesilmiş ve üzeri gümüşle kaplanarak ayna gibi yansıtıcı bir yüzeye dönüştürülmüş, 5 cm uzunluğunda yakuttan bir çubuk kullanıyor, optik pompalama etkisi ise, bu çubuğu bir sarmal gibi çevreleyen çok güçlü bir flaş lambasının ışığıyla sağlanıyordu. Çubuk içinde oluşan laser ışının iki uçtaki aynalardan ileri-geri yansıyarak çubuğu birçok kez boylamasına geçmesiyle zincirleme etkileşim başlıyor ve sonuçta çok güçlü laser ışını bir uçtaki gümüş kaplamadan dışarı fırlıyordu.

Laser ışınının, uygulamada büyük önem taşıyan üç temel özelliği, çok güçlü ve tek renkli olması, üstelik dağılmadan yayılan dar bir demet oluşturmasıdır. Bu ışınların çok güçlü olması, alışılmış ışık kaynaklarında ancak pek az bir bölümü görünür ışık bölgesine düşen enerjinin laserde tümüyle ışığa dönüşmesinden, tek renkli olması ise ışığa dönüşen tüm enerjinin yalnızca belli bir dalgaboyunda toplanmasından ileri gelir. Ayrıca, uyarılmış yayınımda salınan fotonlar aynı doğrultuda ve aynı fazda olduğundan, birbirinden ayrılıp dağılmaksızın yol alan ışınların oluşturduğu bir laser demeti çok dar ve keskindir. Bu üç nitelik, laser ışınlarının çok yaygın bir kullanım alanı

Büyük Sovyet Ansiklopedisi'nin başeditörlüğünü sürdürmektedir.

Prohorov, mikrodalgalar ile atom ve moleküller arasındaki enerji alışverişini incelerken, 1955'te Basov ile birlikte, gönderilen dalganın ortamda daha da güçlenmesini sağlayacak bir olgunun gerçekleşebileceğini öngörmüştü. Dışarıdan enerji pompalanarak üst enerji düzeyine yükseltilen atomların hemen taban (alt) enerji düzeyine inemediklerini gözlemleyen iki fizikçi, bu yöntemle, madde içindeki atomlardan çoğunun üst enerji düzeyinde bulunduğu özel bir durumun yaratılabileceğini öne sürdü. "Topluluk terslenmesi" denilen bu olguya göre, ortama uygun enerjide elektromanyetik dalga (foton) gönderildiğinde, Einstein'ın 1917'de öne sürmüş olduğu "uyarılmış yayınım" ilkesi uyarınca, maddede sürekli olarak, enerji, faz ve doğrultu bakımından birbirinin ve ilk gönderilen fotonların eşi olan yeni fotonlar doğacaktı. Prohorov ve Basov'un, mikrodalgaların etkin bir biçimde güçlendirilebileceğini ortaya koyan bu kuramsal çalışması, uygulamada maser ve laser gibi çok geniş kullanım alanı bulan aygıtların yapımıyla sonuçlandı.

● BAKINIZ: BASOV, EINSTEIN, KASTLER, TOWNES.

PROKLOS, Diadokos
(410-485)

Bizanslı filozof. Yeni-Platonculuk'a Skolastik bir nitelik kazandırmaya çalışmış, düşüncelerini matematik ilkelerine göre açıklama yöntemini benimsemiştir.

Constantinopolis'de (İstanbul) doğdu, Atina'da öldü. Bir süre doğduğu yerde öğrenim gördükten sonra İskenderiye'ye giderek filozof Olimpiodoros'un öğrencisi oldu, ondan matematik, gökbilim okudu, yeniden Constantinopolis'e döndü, felsefe çalışmalarını sürdürdü, daha sonra Atina'ya yerleşip Yeni-Platoncu filozofların çevresine girdi. Ölünceye değin burada kalan Proklos, Atina'daki Yeni-Platoncu okulun başına geçerek öğretiyi geliştirmeye çalıştı, özelikle müzik, dilbilgisi, retorik, politika sorunları üzerinde durdu, Platon, Pythagoros ve Aristoteles gibi filozofların görüşlerini, karşılaştırmalı bir yöntemle inceledi. Bir süre Gizemcilik'le ilgilendi, çoktanrıcı dinlere değgin araştırmalara koyuldu. Proklos'un yaşamında söylencelerin, gizli güçlerle ilgili inançların, geleceği öğrenme eğilimlerinin geniş bir yeri vardı. Kimi felsefe tarihçileri, onun bu çelişik davranışlarının sık sık geçirdiği bunalımlardan, tutkularına egemen olmak için uyguladığı ağır yaşama yönteminden kaynaklandığını ileri sürerler.

Proklos, önce Platon'un etkisinde kalmış, onun Tanrı, evren, bilgi ve tin konularını içeren görüşlerini benimseyerek Yeni-Platonculuk'la uzlaştırmaya girişmiştir. Düşüncelerini Tanrı sorunu üzerinde odaklaştı-

bulmasını sağlamıştır. Örneğin, bir milimetrenin birkaç binde biri çapındaki bir alana odaklanabilen ve çok büyük bir enerjiyi bu alanda yoğunlaştırabilen bu ışınlar bugün mikrocerrahide başarıyla kullanılmakta, gözün ağtabakasındaki bir yırtığın yapıştırılmasında, kanserli bir hücrenin, hatta hücrenin yalnızca bir bölümünün çevreye zarar vermeden yok edilmesinde laserden yararlanılmaktadır. Ayrıca, laser ışınları yardımıyla metallerde ve elmas gibi sert minerallerde büyük bir duyarlıkla çok ince delikler açılabilmekte, bu ışınların bir toz parçacığından, hatta bir tek molekülden yansıyarak geri dönmesi ile çok ayrıntılı görüntüler elde edilebilmektedir. Ay'dan yansıyarak geri dönen laser ışınları, Ay-Yer uzaklığının yalnızca ± 30 cm'lik bir farkla ölçülebilmesini ve Ay yüzeyindeki sarsıntıların saptanabilmesini sağlar.

Laser ışınlarının en önemli kullanım alanlarından biri de Gabor'un geliştirdiği holografi tekniğidir. İlkeleri laserden çok daha önce belirlenmiş olan bu teknik, ancak laser ışınlarıyla gerçekleştirilebilmiştir. Laser ışınlarının radyo dalgaları gibi modüle edilebilmesi, yani konuşma, müzik ya da görüntünün bu ışınlarla iletilebilmesi de haberleşme alanında çok büyük olanaklar sağlamıştır. Kuramsal olarak, bugün yeryüzünde kullanılmakta olan tüm radyo kanalları tek bir laser ışını üzerine yerleştirilebilir. Birkaç yıl önce kullanıma sunulmuş olan laserli pikaplar ise, çok üstün nitelikli ses üretiminin yanı sıra, plak yüzeyindeki kayıt izlerinin aşınması gibi bir sakıncayı da tümüyle ortadan kaldırmıştır. Bilim ve teknolojinin hemen hemen her alanında insanlığa sayısız yarar sağlayan laser ışınlarının, gene insan eliyle çok güçlü bir silaha dönüştürülebilmesi de olanaklıdır.

Öte yandan, ürettiği dalgaların frekansı ancak otuz trilyonda bir düzeyinde sapma gösterecek kadar kesin olan maserler, günümüzde standart frekans üreteci olarak kullanılmaktadır. Nitekim, maserli bir saatin yanılma payı yüz bin yılda bir saniye dolayındadır.

ran Proklos'a göre varlığın temelini tanrısal töz oluşturur. İnsan düşünmeye başlayınca evren ve evrenin içerdiği nesnelerin değişmez yasalara dayandığını, felsefenin bunları açıklamayı amaç edinmesi gerektiğini kavrar. Olaylar ve onları doğuran nesneler geçici görünüşlerdir, onların arkasında gerçekliğin kaynağı durumunda olan önsüz-sonsuz varlık, tanrısal töz vardır. İnsan, bu görünüşler evreninde bir gözlemcidir, us ilkelerine ve onları besleyen derin sezgiye dayanan düşünce, bu gözlemlenen olayların arkasında saklı yüce gerçeği bilmeye yönelmedir. Evrenin bir bölümü olan insanda, bu görünmeyen tanrısal gerçeği kavrayacak bir yeti vardır, bu yeti kişiyi bütün varlıkların birliğe ulaştığı, özünden doğduğu Yüce Olan'ı anlamaya götürür. Bu Yüce Olan Varlık Tanrı'dır, ancak insanın onu, bir bütün olarak bilebilmesi için birtakım aşamalardan geçmesi, basamak basamak yükselmesi gerekir. Bu basamakların ilki ve en yücesi önsüz-sonsuz, yetkin ve saltık varlıktır, ikincisi gelip geçici olan evren, üçüncü ve en alttaki de öncekileri özünde yansıtan insandır. İnsan tutkuları, duyusal eğilimleri, gövdesinin geçici gereksinimleri yüzünden yeryüzüne bağlıdır. Onu, bu bağdan kurtaracak olan da din, felsefe, derin düşünceye dalarak kendinden geçiş ve bilinmeyeni bilmeye yönelik tutumdur.

Tanrısal töz, us ve insan

İnsanın Tanrı ve evrenin varlığını onaylama ve yadsıma gücü yoktur, bu iki soruna çözüm arama da gereksizdir.Çünkü, kişi evreni duyularla algılar, Tanrı'yı ise usla gözlemler. Evren, yetkin olmadığından, kendi başına varlığı da söz konusu değildir, onun varoluşu Tanrı'ya bağlıdır. Tanrı ise yalnız kendi kendisiyle vardır ve evreni gerektirmez. Öte yandan Tanrı Bir'dir, temel nedendir, erektir, evren ise bir üründür, görünüştür, çokluktur. Bu değişik niteliklerine karşın Tanrı ile evren birliktedir, bu da evrenin Tanrı'da varoluşudur.

Evren, erek neden

Proklos, Tanrı kavramını açıklarken, kimi yerde, Plotinos'tan ayrılarak Platon'un idea öğretisine dayanır. Özellikle Tanrı'da Bir, öz ve tin gibi üç varlığın birlikte bulunduğunu içeren görüşü, Yeni-Platonculuk'u Hıristiyanlık'la uzlaştırma amacını güder. Ona göre bu Bir bütün nesnelerin, oluşların kaynağı olmasına karşılık tanımlanamaz, anlaşılamaz, insanla ilgili herhangi bir yetiyle açıklanamaz. Bir'den sonra, daha alt aşamada, öz bulunur ki o da anlıktır, kavranabilir. Üçüncü aşamada tin yer alır. Tin yaşamdır, yaşamın nedenidir.

Hıristiyan inançlarıyla yakın ilişkiler içinde bulunan Yeni-Platoncu Atina Okulu, bütün Batı Orta Çağı'na egemen olan tanrıbilimin kurulmasına öncülük etmiş, felsefeyle dini uzlaştırarak yeni bir öğretinin doğmasına olanak sağlamıştır. Bu yeni öğreti, sonraları İslam Aristotelesçileri'nin de katkılarıyla, biri Platon'un, öteki Aristoteles'in görüşlerine dayanan iki karşıt yönde gelişmiştir. Bu gelişim sürecinde Atina Okulu Skolastik bir içerik kazanarak felsefeyle bağını koparmıştır.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Procli Opera Omnia,* (ö.s.), 1819-1827, ("Proklos'un Bütün Yapıtları").

● **KAYNAKLAR:** W. Beierwaltes, *Proclos, Grunzüge seiner Metaphysik,* 1965.

Sergey Prokofiyev

PROKOFİYEV, Sergey
(1891-1953)

SSCB'li besteci. Yeni klasik anlayışın ağırlık kazandığı yapıtlarıyla SSCB'nin önde gelen müzikçileri arasında yer almıştır.

Sergey Sergeyeviç Prokofiyev 23 Nisan 1891'de Ekaterinoslav bölgesinde Sontsovka köyünde doğdu, 5 Mart 1953'te Moskova'da öldü. İlk piyano derslerini annesinden aldı. Dokuz yaşındayken ilk opera denemesini gerçekleştirdi. 1902-1903 yıllarında dönemin bestecilerinden Reinhold Gliere'den edindiği bilgilerle bir senfoni, piyano için etüdler ve bir de opera besteledi. 1904'te St.Petersburg (bugün Leningrad) Konservatuvarı'na girdi. Nikolay Rimski-Korsakov, Anatoly Lyadov ve Nikolay Cerepnin'in öğrencisi oldu. On yıl süreyle komposizyon, piyano ve orkestra yöneticiliği öğrenimi gördü.

1914'te *Re Bemol Majör Piyano Konçertosu*'yla Rubinstein Ödülü'nü kazandı, gene 1914'te, aynı yıl tanıştığı Rus Baleleri'nin yöneticisi Diaghilev'in önerisi üzerine *İskit Süiti*'ni besteledi. Ama Diaghilev'in baleye uygun bulmaması sonucunda bu yapıtı bir konser süiti haline getirdi. Süitin 1916'da St. Petersburg'da Marynski Tiyatrosu'ndaki ilk çalınışı büyük bir tepkiyle karşılandı; eleştirmenler yapıtı kötü buldular. Prokofiyev, Diaghilev'le olan işbirliğini sonraki yıllarda da sürdürdü. Bu işbirliği sonucunda 1915'te *The Buffoon* (Soytarı) adlı bale gerçekleşti. Prokofiyev 1921'de de bu yapıtı senfonik süit biçimine dönüştürdü. 1915-1916 yıllarında Dostoyevski'nin aynı adlı yapıtından esinlenerek *İgrog* (Kumarbaz) operasını besteledi.

1917 Ekim Devrimi'nin ilk günlerinde tamamladığı *1. Senfoni*'sinde (Klasik Senfoni) biçim açısından Haydn'ın senfonilerinden yararlandı ve yapıtı yeni klasik (neo-klasik) bir anlayışla besteledi. Aynı yıl bir Sümer efsanesi üzerine bestelediği *Seven, They are Seven* (Yedidirler Yedi) adlı kantat ise biçim açısından modern armoni anlayışının ürünü oldu.

Ekim Devrimi

1918'de ABD'ye gitti, New-York'ta kendi yapıtlarından oluşan bir piyano resitali verdi. Çalış tarzı çok beğenilmesine karşın aynı övgüler yapıtları için söz konusu olmadı. New-York'tan Chicago'ya geçti ve orda *Üç Portakal İçin Aşk* adlı operasını besteledi. 1920'de Paris'e yerleşti. 1925'te SSCB'nin sanayi alanındaki gelişmelerini konu alan *Le pas d'acier* (Çelik Ayak) balesini besteledi. 1927'de kendi yapıtlarını seslendirmek amacıyla SSCB'de bir konser turnesine çıktı. Bu turnelerini başka Avrupa ülkelerinde ve ABD'de de sürdürdü. Londra konserlerinde büyük başarı kazandı. 1930 ve 1933'te iki kez ABD'ye gitti. 1930'da bestelediği *4. Senfoni* Boston Senfoni Orkestrası tarafından başarıyla seslendirildi.

1933'te SSCB'ye yerleşmeye karar verdi. Batı'da bestelemiş olduğu bazı yapıtlarının ülkesinde eleştirilmesi 19.yy Rus müziğinin geleneksel karakterine dönmesine neden oldu. Bu dönemdeki yapıtlarında geniş ve etkin bir melodi zenginliği görülür. 1936'da *Romeo ve Juliet* balesini besteledi. Aynı yıl ulusal temler üzerine yazdığı *Rus Uvertürü* adlı yapıtını tamamladı. Yine 1936'da bestelediği ve çocuklar için senfonik masal diye tanımladığı *Peter ve Kurt* SSCB'de ve Batı'da büyük bir ilgiyle karşılandı. 1938'de Ayzenştayn'ın *Alekander Nevski* adlı filmi için bir kantat besteledi.

1939-1941 arasında Moskova Besteciler Birliği'nin ikinci başkanlığını yaptı. II.Dünya Savaşı sırasında 1941'de Almanlar'ın SSCB'ye yürümesi üzerine bir süre Moskova'dan ayrıldı. Bu arada Kafkas melodileri ve ritimleri üzerine araştırmalar yaptı, ülkesinin savaş çabaları ile ilgili yapıtlar besteledi. Ünlü balesi *Cinderalla*'yı (Külkedisi) tamamladı. 1944'te bestelediği *5.Senfoni* dünya ölçüsünde ilgi uyandırdı. 1947'de tamamladığı *6.Senfoni* ise ülkesinde "Batı biçimliliği" yaptığı görüşüyle eleştirildi.

1948'de SSCB Komünist Partisi Merkez Komitesi tarafından Şostakoviç, Miyaskovski ve Haçaturyan gibi bestecilerle birlikte yaratıcılıkta burjuva biçimciliği yapmak ve "halkçı olmayan eğilimler" taşımakla suçlandı.

1948, 1949 ve 1953'te *Pravda* gazetesinde bu suçlamaya yanıt niteliğinde çeşitli yazılar yazdı. 1953'te Merkez Komitesi eleştirilerini geri alarak Şostakoviç, Haçaturyan ve Prokofiyev'in, 20.yy'da SSCB'nin en önemli bestecileri olduklarını açıkladı.

Prokofiyev ilk dönem yapıtlarının bazısında klasik, bazısında da modern armoniyi denemiş, her iki biçimde de başarılı yapıtlar vermiştir. Bu değişik biçim denemelerini son yapıtlarına dek sürdürmüş, çoğunlukla seçtiği, tonal ve modal armoniler olmuştur. Yoğun olmamakla birlikte kromatizme de yapıtlarında yer verilmiştir. İzlenimcilik'ten (Empresyonizm) kaçınmış, yapıtlarında giderek yeni klasik anlayış ağırlık kazanmıştır. İlk piyano yapıtlarında kurallara başkaldıran denemeler yapmış, füg ve kontrpuan gibi yazı tarzlarını benimsememiştir. Piyano yapıtlarında, lirizme olan eğilimini dile getirmiştir. Zengin bir melodi yaratma yeteneği vardır. Birçok yapıtında bu melodileri, modern bir armoni anlayışıyla işlemiş ve müzik tarihinin önde gelen melodik yazı tarzını benimsemiş bestecileri arasında seçkin bir yer edinmiştir.

● **YAPITLAR** (başlıca): Senfoni: *No. 1*, (Klasik Senfoni), 1917; *No. 2*, 1924; *No.3*, 1928; *No.4*, 1930; *No.5*, 1944; *No.6*, 1945-1947; *No.7*, 1951-1952. **Konçerto:** *Re Bemol Majör Piyano Konçertosu*, 1911; *Re Majör Keman Konçertosu*, 1916-1917; *Çello ve Orkestra İçin Senfonik Konçerto*, 1950-1952. **Bale:** *The Buffoon*, 1915, (Soytarı); *Le pas d'acier*, 1925, (Çelik Ayak); *Romeo ve Juliet*, 1936; *Cinderella*, 1940-1944, (Külkedisi). **Opera:** *İgrog*, 1915-1916, (Kumarbaz); *Liubov k trem apelsinam*, 1919, (Üç Portakal İçin Aşk); *Obrutşenije ve monastyre*, 1940, (Manastırda Nişan); *Voyna i mir*, 1941, (Savaş ve Barış). **Kantat:** *Seven, They are Seven*, 1917, (Yedidirler Yedi); *Alekander Nevski*, 1938. **Çeşitli:** *İskit Süiti*, 1914; *Rus Uvertürü*, 1936; *Peter ve Kurt*, 1936.

● BAKINIZ: HAÇATURYAN, ŞOSTAKOVİÇ.

PROKOPİOS
(6. yy)

Bizanslı tarihçi. I. İustinianos dönemini ele alan yapıtlarıyla tanınmıştır.

490-507 arasında Filistin'de bulunan Caesareia'da (Kaisareia) doğdu. Ölüm yeri ve tarihi bilinmiyor. İyi bir öğrenim görerek 527'de Mezopotamya ordusunun genç komutanı Belisarios'un danışmanı *(cosilarius)* oldu. Onunla birlikte Persler'e karşı yürütülen seferlerin çoğuna katıldı ve 532 Nika ayaklanmasının bastırılışına tanık oldu. 533-534 yıllarında Kuzey Afrika'daki Vandal Krallığı'na karşı girişilen savaşlarda bulundu. Burada iki yıl kaldıktan sonra yeniden İtalya'da bulunan Belisarios'a katıldı ve 540'a kadar süren ilk Ostrogot savaşını yakından izledi. Daha sonra Constantinopolis'e (İstanbul) döndü ve 542'de imparatorluğu sarsan büyük veba salgınını yaşadı. Bunu izleyen yıllardaki yaşamı konusunda kesin bilgiler olmamakla birlikte Belisarious'un ikinci İtalya seferine katılmayıp merkezde resmi görevler aldığı, bu arada 562'de Constantinopolis valisi olduğu sanılmaktadır.

◄ *II. Dünya Savaşı yılları*

Klasik Yunan tarihçilerinin son büyük temsilcisi sayılan Prokopios, resmi nitelik taşıyan sekiz kitaplık *Polemon*'u ("Savaşlar") 540'larda yazmaya başladı. Yetkin bir Yunanca ile yazılmış olan bu yapıtın ilk iki kitabı 5. yy başlarından 550'ye kadar Pers savaşlarını, daha sonraki iki kitabı Vandal Krallığı'nın ele geçirilişini ve bunu izleyen olayları, geriye kalan üç kitabı da Ostrogot Savaşları'nın birinci ve ikinci evresini anlatmaktadır. Bir ek niteliğinde olan sonuncu kitap 548-554 arasındaki olayların bir özetini içermektedir. Bu kitapların hepsinde aynı zamanda önemli iç olaylara değinilmektedir. Prokopios önceleri büyük umutlar beslediği I. İustinianos'un kendisinde yarattığı hayal kırıklığı üzerine tahminen 550 yılında *Ta Anekdota*'yı (Gizli Tarih) kaleme aldı. Yapıtında açgözlü bir zorba olarak tanımladığı İustinianos'un kurulu düzeni ve gelenekleri yıktığını ileri sürmekte ve onunla birlikte imparatoriçe Theodora, Belisarios ve karısı Antonina'ya hakaret dolu suçlamalar yöneltmektedir. 550 ortalarında, bazı kaynaklara göre, İustinianos'un buyruğuyla yazdığı *Peri Ktismaton* ("Yapılar") ise dönemin başlıca kamu çalışmalarını yansıtır.

◄ *Müziğinin niteliği*

● **YAPITLAR** (başlıca): *Peri Ktismaton*, (ö.s.), Beatus Rhenanus (yay.), 1531, ("Yapıtlar"); *Ta Anekdota*, (ö.s.), N.Elemannus (yay.), 1623, (Gizli Tarih, 1973); *Polemon*, ("Savaşlar"), *(Opera Amnia*, J.Haury (yay.), 1913 içinde).

PROPP, Vladimir
(1895-1970)

SSCB'li yazınbilimci. Masalların yapısı üzerine yaptığı incelemeyle tanınır.

Leningrad Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı. 1915-1930 arası SSCB'de etkinliğini sürdüren Rus Biçimcileri'yle birlikte çalıştı.1928'de *Morfologija skazki* ("Masalların Biçimbilimi") adlı yapıtını yayımladı. Yapıt, o yıllarda ülkesinde fazla bir yankı uyandırmamakla birlikte, 1958'de İngilizce'ye ve 1965'te de Fransızca'ya çevrildikten sonra, halkbilim, yazınbilim, antropoloji ve göstergebilim alanlarında önemli tartışmalara yol açtı.

Morfologija skazki, masalların yapısını çözümlemeyi amaçlayan bir çalışmadır. Propp, 1920'lerde SSCB'de yaygın olan, masalların içeriğini ayrı ayrı ele alan sistemsiz ve dağınık yaklaşımlara olduğu kadar, masalları masal kişilerine göre sınıflandırarak inceleyen yaklaşımları da yetersiz bulmuştu. Yüz Rus masalı üzerinde yaptığı incelemede, masalların temelinde yatan ortak yapıyı araştırmıştır. Önce, masallardaki değişken ve değişken olmayan öğeleri belirlemiştir. Propp'a göre, masal kişileri değişkendir, kişilerin işlevi ve eylem ise değişmez. Kişiler ya da özneler masalın konusunu oluşturur, masalın yapısını oluşturan ise eylem, yani yüklemlerdir. Konu, masaldan masala değişmekle birlikte, temel olan yapıdır. Propp, masal kişilerinin çokluğuna karşın, işlevlerin sınırlı sayıda oluşuna dikkati çeker ve her masal için geçerli otuz bir işlev saptar. Bu işlevleri, masal kişilerinin eylemlerinin masalın olay örgüsü içindeki önemini, anlamını ve işlevini dikkate alarak saptar. Uzaklaşma, yasaklama, yasağın çiğnenmesi, soruşturma, bilgi edinme, aldatma, suç ortaklığı, yola düşme, izlenme, kurtulma, cezalandırma ve evlilik Propp'un saptadığı bu işlevlerden bazılarıdır. Propp, otuz bir işlevin yanı sıra, yedi eylem alanı belirler. Masalların ortak yapısını bu sınıflandırmalar temelinde çözümler. Her masal bu öğeleri içermeyebilir, ancak tüm masallardaki öğeler bunlarla sınırlıdır, öğelerin dizilişi de aynıdır. Yine Propp'a göre, masalların tümünde ortak olan temel yapı aynıdır.

Propp, masalın çağrışımsal *(associative)* değil, dizimsel *(syntagmatic),* yani dikey değil, yatay bir yapılanma gösterdiğini ileri sürmüştür. Masal çözümlemesini, tüm anlatıların yapısını açıklayan bir model olarak sunmuş, tüm anlatıların kurgularının düzenleniş ilkelerini açıklamaya yönelmiştir. *Morfologija skazki,* yalnızca masal üzerine değil, genel olarak anlatı üzerine de yapılmış öncü çalışmalardan biridir. Biçimci ve yapısalcı geleneğin en yetkin örneklerinden biri olarak değerlendirilen bu yapıtıyla Propp, yalnızca yazınbilimi değil, halkbilimi, antropolojiyi, dilbilimi ve göstergebilimi önemli ölçüde etkilemiştir.

● YAPITLAR (başlıca): *Morfologija skazki,* 1928, (İng. *Morphology of the Folk Tale,* 1958; Fran. *Morphologie du conte,* 1965; "Masalların Biçimbilimi").

● BAKINIZ: BAKHTIN, GREIMAS, JAKOBSON, SAUSSURE, TODOROV.

PROTAGORAS
(İÖ 480-410)

Eski Yunan, sofist. "İnsan her şeyin ölçüsüdür" önermesini ileri sürerek, genel geçerlik taşıyan bir gerçekliğin bulunmadığı görüşünü savunmuştur.

Artemon oğlu Protagoras Trakya'nın Abdera ilinde doğdu, Sicilya'ya giderken öldü. Atomculuk'un kurucusu Demokritos'un yurttaşı ve çağdaşıydı. Bir süre Leukippos'tan felsefe okudu, geçimini sağlamak için yük taşıdı, ağır işlerde çalıştı. Bir söylentiye göre yükçülerin kullandıkları arka semerinin bulucusudur. Felsefe alanındaki yeteneğini sezen Demokritos'un önerisi üzerine değişik illeri dolaşarak, belli bir gelir karşılığında felsefe, dilbilgisi, retorik ve politika okuttu. Büyük bir varlık sağladı, sonra Atina'ya gitti. Tanrıları konu edinen bir yapıtı tepkiyle karşılandı, tanrıtanımazlıkla, Atina'nın kutsal inançlarına karşı çıkmakla suçlandı, tutuklanmaktan kurtulmak için Sicilya'ya kaçarken bindiği gemi batınca boğuldu.

Protagoras, Atina'da bulunduğu süre içinde ünlü devlet adamı Perikles'le yakın ilişkiler kurmuş, yazar Euripides'in arkadaşı olmuş, konuşmalarının inandırıcı etkisi, gençlerin toplum yönetiminde görev almalarını sağlayacak bir öğretim yöntemini başarıyla uygulaması yüzünden büyük ilgi toplamıştır. Çevresinde toplanan öğrencilere kuramsal değil de yaşamda uygulanması gereken yararlı bilgiler vermeyi öneren Protagoras için felsefenin amacı insanı anlamak, ona günlük davranışlarını yönlendirecek, ün kazandıracak, yüksek görevler almasına yardımcı olabilecek bir olanak sağlamaktır. Bu özelliği dolayısıyla, bilgi bir yarar aracıdır. Böyle bir bilgiyi sağlayan başlıca öğreti de retorik ve dilbilgisidir. Retorik, geniş bir topluluğa seslenerek, yandaş sağlar, dilbilgisi de ölçülü, tutarlı ve etkili konuşma yeteneğini geliştirir.

Protagoras'ın öğretisine göre evreni tanımayı amaçlayan doğacı felsefenin yararı yoktur, insan sorunlarına inandırıcı bir çözüm getiremez. İnsan bir davranış varlığıdır, yaşamın akışı içinde belli bir yeri ve görevi vardır. Önemli olan onun bu yer ve görevini aydınlatacak bir bilgi yöntemi bulup geliştirmektir. Evrende durağan, değişmeyen bir nesne yoktur, varlık sürekli bir akış ve dönüşüm içindedir. Bu nedenle, insanın kesin ve genel geçerlik taşıyan bir bilgi edinmesi söz konusu değildir. Nesnel nitelikler, kısa süreler içindeki karşılıklı etkilerden, üst üste gelen birikimlerden doğduğu için kalıcı olamaz, kalıcı olmayan da güvenilir bilgi sağlayamaz. Var olan sürekli değişip dönüştüğünden, var olmayan da bir yokluk olduğundan dolayı bilinemez. Bir nesne olduğu gibi kalmadığından, ancak başka nesnelerle olan değişken ilişkiler içindeki durumuyla kavranabilir. Bu da bir nesnenin başka bir nesneye göre olan durumunun bilinmesi demektir. Öyleyse bilgi kesin değil görecedir. Nesnelerden gelen izlenimleri alan duyular da, kişinin o süre içindeki, durumuna bağlıdır. Öyleyse bilgi duyularla sağlanan algılardan doğan sanıdır *(doksa).* Bu özelliği yüzünden, doğru olan sanıdır ve her sanı onu taşıyan kişiye "göre" doğrudur. Protagoras, bilginin göreceliği konusundaki görüşünü "insan her şeyin ölçüsüdür" *(antropos estin panton metron hirematon)* önermesiyle açıklar. Bu

önerme var olanlar için de, var olmayanlar için de geçerlidir.

Ahlak sorunlarına ilişkin görüşleri, Platon'un *Protagoras* adlı yapıtında sergilenmiştir. Onun benimsediği ahlak yöntemi de "her şeyin ölçüsü" olarak nitelediği insanın güncel davranışlarından kaynaklanır ve us ilkelerine dayanır. Ahlakın ereği insana yararlı olanı, güncel yaşamı düzenleyecek, yönlendirecek nitelik taşıyanı geçerli kılmaktır. Ahlakla ilgili değerlerin doğmasında başlıca kaynak yaşamdır. İnsanlar başlangıçta güçsüzdü, doğal olayların, güçlü hayvanların etkileri karşısında savunmasızdı, onlarda bilinçli bir topluluk oluşturma, ortak yaşama becerisi yoktu, bu nedenle birbirlerine de yıkım getiriyorlardı. Ancak, uzun sürenin geçmesiyle insanlarda karşılıklı yardımlaşma, korunma duyguları gelişti, bilinçlenme başladı, böylece ilkel toplum oluştu. Bu toplumda, bireylerin anlayış gücü ve yetileri oranında, bir uzlaşma, birlik kurma eğilimi doğdu. Bu eğilimin gelişmesiyle doğruluk, değer, uyum, yardımlaşma, erdem, utanma gibi kavramların yarattığı ahlak düzeni biçimlendi.

Protagoras öğretisinde eğitim-öğretim sorunu özel bir önem taşır. Ona göre gençler, doğal yetilerinin geliştirilmesi, beceri yeteneklerinin yetkinleştirilmesi doğrultusunda eğitilmeli, onlara yaşamın yararına olan bilgiler verilmelidir. Bu nedenle uygulamaya elverişli olmayan kuramsal bilgi de kuramsal bilgiyi biçimlendirmeyen uygulayıcı bilgi de yeterli değildir. Bilginin her türü, insan tinini, derinliğine anlama olanağı sağlamalıdır.

Protagoras'ın düşünceleri, uzun süre, toplum yönetimine önem veren düşünürleri etkilemiş, özellikle gençlerin gelecekte alacakları görevlerin seçilmesinde aydınlatıcı olarak tanımlanmıştır. Felsefe sorunlarının tartışılmasında uyguladığı yöntem, retorik ve dilbilgisine verdiği değer, bilginin yaşama yararlı olması gereğini içeren görüşü birçoklarınca benimsenmiş, bir dizge niteliğinde geliştirilmiştir. En büyük etkisi de Sofizm'i bir öğreti olarak görenler üzerinde olmuştur. Ondan yazılı yapıt kalmamış, düşünceleri, özellikle Platon'un *Protagoras* ve *Theaitetos* adlı kitaplarında sergilenmiştir.

● **KAYNAKLAR:** Engel, *Protagoras*, 1910; W.Kranz, *Die*

Sofizm

Yunanca, "bilgi" anlamına gelen, "sophos" sözcüğünden türeyen Sofizm, özellikle Sokrates'in* kişiliğinde simgeleşen bilgi seven (philosophos) kavramına karşı çıkanlar için kullanılır. Felsefeyi toplum yönetiminde görev alacak gençlerin yetiştirilmesi için bir bilgi dalı olarak benimseyen ve bilen, bilgili (sophistés) diye nitelenen düşünürler kuramsal bilginin gereksizliğini ileri sürmekle kalmamış, yaşam için bir yararının da söz konusu olmadığını savunmuşlardı. Bunlar, belli bir gelir karşılığı retorik, dilbilgisi, politika okutur, öğretim ve eğitimin uygulama alanında, topluma yararlı bir tabana oturtulmasını öngörürlerdi. Hepsinin "sofist" olarak tanınmasına karşın, içlerinde, felsefenin değer, ahlak, bilgi, estetik, devlet, insan, evren gibi değişik sorunlarına, kendi yöntemlerine göre, çözüm arayanları da vardı. Ancak, Sokrates ve öğrencisi Platon'un* düşünme yöntemini benimseyenler, bunlara yerici bir anlamda, genel olarak sofist demekte direndiler. Sofizm kavramı, Sofistler'in tuttukları yol, felsefede gerçeği aramayı, kesin bilgi edinmeyi değil de retorik yöntemine başvurarak, karşısındakini kandırmayı amaçlayan kimseler için kullanılır oldu. İslam düşüncesinde sofistaî, safsata biçiminde söylenen bu kavram gerçeğe aykırılık, saçmalık, kandırıcılık, tutarsızlık gibi olumsuz anlamlar içerir.

İÖ 5.yy'da ortaya çıkan ve Sofizm'i geliştiren Sofistler'e göre, genel anlamda, insanın kesin bilgiye varması olanaksızdır, çünkü nesneler ve evren sürekli olarak değiştiği gibi kişi de belli, belirli bir durumda kalmaz. Bilgiyi sağlayan duyular yanıltıcıdır, nesneleri gerçek niteliklerıyle yansıtamaz. Bir kimse yakından köşeli gördüğü nesneyi uzaktan yuvarlak, suda kırık olanı dışarı çekince düz görebilir. Öte yandan yorgun insana ağır gelen bir nesne dinlenince hafif gelir. Bu değişiklikler, duyuların güvenilir nitelikte olmadığını kanıtlar. Öyleyse onlarla sağlanan izlenimlere dayanan ussal bilgi de kesin değildir. Bunun gibi, insan bir şeyi bilemez, çünkü nesne bilinene değin değişmiştir, onun bilinen durumuyla şimdiki durumu arasında özdeşlik kalmamıştır. Ayrıca bilen özne de bilinen nesne gibi değişmektedir. İnsan bir konuyu bilse bile başkasına aktaramaz, buna sürekli değişme ve aktarma eyleminin içerdiği sürenin akışı engeldir.

Sofistler'in savundukları bu görüşlere karşı filozoflar usun yanılmazlığını, kesin ölçütlerinin bulunduğunu, bu nedenle açık seçik bilginin varlığını, duyuların istenç ve us ilkelerine göre denetim altına alınabileceğini, evrende durağan yasaların egemen olduğunu, insanın kendi kendini ölçüp tartabileceğini ileri sürdüler. Filozoflar için amaç gerçek bilgiyi edinmekti, sofistler için ise bilgiden yarar sağlamaktı. Evrende her nesnenin sürekli bir akış içinde olduğunu, değişmeyen bir varlığın bulunmadığını, bu nedenle genel geçerlik taşıyacak bir bilginin sağlanamayacağını ileri süren Kuşkuculuk, felsefede özel yarar amacı gütmediğinden, yalnız sorunların çözümü konusunda belli bir görüş getirdiğinden Sofizm olarak değerlendirilmez. Bunun gibi yalnız logos denen genel yasanın değişmediğini, onun dışında bütün nesnelerin değişkenliğini ortaya atan Herakleitos* ve ardılları da sofist sayılmamaktadır.

Fragmente der Vorsokratiker, 1961; Diogenes Laertius, *Leben und Meinungen berühmter Philosophen*, 1967; C.W.Taylor, *Plato Protagoras*, 1976.

● BAKINIZ: GORGİAS, PRODİKOS, SOKRATES.

Pierre Joseph Proudhon.

Halk Bankası

PROUDHON, Pierre Joseph
(1809-1865)

Fransız, düşünür. İşçilerin iktisadi eylemle devleti ortadan kaldırmalarını öngören Anarşizm kuramının kurucusudur.

15 Ocak 1809'da Fransa'da Besançon'da doğdu, 19 Ocak 1865'te Paris'te öldü. Fıçıcılık ve biracılıkla uğraşan yoksul bir köylü ailesinden gelmekteydi. 1820'de Besançon Kraliyet Koleji'ne girdi ama ailesinin maddi sıkıntıları nedeniyle bir süre sonra öğrenimini bırakmak zorunda kaldı. 1827-1838 arasında bir basımevinde dizgicilik ve düzeltmenlik yaptı. Çalıştığı basımevinde bir kitabını bastıran Fransız ütopik sosyalisti Charles Fourier'nin ve bu arada tanıştığı sosyalistlerin etkisi altında kaldı. Yine bu yıllarda kendi kendine Latince ve İbranice öğrendi. 1838'de Besançon Akademisi'nin bursunu kazanarak Paris'e yerleşti.

Anarşizm'i

1840'ta yayımladığı *Qu'est-ce que la propriété?* (Mülkiyet Nedir?) adlı kitabında hem kendisinin anarşist olduğunu ilan etmesi hem de kitabın başlığındaki soruyu "hırsızlıktır" diye yanıtlamasıyla dikkatleri üzerine çekti. Bu kitabındaki cümlelerinden ve iki yıl sonra yayımladığı *Avertissement aux propriétaires* ("Mülk Sahiplerine Uyarı") adlı kitabından dolayı kovuşturmaya uğradı.

1843'te Lyon'a giderek, su yoluyla kömür taşımacılığı yapan bir firmada çalıştı. Orada gizli dokumacılar birliğinin, fabrikaların işçi birlikleri tarafından yönetilmelerini ve işçilerin karşılıklı dayanışmaya dayanan iktisadi eylemle toplumu dönüştürebileceklerini savunan "karşılıkçı" *(mutuellist)* önderleriyle tanıştı. Bu arada Paris'e yaptığı ziyaretlerde Marx, Bakunin ve Genç Hegelciler'le de tanışan Proudhon, 1846'da *Système des contradictions économiques ou philosophie de la misère*'i ("İktisadi Çelişkiler Sistemi ya da Sefaletin Felsefesi") yayımladı. İktisadi sistemin hem iyi hem de kötü yanları olduğunu ve iktisadi çelişkilerin bitmezcesine sürekli olduğunu ileri sürerek, bu çelişkileri zor kullanarak çözmeye kalkışmanın bireysel özgürlükleri ortadan kaldıracağını ve kötü yanları eleyip iyi yanları kurtarmak gerektiğini ve toplumsal güçler arasında bir denge sağlanabilirse, çelişkilerin çözülebileceğini savundu. Proudhon'un bu düşüncelerini, Marx, *Misère de la Philosophie*'de (Felsefenin Sefaleti) herhangi bir iktisadi sistemdeki uzlaşmaz çelişkileri dengede tutmanın olanaklı olmadığını belirterek eleştirdi ve Proudhon'un tarihsel yasalardaki sırrı göremediğini ileri sürdü. Marx'ın Proudhon'la bu polemiği, daha sonra Marxistler ve Anarşistler arasında I.Enternasyonal'de süren mücadelenin başlangıcını oluşturdu

Proudhon, 1848'in başında Paris'e yerleşti ve *Le représentant du peuple* (Halkın Temsilcisi) adlı gazeteyi yayımlamaya başladı. 1848 Devrimi'ni izleyen Haziran ara seçimlerinde Kurucu Meclis'e seçildi. Kredi ve dolaşım alanında yapılacak reformlarla toplumun iktisadi dönüşümünün gerçekleşebileceğine inanarak, emekçinin ürününe, harcadığı emeğe göre ödeme yapan ve para yerine emek çekleri kullanan bir Halk Bankası kurulması girişiminde bulundu. Hem emeksiz kazancı ortadan kaldırmak, hem de iş aletlerinden isteyen herkesin yararlanabilmesini sağlamak amacıyla, bedava kredi vermesi planlanan bu bankayı kurma girişimi başarısızlıkla sonuçlandı.

Le représentant du peuple'ün yasaklanması üzerine *Le peuple*'ü (Halk) yayımlamaya başladı. Bu gazetede yayımlanan, daha sonra kendisini III. Napoléon adıyla imparator ilan edecek olan Louis Napoléon'u eleştiren yazılarından ötürü 1849'da üç yıl hapis cezasına çarptırıldı. Cezaevi koşullarının pek kötü olmaması ve bazı günler dışarıya çıkmasına izin verilmesi nedeniyle, *Le peuple*'ün yerine çıkan *La voix du peuple*'ü (Halkın Sesi) hücresinden yönetti; bir işçi kızla evlendi ve iki kızı oldu. Bu yıllardaki yazılarında, "devletin ortadan kaldırılması" biçimindeki anarşist ilkesini ayrıntılandırarak ortaya koydu. 1849'da, *La voix du peuple*'de "Devletin yerine ne koyacaksınız" sorusuna, "Hiç bir şey; toplum sürekli bir devinimdir" yanıtını veriyordu. İnsanlar bir kez devletten kurtulunca, kendiliğinden yeni bir iktisadi düzen yaratacaklardı. Proudhon yine cezaevindeyken yazdığı, *Idée générale de la révolution au XIXe siècle*'de ("19.yy Devrimi'ne İlişkin Genel Düşünce") ulusal devletlerin ve sınırların ortadan kaldırıldığı, otoritenin yerel yönetimler arasında dağıldığı ve yasaların yerini özgür karşılıklı anlaşmaların aldığı federal bir dünya toplumu portresi çizdi.

1852'de cezaevinden çıktıktan sonra imparatorluk polisinin yoğun baskısı altında tutulan Proudhon, 1858'de yayımladığı üç ciltlik *De la justice dans la révolution et dans l'église*'de ("Devrimde ve Kilisede Adalet") dinin, zenginliği üretenlerin adaleti örgütlemelerini engellediğini ileri sürerek, boyun eğme okulu olarak nitelediği kilisenin otoritesine karşı çıktı. Kilisenin deneyüstü varsayımlarına karşı, insancıl bir adalet kuramı geliştirdi. Bu kitabının yasaklanması ve hakkında dava açılması üzerine Belçika'ya gitti. 1860'da affedilmesine karşın Fransa'ya dönmeyen Proudhon, bir

Belçika gazetesinde ulusal ayrılıkçılığa karşı çıkan bir yazısının yayımlanmasının ardından evinin önünde protesto gösterileri yapılması üzerine 1862'de Paris'e döndü.

1863'te, federal sözleşme ilkesini tanımladığı kitabı *Du principe fédératif et de la nécessité de reconstituer le parti de la révolution*'u ("Federatif İlke ve Devrim Partisinin Yeniden İnşasının Gerekliliği Üzerine") yayımladı. Siyasal düzenin temel olarak iki karşıt ilke, otorite ve özgürlük üzerine kurulu olduğunu, otoritenin boyun eğen inancı, özgürlüğün ise özgür aklın varlığını gerektirdiğini ileri süren Proudhon'a göre otorite ve özgürlük arasında denge sağlanabilirdi. Ona göre, federasyon, çeşitli topluluk ya da grupların, çeşitli amaçlar için, eşit koşullarda ve kendilerini karşılıklı olarak bağladıkları bir sözleşmedir ve federal sözleşme, toplumsal sözleşmeden farklı olarak, bireysel özgürlüklerde sınırlı bir özveriyi gerektirir. Anarşist Federalizm'in en son amacı, özerk grupların oluşması sürecinde otoritenin yok olmasıydı. Proudhon bu dönemde "karşılıkçı" görüşleriyle işçiler arasında etkili olmaya başladı. Ölümünden kısa bir süre önce tamamladığı *De la capacité politique des classes ouvrières*'de ("Emekçi Sınıfların Siyasal Yeteneği Üzerine") işçilerin kurtuluşunun kendi görevleri olduğu ve bunun iktisadi eylem yoluyla gerçekleşeceği biçimindeki düşüncelerini geliştirdi. Proudhon'a göre iktisadi ve siyasal işlevler arasındaki ilişki, fizyolojinin hayvanlarda var olduğunu gösterdiği organik canlılık işlevleri ile dış ortamla bağlantılarını sağlayan canlılık işlevleri arasındaki ilişkinin benzeridir. İktisadi düzensizliği, ancak akıla ve deneyime dayalı olarak özgürce oluşturulan "karşılıkçı" kurumlar önleyecek, otoritenin yerine getireceği işlevler devlet tarafından değil, "karşılıkçılık"a *(mutuellisme)* denk düşen siyasal yapılanma yani Federalizm tarafından yerine getirilecektir. Ona göre, bu aynı zamanda, toplumun hiyerarşik olarak değil, özgür güçlerin dengeli sistemi olarak, eşit haklar ve eşit yükümlülükler temelinde örgütlenmesinin ön koşuludur.

Proudhon'un Anarşizm olarak adlandırdığı kuramın bazı öğeleri, daha önce bazı düşünürler tarafından, Anarşizm terimini kullanmadan ortaya atılmıştı. İngiliz siyaset kuramcısı W. Godwin bireylerin kendilerini özgürce geliştirebilmelerinin merkezi bir otoritenin bulunmadığı bir toplumda gerçekleşebileceğini savunarak, zulmün ve sömürünün kaynağını devlet ve mülkiyet olarak görmüştü. Genç Hegelciler'den Max Stirner de, iktisadi sömürüyü ortadan kaldırabilmek için özgür kooperatifler önermekteydi. Ama Anarşizm terimini çağdaş anlamıyla ilk kullanan ve bu kuramı bilinçli kitle hareketine dönüştürmeye çalışan Proudhon olmuştur. "Ben kelimenin tam anlamıyla anarşistim" diyen Proudhon'a göre, "Özgürlük anarşidir. İradenin yönetimini değil, yalnızca yasaların sözünün geçmesini kabul eder".

Proudhon, mülkiyetin yalnızca başkalarının emeğini sömürme hakkı veren biçimini eleştirmekte, çiftçinin işlediği toprağın, zanaatçının iş aletlerinin ve dükkânının sahibi olmasını, özgürlüğün korunmasının temeli olarak görmekteydi. Bu nedenle mülkiyete değil, belirli bir mülkiyet biçimine, sermayeye değil, sermayenin işçileri sömürmesine karşıydı. Kapitalizmin kötülüğünü üretim alanında değil, dolaşım alanında görmekteydi. Owen'ın 1830'larda İngiltere'de gerçekleştirmeye çalıştığı Emek Borsası ile benzer özellikler taşıyan Halk Bankası girişimi nedeniyle, politik iktisadı anlamamakla ve gecikmiş bir ütopik sosyalist olmakla eleştirilmiştir.

I. Enternasyonal'in Fransa bölümü, Proudhon'un düşüncelerini savunan işçiler tarafından oluşturuldu. Enternasyonal'in 1866 ve 1867 kongrelerinde bazı önemli kararların alınmasında çoğunluğu sağlayacak kadar güçlü olan Proudhoncu grup, sonraları etkisini yitirmeye başladı. Marxistler ve Proudhoncular arasındaki görüş ayrılıklarının temelinde, Marx'ın proletarya diktatörlüğünün yaratılması için siyasal eylemi ve devletin ele geçirilmesini öneriyor olmasına karşın, Proudhoncular'ın doğrudan iktisadi eylemi ve devletin ortadan kaldırılmasını savunması yatmaktaydı. Doğrudan iktisadi eylemi öneren "karşılıkçılık" ve devletin ortadan kaldırılmasını öneren Federalizm, Proudhon'un Anarşizm'inin iki temel öğesiydi. Proudhon'un düşünceleri, çeşitli barışçıl anarşist akımlar ve anarko sendikalist hareketler arasında, kısmen de, örgütlerini dağıtarak 1868'de I. Enternasyonal'e katılan Bakunin ve yandaşları arasında ölümünden sonra bir süre daha etkisini sürdürmüştür.

Federalizm'i

"Karşılıkçılık

● YAPITLAR (başlıca): *Qu-est-ce que la propriété?*, 1840, (Mülkiyet Nedir?, 1969); *Avertissement aux propriétaires*, 1842, ("Mülk Sahiplerine Uyarı"); *De la création de l'orde dans l'humanité ou principes d'organisation politique*, 1843, ("İnsanlıkta Düzenin Yaratımı ya da Siyasal Örgüt İlkeleri"); *Système des contradictions économiques ou philosophie de la misère*, 1846, ("İktisadi Çelişkiler Sistemi ya da Sefaletin Felsefesi"); *Organisation du crédit et de la circulation et solution de problème social*, 1848, ("Kredi ve Dolaşımın Örgütlenmesi ve Toplumsal Sorunun Çözümü"); *Les confessions d'un révolutionnaire*,1849, ("Bir Devrimcinin İtirafları"); *Idée générale de la révolution au XIXe siècle*, 1851; ("19.yy Devrimine İlişkin Genel Düşünce"); *De la justice dans le révolution et dans l'eglise*, 3 cilt, 1858, ("Devrimde ve Kilisede Adalet"); *La guerre et la paix*, 2 cilt, 1861, ("Savaş ve Barış"); *Du principe fédératif et de la nécessitée de reconstituer le parti de la révolution*, 1863, ("Federatif İlke ve Devrim Partisinin Yeniden İnşaasının Gerekliliği Üzerine"); *De la capacité politique des classes ouvrières*, (ö.s.), 1865, ("Emekçi Sınıfların Siyasal Yeteneği Üzerine"); *Oeuvres complètes*, (ö.s.), 26 cilt, 1867-1870, ("Toplu Yapıtlar"); *Carnets*, (ö.s.), 2 cilt, 1960-1961, ("Günlükler").

● KAYNAKLAR: C.C.A. Bouglé, *La sociologie de Proudhon*, 1911; D.W.Brogan, *Proudhon*, 1934; A.Cuvillier, *Proudhon*, 1937; K.Diehl, *P.J.Proudhon seine Lehre und sein Leben*, 3 cilt, 1888-1896; M.Nettlau, *Der Anarchismus von Proudhon zu Kropotkin*, 1927; G.Pirou, *Proudhonisme et syndicalisme révolutionnaire*, 1910.

● BAKINIZ: BAKUNİN, L.A.BLANQUI, F.C.FOURIER, GODWIN, HERZEN, KROPOTKİN, MARX, Robert OWEN.

PROUST, Joseph Louis
(1754-1826)

Fransız eczacı ve kimya bilgini. "Belirli oranlar yasasını" bulmuştur.

26 Eylül 1754'te Maine-et-Loire bölgesindeki Angers'de doğdu, 5 Temmuz 1826'da aynı kentte öldü. Ortaöğreniminin ardından babasının eczanesinde çalışmaya başladıysa da öğrenimini sürdürme isteğini yenemeyerek 1774'te Paris'e gitti. Paris'te eczacılıkla

kimya öğrenimini birlikte yürüttü. İki yıl sonra Salpêtriére Hastanesi'nin eczacılığına getirilmiş ve ilk araştırmalarını yayımlamaya başlamıştı. 1778'de IV. Carlos'un çağrısına uyarak gittiği İspanya'da, Vergana'daki Real Seminario Patriotico Vascongado'da kimya dersleri verdi. 1780'de Paris'e döndü ve beş yıl süreyle Fransız fizikçi Jean François Pilâtre de Rozier'in (1756-1785) kurduğu Musée de kimya profesörlüğü yaptı. 1786'da yeniden İspanya'ya giderek Madrid ve Segovia'da, dersler verdi, jeolojik ve minerolojik araştırmalar yaptı. 1799'da Madrid'te kurulan kimya laboratuvarının başına getirilen, 1806'da bilinmeyen nedenlerden ötürü Fransa'ya dönmesinden sonra da Napoléon'un kendisine yaptığı çalışma teklifini kabul etmeyen ve bilimsel uğraşısından tümüyle ayrılarak 1817'de Angers'e yerleşmesine karşın unutulmayan Proust, 1819'da Legion d'honneur nişanı ile ödüllendirildi, ertesi yıl da kral XVIII. Louis tarafından emekli aylığına bağlandı.

Önceleri çalışmalarını organik kimya ve kimyasal teknoloji alanlarında yoğunlaştırarak üzüm şekerini ayırmayı başaran, peynirdeki lösin maddesini bulan ve birçok gıda maddesinin üretimine ilişkin yeni yöntemler öneren Proust'un en önemli başarısı, kimyasal bileşiklere ilişkin olarak geliştirdiği "belirli oranlar yasası"dır. 1800'lerin başlarında, bir kimyasal tepkimeye katılan elementlerin miktarlarıyla oluşturacakları bileşik arasındaki bağıntı konusunda yaygın bir tartışma başlamıştı. Fransız kimyacı C.L.Berthollet, tepkimeye katılan her elementin miktarının hem tepkime hızını, hem de tepkime sonucunda oluşan bileşiğin bileşimini belirlediğini savunurken, Proust ikinci sava karşı çıktı. Çeşitli metallerin oksijen ve kükürt ile oluşturdukları bileşiklere ilişkin deneyler sırasında birkaç özel durum dışında her metalin ancak iki oksitinin ve bir kükürt bileşiğinin olabileceğini görmüştü. Bu olguyu bir kurala bağlamak istediğinde de elementlerin birbirleriyle ancak belirli oranlarla bileşik oluşturabildiklerini saptadı. Örneğin sodyum klörürdeki (NaCl) sodyum elementi, bileşiğin %60,7'sini, klor elementi ise %39,3'ünü oluşturuyordu. Bir başka deyişle ağırlık açısından Na/Cl oranının değeri her deneyde aynı çıkıyordu.

Kimi zaman Proust'un adıyla, ama çoğunlukla da "belirli oranlar yasası" olarak anılan bu olgu, sıvı ve katıların küçük ve parçalanamaz atomlardan oluştuklarına inanan İngiliz kimya ve fizik bilgini J. Dalton'un görüşlerine destek sağladı. Ayrıca Dalton'a, birden fazla bileşik oluşturabilen iki elementten, birinin aynı miktarıyla bileşen öbür elementin farklı miktarları arasında basit bir oran bulunduğunu öne süren "çok katlı oranlar yasası"nı geliştirmesinde yol gösterdi.

● BAKINIZ: BERTHOLLET, DALTON, GULDBERG.

PROUST, Marcel
(1871-1922)

Fransız, yazar 20. yy romanının yaratıcılarından sayılmaktadır.

10 Temmuz 1871'de Paris'te doğdu, 18 Kasım 1922'de aynı kentte öldü. Babası ünlü bir doktor, annesi de Yahudi kökenli bir ailenin kızıydı. Proust dokuz

Marcel Proust

yaşında nefes darlığına tutuldu. Geçirdiği şiddetli krizler yüzünden kapalı odalarda yaşamak zorunda kaldı. Sağlığının bozuk olmasına karşın Condorcet Lisesi'ne girdiyse de dersleri düzenli bir biçimde izleyemedi. Ancak, olağanüstü zekâsı ve güçlü belleğiyle başarılı bir öğrenci oldu. Doğa bilgisi en sevdiği ve başarılı olduğu dersti. Bu alandaki tutkusunun yapıtlarına yansıdığını ileri süren eleştirmenler de çıkmıştır.

1889'da, liseyi bitirip gönüllü olarak orduya yazıldı. Sağlıksız bünyesi nedeniyle güç işlere, uzun yürüyüşlere katılamadı, ama stratejiyle yakından ilgilendi ve bu konu üstüne yaptığı araştırma ve çalışmalarla, ordu içinde dikkati çekti. Ordudan ayrıldıktan sonra bir meslek seçmek zorunda kaldı. O dönemde, burjuva çevrelerinde sanatçılık bir uğraş olarak görülmediği için, babası Proust'un edebiyatla ilgilenmesine karşı çıkıyor ve ciddi bir iş bulmasını istiyordu. Proust, Siyasal Bilgiler Okulu'nda Albert Sorel ile Leroy-Beaulieu'nün derslerini izledi. 1892'de edebiyat diploması aldı. Sorbonne Üniversitesi'nde derslerini izlediği Bergson'dan çok etkilendi.

Le Banquet, La Revue Blanche gibi dergilerde yazılar yayımladı. Ailesi zengin olduğu için, Mazarine Kitaplığı'na gönüllü memur olarak girdi. Para almadan yaptığı bu iş dışında başka bir görevde çalışma gereği duymadı.

Proust, yavaş yavaş nefes darlığı hastalığından kurtulmasına olanak bulunmadığını anladı. İlaçlara ve doktorlara güvenini yitirdi. Babasının ölümünden sonra kavuştuğu servet, tüm yaşamı boyunca para sıkıntısı çekmeksizin rahat yaşamasını sağladı. Böylelikle, kendini tümüyle edebiyat çalışmalarına adadı. Bir dönem sürekli olarak devam ettiği, seçkin kişilerin toplandığı çevrelerle olan ilişkilerini en aza indirdi ve ses geçirmemesi için duvarlarını mantar levhalarla kaplattığı odasına kapanarak sürekli çalıştı. Ruskin'den çok etkilendi ve bu yazarın iki yapıtını *La Bible d'Amiens* ("Amiens İncili") ile *Sésame et les lys* ("Susam ve Leylaklar") adlarıyla Fransızca'ya çevirdi. Bu çalışmalar sırasında, hem özlemini çektiği çalışma disiplinini, hem de sürekli biçimde aradığı kendine özgü anlatımı buldu. 1898-1899 yıllarında, Zola davasıyla Dreyfus olayında

etkin bir rol oynadı. Dreyfus yandaşları arasında yer aldı. Fransa'yı bölünmenin eşiğine getiren bu olayda, bilinçli ve soğukkanlı bir tutumla, çeşitli siyasal partilerin tavırlarını ve yanılgılarını açık seçik saptamayı başardı.

1905'te, annesinin ölümü üzerine, iyice içine kapandı. Yapıtıyla uğraşarak avunuyordu. Ancak, sağlık durumunun elverişsizliği dilediği gibi çalışmasını engelliyordu. Çok kısa süren bir gezinti, bir ziyaret bile uzun süre hastalanmasına yol açıyordu.

1905-1910 arasında, dev yapıtı *A la recherche du temps perdu* dizisini (Kaybolan Zaman Peşinde) yazmaya girişti. Başvurduğu tüm yayınevleri isteğini geri çevirdiği için, bu dizinin ilk kitabı olan *Du côté de chez Swann*'ı (Swann'ların Semtinden), basım giderlerini kendi karşılayarak yayımlattı. I. Dünya Savaşı, kitaplarının yayımını aksattıysa da Proust aralıksız olarak yazmayı sürdürdü. Bu yoğun çalışma ortamı içinde, bir yandan hastalığının eşsiz bir esin kaynağı olduğunu düşünüp seviniyordu, öte yandan da, bu hastalığın, gerçekleştirmek istediği tasarıları engelleyeceğini düşünerek bunalıyordu.

1919'da, *A la recherche du temps perdu*'nün ikinci kitabı *A l'ombre des jeunes filles en fleurs*'ün ("Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde") Goncourt Ödülü'nü kazanması ona yeni bir güç verdi. Olağanüstü bir çalışmayla, yaşamının son yıllarında art arda dizinin başka romanlarını yayımladı. *Le côté de Guermantes* ("Guermantes'ların Semti"), *Sodome et Gomorrhe* ("Sodom ve Gomorra"). Bu yapıtların yanı sıra, ancak ölümünden sonra çıkacak olan romanları üstünde de aralıksız bir biçimde çalıştı. Bunların birçok bölümünü elden geçirip yeniden yazdı. Bu sırada yakalandığı bir bronşitten kurtulamayarak öldü.

İlk kitapları

20. yy Başında Roman

19. yy'ın sonlarında doruğuna ulaşan Doğalcılık (Natüralizm), 1900'lere girilirken, sınırlayıcı temel ilkeleri nedeniyle tepki görmeye başladı. Yazarlar, bilimselliğe yaklaşan nesnel gözlem ve nesnel anlatım yöntemlerine karşı çıkıyor, bunun yerine yapıtlarına artık kişisel izlenimlerini, duygu ve düşüncelerini katıyorlardı.

Yeni yaklaşımla ortaya çıkan çeşitli görüşler, kısa süren birçok akımın ve bu akımlara bağlı dergilerin birbirini izlemesine yol açtı. Bu yüzden, edebiyat yapıtlarında hemen hemen bütün ülkelerde belirgin bir artış görüldü.

Almanya, Hollanda ve Fransa'da doğalcı yaşam ve sanat anlayışı, yalnız okurları değil, bu akımın yandaşlarını da bıktırmıştı. Tam anlamıyla Gerçekçilik'in Rus edebiyatındaki Gerçekçilik olduğunu kanıtlamaya çalışan Melchior de Vogüé'nin 1886'da çıkan Le roman russe ("Rus Romanı"), adlı yapıtı büyük ilgi uyandırdı. 1891'de K. Hamsun, *verdiği dizi konferanslarla gizemli ve düşsel nitelikler taşıyan yapıtların üretilmesi gerektiğini savundu. Kişiliksiz, dış gerçeği yansıtan sanat bezginlik yaratmıştı.*

20. yy'ın başlangıcında, çok çeşitli eğilim ve düşüncenin egemen olduğu edebiyat anlayışının belirgin özelliklerini tanımlamak güçtür. Ana çizgileriyle bu edebiyatın çok kişisel olduğu, gerçeğin yorumunu öznel bir biçimde yaptığı söylenebilir. Bu dönemde Nietzsche'nin düşünceleri ahlak değerlerini yıktı. Bergson'un* felsefesi zaman kavramını temelinden sarstı. Psikanaliz, insanların eylemlerini bilinçaltı ve cinsel içgüdülerle açıklamak gerektiğini savundu. Birçok ülkenin romancıları, cinsel yaşamı yeni bir açıklıkla betimlediler. İnsan bedenine ve somut yaşama verilen önem arttı.*

Bu yeni yönelimler biçim anlayışını da etkiledi. Birçok dilde düzyazı yalınlaştı ve daha dolaysız bir anlatıma yaklaştı. Bu değişim özellikle Almanca'da gözlemlendi. Yüzyıllar boyunca düşünceyi anlatmak için kullanılmış ve o türün anlatımına yatkın kalıplara yer vermiş olan bu dil, duyguları ve günlük yaşamın karmaşık ilişkilerini aktarabilmek için değişik bir anlatım aracı olarak kullanıldı.

20. yy'da roman başta olmak üzere, tüm edebiyat türlerini etkileyen olayların en önemlisi de I. Dünya Savaşı oldu. 1914'ten başlayarak hemen hemen bütün ülkelerde savaş romanları yayımlandı. Bu romanlarda ele alınan gerçekler, insanların çektiği acıları, bunlara dayanma gücünü ve savaş sırasındaki kahramanlıklarını dile getiriyordu.

Bir süre sonra, Fransa'da Alain Fournier, İrlanda'da James Stephens (1882-1950) gibi yazarların bilinmeyeni arayan ve düşselliğe ağırlık veren romanları okurların ilgisini çekmeye başladı. W. Faulkner* ise, romanlarında olağandışı, neredeyse patalojik olaylara yer veriyor ve bunları büyük bir ustalıkla aktarıyordu.*

Bu dönemin birçok yazarı, olayları dışardan, zaman içindeki sıralanışlarına göre anlatmak yerine, kahramanlardan birinin kimliğine bürünerek aktarma yolunu benimsedi.

Yazarla yarattığı kahramanının ruhsal özdeşliği, nesnel zaman değerine verilen önemi azalttı. Kısa anılar ve izlenimlerle çağrışımlar, anlatıların temelini oluşturmaya başladı. Söz konusu temel öğelerin okura aktarılması da, genellikle bir "iç monolog"la gerçekleşiyordu. Bu tür roman anlayışının tartışmasız en büyük ustalarından biri de James Joyce'tur. Olayları zaman sıralamasına uymadan, geçmişe ve geleceğe sıçramalarla aktaran anlatı türü Andrey Bely (1880-1934), Boris Pilniyak (1894-?), ve K.A.Fedin* gibi yazarlarla Rusya'da, A.Huxley'le* de İngiltere'de 1920'lerde en olgun temsilcilerini buldu.*

Kaybolan Zaman Peşinde

Bir dönemin, bir toplumun tarihi niteliğini taşıyan *A la recherche du temps perdu*, hem belli bir çevreyi ele alan genel bir gözlem, hem de bir benliğin ruhsal derinliklerine inen, bireyi geniş kapsamlı bir biçimde tanıtan bir incelemedir. Çarpıcı özgünlüğünü de, büyük ölçüde bu iki boyutlu yapısına borçludur. Çünkü Proust'un bu büyük yapıtı,dünyanın, insanın çevresinde biçimlendiği ölçüde "içinde"de oluştuğunu gösterir. Tüm yaratıklarsa değerlerini insandan alırlar. Kayıtsızlıkla yok olurlar, sevgi ve kıskançlıkla yücelirler.

Proust'un yapıtında ele aldığı aşk, kıskançlık, ölüm, zaman ve bellek gibi ana temalar, birbirleriyle iç içe işlenir. Proust böylece kendine özgü yasaları olan bir evren yaratır. Onun yaratım yönteminin anlaşılabilmesi için aradan bir süre geçmesi ve yapıtlarının yaygınlaşması gerekmiştir. İlk yaklaşımda anlaşılması güç gibi görülen bu karmaşık yöntem, her şeyden önce doğanın ve insanların derinliklerine inebilmek için harcanmış acı ve sıkıntı dolu bir çabaya dayanır. "Bilinmeyen"i zorlamaya özen gösteren Proust, yapıtının temel kurallarını bu yoldan belirler: Hareket kuralı, evrim kuralı ve bilinçaltı kuralı. Yaratımını engelleyecek tüm kısıtlamaları aşan Proust'un keskin gözlemciliği kişisel izlenimlerine dayanan çözümlemelerine büyük bir güvenilirlik kazandırır. Romanları böylelikle, kendi deyimiyle, "gerçeği" yansıtır. Çünkü, insanın öz benliğinin içeriğinden daha gerçek bir şey yoktur. Bu derinlemesine araştırma yöntemi, Bergson'un sezgi kavramıyla aynı türdendir. Bergson'un sezgi anlayışında da söz konusu olan, kendine dönerek düşünceyi yaratan bir içgüdüdür.

Roman dünyası

Proust'un roman dünyasında, burjuvalar ve soylular anlatılır. Bu çerçevede halkın temsilcileriyse yalnızca hizmetçiler ve uşaklardır. Ne var ki, iç dünyasının zenginliklerini aktarmayı amaçlayan Proust, bireyin "ışıltılı" olmasıyla anlam kazanacağına inanır. Usta bir romancı olarak, yapıtlarında yarattığı kahramanları tüm öteki davranışlarıyla olduğu kadar, dilleriyle de belirgin bir biçimde çizer. Benliğin, sürekli değişen bir özelliği olduğunu bilir, yapıtlarına evrimsel bir psikoloji egemendir. Ona göre, yalnız geçmiş insanın elindedir. Bellek, geçmişi canlandırmaya yarayan bir araçtır. Bu temel yaklaşım ilkesiyle, örneğin, çay bardağına daldırdığı kurabiyenin damağında bıraktığı tat aracılığıyla tüm bir evrene egemen olmayı başarır: Yetişkinlik döneminde bir kurabiyeyi içtiği çaya daldırır ve yer. Ağzındaki tat, çok iyi bildiği, ama ne olduğunu hemen tanımlayamadığı bir tatdır. Bunun ne olabileceğini araştırması için tek kaynak da belleğidir. Küçük bir çabadan sonra, gözlerinde bütün bir geçmiş canlanır. Bu yitirilmiş, unutulmuş bir geçmiştir. Çünkü yıllar sonra bulduğu, çocukluğunda teyzesinin yedirdiği kurabiyelerin damağındaki tadıdır. Bu buluşla, çocukluğundan bu yana geçen yaşamını görebilmek çok kolaylaşır.

İnsanların duygusal dalgalanmalarını irdeleyen Proust, ruhsal yapının özelliklerini sezgileriyle yakalamış ve bunları usta bir anlatımla aktararak 19. yy romanına yeni boyutlar kazandırmıştır. Proust'un uzun tümcelerindeki mantıksal yapının ilk okunuşta kolayca kavranamamasının nedeni, ele aldığı konulardır: Ruhsal yaşam, özellikle derinliklerine inince çok karmaşıktır ve insan zekâsı bu dünyaya dolambaçlı ve karanlık yollardan geçerek girebilir. Başka bir deyişle, duygusal yaşamın kendine özgü yasaları vardır ve bu yasalar zekânınkilerden çok ayrıdır. Proust, günümüz düşünürleriyle aynı sonuçları çıkarır: Bilinç, karanlık bilinçaltının aydınlatılabilmiş küçücük bir noktasıdır.

Geçmiş zamanın romancısı Proust, yaşamı boyunca, bozuk sağlığı nedeniyle çok sıkıntı ve acı çekmesine karşın, çoğu kimseyi şaşırtan bir mutluluğu edebiyat aracılığıyla yakalamıştır. İnsan ruhunun derinliklerini tanımasına ve tanıtmasına olanak veren sanat etkinlikleri onun yaşama sevincini sürekli biçimde beslemiştir.

● **YAPITLAR** (başlıca): *A la recherche du temps perdu*, (Kaybolan Zaman Peşinde); *Du côté de chez Swann*, 1913, (Swann'ların Semtinden); *A l'ombre des jeunes filles en fleurs*, 1918, ("Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde"); *Le côté de Guermantes*, 1920-1921, ("Guermantes'ların Semti"); *Sodom et Gomorrhe*, 1921-1922, ("Sodom ve Gomorra"); *La prisonnière*, (ö.s), 1923; *Albertine disparue*, (ö.s.),1925, ("Kayıp Albertine"); *Le temps retrouvé*, (ö.s), 1927, ("Bulunmuş Zaman").

● **KAYNAKLAR:** G. Cattaui, *Marcel Proust*, 1959; L. Daudet, *Autour de soixante lettres de Marcel Proust*, 1929; F. Mauriac, *Du côté de chez Proust*, 1947; A. Maurois, *Le monde de Marcel Proust*, 1961; L. Pierre-Quint, *Marcel Proust, sa vie, son oeuvre*, 1936.

PROUT, William
(1785-1850)

İngiliz kimya ve fizyoloji bilgini. Tüm elementlerin atom ağırlıklarının birer tamsayı ve hidrojenin atom ağırlığının katları olduğuna ilişkin varsayımıyla tanınır.

15 Ocak 1785'te Gloucestershire'daki Horton'da doğdu, 9 Nisan 1850'de Londra'da öldü. Oldukça varlıklı bir çiftçi ailesinin çocuğuydu. 1808-1811 arası Edinburgh Üniversitesi'nde tıp öğrenimi gördükten sonra, Londra'da özel bir laboratuvar ve muayenehane açarak hekimliği ve kimya araştırmalarını birlikte yürüttü. 1813'ten sonra evinde özel fizyolojik kimya dersleri de veren Prout, 1819'da Royal Society üyeliğine seçildi.

Laboratuvarında üre, ürik asit, mide suyu, kan ve idrar gibi fizyolojik sıvıların kimyasal yapısını araştıran Prout, 1824'te, Beaumont'un öne sürdüğü gibi mide özsuyunun temelde hidroklorik asit olduğunu kanıtladı, idrardan saf üre elde etmeyi başardı ve 1827'de besin maddelerini ilk kez karbonhidrat, yağ ve proteinler olarak sınıflandırdı. Fizyolojik kimya çalışmalarını sürdürürken, bir yandan da karbon, hidrojen, oksijen ve azottan oluşan organik bileşiklerde belirli matematik yasalarının geçerli olup olmadığını araştırıyordu. Dalton ve Berzelius'un atom kuramına ilişkin savlarından da esinlenerek, 1815'te, tüm elementlerin atom ağırlıklarının bir tamsayı olduğunu ve bilinen en hafif element olan hidrojenin atom ağırlığının katları biçiminde arttığını öne sürdü. Kimya alanındaki analitik araştırmalara hız kazandıran "Prout varsayımı", uzun süre bilim adamlarınca yadsındıysa da, 20.yy'ın başlarında, özellikle W.Aston'ın izotopların varlığını kanıtlamasından sonra, doğal elementlerin gerçekten izotoplardan oluştuğu ve atom ağırlıklarının yaklaşık tamsayılar olduğu anlaşılmıştır.

● **YAPITLAR** (başlıca): *An Inquiry Into the Nature and*

Treatment of Gravel, Calculus and Other Diseases, 1821, ("İdrardaki Kum, Taş ve Diğer Hastalıkların Yapısına ve Tedavisine İlişkin Bir Araştırma"); *Chemistry, Meteorology and the Function of Digestion*, 1834, ("Kimya, Meteoroloji ve Sindirimin İşlevi").

● **BAKINIZ:** ASTON, W. BEAUMONT, BERZELIUS, DALTON.

PRUD'HON, Pierre-Paul
(1758-1823)

Fransız, ressam. Romantik eğilimiyle resimde 18.yy'dan 19.yy'a geçişi sağlamıştır.

4 Nisan 1758'de Cluny'de doğdu, 16 Şubat 1823'te Paris'te öldü. Dijon Akademisi'nde eğitim gördü. 1784'te Romaya gitti. Burada heykelci A.Canova ile dostluk kurdu. 1787'de Paris'e döndü. Yaptığı Lanois Oteli süslemeleriyle Napoléon'un dikkatini çekti. İmparatoriçe Joséphine ve imparatoriçe Marie Louise'in de sevgisini kazanarak zaman zaman sarayda portre ressamı olarak çalıştı. 1808 tarihli *Adalet ve Tanrısal İntikam Suçun Peşinde* adlı yapıtıyla Legion d'honneur nişanı aldı. Fransız devlet adamı Talleyrand'la olan dostluğu Napoléon'un düşmesinden sonra da gözde kalmasını sağladı.

Prud'hon, sanat yaşamına portreler ve gravürcüler için çizimler yaparak başlamıştır. Roma'da bulunduğu dönemde Leonardo da Vinci ve Correggio'nun yapıtlarından etkilenmiş ve dolayısıyla, o dönemde J.L.David'in heykelsi figürlerinin etkisi altında olan Fransız resmine, daha yumuşak ve duyumsal öğeler getirmiştir. Bu etkiler özellikle romantik ve gizemli bir hava içinde betimlediği portrelerinde yansımıştır. J.L.David, Prud'hon'u Rokoko dönemi ressamı Boucher'yle kıyaslamıştır.

● **YAPITLAR** (başlıca): *İmparatoriçe Joséphine'in Portresi*, 1805, Louvre, Paris: *Adalet ve Tanrısal İntikam Suçun Peşinde*, 1808, Louvre, Paris: *Venüs ve Adonis*, 1812, Wallace Koleksiyonu Londra; *Müjde*, 1816, Metropolitan Sanat Müzesi, New York; *İsa Çarmıhta*, 1822, Louvre, Paris.

● **KAYNAKLAR:** G.Grappe, *P.P.Prud'hon*, 1958.

● **BAKINIZ:** BOUCHER, J.L.DAVID.

PRZYBYZEWSKI, Stanislaw
(1868-1927)

Polonyalı roman ve oyun yazarı. Yapıtlarında entelektüellik ve cinsellik gibi temaları işlemiştir.

7 Mayıs 1868'de Inowroclaw kasabası yakınlarında, Lojevo'da doğdu, 21 Ekim 1927'de Jaronty'de öldü. Eğitimini Berlin'de yaptı. Burada Bohem sanatçılar arasına katıldı, Strindberg'le arkadaşlık etti. Bir ara hapse girip çıktı. 1898'de Polonya'ya döndü. Krakovi'de *Zycie* (Yaşam) adlı bir dergi çıkarmaya başladı. Dergi, Polonyalı yazar ve aydınların oluşturduğu Mloda Polska grubunun haber organı oldu ve 1898-1901 arasında Avrupa'daki yeni edebiyat akımlarının ve Ibsen, Hauptmann gibi önemli tiyatro yazarlarının ülkede tanıtılmasına büyük katkıda bulundu.

Przybyzewski, düz yazılarında olağan dışı psikolojik durumları ve karmaşık erotik duyguları işlemiştir. Cinsler arasındaki erotizmin aşktan değil, nefretten kaynaklandığını savunmuştur. Lirik şiirden yana olmuş, Olguculuk'a (Pozitivizm) ve Doğalcılık'a (Natüralizm) karşı çıkmıştır. Göstermeci bir tutumla yazdığı sahne yapıtlarında ise hemen hemen hiç dekor ve eşya kullanmamış, anlatmak istediklerinin izleyiciye oyun gücüyle, çoğu zaman pandomimle ulaştırılmasını amaçlamıştır. Gerek yapıtlarında, gerek özel yaşamında burjuva değerlerine ve kurulu düzene karşı olması genç kuşağın ona büyük bir sevgi beslemesine yol açmış, kişiliği, bohem yaşama biçimi, aykırı davranışlarıyla bir efsane kişisine dönüşmüştür. Yapıtlarıyla çağdaş Polonya sanatının kurucuları arasında yer almıştır.

● **YAPITLAR** (başlıca): **Oyun:** *Dla szezescia*, 1899, ("Mutluluk İçin"); *Snieg*, 1903, ("Kar"); *Zlote runo*, 1901, ("Ev Sahipleri"); *Taniec milosci i smierci*, 1901, ("Aşk ve Yaşam Dansı"). **Roman:** *Totenmesse*, 1893, ("Ölüler Ayini"); *Homo Sapiens*, 1898, ("Düşünen İnsan"); *Satans Kinder*, 1897, ("Şeytanın Çocukları"): *Matka*, 1902, ("Ana"); *Synowie Ziemi*, 1904, ("Toprağın Oğulları"). **Otobiyografi:** *Moi wspolczesni*, (ö.s.), 1935, ("Çağdaşlarım").

PSELLOS, Michael
(1018-1098 ?)

Bizanslı filozof. Bizans Akademisi'nin kurucusudur, Platon ve Aristoteles'in yazılarını açıklayarak Bizans'ta tanınmasını sağlamıştır.

Constantinopolis'de (İstanbul) doğdu, aynı kentte öldü. Ölüm yılı kesinlikle bilinmiyor. Soylu, eski bir aileden gelmesine karşın yoksuldu. Önce Constantinus soyadını aldı, hukuk, felsefe, retorik ve tanrıbilim öğrenimi gördü. Kısa süre içinde, bilgisinin genişliği, konuşmasının etkinliği yüzünden ilgi çekti, yüksek görevlere atandı, imparatorun özel yazıcıları arasına alındı. Sonra imparator Konstantin Monomakhos'un sarayına girdi, imparatora Bizans Akademisi'nin kurulmasını önerince dileği yerine getirildi. Bu öğretim kurumu, sonradan, imparator II.Basileos'un buyruğu üzerine kapatıldı. Psellos, Akademi'de uzun süre felsefe, tanrıbilim ve retorik okuttu, bu okula İranlı, Arap, Yunan, Romalı gibi değişik ülkelerden öğrenciler geldi.

Psellos'un çalışmalarının odağını Platon felsefesini açıklamak, daha geniş bir okuyucu topluluğuna tanıtmak ve ondan yeni yeni öğretilerin geliştirilmesini sağlamak oluşturur. Ona göre Platon'un öne sürdüğü düşünceler dinin özüne aykırı değil, ona ışık tutucu niteliktedir. Bu felsefede eğitici, öğretici ve olgunlaştırıcı özellikler vardır. Bu nedenle Kilise Babaları'nın ve din adamlarının Platon felsefesine karşı çıkmaları gereksizdir.

Psellos'un Platon'la ilgili çalışmaları, Avrupa'da geniş bir ilgi alanı yaratmış, özellikle Yeni Platonculuk'un tanınmasına, Platon felsefesinin benimsenmesine katkıda bulunmuştur.

● KAYNAKLAR: Migne (der.), *Patrologia Graeca*, 12 cilt, 1852.

PTOLEMAİOS I [Soter] (İÖ 366-283)

Makedonyalı komutan. İskender'in ölümünden sonra Mısır'da Ptolemaios hanedanını kurmuştur.

Makedonya'da Eordaia bölgesinde doğdu, Mısır'da öldü. Doğum tarihini bazı kaynaklar İÖ 367 ve İÖ 364 olarak, ölüm tarihini ise İÖ 282 olarak vermektedir. Lagus adlı bir soylu ailenin oğluydu. İÖ 343'te Pella'da İskender ve diğer soylu çocuklarıyla birlikte Aristoteles'in eğitiminden geçti. Makedonya Kralı II.Filip ve oğlu İskender arasındaki mücadelede İskender'in yanında yer aldı ve bir süre sürgüne gönderildi.

İÖ 336'da İskender'in kral olmasının ardından muhafız birliğine atandı. İÖ 336-335 arasında Yunan kentlerine düzenlenen seferlere katıldı. İskender'in Anadolu, Suriye, Pers İmparatorluğu toprakları ve Mısır fetihlerinde önemli askeri görevler üstlendi. Hindistan seferi sırasındaki başarılarından dolayı donanma komutanlığına getirildi.

İskender'in İÖ 323'te ölümü, çok geniş bir alana yayılan Helen İmparatorluğu'nun yıllarca süren iktidar mücadeleleri ve savaşlarla parçalanmasına yol açtı. Ptolemaios Babil'de yapılan ordu toplantısında imparatorluğun birliğinin komutanlar tarafından sağlanamayacağını ileri sürerek, toprakların komutanlar arasında satraplıklara bölünmesini önerdi. Antipatros Makedonya'nın Perdikkas ve Krateros Asya'nın, Antigonos Batı Anadolu'nun, Lisimakhos Trakya'nın yönetimini üstlendiler. Ptolemaios da Mısır satrapı oldu.

Asya bölgesinin saltanat naibi Perdikkas'ın hegemonyası altına girmek istemeyen Ptolemaios, Antigonos, Lisimakhos ve Krateros'la birlikte bir koalisyon kurarak Perdikkas'a savaş açtı. İÖ 322-321 arasında süren birinci koalisyon savaşı sonunda Perdikkas yenildi ve öldü. Aynı yıl Kuzey Suriye'de Triparadeisos'da imparatorluğun yönetimini yeniden düzenlemek üzere toplanan konseyde Ptolemaios, Mısır ve Kyrene satraplığına Güney Suriye'yi de kattı.

Komutanlar arasında süren iktidar mücadelelerinde Ptolemaios da yer alarak, Antipatros'un yerine seçilen Poliperrkhon'a karşı, I.Antigonos, Kassandros ve Lisimakhos'la ittifak yaparak İÖ 315-311 arasında ikinci koalisyon savaşlarına katıldı. İÖ 312'de Gaze'de Antigonos'un oğlu Demetrios'un ordusunu yendi. İÖ 306'da kendini kral ilan eden I.Antigonos'a karşı Selevkos'la, Kassandros'la ve Lisimakhos'la yeni bir koalisyona girdi. Donanması Kıbrıs'ın Salamis açıklarında yenildi. İÖ 304'te Mısır'a saldıran Antigonos'u geri püskürttü. Kendini Mısır kralı ilan ederek, İÖ 30'da son bulan Ptolemaios hanedanını kurdu ve Soter (Kurtarıcı) unvanını aldı. İÖ 301'de İpsos Savaşı'nda Antigonos'un yenilmesinden sonra İskender'in imparatorluğu kesin olarak krallıklara bölündü.

İÖ 306-286 arasında krallığının gelişmesi için uğraştı. Savaş yerine ittifaklar ve siyasi evlilikler yoluyla iktidarını güçlendirdi. Kyrene'nin denetiminin yanı sıra, Filistin'i, Suriye'nin kıyı bölgelerini ve Kıbrıs'ı ele geçirdi. İÖ 288-286 arasındaki son koalisyon savaşında Selevkos, Lisimakhos ve Pyrrhos'la ittifak yaparak, Demetrios'a karşı Atina'nın Makedonya egemenliğinden kurtarılmasını ve Adalar Birliği'yle ittifak kurmayı sağladı. İÖ 285'te oğlu II.Ptolemaios lehine tahttan çekildi. Ölümünden sonra tanrılaştırılarak, yalnızca Soter unvanıyla anılmaya başlandı.

Ptolemaios, Mısır'ı hukuki, askeri ve mali örgütlenmelerle yeniden düzenledi. Mısır'da ilk madeni parayı bastırdı. İskenderiye kentini güzelleştirdi ve ünlü kütüphaneyi yaptırdı. Bilim adamları ve sanatçıları bir araya getiren Müze adlı çalışma merkezini kurdu. Yukarı Mısır'da Ptolemaios kentini inşa ettirdi. Mısır ve Yunan dinlerini kaynaştırarak Serapis kültünü oluşturdu. Ayrıca İskender kültünü kurarak Helen krallarına tapınma geleneğini başlattı. Eski Mısır dinine de saygı göstererek firavun tapınaklarını onarttı.

Ptolemaios ayrıca İskender'in seferlerinin tarihini yazmıştır. Bu önemli yapıt kayıp olmasına karşın tarihçi Arrianus'un *Anabasis* adlı yapıtına kaynaklık etmiştir.

● BAKINIZ: ANTİGONOS I, İSKENDER [Büyük], PTOLEMAİOS II, SELEVKOS I.

PTOLEMAİOS II [Filadelfos] (İÖ 308-246)

Mısır kralı. Mısır'ın güçlü bir Helen krallığı olmasını sağlamıştır.

Ege Denizi'nde Kos Adası'nda (İstanköy) doğdu, Mısır'da öldü. Mısır'da Ptolemaios hanedanının kurucusu I.Ptolemaios'un oğludur. İÖ 285'te I.Ptolemaios'un tahttan çekilmesiyle kral oldu ve İÖ 246'ya değin Mısır'ı yönetti. Karısı I.Arsince'yi sürgüne gönderip, Mısır geleneklerine uygun olarak kızkardeşi II.Arsinoe'yle evlenmesi üzerine "Filadelfos" (kardeşini seven) sanıyla anılmaya başlandı.

II.Ptolemaios, Makedonya Krallığı'yla sürmekte olan Yunanistan'a egemen olma mücadelesine ağırlık vererek, Yunanlılar'ın kurtarıcısı olarak ortaya çıktı, Isparta ve Atina'yla ittifak yaptı. İÖ 274-270 arasında Selevkoslar'la yaptığı birinci Suriye Savaşı'nda Güney Suriye'yi ve Kilikya'yı ele geçirdi. Makedonyalılar'ın Yunan kentlerinde etkinliklerinin artması üzerine Makedonya Kralı II.Antigonos Gonatas'a savaş açtı. İÖ 267-261 arasında süren Hremonidas Savaşı'nda II.Ptolemaios'un müttefiki Yunanlılar'a yeterli yardım göndermemesi sonucunda Isparta ve Atina, Makedonya karşısında yenilgiye uğradı. İÖ 261'de Antigonos'un Kos yöresindeki bir deniz savaşını kazanması üzerine Ptolemaios'un Ege'deki deniz egemenliği kırıldı ve adalar Makedonya egemenliğine geçti. Selevkoslar'la Antigonoslar'ın kurduğu ittifaka karşı yaptığı ikinci Suriye Savaşı'nda (İÖ 260-253) da yenilerek Anadolu kıyılarındaki üslerinin birçoğunu yitirdi. Askeri alandaki başarısızlıklarını diplomasi yoluyla lehine çeviren II.Ptolemaios, Selevkoslar'ın desteğini kazanarak Makedonya'ya karşı savaşı sürdürdü ve Ege adalarını yeniden egemenliği altına aldı. Ölümünden sonra yerine oğlu III.Ptolemaios Teos Evergetes geçti. II.Ptolemaios, Yunanlılar'ın Mısır'ın koşullarına uyum sağlamaları ile

üretimi ve refah düzeyini artırmak gibi iki temel sorunun çözümüne ağırlık verdi. Mısır ve Yunan dinlerini kaynaştırmaya yöneldi. Helen krallarına tapınma kültünü yaygınlaştırdı. Tarımda planlı düzenlemelere girişti. Toprak ıslahına ağırlık verdi. Şarap ve zeytin üretimi teşvik edildi. İskenderiye'nin yanı sıra, Akdeniz, Kızıldeniz ve Doğu Afrika kıyılarını kapsayan bir ticaret ağı kurdurdu. Kral ailesinin tekeline alınan birçok malın ticareti yoluyla önemli kazançlar elde etti.

Helen uygarlığının doruk noktasına ulaştığı dönemde hüküm süren II.Ptolemaios, sanat ve bilim alanında da önemli gelişmelere öncülük etmiştir. Sanat ve bilim merkezi durumuna gelen İskenderiye'deki kütüphane ve araştırma merkezini geliştirmiş, birçok sanatçı ve bilim adamını çevresinde toplamıştır. Yunan kentlerinden farklı olarak felsefe ve edebiyatın yanı sıra matematik ve doğa bilimlerine de önem verilmiştir.

● BAKINIZ: PTOLEMAİOS I, SELEVKOS I.

PTOLEMAİOS, Klaudios
(2. yy)

Eski Yunan astronomi, matematik ve coğrafya bilgini. Yer'in hareketsiz olduğunu ve evrenin merkezinde bulunduğunu savunmasına karşın, Eski Çağ'ın en büyük astronomi bilginlerinden biridir.

Ptolemaios'un İskenderiye'de yaşadığını ve en önemli gözlemlerini 127 ile 141 yılları arasında yaptığını belgeleyerek yaşamı üstüne güvenilir bilgi veren tek kaynak, bugüne değin ulaşabilmiş olan yapıtlarıdır. Ancak, bu yapıtlarda başka aydınlatıcı bilgi olmadığından ve Eski Çağ'ın geç dönemlerinde yaşamış bazı yazarların ya da Bizanslı Theodoros Meliteniotes'in aktardığı kimi ayrıntılar bilim tarihçilerince tutarlı ve güvenilir bulunmadığından, Ptolemaios'un gerçek yaşamöyküsü bu iki küçük bilgiyle sınırlı kalmıştır. Nitekim, doğum tarihi için çeşitli kaynaklar 85 ile 108 yılları arasındaki değişik tarihleri gösterirken, doğum yeri de Theodoros Meliteniotes'e göre Yukarı Mısır'daki Ptolemais Hermii, kimi belgelere göre Pelusium'dur. Oysa bazı bilim tarihçileri, doğum yeri olarak gösterilen Pelusium'un bir yanılgıdan kaynaklandığını öne sürerler ve bu yanılgıyı, Klaudios önadının Araplarca Kalûdî biçiminde okunduğu, buradan Latince Orta Çağ metinlerine Pheludiensis olarak geçtiği ve zamanla bozulup Pelusiumlu'ya dönüştüğü şeklinde yorumlarlar. Tümüyle tartışmalı olan bu bilgilere karşılık, ölüm tarihi çoğu kez 168 ya da 170 olarak gösterilen ve Arap tarihçilerince 78 yıl yaşadığı öne sürülen Ptolemaios'un, Roma İmparatoru Hadrianus'un saltanatı sırasında en verimli çağını yaşadığı ve Marcus Aurelius'un imparatorluk yıllarına (161-180) yetiştiği sanılıyor.

Özellikle astronomi ve coğrafya alanındaki yapıtlarıyla Doğu ve Batı dünyasını yüzyıllar boyunca derinden etkileyen, bir coğrafyacı olarak çizdiği dünyanın sınırları 15. yy'ın bitimine değin hemen hemen hiç değişmeden kalan ve Yer'i evrenin merkezi olarak kabul eden astronomisinin temelleri 16. yy'ın sonlarına değin sarsılmayan bu büyük bilginin nasıl yetiştiği ve kimlerin öğrencisi olduğu da kesin olarak bilinmiyor. Yalnız, Helenistik dönemin önemli bilim merkezlerinden İskenderiye'de yaşamış olmasının, özellikle İskenderiye Okulu'nun zengin kitaplığından yararlanma olanağı bulmasının, Ptolemaios'un bilimsel gelişmesinde etkili olduğu genellikle benimsenen bir görüştür.

Almagest

Ptolemaios, başta astronomi olmak üzere matematik, coğrafya, optik, müzik kuramı ve astroloji gibi Eski Çağ'ın gözde bilimleriyle ilgilenmiş, kimisi özgün dilinde, kimisi Arapça çevirisiyle bugüne değin ulaşabilen yaklaşık 40 kitaplık zengin bir yapıt bırakmıştır. Bu yapıtlardan en eskisi ve en önemlisi, yermerkezli evren modelini açıklayan ve bugün *Almagest* adıyla tanınan *Mathematike syntaksis*'tir. Özgün adı "Matematik Derlemesi" anlamına gelen bu yapıt, Eski Çağ'ın daha ileri dönemlerinde, Ptolemaios'a ve yapıtına duyulan saygının etkisiyle önce *He megala syntaksis* ("Büyük Derleme"), daha sonra *He megiste syntaksis* ("En Büyük Derleme") diye anılır olmuş, Araplar kitabı kendi dillerine çevirirken *He megiste*'yi *el-Mecisti*'ye dönüştürdüklerinden, yapıtı 12. yy'da Arapça çevirisiyle tanıyan Batı dünyası da *el-Mecisti* sözcüğünü *Almagest* biçiminde Latince'ye aktarmıştır. 13 kitaptan oluşan *Almagest*, Ptolemaios'un özgün çalışması olarak değil, Eski Yunan astronomisinin o güne değin edindiği tüm bilgileri derleyen ve büyük ölçüde Hipparkhos'un çalışmalarıyla beslenen büyük bir astronomi derlemesi olarak değerlendirilir. Yapıtın yüzyıllar boyu önemini yitirmeden astronomi bilimine egemen olması da büyük ölçüde bu özelliğine bağlanır. Ancak, daha erken çağ Yunan astronomisinin çoğu yitik olan önemli yapıtlarıyla birlikte, matematiksel astronominin bütününü kapsayan böyle bir çalışmanın gelecek kuşaklar için vazgeçilmez bir kaynak olması dışında, Ptolemaios da, sağlam mantığı, yöntemli yaklaşımı ve özgün katkılarıyla, öncü çalışmalarına çok şey borçlu olduğu Hipparkhos'un yapıtına evrensel bir nitelik ve değer kazandırmıştır. Araplar, adını "Batlamyus" diye okudukları ve Bettanî, Birûnî gibi büyük bilginlerce kimi yanlışları saptanıncaya değin astronomisini tartışmasız benimsedikleri Ptolemaios'un *Almagest*'ini 800 yıllarında Arapça'ya çevirmişler, Avrupalı astronomlar ise 1175'te Cremonalı Gerard'ın Arapça'dan Latince'ye aktardığı bu yapıtı, Kopernik ve Galilei'nin başlatıp Kepler'in sonuçlandırdığı büyük astronomi devrimine değin temel yapıt saymışlardır.

Yermerkezli evren sisteminin kanıtlanması

Ptolemaios, *Almagest*'in 1. ve 2. kitaplarında, İÖ 6. yy'da Pythagoras'ın tanımladığı, İÖ 4. yy'da Aristoteles'in geliştirdiği, aynı yüzyılda Eudoksos'un ve İÖ 2. yy'da Hipparkhos'un matematiksel açıklamasını yaptıkları yermerkezli (jeosantrik) sistemin genel çizgilerini tanıtıp, küresel trigonometri yardımıyla doğruluğunu kanıtlamaya çalışır. Temel olarak, Yer'i evrenin merkezinde ve durağan olarak kabul eden, en dışta sabit yıldızlar küresi bulunmak üzere Güneş, Ay ve gezegenleri taşıyan eşmerkezli kürelerin de Yer'in çevresinde döndüğünü öne süren bu sistem, Ptolemaios'tan çok önce var olmasına karşın onun adıyla anılır. Yermerkezli sistemin kanıtlanmasında, Hipparkhos gibi, bir çemberin 60 derecelik merkez açısının yarımşar dereceye ayrılmış bölümlerini gören kirişlerin oluşturduğu trigonometrik oranlara başvuran Ptolemaios, yapıtın 3. kitabında Güneş'in hareketini ve dönencel yılın uzunluğunu konu alır. Güneş'in Yer

çevresindeki görünür hareketini açıklarken, tutulum düzlemi ile Yer'in aynı merkezde bulunmadığını öne süren Hipparkhos'un dışmerkezlik varsayımını ve hemen hemen tüm parametrelerini benimseyip doğrulamış, mevsimlerin süresi için öncülüyle aynı değeri bulmuş, dönencel yılın uzunluğunu hesaplarken de gene Hipparkhos'un sonuçlarını doğrulayan oldukça yanlış bir değere varmıştır. 4. ve 5. kitapları Ay'ın hareketi ile kavuşum aylarının uzunluğunu hesaplamaya ayıran Ptolemaios, bu kitaplardan ilkinde Ay tutulması, Ay'ın Güneş ile kavuşumu ve karşı konumu konusunda Hipparkhos'un varsayımlarına ve sonuçlarına bağlı kalmışsa da, 5. kitapta Hipparkhos'un modelinde önemli değişiklikler yaparak özgün bir Ay kuramı geliştirmiştir. Ay'ın hareketinde öteden beri gözlemlenen düzensizliklerin dışında iki yeni düzensizlik daha tanımlayarak, bu gökcisminin hareketine ilişkin kuramı eksiksiz duruma getirdikten sonra, Ay'ın ıraklık açısını (gerçek ve görünür konumları arasındaki açısal uzaklığı) ölçmüş, böylece Ay'ın Yer'den uzaklığını Yer yarıçapının elli dokuz katı olarak, oldukça yakın bir değerle hesaplayabilmiştir.

Güneş, Ay ve gezegenler kuramı

Ptolemaios coğrafyası

Ay ve Güneş tutulmalarının gerçekleşeceği zamanı, tam tutulma mı yoksa yarım tutulma mı olacağını ve ne kadar süreceğini tablolar halinde veren 6. kitaptan sonraki iki kitabın ana konusu sabit yıldızlardır. Hipparkhos'un tanımladığı "ılım noktalarının gerilemesi" olayına ve yıldızların doğuş, batış zamanlarına da yer veren 7. ve 8. kitapların hemen hemen tümü, 1.022 sabit yıldızın tutulum koordinat sistemine göre enlemini ve boylamını, yer aldığı takımyıldızı ve parlaklık derecesini (kadir sınıfını) belirten zengin bir yıldız kataloğudur. Son beş kitap, Ptolemaios'un *Almagest*'e ve astronomiye en özgün katkısı olarak gösterilen gezegenler kuramına ayrılmıştır. Bu kuram, genel olarak, gezegenlerin hareketinde gözlemlenen ve biri gezegenin Güneş'ten uzaklığına, öbürü tutulum düzlemindeki konumuna bağlı olarak değişen iki temel düzensizliği açıklayabilme kaygısından doğmuştur. Ptolemaios'un, İÖ 3. yy'da yaşamış Pergeli Apollonios'un yapıtlarından aldığını belirttiği "ilmek" (episikl) ve "dışmerkezli yörünge" gibi iki dairesel hareketi büyük bir ustalıkla birleştirerek vardığı bu kuram, özellikle Merkür ve Venüs gibi içgezegenlerin hareketindeki düzensizlikleri başarıyla açıklamıştı.

Ptolemaios'un astronomi konusundaki diğer yapıtlarından *Hypotheseis ton planomenon* ("Gezegenlere İlişkin Varsayımlar"), *Almagest*'in iki ciltlik kısa bir özetidir. İlk yapıtındaki sayısal değerlerden birçoğunun yanlışını düzelttiği, gökcisimlerinin hareketi için bu kez geometrik değil fiziksel bir model önerdiği *Hypotheseis*'te, gezegenlerin mutlak uzaklıklarını belirlemesi evrenin gerçek boyutlarının kavranmasında çok önemli bir adımdır. Gene astronomi konusundaki yapıtlarından *Prokheiroi kanones* ("Kullanışlı Cetveller"), astronomi hesaplarının temel dayanağı olan ve *Almagest*'te yer alan çeşitli cetvellerin bir araya toplandığı değerli bir derlemedir ve Orta Çağ'da bile en çok yararlanılan kaynaklardan biri olmuştur.

Matematik çalışmaları

İki kitaptan oluşan *Phaseis aplanon asteron*'un ("Sabit Yıldızların Evreleri") günümüze değin ulaşabilen ikinci bölümü, yılın her günü için yıldızların doğuş ve batış saatlerini, ayrıca belirli yıldızların durumuna göre hava tahminlerini içeren bir takvim niteliğindedir. *Almagest*'te, trigonometrinin astronomiye uygulanmasının başarılı bir örneğini veren Ptolemaios, daha çok *Analemma* adıyla bilinen *Peri analemmatos*'ta ve yalnız Arapça çevirisi bulunduğu için özgün adının *Aplosis epiphaneias sphairas* ("Küresel Yüzeylerin Düzlemleştirilmesi") olduğu sanılan *Planisphaerium*'da, geometrinin astronomi problemlerine uygulanmasından örnekler verir. Gökküredeki noktaların, birbirleriyle dik açı yapan ufuk, düşey ve meridyen düzlemleri üzerindeki izdüşümlerini ve küresel cisimlerin düzlem yüzeylerdeki izdüşümlerini inceleyen bu iki kitapçık, yalnız Ptolemaios'un değil, 2. yy Yunan matematiğinin de üstün düzeyini gösteren değerli bir belgedir.

Matematiksel astronomi alanındaki yapıtlarıyla hemen hemen 1400 yıl boyunca çok derin ve kalıcı bir iz bırakan Ptolemaios, gene matematiğin yöntem ve olanaklarını kullandığı coğrafya alanında da Eski Çağ'ın önde gelen bilginleri arasında yer alır. Bizans döneminden kalma özgün el yazmalarından bir bölümü İstanbul'daki Fatih Kütüphanesi'nde bulunan, 1465'te Fatih Sultan Mehmed'in buyruğuyla yapılan Arapça çevirisi de Ayasofya Kütüphanesi'nde saklanan *Geographike hyphegesis* ("Coğrafya Kılavuzu") en ünlü yapıtıdır. Sekiz kitaptan oluşan bu yapıtta Ptolemaios, Eski Çağ dünyasının başlıca kentlerinin ve önemli coğrafi yerlerin enlem ve boylamlarını bir liste biçiminde verir, bir bölgenin haritasının nasıl çıkarılacağını anlatır. Bu çalışmasında, kendisinin de belirttiği gibi, Eratosthenes ve Hipparkhos ile birlikte matematiksl coğrafyanın kurucusu kabul edilen Surlu Marinus'un (1. yy) coğrafyasından yararlanmış ve aynı başlangıç meridyenini seçmiştir. Ancak, bugün özgün haritaları kayıp olan bu yapıt iklim ve doğal bitki örtüsü üstüne hiç bilgi vermediği gibi, fiziksel coğrafya açısından da eksikleri vardır. Üstelik, Marinus'u izlediğinden, başlangıç meridyeni olan Kanarya Adaları ile Çin arasındaki uzaklığı 130° yerine 180°ye bölmüş, yer yarıçapını da gerçek değerinden % 30 kadar daha az göstermiştir. Tüm yanlışlarına karşın, *Geographike*, Bizans, İslam dünyası ve Avrupa'da çok uzun bir süre etkili olmuş, özellikle haritalarındaki izdüşüm (projeksiyon) yöntemleri Mercator ve Bernardus Sylvanus gibi Orta Çağ bilginlerince kullanılmıştır.

Ptolemaios'un astronomi ve coğrafya dışındaki iki önemli yapıtı, Eski Çağ'da matematiğin ayrılmaz bir bölümü olan optik ve müzik kuramı alanındadır. Özgün metni yitik olan, yalnız oldukça eksik bir Arapça kopyasından 12. yy sonlarında yapılmış Latince çevirisiyle bugüne ulaşabilen beş kitaplık *Optika*, görme kuramı, ışık ve rengin görüş üzerindeki etkileri, özellikle de aynalardaki yansıma ve kırılma olaylarına ilişkindir. Bir düzlem aynanın ışık ışınlarını eşit açıyla yansıttığını, ışığın bir ortamdan başka bir ortama geçişinde gelme ve kırılma açılarının orantılı olduğunu belirten bu yapıtın Ptolemaios'a ait olup olmadığı uzun zaman tartışılmıştır. Üç kitaptan oluşan *Armonika* ise, müzik kuramını matematiksel olarak irdeleyen ve ses aralıklarının matematiksel oranını veren bir çalışmasıdır.

İlgilendiği her bilim dalında matematiğin yöntem ve ilkelerinden olabildiğince yararlanmaya özen gösteren Ptolemaios'un, Orta Çağ'daki asıl ününü, hiçbir bilimsel değeri olmayan bir astroloji derlemesine borçlu olması çok ilginçtir. Özgün adı *Apotelesmatika* ("Yıldızların Etkileri") olan, dört kitaptan oluştuğu için daha çok *Tetrabiblos* ("Dört Kitap") adıyla tanınan

bu yapıtla Ptolemaios, Güneş'in ve Ay'ın nasıl doğa üzerinde belirli etkileri varsa, tüm gökcisimlerinin de yeryüzündeki canlılar üzerinde fiziksel etkisi olması gerektiğini savunur. Büyük astronomi yapıtıyla hayranlık uyandıran Ptolemaios gibi bir bilginin böyle bir alana eğilmesi ancak çağının geleneklerine ve astrolojinin Roma İmparatorluğu'ndaki yaygın egemenliğine bağlanabilir.

Ptolemaios'un, yapıtlarından yararlandığı ve değerinin anlaşılmasına aracı olduğu Hipparkhos ile birlikte Eski Çağ'ın en önemli astronomi bilgini olduğu tartışmasız kabul edilmiştir. Değeri ve düşünme yetisiyle evrenin "merkezi" olan insanın yaşadığı gezegeni, Güneş'in çevresinde dolanan basit bir uydu olarak görmeye yanaşmayan Eski Çağ düşüncesinin bir ürünü olan ve Yer'i evrenin merkezinde durağan olarak kabul eden sisteminin yanlışlığına karşın, yüzyıllar boyunca etkisini sürdürmüş, yermerkezli sistemin çöküşünü hazırlayan Kopernik bile, bu sistemin gerektirdiği matematiği eksiksiz ve kusursuz bir yapıya oturtan *Almagest*'i örnek almaktan kendini kurtaramamıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Claudii Ptolemaei opera quae exstant omnia, I, Syntaxis mathematica; II, Opera astronomica minora* (ö.s.), J.L.Heiberg (der.), 3 cilt, 1898-1907, ("Klaudios Ptolemaios'un Var Olan Tüm Yapıtları, I, Matematik Derlemesi; II, Küçük Astronomi Yapıtları"); *Claudii Ptolemaei opera quae exstant omnia, III, Apotelesmatika* (ö.s.), F.Boll ve A.Boer (der), 1957, ("Klaudios Ptolemaios'un Var Olan Tüm Yapıtları, III, Apotelesmatika"): *Claudii Ptolemaei Geographia* (ö.s.), C.F.A.Nobbe (der), 2 cilt 1843-1845, ("Ptolemaios'un Coğrafyası")

- BAKINIZ: ARİSTARKHOS, ARİSTOTELES, BETTANÎ, BİRÛNÎ, ERATOSTHENES, EUDOKSOS, GALILEI, HİPPARKHOS, KOPERNİK, MERCATOR.

PUCCINI, Giacomo
(1858-1924)

İtalyan, besteci. Geleneksel İtalyan operası ile Gerçekçi Opera akımı (Verismo) arasında bir köprü işlevi görmüştür.

22 Aralık 1858'de Lucca'da doğdu, 29 Kasım 1924'te Belçika'da Brüksel'de öldü. Bir müzik öğretmeninin oğluydu. Ataları iki yüz yıldır Lucca'daki San Martino Katedrali'nde müzik yöneticiliği yapıyorlardı. Puccini beş yaşındayken babası öldü. Lucca belediyesi aileye küçük bir maaş bağladı. Puccini ilk müzik eğitimini babasının iki öğrencisinden aldı ve yörenin küçük kiliselerinde org çalmaya başladı. 1876'da Pisa'da Verdi'nin *Aida*'sını görünce opera bestecisi olmaya karar verdi. Sanatındaki üstün yeteneği ilk kez eğitmen C. Angeloni farketti. Puccini, İtalya Kraliçesi Margerita'nın yardımından yararlanarak 1880'de Milano Konservatuvarı'na girdi. Orada ünlü kemancı ve oda müziği bestecisi Antonio Bazzini (1818-1897) ile opera bestecisi A. Ponchielli'den ders aldı.

1883'te bu okulu bitirdi. Diploma çalışması olan *Senfonik Kapriçyo* ile Milano'daki müzik çevrelerinin dikkatini çekti. Aynı yıl, ilk operası *Le villi* ile bir yarışmaya katıldı. Eleştirmenler bu yapıtı pek önemsemediler, ama Puccini'nin, aralarında besteci ve söz yazarı Arrigo Boito'nun (1842-1918) da bulunduğu bir grup arkadaşı parasal destek sağlayıp operanın sahnelenmesine önayak oldular. Mayıs 1884'te Milano'daki Teatro del Verne'de büyük bir başarıyla oynanmaya başlayan *Le villi*, dramatik gücü, melodileri ve Wagner'in yapıtlarından esinlenmiş orkestralamasıyla ilgi çekti. Bu başarı, Milano'daki ünlü müzik yayımcısı Giulio Ricordi'nin Puccini'yle ilgilenmesine ve aralarında uzun yıllar sürecek bir iş ve arkadaşlık birliğinin oluşmasına yol açtı.

Giacomo Puccini

Puccini bu arada bir okul arkadaşının karısı olan Elvira Gemignani ile Lucca'dan kaçarak birlikte yaşamaya başladı. Bu aynı zamanda, uzun yıllar sürecek fırtınalı ve huzursuz bir yaşamının da başlangıcı oldu. 1886'da bir oğulları oldu. 1891'de otuz yıl boyunca kalacakları Toskana'daki Massaciuccoli Gölü kıyısındaki bir balıkçı köyü olan Torre del Lago'ya yerleştiler. Bir süre sonra, Pucciniler'e hizmet eden bir genç kızı Elvira'nın kıskanması ve ona baskı yapması, kızın kendini zehirlemesiyle sonuçlandı. Olay, dönemin büyük skandallarından birine dönüştü. Zulüm ve iftira ile suçlanıp yargılanan Elvira tutuklanmadı, ama Puccini kızın ailesine büyük bir tazminat ödemek zorunda kaldı.

Puccini ikinci operası *Edgar*'ı Alfred de Musset'nin bir tiyatro yapıtı üstüne besteledi. 1889'da Milano La Scala'da sahnelenen opera başarısızlığa uğradı. Yayımcı Ricordi, Wagner'in *Die Meistersinger von Nürnberg* (Nürnberg'li Usta Şarkıcılar) adlı operasını dinlemesi için Puccini'yi Almanya'da Bayreuth'a gönderdi. Puccini oradan *Manon Lescaut*'yu bestelemek düşüncesiyle döndü. Abbé Prévost'un bu ünlü romanını daha önce Daniel François Esprit Auber (1782-1871) ve J. Massenet de bestelemişlerdi. Bu yapıtla birlikte Puccini'nin üslubu da belirginleşmeye başladı: Gerçeklerle ilgili konulara eğilim, etkileyici şarkı partileri, orkestranın yalın bir eşlik yerine dramatik yolda kullanılması. 1893'te sahnelenen *Manon Lescaut*'nun ardından gelen *La bohéme* genç besteciyi tüm dünyaya tanıttı. Henri Murger'in *Scénes de la vie de bohéme* ("Bohem Yaşamından Sahneler") adlı romanından esinlenen yapıttan dört yıl sonra *Tosca* sahnelendi.

Konu Victorien Sardou'nun *La Tosca* adlı melodramından alınmıştı.

Madama Butterfly

İzlenimci (empresyonist) müzikten etkiler taşıyan *Madama Butterfly*'ın 1904'teki ilk sahnelenişi olumlu karşılanmadı. Daha sonra opera sahnelerinin en sevilen yapıtlarından biri durumuna gelen *Madama Butterfly*'ın müziği yer yer Asya müziğine özgü beş ton (pentaton) sistemine dayalıydı. Müzikte alışılanın dışında yeni bir ses özlemini çeken 20. yy'ın izleyicisi, Puccini pentatonizminin getirdiği yabancı renkleri büyük bir ilgiyle karşıladı.

Puccini 1907'de ABD'ye gitti. Bu gezinin etkisiyle konusu Amerika'da geçen *La fanciulla del west*'i (Altın Batının Kızı) besteledi. 1910'da A. Toscanini yönetiminde New York Metropolitan Operası'nda ilk seslendirilişi yapılan bu opera büyük başarı kazandı. Puccini daha sonra yine Metropolitan için *Il trittico* olarak adlandırılan birer perdelik üç opera besteledi. Her birinde ayrı bir biçim denemesi yaparak "Il tabarro" (Pelerin) ile gerçekçi, "Suor Angelica" (Rahibe Angelica) ile duygusal, "Gianni Schicchi" ile güldürücü opera türünü kullandı. Son yapıtı *Turandot*'da yine izlenimci üsluba yöneldi. Bu operayı tamamlayamadan gırtlak kanserinden öldü. *Turandot*'u daha sonra orkestra şefi ve besteci Franco Alfano (1878-1954) bitirdi.

Turandot

Sanatının niteliği

Yapıtlarının konusu ve işlenişiyle, İtalyan operasında Gerçekçilik akımının en büyük temsilcisi olarak gösterilen Puccini, yaşadığı çağın müzik anlayışına uyarak besteleme tekniğindeki yeniliklere önem vermiş, Debussy, Stravinsky, Richard Strauss ve Schoenberg'in teknik ve estetik özelliklerini yakından incelemiş, ama gene de operalarında geç-romantik denebilecek bir anlatım biçimine bağlı kalmıştır.

● **YAPITLAR (başlıca): Opera:** *Le villi*, 1884; *Edgar*, 1889; *Manon Lescaut*, 1892; *La bohéme*, 1896; *Tosca*, 1900; *Madama Butterfly*, 1904; *La fanciulla del west*, 1910, (Altın Batının Kızı): *La rondine*, 1917, (Kırlangıç); *Il trittico*, 1918; *Turandot*, 1926. **Orkestra Müziği:** *Senfonik Kapriçyo*, 1883. **Oda Müziği:** *Re Majör Yaylı Sazlar Dörtlüsü*, 1883; *Yaylı Sazlar Dörtlüsü İçin Füg*, 1883.

● **KAYNAKLAR:** G. Adami, *Puccini*, 1935; K.G. Fellerer, *Giacomo Puccini*, 1937; A. Fraccaroli, *La vita di Giacomo Puccini*, 1925; R. Speclit, *Giacomo Puccini, Das Leben, der Mencsh, das Werk*, 1931.

PUCHSTEIN, Otto
(1856-1911)

Alman, arkeolog. Anadolu'da Boğazköy, Nemrut Dağı ve Zincirli'deki ilk araştırmalara katılmış, Lübnan'da Baalbek kazılarını yönetmiştir.

6 Temmuz 1856'da Pomeranya bölgesinde Labes'te doğdu, 8 Mart 1911'de Berlin'de öldü. Arkeoloji

Operanın Evrimi III: Gerçekçilik Akımı-Verismo

19. yy'ın sonlarına doğru edebiyatta yaygınlaşan Doğalcılık (Natüralizm) akımı, opera bestecilerinin seçtikleri konuları etkilemeye başladı. Librettolardaki romantik anlayışa sert bir tepki olan bu hareket, en yaygın uygulama alanını İtalya'da buldu. Halkın gündelik yaşamına dayanan toplumsal, kimi zaman da siyasal konuları işlemeye başlayan İtalyan yeni opera anlayışı, bu nedenle "gerçekçilik" anlamına gelen Verismo adıyla nitelendirildi. Birçok kaynak Gerçekçilik akımının ilk örneği olarak A. Ponchielli'nin* 1876 tarihli La Giaconda operasını gösterir. Bu yapıt tam gerçekçi özellikler taşımasa da, bestecisinin çevresinde Milano'da oluşan ve Giovane - Scuola Italiana (Genç İtalyan Okulu) diye anılan besteciler grubu, bu türün en yetkin örneklerini verdiler. Milano'da Puccini ve Mascagni'nin* sistemleştirdiği bu yeni akımı bir yan etken olarak güçlendiren Napoli Okulu ise R. Leoncavallo*, U. Giordano (1876-1948) ve F. Cilea (1866-1950) gibi bestecilerin yetişmesine olanak sağladı.

Bütünüyle Gerçekçilik akımı içinde yer alan önemli operalar Mascagni'nin 1890 tarihli Cavalleria Rusticana'sı ile Leoncavallo'nun 1892'de sahnelenen I pagliacci (Palyaço) operasıdır. Puccini ise belirli bir yapıtından çok, seçtiği konular ve opera müziğinde benimsediği teknik nedeniyle Gerçekçilik akımının simgesi durumuna geldi.

Bu yapıtlarında artık bel canto (süslenerek söylenen arya) kalkmış, yerine resitatif ile arya arasında bir söyleme biçimi olan ve asıl temayla işlenmiş bölümlere ayrılmadan, bağımsız bir ezgi olarak akıp giden bir biçimde söylenen arioso kullanılmıştır. Orkestra eşliği, zengin renklerle dolu bir armoni ve çalgılama biçimiyle oluşturulmuş, yer yer ana temanın anımsatıldığı leitmotiv'lerle bezenmiştir. Gene, perde açılırken orkestranın çaldığı ara müziği olan intermezzo'lar gerçekçi opera bestecilerinin sık başvurduğu bir anlatım aracıdır.

İtalyan operasına Gerçekçilik anlayışının yerleşmesinden bir süre önce, 1875'te, Fransa'da G. Bizet'nin* Carmen'i sahnelendi. Gerçekçi akıma uygun bir konusu ve işlenişi olan bu operaya gösterilen tepkiden sonra Fransız bestecileri yıllarca Gerçekçilik'ten uzak durdular. Gerçekçi sayılabilecek ilk Fransız operalarını 1890'larda E. Zola'nın* romanlarından esinlenerek Alfred Bruneau (1857-1934) besteledi. Bunlardan 1897 tarihli Messidor'un librettosunu da E. Zola yazdı. G. Charpantier (1860-1956) ise 1900 tarihli Louise operası ile bu türe katkıda bulundu.

öğrenimini tamamladıktan sonra 1882'de Prusya Kraliyet Bilimler Akademisi adına Boğazköy ve Nemrut Dağı'ndaki anıtları araştırmakla görevlendirildi. Ekim 1882'de Berlin Müzesi'ne sunduğu raporunun yayımlanmasından sonra Osman Hamdi Bey de Nemrut Dağı'nda bir araştırma gezisi gerçekleştirdi. Puchstein' in bu yolculuk konusundaki ayrıntılı yapıtı, Karl Humann'la birlikte hazırladığı *Reisen in Kleinasien und Nordsyrien* ("Anadolu ve Kuzey Suriye'de Geziler") 1890'da yayımlandı.

1883'te Berlin Müzesi Müdürü olan Puchstein, K.Humann'ın Bergama'dan getirdiği *Bergama Sunağı*'nın müzede yeniden kurulmasını sağladı. 1884'te Humann ve Felix Luschan ile Anadolu'daki Zincirli (Sam'al) yerleşmesinde araştırmalar yaptı. 1892-1893 yıllarında Robert Koldewey ile Güney İtalya ve Sicilya'daki Yunan tapınaklarında araştırmalar gerçekleştirdi. Selinus kentinde kazı yaptı.

1900-1905 arasında Lübnan'da Baalbek kazılarının yöneticiliğini üstlendi. *Jüpiter Tapınağı* ve *Baküs Tapınağı* kazılarını sürdürdü. 1905'te Berlin Alman Arkeoloji Enstitüsü genel sekreteri oldu. 1907'de H.Winckler'in yanında başkan yardımcısı olarak Boğazköy kazılarına katıldı. Buradaki *Kral Kapısı*'nın yanında saray olarak tanımladığı anıtsal bir yapıda kazılar yaptı. Daha sonra K.Bittel tarafından gerçekleştirilen çalışmalar buranın altmıştan fazla odayı kapsayan bir tapınak olduğunu ortaya koydu.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Das ionische Capitell,* 1887, ("İon Başlıkları"); *Pseudohethitische Kunst,* 1890, ("Sahte Hitit Sanatı"); *Reisen in Kleinasien und Nordsyrien* (K.Humann ile), 1890, ("Anadolu ve Kuzey Suriye'de Geziler"); *Die griechischen Tempel in Unteritalien und Sizilien* (R.Koldewey ile), 2 cilt 1899, ("Güney İtalya ve Sicilya'da Yunan Tapınakları"); *Führer durch die Ruinen von Ba'albek,* 1905, ("Baalbek Harabeleri Rehberi"); *Boghaskoi, Die Bauwerke,* (ö.s.), 1912, ("Boğazköy, Yapılar").

● **BAKINIZ:** HUMANN, R.KOLDEWEY, OSMAN HAMDİ BEY, H.WINCKLER.

PUCHTA, Georg Friedrich
(1798-1846)

Alman, hukukçu. Tarihçi Okul'un temsilcilerindendir.

31 Ağustos 1798'de Kadolzburg'da doğdu, 8 Ocak 1846'da Berlin'de öldü. Nürnberg Gymnasiumu'nda Hegel'in öğrencisi olarak felsefe öğrenimi gördü. Daha sonra Tarihçi Hukuk Okulu'nun kurucusu Savigny'nin etkisi altında kaldı. Erlangen, Münih, Marburg, Leipzig üniversitelerinde Roma hukuku ve kilise hukuku dersleri verdi. 1842'de Berlin Üniversitesi'nde Savigny' nin yerine geçti. Savigny'nin görüşlerinin ders kitaplarında sistemleştirilmesinde, böylece okulun etkisinin kalıcı olmasında önemli rol oynadı. Ayrıca bu yeni öğretinin kilise hukukuna uyarlanmasında da etkili oldu. Puchta'nın Prusya Devleti'nin üstünlüğüne dayalı devlet ve hukuk anlayışı, Alman milliyetçiliğinin önemli dayanak noktalarından biri olmuştur.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Das Gewohnheitsrecht,* 2 cilt, 1828-1837, ("Örf ve Adet Hukuku"); *Lehrbuch der Pandekten,* 1838, ("Hukuk Sistemi Ders Kitabı"); *Einleitung in das Recht der Kirche,* 1840, ("Kilise Hukukuna Giriş"); *Cursus der Institutionen,* 3 cilt, 1841-1847, ("Kurumlar Üzerine Dersler"); *Vorlesungen über das heutige römische Recht,* (ö.s.), 2 cilt, 1847, ("Bugünkü Roma Hukuku Üzerine Dersler").

● **BAKINIZ:** SAVIGNY.

PUDOVKİN, Vsevolod
(1893-1953)

SSCB'li sinema yönetmeni ve kuramcısı. Filmleri ve kuramsal görüşleriyle sinema sanatını yönlendiren yaratıcılardan biri olmuştur.

Vsevolod İlaryonoviç Pudovkin 21 Şubat 1893'te Penza'da doğdu, 30 Haziran 1953'te Moskova'da öldü. Ailesiyle birlikte yerleştiği Moskova'da kimya ve fizik okudu. I.Dünya Savaşı yüzünden eğitimine ara vererek orduya katıldı. 1915'te yaralanarak tutsak düştü. 1918 başında tutsak kampından kaçmayı başardı. Moskova' ya dönüp kimya eğitimine devam etti. Bu sırada, yaşamında izlediği ilk film olan Griffith'in *Intolerance*'ından (Hoşgörüsüzlük) çok etkilendi ve 1920'de VGİK'ya (Vsesoyuzneyi Gosudarstvenyi İnstitut Kinematografii-Devlet Sinema Teknik Okulu) girdi. Bir yandan öğrenimini sürdürürken bir yandan da oyuncu, senaryo yazarı, sanat yönetmeni, yönetmen yardımcısı olarak filmlerde görev aldı. 1922'de Kuleşov'un kurduğu sinema laboratuvarına katıldı.

Yönetmen olarak kişiliğinin belirdiği ilk filmi 1925'teki *Şakmatnaya goryaçka* ("Satranç Ateşi") oldu. Başkalarıyla ortaklaşa yönettiği bu filmde, ünlü satranç şampiyonu Capablanca'nın çekimlerini başka yapay çekimlerle birleştirerek satranç üzerine kısa bir güldürü ortaya çıkarmıştı. 1926'da yaptığı *Mekanika golovnovo mozga* ("Beynin Mekaniği") ise bilim adamı Pavlov'un deneylerini konu alan bir belgeseldi. Aynı yıl Maksim Gorki'den uyarladığı *Mat* ("Ana"), sinema yeteneğini ortaya koyduğu ilk büyük filmi oldu. 1917 Ekim Devrimi'nin onuncu yıldönümü nedeniyle yaptığı *Konyets Sanket-Petersburga* ("St.Petersburg'un Sonu") ve iç savaş sırasında İngilizler'in, esir bir partizanı düzmece han olarak Moğol tahtına çıkarmalarını anlatan *Potomok Cingis-Hana* ("Cengiz Han'ın

"Mat" (Ana) filminden bir sahne, 1926.

Vafisi") Pudovkin'i, Ayzenştayn ve Dovçenko'yla birlikte Sovyet sinemasının üç büyük yaratıcısından biri durumuna yükseltti.

Sesli sinemanın doğuşu Pudovkin'in sinemasını da etkiledi. 1932'deki ilk sesli filmi *Prostoi sluçai* ("Basit Bir Olay") ilgi görmedi. Hamburg'daki liman işçilerinin direnişini anlattığı ve Hitler'in iktidara gelişiyle biten *Dezertir* ("Kaçak") adlı filmi ise, propagandanın dolaysız yapılması görüşünde olan eleştirmenlerce olumlu karşılanmadı.

1935'te ağır bir trafik kazası geçiren Pudovkin bir süre sinemadan uzak kaldı. Daha sonra ülkesinde geçerli anlayışa uygun tarihsel filmler yaptı. İlk filmlerinin düzeyine ulaşamayan bu yapıtlar içinde yalnız *Suvarov* ilginç yanlar taşıyordu. Pudovkin iki kez Stalin Ödülü kazandı ve Lenin Nişanı'yla onurlandırıldı.

Pudovkin'in filmlerindeki temel aracının, Ayzenştayn'daki gibi, kurgu olduğu görülür. Ancak Ayzenştayn çatışma ve çelişki yaratmak için farklı çekimleri bir araya getirirken, Pudovkin kurguyu uyumlu bir bütün yaratmak için kullanmıştır. Ayzenştayn'ın kahramanları kitlelerdir; Pudovkin'inkiler ise bireyler, zaman zaman da kitleleri simgeleyen idealize edilmiş kişilerdir. Pudovkin anlatıya ve karakter çalışmasına ağırlık vererek izleyicisiyle duyguya dayanan bir bağ kurmuştur. Oyunculukla ilişkisini hiç kesmemiş, kendi filmlerinde sürekli küçük roller almış ve en son olarak 1944'te Ayzenştayn'ın *Ivan Grozniyi*'sinde ("Korkunç İvan") oynamıştır. Oyuncu yönetimine özel bir önem vermiştir. Kişilerinin yorumuna gösterdiği özen, filmlerine bir yumuşaklık kazandırmış, izleyicinin kendini film kahramanlarıyla özdeşleştirmesini sağlamıştır. Yapıtları halktan geniş ilgi görmüştür.

Pudovkin, *Ana* filminin çekimi sırasında yazmaya başladığı kuramsal düşüncelerini ve VGİK'da verdiği derslerin notlarını 1926'da *Kinorejissör i kinomaterial* ("Sinema Yönetmeni ve Sinema Malzemesi"/Sinemanın Temel İlkeleri) adıyla bir kitapta toplamıştır. Bu kitapta sinema sanatının temel özelliklerini, çok özgün ve gelişmiş bir biçimde olmasa da, açık ve sistemli bir düzende ortaya koymuştur. Pudovkin'e göre tek tek çekimler birer sözcüğe benzerler ve ancak cümle haline getirildiklerinde bir anlam kazanırlar. Film, sadece çekim değil, bir dizi görüntünün anlamlı bir biçimde bir araya getirilmesidir. Film yönetimi, olayları olduğu gibi saptama değil, uygun plastik malzemeyi seçme işlemidir. Gerçek olayla bunun perdeye yansıtılmış biçimi arasındaki farklılık sinemayı sanat yapan temel öğedir. Pudovkin kitabında daha sonra, sinema sanatının temel aracı saydığı kurguyu üç türe ayırarak ayrıntılarıyla inceler. "Yönetmen ve Oyuncu" başlıklı bölümde yer alan görüşlerini, 1934'te yayımlanan *Aktyor v filme* ("Filmde Oyuncu") adlı incelemesinde daha da genişletmiştir.

● **YAPITLAR (başlıca): Film:** *Sakmatnaya goryaçka*, 1925, ("Satranç Ateşi"); *Mekanika golovnovo mozga*, 1926, ("Beynin Mekaniği"); *Mat*, 1926, ("Ana"); *Konyets Sanket-Petersburga*, 1927, ("St.Petersburg'un Sonu"); *Potomok Cingis-Hana*, 1928, ("Cengiz Han'ın Varisi"); *Prostoi Sluçai*,1932, ("Basit Bir Olay"); *Dezertir*, 1933, ("Kaçak"); *Minin i Pozharski*, 1939, ("Minin ve Pozharski"); *Suvorov*, 1941; *Vo imya rodini*, 1943, ("Vatan Adına"); *Admiral Nakimov*, 1946; *Tri ustreçi*, 1948, ("Üç Karşılaşma"); *Zukovski*, 1951. **Kitap:** *Kinorejissör i kinomaterial*, 1926, ("Sinema Yönetmeni ve Sinema Malzemesi"/Sinemanın Temel İlkeleri, 1966); *Aktyor v filme*, ("Filmde Oyuncu").

● **BAKINIZ:** AYZENŞTAYN, KULEŞOV.

Ulusal Müze, Stockholm - ISVEÇ

Samuel Pufendorf
C.P Mörth tarafından 1735'te yapılan portresi.

PUFENDORF, Samuel
(1632-1694)

Alman, hukukçu ve tarihçi. Devletler hukuku alanında Doğal Hukuk Okulu'nun önde gelen temsilcilerindendir.

8 Ocak 1632'de Saksonya'da, Thalheim yakınında Dorf -Chemnitz'de doğdu, 26 Ekim 1694'te Berlin'de öldü. Babası Lutherci bir din adamıydı. Leipzig Üniversitesi'nde tanrıbilim öğrenimine başladıysa da hukuk, filoloji ve tarihe ilgi duyarak 1656'da Jena Üniversitesi'ne geçti. Erhard Weigel'in öğrencisi olarak matematik ve doğal hukuk üzerine çalıştı. Hugo Grotius ve Thomas Hobbes'un yapıtlarını inceledi. 1658'de okulu bitirdikten sonra İsveç'in Danimarka büyükelçisinin çocuklarına özel öğretmenlik yapmak üzere Kopenhag'a gitti. Ancak İsveç, Danimarka'ya savaş açınca büyükelçinin ailesiyle birlikte tutuklandı. Tutuklu kaldığı sekiz ay boyunca önceki bilgilerini, özellikle de Grotius ve Hobbes'un öğretilerini yeniden gözden geçirdi. Serbest bırakıldıktan sonra Leiden'e giderek *Elementorum jurisprudentiae universalis Libri duo* ("Evrensel Adaletin Öğeleri Üzerine İki Kitap") adlı yapıtını hazırladı. Kitabını adadığı Pfalz Seçicisi Karl Ludwig, onu 1661'de Heidelberg Üniversitesi'nde kurulan Almanya'nın ilk doğal hukuk ve devletler hukuku kürsüsüne atadı. 1670'te İsveç'teki Lund Üniversitesi'ne geçti. Burada en önemli kitabı olan sekiz ciltlik *De jure naturae et gentium*'u ("Doğal Hukuk ve Devletler Hukuku Üzerine") yazdı. 1677'de Stockholm'da İsveç Krallığı resmi tarihçisi olarak çalışmaya başladı. Bu tarihten sonra çalışmalarını ağırlıklı olarak tarih alanına yönelten Pufendorf, 1686'da baron unvanıyla Brandenburg Seçicisi ve Prusya Dükü

Friedrich Wilhelm'in tarihçisi ve gizli danışmanı olarak Berlin'e gitti. Friedrich Wilhelm'in ölümünden sonra yerine geçen III. Friedrich'in de tarihçisi olarak çalışmalarını sürdürdü.

Pufendorf, devletler hukuku alanında Doğal Hukuk Okulu'nun en ünlü temsilcisi olarak tanınmaktadır. Yapıtlarında büyük ölçüde Grotius ve Hobbes'un etkisi görülmektedir. Ancak tarihsel süreç içinde insanların doğal hukuktan, pozitif devletler hukukunu türeteceklerini söyleyen Grotius'un, doğal hukukla pozitif hukuk ayrımına karşı çıkarak devletler hukukunu tümüyle doğal hukukun bir parçası olarak görür. Doğal hukukun devletten önce de varolduğunu ve üstünlüğünü sürekli koruyacağını savunur. Devletler hukukunun kaynaklarının gelenekler ve antlaşmalar olamayacağını, devletlerin yalnızca ilkeleri düşüncenin ve insan doğasının çözümlenmesiyle saptanmış doğal yasalarla yönetilebileceklerini ileri sürer.

Pufendorf, Hobbes ve Grotius'un kuramlarını bir arada ele aldığı *De jure naturae et gentium* ("Doğal Hukuk ve Devletler Hukuku") adlı kitabında bireyin toplumsal bir varlık olduğu görüşünden yola çıkar. Ona göre insanları bir araya toplayan neden, varlıklarını sürdürme isteği ve kendi zayıflıklarını, güçsüzlüklerini bilmeleridir. Birlikte yaşama isteği bireysel çıkarların bir sonucudur. Pufendorf, siyasi ve toplumsal yaşamın kurulmasından önceki doğal durumda sürekli bir barışın egemen olduğunu savunarak, doğal durumda insanların istek, hak ve çıkarları çeliştiğinden sürekli bir savaş hali yaşanacağı savında olan Hobbes'a karşı çıkar. Bu dönemde insanların özgür, eşit ve mutlu olduğunu, ama güvenceden yoksun olduklarını, baskıyla karşı karşıya geldiklerinde bir hükümdara boyun eğmek ve devleti kurmak zorunda kaldıklarını, devletin amacının barışı ve ortak güvenliği sağlamak olduğunu savunur. Ona göre devlet "korkunç bir dev gibi" bireyin eğilim ve arzularına hükmetmelidir. Yalnız bununla kalmamalı, bireylerin bencilliğini önlemek için engelleyici önlemler almalıdır.

Pufendorf, anayasa hukuku ve tarihi konusunda yazdığı *De statu imperii Germanici* ("Alman İmparatorluğu Anayasası") adlı kitabında Kutsal Roma Germen İmparatorluğu anayasasını eleştirel biçimde ele almış, Avrupa'da büyük etki yaratan bu kitabıyla devletler hukuku konusunda bir tartışma açmıştır. İmparatorluğu kural dışı, korkunç, gaddar bir yapı olarak tanımlamış, bu kural dışılığın monarşinin çökmekte oluşundan ve imparatorun en önemli haklarını toprak sahibi soylulara kaptırmış olmasından kaynaklandığını öne sürmüştür. İmparatorla soylular arasında bitmek bilmez mücadele, iç birliği ve imparatorluğun gücünü sarsmıştır. Pufendorf bu kitabında imparatorlukta örgütsel bir düzenleme yapılabilmesi için yol göstermeye çalışmış, dinsel çekişmelere son verilmesini, Katolik Kilisesi'nin devlet işlerindeki etkisinin azaltılmasını istemiştir.

Kitaplarında hukukla tanrıbilim arasındaki ayrıma da değinen Pufendorf, tanrısal iradenin önemini kabul etmiş, ancak hukukun din karşısında bağımsızlığa kavuşması gerektiğini ve devletin kilise karşısında üstünlüğünü savunmuş, tek bir Protestan Kilisesi'nin yaratılmasını istemiştir. Görüşleri 18. yy'da Almanya'da etkili olmuştur.

Pufendorf yaşamının son yıllarında tarih çalışmalarına ağırlık vermiş, arşiv bilgilerinden yararlanarak ele aldığı İsveç Kralı Karl Gustav'ın ve Brandenburg Seçicisi Friedrich Wilhelm'in yaşamlarını ve dönemlerini anlatan kitaplarıyla ün kazanmıştır. Avrupa genel tarihini incelediği tek Almanca kitabı ise, Avrupa tarihi üzerine ilk modern ders kitabı olmuştur.

Devletler hukuku üstüne görüşleri

Pufendorf'un önemi Doğal Hukuk Okulu'nun tüm öğretilerini bir araya toplayarak bu okulu kapsamlı ve sistemli bir biçimde ortaya koymasından kaynaklanmaktadır.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Elementorum jurisprudentiae universalis libri duo,* 1660, ("Evrensel Adaletin Öğeleri Üzerine İki Kitap"); *De statu imperii Germanici,* 1660, ("Alman İmparatorluğu Anayasası"); *De jure naturae et gentium,* 1672, ("Doğal Hukuk ve Devletler Hukuku"); *Einleitung zu der Historie der vornehmsten Reiche und Staaten in Europa,* 1682-1686, ("Avrupa'nın Önde Gelen İmparatorluklarının ve Devletlerinin Tarihine Giriş"); *Commentarii de rebus Svecicis ab expeditione Gustavi Adolphi in Germaniam ad abdicationem usque Christinae,* 1686, ("İsveç Kralı Gustav Adolf'un Almanya'ya Hıristiyanlıkla İlgili Seferleri Konusunda Yorumlar"); *De habitu christiane religionis ad vitam civilem,* 1687, ("Toplumsal Yaşam Konusunda Hıristiyan Dininin Tutumu Üzerine"); *De rebus gestis Friderici Wilhelmi Magni electoris Brandenburgici,* (ö.s), 2 cilt, 1695, ("Brandenburg Büyük Seçicisi Friedrich Wilhelm'in Girişimleri Üzerine"); *Ius feciale divinum* (ö.s.), 1695, ("Tanrısal İdare Hukuku"); *De rebus a Carolo Gustavo Svecia rege gestis,* (ö.s.) 2 cilt, 1696, («İsveç Kralı Karl Gustav'ın Yönetimi Üzerine»); *Briefe Pufendorfs an Thomasius,* (ö.s.), E. Gigas (yay. haz.), 1897, ("Pufendorf'un Thomasius'a Mektupları").

● **KAYNAKLAR:** P. Meyer, *Samuel Pufendorf,* 1894; H. Rödding, *Pufendorf als Historiker und Politiker,* 1912; H. Wezel, *Die Naturrechtslehre Samuel Pufendorfs,* 1930.

● **BAKINIZ:** GROTIUS, HOBBES.

PUGAÇOV, Yemelyan İvanoviç
(1742 ?-1775)

Anayasa hukuku üstüne görüşleri

Rus köylü önderi. 1773-1775 arasındaki büyük köylü ayaklanmasına önderlik etmiştir.

Doğum tarihi kesin değildir. Bazı kaynaklar doğum tarihini 1726 olarak da vermektedir. Ural bölgesindeki Zimoveyskaya köyünde doğdu, 22 Ocak 1775'te Moskova'da öldü. Don Kazakları'ndan olan Pugaçov, eğitim görmedi. 1763'te askere alınarak Yedi Yıl Savaşı'nın (1756-1763) son çarpışmalarına katıldı; 1764'te Rus ordusuyla birlikte Polonya'da bulundu ve 1770'te Osmanlılar'a karşı savaştı. Bu savaşta sakatlandığı için kısa bir süre izinli sayıldı. Ancak izninin bitiminde orduya dönmeyi reddettiği için tutuklandıysa da kaçmayı başardı; yaşamının sonuna değin "kaçak" olarak yaşadı.

Pugaçov'un yaşadığı II. Katerina döneminde, soylulara yeni ayrıcalıklar tanınarak yeni kazanılan topraklarda da toprak köleliği (serflik) yaygınlaştırılmış, Dinyepr, Don, Ural ve Volga bölgelerindeki Kazaklar'ın yerel özerkliklerine ilişkin ayrıcalıklar kaldırılmış, zengin Kazaklar'a toprak kölesi sahibi olma hakkı

tanımırken, yoksul Kazaklar, ağır askeri yükümlülükleri de olan toprak köleleri konumuna düşürülmüştü. Sibirya, Kırım gibi merkeze uzak bölgelerde de kolonizasyon (boş toprakların tarıma açılması ve yeni yerleşimlerin kurulması) hareketi, Ruslaştırma siyasetiyle birlikte yürütülüyordu.

1760'larda II. Katerina toprak köleleri dışındaki toplumsal kesimlerin temsilcilerinin katıldığı bir meclis toplamış, yeni hukuksal düzenlemelere girişmişti. 1762'de soyluların, merkezi hükümete karşı zorunlu hizmetlerinin kaldırılması köylülerin ezici bir çoğunluğunu oluşturan toprak kölelerinde de soylulara karşı kendi yükümlülüklerinin hafifletileceği umudunu doğurmuştu. Değişik halklar ve göçebe topluluklar da eski görece özerkliklerine kavuşma mücadelesi içindeydiler. 1762-1769 arasında yaklaşık 150.000 köylünün katıldığı bir ayaklanma dalgası gerçekleşmiş, 1772'de Ural bölgesindeki büyük bir Kazak ayaklanması kanlı bir biçimde bastırılmıştı.

Böyle bir ortamda Pugaçov, 1762'de ölen, ancak halkın büyük çoğunluğunun ölümüne inanmadığı, çar III. Pyotr olduğunu öne sürerek, Eylül 1773'te çariçe II. Katerina'ya karşı Ural bölgesindeki Don Kazakları arasında bir ayaklanma başlattı. Seksen kişiyle başlayan ayaklanma değişik yörelerdeki toprak kölelerinin ve işsizlerin de katılmasıyla kısa bir sürede hızla yaygınlaştı. Toprak köleliğinin kaldırıldığını ilan eden Pugaçov, önce Ural bölgesinin çok önemli bir sanayi ve ticaret merkezi olan Orenburg kentini ele geçirdi. Bunun üzerine Volga Irmağı kıyısındaki köylüler de ayaklanarak Pugaçov'ın güçlerine katıldılar. II. Katerina Ocak 1774'te yirmi beş bin kişilik bir güce erişen ayaklanmacıların üstüne general Bibikov komutasında bir ordu göndermek zorunda kaldı. Bibikov, Orenburg yakınlarında Pugaçov'u yenilgiye uğrattıysa da, Pugaçov, güçlerini toplayarak Temmuz 1774'te Kazan kentini ele geçirdi. Yeni güçler toplamak amacıyla Volga Irmağı'nı aşarak Don Kazakları'na ulaştı, Saratov ve Çariçin (bugün Volgograd) kentlerini de ele geçirdi. Bu sırada Moskova'nın çok yakınındaki Nijniy-Novgorod'da (bugün Gorki) da büyük bir köylü ayaklanması başladı.

Pugaçov, 3 Eylül 1774'te general Suvorov komutasındaki bir orduya yenilince, saklanmak ve yeni güçler toplamak için yeniden Kazaklar'ın arasına karıştı. Ancak, onun amaçlarına karşı olan bir grup Kazak tarafından yakalanarak yetkililere teslim edildi. Zincirlere bağlı olarak Moskova'ya götürülen Pugaçov, ölüme mahkûm edildi ve büyük bir izleyici kitlesinin önünde boynu vurularak öldürüldü.

1773-1775 arasında süren ve Rusya'nın çeşitli bölgelerindeki köylü ayaklanmalarının da kıvılcımı olan Pugaçov Ayaklanması, 18. yy'ın en büyük köylü ayaklanmalarından biri sayılmaktadır. Toprak köleliğinin kaldırılması ve Rusya'da yaşayan farklı etnik kökenli halklara özerklik verilmesi istemlerinin iç içeliği, Pugaçov Ayaklanması'nın kitlesel, uzun süreli ve soylu büyük toprak sahiplerine dayanan II. Katerina yönetimini sarsıcı olmasını sağlayan önemli etmenler olmuştur.

● KAYNAKLAR: A. Gessinoviç, *Pugaçef Ayaklanması*, 1969.

● BAKINIZ: KATERİNA II.

PUGIN, Augustus Welby Northmore (1812-1852)

İngiliz, mimar, kuramcı, mobilya ve mücevher tasarımcısı. Yapıtlarıyla Yeni Gotik üslubun İngiltere'deki gelişimini etkilemiştir.

1 Mart 1812'de Londra'da doğdu, 14 Eylül 1852'de Kent'te Ramsgate'de öldü. J.Nash'in yanında teknik ressamlık da yapmış olan Fransız asıllı mimarlık yazarı Augustus Charles Pugin'in (1762-1832) oğlu, Amerika, İrlanda ve İngiltere'deki kiliseleriyle tanınan mimar Edward Welby'nin (1834-1875) babasıdır. Babasının çeşitli kitaplarına mimari resim ve perspektifler çizdi. Onun ölümüyle yarım kalan kitapları, başka yazarlarında yardımıyla tamamladı. 1827'de Windsor Şatosu'nun mobilyalarını tasarladı. 1829-1831 arasında bir marangoz atölyesi açtı. Burada bir süre Drury Lane Tiyatrosu'nun dekorlarını yaptı. 1831'de Covent Garden'de sergilenen *Kenilworth* operasının bütün dekorlarını hazırladı. İki yıl sonra, Salisbury dolaylarında kendisi için bir ev tasarladı ve tam bir eğitim görmemiş olmasına karşın bundan sonra bütünüyle mimarlığa yöneldi. Bir yandan da mimarlık ve yaşam üstüne görüşlerine yer verdiği yazılar yayımlıyordu. 1836'da *Contrasts* ("Karşıtlıklar") adlı ünlü kitabı çıktı. İç-dış, strüktür-estetik bütünlüğünden dolayı gotik mimarlığı savunduğu bu yapıtında gününün toplumsal değerlerini yererken, Orta Çağ'daki insan ilişkilerinden ve Hıristiyanlık değerlerinden özlemle söz etmesi bazı din çevrelerinde şiddetli tepkilere yol açtı. Ancak aynı kitap Katolikler tarafından büyük ilgiyle karşılandı. Pugin bu tarihten başlayarak bu kesimin en aranan mimarı oldu. Gotik üslupta çok sayıda kilise, okul, şato, saray ve kırevi tasarladı. Sosyal sınıflar arasında bütünleşmeyi sağlayabilmek için daha güçlü, sağlıklı ilişkiler ve farklı bir sistem önerdiği kitaplarıyla adını İngiltere dışında da duyurdu. Ancak ailesindeki hastalık ve geçimsizlikler duyarlı kişiliğini çok yıpratmıştı. Gençlik yıllarında geçirdiği bir sinir hastalığına yeniden yakalandı ve Ramsgate'deki özel bir akıl hastanesinde öldü.

Öfkeli bir dille yazdığı kitapları ve tiyatro dekorunu çağrıştıran bir yüzeyselliğin etkili olduğu gotik yapılarıyla kısa zamanda bütün İngiliz mimarlarını etkisi altına alan Pugin, bu üslubun İngiltere'de yeniden yayılmasında büyük rol oynamıştır.

● YAPITLAR (başlıca): Kitap: *Gothic Furniture in the Fifteenth Century*, 1835, ("15. Yüzyıl Gotik Mobilyaları"); *Contrasts: Or a Parallel Between the Noble Edifices of the Fourteenth and Fifteenth Centuries, and Similar Buildings of the Present Day: Showing the Present Decay of Taste*, 1836, ("Karşıtlıklar, ya da 14. ve 15. Yüzyıl Büyük Yapıları Arasındaki Koşutluk ve Günümüz Yapılarında Üslup Zevksizliğini Gösteren Örnekler "); *The True Principles of Pointed or Christian Architecture*, 1841, ("Sivri ya da Hıristiyan Mimarlığın Gerçek İlkeleri"); *An Apology for the Revival of Christian Architecture*, 1843, ("Hıristiyan Mimarlığının Yeniden Ele Alınması İçin Bir Savunma"); *The Present State of Ecclesiastical Architecture*, 1843, ("Dinsel Mimarlığın Bugünkü Durumu"). Yapı : *Kendi Evi*, 1833, Salisbury; *Oscott Koleji*, 1837, Warwickshire; *St. Peter Koleji*, 1838-1840, Wexford, İrlanda; *St. John Hastanesi*, 1839-1844,

Alton, Staffordshire; *Meryem Kilisesi*, 1839, Derby; *Meryem Katedrali*, 1841, Newcastle; *Meryem ve St. Thomas Kilisesi*, 1844, Northampton; *Müjdeci Meryem Kilisesi*, 1845-1850, Liverpool; *Chirk Şatosu*, 1844-1851 Denbighshire; *St. Peter Katedrali*, 1845-1848, Marlow, Buckinghamshire; *St. Augustine Katedrali*, 1845-1851, Ramsgate, Kent; *Eastnor Şatosu*, 1849, Herefordshire.

● **KAYNAKLAR:** D.Gwyn, *Lord Shrewsbury, Pugin and the Catholic Revival*, 1946.

PULITZER, Joseph
(1847-1911)

Macar asıllı ABD'li gazeteci. Ülkesinde çarpıcı ve etkileyici haberciliğin öncülüğünü yapmıştır.

10 Nisan 1847'de Macaristan'da Mako'da doğdu, 29 Ekim 1911'de ABD'nin Güney Carolina Eyaleti'nde Charleston'da öldü. Babası tahıl ticaretiyle uğraşıyordu. Fiziksel özellikleri nedeniyle Avusturya, İngiltere ve Fransa'da orduya kabul edilmeyince 1864'te, Amerikan İç Savaşı'nda Kuzey eyaletlerinin ordusunda savaşmak üzere ABD'ye göç etti. 1865'te savaşın bitişinden sonra yerleştiği Missouri Eyaleti'ne bağlı St.Louis'de yayımlanan *Westliche Post* adlı Almanca gazetede muhabir olarak olarak çalışmaya başladı. Kısa bir süre sonra Cumhuriyetçiler'in adayı olarak Demokratlar'ın egemen olduğu Missouri'nin eyalet meclisine seçildi. 1871'de muhabirliğini yaptığı *Westliche Post*'un bir kısım hisselerini, 1874'te *Staats-Zeitung* adlı başka bir gazeteyi satın aldı ve bir süre sonra bunları satarak kâr etti. 1872'de satın aldığı *St. Louis Post* ile 1874'te satın aldığı *St. Louis Dispatch* adlı gazeteleri, *Post-Dispatch* adı altında birleştirdi. Başarılı bir yayın yaşamı izleyen bu gazete aracılığıyla, kumar, şans oyunları, vergi kaçakçılığı gibi olguları hedef alan kampanyalar yürüterek, bunlara karşı mücadele etti.

Pulitzer'in Amerikan yayıncılığında çığır açacak çalışması, 10 Mayıs 1883'te New York'ta yayımlanan *World* adlı gazeteyi satın almasıyla başladı. Amacı *World*'ü yüksek bir tiraja kavuşturup kitleler arasında yaygınlaşmasını sağlayarak, demokrasiyi ve toplumsal adaleti savunmaktı. Ciddi, atak ve korkusuz yayın politikasıyla, geniş halk yığınlarının ilgisini çekecek magazin haberciliğini birleştirdi. İlginç öyküler, çizgi romanlar yayımladı. Hemen hemen tümü belli bir siyasal partinin görüşleri doğrultusunda yayım yapan Amerikan gazetelerinin tersine bağımsız bir yayın politikası izledi. Böylece gazetenin pazar günü tirajını 625.000'e ulaştırarak rekor kırdı.

1892'de Pennsylvania Eyaleti'ndeki Homestead kentinde düzenlenen çelik işçileri grevini destekledi. 1898'deki ABD-İspanya Savaşı öncesinde savaştan yana bir tutum benimsemesine karşın, sonraları ABD'nin yayılmacı dış politikasına karşı çıktı. 1905'te belli başlı sigorta şirketlerini suçlayıcı yazılar yayımlaması, New York Eyalet Meclisi'nin bu şirketler hakkında soruşturma açmasında ve sigorta şirketlerinin çalışmalarını düzenleyici yasalar çıkarmasında etkili oldu. Bir Fransız şirketinin Panama Kanalı'ndaki haklarının ABD hükümetince satın alınması sırasında verilen paraya ilişkin olarak başkan Theodore Roosevelt ve bazı devlet ve iş adamlarını hedef alan yayını, 1909'da hükümet tarafından, yanlış haber yaymakla suçlanmasına neden oldu.

Pulitzer, zenginliğin az sayıda kişide toplanmasına karşı çıkarak, çabalarını tekellerin etkilerinin sınırlandırılması konusunda yoğunlaştırdı. 1885-1911 arasında, tekellerin gücünü sınırlayacak yasaların çıkarılması için yayın yoluyla mücadele verdi. Görme duyusu zayıflayan ve 1889'da kör olan Pulitzer, yaşamının son yıllarında, gazetecilerin mesleki eğitimi konusuna eğildi ve Columbia Üniversitesi'ne bağlı bir gazetecilik okulu kurulması için 1903'te 2,5 milyon dolar bağışta bulundu. Öldüğü zaman önemli miktarda servet bırakan Pulitzer'in vasiyeti uyarınca, adına her yıl, gazeteciliğin çeşitli dalları, biyografi, edebiyat, tarih, tiyatro ve müzik alanlarında verilen ödüller kondu.

● **BAKINIZ:** HEARST.

PULUR, Hasan
(1932)

Türk, gazeteci. İnsanların başından geçen ilginç olayları ince bir mizahla yansıtan fıkralarıyla tanınmıştır.

Erzurum'da doğdu. İlköğrenimini İstanbul'da yaptı. Ara verdiği ortaöğrenimini 1954'te tamamladı. Bir süre İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne devam etti.

1952'de *Dönüm* adlı sanat dergisinin yöneticiliğini yaptı. 1950-1954 arasında çeşitli sanat dergilerinde şiirleri ve düzyazıları yayımlandı. 1954'te *Son Saat* gazetesinde spor ve polis muhabiri olarak gazetecilğe başladı. Daha sonra sırasıyla *Yeni İstanbul*, *Vatan*, *Havadis* ve *Akşam* gazetelerinde çalıştı. 1958'de *Milliyet* gazetesine geçti. Burada bir süre yazı işleri müdürü olarak da görev yaptı. 1979'da *Hürriyet* gazetesinde çalışmaya başladı.

Gazeteciliğin her dalında görev yapan Pulur, 1961'den beri "Olaylar ve İnsanlar" başlıklı günlük yazılarını sürdürmektedir. Bu yazılarından derlenen üç kitabı yayımlanmıştır.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Olaylar ve İnsanlar*, 3 cilt, 1970-1984.

PUMPELLY, Raphael
(1837-1923)

ABD'li jeolog ve arkeolog. ABD'nin kuzey bölgelerinde bulduğu maden yatakları ve Asya'da Türkistan bölgesinde gerçekleştirdiği kazılarla tanınmıştır.

8 Eylül 1837'de New York Eyaleti'nde Owego'da doğdu, 10 Ağustos 1923'te Rhode Island Eyaleti'nde öldü. Owego Akademisi'nde başladığı öğrenimini iki yıl kadar New Haven Collegiate and Commercial Academy'de sürdürdü, 1854'te Avrupa'ya gittikten

sonra jeolojiyle ilgilendi. 1856'da Freiburg'daki Bergakademie'ye girerek maden mühendisliği ve jeoloji öğrenimi gördü. 1860'ta ABD'ye döndü, Güney Arizona'daki gümüş madenlerinde yönetici olarak çalıştı. 1862-1867 arasında Japon hükümeti adına Çin, Moğolistan ve Japonya'da maden araştırmaları yaptı.

1867'den sonra ABD'nin kuzeyindeki maden yataklarını araştırdı. 1893-1895 arasında çalışmalarını gene Avrupa'da sürdürdü. 1903-1904 yıllarında Orta Asya'da bir araştırma projesini üstlendi. Bölgenin jeoloji, arkeoloji ve etnoloji verilerinin araştırılması sırasında 1904'te Alman arkeolog Hubert Schmidt ile Aşkâbad yakınlarında Anav'da saptadıkları iki kurganda (höyük) kazılar yaptı. Bunlardan kuzeydekinde üreticilik aşamasına geçmiş (neolitik) bir topluluğa ait yerleşimin katmanlarını, güneydekinde ise Mezopotamya'daki Kalkolitik ve Erken Bronz çağları ile eşzamanlı kalıntılar içeren başka bir yerleşimin katmanlarını buldu. Bu kazıda stratigrafi (tabakalanma) yönteminin özenle uygulanmasının yanı sıra, bitki ve hayvan kalıntılarının incelenmesi, üreticiliğe geçiş aşamasındaki topluluklar konusunda önemli bilgilerin elde edimesini sağladı.

● YAPITLAR (başlıca): *Geological Researches in China Mongolia and Japan*, 1867, ("Çin, Moğolistan ve Japonya' da Jeolojik Araştırmalar"); *Across America and Asia*, 1870, ("Amerika'dan Asya'ya"); *Explorations in Turkestan: Expedition of 1904: Prehistoric Civilizations of Anau* (H.Schmidt v.d. ile), 1908, ("Türkistan Araştırmaları: 1094 Keşif Seferi: Tarihöncesi Anav Uygarlıkları"); *My Reminiscences*, 2 cilt, 1918, ("Anılarım").

PUPIN, Michael Idvorsky
(1858-1935)

Sırp asıllı ABD'li fizikçi ve mucit. Uzun erimli telefon konuşmalarını olanaklı kılan hat kurma yöntemini geliştirmiştir.

4 Ekim 1858'de Macaristan'ın Banat bölgesindeki Idvor'da (bugün Yugoslavya'da) doğdu, 12 Mart 1935'te New York'ta öldü. On altı yaşında göçmen olarak gittiği ABD'deki ilk yıllarında fabrikalarda çalışarak yaşamını kazanırken bir yandan da gece kurslarında öğrenimini sürdürdü. 1879'da Columbia Üniversitesi'nde fizik öğrenimine başladı. 1883'teki mezuniyetinin ardından Avrupa'ya geçerek sırasıyla Cambridge ve Berlin üniversitelerinde matematiksel fizik ve fiziksel kimya dersleri aldı. 1889'da doktorasını tamamladı ve ABD'ye döndü. İki yıl sonra da Columbia Üniversitesi'nin elektrik mühendisliği bölümünde matematiksel fizik dersleri vermeye başladı. 1901'de elektromekanik profesörlüğüne yükseltilen Pupin, 1931'de emekli olana değin sürdürdüğü bu görevinin yanı sıra, I. Dünya Savaşı boyunca, Banat bölgesinin Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını kazanarak Sırbistan'a katılması için uğraş vermiş, *From Immigrant to the Inventor* («Göçmenden Mucide») adlı otobiyografisiyle de 1924 Pulitzer Ödülü'nü kazanmıştır.

Önceleri çalışmalarını seyreltik gazlardaki elektrik olayları ve genel dalga kuramı üzerinde yoğunlaştıran ve 1893'te bir elektrik rezonatörü geliştiren Pupin, ertesi yıl da birbirinden çok uzak noktalar arasında telefon konuşmalarının gerçekleştirilebilmesini sağlayan bir hat çekme yöntemini buldu. Bugün "Pupinleme" olarak adlandırılan bu hat çekme yönteminde, telefon kablosu boyunca belli aralıklarla, yalıtılmış yumuşak demir tozlarından oluşan bir çekirdeğin yalıtılmış spiral tellerle sarılmasıyla elde edilen özindükleme bobinleri yerleştirilir. Devredeki titreşimleri gidererek sinyallerin zayıflamasını önleyen ve netleşmesini sağlayan Pupin bobinleri, eskisine oranla çok daha ince bakır tellerin kullanılmasını da olanaklı kılmıştır.

Pupin'in bir diğer önemli çalışması da X ışınları üzerindedir. Röntgen'in 1895'teki çığır açıcı buluşundan bir yıl sonra bir flüorışıl ekranın yapımını gerçekleştiren Pupin, bu aygıtıyla yaptığı araştırmalar sonucunda, üzerine X ışını düşen atomların ikincil X ışını yayınladığını buldu ve bu olgudan yararlanarak kısa süreli pozlamayla röntgen filmi çekmeyi sağlayan bir yöntem geliştirdi.

● YAPITLAR (başlıca): *From Immigrant to the Inventor* 1924, («Göçmenden Mucide»).

● BAKINIZ: RÖNTGEN.

PURA, Turgut
(1922-1979)

Türk, heykelci. Hareketli biçimlerden oluşan soyut heykelleriyle tanınmıştır.

Bursa'da doğdu, 9 Mayıs 1979'da Ankara'da öldü. Küçük yaşta babasının ölümü üzerine Ankara'ya, amcası ressam Numan Pura'nın yanına gönderildi. İlk ve ortaöğrenimini orada bitirdi. Okuldaki resim öğretmenlerinin yanı sıra ressam Eşref Üren de ona destek oldu. Öğrencilik yıllarında Ankara Halkevi'nin heykel kurslarına katıldı. İlk ödülünü de bu kurumun düzenlediği heykel yarışmasında aldı. 1942-1943 döneminde İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) Heykel Bölümü'ne girerek Rudolf Belling'in öğrencisi oldu. 1948'de okulu bitirdi. İki yıl sonra İzmir'e yerleşti. 1963'te İzmir Devlet Güzel Sanatlar Galerisi müdürlüğüne atandı.

Şimdiki İzmir Resim Heykel Müzesi'nin kurulmasını sağladı ve ilk müdürü oldu. 1941'den başlayarak Devlet Resim Heykel sergilerine katıldı ve 1977'de açılan 33. sergide heykel dalında birincilik kazandı.

Turgut Pura ilk dönem heykellerinde alçı, kumaş ve tel gibi malzemeler kullanmış, son yapıtlarındaysa demir, paslanmaz çelik, bakır ve benzeri malzemelerden yararlanmıştır. Heykellerini soyut biçimlerle kurması, Pura'nın sanatının en belirgin yanıdır. Birbirleriyle kaynaşan ve kapalı biçimlerden oluşan heykellerinin yanı sıra onun kişiliğini en çok belirten yapıtları, merkezden çeşitli yönlere doğru patlar gibi yayılan ve oldukça hareketli biçimlerle yaptıklarıdır. *Köşeli Formlar* ve *Kafes* adlı heykelleri kapalı biçim kompozisyon anlayışının örnekleridir. 1970'lerde yaptığı heykeller ise açık komposizyon anlayışında ve

hareketin ön plana çıktığı yapıtlardır. Pura, büst ve anıtlar da yapmıştır. Anıtları içinde en tanınmış olanı İzmir'deki *Gazeteci Hasan Tahsin Anıtı*'dır.

● YAPITLAR (başlıca): *Hasan Tahsin Anıtı*, 1972-1973, Konak Alanı, İzmir; *Form*, 1975, İzmir Resim ve Heykel Müzesi; *Köşeli Formlar*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Kafes* , Ankara Resim ve Heykel Müzesi.

PURCELL, Edward Mills
(1912)

ABD'li fizikçi. Atom çekirdeğinin manyetik momentini ve konumunu saptamakta kullanılan nükleer manyetik rezonans yöntemini geliştirmiştir.

30 Ağustos 1912'de Illinois Eyaleti'nin Taylorville kentinde doğdu. 1933'te Purdue Üniversitesi'nin elektrik mühendisliği bölümünü bitirdikten sonra bir yıl için gittiği Almanya'da, Karlsruhe Technische Hochschule'de fizik öğrenimi gördü. ABD'ye dönüşünde, Harvard Üniversitesi'nde doktora yapmaya başladı. 1938'de doktorasını tamamladı ve Harvard'da öğretim görevlisi olarak kaldı. 1940'ta Massachusetts Institute of Technology'de, askeri amaçlı araştırmalar için kurulan Radyasyon Laboratuvarı'nda görev aldı. Savaşın bitiminde geri döndüğü Harvard'da 1949'da profesörlüğe yükseltilen ve bugün de aynı üniversitede Gerhard Gade profesörlüğünü yürütmekte olan Purcell, 1952'de Nobel Fizik Ödülü'nü Felix Bloch ile paylaşmıştı.

Purcell 1946'da, I.I. Rabi'nin gaz moleküllerinin manyetik momentlerini ölçmekte kullandığı yöntemi, sıvı ve kristallere uyarlayarak, kendisine Nobel Ödülü'nü kazandıran buluşu olan "nükleer manyetik rezonans" (NMR) yöntemini geliştirmeyi başardı. Elektrik yükü taşıyan ve açısal momentumu (spini) bulunan her sistem bir manyetik alan içerisinde kendine özgü bir "Larmor frekansı"yla "presesyon devinimi" yapar. Bu devinim, eğik olarak düşmüş bir topacın ekseninin, düşey doğrultu çevresinde dönmesine benzer. Atomik sistemlerin açısal momentumları, ancak Planck sabitiyle ölçülen basamaklarla değiştiğinden, sistemin manyetik alan içerisinde sahip olduğu potansiyel enerji, bu basamaklara göre belirlenen konuma (açısal momentum vektörünün manyetik alanla yaptığı açı) bağlıdır. Potansiyel enerji manyetik alanın şiddeti ve manyetik momentin çarpımıyla da orantılı olduğundan, sisteme belli miktarlarda enerji verilirse sistem daha yukarı basamaklara çıkabilir. Örneğin açısal momentum vektörünün yalnız iki konumu olan bir protonun, uygulanan manyetik alana göre konumu, potansiyel enerjiyi en düşük düzeyde tutacak biçimdedir. Purcell'in geliştirdiği yöntemde protona, içinde bulunduğu kuvvetli manyetik alana dik ve ona oranla oldukça zayıf, "dönen yada salınan" bir başka manyetik alan daha uygulanır. Bu alanın değişme frekansı protonun Larmor frekansına eşit olduğu anda, proton bu alanla "rezonansa" gelerek enerji emer ve daha yüksek enerjili bir konuma geçer. Protonun enerji emdiği anda besleyen alanda oluşan enerji azalmasının niceliği ve frekansı da çok basit bir elektronik düzenekle saptanabilir ve böylece protonun ya da benzer biçimde manyetik rezonansa gelen başka bir parçacığın Larmor frekansı büyük bir duyarlılıkla ölçülebilir. Eğer uygulanan manyetik alanın şiddeti biliniyorsa çekirdeğin manyetik momenti, bu durumun tersi söz konusuysa, uygulanan manyetik alanın şiddeti hesaplanabilir. Bugün çok geliştirilmiş olan manyetik rezonans yöntemleriyle fizik, kimya, biyoloji ve arkeolojide çeşitli ölçmeler yapılarak, malzemenin cinsi, yapısı ve moleküllerinin uzaydaki konumları saptanabilinmekte, dahası küresel olmayan çekirdeklerin yapıları da aydınlatılmaktadır.

Radyoastronomi alanında da önemli araştırmalar gerçekleştiren Purcell 1951'de, yıldızlar arası uzayda bulunan yüksüz hidrojen atomlarının saldığı 21 cm. dalga boyundaki ışımayı saptayarak, J.H. Oort'un kuramsal öngörüsünü doğrulamayı ve Gökada'nın biçimine açıklık kazandırmayı başaran bilim adamları arasında yer aldı.

● BAKINIZ: F.BLOCH, OORT, RABI.

PURCELL, Henry
(1659-1695)

İngiliz, besteci. Çalgı müziği, müzikli tiyatro yapıtları ve dinsel besteleri ile kendinden sonraki birçok besteciye öncülük etmiştir.

Londra'da doğdu, 21 Kasım 1695'te aynı kentte öldü. Yaşamı konusunda yeterli bilgi yoktur. Babasının, 1664'te Londra'da ölen Westminster Kilisesi koro yönetmeni Henry Purcell ya da 1682'de ölen saray orkestrasında besteci Thomas Purcell olduğu sanılıyor. Purcell müzik eğitimine Westminster Kilisesi'nde korocu olarak başladı. 1673'te kralın müzik araçlarının gözetimini yapan John Hingsley'in yanına yardımcı olarak verildi. 1683'te de bu göreve getirildi. 1674-1678 arasında kilisede orgculukla ilgili görevler aldı, çeşitli yapıtların org bölümlerini kopya etti. 1677'de Matthew Locke'un (1630-1677) ölümü üzerine kral II. Charles'ın yaylılar orkestrası besteciliğine, 1679'da da John Blow'un (1649-1708) yerine Westminster Kilisesi başorgculuğuna atandı. 1682'de daha ileri bir görev alarak krallık kilisesinin üç orgcusundan biri oldu. Tüm bu resmi görevleri II.James, III.William ve Kraliçe Mary'nin yönetimleri boyunca sürdürdü. 1681'de evlendi. Altı çocuğundan üçü bebekken öldüler. Oğlu Edward da, onun oğlu Henry de müzikçi oldular.

Purcell'ın, 1695'te, tüm yaşamını geçirdiği Westminster'de ölümüyle, yarım kalan müzikli tiyatro yapıtı *The Indian Queen*'i ("Hint Kraliçesi") yine müzikçi olan kardeşi Daniel Purcell (1660-1717) tamamladı.

Purcell'ın ilk besteleri çalgı müziği yapıtlarıdır. Özellikle klavsenle birlikte yaylılar için yazdığı, tem değişimleri biçimini ya da motet biçimini uygulayan fantezileriyle yaratma gücünü göstermiştir. Viyola için yazdığı üç bölümlü 3 fantezi ile dört bölümlü 9 fantezinin hepsi 1680 tarihlidir. Yeniden canlandırdığı bu geçmişe ait müzik biçiminden sonra iki keman, kontrbas ve org için bir dizi sonat bestelemiştir. Bunlardan II.Charles'a adanmış 12 tanesi 1683'te, 9 tanesi de karısı Francis tarafından 1697'de yayımlanmış-

tır. Purcell, oda müziğini ilk yıllardan sonra terketmiştir. Klavye müziği de yapıtlarında küçük bir yer tutar. Bu alanda yalnızca süitler, klavsen için küçük parçalar ve birkaç tane de org parçası bestelemiştir. Şükran ilahileri olan *anthem*'lerinin çoğunu 1680-1685 arasında yazmıştır. *Anthem*'lerinin biçimi fantezilerinde olduğu gibi geleneklere sıkı sıkıya bağlıdır. Kilise için en incelikli besteleri olan bu yapıtlardan "My heart is inditing" ("Yüreğim Diyor ki") 1685'te II.James'in taç giyme töreni sırasında söylenmiştir.

O dönemde İngiltere'de opera çalışmaları İtalyan etkisi altındaydı. Purcell gene de İngiliz müzikli tiyatrosuna önemli yapıtlar kazandırmıştır. Bu bestelerinden ilki ve bugünkü opera kavramına en yakın olanı 1689'da Nahum Tate'in (1652-1715) librettosu üstüne yazdığı *Dido and Aeneas*'dır. 1691 tarihli *King Arthur* ve Shakespeare'in *Bir Yaz Gecesi Rüyası*'ndan uyarlanan 1692 tarihli *The Fairy Queen* ("Periler Kraliçesi") ölümüne değin bestelediği, zengin melodilerle süslü sahne yapıtlarının en önemlileridir.

Son yıllarında 100'den fazla din dışı şarkı yazan Purcell'ın bu parçalarının birçoğu İtalyan solo kantatları çizgisindedir. Din dışı müziğinde, kısmen de *anthem*'lerinde kullandığı en gözde yöntemi, kısa melodik cümlelerin en kalın tonda yinelenmesidir. Bu düzenleme neşeli parçaları canlandırdığı kadar, *Dido and Aeneas*'ın veda sahnesinde olduğu gibi keder anlatımını da yoğunlaştırır. İkinci sonat dizisindeki ünlü *chacon*'da da, etkin sonuç veren bu tekniği kullanmıştır.

Yaşamı boyunca çok az yapıtı basılan Purcell'ın bütün yapıtları 1965'te 32 cilt olarak bir araya getirilmiştir.

● **YAPITLAR (başlıca): Opera:** *Dido and Aeneas,* 1689. **Müzikli Tiyatro:** *King Arthur,* 1691; *The Fairy Queen,* 1692, ("Periler Kraliçesi"); *The Indian Queen,* 1695, ("Hint Kraliçesi"). **Vokal Müzik** (dinsel): *Od*'lar; *Anthem*'ler; *Te Deum and Jubilate,* 1694. **Vokal Müzik** (din dışı): *Catch*'ler *ve din dışı şarkılar.* **Oda Müziği:** *13 Fantezi,* 1680; *12.Sonat,* üç bölümlü, 1683; *9.Sonat,* 4 bölümlü, 1697.

PURKINJE, Jan Evangelista
(1787-1869)

Çek fizyoloji, histoloji ve embriyoloji bilgini. Kendi adıyla anılan çeşitli anatomik yapıları ve fizyolojik olguları tanımlamıştır.

17 Aralık 1787'de Bohemya'daki Libochovice'de (bugün Çekoslovakya'da) doğdu, 28 Temmuz 1869'da Prag'da öldü. Asıl adı olan Purkyně'yi, o zamanlar Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun sınırları içindeki Bohemya'nın egemen dili olan Almanca'da doğru okunabilmesi için Purkinje biçiminde değiştirdiğinden bu adla tanınır. Küçük yaşta yetim kalınca, bakımını ve ilk eğitimini Güney Moravya'daki bir manastırın rahipleri üstlendi. Bu manastırın bağlı olduğu Katolik tarikatının okullarında Almanca, Latince ve felsefe öğrenimi görerek din adamı olmaya hazırlanırken, çağdaş filozofların, özellikle Fichte'nin etkisinde kalıp rahip olmaktan vazgeçti ve 1807'de Prag'a giderek önce felsefe öğrenimini tamamladı, ardından Goethe'nin dostluğunu ve yakın ilgisini kazanmasına neden olan, "görmenin öznel yanları" konulu bitirme teziyle 1818'de tıp diplomasını aldı. Aynı yıl Prag Üniversitesi'nde anatomi asistanı olarak göreve başladıysa da, liberal görüşleri nedeniyle bu çevrede uzun süre barınamadı ve Goethe, Rudolphi gibi etkili bilim adamlarının desteğiyle 1823'te Breslau (bugün Polonya'da Wroclaw) Üniversitesi'nde fizyoloji profesörlüğüne atandı. Başlangıçta bu atamaya şiddetle karşı çıkan Breslau Tıp Fakültesi'nde kısa sürede değerini kabul ettiren ve 1839'da üniversiteye bağlı ilk fizyoloji Araştırmaları Enstitüsünü kuran Purkinje, 1850'de kendisini fizyoloji profesörü olarak göreve çağıran Prag Üniversitesi'ne geçti ve ölünceye değin bu üniversitede öğretim görevini sürdürdü.

Yaşadığı dönemde çok ateşli bir Çek milliyetçisi olarak tanınan Purkinje, Çekçe'nin Prag Üniversitesi'nde öğretim dili olması, ülkesinde bilim adamlarının yetişmesi ve ulusal bir akademi kurulması için çalışmış, Goethe ve Schiller'in yapıtlarını ilk kez Çekçe'ye kazandırmıştır. Oğlu Karel Purkyně (1834-1868) de, özellikle Cervantes'in *Don Kişot*'u için yaptığı resimlemelerle tanınan ünlü bir ressam ve sanat eleştirmenidir.

Çok yönlü bir araştırmacı olan Purkinje'nin ilgilendiği başlıca konular deneysel fizyoloji, özellikle duyu fizyolojisi, histoloji, embriyoloji, deneysel farmakoloji, fiziksel antropoloji ve fonetiktir. Temel ilgi alanı olarak seçtiği ve gözleme, deneye dayanan bir bilim dalı olarak kabul ettiği fizyoloji alanındaki ilk çalışmaları görme fizyolojisine ilişkindir. Daha çok kendi üzerinde yaptığı deneylerle, algı kusurları, fiziksel etkiler ile bu etkilerden doğan duyumlar arasındaki uyumsuzluk gibi olayların gözün ve görme sinirinin yapısal ve işlevsel özelliklerine ya da uyarıların olağandışı etkilerine bağlı olduğunu açıkladı. Öznel duyumlara doğa yasalarının sapması olarak bakmamak, bu ayrıksı olayları da fizyolojik temellere oturtmak gerektiğine inanan Purkinje, her öznel duyuya, ilgili duyu organında oluşan nesnel bir fizyolojik sürecin karşılık geldiğini öne sürdü. Gözün güçlü bir ışıkla ya da pil akımıyla aralıklı olarak uyarılması, göz kapaklarına bastırılması gibi etkiler sonucunda ortaya çıkan görsel duyumları inceledi ve gözün parlak yüzeylerinden yansıyan ışığın saydam tabakada, göz billurunun iç ve dış yüzeylerinde oluşturduğu görüntüleri (Purkinje görüntüleri) tanımladı. Görme fizyolojisindeki en önemli çalışması, 1825'te tanımladığı "Purkinje olgusu" ya da "Purkinje kayması"dır. Renklerin görünür bağıl parlaklığının gündüz ışığında ve alaca karanlıkta değişmesi biçiminde açıkladığı bu olguya göre, zayıf ışıkta gözün algılama yetisi maviden kırmızıya doğru azalır. Purkinje ayrıca, ağtabakanın çevrel bölümlerinin renkleri algılayamadığına dikkati çekmiş, görme alanı ölçümü, gözün ön bölümünün eğik ışıkla incelenmesi ve göz dibinin incelenmesinde içbükey mercek (oftalmoskop) kullanımı gibi sonradan uygulamaya konulacak olan çeşitli önerilerde bulunmuştur.

1820-1827 arasında denge, vücudun duruşu ve baş dönmesi (vertigo) üzerinde çalışan Purkinje, belli bir yöne döndükten sonra birden bire duran bir kişinin, çevresindekileri sağa ya da sola dönüyormuş gibi görmesinin, başın dönme sırasındaki konumuna göre değiştiğini açıklamış, ayrıca bu durumda görülen göz kaymasının (nistagmus) da gene başın konumuna bağlı

olduğunu belirtmiş ve bu olayların beyincikle ilintisini vurgulamıştır.

Hayvanlarda ve bitkilerde üremeyi ve embriyon gelişmesini incelerken, 1837'de hayvanlarda da bitkilerdeki gibi çekirdekli yapılar (hücreler) bulunduğunu gözlemleyerek, Schwann'ın geliştireceği hücre kuramının öncüsü olmuştur. Sinir sistemini incelerken de, bir çekirdeği ve bir uzantısı olan hücresel oluşumlara dikkat çeken Purkinje'nin adı, beyincik kabuğunda bulunan, armut biçimindeki büyük "Purkinje hücreleri" ve kalp karıncığının iç yüzeyinde gözlemlediği, sonradan uyarıların iletiminde önemli rolü olduğu anlaşılan "Purkinje telleri" ile de tıp tarihine geçmiştir.

● YAPITLAR (başlıca): *Opera omnia*, (ö.s.), 12 cilt, 1919-1973, ("Toplu Yapıtlar").

● BAKINIZ: HELMHOLTZ, SCHLEIDEN, SCHWANN

PUŞKAŞ, Ferenç
(1927)

Macar asıllı İspanyol futbolcu. 1946-1956 arasında Macar futbolunun daha sonra da Real Madrid'in başarılarına katkıda bulunmuştur.

Budapeşte'de doğdu. Futbola 1939'da Honved takımında başladı. Kısa sürede parlayarak Macar milli takımına yükseldi ve 1956'ya değin 84 kez giydiği milli formayla 85 gol attı, 10 yılı aşkın bir süre bu takımın kaptanlığını yaptı. Macar milli takımının 1952 Olimpiyat Oyunları'nda şampiyonluğu kazanmasında etkin oldu, 1954'teki Dünya Kupası finaline dek yükselmesinde başlıca rolü oynadı. 1956'daki Macaristan olayları ve siyasi bunalımı sırasında ülke dışında bulunan Puşkaş, bundan sonra ülkesine dönmeyerek İspanya'ya yerleşti ve Real Madrid kulübüne geçti. Real Madrid'in 5 kez lig şampiyonu, birer kez de Avrupa Şampiyon Kulüpler Kupası ve Kıtalar Arası Şampiyon Kulüpler Kupası şampiyonu olmasını sağladı. 1962'de İspanyol yurttaşlığına geçtikten sonra da dört kez İspanyol milli takımında yer alan Puşkaş, Di Stefano ile birlikte bu ülkenin yıldız futbolcusu durumuna geldi ve 1962 Dünya Kupası finallerine katıldı. 1968'te futbol oynamayı bıraktıktan sonra Yunanistan'ın Panathinaikos kulübünün antrenörlüğünü üstlenerek bu takımın Avrupa Şampiyon Kulüpler Kupası finalini oynamasını sağladı.

Aleksandr Sergeyeviç Puşkin
V. Tropinine tarafından 1827'de yapılmış portresi

PUŞKİN, Aleksandr Sergeyeviç
(1799-1837)

Rus şair, roman, öykü ve oyun yazarı. Yarattığı yeni edebiyat diliyle çağdaşlarını ve daha sonraki kuşakları etkilemiş, modern Rus edebiyatının ilk önemli yazarı sayılmıştır.

6 Haziran 1799'da Moskova'da doğdu, 10 Şubat 1837'de St.Petersburg'da (bugün Leningrad) öldü. Soylu bir ailenin oğluydu. On iki yaşına kadar özel öğrenim gördükten sonra 1811'de soylu ailelerin yetenekli çocukları için kurulmuş Tsarskoye Selo Lisesi'ne girdi. Burada yazar Nikolay Mikhailoviç Karamzin'in (1766-1826), Konstantin Nikolayeviç Batyuşkov'un (1787-1855), Vasily Andreyeviç Jukovski'nin (1783-1852), Fransız şairlerinin ve Voltaire'in yapıtlarından esinlenerek, çok genç yaşta yazdığı şiirlerinde kendine özgü bir üslup oluşturdu. 1816'da şiirleriyle o dönemin önde gelen şairlerinin dikkatini çekti. 1817'de liseyi bitirdiği zaman parlak bir genç şair olarak oldukça yaygın bir üne sahipti. Aynı yıl Dışişleri Bakanlığı'nda sekreterlik görevine getirildi. St.Petersburg'da geçirdiği üç yıl içinde bir yandan öğrencilik döneminde başlattığı ilişkilerini sürdürürken, bir yandan da edindiği yeni arkadaşlarıyla özgürlükçü düşünceden yana bazı derneklerin etkinlikleriyle ilgilendi. Gizli devrimci derneklerden hiçbirine üye olmamakla birlikte, yazdığı devrimci ve özgürlükçü şiirler bu çevreler tarafından büyük bir ilgiyle karşılanıyordu. 1820'de yayımlanmadan elden ele dolaşan bu siyasal içerikli şiirleri, yönetici çevrelerce tehlikeli görüldüğü için Puşkin görevli olarak Rusya'nın güneyine sürüldü.

Sürgündeki yapıtları

Kafkaslar'da ve Kırım'da kaldığı süre içinde Byron etkisiyle *Kavkazski plennik* ("Kafkas Tutsağı") ve *Bahçisarayski fontan* (Bahçesaray Çeşmesi) adlı koşuk öykülerini yazdı. Sürgün döneminin iki yılını geçirdiği Kişinev'den sonra Odessa'ya gitti. Orada *Çigane* ("Çingeneler") adlı uzun şiirinin büyük bir bölümünü

yazdığı gibi, bir yandan da *Yevgeni Onegin* şiirine başladı. 1824'te Rusya'nın kuzeybatısında Mihaylovskoye'deki aile malikânesine gönderildi ve gözetim altında geçirdiği iki yıl içinde kendini yoğun biçimde çalışmaya verdi. *Çigani*'yi bitirdi. Bir yandan *Yevgeni Onegin*'in yazımını sürdürürken, bir yandan da ünlü tarihsel oyunu *Boris Godunov*'u tamamladı. Gene bu dönemde Rus tarihini inceledi ve bir dizi halk masalı ve halk türküsü yazdı.

Dekabrist diye bilinen özgürlükçü aydınların ayaklanması 1825'te başarısızlıkla sonuçlanınca, Puşkin'in devrim coşkusu da bir ölçüde dizginlenmiş oldu. Yeni çar I.Nikolay 1825 Eylül'ünde Puşkin'in özgürlüğe kavuşmasını sağladı ve bundan böyle onu kendisinin denetleyeceğini açıkladı. Bazı arkadaşlarınca işbirlikçi olmakla suçlanması üzerine Puşkin "Druzyam" ("Dostlarıma") adlı şiirinde bunun böyle olmadığını belirterek çarı aydın ve hoşgörülü bir hükümdar olmaya çağırdı. Gizli polisin yakından izlemesi altında üç yıl boyunca Moskova ile St.Petersburg arasında huzursuz bir yaşam sürdü ve bu nedenle de istediği ölçüde verimli olamadı.

Tarihe ve toplum sorunlarına ilişkin çalışmaları

1829'da orduda görev aldı, Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki savaşa katılmak üzere yeniden Kafkasya'ya gitti. Geri döndükten sonra bir süre gazetecilik etti. O zamana kadar oldukça fırtınalı bir yaşam sürmüştü, artık olgun bir insan olduğuna inanıyordu. Evlenip bir yuva sahibi olmak en büyük isteğiydi. 1830 sonbaharında aile malikânesinde çalışan köylülerle arasındaki sorunlara bir çözüm bulmak için gittiği Boldino'da *Yevgeni Onegin*'i tamamladığı gibi

Boldino günleri

Domik v Kolomne ("Kolomna'daki Küçük Ev") adlı koşuk öyküsünü, *Skupoy ritsar* ("Cimri Şövalye"), *Motsart i Salyeri* ("Mozart ve Salieri") ve *Kamenniy gost* ("Taş Konuk") gibi küçük trajedilerini yazdı. *Povesti pokoynogo I.P.Belkina* (Byelkin'in Hikâyeleri) gibi düzyazı yapıtları da gene bu dönemin ürünleridir.

1831'de Moskova'da evlendi ve St.Petersburg'a yerleşti. Niyeti bir gazete çıkarmak ve tarih konusunda araştırma yapmaktı. Yeniden çalışmaya başladığı bir devlet dairesindeki görevi ona arşivlerde inceleme yapma olanağı sağladıysa da, yayımlamak istediği gazete için hiçbir zaman izin alamadı. Bu arada Batı Avrupa ve Rusya'daki siyasal gelişmeleri yakından izliyordu. 1832'de başladığı, bir soylunun ayaklanmasıyla ilgili *Dubrovski* adlı romanını 1833'te yarıda bıraktı. Pugaçov'un önderliğinde gerçekleştirilen bir halk ayaklanmasıyla ilgilenmeye başladı. Aynı yılın Ağustos ve Eylül aylarında bu ayaklanmaya sahne olan Orenburg, Kazan ve başka köy ve kasabalara giderek belgeler topladı, olayın tanıklarıyla görüştü. Urallar'dan dönerken 1833'te Boldino'ya uğradı, orada kaldığı bir buçuk ay içinde yoğun bir yaratıcılık dönemi yaşadı. "Skazka o mertvoy tsarevne" ("Ölü Prensesin Masalı") ve "Skazka o ribake i ribke" ("Balıkçı ile Balığın Masalı") gibi uzun şiirleriyle *İstoriya Pugaçova* ("Pugaçov Tarihi") bu kısa dönemin ürünleridir. *Pikovaya dama* (Maça Kızı) adlı uzun öyküsü ile ölümünden sonra yayımlanacak olan *Medni vsadnik* ("Tunç Süvari") adlı epik şiirinin ilk biçimini de Boldino'da geçirdiği bu süre içinde kaleme aldı. Bütün bu yapıtların ortak özelliği felsefe ve ahlak temalarıyla çağdaş sorunları ele almalarıdır.

Edebiyat tarihindeki yeri

Uzun şiirleri

St.Petersburg'a dönmesinden sonra Puşkin'in yaşamının en zor günleri başladı. Bu son yıllarında bile Rusya'nın en önemli şairi sayılmakla birlikte, bu ünü, son yazdıklarından çok 1820'lerde yazdığı romantik şiirlere borçluydu. Olgunluk döneminin başarılı ürünleri ise geniş okur yığınları, eleştirmenler ve bazı yakın dostları arasında ilgisizlikle karşılanıyor, bunlarda belli bir gerilemenin izleri olduğu ileri sürülüyordu. Ancak aralarında Gogol'un da bulunduğu çok dar bir çevre Puşkin'in bu son dönem yapıtlarının gerçek önemini kavrayabiliyordu. Tahta çıktığı zaman kendisinin tek sansür yetkilisi olacağına söz veren I.Nikolay bu yetkiyi çok geçmeden resmi sansür makamlarına devrettiği için Puşkin'in yapıtları sıkı bir denetimle karşı karşıya kalıyordu. Gerici basının sürekli saldırıları karşısında ilgisini ülkesinin tarihi ve çağdaş sorunları üzerinde yoğunlaştırdı. Yazmayı tasarladığı "Büyük Petro Tarihi" ile ilgili bilgileri toplarken bir yandan da Fransız Devrimi'ni, Rus edebiyatının başyapıtlarını inceledi. 1836'da *Sovremennik* (Çağdaş) adlı gazetesinde zamanın en yetenekli yazar ve eleştirmenlerini bir araya getirerek sanat ve edebiyatın toplumsal işlevi konusunda yaptığı yayınla ilerici gazeteciliğin parlak bir örneğini verdi.

Yaşamının son yıllarında şiir ve anlatı türlerindeki çalışmalarını azaltarak daha çok eleştiri, tarih ve güncel toplum sorunlarına ağırlık veren yazılar yazdı. 1836'da Rusya'nın tarihini, ulusal kimliğini, yönetim düzenini ve karmaşık koşullar altında bireyin karşılaştığı ruhsal sorunları işleyen *Kapitanskaya doçka* (Yüzbaşının Kızı) adlı romanını bitirdi. Bu dönemde yazdığı lirik şiirlerde ise yalın bir dille ve nerdeyse büyük bir düş kırıklığı içinde insanların barış ve özgürlüğe duydukları özlemi dile getirdi.

Evliliğinin ilk yıllarından beri karısıyla ilgili dedikodular yüzünden sürekli bir tedirginlik içindeydi. 1836'da kendisinin ve karısının onurunu yaralamak amacıyla yazılmış imzasız bir mektup aldı. Düşmanlarının düzenlediği sanılan bu senaryo onun, karısının hayranı olduğu söylenen bir Fransız'la düello etmesine yol açtı. Bu düelloda karnından yaralandı ve iki gün sonra öldü.

Puşkin, yapıtlarının önemi ve yaratıcılığının kapsamı ile kültür tarihinin en seçkin sanatçılarından biridir. Yirmi beş yıllık sanat yaşamında yalnız kendi ülkesinin değil, dünya kültürünün en başarılı örneklerini özümlemiş, halkının geleneksel sanat yapıtlarından esinlenerek Rus edebiyat diline çağdaş ve ulusal bir anlatım zenginliği kazandırmıştır. Başlangıçta 18. yy edebiyatının kalıplarından yola çıkmış, olgunluk döneminde yaşamın sınırsız değişkenliğini olanca zenginliğiyle yansıtan gerçekçi bir üslup oluşturmuştur. Kendinden sonra gelen Gogol, Lermontov, Nekrasov, Mikhail Saltikov-Şçedrin, Dostoyevski ve Tolstoy gibi yazarların geliştirecekleri edebiyatın temellerini hazırlamıştır.

Puşkin lirik şiir türünün eşsiz ustalarından biri olarak güncel sorunların da bu türde rahatça işlenebileceğini kanıtlamış, *Yevgeni Onegin* ve öbür uzun şiirlerinde somut kişileri ve olayları geniş bir tarihsel çerçeve içinde ele almıştır. Düzyazı yapıtlarında gözleme dayanan bir kavrayış ve yalın, süssüz bir dille Rus edebiyatının demokratlaşmasında ve gerçekçi bir boyut kazanmasında önemli bir aşama sağlamıştır. Gezi yazıları, tarihsel roman ve felsefi uzun öykü türlerinin ilk örneklerini vererek klasik Rus romanının hangi doğrultuda gelişeceğini de belirlemiştir. Tiyatro yapıtları sahnede büyük başarı kazanmamışsa da, bu oyunların

düşünsel yoğunluğu ve psikolojik derinliği Rus edebiyatının öteki türlerini etkilemiştir. Tiyatro konusundaki eleştirel görüşleri gelecekteki gerçekçi Rus tiyatro edebiyatının kurulmasına büyük katkıda bulunmuştur.

Puşkin'in eleştiri alanındaki çalışmaları da, edebiyat yapıtlarını bir bütün olarak ele alıp çözümsel bir yaklaşımla değerlendirmeyi amaçlayan yöntemiyle, daha sonraki eleştirmenlere örnek olmuştur. Onun edebiyat alanındaki en büyük katkısı yaşamda geçerli olan nesnel yasaları, ele aldığı konuların somut tarihsel, ulusal özelliklerini akılcı bir gözle irdeleyen gerçekçi yöntemidir. Puşkin bu yöntemi, gerçeğin sorumlu bir yaklaşımla araştırılması ve yaşam sürecini belirleyen temel çelişkilerin çözümlemesi olarak tanımlamıştır. Onun temelini attığı bu yöntemle Rus edebiyatı insanın toplumsal sorumluluğuna, tarihsel gerçeklere ve nesnelliğe ağırlık veren bir edebiyat olmuş ve bir bakıma toplumun vicdanı olma niteliğiyle insanlık tarihindeki saygın yerini almıştır.

● **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Kavkazski plennik,* 1822, ("Kafkas Tutsağı"); *Bahçisarayski fontan,* 1824, (Bahçesaray Çeşmesi"); *Çigane,* 1827, ("Çingeneler"); *Domik v Kolomne,* 1830, ("Kolomna'daki Küçük Ev"); *Yevgeni Onegin,* 1833; *Medni vsadnik,* 1837, ("Tunç Süvari"). **Oyun:** *Motsart i Salyeri,* 1831, ("Mozart ve Salieri"); *Boris Godunov,* 1831, (Boris Godunov, 1943); *Skupoy ritsar,* 1836, ("Cimri Şövalye"); *Kamenniy gost,* (ö.s.), 1839, ("Taş Konak"). **Roman ve Öykü:** *Povesti pokoynogo I.P. Belkina,* 1831, (Byelkin'in Hikâyeleri, 1945); *Pikovaya dama,* 1834, (Maça Kızı, 1944); *Dubrovski,* 1836, (Dubrovski, 1945); *Kapitanskaya doçka,* 1836, (Yüzbaşının Kızı, 1944).

● **KAYNAKLAR:** E.J.Simmons, *Pushkin,* 1937; A.Slonimski, *Masterstvo Puşkina,* 1959.

● **BAKINIZ:** DOSTOYEVSKİ, GOGOL, PUGAÇOV, TOLSTOY.

PUVIS DE CHAVANNES, Pierre
(1824-1898)

Fransız, ressam. Yaptığı çok büyük boyutlu resimlerle Fransa'da fresk sanatını canlandırmıştır.

Pierre-Cécile Puvis de Chavannes 14 Aralık 1824'te Lyons'da doğdu, 24 Ekim 1898'de Paris'te öldü. Bir mühendisin oğluydu. Lise öğrenimini Paris'te yaptı. Bilime olan ilgisinden ötürü Ecole Polytechnique'e girmek istiyordu. Bu sırada hastalanması ve İtalya'ya bir gezi yapması, eğitimini yarıda bırakmasına yol açtı. İtalya'da Piero della Francesco'nun fresklerinden büyük ölçüde etkilendi. Fransa'ya dönünce ressam olmaya karar verdi. Önce ressam Henri Scheffer'le (1798-1862) sonra da, 1852'ye değin Thomas Couture (1815-1879) ile çalıştı. 1860'larda ilk siparişlerini aldı. 1865-1869 arasında Marsilya Müzesi'nin, 1872-1875 arasında da Poitiers Belediyesi'nin süslemelerini yaptı. Bunu Panthéon, Sorbonne ve Paris Belediyesi süslemeleri izledi. 1890'da Rodin'le birlikte Société Nationale des Beaux-Arts'ı (Ulusal Güzel Sanatlar Birliği) kurdu.

Puvis de Chavannes, döneminin sanat akımlarından bağımsız bir biçimde çalışmış, kendine özgü bir teknikle freskler üretmiştir. Bu yapıtlarında fresk tekniği yerine tuval üstüne yağlıboya kullanmış ve büyük boyutlu bu anıtsal resimlerini, yer alacakları yapıya sonradan yerleştirmiştir. Antik konuları idealize ettiği ya da birtakım soyut temaları alegorik bir biçimde sunduğu resimlerinde, yalın biçimler ve çizgisel bir kompozisyon anlayışı egemendir. Daha çok soluk renkleri kullanmıştır. Renkleriyle Sérusier'yi, kompozisyon anlayışıyla Seurat'yı, konularını yansıtma biçimiyle de Simgeciler'i (Sembolistler) etkilemiştir.

● **YAPITLAR (başlıca): Resim:** *Pietà,* 1850; *Savaş,* 1861, Picardie Müzesi, Amiens; *Umut,* 1872, Louvre, Paris; *Yoksul Balıkçı,* 1881, Jeu de Paume Müzesi, Paris. **Fresk:** *Marsilya Müzesi* freskleri, 1865-1869; *Poitiers Belediye Binası* freskleri, 1872-1875; *Panthéon Kilisesi* freskleri, 1876-1880; *Sorbonne* freskleri, 1887-1889 ; *Paris Belediye Binası* freskleri, 1889-1893.

● **KAYNAKLAR:** C.Mauclair, *Puvis de Chavannes,* 1928.

PU Yİ
(1906-1967)

Çin imparatoru. Cumhuriyetçi 1911 Ayaklanması sonucu devrilmesiyle Çin' de imparatorluk yönetimi son bulmuştur.

7 Şubat 1906'da Pekin'de doğdu, 17 Ekim 1967'de aynı kentte öldü. Hükümdarlık döneminin unvanları olan Hsüan T'ung ve K'ang-te adlarıyla da anılır. Çin imparatoru olan amcası Kuang-hsü'nün Kasım 1908'de ölmesi üzerine iki buçuk yaşındayken tahta çıktı. Yaşının çok küçük olması nedeniyle yönetimi naip sıfatıyla babası üstlendi.

Her türlü yönetsel reforma karşı çıkan gelenekçi bir kişi olan babasının yönetimi sırasında, Çin'de imparatorluk yönetimine son vererek demokratik bir cumhuriyet kurmak için verilen mücadele güç kazandı. Ekim 1911'de başlayan ayaklanmanın sonucunda cumhuriyetçi hareketin önderi Sun Yat Sen, 1911 sonunda Nanking'de cumhurbaşkanı ilan edildi. İmparatorluk yönetiminin devrimci hareketi bastırmak için göreve çağırdığı general Yüan Şih-kay ise cumhuriyetçi önderlerle anlaşarak imparatorluk ailesini tahttan çekilmeye zorladı. 12 Şubat 1912'de Pu Yi'nin tahttan çekildiğinin açıklanmasıyla Çin'de 267 yıllık Çing (Mançu) hanedanı yönetimi ve 2000 yıllık imparatorluk düzeni son buldu.

Pu Yi bu tarihten sonra, kalmasına izin verilen Pekin İmparatorluk Sarayı'nda dış dünyaya kapalı bir yaşam sürmeye başladı. Bu dönemde Henry ön adını aldı. Çin cumhurbaşkanı seçilmiş olan Yüan Şih-kay'ın 1916'da ölümünü izleyen dönemde Temmuz 1917'de on iki günlük bir süreyle yeniden tahta çıktı. 1924'te gizlice Pekin'den ayrılarak Japonlar'ın yönetimindeki Tien-Çin'e yerleşti.

1931'de Mançurya'yı işgal eden Japonlar'ın Şubat 1932'de bu bölgede Çin'den bağımsız Mançukuo (Mançurya) Devleti'ni kurmasından sonra, 9 Mart'ta bu devletin başkanlığına getirildi. Mart 1934'te ise, tümüyle Japonya'nın denetimi altında olan bu devletin imparatoru ilan edildi. Japonya'nın II. Dünya Savaşı'nda yenilgiye uğramasının ardından Ağustos 1945'te SSCB

birliklerince tutsak alındı. 1950'ye değin Sibirya'da kalan Pu Yi, daha sonra savaş suçlusu olarak Çin Halk Cumhuriyeti'ne teslim edildi. 1959'da çıkarılan özel bir afla serbest bırakıldı ve yaşamının geri kalan bölümünü Pekin'de bir botanik bahçesinin makine onarım bölümünde çalışarak ve Kültür Bakanlığı'nda arşivcilik yaparak geçirdi.

● YAPITLAR (başlıca): *From Emperor to Citizen* (otobiyografi), 1964-1965, ("İmparatorluktan Yurttaşlığa").

● BAKINIZ: HİROHİTO, KUANG-HSÜ, SUN YAT SEN, TZU HŞİ, YÜAN ŞİH-KAY.

PUZO, Mario
(1920)

ABD'li roman ve senaryo yazarı. Ünlü Mafia örgütü üstüne yazdığı romanlarıyla tanınmıştır.

15 Ekim 1920'de New York'ta doğdu. Aynı kentte Columbia Üniversitesi New School for Social Research'te okudu. Yirmi yıl devlet memuru olarak çalıştı.

Puzo büyük kenti vahşi bir orman gibi görmüş, romanlarının konularını bu ortama yerleştirmiştir. 1969'da yayımlanan ve onu kısa sürede ünlü bir yazar yapan romanı *Godfather* (Baba), bu ormanda kendi yasalarını uygulayan yeraltı örgütü Mafia'nın türlü ilişkilerini sergiler. Romanın başkişisi, etki alanı çok geniş Don Corleone, örgütün zorbalıklarını yönlendiren karar verici tek adamdır. Bir yanda ailesine bağlı, sevecen kişiliğiyle belirirken, bir yandan da toplum düzeninin yerleşik kurumlarını hiçe saymaktan, karşıtlarını öldürtmekten çekinmez. Puzo'nun bu yapıttan uyarlayarak yazdığı senaryodan yönetmen F.Coppola'nın çektiği ve başrolünü Marlon Brando'nun oynadığı film 1972'de Oscar kazanmıştır. Bu başarı üzerine gene Puzo'nun senaryosuyla çevrilen *Godfather II* de 1974'te Oscar almıştır.

Puzo, son romanı *The Sicilian*'da ("Sicilyalı") ise bir çeşit Latin Robin Hood'u sayılan efsanevi Sicilyalı haydut Guiliano'nun dağlardaki yaşamını ele almıştır.

● YAPITLAR (başlıca): **Roman:** *Dark Arena*, 1955, ("Karanlık Arena"); *The Fortunate Pilgrim*, 1965, ("Talihli Yolcu"); *The Godfather*, 1969, (Baba 1970); *Inside Las Vegas*, 1977, ("Las Vegas'ın İçinde"); *Fools Die*, 1979, (Aptallar Erken Ölür, 1979); *The Sicilian*, 1984, ("Sicilyalı"). **Senaryo:** *The Godfather*, 1972, (Baba); *The Godfather Part II*, 1974; *Earthquake*, 1974, (Deprem); *Superman*, 1979, (Superman); *Superman II*, 1980, (Superman II). **Çeşitli:** *The Runaway Summer of Davie Shaw*, 1966, ("Davie Shaw'ın Firarda Geçen Yazı"); *The Godfather Papers and Other Confessions*, 1972, ("Baba Belgeleri ve Başka İtiraflar").

PYM, John
(1584-1643)

İngiliz siyaset adamı. Kral I.Charles'a karşı sürdürülen parlamenter muhalefetin önderlerindendir.

Bridgewater yakınlarındaki Brymore'da doğdu, 8 Aralık 1643'te Londra'da öldü. Oxford'daki Broadgates Hall'da ve Middle Temple'da öğrenim gördü.

17.yy'ın başında İngiltere önemli dönüşümler geçirmekteydi. Denizaşırı ticaretin gelişmesi sonucu özellikle yün üretimi ve ticaretiyle uğraşan yeni bir soylu sınıf ortaya çıkmıştı. Parlamento içinde etkin bir biçimde temsil edilen bu yeni sınıf kraliyet karşısında siyasi gücünü artırmak istemekteydi. 1625'te tahta çıkan I.Charles'ın parlamentonun onayını almaksızın vergiler toplamaya yönelmesi, parlamento ile krallık arasındaki çelişkinin daha da artmasına yol açmıştı. Kralın Anglikan Kilisesi'ne bağlı, karısının ise Katolik oluşu sorunun dinsel yanını oluşturmaktaydı. Çoğunluğunu Protestanlık'ın Püriten mezhebine bağlı kişilerin oluşturduğu parlamento üyeleri kralın İngiltere'ye Katolik dinini geri getireceği kuşkusundaydılar.

1621'de Avam Kamarası'na seçilen Pym, kısa zamanda parlamentonun önderleri arasına girdi. 1628'de Charles'a sunulan "Haklar Dilekçesi"nin hazırlanmasına katkıda bulundu. Dilekçede, parlamentonun onayı olmaksızın vergi toplanmaması, özel orduların kaldırılması, nedensiz ve yasalara aykırı tutuklamalara son verilmesi isteniyordu. Dilekçeyi kabul etmeyen I.Charles 1629'da parlamentoyu dağıttı.

Bu tarihten sonra Pym, Amerika'daki İspanyol sömürgeleriyle ticaret yapan bir şirketin mali yöneticiliğini yaptı. I.Charles'ın ülkeyi parlamentosuz yönettiği 1629-1640 arasındaki 11 yıl boyunca bu şirket, krallığın mutlakiyetçi yönetimine karşı 1640'larda verilen mücadelede öncü rol oynayacak kişileri bir araya getirdi.

I.Charles'ın İskoçya'da Anglikan Kilisesi'nin bir benzerini yaratma girişimi 1638 baharında güçlü bir ayaklanmaya yol açtı. Bu ayaklanmayı bastırabilmek için paraya gereksinim duyan I.Charles, Nisan 1640'ta "Kısa Parlamento" olarak anılan yeni bir parlamento toplamak zorunda kaldı. Ancak, bu yeni parlamento kralın istediği yeni vergileri onaylamak yerine, Pym önderliğinde eski isteklerini yineleyen yeni bir dilekçe hazırladı. Bunun üzerine parlamento Mayıs ayında yeniden dağıtıldı. Ancak, İskoçlar'ın Kuzey İngiltere'ye girmesi ve büyük bir tazminat karşılığı işgale son vermesi, I.Charles'ı Kasım 1640'ta "Uzun Parlamento" adıyla tarihe geçen yeni bir parlamento toplamaya zorladı.

Pym önderliğinde parlamentoda sürdürülen mücadele sonunda, kralın danışmanlarından Lord Strafford ölüme mahkûm edildi. Ekim 1641'de İrlanda'da başlayan bir ayaklanmayı bastırmak için hazırlanan ordunun kendisine karşı kullanılabileceğinden kuşkulanan parlamento, kralın ordunun komutanlığı için gösterdiği adaya karşı çıktı ve krala bir muhtıra verilmesini kararlaştırdı. Kasım 1641'de "Büyük Protesto" adı verilen belge krala sunuldu. Belgede ülkedeki karışıklıkların sorumlusu olarak kral gösteriliyordu. Gerilimin giderek artması üzerine I.Charles, Ocak 1642'de aralarında Pym'in de bulunduğu 5

milletvekilinin tutuklanmasını emretti. Ancak Londra halkının milletvekillerinin yanında yer alması nedeniyle onları tutuklamayı başaramayan Charles, Londra'yı terk etmek zorunda kaldı. Ağustos 1642'de Charles'ın York kentinde kraliyet sancağında adamlarını toplamasıyla İngiliz İç Savaşı başlamış oldu.

İç Savaş sırasında parlamento ordusuna gerekli parasal desteği sağlamak amacıyla yeni bir vergi sistemi düzenleyen ve kontluklar arasında eşgüdümü sağlayacak birlikler kuran Pym, ölümüne değin parlamentonun birliğini korumak için çalıştı.

● KAYNAKLAR: S.R.Brett, *John Pym, 1583-1643: The Statesman of the Puritan Revolution*, 1940; J.H.Hexter, *The Reign of King Pym*, 1941; G. Smith, *Three English Statesmen*, 1867; C.E.Wade, *John Pym*, 1912.

● BAKINIZ: CHARLES I, O. CROMWELL, HAMPDEN.

PYRRHON
(İÖ 360-270)

Eski Yunan, filozof. Kuşkuculuk'un kurucusudur, insanın kesin bilgi edinemeyeceği görüşünü savunmuştur.

Yunanistan'ın Elis kentinde doğdu, Atina'da öldü. Diogenes Laertius'un, onunla ilgili açıklamalarına göre, Pleistarkhos adlı yoksul bir kimsenin oğluydu. Önce filozof Bryson ve Anakharkhos'tan felsefe okudu, Büyük İskender'in Asya savaşlarına katıldı, özellikle Demokritos'un atom kuramını ve Homeros'u inceledi. Elis'te bir okul kurarak düşüncelerini yaymaya başladığı sırada, Trakyalı Kotis adlı bir yöneticiyi öldürünce, olaya sevinen Atinalılar, onu Atina yurttaşlığına aldılar. Atina'ya yerleştikten sonra Platon, Aristoteles ve Pythagoras felsefelerinin, değişik yorumlarla özünden uzaklaştırıldığı, Kynikler'le Aristippos öğretilerini benimseyenlerin felsefeyi yozlaştırdıkları kanısına varınca yeni bir felsefe anlayışının ortaya atılması gereğini duydu. Pyrrhon yazılı yapıt bırakmadığından, düşünceleri, öğrencisi ve kurduğu okulun ondan sonraki başkanı Timon ile Sekstos Empeirikos'un onunla ilgili kitabından öğrenilmektedir.

Bilgi

Pyrrhon için felsefenin temel sorunu bilgidir. İnsan, genel geçerlik taşıyacak nitelikte kesin bilgi edinebilir mi? Bilginin kaynağı ve değeri nedir? Bilgi hangi koşullar altında gerçektir? Bu soruların karşılığını, insan davranışından yola çıkarak, arayan Pyrrhon üç soru üzerinde durdu: Nesnelerin kendileri nedir? İnsan nesneler karşısında nasıl bir tavır takınmalıdır? İnsan aldığı tavırdan kendisi için nasıl bir sonuç çıkarabilir? Bu sorulara üç ayrı ilkeye dayanan birer çözüm getirdi.

Üç ilke

Ona göre, duyular boyuna değiştiğinden, birbirini pekiştirecek ve denetleyecek durumda olmadığından, onlarla sağlanan bilgiye güvenilemez, bu bilgi kesin değildir. Bu durumda nesneleri kavrama olanağı yoktur, onlar kavranılmazdır *(akataleptos)*. Nesneler bilineme-

Kuşkuculuk

Felsefe tarihinde Pyrrhonculuk, Kuşkuculuk gibi adlarla anılan öğreti, bilginin kaynağı ve kesinliği sorununa karşı ileri sürülen olumsuz görüşü içerir. Yunanca gözlemek, incelemek, irdelemek anlamlarına gelen Skeptesthai kavramından türemiş, sonra bir düşünce akımının genel adı olmuştur. Önce Yunanistan'da ortaya çıkan Kuşkuculuk, sonraki yüzyıllarda Roma, Anadolu ve Suriye yörelerine yayılmış, felsefenin yanı sıra edebiyat alanını da etkilemiştir. Özellikle Arkesilaos* ve Karneades'in* geliştirdikleri Akademi Kuşkuculuğu önemlidir. Bilimin olanaksızlığını ileri süren bu görüşün Pyrrhon'dan çok önce, Megara'da doğduğunu, Pyrrhon ve ardıllarının çabalarıyla özgün bir felsefe dizgesi niteliği kazandığını söyleyen araştırıcılar da vardır.

Kuşkuculuk'un, Diogenes Laertius*, Sekstos Empeirikos* ve Plutarkhos* gibi düşünürlerin bildirdiklerine göre, on tropos'u (şaşırtmaca) vardır. 1. Özdeş nesneler konusunda, hayvanlarda da birbirine benzemeyen tasarımlar bulunur. 2- Gene özdeş nesnelerin insanlarda da ayrı nitelikte tasarımları olur. 3- Bu durum, bir insanın duyuları için de geçerlidir, çünkü duyularda da tasarımlara yol açan veriler değişiktir. 4- Bir insanın alışkanlık ve yeteneğine göre de durum böyledir. 5- Nesneler, olaylar, aralıklar, yerler, yapılar, durumlar, bolluk ve azlık karışımı gibi varlıklarda da durum böyledir. 6- Nesnelerin algılanan durum ve koşulları görecedir. 7- Nesnelerin nitelikleri, yapıları da görecedir. 8- Topluca kavranılan görecelik de, kavrayanın durumuna bağlıdır. 9- Algının sık ve seyrek oluşu da kesin değil görecedir. 10- Algılayan kişinin alışkanlık, inanç ve görüşlerinde de görecelik vardır.

Bu on tropos bilginin ve bilimin, duyuların göreceliği yüzünden olanaksız olduğunu, belli bir konu üzerinde genel geçerlik taşıyacak bir anlaşmaya varılamayacağını gösterir. İlk Çağ' dan, Orta Çağ sonlarına değin süregelen Kuşkuculuk, kesin gerçekliğin bulunamayacağı kanısındaydı. Buna "kuşku için kuşku" denirse de, kimi Yunan bilgelerinin kuşkusu bilimsel bir erek güder. Hümanizm ve Rönesans dönemlerinde ortaya atılan Yeni Kuşkuculuk "bilimsel" olarak nitelenir ve kuşkuyu yanılmadan kurtaran bir yöntem diye anlaşılır. Montaigne*, Descartes*, Berkeley*, D.Hume* gibi düşünürlerin benimsedikleri kuşku açık seçik bir gerçeğe ulaşmak için kullanılan yöntemdir. İslam ve Hıristiyan tanrıbilimlerinde Tanrı, tinin ölümsüzlüğü, evrenin yaratılmışlığı, tin ve gövdenin ayrı birer töz olduğu, Tanrı'nın birliği, ölümden sonra dirilme gibi konular, hangi amaçla olursa olsun, kuşkunun her türünden uzak tutulur.

yeceğine göre, insanın onlarla ilgili her türlü yargıdan kaçınması gerekir *(apokhé)*. Bu iki olumsuz olay karşısında kişinin kendi kendini dengelemesi, sarsılmazlık *(ataraksia)* içinde bulunması kaçınılmazdır. Çünkü, insan, doğa karşısında gerçekleri değil, yalnız görünüşleri görebilir. Us ve duyuların sağladığı bilgi, nesnelerin görünüşleri *(phainomenon)* olduğundan, onlara dayanarak, doğayı bilme olanağı yoktur. Öyleyse, yapılacak iş, bütün nesnelere karşı ilgisiz kalmaktır *(adiaphoron)*.

Nesneler ve olaylar karşısında ilgisiz kalarak insanı dengesizlikten, sarsıntıdan kurtaran bu ilkeler, toplum içinde uygulanması gereken davranış biçiminin temel öğeleridir.

Mutluluk ve ahlak

Pyrrhon'un ahlak anlayışı tinsel dinginliği sağlayan sarsılmazlığa dayanır. İnsan bu durumda salt değerlendirmelerden, bütün nesnel eğilimlerden kaçınarak mutluluğa *(eudaimonia)* ulaşır. Çünkü mutluluk yaşamın ereğidir ve çevrenin etkisinden kurtulmayı gerektirir. Nesneler kendiliğinden ne iyi ne kötü, ne doğru ne yanlıştır. İnsanları egemenlik altına alan yasa, gelenek ve alışkanlıklardır. İnsanın tinsel bir tedirginliğe sürüklenmemesi için, çevresine karşı, duyarsız *(apathie)* olması gerekir. Çünkü mutsuzluk yanlış davranışlardan kaynaklanır. İnsan, gerçeğini bilmeden, iyi sandığı bir nesneye kavuşmak için çabalar, başaramazsa üzüntüye kapılır, mutsuz olur, istediğini ele geçirdikten sonra da bırakmamaya çalışır, bu da mutsuzluğa yol açar.

Pyrrhon'un geliştirdiği öğreti, onun ardıllarınca, yeni düşünceler eklenerek daha geniş bir alana yayılmış, daha etkili bir Kuşkuculuk'un doğmasına olanak sağlamıştır. Timon, Aenesidemos, Agrippa, Menodotos, Sekstos Empeirikos gibi düşünürlerin benimsedikleri bu akım uzun süre varlığını korumuş, gerek Doğu, gerek Batı düşüncesinde us ilkelerine, duyu verilerine dayanan bilginin kesinliğini savunanlara karşı yöneltilen başlıca eleştiri öğretisi olmuştur.

On sayı, on ilke

● KAYNAKLAR: Sekstos Empeirikos, *Pyrrhoneioi Hypotiposeis*, 1718; Diogenes Laertius, *Leben und Meinungen berühmter Philosophen*, 1967; L.Robin, *Pyrrhon et le sceptisme grec*, 1944.

PYTHAGORAS
(İÖ 580-500)

Anadolulu filozof ve matematikçi. Sayının, varlığın kurucu ilkesi olduğu görüşünü savunmuştur.

Batı Anadolu kıyısında Sisam Adası'nda doğdu, sonradan yerleştiği Güney İtalya'nın Kroton ilinde öldü. Pythagoras'ın yaşamıyla ilgili bilgiler kesin değil, söylencelerle karışmış, gizemli bir niteliğe bürünmüştür. Onun Güney İtalya'ya yerleştikten sonra, din içerikli bir topluluk oluşturduğu, bunun Trakya'dan gelen Orpheus inançlarıyla karışarak yeni bir biçime girdiği söylenir. Kimi kaynaklara göre Pythagoras İran'a, Mısır'a gitti, oralarda benimsenen dileri, inançları inceledi, yurduna döndükten sonra, düşüncelerini daha geniş bir alana yayarak yandaşlarının çoğalmalarını, yönetimi ele geçirmelerini sağladı. Felsefe tarihi bakımından, doğru olan Pythagoras'ın sayılara dayanan bir düşünce öğretisi geliştirdiği, bütün varlık

Karşıtlar, nokta, çizgi ve yüzey

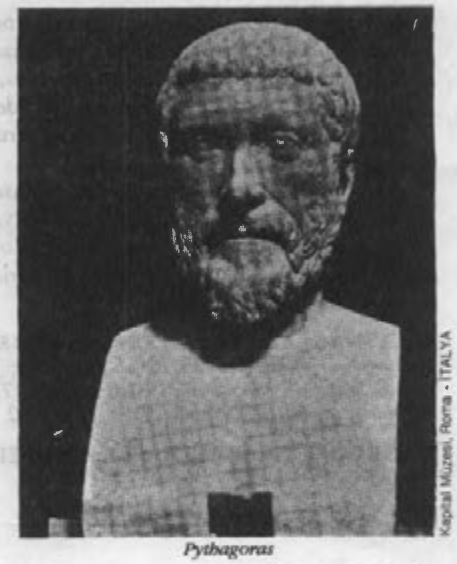

Kapitol Müzesi, Roma - İTALYA

Pythagoras

türlerinin sayılardan oluştuğunu savunduğudur. Onun görüşlerini, sonradan öğrencileri, Yunanistan, İtalya ve Anadolu'ya yaymışlardır.

Pythagoras öğretisine göre varlığın ilkesi *(arkhé)* sayılardır, sayıların belli oranlarda birleşmeleri varlık türlerinin oluşumuna olanak sağlar. Ancak sayılar büsbütün soyut değil, somut bir nitelik taşır. Sayılar tek ile çift ya da "sınırsız" ile "sınırlayıcı" diye ikiye ayrılır. Bu temel karşıtlık on varlık türünde görülür: Tek-çift, sağ-sol, bir-çok, erkek-dişi, duran-kımıldayan, doğru-eğri, aydınlık-karanlık, iyi-kötü, kare-dikdörtgen, sonlu-sonsuz. Bu karşıtları, oluşturdukları varlık türlerine göre, on bölümde toplayan Pythagoras için temel sayı birdir. Bir sayısı bütün varlıkların değişmeyen, ölümsüz ilkesidir *(monas)*. İki sayısı, dişiliğin ve bu dişilikten ortaya çıkan doğanın kurucu öğesidir. Üç, uyum ve düzen sağlar, nesnelerin üç boyutunu, ateş, su ve hava gibi öğeleri oluşturur. Ayrıca doğadaki tanrısal birliğin erkeklik niteliğini gösterir. Dört ise tanrısal erki simgeler. Beş, evliliği ve nesnelerdeki türlülüğü yansıtır. Altı, diriliğin, diri varlıkların ilkesidir. Bunda dişiliği gösteren iki ile erkekliği yansıtan üç, salt birle birleşerek soyun sürüp gitmesine olanak sağlar. Yedinin usu, ışığı, erki ve korkulu dönemleri gösteren özelliği vardır. Doğanın süresiz değişikliği, bütün varlıkların birliğe kavuşması bu sayıyla simgelenir. Sekiz, erdem, ahlak ve us karşılığıdır, küpün temelini kuran iki çiftten oluşur. Dokuz, doğruluk ve yüce yetkinliktir. Dokuz, ilk tek sayı olan üçün karesi olduğundan bütün nesnelerin sonsuz bir evrim geçirdiğini gösterir. On sayısı da kutsal karedir, kutsal dörtlüktür, doğanın kaynağıdır. Sayıların onu aşmamasının nedeni en büyük yetkinliğin ve yüceliğin onda bütünlüğe ulaşmasıdır.

Pythagoras felsefesinde tek *(peritton)*, çift *(artion)*, sonsuz *(apeiron)*, çokluk *(plethos)* ve sonlu *(peperasmenon)* gibi karşıtlıkları oluşturan sayılar, tinsel varlıkların da kurucu ilkesidir. Öte yandan müziğin temeli olan uyum da *(harmonia)* sayılarla kurulur. Özellikle çalgılarda, sesin niteliği, telin uzunluğuyla orantılıdır, bu da uzunluğun sayıyla bağlantısı yüzündendir. Çünkü uzunluk bir çizgi biçimindedir ve iki sayısıyla gösterilir. "Çoklukta birlik" olan uyum düzendir. Müzikte ve

varlık türlerinde olduğu gibi, geometrinin konu edindiği biçimler de, sayılardan oluşur. Sözgelişi bir noktayı, iki çizgiyi, üç üçgeni, dört ise dörtyüzlü biçimi kurar. Gökyüzü varlıkları da sayılardan kuruludur ve herbirini belli bir sayı gösterir.

► Evren bütününde uyum ve düzen egemendir, karanlık olan yeryüzü küre biçimindedir ve evrenin odağı değildir. Yeryüzü evrenin ortasında bulunan, ancak içi görünmeyen bir ateş yığını çevresinde dönmektedir. Bu odağı ateş olan varlığın çevresinde, batıdan doğuya doğru, birbirine eklenen, on göksel nesne döner. Ay, yer ile Güneş'in arasına girerse Güneş tutulur. Görünmeyen bir "karşı yer" vardır, onun ya da yerin gölgesi Ay üzerine düşünce de Ay tutulur. Bütün hızlı devinen nesneler ses çıkarır, bu nedenle yıldızların da çıkardığı özel bir ses vardır. Bu sesin niteliği yıldızın ateş küreye olan uzaklığıyla orantılıdır. Göksel varlıkların, ölümlülerin işitemeyecekleri, yüce bir müziği vardır.

► Alkmaion'un belirttiğine göre, Pythagoras öğretisinin bilgi kuramı duyu verilerine dayanır. Duyulardan gelen izlenimler, beynin gözeneklerinden içeri girer. Beyin sağlıklı olmaz, uyumu bozulursa çalışması da düzensiz olur. Beynin aldığı izlenimler bellek ve istencin sürekli işleyişiyle düşünceye dönüşür. Gövdeye dirilik kazandıran tin ölümsüzdür. Bu ölümsüzlüğü daire biçimindeki devinmesinden kaynaklanır. Bilginin oluşmasında, tinin etkinliği temeldir.

Pythagoras'a göre yaşamın ereği tinin arınmasıdır. Bütün varlıklarda tanrısal töze benzeme eğilimi bulunur. En yüce iyilik tanrısal olan varlığa benzemekle sağlanır. Tanrısal varlığa benzemek ise erdemdir. Bir uyum, bir düzen olan erdem ise kare biçimini kuran sayıdır.

Yazılı yapıt bırakmayan Pythagoras'ın düşünceleri, sonradan din inançlarıyla karışarak, yeni bir nitelik kazanmış, özellikle sayılara dayanan öğretisi gerek Doğu'da, gerek Batı'da çok geniş bir ilgi alanı bulmuştur. Sayıların birtakım gizemli güçler taşıdığına inanan kurumların başında tarikatlar gelir. İslam dininin doğuşundan sonra ortaya çıkan tarikatlar arasında harf ve sayıyı temel alan Hurufilik, dolaylı olarak, Pythagoras öğretisinden etkilenmiştir. Bu etki yazılı kaynakları incelemekten değil, yaygın inanç gelenekleri nedeniyledir. Yeryüzünün evrenin odağı olmadığını ileri süren Pythagorasçı görüşü, sonradan Pontoslu Herakleides ile Sisamlı Aristarkhos geliştirmiş, belli bir anlamda Kopernik dizgesine öncülük etmiştir. Alkmaion ve Philolaos gibi filozoflar da Pythagoras kuramının yayılmasına yardımcı olmuşlardır.

◄ *Evren*

Pythagoras'ın adı günümüzde, matematiğe onun kazandırdığına inanılan bir teorem nedeniyle çok sık anılır. "Bir dik üçgende, iki dik kenarın uzunluklarının karelerinin toplamı, hipotenüsün uzunluğunun karesine eşittir" biçiminde anlatılan teorem Pythagoras teoremi, $a^2=b^2+c^2$ eşitliğini doğrulayan, *a*, *b*, *c* tam sayıları da Pythagoras sayıları olarak tanınır.

◄ *Bilgi*

● KAYNAKLAR: W.Bauer,' *Der ältere Pythagoreismus*, 1897; E.Frank, *Plato und die sogenannten Pythagoreer*, 1962; Diogenes Laertius, *Leben und Meinungen berühmter Philosophen*, 1967; Porphyrios, *Vita Pythagorae*, 1816.

● BAKINIZ: ARİSTOTELES, CICERO, PLATON.

Yeni Pythagorasçılık

Pythagoras'ın geliştirdiği felsefe kuramı, ölümünden yüz yıl sonra, özellikle Platon'un* ondan esinlenerek ileri sürdüğü evren anlayışıyla, bir din niteliğine büründü. Trakya'da yaygınlaşan Orpheus inançlarıyla karışan bu yeni inanç düzenine göre evrenin özünü oluşturan sayılarda birtakım gizemli özellikler vardır. Tanrısal varlıkların tözleri, evreni yöneten gizli güçler, insanı etkileyen doğal olaylar sayıların değişik oranlarda birleşip biçimlenmesinden kaynaklanır. Yıldızların devinimleri, evrende görülen nesnel varlıklar, insanın geleceği sayılarda saklı güçlerle ilgilidir. İnsan sayının gizemli gücünü kavrayabilirse geleceği, yazgıyı, yıldızlarla insanlar arasındaki bağlantıyı bilebilir. Sayıların gizemli güç taşıdığı görüşünden yola çıkan Apollonios*, Pythagoras'ın öğretisini yeni bir yorumdan geçirerek Tinselcilik ve Çoktanrıcılık'la uzlaştırmaya çalıştı. Daha sonraki yüzyıllarda Suriyeli filozof Numenius* ise Platon'un Timaios adlı yapıtında sergilenen ve evrenin oluşu, yönetimi, düzenlenişi, tanrısal Demiurgos'un evren üzerindeki etkisi gibi sorunları yeniden ele alarak, Pythagoras'ın öğretisiyle bağlantısını açıklamaya girişti. Bununla da yetinmeyerek, Pythagoras'ın görüşleriyle Tektanrıcılık arasında bir özdeşliğin bulunduğu, özellikle "bir" sayısının tanrısal tözü yansıttığı düşüncesini ortaya attı.

Filozof Nigidus Fugulus ise, gene Pythagoras'ın sayılar dizgesine dayanarak varlık türlerinin biçimlenişinde gizli güçlerin bulunduğu görüşünü savundu, inanç sorunlarını sayılarla açıklamaya çalıştı.

Yeni Pythagorasçılık adıyla bilinen ve inanç-sayı bağlantısına dayanan bu öğreti, biçim değiştirerek son iki tektanrıcı dine de girdi. Tanrı'nın "Bir"liğinin bir sayıda simgeleştiği görüşünü savunanlar yanında, Hıristiyanlık'ın kutsal "Üçleme"sinin de Pythagoras dizgesindeki üç sayısıyla ilgili olduğu inancı geliştirildi. Orta Çağ'da, özellikle yıldızlarla insan yazgısı arasında bir bağlantının bulunduğu inancını savunan, kimi düşünürler Yeni Pythagorasçılık'ı, yalnız o öğretiyi benimseyenlerin oluşturdukları, topluma kapalı, bir topluluğun gizli dini olarak anladılar. Bu dinin gizlilik içinde yayılmasının da sayılardaki gizemli güç gereği olduğu ileri sürüldü.

Q

QUANTZ, Johann Joachim
(1697-1773)

Alman, besteci. Flüt için yaptığı besteler ve bu çalgıya getirdiği yeniliklerle tanınmıştır.

30 Ocak 1697'de Göttingen yakınlarında Oberscheden'de doğdu, 12 Temmuz 1773'te Potsdam'da öldü. Bir demirci ustasının oğludur. Sekiz yaşında köy şenliklerinde kontrbas çalmaya başladı. On yaşında babasını kaybedince, müzik öğrenimi görmek için 1708'de amcasının yanına Merseburg'a, daha sonra da Radeberg ve Pirna'ya gitti. Bu arada klavsen ve keman çalmasını öğrendi. 1716'da Dresden'e giderek saray kilisesinde bir memuriyet elde etti. 1717'de Viyana'da Johann Zelenka ve Johann Joseph Fux (1660-1741) ile kontrpuan çalıştı. 1718'de Polonya saray kilisesinde obuacı oldu, bu arada flüt üstünde çalışmaya başladı. Flütte alt seslerde parmak hareketlerinin güçlüğünü görerek, bu sesleri verebilmek için 1726'da flüte ikinci anahtarı ekledi. Bu buluşu flüt besteciliğini büyük ölçüde geliştirdi. 1728'de Prusya veliahtının flüt öğretmeni oldu. Daha sonra, 1740'ta II. Friedrich (Büyük) adıyla tahta geçen bu öğrencisi, 1741'de onu Berlin'e yerleşip saray müzikçisi olmaya çağırdı. Quantz da ölümüne değin kralın hizmetinde kaldı.

Quantz, II. Friedrich için birçok beste yaptı. Bestelediği bir ve iki flüt için 300 kadar konçertodan 277'si bugün Potsdam'da korunmaktadır. Sağlığında çok az yapıtı basılan Quantz'ın 200 kadar da solo flüt parçası, üçlü ve dörtlüleri ile birçok şarkısı bulunmaktadır.

1752'de flüt üstüne önemli bir metot kitabı olduğu kadar çağının müzik anlayışını da yansıtan *Versuch einer Anweisung die Flöte traversière zu spielen* ("Yan Flüt İçin Bir Metot Denemesi") adlı yapıtını yayımlamıştır. Bugüne değin birçok kez basılan bu kitaptan başka bir de yaşamöyküsünü yazmıştır.

● **YAPITLAR (başlıca): Orkestra Müziği:** Flüt için 300 kadar *Flüt Konçertosu.* **Oda Müziği:** 6 *Flüt Sonatı,* 1734; 6 *İkili,* 1759. **Şarkı:** *Neue Kirchenmelodien,* 1760, (Yeni Kilise Melodileri). **Kitap:** *Versuch einer Anweisung die Flöte traversière zu spielen,* 1752, ("Yan Flüt İçin Bir Metot Denemesi").

QUASIMODO, Salvatore
(1901-1968)

İtalyan, şair. Önceleri kapalı şiir akımına (Hermetisizm) bağlı yapıtlar vermiş, sonradan toplumsal sorunlar üstünde yoğunlaşan lirik şiirler yazmıştır.

20 Ağustos 1901'de Güney Sicilya'da Modica kasabasında doğdu, 14 Haziran 1968'de Napoli'de öldü. Babası demiryollarında istasyon şefiydi. Onun işi dolayısıyla, eğitimini Sicilya'nın çeşitli kentlerinde sürdürmek zorunda kaldı. Messina'da meslek lisesini bitirdikten sonra, Palermo'da mühendislik ve matematik öğrenimine başladı. 1921'de öğrenimini Roma'da sürdürdü ve yol mühendisi oldu. On yıl kadar İtalyan hükümetinin hizmetinde mühendislik yaptı. Boş zamanlarında şiirler yazıyordu. İlk şiir kitabı 1930'da yayımlandığında edebiyat çevrelerinde ilgiyle karşılandı. 1935'ten sonra, Milano Konservatuvarı'na İtalyan edebiyatı öğretmeni olarak girdi. Bu arada çeşitli gazetelerde tiyatro eleştirileri yayımlanıyordu. Kendi kendine öğrendiği Latince ve Eski Yunanca'dan çeviriler yapmaya başladı. Böylece, Aiskhylos, Sophokles, Euripides gibi Yunan tragedya yazarlarının, Catullus, Ovidius, Vergilius gibi Roma şairlerinin yapıtlarının yanı sıra, Molière ve Shakespeare'in oyunlarını, Neruda ve e.e.cummings'in şiirlerini de İtalyanca'ya kazandırdı. Şiir ve çeviri çalışmalarını ölümüne değin sürdürdü.

Quasimodo'nun şiirleri iki dönemde incelenir. Birinci döneminde, 1930'larda Floransa'da yayımlanan *Solaria* dergisi çevresinde gelişen kapalı şiir akımına bağlanır. Bir süre için bu akımın başlıca temsilcilerinden sayılan Quasimodo, *Acquee terre* ("Sular ve Topraklar") adlı yapıtında okur için neredeyse tümüyle anlaşılmaz simgelerle dolu, biçim ve teknik yetkinliği her şeyin üstünde gören bir tutum izler. Ancak bu türe bağlılığı uzun sürmemiş, "şiir yazmak oyun değildir" anlayışıyla, kapalı şiir akımına karşı çıkmıştır. 1932'de yayımlanan *Oboe sommerso*'da ("Batık Kaval"), Quasimodo'nun yeni dönem şiir anlayışı belirmeye başlar. Toplumsal şiir akımı içinde incelenebilecek bu şiirler lirik bir üslupta kaleme alınmışlardır, özellikle Faşizm'in ve II.Dünya Savaşı'nın etkilerini yansıtırlar.

● **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Acque e terre,* 1930, ("Sular ve Topraklar"); *Oboe sommerso,* 1932, ("Batık Kaval"); *Erato e Apollion,* 1936, ("Erato ve Apollion"); *Ed è subito sera,* 1943, ("Ve İşte Birdenbire Akşam"); *Giorno dopo giorno,* 1947, ("Gün Gün Üstüne"); *La vita non è sogno,* 1949, ("Yaşam Düş Değildir"); *Il falso e vero verde,* 1956, ("Yalan ve Gerçek Yeşil"); *La terra impareggiabile,* 1958, ("Eşsiz Yeryüzü"). **Çeşitli:** *Il poeta e il politico e altri saggi,* 1960, ("Şair ve Siyasetçi ve Başka Denemeler"); *Scritti sul teatro,* 1961, ("Tiyatro Üzerine Yazılar").

● **BAKINIZ:** MONTALE, UNGARETTI.

QUENEAU, Raymond
(1903-1976)

Fransız, şair ve yazar. Gerçeküstücü izler taşıyan dil ve üslup çalışmalarıyla çok yönlü, yaratıcı bir sanatçı olmuştur.

21 Şubat 1903'te Le Havre'da doğdu, Paris'te öldü. Ortaöğrenimini doğduğu kentte tamamladıktan sonra Paris'e gitti ve felsefe öğrenimi gördü. Gallimard Yayınevi'nde yayın danışmanı olarak çalıştı. Gerçeküstücülük hareketi içinde yer aldı, *Révolution Surréaliste* dergisine katkıda bulundu. Klasik yazarlar üzerine bilimsel bir çalışma olan *Encyclopédie de la Pléiade*'ın yayın danışmanı, daha sonra da yönetmeni oldu.

İlk kitabı 1933'te yayımlandı, 1937'de çıkan *Chêne et chien* ("Meşe ve Köpek") adlı otobiyografik nitelikteki manzum anlatısıyla tanındı, özgün sanatçı kişiliğini kabul ettirdi. Dilin işlevi üzerine deneysel nitelikte yapıtlar verdi, konuşma diline dayalı yeni bir edebiyat dili oluşturmaya çalıştı. *Exercices de style* ("Üslup Çalışmaları") adlı yapıtında, basit bir öyküyü doksan dokuz ayrı üslupla tekrarladı.

1920'lerde bir süre aralarında yer aldığı Gerçeküstücüler'in etkileri, Queneau'nun hemen hemen tüm yapıtlarına yansımıştır. Sözcük oyunlarına dayalı, nükteli, yergici anlatımı, yer yer kara gülmeceye varan yaklaşımıyla 20. yy Fransız edebiyatının seçkin yapıtlarını vermiştir. Sürekli olarak dili bozmasının, alaycılığının altında, büyük bir karamsarlık ve ölüm saplantısı gizlidir. Romanlarında da alışılmadık tipler yaratmış, dünyanın saçmalığını vurgulamıştır.

Queneau, yaratıcı edebiyat etkinliğinin yanı sıra, felsefe ve matematik alanlarında da yapıt vermiş, derlemeler yapmış, sanat eleştirileri yazmıştır. 1950'lerden başlayarak, senaryo yazarlığından oyunculuğa kadar, sinemayla ilgili çalışmalar da yapmıştır. İçinde Bunuel'in *La mort en ce jardin* ("Bu Bahçede Ölüm"), Nicholas Ray'in *Amère victoire* ("Acı Zafer") adlı yapıtlarının da bulunduğu kimi filmlerin diyalog yazarlığını yapmış, birçok belgesel ve kısa filmin açıklama metinlerini yazmıştır. Romanlarından *Zazie dans le métro* ("Zazie Metroda") 1960'ta Louis Malle tarafından, *Le dimanche de la vie*'de ("Yaşamın Pazarı") 1967'de Jean Herman tarafından sinemaya uyarlanmıştır.

● **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Chêne et chien*, 1937, ("Meşe ve Köpek"); *Les Ziaux*, 1943; *Exercices de style*, 1947, ("Üslup Çalışmaları"); *Cent mille milliards de poèmes*, 1961, ("Yüz Bin Milyar Şiir"); *Courir les rues*, 1967, ("Sokaklarda Dolaşmak"). **Roman:** *Le chiendent*, 1933, ("Ayrıkotu"); *Un rude hiver*, 1942, ("Sert Bir Kış"); *Loin de Rueil*, 1945, ("Rueil'den Uzakta"); *Le dimanche de la vie*, 1952, ("Yaşamın Pazarı"); *Zazie dans le métro*, 1959, ("Zazie Metroda"); *Les fleurs bleues*, 1965, ("Mavi Çiçekler").

● **KAYNAKLAR:** J.Bens, *Queneau*, 1962; A.Bergens, *Raymond Queneau*, 1963; P.Gayot, *Queneau*, 1968; J.Queval, *Raymond Queneau*, 1960.

● **BAKINIZ:** BRETON.

QUERCIA, Jacopo della
(1374-1438)

İtalyan, heykelci. Siena heykelciliğinin en özgün temsilcilerinden olmuş, yapıtlarıyla Sienalı ressamları etkilemiştir.

Siena'da doğdu, 20 Ekim 1438'de Bologna'da öldü. Doğum tarihi kesin değildir. Asıl adı Jacopo di Pietro d'Angelo'dur. Bir heykelcinin oğluydu. Yaşamıyla ilgili bilgiler azdır. Yaklaşık 1406'da Lucca Katedrali'nde *Ilaria del Carretto Mezarı*'nı yaptı. 1408'de Ferrara'da çalıştı. Ertesi yıl Siena'da Campo Alanı için *Gaia Çeşmesi*'ni gerçekleştirdi. 1417'de San Giovanni Kilisesi vaftiz kurnasına başladı. 1425'ten ölümüne değin de Bologna'da San Petrino Kilisesi'nin giriş kapısının kabartmaları üstünde çalıştı. 1435'te Siena Katedrali başmimarı oldu.

Quercia'nın zarif görünümlü figürleri, klasik nitelikleriyle dönemin öbür Sienalı heykelcilerinin ürünlerinden ayrılır. *Ilaria del Carretto Mezarı*'nda, birlikte kullandığı gotik ve Rönesans özellikler *Gaia Çeşmesi*'nde de göze çarpar. Özellikle giysi kıvrımlarında gotik ritim anlayışından, figürün güçlü yapısında da klasik niteliklerden yararlanmıştır.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Ilaria del Carretto Mezarı*, yks. 1406, Lucca Katedrali; *Gaia Çeşmesi*, 1409, Pubblico Sarayı, Siena; *San Petronio Kilisesi* kapıları, 1425-1438, Bologna.

● **KAYNAKLAR:** A.C.Hanson, *Jacopo della Quercia's Fonte Gaia*, 1965.

QUESNAY, François
(1694-1774)

Fransız, düşünür ve iktisatçı. İktisadın bir bilim olarak gelişmesinde ilk sistemli öğretiyi oluşturan Fizyokratlar'ın önde gelen temsilcisidir.

4 Haziran 1694'te Paris yakınlarında Méré kasabasında doğdu, 16 Aralık 1774'te Paris'te öldü. Orta halli bir taşra avukatının oğlu idi. Maddi güçlükler yüzünden geç ve eksik bir eğitim yaptı. Genç yaşta tıbba duyduğu aşırı ilgi nedeniyle tıp diploması olmamasına karşın hekimliğe başladı. Kısa bir süre içinde hekimliği ve tıbbi incelemeleri ile ünlendi. Önce Villeroy dükünün sonra da Madame de Pompadour'un himayesine girerek Versailles'a yerleşti. Sarayda hekimlik yaparken 1744'te tıp diploması aldı. Daha sonra XIV. Louis'nin başhekimi oldu.

Quesnay iktisadi konularla ilgilenmeye oldukça geç başladı. İlk kez saray çevrelerinde "iktisatçılar" diye anılan düşünürlerle ilişkileri onu iktisadi konuları incelemeye yöneltmişse de bu alandaki ilk denemelerini 62 yaşında iken Diderot'nun Ansiklopedi'si için yazdı. Bunlar, "çiftçiler" ve "tahıl" üstüne iki makaleydi. İki yıl sonra kralın özel matbaasında az sayıda basılan *Tableau économique*'i ("İktisadi Tablo") yazdı. Bu kitap ona büyük bir ün kazandırdı. 1763'te Amsterdam'da Mirabeau ile birlikte yayımladığı *Philosophie rurale*'de

François Quesnay

("Kırsal Felsefe") *Tableau économique* yeni bir biçimde yer aldı. Sonraki yıllarda *Journal de l'agriculture, du commerce et des finances* ve *Ephémécides d'un citoyen* dergilerinde yazdığı makaleler, Fizyokrasi diye anılacak okulun ana görüşlerinin oluşmasına katkıda bulundu. Dupont de Nemours, Quesnay'in bu çalışmalarından derlenmiş ve kendi sunuşlarını da içeren bir kitabı *Physiocratie* ("Fizyokrasi") adı altında yayımlayarak daha geniş bir kitleye mal etti.

Sarayla yakın ilişkileri olan Fizyokratlar, Fransız yöneticileri üstünde etkili olmuş, Quesnay'in ölümünden sonra onun izleyicilerinden Turgot maliye bakanlığı yapmış, Fizyokratlar iktisat ve devlet yönetimi ile ilgili önerilerinden bir bölümünü hiç olmazsa bir süre için uygulamaya koyma olanağı bulmuşlardır.

Quesnay'in ve Fizyokratlar'ın, siyaset ve devlet üzerindeki görüşleri ve reform önerileri bir yandan Orta Çağ felsefesinin, öte yandan İngiliz filozofu Locke'un görüşlerinin bir bileşkesi sayılabilecek olan bir doğal hukuk anlayışına dayanır. Ona göre, doğal hukukun toplum yaşamına egemen olması gerekir; ancak bu egemenlik kendiliğinden değil, akıllı ve otoriter bir hükümdarın çabalarıyla gerçekleşmelidir. Özel mülkiyetin güvence altına alınması ve serbest rekabetin sağlanması bu çabaların ana hedefini oluşturmalıdır. Bunun için iktisadi düzenle ilgili her türlü tekelci ayrıcalık son bulmalı ve serbest ticareti de içeren bir "bırakınız yapsınlar" rejimi yerleşmelidir. Quesnay'in burada hedef aldığı, feodal düzeni simgeleyen iktisadi düzenlemeler ve Merkantilist öğretinin savunduğu ulusal ekonomileri koruma mekanizmalarıdır. Quesnay bu engellerin ortadan kalkması için aydın bir mutlakiyet rejimini zorunlu görmektedir.

Var olan iktisadi ve toplumsal düzenin reformu için Quesnay'in getirdiği ikinci öneri, tarımsal net hasıladan alınacak ve toprak sahiplerinin ödeyeceği tek bir vergiden oluşan bir mali sistemin yerleşmesidir. Bu, net gelir yaratan tek etkinliğin tarım olduğunu ileri süren fizyokratik tezin doğal uzantısı olan bir öneridir. Bu teze göre, herhangi bir başka grup ya da etkinliğin vergilenmesi en sonunda tarıma yansıyacağı için, en verimli ve en ucuz sistem doğrudan tarımsal net hasılanın vergilenmesidir. Fransız Devrimi'ni izleyen yıllarda Quesnay'in, krallık rejimini ve mutlakiyeti veri alan, hatta zorunlu gören reform önerileri Fransa içinde etkisini yitirmiş; ancak 19.yy'ın sonlarına doğru *Tableau économique*'te ortaya konulan çözümsel ve kavramsal çerçeve yeniden önem kazanmıştır.

Quesnay, *Tableau économique*'te ekonomiyi üç temel sınıfa ve etkinliğe ayırarak inceler. Birincisi, "üretken sınıf"tır. Bu sınıf, toprağı işleyerek ulusun yıllık zenginliğinin yeniden yaratılmasını olanaklı kılar; tarımsal işlerin gerektirdiği masraflar için yatırım yapar ve toprak sahiplerinin gelirlerini sağlar. Quesnay'in yaklaşımında üretken sınıfın, temel olarak toprak kiralayan çiftçilerden oluştuğu söylenebilir. İkinci sınıf "mülk sahipleri"nden, yani en büyük mülk sahibi olan hükümdar ile toprak sahiplerinden oluşan sınıftır ve kendisine üretken sınıfça ödenen tarımsal net hasıla ya da gelirle varlığını sürdürür. Üçüncü grubu oluşturan "kısır sınıf" ise tarımdan başka iş ve hizmetlerle uğraşan tüm vatandaşlardan oluşur. Bunların masrafları ya doğrudan üretken sınıf tarafından, ya da kendi gelirlerini üretken sınıftan elde eden mülk sahibi sınıf tarafından ödenir. Quesnay, bu çerçeve içinde *Tableau économique*'te üretken sınıftan, ya da tarımdan kaynaklanan bir üretim sürecinin aynı zamanda bir bölüşüm süreci de yaratarak net hasılanın diğer sınıf ve sektörlere nasıl geçtiği ve bunların yaptığı masrafların da ekonominin tümüne ve en son olarak tarıma nasıl yansıdığını sayısal örneklerle gösterir.

İktisadi etkinlikleri, "üretken" "verimsiz" "kısır" terimleriyle birbirinden ayıran bu yaklaşım bir sömürü çözümlemesine yönelmez; tersine, Quesnay, verimsiz fakat işlev sahibi olan sosyal grupların net hasıladan aldıkları payın "haklı" olduğunu belirtir. Kral, hükümranlığının gereği olan yollar, kanallar gibi yatırımları yaptığı ve mülkiyete güvence sağladığı için; toprak sahipleri ise tüm zenginliklerin kaynağı olan toprağı üretime ayırdıkları için elde ettikleri gelire hak kazanırlar. Daha sonraları bölüşüm çözümlemesinde sınıflar arası çelişkileri temel alacak olan İngiliz klasik iktisadından farklı olarak sınıflar arası karşılıklı bağıntıları "çıkar birliği" doğrultusunda yorumlamış olan Quesnay, bu yönüyle 19. yy'da Bastiat, Say ve Carey'nin temsil ettiği "uyumcu" akımın bir öncüsüdür.

Quesnay'in gerek *Tableau économique*'teki, gerek diğer çalışmalarındaki çözümlemeleri bugün kabul görmemekle birlikte iktisada yeni bir bakış açısı getirmiştir. İktisadi etkinlikleri büyük sektörlerden ve ana sınıflardan oluşan temel kategorilere bağladığı çözümlemesi yeni öğeler içermektedir. Ekonomide üretim ve bölüşüm süreçlerinin iç içe girmişliğinin gösterilmesi bu yeni öğelerden biridir. O zamana değin tek tek olaylardan ve birimlerden oluşur görünen iktisadi yaşamın ana kategorilere (sınıflara-sektörlere) ayrılarak kavranabilir bir model ile açıklanması bir diğer yeniliktir. Bütün bu karşılıklı bağlantıların sayısal bir çözümlemeyi olanaklı kılması da Quesnay'in önemli katkılarından biridir. Kavramsal çerçevesinin getirdiği bu özgünlükler dışında Quesnay, iktisat düşüncesinin sonraki gelişiminde önem kazanan bazı görüş ve düşünceleri ilk dile getiren iktisatçılardan biri olarak da önem taşır. Bunların arasında, iktisadi davranışların temelde "en az emek-zahmet harcamayla en çok tatmin sağlama" ilkesince yönlendirildiğini, serbest rekabet

koşullarında kişisel çıkarların ve gereksinimlerin en yüksek düzeyde karşılanacağı savları vardır.

Quesnay, Fizyokratlar'ın öncü ve önderlerinden biri olarak çağdaşları arasında büyük bir ün yapmış; ancak Fizyokrat Okul yerini klasik politik iktisada bıraktıktan sonra uzun yıllar sadece iktisadi öğreti tarihçilerinin ilgilendiği bir düşünür olarak kalmıştır. Quesnay'in önemini yeniden keşfeden iktisatçılardan biri, *Tableau économique*'in yayımlanmasından yüz yıl kadar sonra Marx olmuştur. Bu yapıtın kavramsal çerçevesi ve çözümleme araçları ile Marx'ın *Das Kapital*'inin 3. cildinde ortaya koyduğu yeniden üretim şemaları arasında belli benzerlikler vardır. Benzer bir yaklaşım Leontiev'in 20. yy'da geliştirdiği girdi-çıktı çözümlemesinde de görülür. Daha genel düzeyde Quesnay'in yaklaşımı, ulusal ekonominin bütünsel bir kavranışına, makroekonomik çözümlemeyi olanaklı kılacak ve çağdaş milli muhasebe kavramlarına geçişi sağlayabilecek özellikleriyle de önemlidir. Quesnay, günümüzde, iktisadın bir bilim olarak oluşmasına önemli katkılar yapmış bir öncü olarak değerlendirilmektedir.

● YAPITLAR (başlıca): *Observations sur les effets de la saignée*, 1720, ("Kan Almanın Etkileri Üzerine Gözlemler"); *Essai physique sur l'économie animal*, 1736, ("Hayvansal İktisat Üzerine Fiziksel Deneme"); *Analyse de la formule arithmétique du tableau économique de la distribution des dépenses annuelles d'une nation agricole*, 1758, ("Bir Tarım Toplumunun Yıllık Harcamalarının Dağılımının İktisadi Tablosunun Aritmetik Formülünün Çözümlemesi"); *Maximes générales du gouvernement économique d'un royaume agricole*, 1760, ("Bir Tarım Krallığının İktisadi Yönetiminin Genel İlkeleri"); *Le droit naturel*, 1765, ("Doğal Hukuk"); *La physiocratie ou constitution naturelle du gouvernment le plus avantegeux au genre humain*, 1768, ("Fizyokrasi ya da İnsan Türüne En Elverişli Yönetimin Doğal Anayasası").

● BAKINIZ: COLBERT, GOURNAY, LEONTIEV, A.SMITH, TURGOT.

QUEZON, Manuel
(1878-1944)

Filipinli devlet adamı. 1935-1944 arasında ABD vesayeti altındaki Filipinler'de devlet başkanlığı yapmıştır.

Manuel Luis Quezon 19 Ağustos 1878'de Tayabas Eyaleti'nde (bugün Quezon) Baler'de doğdu, 1 Ağustos 1944'te New York'ta Saranac Lake'te öldü. Öğretmen bir ailenin oğluydu. Manila'daki Santo Tomas Üniversitesi'nde sürdürdüğü hukuk öğrenimini 1899'da yarıda bırakarak Emilio Aguinaldo önderliğinde ABD yönetimine karşı verilen bağımsızlık mücadelesine katıldı. 1901'de Aguinaldo ile birlikte ABD yönetimine teslim oldu. Altı ay hapis yattıktan sonra yarıda bıraktığı öğrenimini tamamladı.

1905'te Tayabas valiliğine, 1907'de ise yeni kurulan Filipin Temsilciler Meclisi'ne seçildi. İki yıl sonra Filipin temsilcisi olarak ABD Kongresi'ne atandı. 5 yıl süren görevi sırasında ABD yönetim çevrelerini etkileyerek bağımsızlığa geçişi hızlandırmaya çalıştı. Quezon'un çabalarının da etkisiyle 1916'da Filipinler'e özerklik tanıyan Jones Yasası kabul edildi. Yasaya göre Filipinler'de bir hükümet kurulacak ve bir süre sonra ülkenin bağımsızlığı tanınacaktı. Quezon, yasanın kabul edilmesinden sonra ülkesine dönerek Senato'ya seçildi. 1922'de en büyük siyasi rakibi Sergio Osmena'yı saf dışı bırakarak Milliyetçi Parti'nin başına geçti. 1933'te Filipinler'in bağımsızlığını tanımakla birlikte ABD'nin Filipinler'deki askeri varlığını bağımsızlık sonrasında da korumasını öngören yasa tasarısına karşı çıktı. Ertesi yıl bağımsızlık tarihini 1946 olarak belirleyen ve ABD askeri üslerinin Filipin hükümetinin onayıyla kurulmasını öngören Tydings-McDuffie Yasası'nın kabul edilmesinde etkili oldu.

1935'te yapılan devlet başkanlığı seçimlerini kazanarak ABD vesayeti altında özerk bir yapıya sahip olan Filipinler'in ilk devlet başkanı oldu. Ulusal savunmayı güçlendirerek silahlı kuvvetleri denetimi altına alan Quezon, 1940'ta artan Japon tehditi üzerine kendisine olağanüstü yetkiler verilmesini sağladı. Kasım 1941'de yeniden devlet başkanlığına seçildi. 1942'de Japonya'nın Manila'yı işgal etmesi üzerine ABD'ye kaçıp Washington'da bir sürgün hükümeti kurdu. Pasifik Savaş Konseyi üyeliği yaptı ve Birleşmiş Milletler Bildirgesi'ni imzaladı. Bu sırada özyaşamöyküsünü yazan Quezon, Filipinler'in bağımsızlığını kazanmasından iki yıl önce veremden öldü.

● BAKINIZ: AGUİNALDO.

QUINE, Willard van Orman
(1908)

ABD'li filozof. Yeni Olguculuk'tan kaynaklanan bir yöntemle dil çözümlemesine dayanan bir öğretiyi geliştirmeye çalışmıştır.

Ohio'da Akron'da doğdu. 1930'da Oberlin Üniversitesi'ni felsefe ve matematik okuyarak bitirdi. Sonra Harvard Üniversitesi'nde filozof ve matematikçi A.N.Whitehead'in yanında mantık üzerindeki çalışmasıyla doktor sanını kazandı. Bir süre Viyana'ya giderek, Viyana Çevresi filozoflarıyla tanıştı. Varşova'da matematiksel mantık sorunlarını içeren çalışmalarını sürdürdü. Prag'a giderek, düşüncelerinden etkilendiği, yeni olgucu filozof R.Carnap ile ilişki kurdu.

Viyana Çevresi'nin geliştirdiği matematiksel mantık anlayışını benimseyen Quine'e göre, felsefenin temelini dil çözümlemelerine dayanan mantık oluşturur. Bir olayın, bir sorunun açıklanması nesnel olmasına değil, dildeki karşılığının, kavramının çözümlenmesine bağlıdır. Bu çözümlemede çözümleyici ve bireşimsel ayrımı doyurucu ve geçerli değildir, çünkü ortada böyle bir ayrımı gerektirecek yeterli neden yoktur. Öte yandan, önermelerde mantıksal doğruluğun ortaya konabilmesi için, konuyu içeren kavram değiştirildiğinde, anlam değişmesi olmamalıdır. Sözgelişi "bütün kuşlar kuşturlar" önermesi mantık bakımından doğrudur, çünkü "kuşlar" sözcüğü başka bir sözcükle değiştirilirse ve "bütün yılanlar yılandırlar" biçimine sokulsa gene doğru olur. Burada doğruluk "kuşlar kuştur/yılanlar yılandır" mantıksal bağlantısı içinde görülmektedir. Önermede doğruluğu sergileyen kavramın çözümlenmesiyle elde edilen sonuçtur.

● YAPITLAR (başlıca): *Philosophical Essays for A.N. Whithead*, 1936, ("A.N.Whithead Üstüne Felsefe Denemeleri"); *Readings in Philosophical Analysis*, 1949, ("Felsefe Çözümlemeleri Üstüne Yorumlar"); *From a Logical Point of View*, 1953, ("Mantıksal Bir Açıdan"); *Word and Object*, 1960, ("Sözcük ve Nesne").

QUINET, Edgar
(1803-1875)

Fransız tarihçi ve siyaset felsefecisi. Toplumlara dinsel görüşlerin biçim verdiğini ileri sürmüştür.

17 Şubat 1803'te Bourg-en-Bresse'de doğdu, 27 Mart 1875'te Paris'te öldü. Strasbourg'da, Cenevre'de, Paris'te ve Heidelberg'de öğrenim gördükten sonra 1820'de Paris'e yerleşti. Bu dönemde büyük ilgi duyduğu Alman felsefesi üzerine çalıştı ve 1825'te J.G.Herder'in *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* ("İnsanlık Tarihinin Felsefesi Üstüne Düşünceler") adlı kitabını Fransızca'ya çevirdi. Kitaba yazdığı önsözle Fransız filozof V.Cousin'in ve Fransız tarihçi J.Michelet'nin ilgisini çekti ve onlarla dost oldu.

1833'te yayımladığı ve tarih boyunca insanlığın ilerlemesini konu alan *Ahasvérus* adlı epik şiir kitabıyla edebiyat çevrelerinde ün kazandı, 1839'da Lyon Üniversitesi'nin Yabancı Edebiyat Kürsüsü'ne profesör atandı. 1842'de Paris'teki Collège de France'ta ders vermeye başladı. Orada Michelet'yle birlikte kilise karşıtı görüşleri savunarak Katoliklik'i ve özellikle Cizvitler'i eleştirdi. Vicdan ve anlatım özgürlüğünü savunan demokratik ve cumhuriyetçi görüşleri 1846'da görevinden uzaklaştırılmasına neden oldu.

Fransa Kralı Louis Philippe'i iktidardan uzaklaştıran ve II.Cumhuriyet'in ilanıyla sonuçlanan 1848 Devrimi'ne etkin bir biçimde katıldı. Kurucu Meclis'e ve Yasama Meclisi'ne üye seçildi. 1851'de Louis-Bonaparte'ın gerçekleştirdiği bir darbeyle II.Cumhuriyet'e son vererek imparatorluk yönetimini ilan etmesinin ardından sürgüne gönderildi. 1851-1858 arasında Belçika'nın Brüksel kentinde, 1858-1870 arasında İsviçre'nin Montreux kentinde yaşadı. 1870'te III.Napoléon'un devrilmesinden sonra Paris'e döndü. Ertesi yıl Ulusal Meclis'e seçildi. Bu görevi sırasında okullardan din eğitimini kaldıran eğitim reformunun gerçekleşmesinde önemli rol oynadı.

Tarih felsefesini din temeline dayandıran Quinet, toplumlara dinsel görüşlerin biçim verdiğini ileri sürmüştür. Ona göre Hint toplumunun kast yapısı Hindu Tanrıları'nın çeşitliliğinin, İbrani toplumsal örgütlenmesindeki birlik ise Musevi dinindeki tek Tanrı düşüncesinin sonucudur. Fransız Devrimi üzerine yaptığı çalışmalarda bu devrimin dinsel bir devrim olmadığı ve Fransız toplumuna Protestanlık'ı benimsetmediği için başarısızlıkla sonuçlandığını ileri sürmüştür.

● YAPITLAR (başlıca): *La Grèce moderne*, 1830, ("Çağdaş Yunanistan"); *Ahasvérus*, 1833; *Le genie des religions*,1842, ("Dinlerin Ayırdedici Özellikleri"); *La révolution religieuse au XIX siècle*, 1857, ("19.yy'da Dinsel Devrim"), *Oeuvres complètes*, 1857-1895, 30 cilt, ("Toplu Yapıtlar"); *La révolution*, 1865, ("Devrim").

● BAKINIZ: COUSIN, HERDER, J.MICHELET.

QUINN, Anthony
(1915)

ABD'li sinema oyuncusu. Sert, çirkin, ama duygulu erkek rolleriyle ün yapmıştır.

21 Nisan 1915'te Meksika'da, Chihuahua'da doğdu. Annesi Meksikalı, babası İrlanda asıllıydı. ABD'de bir süre tiyatroda çocuk rollerine çıktıktan sonra 1936'da ilk kez sinemada oynadı. Uzun yıllar yardımcı rollerde gözüktü. Genellikle kötü Kızılderili ya da Meksikalı tipleri canlandırdı. 1950'lerin başlarında Broadway'de T.Williams'ın *A Street Car Named Desire* (İhtiras Tramvayı) oyunundaki Stanley Kowalski rolünde kazandığı başarı sinema yaşamını da etkiledi. Elia Kazan'ın 1952 yapımı *Viva Zapata* adlı filmindeki rolüyle en iyi yardımcı oyuncu olarak Oscar kazandı. Bundan sonra başrollerde görünmeye başladı. 1954'te İtalya'da Fellini'nin *La strada* (Sonsuz Sokaklar) filmindeki Zampano yorumuyla unutulmaz oyunlarından birini verdi. Avrupa'da birkaç filmde daha rol aldıktan sonra ABD'ye döndü. 1956'da *Lust for Life*'daki (Ölmeyen İnsanlar/Yaşama Tutkusu) ressam Gauguin rolüyle ikinci kez en iyi yardımcı oyuncu olarak Oscar kazandı. Cecil B. De Mille'in çevirirken rahatsızlanması üzerine ilk ve son kez yönetmenliği denediği *Buccaneer* ("Korsan") adlı film büyük başarısızlığa uğradı.

Anthony Quinn, *Requiem for a Heavy-Weight* (Altın Eldiven/Boksöre Ağıt) ve *Zorba* gibi filmlerdeki rolleriyle 1960'larda yeniden bir yükselişe geçti. Ancak daha sonra oynadığı, görece sıradan filmlerde önceki başarılarına bir daha ulaşamadı ve kendini tekrarladı. Televizyonda da *The Man and the City* (Şehir ve Adam) adlı dizide başrol oynadı.

Çevirdiği yüzden fazla filmle dünyanın en tanınmış oyuncularından biri olan Quinn, genel olarak, kaba sabalığına karşın duygudan yoksun olmayan erkek tiplerinde gözükmüş, kötü yazgısına karşı umutsuzca direnen insanın portresini çizmiştir.

● YAPITLAR (başlıca): **Oynadığı Filmler:** *Parole!*, 1936; *The Plainsman*, 1937, (Maceralar Kralı); *Blood and Sand*, 1941, (Kanlı Meydan); *Viva Zapata*, 1952; *La strada*, 1954, (Sonsuz Sokaklar); *Lust for Life*, 1956, (Ölmeyen İnsanlar/Yaşama Tutkusu); *The Hunchback of Notre Dame*, 1956, (Notre Dame'ın Kamburu); *Requiem for a Heavy-Weight*, 1962, (Altın Eldiven/Boksöre Ağıt); *Zorba*, 1964, (Zorba); *La 25e heure*, 1967, (25. Saat); *The Secret of Santa Vittoria*, 1969, (Kasabanın Sırrı); *Across 10th Street*, 1972, (Kirli Sokaklar); *The Marseille Contract*, 1974, (Ölüm Anlaşması); *The Message*, 1976, (Çağrı); *The Greek Tycoon*, 1978, (Akdenizli); *The Children of Sanchez*, 1979, (Sanchez'in Çocukları); *Omar Mukhtar-The Lion of the Desert*, 1979, (Çöl Aslanı Ömer Muhtar"); *High Risk*, 1981, ("Büyük Risk"). **Yönettiği ve Oynadığı Filmler:** *Buccaneer*, 1958, ("Korsan"). **Kitap:** *The Original Sin*, anılar, (İlk Günah).

QUINTILIANUS, Marcus Fabrius
(40-120)

Romalı eğitimci, söylevci ve filozof. Felsefenin bir eğitim öğretisi olduğu görüşünü savunmuştur.

İspanya'nın Calaguris kentinde doğdu, Roma'da öldü. Yirmi yıl söylev (retorik) öğretmenliği yaptıktan sonra imparator Domitianus'un yeğeni Adrianus'un eğitimiyle görevlendirildi, saray çevresinde büyük saygı gördü. Yaşamı konusunda geniş bilgi yoktur, ancak *Institutio Oratoria*, ("Söylevci Yetiştirme") adlı yapıtında ileri sürdüğü düşünceler ve eğitim yöntemi dolayısıyla yüzyıllar boyunca etkisini sürdürmüş, eğitim konusunda başvurulan önemli kaynaklardan biri olmuştur.

Quintilianus'un geliştirdiği öğretiye göre felsefenin görevi insanları eğitmek, tutarlı, ölçülü, dengeli bir söylevci gibi yetiştirmektir. Felsefenin vereceği bilgi, kuramsal değil uygulamalı, yaşamı yönlendirici olmalıdır. Bu nedenle felsefe ile söylev arasında bağlantı vardır. Eğitime küçük yaştan başlanmalı, eğitilecek çocuk önce okuma yazma öğretecek iyi bir öğretmene verilmelidir. Çocuk bu dönemde başarı gösterdikten sonra dilbilgisi, söylev, edebiyat ve tarih öğrenimi görmelidir. Edebiyat konusunda geliştirici önbilgiler Vergilius, Ovidius gibi ozanlardan alınırsa çocuk hem iyi ve süslü konuşmayı hem de kavram üretmeyi öğrenir. Eğitimde uygulanacak yöntem, öğrencinin incelediği konuyu, ayrıntılarına değin araştırma ve eleştirmedir. Bu dönem geçince matematik öğrenimine başlanır, böylece bütün bilgiler arasında bir bağlantı kurulur.

Eğitim ve öğrenim yeri ev değil, okuldur. Öğretmenin başlıca görevi öğrencinin yeteneklerini, eğilimlerini, başarı aşamalarını ortaya çıkarmak, gelecekte en uygun işi seçmesini sağlamaktır. Yalnız erkeklerin değil, kızların da eğitilmesi, okutulması, yetiştirilmesi gerekir. Bu yapılırsa, geleceğin sorumlusu olan gençler daha ölçülü ve dengeli yetişir, toplumun en küçük birimi sayılan aileden başlayan uyum, devletin yönetici kurumlarına değin yayılır.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Institutio Oratoria*, 95, ("Söylevci Yetiştirme").

R

RAABE, Wilhelm
(1831-1910)

Alman, romancı. Gerçekçilik akımı doğrultusundaki yapıtlarıyla tanınmıştır.

8 Eylül 1831'de Braunschweig'da Eschershausen'de doğdu, 15 Kasım 1910'da aynı kentte öldü. Bir hukukçunun oğluydu. 1849'da Magdeburg'da bir kitapçıda çalışmaya başladı. Edebiyatla bu sırada ilgilendi. 1855'te Berlin'de üniversitedeki felsefe ve tarih derslerini izledi. 1856'da Wolfenbüttel'e yerleşti. 1857'de ilk romanı *Die Chronik aus der Sperlingsgasse* ("Serçe Sokağı Günlüğü") ile ün kazandıktan sonra serbest yazar olarak çalışmaya başladı. Bir süre Stuttgart'da kaldı, 1870'de yeniden Braunschweig'a döndü.

Raabe, *Die Chronik aus der Sperlingsgasse*'de eski bir Berlin sokağında oturan insanların günlük yaşamlarını sevimli bir alaycılıkla anlatır. *Der Hungerpastor*'da (Aç Papaz) ise yoksul bir papaz olan Hans Unwirsch'in, toplumdaki paraya tapan dünya görüşünden kaynaklanan bencillik ve anlamsız gururla karşılaşmasını dile getirir. Yapıtlarında insanın varlığı sorununa yönelmiş, buna temel yanıtlar getirmeye çaba göstermiştir. Tarihsel konuları, küçük kent yaşamının renkli görünümlerini ele almıştır. Yapıtlarında 13. yy'dan I.Dünya Savaşı'na kadar uzanan geniş tarih kesitini malzeme olarak kullanmıştır.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Die Chronik aus der Sperlingsgasse,* 1857, ("Serçe Sokağı Günlüğü"); *Die schwarze Galeere,* 1861, ("Siyah Kalyon"); *Die Leute aus dem Walde,* 1862-1863, ("Orman İnsanları"); *Der Hungerpastor,* 1864, (Aç Papaz, 1950); *Der Schüdderump,* 1869, ("Ölü Arabası"); *Krähenfelder Geschichten,* 1879, ("Krähenfeld Öyküleri"); *Deutscher Adel,* 1880; *Prinzessin Fisch,* 1883, ("Balık Prenses"); *Unruhige Gäste,* 1886, ("Huzursuz Konuklar"); *Die Akten des Vogelsangs,* 1896, ("Kuş Sesleri Dosyası").

RABBANİ [İmam]
(1563-1624)

Türkistanlı mutasavvıf ve tanrıbilimci. Evrenin Tanrı'dan ayrı bir varlık alanı olduğu görüşünü geliştirmiştir.

Türkistan'ın Hindistan'a yakın bir yöresinde doğdu, aynı yerde öldü. Gerçek adı Şeyh Ahmed Faruki'dir. Önce Nakşibendi şeyhlerinden Muhammed Abdulbâki'den Şeriat ve tasavvuf bilgileri edindi, onun tarikatla ilgili düşüncelerini benimsedi. Sonra daha geniş kapsamlı çalışmalara girişerek Hadis, fıkıh, kelâm, *Kuran* konularını içeren sorunlar üzerinde durdu, bu sorunlara bir yandan tasavvuf, bir yandan da Şeriat anlayışına dayanan yeni yorumlar getirdi. Düşüncelerini, ölümünden sonra, *Mektubat* adı altında toplanan, özel mektuplarında öğrencilerine, dostlarına açıkladı. Rabbani'nin üzerinde durduğu konuların odağını Tanrı, insan ve evren oluşturur. Muhyiddin Arabi'nin görüşlerinden esinlenen Rabbani'de Yeni-Platonculuk öğretisinin etkisi açıkça görülür. Özellikle evren ve nesnelerin oluşumuyla ilgili düşünceleri Yeni-Platoncu öğretinin bir yorumudur.

Rabbani'nin geliştirdiği varlık anlayışına göre Tanrı, kendi özü gereği vardır, önsüz-sonsuzdur, kendinden başka bir nesneye benzemez, insan düşüncesinin yarattığı bütün niteliklerin üstündedir. Onu, kendi bütünlüğü içinde, kavrama olanağı yoktur, insan ancak onun varlığını düşünebilir. Tanrı saltık varlıktır, kendi kendisiyle biçimlenmiş yüce gerçekliktir. Tanrısal varlık iyilik, yetkinlik ve bütün güzelliklerinin ilkesidir. Bu ilke için bileşim, ayrışma, değişme söz konusu değildir. Tanrı olması nedeniyle "yalın Bütün"dür. Bu özelliği dolayısıyla, tanrısal öz'de, öteki varlık türlerinde bulunan yüklem yoktur, o yüklem almayan bir Bütün'dür. Tanrı belli bir sürenin içinde de değildir, zaman ve uzay bağlantısının dışındadır. Bu durum tanrısal yetkinlikten, Birlik'ten dolayıdır. Tanrı tek olduğu için "birey"dir, ancak nesnel varlıklarda bulunan bireysellikle ilgisi yoktur. Onun birey oluşu yüceliği, tekliği, önsüz-sonsuzluğu yüzündendir. Öte yandan Tanrı için "vardır" denebilir de "var olandır" denemez. Çünkü "vardır" kendi kendini gerekli kılar, oysa "var olandır" sonradan bir "oluş eylemi"ni gerektirir. Tanrı'nın başka bir özelliği de bilgin değil "bilgi" oluşudur. Bilgin, sonradan edindiği bilgilerle bu niteliği kazanır, oysa bilgi kendiliğinden vardır, sonradan kazanılmış değildir.

Evren, Tanrı'dan ayrı bir varlık alanıdır, onun Tanrı ile "birlik içinde" olduğunu söylemek yanlıştır. Çünkü evrenin kendine özgü bir gerçekliği vardır. Evren, Tanrı'dan ayrı bir varlık olmasına karşın, tanrısal ışınlarla doludur. Bu ışınlar birbiri ardınca ortaya çıkan görünüşlerdir (tecelli). Nesneler, saltık ve kesin varlığın (Tanrı'nın) yokluk alanına yansıyan "görünüşler"idir, bu nedenle onlar "gölge varlık" adını alır. Bu gölge varlık ise tanrısal evrende değil, dış evrende ve eylem durumundadır. Dış evren ise saltık varlık olan Tanrı'nın özdeşi değildir. Gölge Varlık'ın başlıca özelliği dış nesnelerin, eylemlerin ilkesi oluşudur.

Rabbani'ye göre insan bir küçük evrendir (âlem-i suğra), onda büyük evren'i (âlem-i kübra) oluşturan bütün öğeler vardır. İnsanda us, anlık, anlak ve seziş gibi yetiler bulunur. Ayrıca insan, yazgısının egemenliği altındadır. Ancak bu durum insanın istençten yoksun olduğu anlamına gelmez. İnsanda özgür istenç vardır, Tanrı sınırsız bilgisi nedeniyle insanın bütün yapıp edeceklerini bilir. Öyleyse insanın yaptıklarından sorumlu oluşu özgür istenci nedeniyledir, yazgının gereğini yerine getirmesi yüzünden değildir. İnsan biri tin, öteki gövde olmak üzere iki ayrı nesneden kurulu bir bütündür. Tinin gövdeden ayrılması ölümdür, ancak ölen gövdedir, tin değildir. Gövde dağılır tin tanrısal

Resim: *567*
Pierre-Paul PRUD'HON ***"İmparatoriçe Joséphine'in Portresi"***
1805, Louvre Müzesi, Paris-Fransa

Resim: *568*
Turgut PURA ***"Soyut Heykel"***
İstanbul Resim ve Heykel Müzesi

Resim: 569
RAFFAELLO SANZIO "Papa X.Leo ve İki Kardinali"
1517-1518, Uffizi Galerisi, Floransa-İtalya

Resim: 570
RAFFAELLO SANZIO "İsa'nın Göğe Yükselmesi"
1518-1520, Vatikan Müzesi, Roma-İtalya

Resim: *571*
*RAFFAELLO SANZIO "**Üç Güzeller**", 1500, Condé Müzesi, Chantilly-Fransa*

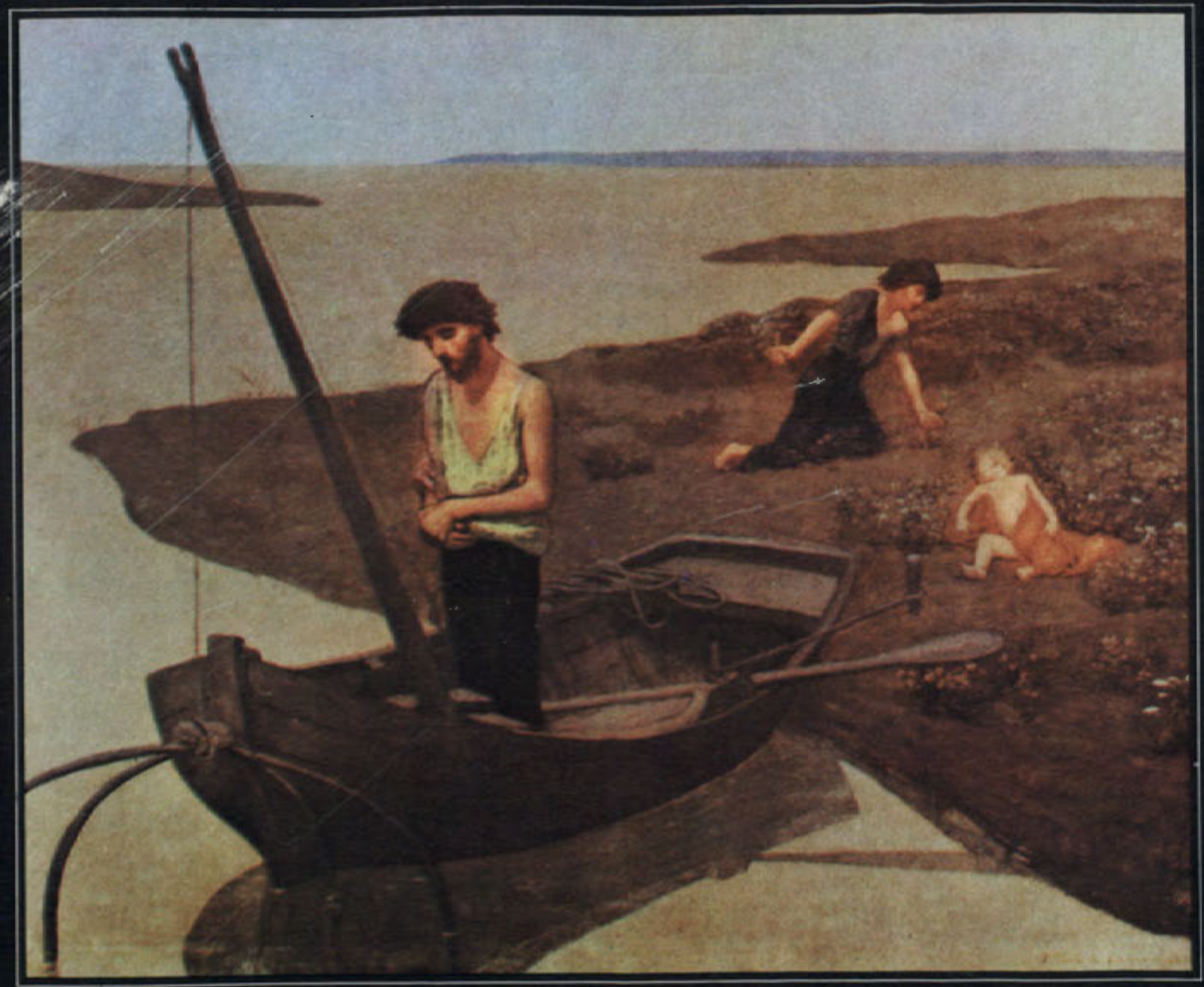

Resim: *572*
Pierre PUVIS DE CHAVANNES
"Yoksul Balıkçı"*, 1881,*
Jeu de Paume Müzesi, Paris-Fransa

kaynağa döner.

Saltık varlığın karşıtı yokluktur, yokluk ise kötülüklerin, eksikliklerin kaynağıdır. Çünkü saltık varlık, iyilik, yetkinlik ve yüceliktir, onda kötülük ve eksik gibi olumsuz niteliklerin bulunması söz konusu edilemez.İyilik-kötülük, yetkinlik-eksiklik gibi karşıtlıkların ortaya çıkışı da kaçınılmazdır. Bu kaçınılmazlık her nesnenin karşıtıyla bağlantılı oluşundan dolayıdır.

Rabbani'nin ileri sürdüğü düşünceler başta tasavvuf olmak üzere, İslam düşüncesinden kaynaklanan, değişik akımları etkilemiş, özellikle İslam Maddeciliği'ni savunanlara karşı bir öğreti olarak nitelenmiştir.

● YAPITLAR (başlıca): *Mektubat*, (Mektubat, 1961).

● KAYNAKLAR: H.Ziya Ülken, *İslam Felsefesi Kaynakları ve Tesirleri*, 1967.

● BAKINIZ: MUHYİDDİN ARABİ.

RABELAIS, François
(1494-1553)

Fransız, yazar. Orta Çağ yobazlığına karşı çıkmış, hümanizmi, düşünce özgürlüğünü, hoşgörüyü, usçuluğu savunmuştur.

Chinon yakınlarında La Devinière'de doğdu, 9 Nisan 1553'te Paris'te öldü. Gençliğine ilişkin fazla bilgi yoktur. Rahip olmak için Cordelier Manastırı'nda bir süre yaşadığı sanılıyor. 1520'de, Fontenay-le-Compte'daki Puy-Saint-Martin Manastırı'na girdi. Eski Yunanca öğrendi. Bir süre sonra, Benediktin tarikatına katıldı. 1527'de büyük üniversitelerin bulunduğu kentleri gezmeye başladı. 1530'da, Montpellier Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne yazıldı. Tıp öğrenimini bitirdikten sonra, 1532'de Lyon kentindeki Port-le Rhône Hastanesi'ne hekim atandı. Hippokrates'in *Aphorismoi*'sini ("Özlü Sözler") Fransızca'ya çevirdi. Ardından, *Horribles et épouvantables faits et prouesses du très renommé Pantagruel*'i ("Çok Ünlü Pantagruel'in Korkunç ve Ürkütücü Marifetleri ve Kahramanlıkları") yayımladı. Paris piskoposu ve bir diplomat olan Jean du Bellay onu özel doktoru yaparak korumasına aldı. 1534'te du Bellay ile birlikte Roma'ya gitti. Lyon'a dönünce *Vie inestimable du grand Gargantua, père de Pantagruel* ("Pantagruel'in Babası Koca Gargantua'nın Pahabiçilmez Yaşamı"/Gargantua) adlı yapıtını yayımladı. *Gargantua*, yazarın tasarladığı büyük yapıtın birinci, daha önce yayımladığı *Pantagruel* ise ikinci kitabını oluşturuyordu.

1535'te, gene İtalya'ya yaptığı bir yolculuk dönüşünde, Rabelais'ye piskoposluk meclisi ödeneği bağlandı. 1536'dan sonra, on yıl boyunca hekim olarak çalıştı. 1546'da bir başka İtalya gezisinin ardından, *Tiers livre des faits et dits héroïques du noble Pantagruel*'i ("Soylu Pantagruel'in Kahramanlıkları ve Sözlerinin Üçüncü Kitabı") yayımlandı. Bu son yapıtını Marguerite de Navarre'a adadı. Ancak bu kitap da öteki iki kitap gibi Sorbonne'daki bağnaz Katolik anlayışın savunucusu tutucu öğretim üyelerince mahkûm edildi. Rabelais 1548'de bu büyük bütünün dördüncü kitabı olan *Le quart livre des faits et dits héroïques du noble Pantagruel*'i ("Soylu Pantagruel'in Kahramanlıkları ve Sözlerinin Dördüncü Kitabı") yayımladı.

Yaşamının son yıllarında Meudon'da papazlık yaptı. Ölümünden sonra çıkan *Le cinquième et dernier livre des faits et dits héroïques du bon Pantagruel* ("Babacan Pantagruel'in Kahramanlıkları ve Sözlerinin Beşinci ve Son Kitabı") adlı kitabın Rabelais tarafından yazılıp yazılmadığı kesin olarak bilinmemektedir.

Yapıtlarındaki ana tema

Rabelais'nin yapıtını oluşturan ana tema, yazarı bilinmeyen bir öyküden kaynaklanır. İletilmek istenen bildiri, dev Gargantua ile onun oğlu Pantagruel'in serüvenleri aracılığıyla, güldürü biçiminde aktarılır. Böyle bir güldürü çerçevesi, hem dönemin bağnazlıklarından kaynaklanan baskılardan ve sansürden kurtulmak için, hem de Rabelais'nin engin düş gücünü

Fransa'da Rönesans ve Hümanizm

Orta Çağ karanlığı içindeki Fransa'da da Kilise'nin bağnazlığı sanatçıların tüm yaratıcılığını köreltmişti. 15.yy Fransa'sında derebeylik çöküntü içindeydi; feodal değerleri yıkmak isteyen burjuvazi, derebeyliğe ve Kilise'ye karşı çabalarını dolaylı yollarla sürdürüp çekingen davranmaktaydı. Bu ortamda Fransa'ya İtalya'dan sıçrayan Rönesans akımı, gelişmek için elverişli bir ortam buldu. Orta Çağ'a özgü kalıplar ve değerler, eski Yunan ve Roma uygarlığının ürünleri göz önünde tutularak yenilendi. Düşünce ve sanat alanındaki bu yeniliklerin Fransa'da başlaması 1492'deki İtalya Savaşları'yla gerçekleşti. Kral I.François da*, bu akımın sanata ve düşünceye egemen olmasını özendirdi. Bu dönemde, Guillaume Budé* ve Robert Estienne (1503-1559) gibi hümanistler de önemli bir rol oynadılar, dil sorunlarına ilişkin gözlemleriyle yazarlara ve şairlere ışık tuttular.

Pléiade şairleri Antik türlerden esinlenmiş, bu gruptan Pierre de Ronsard* Fransız şiirini yeni bir dil, yeni bir üslupla zenginleştiren şairlerden biri olmuştur. Eski Çağ şairlerinden esinlenen Ronsard, türleri kesin olarak birbirinden ayırarak Orta Çağ sonrası Fransa'sında yeni yeni filizlenen edebiyat çalışmalarının düzenli ve sağlıklı biçimde gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur.

II. Henri'den sonra başlayan din savaşları, Fransa'da büyük yıkımlara neden olmuştur. Bu savaşlar, Rönesans akımının da önemli değişikliklere uğramasına yol açmıştır. Montaigne* ile somutlaşan bu dönemde, kişisel mutluluğu elde etmeye yarayacak yeni bir ahlak öğretisi aranmıştır.

Rönesans dönemi hümanistleri, Antik dönem edebiyatlarını, Eski Yunanca ve Latince'yi öğrenerek, kaynağında inceleme yolunu seçmişler ve eski çağlardaki ustalarının ışığında, insan değerini ortaya çıkarmaya özen göstermişlerdir. İnsanın dünyadaki durumu ve yazgısı hümanistlerin temel ilgi alanlarını oluşturmuştur.

yergilerle donatarak aktarabileceği bir ortam yaratmak için elverişli olmuştur. Böylelikle o dönemin anlayışına aykırı, doğaya yönelik ve yapmacıklara direnen güler yüzlü bir yaşam görüşü ortaya çıkmıştır.

Dil kullanımı

Gerçek anlamda bir hümanist olan Rabelais, üstün yazarlık yeteneğinden yararlanarak sözcüklerle büyük bir ustalıkla oynar. Bir yandan en kaba bir dili kullanırken, bir yandan çok ciddi ve süslü bir dili de yapıtına katar. Öğrenme tutkusu, özgürce inceleme, doğanın kutsallığı, cahilliğe karşı savaş gibi Rönesans'a özgü temaların yanı sıra, masallarda görülen bir deyiş özelliği, bitmek bilmeyen ayrıntı dökümü gibi Orta Çağ sanatında rastlanan özelliklere de yer verir. Doğal, canlı ve sağlam bir anlatımı vardır.

16. yy'ın ilk yarısında yaşamış en verimli Fransız yazarı olan Rabelais'nin yapıtları, daha yayımlandıkları dönemde büyük bir ilgi görmüştür. Kısa bir süre sonra, İngiltere ve Almanya'da tanınmış, İngilizce, Almanca uyarlamaları da yapılmıştır. Rabelais'den esinlenen kimi yazarlar onun ele aldığı konuları geliştirmişlerdir.

Anlatım özellikleri

Fransa'da ise, günümüzde de ona karşı aynı canlı ilgi sürmektedir. Çünkü Rabelais, savunduğu görüşlerin sağlamlığının yanında, güçlü bir öykücüdür. Renkli anlatım, geniş sözcük hazinesi ölümsüzlüğünün başlıca nedenidir. Temel ilkesi olan doğacılık, başta eğitim düzeninin yenilenmesi olmak üzere tüm dünya görüşüne ışık tutar. Orta Çağ yobazlığına savaş açan Rabelais, insan bedeninin değerli olduğunu, horgörülmemesi gerektiğini ileri sürmüş ve bu görüşlere karşı çıkan bilgisiz, tembel, tutucu din adamlarını acımasızca yermiştir.

Bu özellikleriyle Rabelais, günümüz Avrupa'sının temel düşüncesini de belirleyen bir yazardır. Tüm felsefi düşüncelerini, bilimsel anlatımın kuru ve yansız anlatımından çıkarıp romanları aracılığıyla okura yansıtmıştır. Düşünce özgürlüğü, hoşgörü ve uşçuluk, onun felsefesini oluşturan temel kavramlardır.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Horribles et épouvantables faits et prouesses du Très renommé Pantagruel*, 1532, ("Çok Ünlü Pantagruel'in Korkunç ve Ürkütücü Marifetleri ve Kahramanlıkları"); *Vie inestimable du grand Gargantua, père de Pantagruel*, 1534, ("Pantagruel'in Babası Koca Gargantua'nın Paha biçilmez Yaşamı"/Gargantua, 1983); *Le tiers livre des faits et dits héroïques du noble Pantagruel*, 1546, ("Soylu Pantagruel'in Kahramanlıkları ve Sözlerinin Üçüncü Kitabı"); *Le quart livre des faits et dits héroïques du noble Pantagruel*, 1543-1552, ("Soylu Pantagruel'in Kahramanlıkları ve Sözlerinin Dördüncü Kitabı"); *Le cinquième et dernier livre des faits et dits héroïques du bon Pantagruel*, 1564, ("Babacan Pantagruel'in Kahramanlıkları ve Sözlerinin Beşinci ve Son Kitabı").

● **KAYNAKLAR:** M.Bakthin, *Tvorçestva Fransua Rable i narodanya Kultura srednevekovya Rönesansa*, 1965; A.F.Chappell, *The Enigma of Rabelais*, 1924; J.Carpantier, *Rabelais et la génie de la Renaissance*, 1941; D.B.W.Lewis, *Doctor Rabelais*, 1957; J.Pallard, *La vie et l'oeuvre de Rabelais*, 1939; J.C.Powys, *Rabelais: His Life*, 1948.

RABI, Isidor Isaac
(1898)

ABD'li fizikçi. Molekül ve atom tayflarının rezonans yardımıyla belirlenmesi yöntemini bulmuştur.

29 Temmuz 1898'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sınırları içindeki Rymanow'da (bugün Ukrayna SSC'de) doğdu. Küçük yaşta ailesiyle birlikte ABD'ye göçtü. 1919'da Cornell Üniversitesi'ni bitirdi, üç yıl sonra aynı üniversitede başladığı doktora çalışmasını Columbia Üniversitesi'nde sürdürerek 1927'de doktorasını aldı. Bundan sonra iki yıl süreyle Avrupa'nın çeşitli üniversitelerinde bulundu. Bu dönemde özellikle, bir yıl kadar birlikte çalıştığı Stern'in geliştirdiği molekül ışını yöntemlerinden etkilendi. 1929'da New York'taki Columbia Üniversitesi'nde öğretim görevlisi oldu. 1937'de, atom araştırmaları açısından büyük önem taşıyan molekül ve atom tayflarının belirlenmesine yönelik rezonans yöntemini bulan ve aynı yıl Columbia Üniversitesi'nde profesörlüğe yükseltilen Rabi, 1967'de emekliye ayrılıncaya değin bu üniversitede çalıştı. Cambridge'teki Massachusetts Institute of Technology'ye bağlı Radyasyon Laboratuvarı'nın başkan yardımcılığına getirildiği II.Dünya Savaşı yıllarında, mikrodalga radarının geliştirilmesine katkıda bulundu. 1945'te New York Eyaleti'ndeki Brookhaven Ulusal Laboratuvarı'nın kuruluşunda etkili olan ve ertesi yıl Atom Enerjisi Komisyonu'nun Genel Danışma Komitesi üyeliğine seçilen Rabi, 1949'da, hidrojen bombasının yapımına oybirliğiyle karşı çıkan Oppenheimer başkanlığındaki bu sekiz kişilik komitenin üyeleri arasında bulunan Fermi ile ortak bir bildiri yayımlayarak, "temel ahlak ilkeleriyle bağdaşmazlığına" inandığı hidrojen bombasının yapımını amaçlayan çabaları kınamıştı. 1952'de, Oppenheimer'ın ayrılması üzerine Genel Danışma Komitesi'nin başkanlığına getirildi. Bu görevi 1956'ya değin sürdüren, 1955, 1958 ve 1964'te Atom Enerjisinin Barışçıl Amaçlarla Kullanımı için Cenevre'de toplanan uluslararası konferansların düzenlenmesinde önemli rol oynayan ve 1971'den bu yana Birleşmiş Milletler, Atom Enerjisinin Barışçıl Amaçlarla Kullanımı Konferansı'nın başkan yardımcılığını yürüten Rabi, 1944'te Nobel Fizik Ödülü'nü, 1967'de Barış İçin Atom Ödülü'nü almış, aynı yıl uluslararası Niels Bohr altın madalyasıyla ödüllendirilmiştir.

Columbia Üniversitesi'nde çalışmaya başladığı yıllarda, atom ve molekül ışınları yöntemiyle sodyum atomunun tayfındaki çizgilerin bileşenlere ayrılmasını inceleyerek, sodyum çekirdeğinin spin açısal momentumunu $h/2\pi$'nin (h, Planck sabitidir) 3/2 katı olarak kesinlikle saptayan Rabi, birkaç yıl sonra, hidrojen ve döteryum (ağır hidrojen) atomlarından oluşan ışınlar üzerindeki deneylerle, protonun manyetik momentinin, 1933'te Stern tarafından bulunan ve beklenilenin yaklaşık üç katı çıktığı için fizikçileri şaşırtan değerini doğruladı. Bu çalışmaları sırasında molekül (ya da atom) tayflarının kesinlikle belirlenmesi amacıyla molekül (atom) ışınları rezonans yöntemini de geliştirmişti. Molekül tayflarının belirlenmesinde, moleküller ya da moleküller ile gazın içinde bulunduğu kabın çeperi arasındaki çarpışmaların gözlemin duyarlığı üzerindeki

bozucu etkisini ortadan kaldırmak amacıyla, gaz moleküllerini çok küçük bir delikten havası boşaltılmış bir kaba akıtarak bir molekül ışını elde etmişti. Bu molekül ışını elektromanyetik bir ışınımdan dik doğrultuda geçirildiğinde moleküllerin soğurma tayfları belirlenebiliyordu; ancak, bu ışını oluşturan moleküller çok az sayıda olacağından bunların soğurmalarını saptamak çok zordu. Bu sorunu, gözlem sürecini tersine çevirerek çözen ve moleküllerin soğurdukları fotonları saptamaya çalışmak yerine, foton soğuran moleküllerin sayısını saptamanın çok daha kolay olacağını düşünen Rabi'nin bulduğu yöntemde, molekül ışını üreten bir kaynaktan çıkan moleküller bunları kuvantum durumlarına göre farklı açılarda saptıran bir düzenekten geçirilir; böylece, hepsi aynı kuvantum durumunda bulunan moleküllerden oluşmuş bir molekül ışını elde edilir ve bu ışın üzerine frekansı değiştirilebilen bir elektromanyetik ışınım düşürülür. Molekül ışını bundan sonra, ancak birinci düzenekle seçilmiş olan kuvantum durumundaki moleküllerin geçebildiği ikinci bir sezici düzenekten geçirilir. Kuvantum durumu bu sırada değişmiş olan moleküller saparak sistemden ayrılır. Deneyde elektromanyetik ışımanın frekansı (*f*) değiştirilerek, *h.f* çarpımıyla belirlenen foton enerjisinin, molekülün seçilmiş kuvantum durumuyla bir başka olanaklı kuvantum durumu arasındaki enerji farkına tam eşit olması, bir başka deyişle "rezonansta" olması sağlanırsa, molekül fotonu soğurur. Soğurma sonucunda kuvantum durumu değişen molekül, sezici düzenek tarafından saptırılarak dışarı atılır. Böylece sezici çıkışındaki moleküllerin sayısında minimum değerler sağlayan ışıma frekansları, molekül tayfında soğurma çizgileri biçiminde ortaya çıkar. Rabi'nin geliştirdiği bu rezonans yöntemli tayfölçer, molekül ve atomların yapılarının ayrıntılı biçimde incelenmesinde ve atom çekirdeklerinin mekanik ve manyetik özelliklerinin belirlenmesinde önemli bir araç olmuştur.

● YAPITLAR (başlıca): *My Life and Times as a Physicist*, 1960, ("Bir Fizikçi Olarak Yaşamım"); *Man and Science*, 1968, ("İnsan ve Bilim"); *Science: The Centre of Culture*, 1970, ("Kültürün Merkezi olarak Bilim").

● BAKINIZ: PLANCK, O. STERN.

RABİA, Adeviye
(713-801)

Arap, kadın şair ve mutasavvıf. İnsanın içekapanıştan kaynaklanan bir sevgiyle Tanrı'ya ulaşacağı inancını yaymaya çalışmıştır.

713'te doğdu, Basra'da öldü. Yaşamıyla ilgili bilgiler azdır. İlk Arap kadın şairi ve mutasavvıfı olması nedeniyle kimi araştırıcılarca önemli sayılır. Önceleri cariye olarak satılmış, sonra özgürlüğe kavuşmuş, belli bir ahlak kuralına uymayan, Arap toplumsal geleneklerine aykırı bir yaşam sürmüş, sonra da kendini tasavvufa vererek topluluktan uzak, içekapalı bir yaşam sürmüştür. Bu yüzden, kötü alışkanlıkları bırakarak kendini Tanrı yoluna adamanın, iyi bir insan olmanın örneği diye gösterilir.

Rabia'nın yaymaya çalıştığı tasavvuf anlayışına göre insan için başlıca yaşama ilkesi sevmektir, sevgi kişiyi geçici varlıklara duyulan ilgiden kurtarıp Tanrı'ya ulaştırır, ölümsüzlüğe kavuşturur. Yalnız Tanrı vardır, bütün varlık türleri tanrısal tözde Bir olur. Evren Tanrı'nın "görünüşü"dür. Bu nedenle yaratılış olayı "görünüş alanına çıkış"tır. İnsan, derin bir sevginin ışığı altında, içekapanış yöntemini uygulayarak olgunlaşır, kendi gönlünde tanrısal varlığı bir yansıma niteliğinde görebilir.

Düşüncelerini şiirleriyle sergileyen Rabia, geniş bir etki alanı yaratmış Malik b. Dinar, Rebab el-Kays, Hadis bilgini Süfyan el Savri, mutasavvıf Şâkik Belhi gibi çağının ünlülerini çevresinde toplamıştır. Şiirleri değişik dergilerde dağınık olarak bulunmaktadır.

● BAKINIZ: CELÂLEDDİN RÛMÎ [Mevlânâ], SADİ, SENÂİ.

RACARACA I
(10-11. yy)

Çola kralı. Hint Yarımadası'nın güneyindeki kavimleri birleştirmiştir.

I.Racaraca'nın (Rajaraja) doğduğu ve öldüğü yer ve tarih bilinmemektedir. Hint Yarımadası'nın güneyinde yaşayan Çolalar arasında, otuz yıl süren uzun iç çekişmelerden sonra, 985'te tahta çıktı. İlk olarak, Güney Dekken'in (Hint Yarımadası'nda, Krişna Irmağı'nın güneyinde kalan bölge) güneybatı kıyısında (bugünkü Kerola eyaleti) egemen olan Çeralar'a ve güneydoğu kıyısında hüküm süren Pandyalar'a boyun eğdirerek yarımadanın güneyini tarihte ilk olarak birleştirdi. 999-1000 yıllarında, kuzeydeki Çavlukyalar'a yönelerek, kuzeyde Tungabhadra Irmağı'na kadar olan bölgeyi, kuzeydoğuda da Vengi ve Kalinga bölgelerini krallığın sınırları içine kattı.

Kısa bir süre içinde, Çola Krallığı'nı Güney Dekken'in en güçlü devleti haline getiren Racaraca, 1001-1004 arasında Seylan Adası'nı da egemenliği altına aldı. Adanın kuzeyini krallığın bir eyaleti haline getirerek, Polonnaruva'da yeni bir başkent inşa ettirdi. Ayrıca güçlü bir donanma kurdu ve Maldiv adalarını ele geçirerek, Arap tüccarların Güneydoğu Asya ve Çin'le olan ticaret yollarını ve ticaret limanlarını krallığın denetimine aldı.

Racaraca, krallığı sırasında bir alt kademe yöneticiler ağı kurdu. Yerel birimlere geniş ölçüde özerklik tanıyarak, krallığı çevresinde sağlam bir birlik oluşturdu. En büyük ününü, başkent Tancor'da, Büyük Pagoda diye bilinen tapınağı inşa ettirerek kazandı. Çağının en büyük mimari yapıtlarından biri olan bu tapınaktaki yazıtlar, krallıkla ilgili birçok önemli bilginin gün ışığına çıkartılmasına yardımcı olmuştur.

I.Racaraca'nın çabalarıyla güçlenen Çola Krallığı'nın sınırları, 1014'te yerine geçen oğlu Rajendra zamanında daha da genişledi ve çeşitli sanat dallarında önemli gelişmeler gerçekleşti.

RACHEL, Samuel
(1628-1691)

Alman, hukukçu. Devletler hukukunda pozitivist akımın öncülerindendir.

Schleswig-Holstein bölgesinde doğdu, 1691'de öldü. Rostock, Jena ve Leipzig üniversitelerinde öğrenim gördü. 1658'de Helmstedt Üniversitesi'nde ahlak felsefesi profesörü oldu. 1665'te Kiel Üniversitesi'nin kuruluşundan sonra buradaki doğal hukuk ve devletler hukuku kürsüsüne geçti. 1678'den ölümüne değin Schleswig-Holstein-Gottorp dükünün danışmanlığını yaptı.

Rachel'in akademik yaşamına başladığı yıllarda hukuk alanında skolastik yaklaşımdan ve Roma hukukunun etkisinden uzaklaşma, bilimselliğe ve Alman ulusunun özelliklerinin yansıtılmasına ağırlık verme eğilimi önem kazanmaya başlamıştı. Rachel, devletler hukukunda pozitivist yaklaşımın öncüsü olarak tanınmasına yol açan ilk önemli kitabı *De jure naturae et gentium dissertationes*'de ("Doğal Hukuk ve Devletler Hukukunun Açıklanması") devletler hukukunu doğal hukuktan bağımsız bir sistem olarak ele aldı. Devletler hukukunun kurallarının antlaşmalarla saptandığını, bu kurallar arasında uygar devletlerin çoğu tarafından benimsenen genel kurallarla, sınırlı sayıdaki ülkeler grubu arasındaki antlaşmalarla saptanmış özel kuralların yer aldığını söyledi. Devletler hukukunun ilkelerine deneysel olarak ulaşıldığını, bu ilkelerin spekülatif nitelikte akıl yürütmeyle saptanan kurallarla çelişeceğini ileri sürdü. Devletler hukuku oluşturulurken doğal hukuktan model olarak yararlanılabileceğini, ancak devletler hukukunun dinsel ve ahlaksal yaklaşımlardan bağımsızlaştırılması gerektiğini savundu. Bu görüşleriyle 18. ve 19.yy'da önem kazanan pozitivist devletler hukuku görüşünün öncüsü oldu.

- YAPITLAR (başlıca): *De jure naturae et gentium dissertationes*, 1676, ("Doğal Hukuk ve Devletler Hukukunun Açıklanması").
- BAKINIZ: ANZILOTTI, BYNKERSHOEK.

RACINE, Jean
(1639-1699)

Fransız oyun yazarı. Klasik Fransız trajedisinde gerçeğe ve doğala yönelişin en başarılı temsilcisidir.

21 Aralık 1639'da Ferté-Milon'da doğdu, 21 Nisan 1699'da Paris'te öldü. Port-Royal Manastırı'yla yakın ilişkileri olan bir ailenin çocuğuydu. Annesiyle babasını çok küçük yaşta yitirdi. Port-Royal'de, rahibe olan teyzesinin yanında yetişti. Öğrenimine Jansenistler'in yönettiği Beauvais Koleji'nde başladı. 1655'te yeniden Port-Royal'e dönerek Les Granges'da özellikle Lancelot, Le Maître, Nicole ve Hamon gibi dönemin ünlü öğretmenlerinin öğrencisi oldu. 1658'de Paris'teki Harcourt Koleji'nde felsefe okudu. Çok geçmeden bir akrabasının yardımıyla Paris'in edebiyat çevrelerinde

Giraudon Koleksiyonu - FRANSA

Jean Racine
Edelinck tarafından yapılmış portresi.

görünmeye başladı. La Fontaine'le tanıştı. Kralın evlenmesi üzerine yazdığı bir övgü şiiri Saray tarafından ödüllendirildi.

Eğlence düşkünlüğü Port-Royal çevresindeki yakınlarını kaygılandırınca, yaşamına bir düzen vermesi için 1661'de Uzès'deki bir rahip akrabasının yanına gönderildi. Ancak buradaki yaşamı fazla sıkıcı bularak din adamı olmaktan vazgeçti. Paris'e döndü ve eski renkli yaşamını sürdürmeye başladı. Özellikle tiyatro çevreleri ona çok çekici geliyordu. Molière'in *Kadınlar Okulu* güldürüsünün başarısını ve bu oyunun başlattığı sanat tartışmalarını büyük bir ilgiyle izledi. İlk trajedisi *La thébaide* 1664'te Molière'in Port-Royal tiyatrosunda sahnelendi. Molière ertesi yıl onun ikinci oyunu *Alexandre le Grand*'ı ("Büyük İskender") sahnelemeye hazırlanırken, Racine provaları yarıda keserek oyunu, trajedi türünde daha başarılı olan Hôtel de Bourgogne tiyatrosuna verdi. Bunun üzerine Molière'le arası açıldı.

1667'de Louvre'da sahnelenen *Andromaque* (Andromak) trajedisiyle Racine'in sanat yaşamının en parlak dönemi başladı. Ancak bu başarılarının sağladığı güvenle daha da sorumsuz bir eğlence yaşamına kapıldı. Çok geçmeden Port-Royal'deki eski öğretmeni Nicole' le de bozuştu. Nicole'un, Saint-Sorlin adlı bir yazarı eleştirirken oyun ve roman yazarlarını halkın zehirleyicileri olarak suçlamasına karşı, Racine'in çok sert bir dille bir savunma yazması bu dargınlığın başlıca nedeniydi. 1677'de çok şey borçlu olduğu eski öğretmeniyle barışmak için büyük çaba gösterdi. Ne var ki, kişisel ilişkilerinde her şeyden önce kendi başarısını düşünen yaratılışı, dostluklarının uzun ömürlü olmasını önlüyordu. 1667-1677 arasında *Britannicus*, *Bérénice*, *Bajazet* (Bayazıt), *Mithridate*, *Iphigénie en Aulide* ("İphigenia Aulis'te") ve *Phèdre* (Phaidra) gibi en ünlü trajedilerini yazdıktan sonra bir suskunluk dönemine girdi. On iki yıl süren bu bunalımlı dönemini, düşmanlarının *Phèdre et Hippolyte* adlı bir oyun yazdırarak Hôtel de Guénégaud tiyatrosunda oynatmaları ve aynı günlerde Hôtel de Bourgogne'da oynanan *Phaidra*'in başarısızlığa uğraması, oyuncu sevgilisi Champmeslé'nin kendisini terketmesi, bir önceki sevgilisi Du Parc'ı zehirlediği yolunda çıkan

dedikodular, eski öğretmenlerine gösterdiği saygısızlık yüzünden duyduğu pişmanlıklar ve yeniden çocukluk yıllarındaki dinsel duygulara dönme isteği gibi nedenlere bağlayanlar vardır. Bu arada Racine'in XIV. Louis'nin saray tarihçiliğine atanmasının da yaşama biçimini değiştirmesinde büyük bir payı olduğu söylenebilir. Bütün vaktini kralına adayan Racine, tarih konusunda ciddi araştırmalar yapmış, kralın Alsace ve Hollanda seferlerine katılmıştır. Gene bu dönemde özel yaşamında da büyük bir değişiklik yaparak evlenmiş, yedi çocuğu olmuş ve ailesine bağlı bir insan olarak yaşamıştır.

Racine kendinden önce gelen Corneille, Tristan ve Rotrou gibi yazarların geliştirmiş oldukları bir biçimi alarak bu oyun türünde insan kişiliğinin hırs, tutku ve kıskançlık gibi duygularla kendini nasıl yok ettiğini gösterdi. Corneille 1660'tan sonra yazdığı trajedilerinde siyasal olaylara ve düşünceye daha çok ağırlık vermiş, aşkı yeterince önemsememişti. Racine aşk tutkusuna öncelik vererek bu gelenekten ayrıldı. İnsanı tutkularının elinde bir oyuncak olarak yansıttığı trajedileriyle yazgının ve tanrıların egemen olduğu Yunan trajedisinin özelliklerini yeniden gündeme getirdi.

Trajedilerinin temaları

Vergilius'tan esinlenerek yazdığı *Andromak*'ta Epir Kralı Pyrrhus'a eşir düşen Andromakhe'nin ölen kocası Hektor'a duyduğu bağlılıkla, kendisiyle evlenmek isteyen Pyrrhus'a karşı direnişini, Epir Kralı'nın ise daha önce nişanlı olduğu Hermione ile Andromakhe arasında yapması gereken seçimin güçlüğünü sergiler. *Britannicus*'ta Tacitus'un Neron konusunda yazdıklarından yola çıkarak genç imparatorun, Britannicus'un nişanlısı Junie'ye duyduğu sevgiyle anası Agrippina'nın baskısı arasında bocalayışını gösterir. İmparator Neron, kendisini doğru ve yanlış yollara sürükleyebilecek önerileri dinledikten sonra anasının zorbalığı karşısında suça ve cinayete sürüklenmekten kendini kurtaramaz.

Klasikçilik ve Tiyatro

***17. yy'ın ikinci yarısında Corneille*, Molière* ve Racine gibi ünlü oyun yazarları değişik kişiliklere sahip yaratıcılar olmakla birlikte, yapıtlarında birtakım ortak kural ve kalıplara uymakta birleşmişlerdir. Edebiyat alanında öbür türlerde yapıt veren sanatçıların da paylaştıkları bu ortak anlayışın adı Klasikçilik'tir. Amaçları yetkin yapıtlarla güzellik idealini yaymak olan bu yazarlar, genellikle eski Yunan ve Latin yazarlarını kendilerine örnek almışlar, Sophokles*, Euripides*, Vergilius* ve Horatius* gibi şairlere özenmişlerdir. Bu eski yazarların yapıtlarında insanı ölçü alan ve her zaman için geçerli olan birtakım evrensel özellikler, Fransız şairleri ve oyun yazarlarınca da benimsenmiştir. Latin şairi Horatius'un** *De arte poetica* **("Şiir Sanatı") adlı yapıtında ilkelerini açıkladığı Klasikçilik'in 17.yy Fransa'sındaki yorumcusu ve savunucusu Boileau* olmuştur. Boileau'nun** *L'art poétique* **("Şiir Sanatı") adlı yapıtı, Descartes'in* akılcılık felsefesine dayanarak Aristoteles'in* trajedi tanımını ve Horatius'un üç birlik kuralını içtenlikle savunur. Bu anlayışa göre şairin doğada neyi taklit edeceği konusundaki en güvenilir kılavuzu akıldır. Doğa konusunda eskilerin kendilerine belirledikleri sınır insan ruhu ve insan psikolojisidir. İnsanı en yalın ve en eksiksiz biçimde eskilerin açıkladığına inanan Fransa'daki Klasik dönem yazarları, onların yöntemini benimsemekte bir sakınca görmemişlerdir.**

Klasikçiler'in benimsedikleri kuralların en önemlisi gerçeğe benzerliktir. Ele alınan olayın gerçek olup olmamasından çok, gerçeğe benzeyip benzemediği üzerinde durulmalıdır. İkinci önemli kural ise uyumluluk kuralıdır. Her yapıtın bir iç, bir de dış uyumluluğu olmalıdır. İç uyumluluk, bir yapıttaki kişilerin karakteriyle içinde bulundukları durumlar arasındaki uygunlukla sağlanır. Dış uyumluluk ise bir yapıttaki kişilerin davranışları ve kullanılan dille seyircinin ya da okurun beğenisi arasındaki uygunluğa göre belirlenir. Klasikçilik'in en çok tartışılan kurallarından biri de üç birlik kuralıdır. Eylem birliği, zaman birliği ve yer birliği, tiyatro dışındaki türlerde de kullanılmış, ama özellikle trajedide tutkulara büyük bir güç ve yoğunluk kazandırmıştır.

Klasikçiler'in başlıca amacı seyirciyi ya da okuyucuyu eğlendirmek, ona estetik bir tad vermek olmakla birlikte, bunu basit bir oyun olarak düşündükleri sanılmamalıdır. Çünkü onlara göre öğretmek ve düşündürmek, yerine göre ahlak dersi vermek de bir sanat yapıtının en önemli işlevlerinden biridir.

Fransa'da üç birlik kuralını başarıyla uygulayan ilk oyun yazarı Pierre Corneille'dir. *Le Cid, Horace, Cinna* ***gibi en başarılı trajedilerinde kullandığı dramatik şiir dili, kişilerinin duygu ve çelişkilerini ustalıkla yansıtan ve eylem gücü taşıyan bir dildir. Ne var ki, Corneille bütün oyunlarında dildeki bu yoğunluğu gerçekleştirememiş, zaman zaman klasik yalınlığa ters düşen tumturaklı bir söyleyişten kendini kurtaramamıştır. Jean Racine'in oyunlarında ise eylemle psikolojinin, anlamla müziğin hem gerçeğe benzerlik, hem de uyumluluk kurallarına çok daha ustaca bağlı kalındığı görülür. Racine'in** *Phèdre, Andromaque* **ve** *Bérénice* **gibi en yetkin trajedilerinde Klasikçilik'in dar kalıplarının, onun diline ayrı bir gerilim ve yoğunluk kazandırdığı izlenir. Molière ise komedilerinde kullandığı dille, dramatik durumlar, şiirle yarattığı karakterler arasında büyük bir uyum sağlamış, oyunlarının anlatım zenginliğini çok iyi tanıdığı kahramanlarının özellikleriyle gerçekleştirmiştir.***

Bérénice'te ise üç kişi arasındaki tutkunun çözümlemesi yalın bir trajedi yaratır. İmparator Titus'a âşık olan Bérénice, yabancı olduğu için onunla evlenemez. Bu arada Antiokhos'un aşkına da karşılık veremez. Oyunun sonunda Bérénice ile Titus, Roma yasalarının belirlediği yazgılarına boyun eğerek birbirlerinden ayrılırlar. *Bayazıt* trajedisinde Racine, Osmanlı tarihini değiştirerek, büyük bir aşkın ve kıskançlığın yol açtığı yıkımı gösterir. *Mithridate*'ta Roma'nın baş düşmanı Pontus kralı, en büyük direnişi kendi sarayında evlenmek istediği Monime'nin kişiliğinde bulur. Bu direniş bir ordununkinden daha güçlü bir biçimde kralın karşısına dikilir. *Iphigénie en Aulide*'de eski Yunan efsanesi çağdaş bir psikolojik yorumla ele alınır, gerekli kurbanın Eriphile olduğu anlaşılır. Gerçek kurbanın sunakta kendini öldürmesiyle Iphigenia da ölümden kurtulur. *Phaidra*'da üvey oğluna âşık olan kraliçe, kocasının yaşadığını öğrenince şaşkına döner. Bu arada üvey oğlu Hippolytos'un Aricie'yi sevdiğini anlayınca kıskançlığa kapılarak onun ölümüne neden olur, sonra suçunu açıklayarak kendisini öldürür. *Kutsal Kitap*'tan esinlenilerek yazılmış olan *Esther ve Athalie* ise Tanrı'nın ve dinin yeryüzündeki zaferini dile getiren oyunlardır.

Trajedilerinin yapısı

Racine trajedilerinde aşk tutkusunu odaklaşma noktası olarak ele almıştır. Hermione, Roxane, Phèdre gibi kadınların benliklerini saran bu duygu yalnız bu kadınların sevdiklerini harcamalarına değil, kendilerini de yok etmelerine yol açacak bir yoğunluktadır. Iphigenia, Junie, Bérénice ve Monime gibi kişilerde ise aşk daha temiz ve masum bir duygu olarak işlenmiştir. Ancak her iki tür aşk da Racine'in oyunlarında doğallığın ve olağanlığın sınırları dışına çıkmaz. Racine eski kaynaklardaki bütün bu aşırı ve olağanüstü tutkuları çağdaş yaşamın gerçeklerine ters düşmeyecek bir gerçeklik ve inandırıcılık içinde yansıtmayı başarmıştır. Üstelik bu başarısını zamanın geçerli olan kuralları ve dar kalıpları içinde gerçekleştirmiş olması, onun oyun diline daha yoğun bir şiirsellik de kazandırmıştır. Kullandığı sınırlı sözcük hazinesinden öyle ölçülü ve uyumlu bir ustalıkla yararlanmıştır ki, bu tutumu onun Fransız dilinin en çarpıcı dramatik ve şiirsel anlatımını yaratmasını sağlamıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *La thébaide*, 1664; *Alexandre le Grand*, 1665, ("Büyük İskender"); *Andromaque*, 1667; (Andromak, 1963); *Les plaideurs*, 1668, ("Davacılar"); *Britannicus*, 1669; *Bérénice*, 1670; *Bajazet*, 1672, (Bayazıt, 1945); *Mithridate*, 1673; *Iphigénie en Aulide*, 1674, ("İphigenia Aulis'te"); *Phèdre*, 1677, (Phaidra, 1945); *Esther*, 1689; *Athalie*, 1691.
- **KAYNAKLAR:** R. Barthes, *Sur Racine*, 1963; J.Pommier, *Aspects de Racine*, 1960; E.Vinaver, *Racine et la poésie tragique*, 1961.

- **BAKINIZ:** CORNEILLE, MOLİÈRE.

RADBRUCH, Gustav
(1878-1949)

Alman, hukukçu. Hukuk felsefesinin temel ilkelerini konu edinen çalışmalarıyla tanınmıştır.

21 Kasım 1878'de Lübeck'te doğdu, 23 Kasım 1949'da Heidelberg'de öldü. Doğduğu kentte orta öğrenimini bitirdikten sonra Heidelberg Üniversitesi'nde felsefe, hukuk ve tarih okudu. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya Sosyal Demokrat Partisi'ne katıldı. 1920-1924 arasında bu partinin temsilcisi olarak parlamentoda yer aldı. 1921-1922 ve 1923 yıllarında K.Joseph Wirth ve Gustav Stresemann hükümetlerinde adalet bakanlığı yaptı. 1910'da başlayarak çeşitli zamanlarda Heidelberg, Königsberg, Kiel üniversitelerinde ders veren ve 1926'da Heidelberg Üniversitesi'nde hukuk felsefesi profesörü olan Radbruch, 1933'te Hitler'in iktidara gelmesinden sonra üniversiteden uzaklaştırıldı.

Radbruch'un çalışmaları hukuk felsefesi ve kültür tarihi alanlarında yoğunlaşmaktadır. Ona göre bir toplumun kültürünü oluşturan öğelerin, o toplumun ortaya koyduğu, yarattığı her şeyde bulunması doğaldır. Arkadaşı filozof ve hukukçu P.Tillich ile birlikte yazdığı *Religionsphilosophie als Kultur* ("Kültür Olarak Din Felsefesi") adlı yapıtında din, felsefe ve kültür bağlantısını incelemiş, bu üç alanın da aynı kaynaklardan beslendiğini, bu nedenle birbirinden ayrı değil, birlikte ele alınması gerektiğini ileri sürmüştür. Ona göre bir toplumun diniyle felsefesi aynı gelişim doğrultusundadır, kültür bu iki varlık alanının bütünlüğünü sağlayan bir ürünler birikimidir.

Radbruch hukuk felsefesinin konusunu bir kültür değeri olan hukukun gözlemlenmesi, incelenmesi olarak görür. Bu bakış açısı altında Doğal Hukuk Okulu'nun iki bin yıldan fazla süren egemenliği sırasında bu okul içinde ortaya çıkan düşünsel eğilimlerin niteliklerini ortaya koyar. Hukuk kültürün bir parçası olduğundan, hukuk konusundaki çeşitli görüşler de o dönemin egemen dünya görüşünden bağımsız değildir. Eski Çağ'da doğa felsefesinin egemen olduğu dönemde doğa ile düzen, tanrısal egemenliğin önem kazandığı Orta Çağ'da ilahi hukukla beşeri hukuk, Aydınlanma Düşüncesi'nin etkisindeki Yeni Çağ'da ise hukuksal zor ve bireysel akıl yürütme arasındaki fark ve karşıtlıklar doğal hukuka konu olmuş, bunlar geliştirilen öğretilerin odak noktasında yer almıştır. İlk Çağ'da şeylerin kendilerine özgü doğası, Orta Çağ'da tanrısal esin, Yeni Çağ'da akıl, pozitif hukuktan tümüyle bağımsız hukuk kaynakları olarak görülmüştür.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Einführung in die Rechtswissenchaft*, 1907, ("Hukuk Bilimine Giriş"); *Grundzüge der Rechtsphilosophie*, 1914, ("Hukuk Felsefesinin Temel Çizgileri"); *Religionsphilosophie als Kultur* (P.Tillich ile), 1920, ("Kültür Olarak Din Felsefesi"); *Kulturlehre des Sozialismus*, 1922, ("Sosyalizmin Kültür Öğretisi"); *Der Geist des englischen Rechts*, 1947, ("İngiliz Hukukunun Özü"); *Der innere Weg*, (ö.s.) 1951, ("İç Yol") otobiyografi.

RADCLIFFE-BROWN, Alfred
(1881-1955)

İngiliz, antropolog. Sosyal antropolojide Yapısalcı-İşlevselci Okul'un kurucusudur.

17 Ocak 1881'de Warwick'te, Birmingham kentinde doğdu, 24 Ocak 1955'te Londra'da öldü. Beş yaşındayken babası ölünce büyük parasal güçlükler içine düşen annesi tarafından yetiştirildi. Önce Middlesex'te, sonra Birmingham'daki King Edward's School'da, aldığı bursla sürdürdüğü eğitimini 18 yaşındayken bırakarak Birmingham Kütüphanesi'nde çalışmaya başladı. Daha sonra ağabeyinin desteğiyle eğitimini sürdürme olanağı buldu. Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Trinity College'ın sınavını kazanarak 1902'de yükseköğrenimine başladı. Doğa bilimleri okumak istediyse de bir öğretmeninin özendirmesiyle o dönemde sosyal bilimler ve felsefeyi içeren ahlaki bilimler öğreniminde karar kıldı. Ahlaki Bilimler Bölümü'nde, 1898'deki ünlü Torres Boğazı araştırma gezisine katılarak ilk antropolojik alan araştırmasını yapmış olan bilim adamlarından J.Meyers, W.H.R. Rivers ve Alfred Haddon'la tanıştı. 1904'te Rivers'ın ilk antropoloji öğrencisi oldu. Ayrıca Haddon'dan büyük destek gördü. Ondan toplumsal olguların birbiriyle sistemli bir bağ içinde olduğu konusunda bilgi edindi, sınıflandırma ve morfolojiye ilgi duydu. 1905'te lisans diplomasını aldıktan bir yıl sonra Güney Pasifik'te Andaman Adaları'na giderek 1908'e değin Rivers ve Haddon'un danışmanlığında alan araştırması yaptı. Bu araştırma üzerine yazdığı rapor ona Trinity College'de 1908'den 1914'e değin sürecek olan bir araştırma bursu kazandırdı. Önceleri Rivers'ın yayılmacı *(diffusionist)* düşünce biçimini benimsemiş olan Radcliffe-Brown kısa bir süre sonra İngiltere'de adını yeni duyurmaya başlayan Durkheim'ın etkisi altına girdi.

1910-1912 arasında Avustralya yerlileri arasında alan araştırması yaptı. Ancak yerli dillerini yeterince iyi öğrenememiş olması nedeniyle zaman zaman toplumsal konumlarından uzaklaşmış kişilerin bilgilerine başvurmak zorunda kalması, yaptığı alan araştırmalarının sosyal antropolojinin önde gelen temsilcilerinden Malinowski'nin ulaştığı düzeyin gerisinde kalmasına yol açtı. Kendini daha çok bir kuramcı olarak gören Radcliffe-Brown I. Dünya Savaşı sonrasında çalışmalarının ağırlığını ders verme, yazma ve kuram geliştirmeye verdi.

1920-1923 arasında Güney Afrika'da Cape Town Üniversitesi'nde Sosyal Antropoloji Bölümü'nde ders verdi. Orada School of African Studies'i kurdu. 1926'da Avustralya'daki Sydney Üniversitesi'nde Antropoloji Bölümü'nün ilk öğretim üyesi oldu. *Oceania* dergisinin kurucuları arasında yer aldı. Ancak diğer öğretim üyeleriyle arasında kimi tatsız olaylar geçince oradan ayrılarak 1937'ye değin profesör olarak kalacağı Chicago Üniversitesi'ne geçti. 1937'de Oxford Üniversitesi'nde yeni kurulan Sosyal Antropoloji Bölümü'ne çağrılınca İngiltere'ye döndü. II. Dünya Savaşı sırasında Kraliyet Antropoloji Enstitüsü'nün başkanlığını yaptı. 1946'da ileri yaşı nedeniyle emekliye ayrıldı. Ölümüne değin alanında etkili olmayı sürdürdü ve konuk profesör olarak Cambridge, Londra, Manchester, Grahamstown, Güney Afrika ve İskenderiye'de ders verdi. Yaşamı boyunca birçok madalya ve ödül almış, British Academy üyeliğine seçilmiştir. Ayrıca bir süre İngiliz Sosyal Antropologlar Birliği başkanlığı yapmıştır.

Radcliffe-Brown'un kuramsal görüşlerini ortaya koyduğu en önemli yazıları kısa makaleler biçimindedir. "On the Concept of Function in Social Science" ("Sosyal Bilimler'de İşlev Kavramı Üzerine") ve "On Social Structure" ("Toplumsal Yapı Üzerine") adlı ünlü makaleleri diğerleriyle birlikte *Structure and Function in Primitive Society* ("İlkel Toplumda Yapı ve İşlev") adlı kitabında toplanmıştır.

Evrimci düşünür Herbert Spencer'ın evrimin artan bir çeşitlilik ve karmaşıklığa doğru giden doğal bir süreç olduğu düşüncesini benimseyen Radcliffe-Brown'ın çalışmalarının tümünde Durkheim'ın sosyolojik görüşleri egemendir. Durkheim gibi toplumsal davranışların tek tek bireylerin seçimlerinden bağımsız yasalara bağlı olarak biçimlendiğini ve bu nedenle çözümlenmeye açık olduğunu düşünür. Toplumsal uyumun toplumun her parçasının diğer parçasına muhtaç olmasından kaynaklandığı görüşünü benimseyerek toplumsal olguları başka toplumsal olgularla açıklama yoluna gitmiştir. Toplumu bireylerin toplamı olarak tanımlayarak toplumsal sisteme hiç değinmeyen Malinowski'nin birey davranışlarını açıklarken de psikolojik yöne ağırlık vermesini eleştirmiştir.

Durkheim'ın görüşlerinin İngiliz sosyolog ve antropologlarına tanıtılmasında önemli rol oynayan Radcliffe-Brown, onun toplumların gizleri konusunda bilgi edinebilmek için toplumların işlevlerini ve yapılarını araştırmak gerektiği doğrultusundaki görüşünü geliştirerek sosyal antropolojide Yapısalcı-İşlevselci Okul'un kurucusu olmuştur.

Yöntemi

Radcliffe-Brown'un araştırmalarının nesnesi, toplumsal sistem ya da toplumsal süreçlerdir; amacı ise insan topluluklarının ortak özelliklerine ilişkin genellemelerin, yasaların, kavramların sistemli bir çerçevesinin çizilmesidir. Ona göre insan toplumunu ele alan bir bilim dalı toplumsal olayları, yasaları keşfedilebilir doğal olgular olarak değerlendirmelidir. Bu nedenle kullanılacak yöntem, doğa bilimlerindekine benzemeli, yalnızca sınanabilir ve kanıtlanabilir genellemeler dikkate alınmalıdır. Toplumsal sürekliliğin yasalarının ortaya konması onun için birincil önem taşır. Bunun için toplumsal istatistiklerin çözümlenmesi sırasında önce toplumsal yapılar sınıflandırılmalı ve karşılaştırılmalı, sonra bunların işlevleri araştırılmalıdır. Bir sistemin parçalarının birbiri arasındaki ilişki ve bağlar o sistemin yapısını oluşturur. Bir toplumsal sistem söz konusu olduğunda bu parçalar rolleri ve statüleri olan bireyler olacaktır. Toplumsal yapının dengesi, parçalarının birbiriyle bütünleşmesine ve bu parçaların belirli görevlerini, yani "işlevlerini" yerine getirmesine bağlıdır. Radcliffe-Brown için işlev, Durkheim'da olduğu gibi bir parçanın toplumsal sisteme varlığını ve dengesini koruyabilmesi için yaptığı katkıdır ve Malinowski'nin işlevselciliğinden tümüyle farklıdır. Radcliffe-Brown toplumsal değişimin incelenmesine ikincil önem verir. Bir kez toplumsal sürekliliğin yasaları saptandıktan sonra toplumsal değişimin yasalarını anlamanın olanaklı olacağını düşünür.

Akrabalık sistemleri

Radcliffe-Brown'un kuramsal konular dışındaki en önemli çalışmaları II. Dünya Savaşı sonrasında antropolojinin en temel ilgi alanı olan totemizm ve akrabalık konuları üzerinedir. Andaman Adaları ve Avustralya yerlileri üzerine yaptığı araştırmalarda bu tür toplumlarda

toplumsal yapının incelenmesiyle akrabalık sisteminin incelenmesinin aynı anlama geldiği sonucuna varmış, akrabalık sistemini araştırırken akrabalık terminolojisine özel bir önem vermiştir. Çünkü ona göre bir kişiyle akrabası arasındaki toplumsal ilişki, akrabasının ait olduğu toplumsal kategori tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle araştırmalarını akrabalık terminolojisinin sisteminin mantığı üzerinde yoğunlaştırmış, bu sistemlerin üç temel ilkeye göre işlediğini savunmuştur. Dayanışma duygusu ve birlik içinde olan kardeşler "kardeş gruplarda birlik" ilkesini doğururlar. Ardından erkek ya da kadın tarafından sürdürülen ve yine birlik duygusu taşıyan soy gelir, bu da "soy grubunda birlik" ilkesini yaratır. Üçüncüsü "kuşak ilkesi" dir. Tüm akrabalık sistemlerinde birbirini izleyen kuşakların üyeleri çeşitli nedenlerle birbirinden uzaklaşmakta, ancak bir kuşak atlandıktan sonra (büyükbabayla torun gibi) ilişkiler yumuşamakta ve kimi toplumlarda torun, toplumsal sistem içinde büyükbabanın yerini almaktadır. Bu üç ilke akrabalık terminolojisinin çeşitli sistemlerini oluşturur.

Radcliffe-Brown akrabalık terminolojisi üzerine çalışmış olan Morgan ve çağdaşlarının akrabalık terimlerini, uzun süredir ortadan kalkmış akrabalık sistemlerine ait olarak değerlendirmesini eleştirerek, tam tersine akrabalık terminolojisinin çağdaş akrabalık sistemleri açısından da anlam taşıdığını savunmuş, çalışmaları bu noktayı ortaya koymaya yönelik olmuştur.

Radcliffe-Brown'un toplumsal yapı ve işlev üzerine görüşleri İngiltere'de sosyal antropoloji ve genel olarak sosyal bilimler üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. Düşüncelerindeki açıklık ve kesinlik görüşlerinin birçok bilim adamı tarafından sürdürülmesinde önemli bir etken olmuştur. Ancak antropolojiyi bir doğa bilimi olarak ele alması ve toplumsal dinamikleri ikinci plana itme pahasına istatistiklere birincil önem vermesi eleştirildiği konuların başında gelmektedir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Andaman Islanders, 1922,* ("Andaman Adalılar"); *The Social Organization of Australian Tribes,* 1931, ("Avustralya Kabilelerinin Toplumsal Örgütlenmesi"); *Structure and Function in Primitive Society,* 1952, ("İlkel Toplumda Yapı ve İşlev"); *A Science of Society,*(ö.s.), 1957, ("Bir Toplum Bilimi"); *Method in Social Anthropology,* (ö.s.), 1958, ("Sosyal Antropolojide Yöntem").

- **BAKINIZ:** DURKHEIM, MALINOWSKI, L.H. MORGAN, W.RIVERS, SPENCER.

RADEK, Karl
(1885-1939 ?)

Avusturya asıllı SSCB'li siyaset adamı ve gazeteci. 1917 Ekim Devrimi öncesinde ve sonrasında devrimci propaganda etkinlikleri yürütmüştür.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sınırları içinde bulunan Galiçya'da Lemberg'de (bugün Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde Lvov) doğdu. Ölüm tarihi keşin değildir. Nerede öldüğü bilinmemektedir. Asıl adı Karl Bernhardovich Sobelsohn'dur. Yahudi bir aileden geliyordu. Krakovi (Krakow) ve Bern üniversitelerinde öğrenim gördü. 1901'de Polonya ve Lituanya Krallığı Sosyal Demokrat Partisi'ne üye oldu. Etkin olarak katıldığı 1905 Devrimi'nin ardından 1906'ya değin Rusya'da tutuklu kaldı. Daha sonra Polonya'ya dönerek Polonya Sosyalistleri'nin *Czerwony Sztandar* (Kızıl Bayrak) adlı gazetesinin yayın yönetmenliğini yaptı. 1907'de Almanya'ya geçerek Alman Sosyal Demokrat Partisi'ne girdi ve partinin sol kanadının yayın organları olan *Leipzeiger Volkszeitung* ve *Bremer Bürgerzeitung*'un yazı kurullarında yer aldı. I. Dünya Savaşı sırasında İsviçre'ye yerleşti ve Bern'de yayımlanan günlük bir gazetede makale yazarı olarak çalışmaya başladı.

Savaşa karşı çıkan Sosyalistler'in Eylül 1915'te İsviçre'nin Zimmerwald kentinde topladıkları sosyalist konferansa katılan Radek, konferansın ardından Lenin ve Zinoviev'le birlikte Zimmerwald Solu Sürekli Bürosu'nda yer aldı ve bu grubun *Vorbote* (Haberci) adlı gazetesini yönetti. Nisan 1916'da Zimmerwald'cilerin ikinci konferansı olan Kienthal Konferansı'nın toplanmasına katkıda bulundu. Rusya'da 1917 Şubat Devrimi'nin gerçekleşmesinin ardından, ülkesine dönen Lenin'e eşlik etti. Ancak Geçici Hükümet tarafından Rusya'ya girmesi engellendiğinden Stockholm'de kaldı ve RSDİP-B'nin (Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi-Bolşevik) Yurt Dışı Bürosu'nda görev alarak Avrupalı Sosyalistler arasında Bolşevikler'in görüşlerinin propogandasını yapmak üzere Almanca ve Fransızca haftalık bir bülten yayımlamaya başladı. 1917 Ekim Devrimi'nin ardından Rusya'ya gitti.

Troçki'yle birlikte, Rusya ile Almanya arasındaki savaşa son veren 3 Mart 1918 tarihli Brest-Litovsk Barış Antlaşması'nı imzalayan Sovyet delegasyonunda yer alan Radek, bu görevi sırasında Alman askerleri arasında yoğun bir antimilitarist ve sosyalist propoganda etkinliği yürüttü. Aynı yılın sonunda RKP-B (Rusya Komünist Partisi-Bolşevik) Merkez Komitesi tarafından, K.Zetkin, R.Luxemburg ve K.Liebnecht gibi Alman Komünistleri'nin önderliğinde başlayan devrimci ayaklanmaya katılmak üzere Berlin'e gönderildi. Almanya'da bulunduğu sırada, AKP'nin (Almanya Komünist Partisi) Aralık 1918-Ocak 1919 arasında toplanan kuruluş kongresine katıldı ve partinin merkez komitesi üyeliğine seçildi. Ancak Şubat 1919'da devrimci etkinlikleri nedeniyle tutuklandı. Aralık 1919'da serbest bırakıldıktan hemen sonra Almanya'dan çıkarılınca Rusya'ya döndü. Bu sırada Talât Paşa gibi İttihat ve Terakki önderleriyle Sovyetler adına görüşmelerde bulundu.

Rusya'ya döndükten sonra RKP-B Merkez Komitesi üyeliğine seçilen Radek, Mayıs 1924'e değin sürdürdüğü bu görevi sırasında III. Enternasyonal (Komintern) Yürütme Kurulu üyeliğinde de bulundu. Bu görevi sırasında AKP'nin etkinliklerini yönlendirme sorumluluğunu üstlendi. 1925'te Çin ve öbür Uzakdoğu ülkelerinin öğrencileri için kurulmuş olan Moskova'daki Sun Yat Sen Üniversitesi'nin rektörü oldu. Aynı dönemde *Pravda*'da çalıştı. 1927'de Troçkist muhalefet içinde yer aldığı için partiden çıkarılıp Urallar'a sürgüne gönderildiyse de, bir süre sonra özeleştirisini yaparak eski görüşlerinden vaz geçtiğini açıklayınca, 1930'da yeniden partiye alındı. Bu dönemde *İzvestia* adlı gazetenin yazı kurulunda görev aldı ve ağırlıklı olarak dış politika üzerine olmak üzere birçok konuda makaleler yazdı. 1935'te yeni Sovyet anayasasını hazırlamakla görevlendirilen komisyona üye atandı.

Eylül 1936'da "Sovyetler Birliği'ni yıkmak için sürdürülen Troçkist gizli etkinlikler"e katıldığı gerekçesiyle tutuklandı. Ocak 1937'de suçlu olduğunu itiraf etmesi üzerine on yıl hapis cezasına çarptırıldı. Tutuklu olduğu sırada 1939'da öldüğü sanılmaktadır.

• YAPITLAR (başlıca): *Proletarian Dictatorship and Terrorism*, 1921, ("Proletarya Diktatörlüğü ve Terörizm"); *Portraits and Pamphlets*, 1935, ("Portreler ve Broşürler").

• BAKINIZ: LENİN, K.LIEBNECHT, STALİN, TROÇKİ.

RADIN, Paul
(1883-1959)

Polonya asıllı ABD'li antropolog. İlkel toplumlarda din ve mitoloji konusunda önemli çalışmalar yapmıştır.

2 Nisan 1883'te Polonya'da Lodz'da doğdu, 21 Şubat 1959'da New York kentinde öldü. Yükseköğrenimini küçük yaşta gittiği New York kentindeki City College'da yaptı. 1902'de mezun olduktan bir süre sonra tarih ve antropoloji okumak üzere Columbia Üniversitesi'ne girdi. Orada antropolog F.Boas'ın ve tarihçi J.H.Robinson'ın görüşlerinden etkilendi. Kuzey Amerika'da yaşayan Winnebago, Huave, Ojibwa, Fox, Zapotec, Wappo ve Vintur yerlileri arasında Boas'ın yönetiminde yapılan alan araştırmalarına katıldı. Wisconsin'de yaşayan Winnebago yerlilerinin kültürel özelliklerini incelemeye ağırlık veren Radin, bu konuda bir çok monografi ve kitap yazdı. Özellikle *Crashing Thunder* ("Şiddetli Gök Gürültüsü") adlı kitabı yerlilerden elde edilen otobiyografik bilgilerin kullanılmasında ilk ve en önemli yapıtlardan biri oldu. 1911'de doktorasını tamamladıktan sonra Kanada'da yapılan jeoloji araştırmalarına katıldı. Çeşitli zamanlarda Mills College'da, Black Mountain College'da, Kenyon College'da ve California, Fisk, Chicago, Cambridge ve Brandeis üniversitelerinde ders verdi. Radin ilkel toplumlar üzerine geliştirdiği tarihsel modelini, iktisadi ve toplumsal yapı, din, felsefe ve psikolojinin bireşimine dayandırmıştır. Çalışmalarını özellikle ilkel toplumda folklor, din ve dil üzerine yoğunlaştırmıştır. İlkel insan ve çağdaş insan zihniyeti arasındaki farkın niteliksel değil, yalnızca düzeysel bir fark olduğunu ileri sürmüştür. İlkel insanın da yaşam mücadelesinde derin, ayrıntılandırılmış ve anlaşılabilir tepkilet gösterdiğini savunarak, insanın ahlaki bilincinin uygarlığın gelişmesiyle arttığı doğrultusundaki görüşü benimsememiştir.

Kültürün gelişiminde bireyin rolünün önemini vurgulayan Radin, yaklaşımını kültürel çevre içinde ortaya çıkan olaylarda bireylerin gösterdiği tavırların incelenmesi merkezinde yoğunlaştırmıştır. *Primitive Religion* ("İlkel Din") adlı kitabında, herhangi bir kültürdeki dindarlık derecesinin, bireyin eğilimlerine ve zekâsına bağlı olarak çok değişik olabileceğini belirtmiştir.

İlkel toplumlarda dinin incelenmesinde mit oluşturma sürecine ağırlık vermiş ve bu süreçte şaman ve sihirbaz-doktor gibi yaratıcı bireylerin çok önemli rolleri olduğunu savunmuştur. Winnebago yerlilerinin düzenbaz kimseler üzerine anlattıkları öyküleri incelemiş, *The Trickster* ("Düzenbaz") adlı kitabında S.Freud'un ve C.Jung'un psikoloji ve din arasındaki bağlantıyı irdeleyen görüşlerinin bir bireşimini yapmış ve düzenbaz kimselerin toplumu etkileyen yaratıcı bireyler olduğunu, etkilerinin mite dönüşerek, her yeni nesil tarafından tanrı, kahraman ya da soytarı olarak yeniden yorumlandığını belirtmiştir.

Antropolojide kültür-kişilik incelemeleri ve otobiyografik bilgilerin kullanılması alanlarında öncülük eden Radin, ayrıca dilbilim alanında da önemli çalışmalar yapmıştır. Kuzey Amerika yerli dillerinin bir bölümü arasındaki ilişkiyi ve birliği savunan bir sınıflama şeması geliştirmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *The Genetic Relationship of the North American Indian Languages*, 1919, ("Kuzey Amerika Yerli Dillerinin Genetik İlişkisi"); *Crashing Thunder*, 1926, ("Şiddetli Gök Gürültüsü"); *Primitive Man as Philosopher*, 1927, ("Filozof Olarak İlkel İnsan"); *Primitive Religion*, 1938, ("İlkel Din"); *The Trickster*, 1956, ("Düzenbaz").

• KAYNAKLAR: S.Diamond, *Culture in History: Essays in Honor of Paul Radin*, 1960.

• BAKINIZ: BOAS, J.H.ROBINSON.

RADİŞÇEV, Aleksander Nikolayeviç
(1749-1802)

Rus, filozof ve yazar. Rusya'da devrimci düşüncelerin yayılmasında ve maddeci felsefenin benimsenmesinde öncülük etmiştir.

St.Petersburg'ta (bugün Leningrad) doğdu, Moskova'da öldü. Ortaöğrenimini doğduğu yerde gördükten sonra Leipzig Üniversitesi'nde felsefe okudu. Önce İngiliz, Fransız ve Alman filozoflarını inceledi. Özellikle Holbach, Helvetius ve Priestley gibi maddeci düşünürlere ilgi duydu, sonra Leibniz, Herder ve Mendelssohn'un görüşlerini, maddeci bir yöntemle uzlaştırmaya çalıştı. Özgürlüğü konu edinen şiirleriyle Rusya'da geniş bir ilgi uyandırdı. Ulusların bağımsızlık savaşlarını uygarlığın temel olayları diye niteleyen yazılar yazdı. Rus köylüsünün sömürülmesini önleyecek girişimlerin gerekliliğini ileri süren bir yazısı üzerine önce ölüm cezasına çarptırıldı, sonra bu ceza 1797'ye değin Sibirya'ya sürgüne çevrildi. Sürgünden döndükten sonra yaşamına kendi eliyle son verdi.

Radişçev'in üzerinde durduğu sorunların odağını yoksul köylünün sömürülmesi, üretim-tüketim ilişkilerindeki dengesizlik, ulusların bağımsızlığı, baskı yönetimlerinin ortadan kaldırılması, insan, yaşam ve madde evreni oluşturur. Ona göre üretici topluluğun sömürülmesi uygarlığın özüyle bağdaşmayan bir tutumdur. Bu tutuma toplumcu bir devrimle son verilmesi gerekir. Sömürülen çoğunluk devrimci düşüncelerle aydınlatılmalı, yönetime el koymalıdır. Üretim-tüketim arasındaki dengesizlik,

üreticilerin yararına düzeltilmelidir. Her ulus kendi kendinin egemeni olmalı, devletler arasındaki sömürüye son verilmelidir. Gerçek olan maddedir. metafizik ve idealist felsefe öğretileri duyu verilerine dayanmadığından gerçekleri kavrayamaz.

• YAPITLAR (başlıca): *Zhitiye F.V. Ushakova*, 1789; *Puteshestviye iz Petersburga v Moskvu*, 1790; *O cheloveke, yego smertnosti i bessmertii*, 1792.

RADLOV, Vasiliy Vasilyeviç
(1837-1918)

Alman asıllı Rus Türkolog. Sibirya ve Orta Asya Türk kavimlerinin kültürü üstüne yaptığı çalışmalarla tanınmıştır.

17 Ocak 1837'de Berlin'de doğdu, 12 Mayıs 1918'de St.Petersburg'da (bugün Leningrad) öldü. Wilhelm Radloff adıyla da tanınır. 1850'lerde Berlin Üniversitesi'nde Doğubilim öğrenimi gördü. Bu yıllarda Fransız kuramcı J.A.Gobineau tarafından geliştirilen ırkların eşitsizliği kuramına karşı çıktı. Irk ayrımı gözetmeden, tüm insanların eşit zihinsel gelişme gücüne sahip olduklarını kanıtlamaya çalıştı. Ünlü Alman düşünür ve dilbilimci W.Humboldt'un izinden giderek, zekâ ve yargılama gücünün eğitim düzeyi düşük topluluklarda da geliştiğini temellendirmeye girişti. Bu savını da Orta Asya'da yaşayan kavimlerden örneklerle kanıtlamaya çalıştı.

Öğrenimini bitirdikten sonra on iki yıl süreyle Sibirya'nın güneybatısındaki Barnaul'da lisede Almanca ve Latince öğretmenliği yaptı. Bu dönemde Kuzey Sibirya, Kazakistan, Kırgızistan, Sayan ve Altay Dağları yöresindeki Türk kavimlerinin kültürlerini araştırma fırsatını buldu. Dilbilim ve etnografya araştırmalarına ve metinler üzerindeki çalışmalarına bu yıllarda başladı. Topladığı Türk kavimlerinin folkloruna ilişkin metinleri 10 ciltlik *Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme* ("Türk Kavimlerinin Halk Edebiyatından Örnekler") adlı kitabında yayımladı.

St. Petersburg'a döndükten sonra 1884'te, Kuzey ve Orta Asya konusunda genel bir etnografya çalışması niteliğindeki *Aus Sibirien*'i("Sibirya'dan") yayımladı. Bu bölgedeki kavimlerin iktisadi, siyasal, dinsel ve kültürel evrimini, avlanma, hayvancılık ve tarım evreleri olmak üzere üç evrede açıklayan bir kuram geliştirdi. Orta Asya Türk kavimlerinin başlıca dini olarak Şamanizm'i inceledi.

Radlov, yüzyıllar boyunca Kırgızlar arasında sözlü olarak süren Manas destanının bazı bölümlerini yazıya geçirdi. Türk edebiyatının ilk örneklerinden kabul edilen Yusuf Has-Hâcib'in *Kutadgu Bilig*'ini Almanca'ya çevirdi. Çeviriye yazdığı uzun önsözde, Uygurlar'ın toplumsal ve siyasal yapısını ele aldı. Bu dönemde kurulan güçlü devlet yapısını, siyasal erki ele geçiren kişinin gücü ile bağlantılı olarak açıkladı. Batı Moğolistan'da Yukarı Yenisey ve Orhun ırmakları bölgesindeki 8. yy'a ait Orhun Yazıtları'nı ilk bulanlardan biri de Radlov oldu. Bu yazıtları Radlov ve Danimarkalı bilgin V.Thomsen çözdüler ve Göktürk Devleti'ne ait olduğunu saptadılar. Radlov'un öteki çalışmaları arasında Türk dilleri üzerine dört ciltlik karşılaştırmalı bir sözlük de vardır. Ayrıca Leningrad'daki Antropoloji ve Etnografya Müzesi'nin kurulmasında önemli bir rol oynamıştır.

Radlov, Sibirya ve Orta Asya Türk kavimlerinin folkloru, etnografyası, dili, tarihi ve eski metinleri üzerinde yaptığı araştırmalarla bu bölgeler etnografyası ve Türkoloji üzerine sistemli bir yaklaşım geliştiren ilk bilginlerden olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Proben der Volkslitteratur der türkischen Stämme*, 10 cilt, 1866-1907, ("Türk Kavimlerinin Halk Edebiyatından Örnekler"); *Aus Sibirien: Lose Blätter aus meinem Tagebuche*, 2. cilt, 1884, ("Sibirya'dan: Günlüğümden Yapraklar"); *Das Kutadku Bilik des Jusuf Chass-Hadschib aus Bälasagun*, 2 cilt, 1891-1910, ("Balasagunlu Yusuf Has-Hâcib'in Kutadgu Bilig'i"); *Opyt slovaria tiurkskikh narechii: Versuch eines Wörterbuches des Türk-Dialekte*, 4 cilt, ("Bir Türk Lehçeleri Sözlüğü Denemesi"); *Die alttürkischen Inschriften der Mongolai*, 1894-1897, ("Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları").

• BAKINIZ: BARTOLD, V.THOMSEN.

RAFFAELLO
(1483-1520)

İtalyan, ressam. İtalyan Rönesansı'nın klasik ideallerini yetkin bir anlatımla biçimlendirmiştir.

26 ya da 28 Nisan 1483'de Urbino'da doğdu, 6 Nisan 1520'de Roma'da öldü. Resim öğrenimine Timoteo Viti'nin yanında başladı. 1495 dolaylarında Perugino'nun atölyesine girdi, daha sonra onun yardımcılığını da yaptı. 1504'te Floransa'ya gitti. Bu kentte kaldığı dört yıl boyunca Leonardo da Vinci ve Michelangelo'nun yapıtlarını inceledi. 1508'de papa II. Julius tarafından Vatikan Sarayı'ındaki çalışma ve kabul odalarını süslemek üzere Roma'ya çağrıldı. Raffaello'nun sanatından çok etkilenen papa daha önce aynı mekânlarda çalışmakta olan Perugino, Luca Signorelli ve Bartolommeo Bramantino gibi Umbrialı ressamlara yaptırttığı freskleri de Raffaello'nun yeni baştan boyaması için kazıttı. 1511'de tamamlanan Segnatura Odası freskleri büyük bir coşkuyla karşılandı. Raffaello 1512-1514 arasında Eliodoro Odası freskleri üstünde çalıştı. Aynı yıllarda Agostino Chigi için de çeşitli kiliselere resimler yaptı.

II. Julius'un yerine geçen X.Leo'nun papalığı sırasında Raffaello resim dışında birçok işi daha üstlendi. Bramante'nin 1514'te ölümü üzerine San Pietro'nun yapımı ile ilgili çalışmaları yürüttü. Sistina Şapeli'ne asılmak üzere dokunacak on tane halının örneklerini hazırladı. Brüksel'de dokunup, 1519'da Vatikan'a teslim edilen bu halılar büyük bir ilgiyle karşılandı. Mantua ve Urbino dükleri benzerlerini hazırlatmak için asıllarını ödünç aldılar. Büyük bir bölümünü yardımcılarının gerçekleştirdiği Incendio Odası'nın freskleri 1517'de tamamlandıktan sonra Rafaello son yıllarında zamanının çoğunu mimarlık çalışmalarına ayırdı. San Pietro Kilisesi'nin yapımının yanı sıra, *Aquila Sarayı*'nı (Bernini'nin San Piet-

ro Alanı'nı düzenlemesi sırasında yıktırılmıştır) inşa etti ve Giuliano de Medici için de büyük bir villa yaptı.

Raffaello Rönesans'ın hümanist kültürünün sanat yapıtlarına en yoğun biçimde yansıdığı bir dönemde yaşamıştır. Buna koşut olarak sanatı da Rönesans'ın klasik ideallerinin tüm olgunlaşma aşamalarını yansıtır. 1500 dolaylarında yaptığı mitolojik ve alegorik nitelikteki küçük boyutlu resimleriyle başlayan gelişme dönemi 1504'e doğru gerçekleştirdiği bir dizi büyük boyutlu dinsel resimle sona ermiştir. Başlangıçtaki *Üç Güzel* ve *Şövalyenin Düşü* gibi resimleri uyandırdıkları dinginlik ve lirizm duygusuyla dikkati çeker. En yetkin örneğini *Meryem'in Evlenmesi* adlı yapıtında verdiği dinsel resimlerinde ise büyük bir oranda ustası Perugino'nun etkisi altındadır. Bu resim, kompozisyon kuruluşu ve içerdiği öğeler açısından Perugino'nun *İsa'nın Aziz Petrus'a Anahtarları Vermesi* adlı yapıtının biraz daha geliştirilmiş bir benzeridir. Ancak Raffaello'nun, ışık ile beslenen açık-koyu düzenini, biçimi tam bir kesinliğe kavuşturacak gibi kullanması nedeniyle daha uyumlu ve şiirsel bir sonuç elde ettiği görülür.

Raffaello'nun Floransa döneminde yaptığı bir dizi Madonna resmi Leonardo da Vinci ve Michelangelo'nun getirdikleri biçimsel yenilikleri kavramaya yönelik bir çabanın ürünleridir. Üçgen kompozisyona oranla derinlik boyutunun özellikle vurgulanmasına dayanan piramit biçimli kompozisyon, figürlerin anlamlı bir ilişki ve yetkin bir biçimsel örgü yaratacak gibi düzenlenmesi, geri plandaki manzara ile öndeki figür grubunun bütünleştirilmesi türünden olumlu gelişmelerin kaynağı hep Leonardo'dur. Raffaello gene Leonardo'nun etkisiyle yalnız baş gösteren portre anlayışını bırakarak yarım boy portreyi benimsemiştir. Bu döneminin ürünleri arasındaki *Granduca Madonnası* matematiksel ilişkiler doğrultusunda geliştirilmiş bir biçimcilikle sezgisel yaklaşım bütünlüğünün atak bir örneği, *Güzel Bahçıvan Kadın* biçimlerin dış çizgileriyle fon arasındaki yumuşak geçişleri sağlayan Leonardo'ya özgü *sfumato* tekniği ile piramit biçimli kompozisyonunun uyarlaması, Doni ailesi portreleri ise figür ve manzaranın bütünleştirilmesi denemeleridir.

Raffaello'nun hareketli figürleri, duygusal anlatımı ve dramatik içeriği ise Michelangelo'dan gelen etkiler taşır. Örneğin, *İsa'nın Mezara Yerleştirilmesi* adlı resminde Michelangelo'nun figürlerini çok az değiştirerek kullanmıştır. Kompozisyonu Mantegna'nın aynı adlı gravüründen alınmış olan bu yapıtta, bayılan Meryem'i yakalamaya çalışan kadın figürü ve İsa'yı taşıyan Aziz Yahya, Michelangelo'nun *Tondo Doni* ve *İsa'nın Mezara Yerleştirilmesi* adlı resimlerinden uyarlanmıştır.

Vatikan freskleri Raffaello'nun başyapıtları sayılır. Segnatura Odası'ndaki *Tartışma, Atina Okulu, Parnassus* ve *Yasalar* adlı freskler pagan dünyasının ve Hıristiyanlık düşüncesinin ürünü olan tanrıbilimi, felsefeyi, sanat ve edebiyatı, yasaları konu alır. Ana figürleri kompozisyonun merkezine yerleştiren bir perspektif ile tarihsel olaylarda yer almış figürlerin kullanımı nedeniyle bu yapıtlardaki anlatım gerçek ve yaşamsal bir boyut kazanmıştır. Bu resimler biçim yetkinliğinin yanı sıra, biçim ve içerik bütünlüğü açısından da Yüksek Rönesans sanatının doruk aşamasını temsil ederler.

Eliodoro Odası'nı süsleyen *Heliodoros'un Tapınaktan Kovulması, Aziz Petrus'un Kurtuluşu, I.Leo, Atilla'yı Roma Önlerinde Durduruyor* ve *Bolsena'da Ayin* adlı freskler Hıristiyanlık tarihinin bazı dramatik olaylarını konu alırken, dolaylı olarak da papa II. Julius döneminin önemli olaylarını simgeler. Bunların bazılarında, resmin içindeki mum, meşale, vb. gibi bir kaynaktan yayılarak biçimlerin özellikle vurgulanmış bir açık-koyu karşıtlığıyla betimlenmesini sağlayan ışık, yapıtı dramatik kılan öğelerin başında gelir. Figürler ise Raffaello'nun önceki yapıtlarına oranla çok daha hareketlidir. Onun, yeni sayılacak bu yönlenişi üstünde, Michelangelo'nun Sistina Şapeli tavan fresklerindeki dinamik biçim anlayışı ile Sebastiano del Piombo aracılığıyla tanıdığı Venedik Okulu renkçiliğinin etkisi olmuştur. Bu fresklerde Raffaello'nun yardımcıları da çalışmıştır. Bunu izleyen Incendio Odası freskleri içinde yalnızca *Borgo'da Yangın* Raffaello'nun elinden çıkmıştır. Öbürleri onun denetimindeki yardımcılarınca gerçekleştirilmiştir. Raffaello'nun hazırladığı örneklerin yardımıyla, onun ölümünden sonra başta Giulio Romano olmak üzere yardımcılarının yaptığı Constantino Salonu freskleri de birçok İtalyan kilise ve sarayının dekorasyonunda örnek alınmıştır.

Öte yandan *Mucizevi Kuraklık* ve *Koyunlarını Besleyin* dışındaki halı örneklerinde, hareket ve anlatımın alabildiğine abartılmış bir yaklaşımla işlendiği görülür. Eliodoro ve Incendio odalarının fresklerine ek olarak bu örneklerdeki hareket ve dram öğeleri, izleyen dönemin Maniyeristler'i tarafından yapay bir biçimde ve sürekli olarak taklit edilmiştir.

Raffaello'nun Roma dönemi Madonnalar'ı 16. yy'da yaygınlaşan dekorasyon kavramını yansıtırlar. Bunlar arasında *Sedia Madonnası* geometrik ve ritmik kuruluşu nedeniyle birçok uzman tarafından Yüksek Rönesans Klasikçiliği'nin en yetkin yapıtı olarak değerlendirilmiştir. *Sistina Madonnası* ise başta Ingres olmak üzere birçok ressam tarafından örnek olarak alınmıştır.

Raffaello, döneminin en ileri gelen portrecilerinden biridir. Bu resim türünde konu aldığı kişiler aracılığıyla, zamanın önemli olaylarının gerisindeki gerilimi ve dramı yansıtacak kadar güçlü imgeler üretmiştir. Bunlar arasında *Papa X. Leo ve İki Kardinal* hem iktidarı elinde tutan güçle çevresindekilerin psikolojik bir incelemesi, hem de tarihsel bir belge niteliğindedir. *Baldassare Castiglione'nin Portresi* ise *Mona Lisa*'dan esinlenilmiş pozuyla Raffaello'nun olgunluk döneminde bile Leonardo'dan etkiler taşıdığını gösterir. Ayrıca Rubens ve Rembrandt gibi ustaları etkilemiş olması, bu portrenin ne kadar güçlü bir anlatım içerdiğini de gösterir.

Raffaello yüzyıllar boyunca, klasikçi tutumun en etkili temsilcisi olmuştur. Rönesans, Klasik Yunan heykeline özgü yücelik ve zerafet kavramlarının biçimsel karşılıklarının yeni baştan üretilmesini ona borçludur. Onun, kompozisyonlarında sergilediği *mirabile giudizio* (kusursuz zevk), döneminin hümanistleri tarafından coşkuyla karşılanmıştır. Bu anlayışın Carracci'lere yansıyan uygulamaları 16. yy'ın resmini yönlendiren başlıca güçlerden biridir. Maniyerist uygulamaların büyük bir bölümünün kaynağı da Raffaello'dur. Raffaello bu bağlam içinde, Poussin başta olmak üzere birçok sanatçı tarafından evrensel değerleri nesnelleştiren ustaların en büyüğü olarak görülmüştür.

İlk resimleri

Leonardo etkileri

Madonna resimleri

Portreleri

Michelangelo etkileri

Eliodoro Odası freskleri

• **YAPITLAR** (başlıca): *Üç Güzeller*, 1500, Condé Müzesi, Chantilly; *Şövalyenin Rüyası*, 1500, Ulusal Galeri, Londra; *Meryem'in Evlenmesi*, 1504, Brera Müzesi, Milano; *Granduca Madonnası*, 1505, Pitti Sarayı, Floransa; *Agnola Doni'nin*

Portresi, 1506, Pitti Sarayı, Floransa; *Güzel Bahçıvan Kadın*, 1507, Louvre, Paris; *İsa'nın Mezara Yerleştirilmesi*, 1507, Borghese Galerisi, Roma; *Baldacchino Madonnası*, 1507-1508, Pitti Sarayı, Floransa; *Segnatura Odası* freskleri: *Tartışma, Atina Okulu, Parnassus, Yasalar*, 1509-1511, Vatikan; *Galatea'nın Zaferi*, 1511-1512, Farnesina Villası, Roma; *Sistina Madonnası*, 1513-1514, Resim Galerisi, Dresden; *Eliodoro Odası* freskleri: *Heliodoros'un Tapınaktan Kovulması, Aziz Petrus' un Kurtulması, I.Leo Atilla'yı Roma Önlerinde Durduruyor, Bolsena'da Ayin*, 1512-1514, Vatikan; *Sedia Madonnası*, 1514-1515, Pitti Sarayı, Floransa; *Baldassare Castiglione'nin Portresi*, 1515-1516, Louvre, Paris; *Havarilerin İşleri*, halı örnekleri, 1515-1516, Victoria ve Albert Müzesi, Londra; *Papa X. Leo ve İki Kardinal*, 1517-1518, Uffizi Galerisi, Floransa; *İsa'nın Göğe Yükselmesi*, 1518-1520, Vatikan Müzesi.

- **KAYNAKLAR:** L.Berti, *Raphael*, 1961; E.Camesasca, *Raphael*, 1963; O.Fischel, *Raphael*, 1948; U.Middledorf, *Raphael's Drawings*.

- **BAKINIZ:** CARRACI, INGRES, LEONARDO DA VINCI, MICHELANGELO, PONTORMO, POUSSIN, TITIAN.

RAFFLES, Thomas Stamford (1781-1826)

İngiliz devlet adamı. Sömürge yöneticiliği sırasında İngiltere'nin Uzakdoğu'daki çıkarlarını korumuş, Singapur'u kurmuştur.

6 Temmuz 1781'de Jamaika Adası'ndan İngiltere'ye dönüş seferini yapmakta olan bir gemide doğdu, 5 Temmuz 1826'da Londra'da öldü. Müsrif bir tüccar olan babasının borçlarını ödemek ve annesiyle dört kızkardeşinin geçimini sağlamak için eğitimini yarıda bırakarak 14 yaşındayken Doğu Hint Şirketi'nde kâtip olarak çalışmaya başladı. Boş zamanlarda doğa bilimleri üzerine çalışarak ve çok sayıda yabancı dil öğrenerek kendisini geliştirdi. Doğu Hint Şirketi'nin 1786'da Hindistan-Çin seferi yapan gemiler için Malakka Boğazı'nın kuzeyindeki Penang Adası'nda kurduğu ikmal limanında, İngiliz hükümetine bağlı bir yönetimin kurulmasının ardından, 1805'te yönetici yardımcısı olarak adaya gönderildi. Bu görev sırasında Malaya halkının dili, tarihi ve kültürü üzerine kapsamlı araştırmalar yaptı.

1808'de sağlık nedenleriyle gittiği Malakka'da (bugün Malaya'da), bu limanın Doğu Hint Şirketi tarafından terkedilmek üzere olduğunu öğrenince, Malakka'nın İngiltere'nin Uzakdoğu ile yaptığı ticaret için Penang'dan çok daha elverişli olduğunu kanıtlayan bir rapor yazarak, şirket yönetiminin kararını değiştirmesinde önemli rol oynadı. Bu raporuyla İngiltere'nin Hindistan genel valisi Lord Minto'nun (1751-1814) dikkatini çekti ve Haziran 1810'da onun tarafından Kalküta'ya davet edildi. Kalküta'da bulunduğu sırada, genel valiyi, I.Napoléon'un Hollanda'yı yenilgiye uğratması üzerine Fransa'nın denetimine geçen ve Fransızlar'ın İngiliz gemilerine yönelttikleri saldırılarda üs olarak kullandıkları Cava Adası'nı ele geçirmek gerektiğine ikna etti. Lord Minto tarafından adayı ele geçirmeye yönelik bir sefer planı hazırlamakla görevlendirilerek Malakka'ya döndü. 100 gemiden ve aralarında Raffles'ın da bulunduğu yaklaşık 12.000 askerden oluşan İngiliz birliklerinin Ağustos 1811'de Cava Adası'ndaki Cakarta'ya (Batavia) yaptığı çıkarmadan kısa bir süre sonra, Fransız-Hollanda birlikleri yenilgiye uğradı ve adanın işgali tamamlandı.

Eylül 1811'de Lord Minto tarafından Cava vali yardımcılığına atanan Raffles, yönetimi sırasında, tarımsal üretimi ve geliri artırmaya ve adayı İngiliz malları için pazar durumuna getirmeye yönelik önlemler aldı. Köylüleri, Hollanda Doğu Hint Şirketi tarafından saptanan belli ürünleri üretmek ve belli fiyatlarla şirkete satmakla yükümlü kılan "zorunlu ekim sistemi"ni uygulamadan kaldırarak, tüm toprakları sömürge yönetiminin mülkiyetine geçirdi ve köylüleri toprağın kullanımı karşılığında sabit bir rant ödemekle yükümlü kıldı. Bu uygulamaları nedeniyle Doğu Hindistan Şirketi yönetimiyle arası açılınca görevinden ayrılarak Mart 1816'da Londra'ya döndü.

Londra'ya dönüşünde Royal Society'ye üye kabul edildi ve Sir unvanıyla ödüllendirildi. Bu dönemde *History of Java* ("Cava'nın Tarihi") adlı iki ciltlik kitabını yayımladı. Kasım 1817'de yönetici olarak Sumatra Adası'nın güneybatısındaki Benkulu'ya atanan Raffles, bu görevi sırasında, İngiltere'nin, I.Napoléon'un yenilgisini izleyen dönemde yeniden Hollanda'ya bıraktığı Malaya Takımadaları'nda, Hollanda'nın tam bir ticaret tekeli kurmaya çalıştığına tanık oldu. Bu durumu İngiltere'nin Uzakdoğu'yla yaptığı ticaretin geleceğini tehlikeye soktuğunu düşünerek yeni Hindistan genel valisi Lord Hastings'le görüşmek üzere 1818'de Kalküta'ya gitti. Ondan Malakka Boğazı'nın doğusunda yeni bir İngiliz ticaret limanı kurma izni aldıktan sonra, Ocak 1819'da Malakka Yarımadası'nın en güneyinde bulunan Singapur Adası'na çıktı. Liman kurmak için son derece uygun bulduğu bu adayı Doğu Hint Şirketi adına Cohor racasından satın aldı ve kısa bir süre sonra da Singapur limanını kurdu. Hemen ardından Benkulu'ya döndü ve görevinden istifa ettiği Ekim 1823'e değin orada yaşadı.

1823'te İngiltere'ye dönmeden önce Singapur'a uğrayan Raffles, orada geçirdiği bir yıldan fazla süre içinde kentin tüm ülkelerin gemilerine açık serbest liman olarak örgütlenmesi için çalıştı. Yerlilerin eğitimi için Singapur Enstitüsü'nü kurdu. Ağustos 1824'te İngiltere'ye döndükten sonra Londra Zooloji Derneği'ni kurdu ve başkanlığını yaptı.

- **YAPITLAR** (başlıca): *History of Java*, 2 cilt, 1817, ("Cava'nın Tarihi).

- **KAYNAKLAR:** C.Clair, *Sir Stamford Raffles Founder of Singapore*, 1963; M.Collis, *Raffles*, 1966; E.Hahn, *Raffles of Singapore: A Biography*, 1946; C.E.Wurtzburg, *Raffles on the Eastern Isles*, 1954.

- **BAKINIZ:** HASTINGS.

RAGIB PAŞA [Koca]
(1698-1763)

Osmanlı sadrazamı ve Divan şairi. Barışçı bir siyaset izlemiş, Nabî tarzındaki şiirleriyle tanınmıştır.

Mehmed Ragıb Paşa İstanbul'da doğdu, 15 Mart 1763'te aynı kentte öldü. Defterhane kâtiplerinden Mustafa Şevki Efendi'nin oğluydu. Babasının yanında yetişti. Ayrıca medrese öğrenimi de gördü. Döneminin aydınları ile dostluk kurdu. Lale Devri'nin ilk yıllarında Defterhane'de görev aldı. Bir yandan da İstanbul kitaplıklarındaki değerli kaynakları inceledi ve geniş bir kültür edindi.

Yazım ve anlatım yeteneğinin üstünlüğü ile dikkati çekerek 1724'te İran'dan alınan toprakların tahriri (yazımı) göreviyle Revan Valisi Arifî Ahmed Paşa'nın mektupçuluğuna atandı. Bölgedeki çalışmaları dört yıl kadar sürdü. Bu arada Tebriz valisine danışmanlık yaptı. 1727'de Revan defterdarı oldu. Ertesi yıl İstanbul'a döndü. 1729'da reisülküttab vekili sanı ile tımar yazımı için Hemedan'a gönderildi. 1730'da Bağdat defterdarlığına atandı. Burada 1733'e kadar kaldı. İran hükümdarı Nadir Şah'ın Osmanlılar'a açtığı savaş sırasında, birkaç kez yapılan görüşmelerde delege olarak bulundu. O yıl İstanbul'a dönerek maliye tezkirecisi oldu. 1736'da açılan Doğu seferine ordu defterdarı göreviyle katıldı. Erzurum'da iken geri çağrılarak bu kez Batı cephesine (İsakçı'ya) cizye muhasebecisi olarak gönderildi. Üç ay sonra sadaret mektupçuluğu görevine getirildi. İran, Avusturya ve Rusya ile sürdürülen diplomatik görüşmelere katıldı. 1739'da Belgrad Antlaşması'nın Osmanlı devleti lehine maddeler içerecek biçimde hazırlanmasında rolü oldu. Bu başarısından ötürü 1740'ta reisülküttablığa getirildi.

Dört yıl süren bu görevinden sonra 1744'te vezirlik rütbesi ile Mısır valiliğine atandı. Mısır'da, Kölemen beylerini sindirdi. Yeni düzenlemelerde bulundu. 1748'de Aydın muhassıllığına, 1750'de Rakka, 1754'te Haleb valiliğine getirildi. 1757 yılı başında Şam valiliğine atanmasından birkaç gün sonra ikinci bir fermanla İstanbul'a çağırıldı ve III. Osman tarafından sadrazamlığa getirildi. 3 Ekim 1757'de tahta çıkan III. Mustafa da Ragıb Paşa'yı bu görevde tuttu. III. Ahmed ve Nevşehirli İbrahim Paşa döneminde yetişmiş bir bürokrat ve diplomat oluşu ve yenilik yanlısı olması nedeniyle sadrazamlığı genel bir hoşnutluk uyandırmıştı. 1758 yılı başında III. Mustafa'nın dul kızkardeşi Saliha Sultan'la evlendi. Padişah, barışçı, toplayıcı, düzenleyici bir siyaset sürdürmeye çalışan Ragıb Paşa'ya istemeyerek de olsa ayak uydurdu. Ancak bir süre sonra savaştan yana olduğunu açıklamaktan çekinmedi. Ragıb Paşa, Avrupa devletlerinin birbiriyle çarpıştığı bir dönemde savaşa girişilirse düşmanların birlik olup karşı saldırıya geçeceklerine inandırarak onu bu isteğinden caydırttı.

Beş yıllık istikrar döneminde özellikle mali konularda olumlu uygulamalar başlatıldı. Bütçe gelirlerini artırıcı önlemler alındı. İşlerliği olmayan vergiler kaldırıldı. Gerçekçi bir vergi politikası güdüldü. III. Mustafa, Ragıb Paşa'nın bu tür çabalarını içtenlikle destekledi. Ekonomiye egemen olan Yahudi sarrafların gücü bir ölçüde azaltılabildi. Dolaşımdaki altın ve gümüş paralar yenilendi ve ilk esaslı para reformu gerçekleştirildi. Bir yandan da ordu ve donanmayı yenileştirme çalışmalarına girişildi. Topçu sınıfının kurulması, kapatılan Humbarahane yerine askeri okulların açılması, teknik öğretimin başlatılması gibi önemli yenilikler, sadrazamlığı döneminde gerçekleştirildi. Sakarya-Sapanca-İzmit Körfezi arasına bir kanal açılması projesi ise sonuçsuz kaldı. Sert ve tutucu bir siyaset izleme yanlısı olan III. Mustafa ile arası giderek açıldı. Bu sırada Ragıb Paşa da muhaliflerinin birçoğunu İstanbul'dan uzaklaştırdı.

Avusturya, Rusya ve İran'a karşı tutarlı bir siyaset izleyen Ragıb Paşa, Yedi Yıl Savaşları ile uğraşan Prusya Kralı II. Friedrich ile iyi ilişkiler kurdu. 1761'de Rusya tarafından önerilen ortak savunma antlaşmasına yanaşmayarak ticari bir antlaşma ile yetinmeyi yeğledi. Avusturya'ya karşı ise, güçlülükten kaynaklanan bir sindirme politikası güttü. Lehistan sorunları yüzünden sıkışık durumdaki Rusya ile uzlaşmak kolay olduğu gibi Kerim Han Zend'ın egemen olduğu İran ile de herhangi bir sorun çıkmadı.

Ragıb Paşa, III. Mustafa'nın İstanbul'da başlattığı geniş imar çalışmalarına, Koska yangın alanının şenlendirilmesine yardımcı olarak katıldı. Burada kendi parası ile okul, kütüphane ve çeşme yaptırttı. Kütüphanesinde değerli yazma eserleri topladı. Valiliklerinde bulunduğu eyaletlerde de benzer çalışmaları oldu.

Ragıb Paşa'nın Divan edebiyatında da önemli bir yeri vardır. Nabî Mektebi denen ve şiiri manzum fikir cümleleri sayan yaklaşımın 18. yy'daki en güçlü temsilcisidir. *Divan*'ını oluşturan çoğu gazel türündeki şiirlerinde tasavvuf ve hikmet (felsefe) ağırlığı görülür. Dizelerinde halk deyimleri ve atasözleri sıklıkla yer almıştır. Onun bazı dizeleri de halk arasında birer atasözü niteliği kazanmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Divan-ı Ragıb*, 1836, (Münşeat'la birlikte); *Sefinetü'r-Ragıb*, 1839; *Mecmua-ı Ragıb Paşa*, (Murad Molla Kütüphanesi, No: 1468); *Tahkik ve Telfik*, (İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, No: 110).

- **KAYNAKLAR:** Ahmet Refik, *Âlimler ve Sanatkârlar*, 1980; B.S.Baykal, *Ragıb Paşa-Büyük Friedrich*, 1939; M.Uraz, *Ragıb Paşa*, 1941.

- **BAKINIZ:** MUSTAFA III, NABÎ.

RAHMANİNOV, Sergey
(1873-1943)

Rus, besteci. 19. yy Rus romantik müziğinin sürdürücüsü olmuştur.

Sergey Vasilyeviç Rahmaninov 2 Nisan 1873'te Novgorod'da, İlmen Gölü yakınlarındaki Oneg'da doğdu, 28 Mart 1943'te ABD'de, California Eyaleti'ndeki Beverly Hills'de öldü. Babası çarın muhafız alayında görevli bir yüzbaşı, annesi bir generalin kızıydı. Rahmaninov ilk müzik eğitimini ve piyano derslerini annesinden aldı. Ailesi onun subay olmasını istiyordu. Ama babası emekliliğinde girıştiği mali işler sonucu ailenin servetini tüketince bu istek gerçekleşemedi. Rahmaninov, 1882'de

20.yy başında Rusya'da müzik

Sergey Rahmaninov

Önemli yapıtları

St.Petersburg (bugün Leningrad) Konservatuvarı'na yazılarak 1885'e değin eğitim gördü. Kuzeni ünlü piyanist ve orkestra yöneticisi Aleksandr Siloti, ondaki yeteneği sezerek tanınmış eğitimci ve piyanist Nikolay Zveref'ten ders alması için Moskova Konservatuvarı'na yazılmasını önerdi. Rahmaninov Moskova Konservatuvarı'nda 1885'ten 1888'e değin süren eğitiminde Zveref'ten başka Çaykovski'nin etkisinde besteler yapan, dönemin ünlü müzikçileri Sergey Taneyef (1856-1915) ve Anton Arenski'den (1861-1906) dersler aldı.

Konservatuvarda eğitimini tamamladıktan sonra 1891-1892 yıllarında Rusya içinde yaptığı turnelerle kısa sürede başarılı bir piyanist olarak tanındı. 1892'de Puşkin'in "Çingeneler" şiiri üzerine bestelediği *Aleko* adlı tek perdelik bir operadan sonra, piyano için *Do Diyez Minör Prelüd* ile adını bütün müzik dünyasına duyurdu. 1893'te Moskova'daki Marginski Müzik Okulu'na piyano öğretmeni olarak arandı.

1895'te bestelediği *1.Senfoni*'nin 1897'deki ilk seslendirilişinde karşılaştığı büyük başarısızlık üzerine umutsuzluğa düşen Rahmaninov, yetersiz bir müzikçi olduğuna karar verdi ve iki yıl kadar hiçbir şey bestelemedi. Bu ruhsal çöküntüden, üç ay süren doktor tedavisiyle kurtuldu ve 1900 yazında *2. Piyano Konçertosu*'nu yazmaya başladı. 1901'de bitirdiği ve kendini tedavi eden doktor Nikolay Dahl'a adadığı bu konçertonun ilk çalınışı A.Siloti yönetiminde yapıldı. Yapıt, günümüze değin en çok çalınan piyano konçertolarından biri olarak geldi.

1904'te Moskova'da Bolşoy Tiyatrosu'nun orkestra yöneticiliğine atan Rahmaninov, 1905 Devrimi sırasında ailesiyle birlikte Almanya'da Dresden'e gitti. 1909'a değin kaldığı bu kentte *2. Senfoni* ve *3. Piyano Konçertosu* gibi önemli yapıtlarını yazdı. 1909'da ilk kez ABD'ye gitti. Orada verdiği konserlerde gerek besteci, gerekse yönetici ve piyanist olarak büyük başarı kazandı. 1910'da yeniden Moskova'ya dönerek Çarlık Müzik Kurumu'nda başkan yardımcılığı ve Flarmoni Konserleri'nde orkestra yöneticiliği görevlerini üstlendi. 1917 Ekim Devrimi'yle birlikte yurdundan ayrılarak önce İskandinav ülkelerinde bir konser turnesine çıktı. Bir süre Paris'te kaldıktan sonra New York'a geçti. 1935'ten yaşamının sonuna değin de ABD'de kaldı.

Rahmaninov'un yaşadığı dönemde Rusya'da besteciler kendi aralarında çeşitli gruplara ayrılmışlardı. Rus Beşleri'nin başını çektiği bir grup müzikçi folklordan güç alan ulusallaşma eğilimini savunuyor ve Rus sanat müziğini yenileştirme yolunda çaba gösteriyorlardı. Bir küçük grup müzikçi, A.Skryabin'in müziğindeki armoni kurallarına karşı çıkmaktaydılar. Rahmaninov'un da içinde bulunduğu grup ise Çaykovski ve Anton Rubinstein geleneğini sürdürerek Orta Avrupa Romantizmi'nin Rusya'daki temsilcisi durumuna gelmişti. Yapıt vermede her şeyden önce Çaykovski'den etkilenmiş olan Rahmaninov, onun müziğine yaşamı boyunca bağlı kaldı. Duygulu ve etkili müziği 19. yy Rus Romantizmi'nin bir simgesi durumuna geldi. Müziğinde, çağdaş bestecilerin yapıtlarına tümüyle ilgisiz kaldı, yer yer Rus halk müziğinden yararlandı. Son dönem bestelerine, yurt özlemi nedeniyle, koyu bir Slav hüznü egemen oldu, bu özelliğiyle son yapıtları Chopin'in müziğini andırmaktaydı.

Rahmaninov'un günümüzde en tanınmış yapıtları piyano ve orkestra için yaptığı bestelerdir. Dört piyano konçertosu arasında en az çalınan 1891 tarihli *1. Piyano Konçertosu*'nu 1917'de yeniden gözden geçirmiş, nerdeyse yeniden yazmıştır. 1934 tarihli *Paganini'nin Bir Teması Üzerine Rapsodi*'siyle birlikte en sık çalınan yapıtı olan *2. Piyano Konçertosu*'nun ardından yazdığı *3. Piyano Konçertosu* ise kimi eleştirmenlerce en ustalıklı ve ilginç konçertosu olarak tanımlanır. 1. bölümdeki temalar son bölümde de dinleyiciye anımsatılarak yapıta *cyclic* (döngüsel) bir hava kazandırılmıştır. Aynı tekniği *4. Piyano Konçertosu*'nda da kullanan Rahmaninov, 3. bölümde, ilk iki bölümde sunulan malzemeyi yeniden işlemiştir.

Besteciliği kadar piyanistliğiyle de ünlü olan Rahmaninov, kendine özgü bir ritimle çaldığı ulaşılması güç bir piyano tekniğine sahipti. Özellikle Beethoven'in *Appasionata* ve *Waldstein* sonatları ile Schumann'ın *Karnaval*'ına ve Chopin'in *Si Bemol Minör Sonat*'ına getirdiği yorumlarla, bu yapıtları ve bestecilerini kavramakta dinleyiciye yeni ipuçları vermiştir.

Çok sayıdaki şarkısında belirli bir yenilikten yoksun lirikliğiyle, kendine amaç olarak melodik yaratıcılığı seçtiğini gösterir. Bu şarkılarla Rahmaninov, bazı müzikçilere göre Rus *lied*'inin de yaratıcısıdır.

- **YAPITLAR (başlıca): Orkestra Müziği:** *1. Piyano Konçertosu*, 1891, 1917'de yeniden yazıldı; *1. Senfoni*, 1895; *2. Piyano Konçertosu*, 1901; *2. Senfoni*, 1907; *3. Piyano Konçertosu*, 1909; *4. Piyano Konçertosu*,1927; *Paganini'nin Bir Teması Üzerine Rapsodi*, 1934; *3. Senfoni*, 1936. **Opera:** *Aleko*, 1892; *Françesco da Rimini*, 1904. **Oda Müziği:** *Viyolonsel ve piyano için Sonat*, 1901. **Piyano Müziği:** *Prelüdler, moments musicaux'ler, etudes tableux'lar.* **Şarkı:** *79 Şarkı*, 1893-1916.

RAHMİ BEY
(1864-1924)

Türk, besteci. 19. yy'ın ikinci yarısında gelişen yeni şarkı tarzının başarılı bir temsilcisidir.

27 Aralık 1864'te İstanbul'da doğdu, 29 Nisan 1924'te aynı kentte öldü. 1886'da Mekteb-i Mülkiye'yi bitirdi. Şuray-ı Devlet, Temyiz ve İstinaf mahkemelerinde otuz yıla yakın bir zaman görevde bulundu. Vefa İdadisi ile bazı azınlık okullarında öğretmenlik etti. 1918'de Darulelhan'a müdür atandı, ancak, Mütareke'de bu kuruluş kapanınca işsiz kaldı. Darulelhan yeniden açıldığında da, başına Musa Süreyya Bey getirildi. Rahmi Bey'in son yılları büyük geçim sıkıntısı içinde geçti.

Okul sıralarında müziğe başlayan Rahmi Bey'in müzik eğitimini nerede, kimlerden aldığına ilişkin kesin bilgi yoktur. Medeni Aziz Efendi'den (1842-1895) yararlandığı tahmin edilmektedir. Kendisini dinlemiş olanlar, çok güzel nısfiye üflediğini anlatmaktadırlar. Şarkılarının çoğunun güftesi de kendisinindir. *Servet-i Fünun* dergisinde şiirler yayımlamış, Edebiyat-ı Cedideciler'in toplantılarına da katılmıştır. Bazı şarkılarında Recaizade Ekrem'in şiirlerini güfte olarak kullanmıştır.

Yapıtlarında, Hacı Arif Bey'le başlayan yeni şarkı üslubunun geleneğine bağlı kalmakla birlikte, bu geleneğin kalıpları içinde kaybolmamış, ona değişik bir ses getirmiştir. Aşkı, kadın güzelliğini, tenle ilgili hazları, doğa görünümlerini, zevk ve eğlence yaşamını etkili, canlı melodi çizgileriyle dile getirmiştir. Onu öteki şarkı bestecilerinden ayıran en belirgin yönü de, bu tür konuları işleyişindeki anlatım özellikleridir. Kırka yakın şarkısı vardır. Nota bilmediği için yapıtları başka müzikçilerce notaya alınmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Segâh Tekbir; Kürdilihicazkâr Şarkı* "Söyle ey mutrıb-ı nâzende edâ"; *Beyati Şarkı* "Gül hazin sümbül perişan"; *Hisarbuselik Şarkı* "Bir nevcivansın, şûh-î cihansın..."; *Hicaz Şarkı* "Akşam erdi yine sular karardı"; *Müstear Şarkı* "Gel ey sâkî şarabı tazelendir"; *Şedd-i Araban Şarkı* "Nevbaharı hüsnüne ermez hazan"; *Tahirbuselik Şarkı* "Geçti o gamlı eyyam-ı sermâ"; *Mâhûr Şarkı* "Serv-i nâzı seyr et, çıkmış oyuna"; *Kürdilihicazkâr Şarkı* "Ey mutrıb-ı zevk aşina"; *Nihavent Şarkı* "Saçlarına bağlanalı ey peri"; *Nihavent Şarkı* "Süzüp süzüp de ey melek..."; *Isfahan Şarkı*" "Etme bihûde figan vazgeç gönül".

- **KAYNAKLAR:** *Musiki Mecmuası*, (376), 1981, Rahmi Bey Özel Sayısı (bibliyografya içerir).

RAHN, Helmut
(1929)

Alman (FAC) futbolcu. "Gümüş Yaprak" ödülünü kazanmıştır.

Essen kentinde doğdu. Futbola doğduğu kentin Rot Weeiss Essen Kulübü'nde başladı. Daha önceleri atletizm yapıyor ve özellikle kısa mesafelerde başarılı olan bir sprinter olarak tanınıyordu. Antrenörleri ona atletizmdeki hızını futbol tekniği ile birleştirmesini önerdiler. Federal Almanya'nın köklü kulüplerinden FC Köln'ün ünlü futbolcularından biri oldu. Özellikle sağiç ve sağaçık mevkilerinde 1950'lerin Avrupa futbolunun gözde futbolcularından biri oldu. 1954 Dünya Kupası finallerinde yer aldığı milli futbol takımının başarısında payı oldu. Federal Almanya'ya kupayı kazandıran golü atması ve fevkalade oyunu ona Futbol Federasyonu'nun "Gümüş Yaprak" ödülünü kazandırdı.

1955'te geçirdiği sarılık hastalığı nedeniyle bir sezon sahalardan uzak kaldı. Otoritelerin tükendiğine inandığı bir anda tekrar sahalara döndü ve bu kez hem Hollanda'nın Enshede hem de Federal Almanya milli takımında oynadı. 1958 Dünya Kupası'nda ülkesinin formasını gene giydi.

Müthiş sürati yanında rakipten sıyrılışındaki sertliği ve defansı zor durumda bırakışı ile "Buldozer" lakabı ile tanındı. Zor posizyonlarda çaprazdan attığı şutlar ve golleri ile 1950'lerin en usta futbolcularından biri olarak gösterilmesine karşın, özel yaşamının düzensizliği yüzünden sahalardan erken ayrıldı. 1948-1960 arasında milli formayı 40 kez giydi.

RAIMU, Jules Musaire
(1883-1946)

Fransız sinema ve tiyatro oyuncusu. II. Dünya Savaşı öncesinin en ünlü oyuncularındandır.

17 Aralık 1883'te Toulon'da doğdu, Paris'te öldü. Sahne yaşamına müzikhollerde figüran olarak başladı. On beş yaşından sonra Güney Fransa'da kafe konserlerinde tanınmaya başladı. Sonra Paris sahnelerine geçti ve güldürülerdeki rolleriyle 1920'lerin sonunda büyük ün kazandı. Marcel Pagnol'un *Marius* adlı oyunundaki yorumu ve yine Pagnol'un oyun ve filmlerinde çizdiği Güneyli karakteri onu, 1930'larda Fransa'nın ve dünyanın en iyi oyuncularından biri durumuna getirdi.

Uzun süre filmlerde oynamak istememiş, büyük ısrarlar sonucu ilk kez 1931'de *Le blanc et le noir*'da ("Siyah ve Beyaz") rol almıştı. Ama bundan sonra sinemaya daha çok zaman ayırdı. 1930'lar boyunca otuz dört filmde rol alırken sadece iki oyunda sahneye çıktı. Birçok filmde güldürüden bir anda yoğun bir drama dönüşen unutulmaz roller oynadı. Orson Welles onu gelmiş geçmiş en iyi oyuncu olarak nitelendirmiştir.

Raimu II. Dünya Savaşı'nda ülkesinin işgali sırasında da film ve sahne çalışmalarını sürdürdü. Ölümünden sonra anısına filmlerinden bazı bölümlerle M.Pagnol'un yorumlarını içeren *La vie de Raimu* ("Raimu'nun Yaşamı") adlı bir film yapıldı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Le blanc et le noir*, 1931, ("Siyah ve Beyaz"); *Marius*, 1931; *Fanny*, 1932; *Cesar*, 1936; *Faisons un rêve*, 1936, ("Bir Düş Kuralım"); *Un carnet de bal*, 1937, ("Bir Balo Davetiyesi"); *Le femme de boulanger*,1938,("Fırıncının Karısı"); *La fille du puisatier*, 1941, ("Kuyucunun Kızı"); *Les inconnus dans la maison*, 1942, ("Evdeki Yabancılar"); *Le Colonel Chabert*, 1943, ("Albay Chabert"); *L'homme au chapeau rond*, 1946, ("Yuvarlak Şapkalı Adam").

RAIMUND
(? - 1436)

İspanyol, filozof ve tanrıbilimci. Gerçekleri kavramak için doğanın gözlemlenmesi gereğini savunmuş, evrenin dört türlü varlıktan kurulu bir bütün olduğunu ileri sürmüştür.

Barcelona'da doğdu, 29 Nisan 1436'da Toulouse'da öldü. Raymond adıyla da bilinir. Gerçek adı Sibiunda'dır. Barcelona ve Toulouse üniversitelerinde felsefe, tıp, retorik ve tanrıbilim öğrenimi gördükten sonra Toulouse Üniversitesi'nde felsefe okuttu. Önce Hıristiyanlık'ı inceledi, sonra bütün çalışmalarını Yunan ve Roma felsefesi üzerinde odaklaştırdı. Raimund'un ele aldığı temel sorun Tanrı ve evrendir. Ancak bu sorunları açıklamada Kutsal Kitap'tan değil, doğrudan doğruya doğayı incelemeyi amaçlayan bir yöntemden yararlanmıştır.

Raimund'a göre en yüce varlık olan Tanrı biri evren, öteki Kutsal Kitap olmak üzere iki yapıt ortaya koymuştur. Evreni içeren yapıt yaratılış olayının ardından gelir, Kutsal Kitap ise daha sonradır ve insanın doğayı, onun içerdiği varlık türlerini tanıması için bir kılavuz niteliğindedir. Doğa denen bu büyük kitabı us ilkelerine göre düşünmeyi, gözlemlemeyi, incelemeyi bilen herkes okuyabilir. O açık seçiktir, gerçektir, yanılmaya yol açmaz. Kutsal Kitabı ise yalnız din yetkilileri okuyup anlayabilirler. Doğanın kitabı yanıltıcı yorumlara elverişli değildir, buna karşılık Kutsal Kitap kişiden kişiye, görüşten görüşe göre değişir, onun bozulması, özünden uzaklaşması da bu özelliği yüzündendir. Us ilkelerine uyarak düşünmeyi bilen bir aydının gözünde bu iki kitap özdeştir. Ancak doğayı bilmenin birinci koşulu kişinin kendini bilmesidir.

Raimund'a göre evreni bütünlüğe kavuşturan varlıklar dört öbekte toplanır: Var olanlar ve varoluşları kendi kendisiyle bağlantılı bulunanlar. Varoluşlarına yaşama gücü niteliği taşıyan bir dirimsellik eklenenler. Varoluşlarına sezgi ve duyuşu sağlayan bir duygu katılanlar. Dördüncüsü de, bu üç öbekle bağlantılı olarak, us ve özgürlüğü bulunanlar. Bu varlık türleri arasındaki aşamalar genel uyumun sağlanmasına yarar.

Tanrı özgür istenci olan en yüce ve yaratıcı varlıktır, yetkindir. Onun yetkinliği kendiliğindendir, yaratma özgür bir edimdir ve Tanrı'dan kaynaklanır. İnsanın bütün başarıları da tanrısal kayra nedeniyledir. Evrende tanrısal yetkinlikten bir bölüm vardır. Tanrı evreni, kendi özüne olan sevgisi dolayısıyla yaratmıştır. İnsanın Tanrı'ya bağlanması ancak sevgi (aşk/eros) ile gerçekleşir. Ahlakın temelini oluşturan sevgi ise biri iyi, öteki kötü olmak üzere iki türlüdür. İnsanı Tanrı'ya bağlayan iyi sevgiye karşılık, kötü sevgi kendi kendine bağlar ve insan kendi Ben'ini sever. İyi sevgi kişiyi tanrılaştırır, kötü sevgi de kendi varlığıyla sınırlandırır. Bütün erdem, yücelik, olgunluk, doğruluk, bilgelik ve yetkinliğin kaynağı iyi sevgidir. İnsan tin ve gövdeden kurulu bir bütündür, tin ölümsüz gövde ise tinin ayrılışıyla dağıldığından ölümlüdür. Tanrı sevgisiyle yeniden doğan gövde tinsel ölümsüzlüğe kavuşur.

• YAPITLAR (başlıca): *Theologicae Naturalis,* (ö.s.), ("Doğal Tanrıbilim").

• BAKINIZ: AUGUSTINUS, THOMAS [Aquino'lu].

RAIMUND, Ferdinand Jakob
(1790-1836)

Avusturyalı tiyatro yazarı ve oyuncusu. Eski Viyana geleneksel halk tiyatrosu doğrultusunda oyunlar yazmıştır.

1 Haziran 1790'da Viyana'da doğdu, 5 Eylül 1836'da Güney Avusturya'da, Pottenstein'da öldü. Bir marangozun oğluydu. Babasının ölümü üzerine küçük yaşta çalışmaya başladı. Tiyatro çevrelerine girdi. 1808'den sonra gezici tiyatro gruplarıyla birlikte dolaştı. 1814-1817 arasında Viyana'da Josephstädter Theater'de, 1817'den sonra da Leopoldstädter Theater'de yönetmenlik ve yöneticilik yaptı. Aynı zamanda başarılı bir tiyatro oyuncusu oldu. Önceleri Yunan tragedyalarında, sonraları da güldürülerde karakter rollerine çıktı. 1823'te oyun yazarlığına başladı. 1834'te Gutenstein Çiftliği'ne yerleşti. İki yıl sonra bir köpeğin ısırması üzerine kuduz olmak korkusuyla kendini öldürdü.

Raimund, Avusturya ve Alman edebiyatında 19. yy başlarında yer alan Biedermeier döneminin Grillparzer'den sonra gelen en önemli tiyatro yazarıdır. Yazdığı masalsı oyunlarla Viyana halk tiyatrosu geleneğini sürdürmüştür. Eski Viyana kaba halk güldürülerini olgunlaştırmış, geniş kitlelere seslenen sahne yapıtları oluşturmuştur. Derin bir gülmece anlayışı ile melankolik bir havayı, gerçeklikle masal dünyasını bağdaştırmayı başarmıştır. Kıskançlık, ölçülülük, sadakat gibi kavramları alegorik figürler aracılığıyla yansıtmıştır. Oyunlarının birçoğunda yer alan şarkılar sonradan halk şarkısı niteliği kazanarak günümüze değin gelmiştir. Tüm görsel ve işitsel nitelikleri birleştiren oyunları Viyana'nın kendine özgü tiyatro ve müzik yaşamıyla bütünleşmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Der Diamant des Geisterkönigs,* 1825, ("Cinler Kralının Elması"); *Das Mädchen aus der Feenwelt oder der Bauer als Millionär,* 1826, ("Periler Dünyasından Gelen Kız ya da Köylü Milyoner Olursa"); *Der Alpenkönig und der Menschenfeind,* 1828, ("Alpler Kralı ve İnsan Düşmanı"); *Der Verschwender,* 1834, ("Savurgan").

• BAKINIZ: HEINE.

RÁKÓCZI I
(1593-1648)

Transilvanya prensi. Macar Protestanları'na dinsel özgürlüklerini kazandırmıştır.

György Rákóczi (Rakoçi) 8 Haziran 1593'te Szerencs'te (bugün Macaristan'da) doğdu, 11 Ekim 1648'de Sárospatak'ta (bugün Macaristan'da) öldü. Aslen Bohemyalı olup Arpad hanedanı döneminde (907-1301) Macaristan'a göç etmiş olan Rákóczi ailesinden Transilvanya (Erdel) Prensi Zsigmond Rákóczi'nin (1544-1608) en küçük oğluydu. 1613'de Transilvanya prensliğine seçilen Gábor Bethlen'in (1580-1629) Katolik Habsburg hanedanından II. Ferdinand'a (1578-1637) karşı, Macaristan'da yaşayan Protestanlar'ın haklarını korumak için 1618-1621 arasında verdiği mücadeleye etkin bir biçimde katıldı. Bethlen'in ölümü üzerine Kasım 1630'da toplanan Segesvár (Segetvar) Diyeti tarafından Transilvanya prensliğine seçildi. Aynı yıl Transilvanya'yı egemenliği altında bulunduran Osmanlı Padişahı IV. Murad'dan prensliğini onaylayan bir "ahidnâme" aldı.

Yönetimi sırasında Bethlen'in Katolik Habsburglar'a karşı Protestanlar'ın haklarını savunma mücadelesini sürdüren I. Rákóczi, 1643'te Protestan İsveç'le ittifak kurdu ve ertesi yıl Kutsal Roma Germen İmparatoru III. Ferdinand'a (1608-1657) savaş açarak Otuz Yıl Savaşları'na katıldı. 30.000 kişilik ordusuyla Slovakya'nın büyük bir bölümünü ele geçirdi ve 1645'te İsveç ordusuyla birleşerek Brno'yu (bugün Çekoslovakya'da) kuşattı. Barış istemek zorunda kalan III. Ferdinand'la Aralık 1645'te imzaladığı Linz Antlaşması'yla Protestanlar'ın dinsel özgürlüklerini güvence altına aldı ve Macaristan'ın batısında yeni topraklar kazandı.

I. Rákóczi'nin yönetimi sırasında hemen hemen bağımsız bir güç yaptığı Transilvanya Prensliği'nin başkenti Gyulafehervar (bugün Romanya'da Alba Iulia) Protestanlar'ın önemli bir merkezi durumuna geldi. I. Rákóczi ülkede madencilik ve ticaretin gelişmesine destek oldu. Temmuz 1648'de, Polonya Kralı IV. Wladislaw Vasa'nın (1595-1640) ölümüyle boşalan Polonya tahtına ikinci oğlu Zsigmond'u aday gösterdiyse de bu öneri reddedildi. Ölümünden sonra yerine 1642'de halef olarak belirlediği en büyük oğlu II. György Rákóczi geçti.

• BAKINIZ: RÁKÓCZI II.

RÁKÓCZI II
(1621-1660)

Transilvanya prensi. Yönetimi sırasında Osmanlı Devleti Transilvanya (Erdel) üzerinde yeniden egemenlik kurmuştur.

György Rákóczi (Rakoçi) 30 Ocak 1621'de Sárospatak'ta (bugün Macaristan'da) doğdu. 7 Haziran 1660'ta Nagyvárad'ta (bugün Romanya'da Oradea) öldü. I. György Rákóczi'nin hayatta kalan en büyük oğlu olarak 1648'de II. Rákóczi adıyla onun yerine geçti.

Babasının yolunu izleyerek doğuda Boğdan, güneyde Eflâk voyvodaları ile ittifak kurmaya çalıştı. Bu arada Calvincilik'i benimseyen karısının da etkisiyle Rumenler'i mezhep değiştirmeye zorladı. 1656'da Polonya kralı olmak umuduyla İsveç X. Karl Gustaf (1622-1660) ile birlikte Polonya'ya karşı saldırıya geçti. Bu savaşa girişirken vergi yoluyla bağımlı olduğu Osmanlı Devleti'ne danışma yoluna gitmedi. Bunu hoş karşılamayan Osmanlı Padişahı IV. Mehmed, II. Rákóczi'nin üzerine Kırım Hanı IV. Mehmed Giray'ı gönderdi. 1657'de IV. Mehmed Giray karşısında ağır bir yenilgiye uğrayarak Polonya'dan çekilmek ve bu ülkeye milyonlarca florinlik bir tazminat ödemek zorunda kaldı. Aynı yıl Osmanlı Devleti'nin baskısıyla Transilvanya Diyeti tarafından prensliktен uzaklaştırıldı.

II. Rákóczi'nin 1658'de yeniden tahta çıkması üzerine Osmanlı Sadrazamı Mehmed Paşa [Köprülü] komutasındaki bir Osmanlı ordusu Transilvanya'ya girdi. II. Rákóczi Avusturya İmparatoru I. Leopold'un yardımıyla Osmanlılar'a karşı direnmek istediyse de Seydi Ahmed Paşa'nın Nagyvarad (Varad) Kalesi'ni kuşattığı sırada Mayıs 1660'ta ağır bir biçimde yaralandı. Kısa bir süre sonra öldü. Yerine oğlu I. Ferenc Rákóczi (1645-1676) geçti.

• BAKINIZ: MEHMED PAŞA [Köprülü], RÁKÓCZI I.

RÁKOSI, Mátyás
(1892-1971)

Macar siyaset ve devlet adamı. 1945-1956 arasında ülkesinin siyasal yaşamına egemen olmuştur.

14 Mart 1892'de Ada'da (bugün Yugoslavya'da) doğdu, 5 Şubat 1971'de SSCB'de Gorki'de öldü. Yahudi bir ailenin oğluydu. Yükseköğrenimini Budapeşte'de tamamladı. Genç yaşında Sosyal Demokrat Parti'ye üye oldu. I. Dünya Savaşı'nda Rusya'da savaş tutsağıyken, Bolşevikler'e katıldı. 1919'da Béla Kun'un önderliğinde kurulan Macaristan Sovyet Cumhuriyeti'nde toplumsal üretim komiseri olarak görev aldı. Aynı yıl cumhuriyetin yıkılması üzerine Moskova'ya gitti. 1924'te Macaristan Komünist Partisi'nin (MKP) yeniden örgütlenme çalışmalarına katılmak üzere ülkesine döndü. Ertesi yıl yakalanarak 8,5 yıl, 1934'te de yaşam boyu hapis cezasına çarptırıldı. 1940'ta serbest bırakıldıktan sonra yeniden Moskova'ya gitti.

II. Dünya Savaşı ertesinde Macaristan'a giren Sovyet birlikleriyle birlikte ülkesine döndü. 1945'te MKP genel sekreteri ve Tildy hükümetinde başbakan yardımcısı oldu. 1945 seçimlerinde küçük mülk sahiplerinin siyasal temsilcilerinin çoğunluğu elde etmelerine karşın, MKP içişleri bakanlığı ve polis örgütü üzerindeki denetimini korudu. 1948'de bir yıl önceki seçimlerde ittifak yaptığı sol kanat Sosyal Demokratlar'la birleşen MKP, Macaristan İşçi Partisi (MİP) adını aldı. 1949 Ağustos'unda ilan edilen yeni anayasayla Macaristan Halk Cumhuriyeti kuruldu. Bu dönemde, Rákosi'nin 1. sekreterliğini yaptı-

ğı MİP ülke içinde tüm siyasal gücü elinde bulunduruyordu. 1947'den başlayarak uygulamaya konulan iktisadi planlarla, bankacılık, sanayi, iç ve dış ticaret devletleştirildi, tarımda kolektifleştirme politikası başlatıldı. Ağır sanayiye öncelik verilerek Macaristan'ın bir sanayi ülkesi durumuna getirilmesi hedeflendi.

Ağustos 1952'de partideki 1. sekreterlik görevinin yanı sıra başbakanlığa da getirilen Rákosi, Stalin'in ölümünden sonra, Temmuz 1953'te başbakanlık görevini reform ve yumuşama yanlısı Imre Nagy'ye bıraktı. Nagy'nin iktisadi ve siyasal uygulamaları nedeniyle, 1955'te başbakanlıktan ve partinin merkez komitesinden uzaklaştırılmasından sonra, kısa bir süre yeniden başbakanlık yaptı. Temmuz 1956'da tüm görevlerinden alındıktan sonra aynı yılın Ekim ayında başlayan Budapeşte ayaklanmasının ardından SSCB'ye giden Rákosi, yaşamının sonuna değin orada kaldı. 1962'de parti üyeliğinden çıkarıldı.

• BAKINIZ: Janos KÁDÁR, B.KUN, NAGY.

RAKOVSKİ, Georgi Sava
(1821-1867)

Bulgar siyaset adamı ve yazar. Bulgaristan bağımsızlık mücadelesinin önderlerindendir.

Nisan 1821'de Kotel'de (bugün Bulgaristan'da) doğdu, 9 Ekim 1867'de Romanya'da, Bükreş'te öldü. Varlıklı bir tüccar ailesinden gelmekteydi. Kotel ve Karlovo'da, daha sonra İstanbul'daki Rum Lisesi'nde öğrenim gördü. 1841'de Eflâk'a yerleşti ve siyasi baskılar nedeniyle Tuna Prenslikleri'ne yerleşmiş olan Bulgar göçmenleriyle ilişki kurdu. 1830'lar ve 1840'larda Osmanlı yönetimine karşı Balkanlar'da yer yer baş gösteren köylü ayaklanmalarından biri olan 1842 Brâila ayaklanmasına katıldı. 1847'de İstanbul'a yerleşti. Ölümüne değin çeşitli ülkelerde göçmen olarak yaşadı.

1858'de "Bulgaristan Kurtuluş Planı"nı hazırlayan Rakovski, Osmanlı yönetimine karşı ayaklanmanın tek merkezden yönetilmesi ve diğer Balkan bağımsızlık mücadeleleriyle dayanışmanın sağlanması için çalıştı. 1860'ta ilk Bulgar devrimci gazetesi olan *Dounavski Lebed*'i (Tuna Kuğusu,) kısmen Fransızca olarak yayımladı. 1862'de Belgrad'da Bulgaristan ulusal kurtuluş savaşının yönetim merkezini kurdu ve Bulgar lejyonu denilen askeri bir gönüllü taburu oluşturdu. Sırbistan hükümetinin Osmanlılar'la bir savaşa girmemek konusunda titizlik göstermesi üzerine, Bulgar göçmenleri Romanya'ya geçtiler. 1860'lar boyunca, Romanya'da bir dizi gizli komite oluşturdu. 1864'te, Bükreş'te *Gelecek* ve *Savunucu* adlı gazetelerin yayımlanmasını sağlayan Rakovski, bu gazetelere yazdığı çok sayıda makaleyle devrimci düşüncelerini yaymaya çalıştı. Bağımsızlık mücadelesinin yeni merkezi durumuna gelen Bükreş'te, ayaklanmayı planlı ve genel bir halk hareketine dönüştürmek için çaba harcadı. 1867'de hazırladığı bir programla, mücadelenin temel organları olan çeteler, merkezi askeri örgütlenmenin birimleri durumuna getirildi.

Aynı zamanda yazınsal ürünler de vermiş olan Rakovski'nin, 1858'de yazdığı Bulgaristan'ın bağımsızlığı için mücadele eden komitecilerin *(haydutin)* mücadelesini öven ve ulusal duyarlılıkla yüklü *Gorski Pıtnik* ("Orman Yolcusu") adlı şiir kitabının etkisi büyük olmuştur. Rakovski eylemi ve yazınsal ürünleriyle Bulgarlar arasında ulusal bilincin gelişmesine katkıda bulunmuş ve ulusal kurtuluş mücadelesine yeni bir boyut kazandırmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Gorski Pıtnik*, 1857, ("Orman Yolcusu").

• BAKINIZ: BOTEV, KARAVELOV, LEVSKİ.

RALEIGH, Walter
(1552-1618)

İngiliz asker ve devlet adamı. Kuzey Amerika'da İngiliz yerleşim bölgeleri kurmaya çalışmıştır.

Kimi kaynaklara göre 1554'te Devonshire'de, Budleigh Satterton yakınında doğdu, 29 Ekim 1618'de Londra'da öldü. Ralegh olarak da bilinir. Devonshire'ın ünlü Protestan ailelerinden birinin oğluydu. 1566-1569 arasında Oxford Üniversitesi'ne bağlı Oriel College'da öğrenim gördüğü sanılmaktadır. Diplomasını almadan Katolikler'le Protestanlar arasındaki Din Savaşları'nda Huguenotlar'ın (Calvinist Protestanlar) yanında savaşmak üzere Fransa'ya giderek beş yıl kaldı. 1578'de üvey kardeşi Sir Humphrey Gilbert'le birlikte Doğu'ya giden bir Kuzey Geçidi aramak üzere bir deniz yolculuğuna çıktı. Daha sonra bir piyade bölüğünün başında İngiltere'ye karşı ayaklananlarla savaşmak için İrlanda'ya gitti. İrlandalılar'a karşı uyguladığı sert yöntemler kraliçe I. Elizabeth'in dikkatini çekti. 1581'de Londra'ya döndüğünde kraliçenin gözdelerinden biri oldu ve ona İrlanda konusunda danışmanlık yapmaya başladı. Bundan sonra önemli bir siyasi etkisi olmaksızın saray çevresinde hızla yükseldi ve çeşitli ayrıcalıklar elde etti. İrlanda'nın Munster bölgesinde geniş topraklara, Oxford'da iki malikâneye ve Londra'da bir eve sahip oldu; şarap lisanslarının satışının tekeliyle, pamuklu dokuma ihraç etme hakkı elde etti. 1585'te "Sir" unvanı aldı; ertesi yıl Devon ve Cornwall'in koramirali ve buradaki kalay madenlerinin muhafızı, 1587'de kraliçenin muhafız alayı komutanı oldu. Ayrıca birçok kez parlamento üyeliği yaptı.

Raleigh bilinmeyen toprakları keşfetmek üzere düzenlenen seferlere büyük ilgi duyuyordu. Üvey kardeşi Gilbert'in İngiliz Katolikleri'ni Amerika Kıtası'na yerleştirmek için 1582'de kurduğu şirkete para ve gemiyle ortak oldu. Gilbert'ın Newfoundland'den dönerken ölmesi üzerine kraliçe adına yeni topraklar ele geçirme ayrıcalığı Raleigh'e verildi. Hemen bir sefer düzenleyerek Amerika'nın bugünkü Kuzey Carolina kıyılarına dek gitti ve burada Virginia adını verdiği bir yerleşim yeri kurmaya çalıştı. Gönderdiği ilk kafile koşullara uyum sağlayamadı ve 1586'da oradan geçmekte olan ünlü denizcilerden Sir Francis Drake'in (1540-1596) gemileriyle geri döndü. Onlarla birlikte Avrupa'ya ilk kez patates ve tütün geldi. Raleigh bundan sonra da seferler düzenlediy-

se de, sürekli bir yerleşim yeri kurma konusunda başarılı olamadı.

1592'de İspanyol kalyonları tarafından tuzağa düşürülerek öldürülen kuzeni Grenville'in öcünü almak üzere denize açıldı. Ancak tam bu sırada nedimelerinden biriyle gizlice evlendiğini ve bir oğlu olduğunu öğrenen kraliçe onu geri çağırarak Temmuz 1592'de karısıyla birlikte Londra Kulesi'ne hapsettirdi. Raleigh, seferden dönen gemilerinin getirdiği ganimetten kraliçeye yüklü bir pay verdikten sonra serbest bırakıldı, ancak saraya girmesi yasaklandı. 1594'te yeniden kraliçenin güvenini kazanarak Güney Amerika Kıtası'ndaki Orinoko Nehri boyunca Guyana'ya bir sefer düzenledi. *The Discoverie of Guiana* ("Guyana'nın Keşfi") adlı kitabında anlattığı bu gezi sırasında İspanyol belgelerine ve Kızılderililer'in anlattığı öykülere dayanarak Güney Amerika içlerinde Eldorado adlı altından bir kentin varlığına inandı. Ancak bu bölgeyi sömürgeleştirme projesi için saraydan destek bulamadı. 1596 ve 1597'de en büyük rakibi Essex Kontu Robert Devereux'yla birlikte İspanya'nın Cadiz kentine ve Batı Hint Adaları'ndan Azorlar'a karşı saldırılara katıldı. 1600'de Manş Denizi'ndeki Jersey Adası'nın valisi oldu.

Elizabeth'in ölümünden sonra tahta çıkan I.James (d.1603-1625) Raleigh'in tüm görevlerini ve ayrıcalıklarını elinden aldı, sonra da kendisine karşı bir komplo içinde olduğu gerekçesiyle hapsettirdi. Önce ölüme mahkûm edilen Raleigh'in cezası, daha sonra yaşam boyu hapse çevrildi. Tutuklu olduğu süre boyunca yazdığı, yaradılıştan İÖ 2. yy'a değin geçen dönemi anlatan *History of the World* ("Dünya Tarihi") adlı kitabını kendisine büyük yakınlık gösteren I.James'in büyük oğlu Henry'ye adadı. James'in paraya gereksinimi olduğunu öğrenince İspanya'yla hiçbir çatışmaya girmeme koşuluyla Guyana'da altın aramak üzere bir sefer düzenlemek üzere ondan izin aldı ve Haziran 1617'de yola çıktı. Ne hazine, ne de altın madeni bulabildi, mürettebatının İspanyollar'la çatışmasını da engelleyemedi. Döndükten sonra yeniden tutuklandı ve daha önce verilmiş olan ölüm cezası infaz edildi.

Serüven düşkünü ve coşkulu bir kişi olarak tanınan, ancak, müsrifliği ve kendini beğenmişliği nedeniyle pek çok düşman kazanmış olan Raleigh, felsefe ve matematiğe ilgi duymuş, kimya ve ilaç formülleri üzerine de çalışmıştır. Gezilerini anlatan kitaplarının yanı sıra şiirleri de vardır. Kuzey Amerika'da yerleşim yeri kurma girişimleri İngiltere'nin buralardaki egemenliğinin başlangıcı olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Works of Sir Walter Ralegh,* (ö.s.), 8 cilt, 1829, ("Sir Walter Ralegh'in Yapıtları"); *The Discoverie of Guiana,* (ö.s), V.T.Harlow (der.), 1928, ("Guyana'nın Keşfi"); *The Poems of Sir Walter Ralegh,* (ö.s), A.Latham (der.), 1951 (2.basım), ("Sir Walter Ralegh'in Şiirleri"); *The History of the World,* (ö.s), C.A.Patrides (der.), 1971, ("Dünya Tarihi").

- **BAKINIZ:** ELIZABETH I.

RAMAKRİŞNA
(1834-1886)

Hintli tanrıbilimci ve filozof. Vedanta öğretisinden esinlenen bir felsefe görüşü geliştirmeye çalışmıştır.

20 Şubat 1834'te Kamarpukar'da doğdu, 16 Ağustos 1886'da Kalküta'da öldü. Doğduğu yerde öğrenim gördükten sonra Kalküta Üniversitesi'nde felsefe ve tanrıbilim okudu. Özellikle eski Hint inançlarını konu edinen çalışmalarıyla ün kazandı. Vedanta ve Sankara gibi dine dayalı öğretilerden yeni bir din kurma amacını güttü.

Ramakrişna'ya göre, bütün yeryüzü dinlerini belli bir inanç odağında birleştirme olanağı vardır, çünkü her dinin konusu ve ereği insanın mutluluğudur. Hindistan'da ortaya çıkan sayısız dini Vedanta ve Sankara öğretilerinden kaynaklanan bir anlayışla yeniden düzenlemek bu ülke halkını tek bir görüş çevresinde birleştirmeye, dağınıklıktan kurtarmaya yarar. Bunu başarabilmek için felsefeyi daha üstün bir anlayış aşamasına çıkarmak, bir "üst felsefe" dizgesi oluşturmak gerekir. Bu yeni felsefe yaşama dayalı yeni bir tapınma biçimi getirir. Bu tapınma biçiminin özünü de uyum kurabilir. Uyum her türlü düşünsel boşluğu doldurur, insanı umutsuzluk ve karamsarlıktan kurtarır.

Kimi araştırıcılara göre Ramakrişna'nın geliştirmeye çalıştığı bu öğreti, 19. yy Hindistan'ındaki mezhep ayrılıklarını, inanç çekişmelerinden doğan bölünmeleri önlemek içindir. Bu nedenle onun felsefesi yaşam olaylarına dayanan, eski Hint inançlarından oluşan uzlaştırıcı ve birlik sağlayıcı bir içerik taşımaktadır. Bu öğretiyi, Ramakrişna'nın öğrencisi filozof Vivekananda yeni yorum ve açıklamalarla Amerika ve Hindistan'da yaymaya çalışmış, bu konuyla ilgilenen düşünürlerin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Worte Ramakrişna's* (ö.s.), E.von Pelet (der.), 1930, ("Ramakrişna'nın Sözleri").

RAMAN, Çandrasekara Venkata
(1888-1970)

Hintli fizik bilgini. Işığın saydam sıvılarda saçınımına ilişkin buluşlarıyla tanınmıştır.

7 Kasım 1888'de Madras Eyaleti'nin Tiruçirapalli kentinde doğdu, 21 Kasım 1970'te Bangalor'da öldü. Madras Üniversitesi'ne bağlı Presidency College'da gördüğü fizik öğrenimini 1904'te lisans, 1907'de yüksek lisans diplomasını alarak tamamladıktan sonra ülkesindeki bilimsel araştırma olanaklarının yok denecek denli kısıtlı oluşu yüzünden öğrenimiyle ilgisiz bir alanda çalışma yaşamına atılmayı ve maliye bakanlığında görev almayı seçti. Maliye bakanlığında çalıştığı on yıl boyunca bir yandan da Bilimin Geliştirilmesi Derneği'nin laboratuvarlarında bağımsız bilimsel araştırmalarını sürdüren Raman,

1917'de Kalküta Üniversitesi'nde fizik profesörlüğüne getirildi. Kalküta Üniversitesi'ndeki çalışmalarıyla bir yandan ülkesinin bilimsel yaşamına canlılık kazandırırken, bir yandan da katıldığı uluslararası toplantılarla dünya ölçüsünde adını duyurmayı başardı. 1924'te Royal Society'nin üyeliğine seçildi. 1926'da *Indian Journal of Physics*'in yayımını başlattı. 1933'te Bangalor'daki Hindistan Fen Bilimleri Enstitüsü'nün ve bu enstitünün fizik bölümünün başkanlığına atanınca Kalküta'dan ayrıldı. Ertesi yıl Hint Bilimler Akademisi'nin kuruluşunu gerçekleştirdi. 1948'de yine Bangalor'da kurulan Raman Araştırma Enstitüsü'nün başkanlığına getirildi. Bilimsel çalışmalarını ve konferanslarını ölümüne değin aralıksız sürdüren Raman, 1929'da "Sir" unvanıyla ödüllendirilmiş, 1930'da da Nobel Fizik Ödülü'nü kazanmıştır.

Işığın dikdörtgen yarıklardaki bakışımsız kırınımını inceleyen ilk makalesini 1906'da yayımlayan ve sonraki on beş yıl boyunca klasik ve yerel sazlar üstüne ilginç araştırmalar yapan Raman, kendisine Nobel Ödülü kazandıran çalışmasını 1921'de Londra'dan ülkesine dönüşte, Akdeniz üzerinden geçerken ilgisini çeken denizin rengi konusunda gerçekleştirdi. Denizin rengini, yalnızca gökyüzünün rengini yansıtmasına bağlayan Lord Rayleigh'nin görüşünün yanlış olduğu varsayımına dayanan araştırmalarının ilk aşamasında suyun ışığı,gazlara oranla çok daha geniş açılı (30°) bir koni içine saçması gerektiğini hesapladı ve moleküllerin gelişigüzel devinimleriyle ilgili Einstein-Smoluchowski kuramına dayandırdığı bu hesapları deneysel olarak da doğruladı. Yardımcılarının saydam sıvılardan ışık saçılması sırasında renk değişikliklerinin de ortaya çıktığını belirlemesi üzerine deney koşulları geliştirdi ve bu renklenmelerin ayrıntılarını saptamayı başardı. Saçılan ışığın tayfında, gönderilen renge ilişkin çizginin iki yanında, dalgaboyları bununkinden biraz büyük ya da küçük ayrık birkaç çizgi daha oluştuğunu ve bu çizgilere karşı gelen dalgaboylarının arasındaki farkların gelen ışığın rengine değil, saçıcı moleküllerin cins ve yapılarına bağlı olduğunu gösterdi.

"Raman olayı" olarak adlandırılan bu ikincil ışıma ancak kuvantum kuramıyla açıklanabildiği için bu kuramın en sağlam dayanaklarından biridir. Raman olayında, gelen ışığı soğurarak uyarılan kimi moleküller yeniden ışıma yaparlarken soğurdukları fotonun enerjisinin bir bölümünü alıkoyarak uyarılmış durumda kalırlar. Önceden uyarılmış moleküllerse soğurdukları fotonun enerjisine kendilerindeki artık enerjiyi de ekleyerek yeniden yayımlarlar. İkincil ışımanın frekansı birinci durumda uyarıcı ışığınkinden küçük, ikinci durumdaysa büyüktür. Bu yüzden de tayfta, uyarıcı ışığa ilişkin çizginin her iki yanında yeni çizgiler ortaya çıkar. Bu çizgilerin saçıcı moleküllerin yapısına bağlı olan dalgaboylarıyla, uyarıcı ışığın dalgaboyu arasındaki farkların, saçıcı molekülün kızılötesi tayf çizgilerinin dalgaboylarına eşit olması da moleküllerin ancak belirli büyüklüklerdeki enerjileri soğurabilmesi ve yayabilmesinin sonucudur. Compton olayıyla benzerlikler taşıyan Raman olayının belirlenmesi saydam sıvı ve katıların molekül yapılarının incelenmesine ilişkin yöntemlere önemli katkılarda bulunmuştur.

Kendisine Nobel Ödülü alan ilk Asyalı unvanını kazandıran bilimsel araştırmalarının yanı sıra, ülkesinde bilimsel yaşamın canlılık kazanmasını ve birçok büyük fizikçinin yetişmesine elverişli bir ortamın yaratılmasını sağlayan çabalarıyla da anılan Raman, Hindistan'ın siyasal ve kültürel yenilenmesinde en çok emeği geçen kişilerden biridir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *The Physiology of Vision*, 1968, ("Görmenin Fizyolojisi").

- **BAKINIZ:** COMPTON, EINSTEIN, PLANCK, RAYLEIGH.

RAMANUCAN, Srinivasa
(1887-1920)

Hintli matematikçi. Özellikle sayılar kuramı ve sürekli kesirler üzerindeki çalışmalarıyla tanınmıştır.

Srinivasa Aiyangar Ramanucan 22 Aralık 1887'de Erode'de doğdu, 26 Nisan 1920'de Kumbakonam'da öldü. Yoksul bir Brahman ailesindendi. Beş yaşında ilkokula, yedi yaşında da burslu öğrenci olarak ortaokula başladı; o yıllarda π ve $\sqrt{2}$ sayılarını istenilen ondalığa kadar ezbere yineleyebiliyor, kendi kendine öğrendiği trigonometri teoremlerini kanıtlayabiliyordu. On beş yaşındayken, bir arkadaşının, kentteki yüksekokulun kitaplığından alarak kendisine ödünç verdiği bir matematik kitabı Ramanucan'ın yaşamında bir dönüm noktası oldu. Matematiğin ancak 1860'lara kadarki gelişimini içeren bu kitaptaki 6.165 teoremi Ramanucan tek tek kanıtlamaya girişti. Matematik bilgisi hiçbir düzenli eğitime dayanmadığından, yaşamında başka hiçbir matematik kitabı da görmemiş olduğundan, her teoremin kanıtı onun için bir araştırma projesi niteliğindeydi. 1903'te Kumbakonam Yüksekokulu'nun giriş ve burs sınavlarını kazanan Ramanucan, matematikten başka hiçbir konuya ilgi duymadığı, özellikle de İngilizce'si yetersiz olduğu için bir yıl sonraki sınavlarda başarılı olamadı ve bursu kesildiği için okulu bırakmak zorunda kaldı. 1909'da evlenip, geçimlerini sağlamak üzere bir iş aramaya başladığında, bir tavsiye mektubuyla Rao adında bir vergi tahsildarına başvurdu. Matematiğe özel ilgisi olan bu vergi tahsildarı, Ramanucan'ın kendisine anlatıp açıkladığı eliptik integraller ve hipergeometrik seriler konusundaki kimi teoremlerin matematik dünyasınca henüz bilinmeyen buluşlar olduğunu sezebildi. Rao'nun aracılığıyla, Madras Liman İdaresi'nde küçük bir göreve getirilen Ramanucan'ın ilk makalesi 1911'de, Hindistan Matematik Derneği'nin dergisinde yayımlandı. "Bernoulli Sayılarının Kimi Özellikleri" başlıklı bu makaleden sonra aynı dergide üç yıl içinde on bir makalesi daha yayımlanan Ramanucan, Ocak 1913'te, Cambridge Üniversitesi öğretim üyelerinden tanınmış İngiliz matematikçi G.H.Hardy'ye bir mektup gönderdi. Ancak arkadaşlarının yardımıyla İngilizce'ye çevirebildikleri bu mektuba eklediği 120 teoremin önemli bir bölümü Jacobi gibi büyük matematikçilerin ünlü teoremlerinin yeniden keşfi niteliğindeydi, bir bölümü ise Hardy'yi gerçekten şaşırtan ve zorlayan yeni buluşlar içeriyordu. Bu olağanüstü yetenekten etkilenen Hardy'nin çağrısıyla İngiltere'ye giden Ramanucan 1914'te Cambridge Üniversitesi'ndeki Trinity College'a kabul edildi. İngiltere'de

kaldığı beş yıl boyunca, bir bölümü Hardy ile ortak imzalı yirmi bir makale yayımladı, Riemann serileri, eliptik integraller, hipergeometrik seriler ve zeta fonksiyonu üzerinde çalıştı. Sürekli kesirler konusundaki bilgi ve yeteneği ise, Hardy'nin deyimiyle, dünyadaki tüm matematikçileri aşacak düzeydeydi. Iraksak serilere ilişkin kuramını da bu dönemde geliştiren Ramanucan'ın, gene de düzenli bir matematik eğitimi görmemiş olmasından kaynaklanan önemli eksiklikleri vardı. Bazı karmaşık problemleri olağanüstü bir yetiyle çözebilmesine karşılık, matematiğin kimi temel bilgilerinden, örneğin bir Cauchy teoreminden tümüyle habersizdi. Bu yüzden, özellikle asal sayılara ilişkin pek çok çalışmasında yanlış sonuçlara varıyordu. 1917'de hastalanarak, verem tanısıyla sanatoryuma yatırılan, 1918'de Royal Society'nin ve Trinity College'ın üyeliğine seçilen Ramanucan, bir süre için çalışma gücünü yeniden kazanıp, matematiğe en önemli katkısı olan ve bir tamsayının kendisinden küçük tamsayıların toplamı olarak kaç biçimde ifade edilebileceğini araştıran bölmeleme teoremlerini yayımladıysa da, hastalığının giderek ağırlaşması üzerine Nisan 1919'da ülkesine döndü ve bir yıl sonra, henüz 33 yaşındayken öldü.

Ramanucan'ın matematiğe en önemli katkısı sayılar kuramı alanındadır. Tamsayıların bölmelenmesi teoremleri, hipergeometrik seriler, sürekli kesirler ve kuvvet serilerine ilişkin özgün ve önemli makaleler yayımlamıştır. Matematik dışında hiçbir bilim dalına ilgi duymaması ve matematiğin uygulanabileceği alanlardaki bilgisinin kıtlığı nedeniyle, matematiğe katkısı ancak matematikçilerin anlayıp değerlendirebileceği düzeyde olan Ramanucan, bu özelliğiyle "matematikçilerin matematikçisi" diye nitelenmiş; Hardy, yeteneğinden çok etkilendiği Ramanucan'ı, "özellikle cebirsel eşitliklerde ve sonsuz serilere uygulanan dönüşümlerde ona denk bir matematikçiye kesinlikle rastlamadım. Bu konularda ancak Euler ve Jacobi ile karşılaştırılabilir" diyerek övmüştür.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Collected Papers of Srinivasa Ramanujan,* (ö.s.), G.H.Hardy, P.V.Seşu Aiyar, H.M.Wilson (der.), 1927, ("Srinivasa Ramanucan'ın Toplu Makaleleri"); *Notebooks of Srinivasa Ramanujan,* (ö.s.), 2 cilt, 1957, ("Srinivasa Ramanucan'ın Defterleri").

- **BAKINIZ:** G.H.HARDY.

RAMBERT, Marie
(1888-1982)

Polonya asıllı İngiliz dansçı ve bale yöneticisi. İngiltere'nin en önemli balelerinden biri olan Rambert Balesi'nin kurucusudur.

20 Şubat 1888'de Varşova'da doğdu, 12 Haziran 1982'de Londra'da öldü. Asıl adı Miriam Rambach'tır. Varşova'da dans öğrenimi gördükten sonra Paris'te tıp okudu. Ancak dansçı olmak isteği ağır basınca, 1910'da Cenevre'de Emile Jaques-Dalcroze (1865-1950) ile çalışmaya başladı ve onunla birlikte Dresden'e gitti. Müzikle uyumlu beden hareketleri konusunda Dalcroze'un geliştirdiği *eurhythmie* kuramının uygulanmasına yardımcı oldu. 1912'de Diaghilev'in Rus Baleleri topluluğuna katıldı. Nijinski'nin *Le sacre du printemps* (Bahar Ayini) adlı koreografisinde başyardımcısı olarak çalıştı. Bu sırada Cecchetti'nin öğrencisi oldu ve bir süre de Rus Baleleri'nin dansçıları arasında yer aldı. Ardından Londra'ya gitti. 1918'de İngiliz yazar Ashley Dukes ile evlendikten sonra bu ülkenin yurttaşlığına geçti. 1920'de bir bale okulu açtı. 1926'da İngiltere'de balenin gelişmesine önemli katkısı olan Camargo Society'nin kuruluş çalışmalarına katıldı ve 1935'te Rambert Balesi'ne dönüşen Bale Kulübü'nü kurdu. 1926'dan başlayarak topluluğuyla birçok ülkeye turneler düzenledi. 1962'de Order of British Empire, 1979'da da Polonya Halk Cumhuriyeti Liyakat Nişanı ile onurlandırıldı. İngiliz Kraliyet Dans Akademisi'nin üyesi ve ikinci başkanı oldu.

Rambert, İngiltere'de ulusal bir bale anlayışının gelişmesine öncülük etmiş sanatçılardandır. İngiliz balesi o zamana değin yalnızca Rus bale sanatçılarıyla çalışmayı yeğlemişti. Rambert bu geleneği yıkan kişi olmuştur. Grubunda Ashton, Tudor gibi, ilerde İngiltere'nin ünlü koreograflarından olacak sanatçılara, Sally Gilmour (1921), Diana Gould (1913), Lucette Aldous (1938) gibi dansçılara yer vermiştir. Bu toplulukta çalışan sanatçılar, Rambert'in usta eğitmenliğinden ve yeniliğe açık bale anlayışından çok şey öğrenmişlerdir. Rambert Balesi, bugün İngiltere'nin çalışmalarını sürdürmekte olan en eski topluluğudur. Topluluk önceleri klasik bale anlayışını benimsemiş, 1966'dan sonra modern baleye yönelerek yeni bir görünüm kazanmış ve bale dünyasındaki önemini korumuştur.

- **YAPITLAR (başlıca): Kitap:** *Dancers of Mercury: The Story of Ballet Rambert,* 1960, ("Mercury Tiyatrosu Dansçıları: Rembert Balesi'nin Öyküsü"); *Quicksilver,* otobiyografi, 1972, ("Civa").

- **BAKINIZ:** ASHTON, CECCHETTI, DİAGHİLEV, NİJİNSKİ, TUDOR.

RAMEAU, Jean-Philippe
(1683-1764)

Fransız besteci ve müzik kuramcısı. Operalarıyla olduğu kadar armoni biliminin kurucusu olarak da ün kazanmıştır.

Eylül 1683'te Dijon'da doğdu, 12 Eylül 1764'te Paris'te öldü. İlk müzik derslerini Dijon'da çeşitli kiliselerde org çalan babasından aldı. On sekiz yaşındayken meslek olarak müzikte karar kıldıktan sonra babasının salık vermesiyle eğitim için İtalya'ya gitti. Bir yıl Milano'da kalıp 1702'de Fransa'ya döndü. Önce Clermont-Ferrand'da, sonraki yıllar da Avignon, Dijon, Lyon ve Paris'te birçok katedralde orgculuk yaptı. Bu arada 1706'da *Premier livre de pièces de clavecin*'i (Birinci Klavsen Parçaları Kitabı) yayımladı. 1713'te yeniden Clermont-Ferrand'a gitti, bir yandan orgculuk yaparken, bir yandan da armoni bilimi üstüne araştırmalarına başladı. 1722'de ünlü *Traité de l'harmonie réduite à ses principes naturels* ("Doğal İlkelerine İndirgenmiş Armo-

Jean-Philippe Rameau

Müziğinin özellikleri

ninin İncelenmesi'') adlı kitabı yayımlandı. 1723'te Paris'e döndü. Orada ertesi yıl ikinci klavsen kitabı olan *Pieces de clavecin avec une méthode pour la mècanique des doigts* (Parmakların Çalışması İçin Bir Yöntemle Klavsen Parçaları) yayımlandı ve birinci kitaptan daha büyük bir başarı kazandı. Rameau, bu dönemde Fransa'nın en varlıklı kişilerinden biri olan La Pouplinière'in müzik işlerini yönetti ve onun özel orkestrasında görev aldı. Daha sonra da Kraliyet Müzik Akademisi'ne girdi ve 1733'ten başlayarak yaşamının sonuna değin opera alanında yapıt vermeyi sürdürdü. 1745'te Saray müzikçiliğine getirildi.

Ulusal müzik

Fransa'da İtalyan şan sistemine karşıt bir kutup olarak gelişip yayılan ulusal karakterdeki müzikli dram sanatının doğmasına yol açan bestecilerin öncüsü J.B. Lully'yle birlikte Rameau'dur. Büyük Fransız operasının kurucusu olarak kabul edilen bu iki besteciyle ileri bir düzeye varan Fransız vokal müziğinin özü, öncelikle Fransız dilinin özelliklerine ve metindeki anlama bağlıydı. Lully gibi Rameau da buradan yola çıkmıştı. Ama, Rameau'nun orkestralamasının karmaşıklığı, resitatif ve arya'larının etkileyici biçim zenginlikleriyle dolu olması, koronun dramatik etkiyi artırma aracı olarak kullanılması Lully'nin müziğine alışkın olanları şaşırttı, giderek karşısına aldı.Rameau'nun 1733 tarihli *Hippolyte et Aricie*'den başlayarak operalarında kullandığı armonik yeniliklerin en önemli destekçilerinden biri Voltaire oldu. Onunla işbirliğine girişerek kimi operalarının librettolarını yazdı. Bu işbirliğinden 1745 tarihli *La princesse de Navarre* (Navar Prensesi) ve *Lem temple de la glorie* (Zafer Tapınağı) gibi operalar doğdu.

Opera savaşı

Rameau'nun art arda yazdığı bu lirik tragedyalar, şarkılı kahramanlık baleleri ve eğlenceli baleler, önceleri Diderot'un *Encyclopédie*'si çevresinde birleşen Rousseau, d'Alembert gibi yazarlarca da desteklendi. 1750'lerin ortalarında İtalyan güldürücü operası *Opera buffa*'nın yaygınlık kazanması ve ciddi operaya karşı savaş açması sonucu *Encyclopédie* çevresi de Rameau ve Lully'nin müziğini savunan bestecilere karşı çıktı. *Guerre des boufons* (palyaçolarla savaş) adı verilen, iki opera anlayışının çatıştığı bu mücadele sırasında Rameau, İtalyan müziği yandaşlarının saldırısı karşısında iki kuramsal yapıt verdi: 1754'te yayımlanan *Observations sur notre instinct pour la musique* (''Müzik İçgüdümüz Üzerine Gözlemler) ile *Encyclopédie* çevresine bir yanıt olan ve 1756'da yayımlanan *Erreurs sur la musique dans l'Encyclopédie.* (''Ansiklopedi'de Müzik Konusundaki Yanlışlar'').

Çağdaşları Geç Barok dönemin büyük üçlüsü J.S.Bach, G.F. Händel ve D.Scarlatti'nin yanında F.Couperin'le de birlikte anılan Rameau'nun müziği zarif, süslü, duygulu üslubu ve yoğun temalarıyla Rokoko müziğinin başlıca özelliklerini taşır. Fransız orkestrasına korno, klarnet gibi yeni çalgılar katan Rameau, operaları ve klavsen parçaları dışında, geleneksel din dışı kantatlar, füg biçimini kullandığı ses yönünden zengin motetler bestelemiştir. Rameau'nun tüm besteleri 1895'te 17 cilt halinde Camille Saint-Saëns tarafından yayımlanmıştır.

Rameau'nun kuramsal yapıtları arasında ilki ve en ünlüsü olan *Traité de l'harmonie* aynı zamanda armoni biliminin de ilk temel kitabı kabul edilir. Armoninin kuram ve pratiğinin doğal ilkelerini bulmayı amaçlayan Rameau'nun kuramsal görüşlerinin önemi, akorların çevrilmesi kurallarını sağlamlaştırması ile belirir. Armoni bilimine yeni bir yön kazandıran bu görüşüyle Rameau ortak akor yoluyla üçlülerin temel bir bas üstünde üst üste gelmesi yöntemini sunmuş, baslara dayanarak akor ilerlemelerini geliştirmiştir. Sonraki yüzyıllarda armoni bilimi onun görüşleri temelinde yükselmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca): Opera:** *Hippolyte et Aricie*, 1733; *Castor et Pollux*, 1737; *Dardanus*, 1739; *La princesse de Navarre*, 1745, (Navar Prensesi); *Le temple de la glorie*, 1745, (Zafer Tapınağı); *Pygmalion*, 1749; *La naissance d'Osiris*, 1754, (Osiris'in Doğuşu). **Klavsen Müziği:** *Premier livre de pièces de clavecin*, 1706, (Birinci Klavsen Parçaları Kitabı); *Pieces de clavecin avec une méthode pour la mècanique des doigts*, 1724, (Parmakların Çalışması İçin Bir Yöntemle Klavsen Parçaları). **Kitap:** *Traité de l'harmonie réduite à ses principes naturels*, 1722, (''Doğal İlkelere İndirgenmiş Armoninin İncelenmesi''); *Nouveau système de musique théorique*, 1726, (''Kuramsal Müziğin Yeni Düzeni''); *Observations sur notre instinct pour la musique*, 1754, (''Müzik İçgüdümüz Üzerine Gözlemler''); *Erreurs sur la musique dans l'Encyclopédie*, 1756, (''Ansiklopedi'de Müzik Konusundaki Yanlışlar'').

RAMÎ MEHMED PAŞA
(1654-1707)

Osmanlı devlet adamı ve Divan şairi. Karlofça Antlaşması'nı imzalamıştır.

İstanbul'da doğdu, Rodos Adası'nda öldü. İlköğrenimini bitirdikten sonra, reisülküttablık kalemine girdi.Burada Ramî mahlasını aldı. Çalışkanlığı, yeteneği yanında şiir ve inşa'da gösterdiği başarıyla kısa sürede üne kavuştu. IV.Mehmed döneminde ikinci vezir Damad Musahib Mustafa Paşa'nın divan efendisi şair Nabî'nin aracılığı ile paşanın masraf kâtipliğine getirildi.

Nabî görevden alındıktan sonra, onunla birlikte hacca gitti. Hac dönüşü 1690'da beylikçi oldu. 1694'te Ebubekir Efendi'nin yerine reisülküttablığa atandı. Ancak padişaha olan yakınlığından kuşkulanan sadrazam Elmas Mehmed Paşa tarafından 1697'de görevinden uzaklaştırıldı. 12 Eylül 1697 Zenta yenilgisinden sonra, Ekim 1697'de, ikinci kez reisülküttablığa atandı. 1683 Viya-

na kuşatmasından beri Osmanlı Devleti ile Kutsal İttifak'ı oluşturan devletler arasında süren savaşa son vermek amacı ile başlatılan Karlofça görüşmelerine başdelege olarak katıldı. Karlofça Antlaşması üzerine görüşlerini *Vekâyi-i Musâleha* adlı yapıtında toplamıştır.

1702'de kubbe veziri, ertesi yıl sadrazam oldu. Sadareti sırasında devletin savaş sonrası yönetimsel, askeri ve mali sorunlarını çözmeye çalıştı. Bu çalışmaları, yönetimde etkili olan şeyhülislam Feyzullah Efendi ile aralarının açılmasına neden oldu. Bunun üzerine Feyzullah Efendi'ye karşı olanlarla işbirliğine girişti. 1703 Edirne Vakası sırasında canını kurtarmak için saklanmak zorunda kaldı. Tahttan indirilen II. Mustafa'nın yerine geçen III.Ahmed tarafından 1704'te önce Mısır, sonra Kıbrıs valiliklerine gönderildi. Ardından da Rodos'a sürüldü.

Ramî Paşa, Nabî'nin etkisinde kalarak şiirler yazmış, özellikle gazelleri ile tanınmıştır. *Divan*'ından başka yazı yöntemi ile ilgili *Hulasa-i İnşa* ile özel ve resmi mektuplarından oluşan bir *Münşeat*'ı vardır.

• YAPITLAR (başlıca): *Vekâyi-i Musâleha*, (İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar No. 268); *Divan*, (İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar No. 5491/1), (S.N.Ergun, *Ramî Paşa Hayatı ve Eserleri*, 1933 içinde); *Hulasa-i İnşa ve Münşeat*, (İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar No. 5491/2).

RÂMİZ
(1719-1786)

Osmanlı tezkire yazarı. 1720-1784 arasında yetişen şairler için bir tezkire yazmıştır.

Hüseyin Râmiz İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. Doğum ve ölüm tarihleri tartışmalıdır. Şair Mustafa Naim Efendi'nin oğludur. Medrese öğrenimi görüp, çeşitli yerlerde kadılıklarda bulundu.

1784'te yazdığı *Âdab-ı Zurafâ* adlı tezkiresi ile tanınır. Yapıtta 1720-1784 arasında yaşamış üç yüz yetmiş beş şairin harf sırasına göre yaşamöyküleri ile şiirlerinden örnekler yer alır. Yapıt, Salim *Tezkire*'sine zeyl (ek) sayılır.

Râmiz'in dergilerde şiirleri de yayımlanmıştır. III.Mustafa döneminin ilk altı yılını anlatan *Zübdetü'l-Vâkı'at* adlı bir yapıtı daha olduğu söylenir.

• YAPITLAR (başlıca): *Âdab-ı Zurafâ*, (Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi Bölümü No. 3873).

RAMİZ
(1900-1953)

Türk, karikatürcü. Yazıya dayalı, resim yanı ağır basan karikatür anlayışının büyük ustalarından biridir.

Ramiz Gökçe İstanbul'da doğdu, 5 Ocak 1953'te aynı kentte öldü. Kabataş Lisesi'nde ve İstanbul Öğretmen Okulu'nda okudu. 1919'da atanmış olduğu Ortaköy Darüleytamı ile Şişli Terakki Lisesi'nde bir süre resim öğretmenliği yaptı. Daha sonra karikatürcülüğü asıl uğraş olarak benimsedi, *Akbaba*, *Aydede*, *Karikatür*, *Yedigün*, *Karagöz*, *Cumhuriyet*, *Yeni Sabah* ve *Tasvir* gibi önde gelen dergi ve gazetelerde çalıştı. 1949'da *Mizah* adlı gülmece dergisini yayımladı, ayrıca *Peri* ve *Salon* adlı dergileri çıkardı.

1916'da karikatüre başlamış olan Ramiz yazılı gülmeceye dayanan anlayış içinde yer alır. Büyük ustalığını yansıtan çizimleri çoğu kez gülmeceyi ileten altyazılara eşlik eder niteliktedir. Çizimlerinin resim yanı ağır basar; bunlar anlatılanla doğrudan ilgisi olmayan ayrıntılarla işlenmiştir. Güncel konuları ele alan küçük iğnelemeler niteliğindeki yapıtlarıyla, aynı yaklaşımın, büyük ustası Cemal Nadir'den sonraki ikinci önemli temsilcisidir.

Ramiz, Tombul Teyze ile Sıska Dayı, Çömez gibi tipler yaratmış, anlatmak istediği kimi şeyleri onlar aracılığıyla dile getirmiştir. Karikatürlerini albümler biçiminde yayımlamış, sergiler açarak, konuşmalar yaparak bu sanatın yayılmasına çalışmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Ramiz Karikatür Albümü 1*, 1937; *Bu Harbin Karikatür Albümü*, 1939-1944; *Tombul Teyze* karikatür albümleri; *Ramiz Karikatür Albümü*, (ö.s.), 1984.

• BAKINIZ: CEMAL NADİR GÜLER.

RAMÓN Y CAJAL, Santiago
(1852-1934)

İspanyol nörohistoloji bilgini. Sinir sisteminin anatomik ve histolojik yapısına ilişkin çalışmalarıyla tanınmıştır.

1 Mayıs 1852'de Navarra bölgesinde, Pireneler'in eteğinde küçük bir kasaba olan Petilla de Aragón'da doğdu, 18 Ekim 1934'te Madrid'de öldü. Çocukluk ve ilk gençlik yıllarında, kasaba doktoru olan babasının okuyamayacağından endişelendiği, öğretmenlerinin yeteneksiz bulduğu, hiç değilse bir meslek öğrenmesi için bir ara yanlarında çıraklık ettiği bir berber ile ayakkabıcının tembelliğinden yakındıkları Ramón y Cajal'ın, resme olan tutkusuyla önce anatomiye, sonra giderek tıbba ilgi duyması, hakkındaki bu olumsuz yargıları silecek iyi bir seçim olmuştu. 1873'te Zaragoza Tıp Fakültesi'ni başarıyla bitirdiğinde, yedek subay olarak Küba'ya gönderildi. Ancak, daha bir yıl geçmeden tüberküloza ve ağır bir sıtmaya yakalandığı için, askerlik görevinden affedildi ve İspanya'ya dönerek Zaragoza Üniversitesi'nde anatomi asistanlığına kabul edildi. Kendisini kısa sürede üne kavuşturan histoloji (dokubilim) çalışmalarını bu dönemde derinleştiren Ramón y Cajal, 1883'te Valencia Üniversitesi'nde anatomi, 1887'de Barselona Tıp Fakültesi'nde histoloji, 1892'de de Madrid Üniversitesi'nde histoloji ve patolojik anatomi profesörlüğüne atandı. 1922'de bu görevden emekliye ayrılmasına karşın, kuruluşunu örgütlediği ve 1900'den beri başkanlığını yürüttüğü Madrid Ulusal Halk Sağlığı Enstitüsü'nün yöneticiliğini ölünceye değin sürdürdü ve enstitüye devlet

eliyle kendi adının verildiğini görme onuruna erişti. 1899'da, İspanya-Amerika Savaşı'ndan yalnızca bir yıl sonra, Worcester'deki Clark Üniversitesi'nde bir dizi konferans vermek üzere ABD'ye çağrılan Ramón y Cajal, 1894'te Oxford ve Cambridge üniversitelerinden onursal profesörlük unvanı almış, aynı yıl büyük ilgiyle karşılanan konferanslarını sunduğu Londra'daki Royal Society'nin 1909'da üyeliğine seçilmiş, sinir sisteminin dokusal yapısına ilişkin çalışmaları nedeniyle 1906 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü Golgi ile bölüşmüştür.

Ramón y Cajal'ın Zaragoza'da başladığı histoloji çalışmalarına yeni bir yön veren, Madrid'de profesörlük jürisinde bulunduğu sıralar gördüğü ilginç doku boyama örnekleri oldu. Bu örnekler, Golgi'nin histolojik incelemelerde kullandığı gümüş boyasıyla alınmış sonuçlardı. Ramón y Cajal bazı değişikliklerle aynı yöntemi, embriyondaki sinir sistemi yapılarını boyamak için kullanmaya başladı ve çeşitli türden omurgalı hayvanların sinir hücresini uzantılarıyla birlikte kesintisiz olarak gösteren sayısız örnekler elde etti. Bu çalışmaları, sinir sisteminin temel öğesi olan nöronların (sinir hücresi), akson ve dandrit gibi uzantılarıyla birlikte bağımsız bir birim mi, yoksa ağsı bir bütün mü olduğu konusunda o güne değin sürüp giden tartışmalara son veren en önemli kanıtları beraberinde getirmişti. Beyindeki gri maddenin, sinir uzantılarının birbirine bağlanmasıyla meydana gelen ağsı (retiküler) bir yapı olduğunu ileri süren görüş, 19.yy ortalarında Gerlach tarafından ortaya atılmış, Golgi tarafından da güçlü bir biçimde desteklenmişti. Ramón y Cajal ise, Golgi'nin yöntemiyle boyadığı doku preperatlarında, her sinir hücresinin, sinir sisteminin yapısal ve işlevsel birimi olan bağımsız bir öğe olduğunu ve aralarındaki iletişimin "sinapsis" denilen bağlantı noktalarıyla sağlandığını göstererek, "nöron kuramı"nın savunucusu oldu. Ramón y Cajal'ın savunduğu ikinci önemli nokta da, son derece karmaşık görünen nöronlar arası ilişkilerin rastlantısal olmadığı, tam tersine, bu hücrelerin belli bir amaca ulaşmak üzere düzenlenmiş, kendine özgü bir yapı oluşturduğu görüşüydü. Kullandığı yöntemin elverdiği ölçüde, sinir sisteminin hemen hemen her bölgesini olağanüstü bir titizlikle inceleyen, rastladığı her yapıyı ayrıntılarıyla araştırıp, sınıflandıran ve gözlemlerini sistemli bir bütünlük içinde yorumlayan Ramón y Cajal, bulgularını 1889'da, Alman Anatomi Derneği'nin Berlin Üniversitesi'ndeki toplantısında ilk kez açıkladığı zaman büyük bir heyecan yarattı. Nobel Ödülü'nü paylaştıkları yıl, Golgi hâlâ eski tartışmayı sürdürüyor ve ağsı yapıyı savunuyordu ama, Romón y Cajal, Golgi'nin yöntemini kullanarak yaptığı çalışmalarda bu tartışmayı çoktan noktalamış, nöron kuramı bilim dünyasında hızla benimsenmişti.

- YAPITLAR (başlıca): *Textura del sistema nervioso del hombre y de los vertebrados*, 3 cilt, 1904, ("İnsanda ve Omurgalılarda Sinir Sisteminin Dokusu"); *Estudios sobre la degeneración y regeneración del sistema nervioso*, 2 cilt, 1913-1914, ("Sinir Sisteminin Dejenerasyonu ve Rejenarasyonu Üstüne İncelemeler").

- BAKINIZ: ANDRIAN, DALE, ECCLES, GOLGI, HIS, B.KATZ, SHERRINGTON.

RAMSAY, William
(1852-1916)

İngiliz kimya bilgini. Soy gazların tümünü bulmayı başarmıştır.

2 Ekim 1852'de Glasgow yakınlarındaki Queen's Crescent'te doğdu, 23 Temmuz 1916'da Buckinghamshire'ın High Wycombe kenti yakınlarındaki Hazelwood'da öldü. 1866-1869 arasında Glasgow Üniversitesi'nde matematik ve edebiyat ağırlıklı klasik bir öğrenim gördükten sonra kimyaya ilgi duymaya başladı ve 1870'te Almanya'ya geçerek Heidelberg Üniversitesi'nde R.Bunsen'den dersler aldı. Ertesi yıl ülkesine döndü ve 1872'de Tübingen Üniversitesi'nden doktora derecesiyle mezun oldu. Bir süre Glasgow'daki Anderson's College'da kimya dersleri verdikten sonra Glasgow Üniversitesi'nde asistanlığa atandı. 1880'de profesörlüğe yükseltilerek Bristol'daki University College'da (bugün Bristol Üniversitesi) görevlendirildi. 1887'de Londra'daki University College'a geçti. 1912'de emekliye ayrıldıktan sonra da tüm zamanını Hazelwood'da kurduğu özel laboratuvarındaki araştırmalarına ayıran Ramsay, 1888'de Royal Society üyeliğine seçilmiş, 1902'de "Sir" unvanı almış ve 1904'te Nobel Kimya Ödülü'nü kazanmıştı.

Önceleri çalışmalarını organik kimya alanında yoğunlaştıran ve azotlu bir organik bileşik olan piridin bazlarını yakarak çeşitli piridinik asitler elde etmeyi, 1877'de piridini sentezlemeyi başaran, ayrıca bazı alkoloitlerden elde edilen asitlerle, piridin köklü asitler arasındaki benzerlikleri araştıran Ramsay'ın en önemli başarısı soy gazları bularak, Mendeleyev'in elementler tablosunda öngördüğü bazı boşlukları doldurması ve bu tabloya "O grubu" adıyla yeni bir grup eklenmesini sağlamasıdır.

Ramsay, Londra Üniversitesi'ne geçtiğinde, İngiliz fizikçi Rayleigh'in, havadan elde edilen azotun özgül ağırlığının (1, 2575 g/litre) neden kimyasal yollarla elde edilen azotunkinden (1,2505 g/litre) daha fazla olduğuna ilişkin sorusuyla ilgilenmeye başladı. Rayleigh çok küçük de olsa, aslında olmaması gereken bu farkın, kimyasal yolla elde edilen azotun daha hafif bir gazla karışık olmasının sonucu olabileceğini öne sürmüştü. Ramsay ise tersine, havadan elde edilen azotun saf olmayıp, kendisinden daha ağır başka bir gazla karışmış olmasından kaynaklanabileceğini düşündü ve 1894'te havadaki oksijeni kıvılcımlama yöntemiyle ayırdıktan, azotu da magnezyumla birleştirerek magnezyum nitrojene (Mg_3N_2) çevirdikten sonra geriye hiçbir madde ile tepkimeye girmeyen bir gaz kaldığını gördü. Aynı sıralarda benzer bir sonuca ulaşan Rayleigh ile birlikte, yeni bir element olduğunu anladıkları bu gaza Yunanca'da "eylemsiz" anlamına gelen argon adını verdiler ve tayfölçümüyle de doğrulanan buluşlarını 1895'te ortak bir makaleyle açıkladılar.

Ramsay yine aynı yıl, bir uranyum minerali olan kleviti seyreltik sülfürik asitle kaynatarak elde ettiği bir gazın Crookes'a yaptırdığı tayfölçümleri sonucunda, Fransız astrofizikçi Pierre J.C.Janssen'in (1824-1907) 1868'de Güneş tayfında saptadığı ve İngiliz astronomi bilgini Lockyer'ın helyum olarak adlandırdığı elementin Yer'de de bulunduğunu kanıtladı. Argon ve helyumu bulduktan sonra artık bunların Mendeleyev'in elementler tablosunda görünmeyen yeni bir gruba ait olduğuna inanan Ram-

say, araştırmalarını bu grubun diğer üyeleri üstünde yoğunlaştırdı ve İngiliz kimyacı Morris W. Travers (1872-1961) ile birlikte 1898'de, havanın damıtılması yöntemiyle, Yunanca'daki "yeni", "gizli" ve "yabancı" anlamlarındaki sözcüklerden türettiği neon, kripton ve ksenon adlarını verdiği elementleri elde etmeyi başardı. 1903'te de İngiliz kimyacı F.Soddy ile birlikte, radyumun radyoaktif yayınımı sonucu helyum gazının yanı sıra yeni bir elementin daha açığa çıktığını belirledi ve soy gazlar ailesinin bu son üyesini niton olarak adlandırdı. Bu elementin adı daha sonraları radon olarak değiştirildi.

Elementler tablosunda bir sütunun tüm üyelerini birden bulan tek kimyacı olan Ramsay, radyumun radyoaktif bozunumu sonucunda helyum gazının ortaya çıktığını göstermekle, radyoaktiflik konusunda da önemli bir adım atılmasını sağlamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *A System of Inorganic Chemistry*, 1891, ("Bir İnorganik Kimya Dizgesi"); *the Gases of The Atmosphere*, 1896, ("Atmosfer Gazları"); *Elements and Electrons*, 1913, ("Elementler ve Elektronlar").

• BAKINIZ: LOCKYER, MENDELEYEV, RAYLEIGH, SODDY.

RAMSES II
(? - İÖ 1237)

Mısır firavunu. Yükselme döneminin son hükümdarıdır.

Doğum yılı ve yeri ile ölüm yeri bilinmiyor. Ölüm tarihini İÖ 1232 ve İÖ 1225 olarak veren kaynaklar da vardır. I.Sethos'un (Seti) oğludur. Sezotris sanıyla da anılır. Anadolu'da Mısır egemenliğini yeniden sağlamaya çalışan babasının yanında henüz çocukken seferlere katıldı. On yaşındayken ordu komutanı sanı verildi ve veliaht seçildi. İÖ 1301'de 19. Sülale'nin üçüncü firavunu olarak tahta çıktı. Bazı kaynaklar tahta çıkış tarihini İÖ 1304, İÖ 1298 ve İÖ 1295 olarak verir. Hükümdarlığın ilk yıllarında Aşağı Nubia'ya (Sudan) yapılan altın arama seferlerinin düzenli ve yeterli su gereksinimini karşılamak üzere çölde büyük bir kuyu açtırdı. Suriye ve Filistin'deki Mısır egemenliğinin sürdürülmesi bakımından stratejik önemi olan Nil deltasında Per Ramesse adıyla bilinen büyük bir krallık yerleşimi yaptırdı.

Hititler'e karşı bir sefer düzenleyen II.Ramses, İÖ Mayıs 1296'da Orantes (Âsi) Irmağı kıyısındaki Kadeş'e vardı. Ünlü Kadeş Savaşı'nın ikinci gününde savaşı sürdürecek güçleri kalmayan taraflar anlaşmaya vardılar. Kadeş'in ele geçirilememesi ve Mısır kuvvetlerinin ülkelerine dönmesi Güney Suriye ve Filistin'deki küçük devletlerin Mısır egemenliğine başkaldırmalarına yol açtı. II.Ramses, üç yıl boyunca bu bölgeyi yeniden denetim altına almaya çalıştı. Sonunda Suriye'yi işgal eden Mısır kuvvetlerinin Hitit ülkesinde uzun süre dayanamayacağı anlaşılınca II.Ramses, İÖ 1283'te iki ülke arasında 16 yıllık düşmanlığı sona erdiren ve iki devletin eşitliğini simgeleyen bir barış antlaşması imzaladı. II.Ramses, İÖ 1270'te Hitit Kralı III.Hattuşil'in kızıyla evlenerek dostluk ilişkilerini pekiştirdi. Nil deltasını ele geçirmeye çalışan Libyalılar'a karşı da mücadele eden II.Ramses'in hükümdarlığının son yılları, barış içinde geçti.

II.Ramses altmış yılı aşkın yönetimi boyunca çok sayıda tapınak yaptırmış, bu da "büyük" sanıyla anılmasında ve 20.Sülale'nin dokuz firavununun da onun adını almasında etkili olmuştur. II.Ramses döneminde yapılan yapıların en ünlüleri Abydos'taki tapınak, Abu Simbel'deki büyük bir kayanın yontulmasıyla yapılan tapınak ve Thebes'teki Ramesseum olarak bilinen kendi anıt-mezarıdır. Mumyası Kahire Müzesi'nde saklanmaktadır.

• BAKINIZ: MUVATALLİ.

RAMSEY, Frank
(1903-1930)

İngiliz, filozof ve matematikçi. Olasılık mantığına tümevarım yöntemini uygulamakla tanınmıştır.

22 Şubat 1903'te Cambridge'te doğdu, 19 Ocak 1930'da aynı kentte öldü. Asıl adı Ramsey Frank Plumpton'dur. Cambridge Üniversitesi'nde matematik, mantık ve felsefe öğrenimi gördü. Çok genç yaşta ölmesine karşın matematiksel mantık, felsefe ve iktisat konularında çalışanlara ışık tutacak nitelikte görüşler ortaya attı. B.Russell,Whitehead ve Wittgenstein görüşlerinden esinlenerek mantık ve felsefe sorunlarına çözüm bulmaya çalıştı. Bu arada Guiseppe Peano'ya bağlı kalarak matematikle ilgisi bulunmayan eşsesli anlambilim *(equivocal semantic)* kavramlarının tutarsızlıklarını göstermeyi amaçladı. Yüklemsel görevler *(predicative functions)* kavramını ortaya atarak indirgenebilirlik belitlerine gereksinme duymadan, tutarsızlıktan kurtulma olanağının bulunduğunu gösterdi. Düşüncelerini "Theories" başlıklı yazısında sergiledi.

Ramsey, daha sonra, B.Russel ve Whitehead'ın ortaklaşa yazdıkları *Principia Methematica*'da, kendi anlayışına göre, yetersiz saydığı özdeşlik kavramını geliştirme amacıyla, bireyler ve birleşik önermeler arasında tanımlanması gerekmeyen, yalnız bağlaşımlar olarak görülen "geniş anlamlı önermeli görevler" kavramını ileri sürdü. Bu yeni kurama göre özdeşlik kavramının daha açık seçik bir nitelik kazandığını savundu. Öte yandan, bilimsel felsefe sorunlarının çözümünde, birtakım kuramlara başvurmanın gerekmediğini ortaya attı. Olasılık kavramının açıklanışında da, dört aşamalı bir yöntem önerdi. Bu yönteme göre tanımlanmış bir önermeden yola çıkarak, öteki üç değişik durumdan en uygununu seçmek gerekir. m_1 önermesini onaylama olanağı yoksa ve P önermesi doğruysa, aşamalar dizisinde ona en yakın olan m_2'nin doğruluğunu, P yanlışsa, m_3'ün doğruluğunu onaylamak uygundur. Bu durumda P'nin ∼P'ye uygunluğu $(m_1\text{-}m_3)/(m_2\text{-}m_3)$ oranlaması önermenin sonucunu belirler. Bu yöntem, birkaç olası durumdan, en uygun olanları yan yana getirerek, sorunu çözmeye yarar. Ramsey, bu yöntemi, genel felsefe sorunlarına da uygulayarak, iki olası durumdan uygununu seçme gereğini öne sürer.

• BAKINIZ: B.RUSSELL, WHITEHEAD.

RAMUS, Petrus
(1515-1572)

Fransız, filozof. Aristotelesçi Skolastiğe karşı Cicero ve Quintilianus'un görüşlerine dayalı bir mantık geliştirmiştir.

Cuth'de doğdu, 26 Ağustos 1572'de Paris'te Saint-Barthélemy kıyımında öldürüldü. Yoksul bir ailenin çocuğu olduğundan, küçük yaşta gündüzleri Navarre Koleji'nde hizmetçilik ederek geçimini sağlamaya çalıştı, geceleri de öğrenimini sürdürdü. 1527'de Paris Akademisi'ne girdi, orada üç buçuk yıl felsefeci Hennuyer'nin, sonra papaz Lisiaux'nun derslerini izledi. Önceleri Aristoteles mantığı üzerinde çalıştı, bu mantığı bilim ve felsefe sorunlarının çözümünde yeterli bulmadığından Platon'un yapıtlarını incelemeye koyuldu. Birkaç yıl değişik okullarda felsefe ve mantık okuttu. Aristoteles mantığının geçersizliğini, bilimsel sorunları çözmede yetersizliğini, özellikle tanrıbilim konusunda yanıltıcı olduğunu içeren kitapları yüzünden suçlandı, yargılanarak kitapları yasaklandı. Bir süre sonra Collége de France'ta felsefe okutmaya başladı, 1561'de Katoliklik'ten ayrılıp Protestan oldu, İsviçre'ye, oradan Almanya'ya geçerek Heidelberg Üniversitesi'nde görev aldı.

Ramus felsefe ve tanrıbilim dışında yazın ve matematik konularında da çalışmalarını sürdürmüş, felsefe sorunlarının açıklanışında matematik yöntemden yararlanma gereğini ileri sürmüştür. Ona göre yalnız felsefede değil dilbilgisi, doğa bilimleri ve retorikte de eski geleneği bırakmak, yeni bir yöntem geliştirmek gereklidir. Bu bilim dallarının hepsinde uygulanacak yöntem diyalektik olmalıdır. Ramus, kendi geliştirdiği, bu diyalektiği olumsuz ve yadsıyıcı ile olumlu ve onaylayıcı diye ikiye ayırır. Bunlardan birincisi Aristoteles mantığı ile Skolastik felsefeye yöneliktir. İkincisinin konusu ise düşünme ve retoriktir. Bunun da yaratma ve yargı gibi iki görevi vardır.

Ramus ele aldığı sorunları, diyalektik yöntemine göre, önce en küçük ayrıntılarına değin inceler, sonra onlar arasında kesin sonuca varmayı sağlayacak nitelikte olanları birleştirir. Böylece yanlıştan kurtulma ve açık seçik bilgiye varma yolunun açıldığını vurgular. Ramus'nun geliştirdiği bu düşünme yöntemi, sonradan Ramusçuluk adını almıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Dialecticae*, 1543, ("Diyalektikler"); *Aristotelicae Animadversiones*, 1543, ("Aristoteles'in Görüşleri"); *Dialecticae Instutiones*, 1552, ("Düşüncelerin Diyalektikleri"); *Dialectices Libri Duo*, 1556, ("İki Diyalektik Kitap").

RAN, Nâzım Hikmet

Bak. Nâzım Hikmet

RANCİT SİNGH
(1780-1839)

Sih kralı. Pencap Eyaleti'ndeki Sihler'i birleştirerek güçlü bir devlet kurmuştur.

13 Kasım 1780'de doğdu, 27 Haziran 1839'da Lahor'da (bugün Pakistan'da) öldü. 1792'de babasının ölümü üzerine, "misl" adı verilen ve Pencap'ın geniş bir bölgesini elinde tutan, 12 küçük Sih devletinin birinin başına getirildi. Afganistan Hükümdarı Zaman Şah'ın Pencap seferi sırasında, şahın onayıyla raca unvanını alarak, Lahor valisi oldu. 1799'da diğer Sih önderleri ile savaşarak Pencap'ın başkenti Lahor'u egemenliği altına aldı ve 1801'de kendisini Pencap'ın maharacası (büyük raca) ilan etti. Ertesi yıl, Sihler'in kutsal kenti Amritsar'ı ele geçirdi ve bütün Sih önderlerini etrafında birleştirerek bir Sih konfederasyonu oluşturdu.

Güney ve doğudaki bütün Sih devletlerini birleştirme çabası İngilizler tarafından engellendi. 1809'da İngilizler'le imzaladığı bir antlaşma ile Sutlej Irmağı'nın güneyinde kalan bölgeler üzerindeki taleplerinden vazgeçti. Bu kez kuzeye ve doğuya yöneldi ve ülkesinin sınırlarını Keşmir ve Sind eyaletlerine doğru genişletti. 1818'de Multan'ı, ertesi yıl da Afganistan'daki iç çekişmelerden yararlanarak Keşmir vadisini ele geçirdi.

1820'de, I.Napoléon'un ordusunda görev yapmış subayları ülkeye getirterek ordusunu modernleştirdi. İyi eğitilmiş ve silahlandırılmış ordusu ile 1823'te, Peşaver yakınlarında bir Afgan ordusunu yenerek Hayber Geçidi'nin doğusunu egemenliği altına aldı. Bu arada, haraç karşılığı bir Afgan valisine bıraktığı Peşaver'i daha sonra, 1834'te ele geçirdi.

1838'de, İngilizler ve Zaman Şah'ın kardeşi Şah Şucâ ile onun Afgan tahtına geçmesini ve Rancit Singh'in elinde olan bölgelerdeki egemenliğini tanımasını öngören bir üçlü antlaşma imzaladı. Antlaşma uyarınca 1839 başlarında, İngilizler ve Şah Şucâ kuvvetleri güneyden harekete geçtiler. Rancit Singh'in birlikleri Hayber Geçidi üzerinden ilerlerken o Kâbil'in ele geçirilmesinden kısa bir süre önce öldü.

Ağırlıklı olarak Sihler'e dayanmasına karşın, ülke yönetiminde Hindular'a ve Müslümanlar'a da yer veren ve yönetimi altındaki halka iyi yaşam koşulları sağlayan Rancit Singh'in kurduğu devlet, bölgenin en güçlü devletlerinden biri olmasına karşın, tümüyle kişisel yönetimine dayandığı için, ölümünden kısa bir süre sonra dağıldı.

RAND, Ayn
(1905-1982)

ABD'li yazar. Toplumcu görüşlere karşı çıkmış, McCarthy'nin de üyesi olduğu Araştırma Komitesi'ne yardımlarıyla tanınmıştır.

2 Şubat 1905'te St.Petersburg'da (bugün Leningrad) doğdu, 6 Mart 1982'de New York'ta öldü. 1924'te Pet-

rograd Üniversitesi'ni bitirdi. 1926'da ABD'ye gitti ve Hollywood'a yerleşerek film senaryoları yazmaya başladı. SSCB'deki birey-devlet ilişkilerini konu alan ilk romanı *We the Living* (Biz İnsanlar) 1936'da yayımlandı. Asıl ününü 1943'te yazdığı *The Fountainhead* (Bir Pınar ki) adlı romanı ile sağladı. Birçok yapıtında görülen üstün insan tipini bu romanında da işleyen Rand'ın kahramanları, genelde, gelişmiş bir sanayi toplumu içinde yeteneklerini alabildiğine kullanma olanağı bulan davranışlarında duygulara yer vermeyen ve kendi kendine yeten bireyci kişilerdir. Bu tutum Rand'ın savunduğu nesnelci görüş (objektivizm) ile de yakından ilgilidir. 1950'lerden sonra ABD'de özellikle yükseköğrenim gençliği arasında benimsenen bu anlayış, kişinin toplum içinde ulaştığı yeri yalnızca bireysel yeteneklere ve çabalara bağlar. Yaratıcı güç için en uygun ortamın ise kapitalist düzenle sağlanabileceğini vurgular ve bencilliği bir erdem olarak savunur. Rand 1962-1971 arasında *The Objectivist* adlı dergiyi çıkarmış, ayrıca ABD'de çeşitli üniversitelerde dersler de vermiştir.

• YAPITLAR (başlıaca): *We the Living*, 1936, (Biz İnsanlar, 1973); *The Fountainhead*, 1943, (Bir Pınar ki, 1964); *Atlas Shrugged*, 1957, ("Atlas Kımıldadı"); *For the New Intellectual: The Philosophy of Ayn Rand*, 1961, ("Yeni Aydın İçin: Ayn Rand'ın Felsefesi"); *The Virtue of Selfishness*, 1965, (Ben, 1973); *Capitalism: The Unknown Ideal*, 1966, ("Kapitalizm: Bilinmeyen İdeal"); *Introduction to Objectivist Epistemology*, 1967, ("Nesnelci Bilgi Kuramına Giriş"); *The New Left: The Anti-Industrial Revolution*, 1971, ("Yeni Sol: Anti-Endüstriyel Devrim").

RANDOLPH, Asa Philip
(1889-1979)

ABD'li sendikacı. Zenci işçi hareketinin önderlerindendir.

15 Nisan 1889'da Florida Eyaleti'nde Crescent'te doğdu, Mayıs 1979'da öldü. Bir rahibin oğluydu. Jacksonville'deki Cookman Enstitüsü'nde ve New York'taki City College'da öğrenim gördü. 21 yaşında Sosyalist Parti'ye katıldı. 1917'de yayımlamaya başladığı *The Messenger* (Haberci) adlı dergide zenci ve beyaz işçiler arasında dayanışmanın kurulmasını savunarak zenci işçileri beyazların kurduğu işçi birliklerine katılmaya çağırdı.

1925'te çoğunluğunu zenci işçilerin oluşturduğu yataklı vagon işçilerini örgütleyerek Yataklı Vagon Görevlileri Birliği'ni kurdu ve birliğin başkanlığını üstlendi. Başlangıçta Yataklı Vagon Görevlileri Birliği'ni tanımayan tren şirketi Randolph'un çabaları sonucu 1937'de çalışma saatlerini azaltıp, ücretleri artıran bir sözleşme imzalamak zorunda kaldı. Bu, beyaz bir işverenle zenci bir işçi sendikası arasında imzalanan ilk sözleşmeydi.

Randolph, 1941'de zencilerin savunma sanayiinde çalıştırılmamasını protesto amacıyla Washington'a bir yürüyüş düzenlenmesini savundu. Ancak, başkan Roosevelt'in savunma sanayiinde ırk ayrımını yasaklayan kararı üzerine yürüyüşten vazgeçti. 1955'te AFL'nin (American Federation of Labor-Amerikan İşçi Federasyonu) diğer büyük işçi kuruluşu olan CIO (Congress of Industrial Organization-Sınai Örgütlenme Konferansı) ile birleşmesinden oluşan AFL-CIO'nun başkan yardımcılığına getirildi. Irk ayrımının kaldırılması için gösteri ve yürüyüşler düzenleme çabalarını sürdüren Randolph, Ağustos 1963'te Washington'da gerçekleştirilen 250.000 kişinin katıldığı Özgürlük Yürüyüşü'nü yönetti.

• BAKINIZ: M.L.KING.

RANK, Otto
(1884-1939)

Avusturyalı psikanalist. "Doğum travması" kuramıyla tanınmıştır.

22 Nisan 1884'te Viyana'da doğdu, 31 Ekim 1939'da ABD'nin New York kentinde öldü. Orta sınıftan bir Yahudi aileden gelen ve asıl soyadı Rosenfeld olan Rank'ın, çocukluğu ve gençliği sıkıntılar içinde geçti. Bir teknik meslek okulunda öğrenim gördü. 1904'te Freud'un yapıtlarını okuyarak çok etkilendi. O yıllarda yazdığı, sanatçının yaratıcılığının ve edebiyatın psikanalitik yorumlarını yaptığı *Der Künstler* ("Sanatçı") adlı kitabını okuyan A.Adler, onu Freud'la tanıştırdı. Freud'un beğenisini kazanan Rank, onun evinde yapılan ünlü Çarşamba Toplantıları'na katılmaya başladı. 1906'da Viyana Psikanaliz Derneği'nin sekreterliğine getirildi. Aynı zamanda Freud'un özel sekreterliğini üstlenerek bu işi yaklaşık yirmi yıl sürdürdü. 1907'de yeniden gözden geçirdiği *Der Künstler*'i yayımladı. Freud'un ısrarıyla Viyana Üniversitesi'nde Alman dili ve edebiyatı bölümünde okumaya başladı. 1909'da yayımladığı *Der Mythus von der Geburt des Heldens* ("Kahramanın Doğuşu Söylencesi") ile psikanaliz çevrelerinde ün kazandı. Yazılarında kullandığı Rank adını aynı yıl yasal olarak aldı. 1912'de Avrupa'daki ilk psikanaliz dergileri olan *Imago* ve *Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse*'nin yayın kurullarında yer alarak, o sıralarda psikanaliz hareketini sarsan Jung ve Adler'in eleştirilerine karşı Freud'un görüşlerini savundu. Aynı yıl Lohengrin söylencesi üzerine teziyle doktorasını aldı. Kısa süre sonra tezini *Das Inzest-Motiv in Dichtung und Sage* ("Şiir ve Söylencede Ensest Motifi") adıyla genişleterek yayımladı.

I.Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra 1915'te, Krakovi'ye giderek 1918'e değin kaldıktan sonra Viyana'ya döndü. Mozart'ın *Don Giovanni* operasından etkilenen Rank, tarih boyunca çeşitli sanat yapıtlarında, halk öykülerinde ortaya çıktığı haliyle Don Juan söylencesini, Oedipus kompleksi açısından yorumladığı ünlü yapıtı *Die Don Juan-Gestalt*'ı ("Don Juan Tipi") yayımladı. 1924'te büyük gürültü koparan, tartışmalara ve sert eleştirilere hedef olan *Trauma der Geburt* ("Doğum Travması") adlı kitabı yayımlandı. Aynı yılın Nisan ayında ABD'ye gitti; New York'ta konferanslar verdi, hastalara psikanaliz uyguladı ve sonbaharda Viyana'ya döndü. 1925'te ABD'ye iki gezi daha yapan Rank, kitabına gösterilen sert tepkinin de etkisiyle Viyana'daki çevresini bırakarak 1926'da Paris'e yerleşti ve zamanla psikanalizden koparak farklı bir psikoloji anlayışı geliştirmeye çalıştı. 1927-1929 arası üç ciltlik *Grundzüge einer genetischen Psychologie*'yi ("Bir Genetik Psikolojinin Anahatları") yayımladı. 1934'te ABD'ye yerleşti. New York

ve Philadelphia'da seminerler düzenledi.

Doğum travması

Rank "doğum travması" (çocuğun anneden kopup, dış dünya ile karşılaşmasının yarattığı ruhsal incinme, yaralanma) kavramıyla psikanaliz geleneğinde yeni bir yaklaşımı başlatmıştır. Bireyin zihinsel gelişiminde en önemli öğenin doğum olayında bebeğin annenin koruyucu dölyatağından atılması, annenin bedeninden ayrılması olduğunu savunmaktadır. Bu ayrılmanın yol açtığı ve "temel kaygı" olarak adlandırdığı durum tüm nevrozların kaynağıdır. Rank'ın bu yaklaşımı belli ölçüde, modern psikanalizde önemli bir yer tutan "iyi-kötü anne", "ilk sevgi", "dölyatağına geri dönüş fantezileri", "ayrılık kaygısı" gibi kavramlara öncülük etmiştir. Ama önce Freud'un çevresindekiler, daha sonra Freud, cinsellik ve Oedipus kompleksini geri plana iten bu yaklaşıma sert biçimde karşı çıkmışlar, Freud 1926'da yayımladığı *Hemmung, Sympton und Angst*'da ("Ketvurma, Belirti ve Endişe") Rank'ın savını ele alarak çürütmeye çalışmıştır. Rank analiz ve tedavi anlayışını da doğum travması savı üzerine kurmuştur. Ona göre psikanaliz hastalarca bir doğum gibi simgeleştiriliyordu; psikanalistle konuşurken hastanın üzerine uzandığı kanepe, bir bakıma dölyatağıydı. Bu nedenle her analiz seansının bitimi, hastanın anneden ilk ayrılışının yeniden yaşanması oluyor, dolayısıyla hasta psikanalizin bitmesine direnç gösteriyordu. Rank'a göre babaya düşmanlık, babanın anne ile olan ilişkilerinden değil, babanın, çocuğun anneye geri dönüşünü engellemesinden kaynaklanır; cinsellik doğum travmasının acılı anısını bastırma girişimidir.

Rank yaşamının son yıllarında kültür, sanat ve sanatçıyı psikolojik açıdan irdeledi. 1932'de yayımladığı *Art and Artist*'de ("Sanat ve Sanatçı") sanatın, tıpkı din gibi, insanın ölümsüzlük arzusunun bir ifadesi olarak anlaşılması gerektiğini, bu isteğin sanatta daha bireysel, daha özsever (narsist), daha az toplumsal bir biçimde ortaya çıktığını ileri sürdü.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Der Künstler*, 1907, ("Sanatçı"); *Der Mythus von der Geburt des Heldens*, 1909, ("Kahramanın Doğuşu Söylencesi"); *Das Inzest-Motiv in Dichtung und Sage*, 1912, ("Şiir ve Söylencede Ensest Motifi); *Die Don Juan-Gestalt*, 1924, ("Don Juan Tipi"); *Trauma der Geburt*, 1924, ("Doğum Travması"); *Grundzüge einer genetischen Psychologie*, 1927-1929, ("Bir Genetik Psikolojinin Anahatları");

Araştırma yöntemi ▸

Art and Artist: Creative Urge and Personality Development, 1932, ("Sanat ve Sanatçı: Yaratıcı Dürtü ve Kişilik Gelişimi"); *Beyond Psychology*, (ö.s.),1941, ("Psikolojinin Ötesi").

- **KAYNAKLAR:** Fay, B.Karpf, *The Psychology and Psychotherapy of Otto Rank*,1953; J.J.Taft, *Otto Rank: A Biographical Study*, 1958.

- **BAKINIZ:** A.ADLER, S.FREUD, JUNG.

Leopold von Ranke

RANKE, Leopold von
(1795-1886)

Alman, tarihçi. Alman Tarihçi Okulu'nun önde gelen temsilcilerindendir.

21 Aralık 1795'te Tübingen bölgesinde Wiehe'de (bugün DAC'de) doğdu, 23 Mayıs 1886'da Berlin'de öldü. Ortaöğrenimini Donndorf ve Pforta'da tamamladıktan sonra Leipzig Üniversitesi'nde tanrıbilim ve klasik diller öğrenimi gördü. Frankfurt'ta lise öğretmenliği yaptığı 1818-1824 arasında çalışmalarını tarih üzerinde yoğunlaştırdı. 1824'te *Geschichte der romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1514* ("1494'ten 1514'e Latin ve Germen Halklarının Tarihi") adlı ilk kitabını yayımladı. Kitabın yaygın bir beğeniyle karşılanması sonucu 1825'te Berlin Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu ve bu görevi 1871'e değin sürdürdü.

Kitap, üslup ve düzenleme açısından yetersizliklerine karşın Ranke'nin tarih araştırmaları için öngördüğü yöntemi açıklayan bir ek içermesi bakımından önem taşımaktadır. "Zur Kritik neuerer Geschichtsschreiber" (Yeni Tarihçilerin Eleştirisi Üzerine) başlığını taşıyan ekte Ranke, tarihçinin olayları birinci el kaynaklarına inerek açıklamasının önemini vurgulamıştır. Ona göre tarihçinin görevi, olayları evrensel yorumlardan arındırıp, onların nesnel bir dökümünü yapmaktır. Ona göre tarihi olaylar özgün olduğu için evrenseli anlamak ancak özelden genele giden bir tümevarım yöntemi ve ampirik bir yaklaşımla olanaklıdır.

Ranke, 1827'de Avrupa kütüphanelerini ve arşivlerini incelemek amacıyla önce Viyana'ya ardından üç yıl kalacağı Venedik'e gitti. Bu gezisi sırasında en önemli kitabı olan *Die römischen Päpste, ihre Kirche und ihr Staat im 16. und 17. Jahrhundert* ("Romalı Papalar, 16. ve 17. Yüzyılda Kiliseleri ve Devleti") için kaynak topladı. 1831'de ülkesine dönünce Prusya hükümetinin desteğiyle Berlin Üniversitesi tarafından 1836'ya değin yayımlanan *Historisch-Politische Zeitschrift* (Tarihi Siyasi Dergi) adlı

derginin genel yayın yönetmenliğini üstlendi. 1841'de Prusya Devleti'nin resmi tarihçisi olan Ranke'ye 1865'te soyluluk sanı verildi. Ranke, yaşamının son yıllarını en önemli kitabı olarak nitelendirdiği ve tamamlayamadan öldüğü *Weltgeschichte*'yi ("Dünya Tarihi") yazmakla geçirdi.

Tarihselcilik akımının tipik temsilcilerinden biri olan Ranke tarihin özgün bir bilim dalı olduğunu, bu nedenle felsefe ve sanattan ayrı olarak incelenmesini öngörür. Tarihi bir değişim süreci olarak niteleyen Ranke'ye göre tarihi olaylar özgündür ve ait oldukları dönemin özgün ruh veya düşüncesini yansıtırlar. Bu nedenle tarihi anlamak o dönemin özgün ruh veya düşüncesini anlamakla mümkün olabilecektir. Ranke'nin tarih felsefesi döneminin Hegelci ve Romantik görüşlerinden etkilenmekle birlikte bu akımlardan önemli noktalarda ayrılır. O yıllarda Berlin Üniversitesi'nde Hegel çevresinde bulunan tarihçiler tarihin ancak felsefe yoluyla kavramsal bir bütünlüğe ulaşabileceğini savunmaktaydılar. Savigny, Eichhorn ve Niebuhr gibi tarihçilerle birlikte bu görüşlere karşı çıkan Ranke, tarihsel gerçeğin kendi içinde anlamlı olduğunu ve tarihin felsefe yöntemleriyle yorumlanmasının tarihçiyi nesnellikten uzaklaştıracağını ileri sürmüştür. Hegel'in "tarih evrensel doğruların yansımasıdır" görüşünü kabul etmekle birlikte bunun ancak ampirik bir inceleme sonucu anlaşılabileceğini savunmuştur. Öte yandan, Romantik geleneğin ortaya attığı ulusların ve devletlerin özgünlüğü savını benimsemesine karşın araştırmalarında "halkın gücü", "insan iradesi" gibi öznel kavramlara yer vermemiştir. Ona göre, tarih "iyiler" ve "kötüler" arasındaki mücadeleye indirgenemez, ulus devletler arasındaki rekabet ve güç dengesi arayışı tarihin akışını sağlar.

Ilımlı bir muhafazakâr olan Ranke, özellikle Friedrich von Gentz'den etkilenen siyasi görüşlerini *Historisch-Politische Zeitschrift* adlı dergideki yazılarında belirtmiştir. Prusya Kralı IV.Friedrich Wilhelm'in izlediği muhafazakâr politikayı destekleyerek Almanya'nın bir ulus devlet kurabilmesinin ancak Prusya önderliğinde gerçekleşebileceğini savunmuştur. Ranke, ulusların ve devletlerin özgünlüğü savından yola çıkarak ulus devletlerin kendi kültür ve gelenekleri doğrultusunda tarihlerini yarattıklarını ileri sürer. Bu nedenle, Fransız Devrimi benzeri bir hareketin Almanya'da gerçekleşmesini olanaklı görmez. Ona göre, Almanya'da meşrutiyet yapısı içinde ılımlı bir reform politikası izlenmelidir.

Ranke, en iyi yapıtı olarak nitelendirilen *Die römischen Päpste, ihre Kirche und ihr Staat im 16. und 17. Jahrhundert* ve *Fürsten und Völker von Süd-Europa im 16. und 17.Jahrhundert* ("16. ve 17. Yüzyılda Güney Avrupa Halkları ve Hükümdarları") adlı kitaplarında siyasal istikrarın ancak ulus devletlerin kurulmasıyla sağlanabileceğini ileri sürmüştür. Ranke, devleti ideal bir kurum olarak gören Hegel ile aynı görüşü paylaşmaktadır. Ona göre, kilise ve devlet, tarihin "olumlu" gelişmeleridir. Ranke'nin muhafazakâr siyasi görüşü ve dindar tutumu onu tarihte bir denge unsuru aramaya yöneltmiş, ayrıca tarihin özgünlüğünün altında Tanrı gerçeğinin yattığı inancını benimsemesinde etkili olmuştur.

Bazı tarihçiler tarafından toplumsal ve iktisadi olaylara önem vermemesi ve tarihi sadece devletler tarihi olarak ele alması nedeniyle eleştirilen Ranke çağdaş tarihçiliğe tarihin özgün bir bilim dalı olduğu anlayışını bırakmış, bunun yanı sıra tarih eğitiminde kullanılan seminer sistemini geliştirmiştir. Geliştirdiği bilimsel araştırma yöntemi ise bugün çağdaş tarihçiliğin temel araştırma yöntemlerinden biri olarak kabul edilmektedir.

◄ *Tarih felsefesi*

• **YAPITLAR** (başlıca): *Geschichte der romanischen und germanischen Völker von 1494 bis 1514*, 1824, ("1494'ten 1514'e Latin ve Germen Halklarının Tarihi"); *Fürsten und Völker von Süd-Europa im 16. und 17. Jahrhundert*, 1827, ("16. ve 17. Yüzyılda Güney Avrupa Hakları ve Hükümdarları"); *Die römischen Päpste, ihre Kirche und ihr Staat im 16. und 17.Jahrhundert*, 3 cilt, 1834-1836, ("Romalı Papalar, 16. ve 17. Yüzyılda Kiliseleri ve Devleti"); *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation*, 6 cilt, 1839-1847, ("Reformasyon Döneminde Alman Tarihi"); *Französische Geschichte, vornehmlich im 16. und 17. Jahrhundert*, 5. cilt, 1852-1861, ("Özellikle 16. ve 17. Yüzyılda Fransız Tarihi"); *Englische Geschichte im 16. und 17. Jahrhundert*, 7 cilt, 1859-1869, ("16. ve 17. Yüzyılda İngiliz Tarihi"); *Weltgeschichte*, 9 cilt, 1881-1888, ("Dünya Tarihi"); *Sämtliche Werke*, 54 cilt, 1867-1890, ("Toplu Eserler").

• **KAYNAKLAR**: G.Masur, *Rankes Begriff der Weltgeschichte*, 1926; F.Meinecke, *Die Entstehung des Historismus*, 1946; E.Simon, *Ranke und Hegel*, 1928; R.Vierhaus, *Ranke und die soziale Welt*, 1927.

• **BAKINIZ**: HEGEL, F.MEINECKE, B.G.NIEBUHR.

RANKINE, William John Macquorn
(1820-1872)

İskoç, mühendis ve fizikçi. Termodinamik ve mekanik alanlarındaki kuramsal katkılarıyla tanınmıştır.

5 Temmuz 1820'de Edinburgh'da doğdu, 24 Aralık 1872'de Glasgow'da öldü. 16 yaşına değin inşaat mühendisi olan babasının gözetiminde özel öğretmenler tarafından eğitildikten sonra felsefe öğrenimi görmek üzere Edinburgh Üniversitesi'ne girdi. Ancak babasının mesleğine duyduğu ilgi nedeniyle 1838'de öğrenimini yarıda bıraktı ve İrlanda'da çeşitli demiryolu, baraj ve direnaj projelerinde çalışarak mühendislik alanında kendini yetiştirdi. 1842'de İskoçya'ya dönünce mühendislik işlerinin yanı sıra, kuramsal çalışmalara da girişti ve resmi bir öğrenim görmediği halde özellikle mekanik alanındaki bilimsel katkıları nedeniyle 1853'te Royal Society'ye seçilmeyi, 1855'te de Glasgow Üniversitesi'nde inşaat mühendisliği ve mekanik profesörlüğüne atanmayı başardı.

Mühendislik ve mekaniğe ilişkin konulardan termodinamiğe dek yayılan bir alanda önemli kuramsal katkıları bulunan Rankine, önceleri araştırmalarını demiryolu döşemeciliği üzerinde yoğunlaştırarak, raylarda ani kırılmalara yol açan metallerin yorulması kavramını ortaya attı, ray yapımına, eğimli ve kıvrımlı arazilerde ray döşenmesine ilişkin yeni yöntemler geliştirdi.

Rankine fizik alanına yöneldiği 1850'lerin başında ısı makinelerinin verimi sorununu ele aldı ve özellikle Fransız fizikçi S.Carnot'nun, ideal bir ısı makinesine ilişkin olarak önerdiği çevrimi inceledi. Carnot makinesinin verim fonksiyonunu kurdu ve Carnot yasası olarak da ta-

nınan termodinamiğin ikinci yasasını Clausius'unkine benzer bir yöntemle kanıtladı. Buradan ısı kuramına geçen Rankine, 1853'te enerjiyi, maddelerin durumlarını değişikliğe uğratan "gerçek (ya da duyumsanabilir) enerji" ile, herhangi bir değişiklikte kaybolan asıl enerjinin yerini alan "potansiyel (ya da gizil) enerji" olarak ikiye ayırdı ve bu iki enerji türünün toplamının sabit olduğunu öne sürdü. Böylece tüm fiziksel olguları kuvvet ve hareket kavramlarından çok ısı, devinim durumundaki maddenin canlı gücü gibi kinetik enerjilerle, yerçekiminin mekanik gücü, statik elektrik gibi potansiyel enerjilerdeki dönüşümlerle açıklamaya yönelerek enerjetik biliminin temellerini attı. Ayrıca, ideal bir ısı makinesi için artık buharın soğutucu bir ortamdan geçirilerek yeniden kazana pompalanmasını temel alan "Rankine çevrimi"ni geliştirerek, güç merkezleri tasarımları için yeni olanaklar sağladı.

Sürdürdüğü hidrodinamik araştırmaları sonucunda yeni gemi tasarımları ve mutlak sıfırdan başlayarak Fahrenheit derecelerine bölünmüş bir sıcaklık ölçeği geliştiren Rankine'in kuramsal yapıtları ve ders kitapları, bugün bile mühendislik eğitiminin başyapıtları arasında sayılmaktadır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *A Manual of Applied Mechanics*, 1858, 1921, (21. baskı), ("Uygulamalı Mekanik El Kitabı"); *A Manual of the Steam Engine and Other Prime Movers*, 1859, 1908, (17.baskı), ("Buhar Makinesi ve Diğer Birincil Hareketlendiriciler El Kitabı"); *A Mannual of Civil Engineering*, 1862, 1911, (24. baskı), ("İnşaat Mühendisliği El Kitabı").

- **BAKINIZ:** S.CARNOT, CLAUSIUS.

RANSOM, John Crowe
(1888-1974)

ABD'li şair, eleştirmen. Kuramsal çalışmalarıyla çağdaş Amerikan edebiyatının gelişmesine katkıda bulunmuştur.

30 Nisan 1888'de Tennessee Eyaleti'nde, Pulaski'de doğdu, 4 Temmuz 1974'te Ohio Eyaleti'nde, Gambier'de öldü. 1909'da Vanderbilt Üniversitesi'ni bitirdikten sonra İngiltere'ye giderek Oxford Üniversitesi'ndeki Christ Church'te okudu. 1914'te Vanderbilt Üniversitesi'nde asistan oldu.I. Dünya Savaşı'nda iki yıl Fransa'da topçu teğmeni olarak bulundu. 1919'da ilk şiir kitabı *Poems About God*'u ("Tanrı Üzerine Şiirler") yayımladı. 1922'de, teknolojiye karşı çıkan bir grup Güneyli şair için *The Fugitive* adlı bir dergi kurdu ve 1925'e değin yönetti. 1937'de Ohio Eyaleti'ndeki Kenyon College'da profesör oldu, şiir üzerine dersler verdi, 1939'da *Kenyon Review* dergisini kurdu ve 1959'a değin yönetti. 1958'de üniversiteden emekli oldu. 1951'de Bolligen Ödülü'nü, 1964'te de Russell Loines Memorial Ödülü ve Ulusal Kitap Ödülü'nü kazandı.

Ransom, 1920'lerde aralarına katıldığı, kendilerini Fugitives (Kaçaklar) ya da Agrarians (Tarımcılar) olarak adlandıran Güneyli şairlerle birlikte, 1930'lardaki büyük iktisadi bunalım yıllarında "I'll Take My Stand" ("Yerimi Alacağım") ve 1936'da "Who Owns America?" ("Amerika'nın Sahibi Kim?") adlı bildirgeleri yayımlamıştır. Bu yazarlar, Kuzey'in ileri sürdüğü "sanayileşme Güney'in tüm sorunlarını çözer" savına karşı çıkmışlar ve İç Savaş öncesindeki geleneksel tarım ekonomisinin Güney'in kültürel yaşamının gelişimi için en iyi çare olduğunu savunmuşlardır. Bu dönemde Ransom, genellikle halk efsaneleriyle beslenen, müzik ve dansın eşlik ettiği bir şiir türü olan romantik baladlardan çok etkilenmiştir. Bu türde yazdığı şiirlerine ince zekâsını ve alaycılığını da eklemiştir. Yaşamdaki duygusal karmaşıklığı belirten şiirlerinde, okuyucuyu çabuk kavrayan bir dil ve biçim kullanmıştır. Akademik bir dergi olan *Kenyon Review*'da yazdığı şiirin özünü araştırmaya yönelik yazılarıyla, eleştiri kavramına yeni ve sağlam bir boyut kazandırmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Poems About God*, 1919, ("Tanrı Üzerine Şiirler"); *Chills and Fever*, 1924, ("Soğuklar ve Ateş"); *Grace After Meat*, 1924, ("Şükran Duası"); *Two Gentlemen in Bonds*, 1927, ("Zincirde İki Adam"). **Eleştiri:** *The World's Body*, 1938, ("Dünyanın Gövdesi"); *The New Criticism*, 1941, ("Yeni Eleştiri").

RAOULT, François Marie
(1830-1901)

Fransız, fiziksel kimyacı. Çözeltilerin buhar basıncına ilişkin çalışmalarıyla tanınmıştır.

10 Mayıs 1830'da Nord idare bölgesindeki Fournes-en-Veppes'de doğdu, 1 Nisan 1901'de Grenoble'da öldü. Paris Üniversitesi'nde görmekte olduğu fizik ve kimya öğrenimini mali yetersizlikler nedeniyle yarıda bırakmak zorunda kaldı. 1853-1867 arasında taşra liselerinde öğretmenlik yaptı, bir yandan da dışardan sınavlara girerek 1863'te Paris Üniversitesi'nden doktora derecesini aldı. 1867'de Grenoble Üniversitesi'nde görevlendirildikten üç yıl sonra kimya profesörlüğüne yükseltilen Raoult, yaşamının sonuna değin sürdürdüğü bu görevinin yanı sıra, 1899'da Bilimler Fakültesi'nin dekanlığını da üstlendi.

Önceleri çalışmalarını elektrik pillerindeki ısı değişikliklerinin elektromotor kuvveti üzerindeki etkilerinin araştırılması üzerine yoğunlaştıran, Daniell türü galvanik pillerin ve Volta pillerinin kimyasal tepkime ısısının, bu pillerde yapılan elektriksel işin ısı eşdeğerinden farklı olduğunu ortaya çıkaran Raoult, 1870'lerin sonlarında, içinde alkol ve tuz çözünen suyun donma sıcaklığı ile buhar basıncında gerçekleşen düşüşün nedenlerini aramaya yöneldi ve tuz çözeltilerinde bu düşüşlerin birbirleriyle orantılı olduğunu buldu. Her türden çözeltileri kapsayacak biçimde genişlettiği araştırmalarının sonucunda, 1886'da çözeltilerin donma noktası, kaynama noktası, buhar basıncı gibi özelliklerinin çözücünün molekül sayısının çözünenin molekül sayısına oranına bağlı olduğunu belirledi. Bu bulgusundan yola çıkarak sabit sıcaklıktaki bir çözeltinin buhar basıncının, çözücünün saf haldeki buhar basıncıyla mol kesirinin çarpımına eşit olduğunu gösteren "Raoult yasası"nı geliştirdi ve bu yasanın ancak, düşük derişiklikteki çözeltiler için geçerli oldu-

ğunu gösterdi. Bugün, tüm sıcaklık ve basınçlarda Raoult yasasına uyan çözeltiler "ideal çözelti" olarak adlandırılır.

Bu buluşuyla birçok maddenin molekül ağırlığının hesaplanmasını olanaklı kılan Raoult'un çeşitli çözeltiler için hazırladığı donma sıcaklığı ve buhar basıncı tabloları, Arrhenius'un elektrolitlerin ayrışmasına ilişkin çalışmalarının temel verilerini oluşturdular.

• YAPITLAR (başlıca): *La tonométrie*, 1900, ("Tonometri"); *La cryoscopie*, 1901, ("Kriyoskopi").

• BAKINIZ: ARRHENIUS.

RASK, Rasmus Kristian (1787-1832)

Danimarkalı dilbilimci. Karşılaştırmalı dilbilimin kurucularındandır.

22 Kasım 1787'de Odense yakınlarındaki Brondekilde'de doğdu, 14 kasım 1832'de Kopenhag'da öldü. 1808'de Kopenhag Üniversitesi'nde kütüphane görevlisi olarak çalışmaya başladı. İsveç ve Norveç'e geziler yaptı. 1811'de Kuzey Germen dillerinin Batı İskandinav grubuna ait olan eski Kuzey dili ya da eski İzlanda dilinin ilk sistemli dilbilgisi kitabını yayımladı. 1813-1815 yıllarını İzlanda'da geçirdi, İzlanda dili, edebiyatı ve kültürünü inceledi. 1818'de yayımladığı *Undersøgelse om det gamle Nordiske eller Isklandske Sprogs Oprindelse* ("Eski Kuzey Dili ya da İzlanda Dili Üzerine İnceleme") adlı yapıtı bu gezinin ürünüdür. Aynı yıl İzlanda edebiyatının başyapıtlarından olan *Edda*'yı yayına hazırladı. 1817'de ise, ilk Anglosakson dilbilgisi kitabını yayımladı.

Rask, 1816'da Hint ailesine ait dilleri incelemeye başladı. Aynı yıl Stockholm, St. Petersburg (bugün Leningrad) ve daha sonra da İran'ı kapsayan bir geziye çıktı. Bir süre Tebriz, Tahran ve Şiraz'da kaldıktan sonra 1820'de Hindistan'a geçti. Bombay ve Seylan'da kaldı. İran ve Hindistan'dan topladığı çok sayıdaki el yazmalarıyla 1823'te ülkesine döndü. 1825'te edebiyat tarihi, 1831'de Doğu dilleri profesörü oldu.

Rask, yirmi beş dil ve lehçeyi iyi bilen ve bir o kadar dil üzerinde de araştırmalar yapmış bir dilbilimcidir. Daha çok İskandinav dilleri üzerine yoğunlaşmışsa da, Hint-Avrupa dilleri ailesi, Ural ve Kafkas dilleri üzerine de araştırmalar yapmıştır. Germen filolojisinin kurucuları arasındadır. Ününü borçlu olduğu *Undersøgelse om det gamle Nordiske eller Isklandske Sprogs Oprindelse* adlı yapıtında Germen dillerini Latince, eski Yunanca ve Baltık-Slav dilleri gibi Hint-Avrupa dilleri ailesine giren öteki dillerle karşılaştırarak aradaki sesbilgisel (fonetik) akrabalıkları incelemiştir. Germen dilleri ile Hint-Avrupa dilleri arasındaki yakınlıkları, Hint-Avrupa dilbiliminin kurucularından F.Bopp ile aynı yıllarda, ancak ondan ayrı olarak bulmuştur. Bu konudaki araştırmalarıyla da, kendisiyle birlikte Germen filolojisinin kurucularından kabul edilen Alman dilbilimci J.Grimm'i etkilemiştir. Rask'ın araştırmaları, 1822'de Grimm tarafından ortaya konan ve karşılaştırmalı dilbilimde Grimm yasası adıyla bilinen, Germen dilleriyle öteki Hint-Avrupa dilleri arasındaki seslilerdeki benzeşme ve farklılaşmayı açıklayan yasaya temel oluşturmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Vejledning til det Islandske Sprag*, 1811, ("İzlandaca Rehberi"); *Undersøgelse om det gamle Nordiske eller Isklanske Sprogs Oprindelse*, 1818, ("Eski İskandinav Dili ya da İzlanda Dili Üzerine İnceleme").

• BAKINIZ: BOPP, J.GRIMM.

RASMUSSEN, Knud Johan Victor (1879-1933)

Danimarkalı kaşif ve etnolog. Eskimo kabilelerine ilişkin çalışmalarıyla tanınmıştır.

7 Haziran 1879'da Grönland'da, Jakobshavn'da doğdu, 22 Aralık 1933'te Kopenhag'da öldü. Babası Danimarkalı, annesi yarı Eskimo'ydu. Eskimo kültürü ve dilini küçük yaşta öğrenen Rasmussen, ortaöğrenimini Kopenhag'da tamamladı.

1900'de *Christian Daily*'nin muhabiri olarak L.Mylius-Erichsen'in yönettiği İzlanda seferine katıldı. 1902-1904 arasında Mylius-Erichsen'in Batı Grönland seferinde de yer alarak Kutup Eskimoları olarak bilinen ve dünyanın en kuzey bölgesinde yaşayan Eskimo kabilesiyle bir süre yaşadı. Henüz Hıristiyanlık'ı kabul etmemiş olan ve kendi gelenek ve göreneklerini korumakta olan Kutup Eskimoları'nın kültürlerini incelemeye ve etnolojik araştırma yapmaya başladı. 1905'te ve 1908'de Eskimolar üzerine iki kitap yayımladı.

1910'da Kuzey Grönland'da yaşayan Eskimolar arasındaki ticareti kolaylaştırmak ve araştırma merkezi olarak kullanmak amacıyla Cape York'ta "Thule" adını verdiği bir istasyon kurdu. 1912'de üç kişiyle birlikte Grönland'ın iç bölgesindeki buz tabakasını geçerek kuzeydoğu kıyısına vardı. Birinci Thule seferi olarak adlandırdığı bu seferin ardından altı kez daha Grönland'ın çeşitli bölgelerine Thule seferi düzenledi. Bu gezilerin en önemlisi olan dördüncü seferini, Eskimolar'ın ve Kuzey Amerika yerlilerinin Asya'dan göç eden kabilelerin soyundan olduğunu kanıtlamak amacıyla düzenledi. 1921-1924 arasında yaptığı bu seferde Grönland'dan Bering Boğazı'na Eskimo tarzı araçlar ve köpeklerin çektiği kızaklar kullanarak gitmeyi başardı. Eskimo göç yollarını izleyerek Kuzey Kanada ve Alaska boyunca Bering Boğazı'na dek tüm Eskimo kabilelerini ziyaret etti ve etnolojik bilgi topladı. 1927'de bu seferi anlattığı *Across Arctic America* ("Kutup Amerikası Boyunca") adlı kitabını yayımladı.

Rasmussen daha sonraki seferlerinde de Grönland'ı incelemeyi sürdürerek Grönland'ın haritasını çizdi. Arkeolojik ve etnografik bilgiler topladı. Eskimo şarkıları, masalları ve mitolojisiyle ilgili yazılar yazdı ve çeviriler yaptı. 1932'de başlattığı son Thule seferi sırasında zatürreeye yakalandı ve Kopenhag'a dönüşünde öldü.

• YAPITLAR (başlıca): *Eskimo Folk Tales*, 1921, ("Eskimo Halk Masalları"); *Across Arctic America*, 1927; ("Kutup Amerikası Boyunca").

RASPUTİN, Grigori Yefimoviç
(1872-1916)

Rus din adamı. Kendisini Romanov hanedanını kurtaracak kutsal bir kişi olarak kabul ettirerek çar II. Nikolay ve ailesi üzerinde büyük bir etki kurmuştur.

Batı Sibirya'da Tobolsk yakınlarında Pokrovskoye'de doğdu, 30 Aralık 1916'da Petrograd'da (bugün Leningrad) öldü. Asıl adı Grigori Yefimoviç Novik'tir. Kendisine sefih anlamına gelen Rasputin adı köylüler tarafından verilmiştir. Günahın, kurtuluşun gerekli bir önkoşulu olduğuna inanarak yerleşik dinsel öğretiye karşı çıkan bir mezhepten etkilendi. Genç yaşında köyünden ayrılarak Rusya'yı, Mezopotamya'yı, Balkanlar'ı dolaştı; Kudüs'ü ve Yunanistan'daki kutsal Athos Dağı'nı ziyaret etti. Köyüne dönüşünde hastalıkları iyileştirme yeteneğine sahip ve keramet sahibi bir kişi olarak tanındı. Ancak Ortodoksluk'a ters düşen inançlarından dolayı soruşturmaya uğramak tehdidinden kurtulmak için, 1903'te St.Petersburg'a (bugün Leningrad) giderek, tövbekâr oldu ve bir din akademisine girdi.

Çar II. Nikolay'ın oğlu Aleksey'in hemofili hastalığını durdurmayı başaracak bir kişi olarak görüldüğünden kilisenin yüksek yetkililerinin de önerisiyle, 1905'te saraya götürülüp çar ve çariçe ile tanıştırıldı. Çariçe Aleksandra Fedorovna'yı kendisi yaşadıkça oğlunun yaşamını kurtaracağına inandırarak kendisini Tanrı tarafından Romanov hanedanını kurtarmak için gönderilmiş kutsal bir kişi olarak kabul ettirdi ve çarlık ailesinin yakın ilgisini kazandı. Bu arada, St.Petersburg yüksek sosyetesinin salon toplantılarına katılarak mistisizme ve büyücülüğe ilgi duyan kişiler arasında yakın dostlar edindi. Ancak insanın kurtuluştan önce günah işlemesi gerektiği biçimindeki inanışı ve bu inanışına uygun davranışları, kilise, hükümet yetkilileri ve sosyete çevresi tarafından çara şikâyet edilmesine neden oldu.

1911'de, davranışları soruşturma konusu yapıldı ve başbakan Stolypin tarafından St.Petersburg dışına sürüldü. Aynı yıl Stolypin'in öldürülmesinden sonra, çariçe tarafından St.Petersburg'a geri getirildi ve yeniden saray çevresinde etkili bir konum edindi. Ancak, 1912'de çariçenin kendisine yazdığı ve aralarındaki aşk ilişkisini açığa çıkaran mektuplar elden ele dolaşmaya başlayınca büyük bir skandal doğdu. Rasputin'in durumu, Duma'da (meclis) tartışma konusu yapıldı, basında geniş olarak yer aldı. I.Dünya Savaşı sırasında II.Nikolay'ın ordunun yönetimini üzerine alarak başkentten uzaklaşması üzerine yönetimde daha büyük bir denetim kuran çariçe tarafından başdanışman yapıldı. Bu dönemde, hükümet yetkilileri ve bürokratlar arasındaki yer değiştirme ve sürülmeler, Rasputin'in çariçe üzerindeki etkisine bağlandı. 1916'da, aralarında çarın akrabaları prens Yusupov ve büyükdük Pavloviç ile Duma üyesi Purişkeviç'in bulunduğu bir grup tarafından önce zehirlenerek, ardından da vurularak öldürüldü. Cesedi Neva Irmağı'na atıldı.

• BAKINIZ: NİKOLAY II.

RAŞA, Remzi
(1928)

Türk, ressam. Işığa çok az yer verdiği resimlerinde karanlık ve umutsuz bir dünyayı betimlemiştir.

Kırıkhan'da doğdu. Daha çocuk yaşlarında anne ve babasının ayrılması sonucu yaşamı yalnızlık içinde geçti. Maddi ve manevi sıkıntıları, Antakya Lisesi'nde okurken resim öğretmeninin ondaki yeteneği fark etmesiyle azaldı. Raşa bundan sonra kendini olanca gücüyle resme verdi. 1947'de Kırıkhan'da ilk kişisel sergisini açtı. Resim öğretmeninin, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ne (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) girmesi önerisini hemen benimsedi ve 1948'de bu okula kaydını yaptırdı. Akademi'deyken Onlar Grubu'na katıldı ve 1953'e değin grubun sanatsal etkinliklerinde rol aldı. Aynı yıl Paris'e giderek yerleşti. Halen çalışmalarını bu kentte sürdürmektedir.

Raşa'nın sanatı, çocukken yaşadığı sıkıntılı yıllarla yakından ilişkilidir. O, her şeyden önce bir duygular ressamıdır. Eskiyle yeni arasında gidip gelir. Buruşuk suratlı, bozulmuş portrelerinde sanki çocukluk günlerini yansıtmıştır. Kullandığı koyu yeşiller, koyu kırmızılar, kahverengiler, griler ve karalar umutsuzluğun bilinçaltındaki izleri gibidir. Paris'te önceleri soyut resme yönelmiştir. Aslında yansıttıkları, figüratif resimlerinin dünyasından çok farklı değildir. 1958'de yeniden figüratif resme dönen Raşa, natürmort, manzara ve portre çalışmalarında belli bir ruh halini yansıtmıştır. Bunlarda, gölgelerin çevirdiği meyveler ve ara sıra beliren dingin çiçekler resmin karanlık bölümlerinde birleşir.

• YAPITLAR (başlıca): *Yalnızlık*, 1959; *Vahşi Buket*, 1959; *İşkence*, 1960; *Ressam Müzehher'in Portresi*, 1963 ve 1964; *İzmir Laleleri*, 1971.

RAŞİD
(? -1735)

Osmanlı tarihçi ve Divan şairi. 1660-1722 yılları olaylarını saptayan *Tarih* adlı yapıtıyla ünlüdür.

Mehmed Raşid İstanbul'da doğdu, 10 Temmuz 1735'te aynı kentte öldü. Doğum tarihi bilinmiyor. Malatyalı kadı Mustafa Efendi'nin oğludur. Medrese öğrenimini bitirdikten sonra rüus sınavını kazanarak Hacı İlyas Medresesi müderrisliğine atandı. Bu arada kazasker Abdülbaki Efendi'den hat dersleri aldı. 1714'te sadrazam Silahdar (Şehid) Ali Paşa tarafından vakanüvisliğe getirildi. Bu görevle 1715 Mora ve 1716 Varadin seferlerine katıldı. Bayram Paşa, Ayasofya ve Süleymaniye medreselerinde müderrislik yaptı. Bunun yanı sıra Harameyn müfettişliğinde bulundu.

1723'te Halep kadılığına gönderildi. Ertesi yıl görevi sona erince İstanbul'a döndü. 1728'de İsfahan'a Afganlı Eşref Han'a elçi olarak yollandı. Dönüşünde İstanbul ka-

dılığına atandı. Patrona Halil ayaklanmasından sonra İstanköy, Bursa ve Limni'ye sürgün gönderildi. 1734'te bağışlanarak İstanbul'a döndü. Aynı yıl Anadolu kazaskerliğine atandı. Bu görevdeyken öldü.

Raşid, ünlü bir münşi, başarılı bir hattat ve tanınmış bir şairdir. En önemli yapıtı *Tarih*'idir. Bu yapıt 1660-1722 yılları arasındaki olayları anlatır. *Naima Tarihi*'nin zeylidir (ek). Raşid yapıtını hazırlarken, gördüklerinden, duyduklarından, resmi belgelerden, bu arada Fındıklılı Mehmed Ağa'nın *Tarih*'i ile *Nusretnâme*'sinden yararlanmıştır. 1722 Ağustos'undan sonraki olayları da, onun yerine gelen vakanüvis Küçükçelebizade İsmail Asım Efendi yazmıştır.

Raşid'in ayrıca *Divan*'ı, mektuplarından oluşan *Münşaât*'ı ve geçirdiği ağır hastalıktan sonra yazıp III. Ahmed'e sunduğu bin beş yüz beyitlik *Sıhhatnâme* adlı bir mesnevisi de vardır.

• YAPITLAR (başlıca): *Tarih-i Raşid*, (ö.s.), 3 cilt, 1740; *Divan*, (İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar No. 414); *Münşaât*, (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine Bölümü No. 1037); *Sıhhatnâme*, (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan Bölümü No. 826).

• BAKINIZ: İSMAİL ASIM EFENDİ [Küçükçelebizade], MEHMED AĞA [Fındıklılı], NAİMA.

RAŞİD RIZA, Muhammed (1865-1935)

Suriyeli din adamı. İslamcı reform akımının ve Arap milliyetçiliğinin önde gelen düşünürlerindendir.

Trablusşam yakınlarındaki Kalamun'da doğdu, Kahire'de öldü. Geleneksel din öğreniminin ardından Trablusşam'da resmi bir okula girdi. Daha sonra Hüseyin el Cisr'in okulunda doğa bilimleri okudu ve Fransızca öğrendi. Bu sırada Kahire'deki Lübnanlı gazetecilerin yazıları aracılığıyla Batı dünyasını tanıma olanağını buldu. İmam Gazali'nin *İhyal Ulûmi'd-Din* kitabı, üzerinde derin bir etki bıraktı. Bir süre Nakşibendi tarikatı içinde yer aldıysa da sonradan İbn Teymiyye'nin öğretilerine ve Vehhabilik'e yakınlık duymaya başladı. Bütün sayılarını ancak 1892'de okuyabildiği Cemaleddin Afgani ile Muhammed Abduh'un *el-Urvetü'l-Vuska* dergisi görüşlerinin biçimlenmesinde en önemli rolü oynadı. 1894'te Trablusşam'a ikinci kez gelen Abduh ile daha yakından tanışarak onun sadık bir izleyicisi oldu.

1897'de Kahire'ye giden Raşid Rıza ertesi yıl yayımını ölümüne kadar aralıksız sürdürdüğü *el-Menar* dergisini çıkarmaya başladı. Abduh'un görüşlerini yaymayı amaçlayan bu dergide dinsel konuların yanı sıra İslam dünyasının her yöresinden haberler verek dünya siyasetiyle de ilgilendi. Yine bu dergide yayınlanan ünlü *Kuran* tefsirinde İslam esaslarının bilimsel düşünceye, toplumsal ve teknolojik gelişmeye açık olduğunu göstermeye çalıştı. 1912'de din görevlilerini eğitmek amacıyla Darü'd-Da've ve'l-İrşad adlı bir okul kurdu. Abduh'a karşı tutumundan dolayı önceleri karşı çıktığı Hıdiv Abbas Hilmi Paşa ile bu okula mali destek vermesinden sonra ilişkileri iyileşti. Mısır milliyetçilerinin önderi Mustafa Kâmil paşa'ya karşı Ali Yusuf grubunu destekledi. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Suriye'deki siyasi gelişmelerle daha yakından ilgilenerek I. Dünya Savaşı'na kadar Adem-i Merkeziyet Partisi içinde yer aldı. 1919'da Suriye'ye giderek ulusal istekleri belirlemeyi amaçlayan Suriye Kongresi'nin başkanlığını yaptı. Fransız işgali üzerine Mısır'a döndü. 1921'de Suriye-Filistin delegesi olarak Cenevre'ye gitti ve 1925-1926 Suriye ayaklanması sırasında Kahire'de kurulan siyasi komitede yer aldı. İslam dünyasının tanınmış bir adı olarak 1926'da Mekke'de, 1931'de Şam'da yapılan İslam konferanslarına katıldı.

Hocası Abduh gibi İslam dünyasının Batı karşısında gerilemesi üzerinde duran Raşid Rıza, yapıtlarında Batı'nın İslam dünyasından öğrendikleri sayesinde ilerlediğini belirterek bu uygarlığı benimsemenin kendi geçmişine sahip çıkmak olduğunu ileri sürdü. Ancak körükörüne bir taklitçilik yerine bu uygarlığın getirdiği yenilikleri İslam ilkeleriyle bağdaştırma yolunu tuttu. Bu doğrultuda Şeriat'a bağlı olarak pozitif bir hukukun oluşturulabileceği ve şura (danışma) yoluyla bir yasama gücü yaratılabileceğini savundu. Toplumu yönetecek güç olarak, içtihat yolunu kullanma yeteneğine sahip ulema sınıfını gördü. İslam birliği konusunda daha kapsayıcı bir bakış açısına sahip olan Abduh'tan bir ölçüde uzaklaşarak Sünnilik'e daha fazla ağırlık verip bunu Hanbeli mezhebinin sıkı kuralları ile bütünleştirmeye çalıştı. Bu bakımdan Arabistan'da Vehhabilik akımının güçlenmesini olumlu karşıladı. İktisadi konularda Abduh'tan ayrılarak iktisadi yaşamın Batı örneğine uygun olarak yeniden düzenlenmesini ve faizin benimsenmesini savundu. Erkeğin kadın üzerindeki egemenliğini kabul etmekle birlikte kadına iyi davranılması ve haklarının tanınması gerektiğini belirtti.

Halifelik sorunu üzerinde önemle duran Raşid Rıza, halifeliğin kaldırılmasına şiddetle karşı çıkarak en büyük "müçtehid" görevini görecek Arap bir halifenin seçilmesi için yoğun bir çaba göstermiştir. İslam dünyasını tek bir devlet çatısı altında birleştirmenin olanaksız olduğunu kabul etmekle birlikte, İslam dünyasını bölerek yutmak isteyen Batı karşısında siyasal bir birliğin gerekli olduğunu vurgulamıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Muhaveratü'l-Muslih ve'l Mukallid*, 1906; *el-Hilafe*, 1923; *el-Vehhabiyyun ve'l-Hicaz*, 1925; *Yusrü'l-İslam ve Usulü't-Teşrii'l-Amm*, 1928; *Tarihu'l-Üstadü'l-İmam eş-Şeyh Muhammed Abduh*, 1931; *Nida ile'l-Cinsü'l-Latif*, 1932; *el-Sünne ve'ş-Şia*, (ö.s.), 2 cilt, 1947; *el-Vahyu'l-Muhammedi*, (ö.s.), 1947.

• BAKINIZ: MUHAMMED ABDUH.

RAŞİT RIZA

Bak. SAMAKO, Raşit Rıza

RATHENAU, Walther
(1867-1922)

Alman sanayici ve siyaset adamı. I.Dünya Savaşı sonrasında Alman dış politikasında etkili olmuştur.

29 Eylül 1867'de Berlin'de doğdu, 24 Haziran 1922'de aynı kentte öldü. Elektrikli araçlar üreticisi AEG'nin (Allgemeine-Elektrizitaets-Gesellschaft) kurucusu Emil Rathenau'nun (1838-1915) oğluydu. Elektrokimya öğrenimi görerek 1889'da doktorasını aldı. 1890-1900 arasında sanayi sektöründe araştırmacı ve yönetici olarak çeşitli görevler üstlendikten sonra AEG'ye geçti. I.Dünya Savaşı başlayınca ulusal kaynakların hükümet tarafından etkin biçimde yönlendirilmesi gerektiği düşüncesiyle Savaş Bakanlığı'na bağlı bir Hammadde Dairesi kurulmasına ön ayak oldu. Ağustos 1914-Nisan 1915 arasında bu dairenin başkanlığını yaptı. Babasının ölümü üzerine AEG'nin başına geçti.

Mart 1920'de maliye bakanı Karl Joseph Wirth (1879-1956) tarafından hükümete bağlı Sosyalizasyon Komitesi üyeliğine getirildi. Temmuz 1920'de Almanya'nın silahsızlandırılmasının kararlaştırıldığı Spa Konferansı'na teknik asistan olarak katıldı. Mayıs 1921'de başbakan olan Wirth'in kurduğu hükümette Kasım 1921'e değin yeniden onarım bakanlığı yaptı. Almanya'nın Versailles Antlaşması hükümlerine uyması ve İtilaf Devletleri'yle ilişkilerin yeniden düzenlenmesi için çaba gösterilmesine ve Almanya'nın içine düştüğü yalnızlıktan kurtarılmasına dayanan bir dış politika önerdi.

Ocak 1922'de Cannes Konferansı'nda Almanya'yı temsil eden Rathenau, 1 Şubat 1922'de dışişleri bakanı oldu. Nisan 1922'de Sovyetler Birliği'yle Almanya arasında ticaretin geliştirilmesini ve tazminat ödemelerinden vazgeçilmesini öngören Rapallo Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşma aşırı milliyetçi çevrelerin Rathenau'yu komünizmi teşvik etmekle suçlamalarına yol açtı. Dışişleri bakanlığına giderken aşırı milliyetçi, Yahudi aleyhtarı iki genç tarafından öldürüldü.

Siyaset adamlığının yanı sıra iktisadi ve toplumsal konulara ilişkin görüşleriyle de tanınan Rathenau, teknoloji ve sermayenin, insanı baskı altına aldığını, sınai gelişmenin Avrupa kültürünü tehdit ettiğini öne sürmüştür. İleri kapitalizm aşamasında iktisadi sistemin verimsiz bir duruma düştüğünü, aristokrasinin yerini alan yeni bir tür oligarşinin insanlardaki yetenekleri göremediğini ve kullanmasını bilemediğini ileri sürerek siyasi ve iktisadi merkezileşmeye son verilmesini, ekonominin tüm toplumun ortak çıkarları doğrultusunda yeniden örgütlenmesini savunmuştur. Vergilerde ve miras yasalarında köklü değişiklikler yapılarak özel mülkiyetin tüketim mallarıyla sınırlandırılmasını, sanayinin üretici ve tüketicilerin temsil edildiği loncalar tarafından yönetilmesini önermiştir. Ona göre bu tür yönetim emek sürecine yeni bir ruh katacak, sorumluluk duygusunu, dayanışmayı ve başarma isteğini artıracaktır. Genel refahın artırılması için çeşitli iktisadi örgütlerin ortak çabalarıyla hazırlanacak bir genel plandan yana olan ve bir tür özyönetimi savunan Rathenau, genel bir yoksulluk getireceği savıyla sosyalizme karşı çıkmıştır.

● YAPITLAR (başlıca): *Reflexionen*, 1908, ("Yansımalar"); *Zur Kritik der Zeit*, 1912, ("Dönemin Eleştirisi Üzerine"); *Probleme der Freidenswirtschaft*, 1917, ("Barış Ekonomisinin Sorunları"); *An Deutschlands Jugend*, 1918, ("Alman Gençliği Üzerine"); *Die neue Wirtschaft*, 1918, ("Yeni Ekonomi"); *Gesammelte Schriften*, 5 cilt, 1918; *Die neue Gesellschaft*, 1919, ("Yeni Toplum"); *Der neue Staat*, 1919, ("Yeni Devlet"); *Der Kaiser*, 1919, ("İmparator"); *Gesammelte Reden*, (ö.s.), 1924, ("Toplu Konuşmalar").

RATTIGAN, Terence
(1911-1977)

İngiliz oyun yazarı. Çok tutulan hafif güldürüleriyle ün kazanmıştır.

Terence Mervyn Rattigan 10 Haziran 1911'de Londra'da doğdu, 30 Kasım 1977'de öldü. Harrow School'u bitirdikten sonra Oxford Üniversitesi'ndeki Trinity College'da tarih öğrenimi gördü. 1930'larda başarılı oyunlarıyla dikkati çekti. II.Dünya Savaşı'nda pilot olarak hava kuvvetlerinde çarpıştı. Yaşamının sonuna değin sadece yazarlık yaptı. Tiyatroya hizmetlerinden ötürü 1971'de Sir unvanıyla onurlandırıldı.

French Without Tears ("Gözleri Yaşsız Fransızlar") ve *While the Sun Shines* ("Güneş Işıldarken") adlı ilk dönem oyunlarıyla büyük başarı kazandı. Fars türü bu güldürülerin ikisinin de Londra'da aralıksız bin kezden fazla oynanması bir rekor oldu. Hırsızlıkla suçlanan küçük bir çocuğun gerçek öyküsüne dayanan 1946 tarihli *The Winslow Boy* (Sonuna Kadar) Rattigan'a New York Tiyatro Eleştirmenleri Ödülü'nü kazandırdı. En tanınmış oyunu sayılan *Separate Tables*'da ise (Ayrı Masalar), katı bir baskıya dönüşen toplumsal geleneklerin yol açtığı yalnızlık ve düş kırıklığı temasını işledi.

Kimi eleştirmenlerce derinlikten yoksun olmakla ve beklentisi sınırlı orta sınıf izleyicinin beğenisine uygun oyunlar yazmakla eleştirilen Rattigan'ın yapıtları sağlam işlenişleriyle önem kazanmıştır. Kendini tekrarlamadan iyi kurulmuş oyunun usta işi örneklerini vermiştir. Oyunlarının çoğu sinemaya uyarlanmış olan Rattigan, aynı zamanda özgün senaryo çalışmaları da yapmıştır.

● YAPITLAR (başlıca): Oyun: *First Episode* (P.Heimann ile), 1933, ("Birinci Bölüm"); *French Without Tears*, 1936, ("Gözleri Yaşsız Fransızlar"); *While the Sun Shines*, 1943, ("Güneş Işıldarken"); *The Winslow Boy*, 1946, (Sonuna Kadar): *The Deep Blue Sea*, 1952, (Derin Mavi Deniz): *Separate Tables*, 1954, (Ayrı Masalar); *Cause Célèbre*, 1977, ("Ünlü Dava"). Senaryo: *Gypsy* (B.Williams ile), 1937, ("Çingene"); *Uncensored* (R.Ackland ve W.Wilhelm ile), 1942, ("Sansür Edilmemiş"); *The Sound Barrier*, 1952, ("Ses Duvarı"); *The Prince and the Showgirl*, 1957, (Uyuyan Prens); *The Yellow Rolls-Royce*, 1964, (Sarı Araba); *Goodbye Mr.Chips*, 1969, (Elveda Öğretmenim).

● KAYNAKLAR: M.Darlow ve G.Hodson, *Rattigan: The Man and His Work*, 1978.

RATZENHOFER, Gustav
(1842-1904)

Avusturyalı asker ve sosyolog. Sosyolojide çatışma kuramının temsilcilerindendir.

4 Temmuz 1842'de Viyana'da doğdu, Ekim 1904'te Amerika gezisi dönüşünde Atlas Okyanusu'nda gemide öldü. 1859'da orduya katılan Ratzenhofer kısa zamanda yükselerek mareşal oldu. 1889'da Yüksek Askeri Mahkeme başkanlığına atandı. 1901'de emekli olduktan sonra çalışmalarını sosyoloji üzerinde yoğunlaştırdı.

Avusturyalı sosyolog L.Gumplowicz'in görüşlerinden büyük ölçüde etkilenen Ratzenhofer'in toplumsal yaşamı açıklamak için geliştirdiği kuramsal modelin temelini bireysel çıkarlar oluşturur. Bu çıkarların temelinde bireyin maddi gereksinimleri yatmaktadır. Toplumun dinamizmini de toplumu oluşturan bireylerin çıkarlarının çatışması doğurur. Toplumsal gruplar ise bireylerin çıkarlar çevresinde toplanmalarıyla ortaya çıkar.

Ratzenhofer'e göre devlet ve hukuk, toplumsal gruplar arasındaki çatışmanın ürünüdür. Güçlü grubun güçsüz olanı egemenliği altına almasıyla devlet ortaya çıkar. Bu iki grubun birbirlerinin dil, gelenek ve göreneklerinden etkilenerek kaynaşmalarıyla yeni bir grup oluşur. Ancak, çatışma sona ermez ve bu gelişmeler sonsuza dek devam eder. Egemen grubun diğer grubu yönetmek için koyduğu kurallar bütünü ise hukuku oluşturur.

Ratzenhofer'in görüşleri özellikle ABD'de kabul görmüş, A.W.Small ve L.F.Ward'ı etkilemiştir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Wesen und Zweck der Politik*, 3 cilt, 1893, ("Siyasetin Özü ve Amacı"); *Die soziologische Erkenntnis*, 1898, ("Sosyoloji Anlayışı"); *Der Positive Monismus und das einheitliche Prinzip aller Erscheinungen*, 1899, ("Pozitif Bircilik ve Görüngülerin Uyumu İlkesi).
- BAKINIZ: GUMPLOWICZ.

RAUCH, Hans Georg
(1939)

Alman, karikatürcü. Grafik anlatımı gülmece öğesi olarak kullanmıştır.

Berlin'de doğdu. Wilhelmshaven'de dekoratörlük eğitimi gördü. Bir süre Hamburg Güzel Sanatlar Okulu'na gitti. Öğrenciliği sırasında *Weserkurier* ve *Nebelspalter* gibi gazete ve dergilerde yayımlanan karikatürleriyle adını duyurdu. Kısa sürede İngiltere'de *Punch*, ABD'de de *Look* gibi dergiler için çizmeye başladı. Karikatürleri ilk kez 1969'da toplu olarak yayımlandı. Yapıtları Hannover'deki Wilhelm Busch Çizgiyle Gülmece Sanatı Müzesi'nde sergilendi. Bunu Münih, Basel gibi kentlerde açtığı sergiler izledi. Rauch, 1975'te ABD'ye gitti, orada da sergiler açtı; kitapları İngilizce olarak yayımlandı. Bugün (1985) Bremen yakınlarında Worpswede adlı küçük bir kentte oturmakta, karikatürcülüğün yanı sıra afiş ressamlığı, kitap resimleyiciliği gibi işlerle uğraşmaktadır.

Rauch, usta bir grafik sanatçısıdır, anlatmak istediklerini yetkin çizimlerle iletir. Sağlam bir derinlik duygusunun egemen olduğu yapıtlarında ince çizgi ve taramalarla çalışır. Küçük küçük çizgi ya da çizgi vuruşlarıyla daha büyük bir yüzey ya da nesne oluşturmayı sever. Gülmecesini de bir araya geldiklerinde kendilerinden farklı bir bütün oluşturan küçük öğelerin ortaya çıkardığı çelişki üstüne kurar. Örneğin bir alanda toplanmış gibi gözüken yüzlerce küçük papaz figürü, ortaya çıplak bir kadın figürünün çıkmasına neden olurlar. Çizgilerini, hem uyandırdıkları imgeler, hem de kâğıt üstüne çizilmiş birer çizgi olarak göstermesiyle Rauch, grafik anlatımı gülmecenin bir parçası durumuna getirmiş, böylece de çağdaş yazısız karikatüre yeni ve ilginç anlatımlar kazandırmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Rauchzeichen*, 1969, ("Duman İşaretleri"); *Die schweigende Mehrheit*, 1974, ("Suskun Çoğunluk"); *Die Striche Kommen*, 1978, ("Çizgiler Geliyor"); *Heitere Cartoons*, 1981, ("Neşeli Karikatürler").

RAUCHENBERG, Robert
(1925)

ABD'li ressam. Pop Art akımı içinde yer almasına karşın, Dadacılık'a özgü nihilist ve alaycı bir tavrı benimsemiştir.

22 Ekim 1925'te Texas'ta, Port Arthur'da doğdu. Texas Üniversitesi'nde eczacılık öğrenimi gördü. II.Dünya Savaşı'na denizci olarak katıldı. Sanat eğitimini 1946'da Kansas City Art Institute'da, 1947'de Paris'te Académie Julian'de, 1948-1949 yıllarında da Kuzey Carolina Eyaleti'ndeki Black Mountain College'da yaptı. 1949'da New York'a giderek bir yıl da Art Students' League'de derslere devam etti. 1952'de İtalya'yı ve Kuzey Afrika'yı kapsayan bir geziye çıktı. 1955'ten sonra resim çalışmalarının yanı sıra Merce Cunningham Dans Topluluğu'nda sahne ve kostüm tasarımları, zaman zaman da koreografi düzenlemeleri yaptı. 1964'te Venedik Bienali'nde (iki yıllık sergi) ödül kazandı. Zen felsefesi ve Doğu kültürüyle ilgilenerek 1970'ten sonra Çin'de ve Japonya'da da çalışmalar yaptı.

Rauchenberg, 1950 öncesinde beyaz üstüne siyah sayılar ya da işaretler kullanarak tümüyle beyaz resimler yapmış, bunu tümüyle siyah uygulamaları izlemiştir. Yırtık ve buruşuk gazete parçalarını tuvale yapıştırdığı bu resimlerini, siyah emaye boya ile boyayarak dokulu bir yüzey elde etmiştir. Bu çalışmaları onu 1950'lerde yapıştırma (kolaj), birleştirme (asemblaj) ve karışık *(combine)* resim tekniklerine yöneltmiştir. Bu tür resimlerinde ip, çivi, koka kola şişesi, radyo gibi nesneleri, gazete ve fotoğraflarla birlikte, birleştirme yoluyla bir araya getirmiş ve boyalı yüzeylerle bir arada kullanmıştır. Üç boyutlu nesneleri tuvalle bütünleştirerek Soyut Dışavurumcular'ın (Abstre Ekspresyonistler) yanılsamacı mekân anlayışını yıkmış, ayrıca bu akımın soylu sanat anlayışına karşı nihilist ve alaycı bir tavır geliştirmiştir.

1960'ların başlarında üç boyutluluktan uzaklaşarak daha yüzeysel tuvaller yapmıştır. Pürüzlü bir zemin üstüne yerleştirdiği kâğıda, fırça ya da benzeri bir aracı sürterek, alttaki yüzeyin dokusunu kâğıda geçirdiği frotaj tekniğini kullanmaya başlamıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Yatak*, 1955, Leo Castelli Koleksiyonu, New York; *Koka Kola Planı*, 1958; *Andaç II*, 1960-1961; *Rezervuar*, 1961, Whitney Müzesi, New York; *Yıllık*, 1962, Tate Galerisi, Londra; *Malikâne*, 1963, Philadelphia Sanat Müzesi.
- KAYNAKLAR: A.Forge, *Robert Rauchenberg*, 1968; J.Wissmann, *Robert Rauchenberg*, 1970.
- BAKINIZ: WARHOL.

RAUF YEKTA
(1871-1935)

Türk müzik bilgini ve besteci. Türkiye'deki çağdaş kuramsal müzik çalışmalarının öncüsüdür.

27 Mart 1871'de İstanbul'da doğdu, 8 Ocak 1935'te aynı kentte öldü. Asıl adı Mehmed Rauf'tur. Divanî yazıdan icazet aldıktan sonra öğretmeni hattat Mehmed Nasuhî Efendi'nin kendisine verdiği Yekta mahlasını yazılarında ikinci bir ad olarak kullanmıştır. Aksaray Mahmudiye Rüştiyesi'nde okuduğu yıllarda, Divan-ı Hümâyûn'da memur olarak çalışmaya başladı. Dört yıl okuduğu Lisan Mekteb-i Âlisi'nin Fransızca Bölümü'nden mezun oldu. Uzun yıllar Sadaret Dairesi'nde çeşitli görevlerde bulunduktan sonra, 1922'de Divan-ı Hümâyûn beylikçi (padişah divanı kaleminin başı) muavinliğinden emekliye ayrıldı. Aynı yıl Darülelhan'a atandı. Bu kuruluşun ilk Türk musikisi nazariyatı ve Türk musikisi tarihi öğretmeni oldu. Darülelhan'ın Türk Musikisi Bölümü 1926'da kapatılınca, aynı kuruluş içinde oluşturulan Tarihi Türk Musikisi Eserlerini Tasnif ve Tesbit Heyeti'nin başkanlığına getirildi. Bu görevini ölünceye değin sürdürdü.

Notaya aldığı parçalar

Rauf Yekta, Mevlevi tarikatına bağlıydı. İlk kuramsal bilgilerini Galata Mevlevihanesi şeyhi Ataullah Dede'den (1842-1910) öğrendi. Daha sonra Yenikapı Mevlevihanesi şeyhi Celâleddin Dede'yle tambur çalıştı. Müzik kuramcılığına yönelmesinde bu iki Mevlevi şeyhinin büyük etkisi oldu. Onlardan Türk müziğinin belirli bir sisteme, kuramsal bir bilgi temeline dayandığını, bu bilgilerin de geçmiş yüzyıllara ait Farsça, Arapça, Türkçe yazma kitaplarda bulunduğunu öğrendi. 13. yy'dan kendi çağına kadarki tarihsel kaynaklarla edvar'lara eğildi. Yenikapı dergâhının neyzenbaşısı Cemal Efendi ile ünlü neyzen Aziz Dede'den (1835-1905) ney üflemeyi öğrendi. Uzun yıllar Yenikapı Mevlevihanesi'nin neyzenbaşılığında bulundu. Sözlü müzik öğretmenleri Zekâi Dede Efendi ile Bolâhenk Nuri Bey'di. Aziz Dede'den Hamparsum notası öğrendi. Bu notanın, pek az müzikçinin bildiği, özel işaretli türünü de biliyordu. Öte yandan, fizik ve matematik konusunda tanınmış bir bilim adamı olan Salih Zeki Bey'den müziğin akustikle ilgili konularını öğrenmişti. Ayrıca Batı müziği üstünde de çalışmıştı. Fransızca'dan başka Farsça ve Arapça da biliyordu.

Araştırma ve incelemeleri

Kuramsal çalışmaları

Suphi Ezgi ve Hüseyin Sadettin Arel'le birlikte, Rauf Yekta Türk müziğinin üç bilgininden biridir. Kuramcı, nota yazıcısı, araştırmacı-incelemeci olarak, çalışmaları üç bölümde ele alınabilir. Türk müziğinin kendine özgü ses yapısının bilimsel bir temeli olması gerektiği düşüncesinden yola çıkarak, müzikle ilgili bütün bilgileri bir düzene sokma çabasına giren ilk kuramcılardandır. Önce, sabit perdeli bir saz olan tamburun perdeleri üstünde çalışmış, sonra perdeleri, ses aralıklarını, yaptığı bir sonometreyle ölçmüştür. Ataullah, Celâleddin ve Hüseyin Fahreddin Dede'lerle birlikte yürüttüğü bu ortak çalışmanın sonucunda, bir sekizli oktavda 24 eşit olmayan aralığa karşılık 25 perde bulunduğunu saptamıştır. Bu sonuç, daha sonra Arel-Ezgi sisteminin çıkış noktası olmuştur.

Rauf Yekta bir nota sistemi de oluşturmuştur. Bu sistemde Türk müziğinin perdelerini, Batı notasına, özel diyez ve bemol işaretleri ekleyerek göstermiştir. Bugünkünden farklı olarak dört diyez ile dört bemol işareti kullanmıştır. Nota yazısında Acemli Rast diye tanımlanan diziyi ana makam olarak almıştır. İstanbul Belediye Konservatuvarı'nın 1936'ya değin yaptığı nota yayınlarında bu sistem uygulanmıştır. Ezgi ile Arel gibi, Rauf Yekta da makamları Batı müziğindeki dörtlü ve beşlilerle açıklamıştır. Ona göre, Türk müziğinde dokuz çeşit dörtlü ile on dört çeşit beşli vardır. Her üç kuramcı da, aralarındaki bazı düşünce farklılıklarına karşın, Türk müziğinin kuramsal temelini aynı yaklaşımla incelemişlerdir.

Rauf Yekta dinsel ve din dışı yapıtların repertuarını da en iyi bilenlerdendir.Yüz seksen klasik yapıtı kendi nota sistemiyle yazmıştır. Klasik Türk müziğinin en son temsilcisi Zekâi Dede'ye okutarak notaya aldığı için, bu parçalar sağlam bir kaynağa dayanmaktadır. 1926'dan 1935'e değin Konservatuvar Tasnif ve .Tesbit Heyeti'nin başkanı olarak nota yayımlarına katkıda bulunmuştur. Ayrıca 1926'da I. Halk Musikisi Derleme Kurulu'na da katılmış, *Anadolu Halk Şarkıları* adlı kitapta toplanan 250 parça türkünün notaya alınmasında büyük emeği geçmiştir.

Yüzyıllardır el atılmadığı için kitaplıklarda gizli kalmış, ancak birkaç müzikçinin varlığından haberli olduğu en önemli kaynakları, ilk kez Rauf Yekta incelemiştir. Türk müziğinin tarihi ve ses sistemiyle ilgili bilgilerin hangi kitaplarda bulunduğunun bile bilinmediği bir dönemde, birçok temel kaynağı keşfedip ortaya çıkarmıştır. Bir yandan Arapça, Farsça, Osmanlıca yazma yapıtlarla doğrudan müzik üstüne olmamakla birlikte onun ilgili konulara da değinen kitapları, bir yandan da Batılı araştırmacıların Doğu müziğine ilişkin çalışmalarını tanıtmıştır. Birçok bestecinin kısa biyografisini hazırlamıştır.

1908'de Collége de France öğretim üyelerinden Jules Combarieux'nun Paris'te çıkardığı *Revue Musical* dergisine Türk müziğinin çeşitli konularında makaleler göndermiştir. Paris Konservatuvarı'nca, Albert Lavignac başkanlığında hazırlanan *Encylopédie de la musique*'in ("Müzik Ansiklopedisi") 1921'de yayımlanan beşinci cildindeki Türk müziği maddesini Fransızca olarak kaleme almıştır. 119 sayfa tutan bu maddede ileri sürülen kimi görüşler tartışma konusu olmakla birlikte, yazı, Türk müziğinin tarihini, makamlarını, usullerini, ses sistemini ele alan ilk geniş inceleme ve araştırma olarak büyük değer taşır.

Rauf Yekta 1932'de Kahire'de toplanan Doğu Musikisi Kongresi'nde Mesut Cemil'le birlikte Türkiye'yi temsil etmiştir. Bu kongredeki konuşmaları Arapça'ya çevrilerek Mısır'da yayımlanmıştır.

Rauf Yekta çalışmalarının büyük bölümünü tamamlayamamış ya da yayımlama olanağı bulamamıştır. Örneğin *Esâtîz-i Elhân* adını verdiği dizinin yalnız ilk üç kitabını yazabilmiştir. Bu üç kitap, üç büyük

besteci Abdülkadir Merâgî, Dede Efendi, Zekâi Dede üzerine yazılmış değerli monografiler olmanın ötesinde, Türk müzik tarihi için de çok yararlı incelemelerdir. *Türk Musikisi Nazariyatı* adlı kitabı yarım kalmıştır. *Nota* dergisinde çıkan *Şarkı Musikisi Tarihi* başlıklı çalışmasının yayımını da tamamlayamamıştır. Birinci derecede önemli kaynaklardan, Safiüddin Urmevî'nin *Şerefiyye*'sini, Kutbeddin Şirazî'nin (1236-1311) *Dürretü't Tâc*'ını, Abdurrahman Molla Câmî'nin *Risale fi'l-Mûsıkî*'sini Türkçe'ye çevirmişse de yayımlatma olanağı bulamamıştır. 1889'dan başlayarak *Şehbal*, *Musavver Hâle*, *Yeni Mecmua* gibi dergilerle, *İkdam* gazetesinde müzikle ilgili hemen her konuda yazdığı yazıların sayısı oldukça kabarıktır. Daha çalışmalarının tam bir dökümü çıkarılmamıştır.

Rauf Yekta kuramsal çalışmalarının yanı sıra iyi bir bestecidir. Ancak yoğun inceleme ve araştırma yüzünden beste çalışmalarına yeterince zaman ayıramamıştır. Klasik üslubu 20. yy'da da yaşatmaya çalışan birkaç besteciden biri olmuştur. Beş zamanlı, dört vuruşlu, "Zafer" adını verdiği yeni bir usul düzenlemiş, Abdülhak Hamid'in *Tekbir*'ini bu usulle bestelemiştir.

Özel kitaplığı Türk müziği için çok büyük değer taşır. Uzun yıllar çalışarak büyük emeklerle kurduğu bu kitaplıkta dünya kitaplıklarında ancak birkaç nüshası olan birçok yazma yapıt bulunmaktadır. Bunlar arasında *Kevserî Mecmuası* gibi sadece tek nüsha olan kaynaklar da vardır. Bu zengin kitaplık Rauf Yekta'nın ölümünden sonra torunu Yavuz Yekta'ya geçmiştir.

● **YAPITLAR** (başlıca): **Kitap:** *Hoca Zekâi Dede Efendi*, 1900; *Hace Abdülkadir-i Merâgî*, 1900; *Dede Efendi*, 1924; *Türk Musikisi Nazariyatı*, 1924; *İlâhiler* (A.R.Çağatay, S.Ezgi, A.Irsoy'la birlikte), 1933; *Bektaşi Nefesleri* (A.R.Çağatay, S.Ezgi, A.Irsoy'la birlikte); *Mevlevi Âyinleri* (A.R.Çağatay, S.Ezgi, A.Irsoy'la birlikte), 1934; *Mütâleat ve Erâe Havle Mütemer ül Mûsikî-ul Arabıyye*, 1934, (1932'de Kahire'de düzenlenen Doğu Musikisi Kongresi sırasında *Muhaddefe* gazetesinde yayımlanan yazılarının Arapça çevirisi). **Beste:** *Yegâh Mevlevi Ayini; Araban Beste* "Turra-i zerrini dökmüş sevdiğim ruhsarına"; *Eviç Beste* "Halka-i zülf-i siyahı fark olunmaz dâmdan" ; *Bestenigâr Aksak Semai* "Gönül bestenigâra sakiya peymaneler dolsun"); *Bestenigâr Şarkı* "Sevdi canım sen gül-i nazik-teni"; mâhûr, yegâh, nevâ, ırak, suzidil makamlarında *Peşrevler;* nevâ, arazbarbuselik, bayatiaraban makamlarında *Saz Semaileri.*

● **BAKINIZ:** H.S. AREL.

RAUH, Frédéric
(1861-1909)

Fransız, filozof. Duyulur evren gibi tinsel varlık alanının da bilimsel bir yöntemle açıklanabileceği görüşünü savunmuştur.

31 Mart 1861'de St.Martin le Vinoux'de doğdu, 20 Şubat 1909'da Paris'te öldü. École Normale Supérieure ve Sorbon Üniversitesi'nde felsefe, ahlak ve psikoloji öğrenimi gördükten sonra, bu kurumlarda profesör olarak görevlendirildi. Önce metafizik sonra ahlak ve psikoloji sorunlarını kendi oluşturduğu eleştirel yöntemle açıklamaya girişti, doğa bilimleriyle tinsel bilimlerin birbirini tamamlaması gerektiğini vurguladı.

Rauh'a göre tinsel olaylar, doğa bilimlerinde olduğu gibi, deney ve gözlem yöntemine dayanılarak açıklanabilir. Çünkü insanda, tinsel alanla ilgili ve yaşam süresi içinde kazanılmış birtakım birikimler vardır. Bunlar gözlem ve deneyin konusudur. Nitekim ahlak ve psikoloji sorunları ele alındığında, arada önemli bir ayrımın bulunmadığı görülür. Bu da psikolojideki deneyle ahlaktaki deneyin birbiriyle bağlantılı olduğunu kanıtlar. Sorun psikoloji gerçekleriyle ahlak gerçekleri için de geçerlidir, çünkü bunlar ayrı değil özdeştir. Öte yandan, ahlak gerçeklerinin pekinlik bakımından, bilimsel gerçeklerle uygunluğu açıktır. Ayrılık bilimsel gerçeklerin, deneye dayanması ve deneyin çokluğu nedeniyle, göreceli oluşundadır. Oysa ahlak gerçeklerinde kesin ve genel gerçeklik taşıyan ilkenin kaynağı "vicdan"dır.

Rauh için ahlaklı insan "iyi insan"dır, çünkü o bir sorun karşısında kesin yargısını vermeden önce, eleştirel bir tutumla hem kendini hem de konuyu derinlemesine düşünür, duyguların etkisinde kalmaz. Yalnız vicdan ve bilincin ışığı altında verilen bu yargı kesin olduğu gibi başkaları için de geçerlilik taşır. Bu geçerlilik "iyi" kavramının içeriğinden dolayıdır.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Essai sur le fondement métaphysique de la morale*, 1890, ("Ahlak Metafiziğinin Temeli Üstüne Deneme"); *De la méthode dans la psychologie des sentiments*, 1899, ("Duyguların Psikolojisinde Yöntem Üstüne"); *L'Expérience de morale*, 1903, ("Ahlak Deneyi").

◄ *Besteleri*

Mollien Jean Ravaisson

RAVAISSON, Mollien Jean
(1813-1900)

Fransız, filozof ve arkeolog. Tinsel Gerçeklik öğretisini geliştirmiş, bilgi ilkeleriyle varlığı yöneten ilkelerin özdeşliği görüşünü savunmuştur.

23 Ekim 1813'te Namur'da doğdu, 18 Mayıs 1900'de Paris'te öldü. Rollin ve Paris koleilerinde

öğrenim gördükten sonra Münih Üniversitesi'nde, Schelling'in öğrencisi olarak, felsefe okudu. 1838'de, Aristoteles metafiziği konusundaki *Essai sur la métaphysique d'Aristote* ("Aristoteles Metafiziği Üstüne Deneme") adlı çalışmasıyla, felsefe doktoru sanını kazandı. Bir süre Renne Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak görev aldı. 1849'da Kitapsaraylar genel müfettişliğine atandı, 1859'da yükseköğrenim genel müfettişliğiyle görevlendirildi. 1880'de Ahlak ve Siyasal Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi.

► *Alışkanlık ve sevgi*

Ravaisson felsefe, ahlak, metafizik konularını içeren çalışmalarına Aristoteles'in yapıtlarını incelemekle başladı, Yunan ve Roma felsefelerini kapsayan araştırmalara girişti. Bu çalışmalardan edindiği bilgilerin ışığında, Tinsel Gerçekçilik adıyla tanınan dizgesini kurdu. Ona göre gerçekleri kavramak için en güvenilir yöntem bilincin kendi kendine düşünmesidir. Çünkü kişiyi yönlendiren istenç bilincin özünde saklıdır, onu, davranışa, eyleme iten çabanın kaynağı da bilinçtir. Bilinç nesneyi kendi kavrayış alanı içinde yakalamakla yetinmez, varlığın özüne girer, bu özde kendini bir salt çaba, etkin istenç olarak görmeyi başarır. Bu çaba varlığa yönelmeyi, isteğin ve iyinin etkisiyle, önceden ortaya çıkan bir birleşme duygusunu içerir. Bu birleşme duygusu da tinin gerçek tözünü biçimlendiren, oluşturan derin sevgidir. Bilincin, varlığı kendi akışı içinde, yeniden bulması, kavraması bu sevgi nedeniyledir. Bu kavrayış aşamasında, bireysel varlığın özünden doğan etkinliklerin genel yasaları içinde, bütün gerçekliklerin evrensel ve zorunlu yasaları da bilinir duruma gelir.

Bilinç, sevgi, çaba ve eğitim

Bilinç ve bilinçsizlik

Varlığın kavranmasında bilinci temel alan Ravaisson için, kişide bilinçsizlik diye bir durum yoktur. Çünkü, bilincin bütün aşamalarında güç ve sevgi vardır, bu iki öğe bireyin bütün tinsel başarı yetilerini kapsadığından bilinçsizlik denen boşluk söz konusu değildir. Gerçekte bilinçsizlik olarak nitelenen durum, bilincin kendi akışı içinde, bir aşamadan ötekine geçmesidir. Tin ve yaşam olaylarında birbirine sezilemeyecek nitelikte bağlı olan bilinç ve bilinçsizlik bir geçiş, bir durumdan ötekine sıçrayıştır. Tinle doğa arasındaki birliği gösteren bu geçiş olayı süreklidir.

Bilgi ilkeleri ve varlık ilkeleri

Leibniz ile Kant'ın anlık, bilinç ve bilgi konusundaki görüşlerini uzlaştırmaya çalışan Ravaisson için ustan kaynaklanan düşüncenin belli ilkeleri vardır, düşünme eylemi bu ilkelere göre oluşur. Bilginin biçimlenmesini sağlayan, bilinçle bağlantılı bulunan ilkelerle varlığı yönlendiren genel ilkeler özdeştir. Kant'ın ileri sürdüğü kategoriler tinsel etkinliklere dayanır, tinin de kendi yapısı gereği kesin ve zorunlu yasaları vardır, bunlar onun işlemesini sağlar. Öte yandan bilincin sevgi, çaba ve istek gibi üç öğenin birleşmesinden oluşmuş bir bütün olduğunu ileri süren Ravaisson için, gerçekleşmesi olanaksız eğilimlerin sınırını aşarak, daha üstün bir aşamaya çıkmak, yetkinliğe varmak gerekir. Bu aşamada, kişi kendini tedirgin eden birtakım etkilerden, eksikliklerden kurtularak doyuma varır, kendi kendine yeter duruma gelir. Bu durumda sürekli olarak seven bir istenç ortaya çıkar. Bu istencin özünü özgürlük oluşturur. Ravaisson bu özgürlük kavramından Tanrı sorununa geçer.

Tanrı ve özgürlük

Tanrı, en üstün aşamada bulunan, bir özgürlüktür, kişinin varlığını biçimlendirir, temellendirir. Tanrı'yı kavramak için kişinin kendi benliğine inmesi, onu en ince ayrıntılarına değin bilmesi, kendi kendini anlaması gerekir. Çünkü kişi yalnız Tanrı dolayısıyla vardır, onu devindiren, düşündüren odur, "Tanrı insana kendi özünden daha yakındır", diriliğin kaynağıdır. İnsanın Tanrı'yı bilmesinde yol gösterici tek etken sevgidir, felsefenin görevi bu sevgiyi açıklamaktır. Evren, salt güzellik olan, Tanrı'nın biçimlendirdiği bir varlıktır, işte sevgi ile varlık türlerinin temel nedeni de bu güzelliktir. Bundan dolayı salt güzellik yaptırıcı bir neden değil, kendi kendinin ereğidir, evren de bu ereğe ulaşmak için bir ilerlemedir.

Ravaisson'un üzerinde durduğu konulardan biri de ◄ *De l'Habitude* (Alışkanlık) adlı yapıtında incelediği sorunlardır. Ona göre alışkanlık "kazanılmış ikinci bir doğadır", içgüdüyle arasında öz değil aşama ayrılığı vardır. İçgüdüde, bilinçsiz diye nitelenebilecek, bir amaca yönelme vardır. Bu yönelme alışkanlığın oluşmasında etkilidir ancak tek neden değildir, çünkü alışkanlığın kaynağı bilinç ve istençle bağlantılı bir varlık alanıdır. Tinden doğan alışkanlık doğada ortaya çıkan eylem biçimine göre yürür. Bu durum, bilincin aydınlığında, içgüdüye bağlı yaşamın özüne doğru bir ilerlemedir. Ravaisson'a göre bu olayları kavramaya yardım eden ve bilinçten gelen bir sezgi vardır.

Ravaisson, geliştirdiği öğretiyle, Hıristiyanlık'ı tanrıbilim ve felsefenin temel sorunu olarak anlayan düşünürleri etkilemiş, özellikle 19.yy sonları ve 20.yy başlarında ortaya çıkan dine dayalı kuramların öncüsü sayılmıştır. Sevgi, sezgi, bilinç, gerçeklik ve Tanrı konularındaki düşünceleri Sezgicilik, Varoluşçuluk, Gerçekçilik gibi akımların gelişmesine katkıda bulunmuştur.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Essai sur métaphysique d'Aristote*, 1837, ("Aristoteles Metafiziği Üstüne Deneme"); *De l'Habitude*, 1839, (Alışkanlık, 1946), *Les fragments philosophiques de Hamilton*, 1840, ("Hamilton Üstüne Felsefe Yazıları"); *Rapport sur le stoicisme*, 1851, ("Stoacılık Üstüne Çalışma"); *La philosophie en France au XIX. siécle*, ("Fransa'da ya da 19. yy'da Felsefe"); *Morale et métaphysique*, 1893, ("Ahlak ve Metafizik").

● **KAYNAKLAR:** H.Bergson, *La Pansée et le mouvant*, 1934; G.Funke, *Ravaisson's Abhandlungen über Gewohnheit*, 1954.

● **BAKINIZ:** BERGSON, SCHELLING.

RAVEL, Maurice
(1875-1937)

Fransız, besteci. Belirli bir müzik akımına bağlanmamış, yapıtlarında İzlenimcilik'le (Empresyonizm) 18. yy Fransız müziğini bağdaştırmıştır.

7 Mart 1875'te İspanya'ya yakın bir Bask bölgesi olan Saint-Jean-de-Luz yakınlarındaki Ciboure'da doğdu, 28 Aralık 1937'de Paris'te öldü. Babası İsviçre asıllı, annesi Basklı'ydı. Ravel doğduktan hemen sonra aile Paris'e göç etti. Küçük yaşlarda müzik yeteneği belirginleşince Ravel, çeşitli öğretmenlerden piyano ve armoni dersleri aldı. 1889'da Paris Konservatuvarı'na girdi. 1905'e değin kaldığı bu okulda Emile Pessard'dan armoni, André Gédalge'den kontrpuan ve Gabriel Fauré'den beste dersleri aldı. Bu dönemde içlerinde *Pavane pour une infante défunte* (Ölü Bir Prenses İçin

Maurice Ravel

Pavan), piyano için *Sonatine* ve *Yaylı Sazlar Dörtlüsü* de olan bazı ünlü yapıtlarını besteledi. Bütün bu yapıtlar, onun daha yirmi yaşlarında tam bir olgunluğa eriştiğini gösterir. İlk yapıtları olgunluk açısından sonraki yapıtlarıyla pek az farklılık gösteren sayılı bestecilerden biridir.

Ravel konservatuvar yıllarında dört kez girdiği Roma Ödülü yarışmalarından birinde ikincilik ödülü aldı. Başka yarışmalarda ise,aşırı tutucu seçici kurulun yapıtlarını "fazla ilerici" bularak hiçbir derece vermemesi müzik çevrelerinde büyük tartışmalara yol açtı. Bunun sonucu konservatuvar müdürü Théodore Dubois istifaya zorlandı ve yerine Gabriel Fauré geçti.

Ravel art arda verdiği, ince işçiliğiyle hemen hemen hepsi kusursuz nitelikteki yapıtlarıyla kendini müzik dünyasına kabul ettirdi. Oda müziği ve orkestra yapıtlarının yanı sıra yazdığı *L'heure espagnole* (İspanyol Saati) adlı tek perdelik operası 1911'de Paris'te Opéra-Comique'te sahnelendi. Gene bu dönemde Diaghilev'in ısmarlaması üzerine ünlü Rus Baleleri topluluğu için yazdığı *Daphnis et Chloé* (Dafni ve Khloe) balesi onun başyapıtlarından sayılır.

I.Dünya Savaşı yıllarında bir süre cephede şoför olarak görev yapan Ravel, bünyesinin zayıflığı nedeniyle 1917'de ordudan ayrıldı. Paris yakınlarında Rambouillet Ormanı'nda Montfort-L'Amaury'de birkaç dostuyla birlikte yarı münzevi bir yaşam sürmeye başladı. 1924'te yazar G. Colette'in librettosu üstüne bestelediği *L'enfant et les sortilèges* (Çocuk ve Büyücüler) bale-operası çağdaş lirik sahne yapıtlarının en önemlileri arasındadır.1928'de balerin Ida Rubinstein'ın (1880-1960) isteği üzerine ünlü *Bolero*'yu besteledi. 1931'de yazdığı iki piyano konçertosundan birini, I.Dünya Savaşı'nda sağ kolunu yitiren Paul Wittgenstein için yalnız sol elle çalınacak biçimde düzenledi. 1933'te geçirdiği beyin kanaması nedeniyle sağlığı gittikçe bozuldu, 1937'de yapılan başarısız bir beyin ameliyatı sonucu öldü.

▶ Debussy ile birlikte izlenimci müziğin en büyük ustalarından sayılan Ravel, herhangi bir müzik akımına bütünüyle bağlı kalmamış, benimsediği her tarzda ustalığını göstermiştir. Bestelerinde kişisel duyguların anlatımından çok, nesnellik kaygısı ağır basar. Gençlik yıllarında Fransız müzikçileri arasında yaygın Wagner etkisinden kendini uzak tutarak orkestra yapıtlarında Rimski-Korsakof, piyano yapıtlarında Liszt etkisini sürdürmüştür. Müzik anlayışında Debussy'nin açtığı yolu izlemekle birlikte onunla aralarında bazı önemli ayrılıklar da bulunur. Ravel, Debussy gibi, klasik ve geleneksel tonalitenin bağlı olduğu temel ilkeleri sarsacak değişikliklere hiçbir zaman başvurmamıştır. Günün alışılagelmiş armoni ve biçimlerini uygulamıştır. Bu nedenle Rameau, Couperin, D.Scarlatti gibi klavsencilerin üsluplarına ve tekniklerine yönelerek katı bir akademiciliği benzersiz bir biçimde cesur yeniliklerle bağdaştırmıştır. Ayrıca halk danslarını oluşturan ritimlerin etkisinden de yararlanarak müziğinde ateşli melodik cümlelere yer vermiştir. Onun müziğine özgü bazı melodi tipleri Frigya, Dor ya da Uzakdoğu'nun pentaton (beşton) makam biçimlerinden alınma özellikler gösterir.

Piyano müziği

Ravel'in piyano müziği, İzlenimcilik'ten ve eski ustalardan aldığı etkileri açıkça gösterir. Genç yaşının ürünü olan *Sonatine*'de Klasik dönem öncesi klavsen ve lavta müziğinin özelliklerinden yararlanmıştır. *Miroirs* (Aynalar) ise senfonik şiir biçiminde yazılmış beş bölümlü bir piyano parçasıdır ve Ravel'in izlenimci yanını sergiler. 1908 tarihli *Gaspard de la nuit* de (Gecenin Gaspard'ı) senfonik şiir biçiminde yazılmıştır ama bu kez Romantizm'den açık etkiler taşır. 1917'de yazdığı *Le tombeau de Couperin*'de (Couperin'in Mezarı) Ravel yeniden eski Fransız müziğinin geleneğinden yararlanmıştır.

Orkestra müziği

Günümüzde daha çok iki orkestra süiti biçiminde dinlenen *Dafni ile Khloe* bale müziği genel olarak bir senfoni havası taşımaktadır. Ravel 1920 tarihli *La valse* (Vals) koreografik şiiriyle Viyana valslerinin havasını, izlenimci orkestra yazısının en kalıcı örneklerinden biri olarak vermiştir. *Bolero*'da ise aynı ritmin, akorun ve tek bir melodinin çeşitli çalgılardan çalgı gruplarına geçmesi, sonra da şiddetli bir ses gücüyle tüm orkestrayı kavrayarak dinleyicide elektrikli bir etki bırakacak biçimde bitmesi, onun müzik dilindeki gözüpekliğini gösterir. Caz müziğine de ilgi gösteren Ravel, iki piyano konçertosunda da bu türün ritmik öğelerinden yararlanmıştır. 1927 tarihli *Keman ve Piyano İçin Sonat*'ının da bir bölümü *blues* tarzında yazılmıştır.

● **YAPITLAR (başlıca): Opera:** *L'heure espagnole*, 1911, (İspanyol Saati); *L'enfant et les sortilèges*, 1925, (Çocuk ve Büyücüler"). **Bale:** *Dafni ile Khloe* 1912; *La valse*, 1920, (Vals); *Bolero*, 1928. **Orkestra Müziği:** *Pavane pour une infante défunte*, 1899, (Ölü Bir Prenses İçin Pavan); *Rapsodie espagnole*, 1907, (İspanyol Rapsodisi); *Keman ve Orkestra İçin Çigan*, 1924; *Piyano Konçertosu*, 1931; *Sol El İçin Piyano Konçertosu*, 1931. **Oda Müziği:** *Yaylı Sazlar Dörtlüsü*, 1903; *Keman, Viyolonsel ve Piyano İçin Üçlü*, 1914; *Keman ve Piyano İçin Sonat*, 1927. **Piyano Müziği:** *Jeux d'eau*, 1901, (Su Oyunları); *Miroirs*, 1905, (Aynalar); *Sonatine*, 1905; *Gaspard de la nuit*, 1908, (Gecenin Gaspard'ı); *Le tombeau de Couperin*, 1917, (Couperin'in Mezarı): *Valses, nobles et sentimentales*, 1911, (Soylu ve Duygulu Valsler). **Şarkı Dizileri:** *Shéhérazade*, 1903, (Şehrazat); *Chansons madécasses*, 1926, (Madagaskar Şarkıları").

◀ ***Müziğinin niteliği***

RAVENDİ, Ebulhüseyn b. Yahya
(? - 910)

İranlı filozof. Gerçeklerin yalnız usla kavranabileceği görüşünü ileri sürmüştür.

İran'ın Ravend kentinde doğdu, İsfahan'da öldü. Adı kimi kaynaklarda İbn Ravendi olarak geçer. İslam inançlarına aykırı düşünceler ileri sürdüğünden "zındık" diye nitelenmiş, yaşamıyla ilgili bilgi verilmemiştir. Önce Şii inançlarını benimsedi, Şii kelâmı konusunda çalışanlar için kaynak niteliği taşıyan yapıtlar yazdı, sonra Anadolu-Yunan filozoflarını inceleyerek kendine göre bir atom anlayışı geliştirdi. İslam düşüncesinde Dehriyyun (Maddecilik) adıyla anılan çığırın kurucusu olan Ravendi, yalnız maddenin (heyûlâ) gerçekliğine inanmayı savundu. Bütün felsefe sorunlarına maddeci ve us ilkelerine dayalı bir yöntemle çözüm arayan Ravendi, evren, Tanrı, insan, bilgi, yaratılış, us, ölüm ve tin konuları üzerinde durdu.

Ravendi'nin düşünce dizgesinde eski İran inançlarıyla uzlaştırılmak istenen bir anlayış görülür. Ona göre inancın kaynağı ustur, usa aykırı gelen düşünceler bile usun ürünüdür. İnsan usunu gerektiği gibi kullanamadığından tutarsızlıklara sürüklenmiştir. Bir doğa varlığı olan insan yaratılmamıştır, onda doğaüstü bir nitelik de yoktur. Doğaüstü sanılan varlıklar duyu verilerinden oluşmuştur. Yapı bakımından insanla özdeş olan evrende doğaüstü bir güç bulunamaz. İnsan bir us varlığıdır, bu nedenle bütün davranış ve eylemlerinde us ilkelerine dayanması gerekir.

Us, insanda, zamanla oluşan, biçimlenen doğal bir yetidir, bütün gerçeklerin ve doğruluğun ölçüsüdür. Usla bağdaşmayan bir düşünce, bir kanı saçmadır. Peygamberlerin işleri us ilkelerine aykırı düştüğünden birer kandırmacadır. Usun düzenli çalışması gövdenin sağlıklı oluşuna bağlıdır. Bu durum da usun doğal bir gelişme sonucu oluştuğunu, gövdeden ayrı bir varlık olmadığını gösterir.

Bilgi sorununu duyu verilerine dayanarak açıklayan Ravendi'ye göre, yaşanan olayların dışında bilinecek bir varlık yoktur. Bilgi duyularla sağlanan izlenimlerin us ilkelerine göre düzenlenmesiyle biçimlenir. Dinlerin bilgi diye niteledikleri veriler, duyularla kazanılmadığından gerçek değil, birer boş sanıdır. Bu nedenle dinsel alanın bilgi sorunuyla bağlantısı yoktur.

Dinlerin gerçek bir varlık olarak niteledikleri Tanrı soyut bir kavramdır, insan düşüncesinin zamanla oluşmuş bir ürünüdür. Evrende tanrısal bir nesne, tanrısal bir erk yoktur. Tanrı'nın gerçekliğini ileri süren bütün peygamberler de birer insan olduğundan, yanlış ve usla bağdaşmayan sanılara kapılmışlar, var olmayanı var olan gibi göstermişlerdir. Tanrı olmadığı gibi tanrısal kayra, cennet, cehennem, yargı günü, ölümden sonra dirilme, geleceği önceden bilme, fal hepsi gerçek dışıdır. Ölüm doğal bir olaydır, gövdeyi kuran özlerin dağılmasıdır. Bu nedenle ölümsüzlük de söz konusu

İslam Düşüncesinde Maddecilik

Anadolu-Yunan düşüncesinin, değişik kaynaklardan beslenmesine karşın, bir uzantısı olan İslam felsefesinde Maddecilik akımı "Dehriyyun" kavramıyla yansıtılır. Eski Farsça "zurvaniye" sözcüğünden gelen ve birtakım değişikliklere uğrayarak "dehr" biçimine giren bu kavram "zaman" anlamına gelir. Dehriyyun ise zamana bağlanan, zamandan başka etkin ve yaratıcı güç tanımayan demektir. İran'da Sasaniler çağında yazıldığı söylenen Şkand Gumanigvizar adlı kitapçıkta geçen ve evrenin, insanın, öteki varlık türlerinin oluşumunu anlatan düşünceler, sonradan İslam felsefesine girerek Maddecilik'in gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bu duruma göre İslam Maddeciliği'nin biri Yahudi ve Hıristiyan düşünürlerce Arapça'ya çevrilen eski Anadolu-Yunan yapıtları, öteki eski İran inançları olmak üzere iki kaynağı vardır. İslam Maddeciliği'nin başlıca özelliği, Demokritos*, Epikuros* gibi bilgelerin varlığın kurucu öğesi olarak yalnız "atom"u benimsemelerine karşın, İran inançlarından etkilenerek zamanı da kurucu ve yaratıcı öğe saymasıdır.

İslam Maddeciliği'nin temel görüşleri zaman, evren, yaratılış, Tanrı, madde ve tin kavramlarında toplanır. Zaman ve madde dışında yaratıcı, ortaya koyucu, geliştirici bir güç yoktur. Zaman, varlığı bakımından, maddeyle bağlantılıdır. Ne maddesiz zaman, ne de zamansız madde söz konusudur. Madde dışında, dinlerin ve kimi felfese öğretilerinin ileri sürdüğü gibi, bağımsız bir tin yoktur. Ayrıca önsüz-sonsuz, yalnız kendi kendisiyle var olan tinsel bir nesne düşünmek de yanılmadır. Varlık kavramı altında toplanan bütün nesneler maddedir, maddesiz bir Tanrı da yoktur. Gerçekte evrenle Tanrı bir bütündür ve özünü madde oluşturur. Tanrı'nın özgür istenciyle gerçekleştirdiği söylenen yaratılış olayı da gerçek dışıdır. Tektanrıcı dinlerin ileri sürdüğü ölümden sonra dirilme, yargılanma, ilk suç, ödül ve ceza gibi olaylar da birer boş sanıdır. Madde evreninde kaynağını maddede bulmayan bir olay, bir oluş söz konusu değildir.

İslam Maddecileri'ne göre bilgi duyularla sağlanan bir algıdır, onun doğa dışında bir kaynağı yoktur. Tümeller de duyu verilerinden yapılan birer soyutlama ürünüdür, gerçek değildir. İnsanın tek yönetici yetisi ustur, o da maddeye dayalı bir gelişimin doğal sonucudur. Bu görüşleri savunanlar arasında en etkilileri Ravendi, Beşşar b. Bürd* ve Salih b. Abdulkuddus* gibi İslam düşünürleridir.

değildir. Evrende her nesne değişir, dağılır, yeniden birleşip bütünlenebilir. Olduğu gibi kalan, ölümsüz olan yalnız evren denen bütündür.

Ravendi'ye göre tin de gövdenin doğal yaşama gücüdür, bağımsız bir varlık, bir töz değildir. Bu konuda dinlerin ileri sürdüğü düşünceler yanlıştır. Tin olmadığına göre tinsel evren de yoktur. Yaratılış olayı da insan düşüncesinin ürünüdür, çünkü ne yokluktan varlık, ne varlıktan yokluk çıkar.

Ravendi'nin, özellikle din çevrelerinde, büyük bir tepkiyle karşılanan düşünceleri İslam Maddeciliği'nin gelişmesine olanak sağlamış, us ilkelerine dayalı görüşlerin yayılmasını kolaylaştırmıştır. Aristotelesçilik, Platonculuk, Yeni-Platonculuk ve Tinselcilik gibi felsefe akımlarının karşısına, eleştirici bir yöntemle, çıkan Ravendi, Demokritos'tan kaynaklanan Atomculuk'un İslam ülkelerinde tutunmasına katkıda bulunmuştur.

● YAPITLAR (başlıca): *Kitabü'l-Fazihatü'l-Mutezile*, yazma, ("Mutezile'nin Kötülükleri"); *Kitabü'd-Damığ*, yazma, ("Yergi Kitabı"); *Kitabü'z-Zümürrüd*, ("Zümrüd Kitabı"); *El-Tâc*, yazma, ("Taç").

● BAKINIZ: BEŞŞAR b.BÜRD, RAZİ.

RAWLINSON, Henry Creswicke
(1810-1895)

İngiliz, diplomat ve arkeolog. Eski Pers çivi yazısının çözümüne katkıda bulunmuştur.

11 Nisan 1810'da Oxfordshire yakınlarında, Chadlington'da doğdu, 5 Mart 1895'te Londra'da öldü. Klasik dilleri de içeren özel bir öğrenim gördükten sonra 1826'da Doğu Hint Şirketi'ne girdi. Hindistan'a giden bir gemide subay adayı olarak görev aldı. Bombay valisi ve bir doğubilimci olan John Malcolm'la tanıştıktan sonra arkeoloji ile ilgilenmeye başladı. 1833'te binbaşı olarak İran'da görev aldı. Bu dönemde eski yapıtlarla ilgilendi ve Bisitun kaya anıtındaki yazıtı çözmeyi amaç edindi. 1838'de Afganistan'da, Kandehar'da ve 1843'te Bağdat'ta konsolos olarak görev yaptı. Burada topladığı eski yapıt koleksiyonunu British Museum'a verdi. 1851'de yarbaylığa ve başkonsolosluğa yükseltildi. 1858'de İngiltere'ye dönerek parlamentoya girdi, Doğu Hint Şirketi danışmanı oldu. 1859'da Tahran elçiliğine atandı. 1865-1868 arasında bir kez daha parlamento üyesi olarak görev yaptı. Hizmetleri nedeniyle 1856'da Sir unvanı ve Oxford Üniversitesi onursal doktorluk payesiyle onurlandırıldı.

Rawlinson'un 1835'ten 1846'ya değin çözümlemeye çalıştığı Bisitun yazıtı Hamadan-Babil ticaret yolu üstündeki Kermanşah yakınlarında dik bir dağ yamacında, ova yüzeyinden yaklaşık 50 m yüksekte yer alır. Pers İmparatoru I. Darius'un kendi adına yaptırdığı bu yazıt ve kabartmalara ulaşabilmek için Rawlinson ilk kez 1835'te kayaların üstünde kurduğu palanga sistemiyle kendini aşağı sarkıtmıştır. Böylelikle yazıtları kopya etmeyi başarmış, ön çözümlerini de iki yıl sonra yapmıştır. Elamca, Babilce ve Eski Persçe olmak üzere üç dilde yazılmış çivi yazılı metinlerden, ilk aşamada 200 satırlık Eski Pers dilinde olanını çözümlemiştir. 1844 ve 1847'de de anıtın Babil ve Elam dilini içeren bölümlerinin kopyalarını çıkarmış, bu dillerin çözümüne de katkılarda bulunmuştur. Eski Pers yazısının tam çevirisini 1846'da Londra Kraliyet Asya Araştırmaları Kurumu'na sunmuştur. Rawlinson bu çalışmaları sırasında G.F. Grötefend'in 1802'de Persepolis yazıtlarından yararlanarak Eski Pers yazısını kısmen çözümlediğinden habersizdi.

● YAPITLAR (başlıca): *The Persian Cuneiform Inscription at Behistun*, 2 cilt, 1846, ("Pers Çivi Yazılı Behistun Yazıtı"); *A Commentary on the Cuneiform Inscriptions of Babylonia and Assyria*, 1850, ("Babil ve Asur Çivi Yazılı Belgeleri Üzerine Bir Yorum"); *Outline of the History of Assyria*, 1852, ("Asur Tarihi'nin Ana Çizgileri"); *Cuneiform Inscriptions of Western Asia*, 5 cilt, 1861-1884, ("Batı Asya Çivi Yazılı Belgeleri").

● BAKINIZ: GRÖTEFEND.

RAY, John
(1627-1705)

İngiliz, doğabilimci. Bitki sınıflandırmasındaki sağlam sistemiyle olduğu kadar, zooloji ve doğa felsefesi alanındaki yapıtlarıyla da çağının en etkili bilim adamlarından biridir.

29 Kasım 1627'de Essex'teki Black Notley kasabasında doğdu, 17 Ocak 1705'te aynı yerde öldü. Orta halli bir demirci ustasının oğluydu. Burslu öğrenci olarak okuduğu Cambridge'deki Trinity College'ı 1648'de bitirdi ve ertesi yıl öğretim üyeleri arasına katılarak, on üç yıl boyunca hem Eski Çağ kültürü, Yunanca ve matematik dersleri verdi, hem de okulun bahçesinde çeşitli bitkiler yetiştirerek botanik araştırmaları yaptı. Cambridge dolaylarını dolaşarak derlediği, yerel bitki örtüsüne ilişkin bilgi ve gözlemlerini 1660'ta, *Catalogus plantarum circa Cantabrigiam nascentium* adıyla yayımladı. Daha çok "Cambridge Kataloğu" diye bilinen ve dokuz yıllık bir çalışmanın ürünü olan bu kitaptan sonra, tüm İngiltere'nin bitki örtüsünü tanımlayıp sınıflandıracağı çok daha geniş kapsamlı bir katalog hazırlamayı tasarlıyordu. Ancak, Trinity College'ın gelenekleri uyarınca 1660'ta papaz olduğu için, II.Charles'ın 1662 tarihli buyruğuna uyarak, tüm din adamları gibi Anglikan Kilisesi'ne bağlılık yemini etmeye zorlandığında, Püriten inançları nedeniyle yemin etmeyi reddedince öğretim görevine son verildi.

Cambridge'den ayrıldıktan sonra, okul çevresinden tanıdığı dostları ve öğrencileri, özellikle sonraki çalışmalarının en büyük yardımcısı olan varlıklı ve cömert dostu Francis Willughby, Ray'i yalnız bırakmadıkları gibi, bu dev tasarısını gerçekleştirmesi ve ölünceye değin araştırmalarını bağımsız olarak sürdürmesi için gerekli parasal desteği de sağladılar. 1667'de Royal Society'nin üyeliğine seçilen, on yıl boyunca Willughby'nin çeşitli kentlerdeki malikânelerinde yaşayan, onunla birlikte hemen hemen tüm Avrupa'yı dolaşan Ray, Willughby'nin 1672'de genç yaşta ölmesi üzerine, yeni evlendiği karısıyla birlikte Black Notley'e yerleşti ve Willughby'nin mirasından kendisine bıraktığı yıllık gelirle geçim kaygısına düşmeksizin, ömrünün geri kalan yıllarını bu küçük kasabada, derlediği bilgileri

kaleme almakla geçirdi.

Çok verimli bir yazar olan Ray, derlediği bilgilerle botanik ve zooloji edebiyatını zenginleştirdiği kadar, canlıların sınıflandırılmasına ilişkin sağlam ilkeleriyle de taksonomi biliminin kurucularından oldu. Bitkiler dünyasını araştırmayı kendisi üstlenip, hayvanlar dünyasını Willughby'ye bırakarak, işbirliğine, ilk elden gözleme ve eski bilgilerin ayıklanıp değerlendirilmesine dayanan kırk üç yıllık bir çalışmayla, tüm canlılar dünyasını kapsayan büyük bir yapıt bıraktı. Genel çizgileriyle Bauhin'in cins ve tür adlarına dayanan ikili adlandırma sistemini benimseyerek, 558 türün alfabetik listesini verdiği, Cambridge Kataloğu, 19.yy'ın ikinci yarısına değin aşılamadı. Bunu izleyen ve aynı yapıya bağlı kalan, 1670 tarihli *Catalogus plantarum Angliae et insularum adjacentium* ("İngiltere ve Komşu Adaların Bitki Kataloğu"), ayrıca ilaç yapımında kullanılan tıbbi bitkileri de içerir. Ortak çalışmalarını tamamlayamadan ölen Willughby'nin bıraktığı dağınık notları derleyip yayımlamayı görev bilen Ray, balıkları ve kuşları konu alan bu çalışmaları Willughby'nin adıyla, *Francisci Willughbeii ornithologiae* (1676) ve *Historia piscium* (1686) başlıklı iki kitapta yayımladı. Ray'in *Ornithologiae*'de getirdiği önemli bir yenilik, kuşları anatomilerine, yaşam biçimlerine ve ekolojik özelliklerine göre sınıflandırmasıdır.

Ray'in, sınıflandırma sisteminin genel ilkelerini tanıttığı en önemli yapıtı *Methodus plantorum nova*'dır ("Yeni Bitki Sınıflandırma Yöntemi"). Tohum yaprağının (çenek) taksonomide temel ölçüt olabilecek kadar değişken ve önemli olduğuna inanarak,birçenekli ve ikiçenekli bitki ayırımını sınıflandırmasına temel alan Ray'in başyapıtı sayılan *Historia plantarum* ("Bitkilerin Tarihi") da bu sisteme dayanır. 1686-1704 arası yayımlanan üç ciltlik bu dev botanik ansiklopedisinde, Grew gibi, pistil ve stamenin bitkilerin eşeylik organı olduğunu belirtir, her türün adını, morfolojik özelliklerini, yeryüzündeki dağılımını, yaşama koşullarını ve tıbbi kullanımını tanımlar. Ölümünden sonra yayımlanan *Historia insecterum* ("Böceklerin Tarihi") ile omurgasızlar zoolojisine büyük bir yapıt kazandıran Ray, bir doğabilimci olarak her şeyden önce Tanrı'nın yapıtının büyüklüğünü sergilemekle görevli olduğunu dile getirerek dinsel içerikli yapıtlarıyla da çağdaşlarını etkilemiş, İngilizce terim ve deyimleri kapsayan büyük bir etimoloji çalışması bırakmıştır.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Catalogus plantarum circa Cantabrigiam nascentium*, 1660, ("Cambridge Dolaylarında Yetişen Bitkiler Kataloğu"); *Catalogus plantarum Angliae et insularum adjacentium*, 1679, ("İngiltere ve Komşu Adaların Bitki Kataloğu"); *Collections of English Words*, 1673, ("İngilizce Sözcükler Derlemesi"); *Francisci Willughbeii ornithologiae*, 1676, ("Francis Willughby'nin Ornitolojisi"); *Methodus plantarum nova*, 1682, ("Yeni Bitki Sınıflandırma Yöntemi"); *Historia piscium*, 1686, ("Balıkların Tarihi"); *Historia plantarum*, 3 cilt, 1686-1704, ("Bitkilerin Tarihi"); *Synopsis methodica stirpium Britanicarum*, 1690, ("Britanya Bitkilerini Sınıflandırma Yönteminin Özeti"); *The Wisdom of God*, 1691, ("Tanrı'nın Hikmeti"); *Three Physico-Theological Discourses*, 1693, ("Üç Fiziksel-Tanrıbilimsel Söylev"); *Synopsis animalium quadrupedum et serpentini*, 1693, ("Dört Ayaklı Hayvanlar ve Yılanlar Üstüne Özet Bilgiler"); *Historia insectorum*, (ö.s.), 1710, ("Böceklerin Tarihi"); *Synopsis avium et piscium*, (ö.s.), 1713, ("Kuşlar ve Balıklar Üstüne Özet Bilgiler").

● **BAKINIZ:** BAUHIN, CAMERARIUS, CESALPINO, GREW, JUSSIEU, LINNAEUS, MALPIGHI.

RAY, Man
(1890-1976)

ABD'li ressam, fotoğrafçı ve film yapımcısı. Fotoğraf alanında Gerçeküstücü akım doğrultusunda geliştirdiği yeni tekniklerle tanınmıştır.

27 Ağustos 1890'da Philadelphia'da doğdu, 18 Kasım 1976'da Paris'te öldü. Asıl adı bilinmediği gibi, neden Man Ray takma adını kullandığı da bilinmemektedir. Mimarlık öğrenimi gördü. Resim yapmaya 1908 dolaylarında başladı. New York'ta bir reklam ajansında çalışırken bir yandan da Ferrer Center'da ve başka okullarda sanat eğitimi yaptı. 1915 dolaylarında dostu A.Stieglitz aracılığıyla fotoğrafçılığa başladı ve Galeri 291'de açılan sergiler nedeniyle öncü sanata ilgi duydu. M.Duchamp ve Picabia ile kurduğu dostluk sonucu New York'ta Dada akımının kuruluşunda çalıştı. 1921'de Paris'e yerleşti, burada Gerçeküstücüler'le ilişki kurdu. Resim çalışmalarının yanı sıra yaşamını fotoğrafçılıkla kazandı. Bu alanda yeni teknikler geliştirdi. 1920 ve 1930'larda, Paris'te pek çok ünlü kişinin fotoğraflarını çekti, gerçeküstücü film çalışmaları yaptı. 1940'ta Almanlar'ın Fransa'yı işgal etmeye başlaması üzerine ABD'ye gitti ve Los Angeles'e yerleşti. Burada fotoğrafçılık dersleri verdi. 1951'de Paris'e geri döndü, resim ve fotoğraf çalışmalarını birlikte sürdürdü.

Man Ray sanat yaşamının başlarında Fransız İzlenimcileri'nden (Empresyonistler) etkilenmiş, soyut resme 1911 dolaylarında yönelmiş ve kübist desen anlayışıyla fovist renklerin egemen olduğu resimler yapmıştır. Duchamp'la tanışması sanatını büyük ölçüde etkilemiştir. Onunla birlikte oluşturdukları Dada akımı içinde hazır nesneleri (ready-mades) kullanmaya başlamış, sonradan gittiği Paris'te ise fotoğraf çalışmalarına ağırlık vermiştir. Fotoğraf kâğıdı üstüne koyduğu bir nesneyi, fotoğraf makinesi kullanmaksızın doğrudan ışığa tutarak elde ettiği resimlere *rayogram* adını vermiştir. Bu doğrultudaki çalışmaları sonucu 1929'da solarizasyon (banyo sırasında negatifin ya da pozitifin kısa süre ışıklandırılması) tekniğini geliştirerek, bu teknikle baskılar yapmıştır. 1840'lardan beri kullanılmakta olan bu tekniği, ilk kez estetik amaçla uygulayan o olmuştur. Fotoğraf çalışmaları ön planda olmasına karşın resim yapmayı da sürdüren Man Ray, Gerçeküstücüler'le ilişki kurduktan sonra yer yer bu akımın ve Metafizik resmin etkilerini yansıtan yapıtlar da üretmiştir.

● **YAPITLAR** (başlıca): **Resim:** *Alfred Stieglitz'in Portresi*, 1912-1913, Yale Üniversitesi Sanat Galerisi, New Haven; *Gezinti*, 1915; *Büyük Kuş Kafesi*, (Kuşhane), 1919; *Armağan*, 1921; *Gözlemevinden Görünüm-Âşıklar*, 1932-1934; *Férou Yolu*,1952. **Film:** *Le retour a la raison*, 1923, ("Mantığa Geri Dönüş"); *Anemic cinema*, 1924, ("Anemik Sinema"); *L'etoile de mer*, 1928-1929, ("Deniz Yıldızı"); *Dreams That Money Can Buy*, 1944,("Paranın Satın Alabildiği Düşler"). **Kitap:** *Self-Portrait*, 1963, ("Kendi Portrem").

● **KAYNAKLAR:** R.Penrose, *Man Ray*, 1975; A.Schwarz, *Man Ray*, 1977.

● **BAKINIZ:** BRETON, DUCHAMP.

RAY, Nicholas
(1911-1979)

ABD'li sinema yönetmeni. Sürekli aynı temayı işlemesi ve kişisel üslubuyla Amerikan sinemasının az sayıdaki yaratıcı yönetmeninden biri olmuştur.

Raymond Nicholas Kienzle 7 Ağustos 1911'de ABD'de Wisconsin Eyaleti'nin La Crosse kentinde doğdu, New York'ta öldü. Chicago Üniversitesi'nde Frank Llyod Wright'ın yanında mimarlık eğitimi gördü. Üniversiteden sonra radyo oyunları yazdı ve yönetti. Çeşitli tiyatrolarda oyunculuk ve yönetmenlik etti. II. Dünya Savaşı sırasında, Ordu Tanıtma Bürosu için radyo propaganda oyunları hazırladı. 1945'te *A Tree Grows in Brooklyn* ("Brooklyn'de Bir Ağaç Büyüyor") adlı filmde yönetmen Elia Kazan'ın yardımcılığını yaptı. Yönetmen yardımcılığını birkaç filmde daha sürdürdükten sonra Broadway'de bir oyun sahneye koydu. Kısa bir süre televizyonda çalıştı. *The Twisted Road/They Live By Night* ("Dolambaçlı Yol/Geceleri Yaşayanlar") ile yönetmenliğe başladı. Film ilk gösterildiğinde fazla ilgi toplamadı, ama sonraki yıllarda Ray'in kişisel üslubunun temel özelliklerini içeren, nitelikli bir yapıt olarak kabul edildi.

Sonraki sekiz yıl içinde çektiği *Knock On Any Door*, (Cinayet Mahkemesi), *In a Lonely Place* (Tehlike İşareti), *On Dangerous Ground* ("Tehlikeli Bir Zeminde" ve Western türünün eşsiz bir örneği olan *Johnny Guitar* adlı filmlerinde, esas olarak gençliğin ergenlik dönemi huzursuzlukları ve şiddet temaları üzerinde durdu. Sinemasının ana eksenini oluşturan bu temalar, en ünlü filmi *Rebel Without a Cause*'da (Âsi Gençlik) James Dean'in unutulmaz oyununun da yardımıyla tüm derinliğiyle perdeye yansıdı. Yine şiddet teması çevresinde gelişen *The True Story of Jesse James*'i ("Jesse James'in Gerçek Öyküsü") çekerken koşullar ileri sürülerek çalışması engellendi. Toplumsal sorunları ele alış biçimi tutucu kesimi rahatsız etmişti. Ödün vermeye yanaşmayan Ray, filmin çekimini bitiremedi ve film onun tasarladığından değişik bir biçimde kurgulandı.

Ray daha sonra ülke dışında çalıştı, ama eski filmlerinin düzeyine ulaşamadı. Sanatsal yaratı özgürlüğünü bulamamanın düş kırıklığıyla 1963'te sinemayı bıraktı. 1974'te yapılan ve adını *Johnny Guitar*'da başoyuncu Sterling Hayden'in söylediği bir cümleden alan uzun belgesel *I'm Stranger Here Myself* ("Burada Bir Yabancıyım Ben") Ray'in yaşamını ve yapıtlarını anlatıyordu.

Ray 1976'da New York Üniversitesi Harpur College öğrencileriyle birlikte *You Can't Go Home Again* ("Eve Dönemezsin Artık") adlı filmi yönetti. 1977'de hayranı olan Alman yönetmen Wim Wenders' in *Der amerikanische Freund* ("Amerikalı Dost") adlı filminde önemli bir rolde göründü. Kanserden ölmeden bir süre önce yine Wim Wenders'le birlikte yönettiği *Lightning Over Water/Nick's Movie* ("Su Üzerindeki Şimşek/Nick'in Filmi") adlı belgeselde kendisini canlandırdı.

Ray, filmlerinin temel temaları olan şiddet ve gençlik bunalımlarını son derece kendine özgü bir üslupla işlemiştir. Sinemaskop tekniğinden ustaca yararlanmış filmlerinin tümünde etkili bir görsel kusursuzluğa ulaşmıştır. Aldığı eğitimin de katkısıyla, mekânları ve mimarlığı kişilerinin ruh durumlarını ve aralarındaki çatışmaları vermekte yardımcı öğe olarak kullanmıştır. Ayrıca sert ve huzursuz alıcı hareketiyle, kişilerinin bunalımlarına denk bir sinema dili geliştirmiştir. Sakin, huzurlu ve varlıklı Amerikan banliyösünde, görünürdeki mutlu yaşamın ardında saklı olan iletişimsizliği ve şiddeti anlattığı *Asi Gençlik*, kişisel üslubunun tüm özelliklerini taşır. Sonraki yönetmenleri de, çevrilen gençlik konulu filmleri de derinden etkileyen bu yapıt Ray'i, Hollywood'da az yetişen yaratıcı yönetmenler arasına sokmuştur.

● **YAPITLAR** (başlıca): *The Twisted Road/They Live by Night*, 1948-1949, ("Dolambaçlı Yol/Geceleri Yaşayanlar"); *A Woman's Secret*, 1949, ("Bir Kadının Sırrı"); *Knock On Any Door*, 1949, (Cinayet Mahkemesi); *In A Lonely Place*, 1950, (Tehlike İşareti); *On Dangerous Ground*, 1952, ("Tehlikeli Bir Zeminde"); *The Lusty Men*, 1952, (Dehşet Meydanı); *Johnny Guitar*, 1954, (Johnny Guitar); *Run For Cover*, 1955, (Kanlı İntikam); *Rebel Without A Cause*, 1955, (Âsi Gençlik); *Bigger Than Life*, 1956, (Tehlikeli Arzular); *The True Story of Jesse James*, 1957, ("Jesse James'in Gerçek Öyküsü"); *Party Girl*, 1958, (Gangsterin Sevgilisi); *55 Days at Peking*, 1963, (Pekin'de 55 Gün); *You Can't Go Home Again*, 1976, ("Eve Dönemezsin Artık"); *Lightning Over Water/Nick's Movie* (W.Wenders ile), 1978, ("Su Üzerindeki Şimşek/Nick'in Filmi").

Satyajit Ray

RAY, Satyajit
(1921)

Hintli sinema yönetmeni. Ülkesine özgü sorunları ve temaları uluslararası düzeyde bir sinema diliyle anlattığı filmleriyle tanınır.

2 Mayıs 1921'de Kalküta'da doğdu. Kalküta Üniversitesi'nde iktisat ve fizik okuduktan sonra Şantiniketan Üniversitesi'ne girdi. Burada resim ve sanat tarihi eğitimi gördü. 1942'de Kalküta'ya dönerek İngilizler'in yönettiği bir reklam şirketine girdi.

Geleneksel Hint yazısından kaynaklanan biçimleri çağdaş biçimlerle birleştiren üslubuyla aranan bir grafiker oldu. Bu arada kitap resimleri de yapıyordu. Resimlediği kitaplardan *Pather Pançali* ("Küçük Yol Şarkısı") onun üzerinde derin etkiler bıraktı. Bengalli yazar Bibuti Başkan Benerci'nin bu yapıtından esinlenerek bir Bengal köyünü anlatan bir film tasarladı. Bu arada Kalküta Sinema Topluluğu'nu kurarak sinemayla yakından ilgilenmeye başlamıştı, ama tasarısını nasıl gerçekleştireceğini bilemiyordu. Bir iş gezisi nedeniyle gittiği Londra'da De Sica'nın *Ladri di bicicletta*'sını (Bisiklet Hırsızları) izleyince filmini halktan oyuncularla ve gerçek mekânlarda gerçekleştirmeye karar verdi. Ülkesine dönüşünde gerekli parayı toplamaya çalıştı ve çoklukla sinema deneyimi olmayan arkadaşlarından oluşan sekiz kişilik bir ekiple hafta sonları çekime başladı. Bu sıralarda *The River* ("Irmak") adlı filminin çekimi için Hindistan'da bulunan ünlü yönetmen Jean Renoir, onu yüreklendirerek öğütler verdi. Ray varını yoğunu satıp bir buçuk yıl çalıştıktan sonra Bengal hükümetinden gerekli para desteğini sağladı. 1955'te tamamlanarak 1956 Cannes Film Şenliği'nde gösterilen *Pather Pançali* ("Küçük Yol Şarkısı") büyük bir başarı kazandı. Hint sinemasını bir anda tüm dünyaya tanıtan filme Juri Özel Ödülü verildi.

Asya Sineması

Japonya'nın yanında, sinema sanatına katkısıyla Asya'da öne çıkan, ikinci ülke Hindistan'dır. Çin Halk Cumhuriyeti, İran, Filipinler ve Hongkong da Asya sineması denince ilk akla gelen öbür ülkelerdir.

Hindistan dünyanın en çok film üreten ülkesidir. Tamil ve Telugu dillerinde yapılan filmler dışında 1980'de Hindistan'da 720 film gösterime çıkmıştır. Ancak bu filmlerin çoğu Hindu dilinde müzikal melodramlardır. Aslında Hindistan eski bir sinema geçmişine sahiptir. İlk film gösterisi 1896'da Bombay'da yapılmış, ilk Hint filmi ise 1913'te çekilmiştir. 1930'ların başlarında Hollywood'a benzer bir biçimde, Bombay'ın güneyinde ve Kalküta'da modern stüdyolar kurulmuş, bunlarda oldukça nitelikli filmler üretilmiştir. 1937'de Damle ve Fatehlal' in yönettikleri *Sant Tukaram* ("Ermiş Tukaram") adlı film Venedik Film Şenliği'nde ödül kazanmıştır. 1930'ların sonuna doğru ise savaşın yarattığı enflasyonist iktisadi büyüme, sinemada star sisteminin oluşmasına yol açmıştır. 1947'de Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra bir süre durgunluk geçiren Hint sineması, kalabalık korolu ve klasik dansa çokça yer veren filmlerle yeniden canlanmış, bu ticari çizgisini iniş çıkışlarla bugüne değin sürdürmüştür. Aynı dönemde Bimal Roy, K.A.Abbas gibi yönetmenlerin çabalarıyla, toplumsal temalara eğilen ve sanatsal açıdan da başarılı olan filmler yapma amacı güden yeni bir akım gelişmeye başlamıştır. 1955'te ilk filmini çeken Sarajit Ray ise yapıtlarıyla Hint sinemasının simgesi olmuş, bu sinemayı tüm dünyaya tanıtmıştır. 1960'larda bir süre duraklama geçiren Hint sineması, 1970'ten sonra Mrinal Sen, Syham Benegal, Pattabhi Rama Reddy, Giriş Karnad, Said Mirza gibi Yeni Dalga yönetmenlerinin yapıtlarıyla ikinci bir yükseliş dönemi yaşamaya başlamıştır.

Çin'de ilk filmin 1896'da gösterilmiş olmasına karşın, bu ülkenin sineması 1922'den sonra kimlik kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde toplumsal konulara değinen birkaç ilginç film yapılmış, ancak daha sonra sinema üretimi büyük bir bunalıma girmiş ve Çin pazarına ABD filmleri egemen olmuştur. 1932'de Çin Komünist Partisi'nin kurduğu stüdyoda film üretimine başlanmıştır. Bu filmler, Amerikan sinemasının güldürü ve dram üslubu ile katı bir toplumcu gerçekçi tutumu birleştiren niteliklerıyle ilgi görmüştür. 1946'da başlayan İç Savaş döneminde, Koumintang'ca sansür edilen ve ancak Devrim'den sonra gösterilebilen *Vuya yu makue* ("Kargalar ve Kırlangıçlar") başta olmak üzere nitelikli filmler üretilmiştir. Devrim'den sonra sinema siyasal propagandanın basit bir aracı olarak görülmüş, ancak 1956-1957 yıllarında sürdürülen "yüz çiçek açsın, yüz düşünce akımı yarışsın" kampanyası sırasında birkaç özgün film yapılabilmiştir. Kültür Devrimi ise katı şemalarla sınırlanmış birkaç opera ve baleden başka Çin'deki tüm sanat etkinliğini sona erdirmiştir. Bugün Çin Halk Cumhuriyeti'nde şematik ve sığ olmayan, özgün filmler yapmak için çaba harcanmaktadır.

Film üretimine 1921'de başlanan Hongkong, uzun süre Çin sinemasından etkilendikten sonra, "karate filmleri" olarak adlandırılan yapımlarla Uzakdoğu'nun en büyük sinema merkezlerinden biri durumuna gelmiştir. Savaş ve döğüş sanatlarına çokça yer veren bu şiddet filmlerinin yanı sıra, özellikle 1970'lerden başlayarak, bazılarında ünlü oyuncu Bruce Lee'nin (1941-1973) rol aldığı, nitelikli filmler de üretilmiştir.

Asya'da sinemanın erken girdiği ülkelerden biri de İran'dır. Bu ülke sineması 1972'den sonra düzenlenen Tahran Film Şenliği ile bir kendini yenileme süreci yaşamıştır. Devletten destek gören sinemacılar, katı sansüre karşın özgün yapıtlar vermişlerdir. Mesud Kimayevi, Daryüs Mercuhi, Behram Beyza gibi yönetmenlerin öne çıktığı İran sineması, Humeyni rejimiyle birlikte bir durgunluk dönemine girmiştir.

Bu başarı üzerine Ray, *Aparajito* ("Altedilemeyen") ve *Apu Sansar* ("Apu'nun Dünyası") adlı iki film daha yaparak, daha sonra Apu Üçlemesi diye anılacak ve sinema tarihinin en iyi dizilerinden biri sayılacak olan üçlemeyi tamamlamaya karar verdi. 1956'da gerçekleştirdiği *Aparajito*, ülkesinde ilk filmi kadar ilgi görmediyse de Venedik Film Şenliği'nde Altın Aslan Ödülü'nü kazandı. 1957'de işçilerin yaşamından kesitler veren iki kent filmi *Paras Pathar*'ı ve 1958'de yeniden kırsal kesime dönerek bir toprak sahibinin çöküşü temelinde toplumsal değişimi anlattığı *Jalsaghar*'ı ("Müzik Odası") çektikten sonra Ray, 1959'da kente göçen bir ailenin bireyleri arasındaki ilişkilerinin çözülüşünü anlattığı *Apu Sansar*'ı ("Apu'nun Dünyası") yaparak üçlemesini tamamladı.

1960'ta eski inanış ve değerlerle yeni değerlerin çatışmasını anlatan *Devi*'yi ("Tanrıça"), 1962'de de sanatında yeni bir dönüm noktası oluşturan *Kançenjunga*'yı çekti. İlk kez Bengal dışında, Himalayalar'ın eteklerinde çektiği bu film aynı zamanda da ilk renkli yapıtıydı. Ayrıca bu filmden sonra tüm yapıtlarının senaryolarını ve müziklerini kendisi yazdı.

Sonraki filmlerinde Ray, çağdaş kent yaşamının sorunlarına, özellikle kadınların yaşamına daha fazla eğildi. Geleneksel konumunu çalışan kadın kimliğiyle birleştirmeyi deneyen ve bu nedenle kocasıyla çatışan bir kadının öyküsünü anlattığı *Mahanagar* ("Büyük Kent"), iş arayan bir öğrencinin çevresinde gençlik sorunlarını yansıttığı *Pratidvandi* ("Düşman") bu türden yapıtlardı. Geleneksel Hint müzikli öykülerini ustalıkla perdeye aktardığı 1969 yapımı *Gopi Gine Bagha Bine* ("Gopi ve Bagha'nın Maceraları") ve 1975'te çektiği *Sonar Kella* ("Altın Kale") ile çocukların evrenine girdi. Çehov'un öykülerini ve Rencir'in sinemasını anımsatan ve başyapıtlarından biri olan *Aranyer din Ratni* ("Ormandaki Günler ve Geceler") adlı filmiyle de gözde temasına, kırsal kesimde toplumsal ilişkilerin değişimine yeniden el attı.

Tüm filmlerini Bengal dilinde çeken Ray, 1977'de yaptığı *Satranj ke Kilhari*'de ("Satranç Oyuncuları") ilk kez Hint-Urdu dili ve İngilizce kullandı. Sömürgeci İngiliz askerlerinin yayılma hırsıyla Hintliler'in sessiz sabrı arasındaki karşıtlığı yansıtan film, Ray'ın yumuşak bir insancıllıktan siyasal yanı ağır basan bir tutuma geçtiğini de belirgin bir biçimde ortaya koyuyordu.

Ray'ın filmleri Hindistan'ın yüzyıllardır birikmiş sorunlarını güncel bir anlatımla yansıtıp sorgular.

Sinemanın çağdaş anlatım biçimlerini özümsemiş üsluplarıyla bu filmler, hem Doğu'da, hem de Batı'da geniş ilgi toplamış ve beğenilmiştir. 1978'de Oxford Üniversitesi'nin onur doktorluğu unvanını olan Ray'e, 1982'de Venedik Film Şenliği'nde de özel bir ödül verilmiştir.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Pather Pançali*, 1955, ("Küçük Yol Şarkısı"); *Aparajito*, 1956, ("Altedilemeyen"); *Paras Pathar*, 1957, ("Paras Pathar"); *Jalsaghar*, 1958, ("Müzik Odası"); *Apu Sansar*, 1959, ("Apu'nun Dünyası"); *Devi*, 1960, ("Tanrıça"); *Kançenjungha*, 1962; *Mahanagar*, 1963, ("Büyük Kent"); *Çaraluta*, 1964, ("Yalnız Kadın"); *Gopi Gine Bagha Bine*, 1969, ("Gopi ve Bagha'nın Maceraları"); *Aranyer din Ratni*, 1970, ("Ormanda Günler ve Geceler"); *Pratidvandi*, 1971, ("Düşman"); *Seemabadha*, 1971 ("Limited Şirket"); *Aşani Sanket*, 1973, ("Uzaktaki Fırtına"); *Sonan Kella*, 1975, ("Altın Kale"), *Satranj ke Kilhari*, 1977, ("Satranç Oyuncuları"); *Hirok Rajar Deşe*, 1980, ("Elmas İmparatorluğu"); *Home and the World*, 1984, ("Ev ve Dünya").

◄ *Apu Üçlemesi*

John William Strutt Rayleigh

RAYLEIGH, John William Strutt, Lord (1842-1919)

◄ *Değişik temalar*

İngiliz fizik bilgini. Ramsay ile birlikte argon elementini bulmuş, klasik fiziğin bütün alanlarına önemli katkıları olmuştur.

John William Strutt 12 Kasım 1842'de Essex bölgesinde, Witham yakınlarındaki Terling Place'de doğdu, 30 Haziran 1919'da aynı yerde öldü. Essex'li büyük toprak sahibi II. Rayleigh baronunun en büyük oğluydu. 1873'te babasının ölümü üzerine III.Rayleigh baronu olduktan sonra Lord Rayleigh adıyla anılmaya başladı. Çocukluğunda sağlığı bozuk olduğu için düzenli bir öğrenim göremeyen Rayleigh, dört yıllık bir özel eğitimden sonra, 1861'de Cambridge Üniversitesi'ndeki Trinity College'a girdi. 1865'te matematik sınavlarını üstün başarıyla verip, okulunu sınıf birincisi olarak bitirdi. Üç yıl sonra babasının Terling Place'teki malikânesinde özel bir fizik laboratuvarı kurarak, yaşamının geri kalan elli bir yıl boyunca bilimsel çalışmalarını burada yürüttü.

◄ *Filmlerinde dil*

1871'de, tanınmış devlet adamı A.J.Balfour'un kızkardeşi Evelyn Balfour ile evlenen Rayleigh, aynı yıl ağır bir ateşli romatizma hastalığı geçirdi. Ertesi yıl eşiyle birlikte dinlenmek amacıyla gittiği Mısır'da ünlü yapıtı *The Theory of Sound* ("Ses Kuramı") üstünde çalışmaya başladı. 1873'te İngiltere'ye dönüp, babasından baronluk unvanını devraldı, Terling Place'teki laboratuvarını genişletti ve aynı yıl Royal Society üyeliğine seçildi. 1877'de *The Theory of Sound*'un birinci cildi, bir yıl sonra da ikinci cildi yayımlandı. 1879'da Cambridge Üniversitesi'nde Maxwell'in ölümüyle boşalan Cavendish Kürsüsü profesörlüğüne atanan ve bu görevde kaldığı beş yıl boyunca elektromotor kuvvet, elektrik akımı ve direnç birimlerinin standart tanımlarının yapılmasına öncülük eden Rayleigh, 1884'te Cambridge'ten ayrılarak kendi laboratuvarına çekildi. Ertesi yıl Royal Society'nin

sekreterliğine, 1887'de de Londra'daki Royal Institution'da fizik profesörlüğüne getirildi. 1905'e değin yürüttüğü bu görev, yılın yalnız birkaç ayında Londra'da bulunmasını gerektirdiğinden araştırmalarını gene Terling Place'te sürdürüyordu.

Argon gazının keşfi

Önceleri birbirlerinden bağımsız, daha sonra ortak çalışmaları sonucunda Ramsay ile birlikte argon gazını keşfeden Rayleigh'e 1904 Nobel Fizik Ödülü, Ramsay'e da aynı yılın Kimya Ödülü verildi. 1905'ten 1908'e değin Royal Society'nin başkanlığını, 1908'den ölümüne değin de Cambridge Üniversitesi'nin rektörlüğünü yürüten ve son günlerine değin çalışma gücünü yitirmeyen Rayleigh'in yaşamı boyunca yayımladığı makalelerin sayısı 430'u bulur. 13 üniversiteden onursal doktor unvanı almış, 50'nin üstünde bilim kuruluşunun üyeliğine seçilmiş ya da özel ödülüyle ödüllendirilmiştir. Yaşamının son yıllarında, O.J.Lodge ve W.James gibi ölülerle iletişim kurulabileceğine inanmış, bu yönde çalışmalara yönelmiştir.

Işığın saçılımı yasası

Rayleigh, optik, akustik, elektrik, akışkanlar mekaniği gibi fiziğin değişik alanlarında deneysel ve kuramsal araştırmalar yapmış çok yönlü bir bilim adamıdır. Her türden dalga hareketinin incelenmesi ve açıklanmasına duyduğu özel ilgi nedeniyle, fiziğe ilk önemli katkısı, ışığın küçük parçacıklar tarafından saçılıma uğratılarak her yöne doğru, düzensiz bir biçimde yansıtılmasına ilişkin yasadır. 1871'de yayımladığı, bugün onun adıyla anılan bu yasa, bir elektromanyetik ışınımın, dalgaboyuna oranla çok küçük parçacıklar tarafından saçılımının dalgaboyunun dördüncü kuvvetiyle ters orantılı olacağını öngörür. Gökyüzünün renginin neden mavi olduğu da ilk kez bu yasa yardımıyla açıklanabilmiştir. Güneş ışığının hava molekülleri ve koloidal toz parçacıkları tarafından saçılımında, Rayleigh yasası uyarınca, dalgaboyu kısa olan mavi ışık çok daha fazla saçılarak öbür renklere baskın duruma geleceğinden, gökyüzünün rengi de Güneş'ten başka yöne bakıldığında mavi olacaktır. Rayleigh'in 1900'de yayımladığı siyah cisim ışımasına ilişkin yasanın yalnızca uzun dalgaboylu ışınımlar için geçerli olduğu deneysel olarak gösterilmişti. Yalnızca kısa dalgaboylu ışınımlar için geçerli olduğu anlaşılan Wien yasası ile Rayleigh yasasını birlikte ele alıp, bütün dalgaboyları için geçerli olan ışıma yasasını bulmak ve buradan kuvantum kuramına ulaşmak ise Planck'ın başarısı olacaktır.

Optik ve akustik alanındaki çalışmaları

Deprem dalgaları üzerinde de araştırmalar yapan Rayleigh, sonradan kendi adıyla anılacak olan yüzeysel deprem dalgalarının varlığını kuramsal olarak gösterdi. 1877-1878 yıllarında yayımladığı *The Theory of Sound* adlı kitabıyla da çağdaş akustik bilimini başlatan fizikçi oldu. Bu kitapta Rayleigh, sesin üretilmesi, yayılması ve alınmasıyla ilgili tüm konuları, deneysel bulguları da içerecek biçimde, kuramsal olarak ve ayrıntılarıyla verir. Yeni baskılarıyla güncelleştirilen bu kitap günümüzde de geçerliğini koruyan klasik bir başyapıt niteliğindedir.

Rayleigh'in optik alanındaki çalışmaları, 1896'da, gazların ve sıvıların kırılma indislerinin ölçümünde bugün bile kullanılan "Rayleigh girişimli kırılım ölçer" aygıtını geliştirmesiyle ve 1879'da, optik aygıtlarının ayırma gücüne ilişkin koşulları kesin bir biçimde belirlemesiyle sonuçlanmıştır. Moleküllerin boyutlarını yaklaşık olarak belirlemeye yarayan çok yalın bir yöntemi 1890'da Röntgen ile hemen hemen aynı zamanda öneren de Rayleigh olmuştur. Bu yöntemde, su yüzeyine damlatılan bir yağ damlasının tek molekül kalınlığında bir tabaka oluşturacağı varsayımından yola çıkılıyor ve yağ damlasının hacmi, su yüzeyinde oluşan yağ lekesinin alanına bölünerek molekül boyutu için yaklaşık bir değer elde edilebiliyordu.

Rayleigh'in bilime en büyük katkısı, argon gazının keşfidir. 1815'te W.Prout'un ortaya attığı ve bütün elementlerin atom ağırlığının hidrojenin atom ağırlığının katları biçiminde arttığını öne süren varsayımını sınamak amacıyla çeşitli gazların yoğunluklarını duyarlı olarak saptamaya girişen Rayleigh, havadan elde ettiği azot ile kimyasal bir bileşikten, örneğin amonyaktan elde ettiği azotun yoğunlukları arasında çok küçük bir fark olduğunu gözlemledi. Amonyaktan elde edilen azotun yoğunluğu, havadan elde edilene oranla yüzde yarım düzeyinde daha azdı. 1892'de *Nature* dergisinde yayımladığı kısa bir notta Rayleigh bu soruna dikkati çekiyor ve sorunun çözümüne yönelik öneriler beklediğini bildiriyordu. Bu notu okuyarak konuya ilgi duyan W. Ramsay de aynı yönde çalışmalara başladı. Rayleigh ve Ramsay'ın birbirlerinden bağımsız olarak üç yıl boyunca sürdürdükleri çalışmalar sonunda, atmosferde o güne değin bilinmeyen yeni bir gazın varlığı ortaya çıkarıldı. Bu buluşlarını 1895'te, ortak imzalı bir makalede açıklayan Rayleigh ve Ramsay, yeni gaza Yunanca'da "eylemsiz" anlamına gelen "argon" adını verdiler. Argonun bulunuşu kimyacılar arasında başlangıçta kuşkuyla karşılandı. Atmosferde bile bulunan böylesine yaygın bir elementin varlığının bunca uzun süredir farkına varılmamış olması gerçekten şaşırtıcıydı. Bunun, argonun başka elementlerle kimyasal tepkimelere girme eğiliminde olmamasından kaynaklandığı hemen anlaşıldı. 1898'de kripton, neon ve ksenon elementlerinin, iki yıl sonra da radonun bulunmasıyla Mendeleyev tablosuna eklenmesi gereken ve "0 grubu" olarak adlandırılan soy gazlar grubunun öteki üyeleri de belirlenmiş oluyordu.

Rayleigh klasik fizikçiler kuşağının son büyük temsilcisiydi. Kuramsal fiziğin birçok konusuna matematiği büyük bir yetkinlik ve ustalıkla uygulayabilmiş, deneysel fizikte de özellikle yalın yöntemler ve aygıtlarla karmaşık sorunları çözüp önemli sonuçlara ulaşmakta büyük başarı göstermiştir.

● YAPITLAR (başlıca): *The Theory of Sound*, 2 cilt, 1877-1878, ("Ses Kuramı"); *Scientific Papers*, 6 cilt, 1899-1920, ("Bilimsel Makaleler").

● KAYNAKLAR: R.B.Lindsay, *Lord Rayleigh, the Man and His Works*, 1970; R.J.Strutt, *Life of John William Strutt, Third Baron Rayleigh, O.M., F.R.S.*, 1924.

● BAKINIZ: MENDELEYEV, M.PLANCK, W.PROUT, W.RAMSAY, W.WIEN.

RAYMOND, Alex
(1909-1956)

ABD'li çizgi romancı. *Flash Gordon* ile *Dedektif Nik*'in yaratıcısıdır.

Alexander Gillespie Raymond 2 Ekim 1909'da New York'ta, New Rochelle'de doğdu, 6 Eylül 1956'da Connecticut'da, Westport'da öldü. Ortaöğrenimini doğduğu kentte tamamladıktan sonra bir süre Grand

Central School of Art adlı sanat okuluna gitti. 1930'da çizgi romancılığa başladı, 1933'e değin Russel Westover (1886-1966) ve Chic Young'un ağabeysi Lyman Young'un (1893-?) yardımcılığını yaptı. 1933'te aldığı bir öneri üzerine gazetelerin pazar eklerinde çıkacak *Flash Gordon* ile *Jungle Jim* adlı dizileri hazırlamayı, günlük yayımlanacak *Secret Agent X-9*'un da ("Gizli Ajan X-9") çizimlerini yapmayı üstlendi. Üç dizi de 1934'te yayımlanmaya başladı. 1935 sonunda bu yük kendine ağır geldiği için Raymond X-9'u bıraktı. Ünlenmesine yol açan öteki iki yapıtına ağırlık verdi.

II. Dünya Savaşı sırasında 1944'te bu çizgi romanları yardımcısı Austin Briggs'e (1908-1973) bırakarak askere gitti, Pasifik'te savaşa katıldı. 1946'da binbaşı rütbesiyle terhis oldu. Aynı yıl *Rip Kirby*'yi (Dedektif Nik) yarattı, bu çizgi romanla da büyük bir başarı sağladı. Çeşitli ödüller kazandı ve 1950 ile 1951'de ABD'de Ulusal Karikatürcüler Derneği'nin başkanlığını yaptı. Ününün doruğundayken bir otomobil kazasında öldü.

Raymond'un en ünlü yapıtı bir bilim kurgu çizgi romanı olan *Flash Gordon*'dur. Gordon kız arkadaşı Dale Arden ve bilgin Dr. Hans Zarkov ile birlikte Mongo adlı bir gezegene gider, burada dünyayı yok etmek isteyen zalim imparator Ming'in tasarılarını bozmaya çalışırken de başına çeşitli olaylar gelir. Raymond'un öteki tipi olan Nik ise olayları fiziksel gücüyle değil, aklıyla çözen, entelektüel bir dedektiftir. Uşağı Desmond'la birlikte karıştığı olayların öyküsü Raymond'un ölümünden sonra John Prentice (1920) tarafından sürdürülmüştür.

Raymond 1930'ların başında gelişmeye başlayan macera çizgi romanlarının en büyük ustalarındandır. Çeşitli tekniklere açık olmasına karşın, özgünlüğüyle kendini belli eden, yumuşak ve gerçekçi bir çizgisi vardır. Önceleri çizgi romanlarının öykülerini kendi yazarken daha sonra *Flash Gordon*'da Don Moore ve *Dedektif Nik*'te de Fred Dickinson adlı yazarlarla işbirliği yapmıştır. Yarattığı çizgi romanlar onun bırakması ya da ölümü üzerine başkaları tarafından sürdürülmüş, dergi ve kitap biçiminde yayımlanmış, filmlere, radyo ve televizyon dizilerine esin kaynağı olmuştur. 1930'ların sonuyla 1940'ların başında Türkiye'de yayımlanan çocuk dergilerinde *Baytekin* adıyla çıkan *Flash Gordon*, daha sonra *Gökler Hakimi Gordon* olarak *Dedektif Nik* ile birlikte gazetelerde yayımlanmıştır.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Flash Gordon - In the Ice Kingdom of Mongo*, (ö.s.), 1967, ("Flash Gordon - Mongo'nun Buz Krallığında"); *Flash Gordon - Into the Water World of Mongo*, (ö.s.), 1971, ("Flash Gordon - Mongo'nun Sualtı Dünyasına Doğru").

RAYNAL, Thomas
(1711-1796)

Fransız, yazar ve tarihçi. Avrupa devletlerinin sömürgelerde uyguladıkları baskı yöntemlerini yeren yazılarıyla ünlüdür.

11 Mart 1711'de Saint Geniz'de doğdu, 6 Mayıs 1796'da Paris yakınlarında, Challot'da öldü. Cizvit okulunda örğenim gördükten sonra rahiplikle görevlendirildi. Bir süre Pézénas'da vaiz ve profesör olarak çalıştı, 1747'de Cizvit topluluğundan ayrılarak Paris'e gitti. Saint-Sulpice'te papaz vekili oldu. Daha mutlu bir yaşam sürmek için çok kazanma düşüncesiyle, kilise kurallarıyla bağdaşmayan işlere girişince, görevini bırakmak zorunda kaldı. Ticarete başladı. Avrupa'nın birçok yerini gezdi. Bu arada felsefe, yazın ve tarih konularındaki çalışmalarını da sürdürdü. Özellikle Hélvetius, D'Holbach gibi filozofların düşüncelerinden esinlenen yazılar yazdı.

Raynal, felsefe alanında belli bir dizgeye bağlanmamış, değişik sorunlarla ilgili görüşlerini yaymaya çalışmakla yetinmiştir. Akıcı ve etkili bir yazış biçimi olduğundan, yapıtları kısa süre içinde, çok geniş bir alana yayılmış, ilgiyle karşılanmıştır. Başka düşünürlerin adlarını anmadan, onlardan alıp kendininmiş gibi gösterdiği yazıların karıştığı yapıtları ise yasaklanmış, halkın önünde yakılmıştır. Bu tür tepkilere karşın, Raynal Avrupa devletlerinin sömürgelerinde uyguladıkları baskı yönetimlerini yeren, uluslararası ticaret ilişkilerini konu edinen yazılarıyla ilgi çekmiş, sömürgeleşmiş ulusların bağımsızlığını savunmuştur.

● **YAPITLAR (başlıca):** *L'Histoire philosophique et politique des etablissrmenes et du commerce des Européens dans les Deux Indes*, 1770, 4 cilt, ("Avrupalıların Hinistan'daki Ticaret ve Yerleşimlerinin Siyasal ve Felsefi Tarihi").

RAZİ, Ebubekir Zekeriya
(841-926)

İranlı filozof ve bilgin. İslam düşüncesinde Doğacılık'ın kurucusudur.

İran'ın Rey kentinde doğdu, öldüğü yer bilinmiyor. Önce müzikle ilgilendi, sonra Bağdat'a giderek çağın ünlü bilginlerinden Ali b. Sehl b. Rabban'dan tıp öğrenimi gördü. Bir süre Rey hastahanesi başhekimliğinde bulunduktan sonra Bağdat hastanesi başhekimliğine atandı. Doğu İslam ülkelerinde, birkaç yıl süren, gezilere çıktı, Samani Hükümdarı Mansur b. İshak'ın ilgisini çekince saraya çağrıldı. Orada düzenlenen bilimsel toplantı ve tartışmalara katıldı. Bilgisinin genişliği, düşüncelerindeki kesinlik ve açıklık, benimsediği bilimsel çalışma yöntemi nedeniyle ilgi çekti, çağının en gözde bilginleri arasında yer aldı.

Us, bilgi ve beş ilke

Razi tıp, müzik, matematik ve kimya konularında, çağına göre, etkili çalışmalar yaptıktan sonra, kendini felsefeye verdi. İslam düşüncesini ana kaynaklarından öğrenme gereğini duyarak Anadolu-Yunan felsefesini, eski Hint ve İran uygarlık ürünlerini inceledi. Özellikle Hippokrates, Galenos, Pythagoras, Thales, Anaksagoras ve Anaksimenes gibi düşünürler üzerinde araştırmalara girişti. Bu çalışmaları onu bilginin kaynağı sorunuyla karşı karşıya getirdi. Razi'ye göre insanı anlamanın birinci yolu, onu düşünen bir varlık olarak, yaşamı içinde incelemektir. Bu inceleme de deney ve gözlem yöntemiyle başarıya ulaşabilir. Çünkü bilginin kaynağı duyulardır, duyular ise deney ve gözlemin konusu olan dış evrenle ilgili izlenimlerin alınış odağıdır. Dış evren maddedir ve gerçektir, tin ile Tanrı bu evrenin dışındadır. Varlık bütününü oluşturan beş ilke vardır.

Bunlar da Tanrı, boşluk(mutlak mekân), süre(mutlak zaman), tin (ışık, aydınlık), madde(karanlık) gibi belli özellikler taşıyan varlıklardır. İnsan usu bu varlık alanlarını kavramada olduğu gibi yaşamı düzenlemede de yeterlidir, onun bütün eylem ve girişimlerinde en güvenilir kılavuzdur. Bu nedenle halkı uyarmak, aydınlatmak için olağanüstü güçlerle donatılmış birtakım kimselerin varlığına inanmak, onları beklemek gereksizdir. Nitekim peygamberlerin düşünceleri de usla bağdaşmadığı için yeterli ve gerçek değildir.

Evren, tözler ve özgür istenç

Evren, Tanrı'nın özgür istenciyle yaratılmıştır, bu yaratmada temel ilke tanrısal bilgeliktir, insan bunu bilemez. Yaratma eylemiyle ortaya konan bütün varlıkların başlangıcı salt ışıktır *(nûr)*, madde *(heyûlâ)*, bireysel öz *(nefs)* ve doğal ışık onunla oluşmuştur, tinsel bir nitelik taşıyan yalın tözler (cevher) ondan doğar. Öte yandan insanın tinsel varlığını kuran ve tinin kaynağı durumunda olan tinsel madde *(ruhânî heyûlâ)* bu ilk ışıktan gelmiştir. Canlı denen varlık türlerine dirilik kazandıran bireysel özler insan ve hayvanda başka başkadır. Bunun gibi insan tini de ayrı bir özellik taşır, daha yetkin ve yücedir, her iki tin için nesnellik (cism) söz konusu değildir. Razi'ye göre yaşlık-kuruluk, sıcaklık-soğukluk gibi dört niteliğin kaynağı da nesnel varlıklardır, bu nitelikler birer "gölge varlık" durumundadır. Göklerle yeryüzü bu dört nitelikten oluştuğu için özdeştir. Yeryüzünde bulunan nesnel varlıkların göklerin etkisi altında kalmalarının nedeni de bu özdeşliktir. Önsüz-sonsuz olan bu nitelikler için zaman kavramı geçersizdir.

Temel öğeler

Razi, evrenin oluşumunda temel öğe niteliği taşıyan ilk maddenin (mutlak heyûlâ) dağınık atomlardan kurulduğu kanısındadır. Sürekli bir değişmeye elverişli olan bu atomlar, birbirinden ayrı oranlarda, boşluğun küçük bölümleriyle birleşerek doğanın ilk kurucu ilkelerini oluşturur. Bu ilkeler de hava, su, ateş, toprak ve göksel öğe gibi beş türlüdür. Bunların nitelik ve özellikleri, madde ve boşluk oranına göre belirlenir. Yoğun olan toprak ve su yeryüzünün odağına yöneliktir, gevşek bir yapı taşıyan hava ve ateş ise yukarı doğru devinir. Maddeyle boşluğun dengeli dağılımını sağlayan göksel öğenin devinimi daire biçimindedir. Her türlü devinimin gerçekleştiği iki ayrı uzay vardır. Bunlardan biri tümel, öteki tikeldir. Tümel uzay (küllî mekân) evrensel, tikel uzay (cüz'i mekân) ise her nesnel varlığın, kapladığı yer (hayyiz) dolayısıyla niceliğini gösterir.

Haz ve acı

Razi'nin ahlakla ilgili görüşleri haz ve acı (elem) ikilisinden doğan duyguya dayanır. Hazzın bozulması, mutsuzluğa yol açan ve acıyı doğuran bir duygu türüdür. İnsanın mutluluğu yaşamdan haz duymasına, dengeli bir yaşayış biçimini gerçekleştirmesine bağlıdır.

Razi'nin felsefe çalışmaları yanı sıra kimya ve fizik sorunlarıyla da ilgili çözümleri vardır. Özellikle yalın nesneler (ecsam-ı basite) ve ışık kırılmaları konusundaki incelemeleri çağına göre önemli sayılır. Gerek felsefe gerek doğa bilimlerine dayanan çalışmalarıyla, Razi, İslam düşüncesinde gözlem ve deney anlayışının gelişmesine, Maddecilik'in yayılmasına öncülük etmiştir.

● YAPITLAR (başlıca): *El-İlmü'l İlahi*, yazma ("Tanrı Bilgisi"); *El-Havi*, yazma ("Kuşatan"); *Kitab fi't-Tıbbi'r-Ruhânî*, yazma ("Tinsel Hekimlik Kitabı"); *Taksimü'l-İlel*, yazma ("Nedenlerin Bölümlenmesi"); *El-Taksim ve'l-Tascir*, yazma ("Hastalıkların Nedenleri ve Sağıltım Yolları"); *Menafiu'l-Edviyat ve Mazarr*, yazma ("İlaçların Yararları ve Zararları").

● KAYNAKLAR: İ.Z.Eyuboğlu, *Alevilik-Sünnilik İslam Düşüncesi*, 1979; İ.H.İzmirli, *Şeyhu'l-Etibba Ebubekir Muhammed bin Zekeriya el-Razi*, 1925; H.Z.Ülken, *İslam Felsefesi, Kaynakları ve Tesirleri*, 1957.

● BAKINIZ: ARİSTOTELES, PLATON, PLOTİNOS, RAVENDİ.

RAZİN, Stenka
(1630 ?-1671)

Rus köylü önderi. 1670-1671 yıllarındaki köylü ayaklanmasının önderidir.

Don Irmağı kıyısındaki Zimoveyski'de (bugün Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde) doğdu, 16 Haziran 1671'de Moskova'da öldü. Asıl adı Stepan Timofeyeviç Razin'dir. Varlıklı bir Don Kazağı ailesinden geliyordu. 1649'da çıkarılan bir dizi yasayla serfliğin yasallaştırılmasının ardından Rusya'dan ve Polonya'dan kaçan serflerin toprak bularak yerleşmek üzere Don Kazakları'nın yaşadığı bölgelere gelmesinin, Kazaklar arasında yarattığı huzursuzluk ortamında yetişti.

1667'de ataman olarak, bölgeye yerleşen topraksız köylülerden ve maceraperest Don Kazakları'ndan oluşan küçük bir çetenin başına geçen Razin, Yukarı Don bölgesinde yeni bir Kazak yerleşim bölgesi kurdu. Kırım Tatarları ve Kalmuklar üzerine baskınlar düzenledi ve Volga Irmağı üzerinde çara ait mallar taşıyan bir filoyu gasbetti. Ertesi yıl Yaik (bugün Ural) Irmağı üzerindeki Yaik'i ele geçirerek, Hazar Denizi kıyısındaki Derbent ve Bakû'ya denizden saldırılar düzenledi ve 1669'da İran şahının üzerine yolladığı donanmayı geri püskürttü.

Moskova yönetiminin Don Kazakları'nın özgürlüklerini sınırlamaya yönelik girişimlerde bulunması üzerine, 1670'te çara başkaldıran Razin, yoksul Kazaklar'dan oluşan yaklaşık 7.000 kişilik bir kuvvetle Astrahan ve Çariçin'i (bugün Volgograd) ele geçirdi ve bu kentlerde Kazaklar'ın kendi yönetim birimlerini oluşturdu. Volga Irmağı üzerinde kuzeye doğru ilerleyerek Saratov'u ve bu arada giderek kalabalıklaşan ordusu ile Simbirsk'i (bugün Ulyanovsk) ele geçirdi.

Kazak ayaklanması kısa sürede Volga bölgesinden Don ve Donets ırmaklarını birleştiren bölgeye ve bazı Rus yerleşim merkezlerine yayılarak, serfliğe karşı büyük bir köylü savaşı niteliği kazandı. Bunun üzerine çar Mihayloviç Aleksey, Simbirsk'te bulunan Razin'in üzerine, prens Yuri Baryatinski komutasında bir ordu gönderdi. Razin'in deneyimsiz ve kötü donatılmış ordusu 4 Ekim 1670'te yenilgiye uğratıldı ve Razin, Don Irmağı kıyısına çekildi. Yeni bir saldırı için güç toplamaya çalışırken, 24 Nisan 1671'de zengin Kazaklar tarafından tutsak alınarak önce Çerkessk'e, sonra Moskova'ya götürüldü. Razin'in Moskova'da idam edilmesinden sonra, çar orduları ayaklanmaya katılan köy ve kasabaları yakarak ve Aralık 1671'de Astrahan'ı ele geçirerek, ayaklanmayı tümüyle bastırdılar.

● BAKINIZ: M.ALEKSEY.

READ, Herbert
(1893-1968)

İngiliz, şair ve eleştirmen. Döneminin en ünlü sanat ve edebiyat eleştirmenlerinden biri olmuştur.

4 Aralık 1893'te Yorkshire bölgesinde, Kirbymorside'da doğdu, 12 Haziran 1968'de Londra yakınlarında, Malton'da öldü. Leeds Üniversitesi'nde yükseköğrenimini tamamladıktan sonra I.Dünya Savaşı'na katıldı. Gerçekçi savaş şiirlerinden oluşan ilk kitabı *Naked Warriors* ("Çıplak Savaşçılar") 1919'da yayımlandı. 1922-1931 arasında Londra'da Victoria ve Albert Müzesi'nde görev aldı. 1931-1932 yıllarında Edinburgh Üniversitesi'nde Güzel Sanatlar Kürsüsü başkanı oldu. Biçim kavramından yola çıkarak sanat ve edebiyat konusundaki görüşlerini ortaya koyduğu yapıtı *Form in Modern Poetry* ("Çağdaş Şiirde Biçim") 1932'de yayımlandı. Birçok ülkede dersler verdi ve bu arada, 1954'te düzenlenen Sanat Eleştirmenleri Kongresi nedeniyle İstanbul'a da geldi.

Sanat ve edebiyat üzerine yazdığı eleştiri yazılarında ilerici bir tutum takınan, öncü çalışmaları destekleyen Herbert Read, H.Moore ve B.Hepworth gibi heykelcilerin çalışmalarıyla yakından ilgilenip ünlenmelerine katkıda bulunmuştur. Bu arada 19. yy İngiliz romantik şairlerinin yeniden önem kazanmasını sağlamış, yeni yazarların yapıtlarının yayımlanması konusunda sürekli çaba harcamıştır. Ayrıca 1940'larda, dönemin güncel konulu ve çoğu siyasal içerikli şiirlerine karşı çıkarak, şiirde yeniden duyguyu egemen kılmak amacını güden New Apocalypse (Yeni Mahşer) şairlerini büyük ölçüde etkilemiştir. Read'in sanatın işlevi ve öğretimdeki yeri konusundaki görüşleri de önem taşır.

● **YAPITLAR (başlıca): Eleştiri-Deneme:** *The Meaning of Art*, 1931, (Sanatın Anlamı, 1974); *Form in Modern Poetry*, 1932, ("Çağdaş Şiirde Biçim"); *Art and Industry*, 1934, ("Sanat ve Endüstri"); *Education Through Art*, 1943, ("Sanat Yoluyla Öğretim"); *The Philosophy of Modern Art*, 1952, ("Çağdaş Sanatın Felsefesi"); *The True Voice of Feeling*, 1953, ("Duygunun Gerçek Sesi"); *Poetry and Experience*, 1966, ("Şiir ve Deneyim"). **Şiir:** *Naked Warriors*, 1919, ("Çıplak Savaşçılar"); *Collected Poems*, 1966, ("Toplu Şiirler"). **Otobiyografi:** *The Contrary Experiences*, 1963, ("Karşıt Deneyimler").

REAGAN, Ronald
(1911)

ABD'li devlet adamı. 1980'den bu yana devlet başkanlığı yapmaktadır.

6 Şubat 1911'de Illinois Eyaleti'nde, Tampico kasabasında doğdu. İrlanda kökenli Katolik bir ailenin oğludur. 1932'de Illinois'deki Eureka College'ı bitirdikten sonra spor spikeri olarak çalışmaya başladı. 1937'de Holywood'a gitti ve ikinci sınıf filmlerde rol aldı. 1947-1952 arasında Sahne Aktörleri Birliği'nin başkanlığını yaptı. 1949'da Film Sanayii Konseyi başkanı oldu. Bu dönemde çok sayıda sanatçı hakkında komünizm suçlamasıyla soruşturma açan Amerikan Aleyhtarı Etkinlikleri Araştırma Komitesi'yle işbirliği yaparak "kara liste"nin hazırlanmasına yardımcı oldu.

1962'de Cumhuriyetçi Parti'ye girdi. 1966'da iş çevrelerinin desteğiyle seçimleri kazanarak California valisi oldu. 1968'de Cumhuriyetçi Parti içindeki başkan adaylığı ön seçimlerini Richard Nixon karşısında yitiren Reagan, 1970'te yeniden California valiliğine seçildi. 1976'da başkan adaylığı ön seçimlerine katıldıysa da parti Gerald Ford'u aday gösterdi. 1980 başkanlık seçimlerinde Cumhuriyetçi Parti'nin rakipsiz adayı oldu ve Demokratlar'ın adayı Jimmy Carter karşısında oyların % 51'ini alarak devlet başkanı seçildi.

Ocak 1981'de görevine başlarken bir "ulusal yenilenme" döneminin başladığını ilan eden Reagan, Şubat 1981'de İktisadi İyileştirme Programı adı altında izleyeceği iktisadi politikanın ana hatlarını açıkladı. Devletin ülke ekonomisindeki rolünün azaltılmasını amaçlayan bu program 1979'dan beri uygulanan sıkı para politikasının sürdürülmesini, savunma harcamaları dışındaki devlet harcamalarının kısılmasını ve vergilerin indirilmesini öngörüyordu. Uygulanan iktisadi politika sonucu enflasyonun denetim altına alınmasına karşın, kapatılması hedeflenen bütçe açığı büyük boyutlara ulaştı. Bunun üzerine vergiler yeniden artırıldı ve bütçede ek kısıntılar yapıldı. Ayrıca, faiz oranlarının yüksekliği nedeniyle dolar değer kazandı, ihracata yönelik sektörlerde durgunluk yaşanırken ithalat ve dış ödemeler açığı arttı. Öte yandan, faiz oranlarının yüksekliği ABD'ye yabancı sermaye akımını hızlandırarak iç tasarruf açığının kapatılmasını sağladı. Bunun sonucunda 1983 yılında yatırımların artmasıyla birlikte iktisadi bir canlanma görüldü.

Seçim kampanyası sırasında "güçlü Amerika" sloganını kullanan Reagan sertlik yanlısı bir dış politika izledi. Dünya barışının ancak ABD'nin SSCB karşısında askeri üstünlük kurmasıyla sağlanabileceği iddiasıyla silahlanma harcamalarını artırdı. 1979'da imzalanan SALT II Antlaşması'nı onaylamaktan kaçınarak Kasım 1982'de yeni MX nükleer füzelerinin ABD'ye yerleştirileceğini açıkladı ve Kasım 1983'te Pershing II ve Cruise füzelerinin Avrupa'ya yerleştirilmesini başlattı. Ayrıca nötron bombasının ABD'de yapılmaya başlandığını açıkladı ve son olarak 1984'te "Yıldızlar Savaşı" projesini ortaya attı.

Reagan'ın Eylül 1982'de Ortadoğu için ortaya attığı "barış planını" İsrail reddetti. Lübnan'a gönderilen Birleşmiş Milletler barış gücü içinde yer alan ABD deniz piyadelerinin Hıristiyan Falanjistler'in yanında savaşmalarıyla Ortadoğu politikası bir çıkmaza giren Reagan, 1984 başında deniz piyadelerini geri çekmek zorunda kaldı. Orta Amerika'da radikal bir yönetime izin vermeyeceğini göstermek ve Lübnan başarısızlığını unutturmak için Grenada'ya asker gönderdi. Aynı amaçla, El Salvador'daki diktatörlüğe askeri yardımda bulundu ve Nikaragua'daki Sandinist yönetimi devirmek amacıyla eski diktatör Somoza yanlılarını destekledi. Irkçı Güney Afrika yönetimi ile bir diyalog başlatma çabaları ise sonuç vermedi.

Dış politikadaki başarısızlıklarına karşın "güçlü Amerika" görüntüsünü yaratmayı başaran Reagan, ekonomideki canlanmanın da etkisiyle, Kasım 1984'te yapılan başkanlık seçimlerinde Demokrat Parti'nin adayı Walter Mondale karşısında 50 eyaletten 49'unu kazanarak yeniden devlet başkanı oldu. 1985'te bu

görevi sürdürmektedir. Mart 1981'de kendisine karşı yapılan bir suikast girişiminden yaralanarak kurtulmuştur.

● BAKINIZ: J.CARTER, HAIG, KISSINGER, NIXON.

RÉAUMUR, René Antoine Ferchault De (1683-1757)

Fransız, matematikçi, fizikçi ve doğabilimci. Geliştirdiği çelik üretim yöntemi ve termometre ölçeğiyle tanınmıştır.

28 Şubat 1683'te La Rochelle'de doğdu, 17 Ekim 1757'de Paris yakınlarındaki Saint-Julien du-Terroux'da öldü. Üç yıl Bourges'da hukuk, ardından Paris'te matematik öğrenimi gördü. Kısa sürede özellikle geometri alanında adını duyurdu ve 1708'de Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi. Bundan sonraki tüm yaşamı boyunca bu kuruluş için bilimsel araştırmalar yapan Réaumur, birçok başka kuruluşun yanı sıra Londra'daki Royal Society üyeliğine de seçilmiştir.

Réaumur, Fransız bilim çevresine adını önceleri matematiğe ilişkin çalışmalarıyla duyurduysa da, 1713'te kral XIV.Louis'nin maliye bakanı Colbert'in istemi üzerine, Bilimler Akademisi'nce *Description des divers arts et métiers* ("Çeşitli Sanat ve Mesleklerin Betimlenmesi") adlı ansiklopedik yayımı yönetmekle görevlendirilince, araştırmalarını teknoloji, doğa bilimleri ve deneysel fizik alanlarında yoğunlaştırdı. 1715'te külçe altından tel ve iplik yapımına ilişkin önerilerini ve firuze taşının aslında fosilleşmiş hayvan dişi olduğuna ilişkin bulgularını yayımladıktan sonra, çelik üretimiyle ilgili teknolojik sorunlara yöneldi. 1720'de, ergitilmiş kır demire filiz ya da oksit halinde demir katarak çelik elde edilmesini sağlayan kupola ocağını geliştirerek, hızlı ve ucuz çelik üretimini olanaklı kıldı. Ayrıca teneke üretimine ilişkin yeni yöntemler geliştirdi ve Nièvres yakınlarında bir fabrikanın kurulmasına öncülük etti.

Réaumur, Çin porseleninin kimyasal bileşimini de araştırdı. Bu çalışmasında tam bir başarıya ulaşamadıysa da, 1740'ta "Réaumur porseleni" olarak bilinen buzlu cam yapım yöntemi ile çok yüksek sıcaklıklara dayanıklı yeni bir kristal seramik türü geliştirdi. Isıl işlemlerde karşılaştığı sorunları aşabilmek amacıyla da 1731'de yeni bir termometre ölçeği yaptı. Suyun normal atmosfer basıncındaki donma noktasıyla kaynama noktası arasının 80 eş parçaya bölünmesiyle elde edilen "Réaumur ölçeği", uzun süre Fahrenheit ve Celsius ölçeklerinden daha yaygın olarak kullanıldı.

Réaumur doğabilimi alanındaki çalışmalarıyla da 17.yy'ın Plinius'u olarak tanımlanmıştır. Özellikle omurgasızların yaşam koşullarına ilişkin araştırmaları ve 1734-1742 arasında altı cilt olarak yayımladığı *Mémoirs pour servir à l'histoire des insects'* ("Böceklerin Tarihine İlişkin Gözlemler") entomolojinin (böcekbilim) gelişmesine katkıda bulundu. Ayrıca kuşlar üzerinde yaptığı deneylerle hazım sürecinin mekanik değil, kimyasal nitelikli olduğunu buldu, elde ettiği mide suyunun kimyasal yapısını araştırdı.

Réaumur, çok geniş bir alana yayılan araştırmaları, bulguları, yapıtları ve bilimsel bulguların teknoloji ve sanayiye uygulanmasına yönelik çalışmalarıyla çağının önde gelen bilginleri arasına girmeyi başarmıştır.

● YAPITLAR (başlıca): *L'art de convertir le fer forgé en acier*, 1722, ("Dövme Demiri Çeliğe Dönüştürme Sanatı"); *Mémoirs pour servir à l'histoire des insects*, (6 cilt), 1734-1742, ("Böceklerin Tarihine İlişkin Gözlemler"); *Art de faire éclorre et d'élever en toute saison des oiseaux domestiques des toutes espèce*, (2 cilt), 1749, ("Her Mevsimde Evcil Kuşların Üretimi ve Bakım Sanatı Üstüne").

RECAİZADE MAHMUD EKREM (1847-1914)

Osmanlı, şair ve yazar. Tanzimat döneminin önemli edebiyatçılarından biridir.

1 Mart 1847'de İstanbul'da doğdu, 31 Ocak 1914'te aynı kentte öldü. Edebiyatla ilişkisi aile içinde başladı. Öğrenimini 1858'de Mekteb-i İrfan'da tamamladı. Bir süre Harbiye İdadisi'ne devam etti. 1862'de Hariciye Mektubi Kalemi'ne memur olarak girdi. Bu görevi sırasında Namık Kemal'le tanıştı ve onun yönetimindeki *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde yazmaya başladı. 1867'de Namık Kemal Avrupa'ya kaçarken gazetenin yönetimini henüz yirmi yaşında olan Recaizade Ekrem'e bıraktı. O yıllarda Yeni Osmanlılar'ı desteklemesine ve Namık Kemal'e yazdığı mektuplarda özgürlükçü düşüncelerini dile getirmesine karşın, 1870'lerden sonra siyasetle ilgilenmedi ve kendisini tümüyle edebiyata verdi. Yazılarını da Saray'la iyi ilişkiler içinde bulunan Ahmet Midhat Efendi'nin çıkardığı *Dağarcık* dergisinde yayımlamaya başladı. Bu arada, görevi nedeniyle Fransızca'sını ilerlettiğinden Batı edebiyatından çeviriler de yapıyordu. 1870'de ilk oyunu *Afife Anjelik*, 1871'de ilk şiir kitabı *Nağme-i Seher* yayımlandı. 1875'te yazdığı ve bir entrika komedisi olan *Çok Bilen Çok Yanılır*, kuruluş bakımından en yetkin oyunu sayılır. 1877'de Şura-yı Devlet üyeliğine getirildi. 1878'de Mülkiye Mektebi'nde başladığı öğretmenliğini Galatasaray Sultanisi'nde sürdürdü. Bu okullarda verdiği derslerin notlarını 1883'te *Talim-i Edebiyat* kitabında topladı. Bu kitap özellikle şiir konusuna getirdiği yeni bakış açısı ile önemli bir yapıttır. Recaizade Ekrem başlattığı edebiyat tartışmaları ile de adını duyurmuştur. Bu tartışmaların en önemlisi Batı edebiyatından gelen etkilere karşı çıkan ve Divan şiiri geleneğini sürdürmek isteyen Muallim Naci ile olmuştur. Recaizade Ekrem II. Meşrutiyet'ten sonra bir süre maarif nazırlığı da yaptı. Öldüğünde Meclis-i Âyan üyesi idi.

Şiir, oyun ve eleştiri yazılarının yanı sıra, öyküler de yazan Recaizade Ekrem'in en önemli yapıtı tek romanı olan *Araba Sevdası*'dır. Bu roman, Batı etkisindeki Tanzimat döneminde, o dönemin iktisadi ve toplumsal koşulları sonucu ortaya çıkan köksüz, tüketime yönelik, özenti kentli tipini, gerçekçi bir dille anlatır. Gene bu romandaki Çamlıca Tepesi'ne ilişkin betimlemeler Türk edebiyatındaki ilk gerçekçi betimlemeler sayılır. Recaizade Ekrem şiirlerinde daha öznel bir tutum izlemiştir. Aşk, yaşam, ölüm gibi konuları işlerken ya da

doğadaki çeşitli varlıklardan söz ederken daha çok kişisel duygularını aktarır. Ancak, aruza tam anlamı ile egemen olamaması, zengin bir dil ve güçlü kafiyeler kullanamaması nedeniyle şiirlerinde biçimsel yetkinliğe ulaşamamıştır.

Recaizade Ekrem'in Türk edebiyatına önemli katkılarından biri de 1895'ten sonra öğrencilerini Tevfik Fikret'in yönetiminde *Servet-i Fünun* dergisi çevresinde toplaması ve Edebiyat-ı Cedide'nin doğuşuna öncülük etmesidir.

● **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Nağme-i Seher*, 1871; *Yadigâr-ı Şebâb*, 1873; *Zemzeme*, 3 cilt, 1883-1885. **Roman:** *Araba Sevdası*, 1896. **Öykü:** *Muhsin Bey Yahut Şairliğin Hazin Bir Neticesi*, 1889; *Şemsâ*, 1895. **Oyun:** *Afife Anjelik*, 1870; *Vuslat Yahut Süreksiz Sevinç*, 1874; *Çok Bilen Çok Yanılır*, 1875. **Çeşitli:** *Talim-i Edebiyat*, 1883; *Takdîr-i Elhan*, 1886; *Pejmürde*, 1895; *Nijad-Ekrem*, 1910.

RECORDE, Robert
(ykş. 1510-1558)

İngiliz, matematikçi. İngiliz Matematik Okulu'nun kurucusu olarak tanınır.

Galler'deki Tenby'de doğdu, Londra'da öldü. Oxford Üniversitesi'ni 1531'de bitirerek, Oxford ve Cambridge üniversitelerinde matematik dersleri verdi. 1545'te Cambridge Üniversitesi'nden tıp doktoru unvanını aldıktan sonra VI.Edward ve I.Mary'nin özel hekimliğini üstlendi. 1549'da Bristol Darphanesi'nde denetçi oldu; 1551-1553 arasında İrlanda gümüş madenlerinde ve Dublin Darphanesi'nde çalıştı. 1557'de bir borcundan dolayı ya da daha büyük olasılıkla İrlanda gümüş madenleriyle ilgili bir skandal yüzünden hapse atıldı ve ertesi yıl hapishanede öldü.

Recorde İngiliz matematiğinin kurucusu sayılır. İngilizce'deki ilk matematik ve astronomi kitaplarını yazmış, kolay okunan ve öğretici olan bu kitaplar en azından bir yüzyıl geçerliğini sürdürmüştür. İlk kitabı olan *The Ground of Artes* ("Sanatların Temeli"), pratik hesap yöntemlerini, örneğin Arap rakamlarıyla işlem yapılmasını, kesir ve orantı hesaplarını, ticari aritmetik konularını içerir. Ticaretin önem kazandığı I.Elisabeth İngiltere'sinde büyük gereksinim duyulan ve bu yüzden çok tutulan bu kitabın 1601'e kadar on sekiz, 17.yy'da da on bir baskısı yapılmıştır. Recorde, ikinci kitabı olan *The Castle of Knowledge*'da ("Bilginin Kalesi") astronomiyi konu alır ve İngiliz okurlarına ilk kez Kopernik sistemini tanıtır. *The Pathwaie to Knowledge* ("Bilgiye Giden Yol") adlı yapıtı, Eukleides'in *Elemanlar* adlı kitabının kısaltılarak İngilizce'ye çevrilmiş bir özeti, *The Whetstone of Witte* ("Aklın Bileytaşı") adlı son yapıtı ise, denklem çözümü, kök alma ve irrasyonel sayılar gibi konuların işlendiği bir cebir kitabıdır. Alman kaynaklarına dayanılarak yazıldığı anlaşılan bu kitapta eşitliği göstermek üzere ilk kez = işareti kullanılmıştır.

● **YAPITLAR (başlıca):** *The Ground of Artes*, 1540, ("Sanatların Temeli"); *The Castle of Knowledge*, 1551, ("Bilginin Kalesi"); *The Pathwaie to Knowledge*, 1551, ("Bilgiye Giden Yol"); *The Whetstone of Witte*, 1557, ("Aklın Bileytaşı").

Robert Redfield

REDFIELD, Robert
(1897-1958)

ABD'li antropolog. Orta Amerika yerli kültürleriyle ilgili araştırmalarıyla tanınır.

4 Aralık 1897'de Illinois Eyaleti'nde Chicago'da doğdu, 16 Ekim 1958'de aynı kentte öldü. 1915'te Chicago Üniversitesi'nde hukuk öğrenimine başladı. I. Dünya Savaşı sırasında gönüllü ambulans şoförlüğü yaptı. 1921'de hukuk lisansını tamamladıktan sonra bir süre hukuk firmalarında çalıştı. 1923'te Meksika'ya yaptığı bir gezinin ve Chicago Üniversitesi sosyoloji profesörlerinden Robert A.Park'ın etkisiyle ilkel kültürlerle ilgilenmeye başladı. 1925'te hukuk mesleğini tümüyle bırakarak Colorado Üniversitesi'nde sosyoloji okutmanı olarak görev aldı. Ertesi yıl Meksika'da ilk alan araştırmalarını gerçekleştirdi. 1927'de Chicago Üniversitesi'ne dönerek antropoloji alanında doktorasını tamamladı. 1928'de doçent, 1934'te profesör oldu ve Sosyal Bilimler Bölümü başkanlığına getirildi. II.Dünya Savaşı'nda Savaş İskân Kuruluşu'nun danışmanlığını yapan Redfield, 1948'de Amerikan Irk İlişkileri Konseyi başkanlığına getirildi; aynı yıl Chicago Üniversitesi Antropoloji Bölümü başkanı oldu. Dünya barışının sağlanması için ırkların ve insan topluluklarının birbirlerini daha iyi tanımaları gerektiği inancıyla 1951'de Ford Vakfı Kültürler Arası İlişkiler Projesi başkanlığını üstlendi ve üniversitedeki idari görevinden ayrıldı.

Redfield, 1927'de Meksika'nın Yucatan bölgesinde gerçekleştirdiği ilk alan araştırmasının sonuçlarını 1930'da *Tepoztlan: A Mexican Village* ("Tepoztlan: Bir Meksika Köyü") adlı yapıtında topladı. Yucatan Kızılderilileri'nin eski Maya kültürü yaratıcılarıyla olan benzerliklerine dikkati çeken Redfield, çalışmalarını diğer bölgelerden büyük oranda yalıtılmış olan bu alanda sürdürdü. 1930'da Washington Carnegie Enstitüsü adına Yucatan'ın etnolojik ve sosyolojik verilerini araştırdı. Chan Kom köyünde 5 ay süreyle kalarak o sırada köy okulunun öğretmeni ve daha sonra

Meksika'nın sayılı antropologlarından biri olan Alfonso Villa Rojas rehberliğinde çalışmalar yaptı. Bu kasaba toplumunun Yucatan bölgesinde var olan Maya uygarlığının özelliklerinden başka Hint, İspanyol ve Avrupa kültürünün özelliklerine de sahip olduğunu gördü. 1931 ve 1933 yıllarında yaptığı alan araştırmalarında benzer kültürel dağılımı Yucatan Yarımadası'nın Karayib Denizi ve İngiliz Hondurası ile Guatemala arasında kalan Quintana Roo bölgesinde de saptadı.

1934'te yayımlanan *Chan Kom: A Maya Village* ("Chan Kom: Bir Maya Köyü") adlı araştırmasını, 1941'de daha geniş kapsamlı *The Folk Culture of Yucatan* ("Yucatan Halk Kültürü") adlı kitabı izledi. Akültürasyon (başka bir kültüre benzeme) kavramını kullanarak dönemin antropoloji çalışmalarına yeni bir boyut kazandırdığı bu yapıtında, küçük yalıtılmış bir topluluğun içinde ayrı cinsten öğeler barındıran büyük bir topluluğa dönüşümünün, toplumsal değişim ve kültürel karmaşa içeren kesintisiz bir süreç olduğu varsayımını incelemekteydi. Yucatan'da bir kabile topluluğu, bir köy, bir kasaba ve Yucatan bölgesi başkenti Merida'nın kültürlerinin karşılaştırmalı olarak irdelendiği bu yapıt ayrıntılı verileri ve yeni görüşleriyle önemli yankılar yaptı. 1948'de yeniden Chan Kom'a dönen Redfield, yeni gözlemlediği değişimleri *A Village that Chose Progress* ("Gelişmeyi Seçen Bir Köy") adlı yapıtında açıkladı.

Redfield, Çin ve Hindistan'ı da ziyaret ederek, bu ülkelerin uygarlıkları konusunda çalışmalar yaptı. *The Little Community* ("Küçük Topluluk") bu araştırmaların ürünüdür. Uygarlıkları, birbirine bağlı ve bir arada var olan "büyük" ve "küçük" geleneklerin oluşturduğu kültürel sistemler olarak anımladı. Entelektüel ve eleştirici seçkinlerin felsefe, bilim ve güzel sanatları içeren bir düşünce sistemi olan "büyük gelenek", küçük toplulukların din, halk sanatı ve eski bilgilerden oluşan "küçük gelenek"inin niteliğini değiştirmekteydi. Küçük topluluklar halinde yaşayan köylüler, kabile benzeri bir yaşam sürer gibi gözükmelerine karşın kent sakinleri ve "büyük gelenek"in etkisi altındaydılar. *Peasant Society and Culture* ("Köylü Toplumu ve Kültür) adlı son yapıtında bu sorunu irdeleyen Redfield, son yıllarında ayrıca uygarlıklar konusunda bilim dalları arası karşılaşmalı bir çalışmayı da başlattı.

Chicago Üniversitesi'nde antropoloji ve sosyoloji bölümleri arasındaki yakın ilişkiler Redfield'in özellikle sosyal antropoloji alanında yoğunlaşmasına olanak verdi. Ancak arkeoloji ve dilbilim gibi bilim dallarını dışlaması ve ideal tiplemeleri, Franz Boas ve öğrencileri tarafından eleştirildi.

Amerikan Sanatlar ve Bilimler Akademisi, Amerikan Antropoloji Birliği gibi kuruluşların üyesi olan Redfield, 1953'te Chicago Üniversitesi'nin Robert Maynard Hutchins Üstün Hizmet Profesörlüğü ile onurlandırıldı.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Tepoztlan: A Mexican Village*, 1930, ("Tepoztlan: Bir Meksika Köyü"); *Chan Kom: A Maya Village* (A.V.Rojas ile), 1934, ("Chan Kom: Bir Maya Köyü"); *The Folk Culture of Yucatan*, 1941, ("Yucatan Halk Kültürü"); *A Village that Chose Progress*, 1950, ("Gelişmeyi Seçen Bir Köy"); *The Primitive World and its Transformation*, 1953, ("İlkel Dünya ve Dönüşümü"): *The Little Community*, 1955, ("Küçük Topluluk"); *Peasant Society and Culture*, 1956, ("Köylü Toplumu ve Kültür"); *Papers*, (ö.s.), M.P. Redfield (der.), 2 cilt, 1962-1963, ("Yazılar").

REDFORD, Robert
(1937)

ABD'li sinema oyuncusu ve yönetmen. 1970 sonrasının en ünlü oyuncularından biridir.

Charles Robert Redford 18 Ağustos 1937'de California Eyaleti'nin Santa Monica kentinde doğdu. Spor bursu kazanarak Colorado Üniversitesi'ne girdi. Ancak okulu bırakarak ressam olma tutkusuyla tüm Avrupa'yı dolaştı. ABD'ye dönünce Pratt Sanat Enstitüsü'ne girdi. Bir yandan da American Academy of Dramatic Arts'da oyunculuk eğitimi gördü. 1959'dan sonra Broadway'de küçük rollere çıkmaya başladı. 1963'te büyük başarı sağlayan *Barefoot in the Park* (Deli Dolu) adlı oyundaki rolüyle adını duyurdu. 1960'ların başlarında televizyon dizilerinde oynadı. Bu arada sinemada da ilginç filmlerde rol alıyordu. 1969'da, büyük ticari başarı kazanan *Butch Cassidy and the Sundance Kid* (Sonsuz Ölüm) adlı filmdeki Sundance Kid rolüyle Hollywood yıldızları arasına girdi. Oynadığı filmlerden 1972 yapımı *The Candidate* (Aday) Amerikan siyaset dünyasının iç yüzüne ışık tutuyor, 1973'te çevrilen *The Way We Were* (Bulunduğumuz Yol) Amerikan aydınlarının yaşamından bir kesit veriyor, 1975'teki *Three Days of the Condor* (Akbabanın Üç Günü) CIA'ya oldukça gözüpek bir eleştiri getiriyor, 1976'daki *All The President's Man* ("Başkanın Bütün Adamları") Watergate olayının öyküsünü perdeye getiriyor, 1979'da çevirdiği *Brubaker* (Brubaker) ise Amerikan hukuk ve cezaevi sistemini ele alıyordu.

Belalılar'daki oyunuyla 1973'te Oscar'a aday gösterilen Redford 1980'lerde yönetmenliği denedi. Bu alandaki ilk filmi *Ordinary People* (Sıradan İnsanlar) büyük başarı kazandı. 1981'de en iyi film Oscar'ını alırken Redford'a da en iyi yönetmen Oscar'ını getirdi.

Redford, siyasal ve toplumsal sorunlara korkusuzca el atan çağdaş kahraman kişiliğiyle, 1970'lerde ABD sinemasının bir numaralı erkek oyuncusu olmuştur.

● **YAPITLAR (başlıca):** *War Hunt*, 1962, ("Savaş Avı"); *The Chase*, 1966, (Kaçaklar/Takip); *This Property is Condemned*, 1966, (Lanetli Kadın/Yolun Sonu); *Barefoot in the Park*, 1967, (Deli Dolu); *Butch Cassidy and the Sundance Kid*, 1969, (Sonsuz Ölüm); *Downhill Racer*, 1969, (Büyük Şampiyon/Kayakçı); *Tell Them Willie Boy is Here*, 1970, (Ya Sen Ya Ben); *The Candidate*, 1972, (Aday); *The Way We Were*, 1973, (Bulunduğumuz Yol); *The Sting*, 1973, (Belalılar); *The Great Gatsby*, 1974, ("Muhteşem Gatsby"); *Three Days of the Condor*, 1975, (Akbabanın Üç Günü); *All The President's Men*, 1976, ("Başkanın Bütün Adamları"); *The Electric Horseman*, 1978; *Brubaker*, 1979, (Brubaker); *The Ordinary People*, 1981, (Sıradan İnsanlar); *The Natural*, 1984, ("Doğal").

REDGRAVE, Vanessa
(1937)

İngiliz sinema ve tiyatro oyuncusu. Çizdiği bağımsız ve kararlı kadın tipleri kadar siyasal eylemleriyle de dikkati çekmiştir.

30 Ocak 1937'de Londra'da doğdu. Tiyatro oyuncusu Sir Micheal Redgrave'in (1908-1985) kızıdır. Londra'daki Central School of Music and Drama'da eğitim gördü. 1957'de sahneye çıktı. Bir yıl sonra, babasıyla birlikte *Behind The Mask* ("Maskenin Ardında") adlı filmde oynadı. 1960'larda Royal Shakespeare Company'de oynadığı oyunlardaki yorumlarıyla ün kazandı. 1966'da *Morgan* adlı filmle sinemaya döndü ve kısa sürede dünya çapında tanınan bir oyuncu oldu. 1966'da *Morgan*'la, 1968'de *Isadora*'yla 1971'de *Mary, Queen of Scots*'la ("İskoçya Kraliçesi Mary") Oscar'a aday gösterildi. 1977'de *Julia*'daki oyunuyla en iyi yardımcı kadın oyuncu olarak Oscar kazandı. 1985 Berlin Film Şenliği'nde büyük ödülü kazanan *Wetherby* filmindeki yorumuyla yeniden dikkatleri çekti. Vanessa Redgrave, Shakespeare yorumculuğundan edindiği deneyimi perdeye de taşımıştır. Genellikle bağımsız, kararlı ya da yalnız kadın tipleri çizmiştir.

Redgrave, Filistin davasının savunuculuğunu yapmış, İşçi Partisi'nden İngiliz Parlamentosu için adaylığını koymuştur.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Behind The Mask*, 1958, ("Maskenin Ardında"); *Morgan*, 1966; *A Man for All Seasons*, 1966, (Her Devrin Adamı/Dürüst Bir Adam); *Blow-Up*, 1966, (Cinayeti Gördüm); *Camelot*, 1967; *Isadora*, 1968; *The Seagull*, 1968, (Martı); *Un Tranquillo Posto di Campagna*, 1968, (Çılgın Ruhlar); *Oh! What a Lovely War*, 1969, ("Ah Ne Güzel Bir Savaş"); *The Devils*, 1971, ("Şeytanlar"); *Mary Queen of Scots*, 1971, ("İskoçya Kraliçesi Mary"); *Murder on the Orient Express*, 1974, (Doğu Ekspresinde Cinayet); *Julia*, 1977, (Julia); *Agatha*, 1979; *Yanks*, 1979, ("Yankiler"); *Bear Island*, 1979, (Vahşetin Ötesi); *Bostonians*, 1984, ("Bostonlular"); *Wetherby*, 1985.

REDHOUSE, James
(1811-1892)

İngiliz dil araştırmacısı ve Doğubilimci. En kapsamlı İngilizce-Türkçe sözlüğü hazırlamıştır.

James William Redhouse 30 Aralık 1811'de Londra'da doğdu, Ocak 1892'de aynı kentte öldü. Küçük yaşta kimsesiz kalınca 1819'da Christ's Hospital adlı yardım ve eğitim kurumuna yerleştirildi. Burada trigonometri, teknik çizim, haritacılık, denizcilik gibi konularda öğrenim gördü. 1826'da disiplinsizlik nedeniyle okuldan çıkarıldı. Akdeniz seferi yapan bir gemiyle İstanbul'a kadar geldi. Mühendishane-i Berri-i Hümâyûn'da teknik ressam olarak çalıştı. Türkçe, Farsça, Arapça ve Fransızca öğrendi. 1830'da Rusya'ya gitti. 1834'te hazırladığı Türkçe-İngilizce-Fransızca sözlüğü yayımlamak için Londra'ya döndü, ancak benzer bir sözlüğün daha önce çıkması üzerine bu tasarısından vazgeçti. Londra'da Osmanlı elçilerinin yanında çevirmenlik yaptı. 1837'de yeniden İstanbul'a geldi. Devlet hizmetine girerek en güvenilir çevirmenlerden biri oldu. 1850'de Encümen-i Daniş üyeliğine seçildi. 1853'te sağlığının bozulması üzerine Londra'ya döndü. Orada Dışişleri Bakanlığı'nda ve 1861-1864 arasında Royal Asiatic Society'de çalıştı. Gösterdiği yararlılıklardan ötürü kendisine 1841'de Sultan Abdülmecid tarafından Nişan-ı İftihar, 1888'de de İngiliz hükümetince Sir unvanı verildi.

Redhouse'un sözlük çalışmaları, Osmanlı Türkçesi üzerindeki en kapsamlı incelemelerden sayılır. Asıl ilgi alanından ötürü, teknik terimlere ayrıcalıklı bir yer vermiştir. Sözlüklerinin yanı sıra Osmanlıca konuşma dili üzerine çalışmaları da önemlidir. Türkçe'den İngilizce'ye, İngilizce'den Türkçe'ye çeşitli çeviriler yapmıştır. Ayrıca Doğu ülkelerinin kültür yapısına, Hıristiyanlık'a ilişkin yapıtları da vardır.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Müntahabât-i Lûgat-i Osmaniye*, 1842; *The Turkish Campaigner's Vade-Mecum of Ottoman Colloquial Language*, 1855, (Osmanlıca Konuşma Dili Cep Kılavuzu); *A Lexicon, English and Turkish*, 1861, (İngilizce-Türkçe Sözlük); *A Turkish and English Lexicon Showing in English the Significations of the Turkish Terms*, 1890, (Türkçe-İngilizce Redhouse Sözlüğü).

REDI, Francesco
(1626-1697/1698)

İtalyan biyoloji bilgini, hekim ve şair. Böcek ve sinek kurtçuklarının kendiliğinden türemediğini kanıtlamaya yönelik deneyleriyle tanınır.

18 Şubat 1626'da Arezzo'da doğdu, 1 Mart 1697 ya da 1698'de Pisa'da öldü. Mediciler'in saray hekimliğini yapmış, Floransalı ünlü bir hekimin oğluydu. 1647'de Pisa Üniversitesi'nde felsefe ve tıp öğrenimini tamamladıktan sonra, babası gibi Mediciler'in sarayına girip, Toscana büyükdükalarından II. Ferdinando ile III. Cosimo'nun başhekimliğini yaptı. Çağında yalnız bilim adamı olarak değil, çok yönlü bir edebiyatçı, şair ve dilbilimci olarak da tanınmıştı. Biyoloji alanındaki çalışmalarıyla, üyesi olduğu Accademia del Cimento'ya ün kazandırdığı gibi, büyük bir ustalıkla kullandığı anadilindeki derin bilgisi, özellikle az bilinen ya da unutulmuş eski sözcük ve deyimleri de kapsayan zengin sözcük dağarcığıyla da Accademia della Crusca'nın sözlüğünün yeni baskısının hazırlanmasına büyük katkıda bulundu, Roman dillerinde lehçeleri inceleyen ilk dilbilimcilerden biri oldu. Kusursuz bir üslup ve arı bir dille yazılmış bilimsel çalışmaları ile pratisyen hekimlik gözlemlerini içeren *Consulti* adlı yapıtı da edebiyat açısından büyük değer taşıyan Redi'nin şiirleri, Petrarca'nın ve *stitnovo*'nun etkileriyle yüklü aşk sonelerinden, uyak, ritim ve ölçünün ustaca kullandığı neşeli şiirlerden ve odlardan oluşur. En ünlü şiiri, yazımından yirmi yıl sonra, 1685'te yayımladığı, dithyrambos türündeki *Bacco in Toscana*'dır ("Bacchus Toscana'da").

Titiz bir gözlemci ve usta bir deneyci olan Redi, özellikle böcekler (entomoloji), zehirli maddeler

(toksikoloji), asalaklar (parazitoloji) ve asalak kurtlar (helmintoloji) alanındaki öncü çalışmalarıyla tanınır. 1664'te, yılan zehirinin yutulduğu zaman etkisiz olduğunu, ancak dokunun içine girip kan dolaşımına karıştığı zaman zehirli olabileceğini açıklamış, 1684'te, çeşitli hayvanlarda bulunan iç ve dış asalakların ayrıntılı bir listesini vererek, asalak kurtların yaşam çevrimini tanımlamıştır. Gene de, adını bilim tarihine yazdıran en önemli çalışması, bazı canlıların kendiliğinden türediği yolundaki yanlış inancı çürütmek amacıyla 1668'de yaptığı deneylerdir. Özellikle böcek, sinek, kurt gibi küçük canlıların, maddenin bozulup çürümesi sonucunda kendiliğinden ortaya çıktığı görüşü, Aristoteles'ten beri sürüp giden bir yanılgıydı. Redi, bu inancı yıkmak için, içine değişik türden et parçaları koyduğu sekiz şişeden dördünün ağzını sıkıca kapayıp, dördünü açık bırakarak uzun süre bekletti. Sonuçta etlerin hepsi kokuşup bozulduğu halde, yalnızca üstü açık olanlarda sinek kurtçuklarının olduğunu gördü. Bu kurtçukların oluşumuna havanın neden olup olamayacağını sınamak üzere, bu kez şişelerin yarısını açık bırakıp, yarısının ağzını ince tülbentle örttü. Gene açık şişelerdeki etlerde kurtçukların görülmesine karşın, tülbentle örtülü şişelerdeki kokmuş etlerde kurtçuklara rastlanmıyordu. Bu deneylerden sonra, bozulmuş etteki sinek kurtçuklarının kendiliğinden türemediğini, etin üzerine konan aynı türden sineklerin bıraktığı yumurtaların çatlamasıyla ortaya çıktığını açıklayan, ancak eski gelenekten tümüyle kopamayarak meyve sineklerinin doğrudan doğruya meyveden türediğini öne süren Redi'nin bu yanılgısını Malpighi düzeltti, kendiliğinden türeme savını tümüyle çürüten ise Pasteur oldu.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Osservazioni intorno alle vipere,* 1664, ("Engerek Yılanlarına İlişkin Gözlemler"); *Esperienze intorno alla generazione degli insetti,* 1668, ("Böceklerin Türemesine İlişkin Deneyler"); *Osservazioni intorno agli animali viventi che si trovana negli animali viventi,* 1684, ("Canlılarda Yaşayan Başka Canlılar Üzerine Gözlemler"); *Bacco in Toscana,* 1685, ("Bacchus Toscana'da").

● **BAKINIZ:** BASSI, C.DARWIN.

REDON, Odilon
(1840-1916)

Fransız ressam ve taş baskı (litografi) ustası. İç dünyasını ve fantezilerini yansıtan simgeci (sembolist) yapıtlarıyla tanınmıştır.

20 Nisan 1840'ta Bordeaux'da doğdu, 6 Temmuz 1916'da Paris'te öldü. Çocukluğu Gironde yakınlarında Peyrelebade'de ıssız bir yöredeki aile malikânesinde geçti. Çevresinde duyduğu garip söylenceler ve yaşadığı yalnızlık onu yaşamı boyunca etkiledi. Küçük yaşta müziğe ve resme ilgi duydu. 1855'te romantik ressam Stanislas Gorin'den çizim dersleri aldı. 1862'de ilk resimlerini yaptı. Bordeaux'lu gravürcü Rodolphe Bresdin'den (1825-1885) gravür tekniklerini ve karakalem kullanmayı öğrendi. Ressam olmaya karar verince Paris'e gitti ve kısa bir süre École des Beaux-Arts'da, Jean Léon Gérôme'dan (1824-1904) ders aldı. 1868-1869 yıllarında Bourdeaux'da çıkan *La Gironde* adlı yayın organında sergi eleştirileri yazdı. 1870'te Fransa-Prusya Savaşı'na katıldı. Ertesi yıl döndüğü Paris'te Fantin La Tour'la dostluk kurdu, ondan taş baskı tekniğini öğrendi. İlk taş baskı albümünü 1879'da yayımladı. Bunu Gustave Flaubert'in *La lentation de Saint Antoine* ("Aziz Antonius") ve Baudelaire'in *Les fleurs du mal* (Kötülük Çiçekleri) adlı yapıtlarının resimlenmesi izledi. 1884'te Seurat ve Signac'ın kurduğu Société des Artistes Indépendants'ın (Bağımsız Sanatçılar Birliği) başkanlığını yaptı. 1886'da Belçika'da Les Vingt (Yirmiler) adlı öncü topluluğun ve Paris'te İzlenimciler'in (Empresyonistler) son sergilerine katıldı. 1890'da Mallarmé ve öbür simgeci şairlerle dostluk kurdu. 1909'dan sonra çoğu zamanını Paris'in dışında Bièvres' de geçirdi.

Redon, yalnızca siyah beyazı kullandığı ilk karakalem çizim ve baskılarında, düşsel bir dünyanın ürünleri olan insanımsı bitkiler ve böcekleri konu edinmiştir. Bu yapıtlarında çocukluğunun yalnızlığı, ölüm korkusu ve dinsel bir içedönüklük sezilir. Bu eğilimi onu Simgeciler'in öncülerinden yapmıştır. 1890'ların ortaları, dinsel inançları açısından bir dönüm noktası olmuş ve Redon çocukluğunun saplantılarından giderek kurtulmaya başlamıştır. Duygusal açıdan geçirdiği bu değişim yapıtlarına da yansımış, siyah beyaz çizim tekniğinden uzaklaşarak pastel ve yağlıboya kullanmış ve daha çok portre ile natürmortlar yapmaya başlamıştır. Portrelerinde mistik bir yüz anlatımını yansıtırken, özellikle çiçekleri ele aldığı natürmortlarında parlak ve canlı renklerle soyutlamaya yaklaşan bir tavır benimsemiştir. Redon, 1890 öncesi resimleriyle Gerçeküstücüler'in esin kaynağı olmuştur.

● **YAPITLAR (başlıca): Resim ve Taşbaskı:** *Gülümseyen Örümcek,* 1881, Ulusal Kütüphane, Paris; *Kapalı Gözler,* 1890, Jeu de Paume Müzesi, Paris; *Düşler,* 1891, Ulusal Kütüphane, Paris; *Jeanne Chaise Portresi,* 1903, Sanat Müzesi, Basel; *Buda,* ykş. 1905; *Siyah Vazodaki Çiçekler,* ykş. 1910; *Sessizlik,* 1911, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Uzun Bir Vazoda Kır Çiçekleri Demeti,* ykş. 1912, Jeu de Paume Müzesi, Paris. **Kitap:** *A soi-même. Journal, 1867-1915. Notes sur la vie, l'art et les artistes,* (ö.s.), 1922, ("Kişiye Özel. Günce 1867-1915. Yaşam, Sanat ve Sanatçılar Üzerine Notlar"); *Lettres, 1878-1916,* (ö.s.), 1923, ("Mektuplar 1878-1916).

● **KAYNAKLAR:** R.Bacou, *Odilon Redon,* 2 cilt, 1956; K.Berger, *Odilon Redon: Fantasy and Color,* 1965.

● **BAKINIZ:** GAUGUIN.

REED, John Silas
(1887-1920)

ABD'li gazeteci ve siyaset adamı. Ekim Devrimi'ni anlatan kitabıyla tanınmıştır.

22 Ekim 1887'te Oregon Eyaleti'ndeki Portland'da doğdu, 19 Ekim 1920'de Moskova'da öldü. Varlıklı bir aileden geliyordu. 1910'da Harvard Üniversitesi'nde eğitimini tamamladı. 1913'te sosyalist eğilimli *The Masses* (Kitleler) gazetesinde yazmaya başladı. 1914'te *Metropolitan* dergisi tarafından diktatörlüğe karşı yürütülen devrimci mücadeleyi izlemek üzere Meksika'ya gönderildi. Kalemiyle Pancho Villa'nın mücadele-

sine destek oldu ve onun tarafından tugay komutanı unvanıyla onurlandırıldı. İzlenimleri *Insurgent Mexico* ("Başkaldıran Meksika") adı altında yayımlandı.

ABD'de grevleri desteklediği ve işçilerin örgütlenmelerine yardımcı olduğu gerekçesiyle sık sık tutuklanan Reed, kısa zamanda devrimci bir önder olarak tanındı. I.Dünya Savaşı sırasında gene *Metropolitan* dergisi tarafından savaş muhabiri olarak görevlendirildi. Almanya, Rusya, Sırbistan, Romanya ve Bulgaristan cephelerinde bulundu. *The War in Eastern Europe* ("Doğu Avrupa'da Savaş") adlı kitabı bu izlenimlerinin ürünüdür.

Rusya'da bulunduğu sırada 1917 Ekim Devrimi gerçekleşti. Bolşevikler'in iktidar mücadelesini yakından izleme olanağı buldu, bu süreç içinde Lenin'in dostluğunu kazandı. Devrimin ilk günlerinde Petrograd'da (bugün Leningrad) tanık olduğu olayları çok canlı bir anlatımla gözler önüne serdiği *Ten Days that Shook the World* (Dünyayı Sarsan On Gün) adlı kitabı birçok dile çevrildi.

1918'de ABD'ye dönen Reed'e Sovyet başkonsolosluğu görevi verildiyse de bu statü ABD tarafından benimsenmedi. Aynı yıl Amerikan Sosyalist Partisi'ne katılarak sol kanatta yer aldı. Nisan 1919'da yayımlanmaya başlanan *New York Communist*'in yayın yönetmeni oldu. Ulusal Sosyalist Konvansiyonu'ndan çıkarılmasının ardından Eylül 1919'da Komünist İşçi Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı ve partinin genel sekreterliğine seçildi. Halkı ayaklanmaya kışkırttığı gerekçesiyle birçok kez tutuklandı. *Voice of Labor* (Emeğin Sesi) gazetesindeki yazıları yüzünden vatana ihanetle suçlanarak hakkında kovuşturma açılınca sahte pasaportla SSCB'ye gitti. III.Enternasyonal'in (Komintern) Temmuz 1920'deki II. Kongre'sinde yürütme kurulu üyeliğine seçildi. Yeniden ABD'ye dönmek için girişimde bulunduysa da yakalandığı tifüsten kurtarılamayarak Moskova'da öldü. Kremlin'de devrim kahramanlarının yanına gömüldü. Ölümünden hemen sonra ABD'nin pek çok kentinde ilerici yazarlar, sanatçılar ve aydınlar John Reed kulüpleri ve dernekleri kurdular. Yaşamı ABD'li sinemacı Warren Beatty (1937) tarafından sinemaya uyarlandı. Çekimi dört yılda tamamlanan *Reds* ("Kızıllar") filmi 1982'de üç dalda Oscar ödülü kazandı.

● YAPITLAR (başlıca): *Insurgent Mexico*, 1914, ("Başkaldıran Meksika"); *The War in Eastern Europe*, 1916, ("Doğu Avrupa'da Savaş"); *Ten Days that Shook the World*, 1919, (Dünyayı Sarsan On Gün, 1967); *I Saw the New World Born*, (ö.s.), 1976, ("Yeni Dünyanın Doğuşunu Gördüm").

REED, Walter
(1851-1902)

ABD'li hekim, patoloji ve bakteriyoloji uzmanı. Sarıhummaya neden olan mikroorganizmanın bir tür sivrisinekle taşındığını ve hastalığın bulaşma yollarını açıklamıştır.

13 Eylül 1851'de Virginia Eyaleti'ndeki Belroi'da doğdu, 23 Kasım 1902'de Washington'da öldü. 1869'da Virginia Üniversitesi'nden, ertesi yıl New York'taki Bellevue Tıp Okulu'ndan tıp doktorasını alıp, çeşitli hastanelerde pratisyen hekim olarak çalıştıktan sonra 1875'te orduya katıldı. Arizona'daki birliklerde görevlendirilen ve uzun yıllar sınır karakollarında garnizon hekimliği yapan Reed, 1889'da bir yıllığına Baltimore'da göreve çağrılınca, Johns Hopkins Hastanesi'nde patoloji ve bakteriyoloji derslerini izleyerek bu alanda uzmanlaşma fırsatını buldu. 1893'te de, Washington'da yeni kurulan Askeri Tıp Okulu'nun bakteriyoloji ve klinik mikroskopi profesörlüğüne, ayrıca Askeri Tıp Müzesi'nin müdürlüğüne atandı. 1898 İspanya-Amerika Savaşı sırasında, askeri birliklere büyük kayıplar verdiren tifo salgınlarını, 1900'de ise Küba'daki ABD birliklerinde baş gösteren sarıhumma salgınını incelemekle görevli komisyonun başkanlığını yürüttü.

Özellikle tropikal bölgelerde yerleşik bir hastalık olan ve yüzyıllar boyu kitle halinde ölümlere yol açan sarıhummanın, basil türü bir bakteriden ileri geldiği ve bu hastalığa yakalanmış kişilerin kullandığı eşyalarla bulaştığı öne sürülmüştü. 1881'de Kübalı hekim Finlay, bir tür sivrisinek olan çizgili sineğin *(Stegomyia fasciata)* hastalık yapıcı etkeni taşıyarak ısırığıyla sağlıklı insanlara bulaştırdığını açıklamışsa da, görüşlerini kabul ettirememişti. Önce hastalık yapıcı mikroorganizmanın bakteri olmadığını kanıtlayan Reed, hastalığı yerinde incelemek üzere, dört kişilik bir komisyonla Havana'daki ABD garnizonunda çalışmaya başladıktan sonra, Finlay'in bulgularını doğrulayacak sonuçlar aldı. Reed ve ekibi, gönüllü askerler üzerinde yaptıkları deneylerde, yirmi iki kişiden on dördüne sivrisinek ısırığıyla, altısına hastalıklı kişilerin kanını, iki kişiye de Pasteur filtresinden geçirilmiş kan serumunu damardan vererek, deneysel yoldan sarıhumma aşıladılar. Bu askerlerin tümünün hastalığa yakalanmasına karşın, aynı koğuşta bulunan ve onların eşyalarını kullanan öbür askerlerde sarıhumma görülmemesi Finlay'i tümüyle doğruluyordu. Böylece Reed, bugün *Aedes aegypti* diye anılan çizgili sineğin dişisinin, hastalığa yakalanalı yalnızca üç gün olmuş kişilerin kanını emerek aldığı sarıhumma virüsünü taşıyan bir arakonak olduğunu, arakonaktaki virüsün hastalık yapıcı etkisini iki hafta sonra yitirdiğini, sineğin bu süre içinde ısırdığı sağlıklı kişilere hastalığı bulaştırdığını ve üç ile beş günlük bir kuluçka devresinden sonra sarıhumma belirtilerinin başladığını açıkladı. Sivrisineklerin ve yumurtalarının yok edilmesi için yoğun bir kampanya başlatıldıktan sonra da, Küba ve Panama'da sarıhummanın önü alınabildi.

● BAKINIZ: FINLAY, NICOLLE.

REENPÄÄ, Yrjo
(1894-1976)

Fin, filozof. Fizyoloji sorunlarını duyusal algıya dayanan bir felsefe anlayışıyla açıklamaya çalıştı.

18 Temmuz 1894'te Helsinki'de doğdu, 18 Aralık 1976'da aynı kentte öldü. Ortaöğrenimini bitirdikten sonra Helsinki Üniversitesi'nde fizyoloji ve felsefe okudu. 1922'den emekliye ayrılıncaya değin bu kurumda felsefe profesörlüğü yaptı. Felsefe çalışmalarının yanı sıra fizyoloji sorunlarıyla da yakından ilgilenen

Reenpää daha çok duyusal algıların önemini vurgulayan bir yöntem geliştirmeyi amaçladı.

Reenpää'ye göre fizyoloji sorunlarının açıklanışında duyu algılarına dayanan bir felsefe kuramından yararlanma gereği vardır. Çünkü duyusal algı düşünme eylemleri ve kavramların oluşumuyla ilgili konuları aydınlatmayı sağlayan bir varlıktır. Bu algının ortaya çıkışı fizyolojiyi, kavramların oluşumunu gerçekleştirmesi de felsefeyi ilgilendirir. Bu nedenle fizyoloji ve felsefenin birlikte çalışması gerekir. Her kavram duyularla sağlanan bir veriye, bir algıya dayanır. Duyuların çalışması ise fizyoloji alanına giren bir sorundur. Böylece duyusal çalışma ve algının oluşumu bilgiyi yaratan iki doğal eylemdir. Öte yandan düşünme eylemi de bir fizyoloji olayıdır.

● YAPITLAR (başlıca): *Allgemeine Sinnesphysiologie*, 1936, ("Genel Duyu Fizyolojisi"); *Die Dualität des Verstehens*, 1950, ("Anlamanın İkiliği"); *Theorie des Sinneswahrnehmens*, 1961, ("Duyusal Algı Kuramı"); *Über die Zeit*, 1966, ("Zaman Üstüne").

REFİĞ, Halit
(1934)

Türk sinema yönetmeni, senaryo ve eleştiri yazarı. İlginç ilk dönem filmlerinden sonra, geliştirdiği "ulusal sinema" kavramı ve polemikleriyle tanınmıştır.

5 Mart 1934'te İzmir'de doğdu. İlk ve ortaöğrenimini İstanbul'da tamamladı. Robert Kolej'deki mühendislik öğrenimini yarıda bırakarak Londra'ya gitti, sinema konusunda çalıştı. Kore'de askerlik yaparken amatörce 8 mm'lik belgesel filmler çekti. Yurda dönünce bir süre Zonguldak Kömür İşletmeleri'nde çevirmen olarak çalıştı. 1956'da Nijat Özön'le birlikte ilk ciddi sinema dergisi olan *Sinema*'yı çıkardı. *Akis*, *Kim* ve *Yön* dergileriyle *Yeni Sabah*, *Akşam*, *Milliyet* gazetelerinde sinema üzerine eleştiri yazıları yazdı. 1957'de Yaşar Kemal ve Haldun Taner'le birlikte yazdığı *Dağları Delen Ferhat* adlı senaryo, Turizm ve Tanıtma Genel Müdürlüğü'nün açtığı yarışmayı kazandı. Aynı yıl *Yaşamak Hakkımdır* adlı senaryosuyla Atıf Yılmaz'ın asistanı olarak sinemaya geçti. Memduh Ün'ün de asistanlığını yaptıktan sonra, 1960'ta *Yasak Aşk*'la yönetmenliğe başladı.

Yorumu ve anlatımıyla hemen ilk filmlerinde dikkati çekti. 1963'te *Şehirdeki Yabancı* ile Moskova, 1965'te *Gurbet Kuşları* ile Delhi, *Haremde Dört Kadın* ile Sorrento şenliklerine katıldı. 1964'te Antalya Film Şenliği'nde *Gurbet Kuşları* adlı filmiyle En İyi Yönetmen Ödülü'nü kazandı.

İlk filmi *Yasak Aşk*, Visconti, Antonioni, Bunuel ve Stevens etkileri taşıyan ve nitelikli bir görsel yapıya sahip olan özenli bir çalışmadır. Bu filmde öne çıkan, kadının belirli bir çevre içindeki yeri ve dramı, kadın açısından aşkın yorumlanışı gibi temalar Halit Refiğ'in sonraki filmlerinin de ana temaları olmuş ve onun, kadın sorunlarını işleyen yönetmen olarak tanınmasına yol açmıştır.

Türk sinemasının bunalımlı bir döneme girmesiyle birlikte 1970'lerin ortalarında televizyon yapımlarına yönelen Refiğ, bunlarda da sinemadaki yeteneğini tekrarladı. H.Z.Uşaklıgil uyarlaması *Aşk-ı Memnu* adlı diziyle adından söz ettirdi. Daha sonra TRT Sinema Danışma Kurulu'nda görev aldı. Bu kurum adına Kemal Tahir'in *Yorgun Savaşçı* adlı romanını filme çekti. Çeşitli nedenlerle uzun süre tamamlanamayan bu dizi, sakıncalı olduğu öne sürülerek 1983'te TRT yönetimince televizyonda gösterilmeden yakılarak yok edildi. Refiğ, daha sonra 1977'den beri öğretim görevlisi olarak sinema tarihi ve film analizi derslerini verdiği Mimar Sinan Üniversitesi Sinema ve Televizyon Enstitüsü'nden de istifa etti.

Halit Refiğ 1960'ların ikinci yarısından sonra arkadaşı yönetmen Metin Erksan'la birlikte "ulusal sinema" kavramını savunmaya başlamıştır. Yazar Kemal Tahir'den de etkilenerek, Türk toplumunun iç çelişkilerinin, üretim ilişkilerinin, toplumsal değişim ve kültür sorunlarının Batı toplumlarından büyük farklılıklar gösterdiğini, buna bağlı olarak da Türk sinemasının tümüyle kendine özgü bir yapıya sahip olduğunu, olması da gerektiğini öne sürmüştür. İzleyicinin var olan beğeni ve değer ölçülerini dayanak alarak Türk sinemasının "halk sineması" olduğunu savunmuştur. Bu konudaki görüş ve polemiklerini 1971'de *Ulusal Sinema Kavgamız* adlı kitabında toplayan Refiğ'in *Haremde Dört Kadın*, ve daha çok da *Bir Türk'e Gönül Verdim* adlı filmleri de "ulusal sinema" kavramının izlerini taşır.

● YAPITLAR (başlıca): Film: *Yasak Aşk*, 1961; *Gençlik Hülyaları*, 1962; *Şehirdeki Yabancı*, 1963; *Gurbet Kuşları*, 1964; *Haremde Dört Kadın*, 1965; *Güneşe Giden Yol*, 1965; *Üç Korkusuz Arkadaş*, 1966; *Karakolda Ayna Var*, 1966; *Bir Türk'e Gönül Verdim*, 1969; *Sevmek ve Ölmek Zamanı*, 1971; *Fatma Bacı*, 1972; *Vurun Kahpeye*, 1973; *Sultan Gelin*, 1973; *Aşk-ı Memnu*, 1974-1975; *The Intercessors*, 1976, ("Arabozucular"); *Yaşam Kavgası*, 1978; *Leyla ile Mecnun*, 1981; *Yorgun Savaşçı*, 1981-1983; *Herhangi Bir Kadın*, 1982; *Atatürk ve Sanat*, 1982; *İhtiras Fırtınası*, 1983; *Beyaz Ölüm*, 1983; *Alev Alev*, 1984. **Kitap:** *Ulusal Sinema Kavgamız*, 1971.

● KAYNAKLAR: G.Scognamillo, *Türk Sinemasında 6 Yönetmen*, 1973.

● BAKINIZ: ERKSAN, KEMAL TAHİR.

REGER, Max
(1873-1916)

Alman, besteci. Klasik sonrası dönemle çağdaş müzik arasında bir geçiş oluşturmuştur.

Johann Baptist Joseph Maximillian Reger 19 Mart 1873'te Bavyera'da, Brand'da doğdu, 11 Mayıs 1916'da Leipzig'de öldü. İlk müzik eğitimini babasından, sonra da Weiden'de orgcu Adelbert Lindner'den aldı. 1886'dan 1889'a değin Weiden Katedrali'nde org çaldı. 1890-1895 arasında Sondershausen'de ve Wiesbaden'da Alman müzik kuramcısı Hugo Riemann'ın (1849-1919) yanında eğitim gördü. 1895'ten 1896'ya değin Wiesbaden Konservatuvarı'nda piyano, org ve müzik kuramı

Resim : 573
*Robert RAUSCHENBERG "**Andaç II**" den ayrıntı, 1960-1961, Sanatçının Koleksiyonu, New York-ABD*

Resim: 574
*Man RAY "**Büyük Kuş Kafesi (Kuşhane)**", 1919, Özel Koleksiyon, Londra-İngiltere*

Resim : 575
REMBRRANDT
"Dr. Nicholas Tulp'ün Anatomi Dersi".
1632, Mauritshuis Müzesi.
La Haye (Den Haag)
Hollanda

Resim: 576
REMBRANDT
"Gece Devriyesi",
1642, Rijk Müzesi
Amsterdam-Hollanda

Resim : 577

*Odilon REDON "**Sessizlik**", 1911, Modern Sanatlar Müzesi, New York-ABD*

dersleri verdi. 1901'de Münih'e yerleşti. Burada ilerde org yapıtlarının baş yorumcusu ve tanıtıcısı olacak ünlü orgcu Karl Straube (1873-1950) ile dost oldu. 1905-1906 yıllarında Münih Müzik Akademisi'nde org, kontrpuan ve beste dersleri verdi. 1907'de Leipzig Üniversitesi'nde müzik yönetmeni ve Leipzig Konservatuvarı'nda beste öğretmeni oldu. Bu arada Rusya, İngiltere ve Hollanda'ya konser turnelerine çıkarak birçok oda müziği yapıtını tanıttı. 1911-1914 arasında Meiningen' de Saray orkestrası yöneticiliği yaptı. 1915'te Jena'ya yerleşti.

Doğadan ya da edebiyattan esinlenmiş programlı müzikten kaçınan Reger, kendine amaç olarak seçtiği "salt müzik"e yılmadan bağlı kalmıştır. Bu nedenle Brahms'ın müziğinin özelliklerinin ve amacının sürdürücüsü olduğu söylenebilir. Reger'in soyut müziği, biçim bakımından eski kontrpuan özelliklerine yönelir. Klasik öncesi polifoniyi yeniden diriltme çabalarıyla yazdığı müziğin hemen hemen tümü çalgı için, bunların en çoğu da org için yapılmış bestelerdir. Döneminin bütün öncü akımlarına uzak kalmışsa da kanon, füg, koral ve çeşitlemelerinde Bach'tan Wagner'e uzanan kromatik armoniyi geliştirmiştir. Bu yanıyla Klasik dönem sonrasıyla 20.yy müziği arasında bir geçiş bestecisi olarak kabul edilen Reger, Hindemith ve Honegger gibi çağdaş bestecileri etkilemiştir.

● **YAPITLAR** (başlıca): **Orkestra Müziği:** *Beethoven'ın Bir Teması Üzerine Çeşitlemeler ve Füg; Sinfonietta; Eski Tarzda Süit; Mozart'ın Bir Teması Üzerine Çeşitlemeler ve Füg; Piyano Konçertosu; Keman Konçertosu.* **Oda Müziği:** *Altılı* yaylı çalgılar için; *6 Dörtlü* yaylı çalgılar için; Seranat, Flüt, keman ve viyola için *7 Sonat*; Keman ve piyano için *5 Sonat* viyolonsel ve piyano için. **Org Müziği:** *Süitler; Ein' feste Burg ist unser Gott,* koral fantazi, (Tanrımız Sağlam Bir Kaledir); *Wie schön leucht't uns der Morgenstern,* koral fantazi, (Sabah Yıldızı Bize Ne Güzel Parıldıyor); *Freu' dich sehr o meine Seele,* koral fantazi, (Çok Sevin Ey Ruhum); çeşitli *Fantazi ve Füg̈ler; Koral Prelüdler.* **Vokal Müzik:** *An die Hoffnung,* alto ve orkestra için, (Umuda Sesleniş); *Schlichte Weisen,* 5 kitap, (Alçakgönüllü Melodiler).

REGIOMONTANUS
(1436-1476)

Alman astronomi ve matematik bilgini. Ptolemaios'un *Almagest*'ini özgün dilinden Latince'ye çevirmiş ve trigonometrinin Avrupa'da bir bilim dalı olarak yerleşip gelişmesini sağlamıştır.

6 Haziran 1436'da Doğu Prusya'daki Königsberg' de (bugün SSCB'de Kaliningrad) doğdu, 8 Temmuz 1476'da Roma'da öldü. Asıl adı Johann Müller'dir. "Kral Dağı" anlamına gelen Königsberg'in adı Latince'ye çevrilerek, doğum yerini belirtmek üzere adına eklendiğinden Regiomontanus diye tanınır. Büyük bir olasılıkla, on bir - on iki yaşındayken girdiği Leipzig Üniversitesi'nde Latince ve Yunanca gibi klasik dilleri öğrendikten sonra, 1450'de Viyana Üniversitesi' ne yazıldı. Regiomontanus'un gelecekteki çalışmalarına yön veren, bu üniversitede önce hocası, sonra çalışma arkadaşı olan, matematikçi ve astronom Georg Peurbach'tır (1423-1461). 1452'de öğrenimini tamamlayıp, yaşı küçük olduğu için ancak 1457'de lisansüstü derecesini alabilen Regiomontanus, Viyana Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak kaldı ve 1460'ta üniversiteyi ziyaret eden Kardinal Bessarion'un önerisiyle, Ptolemaios'un *Almagest* adlı dev yapıtını Yunanca'dan Latince'ye çevirmek üzere Peurbach ile yoğun bir çalışmaya girişti. Ertesi yıl Peurbach ölünce, hocasının vasiyetini yerine getirmek ve bu çalışmayı tek başına tamamlamak amacıyla, Bessarion ile birlikte Roma'ya gitti. Bir süre Padova Üniversitesi'nde, Batı dünyasının "Alfraganus" adıyla tanıdığı, 9.yy'da yaşamış Arap astronomi bilgini Ahmed b. Muhammed b. Kesîr el-Ferganî'nin astronomi çalışmaları konusunda dersler verdikten sonra, 1467'den 1471'e değin Macaristan'ın başkenti Buda'da yaşayıp, krallık gözlemevinde çalışmalar yapan ve sarayın zengin kitaplığındaki değerli el yazmalarını inceleyen Regiomontanus, 1471'de Nürnberg'e yerleşti ve evinde küçük bir basımevi kurarak gökgünlüklerini, Peurbach'ın gezegenler kuramını yayımladı. Büyük bir olasılıkla o sıralar öğrencisi olan ve çalışmalarından etkilenen Nürnberg'in sayılı zenginlerinden Bernhard Walther da, Regiomontanus'a özel bir gözlemevi kurup, güçlü araçlarla donatması için gerekli parasal desteği sağlayarak, elverişli çalışma koşulları yaratmıştı. Ancak, Nürnberg Gözlemevi'nin kayıtlarına göre, 1475'te, kilise takvimindeki yanlışlıkları düzeltmek göreviyle papa tarafından Roma'ya çağrılan Regiomontanus, ertesi yıl bu kentte büyük bir olasılıkla vebadan öldü; kimi belgelere göre de, Ptolemaios'un *Almagest*'inin yanlışlarla dolu bir çevirisini yayımlayan Trabzonlu Georgios'u suçladığı için, Georgios'un oğlu tarafından zehirlendi.

Ptolemaios'un yapıtlarının önce Arapça'ya çevrilip, oradan Latince'ye aktarıldığı için, çeviri ve yorum yanlışları nedeniyle değerinden çok şey yitirdiğine inanan Bessarion'un önerisi üzerine, Peurbach ve Regiomontanus, Cremonalı Gerard'ın 12. yy'dan kalma Latince çevrisinden ve özgün metinlerden yararlanarak, *Almagest* adıyla bilinen *Mathematike syntaksis*'in ("Matematik Derlemesi") kısa ve anlaşılır bir özetini hazırlamaya başlamışlardı. Peurbach'ın ölümünden sonra, Bessarion ile yakın ilişki kurarak Yunanca'sını iyice ilerleten ve Ptolemaios'un el yazmalarını inceleyen Regiomontanus'un 1463'te tamamlayıp Bessarion'a adadığı, *Epitome in cl. Ptolemaii magnam compositionem* ("Ptolemaios'un Büyük Derlemesinin Özeti") başlıklı bu büyük çalışma ancak 1496'da basılabildi. Regiomontanus'un en önemli yapıtı olan ve gene Bessarion'a adanan *De triangulis omnimodis libri quinque* ("Her Çeşit Üçgen Üstüne Beş Kitap") de 1464'te tamamlanmasına karşın, ancak 1533'te basılmıştır. Özellikle Bettanî, Nasireddin Tusî, Ptolemaios, Menelaos gibi Arap ve Yunan matematikçilerinin çalışmalarıyla da beslenen bu yapıt, Avrupa'da yayımlanmış ilk önemli trigonometri kitabıdır. Düzlem trigonometriye ayrılan ilk iki kitapta, bir düzlem üçgenin kenarlarının karşı açıların sinüsüyle orantılı olduğuna ilişkin sinüs yasasını veren, küresel trigonometri bölümünde, küresel üçgenler için ilk kez kosinüs yasasını tanımlayan ve trigonometri problemlerini ilk kez cebir yoluyla çözen Regiomontanus'un bu yapıtı, gelecek kuşaklar üzerinde çok etkili olmuş ve trigonometrinin astronomiden bağımsız bir bilim dalı olarak doğuşunu hazırlamıştır.

Macaristan'da çalıştığı sıralar hazırladığı *Tabulae directionum*'da ("Yönler Tablosu") gökcisimlerinin

boylamlarını belirleyen, ayrıca 90°'den büyük açılar için bir tanjantlar tablosu ile altı tabanlı bir sinüs tablosu düzenleyen Regiomontanus'un titiz çalışmaları yüzyıllar boyunca kullanılmış, Kristof Kolomb da Amerika kıtasına doğru çıktığı yolculukta, 1475-1506 arasındaki her gün için gökcisimlerinin konumlarını veren Regiomontanus'un gökgünlüklerinden yararlanmıştır.

Doğuştan düşünceler

● YAPITLAR (başlıca): *Joannis Regiomontari opera collectanea* (ö.s.), 1972, ("Johann Regiomontanus'un Toplu Yapıtları").

● BAKINIZ: BETTANÎ, NASİREDDİN TUSÎ, PTOLEMAİOS.

REGIS, Pierre Sylvain Leroy
(1632-1707)

Bilgi, duyular ve uzam

Fransız, filozof. Descartes felsefesinin yayılması konusundaki çalışmalarıyla ünlüdür.

Agenois'da doğdu, Paris'te öldü. Chars'da, Cizvit okulunda öğrenim gördükten sonra, tanrıbilim okumak amacıyla Paris Üniversitesi'ne girdi, filozof Jacques Rohault'un etkisiyle Descartes felsefesi üzerinde çalışmaya başladı. Bu filozofun yanında yükseköğrenimini bitirince Toulouse'da felsefe okutmakla görevlendirildi. Bir süre sonra Montpellier'ye gitti, Descartes'ın düşüncelerini açıklama, yayma amacıyla toplantılar düzenledi, çevresinde büyük bir aydın topluluğu oluşturdu. Paris başpapazının, Descartes felsefesiyle ilgili konuşmalarını kilise kurallarına göre dua ederek bitirmesi konusunda verdiği buyruk üzerine, Regis görevini bıraktı, evine çekilerek tasarladığı kitapları yazmaya başladı. 1699'da Paris Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi, yaşlılığını ileri sürerek, orada, sürekli bir görev almadı, kendisine ayrılan bir evde çalışmalarını sürdürdü.

Tanrı

Regis, felsefe konusundaki çalışmalarını, Descartes'ın geliştirdiği düşünme yöntemine göre sürdürür. Fizik, ahlak, mantık ve metafizik diye dört bölüme ayırdığı Descartes felsefesini, sorunların çözümünde en tutarlı öğreti olarak görür. Fizikte Descartes'ın görüşüne bağlı kalan Regis ahlak, mantık ve metafizikte, kendi düşüncelerini geliştirerek, ondan ayrılır, ancak bu ayrılık bir kopma, karşıt bir görüşü savunma anlamına gelmez. Regis için fiziksel evren maddedir, tinle bağlantısı yoktur, kendi yasalarına göre kurulmuş bir bütündür. Bu madde evreninde mekanik bir güç egemendir, birleşme, dağılma, devinme gibi değişik nitelikteki olaylar bu gücün ürünüdür. Bu üründe dirilik söz konusu değildir.

Tin ve gövde

Regis için insan tin ve gövde gibi iki tözden kurulu bir bütündür. Tin dağılmaz, değişmez, gövde ise çözülür, kendini oluşturan öğelere ayrılır. Ölüm tinle gövde arasındaki birliğin bozulmasıdır. Tanrı, insan tinine birtakım ilkeler yerleştirmiştir. Bu ilkeler ahlakın özünü oluşturan us varlıklarıdır. Kişi bu ilkelere uyduğu sürece ahlakın gerekimlerini yerine getirebilir. Bu ilkelere uymamak, ahlaka aykırı davranmaktır. Bireylerde olduğu gibi devlet bütününde de genel geçerlik taşıyan bir ahlak yasası vardır. Bu yasa devletin başında bulunan yöneticinin kişiliğinde simgeleşir. Bu nedenle devlet tek kişi eliyle yönetilmeli, bu yönetici yetkenin denetim altına alınması, eylemlerinden sorumlu tutulması söz konusu değildir. Din törenlerini düzenlemek, bütün toplum kurumlarını yönlendirmek yöneticinin yetkisine bağlıdır. Öte yandan tin gibi gövde de apaçık bilinebilir, gövdenin bilimsel nesnel evrenin kavranmasına olanak sağlar.

İnsanda doğuştan düşünce *(idea innata)* yoktur, bütün düşünceler tin-gövde bağlantısı sonucu oluşmuştur. Bu nedenle düşüncelerin tinle birlikte yaratıldığı söylenemez. İnsanın kendisiyle birlikte oluşan, biçimlenen düşüncelerin, ondan ayrı, bağımsız birer varlık sayılması olanaksızdır. Bunlar gövde aracılığıyla sürekli olarak algılandığı için doğuştandır kanısı uyanmıştır. Tanrı, tin, gövde gibi kavramların içerdiği düşünceler insanla birliktedir, ancak bu birlikte oluş da doğuştandır anlamına gelmez. Tin, düşünülebilen en yetkin bir varlık olarak, Tanrı'yı kavrayabilir, bu onun özü gereğidir.

Bilgi sorununu uzam *(étendue)* kavramına dayanarak açıklamaya çalışan Regis'e göre nesneler duyularla sağlanan izlenimler aracılığıyla kavranır. Bütün düşüncelerin kaynağı duyulardır. Tanrı düşüncesi bile duyu verileriyle bağlantılıdır. Duyu verileri belli bir ortamda, belli bir yerde ve belli nesnelerden alınır. Bu nesnelerin kapladığı yer de uzamdır. Ancak uzam tin için değil, gövdeyle birleşmiş olan ve ona dirilik kazandıran, can denen öğe için geçerlidir. Bütün tümel kavramlar, duyularla algılanan tikel nesnelerin soyutlanmasından doğmuştur. Bu olayda da tinle gövde arasındaki ilişki etkilidir. Çünkü "deneye dayanılarak tinin bütün düşüncelerinin gövdesel devinimlerden kaynaklandığı bilinir." Bu da duyularla deney bağlantısının tindeki düşünceleri oluşturduğunu gösterir. Öte yandan gövdesel devinimlerin tini etkileyebilmesi için Tanrı istenci gereklidir. Tin gövdede devinimleri yarattıktan sonra, onları tanrısal istence uyarak eyleme dönüştürür.

Regis'e göre Tanrı yaratıcıdır, ancak bu yaratıcılık da tanrısal eylemin bölünmezliğidir. Sürekli bir akış niteliği taşıyan tanrısal eylemde, belli aralıklar gösteren, duraklama yoktur. Tözleri oluşturan da bu tanrısal yaratma eylemidir. Tanrı'nın varlığına inanmak kaçınılmazdır ve us gereğidir. Çünkü us ile inan arasında aykırılık değil uygunluk vardır. Bunların birini ötekinden üstün saymanın gereği yoktur.

● YAPITLAR (başlıca): *Cours entier de philosophie ou système générale selon les principes de Descartes*, 4 cilt, 1690, ("Tüm Felsefe Dersleri ya da Descartes İlkelerine göre Genel Dizge"); *Réponse au livre qui a pour titre: censure philosophiae cartesanae*, 1691, ("Descartes'ın Felsefesini Eleştirme Başlıklı Yapıta Cevap"); *L'usage de la raison et de la foi, ou l'accord de la raison et de la foi*, 1704, ("Usun ve İnanın Kullanımı ya da Us ile İnanın Uygunluğu").

● KAYNAKLAR: F.Bouillier, *Histoire de la philosophie cartésienne*, 1854; P.Mouy, *Le développement de la physique cartésienne*, 1934.

● BAKINIZ: ARNAULD, DESCARTES, MALEBRANCHE, SPINOZA.

REGNAULT, Henri Victor
(1810-1878)

Fransız kimya ve fizik bilgini. Gazların fiziksel özelliklerine ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

21 Temmuz 1810'da Aix-la-Chapelle'de (bugün FAC'de Aachen kenti) doğdu, 19 Ocak 1878'de Paris'te öldü. Genç yaşlarda bir döşemecinin yanında yaşama atılan Regnault, bir yandan da özel derslerle eğitimini sürdürmeyi ve 1830'da Paris'teki Ecole Polytechnique'in seçme sınavını kazanmayı başardı. 1832-1834 arasında Madencilik Okulu'nda maden mühendisliği öğrenimi gördükten ve iki yıl kadar çeşitli Avrupa kentlerinde madencilik ve metalürji tekniklerine ilişkin araştırmalar yaptıktan sonra, 1836'da École Polytechnique'de asistan olarak çalışmaya başladı. 1840'ta kimya profesörlüğüne yükseltildi, ertesi yıl fizik profesörü olarak Collége de France'a geçti. 1854'te akademik yaşamdan ayrılarak Sévres'deki porselen fabrikasının yöneticiliğini üstlendikten sonra araştırmalarını özel laboratuvarında sürdürdü, ancak 1870'teki Fransa-Prusya Savaşı sırasında laboratuvarı ve kitapları Alman birliklerince tahrip edilince, çalışmalarını bırakarak emekliye ayrıldı. 1840'ta Bilimler Akademisi üyeliğine seçilen Regnault, 1850'de de Légion d'honneur nişanıyla ödüllendirilmiştir.

Önceleri çalışmalarını kimya alanında yoğunlaştıran Regnault, klorun eter üstündeki etkilerine ilişkin araştırmaları sonucu, vinil klorür, dikloretilen ve trikloretilen bileşiklerini buldu. Ayrıca kaynamakta olan kloroformu klorlayarak karbon tetraklorür, kükürt dioksiti klorlayarak da kükürt klorürü elde etti.

1840'ların başından başlayarak fiziksel kimya alanına yönelen Regnault, geliştirdiği çeşitli ölçme aygıt ve yöntemleriyle birçok katı, sıvı ve gazın özgül ısılarını belirledi ve elementlerin özgül ısılarıyla atom ağırlıkları çarpımının değişmezliğini belirten Dulong -Petit yasasının ancak yaklaşık olarak doğru olduğunu kanıtladı. Ayrıca her gazın genleşme katsayısının aynı olduğunu, özgül ısısının ise, buhar yoğunluğuyla ters orantılı olarak değiştiğini ve sıcaklık ve basınçtan etkilenmediğini gösterdi. Boyle'ın 1662'de geliştirdiği, gazların sıkıştırılabilirliğinin basınç ile ters orantılı olduğuna ilişkin yasanın da ideal bir yasa olduğunu ve gerçek gazlar için ancak yaklaşık olarak geçerli olduğunu ortaya çıkardı. Ölçümlerindeki kesinlikle ün kazanan Regnault, cıvanın mutlak genleşmesini büyük bir duyarlılıkla ölçebilmiş, bir termometre ve bir higrometre geliştirmiştir.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Cours elémentaire de chimie,* 3 cilt, 1847, ("Temel Kimya Dersleri").

● **BAKINIZ:** BOYLE, DULONG, KELVIN, A.T. PETIT.

RÉGNIER, Henri
(1864-1936)

Fransız, romancı ve şair. "Sanat için sanat" anlayışı ile Simgecilik'i birleştiren yapıtlar vermiştir.

Henri-François-Joseph de Régnier 28 Aralık 1864'te Honfleur'de doğdu, 23 Mayıs 1936'da Paris'te öldü. Normandiya'nın köklü ailelerinden birinden geliyordu. Önce diplomat olmak için öğrenim gördü. Bu amaçla Paris'te hukuk okuduğu sırada içine girdiği sanat çevresinin etkisiyle şiir yazmaya başladı. Kimi şiirleri Gérard d'Houville adıyla yayımlandı. 1896'da ünlü şair José-Maria de Hérédia'nın kızıyla evlendi. 1911'de Fransız Akademisi'ne seçildi.

Régnier önceleri, tanıştığı simgeci şairlerin etkisinde şiirler yazmıştır. Bu yapıtlar, aynı zamanda serbest nazım türünün başarılı örneklerindendir. Daha sonra, "sanat için sanat" anlayışını savunan Parnasçı şiir akımının önde gelen şairi Hérédia'dan etkilenmiştir. Tarihsel konulara ve sone gibi klasik biçimlere yönelmiştir. Romanlarıyla da tanınan Régnier, bu yapıtlarında 17.-18.yy yaşamını ustalıkla yansıtmıştır. Özellikle aristokrat bir geçmişin değerlerine, gösterişine duyulan özlemi dile getirmiştir. Ancak, gerek şiirlerinde, gerek romanlarında, Romantizm'e tepki olarak gelişen Parnasçılık'ı, Simgecilik'le bağdaştıran bir yaklaşım görülür. Yapıtlarında genellikle melankoliye varan duygulu bir üslup egemendir. Régnier, bu özellikleriyle 20. yy'ın ilk yarısında, Fransız edebiyat çevrelerinde etkili olmuştur.

● **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Lendemains,* 1885, ("Yarınlar"); *Les jeux rustiques et divins,* 1897, ("Kaba ve Yetkin Oyunlar"); *Les médailles d'argile,* 1900, ("Kilden Madalyalar"); *La sandale ailée,* 1906, ("Kanatlı Sandal"); *Le miroir des heures,* 1910, ("Saatlerin Aynası"). **Roman:** *La double maîtresse,* 1900; *Le bon plaisir,* 1902; *Le peur de l'amour,* 1907, ("Aşk Korkusu"); *La pécheresse,* 1912, ("Günahkâr Kadın"); *Le voyage d'amour,* 1930, ("Aşk Yolculuğu").

● **BAKINIZ:** GAUTIER, HEREDIA.

REHMKE, Johannes
(1848-1930)

Alman, filozof. Gerçek bireyler arasında kurulan bağlantıdan kaynaklanır görüşünü içeren bir felsefe anlayışını geliştirmiştir.

1 Şubat 1848'de Elmshorn'da doğdu, 23 aralık 1930'da Marburg'ta öldü. Ortaöğrenimini doğduğu yerde bitirdikten sonra Zürich ve Kiel üniversitelerinde tanrıbilim ve felsefe okudu. 1873'te Zürich Üniversitesi'nde felsefe doktoru sanını kazandı. 1885-1921 arasında Greifswald Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak görev aldı.

Rehmke'nin felsefe alanındaki çalışmaları, genellikle, bilgi kuramı, varlıkbilim, psikoloji ve ahlak konularında toplanır. Onun için önemli olan tek kaynağa dayalı, gerçek bir bilginin ortaya konmasıdır.

Gerçek bilgi de yalnız bilinç ve özne içeriği olarak değil, bireyler arasında kurulan ilişkiden doğar. Çünkü yalnız Ben'le başka Ben'ler arasındaki eylem bağlantısına dayanan gerçektir. Bu da eylemin bilinç akışı içinde kapalı kalmasından değil, bireyler arasında, karşılıklı ilişki biçiminde ortaya çıkan bir olay oluşundan dolayıdır. Hiçbir nesne kendi kendisi üzerine dönük biçimde devinemez, bir eylem olan devinme bir nesnenin başka bir nesneyle olan bağlantısını gerektirir. Bu nedenle insan usu "evrensel gerçeklik"i kavrayamaz. Rehmke'ye göre, bilginin öznede bulunan bir bilinç ürünü olduğunu söylemek, onu kendi içine kapalı bir ortamda göstermek gibi yanlış bir yargıya yol açar.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Lehrbuch der allgemeinen Psychologie*, 1894, ("Genel Psikoloji Kitabı"); *Die Seele des Menschen*, 1902, ("İnsanın Tini"); *Philosophie als Grundwissenschaft*, 1910, ("Temel Bilim Olarak Felsefe"); *Die Willensfreiheit*, 1911, ("İstenç Özgürlüğü"); *Logik oder Philosophie als Wissenslehre*, 1918, ("Bilgi Öğretisi Olarak Mantık ya da Felsefe").

Wilhelm Reich

Geleneksel psikanalizden kopuşu

REICH, Wilhelm
(1897-1957)

Avusturya asıllı ABD'li hekim ve psikanalist. Cinselliği bir biyolojik enerji kuramı üzerinde temellendirme çabasıyla tanınmıştır.

"Orgon"

24 Mart 1897'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu sınırları içindeki Galiçya'nın Dobzau kasabasında (bugün SSCB'de) doğdu, 3 Kasım 1957'de ABD'nin Pennsylvania Eyaleti'ndeki Lewisburg kentinde öldü. Yahudi asıllı bir aileden gelen Reich, 1915'te liseyi bitirdi ve cepheye savaşmaya gitti. 1918'de I. Dünya Savaşı'nın bitişinden sonra Viyana Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne girdi. 1919'da üniversitede düzenlenen Cinselbilim Öğrenci Topluçalışması'na katıldı; bu dönemde psikanaliz düşüncesine ilgi duydu. Freud'un yakın ilgisiyle Viyana Psikanaliz Derneği'ne üye oldu. 1920'de "dürtü enerjisi" üzerine yaptığı konuşmayla dikkatleri üzerine çekti. Canlı, coşkulu bir kişiliği olan Reich, dört yıllık zorunlu öğrenimi tamamladıktan sonra hemen hemen tüm dallarda bitirme sınavlarını başarıyla vererek 1922'de tıp fakültesinden mezun oldu. 1922-1924 arasında Viyana Üniversitesi Hastanesi'nde nöropsikiyatri asistanı olarak çalıştı. 1922'den başlayarak Viyana Psikanaliz Derneği'nin yoksullar için açtığı Psikanaliz Polikliniği'nde sürdürdüğü çalışmalar, ona toplumsal koşullar bakımından güçsüz durumdaki insanlarda görülen ruhsal rahatsızlıklar konusunda birçok gözlem ve bilgi kazandırdı. Freud'un libido (cinsel-ruhsal enerji) kuramını hem bir siyasal, toplumsal çerçeve içine oturtmak, hem de biyolojiyle bağlantılandırmak çabasına girişti. Bu çabaların ilk sonucunu 1927'de yayımlanan ve cinsel-bedensel boşalma olgusunu irdeleyen *Die Funktion des Orgasmus* (Bedensel Boşalmanın İşlevi) adlı kitabıyla ortaya koydu. Aynı yılın Temmuz'unda Avusturya Komünist Partisi'ne girdi. 1928 yılı sonunda Sosyalist Cinsel Danışma ve Araştırma Topluluğu ve ona bağlı danışma merkezlerinin kurulmasına ön ayak oldu. 1930'da Psikanaliz Polikliniği başhekimliğini üstlendi, ama aynı yılın sonbaharında Berlin'e taşındı. 1931'de Berlin'de *Sexpol* (Cinsel Siyaset) yayınevini kurdu; Proleter Cinsel Siyaset Birliği'nin kuruluşuna katıldı. Hitler 1933'te iktidarı ele geçirince, Viyana'ya kaçtı, daha sonra Danimarka'ya geçti. Bu arada geleneksel psikanalizden iyice kopan ve kendi yolunda ilerleyen Reich, aynı yıl içinde *Characteranalyse* (Kişilik Çözümlemesi) ve *Massenpsychologie des Faschismus* (Faşizmin Kitle Ruhu Anlayışı) adlı önemli yapıtlarını yayımladı. Bir süre sonra oturma izni elinden alınınca kısa sürelerle Londra, Paris, Zürich, Prag ve Malmö'de kaldı. Ağustos 1934'te yapılan XIII. Uluslararası Psikanaliz Kongresi'nde Uluslararası Psikanaliz Derneği'nden çıkarıldı; Ekim'de Norveç'in başkenti Oslo'ya yerleşerek cinselliğin elektrofizyolojisi üzerine deneylerine başladı. 1936'da bağışlar ve kimi meslektaşlarının yardımıyla kurduğu laboratuvarında orgazm kuramını biyolojik açıdan temellendirme çalışmalarını sürdürdü. Deneyleri sonucu bulduğunu öne sürdüğü şeye "bion" adını verdi ve bunu her türlü canlı maddenin çekirdeğini oluşturan işlevsel birim ve cansızlıktan canlılığa geçişte ilk evre olarak tanımladı. Çalışmaları muhafazakâr bilim ve siyaset çevrelerinden olumsuz tepki gördü. Bunun üzerine 1939'da laboratuvarı ve asistanlarıyla birlikte ABD'ye göç ederek New York kentine yerleşti; 1939-1941 arası New School for Social Research'de öğretim üyeliği yaptı. Canlılardaki yaşam enerjisinin, o güne dek bilinmeyen biyolojik-fiziksel etkileri olan bir tür elektrik enerjisi olduğu savını öne sürerek bu enerjiye "orgon" adını verdi. 1942'de Orgon Enstitüsü kuruldu, *International Journal of Sex-economy and Orgon Research* (Uluslararası Cinsel-Ekonomi ve Orgon Araştırması Dergisi) yayımlanmaya başlandı. 1947'de *New Republic* dergisinde çıkan ve Reich'ı bilimsel dolandırıcılıkla suçlayan bir makale, McCarthycilik'in doruğa ulaştığı yıllarda Reich'ın başının derde girmesine yol açtı. Besin ve Ecza Dairesi (Food and Drug Administration) Reich ve orgon enerjisi savını benimseyen hekimlere karşı geniş bir soruşturma başlattı. Reich soruşturmalar sonucu 1954'te dava açılınca, bilimsel sorunlar üzerine bir hukuk kurumunun karar veremeyeceğini, iddianamenin mahkemenin

doğa bilimleri konusundaki bilgisizliğini ortaya koyduğunu söyleyerek mahkemeye gitmedi. Mahkeme davayı 1956'da sonuçlandırarak Reich'ı iki yıl hapis cezasına çarptırdı ve tüm orgon aygıtlarıyla, Reich ve arkadaşlarının tüm kitaplarının yok edilmesine karar verdi. 23 Ağustos 1956'da New York'ta altı ton kitap yakıldı. Temyiz mahkemesinden bir sonuç alınamayınca Mart 1957'de Lewisburg cezaevine giren Reich, orada öldü.

Reich kendisinin, Freud'un özgün kuramını mantıksal sonuçlarına ulaştırarak geleneksel psikanalizden ayrıldığını söyler. Freud 1920'ye değin libido kuramının ergeç organik temeline oturtulması gerektiğini düşünüyordu. Cinsel yaşamdaki güncel bozukluklar ve libido tıkanıklığının yol açtığı bozukluklarla *(aktualneurosen)* cinsel bir bozukluğun ortadan kaldırılmasıyla belirtilerin yetmediği nevrozları *(psychoneurosen)* birbirlerinden ayırıyordu. Daha sonra "ölüm dürtüsü" kuramını geliştiren Freud, cinsellik üzerine savlarını bir yana bırakmıştı. Oysa psikanalizi herşeyden önce bir tedavi tekniği olarak gören Reich, libido kuramına büyük önem verdi; yalnız *aktualneurosen* denilen ruhsal rahatsızlıkların değil, tüm nevrozların cinsel enerjinin boşaltılamayıp tıkanması sonucu zararlı bir hale gelmesinden kaynaklandığını öne sürdü. 1927'de yayımlanan *Die Funktion des Orgasmus*'da (Bedensel Boşalmanın İşlevi), Freud'un cinselliğin kişiliği belirlediği varsayımını ileri götürerek, ruhsal sağlığın bir insanın o sıradaki libido birikimine denk düşen bir doyuma ulaşma yeteneği olarak tanımladığı "orgazm gücü"ne bağlı olduğunu belirtti. Böylece Reich, o dönemde psikanalizle iyileşmenin tam olarak ne olduğu konusunda çıkan bunalıma özgün bir çözüm getirdi. Geleneksel psikanaliz hastanın bilinçdışına ittiği cinselliğin bilincine varmasını yeterli görüyordu, oysa Reich'a göre iyileşmenin gerçekleşmesi için kişinin dürtüsel gereksinmelerin bilincine varmasını, tam bir cinsel doyum yeteneğini kavramasını ve bunu cinsel tıkanıklığın ortadan kaldırılmasının izlemesi gerekiyordu.

Daha sonra kişilik üzerinde duran Reich, kişiliğin bir bakıma bireyin devingen koruyucu zırhı olduğunu vurguladı; kişilik bastırılmış dürtülerin baskısını azaltmayı ve egoyu (ben) güçlendirmeyi amaçlayan bir zırhtı, ama böylelikle cinselliği, haz duyma ve yaratma yeteneğini güçten düşürüyordu.

Daha ilk başlarda cinselliği orgazma bağlı olarak ve bir enerji biçiminde formüle ederek, cinselliğin psikolojisinden, cinselliğin biyolojisine geçme konusunda önemli bir adım atan Reich, Norveç yıllarından başlayarak, kendini canlılığın enerji olarak saptanılması araştırmalarına adadı. Ona göre doğadaki herşey gibi, insanın coşkusal *(emotional)* yaşamı da maddenin ve enerjinin yasalarına bağlıydı. İnsan ruhunu değil, bitkisel sinir sistemini hedef alan bitkisel tedavi *(vegetotherapie)* yöntemi geliştirdi.

● YAPITLAR (başlıca): *Die Funktion des Orgasmus*, 1927, (Bedensel Boşalmanın İşlevi, 1978); *Der Sexuelle Kampf der Juqend*, 1932, ("Gençliğin Cinsel Mücadelesi"); *Charakteranalyse*, 1933, (Kişilik Çözümlemesi, 1983); *Massenpsychologie des Faschismus*, 1933, (Faşizmin Kitle Ruhu Anlayışı, 1976); *Der Einbruch der Sexualmoral*, 1935, (Cinsel Ahlakın Boygöstermesi, 1976); *Die Sexuelle Revolution*, 1936, (Cinsel Devrim, 1975); *Listen little Man*, 1948, (Dinle Küçük Adam, 1976); *Der Krebs*, 1948, (Kanser, 1983); *Ether, God and Devil*, 1951, (İnsanın Doğadaki Yeri, 1985); *Reich Speaks of Freud*, (ö.s.), 1967, (Reich Freud'u Anlatıyor, 1981).

● KAYNAKLAR: B.A. Laska, *W.Reich*, 1981; I.Ollendorf, *Reich*, 1975; O.Rakness, *Wilhelm Reich und die Orgonomie*, 1973.

● BAKINIZ: S. FREUD.

REICHENBACH, Hans
(1891-1953)

Alman, filozof ve fizikçi. Yeni Olguculuk'un öncüsü ve Viyana Çevresi diye bilinen felsefe akımının kurucularındandır.

26 Eylül 1891'de Hamburg'ta doğdu, 9 Nisan 1953'te Los Angeles'da öldü. Ortaöğrenimini doğduğu kentte, yükseköğrenimini Stuttgart'ta Technische Hochschule'de bitirdikten sonra Berlin, Münich ve Göttingen üniversitelerinde felsefe okudu. 1915'te Erlangen Üniversitesi'nde, olasılık konusunu içeren çalışmasıyla felsefe doktoru sanını kazandı. 1920-1926 arasında profesör olarak Stuttgart Yüksek Teknik Okulu'nda, 1926-1933 döneminde Berlin Üniversitesi' nde, 1933-1938 yıllarında İstanbul Üniversitesi'nde felsefe tarihi, fizik felsefesi ve mantık okuttu. 1938'de ABD'de, California, 1947'de Columbia, 1952'de Fransa'da Sorbonne Üniversitesi'nde görev aldı, bir yıl sonra gittiği Los Angeles'da öldü.

◄ *Orgazm kuramı*

Reichenbach'ın düşünce odağını olasılık kuramı ile zaman ve uzay kavramlarının önsel *(a priori)* olmadığı görüşü oluşturur. Geometri ve fiziğin mantıksal yapısını konu edinen araştırmalarından sonra, bilgi kuramının usun çözümlenmesine değil, bilimin çözümlenmesine dayandırılması gereğini savundu. Ona göre, düşünme eylemini yöneten usun öğelerini araştırmak, ilkelerini sergilemek kesin ve gerçek bilgiyi sağlamak için yeterli değildir, felsefe için önemli olan bilimin erek ve içeriği, arasındaki temel bağlantıyı açıklamaktır. Felsefenin kaynağı gözlem ve deney bilimlerinin verilerinden doğan gerçeklerdir. Çünkü felsefe de bir bilimdir. Kant'ın ileri sürdüğü ve önsel bir nitelik taşıdığını savunduğu, zaman ve uzay kavramlarının kaynağı nedensellik ilkesidir. Reichenbach, zaman ve uzay kavramlarının kaynağını araştırırken Einstein'ın geliştirdiği görelilik kuramından yararlanır. Bu kurama göre zaman yeryüzünün dönüşüyle değil ışık hızıyla belirlenebilir, uzay da onunla bağlantılıdır.

Zaman-uzay-nedensellik

Reichenbach'a göre evreni yöneten ve genel geçerlik taşıyan yasalar vardır, bunlar kendi özleri gereği, nesnel ve mantıksal bir yapı oluşturur. Bunlarla ilgili bilgiler duyularla değil, deney ve gözlemin güçlendirdiği, geliştirdiği mantık ilkelerine uygun bir kavramlar dizisi içinde kavranabilir. İnsanın gerçekliği kavrayabilmesi için bu mantıksal dizinin içeriğini, kendi anlığında değil, doğada araması gerekir. İnsana doğayı anlaması için önsel bilgi ya da birtakım kurallar verilmemiştir, her türlü bilgi, gözlem ve deneyin pekiştirdiği mantıksal yapı içinde olanaklıdır. Gerçekte doğa insan bilgisiyle uyumlu değildir, çünkü insanın biçimlendirdiği kavramlar dizisiyle doğa sürekli olarak çelişir. Ancak insanda, kendi kurduğu kavram dizgesini değiştirerek doğanın genel kurallarına göre davranacak bir yeti vardır. Bu yeti doğada geçen olayların kesin

Deney-gözlem, bilgi

olmadığını, ancak olasılıkla bağlantılı bulunduğunu kavrayabilir. İnsan bir konu, bir olay üstüne olasılık dışına çıkarak kesin yargıda bulunamaz. Çünkü tümevarım yöntemine dayanan kanıtlamaların doğru ya da yanlış olduğunu kesinlikle bilme olanağı yoktur.

Olguculuk-tümevarım

Bilim ve felsefe sorunlarının çözümünde tümevarım yöntemine güvenerek kanıtlamaların doğru ya da yanlışlığı ileri sürülemez, ancak az ya da çok olası olduğu söylenebilir. Özellikle deney ve gözleme dayanan bilimsel görüşler konusunda son yargıyı verecek olan gelecektir. Geleceğin bağlandığı mantık da kesin değil olasıdır. Öte yandan insanın tümevarım yöntemine dayanarak olayları düzenlemesinde de geçerli olan kesinlik değil olasılıktır. Tümevarım yönteminin tutarlı bir deneyciliğin temellendirilmesinde yararlı olması olasılık sorununun göz önünde bulundurulmasına bağlıdır. Olasılık anlam sorununun açıklığa kavuşturulmasında da geçerlidir. Çünkü bir sözcüğün anlamı

► *Bilgi ve çevre*

olasılık aşamasının belirtilmesine bağlıdır. Reichenbach'a göre yalnız duyumların değil nesnelerin de var olduğu görüşünü benimseyen gerçekçi varsayım anlamlı olduğu ölçüde S.Mill ve A.Comte'un geliştirdikleri Olguculuk'un ortaya attığı varsayımlardan da yararlıdır.

Reichenbach felsefe dizgelerinin sorunlara kesin bir çözüm getiremeyişini birtakım kavramsal bulanıklıklar, mantık dışı eğilimlerin etkisi altında kalmaya bağlar. Ona göre duyu verileriyle sağlanan bilgilere dayanılarak geniş boyutlu soyutlamalara gitmek, kavramdan kavram üreterek sorunlara çözüm aramak gerçeği öğrenmeye engeldir. Özellikle gözlemle kazanılan kimi bilgilerin günlük yaşamda başarılı sonuç vermesi sorunun çözümünde güvenilir bir kanıt değildir. Felsefenin oluşturduğu bilgi, eleştiri yöntemine dayalı bir nesnelliği gerektirir, görece olanı değil. Çünkü bilgi eğilimi insanda günlük gereksinmelerin daha doyurucu biçimde karşılanması için araç kullanımına yönelik bilme isteğiyle başlamıştır. Bu da bilginin çevredeki nesneleri, belli ölçülere göre, denetim altına alarak onlardan yararlanma gereğinden kaynaklanır. Bu nedenle gerçek bilginin özü bireysel deneyimlere dayalı bir genellemedir. Ancak bu genelleme, kavramlara bağlı bir soyutlama değildir, olgularla ilgilidir.

Reichenbach geliştirdiği felsefe kuramıyla, bağlı bulunduğu Viyana Çevresi'nin görüşlerine bilimsel bir nitelik kazandırmış, özellikle fizik ve matematik ilkelerine dayalı yeni öğretinin yayılmasına olanak sağlamıştır. Onun öğretisini önce benimseyen, sonra eleştiren B.Russell'le olan tartışmaları Viyana Çevresi'ne duyulan ilgiyi artırmıştır.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Axiomatik der relativistischen Raum-Zeit-Lehre*, 1920, ("Göreceli Zaman-Uzay Öğretisinin Aksiyomatiği"); *Ziele und Wege der heutigen Naturphilosophie*, 1931, ("Bugünkü Doğa Felsefesinin Yolu ve Ereği"); *Wahrscheinlichkeitslehre*, 1935, ("Olasılık Öğretisi"); *From Copernikus to Einstein*, 1942, ("Kopernikus' dan Einstein'e"); *Philosophical Foundations of Quantum Mechanics*, 1944, ("Kuantum Mekaniğinin Felsefi Temelleri"); *Elements of Symbolic Logic*, 1947, ("Sembolik Mantığın Öğeleri"); *The Rise of Scientific Philosophy*, 1951, (Bilimsel Felsefenin Doğuşu, 1981); *Experience and Prediction*, (t.y.), ("Deneyim ve Öndeyi").

● **KAYNAKLAR:** I.M.Bochenski, *Çağdaş Avrupa Felsefesi*, 1983; V.Kraft, *Der Wiener Kreis, der Ursprung des Neupositivismus*, 1968; H.Z. Ülken, *Yirminci Asır Filozofları*, 1936.

● **BAKINIZ:** CARNAP, EINSTEIN, B.RUSSELL, M. SCHLICK.

Viyana Çevresi - Yeni Olguculuk

Çağdaş felsefede Viyana Çevresi diye bilinen ve Yeni Olguculuk olarak da nitelenen düşünce akımı Stuart Mill ile Auguste Comte'un Olguculuk'undan yola çıkarak 18.yy İngiliz Deneyciliğine değin gider. 19.yy'ın Deneysel Eleştiricilik (Empiriokritizismus) öğretisinden de esinlenen Viyana Çevresi'nin geliştirdiği anlayışa göre, insan yalnız kendisine verilen olayları bilebilir, bu nedenle bilimin konusu olaylardır. Olaylar doğal ortamda belli yasalara uygun olarak gerçekleşir. Bu yasaları kavramanında koşulları vardır. Bunları kavramak için bilimsel bir yöntem ve ölçü gerekir, bu da ancak dil ve matematiksel mantıkla sağlanabilir. Çünkü gerçeğin bilgisi, bilimsel yönteme dayanan bir düşünme eyleminin verileri olmaktan öteye geçemez. Bu durumda felsefenin yapacağı iş bilimsel düşüncenin öğelerini oluşturan dil ve mantık kavramlarını incelemek, bu incelemeden edinilen verilerle olayları açıklamaya çalışmaktır. Bilim de felsefe gibi bir mantık işidir.

Yeni Olguculuk'un ileri sürdüğü bu kuram dilin çözümlenmesine dayanır. Bir nesnenin gerçekliği dille bağlaşımlı olduğuna göre, dile yönelik bir çözümleme onunla anlatılan, varlığı bilmeye yarar. Yeni Olguculuk için önemli olan, açıklanması gereken nesnel olay değil, öznel duyumlar ve tasarımlardır. Çünkü nesnenin varlığı öznel duyum ve tasarımları gerçekleştiren dille sınırlıdır. Bu nedenle dilde bulunmayan bir nesnenin, dilde kavramlaşmayan bir varlığın gerçekliği de söz konusu değildir. Bilim felsefesi, Mantıkçı Olguculuk gibi değişik adlarla anılan, ancak hepsinin de dayanağı dil çözümlemesi olan bu akımı kuran M.Schlick* ve H.Reichenbach, R.Carnap*, B.Russell*, Wittgenstein*, Tarski*, Quine* ve Ayer* gibi filozoflardır.

REICHSTEIN, Tadeus

(1897)

Polonya asıllı İsviçreli kimyacı. Böbrek-üstü bezi hormonlarına, özellikle kortizona ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

20 Temmuz 1897'de Polonya'nın Wloclawek kentinde doğdu. Çocukluğu, babasının görevi nedeniyle bulundukları Rusya'da geçti. 1905'te Berlin'e, daha sonra Zürich'e yerleşen Reichstein ailesi 1914'te İsviçre uyruğuna kabul edildi ve öğrenimini bu ülkede sürdüren genç Reichstein, 1916'da kimya öğrencisi olarak girdiği Eidgenössische Technische Hochschule'den (ETH) 1920'de diplomasını, ertesi yıl da kimya doktorasını aldı.

Staudinger'in asistanı olarak göreve başladığı aynı okulda, 1929'da organik ve farmakolojik kimya derslerini vermekle görevlendirildi, 1937'de de organik kimya doçentliğine getirildi. Ertesi yıl, farmakolojik kimya profesörü ve bölüm başkanı olarak Basel Üniversitesi'ne geçen, bu görevine ek olarak 1946'dan 1960'a değin Organik Kimya Enstitüsü'nün başkanlığını yürüten Reichstein, 1960'ta öğretim ve yöneticilik görevinden emekliye ayrılmasına karşın, "emeritus profesör" unvanıyla Basel Üniversitesi'ndeki araştırmalarını sürdürdü.

ETH, Genf, Basel, Paris, Londra ve Leeds üniversitelerinden onursal doktor unvanı alan, başta Royal Society (1952), ABD Ulusal Bilimler Akademisi ve İrlanda Kraliyet Akademisi olmak üzere birçok bilim kuruluşunun üyeliğine seçilen Reichstein, 1950 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nün ABD'li Kendall ve Hench ile bölüşmüş, 1968'de Royal Society'nin Copley madalyasıyla ödüllendirilmiştir.

Reichstein, 1933'te, Haworth ile hemen hemen aynı zamanda askorbik asitin sentezini gerçekleştirerek, C vitamini olarak bilinen ve tıpta yaygın bir kullanımı olan bu doğal maddenin sanayi boyutlarında üretimini sağlayacak önemli bir yöntem geliştirmiş olmakla birlikte, daha çok hormonlar üzerindeki çalışmalarıyla tanınır. Kendall ve Hench'in ABD'de, ünlü Mayo Kliniği'nde 1929'dan beri sürdürdükleri çalışmalar, böbreküstü bezinin kabuk bölgesince salgılanan ve "kortikoit" adıyla bilinen hormonların kimyasal yapısını büyük ölçüde belirlemişti. 1934'te bu konu üzerinde araştırmalara başlayan Reichstein, kortikoit hormonların kimyasal yapısını çözümleyerek tümünün steroit yapısında olduğunu açıkladı ve Kendall ile birlikte, bu bezin kabuk bölgesinden salgılanan yirmi dokuz ayrı bileşiği ayırarak tanımladı. Bu bileşiklerden yalnızca altı tanesi biyolojik etkinlik gösteriyor ve öbür organlarda bulunmayan, bu beze özgü hormonlar olduğu anlaşılıyordu. Kendall'in, bu etkin steroitlerden ayırarak "E bileşiği" diye adlandırdığı maddeyi, hemen hemen aynı zamanda Reichstein da ayırmış ve etkilerini araştırmaya başlamıştı. Hench'in tanımladığı X bileşiğinin de aynı etkin madde olduğu anlaşıldıktan sonra, üç kimyacının katkılarıyla elde edilen ve özellikle şeker metabolizmasını düzenleyici etkisi olduğu saptanan bu hormona "kortizon" adı verilerek tıpta, özellikle romatoit artrit tedavisinde kullanımına başlandı.

● BAKINIZ: HAWORTH, HENCH, KENDALL, LYNEN, SZENT-GYÖRGYI.

REID, Thomas
(1710-1796)

İskoç, filozof. Sağduyuya dayalı İskoçya Okulu'nun kurucusudur. İnsanda, gerçekleri kavrayan özgün bir yetinin bulunduğunu ileri sürmüştür.

26 Nisan 1710'da İskoçya'nın Strachan kentinde doğdu, 7 Ekim 1796'da Glasgow'da öldü. Yüksek görevlerde bulunmuş kimselerin yetiştiği eski bir ailedendi. Annesinin ataları da matematik, gökbilim ve tıp alanında ün yapmış kimselerdi. Önce doğduğu yerde öğrenim gördü, sonra Aberdeen'de Marechal Koleji'nde

Thomas Reid

tanrıbilim okudu. Hutcheson ve Schaftsbury gibi filozofların görüşlerini benimseyen öğretmeni G.Turnbull'ün yazdığı Newton'un doğa felsefesiyle ilgili düşüncelerini içeren yapıtı okuyunca doğa bilimlerine eğilim duydu. 1736'da Oxford, Cambridge ve Londra gezilerine çıktı. 1737'de Aberdeen dolaylarında, New-Machar'da pastör (din görevlisi) olarak görevlendirildi. 1739'dan sonra Hume, Berkeley gibi filozofları inceledi, 1758'de arkadaşı Gregory ile The Wise Club adlı felsefe derneğini kurarak yazılarını yayımlamaya başladı.

Sağduyu yargıları, iç evren, dış evren

Reid gökbilim, matematik, tanrıbilim, mantık ve felsefe gibi geniş bir ilgi alanı oluşturan çalışmalarında insan, bilgi, evren ve Tanrı sorunlarına çözüm bulmayı amaçlar. Ona göre bilgi sorununu açıklığa kavuşturabilmek için, önce tinin ne olduğunu anlamak, onu kendi bütünlüğü içinde kavramak gerekir. Böyle bir çalışma da insanı biri dış, öteki iç olmak üzere iki evrenle karşı karşıya getirir. Dış evren nesnelerin bulunduğu varlık alanıdır, bununla doğa bilimleri ilgilenir. İç evren ise kişinin Ben'iyle kuşatılmıştır, tinsel bilimlerin konusudur. Bu iki varlık alanının bilgileri de ayrıdır, ancak insanda bilmeyi sağlayan yeti tektir ve başlangıçtan beri tinde bulunur. Tinde bu yetiden başka özgün yargılar da vardır. Bunlar açık seçik olarak bilinmeden sağlıklı bir bilgi kuramı oluşturma olanağı yoktur. Kişinin Ben denen varlık alanında, iç deney ortamında bulunan bu özgün yargılar bilincin, başka bir deyişle sağduyunun konusudur. Sağduyunun bildiği, içerdiği bu yargılar kesindir, onlara uymayan her bilgi ise yanlıştır. Bu sağduyu yargıları içinde en önemlileri tözlerin varlığı, nesneler evreninin gerçekliği, olaylar arasında bir neden-etki bağlantısının bulunduğu türünden olanlardır.

Üç temel öge

Reid'in geliştirdiği algı kuramına göre dış nesnelerin kavranmasında üç temel öğe vardır. Birincisi algılanan nesneyle ilgili bir bilgi ya da kavramın varlığı, ikincisi nesnenin edimsel varlığını gösteren sağlıklı bir inanç, sonuncusu da bu inancın dolaysızlığı, bir usavurma ürünü olmayışıdır. Reid algı kuramı yanında bilmeyi sağlayan bilincin de önemini vurgular. Çünkü bilinç kişinin öznel düşüncelerini, anlığın bütün işlev ve görevlerini, tinin eğilimlerini, tutkularını, umut ve korkuları bilmeyi sağlar. Bu niteliği dolayısıyla bilinç, kişinin kendi iç evrenindeki, algılardan başka bir nesne değildir. İnsan tinlerin ve nesnelerin özünü bilemez,

onun bilebildiği yalnız kendi düşünceleri, kendi içinde Ben adı verilen varlığın kuşattığı alandır.

Mantık sorunlarının çözümünde tümevarım yönteminden yararlanan Reid, bu konuda, zorunlu olmadığını ileri sürdüğü, on iki ilkenin bulunduğunu açıklar: Bilincin ya da iç duyunun ortaya koyduğu her nesne gerçektir. Kişinin bilincine vardığı düşünceler, tin, kişilik, Ben adı verilen varlıktır. Duyularla algılanan nesnelerin varlığından ve oldukları gibi algılandığından kuşku duyulamaz. Belleğin açık seçik olarak anımsattığı her olay gerçektir. Kişi kendi özdeşliğinden ve belleğin ulaşabileceği en eski dönemlerden beri var oluşunun sürekliliğine kesin gözüyle bakmalıdır. İnsan bütün eylemlerine, istencinin belirlemelerine, belli bir ölçüde, egemen olabilir. Gerçeği kavramaya yarayan doğal yetilerde yanılsama yoktur. Kişiye benzeyen varlıklarda da anlık ve dirim gücü bulunur. Kişi olarak birbirine benzeyenlerin özgür istençlerinden kaynaklanan birçok olay, az ya da büyük bir olasılıkla, önceden bilinmeyi engeller. Kimi yüz çizgileri, ses ayrımları, kimi davranışları, düşünceleri ve tinsel durumları açığa vurur. İnsanda doğal olarak kimi olgular konusunda bir iç tanıklığı, görüş konusunda da yetke vardır. Doğa düzeninde ortaya çıkacak bir olayın, benzer durum ve koşullar içinde, daha önceden olanlarla yakınlığı bulunabilir.

Zorunlu olan ilkeler, ilgili bilimlere göre, altıya ayrılır, bunların gerçekliğinden kuşku duyulamaz: Gramer, mantık, matematik, estetik, ahlak ve metafizik Bilgi edinmede en önemli olan üç öğe vardır, bunlar da töz, nedensellik ilkesi ve amaçlılık ilkesidir. Reid'e göre bencilliğin yedi öğesi vardır: İçgüdü, alışkanlık, görev, çıkar, duygulanım, istek, eğilim. Bunlar üç bölümde toplanır ve üç ilkeye bağlanır: Mekanik eylem ilkesi, hayvansal eylem ilkesi, usa dayalı eylem ilkesi.

Reid'in geliştirdiği sağduyu ve bilinç kuramı, felsefe tarihinde İskoçya Okulu adı verilen öğretinin temelini oluşturmuş, bu görüşü benimseyen yeni filozofların ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Bu filozoflar arasında en etkilileri Stewart, Thomas Brown ve Hamilton'dır.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Inquiry into the Human Mind on the Principle of Common Sense*, 1764, ("İnsan Anlığı Konusunda Sağduyu İlkelerine Göre Araştırmalar"); *Essays on the Intellectuel Powers of Man*, 1785, ("Anlığın Yetileri Üstüne Denemeler").

● **KAYNAKLAR:** A.B.Jensen, *Gestaltanalytische Untersuchungen zur Erkenntnislehre T. Reid's*, 1941; M.Kappers, *Der Common Sense bei Reid*, 1890; M.F. Sciacca, *La Filosofia di T.Reid*, 1965.

● **BAKINIZ:** BERKELEY, T.BROWN, W.HAMILTON, HUME, LOCKE, D.STEWART.

REIMARUS, Hermann Samuel
(1694-1768)

Alman, tanrıbilimci ve psikolog. Us ilkelerine dayalı doğal bir dinin yeterliliğini ve tanrısal bildirinin gereksizliğini ileri sürmüştür.

22 Aralık 1694'te Hamburg'ta doğdu, 1 Mart 1768'de aynı kentte öldü. Bir öğretmen.: oğluydu, önce babasından özel öğrenim gördü, sonra Albert Fabricius' tan Yunanca ve felsefe, 1714'te girdiği Jena Üniversitesi' nde filoloji, tanrıbilim ve felsefe okudu. Bir süre Wittenberg Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalıştı, sonra Wismer Gymnasium'u rektörü oldu. 1727'den sonra, yaşamı süresince kaldığı Hamburg'a yerleşerek, bu kentin üniversitesinde felsefe, Doğu dilleri ve edebiyat okuttu.

Reimarus, Leibniz-Wolff felsefesinin ışığında yürümüş, ele aldığı sorunlara us ilkelerine dayalı bir yöntemle çözüm aramıştır. Ona göre üzerinde durulması gereken önemli sorunlar insan, evren, Tanrı, bilgi, mantık, tin ve tözdür. Bu sorunlar usun ışığında incelenirse sağlıklı bir çözüm bulunabilir. İnsan bir us varlığı olması dolayısıyla bütün eylem ve düşüncelerinde ona uymalıdır. İnsan biri gövde, öteki tin olmak üzere iki tözden kuruludur. Tin tanrısaldır, yalın bir tözdür, ölümsüzdür, gövdeye dirilik kazandırır. Gövde ise maddedir, dağılır, tinin gövdeden ayrılması ölümdür. Biri cansız madde, öteki insan ve hayvan gibi diri varlıkların bulunduğu iki evren vardır. Cansız evrende dirilikle ilgili bir öğe yoktur, o bir makine gibidir. Evren ve onun içerdiği varlık türlerinin oluşumunu sağlayan bağımsız, yüce bir varlıktır. Bütün diri nesnelerin ereği o varlığa yükselmedir. Tanrı yaratıcı, yüce bir varlıktır, cansız evreni canlıların mutluluğu, iyi bir yaşam sürmeleri için yaratmıştır.

Reimarus'un önemli sayılan çalışmalarından biri de hayvan psikolojisini geliştirmesidir. Ona göre Descartes' ın hayvanları bir "otomat" olarak görmesi yanlıştır.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Die vornehmste Wahrheit der natürlichen Religion*, 1754, ("Doğal Dinin En Önemli Gerçekliği"); *Die Triebe der Tiere*, 1760, ("Hayvanların İçgüdüleri").

REINER, Hans
(1896)

Alman, filozof. Görüngübilime dayalı bir ahlak anlayışı geliştirmeye çalışmıştır.

19 Kasım 1896'da Waldkirch'te doğdu. Doğduğu yerde öğrenim gördükten sonra Freiburg Üniversitesi' nde hukuk, sosyoloji ve felsefe okudu, filozof E.Husserl'in öğrencisi oldu. Freiburg Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak görev aldı.

Felsefe tarihi, ahlak, hukuk, hukuk felsefesi ve sosyoloji alanlarında çalışan Reiner, ele aldığı sorunlara, görüngübilim (fenomenoloji) yöntemine göre çözüm arar. Özellikle E.Husserl'in geliştirdiği görüngübilim felsefesinden yola çıkarak yeni bir ahlak anlayışı oluşturma amacını güder. Ona göre, felsefenin görevi insan varlığının anlamını kavramaktır. Her felsefe öğretisi, insanı konu edinerek, sorunlara çözüm ararken, insanı göz önünde bulundurmalıdır. İnsanı anlamak için onun başarılarını incelemek gerekir. Çünkü insan, düşünen bir varlık olarak, ortaya koyduğu başarılarla kendini bütünlüğe ulaştırır. Bu başarılar, insan varlığından soyutlanarak değil, insanla birlikte ele alınmalıdır. İnsan başarılarının temelini ahlak değerleri ve hukuk oluşturur. Bunlar da özgürlük, istenç ve etkinlik gibi ilkelere dayanır.

Reiner'e göre bilgi sorununun çözümünde de görüngübilim yöntemine dayanma gereği vardır. Çünkü bilgi bir bilinç ve istenç işidir.

● YAPITLAR (başlıca): *Freiheit, Wollen und Aktivität, phänomenologische Untersuchungen*, 1927, ("Özgürlük, İstenç, Etkinlik ve Görüngübilim Araştırmaları"); *Das Phänomen des Glaubens*, 1934, ("İnancın Görüngüsü"); *Pflicht und Neigung*, 1951, ("Görev ve Eğilim"); *Die Ehre*, 1956, ("Şeref"); *Der Sinn unseres Daseins*, 1964, ("Var oluşumuzun Anlamı"); *Die Grundlagen der Sittlichkeit*, 1974, ("Ahlaklılığın Temelleri").

● BAKINIZ: HUSSERL, KANT.

Max Reinhardt

REINHARDT, Max
(1873-1943)

Avusturyalı tiyatro oyuncusu ve yönetmen. Sirklerde ve spor alanlarında sahnelediği gösterilerle tiyatroyu büyük yığınlara ulaştırmaya çalışmıştır.

9 Eylül 1873'te Viyana yakınlarında Baden'de doğdu, 30 Ekim 1943'te New York'ta öldü. Asıl adı Max Goldman'dır. Yahudi kökenli bir ailenin çocuğuydu. On dört yaşında okulu bırakıp önce bir fabrikada, arkasından, bir bankada çalıştı. Üç yıl sonra ailesinin isteklerine karşı gelerek oyunculuk dersleri aldı ve on sekiz yaşında Reinhardt adıyla ilk kez sahneye çıktı. Bir yıl sonra katıldığı Salzburg Kent Tiyatrosu'nda, Freie Bühne'nin kurucusu ve Deutsches Theater'in genel sanat yönetmeni Otto Brahm'ın dikkatini çekti. 1894'te Berlin'de Brahm'ın topluluğuna katıldı ve 1901'e değin çoğunluğu Shakespeare, Alman klasikleri ve çağdaş doğalcı (natüralist) oyunlardan oluşan bir repertuarda 80'den fazla role çıktı. Bir ara topluluktaki bazı genç oyuncu arkadaşlarıyla birlikte Die Brille (Gözlük) adlı bir kabare topluluğu kurdu. Bu topluluk 1901'de Schall und Rauch (Ses ve Duman) adını alarak düzenli kabare oyunları sahnelemeye başladı. 1902'de Brahm'la sözleşmesi sona eren Reinhardt, bu tiyatroda müzikli kabare gösterilerinin yanı sıra Strindberg, Wedekind ve Hofmannsthal gibi o yıllarda oyunları az oynanan yazarların yapıtlarını da sahneledi. 1902'de topluluk Kleines Theater (Küçük Tiyatro) adını aldı ve o tiyatro mevsiminde, adı geçen yazarlardan başka O.Wilde, M.Gorki ve M.Maeterlinck'in oyunlarından bazılarını da sahneledi. Ertesi yıl Schiffbauerdamm semtindeki Neues Theater'in (II. Dünya Savaşı'ndan sonra Brecht'in ünlü Berliner Ensemble topluluğunun yerleştiği tiyatro) yönetmenliğini de üstlenen Reinhardt, çalışmalarını iki yerde birden sürdürdü. Başlangıçta yönetmen Richard Vallentin'le birlikte sahnelediği oyunlarda daha çok oyuncu yönetimi üzerinde dururken, Vallentin'den ayrıldıktan sonra sahne düzeni, ışıklama ve müzik öğelerine de dramatik bir işlevsellik kazandırdı.

Neues Theater

1905'te ilk kez döner sahneden yararlanarak yönettiği Shakespeare'in *Bir Yaz Dönümü Gecesi Rüyası*'nı daha sonra dört değişik yorumla değişik yerlerde on bir kez sahneledi. Çeşitli Shakespeare oyunlarını Venedik'te, Floransa'daki Boboli Bahçeleri'nde, Berlin'deki Grosses Schauspielhaus'da, ABD'de California Üniversitesi'nin Berkeley Açıkhava Tiyatrosu'nda çok büyük kalabalıklara sundu.

Neues Theater'in yönetimini ele geçirdikten sonra topluluğunun parasal ve yönetsel sorunlarını kardeşi Edmund'a bıraktı. Onun sağladığı olanaklarla da çok daha korkusuz denemelere girişti. 1906'da satın alıp 292 kişilik bir oda tiyatrosuna dönüştürdüğü Die Kammerspiele'yi açtı ve bir çeşit laboratuvar tiyatrosu olarak kullandığı bu salonda Ibsen'in *Hortlaklar*'ını ve Wedekind'in *Frühlings Erwachen*'ini ("Baharın Uyanışı") sahneledi.

Kammerspiele ve Deutsches Theater'deki çalışmaları

Otto Brahm'ın ölümünden sonra Deutsches Theater'in de yönetimini üstlendi. Bu tiyatroda 1905-1920 arasında sahnelenen 150 oyundan 91'ini yönetti. Aynı dönemde Kammerspiele'de sahnelenen 91 oyundan 32'si de gene onun yönetiminde gerçekleştirildi. Bu arada çeşitli ülkelerdeki başka tiyatrolarda da oyunlar sahneye koydu, her biri büyük ün kazanan oyuncular yetiştirdi.

Reinhardt daha sanat yaşamının başlangıcında, biri klasiklerin sahneleneceği büyük, biri de çağdaş oyunların denenebileceği küçük, iki tiyatro kurmayı tasarlamıştı. Kammerspiele ve Deutsches Theater'le bu iki düşü de çok kısa bir zamanda gerçekleştirmesine karşın, bu başarılarıyla yetinmedi. Tiyatronun, eski Yunan tragedya yazarları döneminde olduğu gibi, toplumun tümüyle katılabileceği bir törene dönüşmesi için durmadan daha büyük kalabalıkların bir araya gelebileceği seyir alanları yaratmanın yollarını aradı. Bu tasarısını gerçekleştirdiği ilk örneklerden biri, Hugo von Hofmannsthal'in Sophokles'ten uyarladığı *Kral Oedipus*'un Münih'teki 3000 kişilik Müsikfesthalle adlı salonda sahnelenişiydi. Bu oyun aynı yıl Viyana'daki Renz ve Berlin'deki Schumann sirklerinde de sahnelendi, ertesi yıl da Avrupa'nın değişik ülkelerinde turneye çıktı. Reinhardt, 1912'de aynı oyunu Budapeşte'de ve Londra'da yeniden sahneye koydu.

1920'de Salzburg Festivali'ni başlatan Reinhardt bu kentin Katedral Alanı'nda her yaz Hofmannsthal'ın uyarladığı *Jedermann*'ı ("Herkes") sahnelemeyi gelenek haline getirdi. 1921'de Büchner'in *Danton'un Ölümü*'nü ve Offenbach'ın *Orpheus Cehennemde* operetini

Salzburg Festivali ve "Jedermann"

sahneledikten sonra Salzburg'daki Leopoldskron Şatosu'na yerleşti. 1924-1933 arasında Viyana'da Josephstädter Theater'de *commedia dell' arte* geleneğinde sahnelediği komedilerle bu türe yeni bir canlılık kazandırdı.

Metafizik, bilim, yöntem ve yanılgı

1938'de Almanya'nın Avursturya'yı kendine bağlaması üzerine, Reinhardt film çevirmek için gittiği ABD'de kaldı. Yaşamının son yıllarını geçirdiği bu ülkede bir yandan Hollywood'da kurduğu tiyatro okulunda, bir yandan da New York'ta, Broadway'de sahneye koyduğu oyunlarla sanat etkinliğini sürdürmeye çalıştı.

Reinhardt, Adolphe Appia'nın "bireşimci tiyatro" anlayışını geliştirerek tiyatroda yönetmenin gücünü bu türün en önemli yaratıcılık kaynaklarından biri olarak değerlendirirken, yazarın ve oyuncunun önemini de hiçbir zaman azımsamamıştır. Oyuncu olarak başladığı sanat yaşamında her zaman çok usta bir oyuncu yönetmeni olmayı sürdürmekle birlikte, tiyatro sanatına en büyük katkısı oyun metni, oyuncu, oyun alanı, ışık ve ses düzeni gibi değişik öğelerden uyumlu bir bütünlük yaratması olmuştur. Çoğu zaman büyük bir oyuncu kadrosuyla gerçekleştirdiği gösterilerinde, en küçük ayrıntıları büyük bir titizlikle ve kendine özgü ölçülere göre işleyişi, onun büyük yığınlara seslenebilmek için kullandığı sirk ve spor alanı gibi oyun yerlerinde bile etkili olmasını sağlamıştır.

● YAPITLAR (başlıca): Yönettiği Oyunlar: *Salome*, 1902, *Ayak Takımı Arasında*, 1903; *Bir Yaz Dönümü Gecesi Rüyası*, 1905, 1921, 1925, 1933; *Venedik Taciri*, 1905; *Kış Masalı*, 1906; *Hortlaklar*, 1906; *Kral Lear*, 1908; *Kral Oedipus*, 1910; *Jedermann*, 1911, 1920, ("Herkes"); *Danton'un Ölümü*, 1921; *Orpheus Cehennemde*, 1921; *Faust*, 1930, 1937.

● KAYNAKLAR: H.Braulich, *Max Reinhardt-Theater zwischen Traum und Wirklichkeit*, 1969; H.Fetting (yay.), *Max Reinhardt-Schriften*, 1974; G.E.Wellwarth ve A.G. Brooks (yay.), *Max Reinhardt 1873-1973*, 1973.

● BAKINIZ: APPIA, HOFMANNSTHAL.

REINHOLD, Karl Leonhard
(1758-1823)

Bilinç, tasarım ilkesi ve bilgi

Avusturyalı filozof. Kant'ın düşüncelerini, kendi felsefe anlayışıyla uzlaştırarak, yaymaya çalışmıştır.

26 Ekim 1758'de Viyana'da doğdu, 10 Nisan 1823'te Kiel'de öldü. 1772'de Cizvit Koleji'ne girdi, iki yıl din öğrenimi gördükten sonra, okulun kapanması üzerine, Barnabitler Koleji'ne yazıldı, 1782'de bu kurumda rahip adaylarına felsefe ve tanrıbilim okutmakla görevlendirildi. 1783'te Leipzig Üniversitesi'nde bir süre daha felsefe okudu, Weimar'a gitti, kızıyla evlendiği yazar Wieland'ın çıkardığı *Mercure Allemand* adlı gazetede, özellikle Kant'ın felsefesini açıklayıcı nitelikte yazılar yazınaya başladı. Bu yazılarının iki cilt olarak basılmasıyla büyük ün sağladı, 1790'da Jena Üniversitesi'nde felsefe profesörü oldu. 1794'te Kiel Üniversitesi'ne atandı, 1796'da Berlin Bilimler Akademisi'nin açtığı bir yarışmayı kazandı. Bütün çalışmalarını Kiel Üniversitesi'ndeki görevi süresinde felsefe, metafizik ve tanrıbilim konularında toplayan Reinhold eleştirici bir yöntemi benimsemiştir. Ona göre bir sorunu açıklamak için, ayrıntılarına değin incelemek, en küçük öğelerine inmek gerekir.

Reinhold'un felsefesi Kant'ın geliştirdiği düşünce dizgesinin, daha geniş bir anlayış ortamında, açıklanmasına dayanır. Ona göre bilgi sorununun çözümünde en güvenilir yöntemi bulan Kant'tır. Bu yöntem bilgiyi, kaynağındaki temel öğeleri aydınlığa çıkararak, usla olan önsel *(a priori)* bağlantıları içinde yakalamış, her türlü gizemci ve kuşkucu kurama son vermiştir. Bilgi insan sorunuyla ele alınmalıdır, çünkü insan bir anlık varlığıdır ve düşünme yetisi anlıktadır. Kant,geliştirdiği eleştirici yöntemle, metafiziği çıkmazlardan kurtarmış, özellikle gelenekçi metafiziğin olanaksızlığını ortaya koymuştur. Kant'ın bu eleştirici yöntemiyle sorunlara yaklaşan Reinhold için bilgi konusundaki yanılmaların kaynağı eski metafiziğin tutarsızlığıdır. Bu metafizik bütün sorunlara çözüm getireceği savıyla ortaya atılmasına karşılık us ölçülerine uyma gereği duymamış, bir takım varsayımlarla yetinmiştir. Fizik dışında kalan deney bilimleri bile, uzun süre, metafiziğin etkisinde kalarak deney-us bağlantısını kurma gereği duymamış, bu yüzden istenen olumlu sonuca varılamamıştır. Öte yandan estetik, ahlak, hukuk gibi bilimler de verimli bir yol bulamamış, metafiziğin geçirdiği sarsıntıdan kurtulamamıştır.

Bilimlerin yanılgıdan kurtulması için sağlam bir tabana oturtulması gereğini savunan Reinhold, bu tabanın us ilkelerine dayalı felsefe olabileceği kanısındadır. Bu felsefe deney verilerinin değerini, us ilkelerinin yönlendirici gücünü, iç ve dış evrenin anlaşılmasında düşünme yetilerinin etkisini açıklığa kavuşturacak nitelikte olmalıdır. Felsefenin odağını oluşturan bilgi kuramı, temel ilkeleri, evrensel ilkeye dönüştürmelidir. Bilginin kendi temel ilkeleri zaman, uzay, nedensellik gibi kavramlarla dile getirilir. Bunlar anlıkta önsel olarak vardır. Kant'ın üzerinde durmadığı bu evrensel ilke sorunu Reinhold, onun bilgi kuramına dayanarak, gündeme getirmiştir. Reinhold'a göre bilginin doğuşunda etkili olan değişik kaynaklar vardır. Kant kendi psikolojisine dayanarak bunları göstermiş, ancak aralarında bağlantı kurmamıştır. Oysa bu bağlantı gereklidir ve onu kuracak olan da tasarım ilkesidir *(principium repraesentationis)*. Tasarım ilkesi, tinde bulunan bütün kategorilerden bağımsızdır ve bilgiden önce gelir. Çünkü bilgi tasarım ilkesinin ürünüdür. Tasarım ilkesi ise özneyle nesnenin bilinçte birliğe ulaşmasıdır. Bilinç bir yeti olması nedeniyle tasarımdan ayrı bir varlık gibi görülemez. Reinhold'un geliştirdiği bu kurama göre tasarım yetisi, tasarım ilkesi ve bilinç değişik adlarla anılan bir varlıktır, hepsi özdeştir.

Tasarım bütün düşünce türlerini, sezgiyi duyularla ilgili duyarlığı da kapsar. Us, duyarlık, anlık, algı yetisi ve kavrayış gücü gibi bütün yetiler tasarım yetisince kuşatılır. İşte felsefenin, bilgi kuramının, düşünme eyleminin temelini oluşturan ve yalnız insanda bulunan bu tasarım yetisidir. Reinhold'a göre usun temel yasaları bütün nesnel varlıklar için de geçerlidir, çünkü varlık alanı usa uygun bir düzen içindedir. Usun doğayı bilmeye çalışması da bu yasalar arasındaki özdeşlikten dolayıdır.

Reinhold'un felsefe anlayışı, sonraki dönemlerde, Kant'la ilgili çalışmalara temel olmuş, özellikle Yeni Kantçılık akımı onun görüşlerinden esinlenmiştir.

● YAPITLAR (başlıca): *Briefe über die Kant'sche Philosophie*, 1786, ("Kant Felsefesi Üstüne Mektuplar"); *Versuch einer neuen Theorie des menschlichen Vorstellungsvermögens*, 1789, ("Yeni Bir İnsan Tasarım Yetisi Üstüne Deneme"); *Über das Fundament des philosophischen Wissens*, 1791, ("Felsefe Bilgisinin Temeli Üstüne").

● KAYNAKLAR: A.Klemmt, *K.L.Reinhold's Elementarphilosophie*, 1958; A.Pfeifer, *Die Philosophie der Kantperiod Reinhold*, 1935.

● BAKINIZ: FICHTE, KANT, LEIBNIZ.

REINIGER, Robert
(1869-1955)

Alman, filozof. Kant'ın deneyüstü felsefesinden yeni bir bilgi öğretisi geliştirmeye çalışmıştır.

28 Eylül 1869'da Linz'de doğdu. 17 Mayıs 1955'te Viyana'da öldü. Doğduğu yerde öğrenim gördükten sonra, Viyana Üniversitesi'nde felsefe, mantık, ahlak ve metafizik okudu. Kant üzerindeki çalışmasıyla felsefe doktoru sanını kazandı. 1913'te Viyana Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak üstlendiği görevini 1940'a değin sürdürdü.

Reiniger'in ilgi alanını ahlak, felsefe tarihi, bilgi kuramı ve metafizik gibi konular oluşturur. *Wertphilosophie und Ethik* ("Değer Felsefesi ve Ahlak") adlı yapıtında açıkladığına göre felsefenin en önemli iki sorunu vardır, biri değerler ahlakı, öteki bilgidir. Değerler ahlakının kaynağı bireyin öznel değerlendirmesidir. Bu değerlerle ilgili yargılar ise değer duygusuna dayanır. Değer yargıları değer bilgisiyle bağlantılıdır. Bireyin kişiliğinden doğan değer bilgisi öznel değerin bilgisidir. Reiniger'e göre en yüksek değer, yaşamın anlamı olan, kişinin kendi yetkinliğidir *(Selbstvervollkommnung)*.

Değer sorunundan sonra bilgi konusunu ele alan Reiniger *Metaphysik der Wirklichkeit*'ta ("Gerçekliğin Metafiziği") Berkeley'in geliştirdiği kurama dayanarak bilginin algıyla bağlantılı bir varlık olduğu görüşünü savunur. Berkeley gibi o da *esse est percipi* (var olmak algılanmaktır) yargısından yola çıkar ve gerçekliğin başlıca belirtisi olarak apaçıklık duygusunu görür. Bu duyguya göre ancak apaçık olan gerçektir.Bilgi apaçıklık kazanınca kesinleşir. Reiniger gerek bilgi, gerek değerler konusunda Kant'ın aşkın *(transzendental)* felsefesinden de yararlanır, sorunun çözümünde onun yöntemini uygular.

● YAPITLAR (başlıca): *Kant's Lehre vom inneren Sinn*, 1900, ("Kant'ın İçduyu Öğretisi"); *Philosophie des Erkennens*, 1910, ("Bilginin Felsefesi"); *Metaphysik der Wirklichkeit*, 1931, ("Gerçekliğin Metafiziği"); *Wertphilosophie und Ethik*, 1939, ("Değer Felsefesi ve Ahlak").

● BAKINIZ: BERKELEY, KANT.

REMAK, Robert
(1815-1865)

Alman nöroloji ve embriyoloji bilgini. Sinir sisteminin anatomik yapısı, embriyondaki hücre katmanlarından doku ve organların oluşumu ve sinir hastalıklarının elektrikle tedavisi konusunda değerli çalışmalar yapmıştır.

26 (ya da 30) Temmuz 1815'te Posen'de (bugün Polonya'daki Poznan) doğdu, 29 Ağustos 1865'te Kissingen'de öldü. 1833'te, tıp öğrenimi yapmak amacıyla Berlin Üniversitesi'ne girdi ve çağının büyük tıp bilginlerinden Johannes Müller'in öğrencisi oldu. Anatomi ve fizyoloji derslerini veren Müller'in yönlendirmesiyle, sinir dokusunu mikroskopla incelemeye başlayan Remak, 1838'de, bu çalışmalarının sonuçlarını içeren *Observationes anatomicae et microscopicae de systematis nervosi structura* ("Sinir Sisteminin Yapısına İlişkin Anatomik ve Mikroskopik Gözlemler") başlıklı teziyle doktora derecesini aldı. Yahudi olduğu için Prusya'da kendisine öğretim görevi verilmeyeceğini bilmesine karşın, okulu bitirdikten sonra da Müller'in laboratuvarından ayrılmadı ve serbest hekimlikle, özel derslerle geçimini sağlayıp, üniversitede kadrosuz ve ücretsiz olarak araştırmalarını sürdürdü. Nitekim, sinir dokusu üzerindeki ayrıntılı ve titiz araştırmalarıyla nörolojiye çok değerli katkılarda bulunmasına karşılık, üniversitede göreve atanması için yaptığı tüm başvurular geri çevrildi ve ancak 1847'de, Müller ve Humboldt'un çabalarıyla, Berlin Üniversitesi'nde ücretsiz olarak ders verme hakkını kazanabildi, 1859'da da asistan olarak kadrolu öğretim görevlileri arasına katıldı.

Remak'ın akademik yaşamda yükselip onurlandırılmasını engelleyen koşullar, araştırmalarının önemini ve özgünlüğünü hiç gölgelememiş, özellikle nörolojiye yaptığı katkılar adını çağının büyük bilginleri arasına katmaya yetmiştir. Sinir dokularının incelenmesinde misroskopu büyük bir başarıyla kullanan Remak'ın doktora tezi, sinir sisteminin anatomik yapısına ilişkin çok değerli bilgileri içerir. Bazı sinir tellerinin çevresini bir kılıf gibi saran ve yalıtkan görevini üstlenen, proteinli, yumuşak, beyaz, yağsı maddeyi (miyelin) tanımladığı bu tezinde, beyin-omurilik sistemindeki sinir tellerinin miyelinli, sempatik sinir sistemindeki tellerin miyelinsiz olduğunu, çevresinde miyelin kılıfı bulunmadığı için beyaz değil, gri renkte gözüken sempatik sinir tellerinin gangliyon hücrelerinden çıktığını açıkladı. 1839'da insan kalbindeki gangliyon hücrelerini (Remak gangliyonları) bulan ve merkezi sinir sisteminden bağımsız olan kalp atışlarının belli düzeydeki özerkliğini bu gangliyonlara bağlayan Remak, 1844'te, aksondaki çok ince sinir telciklerini (nörofibrilleri) ve kurbağa kalbinde, sağ karıncığın arkasındaki boşluğun *(sinus venosus)* sempatik gangliyon hücrelerini, 1847'de mide çeperindeki sempatik sinirlerin oluşturduğu gangliyon ağlarını ilk kez tanımladı.

1845'ten sonra embriyoloji gözlemlerine ağırlık vererek, civciv embriyonunda, sonradan *endoderm* (içderi) diye adlandırılacak olan en içteki hücre

katmanından yalnız sindirim sisteminin değil, solunum sisteminin, karaciğer ve pankreasın da epitelyum dokusunun oluştuğunu açıkladı: 1851'de *mezoderm*'in (ortaderi) iki ayrı katman değil tek bir katman olduğunu, tüy, kıl, saç ve tırnak gibi dış oluşumlar ile duyu organlarının *ektoderm*'den (dışderi) kaynaklandığını gösterdi. Ayrıca, doku oluşumuna yol açan hücre bölünmesi süreçlerini inceleyen Remak, 1858'de sinir sistemi bozukluklarının tedavisinde ilk kez elektrik akımından yararlanmayı önererek ve klinik uygulamasını başarıyla yaparak elektroterapinin de öncüsü olmuştur.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Observationes anatomicae et microscopicae de systematis nervosi structura*, 1838, ("Sinir Sisteminin Yapısına İlişkin Anatomik ve Mikroskopik Gözlemler"); *Unterschungen über die Entwicklung der Wirbeltiere*, 3 cilt, 1850-1855, ("Omurgalıların Gelişimi Üzerine Araştırmalar"); *Galvanotherapie der Nerven und Muskelkrankheiten*, 1858, ("Sinir ve Kas Hastalıklarının Galvanik Akımla Tedavisi").

● **BAKINIZ:** d'AKSONVAL, BAER, FLEMMING, HIS, J.P. MÜLLER, PURKINJE, SCHWANN.

REMARQUE, Erich Maria
(1898-1970)

Alman asıllı ABD'li romancı. I. ve II. Dünya Savaşı yıllarında insanlığın çektiği acıları, dramatik durumları yapıtlarında gerçekçi bir dille yansıtmıştır.

22 Haziran 1898'de Osnabrück'de doğdu, 25 Eylül 1970'te Locarno'da öldü. Bir süre Öğretmen Okulu'nda okuduktan sonra, 1916'da I.Dünya Savaşı'na katıldı. Savaştan dönünce öğretmenlik etti, ticaret yaptı, gazeteci olarak çalıştı, *Sport im Bild* adlı derginin yayın yönetmeni oldu. 1920'de yayımlanan romanı *Im Westen nichts Neues* (Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok) ile ün kazandı. 1933'te Nasyonal Sosyalistler'in yönetime gelmesi üzerine birçok başka sanatçı gibi o da yurdundan kaçmak zorunda kaldı. Önce Fransa'ya, 1939'da ABD'ye gitti. 1947'de ABD uyruğuna geçti.

Önceleri sıradan romanlar yayımlayan Remarque, I.Dünya Savaşı sırasındaki gözlemlerinden yola çıkarak yazdığı *Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok* ile büyük bir çıkış yapmıştır. Savaşın acılarını, insanların duygularındaki yansımalarını I.Dünya Savaşı çerçevesinde, gerçekçi bir üslupla anlatan roman geniş okuyucu kitlesince ilgi görmüş ve otuz iki dile çevrilmiştir. Remarque'ın önce İngilizce yazdığı ve ikinci bir satış başarısı kazanan *Arc of Triumph* (Zafer Abidesi) Paris'te bulunan bir Alman göçmenin öyküsüdür. *Zeit zu leben und Zeit zu sterben* (Anababa Günleri) insanlığın savaşın korkunçluğu içinde eriyip gitmekte olduğu II.Dünya Savaşı yıllarında, yıkılmış bir kuşağın anlamsızlık ve karmaşıklık içindeki öyküsünü anlatır.

Remaque, insanları tanımayı kendine amaç edinmiş, yalnızca gördüğü ve yaşadığı olaylara dayanarak yazmıştır. Onun romanlarında okur olayların akışını izlerken istediği gibi düşünme özgürlüğünü de bulur, anlatılanlarda çevresiyle ve zamanıyla, kısacası kendisiyle benzerlikler yakalar. Bu bakımdan Remarque'ın yapıtları Hemingway'den izler taşır.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Im Westen nichts Neues*, 1929, (Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok, 1930); *Der Weg zurück*, 1931, (Dönüş, 1964); *Three Comrades*, 1937, (Üç Arkadaş, 1941); *Liebe Deinen Nächsten*, 1941, (İnsanları Seveceksin, 1943); *Arch of Triumph*, 1946, (Zafer Abidesi); *Der Funke Leben*, 1952, (Hayat Kıvılcımı, 1960); *Zeit zu leben und zeit zu sterben*, 1954, (Anababa Günleri); *Der schwarze Obelisk*, 1956, (Kara Anıt, 1970); *Der Himmel kennt keine Günstlinge*, 1961, (Tanrı'nın Gözdesi Yok, 1961); *Die Nacht von Lissabon*, 1963, (Lizbon'da Gece, 1963); *Schatten im Paradies*, 1979, ("Cennetteki Gölge").

Rembrandt
"Kendi portresi", 1639.

Ulusal Kütüphane, Paris - FRANSA

REMBRANDT
(1606-1669)

Hollandalı ressam ve gravürcü. Işık-gölge karşıtlığına dayanan yapıtlarıyla Batı resminin gelişimini etkilemiştir.

Rembrandt Harmensz van Rijn 15 Temmuz 1606'da Leiden'de doğdu, 4 Ekim 1669'da Amsterdam'da öldü. Bir değirmencinin oğluydu. Tanrıbilim, klasik edebiyat ve tarihe ağırlık veren bir ortaöğrenim gördü. Bir süre Leiden Üniversitesi'ne devam ettikten sonra Jacop Isaacsz van Swanenburgh'dan (1571-1638) ders aldı. 1623'te gittiği Amsterdam'da Jan Pynas (1583/4-1631) ve Pieter Lastman'ın (1583-1633) atölyelerinde çalıştı. 1625 dolaylarında Leiden'e dönerek kendi atölyesini kurdu ve bu tarihlerde ünlenmeye başladı. 1631'de Amsterdam'a yerleşti. 1631-1636 arasında en başarılı dönemini yaşadı. Antika eşya toplama merakı yüzünden 1640'ların sonuna doğru parasal durumu kötüleşti. 1656'da iflasının ilan edilmesini ve mallarının satılarak gelirinin alacaklılarına dağıtılmasını istedi. Bunların karşılayamadağı borçlarını resimleri ile ödedi. Son yıllarını yalnızlık ve acı içinde geçirdi.

→

Rembrandt 600'ü aşkın yağlıboya, 300 kadar metal baskı gravür ve 2000'e yakın desen olmak üzere çok sayıda yapıt vermiştir. Birkaç örnek dışında bu teknikleri hep birbirinden bağımsız olarak kullanmıştır. Ayrıca her türlü konuyla ilgilenmiş, portre, grup portresi, dinsel ve tarihsel konular, manzara, ev içi resmi gibi çeşitli türlerde aynı başarıyı sağlamıştır. Ancak portre, grup portresi, dinsel ve tarihsel konular en yetkin olduğu alanlardır.

Rembrandt 1626 dolaylarında yaptığı ilk resimlerinde tarihsel olayları ve *İncil* kahramanlarını konu almış, bunları geleneksel bir biçim anlayışı içinde işlemiştir. Yağlıboyaları renk ve kompozisyon açısından ustası Lastman'ın, gravürleri ise teknik açıdan Gerrit Pietersz'in etkisi altındadır. 1628 dolaylarındaki yapıtlarında hâlâ Lastman'ın etkileri görülür. Kuşku, korku, sevinç, şaşkınlık gibi duyguları başarılı bir biçimde yansıttığı bu çalışmalarda ışık gölge ilişkileri çevresinde geliştirilmiş tonlarla biçimlerin dramatik etkilerini araştırmıştır.

◄ *Başlangıç dönemi*

1628-1631 arasındaki dönemde Rembrandt'ın üslubunun büyük bir hızla olgunlaştığı görülür. Bu süre içinde tarihsel-dinsel konulara ilgisi azalırken, bütünlük etkisi sağlamak açısından gereksiz öğe ve ayrıntıları ayıkladığı portre çalışmalarına ağırlık vermiştir. Tek figürü konu aldığı resimlerinde karakterin betimlenmesinin ve psikolojik durumların yansıtılmasının getirdiği sorunları, ışık-gölge karşıtlığına *(chiaroscuro)* dayanan bir biçimsel anlayış içinde çözümleme olasılıklarını araştırmıştır. Buna göre, biçimlerin vurgulamak istediği bölümlerini, tek kaynaktan gelen bir ışıkla aydınlatarak *(chiaro)* belirgin kılmış, konu ve biçim bakımından gereksiz gördüğü bölümleri ise belli belirsiz, karanlıkta *(oscuro)* bırakmıştır. Küçük boyutlu resimlerde olgunlaştırdığı bu anlayışı büyük boyutlu kompozisyonlarında da başarıyla uygulamıştır.

◄ *Chiaroscuro*

Rembrandt'ın *Dr. Nicholas Tulp'un Anatomi Dersi* adlı resmi gelişme döneminin tüm deneylerini içeren bir kompozisyondur. Bu tür anatomi derslerini konu alan grup portreleri, o dönemin Hollanda resmine özgü bir gelenektir. Rembrandt kadavra çevresindeki Dr. Tulp ve arkadaşlarını alışılagelindiği gibi tek bir sıra halinde ve simetrik bir düzen içinde ele almak yerine, simetrik olmayan üçgen bir kuruluş şemasını yeğlemekle gelenekten ayrılmıştır. Resim yalnızca bir grup portresi değildir. Ancak ağır bir günah işlemiş kimselerin cesetlerinin kesilebileceğine inanılan Orta Çağ'da yapılan ve günahkârların ölümünden sonra cezalandırılışlarını konu alan *momento mori* türünün de çağdaş bir örneğidir. Aynı zamanda bilimin bilgisizlik ve kör inanç karşısında kazandığı zaferi de temsil etmektedir.

◄ *Portreciliği*

Yüzbaşı Franz Banning Cocq ile birliğini konu alan ve *Gece Devriyesi* adıyla bilinen büyük boyutlu grup portresi, Rembrandt'ın başyapıtı ve resim tarihinin en güçlü kompozisyonlarından biri sayılır. Resmin temizlenmesinden sonra, adının tersine gece değil bir gündüz resmi olduğu anlaşılmıştır. *Gece Devriyesi* ışığın *claire-obscura* anlayışı içinde kullanılışının ve biçimlerin hiyerarşik bir öncelik sıralaması ve kuruluşu içinde ele alınmasının en yetkin örneğidir. Yapıtın çarpıcı etkisi, ışıkla üç boyutluluğun, biçimle anlatımın, ruhsal durumla da dış görünüşün özdeşleştirilmesinden kaynaklanır.

Dinsel ve tarihsel konular

Rembrandt portre ve grup portrelerinde kişileri en ideal görünüşleri içinde betimlemek yolundaki geleneğin dışına çıktığı için tam olarak anlaşılamamıştır. Yalnızca dış görünüşü vermek yerine kişilerin duygularını ve ruhsal durumlarını araştırmış, fiziksel benzerlikten çok biçimsel kaygılara öncelik tanımış, hatta bir sahneyi renklendirmek için konu dışı öğeleri kullanmaktan bile çekinmemiştir. Anlatımı idealleştirmeden yansıtmayı yeğlemiştir. Kompozisyonun bütününü, ışık-gölge etkisinin uyumlu bir ritmik düzen yaratmasını sağlayacak biçimde düzenlemiştir. Döneminin portrecilik anlayışını aşan bu devrimci nitelikli yenilikler çoğu kez tepkiyle karşılanmıştır. Rembrandt'ın grup portreciliğine en büyük katkısı konu aldığı kişiler arasındaki hareket, duygu ve davranış farklılıklarını, birbirini tamamlayacak karşıt niteliklere dönüştürerek çözümlemesidir. Bu portrelerde grubun önderinin ayrıcalıklı konumunun dışında herkesin tam bir açık seçiklik içinde ve eşit oranda gösterilmesi ilkesini, yaygın bir uygulama olmasına karşın izlememiş ve biçimsel nedenlerle kimi kişileri bütünüyle karanlık içinde bırakmış, ya da bazı kişilerin yüzlerinin yalnızca bir parçasını göstermiştir.

Bu portreler, onun çeşitli olaylar karşısındaki ruhsal durumunun ve zaman içinde uğradığı fiziksel değişimin adım adım izlenmesini sağlarlar. Rembrandt'ın kendi kişiliğini böyle acımasızca gözler önüne serişi sanat tarihinde bir benzeri daha görülmedik bir olaydır. Gençlik dönemini betimlediği portrelerinde, kendini çeşitli giysiler içinde vermiş, birçoğunda da bilinçli olarak değişik yüz anlatımlarını yansıtmıştır. Bunları mutluluk yıllarının iyimser bakış açısını yansıtan neşe dolu portreler izlemiştir. 1650 sonrasında yaptığı kendi portreleri ise, onun kendi kişiliğini ve ruhsal yapısını içten bir yaklaşımla tanıma çabasının ürünüdür. Bunlar, yaşamın özüne duyulan derin ilginin filozofça yorumundan, anlamsız bir gülümsemenin deliliğin başlangıç aşamalarından biri olarak vurgulanmasına dek farklı anlatımları içerirler.

Rembrandt portrecilik alanındaki köktenci tutumunu dinsel ve tarihsel konuları ele alan resimlerinde de yinelemiştir. Bu tür resimde geleneksel bir yeri olan Roma dönemi mimarlığına özgü görüntüleri dışlamış, bunun yerine yakından tanıdığı Amsterdam'ın Yahudi mahallesi sinagoglarını ve tiplerini koymuştur. Ayrıca Kilise'nin koyduğu biçimsel kalıplara uymak zorunda olmayışı da *İncil*'deki olayları kendi gerçekleri içinde yansıtması ve bunlara insancıl bir boyut kazandırmasıyla sonuçlanmıştır. Bu gelişmede, Rembrandt'ın alışılmışı zorlamak tutkusunun yanı sıra 17. yy Hollanda'sında ticaret burjuvazisinin dinsel resimleri evlerinde bulundurmak yolundaki isteği de rol oynamıştır.

Rembrandt dinsel ve tarihsel konulu resimlerinde ele aldığı çıplak kadın figürlerinde insancıl tutumunun en içten anlatımlarını biçime dökmüştür. Bu tür resimlerinde bireyin, kendi iradesi dışında gelişen çeşitli olaylar karşısındaki olumlu ya da olumsuz tepkilerini, insanın özüne ait bir genellik içinde ele almıştır. Dinsel ve mitolojik kahramanlarını bir yandan gerçek bir dramın kişilerine dönüştürürken, bir yandan da insanca bir içerikle yüklemiştir. Bu yüzden Rembrandt'ın çıplakları İtalyan geleneğinin klasik ölçülerinden yoksundur. Dahası bunlar Batı sanatında resim türü sayılan "nü" tipleri değil, çıplaklıklarını rastlantısal olarak sergileyen kadın figürleridir. Genelleştirilmiş ya da idealleştirilmiş olmadıkları için de her biri kendi vücuduna ait özellikleri taşır.

Rembrandt sonradan ilgilendiği manzara türünde de başarılı sonuçlar elde etmiştir. Bu resimlerinde genellikle sarı ve kahverenginin tonları egemendir. Hollanda

Manzaraları, gravürleri, desenleri

manzara geleneğinin gökyüzüne büyük bir yer tanıyan alçak ufuk çizgisini o da korumuştur. Ancak serbest ve kıvrak fırça işçiliği yer ve gökyüzü görüntülerine eşit oranda dinamik bir boyut kazandırır.

Metal baskı, gravür ve desen Rembrandt için yağlıboyayı da aşan anlatım olanaklarına sahiptir. Daha hızlı bir çizim tekniğine elverişli olan desende kahverengi çini mürekkebinin sulandırılarak sürüldüğü lavi tekniğini yeğlemiş, çarpıcı ve dinamik sonuçlar elde etmiştir. Metal baskı gravürlerinde ise baskı mürekkebinin kendine özgü siyahlığını bu türde yenilik sayılacak etkiler elde etmek için kullanmıştır.

Rembrandt'ın biçim anlayışının temel dayanağı ışıktır. Işık onun gelişme aşaması resimlerinde biçimsel öğeleri düzenleyen, aşırı dramatik etkiler yapan, özellikle de dinsel konulu yapıtlarda simgesel bir niteliğe sahip olan bir araçtır. Olgunluk dönemi ürünlerinde ise, figürlerin kendi renklerinden bağımsız ve her şeyi çevreleyen gizemli bir titreşim içinde olduğu görülür. Bu ışık çoğu kez resmin içindeki bir kaynaktan gelir ve konuya göre nitelik değiştirir. Ama genelde içsel gerilimler ile dış görünüş arasındaki çelişkiyi yansıtan bir işlevi vardır.

● YAPITLAR (başlıca): *Prosperina'nın Kaçırılması*, 1631-1632, Devlet Müzesi, Berlin; *Dr. Nicholas Tulp'un Anatomi Dersi*, 1632, Mauritshuis Müzesi, La Haye; *İsa'nın Çarmıhtan İndirilmesi*, 1633, Eski Pinakotek, Münih; *Samson'un Kör Edilmesi*, 1635, Hermitaj, Leningrad; *Aziz Yahya Vaaz Veriyor*, 1636-1650, Devlet Müzesi, Berlin; *Danae*, 1636, Hermitaj, Leningrad; *Susanna Banyoda*, 1637, Mauritshuis Müzesi, La Haye; *Soylu Polonyalı*, 1637, Ulusal Galeri, Washington DC; *Gece Devriyesi*, 1642, Rijk Müzesi, Amsterdam; *Altın Miğferli Adam*, 1646-1647, Devlet Müzesi, Berlin; *İsa Emmaus'da*, 1648, Louvre, Paris; *Banyo Yapan Kadın*, 1654, Ulusal Galeri Londra; *Batavian'ların Komplosu*, 1661-1662, Ulusal Müze, Stockholm; *Lonca Üyeleri*, 1662, Rijk Müzesi, Amsterdam; *Kendi Portresi*, 1664, Uffizi Galerisi, Floransa; *Öküz Gövdesi*, 1665, Louvre, Paris; *Kendi Portresi*, 1667, Ulusal Galeri, Londra; *Yahudi Gelini*, 1668, Rijk Müzesi, Amsterdam.

● KAYNAKLAR: K. Clark, *Rembrandt and the Italian Renaissance*, 1966; H.Focillon ve Goldscheider, *Rembrandt: Paintings, Drawings, and Etchings*, 1960; A. Hind, *Rembrandt*, 1938; J.Rosenberg, *Rembrandt*, 1964.

REMUSAT, Charles
(1797-1875)

Fransız, yazar, filozof ve politikacı. Düşünce özgürlüğünü savunmuş, felsefenin yaşamı düzenli ve verimli kılmakla yükümlü olduğu görüşünü ileri sürmüştür.

14 Mart 1797'de Paris'te doğdu, 6 Haziran 1875'te aynı kentte öldü. Soylu ve yüksek görevlerde bulunmuş kimseler yetiştiren eski bir ailedendir. Gerçek adı Remusat Charles François Marie Comte de'dur. Babası I.Napoléon döneminde başbakanlık yapmış, annesi kadın sorunlarını içeren yapıtlarıyla ün kazanmıştı. Remusat, Paris Üniversitesi'nde hukuk, felsefe ve edebiyat okudu, bir süre avukat olarak çalıştıktan sonra politikaya atıldı, içişleri bakanı, parlamento üyesi, dışişleri bakanı, akademi üyesi gibi değişik ve önemli görevlerde bulundu. Restorasyon yönetiminin baskı ve düşünce özgürlüğünü kısıtlayıcı uygulamalarına karşı çıkarak devrimcilere yumuşak davranılması gerektiğini savundu.

Remusat'nın üzerinde durduğu temel sorunlar yönetim, bilgi, toplum, insan, özgürlük, eşitlik, özdek, tin ve ustur. Ona göre bireysel ve toplumsal girişimlerin tek aydınlatıcısı ustur, us ilkeleriyle bağdaşmayan bir görüş gerçek değildir. Felsefenin görevi ustan kaynaklanan bir düşünme yöntemiyle insanı, onun içinde yaşadığı toplumu aydınlatmak, yetkinleştirmektir. Bu nedenle felsefe yaşamla bütünleşen bir bilgi alanıdır. Yönetimin dayanağı doğruluk, ulusun mutluluğu, toplumun gereksediği de özgürlük ve eşitliktir. Özgürlükten yoksun bırakılmış, bu kavramın bilincine varamamış bir toplumda yapılması gereken zora dayalı ayaklanmalar değil, yeniliği yerleştirmeyi amaçlayan devrimlerdir.

Remusat'ya göre madde gerçektir, devinimle bağlantılıdır. Çünkü devinim maddeden kaynaklanır ve belli bir nedeni vardır. Bu neden ise devindirici güçtür, bu güç olmadan olayları açıklama olanağı yoktur. Devindirici güç bölünemez bir ilkedir, maddenin bölünmezliğini sağlayan da bu ilkedir. Anlık olayların kaynağı bilinçtir, bilinç olmadan bir anlık edimi açıklanamaz, kavranamaz. Düşünmek kişinin kendini bilmesidir, anlıksal bir edimdir. Tin, zamanla gelişen düşünme eylemlerinin oluşturduğu bir birikimdir, bu nedenle anlıksal bir birliktir.

● YAPITLAR (başlıca): *Essai de philosophie*, 1842, ("Felsefe Denemeleri"); *Passé et present*, 1844, ("Geçmiş ve Şimdi"); *Abélard*, 1845, ("Abaelardus"); *Bacon, sa vie son temps, sa philosophie*, 1858, ("Bacon, Yaşamı, Çağı ve Felsefesi").

● BAKINIZ: COUSIN, HEGEL, JOUFFROY.

RENAN, Ernest
(1823-1892)

Fransız, düşünür ve tarihçi. Hıristiyanlık'ın kökenlerinin tarihini yazmıştır.

Joseph Ernest Renan 28 Şubat 1823'te Bretanya'da Côtes-du-Nord bölgesindeki Tréguier'de doğdu, 2 Ekim 1892'de Paris'te öldü. Denizcilikle uğraşan yoksul bir aileden geliyordu. 9 yaşındayken girdiği Tréguier Kilise Okulu'nu 1838'de bitirdikten sonra din öğrenimini Paris'te, Saint-Nicolas-du-Chardonnet Semineri'nde sürdürdü. 1841'de buradaki öğrenimini tamamlayarak Issly Semineri'ne, 1843'te de Saint-Sulpice Büyük Semineri'ne girdi. Bu dönemde Romantik edebiyat, filoloji, *İncil*, Alman felsefesi, özellikle de Hegel düşüncesi üzerine yaptığı bilimsel incelemelerin, Hıristiyanlık'la ilgili inancında derin şüpheler uyandırması üzerine, kilise dogmatizmini reddederek Ekim 1845'te tanrıbilim öğrenimini bıraktı.

Bir yandan özel bir okulda yardımcı öğretmen olarak çalışarak, diğer yandan tek dostu Fransız kimyacı M.Berthelot ile düşünsel konularda mektuplaşarak geçirdiği yaşamının bu yalnız ve yoksul yıllarında, aynı zamanda *L'avenir de la science* ("Bilimin Geleceği") adlı kitabını da kaleme aldı. Yazılışından ancak 43 yıl sonra, 1891'de yayımlayacağı bu kitabında, doğaüstü olan

Ernest Renan

her şeyi reddeden evrensel bir belirlenimciliğe ve ilerlemenin aracı ve insanlığın kurtuluşu için bir umut olarak gördüğü bilime karşı duyduğu coşkulu inancı sergiledi. 1849'da Fransız hükümeti tarafından el yazmalarını sınıflandırmak üzere Roma'ya gönderildi. İtalya'da geçirdiği bir yıllık süre içinde Roma, Floransa, Padova ve Venedik gibi çeşitli kentleri gezerek Orta Çağ İslam filozofu İbni Rüşt'ün düşünceleri üzerine hazırlamakta olduğu doktora tezi için tarihi incelemelerde bulundu. 1852'de *Averroès et Averroisme* ("İbni Rüşt ve İbni Rüştçülük") adlı teziyle Paris Üniversitesi'nden doktorasını aldı. Üç yıl sonra yayımladığı *Histoire générale et système comparé des langues sémitiques* ("Genel Tarih ve Karşılaştırmalı Sami Dilleri Sistemi") adlı kitabıyla Fransa'nın en önde gelen Sami dilleri uzmanları arasına girdi ve hemen ardından öğretim üyesi olarak Yazıtlar ve Edebiyat Fakültesi'ne kabul edildi.

Bu dönemde *Revue des Deux Mondes* ve *Journals des Débats* adlı dergilere insancıl bir bakışla yazdığı dini ve tarihsel çok sayıdaki makalesini 1857-1859 yıllarında kitap olarak yayımladı. Bu makalelerinden bazılarında III.Napoléon'un imparatorluk yönetiminin hoşgörüsüzlüğünü eleştirerek, aydınların hümanizmi benimseyerek manevi ve düşünsel olarak arınıp, despotluğa karşı direnmeleri gerektiğini savundu.

1860'ta, arkeoloji incelemelerinde bulunmak için gittiği Lübnan'da, Kudüs'ü ziyaret ederek, İsa'nın yaşamına ilişkin çalışmasında kullanacağı belgeleri topladı. Fransa'ya dönüşünde Ocak 1862'de Collège de France'da İbranice Kürsüsü'nün başına getirildi. Ancak derslerinde İsa'dan "eşsiz bir adam" olarak söz etmesi nedeniyle, kısa bir süre sonra bu görevinden uzaklaştırıldı. 1863'te yayımladığı ve İsa'nın yaşamöyküsünü akıl dışı ve mistik öğelerden arındırarak, onu yalnızca bir insan ve tarihsel kökenleri olan bir olgu olarak, yaşadığı dönemin fiziksel, düşünsel ve ahlaki ortamı içinde değerlendirdiği *Vie de Jésus* ("İsa'nın Yaşamı") adlı kitabı, İsa'yı eşsiz bir insan, son ve en büyük peygamber olarak yüceltmesine karşın, kilise çevrelerinde büyük tepki topladı. Renan, bunun ardından birinci cildini *Vie de Jésus*'nün oluşturduğu ve Hıristiyanlık'ı tarihsel bir gerçek olarak incelediği 8 ciltlik *Histoire des origines du christianisme'i* ("Hıristiyanlık'ın Kökenlerinin Tarihi") adlı büyük yapıtını yazmaya başladı.

1869 seçimlerinde parlamentoya girmeyi denediyse de başarılı olamadı. Bu dönemde yazdığı siyasi makale ve kitaplarında, evrensel mutluluğun iktisadi ve siyasi önlemlerle sağlanamayacağı inancından hareketle, uygulamada toplumun reformlar yoluyla iyileştirilemeyeceğini savundu; yönetim işlevinin, bireyciliği doğurduğunu ileri sürdüğü demokrasinin yerine, kitleleri yönlendirme ve koruma yükümlülüğünün bilincinde olan seçkin bir aydın zümre ya da yetenekli soylular tarafından yerine getirilmesini yeğlediğini belirtti. Önlemeye çalıştığı 1870-1871 Fransa-Prusya Savaşı sonucunda, Almanlar'ın ülkesini işgal etmesi, daha önce düşüncenin ve kültürün önderi olarak gördüğü Almanlar'a ilişkin olarak büyük bir düş kırıklığına uğrattı. III. Napoléon'un bu savaş sırasında devrilmesinden ve III. Cumhuriyet'in ilanından sonra Collège de France'taki görevine döndü ve 1873'te bu okulun müdürü oldu. 1878'de ise Fransız Akademisi'ne üye seçildi.

1882'de verdiği "Bir Ulus Nedir?" adlı ünlü konferansında, bir ulusu oluşturan bireyleri birbirine kenetleyen bağların ırk, dil toprak ve hatta tarih birliği gibi öğelerden çok ahlaki ve manevi bilinç olduğunu ileri sürdü. Ayrıca, ırkçı düşünceyi aldatıcı bir inanış olarak niteleyerek, ırkçılığın güçlenmesinin Avrupa uygarlığını altüst edeceğini savundu. Bu dönemde eşsiz ve insanüstü bir tarih olarak niteleyerek hayranlık duyduğu Yahudi-Hıristiyan tarihiyle ilgili çalışmalarını sürdürdü ve ölümünden az önceye değin, *Histoire du peuple d'Israel* ("İsrail Halkının Tarihi") adlı kitabı üzerine çalıştı. Renan'a göre bilimlerin temelini tarih oluşturur, tarihsel gerçeklerin kavranması da us ilkelerine dayanan bir yöntemle çalışmayı gerektirir. Her insan sorunu belirli bir tarihsel dönemde ortaya çıkar ve biçimlenir. Renan'ın anlayışına göre evrenin özünde devindirici, yönlendirici bir güç vardır, bu güç de tanrısal bilinçtir. Tanrı her nesnedir, her nesne de Tanrı'dır. Böyle bir tanrısal varlığı düşünebilmek için kişinin kendini anlaması gerekir. Kendini anlamak ise yetkinliktir, gerçeği kavramının son aşamasına varmaktır.

Siyasi düşüncelerinde liberallik ve otorite yanlılığı, dinsel düşüncelerinde ise kuşku ve inanç gibi birbirini dışlayan eğilimleri bir arada barındıran Renan, bu özellikleriyle döneminin orta sınıf aydınlarının tipik bir temsilcisidir. Siyasi düşünceleri, ölümünden sonra Maurrice Barrès ve Charles Maurras gibi milliyetçiler, Anatole France ve Georges Clemenceau gibi cumhuriyetçiler üzerinde etkili olmuştur.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Averroès et Averroisme,* 1852, ("İbni Rüşt ve İbni Rüştçülük"); *Histoire générale et système comparé des langues sémitiques,* 1855, ("Genel Tarih ve Karşılaştırmalı Sami Dilleri Sistemi"); *Etudes d'histoire religieuse,* 1857, ("Dinsel Tarih İncelemeleri"); *Essais de morale et de critique,* 1859, ("Ahlak ve Eleştiri Denemeleri"); *Vie de Jésus,* 1863, ("İsa'nın Yaşamı"); *Histoire des origines du christianisme,* 8 cilt, 1863-1883, ("Hıristiyanlık'ın Kökenlerinin Tarihi"); *La reforme intellectuelle et morale,* 1871, ("Düşünsel ve Ahlaki Reform"); *Souvenirs d'enfance et de Jeunesse,*1883,("Çocukluk ve Gençlik Anıları"); *Discoures et conferances,* 1887, (Nutuklar, 1946); *Histoire du peuple d'Israel,* 1887-1893, ("İsrail Halkının Tarihi"); *Drames philosophiques,* 1888, ("Felsefi Dramlar"); *L'avenir de la science,* 1891, ("Bilimin Geleceği").

● **KAYNAKLAR:** R.M.Chadbourne, *Ernest Renan as an Essayist,* 1957; R.M. Chadbourne, *Ernest Renan,* 1968; H.

Psichari, *Renan d'après lui-même*, 1937; M.Weiler, *La pensée de Renan*, 1945.

● BAKINIZ: BARRES, BOURGET, MAURRAS.

RENAUD, Madeleine
(1903)

Fransız tiyatro ve sinema oyuncusu. Mesleğindeki başarısı nedeniyle Legion d'honneur nişanıyla onurlandırılmıştır.

21 Şubat 1903'te Paris'te doğdu. Liseden sonra Paris Konservatuvarı'nda okudu. 1921'de Comedie Français'e girdi. 1940'ta tiyatro yönetmeni ve oyuncu Jean-Louis Barrault ile evlendi. 1946'da Comedie Française'den ayrılarak kocasıyla birlikte Compagnie Renaud-Barrault adlı kendi topluluklarını kurdular.

Renaud, az ve seçerek oynadığı filmleri arasında özellikle *La maternelle*'de ("Anaokulu") öğretmen Rose rolüyle unutulmaz bir kompozisyon çizmiştir. Jean Gremillon'un yönettiği Alman işgaliyle ilgili *Lumière d'ete* ("Yaz Işığı") filminde de olağanüstü bir oyunculuk örneği vermiştir.

Tiyatroda gerek modern gerek klasik birçok yapıtta oynamıştır. A.Gide'in ünlü çevirisinden J.L. Barrault ile birlikte sahneye koydukları *Hamlet* büyük bir başarı kazanmıştır. Renaud, Moliere ve Marivaux'un güldürülerini de çok iyi yorumlamasıyla ün yapmıştır.

● YAPITLAR (başlıca): **Oynadığı Filmler:** *Vent debout*, 1922, ("Baştan Esen Rüzgâr"); *Jean de la Lune*, 1931, ("Aydan Gelen Jean"); *La belle Marinière*, 1932, ("Güzel Denizci Kız"); *La maternelle*, 1933, ("Ana Okulu"); *Hélène*, 1936, ("Helen"); *Lumiere d'ete*, 1943, ("Yaz Işığı"); *Le plaisir*, 1952, ("Zevk"); *Le diable par la gueue*, 1969, ("Kuyruklu Şeytan"); *L'humeur vagabonde*, 1971, ("Serseri Mizaç"); *La mandarine*, 1972, ("Mandarin"); *Des journees entières dans les arbres*, 1976, ("Bütün Gün Ağaçlarda"). **Oynadığı Oyunlar:** *La reine morte*, 1942, ("Ölü Kraliçe"); *Le soulier de satin*, 1943, ("Atlas Ayakkabı"); *Les mal-aimès*, 1945, ("Sevilmeyenler"); *Happy Days*, 1963, (Mutlu Günler); *Des journées entières dans les arbres*, 1966, (Bütün Gün Ağaçlarda).

● BAKINIZ: BARRAULT.

RENAULT, Louis
(1877-1944)

Fransız, mucit ve sanayici. Otomobil sanayiinin öncülerindendir.

Paris'te doğdu, 24 Ekim 1944'te aynı kentte öldü. Genç yaşlardan başlayarak mühendislik alanında kendini yetiştiren Renault, otomobil yapımcılığına 1898'de Billancourt yakınlarındaki küçük bir atölyede başladı. İlk üretim denemelerinde başarılı olunca, kardeşleri Marcel Renault (1882-1903) ve Fernand Renault'nun (1865-1901) yardımıyla Billancourt'da bir fabrika kurdu. Özellikle küçük yarış arabaları yapımı üzerinde uzmanlaşarak kısa sürede ticari başarıya ulaştı. Marcel'in bir otomobil yarışında ölmesinden sonra fabrikasını genişletmeye ve çeşitli türde otomobiller yapmaya başladı. I.Dünya Savaşı sırasında ordu için uçak motoru ve cephane üretti. 1918'de piyade savaşı için çok kullanışlı ve hafif olan Renault F.T.modeli tankları geliştirdi. Savaş sonrasında yeniden otomobil üretimine döndü ve yeni fabrikalar kurarak ulusal pazarın büyük bölümünü ele geçirdi. II.Dünya Savaşı sonrasında, işgalci Alman birlikleriyle işbirliği yapma suçuyla tutuklandı ve mahkemesi sonuçlanmadan öldü.

1769'da Fransız mucit Cugnot'nun buharla çalışan üç tekerlekli aracıyla başladığı kabul edilen çağdaş anlamda otomobil yapımı, 19.yy'ın ikinci yarısında geliştirilen Otto motorunun yarattığı olanaklar sayesinde bir kez daha ilgi çekici duruma gelmiş ve 1885'te Benz, hemen ardından da Daimler, ticari amaçla üretimine geçilebilecek ilk otomobilleri yapmayı başarmışlardı. 1890'larda bu iki mucit geliştirdikleri yeni modellerden çok sayıda satmayı ve üretimlerini artırmayı sürdürürlerken, ortaya çıkan yeni yapımcıların arasında Renault da vardı.

Billancourt'taki küçük atölyesinde kendi yaptığı ilk otomobilde üç tekerlekli bir araçtan çıkardığı 1,75 BG'de bir Dion-Bouton motoru kullanan Renault, yine birçokları gibi sıradan yapımcı olmakla yetinmedi ve sayısız mucidin yıllar süren çabalarının bir bütünü olan otomobil teknolojisine değerli katkılarda da bulundu. Bu teknolojiyi aralarında tamburlu fren, aynaçatallı vites şanzımanı ve priz direk kutusu da bulunan beş yüzü aşkın buluşla zenginleştirirken, sahibi olduğu kuruluşu da ülkesinin en büyük sanayi kuruluşlarının arasına sokmayı başardı.

Renault'un Nazi işbirlikçisi olarak tutuklanmasının ve kendini savunamadan ölmesinin ardından 1945'te Fransız hükümeti tarafından ulusallaştırılan Renault kuruluşları, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu birçok ülkede kara, deniz ve demiryolu araçları üretimi gerçekleştiren dev bir kuruluş olma özelliğini bugün de sürdürmektedir.

● BAKINIZ: K.BENZ, CUGNOT, DAIMLER.

RENI, Guido
(1575-1642)

İtalyan, ressam. Mitolojik ve dinsel konuları, klasik bir idealleştirmeyle betimlemiştir.

4 Kasım 1575'te Bologna'da doğdu, 18 Ağustos 1642'de aynı kentte öldü. Resme, Flaman ressam Denis Calvaert'in (ykş. 1540-1619) yanında çırak olarak başladı. 1593'te Carracciler'in akademisine girdi. 1600-1601 yıllarında Roma'ya gitti ve kendi atölyesini açtı. Erken Barok dönem sanatçılarından Giovanni Lanfranco (1582-1647), Francesco Albani (1578-1660) ve Antonio Carracci de bu atölyede çalıştılar. Reni, 1614'te Bologna'ya döndü. 1617-1621 arasında Mantova Dükü Ferdinand Gonzaga için çalıştı. 1622'de Napoli'ye, 1625'te de Roma'ya geziler yaptı.

Reni'nin ilk yapıtları, Bakire Meryem'in yaşamından sahneleri işlediği Quirinale Sarayı'ndaki Monte Cavallo Şapeli freskleridir. Bunu Roma'daki Rospigliosi Sarayı tavanındaki *Şafak* adlı fresk izlemiştir. Bu dönemde Carracciler'den ve Raffaello'dan etkilenen

Reni'nin Rospigliosi freskleri büyük ölçüde Raffaello'nun Farnesina Villası'ndaki *Galatea'nın Zaferi* adlı freskini çağrıştırır. Yapıtlarını Raffaello'nun klasik yetkinliği üstüne temellendirmiş, bu eğilimi kompozisyonlarına üstün bir ağırbaşlılık kazandırmıştır. Ancak yüz ve tavırlardaki yapmacık anlatımla yapay duygusallık, bu ağırbaşlılığı bir ölçüde bozar.

● YAPITLAR (başlıca): *Meryem'e Müjde*, 1610, Quirinale Sarayı, Roma; *Suçsuzların Katliamı*, 1611; *Şafak* 1613, Rospigliosi Sarayı, Roma; *Genç Baküs*, ykş. 1620, Pitti Sarayı, Floransa; *Kleopatra*, 1638-1639, Pitti Sarayı, Floransa.

● KAYNAKLAR: C. Gnudi, *Guido Reni*, 1955.

● BAKINIZ: RAFFAELLO, RUBENS.

RENNER, Karl
(1870-1950)

Avusturyalı siyaset ve devlet adamı. II.Dünya Savaşı sonrasında cumhurbaşkanlığı yapmıştır.

14 Aralık 1870'te Unter-Tannowitz'de (bugün Çekoslovakya'da) doğdu, 31 Aralık 1950'de Viyana'da öldü. Fakir bir köylü ailesinin oğluydu. Viyana Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. Öğrencilik yıllarında Avusturya Sosyal Demokrat Partisi'ne üye oldu. 1896'da Viyana Üniversitesi'nde hukuk doktorasını tamamladıktan sonra parlamento kütüphanesinde çalışmaya başladı.

1907'de milletvekili seçilen Renner, imparatorlukta tüm etnik grupların eşit siyasal ve kültürel haklara sahip olacakları bir federasyon önerdi. I.Dünya Savaşı'nın sonunda Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra Ekim 1918'de kurulan geçici hükümetin başına getirildi. Şubat 1919'da yapılan seçimleri de kazanarak bu görevi sürdürdü. Mayıs 1919'da Paris'te sürdürülen barış görüşmelerinde Avusturya heyetine başkanlık etti. Avusturya'nın Almanya ile bir birlik kurmasından yana olmasına karşın Eylül 1919'da Avusturya'yı Almanca konuşan diğer bölgelerden ayıran Saint Germain Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı. Antlaşmaya göre Avusturya Cumhuriyeti adını alan devletin gelecekte de Almanya ile siyasal ve iktisadi bir birlik kurması yasaklanmıştı. Başbakanlığı süresince bağımsız bir dış politika izleyen ve Avusturya'nın Milletler Cemiyeti'ne girmesini savunan Renner, Ekim 1920'de görevinden ayrıldı. Nisan 1931-Mart 1933 arasında meclis başkanlığı yaptı.

1934'te faşist Dollfuss yönetiminin Sosyal Demokratlar'a yönelttiği saldırılar sırasında tutuklanarak kısa bir süre hapsedildi. 1938'de Nazi Almanyası'nın Avusturya'yı işgali sırasında saklanan Renner, savaşın sona ermesinden sonra Avusturya'yı işgal eden SSCB yetkililerince hükümeti kurmakla görevlendirildi. Nisan 1945'te kurulan geçici hükümetin başkanı olarak savaş sonrasında ülkenin birliğini yeniden sağlamak için çalıştı. Aralık 1945'te Parlamento tarafından cumhurbaşkanlığına seçilerek bu görevi yaşamının sonuna değin sürdürdü.

● YAPITLAR (başlıca): *Österreichs Erneuerung*, 3 cilt, 1916-1917, ("Avusturya'nın Yenilenmesi"); *An der Wende zweier Zeiten*, 1946, ("İki Dönemin Arasında").

● BAKINIZ: DOLLFUSS.

RENOIR, Jean
(1894-1979)

Fransız sinema yönetmeni. Birbirinden değişik filmleri ve özgün üslubuyla Fransız sinemasına Altın Çağ'ını yaşatmış ve sinema sanatının büyük ustaları arasına girmiştir.

15 Eylül 1894'te Paris'te doğdu, 12 Şubat 1979'da ABD'nin California Eyaleti'nde Beverly Hills'de öldü. Ressam Auguste Renoir'ın oğlu, oyuncu Pierre Renoir'ın küçük kardeşi ve görüntü yönetmeni Claude Renoir'ın amcasıdır. Çocukluğu Paris'te ve ailesinin Güney Fransa'daki kır evinde geçti. Bu ona, sonraları filmlerinde eşsiz bir biçimde yansıtacağı, doğayla bütünleşmiş bir özgürlük ve güzellik duyarlığı kazandırdı.

Felsefe ve matematik okudu. 1913'te asker oldu, piyade ve sonra pilot olarak I.Dünya Savaşı'na katıldı. İki kez yaralandıktan sonra terhis edildi. 1919'da babasının modellerinden, gelecekte Catherine Hessling adıyla ünlü bir oyuncu olacak olan Andree Heuchling'le evlendi. Karısıyla birlikte dört yıl boyunca seramik yaptı. Bu arada giderek sinemaya ilgi duymaya başladı. Karısına sinemada olanak sağlayabilmek için, babasından kalan parayla bağımsız bir yapım şirketi kurdu. Bu şirketin ilk filmi, Albert Dieudonné'nin yönettiği *Une vie sans joie* ("Keyifsiz Bir Yaşam") oldu. 1924'te çekilen filmin senaryosunu Renoir yazmış ve yardımcı rollerin birinde de oynamıştı.

İlk filmi

Bu filmden edindiği deneyimle 1925'te ilk filmi *La fille du l'eau*'yü ("Sudaki Kız") yaptı. Melodramatik bir öyküsü olan film, kusursuz bir görsel gerçekçilik, doğaya büyük bir bağlılık ve fiziksel çevrenin şiirsel bir dille anlatımı gibi, sonraları Renoir'ın sinemasının temeli olacak bazı özellikler içeriyordu. 1926'da, bir milyon frank gibi rekor düzeyde bir harcamayla çektiği

Jean Renoir (sağda), "La règle du jeu" ("Oyunun Kuralı") filminin setinde, 1939.

Zola uyarlaması *Nana* ise, teatral düzenlemeleri ve görkemli çekimleriyle Alman sinemasının etkilerini taşıyordu. Eleştirmenlerce beğenilen film, ticari bakımdan tam bir başarısızlığa uğradı ve Renoir'ın hemen hemen her şeyini yitirmesine yol açtı. Bir süre sıradan ticari filmler yönetmek zorunda kaldı.

Sesli film dönemi

Sinemaya sesin gelişi Renoir için fazla sorun yaratmadı. 1931'de yaptığı ilk sesli filmi *On purge Bébé* ("Bébé Temizlenir") hem başarılı bulundu, hem de ticari bakımdan iş yaptı. Bunun üzerine 1931'de sesli film döneminin ilk başyapıtı olan *Le chienne*'i ("Dişi Köpek") çevirdi. Hırslarının tutsağı olan insanları konu ederek burjuvazinin ikiyüzlülüğünü anlatan film, dönemin toplum yaşamını son derece gerçekçi ve duyarlı bir biçimde betimliyordu. Ertesi yıl çektiği *Boudu sauvé des eux*'de ("Boğulmaktan Kurtarılan Boudu") Renoir orta sınıf değerlerini eleştirdi ve anarşist ruhlu kahramanları aracılığıyla başıboş bir özgürlük kavramı geliştirirken sinemasının da temel üslup özelliklerini ortaya koydu.

Toplumsal ve siyasal içerikli filmleri

1935'te tümüyle halktan kişileri oynattığı, temalarıyla ve anlatımıyla İtalyan Yeni Gerçekçiliği'nin habercisi sayılan başyapıtı *Toni* ("Töni"), 1936'da Groupe Octobre adlı sol bir örgütün üyelerinin işbirliğiyle çektiği ve kamera çalışmasıyla öne çıkan *Le crime de M.Lange* ("Bay Lange'ın Cinayeti"), gene aynı yıl Komünist Partisi için yaptığı ve sansür yüzünden 1969'a değin Fransa'da gösterilemeyen *La vie est à nous* ("Hayat Bizimdir"), Renoir'ın toplumsal ve siyasal olaylara artan bir biçimde ilgi duyduğu bir dönemin filmleri oldular.

Öbür başyapıtları

Renoir aynı dönemde, toplumsal yaklaşımlarını son derece şiirsel bir biçimde işlediği ve ancak on yıl sonra gösterilebilen *Un partie de campagne* ("Bir Kır Gezintisi"), savaş karşıtı tutumunun yanı sıra insan ilişkilerine getirdiği derin ruhsal çözümlemelerle öne çıkan *La grande illusion* (Harp Esirleri) ve Zola'dan uyarladığı, üstün görüntüleriyle ilgi toplayan *La bête humaine* ("Hayvanlaşan İnsan") gibi başyapıtlarını verdi. 1939'da yönettiği *La règle du jeu* ("Oyunun Kuralı") büyük bir gişe başarısızlığına uğrayınca hemen gösterimden kaldırıldı, ancak 1962'de eleştirmenlerce bütün zamanların en iyi üçüncü filmi seçildi. Savaş öncesi Avrupa toplumlarının ruh halini büyük bir gerçekçilikle yansıtan film, burjuvazinin, yapay aşk, dostluk ve gerçek kavramlarıyla oynamakta olduğu oyunun saçmalığını ortaya koyuyor ve üstün bir dışavurumcu görselliğe ulaşıyordu.

Son filmleri

Renoir, daha önce kendisine asistanlık yapmış olan Visconti'nin *La Tosca* tasarısını filme çekmek için 1939'da İtalya'ya gitti, ancak II.Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine ABD'ye geçti. Orada birkaç film yaptıysa da, umduklarını gerçekleştiremedi. 1950'de Hindistan'a giderek ilk renkli filmi ve son başyapıtı *The River*'ı ("Irmak") çekti. 1952'de Avrupa'ya döndü, İtalya ve Fransa'da filmler yönetti. İlginç özellikler taşımakla birlikte bunlar ilk yapıtlarının düzeyine çıkamadı. TV için çektiği üç bölümlük *Le petit théâtre de Jean Renoir* ("Jean Renoir'ın Küçük Tiyatrosu") ile 1969'da sinemayı bıraktı.

1930'larda arka arkaya verdiği başyapıtlarıyla Renoir, özel olarak Fransız yönetmenlerini genel olarak da dünya sinemasını derinden etkileyen bir üslup yaratmıştır. Filmlerinde, Fransız izlenimci (empresyonist) resminin şiirselliğini ve doğallığını, hayran olduğu Alman sinema adamı Erich von Stroheim'in dışavurumculuğuyla birleştirmiştir. Filmlerinde alan derinliğini kullanarak kahramanlarını çevreden yalıtır ve onlara geniş bir hareket özgürlüğü sağlar. Topluma ve insana bakışındaki sevecen yaklaşımı, şiirsel anlatımıyla tamamlar. Yapıtlarını film ekibiyle birlikte ortaklaşa yaratmaya özen göstermiş, oyuncu yönetmedeki ustalığıyla da dikkati çekmiştir.

● **YAPITLAR (başlıca): Film:** *La fille de l'eau*, 1925, ("Sudaki Kız"); *Sur un air de charleston*, 1927, ("Bir Çarliston Havası Üzerine"); *La petite marchande d'allumettes*, 1928, ("Kibritçi Kız"); *Tire-au-flanc*, 1928, ("Kaytarıcı"); *On purge Bébé*, 1931, ("Bébé Temizlenir); *Le chienne*, 1931, ("Dişi Köpek"); *Boudu sauvé des eaux*, 1932, ("Boğulmaktan Kurtarılan Boudu"); *Madame Bovary*, 1934; *Toni*, 1935; *Le crime de M.Lange*, 1936, ("Bay Lange'ın Cinayeti"); *La vie est à nous*, 1936, ("Yaşam Bizimdir"); *Un partie de campagne*, 1936, ("Bir Kır Gezintisi"); *La grande illusion*, 1937, (Harp Esirleri): *La bête humaine*, 1938, ("Hayvanlaşan İnsan"); *La règle du jeu*, 1939, ("Oyunun Kuralı"); *This Land is Mine*, 1943, ("Bu Ülke Benimdir"); *The Southerner*, 1945, ("Güneyli Adam"); *The Woman on the Beach*, 1947, ("Kumsaldaki Kadın"); *The River*, 1951, ("Irmak"); *La carrozza d'oro*, 1953, ("Altın Araba"); *French Cancan*, 1955, (Paris Eğleniyor); *Eléna et les hommes*, 1956, (Elena ve Erkekler); *Le caporal épinglé*, 1962, ("Kodesteki Onbaşı"); *La direction d'acteur par Jean Renoir*, 1968, ("Jean Renoir Oyuncu Yönetiyor"); *Le petit théâtre de Jean Renoir*, 1971, ("Jean Renoir'ın Küçük Tiyatrosu"). **Kitap:** *Renoir*, 1962; *Les cahiers du Capitaine Georges*, 1966, ("Yüzbaşı Georges'un Defterleri"); *Ma vie et mes films*, 1974, ("Yaşamım ve Filmlerim").

● **KAYNAKLAR:** A.Bazin, *Renoir*, 1974; L.Braudy, *Renoir: The World of His Films*, 1972; R.Durgnat, *Renoir*, 1975; P.Leprohon, *Renoir*, 1971; "Jean Renoir'la Konuşma", *Yeni Sinema*, (18), 1968.

RENOIR, Pierre Auguste
(1841-1919)

Fransız, ressam. Fransız İzlenimcileri (Empresyonistler) arasında manzaradan çok figüre ağırlık vermesi ve çok renkli paletiyle tanınmıştır.

25 Şubat 1841'de Limoges'da doğdu, 17 Aralık 1919'da Cagnes'de öldü. Bir terzinin oğluydu. 1845'te ailesi Paris'e taşınınca, ilkokula orada başladı. Müzik öğretmeni Charles Gounod, onu müziğe yöneltmeye çalıştı. Ancak Renoir resme daha çok ilgi duyuyordu. Ailesi, üstün çizim yeteneğinden ötürü onu on üç yaşındayken bir porselen fabrikasında işe yerleştirdi. Renoir, 1857'de ilk resmini yaptı. 1862'de École des Beaux-Arts'a girerek Marc Charles Gabriel Gleyre'nin (1806-1874) öğrencisi oldu. Aynı atölyede çalışan Monet, Sisley ve Jean-Frédérick Bazille (1841-1870) ve Académie Suisse'de eğitim gören Cézanne ve C.Pissarro ile dostluk kurdu. Bazille ile bir süre aynı atölyeyi paylaştı. Boş zamanlarında Louvre'da eski Fransız ustaların resimlerini inceliyordu. 1863'te arkadaşlarıyla birlikte Barbizon'da resim yaptı. 1870'te Fransa-Prusya Savaşı çıkınca Bourdeaux'ya gönderildi. Bir yıl sonra Paris Komünü sırasında geri döndü. 1874'te İzlenimciler'in (Empresyonistler) ilk sergisine katıldı. İkinci ve üçüncü sergilere de katıldıktan sonra 1880'lerde

Fogg Art Müzesi, Cambridge-İNGİLTERE

Pierre Auguste Renoir
"Kendi Portresi", 1876

İzlenimciler'den uzaklaşmaya başladı. 1881'de Cezayir'e ve İtalya'ya gitti. Floransa ve Roma'da İtalyan ustaların yapıtlarını inceledi. 1882'de Paris'e döndü. İzlenimciler'in ısrarı üzerine yedinci sergiye katıldı. Ancak 1883'ten sonra İzlenimciler'le dostluğunu sürdürmekle birlikte üslubunda onlardan bir uzaklaşma başladı. 1904'te yerleştiği Güney Fransa'da çalışmasını giderek güçleştiren romatizma ağrılarına karşın yaşamının sonuna değin resim çalışmalarını sürdürdü.

Renoir, sanat yaşamının ilk yıllarında atölyede çalışıyordu. 1863'te Monet, Sisley ve Bazille ile birlikte gittiği Barbizon'da ilk kez açık havada resim yaptı. Bu dönemde özellikle Courbet ve Delacroix'nın gerçekçi (realist) yaklaşımları ile Manet'nin etkisi altında kalmıştır. *Ressam Sisley ve Karısı* ile *Güneşlikli Lise*'de Manet'den, *Odalık*'ta da Courbet'den esinlendiği izlenir. 1860'ların sonlarına doğru, ışığın biçim üstündeki zenginleştirici vurgularını sezinleyen Renoir, onun niteliklerini ilk kez *Kurbağalı Dere* ve *Seine Üstündeki Mavnalar* adlı yapıtlarında işlemiştir. 1871'den başlayarak Monet ile birlikte yoğun bir çalışma temposuna girmiştir. Onların birlikte çalışması İzlenimcilik ilkelerinin gelişmesinde etkili olmuştur. Renoir zaten bu dönemde parlak renkleri palet üstünde karıştırmadan, ufak fırça vuruşlarıyla tuvale uyguluyordu. Renk zenginliğinden ötürü kullandığı renklere "gökkuşağı paleti" deniyordu. Renoir izlenimci teknikleri uygulamaya başladıktan sonra yoğun boya hamuru kullanmaktan uzaklaşmıştır. Resimlerinde koyu tonların yerini daha açık ve ışıltılı tonlar almıştır. Ancak Renoir da, Manet gibi, siyahı paletinden eksik etmemiştir. İzlenimci teknikler özellikle manzaralarında görülür. Portre ve ev içi resimlerinde ise bu tekniklere yer vermemiş, daha net renkler ve hacimli biçimler kullanmıştır. Renoir tutumunu 1883'e değin sürdürmüş, kimi resimlerinde bu iki üslubu birlikte uygulamıştır. 1875 dolaylarında Monet'den uzaklaşarak Manet'ye yakınlık duymaya başlamıştır. *Loca* ve *Moulin de La Galette*, bu döneminin en ünlü resimlerindendir.

Renoir, 1880'lere doğru İzlenimcilik'te bir tıkanma ve kendini yineleme tehlikesi duyarak yeni arayışlara girmiştir. 1883 tarihli *Bougival'de Dans*, *Kırda Dans* ve *Kasabada Dans* adlı resimleri bu arayışların örneğidir. Kesin fırça vuruşları uygulayarak kesin biçimler elde etmiş ve parlak renkleri, genelde toprak renkleri ve karşıt renklerle birlikte kullanarak renk açısından belli bir kuruluk ortaya koymuştur. Onun bu "hırçın dönem" resimleri 1880'lerin sonlarına doğru yerini dağınık bir ışığın egemen olduğu, buzlu bir etki yaratan renklerle işlenmiş resimlere bırakmıştır. 1900'lerden sonraki resimlerinde ise daha çok Rubens'in etkileri gündeme gelmiş, dış çizgiler buğulu bir biçimde kütlenin içinde erimiştir. Yeşilin tonları, kırmızı, kahverengi ile kobalt mavisi, beyaz ve siyah kullandığı renklerdir.

Renoir, İzlenimciler'den farklı olarak manzara ile yoğun bir biçimde ilgilenmemiş, figüre ağırlık vermiştir. Özellikle kız çocuklarını ve çıplakları işlediği bu resimlerinde her zaman canlı, neşeli bir anlatım benimsemiştir. Önceleri, zarif figürler çizerken, 1900'lerden sonra *Paris'in Yargılanması* ve *Yıkananlar*'da görüldüğü gibi daha şişman figürlere yönelmiştir. Bu çalışmalarında birbirini yineleyen kompozisyon düzenlemeleri göze çarpar.

◄ *İlk resimleri*

● **YAPITLAR** (başlıca): *Anthony Ana'nın Hanı*, 1866, Ulusal Müze, Stockholm; *Güneşlikli Lise*, 1867, Folkwang Müzesi, Essen; *Ressam Sisley ve Karısı*, 1868, Wallraf-Richartz Müzesi, Köln; *Kurbağalı Dere*, 1868-1869, Ulusal Müze, Stockholm; *Seine Üstünde Mavnalar*, 1869; *Odalık*, 1870, Ulusal Sanat Müzesi, Washington D.C.; *Loca*, 1874, Courtauld Enstitüsü Galerisi, Londra; *Salıncak*, 1876, Jeu de Paume Müzesi, Paris; *Moulin de la Galette*, 1876, Jeu de Paume Müzesi; *Deniz Kıyısında Çocuklar*, 1881; *Bouvigal' de Dans*, 1883, Güzel Sanatlar Müzesi, Boston; *Kırda Dans; Kasabada Dans; Yıkananlar*, 1884-1887, Philadelphia Sanat Müzesi; *Elinde Çember Tutan Jean Renoir*, 1898; *Bacağını Kurulayan Kadın*, 1905, Sanat Müzesi, Sao Paolo: *Paris'in Seçimi*, 1914; *Yıkananlar*, 1918, Jeu de Paume Müzesi, Paris.

● **KAYNAKLAR:** F.Fosca, *Renoir: His Life and Work*, 1961; W.Gaunt, *Renoir*, 1952; W.Pach, *Renoir*, 1951; J.Renoir, *Renoir, My Father*, 1962.

● **BAKINIZ:** COURBET, MANET, MONET, RUBENS.

RENOUVIER, Charles Bernard (1815-1903)

Fransız, filozof. Fransız Yeni Kantçılığı'nın kurucusudur. Kant'ın bilgi kuramını yeniden yorumlayarak geliştirmeye çalışmıştır.

1 Ocak 1815'te Montpellier'de doğdu, 1 Eylül 1903'te Prades'de öldü. İlköğrenimini doğduğu yerde bitirdikten sonra, 1831'de geldiği Paris'te önce Saint-Simon'un görüşlerini benimseyen gençler arasına katıldı, sonra August Comte'un ders verdiği Politeknik Okulu'na girdi. Bu kurumda bir süre matematik okuduktan sonra, bütün çalışmalarını felsefe ve toplumbilim üzerinde yoğunlaştırdı. İlk gençlik yapıtları olan *Manuel de philosophie moderne*, ("Çağdaş Felsefe Elkitabı") ile *Manuel de philosophie ancienne* ("Antik Felsefe Elkitabı") 1842 ve 1844'te yayımlandı. P.Leroux ve J.Reynaud'nun çıkardıkları *Encyclopédie nouvelle*'de birkaç madde yazdı. Bir aralık toplumsal olaylara karıştı. 1848 Devrimi'ni konu edinen yazılarını bir kitapta toplayarak bastırdı. *La feuille de la République*

◄ *Yeni uygulamaları*

Charles Renouvier

gazetesinde düşünce özgürlüğünü savunan yazıları çıktı. 1851'deki yönetim değişikliği üzerine başlıca din ve felsefe konularını içeren çalışmalarını sürdürdü. 1868'de arkadaşı yazar Pillon ile *Année philosophieque*'i çıkardı. Daha sonra bu derginin adını *Critique philosophieque*'e dönüştürerek yirmi yıl yönetti.

Kategoriler-bilgi

Başlangıç ilkesi, sayı, sonlu - sonsuz

Renouvier'nin felsefesi, bilimden beslenen ve ahlakla dini uzlaştırmayı amaçlayan bir görüşe dayanır. Çelişiklik ilkesine geniş yer veren bu felsefe anlayışı için önemli olan, bilgi ve inanç sorunlarında, herkesin üzerinde birleşebileceği kesin yargıya varmaktır. Bu yargıya varabilmek için başlangıç ilkesi, özgürlük ve varlıkların birbiri karşısındaki göreliliği gibi üç temel soruna güvenilir bir çözüm getirmek gerekir. Renouvier bu üç sorunu bir yöntem bütünlüğü içinde ele alarak açıklamaya çalışır. Leibniz, Hume, Kant, Hegel ve A.Comte gibi filozofların, matematikçi Cauchy'nin geliştirdikleri düşünme yöntemlerinden yararlanan Renouvier, önce başlangıç ilkesi üzerinde durur. Cauchy'ye göre sonsuz sayı olanaksızdır, bu nedenle küçük sayı öbeklerinin sonlu öbekler olması gerekir. Bu görüşten yola çıkan Renouvier de evrenin kaynağı olabilecek nitelikte salt bir ilkenin bulunması gereğini ileri sürer. Bu başlangıç ilkesine göre olaylar hem sonludur hem de sayıların egemenliği altındadır. Olaylar bir dizi oluşturur, bu dizinin, geriye doğru gittikçe, devinici ve edimsel bir başlangıç olduğu anlaşılır. Ancak bu başlangıç yasal bir zorunluluk taşımaz, o dilediğini yapan bir istencin yarattığı ilişkilerden doğan etkidir. Bu etkinin sayılarla bağlantılı çelişiklik ilkesiyle olan ilişkisi de şöyledir: sayı ancak sayma eylemiyle vardır, sayı var olduğu için, sonsuz sayının varlığı hem bütünlenmiş bir bireşim hem de sayının sonsuz oluşu nedeniyle bütünlenmemiş bir bireşim niteliği taşır. İşte sayıların sonlu-sonsuz çelişikliğine dayanan başlangıç ilkesi de olayların sonlu-sonsuz oluşunu gündeme getirir.

Ahlak, savaş ve barış

Özgürlük, seçme ve istenç

Özgürlük sorunun çözümünde, filozof J.Lequier'nin düşüncelerinden esinlenen, Renouvier, özgür istenç ilkesine dayanır. Özgür istencin kaynağı ahlak ve tinsel yaşamdır, onun önsel ya da içsel bir özelliği yoktur. Kişi özgürlükle gerekimcilik arasında kalınca, herhangi bir tinsel güdüye dayanmaksızın, bunlardan birini seçme gereği duyar. Bu seçme de bir onaylamadır. Kişi gerekimciliği onaylarsa, bu onayı doğru ya da yanlış olabilir. Onay doğru çıkarsa, onunla ilgili bilgi kesin ve kaçınılmazdır. Oysa, başka bir kimsenin özgürlükle ilgili bilgisi de, seçme yapmaksızın, zorunludur. Çünkü iki olayda etkili olan koşullar eşit ölçüde zorunludur. Burada biri özgürlüğü, öteki gerekimciliği seçtiğinden kuşkulu bir durum ortaya çıkar. Onaylama doğru değilse varılan sonuç yanlıştır. Durum özgürlüğün onaylanmasında ve yadsınmasında da değişmez, öyleyse kişi özgür istencini kullanırken iki çelişik durumla karşı karşıya gelir. Bu çelişik durumlar, kişinin ahlak bakımından yükleneceği sorumluluğu gösterir. Çünkü kişi özgür istencine dayanarak iki durumdan birini seçmiş, özgürlük gerekimcilik gibi karşıt odaklarla ilgili kesin yargısını vermiş demektir.

Renouvier olayların göreliliği konusunda Kant ile A.Comte'tan esinlenerek kendi görüşünü ortaya koyar. Ona göre yalnız olaylar vardır ve aralarında, birbirine karşı, göreli bir bağlantı bulunur. Bu bağlantı nesnelerde bileşik ya da bileştiren olarak görülebilir.

Bilgi sorununun çözümünde Kant'ın bilgi kuramından yola çıkan Renouvier'ye göre tasarımlanan her nesne bir olaydır ve vardır ya da var olan her nesne tasarımlanan bir olaydır. Bu durum tasarlayan bir özne ile tasarımlanan bir nesnenin bulunduğunu gösterir. İnsan ancak tasarım ve ilişkileri bilebilir. Tasarımların ilk ilişkileri de deneylerin koşulları olan kategorilerdir. Bütün duyumlar ve düşünceler bu değişmeyen, genel geçerlik taşıyan, tasarımların ortaya konmasına olanak sağlayan kategorilere bağlıdır. Gerçeklik bakımından birbirine eşit olan kategoriler görelilik temeline dayanır. Nicelik, nitelik, ilişki, durum, ardı ardınalık, oluş, nedensellik, ereklilik ve kişilik gibi dokuz kategori vardır. Bunlar da birbirine benzeyen-benzemeyen, özdeş olan-özdeş olmayan gibi iki niteliği içerir. Bu iki aykırı niteliği içeren her kategori tümeldir ve genel geçerlik taşır. Renouvier kategorileri devimsel ve durağan olmak üzere ikiye ayırır. Birinciler zamanla, ikinciler uzayla ilgilidir. Nicelik, nitelik ve durum durağan, ötekiler ise devimseldir. Bütün kategoriler bilginin oluşmasında temel öğe görevini görür. Deneyden gelen duyumlar tinin önsel *(a priori)* ilkelerine ya da kategorilere göre biçimlenir. Çünkü duyulur evrendeki nesnel varlıkların birlikte oluş ve ardı ardına geliş gibi kesin yasaları vardır. Bu yasalar, algılayan kişiye, duyumlarla birlikte verilir. Bu da tinin deneye katılmasıyla sağlanır. Böylece, belli yasalara göre, alınan duyu verileri tümel kategorilere göre yeniden biçimlenerek bilgiye dönüşür. Bu olaylarda tin etkin bir durumdadır.

Renouvier tin sorununu bilinçle birlikte ele alır. Ona göre tin kişilikle bağlantılı bulunan bilinçli bir olaylar dizisidir. Bilinç ise bireyseldir ve sonludur, bu özelliği dolayısıyla sayısal bir değer taşır. Tini oluşturan bu bilinçli olaylar dizisi ya da birikimi sonlu ve sınırlı bir öğedir (monad). Renouvier tinin ahlak sorunlarıyla da bağlantılı olduğu kanısındadır. Ona göre felsefenin temelini ahlak inancı oluşturur, bu inanç da görev duygusuna dayanır. Görev işe birtakım yükümlülükleri gerektirir. Ahlakın bağımsız bir bilim olabilmesi için, matematikte olduğu gibi, yalın kavramlara dayanması gerekir. Onun başlıca konusu insandır. Ahlak ilkelerine göre davranmayı bir yöntem olarak benimseyen insan,

us kategorilerine uyma zorundadır, bu onun bir ahlak varlığı olduğunu gösterir. Ahlak, matematik bilimlerdeki gibi yalın ve uygulamalı olmak üzere ikiye ayrılır. Yalın ahlak barış, uygulamalı ahlak ise savaş durumudur. Savaş toplumun sömürülmesi, bireylerin mal varlıklarının, özgürlüklerinin ortadan kaldırılması sonucu ortaya çıkan bir savunma eylemidir, bu özelliği dolayısıyla da bir ahlak olayıdır. Renouvier'ye göre aile, gövdesel özgürlük, yaşama hakkı, kişisel hak, politika gibi konular da ahlak alanında bulunur, onlarla ilgili açıklamaların da ahlak ilkelerine dayanması gerekir.

- YAPITLAR (başlıca): *Manuel de philosophie Moderne,* 1842, ("Çağdaş Felsefe Elkitabı"); *Manuel de philosophie ancienne,* 1844, ("Antik Felsefe Elkitabı"); *Essais de critique générale,* 1854, ("Genel Eleştiri Üstüne Denemeler"); *Introduction à la philosophie analytique de l'histoire,* 1864, ("Çözümsel Tarih Felsefesine Giriş"); *Le personalisme,* 1903, ("Kişiselcilik").
- KAYNAKLAR: Ph.Bridel, *Ch. Renouvier et sa philosophie,* 1905; A.Hamelin, *Le systeme de Renouvier,* 1927; L.Verneaux, *Renouvier, disciple et critique de Kant,* 1945.
- BAKINIZ: A.COMTE, HEGEL, HUME, KANT, LEIBNIZ.

REPİN, İlya
(1844-1930)

SSCB'li ressam. Gerçekçi (realist) anlayışla ele aldığı tarihsel konulu resimleriyle tanınmıştır.

İlya Yefimoviç Repin Çuguyev'de doğdu, 29 Eylül 1930'da Finlandiya'da, Kuokkala'da öldü. Yoksul bir ailenin çocuğuydu. Resim yapmayı bir ikon ressamından öğrendi. 1863-1869 arasında St.Petersburg'da (bugün Leningrad) Güzel Sanatlar Akademisi'nde eğitim gördü. Mezuniyetinde ödül olarak aldığı bir bursla Fransa ve İtalya'ya gitti. 1870'lerde insancıl ve toplumsal düşünceleri, gerçekçi bir anlayışla yansıtmayı ve gezgin sergilerle sanatı yaygınlaştırmayı amaçlayan Peredvizhniki (Gezginciler) grubuna katıldı. 1894'te St. Petersburg Akademisi'nde profesör oldu ve tarihsel resim konusunda resim dersleri verdi.

Repin, ele aldığı konuları gerçekçi bir anlatımla sunmuş ve bu tavrı ile Rusya'da Gerçekçilik akımının en özgün temsilcilerinden olmuştur. Yapıtları güçlü birer toplumsal bildiri niteliğindedir. Sibirya'da sürgünden evine dönen bir siyasal suçluyu betimlediği *Onu Beklemiyorlardı* adlı resminde, o günlerin önemli bir toplumsal temasını işlemiştir. Repin'in ayrıca çok sayıda ünlü sanatçıyı betimlediği portre çalışmaları da vardır. Peredvizhniki grubunun ve Repin'in çalışmaları, 1930'larda Toplumcu Gerçekçilik eğiliminin öne çıkmasına yardımcı olmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Kursk Gubernia'da Dinsel Geçit Töreni,* 1880-1883, Tretyakov Galerisi, Moskova; *Mussorgski'nin Portresi,* 1881, Tretyakov Galerisi, Moskova; *Kazaklar'ın Türk Sultanına Mektup Yazması,* 1881, Tretyakov Galerisi, Moskova; *Onu Beklemiyorlardı,* 1884, Tretyakov Galerisi, Moskova; *İvan Grozny ve Oğlu İvan 16 Kasım 1581,* 1885, Tretyakov Galerisi, Moskova; *Kazaklar'ın Sultan IV. Mahmud'a Yanıtı,* 1891, Rus Müzesi, Leningrad; *Ignatiev'in Portresi,* 1902, Rus Müzesi, Leningrad; *Şair Andreyev'in Portresi,* 1905.

Alain Resnais

RESNAIS, Alain
(1922)

Fransız sinema yönetmeni. Zamanı ve mekânı kişilerinin duygularına göre yeniden yarattığı özgün filmleriyle tanınmıştır.

3 Haziran 1922'de Vannes'da doğdu. On dört yaşındayken 8 mm'lik ilk filmini yaptı. Ancak yirmi yaşına değin sinemayla uğraşmadı. Bu arada oyunculuk eğitimi gördü. Sonra sinema okulu DHEC'nin (Institut des Hautes Etudes Cinématographiques) Kurgu Bölümü'ne girdi. Sinemaya da kurgucu olarak başladı. II.Dünya Savaşı'nda, 1945'te askere alınarak Müttefikler'in Almanya ve Avusturya'daki işgal kuvvetlerini eğlendirmekle görevli bir birliğe verildi. Ertesi yıl, çoğu sessiz belgeseller olan 16 mm'lik kısa ve orta uzunlukta filmler, ara sıra da konulu filmler yapmaya başladı. İlk yapıtlarından bazıları Fransız televizyonunda gösterildi. Resnais, Fransız sinemasının yeniden oluşmaya başladığı yıllarda, başka yönetmenlerin yanında kameraman ve kurgucu olarak çalıştı.

Kısa filmleri

Profesyonel yönetmenlik yaşamı gerçek anlamda, 34 mm'lik kısa filmi *Van Gogh*'un 1948'de gösterime çıkmasıyla başladı. Bunu izleyen kısa *Guernica, Gauguin, Les statues meurent aussi* ("Heykeller de Ölür") ve *Toute la mémoire du monde* ("Yeryüzünün Tüm Belleği") gibi kısa filmleriyle ünü giderek arttı, 1956'da yaptığı *Nuit et brouillard* ("Gece ve Sis") ile de doruğa ulaştı. Nazi toplama kamplarının gözüpek bir incelemesi olan bu film, geçmişi ve geçmişin insan belleğinde bıraktığı izleri araştırması ve görüntülediği malzemeyi didik didik eden alıcı kaydırmalarıyla Resnais'nin gelecekteki özgün üslubunun ilk izlerini taşır. Özenli yapılarıyla kısa filmleri, Resnais'nin uzun filmlerine bir giriş niteliğindedir. Ayrıca hepsi, onun yaratıcı kurgu tarzının ve görsel kompozisyona verdiği önemin de yetkin örnekleridir.

Hiroşima Sevgilim

Başından beri öncü yazarlarla çalışmaya özen gösteren Resnais, Marguerite Duras'ya yazdırdığı senaryoya dayanarak 1959'da ilk başyapıtı *Hiroshima*

mon amour'u (Hiroşima Sevgilim) yarattı. Bergson felsefesinden ve Proust'tan izler taşıyan bu yapıtta, geleneksel anlatım biçimlerinin dışına çıkarak geçmişi, bugünü ve geleceği tek bir zaman boyutunda birleştirdi ve gerçekle anıları kaynaştırmak için karmaşık geriye dönüş teknikleri uyguladı. Çok büyük ilgi gören ve sinemanın yerleşik kurallarını sarsan film, sözcükler, müzik ve görüntü arasında kurduğu dengeyle çok çarpıcı yenilikler taşıyordu.

Önemli filmleri

Resnais ikinci uzun filmi *L'année dernière à Marienbad*'la ("Geçen Yıl Marienbad'da") sinemanın geleneksel gerçeklik kavramlarını tümüyle terketti. Donuk bir güzellik içinde gittikçe yoğunlaşan bir gizemlilik yarattı. Senaryosunu Alain Robbe-Grillet' nin yazdığı filmde hemen hemen hiçbir olay yoktu ve anlatımın tek amacı çok yönlü gelişen zamanı, film kişilerinin duyumsadıkları biçimde yeniden yaratmaktı. Resnais'nin 1963'te yaptığı *Muriel, ou le temps d'un retour* (Acı Hatıralar), konusu bakımından daha gerçekçiydi. Ama zamanı parçalayan kurgusuyla, üst üste binen diyalog ve görüntüleriyle film, anıların tutsağı olan kişilerinin ruh karmaşasını yansıtıyor ve Resnais'nin biçimciliğinin yeni bir örneğini oluşturuyordu. 1966'da Jorge Semprum'un senaryosuna dayanarak çektiği *La guerre est finie*'de ("Savaş Bitti") ise inançları sarsılan orta yaşlı bir devrimcinin öyküsünü anlattı.

Resnais, 1967'de ortaklaşa çekilen protesto filmi *Loin du Viet-Nam*'ın ("Vietnam'dan Uzakta") bir bölümünü yönetti. 1970'lerde ise yapıtlarının ticari şansının az olması nedeniyle istediği çalışma koşullarını bulamadı. Ancak tema, ideoloji ve biçim kaygılarından ödün vermediği *Mon oncle d'Amérique*'le ("Amerika' daki Amcam") 1978'de yeniden adını duyurdu. 1983'te yaptığı *La vie est un roman*'da ("Yaşam Bir Romandır") zaman, mekân ve bellek konularına özgün yaklaşımını korurken, gene yenilikçi, ama klasik anlatım biçimlerini de gözardı etmeyen bir üslup kullandı.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Van Gogh*, 1948; *Guernica*, 1950; *Gauguin*, 1950; *Les statues meurent aussi*, 1953, ("Heykeller de Ölür"); *Nuit et brouillard*, 1956, ("Gece ve Sis"); *Toute la mémoire du monde*, 1956, ("Yeryüzünün Tüm Belleği"); *Le chant du styrène*, 1958, ("Stiren Şarkısı"); *Hiroshima mon amour*, 1959, (Hiroşima Sevgilim); *L'année dernière à Marienbad*, 1961, ("Geçen Yıl Marienbad'da"); *Muriel ou le temps d'un retour*, 1963, (Acı Hatıralar); *Le guerre est finie*, 1966, ("Savaş Bitti"); *Loin du Viet-Nam*, 1967, ("Vietnam'dan Uzakta"); *Je t'aime je t'aime*, 1968, ("Seni Seviyorum, Seni Seviyorum"); *Stavisky*, 1974; *Providence*, 1977, ("Tanrı'nın Takdiri") *Mon oncle d'Amérique*, 1978, (Amerika'daki Amcam"); *La vie est un roman*, 1983, ("Yaşam Bir Romandır").

RESNELİOĞLU, Saim Niyazi
(1910-1975)

Türk, ressam. Titiz bir doğa gözlemine dayanan manzaraları ve çiçek soyutlamalarıyla tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu, 21 Kasım 1975'te öldü. II.Meşrutiyet kahramanlarından Resneli Niyazi Bey'in oğludur. Ortaöğrenimini Kabataş Lisesi'nde yaptıktan sonra Münih'te uygulamalı Güzel Sanatlar Okulu'nda okudu. 1936'da İstanbul'a döndükten sonra Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ne (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) girdi. Sırasıyla Nazmi Ziya, İbrahim Çallı ve Leopold Levy'nin atölyelerinde eğitim gördü. 1942'de bu okuldan mezun olduktan sonra önce Devlet Deniz Yolları'nda ressam olarak çalıştı, sonra da Kara Kuvvetleri Foto-Film Merkezi müdürlüğü yaptı. 1959'da UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Plastik Sanatlar Komitesi yönetim kurulu üyeliğine getirildi. Çeşitli grafik yarışmalarında ödüller aldı. Bir süre de Türkiye Ressamlar Cemiyeti başkanlığı yaptı.

Resnelioğlu'nun ilk çalışmaları manzaralardan oluşmuştur. Çeşitli kentlerden yaptığı yöresel görünümleri titiz bir doğa gözlemiyle ele almıştır. Çiçekleri işlediği natürmortlarında ise güçlü bir renk anlayışı ve titiz bir işçilik göze çarpar. 1960'larda süslemeci niteliği ağır basan yarı soyut resimler yapmaya başlamış, bu resimlerinde kurumuş dallar, ağaç kökleri, ebruları anımsatan çiçekler, buluta benzer biçimler kullanmış ve renkçi tutumunu sürdürmüştür. Bu yapıtlarda ayrıca Doğu'ya özgü motiflerin soyutlanarak kullanıldığı da izlenir.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Ardahan'da Akşam*, 1940.

RESPIGHI, Ottorino
(1879-1936)

İtalyan, besteci. Ülkesinde 1910'larda oluşan Öncü Sanat (Arte di Avanguardia) akımının en ünlü temsilcisidir.

9 Temmuz 1879'da Bologna'da doğdu, 18 Nisan 1936'da Roma'da öldü. İlk müzik eğitimini babasından aldıktan sonra 1891'de girdiği Bologna Müzik Lisesi'nde keman ve viyola öğrenimi gördü. 1899'da okulu bitirdikten sonra yazdığı ilk yapıtı, orkestra için *Senfonik Çeşitlemeler*, Bologna'da çalındı. Hemen ardından St.Petersburg (bugün Leningrad) Operası'yla birinci viyola çalmak için sözleşme yaptı. Bu arada Rimski-Korsakov'dan orkestralama ve beste dersleri aldı. 1902'de Berlin'e giderek Max Bruch'tan (1838-1920) da beste eğitimi gördü. Aynı yıl Bologna'da *Piyano Konçertosu* seslendirildi. 1903'te dönemin ünlü oda müziği topluluğu Mugellini Beşlisi'ne katılarak 1908'e değin birlikte konser verdi. 1905'te orkestra için *Notturno*'su (Noktürn) New York'da çalındı. 1908'de ise ilk operası *Re Enzo* (Kral Enzo) Bologna'da sahnelendi. 1913'te Roma'da Santa Cecilia Akademisi' nin yüksek bestecilik kurslarının yöneticiliğine getirildi. 1924-1926 arasında da aynı akademinin genel yöneticiliğini yaptı. Sonraki yıllarda tümüyle besteciliğe yönelen Respighi, 1932'de İtalyan Akademisi üyeliğine seçildi. Müziğin hemen hemen her dalında ürün vermesine karşın yalnızca orkestra için üç yapıtı *Le fontane di Roma* (Roma Çeşmeleri), *I pini di Roma* (Roma Çamları) ve *Feste Romane* (Roma Şenlikleri) dünya çapında ün yapmasını sağladı. On kadar operası bugün sahnelenmemektedir. Son operası *Lucrezia*'yı eşi besteci Elsa Respighi (1894- ?) tamamlamıştır.

İtalyan müziğinde 1910'larda başlayan Öncü Sanat hareketi içinde yer alan Respighi'nin müziği geniş bir etkilenme alanından beslenmiştir. Fransız İzlenimcileri

(Empresyonistler), Rus müziğinin orkestra renkleri ve R.Strauss'un üslubu bunların başlıcalarıdır. Reger ayrıca eski müziğe de ilgi göstererek Gregoryen melodilerinden lavta müziğinden ve Rameau ile B.Pasquini'nin (1637-1710) temalarından yararlanarak yapıtlar vermiştir. Müziğinin yeniliği daha çok dıştan gelen etkenler ve müzik tekniğinde giriştiği deneylerle gerçekleşmiştir.

● **YAPITLAR (başlıca): Opera:** *Re Enzo*, 1908, (Kral Enzo); *Semirama*, 1910; *Belfagor*, 1923; *Lucrezia*, 1937. **Senfonik Şiirler ve Orkestra Süitleri:** *Notturno*, 1905, (Noktürn); *Le fontane di Roma*, 1917, (Roma Çeşmeleri); *Antiche danze e arie*, 1924, (Eski Danslar ve Havalar); *I pini di Roma*, 1924, (Roma Çamları); *Gli uccelli*, 1927, (Kuşlar); *Feste Romane*, 1929, (Roma Şenlikleri). **Konçerto:** *Concerto Gregoriano*, keman ve orkestra için, 1922, (Gregoryen Konçertosu). **Piyano Müziği:** *Üç Gregoryen Melodi*, 1921.

REŞAD [Sultan]

Bak. MEHMED V

REŞAD RIDVAN
(? - 1919)

Türk tiyatro adamı. Darülbedayi'nin ilk yöneticilerindendir.

İstanbul'da doğdu, Ağustos 1919'da aynı kentte öldü. 1890'da, İstanbul'un en önemli tiyatrolarından biri olan ve 1971'de yanan Tepebaşı Tiyatrosu'nu yaptıran şehremini Rıdvan Paşa'nın (1856-1906) oğluydu. Tiyatroya olan düşkünlüğünü babası hoş karşılamamış, onun bu hevesini kırmak için bütün yolları denemişti. Hatta İstanbul'daki tiyatroları kapatmasının arkasında oğlunu tiyatrodan uzaklaştırmak düşüncesinin yattığı bile söylenir. Bu yasak 1906'da Rıdvan Paşa'nın öldürülmesi üzerine son buldu. Reşad Rıdvan kendisi gibi tiyatroya düşkün arkadaşlarıyla birlikte bu sanatı canlandırmak amacını güden toplantılar düzenledi ve bazı toplulukları dostlarının da yardımıyla paraca destekledi. 1908'de II.Meşrutiyet ilan edilince önce Burhanettin Tepsi'nin (1882-1947) kurduğu tiyatroya katıldı, sonra aynı yıl Osmanlı Dram Kumpanyası'nı kurdu. Bu topluluk, başta Reşat Nuri'den (Güntekin) *Plevne*, Namık Kemal'den *Arif Bey* ve *Gülnihal*, A. Vefik Paşa'dan *Zor Nikâh* olmak üzere pek çok oyun sahneledi.

Reşad Rıdvan, 1914'te Darülbedayi'nin kuruluşu sırasında çalışmaları yönlendirmek üzere getirtilen A. Antoine'ın çevirmeni ve yardımcısı, aynı zamanda da Tiyatro Bölümü başkanı oldu. Ertesi yıl Darülbedayi Yönetim Kurulu'nca kurumun içişleri müdürlüğüne getirildi. Bazı kaynaklarda yönetmenlik de yaptığı yazılıdır.

● BAKINIZ: M. ERTUĞRUL.

REŞAT ENİS (1909-1984)

Türk, yazar. Yaşamın gerçeklerini acı ve yalın biçimleriyle yansıtmıştır.

Reşat Enis Aygen 1 Haziran 1909'da İstanbul'da doğdu, 10 Ocak 1984'te aynı kentte öldü. Babası subay olduğu için çocukluğu Anadolu'da geçti. 1928'de İstanbul Lisesi'ni bitirdikten sonra iki yıl Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu'nda okudu. Bir süre de Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümü'ne devam etti. 1930'da *Milliyet* gazetesinde adliye röportajlarıyla gazetecilik mesleğine girdi. Aynı yıl öykülerini *Servetifünun - Uyanış* dergisinde yayımlamaya başladı ve ilk öykü kitabı *Kılıcımı Sürüyorum*'u çıkardı. Değişik gazetelerde sekreterlik, yazı işleri müdürlüğü yaptı. 1940-1945 arasında Adana'da *Bugün* gazetesinin yayın müdürlüğünü yaptı. 1945'te *Son Dakika*, 1952'de *Cumhuriyet*, 1957'de *Yeni İstanbul*'da muhabir, fıkra yazarı, yazı işleri müdürü olarak çalıştı. 1962-1968 arasında çalıştığı Anadolu Ajansı İstanbul Bürosu sekreterliğinden emekli oldu.

Reşat Enis yapıtlarında, gazetecilikten gelme gözlem yeteneğinden yararlanarak doğalcı (natüralist) bir yaklaşımla toplumsal sefaleti, kenar mahallelerin düşkün insanlarını, bunların günlük dramlarını anlatmış, toplumsal çelişkileri dile getirmiştir. Fabrika dünyasını, genelev yaşamını, maden ocaklarını konu edinmiş, toprak ağalarını, politikacıları canlandırmış, bu tutumuyla acı gerçeklerin romancısı olmuştur. *Sarı İt* adlı romanı, işveren çıkarlarına hizmet amacıyla kurulmuş sarı sendikaların iç yüzünü gösteren ilk yapıttır.

● **YAPITLAR (başlıca): Öykü:** *Kılıcımı Sürüyorum*, 1930. **Roman:** *Kanun Namına*, 1932, *Gong Vurdu*, 1933; *Gece Konuştu*, 1935; *Afrodit Buhurdanında Bir Kadın*, 1939; *Toprak Kokusu*, 1944; *Ekmek Kavgamız*, 1947; *Ağlama Duvarı*, 1949; *Yol Geçen Han*, 1952; *Despot*, 1957; *Sarı İt*, 1968.

REŞİDEDDİN TABİB
(1248-1318)

İlhanlı tarihçi, devlet adamı. Yazdığı dünya tarihi ile tanınmıştır.

Hemedan'da doğdu, 18 Temmuz 1318'de Tebriz' de öldü. Asıl adı Fazlullah'tır. Hülâgu'nun Alemut Kalesi'ni almasından sonra İlhanlı sarayıyla ilişki kurmuş Yahudi asıllı bir ailedendir. Babası İmadü'd-devle Ebu'l-Hayr'dır. Hemedan'da tıp öğrenimi gördü ve saray hekimlerinden biriyken Gazan Han'ın (d.1295-1304) dikkatini çekti. Gazan Han'ın büyük ilgi duyduğu doğa bilimleri ve tarihle ilgili çalışmalarda bulundu. Bir süre sonra vezir Sadreddin Zancani ile aralarında iktidar çekişmesi başladı.

4 Mayıs 1298'de idam edilen Zancani'nin yerine Eylül 1298'de Sadeddin Savaci ile birlikte vezir atandı. Buna ek olarak yasa koyuculuk ve hükümdar naipliği görevlerini de üstlendi. Bu görevler kendisine yetkileri büyük ama sorumluluğu az olan elverişli bir konum

sağlayarak bilimsel çalışmalarını da sürdürebilmesine olanak verdi. 1303'te Şanb-ı Gazan türbesi ve çevre yapılarının yönetimini üstlendi. Aynı yıl Gazan Han'la Şam seferine katıldı. Olcaytu döneminde (1304-1316) sahib-i divanlığa yükseldi. Devlet yönetiminde giderek artan nüfuzu nedeniyle arasının açıldığı Sadeddin Savaci Şubat 1312'de öldürülünce yerine Reşideddin'in dostu Taceddin Ali Şah vezir oldu. Bir süre sonra ikisi arasında başlayan iktidar mücadelesine çözüm olarak Irak-ı Acem, Hûzistan, Lûr ve Fars illeri Reşideddin'e, geriye kalan bölge ise Taceddin Ali Şah'ın yönetimine verildi. 1316'da ölen Olcaytu'dan sonra yerine geçen oğlu Ebu Said Bahadır Han'ın ilk saltanat yıllarında devlet yönetiminde büyük güç kazanan Emîr Çoban'ın vezirliğini üstlenerek kendini sağlama alan Reşideddin' le Ali Şah arasındaki iktidar mücadelesi 20 Ekim 1317'de Reşideddin'in vezirlikten azledilmesiyle sonuçlandı. Ali Şah ve çevresi tarafından Olcaytu'yu zehirlemekle suçlanarak idam edildi.

Gazan Han ve Olcaytu dönemlerinde önemli görevler üstlenen Reşideddin Tabib, bu hükümdarların önem verdikleri konularda çok sayıda kitap yazdı. Bunlardan ayrı bir önem taşıyan *Tansuknâme-i İlhanî der Fünûn-i Ulûm-i Hitâ i;* Vangi-Suku adlı Çinli bir bilginin kitabının çevirisidir. Kitaba kendisinin yazdığı önsöz uygarlık tarihi açısından önemli bir belge niteliğindedir. İnsanlar arasında ortak bir dilin gereğinden, Çin'de matbaacılığın gelişiminden, kâğıt para, müzik notaları gibi çeşitli konulardan söz eder.

Dünya tarihi niteliğindeki *Câmiü't-Tevarih,* Türk, Moğol, İslam, Çin, Hint, İsrail ve Hıristiyanlık tarihiyle Oğuz Destanı'nın yer aldığı bir yapıttır. İslam toplumları yanında ilk kez Moğol ve Türkler'e köklü bir uygarlığa sahip toplumlar olarak özel bir yer verilir. Kurumlara ve iktisadi yapıya geniş ölçüde değinmesiyle İslam tarihçiliğine yeni bir açılım getirir. Reşideddin Tabib'in bunlardan başka devlet yönetimi, dinler ve Olcaytu'nun görüşleriyle ilgili çok sayıda yapıtı vardır.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Câmiü't-Tevârih,* (ö.s), 4 cilt, 1946-1960.

REŞİD PAŞA

Bak. MUSTAFA REŞİD PAŞA

REUCHLIN, Johann
(1455-1522)

Alman, şair ve filozof. Alman Hümanizmi'nin öncülerindendir. Kabbalistik felsefe görüşünü Pythagoras öğretisiyle uzlaştırmaya çalışmıştır.

22 Şubat 1455'te Pforzheim'da doğdu, 30 Haziran 1522'de Liebenzell'de öldü. Erken yaşta Anadolu-Yunan felsefesine duyduğu derin ilgi nedeniyle 1473'te gittiği Paris'te, felsefe, Yunanca ve tanrıbilim okudu. Sonra Bâle'de (Basel) felsefe doktoru sanını kazandı. Orleans ve Poitiers üniversitelerinde hukuk öğrenimi gördü, bir süre avukat, on yıl da yargıç olarak çalıştı. Başta İtalya olmak üzere Avrupa'nın birçok yerini gezdi, eski İbrani dili ve dini üzerinde araştırmalara girişti. Düşünceleri Hıristiyan inançlarına aykırı görüldüğünden suçlandı, yapıtları yasaklandı. Buna karşın, birkaç yıl Tübingen Üniversitesi'nde Yunanca ve İbrani dili okuttu.

Reuchlin'in felsefeyle ilgili çalışmalarının odağını Aristoteles'in yapıtlarına yaptığı yorumlar oluşturur. Kendi düşüncelerini bu yorumlar arasına serpiştirmiş, onlara bir dizge niteliği kazandırmamıştır. Epikuros felsefesine karşı çıkan, Reuchlin'e göre gerçek felsefenin kaynağı İbrani inançlarını içeren *Tevrat*'tır, Pythagoras, Platon gibi bilgelerle Zerdüşt gibi din kurucusunun geliştirdikleri düşünceler bu kutsal kitaptan doğmuştur. Bütün tektanrıcı dinler *Tevrat*'tan esinlenmiştir. Tanrı varlığıyla ilgili tanımlar, özellikle *ego sum qui sum* ("varım, öyleyse Ben'im") gibi yalnız Tanrı için söylenebilen önermeler İbrani inançlarından alınmıştır. Tanrı evreni aydınlatan bir ışın, ona dirilik kazandıran bir tözdür. Bu töz kendi kendisiyle vardır, kendinden başka bir varlığı gerektirmez. Her türlü oluş, gelişme ve eylemin kaynağı tanrısal tözdür.

● **YAPITLAR** (başlıca): *De verbo mirifico,* 1494, ("Yüce Söz Üstüne"); *De arte cabbalistica,* 1494, ("Kabbala Öğretisi Üstüne"); *Epistolae obscurorum virorum,* 1515, ("Karanlık Adamların Mektupları").

REUTER, Ernst
(1889-1953)

Alman siyaset adamı. Türkiye'deki çalışmalarıyla şehirciliğin bağımsız bir bilim dalı olarak ele alınmasına katkıda bulunmuştur.

29 Temmuz 1889'da Apenrade'de (bugün Danimarka'da) doğdu, 29 Eylül 1953'te Berlin'de öldü. 1907-1912 arasında Marburg, Münih ve Münster üniversitelerinde tarih, coğrafya, iktisat ve Almanca eğitimi yaparak yükseköğrenimini tamamladı. 1912'de Alman Sosyal Demokrat Partisi'ne girdi, merkez eğitim komisyonunda yazar ve konuşmacı olarak görev aldı. 1915'te askere alınarak Galiçya cephesine gönderildi, bir yıl sonra yaralandı ve Ruslar tarafından tutsak edildi. 1918'de ülkesine döndü, Alman Komünist Partisi'ne girerek bir süre sonra genel sekreterliğe getirildi. 1921'de bu partiden ayrıldı. 1923'te Alman Sosyal Demokrat Partisi'ne girdi. 1925'te Berlin Belediye Meclisi üyesi oldu ve ulaştırma işleri yöneticiliğine getirildi. 1931'de Magdeburg kenti belediye başkanlığına seçildi, ama 1933'te Nasyonal Sosyalistler yönetime gelince görevine son verildi. Bir süre gözaltında kaldı. 1935'te ülkesinden ayrılarak Hollanda üzerinden İngiltere'ye gitti.

Reuter aynı yıl, Türkiye'de bulunan Fritz Baade aracılığıyla Ankara'ya geldi ve İktisat Bakanlığı'nda tarife uzmanı olarak görev aldı. 1938'de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Okulu'nda şehircilik dersleri vermeye başladı. Bir yıl sonra yeni kurulan Ulaştırma Bakanlığı'na geçtiyse de sözleşmesinin uzatılmaması üzerine 1940'tan sonra yalnız öğretim üyeliği görevini sürdürdü. II. Dünya Savaşı'nın bitmesi üzerine 1946'da ülkesine döndü ve Berlin Belediye

Meclisi üyesi olarak çalıştı. 1947 ve 1951'de iki kez Berlin belediye başkanlığına seçildi, ölünceye kadar bu görevini sürdürdü.

Reuter'in önemi kent planlama konusundaki çalışmaları nedeniyledir. Ankara Üniversitesi'nde bu konuda derslerin açılması düşünüldüğünde üstünde durulan kişilerden biri de o olmuştur. Reuter'in bu çalışmaları başarılı sonuç vermiş, önce bir kürsünün, 1953'te de Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne bağlı bir İskân ve Şehircilik Enstitüsü'nün kurulmasına yol açmıştır. Reuter'in kent sorunlarına yaklaşımı fiziksel planlama ya da tasarım açısından değil, yönetim ve iktisat ağırlıklı olmuştur. Bu girişim, yalnız Türkiye'de değil, dünyada da yeni bir anlayışın örneği olmuştur. Reuter derslerinin yanı sıra kent ekonomisi, yerel yönetimler, konut ve ulaşım sorunları, kamu hukuku gibi çeşitli konularda konuşmalar yapmış, yazılar yayımlamış, raporlar hazırlamış, ders kitapları yazmıştır. Özellikle bu alanda çalışan genç Türk bilim adamlarını özendirmiş, yetişmelerine yardımcı olmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Komün Bilgisi (Şehirciliğe Giriş)*, 1940; *Belediye Maliyesi* (Necmettin Ergin ile), 1945; *Mesken Meselesinin Hal Çareleri*, 1946; *İstanbul Belediyesi'nin Malî Durumu, (1937-1942)*, 1952.

- KAYNAKLAR: W. Brandt/R. Löwenthal, *Ernst Reuter, ein Leben für die Freiheit*, 1957; F. Duchholz, *Ernst Reuter, Leben und Arbeit*, (t.y.); W.G. Oschilewski/G. Rhode/A.Scholz, *Ernst Reuter*, (t.y.); Edzard Reuter, *Ernst Reuter, ein Leben für Freiheit und Sozialismus*, (t.y.); F. Yavuz, *Prof. Ernst Reuter*, (bibliyografya içerir), 1968; F. Yavuz, *Ernst Reuter in der Türkei, 1935-1946*, 1970.

- BAKINIZ: OELSNER, M.WAGNER, YAVUZ.

REVERDY, Pierre
(1889-1960)

Fransız, şair. Yaşamını, şiirle insan gerçeğinin gizemini aramaya adamıştır.

13 Eylül 1889'da Narbonne'da doğdu, 17 Haziran 1960'ta Solesmes köyünde öldü. 1910'da Paris'e gitti. Dönemin Picasso, Braque ve Matisse gibi ünlü ressamları ve Max Jacop, Apollinaire gibi şairleriyle tanıştı. 1916'da Kübizm'in tutulmasını sağlamak için *Nord-Sud* adlı dergiyi çıkardı. Bu arada gönüllü olarak I.Dünya Savaşı'na katıldı, ama çürüğe çıkarıldı. 1924'te Nouveau Monde Ödülü'nü kazandı. 1926'da Solesmen Manastırı'na çekildi ve yaşamının bundan sonrasını orada sürdürdü.

Reverdy, şiirde, insanın yaşam karşısındaki tavrını ele almış, kendine özgü imge oyunları yapmış, ele aldığı konulara yeni bir duyarlıkla yaklaşmıştır. Ama onun bu kendine özgü şiir anlayışı, Dadacılar'ın teknik gelişmeye hırçınca karşı çıkmalarına da, Gerçeküstücüler'in geliştirdikleri bilinçaltı kurgulama yöntemine de benzemez. Reverdy, şairin, düş ve gerçeğin kesiştiği bir düzlemde bulunduğunu, şiir yazarken bilinçli olarak tüm duyguların düzensiz ve bilinmeyen yanlarına başvurulması gerektiğini ileri sürmüştür. Gündelik görüntüleri ve yaşamı yansıtan şiirlerine düş öğesini katarken mistik olmaktan kaçınmıştır. Şiirleriyle Gerçeküstücüler'i etkilemiştir. Breton ondan övgüyle söz etmiş, yaşayan en büyük şair olarak tanımlamıştır. Reverdy, uyum sağlayamadığı Paris yaşamından ayrıldıktan sonra girdiği manastırda, yalnızlık içinde, soyutun somuta egemenliğini, dünyanın manevi anlamını, yaşamın gizemini aramaya yönelmiştir. Bu çalışmalarını *Le livre de mon bord* ("Seyir Defterim") adlı yapıtında toplamıştır.

- YAPITLAR (başlıca): Şiir: *La lucarne ovale*, 1916, ("Oval Çatı Penceresi"); *Les ardoises du toit*, 1918, ("Çatının Arduvazları"); *La guitare endormie*, 1918, ("Uyuklayan Gitar"); *Etoiles peintes*, 1912, ("Boyalı Yıldızlar"); *Les épaves du ciel*, 1924, ("Göğün Yıkıntıları"); *Flaques de verre*, 1929; *Plupart du temps*, 1945, ("Çoğu Zaman"); *Chan des mort*, 1948, ("Ölülerin Türküsü"). Deneme: *Le gant de crin*, 1927, ("Kıl Eldiven"); *Le livre de mon bord*, 1948, ("Seyir Defterim").

REXROTH, Kenneth
(1905-1982)

ABD'li şair, yazar, eleştirmen ve ressam. Çağdaş Amerikan edebiyatının önde gelen sanatçılarındandır.

22 Aralık 1905'te Indiana Eyaleti'nin South Bend kentinde doğdu, 6 Haziran 1982'de öldü. Genç yaşta öğrenimine ara verdi. ABD'nin batı bölgesinde çeşitli kentleri dolaşarak birçok işte çalıştı, sendikacılık etti. 1920'lerde New School, Arts Students League ve Chicago Art Institute'ta öğrenim gördü. Kişisel sergiler açtı ve ABD'nin ilk soyut ressamlarından biri olarak dikkati çekti. 1927'de San Fransisco'ya yerleşti. 1930'larda gerek sol, gerek sendikal hareketlerde etkin biçimde yer aldı. 1940'lardan sonra ise edebiyat çalışmalarına ağırlık verdi.

İlk dönem şiirleri, Gerçeküstücülük izleri taşıyan deneysel yapıtlardır. Daha sonra yakınlık duyduğu Nesnelcilik anlayışının etkileri *The Phoenix and the Tortoise* ("Anka Kuşu ve Kaplumbağa") adlı yapıtında görülür. Rexroth, Beat hareketinin de ilk savunucuları arasında yer almıştır.

Şiirleri, inceleme ve eleştirileri çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanan Rexroth, birçok ödül almış, üniversitelerde dersler vermiş, özellikle Japon, Çin, Yunan, Latin ve İspanyol şiirinden yaptığı yetkin çevirilerle önem kazanmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): Şiir: *The Phoenix and the Tortoise*, 1944, ("Anka Kuşu ve Kaplumbağa"); *The Art of Worldly Wisdom*, 1949, ("Dünyevi Bilgelik Sanatı"); *The Dragon and the Unicorn*, 1952, ("Ejderha ve Tek Boynuzlu At"); *Natural Numbers: New and Selected Poems*, 1963, ("Doğal Sayılar: Yeni ve Seçme Şiirler"). Deneme: *The Bird in the Bush*, 1959, ("Çalılıktaki Kuş"); *The Alternative Society*, 1970, ("Alternatif Toplum"); *American Poetry in the Twentieth Century*, 1971, ("Yirminci Yüzyılda Amerikan Şiiri").

- KAYNAKLAR: E.Mottram, *A Kenneth Rexroth Reader*, 1970.

REY, Abel
(1873-1950)

Fransız, filozof. Deneysel bilimlerden yararlanan bir felsefe öğretisi geliştirmeye çalışmıştır.

Chalon-sur-Sâone'da doğdu, aynı kentte öldü. Önce hukuk, sonra felsefe öğrenimi gördü. 1896'da felsefe doktoru sanını kazanınca iki yıl süreyle Paris Üniversitesi'nde fizik okudu. Bir süre Beauvais Lisesi'nde öğretmen olarak çalıştı, 1900'de Dijon Fakültesi'nde felsefe ve fizik okutmakla görevlendirildi. 1919'da Paris Üniversitesi'nde profesör oldu.

E.Goblot'un geliştirdiği bilimsel felsefe öğretisine bağlı kalan Rey için felsefenin deneysel bilimlere, özellikle fiziğe dayanması gerekir. Çünkü olguların kaynağına inebilmek için kuramlara bağlanmak yeterli değildir, önemli olan kuramı gerçekleştirecek, doğrulayacak öğeleri bulmaktır. Bu öğeler, doğanın genel geçerlik taşıyan, değişmez yasalarını kavramayı sağlar. Bütün bu işlemler, us ilkelerinin ışığında, olumlu bir sonuca götürebilir. Bilgi sorununun çözümünde de uygulanması gereken yöntem budur. Özellikle mekanik ve enerji konularını içeren bilimlerin verileri bilginin kaynağı olan, doğal varlık alanının anlaşılmasını kolaylaştırır. Bu alan da nesnel varlıkları içerdiğinden deneye dayanan usa açıktır. Usun edindiği her nesnel bilginin kaynağı gerçek olandır. Bu alan, bilimin deneylere dayanarak oluşturduğu, kesin ve değişmez, ilişkiler evrenidir. Bu ilişkiler ise nesnel varlıkların kavranmasına yarayan, doğanın ve usun ürünleridir.

Nesnel varlık alanının bilinmesini sağlayan bu ilişkiler kendiliğinden yakalanamaz, ancak doğanın ve usun yasalarına uygun ortamda bilgiye dönüştürülebilir. Rey bu ilişkilerin, yüzyıllar boyunca süren bir düşünme gelişimi içinde bulunduğundan, bireysel ve çağlarla bağlantılı birtakım önyargılardan etkilenmediği kanısındadır. Ona göre sürekli olan düşünme gelişimi, her türlü önyargıyı atar. Bu tür düşünme eyleminin ürünü bilimsel düşüncedir. Bilimsel düşünce, insanlık tarihi boyunca gelişen, her çağda yeni bir içerik kazanan, kendi bütünlüğü içinde bir tarih süreci oluşturan, bir çabadır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *La théorie de la physique chez les physiciennes contemporaine*, 1908, ("Çağdaş Fizikçilerde Fizik Kuramı"); *La philosophie moderne*, 1927, ("Çağdaş Felsefe"); *Leçons de philosophie*, 2 cilt, 1928, ("Felsefe Dersleri").

- **BAKINIZ:** GOBLOT, MACH, H.POINCARÉ.

REY, Cemal Reşit
(1904)

Türk, besteci. Türk Beşleri adıyla anılan grubun üyelerinden biridir.

25 Eylül 1904'te Kudüs'te doğdu. O sırada Kudüs mutasarrıfı olan babası Ahmed Reşit Bey (1870-1956), aynı zamanda Edebiyat-ı Cedide akımının yazarlarındandı. 1913'te dahiliye nazırıyken Babıali Baskını'ndan sonra ülke dışında yaşamak zorunda kalıp, ailesiyle Paris'e yerleşti. Cemal Reşit Rey, Paris Konservatuvarı'nda Marguerite Long'dan (1874-1966) piyano dersi almaya başladı. Ancak ertesi yıl I.Dünya Savaşı çıkınca, ailece İsviçre'ye gittiler. Cemal Reşit Rey bu kez Cenevre Konservatuvarı'na girdi. 1919'da Paris'e dönerek, başta G.Fauré olmak üzere ünlü eğitmenlerden kompozisyon, müzik estetiği ve şeflik dersleri aldı. 1923'te on dokuz yaşındayken İstanbul'da kurulmakta olan Darülelhan'ın (sonra Belediye Konservatuvarı) kompozisyon ve piyano öğretmenliğine getirildi. 1926'da Uluslararası Besteciler Birliği'ne seçildi. 1943'te İstanbul'da ilk yaylı çalgılar orkestrasını kurdu. 1945'te İstanbul Şehir Orkestrası'na dönüşen bu topluluğu, İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası adını aldığı 1970'e değin yönetti. 1946'da İstanbul Filarmoni Derneği'nin kurulmasına önayak oldu. Bu arada, 1938-1940 arasında Ankara Radyosu'nun müzik yayınları yöneticiliğini, 1949'da bir yıl kadar İstanbul Radyosu'nun müzik danışmanlığını yaptı, çeşitli programlar hazırladı. 1949'dan sonra yurt dışında birçok orkestrayı konuk şef olarak yönetti. 1985'te Mimar Sinan Üniversitesi Devlet Konservatuvarı "sanatçı profesör"lüğüne atandı.

Cemal Reşit Rey, Türk Beşleri adıyla anılan bestecilerden biridir. Cumhuriyet döneminde başlatılan, Batı müziğinin yaygınlaştırılması ve kurumlaştırılması çalışmalarına katkıda bulunanların başında gelir. Yapıtlarında genellikle Fransız İzlenimciliği'nin (Empresyonizm) etkisi görülür. 1923'ten sonra Türk halk müziğini Batı müziği formları içinde ele almış, 1930'lardan başlayarak aynı anlayışla tasavvuf ve Divan müziğine yönelmiştir. Bestelerinde melodiyi ön planda tutmuş, yeni akımların etkisinde kalmamaya çalışmıştır. 1930'larda, özellikle İstanbul'da büyük ilgi gören operetlerin ilk bestecisi odur. Bunların metinlerini de ağabeysi Ekrem Reşit Rey (1900-1959) yazmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca): Senfonik Şiir:** *Karagöz*, 1930; *Çağrılış*, 1950; *Fatih*, 1953. **Opera:** *Sultan Cem*, 1923; *Zeybek*, 1926; *Çelebi*, 1943. **Müzikli Oyun:** *Üç Saat*, 1932; *Lüküs Hayat*, 1933; *Deli-Dolu*, 1934; *Hava-Civa*, 1937. **Çeşitli:** *12 Chants d'Anatolie*, 1925, (12 Anadolu Türküsü); *Instantanés*, 1931; *Senfoni*, 1941; *Piyano Konçertosu*, 1946; *Colloque instrumental*, 1957, (Çalgıların Söyleşisi); *Eski Bir İstanbul Türküsü Üzerine Çeşitlemeler*, 1961; *İkinci Senfoni*, 1963.

- **BAKINIZ:** SAYGUN.

REYES, Rafael
(1850-1921)

Kolombiyalı kâşif, asker ve devlet adamı. 1904-1909 arasında devlet başkanlığı yapmıştır.

Santa Rosa'da doğdu, 19 Şubat 1921'de Bogota'da öldü. 1874'te iki kardeşiyle birlikte Kolombiya'yı Yukarı Amazon Havzası'na bağlayan Putumayo Nehri üzerinde keşif gezisine çıktı. İki kardeşi yolculuk sırasında ölen Reyes 10 yıl ormanda yaşadı. Bu yıllarda orman yollarının ve kauçuk ağaçlarının bulunduğu bölgenin haritasını çıkardı.

1884'te kent yaşamına döndükten sonra orduya katıldı. 1885'te Liberaller'in başlattığı bir ayaklanmayı bastırması kendisine Muhafazakârlar'ın desteğini kazandırdı ve generalliğe yükseltildi. Devlet başkanı Rafael Nunez tarafından önce içişleri bakanlığına, ardından Fransa büyükelçiliğine atandı. 1901-1902 yıllarında Meksika'da yapılan Pan-Amerikan Konferansı'nda Kolombiya'yı temsil etti. 1904'te Muhafazakârlar'ın desteğiyle devlet başkanı seçildi.

Göreve başlamasından hemen sonra meclisi dağıtan Reyes bazı milletvekillerini tutuklattı. Sıkıyönetim ilan ederek ülkede otoriter bir yönetim kurdu. Reyes'in göreve başlamasından bir yıl önce Panama'nın ABD desteğiyle bağımsızlığını ilan edip ayrı bir cumhuriyet kurması, Kolombiya'nın topraklarının küçülmesine ve ekonominin gerilemesine neden olmuştu. Yabancı ülkelerden sağladığı kredilerle ülke ekonomisini düzeltmeye yönelen Reyes, kahve üretimini artırıcı önlemler aldı, kara ve demiryolları yaptırdı. 1909'da Panama Kanalı'nın yönetimini üstlenmiş olan ABD'nin Panama'nın bağımsızlığına karşı 2,5 milyon dolarlık bir tazminat vermesini öngören bir antlaşmayı Panama yetkilileriyle birlikte imzalaması, Reyes'e karşı muhalefeti artırarak protesto gösterilerine yol açtı. Gösterilerin yayılmasını engelleyemeyen Reyes istifa etmek zorunda kaldı ve ülkesini terk etti. 1919'da Kolombiya'ya döndükten kısa bir süre sonra öldü.

- **YAPITLAR** (başlıca): *A través de la América del Sur*, 1902, ("Güney Amerika Üstünden"); *Las dos Americas*, 1914, ("İki Amerika").

- **BAKINIZ:** NUNEZ.

REYNAUD, Jean Ernest (1806-1863)

Fransız, filozof. Bilimsel temellere dayanan yeni bir tanrıbilim kurmaya çalışmıştır.

14 Şubat 1806'da Lyon'da doğdu, 28 Haziran 1863'te Paris'te öldü. İlköğrenimini Tionville Koleji'nde gördükten sonra 1824'te Politeknik Okulu'na girdi, 1830'da maden mühendisi oldu. Bir süre sonra görevinden ayrılıp bağımsız çalışmaya başladı.

1836'da arkadaşı filozof P.Leroux ile *Revue Encyclopédique*, 1836'da ise *Encyclopédie Nouvelle* yayınlarını kurdu. 1848 Devrimi'nden sonra eğitim bakanı Carnot, Reynaud'un başkanlığında bir Yüksek Bilim ve Araştırma Kurulu oluşturdu. Reynaud bu görevi sürdürürken parlamento üyeliğine seçildi. Ancak ölüm cezasının kaldırılması, emeğin gerçek değerinin saptanması gibi konuları içeren yasaların çıkarılmasına karşı oy kullandığından, gördüğü tepkiler üzerine, 1849'da parlamento üyeliğinden ayrılma zorunda kaldı. Bu olaydan sonra kendini felsefe çalışmalarına verdi.

Reynaud, felsefe ve tanrıbilimle ilgili düşüncelerini *Terre et Ciel* adlı yapıtında sergiledi. Ona göre sorunların çözümünde bilim ve ustan daha güvenilir bir yetke yoktur. Evrende doğaüstü olaylar olmadığı gibi, doğal olayları yönlendiren doğaüstü bir gücün varlığı da söz konusu değildir. Geleneksel tanrıbilimin ileri sürdüğü tanrısal kayra boş bir kavramdır, us ve bilim ilkelerine dayalı bir tanrıbilim gereklidir. Tanrıbilimin görevi tinin kaynağını araştırmak, birtakım doğaüstü nesnelerin niteliklerini açıklamak değildir. Bu sorunlar kesin bilgi sınırlarını aştığından çözümsüz kalacaktır. Gelenekçi tanrıbilim bu yeni ve bilimsel tanrıbilimin kurulmasında ancak bir gereç olabilir. Yeni tanrıbilim, bütün ulusların düşünce bakımından, ortaya koydukları başarıların bir tarihidir, bu özelliği dolayısıyla evrenseldir.

Reynaud yeryüzüyle insan arasında yaşamdan kaynaklanan bir bağlantının bulunduğu kanısındadır. Bu bağlantının temeli, yeryüzünün insan soyunun yaşamasına elverişli olmasına dayanır. Bu durum bilinemeyen bir süre içinde gerçekleşmiştir, ancak, insan varlığıyla uyumlu değildir. Bu uyumsuzluk da yeryüzünün yapısıyla insanın yapısı arasındaki aykırılıktan doğar. Bunun nedeni de çekim yasasındaki eşitsizliğin doğurduğu ısı değişmeleri, yeryüzünün büyük bir bölümünün sularla kaplanışı, yaşamaya elverişli olmayan dağların, çöllerin bulunması, insan tözünün yeterince gelişmesini sağlayacak nesnelerin azlığıdır. Bu gelişmeyi engelleyen biri çalışma yasası, öteki ölüm yasası olmak üzere iki temel neden vardır. Çalışma yasası insan soyunun varlığıyla bağlantılıdır. Bunun başlıca ürünü kişiye mutluluk, kıvanç sağlayan, bilimsel gelişmelerdir. Ancak bilimsel gelişme insanın bütün isteklerini karşılayacak nitelikte değildir. Ölüm yasası da yalnız yaşamı sona erdirmekle kalmaz, yaşam içinde gerçekleşmesi istenen birtakım eğilimleri engeller, yaşamın değerini azaltır.

Yaşama, anlam kazandıran bilimsel gelişmenin sağladığı bütün çağları ışıklandıran, yetkinleşmedir. Yetkinleşmede birey ya da tür için, belli bir yerde duraklama, gerileme söz konusu değildir. O, daha başlangıçta sürekli bir gelişim çizgisi üzerinde yürüyecek nitelikte biçimlenmiştir. Yetkinleşme yeteneği taşıyan insan özgürdür, birtakım özel girişimlerde bulunabilir, yalnız doğal sürecin tutsağı olmaz. İnsan, şimdiki yaşamından önce daha değişik bir yaşam sürmüş olabileceği gibi, gelecekte de bugünkünden başka nitelikte bir yaşam sürebilir. Çünkü tinler ölümsüzdür, daha önce bilinmeyen bir yaşam akışı içinde bulunuyorlardı. Tinlerin nereden başlayıp nerede bitecekleri bilinemez. Tinler, gövdeden ayrıldıktan sonra varlıklarını sürdürür. İnsan yeryüzünde, yüklendiği ağır bir suçtan arınmak için bulunur, bu arınmayı sağlayacak olan da yetkinleşmedir. Bu da yaratılmış olan tinin yetkinleşmesiyle sağlanır. Yaratma eylemi aralıksızdır, tinleri yoktan var etmiştir. Ancak tinin yaratılışı, evrenin sonsuzluğu içinde bir fışkırma *(emanatio)* niteliğindedir. Öte yandan tinler, hayvanın gövdesinde dolaşan kan gibi evrende dolaşır. Tinin önemli bir özelliği de gereksediği öğeleri oluşturacak gücü taşımasıdır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Discours sur la condition phyique la terre*, 1840, ("Yeryüzünün Fizik Koşulları Üstüne Konuşmalar"); *Consideration sur l'esprit de la Gaulle*, 1847, ("Fransız Anlayışı Üstüne İnceleme"); *Terre et Ciel*, 1854, ("Yer ve Gök").

REYNOLDS, Joshua
(1723-1792)

İngiliz, ressam. Portreleriyle çağdaşlarını etkilemiştir.

16 Temmuz 1723'te Devonshire'da doğdu, 23 Şubat 1792'de Londra'da öldü. 1740'ta Londra'da portre ressamı Thomas Hudson'un (1701-1779) yanına çırak olarak girdi. 1743'te Devonshire'a döndü ve portre ressamı olarak çalışmaya başladı. Sonraki yıllarda Londra'ya yaptığı gezilerde inceleme olanağı bulduğu William Hogarth'ın portrelerinden etkilendi. 1750-1752 arasında Roma'da yaşadı. Yüksek Rönesans ustalarını inceledi. 1753'te Londra'ya dönünce kendi atölyesini kurdu. Kısa zamanda ünlenerek soyluların çevresine girdi. 1760'ta Society of Artists'in (Sanatçılar Derneği) kuruluşunda çalıştı. 1768'de yeni açılan Royal Academy'nin başkanlığına getirildi. Bir yıl sonra da Sir unvanı ile onurlandırıldı. 1784'te kral ailesinin başressamı oldu. 1789'da bir gözünün görme duyusunu tümüyle yitirmesine karşın ölümüne değin resim yapmayı sürdürdü.

Reynolds'un sanatı, temelde yakınlık duyduğu büyük ustaların çeşitli üslup özelliklerinin bir bireşimidir. Özellikle Rembrandt, Titian, Michelangelo, Correggio ve bazı Fransız ressamlarının yapıtlarını üstün kılan özellikleri, çözümleme çabaları, sanat gelişiminin her aşamasına yansımıştır. Bu kaygının yoğun olduğu portre ve tarihsel resimleri seçmeci nitelikleri nedeniyle, sanatının özgün örnekleri arasında sayılmazlar. Buna karşılık konu aldığı kimseleri içtenlikle yansıtmayı amaçladığı *Dr.Johnson*, *Amiral Keppel* ve *Nelly O'Brien* gibi portrelerinde daha başarılı sonuçlar elde etmiştir.

Reynolds'un sanatında başlangıçta görülen çeşitli etkiler 1760'lara doğru yerlerini Bologna Okulu ressamlarının klasikçi tutumuna bırakmıştır. Daha sonraki yıllarda da klasik portreyi tarihsel resim anlayışı ile bütünleştirmeye yönelen Reynolds resimlerindeki fantezi öğelerini azaltmış ve biçimsel bütünlük arayışına yönelmiştir. Konu aldığı kişilerin bireysel özelliklerini genelleştirerek biçimsel kuruluşu vurgulamıştır. Portrelerindeki kişileri, günün giysileri yerine Antik dönem giysileri içinde göstermiştir. 1781'de yaptığı Flandr ve Hollanda gezisinde Rubens'ten etkilenmiş ve son döneminde daha doğalcı (natüralist) bir üslup geliştirmiştir.

Reynolds'un Royal Academy'de düzenli olarak yaptığı konuşmalar akademik sanatın en güçlü kuramsal açıklaması niteliğindedir. Bunun yanı sıra İngiliz sanatındaki önemi, İngiliz resmi ile Avrupa sanatı arasında bir köprü oluşturmasından kaynaklanır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Kendi Portresi*, 1753-1754, Ulusal Portre Galerisi, Londra; *Amiral Keppel*, 1753-1754, Ulusal Deniz Müzesi, Londra; *IV.Cathart Lordu Charles*, 1753-1754; *Albemarle Kontesi*, 1757-1759, Ulusal Galeri Londra; *Spencer Kontesi Giorgiana ve Kızı*, 1759-1761; *Nelly O'Brien*, 1763, Wallace Koleksiyonu, Londra; *Dr. Samuel Johnson*, 1772, Ulusal Galeri, Londra; *Kış: Caroline Scott*, 1776-1777; *Bayan Thomas Meyrick*, 1782, Ashmolean Müzesi, Oxford; *Lady Anne Bingham*, 1786; *Francis George Hare*, 1788, Louvre Paris; *Trajedi Müzü Bayan Siddons*, 1789, Henry Huntington Kütüphane ve Sanat Galerisi, San Marino, California.

• **KAYNAKLAR**: E.H.Gombrich, "Reynolds' Theory and Practice of Imagination: Three Ladies Adoring Term of Hymen", *Norm and Form: Studies in the Art Of Renaissance*, 1966; E.K.Waterhouse, *Reynolds*, 1941.

• **BAKINIZ**: GAINSBOROUGH, LE BRUN.

REYNOLDS, Osborne
(1842-1912)

İngiliz, mühendis ve fizikçi. Hidrolik ve hidrodinamik alanındaki kuramsal katkılarıyla tanınmıştır.

23 Ağustos 1842'de Kuzey İrlanda'nın Belfast kentinde doğdu, 21 Şubat 1912'de Somerset bölgesindeki Vatchet'te öldü. Ortaöğreniminin ardından bir süre ünlü bir makine mühendisinin yanında çalışarak mekanik bilgisini geliştirdikten sonra girdiği Cambridge'deki Queen's College'da inşaat mühendisliği öğrenimi gördü. Bir yıl kadar bir mühendislik şirketinde çalıştıktan sonra Manchester'deki Owens College'da kurulan inşaat mühendisliği kürsüsünde profesörlüğe atandı. Bu görevi sırasında pek çok bilim adamının yetişmesinde emeği geçen, 1905'te emekli olduktan sonraki yıllarını fiziksel ve ruhsal bir çöküntü içinde geçiren Reynolds, 1877'de Royal Society üyeliğine seçilmiş, 1888'de de bu kuruluşun Royal madalyasıyla ödüllendirilmiştir.

Sıvılarla katılar arasındaki ısı aktarımının ve ısının mekanik eşdeğerinin belirlenmesi, ağır yükler altında ve yüksek hızlarda çalışan dişlilerin yağlanması ve pervaneyle itme gibi mühendislik problemlerine ilişkin önemli deneysel ve kuramsal çalışmalar yapan, hidrolik fren, türbin ve pompa tasarımları geliştiren Reynolds, en önemli buluşlarını sıvı mekaniği alanında gerçekleştirdi. 1883'te yayımladığı, sıvıların kanal ve borular içindeki düzgün ve burgaçlı akışına (türbülans) ilişkin bir makalede, sıvının düzgün akıştan burgaçlı akışa geçtiği anı belirleyen bir katsayının varlığını gösterdi. Sıvının ortalama hızı, özgül ağırlığı, borunun çapı ve sıvının ağdalılık katsayısı yardımıyla bulunan bu boyutsuz katsayı bugün "Reynolds sayısı" olarak tanınmaktadır. Reynolds sayısı, tümüyle kapalı başka akış türlerine ve bir sıvı içine tümüyle batmış cisimlerin devinimlerine de uygulanabilmektedir. Yine aynı makalede yer alan "Reynolds gerilimleri" de burgaç kuramı açısından önemini bugün bile korumaktadır.

1889'da burgaçlı akış kuramına matematiksel bir yapı kazandırmayı başaran ve topluluk hızının enerji aktarım hızıyla ilişkisini inceleyen ilk bilim adamı olan Reynolds, yaşadığı dönemin en etkili mühendislerinden biriydi.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Papers on Mechanical and Physical Subjects*, 3 cilt, 1900-1903, ("Mekanik ve Fiziksel Konulara İlişkin Yazılar"); *On an Inversion of Ideas as to the Structure of the Universe*, 1903, ("Evrenin Yapısına İlişkin Düşüncelerin Tersine Çevrilmesi Üzerine").

• **BAKINIZ**: R.BERKER, KÁRMÁN, PRANDTL.

RHAETICUS
(1514-1576)

Alman, matematikçi. Kopernik'in günmerkezli gezegen sisteminin tanınmasına ve trigonometriye katkılarıyla tanınmıştır.

Rhaeticus (ya da Rheticus) olarak tanınan George Joachim von Lauchen 16 Şubat 1514'te Avusturya'daki Feldkirch kentinde doğdu, 4 Aralık 1576'da Macaristan'ın Kassa (bugün Çekoslovakya'da Kosice) kentinde öldü. Rhaeticus'un Feldkirch'te doktorluk yapmakta olan babası büyücülükle suçlanıp idam edilince, eşinin soyadını kullanmaktan kaçınan annesi kendi soyadı olan De Porris'i kullanmaya başlamıştı. Bir süre annesinin soyadının Almancası olan von Lauchen'i, daha sonra da doğduğu bölgenin eski adı Rhaetia'dan türettiği adı kullanmayı seçen Rhaeticus ortaöğrenimini Zürich'te görmüş ve 1536'da yüksek lisans derecesiyle mezun olduğu Wittenberg Üniversitesi'nde temel aritmetik ve geometri dersleri vermeye başlamıştı. 1538'de dönemin ünlü astronomlarını tanımak amacıyla Nürnberg, Tübingen ve Frombork'u kapsayan bir geziye çıktı. Ertesi yıl, Frombork'ta Kopernik'in henüz yayımlanmamış olan el yazmalarını okuyup günmerkezli gezegen sistemini tanıyınca, bu buluşun bilimsel değerini ve insan düşüncesinin evrimi açısından ne denli önemli olduğunu kolayca kavradı ve kilisenin tepkisinden çekinen Kopernik'i çalışmalarını yayımlamaya ikna etmeye uğraştı, ancak başaramadı. Koşulların, buluşunu günışığına çıkarması için hâlâ uygun olmadığını düşünen Kopernik yalnızca astronomi cetvellerini yayımlamasının, birçok bilim adamının aynı sonuçlara varmasına yeteceğini öne sürüyor ve günmerkezli sisteme ilişkin çalışmalarını yayımlamaya razı olmuyordu. Ne var ki, genç ve coşkulu Rhaeticus ne denli önemli olduğunu bildiği çabalarına son vermedi ve Kopernik'ten çalışmalarını tanıtacak bir yazı hazırlama izni almayı başardı. 1540'ta Gdansk'ta, Kopernik'in çalışmalarını ve günmerkezli gezegen sistemini öven *Narratio prima* ("İlk Rapor") adlı küçük bir kitap yayımladı. Aynı yılın sonlarında Wittenberg'de dekanlığa, iki yıl sonra da Leipzig Üniversitesi'nde matematik profesörlüğüne getirildi. 1545'lerde, çalıştığı üniversiteden izinli olarak Milano'ya değin uzanan yeni bir geziye çıktı. Çıldırarak öldüğü yolunda söylentilerin çıkmasına neden olan bir rahatsızlık döneminin ardından Zürich'te dostu, ünlü hekim Gesner'in yanında tıp öğrenimine başladı. 1548'de Leipzig'deki görevine döndüyse de iki yıl sonra, bir öğrencisiyle eşcinsel ilişki kurmakla suçlanınca Leipzig'den uzaklaşmak zorunda kaldı. Bir süre daha Prag Üniversitesi'nde tıp öğrenimi gördükten sonra Krakovi'ye yerleşti ve hekimlik yapmaya başladı. Bu yıllarda astrolog olarak büyük bir ün kazanan Rhaeticus, yaşamının son yıllarını Kosice'de, yıllar süren çalışmalarının ürünü olan trigonometri tablolarını yayıma hazırlamakla geçirdi.

Rhaeticus bilim tarihindeki onurlu yerini Kopernik'in günmerkezli sisteminin tanıtılmasını amaçlayan çabalarına borçludur. Eski Yunan biliminde kimi Phythagoras'cıların ve Aristharkos'un savunduğu günmerkezli gezegen sistemleri sonradan kilisenin etkisiyle hemen hemen tümüyle unutulmuş ve yaklaşık on dört yüzyıl, Ptolemaios'un yermerkezli sistemine tartışılmaz doğrular arasında yer verilmişti. Kopernik desonradan *De revolutionibus motuum coelestium a se constitutis commentariobus* ("Gökcisimlerinin Dolanımı Üzerine Varsayım ve Yapılarına İlişkin Yorum") adıyla yayımlayacağı çalışmalarını açıklamaktan kilisenin tepkisinden korktuğu için kaçınıyordu. Rhaeticus kiliseye karşın günmerkezli sistemi savunan, dolayısıyla da yermerkezli gezegen sistemi düşüncesinin yıkılışının ilk adımını oluşturan *Narratio prima*'yı yazarak bilim tarihinin dönüm noktalarından birinin yaşanmasına katkıda bulundu. Rhaeticus'un kitabının beklenen olumsuz tepkileri çekmediğini gören Kopernik *De revolutionibus*'u yayıma hazırlamaya girişmiş ve 1540'ta basılması amacıyla Rhaeticus'a vermişti. Aristotelesçi bilim görüşünün yıkılışını da başlatan bu kitabın basımı Andreas Osiander adlı bir basımcı tarafından ancak 1543'te Kopernik'in yaşamının son günlerinde tamamlanabildi.

Rhaeticus'un özgün bilimsel çalışmalarının konusuysa trigonometriydi. Bu alandaki çalışmalarını da yine *De revolutionibus*'un trigonometriye ilişkin bölümüne dayandıran Rhaeticus, 1542'de yayımladığı *De lateribus et angulis triangularum* ("Üçgenlerin Kenar ve Açıları") adlı çalışmada, yarıçapları yüz binden on milyona değin artırılan çemberlerde on dereceden bir dereceye değin azaltılan açıların gördüğü yaylara ilişkin yarıkirişlerin uzunluklarını içeren çizelgelere yer verdi. Gerçekte bir sinüs cetveli olan bu çalışma için olağanüstü bir çaba harcamak zorunda kalan Rhaeticus hesaplarını 1574'ten sonra L.Valentine Otho adlı genç bir matematikçinin yardımıyla tamamlamaya ve basıma hazırlamaya giriştiyse de bu amacını gerçekleştirecek kadar uzun yaşayamadı. Rhaeticus'un bugünün ölçüleriyle çok yetkin olmasa da o güne değin hazırlanmış en ayrıntılı trigonometri cetvelleri olduğu bilinen çalışmalarının bir bölümü Otho tarafından 1596'da, bir bölümü de Otho'nun ölümünün ardından 1613'te yayımlanmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca)**: *Narratio prima*, 1540, ("İlk Rapor"); *De lateribus et angulis triangulorum*, 1542, ("Üçgenlerin Kenar ve Açıları").

- **BAKINIZ**: KOPERNİK.

RHEE, Syngman
(1875-1965)

Koreli (KC) devlet adamı. 1948-1960 arasında ülkesinde otoriter bir yönetim kurmuştur.

26 Nisan 1875'te, Hwanghae-puklo bölgesindeki (bugün KHDC'de) Pyongsan köyünde doğdu, 19 Temmuz 1965'te Hawaii Adaları'nda Honolulu'da öldü. Metodist rahipler tarafından kurulmuş olan bir okulda öğrenim görerek İngilizce öğrendi ve Hıristiyanlık'ı benimsedi. Okulu bitirince, İngilizce öğretmenliği yapmaya başladı. O dönemde yaygın olan milliyetçi düşünceleri benimseyerek, 1896'da, Kore'nin bağımsızlığını amaçlayan Bağımsızlık Kulübü'ne girdi. 1897'de tutuklandı ve 1904'e kadar cezaevinde kaldı. Serbest bırakılınca ABD'ye giderek, Kore'nin bağımsızlığı için ABD Başkanı Theodore

Roosevelt'in yardımını istedi, ancak isteği kabul edilmedi. 1905'te George Washington Üniversitesi'ne kaydoldu. Üniversiteyi 1907'de bitirdikten sonra, Harvard Üniversitesi'nden yüksek lisans, Princeton Üniversitesi'nden de siyasal bilimler dalında doktora derecesi aldı. 1910'da Hıristiyan dinini yaygınlaştırmayı amaçlayan bir hareket olan YMCA'yı (Young Men's Christian Association-Hıristiyan Gençlik Birliği) örgütlemek üzere Kore'ye döndü. 1912'de Metodistler'in uluslararası konferansına katılmak için yeniden ABD'ye gitti ve orada kalmaya karar verdi.

Mart 1919'da, Japon sömürgeciliğine karşı, Kore'nin bağımsızlığı talebiyle, Seul'de büyük gösterilerle başlayan ve giderek bir ayaklanmaya dönüşen Samil Hareketi, şiddetle bastırıldı. Sürgüne giden hareketin bazı önderleri Nisan 1919'da geçici bir Kore hükümeti kurarak, hükümet başkanlığına o sırada ABD'de olan Rhee'yi getirdiler. Rhee II.Dünya Savaşı'nın sonuna değin ABD'de yaşadı.

II.Dünya Savaşı sonunda Japonya'nın yenilgisi üzerine 38. paralel sınır alınarak Kore'nin güneyi ABD, kuzeyi ise SSCB tarafından geçici olarak işgal edildi. Güneyde, 6 Eylül 1945'te ülkenin bağımsızlığını amaçlayan kişilerin ulusal bir meclis toplayarak ilan ettikleri Kore Halk Cumhuriyeti ABD askeri yönetimince tanınmadı. ABD askeri yönetimi bağımsızlık isteyen Koreliler'i yatıştırmak üzere Şubat 1946'da, ülkesine dönmüş olan Rhee'nin başkanlığında bir Danışma Konseyi oluşturdu. Ekim 1946'da da yarısı ABD askeri yönetimince atanan geçici bir yasama meclisi kuruldu. Savaştan sonra ABD'den ülkesine dönerek muhafazakâr sağ güçlerin önderliğini üstlenen Rhee'nin kurduğu parti, Mayıs 1948'de Güney Kore'de yapılan ulusal meclis seçimlerinde çoğunluğu kazandı. Meclis başkanlığına getirilen Rhee, meclisin hazırladığı yeni anayasa uyarınca ilen edilen Kore Cumhuriyeti'nin ilk devlet başkanı oldu. Göreve gelişinden hemen sonra büyük bir muhalefetle karşılaşan ve iktisadi bunalımın üstesinden gelemeyen Rhee'nin partisi 1950 seçimlerinde yenilgiye uğradı. Ancak seçimlerden dört hafta sonra Kore Savaşı'nın başlaması üzerine, Rhee, "savaş hali" ilan ederek meclisi dağıttı, ana muhalefet partisinin önderini ihanetle suçlayarak idam ettirdi ve otoriter bir yönetim kurdu. Kore'nin zor yoluyla birleştirilmesini savunan Rhee, Kore Savaşı sırasında ABD'yi Çin Halk Cumhuriyeti'ne karşı savaşa sürüklemeye çalıştıysa da, başaramayınca ateşkes koşullarını kabul etmek zorunda kaldı. 1952 ve 1954'te meclisten geçirttiği anayasa değişiklikleri ile süresiz seçilme hakkını elde etti, başbakanlık görevini kaldırttı, başkan seçimlerinin doğrudan halk tarafından yapılmasını kabul ettirdi ve böylece yetkilerini büyük ölçüde artırdı. 1952 ve 1956 seçimlerinde yeniden devlet başkanı seçildi. Yönetimi sırasında özgürlükleri kaldırarak, muhaliflerini baskı altına alan Rhee, ülkede ithal ikamesine dayalı bir sanayileşme politikası izledi.

1960 başkanlık seçimlerinde, yeniden başkan seçildiğinin ilan edilmesi, muhalefetin, seçimlerde hile yapıldığını ileri sürerek ülke çapında protestosuna yol açtı. Büyük boyutlara ulaşan öğrenci gösterileri karşısında, askerler, gösterilere engel olamadılar. Olayların sürmesi ve ulusal meclisin de istifasını istemesi üzerine görevinden ayrılmak zorunda kalan Rhee, bundan sonraki yaşamını Hawaii Adaları'nda sürgünde geçirdi.

• BAKINIZ: KİM İL SONG, PARK ÇUNG HEE.

RHODES, Cecil John
(1853-1902)

İngiliz işadamı. Afrika'yı İngiliz egemenliği altına sokmak için çalışmıştır.

5 Temmuz 1853'te Hertfordshire'de bulunan Bishop's Stortord'da doğdu, 26 Mart 1902'de Güney Afrika'nın Muizenberg kentinde öldü. Babası varlıklı bir papazdı. Ciğerlerinden hasta olduğu için öğrenimini sürdüremedi ve 1870'te Güney Afrika'da bir pamuk çiftliğinde çalışmaya gitti. Ertesi yıl elmas bulmak umuduyla Kimberley'e geçti. Bir takım madenler üzerinde hak iddia ederek 1880'de De Beers Madencilik Şirketi'ni kurdu. Bu arada 1873'ten başlayarak aralıklarla Oxford Üniversitesi'ne devam etti ve 1881'de buradan mezun oldu. 1877'de geçirdiği bir kalp krizinden sonra ilerde sahip olabileceği bütün serveti İngiliz egemenliğini bütün dünyaya yayacak gizli bir örgütün kurulması için Sömürgeler Bakanlığı'na bırakan bir vasiyetname düzenledi.

Uydurma iddialarla De Beers madenlerini ele geçiren Rhodes, 1888'de en büyük rakibi B.Barnato'yu da parayla saf dışı ederek çok geçmeden dünya elmas üretiminin yüzde doksanına sahip oldu. Öte yandan 1887'de kurduğu Güney Afrika Altın Alanları Şirketi aracılığıyla Transvaal altın madenlerinin büyük bölümünün denetimini ele geçirdi. Kap'tan Kahire'ye kadar uzanacak bir demiryolu hattı kurma amacını gerçekleştirmeye yardımcı olacağı düşüncesiyle 1881'de siyasete atıldı. Kap Kolonisi parlamentosuna seçildikten sonra güneye giden yolların bulunduğu Bechuanaland (bugün Botswana) üzerinde durmaya başladı. Misyonerlerin yardımıyla Matebeleland Kralı Lobengula'dan bazı ayrıcalıklar elde ettikten sonra yeni kurduğu İngiliz Güney Afrika Şirketi'ne 1889'da bu toprakları yerleşime açma izni verilmesini sağladı. İngiltere'nin güçlü bankerlerini ve siyasetçilerini arkasına alarak ertesi yıl öncü kuvvetlerle Matebeleland ve Mashonaland topraklarına girdi ve sonradan Salisbury adını alacak olan bir kale yaptırdı. Beyazların bölgeye yerleşmesine karşı direnen yerli kabileleri kanlı bir biçimde ezdi. Bir süre sonra kendi adıyla (Rhodesia-Rodezya) anılan bu toprakları İngiliz hükümetine devretti.

Rhodes şirketlerinin hisselerini dağıttığı Beyaz Afrikalılar'ın ve İngiliz uyrukluların desteğiyle 1890'da Kap Kolonisi başbakanı oldu. 1892'de çıkardığı bir yasayla yerlilerin oy hakkını eğitim ve mülkiyet durumlarına göre sınırlandırdı. 1894'te İngiliz ve Hollanda kökenli beyazları bütünleştirmek için yeni bir "yerli idare" sistemi oluşturdu. 1895'te bütün Güney Afrika'yı İngiliz bayrağı altında birleştirme tasarısının önüne dikilen en önemli engel olarak gördüğü Transvaal Boer Cumhuriyeti'nin başbakanı Paul Kruger'i devirmeye yönelik bir darbe hazırlığına girişti. Buna göre göçmen yabancıların oluşturduğu Ulusal Birlik hareketi Johannesburg'ta bir ayaklanma düzenleyecek, ardından Bechuanaland'dan askeri bir saldırıya girişildiğinde Kap'taki İngiliz yüksek temsilciliği duruma el koyacaktı. Beklenen ayaklanmanın gerçekleşmemesine karşın Rodezya yöneticisi Leander Jameson 29 Aralık 1895'te fiyaskoyla biten bir sal-

dırıya girişti. Bu olay üzerine hakkında resmi soruşturma açılan Rhodes, hükümetteki görevinin yanı sıra berat sahibi şirketten de çekilmek zorunda kaldı.

Bundan sonra bütün çabalarını İngiliz yayılmasını güneye doğru geliştirme hedefine yöneltti. 1898'de İngiliz çıkarlarını savunmak için kurulan İlerici Parti'nin önderliğini üstlendi. Giderek İngiliz yüksek temsilcisi Sir Alfred Milner ve Kap hükümeti üzerinde nüfuz sahibi olmaya başladı ve Boerler'e karşı düşmanlığın artmasında önemli bir rol oynadı. 1899 Ekim'inde Boer Savaşı başlayınca kuşatma altındaki Kimberley'de albay rütbesiyle beş ay savaştı. Milner'in savaş bitene kadar anayasayı askıda tutma kararını destekledi. Öldükten sonra "dünyanın penceresi" olarak adlandırdığı Matopo tepelerine gömüldü.

Bıraktığı vasiyetle muazzam servetinin bir bölümünü sömürgelerden, ABD'den ve Almanya'dan gelip Oxford'ta okuyacak gençelere burs olarak ayırdı. Bu davranışı bazı çevrelerce ırkçı ve acımasız tutumunu örtbas etmek için kullanılmışsa da, Rhodes tarihe 19.yy'ın son çeyreğine damgasını vuran sömürgecilik hareketinin vahşi ve açgözlü niteliğini gösteren bir örnek olarak geçmiştir.

• BAKINIZ: KRUGER, LOBENGULA.

RHYS, Jean
(1894-1979)

İngiliz, romancı. Kadınları konu aldığı yapıtlarıyla 1970'lerden sonra feministlerin büyük ilgisini çekmiştir.

Batı Hint Adaları'ndan Küçük Antiller'e bağlı Dominica Adası'nda doğdu, 15 Mayıs 1979'da İngiltere'de öldü. Dominica'da öğrenim gördü. 1910'da Londra'ya gitti ve Royal Academy of Dramatic Art'a devam ederken, bir yandan da oyunculuğa başladı. Daha sonra Paris'e geçti. 1927'de yayımladığı öykü kitabı *The Left Bank*'i ("Sol Yaka") izleyen, aralarında *Good Morning, Midnight*'ın da (Günaydın Geceyarısı) bulunduğu romanları, 1930'lara değin Paris'in bohem dünyası ile Londra arasında geçen kendi yaşamından kaynaklanır. Tümü de yalnızlığa, yoksulluğa, ilgisizliğe karşı direnen kadınları konu alan bu yapıtları, eleştirmenlerin övgüsüne karşın, okur kitlesi benimsemedi. Rhys bu yüzden uzun süre başka kitap yayımlamadı. İngiltere'de Cornwall bölgesine yerleştikten sonra 1966'da yayımladığı *Wide Sargasso Sea* (Geniş Geniş Bir Deniz) ile adını yeniden duyurdu. Doğduğu Batı Hint Adaları'nın kendine özgü dünyasını ve yine bir kadını konu alan bu romandan sonraki öykülerini *Tigers Are Better-Looking*'de ("Kaplanlar Daha Güzeldir") topladı. Bu yapıt, ilk kitabı *Left Bank*'ten seçilmiş kimi öykülerini de içeriyordu. Rhys 1967'de Smith Edebiyat Ödülü'nü gene aynı yıl Heinemann Ödülü'nü kazandı.

• YAPITLAR (başlıca): Roman: *Postures*, 1928, ("Duruşlar"); *After Leaving Mr. Mackenzie*, 1931, ("Bay Mackenzie'den Ayrıldıktan Sonra"); *Voyage in the Dark*, 1934, ("Karanlıkta Yolculuk"); *Good Morning, Midnight*, 1939, (Günaydın Geceyarısı, 1972); *Wide Sargasso Sea*, 1966, (Geniş Geniş Bir Deniz, 1983). Öykü: *The Left Bank*, 1927, ("Sol Yaka"); *Tigers Are Better-Looking*, 1968, ("Kaplanlar Daha Güzeldir").

RIBALTA, Francisco
(1565-1628)

İspanyol, ressam. Caravaggiocuk'un (Tenebrizm) İspanya'daki en erken temsilcilerinden biridir.

2 Haziran 1565'te Katolonya bölgesinde Solsona'da doğdu, 13 Ocak 1628'de Valencia'da öldü. Önce Toledo'da, 1582-1597 arasında Madrid'de çalıştı. 1599 dolaylarında Valencia'ya yerleşti ve başpiskopos Juan de Ribera'nın koruması altına girdi.

Ribalta, Caravaggiocu anlayıştaki ilk yapıtlarını Madrid'de kaldığı sıralarda vermiştir. Ancak bu anlayışa çıktığı bir İtalya gezisinde Caravaggio'nun yapıtlarını görerek mi, yoksa İspanya'daki Caravaggio kopyalarını inceleyerek mi ulaştığı kesin olarak anlaşılmış değildir. Ribalta'nın Raffaello Correggio ve Sebastiano del Piombo'ya duyduğu aşırı ilginin onu bu davranışa yaklaştırdığını ileri sürenler de vardır.

Ribalta daha çok mihrap resimleri yapmış ve bu resimlerde dinsel etkiyi güçlendirmek için dramatik anlatımı gerçekçi (realist) bir boyut içinde abartmıştır. Bunlar arasında kimi dinsel kurumlar ve tarikatlar için yaptığı resimler, türlerinin en güçlü örnekleri arasındadır. *Son Yemek* adlı resmi ise başyapıtı sayılır.

Ribalta'nın Caravaggiocuk'u İspanyol resminde yeni bir yönlenişin başlangıcı olmuştur. Yetiştirdiği ressamlar arasında üslubunun izleyicisi olan José de Rivera başta gelir.

• YAPITLAR (başlıca): *Çarmıha Gerilmiş İsa*, 1582, Hermitaj, Leningrad; *Son Yemek*, 1610, Valencia Müzesi; *Meleğin Aziz Francesco'ya Görünüşü*, 1620, Prado, Madrid; *İsa Aziz Bernard'ı Kucaklıyor*, 1627, Valencia Müzesi; *Çarmıhını Taşıyan İsa*, Ulusal Galeri, Londra.

• KAYNAKLAR: F.D.Delphine, *Francisco Ribalta, and His School*, 1938; C.Esphesati, *Ribalta*, 1948.

• BAKINIZ: CARAVAGGIO.

RIBERA, José de
(1591-1652)

İspanyol, ressam. Gerçekçi (realist) yaklaşımı ve ayrıntılı işçiliğiyle 17.yy İspanyol resminin önde gelen adlarından olmuştur.

Valencia yakınlarında Játiva'da doğdu, 2 Eylül 1652'de Napoli'de öldü. İspanya'daki yaşamıyla ilgili bilgiler çok azdır. Francisco Ribalta'nın öğrencisi olduğu söylenir. 1610'ların başında İtalya'ya gittiği, önce Parma'da, 1612 1613 dolaylarında da Roma'da kaldığı bilinmektedir. 1616'da, o zamanlar İspanya'nın yönetiminde olan Na-

poli'ye yerleşti ve yaşamının sonuna değin burada kaldı. İtalya'da Lo Spagnoletto adıyla tanınır.

Ribera, Roma'da bulunduğu sırada, Caravaggioculuk'tan büyük ölçüde etkilenmiş ve ilk resimlerinde doğalcı (naturalist) bir arka plan ve renk geçişlerinde dramatik bir ışık-gölge karşıtlığı *(tahiaroscuro)* uygulayarak bu etkileri yansıtmıştır. Kaba fırça vuruşları ve kullandığı kalın boya ile, yüz kırışıklarına, yara izlerine varıncaya dek gerçekçi ve ayrıntılı bir işçilik ortaya koymuştur. *Aziz Bartolommeo'nun Şehadeti ve Aziz Petrus* gibi genellikle azizleri ve onlara yapılan işkenceleri konu aldığı dinsel resimler yapmış, Rönesans'ın idealleştirme anlayışının tersine, bu kişileri sıradan tipler olarak canlandırmış ve güçlü bir kişileştirme eğilimi göstermiştir. Bu tutumu ile İspanyol sanatının en önemli niteliklerinden biri olan insanlık onurunu betimleme özelliğinin öncüsü olmuştur. Dinsel resimlerinde olduğu kadar, *Yumru Ayaklı Çocuk* gibi dilenci ve sakatları konu aldığı portreleri ve günlük yaşamdan sahneleri işlediği tür (janr) resimlerinde de, bu tavrı benimsemiştir. Ayrıca mitolojik konulara yönelen ilk İspanyol sanatçısı da odur.

1630'ların ortalarında üslubunun olgunlaşmasıyla yapıtlarında Caravaggioculuk etkileri azalmaya başlar. Gerçekçi ve ayrıntıcı tutumundan tümüyle uzaklaşmamasına karşın ışık-gölge karşıtlığında bir yumuşama sezilir. Bu dönemde daha açık tonlarla ışıltılı gölgeler kullanmış ve figürü belli belirsiz saran bir atmosfer etkisi yaratmıştır. Onun üslubundaki bu değişim, büyük ölçüde Bolognalı ve Venedikli sanatçıların ve 1630-1631 yıllarında Napoli'de bulunan Velasquez'in etkileriyle olmuştur. *Kutsal Üçlü, Aziz Hieronymus* ve *Azize Catherine'nin Mistik Evliliği* gibi resimleri bu döneminin ürünleridir.

Ribera, İspanyol sanatçıları arasında bakır gravürler için en fazla çizim yapan sanatçılardan biridir. Duyarlı dış çizgileri ve açıktan koyu gölgelere geçişleri ustalıkla uygulamıştır. Bu alanda Barok dönemde İtalya'da ve İspanya'da basılan en usta örnekleri üretmiştir.

- YAPITLAR (başlıca): *Aziz Bartolommeo'nun Şehadeti,* 1630, Prado, Madrid; *Aziz Petrus,* ykş. 1631, Prado, Madrid; *Gambazolu Kör Heykelci,* 1632, Prado, Madrid; *Aziz Andrea,* ykş, 1635, Prado, Madrid; *Kutsal Üçlü,* 1636-1637, Prado, Madrid; *Yakub'un Düşü,* 1639, Prado, Madrid; *Yumru Ayaklı Çocuk,* 1642, Louvre, Paris; *Aziz Hieronymus,* 1644, Prado, Madrid; *Azize Catherine'nin Mistik Evliliği,* 1648, Metropolitan Sanat Müzesi, New York; *Kutsal Aile ve Azize Catherine,* 1648, Metropolitan Sanat Müzesi, New York.

- KAYNAKLAR: E.du G.Trapier, *Ribera,* 1952.

- BAKINIZ: CARAVAGGIO.

RIBOUD, Marc
(1923)

Fransız, fotoğrafçı. Röportaj fotoğrafının çağdaş ustalarından biridir.

Lyon'da doğdu. Endüstri mühendisliği eğitimi gördü. II.Dünya Savaşı'ndan sonra amatör olarak fotoğraf çekmeye başladı, giderek bu sanata bağlandı. 1950'de büyük hayranlık duyduğu H.Cartier Bresson'la tanıştı, fotoğraflarını gösterdi. Onun yüreklendirmesiyle yaşamını bütünüyle fotoğrafa adamaya karar verdi. 1952'de bu kararını uyguladı, mühendislik mesleğini bıraktı. Ertesi yıl ünlü fotoğraf ajansı Magnum'a katıldı. 1955'te ilk Uzakdoğu gezisine çıktı. 1957'de Çin Halk Cumhuriyeti'ne giren ilk Batılı fotoğrafçılardan biri oldu. Bu gezisinde Çin'nde dört ay kaldı ve yoğun biçimde fotoğraf çekti. 1958'de yeni bir Uzakdoğu gezisine çıktı. İç savaş sırasında Endonezya'da, sonra Malezya'da, Filipinler'de ve Japonya'da fotoğraf çekti. 1959'da *Paris Match* dergisi için "Dünyanın En Uzun Yolu" adlı, Alaska'dan Meksika'ya uzanan bir gezi röportajı gerçekleştirdi. "Afrika'da Bir Yıl" röportajından sonra SSCB'de ilk uzay adamı Gagarin'in dünyaya dönüşünü fotoğrafladı. Dağcı Edmund Hillary ile birlikte Everest'in doruğuna çıktı. Birkaç kez Türkiye'ye geldi. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde fotoğraf çekti, *Time-Life* dizisinin *İstanbul* kitabına Ara Güler ve John Garret'le birlikte fotoğraflarıyla katkıda bulundu. 1965 ve 1975'te iki kez daha Çin'e gitti. Bu çalışmalarını dünyanın çeşitli dergilerinde yayımladı, birçok ülkede sergiler açtı. Alman Leica firmasının çok az sayıda fotoğrafçıya verdiği Master of Leica unvanını kazandı ve ASMP'ye (American Society of Magazine Photographers-Amerikan Dergi Fotoğraçıları Derneği) üye seçildi.

Riboud, II.Dünya Savaşı'ndan sonra yetişen basın ve röportaj fotoğrafçıları kuşağının önemli bir temsilcisidir. Magnum ajansı fotoğrafçılarının dolaysız ve belgeci tarzında, ama belirgin ve özgün bir kişisel üslupla, çok ilginç dizi röportajlar gerçekleştirmiş, yapıtlarıyla günümüz fotoğrafçılarına örnek olmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *Three Banners of China,* ("Çin'in Üç Sancağı").

- BAKINIZ: CARTIER-BRESSON.

RICARDO, David
(1772-1823)

İngiliz, iktisatçı. Klasik İktisat Okulu'nun kurucularından ve en önemli temsilcilerindendir.

19 Nisan 1772'de Londra'da doğdu, 11 Eylül 1823'te aynı kentte öldü. Hollanda asıllı bir Yahudi ailesinden gelen Ricardo'nun babası borsa işleriyle uğraşıyordu. On bir yaşındayken Musevi eğitimi görmek üzere Hollanda'ya gönderildi. 1787'de Londra'ya dönen Ricardo, kısa bir süre sonra babasına borsada yardıma başladı. 1793'te din değiştirerek bir Hıristiyan kızla evlenmesi üzerine ailesi ile arası açıldı ve mirastan mahrum edildi. Bunun üzerine, babasının yanında edindiği bilgi ve deneyimi kullanarak kendi hesabına borsa bankerliğine başlayarak kısa sürede zengin oldu.

Ricardo, 1799'da Adam Smith'in *Wealth of Nations* (Ulusların Zenginliği) kitabını okuyunca iktisada karşı büyük bir ilgi duymaya başladı. Borsa ve para konularını yakından bilmesi nedeniyle ilk önce somut ve güncel iktisat politikası sorunları üzerinde çalıştı. Bank of Eng-

David Ricardo

land'ın savaş sırasında izlediği aşırı banknot ihracı politikasını eleştiren imzasız bir gazete makalesi ilk iktisat yazısıydı. Bunu 1810'da aynı konuları ele alan, *The High Price of Bullion: A Proof of the Depreciation of Bank Notes* ("Madeni Paranın Yüksek Fiyatı: Banknotların Değer Yitirmesine İlişkin Bir Kanıt") başlıklı broşürü izledi. Bu çalışma, o sırada İngiliz kamuoyunu yakından ilgilendiren sterlinin Kıta Avrupa'sında değer yitirmesi sorunu üzerindeki tartışmalara önemli bir katkı olarak görüldü. Ricardo'nun bu konudaki savları ve önerileri parlamento tarafından kurulmuş olan Madeni Para Komitesi'nce de benimsenmesine karşın Avam Kamarası'nda kabul görmedi.

Bir iktisatçı olarak ün kazanmasını bu konudaki tartışmalara borçlu olan Ricardo, 1814'te yeterince servet yaptığı borsa yaşamından çekildi. Gloucestershire'de satın aldığı malikâneye yerleşti ve zamanını iktisadi konularda çalışmaya ve yazmaya ayırdı. O sırada İngiltere'de buğday ithalatının serbest bırakılıp bırakılmamasına ilişkin ciddi bir tartışma sürdürülüyordu. Tartışmanın ekseni, korumacı Tahıl Yasaları (Corn Laws) üzerinde idi. Malthus, West, Torrens ve Ricardo bu tartışmaya birer broşürle katıldılar. Bu çalışmalar, iktisat biliminin gelişiminde çok önemli bir rol oynayacak olan rant kuramının temellerinin ortaya konmasını sağladı. Bunların arasında, *An Essay on the Influence of a Low Price of Corn on the Profits of Stock* ("Düşük Buğday Fiyatının Sermayenin Kârları Üzerindeki Etkisi Üstüne Bir Deneme") başlığını taşıyan Ricardo'nun incelemesi kuramsal bütünlük bakımından en önemlisiydi. Ricardo bu çalışmasıyla İngiltere'deki serbest ticaretçi akımın en etkili sözcülerinden biri olarak sivrildi ve iktisat sorunlarına kuramsal bir açıdan yaklaşmadaki yeteneklerini ortaya koydu.

1811'de tanıştığı ve aralarında yakın bir dostluk kurulan James Mill, 1814'ü izleyen yıllarda Ricardo'yu, iktisadın ilkelerini ortaya koyan genel bir kitap yazmaya teşvik edince yazarlık yeteneklerine pek güvenmeyen Ricardo, bu işe arkadaşının zorlamasıyla ve isteksizce girişti. 1817'de, *On the Principles of Political Economy and Taxation* ("Politik İktisadın ve Vergilemenin İlkeleri Üstüne") başlıklı ana yapıtını yayımladı. 750 adet olarak basılan bu kitap kısa zamanda tükendi. 1819'da ikinci, 1821'de üçüncü baskıları çeşitli düzeltme ve geliştirmelerle yayımlandı. 1819'da Portarlington temsilcisi olarak Avam Kamarası'na giren Ricardo, parlamentoda serbest ticaretçi politikaların etkili bir savunucusu olarak ön plana çıktı. 1822'de Kıta Avrupa'sında uzun süren bir gezi yaptı ve ölümünden çok sonra yayımlanacak olan gezi notlarını tuttu. 1823'te sağlığı bozulunca parlamentodan ayrıldı.

Kuramsal yaklaşımı

İktisat biliminin çeşitli öğelerini birlikte ele alan, inceleyen, bir kuramsal yapı ve bütünlük içinde birleştiren sistemli çalışmalar yapan Ricardo, değer, bölüşüm, büyüme ve iktisat politikası sorunlarını birbiriyle bağlantılar kurarak inceler. Ayrıca, kuramsal çözümlemeleri, İngiliz toplumunun güncel sorunlarına, tartışmalarına yanıt getirmek amacını izler ve çağında geniş ilgi uyandırması, okunması ve etkili olması bu yüzdendir. Ricardo'ya göre, "politik iktisadın temel sorunu bölüşümü düzenleyen yasaları belirlemektir". Bu temel sorunu Ricardo, toplumsal hasılanın üç temel sınıf, yani toprak sahibi, kapitalist ve işçiler arasındaki paylaşım biçimini araştırarak çözmeye çalışır. Rant (toprak kirası), kâr ve ücret bu üç sınıfın toplam hasıladan aldığı payları oluşturur ve çözümleme bu paylar üzerine kurulur. Ricardo'nun bölüşüm kuramı uzun dönemli bir büyüme kuramı ile iç içe girmiştir. Ricardo modelinde toplumsal hasılanın bölüşümünde zaman içinde oluşan bazı değişmeler, büyüyen bir ekonomiyi uzun dönemde durgunluğa sürükler. Bu karamsar sonucu önleyebilecek ya da erteleyecek önlemlerin araştırılması da Ricardo'nun temel sorunlarından birini oluşturur.

Rant kuramı

Ricardo'nun ana bölüm şeması, toplumsal hasılanın ücretlere ve net hasılaya ayrılması düşüncesine dayanır. Net hasıla, rant ve kârdan oluşur. Ücretler, temel olarak, doğal ücretler olarak ifade edilen geçimlik bir düzeydedir. Piyasa ücretleri doğal ücreti aştığı zaman, Malthus'un nüfus kuramı etkili olur; yükselen yaşam düzeyi işçilerin nüfusunu ve emek arzını artırır; piyasa ücretleri de böylece yeniden doğal ücret düzeyine düşer. Sermaye birikimi sayesinde genişleyen ekonomi ve artan nüfus, besin (buğday) talebini artırır; bu, giderek daha verimsiz toprakların üretime açılmasıyla ya da belli bir toprakta emek verimini giderek düşüren yatırımlar yapılarak karşılanır. En verimsiz toprağı üretimde tutmak için buğday fiyatı bu topraktaki maliyetleri karşılayacak kadar yükselmelidir. Bu, daha verimli bütün toprakların elde ettiği rantın toplam olarak artması anlamına gelir. Buğday fiyatının artması, böylece, bir yandan rantın yükselmesine yol açarken, öte yandan da (işçilerin tüketimi geçimlik düzeyde ve sabit olduğu için) parasal-nominal ücretleri yükseltir. Ücretlerin yükselmesi kârların düşmesi anlamına gelir. Böylece, sermaye birikiminin kaynağını oluşturan kârlar zaman içinde erir ve ekonomi sadece yenileme yatırımlarının gerçekleştiği bir durgunluğa sürüklenir. Durgunluk içinde net hasıla sadece rantlardan oluşur; kârlar yok olmuştur. Bu çözümlemede ekonomiyi durgunluğa sürükleyen toprak rantının yüksekliğidir; ancak bu durum, "azalan verimler yasası" yüzünden buğday (tarım ürünleri) fiyatlarının yükselmesinden kaynaklanır. Yani, rant yüksek olduğu için fiyatlar yükselmez; fiyatlar yükseldiği için rant artar.

Dış ticaret kuramı

Rantların yükselerek kârların erimesine ve ekonominin durgunluğa mahkûm olmasına yol açan bu karamsar tabloyu değiştirebilecek iki etken söz konusudur. Birincisi dış ticarettir. Serbest bir dış ticaret rejimi ile güm-

rükler kaldırılıp daha ucuz buğday ithal edilirse, buğday fiyatı ile birlikte parasal ücretler düşecek; kârlar artacak; sermaye birikimi yeniden başlayacak; ekonomi yeniden büyüme sürecine girecektir. Ancak Ricardo, dış ticaret sorununa eğilirken, ülkeler arasında sadece mutlak anlamda daha ucuz üretilen malların ticaret konusu olmasını değil, göreli olarak daha ucuz üretilen mallarda uzmanlaşmayı da savunur. Portekiz, İngiltere'ye göre hem şarabı, hem kumaşı daha ucuza imal edebilir; ancak şarap üretimi Portekiz'de kumaştan daha ucuz ise ve İngiltere'de bu durumun tam tersi geçerli ise, Portekiz'in sadece şarap, İngiltere'nin sadece kumaş üreterek bu ürünlerde ticarete girmeleri toplam hasılayı artırır ve her iki ülkenin de refahını yükseltebilir. Ricardo tarafından salt emek girdileri kullanılarak formüle edilen "karşılaştırmalı maliyetler kuramı" daha sonra genelleştirilmiş ve serbest ticaretçi öğretilerin kuramsal dayanağını oluşturmuştur.

Teknolojik ilerlemenin etkileri

Ekonominin durgunluğa sürüklenmesini önleyebilecek ikinci olumlu etken emeğin verimliliğini artırabilecek teknolojik ilerlemeler, üretimde artan boyutlarda makine kullanımıdır. İngiliz Sanayi Devrimi'ne ilişkin gözlemlerin etkisiyle Ricardo, önceleri teknolojik ilerlemenin bütün malların daha düşük maliyetle üretilmesine yol açacağını ve bundan toplumun tüm sınıflarının yararlanacağını savunmakta idi. Ancak, *Principles...*'ın üçüncü baskısına yazdığı "Makine Üzerine" başlıklı yeni bir bölümde, sözü geçen doğrultudaki teknolojik gelişmelerin, net hasılada özel olarak kârlarda bir yükselme yaratmakla birlikte, emek talebini düşürerek işçi kesimi aleyhine sonuçlar doğurabileceğini kabul eder. Ricardo'ya göre, "işçi sınıfının, makine kullanımının çoğu kez kendi çıkarları için zararlı olduğuna ilişkin görüşü, önyargı ve saplantılara değil, politik iktisadın doğru ilkelerine dayanmaktadır". Ücretlerle kârların karşıtlığı, Ricardo'nun iktisadi çözümlemesindeki temel önermelerinden biridir.

Önemi

Değer kuramı

Ricardo, değer kuramını Adam Smith'ten devralmış; ancak onu belirli bir doğrultuda geliştirmiş ve genelleştirmiştir. Adam Smith malların değişim değerlerinin, o malların üretiminde harcanan emek miktarına eşit olmasını, temel olarak, özel mülkiyetin olmadığı bir dönemle, "toplumların ilk ve basit durumu" ile sınırlar. Kapitalist bir toplumda ise, Smith'e göre, bir malın değişim değeri, o malın "satın alabileceği", ya da "kumanda edebileceği" emek miktarı tarafından belirlenir. Bir malın piyasadan satın alabileceği emek miktarı, o malın üretiminde elde edilen gelirlere (örneğin ücrete) bağlıdır. Bu kuram, Ricardo tarafından, değerin belirleyicisi olarak, üretimde gerekli emek miktarını değil, emek fiyatını (ücreti) gösterdiği gerekçesi ile eleştirilmiştir. Ricardo, değişim değerinin, kural olarak, malların üretimi için gerekli emek miktarınca belirlendiğini; üretim sonunda yaratılan hasılanın ücret, kâr ve rant arasındaki paylaşımının değeri etkilemeyeceğini ileri sürmüştür. Ricardo, "herhangi bir nesnenin daha ucuz ya da daha pahalı olmasının nedeni olarak, onu elde etmek için yapılan emek fedakârlığından daha başka bir ölçü göremiyorum" sözleriyle kuramsal açıklamalarını günlük dile çevirmiştir. Emek-değer kuramı olarak bilinen bu açıklamayı özellikle Malthus'a karşı polemiklerinde sonuna kadar ve ısrarla savunmuştur.

Ancak Ricardo'ya göre, malların değerini belirleyen koşullar hakkında bilgi sahibi olunması "değişmeyen bir değer ölçüsü" verecek gerekli öğeleri kendiliğinden sağlamaz. Ricardo'yu "değişmeyen bir değer ölçüsü" aramaya yönelten sorun, ücretlerdeki bir artışın yarattığı sonuçlarla ilgili saptamalarıdır. Ona göre, ücret artışları, mutlak anlamda değer değişikliklerine yol açmaz, ancak emek ve sermaye yoğun mallar arasındaki göreli fiyatların değişmesine neden olur. Bu saptama, öyle bir değer ölçüsü aramaya yöneltmiştir ki, mallar bununla ölçüldüğünde bölüşümdeki bir değişme, hiçbir malın fiyatını değiştirmemiş olsun. Ricardo'nun ortaya koyduğu, ancak çözemediği bu sorunu, hemen hemen bir buçuk yüzyıl sonra Neo-Ricardocu Piero Sraffa, "standard mal" kavramı aracılığıyla çözümlenmiştir.

Paranın miktar kuramını, İngiltere koşullarında ilk dile getiren ve uygulayanlardan biri olan Ricardo, vergi kuramına, özellikle vergilerin yansımasına ilişkin önemli çözümlemeler de yapmıştır. Ricardo'nun genel kuramsal çerçevesi içinde geliştirilen bu çözümlemelere göre, hammadde ya da buğday satışından toplanan bir vergiyi tüketici öder; ancak bunun sonunda kârlar düşer. Rantların vergilenmesini toprak sahibi üstlenir. Konut vergileri, konutta oturan ile mülk (arsa) sahibi arasında paylaşılır. Kârlardan toplanan vergiler tüketicilere, ücret vergileri ise kapitalistlere yüklenir.

Ricardo, İngiltere'de korumacılık türü ayrıcalıklar arayarak kapitalizmin gelişmesine ayak bağı olan toprak sahipleri sınıfına karşı sanayi burjuvazisini savunur. Çözümlemesinde toplumsal net hasılanın toprak sahipleri ile kapitalistler arasındaki paylaşımı ana ekseni oluşturur. Ricardo'nun bu yönünü, daha sonra ranta ve toprak mülkiyetine karşı olan ve Ricardocu Sosyalistler olarak bilinen grup, toprak sahiplerinden alınacak tek vergiyi savunan düşün akımları doğrultusunda sürdürmüş, özellikle Fabian Sosyalistleri üzerinde belli etkileri olmuştur. Ricardo'nun kuramsal araçlarını başka bir doğrultuda geliştiren Karl Marx olmuştur. Marx, Ricardo'nun olgunlaştırdığı emek-değer kuramını, işgücü ve sermaye arasındaki bölüşüm sorununa yönlendiren bir artı-değer kuramı ile tamamlanmış ve böylece onu bir sömürü çözümlemesine dönüştürmüştür.

Ölümünden hemen sonra Ricardo'ya karşı yaygın bir akım oluştuysa da daha sonra, Ricardo iktisadının temel öğelerini, belli ölçülerde değiştirilerek de olsa, benimseyen, ona yeniden saygınlık kazandıran John Stuart Mill'in otoritesinin de katkısı ile, elli yıl boyunca İngiltere'de resmi iktisat öğretisi, radikal yorumundan soyutlanmış bir Ricardoculuk'un egemenliği altında kalmıştır. Marx'ın Ricardo'yu yorumlamasının ve geliştirmesinin biçimlendiği yıllarda, Marjinalist-Neoklasik Okul, Ricardo'nun bölüşüm ve değer kuramlarının karşıtı olan alternatif bir yaklaşım geliştirmiş ve bu resmi iktisada kısa zamanda egemen olmuştu. Bu yeni okulun kurucularından Stanley Jevons, 1871 yılında, "Ricardo, iktisat bilimin gelişimini bütünüyle yanlış bir yola saptırmıştır" diyerek, Neo-Klasikler'in tümüyle paylaşacağı bir görüşü ifade etmiş olmaktaydı. Ünlü iktisatçı John Maynard Keynes'in de Ricardo üzerinde farklı gerekçelerle, fakat aynı derecede olumsuz bir değerlendirmesi vardır. Toplam hasılanın oluşumunda efektif talebin rolünü açıkça ortaya koyan Malthus'un bu doğrultudaki görüşlerinin, iktisadi düşüncelerin gelişiminde uzun yıllar unutulmasına Ricardo'nun neden olduğunu ileri süren Keynes, "Engizisyon İspanya'yı nasıl tümüyle hükmü altına almışsa, Ricardo da İngiltere'yi aynı bi-

çimde fethetmiştir... (ve) Malthus'un efektif talep bilmecesi iktisat yazınından kaybolmuştur" demektedir.

Ancak, 1960'lı yıllara doğru Ricardo iki ayrı doğrultuda yeniden değerlendirilmeye başlanmıştır. Birinci olarak, uzun dönemli büyüme sorunlarına karşı duyulan ilginin canlanması, Ricardocu yaklaşımlara olan ilgiyi artırmıştır. Neo- Ricardoculuk'un önem kazanmasına yol açan ikinci gelişme, Neo-Klasik değer ve bölüşüm kuramının temellerinin ve iç tutarlılığının Ricardocu araçlarla yeniden eleştirilmesi olmuştur. Ricardo'nun "değişmeyen değer ölçüsü" arayışını sürdüren ve soruna Ricardo sistemi ile tutarlı bir çözüm getiren Piero Sraffa ve izleyicileri geliştirdikleri araçlarla Neo-Klasik Okulu'un pek çok kuramsal önerisinin yanlış olduğunu kanıtlamışlardır. İktisadi düşünce tarihinde seçkin bir yeri olan Ricardo, sadece İngiliz Klasik İktisat Okulu'nun kurucularından biri olarak değil, iktisadın bir bilim dalına dönüşmesinde de büyük katkısı olan bir düşünür olarak değerlendirilir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The High Price of Bullion: A Proof of the Depreciation of Bank Notes,* 1810, ("Madeni Paranın Yüksek Fiyatı: Banknotların Değer Yitirmesine İlişkin Bir Kanıt"); *An Essay on the Influence of a Low Price of Corn on the Profits of Stock,* 1815, ("Düşük Buğday Fiyatının Sermayenin Kârları Üzerindeki Etkisi Üstüne Bir Deneme"); *Proposals for an Economical and Secure Currency,* 1816, ("Sağlam ve İktisadi Nakit İçin Öneriler"); *On the Principles of Political Economy and Taxation,* 1817, ("Politik İktisadın ve Vergilemenin İlkeleri Üstüne"); *Collected Works,* 10 cilt, (der. P.Sraffa ve M.H.Dobb), 1951, 1955, ("Toplu Yapıtları").

- **KAYNAKLAR:** M.Blaug, *Ricardian Economies: A Historical Study,*1958; J.H. Hollander, *David Ricardo:A Centenary Estimate,* 1910, 2.basım, 1960.

- **BAKINIZ:** MALTHUS, MARX, A.SMITH, SRAFFA.

RICE, David Talbot
(1903-1972)

İngiliz sanat tarihçisi ve arkeolog. Bizans ve İslam sanatı üstündeki çalışmalarıyla tanınmıştır.

11 Temmuz 1903'te Warwickshire'da, Rugby'de doğdu, Gloucestershire'da, Coln Rogers'ta öldü. Öğrenimini Eton ve Oxford Üniversitesi'ne bağlı Christ Church College'da tamamladı. 1925'ten başlayarak Irak, İran, Kıbrıs ve Türkiye'de kazı ve araştırmalara katıldı. 1927-1932 arasında İstanbul'da yapılan kazılarda bulundu. 1931'de Londra'da İran Sanatı Sergisi'nin düzenlenmesinde çalıştı. 1934'te Edinburgh Üniversitesi'nde Güzel Sanatlar Kürsüsü'nde öğretim üyeliğine başladı. 1932-1938 arasında Londra'daki Courtauld Enstitüsü'nde Bizans ve Yakındoğu sanatı konularında dersler verdi. 1952-1954 arasında kazı yapmak üzere yeniden İstanbul'a geldi. 1958'de Edinburgh ve Londra'da Bizans Sanatı Sergisi'ni düzenledi. Öldüğünde Edinburgh Üniversitesi'nde Güzel Sanatlar Kürsüsü'nün başkanıydı.

Bizans sanatı araştırmalarında özellikle geç dönem resim sanatıyla ilgilenen Rice, uygarlıkların bir bütün oluşturduğuna ve birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılamayacağına inanmış ve bu düşüncelerini yapıtlarında da ortaya koymuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Byzantine Glazed Pottery,* 1930, ("Bizans Sırlı Kapları"); *The Birth of Western Painting,* 1930, ("Batı Resminin Doğuşu"); *The Icons of Cyprus,* 1937, ("Kıbrıs İkonları"); *The Background of Art,* 1939, ("Sanatın Temeli"); *Byzantine Painting,* 1948, ("Bizans Resmi"); *The Beginnings of Christian Art,* 1952, ("Hıristiyan Sanatının Başlangıç Dönemi"); *The Art of Byzantium,* 1959, ("Bizans Sanatı"); *Islamic Art,* 1965, ("İslam Sanatı"); *The Church of Hagia Sophia, Trebizond,* 1968, ("Trabzon Ayasofya Kilisesi"); *Islamic Painting,* 1971, ("İslam Resmi").

RICE, Elmer
(1892-1967)

ABD'li oyun yazarı. Toplumsal temaları işleyen yapıtlarıyla tanınmıştır.

28 Eylül 1892'de New York kentinde doğdu, 8 Mayıs 1967'de öldü. Asıl adı Elmer Leopold Reizenstein'dır. Hukuk öğrenimi gördüğü New York Üniversitesi'ni 1912'de üstün başarı derecesiyle bitirdi. Ancak yazarlık yapmayı yeğleyerek tiyatro oyunları yazmaya başladı. 1914'teki *On Trial* ("Duruşmada") adlı ilk oyunuyla büyük başarı kazandı. Bu oyunda ilk kez, sinemaya özgü geriye dönüş *(flashback)* yöntemini kullandı.

1918-1920 arasında çeşitli film şirketlerinde senaryo yazarı olarak çalıştı. 1920'de New York'ta, Morningside Players adlı tiyatro topluluğunun kurucuları arasında yer aldı. 1923'te, hızla makineleşen toplumun sorunlarını yansıtan oyunu *The Adding Machine* (Hesap Makinesi), ikinci büyük başarısı oldu. Büyük kentin yoksul kesimlerinin yaşamını gerçekçi bir yaklaşımla ele aldığı *The Street Scene* (Sokakta) 1929 Pulitzer Ödülü'nü kazandı. *We, the People* ("Biz ki Halkız") adlı oyununda dünya iktisadi bunalımının etkilerini işledi. *Judgment Day*'de ("Hüküm Günü") Reichstag yangını ve Dimitrov'un yargılanması olayı çevresinde Nazizm'i eleştirdi. 1938'de Maxwell Anderson, S.N.Behrman gibi yazarlarla birlikte, kendi oyunlarının yapımını üstlenmek üzere Playwrights Company adlı bir şirket kurdu. Daha sonra Michigan ve New York üniversitelerinde İngiliz dili ve edebiyatı dersleri verdi. 1961'de Michigan Üniversitesi'nce kendisine onursal doktorluk unvanı verildi.

- **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *On Trial,* 1914, ("Duruşmada"); *The Adding Machine,*1923, (Hesap Makinesi);*The Street Scene,* 1929, (Sokakta); *We, the People,* 1933, ("Biz ki Halkız"); *Judgment Day,* 1934, ("Hüküm Günü"); *A New Life,* 1943, ("Yeni Bir Yaşam");*Love among the Ruins,* 1963, ("Yıkıntılar Arasında Aşk"). **Senaryo:** *Rent Free* (I.Forrester ve M.Page ile), 1922,("Bedavaya Kiralık");*The Street Scene,*1931,("Sokakta"). **Roman:** *A Voyage to Purilia,* 1930, ("Purilia'ya Bir Yolculuk"); *The Show Must Go On,* 1949, ("Gösteri Devam Etmeli"). **Çeşitli:** *The Living Theater,* deneme, 1959, ("Yaşayan Tiyatro"); *Minority Report,* otobiyografi, 1963.

- **KAYNAKLAR:** F.Durham, *Rice,* 1970; R.Hogan, *The Independence of Elmer Rice,* 1965.

RICH, Cladius James
(1787-1820)

İngiliz, gezgin. Babil kentinde ilk araştırmaları gerçekleştirerek Mezopotamya'daki arkeolojik çalışmaların başlamasına öncülük etmiştir.

28 Mart 1787'de Fransa'da, Dijon kentinde doğdu, 5 Ekim 1820'de İran'da, Şiraz kentinde öldü. Çocukluğunu Bristol'da geçirdi ve özel bir öğrenim gördü. Üstün dil yeteneğiyle çeşitli Avrupa dillerinin yanı sıra çok genç yaşta Yunanca, Latince, İbranice, Arapça, Farsça ve Türkçe öğrendi. 1803-1807 arasında Yakın ve Ortadoğu'da geziler yaptı. 1808'de İngiliz Doğu Hint Şirketi'nin Bağdat temsilciliğine atandı. Bu görevini sürdürürken 1811'de Antik Babil kentinde ilk araştırmaları gerçekleştirdi. Çivi yazılı tuğlalar, tabletler ve mühürlerden oluşan büyük bir koleksiyon oluşturdu. Çalışmalarının sonuçlarını içeren *Memoir on the Ruins of Babylon* ("Babil Harabeleri Üzerine İnceleme") adlı yapıtı 1815'te yayımlandığında büyük yankılar uyandırdı. Bu ve ölümünden sonra yayımlanan başka yapıtları çok sayıda okurun ilgisini bu ülkelere çekti, birçok kez yeniden basıldı.

Rich, Irak, Suriye, Doğu Anadolu ve İran'daki Antik kentlere yaptığı uzun bir yolculuk sırasında, koleraya yakalanarak öldü. Ölümünden sonra British Museum'un satın aldığı koleksiyonu, müzenin Mezopotamya Bölümü'nün temelini oluşturdu. Mezopotamya'da Fransız arkeoloğu Paul Emil Botta ve İngiliz meslekdaşı Henry Austen Layard'ın gerçekleştirdiği ilk kazıların başlamasında Rich'in yapıtlarının katkısı büyük olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Memoir on the Ruins of Babylon*, 1815, ("Babil Harabeleri Üzerine İnceleme"); *Second Memoir on Babylon*, 1818, ("Babil Üzerine İkinci İnceleme"); *Narrative of a Residence in Koordistan and on the Site of Ancient Nineveh, with journal of a Voyage Down the Tigris to Baghdad, and an Account of a Visit to Shiraz and Persepolis*, (ö.s.), 2 cilt, 1826, (tıpkı basımı 1972), ("Kürdistan Bölgesinden Anlatılar ve Dicle'den Bağdat'a Bir Yolculuk, Ninuva, Şiraz ve Persepolis, Ziyaretleri").

• BAKINIZ: BOTTA, LAYARD.

RICHARD I
(1157-1199)

İngiltere kralı. III.Haçlı Seferi'nin komutanı olarak ün kazanmıştır.

8 Eylül 1157'de Oxford'da doğdu, 6 Nisan 1199'da Fransa'da Châlun'da öldü. İngiltere Kralı II.Henry'nin ve Akitanya Prensesi Eleanor'un oğludur. Çocukluğunu annesiyle birlikte Kıta Avrupası'nda bulunan Akitanya'da geçiren Richard, 1172'de Akitanya dükü oldu. 1173'te diğer kardeşleriyle birlikte babasına karşı ayaklandı, yenilgiye uğramasına karşın bağışlandı. Gücünü artırarak Akitanya'nın yanı sıra Poitou'ya ve Gaskonya'ya da egemen oldu. 1189'da babasının Akitanya'yı kardeşi John'a vermek istemesi üzerine Fransa Kralı II.Philippe ile (d. 1179-1223) ittifak kurarak yeniden ayaklandı. Yenilen II.Henry, Richard'ın tahtın varisi olmasını kabul etti.

1189'da II.Henry'nin ölümü üzerine İngiltere kralı, Normandiya dükü ve Anjou (Angevin) kontu olan Richard, Kudüs'ü Selçuklu Sultanı Salâheddin Eyyubî'den geri almak üzere bir haçlı seferi düzenlemeye karar verdi. Devlet hazinesine ek olarak resmi görevlerin ve ayrıcalıkların satışa çıkarılmasından sağladığı parayla hazırlıklarını tamamladı. Fransa Kralı II.Philippe ve Alman Kralı I.Friedrich'in (Barbarossa) de katıldığı III.Haçlı Seferi için 1190'da yola çıktı. Bir süre Sicilya'da konakladıktan sonra Rodos'a vardı, Bizans İmparatorluğu'na bağlı Kıbrıs'ı ele geçirdi. 1191'de Filistin'e ulaştı. Akkâ'nın alınmasından sonra II.Philippe'le arası açıldı ve Philippe ülkesine geri döndü; I.Friedrich ise Anadolu üzerinden Filistin'e giderken yolda ölmüştü. Tüm Haçlı Ordusu'nun komutasını üstlenen Richard, Arsuf'ta Eyyubîler'le savaştı, ardından Yafa'yı ele geçirdi. Kudüs'e çok yaklaşmasına karşın kutsal kenti alamadı. Bu arada İngiliz, Fransız ve Alman askerleri arasında çatışmalar çıktı. Öte yandan II.Philippe kardeşi Yurtsuz John'la ittifak kurarak topraklarını tehdit etmeye başlamıştı. Akkâ'nın ve kıyıda dar bir alanın Haçlılar'a bırakılması ve Hıristiyan hacılarının kutsal yerleri ziyaret edebilmesi koşullarıyla Salâheddin Eyyubî'yle üç yıl süreli bir antlaşma yaptı ve dönüş yolculuğuna başladı.

Venedik açıklarında fırtınaya yakalanarak gemisi parçalanan Richard, 1192'de Viyana'da düşmanı Avusturya Dükü Leopold tarafından yakalandı ve Alman İmparatoru VI.Heinrich'e teslim edildi. Ona bağlılık yemini ettikten ve çok yüklü bir fidye ödedikten sonra serbest bırakıldı. 1194'te İngiltere'ye döndü ve ikinci kez taç giydi. Kıta Avrupası'ndaki toprakların II.Philippe tarafından tehdit edilmesi üzerine İngiltere'nin yönetimini Canterbury Başpiskoposu H.Walter'a bırakarak Normandiya'ya geçti. Beş yıl boyunca Philippe'ye karşı savaştı, ancak Châluz Kalesi'ni almaya çalışırken öldü.

Krallığı boyunca İngiltere'de yalnızca altı ay kalan Richard, devlet yönetimiyle hiç ilgilenmemiş, ancak cesur bir savaşçı olarak tarihe geçmiş, Aslan Yürekli lakabıyla anılmıştır.

• BAKINIZ: HENRY II, JOHN [Yurtsuz], SALÂHEDDİN EYYUBÎ.

RICHARD, Mediavilla
(1250-1308)

İngiliz, tanrıbilimci. Usla donanmış her tinin, duyu verilerinden soyutlama yoluyla kavramları oluşturan, bir yetisi bulunduğunu ileri sürmüştür.

Middleton kentinde doğdu, Oxford'da öldü. Fransisken tarikatına girerek, hukuk, felsefe ve tanrıbilim öğrenimi gördü. Özellikle Augustinus ve Bonaventura'nın yapıtlarını inceleyerek, onlardan yeni bir öğreti geliştirmeye çalışmıştı. Bir süre Paris'e giderek tanrıbilim ve felsefe konularında konuşmalar yaptı, İngiltere'ye döndüğünde Oxford Üniversitesi'nde tanrıbilim ve felsefe

okutmakla görevlendirildi.

Richard'ın felsefe ve tanrıbilimle ilgili düşüncelerinin kaynağı Augustinus ve Bonaventura gibi tanrıbilimcilerin geliştirdikleri varlıkbilim ve metafizik öğretisidir. Ona göre felsefe ve tanrıbilimin üzerinde durması gereken başlıca sorunlar insan, evren, Tanrı, tin, töz ve bilgidir. İnsan tin ile gövde gibi iki tözden kurulu bir bütündür. Tinin başlıca özelliği düşünmenin, diriliğin kaynağı olmasıdır. Tinde, kendiliğinden dolaysız sezgi bulunmaz, onu etkin duruma getiren ustur. Bu nedenle her usla donatılmış tinin duyulardan gelen izlenimleri soyutlayarak, kavramları oluşturma yetisi *(entelekheia)* vardır. Bu yeti kişinin içine doğan tanrısal ışımayı *(illuminatio)* üretici eyleme dönüştürür, bu da gene yetinin kendi kendini aydınlatması, kavrayıcı duruma getirmesi demektir.

Richard'ın kuramına göre insanda, doğuştan, bir Tanrı düşüncesi yoktur. Tanrı'nın varlığı bile duyu verilerine dayanılarak açıklanabilir. İnsanın kavrama yetisi tikeli, tümeli ve bireysel olanı bilebilir, bu nedenle tikelle ilgili bilim olanaklıdır. Ancak Tanrı'yı bu bilinen nesneler arasında saymak doğru değildir. Çünkü Tanrı bir olanak değil gerçekliktir, varlığın kendisidir, yalnız kendi kendisiyle var olduğundan da tözdür *(substantia)*. Evren sonsuz değildir, çünkü onu yaratan Tanrı'dır ve Tanrı kendi niteliğini evrene veremez. Biçim, nesnel varlıkta, olanak niteliğinde bulunur.

Richard tanrıbilim ve felsefe çalışmaları yanı sıra fizik sorunlarıyla da ilgilenmiş, düşme hızının geçen zaman ve aşılan uzayla bağlantılı olduğunu ileri sürmüştür.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Quaestiones disputatae*, (ö.s.), 1489, ("Kuramsal Araştırmalar"); *Super quattuor libros sententiarum*, (ö.s.), 1591, ("Üstün Bilgiler Konusunda Dört Kitap").

- **KAYNAKLAR:** E.Hocedez, *S.J.Richard de Middleton, savie, ses oeuvres, sa doctrin*, 1925; P.Rucker, *Der Ursprung Unserer Begriffe nach R.v.Middletown*, 1934.

- **BAKINIZ:** AUGUSTINUS, BONAVENTURA, THOMAS [Aquino'lu].

RICHARD, St.Victor
(? - 1173)

Fransız, tanrıbilimci. Bilginin deney, usavurma ve inan gibi üç kaynağı olduğu görüşünü savunmuştur.

İskoçya'da doğdu, 10 Mart 1173'te Paris'te öldü. Gençlik döneminde Saint-Victor manastırına girerek tanrıbilim öğrenimi gördü. 1162'de kilisede duacı olarak görevlendirildi. Yeni-Platonculuk'un etkisinde kalarak içekapanışı yeğleyen bir yaşama biçimini benimsedi, bütün düşüncelerini birer içe doğuş niteliğinde sergiledi. Çalışmalarını Tanrı, tanrısal nitelikler, töz, evren, yaratılış ve bilgi sorunları üzerinde topladı, bu sorunlara us ilkelerine dayalı bir yöntemle çözüm aradı.

Richard'a göre en önemli sorun bilginin kaynağıdır, o açıklığa kavuşturulduktan sonra öteki konulara geçme olanağı bulunur. Bilginin duyularla sağlanan izlenimler alanı olan deney, deneyden edinilen verileri düzenleyen, biçimlendiren usavurma ve hepsinin özünü kuran inan gibi üç odağı vardır. Deney nesnel varlıkları konu edinir, bu özelliği dolayısıyla duyularla bağlantılıdır. Usavurmanın konusu tanrısal varlıklardır, bu varlıklar us ilkelerine uygundur. İnan ise tanrısal bildiriyle *(vahy)* bağlantılı olan gerçekleri kavramaya yarar. Bu özelliği nedeniyle anlıktan üstündür, onu aşar. İnsanın inanması gereken varlıklar arasında usa uygun olanlar bulunduğu gibi ona aykırı gelenler de çoktur. Bunlar ancak derin bir içekapanışın sağladığı sezgiyle, tanrısal evrene girmekle bilinebilir. İnanın sağladığı bu tür bilgi öğeleri usavurmayla biçimlendirilir, belli bir düzene konur, konuyu kendi ölçülerine göre derinleştirir. Usun başka bir başarısı da yaratılmayan, yalnız kendi kendisiyle var olan, önsüz-sonsuz, tümel geçerlik taşıyan Tanrı'yı bildirmesidir. Usun kavradığı varlık alanının karşısında değişen bir gerçeklik olan duyular evreni bulunur.

- **YAPITLAR** (başlıca): *De Trinitate*, (ö.s.) 1958, ("Üçleme Üstüne").

- **KAYNAKLAR:** A.M.Ethier, *De Trinitate de Richard de St.Victor*, 1939.

- **BAKINIZ:** ANSELMUS, AUGUSTINUS, BONAVENTURA, PLOTİNOS.

RICHARDS, Dickinson Woodruff
(1895-1973)

ABD'li hekim, fizyoloji ve kardiyoloji uzmanı. Dolaşım sistemi hastalıklarının tanı ve tedavisinde çığır açan "kalp kateterizasyonu" yönteminin geliştirilmesine katkıda bulunmuştur.

30 Ekim 1895'te New Jersey Eyaleti'nin Orange kentinde doğdu, 23 Şubat 1973'te Connecticut Eyaleti'ndeki Lakeville'de öldü. 1917'de Yale Üniversitesi'nden diplomasını, 1922'de Columbia Üniversitesi'nden fizyoloji dalında lisansüstü derecesini, 1923'te de doktorasını aldı. 1927'ye değin New York'taki Presbiteryen Hastanesi'nde çalıştıktan sonra, Columbia Üniversitesi'nin araştırma bursuyla İngiltere'ye giderek, bir yıl süreyle Londra'daki Ulusal Tıp Araştırmaları Enstitüsü'nde araştırmalar yaptı. 1928'de ülkesine dönünce, Columbia Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde önce öğretim üyesi, ardından klinik tıp doçenti, 1947'de de Lambert Kürsüsü tıp profesörü olarak 1961'e değin akademik görevini sürdürdü. Ayrıca, 1945-1961 arası, New York'taki Bellevue Hastanesi'nde yeni kurulan Columbia Üniversitesi Tıp Bölümü'nün yöneticiliğini ve Presbiteryen Hastanesi'ndeki klinik hekimliğini de birlikte yürüten Richards, ülkesindeki birçok tıp ve sağlık kuruluşunun üyeliğine seçilmiş, 1956 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü Forssmann ve Cournand ile bölüşmüştür.

Kalp ve akciğer fizyolojisi alanında uzmanlaşan Richards'ın, tıbba çok değerli bir tanı yöntemi, kendisine de Nobel Ödülü kazandıran en önemli çalışması, Belle-

vue Hastanesi'nde tanışıp işbirliği yaptığı Cournand ile birlikte kateter yöntemini geliştirmesidir. 1929'da, toplardamarların içine, kateter ya da sonda denilen ince ve esnek bir boru sokarak kalbin kulakçıklarına ulaşılabileceğini gösteren Forssmann'ın deneylerinden sonra aynı konu üzerinde çalışmaya başlayan Richards ve Cournand, önce hayvanlar, sonra insanlar üzerinde yaptıkları deneylerle Forssmann'ın tekniğini geliştirip, başarıyla uygulanan bir klinik yöntemine dönüştürdüler. İki araştırmacının çalışmalarıyla, genel anesteziye gerek göstermeksizin ve iç organları zedelemeksizin, toplardamar yoluyla kalbin kulakçık ve karıncıklarına, sonraları akciğere, hatta kan akışının ters yönde olduğu atardamarlara salınabilen ve saydam bir maddeden yapıldığı için X ışınlarıyla kolayca izlenebilen sonda, kalp-damar hastalıklarının ve dolaşım sistemi bozukluklarının tanısında büyük gelişmelere yol açtı. Özellikle, bebeklerde görülen ve "mavi kalp hastalığı" denilen doğuştan gelme kalp bozukluklarının cerrahi yoluyla tedavisini olanaklı kılarak ölüm oranını büyük ölçüde azalttı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Circulation of the Blood: Men and Ideas* (A.P.Fishman ile), 1964, ("Kan Dolaşımı: İnsanlar ve Buluşlar").

• **BAKINIZ:** COURNAND, FORSSMANN.

RICHARDS, I.A.
(1893-1979)

İngiliz, eleştirmen ve şair. Çağdaş edebiyat eleştirisinin en önemli adlarından biridir.

Ivor Armstrong Richards 26 Şubat 1893'te Cheshire bölgesindeki Sandbach'da doğdu, 7 Eylül 1979'da Cambridge'de öldü. Bristol'da, Clifton College'da ve Cambridge Üniversitesi'ndeki Magdalene College'da öğrenim gördü. 1922-1929 arasında Magdalene College'da İngilizce ve psikoloji dersleri verdi. 1929'da öğretim görevlisi olarak Pekin'deki Tsing Hua Üniversitesi'ne gitti. Çin'de olduğu dönemde, dilbilimci Charles Kay Ogden'in (1889-1957) İngilizce'nin uluslararası bir dil olmasını kolaylaştırmak amacıyla oluşturduğu Basic English (Temel İngilizce) sistemini yetkinleştirmeye çalıştı. 1939-1944 arasında öğretim üyesi olduğu Harvard Üniversitesi'nde İngilizce üzerine araştırmalar yapan bir komisyonun başkanlığını yürüttü. 1942'de Platon'un *Devlet*'ini Basic English sistemine çevirerek yayımladı. 1944'te aynı üniversitede profesör oldu. 1958'de ilk şiir kitabını çıkarınca eleştirmenliğinin yanı sıra şairliğiyle de ilgi uyandırdı ve 1962'de Loines Şiir Ödülü'nü kazandı. 1963'te emekliliğinden sonra da eğitim etkinliklerini sürdürdü.

Richards şiirin, insanların tepkilerini estetik bir bütünlük içinde düzenleme özelliği ile, okuyucunun ruhsal durumu üstünde olumlu etkileri olduğunu savunmuş, şiir çözümlemesinde okuyucunun psikolojik deneyimini temel alan bir kuramsal yaklaşım geliştirmiştir. Ünlü İngiliz şair ve eleştirmenlerinden M.Arnold gibi Richards da şiirin, genel olarak da sanatın, insanların duyarlıklarını geliştiren ve yaşamla daha uyumlu ve zengin bir ilişki kurmalarını sağlayan bir işlevi olduğunu vurgulamıştır.

Şiirin metin dışı değerlendirmelerle değil, tek tek şiirlerin ayrıntılı bir çözümlemesine girişen, yapıta dönük bir okumayla anlaşılabileceğini savunmuştur. Ayrıntılı bir metin çözümlemesini, dil, imge, simge ve metafor incelemesini eleştirinin gündemine getiren yaklaşımı, daha sonraki yıllarda öğrencisi W.Empson ve başka eleştirmenler tarafından geliştirilerek Yeni Eleştiri *(New Criticism)* adıyla İngiltere'de önemli bir edebiyat eleştirisi akımı durumuna gelmiş, Amerikan Yeni Eleştiri anlayışını da etkilemiştir.

Richards, özellikle *Principles of Literary Criticism* ("Edebiyat Eleştirisinin İlkeleri") ve *Practical Criticism* ("Uygulamalı Eleştiri") gibi çığır açan yapıtlarıyla, edebiyat eleştirisinin, ayrı bir yöntemi, ölçüt ve ilkeleri olan bilimsel bir alan halinde gelişmesine katkıda bulunmuş, 20. yy İngiliz ve Amerikan şiir eleştirisine damgasını vuran eleştirmenlerden biri olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Eleştiri-İnceleme:** *Foundations of Aesthetics* (C.K. Ogden ve J.Wood ile), 1922, ("Estetiğin Temelleri"); *The Meaning of Meaning* (C.K. Ogden ile), 1923, ("Anlamın Anlamı"); *Principles of Literary Criticism*, 1924, ("Edebiyat Eleştirisinin İlkeleri"); *Science and Poetry*, 1926, ("Bilim ve Şiir"); *Practical Criticism*, 1929, ("Uygulamalı Eleştiri"); *Interpretation in Teaching*, 1938, ("Eğitimde Yorum"); *Basic English and Its Uses*, 1943, ("Temel İngilizce ve Kullanımları"); *Nations and Peace*, 1947, ("Uluslar ve Barış"); *Desing for Escape*, 1968, ("Kaçış Planı"). **Şiir:** *Goodbye Earth, and Other Poems*, 1958, ("Elveda Dünya ve Başka Şiirler"); *Tomorrow Morning, Faustus!*, 1962, ("Yarın Sabah, Faustus!"); *Internal Colloquies*, 1972, ("İç Diyaloglar").

• **KAYNAKLAR:** S.E.Hyman, *The Armed Vision*, 1948, H.W.N. Hotopf, *Language, Thought and Comprehension: A Study of the Writings of I.A.Richards*, 1965; J.P.Schiller, *I.A.Richards Theory of Literature*, 1969.

• **BAKINIZ:** ARDONLD, C.BROOKS, ELIOT, EMPSON, LEAVIS.

RICHARDS, Theodore William
(1868-1928)

ABD'li kimyacı. Elementlerin atom ağırlıklarını büyük bir duyarlıkla ölçmüş ve izotopların varlığını kimyasal yoldan doğrulamıştır.

31 Ocak 1868'de Pennsylvania Eyaleti'nin Germantown kentinde doğdu, 2 Nisan 1928'de Massachusetts Eyaleti'ndeki Cambridge'de öldü. Harvard Üniversitesi'nde kimya öğrenimini tamamlayarak 1888'de doktora derecesini aldı. Bir yıl süreyle Almanya'daki Göttingen ve Leipzig üniversitelerinde araştırmalar yapıp, Meyer, Rayligh gibi ünlü kimyacıların derslerini izledikten sonra ülkesine döndü ve 1889'da asistan olarak Harvard Üniversitesi'ne kabul edildi, 1891'de de analitik kimya derslerini vermeye başladı. 1895-1896 yıllarında gene Almanya'da bu kez Ostwald ve Nernst'in yanında çalışan Richards, 1901'de Harvard Üniversitesi'nde profesörlüğe, 1903'te de Kimya Bölümü'nün başkanlığına getirildi. Ayrıca 1912'de, yeni kurulan Wolcott Gibbs Labo-

ratuvarı'nın yöneticiliğini üstlenerek yaşamının sonuna değin Harvard'daki öğretim göreviyle birlikte yürüttü. Birçok bilimsel kuruluşun üyeliğine seçilen, 1910'da Royal Society'nin Davy madalyasını, 1914'te Nobel Kimya Ödülü'nü alan Richards'ın adına 1925'te Harvard Üniversitesi'nde yeni bir kimya kürsüsü kurulmuştur.

Richards'ın ilk önemli bulgusu, doktora tezinde, tüm elementlerin atom ağırlıklarının hidrojenin atom ağırlığının tam sayısal katları olduğunu ileri süren Prout'un savunduğu gibi, suyun bileşimindeki oksijenin hidrojene oranının 1/16 değil, 1/15,96 olduğunu açıklamasıdır. Böylece, o güne değin belirlenmiş olan atom ağırlıklarının yeniden gözden geçirilmesi gerektiğine inanan Richards, Prout'un yanılgısını çok daha önce fark ederek 19.yy'ın en duyarlı ölçümleriyle birçok elementin atom ağırlığını kesirli sayılar halinde belirleyen Belçikalı kimyacı Jean Servais Stas'nın (1813-1891) yolunda gitti ve onun ölçtüklerini de içeren 25'i aşkın elementin atom ağırlığını saptadı. Ölçülecek maddeyi hem kurutan, hem de tartım sırasında nem kapmaması için aynı anda şişeleyebilen bir aygıt kullanarak ve örneklerde bulanıklığa neden olan gümüş klorür çökeltisinin miktarını tam olarak belirleyen bir nefelometre geliştirerek çok duyarlı sonuçlara varan Richards'ın ölçüm tekniği, bugün bile bu alanda uygulanabilecek en iyi yöntem olarak kabul edilir.

Richards'ın 1913'te, uranyum minerallerinin radyoaktif bozunma ürünü olan radyoaktif kurşunun atom ağırlığının doğal kurşunun atom ağırlığından daha hafif olduğunu belirlemesi ise, aynı elementin değişik atom ağırlığında izotopları olduğunu fiziksel yöntemlerle açıklayan Soddy'nin bulgularını kimyasal yoldan doğrulayan önemli bir kanıt oldu.

Termokimya ve fiziksel kimya alanında da önemli sonuçlara varan Richards, 1899'da, Van der Waals bağıntısında bir molekülün hacmini belirten *"b"* değişmezinin aslında sabit olmayıp, basınç ve sıcaklığa bağlı olarak değiştiğini belirleyerek, elementlerin atom hacimleri ve sıkıştırılabilirlikleri sorununu araştırmaya yöneldi ve sonuçta, atomun sıkıştırılarak hacminin değiştirilebileceğini öne sürdü. Deneysel kimya alanındaki önemli buluşlarından biri de, 1905'te, tepkime ısılarının ölçümü sırasında çevreyle ısı alışverişini önleyen adiyabatik bir kalorimetre (ısı ölçer) geliştirmesidir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Determinations of Atomic Weights*, 1910, ("Atom Ağırlıklarının Belirlenmesi").

- **BAKINIZ:** BERZELIUS, BRIDGMAN, MARIGNAC, MENDELEYEV, J.L.MEYER, NERNST, W.OSTWALD, PROUT, RAYLEIGH, SODDY.

RICHARDSON, Henry Hobson (1838-1886)

ABD'li mimar. Ülkesinin kültür tarihininin simgelerinden biri olan *Trinity Kilisesi*'ni yapmıştır.

29 Eylül 1838'de Louisiana Eyaleti'nde, Saint James Parish'te doğdu, 27 Nisan 1886'da Boston'un banliyösü Brookline'de öldü. Ünlü kimyacı J.Priestley'in torunudur. Çocukluğu New Orleans'ta geçti. Harvard Üniversitesi'ndeki yükseköğrenimi sırasında mimarlığa ilgi duydu. O yıllarda ABD'de henüz bir mimarlık okulu olmadığından Fransa'ya gitti ve 1860-1862 arasında Paris'te École des Beaux-Arts'da mimarlık öğrenimi gördü. 1862'de Amerika İç Savaşı nedeniyle ailesinin parasal desteği kesilince Fransız mimar Théodore Labrouste'un (1799-1885) bürosunda çalışmaya başladı. 1865'te New York'a döndü. 1867'de mimar Charles D.Gambrill'le (1832-1880) on bir yıl süren bir ortaklık kurdu. Kazandığı mimarlık yarışmaları ve Harvard'dayken edindiği çevre sayesinde önemli işler aldı. 1874'te evini ve bürosunu Brookline'e taşıdı. 1882'de Fransa ve İspanya'da bir araştırma gezisine çıktı.

Richardson'un ilk yapılarında, akılcı, işlevci bir planlamayla o dönem İngiliz mimarlığından kaynaklanan Yeni Gotik (Neo-Gotik) öğeleri birleştirdiği izlenir. Daha sonraki yapılarına ise Güney Fransa ve İspanya'daki Orta Çağ yapılarından, Suriye'deki Erken Hıristiyan dönemine ait büyük taş yapılardan gelen etkilerin yansıdığı görülür. Bunlar Boston'un yerel malzemesi olan granit ve tuğlanın kullanıldığı, tasarımında işlevciliğin ön planda tutulduğu, biçimlenmelerinde ise Orta Çağ'daki Roman mimarlığın örnek alındığı yeni roman, (neo-roman) anlayışta yapılardır. Richardson'un bu dönemdeki en önemli yapıtı sayılan *Trinity Kilisesi* kısa zamanda ABD kültür tarihinin simgelerinden biri olmuştur.

Richardson 1880'lerde tarihsel biçimlerden arınmaya yönelen özgün bir üslup geliştirmiştir. Ancak planlamada gene akılcı ve işlevci bir tutum izlemekle birlikte, dış yüzlerde biçimsellikten ayrılamamıştır. Çeşitli öğeleri belirli aralıklarla yineleyerek, planları simetrik olmayan bu yapılarda genellikle simetrik dış yüz düzenlemelerine gitmiştir. Peyzaj mimarı F.L.Olmsted'le birlikte yaptığı çok sayıdaki sayfiye evinde ise, çok daha serbest bir düzenlemeyle hareketli mekânlar elde etmiştir. Ahşap ve taş gibi malzemeleri, kaya, su gibi doğal öğeleri kullanarak ve araziye uygun kademelenmeler yaparak, yapıyı doğayla bütünleştirdiği bu tasarımlarıyla ABD'de bu ülkeye özgü bir mimarlık yaratma çabalarının ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Hampden Adliye Sarayı*, 1871-1873, Sprinfield, Massachusetts; *Trinity Kilisesi*, 1873-1877, Boston; *Ames Kitaplığı*, 1877-1879, Kuzey Easton, Massachusetts; *Crane Kitaplığı*, 1880-1883, Quincy, Massachusetts; *Allegheny Hapishanesi*, 1884, Pittsburgh, Pennsylvania; *Allegheny Adliye Sarayı*, 1884-1887, Pittsburgh, Pennsylvania; *Marshall Field Mağazası*, 1885-1887, Chicago; *Glessney Evi*, 1885-1887, Chicago; *Ames-Pray İşhanı*, 1886, Boston.

- **KAYNAKLAR:** H.R.Hitchcock, *The Architecture of H.H.Richardson and His Times*, 1935; J.F.O'Gorman, *H.H.Richardson and his Office: Selected Drawings*, 1974.

RICHARDSON, Owen Willans (1879-1959)

İngiliz, fizikçi. Akkor durumundaki metallerin elektron yayınımına ilişkin yasayı bulmuştur.

26 Nisan 1879'da Yorkshire bölgesindeki Dewsburg'de doğdu, 15 Şubat 1959'da Hampshire bölgesinde, Alton yakınlarındaki Chandos Lodge'da öldü. 1897-1900 arasında Cambridge'deki Trinity College'da fizik öğrenimi gördükten sonra Cavendish Laboratuvarı'nda çalışmaya başladı. 1902'de Trinity College'ın öğretim kadrosuna katıldı. 1904'te Londra Üniversitesi'nden doktora derecesini aldı. İki yıl sonra da ABD'deki Princeton Üniversitesi'nin fizik profesörlüğü önerisini kabul ederek New Jersey'e yerleşti. 1913'te yeniden Londra'ya döndü ve önce King's College'da, ertesi yıl da Londra Üniversitesi'nde görevlendirildi. Ders vermeyi bıraktığı 1924'ten emekli olduğu 1944'e değin King's College'daki fizik araştırmalarının yöneticiliğini yapan ve emekli olduktan sonra yerleştiği Chandros Lodge'da da araştırmalarını sürdüren Richardson, 1913'te Royal Society üyeliğine seçilmiş, 1928'de Nobel Fizik Ödülü'nü kazanmış, 1930'da Royal madalyası, 1939'da da "Sir" unvanıyla ödüllendirilmişti.

Richardson'un en önemli çalışması, termiyonik yayınım olarak adlandırılan, akkor durumundaki metallerin elektron salması olayına ilişkindir. Termiyonik yayınım 1883'te, boş bir ortamdaki (vakum) kızgın bir filamandan aynı ortamdaki başka bir metal plakaya elektrik akımı geçişi olduğunu gözlemleyen Edison tarafından belirlenmiş ve 20. yy'ın başlarına değin bu yayınımın, kızgın metali çevreleyen hava ortamınca yapıldığı görüşü benimsenmişti. Richardson 1911'de, havası boşaltılmış ortamda çok yüksek akımlar elde ederek gerçekleştirdiği deneylerde, yayımlanan elektron kütlesinin, ortamda bulunabilecek tüm kimyasal maddelerin kütlesini aştığını bularak, elektron yayınımının akkor durumundaki metal tarafından yapıldığını kanıtladı.

Richardson, termiyonik yayınımda, ısının, metaldeki kimi elektronlara, onları metalin yapısı içinde tutan çekim gücünü aşacak oranda bir enerji sağladığını ve bu enerjinin metalin ve metal yüzeyindeki katmanların niteliğine göre değiştiğini belirledi. Yüksek sıcaklıklarda kimi metallerin artı yüklü iyon yayınımı yaptığını da bulan Richardson, elektron yayınımını, metalin mutlak sıcaklığına bağlayarak, "Richardson yasası" olarak adlandırılan $i = AT^2 \cdot e^{-w/kT}$ (i = termiyonik akım yoğunluğu, A = evrensel sabit, T = Kelvin ölçeğiyle mutlak sıcaklık, e = doğal logaritmik taban, w = metalin elektronik iş fonksiyonu, k = Boltzmann sabiti) bağıntısını kurdu.

Hidrojenin molekül tayfına ilişkin çalışmalar da yapan Richardson, termiyonik yayınım yasasıyla, amplifaktör ve üç elektroktlu lambaların (triyod) olduğu kadar, radyo lambaları ve televizyon tüplerinin geliştirilmesini de olanaklı kılmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Electron Theory of Matter*, 1914, ("Maddenin Elektron Kuramı"); *The Emission of Electricty From Hot Bodies*, 1916, ("Kızgın Maddelerden Elektrik Yayınımı"); *Moleculer Hydrogen and Its Spectrum*, 1934, ("Moleküler Hidrojen ve Tayfı").

• BAKINIZ: EDISON.

RICHARDSON, Samuel (1689-1761)

İngiliz, romancı. İngiliz romanının doğması ve gelişmesine en büyük katkıyı yapanlardan biridir.

Derbyshire'da doğdu, 4 Temmuz 1761'de Londra'da öldü. Bir doğramacının oğluydu. Çok az eğitim gördü. Küçük yaşta matbaacı çırağı oldu. Kısa sürede çalışkanlığı ve becerisiyle yayınevi sahipliğine yükseldi. Bu arada patronunun kızıyla da evlendi. Bir ara Avam Kamarası'nın resmi basım işlerini üstlendi.

Orta sınıfın tipik değer ölçüleri içinde yetişen, bunları sorgulamadan benimseyen Richardson'un elli yaşına değin edebiyat alanında ciddi bir çabası olmadı. İlk kitabı *Pamela or Virtue Rewarded* ("Pamela ya da Ödüllendirilen Erdem") adlı roman oldu. Tipleme ve anlatım açısından ilk modern İngiliz romanı sayılan yapıt, genç bir hizmetçi kız olan Pamela Andrews'un ağzından yazılan mektuplar biçimindeydi. Yapıtın, Fielding'in yazdığına inanılan, *Shamela* adıyla bir de parodisi yayımlandı. *Pamela* romanı gerek İngiltere'de, gerek öbür Avrupa ülkelerinde övgüler aldı, devamı niteliğinde kitaplar yazılmaya çalışıldı. Richardson bunun üzerine 1742'de *Pamela in Her Exalted Condition*'ı ("Yükselmiş Durumuyla Pamela") hazırladı. Daha sonra da 2500 sayfayı aşan romanı *Clarissa Harlowe*'u yayımladı. Bu romanda gerek kadın kahraman Clarissa, gerekse onu baştan çıkaran Richard Lovelace yaşadıkları serüvenleri arkadaşlarına mektuplarla anlatıyorlardı. *Pamela*'nın ününü geride bırakan *Clarissa Harlowe*'dan sonra Richardson 1753-1754'te çıkan son romanı *Sir Charles Grandison*'da bir anlamda tragedya'dan töre komedyasına *(commedy of manners)* geçti, önceki romanlarında yarattığı örnek leydi tiplerine, bir de örnek centilmen tipi eklemek istedi.

Oldukça sınırlı eğitimiyle, Richardson gibi bir "orta sınıf" romancısının, Avrupa'da Diderot, Rousseau gibi düşünürler, Marquis de Sade, Gertrude Stein gibi yazarlardan övgüler alması şaşırtıcı sayılmıştır. Richardson matbaacı olmasından ötürü yapıtlarının basımıyla yakından ilgilenmiş, harf ve sayfa düzenine oldukça yaratıcı biçimler vermiştir. Tiplerinin konuşmalarında ve düşüncelerinin akışında belli bir ritim vardır. Kimi eleştirmenlere göre bu kadar büyük bir okuyucu kitlesini kendine bağlaması duygusalcılığı (santimentalizm) keşfedip romanlarında bol bol kullanmış olmasından ileri gelmektedir. Ayrıca, özellikle *Clarissa Harlowe*'da, Freud'dan önce, gizli cinsel dürtü çözümlemelerine girdiğine inanılmaktadır. Örneğin Clarissa'ya, Batı'nın sadizm ve mazoşizm edebiyatındaki acı çeken bakire tipinin ilk örneği olarak bakanlar vardır. Bunlardan başka Richardson'un romanlarında sürekli bir güçler mücadelesi olduğu izlenir. Erkek ve kadın kahramanlar arasındaki kavganın yanı sıra sınıflar arası bir mücadelenin varlığından da söz edile-

bilir. Çünkü Richardson'a göre orta sınıf dar anlamdaki maddeciliği, aristokrasi ise iktisadi yönden rahatlığı ve ahlak konusundaki sınır tanımazlığı ile, manevi değerlere göre yaşamaya çalışan bireyle sürekli bir çatışma halindedirler. Bütün bunlar, romanlarının, bugün bile büyük bir okur kitlesinin ilgisini çekmesine yol açmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Pamela or Virtue Rewarded*, 1740, ("Pamela ya da Ödüllendirilen Erdem"); *Letters to and for Particular Friends*, 1741, ("Belirli Dostlar İçin Mektuplar"); *Pamela in Her Exalted Condition*, 1742, ("Yükselmiş Durumuyla Pamela"); *Clarissa Harlowe*, 1747-1748; *Sir Charles Grandison*, 1753-1754; *The Novels*, (ö.s.), 18 cilt, 1929-1931, ("Romanları").

- KAYNAKLAR: J.Carroll (der.), *Twentieth Century Views of S.Richardson*, 1969; R.P.Utter ve G.B.Needham, *Pamela's Daughters*, 1937.

- BAKINIZ: DEFOE, FIELDING.

RICHARDSON, Tony
(1928)

İngiliz sinema ve tiyatro yönetmeni. Özgür Sinema akımının yaratıcılarındandır.

Cecil Antonio Richardson 5 Haziran 1928'de Shipley'de doğdu. Oxford Üniversitesi'nde okudu. Burada tiyatroyla ilgilenerek üniversite topluluğunun başkanı oldu. Üniversiteden sonra tiyatro yönetmenliğine ve BBC televizyonunda yapımcılığa başladı. 1955'te Karel Reisz'la birlikte yazıp yönettiği *Momma Don't Allow*'la ("Annem İzin Vermiyor") Özgür Sinema akımına katıldı. Bu dönemde *Sight and Sound* dergisinde sinema yazıları da yazdı.George Devine ile birlikte kurduğu İngiliz Sahne Topluluğu'nda yönettiği *Look Back in Anger* (Öfke) adlı oyunuyla ün kazandı. Bu onun, oyunun yazarı John Osborne'la sonraki verimli işbirliğinin başlangıcı oldu.

1958'de Osborne'la birlikte Woodfall Film Şirketi'ni kurdu ve ertesi yıl *Look Back in Anger*'ı perdeye aktardı. 1960'larda yaptığı filmleriyle büyük başarı kazandı. Bunlardan, aynı zamanda ticari açıdan da başarılı olan ve kendisine Oscar kazandıran *Tom Jones*'tan sonra Hollywood'a giderek orada film yapmaya başladı. Ancak ilk dönem yapıtlarının düzeyinde ürün veremedi ve daha çok tiyatro yönetmenliği yapmayı yeğledi.

Richardson'ın ilk dönem filmleri, çalışan kesimlere ve toplumsal sorunlara keskin bakışıyla öne çıkar. Filmlerinde geliştirdiği "öfkeli genç adam" tipi, dönemin İngiliz aydınlarının davranış biçimini etkilemiştir.

- YAPITLAR (başlıca): *Momma Don't Allow*, 1955, ("Annem İzin Vermiyor"); *Look Back in Anger*, 1959, (Öfke); *The Entertainer*, 1960, (Sahte Tebessüm); *Sanctuary*, 1961, (Lekeli Günler); *A Taste of Honey*, 1961, ("Bir Tadım Bal"); *The Loneliness of the Long Distance Runner*, 1962, ("Uzun Mesafe Koşucusunun Yalnızlığı"); *Tom Jones*, 1963, (Tom Jones); *The Charge of the Light Brigade*, 1968, ("Hafif Süvari Alayının Hücumu"); *Laughter in the Dark*, 1969, (Karanlık Dünya); *Hamlet*, 1969, ("Hamlet"); *The Border*, 1981, (Sınır); *New Hampshire Hotel*, 1984, ("New Hampshire Oteli").

Richelieu

RICHELIEU [Kardinal]
(1585-1642)

Fransız din ve devlet adamı. Başbakanlığı sırasında krallığın mutlak otoritesini güçlendirmiş, Fransa'yı Avrupa'nın en güçlü devleti durumuna getirmiştir.

Armand Jean du Plessis de Richelieu 9 Eylül 1585'te Paris'te doğdu, 4 Aralık 1642'de aynı kentte öldü. III.Henri ve IV.Henri dönemlerinde başyargıç olan babasının 1590'da ölmesi üzerine, annesi ve kardeşleriyle birlikte Poitou bölgesindeki eski aile malikânesine yerleşti. Protestanlar'la Katolikler arasındaki 1562-1598 Din Savaşları sırasında mal varlıklarını büyük ölçüde yitirmiş olduklarından çocukluğu sıkıntı içinde geçti. 9 yaşındayken dil ve felsefe öğrenimi görmek üzere Paris'teki Collège de Navarre'a gönderildi.Oradaki öğrenimini tamamladıktan sonra soylu çocuklarının devam ettiği askeri bir okula geçti. Ancak keşiş olmak isteyen küçük ağabeyinin Luçon piskoposluğunu reddetmesi üzerine, aileye bağlanmış olan piskoposluk gelirinin sürebilmesi için bu okuldan ayrılıp, piskopos olmak üzere Collège de Calvi'ye girmek zorunda kaldı. Bu okulu bitirdikten sonra, Nisan 1607'de Luçon piskoposluğuna atandı.

Fransa Kralı XIII.Louis'nin naibesi olarak Fransa'yı yönetmekte olan Marie de Medici'nin 1614'te topladığı États-Généraux'ya (kralın düzensiz olarak toplantıya çağırdığı danışma meclisi) Poitou'lu din adamlarının temsilcisi olarak katıldı. Mecliste din adamlarıyla *thiers état* (üçüncü sınıf-burjuvalar, esnaf ve zanaatkârlar, kent ve köy emekçileri) temsilcileri arasında doğan çatışmada, tarafları uzlaştırmada gösterdiği başarıyla Marie de Medici'nin dikkatini çekti ve kısa bir süre sonra XIII.Louis'nin karısı Avusturyalı Anna'nın özel papazı yapıldı. 1616'da dışişleri bakanlığına getirildiyse de, XIII.Louis'nin Nisan 1617'de gerçekleştirdiği bir saray darbesiyle annesinin naibelik yönetimine son vermesi üzerine bu görevinden uzaklaştırıldı.

Önce Blois'ya, ardından da Avignon'a sürgüne gönderildiyse de, darbeden sonra XIII.Louis'ye karşı ayak-

lanan Marie de Medici'yi uzlaşmaya ikna edebilecek tek kişi olarak görüldüğünden, Mart 1619'da Paris'e geri çağrılıp onun maiyetine verildi. Bu olayı sarayda yeniden nüfuz kazanmak için bir fırsat olarak değerlendiren Marie de Medici'nin baskısıyla, Eylül 1622'de kardinalliğe yükseltildi. Nisan 1624'te ise denizcilik ve ticaret bakanı olarak Kraliyet Meclisi üyeliğine, birkaç ay sonra da Kraliyet Meclisi başkanlığına getirildi. Dört yıl sonra başbakanlık adı verilen ve ölümüne değin sürdürdüğü bu görevi sırasında, XIII.Louis'nin sarsılmaz desteğine sahip olarak, ülke yönetiminde tam söz sahibi oldu.

Başbakanlığa yükselmesi

Richelieu'nun amacı içte Protestanlar'ın ve soyluların siyasi gücünü kırarak krallığın mutlak otoritesini güçlendirmek, dışta ise Katolik Habsburg hanedanını zayıflatarak Fransa'ya uluslararası planda üstünlük ve saygınlık kazandırmaktı. 1625'te İngiltere ile Habsburg hanedanının denetimindeki İspanya'ya karşı ittifak kurduktan sonra, İsviçre'nin Protestan kantonlarından Grisons'un İspanya'nın Valtellina Vadisi'ndeki emellerine karşı Fransa'nın himayesine başvurmasından kaynaklanan Kuzey İtalya sorununu çözmeye yöneldi. Bir Katolik savunucusu olarak tanınmasına karşın, Katolikler'le Protestanlar arasında bir mezhep çatışması niteliğine bürünen bu sorun karşısında tarafsız kalmanın Fransa'yı iç istikrarsızlığa sürükleyeceğini düşünerek, duraksamaksızın saldırıya geçti. Bölgede Fransa'nın egemenliğini sağlayarak Katolik İtalya ve İspanya ile Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu arasındaki bağlantıyı kopardı. Ancak Protestan ve soylu ayaklanmalarının neden olduğu iç karışıklıklar nedeniyle 1626'da İspanya'yla barış imzalayarak dikkatini iç sorunların çözümü üzerinde yoğunlaştırdı.

Protestanlar'a karşı mücadelesi

Kraliyet ordusunun 1527'de Huguenotlar'ın (Calvinist Protestanlar) en önemli kalesi olan La Rochelle'e karşı başlattığı saldırı, 15 aylık bir kuşatmadan sonra kalenin ele geçirilmesiyle sonuçlandı. 1629'da imzalanan Alais Barışı'yla, Huguenotlar'dan, 1598 Nantes Fermanı'yla elde ettikleri surlarla çevrili kentler kurma ve silahlı asker bulundurma haklarının geri alınmasıyla, Protestanlar'ın siyasi gücüne büyük bir darbe indirilmiş oldu. Buna karşın, Protestanlar'ı düşman olarak gören sofu Katolik anlayışı benimsemeyen Richelieu, yönetimi sırasında bu kişilerin din ve ibadet özgürlükleriyle medeni haklarının korunmasına özen gösterdi.

Bu sırada,1626'daki barış antlaşmasıyla Protestanlar'a karşı mücadelesinde Richelieu'ye destek olacağına söz vermiş olan İspanya'nın, Fransa'daki iç karışıklıklardan yararlanarak, Kuzey İtalya'daki Mantua Dükalığı'nı işgal etmesi üzerine, Richelieu Mart 1629'da bölgeye bir ordu yollayarak İspanya'nın bu girişimini engelledi. Aynı dönemde, İspanya'ya karşı izlediği siyasete karşı çıkarak, Katolik çevrelerin desteğiyle kendisini iktidardan uzaklaştırmaya çalışan Marie de Medici'nin 16 Kasım 1630'daki girişimini ustaca manevralarla boşa çıkardı. "Aptallar Günü" olarak bilinen bu olaydan sonra XIII. Louis'nin mutlak desteğini kazandı. Krala ve kendisine bağlı az sayıda kişiden oluşan bir yönetim çevresi oluşturarak konumunu sağlamlaştırdı. Kurduğu istihbarat ağının yardımıyla saray çevresiyle soyluların kendisine yönelik bütün komplolarını boşa çıkardı.

Otuz Yıl Savaşı'na katılması

Habsburg hanedanına karşı yürüttüğü mücadelede, olabildiğince uzun bir süre Fransa'yı Protestanlar'la Katolikler arasında sürmekte olan Otuz Yıl Savaşı'na doğrudan katmamaya çalışan Richelieu, bu sırada Kutsal Roma-Germen imparatorları II.Ferdinand'a (1578-1637) ve III.Ferdinand'a (1608-1657) karşı mücadele eden Protestan güçlere maddi destek sağladı. Ancak bu mücadeledeki en büyük müttefiki olan İsveç Kralı II.Gustaf'ın ölümünden ve Protestan Alman prenslerinin Nördlingen'de Habsburg güçleri tarafından yenilgiye uğratılmasından sonra, 1635'te savaşa katılmak zorunda kaldı. 1640'ta Alsace ve Artois'nın, 1642'de de Rousillon'un Fransız topraklarına katılmasından sonra, Richelieu'nun tüm yönetimi boyunca süren bu savaşın iktisadi yükü, kırsal kesimde sık sık ayaklanmalara neden oldu.

İktisadi alanda Fransa'nın kendine yeterliliğini sağlamak amacıyla halı, cam, ipek, keten ve yünlü dokuma üretimini özendiren Richelieu, ihracata dönük sanayi üretimine destek olarak denizaşırı ticaret şirketleri kurdurdu ve bunlara ayrıcalıklar tanıdı. Kanada, Senegal, Madagaskar ve Martinique gibi ülkelere göçü ve buraların sömürgeleştirilme sürecini başlattı. Dönemin ölçüleri içinde bile büyük bir miktar tutan servetinin bir bölümünü sanat ve edebiyat çalışmalarını himaye etmek için kullandı. 1635'te Fransız Akademisi'nin ve sonradan Collège de Louis-le-Grand adını alacak olan Collège de Plessis'nin kuruluşuna yardımcı oldu. Lemercier'ye kendisi için ikametgâh olarak Palais-Cardinal'i (bugün Palais-Royal) inşa ettirdi.

Tarihin siyasi dehalarından biri olarak kabul edilen Richelieu, yerel ayrıcalıkların birçoğuna son vererek ve merkezden atanan yönetim görevlileri sistemini güçlendirerek, Fransa'nın kralın mutlak egemenliği altında merkezi bir devlet durumuna gelmesine önemli katkıda bulunmuştur. Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nda baş gösteren dağılma sürecinin ve İspanya'nın askeri bir güç olarak zayıflamaya başlamasının Fransa'nın güçlenmesine zemin hazırladığı saptamasına dayanarak belirlediği dış politikası, ölümünden sonra da sürdürülmüştür. Ölümüne yakın, kralın gözdesi olarak parlayan genç Cinq-Mars Markisi'ni saf dışı ederek yerine Kardinal Mazarin'in geçmesini sağlamıştır.

- **YAPITLAR:** (başlıca): *Défense des principaux points de la foi catholique*, 1617, ("Katolik Dininin Temel Noktalarının Savunması"); *Lettres, instructions diplomatiques et papiers d'état du cardinal de Richelieu*, (ö.s.) D.L.M.Avenel (der), 8 cilt, 1853-1877, ("Kardinal Richelieu'nün Mektupları, Diplomatik Yönergeleri ve Devlet Belgeleri").
- **KAYNAKLAR:** C.J.Burchardt, *Richelieu*, 4 cilt, 1935-1967; K.Federn, *Richelieu*, 1926; G.Hanotaux, *Histoire du cardinal de Richelieu*, 6 cilt, 1893-1947; D.P.O'Connell, *Richelieu*, 1968.

- **BAKINIZ:** LOUIS XIII, MARIE DE MEDICI, MAZARIN.

RICHET, Charles Robert
(1850-1935)

Fransız fizyoloji bilgini. Antijen-antikor tepkimelerinden ileri gelen ve kimi kez ölümle sonuçlanabilen aşırı duyarlık halini tanımlayarak "anafilaksi" terimiyle adlandırmıştır.

26 Ağustos 1850'de Paris'te doğdu, 4 Aralık 1935'te aynı kentte öldü. Paris'in tanınmış cerrahlarından olan babası Alfred Richet'nin de etkisiyle tıp öğrenimini seçerek, 1869'da Paris Tıp Fakültesi'ni bitirdi ve çeşitli hastanelerde pratisyen hekim olarak deneyim kazandıktan sonra, 1876'dan 1882'ye değin Paris Tıp Fakültesi ile Collège de France'ta değerli hocaların laboratuvar çalışmalarına katıldı. 1878'de, ders verebilmesi için zorunlu olan yeterlik sınavını başararak Paris Tıp Fakültesi'nde öğretim görevlisi olan, 1883'te fizyoloji derslerini üstlenen ve 1887'de aynı fakültenin Fizyoloji Kürsüsü'nde profesörlüğe atanarak 1927'ye değin bu görevi sürdüren Richet'ye 1913'te Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü, 1926'da da Légion d'honneur'ün "büyük haç" nişanı verildi. Oğlu Charles Richet (1882-1966) de Paris Tıp Fakültesi'nde profesör olmuş, özellikle açlık sorunu, beslenme yetersizlikleri ve beslenme fizyolojisi alanında çalışmıştır.

Richet, fizyolojiden metapsişik olaylara değin pek çok konuyla ilgilenmiş, ayrıca şiirler, hikâyeler ve sahne oyunları yazmış çok yönlü bir bilim adamıdır. Canlılarda vücut ısısını ayarlayan mekanizma, sindirim fizyolojisi ve mide özsuyu, kas ve sinir fizyolojisi, çiçek tozlarının yarattığı alerjik bir tepkime olan saman ya da bahar nezlesi, astım, solunum fizyolojisi, epilepsinin potasyum bromürle ve tüberkülozun beslenme rejimiyle tedavisi, ilgilendiği konulardan yalnızca birkaçıdır. Özellikle serum tedavisinin öncülerinden olan ve 1890'da, kuş tüberkülozuna karşı büyük bir direnç gösteren köpeklere bu hastalığın basillerini aşılayarak, çok duyarlı oldukları insan tüberkülozuna karşı bağışıklık yaratan Richet'nin, Nobel Ödülü'ne değer görülen en önemli çalışması, ilk kez onun tanımlayıp adlandırdığı "anafilaksi" olgusudur.

1890'da Behring ve Kitasato, difteri bakterilerinin zehirleyici (toksik) etkisini giderecek antitoksinleri içeren ve bu hastalığa karşı bağışıklık yaratan bir serum üreterek, bazı bulaşıcı hastalıkların koruyucu serumla önlenebileceğini kanıtlamışlardır. Ancak, ilk yıllarda, uzun aralarla birkaç kez uygulanan koruyucu difteri serumunun deney hayvanlarında alerjik tepkimelere yol açarak ağır, hatta ölümcül şoklara neden olduğu gözlemlenmiş ve aşının uygulanması sakıncalı görülmüştü. 1900'de çalışma arkadaşı Paul Portier ile birlikte bu konuya eğilen Richet, Portekiz sularında yaşayan bir tür denizanasının zehir kapsüllerinden aldığı özütü köpeklere şırınga ederek, hayvanlarda ortaya çıkabilecek aşırı duyarlık belirtilerini incelemeye başladı. Çok küçük dozda verilen ve hayvanda yalnızca geçici zehirlenme belirtileri yaratan özüt, birkaç hafta sonra daha küçük dozda bile uygulansa, hayvanı öldürecek kadar güçlü bir şok tablosu çiziyordu. 1902'de bu olayı çeşitli hayvanlar üzerinde deneyen Richet, antijen özelliği taşıyan herhangi bir protein, ilaç ya da mikroorganizmanın, ilk alınışında vücutta belli bir duyarlık ya da alerji yaratarak antikor oluşumuna yol açtığını, aynı madde çok daha küçük dozlarda ikinci kez verildiğinde ise kimi kez ölümle sonuçlanan çok şiddetli bir antijen-antikor tepkimesinin geliştiğini açıkladı ve bu olguyu, "korumaya ya da koruyucuya karşı" anlamındaki Yunanca sözcüklerden esinlenerek "anafilaksi" terimiyle adlandırdı.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Recherches expérimentales et cliniques sur la sensibilité* 1877, ("Duyarlık Üstüne Deneysel ve Klinik Araştırmalar"); *Du suc gastrique chez l'homme et les animaux*, 1878, ("İnsanda ve Hayvanda Mide Özsuyu Üstüne"); *L'homme et l'intelligence: Fragments de physiologie et de psychologie*, 1884, ("İnsan ve Zekâ: Fizyoloji ve Psikoloji İncelemeleri"); *Le chaleur animale*, 1889, ("Vücut Isısı"); *Dictionnaire de physiologie*, 10 cilt, 1895-1928, ("Fizyoloji Sözlüğü"); *L'anaphylaxie*, 1911, ("Anafilaksi"); *Traité de metapsychique*, 1922, ("Metapsişik İncelemesi").

• **BAKINIZ:** BEHRING, DALE, KİTASATO, MAGENDIE.

RICHIER, Germaine
(1904-1959)

Fransız, heykelci. Çoğunlukla hayvanları konu aldığı dışavurumcu (ekspresyonist) yapıtlarıyla tanınmıştır.

Arles yakınlarında, Grans'da doğdu, Montpellier'de öldü. 1922-1925 arasında sanat öğrenimi gördüğü Montpellier'deki École des Beaux-Arts'da Jouis-Jacques Guigues'in etkisiyle heykele yöneldi. 1925'te Paris'e gitti ve Bourdelle'den heykel dersleri aldı. 1929'da heykelci Otto Baenninger (1897) ile evlendi. 1934'te Paris'te açtığı ilk kişisel sergisinde yer alan klasik nitelikteki yapıtları ile dikkati çekti. II.Dünya Savaşı yıllarını İsviçre'de ve Provence'da geçirdi. 1945'te Paris'e döndü. 1951'de Sao Paolo Bienali'nde (iki yıllık sergi) Heykel Ödülü'nü aldı.

Richier, 1940'larda daha çok örümcek, baykuş, yarasa, kurbağa vb. gibi hayvanları konu alan hayvan heykelleri yapmaya başladı. Düşey boyutu abartılmış bu heykeller, çirkinliği vurgulanmış dengesiz biçimler ve değişik dokusal görüntülerden oluşmaktaydı. Richier daha sonraki yıllarda geliştirdiği organik biçimler ve gerçekçi (realist) ayrıntılar üstüne kurulmuş dışavurumcu (ekspresyonist) ve simgeci (sembolist) tutum ile, etkileyici, ama halkın kolayca benimseyemeyeceği sonuçlar elde etti. Bunlar arasında özellikle *Çarmıha Gerilmiş İsa* adlı yapıtı çeşitli tartışmalara neden oldu.

Richier'in çirkin ile güzeli bütünleştiren heykelleri çarpıcı bir anlatım taşır. Çeşitli kaplama ve emaye teknikleriyle gerçekleştirilmiş küçük heykelcikleri daha sevimli bir üsluptadır. 1957'den sonraki büyük boyutlu ve çok renkli alçı heykelleri ise durulmuş bir anlatımcılığın örnekleridir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Fırtına*, 1947-1948, Ulusal Modern Sanatlar Müzesi, Paris; *Tayfun*, 1848-1849, Ulusal Modern Sanatlar Müzesi, Paris; *Çarmıha Gerilmiş İsa*, 1950, Notre-Dame-de Toute Grace Kilisesi, Assy, Fransa; *Karınca*, 1953;

Tauromachia, 1953; *Hydra*, 1954, Hanover Galerisi Koleksiyonu, Londra; *Kuş Adam* dizisi, 1953-1955; *Dağ*, 1956, Ulusal Modern Sanatlar Müzesi, Paris.

• KAYNAKLAR: E.Crispolti, *Germaine Richier*, 1966.

RICHTER, Burton (1931)

ABD'li fizikçi. Kuramsal olarak öngörülen, "kuvark" türünden yeni bir parçacığın varlığını kanıtlayarak "psi" terimiyle adlandırmıştır.

22 Mart 1931'de New York'ta doğdu. 1952'de Massachusetts Institute of Technology'den fen diplomasını, 1956'da fizik dalında doktora derecesini aldıktan sonra, Stanford, Üniversitesi'ndeki Yüksek Enerji Fiziği Laboratuvarı'nda araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. 1975'ten 1976'ya değin Cenevre'deki Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi'nde (CERN) bulunduğu bir yıl dışında, tüm çalışma yaşamını Stanford Üniversitesi'nde geçiren Richter, 1963'te doçentliğe, 1967'de fizik profesörlüğüne, 1980'de de Paul Piggot Fizik Bilimleri Kürsüsü profesörlüğüne yükseltildi. Stanford Üniversitesi'ndeki araştırmalarını SLAC'de (Stanford Linear Accelerator Center-Stanford Çizgisel Hızlandırıcı Merkezi) gerçekleştiren ve bu üniversitedeki öğretim görevini 1985'te de sürdürmekte olan Richter'e 1975'te E.O.Lawrence Ödülü, 1976'da da Samuel Ting ile birlikte Nobel Fizik Ödülü verilmiştir.

Önceleri,100 MeV'luk gamma ışınlarıyla elektron-pozitron çiftlerinin üretilmesi konusunda çalışmalar yapan Richter, Stanford Üniversitesi'ne geçtikten sonra, 550 MeV gücünde çizgisel (lineer) elektron hızlandırıcılı iki elektron depolama halkası yaparak, elektron çarpışmalarını gözlemledi ve o güne değin ileri sürülen kuvantum elektrodinamik savları doğrulayan deneysel bulgulara ulaştı.

Richter'e Nobel Ödülü kazandıran en önemli çalışması ise, SLAC'de kurduğu elektron-pozitron depolama halkasıyla, ilginç özellikleri olan yeni bir temel parçacık keşfetmesidir. Daha önceki yıllarda Gell-Mann, maddenin temel bileşenlerinden olan ve kesirli yük taşıyan parçacıkların varlığını öngörerek bu parçacıkları "kuvark" diye adlandırmış, Glashow da, Gell-Mann'ın önerdiği üç kuvarka ek olarak "tılsımlı" bir dördüncü kuvarkın bulunması gerektiğini öne sürmüştü. 1974'te, SLAC'deki depolama halkasının güçlü hızlandırıcılarından salınan elektron ve pozitronların çarpışmasını inceleyen Richter, çarpışma sırasında beklenilenden çok daha fazla sayıda hadronun oluştuğunu ve 3.100 MeV'luk toplam elektron-pozitron enerji düzeyinde çarpışan parçacıkların yok olduğunu, buna karşılık ortamda yeni bir parçacığın oluştuğunu gözlemledi. Kütlesi protonun kütlesinden yaklaşık üç kat daha fazla, 10^{-23} saniyelik ömrü (yarılanma süresi) ise kuramda öngörülenden bin kat daha uzun olan bu kararsız parçacığa "psi" (ψ) adını verdi. Richter'den bağımsız olarak çalışmalarını sürdüren Ting'de, elektron-pozitron çiftlerine ilişkin tayfölçümleri sırasında gözlemlediği bu yeni parçacığı "J" olarak adlandırmıştı.

Kuvantum kuramcıları, Richter ve Ting'in, Glashow'un savını deneysel yoldan doğrulayarak 1974 Kasım'ında varlığını açıkladıkları "J/psi parçacığı"nın, güçlü etkileşim parçacıkları hadronların temel bileşeni olan kuvarkların dördüncü türü olduğu kanısında birleşmişlerdir.

• BAKINIZ: GELL-MANN, GLASHOW, GÜRSEY, SELAM, TING, WEINBERG.

RICHTER, Charles Francis (1900)

ABD'li jeofizik ve sismoloji uzmanı. Yersarsıntılarının şiddetini ölçmeye yarayan ve adıyla anılan bir ölçek geliştirmiştir.

26 Nisan 1900'de Ohio Eyaleti'nde, Hamilton yakınlarındaki Butler County kasabasında doğdu. 1920'de Stanford Üniversitesi'nden fizik diplomasını, 1928'de Pasadena'daki California Institute of Technology'den (Caltech) kuramsal fizik doktarasını aldı ve aynı kuruluşun Sismoloji Laboratuvarı'nda çalışmaya başladı. 1937'de öğretim üyeleri arasına katıldığı Caltech'te 1947'de doçentliğe, 1952'de sismoloji profesörlüğüne getirildi ve 1970'te emekliye ayrılmasına karşın, aynı kuruluşta emeritus profesör olarak çalışmalarını sürdürdü.

Deprem şiddetinin belirlenmesini amaçlayan ilk ölçek, 1883'te, İtalyan jeoloğu Rossi ile İsviçre'li doğabilimci François A.Forel tarafından hazırlanmış ve herhangi bir fiziksel ölçüme göre değil, depremin yeryüzündeki etkilerine göre belirlenen on dereceye ayrılmıştı. Rossi-Forel ölçeğinden sonra, 1902'de İtalyan jeoloğu Giuseppe Mercalli (1850-1914) gene sarsıntının etkilerine göre derecelenmiş yeni bir ölçek yaptı. Uzun süre kullanılan on iki derecelik Mercalli ölçeğinde, çok elverişli koşullarda bulunan pek az kişi dışında genel olarak insanların algılayamayacağı sarsıntılar 1. derece yoğunlukta kabul ediliyor, 12 derece şiddetindeki depremin etkileri ise, genel panik, tüm yapıların yıkılması, çatlak ve oyukların açılması, nehirlerin yatak değiştirmesi biçiminde sıralanıyordu. Her iki ölçek de tanımlayıcı olmakla birlikte, denizlerde ya da yerleşim bölgeleri dışındaki depremlerin şiddetini belirleme olanağı vermiyordu.

Richter'in, Alman asıllı ABD'li sismolog Beno Gutenberg (1889-1960) ile birlikte 1935'te hazırladığı Richter ölçeği ise, yersarsıntısının etkilerini göz önünde bulundurmaksızın, doğrudan doğruya şiddetinin ölçümüne dayanır. Bir sarsıntı anında, çeşitli bölgelere yerleştirilmiş aynı türden sismograflar aracılığıyla, deprem odağının tam üstüne rastlanan Yer yüzeyindeki dış merkez (episantr) saptanır ve bu merkezden uzaklaştıkça azalan titreşim şiddetinin logaritmik eğrisi çıkartılır. Ayrıca, deprem sırasında açığa çıkan enerji miktarı *(E)*, çizilen logaritmik eğri uyarınca, $\log E = 11{,}4 + 1{,}5\ m$ (m = şiddet) bağlantısıyla erg cinsinden elde edilebilir. O'dan 9'a dek derecelendirilmiş olan bu logaritmik ölçekte, örneğin 2 derecelik şiddet açık ve seçik duyulabilir bir depremi anlatır, 7 derece şiddetindeki depremde ise duvarlar çatlar, bacalar devrilir. Bugüne değin ölçülebilen en şiddetli depremin derecesi Richter ölçeğine göre 8,9 olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Seismicity of the Earth* (B.Gutenberg ile), 1941, ("Yer'in Sismik Yapısı"); *Elementary Seismology*, 1958, ("Temel Sismoloji").

• BAKINIZ: BELUSSOV, MOHOROVİÇİÇ.

RICHTER, Jean Paul Friedrich
(1763-1825)

Alman, fizolof ve romancı. Bütün toplumların Tanrı, ahlak yasası ve tinin ölümsüzlüğü konusunda birleştiklerini ileri sürmüştür.

21 Mart 1763'te Wunsiedel'de doğdu, 14 Ekim 1825'te Beireuth'ta öldü. Doğduğu yerde ortaöğrenimini bitirdikten sonra 1780'de girdiği Leipzig Üniversitesi'nde tanrıbilim ve felsefe okudu. Geçimini sağlamak için başta Berlin ve Weimar olmak üzere, değişik illerde dolaşarak özel dersler verdi. 1817'de Bavyera kralının kendisine bağladığı aylıkla yaşamının sonuna değin kaldığı Beireuth kentine yerleşti.

Richter'in felsefesi estetik sorunlarıyla ilgili açıklamalara dayanır. Filozof kişiliği yanında, bir yazar ve romancı olması nedeniyle, düşüncelerini değişik türdeki yapıtlarında sergilemiştir. Ona göre insanın üzerinde durması gereken güzellik, erdem ve gerçeklik gibi konulardır, çünkü kişinin yaşamına anlam veren bu üç sorundur. Madde evreninin üstünde bulunan, ancak ondan yola çıkarak bilinebilen, bir tinsel evren vardır. Bu evrenin temelini kuran da güzellik, erdem ve gerçekliktir. İnsan bunları kavrayınca yeryüzünden daha üstün olan tinsel evrene yükselir, mutluluğa erişir. İçinde yaşanan evren kişiyi mutlu değil mutsuz kılar.

Bütün insan toplulukları Tanrı, ahlak yasası ve tinin ölümsüzlüğü konusunda düşünce birliğine varmıştır. Bunun nedeni de tinsel evrenin varlığını kavrama, ölümsüzlüğün, mutluluğun orada bulunduğuna inanmadır. Richter'in estetikle ilgili görüşleri Hegel, Schelling gibi Alman filozoflarını etkilemiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Sämtliche Werke*, (ö.s.), 1879, ("Toplu Yapıtlar").

• BAKINIZ: HEGEL, SCHELLING, SOLGER.

RICKERT, Heinrich
(1863-1936)

Alman, filozof. Doğa bilimleriyle kültürbilimleri arasındaki ayrımdan yola çıkarak yeni bir öğreti geliştirmeyi amaçlamıştır.

25 Mayıs 1863'te Danzig'te doğdu, 25 Temmuz 1936'da Heidelberg'te öldü. Ortaöğrenimini doğduğu kentte bitirdikten sonra Freiburg Üniversitesi'nde felsefe okudu. 1894'te bu üniversitede felsefe profesörü olarak göreve başladı. 1916'da ölünceye değin kaldığı, Heidelberg Üniversitesi'ne atandı.

Rickert, felsefede Kant ile Fichte'nin görüşlerinden esinlenen, doğa bilimleriyle kültürbilimleri arasındaki ayrıma dayanan Güney Almanya Yeni Kantçı Okulu'nun kurucusudur. Varlıkbilim, bilgi, değer ve gerçeklik gibi sorunlar üzerinde durarak, bunlara, mantık ilkelerine bağlı bir çözüm bulmayı amaçlar, Kant'ın aşkın idealizminden eleştirel bir varlıkbilim oluşturmaya çalışır. Ona göre felsefe sorunlarının açıklanışında bilimden, özellikle tarihten, yararlanma gereği vardır. Ancak, bütün çalışmalarda mantığın geliştirdiği yönteme uyulmalıdır. Çünkü felsefenin temel konularından biri olan değerin anlaşılmasında yol gösterici mantıktır.

Rickert'e göre değer nesnel varlıklara bağlı değildir, onun zaman ve birey üstü bir niteliği, özne ve nesneden bağımsız aşkın bir özelliği vardır. Öte yandan doğa, gerçeklik ve tarih de birbirinden ayrı içerikler taşır. Doğa gerçekliğin mantığı içinde biçimlenen bir varlıktır. Bu biçimlenme ise olguların tümel bir akış içinde birbirine bağlanmasıdır. Oysa tarih gerçekliğin tikel ve birbiriyle bağlantısız görünüşüdür. Doğa bilimleri varlıkların tümel ve genel geçerlik taşıyan yasalarını konu edinir, açıklamayı amaçlar, tarih ise tek tek olayları, bireysel olguları inceler. Bu nedenle, sorunları çözmeye çalışırken geçmişten bugüne değil, bugünden geçmişe doğru gitmek gerekir. Bu yöntem bugünle geçmiş arasındaki temel bağları görmeye yarar. Tarih çalışmalarında, her olay değil de kültür bakımından önem taşıyan araştırılmalıdır. Böyle bir çalışma yöntemi tarih felsefesinin bilgi kuramına dayandığını gösterir.

Rickert'in anlayışına göre bilgi kuramı, mantık, değerler, tarih felsefesi ve tarih, varlık sorunlarının çözümünde, birbirine ışık tutan bilimlerdir.

• YAPITLAR (başlıca): *Der Gegenstand der Erkenntnis*, 1892, ("Bilginin Konusu"); *Die Grenzen der naturwissenschaftlichen Begriffbildung*, 1896, ("Doğa Bilimi Kavramının Oluşum Sınırları"); *Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft*, 1899, ("Kültür Bilimi ve Doğa Bilimi"); *System der Philosophie*, 1921, ("Felsefe Dizgesi"); *Kant als Philosoph der modernen Kultur*, 1924, ("Çağdaş Kültürün Filozofu Olarak Kant"); *Die Probleme der Geschichtsphilosophie*, 1924, ("Tarih Felsefesinin Sorunları").

• KAYNAKLAR: F.Fedrici, *La Filosofia dei Valori di H.Rickert*, 1933; G.Ramming, *Karl Jaspers und H.Rickert*, 1948.

RICKETTS, Howard Taylor
(1871-1910)

ABD'li patoloji uzmanı. Kayalık Dağlar lekeli humması ve tabardillo adıyla bilinen bulaşıcı hastalıkların etkenini tanımlayarak ilk kez "riketsiya" türü mikroorganizmaların varlığını açıklamıştır.

9 Şubat 1871'de Ohio Eyaleti'ndeki Findlay kasabasında doğdu, 3 Mayıs 1910'da Meksika'nın başkenti Mexico'da öldü. 1897'de Chicago'daki Northwestern Tıp Fakültesi'ni bitirip, bir hastanede pratisyen hekim ola-

rak stajını tamamladıktan sonra, 1898'de Rush Tıp Okulu'nda patoloji dersleri vermeye başladı. Laboratuvar teknikleri konusundaki bilgisini artırmak amacıyla 1901'de Avrupa'ya giderek, Berlin'de, Viyana'da ve Paris Pasteur Enstitüsü'nde araştırmalar yaptıktan sonra ülkesine döndü ve 1902'de Chicago Üniversitesi'nde patoloji doçentliğine atandı. Yerli halkın tabardillo diye adlandırdığı bulaşıcı bir hastalığı incelemek üzere gittiği Meksika'da bu hastalığa yakalanarak öldü.

Ricketts, 1906 baharında, yüksek ateş ve deride kırmızı lekelerin oluşması gibi belirtileriyle tifüs benzeri bir hastalık olan Kayalık Dağlar lekeli hummasını araştırmaya başladı. Önce hastalığın bir tür keneyle bulaştığını, larva evresindeyken kemirici hayvanların vücuduna bırakılan bu kenelerin erişkin duruma geldiğinde hastalık yapıcı mikroorganizmayı insanlara taşıdığını belirledi. 1909'da da, bu keneler aracılığıyla hastalık aşıladığı deney hayvanlarının kanında, kenelerde ve yumurtalarında gözlemlediği aynı tür mikroorganizmaya rastlayarak, hastalık yapıcı etkeni incelemeye girişti. Birkaç ay sonra, o güne değin bilinmeyen, bakteri ile virüs arası bir mikroorganizmanın söz konusu olduğunu anladı; bakteriden daha küçük, virüsten daha büyük olan bu mikroorganizmalar, bakteriler gibi yaşamlarını tek başlarına sürdüremiyor, ancak virüsler gibi canlı hücrenin içinde yaşayabiliyorlardı.

Aynı yıl, Mexico dolaylarında başgösteren ve yerli halk arasında tabardillo adıyla bilinen bulaşıcı hastalığı incelemek üzere iki asistanıyla birlikte Meksika'ya giden Ricketts, bu hastalığın tifüsten başka bir şey olmadığını ve Nicolle'ün açıkladığı gibi vücut bitleriyle taşındığını gösterdi. Hastalık yapıcı mikroorganizmayı tanımlamayı başardıktan birkaç ay sonra tifüse yakalanarak yaşamını yitiren Ricketts'in anısına, Kayalık Dağlar lekeli humması, tifüs ve benzeri bulaşıcı hastalıklara neden olan mikroorganizmalara riketsiya *(Rickettsia)* adı verildi.

• BAKINIZ: NICOLLE.

RIEFENSTAHL, Leni
(1902)

Alman sinema oyuncusu ve yönetmeni. Nasyonal Sosyalist ideolojiyi halka benimsetmek için yaptığı etkinliklerle tanınmıştır.

22 Ağustos 1902'de Berlin'de doğdu. Önceleri dansözlük ve oyunculuk yaptı. Kendisini keşfeden yönetmen Arnold Franck'ın filmlerinde oynadıktan sonra 1932'de ilk filmi *Das blaue Licht*'i ("Mavi Işık") çekti. Nasyonal Sosyalist Parti'nin propagandasını yaptığı *Sieg des Glaubens* ("İnancın Zaferi") adlı kısa film çok beğenilince, III.Reich'ın resmi sinemacısı oldu. Dönemin tüm teknik olanakları emrine sunuldu. 1936 Berlin Olimpiyatları'nın propagandasını yapan *Triumph des Willens* ("İradenin Zaferi"), *Olympiad* ("Olimpiyat"), *Fest der Völker* ("Halkların Bayramı"), *Fest der Schönheit* ("Güzelliğin Bayramı") adlı filmleri arka arkaya gerçekleştirdi.

Belgesel sinemanın kendine özgü folklorik özelliklerini taşıyan ve Nazizm'i yücelten filmler yapan Riefenstahl Hitler'in ve Nazizm'in yenilgisinden sonra kara listeye alınmış, sinemayı bırakmıştır. 1945 öncesinde savaş üzerine çektiği belgeselleri kurgulayarak 1952'de *Tiefland* adlı filmi gerçekleştirmiştir.

• **YAPITLAR** (başlıca): **Oynadığı Filmler:** *Der grosse, Sprung,* 1927, ("Büyük Sıçrayış"); *Die weisse Hölle,* 1929, ("Beyaz Cehennem"); *S.O.S.Eisberg,* 1930; *Der heilige Berg,* 1931, ("Kutsal Dağ"); **Yönettiği Filmler:** *Das blaue Licht,* 1932, ("Mavi Işık"); *Triumph des Willens,* 1935, ("İradenin Zaferi"); *Olympiad,* 1936, ("Olimpiyat"); *Fest der Völker,* 1936-1938, ("Halkların Bayramı"); *Fest der Schönheit,* 1936-1938, ("Güzelliğin Bayramı"); *Tiefland,* 1944-1952.

RIEHL, Alois
(1844-1924)

Alman, filozof. Felsefenin bilgi kuramı temeline dayanması ve sorunların eleştirel bir yöntemle çözülmesi gereğini savunmuştur.

27 Nisan 1844'te Bozen'da doğdu, 21 Kasım 1924'te Berlin'de öldü. Doğduğu ilde ortaöğrenimini bitirdikten sonra Graz Üniversitesi'nde felsefe okudu. 1874'te Graz, 1882'de Freiburg, 1895'te Kiel, 1898'de Halle, 1905-1919 arasında Berlin üniversitelerinde felsefe profesörü olarak görev aldı. Önce felsefe tarihi üzerinde durdu, sonra Kant'ın geliştirdiği eleştiri yöntemini benimseyerek bilgi kaynağı ve değeri sorunlarını işledi.

Riehl için felsefenin temel sorunu bilgi kuramıdır, bütün düşünce öğretileri ondan doğmuştur. Metafiziğin felsefeyle ilgisi yoktur, onun ileri sürdüğü sorunlara, us ilkelerine ve eleştiri yöntemine göre çözüm bulunamaz, bu nedenle bırakılmalıdır. İnsanda deney verilerini düzenleyip biçimlendirerek kesin bilgiyi oluşturan önsel *(a priori)* öğeler vardır. Ancak, Kant'ın ortaya attığı zaman, uzay gibi bilginin önsel olanaklarına, toplumsal önsellik de, bir ilke olarak eklenmelidir. Toplumsal önsellik dış evrenin duyularla doğrudan doğruya algılanmasından doğan ve bireylerin üzerinde anlaşmaya vardıkları ortak kanıttır. Çünkü tek tek deneyler, birleşerek, toplumsal bir ilkenin oluşmasını sağlar. Bu ilke de nesneler evreniyle bağlantılıdır.

Nesneler evreni gerçek ve birdir. Bu evren, dış nesnelere yönelen bireysel bilince fizik olayları ve nesnel varlıklarla, bir bütünlük içindedir. Felsefenin görevi bu verileri bir bilgiye dönüştürecek nitelikte biçimlendirip açıklamaktır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Der philosophische Kritizismus und reine Bedentung für die pesitive Wissenschaft,* 1876-1887, ("Felsefeye Özgü Eleştiricilik ve Onun Pozitif Bilime Göre Yorumu"); *Einführung in die Philosophie der Gegenwart,* 1903, ("Çağdaş Felsefeye Giriş"); *H. von Helmholtz in seinem Verhältnis zu Kant,* 1904, ("H. von Helmoltz'un Kant'la İlgisi").

Georg Friedrich Riemann
August Weger tarafından 1863'te yapılmış resmi.

RIEMANN, Bernhard
(1826-1866)

Alman, matematikçi. Aralarında n-boyutlu eğri uzay geometrisi de yer alan çığır açıcı buluşlarıyla 20. yy matematiğinin temellerini atmıştır.

Georg Friedrich Bernhard Riemann 17 Eylül 1826'da Hannover yakınlarındaki Breselenz'de doğdu, 20 Temmuz 1866'da İtalya'nın kuzeyindeki Selasca'da öldü. On yaşına kadar babasının, on yaşından sonra da bir ilkokul öğretmeninin gözetiminde geçen ilköğrenimi sırasında tarih ve matematiğe aşırı bir ilgi gösterdi. 1840'ta Hannover'de başlayan lise öğrenimini 1842'den sonra, ailesinin yaşadığı Breselenz'e daha yakın bir kent olan Lüneburg'da sürdürdü. Lüneburg'da her dersteki, özellikle de matematik dersindeki başarısıyla öğretmenlerinin ilgisini çekmiş ve onları Euler ve Legendre gibi ustaların okul kitaplığında bulabildiği kitaplarını çok kısa süreler içinde okuyup anlamayı başararak şaşırtmıştı. 1846'da babasının isteğine uygun olarak edebiyat ve tanrıbilim okumak üzere Göttingen Üniversitesi'ne girdi. Bir an önce yaşama atılıp ailesine yük olmaktan kurtulmak amacıyla seçtiği bu öğrenimi sırasında da matematikle ilgisini kesmeyerek Goldschmidt, Stern ve Gauss'un derslerini izleyen Riemann, ertesi yıl matematikçi olmaya ve öğrenimini, içinde Gauss gibi büyük bir matematikçi bulunmasına karşın yetersiz bir öğretim kadrosuna sahip olan Göttingen Üniversitesi yerine, her türlü yeni düşünceye açık, genç ve yaratıcı matematikçilerin ders verdiği Berlin Üniversitesi'nde sürdürmeye karar verdi.

1847'de gittiği Berlin'de Dirichlet'in sayı kuramı, kısmi diferansiyel denklemler ve belirli integraller, Jacobi'nin analitik mekanik ve yüksek cebir, Einsenstin'ın eliptik fonksiyonlar konularındaki derslerini izledi. 1849'da, *Wilhelm* Weber'in gelişiyle belirgin bir canlılık kazanmış olan Göttingen Üniversitesi'ne döndü. Öğreniminin Göttingen'de geçirdiği son üç yarıyılında fizik, felsefe ve eğitim konularında, başta Weber'inkiler olmak üzere birçok ders ve seminere katıldı. 1851 yılının sonlarında genel karmaşık değişkenli fonksiyonlar kuramının ilkelerini konu alan doktora tezini tamamladı. Sonradan "Riemann yüzeyleri" olarak anılacak yüzeyleri de içeren bu çalışmasıyla Gauss'un hayranlığını kazanmayı başarmıştı. Doktorasının ardından, kendisine ancak ücretsiz olarak ders verme hakkı kazandıracak olan doçentlik tezini hazırlamaya girişti. 1853 yılının sonuna doğru, fonksiyonların trigonometrik serilerle gösterilişine ilişkin tezini fakülteye sunmuş, tezinin kabulünün ardından da, doçentlik sınavının son aşaması olan deneme dersi için önermesi gereken üç konuyu fakülteye bildirmişti. Gauss, o yılların genel uygulamasının dışına çıkıp, doçent adayının önerdiği birinci konu yerine ilginç bulduğu üçüncü konunun, "geometrinin temelindeki varsayımlar" konusunun seçilmesini sağladı. Ancak, yeteneğinin büyüklüğüne inandığı Riemann'ın böylesine ilginç bir konudaki görüşlerini öğrenmeyi amaçlarken, zor durumda kalmasına da neden olmuştu. Önerdiği birinci konunun seçilmesini bekleyen, yalnızca kurallar gerektirdiği için bildirdiği bir konunun seçilmesi üzerine hazırlıksız yakalanan Riemann, çalışmalarını 1854 Mayıs'ında tamamladı ve Haziran'da verdiği dersini, bilim tarihinin en parlak gösterilerinden birine dönüştürdü. Dehasıyla bu şanssızlığın üstesinden gelmeyi, matematik tarihinin başyapıtlarından birini yaratmayı ve sonradan "Riemann geometrisi" olarak anılacak olan yeni bir geometrinin temel ilkelerini olanaklı olduğu ölçüde sade bir dille tanıtan dersiyle, Gauss'u bir kez daha etkilemeyi başarmıştı. Aynı yıl gönüllü doçent olarak, 1855'te de düzenli bir ücret karşılığında ders vermeye başladı. 1857'de yardımcı profesörlüğe, Gauss'tan sonra kürsüye atanmış olan Dirichlet'in ölümü üzerine 1859'da da profesörlüğe getirildi. Önemli bir rahatsızlık geçirdiği 1862 yılının sonlarında, tedavi amacıyla İtalya'ya gitti. 1863 Haziran'ında yine Göttingen'de görevinin başındaydı. Ancak giderek bozulan sağlığı İtalya'ya dönmesine ve Göttingen'de bir kış daha geçirdikten sonra da İtalya'da ölmesine neden oldu. Annesinin ve dört kardeşinin de genç yaşta ölmüş olmalarından yola çıkan tarihçiler, Riemann'ın küçük yaşta yakalandığı tüberküloz hastalığından öldüğünü öne sürmektedirler.

Uzun hesaplardan ve formüllerden kaçınan, ele aldığı konuları uygun düşünce dizgeleri kurarak çözmeyi seçen ve bu yönüyle çağdaş matematiğin genellik ve soyutluk kazanmasında önemli bir yeri olan Riemann'ın çalışmalarının çok büyük bir bölümü ölümünden sonra yayımlanmış, katkılarını gerçek boyutlarıyla sergileyebilen bir araştırma ise bugüne değin yapılmamıştır. Az sayıdaki, ancak benzersiz yetkinlik ve özgünlükteki çalışmalarında, yalnızca tanınan konuları zenginleştirmekle kalmayıp, yeni ufuklar da açan Riemann'ın ortaya attığı ve yaşamının kısalığı yüzünden kanıtlamaya zaman bulamadığı kimi teoremlerin ancak 20. yy'da kanıtlanabilmesi bu bilim adamının düşünce dizgesinin sağlamlığını göstermeye yetmektedir.

Berlin Üniversitesi'ndeki öğretmenlerinden biri olan Dirichlet'in yardımıyla hazırladığı "Über die Darstellbarkeit einer Funktion durch eine trigonometrische Reihe" ("Bir Fonksiyonun Trigonometrik Bir Seriyle Gösterilişi Üstüne") başlıklı doçentlik tezinde belirli integralin yeni ve daha etkili bir tanımından yola çıkarak, verilen bir fonksiyonun hangi koşullar altında bir trigonometrik seriyle gösterilebileceğini çok genel bir biçimde

n-boyutlu eğri uzay

ortaya koyan Riemann'ın doçentlik deneme dersinin metni "Über die Hypothesen, Welche der Geometrie zu Grunde liegen" ("Geometrinin Temelindeki Varsayımlar") yaşadığı yüzyılın ötesinde bir matematik anlayışının ürünüydü. Riemann, bugün "Riemann Geometrisi" diye bilinen n-boyutlu eğri uzayların diferansiyel geometrisini ilk kez ortaya koyan bu çalışmada geometrinin, Eukleides'den beri alışılagelmiş yöntemlerden çok değişik bir biçimde kurulabileceğini gösterdi. Eukleides, geometrisini bir aksiyon dizgesi üstüne kurmuştu. Riemann ise n-boyutlu bir nokta kümesinden yola çıkarak, koordinatları birbirinkinden çok az farklı iki nokta arasındaki uzaklığın tanımlanmasının bir geometri kurmaya yeteceğini gözler önüne serdi. Bunu yaparken, "Riemann uzaklık tanımı"nın birbirine çok yakın iki nokta için Eukleides'inki gibi olduğunu varsaymıştı. Çok genel bir biçimde kurulan bu geometri özel durumlar olarak Eukleides'in klasik geometrisiyle birlikte Bolyai-Lobaçevski ve yine aynı çalışmada örnek olarak verilen "dar anlamdaki Riemann geometrilerini" de kapsar. Dar anlamda Riemann geometrisi Eukleides'in beşinci aksiyomunun yerine, Bolyai-Lobaçevski geometrisindekinin tersine, verilen bir doğruya, dışındaki bir noktadan paralel çizilemeyeceği aksiyomuna dayandırılmıştı.

Genel görelilik

Riemann'dan önce Gauss, üç boyutlu uzayda eğri yüzeylerin diferansiyel geometrisini incelemiş ve bir yüzeyin eğriliğinin sadece o yüzey üzerinde yapılacak ölçümlerle tespit edilebileceğini göstermişti. Riemann ise bunun çok ötesine giderek n-boyutlu eğri uzayların geometrisini kurdu ve onun özelliklerini inceledi. Genel koordinatlar kullanıldığında uzaklık formülünü Eukleides geometrisine de uydurmakta, günümüzde Riemann-Christoffel tensörü olarak anılan karışık bir matematiksel anlatımdan yararlanmış ve uzayın gerçekten eğri olması için bu anlatımın sıfırdan farklı olması gerektiğini göstermişti. Uzaklık formülü ne kadar karmaşık görünürse görünsün, Riemann-Christoffel tensörü özdeş olarak sıfıra eşitse uzay Eukleides uzayı oluyordu.

Aynı çalışmada fiziğin temellerinin de geometriye dayandırılabileceğini sandığını ancak, dersin içeriğinin bu konuya girmesini engellediğini belirten Riemann'dan alt-

Geometrinin Evrimi

Bilimsel etkinliğin en eski alanlarından biri olan geometri, İÖ 3. yy'da Eukleides tarafından, yaklaşık iki bin yıl egemenliğini sürdürecek bir yapıya kavuşturuldu. Eukleides, geometriyi temel kavram ve tanımların yanı sıra doğruluğunu kanıtsız olarak kabul ettiği beş aksiyoma dayandırmış, kendi içinde çelişkisiz ve tutarlı, yapay bir bilim durumuna getirmişti.

Çok uzun bir aradan sonra 17. ve 18. yy'larda ortaya çıkan yeni yaklaşımlar, R.Descartes*, Desargues*, Pascal*, Monge ve Poncelet*'nin çabalarıyla geliştirilen cebirsel, analitik, tasarı ve izdüşümsel geometriler de Eukleidesçi temellere oturmaktan kurtulamadılar. Ancak, Eukleides'in "bir doğruya dışındaki bir noktadan bir ve yalnız bir paralel doğru çizilebileceğini" öne süren ünlü "5.aksiyomu", iki bin yıl aşılamayan bu geometrinin aksiyomatik yapısının yetkinliği konusundaki kuşkuların kaynağı olmayı da sürdürüyordu. Birçok büyük matematikçi aksiyom olarak seçilemeyecek denli karmaşık görünen bu önermeyi teorem olarak ele alıp, öbür aksiyomlar yardımıyla kanıtlamaya girişmişler ama, ortak yönü yine Eukleides'in kurduğu dizge içinde kalmak olan bu çabalarından olumlu bir sonuç alamamışlardı.

19. yy'ın başlarında matematiğin ulaştığı düzey, bu soruna değişik bir biçimde yaklaşılmasına uygun ortamı yarattı. C.F.Gauss*, N.İ.Lobaçevski* ve J.Bolyai* 5. aksiyomu kanıtlamak yerine, bir başkasıyla değiştirmeyi seçmekle yeni geometriler kurulabildiğini gösterdiler. Bir doğruya dışındaki bir noktadan sonsuz sayıda paralel doğru çizilebileceğini varsayarak Eukleides'in geometrisi denli tutarlı, çelişkisiz hiperbolik geometriyi kurmuşlardı.

Artık bir üçgenin içaçılarının toplamı 180 derece değildi, matematik, dolayısıyla da insan düşüncesi doğaya algıladığı biçimiyle bağımlı olmaktan kurtulmuştu ve gerçek, seçilen aksiyomlara bağlı olarak değişiyordu. 1850'lerde B.Riemann'ın kurduğu eliptik geometri, geliştirdiği n-boyutlu eğri uzay kavramı ve bulduğu "iki nokta arasındaki uzaklığı tanımlamanın bir geometri kurmak için yeterli olduğu" gerçeği yeni bir dönüm noktasına ulaşılmasını hızlandırdı. 1870'lerde F.Klein* Eukleidesçi ve Eukleidesçi olmayan geometrilerin, daha genel bir geometrinin özel durumları olduğunu, bu yüzden de aralarında çelişkisizlik ve nesnel gerçekliğe uygunluk açısından bir ayırım olmadığını gösterdi. 19. yy'ın sonlarında da D.Hilbert*, aksiyomatik yapıya ilişkin çalışmalarıyla bu görüşün yaygınlaşmasına katkıda bulundu.

20. yy'ın başında A.Einstein'ın geliştirdiği genel görelilik kuramıyla Riemann geometrisi arasındaki uyum, başlangıçta yararsız bulunan Eukleidesçi olmayan geometrilerin üstünlüğünün ilk adımını oluşturdu. Ardından atom kuramının matematiksel yapısının Hilbert'in sonsuz boyutlu metrik geometrisi yardımıyla kurulabildiğinin, atomun zaman içindeki davranışının ancak Hilbert uzayında kavranabileceğinin anlaşılmasıyla da son adım atılmış oldu.

Geometrik biçimlerin uzaklık tanımından bağımsız olarak, en genel sürekli dönüşümlerde korunan özelliklerini inceleyen ve başlangıcı Euler'e* değin uzanan topolojiyle yeni bir canlılık kazanan geometrinin genelleştirilmesini amaçlayan çalışmalar, günümüzde daha da hızlanmıştır.

mış yıl sonra A.Einstein genel görelilik kuramında Riemann geometrisinden yararlanacak ve yerçekimini dört boyutlu bir eğri uzay-zaman geometrisine indirgeyecektir.

Riemann 1857'de yayımladığı Abel fonksiyonlarıyla ilgili araştırmalarını içeren dört makalesiyle de fonksiyonlar kuramına büyük bir katkıda bulundu, bu kurama çok temel bir kavram ve yardımcı araç olan Riemann yüzeylerini kazandırdı. Bu çalışmasında birden çok değerli analitik fonksiyonların incelenmesinde Abel'in üstesinden gelemediği kimi zorlukları, sadeliği ölçüsünde başarılı bir yöntemle yenmeyi başarmıştı. Bağımsız karmaşık değişkenin gösterildiği karmaşık düzlemi birden çok, gerekirse sonsuz sayıda katmanın üst üste konmasıyla elde edilen bir bölge olarak düşünmüş ve böylece birden çok değerli bir fonksiyonu, her katmanda tek bir değere sahip bir fonksiyona dönüştürmüştü. Sonraki yıllarda çok değerli fonksiyonların özelliklerinin incelenmesinde en uygun araç olduğu belirginleşen Riemann yüzeylerinin birbirleriyle ilişkisini araştırırken de çağdaş matematiğin, geometrik biçimlerin uzaklık kavramından bağımsız, yalnız süreklilikle ilgili özelliklerini konu edinen dalı olan topolojinin kurucuları arasında anılmasını sağlayacak düşünce ve yöntemler geliştirdi.

Riemann, 1859'da Berlin Akademisi'ne sunduğu "Ueber die Anzahl der Primzahlen unter einer gegebenen Grösse" ("Verilen Bir Sayıdan Küçük Asal Sayıların Sayısına İlişkin İnceleme") başlıklı ünlü makalesinde de, sayı kuramı alanında ilginçliğini günümüzde bile sürdürebilen görüşler öne sürdü. Asal sayılar kuramının en ilgi çekici problemlerinden birini çözmeye yönelik bu çalışmasında daha önce geliştirdiği analitik yöntemlerden yararlanarak, Euler tarafından da incelenmiş olmasına karşın bugün Riemann'ın adıyla tanınan zeta fonksiyonunun birçok özelliğini belirledi ve bu fonksiyonu tüm karmaşık düzlemlerde geçerli olacak bir yapıya kavuşturdu. Riemann'ın bu çalışmada kanıtsız olarak kullandığı "Riemann varsayımı"nın kanıtlanmasını amaçlayan yoğun çabalardan hâlâ olumlu bir sonuç alınamamıştır.

Riemann geometrisi, Riemann yüzeyleri, cebirsel fonksiyonlara ilişkin Riemann-Roch teoremi, Riemann gönderim teoremi, Riemann integrali, trigonometrik serilerle ilgili Riemann yöntemi, Abel fonksiyonları konusundaki Riemann matrisleri, Riemann zeta fonksiyonu, hiperbolik kısmi diferansiyel denklemlerin çözümünde kullanılan Riemann yöntemi, Riemann-Lebesque teoremi, Riemann eğriliği, Riemann-Lioville integralleri gibi kendi adıyla anılan buluşların sayısının çokluğu, Riemann'ın görece kısa yaşamı ve araştırmaların azlığı göz önüne alındığında ne denli yaratıcı bir matematikçi olduğunu anlatmaya yetmektedir. Matematiğin yanı sıra 19. yy'da Helmholtz tarafından fiziksel gerçeklere uymadığı ve felsefi açıdan yanlış olduğu için geçersiz olduğu öne sürülen ve ancak 20. yy'da Einstein'ın genel görelilik kuramına uygunluğu ortaya çıktıktan sonra ne denli değerli olduğu kavranılabilen n-boyutlu eğri uzay geometrisini kurmakla, kuramsal fiziğe de büyük bir katkıda bulunduğu anlaşılan Riemann, bilim tarihinin en yaratıcı kişilerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

• YAPITLAR (başlıca): *Gesammelte mathematische Werke und wissenschaftlicher Nachlass* (ö.s.) R.Dedekind, H.Weber (der.), 1876, ("Toplu Matematik Yapıtları ve Bilim Mirası"); *Gesammelte mathematische Werke, Nachträge*, (ö.s.), M.Noether, W.Wirtinger (der.), 1902, ("Toplu Matematik Yapıtları, Ekler").

• KAYNAKLAR: E.T.Bell, *Men of Mathematics*, 1936.

• BAKINIZ: N.ABEL, BOLYAI, EINSTEIN, EUKLEİDES, L.EULER, GAUSS, LOBAÇEVSKİ.

◄ *Riemann yüzeyleri*

◄ *Topoloji*

◄ *Riemann varsayımı*

RIEMENSCHNEIDER, Tilman (1460-1531)

Alman, heykelci ve oymacı. Alman Gotiği'nin en ileri gelen temsilcilerindendir.

Harz bölgesinde, Osterode'de doğdu, 7 Temmuz 1531'de Würzburg'da öldü. Doğum tarihi kesin değildir. Gençlik dönemi üstüne de bilgi yoktur. İlk kez 1479'da gittiği Würzburg'a 1483'te yerleşti ve yaşamının bundan sonrasını hep orada geçirdi. 1490'dan başlayarak pek çok oyma siparişi aldı. Bu siparişleri gerçekleştirmek için kalabalık bir atölye kurdu. 1505'te Kent Meclisi'ne girdi. 1520'de belediye başkanı oldu. 1525'te patlak veren köylü ayaklanmaları sırasında köylülerin yanını tuttuğu için tutuklandı, işkence gördü ve hapis yattı. Bu nedenle bütün servetini yitirdi.

Riemenschneider, ressam ve gravürcü B.Schongauer, oymacı J.Syrlin (?-1490) gibi ustalardan etkilenmiştir, ama üslubu son derece özgün bir boyut da içerir. Özellikle titiz bir işçiliğin ve arındırılmış bir biçim anlayışının görüldüğü kadın figürleri, anlayış olarak döneminin ilerisindedir. Würzburg'daki Marienkapelle (Meryem Şapeli) için yaptığı *Havva* heykeli ve benzeri yapıtlarındaki doğal dokulu yüzeyler, inandırıcı bir gerçekçilik (realizm) etkisi uyandırırlar. Riemenschneider kendi döneminde gözde olan eğilimlere, örneğin Veit Stoss'un harekete dayalı anlatımcılığına, Flaman ustalarının giysi kıvrımlarını keskin çizgilerle belirtme yöntemlerine ve Nürnberg Okulu heykelciliğinin gelenekselleşmiş biçimciliğine yakınlık duymamış, klasik anlayışa bağlı ürünler vermiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Münster* mihrabı kabartması, 1490-1492, parçalar halinde çeşitli müzelerde; *Havva*, 1491-1493, Mainfranken Müzesi, Würzburg; *Adem*, 1491-1493, Mainfranken Müzesi, Würzburg; *Meryem ile Çocuk*, 1493, Yeni Katedral, Würzburg; *Rudolf von Scherenberg'in Anıt Mezarı*, 1496-1499, Würzburg Katedrali; *Kutsal Kan* mihrap kabartması, 1501-1504, Jakob Kilisesi, Rothenburg; *Meryem'in Göğe Yükselişi* kabartması, 1505-1510, Herrgott Kilisesi, Creglingen; *Aziz Hieronymus ve Arslan*, 1505-1510, Sanat Müzesi, Cleveland, ABD; *İmparator II.Heinrich'in Anıt Mezarı*, Bamberg Katedrali.

• KAYNAKLAR: J.Bier, *Tilman Riemenschneider*, 2 cilt, 1925-1930; M.H. von Freeden, *Tilman Riemenschneider*, 1954; K.Gerstenberg, *Tilman Riemenschneider*, 1950, 3. basım; H.Schrade, *Tilman Riemenschneider*, 2 cilt, 1927.

RIENZO, Cola Di
(1313-1354)

Romalı önder. Soylulara karşı başlattığı ayaklanmayla iktidarı ele geçirmiş ve keyfi bir yönetim kurmuştur.

Roma'da doğdu, 8 Ekim 1354'te aynı kentte öldü. Bir hancının oğluydu. Çocukluğu Anagni'de geçti. Yirmi yaşında noter olarak Roma'ya döndü. Papalık 1309'da soylu ailelere karşı giriştiği iktidar mücadelesi sonucunda Roma'yı terkederek Fransa'da Avignon'a yerleşmişti. Rienzo 1343'de papa VI.Clemens'i soyluların iktidarına son vermek üzere Roma'ya geri çağırmak göreviyle Avignon'a gitti. 1344'te papanın desteğini sağlayarak geri döndü ve soylulara karşı bir halk ayaklanmasının hazırlıklarına girişti. Mayıs 1347'de başlattığı ayaklanmayla soylu senatörleri Roma'dan sürdü ve cumhuriyeti yeniden kurdu. Vergi sisteminde, hukuki ve siyasi yapıda halkın lehine reformlar yaptı. Halkın kurtarıcısı unvanını alan Rienzo, Roma'yı diktatörce yönetmeye başladı.

Eski Roma'yı yeniden diriltmek ve İtalya'yı birleştirmek amacıyla İtalya'daki kentlere birleşme çağrısında bulundu. 25 kentin ulusal bir meclis kurmayı kabul etmesiyle yetinmeyerek imparatorluk kurmayı amaçlayan Rienzo, bir süre sonra keyfi yönetimiyle papanın ve halkın desteğini yitirdi. Bu durumdan yararlanan soyluların birleşerek kendisine karşı ayaklanmalarını kanlı bir biçimde bastırdı. Papanın kendisini suçlu ve dinsiz ilan etmesi ve halkın ayaklanması üzerine 15 Aralık 1347'de iktidardan çekildi.

Abruzzi'ye sürgüne gönderilen Rienzo, 1350'de Prag'a giderek Kutsal Roma-Germen İmparatoru IV.Karl'dan Roma'nın önderliğinde kiliseyi ve İtalya'yı kurtarmada kendisine yardım etmesini istedi. İsteği geri çevrilerek tutuklandı ve papaya teslim edildi. 1352'de VI. Clemens'in ölümünden sonra papa seçilen VI.Innocentius tarafından serbest bırakıldı. Soylulara karşı papalığı egemen kılma göreviyle senatör olarak Ağustos 1354'te Roma'ya döndü. Keyfi yönetimini sürdürmesi üzerine çıkan ayaklanmada halk tarafından öldürüldü.

RIESMAN, David
(1909)

ABD'li sosyolog. Sanayi toplumlarında bireylerin toplumsal davranış biçimleri üzerine incelemeleriyle tanınmıştır.

22 Şubat 1909'da Philadelphia'da doğdu. 1934'te Harvard Üniversitesi'nde hukuk öğrenimini tamamladı. Bir süre Yüksek Mahkeme'de görev yaptıktan sonra 1937-1941 arasında Buffalo Üniversitesi'nde (bugün New York Eyalet Üniversitesi) hukuk dersleri verdi. 1942-1943 yıllarında New York'ta bölge savcı yardımcılığı yaptı. 1946'da Chicago Üniversitesi'nde sosyoloji profesörü olan Riesman, 1958'den 1981'e değin Harvard Üniversitesi'nde bulundu. Yale Üniversitesi Ulusal Politika Komitesi'nin desteklediği, Amerikan toplumunun özelliklerini araştırmayı amaçlayan bir program çerçevesinde 1950'de yayımlanan *The Lonely Crowd* ("Yalnız Kalabalık") adlı yapıtıyla ün kazandı. Bu yapıtında 19.yy'daki Amerikan toplumsal karakterinin 20.yy'da yerini nasıl başka bir toplumsal karaktere bıraktığını inceledi. 1964'te yayımlanan *Abundance for What? and Other Essays* ("Ne İçin Bolluk? ve Öteki Denemeler") adlı kitabı aynı konuyu Soğuk Savaş'ın toplumsal etkileri açısından ele alan denemelerinin bir toplamıydı. Daha sonra yayımladığı yapıtlarında daha çok ABD üniversitelerinin akademik sorunlarına eğildi.

Toplumun üyelerinden beklediği ve elde ettiği uygun davranışlar, toplumsal alışkanlıklar ve bu alışkanlıkların geçirdiği değişikliklerin toplumsal karakteri oluşturduğunu düşünen Riesman, evrimci bir bakış açısıyla, birbirinden değişik üç toplumsal karakter tipi belirler. Birinci tip, yüksek ölüm oranının, nüfus yoğunluğu ile kıt kaynaklar arasında belli bir denge sağladığı geleneksel toplumlarda görülmektedir. Bu toplumlarda bireylerin davranışlarıyla toplumun beklentileri arasındaki uygunluğu sağlayan geleneklerdir. Birey tıpkı doğal olaylar karşısında olduğu gibi toplumsal kurallara da edilgin biçimde boyun eğer. Riesman bu toplumun bireylerini "geleneksel-yönlendirilmiş" olarak niteler.

İkinci toplumsal karakter tipi, sanayileşmeyle insanın doğal çevresine egemen olmaya başladığı, nüfusun hızla arttığı, geleneklerin boş bıraktığı yeri aile ve eğitimin doldurduğu, bireylerin değişmez bir dünyaya değil, sürekli değişen durumlara uyum sağlamayı öğrendiği toplumlarda ortaya çıkar. Bu toplumların insanı "içten-yönlendirilmiş"tir. Rönesans'tan 20.yy'ın başlarına değin Avrupa'nın içinde bulunduğu bu aşamada düzenin gerçek efendileri anne-babalar ve öğretmenlerdir.

Riesman II.Dünya Savaşı'ndan sonra sanayileşmiş ülkelerde beliren, kitle iletişim araçlarının yaygınlaştığı, nüfus artışının durağanlaştığı, tüketimin ön plana çıktığı yeni dönemde "dışdan-yönlendirilmiş" olarak adlandırıldığı yeni bir toplumsal karakterin oluştuğunu öne sürer. Kapitalizmin, sanayileşmenin ve kentleşmenin ürünü olan bu karakterin özelliği, toplumdaki bireylerin, kendi dışındaki çağdaşlarınca yani, yaş, toplumsal sınıf, ya da diğer özellikleriyle kendisine benzeyen kişilerin oluşturduğu gruplarca yönlendirilmesidir. Bu toplumun bireyleri başkaları tarafından dolaylı olarak, ya da iletişim araçları yoluyla yönlendirilirler. Riesman'a göre sanayi insanı, yaşamının her aşamasında başkaları tarafından onaylanmayı bekler; gerçek bireysel girişim giderek yok olmaktadır. Bu düzenin gerçek efendisi de "başkaları"dır. Bireyler yalnızken bile çağdaşlarının varlığını duyarlar; örneğin yalnız başlarına televizyon izlerken, aslında başkalarıyla birliktedirler. Riesman, bu nedenle, çağdaş Amerikan toplumuna "yalnız kalabalık" adını vermiştir.

Riesman'ın çözümlemelerinde kitle iletişimi ve teknolojiye verdiği önem genç kuşak ABD'li radikal sosyologları büyük ölçüde etkilemiştir. Düşünceleri, 1960'larda önem kazanan ünlü Kanadalı iletişim kuramcısı McLuhan'ın görüşlerine yakındır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *The Lonely Crowd* (N.Gazer, R.Denny ile), 1950, ("Yalnız Kalabalık"); *Abundance for What? and other Essays*, 1964, ("Ne İçin Bolluk? ve Öteki Denemeler");

The Academic Revolution (C.Jenkins ile), 1968, ("Akademik Devrim").

• BAKINIZ: McLUHAN.

RIETVELD, Gerrit Thomas
(1888-1964)

Hollandalı mimar ve mobilya tasarımcısı. De Stijl akımının önde gelen sanatçılarından biridir.

Utrecht'te doğdu, aynı kentte öldü. 1899-1906 arasında babasının Utrech'teki doğramacı atölyesinde çıraklık etti. 1911'den başlayarak yine aynı kentte P.J.C. Klaarhamer'in yanında mimarlık öğrenimi gördü. 1918'de De Stijl grubunun kurucularıyla ilişki kurdu ve 1931'de dağılmasına değin bu grubun çeşitli etkinliklerine katıldı. Yine, 1918'de ilk mobilyalarını tasarlamaya başladı. 1923'te T. van Doesburg ve C. van Eesteren'le birlikte bir dizi mimarlık tasarımı üzerinde çalıştı. 1924'te iç mimar ve dekoratör T. Schröder-Schräder için, ünlü *Schröder Evi*'ni tasarladı. İç düzenlemesi ve mobilyalarını yine aynı dekoratörle birlikte gerçekleştirdiği bu yapı, kısa zamanda De Stijl akımının simgesi haline geldi. Rietveld 1931-1934 arasında Utrecht'te prefabrike olarak üretilecek konutlar için projeler hazırladı. 1936'dan sonra bir süre yalnız mobilya tasarımıyla uğraştı. II.Dünya Savaşı'nın ardından yeniden mimarlığa başlayarak ölümüne değin önemli yapılar gerçekleştirdi.

Rietveld yapılarında ve mobilyalarında De Stijl akımının ilkelerine bağlı kalmış, tasarımlarında, en yalın biçim olarak kabul ettiği küp ya da dikdörtgen prizmadan yola çıkmıştır. Birbirleriyle keşisen yüzey ve düzlemleri, kare ve dikdörtgenlerden oluşan yapı öğeleri kullanmıştır. Bunları, mavi, sarı, kırmızı gibi temel renklerin yanı sıra, karşıtlık yaratmak için kullandığı gri, siyah ve beyazla da belirginleştirerek Mondrian'ın kübist düzenlemelerini çağrıştıran dış yüzler elde etmiştir. Özellikle *Schröder Evi,* mekânın belirlenmesinde renkten nasıl yararlanıldığını gösteren önemli bir örnektir. Rietveld son yapılarında dış yüzlerdeki dik açılı düzenlemeyi daha da belirgin kılmak için renk yerine taş ve tuğla gibi farklı malzemeleri bir arada kullanmıştır. Onun bu yapıları o yıllarda ortaya çıkan yalın, işlevci mimarlık eğilimlerini önemli ölçüde etkilemiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Rietveld Koltuğu,* 1920; *Schröder Evi,* 1924, Utrecht, Hollanda; *Vreeburg Sineması,* 1936, Utrecht; *Venedik Bienali Hollanda Pavyonu,* 1953; *De Ploeg Tekstil Sanayii Yapısı,* 1956, Bergeijck, Hollanda; *Zonnehof Kültür Merkezi,* 1959, Amersfoort, Hollanda,

• KAYNAKLAR: T.M. Brown, *The Work of Gerrit Rietveld, Architect,* 1958.

• BAKINIZ: OUD, VAN DOESBURG.

RIGAUD, Hyacinthe
(1659-1743)

Fransız, ressam. XIV. Louis dönemindeki en ünlü portre ressamıdır.

Hyacinthe François Honoré Mathias Pierre André Jean Rigau y Ros 18 Temmuz 1659'da Perpignan'da doğdu, 29 Aralık 1743'te Paris'te öldü. Perpignan'daki çıraklık döneminden sonra resim öğrenimini Montpellier ve Lyons'da sürdürdü. 1681'de Paris'e gitti ve Charles Le Brun'ün yanında resim çalıştı. 1682'de Roma Ödülü'nü kazandıysa da Le Brun'ün önerisi üzerine Paris'te kaldı. Kısa zamanda ünlendi. XIV. Louis, ilki 1694'te ikincisi de 1701'de olmak üzere iki kez ona poz verdi. Kralı taç giyme töreni giysileri içinde ve çarpıcı bir kişilik olarak yansıtan bu ikinci portresi yapıtlarının en ünlüsüdür.

Rigaud portrelerinde modelini gerçekçi bir tutumla yansıtmıştır. Genelde Barok'un görkemlilik duygusu ile çeşitli süslemeci eğilimlerini bütünleştiren üslubu, Fransız resminin gelişiminde 17. yy'dan 18. yy'a geçiş aşamasını temsil eder. Modellerinin etkileyici pozları 17. yy sanatına, resimlerinin genel atmosferine egemen olan zerafet duygusu ise 18. yy sanatına özgü niteliklerdir.

• YAPITLAR (başlıca): *XIV.Louis'nin Portresi,* 1694, Louvre, Paris; *Sanatçının Annesinin Portresi,* 1695, Louvre, Paris; *XIV.Louis'nin Portresi,* 1701, Louvre, Paris; *Bousset'nin Portresi,* 1702, Louvre, Paris; *Kardinal de Polignac'ın Portresi,* 1715, Louvre, Paris; *XV.Louis'nin Portresi,* 1715, Versailles Sarayı; *Başkan Gaspard de Gueidan Tulum Çalıyor,* 1735, Granet Müzesi, Aix-en-Province.

• KAYNAKLAR: G.Van der Gallenkamp, "Rigaud's Portrait Group at Ottowa", *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes,* XXIII, (3-4), 1960.

• BAKINIZ: BOUCHER, RUBENS.

RIGNANO, Eugenio
(1870-1930)

İtalyan, filozof ve bilgin. Sonradan kazanılan kimi özelliklerin kalıtımla soydan soya geçtiği görüşünü ortaya atmıştır.

Livorno'da doğdu, Milano'da öldü. Ortaöğreniminden sonra mühendis okuluna girdi. 1893'te mühendis olmasına karşın daha çok sosyoloji, psikoloji, biyoloji ve felsefe sorunları üzerinde çalışmayı yeğledi. 1906'da *Scientia* (Bilim) adlı dergiyi yayımlamaya başladı. İtalya'da bilimsel Maddecilik'le İdealizm'in tartışıldığı yıllarda Olguculuk akımını benimsedi.

Rignano'ya göre, birbiriyle çelişir gibi görünen bilim ve felsefe akımlarını belli bir odakta uzlaştırma olanağı vardır. Çünkü her akım bir varlık sorunu üzerinde durur, onu kendi anlayışına göre, açıklamaya çalışır. Önemli olan yaşam denen olayı aydınlığa kavuşturmak, onu gerçekleştiren ilkeleri bulmaktadır. Yaşam sürekli bir akış

olduğundan, sonradan kazanılan birtakım özelliklerin, kalıtımla sürüp gitmesi doğaldır. Yaşamın özünü oluşturan fizik ve kimya gibi bilimlerin anladığı erkten *(energeia)* ayrı bir güçtür.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Sulla Transibilita dei caratteri Acquisti Ipotesi di una controepigenesi*, 1907, ("Sonradan Kazanılan Özelliklerin Aktarılabilirliği Üstüne Bir Epigenez Varsayımı"); *La Memoria Biologica Sagio di una Nuova Concezione Filosofia della Vita*, 1922, ("Biyoloji İncelemesi, Yaşam Konusunda Yeni Bir Felsefe Görüşü Denemesi"); *Man is not a Machine, a Study on the Finalistic Aspects of Life*, 1924, ("İnsan Makine Değildir, Yaşamın Ereksel Yanları Üstüne İnceleme"); *Che Cosa é la Vita*, 1926, ("Yaşam Nedir?"); *Problemi della Psyche*, 1928, ("Tin Sorunu").

Rainer Maria Rilke

RILKE, Rainer Maria
(1875-1926)

Alman, şair. Şiirleri kadar, çağdaş Alman romanının öncüsü sayılan *Malte Laurids Brigge'nin Notları* adlı özgün düzyazı yapıtıyla da ünlüdür.

Erken dönem şiirleri

4 Aralık 1875'te Prag'da doğdu, 29 Aralık 1926'da İsviçre'de Montreux yakınlarındaki Val Mont'da öldü. Alman kökenli olan babası Joseph Rilke bir çiftçi ailesinden geliyordu. Annesi Sophie ise Praglı soylu bir ailedendi. Çok hırslı ve kaprisli bir kadın olan annesi, Rilke'yi kendi özlemleri doğrultusunda yetiştirmek istedi. Evlilikte uğradığı düş kırıklığı sonucu tüm sevgisini oğluna verdi, altı yaşına değin onu kız gibi giydirdi. Annesinin bu tutumu zayıf ve ince ruhlu Rilke'nin kadınlarla ve insanlarla olan ilişkilerini etkiledi. Şiirlerinde çocukluğunu bir yandan içtenlikle, bir yandan korku çağrışımlarıyla işlemesine neden oldu. Rilke ailesinin isteğiyle askeri okula girdiyse de vücutça zayıf olduğu için buradan ayrılmak zorunda kaldı. 1892-1895 arasında özel öğrenim görerek liseyi bitirdi. İlk şiirlerini *Leben und Lieder* ("Yaşam ve Şarkılar") adıyla bu yıllarda yayımladı. Bir yandan da Prag'da edebiyat ve sanat tarihi okudu.

1896 sonbaharında Münih'e gitti, orada Lou Andreas-Salome ile tanıştı. Rilke'den on dört yaş büyük olan bu kadına daha önce de Alman düşünür Nietzsche âşık olmuş, ama karşılık görmemişti. Rilke'nin sanatçı kişiliğinin oluşmasında Lou'nun etkisi büyük oldu. Birlikte 1897'de Berlin'e, 1898'de Floransa'ya, 1899'da Rusya'ya gittiler. Rusya'da Tolstoy tarafından karşılanması, ressam Pasternak'la tanışması, Kremlin'de tanık olduğu Ortodoks Paskalya yortusu ve Rus halkının içten dindarlığı Rilke üzerinde önemli izler bıraktı. Bu ülkenin etkisi *Stundenbuch* ("Saatler Kitabı") adlı şiir kitabına da yansımıştır.

1900'de Lou ile Rilke ikinci Rusya gezisine çıktılar. Bu kez yalnız Moskova'da kalmayıp güney illerini de dolaştılar, yeniden Tolstoy ile buluştular. Bu geziden sonra Rikle'nin ruh sağlığının bozulması üzerine Lou ondan ayrıldı. Ressam Heinrich Vogeler'in çağrısına uyan Rilke, Worpswede'ye yerleşti. 1901'de heykelci Clara Westhoff'la evlendiyse de bu evliliği sürdüremedi, 1902'de ayrıldı.

Heykelci August Rodin'in yaşamöyküsünü hazırlamak amacıyla aynı yıl Paris'e gitti. 1905-1906 yıllarında Rodin'in özel sekreterliğini yaptı. Paris ve Rodin, onun yaşamında ikinci bir dönüm noktası oluşturdu. Rodin üzerine bir araştırma olmaktan çok, onun sanatı ışığında Paris yaşantısını dile getirdiği *Auguste Rodin* (Rodin), Rilke'nin düzyazı türünde ilk önemli yapıtıdır. *Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge* (Malte Laurids Brigge'nin Notları) adlı romanı ise gene Paris yaşantısının izlerini taşıyan bir başka önemli yapıtıdır. 1910'da bu romanı tamamlayan Rilke yeni bir suskunluk dönemine girdi. Bir yerde uzun süre kalmadan Kuzey Afrika, Mısır ve İspanya'da dolaştı durdu. 1911-1912 yıllarında, kontes Marie von Thurn und Taxis adlı bir soylunun Trieste yakınlarındaki Duino Şatosu'na yerleşti. 1909'da Paris'te tanıştığı kontes, Lou'dan sonra Rilke'nin sanatını belirleyen ikinci güçlü kadın oldu. Rilke onun etkisiyle yeni bir yaratıcılık dönemine girdi, *Duineser Elegien*'i (Duino Ağıtları) burada yazdı. Münih'te geçirdiği I.Dünya Savaşı yılları onu yeni bir suskunluğa soktu. 1921'de İsviçre'de Wallis Kantonu'nda Orta Çağ'dan kalma Muzot Şatosu'na yerleşti. Burada, *Duino Ağıtları*'nı tamamladı ve *Sonetten an Orpheus*'u ("Orpheus'a Soneler") yazdı. Son beş yılını ise Fransızca'dan çeviriler yaparak geçirdi.

Rilke'nin yaşamını belirleyen olaylar onun sanatında da büyük değişimlere yol açmıştır. Erken dönem şiirlerinde görülen gelişmede sevgilisi Lou'nun ve birlikte yaptıkları Rusya gezisinin payı büyüktür. Bu dönemin en önemli iki yapıtı olan *Stundenbuch*'la *Buch der Bilder* ("Görüntüler Kitabı") gerek konu, gerek anlatım biçimi açısından büyük ayrılık gösterir. Üç bölümden oluşan *Stundenbuch*, sanki tek bir şiir gibi uzar gider. Rilke'nin nesnelere ve dış dünyaya bakış biçiminden kaynaklanan yeni bir Tanrı imgesi özellikle ilk bölümün temelini oluşturur. Rilke, Tanrı'yı bu dünyanın dışında değil de, evrenin her zerresinde bulur. Art arda sıraladığı bitmek tükenmek bilmeyen imgelerde Tanrı'nın varlığını yaşar. İlk baskısı *Stundenbuch*'un üçüncü bölümünden önceye rastlayan *Buch der Bilder* ise gerek zaman, gerek konusu ve Rilke'nin sanatındaki gelişmeyi yansıtması bakımından bir geçiş niteliği taşır. Rilke'nin ikinci

baskıya eklediği otuz yedi şiirde Paris yaşantısının etkisi büyüktür. "Herbsttag" (Güz Günü) ve "Abend" (Akşam) gibi tanınmış şiirler bu baskıya eklenenler arasındadır ve Rilke'nin sanatında yeni bir döneme geçişi oluştururlar.

Bu ikinci dönemin başlıca iki yapıtından biri Rodin'in ve Paris kentinin etkilerini taşıyan *Neue Gedichte*'dir ("Yeni Şiirler"). Artık Tanrı, aşk, ölüm gibi konulardan dış dünyaya, nesnelerin dünyasına geçiş söz konusudur. Rilke "Der Panther" (Panter), "Römische Fontäne" ("Roma Çeşmesi") gibi şiirlerinde nesnelerin kendisinden yola çıkarak, öznel duygularına, izlenimlerine yer vermeden "salt nesne"yi saptar. Onun dış dünyaya bu yeni bakış biçiminde Rodin'in etkisi büyüktür. *Neue Gedichte* ile Alman edebiyatında "nesne şiiri" *(Dinggedicht)* adı verilen bir tür oluşturan Rilke'nin yarattıkları, (Rodin'in yapıtları gibi) plastik nesneler değil, "yazılı nesneler" dir. Bu şiirlerin temelinde yatan ve Rilke'nin "görmeyi öğrenmek" olarak nitelediği dış dünyaya bakış ilkesi, *Malte Laurids Brigge'nin Notları* adlı romanında da geçerlidir. Kişinin kendine ve çevresine yabancılaşması, büyük kent insanının yalnızlığı, insanın varlığını oluşturan ölüm korkusu gibi konuları, geleneksel roman yapısının kalıpları dışına çıkarak işleyen bu yapıt, Alman edebiyatında modern romanın öncüsü olmuştur.

Rilke, ölümünden önce, 1923'te yayımladığı, on şiirlik bir dizi olan *Duino Ağıtları* ve elli beş soneden oluşan *Sonetten an Orpheus* adlı iki yapıtıyla olgunluk dönemine geçer. Onun bundan önceki tüm yapıtlarını belirleyen, sevgiyi, varoluşu, ölümü şiirin sınırları içinde dile getirme çabası, bu iki yapıtta doruk noktasına ulaşır. İlk ve orta dönemin ana temasını oluşturan "ben" ve "nesneler"in yerini burada, insan ve gerçek arasındaki ilişki, "insanın evrendeki yeri nedir" sorusu almıştır. Daha çok felsefi içerikli olan bu son şiirlerin dili çok karmaşıktır, simgelerle doludur, zor anlaşılır. Rilke tüm bu yapıtlarının yanı sıra S.Mallarmé, P.Verlaine, A.Gide ve P.Valéry'den başarılı çeviriler de yapmıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): **Şiir:** *Leben und Lieder,* 1894, ("Yaşam ve Şarkılar"); *Das Buch der Bilder,* 1902, ("Görüntüler Kitabı"); *Das Stundenbuch,*1905,("Saatler Kitabı"); *Die Weise von Liebe und Tod des Cornets Christoph Rilke,* 1906; *Neue Gedichte,* 1907 ve 1908,("Yeni Şiirler"); *Das Marien-Leben,* 1913, ("Meryem'in Yaşamı"); *Die Sonette an Orpheus,* 1923,("Orpheus Soneleri"); *Duineser Elegien,* 1923, (Duino Ağıtları). **Düzyazı ve Roman:** *August Rodin,* 1903, ("Rodin"); *Die Aufzeichnungen des Malte Laurids Brigge,* 1910,(Malte Laurids Brigge'nin Notları,1966). **Mektup:** *Briefe an einen jungen Dichter,* (ö.s.), 1929, (Genç Bir Şaire Mektuplar , 1963).**Çeşitli:** *Gesammelte Werke,* (ö.s.), 8 cilt, 1927, ("Toplu Yapıtları").

• **KAYNAKLAR:** H.W.Belmore, *Rilke's Craftmanship. An Analysis of His Poetic Style,* 1954; S.Druman, *Der Wandel der dichterischen Sprachform bei R.M.Rilke,* 1959; W.Günther, *Weltinnenraum, die Dichtung R.M. Rilkes,* 1943; H.Kunisch, *R.M.Rilke und die Dinge,* 1946; W.Ritzer, *R.M.Rilkes Bibliographie* (bibliyografya içerir), 1951.

Louvre Müzesi, Paris-FRANSA

Arthur Rimbaud
Henri Fantin-Latour tarafından 1872'de yapılmış portresi.

◄ *Nesne Şiir*

RIMBAUD, Arthur
(1854-1891)

◄ *Olgunluk dönemi*

Fransız, şair. Yaşamı ve yapıtı çevresinde yaratılan efsane ile modern şiiri etkilemiş, özellikle Simgeci ve Gerçeküstücü akımların en önemli öncülerinden biri sayılmıştır.

Jean-Nicolas-Arthur Rimbaud 20 Ekim 1854'te Charleville'de doğdu, 10 Kasım 1891'de Marsilya'da öldü. Babası piyade yüzbaşısı Frédéric Rimbaud ordudaki görev süresinin büyük bir bölümünü Cezayir'de geçirmiş, Arapça öğrenerek *Kuran*'ı Fransızca'ya çevirmişti. Rimbaud daha sonraki yıllarda Arapça öğrenmeye karar verince, bu çeviriden de yararlanmıştır. Toprak sahibi bir aileden gelen annesi ise oldukça sert ve bağnaz bir kadındı. Onun bu uyumsuz kişiliği yüzbaşı Rimbaud'nun ailesini terk etmesine yol açtı ve Rimbaud altı yaşından sonra babasını bir daha görmedi. Annesinin sert tutumu oğlunun yaşamını da etkiledi, onun içedönük ve her fırsatta evden uzaklaşmak isteyen bir insan olmasında rol oynadı.

1862'de Rossat okuluna giden Rimbaud, orada on yaşındayken "Le Soleil était encore chaud..." ("Güneş Hâlâ Sıcaktı") adlı ilk öyküsünü yazdı. 1865'te girdiği Charleville Koleji'nde Latince ve Eski Yunanca öğrenmeye başladı. Kısa bir süre sonra da Latince şiirler yazdı. 1869'da okulun Latince şiir armağanını kazandı ve ilk Fransızca şiiri "Les etrennes des orphelins"i ("Yetimlerin Yılbaşı Armağanı") yazdı. 1870'te okula Georges Izambard adlı 21 yaşında bir öğretmenin gelmesi Rimbaud'nun kişiliği ve şiiri açısından yeni gelişmelere olanak sağladı. Genç öğretmeniyle yakın bir dostluk kuran Rimbaud onun önerisiyle Rabelais, Hugo ve daha birçok başka yazarı büyük bir ilgiyle okudu. Ders yılı sonunda kazandığı çeşitli ödül kitaplarını satarak trenle Paris'e kaçtı. Bilet alma parası etmediği için tutuklanarak hapse atıldı. Izambard ın yardımıyla serbest bırakıldı. Bir süre Douai'de kaldıktan sonra Charleville'e döndüyse de on gün

Gençlik yılları

sonra bu kez de gazeteci olmak amacıyla Charleroi'ye kaçtı. Oradan Brüksel'e geçerek Izambard'ın tanıdıklarının yanına gitti. Brüksel'den Douai'ye, oradan da annesinin isteği üzerine Charleville'e gönderildi. Aynı yıl çıkan Fransa-Prusya Savaşı yüzünden okullar kapandığı için Rimbaud zamanının büyük bir bölümünü Charleville'deki kitaplıkta geçirmeye başladı. Sosyalizm, büyücülük ve kimya üstüne kitaplar okudu. Bunlar dışında ilgilendiği açık-saçık kitaplar yüzünden de kitaplıktaki görevlileri tedirgin ediyordu. Rimbaud 1871 Şubat'ında üçüncü kez Paris'e kaçtı. Orada iki hafta büyük yoksulluk içinde yaşadıktan sonra yaya olarak Charleville'e döndü. Bütün bu yaşadıklarını o dönemde yazdığı şaşırtıcı derecede olgun şiirlerine yansıtıyordu. Bu şiirlerden birçoğu Tanrı, III.Napoléon, Bayan Rimbaud, Belçika sınırındaki gümrükçüler ve kitaplık görevlileri gibi kurulu düzenin simgeleri olan kişi ve kavramlara acımasızca saldırıyor, bazıları da tam bir özgürlüğün egemen olduğu başka bir dünyanın özlemini dile getiriyordu. Bunların en ünlüsü olan "Le bateau ivre"de (Sarhoş Gemi) Rimbaud kendisini nehirlerden denizlere coşkuyla sürüklenen bir gemi olarak görüyordu.

Rimbaud 13 Mayıs 1871'de Izambard'a, 15 Mayıs'ta bir başka öğretmeni olan Paul Demeny'ye yazdığı mektuplarda şiirle ilgili görüşlerini açıkladı. Ona göre şair görünmeyeni gören biri olmalıydı. Bunu yapabilmek için de us düzenini kökten yadsıması gerekiyordu. Sevginin, acının ve çılgınlığın her türü denenmeliydi. Aynı yılın Ağustos ayında Banville'e ve Verlaine'e birer mektup yazarak Paris'e gidip oradaki şairlerle tanışmak istediğini bildirdi. Mektuplarla birlikte gönderdiği şiirleri okuyan Verlaine onu hemen Paris'e çağırdı. Rimbaud yanına "Sarhoş Gemi" ve bazı başka şiirlerini alarak 1871 Eylül'ünde Paris'e gitti. Önce Verlaine'in, daha sonra da Banville'in evinde kaldı. Kendinden on yaş büyük bir şair olan Verlaine'in genç karısı o sırada çocuk bekliyordu. Kocasının Rimbaud ile yaşadığı serseri yaşamı hem ailesini, hem de tutucu edebiyat çevresini irkiltiyordu. Kilise duvarlarına "Tanrıya Ölüm" diye yazan Rimbaud, çıkardığı kavgalar ve küfürlü konuşmalarıyla yıldırımları üzerine çekiyordu. Onunla tam bir serseri yaşamı sürdüren Verlaine yeni doğan çocuğunu ve karısını hiç düşünmeden us düzenini temelinden yıkmaya çalışan Rimbaud'ya ayak uydurmaktaydı. Paris'in Quartier Latin'deki kahvelerinde başlayan bu serserilik yaşamı 1872'de iki şairin birlikte çıktıkları yolculuklarda da sürdü. Önce Arras'a gittiler. Rimbaud her türlü içkiyi ve uyuşturucuyu bu yolculuklarda denedi. Arkadaşıyla birlikte yeni olayların kahramanı oldu. En önemli şiirlerinden bazılarını, bu arada *Illuminations*'un bazı bölümlerini bu sırada yazdı. Verlaine'in karısının ayrılma tehdidi üzerine Verlaine Paris'e, Rimbaud da Charleville'e döndü. Ancak kısa bir süre sonra Paris'te buluşan iki şair oradan Brüksel'e, sonra da Ostend üzerinden Londra'ya geçtiler. Orada bohem çevresi olan Soho'da yaşadılar. Para sıkıntısı çektikleri için Rimbaud'nun Fransızca derslerinden kazandığı parayla geçindiler.

Verlaine ile arkadaşlığı

Cehennemde Bir Mevsim

Rimbaud annesinin sürekli çağrılarına dayanamayarak Noel yortusunda Charleville'e döndü. Verlaine 1873'te hastalanınca kendi annesine ölmek üzere olduğunu, gelip kendisini görmesini ve Rimbaud'yu da Londra'ya göndermesini yazdı. Bu mektup üzerine Rimbaud yeniden Londra'ya döndü ve Verlaine'in iyileşmesinden sonra serüven dolu yaşamlarını gene birlikte sürdürdüler. Rimbaud Nisan'da annesinin Roche'daki çiftlik evine dönerek *Une Saison en enfer*'i (Cehennemde Bir Mevsim) yazmaya başladı. Mayıs'ta Verlaine, Rimbaud'nun Londra'ya dönmesini sağladıysa da Rimbaud artık arkadaşının hastalıklı bağlılığından tiksinmeye başlamıştı. Aralarında sık sık kavgalar çıkıyordu. Bazı kaynaklara göre Rimbaud bu arada Londra metrosunda gördüğü bir genç kıza tutulmuştu. Yeniden kavga etmeleri üzerine Temmuz başında Verlaine Brüksel'e kaçtı. Rimbaud da çok geçmeden onu izledi. Orada aynı odada kaldıkları bir gece aralarında çıkan bir kavga sonunda Verlaine, Rimbaud'ya ateş ederek onu bileğinden yaraladı. Rimbaud sarılı koluyla Roche'daki çiftliğe dönerek *Cehennemde Bir Mevsim*'i tamamladı. Verlaine ise iki yıl hapis cezasına çarptırıldı.

Aynı yıl *Cehennemde Bir Mevsim*'in Brüksel'de basılması için anlaşmaya varan Rimbaud, edebiyatla uğraşmaktan vazgeçti ve İngilizce'sini ilerletmek için Paris'te tanıştığı Germain Nouveau ile Londra'ya gitti. 1875'te Almanca öğrenmek için Almanya'ya, oradan İsviçre ve İtalya'ya gitti. İtalyanca, İspanyolca ve Arapça çalıştı. Hollanda sömürge birliklerinde görev almak üzere anlaştıktan üç hafta sonra Batavya'daki görevinden ayrılarak Fransa'ya döndü. Bir süre sonra Viyana'ya, Hollanda'ya, Almanya'ya, İsveç'e ve Danimarka'ya gitti. 1877'de İskenderiye'ye gitmek üzere Marsilya'dan yola çıktıysa da hastalanarak İtalya'da gemiyi terketti ve Roma'ya gitti. Oradan Charleville'e döndü ve o kışı orada geçirdi. Ertesi yıl yeniden Doğu ülkelerine gitmek üzere yola çıktı. Önce İskenderiye'ye, oradan da çalışmak üzere Kıbrıs'a gitti. Daha sonra Mısır üzerinden Aden'e geçti. 1880'de kahve ve deri ticareti yapan Bardey şirketine girerek Harar'da çalışmaya başladı. Bu işteyken bir yandan da yeni ülkelerde araştırma yapmayı tasarlıyor, bu konularda annesinden teknik kitaplar istiyordu. 1882-1883 yıllarında şirket tarafından Somali'ye ve Galla'ya gönderildi. Si-

Sesliler

A kara, E ak, I kırmızı, U yeşil, O mavi:
Sesliler: gizli künyelerinizi söyleyeceğim size;
A, vınıl vınıl o iğrenç pis kokular üstünde
Parlayan sineklerden tüylü kara entari;

Gölge koyları; Temizliği buharların, çadırların E:
Kibirli buzul mızrakları, ak krallar, taçsal çiçek
ürperişleri;
I, kırmızılar, tükürülmüş kan, ve esriklikler ki
tövbeli,
Güzel dudakların gülüvermesi öfke içinde.

U, çevrimler, çalkantısı yeşil denizlerin
Erinci hayvan yayılmış çayırların, ve simyanın
Vergili geniş alınlara attığı çizgilerin rahatlığı

O, mahşer gürültüsü, üfürülen kutsal Sür'dan;
Meleklerden geçmiş sessizlikler Dünyalardan,
-Sen, Omega, onun gözlerinin menekşe ışını!

(A. Rimbaud
Türkçesi Cemal Süreya)

lah ve esir ticaretiyle uğraştı. Kazandığı paraların bir kısmını da düzenli olarak annesine gönderiyordu. 1891'de sağ bacağındaki tümör yüzünden Marsilya'ya döndü. Bacağı kesildikten sonra bir süre Roche'da kaldı. Hastalığı artmaya başlayınca Marsilya'daki hastaneye döndü ve orada kangrenden öldü.

Rimbaud 19 yaşında şiiri bıraktığı zaman çağının bütün önemli düşünce akımlarını özümlemiş, 1870-1873 arasında modern edebiyatın evrimini tümüyle yaşamıştı. Çok katı bir din eğitimine romantik bir paganizmle karşı çıkmış, İkinci İmparatorluk'un yıkılışını toplumsal bir devrimcinin coşkusuyla karşılamıştı. İlk şiirlerinde romantik öğelerden yola çıkmakla birlikte çok geçmeden bunlara ince alaycılığın ve yerginin güçlü anlatımını eklemişti. Rimbaud 17 yaşındayken Izambard'a ve Demeny'ye yazdığı mektuplarda yaratacağı yeni şiirin kuramını açıklamakla kalmıyor, kendinden önceki şairlerin özgün bir değerlendirmesini de yapıyordu.

Rimbaud'un "Poètes de Sept ans" ("Yedi Yaşındaki Şairler"), "Mémoire" ("Bellek") ve "Bateau ivre" (Sarhoş Gemi) gibi koşuk şiirleri yaşamının ilk gerçeklerini ve düşlerini yansıtır. *Cehennemde Bir Mevsim* adlı düzyazı şiiri ise düşleri bir yana bırakarak geçmişini ve Hıristiyanlık'a karşı başkaldırışını anlama çabasının bir ürünüdür. Bu şiirde yürekli bir başkaldırışın nasıl bir yenilgiyle sonuçlandığının açıklanışı vardır. *Illuminations*' daki düzyazı şiirlerde bu yenilgiyi izleyen gizemli bir umudun, şairin kendine şair olarak duyduğu güvenin bilincine rastlanır. O artık görünmeyeni görmeyi başarmış, bu görme gücüyle de bir sanatçı olarak yaşamanın olanaksızlığını anlamıştır. Rimbaud hem çağına karşı çıkan, hem de o çağın sözcüsü olan bir şairdir. Yaşamaya vakit ayırmaya karşı çıkarak birkaç yıl içine yüzyıllık bir zamanı yaşantısına sığdırmayı başarmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Une Saison en enfer*,1873,(Cehennemde Bir Mevsim); *Illuminations*, 1886; *Reliquaire*, 1891.

• KAYNAKLAR: Y.Bonnefoy, *Rimbaud Par Lui-même*, 1961; Etiemble, *Le mythe de Rimbaud*, 1954; W.Fowlie, *Rimbaud*, 1946; H.Miller, *The Time of the Assasins:A Study of Rimbaud*, 1946; E.Starkie, *Arthur Rimbaud*, 1961.

• BAKINIZ: BAUDELAIRE, VERLAINE.

RIMET, Jules
(1874-1956)

Fransız spor adamı. Futbolda Dünya Kupası'nın kurucusudur.

Paris'te doğdu, aynı kentte öldü. Tüm çabalarına karşın başarılı bir futbolcu olamadı ve 19 yaşında geçirdiği bir sakatlıktan sonra kendini tümüyle yöneticiliğe verdi. Fransa'da futbolun kurallara bağlanması ve daha çağdaş biçime gelmesi yolundaki ilk çabalarını kendi kurduğu ve başkanlığını yaptığı Red Star Kulübü'nde verdi. 30 yaşında Fransa Lig Heyeti'ne alındı. Daha sonra Fransa Futbol Federasyonu başkanlığına getirildi. Futbolun tüm dünyada belirgin kurallar içinde oynanması ve daha geniş kitlelere benimsetilmesi yolundaki çabalarıyla tanındı. Futbolun günümüzdeki en önemli ve büyük düzenlemesi sayılan "Dünya Kupası"nı kurdu. Bu kupa ilk kez 1930'da Uruguay'da Centenario Stadı'nda gerçekleşti. Giderek çok sayıda ülkenin katılması ile en önemli futbol örgütü durumuna gelen "Dünya Kupası" 1970 yılına kadar onun adını taşıdı ve "Jules Rimet" kupası olarak tanındı. Büyük yöneticilik yeteneği ile uluslararası alanda futbolun en önemli kişilerinden biri oldu. Rimet 1921-1954 arasında Uluslararası Futbol Federasyonu'nun (FİFA) başkanlığını yapmıştır.

◄ *Önemi*

RISI, Dino
(1917)

İtalyan sinema yönetmeni ve senaryo yazarı. Yapıtlarındaki gülmece dokusuyla 1960 sonrası İtalyan sinemasında kendine özgü bir yer edinmiştir.

23 Aralık 1917'de Milano'da doğdu. Tıp eğitimi gördü ve psikiyatri uzmanı oldu. Ancak sinemaya ilgi duyarak film eleştirileri ve senaryolar yazmaya başladı. 1940'ların başında kısa bir süre yönetmen yardımcısı olarak çalıştı. II.Dünya Savaşı'nın son yıllarında sinema eğitimi görmek için gittiği İsviçre'den çıkışına izin verilmedi. Burada J.Feyder'nin sinema kurslarına katıldı ve savaş sonunda ülkesine dönünce belgesel filmler çekti. Mario Camerini (1895-1981) ve A.Lattuada gibi yönetmenlere asistanlık ettikten sonra 1951'de tümüyle konulu filmlerle uğraşmak için doktorluğu bıraktı. Başrolde Sophia Loren'in oynadığı üçüncü uzun filmi *Il segnodi Venere* ("Venüs Burcu") ile üslubunun temel özelliklerini ortaya koydu. 1975'te çektiği en ilginç filmi *Profumo di donna* (Kadın Kokusu) Cannes Film Şenliği'nde büyük ödülü kazandı.

Filmlerinin senaryolarını da yazan Risi, İtalya'nın yoksul kesiminin acılı gerçeğine eğilmiştir. Filmleri, günlük yaşam içinde insanların umutları ve düş kırıklıklarını, sıcak bir gülmece dokusu içinde yansıtır.

• YAPITLAR (başlıca): *Vacanze col gangster*, 1952, ("Gangsterin Tatili"); *Il segno di Venere*, 1955, ("Venüs Burcu"); *Poveri ma belli*, 1956, ("Yoksul Ama Güzel"); *Bella ma povere*, 1957, ("Güzel Ama Yoksul"); *Un amore o Roma*, 1960, ("Roma'da Bir Aşk"); *Una vita difficile*, 1961, ("Zor Hayat"); *Il sorpasso*, 1962, ("Kolay Hayat"); *Il tigre*, 1967, (Kırım ve Sevgilim); *La moglia del prete*, 1970, (Benimle Evlenir misini?); *Il nomo del popolo italiano*, 1972, ("İtalyan Halkı Adına"); *Profumo di donna*, 1975, (Kadın Kokusu); *Primo amore*, 1978, ("İlk Aşk"); *Caro papa*, 1979, ("Sevgili Babam"); *Il buon Re Dagobert*, 1984, (İyi Kral Dagobert).

RITSCHL, Albrecht Benjamin
(1822-1889)

Alman, tanrıbilimci. Hıristiyan tanrıbiliminin bağımsız bir öğreti olması için çalışmıştır.

Berlin'de doğdu, Bonn'da öldü. Ortaöğrenimini Berlin'de bitirdikten sonra Bonn, Halle, Heidelberg ve Tübingen üniversitelerinde tanrıbilim okudu. Özellikle Kant'ın görüşlerinden esinlenerek Hıristiyanlık'la felsefe arasında bir bağlantının bulunduğunu ileri sürdü.

Ritschl'in ereği Hıristiyan tanrıbilimini bağımsız bir bilimsel dizge durumuna getirmek, bütün felsefe sorunlarını, bu öğreti içinde çözümlemeye çalışmaktır. Bu görüşten yola çıkarak Alman Gizemciliği'ni Hegel'in tanrı anlayışı, Schleiermacher'in tümtanrıcı düşünceleriyle uzlaştırarak yeni bir kuram ileri sürdü. Kant'ın eleştirel yönteminden de yararlanan bu kurama göre insanın gerçekleri kavraması ancak anlıkta bulunan önsel *(a priori)* ilkelerle olabilir. Bu konuda Kutsal Kitap'ın öne sürdüğü düşüncelerden de yararlanmalıdır. Tanrı gerçektir, evrenin yaratıcısıdır. İnsanın onu, kendi bütünlüğü içinde, kavrama olanağı yoktur. Çünkü tanrısal gerçek insan usunun sınırlarını aşar. Bu nedenle Tanrı'ya inanılır, ancak kesinlikle bilindiği ileri sürülemez.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Die christliche Lehre von der Rechtfertigung und Versöhnung,* 3 cilt, 1870-1874, ("Bağışlama ve Savunma Konusunda Hıristiyan Öğretisi"); *Geschichte des Pietismus,* 3 cilt, 1880-1886 ("Piyetizm'in Tarihi"); *Theologie und Metaphysik,* 1881, ("Tanrıbilim ve Metafizik").

RITTER, Carl
(1779-1859)

Alman, coğrafyacı. Çağdaş coğrafya biliminin kurucularındandır.

7 Ağustos 1779'da Quedlinburg'da (bugün DAC' de) doğdu, 28 Eylül 1859'da Berlin'de öldü. 1796-1798 arasında Halle Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1807'de Avrupa kıtası üzerine yaptığı coğrafi ve tarihsel çalışmalarını yayımladı. Ardından, tüm Avrupa ve Asya'yı gezerek incelemelerini sürdürdü. 1817'de *Die Erdkunde im Verhältnis zur Natur und zur Geschichte des Menschen* ("İnsan Tarihi ve Doğayla İlişkisi Açısından Coğrafya") adlı 19 ciltlik kitabının Afrika kıtasını inceleyen ilk cildini yayımladı. 1820'de Berlin Üniversitesi'nde coğrafya profesörü oldu ve bu görevini yaşamının sonuna değin sürdürdü. Kraliyet Askeri Akademisi'nde de ders verdi ve 1828'de Berlin Coğrafya Derneği'nin kurucu üyeliğini yaptı.

Coğrafyayı bağımsız bir bilim dalı olarak gören Ritter, A.von Humboldt'la birlikte çağdaş bilimsel coğrafyanın temellerini atmıştır. Eğitimci J.H.Pestalozzi'nin ve düşünür J.G. von Herder'in görüşlerinden etkilenmiş, araştırmalarında deneysel yaklaşımı ve gözlemi temel alarak önsel *(a priori)* yaklaşımlara karşı çıkmıştır. Dünyanın belirli coğrafya yasalarına göre işlediğini ve bu yasaların da ancak olayların kapsamlı bir biçimde gözlemlenmesiyle keşfedilebileceğini ileri sürmüştür.

Ona göre, bağımsız bir bilim dalı olan coğrafya, dünyanın insanla ve onun yaratıcısıyla olan bağlantısını gösterir. Organik bir bütün olan dünya, insan için yaratılmış ve insan yaşamına uygun olarak düzenlenmiştir. Bu nedenle fiziksel dünya hakkındaki bilgiler dünyanın insanla ve onun yaratıcısıyla olan ilişkisini anlamada yararlı olacaktır. Tarihin gelişimini insanın içinde bulunduğu doğal çevrenin belirlediğini ileri sürerek insanın doğal çevresiyle olan ilişkilerinin incelenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu nedenle araştırmalarını tarihin coğrafi yorumu üstüne temellendirmiş ve coğrafyayı insan tarihinin incelenmesiyle eşdeğerde görmüştür.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Die Erdkunde im Verhältnis zur Natur und zur Geschichte des Menschen,* 19 cilt, 1817-1859 ("İnsan Tarihi ve Doğayla İlişkisi Açısından Coğrafya").

• **BAKINIZ:** F.A.HUMBOLDT.

RITTER, Joachim
(1903-1974)

Alman felsefe tarihçisi. Yunan felsefesi ve Varoluşçuluk konularındaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

3 Nisan 1903'te Geesthacht'ta doğdu, 3 Ağustos 1974'te Münster'da öldü. Doğduğu kentte ortaöğrenim gördükten sonra Kiel Üniversitesi'nde felsefe okudu, felsefe doktoru sanını kazandı. 1943-1946 arasında Kiel, 1946'dan sonra Münster Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak görev aldı. 1952-1953 döneminde konuk profesör olarak İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde felsefe okuttu.

Ritter'in ilgi alanı felsefe tarihinin önemli sorunları ve bunlara getirilen çözümlerdir. Bu görüşten yola çıkarak estetik, bilgi kuramı, insan ve etik konularında çalışmalarını sürdürmüş, Aristoteles, Nicolaus Cusanus, Hegel gibi filozofların bunlarla ilgili düşüncelerini açıklamayı amaçlamıştır. Bu çalışmaları yanında Varoluşçuluk'un kaynağı, gelişimi, etkisi ve içeriği gibi daha çok çağdaş felsefeyi ilgilendiren sorunlar da vardır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Docta ignorantia, die Theorie des Nichtwissens bei N.Cusanus,* 1927, ("N.Cusanüs'ta Bilinmeyenin Kuramı"); *Über den Sinn und die Grenze der Lehre von Menschen,* 1933, ("İnsan Öğretisinin Sınırı ve Anlamı Üstüne"); *Die Lehre vom Ursprung und Sinn der Theorie bei Aristoteles,* 1953, ("Aristoteles'te Kuramın Anlamı ve Kaynağın Öğretisi"); *Zur Problem der Existenzphilosophie,* 1954, ("Varoluşçuluk Felsefesinin Sorunu Üstüne"); *Hegel und die französische Revolution,* 1957, ("Hegel ve Fransız Devrimi"); *Die Aufgabe der Geisteswissenchaften in der modernen Gesellschaft,* 1963, ("Çağdaş Toplumda Tinsel Bilimlerin Görevi").

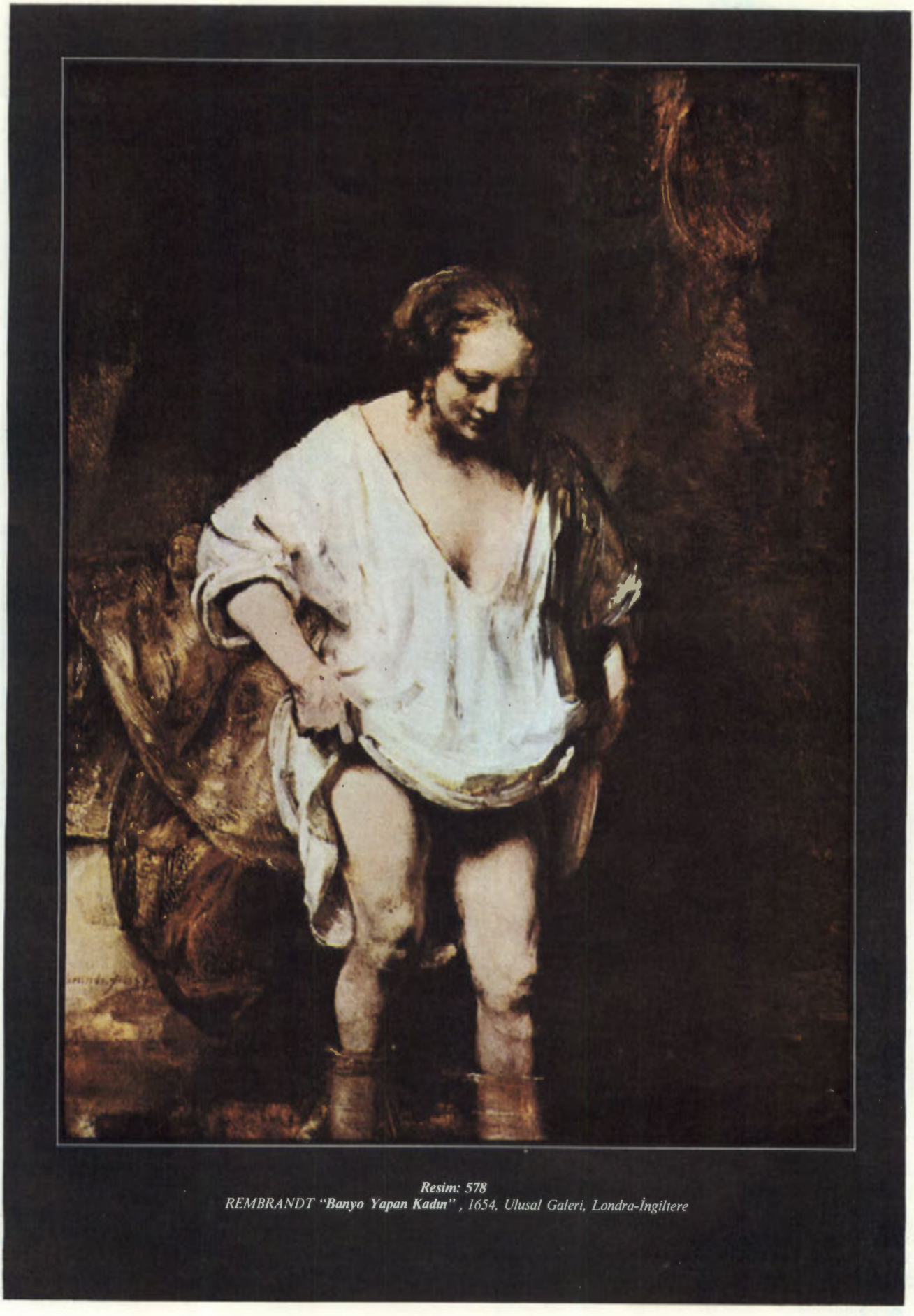

Resim: 578
REMBRANDT ***"Banyo Yapan Kadın"*** *, 1654, Ulusal Galeri, Londra-İngiltere*

Resim: 579
Guido RENI ***"Genç Baküs"****, ykş. 1620, Pitti Sarayı, Floransa-İtalya*

Resim: 580
İlya Efimoviç REPIN
"Kazakların Türk Sultanına Mektup Yazması",
1881, Tretyakov Galerisi, Moskova-SSCB

Resim: 581
*Pierro Auguste RENOIR "**Loca**", 1874, Courtauld Enstitüsü Galerisi, Londra-İngiltere*

Resim: 582
Pierro Auguste RENOIR
"Moulin de la Galette",
1876, Jeu de Paume Müzesi,
Paris-Fransa

Resim: 583
Joshua REYNOLDS ***"Kış: Caroline Scott"****, 1776-1777, Özel Koleksiyon, Selkirk-İskoçya*

Resim: 584
Joshua REYNOLDS ***"Trajedi Müzü Bayan Siddons"****, 1789, Henry A.Huntington Kütüphane ve Sanat Galerisi, San Marino, California-ABD*

Resim: 585
*José de RIBERA "**Aziz Andrea**", ykş. 1635, Prado Müzesi, Madrid-İspanya*

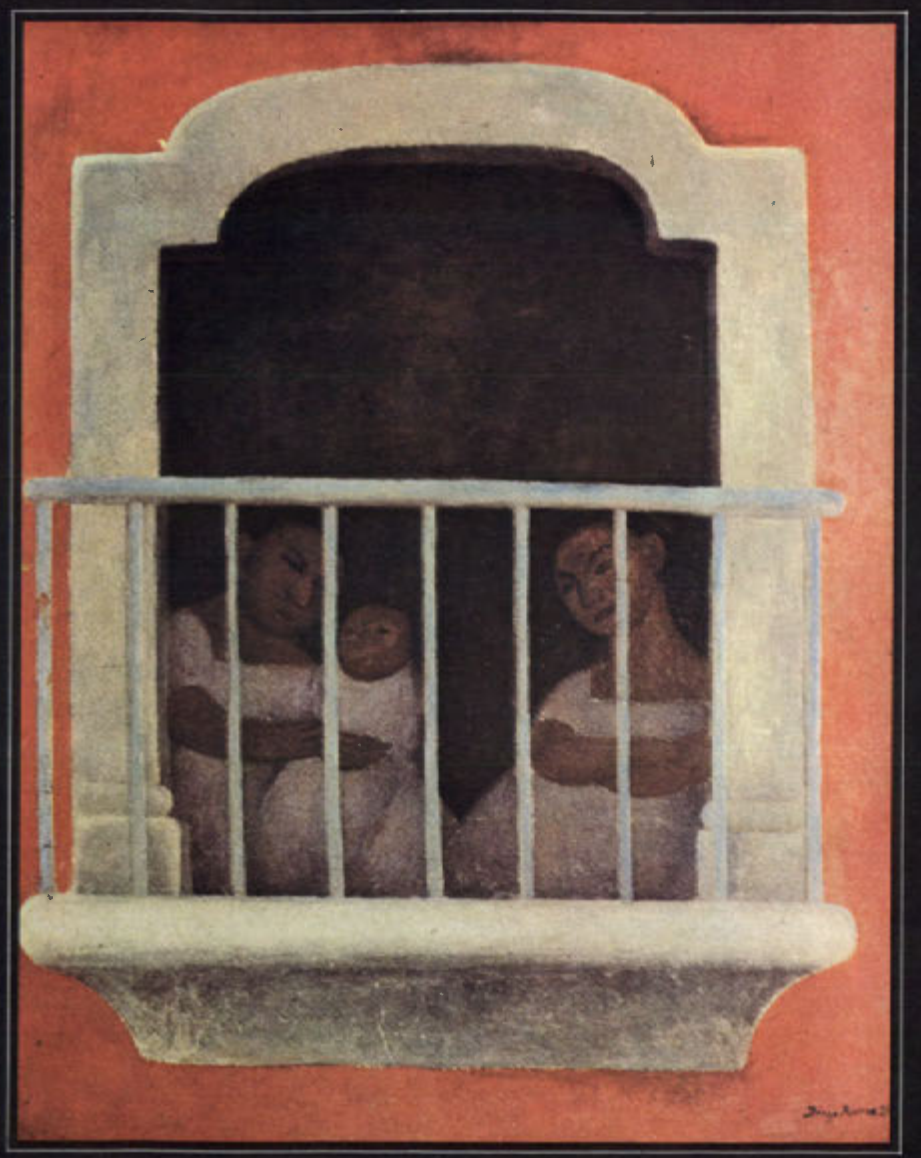

Resim: 586
*Diego RIVERA "**Balkon**", 1921, Özel Koleksiyon-ABD*

Resim: 587
Hyacinthe Y Ros RIGAUD
"Sanatçının Annesi'nin Portresi",
1695, Louvre Müzesi, Paris-Fransa

RITTER, Johann Wilhelm
(1776-1810)

Alman fizik ve kimya bilgini. Işık tayfının morötesi bölgesini bulmuştur.

16 Aralık 1776'da Silezya bölgesindeki Samitz'de (bugün Polonya'da) doğdu, 23 Ocak 1810'da Münih'te öldü. Henüz on dört yaşındayken bir eczanede çırak olarak yaşama atılan Ritter, burada çalıştığı beş yıl boyunca öğrenimini kendi çabasıyla sürdürmeyi ve 1796'da Jena Üniversitesi'ne girmeyi başardı. Eczacılık öğreniminin ardından aynı üniversitede dersler vermeye başladı. 1804'te Münih'teki Bavyera Bilimler Akademisi'nin tam zaman çalışan üyesi oldu ve bu görevini kısa yaşamının sonuna değin sürdürdü.

Ritter'in ilk dönem çalışmaları elektriğe ilişkindir. 1797 ve 1798 yıllarında iki ayrı metalden oluşan piller kullanarak, kimyasal etkiyle oluşan galvanik elektrik akımının hayvan kaslarında yol açtığı kasılmaları inceledi, galvanik pillerdeki kimyasal süreçle, bunun fizyolojik etkileri arasındaki bağı araştırdı. 1800'de suyun elektrolizini gerçekleştiren İngiliz kimyacı William Nicholson'ın (1753-1815) ardından aynı deneyi yinelerken, elektrodların değişik biçimde konumlandırılmasıyla, hidrojen ve oksijen gazlarının ayrı ayrı toplanabildiğini ortaya çıkardı. 1802'de ilk kuru volta pilini yaptı, ertesi yıl da bir akümülatör geliştirdi.

Ritter, Alman asıllı İngiliz astronom F.W.Herschel'in 1800'de Güneş'ten gözle görülmeyen kızılaltı ışınlarının yayıldığını belirlemesinden etkilenerek, ışık tayfındaki kutuplaşmayı araştırmaya yöneldi ve ışık etkisiyle ayrışarak kararan gümüş klorürle deneyler yapmaya başladı. 1801'de bu maddenin gözle görülebilir mor ışınların ötesinde birtakım ışınların etkisiyle çok daha yoğun bir biçimde kararadığını göstererek ışık tayfında morötesi bir bölgenin varlığını kanıtladı.

Maden tuzlarında, madenlerin karşılıklı yer değiştirme sırasını açıklayan ve bakır sülfatın elektroliziyle bakır elde etmeyi başaran Ritter, termoelektrik akımlara ilişkin çalışmalarıyla da elektrokimyanın gelişmesine katkıda bulunmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Beiträge zur näheren Kenntniss des Galvanismus und die Resultate seiner Untersuchung*, 2 cilt, 1800, ("Galvanizmin Tanınması ve Araştırma Sonuçları"); *Das elektrische System der Körper; ein Versuch*, 1805, ("Cisimlerin Elektrik Sistemi, Bir Deney").

RIVADAVIA, Bernardino
(1780-1845)

Arjantinli devlet adamı. Bağımsız Arjantin'in ilk devlet başkanıdır.

20 Mayıs 1780'de Buenos Aires'de doğdu, 2 Eylül 1845'te İspanya'da Cadiz kentinde öldü. Bir İspanyol ailesinden geliyordu. Birçok bağımsızlık önderinin yetiştiği San Carlos Akademisi'ni bitirmeden, okuldan ayrıldı. 1806-1807 yıllarında, İngiliz işgaline karşı Buenos Aires'in savunmasına katıldı. 1810'da İspanyol genel valisinin ülke dışına sürülmesinden sonra Buenos Aires'te kurulan cuntanın sekreteri oldu. Ertesi yıl cuntanın yerini alan triumvirliğin (üçlü yönetim) bir üyesi olarak yönetimde etkili oldu. 1814'te diplomatik bir görevle Avrupa'ya gitti. 1816'da bağımsızlığını ilan eden Rio de la Plata Birleşik Eyaletleri'nin (bugünkü Arjantin) ABD ve İngiltere tarafından tanınmasını sağladı. Avrupa'da kaldığı süre içinde Jeremy Bentham, Adam Smith, Saint Simon ve Charles Fourier gibi düşünürlerden etkilendi. 1821'de Buenos Aires'e dönen Rivadavia, 1821-1824 arasında Martin Rodriguez başkanlığındaki eyalet hükümetinde devlet bakanı oldu ve tüm eyaletlerin dışişleri bakanlığı görevini üstlendi.

Görevi sırasında, oy hakkını yaygınlaştırdı, bireysel hakları, mülkiyet haklarını ve basın özgürlüğünü güvence altına aldı. Kilise mahkemelerini ve birçok manastırı kapattı, ayrıca kiliseye yapılan devlet yardımına da son verdi. Eğitime önem vererek, ulusal kütüphaneyi ve müzeleri geliştirdi, yeni okullar ve kütüphaneler açtırdı. Buenos Aires Üniversitesi'ni kurdurarak Avrupa'dan hocalar getirtti.

Çeşitli eyaletlerin temsilcilerinin, ulusal bir hükümet kurmak için, bir araya gelerek oluşturdukları kurucu meclis tarafından, Şubat 1826'da devlet başkanlığına getirildi. Ancak tüm eyaletleri merkezi bir devlet etrafında birleştirmek amacıyla önerdiği anayasa taslağı, meclisce benimsenmesine karşın, ülkenin çoğunluğunca reddedildi ve "caudillo" adı verilen yerel önderlerle arası açıldı. Bu arada uygulamaya çalıştığı ılımlı bir toprak reformu da istenen sonucu vermedi. Öte yandan, Brezilya ile 1825'te başlayan savaşı sona erdirmek için, Uruguay'ı Brezilya'ya bırakan bir antlaşma yapması da ona olan muhalefeti artırdı. Bunun üzerine Temmuz 1827'de istifa ederek Avrupa'ya gitti ve 1834'te Rosas hükümetince sürgünde yaşamaya mahkûm edildi.

• BAKINIZ: ROSAS.

RIVERA, Diego
(1886-1957)

Meksikalı ressam. Toplumsal gerçekçi bir tavırla yaptığı duvar resimleriyle ülkesinin en önemli sanatçılarından biri olmuştur.

8 Ocak 1886'da Guanajuato'da doğdu, 25 Kasım 1957'de Mexico City'de öldü. Asıl adı Diego Maria Concepción Juan Nepomuceno Estanislao de la Rivera y Barrientos Acosta y Rodriguez'dir. Çok küçük yaşta resim yapmaya başladı. Kazandığı devlet bursuyla on yaşında San Carlos Güzel Sanatlar Akademisi'ne girdi. Ancak bir öğrenci ayaklanmasına katıldığı için okuldan çıkartıldı. 1908-1909 yıllarında öğrenimini İspanya'da sürdürdü. Çeşitli Avrupa kentlerine geziler yaptı. Özellikle İtalyan Rönesans ustalarının fresklerini inceledi. 1911-1921 arasında Paris'te yaşadı. Burada Geç İzlenimcilik'ten (Post Emptesyonizm), Kübizm'den ve Henri Rousseau'nun egzotik naif yaklaşımından etkilendi. 1919'da Paris'te Si-

querios ile tanıştı ve onunla birlikte Meksika sanatına ulusal bir nitelik kazandırma yollarını irdeledi. 1920'de devrimci Alvaro Obregón'un devlet başkanı seçilmesinden bir yıl sonra ülkesine döndü. 1922'de Obregón'nun eğitim bakanı Vasconcelos tarafından Siqueiros ve Orozco ile birlikte kamu yapılarına duvar resimleri yapmakla görevlendirildi. 1924'te Obregón'nun yönetimden ayrılmasından sonra da bu çalışmalarını sürdürdü. 1927'de çağrılı olarak SSCB'ye gitti. Burada 1 Mayıs törenlerini konu alan bir dizi çizim gerçekleştirdi. 1930'da gittiği ABD'de dört yıl kaldı ve yaptığı duvar resimleriyle Ben Shahn gibi Amerikalı ressamları etkiledi. 1934'te Mexico City'ye döndükten sonra girişti̇ği yoğun çalışmayı ölümüne değin sürdürdü.

Rivera, çağdaşları Orozco, Siqueiros ve Tamayo ile birlikte Meksika sanatının dört büyük ustasından biridir. Paris'te bulunduğu sıralarda kübist eğilimli resimler yapmasına karşın, devrimci kişiliği ve Siqueiros ile ulusal Meksika sanatı üstüne yaptığı tartışmalar sonucu toplumsal gerçekçi bir tavır geliştirmiş ve bu eğilimini İtalyan Rönesans ustalarının fresk tekniğiyle birleştirerek özgün üslubunu bulmuştur. Meksika'nın siyasal ve toplumsal tarihini konu aldığı resimlerinde yalın ve anıtsal biçimler kullanmış, iki boyutlu bir kompozisyon anlayışı benimsemiştir. Yapıtlan Orozco'nun dışavurumcu (ekspresyonist) tavrından, Siqueiros'un da dinamik gücünden yoksun olmasına karşın, onlarınkinden daha bilinçli bir tavrı sergiler.

- **YAPITLAR (başlıca): Resim:** *Balkon*, 1921. **Duvar resmi:** *Eğitim Bakanlığı* duvar resimleri, 1923-1929, Mexico City; *Tarım Okulu* duvar resimleri, 1923-1927, Chapingo; *Ulusal Saray* duvar resimleri, 1929-1935, Mexico City; *Sağlık Bakanlığı* duvar resimleri, 1929, Mexico City; *Cortez Sarayı* duvar resimleri, 1929-1930, Cuernavaca, Meksika; *Güzel Sanatlar Ulusal Sarayı* duvar resimleri, 1934, Mexico City; *Prado Oteli* duvar resimleri, 1948-1949, Mexico City.

- **KAYNAKLAR:** H.F.Secker, *Diego Rivera*, 1957; B.D.Wolfe, *The Fabulous Life of Diego Rivera*, 1968.

- **BAKINIZ:** OROZCO.

RIVERS, Larry
(1923)

ABD'li ressam ve heykelci. Soyut Dışavurumculuk'un (Abstre Ekspresyonizm) hareketli fırça vuruşlarıyla Pop Art'ın imgelerini birleştirmiştir.

17 Ağustos 1923'te New York'ta doğdu. Asıl adı Yitzroch Loiza Grossberg'dir. 1940'larda profesyonel saksafoncu olarak çalıştı. 1944-1945 yıllarında Julliard School of Music'de eğitim gördü. Resme ilgisi 1945'te başladı. 1947-1948 yıllarında Alman ressam Hans Hofmann'ın (1880-1966) New York'taki okuluna devam etti. 1948'de ayrıca New York Üniversitesi'nde soyut dışavurumcu ressam William Baziotes'den (1912-1963) dersler aldı. 1950'de bir yıl için Avrupa'ya gitti. 1953'te heykel çalışmalarına başladı. 1960'larda yapıtlarında Pop Art imgelerine yer verterek, yapıştırma resmi (kolaj), geometrik biçimli tuvalleri *(shaped canvas)*, boyalı heykelleri ve baskıları bir arada kullandı. 1970'lerde ise püskürtme tekniği ile düzgün yüzeyler elde etmeye yöneldi.

Rivers'in 1950'lerin başında yaptığı resimlerinde izlediği gerçekçi (realist) tutum, özellikle portre çalışmalarına yansımıştır. Gerçekçi konulara ilgisini sonraki yıllarda da sürdürmüş ve figüratif çalışmayı yeğlemiştir. Özellikle De Kooning'in figürlerinden ve fırça vuruşundan etkilenmiştir. Amerikan tarihinden aldığı yurtseverlik ve kahramanlık temalarını yeni bir canlılıkla işlemiştir. Ayrıca öbür Pop sanatçıları gibi, o da reklam dünyasından esinlenmiş ve tüketim mallarını simgeleyen bir takım işaret ve resimlerden yararlanmıştır. 1970'lerden sonra yaptığı resimlerde, uyuşturucu alışkanlığı gibi toplumsal temalara da değinmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Cenaze*, 1951, Fort Wayne Sanat Enstitüsü, Indiana; *Washington Delaware'i Geçerken*, 1953, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Birdie'nin Çifti Portresi*, 1955, Whitney Müzesi, New York; *Yüzün Bölümleri (Sözcük Bilgisi Dersi)*, 1961, Tate Galerisi, Londra; *Dutch Masters Pürosu Dizisi*, 1963, Dwan Galerisi, New York; *Marx'tan Mayakovski'ye Rus Devrimi'nin Tarihi*, 1965; *Kötü Cadı*, 1971.

- **KAYNAKLAR:** S.Hunter, *Larry Rivers*, 1969.

- **BAKINIZ:** DE KOONING, WARHOL.

RIVERS, William Halse
(1864-1922)

İngiliz, psikolog ve antropolog. Deneysel psikoloji çalışmalarının yanı sıra akrabalık ilişkileri konusundaki çalışmalarıyla da tanınır.

12 Mart 1864'te Kent ili sınırları içinde Chatham yakınlarındaki Luton'da doğdu, 4 Haziran 1922'de Cambridge'de öldü. Tonbridge'de ve St.Bartholomew Hastahanesi'nde tıp öğrenimini tamamladıktan sonra fizyolojik psikoloji alanına yöneldi. 1897'de Londra Üniversitesi'nde kurulan ilk deneysel psikoloji laboratuvarının yöneticisi oldu. Aynı yıl Cambridge Üniversitesi'nde ders vermeye başladı, burada da deneysel psikoloji çalışmalarını başlattı. 1898'de Cambridge Üniversitesi'nin düzenlediği ve antropolog A.Cort Haddon'ın yönettiği Yeni Gine ile Avustralya arasında yer alan Torres Boğazı araştırma gezisine katıldı. Bu gezi sonunda antropolojik alan araştırmalarına yöneldi. 1902'den başlayarak Cambridge Üniversitesi'ne bağlı St.John'sCollege'da öğretim üyesi olarak çalışmaya başladı. Hindistan ve Melanezya'da çeşitli alan araştırmaları gerçekleştirdi.

I.Dünya Savaşı'nda İngiliz ordusunda nörolog olarak görev yapan Rivers, son yıllarında antropolojiden çok tıbbi psikoloji çalışmalarına ağırlık verdi. 1915'te Royal Society tarafından kraliyet madalyası ile onurlandırıldı ve uzun süre Kraliyet Antropoloji Enstitüsü ile Folklor Enstitüsü başkanlıklarını sürdürdü.

Torres Boğazı'nda gerçekleştirdiği ilk alan çalışmasında Melanezyalılar'ın duyusal işlevlerine ilişkin testler uygu-

ladı. Daha sonra aynı testleri bir grup beyaz öğrenci ile de yaptı ve Melanezyalılar'la aralarında duyusal farklılıkların belirgin olmadığını saptadı. Yerlilerin toplumsal örgütlenme ve akrabalık sistemleriyle ilgili araştırmalarını daha sonraki gezilerinde derinleştirerek önemli veriler topladı. Uyguladığı soy sistemi, daha sonraki araştırmacılar tarafından da geniş çapta kullanıldı. En önemli yapıtlarından *History of the Melanesian Society* ("Melanezya Toplumu Tarihi") 1914'te yayımladı.

Güney Hindistan'da Toda toplumunu da araştıran Rivers'ın bu toplumun törensel düzenlenişini ayrıntılarıyla verdiği *The Todas* ("Todalar"), antropoloji ve etnoloji bilim dallarının klasiklerinden biri oldu. Daha sonra akrabalık sistemlerinin anlamı ve terminolojisi konusundaki çalışmalara ağırlık verdi. Lewis Henry Morgan'ın görüşlerini büyük ölçüde destekleyen sonuçlara ulaştı. Akrabalık sistemlerinin genel olarak toplumsal örgütlenmeye ve özel olarak da evlilik biçimine bağlı olduğunu savundu. Ardıllık, miras, soy zinciri gibi kavramları ayrı ayrı ele aldı, ancak bunların hemen hemen her toplumda görülen karmaşık ilişkilerini tam olarak çözümlemedi.

Rivers, yayılmacı *(diffusionist)* görüşleri benimseyerek, az sayıda göçmenin, uygun koşullar altında büyük kültürel dönüşümlere yol açabileceği yolundaki varsayımları desteklemiş, ancak bunun tarihsel kanıtlarını gösterememiştir. Aile ve akrabalık ilişkileriyle ilgili varsayımları da daha sonraki araştırmalarla büyük ölçüde değişime uğramıştır.

• **YAPITLAR (başlıca)** *The Todas*, 1906, ("Todalar"); *History of Melanesian Society*, 2 cilt, 1914, ("Melanezya Toplumu Tarihi"); *Instinct and the Unconscious*, 1920, ("İçgüdü ve Bilinçdışı"); *Conflict and Dream*, (ö.s.), 1923, ("Çatışma ve Rüya"); *Psychology and Politics and Other Essays*, (ö.s.), G.E.Smith (yay), 1923, ("Psikoloji, Politika ve Diğer Yazılar"); *Psychology and Ethnology*, (ö.s.), G.E.Smith (yay), 1926, ("Psikoloji ve Etnoloji").

• **BAKINIZ:** HADDON, L.H.MORGAN.

RIVETTE, Jacques
(1928)

Fransız sinema yönetmeni. Çok farklı değerlendirmelere yol açan yenilikçi filmleriyle tanınmıştır.

1 Mart 1928'de Rouen'de doğdu. *Cahiers du Cinéma* dergisinde film eleştirmenliği yaptıktan sonra J.Renoir ve J.Becker gibi yönetmenlere yardımcılık ederek sinemaya geçti. F.Truffaut ve E.Rohmer'in 16 mm'lik kısa filmlerinde kameramanlık yaptı. Bu arada kendisi de kısa filmler çekti. İlk kısa filmlerinden *Le coup du berger* ("Çiftçinin Darbesi") hafif, ama biçimci kaygılar içeren bir yapıttı. 1960'ta yaptığı *Paris nous appartient*'de ("Paris Bizimdir") kişisel üslubunun özelliklerini ortaya koydu. 1965'te yönettiği Diderot uyarlaması *La religieuse* ("Rahibe") dışında, bundan sonraki bütün filmlerinde klasik anlatımın dışında, yenilikçi ve geniş tartışmalara yol açan bir üslup geliştirdi.

Rivette filmlerinde klasik tiyatroya sürekli ilgi göstermiştir. Bunların çoğunda klasik oyunları sahneleyen yönetmenleri ya da onların çalışmalarını konu etmiştir. Oyuncuları alıcı önünde içgüdüleriyle başbaşa bırakmış, onların doğaçlama oyununu sinema tekniğinin olanaklarından da yararlanarak filme çekmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Le coup de berger*, 1956, ("Çiftçinin Darbesi"); *Paris nous appartient*, 1960, ("Paris Bizimdir"); *La religieuse*, 1965, ("Rahibe"); *Jean Renoir le patron*, 1966, ("Patron Jean Renoir"); *L'amour fou*, 1968, ("Çılgın Aşk"); *Out One*, 1971; *Céline et Julie vont en bateau*, 1974, ("Céline ve Julie'nin Sandal Gezintisi"); *Duelle*, 1976, ("Düello"); *Noroit*, 1977; *Merry Go Round*, 1978, ("Atlı Karınca"); *Le Pont du Nord*, 1980, ("Kuzey Köprüsü").

RIZA
(? -1671)

Osmanlı tezkire yazarı. Tezkiresinde 1591-1641 arasında yetişen şairleri ele almıştır.

Zehrimarzade Mehmed Rıza Edirne'de doğdu, aynı kentte öldü. Medrese öğrenimini bitirdikten sonra müderrislik ve naiblik yaptı. Yaşamının sonlarına doğru Uzunköprü müftülüğünde bulundu.

Tezkiresi ile tanınmıştır. 1591-1641 arasında yetişen şairlerin yaşamöykülerini, şiirlerinden seçilmiş örnekleri verir. Yapıtın birinci bölümünde şiir yazmış on bir padişah, ikinci bölümünde de alfabe sırasına göre iki yüz altmışa yakın şair yer alır.

Kimi kaynaklarda bir Divan'ının olduğu belirtilirse de, henüz ele geçmemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Tezkire-i Rıza*, (ö.s.), 1898.

RIZAL, Jose
(1861-1896)

Filipinli yazar ve siyaset adamı. Ulusal mücadelenin önderlerindendir.

19 Haziran 1861'de Luzon Adası'nda Calamba'da doğdu, 30 Aralık 1896'da Manila'da öldü. Ailesi adanın önde gelen toprak sahiplerindendi. Santo Tomas Üniversitesi'nde başladığı tıp ve beşeri bilimler öğrenimini İspanya'da Madrid Üniversitesi'nde sürdürdü.

O dönemde bir İspanyol sömürgesi olan Filipinler'in bir dizi reformla yeni bir siyasi ve iktisadi yapıya kavuşturulmasını savunarak kısa zamanda İspanya'da öğrenim gören Filipinli gençlerin ve reform yanlısı Propaganda Hareketi'nin önderi oldu. Hareketin gazetesi *La Solidaridad*'a (Dayanışma) yazdığı birçok makalede asıl tehlikenin İspanyol yönetiminin değil Filipinler'e iktisadi ve siyasi bakımdan egemen olan Fransisken ve Dominiken gibi mezheplerin rahipleri olduğunu ileri sürdü.

Tıp öğrenimini Paris'te ve Heidelberg'de sürdüren Rizal 1877'de Filipinler'in toplumsal tarihini ve Katolik rahiplerin sömürü ve baskılarını anlatan *Noli me Tangere*

("Dokunma Bana") adlı siyasi romanını yayımladı. 1891'de romanın devamı olarak *El Filibusterismo*'yu ("Engelleme") yazdı. Filipinliler'in ulusal önderi durumuna gelen Rizal'ın öngördüğü reform programında Filipinler'in bir eyalet olarak İspanya'yla birleşmesi, İspanya meclisinde temsil edilme hakkı, İspanyol rahiplerin yerini Filipinli rahiplerin alması ve yasa önünde Filipinliler'in İspanyollar'la eşitliği gibi konular yer almaktaydı.

1892'de Filipinler'e dönen Rizal, Manila'da Filipin Birliği adlı reformcu bir dernek kurması nedeniyle İspanyollar tarafından tutuklanarak Mindanao Adası'nda Dapitan'a sürgüne gönderildi. Sürgünde yaşadığı 4 yıl boyunca tıp çalışmalarını sürdürdü, bir okul ve bir hastane kurdu. 1896'da Kitipunan adlı gizli derneğin başlattığı ayaklanmaya önderlik ettiği gerekçesiyle tutuklandı. Bu örgütle ilişkisi olmamasına karşın suçlu bulundu ve Manila'da İspanyollar tarafından kurşuna dizildi.

Ölümünden sonra Filipinler'in bağımsızlık mücadelesinin simgesi durumuna gelen Rizal'ın özellikle köylüler, işçiler ve aydınlar üzerindeki etkisi bugüne değin sürmüştür.

• YAPITLAR (başlıca): *Noli me Tangere*, 1877, ("Dokunma Bana"); *El Filibusterismo*, 1891, ("Engelleme"); *Ultimo Adios*, 1896, ("Son Veda").

• BAKINIZ: AGUINALDO.

RIZA NUR
(1878-1942)

Türk hekim ve siyaset adamı. II.Meşrutiyet dönemi siyasi tartışmalarında önemli rol oynamış, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı kurmuştur.

Sinop'ta doğdu, 8 Eylül 1942'de İstanbul'da öldü. İlköğrenimini Sinop'ta, ortaöğrenimini İstanbul'daki askeri okullarda tamamlayarak Askeri Tıbbiye'yi yüzbaşı olarak bitirdi. Bir süre Gülhane Askeri Hastanesi'nde çalıştıktan sonra Askeri Tıbbiye'de Cerrahi muallimliğine getirildi ve binbaşı oldu.

II.Meşrutiyet'te Sinop mebusu seçilerek Meclis-i Mebusan'a girdi. Kısa bir süre sonra üyesi bulunduğu İttihat ve Terakki'ye karşı muhalefete girişti ve partiden istifa ederek Osmanlı Ahrar Fırkası'na girdi. 31 Mart 1909'dan sonra yurt dışına çıkmak zorunda kaldı. 1911'de yurda dönerek Miralay Sadık Bey'le birlikte Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nı kurdu. İttihat ve Terakki Fırkası, 1913'te Babıali Baskını'yla iktidarı ele geçirince yurt dışına sürüldü. Fransa'da ve Mısır'da yaşadıktan sonra 1919'da yurda dönerek 12 Ocak-16 Mart 1920 arasında çalışan son Meclis-i Mebusan'a girdi. Meclisin dağıtılmasından sonra Ankara'ya geçerek TBMM'ye Sinop mebusu olarak katıldı. Mustafa Kemal Paşa başkanlığında kurulan ilk hükümette 16 Aralık 1920-24 Ocak 1921 arası maarif vekilliği (milli eğitim bakanlığı) yaptı. Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması'na delege olarak katıldı. 24 Aralık 1921-9 Temmuz 1922 arası Fevzi Paşa (Çakmak) hükümetinde sıhhiye ve muavenet-i içtimaiye vekilliği (sağlık ve sosyal yardım bakanlığı), 25 Eylül 1922 -4 Ağustos 1923 arası Rauf Bey (Orbay) hükümetinde ve 14 Ağustos 1923-27 Ekim 1923 arasındaki Fethi Bey (Okyar) hükümetinde sıhhiye vekilliği yaptı. 1923'te yeniden Sinop mebusu seçildi ve 1926'da siyasi yaşamdan çekilerek yurt dışına gitti. Atatürk'ün ölümünden sonra yurda dönerek son yıllarını siyasetten uzak geçirdi.

• YAPITLAR (başlıca): *Servet-i Şahane ve Hakk-ı Millet*, 1908; *Meclis-i Mebusan'da Fırkalar Meselesi*, 1909; *Cemiyet-i Hafiye*, 1914; *Hürriyet ve İtilaf Nasıl Doğdu, Nasıl Öldü*, 1919; *Gurbet Dağarcığı*, 1919; *Türk Tarihi*, 12 cilt, 1924-1926; *Hücumlara Cevaplar*, 1941; *Hayat ve Hatıratım*, (ö.s.), 4 cilt, 1967-1968.

• BAKINIZ: SADIK BEY [Miralay].

RIZA TEVFİK
(1869-1949)

Türk, şair ve yazar. Türk şiirinde hece vezninin yaygınlaşmasına katkısı olmuştur.

Rıza Tevfik Bölükbaşı Edirne yakınlarında Cisr-i Mustafa Paşa (bugün Bulgaristan'da Tsaribrod) kasabasında doğdu, 31 Aralık 1949'da İstanbul'da öldü. Mülkiye Mektebi'nde okurken Namık Kemal'in şiirlerini övdüğü için okuldan çıkarıldı. Daha sonra Tıbbiye'ye girdi ve 1898'de mezun oldu. 1908'e değin doktorluk yaptı. II.Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Fırkası'na girdi ve Edirne'den milletvekili seçildi. Bu arada, *Servet-i Fünun* dergisinde de şiirleri ve yazıları çıkmaya başlamıştı. Bir süre sonra Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na geçti ve bu partinin iktidara gelmesi üzerine maarif nazırlığına getirildi, ardından Şura-yı Devlet reisi oldu.

1920'de Sevr Antlaşması'nı imzalayan delegelerin arasında bulunan Rıza Tevfik, Kurtuluş Savaşı'na da karşı çıktı. Bu nedenle adı Yüz Ellilikler Listesi'ne alındığından 1922'de Türkiye'den ayrılmak zorunda kaldı. Sürgün yaşamı Ürdün ve Lübnan'da güç koşullar altında geçti. 1934'te ilk şiir kitabı *Serâb-ı Ömrüm*'ü yayımladı. 1943'te aftan yararlanarak Türkiye'ye döndü. Rıza Tevfik, önceleri aruzla yazmışsa da, daha sonra hece ölçüsünü benimsemiştir. Kullandığı dil halk şairlerinin dilini anımsatır. Halk edebiyatına özgü koşma ve nefes biçimlerini denemiş ve halk şiirini aydın okur çevresine tanıtmakta öncülük etmiştir. Rıza Tevfik'in felsefe ve edebiyat tarihi konularında da yapıtları vardır. *Kamus-ı Felsefe* adlı sözlüğünü, ancak C harfine kadar getirebilmiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Felsefe Dersleri*, 1914; *Kamus-ı Felsefe*, 1914; *Serâb-ı Ömrüm*, 1934, (yeni harflerle 1949).

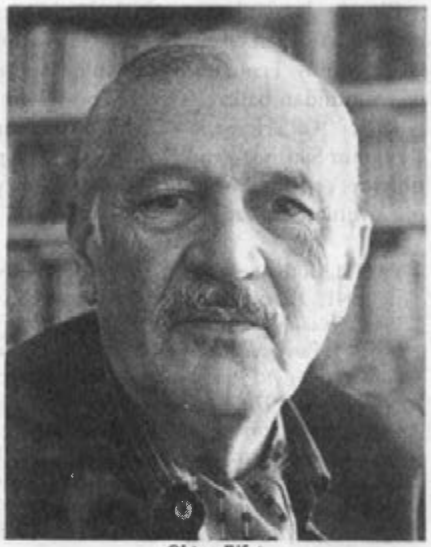

Oktay Rifat

RİFAT, Oktay
(1914)

Türk şair, romancı ve oyun yazarı. Şiirde biçimsel yapı arayışını aralıksız sürdürmüş, kusursuz örnekler vermiş, Cumhuriyet dönemi edebiyatının en önemli şairlerinden biri olmuştur.

10 Haziran 1914'te Trabzon'da doğdu. Şair ve dilci Samih Rifat'ın oğludur. Ankara Erkek Lisesi'nden sonra girdiği Ankara Hukuk Fakültesi'ni 1937'de bitirdi. Devlet sınavını kazanarak Maliye Bakanlığı hesabına Paris'e gönderildi. II.Dünya Savaşı nedeniyle, orada yaptığı doktora çalışmasını tamamlayamadan 1940'ta Türkiye'ye döndü. Bir süre Maliye Bakanlığı'nda, daha sonra Matbuat Umum Müdürlüğü'nde çalıştı. Serbest avukatlık yaptı. 1955'te İstanbul'a yerleşerek avukatlığını sürdürdü. Sonra Devlet Demir Yolları'na girdi ve emekli olana değin bu kurumda çalıştı.

Karga ile Tilki adlı şiir kitabıyla 1955 Yeditepe Şiir Ödülü'nü, *Şiirler* adlı kitabıyla 1970 Türk Dil Kurumu Şiir Ödülü'nü, *Bir Cigara İçimi* adlı kitabıyla 1980 Sedat Simavi Vakfı Edebiyat Ödülü'nü, *Dilsiz ve Çıplak* adlı kitabıyla 1984 Behçet Necatigil Şiir Ödülü'nü kazandı. "Yağmur Sıkıntısı" adlı oyunu Ankara Sanat Sevenler Derneği'nin Yılın En İyi Oyunu ödülünü ve TRT 1970 Sahne Eserleri Yarışması'nda başarı ödülünü aldı. *Danaburnu* adlı romanına ise 1981'de Madaralı Roman Ödülü verildi.

Şiirle lise sıralarında uğraşmaya başlayan Oktay Rifat ilk şiirlerini 1936-1944 arasında *Varlık* dergisinde yayımladı. Daha sonra sürekli olarak *Aile, Yaprak, Yeditepe, Yeni Dergi* gibi dergilerde şiirleri görüldü. Liseden arkadaşı olan Orhan Veli ve Melih Cevdet'le birlikte 1937'de *Varlık* dergisinde yaptıkları çıkış Türk edebiyatında, daha sonra Garip olarak adlandırılacak olan şiir akımını doğurdu. 1941'de gene Orhan Veli, ve Melih Cevdet'le birlikte *Garip* adlı şiir kitabını yayımladılar. Kitabın Orhan Veli imzasını taşıyan önsözünde getirilmek istenen yeni şiirsel tutumun özellikleri anlatılıyor, her türlü şairanelikten ve sanatlardan uzak, akılla yazılan, ölçü ve uyaktan arınmış bir şiir savunuluyordu. Farklı tepkilere yol açan *Garip*'teki şiirlerde, kentte yaşayan sıradan insanların günlük yaşamlarına lirik olmayan bir biçimde yaklaşılıyor, şiire o zaman için yepyeni olan konular getiriliyordu.

Garip sonrası şiirleri

1945'te yayımlanan *Yaşayıp Ölmek Aşk ve Avarelik Üstüne Şiirler* adlı kitabında, Oktay Rifat'ın bir yandan Garip çizgisini sürdürmeyi denerken bir yandan da geleneksel biçimlere döndüğü izlendi. Bu kitaptaki şiirlerden bazıları ölçülü uyaklıydı, hatta "Türkân'a Ağıt" şiirinde olduğu gibi geleneksel koşma biçiminde yazılmıştı. Özellikle kitabın ikinci bölümünde yer alan "Paul Valéry'ye Ağıt", "Gemi", "Türkân İçin" ve benzeri şiirler biçimsel olarak eski şiirle bağları koparmayan örneklerdi. "Şehitlik" gibi bir iki şiirde ise bireyselden toplumsal trajiğe geçilmişti.

Yaprak dönemi

1952 ve 1954'te çıkan *Aşağı Yukarı* ve *Karga ile Tilki* adlı kitaplarda ise çok daha özgür bir söyleyişe ulaşılmıştı. Kimi edebiyat adamlarınca, bu döneminde, Fransız şairi Jacques Prévert'in etkisinde, ama ondan daha başarılı şiirler yazmış olduğu belirtilen Oktay Rifat, geleneksel söz sanatlarının özelliklerini, söyleyişlerini, çağdaş yaşamdan görüntülerle dönüşümç uğratarak değerlendirmekteydi. Yer yer düzyazıya, hatta senaryoya yaklaşan, özellikle tekerlemelerden yararlanan uzun şiirlerinde, yerel ağızlardan argoya dek konuşma dilinin çok değişik olanaklarını kullanıyordu. Toplumsal konularda ince alay dolu, eleştirel bir yaklaşımla, eşitsizliğe, adaletsizliğe karşı çıkıyor, ezilen, sömürülen insanları savunuyordu. Aynı günlerde yazdığı "Telefon" adlı şiiri ise bir başyapıt olarak değerlendirilmiş ve yıllarca dillerden düşmemiştir. Yaprak dönemi diye anılabilecek bu dönemde yazdığı şiirlerle Oktay Rifat toplumcu bir şair görünümü kazanmıştır.

İmgeci-soyut şiire yöneliş

1956'da çıkan *Perçemli Sokak* adlı kitabında ise çok değişik bir şiire yöneldiği izlendi. Kitabın başındaki bildirgede "Kelimeleri kullanmak, göz önüne birtakım görüntüler getirmek, gerçekle oynamak, gerçeği kurcalamakla birdir", diyerek "gerçeğin gündelik düzenini değiştirmek" ya da gerçeğe başka bir açıdan bakmak yoluyla alışkanlıkları aşmaya, gerçeğe kelimelerin alışılmış düzenini değiştirerek ulaşmaya çalışıyordu. Ortaya anlamı zorlayan, anlamsızlığın sınırlarında dolaşan imgeci bir şiir çıkmıştı. 1958'de İkinci Yeni şiir akımının yaygınlaşmaya, "anlam rastlansaldır" sloganının etkisiyle "anlamsız şiir" nitelemesinin iyice yerleşmeye başladığı dönemde ise, Oktay Rifat *Âşık Merdiveni*'ni yayımladı. Bu kitaptaki şiirler *Perçemli Sokak*'daki şiirlerin devamı gibi görünseler de, aslında çok değişik bir anlayışla yazılmışlardı. İmgeler artık anlamı "gerçeğin gündelik düzeni" dışına çekmeye değil, çoğaltmaya, güçlendirmeye yönelikti. Arada halk söyleyişleriyle örülmüş düzyazı şiirler de yer alıyordu. Toplumsal eleştiri gene gündeme gelmişti. Bu kitabı bir suskunluk dönemi izledi.

Garip hareketi

Sekiz yıl sonra 1966'da yayımlanan *Elleri Var Özgürlüğün* adlı kitabın başındaki Yunan mitolojisine yaslanan uzun dizeli şiirler kapalı, ama güçlü ve sarsıcı şiirlerdi. Kitabın ikinci bölümü ise, yıllarca süren biçim arayışlarının getirdiği ustalıkla kurulmuş kusursuz yapı ör-

nekleriyle dolu ve daha sonraki kitapların bir habercisi gibiydi.

Şiirler ve Yeni Şiirler

1969'da yayımlanan *Şiirler* Oktay Rifat'ın kırk yılı aşan şiir uğraşının bireşimi gibiydi. Bu kitabında imgelemden özgürce yararlandığı, Türkçe'nin ses zenginliğini geniş bir sözcük dağarcığında en güzel biçimde kullandığı görülüyordu. İzlenimci (empresyonist) resimleri andıran kimi şiirlerinde, doğa ön plana çıkarılıyor ve özellikle doğa-insan ilişkileri üzerinde duruluyordu. İmgeci tutum hiçbir sınıf tanımayarak, yer yer gerçeküstücü görüntülere varacak kadar ağırlık kazanıyor, yer yer de tam bir somutluk, duruluk kazanıyordu. *Yeni Şiirler* de bu yaklaşımın bir devamıydı. Kitabın son bölümünde dörtlük, sone, gazel gibi şiir biçimlerinden yararlanılarak yazılmış, özellikle Fatih'le ilgili şiirler, çağdaş bir sanatçının tarihe yaklaşımının ilginç örnekleriydi.

Bir şair olarak ulaştığı yüksek düzeyi sonraki kitaplarında da sürdüren Oktay Rifat, başarılı oyunlar ve romanlar da yazmış, Fransızca'dan çeviriler yapmıştır. Basılmış iki oyunundan başka, "Oyun İçinde Oyun", "Atlar ve Filler", "Çil Horoz", "Zabit Fatma'nın Kuzusu", "Yağmur Sıkıntısı" ve "Dirlik Düzenlik" gibi çeşitli tarihlerde, çeşitli sahnelerde oynanmış, ama yayımlanmamış oyunları da vardır.

- **YAPITLAR** (başlıca): **Şiir:** *Garip* (O.V.Kanık ve M.C.Anday ile),1941; *Yaşayıp Ölmek Aşk ve Avarelik Üstüne Şiirler*, 1945; *Güzelleme*, 1945; *Aşağı Yukarı*, 1952; *Karga ile Tilki*, 1954; *Perçemli Sokak*, 1956; *Âşık Merdiveni*, 1958; *Elleri Var Özgürlüğün*, 1966; *Şiirler*, 1969; *Yeni Şiirler*, 1973; *Çobanıl Şiirler*, 1976; *Bir Cigara İçimi*, 1979; *Elifli*, 1980; *Denize Doğru Konuşma*,1982; *Dilsiz ve Çıplak*, 1984. **Roman:** *Bir Kadının Penceresinden*, 1976; *Danaburnu*, 1980; *Bay Lear*, 1982. **Oyun:** *Birtakım İnsanlar*, 1961; *Kadınlar Arasında*, 1966. **Eski Kitaplarını İçeren Toplu Baskılar:** *Yaşayıp Ölmek, Aşk ve Avarelik Üstüne Şiirler*, 1982; *Elleri Var Özgürlüğün*, 1983; *Çobanıl Şiirler*, 1983.

- **BAKINIZ:** M.C.ANDAY, O.V.KANIK.

Telefon

Gözlerin var ya çekik kara kara
Önce gözlerindi en güzel ışık
Beyaz dişlerindi bacakların omuzun
Damalı örtüde bir kâse çorba gibi
Buğulu bir lezzetti karıkocalık
Şimdi bir çınar yeşeriyor içimde
Bir şarkı söyleniyor uzun uzun
Hürriyetin rüzgârlı bayrağı oldu
Bize yeten aydınlığı sevdamızın

Aman dayanamazsam ne etmeli
Bütün pencereler üstlerine açık
Kimler soyar çocukları kimler örter
Biri on bir yaşında öteki küçük
Ya anne diye bağırırsa uykusunda
Belki korkmuş belki de susamıştır
Geceleri su içmeye alışık
Çorap öyle mi giydirilir don öyle mi bağlanır
Gömleği bir tuhaf sarkıyor arkasında

Çocuklara bakma dayanırım
Gide gide çoğaldım halkım ben artık
Dağ taş kalabalık kalabalık
Satar mıyım onları onlar da çocuklarım
Ben kadınım çocuklarımla varım
Telefon nafile açmam seni
Söylemez dillerim yarınla bağlı
Tutmaz parmaklarım kocamdan belli
Telefon benimki de analık

Çocuklara bakma dayanırım
Sevgiydim önce bir çeşit incelik
Şimdi işe yarıyorum kaba saba
Tuzlu bir deniz kokusu havada
Benimle başladı bu müthiş tazelik
Benimle yaklaştı güzel günler
O günlerin eşiğinde beni hatırlayın
Hatırlayın onların vahşetini
Her telefon çalışta kesik kesik

Batak

Gökteki uçurumdan başım dönse de,
Sokulurdum az daha, az daha.
Gömük yarı belimize kadar, büyük
Yarı belimizden öte, cıvık
Batakta. Bir sarmaşık gibiydi batak,
Bir tuz ki aşımıza karışmış,
Oyar köstebekleriyle etimizi.
Kelepçelidir kirpiklerimiz,
Acır bir ışığa dönsek yüzümüzü.
Aydınlığa versek elimizi,
Uzuyor koyu bir katranla yapışkan
Parmakların ucunda ip gibi.
Ak bir güvercin alsak avucumuza,
İnim inim karayel yerine,
Güvercinin tüylerinde batak. Batak
En uzak ışıltılı yıldızda.
Çektik kentin yorganını üstümüze,
Düşler kurduk, düşlerimiz batak.
Ve batak kişiler sardı yöremizi:
Suratları insana boyalı
Bütün o alıp satanlar, üleşenler;
İçimizde açan karanfili
Kara tırnaklı yaldızla kirleterek,
Sıkınca bir irin çıksın diye
Yalnızlığa gömenler, ün tacirleri,
Bağnazlar, despotlar ve ödlekler;
Havasız odalarda duman kişiler;
Yoksulun cebinden aşırılmış
Beşlikleri yutturanlar altın diye.
Durgun batak, leş kokulu batak!
Atımı getirin benim, kır atımı!
Bataktan dörtnala çıkmak gerek!

RİFAT BEY [Müezzinbaşı]
(1820 - ?)

Osmanlı, besteci. Yapıtlarındaki form çeşitliğiyle, 19. yy'ın ikinci yarısında yetişen besteciler arasında özel bir yer tutar.

İstanbul'da doğduğu sanılıyor. Aynı kentte öldü. Ölüm tarihi çeşitli kaynaklarda 1888, 1890, 1895, 1896 olarak gösterilmiştir. Babası Tamburî Keçi Arif Mehmed Ağa (? - 1843), annesi ise, ünlü besteci Dede Efendi'nin kızı Hatice Hanım'dır. Rifat Bey, Saray'da müzik öğrenimi gördü. Sesinin güzelliğiyle sivrildi. Lavta çaldığı da söylenir. Yaşamı boyunca hep Saray'da görev aldı, Enderun'da müzik öğretmenliği yaptı. Serhanende olarak Fasl-ı Atik'i (Eski Fasıl) yönetti, Muzika-i Hümâyun'un Türk Müziği Bölümü müdürlüğünde bulundu, miralay (albay) rütbesine dek yükseldi. Sermüezzin ve musahib oldu.

280 dolayındaki yapıtının çoğu şarkı formundadır. Klasik üslubun son dönemine yetiştiği halde, besteciliğe geç başladığı için, kendisinden yaşça küçük olan Hacı Arif Bey'in etkisinde kalmış, onun yeni tarzdaki şarkı üslubunu benimsemiştir. Ancak ayin, beste, tevşih, ilahi, köçekçe gibi değişik formları kullanarak form kısırlığına düşmekten bir ölçüde kaçınmış olmasıyla, dönemindeki ve daha sonraki birçok şarkı bestecisinden ayrılır. Türk müziği çerçevesinde marş da bestelemiştir. Makam çeşitliliği yapıtlarının dikkati çeken bir başka niteliğidir. Ayinleri mevlevihanelerde birçok kez okunmuştur. Bazı parçaları, Batı sazlarının da katıldığı Fasl-ı Cedit'te (Yeni Fasıl) çok sesli düzenlemeyle çalınmıştır. Hafif türdeki bazı şarkıları günümüzde de geniş bir dinleyici kitlesince sevilir.

Kendisiyle aynı yüzyılda yaşamış olan, aynı adda bir başka besteci daha vardır. Eski nota derlemelerinde, herhangi bir unvan ya da sıfat belirtilmeden pek çok yapıtın Rifat Bey adına kaydedilmiş olması, bu iki bestecinin ürünlerinin birbirine karıştığı kuşkusunu doğurmuştur. Bu yüzden, Müezzinbaşı Rifat Bey'e mal edilen yapıtlardan bir bölümünün Şehlevendimzade Rifat Bey'e ait olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Ferahnâk Mevlevi Ayini; Neveser Mevlevi Ayini; 2 Tevşih; İlahiler; Sabâ Köçekçe Takımı; Nihavent Hafif Beste; Sabâzemzeme Şarkı* "Hayali yâre değme girye dursun"; *Nihavent Şarkı* "Nar-ı aşkınla senin ey nevcivan"; *Hicaz Şarkı* "Gülşeni hüsnüne kimler varıyor"; *Hicaz Şarkı* "Sislendi hava tarf-ı çemenzârı nem aldı"; *Rast Şarkı* "Gamdan azade heman dünyada bir meyhanedir"; *Rast Şarkı* "Gözümden ey perî-rûyim"; *Rast Şarkı* "Karlı dağı aşım geldim"; *Alay Marşı* "Annem beni yetiştirdi bu ellere yolladı"; *Sivastopol Marşı; Hamidiyye Marşı.*

RİKOV, Aleksey İvanoviç
(1881-1938)

SSCB'li siyaset ve devlet adamı. 1924-1930 arasında Halk Komiserleri Konseyi başkanlığı yapmıştır.

25 Şubat 1881'de Saratov'da doğdu, 14 Mart 1938'de Moskova'da öldü. 18 yaşındayken RSDİP'ye (Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi) üye oldu. 1902'de 1 Mayıs gösterilerine katıldığı için tutuklandı. 1903'te RSDİP içinde meydana gelen bölünmede Menşevikler'e karşı Bolşevikler'in yanında yer aldı. Etkin bir biçimde katıldığı 1905 Devrimi'nin yenilgiye uğramasını izleyen dönemde, RSDİP içindeki tüm eğilimler arasında uzlaşma sağlanması gerektiğini savundu. 1910-1911 yıllarını Paris'te geçirdikten sonra Rusya'ya dönüşünde, partiyi birleştirmeye yönelik bir konferans toplamaya çalıştığı bir sırada tutuklanarak Sibirya'ya sürgüne gönderildi.

Rusya'da çarlık yönetimine son veren 1917 Şubat Devrimi'nden sonra Moskova'ya dönen Rikov, bu dönemde tüm sosyalist partilerin katıldığı bir koalisyon hükümetinin kurulması gerektiğini savunarak Lenin'e ters düştü. 1917 Ekim Devrimi'ne etkin olarak katıldı ve devrimden sonra Lenin başkanlığında kurulan ilk Halk Komiserleri Konseyi'nde (Bakanlar Kurulu) içişleri komiseri olarak görev aldı. Bu görevi sırasında da Zinovyev ve Kamenev'le birlikte sosyalist partilerin temsilcilerinin de hükümette yer almalarında ısrar ettiyse de bu öneri parti tarafından reddedildi. 1918-1920 arasındaki İç Savaş'ın başında Moskova'nın yiyecek ve silah gereksinimini karşılamakla görevlendirildi.

1918-1921 arasında yürüttüğü Ulusal Ekonomi Yüksek Konseyi başkanlığı sırasında İç Savaş'ın ve dış askeri müdahalenin zorladığı "savaş komünizmi" adı verilen iktisat politikalarının yaşama geçirilmesi için çalıştı. 1921'de Halk Komiserleri Konseyi başkan yardımcısı, ertesi yıl RKP-B (Rusya Komünist Partisi-Bolşevik) Politbüro üyesi oldu. Lenin'in Ocak 1924'te ölmesi üzerine, Halk Komiserleri Konseyi başkanlığına getirildi. Aynı yılın Haziran ayında III. Enternasyonal (Komintern) Yürütme Kurulu üyeliğine seçildi.

1921-1928 arasında yürürlükte kalan ve "savaş komünizmi"nin köylüler üzerindeki yükünü hafifleten, tarımsal ürünlerin zor alımı yerine, aynî bir vergi getiren, piyasa ilişkilerine kısmi bir geçiş anlamına gelen Yeni İktisat Politikası'na (NEP) karşı parti içinde gelişen Troçki, Zinovyev ve Kamenev önderliğindeki sol muhalefete karşı, parti sekreteri Stalin, Komintern sekreteri Buharin, sendikalar sekreteri Mihail Tomski'yle (1880-1936) birlikte mücadele etti. Kolektifleştirmeler yoluyla tarımdan sanayiye aktarılacak fonlarla finanse edilen hızlı bir sanayileşmeden yana olan ve NEP'nin sanayileşmeyi ve dolayısıyla sosyalizmin inşasını yavaşlattığını savunan muhalif grubun, 1926-1927 yıllarında partiden uzaklaştırılmasından sonra, 1928-1929 yıllarında yürürlüğe giren I. Beş Yıllık Plan kapsamında, sanayileşmeye hız vermek amacıyla tarımda kolektif çiftliklerin kurulması hızlandırılıp, Kulakların (varlıklı köylüler) tasfiyesi başlatılınca, Buharin ve Tomski'yle birlikte Stalin'e karşı muhalefete geçti. Sağ muhalefet olarak nitelendirilen görüşleri nedeniyle Aralık 1930'da Halk Komiserleri Konseyi

başkanlığından ve Politbüro üyeliğinden uzaklaştırıldı. Bunu izleyen dönemde 1936'ya değin posta ve telgraf komiserliği görevini yürüttü. 1937 başında vatana ihanet suçundan tutuklanarak partiden çıkarıldı. Mart 1938'de ölüm cezasına çarptırıldı. Cezası kısa bir süre sonra infaz edildi.

• BAKINIZ: BUHARİN, KAMENEV LENİN, STALİN, TROÇKİ, ZİNOVYEV.

Nikolay Rimski-Korsakov

RİMSKİ-KORSAKOV, Nikolay (1844-1908)

Rus, besteci. Yapıtları özellikle çalgılama ustalığı açısından ilgi görmüştür.

Nikolay Andreyeviç Rimski-Korsakov 18 Mart 1844'te Novgorod iline bağlı Tikvin kazasında doğdu, 21 Haziran 1908'de Petrograd (bugün Leningrad) yakınlarında Lyubensk'te öldü. Ailesinde bulunan denizcilerin etkisiyle on iki yaşındayken Petrograd'daki Deniz Harp Okulu'na girdi. On beş yaşında Theodore Camillé'den aldığı piyano derslerinin yanı sıra, beste yapma ilkelerini de öğrenmeye başladı. 1861'de Rus Beşleri'nin kurucusu M.Balakirev'le tanıştı. Engin bir müzik kültürü olan bu bestecinin yol göstermesiyle bir senfoni bestelemeye koyuldu. Balakirev aracılığıyla Mussorgski ile Cui'yi, sonra da Borodin'i tanıdı. 1861-1862 yıllarında ulusal Rus müziğinin yenilenmesi yolunda görüşlerini sistemleştiren bu grup Rus Beşleri adıyla anıldı. Onların bu ortak çabası, Rimski-Korsakov'un sanatına yön vermesinde etkili oldu.

Rimski-Korsakov 1862'de Deniz Harp Okulu'nu bitirdi. 1862-1865 arasında deniz subayı olarak bir okul gemisiyle çıktığı Avrupa ve ABD gezisi boyunca üstünde çalıştığı senfonisini Petrograd'a dönüşünde tamamladı. 1865'te Balakirev'in yönetiminde çalınan ve ilgiyle karşılanan yapıt, aynı zamanda Rus müziğinin de ilk senfonisi olarak kabul edilir. Rimski-Korsakov'un ikinci önemli yapıtı, orkestra için *Sırp Temaları Üzerine Fantezi* 1867'de gene Balakirev'in yönetiminde seslendirildi. 1871'de Rimski Korsakov, Petrograd Konservatuvarı'nda bestecilik ve çalgılama üstüne ders vermeye başladı. Düzenli bir müzik eğitiminden geçmemiş olduğu için bir yandan da kendine yüklü bir çalışma programı çizdi, çalışmalarını kontrpuan ve füg sanatı üstünde yoğunlaştırdı. 1873'te deniz bandoları denetmenliğine atandı. 1874'te 3.Senfoni'sini yönetmesiyle orkestra şefliği dönemi de başladı. 1883-1894 arasında Balakirev'in yönetimindeki Petrograd Saray Korosu'nda yönetmen yardımcısı oldu. 1879-1881 arasında ise, Petrograd Konservatuvarı'na karşıt bir anlayışla kurulan Serbest Müzik Okulu'nun düzenlediği konserleri yönetti. 1886'dan 1890'a değin Petrograd Rus Senfoni konserlerini, 1889 Paris Dünya Sergisi'ndeki Rus müziği konserlerini, 1898'de Moskova konserlerini yönetti. 1905 Devrimi sırasında öğrenci hareketlerini desteklediği için Petrograd Konservatuvarı yönetimince işten çıkarıldıysa da kısa bir süre sonra görevine döndü.

Bu arada Rus müziği için önemli bir görevi de üstlendi. İşadamı Belayev'in giderleri karşılamasıyla, Rus bestecilerinin yapıtlarını yayımlamaya girişti. Mussorgski'nin ölümünün ardından onun birçok yapıtını, özellikle *Kovançina* ve *Boris Godunov* operalarını neredeyse yeniden yazdı. Ancak *Boris Godunov*'un yeni orkestralaması ve değiştirilmiş biçimi nedeniyle kimi uzmanlar onu Mussorgski'ye özgü bazı özellikleri ortadan kaldırmış olmakla suçladılar. Ayrıca Glinka, Borodin gibi müzikçilerin de çalışmalarını gözden geçirdi, orkestralamalarını yaptı.

Rimski-Korsakov, döneminin en verimli bestecisiydi. Yapıtları arasında önemli bir yer tutan operalarının konuları genellikle Rus ve Slav tarihinden, masallarından, ya da edebiyatından alınmıştır. Bunlar arasında klasik forma sıkı sıkıya bağlı olanlar bulunduğu gibi, melodik resitatifleri üstün sanat düzeyine vardırmış olanlar da vardır. Ama bugün bu operalar, Rimski-Korsakov'un kendi ülkesinde bile pek sahnelenmemektedir. Yalnızca üç operası, *Sneguroçka* (Kar Kızı), *Sadko* ve *Zolotoy Petuşoh* (Altın Horoz), içlerinde geçen kimi tanınmış parçalar nedeniyle yer yer ilgi toplamaktadır. Bu yapıtlarda, halk ezgileri ile resitatifler, aksak ritimli ve korolu dans müzikleri, Doğu müziğinin özellikleri, İtalyan lirizmi ve renkli bir orkestralama ustaca kullanılmıştır.

Glinka'nın en başarılı izleyicisi kabul edilen Rimski-Korsakov, halk müziğiyle füg sanatını başarıyla bağdaştırmış, *İspanyol Kapriçyosu*, *Şehrazat*, *Rus Paskalyası Uvertürü* gibi orkestra yapıtlarında armonik kuruluşta az rastlanan bir tazelik ve özgünlük yaratmıştır.

Müzik sanatının çeşitli dallarında verdiği çok sayıda yapıtın yanı sıra, bilimsel alanda da yazı, inceleme ve kitaplar yayımlamıştır. Bir sonraki kuşaktan Anatol Lyadov (1855-1914), A.Glazunov, İ.Stravinski ve O.Respighi gibi besteciler ondan eğitim görmüş, etkisi Stravinski aracılığıyla çağdaş bestecilere ulaşmıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): **Opera**: *Sneguroçka*, 1882, (Kar Kızı); *Sadko*, 1898; *Motsart i Salyeri*, 1898, (Mozart ve Salieri); *Kaşçey bessmertni*, 1902, (Ölümsüz Kaşçey); *Zolotoy Petushok*, 1909, (Altın Horoz). **Orkestra Müziği**: *1.Senfoni*, 1865; *2.Senfoni* (Antar), 1868; *Do Diyez Minör Piyano Konçertosu*, 1883; *Sırp Temaları Üzerine Fantezi*, 1867; *İspanyol Kapriçyosu*, 1887; *Şehrazat, Senfonik süiti*, 1888; *Rus Paskalyası*

Uvertürü, 1888. Oda Müziği: *Fa Majör Dörtlü*, 1875; *Sol Majör Dörtlü*, 1897. Kitap: *Praktiçeski uçebnik garmovi*, 1884, (Nazari ve Ameli Armoni, 1926); *Letopis moyey muziykalnoy zizni*, 1909, ("Müzik Yaşamından Anılar"); *Osnovi orkestrovski*, 1913, ("Orkestralama İlkeleri").

Yannis Ritsos

RİTSOS, Yannis
(1909)

Yunanlı şair. Şiirlerinde Yunan toprağının ve insanının özelliklerini yalın ve çarpıcı bir dille yansıtmış, uluslararası bir üne kavuşmuştur.

1 Mayıs 1909'da Peloponez'de, Monemvassia'da doğdu. Toprak sahibi bir ailenin dördüncü ve en küçük çocuğuydu. İlköğrenimini bitirdikten sonra 1921'de Githion Lisesi'ne girdi. 1925'te bu okulu bitirerek Atina'ya çalışmaya gitti. Bir süre çeşitli büro işlerinde çalıştı, ama ciğerlerinden hastalanınca Monemvassia'ya döndü. İlk şiirlerini bu dönemde yazdı, resim ve müzikle ilgilendi. Ertesi yıl yeniden Atina'ya giderek gene geçici işlerde çalışmaya başladı. 1927-1930 arasında Atina'da ve Girit'te çeşitli sanatoryumlarda yattı. Orada tanıştığı hastaların aracılığıyla bol bol kitap okudu, Marxist dünya görüşünü benimsedi. İyileşip Atina'ya dönünce "Ergatiki Leskhi" adlı bir işçi örgütüne girdi. Ablasının desteğiyle iki yıl boyunca bu örgütün sanat etkinliklerini yönetti, oyunlar sahneye koydu, şiir dinletileri düzenledi. Bu çalışmaları nedeniyle tanıştığı Konstantinos Govostis ona kendi yayınevinde düzeltmenlik ve redaktörlük görevi verdi.

1927-1930 arasında şiirleri dergilerde yayımlanmaya başlayan Ritsos, ilk şiir kitabı *Traktör*'ü 1934'te yayımladı. Bunu 1935'te *Piramitler*, 1936'da da *Epitaphios* kitapları izledi. Bu kitabın bazı kopyaları Metaksas yönetiminde Akropol'deki Zeus tapınağında törenle yakıldı. 1937-1938 yıllarında altı ay Parnitha Sanatoryumu'nda yattı. II.Dünya Savaşı sırasında Atina'da kaldı ve hasta olmasına karşın durmadan şiir yazdı. 1945'te EAM'a (Ulusal Kurtuluş Cephesi) katılarak Kuzey Yunanistan'daki birliklerde görev yaptı ve Makedonya Halk Tiyatrosu'nun çalışmalarına katkıda bulundu. Aynı yıl Varkiza Antlaşması'nın imzalanması üzerine Atina'ya döndü ve 1948'de tutuklanıncaya kadar Govostis Yayınevi'nde editör olarak çalıştı. 1948-1952 arasında Limni, Makronisos ve Ayios Staratis adalarında sürgün olarak yaşadı. Bu dönemde şiirlerinin yayımlanması yasaklandı. 1952'de özgürlüğüne kavuşarak Atina'ya döndü. 1954'te Sisam'da doktorluk yapan Falitsa Yorgiadis'le evlendi.

1955-1967 arasında çok sayıda şiir kitabı yayımladı. Bunlardan *Ay Işığı Sonatı* 1956'da Ulusal Şiir Ödülü'nü kazandı. Gene bu dönemde Sovyetler Birliği ile öbür Doğu Avrupa ülkelerinde gezilere çıktı. Şiirleri birçok yabancı dile çevrilerek yayımlandı. 1967'de Papadopulos'un yönetimi ele geçirmesiyle yeniden tutuklandı ve 1970'e kadar Yeros ve Leros adalarına sürgüne gönderildi. 1972'de sansürün yumuşaması üzerine sürgünde yazdığı şiirlerini yedi kitapta bir araya getirdi. Aynı yıl Knokk-le-Zout Büyük Şiir Ödülü'nü kazandı ve Meinz Edebiyat ve Bilim Akademisi'ne üye seçildi. Bunları 1974'te Uluslararası Dimitrov Ödülü, 1976'da Uluslararası Etna-Taormina Şiir Ödülü ve 1977'de Lenin Ödülü izledi. Ayrıca kendisine Selanik ve Birmingham Üniversiteleri "onursal doktora" dereceleri verdi. Şiirlerinden bir bölümü Theodorakis tarafından bestelenerek daha geniş halk yığınlarına ulaştı.

Ay Işığı Sonatı

Ritsos'un yüze yaklaşan kitaplarındaki şiirleri dört dönemde ele alınabilir. Yetişme yılları sayılan ilk dönemde yayımladığı *Traktör, Piramitler* ve *Epitaphios* gibi kitaplarında kişisel, toplumsal ve siyasal yaşantıları arasında bir bağ kurmaya çalıştığı görülür. 1930'ların sonlarını kapsayan ikinci döneminde ise *Kızkardeşimin Türküsü, İlkyaz Senfonisi* ve *Okyanusun Yürüyüşü* kitaplarıyla lirik bir anlatım ve yalın bir dille alışılmamış görüntüleri ve dramatik bir duyarlığı birleştirerek bütün yazdıklarının temelinde yatan toplumsal bilince sağlam bir biçim kazandırır. Üçüncü dönemi Nazi istilasını, İç Savaş ve sürgün yıllarını kapsar. *Sınama, Karanfilli Adam* ve *Uyanıklık* bu yılları yansıtan yapıtlardır. Yazarlık yaşamının son dönemine "Dördüncü Boyut" adını veren Ritsos, *Ayışığı Sonatı, Veda, Tanıklıklar, Taşlar-Yinelemeler-Parmaklıklar, Pencere, İsmene* ve *Orestes* gibi en olgun yapıtlarını bu dönemde yayımladı. Bu kitaplarında yer alan kısa ve yalın şiirlerinde Ritsos gündelik yaşamın sıradan ayrıntılarını, bunların çağrıştırdığı yaşantı zenginliği içinde ve insanla nesne arasındaki can alıcı ilişkilerin altını ustaca çizerek dile getirmiş, yakın geçmişteki acı ve yoksunluk dolu deneyimleri yansıtmıştır; aynı dönemin dramatik monolog biçiminde yazılmış uzun şiirlerinde ise, ya eski söylencelerden ya da çağdaş yaşantılardan yola çıkarak Yunan halkının İç Savaş ve onu izleyen yıllarda yaşadığı olayları nesnel bir gözle ve zaman etkeninin dramatik gerilimiyle anlatmıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Traktör*, 1934; *Piramitler*, 1935; *Epitaphios*, 1936; *Kızkardeşimin Türküsü*, 1937; *İlkyaz Senfonisi*, 1938; *Okyanusun Yürüyüşü*, 1940; *Sınama*, 1943; *Karanfilli Adam*, 1952; *Uyanıklık*, 1954; *Ayışığı Sonatı*, 1956; *Veda*, 1957; *Günlük*, 1957; *Yabancı Geldiği Zaman*, 1958; *Pencere*, 1960; *Köprü*, 1960; *Dağın Gölgesi Altında*, 1962; *Tanıklıklar I*, 1963; *Tanıklıklar II*, 1966; *Taşlar-Yinelemeler-Parmaklıklar*, 1971; *İsmene*, 1972; *Aynadaki Duvar*, 1973.

• **KAYNAKLAR:** C.Papandréou, *Yannis Ritsos*, 1968.

RİYAZÎ
(1572-1644)

Osmanlı tezkire yazarı ve Divan şairi. *Rîyazü'ş-Şuarâ* adlı tezkiresiyle tanınmıştır.

Mehmed Riyazî, Mekke'de doğdu, İstanbul'da öldü. Medrese öğrenimini tamamladıktan sonra 1593'te şeyhülislam Müeyyedzade Abdülkadir Efendi'ye mülazim oldu. 1601'de müderrisliğe başladı. Sırasıyla Ahmed Paşa, Davud Paşa, Fatma Sultan, Siyavuş Paşa, Mihrimah Sultan ve Üsküdar Valide Sultan medreselerinde ders verdi, 1613'te Bursa Yenişehir kadılığına atandı. Daha sonra da Kudüs, Halep, Şam kadılıklarında bulundu. 1624'te emekliye ayrıldı.

Riyazî 1609'da bitirip I.Ahmed'e sunduğu *Rîyazü'ş-Şuarâ* adlı tezkiresi ile ün kazanmıştır. Yapıtta 15-17. yy'lar arasında yaşamış şairlerden dört yüz kadarına kendi beğenisine göre yer vermiştir. *Divan*'ı gazel, kaside, kıta ve rubailerden oluşur. Bin elli iki beyitlik *Sakinâme* adlı mesnevisinde, o sıralarda konulmuş içki yasağına değinir. Farsça deyimler ve dilbilgisi kuralları ile ilgili *Düsturü'l-Amel* adlı bir yapıtı da vardır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Rîyazü'ş-Şuarâ*, (İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi No. 4098); *Divan*, (İstanbul Üniversitesi, Merkez Kütüphanesi No. 5536); *Sakinâme*, (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan Bölümü No.819); *Düsturü'l-Amel*, (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Revan Bölümü no. 1895).

ROBBE-GRILLET, Alain
(1922)

Fransız romancı, denemeci, senaryo yazarı ve yönetmen. Yeni Roman akımının öncülerindendir.

18 Ağustos 1922'de Brest'te doğdu. Paris'teki Buffon ve St. Louis liselerini bitirdikten sonra Institut National

Yeni Roman

Yeni Roman, 1950'lerde Fransa'da gelişen bir roman akımıdır. Farklı yaklaşımları olmakla birlikte, geleneksel romanının sınırlarını ve kalıplarını yıkma amacında birleşen yazarların oluşturduğu Yeni Roman, bir karşıt-roman akımı olarak nitelendirilmiştir. Robbe-Grillet, M.Butor, N.Sarraute*, C.Simon*, M.Duras*, R.Pinget*, Jean Lâgrolet (1918), Claude Ollier (1922), Claude Mauriac ve Bruce Morrissette gibi yazarlar bu türde örnekler vermişler, ayrıca Robbe-Grillet Pour un nouveau roman (Yeni Roman) ve Sarraute L'ère du soupçon (Kuşku Çağı) adlı yapıtlarında akımın kuramsal temellerini belirtmişlerdir.*

Yeni Romancılar, burjuva romanını, özellikle de Balzac'ın romanlarında en yetkin anlatımını bulan roman geleneğini yıkmayı amaçlamaktadırlar. Maddi dünyaya öznel anlamlar yükleyen, şeylerin arkasında yatan gizli özü araştıran, psikolojik, ideolojik, ahlaksal ve duygusal yorumlara yer veren romanı tümüyle karşılarına almışlardır. Bütün bu özelliklerin nesnelere metafizik bir derinlik kazandırdığını ileri sürmüşler, nesneleri insan yaşamının duygusal ve ideolojik içeriğinden bağımsız olarak roman konusu yapmışlardır. Bilinci değil de şeyleri tek hareket noktası yapmaları açısından da bir tür chosisme'e (Şeyçilik) varmışlardır.*

Yeni Roman, felsefi temelleri açısından Varoluşçuluk'la benzerlikler gösterir. Alman filozof M.Heidegger Yeni Roman'ın önemli bir etki kaynağıdır. Robbe-Grillet Yeni Roman'da dış gerçekliğin insandan ayrılığını vurgular. Ancak, modern romandaki birçok yaklaşımdan farklı olarak, Yeni Romancılar'a göre dünya ne anlamsız, ne de saçmadır, yalnızca vardır. Nesneler, sakladıkları anlamlarla değil, kendi başlarına varlıklarıyla ortadadır. Yeni Roman akımına bağlı yazarlar, gerçekliğin hümanist bir yorumuna karşıdırlar. Dünyanın insan açısından duygu, anlam ve öznelliğin etkileriyle yansıtılmasına tepki duyarlar. Böyle bir anlayıştan yola çıkarak nesneleri manevi değer yükünden arındırılmış bir anlatımla betimlemeye yönelmişler, derinliksiz, vurgusuz, yankısız bir üslup benimsemişlerdir. Bu açıdan da Yeni Roman, bir tür nesnel edebiyat ya da nesnelerin edebiyatı olarak nitelendirilebilir.*

Yeni Romancılar, geleneksel romanın karakterlerini, olay örgüsünü, zaman akışını ve anlatı tekniklerini de altüst etmeyi denemişlerdir. Psikolojik yorumları, içe bakış ve iç monolog tekniklerini de dışlayan bir biçimde durum ve mekânların ayrıntılı nesnel betimlemeleriyle yetinmişler, zihni süreçleri de birer nesneymiş gibi ele almışlardır. Yeni Roman'da nesneler ve durumlar görsel nitelikleriyle belirir, çünkü bu akıma bağlı yazarlar, insan bakışını her türlü yorum, tartışma ve anlamlandırmadan sıyırarak, gözün gördüğü ile sınırlarlar. Bu açıdan da, Yeni Roman'a école du regard (Bakış Okulu) adı da verilmiştir. Yeni Roman'da, geleneksel romanın her şeyi gören ve açıklayan anlatıcısının yerini, yalnızca gördüklerini kaydeden nesnel bir göz alır. Nesneler ise simgesellik ya da metaforik bir anlam yüklenmeden, ağırlıkları, hacimleri, uzunlukları, renkleriyle kendi başlarına vardır. Proust, Joyce*, Beckett*, Camus* ve Blanchot gibi yazarlarla geleneksel romanın kalıplarının kırılmasından sonra Yeni Romancılar bunu, nesneler üstünde saplantıya varan bir yoğunlaşmayla, yeni bir boyuta ulaştırmışlardır. Bazı eleştirmenler tarafından bir kuramın romanını yazmakla eleştirilmelerine ve başarılarının tartışmalı olmasına karşın, modern edebiyatta başlayan olumsuzlama sürecini bir karşıt-roman hedefine doğru zorlamaktadırlar.*

Agronomique'de tarımbilim okudu. 1945-1949 arasında istatistik, 1949-1951 arasında da tarım uzmanı olarak çalıştı. Görevi gereği Fas, Martinik ve Fransız Ginesi'ni dolaştı. 1950'lerde yazmaya başladı. Roman ve denemeleriyle Yeni Roman akımının öncüsü oldu. 1955'te Minuit Yayınevi'ne edebiyat yönetmeni olarak girdi.

1953'te yayımlanan ilk romanı *Les gommes* ("Silgiler") klasik bir dedektif öyküsü gibi görünmekle birlikte, insanın dünyaya anlam yükleme çabasının, dışsal bir gerçeklik tarafından boşa çıkartılışının romanıdır. Gerçekliğin, insanların istek, duygu ve anlamlandırmalarından bağımsız, dışsal ve nesnel bir olgu olduğu düşüncesi, Robbe-Grillet'nin roman anlayışını önemli ölçüde etkilemiştir. Genellikle egzotik mekânlarda, cinsel fantezilerle beslenen saplantılar çevresinde gelişen romanlarında, psikolojik ve öznel yorumlardan uzak bir anlatımla nesnelerin betimlenmesine yönelir. Bir aşk üçgeni içindeki bir adamın saplantıya varan kıskançlığını, geçmiş, bugün ve geleceği iç içe işleyen bir anlatımla ele alan *La jalousie*'de ("Kıskançlık") ya da sadist bir katilin çevresinde dönen *Le voyeur*'de ("Gözleyici"), zihni süreçleri de nesneleştirerek ve maddileştirerek anlatır. Robbe-Grillet'nin romanlarında, nesnelerin varlığı kendi başına bir anlam kazanır. Nesneler, ayrıntılı betimlemelerle, adeta bir fotoğraf makinesinin objektifinden yansıtılır. Mekân öğesi ve görsellik, romanlarının olduğu kadar senaryolarının da önemli özelliğidir. A.Resnais'nin yönettiği, Robbe-Grillet'nin de senaryosunu yazdığı *L'année dernière à Marienbad* ("Geçen Yıl Marienbad'da") uzun, boş koridorları, barok işlemeli tavanları, aynalı duvarları ve düzenli bahçeleriyle, onun romanlarındaki nesne ve mekân betimlemelerine yönelen görsel anlatımın bir örneğidir. Robbe-Grillet, ayrıca film yönetmenliği de yapmış, Yeni Roman üzerine kuramsal yazılarını *Pour un nouveau roman* (Yeni Roman) adlı kitabında toplamıştır.

- **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Les gommes*, 1953, ("Silgiler"); *Le voyeur*, 1955, ("Gözleyici"); *La jalousie*, 1957, ("Kıskançlık"); *Dans le labyrinthe*, 1959, ("Labirentte"); *Instantanés*, 1962; *La maison de rendezvous*, 1965, ("Randevu Evi"); *Projet pour une révolution à New York*, 1970, ("New York İçin Bir Devrim Planı"); *Topologie d'une cité fantôme*, 1976, ("Bir Hayalet Kentin Topolojisi"); *Un régicide*, 1978, ("Kral Katili"); *Djinn*, 1981, ("Cin"). **Deneme:** *Pour un nouveau roman*, 1964, (Yeni Roman, 1981). **Senaryo:** *L'année dernière à Marienbad*, 1961, ("Geçen yıl Marienbad'da"). **Senaryosunu Yazdığı ve Yönettiği Filmler:** *L'immortelle*, 1963, ("Ölümsüz"); *Trans-Europ-Express*, 1967; *L'eden et après*, 1970, ("Cennet ve Sonrası"); *Piege à fourrure*, 1977, ("Kürklü Tuzak"); *La belle captive*, 1983, ("Güzel Tutsak").

- **KAYNAKLAR:** O. Bernal, *Alain Robbe-Grillet, le roman de l'absence*, 1964; J.Miesch, *Robbe-Grillet*, 1965; B.Morrissette, *Les romans de Robbe-Grillet*; B.Stoltzful, *Alain Robbe-Grillet and the New French Novel*, 1964.

- **BAKINIZ:** BUTOR, DURAS, SARRAUTE.

ROBBIA, Luca Della
(1399-1482)

İtalyan, heykelci ve seramikçi. Pişmiş toprağı *(terracotta)* boyayarak ve sırlayarak oluşturduğu yapıtlarıyla tanınmıştır.

Floransa'da doğdu, aynı kentte öldü. Doğum tarihi bazı kaynaklarda 1400 olarak gösterilir. Güçlü heykelciliğine karşın, ününü daha çok 1440 dolaylarında pişmiş toprağı boyaması ve sırlamasına borçludur. Bu türdeki en yetkin yapıtları Floransa Katedrali ile gene Floransa'daki Santa Trinata Kilisesi'ndedir. Brunelleschi'nin Floransa'daki Yetimler Evi'nin ön yüzündeki kemerlerin arasında yer alan yuvarlak seramik levhaları da o yapmıştır.

Gerçekte Robbia'nın sanatçı kişiliği heykelciliğinden gelir. Heykelcilik alanında en tanınmış yapıtı 1431-1438 arasında Floransa Katedrali'nin şarkı söyleme galerisi *(cantoria)* için yaptığı mermer heykel grubudur. Bu grup, çeşitli müzik araçları çalan ve şarkı söyleyen bir dizi melek kabartmasından oluşmaktadır. Klasik üslup özellikleri taşıyan melek figürlerinin yüz çizgilerindeki anlam ve ölçülü hareketleri, Robbia'nın çağdaşları üstünde etkili olmuştur. Ancak, figürlerin aşırı cilalanmış yüzeyleri, içinde yer aldıkları galeride zayıf bir görsel etki yapmalarına yol açmıştır. Bu grup 17. yy'da parçalara ayrılarak çeşitli yerlere dağıtılmışsa da, iki parça dışında, kabartmaların tümü sonradan Floransa'daki Katedral Müzesi'nde yeniden bir araya getirilmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Güller Bahçesi Madonnası*, ykş. 1430, Bargello Müzesi, Floransa; *Floransa Katedrali* şarkı söyleme galerisi heykelleri, 1431-1438, Katedral Müzesi, Floransa; *Aziz Mathias*, 1440-1450, San Croce Pazzi Şapeli, Floransa; *Floransa Katedrali* kutsal eşyalar bölümü kapısı, ykş. 1447, Floransa; *Çocuk*, 1466, Yetimler Evi, Floransa.

ROBBINS, Frederick Chapman
(1916)

ABD'li mikrobiyoloji ve pediyatri uzmanı. Çocuk felci virüsünün yapay besi ortamında üretilmesine katkıda bulunarak, bu hastalığa karşı etkili aşıların hazırlanmasına olanak sağlamıştır.

25 Ağustos 1916'da Alabama Eyaleti'nin Auburne kentinde doğdu. 1938'de Missouri Üniversitesi'nden diplomasını, 1940'ta Harvard Tıp Fakültesi'nden tıp doktorasını aldı. II.Dünya Savaşı'ndan sonra, 1946'dan 1948'e değin Boston Çocuk Hastanesi'nde çalıştı, 1948-1950 arası da National Research Council'da araştırma görevlisi olarak Enders ile Weller'in virüs hastalıkları konusundaki çalışmalarına katıldı. Aynı yıllarda Harvard Üniversitesi Tıp Fakültesi'nin öğretim görevlileri arasına katılan ve 1952'de pediyatri (çocuk hastalıkları) do-

çentliğine getirilen Robbins, o tarihte pediyatri profesörü olarak Cleveland'deki Case Western Reserve Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne geçti. Ayrıca, 1952-1966 arası Cleveland Belediye Hastanesi'nde Çocuk Hastalıkları Bölümü'nün başkanlığını ve 1966-1980 arası Harvard Tıp Fakültesi'nin dekanlığını üstlenmişti. 1980'de öğretim ve dekanlık görevinden emekliye ayrılınca, Washington' daki Ulusal Bilimler Akademisi'ne bağlı Tıp Enstitüsü' nün başkanlığına getirildi. Ülkesindeki çeşitli tıp kuruluşlarının yanı sıra 1972'de ABD Ulusal Bilimler Akademisi'nin üyeliğine seçilen Robbins, çocuk felci virüsüne ilişkin ortak çalışmaları nedeniyle, 1954 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü Enders ve Weller ile bölüştü. 1948'de, Robbins'in aralarına katıldığı sıralar, Enders ve Weller, yalnızca canlı organizmalarda yaşamını sürdürebilen ve o güne değin kültürü yapılamayan virüsleri bir besi ortamında üreterek yaşatmanın yollarını araştırıyorlardı. Özellikle çocuk felci virüsünün yalnız insanın ve bazı maymun türlerinin kas dokusunda üreyip çoğalması saf bir virüs kültürünün, dolayısıyla çocuk felci aşısının hazırlanmasını olanaksız kılıyordu. 1952'de Enders, Robbins ve Weller, çeperlerini maymun böbreğinden alınmış doku parçalarıyla döşedikleri bir deney tüpüne, bu virüsün yaşaması için gerekli olan besinleri, sabit bir sıcaklık ve nemlilik derecesinde tuttukları havayı sürekli olarak gönderip, tüpü günlerce yatay bir eksen çevresinde döndürdüler. Bir süre sonra, tüpün içindeki havayı ve besinleri emerek virüsler için yaşamaya elverişli bir ortam haline gelen doku parçalarında çocuk felci virüslerinin çoğaldığını ve hızla üreyerek dokuyu yok ettiğini gördüler. Salk'ın bu teknikten yararlanarak hazırladığı % 80 etkili çocuk felci aşısı bu hastalığa karşı savaşın en büyük başarası olarak bilim tarihine geçerken, ilk kez canlı organizma dışında virüs üretmeyi başaran Robbins, Enders ve Weller'in çalışmaları da tüm virüs hastalıkları için aşılama ve bağışıklık yolunu açarak tıbbın zaferlerine bir yenisini ekliyordu.

• **BAKINIZ:** ENDERS, JENNER, SABIN, SALK, WELLER

ROBBINS, Jerome
(1918)

ABD'li dansçı ve koreograf. 20. yy'ın en yaratıcı koreograflarından biri olarak tanınmıştır.

11 Ekim 1918'de New York'ta doğdu. Ortaöğrenimini tamamladıktan sonra New York Üniversitesi'ne girdi. A.Tudor ve Eugene Loring'ten (1914) bale dersleri aldı. Modern dans, İspanyol ve Doğu danslarıyla, Japon tiyatrosu konusunda incelemeler yaptı. Ayrıca keman ve piyano çalmayı öğrendi. Elia Kazan'dan oyunculuk dersleri aldı. 1937'de Yiddish Art Theater'de oyuncu, Felia Sorel ve Gluck-Sandor Dans Merkezi'nde dansçı olarak sahneye çıktı. Karakter rolleriyle ünlendi. Bir süre Broadway müzikallerinde göründü. 1940'ta Ballet Theater'a (sonra American Ballet Theater) girdi, bir yıl sonra solo dansçılığa yükseldi. 1944'te bu topluluk için ilk koreografisi olan *Fancy Free*' yi düzenledi. 1949'da New York City Balesi'nin yardımcı sanat yönetmenliğine getirildi. 1958'de Ballets: USA adlı kendi topluluğunu kurarak turnelere çıktı. Aynı yıllarda, Broadway'de sahnelenen birçok müzikalin koreografisini yaptı. İçlerinde Brecht'in *Cesaret Ana*'sı ve A.Kopit'in yapıtları da bulunan birkaç oyunu yönetti. 1966'da, American Lyric Theater Workshop adlı deneme balesinin kuruluşuna katıldı. 1969'da bale ustası olarak New York Kent Balesi'ne döndü. 1972'de Stravinski, 1975'te de Ravel'e Saygı şenlikleri için birçok bale düzenledi. 1974-1980 arasında Ulusal Sanat Konseyi üyeliğine seçildi.

Robbins, 20.yy ABD balesinin olduğu kadar, dünya balesinin de en yaratıcı koreograflarından biri sayılır. Hem klasik, hem de modern balede başarılı çalışmalar yapmış, bunlarda dans ve sahneleme tekniklerini ustalıkla kaynaştırmıştır. Çağdaş Japon besteci Teiji İto'nun, Japon No tiyatrosu ve dinsel ayin ezgilerinden esinlenerek yarattığı müzik üstüne düzenlediği *Watermill* ("Su Değirmeni") ve müziksiz bale *Moves*, onun modern anlatımdaki ustalığının en iyi örneklerinden ikisidir. Sonradan filme alınan müzikal çalışması *West Side Story* (Batı Yakasının Hikâyesi), dans ile öykü anlatımının en başarılı olduğu yapıtlardandır ve ona 1962'de Oscar kazandırmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Bale:** *Fancy Free*, 1944, müz. L.Bernstein; *Interplay*, 1945, müz.Gould; *Facsimile*, 1946, müz. L.Bernstein; *The Cage*, 1951, müz. İ.Stravinski, ("Kafes"); *The Pied Piper*, 1951, müz. A.Copland; N.Y.Export: *Op Jazz*, 1958, müz. R.Prince; *Dances at a Gathering*, 1969, müz. Chopin, ("Bir Toplantıda Danslar"); *In the Night*, 1970, müz, Chopin ("Gece"); *The Goldberg Variations*, 1971, müz. Bach, ("Goldberg Çeşitlemeleri"); *Watermill*, 1972, müz. T.İto, ("Su Değirmeni"); *Piano Concerto in G.*, 1975, müz. Ravel, ("Sol Majör Piyano Konçertosu"). **Müzikal:** *The King and I*, 1951, (Kral ve Ben); *West Side Story*, 1957, müz. Bernstein, (Batı Yakasının Hikâyesi); *Fiddler on the Roof*, 1964, (Damdaki Kemancı).

ROBBINS, Lionel
(1898)

İngiliz, iktisatçı. İktisadı, kıt kaynakların alternatif kullanımlarının incelenmesi olarak tanımlamıştır.

22 Kasım 1898'de Londra'da doğdu. London School of Economics'de (LSE) iktisat öğrenimi gördü. 1923-1924 yıllarında aynı okulda araştırma asistanı, 1924-1925 yıllarında Oxford'da New College'da öğretim görevlisi oldu. 1925 yılında yeniden LSE'ye geçti ve 1929'da iktisat profesörü oldu. 1961'e değin bu görevini sürdüren Robbins, 1941-1945 arasında Savaş Hükümeti'nde iktisatla ilgili büroların yöneticiliğini, 1954-1955 yıllarında Kraliyet İktisat Derneği'nin başkanlığını yaptı. 1961-1970 arasında *Financial Times* gazetesini yönetti. 1968-1974 arasında LSE yönetim kurulu başkanlığı yaptı.

→

Robbins'in en önemli kitabı *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*'ta ("İktisat Biliminin Doğası ve Önemi Üzerine Bir Deneme") yaptığı iktisat tanımı, bugün iktisat kitaplarında yer alan ve çok kullanılan tanımlardan biridir. Robbins'e göre iktisat kıt kaynakların alternatif dağılımı ile ilgilenir. İktisat bilimi insan davranışını, amaçlar ve kıt kaynaklar arasındaki ilişki olarak ele almalıdır. İnsanların birbirleriyle ilişkisini iktisattan dışlayan bu anlayışa göre, kaynak kıtlığı yalnızca bir kaynak dağılımı sorunu yaratmaktadır.

Bu kitabında, ahlaksal ya da normatif önermeler ile pozitif önermeler arasında kesin bir ayrım yapan Robbins, refah iktisadı kavramını, kişiler arasında fayda karşılaştırması yaptığı için eleştirmekte, nicel fayda konusunda İngiliz filozofu Bentham'ın görüşlerini izleyerek, bireylerin tatmininin ancak tüm toplumun refahı sağlanarak erişilebileceğini savunmaktadır.

Robbins'in ilgi alanı, 1930'ların ikinci yarısından sonra iktisat politikalarına kaydı, Keynes tarafından o dönemde % 20'ye varan işsizliğe çareler bulmak için çalışan İktisadi Danışma Kurulu'na çağrıldı. Önceleri, bunalımın devlet müdahalesinden kaynaklandığını ileri süren Avusturya Okulu'nun konjonktür devreleri kuramından etkilenmiş olan Robbins, Keynes ve diğer kurul üyelerinin genişlemeci politika önerilerine karşı çıktı. Ancak 1930'ların sonlarına doğru ve II.Dünya Savaşı sırasında bazı görüşlerini değiştirerek, ılımlı Keynesci politikaları savundu. Savaş Hükümeti'ndeki çalışmaları sırasında, yüksek bir istihdam düzeyi tutturmak için hükümet müdahalesi öngören bir politika izledi.

- **YAPITLAR (başlıca):** *An Essay on the Nature and Significance of Economic Science*, 1932, ("İktisat Biliminin Doğası ve Önemi Üzerine Bir Deneme"); *The Economic Problem in Peace and War*, 1947, ("Barışta ve Savaşta İktisadi Sorun"); *The Theory of Economic Policy in English Classical Political Economy*, 1952, ("İngiliz Klasik Politik İktisadında İktisadi Politika Kuramı"); *The Evolution of Modern Economic Theory*, 1970, ("Çağdaş İktisadi Kuramın Evrimi") *Political Economy*, 1976, ("Politik İktisat").

- **BAKINIZ:** KEYNES, L.MISES.

ROBERT, Grosseteste
(1175-1253)

İngiliz, filozof. Oluş olayının tanrısal ışınla başladığı görüşünü içeren ve matematik ilkelere dayanan bir doğa felsefesi geliştirmeye çalışmıştır.

Stradbrook'ta doğdu, 9 Ekim 1253'te Bischof'ta öldü. Önce Oxford College'da öğrenim gördü, sonra Paris'te tanrıbilim okudu. Bir süre Lincoln papazı olarak görevlendirildi. Papalığın, din alanındaki uygulamalarına karşı çıkınca kiliseyle arası açıldı. Bir söylentiye göre aforoz edilince kendini tanrıbilim ve matematik konularında çalışmaya verdi.

Robert önce Yeni Platonculuk ve İslam düşüncesini incelemiş, özellikle İslam düşünürlerinin optik konusundaki çalışmalarına ilgi duymuştur. Ona göre evrenin yapısı matematik ilkelere uygun tanrısal bir düzenlemedir. Başlangıçta önsüz-sonsuz olan Tanrı vardır, Tanrı önce ilk maddeyi ve biçimini yaratmıştır. Yalnız maddesel nitelik taşıyan bu ilk varlık bir "ışın"dır ve tözdür. Bu tözün başlıca özelliği sürekli olarak doğurmak, kendi özünden yeni varlıklar oluşturmak ve bir odak çevresinde yayılmaktır. Bu töz bütün varlıkların ilkesi ve ilk nesnel biçimidir. Kaynak bakımından birlikte bulunan ışın ve nesnellik bir odakta birleşir, birbirine dönüşebilir, ancak ikisi de uzamsızdır. Işın ve onunla birlikte bulunan madde sonsuz olarak çoğalır, bu çoğalmadan da sonlu bir evren oluşur. Tanrı, tanrısal ışın aracılığıyla, bu evreni etkiler. İnsan bir küçük evren olduğundan, onda, evrensel tinin özdeşi vardır. Tin bu tanrısal ışın dolayısıyla gövdeyi etkileyerek devindirir. İnsanın duyular yoluyla birtakım bilgiler edinmesi, çevresini bilmesi bu tanrısal ışının etkilediği tin yüzündendir.

Robert'e göre anlık tine bağlıdır, gövdeyle bağlantısı yalnız tanrısal ışından etkilenen tin nedeniyledir. İnsanda bu tinden bağımsız bir yeti yoktur. Bütün yetiler tine, tin de ışın dolayısıyla tanrısal töze bağlıdır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Sämtliche Werke*, (ö.s.), L.Bauer (yay.), 1922, ("Toplu Yapıtlar").

ROBERTSON, Denis Holme
(1890-1963)

İngiliz, iktisatçı. Sınai dalgalanmalar ve sanayinin denetlenmesi konusunda çalışmalar yapmıştır.

23 Mayıs 1890'da Lowestoft'ta doğdu, 21 Nisan 1963'te Cambridge'te öldü. 1908'de Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Trinity College'a girerek önce klasik felsefe ve edebiyat sonra iktisat öğrenimi gördü. O yıllarda Cambridge Üniversitesi'nde iktisadi düşünce üzerinde A.Marshall'ın egemenliği sürmekteydi. Robertson hem Marshall'ın etkisinde kaldı, hem de öğrencisi olduğu Keynes ile birlikte çalıştı. 1938'de iktisat profesörü olarak London School of Economics'e (LSE) geçen Robertson, II.Dünya Savaşı başlayınca hazinede görev aldı. 1944'te Cambridge Üniversitesi'nde politik iktisat profesörü oldu ve 1957'de bu görevinden ayrılıncaya değin iktisat ilkeleri dersi verdi.

Robertson, para politikası ve sınai dalgalanmalar konularında çalışmalar yaptı. Henüz genç bir iktisatçı iken yayımladığı *A Study of Industrial Fluctuation*'da ("Sınai Dalgalanma Üzerine Bir Çalışma") bilimsel buluş ve yeniliklerin, genel iktisadi etkinlikteki rolü üzerinde durarak, konjonktür devrelerinin nedenlerini ve mekanizmasını açıklamaya çalıştı. Dalgalanmalar ile iktisadi ilerleme arasında bağlantı kurarak, bunalımların bir dereceye kadar bu ilerlemenin bedeli olduğunu ileri sürdü. I.Dünya Savaşı sonrasında, geleneksel politikalarla enflasyonun ve istikrarsızlığın önlenemediğini düşünerek, para politikaları konusunda çalışmalar yaptı ve para basmak yerine banka kredisi yaratılarak enflasyon sürecinin yavaşlatılmasını önerdi.

The Control of Industry'de ("Sanayinin Denetimi") riskin olduğu yerde denetimin de olması gerektiğini ile-

ri sürerek, bunun serbest rekabetin temel ilkesi olduğunu savundu. Sanayinin denetlenmesine ilişkin çeşitli yöntemler önerdi; sendikalar ve kooperatifler aracılığıyla işçilerin yönetime katılma biçimleri üzerinde durdu. 1936'da Keynes'in *General Theory of Employment, Interest and Money* ("İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Kuramı") adlı kitabı yayımlanınca, o zamana değin yakın bir işbirliği içinde çalıştığı Keynes'i, bir dizi makale yayımlayarak eleştirdi ve düşüncelerini bir ilerlemeden çok geriye doğru gidiş olarak değerlendirdi. Keynes'i eleştirisi, dengede tasarruf yatırım eşitliği, kısa dönem statik denge ve uzun dönem denge, enflasyonist politika ve parasal istikrar konularında odaklaştı.

Robertson, II.Dünya Savaşı sonunda, A.Marshall ve A.C.Pigou geleneğinin Cambridge Üniversitesi'nde zayıfladığı ve Neo-Klasik iktisada karşı sistemli eleştirilerin geliştirildiği bir ortamda, Pigou'nun yerine Politik İktisat Kürsüsü'ne atandı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *A Study of Industrial Fluctuation*, 1915, ("Sınai Dalgalanma Üzerine Bir Çalışma"); *Money*, 1922, ("Para"); *The Control of Industry*, 1923, (*"Sanayinin Denetimi"*); *Lectures on Economic Principles*, 3 cilt, 1957-1959, ("İktisadi İlkeler Üzerine Dersler"); *Growth, Wages, Money*, 1961, ("Büyüme, Ücretler ve Para").

• **BAKINIZ:** KEYNES, A.MARSHALL, PIGOU.

ROBERTSON, Thomas William
(1829-1871)

İngiliz oyun yazarı. Gerçekçi oyunlarıyla 19. yy İngiliz tiyatrosunu etkilemiştir.

9 Ocak 1829'da Nottinghamshire bölgesinde Newark kentinde doğdu, 3 Şubat 1871'de Londra'da öldü. Annesiyle babası tiyatrocuydu. Yirmi iki kardeşin en büyüğü olan Robertson beş yaşında sahneye çıktı. 1843'te, on dört yaşında okulu bırakarak babasının oyunlarında sahne dekorculuğu, suflörlük gibi işler yaptı. Oyunlar, şarkılar yazdı ve küçük rollere çıktı. 1848'de tiyatronun dağılması üzerine Londra'ya gitti ve küçük tiyatrolarda oyunculuk yapmaya başladı. 1854'te ünlü tiyatro oyuncusu ve yönetmeni Vetris (1797-1856) tarafından Lyceum Theatre'a suflör olarak alındı. Vetris'in sahneye oyun koyarken uyguladığı titiz çalışmayı izledi, sahneleme tekniği üzerine deneyimler kazandı. 1856'da oyunculuğu bırakarak oyun yazarlığına ağırlık verdi. Hızlı yazıp ucuz sattığı ve ilgi toplamayan ilk oyunlarından sonra, 1864'te Fransızca'dan uyarladığı *David Garrick* adlı komediyle başarı kazandı. Bunu izleyen bütün oyunları Londra'da Prince of Wales's Theatre'da oynandı ve çok beğenildi.

Robertson, oyunlarında toplumsal konuları inandırıcı, çağdaş ve gerçekçi bir biçimde sunmuştur. Konuşma diline yatkın, rahat dialoglar kullanmıştır. O zamana değin alışılagelmiş gösterişli, süslü adlar yerine oyunlarında tek kelimelik başlıklar kullanarak değişiklik yapmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *David Garrick*, 1864; *Society*, 1865, ("Toplum"); *Ours*, 1866, ("Bizimki"); *Caste*, 1867; *Play*, 1868, ("Oyun"); *School*, 1869, ("Okul"); *The M.P.*, 1870, ("Milletvekili").

ROBERTY, Eugéne
(1843-1915)

Rus, filozof. Toplum olaylarında erekliliğin etkili olduğu görüşünü savunmuştur.

Ukrayna'da Padlya kentinde doğdu, 1915'te öldü. St.Petersburg (bugün Leningrad) Üniversitesi'nde felsefe ve sosyoloji öğrenimi gördükten sonra Jena Üniversitesi'nde sürdürdüğü çalışmalarla felsefe doktoru sanı kazandı. Bir süre, değişik öğretim kurumlarında, özellikle Paris ve Brüksel'de ahlak ve felsefe okuttu. Brüksel Bağımsız Üniversitesi ile Paris Rus Yüksek Araştırmalar Okulu'nda görev aldı.

Roberty'nin felsefe ve sosyoloji konularına yönelik çalışmalarının odağını A.Comte'un geliştirdiği Olguculuk oluşturur. Olaylara bakış yöntemi biraz değişik olmakla birlikte A.Comte'un görüşlerinden esinlenerek yeni bir Olguculuk öğretisi kurmaya çalışan Roberty'ye göre toplum olaylarında ereklilik temel öğedir. Bu öğeyi yaratan toplumun özel yapısı ve işleyiş biçimidir. Bu işleyiş sürecinde ereklilikle nedensellik ilkeleri birbirini bütünleştirir ve tek kural gibi görünür. Çünkü nedensellik, ereklilik için karşı sav değil, ondan doğan bir ilkedir. Erekliliğin değişik türde ve dağınık olaylar karşısında ayrı ayrı görünüşleri vardır. Bu görünüşler kimi olaylarda neden-sonuç bağlantısı kuracak biçimde ortaya çıkar, kişinin anlığında kesin bir nedensellik yasası varmış gibi bir izlenim bırakır. Oysa gerçek başka türlüdür, olaylardaki karşılıklı ve doğal dönüşümler ereklilik gereğiyken nedensellik diye yorumlanır. Bundan dolayı nedensellik anlığın yarattığı ve kaynağı ereklilik olan bir ilkedir, ancak bağımsız değildir.

Roberty'ye göre sosyoloji bir temel bilimdir, onun ilkelerini yüzyıllar boyunca süregelen uygulamalar ve sayısız kuşağın ahlak denen alanı oluşturan sezgisel bilgilerinin birikiminde aramak gerekir. Sosyolojinin konusu toplumda yüze vuran olaylar değil toplumsal yapı ve onu oluşturan öğelerdir. Evrensel bilincin en yüksek bir aşaması, anlatımı olan bilim, gelişerek, varlık bütününü kuran özdeşliği kavrayacaktır. Sosyolojinin de bu gelişim süreci içinde, toplumu açıklama bakımından, önemli bir görevi vardır. Çünkü sosyoloji, bir yandan da, ahlak sorunlarına çözüm arama gereğindedir, bu özelliği dolayısıyla ahlakla özdeştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Sociologie*, 1880, ("Sosyoloji"); *L'ancienne et la nouvelle philosophie*, 1891, ("Eski ve Yeni Felsefe"); *Agnosticisme, essai sur quelques théories pessimiste de la connaissance*, 1892, ("Bilinemezlik, Bilginin Karamsar Kuramları Üstüne Deneme"); *La constitution de l'ethique*, 1900, ("Ahlakın Oluşumu").

ROBESON, Paul
(1898-1976)

ABD'li şarkıcı ve oyuncu. Sanatıyla, zenci hareketinin olduğu kadar başka halk hareketlerinin de sözcüsü olmuştur.

Paul Bustill Robeson 9 Nisan 1898'de New Jersey Eyaleti'nin Princeton kentinde doğdu, 23 Ocak 1976'da Philadelphia'nın Harlem bölgesinde öldü. Babası bir köleyken kaçıp Kuzeyliler'in yanında İç Savaş'a katılmış, sonradan Lincoln Üniversitesi'nde tanrıbilim okuyarak Presbiteryen papazı olmuştu. Annesi de zencilerin özgürlüğü için savaşmış bir aileden geliyordu. Robeson, 1915'te burs kazanarak Rutgers Üniversitesi'ne girdi. Burada özellikle Amerikan futbolu alanında ülke çapında bir sporcu oldu. Daha sonra Columbia Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. 1923'te mezun olunca bir süre New York barosunda çalıştı. Ancak ırkçı uygulamalar yüzünden bu meslekte çalışma olanağı kalmayınca, çok başarılı olduğu bir başka alana, müzik ve tiyatroya yöneldi. Dramatik bas bariton sesi ve yorumuyla dikkati çekti. 1952'deki Stalin Barış Ödülü başta olmak üzere birçok ödül kazandı.

Robeson, okul yıllarından başlayarak tiyatroyla ilgilenmiş, ülkesinde ve Londra'da sahneye çıkmıştı. 1924'te O'Neill'in onun için yazdığı *Emperor Jones* (İmparator Jones) adlı oyun, sahnedeki ilk büyük başarısı oldu. 1925'te zenci ilahilerinden (spritual) oluşan bir repertuarla, New York'ta konser verdi. Bu konseri, 1928'de sahnelenen *Show Boat* ("Eğlence Gemisi") adlı müzikal izledi. 1930'da Londra'da sahnelenen *Othello* operasındaki başrolüyle bu alandaki üstünlüğünü ortaya koydu. *Othello*, Broadway'de 1943-1944 yıllarında 296 kez gösterilerek bir rekor kırdı. Robeson film çalışmaları da yaptı. Ancak Hollywood'un zencilere ve toplumsal sorunlara bakışını benimsemediğinden, hayli başarılı olduğu bu alanda fazla kalmadı.

1930'larda Avrupa'da konserler verdi. 1934'te SSCB'ye gitti. Gerek konserleri, gerek etkileyici konuşmalarıyla, büyüyen Nazizm tehlikesine, İspanya İç Savaşı'ndaki Kralcılar'a, Etiyopya'yı işgal eden faşist İtalya'ya karşı çıktı. 1937'de Afrika İşleri Konseyi'nin kurulmasına öncülük etti ve buraya başkan seçildi. Batı ülkelerinin sömürgeci siyasetlerine, ABD'de zenci halkın yüz yüze kaldığı ırkçı davranışlara karşı sesini yükseltti. Ülkesindeki komünist hareketle de ilişki kurdu. Bu yüzden, 1950'lerde Amerika'ya Karşı Çalışmaları Araştırma Komitesi tarafından sorguya çekildi. Kendisine yöneltilen suçlamalar kanıtlanamadıysa da kara listeye alınarak 1950'de ülke dışına çıkması ve sanat etkinliğinde bulunması engellendi. 1958'de bu hakkı yeniden kazanınca Avrupa'ya gitti ve sağlığının bozulmasına değin orada yaşadı. 1963'te ABD'ye döndü.

Robeson, sanatıyla ırkçılığın, Faşizm'in ve her türlü toplumsal adaletsizliğin karşısında olmuş, ABD'de birçok aydın ve sanatçının susturulmaya çalışıldığı McCarthy döneminde de bu tutumunu sürdürmüştür. Özgün zenci müziğini, klasik Batı müziği kalıpları içinde yorumlayarak, izleyicisinin karşısına ilk çıkaran da Robeson olmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Oyunlar: *Emperor Jones*, 1924, (İmparator Jones); *Show Boat*, 1928, ("Eğlence Gemisi"); *Othello*, 1930. Oynadığı Filmler: *Emperor Jones*, 1933, ("İmparator Jones"), *Show Boat*, 1936, ("Eğlence Gemisi"); *Song of Freedom*, 1936, ("Özgürlük Şarkısı"); *Proud Valley*, 1940, ("Gurur Vadisi"); *Tales of Manhattan*, 1942, ("Manhattan Öyküleri"). Kitap: *Here I Stand*, otobiyografi, 1958, ("İşte Ayaktayım").

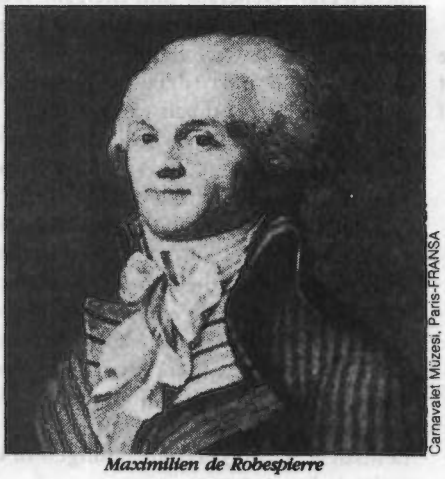

Carnavalet Müzesi, Paris-FRANSA

Maximilien de Robespierre

ROBESPIERRE, Maximilien de
(1758-1794)

Fransız siyaset adamı. 1789 Fransız Devrimi'nin Jakoben kanadının önderidir.

Maximilien François Marie Isodore de Robespierre 6 Mayıs 1758'de Arras'da doğdu, 28 Temmuz 1794'te Paris'te öldü. Eski bir soylu ailesinden gelen ve avukat olan babası, çocuklarına karşı ilgisiz bir kişi olduğundan, annesinin ölümünden sonra, onun ve üç kardeşinin eğitimini büyükbabası üstlendi. 7 yaşındayken Arras'daki din okuluna başladı. Arras piskoposunun sağladığı bir bursla, 1769'da Paris'e giderek, Collège de Louis-le Grand'a girdi. Orada, aralarında ileride Fransız Devrimi'nin önderleri arasında yer alacak C.Desmoulins'in (1760-1794) de bulunduğu geniş bir arkadaş çevresi edindi; yapıtlarını okuduğu Aydınlanmacı düşünürlerin, özellikle de J.J.Rousseau'nun görüşlerinden etkilendi. 1780'de Parlak bir dereceyle okulunu bitirdikten sonra, bir yıllık bir hukuk öğreniminin ardından Arras'ya dönerek avukatlık yapmaya başladı.

1782'de Arras Piskoposluk Mahkemesi'ne yargıç atanan Robespierre, başarılı çalışmaları ve halktan yana tutumuyla kısa zamanda "yoksulların avukatı" olarak ün yaptı. Bu dönemde, taşra yaşamının sıkıcılığını ve tekdüzeliğini aşmak için, 1783'te üyeliğine kabul edildiği Arras Akademisi'nde felsefe çalışmaları yürütmek, bu kuruluşun yönetiminde görev almak, düşüncelerini tüm incelikleriyle kavramaya çalıştığı J.J.Rousseau'nun yapıtlarını okumak, edebiyatla ilgilenmek gibi etkinliklerde bulundu. Arras'yı terketmeye hazırlandığı bir sırada, Ma-

yıs 1789'da,XVI.Louis'nin États-Généraux'yu (kralın düzensiz olarak toplantıya çağırdığı danışma meclisi) toplayacağını öğrenince, bu kararından vazgeçererek, mecliste Arras'yı temsil edecek kişileri belirlemek için yapılan ön seçimlere *thiers-état* için (üçüncü sınıf-burjuvalar, esnaf ve zanaatkârlar, kent ve köy emekçileri) adaylığını koydu. Seçimleri kazanmasıyla, ancak beş yıl sürecek, kısa ama yoğun siyasi yaşamı başlamış oldu.

Fransız Devrimi'nin başlaması

Mayıs başında Versailles'a giden Robespierre, çok geçmeden États-Généraux'nun Bretagne'lı üyelerinin kurduğu, içinde çok farklı eğilimlerden kişileri barındıran, ılımlı bir örgüt olan Breton Kulübü'ne girdi. États-Généraux'nun 5 Mayıs'taki ilk oturumunun hemen ertesinde, meclisin ruhban ve soylu sınıfları temsil eden üyeleri ile *thiers-état*'yı temsil eden üyeleri arasında, oyların kişi başına mı, yoksa sınıf olarak mı verileceği konusunda doğan anlaşmazlık, *thiers-état* temsilcilerinin 17 Haziran'da diğer iki sınıfın temsilcilerinden bağımsız olarak Ulusal Meclis'i kurduklarını açıklamalarıyla sonuçlandı. Robespierre, diğer sınıfların temsilcilerinin de bir süre sonra Ulusal Meclis'e katılmalarından ve 9 Temmuz'da Kurucu Meclis'i resmen kurmalarından sonra, mecliste yaptığı çok sayıda etkileyici konuşmayla kısa sürede tanındı. Kurucu Meclis'in 4 Ağustos'ta aldığı feodal ayrıcalıklara ve haklara son verme kararını ve 26 Ağustos'ta İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi'ni kabul etmesini coşkuyla karşıladı.

Yasama Meclisi sırasındaki etkinleri

Bu kararları onaylamayı reddeden XVI.Louis'nin ayaklanan Paris halkı tarafından 5-6 Ekim'de zorla Versailles'den Paris'e taşınmasından sonra, diğer meclis üyeleriyle birlikte Paris'e yerleşti. Aynı tarihte Paris'e taşınan Breton Kulübü de Anayasanın Dostları Derneği adını almış ve toplantılarını Paris'teki bir Dominiken (Jakoben) Manastırı'nın yemekhanesinde yaptığından, örgüt üyeleri Jakobenler (Jacobins) diye anılmaya başlamıştı. Robespierre, bu dönemde Kurucu Meclis içinde oluşan gruplaşmada, Monarşistler'in ve M.J.P. La Fayette, E.G.Sièyes(1748-1836) ve Talleyrand-Perigord gibi Anayasal Monarşistler'in solunda yer alan sayıca en küçük grup olan Yurtseverler'in sözcülüğünü yapmaktaydı.

Jakobenler Kulübü'nün başkanlığa seçilmesi

31 Mart 1790'da Jakobenler Kulübü'nün başkanlığına seçilen Robepsierre, Ekim 1790'da Versailles Mahkemesi'ne yargıç atanmasına karşın, zamanının büyük bölümünü meclis çalışmalarına ayırmayı sürdürdü. Mayıs 1791'de, yeni kurulacak olan Yasama Meclisi'nin halk iradesini daha iyi yansıtabilmesi için seçimle belirlenecek yeni üyelerden oluşması ve eski meclis üyelerinin seçimlere katılmaması yönünde bir karar alınmasına ön ayak oldu. Öte yandan, mecliste yürütülen anayasa tartışmaları sırasında, genel, eşit ve doğrudan oy hakkının tanınması, yalnızca medeni haklara sahip pasif vatandaşla, siyasi haklara da sahip olan aktif vatandaş ayrımının kaldırılması, eğitimin zorunlu ve parasız olması, tüm gelirlerden artan oranlı bir vergi alınması, tüm yurttaşlara dilekçe hakkı verilmesi, Ulusal Muhafızlar'a ve devlet görevlerine girişte tüm yurttaşların eşit olması, din ve ırk ayrımına son verilmesi, sömürgelerde köleciliğin kaldırılması gibi ilkelerin anayasada yer alması için yoğun bir mücadele yürüttü. Aynı dönemde ticaret ve sanayinin özgürlüğü adına loncalarla meslek düzenlemelerini kaldırırken, işçilerin meslek örgütleri kurmalarını ve grevleri yasaklayan bir yasayı onayladı.

Haziran 1791'de Seine Ceza Mahkemesi kamu savcılığına seçilen Robespierre, Nisan 1792'ye değin sürdürdüğü bu görevi sırasında, Metz'e kaçmaya çalışırken 25 Haziran gecesi Varennes'de yakalanarak Paris'e geri getirilen XVI.Louis'nin mahkeme önüne çıkarılmasında ısrar ettiyse de, bu önerisi kabul edilmedi. G.Danton, J.P.Marat ve C.Desmoulins önderliğindeki cumhuriyetçi Kordölyeler *(Cordeliers)* Kulübü'nün kralın tahttan çekilmesini istemek için 17 Temmuz günü Champs de Mars alanında düzenlediği ve La Fayette komutasındaki Ulusal Muhafızlar'ın ateş açarak dağıttığı gösteriye etkin bir biçimde katıldı. Olayın ardından Paris'te sıkıyönetim ilan edilmesi ve bir sindirme kampanyası başlatılması üzerine Robespierre bir süre gizlenmek zorunda kaldı. La Fayette, Sièyes ve P.J.M. Barnave (1761-1793) gibi burjuvazinin monarşiyi korumakta kararlı olan kesimiyle, J.P.Brissot (1754-1793), J.Pétion (1756-1794) ve Robespierre önderliğindeki kralın devrilmesinden yana olan kesimi arasında artık uzlaşmanın olanaksız olduğunu gösteren bu olaydan hemen sonra, La Fayette önderliğindeki grup Jakobenler'den ayrılarak Föyyanlar *(Feuillants)* Kulübü'nü kurdu. Geride kalanlar ise örgüte Özgürlüğün ve Eşitliğin Dostları Derneği adını verdi.

14 Eylül 1791'de, kralın yetkilerini sınırlamakla birlikte, halk kitlelerinin yönetime katılmalarını engelleyen, birey özgürlüklerini ve yasa önünde eşitliği sağlarken, toplumsal eşitliği sağlayacak hükümler içermeyen anayasanın kabul edilmesinden sonra, Kurucu Meclis yerini 1 Ekim'de toplanan Yasama Meclisi'ne bıraktı.

Bu mecliste yer almayan Robespierre, çoğunlukla Föyyanlar Kulübü'ne üye olan Anayasal Monarşistler'den ve ılımlı Cumhuriyetçiler'le Monarşistler'den oluşan gruptan sonra, mecliste üçüncü grubu oluşturan, Jakobenler'le Kordölyeler tarafından desteklenen ve çoğunlukla Gironde bölgesinden gelen milletvekillerinden oluştuğu için Jirondenler *(Girondins)* olarak anılan,Brissot ve Marquis de Condorcet (1743-1794) önderliğindeki grubun, savaş çağrılarına şiddetle karşı çıktı. Jirondenler'in savaştan yararlanarak iktidarı ele geçirme ve Avrupa'daki feodal mutlakiyetçi rejimlere son verme düşüncelerini serüvencilik olarak niteleyerek, içeride devrimin kazanımlarını sağlamlaştırmadan, dışarıda karşıdevrimle baş edilemeyeceğini savundu. Savaş siyasetinin gerçekte devrimi boğmak isteyen kralcı çevreler tarafından kışkırtıldığını göstermeye çalıştı. Nisan 1792'de Fransa'nın Avusturya'ya savaş açmasının ardından, görüşlerini yaymak için Mayıs 1792'de *Le Défenseur de la Constitution* (Anayasanın Savunucusu) adlı haftalık bir siyasi dergi yayımlamaya başladı.

Savaşa hazırlıklı olmayan Fransız ordusunun birbirini izleyen yenilgilerinin ve XVI.Louis'nin Jironden bakanları azlederek yerlerine Föyyanlar'ı atamasının harekete geçirdiği Paris'in yoksul tabakalarından gelen Yurtseverler'in, 20 Haziran 1792'deki ayaklanmasından sonra, krallığa son verilmesi ve Yasama Meclisi'nin dağıtılarak cumhuriyetin ilan edilmesi çağrısında bulundu. Ardından, kralın tahttan indirilmemesi durumunda, bu görevin halk tarafından yerine getirileceğini duyuran bir bildirinin meclise sunulmasına öncülük etti. Yasama Meclisi'nin harekete geçmemesi üzerine, ayaklanan ve alışılagelen külot yerine pantalon giydiklerinden Külotsuzlar *(Sans-culottes)* diye anılan Parisli Yurtseverler'in 10 Ağustos'ta Tuileries Sarayı'na bir baskın düzenleyerek kralı ve ailesini meclise sığınmak zorunda bıraktıkları eyleme doğrudan katılmadı. Ancak, hareketi yönetmek üzere kurulan komitelerin oluşturduğu devrimci Paris Ko-

münü'ne üye seçildi.

1791 anayasasının pasif yurttaş olarak nitelediği esnaf ve zanaatkârlarla emekçi halkın, büyük burjuvazi karşısında elde ettiği bir siyasi zafer olan 10 Ağustos ayaklanmasının ardından Yasama Meclisi yeni anayasayı hazırlamak üzere genel ve eşit oyla seçilen bir Ulusal Konvansiyon'un toplanmasına karar verdi. Robespierre, Paris'ten adaylığını koyduğu seçimleri kazanarak, 5 Eylül 1793'te Ulusal Konvansiyon'a üye seçildi.

21 Eylül'de ilk toplantısını yapan Konvansiyon, ertesi gün Fransa'da krallık yönetimine son verdi ve cumhuriyeti ilan etti. Bu dönemde Konvansiyon'da, en kalabalık grubu oluşturan, taşradan gelen ılımlı ve aydın burjuvaları temsil eden ve iktidarın mülk sahibi sınıfların tekelinde kalması için mücadele eden Brissot önderliğindeki Jirondenler'le, ağırlıklı olarak Yurtseverler'in desteğine sahip olan, tüm toplumsal katmanların yönetime katılmasını savunan, meclisin en üst sıralarında oturduklarından Dağlılar *(Montagnards)* olarak anılan, Robespierre, Danton, Saint-Just, Marat, J.M.Collot d'Herbois (1750-1796) önderliğindeki Jakobenler arasında yoğun bir mücadele başladı.

Bu mücadele, krallığına son verilen XVI.Louis'nin geleceğinin belirlenmesi konusunda daha da şiddetlendi. Robespierre, 1791 anayasasına göre dokunulmaz olan kralın yargılanmasına şiddetle karşı çıkan Jirondenler'e karşı yoğun bir mücadele yürüterek, suçluluğu tartışma götürmeyen kralın yargılanıp ölüme mahkûm edilmesi gerektiğini savundu. Bu görüşleriyle etkilediği Konvansiyon 5 Aralık'ta kralın yargılanması kararını aldı. Robespierre XVI.Louis'nin 10 Aralık'ta başlayan duruşması sırasında Jirondenler'in kralı kurtarma girişimlerini engelleyerek 20 Ocak'ta, devletin genel güvenliğine ve kamu özgürlüğüne karşı komplo hazırlamaktan suçlu bulunarak ölüme mahkûm edilmesinde belirleyici rol oynadı. Kralın 21 Ocak 1793'te idam edilmesi, bir yandan Eski Rejim'e tüm geri dönüş yollarını kapayan devrimci Fransa ile feodal mutlakiyetçi Avrupa rejimleri, öte yandan devrimle, devrim düşmanları arasındaki çatışmayı artırdı.

Fransız birliklerinin 1793 ilkbaharından başlayarak mutlakiyetçi Avrupa devletlerinin kurdukları I.Koalisyon birlikleri karşısında aldığı ağır yenilgilerin, Mart 1793'te Vendée'de başlayan kralcı ayaklanmanın, savaş harcamalarını karşılamak için artırılan kâğıt para basımının neden olduğu enflasyon ve hayat pahalılığının ve yiyecek kıtlıklarının yarattığı hoşnutsuzluk, Robespierre önderliğindeki Dağlılar'ın zorlamasıyla Konvansiyon'u bazı olağanüstü hal önlemleri almaya itti. Mart 1793'te devrim düşmanlarını yargılamak üzere Devrim Mahkemesi'nin ve yabancıları göz altında bulundurmak ve şüpheli kişileri tutuklamak yetkilerine sahip Devrimci Gözetim Komiteleri'nin kurulmasının ardından, 6 Nisan'da yürütmede Konvansiyon'un üzerinde yer alan dokuz üyeli Kamu Esenlik Komitesi (KEK) kuruldu. Robespierre bu dönemde Konvansiyon'a, mülkiyet hakkını kutsal bir hak olmaktan çıkarıp sınırlamaya yönelik bir yasa tasarısı sundu. Jirondenler'e karşı ittifak kuran Dağlılar'la Ovalılar'ın *(La Plaine)* 4 Mayıs'ta tahıl taban fiyatlarını saptama ve gerekirse tahıla zorla el koyma kararlarını almasında etkili oldu.

Bu kararlarla çıkarlarını tehlikeye düşüren Dağlılar'ı iktidardan uzaklaştırmak için harekete geçen Jirondenler'in, Paris Komünü'nün eylemlerini soruşturmak için, kurdukları On İkiler Komisyonu'nun 24 Mayıs'ta komün önderlerini tutuklaması üzerine, Robespierre, Paris halkını Jirondenler'e karşı ayaklanmaya çağırdı. Bu çağrıya uyan Yurtseverler'in 29 Mayıs ve 2 Haziran'da gerçekleştirdikleri ayaklanmalarla Jirondenler, Konvansiyon'dan uzaklaştırıldı ve iktidar bütünüyle Robespierre önderliğindeki Dağlılar'ın eline geçti. Dağlılar, Yurtseverler'in büyük desteğiyle kazandıkları bu başarının ardından, bu kesimin yönetime doğrudan katılma taleplerini karşılamak için yeni bir anayasanın hazırlık çalışmalarına başladılar. Robespierre'in katkılarıyla hazırlanan ve tüm yurttaşlara genel oy, çalışma, ayaklanma haklarını tanıyan bu demokratik anayasa 11-24 Haziran 1793'te Konvansiyon tarafından kabul edildi. Ancak, dışta Koalisyon güçlerinin Fransız birlikleri karşısındaki başarıları ve birçok sınır bölgesinin işgali, içte Kralcılar'ın ardı ardına kazandıkları zaferler, yönetimden uzaklaştırılan Jirondenler'in çeşitli eyaletlerde başlattıkları ayaklanmalar ve derinleşen iktisadi sorunlar gibi güçlükler nedeniyle, barışa değin askıya alınan bu anayasa hiçbir zaman yürürlüğe giremedi. Danton'un 10 Temmuz 1793'te KEK'ten uzaklaştırılmasından hemen sonra 27 Temmuz'da KEK'ye giren Robespierre, bu tarihten iktidardan uzaklaştırıldığı Temmuz 1794'e değin, uygulamada yasama ve yürütme işlevlerini yerine getiren bu komitedeki üyeliğini koruyarak, alınan her türlü kararda birinci derecede söz sahibi oldu. Bu dönemde, 23 Ağustos'ta kabul edilen genel seferberlik yasasıyla güçlü bir ulusal ordunun kurularak Koalisyon güçleri karşısında üstünlük sağlanmasında, 29 Eylül'de yiyecek fiyatlarına tavan getiren ve ücretleri donduran bir yasanın yürürlüğe konmasında önemli rol oynadı. Aynı dönemde, karşıdevrimci etkinlikleri bastırmak için eyaletlere özel görevliler gönderme uygulamasının başlatılmasının ve 17 Eylül'de şüpheliler yasasının çıkarılmasının ardından, Paris'teki Devrim Mahkemesi'nin yetkilerinin artırılmasıyla, devrim düşmanı olarak nitelendirilen kişiler, üzerinde yoğun bir baskı kurularak, devrimin korunması anlamına gelen Terör Dönemi başladı. Bu dönemde aralarında XVI.Louis'nin karısı Marie Antoinette'in, birçok Jironden'in ve kralcının bulunduğu on binlerce kişi giyotinle idam edildi; hapishaneler sayıları yüz binleri aşan şüphelilerle dolduruldu.

Kamu Esenlik Komitesi'ne girişi ve Terör Dönemi

Robespierre'in toplumsal ideali iktisadi olarak bağımsız küçük üreticilerden oluşan, yalnızca halk egemenliğine değil ahlaki ilkelere de dayanan bir cumhuriyet kurmaktı. Ona göre halk hükümetinin temel ilkesi erdemdi. Erdemsiz terör ölümcül, terörsüz erdem ise güçsüz olduğundan, devrim sırasında demokrasi ancak hem terör hem de erdemle başarıya ulaşabilirdi. Şubat-Mart 1794'te çıkarılmasına öncülük ettiği yasalarla şüpheli görülen kişilerin mallarına el konularak yoksullara dağıtılması ve bir tür toplumsal güvenlik sisteminin kurularak toplumsal eşitliğin sağlanması yönünde adımlar atıldı. Öte yandan Mart 1794'te, yönetimi karşıdevrimcilere ve spekülatörlere karşı daha radikal önlemler almaya zorlayan ve Katoliklik karşıtı uygulamalarda başı çeken Hébert ve yandaşlarından oluşan Öfkeliler'in (Enragés) başlıca önderlerinin, Nisan'da ise savaşa ve terör uygulamalarına son verilmesi için yönetime baskı yapan Danton önderliğindeki birçok Hoşgörülü'nün *(Indulgents)* idamıyla Fransız Devrimi tarihinde Robespierre'in kişisel diktatörlük yönetimi başladı.

Özel çıkarlardan arınmış bir özveri ve yurt sevgisi ile belirlenen bir "erdem" anlayışına dayalı yeni bir uygarlık

dini yaratmaya çalışan Robespierre, 4 Haziran'da büyük bir çoğunlukla Ulusal Konvansiyon'un başkanlığına seçilmesine karşın, Hébertciler'e ve Dantoncular'a karşı izlenen sindirme siyasetinden ürkerek eylemsizliğe itilen Parisli halk kitlelerinin desteğini yitirmeye başladı.10 Haziran'da adaletin tüm güvencelerini ortadan kaldıran, mahkemelerde soruşturma aşamasında tanık dinlenmesine ve savunmaya son veren bir yasayı çıkarmasından sonra, yönetimine karşı muhalefet güçlendi. Bu sırada Fouché, Barras ve Tallien gibi Konvansiyon milletvekilleri tarafından yakın yardımcıları Couthon ve Saint-Just'le birlikte bir triumvirlik kurmaya çalışmakla suçlanmaya başlandı. Öteki muhalif unsurların da harekete geçmesiyle artan komplolara karşı etkili önlemler alamadığı gibi uzun bir süre Konvansiyon çalışmalarına da katılmadı ve Haziran sonunda KEK'den ayrıldı. Denetimi yeniden sağlamak için harekete geçtiği 27 Temmuz'da (9 Thermidor) Konvansiyon'da konuşmasına izin verilmeyerek yargılanmaksızın idamına karar verildi. Tutuklu bulunduğu hapishaneden ayaklanan Paris Komünü üyeleri tarafından kaçırılarak Hôtel de Ville'e yerleştirildi. Ertesi gün Barras komutasındaki Ulusal Muhafızlar'ca buradan alınarak, 21 arkadaşıyla birlikte giyotinle idam edildi. Robespierre'in öldürülmesiyle demokratik cumhuriyet ve devrimci yönetim, yerini mülk sahiplerinin "Thermidor gericiliğine" ve Direktuvar yönetimine bıraktı.

Robespierre'in düşürülüşü ve Direktuvar yönetiminin kuruluşu

İlkelerine bağlılığından dolayı halk tarafından "dürüstlük simgesi" olarak görülen Robespierre, temel olarak toplumsal demokrasiyle bütünlenen bir siyasi demokrasinin savunucusu olmuştur. Hareket noktası sınıf çatışmasından çok, yüksek ahlaki değerlere dayalı bir adalet anlayışı olmuş ve devlet müdahalesiyle bağımsız küçük üreticilere dayanan bir toplumsal düzen kurmayı amaçlamıştır. Ölümünden sonra muhafazakâr hatta liberal çevreler tarafından kanlı bir diktatör olarak gösterilmeye çalışılmış, Blanqui ve izleyicileri tarafından da yufka yürekli bir küçük burjuva olarak nitelendirilmiştir. Daha çok Babeuf ve izleyicileri tarafından sahip çıkılan anısı 19.yy'da yükselen demokratik hareketlerle birlikte yeniden canlılık kazanmıştır. Fransız tarihçi Albert Mathiez'in titiz araştırmaları Robespierre'in kişiliğinin ve yönetiminin gerçekçi bir yaklaşımla değerlendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Oeuvres complètes*, (ö.ş), 10 cilt, 1910-1967, M.Bouloiseau, G.Lefebvre, A.Soboul (yay.), ("Toplu Yapıtlar"); *Correspondance de Maximilien et Augustine Robespierre*, (ö.s.), 1926, ("Maximilien ve Augustine Robespierre'in Yazışmaları").

• KAYNAKLAR: E.Hamel, *Histoire de Robespierre*, 4 cilt, 1865-1867; A.Mathiez, *Études Robespierristes*, 2 cilt, 1917-1918; A.Mathiez, *Autour de Robespierre*, 1925; J.M.Thompson, *Robespierre*, 2 cilt, 1935.

• BAKINIZ: BARRAS, COUTHON, DANTON, FOUCHÉ, HÉBERT, LA FAYETTE, LOUIS XVI, MARAT, MARIE ANTOINETTE, J.J.ROUSSEAU, SAINT-JUST, TALLEYRAND, PERIGORD.

ROBINET, Jean Baptiste
(1735-1820)

Fransız, filozof. Sonsuz olan Tanrı' dan başka her nesnenin değiştiği görüşünü savunmuştur.

23 Haziran 1735'te Rennes'de doğdu, 24 Ocak 1820'de aynı yerde öldü. Doğduğu yerde öğrenim gördükten sonra bir süre Cizvitler arasında kaldı. Felsefi düşünceleri nedeniyle onlardan ayrıldı. Bazı kaynaklara göre, geçimini sağlayabilmek için öğrenimiyle bağdaşmayan işlerde çalıştı. Voltaire'in kimi mektuplarını çalarak bir yayımcıya sattığını, *Lettres sekretès de Voltaire*, ("Voltaire'nin Gizli Mektupları") adlı yapıtın bu olduğunu söyleyenler de vardır. Bir süre bakan Amelot' nun sekreteri oldu,sonra sansür işlerinde görevlendirildi. 1789 Fransız Devrimi başlayınca ölünceye değin kaldığı Rennes'ye çekildi, bütün çalışmalarını felsefe, ahlak ve dilbilgisi konularında topladı.

Robinet felsefe sorunlarını içeren görüşlerini *De la nature*, ("Doğa Üstüne") adlı yapıtında ortaya atmıştır. Görüşleri maddeci ve varlık bütününü canlı *(hilozoizm)* sayan bir düşünceye dayanır. Ona göre "iyilik" ve "kötülük" olmak üzere doğaya dağılmış iki güç vardır. Bu ikisi arasında bir denge vardır. Sözgelişi kıvanç-üzüntü, erdem-erdemsizlik gibi karşıt nesneler belli bir orana göredir. Varlık türlerinin en yüksek aşamasında bulunan Tanrı'dan sonra gelen en üstün yetenekli canlılarda bozulma, dağılma, suç işleme, soysuzlaşma yetisi vardır. Belli bir dengeyle gerçekleşen bu karşıt durumlar dizisine göre sonsuz olandan başka değişmeyen yoktur, sonsuz olan ise Tanrı ve yokluktur. Sonlu olan sürekli değiştiğinden azalır, küçülür. Bu da onun boyuna kendi kendini yitirdiğini gösterir. Bu durumda var olmak iyi, var olmamak kötüdür, çünkü değişmek yokluk, değişmemek varlıktır. Doğada bu denge süreklidir. Sözgelişi duyarlıkta acı olmadan kıvanç da bulunmaz.

Robinet'ye göre bu karşıtlık bireyde, toplumda, ahlakın bütün alanlarında da geçerlidir. Evren yaratılmıştır, onun içerdiği bütün nesneler canlıdır. Bütün bu varlıkların temelini kuran ilke diriliktir ve tek biçimlidir. Bu diriliğin genel yasası ise içgüdüdür. İçgüdü yalnız canlılığı sağlayan bir tümel yasa olmakla kalmaz toplumun, ahlakın törelerin de özüdür.

• YAPITLAR (başlıca): *De la nature*, 1761, ("Doğa Üstüne"); *Grammaire Française*, 1768, ("Fransızca'nın Dilbilgisi"); *Les vertus, reflexions en vers*, 1814, ("Erdemler, Şiirleştirilmiş Düşünceler").

ROBINSON, Edward G.
(1893-1973)

ABD'li sinema oyuncusu. Elli yıl boyunca flimlerde rol alarak sinemanın en güçlü oyuncularından biri olmuştur.

12 Aralık 1893'te Romanya'da, Bükreş'te doğdu, 26 Ocak 1973'te Hollywood'da öldü. Asıl adı Emmanuel Goldenberg'dir. On yaşında ABD'ye gitti. Hukukçu olmak umuduyla girdiği New York City College'da oyunculuğa ilgi duydu. Amerikan Dramatik Sanatlar Enstitüsü'nden bir burs kazandı ve adını değiştirerek 1913'ten sonra oyunlarda rol almaya başladı. 1915'te Broadway'de sahneye çıktı. On beş yıl boyunca çok sayıda oyunda oynayarak adını duyurdu.

İlk kez 1923'te bir sessiz filmde küçük bir rol aldı, 1929'dan sonra da sürekli olarak filmlerde oynadı. 1931'de *Little Caesar* ("Küçük Sezar") adlı filmde çizdiği gangster şefi Rico Bandello tipiyle sinema tarihinin unutulmaz oyunlarından birini verdi. Bu yorumu Amerikan sinemasındaki gangster tiplerinin ilk örneği olurken, onu da uzun yıllar aynı tür rollerde oynamak zorunda bıraktı. Robinson 1940'larda oynadığı biyografik ve psikolojik filmlerdeki değişik rollerle oyunculuk yeteneğini ortaya koydu.

1950'lerde bir dizi olay yaşamını etkiledi. Önce komünist kesimle ilişkisi bulunduğu gerekçesiyle Amerika'ya Karşı Çalışmaları Araştırma Komitesi'nin önüne çıkarıldı. Bu nedenle Hollywood'da bir süre kara listeye alındı. Daha sonra boşanmak istediği karısına para ödeyebilmek için değerli resim koleksiyonunu satmak zorunda kaldı. Sürekli ruhsal bunalım geçiren oğluyla uğraştı. Gene de televizyonda ve filmlerde oynamayı sürdürdü. Bir ara Broadway'de yeniden sahneye çıktı. 1960'larda daha çok yardımcı rollerde gözüktü. Ölümünden hemen sonra özel bir Oscar'la ödüllendirildi.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Little Caesar*, 1931 ("Küçük Sezar"); *The Little Giant*, 1933, ("Küçük Canavar"); *Barbary Coast*, 1935, ("Barbary Kıyısı"); *Kid Galahad*, 1937, (Altın Yumruk); *Dr.Ehrlich's Magic Bullet*, 1940, ("Dr.Ehrlich'in Sihirli Kurşunu"); *Double Indemnity*, 1943, (Çifte Tazminat); *Scarley Street*, 1945, (Kırmızı Fener); *All My Sons*, 1948, (Bütün Oğullarım); *Key Largo*, 1948, (Ölüm Gemisi); *A Hole in the Head*, 1959, (Miami Macerası); *My Geisha*, 1962, (Sevgili Geyşam); *Sammy Going South*, 1963, (Zorlu Yolculuk); *Cheyenne Autumn*, 1964, (Baharda Hücum); *The Cincinatti Kid*, 1965, (Kumarbazlar Kralı); *Mackenna's Gold*, 1969, (Mackenna'nın Altınları); *Song of Norway*, 1970, ("Norveç Şarkısı"); *Soylent Green*, 1973, ("Açlık").

ROBINSON, Edwin Arlington
(1869-1935)

ABD'li şair. Amerikan şiirine doğalcı (natüralist) anlayışın girmesine öncülük etmiştir.

22 Aralık 1869'da Maine Eyaleti'nde, Head Tide'da doğdu, 6 Nisan 1935'te New York'ta öldü. İki yıl Harvard Üniversitesi'ne devam etti. 1893'te ailesinin maddi sıkıntıya düşmesi nedeniyle eğitimini yarıda bıraktı. 1896'da ilk şiir kitabı *The Torrent and the Night Before*'u ("Sel ve Bir Önceki Gece") kendi parasıyla yayımladı. 1898'den sonra New York'ta yaşamaya başladı. Geçimini sağlayabilmek için bir ara tren kondüktörlüğü yaptı. 1905'te yapıtlarıyla başkan Theodore Roosevelt'in ilgisini çekti. Başkan onu gümrükte, ağır çalışma gerektirmeyen ve boş zaman bırakan bir işe yerleştirdi. Robinson daha sonra arkadaşlarının kurduğu bir fondan mali destek gördü. 1921'de Pulitzer Ödülü'nü aldı. 1927'de çıkan manzum romanı *Tristram* büyük ilgi topladı. 1929'da National Institute of Arts and Letters'ın Altın Madalyası'nı kazandı.

Robinson, Amerikan edebiyatına Doğalcılık'ı tanıtan şair olmuştur. New England'ın küçük kasaba insanlarını anlattığı, yerel havayı yansıttığı kısa dramatik şiirleriyle tanınmıştır. Psikolojik portreler çizdiği uzun manzum öykülerinde dramatik lirizmi ustaca kullanmıştır. Bazı yapıtlarında simgesel şiirin serbest yapısından yararlanmıştır. Bu dönemin son yapıtı *The Man Against the Sky*'da ("Gökyüzüne Karşı Olan Adam") yer alan "Ben Johnson Entertains a Man from Stratford" ("Ben Johnson, Stratford'lu Adamı Eğlendiriyor"), Shakespeare üzerine yazılmış en iyi şiirlerden biri kabul edilir. *Merlin* ile Robinson'un sanat yaşamında yeni bir dönem başlar. Bir Orta Çağ hayranı olan Robinson, serbest nazımlı yazdığı bu öyküde Kral Arthur efsanesini işlemiştir. *Lancelot* ve *Tristram*'da da aynı efsaneyi ele almıştır. Bu dönemde hem uyaklı kısa şiirler, hem de serbest nazımla uzun öyküler yazmıştır. Son yapıtı *King Jasper*'da ("Kral Jasper") komünist ve kapitalist karşıtlığı ile sanayileşmeye dayanan uygarlığı alegorik bir yaklaşımla işlemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Torrent and the Night Before*, 1896, ("Sel ve Bir Önceki Gece"); *The Children of the Night*, 1897, ("Gecenin Çocukları"); *The Man Against the Sky*, 1916, ("Gökyüzüne Karşı Olan Adam"); *Merlin*, 1917; *Lancelot*, 1920; *The Three Taverns*, 1920, ("Üç Taverna"); *The Man Who Died Twice*, 1924, ("İki Kez Ölen Adam"); *Tristram*, 1927; *Fortunatus*, 1928; *Nicodemus*, 1932; *King Jasper*, 1935, ("Kral Jasper").

ROBINSON, James Harvey
(1863-1936)

ABD'li tarihçi. Yeni Tarih Okulu' nun kurucularındandır.

29 Haziran 1863'te Illinois Eyaleti'nde Bloomington' da doğdu, 16 Şubat 1936'da New York kentinde öldü. Bir bankacının oğludur. 1882'de babasının bankasında çalışmaya başladı. 1884'te Harvard Üniversitesi'ne giren Robinson, 1888'de yüksek lisans derecesini elde etti. Avrupa'da Strasbourg ve Freiburg üniversitelerinde öğrenimini sürdürdü. 1890'da Freiburg Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı.

1891'de ABD'ye dönerek Philadelphia'da Pennsylvania Üniversitesi'nde Avrupa tarihi dersleri vermeye başladı. 1892'de Columbia Üniversitesi'ne geçen Robinson, 1895'te tarih profesörü oldu. 1904'te vermeye başladığı Avrupa düşünce tarihi derslerinde tarih yazıcılığının siyasi ve askeri olayların yanı sıra, toplumsal ve bilimsel gelişmelere, düşünce ve sanata da yer vermesi gerektiğini savunan Yeni Tarih anlayışını açıklamaya girişti. 1907'de öğrencisi C.A.Beard'le birlikte yazdığı *The Development of Modern Europe* ("Modern Avrupa'nın Gelişimi") adlı ders kitabını yayımladı. Bu kitabında Yeni Tarih yaklaşımına uygun olarak Avrupa'da sanayinin gelişmesi ve bunun çağdaş toplum üzerindeki etkilerini inceledi.

1912'de yayımladığı *The New History* ("Yeni Tarih") adlı kitabında tarihsel araştırmaların içeriği ve yöntemleri üzerine geliştirdiği kuramları açıkladı. Yeni Tarih Okulu'nun görüşlerini yansıtan temel kitap olarak kabul edilen bu yapıtında, tarih yazıcılığında sosyal bilimlerin diğer dallarından, özellikle antropoloji, sosyoloji ve psikolojiden yararlanarak daha kapsamlı bir yaklaşımın geliştirilmesini önerdi. Meslektaşı J.Dewey gibi geçmişin incelenmesinin bugünü açıklamaya, gelişme ve ilerleme sağlamaya hizmet etmesi gerektiğini savundu. Tarih bilimini çağdaş sorunları çözmede yardımcı bir araç olarak değerlendirdi.

Robinson 1919'da Columbia Üniversitesi'nden ayrıldı ve New York kentindeki New School for Social Research'ü kurdu. Bu dönemde yazdığı *The Mind in the Making* ("Oluşan Zihin") ve *The Humanizing of Knowledge* ("Bilginin İnsancıllaştırılması") adlı kitaplarında eğitim kurumlarının, aydınların ve özelde tarihçilerin, toplumsal sorunlara, adil bir toplumsal düzen kurulmasına yardım etmek amacıyla yaklaşmaları gerektiğini ileri sürdü.

Cambridge Tartışması ▸

1929'da Amerikan Tarih Derneği'nin başkanı olan Robinson New School for Social Research'de verdiği dersler ve yayımladığı kitaplarla yaşamının sonuna değin Yeni Tarih Okulu'nun görüşlerini yaygınlaştırmaya çalışmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *The Development of Modern Europe*, 1907, ("Modern Avrupa'nın Gelişimi"); *The New History*, 1912, ("Yeni Tarih"); *The Mind in the Making*, 1921, ("Oluşan Zihin"); *The Humanizing of Knowledge*, 1923, ("Bilginin İnsancıllaştırılması"); *The Human Comedy*, (ö.s.), 1937, ("İnsanlık Komedisi").

- **BAKINIZ**: BEARD.

ROBINSON, Joan
(1903-1983)

İngiliz, iktisatçı. Neo-Klasik iktisadın statik denge çözümlemesine, sermaye ve bölüşüm kuramına yöneltiği eleştirileri ve eksik rekabet kuramı ile tanınmıştır.

31 Ekim 1903'te Camberley'de doğdu, 5 Ağustos 1983'te öldü. Londra'daki St.Paul's Girls' School'da ve Cambridge Üniversitesi Girton College'da eğitim gördü. 1926'da, farklı piyasa yapıları konusundaki çalışmalarıyla tanınmış iktisatçı E.A.G.Robinson ile evlendi. 1931'de Cambridge Üniversitesi'ne yardımcı öğretim görevlisi olarak giren Robinson, 1937'de öğretim üyesi, 1965'te de aynı üniversiteden emekli olan kocasının yerine profesör oldu. 1973'te üniversitedeki görevinden emekli oldu.

Joan Robinson'un ilk önemli yapıtı 1933'te yayımlanan *Economics of Imperfect Competition*'dır. ("Eksik Rekabetin İktisadı"). Robinson bu yapıtında Piero Sraffa'nın ortaya attığı bir sorunun yanıtını aradı. Sraffa 1926'da yayımlanan bir makalesinde, ölçeğe göre artan getirinin sonucu olarak ortaya çıkan azalan birim maliyetlerin, tam rekabet piyasasında dengeyi olanaksız kılacağını ileri sürmüştü. Sraffa'ya göre, firmaların negatif eğimli talep eğrilerine sahip olması durumunda, maliyetlerin azalmasına karşın denge kurulabilirdi. Ne var ki negatif eğimli talep eğrisi Neo-Klasik iktisadın tam rekabet varsayımı ile çelişmekteydi. Robinson, Sraffa' nın bu görüşünü kendisine başlangıç noktası olarak seçmiş ve tüm değer kuramını bir eksik rekabet modeli çerçevesi içinde ele almanın gerekli olduğunu göstermiştir. Ayrıca, statik denge kuramının içsel mantığının üzerine giderek, ücretlerin işgücünün marjinal üretkenliği tarafından belirlendiği görüşüne karşı kanıtlar getirmiştir. Farklı maliyet ve talep koşullarında eksik rekabetin egemen olduğu piyasalarda fiyat oluşumunun incelendiği bu yapıtın önemi, Neo-Klasik iktisadın tersine, tam rekabetin değil eksik rekabetin genel durum olarak ele alınmasından kaynaklanmaktadır.

Robinson daha 1950'lerde Neo-Klasik sermaye ve bölüşüm kuramını eleştirmeye başlamış ve ünlü Cambridge Tartışması'nın öncüsü olmuştur. Neo-Klasik sermaye ve bölüşüm kuramının temel taşı olan üretim fonksiyonu sermayenin ölçülmesini gerektirmekteydi. Robinson, Sraffa'nın modelinden de yararlanarak, sermayenin göreli fiyatlardan ve bölüşümden bağımsız olarak ölçülemeyeceğini göstermiştir. Sermayenin ölçülememesi, Neo-Klasik iktisadın bölüşüm kuramının özünü oluşturan marjinal üretkenlik kuramını da geçersiz kılmaktadır. Robinson'a göre sorun, Neo-Klasik iktisadın denge durumu ile ilgilenip zamanı dışlamasından kaynaklanmaktadır. Robinson'un eleştirisi, başını Samuelson ve Solow'un çektiği Neo-Klasik iktisatçılar ile Robinson ve diğer Cambridge'li iktisatçılar arasında, Cambridge Tartışması diye bilinen 1960'lı ve 1970'li yılları kapsayan uzun süreli bir tartışmanın özünü oluşturmuştur. Bu tartışmada Robinson, sermaye ve bölüşüm sorunlarının statik dengeye dayalı bir yapı içinde değil, yeniden üretim süreci içinde anlamlı bir şekilde ele alınabileceğini vurgulamıştır.

Joan Robinson'un *Economics of Imperfect Competition* ile başlayan Neo-Klasik iktisat eleştirisi, *Economic Heresies: Some Old Fashioned Questions in Economic Theory* ("İktisadi Sapkınlıklar: İktisat Kuramında Bazı Eski Moda Sorular") adlı yapıtında doruk noktasına ulaşmıştır. Robinson'a göre tekeller, kapitalist rekabet sürecinin doğası gereği ortaya çıkar ve gelişirler. Büyük firmaların giderek daha da büyümesi, ölçek ekonomilerinden çok, bu firmaların sahip oldukları mali güçten kaynaklanır. Günümüzün gelişmiş kapitalist ekonomilerinde "tekelci rekabet"ten çok "tekeller arası rekabet" geçerlidir. Bu Robinson'un, Chamberlin'in ürün farklılaştırmasına dayalı "tekelci rekabet" modeline yönelttiği bir eleştiridir.

Robinson, kökeni Adam Smith'e dayanan, "kişilerin kendi çıkarları peşinde koşmalarının toplumsal yararı da artırdığı" görüşünü de eleştirir ve bunun günümüz Neo-Klasik iktisadının temelini oluşturduğuna işaret eder. Piyasa sisteminin, farklı karar birimlerinin karar ve davranışları arasında uyumu sağlayarak dengeye ulaşmasının söz konusu olamayacağını, tersine enflasyon ve işsizlik gibi dengesizliklerin, sistemin doğasından kaynaklandığını ve süreklilik kazandığını öne sürer. Ona göre, modern kapitalizm çok kritik bir dönemden geçmektedir. Gelişmiş kapitalist ülkeler enflasyon ve işsizlik sorunlarını çözseler ve çalışır bir uluslararası para sistemi oluştursalar bile, pek çok sorun varlığını sürdürecektir. Çünkü, kapitalizm yoksulluğu ortadan kaldırmayı, geri kalmış ülkelere ciddi bir biçimde yardım etmeyi ve silahlanma yarışı olmaksızın varlığını sürdürmeyi başaramamıştır. Robinson'a göre halkı bu tehlikelere karşı uyarmak, aydınlatmak iktisatçıların görevi olmalıdır. Ne var ki, bu konuda iktisatçıların önündeki en büyük engel, kapitalist dünyayı insanların refahını en yüksek düzeye çıkaracak bir düzen olarak gösteren Neo-Klasik iktisadın kuramsal çerçeveleridir. İktisadi düşüncenin evrimini incelediği *Economic Philosophy* ("İktisadi Felsefe") adlı yapıtında, Neo-Klasik iktisadın belirli metafiziksel varsayımlara ve ideolojik kavramlara dayalı olduğunu da göstermiştir.

Robinson, Marxist iktisadı incelediği *An Essay on Marxian Economics* ("Marxist İktisat Üzerine Bir Deneme") adlı yapıtında başta azalan kâr hadleri yasası olmak üzere pek çok Marxist görüşe de karşı çıkmıştır. Ancak, Marx'ın ortaya attığı sorunların büyük önem taşıdığı kanısındadır. Bu nedenle, Robinson, Marx'ın özellikle yeniden üretim şemalarından yararlanmakla kalmamış, iktisadın umudunun Marx'ın ortaya koyduğu soruları yanıtlamaya yönelmekte olduğunu savunmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Economics of Imperfect Competition*, 1933, ("Eksik Rekabetin İktisadı"); *Essays in the Theory of Employment*, 1937, ("İstihdam Kuramı Üstüne Denemeler"); *Introduction to the Theory of Employment*, 1937, ("İstihdam Kuramına Giriş") *An Essay on Marxian Economics*, 1942, ("Marxist İktisat Üzerine Bir Deneme"); *The Rate of Interest and Other Essays*, 1952, ("Faiz Haddi ve Diğer Denemeler"); *The Accumulation of Capital*, 1956, ("Sermaye Birikimi"); *Exercises in Economic Analysis*, 1960, ("İktisadi Çözümlemede Denemeler"); *Economic Philosophy*, 1962, ("İktisadi Felsefe"); *Essays in the Theory of Economic Growth*, 1962, ("İktisadi Büyüme Kuramı Üzerine Denemeler"); *Economics: An Awkward Corner*, 1966, ("İktisat: Garip Bir Dönemeç"); *The Cultural Revolution in China*, 1969, ("Çin'de Kültür Devrimi"); *Freedom and Necessity: An Introduction to the Study of Society*, 1970, ("Özgürlük ve Zorunluluk: Toplum İncelemesine Giriş"); *Economic Heresies: Some Old Fashioned Questions in Economic Theory*, 1971, ("İktisadi Sapkınlıklar: İktisat Kuramında Bazı Eski Moda Sorular"); *Introduction to Modern Economics* (John Eatwell ile), 1973, ("Modern İktisada Giriş"); *Aspects of Development and Underdevelopment*, 1979, ("Kalkınma ve Geri Kalmışlığın Yönleri"); *The Generalisation of the General Theory and Other Essays*, 1979, ("Genel Kuram'ın Genellemesi ve Diğer Denemeler").

- **KAYNAKLAR:** Y.Akyüz: "Joan Robinson: Bir Devir Tarih mi Oluyor?", *Yapıt*, Sayı 1, 1983.

- **BAKINIZ:** SAMUELSON, SRAFFA.

◄ *Neo-Klasikleri eleştirisi*

ROBINSON, Lennox
(1886-1958)

İrlandalı oyun yazarı. İrlanda tiyatrosunun gelişmesine büyük katkıları olmuştur.

Lennox Robinson olarak tanınan Esmé Stuart Robinson 4 Ekim 1886'da Cork kontluğundaki Douglas'ta doğdu, 14 Ekim 1958'de Dublin'de öldü. Yeterli bir eğitim görmedi. İlk oyunu olan tek perdelik trajedi *The Clancy Name*'i 1908'de Abbey Theatre'da sahnelendi. Robinson, W.B. Yeats'den sonra 1910-1914 arasında aynı tiyatroda yöneticilik etti.

Bu arada 1911'de tiyatronun ABD turnesine katıldı. Londra'da B.Shaw'la tiyatro üzerine çalışmalar yaptı. 1915'te bütün İrlanda'yı kapsayan bir geziye çıktı. 1919'da yeniden Abbey Theatre'a yönetici oldu. 1923'te bu görevi bıraktıktan sonra da aynı tiyatroda oyunlar sahneye koymaya devam etti. Sık sık gittiği ABD'de çeşitli üniversitelerde tiyatro üzerine dersler verdi.

Robinson, İrlanda toplumunun değişme sürecini işleyen ilk yazarlardan biridir. Oyunlarında kırsal kesim yaşamını ve kişilerini ele almış, trajik bir alaycılıkla neşeli bir eleştiriyi birleştirmiştir. Yergici bir yaklaşımla ahlak konusuna eğilmiştir. *The White-Headed Boy* ("Beyaz Başlı Çocuk") yalnız İrlanda'da değil, ABD ve İngiltere'de çok tutulmuş oyunlarından biridir. Dramatik yapısı ustaca kurulmuş bir trajikomedi olan *Church Street* ("Kilise Sokağı"), gerçek ile fantezinin ele alınış biçimiyle Pirandello'yu anımsatır. Siyasal bir oyun olan *Patriots*'da ("Yurtseverler") yurtseverlik teması duygusallığa düşmeden kullanılmıştır.

Otuz kadar yapıt veren Robinson, oyunlarını kısa aralıklarla, birbiri ardına yazmış olmakla birlikte, konu tekrarlarına ve teknik zayıflıklara hiç düşmemiştir. Abbey Theatre'daki yöneticiliği sırasında başta S.O'Casey olmak üzere birçok genç oyun yazarını özendirmiş, desteklemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *The Clancy Name*, 1908; *Patriots*, 1912, ("Yurtseverler"); *The White-Headed Boy*, 1916, ("Beyaz Başlı Çocuk"); *The Far - Off Hills*, 1928, ("Uzak Tepeler"); *Is Life Worth Living*, 1933, ("Yaşam Yaşamağa Değer mi?"); *The Church Street*, 1934, ("Kilise Sokağı"); *Speed The Lucky Finger*, 1948, ("Şanslı Parmak"). **Deneme:** *The Golden Treasury of Irish Verse*, 1925, ("İrlanda Şii-

rinin Altın Antolojisi''); *The Irish Theatre*, 1939, (''İrlanda Tiyatrosu''); *Curtain Up*, 1941, (''Perde Kalkıyor''); *A History of the Abbey Theatre*, 1952, (''Abbey Tiyatrosu'nun Tarihi'').

• KAYNAKLAR: M.J. O'Neill's, *Lennox Robinson*, 1964.

ROBINSON, Robert
(1886-1975)

İngiliz, organik kimyacı. Alkaloitler kimyasına ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

13 Eylül 1886'da Derbyshire bölgesinin Chesterfield kenti yakınlarındaki Rufford'da doğdu, 8 Şubat 1975'te Londra yakınlarındaki Great Missenden'da öldü. Manchester Üniversitesi'nde kimya öğrenimi görerek 1910'da doktora derecesini aldıktan sonra, bir süre Oxford Üniversitesi'nde asistanlık yaptı. 1912'den 1916'ya değin Avustralya'daki Sydney Üniversitesi'nde organik kimya dersleri veren Robinson, İngiltere'ye dönünce önce Liverpool Üniversitesi'nde, daha sonra, 1921'de St.Andrews, 1922'de Manchester, 1928'de Londra üniversitelerinde görev aldı ve 1930'da atandığı Oxford Üniversitesi'ndeki profesörlük görevini 1955'te emekli oluncaya değin sürdürdü. 1920'de üyeliğine seçildiği Royal Society'nin 1945-1950 arası başkanlığını yapmış, 1939'da ''Sir'' unvanı, 1949'da Liyakat nişanı almış ve 1947'de Nobel Kimya Ödülü'nü kazanmıştır.

Çalışmalarını alkaloitler kimyası ve bitkisel kökenli doğal maddeler üzerinde yoğunlaştırarak, birçok organik maddenin yapısını araştıran ve sentezini gerçekleştiren Robinson'ın, önce atropinin, 1925'te morfinin, 1946'da da strikninin yapısını çözümlemesi ve penisilin üretimini geliştirmesi, ilaç sanayiinde değerlendirilen önemli çalışmalarıdır. Ayrıca, Harden ile işbirliği yaparak, 1914'te glikoz -6- fosfatı ayırmış, 1931'de de yapısını belirlemeyi başarmıştır.

Organik kimya alanındaki en önemli katkısı ise, 1920'de İngiliz kimyacı Arthur Lapworth (1872-1941) ile aynı zamanda, ama ondan bağımsız olarak geliştirdiği, molekül yapısına ilişkin elektron kuramıdır. Bir molekülde atom zinciri boyunca değişken bir elektriksel kutuplaşmanın ortaya çıktığını, artı ve eksi yüklü iyonların da bu merkezlerde toplandığını öne süren bu kuram, birçok organik kimyasal tepkime türünün açıklanabilmesine ve oluşabilecek kimi tepkimelerin önceden belirlenmesine olanak sağlamıştır.

• BAKINIZ: HARDEN, PELLETIER.

ROBINSON, Walker
(1920)

ABD'li boksör. Boksu bıraktıktan sonra tekrar ringe çıkıp dünya şampiyonluğu unvanını kazanmıştır.

Walker Smith-Ray Sugar Robinson Detroit'te doğdu. Yoksul bir zenci ailesinin çocuğu idi. Ortaöğreniminden sonra okuyamadı. Hurdacılık, bakkal çıraklığı gibi gelip geçici işlerde çalıştı. Temizlik işlerine baktığı Detroit'teki spor salonunda önceleri hafif sıklet boksörlere para karşılığı idman yaptırdı. Boksa olan yatkınlığı ancak 20 yaşında farkedildi ve ringe çıkarıldı. İlk 10 karşılaşmasını zorlanmadan kazandı. Rakiplerini yumuşak stili ile üzerine çekiyor, sert yumruğu ile yeniyordu. Kıvrak ve boks sırasında dans eden görünümü ile ilgi çekiyordu. Yıllar sonra Muhammed Ali'nin uyguladığı bu yöntemle, önce hafif sıklette dünya şampiyonluğunu kazandı. 1946'da 26 yaşındayken şampiyon olan Robinson, 1951'de bu unvanını bırakıp orta sıklet maçına çıktı. Fransız Marcel Cerdan ve İtalyan asıllı ABD'li La Motta'nın bulunduğu bu sıklette zorlu maçlar yaptı. 5 müsabakanın ikisinde yenildiği bu karşılaşmalarda La Motta'yı yenerek orta sıklette dünya şampiyonu oldu. Bir yıl sonra boksu bıraktı. 1954'te tekrar ringe dönüp 1 yıl sonra dünya şampiyonluğunu kazandı. Bir ara kaybedip tekrar geri aldığı bu unvanını 1960'a kadar korudu. Boks yaşamını 1965'e kadar sürdürdü. Son 10 maçının üçünü kaybedince bu kez boksu tamamen bıraktı. Robinson, dünya boks otoriteleri tarafından en dayanıklı üç boksörden biri seçilmiştir.

ROCA, Julio Argentino
(1843-1914)

Arjantinli devlet adamı. 1880-1886 ve 1898-1904 arasında devlet başkanlığı yapmıştır.

17 Temmuz 1843'te Tucuman'da doğdu, 19 Ekim 1914'te Buenos Aires'te öldü. 15 yaşında orduya katıldı. 1865'te Paraguay'la çıkan savaşta yer aldı. 1874'te general oldu. 1879'da güneydeki Kızılderililer'e karşı yapılan seferde orduya komuta ederek, ülkesine yeni topraklar kazandırdı. 1880'de ülkenin en güçlü siyasi partisi olan PAN'nin (Partido Autonomista Nacional-Özerklik Yanlısı Ulusal Parti) ve federal bir yönetimden yana olan diğer güçlerin desteğiyle devlet başkanı seçildi. Başkan seçilmesi merkezi bir yönetimi savunan Buenos Aires'te ayaklanmaya yol açtı. Ayaklanmayı ordunun desteğiyle bastıran Roca, Buenos Aires kentini federal bir bölge haline getirtip, ulusal başkent yaparak uzun süredir ülkede sorun yaratan Buenos Aires'in statüsünü bir çözüme kavuşturdu.

Büyük toprak sahiplerinin ve tüccarların çıkarlarını temsil eden bir yönetim kuran Roca, İngiliz sermayesinin yardımıyla ülke çapında bir demiryolu ağı kurdu, orduyu güçlendirdi, tarım ve hayvancılık sektörlerinin gelişmesini sağladı. 1886'da görev süresinin sona erip yerine Juarez Celman'ın geçmesinden sonra Avrupa'ya gitti. Temmuz 1890'da Celman yönetimine karşı ayaklanmaların başlaması üzerine ülkesine döndü. Celman'ın yerine geçen Carlos Pellegrini'nin başkanlık döneminde içişleri bakanlığı yaptı. 1898'de ikinci kez devlet başkanı olan Roca yeni bir çalışma yasası hazırlattı. Şili ile sınır anlaşmazlığını bir çözüme bağladı. 1904'te görev süresini tamamladıktan sonra emekliye ayrıldı. 1913'te Brezilya büyükelçiliğine atandı.

• BAKINIZ: MITRE, ROSAS.

ROCHA, Glauber
(1938-1981)

Brezilyalı sinema yönetmeni. 1960'larda dünya sinemasında olay yaratan Yeni Sinema akımının önde gelen adlarından biridir.

14 Mart 1938'de Bahia bölgesinde Victoria da Conquista'da doğdu, 9 Eylül 1981'de öldü. Hukuk öğrenimi görmekteyken okulu yarım bırakıp sinema eleştirileri yazmaya başladı ve yönetmenliğe geçerek *O Patio* adlı öncü bir denemeden ve Bahia üzerine gerçekleştirdiği bir belgeselden sonra, 1961'de, yani üç yaşındayken ilk uzun filmi *Barravento*'yu çevirdi. Ruy Guerra, Nelson Pereiro Dos Santos ve Carlos Diegues'in de aralarında bulunduğu genç sinemacılarla birlikte, köktenci bir sinema hareketinin ortaya çıkmasında ve önem kazanmasında rol oynadı. Yeni Sinema adı verilen bu akımın kuramcısı oldu. Yeni Sinemacılar yüzde 65'i okuma yazma bilmeyen, işsizliğin ve açlığın egemen olduğu Brezilya toplumunun sanatçıları olarak, filmlerinde öncelikle toplumsal yapıya ilişkin gerçekleri işleme gereğini duydular. Hareket gerçi çok uzun ömürlü olmadı, ama bütün dünyada büyük ilgi çekti.

Rocha, Brezilya'daki 1968 darbesinden sonra çalışmalarını başka ülkelerde sürdürdü. 1974'te Küba'da Brezilya tarihini ele alan bir filme girişti. 1975'te İtalya'da *Claro*'yu yaptı. 1977'lerde ise Brezilya'ya geri döndü. Yeni Sinemacılar artık filmleriyle dünyayı değiştirmekten söz etmiyorlardı. Coşkulu tutumları yerini daha ılımlı bir anlayışa bırakmıştı. Rocha, üç yıllık bir çalışmayla, *L'âme de la terre* ("Toprağın Yaşı") adlı son filmini tamamladı. 1980 Venedik Film Şenliği'nde, ülkesindeki demokratik olmayan yönetimle uzlaşmış olmakla suçlandı.

Rocha, tek amacı kaçış olan, aldatıcı ve boş bir sinema yapmanın neredeyse cinayet olduğunu ileri sürmüştür. Filmlerinde folkloru, antropolojiyi ve siyasal başkal-

Güney Amerika Sineması

20. yy'ın başında ilk film gösterilerinin gelişinden hemen sonra Güney Amerika ülkeleri, Amerikan sinemasının egemenliği altına girmiştir. Çeşitli ülkelerdeki film yapımcıları da Hollywood yapımlarını kopya etmekten öteye gitmemişlerdir. Arjantinli Leopoldo Torre Nilsson ve Brezilyalı Humberto Mauro gibi yönetmenlerin kendi toplumlarından kaynaklanan temalara yönelme çabaları ise azınlıkta kalmıştır.

Ancak 1950'lerde ve 1960'larda tümüyle farklı bir Güney Amerika sineması doğmuştur. Tüm kıtayı kaplayan ulusçu ve devrimci siyasal hareketlerin bir parçası olan ve Yeni Sinema diye anılan bu akım, Latin Amerika duyarlığını yansıtmaya, kıtanın kendi kültürel geleneğini sürdürerek toplumsal ve siyasal kurtuluşuna katkıda bulunmaya çalışmıştır. Yeni Sinema ilk kez 1950'lerin başlarında Brezilya'da ortaya çıkmıştır. Glauber Rocha, Ruy Guerra* ve N.P. dos Santos* gibi yönetmenlerin öncülük ettiği hareket, ülkenin toplumsal sorunlarıyla ilgilendiği kadar, yeni bir sinema estetiği yaratmaya da yönelmiştir. Kıta dışında oldukça başarı kazanan bu akımın ürünleri, Güney Amerika ülkelerinde fazla ilgi göremeyince ve sansürün de baskısına uğrayınca 1960'ların sonlarına doğru Yeni Sinema hareketi canlılığını yitirmiştir.

Bolivya'da da 1960'ların ortalarında aynı amaçlardan yola çıkan bir akım gelişmiştir. J.Sanjines'in* öncülük ettiği ve Ukemau adıyla anılan bir grup, kıtanın en eski kültürleri olan Kueçua ve Aymara kültürleri ile çağdaş yaşam arasında bir bağ kurmaya, bu kültürlerin anlatım biçimlerine dayalı bir sinema dili oluşturmaya çalışmıştır.

Şili'de, 1970'lerin başında Raul Ruiz, M.Littin*, Aldo Francia ve Charles Elsesser gibi yönetmenlerin filmleriyle Yeni Şili Sineması doğmuştur. Allende* yönetimi altında verimli bir gelişme gösteren bu akım, 1973 darbesiyle kesintiye uğramıştır. Yurt dışına kaçan yönetmenler, Patricio Kuzman'ın dışarıda kurgulanan çarpıcı filmi La batalla de Chile ("Şili Savaşı") gibi, darbeyi ve cuntanın baskılarını yansıtan belgeseller yapmaya girişmişlerdir.

Arjantin sinemasının bugüne değin en önemli yapıtı F. Solanas'ın* 1968 tarihli, La bora de los hornos'u ("Fırınların Saati") olmuştur. General Ongania'nın diktatörlüğü döneminde gizlice çekilen film, Arjantin tarihinin etkili bir betimlemesini yaptıktan sonra köktenci siyasal önerilerde bulunur.

1970'lerin ortalarında, Güney Amerika'yı kaplayan sağcı askeri diktatörlükler, yaratıcı sinemacıların çalışmalarını engellemiştir. Sinemacıların bazıları öldürülmüş, bazıları hapse atılmış, bazılarıysa ülke dışına kaçmak zorunda kalmışlardır. Bu koşullarda yalnızca Küba'da kıtanın özelliklerine dayalı film üretimi sürmüştür. Kübalı sinemacılar arasında Santiago Alvarez, Tomas Gutierrez Allea, Humberto Solas, Manuel Octavio Gomez ve Sara Yera Gomez gibi yönetmenlerin çalışmaları dikkati çekmiştir.

1980'lerde Brezilya'da rejimin yumuşamasıyla birlikte Yeni Sinema Sonrası olarak adlandırılabilecek yeni bir gelişme ortaya çıkmıştır. Babenco, Bodanski ve eskilerden N.P. dos Santos gibi yönetmenlerin öncülük ettiği bu akım, görece daha klasik anlatım ve kentsel temalara yönelen tutumuyla hem Brezilya'da, hem de ülke dışında yaygın ilgi görmüştür.

dırıyı lirik bir yapıda kaynaştırmış, özgün bir üslup ortaya koymuştur.

• **YAPITLAR** (başlıca): *O Patio; Barravento*, 1962; *Deus e o diobo na terra do sol*, 1964, ("Tanrı ve Şeytan Güneş Ülkesinde"); *Terre en transe*, 1967, ("Coşan Toprak"); *Antonio das Mortes*, 1969; *Le lion a 7 têtes*,1970,("7 Başlı Aslan"); *Têtes coupées*, 1970, ("Kesik Kafalar"); *Historia do Brasil*, ("Brezilya Tarihi"); *Marcos Medeiros*, 1974; *Claro*, 1975; *L'ame de la terre*, 1981, ("Toprağın Yaşı").

ROCHE, Kevin
(1922)

İrlanda asıllı ABD'li mimar. Ortağı John Gerard Dinkeloo'yla birlikte gerçekleştirdiği değişik görünümlü yapılarıyla tanınmıştır.

14 Haziran 1922'de Dublin'de doğdu. 1945'te İrlanda Ulusal Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nü bitirdi. Bir süre Dublin ve Londra'da desinatörlük yaptı. 1948'de ABD'ye gitti. 1949'a değin Chicago'daki Illinois Teknoloji Enstitüsü'nün çeşitli araştırmalarına katıldı. 1949'da Birleşmiş Milletler Merkezi Planlama Bürosu'nda çalışmaya başladı. Bir yıl sonra Eero Saarinen ve ortaklarının mimarlık bürosuna girdi. 1954'ten 1961'e değin büronun Bloomfield Hills ve Birmingham'daki şubelerinin Tasarım Bölümü şefi olarak çalıştı. Bu görevi sırasında, 1950'den beri aynı ortaklığın Şantiye Bölümü şefi olan ve 1956'da ortaklığa katılan John Gerard Dinkeloo'yla (1918) tanıştı. 1961'de o da ortaklığa katıldı. 1964'te ABD uyruğuna geçti. 1966'da Dinkeloo'yla birlikte yeni bir ortaklık kurdular ve bundan sonra çalışmalarını bu yeni ortaklık adına gerçekleştirdiler.

Roche'un ilk önemli yapısı New York'daki *Ford Vakfı*'dır. Yapının giriş holü, içteki odalara ışık sağlayan dev bir iç avlu biçiminde düzenlenmiştir. Ağaçları, havuzu ve farklı kotlardaki çiçeklikleri birbirine bağlayan merdivenleriyle bu avlu büyük cam yüzeylerle çevrili bir bahçe gibidir. Yükseldikçe odaların birer birim geri çekilmesiyle oluşturulan teraslarda da küçük bahçeler yer alır. Roche bunu izleyen yapılarında da hep alışılmış kalıpların dışına çıkmıştır. Cam, çelik gibi malzemeleri çeşitli kimyasal etkiler altında bırakarak alışılmadık renk ve dokular yakalamaya çalışmıştır. Aynı değişiklik arayışı yapılarının konstrüksiyonunda da izlenir. Bütün tasarımlarında, strüktürün doğrudan belirtilmesiyle ortaya çıkan bir biçimleme izlenir. Dinkeloo'yla birlikte Indianapolis'te gerçekleştirdikleri *College Yaşam Sigortası Genel Merkezi* kesik piramid biçimli üç yapıdan oluşur. Çevreyi olduğu gibi yansıtan cam ön yüzler ve donatılı beton (beton arme) sağır arka yüzler arasındaki karşıtlıkla bu yapılar da ABD mimarlığının en ilginç örnekleri arasındadır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *New York Dünya Fuarı IBM Pavyonu*, New York; *Oakland Müzesi*, Oakland; *Ford Vakfı*, 1968, New York; *Rochester Teknoloji Enstitüsü*, New York; *Richard Lee Lisesi*, 1968, New Haven, Connecticut; *Wesleyan Üniversitesi* (J.Dinkeloo ile), Middletown, Connecticut; *Aetna Yaşam Kompüter Merkezi* (J.Dinkeloo ile), Hartford, Connecticut; *Ulusal Balıkçılık Merkezi ve Akvaryum* (J.Dinkeloo ile), Washington D.C.; *Araştırma Laboratuvarı* (J.Dinkeloo ile), New York; *College Yaşam Sigortası Genel Merkezi* (J.Dinkeloo ile), 1973, Indianapolis, Indiana; *Federal Reserve Bank* (J.Dinkeloo ile), New York.

ROCKEFELLER, John Davison
(1839-1937)

ABD'li işadamı. Dünyanın en büyük petrol tekeli olan Standard Oil'un kurucusudur.

8 Temmuz 1839'da New York Eyaleti'nde Richford'da doğdu, 23 Mayıs 1937'de Florida Eyaleti'nde Ormond'da öldü. Küçük bir çiftliği olan babası aynı zamanda ticaretle uğraşıyordu. Batıya göç ederek 1853'te Ohio Eyaleti'nde Cleveland'e yerleştiler. Burada ortaöğrenimini tamamlayan Rockefeller üç ay kadar bir ticaret kolejine gittikten sonra 16 yaşındayken bir ticarethanede çalışmaya başladı. 1859'da bir İngiliz arkadaşıyla birlikte Clark ve Rockefeller adını verdikleri ilk şirketini kurarak ticarete girdi. İç Savaş (1860-1865) sırasında oldukça iyi para kazandılar. Petrolün gelecekte büyük bir ticari önem kazanacağını sezen Rockefeller, bu alana girmeye karar verdi ve 1863'te Cleveland yakınında ilk petrol rafinerisini kurdu. Kendisine hem mali, hem teknik konularda yardımda bulunacak ortakların katkısıyla kendi örgütleme ve yönetme yeteneklerini birleştirerek öteki rafinerilerle hızlı bir rekabet içine girdi. 1870'te 1 milyon dolar sermayeyle Standard Oil Company adını verdiği anonim şirketi kurdu. Ertesi yıl % 40 kâr payı dağıttığında ABD'deki rafinerilerin 1/10'unu denetliyordu. Bir yandan demiryolu şirketleriyle anlaşarak petrolü düşük fiyatla taşıtma olanağı sağlarken, diğer yandan da başta petrol boru hattı olmak üzere yeni taşıma yöntemleri kullanmaya başladı. Küçük şirketlerin yok olmalarıyla sonuçlanan 1873 iktisadi bunalımını aştıktan sonra büyük bir hızla tekelleşme yolunda ilerledi. 1879'da sahip olduğu tanker filosu, gemiler, doklar, varil yapım atölyeleri, depolar ve petrol boru hattı ağıyla Amerikan petrolünün % 90'ını tasfiye ediyordu. 1882'de bu alandaki 39 şirketi Standard Oil Tröstü adıyla birleştirdi. Bağlı şirketlerdeki hissedarların oy haklarını bir mütevelli heyetine bırakarak karşılığında tröst sertifikası aldıkları, böylece tüm şirketler için tek bir merkezden üretim, fiyat, pazarlama konularında karar verilebildiği ABD'nin bu ilk büyük tröstü, aynı zamanda dünyanın da en büyük ve en zengin kuruluşuydu.

1880'lerde ham petrol üretimine de el atan ve petrol boru hattı sanayiinde denetimi sağlayan Rockefeller, Avrupa, Asya ve Latin Amerika pazarlarına da girdi ve petrol bulunan ülkelerde kuyular açtı. 1893'te Minnesota'da demir madeni çıkarmaya başladı. 1896'da Birleşik Demir Madenleri adlı şirketi kurduktan sonra çelik sanayini etkileyecek güce ulaştı. Ayrıca Chase Manhatten Bank ve First National City Bank ile Eastern Air Lines ve Boeing adlı havayolu şirketlerinde önemli hisselere sahipti.

Rockefeller İç Savaş'ın Kuzey'in zaferiyle bitmesinden sonra, iş ilişkilerini düzenleyen hiçbir yasanın olmadığı

hızlı sanayileşme döneminde, çok ucuz işgücü ve uzun çalışma saatlerinden yararlanarak kıyasıya bir rekabet içine girdikten sonra tekelleşen girişimcilerin en tipik örneklerinden biridir. Rockefeller'in kurduğu tröstün ardından diğer sektörlerde de tröstlerin kurulmaya başlaması ve fiyatların hızla artması, 1890'lardan başlayarak kamuoyunda güçlü bir muhalefete yol açtı. Rockefeller çeşitli gazetelerde fiyatlarla oynamak, sanayi casusluğu yapmak, rüşvet vermek, haksız rekabete girerek küçük firmalara yaşam alanı tanımamakla suçlandı. 1890'da ise Kongre şirketlerin tröstleşerek serbest ticaret ilkelerine aykırı davranmalarını engelleyen Sherman Anti-Tröst Yasası'nı kabul etmek zorunda kaldı. 1892'de Ohio Yüksek Mahkemesi, Standard Oil Tröstü'nü yasalara aykırı bulunca Rockefeller New Jersey Eyaleti'nin daha elverişli yasalarından yararlanarak holding örgütlenmesi içine girdi, böylece yasal olarak tröstü kapatmış görünmekle birlikte uygulamada bir değişiklik olmadan etkinliklerini sürdürdü. 1911'de ABD Yüksek Mahkemesi, holding örgütlenmesini de yasalara aykırı buldu, bunun üzerine holdingin mal varlığı şirketler arasında dağıtıldı.

1897'de emekliye ayrılan Rockefeller, büyük servetinin bir bölümüyle hayır işlerine yöneldi. 1892'de Chicago Üniversitesi, 1901'de New York kentinde Rockefeller Tıp Araştırmaları Enstitüsü (bugün Rockefeller Üniversitesi), 1902'de Genel Eğitim Kurulu, 1913'te Rockefeller Vakfı bu alanda harcadığı yaklaşık 550 milyon dolarla gerçekleştirdiklerinin en önemlileriydi. Ölümünden sonra beş oğlu çeşitli düzeylerde işlerinin sorumluluğunu üstlendiler.

• BAKINIZ: CARNEGIE, T.ROOSEVELT.

RODBERTUS, Johann Karl
(1805-1875)

Alman, iktisatçı. Devlet Sosyalizmi'ni ilk savunanlardandır.

12 Ağustos 1805'te Griefswald'da (bugün DAC'de) doğdu, 6 Aralık 1875'te Jagetzow'da (bugün Polonya'da) öldü. Göttingen ve Berlin üniversitelerinde hukuk öğrenimi gördü. 1848'de Prusya Ulusal Meclisi'ne milletvekili seçildi ve kısa bir süre için eğitim bakanlığı yaptı. Doğu Prusya'da Jagetzow yakınlarında toprak satın alarak buraya yerleşti ve Rodbertus von Jagetzow adını aldı. Yaşamının geri kalan kısmını araştırma ve yazılarına verdi.

Rodbertus iktisadi görüşlerinde temel olarak David Ricardo'yu izlemekle birlikte, Sismondi, Saint-Simon ve Proudhon'un etkisinde kalarak, emekçi kesimlerin sorunları, gelir bölüşümünün düzeltilmesi, devletin toplumsal reformlara öncülük etmesi gibi konular üzerinde de durdu. Rodbertus'a göre serbest rekabetçi iktisadi sistem, biçimsel yasal eşitliklerini elde etmiş olan emekçileri geçimlik ücrete mahkûm etmekteydi. Serbest rekabetin yerine devlet müdahalesinin getirilmesiyle gelir bölüşümünün düzeltilebileceğini, Prusya monarşisinin iktisadi ve toplumsal çelişkileri ortadan kaldırarak, refahı sağlayabileceğini savundu.

Rodbertus'a göre çağdaş toplumun iki hastalığı olan yoksulluk ve devresel bunalımların tek bir nedeni vardır ve bu da işçilerin ücret olarak, kendi ürettikleri metaların yalnızca bir bölümünü alabilmeleri, geri kalan bölümün toprak ve sermaye sahiplerine rant olarak gitmesidir. İşçiler geçimlik ücret aldıklarından, emek üretkenliğindeki artıştan tümüyle rant geliri elde edenler yararlanmakta, işçilerin sınai ürünün giderek daha büyük bir bölümünden yoksun kalmaları, alım güçlerinin sürekli düşmesine, yoksulluğa, fazla üretime ve bunalıma yol açmaktadır.

Rodbertus, kişisel emek harcanmadan elde edilen bütün gelir biçimleri için rant kavramını kullanmaktadır. Toprak mülkiyeti ile sermaye mülkiyetinin birbirinden henüz tümüyle ayrılmadığı iktisadi koşulların çözümlemesinden yola çıkarak, toprağın ve sermayenin getirisini, rant olarak tanımlamakta ve bununla tüm artı-değeri kastetmektedir. Rant bir metanın değerine yeni bir değer katılmasından değil, ücretlerden bir değer indiriminden doğmaktadır ve ödenmeyen emeğe eşittir.

Rodbertus, sosyalizmin talepleri ile var olan düzeni kaynaştırmaya çalışarak, ücretlerin payının azalmasını önleyecek ve zenginliğin adil bölüşümünü denetleyecek bir fiyat düzenlemesinin devlet eliyle gerçekleştirilmesini önerdi. Devletin basacağı ve üzerinde emek harcanan gün sayısı belirtilen emek bonoları ile, işçiler eşit emek zamanı harcanmış metaları satın alabilecekler, fiyatlar ve ücretler, devlet tarafından emek üretkenliğindeki artışa koşut olarak sürekli gözden geçirilecekti. Rant sınırlanacak, yalnızca üretkenlikteki artışla birlikte düşmeyip, mülkiyetin zaman içinde ve evrimci bir süreçle toplumsallaştırılmasıyla, derece derece yok olacaktı.

Rodbertus'un devlete, bölüşüme ilişkin sorunların çözümü için işlev yüklemesi ve sosyalist taleplerin devlet eliyle gerçekleştirilmesini önermesi, onu Devlet Sosyalizmi kuramının öncüleri arasına sokmuştur.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Zur Erkentniss unsrer staatswirschaftlichen Zustände*, 1842, ("İktisadi Koşullarımız Üzerine Bilgiler"); *Soziale Briefe an von Kirchmann*, 1851, ("Von Kirchmann'a Toplumsal Mektuplar"); *Neue Briefe über Grundrente, Rentenprinzip und soziale Frage*, (ö.s.), R.Michels (der.), 1926, ("Toprak Rantı, Rant İlkesi ve Toplumsal Sorun Üzerine Yeni Mektuplar").

RODÇENKO, Aleksandr
(1891-1956)

SSCB'li ressam, heykelci, fotoğrafçı ve endüstri tasarımcısı. Gerek ürünleri, gerek eğitim çalışmalarıyla ülkesinin devrim sonrasında en önemli sanatçılarından biri olmuştur.

Aleksandr Mikhailoviç Rodçenko St. Petersburg'da (bugün Leningrad) doğdu, 3 Aralık 1956'da Moskova'da öldü. Sanat eğitimine 1910-1914 arasında Kazan Sanat Okulu'nda başladı, Moskova'da Stroganov Sanat Okulu'nda tamamladı. Bu sıralarda Kübik Gelecekçilik (Kübo Fütürizm) akımından etkilenerek ilk soyut resimlerini yaptı. Bunları ilk kez 1916'da sergiledi. 1917'de

Tatlin ve sahne tasarımcısı ressam Georgii Bogdanoviç Yakulov (1882-1928) ile birlikte Moskova'daki Café Pittoresque'in iç dekorasyonunda çalıştı. Ekim Devrimi'nden sonra 1918'de Halk Eğitim Komiserliği'nin (Narkompras) Güzel Sanatlar Bölümü'nde (İZO) ve 1920'de de Sanat Kültürü Enstitüsü'nde (Inkhuk) çeşitli görevlerde bulundu. 1918-1926 arasında Moskova Proletkult Okulu'nda dersler verdi. Moskova'daki Resim, Heykel ve Mimarlık Enstitüsü ile Stroganov Sanat Okulu'nun 1918'de birleştirilmesiyle oluşan Yüksek Teknik ve Sanat Stüdyoları/Yüksek Teknik Enstitü'de (Vkhutemas/Vkhutein) 1920'den 1930'a değin profesör olarak görev yaptı. 1923'te Mayakovski'nin *LEF* (Sol Sanat Cephesi) adlı dergisinin kapak resimlerini çizdi, ayrıca dergide yazıları ve fotoğrafları basıldı. 1924'ten sonra deneysel fotoğraf çalışmalarını hızlandırdı, fotomontajlar yaptı. 1927-1928 yıllarında *Novyi LEF*'i (Yeni Sol Sanat Cephesi) resimledi ve kapaklarını tasarladı. 1929'da Mayakovski'nin oyunları için sahne tasarımları gerçekleştirdi. 1935'te yeniden resme döndü, figüratif çalışmalarının yanı sıra 1940'larda lirik soyutlama örnekleri de yaptı.

Rodçenko'nun sanat anlayışı, 1913'te yaptığı izlenimci (empresyonist) resimlerden sonra hızla gelişmiş, 1916 dolaylarında Kübik Gelecekçilik'ten etkilenen resimler, 1919'da Süprematizm'den etkilenen tek renkli tuvaller ve Yapımcılık'tan (Konstrüktivizm) etkilenen nonfigüratif heykeller üretmiştir. 1920'lerde çalışmalarını daha çok endüstri tasarımı, harf düzenlemeleri (tipografi), film ve sahne tasarımı, propaganda afişleri ve fotoğraf üstüne yoğunlaştırmış, özellikle fotoğraf çalışmalarında röportaj ve belgesel dizilere yönelerek SSCB'nin 1928-1932 arasındaki beş yıllık planını belgelemiştir. Fotoğrafta uyguladığı perspektif ve kısaltım kuralları daha sonra onun adının verildiği terimlerle anılmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Siyah Üstüne Siyah*, 1918; *Asılı Konstrüksiyonlar*, 1920, Modern Sanatlar Müzesi, Oxford.
- **KAYNAKLAR:** D.Elliott (der.), *Alexander Rodchenko*,1979; G.Karginov, *Rodchenko*, 1979.
- **BAKINIZ:** LİZİTSKİ, MALEVİÇ.

RODIN, Auguste
(1840-1917)

Fransız, heykelci. Anlatıma ve harekete verdiği ağırlıkla çağdaş heykel sanatını etkileyen en önemli heykelci olmuştur.

Bronz Çağı ▸

12 Kasım 1840'ta Paris'te doğdu, 17 Kasım 1917'de Seine-et-Oise yönetim bölgesindeki Meudon'da öldü. On dört yaşındayken orta dereceli Petite École'e (sonra École Nationale des Arts Décoratifs) girdi. Horace Lecoq de Boisbaudron'dan desen, heykelci Carpeau'dan da modlaj (biçimlendirme) öğrendi. Üç yıllık bu öğrenim döneminden sonra üst üste üç kez girdiği École des Beaux-Arts'ın sınavlarını kazanamadı. 1864'te Sèvres Porselen Fabrikaları'nda heykelci Albert E. Carrier-Belleuse'ün yardımcısı olarak çalışmaya başladı. 1870-1871 Fransa-Prusya Savaşı nedeniyle askere alındıysa da bir süre sonra yaralandığı için terhis edildi. Savaştan sonra Brüksel'de bir yıl kadar Belleuse ile birlikte çalıştı. Belluese'ün 1872'de Paris'e dönmesi üzerine heykelci Antoine Joseph van Rasbourg ile bir ortaklık kurdu. Aralarında Borsa ve Akademi Sarayı gibi yapılar da bulunan bazı önemli yerlerin dekorasyon işlerini gerçekleştirdi.

Silahlara Çağrı ▸

Auguste Rodin

1875'te İtalya'yı ziyaret ederek Rönesans'ın büyük ustalarının yapıtlarını inceledi. 1877'de Salon Sergisi'ne verdiği *Bronz Çağı* adlı heykeli, doğrudan doğruya canlı modelden alınmış kalıplarla gerçekleştirmekle suçlandı. Bu sav büyük tartışmalara yol açtı, sonunda Rodin yapıtını böyle bir yöntemle oluşturmadığını kanıtladı. Bu olay ünlenmesini sağladı. 1880'de Fransız hükümeti tarafından, Seine Nehri kıyısında inşa edilmesi düşünülen Dekoratif Sanatlar Müzesi'nin kapılarının yapılmasıyla görevlendirildi. 1900 sonrasında Paris'te açtığı toplu sergiyle sanatı tartışmasız olarak benimsendi. 1916'da tüm yapıtlarını Fransız hükümetine bağışladı. Bugün bu yapıtlar Paris'teki Rodin Müzesi'nde sergilenmektedir. Ayrıca ABD'de Philadelphia Sanat Müzesi'ne bağlı bir Rodin Müzesi daha vardır.

Rodin'in yapıtları bireysel yaratıcılığa dayanan biçimsellikleri ile geleneksel heykel anlayışının dışında kalır. Örneğin 1864'teki Salon Sergisi'ne kabul edilmeyen *Kırık Burunlu Adam*, geleneksel büst kavramının gerektirdiği simetrik biçimlenmeden yoksundur. Buna karşılık, yüzey dokusu üstünde oluşan ışık-gölge etkileri nedeniyle benzerlerinden çok daha canlı bir anlatıma sahiptir.

Öte yandan Rodin'in ilk büyük çaplı yapıtı sayılan *Bronz Çağı* adlı boy heykeli, İtalya gezisi sırasında bir hayli etkilendiği Michelangelo'nun *Tutsak* heykellerinin havasını yansıtır. Yüzey dokusunun izlenimci (empresyonist) bir anlayışla işlenmiş olmasına karşın doğalcı (natüralist) anlayışın en çarpıcı örneklerinden sayılan heykel, ilkel taş araçlardan kurtulan Bronz Çağı insanının uyanışını simgeler. Yapıtın ayrıca, Rodin'in kendi sanat ve ruh uyanışını temsil ettiğini ileri süren görüşler de vardır.

Rodin 1877-1879 arasında kendini kanıtlamak için çeşitli yarışmalara girmişse de başarılı olamamıştır. Bu amaçla gerçekleştirdiği ve Paris'in Almanlar'a karşı savunulmasını simgeleyen *Silahlara Çağrı* adlı anıt tasarımında

François Rude'ün *Marseillaise* adlı grup heykelinden esinlenmiştir. Bu çalışma, Rodin'in yüzey biçimlerini sürekli olarak değişen ışığa göre ayarlama anlayışının ilk önemli örneğidir. Zamanında geri çevrilen *Silahlara Çağrı*'nın büyütülmüş bir modeli, I.Dünya Savaşı'ndan sonra Verdun'daki savaş alanına dikilmiştir.

Rodin'in yarışmalara katılmak için yaptığı anıt projelerine koşut olarak ele aldığı *Torso, Yürüyen Adam* ve *Aziz Yahya Vaaz Veriyor* adlı dizi çalışmalar, onun gelişimi açısından önemli örneklerdir. Hazırlık çalışmaları olarak gerçekleştirdiği bu heykeller, daha sonra bağımsız parçalar olarak benimsenmiştir. Rodin bu dönemde, hareket nedeniyle sürekli değişen biçimleri yakalamaya çalışmış, sanatın, durmadan değişen bir oluşumun anlamlı bir bütün içinde ortaya konması olduğunu savunmuştur. Örneğin yürüme eylemi sırasında insan vücudunun değişik biçimler almasının yanı sıra, yüzey dokusu üstünde ortaya çıkan ışık kırılmalarını da yansıtmıştır.

Rodin sık sık, insan vücudunun bir parçasını ele aldığı çalışmalar yapmış ve bunları kendi başlarına bağımsız birer yapıt olarak değerlendirmiştir. Onun, sanatçıyı modele bağımlı kılmaktan kurtaran bu tutumunun ortaya çıkmasında, İtalya gezisi sırasında gördüğü Antik heykel kalıntıları da etkili olmuştur.

Rodin'in otuz yedi yılını alan ve ancak ölümünden sonra bronza dökülebilen *Cehennem Kapıları*, yalnızca onun değil, 19. yy heykel sanatının da başyapıtlarından sayılır. 650 × 400 × 90 cm boyutlarında olan bu kapılarda 180 tane figür betimlenmiştir. Konusu Orta Çağ, *İncil* ve Dante'deki cehennem kavramlarından kaynaklanır. Ancak gerçek esin kaynağı Ghiberti'nin Floransa Vaftizhanesi'ndeki *Cennet Kapısı*'dır. Ancak Ghiberti'nin dinsel konuları programlı bir biçimde, birbirinden ayrı çerçeveler içinde, sırasıyla ele alan yaklaşımına karşı, Rodin kapıların üstünde adeta bir kargaşayı sergilemiştir. Bu da genelde Ghiberti'den çok Gotik dönem katedrallerinin kabartmalarla süslü ana kapılarının yarattığı karmaşıklık duygusunu çağrıştırır. 180 figür içinde Adem, Havva ve Savurgan Evlat gibi *İncil* kökenli kahramanların yanı sıra Ugolino, Paola ve Francesca gibi Orta Çağ'ın dramatik tarih ve destan kahramanları, ayrıca kimlikleri belirsiz sıradan günahkârlar da vardır. Bu bütün içinde yer alan *Düşünen Adam, Öpüş, Savurgan Evlat, Kaçak Aşk, Sonsuz Bahar* gibi figürleri Rodin sonradan bağımsız heykellere dönüştürmüştür.

Rodin'in *Cehennem Kapıları*'ndan sonraki en önemli yapıtı *Calais'liler* adlı anıttır. Yapıt, 15. yy'daki Yüz Yıl Savaşları sırasında İngiltere Kralı III. Edward'ın ordularına karşı uzun bir süre direnen Calais halkının sonunda teslim oluşunu konu alır. Direnişe kızan kral şehri yakıp yıkmak istemiş, ancak halkın ileri gelenlerinden altı kişinin seçilip, idam edilmek üzere kendisine gönderilmesi koşuluyla bundan vazgeçeceğini ilan etmiştir. Rodin, yalınayak ve yırtık çuvallar içinde, boyunlarından zincirlenmiş bu altı kişiyi, birbirinin aynı altı simgesel figürle betimlemek yerine, her birini ayrı kişilikler halinde canlandırmıştır. Onları ölüme giden kahramanlar olarak göstermemiş, her birini kendine özgü, insanca bir duygu ve tepki içinde yansıtmıştır. Anıtı, halkla bütünleşmesini sağlamak düşüncesiyle yerle aynı düzeyde bir kaide üstüne yerleştirmek istemiş, ancak bu önerisi alışılmış anıt anlayışına ters düştüğü için benimsenmemiştir.

Aslında Rodin'in bütün anıtları, döneminde yeterince anlaşılmamış, tepkiyle karşılanmıştır. Victor Hugo ve Balzac için yaptığı anıtlar, onları sıradan insanlar gibi ele aldığı, dolayısıyla küçülttüğü gerekçesiyle ısmarlayan kurumlar tarafından geri çevrilmiş, hatta alay konusu olmuştur.

Rodin, 20. yy heykel sanatını, özellikle Bourdelle, Maillol, Epstein gibi heykelcilerle Picasso ve Matisse gibi ressamların heykel çalışmalarını derinden etkilemiş bir sanatçıdır.

◄ *Hareket kavramı*

- YAPITLAR (başlıca): *Kırık Burunlu Adam*, 1864, Rodin Müzesi, Paris; *Bronz Çağı*, 1876-1877, Rodin Müzesi, Paris; *Torso*, 1877-1878, Petit Palais, Paris; *Yürüyen Adam*, 1877-1878, Ulusal Galeri, Washington D.C.; *Aziz Yahya Vaaz Veriyor*, 1878, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Silahlara Çağrı*, 1879, Rodin Müzesi, Paris; *Düşünen Adam*, 1880, Rodin Müzesi, Paris; *Cehennem Kapıları*, 1880-1917, Rodin Müzesi Paris; *Ugolino*, 1882, Rodin Müzesi, Paris; *Jules Dalou'nun Büstü*, 1883, Rodin Müzesi, Paris; *Sonsuz Bahar*, 1884, Rodin Müzesi, Philadelphia; *Calais'liler*, 1884-1886, Rodin Müzesi, Paris; *Savurgan Evlat*, 1886; *Öpüş*, 1886, Rodin Müzesi, Paris; *Kaçak Aşk*, 1887, Rodin Müzesi, Paris; *Victor Hugo*, 1890, Rodin Müzesi, Paris; *Balzac*, 1897, Rodin Müzesi, Paris; *Bernard Shaw'un Büstü*, 1906, Rodin Müzesi, Paris; *Gustav Mahler'in Büstü*, 1909, Rodin Müzesi, Paris; *George Clemenceau'nun Büstü*, 1911, Rodin Müzesi, Paris.

◄ *Cehennem Kapıları*

- KAYNAKLAR: B.Champigneulle, *Rodin*, 1967; R.Descharnes ve J.Chabrun, *Auguste Rodin*, 1967; A.E.Elsen (der.), *Auguste Rodin: Readings on His Life and Work*, 1965; D.Sutton, *Triumphant Satyr: The World of Auguste Rodin*, 1966.

- BAKINIZ: BOURDELLE, MICHELANGELO, MONET.

RODRIGO, Joaquin
(1902)

İspanyol, besteci. Folklordan esinlenen duygulu besteleriyle tanınmıştır.

22 Kasım 1902'de Valencia bölgesinde Sagundo'da doğdu. Üç yaşında gözlerini kaybetti. 1920-1923 arasında Valencia'da Francisco Antich'den armoni ve beste dersleri aldı. 1925'te orkestra için yazdığı *Cinco piezas infantiles*'le (Beş Çocuk Parçası) İspanya Ulusal Ödülü'nü kazanınca 1927'de Paris'e gidip 1932'ye değin École Normale de Musique'de Paul Dukas'yla beste çalıştı. Burada Manuel de Falla'yla da tanıştı. Çağdaşı birçok İspanyol bestecisi gibi o da Falla'nın Yeni Klasikçilik'e (Neo-Klasizm) yönelen son yapıtlarından etkilendi. 1935'te Paris Konservatuvarı'nda Maurice Emmanuel'den ve Sorbonne'da André Pirro'dan müzik tarihi dersleri aldı.

1939'da Madrid'e yerleşti. Aynı yıl yazdığı *Concierto de Aranjuez* adlı gitar konçertosuyla dünyaca tanındı. Adını Madrid'in güneyindeki yazlık bir kentten alan yapıt, bestelendiği yıldan bu yana en çok dinlenen gitar konçertoları arasında yer aldı.

Rodrigo 1946'dan başlayarak Madrid Üniversitesi'nde müzik tarihi profesörlüğü yaptı. Birçok ülkede piyanist ve konferansçı olarak turnelere çıktı. 1963'te Puerto Rico Üniversitesi'nde müzik tarihi dersleri verdi. Yapıtlarında ülkesinin halk şarkılarıyla sağlam bir armonik dokuyu birleştirmeyi başardı.

• **YAPITLAR (başlıca): Orkestra Müziği:** *Cinco piezas infantiles,* 1925, (Beş Çocuk Parçası); *Fantasia para un gentilhombre,* 1955, (Bir Soylu İçin Fantezi). **Konçerto:** *Concierto de Aranjuez,* gitar için, 1939; *Concierto heroico,* piyano için, 1942; *Concierto de estio,* keman için, 1943; *Concierto galante,* viyolonsel için, 1949; *Concierto-serenata,* orp için, 1952; *Concierto andaluz,* dört gitar için, 1967; *Concierto-Madrigal,* iki gitar için, 1968. **Operet:** *El hijo fingido,* 1954.

ROEBLING, John Augustus
(1806-1869)

Alman asıllı ABD'li mühendis. Asma köprü yapımcılığının öncülerindendir.

12 Haziran 1806'da Thüringen bölgesindeki Mühlhausen'de (bugün FAC'de) doğdu, 22 Temmuz 1869'da New York'ta öldü. Berlin'de yapı mühendisliği öğrenimi gören Roebling, üç yıl kadar çeşitli yol yapımı projelerinde çalıştıktan sonra 1831'de ABD'ye yerleşti. Bir süre çiftçiliği denediyse de 1837'de yeniden mesleğine döndü ve Pennsylvania Eyaleti'nin kanal ve demiryolu projelerini üstlendi. 1841'de örgü çelik halat yapımı tekniğini geliştirdi ve Saxonburg'da bir fabrika kurdu. 1840'ların sonunda fabrikasını New Jersey Eyaleti'nin Trenton kentine taşırken, sayısız dalda etkinlik gösterecek bir sanayi imparatorluğunun kuruluşunu başlatıyordu. Bir yandan da asma köprü yapımcılığına yönelen ve oğlu Washington Augustus Roebling (1837-1926) ile birlikte gerçekleştirdiği dev köprülerle 19. yy yapı mühendisliğinin öncüleri arasına girmeyi başaran Roebling, en ünlü köprüsü olan Brooklyn köprüsünün yapılışı sırasında geçirdiği bir iş kazasının neden olduğu tetanoz hastalığından kurtulamayarak öldüğünde 63 yaşındaydı.

19.yy'ın başlarında, madencilik, taşımacılık ve yapı mühendisliği alanlarında kullanılan çelik halatlar, genellikle amaca uygun miktardaki tel ya da halatın yan yana konulduktan sonra, birbirlerine bağlanmasıyla elde ediliyordu. Ne var ki, bu halatlar çok ağır olmalarına karşın dayanıklılık ve esneklik açısından yetersizdiler. Yapı teknolojisinde bir aşama oluşturan Roebling halatları ise, çelik kabloların bir ana kablo etrafında örülmesi ve daha sonra tümünün burulması temeline dayanıyordu. Roebling'in ürettiği 1,5 km uzunluğunda ve 7,6 cm kalınlığındaki çelik halatlar, özellikle ABD İç Savaşı sırasında ordu birliklerince kullanıldı, daha sonra da tüm yapı mühendisliği alanlarında yaygınlaştı.

Geliştirdiği halatlar yardımıyla dev asma köprüler yapma olanağını bulan Roebling, 1845-1846'da Pittsburgh'daki Monongahela Nehri üzerinde bir köprü ve 1851-1855 arasında Niagara Şelalesi üzerinde bir demiryolu köprüsü yaptı, daha sonra oğlu Washington Augustus ile birlikte 1860'ta Allegleney Nehri, 1867'de de Cincinnati kentindeki Ohio Nehri üzerinde köprüler kurdu. Baba oğul Roeblingler'in en önemli yapıtı ise New York'ta East River üstündeki, Manhattan'ı Brooklyn'e bağlayan 486 m uzunluğundaki ünlü Brooklyn köprüsüdür. Tasarımı John Roebling tarafından gerçekleştirilen 1869'da başlatılan yapımıysa ancak 1883'te oğul Roebling tarafından tamamlanabilen Brooklyn köprüsü, 19.yy yapı mühendisliğinin ABD'deki en başarılı örneklerinden biridir.

• **BAKINIZ:** EADS.

ROEG, Nicholas
(1928)

İngiliz film ve görüntü yönetmeni. Renk ve görüntü açısından üstün başarılarının yanı sıra ilginç konularıyla da dikkati çeken filmler yapmıştır.

Londra'da doğdu. 1950'de klaketçi olarak sinemaya girdi ve görüntü yönetmenliğine dek yükseldi. 1960'larda görüntü yönetmenliğini yaptığı Truffaut'nun *Fahrenheit 451*'indeki (Değişen Dünyanın İnsanları) renk çalışması ve J.Schlesinger'in *Far From The Madding Crowd*'unda (Bir Aşk Yetmez) yakaladığı pastoral görüntüler daha sonra üslubunun temel özellikleri oldu.

Donal Cammell'le birlikte çektiği *The Performance* ("Gösteri") ile yönetmenliğe başladı. *The Walkabout* (Sonsuz Çöl) ve *Don't Look Now* (Büyü) gibi filmleriyle 1970'lerde bunalıma giren İngiliz sinemasını ayakta tutan birkaç yönetmenden biri oldu.

Roeg'in filmleri karmaşık yapıları ve görsel güzellikleriyle öne çıkar. Ustalıkla kurduğu görüntülerle Roeg, kendilerini yabancı bir konumda bulan kahramanlarının ruh karmaşasını yansıtan atmosferler yaratır. Avustralya çöllerinde kaybolan iki beyaz çocuğun öyküsünü anlatan *Sonsuz Çöl,* Venedik'te yalnız başlarına kalan yaşlı bir çiftin karabasanları üzerinde yoğunlaşan *Büyü,* bir uzaylının Amerika'daki serüvenlerinden yola çıkan *The Man Who Fell to Earth* ("Dünyaya Düşen Adam") onun üslubunun yetkin örnekleridir.

• **YAPITLAR (başlıca): Görüntü Yönetmenliğini Yaptığı Filmler:** *Nothing but the Best,*1964,("Her Şeyin En İyisi"); *Fahrenheit 451,* 1966, (Değişen Dünyanın İnsanları); *Far From The Madding Crowd,* 1967, (Bir Aşk Yetmez); *Petulia,* 1968. **Yönettiği Filmler:** *Performance,* 1970, ("Gösteri"); *Walkabout,* 1971, (Sonsuz Çöl); *Don't Look Now,* 1973, (Büyü); *The Man Who Fell to Earth,*1976,("Dünyaya Düşen Adam"); *Illusions,* 1979, ("Yanılsamalar"); *Bad Timing,* 1980, ("Kötü Zamanlama"); *Eureka,* 1983.

ROEMER, Ole Christensen
(1644-1710)

Danimarkalı astronomi bilgini. Işığın sonlu bir hıza sahip olduğunun ilk bilimsel kanıtını bulmuştur.

25 Eylül 1644'te Aarhus'ta doğdu, 19 Eylül 1710'da Kopenhag'da öldü. Doğduğu kentte tamamladığı ortaöğreniminin ardından 1662'de Kopenhag Üniversitesi'ne girdi. Bu üniversitede dostluğunu kazandığı, asistan-

lığını yaptığı ve öğrenimi sonrasında evinde yaşamaya başladığı Erasmus Bartholin'in etkisiyle astronomiye yöneldi ve Tycho Brahe'nin el yazmalarını basıma hazırlama çalışmalarına girişti. 1671'de Fransız Bilimler Akademisi tarafından Tycho Brahe'nin Hven Adası'ndaki gözlemevinin konumunu belirlemek üzere Danimarka'ya gönderilen Jean Picard ile tanıştı ve sekiz ay süreyle Picard'ın yardımcılığını yaptı. Gözlemevinin konumunu belirlemenin yanı sıra Jüpiter'in ilk uydusunun tutulmalarıyla ilgili gözlemler de içeren çalışmaları sırasında hayranlığını kazandığı Picard tarafından 1672'de Paris'e götürüldü. Kraliyet Gözlemevi'nde görev aldığı Paris'te yaşadığı dokuz yıl boyunca pek çok gözlem yaptı, astronomik gözlem araçları geliştirdi ve ışığın sonlu bir hıza sahip olduğunun ilk bilimsel kanıtını buldu. 1681'de ülkesine döndükten sonra kraliyet astronomluğu, Kopenhag Üniversitesi'nin astronomi profesörlüğü ve Kopenhag Gözlemevi'nin yöneticiliğinin yanı sıra çeşitli konularda teknik danışmanlık yaptı. Bu dönemde de pek çok gözlem yapan ve duyarlı gözlem araçları geliştiren, 1704'te Kopenhag ile Roskilde arasındaki Tusculaneum' da yeni bir gözlemevinin kurulmasını sağlayan Roemer, kral tarafından birçok idari göreve de getirilmiş, 1705'te Kopenhag belediye başkanlığına ve senatörlüğe,1707'de devlet konseyi başkanlığına atanmıştır.

Roemer'in ışığın hızına ilişkin önemli buluşuyla sonuçlanan araştırmalarının başlamasına neden olan problem Jüpiter'in uydularının, özellikle de ilk uydusu olan Io'nun tutulmaları arasında geçen zaman aralıklarının saptanmasıydı. Roemer'in Picard ile birlikte çalıştığı yıl karşılaştığı bu problemin çözümüyle görevlendirilen ünlü Fransız astronomu Cassini, 1675'te akademiye sunduğu araştırmasında tutulmalar arası zaman aralıklarında düzensizlikler bulunduğunu ve Jüpiter'in yörüngesinin dışmerkezliliğiyle açıkladığı bu düzensizliklerin Yer ile Jüpiter'in birbirlerine göre konumlarına da bağlı olduğunu belirtti. Aynı çalışmada bu düzensizliklerin ışığın sonlu bir hızla yol almasından kaynaklanması olasılığından da söz etmiş ancak bu görüşün yanlış olduğu sonucuna varmıştı. Antik çağlardan bu yana ışığın hızının sonsuz olduğuna, başka bir deyişle, bir noktadan öbürüne gitmek için zamana gereksinimi olmadığına inanılıyordu. Zaman zaman, iki tepeye yerleştirilmiş aynalar yardımıyla ışığın hızını ölçmeye çalışan Galileo gibi, ışığın belirli bir hızı olabileceğini düşünen bilim adamları çıkmışsa da hiçbiri görüşlerini destekleyen deneysel bir kanıt bulmayı başaramamışlardı.

Cassini'nin bulgularını ve kuramsal öngörülerini kendi ölçümleriyle birleştiren Roemer için ışığın hızının sonlu olduğuna ilişkin kanıtı bulmak ve ışığın hızını hesaplamak pek güç olmadı. Tutulmalar arasındaki sürenin,Yer ile Jüpiter birbirlerinden uzaklaştıkça arttığını gören ve bu artışı iki gezegen arasındaki uzaklık arttıkça ışığın Yer'e ulaşması için geçecek olan sürenin uzamasıyla açıklayan Roemer, 9 Kasım 1676'da gerçekleşecek olan tutulmanın, beklenenden on dakika daha geç gözlenebileceğini öne sürdü. Bu savının doğru çıkması üzerine de ışığın yaklaşık olarak saniyede 225.000 km'lik bir hızla yol aldığını gösteren hesaplamalarını akademiye sundu. Güneş ile Yer arasındaki uzaklığı on bir dakikada aldığını hesapladığı ışığın hızı için, bugün bilinen 300.000 km/sn'lik hızdan oldukça farklı da olsa bilinen ilk bilimsel değeri elde etmeyi başarmıştı.

Geçişleri izlemekte kullanılan ve bir göktsisminin devinimini yeni ayarlamalara gerek kalmadan izleme olanağı sağlayan meridyen çemberi de aralarında olmak üzere geliştirdiği yeni gözlem araçlarıyla astronominin olanaklarını zenginleştiren Roemer, termometre yapımında sabit iki noktanın seçilmesi gerektiğini gören ve suyun kaynama noktasıyla karın erime noktasını temel alarak bir sıcaklık ölçeği geliştiren ilk bilim adamı olmuş, bu alandaki çalışmalarıyla Fahrenheit'a ışık tuttmuştur.

• BAKINIZ: CASSINI, GALILEI, J.PICARD

ROENTGEN, Wilhelm Conrad

Bak. RÖNTGEN, Wilhelm Conrad.

ROETHKE, Theodore (1908-1963)

ABD'li şair. Düşe ve akıldışı görüntülere ağırlık veren şiirleriyle tanınmıştır.

25 Mayıs 1908'de Michigan Eyaleti'nde, Saginaw'da doğdu, 1 Ağustos 1963'te Washington Eyaleti'nde, Bainbridge'de öldü. Çocukluğu Michigan'da ailesinin çiçeklikelerinde geçti. Buradaki zengin bitki dünyası onu oldukça etkiledi ve ilerde yazacağı şiirlerin önemli bir esin kaynağı oldu. Michigan Üniversitesi'ni bitirince, Pennsylvania Eyalet Üniversitesi, Lafayette College ve Bennington College'ın İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümlerinde öğretim üyeliği yaptı. 1946'dan ölümüne değin de Seattle'daki Washington Üniversitesi'nde önce öğretim üyesi, sonra da onursal konuk şair olarak görev yaptı. 1945'te Guggenheim Bursu, 1947'de *Poetry* dergisi ödülünü aldı. 1953'te *The Waking* ("Uyanış") adlı şiir kitabıyla Pulitzer Ödülü'nü, 1958'de *Words for the Wind* ("Rüzgâr İçin Sözcükler") adlı şiir kitabıyla Bollingen ve Ulusal Kitap ödüllerini, ölümünden sonra yayımlanan son şiir kitabı *The Far Field* ("Uzaktaki Tarla") ile de 1964 Ulusal Kitap Ödülü'nü kazandı.

1941'de yayımlanan ilk şiir kitabı *Open House*'daki ("Açık Ev") kısa, ancak yoğun şiirlerinde geleneksel biçimleri kullanışındaki ustalığıyla dikkati çekti. Daha sonraki şiir kitaplarında giderek daha serbest ve özgün bir üslup geliştirdi. Yoğun bir lirizm, coşkulu, düşündürücü ve nükteli bir anlatım, zengin bir ritim duygusu şiirinin başlıca özellikleri arasındadır. Roethke, şiirlerinde düşe ve akıldışına yönelmiş, doğa ile bilinçaltı arasında bir bağ kurmaya çalışmıştır. Çocukluğu ve yaşlılığı çağrıştıran dizelere yer veren şiiri, kendi ruhsal biyografisi gibidir. Sık sık ruhsal bunalımlara düşen Roethke, deliliği şairliğin ayrılmaz bir parçası olarak görmüş, yabancılaşma duygusunu şiirlerinde sık sık işlemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Open House*, 1941, ("Açık Ev"); *TheLost Son and Other Poems*, 1948, ("Koybolan Oğul ve Başka Şiirler"); *Praise to the End!*, 1951; *The Waking*, 1953, ("Uyanış"); *Words for the Wind*, 1957; ("Rüzgâr İçin Sözcükler"); *I Am! Says the Lamb*, 1961, ("Ben! Der Kuzu"); *The Far Field*, (ö.s.), 1964, ("Uzaktaki Tarla"). **Düzyazı:** *On the Poet and His Craft*, (ö.s.), 1965, ("Şair ve Sanatı Üzerine").

ROGERS, Carl Ransom
(1902)

ABD'li psikolog. Tedavi sürecini hastanın belirlediği bir psikoterapi yöntemi geliştirmiştir.

8 Ocak 1902'de Illinois Eyaleti'nin Oak Park kentinde doğdu. Wisconsin Üniversitesi'ne bağlı Agricultural College'dan 1924'te mezun oldu. Dünya Hıristiyan Öğrenciler Federasyonu'nun bir üyesi olan Rogers, din adamı olmak amacıyla New York'taki Union Theological Seminary'ye girdi. Burada psikolojiye büyük bir ilgi duyarak din adamı olmaktan vazgeçti ve Columbia Üniversitesi Teachers College'da psikoloji öğrenimi gördü. Doktora çalışması sırasında çocuk psikolojisi üzerinde yoğunlaştı, 1928-1930 arası Rochester'da Çocukları Zorbalıktan Koruma Derneği'nde psikolog olarak çalıştı. 1931'de klinik psikoloji doktorasını aldı. 1935-1940 arası Rochester Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak bulunan Rogers, bu dönemde tanıştığı Otto Rank'ın görüşlerinden etkilendi. 1939'da yeni kurulan Rochester Rehberlik Merkezi'nin ilk yöneticisi oldu; çocukların ruhsal sorunlarına ilişkin geleneksel ve yeni psikoloji yaklaşımlarını karşılaştırmalı olarak bir araya getiren yapıtı *The Clinical Treatment of the Problem Child* ("Sorunlu Çocuğun Klinik Tedavisi") yayımlandı. 1940'ta Ohio Eyalet Üniversitesi'nde psikoloji profesörü oldu. Danışma ve tedavi pratiği ve kuramı üzerine dersler vererek, geleneksel psikoterapiye eleştirel yaklaşımını sürdürdü. Kendi geliştirdiği, hastayı merkeze alan *(client-centered)* psikoterapi yöntemini anlattığı *Counseling and Psychotherapy* ("Danışma ve Psikoterapi") adlı yapıtını 1942'de yayımladı. 1945-1957 arasında bulunduğu Chicago Üniversitesi'nde kendi yöntemiyle hasta tedavi edecek bir kliniğin kurulma çalışmasına katıldı. Davranış ve kişilik üzerine görüşleriyle kendi tedavi yönteminin geliştirilmiş bir anlatımını içeren *Client-centred Therapy* ("Hasta-merkezli Terapi") 1951'de yayımlandı. 1957-1963 arasında psikiyatri ve psikoloji profesörü olarak Wisconsin Üniversitesi'nde ders veren ve araştırmalar yapan Rogers, şizofreni teşhisiyle eyalet hastanesinde yatan hastalara psikoterapi uygulaması üzerine çalıştı. 1964'ten bu yana California'da Western Davranış Bilimleri Enstitüsü'nde ve Kişi Araştırmaları Merkezi'nde "hasta-merkezli" psikoterapi yöntemini daha geniş ölçekte "kişi-merkezli yaklaşım" biçiminde, okul sistemleri, eğitim sorunları, evlilik kurumu gibi alanlarda uygulamayı sürdürmekte, çalışma gruplarıyla birlikte Asya ve Güney Amerika'da birçok ülkede sosyal psikoloji araştırmaları yapmaktadır.

Rogers'ın hastayı merkez alan, bir başka deyişle yönetici, yönlendirici olmayan psikoterapi anlayışında, psikoterapi uzmanının görevi hastanın kendisini dışa vurmakta, bir "iç gezinti"ye çıkmakta özgür olabileceği ortamı sağlamaktır; hasta bu ortamda benliğini daha derinden kavrar, giderek kendine ve dünyaya ilişkin algılarını yeniden düzenler. Uzman öğüt vermek, görüş öne sürmek, ya da yorum yapmaktan kaçınmalıdır. Rogers'a göre hasta daha başlangıçta psikoterapi uzmanının, sorunlarına yanıt verecek kişi olmadığını bilmelidir. Uzmanın görevi, hastaya, benliğinin yüz yüze gelmekten korktuğu öğelerle karşılaşmasında yardımcı olmaktır, ama bunları hastanın kendisi bulur ve benliğini yeniden örgütler. Hasta yardım gereksinmediğini hissettiğinde tedavi sonuçlanmış demektir.

Genç kuşak Amerikan psikologlarının birçoğunu derinden etkileyen Rogers, bilim yaşamı boyunca pek çok ödül almış, 1964'te Amerikan Hümanistler Derneği'nce Yılın Hümanisti seçilmiştir. Yapıtları Japonca'dan Portekizce'ye dek birçok dile çevrilmiştir.

● **YAPITLAR** (başlıca): *The Clinical Treatment of the Problem Child*, 1939, ("Sorunlu Çocuğun Klinik Tedavisi"); *Counselling and Psychotherapy*, 1942, ("Danışma ve Psikoterapi"); *Client-centered Therapy*, 1951, ("Hasta-merkezli Terapi"); *On Becoming a Person: A Therapist's View of Psychotherapy*, 1961, ("Bir Kişi Olmak Üzerine: Bir Terapistin Psikoterapi Görüşü"); *Becoming Partners: Marriage and its Alternatives*, 1972, ("Eş olmak: Evlilik ve Alternatifleri").

ROHMER, Eric
(1920)

Fransız sinema yönetmeni. 1960'lardan sonra sürekli yenilik aradığı filmleriyle ülkesinin en önemli sinemacılarından biri olmuştur.

4 Nisan 1920'de Nancy'de doğdu. Asıl adı Jean-Marie Maurice Scherer'dir. 1950'lerin başlarında kısa filmler yaptı ve yazdığı film eleştirileriyle dikkati çekti. J.L.Godard ve J.Rivette ile birlikte kısa ömürlü bir dergi olan *La Gazetta du Cinéma*'yı çıkardı. 1952'de çektiği ilk uzun konulu filmi *Les petits filles modèles*'i ("Küçük Manken Kızlar") tamamlayamadı. 1957'den 1963'e değin Yeni Dalga akımının görüşlerini yansıtan *Cahiers du Cinéma* dergisinin yayın yönetmenliğini yaptı. 1959'da çektiği ve ancak üç yıl sonra gösterime çıkabilen ikinci uzun filmi *Le signe du lion* ("Aslan Burcu") fazla ilgi görmedi.

1960'larda 16.mm'lik kısa filmi *La boulangère de Monceau* ("Monceau Fırıncısı") ve konulu filmi *La carrère de Suzanne* ("Suzanne'ın Mesleği") ile *Ahlaksal Öyküler* adını verdiği altı filmlik bir diziye başladı. Bu dizinin filmlerinden 1969 tarihli *Ma nuit chez Maud* ("Maud'un Evindeki Gecem") ile uluslararası üne kavuştu. 1964'ten sonra Fransız televizyonu için de filmler yaptı. 1981'deki *La femme de l'aviateur* ("Havacının Karısı") ile geniş ilgi gören ve beğenilen yeni bir diziye başladı.

Rohmer'in yapıtları bol diyaloglu, ince ayrıntılar içeren, entelektüel nitelikli filmlerdir. *Ahlaksal Öyküler* dizisindeki filmleri benzer bir tema üzerine çeşitlemelerdir ve ortak bir yapı gösterirler. Rohmer bunlarda kahramanlarının bilinç ve mantığını, iradeleri dışında gelişen olaylarla karşı karşıya getirmiş, bu koşullarda onların söylediklerileriyle yaptıkları arasındaki tutarsızlığı incelemiştir. Genellikle ünlü görüntü yönetmeni Nestor Almendros ile çalışmış, düz, tutumlu ve akıcı anlatımıyla filmlerinin ruhsal atmosferini derinlemesine öne çıkartan bir üslup geliştirmiştir.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Les petites filles modèles*, 1952, ("Kü-

çük Manken Kızlar"); *Le signe du lion*, 1959, ("Aslan Burcu"); *La boulangère de Monceau*, 1962, ("Monceau Fırıncısı"); *La carrière de Suzanne*, 1963, ("Suzanne'ın Mesleği"); *Ma nuit chez Maud*, 1969, ("Maud'nun Evindeki Gecem"); *L'amour P'après midi*, 1972, ("Öğleden Sonra Aşk"); *La femme de l'aviateur*, 1981, ("Havacının Karısı"); *Le baeu mariage*, 1982, ("Güzel Bir Evlilik"); *Pauline a la plage*, 1983, ("Pauline Plajda").

ROJAS, Fernando de
(1465-1541)

İspanyol, yazar. Roman türünün oluşumunda önemli bir aşamayı gerçekleştirmiştir.

Puebla de Montalban'da doğdu, Nisan 1541'de öldü. Doğum tarihi kesin değildir. Asıl uğraşının avukatlık olduğu sanılmaktadır. Genellikle *La celestina* adıyla bilinen tek kitabı *Tragicomedia de Calisto y Melibea* ("Calisto ile Melibea'nın Trajedisi") tümüyle diyaloglardan oluşur ve roman türünün ilk örneklerinden sayılır. Bir kaynağa göre Rojas romanının ilk bölümünü Salamanca Üniversitesi'nde öğrenciyken yazmış, geri kalan on beş bölümü de bir tatil sırasında günde bir bölüm yazarak tamamlamıştır. İlk yayımlandığı 1499 tarihinden sonraki otuz beş yıl içinde yüz yirmi kez basılan bu yapıtın birinci bölüm dışındaki tüm bölümlerinin başka bir yazarın ürünü olduğu da ileri sürülmektedir. Cervantes'in de övgüyle söz ettiği bu roman insancıl yaklaşımı, son derece canlı ve gerçekçi kişilik betimlemeleriyle büyük önem taşır. İyi ile kötü çatışmasının ve günah işlemenin kaçınılmaz sonuçlarının işlendiği yapıtta, Celestina yedi ana günahı, Calisto da platonik aşkı temsil ederler. Orta Çağ ve Rönesans öğelerinin dengeli biçimde kaynaştığı roman, daha sonra İspanyol ve başka Avrupa ülkeleri edebiyatlarındaki oyun ve roman türündeki başka yapıtlara da esin kaynağı olmuştur.

● YAPITLAR (başlıca): *Tragicomedia de Calisto y Melibea* 1499, ("Calisto ile Melibea'nın Trajedisi").

ROJAS PINILLA, Gustavo
(1900-1975)

Kolombiyalı asker ve devlet adamı. 1953-1957 arasında ülkeyi diktatörlükle yönetmiştir.

12 Mart 1900'de Tunja'da doğdu, 17 Ocak 1975'te Bogota'da öldü. 1920'de Kolombiya Askeri Akademisi'ni bitirdi. ABD'de bulunduğu 1924-1933 arasında inşaat mühendisliği öğrenimi gördü. Ordu içinde kısa zamanda yükselerek general olan Pinilla, çeşitli uluslararası konferanslarda ülkesini temsil etti. Nisan 1948'de Liberal Parti'nin sol kanadının önderi J.E.Gaitán'ın öldürülmesinden sonra başlayan ayaklanmaların bastırılmasında büyük rol oynadı.

1953'te devlet başkanı Laüerano Gomez'i devirerek yönetimi ele geçirdi. Devlet başkanlığı döneminde şiddet olaylarının büyük boyutlara ulaşarak binlerce kişinin yaşamını yitirdiği Gomez'in otoriter yönetimine son vermiş olması kendisine halkın desteğini kazandırdı. Halka adalet özgürlük ve barış vaat ederek yönetime gelmesine karşın bir süre sonra ülkede tam bir dikta yönetimi kurdu. Protestanlar üzerindeki baskıyı artırdı, basına sansür koydu ve muhaliflerini tutuklattı. Liberaller'in ve Muhafazakârlar'ın kendisine karşı birleşmesi üzerine Mayıs 1957'de askeri bir darbeyle görevinden alındı ve ülkeyi terk ederek ABD'ye gitti.

Ekim 1958'de ülkesine dönen Rojas Pinilla, ANAPO (Accion Nacional Popular-Ulusal Halkçı Hareket) adl partiyi kurdu. Liberaller'in ve Muhafazakârlar'ın birleşmesiyle oluşan "Ulusal Cephe"nin tam bir başarı sağlayamaması ANAPO'nun güçlenmesine neden oldu. 1970'te başkanlık seçimlerine katılan Rojas Pinilla, Ulusal Cephe'nin adayı Misael Pastrana Borrero'ya yakın oy topladı. Borrero'nun devlet başkanı ilan edilmesi üzerine seçimlere hile karıştığını ileri sürdü. Rojas Pinilla'nın yandaşlarının protesto gösterilerine başlamaları sıkıyönetim ilan edilmesine neden oldu. Evinde göz hapsine alınan Rojas Pinilla geri kalan yaşamını siyasetten uzak geçirdi.

● BAKINIZ: GAITÁN, L.GÓMEZ, LLERAS CAMMARGO.

ROLLAND, Romain
(1866-1944)

Fransız, yazar. Sanatını, insanlığın barışa ve daha iyi bir geleceğe kavuşturulması amacına yöneltmiştir.

29 Ocak 1866'da Clamecy'de doğdu, 30 Aralık 1944'te Vézelay'da öldü. Küçük yaşta edebiyat ve müzikle ilgilenmeye başladı. Paris'te École Normale Supérieur'de tarih öğrenimi gördü. 1899'da Roma'ya gitti ve buradaki École Française d'Archeologie et d'Histoire'da iki yıl arkeoloji ve tarih okudu. 1895'te Sorbonne Üniversitesi'nde müzik konulu bir tezle doktor oldu. Bir süre École Normale Supérieur'de ve Sorbonne'da sanat tarihi ve müzik dersleri verdi. 1912'den sonra yalnızca yazarlığı uğraş edindi. 1915'te Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı. Yaşamının son yıllarında Fransa'nın işgali sırasında Vichy hükümeti tarafından evinde gözaltında tutuldu.

İlk yapıtları "İnanç Trajedileri" adı altında topladığı dinsel konulu ve sahnelenmeye elverişli olmayan oyunlardı. Daha sonra konularını Fransız Devrimi'nden alan oyunlar yazdı ve bu oyunları yazdığı dönemde geçerli olan bulvar tiyatrosuna karşı eğitici bir halk tiyatrosunun oluşturulmasını savundu. En önemli ve adını Fransa dışında da duyuran yapıtı *Jean-Christophe*'tur (Jean-Christophe). Fransa'da yazılmış ilk nehir roman olan ve on bölümden oluşan bu yapıt, Alman asıllı bir müzikçinin mutluluklar ve acılarla dolu yaşamını şiirsel, insancıl bir dille anlatır. Ana tema olarak yaşam sevgisi ve tüm uluslar arasında gerçekleşecek bir barış özlemi işlenmiştir.

Yaşamı boyunca idealist, mistik ve Marxist düşüncelerden etkilenen Rolland birçok sanatçı, bilim adamı ve siyasetçi ile dostluk kurmuştur. Başta Beethoven olmak

üzere Tolstoy, Mahatma Gandhi gibi ünlülerin biyografileri de önemli yapıtları arasındadır.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Jean-Christophe*, 1904-1912, (Jean-Christophe, 1983); *L'âmeenchantée*, 1922, 1933, ("Büyülenmiş Ruh"). **Oyun:** *Les loups*, 1898, ("Kurtlar"); *Danton*, 1900; *Le quatorze Juillet*, 1902, ("On Dört Temmuz"); *Le jeu de l'amore et de la mort*, 1924, ("Aşk ve Ölüm Oyunu"); *Robespierre*, 1939. **Biyografi:** *Vie de Beethoven*, 1903, ("Beethoven'ın Yaşamı"); *Vie de Michel-Ange*, 1906, ("Michelangelo'nunYaşamı"); *Vie de Tolstoi*, 1911, ("Tolstoy'un Yaşamı"); *Mahatma Gandhi*, 1924; *Charles Peguy*, 1944. **Otobiyografi:** *Le voyage intérieur*, 1942, ("İç Yolculuk"). **Çeşitli:** *Au-dessus de la mêlée*, 1915, ("Savaşın Üstünden"); *Cahiers Romain Rolland*, (ö.s.), 1948, ("Romain Rolland'ın Defterleri").

ROMAINS, Jules
(1885-1972)

Fransız, yazar. Ünanimizm akımının en önemli temsilcisidir.

26 Ağustos 1885'te Haute-Loire bölgesinde, Saint-Julien-Chapteuil'de doğdu, 14 Ağustos 1972'de Paris'te öldü. Asıl adı Louis-Henri-Jean Farigoule'dir. Paris'te École Normale Supérieure'de fen bilimi ve felsefe öğrenimi gördü. İlk şiirlerini küçük yaşlarda yazmaya başladı. Yapıtlarının ana teması olan Ünanimizm düşüncesini de öğrencilik yıllarında ortaya attı. I.Dünya Savaşı'nın ardından, bir süre yaptığı felsefe öğretmenliğini bırakarak tümüyle edebiyatı uğraş edindi. Bu arada ilk önemli şiir kitabı *La vie unanime* ("Ortak Yaşam") ile *Mort de quelqu'un* (Bir Adam Öldü) ve *Les copains* (Kafadarlar) adlı iki romanı yayımlanmış, *L'armée dans la ville* ("Kentteki Ordu") adlı oyunu da Paris'te sahnelenmişti. 1925'te yazdığı fars türündeki oyunu *Knock, ou le triomphe de la médecine* (Knock, ya da Hekimliğin Zaferi) ile adını Fransa dışında da duyurdu. 1930'lardan sonra romana ağırlık verdi ve 1932'de en önemli yapıtı yirmi yedi ciltlik *Les hommes de bonne volonté*'yi ("İyi Niyetli İnsanlar") yazmaya başladı. Bu roman 1908-1933 arasında Fransız toplumunun bir kesitini yansıtıyordu. 1940'taki Alman işgali sırasında Fransa'dan ayrılarak ABD'ye ve Meksika'ya giden Romains, savaş bittikten sonra ülkesine döndü. 1946'da tamamladığı *Les hommes de bonne volonté*, onun aynı yıl Académie Française'e üye seçilmesini sağladı. 1947'de son oyunu *L'an mil*'i ("Bin Yılı") yazdı.

Romains'in 1908'de yayımlanan ilk şiir kitabı *La vie unanime*'de ortaya attığı Ünanimizm görüşü, daha sonra bir edebiyat akımına dönüşmüştür. Bireyci düşüncelere ve edebiyattaki simgecilik akımına bir tepki olarak gelişen bu görüşe göre insanların tek bir topluluk ruhu içinde birleşmeleri, ortak bir bilinçte buluşmaları gereklidir. Genellikle kentlerde ve toplu biçimde yaşamak zorunda kalan insanların bireyci bir tutum takınması giderek olanaksızlaştığından, birlikte yaşamayı öğrenmek tek çözüm olarak ortaya çıkar. Bu ortaklık duygusu kişiyi yalnızlıktan kurtarıp yaşama bağlar ve canlandırır. Romains'e göre bu duygu yalnızca canlı varlıkları değil, cansızları da kapsar ve insanlar yaşadıkları çevre ile bütünleşirler. Sokaklar, kahveler, fabrikalar, doğadaki varlıklar da bu ortaklığa katılırlar. Romains üslubunu da akımın gereklerine uydurmuştur. Simgelere yer vermez. Gündelik olayları yalın, dolaysız, ancak canlı bir anlatımla dile getirir. Psikolojik irdelemelere, uzun betimlemelere girişmez.

Romains, ölümüne değin yazarlığı sürdürmekle birlikte *Les hommes de bonne volonté*'den sonra önemli bir yapıt ortaya çıkaramamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *La vie unanime*, 1908, ("Ortak Yaşam"); *Odes et prières*, 1913, ("Od'lar ve Dualar"); *L'homme blanc*, 1937, ("Beyaz Adam"). **Roman:** *Bourg régénéré*, 1906, (Dirilen Şehir, 1961); *Mort de quelqu'un*, 1911, (Bir Adam Öldü,1955); *Les copains*, 1913, (Kafadarlar, 1973); *Donogoo-Tonka*, 1920; *Les hommes de bonne volonte*, 1932-1946, ("İyi Niyetli İnsanlar"); *Le fils de Jerphanion*, 1956, ("Jerphanion'un Oğlu"). **Oyun:** *L'armée dans la ville*, 1911, ("Kentteki Ordu"); *Donogoo*, 1930, (Donogoo, 1931); *Monsieur le Trouhadec saisi per la débauche*, 1923, ("Sefahat Tutkunu Bay Trouhadec"); *Knock, ou le triomphe de la médecine*, 1923, (Knock, ya da Hekimliğin Zaferi, 1950); *Le Dictateur*, 1926, ("Diktatör"); *L'an mil*, 1947, ("Bin Yılı"). **Anı:** *Amitiés et rencontres*, 1970, ("Dostluklar ve Karşılaşmalar").

ROMANOS DİOGENES IV
(1038-1072)

Bizans imparatoru. Malazgirt Savaşı'nı kaybetmesiyle Türkler'in Anadolu'da yerleşmesini kolaylaştırmıştır.

Doğum tarihi kesin değildir. Doğum yeri de bilinmiyor. 4 Ağustos 1072'de Proti Adası'nda (Kınalıada) öldü. Babası Konstantinos Diogenes Kapodokyalı bir soyluydu. Annesi de imparator III.Romanos Argyros'un kızkardeşidir. Romanos, Triaditza (Sofya) strategosuyken (askeri vali) 1067'de X.Konstantinos'un ölümünden bir süre sonra giriştiği ayaklanma nedeniyle Hadrianopolis'te (Edirne) yakalanarak Konstantinopolis'e (İstanbul) getirildi. İmparatoriçe Evdokia, ülkedeki yönetsel ve askeri boşluğu onun giderebileceğine inanarak 1 Ocak 1068'de Romanos'la evlendi. IV.Romanos, muhaliflerine karşı durumunu güçlendirmek için askeri başarılar kazanmak amacıyla Mart 1068'de Anadolu'ya akınlarını yoğunlaştıran Türkler'e karşı çıktığı seferden somut bir kazanım elde edemeden 1070 başlarında Konstantinopolis'e döndü. 1071 baharında Türkler'e karşı son seferine çıktı. 26 Ağustos 1071'de Malazgirt'teki büyük çarpışmada ağır bir bozguna uğrayan ve tutsak düşen Romanos, Alp Arslan'la bir dostluk ve saldırmazlık antlaşması yaparak bir hafta sonra serbest bırakıldı.

Bozgun haberinin Bizan'a ulaşması üzerine X.Konstantinos'un kardeşi Ioannes, imparatoriçe Evdokia'nın saraydan uzaklaşmasını ve oğlu VII. Mikhael'in imparator ilan edilmesini sağladı. Topladığı kuvvetlerle Amesia'yı (Amasya) üs yapan IV.Romanos, Dokeria'da (Tokat) yaptığı savaşı kaybederek Adana Kalesi'ne sığındıysa da 1072 yazında bir başka Bizans ordusuna yenilerek tutsak düştü. 29 Haziran 1072'de Kütahya'da gözlerine mil çekilerek Proti Adası'na gönderildi. Yaralarının etkisiyle orada öldü.

• **BAKINIZ:** ALP ARSLAN.

ROMM, Mikhail
(1901-1971)

SSCB'li sinema yönetmeni. Belgesel filmleriyle ün kazanmıştır.

24 Ocak 1901'de Irkutsk'ta doğdu, 1 Kasım 1971'de Moskova'da öldü. 1918-1920 arasında Kızıl Ordu saflarında savaştıktan sonra Moskova'da heykelcilik öğrenimi gördü. Aynı zamanda edebiyat ve tiyatroyla da ilgilendi, Zola ve Flaubert'den çeviriler yaptı, gazetecilikle uğraştı. 1930'ların başlarında senaryo yazarı ve yönetmen yardımcısı olarak sinemaya geçti. Maupassant'dan uyarladığı ilk filmi *Puşka/Boule de suif* ("Yağ Topu") SSCB'de çevrilen son sessiz film oldu. Çok dar bütçeyle on dört günde tamamlanan bu film en iyi Maupassant uyarlamalarından biri sayıldı. Romm'un Ekim Devrimi'nin yirminci yıldönümü nedeniyle Lenin üzerine yaptığı iki belgesel, *Lenin v octiabrye* ("Lenin Ekim'de") ve *Lenin v 1918 godu* ("Lenin 1918'de") dış ülkelerde de beğenildi. Bu filmler belirgin bir derinlik ve sıcaklık içeriyordu.

II.Dünya Savaşı'ndan sonra Moskova'daki VGİK'da (Vsesayuzneyi Gosudarstvenyi İnstitut Kinematografii-Devlet Sinema Teknik Okulu) öğretim görevlisi olan Romm, genç bilim adamlarını inceleyen filmi *Devyat dnei odnovo goda* ("Bir Yılın 9 Günü") ile yaratıcılığını bir kez daha ortaya koydu ve yeniden uluslararası ilgi kazandı. 1964'te ise tümüyle belgelere dayanarak oluşturduğu ve Faşizm'in doğuşunu ele aldığı *Obiknovennyi faşizm* ("Sıradan Faşizm") bu konuda yapılmış en etkili filmlerden biri oldu.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Puşka/Boule de suif*, 1934, ("Yağ Topu"); *Lenin v octiabrye*, 1937, ("Lenin Ekim'de"); *Lenin v 1918 godu*, 1939, ("Lenin 1918'de"); *Russkii vopros*, 1948, ("Rus Sorunu"); *Vladimir İlyiç Lenin*, 1948; *Ubistovo na Ulitsye Dante*, 1956, ("Dante Sokağı Cinayeti"); *Devyat dnei odnovo goda*, 1962, ("Bir Yılın 9 Günü"); *Obiknovennyi faşizm*, 1964; ("Sıradan Faşizm").

ROMMEL, Erwin
(1891-1944)

Alman, asker. II.Dünya Savaşı'nın önde gelen komutanlarındandır.

15 Kasım 1891'de Heidenheim'da doğdu, 14 Ekim 1944'te Ulm'da öldü. Babası öğretmendi. 1910'da orduya katıldı. I.Dünya Savaşı sırasında teğmen rütbesiyle Fransa, İtalya ve Romanya'da çarpıştı. Birkaç yıl sonra ordudan ayrılarak Tübingen Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1933'te Hitler'in iktidara gelmesi üzerine binbaşı rütbesiyle orduya döndü. 1937'de yayımladığı *Infanterie greift an* ("Piyade Saldırıyor") adlı taktik eğitim kitabı büyük ilgi gördü. 1938'de Avusturya'nın işgalinden sonra Viyana yakınlarındaki bir subay okulunun yöneticiliğine getirildi. Ardından, Hitler'e bağlılığı nedeniyle onun genel karargâhında komutan oldu. 1940'ta Fransa'nın işgali sırasında VII.Zırhlı Tümen komutanı olarak görev yaptı. Şubat 1941'de Kuzey Afrika'da bulunan kolordunun komutanlığına getirildi.

Kısa zamanda hazırlıklarını tamamlayan Rommel, komutasındaki İtalyan birlikleri ile birlikte İngiliz ordusuna karşı saldırıya geçti. Çöl savaşında yeni taktikler uygulayarak yenilgiye uğrattığı İngilizler'i el-Alemeyn kasabasına kadar izleyerek Kuzey Afrika kıyılarının Tunus'tan İskenderiye yakınlarına dek Mihver Devletleri'nin denetimine girmesini sağladı. Bu başarı üzerine Haziran 1942'de mareşalliğe yükseltildi ve "çöl tilkisi" olarak anılmaya başladı. el-Alemeyn'de sürdürülen çarpışmalar sırasında yönetimindeki orduların başlangıçta üstün gelmesine karşın, İngiliz birliklerinin başına getirilen general Montgomery'nin 1942 Ekim ve Kasım aylarında gerçekleştirdiği saldırılar üzerine kuvvetlerinin yarısını yitirerek Tunus'a çekilmek zorunda kaldı. Mart 1943'te Hitler'in çağrısı üzerine Almanya'ya döndü.

Ocak 1944'te Fransa'da Normandiya ordular komutanı oldu. Ancak, Müttefikler'in Normandiya çıkarmasını gerçekleştirmelerini engelleyemedi. Temmuz 1944'te bir bombardıman sırasında yaralanarak Almanya'ya dönen Rommel, savaşın kaybedildiğine inanıyor ve Hitler'in iktidardan uzaklaştırılmasını savunuyordu. 20 Temmuz 1944'te Hitler'e karşı başarısız bir darbe girişiminde bulunan generallerden birinin sorgulama sırasında olaya Rommel'in de karıştığını açıklaması üzerine tutuklandı. Hitler, Rommel'e intihar etme ya da Nazi mahkemelerinde yargılanma seçeneklerini tanıdı. İntiharı seçmesi durumunda ailesi zarar görmeyecek ve suikast girişimine katıldığı açıklanmayacaktı. Bunun üzerine intiharı seçen Rommel, 14 Ekim'de zehir içerek yaşamına son verdi.

Bir hastalık sonucu öldüğü açıklanarak resmi cenaze töreniyle gömüldü.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Infanterie greift an*, 1937, ("Piyade Saldırıyor"); *Krieg ohne Hass*, (ö.s.), L.M.Rommel ve F.Bayerlein (der.), 1950, ("Kin Duyulmadan Savaş").

- **BAKINIZ:** HITLER.

RONSARD, Pierre de
(1524-1585)

Fransız, şair. Pléiade Okulu'nun kurucusudur.

11 Eylül 1524'te Couture (bugün Couture-sur-Loir) yakınlarında, La Possonière de doğdu, 27 Aralık 1585'te Tours yakınlarında, Saint Cosme'da öldü. Soylu bir aileden geliyordu. 1536'da girdiği Saray'da bir yıl geçici olarak kaldı. O günlerde siyasetçi ve asker olmak istiyordu. 1540'larda geçirdiği bir hastalık sonucu yarı sağır olunca bu isteğinden vazgeçti, edebiyat çalışmalarına ağırlık verdi. 1544'te babasının ölümünden sonra, ilerde Pléiade Okulu'nun şairleri arasında yer alacak olan Jean-Antoine Baif'le (1532-1589) birlikte, Paris'te ünlü hümanist Jean Dorat'ın (1508-1588) yönettiği Coqueret Koleji'ne beş yıl devam ederek şiir dilini, biçim ve tekniklerini, Eski Yunanca'yı öğrendi. 1549'da altı arkadaşıyla birlikte adını Yunan mitolojisindeki Atlas'ın yedi kızının adından alan Pléiade adlı edebiyat okulunu oluşturdu. 1552'de Horatius ve Pindarus'tan etkilenerek yaz-

dığı *Odes* ("Odlar"), sonra da Petrarca üslubundaki *Amours* ("Aşklar") adlı şiir kitaplarını yayımladı. 1559'da kral IX.Charles'ın danışmanı, özel rahibi ve saray şairi oldu. 1563'te Bellozane rahipliğine, sonra da Saint-Cosme-en-l'Isle başrahipliğine getirildi. 1585'te Paris'ten ayrılarak Croixval'e yerleşti.

Ronsard'ın genç şair arkadaşlarıyla kurduğu Pléiade Okulu'nun amacı, Eski Yunanca ve Latince hayranlığından dolayı ihmal edilmiş olan Fransız dilini geliştirmek, onu Latince ve Eski Yunanca düzeyine yükseltmek ve Rönesans İtalya'sı ile yarışabilecek bir Fransız edebiyatı yaratmak olmuştur. Pléiade şairleri, Pindarus ve Horatius' un odları, Petrarca'nın soneleri gibi klasik şiir biçimlerini Fransızca'da yeniden oluşturmaya girişmişlerdir. O döneme değin unutulmuş ve 16. yy'dan sonra Fransız şiirinin temel ölçüsü olacak on iki hecelik Alexandrine dizelerini inceleyip yeniden kullanmışlardır.

Ronsard, Fransız Protestanları'yla Katolikleri arasındaki iç savaştan etkilenerek yazdığı *Discours des miseres de ce temps* ("Zamanımızın Sefaleti Üzerine Konuşmalar") adlı yapıtında din ve siyaset konusundaki görüşlerini belirtmiştir. *Institution pour l'adolesence du roi* ("Kralın Yetişmesi İçin Eğitim") adlı yapıtı, kralın görevleri üzerine eğitici bir şiirdir. *Remonstrance au peuple de France*'da ("Fransız Halkına Uyarı") ise Kilise'nin reformlara gereksinimi olduğunu kabul etmiş, ama dinle inancı özdeşleştiren Calvincilik'e şiddetle karşı çıkmıştır.

Fransız dilini ve şiirini geliştirmek amacıyla pek çok yapıt veren Ronsard, öğretici içerikli epik şiirler yazmış, şiirlerinin genel yapısına modern bir lirizmi sindirmiştir. Yaşamının bir döneminde imzasız yayımladığı bazı şiirlerinde açık saçık konuları da ele almıştır. Zengin duygu ve anlamlar yüklü sone'leri Fransız edebiyatının başyapıtlarından sayılır. Pek başarılı olmayan destan çalışması *Franciades*'i yarıda bırakmıştır. *Abrégé de l'art poétique* ("Şiir Sanatının Özeti") adlı yapıtında şiir üzerine görüşlerini ortaya koyar. Bütün bu çalışmalarından dolayı Şairler Prensi adıyla anılır.

- YAPITLAR (başlıca): Şiir: *Odes*, 1552, ("Odlar"); *Amours*, 1552, ("Aşklar"); *Livret de folastries*, 1553, ("Çılgınlar"); *Continuation des amours*, 1556 ("Aşkların Devamı"); *Hymnes*, 1556, ("İlahiler"); *Franciade*, 1572; *Les amours d'Hélène*, 1578, ("Helene'in Aşkları"). Deneme: *Discours des miseres de ce temps*, 1562, ("Zamanımızın Sefaleti Üzerine Konuşmalar"); *Remonstrance au peuple de France*, 1562, ("Fransız Halkına Uyarı"); *Institution pour l'adolesence du roi*, 1562, ("Kralın Yetişmesi İçin Eğitim"); *Abrégé de l'art poétique*, 1565, ("Şiir Sanatının Özeti").
- BAKINIZ: BELLAY, RABELAIS.

ROONEY, Mickey
(1920)

ABD'li sinema oyuncusu. Çocuk rolleriyle başlayıp ihtiyar rollerine ulaşana kadar 50 yılı aşkın bir süre kaldığı sinemada yaygın bir ün kazanmıştır.

23 Eylül 1920'de New York'un Brooklyn semtinde doğdu. Asıl adı Joe Yule Jr'dır. Annesiyle babası vodvil oyuncularıydı. O da on beş aylıkken sahneye çıktı. Altı yaşında ilk filmi *Not to be Trusted*'da ("Güvenilmez Adam") oynadı. 1927-1933 arasında, bir çocuğun başından geçenleri anlatan *Mickey McGuire* adlı dizide 50'ye yakın film çevirdi. Bu dizide canlandırdığı Mickey McGuire'in ön adını ad olarak benimsedi. 1932'den sonra da filmlerde Mickey Rooney adıyla küçük rollerde gözükmeye başladı. 1935'te *A Midsummer Night's Dream*'deki ("Bir Yaz Dönümü Gecesi Rüyası") yorumuyla dikkati çekti. 1937'de Andy Hardy rolünü oynadığı *A Family Affair* ("Bir Aile Sorunu") büyük başarı kazanınca ünü birdenbire arttı. Bu başarı üzerine art arda çekilen ve duygusal güldürüler olan on beş Andy Hardy filmi, onu aranan yıldızlar arasına soktu.

Judy Garland'la birlikte oynadığı müzikaller büyük gişe başarısı sağladı. 1938'de bir özel Oscar'la ödüllendirildi ve ertesi yıl ABD'nin en sevilen ve en çok kazanan sinema yıldızı oldu. 1940'larda *National Velvet* (Büyük Yarış) ve *The Human Comedy* ("İnsanlık Komedisi") gibi filmlerdeki oyunlarıyla ünü doruğa çıktı. Ancak II.Dünya Savaşı nedeniyle askere alınınca ününü yitirmeye başladı. Savaştan sonra, 1948'de, kendi yapım şirketini kurduysa da kısa sürede iflas etti. Borçlarını ödemek için sıradan filmlerde oynadı. Durumunu yeniden düzeltti ve 1950'lerin ikinci yarısında *The Bold and the Brave* ("Küstah ve Cesur") ve *Baby Face Nelson* (Bebek Yüzlü Katil) gibi filmlerle yeni bir çıkış yaparak güçlü bir karakter oyuncusu olduğunu kanıtladı. Bu arada sekiz kez evlendi ve boşandı. 1970'lerde bir yandan filmlerde oynarken, bir yandan da televizyon ve gece kulüplerinde gösterilere çıkarak ününü sürdürdü. 1979'da sinemayı bıraktığını açıkladı. *Sugar Babies* ("Şeker Bebekler") oyunuyla Broadway'de sahneye çıktı ve büyük başarı kazandı.

- YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Filmler: *Not to be Trusted*, 1926, ("Güvenilmez Adam"); *Orchids and Ermine*, 1927, ("Orkideler ve Ermin Kürk"); *A Midsummer Night's Dream*, 1935, ("Bir Yaz Dönümü Gecesi Rüyası"); *Little Lord Fauntleroy*, 1936, (Küçük Lord); *A Family Affair*, 1937, ("Bir Aile Sorunu"); *Boys Town*, 1938, (Yarının Çocukları); *The Adventures of Huckleberry Finn*, 1939, (Huckleberry Finn' in Maceraları); *Babes in Arms*, 1939, (Bahar Çiçekleri); *Yougn Tom Edison*, 1940, (Genç Edison); *The Human Comedy*, 1943, ("İnsanlık Komedisi"); *National Velvet*, 1944, (Büyük Yarış); *Killer McCoy*, 1947, (Para ve Şöhret); *Words and Music*, 1948, (Gönülden Sesler); *Off Limits*, 1953, (Aslan Onbaşı); *The Bridges at Toko-Ri*, 1955, (Tokori Köprüleri); *The Bold and the Brave*, 1956, ("Küstah ve Cesur"); *Baby Face Nelson*, 1957, (Bebek Yüzlü Katil); *Breakfast at Tiffany's*, 1961, (Çılgınlar Kraliçesi); *The Comic*, 1969, (Unutma Beni); *The Domino Principle*, 1977, (Ölüm Kuralı); *The Black Stallion*, 1979, (Kara Rüzgâr).

Franklin Roosevelt

ROOSEVELT, Franklin Delano
(1882-1945)

ABD'li devlet adamı. 1929 Büyük Dünya Bunalımı'nın aşılabilmesi için Yeni Düzen programını uygulamış ve II.Dünya Savaşı sırasında ülkesini yönetmiştir.

30 Ocak 1882'de New York'ta Hyde Park'ta doğdu, 12 Nisan 1945'te Warm Springs'te öldü. Varlıklı bir aileden gelmekteydi. İlk eğitimini özel öğretmenlerden aldı, 1900'de hukuk öğrenimi görmek üzere Harvard Üniversitesi'ne girdi. 1905'te uzak akrabası olan ABD başkanı Theodore Roosevelt'in yeğeni Eleanor Roosevelt'le evlendikten sonra Columbia Üniversitesi Hukuk Okulu'nda öğrenim gördü. New York barosunun sınavını verdi ve Wall Street'te bir firmada çalışmaya başladı.

1910 ve 1912 yıllarında Demokratik Parti'den New York Eyalet Senatosu'na seçilen Roosevelt,1913'te Denizcilik Bakanlığı müsteşarlığına getirildi ve bu görevini I.Dünya Savaşı sırasında da sürdürdü. 1920 seçimlerine, Demokratik Parti'den başkan yardımcısı adayı olarak katıldıysa da seçimleri Cumhuriyetçi Parti adayı kazandı. 1920'de çocuk felcine yakalandı ve bir süre tümüyle felçli kaldı. New York valiliği için aday gösterildiğinde henüz yardımsız yürüyemiyordu. 1928 ve 1930'da iki kez New York valisi seçilen Roosevelt, 1932 başkanlık seçimleri için Demokratik Parti'den aday gösterildi.

Seçimler, 1929 Büyük Dünya Bunalımı'nın etkilerinin sürmekte olduğu bir ortamda yapıldı. ABD'nin ulusal geliri yarı yarıya azalmış, bankaların yarısı iflas etmiş, sınai üretim 1929 düzeyinin % 56'sına düşmüş, işsizlik oranı % 25'e yükselerek işsiz sayısı 15 milyonu bulmuştu. Bunalımın, ABD dışındaki kapitalist ülkelerin sorunlarından kaynaklandığını ileri süren başkan Hoover, özel girişimin kendi sorunlarını yardımsız çözeceği kanısındaydı ve karşılaşılan sorunların aşılmasında başarısız kalmıştı. Roosevelt, daha sonra Yeni Düzen (New Deal) olarak adlandırılan programının hedeflerini bu seçim kampanyasında açıklayarak, 7 milyon oy farkla ABD'nin 32. başkanı seçildi.

Roosevelt, bunalımın tüm toplumsal kesimlerin desteğini alacak bir programla aşılabileceğini düşünerek siyasal dengelere önem verdi ve hükümete liberal ve muhafazakâr Demokratlar'ın yanı sıra Cumhuriyetçiler'i de aldı. ABD tarihinin en geniş kapsamlı iktisadi düzenlemelerine, tutarlı ve sistemli bir iktisat politikası uygulayarak değil, en uygun çözümlerin denenerek bulunacağı inancıyla, pragmatik bir biçimde girişti.

Öncelikle mevduat sahiplerinin buhran panliğiyle bankalardan paralarını çekmesini önlemek için, tüm bankalar bir süre için kapatıldı. Haziran 1933'te bankacılık reformuna ilişkin olarak kabul edilen yeni önlemler arasında, banka mevduatlarına devlet güvencesi getirilmesi ve açık piyasa işlemlerinin devlet denetimindeki Merkez Bankası Yönetim Kurulu'nun (Federal Reserve Board) yetkisine verilmesi en önemli yeri tutmaktaydı. Bu arada altın standardı bırakılarak, doların devalüasyonuna yönelik bir politika izlendi.

Yeni Düzen programının en önemli yasal düzenlemelerinden biri olan Ulusal Sanayiyi Canlandırma Yasası' yla hem fiyatlarda düşüşü önleyerek kârlılığı sağlamak, hem de ücretleri yükselterek tüketicilerin alım gücünü artırmak, böylece talebi eski düzeyine getirmek hedefleniyordu. Her sanayi dalı için asgari ücret, en fazla çalışma saati ve en az fiyatlar saptanmaya başlandı, ancak yapılan kodlama sonucu uygulanması çok güç, karmaşık bir yapı ortaya çıktı.

Yeni Düzen'in öteki önemli yasal düzenlemesi, bunalımın fazla üretim nedeniyle ortaya çıktığı tarım kesimine yönelik olan Tarımsal Uyum Yasası'ydı. Yasanın temel amacı tarımsal ürünlerin fiyatını yükselterek ulusal gelirden tarıma giden payı yükseltmekti. Bu amaca ulaşmak için de aralarında mısır, buğday, pirinç, pamuk ve tütünün bulunduğu yedi temel ürünün üretiminin gönüllü olarak düşürülmesi karşılığında, çiftçilere mali destek sağlandı. Üretim kısıtlaması bazı tarımsal ürünlerde kıtlığa yol açarak 1934 ve 1935'te mısır ve buğday ithal edilmesini gerektirdiyse de, 1935 sonunda tarımsal fiyatları yükseltmek açısından başarı sağlandı. Ancak 1941'e değin 1929'daki tarımsal gelir düzeyine ulaşılamadı.

Sanayi ve tarıma ilişkin bu iki temel yasaya ek olarak ilk yüz gün içinde yatırım projelerine ve işletmelere devlet kredileri açıldı; ipoteklerden doğacak kayıpları önlemek, işsizliği azaltmak için çevreyi ağaçlandırmak ve dinlence olanakları sağlamak gibi yan önlemler de alındı.

1935'e gelindiğinde bunalım yumuşamış, üretim yeniden kârlı duruma gelmeye başlamıştı. İş çevreleri, önceleri fiyat düşüşlerini önlediği için olumlu buldukları üretim sınırlamalarının ve diğer önlemlerin, sendikacılığı güçlendirdiği ve grevlere yol açtığı gerekçesiyle kaldırılmasını istemeye başladı. Oysa fiyatların devlet tarafından yüksek bir düzeyde belirlenmesi, rekabeti engelleyerek sanayiide kartelleşmeyi teşvik etmişti. Ayrıca gerçek ücretler düşmüştü. Düşük gelirleri artırmaya öncelik veren yeni düzenlemelere gidildi, işsizlik sigortası ve yaşlılık aylığı bağlanmasını sağlayan Toplumsal Güvenlik Yasası, 1935-1941 arasında hastane ve okul yapımı gibi işlerde 2 milyon kişinin istihdam edilmesini öngören İş Geliştirme Yasası, sendikalara yeni haklar tanıyan Ulusal İş İlişkileri Yasası çıkarıldı. Öngörülen programların finansmanı yüksek gelirlerle, şirket kârlarından alı-

◄ *Başkan seçilmesi ve Yeni Düzen*

nan vergiler artırılarak sağlandı. Bu reform programlarının da katkısıyla 1936 seçimlerinde yeniden başkan seçilen Roosevelt, iş çevrelerinin baskısıyla 1935'te Ulusal Sanayiyi Canlandırma Yasası'nı, 1936'da da Tarımsal Uyum Yasası'nı iptal etmiş olan Anayasa Mahkemesi'ni denetimi altına alabilmek için gerekli yasal düzenlemeyi gerçekleştiremediyse de sırada bekleyen yasaların iptal edilmesini önleyebildi.

Yeni Düzen serbest piyasa ekonomisine güvenin büyük ölçüde sarsıldığı 1929 Büyük Dünya Bunalımı koşullarında devlet müdahalesinin gerekliliğinin kavranılması ve bu müdahalenin gerçekleştirebileceklerinin sınanması açısından önemli bir deneyim oldu. Programın en önemli hedefi olan iktisadi canlanma, toplumsal reformla kaynaştırılmaya çalışıldı. ABD'nin o dönemde Avrupa'nın gerisinde olduğu iş koşulları ve toplumsal hizmetler gibi alanlarda iyileştirmeler yapıldı.

II. Dünya Savaşı

Amerikan ekonomisi Ağustos 1937'de yeniden bir durgunluğa girdi. Üretim hızlı bir düşüş gösterdi ve işsizler ordusuna 4 milyon kişi eklendi. Bunalım ancak ekonominin savaş gereksinimlerine göre yeniden düzenlenmesiyle aşılabildi. 1939'da Avrupa'da II.Dünya Savaşı'nın başlaması ve 1941'de ABD'nin savaşa girmesiyle savaş araç gereçleri talebinin hızla artması ekonomiye büyük bir canlılık getirdi.

Yeni Düzen yıllarında, ABD'nin dünyanın diğer bölgelerindeki savaş tehdidine karşı tavrı, yalnızlaşarak güvenliği sağlamak biçimindeydi.İtalya Etiyopya'yı işgale hazırlanınca, Kongre 1935'te iki tarafa da silah ambargosu koyan bir Tarafsızlık Yasası çıkardı. Almanya'nın saldırganlığı nedeniyle Avrupa'da savaş tehdidi baş gösterince Roosevelt batı yarımküresi ülkeleri arasında karşılıklı antlaşmalara dayanan bir toplu güvenlik siyaseti geliştirmeye çalıştı.

II.Dünya Savaşı başlayınca, Roosevelt Kongre'yi, Tarafsızlık Yasası'nı gözden geçirmeye çağırdı ve Müttefikler'e nakit karşılığı savaş gereçleri satılmasını sağladı. 1940'ta Fransa'nın düşmesi üzerine, İngiltere'ye silah ve malzeme yardımı yapılmaya başlandı.1940 seçim kampanyası sırasında ülkeyi savaşa sokmakta olduğunu ileri sürerek Roosevelt'e karşı çıkan "yalnızlaşma siyaseti" yanlıları ile, savaşa katılmak konusunda yeterince hızlı

1929 Dünya İktisadi Bunalımı

Ekim 1929'da New York borsasının çökmesiyle başlayan Büyük Dünya Bunalımı, tüm dünyada 1933'e değin yoğun bir biçimde yaşanmış, bu tarihten sonra silahlanma yarışına koşut olarak, gelişmiş ülke ekonomileri yavaş yavaş canlanmaya başlamıştır. 20.yy'ın ilk dünya çapındaki bunalımı olan 1929 Bunalımı'nda yalnızca gelişmiş ülkelerde 50 milyon kişi işsiz kalmış, iflaslar, dünya üretim ve ticaretindeki düşüşler o zamana değin görülmemiş boyutlarda olmuştur. Avrupa'da Faşizm'in, dünyada Militarizm'in yükselişi, Dünya Bunalımı'nın yarattığı koşullarda gerçekleşmiştir.

ABD'de başlayan ve Ekim 1929'da New York borsasının çöküşüyle simgeleştirilen bu bunalımın tohumları "canlanma dönemi" olarak adlandırılan 1924-1929 arasında atılmıştı. I.Dünya Savaşı'ndan sonra dünya ekonomisindeki iktisadi etkinlikler, ABD ekonomisine ve parasal politikasına bağımlı duruma gelmişti. "Neşeli 1920'ler" olarak anılan dönemde, ABD ekonomisinde, otomobil, elektrikli mallar ve petrol gibi yeni sanayilere yapılan yatırımlar büyük bir canlılık doğurmuş, büyük kâr beklentileri, hisse senetleri alım satımının yoğunlaşmasına ve bunların fiyatlarının hızla yükselmesine yol açarak, aynı zamanda spekülatif yatırım ve alım satımları çok çekici bir alan durumuna getirmişti.

Bu dönemde ilk bunalım belirtileri tarımsal üretim alanında görülmeye başlandı. I.Dünya Savaşı nedeniyle tüm ülkeler tarımsal üretim kapasitelerini artırmışlardı. Savaştan sonra, talebe göre bir dünya tarımsal üretim fazlasının ortaya çıkmasıyla birlikte 1920'lerin ortalarından başlayarak tarım ürünleri fiyatları düşmeye başladı. Hem gelişmiş, hem de gerikalmış ülkelerin tarım kesimlerindeki üreticilerin gelirlerindeki düşüş, bunların sanayi kesiminin mallarına olan talebini de düşürdü. Dünya üretim kapasitesi ve üretimi artmıştı, ancak bu fazla üretim, tarımsal bunalım, yüksek gümrük duvarları, adaletsiz gelir dağılımı ve özellikle ABD'nin güttüğü parasal politika nedeniyle, dünya çapında satılamıyor, tüketilemiyordu.

ABD ağır tazminatlar ödemek durumunda kalan yenik devletlere, 1924 Dawes Planı'yla büyük krediler açmaya başlayınca başta Almanya olmak üzere, bu ülkeler üretimlerini artırıp, tazminat ve borçlarını ABD'ye mal olarak ödemek istediklerinde, ABD kendi pazarını korumak amacıyla buna yanaşmadı. Dolayısıyla yeterince ihracat yapamayan yenik devletler borçlarını ödeyemez duruma geldiler.

19.yy'da İngiltere'nin dünya ekonomisinde oynadığı rolü, I.Dünya Savaşı'ndan sonra üstlenen ABD, İngiltere'nin güttüğü parasal politikadan farklı olarak, hem dünya ülkelerine kredi açıyor, hem de ihracat fazlası politikası güderek, diğer ülkelerin ABD'ye olan borçlarını ödemesini olanaksız kılıyordu. 1928'de ABD'nin Avrupa'ya açtığı kredilerin kesintiye uğraması ve geri çekilmeye başlanmasıyla birlikte, ekonomileri büyük ölçüde bu kredilere dayanan Avrupa ülkelerinin ekonomileri bunalıma girmeye başladı. Bunun üstüne ABD'deki 1929 Bunalımı da eklenince, tüm dünya ülkelerinde doğrudan ABD ekonomisine ve iktisat politikalarına bağlı olarak bunalım daha da derinleşti.

davranılmadığından yakınan "müdahaleciler" arasındaki tartışma ortamında Roosevelt, oyların % 54'ünü alarak ABD tarihinde üç kez üst üste seçilen ilk başkan oldu.

Eylül 1940'ta, Japonya'nın Fransız Çin Hindi'ne girmesi üzerine, ABD bu ülkeye hurda demir ve çelik ambargosu uygulamaya başladı. Aynı ay, Almanya ve İtalya'yla Üçlü İttifak Antlaşması imzalayan Japonya'nın 7 Aralık 1941'de Hawaii'deki Pearl Harbor hava üssüne saldırması, ertesi gün ABD'nin Japonya'ya, üç gün sonra da Almanya ve İtalya'nın ABD'ye savaş ilan etmesine yol açtı.

Pearl Harbor baskınından sonra savaş araçları üretimi büyük bir hızla artırıldı. Baskın olduğunda, Almanya ve İtalya'nın toplam üretimine denk olan ABD savaş sanayi üretimi, 1944'te Almanya, İtalya ve Japonya toplamının iki katına ulaşmıştı. Özellikle yeni tip silahların geliştirilmesine önem verildi. Bilimsel Araştırma ve Geliştirme Bürosu'nun geliştirdiği yeni silahların ve füzelerin arasında yapımı için 2 milyar dolar harcanan ve ilk kez 6 Temmuz 1945'te denenecek olan atom bombası da bulunmaktaydı.

Roosevelt, Aralık 1941'te izlenecek ortak strateji konusunu görüşmek için İngiltere Başbakanı Churchill'le buluştu. Kasım 1942'de Kuzey Afrika'ya, Temmuz 1943'te Sicilya'ya ve Eylül 1943'te İtalya'ya İngiltere ile birlikte çıkarma yapıldı. Bu arada, Ocak 1943'te, Churchill ile Casablanca'da yapılan görüşmede, Avrupa'da ikinci bir cephe açılması görüşülmüş, Roosevelt, düşman ülkelerin koşulsuz teslim alınması önerisini ileri sürmüştü. Müttefikler'in savaşı kazanacakları inancının güçlenmesiyle birlikte, aralarındaki ilişki de yoğunlaşmaya başladı; Roosevelt, Churchill ve Stalin Kasım 1943'te Tahran'da bir araya geldiler. 1944'te SSCB'nin Alman saldırısını durdurarak karşı saldırıya geçmesi, Batı'da Normandiya çıkarması ve ardından Fransa, Belçika ve Hollanda'nın kurtarılması üzerine, Şubat 1945'te üç lider Kırım'ın Yalta kentinde bir kez daha buluştular. Savaştan sonra Almanya ve Doğu Avrupa ülkelerinin siyasal konumlarının belirlendiği ve SSCB'nin Almanya'nın teslim alınmasından sonra Japonya'ya karşı sürdürülen savaşa katılmayı kabul ettiği bu zirvede, Çin ve Fransa'nın da katılmasıyla oluşturulacak Beş Büyükler'in kuruluş çalışmaları sürdürülen Birleşmiş Milletler Örgütü'nün Güvenlik Konseyi'nde veto hakkına sahip daimi üye olmaları kararlaştırıldı.

1944 seçimlerinde dördüncü kez başkan seçilen Roosevelt, sağlığının bozulması üzerine, Yalta'dan döndükten sonra dinlenmek üzere Warm Springs'e gitti. Avrupa'da savaşın bitmesinden kısa bir süre önce, yerini yardımcısı Truman'a bıraktı.

- **YAPITLAR** (başlıca): *The Public Papers and Addresses of Franklin D.Roosevelt,* (ö.s.), S.I.Rosenman (der.), 13 cilt, 1938-1950, ("Franklin D.Roosevelt'in Yazışmaları ve Söylevleri"); *F.D.Roosevelt: His Personal Letters,* (ö.s.),Elliott Roosevelt (der.),4 cilt,1947-1950, ("F.D.Roosevelt: Kişisel Mektupları").

- **KAYNAKLAR:** J.M. Burns,*Roosevelt,* 2 cilt, 1956-1970; W.E.Leuchtenberg, *Franklin D.Roosevelt and the New Deal, 1932-1940,* 1963; B.Rauch, *Roosevelt:From Munich to Pearl Harbor, A Study in the Creation of a Foreign Policy,* 1950; R.G.Tugwell, *The Democratic Roosevelt,* 1957.

- **BAKINIZ:** Winston CHURCHILL, HOOVER, STALİN, TRUMAN.

Theodore Roosevelt

ROOSEVELT, Theodore (1858-1919)

ABD'li siyaset ve devlet adamı. Hızlı sanayileşmenin yarattığı sorunları çözmeye çalışmış, yayılmacı bir dış politika izlemiştir.

27 Ekim 1858'de New York kentinde doğdu, 6 Ocak 1919'da New York'ta Sagamore Hill'de öldü. Hollanda kökenli varlıklı bir aileden geliyordu. 1876'ya değin özel öğretmenlerden ders aldıktan sonra Harvard College'a girdi, burada tarih ve siyasete ilgi duyarak doğa bilimleri üzerine eğitim görmekten vazgeçti. 1880'de okulu bitirdikten dört ay sonra evlendi. Aynı yıl hukuk okumak üzere Columbia Üniversitesi'ne girdiyse de konunun ilgisini çekmemesi nedeniyle 1882'de okulu bıraktı ve henüz 23 yaşındayken Cumhuriyetçi Parti'den New York Eyalet Senatosu'na seçildi. Cumhuriyetçi Parti ileri gelenleriyle yerel ve merkezi yönetimlerdeki siyaset adamlarının büyük çoğunluğunun yalnızca çeşitli ayrıcalıklar isteyen işadamlarının çıkarlarına göre davrandığını, rüşvet ve yolsuzlukların alabildiğine arttığını görerek, partinin içinde bulunduğu yozlaşmaya karşı çıkan, hızlı sanayileşme ve kentleşmenin yarattığı sorunlara çözüm arayan ve daha sonra İlericiler olarak adlandırılan reformcu kanadın önderlerinden biri durumuna geldi.

Yasama döneminin sona erdiği 1884'te hem annesi, hem karısı öldü. Dakota bölgesinde Missouri Nehri kıyısında yaptırdığı çiftliğe çekilerek kendini tarih çalışmalarına verdi.

1886'da New York belediye başkanlığı seçimlerine katıldıysa da kazanamadı. Aynı yıl Londra'da ikinci kez evlendi. 1889'da başkan B. Harrison tarafından Kamu Hizmetleri Komisyonu üyeliğine atandı. Komisyonun işlerliğe kavuşturulması ve vatandaşlara hizmet götürülebilmesi için gayretli çalışmaları sonucu komisyonun başkanlığına getirildi. 1895'te New York kenti polis örgütünün başkanlığını üstlendi. Yasaları uygulama konusundaki titizliği onu zaman zaman kendi partisinin üyeleriyle karşı

karşıya getirdi. 1897'de bu görevinden istifa ederek başkan McKinley hükümetinde donanma bakanı yardımcısı oldu. 1898'de ABD'nin İspanyol sömürge yönetimine karşı savaşan Küba'nın yanında savaşa katılmasının ateşli bir savunucusu oldu. Savaş kararı alınır alınmaz da Nisan 1898'de hükümetten istifa edip I.Gönüllü Süvarı Alayı'nı örgütleyerek Küba'ya gitti. İspanya'nın yenilgisinden sonra savaş kahramanı olarak ülkesine döndü.

Başkan olması

1898'de New York valisi seçildi. 1900'de McKinley'nin başkan yardımcısı olmak üzere seçimlere katıldı ve kazandı. 14 Eylül 1901'de başkan McKinley'nin öldürülmesinden sonra beklenmedik biçimde ve henüz 43 yaşındayken ABD'nin en genç başkanı oldu. Parlamentoda muhafazakâr Cumhuriyetçiler'in çoğunlukta olmasının ve kendisinin rastlantısal biçimde başkanlığa gelmesinin getirdiği zorluklara karşın gerekli gördüğü reformları uygulamaya koymak için hemen harekete geçti.

İç politikası

Roosevelt başkan olduğunda Amerikan sanayiinde tekellerin egemenliği doruğuna ulaşmış, halk sürekli fiyat artışları ve kötü çalışma koşulları altında ezilmekteydi. İlk işi 1890'da kabul edilmiş olan Sherman Anti-Tröst Yasası'nı işlerliğe kavuşturmak oldu. 1902'den başlayarak demiryolları, et, petrol, tütün ve diğer alanlardaki tröstler için dava açtırdı. Northern Securities Company adlı demiryolu tröstünün dağıtılmasına ilişkin karar kamuoyunda çok olumlu bir tepki uyandırdı. 1903'te Kongre'ye eyaletler arası ticaretle uğraşan şirketlerin defterlerini denetleyecek bir Şirketler Bürosu açılmasını kabul ettirdi. Büyük işçi ve işveren örgütlenmelerinin genel refahın artırılması için yararlı olduğuna inanmakla birlikte hükümetin bunların üzerinde bir güce sahip olması gerektiğini düşünüyordu. 1902'de kömür madenlerinde beş aydır süren greve müdahale ederek, işverenleri, işçiler lehine önemli kazanımların sağlandığı bir uzlaşmaya zorladı.

1904'te büyük bir çoğunluğun oyuyla yeniden başkan seçildi. Demiryolu şirketlerinin yüksek taşıma tarifelerinin yarattığı şikâyetlere çözüm bulmak amacıyla 1905-1906 yıllarında Kongre'de verdiği ısrarlı mücadele sonunda 1906'da kabul edilen Hepburn Yasası'yla Eyaletler Arası Ticaret Komisyonu'nun onayı olmadan fiyatların artırılmamasını sağladı. 1906'da ayrıca, tüketicileri korumak amacıyla et, yiyecek ve ecza maddelerinin denetlenmesine ilişkin yasalar çıkardı. Aldığı en önemli kararlar arasında doğal çevrenin korunmasına ilişkin olanlar vardı. Girişimcilerin hiçbir kısıtlama olmaksızın ülkenin doğal kaynaklarını tüketmelerini engellemek, orman, su, maden gibi zenginliklerinin gelecek kuşaklara da kalmasını sağlamak için önlemler aldı. 78 milyon hektar federal araziyi ticari amaçlı işlere kapattı. Maden bulunan toprakları kamu denetimine aldı, vahşi doğanın korunmasına, ulusal parkların sayısının artırılmasına çalıştı.

İlerici Parti

Dış politikası

Yalnızca güçlü ulusların yaşama şansı olduğuna inanan Roosevelt, dış politikasını yayılmacılık temelinde yönlendirdi. Kongreyi donanmanın güçlendirilmesi gerektiğine ikna ederek birinci başkanlık döneminin sonunda ABD'yi büyük bir deniz gücü durumuna getirdi. ABD'nin en tehlikeli rakibi olarak gördüğü Almanya'nın Karaibler ve Latin Amerika'da yayılmasını büyük bir kaygıyla izliyordu. 1902'de İngiltere, İtalya ve Almanya Venezuela'yı denizden abluka altına alınca Monroe Doktrini'ne dayanarak müdahale etti ve Venezuela'yla Almanya'yı uzlaşmaya zorladı. İki okyanus arasında deniz ticaretini kolaylaştıracak bir kanal açılmasını isteyen işadamlarının bu taleplerini karşılamak için 1903'te Kolombiya'dan yapımı bir Fransız şirketince sürdürülen Panama Kanalı'nın kullanım hakkının ABD'ye verilmesini istedi. Ancak, Kolombiya bu isteği geri çevirince Fransız şirketinin yardımıyla bir ayaklanma düzenletip Panama'nın Kolombiya'dan bağımsızlığını ilan etti; yeni kurulan hükümetle yaptığı anlaşma sonucu Panama Kanalı'nın kullanım hakkını ele geçirdi. 1904'te Batı ülkelerine borçlarını ödeyemez duruma düşen Dominik Cumhuriyeti'nin maliyesini düzenleme gerekçesiyle buraya bir iktisadi danışman gönderdi ve kısa zaman içinde ülke maliyesi ABD'nin denetimi altına girdi. Bu olayın ardından Kongre'de yaptığı konuşmada Monroe Doktrini'nin kapsamını genişleterek ABD'nin yalnızca Latin Amerika'ya dış müdahaleyi engellemekle kalmayacağını, aynı zamanda bu ülkelerin uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmelerini güvence altına alacağını açıklayarak ABD'nin Latin Amerika ülkelerinin içişlerine karışmalarına ortam hazırladı. 1906'da Küba'da bir liberal ayaklanma olunca William Taft'ı oraya göndererek ABD güdümünde bir geçici hükümet kurdurdu.

Orta Amerika ülkelerinde ABD egemenliğinin kurulmasında önemli adımlar atan Roosevelt, McKinley döneminde ele geçirilen Filipinler'de ABD'nin denetimini koruyamayacağını ve Uzakdoğu'da egemenliğinin söz konusu olamayacağını gördü. Japonya'nın Uzakdoğu'da büyük bir güç olacağını sezerek ABD'nin çıkarlarına uygun biçimde Japonya'yla dostluğu sürdürmekten yana oldu. 1905'te New Hampshire'da topladığı Portsmouth Barış Konferansı'yla Rus-Japon Savaşı'nı sona erdirmek için arabuluculuk yaptı ve bu konudaki çabasıyla 1906 Nobel Barış Ödülü'nü aldı. 1906'da 11 ülkenin katılımıyla Fas'ın uluslararası konumunun tartışıldığı Algeciras Konferansı'nın ve 1907'de 44 ülkenin bir araya gelmesiyle uluslararası anlaşmazlıkların hukuk yoluyla çözümü ve savaş hukuku konularının tartışıldığı I.La Haye Barış Konferansı'nın toplanmasında önemli rol oynadı.

Roosevelt 1908 seçimlerinde yeniden başkan seçilebilecek durumdayken, 1904 seçimlerinde üçüncü kez aday olmayacağını açıklamış olduğundan W.H. Taft'ı başkan adayı gösterdi ve Afrika'da on ay süren bir ava çıktı, ardından da Avrupa'ya gitti. Döndüğünde Cumhuriyetçi Parti içindeki anlaşmazlıklar büyümüştü. Roosevelt, İlericiler'in isteğiyle 1912 seçimleri için adaylığını koydu. Ancak, Cumhuriyetçi Parti'nin başkan adaylığına Taft seçilince yandaşlarıyla birlikte partiden ayrılarak İlerici Parti'yi kurdu. Seçim kampanyası sırasında "Yeni Milliyetçilik" olarak adlandırdığı programla şirketler üzerinde federal denetim, radikal vergi reformu, emekçiler ve diğer ayrıcalıksız gruplar için toplumsal adalet önerdi. Ancak, Cumhuriyetçi Parti'nin bölünmesi nedeniyle, seçimleri Demokratik Parti'den W.Wilson kazandı.

I.Dünya Savaşı başlayınca ABD'nin İtilaf Devletleri yanında savaşa girmesinin savunuculuğunu yaptı. Almanya'ya karşı daha sert bir siyaset izlenmesini ve her an savaşa hazır olunmasını istedi. Nisan 1917'de ABD I.Dünya Savaşı'na katıldıktan sonra da yönetimi hızlı hareket etmemekle suçladı. Savaşın sonunda Milletler Cemiyeti kurulması çalışmalarına karşı çıktı, Fransa, İngiltere ve ABD'nin içinde yer alacağı bir askeri ittifakın barışın korunması açısından daha yararlı olacağını savundu.

Theodore Roosevelt'in hem tarih, siyaset ve biyografi

alanlarında, hem de gezdiği yerleri ve katıldığı avları anlatan kitapları vardır. McKinley döneminde başlatılan dış yayılma politikasının gayretli bir uygulayıcısı olmuş, güçsüz ülkelere karşı baskıcı, büyük devletlere karşı ise uzlaşmacı bir siyaset izleyerek ABD'nin 20. yy'ın en güçlü devletlerinden biri olmasının yolunu hazırlamıştır. İç politikada ise hızlı sanayileşmenin yarattığı sorunları çözmeye çalışarak devletin, toplumun çıkarlarını ilgilendiren konularda müdahaleci olması gerektiğini savunmuştur.

- YAPITLAR (başlıca): *The Naval War of 1812*, 1882, ("1812 Deniz Savaşı"); *The Wilderness Hunter*, 1893, ("Sahra Avcısı"); *Winning of the West*, 4 cilt, 1889-1896, ("Batı'nın Kazanılması"); *Oliver Cromwell*, 1900; *The New Nationalism*, 1910, ("Yeni Milliyetçilik"); *Progressive Principles*, 1913, ("İlerici İlkeler"); *Theodore Roosevelt: An Autobiography*, 1913, ("Otobiyografi").

- KAYNAKLAR: J.M. Blum, *The Republican Roosevelt*, 1962; D.Burton, *Theodore Roosevelt: Confident Imperialist*, 1968; W.H.Horbaugh, *Power and Responsibility: The Life and Times of Theodore Roosevelt*, 1961.

- BAKINIZ: McKINLEY, J.MONROE, TAFT, W.WILSON.

RORSCHACH, Hermann
(1884-1922)

İsviçreli psikiyatrist. Ruhsal bozuklukların tanısında kullanılan ve kendi adıyla anılan psikolojik test yöntemini geliştirmiştir.

8 Kasım 1884'te Zürich'te doğdu, 2 Nisan 1922'de Herisau'da öldü. Bir resim öğretmeninin oğluydu. Ortaöğrenim döneminde resme, desen çizmeye büyük ilgi duymasına karşın, çeşitli üniversitelerde yaptığı tıp öğrenimini, 1909'da Zürich Üniversitesi'nde tamamladı. Bir yandan Münstelingen Akıl Hastanesi'nde görev yaparken, öte yandan da, o dönemin ünlü psikiyatristlerinden biri olan Eugen Bleuler'le üniversitede birlikte çalışan Rorschach, sanrılar üzerine teziyle 1912'de psikiyatri uzmanı oldu.

1913'te bir yıla yakın bir süre Rusya'da Moskova yakınlarında bir sanatoryumda çalıştı. Dönüşünde Herisau kanton akıl hastanesinde başhekim yardımcısı olan Rorschach, ölümüne değin bu görevde kaldı. Bleuler ve Jung'un etkisiyle psikanalize duyduğu ilginin sonucu olarak, 1919'da İsviçre Psikanaliz Derneği'nin kuruluşuna katıldı ve derneğin ikinci başkanı seçildi.

Rorschach, psikanalizin bireysel psikoloji ve kültür araştırmalarında yeni bir çığır açtığı dönemde bir psikiyatrist olarak bilimsel ve mesleki yaşamına başladı. Bilinçdışı coşkuların, duyguların ölçülebilir olup olmadığı sorunuyla daha tıp öğrenimi sırasında yakından ilgilenmişti. Rusya dönüşü, yerel dinsel toplulukların önderlerinin kişilik yapıları üzerinde çalışırken, topladığı psikolojik verilerin değerlendirilmesinde, belirgin bir şey anlatmayan ama bir resmi andıran biçimlerin iyi bir test aracı olarak kullanılabileceklerini düşündü. Bu yöntemi uygulayarak yaklaşık 300 akıl hastası ve 100 sağlıklı insan üzerinde gerçekleştirdiği deneylerinin sonuçlarını ve bugün kendi adıyla anılan test yöntemini sunduğu *Psychodiagnostik* ("Ruhsal Tanı") adlı kitabı ölümünden kısa bir süre önce 1921'de yayımlandı.

Rorschach testinin malzemesi, on tane kart üzerine yapılmış bir dizi standart ve simetrik biçimli mürekkep lekesidir. Kartların yarısındaki lekeler siyah-beyaz, diğerleri çok renklidir. Test mürekkep lekelerinin oluşturduğu rasgele ve anlamsız şekillerin yorumlanmasına dayanır. Yorumlar kadar, kartları yorumlama ve tepki gösterme süresi, hangi karta daha çabuk, hangisine daha geç yanıt verildiği de değerlendirmede önemlidir. Testin ilk evresinde, uzman edilgin kalarak hastanın yanıtlarını kaydeder. İkinci evrede ise uzman etkin biçimde hastayı, yanıtlarının bir yoruma dönüşmesi, içeriğinin belirginleşmesi için yönlendirir.

Rorschach test yöntemi 1930'lara kadar pek önemsenmemiş, fakat klinik uygulamalardaki kullanışlığı görüldükten sonra geliştirilerek, günümüzde dinamik psikiyatri anlayışının temel tanılama yöntemlerinden biri durumuna gelmiştir.

- YAPITLAR (başlıca): *Psychodiagnostik*, 1921, ("Ruhsal Tanı"); *Gesammelte Aufsätze*, (ö.s.), 1965, ("Toplu Makaleler").

- KAYNAKLAR: H.Ellenberger, *The Life and Work of Hermann Rorschach*, 1954; Rickers-Ovsiankina, *Rorschach Psychology*, 1960.

- BAKINIZ: BLEULER, JUNG.

ROSAS, Juan Manuel de
(1793-1877)

Arjantinli devlet adamı. 1835-1852 arasında ülkesini yönetmiştir.

30 Mart 1793'te Buenos Aires'te doğdu, 14 Mart 1877'de İngiltere'de Southampton'da öldü. İspanyol kökenli zengin bir ailenin oğlu olan Rosas, sınırlı bir öğrenim gördü. Buenos Aires'in İngilizler tarafından işgali sırasında gönüllü olarak orduya katılarak İngilizler'e karşı savaştı. 1820'de eyalet ordusu komutanlığına atandı. Devlet başkanı Bernardino Rivadavia'nın istifası üzerine eyalet yönetimini üstlenen Manuel Dorrego'nun merkezi bir yönetimi savunan general Lavalle tarafından devrilip öldürülmesi üzerine, Federalistler'in önderliğini üstlenerek Lavalle'e karşı silahlı mücadeleye girişti. Lavalle'i yenilgiye uğratarak onun dağıttığı meclisi yeniden toplayan Rosas, Aralık 1829'da meclis tarafından eyalet valiliğine seçildi. Üç yıllık valilik döneminin sonunda görevi devrederek güneyde Kızıldereliler'e karşı sefere çıktı. Seferden başarıyla dönerek, 1835'te meclisin önerisi üzerine geniş yetkilerle yeniden eyalet valisi oldu.

Rosas, diğer 12 eyaletin önderliğini tanıması üzerine Buenos Aires'in hükümet merkezi olduğu ve dış ilişkileri yürüttüğü, buna karşı her eyaletin kendi iç işleyişinde özerk olduğu bir konfederasyon oluşturdu. 1835'te, Avrupa'nın iktisadi üstünlüğüne son vermek ve sanayileşmeyi hızlandırmak amacıyla, korumacı bir gümrük sistemi kurarak ithalatı kısıtladı. Öte yandan, ülke içinde

muhalefeti baskı altına alarak otoriter bir yönetim kurdu. 1837'de muhaliflerini destekleyen Bolivyalı Andres Santa Cruz'u kuzeydeki Tucuman Eyaleti ile işbirliği yaparak yenilgiye uğrattı. 1838'de Buenos Aires limanını ablukaya alan Fransızlar'ın desteği ile başkaldıran Lavalle'ı yenilgiye uğrattı. Daha sonra, Uruguay'a verilmiş olan bağımsızlığı tanımayarak, muhaliflerinin sığındığı Uruguay'ı ve Bolivya'yı konfederasyon toprakları içine kattı. Uruguay'ın başkenti Montevideo'nun kuşatılması üzerine, 1845'te, Fransa ve İngiltere, Arjantin limanlarını ablukaya aldı. Bunun üzerine Rosas, Uruguay'dan çekildi, Avrupalılar da 1848'de ablukayı kaldırdılar.

Mayıs 1851'de, Entre Rios Eyaleti Valisi Justo Jose Urquiza, Uruguay ve Brezilya ile ittifak yaparak ve Fransızlar'ın desteğini alarak Rosas'a karşı ayaklandı. Şubat 1852'de, Buenos Aires yakınlarında, Monte Casero'da, Urquiza'nın ordusuna yenilerek İngilizler'e sığındı ve yaşamının geri kalan bölümünü İngiltere'de sürgünde geçirdi.

• BAKINIZ: MITRE, RIVADAVIA, SANTA CRUZ, URQUIZA.

ROSCELINUS, Johannes
(1050-1123)

Fransız, filozof. Adçılık öğretisinin kurucusudur. Genel kavramların birer ad, bireylerin ise gerçek olduğu görüşünü savunmuştur.

Compiègne kentinde doğdu, 1123'te öldü. Nerede öldüğü bilinmiyor. Doğduğu kentin papaz okulunda öğrenim gördükten sonra, kendi kendini yetiştirmek amacıyla tanrıbilim, felsefe, mantık ve kilise tarihi konularında çalıştı. Bir süre Compiègne'de tanrıbilim okuttu. Üçleme konusundaki düşüncelerini açıklayınca üç Tanrı'ya inanıyor diye Soissons Konseyi'nde suçlandı, kendini savunmasına, böyle bir inancı bulunmadığını açıklamasına karşın taşlanacağından korkarak İngiltere'ye kaçtı. Üçleme ile ilgili görüşlerini savunurken Anselmus'un üstünlüğünü ileri sürünce İngiltere'den de kovuldu, iyi karşılandığı Roma'ya gitti. İtalya'nın değişik illerinde tanrıbilim okuttu, yetiştirdiği öğrencilerden en ünlüsü filozof ve tanrıbilimci Abaelardus'tur. Roscelinus'

Adçılık

Felsefe tarihinde biri tümellerin, öteki bireylerin gerçek olduğunu ileri süren iki temel görüş vardır. İkinci görüşü benimseyerek geliştiren öğretiye Adçılık (Nominalisme) denir. Bu öğretiye göre tümeller gerçektir (universalia sunt realia) görüşünü savunan felsefe kuramı, bireysel ve nesnel varlıkların gerçekliğini görememektedir. Çünkü insana, gerçek varlık alanında, verilen tümel kavramlar değil, bireysel ve nesnel olanlardır. Tümeller, bu tek tek varlıklardan edinilen izlenimlerin soyutlama ve genelleme sonucu türetilmiş yansımalarıdır. İnsan tümel olanı bireysel ve nesnel olanın dışında ne bilebilir ne de düşünebilir. Bu özellikleri dolayısıyla tümel kavramlar birer sözcüktür. Bu durum karşısında tümeller sözcüklerdir, adlardır (universalia sunt nomina) demekten başka yol yoktur. Bütün tümel kavramlar, insanların düşünce biçimlerine göre, ürettikleri ve sonradan birer gerçek varlıkmış gibi göstermeye alıştıkları adlardır. Onları, anlıkta bulunmaları dolayısıyla, gerçek varlık saymak yanılmadır. Ancak kişi, bireysel ve nesnel varlıkları göz önünde bulundurmadan, yalnız belleğinde bulunan kavramlara dayanarak düşünmeye alışırsa gerçeği gerçek olmayandan ayıramaz. İşte tümellerin gerçek, nesnel ve bireysel varlıkların gerçek dışı sayıldığını bildiren öğretilerin yanılmaları bu yüzdendir. Onlar gerçek varlıklarla değil de birer ses olan sözcüklerle (flatus vocis) düşünmeye alışmışlardır.

Tümel kavramların gerçek olmadığının ortaya atılmasıyla, bütün öğretisini onlara dayandıran Hıristiyan tanrıbilimi, kilisenin temelini oluşturan kutsal Üçleme'yi savunan inanç çığırları geçersiz sayılma korkusuyla yüz yüze geldi. Tümel kavramların gerçekliğini ileri sürenlerle gerçek olmadığı görüşünü benimseyenler arasındaki tartışma bütün Orta Çağ'ı kaplar. Felsefe tarihinde Adçılık-Gerçekçilik tartışması diye anılan bu olay, daha sonraki dönemlerde tanrıbilim alanının dışına kayarak, başka felsefe öğretilerini de etkilemiştir. Tanrıbilim, kendi kavram düzenine göre, soyut varlıkları savunanları gerçekçi, nesnel ve bireysel varlıkları benimseyenleri adçı olarak nitelemektedir. Bu durum, duyularla kavranan evrenin değil de yalnız düşüncede yaşayan evrenin gerçek olduğu görüşünü yansıtır. Bunu anlayan Abaelardus*, Gerçekçilikle Adçılık öğretilerini uzlaştırma girişiminde bulunarak, gene Adçılık'tan kaynaklanan Kavramcılık görüşünü ortaya atmıştır.

Adçılık, İlk Çağ felsefesinde, özellikle Stoacılık, Epikurosçuluk, Kynik gibi öğretilerde de görülmektedir. Nitekim Antisthenes*, Platon'un* varlığın en yüce ve gerçek örnekleri saydığı İdea'lar için "ben atı görüyorum, oysa atlığı göremiyorum" diyerek tümellerin değil de nesnel ve bireysel varlıkların gerçek olduğunu ileri sürmüştür. 18.yy duyumcu filozoflarından Condillac* da, tümellerin gerçek olduğunu savunanlara karşı "tümeller soyut birer kavram olmasaydı onlara tümel denmezdi" görüşünü ortaya atmıştır.

la ilgili belgeler de, bilgiler de azdır. Bu nedenle yaşamını bütün ayrıntılarıyla bilme olanağı yoktur. Felsefe tarihindeki önemi Adçılık *(Nominalisme)* adı verilen öğretinin kurucusu olması nedeniyledir.

Roscelinus'a göre tek gerçek olan bireydir, ondan soyutlanma yoluyla yapılan ve nesnel karşılığı bulunmayan bir varlığın gerçekliği söz konusu değildir. Sözgelişi bireysel bir kavram olan "insan" gerçektir, ancak ondan türetilen ve bireysel karşılığı olmayan "insanlık" kavramı gerçek dışıdır. Bu görüşten yola çıkan Roscelinus, Hıristiyanlık'ın temel sorunu olan, Üçleme'yi açıklarken bireysel varlığı göz önünde bulundurur. Ona göre üç gerçek varlık, üç bireysel nesne olmadığı sürece Üçleme'nin gerçekliği ileri sürülemez. Üçleme'nin temelini üç bireysel ve nesnel varlığın bir tek kişide toplanması oluşturur. Ancak bu, üç ayrı Tanrı vardır anlamını içermez, Üçleme'nin üç somut varlıktan türediği sonucunu verir. Bütün yaratılmış varlıklarda görüldüğü gibi Tanrı'da da gerçek olan bireylerdir, soyut ve tümel kavramlar değil.

Roscelinus'un öğretisinde töz *(substantia)* kavramıyla kişi *(personus)* özdeştir. Çünkü "töz deyince anlaşılan kişidir", işte gerçek olan da budur. Tözü kişiden soyutlayarak açıklama olanağı yoktur. Gerçek, tözün, Üçleme'de, tek varlık olarak anlaşılmasıdır.

Töz, Üçleme ve kişi konusundaki görüşleri nedeniyle Hıristiyan tanrıbiliminin temel ilkelerine aykırı davrandığı ileri sürülen Roscelinus'un etkisi uzun sürmüştür. Özellikle bireylerin değil de tümellerin, birey üstü olanların gerçekliğini ileri süren tanrıbilimciler için, Adçılık yıkıcı bir öğreti olarak nitelenmiştir. Roscelinus'tan yazılı yapıt kalmamasına karşın, düşünceleri, başka filozofların kitaplarında ayrıntılı olarak sergilenmiştir. Özellikle öğrencisi Abaelardus'a yazdığı töz ve Üçleme konusundaki düşüncelerini açıkladığı mektubu önemlidir.

● KAYNAKLAR: F.Picavet, *Roscelinos philosophie et de theologian*, 1911.

● BAKINIZ: ABAELARDUS, ANSELMUS.

ROSCHER, Wilhelm
(1817-1894)

Alman iktisatçı ve iktisat tarihçisi. Tarihçi Okul'un kurucularındandır.

Wilhelm Georg Friedrich Roscher 21 Ekim 1817'de Hannover'de doğdu, 4 Haziran 1894'te Leipzig'de öldü. Yüksek bürokratlar yetiştirmiş olan bir aileden geliyordu. Göttingen ve Berlin üniversitelerinde tarih öğrenimi gördü. Daha sonra Göttingen Üniversitesi'nde öğretim üyesi, 1843'te aynı kurumda profesör oldu. 1848'de Leipzig Üniversitesi'ne geçti. Alman Tarihçi Okulu'nun kuruluşu Roscher'in 1843'te profesörlük tezi olarak yayımlanan *Grundriss zu Vorlesungen über die Staastwirtschaft nach geschichtlicher Methode* ("Tarihsel Yönteme Göre Politik İktisat Üzerine Derslerin Anahatları") adlı çalışmasına bağlanır. Roscher görüşlerini, derslerine devam ettiği Böckh, Karl Ritter ve tarihçi Ranke'nin etkileri altında geliştirmiştir. Ranke'nin nesnelciliğini benimseyen Roscher, iktisadi gelişmeyi geniş kapsamlı, "fizyolojik" nitelikte bir olay olarak görmüş ve sorunların çözülebilmesi için istatistiksel bilgi birikiminin öncelik taşıdığına inanmıştır. Klasik iktisadın yasalarını benimseyen Roscher, bunları tarihsel ve sayısal verilerle tamamlaya çalışmıştır.

System der Volkswirtschaft ("Politik İktisadın Sistemi") başlığını taşıyan 5 ciltlik çalışmasında iktisadi çözümlemesini tarihsel bir bakış açısından yapmış, "Ulusal Ekonomi"yi incelerken yedi temel konu üstünde durulması gerektiğini savunmuştur: Din, dil, sanat, bilim, hukuk, devlet ve iktisat. Ona göre nasıl ki insan vücudunun hareketi, sinir sisteminin işleyişi bilinmeden anlaşılamazsa, bir organik bütün olan ulusal ekonomiler de parçaların en büyüğü olan ve tüm diğer parçalar üstünde etkisi olan devleti incelemeden anlaşılamaz. Kişilerin bireysel davranışlarını yöneten ilkelerin bilinmesiyle yetinilmemeli kişilerin ancak küçük bir birimi oldukları bütünün, doğal hareket yasaları bilinmelidir. Bu bütün, sürekli evrim halinde birçok aşamalardan geçerek, ilkel biçimlerden daha olgun ve gelişkin biçim ve kurumlara geçen toplumdur.

Roscher, görüşleri, geniş tarihsel kültürü ve kullandığı tarihsel verilerle hem iktisat tarihinin, hem de sosyolojinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Yetiştirdiği birçok Amerikan iktisat tarihçisi daha sonra Amerikan Kurumsal Tarih Okulu'nu kurmuştur. Roscher, ayrıca uluslararası ticaret ve sömürgecilik politikalarının çeşitli yönlerini incelemiş, sanayiin coğrafi dağılımı konusunda makaleler yazmış, kapitalizmin devresel buhranları üstünde çalışmıştır. Say'ın Mahreçler Yasası'na ilk önemli açılımları getirenlerden biri de Roscher'dir. 1849'da yayımlanan "Zur Lehre von der Absatzkrisen" ("İktisadi Bunalım Öğretisi Üzerine") adlı makalesinde bu yasanın ancak ilkel bir takas ekonomisinde geçerli olabileceğini ileri sürmüştür. Eksik tüketim olgusunun buhranlara neden olabileceğini düşünen Roscher'e göre, tasarruflar, ancak işgücü, mal ve hizmet talebinin artmakta olduğu bir durumda yarar sağlar. Ona göre iktisatçılar bireysel çıkarlarla ulusal çıkarlar arasındaki çelişkileri sık sık görmezden gelmektedir.

Roscher, 1872'de Alman Birliği'nin sağlanmasından sonra kurulan Verein für Sozialpolitik'in (Sosyal Politika Derneği) üyesi olmuştur. Birçok öğretim üyesi ve araştırmacıyı barındıran bu birlik, Alman sanayiinin gelişimi sırasında işçilerin çalışma koşulları, sosyal güvenlik ve iş yasaları, çalışma saatleri gibi somut sorunlara ilişkin reform önerilerinde bulunan bir baskı grubu oluşturmuştur. Doğrudan siyasi akımlara karışmadan reform önerileri yapan birliğin üyelerine "Kürsü Sosyalistleri" de denmiştir.

● YAPITLAR (başlıca): *Grundriss zu Vorlesungen Über die Staatswirtschaft nach geschichtlicher Methode*, 1843, ("Tarihsel Yönteme Göre Politik İktisat Üzerine Derslerin Ana Hatları"); *System der Volkswirtschaft*, 5 cilt, 1854-1894, ("Politik İktisadın Sistemi"); *Kolonien, Kolonialpolitik und Auswanderung*, 1856, ("Sömürgeler, Sömürge Politikası ve Göç").

● BAKINIZ: HILDEBRAND, KNIES, SCHMOLLER.

ROSENBERG, Alfred (1893-1946)

Alman siyaset adamı. Nazizm'in ırkçılık kuramını geliştirmiştir.

12 Ocak 1893'te Tallinn'de (bugün Estonya SSC'de) doğdu, 16 Ekim 1946'da Nürnberg'de (bugün FAC'de) öldü. Bir kundura tamircisinin oğluydu. Moskova'da mimarlık öğrenimi gördü. 1917 Ekim Devrimi'nden sonra 1919'da Rusya'dan ayrılarak Almanya'nın Münih kentine gitti. Orada ırkçı görüşleri benimseyerek kısa bir süre sonra Adolf Hitler, Rudolf Hess ve Ernst Röhm gibi Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi (NSAİP) önderleriyle ilişki kurdu. 1921'de NSAİP'nin yayın organı *Völkischer Beobachter*'in (Halkın Gözlemcisi) yayın yönetmenliğini üstlendi. Dünya egemenliği için komplo düzenlediklerini öne sürdüğü Yahudiler'i ve Masonlar'ı, Avrupa'da yaşanmakta olan siyasi bunalımın sorumlusu olarak gören, H.S. Chamberlain ve J.Gobineau gibi ırkçıların görüşlerinden hareketle Nasyonal Sosyalizm'e felsefi ve kültürel temeller kazandırmaya çalışan yazılar yayımladı.

Kasım 1923'te Hitler'in Mühin'teki başarısız darbe girişimine katıldı. Olaydan sonra Hitler'in ve birçok Nazi önderinin tutuklanması üzerine bir süre NSAİP'nin önderliğini yürüttü. 1930'da milletvekili seçilen Rosenberg, Naziler'in 1933'te iktidarı ele geçirmesinden sonra NSAİP'nin Dış Politika Bölümü'nün başkanlığına getirildi. Bu dönemde, gerek 1930'da kurduğu *Nationalsozialistische Monatshefte* (Nasyonal Sosyalist Aylık Defterler) adlı dergide, gerek 1934'te yayımladığı *Der Mythus des 20.Jahrhunderts* ("20.yy'ın Miti") adlı kitabında, Germenler'in arı bir ırk olduğu doğrultusundaki görüşlerini sergiledi. Germenler'in, ırksal özelliklerini soğuk, temiz ve yarı kutupsal iklim koşulları gibi çevresel etmenlerin belirlediği, özellikle İskandinavya'da yaşayan, dolikosefal, uzun boylu ve sarışın *(Nordic)* ırktan geldiğini ileri sürdü. Germenler'in Avrupa'ya egemen olması gerektiğini, en büyük düşmanlarının Rusya'da yaşayan Tatarlar, Latinler, Katolikler ve Sami ırkından gelen Yahudiler olduğunu savundu.

1940'ta Fransa'nın Naziler tarafından işgal edilmesinden sonra, el koyulan değerli eşyanın ve sanat yapıtlarının Almanya'ya taşınması işini yürüttü. 1941'de Doğu'da İşgal Edilen Topraklar Bakanlığı'nın başına getirildi. Bu görevi sırasında bölge halkı üzerinde uyguladığı kitle katliamları, savaştan sonra Nürnberg Mahkemeleri'nde diğer Nazi önderleriyle birlikte savaş suçlusu olarak yargılanmasına ve ölüme mahkûm edilmesine neden oldu.

● YAPITLAR (başlıca): *Der Zukunftsweg einer deutschen Aussenpolitik*, 1927, ("Alman Dış Politikasının Gelecekteki Yönü"); *Der Mythus des 20.Jahrhunderts*, 1934, ("20.yy'ın Miti"); *Blut and Ehre* 1934-1941, ("Kan ve Onur").

● BAKINIZ: H.S. CHAMBERLAIN, GOBINEAU, HITLER.

ROSENBERG, Ethel (1915-1953) Julius (1918-1953)

ABD'li mühendis ve eşi. Kendi adlarıyla anılan bir davada yargılanmışlardır.

Julius 12 Mayıs 1918'de, Ethel ise 28 Eylül 1915'te New York'ta doğdu. Her ikisi de 19 Haziran 1953'te New York Eyaleti'nde Ossining'de öldü. 1939'da elektrik mühendisliği öğrenimini tamamlayan Julius, 1940'ta orduda mühendis olarak görev aldı. Ancak, ilericilere karşı yoğun bir suçlama kampanyasının sürdürüldüğü McCarthy döneminde görevine son verildi.

E. Rosenberg'in Los Alamos'taki nükleer merkezde çalışan kardeşi David Greenglas tarafından kendilerine verilen atom sırlarını Harry Gold aracılığıyla New York'taki SSCB konsolos yardımcısı Anatoly A.Yakovlev'e vermekle suçlanan Julius ve Ethel Rosenberg, Temmuz 1950'de arkadaşları Morton Sobell ile birlikte tutuklandılar. Rosenberg Olayı olarak bilinen dava 1950'de New York'ta başladı. Tüm dünyada yankılara yol açan bu dava sırasında McCarthy döneminin diğer davalarında da olduğu gibi Rosenbergler'e karşı basın ve televizyon aracılığıyla yoğun bir suçlama kampanyası sürdürüldü. SSCB'nin kısa bir süre önce ilk atom bombası denemesini yapmasının ABD kamuoyunda yarattığı etki de kullanılarak, dava soğuk savaş yıllarında doruğuna varan antikomünist propagandanın ülke çapında korku yaratmak için kullanılan aracı durumuna getirildi.

Mart 1951'de ilk kez duruşmaya çıkan Rosenbergler, haklarında hiçbir hukuksal kanıt bulunmamasına karşın diğer sanıkların ifadelerine dayanılarak ölüm cezasına çarptırıldılar. Bu davayla ABD'de ilk kez asker olmayan kişiler casusluk suçuyla idama mahkûm ediliyordu. Rosenbergler aleyhine ifade veren Gold, Sobell ve Greenglas ise hafif cezalarla kurtuldular. Olay, soğuk savaş yıllarının bir komplosu olarak nitelendirilerek, özellikle Avrupa'da Rosenbergler'in affedilmesi ve davaya yeniden bakılması için bir kampanya başlatıldı. Ancak, tüm çabalara karşın kurtarılamayan Rosenbergler, 19 Haziran 1953'te Sing Sing hapishanesinde idam edildiler.

● KAYNAKLAR : Michael ve Robert Meeropol, *Rosenbergler*, 1979.

● BAKINIZ: McCARTHY.

ROSENKRANZ, Karl (1805-1879)

Alman, filozof. Hegel'in öğretisini yeni bir yorumdan geçirerek daha geniş bir alana yaymaya çalışmıştır.

23 Nisan 1805'te Magdeburg'ta doğdu, 14 Haziran 1879'da Königsberg'te öldü. Ortaöğrenimini doğduğu ilde bitirdikten sonra Halle Üniversitesi'nde felsefe okudu, 1831'de bu üniversitede, 1833'te Königsberg

Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak görev aldı.

Rosenkranz, bütün yaşamı boyunca, Hegel ve Yeni Çağ felsefesi üzerinde durarak onların, kendine özgü yorum ve açıklamalarıyla, yayılmasına çalışmıştır. Özellikle *Meine Reform der hegelschen Philosophie* ("Hegel Felsefesinde Yaptığım Yenilik") adlı yapıtında Hegel'in düşüncelerini yeniden ele alarak düzenlemeye, onlardan yeni görüşler türetmeye çalışmıştır. Rosenkranz, gene Hegelci bir tutumla, Tanrı kavramını işler, Tanrı'da Hıristiyanlık'ın öne sürdüğü yüce niteliklerin birer gerçek olarak bulunduğu görüşünü savunur. Onun Hegel ve Yeni Çağ felsefesiyle ilgili yapıtları, bu konularda çalışanlar için, birer kaynak niteliği taşımaktadır.

● YAPITLAR (başlıca): *Leben Hegels*, 1844, ("Hegel'in Yaşamı"); *Meine Reform der hegelschen Philosophie*, 1852; ("Hegel Felsefesinde Yaptığım Yenilik"); *Wissenschaft der logischen Idee*, 1852-1859, 2 cilt, ("Mantık Tasarımları Bilimi"); *Ästhetik der Hässlichen*, 1853, ("Çirkinin Estetiği"); *Die Poesie und ihre Geschichte, poetische Ideale der Völker*, 1855, ("Şiir ve Tarihi, Ulusların Şiirsel Tasarımları"); *Hegel als Naturphilosoph*, 1870, ("Doğa Filozofu Olarak Hegel").

ROSENQUIST, James
(1933)

ABD'li ressam. New York'lu Pop Art sanatçıları arasında yer almış ve pano ressamı olarak ünlenmiştir.

Kuzey Dakota Eyaleti'nde Grand Forks'da doğdu. 1950'lerin başında yaşamını Minnesota'da reklam panoları boyayarak kazandı. 1955'te aldığı bir bursla New York'ta Art Students' League'de sanat öğrenimine başladı. Burada Pop Art sanatçılarıyla tanıştı ve Warhol, Lichtenstein, Wesselmann ve Oldenburg ile birlikte New York'ta Pop Art'ın en önemli beş temsilcisinden biri oldu. 1958-1960 arasında reklam panoları boyamayı sürdürdü. 1962'de katıldığı ilk sergide tüm yapıtları satıldı. Bu tarihten sonra büyük boyutlu tuvallerinin yanı sıra plastik levha, ayna, pleksiglas, neon tüpü, tahta ve ip gibi malzemeler ve neon ışığı kullanarak "nesneler" üretmeye başladı. 1966-1975 arasında ABD'de ve Avrupa'da çok sayıda sergi açtı.

Rosenquist de öbür Pop Art sanatçılar gibi konularını endüstri toplumunun kültüründen almıştır. Ancak ilettiği bildiri her zaman açık değildir. Genellikle Batı insanının yüzeysel isteklerini ve içinde bulunduğu durumdan duyduğu mutluluğu yansıtır. Uzun yıllar reklam panosu boyaması, özgün üslubunu bulmasında önemli bir etkendir. İnsan vücudunun, teknolojik ürünlerin ve tüketim mallarının bazı ayrıntı ve bölümlerini, gerçek boyutlarından çok büyük boyutlarda ele alıp, ayrı panolar halinde bir arada, yan yana ya da birbiri üstüne bindirerek resimlemiştir. Örneğin, yaklaşık 25 m uzunluğunda ve 3 m genişliğindeki *F-111* adlı duvar panosunda, geri planda tüm pano uzunluğunca çizdiği bir uçak önünde, çağdaş toplumun vazgeçilmez imgelerini birbirini izleyen bölümler halinde vermiştir.

Rosenquist, kullandığı fotografik imgelerden ötürü, grup içinde akademik olarak nitelenir. Ancak gerek kullandığı malzemenin,gerekse imgelerinin çeşitliliği onu grubun en yenilikçi sanatçılarından biri yapmıştır.

● YAPITLAR (başlıca): *Tuşlu*, 1960-1961; *Marilyn Monroe I*, 1962, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Kırmızı İçinde*, 1963; *Bir, İki, Üç ve Dışarı*, 1963; *Karenin Üstünde*, 1963; *F-111*, 1965.

● KAYNAKLAR: L.Lippard, *Pop Art*, 1966.

● BAKINIZ: WARHOL.

ROSENSTEIN-RODAN, Paul
(1902)

Avusturyalı iktisatçı. Gelişme iktisadı üzerine çalışmaların öncülerindendir.

19 Nisan 1902'de doğdu. Viyana Üniversitesi'nde iktisat öğrenimi gördü. 1926-1929 arasında aynı üniversitede asistanlık yaptı. 1931-1947 arasında Londra Üniversitesi'ne bağlı University College'da Politik İktisat Kürsüsü'nde öğretim üyeliği ve bölüm başkanlığı görevinde bulundu. 1947'de ABD'ye giderek, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'nın (Dünya Bankası) İktisadi Danışma Kurulu başkanı oldu. 1953-1970 arasında Massachusetts Institute of Technology'de (MIT) iktisat profesörlüğü yaptı. 1970'te Austin'deki Texas Üniversitesi'ne girdi.

Viyana Üniversitesi'nde Hans Mayer'le birlikte çalışırken Avusturya Okulu'nun etkisinde kalan Rosenstein-Rodan, tüketici talebi ve fiyat belirlenimi gibi konular üzerinde çalıştı. II.Dünya Savaşı sırasında gelişme sorunlarıyla ilgilenmeye başladı. 1943'te yayımlanan "Problems of Industrialization of Eastern and South-eastern Europe" ("Doğu ve Güneydoğu Avrupa'nın Sanayileşme Sorunları") başlıklı makalesinde, Avrupa'nın azgelişmiş bölgelerine özel önem vermekle birlikte, genel olarak azgelişmişlik sorununa eğilmekteydi. Bu makalesinde, gelişmek için tüm ekonomiyi kapsayan bir planlama gerektiğini, dıştan yararlar *(external economies)* ve ölçek ekonomilerinin ancak böyle bir planla sağlanabileceğini savundu.

MIT'ye geçtikten sonra, bu üniversiteye bağlı Uluslararası Çalışmalar Merkezi tarafından düzenlenen İtalya projesini yöneten Rosenstein-Rodan, ülkenin 10 yıllık büyümesi için kılavuz niteliğinde bir program hazırladı. Ayrıca Şili ve Hindistan projelerini de yöneterek bu ülkelerin gelişme sorunları ile ilgili temel makroekonomik tahminlerde bulundu.

1961'de yayımlanan "International Aid for Underdeveloped Countries" ("Azgelişmiş Ülkelere Uluslararası Yardım") adlı makalesinde, azgelişmiş ülkelere yapılacak yardımın bu ülkelerin üretkenlik düzeyiyle uyum sağlayabilecek bir miktarda olması gerektiğini savundu. Azgelişmiş ülkelerin, sermayeyi etkin olarak kullanma kapasitelerini, sermayenin marjinal üretkenliğini, iç tasarrufların gelirle birlikte büyümesini göz önüne alarak, tek tek ülkeler için emme kapasitesi *(absorbtive capacity)* hesaplamalarında kullanılmak üzere yeni teknikler önerdi.

Rosenstein-Rodan, II.Dünya Savaşı sonrasında önem kazanan gelişme iktisadı üzerine çalışmaları ilk

başlatanlar arasında sayılmaktadır. Üretim ve tüketim arasında uyum sağlamak ve hem dıştan yararların, hem de ölçek ekonomilerinin avantajlarından yararlanmak için bir büyük itiş *(big push)* gerektiğini ileri sürerek gelişme iktisadına yaptığı katkının yanı sıra azgelişmiş ülkelere iktisadi politika önerileri konusunda da uzman sayılmış ve etkili olmuştur.

● YAPITLAR (başlıca): *Disguised Unemployment and Underemployment in Agriculture*, 1956, ("Tarımda Gizli İşsizlik ve Eksik İstihdam").

ROSI, Francesco
(1922)

İtalyan sinema yönetmeni. Bireyin sorunlarına eğilen filmleriyle 1970'lerin önemli sinemacılarından biri olmuştur.

15 Kasım 1922'de Napoli'de doğdu. Hukuk öğrenimi gördü. Bir ara kitap ressamlığı ve radyo muhabirliği yaptı. İki yıl tiyatroda çalıştıktan sonra 1940'ların sonunda Visconti'nin asistanı olarak sinemaya geçti. Daha sonra Luciano Emmer ve M.Antonioni'nin yanında yönetmen yardımcısı ve senaryo yazarı olarak çalıştı. 1950'lerin başlarında yönetmenliğe başladı. Ancak ününü 1962'de yaptığı, Sicilyalı ünlü haydutun öyküsü çevresinde gelişen *Salvatore Guiliano* ve ertesi yıl Napoli kentini fon olarak kullandığı *La mani sulla citta* ("Kentin Üstündeki Eller") adlı filmleriyle elde etti.

İlk filmlerinde Yeni Gerçekçilik akımına bağlı kalan Rosi, 1972'deki *Il caso Mattei* ("Mattei Olayı") ve 1973'teki *A proposito Lucky Luciano* (Talihli Gangster) adlı filmlerinde bir gazeteci tavrıyla ve belgeselleri anımsatan bir üslupla yeraltı dünyasına eğildi. Ancak, 1979'da yaptığı *Cristo si è fermato a Eboli*'de (İsa Eboli'de Durdu) ve 1981'de yönettiği *Tre fratelli*'de (Üç Kardeş) bireyin yaşamla, toplumsal-siyasal kimliğiyle hesaplaşmasına ve siyasal yönetimle ilişkisine ağırlık verdi.

Rosi filmlerinde genellikle İtalya'nın yoksul güney bölgelerini fon olarak almış, bu fon üstünde yalın, belgeci bir anlatımla İtalya'nın çağdaş çelişkilerine ve sorunlarına eğilmiştir. 1984'te ise özüne dokunmadan perdeye aktardığı *Carmen* operasıyla çok değişik bir deneme yapmıştır.

Varlık düşüncesi

● YAPITLAR (başlıca): *Camicie rosse*, 1952, ("Kırmızı Gömlekliler"); *La sfida*, 1958, ("Meydan Okuma"); *Salvatore Guiliano*, 1962; *La mani sulla citta*, 1963, ("Kentin Üstündeki Eller"); *Il momento della verità*, 1965, ("Gerçek Anı"); *C'era una volta*,1967, (Bir Masal Gibi); *Uomini contro*, 1970, ("Karşı Karşıya Kalmış İnsanlar"); *Il caso Mattei*, 1972, ("Mattei Olayı"); *A proposito Lucky Luciano*, 1973, (Talihli Gangster); *Cadaveri eccelenti*, 1976, ("Şahane Cesetler"); *Cristo si è fermato a Eboli*, 1979, (İsa Eboli'de Durdu); *Tre fratelli*, 1981, (Üç Kardeş); *Carmen*, 1984.

Avusturya Ulusal Kütüphanesi, Viyana-AVUSTURYA

Serbati Antonio Rosmini

ROSMINI, Serbati Antonio
(1797-1855)

İtalyan, tanrıbilimci ve filozof. Kant'ın öğretisinden esinlenen yeni bir varlıkbilim oluşturmaya çalışmıştır.

25 Mart 1797'de Rovereto'da doğdu, 1 Temmuz 1855'te Stresa'da öldü. Soylu bir aileden olması nedeniyle ilk öğrenimini özel ve dönemin seçkin öğretmenlerinden gördü. Trente lisesini bitirdikten sonra Padova Üniversitesi'nde felsefe ve tanrıbilim okudu. 1825'te papaz olunca kilisede halkı aydınlatmak, birtakım yenilikler getirmek için girişimlerde bulundu, iç savaşlar dolayısıyla bozulan düzenin kurulması, birliğin sağlanması yolunda çalıştı. Özellikle düşünce özgürlüğünün gelişmesini engelleyen kilise baskılarına karşı çıkarak bilimsel görüşleri savundu. Eskimiş geleneklere, bilimle bağdaşmayan davranışlara karşı çıktığından acı eleştirilere uğrayan Rosmini'nin düşüncelerini öğrencileri yaymaya çalışmışlardır.

Rosmini'ye göre felsefenin görevi toplumu aydınlatmak, yaşamı düzenlemek, yönetimi ulusun yararına ve düşünce özgürlüğü adına yönlendirmektir. Onun anlayışına göre, önce düşüncelerin kaynağı sorunu çözüme ulaştırılmalı, bilgiyi oluşturan öğeler aydınlığa kavuşturulmalıdır. Düşüncenin ilkesi, bütün düşünce türlerinin doğmasını sağlayan, varlık kavramıdır. Bu kavram, bir düşünce olarak, bilginin birinci koşuludur. Varlık düşüncesi, bütün düşüncelerin temelinde, kurucu, oluşturucu bir öğe durumunda bulunduğundan derin bir çözümleme sonucu ortaya çıkarılabilir. Bu genel bir soyutlama anlamına gelmez çünkü, bütün soyutlamaların da ona dayanması gerekir. Bu özelliği dolayısıyla, varlık düşüncesi, bütün algılanabilen nesnelerin olabilirliğidir. O belirlenmemiştir, kendi kendisiyle özdeştir, bütün öteki düşünceler yok olsa bile o varlığını sürdürür. Varlık düşüncesi, düşünülebildiğinden dolayı, bir yokluk sayılamaz, sonradan ortaya konmuş bir anlık ürünü olamaz, çünkü bütün düşüncelerin kaynağıdır. Onun başlıca niteliği öznel oluşu, kendi kendini gerekli kılışıdır. Rosmini varlık

düşüncesinden yola çıkarak bütün eylemlerin sonradan ortaya çıktığı, varlıktan doğduğu görüşünü ileri sürer. Bu varlık düşüncesini bulan, açıklığa kavuşturan tin de değildir, çünkü tine kendini tanıtan, bildiren odur. Onun başka bir özelliği de nesnel oluşu, bütün yargıların zorunlu öğesi durumunda bulunuşudur.

Rosmini, varlık düşüncesini, kavramanın içeriğini daha da genişleterek çelişiklik, nedensellik ve bilmenin temel ilkesi durumuna getirir. Ona göre "varlık vardır, çünkü varlık yokluk değildir" önermesi anlıkta bir sezgi olarak bulunur. Bu sezgi varlıkla yokluk arasındaki karşıtlığın kaynağı olduğundan çelişiklik ilkesinin de temelidir. Çünkü var olanın yok olması ya da yok olanın var olması apaçık bir çelişkidir. Bu özellik çelişiklik ilkesinin var olmakla var olmamak arasındaki aykırılığı kapsadığını gösterir. Nedensellik ilkesinin kaynağı da varlık düşüncesidir. Var olan bir nesnenin devinmesi olasıdır, var olmayanınki olanaksızdır. Öyleyse devinen nesne vardır, devinmenin nedeni varlık olduğuna göre nedensellik ilkesi de varlıktan, varlığı bir kavram içinde yansıtan varlık düşüncesinden doğar. Bunun gibi töz kavramı da varlık düşüncesinin bir ürünüdür. Bu da ancak var olan bir nesnenin töz olabileceğini gösterir. Töz ise biri, kişinin kendisinin olan tinsel, öteki kendisinin olmamasına karşın, varlığında bulunan, gövdesel olmak üzere iki türlüdür. Bu tözler, dolaysız olarak, içduyumla kavranır.

Sezgi, çelişiklik ve varlık

Yanılma sorununu varlık düşüncesi kavramına dayanarak çözümlemeye çalışan Rosmini'ye göre bütün yanlış bireşimler, tümevarımlar özgür istencin ürünüdür. Kesin gerçek olan, bütün duyulur ve anlıksal pekinliğin özünü kuran varlık düşüncesi için yanılma söz konusu değildir. Bu nedenle töz, ereklilik, nedensellik gibi dolaysız ve ilk gerçekten, varlık düşüncesinden doğan ilkelerden kuşkulanma gereği yoktur. Oysa özgür istenç varlıktan kaynaklanan apaçıklığın değişmez ilkelerini düşüncelere uygulayan, onlara yürürlük kazandıran bir yetidir. Onun bilgisizlik, yetersizlik yüzünden gücü azalınca etkinlik alanı da daralır, bu olay yanılmaya yol açar. Rosmini, bilimin gelişmesi için iki aşama evresini gerekli görür. Biri bütün felsefe çalışmalarının tabanını oluşturan olabilir varlığın tümel,üstün ve zorunlu olduğunu sezgiyle kavramak, ikincisi de düşüncelerin, gene bu olabilir varlığa dayanan tümdengelimle saptanması.

Yanılma

Rosmini'ye göre tin bir güçtür, onun tasarımı sezme ve gerçeği kavrama gibi iki yetisi, iki görevi vardır. Birincisi tasarımın sezgisi, ikincisi gerçeğin duygusudur. Bu iki yeti anlıkla ilgili yaşamın özünü oluştur. Duygunun başka bir özelliği de tinin gövde üzerindeki tepkisi olmasıdır. Öte yandan ahlak sorunu da tinin ışığı altında çözümlenebilir. Çünkü ahlak yasası tinin bilgisinden kaynaklanır, onunla geçerlik kazanır.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Nuovo Saggio sull'origine delle idee*, 4 cilt, 1830, ("Tasarımların Kaynağı Üstüne Yeni Bir Düşünce"); *Il Rinnovamento della filosofia in Italia*, 1836, ("İtalya'da Felsefenin Yenilenmesi"); *Filosofia della politica*, 1837, ("Politika Felsefesi"); *Filosofia della morale*, 1838, ("Ahlak Felsefesi"); *Filosofia della diritto*, 1841, ("Hukuk Felsefesi"); *Introduziona alla filosofia*, 1850, ("Felsefeye Giriş"); *Logica*, 1853, ("Mantık").

● **KAYNAKLAR:** P.Carabelles, *Dacartesioa Rosmini*, 1946; F.Sciacca, *La filosofia morale di A.Rosmini*, 1953; F.Palhories, *la Philosophie de Rosmini*, 1908.

● **BAKINIZ:** CONDILLAC, KANT, LEIBNIZ, LOCKE.

ROSS, Edward Alsworth
(1866-1951)

ABD'li sosyolog. Ülkesinde sosyoloji biliminin kurucularındandır.

12 Aralık 1866'da Illinois Eyaleti'nin Virden kentinde doğdu, 22 Temmuz 1951'de Wisconsin Eyaleti'ndeki Madison'da öldü. Coe Collega'da öğrenim gören Ross, 1891'de Johns Hopkins Üniversitesi'nden politik iktisat doktorasını aldı. 1891-1892 arasında Indiana, 1892-1893 yıllarında Cornell üniversitelerinde öğretim üyeliği yaptı. 1893'te Stanford Üniversitesi'nde maliye ve iş idaresi profesörü oldu. Stanford Üniversitesi'nde bulunduğu yıllarda sosyolojiye ilgi duyarak çalışmalarını bu alanda yoğunlaştırdı. 1900'de siyasi görüşlerine tepki duyan tutucu üniversite yönetiminin isteği üzerine görevinden ayrıldı. 1901-1906 arasında Nebraska Üniversitesi'nde, ardından 1937'de emekli oluncaya değin Wisconsin Üniversitesi'nde sosyoloji dersleri verdi. 1914-1915 yıllarında Amerikan Sosyoloji Derneği başkanlığı yaptı.

Ross, bilimsel çalışmalarını bir tarım toplumu olmaktan çıkıp kentleşme ve sanayileşme sürecine girişin, toplumsal ve iktisadi sorunları üstünde yoğunlaştırdı. 1901'de sanayileşmiş bir toplumda bireysel özgürlüklerin ve toplumsal istikrarın nasıl sağlanacağı sorularına yanıt arayan *Social Control* ("Toplumsal Denetim") adlı ünlü kitabını yayımladı. Toplumun ve insanlığın ilerlemesinin durdurulamayacağına inanan Ross, sanayi toplumu ile cemaat değerleri arasında bir bireşimin gerekliliğini savundu.

1897-1904 arasında çeşitli yerlerde yayımlanan toplumsal Darwinizm'i ve Herbert Spencer'in toplum kuramını eleştirdiği yazılarını 1905'te bir araya toplayıp *Foundations of Sociology* ("Sosyolojinin Temelleri") adıyla yayımladı. Bu yapıt, ABD'de sosyolojinin nesnesinin yeniden tanımlanmasının gerektiğini öne sürüşü ve toplumsal süreçlerin sömürü, işbirliği, rekabet gibi sosyolojik kavramlar çerçevesinde ele alınmasının zorunlu olduğunu vurgulayan ilk kitap olması nedeniyle önemli bir yere sahiptir. Ayrıca kolektif davranışlar ve toplumsal denetim konuları üzerine çalışan Ross, üniversitelerde toplumsal psikolojinin ayrı bir öğrenim ve araştırma dalı olmasına öncülük etmiştir.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Social Control*, 1901, ("Toplumsal Denetim"); *Foundations of Sociology*, 1905, ("Sosyolojinin Temelleri"); *Social Psychology*, 1908, ("Toplumsal Psikoloji"); *The Principles of Sociology*, 1920, ("Sosyolojinin İlkeleri").

ROSS, James Clark
(1800-1862)

İngiliz, kâşif. Kuzey manyetik kutup noktasının keşfine katılmış, Antarktika'ya araştırma seferleri düzenlemiştir.

15 Nisan 1800'de Londra'da doğdu, 3 Nisan 1862'de Buckinghamshire bölgesindeki Aylesbury'de öldü. Kraliyet Donanma Okulu'nda öğrenim gören

Ross, daha ordudaki ilk yıllarında, Kuzey Buz Denizi'ne düzenlediği araştırma gezileriyle tanınan amcası Sir John Ross'un (1777-1856) etkisiyle kutup bölgelerinin keşfine ilgi duymaya başladı. İlk Arktik bölge seferine 1818'de amcası ile birlikte çıktı. 1819-1827 arasında İngiliz kâşif William Edward Parry'nin (1790-1855) Kuzeybatı Geçidi'ni araştırma gezilerine katıldı. Gösterdiği başarılar nedeniyle filo komutanlığına yükseltildikten sonra 1831'de yine John Ross ile son kuzey seferini yaptı. 1839'dan başlayarak da, Antarktika kıtasının araştırılmasını ve Güney manyetik kutup noktasının belirlenmesini amaçlayan geziler düzenledi. 1844'te "Sir" unvanıyla ödüllendirilen Ross, 1848'de de Royal Society üyeliğine seçilmiştir.

Parry ile Kanada'nın kuzeyindeki 75° enleme değin ilerleyen, 1831'deki gezi sırasında da Parry Adaları'nın yakınlarındaki Kuzey manyetik kutup noktasını belirleyen Ross en önemli başarısına, Antarktika kıyısına düzenlediği seferler sırasında ulaştı. Bu bölgeye ilişkin ilk bilgileri 19.yy başlarında balina avcıları toplamış, kıtayı ilk gören ise, 1820'de Rus kâşif Fabian Bellinghausen (1778-1852) olmuş, daha sonraları İngiliz kâşif Edward Bransfield (1795-1852) ile Fransız denizci Dumont d'Urville (1790-1842) yeni keşiflerde bulunmuşlardı. Ross'un "Erebus" ve "Terror" gemileriyle 1839'da başlattığı seferin asıl amacı, manyetik gözlemler yapmak ve Güney manyetik kutup noktasına ulaşmaktı. Kıtanın batıdan dolaşılmasını içeren 2 yıllık bir yolculuktan sonra, 1841'de, bugün Ross Denizi ve Victoria Toprakları olarak adlandırılan bölgeleri keşfeden Ross, Victoria Toprakları'nda geçirdiği kışın ardından manyetik kutup noktasına gitmekten vazgeçerek, Antarktika içlerine yöneldi ve kendi adıyla anılan adaları buldu, burada belirlediği iki yanardağa gemilerinin adını verdi. 160° doğu ve 160° batı boylamları arasında yayılan Ross Şelfbuzu'na ilişkin araştırmalar yaptıktan sonra da Graham Toprakları kıyı şeridinin haritasını çıkardı ve Weddell Denizi'nin çevresinden dolaşarak ülkesine döndü.

Ross, manyetik güney kutbuna ulaşmayı başaramamışsa da, Antarktika gezisinin önemli coğrafik, zoolojik, meteorolojik ve jeolojik bulgular içeren sonuçlarını yayımlayarak, bu kıtanın keşfinde önemli bir adım atmayı başarmıştır.

● YAPITLAR (başlıca): *A Voyage of Discovery and Research in the Southern and Antarctic Regions*, 1847, ("Güney ve Antarktik Bölgelerde Bir Keşif ve Araştırma Gezisi").

● BAKINIZ: AMUNDSEN, O.NORDENSKJÖLD, R.F. SCOTT.

ROSS, Ronald
(1857-1932)

İngiliz, hekim. Sıtmanın anofel türü sivrisineklerle bulaştığını kanıtlamış ve sıtma asalağının yaşam çevrimini açıklamıştır.

13 Mayıs 1857'de Nepal'deki Almora kentinde doğdu, 16 Eylül 1932'de Londra'da öldü. Hindistan'da görevli bir İngiliz subayının oğluydu. Londra'daki St.Bartholomew Hastanesi'nde tıp öğrenimi görerek 1879'da diplomasını aldı ve bakteriyoloji derslerini izlemek amacıyla Londra'da geçirdiği bir yıl dışında, 1881'den 1895'e değin on üç yıl süreyle Hindistan'da hem hekimlik yaptı, hem de sıtmanın bulaşma yollarını araştırdı. 1895'te ülkesine dönünce, önce Liverpool'daki Tropikal Tıp Okulu'nda öğretim görevlisi, sonra Liverpool Üniversitesi'nde tropikal hastalıklar profesörü oldu. 1912'de öğretim görevinden ayrılıp Londra'daki King's College Hastanesi'nde tropikal hastalıklar hekimi olarak çalışmaya başlayan, 1926'da, Londra yakınındaki Putney Heath'te kendi adına kurulan Ross Tropikal Hastalıklar Enstitüsü ve Hastanesi'nin yöneticiliğini üstlenerek ölünceye değin sürdüren Ross'a 1901'de Royal Society üyeliği, 1902'de sıtmaya ilişkin çalışmaları nedeniyle Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü, 1911'de de "Sir" unvanı verilmiştir.

Matematik ve edebiyatla da ilgilenerek şiirler, hikâyeler ve sahne oyunları yazan Ross'un Hindistan'da bulunduğu yıllarda, özellikle 1890'dan sonra incelemeye başladığı sıtma hastalığı konusundaki çalışmaları, birçok araştırmacının katkısıyla yürütülen ve bilimin yengisiyle sonuçlanan sıtma savaşında önemli bir aşamadır. 1880'de Laveran, sıtmanın sanıldığı gibi bir bakteri hastalığı olmadığını ve alyuvarlarda asalak yaşayan bir hücrelilerden ileri geldiğini ortaya atmıştı. Kuşkuyla karşılanan bu gözlemin doğru olduğuna inanan ve sıtmanın sivrisineklerle bulaştığını savunan İngiliz hekim Sir Patrick Manson'ın (1844-1922) yönlendirmesiyle 1894'ten sonra araştırmalarını bu doğrultuda yoğunlaştıran Ross, nihayet 20 Ağustos 1897'de, "anofel" türü bir sivrisineğin mide çeperlerindeki saydam bir kistin içinde, Laveran'ın alyuvarlarda gözlemlediğine benzer küçük siyah sporlar gözlemledi. Asalağın daha sonraki gelişme evrelerini gözlemleyebilmek için kafes kuşlarında incelemeler yapan Ross'un araştırmaları, sıtmalı kuşların kanını emen sivrisineğin önce midesine, sonra tükürük bezlerine yerleşen asalağın yaşam çevrimini belirlemiş ve *Plasmodium* türü bu asalağın sivrisinek ısırığıyla sağlıklı kuşlara geçtiğini kuşkuya yer bırakmayacak biçimde kanıtlamıştı. Bu tür asalağın dişi anofelle taşındığını göstererek insandaki yaşam çevrimini inceleyen Grassi, Golgi gibi İtalyan hekimlerin de katkılarıyla sıtmanın bulaşma yolları belirlendikten sonra, özellikle bataklıkların kurutulması ve DDT gibi böcek ilaçlarının kullanılmasıyla yoğun bir sıtma savaşı başlatılarak, büyük salgınların önü alınabilmiştir.

● YAPITLAR (başlıca): *Mosquito Brigades and How to Organise Them*, 1902, ("Sivrisineklerle Savaş Ekipleri ve Örgütlenme Biçimi"); *The Prevention of Malaria*, 1910, ("Sıtmanın Önlenmesi"); *Memoirs*, 1923, ("Anılar").

● BAKINIZ: GOLGI, GRASSI, R.KOCH, LAVERAN, P.MÜLLER.

ROSSELLINI, Roberto
(1906-1977)

İtalyan sinema yönetmeni. Yeni Gerçekçilik akımının kurucularından ve savaş sonrası İtalyan sinamasının en önemli adlarındandır.

6 Mayıs 1906'da Roma'da doğdu, Haziran 1977'de öldü. Küçük yaşta mekanik aletlerle ilgilenmeye başladı ve bir sürü küçük buluş yaptı. Aynı zamanda sinemaya da ilgi duyuyordu, sinema salonlarında saatlerce film izliyordu. Çok sonraları, kendi filmlerinde kullandığı bazı yeni alıcılar, mercekler ve aydınlatma aygıtları geliştirerek bu iki merakını birleştirecekti.

Sinemaya bir amatör olarak, Roma yakınlarındaki villalarının bir odasını stüdyoya çevirerek başladı. 1938'de burada yaptığı kısa film *Prélude à l'après midi d'un faune* ("Bir Faun'un Öğleden Sonrasında Prelüd") sansür tarafından yasaklandı. Ancak faşist rejim, varlıklı ailelerin çocuklarını ulusal film endüstrisine çekmeye çalışıyordu. Rossellini'den bir propaganda filminin senaryosuna katılması istendi. Daha sonra bir hastane gemisi üstüne belgesel bir film yapmakla görevlendirildi. Bu amaçla başladığı çalışmanın sonunda, 1941'de *La nave bianca* ("Beyaz Gemi") adlı uzun dramatik film ortaya çıktı. Rossellini Müttefikler'in İtalya'yı işgal etmesinden önce rejim için iki film daha yaptı.

Yeni Gerçekçilik

Savaş sonrasında Rossellini, Yeni Gerçekçilik akımının önder yönetmeni olarak uluslararası alanda adını duyurdu. II.Dünya Savaşı üstüne yaptığı üçlemenin filmleri bu akımın tüm özelliklerini taşıyordu. Bunlardan *Roma città aperta* ("Roma Açık Şehir") belirli ölçüde gerçek olaylara dayanıyordu, savaşın yıkıntıları içindeki Roma sokaklarında çekilmişti ve çokluk belgesel görüntülerden oluşuyordu. Filmin asıl başarısı, bu belgesellikle, komünist bir direniş önderine Gestapo ajanlarının işkence etmesi çevresinde gelişen kurmaca öyküyü birleştirerek, Avrupa'yı saran savaş atmosferini bütün gerçekliğiyle vermesinden kaynaklanıyordu.

İkinci film, 1946 tarihli *Paisà* ("Köylü") altı ayrı bölümden oluşuyordu ve kurtaran Amerikalılar'la kurtarılan İtalyanlar arasındaki ilişkileri işliyordu. Üçlemenin son filmi *Germania anno Zero* ("Almanya Sıfır Yılı") ise Nazi ideolojisiyle doldurulmuş Berlinli bir gencin önce babasını, sonra kendini öldürmesi çevresinde Nasyonal Sosyalizm'in çürümüşlüğünü sergiliyordu. 1948'de Rossellini'nin iki bölümlük *L'amore* ("Aşk") adlı filmiyle Yeni Gerçekçilik'ten uzaklaşmaya başladığı görüldü.

Bergman dönemi

1950'lerin başlarında İsveç asıllı oyuncu Ingrid Bergman'la evlendi. Ancak bu evlilik yürümedi. Ayrıca

Sinemada Yeni Gerçekçilik

İtalya, 1943-1944 yıllarında, II.Dünya Savaşı'yla harpalanmış, parçalanmış ve kargaşa içine düşmüş bir durumdaydı. Bu ülkenin bütün sanatçıları gibi, sinemacıları da gerçeği olduğu gibi kabul etmenin ve toplumsal bir özeleştiri hareketi başlatmanın gereğine inanıyorlardı. Bu dönemde İtalya'da ortaya çıkan ve sinema tarihinin en önemli akımlarından birini oluşturan Yeni Gerçekçilik'i bu inanç doğurmuştur.

Yeni Gerçekçilik terimini ilk kez eleştirmen Antonio Pietrangeli 1942'de L.Visconti'nin* Ossessione ("Tutku") filmi için Cinema dergisinde kullandı. Bu film, James Cain'in Postacı Kapıyı İki Kere Çalar adlı romanının uyarlamasıydı. Gerçek mekânlarda çekilmişti ve gerek bu niteliğiyle, gerek toplumsal gerçekleri yansıtmasıyla, faşist dönemin yapay filmlerinden çok değişikti.

Aslında Yeni Gerçekçilik büsbütün yeni bir akım değildi. 1910'ların ortalarında da İtalya'da gerçekçi filmler yapılmıştır. Ama gizli olarak gösterilen Ossessione dönemin sinemacıları için yeni ve yön gösterici bir esin kaynağı oldu. V.De Sica*, R.Rossellini, Aldo Vergano, A.Lattuada*, P.Germi*, ve Guiseppe De Santis gibi yönetmenlerin 1950'lere değin yaptıkları filmler ortak özellikleriyle hep Yeni Gerçekçilik akımının ürünleriydi. Akımın kuramcılığını yapan C. Zavattini* ise yeni gerçekçi birçok filmin senaryosunu yazdı.

1950'lerin başında İtalyan toplumunun görece durulması ve mali durumlarını düzelten yapımcıların ticari amaçlı tasarılara yönelmeleri sonucu Yeni Gerçekçilik hızını yitirdi. Ancak bu akım, Hollywood dahil birçok ülkenin sinemasını etkilemiştir. Özellikle azgelişmiş ülkelerin sinamacıları için vazgeçilmez bir esin kaynağı olmuştur. Ayrıca yeni kuşak İtalyan yönetmenlerinden E.Olmi* ve F.Rosi* gibi sinemacılar Yeni Gerçekçilik'in özelliklerini belli değişikliklerle sürdürdüler.

Yeni Gerçekçiler, biraz da olanaklarının kıt olması nedeniyle klasik sinemanın kurallarına karşı çıkmış ve yaşamı "olduğu gibi" göstermenin gerekliliğini savunmuşlardır. Bu nedenle filmlerini gerçek mekânlarda ve genellikle halktan kişileri kullanarak çekmişlerdir. Onların bu tutumu, savaşın yıkıntıları arasında doğrulmaya çalışan İtalyan toplumu üstünde yoğunlaşan ana temaların, bütün canlılığı ve gerçekliğiyle perdeye yansımasına neden olmuştur. Öte yandan yeni gerçekçi filmler, çok zor koşullarda ve doğal çevrede çekilmiş olmalarına karşın özgün bir estetiğe de sahiptirler. Belgesel niteliklerinin yanı sıra Özellikle siyah-beyaz kullanımı bakımından plastik bir güzellik de taşırlar.

"Roma, Açık Şehir" filminden bir sahne, 1945.

Rossellini-Bergman işbirliğinin ürünü filmler de hem ticaret, hem de sanat bakımından başarı kazanamadı. Yalnız yıllar sonra *Viaggio in Italia* ("İtalya'da Yolculuk") bazı eleştirmenlerce sinemanın en iyi filmleri arasına sokulacaktı. Bu dönemde Bergman'la çektiği en tanınmış filmi, 1949'da gösterime çıkarıldığında tam bir başarısızlığa uğrayan *Stromboli* oldu. 1958'de yaptığı uzun belgesel *India* da ("Hindistan") beklenen başarıyı sağlayamadı.

Son filmleri

Rossellini ancak 1959'da, II.Dünya Savaşı sırasında geçen gerçek bir olaya dayanarak çektiği *Il Generale delle Rovere* adlı filmiyle eski saygınlığına kavuşabildi. 1960'larda İtalyan televizyonu için filmler yapmaya başladı. Bunlardan *La prise de pouvoir par Louis XIV* ("14.Louis'nin İktidara Gelişi") uluslararası ilgi gördü. Rossellini ayrıca başkaları tarafından yönetilen birçok filmde danışmanlık yaptı, opera ve tiyatro oyunları yönetti. ABD'de Yale ve Houston'daki Rice üniversitelerinde film yönetimi üstüne dersler verdi.

Rossellini'nin filmlerinin çoğunun müziğini ünlü bir besteci olan kardeşi Renzo Rossellini yapmıştır. Bergman'la evliliğinden doğan ikiz kızlarından Isabella Rossellini ise 1976'da sinema oyunculuğuna başlamıştır.

Gerçekliği derinlemesine yakalayan ve bunu fantastik öğelerle birleştiren üslubuyla Rossellini, sinema tarihinin temel taşlarından birini oluşturmuştur. Sinemada en önemli anlatım öğesinin ritim olduğunu savunmuş, senaryoya bağlı kalmadan, anlık esinlere güvenerek çalışmıştır.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Daphne*, 1936, ("Daphne"); *Prélude à l'après-midi d'un faune*, 1938, ("Bir Faun'un Öğleden Sonrasında Prelüd"); *La nave bianca*, 1941, ("Beyaz Gemi"); *Roma città aperta*, 1945, ("Roma Açık Şehir"); *Paisà*, 1946, ("Köylü"); *Germania anno zero*, 1947, ("Almanya Sıfır Yılı"); *L'amore*, 1948, ("Aşk"); *Stromboli* 1949, ("Stromboli"); *Les sept péchés capitaux*, 1952, ("Yedi Büyük Günah"); *Europa '51*, 1952, ("Avrupa '51"); *Dov'è la libertà*, 1953, ("Özgürlük Nerede ?"); *Viaggio in Italia*, 1953, ("İtalya'da Yolculuk"); *Giovanna d'Arco al rogo*, 1954, ("Jan Dark Yakılırken"); *La paura*, 1954, ("Korku"); *India*, 1958, ("Hindistan"); *Viva l'Italia*, 1960, ("Yaşasın İtalya"); *Il Generale della Rovere*, 1959; *Vanina Vanini*, 1961, ("Hain"); *Les caribiniers*, 1963, ("Askerler"); *La prise de pouvoir par Louis XIV*, 1966, ("14.Louis'nin İktidara Gelişi"); *Socrate*, 1970; *Anno uno*, 1977, ("Bir Yılı"); *Il Messia*, 1978, ("Mesih").

ROSSETTI, Dante Gabriel
(1828-1882)

İngiliz, ressam ve şair. Ön Raffaellocular'ın (Pre-Raphaelites) öncülerindendir.

12 Mayıs 1828'de Londra'da doğdu, 9 Nisan 1882'de Kent'te öldü. 1836-1841 arasında King's College'da öğrenim gördü. Burada, bir olasılıkla suluboya ressamı John Sell Cotman'dan (1782-1842) ders aldı. Şiirle resme aynı derecede ilgi duyuyordu. Bir süre bocaladıktan sonra on dört yaşındayken önce Londra'da Bloomsbury'de bir sanat okuluna gitti, 1845'te de Royal Academy'de öğrenci oldu. Bir yandan da Shakespeare, Goethe ve Byron'u okuyordu. Poe'nun yapıtlarına da ilgi duydu ve onun "The Raven" (Kuzgun) adlı şiirini resimledi. Yirmi yaşına geldiğinde şiirleriyle ve İtalyan şairlerinden yaptığı çevirilerle tanınmıştı. Bir süre Ford Madox Brown'un (1821-1893) atölyesinde çalıştı ve onun etkisiyle, Nazarenler adıyla anılan Alman Romantikleri'nin Rönesans öncesi sanatçılara duydukları ilgiyi paylaştı. 1848'de Royal Academy'deki arkadaşları Hunt ve Millais ile birlikte Ön Raffaellocular hareketini başlattı. 1850'de sergilediği *Meryem'e Müjde* adlı resmi tepkilere neden olunca yapıtlarını bir daha sergilemedi. Aynı zamanda yağlıboyadan suluboyaya, dinsel konulardan da edebi konulara yöneldi. 1854'te eleştirmen John Ruskin'in desteğini kazandı. 1861'de William Morris'in kurduğu Morris, Marshall, Faulkner and Co. adlı dekorasyon tasarımı şirketinde vitray çalışmaları yaptı. 1862'de, aynı zamanda modelliğini de yapan karısının ölümüyle bir sarsıntı geçirdi ve yalnız bir yaşam sürmeye başladı. 1860'ların sonlarına doğru görme duyusunu yitirmeye başlayınca şiire ağırlık verdi. 1870'te yayımlanan kitabı *Poems* ("Şiirler") ilgi gördü. Ancak ilaç alışkanlığı sağlığının giderek bozulmasına neden oluyordu. William Morris'in karısı Jane Morris'e duyduğu yakınlıkla onun portrelerini yaptı. Bir süre sonra da birlikte yaşamaya başladılar. Hastalığının artmasıyla son on yılını yarı yatalak bir durumda geçirdi.

Rossetti, Ön Raffaellocular hareketinin önemli bir üyesi olmasına karşın, akımın ilke ve görüşlerine öbür üyeler kadar bağlı olmamıştır. Bu dönemde gerçekleştirdiği dinsel konulu resimlerinde, Orta Çağ'a uygun yalın bir anlatım ve zengin bir simgecilik (sembolizm) izlenir. 1853'te grubun dağılmasından sonra daha çok Orta Çağ'ın romantik edebiyat temalarına yönelerek konularını idealize etmiş ve ayrıntılarda zengin bir düş gücü ortaya koymuştur. Çoğunlukla karısını model olarak kullandığı bu resimler en önemli yapıtlarıdır. 1862'den sonra üslubu değişir. Bu dönemde hiçbir özelliği olmayan kadın figürleri yapmıştır. Daha sonra Jane Morris'i konu aldığı resimleriyle sanatında kısa süreli bir canlanma olmuştur.

● **YAPITLAR** (başlıca): Resim : *Bakire Meryem'in Genç Kızlığı*, 1849, Tate Galerisi, Londra; *Meryem'e Müjde*, 1850, Tate Galerisi, Londra; *Paolo ve Francesca*, 1854, Tate Galerisi, Londra; *Beata Beatrix*, ykş. 1863, Tate Galerisi, Londra; *Dante'nin Düşü*, 1871, Walker Sanat Galerisi, Londra; *Şiir Bahçesi*, 1872, Kent Sanat Galerisi, Manchester; *Mecdelli Meryem*, 1878, Tate Galerisi, Londra. Şiir: *Poems*.

1870, ("Şiirler"); *Ballads and Sonnets*, 1881, ("Baladlar ve Soneler").

● KAYNAKLAR: H.R. Angelli, *D.G. Rossetti*, 1949; O. Doughty, *A Victorian Romantic, D.G. Rossetti*, 1949.

● BAKINIZ: HUNT, W. MORRIS.

ROSSI, Paolo
(1956)

İtalyan, futbolcu. Ülkesinin üçüncü kez dünya şampiyonu olmasına katkıda bulunmuştur.

Vicenza'da doğdu. Futbola 13 yaşında LR Vicenza Kulübü'nün yıldızlar takımında başladı. 15 yaşında girdiği genç takımda öne çıktı. Daha sonra, A takımına yükseldi ve 19 yaşındayken LR Vicenza'nın birinci kümeye yükselmesinde rolü oldu.

Peregia takımına transfer olduktan sonra milli takım formasını art arda giymeye başladı. 1978 Dünya Kupası'nda gösterdiği oyunuyla uluslararası düzeyde ün kazandı. 1980 yılında İtalya liginde ortaya çıkarılan bir şike olayına adı karıştı. Şike yaptığını kabul etmemesine karşın, futbol federasyonu tarafından cezalandırıldı. Cezasının bitmesinden sonra gene futbola döndü. 1982 Dünya Kupası'nda şampiyon olan İtalyan milli takımında yer aldı ve attığı gollerle takımının şampiyonluğunda önemli rol oynadı.

Çalımları, etkili kafa vuruşları ve golcülüğü ile tanınan Rossi, 1982'de Avrupa'da yılın futbolcusu seçilmiş, yalnız o yılki takımı olan Juventus'un değil, dünyanın en pahalı futbolcularından biri olmuştur. 1982-1983 sezonunda Atina'da oynanan Avrupa Şampiyon Kulüpler Turnuvası finalinde Juventus takımında yer almıştır.

ROSSINI, Gioacchino
(1792-1868)

İtalyan, besteci. Melodik ve canlı müziğiyle İtalyan tarzı güldürücü operaya *(opera buffa)* yeniden yaşam kazandırmıştır.

Gioacchino Antonio Rossini 29 Şubat 1792'de Pesaro'da doğdu, 13 Kasım 1868'de Paris'te öldü. Bir mezbahada kontrol memuru olan babası aynı zamanda çeşitli bando ve orkestralarda trompet ve korno çalıyordu. Annesi ise ikinci derece rollere çıkan bir şarkıcıydı. Babası cumhuriyetçi görüşleri nedeniyle tutuklanınca, bir süre bir demircinin yanına çırak verilen Rossini, müziğe karşı büyük bir yeteneği olduğu için bir yandan da kiliselerde şarkıcılık yapıyor, tiyatrolarda klavsen çalıyordu. On dört yaşında ailesiyle birlikte Bologno'ya gitti, orada kentin konservatuvarı sayılan Liceo Filarmonica'ya yazıldı. Bu arada bestelediği çeşitli oda müziği yapıtları ve kantatlarda Haydn ve Mozart etkisi görülür. İlk önemli operası *La cambiale di matrimonio* (Evlilik Senedi) 1810'da Venedik'te sahnelendi. Ertesi yıl *La morte di Didone* (Dido'nun Ölümü) adlı kantatı yazdı ve bunu art arda bestelediği operalar izledi. 1812'de *La scala di seta* (İpek Merdiven) ve *La pietra del paragone* (Denektaşı) sahnelendi. Bu operalarında, sonradan hemen hemen tüm yapıtlarında kullanacağı, seslerin yavaştan başlayarak derece derece yükseltildiği *crescendo* etkisini kullandı. Bu özelliği çok kullanması nedeniyle de Bay Crescendo adıyla anılmaya başlandı.

Gioccbino Antonio Rossini

1813'te yazdığı *Il Signor Bruschino* (Bay Bruschino) ve *Tancredi* operaları ilk üstün yapıtları sayılır. Bunları izleyen *L'Italiana in Algeri*'nin (Cezayir'de Bir İtalyan Kızı) başarısı ona Scala Operası'nın kapılarını açtı. Tümü de, aryaları süsleyerek söyleme sanatı olan *bel canto* üslubuyla yazılmış bu operalarla kısa sürede yayılan ünü, Napoli'deki tanınmış emprezaryo Domenica Barbaia'nın onunla ilgilenmesine yol açtı. Yaptıkları sözleşmeye göre Rossini yılda iki opera bestelemeye başladı. Barbaia'nın gözde şarkıcısı, ilerde Rossini'yle evlenecek olan Isabella Colbran'dı. Colbran, ilk kez 1815'te Rossini'nin *Elisabetta, regina d'Inghilterra* (İngiltere Kraliçesi Elisabeth) operasında göründü. Yapıtın kazandığı başarı üzerine Rossini, Roma'ya çağrıldı ve başyapıtı sayılan *Il barbiere di Siviglia*' (Sevil Berberi) orada sahnelendi. Beaumarchais'nin aynı addaki oyunundan İtalyan besteci Giovanni Paisiello'nun (1740-1816) yapmış olduğu düzenlemenin üzerine Romalılar bu yeni *Sevil Berberi*'ni beğenmediler. Ama yapıt İtalya'nın başka kentlerinde çok sevildi. Roma'da yeniden sahnelenişinde de, bu kez özelliklerini kavrayan izleyiciler *Sevil Berberi*'ni benimsediler. Artık ölmüş gözüyle bakılan İtalyan tarzı güldürücü opera bu yapıtla yeniden yaşam kazanıyordu. Bunu, güldürücü operanın bir başka doruğu, *La cenerentola* (Külkedisi) izledi.

Sevil Berberi

Sevil Berberi'nden sonra döneminin en ünlü bestecileri arasına giren Rossini, Beethoven'le görüşmek üzere Viyana'ya gitti. Venedik'e dönüşünde yazdığı *Semiramide* operasının beğenilmemesi üzerine İtalya için opera yazmaktan vazgeçerek Fransa'a geçti. Paris'te İtalyan Tiyatrosu'nun yöneticiliğine getirildi, burada kendi yapıtlarının bazısını sahneledi. X. Charles'ın taç giyme töreni nedeniyle *Il viaggio a Reims* (Reims'e Yolculuk) kantatını besteledi. Fransız operası için

Fransa dönemi

yenilik sayılabilecek bir tarzda, müziğin konuya hizmet etmesine yönelen bir anlayışla yaptığı bestelerde, koroya daha çok önem verdi.

Guillaume Tell

1829'da bestelediği son operası *Guillaume Tell*'de ulusalcılık ve özgürlük temalarını ele aldı. Paris halkı ve eleştirmenler yapıtı coşkuyla karşıladılar. 1830 Devrimi sırasında İtalyan Tiyatrosu'ndaki görevi sona eren Rossini, daha sonra birkaç dinsel yapıt, kantat ve piyano parçası dışında ürün vermedi. 1836'da Milano'ya oradan da Bologna'ya döndü. 1853'te yeniden Paris'e yerleşerek yaşamının sonuna değin orada kaldı.

G. Donizetti ve V. Bellini ile birlikte İtalyan *belcanto*'sunun en güzel örneklerini veren Rossini, çağının şarkıcıları için, seslerine ve tarzlarına göre müzik yazmış, yapıtlarında dramatik değerlerden çok ses gösterişine önem vermiştir. Melodik, neşeli ve canlı müziğiyle en çok güldürücü opera türünde başarılı olmuş, bu türün geleneksel biçimini kırarak orkestrayı yenilemiş, ses ve çalgı yazısındaki sağlam işçiliği ve kullandığı alışılmadık ritimlerle seçkinleşmiştir.

Kırk kadar operasından günümüzde *Sevil Berberi* dışında pek azı sahnelenmektedir. Ancak *Sevil Berberi, Guillaume Tell, La gazza ladra* (Hırsız Saksağan), *La scala di seta, Cezayirde Bir İtalyan Kızı* operalarının uvertürleri, konser programlarında sık yer alan parçalardır.

● **YAPITLAR (başlıca): Opera:** *La cambiale di matrimonio,* 1810, (Evlilik Senedi); *La scala di seta,* 1812, (İpek Merdiven); *La pietra del paragone,* 1812, (Denektaşı); *Tancredi,* 1813; *L'Italiana in Algeri,* 1813, (Cezayir'de Bir İtalyan Kızı); *Il Turco in Italia,* 1814, (İtalya'da Bir Türk); *Elisabetta, regine d'Inghilterra,* 1815, (İngiltere Kraliçesi Elisabeth); *Il barbiere di Siviglia,* 1816, (Sevil Berberi); *La cenerentola,* 1817, (Külkedisi); *La gazza ladra,* 1817, (Hırsız Saksağan); *Semiramide,* 1823; *Le siège de Corinthe,* 1826, (Korent Kuşatması); *Guillaume Tell,* 1829. **Vokal Müzik:** *La morte di Didone,* kantat, 1811, (Dido'nun Ölümü); *Il viaggio a Reims,* kantat, 1825, (Reims'e Yolculuk); *Stabat Mater,* 1842. **Oda Müziği :** *5 Yaylı Çalgılar Dörtlüsü,* 1808.

ROSSO FIORENTINO
(1494-1540)

İtalyan, ressam. Maniyerizm'in temellerini atan sanatçılardan biridir.

8 Mart 1494'te Floransa'da doğdu, 14 Kasım 1540'ta Paris'te öldü. Asıl adı Giovanni Battista di Jacopo Rosso'dur; Il Rosso olarak da bilinir. Yaşamının ilk dönemiyle ilgili bilgiler azdır. 1523'e değin Floransa'da çalıştı. 1524'te gittiği Roma'da gerçekleştirdiği freksler fazla beğenilmedi. Kentin 1527'de İspanyollar tarafından yağmalanması üzerine Roma'dan ayrıldı. Bir süre Umbria ve Arezzo'da çalıştı. 1530'da Venedik'teyken Fransa Kralı I. François tarafından Fontainebleau'ya çağrıldı. Yaşamının bundan sonrasını Fontainebleau Sarayı'nda François Galerisi adı verilen salonu süslemekle geçirdi.

Rosso'nun ilk yapıtlarında, Fra Bartellomeo, Andrea del Sarto ve Dürer'den gelen çeşitli etkilere karşın, Rönesans klasikçiliği ile bağdaşmayan bağımsız bir kişilik ortaya koyduğu görülür. Roma'da Raffaello ve özellikle de Michelangelo'nun yapıtlarını tanıdıktan sonra, resimlerinde anlatımcı öğeler artmıştır. Renk, biçimden soyutlanarak ayrı bir öğe haline gelmiştir. Olgunluk döneminin en güçlü örnekleri sayılan *Musa, Jethro'nun Kızları Arasında* ve *İsa'nın Çarmıhtan İndirilmesi* adlı yapıtlarında keskin köşeli biçimler, dengesiz kuruluşlar ve gerçekdışı bir etki yaratan ışık kullanımı, Rosso'nun sanatının başlıca özellikleri olarak dikkati çeker. Son döneminin resimleri ise çeşitli karmaşıklıklar, mekânsal belirsizlikler, abartılmış biçimler ve uyumsuz renklerle öne çıkar. Rosso'nun sanatı genelde Maniyerizm'in yayılmasında Pontormo'nunkinden daha etkili olmuş, Fransa'daki çalışmaları ise Fontainebleau Okulu adı verilen Kuzey Maniyerizmi'nin temellerini oluşturmuştur.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Meryem'in Göğe Yükselmesi,* 1517, Santissima Annunziata Kilisesi, Floransa; *Bakire Meryem Dört Azizle Birlikte,* 1518, Uffizi Galerisi, Floransa; *İsa'nın Çarmıhtan İndirilmesi,* 1521, Pinacoteca, Volterra; *Meryem'in Evlenmesi,* 1523, San Lorenzo Kilisesi, Floransa; *Musa, Jethro'nun Kızları Arasında,* 1523, Uffizi Galerisi, Floransa; *Havva'nın Yaratılması,* 1524-1527, Santa Maria della Pace Kilisesi, Roma; *İsanın Düşüşü,* 1524-1527, Santa Maria della Pace Kilisesi, Roma; *François Galerisi* süslemeleri, 1530-1540, Fontainebleau Sarayı.

● **KAYNAKLAR:** P. Barocchi, *Il Rosso Fiorentino,* 1950.

● **BAKINIZ:** PONTORMO.

ROSTAND, Edmond
(1868-1918)

Fransız oyun yazarı. Fransız tiyatrosunun son romantik yazarıdır.

1 Nisan 1868'de Marsilya'da doğdu, 2 Aralık 1918'de Paris'te öldü. Paris'te Collège Stanislas'ta öğrenim gördükten sonra Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Edebiyata şiir yazarak başladı. Pek ilgi görmeyen kısa birkaç oyununu izleyen *Les romanesques* ("Düş Kuranlar") 1894'te Comédie Française'de sahnelendi ve büyük başarı kazandı. Rostand'a asıl ününü 1897'de sahnelenen ve başrollerini Constant Coquelin ile Sarah Bernhardt'ın paylaştıkları *Cyrano de Bergerac* adlı oyunu sağladı.

Koşukla yazılmış bu yapıt idealizme, yiğitlik, mertlik, özveri gibi insancıl değerlere bir övgüdür. Şiirsel ve duygusal atmosferi, hareketli üslubu, ince yergiciliği ile oynandığı her ülkede büyük ilgi görmüştür. Rostand'a Légion d'honneur nişanını ve Fransız Akademisi üyeliğini kazandıran bu oyunu, 1945'te İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda da S.E.Siyavuşgil'in çevirisiyle sahnelenmiştir.

Rostand 1901'den sonra sağlığının bozulması üzerine Güney Fransa'da inzivaya çekildi. Bundan sonra ölümüne değin yalnızca iki oyun yazdı. Bunlardan fabl türündeki *Chantecler,* sahnelendiği zaman başarı kazanamadı, ancak daha sonra kimi eleştirmenlerce Rostand'ın en yetkin yapıtı olduğu ileri sürüldü. Tamamlayamadığı *La dernière nuit de don Juan* ("Don Juan'ın Son Gecesi") ise ölümünden sonra yayımlandı.

Rostand yazar olarak tiyatroya bir yenilik getirememişse de, Romantik akımın özelliklerini taşıyan oyunları tiyatro izleyicisine, toplumsal ve siyasal çalkantılardan ve doğalcı (natüralist) edebiyatın neden

olduğu karamsarlıktan bunaldığı bir sırada rahatlama sağlamış, dönemini tamamlamış olan romantik tiyatroyu kısa bir süre için yeniden canlandırmıştır.

● YAPITLAR (başlıca): Oyun : *Les romanesques*, 1894, ("Düş Kuranlar"); *La princesse lointaine*, 1895, ("Uzaktaki Prenses"); *Cyrano de Bergerac*, 1897, (Cyrano de Bergerac, 1942); *L'aiglon*, 1900, (Yavru Kartal - L'aiglon); *Chantecler*, 1910; *La dernière nuit de Don Juan*, (ö.s.), 1921, ("Don Juan'ın Son Gecesi"). Şiir : *Les musardises*, 1890, ("Aylaklıklar").

ROSTOW, Walt Whitman
(1916)

ABD'li iktisatçı. İktisadi büyümenin aşamaları kuramıyla tanınmıştır.

7 Ekim 1916'da New York'ta doğdu. Yale Üniversitesi'nden 1936'da lisans, 1940'ta doktora derecesi aldı. 1940-1941 yıllarında Columbia Üniversitesi'nde okutmanlık yaptı. 1946-1947 yıllarında Oxford Üniversitesi'nde, 1949-1950 yıllarında Cambridge Üniversitesi'nde Amerikan tarihi dersleri verdi. 1950-1961 arasında Massachussets Institute of Technology'de (MIT) iktisat tarihi profesörlüğü yaptı. 1966-1969 arasında Beyaz Saray'da özel danışmanlık yapan Rostow, 1969'da iktisat ve tarih profesörü olarak Austin'deki Texas Üniversitesi'ne girdi.

İktisadi büyümenin aşamalarına ilişkin görüşleriyle tanınan Rostow, *The Stages of Economic Growth* (İktisadi Gelişmenin Merhaleleri) adlı kitabında toplumların iktisadi bakımdan beş tarihsel kategori içine yerleştirilebileceğini savunmaktadır: Geleneksel toplum, hazırlık aşamasındaki toplum, harekete geçme *(take-off)* aşamasındaki toplum, iktisadi olgunlaşma yolundaki toplum ve kitle tüketimi toplumu.

Bütün Newton öncesi dünyayı geleneksel toplum olarak tanımlayan Rostow'a göre, bu toplumların temel özelliği üretimin ve kişi başına gelir düzeyinin çok düşük olması ve kaynakların önemli bir bölümünün tarıma ayrılmasıdır. Gelişmenin başlaması için gerekli koşulların hazırlandığı ikinci aşamada ulusal devletler kurulmuş ve bilimsel buluşlar üretime uygulanmaya başlanmıştır.

Çağdaş toplumların tarihindeki en önemli aşama, harekete geçme aşamasıdır. Temel olarak teknolojinin belirleyici olduğu bu aşamada, tarımsal üretimde yeni teknikler kullanılmaya başlanmış ve yeni sanayi dalları hızla gelişmiştir. Rostow'a göre, hem iktisadi, hem de toplumsal ve siyasal yapının, düzgün bir büyüme hızını olanaklı kılacak biçimde değişikliğe uğradığı harekete geçme aşamasına, İngiltere 1783'ü izleyen yirmi yılda, Fransa ve ABD 1860'tan önce, Almanya 19. yy'ın üçüncü çeyreğinde, Japonya 19. yy'ın son çeyreğinde, Rusya ve Kanada 1914'ten önce, Hindistan ve Çin 1950'li yıllarda girmiştir.

Çağdaş teknolojinin yaygın bir biçimde uygulandığı olgunlaşma aşamasını, kitle tüketimi aşaması izlemektedir. Rostow 'a göre, Batı Avrupa ve Japonya' nın yaşamakta, ABD'nin çıkmak üzere olduğu kitle tüketimi aşamasında, kişi başına düşen gelirin hızla artışı, kaynakları giderek daha çok tüketim malları üretimine yöneltmiş ve toplumsal refah düzeyi çok yükselmiştir. Bu aşamadaki toplumlar için çağdaş teknolojinin gelişmesi bir hedef olmaktan çıkmıştır.

Rostow'un harekete geçme aşamasını azgelişmiş ülkeler açısından da tanımlaması, onun gelişme iktisatçıları arasında sayılmasına neden olmuştur. Rostow, bugünkü azgelişmiş ülkelerin temel olarak bugünkü sanayileşmiş ülkelerin izlediği yolu izleyeceğini varsaymakta ve harekete geçme aşaması için en önemli koşulun, yatırımın ulusal gelirdeki payının yaklaşık % 5'ten % 10'a çıkması olduğunu ileri sürmektedir. Bu konuyla ilgili kitabını "Komünist Olmayan Bir Manifesto" alt başlığıyla yayımlayan Rostow'un aşamalar kuramı, azgelişmiş ülkelerin gelişme sorunlarına bu ülkeler açısından eğilen Avrupa kaynaklı yaklaşımların tersine, ABD kaynaklı gelişme iktisadı yaklaşımı içinde kabul edilmektedir.

● YAPITLAR (başlıca): *The American Diplomatic Revolution*, 1947, ("Amerikan Diplomatik Devrimi"); *The Stages of Economic Growth*, 1950, (İktisadi Gelişmenin Merhaleleri, 1966); *A Design for Asian Development*, 1965, ("Asya'nın Gelişmesi İçin Bir Plan"); *Politics and Stages of Growth*, 1971, ("Siyaset ve Büyümenin Aşamaları"); *The World Economy: History and Prospect*, 1978, ("Dünya Ekonomisi: Tarih ve Görünüm").

ROTHACKER, Erich
(1888-1965)

Alman, filozof, sosyolog ve psikolog. İnsanın dünya ile olan ilişkilerinden kaynaklanan bir yaşam felsefesi geliştirmeye çalışmıştır.

12 Mart 1888'de Pforzheim'da doğdu, 11 Ağustos 1965'te Bonn'da öldü. Ortaöğrenimini doğduğu ilde bitirdikten sonra, başta Berlin Üniversitesi olmak üzere, Almanya'nın değişik kurumlarında sosyoloji, psikoloji, felsefe ve tarih okudu. Özellikle W.Dilthey ve Heinrich Maier'in görüşlerinden etkilenerek bütün çalışmalarını kültür sorunları üzerinde yoğunlaştırdı. 1928'de, daha önce öğrenim gördüğü, Bonn Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak görev aldı. Ölünceye değin kaldığı bu kentte kendisine büyük bir ün sağlayan özgün yapıtlarını yazdı. 1951'de İstanbul'a gelerek Edebiyat Fakültesi'nde felsefenin temel sorunlarını içeren konferanslar verdi.

Rothacker'in ilgi alanı psikolojiden felsefe ve kültür tarihine dek uzar. Düşüncelerinin odağı insan ve başarıları gibi sorunlardır. Bu sorunlara çözüm getirebilmek için tarih felsefesi, kültür felsefesi, tinsel bilimlerde yöntem, tarihte gelişmeler ve bunalımlar diye adlandırdığı değişik konular üzerinde durur. Ona göre önemli olan kültür ve dünya görüşü kavramlarının tarih süreci içinde doğuşu, gelişimi ve etki alanını açıklamaktır. Bu sorunlar aydınlığa çıkarılırsa uygarlığı yaratan öğeleri anlamak kolaylaşır. Çünkü ulusların tarihi "devlet" denen kurumun son biçimini almasıyla başlar, kültürü ise kendine özgü belli kavramlara yeni bir içerik kazandırmayı gerektirir. Yunan'da *logos, kosmos, eidos, metron*, Romalılar'da *virtus, potestas, res publica, humanitas, imperium* gibi kavramlar o ulusların kültür bakımından hangi doğrultuda yürüdüklerini gösterir.

Rothacker'a göre "tarihsel oluşumun kaynağı

devlet ve devletin erk istenci de tarihi devinime iten nedendir". Devlet sürekli bir gelişmenin, kültür alanında ilerlemenin yarattığı biçimlenmedir. Bu biçimlenmenin türü, o devlette bulunan bireyler topluluğunun dünya görüşünü ve kültür anlayışını yansıtır.

● YAPITLAR (başlıca): *Einleitung in die Geisteswissenschaften,* 1920, ("Tinsel Bilimlere Giriş"); *Logik und Systematik der Geisteswissenschaften,* 1926, ("Tinsel Bilimlerin Dizge ve Mantığı"); *Geschichtsphilosophie,* 1934, ("Tarih Felsefesi"); *Probleme der Kulturantropologie,*1935, ("Kültür Antropolojisinin Sorunları"); *Mensch und Geschichte,* 1944, ("İnsan ve Tarih"); *Geschichtliche Entwicklung und Geschichtliche Krisen,* 1951, (Tarihte Gelişme ve Krizler).

● BAKINIZ: DILTHEY, MAIER.

ROTHKO, Mark
(1903-1970)

Rus asıllı ABD'li ressam. Renk Alanı Resmi'nin (Color Field Painting) öncülerindendir.

Markus Rotkoviç 25 Eylül 1903'te Rusya'da Dvinsk'te (bugün Daugavpils) doğdu, 25 Şubat 1970'te New York'ta öldü. 1913'te ailesiyle birlikte ABD'ye göç etti. Gençliği Oregon Eyaleti'nde, Portland'da geçti. Politikaya olan ilgisinden ötürü sendika lideri olmak istiyordu. Bu amaçla 1921-1923 arasında Yale Üniversitesi'nde öğrenim gördü, ancak öğrenimini tamamlamadan okuldan ayrıldı. 1925'te resim yapmaya başladı. Kısa bir süre New York'ta Art Students' League'de ressam ve baskı sanatçısı Max Weber'le (1881-1961) çalışmasının dışında kendi kendini eğitti. 1935'te Adolph Gottlieb (1903-1974) ile birlikte soyutlamaya yönelik dışa vurumcu (ekspresyonist) bir tavır benimseyen *The Ten* (Onlar) grubunu kurdu. 1940'larda Soyut Dışavurumcular'a (Abstre Ekspresyonistler) katıldı. Uzun yıllar William Baziotes (1912-1963), Motherwell ve Newman ile birlikte soyut sanatı yaygınlaştırmak için uğraş verdi. 1958-1966 arasında Texas'ta, Houston'daki St.Thomas Üniversite Şapeli için on dört resimlik bir dizi gerçekleştirdi. Giderek sağlığının bozulması ve unutulmak korkusu ile yaşamına kendi eliyle son verdi.

Rothko, 1940'ların başında bir süre Miro'yu anımsatan biyomorfik ve organik biçimlerin yer aldığı soyut bir tür gerçeküstücülük uygulamış, sonra giderek bu etkilerden arınarak, tek renkli resimleriyle kendi özgün üslubunu bulmuştur. Soyut Dışavurumculuk akımı içinde Renk Alanı Resmi olarak anılan akımın öncülerinden olmuştur. Bu tür resimlerinde tek renge boyadığı tuvali, iki ya da üç dikdörtgene ayırmış, bu dikdörtgenlerin içine farklı renklerde, kesin dış çizgileri olmayan, zemin içinde eriyerek yüzen, daha küçük dikdörtgenimsi biçimler yerleştirmiştir. Daha sonraki resimlerinde bu yüzden biçimler giderek büyümüş, ana dikdörtgeni doldurmaya başlamıştır. Rothko'nun parlak ve ışıltılı renkleri son döneminde yerini daha donuk tonlara bırakmıştır.

● YAPITLAR (başlıca): *Vaftiz Sahnesi,* 1945, Whitney Müzesi, New York; *Sayı: 2,* 1948, Ulusal Sanat Galerisi, Washington D.C.; *Sayı: 18,* 1949, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Sayı: 18,* 1952; *Işık, Yeryüzü ve Mavi,* 1954; *Siyah Üstüne Açık Kırmızı,* 1957, Tate Galerisi, Londra; *Gri Üstüne Siyah,* 1970.

● KAYNAKLAR: L.Seldes, *The Legacy of Mark Rothko,* 1978; D.Waldman, *Mark Rothko,* 1978.

● BAKINIZ: J.POLLOCK.

ROUAULT, Georges
(1871-1958)

Fransız, ressam. Fransız Dışavurumculuğu'nun (Ekspresyonizm) en özgün ve güçlü temsilcilerinden biridir.

Georges Henri Rouault 27 Mayıs 1871'de Paris'te doğdu, 13 Şubat 1958'de aynı kentte öldü. Bir doğramacı ustasının oğluydu. Büyükbabasının evinde gördüğü Daumier'nin baskıları onu sanata yöneltti. 1885-1890 arasında bir camcının yanında eski vitrayların onarımı üstüne çalıştı. Bir yandan da École des Arts Décoratifs'te gece derslerini izliyordu. 1891'de École des Beaux-Arts'da Moreau'nun öğrencisi oldu. 1898'de Moreau ölünce onun müzeye çevrilen stüdyosunun yöneticiliğine getirildi. Matisse, Marquet ve öbür Fovistler'le dostluk kurdu, sanatlarına belli bir yakınlık duydu, ancak gruba resmen katılmadı. İlk kişisel sergisini 1910'da açtı. 1929'da Diaghilev'in *Le fils prodigue* ("Savurgan Evlat") adlı balesinin sahne tasarımlarını yaptı. 1947'de galerici Vollard'ın mirasçılarına dava açarak onlardaki yapıtlarını geri aldı ve sanatını yansıtmadığı savıyla 315 tuvalini yakarak yok etti. İleri yaşına karşın çalışmalarını aralıksız sürdürdü.

Rouault'nun erken döneminde akademik bir üslubu vardı. 1898 dolaylarında geçirdiği bunalım ve bunu izleyen yıllarda Van Gogh, Gauguin ve Cézanne'dan etkilenmesi, onu dışavurumcu (ekspresyonist) bir teknik geliştirmeye yöneltmiştir. Bu dönemde yalnızca suluboya kullanmış ve mavi renklerle dramatik bir ışığın egemen olduğu yapıtlar üretmiştir. Çok dindar olmasına karşın dinsel konulardan uzaklaşarak palyaçoları, sokak kadınlarını ve cambazları canlandıran resimler yapmış ve bu yapıtlarında dünyanın yozluğunu dile getirmiştir. 1914'ten sonra yavaş yavaş suluboyayı bırakarak, yoğun bir boya hamuru kullandığı yağlıboyalarına başlamıştır. Biçimleri daha yalınlaşmış, anıtsallaşmış ve vitrayları anımsatan siyah dış çizgilerle (kontur) çevrelenmiştir. Bu arada, bir önceki döneminde yaptığı resimler yüzünden büyük bir pişmanlığa kapılarak yeniden dinsel konulara eğilmiştir. 1930'larda İsa'nın çektiklerini konu alan bir dizi resim yapmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında gerçekleştirdiği palyaçolar, bir bakıma kendi portreleridir. Yeşil ve sarı renkleri bolca kullandığı bir dizi mistik manzara resmi, son dönem yapıtlarını oluşturur.

● YAPITLAR (başlıca): *Samson'un Denenmesi,* 1893, Los Angeles Sanat Müzesi; *İsa'nın Başı,* 1905; *Bay X'in Portresi,* 1911, Albright-Knox Sanat Galerisi, Buffalo, New York; *Eski Kral,* 1916-1936, Pittsburg Sanat Müzesi, Carnegie Enstitüsü; *Üç Palyaço,* 1917-1930; *Çarmıha Gerilis,* 1918; *Sirk Üçlüsü,* 1924; *Kutsal Yüz,* 1933, Modern Sanatlar Müzesi, Paris; *İsa ve Balıkçı,* 1937, Petit Palais, Paris; *Pal-*

yaço Başı, 1948, Güzel Sanatlar Müzesi, Boston; *Süs Çiçekleri*, 1953.

● KAYNAKLAR: P.Courthion, *Georges Rouault*, 1978; B.Dorival, *Georges Rouault*, 1956.

● BAKINIZ: MUNCH.

ROUS, Francis Peyton
(1879-1970)

ABD'li patoloji ve viroloji uzmanı. Virüslerin tavuklarda kansere yol açabileceğini göstererek virüs kökenli kanser kuramının doğuşunu hazırlamıştır.

5 Ekim 1879'da Maryland Eyaleti'nin Baltimore kentinde doğdu, 16 Şubat 1970'te New York'ta öldü. 1905'te Baltimore'daki Johns Hopkins Üniversitesi'nden tıp diplomasını alıp, bu üniversiteye bağlı hastanede stajını tamamladıktan sonra 1906-1908 arası Michigan Üniversitesi'nde patoloji alanında uzmanlaştı. 1909'da araştırmacı olarak çalışmaya başladığı, 1920'de Patoloji ve Bakteriyoloji Bölümünü'nün başkanlığına getirildiği New York'taki Rockefeller Tıbbi Araştırmalar Enstitüsü'nden (bugün Rockefeller Üniversitesi), 1945'te emekli olmasına karşın, ölünceye değin ayrılmayan ve meslek yaşamının altmış yılını bu enstitüye adayan Rous, 1940'ta Londra'daki Royal Society'nin yabancı üyeliğine seçilmiş, ülkesinde kanser araştırmalarıyla ilgili birçok kuruluşun danışmanlığını üstlenmiş ve kanser ile virüsler arasındaki ilişkiyi açığa çıkaran öncü çalışmaları nedeniyle 1966 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü Huggins ile bölüşmüştür.

Düzensiz ve aşırı çoğalan anormal hücrelerin dokularda oluşturduğu, sürekli büyüme ve yayılma eğilimindeki urlarla (tümörler) gelişen kanserin nedeni kesin olarak bilinmemekle birlikte, çoğu kez bazı kimyasal maddelere ya da iyonlaştırıcı ışınımlar gibi fiziksel etkenlere bağlanmış ve kanserli hücreleri alıp aşılamadıkça bir hayvandaki kanserin başka bir hayvana geçmeyeceğine inanılmıştı. Yalnız kimyasal ya da fiziksel etkenlerin değil virüslerin de kanser nedeni olabileceğini gösteren ve kanserli dokuyu aşılamaksızın doğrudan doğruya virüsler aracılığıyla sağlıklı bir hayvanda kanser oluşturulabileceğini deneysel yoldan kanıtlayan ilk araştırmacı Rous'tur. 1911'de, incelemesi için Rockefeller Enstitüsü'ndeki laboratuvarına getirilen hasta bir tavuğun göğsündeki yumrunun, bağdokusunda gelişen ve "sarkom" denilen kötü huylu (habis) bir ur olduğunu anlayan Rous, bu urdan aldığı dokuyu bir tuz çözeltisinde ezip, virüsler dışında hiçbir mikroorganizmayı geçirmeyen bir filtreden süzdükten sonra, bu "hücresiz süzüntü"yü aynı türden sağlıklı tavuklara aşıladığında kanser oluşumuna yol açtığını gördü. Kanserin nedenlerine ilişkin tüm geçerli varsayımlara aykırı düşen bu sonuç bilim çevrelerinde hiç ciddiye alınmadığı gibi, Rous bile ilk raporunda, filtreden süzülmüş kanser yapıcı etkenin bir virüs olduğunu açıkça savunamamıştı. Ancak 1950'lerde, virolojinin yeterince gelişmesinden ve bugün Rous'un adıyla anılan "tavuk sarkomu virüsü"nün elektron mikroskopuyla gözlemlenebilmesinden sonra virüs kökenli kanser savı geçerlik kazandı ve kansere neden olan ya da başlamış bir kanserin gelişmesini hızlandıran etkenler arasında virüslere yer verildi. Nitekim 1960'lara gelindiğinde, çok basit organizmalar dışında hayvanların hemen hemen her türünde kansere neden olabilen 100'ü aşkın virüs bulunmuştu. Kanser araştırmalarına yeni bir boyut kazandıran ve virüs kökenli kanserlere karşı aşılama yoluyla bağışıklık yaratabileceği yolunda bir umut ışığı yakarak bu yöndeki araştırmalara ortam hazırlayan Rous'un öncü çalışmaları, elli beş yıl sonra önem kazanarak Nobel Ödülü'ne değer görüldü. 1966 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nün yarısı da, sentez yoluyla üretilmiş dişi cinsiyet hormonu östrojeni erkeklerdeki prostat kanserinin tedavisinde başarıyla uygulayan, Chicago Üniversitesi'nin cerrahi profesörlerinden ve aynı üniversiteye bağlı Ben May Kanser Araştırmaları Laboratuvarı'nın yöneticisi Kanada asıllı ABD'li cerrah Charles Brenton Huggins'e (1901) verildi.

● BAKINIZ: COHNHEIM, DULBECCO, FIBIGER.

ROUSSEAU, Henri
(1844-1910)

Fransız, ressam. Naif resmin en önemli temsilcisidir.

21 Mayıs 1844'te Laval'da doğdu, 2 Eylül 1910'da Paris'te öldü. Bir kalaycının oğluydu. Ortaöğrenimini bitirmeden askere gitti. Dört yıllık askerliği sırasında 1862-1865 arasında Meksika'da çarpışan Fransız askerlerinin öykülerini dinledi. Burada duydukları, egzotik öğeler olarak ilerki yıllarda yapıtlarına yansımıştır. 1868'de Paris'e yerleşti. 1871'de gümrük memuru oldu. Sonraları bu görevi nedeniyle Gümrükçü adıyla da anıldı. İşinin yanı sıra resim yapmaya başladı. Amacı dönemin akademik ressamları gibi olmaktı. 1884'te Louvre'daki resimlerin kopyalarını yapmaya girişti. Yapıtlarını ilk kez 1886'da sergiledi. Eleştirmenlerce beğenilmeyerek alay konusu oldu. 1888'de karısı, sonra da bir kızının dışında öbür çocukları ölünce, yalnız bir yaşam sürmeye başladı. 1893'te emekli oldu ve tüm zamanını resme ayırdı. Bu sıralarda tanıştığı yazar Alfred Jarry onu aydın çevrelere tanıttı ve Rousseau bu tarihten sonra ünlenmeye başladı. 1905'te yapıtları Fovistler'le birlikte sergilendi. Bir süre yaşamını resim dersleri vererek kazandı. Ölümünden sonra mezar yazıtındaki yazıyı Apollinaire kaleme aldı, Brancusi de taşa uyguladı.

Rousseau yapıtlarında, günlük yaşamdan kesitleri, Paris ve çevresinin görünümlerini, egzotik manzaralarını, çiçekleri, simgesel (sembolist) sahneleri, askeri geçitleri, spor gösterilerini betimlemiş, ayrıca çok sayıda portre yapmıştır. İlk kez adını duyurduğu *Karnaval Akşamı* adlı yapıt, naif resmin başyapıtlarından biridir. Gerçeği aynen yansıtmak amacıyla ağaçların dallarını, insanların giysilerini tüm ayrıntılarıyla çizmiştir. Ayrıntılı işçiliğini özellikle çiçekleri konu aldığı resimlerinde en uç noktaya götürmüş, her öğeyi büyüteçle bakmışcasına ince ince işlemiştir. Resimlerinde, gerçeğe bağlılığın yanı sıra derin bir lirizm de vardır. 1889'da Paris Dünya Sergisi'nde gördüğü bir takım Senegal ve Tahiti

Naif Sanat

Naif sanat terimi sanat eğitimleri olmayan ve çoğu kez geleneksel ya da çağdaş teknikleri uygulamayan sanatçıların yapıtlarını kapsar. Çok eski çağlardan beri bu tür yapıtların üretilmesine karşın, bunların bir sanat yapıtı olarak nitelendirilmeleri ve dolayısıyla "moda" olmaları 20.yy'a ait bir olgudur. Bugün, Barcelona'daki Katalon Sanatı Müzesi'ndeki duvar resimleri ile Savoi'da Lanslevillard köyündeki St. Sebastian Şapeli resimleri bu türün ilk örneklerindendir. Amerika'da Koloni döneminde ortaya çıkan ressamların ürünleri de naif niteliktedir.

1900'lerin başlarında Paris'te Henri Rousseau'nun resimlerinin aydın çevrelerce tanınması ve beğenilmesi, naif sanata bir canlılık kazandırmış, Rousseau'yu Louis Vivin (1861-1936), Séraphine de Senlis (1864-1934), André Bauchant (1873-1958), Camille Bombois (1883-1970) ve Dominique Peyronnet (1872-1943) gibi Fransız Naifler izlemiş, 1920 ve 1930'larda galeriler bu sanatçıların yapıtlarını yaygın bir biçimde sergilemişlerdir.

Naif sanat için kimi zaman kullanılan primitif sözcüğü, ilkel kültürleri çağrıştırdığı ve bu kültürler geleneklerine bağlı oldukları için, geleneklerden bağımsız olan naif sanat konusunda birtakım yanlış anlamalara yol açmaktadır. Naif sanat, primitif sanattan, amatörce yapılan resimlerden, halk sanatlarından, çocukların ve ruh hastalarının yaptığı Art Brut (Ham Sanat) resimlerden ve akademik sanattan ayrı bir türdür.

Naif sanatçılar bir okul ya da akım oluşturmazlar. Genellikle yalnız ve birbirinin ürününden habersiz çalışırlar. Kimileri küçük yaşta, kimileri ise orta, hatta geç yaşta resme başlamıştır. Temel uğraşları resim değildir, yalnız boş zamanlarında resim yaparlar. Çoğu, çevresinde gördüğü olayları konu alır ve gerçekçi (realist) bir yaklaşımla en ufak ayrıntılara kadar işler. Séraphine ve Yugoslav ressam Ivan Vecenaj (1920) gibi bazıları ise düşgücüne ve fantezîye ağırlık verir ve yapıtlarında neredeyse gerçeküstücü nitelikler yansıtırlar. Geleneksel perspektif kuralları yerine kendilerine özgü bir perspektif anlayışı uygular, nesnenin gerçek boyutlarına bağlı kalmadan, önem verdikleri öğeleri büyük, öbürlerini ise daha küçük işlerler. Akademik eğitimli ressamlarla tek ortak yönleri belli bir kompozisyon anlayışı ve çevrelerindeki olayları şiirsel bir dille aktarmalarıdır. Bu bağlam içinde Picasso ve Klee'nin* yapıtlarında yer yer izlenen naif öğeler "sahte naif" olarak nitelenir.*

20.yy içinde ABD'de Büyükanne Moses (1860-1961), Morris Hirshfield (1872-1946); İngiltere'de Alfred Wallis (1855-1942); Macaristan'da Tibor Csontvary-Kosztka (1853-1919); İtalya'da Orneore Metelli (1872-1938); Polonya'da Nikifor (ykş. 1895-1968); İsrail'de Shalom von Safed (ykş. 1885); Belçika'da Edgar Tytgat (1879-1957); Rusya'da Niko Pirosmanaşvili (1863-1918); Çekoslovakya'da Stefan Danko 1912); Josef Kemko (1887-1960); Yugoslavya'da ise Ivan (1914) ve Josip (1936) Generalić, Stjepan Vecenaj (1920), Jano Knojzović (1925), Martin Jonas (1924), Janko Brasic (1905) ve Anucia Maran (1918) gibi sanatçılar naif örnekler ortaya koymuşlardır.

dekorlarından etkilenmiş, ayrıca Paris botanik bahçelerinde incelemeler yapmıştır. Bu etkiler, yaşamının son döneminde yaptığı büyük yapraklı yeşil bitkilerin, renkli kuşların ve vahşi hayvanların yer aldığı egzotik manzaralara yansımıştır. *Aç Aslan* ve *Düş* adlı resimleri egzotik manzaralarına örnektir. Akademik ressamların kompozisyon anlayışını izleyerek, işlediği ana temayı tuvalin ortasına getirmiştir.

Rousseau, Naif sanatın canlandırılmasında etkili olduğu kadar, Gerçeküstücüler başta olmak üzere birçok çağdaş sanatçıyı da etkilemiş bir ressamdır.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Ağaç Gövdeli Manzara*, 1887, Barnes Vakfı, Merion, Pennsylvania; *Ben: Portre-Manzara*, 1890, Modern Sanatlar Müzesi, Prag; *Savaş*, 1894, Louvre, Paris; *Uyuyan Çingene*, 1897, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Aç Aslan*, 1905; *Futbolcular*, 1908, Guggenheim Müzesi, New York; *Bir Vazo Çiçek*, 1909, Albrigh-Knox Sanat Galerisi, Buffalo, New York; *Düş*, 1910, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Karnaval Akşamı*.

● **KAYNAKLAR:** R.Alley, *Portrait of a Primitive: The Art of Henri Rousseau*, 1978; J.Bouret, *Henri Rousseau*, 1961; C.Keay, *Henri Rousseau*, 1976.

ROUSSEAU, Jean Jacques
(1712-1778)

Fransız düşünür ve siyaset kuramcısı. Görüşleriyle 1789 Fransız Devrimi'nin önderlerine esin kaynağı olmuştur.

28 Haziran 1712'de Cenevre'de doğdu, 2 Temmuz 1778'de Paris yakınlarında Ermenonville'de öldü. 16. yy'da Fransa'dan kaçıp İsviçre'ye sığınan bir Fransız Protestan ailesinden gelen babası saatçiydi. Annesini doğumundan kısa bir süre sonra yitirdi. Çocukluğu babasından Fransız ve Yunan edebiyatının başyapıtlarını dinlemekle geçti.

Katoliklik'e göre daha akılcı, daha bireyci, daha sade bir din olan Calvinist bir ahlak anlayışıyla yetişti. 1722'de, babası, bir kavga sonucu, hapse girmemek için Cenevre'yi terketmek zorunda kalınca, dayısının yanına yerleşti ve bir Protestan papazın yanında Latince'yi ve Klasikler'i öğrendi. 1724'te Cenevre'de bir noterin yanında kâtip olarak çalışmaya başladı; ertesi yıl bir oymacı ustasının yanına çırak olarak verildi. Sert ve

otoriter bir kişi olan ustasının baskısından kurtulmak için, Mart 1728'de Cenevre'den kaçarak Savoie'ya gitti. Oradaki Katolik papazların yardımıyla, Cenevre'den kaçanlara yardım eden, Katoliklik'i yeni benimsemiş olan Louise Eléanore Warens'in koruması altına girdi. Warens tarafından yollandığı Torino'daki Katolik misafirhanesinde, Protestanlık'ı reddederek Katoliklik'i kabul etti. 1729'da Savoie'ya dönerek bir süre din öğrenimi gördü. Sonradan âşığı olduğu Warens'in yanında geçirdiği uzun yıllar boyunca çeşitli işlerde çalıştı ve bol bol okuyarak kendini eğitti. Aynı dönemde bir müzik okuluna giderek İtalyan müziğini öğrendi; beste yapabilecek ve orkestra yönetebilecek bilgi düzeyine ulaşıp müzik öğretmenliği yapmaya başladı.

1741'de Warens'den ayrılarak, geliştirdiği bir nota sistemi taslağını Bilimler Akademisi'ne sunmak üzere Paris'e gitti. 1743'te basılan bu taslak, ona beklediği ünü ve serveti getirmedi. Bu dönemde Paris sosyetesinden kişilerle kurduğu ilişkilerin yardımıyla Eylül 1743'te Venedik büyükelçisinin yanına sekreter olarak girdi. Ancak elçiyle anlaşamadığından, Ağustos 1744'te Paris'e dönmek zorunda kaldı. Paris'e dönüşünden kısa bir süre sonra kaldığı otelde oda hizmetçiliği yapan Thérèse Levasseur'le birlikte yaşamaya başladı. Aynı zamanda varlıklı bir banker ailesi olan Dupin'lerin yanında sekreterlik yapmaya başladığı bu dönemde, Denis Diderot'yla tanıştı ve onunla yakın bir dostluk kurdu.

1750'de Diderot'nun özendirmesiyle Dijon Akademisi'nin açtığı "Bilimler ve sanatlar ahlakın bozulmasına mı, yoksa arınmasına mı hizmet etmiştir?" konulu yarışmaya katılarak, konan ödülü kazandı. Bilimlerin, özellikle de sanat ve edebiyatın, ahlakı bozduğunu ve eşitsizliğe dayalı olan uygar toplumda, zenginlerin elindeki büyük servetin ve köleliğin kaynağı olduğunu savunduğu denemesi büyük yankılar uyandırdı ve üç yıl süren tartışmalara yol açtı. 1752'de yazdığı *Le devin du village* ("Köyün Kâhini") adlı operasının büyük başarı kazanması üzerine, ödül olarak verilmek istenen krallık onur ödeneğini reddetti ve yaşamını, ilkeleri ile bağdaştırmak amacıyla, Dupin'lerin bankasındaki işinden ayrılıp tüm değerli eşyalarını satarak, yaşamını nota kopya ederek kazanmaya başladı. Aynı dönemde Diderot ile d'Alembert'in yayımladığı *Ansiklopedi*'ye müzik maddeleri yazdı. 1753'te, Fransız müziğini eleştiren bir yazısı, Paris Operası ile arasında bir polemiğe yol açtı. Bu olay ve siyasi iktidara yönelttiği eleştiriler, polisçe göz hapsine alınmasına neden oldu.

1755'te gene Dijon Akademisi'nin açtığı bir yarışmaya *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes* (İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma) adlı yapıtıyla katıldı. Ancak Cenevre Cumhuriyeti'ne adadığı yapıtı bu kez ödül kazanamadı. Aynı yıl, *Ansiklopedi*'ye yazdığı "Politik İktisat" maddesinde, toplumsal eşitsizliği en aza indirmek için herkese siyasal hak ve görevlerde eşitlik sağlanmasını, eğitimin genelleştirilmesini, miras ve lüks mallar üzerine vergi konulmasını önerdi.

1754 yazında gittiği Cenevre'de çok iyi karşılanan Rousseau, orada yeniden Protestan olarak Cenevre vatandaşlık haklarını geri aldı. Paris'e dönüşünde kiliseye ve parlamentoya (uzmanlardan oluşan yüksek adalet mahkemesi) karşı verdikleri mücadelede Ansiklopediciler'i desteklemeyi sürdürmekle birlikte, onlarla

Jean Jacques Rousseau
Maurice Quentin la Tour tarafından yapılmış portresi

◄ *Paris'e yerleşmesi*

din konusunda anlaşmazlığa düşerek bu çevreden uzaklaşmaya başdı. 1756'da, Paris yaşamından bunalarak, Montmorency yakınlarında bir kır evine yerleşti. D'Alembert'in 1757'de *Ansiklopedi*'ye yazdığı "Cenevre" maddesinde, kentte felsefi düşüncelerin yayılması için bir tiyatro kurulması önerisine şiddetle karşı çıkarak, ona, cumhuriyetle yönetilen kent devletlerinde aristokratik bir lüks olan tiyatronun yerini festivaller, danslar, spor yarışmaları ve oyunlar gibi eğlence türlerinin alması gerektiğini ileri süren bir mektup yazdı. Bu mektup Ansiklopediciler'den kesin olarak ayrılmasına neden oldu. Bu dönemde kaleme aldığı ve 1761'de yayımlanan, aristokrasinin yozlaşmasına ve şehvet düşkünlüğüne karşı, erdem anlayışını ortaya koyduğu, romantik bir havaya sahip olan *Julie ou la nouvelle Héloïse* (Julie Yahut Yeni Heloise) adlı romanı, büyük başarı kazandı. Yine bu dönemde yazdığı ve 1762'de yayımladığı *Du contrat social, ou principes du droit politique* (Toplum Sözleşmesi ya da Siyasi Hukuk İlkeleri) adlı yapıtının Fransa'da dağıtımı yasaklandı. Paris Parlamentosu, Mayıs 1762'de Paris'te satışa çıkan *Émile ou de l'education* (Emil) adlı yapıtının dinle ilgili bölümünün, yakılmasına ve Rousseau'nun tutuklanmasına karar verdi.

Sürgün yılları

Bunun üzerine İsviçre'ye geçen Rousseau, yapıtlarının Cenevre'de de mahkûm edilmesi üzerine oradan ayrılarak Bern'e gitti; oradan da ayrılmak zorunda kalınca, Prusya'ya bağlı Neuchâtel Prensliği'ndeki Môtiers köyüne sığındı. 1763'te bir siyasi tartışma yaratmamak için Cenevre vatandaşlığından ayrıldı. Korsika için bir anayasa tasarısı hazırladı ve 1764'te Voltaire'in kendisine saldıran bir yazısı üzerine otobiyografik bir çalışma olan *Confessions*'u (İtiraflar) yazmaya başladı. Görüşlerini savunmak için kaleme aldığı iki mektuptan biri, Neuchâtel'deki Protestan papazlarını öfkelendirdi, onların kışkırtması ile evi taşlanınca bu kentten de ayrılmak zorunda kaldı. Eylül 1765'te gittiği Bern'den de yeniden sürülünce, David Hume'un davetini kabul ederek, Ocak 1766'da İngiltere'ye geçti. Ancak onunla arası açılınca Mayıs 1767'de Fransa'ya döndü. Adını değiştirerek birçok değişik kentte ve kasabada yaşadıktan sonra 1770'te oturma izni alınca Paris'e yerleşti. 1771'de Polonya

milliyetçilerinin isteği üzerine, Polonya için bir siyasi reform tasarısı hazırladı.

Yaşamının son yıllarında, herkesten kuşkulandığı için, az sayıda genç ziyaretçi dışında yanına kimseyi kabul etmeyen Rousseau, Mayıs 1778'de Ermenoville'e gittikten kısa bir süre sonra öldü. Ermenoville'de bir adaya gömülen kemikleri Fransız Devrimi sırasında Paris'teki Pantheon'a taşındı.

Doğal hukuk üstüne görüşleri

Doğal hukuk görüşünü savunan düşünürlerin mirasçısı olan Rousseau, halk egemenliğini savunmadıkları için bu düşünürlere karşı çıkmış, Hobbes'un mutlakiyetçiliğini ve doğada insanın insana karşı kurt olduğu görüşünü çürütmek için kullandığı kanıtları, bir zamanlar hayranlık duyduğu Locke'dan almıştır. Ancak, toplumla ilgili olarak, Hobbes'un görüşlerinden yararlanmış ve *Toplum Sözleşmesi*'ni yazarken Locke' dan çok Hobbes'dan esinlenmiştir.

İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı

Rousseau, zamanında egemen olan ve gelişmeyi düzgün bir yükselik olarak ele alan düşünürlerinkinden farklı olarak, gelişmeyi çelişkili ve karşıtlıklar içeren bir süreç olarak ele almıştır. Engels, onun *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* kitabını diyalektiğin üstün yapıtları arasında sayar. Rousseau, ilk büyük yapıtı olan bu kitabında, doğal durumda herkesin eşit ve özgür olduğunu ileri sürer. Ona göre, sonradan, maden işletmeciliğinin ve tarımın ortaya çıkması ve bir kimsenin bir toprak parçasının etrafını çevirerek burasının kendisine ait olduğunu ilan etmesiyle mülkiyet kurumu doğmuş, bu da doğal eşitliği ortadan kaldırarak, eşitsizliği, zengin-yoksul, efendi-köle ayrımını ortaya çıkarmıştır. Bunun sonucu olarak baş gösteren gasplar, haydutluklar, cinayetler biçimindeki sürekli çatışmanın, kendi çıkarlarını zedelediğini gören zenginlerin, zengin-yoksul herkesin uyması gereken kurallar koymayı ve bu kargaşalığa son vermeyi önermesi, yoksulların da bu önermeyi kabul etmesi toplumu ve yasaları doğurmuştur. Bu anlaşma ile eşitsizlik sonsuza dek pekiştirilmiş ve özgürlük ortadan kaldırılmıştır. Rousseau, yapıtında doğal duruma geri dönülmesini değil, çağdaş toplumun herkesin eşitliğine dayanan ve herkesin doğal haklarını güvence altına alan bir toplum olması gerektiğini savunmuştur.

Hükümet biçimleri

Eğitim üstüne görüşleri

Toplum Sözleşmesi

Rousseau, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* kitabının devamı sayılabilecek olan *Toplum Sözleşmesi*'nde, ideal bir tolum ve devlet kuramı ortaya koymaya çalışır. Yapıtta, insanın önce özgür olmasına karşın sonradan nasıl olup da bir başkasına boyun eğdiği ve bu kişinin onun üzerinde otorite kurma hakkını nereden aldığı sorusuna yanıt arayarak, sonuçta bunun herkesin benimsediği bir sözleşme ile olabileceğini belirtir. Rousseau, bu yapıtında, daha önce söz ettiği hileli sözleşme yerine, gerçek bir toplum sözleşmesini betimler. Ona göre bu sözleşme sonucu toplum üyelerinden her biri, tüm doğal haklarıyla birlikte kendi varlığını, kendine ait toprakları topluma bırakır, bir "genel irade"nin emrine verir. Böylelikle, insan "doğal özgürlüğünü" yitirir. Ama aynı sözleşme uyarınca medeni özgürlüğünü ve elindeki şeylerin mülkiyet ve tasarruf hakkını elde eder. Ancak bu hak, toplumun tek tek üyeleri üzerinde sahip olduğu hakka bağlıdır. Bu sözleşme ile oluşan ve üyelerinin egemen varlık ya da devlet adını verdikleri siyasi bütün, sadece "genel irade" tarafından yönetilebilir. Genel irade, toplu olarak halk adını alan toplum üyelerinin özel iradelerinin bir toplamı, ya da çoğunluğun iradesi değildir; genel irade üyeler arasındaki ortak toplumsal çıkarlardır. Bu nedenle genel irade, sürekli olarak doğrudur ve kamu yararını gözetir. Rousseau, yasaların bu genel iradenin eylem ve hareketleri olduğunu ifade ederek, yasaların halk tarafından yapılması gerektiğini söyler. Ona göre, halk iyiyi ister, ama bunu her zaman kendiliğinden göremez, bu nedenle halk yol gösterici bir yüksek zekâya gereksinim duyar. Ancak yasaları kaleme alan bu kişiler, halka ait olan yasama yetkisine sahip olamazlar.

Etkisi

Rousseau'ya göre, egemenlik genel iradenin uygulanmasından başka bir şey değildir ve bir başkasına bırakılamaz. Genel irade temsil de olunamaz. Halkın seçtiği vekiller, halkın temsilcileri olamazlar, yalnızca memurları olabilirler. Rousseau, bu görüşleri ile İngiltere'deki temsili hükümet sistemini eleştirmekte, doğrudan ve mutlak demokrasiyi savunmaktadır.

Rousseau, ayrıca Montesquieu'nün güçler ayrımı kuramına da karşı çıkarak, yasama ve yürütmenin bir bütünün parçaları olduğunu ve bölünemeyeceğini, egemenliğin tümüyle halka ait olabileceğini, hükümetin ise egemen varlığın sadece bir vekili olduğunu belirtir. Hükümet üyeleri de egemen varlığın memurları durumundadırlar.

Rousseau, hükümet biçimlerini üçe ayırır: Egemen varlık, hükümet görevini halkın tümüne bırakmışsa demokrasi; az sayıda kişinin eline bırakmışsa aristokrasi; bir tek yüksek memura bırakmışsa monarşi söz konusudur. Ancak hükümet biçimi ne olursa olsun, egemenlik her durumda tümüyle halka aittir. Rousseau "En iyi hükümet nedir?" sorusunun belirsiz ve çözümü olanaksız bir sorun olduğunu belirterek, bu konuda Montesquieu'nün çervesel etkenlerle ilgili görüşlerine katılır. Ona göre de, her ulusa iklim ve doğa koşullarına ve diğer etkenlere göre değişen özel bir yasa sistemi hazırlanmalıdır.

Rousseau eğitim ve kültür üstüne görüşlerini dile getirdiği *Emil*'de, öğretmenin istekleri ve otoritesi üzerine kurulu bir eğitimin özgür insanlar değil, emredenler ya da köleler yarattığını ileri sürer ve çocuğun, doğa içinde gereksinmelerini tam bir özgürlük içinde gidererek, öncelikle bir insan olarak yetiştirilmesini ister. Bu eğitimde beynin eğitiminden önce, bedenin eğitimi ön planda olmalıdır. Rousseau'ya göre çocuk olgunluk çağına erişinceye değin kilise öğretilerinden ve ahlaki eğitimden uzak tutulmalıdır. Çocuk olgunluk çağına erişince, öğretmeni ile özgür bir arkadaşlık ilişkisi içinde, toplum yaşamında kendisine gerekli olan şeyleri öğrenecektir. Rousseau'nun bu görüşleri Pestalozzi ve Froebel gibi eğitimciler üzerinde büyük etki yaratarak, çocuk psikolojisinin ve pedagojisinin öncüsü hatta kurucusu olarak anılmasına neden olmuştur.

Rousseau, din konusunda, Tanrıtanımazlık'ın zenginlerin yüklenebileceği bir lüks olduğunu, yoksulların ise teselli bulabilecekleri bir dine gereksinim duyduklarını ileri sürerek, kilise dogmalarını reddeden, kafaya değil duyguya dayanan, az sayıda kuralı olan basit, uygar bir din anlayışını savunur.

Rousseau'nun duyguyu ön plana çıkaran görüşleri, akla ağırlık veren 18. yy Aydınlanma felsefesinin sona ermesini simgeler. Düşünceleri, Kant, Fichte, Hegel gibi düşünürleri etkilemiş ve Romantizm akımının canlanmasına kaynaklık etmiştir. Rousseau'nun, Fransız Devrimi'ni hazırlayan düşüncelerin başlıca kaynaklarından biri olarak ortaya koyduğu siyasal model,

Resim : 588
Auguste RODIN ***"Kaçak Aşk"****, 1887, Rodin Müzesi, Paris - Fransa.*

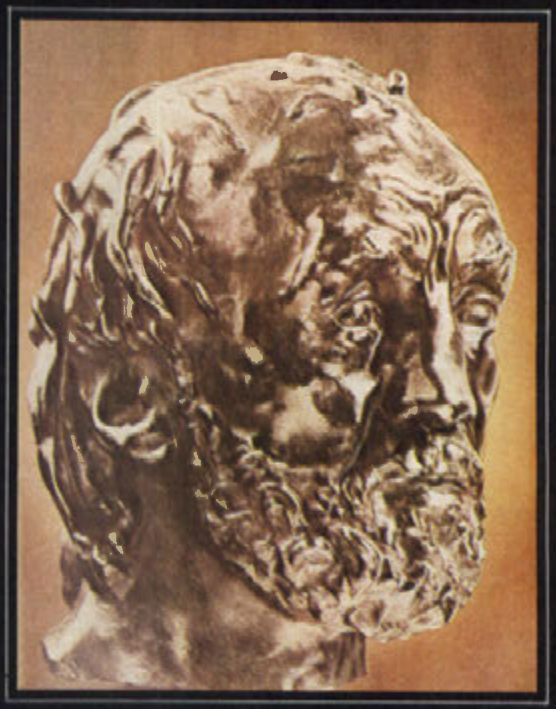

Resim : 589
Auguste RODIN
"Kırık Burunlu Adam"*,*
1864, Rodin Müzesi,
Paris-Fransa.

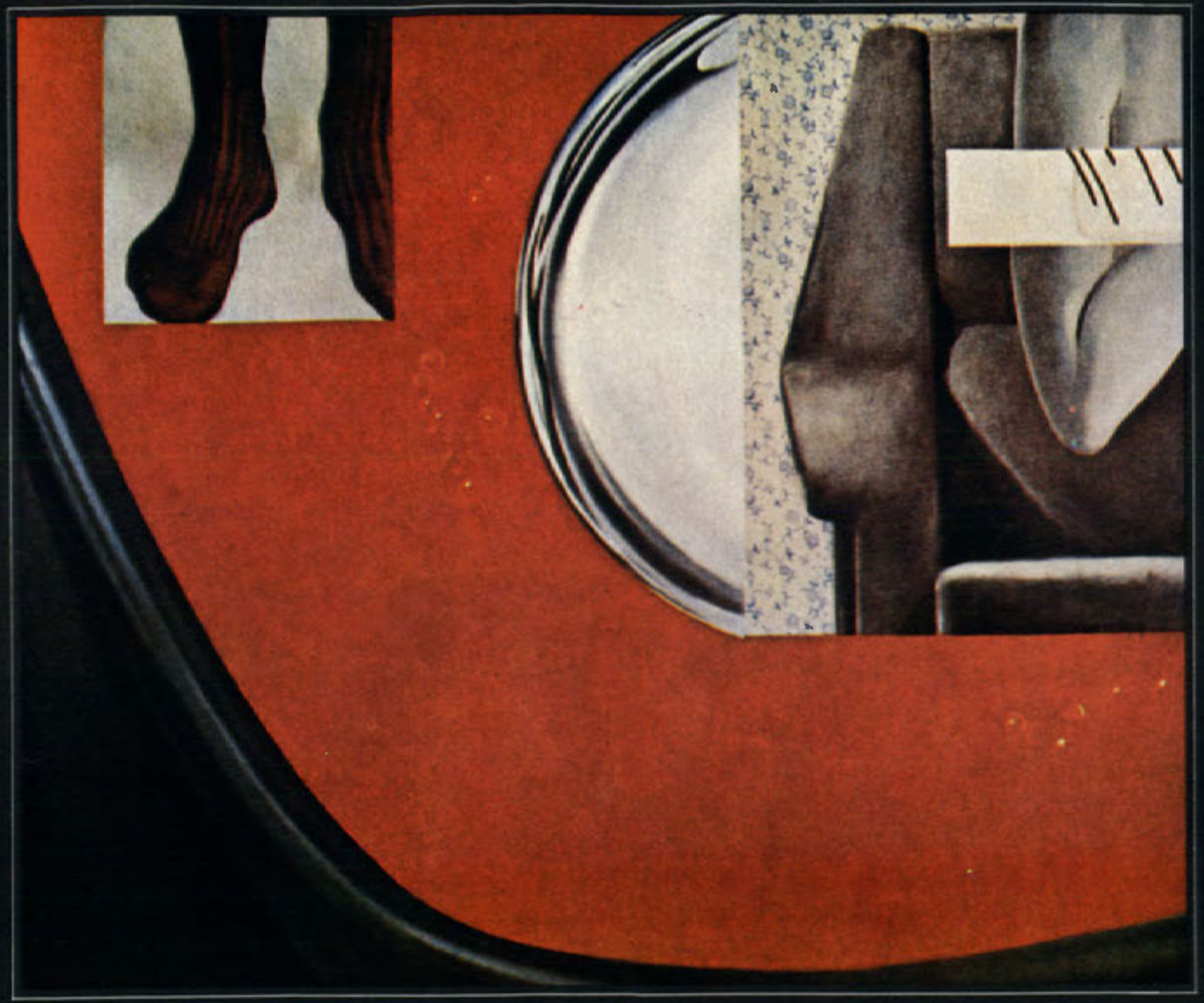

Resim : 590
James
ROSENQUIST
"Kırmızı İçinde",
1963, Özel
Koleksiyon,
New York-ABD.

Resim : 591
Mark ROTHKO ***"Sayı 18"****, 1949, Modern Sanatlar Müzesi, New York-ABD.*

Resim : 592
Dante Gabriel ROSSETTI ***"Şiir Bahçesi"****, 1872, Kent Sanat Galerisi, Manchester-İngiltere.*

Resim : 593
*Georges ROUAULT "**Üç Palyaço**", 1917-1930, Özel Koleksiyon, St. Louis ABD.*

Resim : 594
*Henri ROUSSEAU "**Futbolcular**", 1908, Guggenheim Müzesi, New York-ABD.*

Resim : 595
*Theodore ROUSSEAU "**İlkbahar**", ykş. 1852, Louvre Müzesi, Paris-Fransa*

Resim : 596
Peter Paul RUBENS ***"Karısı Isabella Brandt'la Rubens'in Portresi"****, 1609-1610, Eski Pinakotek, Münih-FAC*

Resim : 597
Peter Paul RUBENS ***"Leukippos Kızlarının Kaçırılması"****, 1618, Eski Pinakotek, Münih-FAC.*

Resim : 598
Peter Paul RUBENS
"Kürk Mantolu Hélene Fourment"*, 1638,*
Sanat Tarihi Müzesi, Viyana-Avusturya.

Resim : 599
Jacob van RUISDAEL ***"Çağlayan"****, ykş. 1670, Rijk Müzesi, Amsterdam-Hollanda.*

Jakobenler (Jacobins) ve önderleri Robespierre tarafından 1793 anayasası ile yaşama geçirilmeye çalışılmıştır. Ancak Rousseau'nun iktisadi görüşlerindeki bulanıklık, Jakobenler'in uygulamalarına da yansımıştır.

Tüm yurttaşların doğal haklara sahip olduğu bir toplumsal eşitlik düzenini savunan Rousseau, o dönemde hem aristokrasinin baskısı altında ezilen, hem de burjuvazinin gelişmesiyle birlikte giderek yok olan küçük mülk sahiplerinin çıkarlarının sözcülüğünü etmiştir.

● YAPITLAR (başlıca): *Dissertation sur la musique moderne,* 1743, ("Çağdaş Müzik Üzerine Bilimsel İnceleme"); *Discours sur les sciences et les arts,* 1750, (İlimler ve Sanatlar Üzerine Nutuk, 1963); *Le devin du village,* 1752, ("Köyün Kâhini"); *Lettre sur la musique française,* 1753, ("Fransız Müziği Üzerine Mektup"); *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmiles hommes,* 1755, (İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı ve Temelleri Üzerine Konuşma, 1968); *Lettre à M. d'Alembert sur les spectacles,* 1758, (Tiyatro Oyunları Üstüne d'Alembert'e Mektup. *Altı Kitabıyla Birlikte Rousseau* içinde, 1967); *Julie ou la nouvelle Héloïse,* 1761, (Julie Yahut Yeni Heloise, 1943-1945); *Du contrat social: ou principes du droit politique,* 1762,(Toplum Sözleşmesi ya da Siyasi Hukuk İlkeleri,1965); *Émile ou de l'éducation,* 1762, (Emil, 1943); *Lettre à Christophe de Beaumont,* 1763, ("Christophe Beaumont'a Mektup"); *Lettres écrites de la montage,* 1764, (Dağdan Yazılmış Mektuplar, *Altı Kitabıyla Birlikte Rousseau* içinde, 1967); *Confessions,* 1765-1770, (İtiraflar, 1975); *Dictionnaire de musique,* 1768, ("Müzik Sözlüğü"); *Considérations sur le gouvernement de Pologne,* 1772, ("Polonya Hükümeti Üzerine Görüşler"); *Rousseau juge de Jean Jacques, Dialogues,* 1789, ("Rousseau Jean Jacques'ı Yargılıyor, Diyaloglar"); *Les reveries du promeneur solitaire,* 1782, (Yalnız Gezen Adamın Hayalleri, *Altı Kitabıyla Birlikte Rousseau* içinde, 1967).

● KAYNAKLAR: O.Alplaçin, *J.J.Rousseau,* 1971; E. Cassirer, *The Question of Rousseau,* 1954; R.Derathe, *Jean Jacques Rousseau et la science politique de son temps,* 1950; E. Durkheim, *Montesquieu and Rousseau: Forerunners of Sociology,* 1960.

● BAKINIZ: DIDEROT, HOBBES, LOCKE, MONTESQUIEU,PESTALOZZI, ROBESPIERRE, VOLTAIRE.

ROUSSEAU, Théodore
(1812-1867)

Fransız, ressam. Manzara ressamlarının oluşturduğu Barbizon Okulu'nun öncüsüdür.

Etienne-Pierre-Théodore Rousseau 15 Nisan 1812'de Paris'te doğdu, 22 Aralık 1867'de Barbizon'da öldü. Resme on dört yaşında önce büyük ustalardan kopyalar yaparak başladı. 1830'larda doğaya yöneldi. 1836'dan sonra sık sık Fontainebleau Ormanı'nda çalıştı. 1840'ların ortalarında bu ormanın yakınındaki Barbizon köyüne yerleşti. Onu izleyerek arkasından gelen Millet, Charles François Daubigny (1817-1879) ve öbür bazı sanatçılarla Barbizon Okulu'nu oluşturdu ve yaşamının sonuna değin bu köyde kaldı.

Rousseau resim yapmaya başladığında Fransa'da manzara resmi ve özellikle de doğayı doğrudan kopya etme çok yeniydi. Bu nedenle o, yaptığı ilk manzara resimleriyle bu türün en erken temsilcilerinden biri olmuştur. Doğayı vahşi ve denetlenmeyen bir güç olarak yansıtması birçok romantik sanatçıya esin kaynağı oluşturmuştur. Barbizon'a yerleştikten sonra yaptığı manzaralarında daha dingin bir hava sezilir. Bu yapıtlarında Constable'ın etkileri izlenir. 1850'den sonra ise nesnel bir bakış açısı geliştirmiş ve özellikle atmosfer etkileri üstünde durmuştur. Değişik mevsimlerde yaptığı manzaralarında farklı nitelikteki ışığı vurgulaması ve parıltılı renkleriyle İzlenimciler'e (Empresyonistler) en yakın düşen ressamlardandır.

● YAPITLAR (başlıca): *Huş Ağacı Altında-Akşam,* 1842, Toledo Sanat Müzesi, Ohio; *Ormanın Kenarı-Günbatımı,* 1850-1851, Louvre, Paris; *İlkbahar,* yks. 1852, Louvre, Paris; *Landes'te Çiftlik,* 1859; *Su İçen İnekler,* Güzel Sanatlar Müzesi, Nantes.

● KAYNAKLAR: P.Dorbec, *Théodore Rousseau,* 1910.

ROUX, Émile
(1853-1933)

Fransız bakteriyoloji uzmanı. Pasteur'ün çalışmalarına katılarak şarbon ve kuduz aşılarının hazırlanmasına katkıda bulunmuş, difterinin serumla tedavisini gerçekleştirmiştir.

Pierre Paul Émile Roux 17 Aralık 1853'te Charente yönetim bölgesindeki Confolens'da doğdu, 3 Kasım 1933'te Paris'te öldü. Clermont-Ferrand Üniversitesi'nde başladığı tıp öğrenimini Paris Tıp Fakültesi'nde sürdürerek 1883'te doktora derecesini aldı. Daha öğrenciliği sırasında Pasteur'ün laboratuvarında asistan olarak çalışmaya başlayan Roux, 1878'den Pasteur'ün ölümüne değin on yedi yıl boyunca bu büyük bilginin en yakın çalışma arkadaşı oldu ve 1888'de kurulan Pasteur Enstitüsü'nde önce servis şefliği ile mikrobiyoloji derslerini, 1904'ten sonra da ölünceye değin enstitünün yöneticiliğini üstlendi. Öldüğünde devlet töreniyle gömülen Roux 1913'te, Londra'daki Royal Society'nin yabancı üyeliğine seçilmiş 1917'de Copley madalyasıyla ödüllendirilmiştir.

Pasteur ile ortak çalışmalarındaki katılımı ve tek başına yürüttüğü yoğun araştırmalarıyla tıbbi bakteriyolojinin kurucuları arasında yer alan Roux, enstitünün yöneticisi olarak genç araştırmacılara sağladığı destekle de bu bilim dalının gelişmesi ve insan sağlığının korunması yolunda büyük emeği geçen bilim adamlarından biridir. 1881'den 1888'e değin Pasteur ile gerçekleştirdikleri uyumlu işbirliği ve ekip çalışması, etkisi azaltılmış virüslerin vücutta bağışıklık yaratacağını ve bu yöntemle bulaşıcı hastalıklara karşı koruyucu aşıların hazırlanabileceğini kanıtlayarak tavuk kolerası, şarbon ve kuduz aşılarının üretimiyle sonuçlanmıştı. 1888'de İsviçreli bakteriyoloji uzmanı Alexandre Yersin (1863-1943) ile birlikte çalışmaya başlayan Roux, difteri basillerinin hastalık yapıcı etkisinin, bu basillerin salgıladığı zehirli bir maddeden (toksinden) ileri geldiğini kanıtladıktan sonra tüm ilgisini bu alana yöneltti ve birkaç yıl içinde en önemli buluşunu gerçekleştirdi. Behring ve Kitasato'nun, çok az

miktarda basil toksini verilen kişilerin kanında bu zehirin etkisini yok edecek koruyucu bir antitoksin (panzehir) oluştuğunu açıklamaları da Roux'ya yön verdi ve 1893'te tetanosa, 1894'te de difteriye karşı koruyucu ve tedavi edici antitoksin serumlarını hazırlamasına yardımcı oldu. Atların kanında bu yöntemle difteri antitoksini oluşturup, hazırladığı at serumunu difteri tedavisinde başarıyla uygulayarak serum tedavisinin öncülüğünü yapan Roux, 1903-1906 arası bu kez Meçnikov ile birlikte insansı maymunlara frengi aşılayarak, bu hastalığın insana özgü olmadığını göstermiş ve frengi araştırmalarına yeni bir atılım kazandırmıştır.

● BAKINIZ: BEHRING, KİTASATO, MEÇNİKOV, PASTEUR.

ROWLAND, Henry Augustus
(1848-1901)

ABD'li fizik bilgini. İçbükey kırınım ağını geliştirmiştir.

27 Kasım 1848'de Pennsylvania Eyaleti'nin Honesdale kentinde doğdu, 16 Nisan 1901'de Maryland Eyaleti'nin Baltimore kentinde öldü. 1865-1870 arasında, New York Eyaleti'nin Troy kentindeki Rensselaer Polytechnic Institute'de yapı mühendisliği öğrenimi gördü. Bir yıl kadar demiryolu yapımında çalıştıktan, kısa bir süre de Ohio'daki Wooster Üniversitesi'nde doğa bilimleri dersleri verdikten sonra 1872'de Rensselaer Polytechnic Institute'da fizik okutmanlığı yapmaya başladı. 1875'te profesör oldu ve aynı yıl incelemeler yapmak üzere gittiği Almanya'da ünlü Alman fizikçi Helmholtz ile birlikte çalıştı. 1876'da ülkesine dönünce, Baltimore'da yeni kurulmuş olan Johns Hopkins Üniversitesi'ndeki fizik kürsüsünün başına getirilen ve ölümüne değin bu kürsüde kalan Rowland, Amerikan Fizik Derneği'nin (American Physcial Society) kuruculuğunu ve başkanlığını yapmış 1899'da Royal Society'nin yabancı üyeliğine seçilmişti.

Önceleri, demir, çelik, nikel gibi metallerin manyetik geçirgenliğine ilişkin çalışmalar yapan Rowland, Helmholtz'un etkisiyle elektromanyetiklik konusuna yöneldi ve 1876'da, hızla dönen bir disk üzerine yerleştirdiği elektrik yüklü kalay yapraklarıyla gerçekleştirdiği deneylerle, yüksek hızla devinen elektrostatik yüklerin de elektrik akımı gibi bir manyetik alan doğurduğunu göstererek statik ve dinamik elektriğin benzerliğini kanıtladı.

Rowland'ın en önemli başarısı ise, 1882'de içbükey kırınım ağını geliştirmesidir. O yıllarda bir ışık demetini oluşturan değişik dalga boylarındaki ışınımları ayırarak, demetin tayfını elde etmek için, ilk kez J.von Fraunhafer tarafından geliştirilen kırınım ağları kullanılıyordu. Rowland 1882'de geliştirdiği bir aygıtla, ince saydam metal ya da cam levhaların her cm'sine yaklaşık 10.000 çizgi çizmeyi başardı. Ayrıca kırınım ağını düz değil, içbükey biçimde yaparak tayfın fotoğrafının alınması işleminde prizma ya da mercek kullanımı zorunluluğunu kaldırdı, aygıtın ışık demetini çözme ve dağıtma gücünü artırdı ve spektroskopide (tayfölçümü) yeni bir çığır açan bu buluşu yardımıyla güneş tayfının çok ayrıntılı bir haritasını çıkarmayı ve bu tayftaki kırk kadar elementi belirlemeyi başardı.

Rowland, elektrik direnç birimi "ohm"un standart değerini de belirlemiş, geliştirdiği yeni kalorimetrik ve termometrik yöntemlerle ısının mekanik eşdeğerini ölçmüş ve birçok ölçü aygıtı geliştirmiştir.

● YAPITLAR (başlıca): *Physical Papers of Henry Augustus Rowland*, (ö.s.), 1902, ("Henry Augustus Rowland'ın Fizik Makaleleri").

● BAKINIZ: FRAUNHOFER, HELMHOLTZ, MAXWELL.

ROYCE, Josiah
(1855-1916)

ABD'li filozof. Evrenin, Tanrı yönetiminin altında bulunan ve bireysel varlıklardan oluşan bir toplum olduğu görüşünü savunmuştur.

10 Kasım 1855'te California'nın Grass Valley kentinde doğdu, 14 Eylül 1916'da Cambridge'te öldü. Önce mühendislik öğrenimi gördü, sonra Leipzig ve Göttingen üniversitelerinde felsefe okudu. 1882'de Harward Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak görevlendirildi. Filozof Lotze'nin öğretisine bağlanmış, Kant, Fihte, Schelling ve Hegel gibi filozofların görüşlerinden esinlenmiş, sonra idealist düşünceye karşı çıkmıştır.

Royce, Gerçekçilik ve Pragmacılık öğretilerini savunurken ABD'de yaygınlaşan din anlayışını yönlendirmeye, ona yeni bir içerik kazandırmaya çalışır. Ona göre evren bireylerden kurulu büyük bir toplumdur, bu toplumun yöneticisi de Tanrı'dır. Ancak bireylerin çokluğu evrenin bütünlüğünü, birliğini bozamaz. Bir düşüncenin uygulama alanında değer ve geçerlilik kazanması için bireyleşmesi, başka birinin düşüncesine benzememesi gerekir. İnsanı yanlışlığa sürükleyen genel geçerlik taşıdığı sanılan tümellerdir. Düşünce ve nesnenin gerçek olması için bir Ben'de bulunması, toplanması zorunludur. Bu salt Ben'in yaşamı da içlerinde kendi kendini gerçekleştirdiği, bireylerin bilgisidir.

● YAPITLAR (başlıca): *The Conception of God*, 1897, ("Tanrı Kavramı"); *Problem of Truth*, 1908, ("Gerçek Sorunu"); *Prinzipien der Logik*, 1912, ("Mantığın İlkeleri"); *The Problem of Christianity*, 1913, ("Hıristiyanlık Sorunu").

ROYER-COLLARD, Pierre Paul
(1762-1845)

Fransız filozof ve devlet adamı. Duyumların, nesnel varlıkların niteliklerini, anlığın ise uzay ve zaman düşüncesini gösterdiği görüşünü savunmuştur.

21 Haziran 1762'de Sompius'ta doğdu, 4 Eylül 1845'te Catheau Vieux'da öldü. Din ve geleneklerine

bağlı bir ailenin çocuğu olduğundan önce evinde din eğitimi gördü, sonra papazların yönetimi altında bulunan Choumont Koleji'ne verildi. Bütün sınav ve yarışmaları başarıyla bitirip birçok ödül kazanınca, amcasının başında bulunduğu Saint-Omer Koleji'ne girdi, orada mantık, geometri ve ahlak okudu, Yunanca ve Latince öğrendi. Paris'e giderek hukuk öğrenimini bitirdi, bir süre avukat olarak çalıştı. Üç yıllık bir görevden sonra École Normale'de felsefe okutmaya başladığı sırada politikaya atıldı. 1789 Devrimi'nde parlamento üyesi seçildi, baskı döneminde gizlice Kralcılar'la anlaştı. Restorasyon döneminde devlet danışmanı ve ulusal eğitim kurumu başkanı olarak değişik görevler üstlendi. 1811'de Paris Edebiyat Fakültesi'nde felsefe ve felsefe tarihi profesörlüğüne atandı. Parlamentoda bulunduğu sürece etkili konuşmalarla düşünce özgürlüğünü savundu. 1830 olaylarının Fransa'da yarattığı gerginliği görünce politika yaşamından çekilerek kendini tarih, felsefe, yazın ve deney bilimleriyle ilgili çalışmalara verdi.

► Royer-Collard'in geliştirdiği kurama göre felsefenin odağını oluşturan bilginin iki kaynağı vardır, duyumlar ve anlık. Duyularla sağlanan duyumlar dışta bulunan nesnel varlıkların niteliklerini tanımaya yarar. Çünkü dış evren duyulur varlık alanıdır, onda bulunan bütün nesneler somuttur, belli bir yeri kaplar. Anlık ise kişinin iç evreninde geçen olayları kavrayan bir yetidir, tümevarım ilkesini, doğanın değişmezliği, genelliği ile uzay ve zaman düşüncesini kavramayı sağlar. Bu düşünce duyularla algılanamaz. Doğanın değişmezliği, kesin yasalarla yönetildiği anlamına gelir. Çünkü belli bir sürenin, gene, belli bir bölümü içinde doğanın algılanan, bilinen nitelikleri bütün öteki bölümler için de geçerlidir. Bu özellik doğa yasalarının genel geçerliği yüzündendir. Öte yandan doğanın bir durumu için geçerli olan, bütün başka benzer durumlar için de öyledir. Tümevarım gelecekle ilgili düşünceyi oluşturur, benzeşim yoluyla yargıda bulunma olanağı sağlar. Ona başvurmadan kesin ve geçerli bilgi sağlanamaz. Bu nedenle fiziksel bilimlerin yöntemi tümevarım, matematiksel bilimlerin ise tümden gelimdir. Ancak ► tümevarım ilkesinin nedensellik, töz, uzay ve zaman gibi kavramlarla özdeş olduğu, zorunlu bir nitelik taşıdığı söylenemez, deneyden geldiği de ileri sürülemez. Tümevarım, gözlem olanaklarıyla sınırlandırılmış olan deneyi aşar, onu kanıtlamaya yarar. Tümevarım ilkesinin geçerli olduğu üç alan vardır. Birincisi madde evreninin sürekliliği konusundaki kanıtlama, ikincisi doğayla insan arasındaki bağlantıyı sağlama, sonuncusu da bireyler arasında karşılıklı ilişki kurmadır. Tümevarımın, duyulardan ayrı bir anlık ilkesi oluşunun başlıca nedeni budur.

► Royer-Collard'e göre nedensellik ilkesi her olaydan alınan sonucun bir nedeni vardır değil de her var olmaya başlayanın bir nedeni vardır biçiminde anlaşılmalıdır. Deney "var olmaya başlayan"ın kavramını verir, nedenselliğin zorunluluğu düşüncesini değil. Onun kaynağını kişinin Ben'inde aramak gerekir, çünkü, Ben, içdeneyle sağlanan neden kavramının odağıdır. Ancak Ben özel bir nedendir, onda zorunluluk ve tümel geçerlik yoktur. Bu durum tümel nedenin deneyden gelmediğini, usun yarattığı bir ürün olduğunu gösterir. Durum töz düşüncesi için de böyledir, o da nedensellik düşüncesi gibi başka bir nesneden oluşamaz. Gerçekte tözün niteliği, ne olduğu kesinlikle bilinemez, bilinen ancak var olduğudur. Royer-Collard uzay, zaman gibi kavramların da anlıkta bulunduğunu, Ben'le bağlantılı olduğunu, deney verileriyle sağlanmadığını ileri sürer, bilincin bir içduyu olduğunu, metafizik bir nitelik taşımadığını söyler.

Eğitim ve din sorunları üzerinde de duran Royer Collard bu konuda eşitlik ilkesinin uygulanması gereğini savunur, vicdan işlerinin özgür bir ortam istediğini bildirir.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Les fragmentes philosophiques de Royer-Collard*, (ö.s.), A.Schimberg (yay.) 1913, ("Royer-Collard, Felsefeye Özgü Yazılar").

● **KAYNAKLAR:** E.Spuller, *Royer-Collard*, 1895.

● **BAKINIZ:** CONDILLAC, FICHTE.

RÖHM, Ernst
(1887-1934)

Alman, asker. Hitler'in iktidara gelmesinde önemli rol oynayan SA'nın kurucusudur.

◄ *Anlık, duyu, uzay, zaman*

28 Kasım 1887'de Münih'te doğdu, 30 Haziran 1934'te aynı kentte öldü. Bavyeralı eski bir asker aileden geliyordu. 1906'da orduya girdi. I. Dünya Savaşı sırasında üç kaz yaralandı ve binbaşı rütbesi aldı. Savaş sonrasında Almanya'nın yenilgisini hazmedemeyen birçok terhis edilmiş asker gibi, kuruluşuna Hindenburg'un ön ayak olduğu "gönüllü müfrezeleri"ne katıldı. Cumhuriyet yönetimine büyük bir nefret duyuyor, yeniden güçlü, milliyetçi Almanya'nın yaratılmasını istiyordu. 1919'da kurulan Alman İşçi Partisi'ne Hitler'den önce üye oldu. Partinin adının Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi olarak değiştirildiği 1920'de, milliyetçi görüşleri yaymak amacıyla silahlı milisler örgütlemeye başladı ve 1921'de SA'yı (Sturmabteilung-Fırtına Bölüğü) kurdu. Militanlarının giysileri nedeniyle Kahverengi Gömlekliler olarak da anılan SA aracılığıyla ◄ Nazi Partisi'nin askerler arasında güç kazanmasında önemli rol oynadı. 1922'de Göring, SA'nın komutanlığına getirildi. *Tümevarım*

Kasım 1923'te Hitler'in Münih'teki darbe girişimine katılan Röhm onunla birlikte tutuklandı. Serbest bırakıldıktan sonra partiyi yeniden örgütleyerek anayasal yollardan iktidarı ele geçirmeye karar veren Hitler'le aralarında görüş ayrılıkları çıkınca Bolivya'ya giderek yarbay rütbesiyle Bolivya ordusunun yeniden örgütlenmesine yardımcı oldu. SA'ların Naziler'in muhaliflerine karşı giriştikleri terör eylemlerinin ◄ olağanüstü boyutlara ulaştığı 1930'da, örgütün başına geçerek denetimi sağlamasını isteyen Hitler'in çağrısına uyarak Almanya'ya döndü. Nisan 1932'de Brüning hükümeti tarafından yasaklanan, ancak Haziran 1932'de başbakan olan Papen tarafından çalışmalarına yeniden izin verilen SA'nın üye sayısı, Hitler Ocak 1933'te iktidara geldikten sonra 2 milyonun üzerine çıkmış, Alman ordusunun iki katına ulaşmıştı. *Nedensellik*

Röhm, Hitler'in Mart'taki seçimlerin ardından diktatörlüğünü ilan etmesinden sonra "İkinci Devrim"e geçilmesini istemeye başladı. Solun ezilmesiyle birinci devrim tamamlanmış, sıra büyük sanayici ve maliyeciler,

soylular, Junkerler (büyük toprak sahipleri) ve Prusyalı generallerin tasfiyesine gelmişti. Oysa ordunun ve büyük sanayicilerin desteğiyle işbaşına gelmiş olan Hitler'in ikinci devrimi desteklemesi söz konusu değildi. Röhm'ü hoşnut etmek için 1 Aralık 1933'te onu sandalyesiz bakan olarak hükümete aldı. Şubat 1934'te hükümete bir muhtıra veren Röhm, SA'nın, SS'nin (Schutzstaffel-Koruma Kıtası) ve tüm terhis edilmiş askerlerin bir Halk Ordusu içinde örgütlenerek kendisinin başkanlığını üstleneceği Savunma Bakanlığı'na bağlanmasını istedi. Başta Göring ve Himmler olmak üzere parti içinden Röhm'ün tasfiyesini isteyenlere ek olarak, Alman ordusunun üst düzeyli komutanlarının baskısı Hitler'i bir seçim yapmaya zorladı. Haziran başında kendisine zorunlu dinlenme izni verilen Röhm, kimi SA komutanlarıyla birlikte Münih yakınındaki bir dinlence yeri olan Wiessee'ye gitti. 30 Haziran 1934 gecesi buraya bir baskın düzenleyen SS'ler onu ve diğer SA komutanlarını bir darbe hazırlığı içinde oldukları savıyla öldürdüler. Tarihe Uzun Bıçaklar Gecesi olarak geçen aynı gece içinde Hitler'in diğer siyasi muhalifleri de yok edildi. Röhm'ün ölümünden sonra da varlığını sürdüren SA'nın etkisi giderek azaldı.

● BAKINIZ: GÖRING, HITLER.

RÖMER, Ole

Bak. ROEMER, Ole Christensen

RÖNTGEN, Wilhelm Conrad
(1845-1923)

Alman, fizikçi. Kendi adıyla da anılan X ışınlarını bulmuştur.

X ışınlarının bulunuşu

27 Mart 1845'te Köln yakınlarındaki Lennep'te (bugün Remscheid kentinin bir bölümü) doğdu, 10 Şubat 1923'te Münih'te öldü. Üç yaşındayken ailesiyle birlikte Hollanda'nın Apeldoorn kentine yerleştiklerinden, öğrenimine bu kentte başladı. 1862'de girdiği Utrecht Teknik Okulu'ndan, öğretmenlerinden birinin karikatürünü yapmakla suçlanan bir arkadaşını ele vermediği için atılınca, 1865'te Zürich'teki Eidgenössische Technische Hochschule'ye girdi. Üç yıl sonra bu okuldan makine mühendisliği diplomasını, ertesi yıl Zürich Üniversitesi'nden doktorasını alarak, kendisini sürekli desteklemiş ve fiziğe yönelmesini sağlamış olan Alman fizikçi August E. E. Kundt'un (1839-1894) asistanlığını üstlendi. Kundt ile birlikte 1871'de Würzburg Üniversitesi'ne, bir yıl sonra Strasbourg Üniversitesi'ne geçti. 1879'da Giessen Üniversitesi'nde, 1888'de Würzburg Üniversitesi'nde fizik profesörü ve Fizik Enstitüsü'nün yöneticisi, 1894'te aynı üniversitenin rektörü oldu. Bilim çevrelerinde titiz ve başarılı bir araştırmacı olarak tanınan Röntgen'in ünü, 1895'te X ışınlarını bulmasıyla tüm dünyaya yayıldı. 1896'da Royal Society'nin Rumford madalyasıyla ödüllendirildi, 1901'de o yıl verilmeye başlanan Nobel Fizik

Wilhelm Conrad Röntgen

Ödülü'nü aldı. 1900'de Münih Üniversitesi'nde fizik profesörlüğüne ve Fizik Enstitüsü'nün yöneticiliğine getirildi. Bu görevden emekliye ayrıldıktan üç yıl sonra kanserden öldü.

Fiziğin değişik alanlarında araştırmalar yapan Röntgen, özellikle çok küçük etkileri saptayıp ölçmek konusunda özel yeteneği olan bir deneysel fizikçiydi. Deneylerinde kullandığı laboratuvar aygıtlarının hemen hemen tümünü kendisi tasarlayıp yapmıştır. Daha çok kristaller, optik ve ısı konularına ilgi duymuş, 1888'de, bir elektrik alanına yerleştirilmiş bir dielektriğin hareket ettirilmesiyle oluşan manyetik alanı inceleyerek, Maxwell'in elektromanyetik kuramının, elektrik alanındaki bir değişmenin bir dielektrikte manyetik alan oluşturması gerektiği yolundaki öngörüsünü kesin biçimde doğrulamıştı.

Röntgen'in adını bilim dünyasına duyuran en önemli buluşu ise X ışınlarıdır. Havası boşaltılmış bir cam tüp içine yerleştirilen iki elektrot arasına yüksek elektrik gerilimi uygulandığında, negatif elektrottan (katottan) "katot ışınları" adı verilen ışınların çıktığı 1858'den beri biliniyordu. Sonradan Perrin ve Thomson'ın, yüksek hızlı elektronlardan oluştuğunu belirleyecekleri katot ışınlarının özelliklerini inceleyen birçok fizikçi arasında Röntgen de bulunuyordu. Geissler ya da Crookes tüpü olarak da anılan böyle bir katot ışınlı tüple deney yaparken, tüpten 1 m kadar ötede bulunan ve üzeri flüorışıl baryum platinosiyanürle kaplı olan bir karton parçasının parıldadığını gözlemleyen Röntgen, katot ışınlarının havada birkaç santimetreden daha uzağa gidemeyeceğini göz önünde tutarak, yeni bir tür ışınla karşı karşıya olduğunu anladı. Altı hafta boyunca laboratuvarına kapanarak, niteliğini bilmediği için "X ışınları" adını verdiği bu ışınları inceledi. X ışınları, katot ışınlarının tüpün camına ya da başka bir engele çarptığı yerde doğuyor, çeşitli kimyasal maddelerde flüorışımaya yol açıyor, fotoğraf camında iz bırakıyor, ışık gibi bir doğru boyunca yayılıyor, tahta, cam, ince alüminyum levha gibi cisimlerden geçebiliyor, buna karşılık bazı cisimlerden geçemiyordu. Deneyleri

sırasında elini, Crookes tüpünde X ışınlarının doğduğu nokta ile flüorışıl ekran arasına koyunca, elindeki kemiklerin görüntüsünün ekranda belirdiğini gören Röntgen, ekran yerine fotoğraf camı kullanarak ilk "röntgen filmi"ni çekti. Bu altı haftalık çalışma sonunda, X ışınlarının bulunuşunun öyküsünü anlatan ve bu ışınların saptayabildiği tüm özelliklerini açıklayan "Über eine neue Art von strahlen" ("Yeni Bir Işın Türü Üzerine") başlıklı makalesini yazarak 28 Aralık 1895'te Würzburg Fizik ve Tıp Derneği'ne sundu; 1 Ocak 1896'da da, makalenin basılmış kopyalarına el röntgeninin filmlerini ekleyerek çeşitli ülkelerin ünlü fizikçilerine gönderdi. Haber, bilim çevrelerinde olduğu kadar kamuoyunda da çok büyük yankılar uyandırdı. Makaleyi okuyan fizikçiler aynı deneyi yinelemek üzere laboratuvarlarına koşarlarken, 6 Ocak tarihli gazeteler de haberi büyük manşetlerle tüm dünyaya duyuruyordu. O tarihten yalnızca dört gün sonra, bir hastanın bacağına saplanan kurşunun yeri röntgenle belirlenerek X ışınlarının tıpta kullanımına başlandı.

X ışınlarının niteliği, bilim adamları arasında yoğun tartışmalara yol açtı. Röntgen, X ışınlarının ses gibi boyuna yayılan dalgalar olduğunu savunurken, kimi fizikçiler parçacıklardan oluştuğunu, kimileri de enine yayılan elektromanyetik dalgalar olduğunu öne sürüyorlardı. Barkla'nın 1906'da X ışınlarını polarmayı başarması, Laue'nin kuramsal bulgularından yola çıkan W. Friedrich ve P. Knipping'in 1912'de bu ışınları kristal yapıda kırınıma uğratmaları, X ışınlarının ışık gibi enine yayılan dalgalar olduğunu kesin bir biçimde kanıtlamıştı.

Gerçekten de, ışık ve gamma ışınları gibi elektromanyetik dalgalar olan, dalgaboylarının çok daha kısa olması dışında ışıktan hiçbir farkı olmayan X ışınlarının dalgaboyu yaklaşık 10^{-7} cm ile 10^{-11} cm arasındadır. Bu ışınların oluşumunda iki değişik mekanizma söz konusudur. "Sürekli X ışınları", atomların yakınından geçerken yavaşlayan elektronların kaybettiği enerjiyi X ışınımı biçiminde salmaları sonucunda ortaya çıkar. "Frenleme ışınımı" da denilen bu tür ışınımda elektronların yavaşlamaları değişik değerlerde olabileceğinden, kaybedilen enerji miktarı, dolayısıyla Planck eşitliğine göre belirlenen dalgaboyları değişik değerlere yayılır ve ışınımın tayfı sürekli bir görünüm kazanır. Crookes tüplerinde ve bugünün Röntgen aygıtlarında, katotta hızlandırılan elektronların (katot ışınları) cama ya da katotun karşısına konulmuş metalden bir engele çarparak kinetik enerjilerini yitirmeleri sonucunda yaydıkları X ışınları bu türdendir. "Karakteristik X ışınları" denilen ikinci tür X ışınları ise, ilk kez 1911'de Barkla tarafından gözlemlenmişti. Bu ışınlar, hızlı bir elektronun çarptığı atomdan bir elektron fırlatması ve fırlayan elektrondan boşalan yere daha dıştaki yörüngeden bir elektronun düşmesiyle oluşur. Yörüngeler arasındaki enerji farkları kesin ve belirli olduğundan, bu durumda salınan X ışınının dalgaboyu, söz konusu atomun türüne bağlı olarak kesin ve belirli değerdedir; bir başka deyişle, bu dalgaboyu söz konusu atomun "karakteristik" ya da tanımlayıcı bir özelliğidir.

Bugün tıpta, sanayide ve bilimsel araştırmada çok önemli bir yeri olan X ışınlarının bulunuşu, 20.yy'ın başında klasik fizikten çağdaş fiziğe geçiş sürecini başlatan temel etkenlerden biri, belki de en önemlisidir. Röntgen'in X ışınlarını bulması, bu bulgudan yalnızca üç ay sonra X ışınları üzerinde çalışan Becquerel'in radyoaktifliği tanımlaması, fizikte başlayan büyük devrimler zincirinin ilk iki halkasıdır. Ardından karakteristik X ışınlarının bulunması, Moseley'in X ışını spektrometresiyle elementlerin karakteristik X ışınlarını saptayarak Mendeleyev tablosunu yeniden düzenleyip kesinleştirmesi, Bragglar'ın X ışını kırınımından yararlanarak elementlerin kristal ve molekül yapılarının belirlenebilmesi, X ışınlarının bilimsel araştırmadaki önemini vurgulayan örneklerden yalnızca birkaçıdır.

Fiziğe çağdaş gelişme yolunu açan Röntgen, kendisini kolayca milyoner yapabilecek olan bu buluşunun patentini alması yolundaki önerilere X ışınlarının tüm insanlığın malı olduğu gerekçesiyle karşı çıkmış, Nobel Ödülü'nden aldığı paranın tümünü Würzburg Üniversitesi'nin laboratuvarlarına bağışlamış ve kendisine verilmek istenen soyluluk unvanını geri çevirmiştir.

● **KAYNAKLAR:** O.Glasser, *Wilhelm Conrad Röntgen und die Geschichte der Röntgenstrahlen*, 1931; O.Glasser, *Wilhelm Conrad Röntgen and the History of the Roentgen Rays*, 1933; W. R. Nitske, *The Life of Wilhelm Conrad Röntgen, Discoverer of the X Ray*, 1971.

◄ *X ışınlarının niteliği ve kullanım alanı*

● **BAKINIZ:** BARKLA, BECQUEREL, W.H. BRAGG, W.L. BRAGG, CROOKES, GEISSLER, LAUE, MAXWELL, MOSELEY, PERRIN, PLANCK, J.J. THOMSON.

Uffizi Galerisi, Floransa-İTALYA

Peter Paul Rubens
"Kendi Portresi".

RUBENS, Peter Paul
(1577-1640)

Flaman, ressam. Barok üslubun en büyük temsilcilerinden biridir.

28 Temmuz 1577'de Westfalia bölgesindeki Siegen'de doğdu, 30 Mayıs 1640'ta Anvers yakınlarındaki Steen'de öldü. Babası, Calvinist görüşleri nedeniyle Anvers'ten kaçmak zorunda kaldığı için, 1587'de onun ölümüne değin Köln'de yaşadı ve Rambaut Verdonk

Etkilendiği ustalar

Latin Okulu'nda öğrenim gördü. Ailesi yeniden Anvers'e yerleştikten sonra sırasıyla Tobias Verhaecht (1561-1631), Adam van Noort (1552-1641) ve Otto van Veen (1556-1629) gibi sanatçıların atölyelerinde çıraklık etti. 1598'de Anvers sanatçılarının Aziz Luka Loncası'na usta olarak kabul edildi. 1600-1608 arasında kaldığı İtalya'da Mantova Dükü Vincenzo Gonzaga'nın hizmetine girdi ve Mantova, Venedik, Cenova, Roma gibi kentlerde çeşitli çalışmalar yaptı. 1603'te dükün elçisi olarak gittiği İspanya'da krallık koleksiyonlarındaki İtalyan ustalarının yapıtlarını inceleme olanağını buldu. 1608'de Anvers'e geri döndü. Bir yıl sonra arşidük Albert'in saray ressamlığına atandı. 1611'de kendi atölyesini kurdu ve kısa zamanda ünlendi. 1627-1630 arasında elçi olarak Madrid, Paris ve Londra gibi başkentleri dolaştı. 1634'te Steen'deki malikânesine çekildi. Burada kendini yoğun bir biçimde çalışmaya verdi. Son yıllarında, tutulduğu gut hastalığı nedeniyle sıkıntılı bir yaşam sürdü. Varlık içinde geçen yaşamı boyunca çeşitli unvanlarla ödüllendirildi. İspanya'da Kralın Özel Sekreteri payesini, İngiltere'de de Sir unvanını aldı.

Barok üsluba geçişi

Rubens'in, İtalya'da geçirdiği gelişme döneminin önemli yapıtlarında, başta Venedik Okulu'nun ustaları olmak üzere, çeşitli İtalyan sanatçılarına yakınlık duyduğu görülür. İtalya gezisinin ilk durağı olan Venedik'te Titian, Veronese ve Tintoretto gibi Venedikli ustaların bazı yapıtlarını kopya etmiş ve bu çalışmalar onun üstünde yaşamının sonuna değin etkisini sürdürmüştür. Bu ustaların, dış çizgileri (kontur) vurgulamak yerine boyanın ve rengin etkilerine öncelik tanıyan tutumları, onun sanatını yönlendiren en önemli özellikler olmuştur. Ayrıca gene bu sanatçıların konularındaki dekoratif ve teatral yaklaşım, büyük boyutlu kompozisyon anlayışı ve figüre verilen duyumsal nitelikler de onun üslubunun temelini oluşturmuştur. Rubens aynı zamanda Raffaello ve Annibale Carracci'nin klasik kompozisyonlarından, Caravaggio'nun dinsel resimlerinin dramatik havasından, Michelangelo'nun hareketli figürlerinden ve Taddeo Zuccaro ile Jacopo Bossano gibi ustaların olgunluk dönemi yapıtlarından da etkilenmiştir.

Rubens'in 1610'ların başlarında yaptığı resimlerin büyük bir bölümü, Tintoretto'nun dinamik üslubu ile Flaman resminin daha ölçülü ve durağan biçim anlayışı arasındaki arayışları yansıtır. Bu yıllar aynı zamanda

Barok Resim

Batı resim sanatının yaklaşık 17.yy'ın başı ile 18.yy'ın ortaları arasında kalan zaman dilimi, Barok anlayışın biçimlenip geliştiği dönemdir. Ancak bu dönemde Gerçekçilik'e (Realizm) ve Klasikçilik'e dayanan anlayışlar da, az da olsa, varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu akımların temsilcileri olan Caravaggio* ve Anibale Carracci*, sanatlarının aynı zamanda içerdiği barok özelliklerden ötürü, bu üslubun da hazırlayıcıları sayılırlar.

Barok resim, temelde, Michelangelo*, Raffaello* ve Titian* gibi Yüksek Rönesans ustalarının son dönem yapıtları ile Maniyeristler'in kişisel üslup fantezilerinin, aşırılıklardan arındırılarak bütünleştirilmesine dayanır. Barok resmin başlıca özellikleri şunlardır:

- Tek bir konu, düşünce ya da motifin etkili bir biçimde sunulması için, biçimlerin gerekli biyerarşik bir düzende verilmesi ve ayrıntının ayıklanması;

- Dinamik mekân anlayışı ile bütünleştirilmiş figür kavramı;

- Resim mekânının ya da olayın yer aldığı sahnenin yakın bir bakış açısından verilmesi ve bundan ötürü resim mekânındaki yanılsamaya dayanan derinlik duygusunun artması;

- Sonsuzluk ve sınırsızlık duygusunu uyandırmak için resmin, çerçeve dışında da devam ediyormuş izlenimi uyandırması ve kompozisyonun resmin köşelerini birleştiren çaprazlar üstüne ya da aşırı bir ritmik yapıya dayandırılarak X ve S biçimleri oluşturacak bir düzende kurulması;

- Anıtsal biçim anlayışı ile süslemeci bir yaklaşımın bağdaştırılması;

- Boya ve doku özelliklerinin, yanılsama duygusunu ve psikolojik anlatımı güçlendirmek amacıyla kullanılması.

Barok resim İtalya'da G.Reni*, P.da Cortana*, Guercino (1591-1666), Giovanni Caracciolo (yk.1570-1637), Andrea Pozzo (1642-1709), Bernardo Strozsi (1581-1644), Domenico Fetti (yk. 1589-1624), Francesca Maffei (yk. 1600-1660), Savatore Rosa (1615-1673), Luca Giordano (1634-1705), Alessandra Magnasco (1667-1749), Giovanni Battista Piezetta, G. Tiepolo* gibi sanatçıların yapıtlarında anlatım bulmuştur. İspanya'da ise özgün temsilcisi Juan de Valdés Leal'dir (1622-1690), Zurbaran*, Velasquez* ve Murillo* gibi Caravaggio geleneğini sürdüren büyük ustalar genelde kendi gerçekçi çizgilerini korumuş, Barok'tan ancak bazı özellikler almışlardır. Belçika ve Hollanda'da bir yanda Rubens ve öğrencileri Van Dyck*, Jacop Jordaens*, öte yanda ise F.Hals*, Rembrandt*, Vermeer* farklı uygulamalar gerçekleştirmişlerdir. Genellikle Klasikçi üslubun egemen olduğu Fransa'da ise ünlü adların birçoğu Barok'la ancak sınırlı bir ilişki kurmuşlardır. Bu ülkede yalnızca George de la Tour* ve Eustache le Sueur'ün (1616-1655) resimleri barok bir niteliğe sahiptir. Temelde Karşı Reformasyon ile bütünleşen Barok'un, Avrupa'nın bu kesimleri dışında kalan Protestan ülkelerin sanatı üstündeki etkisi sınırlı olmuştur.

onun sanatında klasik değerlerin yerlerini yavaş yavaş barok aşırılıklara bıraktığı bir geçiş aşamasıdır. Klasik anlayışa daha yakın görünen 1610 öncesi resimlerinden *Karısı Isabella Brandt'la Rubens'in Portresi*, yatay ve dikey kuruluş şeması ve titiz fırça işçiliği ile dikkati çeker. 1610-1616 arasında yaptığı büyük boyutlu resimlerde ise dinsel olayları dramatik bir etki yaratacak biçimde, dinamik bir yaklaşımla verdiği görülür. *İsa'nın Çarmıhtan İndirilmesi* adlı triptikonun (üçlü resim) İsa'nın ölüm sessizliği ile biten trajik sonunu betimlemekle birlikte, klasikçi anlayışın kabul edemeyeceği kadar hareketli bir kompozisyon şeması vardır. *Çarmıha Geriliş*, figürlerin gerilim içinde hareketli olarak verilmesi ve çapraz kompozisyon kuruluşu ile Tintoretto'yu anımsatır ve Barok sanatın en yetkin anlatımlarından biridir. Rubens bu triptikonda yansıttığı vahşet dolu atmosfer ve hareket duygusuyla, yalnızca, İtalyan Maniyerizmi'nin çoğunlukla bir sanat gösterisi haline dönüşen biçimsel karmaşıklığını aşmakla kalmamış, Flaman sanatına özgü barok biçim anlayışının da etkileyici örneklerinden birini vermiştir.

Rubens'in aynı yıllarda yoğun bir ilgiyle ele aldığı mitolojik konulu resimleri, dinginlik duygusu uyandıran bir anlayış ile dramatik bir etki yapmayı amaçlayan bir biçimcilik arasında durmadan değişen tutumunu yansıtırlar. İlk kez İtalya gezisi sırasında ilgilendiği bu tür, onun elinde temelde duyumsal bir nitelik taşıyan üslubunu, özellikle de ilgi duyduğu çıplak kadın figürünü vermekte elverişli bir araç olmuştur. Nitekim İtalya'dayken kopya ettiği Leonardo'nun *Anghiari Savaşı*'nın kompozisyon kuruluşunu ve hareketli biçim anlayışını yansıtan *Leukippos Kızlarının Kaçırılması* adlı yapıt, sanatının ve Barok üslubun bütün özelliklerini yansıtan yetkin bir örnektir.

Rubens'in, Karşı Reformasyon'un sanata yüklediği propagandacı işlev doğrultusunda, azizlerin ve belli başlı *İncil* kahramanlarının vecdlerini, mucizelerini, ve şehadetlerini konu aldığı 1616-1630 arasındaki yılları, klasikçi özelliklerden bütünüyle arınarak Barok anlayışın en ileri örneklerini ortaya koyduğu bir dönemdir. *Aziz Ignatius'un Mucizeleri*, *Francis Xavier'nin Mucizeleri*, *Çarmıhta İsa* gibi resimleri, Kilise'nin görüşleri doğrultusunda yapılmış propaganda amaçlı ürünlerdir. Bu resimler, izleyicinin bakışına zıkzaklar çizdirerek resim mekânının derinliğine doğru çeken ritmik kuruluşlarıyla da 17.yy'ın ulaştığı biçimsel yetkinliğin doruk noktasını belirtirler. Rubens'in mahşer ve cehennem konularını işlediği bazı resimlerinde ise çıplak figürler duyumsal niteliklerinden uzaklaşmış, günahkârlıkla özdeşleşen bir bakış açısını yansıtır olmuşlardır. Öte yandan bunları izleyen *Marie de Médici dizisi* Barok'un süslemeci niteliğini en güçlü biçimde ortaya koyar. 21 resimlik bu dizi alegorik, mitolojik ve tarihsel kökenli öğelerin simgesel bir boyut içinde verildiği resimlerden oluşur. Ancak bunlar çoğunlukla, Rubens'in denetiminde atölyesindeki yardımcılarının ürünü olduğu için, bütünüyle onun elinden çıkmış yapıtların dirimselliğinden yoksundurlar.

53 yaşındayken evlendiği ikinci eşi 16 yaşındaki Hélene Fourment'in Rubens'in hem özel yaşamı, hem de sanatı üstünde büyük etkisi olmuştur. Hélene Fourment onun birçok dinsel ve mitolojik konulu resmine, ayrıca sayıları 20'yi aşan portre çalışmasına modellik etmiştir. Resim tarihinin en etkileyici portreleri arasında sayılan *Hélene Fourment Çocuklarıyla Birlikte*, *Kürk Mantolu Hélene Fourment*, Rubens'in sanatını en içten anlatan örneklerdir. Nitekim Rubens'in üslup özelliklerini ve dünyaya bakış açısını yansıtma bakımından bu portreler, ona özgü çıplak kadın figürlü yapıtlarının hemen yanında yer alırlar. Bu resimler, içerdikleri dünyasal ve duyumsal niteliklerle, Titian'ın 17.yy'daki devamı gibidirler. Rubens çağdaşlarından farklı olarak, çıplak figürlerinde bir yandan kadının fiziksel varlığını yüceltmiş, öte yandan da onu bir sıcaklık ve içtenlik duygusuyla sarmıştır.

Rubens, Rönesans'ın usta-çırak ilişkisi geleneğini sürdürmüş, atölyesinde, aralarında Van Dyck ve Jacop Jordaens'ın da bulunduğu birçok öğrenci yetiştirmiştir. Bu atölyede üretilen 3000'i aşkın yapıtın birçoğu onun denetimindeki öğreciler tarafından gerçekleştirilmiştir. Rubens'in, öğrencilerinin yapıtlarını yönlendirmek amacıyla çizdiği taslaklar da yapıtları arasında önemli bir yer tutar.

◄ *Mitolojik konular*

● **YAPITLAR (başlıca):** *Karısı Isabella Brandt'la Rubens'in Portresi*, 1609-1610, Eski Pinakotek, Münih; *Çarmıha Geriliş*, 1610, Anvers Katedrali, Anvers; *İsa'nın Çarmıhtan İndirilmesi*, 1611-1614, Anvers Katedrali, Anvers; *Susanna ve İhtiyarlar*, 1613, Ulusal Müze, Stockholm; *Mahşer*, 1616, Eski Pinakotek, Münih; *Leukippos Kızlarının Kaçırılması*, 1618, Eski Pinakotek, Münih; *Amazonların Savaşı*, 1618, Eski Pinakotek, Münih; *Aziz Ignatius'un Mucizeleri*, 1619, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana; *Aziz Francis Xavier'nin Mucizeleri*, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana; *Çarmıhta İsa*, 1620, Kraliyet Güzel Sanatlar Müzesi, Brüksel; *Marie de Médici dizisi*, 1622-1625, Louvre, Paris; *Aşk Bahçesi*, 1634, Prado, Madrid; *Venüs ve Adonis*, 1635, Metropolitan Sanat Müzesi, New York; *Hélene Fourment Çocuklarıyla Birlikte*, 1636-1637, Eski Pinakotek, Münih; *Savaş Alegorisi*, 1637, Pitti Sarayı, Floransa; *Kürk Mantolu Hélene Fourment*, 1638, Sanat Tarihi Müzesi, Viyana; *Pari'nin Kararı*, 1638-1639, Prado, Madrid; *Köylülerin Dansı*, 1638-1640, Prado, Madrid.

● **KAYNAKLAR:** H.G.Evers, *Peter Paul Rubens*, 1942; E. Michael, *Rubens, His Life, His Work and His Time*, 1957; C.White, *Rubens and his World*, 1968.

● **BAKINIZ:** CARAVAGGIO, CARRACCI, RAFFAELLO, TINTORETTO, TITIAN, VERONESE.

RUBISNTEIN, Anton
(1829-1894)

Rus, besteci ve piyanist. Alman Romantik Okulu etkisinde besteler yapmıştır.

Anton Grigoryeviç Rubinstein 28 Kasım 1829'da Podolya ilinde Vykhvatintsi'de doğdu, 20 Kasım 1894'te Peterhof'da (bugün Petrodvorets) öldü. Önce annesinden, daha sonra Aleksandr Villoing'den piyano dersleri aldı. İlk resitalini 1839'da Moskova'da verdi. Ertesi yıl Villoing onu üç yıllık bir konser turnesi için yurt dışına götürdü. Rubinstein Avrupa'nın çeşitli kentlerinde verdiği konserlerle Chopin ve Liszt'in dikkatini çekti. Kardeşi Nikolay Rubinstein'ın da (1835-1881) müzik yeteneği olduğu anlaşılınca, aileleri ikisini birlikte Berlin'e götürdü. İki kardeş 1844'ten 1846'ya değin orada müzik kuramı eğitimi gördüler. Anton Rubinstein iki yıl kadar da Viyana'da piyano ve bestecilik eğitimi gördükten sonra 1848'de Petrograd'a (bugün Leningrad) yerleşti. 1852'de *Dimitri Donskoy*,

◄ *Portreleri*

1853'te *Sibirskiye okhotniki* (Sibirya Avcıları) operalarını besteledi.

1854'te grandüşes Elena Pavlovna'nın desteğiyle Almanya'ya giderek yapıtlarının önemli bir bölümünü bastırma olanağını elde etti. 1859'da Petrograd'a geri döndü, yeni kurulan Rus Müzik Kurumu'nun başkanlığı görevini üzerine aldı ve bu kurumun düzenlediği konserleri yönetti. 1862'de Petrograd Konservatuvarı'nı kurup yönetimini üstlendi. 1867'de bu görevini bırakarak Avrupa ve ABD'de konserler yönetti. 1887-1890 arasında bir kez daha konservatuvarın yöneticiliğini yaptı. Burada Rus ulusalcılarına tepki denebilecek bir biçimde Avrupa Klasikçiliği'nin öğretilmesini öngören bir eğitim programını sürdürdü.

Döneminin en büyük piyanistlerinden biri olan Rubinstein, gösterişli tekniğiyle dinleyicilerde büyüleyici bir etki bırakırdı. Besteciliğinde de piyanistliği gibi canlı, tutkulu bir üslubu sürdürmüş, ancak bir özgünlük getiremediği için, Alman Romantikleri etkisinde oluşturduğu yapıtları kalıcı olamamıştır. Almanca, Fransızca ve Rusça librettolar üzerine bestelediği on dokuz operadan *Demon* (İblis) en önemlisi kabul edilir. 1900'de Petrograd'da adına bir müze kurulmuştur.

● **YAPITLAR (başlıca): Opera:** *Dimitri Donskoy*, 1852; *Sibirskiye okhotniki*, 1853, (Sibiryalı Avcılar); *Demon*, 1875, (İblis). **Oratoryo:** *Der Turm von Babel*, 1870, (Babil Kulesi). **Orkestra Müziği:** 6 *Senfoni*; 5 *Piyano Konçertosu*. **Piyano Müziği:** 4 *Piyano Sonatı*. **Kitap:** *Die Musik und ihre Meister*, 1892, ("Müzik ve Ustaları"); *Leitfaden zum richtigen Gebrauch des Pianoforte Pedals*, (ö.s), 1896, ("Piyano-forte Pedallarını Doğru Kullanma Bilgisi").

RUBINSTEIN, Artur
(1887-1982)

Polonya asıllı ABD'li piyanist. Chopin'i yorumlamadaki ustalığıyla tanınmıştır.

28 Ocak 1887'de Lodz'da doğdu, 20 Aralık 1982'de Cenevre'de öldü. Üç yaşında müzik yeteneği belli oldu. Beş yaşında Varşova'da ilk konserini verdi. Orada bir süre A.Rozycki ile çalıştıktan sonra Berlin'e götürülerek dönemin en ünlü kemancılarından Joseph Joachim'in (1831-1907) yanına verildi. Joachim'le bir süre keman çalıştıktan sonra Heinrich Barth'dan piyano, Robert Kahn ile Max Bruch'dan bestecilik ve müzik kuramı dersleri aldı. 1898'de, on bir yaşında, Berlin'de Joachim'in yönettiği orkestrayla bir Mozart konçertosu çaldı. Sonraki yıllarda Avrupa ülkelerinde konserler verdi. 1906'da ABD turnesine çıktı. Bir süre P.Casals, F.Kreisler, J. Thibaud gibi sanatçılarla birlikte oda müziği konserlerine katıldı. I. Dünya Savaşı yıllarında Belçikalı besteci ve kemancı Eugene Ysaye (1858-1931) ile birlikte Müttefikler yararına otuz kadar konser verdi. 1946'da ABD uyruğuna geçti.

20.yy'ın en büyük piyanistlerinden sayılan Rubinstein, özellikle Chopin yorumculuğuyla seçkinleşmişti. Ayrıca Klasik dönemden Fransız İzlenimcileri'ne uzanan bir alanın da ustasıydı. Manuel de Falla ve başka çağdaş İspanyol bestecilerinin dünyaya tanıtılmasında etkin rol oynamıştır. Yetmiş yıl kadar kaldığı konser sahnelerinden, görme yeteneğinin azalmasıyla 1976'da ayrılmıştır.

● **YAPITLAR (başlıca): Kitap:** *My Young Years*, 1973, ("Gençlik Yıllarım"); *My Many Years*, 1980, ("Birçok Yılım").

RUDBECK, Olof
(1630-1702)

İsveçli tıp ve doğa bilgini, yazar. Lenf (akkan) sisteminin varlığını, işlevini ve önemini ilk açıklayanlardan biridir.

Wästeras'da doğdu, 17 Eylül 1702'de Uppsala'da öldü. 1648'de Uppsala Üniversitesi'nde başladığı tıp öğrenimini Hollanda'daki Leiden Üniversitesi'nde tamamlayarak ülkesine döndü ve 1655'te asistan olarak göreve başladığı, beş yıl sonra profesörlüğe yükseltildiği Uppsala Üniversitesi'nde ölünceye değin ders verdi. Ayrıca rektörlüğünü üstlendiği bu üniversitede kendi parasıyla çok zengin bir botanik bahçesi kuran, özel bir anatomi amfisi, öğrenciler için spor salonları ve motor atölyeleri yaptıran Rudbeck çok yönlü kişiliğiyle tanınmış bir bilim adamıydı. Mimar olarak üniversitedeki ek yapıların planlarını çizmiş, kitaplarını kendisi basmış, besteler yapmış, özellikle 1670'ten sonra ülkesinin tarihine ve yurtseverlik destanlarına eğilerek, Platon'un sözünü ettiği yitik uygarlık ülkesi Atlantis'in İsveç olduğunu ve tüm uygarlıkların bu potadan doğduğunu savunan dört ciltlik *Atland eller Manhem* adlı destansı bir tarih kitabı yazmıştır. Ayrıca büyük bir botanikçi olan ve mor çiçekli, çok yıllık bir süs bitkisine *(Rudbeckia)* adı verilen Rudbeck'in, tahta oyma işçiliğiyle resimlenmiş 7.000 bitki türünü kapsayan ve ilk iki bölümü *Campus Elysius* adıyla yayımlanan dev botanik ansiklopedisinin tüm kalıpları 1702'deki büyük Uppsala yangınında yok olduğundan ne yazık ki günümüze ulaşamamıştır.

Vücudun hastalıklara karşı savunma mekanizmasında önemli rol oynayan lenf(akkan) sisteminin varlığı 1653'te, birkaç hafta arayla, iki ayrı ülkeden iki araştırmacı tarafından bilim dünyasına açıklandı: İsveç'ten Rudbeck ve Danimarka'dan Thomas Bartholin (1616-1680). Buluşun önceliği konusundaki uzun tartışma ve suçlamalara karşın, iki araştırmacının aynı yıllarda birbirlerinden habersiz çalıştıkları, yayım önceliğinin Bartholin'de olmasına karşılık, bulgularını bir topluluğa sunmakta Rudbeck'in daha erken davrandığı bilindiğinden, kesin bir öncelikten söz edilemez. Gerçekten de, 1650'de, karaciğerden çıkan ve renksiz bir sıvı taşıyan lenf damarlarını ilk kez gözlemleyen Rudbeck, iki yıl sonra İsveç Kraliçesi Kristina'nın huzurunda bir köpeğin iç organlarını açarak bu önemli buluşunu duyurmuştu. Ertesi yıl yayımladığı kısa bir incelemede de lenf sıvısının yapısını, lenf damarlarından ve lenf bezlerinden oluşan tüm sistemin işlevini açıklayarak, bu sistemin önemine dikkati çekti. Günümüzde, plazma ve akyuvarlardan oluşan bu sıvıyı tanımlamak için, Rudbeck'in önerdiği "serosa" terimi yerine, Bartholin'in önerdiği "lenf" terimi kullanılmaktadır.

RUDE, François
(1784-1855)

Fransız, heykelci. *Marseillaise* adlı grup heykeli ile ünlüdür.

4 Ocak 1784'te Dijon'da doğdu, 3 Kasım 1855'te Paris'te öldü. Dijon'da François Devaage'den desen öğrendi. 1807'de gittiği Paris'te Pierre Cartellier'in yönetiminde heykel öğrenimi gördü. 1812'de Roma Ödülü'nü kazandı. Ancak, daha sonra kızıyla evleneceği, siyasal görüşlerinden ötürü Fransa'dan ayrılmak zorunda kalan Frémiet ve ailesiyle birlikte Brüksel'e yerleşti. Geçimini daha çok atölyesinde heykel dersleri vererek kazandı. 1827'de Paris'e döndü. 1831'de Salon Sergisi'ne verdiği *Napolili Balıkçı Çocuk Deniz Kaplumbağasıyla* adlı heykeliyle dikkati çekti. Sanatının hayranları arasında bulunan devlet adamı Adolphe Thiers tarafından, daha önce François Chalgrin'in yapımını yarım bıraktığı Paris'teki *Arc de Triomphe*'un (Zafer Takı) bir yüzünü süslemekle görevlendirildi.

Rude'ün bu amaçla gerçekleştirdiği *1792 Gönüllülerinin Yola Çıkışı* adlı grup heykeli, Fransa'yı temsil eden kadın figürünün gönüllüleri coşturmak için söylediği marş nedeniyle *Marseillaise* olarak tanınır. Yapıt, çıplak figürler ve Antik silahlar gibi klasik heykele özgü öğeler içerir. Bunlara karşın, yarattığı dirimsellik ve aşırı gerçekçi ayrıntıları ile akademik anlamdaki anıt kavramına ters düşmüş ve bu nedenle şiddetle eleştirilmiştir. Rude'ün Akademi üyesi olmak için üç kez yaptığı başvuru da geri çevrilmiştir.

Rude sanatıyla, 19.yy Fransız heykelinde giderek güçlenecek olan gerçekçi (realist) eğilimlerin başlangıcını oluşturmuş ve anıtsal biçimciliği, gerçekçiliği, akademik kurallar dışındaki yaklaşımı ile başta Rodin olmak üzere birçok sanatçıyı etkilemiştir.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Jacques Louis David'in Büstü*, 1826, Louvre, Paris; *Mercurius Ayak Kanatlarını Bağlıyor*, 1827, Louvre, Paris; *Napolili Balıkçı Çocuk Deniz Kaplumbağasıyla*, 1831, Louvre, Paris; *Marseillaise*, 1835-1836, Zafer Takı, Paris; *Gaspard Monge Anıtı*, 1846-1848, Beaune, Dijon; *Godefroi de Cavaignac Anıt Mezarı*, 1847, Montmartre Mezarlığı, Paris; *Mareşal Michel Ney*, 1852-1853, Observatoire Caddesi, Paris; *Napoléon'un Ölümsüzlüğe Uyanışı*, 1847, Louvre, Paris.

● **KAYNAKLAR**: J. Calmette, *François Rude*, 1920; L. de Fourcaud, *François Rude ses oeuvres et son temps*, 1904.

RUDEKÎ
(? -941)

İranlı şair. Farsça şiir yazan ilk büyük şairlerden biridir.

Semerkand yakınlarındaki Rudek kasabasında doğdu, aynı yerde öldü. Asıl adı Ebu Abdullah Cafer b. Muhammed'dir. Sekiz yaşında şiir söylemeye başladı. Arapça'yı, döneminin geçerli bilim dallarından felsefe ve mantığı, çeşitli müzik aletlerini çalmayı öğrendi. Sâmâni Hükümdarı Nasr b. Ahmed tarafından Saray'a alındı. Onunla birlikte Badgis ve Herat'a gitti. Orada dört yıl kaldı. Bu sırada kör oldu. Anadan doğma kör olduğu söylentisi de vardır. Koruyucusu Sâmâni veziri Bel'ami 938'de görevinden alınınca, Rudekî de, Saray'dan ayrılmak zorunda kaldı. Doğduğu kasabaya çekildi.

Rudekî'nin yedi yüz bin beyit şiir yazdığı söylenir. Ancak bugüne sekiz yüz elli üç beyiti ulaşmıştır. *Divan*'ına Katran'ın şiirleri de karışmıştır. Kimi yazarlar, Beydeba'nın *Kelile ve Dimne* adlı yapıtını nazma çevirdiğini ileri sürerler. En eski şiir türü olan medhiye (övgü) tarzının ustası sayılır. Gazel türüne de yenilik getirmiştir. Kendinden sonra gelen ve Farsça şiir yazan şairleri büyük ölçüde etkilemiştir.

● **YAPITLAR** (başlıca) *Divan*, (ö.s.), 1897.

RUDOLF I
(1218-1291)

Alman kralı ve Kutsal Roma-Germen imparatoru. Habsburg hanedanından gelen ilk Alman kralıdır.

1 Mayıs 1218'de Breisgau'da Limburg'da (bugün FAC'de) doğdu, 15 Temmuz 1291'de Speyer'de öldü. Habsburg Kontu IV.Albert'in oğludur. 1239'da babası ölünce Yukarı Alsace, Aargau ve Breisgau bölgelerinde egemenliğini kurdu. Hohenstaufen hanedananından gelen Kutsal Roma-Germen imparatorları II. Friedrich ve IV.Konrad'ın (1228-1254) İtalya'da denetim kurmak için Papalık'a karşı yürüttükleri mücadelede onların yanında savaştı. Gerek bu hizmeti karşılığında aldığı ödüllerle, gerek evlilik ve miras yoluyla, egemen olduğu bölgelerin sınırlarını genişleterek, Güney Almanya'nın en güçlü prenslerinden biri durumuna geldi.

1254'te IV.Konrad'ın ölmesinden 1273'e değin süren ve imparatorluğun hükümdarsız kaldığı Büyük Fetret Dönemi'nin ardından, gittikçe güçlenen ve tahtta hak iddia eden Bohemya Kralı II.Ottokar'a (1230?-1278) karşı, I. Rudolf, kendi güçlerini tehdit etmeyecek bir Alman soylusunu kral seçmeye karar veren Alman prensleri tarafından, 1 Ekim 1273'te Frankfurt'ta Almanya krallığına seçildi. 24 Ekim 1273'te Aachen'da taç giydiyse de Kutsal Roma-Germen imparatoru unvanını, ancak Eylül 1274'te, papa X.Gregorius'a Papalık Devletleri'ndeki ve İtalya'daki tüm hak iddialarından vazgeçtiğini bildirdikten ve yeni bir Haçlı seferi düzenlemeyeceğine söz verdikten sonra elde edebildi.

Ardından Büyük Fetret Dönemi'nde imparatorluğun Stirya, Karintiya ve Karniola bölgelerinin ve Avusturya'nın denetimini eline geçiren II.Ottokar'a karşı savaş açarak 1276'da onu yendi. 1278'de ise, yitirdiği toprakları geri almak amacıyla Avusturya'yı işgal eden II.Ottokar'ı Dürnkrat Savaşı'nda yenerek, Bohemya'nın Almanya'ya egemen olma tehlikesine son verdi ve Viyana'yı başkent yaptı. 1282'de Alman prenslerinin onayını alarak II.Ottokar'dan geri aldığı toprakları oğulları Albert ve Rudolf arasında bölüştürdü. Bu yolla Almanya'nın en geniş topraklara ve mülke sahip hanedanlarından biri durumuna getirdiği Habsburglar'ın gelecekte imparatorluğun yönetimine egemen olmasını sağlayacak adımları attı.

I.Rudolf birbirleriyle savaşan prensler arasında

barış sağladı. Büyük Fetret Dönemi'nde kraliyet topraklarını ele geçiren soylularla savaştı, haksız vergi toplayan yağmacı senyörlerin topraklarına el koydu. Yaşamının son yıllarında oğlu Albert'i yerine kral seçtirmek için uğraştı. Ancak herhangi bir hanedanın taht üzerinde sürekli denetim sağlamasının özerkliklerini tehdit edeceğini düşünen Alman prensleri, I.Rudolf'un ölümünden sonra krallığa güçsüz bir soylu olan Nassau Kontu Adolf'u (1250-1298) seçtiler. Buna karşın 1298'de oğlu, I.Albert (1250-1308) adıyla Almanya tahtına çıkmayı başararak Habsburg egemenliğini güçlendirdi.

● BAKINIZ: FRIEDRICH II.

RUDOLPH, Paul
(1918)

ABD'li mimar. Farklı yapı öğeleriyle işlevlerin algılanmasını amaçlayan bir Brütalizm'in temsilcisidir.

Paul Marvin Rudolph 23 Ekim 1918'de Kentucky Eyaleti'nde, Elkton'da doğdu. 1935-1940 arasında Alabama Polytechnic Institute'da, 1940-1943 arasında da Harvard Graduate School of Design'da W.Gropius' un yanında mimarlık öğrenimi gördü. II. Dünya Savaşı sırasında askeri gemi yapımını denetlemekle görevlendirildi. Savaştan sonra da 1946-1948 arasında Harvard' daki öğrenimini tamamladı ve kazandığı bir bursla kısa bir süre Avrupa'ya gitti. 1948'den 1952'ye değin Ralph Twitchell'le ortak olarak Florida'da, Sarasota'da çeşitli yapılar tasarladı. 1952'de serbest çalışmaya başladı. 1958'den 1965'e değin Yale Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nü yönetti. 1965'te çalışmalarını daha rahat sürdürebilmek için Yale Üniversitesi'ndeki görevinden ayrılarak New York'a yerleşti. 1958 Amerikan Bilimler ve Sanatlar Akademisi Arnold Brunner Ödülü, 1962 ve 1964'te Amerikan Mimarlar Enstitüsü Üstün Hizmet Ödülü, 1964'te Amerikan Mimarlar Enstitüsü Onur Ödülü başta olmak üzere, çok sayıda ödül kazandı.

Paul Rudolph uluslararası üsluba karşı çıkarak, her yapının işlevine uygun, özgün bir biçimi olması gerektiğini savunmuştur. Ancak ilk konutlarında, bölgesel bir mimarlık ve ilgi çekici bir biçim yaratmak isterken, zaman zaman tarihsel üslupçuluğa da kaçmıştır. Daha sonraki yapıtlarındaysa Brütalizm'e yönelmiştir. *Yale Üniversitesi Sanat ve Mimarlık Okulu* onun bu döneminin en belirleyici yapısıdır. Bunu izleyen başka yapılarında da, farklı yapı öğelerinin ve farklı işlevleri olan mekânların dışardan ayrı ayrı algılanabileceği brütalist biçimlendirme anlayışını sürdürmüştür. Taşıyıcıları yapı yüzünden dışarıya taşırarak yapının taşıyıcı sistemini olduğu gibi belli etmiş, beton yüzeylerin taranmasıyla elde ettiği dokuyla yapılarının plastik etkisini güçlendirmiştir. Dışarıdan da algılanan hacimler, kot farklılıkları ve girinti çıkıntılarla, sağır yüzeylerin ağırlıkta olduğu dış yüzlerde büyük bir dinamizm sağlamıştır.

Son yıllardaki yapılarında yine tarihselci biçimlere yönelmiş, seçmeci(eklektik) bir tutumla çeşitli üsluplara özgü mimarlık öğelerini bir araya getirerek yeni yorumlar arama denemelerine girişmiştir.

● YAPITLAR (başlıca): *Sarasota-Bradenton Havaalanı*, 1955, Florida; *Bramlett Donatım Şirketi*, 1956, Miami, Florida; *Riverview Lisesi*, 1957, Sarasota, Florida; *Yale Üniversitesi Sanat ve Mimarlık Okulu*, 1958-1964, New Haven, Connecticut; *New Haven Kent Garajı*, 1959-1963, Connecticut; *Yale Üniversitesi Evli Öğrenci Lojmanları*, 1960, New Haven, Connecticut; *Tuskegee Enstitüsü Mezheplerarası Kilisesi*, 1960-1969, Alabama; *Orange County Hükümet Merkezi*, 1963-1967, Goshen, New York; *Colgate Üniversitesi Yaratıcı Sanatlar Merkezi*, 1963-1966, Hamilton, New York; *Syracuse Kent Salonu* (Ketcham, Müller, Arnold ile), 1964, New York; *Hawai Üniversitesi Manua Kampüsü Görsel Sanatlar Merkezi*, 1966, Honolulu; *Tracey Towers Katevleri*, 1967, Bronx, New York; *New Haven Hükümet Merkezi*, 1968, Connecticut.

● KAYNAKLAR: S.Moholy-Nagy, *The Architecture of Paul Rudolph*, 1970.

● BAKINIZ: P.JOHNSON, A. ve P.SMITHSON.

RUDOLPH, Wilma
(1940)

ABD'li atlet. 200 m'de 23 saniyenin altına inmeyi başaran ilk kadın olmuştur.

Memphis'te doğdu. Yoksul bir zenci ailenin on yedinci çocuğu idi. 4 yaşında geçirdiği hastalık yüzünden 11 yaşına kadar yürüyemedi. İnanılmaz azmiyle hastalıkları yenmesini bildi ve aynı zamanda çok iyi bir öğrenci oldu. Yürümek için yaptığı çalışmalar, onun büyük bir atlet olmasını sağladı. 16 yaşında atletizme başladı. Tennessee Üninversitesi'ne girdi. Kısa mesafelerde başarılı olunca, önce üniversite takımına, ardından da ABD milli takımına alındı. 1956'da ilk katıldığı olimpiyat oyunlarında 4x100 m bayrak yarışmasında koşarak, bronz madalya kazanan takımda yer aldı.

Üç yıl sonra döneminin en büyük sprinterlerinden biri oldu. 1960 Roma Olimpiyatları'na favorilerden biri olarak katıldı. 100 ve 200 m şampiyonluğunu kazandı, üçüncü altın madalyasını ise, yine 4x100 m bayrak yarışında elde etti. 100 m'yi 11.0 ile, 200 m'yi ise 24.0 ile bitirdi. ABD bayrak takımının 44.5 ile birinci olduğu yarışta büyük katkısı oldu.

İki olimpiyatta 3 altın, 1 bronz olmak üzere toplam 4 madalya kazanan Rudolph, 1960'ta 22.9'luk bir dereceyle kırdığı 200 m rekoru ile atletizm tarihine 23 saniyenin altına inen ilk kadın olarak geçmiştir.

RUGE, Arnold
(1803-1880)

Alman siyaset adamı ve yazar. Sol Hegelcilik'i benimseyerek Prusya'daki monarşi yönetimine karşı çıkmıştır.

13 Eylül 1803'te Rügen Adası'nda (bugün DAC'de) doğdu, 31 Aralık 1880'de İngiltere'de Brighton'da öldü. Felsefe ve siyaset öğrenimi gördü. Öğrencilik yıllarında B. Bauer ve L. Feuerbach'dan

etkilenerek Sol Hegelcilik'i benimsedi. Baskıcı monarşi yönetimine karşı mücadele veren Burschenschaft adlı gençlik örgütüne girmesi nedeniyle 1824'te tutuklanan Ruge 1830'a değin cezaevinde kaldı. 1832'de Halle Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görevlendirildi. 1834-1841 arasında T. Echtermeyer ile birlikte Sol Hegelciler'in yayın organı olan *Hallische Jahrbücher für deutsche Wissenschaft und Kunst* (Alman Bilimi ve Sanatı İçin Halle Yıllığı) adlı dergiyi yayımladı. Dergideki yazılarında monarşi yönetimini eleştirerek cumhuriyetin kurulmasını ve sansürün kaldırılmasını savundu. 1843'te ülkesini terk etmek zorunda kalarak Paris'e yerleşti. Burada K. Marx ile tanıştı ve onunla birlikte 1844'te ancak bir sayısı yayımlanabilen *Deutsche-Französische Jahrbücher*'i yayımladı. 1848'de *Die Reform* adlı dergiyi çıkartmaya başlayan Ruge, aynı yıl kurulan Frankfurt Ulusal Meclisi'ne seçildi. 1848 Devrimi'nin bastırılmasından sonra Londra'ya geçti. Burada Mazzini, Ledru-Rollin ve Avrupa'da sürgünde bulunan diğer demokrat siyaset adamlarıyla birlikte Avrupa Demokratik Komitesi'ni kurdu. Yaşamının sonuna dek Brighton'da yaşayan Ruge'ye Bismarck yönetiminin reformlarını destekleyen yazıları nedeniyle maaş bağlandı.

O dönemde Avrupa'da ortaya çıkan reformcu, liberal görüşleri Hegel felsefesiyle bağdaştıran Sol Hegelcilik'i benimseyen Ruge, yaşamı boyunca bu görüşleri geliştirmeye ve yaymaya çalışmıştır.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Arnold Ruges sämtliche Werke*, 10 cilt, 1847-1848, ("Arnold Ruge'nin Toplu Eserleri"); *Aus früherer Zeit*, 4 cilt, 1862-1867, ("Geçmişten Kalan").

● **BAKINIZ:** HEGEL.

RUHÎ [Bağdatlı]
(? -1605)

Osmanlı Divan şairi. Şiirlerinde çağının toplumsal olaylarını eleştirmiştir.

Bağdat'ta doğdu, Şam'da öldü. Doğum tarihi bilinmiyor. Asıl adı Osman'dır. Yaşamı üstüne yeterli bilgi yoktur. Çağdaşı Ahdî'nin tezkiresine göre babası aslen Anadolulu'ydu ve Bağdat Beylerbeyi Ayas Paşa'nın adamlarındandı. Bağdat'ta evlenmiş, oğlu Ruhî de orada doğmuştur. Bu nedenle Ruhî-i Bağdadî diye anılır.

Ruhî, "Devreylemedik yer komadık bin nice yıldır" dizesine dayanılarak, diyar diyar gezen, aylak, kalender meşrepli bir şair olarak gösterilir. Ama o aslında, Sipahi olduğundan görevi gereği gezip dolaşmıştır. Bağdat valilerinden Ali Paşa, Sinan Paşa ve Süleyman Paşa'ya sunduğu kasidelerden, onlarla birlikte savaşlara katıldığı anlaşılmaktadır. Mevlevi ve Bektaşi olduğu söylenirse de, bu kesinlik kazanmamıştır. Mevlevi olduğuna kanıt diye gösterilen bir beyit onun değil, Cevrî Çelebi'nindir. Hurufi olduğu da ileri sürülür.

Gazellerinde ve terkib-i bend'inde tasavvuf öğeleri varsa da sufi bir şair sayılmaz. Halkın dertlerine eğildiği on yedi bendlik terkib-i bend'inde, çağının toplumsal olaylarını eleştirir, haksızlıkları kınar ve insanı, insan topluluğunu irdeler. Kendisini üne kavuşturan bu manzumesine Cevrî, Samî, Fehim, Sümbülzade Vehbî, Leyla Hanım, Muallim Naci ve Ziya Paşa nazireler yazmışlardır.

Ruhî, şiirlerinde halk deyimlerini, atasözlerini sık sık kullanır. Konuşma diline yakın bir dille yazmıştır. Nazım tekniğinde yer yer aksamalar görülür. Söz ve anlam oyunlarına düşkün değildir. Bağdatlı diya anılmasına karşın, Azerî lehçesini kullanmamıştır.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Divan-ı Rûhî-i Bağdadî*, (ö.s.), 1870.

● **KAYNAKLAR:** Bağdatlı Ahdî, *Gülşen-i Şu'arâ*, (İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Türkçe Yazmaları No. 2604); E.D.Djavelidze, *Ruhî Bağdadî*, 1968; A.Gölpınarlı, *Nesimî, Usulî, Ruhî*, 1953.

RUISDAEL, Jacop Izaakszoon van
(1629-1682)

Hollandalı ressam. Döneminin en önemli manzara ressamlarından biridir.

Haarlem'de doğdu, 14 Mart 1682'de aynı kentte öldü. Çıraklık dönemini Cornelis Vroom, Caesar van Everdingen ve amcası ünlü manzara ressamı Salamon van Ruysdael gibi sanatçıların yanlarında geçirdi. 1648'de Haarlem Ressamlar Loncası'na kabul edildi. 1656'da Amsterdam'a yerleşti. Uzun yıllar bu kentte çalıştıktan sonra, son günlerinde Haarlem'e döndü.

Ruisdael'in, deniz kıyılarını konu alan ilk yapıtları Vroom ve Jan van Goyen'in etkisi altındadır. Amsterdam'a yerleşmeden önce yaptığı Doğu Hollanda gezisinin etkisiyle, dağlık orman manzaralarında romantik bir hava sezilir. Genellikle fırtınalı havaları betimlediği manzaralarında bulutlar, dalgalar vb gibi hareketli doğa öğeleri büyük bir yer tutar. Işık-gölge karşıtlığı içinde yarattığı atmosfer etkisi, 17.yy Hollanda resmine benzeri görülmedik bir hareketlilik getirmiştir.

Ruisdael'in resimlerindeki küçük boyutlu figürler, aralarında Adrian van Ostade'nin de bulunduğu çeşitli sanatçıların elinden çıkmıştır. Resmin genel hareketliliği ile başarı içinde bütünleşen bu figürler, dünyasal değerlerin geçiciliğini simgeleyen bir içeriği vurgularlar.

Ruisdael çağdaşlarından, özgün doğa sevgisi, anlatım özgürlüğü ve su, deniz, gökyüzü gibi öğeleri işlemekteki ustalığı ile ayrılır. Başta Hobbema olmak üzere birçok ressam da yetiştirmiştir. Romantik ressamları, özellikle Caspar David Friedrich'i etkilemiştir.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Ağaçlar Altında Köy Evleri*, 1646, Hermitaj, Leningrad; *Yahudi Mezarlığı*, 1660, Resim Galerisi, Dresden; *Wijk'te Yel Değirmeni*, 1665, Rijk Müzesi, Amsterdam; *Harabeli Manzara*, 1670, Ulusal Galeri, Londra; *Çağlayan*, ykş. 1670, Rijk Müzesi, Amsterdam; *Kumlu Patika*, Rijk Müzesi, Amsterdam.

● **KAYNAKLAR:** G.Riat, *Ruysdael*, 1907; J.Rosenberg, *Jacob van Ruisdael*, 1928.

RUÍZ DE ALARCÓN, Juan
(Ykş. 1580-1634)

İspanyol oyun yazarı. Karakter incelemesine yönelik oyunlarıyla tanınmıştır.

Juan Ruíz de Alarcón y Mendoza 1580 ya da 1581'de, Mexico City'de ya da gene Meksika'nın bir kenti olan Tasco'da doğdu, 4 Ağustos 1634'te Madrid'de öldü. Meksika'ya yerleşmiş soylu bir İspanyol ailesinin çocuğuydu. 1596-1598 arasında Mexico City Üniversitesi'nde, daha sonra İspanya'da Salamanca Üniversitesi'nde kilise hukuku öğrenimi gördü. Bir süre Sevilla'da avukatlık yaptı. Öğretim görevlisi olmak amacıyla Mexico City'ye döndüyse de, bu isteği, kamburluğu öne sürülerek geri çevrildi. 1613'te, ölünceye değin dönmemek üzere Meksika'dan ayrıldı ve İspanya'ya yerleşti. 1633'te, Hind Adaları Konseyi'nin raportörlüğüne atanana değin 20 dolayında oyun yazdı. Bu yapıtların yazım ve sahnelenme tarihleri ile ilgili bilgiler kesin olmamakla birlikte 1628-1634 arasında yayımlandıkları bilinmektedir.

Birçok şiir de yazan, Ruíz de Alarcón'un oyunları genellikle komedi türündedir. Ancak bu komedilerin hemen hemen hepsinde ahlakçı bir yaklaşım vardır. Bu tutumun en belirgin olduğu yapıtlardan *Las paredas oyen* ("Yerin Kulağı Var"), ahlak güzelliğinin bedensel çirkinliklere üstünlüğünü savunur. Oyunun kahramanı, bu açıdan yazarla büyük benzerlik gösterir. Ruíz de Alarcón'un yapıtları lirizmden uzaktır. Ancak karakterler özenle ve ölçülü bir üslupla incelenmiştir. Bu nedenle yapıtlarının sayıca azlığına karşın, İspanya'nın önemli yazarları arasına girmiştir. Döneminin başka önemli İspanyol oyun yazarlarının, özellikle de Lope de Vega'nın düşmanca ve alaycı tavırlarıyla uğraşmak zorunda kalmışsa da, yapıtları ünlü edebiyatçılara esin kaynağı olmuştur. *La verdad sospechosa* ("Şüpheli Gerçek") adlı yapıtının Corneille'in *Le menteur*'ünü ("Yalancı"), *El tejedor de Segovia* ("Segovyalı Dokumacı") adlı iki bölümlük dramının ise Schiller'in *Die Räuber*'ini (Haydutlar) etkilediği söylenir.

● **YAPITLAR (başlıca):** *El tejedor de Segovia*, 1628-1634, ("Segovyalı Dokumacı"); *Las paredas oyen*, 1628-1634, ("Yerin Kulağı Var"); *La verdad sospechosa*, 1628-1634, ("Şüpheli Gerçek"); *Comedias escogidas*, 2 cilt, (ö.s.), 1867, ("Seçme Komediler").

● **BAKINIZ:** LOPE DE VEGA.

RULFO, Juan
(1918)

Meksikalı yazar. Çağdaş Meksika edebiyatının en önemli adlarındandır.

Jalisco Eyaleti'nde doğdu. Çocukluğu 1913 Devrimi'ni izleyen çalkantılı dönemde geçti. Değişik iktidarlara, başarılı, başarısız reformlara ve birçok şiddet olayına tanık oldu. İlk öyküleri kasaba dergilerinde yayımlandı. Daha sonra Mexico City'ye yerleşti. 1953'te öykülerini topladığı *El ilano en llamas*'ı (Kızgın Ova), 1955'te *Pedro Páramo* (Pedro Paramo) adlı romanını yayımladı.

Kızgın Ova'da karışık devrim yıllarını yaşayan yoksul ve cahil köylüleri tüm tutkuları, acıları, düşünceleri ve özlemleri ile anlatır. Bu öykülerde sık sık iç konuşma tekniğini kullanmıştır. Aynı dönemi, devrim öncesinden başlayarak yansıttığı *Pedro Páramo*'da ise zalim, ilkel bir toprak ağasının ölümünden sonraya değin uzanan öyküsünü aktarır. Latin Amerika edebiyatının en önemli ve özgün yapıtlarından sayılan bu romanda, sık sık zamanda geriye dönüşlerle pekiştirilen, düşle gerçek karışımı şiirsel bir anlatım vardır. Ancak olaylara siyasal açıdan çok insancıl bir gözle bakan Rulfo, bu yapıtlarda doğalcı (natüralist) yanı ağırbasan nesnel anlatımıyla yalnızca acıları, korkuları, umutsuzlukları dile getirmeyi yeğlemiş, bir çözüm önermekten kaçınmıştır.

● **YAPITLAR (başlıca):** *El ilana en llamas*, 1953, (Kızgın Ova, 1982); *Pedro Páramo*, 1955, (Pedro Paramo, 1970).

RUMFORD, Benjamin Thompson, Kont
(1753-1814)

İngiliz, fizikçi. Isının kalorik kuramının geçersiz olduğunu belirleyen deneyleriyle ünlüdür.

26 Mart 1753'te Woburn'de (bugün ABD'de Massachusetts Eyaleti'nde) doğdu, 21 Ağustos 1814'te Paris yakınlarındaki Auteuil'de öldü. Asıl adı Benjamin Thompson'dır. 1791'de kendisine verilen kontluk unvanı için, bir zamanlar yaşamış olduğu Concorde (bugün ABD'de New Hempshire Eyaleti'nde) kentinin eski adı olan Rumford'u seçtiğinden, Kont Rumford diye tanınır. Birkaç kuşak önce Massachusetts'e yerleşmiş bir çiftçi ailesinin tek çocuğuydu. Ancak bir kaç yıl düzenli eğitim gördükten sonra, on üç yaşındayken bir tüccarın yanında çalışmaya başladı. Bir yandan da kendi kendini yetiştirerek öğretmen oldu. Amerikan Bağımsızlık Savaşı başladığında İngiliz yandaşı ve casusu olmakla suçlanınca, 1774'te Woburn'e, ertesi yıl Boston'a, 1776'da da İngiltere'ye kaçtı. Bakan yardımcılığına varıncaya dek çeşitli görevlere getirildiği bu ülkenin saflarında 1781-1783 arası Amerikan kuvvetlerine karşı çarpışan Rumford, savaşın bitmesi üzerine albay rütbesiyle ordudan emekliye ayrıldı. 1781'de Royal Society üyeliğine seçildi, 1784'te "Sir" unvanı aldı ve aynı yıl Bavyera Seçici Prensi Karl Theodor'un hizmetine girdi. Prensin danışmanı, polis müdürü ve Bavyera orduları başkomutanı olarak Bavyera'da bulunduğu on dört yıl boyunca çeşitli reformların gerçekleştirilmesine katkıda bulundu, yeni bulunmuş olan buhar makinesinin yaygın kullanımını sağladı, Orta Avrupa'ya patatesi tanıtarak ekimini başlattı.

→

1798'de İngiltere'ye dönen Rumford, bugün İngiltere'nin en önemli bilim ve araştırma kurumlarından biri olan Royal Institution'ın (Londra Krallık Enstitüsü) kuruluşuna öncülük etti. Başlangıçta, uygulamalı sanatlarla uğraşanlar ve geniş halk kitleleri için bir teknik okul işlevi görmesi, harcamalar için gerekli paranında Londra aristokrasisine verilecek ücretli ders ve konferanslardan sağlanması tasarlanan bu kurum 1800'de çalışmaya başladıysa da bazı anlaşmazlıklar nedeniyle Royal Institution ile ilişkisini keserek 1804'te Paris'e yerleşen ve ertesi yıl Lavoisier'nin dul eşiyle evlenen Rumford, 1809'da sona eren bu evlilikten sonra Auteuil'e çekilerek yaşamının son yıllarını orada geçirdi.

Çeşitli pratik buluşları olan, aydınlanma şiddetinin ölçümüne yarayan "Rumford fotometresi" olarak anılan gölgeli fotometreyi bulan, 20. yy'a değin ışık şiddeti birimi olarak kullanıla gelen "standart mum" birimini ilk kez belirleyen Rumford'un bilime en önemli katkısı, ısının niteliğine ilişkin deneyleri ve bu deneylerden yola çıkarak vardığı sonuçlardır. 1798'de Royal Society'ye sunduğu bir bildiri, ısının o gün için geçerli olan kalorik kuramının çürütülmesi yolunda atılmış en önemli adım sayılır. 1760'ta Black'in geliştirdiği kalorik kuramına göre, ısı, esnek ve ağırlığı olan bir akışkandı. Bir cismin ısınması, içinde kalorik birikmesinin, soğuması da içindeki kaloriği kaybetmesinin sonucuydu. Bavyera ordusu için top yapımıyla ilgilenirken, topların pirinç gövdelerinin matkapla delinmesi sırasında ortaya çıkan ısı Rumford'un dikkatini çekti. Kalorik kuramına göre, bu ısının, pirincin yapısında bulunan ve delme işlemi sırasında sıkıştırıldığı için dışarı çıkan kalorik akışkanından ileri gelmesi gerekiyordu. Delme işlemi sürdüğü sürece ısı oluşumunun da sürdüğünü gözlemleyen Rumford, maddenin içinde ancak belirli miktarlarda bulunması gereken kalorik akışkanının böylesine sınırsız bir ısı yaratamayacağı kanısına vardı. Isıyı doğuran nedenin hareket olması gerektiğini düşünerek ve belirli ağırlıktaki bir su kütlesinin içinde belirli bir süre yinelenen sürtünme hareketiyle ısınan suyun sıcaklığını ölçerek, ilk kez ısının mekanik eşdeğerini kabaca hesaplamayı başardı. Ayrıca, belirli bir sıvı kütlesinin değişik sıcaklıklardaki ağırlığını duyarlı bir biçimde ölçmekle de kalorik kuramının geçersizliğini gösteren Rumford'un bulgularıyla sarsılan kalorik kuramı ileride tümüyle çürütülecek ve Davy, Joule, Maxwell gibi araştırmacıların katkılarıyla yerini ısının kinetik kuramına bırakacaktır.

● **YAPITLAR** (başlıca): *The Collected Works of Count Rumford* (ö.s.), S.C. Brown (der.), 1968-1970, ("Kont Rumford'un Toplu Yapıtları").

● **BAKINIZ:** J.BLACK, CLAUSIUS, DAVY, GIBBS, JOULE.

RUNDSTEDT, Gerd von
(1875-1953)

Alman, asker. II. Dünya Savaşı sırasında Doğu ve Batı cephelerinde komutanlık yapmıştır.

Karl Rudolf Gerd von Rundstedt 12 Aralık 1875'te Magdeburg yakınlarındaki Aschersleben'de (bugün DAC'de) doğdu, 24 Şubat 1953'te Hannover'de (bugün FAC'de) öldü. Soylu bir ailenin oğluydu. Ailedeki askerlik geleneğini sürdüren Runstedt, 13 yaşında Oranienburg Askeri Akademisi'nde öğrenim görmeye başladı. Berlin Harp Akademisi'ni bitirdikten bir süre sonra genelkurmayda görev aldı.

I. Dünya Savaşı sırasında Doğu ve Batı cephelerinde çarpıştı. 1919-1932 arasında Almanya'nın silah ve asker sayısını sınırlandıran Versailles Antlaşması'nın ilkelerini çiğneyerek gizlice sürdürdüğü silahlanma çalışmalarında etkin rol oynadı. 1932'de Berlin Askeri Bölgesi komutanlığına getirilen Rundstedt, aynı yıl başbakan von Papen'in Prusya Eyaleti'nde Sosyal Demokratlar tarafından kurulan hükümeti dağıtmasını destekledi. 1936'da Berlin'deki I. Ordu Grubu komutanlığına atandı. Ancak, 1938'de Hitler'in izlediği askeri politikaya karşı çıkarak istifa etti.

II. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine Hitler tarafından yeniden göreve çağrıldı. Polonya'ya yapılan saldırı sırasında bir ordu birliğini yönetti. Mayıs 1940'ta Fransa'nın işgali sırasında Ardenler'deki A Ordular Grubu komutanlığına getirildi. Bu görevi sırasında gösterdiği yararlılıklar nedeniyle Temmuz 1940'ta mareşalliğe yükseltildi. 1941'de SSCB'ye karşı düzenlenen saldırıda Güney Ordular Grubu komutanlığı yapan Rundstedt, tüm Ukrayna'yı ele geçirdi. Hitler'in SSCB'ye karşı kışın bir saldırı düzenleme planına karşı çıkarak kış saldırısının Alman ordusunu yenilgiye uğratacağını ileri sürdü. Saldırı için baharı bekleme yolundaki düşüncesini Hitler ve diğer komutanlara kabul ettiremeyince görevinden istifa etti.

Temmuz 1942'de Fransa'da Batı Cephesi komutanlığına getirildi. 1944'te Müttefikler'in Normandiya'ya çıkarma yapması görevinden alınmasına neden oldu. Ancak, yerine geçirilen von Kluge'nin de Müttefikler'i durduramaması üzerine Eylül 1944'te Alman ordusunun Ardenler'de yapacağı son saldırıyı yönetmekle görevlendirildi. Sağlığının giderek bozulması nedeniyle Mart 1945'te görevi Kesserling'e bıraktı. Mayıs 1945'te Almanya'nın Müttefikler'e teslim olduğu sırada İngilizler tarafından tutsak alındı. Tutukluluğu süresince Nürnberg, Londra ve Hamburg'daki askeri hastanelerde tedavi gören Rundstedt, 1949'da sağlığının bozukluğu nedeniyle serbest bırakıldı.

● **BAKINIZ:** HITLER, KESSERLING.

RURIK
(? - 879 ?)

Viking prensi. İlk Rus Devleti'nin ve Rusya'yı 16.yy sonuna değin yöneten Rurik hanedanının kurucusu olduğu sanılmaktadır.

Doğum tarihiyle doğum ve ölüm yerleri bilinmemektedir. 879'da öldüğü sanılmaktadır. Ryurik ve Rorik adlarıyla da anılır. 12. yy'ın başında derlenen öykülerle yazılan ilk Rus tarih kaydına göre, Varangianlar adıyla bilinen İskandinavyalı Vikingler'in Rus adlı bir kabilesinin prensiydi. Vikingler 9. yy'da Rusya topraklarına sürekli saldırılar düzenlemekteydiler. İç siyasi çekişmelerden yorgun düşen Novgorod halkı düzeni sağlamak amacıyla 862'de Vikingler'i kente davet etti. Rurik, ailesi ve maiyetiyle birlikte kente geldi ve tüm Novgorod bölgesinin yöneticisi oldu. Yerleştikleri bölge Rus toprağı diye anılmaya başlandı. Rurik'in ölümünden sonra Rurik sülalesi bölgedeki egemenliğini sürdürdü. Rurik'in akrabası Olyeg'in Büyük Kiev Prensliği'ni kurduğu, oğlu olduğu sanılan İgor'un ise Rus Prensliği'nin gerçek kurucusu olduğu kabul edilir.

İlk Rus Devleti'nin ve hanedanının kurulmasıyla ilgili bu bilgiler tartışmalı olup, henüz Rus adının kökeniyle ilgili tatmin edici bir açıklama da geliştirilmemiştir. Rurik'in Rusya'ya istila amacıyla gittiği ya da yerel toplulukların kendi iç savaşlarında kiralık askerlik yapmak üzere bölgeye gelip yerleştiği öne sürülen diğer savlar arasındadır.

RUSKIN, John
(1819-1900)

İngiliz, eleştirmen ve denemeci. 19. yy'da İngiltere'de estetik değerlerin oluşumunu önemli ölçüde etkilemiştir.

8 Şubat 1819'da Londra'da doğdu, 20 Ocak 1900'de Lancashire'da, Coniston'da öldü. İskoç asıllı zengin bir aileden geliyordu. Babası resme meraklı bir şarap tüccarıydı. Ruskin manzara ressamı Copley Fielding'den (1787-1855) resim dersleri aldı. Katı ve dindar bir kadın olan annesinden din bilgileri öğrendi. 1836'da Oxford Üniversitesi'ndeki Christ Church College'a girdi. Sağlığının kötüleşmesi ve ailesiyle birlikte İtalya'ya gitmesi, buradaki eğitimini ancak 1842'de bitirebilmesine yol açtı. Şiir yazmaya öğrencilik yıllarında başladı, bir yandan da dönemin ünlü manzara ressamlarından Turner'ın tablolarına ilgi duydu. Turner'ın eleştirmenlerce fazla tutulmaması üzerine, onu savunan bir kitap üzerinde çalışmaya başladı. Kitap, Ruskin'in *Modern Painters* ("Çağdaş Ressamlar") adlı 5 ciltlik yapıtının ilk cildi olarak 1843'te yayımlandı ve henüz yirmi dört yaşındayken ona ün kazandırdı.

Ruskin, İngiltere dışında birçok gezi yaptı. Fransa ve İsviçre Alpleri'ni ve İtalya'yı gezdi. İtalya'da, Floransa ve Venedik ressamlarını, Orta Çağ heykelciliğini ve mimarlığını inceledi. *Modern Painters*'ın ikinci cildinde Venedikli ressam Tintoretto'ya ağırlık verdi. Daha sonra incelemelerini mimarlık üzerinde yoğunlaştırdı. *The Seven Lamps of Architecture*'da ("Mimarlığın Yedi Lambası") Gotik dönem mimarlığını, *The Stones of Venice*'de de ("Venedik'in Taşları") Venedik mimarlığını inceledi. Çağdaş akademik mimarlığa karşı çıkan ve Raffaello döneminden önceki sanatın doğayı idealize etmeyen üslubuna ve ruhsal arınmışlığına dönmeyi amaçlayan Ön Raffaellocular'a (Pre-Raphaelites) eleştirmenlerin karşı çıkması üzerine, bu hareketin savunuculuğunu üstlendi. *Modern Painters*'ın son ciltleri üstünde çalışırken, bir yandan da Londra'daki Working Men's College'da resim dersleri verdi.

1860'larda Ruskin'in sanata ilişkin görüşleri İngiltere'de kabul görmeye başladı. Bu arada Ruskin'in ilgisi giderek sanat tarihinden siyasal, iktisadi ve toplumsal konulara kaydı. Dönemin ünlü tarihçi ve denemecilerinden T.Carlyle'den, bir ölçüde de ütopik sosyalist R.Owen'den etkilendi. Liberalizm'i ve dönemin *laissezfaire* (bırakınız yapsınlar) politikasını eleştiren, toplumsal adalet üzerine görüşlerini dile getiren yazılar yazdı. *The Cornhill Magazine* adlı dergide yayımlanan ve büyük bir tepkiyle karşılanan bu makaleleri daha sonra *Unto This Last* ("Sonuna Kadar") adlı kitabında topladı. 1871-1884 arasında İngiliz işçilerine mektuplar biçiminde yayımladığı *Fors Clavigera* adlı aylık dergide toplumsal reformdan yana görüşlerini yansıttı.

Ruskin'in, mutsuz bir evliliğin de etkisiyle, sarsıntılarla dolu bir yaşamı oldu. Özellikle son dönemlerinde ruhsal sağlığı iyice bozuldu. Oxford Üniversitesi'nde 1869'dan beri aralıklarla sürdürdüğü sanat tarihi derslerini 1890'da bıraktı. Son yıllarında yalnızca *Praeterita* adlı, tamamlayamadığı otobiyografisi üzerinde çalıştı.

Ruskin'e göre sanatın temel ilkesi, doğayı tüm soyluluğu içinde yansıtmak olmalıdır. Doğaya uygunluğu ve doğruluğu temel alan bu sanat anlayışını, Turner'ın manzara resimlerinde ve Orta Çağ'ın gotik mimarlığında bulmuştur. Estetik değerler ile ahlaksal değerler arasında yakın bir ilişki olduğunu düşünmüş, gotik mimarlığın öteki üsluplara karşı üstünlüğünü savunurken, bunu, parçası olduğu toplumun ahlaksal değerleriyle bağlantılı olarak açıklamıştır. Rönesans'tan başlayarak mimarlığın, genel olarak da sanatın ve toplumsal ahlak yapısının bozulmaya başladığını savunmuş, çağında gotik mimarlık üslubunun canlanmasına öncülük etmiştir. Rönesans ile başlayan kültürel bozulmanın Sanayi Devrimi ile doruğuna ulaştığını düşünmüştür. Sanayileşmenin sanattaki olumsuz etkilerine karşı çıkarak W.Morris ile birlikte sanayileşme öncesi el sanatlarını canlandırmayı amaçlayan ve Arts and Crafts (Sanatlar ve Elsanatları) adıyla anılan sanat hareketinin öncülerinden olmuştur. Sanatın toplumsal ve ahlaksal yönleriyle ilgilenmesi, Ruskin'i toplumsal sorunlara yöneltmiş, Victoria dönemi (1837-1901) İngiltere'sindeki toplumsal adaletsizliği, iş ahlakını ve liberal politikayı, gelenekten yana bir tutumla eleştirmiştir. Ruskin gerek sanat, gerek toplumsal konulardaki görüşleriyle birçok sanatçı ve yazarı etkilemiştir.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Modern Painters*, 5 cilt, 1843-1860, ("Çağdaş Ressamlar"); *The Seven of Lamps of Arhitecture*, 1849, ("Mimarlığın Yedi Lambası"); *The Stones of Venice*, 3 cilt, 1851-1853, ("Venedik'in Taşları"); *Unto This Last*, 1860, ("Sonuna Kadar"); *Munera Pulveris*, 1862; *Sesame*

and Lilies, 1865, ("Susam ve Zambaklar"); *The Ethics of the Dust*, 1866; *The Crown of Wild Olive*, 1866, ("Yabani Zeytin Dallarından Taç"); *Time and Tide*, 1867, ("Zaman ve Gelgit"); *Fors Clavigera*, 1871-1884; *Praeterita*, 1885-1889.

● BAKINIZ: CARLYLE, HUNT, W.MORRIS, J.M.W. TURNER, P.WEBB.

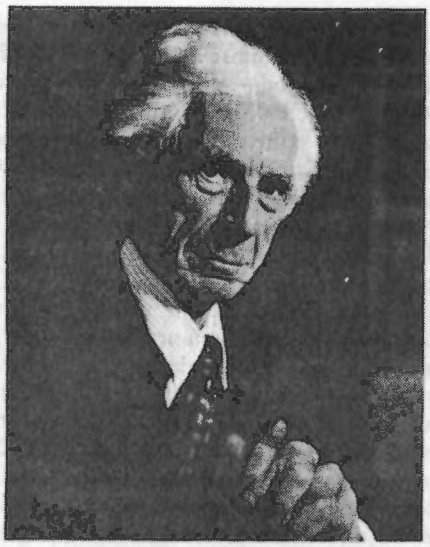

Bertrand Russell

RUSSELL, Bertrand
(1872-1970)

İngiliz, matematikçi ve filozof. Yeni Gerçekçilik öğretisinin öncülerindendir. Mantık ve matematik ilkelerine dayalı bir felsefe anlayışı geliştirmeye çalışmıştır.

18 Mayıs 1872'de Monmouthshire yakınlarında Trelleck'de doğdu, 2 Şubat 1970'te Wales dolaylarında Penrhyndendraeth'te öldü. Gerçek adı Russell Lord Bertrand Arthur William'dır. İngiltere'nin eski ve soylu bir ailesindendir. Ataları arasında yüksek görevlerde bulunmuş kimseler olduğu gibi, çağına göre önemli sayılan düşünürler de vardır. İlk ve ortaöğrenimini doğduğu yerde gördükten sonra 1890'da girdiği Cambridge Trinity College'da felsefe, matematik ve ahlak okudu. 1910-1916 arasında, bitirdiği üniversitede, rektör olarak görev aldı. I.Dünya Savaşı'nda savaşa karşı olduğunu açıklayınca tutuklandı, salıverildikten sonra, bir süre California Üniversitesi'nde rektörlük görevini üstlendi. Çin ve SSCB gezilerine çıktı. 1940-1943 arasında Barnes Foundation'da felsefe profesörü olarak çalıştı. Düşünce özgürlüğünü savunan girişimlerini ve uluslararası barıştan yana eylemlerini sürdürdü. Orduların nükleer silahlarla donatılmasına karşı çıkarak, uygarlığın gelişimiyle bağdaşmayan ve insanlığın geleceği için büyük bir yıkım olan, her türlü savaş aracı yapımının yasaklanmasını öngören girişimlerde bulundu. Savaş yanlılarının düşüncelerinin yargılanması, savaşın önlenmesi için, aralarında Fransız filozof J.P.Sartre'ın da bulunduğu, arkadaşlarıyla "Russell Mahkemesi"ni kurdu, bütün teknik buluşların insan yararına kullanılması gereğini savundu. Bunun bir insanlık ödevi, uygarlık gereği olduğunu anlatan yazılar yayımladı, konuşmalar düzenledi.

Yeni Olguculuk, Yeni Gerçekçilik

Russell'ın bilimsel ilgisi matematikten felsefeye, ahlaktan sosyolojiye değin değişik sorunları içeren geniş bir alanı kaplar. Önceleri Platon'dan esinlenen bir gerçekçiliği benimsemiş, sonra Yeni Olguculuk'un düşünme yöntemine yakınlık duymuş ve bilimsel bir kuramcılıktan yana görünmüş, en sonra da Yeni Gerçekçilik ve Lojistik öğretilerinin öncüleri arasına katılmıştır. Bu üç değişim aşamasına uygun olarak, onun düşünceleri de üç odak üzerinde toplanır. Bunlardan ilki matematiksel mantık, ikincisi felsefe, ahlak, üçüncüsü ise toplumsal ilişkiler ve gelişmelerdir.

Matematik, mantık ve bilgi

Matematik mantık bağlantısı Russell felsefesinin temelini oluşturur. O, bu temel üzerine kurduğu öğretisine "mantıksal atomculuk" adını verir. Bu kurama göre gerçekliği kavrayabilmek için algı verilerinin ilk öğelerine değin gitmek gerekir. Böyle bir çalışmada uyulacak yöntem matematikte bulunabilir. Çünkü matematik yalnız sayı ve niceliklerin değil, doğa düzeninde yasal belirlilik ve bağlılıkla kazanılabilecek bütün içeriklerin bilimidir. Bu özelliği dolayısıyla matematik genel mantık ya da genel mantık, matematik niteliği taşıyan bir bilimdir. Bu alanda başarıya ulaşabilmek için önce mantığın temel kavramlarını, bu temel kavramların birbiriyle olan bağlantısını saptamak gerekir. Bu da ancak belli birer anlam içeren imlerle (sembol) sağlanabilir. Bu konuda gerekli imler bulunduktan sonra, onlarla yeni bir mantık dili kurulur. Russell, kendi düşünce dizgesi için gerekli olan bu dili, arkadaşı filozof ve matematikçi A.N. Whithead'le ortaklaşa yazdığı *Principia Mathematica* adlı yapıtında ortaya koymuştur. Russell'a göre algı tinsel ve özdeksel alanda, olayların birbiriyle olan bağlantısını verir, nesnel olanın kendini kavramayı sağlamaz. Bu durumda insan varlığın özünü değil, duyularla verilen niteliklerini bilebilir. Bu da görüntü ve gerçeklik arasındaki ayrılığı kanıtlar. Çünkü, nesnel varlıklar karşısında, insanın bilebileceği yalnız kendi durumuna göre olan, duyularla kendisine verilendir. Duyular ise varlığın gerçeğini değil görüntüsünü verir. Russell bilgi kuramını ilgilendiren bu sorunları *The Problems of Philosophy* (Felsefe Meseleleri) adlı yapıtında çözümlemeye çalışmıştır.

Felsefe ve gerçeklik

Russell'ın öğretisinde ikinci temeli oluşturan felsefe ve ahlak sorunu insan-doğa ilişkisi içerisinde incelenir. Ona göre felsefe bilimsel olma gereğindedir, genel ilkelerini dinden ya da dine dayalı bir ahlaktan değil, doğa bilimlerinden, doğanın kendinden çıkarmalıdır. Çünkü içinde yaşanılan doğa salt mantık ilişkileriyle birbirine bağlanan duyu verilerinin oluşturduğu bir bütündür. Bu bütün içinde bilinenlerin bilinçte bulunması da gerekli değildir, bilincin dışında olan bilinen nesne özneden büsbütün ayrıdır. Russell'ın "dolaysız gerçekçilik" diye adlandırdığı felsefe kuramı budur. Öte yandan, özdek gerçektir ancak doğrudan doğruya bilgiye dönüşecek durumda değildir.

Ahlak-tyi yaşam

Ahlak değişmez geleneklere, alışkanlıklara değil felsefeye, bilime dayanmalı ve ereği insanın iyiliği, mutluluğu, güzel bir yaşam olmalıdır. İnsan, düşüncelerini beyninin çalışmasıyla ve doğa yasalarına göre üreten, bütün bildiklerini doğadan alan bir varlıktır. Bu özelliği dolayısıyla da doğanın bir bölümcüğüdür.

Bilginin tek kaynağı durumunda olan bilim, insana tanrısal varlık, ölümsüzlük gibi nesnelere inanmak için yeterli bir kanıt göstermemektedir. Korku üzerine kurulan din de böyle bir inancı, bilimsel ilkelere dayanarak, gerçekleştirecek durumda değildir. Öyleyse insanın gerçek önemi doğanın bir bölümcüğü oluşunda ya da din kavramlarına bağlanmasında değil, yarattığı değerlerle yeni bir dünya oluşturmasındadır. Bu değerler dünyası, içinde yaşanan gerçek dünyadan üstündür, insan buna göre bir yaşama düzeni, ahlakı kurma gereğindedir. Bu yaşamı biçimlendiren öğe insanın ereği, dünya görüşüdür. "İyi ve mutlu bir yaşam" olan bu ereğin temelini sevgi ve bilgiden kaynaklanan yönetim oluşturur.

Toplumsal ilişkiler

Russell'a göre insan içinde yaşadığı toplumla uyum ve denge sağlama gereğini duymalıdır. Bu uyum ve dengeyi kuran da bilgiye dayalı ilişkiler, barış içinde yaşama, düşünce ve davranış özgürlüğüdür. Uygarlığın gelişmesinde başlıca etken olan bilim ve teknik insanlığın yararı, mutluluğu için kullanılmalı, her türlü yıkıcı girişimlerin karşısına çıkmalıdır. Özellikle teknik buluşların uluslararası düşmanlıkları geliştirici nitelikte kullanılması yalnız yaşanan çağın değil, geleceğin insanları için de büyük sakıncalar yaratacak durumdadır. İnsan yaşamını yönlendirmesi gereken bilimi, tekniği insanın geleceğini yıkacak araçların yapımına adamak bilimin özüyle bağdaşmaz. Gerçekte insan, yaşadığı evrende, bir çatışma içindedir, onun bunu engelleme olanağı yoktur. Ancak bunu yıkıcı olmaktan kurtarmak, daha etkisiz bir duruma getirme tek tek bireylerin değilse de, yönetimlerin elindedir. İnsanın giriştiği çatışmalar insanın doğayla, insanın insanla, insanın kendi kendisiyle olmak üzere üç türlüdür. Özleri bakımından birbirine benzemeyen bu çatışmalar tarih boyunca göreceli olarak değişir. İnsanın doğayla olan çatışmasını bilim, insanın insanla olan çatışmasını politika ve savaş, insanın kendisiyle yaptığı çatışmayı da din yönlendirir. Russell'ın insan ve toplum ilişkileri konusundaki görüşleri, felsefe ve bilimsel çalışmalarının yanı sıra, çok geniş bir etki alanı yaratmıştır. Özellikle nükleer silahlara karşı çıkışı, barışın korunması ve özgürlüğün gelişmesi konusundaki yayın ve eylemleri yeni bir dünya politikasının doğmasına katkıda bulunmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Principia Mathematica* (A.N. Whitehead ile), 3 cilt, 1910-1913, ("Matematiğin İlkeleri"); *The Problems of Philosophy*, 1912, (Felsefe Meseleleri, 1934); *Our Knowledge of External World*, 1914, ("Dış Dünya Bilgimiz"); *Roads to Freedom*, 1918, ("Özgürlüğün Yolları"), *Mysticism and Logic*, 1918, (Mistiklik ve Mantık); *Introduction to Mathematical Philosophy*, 1919, ("Matematik Felsefesine Giriş"); *Analysis of Mind*, 1921, ("Anlığın Çözümlenmesi"); *The Analysis of Matter*, 1927, ("Maddenin Çözümlenmesi"); *On Education*, 1926, (Eğitim Üstüne, 1984); *An Outline of Philosophy*, 1927, ("Felsefenin Temel Çizgileri"); *Mariage and Morale*, 1929, ("Evlilik ve Ahlak, 1963); *History of Western Philosophy*, 1946, (Batı Felsefesi Tarihi, 1968-1970).

- **KAYNAKLAR:** G.H. Hardy, *Bertrand Russel and Trinity*, 1970; P.A. Schilpp, *The Philosophy of B. Russel*, 1944; A. Wood, *B. Russel, Skeptiker aus Leidenschaft*, 1959.

- **BAKINIZ:** AYER, EINSTEIN, REICHENBACH, SCHLICK, WHITEHEAD, WITTGENSTEIN.

RUSSELL, Henry Norris
(1877-1957)

ABD'li astronomi bilgini. Yıldızların parlaklıkları yardımıyla sınıflandırılmasını sağlayan çalışmalarıyla tanınmıştır.

25 Ekim 1877'de New York Eyaleti'ndeki Oyster Bay'de doğdu, 18 Şubat 1957'de New Jersey Eyaleti'nin Princeton kentinde öldü. Princeton Üniversitesi'nden 1897'de lisans, 1900'de doktora derecesi aldı. Kısa bir süre aynı üniversitede çalıştıktan sonra İngiltere'ye gitti ve bir yıl Cambridge Üniversitesi'ndeki Cavendish Laboratuvarı'nda, iki yıl da Cambridge gözlemevinde araştırma yaptı. 1905'te yurduna dönünce Princeton Üniversitesi'nde astronomi okutmanı olarak çalışmaya başladı. 1911'de profesörlüğe, ertesi yıl Princeton gözlemevinin yöneticiliğine getirildi. 1921'den başlayarak bu görevlerinin yanı sıra Pasadena'daki Mt.Wilson ve California gözlemevlerinde de düzenli olarak araştırmalar yapan, 1947'de emekli olduktan sonra çalışmalarını Lick ve Harvard gözlemevlerinde sürdüren Russell, bir ara Amerikan Astronomi Derneği'nin başkanlığını yapmış, aralarında Royal Society de bulunan birçok seçkin bilim kurumunun üyeliğine seçilmiş ve Royal, Rumford, Franklin Lalande gibi pek çok önemli ödül ya da madalya kazanmıştır.

Doktora çalışmasında çift yıldızların birbirlerine göre yörüngelerinin bulunmasını sağlayan yeni bir yönteme yer veren, Cambridge'de bulunduğu dönemde de Yer'den görülemeyen ve varlıkları ancak tayfölçümü (spektroskopi) yardımıyla belirlenebilen çift yıldızları inceleyen Russell, bu konuyla yaşamının sonuna değin ilgilenmeyi sürdürdü ve bu yıldızların kütlelerini, yörüngelerini ve uzaklıklarını bulmakta kullanılan yöntemler geliştirdi. Bir yandan da yıldızların kimyasal bileşimini araştırdı, Güneş'in çok büyük bir bölümünün hidrojenden oluştuğunu, hidrojenin yanı sıra helyum, oksijen, azot ve neon gazlarını da içerdiğini gösteren çalışmalar yaptı.

Russell, bilim çevrelerinde adını duyuran çalışmasını 1913'te açıkladı. Tayf yardımıyla yıldızların parlaklıklarını saptamayı amaçlayan çalışmasında yıldızların sıcaklıklarına bağlı olarak parlaklıklarını gösteren bir diyagrama yer vermişti. Russell'den birkaç yıl önce Danimarkalı astronom E.Hertzsprung tarafından da elde edilmiş olduğu için bugün Hertzsprung-Russell diyagramı (H-R) olarak bilinen bu diyagramdaki yıldızların parlaklıkları aşağıdan yukarıya doğru, sıcaklıkları sağdan sola doğru artıyordu. Yıldızların ana dizi olarak adlandırılan büyük bir bölümü bu diyagramın köşegenlerinden birinde yer alıyordu. Güneş, en sıcak ve parlak yıldızların bulunduğu sol üst köşeden, en soğuk ve soluk yıldızların yer aldığı sağ alt köşeye uzanan bu köşegenin ortasına yakın bir noktada yer alıyordu. Sonraları bu sıcaklık parlaklık diyagramının benzeri renk-parlaklık diyagramları da yapılmıştır.

Köşegen üzerindeki yıldızların özelliklerinden yararlanarak bir yıldızın evriminin izlenebileceğini düşünen Russell, bir yıldızın önce bir kırmızı devken küçülmeye ve ısınmaya başlayarak sarı deve dönüşeceğini, sonra daha da küçülüp bir mavi-beyaz yıldız haline geleceğini öne sürdü. Russell'a göre böylece, diyagramın

sağ üst köşesinden başlayan bu yolculuğunu yatay olarak sürdürüp sol üst köşeye ulaşan yıldız, bundan sonra ana dizi içinde yer alacak ve sağ alt köşeye yönelecek, yani soğumaya başlayacak ve önce bir sarı cüce, ardından kırmızı cüce ve en sonunda kara bir köz haline gelecekti.

Russell'ın bir yıldızın evrimini açıklamayı amaçlayan ilk başarılı kuram olarak nitelendirilen bu çalışması, Bethe'nin yıldızlardaki enerji oluşumuna ilişkin buluşlarından sonra yerini daha başarılı kuramlara bıraktı, ancak geliştirdiği diyagram bugün de önemini korumaktadır.

● YAPITLAR (başlıca): *The Solar System and its Origin* 1935, ("Güneş Sistemi ve Kökeni"); *The Masses of the Stars. With a General Catalog of Dynamical Parallaxes*, 1940, C.E.Moore ile birlikte,("Bir Genel Dinamik Iraklık Açısı Katoloğuyla Birlikte Yıldızların Kütlesi").

● BAKINIZ: BETHE, HERTZSPRUNG.

RUSSELL, John
(1792-1878)

İngiliz devlet adamı. İki kez başbakanlık yapmıştır.

18 Ağustos 1792'de Londra'da doğdu, 28 Mayıs 1878'de aynı kentte öldü. Edinburgh Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1813'te Whig temsilcisi olarak parlamentoya seçildikten sonra parlamento reformu ve din ayırımının kaldırılması için mücadele etti.

1830'da Whigler'in iktidara gelmesi üzerine parlamento reformu yasa tasarısını hazırlamakla görevlendirilen komisyonda yer aldı. 1832'de kabul edilen ve oy verme hakkının kapsamını genişletip, seçim bölgelerini yeniden düzenleyen bu yasa Russell'a ülke çapında ün kazandırdı. Ardından, Lord Melbourne başkanlığında kurulan hükümette 1835-1839 arasında içişleri, 1839-1841 arasında ise koloniler bakanı olarak görev yaptı. 1846'da muhafazakâr (Tory) Peel hükümetinin istifasından sonra başbakan oldu.

1846-1852 arasındaki ilk başbakanlık döneminde çalışma süresi günde 10 saate indirildi, 1851'de çıkartılan bir yasa ile din adamlarının kendilerine papa tarafından verilen dini unvanları kullanmaları yasaklandı. Yahudiler'in parlamentoya kabul edilmeleri ve oy verme hakkının kapsamının genişletilmesi yolunda önerileri ise parti içindeki görüş ayrılıkları nedeniyle kabul edilmedi. Aralık 1851'de diplomatik yöntemlerine karşı çıktığı dışişleri bakanı Palmerston'u görevinden uzaklaştırması parti içinde tepkilere neden oldu. Bu olaydan iki ay sonra bir yasa tasarısının parlamentoya sunulması sırasında Palmerston yanlılarının muhalefetiyle karşılaşan Russell istifa etti.

1852'de Lord Aberdeen'in koalisyon hükümetinde dışişleri bakanlığına getirilen Russell, Ocak 1855'te Kırım Savaşı'nın ilk yenilgileri üzerine görevinden istifa etti. 4 yıl siyasetten uzak yaşadıktan sonra 1859'da ikinci Palmerston hükümetinde dışişleri bakanı oldu. 1865'e değin süren bu görevi sırasında Amerikan İç Savaşı süresince İngiltere'nin tarafsızlığını korumaya çalıştı, İtalyan Birliği'ni destekledi. 1861'de lord unvanını alan Russell, 1865'te Palmerston'un ölümü üzerine başbakanlığa getirildi. Ancak, ertesi yıl ikinci parlamento reformu yasasının parlamentoda reddedilmesi üzerine istifa ederek yaşamının geri kalan bölümünü siyasetten uzak geçirdi.

● BAKINIZ: GLADSTONE, C.GREY, PALMERSTON, PEEL.

RUSSELL, Ken
(1927)

İngiliz sinema yönetmeni. Müziğe özel önem veren, kendine özgü uçarı bir üslup yaratmıştır.

3 Temmuz 1927'de Southampton'da doğdu. Pangbourne'daki Denizcilik Koleji'nde okudu. Mezun olunca İngiliz ticaret gemilerinde çalıştı, sonra Kraliyet Hava Kuvvetleri'ne girdi. 1950'de balet olarak Ny Norsk Balesi'ne, 1951'de de oyuncu olarak Garrick Players tiyatro topluluğuna katıldı. Southampton Teknik Okulu'nda fotoğrafçılık eğitimi gördükten sonra serbest foto muhabiri olarak çalışmaya başladı. 1950'lerin sonlarında amatör olarak bir dizi kısa film çekti. Bu filmler BBC televizyonuyla sanat üstüne filmler yapmak üzere serbest yönetmen olarak bir anlaşma yapmasına yol açtı. Bu anlaşma gereğince çağdaş sanatçılarla ilgili televizyon filmleri ve ünlü bestecilerin yaşamını konu olan dramatik belgeseller çekti. Özgün, yaratıcılıklarla dolu, ele alınan tarihsel dönemleri ayrıntılara inerek veren bu filmler, izleyicilerden büyük ilgi gördü.

Russell 1963'te ilk uzun konulu filmini yaptı. 1969'da ise büyük bir ticari başarı kazanan ve tartışmalara yol açan D.H.Lawrence uyarlaması *Women in Love*'la ("Âşık Kadınlar") uluslararası alanda adını duyurdu. İki yıl sonra, Çaykovski'nin yaşamını işlediği *The Music Lovers* (Yalnız Kalpler) adlı filmi, besteciyi eşcinsel olarak gösteren çarpıcı yorumu ve gösterişli anlatımıyla daha da büyük tartışmalara yol açtı. İzleyen filmlerinde de özellikle cinsellik konusunda gözüpek kişisel tutumunu göstermekten geri durmayan Russell, sık sık sansürle karşılaştı. 1975'te yaptığı *rock* operası *Tommy* (Tommy) yine geniş ilgi gördü, ama 1977 tarihli *Valentino* büyük bir düş kırıklığı yarattı.

Russell'in filmleri genellikle simgesel, gösterişli, ama belirsiz yanları da olan yapıtlardır. Müzik ve dansın ön planda olduğu bu filmlerde her zaman yaratıcı bir çaba, canlılık ve coşku izlenir.

● YAPITLAR (başlıca): *Billion Dollar Brain*, 1967, ("Milyonluk Beyin"); *Women in Love*, 1969 ("Âşık Kadınlar"); *The Music Lovers*, 1971, (Yalnız Kalpler); *The Devils*, 1971, ("Şeytanlar"); *The Boy Friend*, 1971, (Erkek Arkadaş); *Savage Messiah*, 1972, ("Vahşi Mesih"); *Mahler*, 1974; *Tommy*, 1975, (Tommy); *Lisztomania*, 1975; *Valentino*, 1977, (Valentino); *Altered States*, 1979, ("Gerçeğin Ötesinde"); *Crimes of Passion*, 1983, ("Tutku Suçları").

RUSSOLO, Luigi
(1885-1947)

İtalyan, ressam ve müzikçi. Hız kavramını işlediği Gelecekçilik (Fütürizm) dönemi resimleriyle tanınmıştır.

30 Nisan 1885'te Venedik yakınlarında, Portogruaro'da doğdu, 4 Şubat 1947'de Cerro di Laveno'da öldü. Babası bir müzikçiydi. İki kardeşi gibi Russolo da müzik öğrenimi gördü. 1910'da ailesiyle birlikte Milano'ya taşındıktan sonra Carra ve Boccioni ile tanıştı, Marinetti'nin *Poesia* dergisi çevresine girdi. Aynı yıl Fütürist Resmin Bildirgesi'ne imza attı ve grubun sergilerine katıldı. Ancak müzikle olan ilişkisini yitirmedi. 1912-1913 yıllarında "gürültünün müziği" üstüne araştırmalar yaptı. "L'arte dei rumori" (Gürültülerin Sanatı) adlı bir bildirge hazırladı. Bir dizi gürültü çıkarıcı araç ve org icat etti, bunlar için müzik besteledi ve konserler verdi. Dadacılar daha sonra onun bu deneylerinden yararlandılar.

I. Dünya Savaşı çıkınca Russolo askere alındı ve 1917'de yaralanması üzerine Paris'e gitti. 1930'a değin bu kentte kaldı. Maggiore Gölü kıyısında Cerro'ya yerleştikten sonra yeniden resim yapmaya başladı.

Russolo Gelecekçiler'e katıldığı dönemde, renkleri palette karıştırmadan ayrı ayrı tuvale uyguladığı divizyonizm adı verilen bir teknikle çalışıyordu. Amacı görsel olmayan duyguları resme yansıtmak ve farklı duyguları çağrıştıran anıları tek bir resimde birleştirmekti. 1911'de kitle hareketi ve duygularıyla derinden ilgilenmeye başlamış ve yapıtlarında devrimci güçle gelenekçiliğin çatışmasını yansıtmıştır. Bunu izleyen yıllarda Gelecekçilik'in temel konusu olan hız kavramını işlemiş ve *Bir Kadının Hareketinin Özeti* ile *Hızlanan Otomobil* gibi yapıtlar üretmiştir. Son dönem resimlerinde ise şiirsel bir dille figüratif resimler yapmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Parfüm*, 1910; *Müzik*, 1911-1912, Tate Galerisi, Londra; *Bir Gecenin Anıları*, 1911; *Bir Kadının Hareketinin Özeti*, Güzel Sanatlar Müzesi, Grenoble; *Hızlanan Otomobil*, Güzel Sanatlar Müzesi, Paris; *Evler ve Işıklar*, 1912, Sanat Müzesi, Basel.
- **KAYNAKLAR:** M.Z. Russolo,„*Russolo, e'uomo e'artista*, 1958.
- **BAKINIZ:** BOCCIONI.

RUŞENİ ÖMER DEDE
(? -1486)

Türk, mutasavvıf. Halveti tarikatının kollarından biri olan Ruşenilik'in kurucusudur.

Aydın'da doğdu, Tebriz'de öldü. Bursa'da medrese öğrenimi gördükten sonra Halveti tarikatına girerek kendini tasavvufa verdi. Tekke geleneğine bağlı, tasavvuf konulu şiirler de yazan Ruşeni Ömer Dede düşüncelerini yaymak için uzun süren gezilere çıktı.

Ruşeni yeni bir düşünce getirmemiş, yalnız Halveti tarikatının görüşlerini benimseyip yaymakla yetinmiştir. Buna karşın gerek yaşarken, gerekse ölümünden sonra ünü ve etkisi oldukça geniş bir alana yayılmış, Halveti tarikatının büyükleri arasına girmiştir. Ruşeni'ye göre ibadetin özü anıştır (zikr). Anış insan gönlünü içinde yaşanan evrene bağlı bütün geçici isteklerden, tutkulardan arındırarak tanrısal ışınla doldurur, gerçeğe ulaştırır. Gerçeğe ulaşmak isteyen kişinin yalnız Tanrı'yı konu edinen bilgiyi kazanmaya çalışması gerekir.

Ruşeni'nin görüşünü benimseyenler Şeriat'ın bütün kurallarına uyar, namaz, oruç, hac, zekât ve tevhid (Tanrı'nın birliğine inanma) gibi görevleri yerine getirirler. Ruşeni'nin kimi şiirleri tekkelerde düzenlenen törenlerde okunmuştur.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Divan*, yazma; *Asar-ı Aşk*, yazma ("Aşkın İzleri").

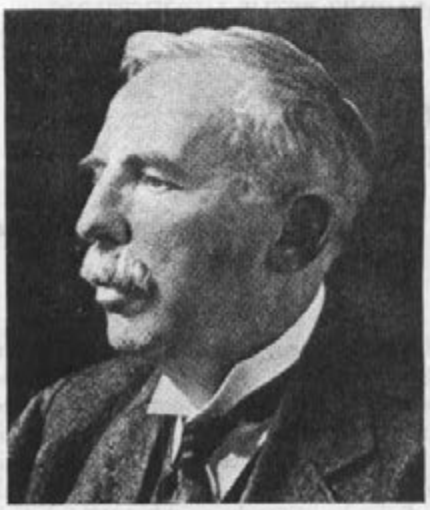

Ernest Rutherford

RUTHERFORD, Ernest
(1871-1937)

İngiliz fizik bilgini. Elementlerin radyoaktiflik yoluyla birbirlerine dönüştüklerini bulmuş, çekirdekli atom modelini oluşturmuş ve ilk kez yapay yoldan element dönüşümünü gerçekleştirerek çekirdek fiziğinin öncüsü olmuştur.

30 Ağustos 1871'de Yeni Zelanda'da, Nelson kenti yakınlarındaki Spring Grove'da doğdu, 19 Ekim 1937'de Cambridge'de öldü. Yeni Zelanda'ya göç etmiş İskoçyalı bir alienin on iki çocuğundan dördüncüsüydü. Tekerlek tamirciliği, çiftçilik ve değirmencilik yapan babasının durumu öğrenim giderlerini karşılamaya elvermediğinden liseyi burslu olarak okudu. Ardından, Christchurch'teki Canterbury College'ın bursunu da kazanarak bu okuldan 1892'de lisans, ertesi yıl da üstün başarıyla yüksek lisans derecelerini aldı. Yetenekleriyle dikkati çektiği için bir yıl daha okulda kalması istendi. Bu süre içinde, demirin yüksek frekanslı manyetik alanlarda mıknatıslanmasını ve mıknatıslığını yitirmesini inceledi; mıknatıslanmış bir iğnenin yüksek

frekanslı manyetik alan içinde mıknatıslığını yitirmesi olgusundan yararlanarak, Hertz'in birkaç yıl önce bulmuş olduğu elektromanyetik dalgaları sezebilen bir detektör yaptı ve bu dalgaları gönderip almayı Marconi ve Popov'dan önce başardı. Bu bulgularını iki makaleyle açıklayan Rutherford, 1895'te, kendisine İngiltere'de araştırma olanağı sağlayan bir burs kazanınca, aynı yılın Eylül'ünde Cambridge Üniversitesi'ndeki ünlü Cavendish Laboratuvarı'nda J.J. Thomson'ın yanında çalışmaya başladı. Burada elektromanyetizma konusundaki deneylerini sürdürerek Hertz dalgalarını 3 km uzaklıktan gönderip almayı başaran, ancak bu buluşun ticari yönüne Marconi'nin duyduğu ilgiden tümüyle uzak olan Rutherford, 28 Aralık 1895'te Röntgen'in X ışınlarını bulduğunu açıklamasının hemen ardından, Thomson'ın önerisiyle bu konuya eğildi. Bu çalışma, Rutherford ile Thomson'ın, X ışınlarının iyonlaşmaya yol açtığını belirleyen ortak makaleleriyle sonuçlanmıştı. Mart 1896'da Becquerel'in radyoaktifliği bulması üzerine, gene Thomson'ın önerisiyle, bu kez çalışmalarını bu konuya yönelten Rutherford, sonraki yıllarda tüm araştırmalarını radyoaktiflik ile bu olgunun kaynağı olan çekirdek olayları ve temel parçacıklar üzerinde yoğunlaştırdı.

1898'de, Thomson'ın övgü ve önerileriyle, Kanada'nın Montreal kentindeki McGill Üniversitesi'nde fizik profesörlüğüne atanan Rutherford, bu üniversitede bulunduğu dokuz yıl içinde büyük bir araştırmacı olduğunu kanıtlayarak, radyoaktifliğin niteliğinin ve radyoaktif bozunum yoluyla bir elementin başka bir elemente dönüştüğünün açıklanması gibi en önemli başarılarını gerçekleştirdi. Bu çalışmaları nedeniyle 1903'te Royal Society üyeliğine seçildi, iki yıl sonra bu kurumun Rumford madalyasıyla ödüllendirildi, 1908'de de Nobel Kimya Ödülü'nü aldı.

Manchester Üniversitesi'nden önerilen fizik profesörlüğünü kabul ederek 1907'de İngiltere'ye dönen Rutherford, alfa parçacıklarının niteliğini ve saçılımını araştırmaya girişti. Bu araştırmalardan, 1911'de, fiziğe en büyük katkısı olan ve "Rutherford atom modeli" olarak bilinen çekirdekli atom modeli doğdu. 1914'te "Sir" unvanı verilen, 1919'da ilk kez yapay yoldan bir elementi başka bir elemente dönüştürmeyi başararak bilime üçüncü büyük katkısını yapan Rutherford, aynı yıl Cambridge Üniversitesi'nde fizik profesörlüğüne ve Cavendish Laboratuvarı'nın yöneticiliğine getirildi. Maxwell, Rayleigh ve Thomson'dan sonra dördüncü kişi olarak bu görevi devralan Rutherford'un yönetiminde Cavendish Laboratuvarı, atom fiziğinin en önemli merkezi konumuna geldi.

Rutherford, Cambridge'deki görevlerine ek olarak, 1921'de Londra'daki Royal Institution'da profesörlüğe getirildi. 1922'de Royal Society'nin en büyük ödülü olan Copley madalyasını aldı, 1925'te de bu kurumun başkanlığına seçildi. 1931'de kendisine baron ("Nelson Baronu Rutherford") unvanı verildi. 1933'te Hitler'in Almanya'da iktidara gelmesiyle Nazizm'den kaçan bilim adamlarına yardımcı olmak amacıyla Londra'da kurulan Academic Assistance Council'in (Akademik Yardım Konseyi) başkanlığını üstlendi. Kısa süren bir hastalık sonucu 66 yaşında öldüğünde, Westminster Kilisesi'nde Newton'ın yanı başına gömüldü.

Rutherford ve Thomson, X ışınlarının bulunmasından hemen sonra başladıkları araştırmaları sonucunda, bu ışınların gazlar içinden geçerken büyük sayıda artı ve eksi yüklü parçacıkların ortaya çıkmasına, yani iyonlaşmaya yol açtığını belirlediler. Bu parçacıkların hızını ve birbirleriyle birleşerek yeniden gaz molekülleri oluşturma süresini saptamak için yöntemler geliştiren Rutherford, bu yöntemleri radyoaktifliğin incelenmesine uygulayarak, uranyumun da ışınım yaydığını ve iyonlaşmaya yol açtığını gösterdi. Bu radyoaktif elementin, maddeye girim gücü birbirinden farklı iki tür ışın saldığını gözlemleyerek, girim gücü düşük olan ve bir engelle kolayca durdurulabilen ışınlara "alfa"(α_1), birkaç milimetrelik alüminyum levhadan geçebilecek kadar yüksek girim gücü olanlarda da "beta"(β_1) ışınları adını verdi. Beta ışınlarının katot ışınlarıyla aynı nitelikte olduğu, yani elektronlardan oluştuğu kısa sürede anlaşıldı. 1900'de Fransız fizikçi Paul Villard (1860-1934), uranyumun, girim gücü çok yüksek olan ve X ışınlarına benzer özellikler gösteren üçüncü bir ışın saldığını saptayınca, bu ışınlara da "gamma"(γ) ışınları adı verildi. Ancak, alfa ışınlarının niteliği henüz tam anlamıyla belirlenememişti. Rutherford, McGill Üniversitesi'nde kendisine sağlanan radyoaktif malzeme üzerinde çalışırken, bu ışınların çevresinde radyoaktif bir ortam oluştuğunu gözlemlemiş, bunun da ışınların yaydığı radyoaktif gazlardan ileri gelebileceğini düşünmüştü. Yaptığı yalın deneylerle uranyum, toryum gibi elementlerin gerçekten de radyoaktif gazlar saldığını kesinlikle saptadı ve bu gazlara emanasyon (uçun) adını verdi. Bu gazların, bir asal gaz olan radonun izotopları olduğu daha sonraki yıllarda anlaşılacaktı.

Radyoaktif cisimlerin saldığı ışınlar

Uranyum, toryum gibi elementlerin radyoaktif etkinliklerinde zaman içinde düzenli artış ya da düşüşlerin gözlenmesi üzerine Soddy ile birlikte bu konuya eğilen Rutherford, uzun araştırmalar sonucunda, bu elementlerin alfa ya da beta ışınları salarak radyoaktif bozunmaya uğradıklarında başka elementlere dönüştüklerini buldu. Bir radyoaktif element bozunarak başka bir radyoaktif elemente, o da bir başka elemente dönüşüyor, böylece sürüp giden ardışık dönüşümler dizisindeki bu elementler "ana, kız, torun..." biçiminde nitelendirilebilecek bir seri ya da bir aile oluşturuyordu. Bu dönüşüm sırasında, ilk elementin miktarı azalırken, dönüşüm ürünü olan yeni elementin miktarı artıyor ve bu azalıp artmalar kendi içinde dengelenerek radyoaktif etkinliğin belirli bir değerde kalmasını sağlıyordu. Rutherford'un Soddy, Hahn ve Yale Üniversitesi'nden Boltwood ile birlikte çalışarak vardığı bu sonuç, radyoaktifliğin niteliğinin açıklanmasının ötesinde, bir elementin başka bir elemente dönüştüğünü ilk kez ortaya koyması bakımından bilimde gerçek bir devrimi simgeliyordu. Rutherford bu çalışmaları sırasında, her radyoaktif elementin bozunarak başka bir elemente dönüşmesinin, o elemente özgü bir hızla gerçekleştiğini gözlemledi. Bu hızı yalın bir biçimde tanımlayabilmek amacıyla "yarı yaşam" ya da "yarılanma süresi" kavramını ortaya attı. Bir radyoaktif elementin belirli bir miktarının, dizide kendisinden hemen sonra gelen elemente, yani "kızına" dönüşerek yarıya inmesi için gereken süre olarak tanımlanan ve her element için farklı değerde olan yarılanma süresi, o elementi tanımaya yarayacak temel bir nitelik olarak büyük önem taşıyordu. Rutherford, radyoaktif elementlerin üç doğal aile içinde gruplandığını belirledi. Bu aileler, yarılanma süresi milyon ya da milyar yıl aşamasında olan, dolayısıyla yerkürenin oluşumundan bu yana tükenmeden gelebilen uranyum, toryum gibi

Elementlerin radyoaktiflik yoluyla dönüşümü

elementlerle başlıyor, yeryüzünde bu elementlerin bulunduğu yerlerde rastlanan radyum, polonyum gibi yarılanma süresi uzunca olanların yanı sıra, milyonda bir saniye gibi çok kısa sürelerde yarılanan ve varlıkları ancak laboratuvar koşullarında saptanabilen elementlerden geçerek, radyoaktif olmadığı için başka bir elemente dönüşmeyen kurşunla son buluyordu. Uranyum, toryum ve aktinyum aileleri olarak anılan bu üç doğal aileye ek olarak, 1940'ların başında, tümüyle yapay izotopları içeren ve neptünyum ailesi denilen dördüncü bir aile daha ortaya çıkarılmıştır.

Alfa (α) ışınlarının niteliği

Rutherford, alfa ışınlarının artı yüklü parçacıklardan oluştuğunun anlaşılmasından sonra, radyoaktif mineral yataklarından helyum gazı sızdığının gözlenmesinden yola çıkarak, hareketliliği az olan alfa parçacıklarının ağır olduğu bilinen helyum iyonları olabileceğini öngörmüş, bu parçacıklar için yükün kütleye bölümünü bularak bu öngörüsünü doğrulamıştı. Manchester'a geldikten sonra çalışmalarını bu konuda yoğunlaştırarak, alfa parçacıklarının geçebileceği kadar ince camdan yapılmış bir tüpün içine radon gazı doldurup, gazın saldığı alfa ışınlarını bu kez kalın camdan yapılmış bir tüpün içine hapsederek tayf analiziyle helyumun varlığını saptadı. Daha sonra Geiger ile birlikte gerçekleştirdiği deneylerle alfa parçacıklarının sayısını, çinko sülfür üzerine düşürülen parçacıkların oluşturduğu parıldamaları mikroskop altında tek tek sayarak, elektrik yüklerini de elektros-

Atom Modelleri

Dalton ve Avogadro'nun* çalışmalarından sonra, kimyasal olayların anlaşılmasında önemli rol oynamaya başlayan element ve atom kavramları, Faraday'ın* elektrokimyasal deneyleriyle giderek önem kazanmış, Gibbs'in* istatistik mekaniği ile Maxwell'in* kinetik kuramı ise, ısı ve sıcaklığın anlaşılabilmesi için bu kavramların zorunlu olduğunu göstermişti. Kimyasal tepkimelerin ayrıntılı olarak incelenebilmesi ve "değerlilik", "kimyasal ilgi" gibi kavramların açıklanabilmesi için, elementler arasında yük alışverişi olduğunu düşünmek gerekiyordu; böyle bir yük alışverişinin olabilmesi için de atomlarda elektron bulunması ve artı-eksi yük dengesini (nötrlüğü) sağlamak üzere atomun eşit sayıda ters işaretli yük taşıması gerekiyordu. Bu düşünceleri toparlayarak 1902'de ilk atom modelini öneren Lord Kelvin* oldu. Kelvin'in izleyicisi J.J.Thomson'un* adıyla anılan bu modelde atom, düzgün olarak dağılmış artı yüklerden oluşan bir küre biçiminde öngörülüyor, elektronların da bu kürenin içinde rasgele dağılmış olduğu varsayılıyordu.*

1902'de J.Perrin, bir konferansında, atomların güneş sistemine benzer yapıda olabileceğinden söz etmiş, ertesi yıl Japon fizikçi Hantaro Nagaoka (1865-1950) da benzer bir yapı önermişti. Rutherford ve öğrencilerince, metal levhalardan geçen alfa(α) parçacıklarının saçılması olgusunu incelerken, az sayıda da olsa bazı alfa parçacıklarının büyük açılarla sapmaya uğradığını, hatta kimilerinin hareket yönünü değiştirip geriye döndüğünü gözlemlediler. Thomson atom modelinin geçerli olduğu kabul edildiğinde, bir atomla çarpışan alfa parçacıklarının ancak küçük açılarla yolundan sapması ve art arda gerçekleşen çarpışmaların toplam sapma açısını büyültecek yerde küçültmesi gerekirdi. Rutherford, bu büyük sapmaların, ancak atomdaki bütün artı yüklerin çok küçük bir hacimde yoğunlaşmış olması durumunda ortaya çıkabileceğini, bu durumda bir alfa parçacığının art arda çarpışmaya uğraması olasılığının çok düşük olacağını, buna karşılık bir tek çarpışmada bile büyük sapmalara uğrayabileceğini gösterdi. Rutherford'un bu olgudan yola çıkarak 1911'de geliştirdiği çekirdekli atom modelinde, atomdaki bütün artı yükler ve atomun kütlesinin hemen hemen tümü (örneğin yüzde 99, 95'i) atomun toplam hacminin yaklaşık 10^{15}'te birini kaplar ve atomun merkezinde bir çekirdek oluşturur. Elektronlar da bu çekirdeğin çevresinde, Güneş çevresinde dolanan gezegenlerinkine benzer yörüngeler üzerinde dolanır. Bir atomun çapı yaklaşık 2×10^{-8} cm'dir. Çekirdeğin çapı ise, atomun türüne göre, yaklaşık $1,5 \times 10^{-13}$ cm ile 10×10^{-13} cm arasında değişir.*

Bu atom modelinde, Rutherford'un da bilincinde olduğu, önemli eksiklikler vardı. Maxwell elektrodinamiğine göre, çekirdek çevresinde dolanan elektronların elektromanyetik ışıma yapması, böylece enerjilerini yitirerek hızlarının, dolayısıyla yörünge çaplarının küçülmesi sonucunda çekirdeğin üzerine düşüp, bir saniyeden çok daha kısa sürede atomu yok etmesi gerekirdi.

Oysa atomların yaşam sürelerinin, evrenin yaşına denk olduğu biliniyordu. Bohr 1913'te, Planck*-Einstein* kuvantum ilkelerine dayanarak, Rutherford atom modelindeki bu eksikliği gidermeyi başardı. Bohr modeline göre, çekirdeğin çevresinde dolanan elektronlar ancak belirli enerji düzeylerinde bulunabilir ve bir enerji düzeyinde kaldıkları sürece ışıma yapmaz. Işıma, ancak elektronun belirli bir düzeyden bir başka düzeye geçmesi sırasında ortaya çıkabilir. Sonradan Bohr'un atom modelindeki eksiklikleri, elektron yörüngelerinin elips biçiminde de olabileceğini göz önüne alan Sommerfeld* gidermiş ve böylece Bohr-Sommerfeld atom modeli ortaya çıkmıştır. Bu model de daha sonra Schrödinger*, Dirac* ve Pauli* tarafından geliştirilmiştir.*

kop aracılığıyla ölçerek bir alfa parçacığının yükünün iki elektron yüküne eşit, ama pozitif olduğunu saptamayı başaran Rutherford, alfa parçacığının +2 yüklü helyum iyonu (iki elektronunu da kaybetmiş helyum çekirdeği) olduğunu belirledi. Rutherford ve Geiger, parıltı sayma yöntemiyle elektronun yükünü, Avogadro sayısını ve başka evrensel sabitleri de saptamışlar ve bunlar için daha önce değişik yollardan bulunmuş olan değerlere vararak yöntemlerinin geçerliğini kanıtlamışlardı. Alfa parçacığının helyum çekirdeği olduğu böylece anlaşılınca, en yalın atom olan hidrojen atomunun çekirdeğini oluşturan parçacığın da bir temel parçacık olması gerektiğini öne sürerek bu parçacığa "proton" adını veren de Rutherford oldu.

Rutherford daha sonra alfa parçacıklarının ince metal levhalardan geçişini incelemeye başladı. Alfa parçacığı artı yüklü olduğundan, levhanın içinden geçerken metal atomlarındaki artı yüklerin itici etkisiyle bu parçacığın sapmalara uğrayacağı düşünülüyor, ancak parçacığın kütlesi çok büyük olduğundan bu sapmaların çok hafif olması bekleniyordu. Rutherford'un öğrencisi Yeni Zelandalı fizikçi Ernest Marsden (1889-1970), alfa parçacıklarının genel olarak çok küçük sapmalar göstermesine karşın, arada büyük açılarla sapan parçacıkların da bulunduğunu, hatta kimi zaman bir alfa parçacığının hareket yönünü değiştirip geriye döndüğünü gözlemledi. Rutherford'un deyimiyle "bir top mermisinin ince bir kâğıt tabakasına çarparak geri dönmesi" kadar şaşırtıcı olan bu olgu, o gün için geçerli olan atom modeline kesinlikle uymuyor, böylesine büyük kütleli alfa parçacığını bu denli saptırabilmesi için atomun içindeki bütün artı yüklerin ve kütlenin çok küçük bir hacimde yoğunlaşmış olması gerekiyordu. Rutherford'un bu görüşten yola çıkarak 1911'de tanımladığı çekirdekli atom modeli, onun fiziğe en büyük katkısıdır.

Elementlerin doğada radyoaktiflik yoluyla birbirlerine dönüştüklerini göstererek fizikte çığır açmış olan Rutherford, 1919'da ilk yapay dönüşümü de gerçekleştirmeyi başardı. Dört yıl önce Marsden, hidrojen üzerine alfa parçacıkları gönderildiğinde, bu parçacıkların erişemeyeceği uzaklıkta bulunan çinko sülfürde parıldamalara yol açan yeni parçacıkların ortaya çıktığını göstermişti. Bu parçacıkların, alfa ışınlarının iyonlaştırdığı hidrojen çekirdekleri (protonlar) olduğunu anlayan Rutherford, alfa parçacıklarını bu kez azot üzerine göndererek deneyi yineledi ve çinko sülfürde aynı parıltıların oluştuğunu gözlemledi. Bu olgunun tek açıklaması, alfa parçacığının azot çekirdeğine girerek bu atomu oksijen atomuna dönüştürmesi ve aradan bir proton fırlatması olabilirdi. Bu ilk yapay dönüşüm, atom ağırlığını element simgesinin üstüne, atom sayısını, yani çekirdekteki proton sayısını da simgenin altına yazarak

$$N^{14}_{7} + He^{4}_{2} \longrightarrow O^{17}_{8} + H^{1}_{1}$$

(alfa parçacığı) — (proton)

denklemiyle gösterilebilir. Çekirdek tepkimesinin bu ilk örneği çekirdek fiziğinin başlangıcını müjdeliyor, insan eliyle bir elementin bir başka elemente dönüştürülmesi, bir bakıma, simyacıların Orta Çağ'daki düşünün gerçekleşmesi anlamına geliyordu.

Rutherford, yapıcı ve yönlendirici çabalarıyla, yönettiği laboratuvarları, özellikle Cavendish Laboratuvarı'nı çekirdek fiziğinde en önemli buluşların gerçekleştirildiği öncü araştırma merkezleri durumuna getirmeyi başarmıştır. Thomson'ın öğrencilerinden Wilson sis odasını, Aston kütle spektrografını Cavendish'te gerçekleştirmişlerdi. Geiger'in geliştirdiği Geiger-Müller sayacı, Cockcroft ve Walton'ın gerçekleştirdikleri parçacık hızlandırıcıları, Soddy'nin izotop kavramı, Moseley'in atom sayısı kavramı, Blackett'in çekirdek dönüşümlerini görüntülemeyi başarması, Chadwick'in nötronu bulması, Rutherford'un çevresinde oluşturduğu olağanüstü verimli ortamdan doğan önemli başarılara örnek olarak anılabilir.

Rutherford atom modeli

● YAPITLAR (başlıca): *Radio-Activity*, 1904, ("Radyoaktiflik"); *Radioactive Transformations*, 1906, ("Radyoaktif Dönüşümler"); *Radioactive Substances and Their Radiations*, 1913, ("Radyoaktif Maddeler ve Işınımları"); *Radiations from Radioactive Substances and Their Radiations*, 1913, ("Radyoaktif Maddeler ve Işınımları"); *Radiations from Radioactive Substances* (J.Chadwick ve C.D. Ellis ile), 1930, ("Radyoaktif Maddelerin Işınımları"); *The Newer Alchemy*, 1937, ("Bugünün Simyası"); *Collected Papers of Lord Rutherford of Nelson*, (ö.s.), J.Chadwick (der.), 3 cilt, 1962-1965, ("Nelson Lordu Rutherford'un Toplu Makaleleri").

● KAYNAKLAR: E.N. da C.Andrade, *Rutherford and the Nature of the Atom*, 1964; A.S. Eve, *Rutherford*, 1939; N.Feather, *Lord Rutherford*, 1940; R.McKown, *Giant of the Atom. Ernest Rutherford*, 1962; J.Rowland, *Ernest Rutherford. Atom Pioneer*, 1955.

● BAKINIZ: ASTON, BECQUEREL, BLACKETT, BOHR, BOLTWOOD, J.CHADWICK, COCKCROFT, M. ve P. CURIE, H.GEIGER, HAHN, HEVESY, MOSELEY, RÖNTGEN, SODDY, J.J.THOMSON, E.T.S. WALTON, C.T.WILSON.

RUZICKA, Leopold
(1887-1976)

Yapay yoldan element dönüşümü

Hırvat asıllı İsviçreli kimyacı. Çevrimsel bileşiklerin yapısal analizine ve cinsiyet hormonlarının sentezine ilişkin çalışmalarıyla tanınır.

Leopold Stephen Ruzicka 13 Eylül 1887'de, o zamanlar Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun sınırları içinde bulunan Hırvatistan'daki (bugün Yugoslavya'da federal cumhuriyet) Vukovar'da doğdu, Zürich'te öldü. Almanya'daki Karlsruhe Technische Hochschule'de kimya öğrenimini tamamlayıp, Staudinger'in denetimi altında doktora derecesini aldıktan sonra, hocasının ardından İsviçre'ye giderek bu ülkenin uyruğuna geçti ve 1918'de Zürich'teki Eidgenössische Technische Hochschule'de (ETH) öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı. 1926'da Hollanda'daki Utrecht Üniversitesi'nde organik kimya profesörlüğüne atanan Ruzicka üç yıl sonra İsviçre'ye döndü ve 1929'dan 1957'ye değin ETH'de kimya profesörü olarak görev aldı. Çeşitli Avrupa üniversitelerinin onur doktorasıyla ödüllendirilen çalışmaları, 1939'da Butenandt ile birlikte Nobel Kimya Ödülü'ne değer görüldü.

Özellikle polimetilenler, terpenler ve hormonlar üzerinde çalışan Ruzicka'nın araştırmaları, organik kimyada gerek kuram, gerek uygulama açısından büyük

önem taşır. 1916'da kokulu doğal bileşikleri incelerken, parfüm sanayiinin temel hammaddelerinden biri olan miskin bileşimindeki iki etkin maddeyi ayırmayı başaran Ruzicka, bu çevrimsel bileşiklerin halkasında 15 ve 17 karbon atomu bulunduğunu saptadı. Bu bulgusu, miskteki etkin bileşenlerin sentezine olanak vererek parfüm sanayiinin doğal maddelere bağımlılığını ortadan kaldırdığı gibi, en çok sekiz atomlu çevrimsel bileşiklerin tanındığı o günün kimyasında, daha fazla atomlu zincirlerin varlığını sürdüremeyecek denli kararsız olduğu yolundaki dar görüşü yıkarak organik kimyanın sınırlarını genişletecek nitelikteydi.

Sonraki yıllarda, metilenin (CH_2) polimeri olan yüksek polimetilenlerin sentezini gerçekleştiren, bitkilerdeki uçucu ve kokulu yağların yapısında yer alan doymamış hidrokarbonlar grubundan terpenlerin bileşimini inceleyen Ruzicka, 1930'larda hormon kimyasına yöneldi ve Butenandt'ın yapı formüllerinden de yararlanarak, erkek cinsiyet hormonlarından androsteron ile testosteronun sentezini başardı.

● BAKINIZ: BAEYER, BUTENANDT, KEKULÉ, STAUDINGER, WALLACH.

RÜSTEM PAŞA
(1500 ?-1561)

Osmanlı sadrazamı. Padişah damadı olarak büyük güç kazanmış, on üç yıl sadrazamlık yapmıştır.

Doğum tarihi kesin değildir. Sarjevsko Poljie'de doğdu, 10 Temmuz 1561'de İstanbul'da öldü. Boşnak asıllı devşirme olup babasının adı Mustafa'dır. Acemi Oğlanlar Ocağı'ndan sonra girdiği Enderun'da yetişerek rikâb ağalarından oldu. I.Süleyman'ın [Kanuni] 1526 Mohaç seferine silahdar olarak katıldı. Sefer dönüşünde büyük mîrâhûr, ardından Diyarbakır beylerbeyi, Anadolu beylerbeyi ve üçüncü vezir oldu. 1539'da padişahın Hurrem Sultan'dan olan kızı Mihrimah Sultan'la evlenerek 1541'de ikinci vezirliğe yükseldi. 28 Kasım 1544'te de sadrazamlığa getirildi. 19 Haziran 1547'de Avusturya ile imzaladığı barış antlaşmasıyla Avusturya'yı yüklü bir vergiye bağladı. Hurrem Sultan'ın isteği doğrultusunda davranarak Şehzade Mustafa'nın bir düzen sonucu öldürülmesinde önemli rol oynadı. Yeniçeriler'in sert tepkisi nedeniyle 6 Ekim 1553'te sadrazamlıktan alındı. Rüstem Paşa, Hurrem Sultan ve Mihrimah Sultan'ın çabalarıyla 29 Eylül 1555'te ikinci kez sadrazamlığa getirildi ve yaşamının sonuna değin bu görevde kaldı. Havass-ı hümayunların (sultanın toprakları) iltizam yoluyla işletilmesine onun zamanında başlandı. Önceleri hazineye büyük gelir getiren bu yöntem, iltizamların satışında rüşvetin yaygınlaşmasıyla sömürü ve yolsuzluğu, dolayısıyla çift bozma ve eşkıyalığı da birlikte getirdi. Kişisel servetini de sınırsız biçimde artıran Rüstem Paşa'nın *Tevarih-i Âl-i Osman* adlı bir yapıtı vardır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1561'e değin geçen olayların anlatıldığı yapıtının en ilginç olan yerleri kendi yaşadığı dönemin anlatıldığı bölümdür.

● YAPITLAR (başlıca): *Tevarih-i Âl-i Osman.*

● BAKINIZ: HURREM SULTAN.

RYDBERG, Johannes Robert
(1854-1919)

İsveçli matematikçi ve fizikçi. Atom tayfı çizgilerinin frekanslarına ilişkin çalışmalarıyla tanınmıştır.

8 Kasım 1854'te Halmstad'ta doğdu, 28 Aralık 1919'da Lund'da öldü. 1873'te Lund Üniversitesi'ne girerek matematik öğrenimi gören Rydberg, 1879'da doktora derecesini aldıktan sonra aynı üniversitede önce yalnız matematik, 1882'den sonraysa matematik ve fizik dersleri vermeye başladı. 1892'de fizik kürsüsünde asistanlığa getirildi. 1897'de profesörlüğe yükseltilen ve 1901'den sonra fizik alanında yoğunlaştırdığı çalışmalarını ölümüne değin aynı kürsüde sürdüren Rydberg, 1919'da Royal Society'nin üyeliğine seçilmişti.

Periyodik cetvele ilişkin çalışmaları sırasında atomlar arasındaki etkin kuvvetin atom ağırlıklarına bağlı bir fonksiyonla anlatılabileceğini ve bu gücün, atomların titreşmeleri sonucunda doğan ışıma yardımıyla incelenebileceğini düşünerek çeşitli elementlerin tayflarını incelemeye yönelen Rydberg, tayfölçümü alanına özellikle matematiksel ve kuramsal katkılarda bulundu. 1890'da, bir elementin tayfının kızılaltı, görünen ışın ve morötesi bölgelerinde kümelenen çeşitli frekanslardaki ışın serilerinin üst üste binmesiyle oluştuğu düşüncesine dayanan ve dalgaboyu yerine belirli bir uzunluk içinde yer alan dalga sayısını hesaplamayı amaçlayan çalışmaları sonunda

$$\tilde{\nu} = \tilde{\nu}_{\infty} - \left[\frac{R}{(m+\mu)^2}\right]$$

bağıntısını elde etti.

Bir seride yer alan çizgilerden herhangi biri için birim uzunluktaki dalga sayısı $\tilde{\nu}$'yi o seriye ilişkin bir sabit olan $\tilde{\nu}_{\infty}$, çizginin seri içindeki durumuna bağlı bir tamsayı olan m ve yine seriye özgü bir sabit olan μ cinsinden veren bu bağıntıda yer alan R, Rydberg sabiti olarak anılır ve değeri her seri ve her element için 1.097×10^5 cm^{-1}.dir.

Sonraki yıllarda, hidrojen tayfındaki çizgilerle dalgaboyları arasındaki "Balmer serisi" olarak anılan bağıntının kendi bağıntısının bir özel durumu olduğunu göstermeyi ve Balmer serisine son biçimini vermeyi başaran Rydberg'in bulguları, 1913'te N.Bohr'un geliştireceği atom ışınımları kuramının yapıtaşları arasında yer almıştır.

● BAKINIZ: BALMER , BOHR, BUNSEN, KIRCHHOFF, PAULI, PLANCK.

RYLE, Gilbert
(1900)

İngiliz, filozof. Dilbilime dayalı bir çözümleme yöntemini geliştirmeye çalışan öğretinin kurucularındandır.

Brigthon'da doğdu. Oxford Queen's College'ını bitirdikten sonra, 1925'te Christ Church'te öğretmen

olarak görevlendirildi. II.Dünya Savaşı yıllarında Galler Muhafız Bölüğü'nde binbaşıydı. Savaş bittikten sonra, yeniden Oxford'a dönünce, Waynflete'te metafizik profesörü oldu. Bu yıllarda *Mind* (Anlık) adlı felsefe dergisini yayımlamaya başladı. Felsefe sorunlarıyla ilgili düşüncelerini sergilediği bu dergi Ryle'in benimsediği yöntemin niteliğini gösterir.

Ryle'in geliştirmeye çalıştığı felsefe öğretisine göre, işe kavramların çözümlenmesinden başlamak, sorunlara dilbilim açısından bakmak gerekir. Yeni Olguculuk'un üzerinde durduğu bir işi başarabilmek için de önce, yeni bir felsefe yöntemi, felsefe mantığı oluşturulmalıdır. Felsefe bu yeni yöntemle anlığa yönelme gereğinde kalacaktır. Onun ilgi alanı anlığın dışında değil içindedir. Çünkü felsefe sorunlarının ortaya konmasına yol açan kategorilerin birbirine karıştırılması, belli bir içeriği olan kavramların yanlış yorumlanmasıdır. Bu yanlışlardan kurtulabilmek için güncel olayları inceleme gereği vardır. Güncel olaylar, içerik bakımından, denetlenebilir, onları yansıtan kavramlarla aralarındaki bağlantı saptanabilir. Sözgelişi günün belli bir bölümünde kar yağabilir ya da yağacağı ileri sürülebilir. Bunun gerçekliğini açıklayabilmek için "kar yağar" sözcükleriyle olay arasındaki bağlantıyı bulmak gerekir. Öte yandan "zaman" denen nesnenin kaç bin yıl önce başladığı ortaya atılabilir. Ancak zamanın ya da uzayın başlangıcıyla zaman ve uzay içinde geçen bir olayın başlangıcına özdeş görüşle yaklaşma, konunun temelinde yatan gerçeği kavrama bakımından, bir kategori yanlışlığıdır.

Ryle'e göre sorunların çözümünde karşılaşılan güçlüğün kaynağı kavramların içeriğini, sınırlarını yeterince belirleyememektir. Kavramlar gerektiği gibi belirlenir, kesinlikle birbirinden ayrılırsa felsefenin uğraştığı konularda da açıklığa kavuşma olanağı bulunur. Ryle düşüncelerini sergilediği *The Concept of Mind* ("Anlık Kavramı") adlı yapıtında anlık sorununu ele alır. Ona göre anlığı gövdeden ayrı, bağımsız bir varlık alanı gibi görmek yanlıştır. Çünkü anlık, gövdeyle bağlantılıdır ve belli bir davranış biçimidir. Anlığın niteliğini belirleyen, biçimlendiren davranışlardır. Bu nedenle insan anlığında başkalarının gözlemlerine, incelemelerine kapalı bir alan yoktur. Bir bireyde başka bir bireyin anlığını davranışlarına dayanarak inceleme ve gözlemleme olanağı vardır. Bu da anlıkla davranışlar arasındaki varlık bağlaşımından kaynaklanır. Nitekim bir kimsenin güçlü, yeterli bir usu olduğunu ileri sürmek, onun kimi çıkmazlar, engeller karşısında belli bir davranış içinde olacağını söylemekle eşanlamlıdır.

● YAPITLAR (başlıca): *Locke on the Human Understanding*, 1933, ("İnsan Anlığı Üstüne Locke'un Düşünceleri"); *The Concept of Mind*, 1949, ("Anlık Kavramı"); *Dilemma*, 1954, ("İkilem").

● BAKINIZ: AYER, QUINE, B.RUSSELL, WITTGENSTEIN.

RYLE, Martin
(1918-1984)

İngiliz radyo astronomi bilgini. Geliştirdiği "açıklık bireşimi" yöntemiyle çok uzaklardaki radyo dalgası kaynaklarının saptanmasını olanaklı kılmıştır.

27 Eylül 1918'de doğdu, Ekim 1984'te öldü. Oxford Üniversitesi'nde fizik öğrenimi gördükten sonra bir süre Cambridge Üniversitesi'nde araştırma görevlisi olarak çalıştı. Telekomünikasyon Araştırma Kurumu'nda (bugün Kraliyet Radar Kurumu) görev yaptığı II. Dünya Savaşı'nın sonrasında Cavendish Laboratuvarı'na asistan olarak girdi. 1948'de Cambridge Üniversitesi'nde fizik dersleri vermeye başladı. 1957'de Mullard Radyo Astronomi Gözlemevinin yöneticiliğine getirildi. İki yıl sonra profesörlüğe, 1972'de de kraliyet astronomluğuna atandı. Yaşamının son yıllarında Cambridge'de Emeritus profesör olan Ryle, birçok ülkedeki bilimsel kuruluşun onur üyeliğinin yanı sıra 1952'de Royal Society üyeliğine seçilmiş, 1966'da "Sir" unvanı almış, 1973'te Royal Madalyası'yla ödüllendirilmiş ve radyo astronomi alanındaki gözlem ve buluşları, özellikle de "açıklık bireşimi" olarak adlandırılan gözlem yöntemini geliştirmesi nedeniyle 1974'te İngiliz radyo astronomi bilgini Anthony Hewish (1924) ile birlikte Nobel Fizik Ödülü'nü kazanmıştır.

Savaş yılları boyunca radar üstüne araştırmalar yapan Ryle savaşın bitiminde A.Michelson'un 1920'lerde Güneş sistemindeki kimi uyduların açısal çapını ölçmek amacıyla geliştirdiği, görünen ışık ışınlarının girişimini saptayan bir optik aygıt olan girişimölçeri (interferometre) radyo dalgalarına uyarlayarak Güneş'ten yayınlanan radyo sinyallerini incelemeye yöneldi. 1960'larda da evrendeki çok zayıf radyo kaynaklarının bile belirlenebilmesini olanaklı kılan açıklık bireşimi yöntemini geliştirerek radyo astronominin olanaklarını genişletmeyi başardı.

İki ya da daha çok sayıda radyoteleskopun bir girişimölçer oluşturacak biçimde birbirine bağlanması temeline dayanan açıklık bireşimi, çok uzak kaynaklardan yayınlanan radyo dalgalarının saptanabilmesi için dev boyutlarda radyoteleskoplara duyulan gereksinimi ortadan kaldırdı. Bu yöntemle kurulan bir sistemin çeşitli dalgaboylarını ayırma gücü, iki üç alıcı arasındaki uzaklığa bağlıdır. Ryle, 1,5 km aralıklı iki anten yardımıyla, ancak 1 km çapındaki tek bir radyoteleskop çanağıyla bulunabilecek radyo kaynaklarını saptayabilmiştir.

5 km'lik anten sistemlerinden yararlanarak birçok radyo kaynağının haritasını çıkaran, kataloglar hazırlayan ve uzayın çeşitli bölgelerindeki küçük alanların radyo fotoğraflarını çeken Ryle, geliştirdiği yöntemle uzayın derinliklerindeki yıldızların ve yıldızımsıların belirlenmesini sağlayan çalışmaları da başlatmıştır.

● BAKINIZ: JANSKY, LOVELL, MICHELSON.

S

SAADE, Antun
(1904-1949)

Lübnanlı düşünür ve siyaset adamı. Büyük Suriye idealini gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Beyrut'ta doğdu, 8 Temmuz 1949'da aynı kentte öldü. Babası Ortodoks bir hekimdi. 1921'de öğrenim görmek amacıyla Brezilya'ya gitti. Lübnan'a döndüğü 1930'da Beyrut'taki Amerikan Üniversitesi'nde Almanca öğretmenliği yapmaya başladı. Bu sırada Büyük Suriye idealini savunan Suriye milliyetçiliğinin önde gelen sözcülerinden biri oldu ve yükselen faşist akımın derin etkisi altında kaldı. 1932 Aralık ayında faşist nitelikli Suriye Milliyetçi Partisi'ni kurdu. Fransız egemenliğine karşı bağımsızlığı savunan partisinin kapatılmasından ve sürekli baskı altında tutulmasından dolayı 1938'de yeniden Güney Amerika'ya gitti. Lübnan'ın bağımsız bir devlet olmasından sonra 1947'de ülkesine döndü. Ancak kendisine karşı kuşku besleyen yöneticiler tarafından gözetim altında tutuldu ve birkaç kez tutuklandı. Suriye'de iktidarı ele geçiren Hüsnü Zaim'den yardım almaya çalıştıysa da umduğunu bulamadı. 1949 Haziran'ında bir darbe girişiminde bulundu. Yandaşlarıyla Falanjistler arasında başlayan çatışmaların büyümesi üzerine Suriye'ye kaçtı. Suriye hükümeti tarafından Lübnan'a iade edildi ve askeri bir mahkemede yargılanarak idam edildi.

Saade Arap toplumlarında görülen zayıflığın temel olarak ulusal bir kimliğin yokluğundan ve geleneksel kurumların çözülmesinden kaynaklandığını ileri sürer. Arap dünyasını oluşturan değişik ulusal toplulukların bir blok içinde ayrı ayrı yaşayabileceğini savunur. Bir ulusu yaratan başlıca etmenin belirli bir yurt çerçevesinde oluşturulan toplumsal yaşantı birliği olduğunu söyleyerek ulusal canlanma için bir arınma ve bilinçlenme sürecini gerekli görür. Savunduğu "toplumsal milliyetçilik" her türlü sınıf ayrımını reddeder. Özel mülkiyete dayalı ve seçkin bir yönetici tabakanın devlet müdahalesi yoluyla ekonomiye yön verdiği bir toplumsal düzeni öngörür.

Siyasal felsefesi doğrultusunda Lübnan, Suriye, Ürdün, Filistin, Irak, Kuveyt ve Kıbrıs'ı kapsayacak bir Büyük Suriye devletinin kurulmasını savunan Saade II. Dünya Savaşı sonrasında Arap ülkelerinde gelişen sol akımlara şiddetle karşı koymuştur.

● YAPITLAR (başlıca): *Nushu'l-Ümem,* ("Ulusların Anayasası"); *el-Nizamü'l-Cedid,* ("Yeni Düzen"); *The Principles of the Syrian Social Nationalist Party,* ("Suriye Toplumcu Milliyetçi Partisi'nin İlkeleri").

Eero Saarinen

SAARINEN, Eero
(1910-1961)

Fin asıllı ABD'li mimar. Yeni biçim araştırmaları ile 1960'lardan sonraki mimarlık düşüncelerini etkilemiştir.

20 Ağustos 1910'da Finlandiya'da, Kirkonummi' de doğdu, 1 Eylül 1961'de ABD'de, Ann Arbor'da öldü. Mimar ve kent tasarımcısı Eliel Saarinen ile heykelci Louise (Loja) Gesellius Saarinen'in oğluydu. 1923'te ailesiyle birlikte ABD'ye yerleşti, ortaöğrenimini Michigan'da tamamladı. 1929-1930 yıllarında Paris'te Académie de la Grand Chaumière'de heykelcilik eğitimi gördü. ABD'ye döndükten sonra Yale Üniversitesi'nde mimarlık öğrenimine başladı ve 1934'te mimar oldu. Kazandığı bir bursla 1934-1936 arasında Finlandiya'da kaldı. 1937'de babasıyla birlikte çalışmaya başladı. 1940'ta ABD uyruğuna geçti. Babasıyla sürdürdüğü ortaklığa 1941-1947 arasında J.Robert Swanson da katıldı. Babasının 1950'de ölmesinden sonra bürosunu Michigan'dan Birmingham'a taşıdı. Bir beyin ameliyatı sonucu ölünceye değin çalışmalarını orada sürdürdü.

Amerikan Mimarları Enstitüsü'nün ve Amerikan Bilimler ve Sanatlar Akademisi'nin üyesi olan Saarinen çeşitli ödüller kazanmıştır. Bunların arasında 1953'te Boston Sanat Şenliği Mimarlık Büyük Ödülü, 1955 ve 1956'da Amerikan Mimarları Enstitüsü onur ödülleri de bulunmaktadır. Ölümünden bir yıl sonra kendisine Amerikan Mimarları Enstitüsü'nün altın madalyası da verilmiştir.

Saarinen'in mimarlığa başladığı 1930'ların sonunda ABD mimarlığı Avrupa'daki ulusalcılık düşüncelerinden kaynaklanan bir Yeni Klasikçilik (Neo-Klasizm) içindeydi. Birlikte çalıştığı babası bu akımın başarılı örneklerini veriyordu. Ama gene bu yıllarda, çağdaş mimarlık düşüncelerini geliştirmiş Alman mimarları ülkelerinden ayrılıp ABD'ye gelmeye, düşüncelerini burada uygulamaya başlamışlardı. Mimarlıkta işlevlere dayanan bir akılcılığı savunan, endüstriyel olarak

üretilen yapı gereçlerini kullanarak yalın, geometrik biçimlendirmelere yönelen bu mimarlar, 1940'larda ABD, 1950'lerde de öteki ülkelerde etkili olmaya başlamışlardı. Önceleri bu anlayışa uygun yapıtlar veren Saarinen, bir süre sonra bundan kurtulmuş, mimarlıkta yeni bir plastik anlayışı başlatan biçim araştırmalarına yönelmiştir.

Saarinen'in ilk önemli yapıtı, tasarımına babasıyla birlikte başladığı, ama kendi bitirdiği *General Motors Teknik Merkezi*'dir. Yapay bir göl çevresine yerleştirilmiş dikdörtgenler prizması biçimindeki yapılardan oluşan bu yerleşme, yalınlığı ve oranlarıyla Mies van der Rohe'nin yapıtlarını anımsatır. Yalnız yapılar arasında dış yüz düzenlemesi ve renk kullanımı ile daha belirgin bir ayırım elde edilmiştir. İyi bir mimar olarak ününü pekiştiren bu yapıtından sonra Saarinen, donatılı beton (betonarme) kabuk gibi yeni yapım yöntemleri de kullanarak hemen hemen her yeni yapısında bir önceki deneyimlerini yinelemeyen, işlevlere bağlı olmadan yapıyı üç boyutlu bir heykel gibi ele alan tasarımlara yönelmiştir.

Bunların ilki, kabuk bir kubbenin örttüğü *Kresge Oditoryumu*'dur. Bunu izleyen *Yale Üniversitesi Hokey Salonu*'nun elips biçiminde bir planı vardır. Uzun eksen üstünde yer alan bir kemer, kendine asılan örtüyü taşır. Gerek planda, gerek taşıyıcılarda öne çıkan iç ve dış bükey eğrilerin yarattığı devingenlik duygusu giriş kapısı üstündeki konsol çıkmayla dışavurumcu (ekspresyonist) bir boyut kazanır. Bu dışa vurumculuk *TWA Yolcu Salonu*'nda doruğuna ulaşır. Yarım ay biçimindeki bir plan üstünde yer alan donatılı beton kabukların oluşturduğu örtü, konmakta olan bir kartalı anımsatırken yapı da bir havayolu bekleme salonu içindeki işlevlerin yansıtılmasından çok, bir yerden bir yere uçarak gitmenin devingenliğini vurgulayan bir görünüm kazanır.

Saarinen'in bazı yapıtları, onun ölümünden sonra bitirilmiştir. Özgün mimarlığının en başarılı örneklerinden biri olan *Dulles Uluslararası Havaalanı Bekleme Salonu* bunlardan biridir. Dikdörtgen planlı bu yapının örtüsü, uzun kenarlar boyunca yerleştirilmiş ve dışa doğru eğim verilmiş on altı çift kolona bir hamak gibi asılıdır. Bu yapım, büyük bir alanın bölünmeden örtülmesini sağladığı gibi, yapıya da eğri ve eğik çizgilerin egemen olduğu devingen bir biçim kazandırır.

Saarinen endüstri tasarımıyla da ilgilenmiştir. New York'daki Çağdaş Sanat Müzesi'nin 1940'ta açmış olduğu mobilya tasarımı yarışması için hazırladığı kalıplanmış kontrplak iskemleler, ona iki birincilik ödülü birden kazandırmıştır. 1948'de ise St.Louis kentinde ABD başkanlarından Jefferson'un anısına düzenlenen bir yarışma için tasarladığı paslanmaz çelik kemer, daha sonra uygulanarak bu kentin simgesi durumuna gelmiştir.

Saarinen mimarlığa heykel ve endüstri tasarımından gelmiştir. Bu da mimarlık sorunlarına plastik sanatlar bakış açısından yaklaşmasına, yapıları yoğrularak biçimlendirilen bir bütün olarak ele almasına yol açmıştır. Buna, babasının bürosunda edindiği sağlam tasarlama tekniği ile dengeli oranlar kurabilme yeteneği de katılınca, yalnızca işlevlerden yola çıkarak, prizmatik biçimlerden başka bir şey oluşturulamayan bir ortamda, simgesel anlatımlarla yeni ve ilginç mekânlar ve kitleler yaratılabileceğini göstermiş, kendinden sonrakileri etkileyen önemli çağdaş mimarlardan biri olmuştur.

● YAPITLAR (başlıca): **Mimarlık:** *General Motors Teknik Merkezi* (Smith, Hinchman ve Grylls ile), 1948-1956, Warren, Michigan/ABD; *Massachusetts Teknoloji Enstitüsü Kresge Oditoryumu ve Şapeli*, 1953-1955, Cambridge/ABD; *ABD Büyükelçiliği Kançılaryası*, 1955-1959, Oslo; *ABD Büyükelçiliği* (Yorke, Rosenberg ve Mardall ile), 1955-1960, Londra; *Idlewild* (bugün Kennedy) *Havaalanında TWA Yolcu Salonu*, 1956-1962, New York; *Yale Üniversitesi David S. Ingalls Hokey Salonu*, 1958, New Haven, Connecticut/ABD; *Dulles Uluslararası Havaalanı Yolcu Salonu*, 1958-1963, Washington DC; *Ulusal Jefferson Anıtı (Gateway Kemeri)*, 1959-1964, St.Louis/ABD. **Kitap:** *Eero Saarinen on His Work*, (ö.s.), Aline B.Saarinen (der.), 1968, ("Saarinen'in Kendi Yapıtlarına İlişkin Düşünceleri").

● KAYNAKLAR: R.A.Kuhner, *Eero Saarinen: His Life and Work*, (bibliyografya içerir), 1975; R.Spade, *Eero Saarinen*, 1961; A.Temko, *Eero Saarinen*, 1962.

● BAKINIZ: EAMES, MIES VAN DER ROHE, Eliel SAARINEN.

SAARINEN, Eliel Gottlieb
(1873-1950)

Fin asıllı ABD'li mimar ve kent tasarımcısı. Yapıları kent dokusuyla uyumlu bir bütün olarak gören mimarlık düşüncesinin öncülüğünü yapmıştır.

20 Ağustos 1873'te Finlandiya'da Rantasalmi'de doğdu, 1 Temmuz 1950'de ABD'de, Michigan'da, Cranbrook Hills'de öldü. İki yaşındayken ailesi St.Petersburg (bugün Leningrad) yakınlarında Finliler'in oluşturduğu bir koloniye taşınmıştı. Ortaöğrenimini Viipuri'de (bugün SSCB'de Vyborg) ve Tammerfors'da yaptı. 1893'te Helsinki'ye giderek Helsinki Üniversitesi'nde resim, Helsinki Politeknik Okulu'nda da mimarlık eğitimine başladı. 1897'de mimarlık diploması aldı. 1896'da bu kentte mimar Herman Gesellius (1874-1916) ve Armas Lindgren (1874-1929) ile birlikte çalışmaya başladı. 1907'den 1923'e değin de yalnız çalıştı. O yıl ABD'ye göç etti. Ertesi yıl Michigan Eyaleti'ndeki Ann Arbor'da açtığı bürosuna 1937'de oğlu Eero Saarinen'i de ortak etti. 1941-1947 arasında mimar J.Robert Swanson da onlara katıldı. 1945'te ABD uyruğuna geçen Saarinen'in ölümünden sonra bürosunun yönetimini oğlu üstlendi.

Saarinen ABD'de, önce Ann Arbor'daki Michigan Üniversitesi'nde konuk öğretim üyeliği yapmış, 1925-1932 arasında Bloomfield Hills'deki Cranbrook Sanat Akademisi'nin yöneticiliğini, 1932-1950 arasında da başkanlığını üstlenmiştir. 1948-1950 arasında aynı okulun Mimarlık ve Kent Tasarımı Bölümü'nü yönetmiştir. 1935'te Amerikan Mimarları Enstitüsü'nün kent ve bölge planlama komitesi başkanlığında bulunmuştur. Ulusal ve uluslararası birçok ödülün sahibidir.

İlk yapıtları

Saarinen'in ilk yapıtları 1900 Paris Uluslararası Sergisi'ndeki *Finlandiya Pavyonu* ile *Finlandiya Ulusal Müzesi*'dir. Bunlar, geçmiş üsluplarının biçim özelliklerinin görece bir serbestlik içinde kullanıldığı, aynı zamanda da Finlandiya'ya özgü yapı gereçleri ve bunların biçimlenme özelliklerinin ön plana çıkarıldığı yapıtlardır. Saarinen'in ülkesindeki son önemli tasarımı

Helsinki Tren İstasyonu'dur. Son biçimi onun elinden çıkmış olan bu yapı tarihsel biçimciliğin çağdaş ve kişisel bir yorumudur. Başarılı bir uyum içinde birleşen düz ve eğri çizgileri, Behrens ve J.Olbrich gibi çağdaş mimarların yapıtlarını, klasik düzenlenişi de, aynı yıllarda *Stuttgart İstasyonu*'nu yapan P.Bonatz'ın anıtsal biçimciliğini anımsatır.

Saarinen 1910'larda bir dizi kent tasarımı üstünde çalışmış, Avustralya'nın yeni başkenti Canberra için açılmış olan uluslararası yarışmaya hazırladığı tasarımla ikincilik kazanmıştır. 1922'de *Chicago Tribune* gazetesinin açmış olduğu uluslararası yarışmada ikincilik ödülü verilen gökdelen tasarımı, ABD'den öneriler almasına ve bu ülkeye gitmesine neden olmuştur. Bu, onu Avrupa'daki yeni gelişmelerin etkisinden uzaklaştırmış, düzenleme ve oranları büyük bir duyarlıkla tasarlanmış, yalın bir Yeni Klasikçilik'e (Neo-Klasizm) yönelmesine yol açmıştır. 1930'lardan sonra başka ülkelerde de örneğine rastlanan bu eğiliminin en iyi örneği *Cranbrook Sanat Akademisi*'dir. Saarinen oğlu Eero ile birlikte çalışmaya başladıktan sonraki tasarımlarında ise, büyük bir olasılıkla onun etkisiyle, Mies van der Rohe'nin öncülüğünü yaptığı prizmatik biçimlere yönelmiştir.

Mimarlık anlayışı

Saarinen'in, biraz da bu kararsız görünümü nedeniyle yeterince değerlendirilmemiş olan mimarlığı, yapı ve kent dokusu arasında uyumlu bir ilişki kurmayı amaçlayan yaklaşımıyla önem taşır. Ona göre mimarlık tek bir yapıyla başlayıp bitmez, çevresiyle, içinde yer aldığı kentsel mekânlarla uyum içinde olması gereken bir bütündür. Bu düşünce onu kent tasarımı sorunları üstünde durmaya yöneltmiş, bu alandaki çalışmalarını ABD'de de sürdürmüştür. Mimarlığı kent düzeyinde bir olgu olarak ele alan yaklaşımını, öğretmenliği ve kuramsal yapıtlarıyla da ilerki kuşaklara iletmeye çalışmıştır.

● **YAPITLAR (başlıca): Mimarlık:** *Finlandiya Pavyonu* (H.Gesellius ve A.Lindgren ile), 1900, Paris Uluslararası Sergisi; *Finlandiya Ulusal Müzesi* (H.Gesellius ve A.Lindgren ile), 1904-1910, Helsinki; *Helsinki Tren İstasyonu*, 1905-1914; Chicago'daki Tribune gazetesi için açılan uluslararası mimarlık yarışmasında gökdelen tasarımı, 1922; *Cranbrook Sanat Akademisi*, 1926-1941, Bloomfield, Michigan, ABD. **Kent Tasarımı:** *Munkkiniemi-Haaga Kent Planı*, 1910-1916, Finlandiya; *Budapeşte İçin Kent Planı*, 1912; Avustralya'nın yeni başkenti Canberra için açılan uluslararası yarışma için tasarım, 1912; *Büyük Helsinki Kent Planı*, 1917-1918. **Kitap:** *Munksnas-Haga* (G.Strengell ile), 1915; *The Cranbrook Development*, 1931, ("Cranbrook'un Gelişmesi"); *The City: Its Growth, Its Decay, Its Future*, 1943, ("Kent: Gelişmesi, Bozulması, Geleceği"), *Search for Form, a Fundamental Approach to Art*, 1948, (Form Araması - Sanat Üzerine Bir Deneme, 1967).

● **KAYNAKLAR:** A.Christ-Janer, *Eliel Saarinen*, 1948, (bibliyografya içerir).

SABA, Umberto
(1883-1957)

İtalyan, şair. Günlük gerçekliği evrensel boyutta şiirlerine yansıtmıştır.

9 Mart 1883'te Trieste'de doğdu, 25 Ağustos 1957'de Gorizia'da öldü. Annesi Yahudi'ydi. Babasının evi terketmesi ve düzensiz aile yaşamı Saba'yı etkiledi. Ticaret öğrenimini yarıda bırakarak bir süre bir gemide tayfalık etti. Arkasından çeşitli gazete ve dergilerde çalıştı. 1912'de Trieste'de eski kitap satan bir kitapçı dükkânı açtı ve yaşamının sonuna değin de bu işi sürdürdü. İlk şiir derlemesi *Il canzoniere*'yi ("Şarkılar Kitabı") 1921'de yayımladı. 1941'de ırk yasaları yüzünden Paris'e kaçtı. Sonra yeniden İtalya'ya döndü, Floransa'da ve Roma'da saklanarak yaşadı. II.Dünya Savaşı bitince Trieste'ye döndü. 1946'da Viareggio Edebiyat Ödülü'nü kazandı.

Saba, yoğun bir kederin gizli olduğu şiirlerinde, duygu uyandıran her ayrıntıyı işlemiştir. Günlük yaşamda rastlanan basit şeyleri dikkatle gözlemleyerek şiirlerinde ustaca kullanmış, anılarını yazan sıradan bir insanın yalın üslubuna benzer bir üslup yaratmış, yaşamının büyük bir bölümünü geçerdiği Trieste'yi sokaklarıyla, tepeleriyle, meyhaneleriyle, kenar mahalle insanlarıyla canlandırmıştır. Ama bu, şiirlerinde evrensel duyguları yansıtmasına engel olmamıştır.

● **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Il canzoniere*, 1921, ("Şarkılar Kitabı"); *Figure e canti*, 1926, ("İnsanlar ve Şarkılar"); *Preludio e fughe*, 1928, ("Prelüd ve Füg"); *Tre composizioni*, 1933, ("Üç Yazı"); *Ammoniziore a altre Poesie*, 1933, ("Uyarma ve Başka Şiirler"); *Parole*, 1935, ("Sözler"). **İnceleme:** *Storia e cronistoria del canzoniere*, (ö.s.), 1961.

SABA, Ziya Osman
(1910-1957)

Türk, şair ve yazar. Yapıtlarında kendi anılarını ve kişisel duygularını dile getirmiştir.

İstanbul'da doğdu, 29 Ocak 1957'de aynı kentte öldü. Galatasaray Lisesi'nde okurken şiir yazmaya başladı. İlk şiiri 1926'da *Servetifünun* dergisinde çıktı. 1928'de Yedi Meşaleciler topluluğu içinde yer aldı. Ortak kitapları *Yedi Meşale*'den sonra çalışmalarını kısa bir süre *Meşale* dergisinde sürdüren bu topluluk aynı yıl dağıldı. Saba 1931'de Galatasaray Lisesi'ni, 1936'da Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Çeşitli işlerde çalıştıktan sonra 1945'te Milli Eğitim Basımevi Tashih Bürosu şefi oldu. Bu arada *Varlık*, *Yücel* gibi edebiyat dergilerinde çıkan şiirlerini topladığı ilk kitabı *Sebil ve Güvercinler* yayımlandı. Sağlığının bozulması nedeniyle son yıllarını evinde redaktörlük yaparak geçirdi.

Ziya Osman Saba şiirde toplumsal konulara karşı olmamakla birlikte, kendi şiirinde bu tür konuları işlememiştir. Onun şiiri daha çok yaşam, ölüm, aşk, doğa, çocukluk anıları, aile, Tanrı'ya bağlılık gibi temalardan oluşan, iyimser, aydınlık, sevgi dolu küçük bir dünyanın yansımasıdır. Bu şiirlerde önceleri hece ölçüsünü kullanmasına karşın 1940'lardan sonra Garip akımının yarattığı genel eğilimin etkisiyle daha serbest biçimlere yönelmiş, ama hiçbir zaman heceden büsbütün kopmamıştır.

İki kitapta toplanmış öykülerinde ise çocukluğundan başlayarak yaşamının kimi mutlu, kimi hüzünlü anılarını ve kendi iç dünyasını duyarlı, içten bir anlatımla aktarır.

● **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Sebil ve Güvercinler*, 1943;

Geçen Zaman, 1947; *Nefes Almak*, (ö.s.), 1957. Öykü: *Mesut İnsanlar Fotoğrafhanesi*, 1952; *Değişen İstanbul*, (ö.s.), 1959.

Sabahattin Ali

SABAHATTİN ALİ
(1907-1948)

Türk, yazar. Cumhuriyet döneminde toplum sorunlarına yönelen gerçekçi edebiyat akımının öncülerindendir.

25 Şubat 1907'de Gümülcine'ye bağlı Eğridere'de doğdu, 2 Nisan 1948'de Bulgaristan sınırında öldü. İlk ve ortaöğrenimini çeşitli kentlerde yaptı, 1927'de İstanbul'da Muallim Mektebi'ni bitirdi. Bir yıl kadar Yozgat'ta öğretmenlik ettikten sonra Milli Eğitim Bakanlığı'nın açtığı bir sınavı kazanarak 1928'de Almanya'ya gitti. 1930'da öğrenimini tamamlamadan İstanbul'a döndü. Aydın Ortaokulu'nda Almanca öğretmeni oldu. 1931'de öykülerini *Resimli Ay* dergisinde yayımlamaya başladı. Bu arada Nâzım Hikmet'le tanıştı. Aynı yıl yıkıcı propaganda yaptığı gerekçesiyle üç ay tutuklu kaldı. Sonra Konya Ortaokulu Almanca öğretmenliğine atandı. 1932'de bir şiirinin Atatürk'ü hicvettiğinin öne sürülmesi sonucu Konya ve Sinop cezaevlerinde bir yıl yattı. Cumhuriyet'in onuncu yılında çıkarılan aftan yararlanarak cezasının bitimine birkaç ay kala serbest bırakıldı. Siyasal rejim karşıtı görüşlerini değiştirmesi koşuluyla devlet hizmetine yeniden alınabileceğinin bildirilmesi üzerine 15 Ocak 1934 tarihli *Varlık* dergisinde Atatürk'ü öven bir şiir yayımladı. 1935'te Milli Eğitim Bakanlığı Yayın Müdürlüğü'nde çalıştı. 1938'de Ankara'da Devlet Konservatuvarı'nda öğretmen ve dramaturg olarak görev aldı. 1945'te bakanlık emrine alındı. İstanbul'da gazeteciliğe başladı. Aynı yıl Cami Baykurt'la *Yeni Dünya*, 1946-1947 yıllarında Aziz Nesin'le *Marko Paşa*, *Merhum Paşa*, *Alibaba* gazetelerini çıkardı. Yayın yoluyla hakaret suçundan üç ay hapis yattı. 1948'de bir kamyon satın alarak nakliyeciliğe başladı. Mehmet Ali Aybar'ın çıkardığı *Zincirli Hürriyet*'te yazdı. Bulgaristan sınırından yurt dışına çıkmak isterken kendisine kılavuzluk eden kimse tarafından öldürüldü.

Çevresinin etkisi

Sabahattin Ali çocukluğunu savaşların ve siyasal dalgalanmaların sıkıntılarıyla dolu bir dönemde geçirmiş, babasının sanat ve düşünce dünyasına açık bir subay olması gelişimini büyük ölçüde etkilemiştir. Duyarlı, ama ani parlayışlar gösteren bir kişiliğe sahip oluşu ilk öykü ve şiirlerindeki duygu yüklü havaya yansımıştır. Alman edebiyatına olan yakınlığı yapıtlarına güçlü bir öykü yapısı kazandırmıştır. Bu yapının yer yer Gorki, Turgenyev, Knut Hamsun'un yazdıklarıyla ortak özellikler taşımasına karşın, öyküleri bir ya da birkaç yazarın etkisine bağlanamaz. Kendini çağının edebiyat ve düşünce etkinliklerine alabildiğince açık tutmuş ve özellikle düşünsel konulara akademik denebilecek bir ilgiyle yaklaşmıştır. İki romanı *Kuyucaklı Yusuf* ve *İçimizdeki Şeytan*, toplumcu gerçekçiliğin betimlemeye dayanan anlatım yöntemlerini aşan ve çözümlemeci bir edebiyat anlayışına yönelen özellikler gösterir. Kişiliğine, dolayısıyla yazdıklarına egemen olan eleştirel gerçekçi tavır, onun gitgide daha işlevsel olan bir edebiyat anlayışına bağlanmasına yol açmıştır.

Sabahattin Ali ilk yapıtı olan şiir kitabında biçim ve içerik açılarından dönemin ölçülerini zorlamamış, Türkçe'yi kullanmadaki ustalığı ve duygularındaki yoğun seziş gücü ile dikkat çekmiştir.

Anadolu'ya bakışı

Türk edebiyatında Anadolu'ya yönelme Sabahattin Ali ile birlikte yeni bir boyut, yeni bir anlam kazanmıştır. Ondan önce Nâbizade Nâzım, Refik Halit, Reşat Nuri, Sadri Ertem gibi yazarlar Anadolu insanını konu alan yapıtlar vermişlerdir. Ancak bunların hepsi anlatının merkezine aydın kişiyi yerleştiren ve aydın-halk karşıtlığını belirginleştiren ürünlerdir. Sabahattin Ali kendi anlatısının merkezine Anadolu insanını oturtmak istemiştir. Aydın-halk karşıtlığını dile getirdiği metinlerinde bile ana amaç Anadolu insanının konumunu onun iç bakışını gerçek yüzüyle aydınlatma yönündedir. *Kuyucaklı Yusuf* romanında aydın denilebilecek hiçbir tip yoktur. Anılan kasabalı okumuşların, düşünce dünyalarının belirginlik kazanması istenmemiştir. Yapıt bu yönüyle Türk edebiyatının o güne kadarki en özgün örneğidir.

Aydının konumu

Sabahattin Ali'nin yapıtlarında, Anadolu insanının karşısına, okumuş ve taşra kentlerini yönetme durumunda olan kişiler olumsuz birer tip olarak konulmuştur. Bunlar içinde bulundukları maddi ve ruhsal koşullardan ötürü suçlanabilecek kişilerdir. Aşılması gereken zorlukların, çözüm bekleyen sorunların ortasında, halkın karşısında yüksek gizil güce sahipmiş gibi davranmaları ve sorunları umursamaz tavırları Sabahattin Ali'yi "Köylü efendimizdir" gibi cümlelerin güzel bir morfin olduğu görüşüne götürür. Kent ve kentliler içtenlikten yoksundur. Bu özellik, toplumda görev yüklenecek niteliği kazanmış insanları kaytarmacılığa ve giderek namussuzluğa sürüklemektedir. Ancak bu yaklaşımlar toplumcu gerçekçi bir temelde yükseldiği ve belirli toplumsal koşullar gözetilerek ortaya konduğu için Sabahattin Ali'nin eleştirel tavrı o dönemin yönetim aygıtına yönelmektedir. Sabahattin Ali için sorunun temelinde insan tabiatına biçim veren toplumsal-siyasal yapıların yeni bir düzene kavuşması yatar. Dolayısıyla çözüm de insanın kendi iradesiyle

değişmesinde ve değiştirmesinde yatmaktadır. Bozulma, bireysel değer yargılarında başlamıştır.

Sabahattin Ali'nin, gelecek adına bireyden beklediği, herhangi bir örgüt ya da kurumdan beklediğini geride bırakır. İçtenlik, tutarlılık, dürüstlük gibi kişilik özelliklerinin edinilmesiyle büyük değişmelerin gerçekleşeceğine inanır. Kendi yaşamını da aynı doğrultuda ortaya koymuş olması bu inançla doğrudan ilintilidir.

Türk edebiyatındaki yeri

Yapıtlarını gerçekçi Türk edebiyatının en büyük dönüm noktası kılan özellik, onun gerçeği dinamik yanıyla kavrayabilmiş olmasıdır. Sadri Ertem'in kuru gerçekçiliğini çok aşmış, genel betimlemeler içinde en gerekli ayrıntıyı vurgulamaya, anlattığı olayın kesin çizgilerini öne çıkarmaya yönelik bir anlayışa ulaşmıştır. Belirgin kıldığı bir davranışaracılığıyla okuyucuyu,olayın bilinçle çizilmiş boyutları içine çekebilecek ustalığa erişmiş, üstelik bu işi yadırgatıcı olmaktan bütünüyle uzak bir üslup içinde yapmayı başarmıştır. Yazdıkları kadar yaşadıkları da Türk edebiyatına bir katkı sayılması gereken Sabahattin Ali'nin gerçekçiliğini tutarlı kılan en önemli noktalardan birisi, gördüklerini ve duyduklarını devrin politikasına ters düşmesine karşın ortaya koymuş olmasıdır.

- **YAPITLAR** (başlıca): **Öykü:** *Değirmen,* 1935; *Kağnı,* 1936; *Ses,* 1937; *Yeni Dünya,* 1943; *Sırça Köşk,* 1947. **Roman:** *Kuyucaklı Yusuf,* 1937; *İçimizdeki Şeytan,* 1940; *Kürk Mantolu Madonna,* 1943. **Şiir:** *Dağlar ve Rüzgâr,* 1934. **Çeşitli:** *Bütün eserleri,* (ö.s.), 6 cilt, 1972-1976.
- **KAYNAKLAR:** K.Bayram, *Sabahattin Ali Olayı,* 1978; A. Bezirci, *Sabahattin Ali,* (bibliyografya içerir), 1974; M.Kutlu, *Sabahattin Ali,* (t.y); F.A.Laslo ve A.Özkırımlı *Sabahattin Ali,* 1979; K.Sülker, *Sabahattin Ali Dosyası,* 1968.

SABAHEDDİN [Prens]
(1878-1948)

Osmanlı düşün ve siyaset adamı. Türkiye'nin ancak özel mülkiyete, özel girişimciliğe ve bireyciliğe dayalı bir toplum yapısına yönelmekle gerilikten kurtulabileceğini savunmuştur.

13 Şubat 1878'de İstanbul'da doğdu, 30 Haziran 1948'de İsviçre'nin Neuchâtel kenti yakınlarındaki Colombier köyünde öldü. Cenazesi daha sonra İstanbul'a getirilerek Eyüp Sultan'da gömüldü. II.Abdülhamid'in kızkardeşi Seniha Sultan'la Mahmud Celaleddin Paşa'nın oğludur. Babası bir süre adliye nazırlığı yapmış ve II.Abdülhamid'le arası açıldıktan sonra görevden alınıp gözaltında tutulmuştur. Sabaheddin daha küçük yaşta doğu ve batı kültürüne vakıf olmasını sağlayacak kapsamlı bir özel eğitim gördü. Babası ve kardeşi Prens Lütfullah'la birlikte Aralık 1899'da İstanbul'dan gizlice Paris'e gitti. II.Abdülhamid yönetimine karşı yurt dışındaki mücadeleye katıldı. Bu arada Jön Türk hareketi içindeki Ahmet Rıza grubuyla tartışmalar yaptı. 1902'de I.Jön Türk Kongresi'nin toplanmasında önemli bir rol oynadı ve kongre başkanlığına getirildi. Beliren düşünce ayrılıkları sonucu kongre sonrasında Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Derneği'ni kurdu. 1906-1908 arasında Paris'de *Terakki* adlı aylık bir dergi yayımladı.

Sabaheddin [Prens]

II.Meşrutiyet'ten sonra yurda döndü. İttihat ve Terakki yönetimine karşı düşünsel mücadele verdi. Osmanlı Ahrar Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın bir kesimi ile bazı dernekler üzerinde düşünsel etkisi oldu. 31 Mart Hareketi'ne katıldığı savıyla tutuklandı. Fakat o sıralar etkili olan bazı arkadaşlarının yardımıyla kurtuldu. Siyasal ortam nedeniyle I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde tekrar yurt dışına çıktı ve ancak İttihat ve Terakki iktidarı sonrasında 1918'de Türkiye'ye geri döndü. Milli Mücadele'ye karşı olumlu tutum takınıp desteğini yazılı bir biçimde gösterdiyse de, Osmanlı hanedanını ülkeden çıkaran yasa gereği 1924'te yeniden yurt dışına çıkmak zorunda kaldı.

Prens Sabaheddin siyasetle doğrudan bağlantılı şekilde düşünmesine karşın siyasal nitelikte bir görev üstlenmeye yanaşmamıştır. Başlangıçtaki örgütsel etkinliği de sonradan ortadan kalkmıştır. Yaygın olarak inanıldığı şekilde meşrutiyetin ilanıyla sorunların çözümleneceği görüşüne katılmamıştır. Sorunların kökenini daha derinde aramıştır.

Son dönem Osmanlı düşünürleri genellikle bir batılı düşünürün izleyicileri olarak ortaya çıkmışlardı. Jön Türk hareketi içinde etkin bir isim olan Prens Sabaheddin de Le Play'ın kurduğu "Science Sociale" okulunun Osmanlı toplumundaki uzantısı şeklinde değerlendirilmiştir. Fakat onu "Science Sociale" okulunun düşüncelerinin izleyicisi olarak nitelemek bütünüyle gerçekçi değildir. Özellikle Osmanlı toplumuna ilişkin önerilerinin, okulun genel yaklaşımıyla ne ölçüde uyumlu olduğu tartışmalıdır. Prens Sabaheddin, Edmons Demolins'in toplumları "communautaire" (bütüncü) ve "particulariste" (bireyci) olarak ikiye ayıran sınıflamasını "iştiraki" ve "infiradi" kavramlarıyla karşılayarak Osmanlı toplumunun sorunlarını çözümlemenin koşulunun "iştiraki toplum"dan "infiradi toplum"a geçilmesi olduğunu belirtmiştir. Sorunların yanıtını reformların uygulanmaması, din, batılılaşma ve ordunun konumu gibi noktalarda değil, toplumun yapısında aramıştır. "Science Sociale" okulunun yaklaşımını Osmanlı toplumuna uyarlamaya çalışmış ancak sosyolojik çözümlemelerle bu çözümlemelerin siyasi uzantıları arasındaki ilişkiyi sağlıklı bir biçimde kavrayamamıştır. Siyasal çözümler konusunda

etkin bir işlev yüklenmeye yanaşmadığı için Osmanlı toplumu için olumlu bulduğu düşünceler işlerlik kazanmamıştır. Bu nedenle somut değil soyut yaklaşım üretmek anlamında işlevsel olmuştur.

"İnfiradi toplum"u bireyin özgür gelişimi çerçevesinde değerlendirip soyut "toplum çıkarı" ve "maşeri vicdan" gibi kendine göre anlamsız görünen genellemelere yönelmemiştir. Merkezi iktidara karşı güç odakları oluşmasını gerekli ve olumlu görmüştür. Milletlerin bağımsızlıkçı tavırlarına olduğu kadar medeni bir yabancı devletin sınırlı müdahalesine de açıktır. Özellikle Osmanlı egemenliğindeki milletlere karşı müsamahalı tutumu İttihat ve Terakki'nin önderlerinin yoğun ve abartılı eleştirilerine yol açmıştır.

Prens Sabaheddin'in soyut ve bilimsel görünen, daha doğrusu kendisi tarafından böyle sunulan düşünceleri temelde Osmanlı Devleti'nin somut sorunu, "devleti kurtarmak" sorununu çözmeye yöneliktir. Nitekim bu düşünsel uğraş sırasındaki öncelikli sorusu Türkiye'nin nasıl kurtarılabileceğidir. Ne ölçüde genel düzeyde formüle edilmiş olursa olsun somut soruna çözüm aramıştır. Merkeziyetçiliğin Osmanlı toplumunda görüldüğü üzere istibdat ve çöküşle sonuçlandığını ileri sürmüştür. II. Abdülhamid yönetimine karşı İttihat ve Terakki'nin tepkisinin iyi niyetli olmasına karşın istibdatın "içtimai hayatımızın zaafından" doğduğunu sezemediği düşüncesindedir. Tanzimat'tan beri gerçekleştirilen reformların da toplumun bütüncü yapısını kökleştirdiği kanaatindedir. Bütüncü toplumlarda sonuç kaçınılmaz olarak siyasi tahakküm ve toplumsal sefalettir. Amaç üretken bireylerin yetiştirilmesini sağlayan bir eğitim sistemi oluşturmaktır. Osmanlı toplumundaki "memur sınıfı", üretici sınıfların doğmasına fırsat vermeyerek bireyci bir topluma geçişi engellemektedir. Bütüncü toplum yapısı kaçınılmaz değildir. Değiştirilmesi mümkün olup değişim koşullarını bilmek gerekmektedir.

● YAPITLAR (başlıca): *Teşebbüs-i Şahsi ve Tevsi-i Mezuniyet Hakkında Bir İzah*, 1908; *Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Hakkında İkinci Bir İzah*, 1908; *Mesleğimiz Hakkında Üçüncü ve Son Bir İzah*, 1911; *Türkiye Nasıl Kurtarılabilir*, 1918, (yeni harflerle 1950 ve 1965).

● KAYNAKLAR: N.N.Ege, *Prens Sabahaddin*, 1977; Ş.Mardin, *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri* 1964; Ali Erkul, "Prens Sabahattin", *Türk Toplumbilimcileri 1*, 1982; C.O. Tütengil, *Prens Sabahattin*, 1954.

● BAKINIZ: DEMOLINS, LE PLAY.

SABANCI, Hacı Ömer
(1906-1966)

Türk işadamı. Türkiye'nin en büyük özel sermaye gruplarından birinin kurucusudur.

Kayseri'nin Akçakaya köyünde doğdu, 2 Şubat 1966'da İstanbul'da öldü. Yoksul bir aileden geliyordu. Beş yaşındayken babası ölen ve ilkokulu bitiremeyen Sabancı, 1921'de on dört yaşındayken köyünü terkederek para kazanmak amacıyla Adana'ya gitti. Bir süre işçilik yaptıktan sonra pamuk ticaretine başladı. Bu arada Adana'nın önde gelen pamuk tüccarları ve sanayicileriyle tanıştı. 1932'de Bekir Sapmaz'ın kurduğu çırçır fabrikasına ortak oldu. Devlet tarafından özel girişimin özendirildiği ve yeni kurulan İktisadi Devlet Teşekkülleri'nin pamuğu yüksek fiyattan aldığı bu yıllarda önemli bir sermaye birikimi sağladı. 1943'te YAĞSA, 1946'da MARSA adlı bitkisel yağ fabrikalarını kurdu.

1948'de çoğunluğunu tüccar ve küçük sanayicilerin oluşturduğu 83 kişiyle birlikte kurduğu AKBANK'la, banka sanayi ortaklığının ilk örneğini verdi ve bankaya sahip olmanın sağladığı olanaklarla 1951'de Bossa Un ve Çırçır Fabrikası'nı, 1952'de de Bossa Tekstil Fabrikası'nı açtı. Altyapı yatırımlarına büyük önem verildiği 1950-1960 döneminde inşaat malzemeleri üretimine girdi. Adana'da satın aldığı geniş topraklarda pamuk, turunçgiller ve tahıl yetiştiren Sabancı, 1958'de SAPEK adlı tarım ilaçları, tohum ve toprak ürünleri fabrikasını, 1960'ta da kısa zamanda sigortacılık alanında en büyük şirketlerden biri durumuna gelecek olan AKSİGORTA'yı kurdu.

Altı oğlu olan Sabancı'nın kurduğu şirketler ölümünden sonra 1967'de Hacı Ömer Sabancı Holding adı altında birleştirildi. Sakıp Sabancı'nın (1933) yönetim kurulu başkanlığını yürüttüğü holdingin bünyesinde bugün elliden fazla şirket bulunmaktadır. Bunlar ağırlıklı olarak banka ve sigortacılık, tekstil, sentetik elyaf, kâğıt, plastik, bitkisel yağ, tarıma yönelik ürünler, eczacılık, inşaat malzemeleri, takım tezgâhları, çimento, alüminyum, otomotiv, lastik, elektronik, ihracat ve pazarlama alanlarında etkinlik göstermektedir. Sigortacılık, elektronik, otomotiv, eczacılık alanlarındaki şirketler yabancı sermayeyle ortaktır. 1960'ta kimi ortakların paylarının azaltılmasından sonra tümüyle Sabancı ailesinin denetimine giren AKBANK bugün Türkiye'nin tümüyle özel sermayeye ait en büyük, tüm bankalar içinde de üçüncü büyük bankasıdır.

Türkiye'nin en büyük sermaye gruplarından biri olan Sabancı Holding genel merkezi 1974'te Adana'dan İstanbul'a taşınmış, aynı yıl Adana'da kurulan Sabancı Vakfı (VAKSA) sağlık, eğitim, sanat alanlarında etkinlik göstermeye başlamıştır.

SABATIER, Paul
(1854-1941)

Fransız fizik ve kimya bilgini. Organik maddelerin katalitik hidrojenlenmesi yöntemini geliştirmiştir.

5 Kasım 1854'te Carcassonne'da doğdu, 14 Ağustos 1941'de Toulouse'da öldü. 1874-1877 arasında École Normale Supérieure'de fizik öğrenimi gördükten sonra bir yıl Nîmes Lisesi'nde öğretmenlik yaptı. 1878'de Collège de France'da fiziksel kimya bilgini Berthelot'nun asistanlığını üstlendi. 1880'de doktora derecesini aldıktan sonra çalışmalarını kimya alanında yoğunlaştırdı. 1882-1884 arasında Toulouse Üniversitesi'nde fizik dersleri verdikten sonra aynı üniversitede kimya profesörlüğüne getirildi. 1930'da emekli olana değin bu görevini sürdüren Sabatier, 1912'de V.Grig-

nard ile Nobel Kimya Ödülü'nü paylaşmış, ertesi yıl da Bilimler Akademisi üyeliğine seçilmişti.

Önceleri inorganik kimya alanında çalışmalar yapan Sabatier, metal nitrürleri ile metallerin ve alkali madenlerin sülfür ve klorürlerini inceledi, hidrojen disülfür hazırlanmasına ilişkin yeni yöntemler geliştirdi, dört bakır atomu içeren bakır tuzlarını belirledi. 1890'ların ortalarından başlayarak da, katı ve gaz fazındaki bileşikler arasındaki heterojen tepkimeler konusuna yönelerek metal oksitlerinin hidrojen gazıyla indirgenmesine ilişkin araştırmalar yaptı, toz haline getirilmiş nikel ile karbon monoksit gazının tepkimesinden nikel karbonil ($Ni(CO)_4$) elde etti, ayrıca nitrojen peroksiti, bakır, kobalt, nikel ve demire bağlamayı başardı.

Sabatier, kendisine Nobel Ödülü kazandıran buluşunu ise 1897'de nikel karbonilin, karbon monoksitle değil de onun gibi çift bağa sahip bir organik madde olan etilenle (C_2H_4) elde edilmesini sağlayacak bir yöntem ararken gerçekleştirdi. Meslektaşı Jean Baptiste Senderens (1856-1936) ile birlikte gerçekleştirdiği bir deneyde hidrojen gazıyla indirgediği öğütülmüş nikelin üzerinden etilen gazı geçirince beklentisinin tersine, nikelin olduğu gibi kalarak katalizör etkisi yaparken, etilenin hidrojenlenerek etan (C_2H_6) gazına dönüştüğünü gördü. Bu buluşunun ardından çalışmalarını katalitik organik sentezleme alanında yoğunlaştıran Sabatier, asetileni (C_2H_2) hidrojenleyerek etilen ve etan, benzeni (C_6H_6) hidrojenleyerek de siklohekzan (C_6H_{12}) elde etmeyi başardı. Ayrıca metal katalizörlerin eşliğinde organik bileşiklerin hidrojenlenmesi yönteminin doymamış ve aromatik karbürlerin, ketonların, aldehitlerin, fenollerin ve nitrat türevlerinin hidrojenlenmesinde de uygulanabileceğini gösterdi.

Sabatier'nin deneysel bulguları ve katalitik hidrojenleme olayına ilişkin kuramsal açıklamaları, sanayide birçok gelişmeye yol açmış, maden kömürü, petrol yağları ve doymamış bileşikler bakımından zengin balık yağlarının hidrojenlenmesini olanaklı kılmış, pamuk yağı gibi doğrudan yenilemeyen bitki yağlarından yemeklik margarin ve sıvı yağ üretilmesini olanaklı kılmıştır.

● YAPITLAR (başlıca): *La catalyse en chimie organique*, 1913, ("Organik Kimyada Kataliz").

● BAKINIZ: BERTHELOT, GRIGNARD.

SABIN, Albert Bruce
(1906)

Polonya asıllı ABD'li viroloji uzmanı. Ağızdan alınan koruyucu çocuk felci aşısını hazırlamıştır.

26 Ağustos 1906'da Rusya'daki Bialystok'ta (bugün Polonya'da) doğdu. Polonya Yahudiler'inden olan Sabin ailesi 1921'de ABD'ye göç ettiğinden yükseköğrenimine bu ülkede başlayan Albert Sabin, 1931'de, ABD uyruğuna kabul edildikten bir yıl sonra, New York Üniversitesi'nden tıp diplomasını aldı. Ertesi yıl aynı kentteki Bellevue Hastanesi'nde stajını tamamlayıp, 1934'te Londra'daki National Research Council'da bir yıl araştırma görevlisi olarak çalıştıktan sonra, 1935-1939 arası New York'taki Rockefeller Tıbbi Araştırmalar Enstitüsü'nde görev aldı. 1939'da pediyatri doçentliğine atandığı Cincinnati Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde 1946'da profesörlüğe ve Çocuk Hastalıkları Araştırma Vakfı'nın başkanlığına getirilen Sabin, 1974'ten sonra South Carolina Tıp Üniversitesi'nde biyotıp onursal araştırma profesörü olarak çalışmalarını sürdürdü. Ülkesindeki çeşitli sağlık kuruluşlarında yürüttüğü danışmanlık görevinin yanı sıra, 1969'da Dünya Sağlık Örgütü'nün danışman üyeliğini, 1970-1972 arası da İsrail'deki Weizmann Bilim Enstitüsü'nün başkanlığını üstlenmiştir.

Pnömokok türü bakterilerden ileri gelen iltihaplı akciğer hastalıkları, ansefalit ve dang gibi virüs kökenli sinir sistemi hastalıkları ve virüs-kanser ilişkileri konusunda da çalışmaları olan Sabin, özellikle, ağızdan alınan ve bugün tüm dünyada yaygın olarak kullanılan çocuk felci aşısıyla tanınır. Gençliğinden beri çocuk felci virüslerini besi ortamında üretmenin yollarını arayan Sabin, bir yandan virüslerin canlı organizma dışında yaşamını sürdürememesinden, öte yandan çocuk felcine neden olan üç ayrı tür virüs bulunmasından kaynaklanan güçlükler nedeniyle yirmi yıldır istediği sonucu alamazken, 1952'de Enders, Weller ve Robbins virüs kültürünü başarmışlar, Salk da ölü virüslerden oluşan ve kas dokusuna şırınga edilen ilk çocuk felci aşısını üretmişti. Ancak, uzun süre etkili olabilecek antikorları yalnızca canlı virüslerin oluşturabileceğine inanan ve Salk'ın ölü virüs aşısını güvenilir bulmayan Sabin, sayısız kültür içinden, felce yol açmaksızın antikor oluşumunu sağlamaya elverişli virüs döllerini ayırıp, hayvanlar ve insanlar üzerinde denedikten sonra 1957'de aşısını kullanıma sundu. Salk aşısı daha çok ABD'de uygulanırken, başta SSCB olmak üzere Avrupa, Asya ve Afrika ülkelerinde milyonlarca çocuğa ağızdan verilen Sabin aşısı özellikle uzun süreli etkisiyle hızla benimsenmiş ve çocuk felci olayları tüm dünyada büyük bir düşüş göstermiştir.

● BAKINIZ: ENDERS, F.C. ROBBINS, SALK, WELLER.

SABINUS, Massurius
(? - 60)

Romalı hukukçu. Roma İmparatorluğu'nun ilk lisanslı hukukçusu ve Sabinus Okulu'nun kurucusudur.

Doğum yılı ve yeri bilinmemektedir. Bazı kaynaklar ölüm tarihini 64 olarak verir. Ölüm yeri de bilinmemektedir. Yoksul düşmüş kent kökenli bir aileden gelmektedir. Yaşamı hakkında bilinenler azdır. İmparator Tiberius döneminde (14-37) hukukçu olarak adı duyulmaya başladı. Kendisine hukuk konularında başvuran vatandaşlara imparator adına yanıt vermesini sağlayan bir ayrıcalık *(ius responendi)* tanınınca, Roma'nın ilk lisanslı hukukçusu oldu. Yaşamını hukuk dersleri vererek kazandı.

Sabinus, hukuk alanında, Augustus döneminin ünlü hukukçusu C.Ateius Capito'nun izleyicisi olmasına karşın Capito'yu aşmış ve kendi adıyla tanınan hukuk okulunu kurmuştur. Sabinus'un kurduğu hukuk okulu,

öğrencisi C.Cassius Longinus'tan dolayı kimi zaman Cassius Okulu olarak da anılmaktadır. Sabinus Okulu, sonradan Proculus Okulu olarak adlandırılan ve Capito'nun çağdaşı hukukçu M.Antistius Labeo'dan etkilenen okulla çatışmaya düşmüştür. Profesyonel bir hukukçu olan Proculus ve Sabinus'un görüşleri arasında bilimsel anlamda bir ayırım yapma girişimleri sonuçsuz kalmıştır. Buna karşın, iki okul arasında uygulamada büyük farklar vardır.

Proculus'ün hukuk kurallarının değiştirilmesi konusunda daha tutucu olduğu bilinmektedir. Sabinus yanlıları, davalının kendisini savunabilmesi gerektiğine inanırken, Proculus yanlıları davalının verilecek cezayı kabullenmesi ve para cezası ödeyerek kurtulmaması gerektiğini savunuyorlardı.

Sabinus'un Roma medeni hukukunun gelişmesine olan katkısı büyüktür. En önemli yapıtı üç ciltten oluşan *Ius Civile*'dir ("Medeni Hukuk"). Sabinus bu yapıtında, miras hukukundan başlayarak, çeşitli medeni hukuk konularını işlemiştir. Vâris olarak kabul veya reddedilme, mal edinme, satış sözleşmeleri gibi konuları irdelemiş, kişinin devlet karşısındaki durumu, kölelerin serbest bırakılması, evlilik gibi kişisel hukuk konularına *Ius Civile*'de yer vermiştir.

Ancak daha sonraki hukukçuların verdikleri bilgilerden tanınan *Ius Civile*, uzun bir dönem Roma hukukçularına örnek oldu ve kaynak olarak büyük değer verildi. İmparator Hadrianus dönemine (117-138) değin ders kitabı olarak okutuldu. Sabinus'un yapıtında kullandığı şematik düzen ise etkisini çok daha uzun bir süre sürdürdü. Roma ve Bizans hukukçuları yapıtlarını, Sabinus örneğini izleyerek, konulara göre alt başlıklara ayırdılar. *Ius Civile*'den, Bizans İmparatoru İustinianus zamanında yapılan kanun derlemelerinde de yararlanıldığı bilinmektedir.

Sabinus, Roma hukukunun eski aristokratik geleneğinden kurtarılmasında ve kurumsallaşmasında önemli rol oynamıştır.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Ius Civile*, 3 cilt.

● **BAKINIZ:** SALVIUS, TIBERIUS.

SÂBİR
(1862-1911)

Azerbaycanlı hiciv şairi. Azerbaycan şiirine toplumsal eleştiriyi getirerek çığır açmıştır.

Mirza Ali Ekber Tahirzade Sâbir 30 Mayıs 1862'de Kafkasya'nın Şamahı kentinde doğdu, 12 Eylül 1911'de aynı kentte öldü. Sekiz yaşında geleneksel molla okuluna verildi. Şiir yazmaya bu sıralarda başladı. On iki yaşına girince, Azerbaycanlı ünlü şair Hacı Seyyid Azim Şirvanî'nin açtığı yeni düzendeki okula başladı. Farsça öğrendi. Şiirdeki yeteneğini gören Azim Şirvanî onun yetişmesinde yardımcı oldu. Sâbir, Sadi'nin *Gülistan*'ındaki bir öyküyü Türkçe'ye çevirdi. İki yıl sonra babası okula gitmesini engelledi, ticaret öğretmek için onu dükkânına aldı. Bu duruma üzülen Sâbir, kaçarak Meşhed'e giden bir kervana katıldı. Ancak babası tarafından geri çevrildi.

1884'te bir geziye çıktı. Gezici satıcılık yaparak İran, Türkistan ve Irak'ın birçok kentlerini dolaştı. Horasan'da çıkan kolera üzerine Şamahı'ya dönmek zorunda kaldı. Ailesini geçindirmek için sabunculuk yaptı. Daha sonra bir öğretmen ile birlikte Mekteb-i Ümid adında bir okul açtı. Geçimini sağlayamadığı için 1910'da Bakü'ye göç etti. Neşr-i Maarif Derneği'nin Balahana petrol bölgesindeki okulunda öğretmenlik etti. 1911 başlarında hastalanarak yeniden Şamahı'ya döndü ve orada öldü. Sâbir, şiirlerini *Molla Nasreddin* dergisinde Hophop takma adıyla yayımlamıştır. Ayrıca *Hayat, Debistan, Güneş, İrşad* ve başka gazetelerde değişik takma adlarla yazdığı bozuk düzeni eleştiren hicivleri ile Azerbaycan edebiyatında yeni bir çığır açmıştır. Hicivlerinde ve öteki şiirlerinde ulusal duygularını belirtmekten kaçınmamıştır. Ulusunun beceriksiz, okumaya, öğrenmeye, bilime hevesi olmayan bir ulus gibi gösterilmesine karşı çıkmıştır. Mezhep ayrılıklarını acı bir dille yermiştir. Çocuklara karşı büyük ilgi duymuş, onlar için eğitici, öğretici şiirler yazmıştır. Azerbaycan dışındaki siyasal olaylarla da ilgilenmiştir. II.Abdülhamid'in II. Meşrutiyeti ilana zorlanmasına ilişkin şiirler yazdığı gibi İran Kaçar sülalesinin son hükümdarı Muhammed Ali Şah'a karşı şiirleri de vardır. Hicivlerinde halkı çok iyi bir biçimde tanımlamış, toplumsal dertlerini dile getirmiştir. Kimi şiirlerinde Namık Kemal ile Recaizade Ekrem'in etkileri göze çarpar. Ancak gerek dil, gerek nazım biçimleri bakımından klasik Azeri şiiri geleneğine sadık kalmıştır.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Hophopname*, (ö.s), 1912, (yeni harflerle, A.Mecit Doğru (yay), 1975).

SÂBİT
(1650-1712)

Osmanlı Divan şairi. Şiirlerinde halk dilinde kullanılan atasözlerine ve deyimlere bolca yer vermiştir.

Bosna'nın Uziçe kasabasında doğdu, 5 Eylül 1712'de İstanbul'da öldü. Asıl adı Alâeddin'dir. Şiire karşı küçük yaşlarda yeteneği görüldü. Memleketinin tanınmış bilginlerinden Halil Efendi'den ders aldı. Öğrenimini ilerletmek için İstanbul'a geldi. Kaptan-ı derya Seydizade Mehmed Paşa'ya kasideler sunup onun korumasına girdi. Ardından özel imamı oldu. Paşanın yardımıyla 1686'da şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi'den mülazım oldu.

Uzun süre Çorlu ve Lüleburgaz'da kadılık yaptı. 1690'da Kırım Hanı I.Selim Giray'ın Edirne'yi ziyareti sırasında, ona kazandığı zaferleri öven bir kaside yazıp Kefe kadılığına atandı. Tekfurdağı (Tekirdağ) müftülüğünde, Bosna, Konya ve Diyarbekir kadılıklarında bulundu. 1709'da görevden alınınca İstanbul'a döndü.

Sâbit'in *Divan*'ından başka, iki sevgili arasındaki bir aşk serüveni olan, yarım kalmış *Edhem ü Hüma*, Selim Giray'ın Prekop Savaşı zaferini betimleyen *Zafernâme*, cinsel içerikli *Berbernâme* ile *Derenâme* ve yerel bir kısa öykü niteliğindeki *Amrü'l-Leys* adlı mesnevileri vardır.

Sâbit, 17.yy'da Nabî'den sonra çağdaşları arasında en fazla ün kazanmış bir şairdir. Kasidelerini Nef'î ile

Bakî'nin etkisinde yazmakla birlikte, onların düzeyine erişememiştir. Atasözlerini kullanmakta arkadaşı ve dostu Nabî'nin yolunda gitmiştir. Biçim ve ruh bakımından özgün kalmaya özen göstermiş, nükteli yazmayı da amaç edinmiştir. Bu nedenle, halkın malı olan atasözleri ve deyimler, oyunlu sözcükler, tezatlar ve cinaslar şiirinin temelini oluşturur. Şiirleri genellikle düşünseldir. Duygu ve hayal öğeleri pek görülmez. Kaba ve adi sözcükler kullanmıştır. Divan şiirinin soyut kavramlarını yenileyip, şiirinde bölgesel ve günlük yaşama yer vermiştir. Kendinden sonra gelen Münif, Beliğ, Enderunlu Fazıl, Süruri, İzzet Molla, onun nükteli ve yöresel yanını yansıtan şairler olmuşlardır. Sâbit yaşadığı dönemin özelliği olan "Sebk-i Hindî" üslubuna pek yanaşmamış, İran taklitçiliğinden de kurtulmaya çalışmıştır. Kasidelerinde Arapça ve Farsça sözcüklerle yüklü, uzun tamlamalı anlatımlar vardır.

● YAPITLAR (başlıca): *Divan-ı Sâbit*, tüm mesnevileriyle birlikte, (İstanbul Üniversite Merkez Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar No. 2901), *Zafernâme-i Sâbit*, (ö.s.), 1882.

● BAKINIZ: NABÎ, NEF'Î.

SABİT b. KURRA
(834 ? -901)

Arap filozof, matematikçi ve tıp bilgini. Felsefenin İslam ülkelerinde yayılmasına katkıda bulunmuştur.

Harran'da doğdu, 18 Şubat 901'de Bağdat'ta öldü. Birçok bilgin ve yazar yetiştirmiş eski bir Sabii ailesindendir. Önceleri sarraftı, sonra kendini bilim ve felsefe çalışmalarına verdi. Bağdat'a giderek, dönemin ünlü bilginlerinden dilbilgisi, mantık felsefe ve matematik okudu. Felsefe konusundaki düşünceleri, kimi din bilginlerinin tepkisiyle karşılaşınca, kovuşturmaya uğradı, Dara yöresindeki Kafartuşa ilçesine çekilerek toplumla ilişkisini kesti. Bir söylentiye göre, Bizans'tan Bağdat'a dönen, İslam bilginlerinden, Muhammed b.Musa onunla Kafartusa'da görüşüp, matematik alanındaki derin bilgisinden etkilenerek, Bağdat'a dönmesini ve halife Mutezid'le tanışmasını sağlamıştır. Sabit b. Kurra, bu olaydan sonra, saray bilginleri arasına alınarak bütün yaşamını bilimsel çalışmalarla geçirmiştir.

Sabit b. Kurra, felsefe, tıp, yerbilim, mantık ve matematik alanlarındaki düşüncelerini içeren yapıtlar vermiş, başka dillerden Arapça'ya özellikle matematik ve felsefeyle ilgili kitapları çevirmiştir. Bu çevirilere yazdığı yorumlar ve açıklamalarla,İslam ülkelerinde matematik ve gökbilimin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Felsefeyle ilgili düşüncelerinin kaynağı Anadolu-Yunan felsefesidir. Aristoteles mantığına dayanan ve İslam felsefesinin mantıkla ilgili görüşünü oluşturan bir içerik taşır. Mantık ve felsefe konularını içeren yapıtları *İhtisarü'l-Mantık* ("Mantık Özeti") ve *Kitab fi't-Tasarruf fi Eşkali'l-Kıyas*'tır ("Tasım Türleri Konusunda Uygulama Kitabı"). Yerbilimle ilgili yapıtı ise *Kitab fi Sebeb Kevni'l-Cibal* ("Dağların Oluşum Nedenini Konu Edinen Kitap") adını taşır. Bunlardan başka tıp ve geometri alanında, çağına göre önemli görüşleri içeren üç önemli yapıtı daha vardır. Sabit b. Kurra'nın bu yapıtlarından, İslam ülkelerinde çağlar boyunca bilimsel çalışmalarda kılavuz olarak yararlanılmıştır.

● YAPITLAR (başlıca): *Kitab fi Sebeb Kevni'l-Cibal*, yazma ("Dağların Oluşum Nedenini Konu Edinen Kitap"); *Kitab fi'n-Nabz*, yazma ("Nabız Kitabı"); *İhtisarü'l Mantık*, yazma ("Mantık Özeti"); *Kitab Esnafü'l-Emraz*, yazma ("Hastalıkların Türleri Kitabı"); *Kitabu fi't-Tasarruf fi Eşkali'l Kiyas*, yazma ("Tasım Türleri Konusunda Uygulama Kitabı"); *Kitab fi istihraci'l Mesaili'l Hendesiye*, yazma, ("Geometri Sorunlarını Çözümleme Kitabı").

SABRÎ
(? -1645)

Osmanlı Divan şairi. Sebk-i Hindî üslubunda şiirler yazmıştır.

Edirne'de doğdu, İstanbul'da öldü. Kadı Mehmed İlmî Efendi'nin oğludur. Doğum tarihi bilinmiyor. Asıl adı Mehmed Şerif'tir. Çeşitli yerlerde müderrislik ve kadılık yaptı. IV. Murad'ın nedimliğinde bulundu.

Çağdaşı şair Nef'î tarafından beğenilmiş, daha sonra da Tanzimat yazarlarınca Sabrî-i Şakir adı ile anılmıştır. Buna neden olarak Namık Kemal'in *Tahrib-i Harâbat* adlı yapıtında Ziya Paşa'nın *Harâbat*'ını eleştirirken, "Nef'î-i şair elverdi, biraz da Sabrî-i Şakir'e nakl-i bahs edelim" demiş olması gösterilir.

Sabrî şiirlerini 17. yy klasik Türk edebiyatında görülen Sebk-i Hindî (Hind üslubu) ile yazmıştır. Zengin bir düş gücüne sahiptir. Anlatımı ve dili oldukça ağır ve terkiplerle yüklüdür. Gazelleri kusursuzdur. Şiirlerinde tasavvuf dizelerine rastlanırsa da bunlarda incelik yoktur. Kasidelerini çağdaşı Nef'î'ninkilere yakın görenler varsa da, ondaki güçlü ahenk Sabrî'de yoktur.

● YAPITLAR (başlıca): *Divan-ı Sabrî-i Şakir*, (ö.s.), 1878.

SABUNCU, Başar
(1943)

Türk tiyatro yazarı, yönetmeni ve oyuncusu. Gerek oyunları, gerek sahneleme çalışmaları pek çok ödül kazanmıştır.

9 Eylül 1943'te İstanbul'da doğdu. Liseyi bitirdikten sonra 1961'de Ankara Meydan Sahnesi'nde başladığı oyunculuğunu Arena ve Dormen tiyatrolarında sürdürdü. 1962'de yazdığı *Kargalar* adlı ilk oyunu Ankara Devlet Tiyatroları'nda oynandı. 1963'te sinema oyunculuğu yaptıysa da bu uğraşını sürdürmedi. 1965-1969 arasında Ankara Radyosu Tiyatro Şubesi'nde radyo oyunları yönetmeni olarak çalıştı. 100'ü aşkın radyo oyunu yönetti, birçok yerli ve yabancı yapıtı radyoya uyarladı. *Şerefiye* adlı oyunuyla 1967'de Ankara Sanat Sevenler Derneği'nin verdiği Yılın En İyi Yerli Oyunu Ödülü'nü Yaşar Kemal'le paylaştı. Bu oyunun

yeni biçimiyle aynı ödülü ertesi yıl bir kez daha kazandı. Gene *Şerefiye* oyunuyla 1969'da Euro Theatre'ın Onur Mansiyonu'nu, 1971'de de en iyi yazar olarak İlhan İskender Ödülü'nü aldı. 1971'de *Zemberek* oyunuyla TRT Başarı Ödülü'nü kazandı.

1974'te İstanbul Şehir Tiyatroları'na girerek yönetmen olarak çalışmaya başladı. O yıllardaki "yerinden yönetim" uygulaması çerçevesinde 1976-1977 sezonunda Fatih Bölümü'nün 1977-1978 sezonunda da Üsküdar Bölümü'nün sanat yönetmenliğini yaptı. 1977'de sahneye koyduğu *Talihli Amele* ve *Zengin Mutfağı* oyunlarıyla Ulvi Uraz Tiyatro Ödülü çerçevesinde övgüye değer yönetmen seçildi, 1980'de, senaryosunu yazdığı *Adak* filmiyle SİYAD'ın (Sinema Yazarları Derneği) En İyi Senaryo Ödülü'nü kazandı. 1981'de İstanbul Şehir Tiyatroları'nın Deneme Sahnesi'nde yönettiği Shakespeare uyarlaması *Bahar Noktası*'yla Avni Dilligil Toplu Çalışma Özel Ödülü'nü aldı. Aynı yıl başka sanatçılarla birlikte Şehir Tiyatroları'ndaki işine son verildi. 1985'te *Çıplak Vatantaş* adlı filmi çekerek sinema yönetmenliğine başladı.

● **YAPITLAR (başlıca): Yazdığı Oyunlar:** *Kargalar*, 1962; *Şerefiye*, 1966; *Zemberek*, 1969; *Çark*, 1970; *Mutemet Ali Rıza Bey*, 1972; *Memurlar*, 1974; *İşçi Babası Ömer Ağa ile Küçük Hanımın Şoförü Recep*, 1975; *İşgal ya da Talihli Amele Mehmet Ali'nin Harikulade Maceraları*, 1977; *Kaldırım Serçesi*, 1982. **Oynadığı Oyunlar:** *Zafer Madalyası*, 1961; *Übü*, 1962; *Başkalarının Kellesi*, 1962; *Şahane Züğürtler*, 1963; *Bulvar*, 1964. **Yönettiği Oyunlar:** *Ferhat ile Şirin*, 1976; *Kardeş Payı*, 1976; *Zengin Mutfağı*, 1977; *Talihli Amele*, 1977; *Bahar Noktası*, 1981. **Senaryo:** *Adak*, 1979; *Talihli Amele*, 1980; *Şalvar Davası*, 1983; *Namuslu*, 1984. **Yönettiği Filmler:** *Çıplak Vatandaş*, 1985.

SACCO, Nicola
(1891-1927)

İtalyan asıllı ABD'li işçi. Arkadaşı Vanzetti'yle birlikte cinayetten suçlu bulunarak idam edilmesi, kitlesel tepkilere yol açmış ve uzun süre tartışılmıştır.

İtalya'da Torremaggiore'de doğdu, 22 Ağustos 1927'de Boston'da öldü. 17 yaşındayken ABD'ye göç etti. Kunduracılık zanaatını öğrenip Massachusetts Eyaleti'nin Milford kentindeki bir ayakkabı fabrikasında işçi olarak çalışmaya başladı. Kendisi gibi bir İtalyan göçmeni olan Bartolomeo Vanzetti'yle (1888-1927) tanıştı. ABD'nin I.Dünya Savaşı'na girmesi üzerine askere alınmamak için Vanzetti'yle birlikte Meksika'ya kaçtıysa da birkaç ay sonra ailesinin yanına geri döndü. Bir süre sonra yeniden bir araya geldiği Vanzetti'nin görüşlerinden etkilenerek Anarşizm'i benimsedi ve anarşist bir grubun etkinliklerine katıldı.

Mayıs 1920'de Vanzetti'yle birlikte Massachusetts Eyaleti'nde South Braintree'deki bir ayakkabı fabrikasının veznedarını ve koruma görevlisini öldürmek ve soygun yapmak suçlarından tutuklandılar. Sacco ve Vanzetti'nin 14 Temmuz 1921'de Dedham'da yapılan duruşmalarında cinayetten ve hırsızlıktan suçlu bulunmaları üzerine sosyalist ve anarşist görüşlü gruplar, savcı J.W. Thayer'in önyargılı olduğunu ve jürinin Sacco'yla Vanzetti'yi kanıtlara dayanmaksızın anarşist görüşleri savundukları ve göçmen oldukları için suçlu bulduğunu öne sürerek kararı protesto ettiler. Çeşitli siyasi eğilimlere sahip kişilerin oluşturduğu Sacco-Vanzetti Savunma Komitesi'nin yoğun çalışmalarıyla Sacco-Vanzetti davası siyasi ve ideolojik bir mücadeleye dönüştü ve halkın geniş ilgisini çekti.

Sacco ve Vanzetti'nin 6 yıl süren tutuklulukları boyunca kararın değiştirilmesi için her türlü yasal ve siyasi yol denendi. 1925'te Celestion Madeiros adlı bir mahkûm, cinayetlerin Morelli gangsterleri adıyla bilinen kendi çetesince işlendiğini öne sürdü. Ancak Madeiros' un açıklamalarına ve davayla ilgili çelişkili kanıtlara karşın, savcı Thayer yeni bir dava başlatmayı onaylamadı. 9 Nisan 1927'de Massachusetts Yüksek Mahkemesi'nin Dedham mahkemesinin kararını onaylaması üzerine karar kesinleşti ve Sacco ve Vanzetti elektrikli sandalyede idam edildiler.

Ölümleri ABD'de ve Avrupa'da büyük tepki uyandırdı; çeşitli kitle gösterileri düzenlendi. Bu dava, Amerikan toplumunda adaletsizlik ve hoşgörüsüzlük konusunun tartışılmasını yoğunlaştırdı. ABD'li aydınların toplumsal sorunlarla ilgilenmeye yönelmelerinde önemli bir rol oynadı

● **YAPITLAR (başlıca):** *The Letters of Sacco and Vanzetti*, (ö.s.), 1928, ("Sacco ve Vanzetti'nin Mektupları").

● **KAYNAKLAR:** F. Frankfurter, *The Case of Sacco and Vanzetti*, 1927; G.L. Joughin-E.M.Morgan, *The Legacy of Sacco and Vanzetti*, 1948.

SACHS, Hans
(1494-1576)

Alman şair ve oyun yazarı. Küçük el sanatçıları için yazdığı şarkı-şiirleriyle ünlüdür.

5 Kasım 1494'te Nürnberg'de doğdu, 19 Ocak 1576'da aynı kentte öldü. Bir terzinin oğluydu. 1509'a değin Nürnberg'de okula gitti. Sonra okumayı bırakarak ayakkabıcı çırağı oldu. 1511'de ustalığa yükseldi ve dönemin geleneği gereğince bütün küçük el sanatçısı ustalar gibi yürüyerek Almanya'yı dolaştı. "Usta şair" *(Meistersinger)* olan Münihli bir dokumacının yanında küçük el sanatçılarının yazdığı şarkı-şiirler *(Meistersang)* konusunda eğitim gördü. İlk kez Frankfurt'da "usta şair" olarak halkın karşısına çıktı. Bir süre Aachen, Osnabrück ve Lübeck'te dolaştıktan sonra Nürnberg'e döndü.

Hans Sachs'ın 200'ü oyun, 1800'ü ikişer beyitlik özdeyiş ve 4275'i şarkı-şiir olmak üzere 6000'i aşkın yapıtı vardır. Bunların tümünü 34 ciltte toplamıştır. İlk edebiyat çalışmalarına *Meistersang* adı verilen şarkı-şiirlerle başlamıştır. Bunlar, Orta Çağ sonlarından beri süregelen bir geleneğe göre, el sanatçıları tarafından sıkı kurallara uygun olarak yazılan, dinsel törenlerde şarkı biçiminde okunan şiirlerdir. 1500 yıllarında Nürnberg' de iki yüz elli "usta şair" yaşamaktaydı. Bunlardan biri olan Hans Sachs, bu türü geliştirerek konularını zenginleştirmekle ün yapmıştır. Çağının hümanist kültür birikimini aydınların düzeyinden el sanatçılarının da anlayabileceği bir düzeye indirmiş, *İncil* öyküleri,

Antik konuları, dinsel efsaneleri, şövalye destanlarını kendine özgü, basit ve kaba bir dille halka aktarmıştır. Özdeyişlerden oluşan şiirlerinde ise insanın zayıf yanlarını ele alarak okuru eğitmek, öğüt vermek istemiştir. Ama onun edebiyat alanındaki asıl başarısı, dinsel kökenli karnaval oyunu *(Fastnachtsspiel)* türünden yazdığı komediler olmuştur. Türün 15.yy'daki örneklerinde görülen açık saçık sahnelerin yerine basit, halkın gülmece anlayışına uygun sahneler koymuş, sonuna da bir ahlak dersi ekleyerek bu komedilere bir edebiyat değeri kazandırmıştır. Oyunlarının oynanmasıyla da ilgilenmiş, Almanya'da ilk kez tiyatro sahnesini kullanmıştır.

SACHS, Julius von
(1832-1897)

Alman botanik bilgini. Bitki fizyolojisine ilişkin önemli çalışmalar yapmış, özellikle bitki hücresinin klorofil deposu olan "kloroplast" adlı cisimcikleri tanımlamıştır.

Ferdinand Gustav Julius von Sachs 2 Ekim 1832'de Silezya'daki Breslau (bugün Polonya'da Wroclaw) kentinde doğdu, 29 Mayıs 1897'de Bavyera'daki Würzburg'da (bugün FAC'de) öldü. Oldukça yoksul bir ailenin çocuğuydu. Annesi ile babasının bir yıl arayla ölmesi üzerine on yedi yaşındayken kimsesiz kalan Sachs'ı, Prag Üniversitesi profesörlerinden ünlü fizyoloji bilgini Purkinje özel asistanı olarak yanına alıp, bakımını ve yarım kalan öğrenimini üstlendi. 1856'da Prag Üniversitesi'nde doktorasını tamamlayan ve ertesi yıl ücretsiz öğretim görevlisi olarak bitki fizyolojisi derslerini vermeye başlayan Sachs, 1859-1861 arası Dresden yakınlarındaki bir tarım okulunda bitki fizyolojisi asistanı, 1861-1867 arası da Bonn yakınlarındaki Poppelsdorf Tarım Akademisi'nin başkanıydı. 1867'de Freiburg-im-Breisgau Üniversitesi'nde botanik profesörlüğüne atandıysa da, ertesi yıl aynı görevle Würzburg Üniversitesi'ne geçti ve Almanya'nın en büyük üniversitelerinden gelen tüm çağrıları geri çevirirek ölünceye değin Würzburg'ta kaldı.

1871'de Würzburg Üniversitesi'nin rektörlüğüne, 1877'de Bavyera Krallık Meclisi'ne seçilen, adına "von" takısını ekleyen soyluluk unvanı ve çeşitli kraliyet nişanlarıyla ödüllendirilen Sachs, 1878'de Londra'daki Linnean Society'nin, 1888'de de Royal Society'nin yabancı üyeleri arasına kabul edilmiştir.

Bitki sınıflandırması dışında botaniğin hemen hemen tüm konularıyla ilgilenen Sachs, 19.yy'ın yetiştirdiği en büyük botanik bilginlerinden biridir ve çağında gerilemeye yüz tutan bitki fizyolojisini yeniden kuran kişi olarak anılır. Büyük bir gözlem ve deney yeteneğinin ürünü olan araştırmaları, tohumun çimlenme sürecinde depolanmış besinin hücrelere nasıl taşınıp yakıldığını, bitkilerin mineral gereksinimini ve çeşitli minerallerin bitki beslenmesindeki fizyolojik önemini, topraktaki suyun kök telcikleri tarafından nasıl emilip tüm kök hücrelerine dağıtıldığını, ağaçlardaki büyüme halkalarının oluşumunu ve fiziksel koşulların, özellikle ışığın büyüme üzerindeki etkilerini açıklamış, bitkilerin çevreden gelen fiziksel uyarılara yanıt olarak geliştirdiği yönelim (ışığa, suya ve yerçekimine yönelim) mekanizmasını aydınlatmıştır. Ayrıca, topraktan emilen suyun buhar halinde yaprak gözeneklerinden dışarı atıldığı terleme olayını inceleyen Sachs'ın en önemli çalışması, klorofil ve özümlemeye ilişkin araştırmalarıdır. 1865'te gerçekleştirdiği bu araştırmalar, bitkilere yeşil rengini veren klorofilin, sanıldığı gibi bitkinin tüm dokularında bulunmadığını, hücrenin içindeki belirli cisimciklere özgü olduğunu ortaya koydu. Sonradan "kloroplast" adı verilen bu cisimciklerin fotosentez olayının merkezi, yaprakların karbondioksit özümlemesiyle başlayan fotosentezin ilk ürününün de kloroplastlar içinde depolanan nişasta olduğun belirleyen Sachs, bitki fizyolojisine yeni ufuklar açan değerli bulgularının yanı sıra, geliştirdiği yeni laboratuvar araçları ve teknikleri, kitapları ve yetiştirdiği öğrencileriyle de botaniğe büyük katkıda bulunmuştur.

● YAPITLAR (başlıca): *Handbuch der Experimental-physiologie der Pflanzen*, 1865, ("Deneysel Bitki Fizyolojisi Elkitabı"); *Lehrbuch der Botanik*, 1868, ("Botanik Ders Kitabı"); *Geschichte der Botanik vom 16. Jahrhundert bis 1860*, 1875, ("16.yy'dan 1860'a Değin Botanik Tarihi"); *Vorlesungen über Pflanzenphysiologie*, 1882, ("Bitki Fizyolojisi Konuşmaları").

● BAKINIZ: M.CALVIN, DUTROCHET, HALES, LIEBIG, PFEFFER, Joseph PRIESTLEY.

SACHS, Nelly
(1891-1970)

Alman, şair. Şiirlerinde gerçekten yaşanmış acılara dayanarak, bütün insanlığı sevgide birleşmeye çağırmıştır.

Nelly Leonie Sachs 10 Aralık 1891'de Berlin'de doğdu, 12 Mayıs 1970'te Stockholm'de öldü. Yahudi bir ailenin kızıydı. Kültürlü bir ortamda eğitim gördü. Genç yaşta şiirle ilgilendi. İlk denemeleri romantik şiirlerdi. İsveçli yazar Selma Lagerlöf'le mektuplaştı. Onun aracılığıyla 1940'ta Almanya'dan Stockholm'a kaçtı. Ailesi II. Dünya Savaşı'nda toplama kamplarında can verdi. Sachs, çağdaş İsveç şiirinden yaptığı çeviriler nedeniyle 1957'de İsveç Lirik Ozanlar Ödülü'nü, Dortmund kenti Edebiyat Ödülü'nü; 1965'te Alman Yayınevleri Barış Ödülü'nü kazandı. 1966'da da Nobel Ödülü'nü aldı.

Çok ince bir duyarlığın ve özgün imgelerin egemen olduğu şiirlerinde, *Tevrat* ve *İncil*'den yararlanarak mistik bir hava yaratmış, uyaksız dizelerinde Yahudi ulusunun acılarını dile getirmiştir. Bunlarda tüm insanlığa seslenen, savaşın acılarını ve suçlarını sergileyen bir nitelik göze çarpar. Şiirlerinin hemen hemen hepsinde savaşın onun kişiliğinde uyandırdığı isyan duygusu seçilir. Ama Sachs gene de her türlü öç alma duygusundan arınmış olarak geleceğin kuşaklarına doğru yolu göstermeyi çaba edinmiştir.

● YAPITLAR (başlıca): *Legenden und Erzählungen*, 1921, ("Efsaneler ve Öyküler"); *In den Wohnungen des Todes*, 1947, ("Ölümün Evlerinde"); *Sternverdunkelung*, ("Yıldız Kararması"); *Und niemand weiss weiter*, 1957, ("Ve Kim-

se Ötesini Bilmiyor"); *Flucht und Verwandlung*, 1959, ("Kaçış ve Değişim"); *Fahrt in Staublase*, 1961.

SADE, Marquis de
(1740-1814)

Fransız, yazar. Sadizm olarak adlandırılan görüşleriyle, psikanalizin öncülerinden ve erotik edebiyatın en büyük adlarındandır.

Sade Markisi Donatien Alphonse François 2 Haziran 1740'ta Paris'te Condé Malikânesi'nde doğdu, 2 Aralık 1814'te Charenton'da öldü. Annesi, Condé prensesinin akrabası ve nedimesi, babası diplomattı. Sade 1744-1750 arasında Saumane'da, papaz olan amcasının yanında kaldı. Ardından Paris'te, bir Cizvit okulu olan Collège d'Harcourt'da öğrenim gördü. 1754'te süvari birliğine girdi. Yüzbaşı rütbesiyle Yedi Yıl Savaşları'na katıldı. 1763'te ailesinin isteği üzerine Paris Parlamentosu başkanının kızıyla evlendi. Birkaç ay sonra sık sık gittiği bir genelevde gerçekleştirmeye çalıştığı zorbaca isteklerinden ötürü, kralın emriyle hapse atıldı. 1768'de bir sokak kadınına, içinde işkencenin de yer aldığı cinsel fantezilerini uygulamaya kalkıştı. Kurtulmayı başaran kadının olayı herkese anlatması üzerine, Sade ikinci kez hapse girdi. Hapisten çıkınca La Coste'daki şatosuna çekildi. Bir süre normal bir evlilik yaşamı sürdüğü sanıldı. Ancak, şatosuna topladığı insanlarla kendi düş dünyasına uygun bir düzen kurmaya çalışıyordu. Çevresindeki kadınlara, cinsel gücü artıracağını ileri sürerek içirdiği haplar, zehirlenmeye benzer belirtiler ortaya çıkarınca, kaçmak zorunda kaldı. Yakalanarak yeniden hapsedildi. Hapisten karısının yardımıyla kurtuldu ve gene şatosuna sığındı. Burada, bir rahibe olan baldızıyla ilişki kurması ve neden olduğu daha birçok olay, 1777'de Vincennes Kalesi'ne kapatılmasına yol açtı. Kalede düşüncelerini yazıya döktü. 1789 Fransız Devrimi sırasında Charenton Şifayurdu'na gönderildi. Ertesi yıl birçok tutukluyla birlikte serbest bırakıldı.

Kendisi de bir soylu olmakla birlikte, soylu sınıfın değerlerine karşı olması, Devrim yöneticilerince 1792'de Paris'te bir bölgenin sorgu yargıçlığına getirilmesine neden oldu. Ancak erdem adına insanların giyotine gönderilmesine şiddetle karşı çıkıyordu. Ayrıca yargıçlık kurumunu da benimsemiyordu. 1793'te Terör Dönemi sırasında "ılımlı" olmakla suçlanarak hapsedildi. 1794'te hapisten çıkınca yoksul bir yaşam sürmeye başladı. 1801'de Napoléon'a karşı yazılar yazdığı gerekçesiyle yeniden hapsedildi. 1803'te de Charenton'da bir tımarhaneye yollandı. Burada birkaç yıl boyunca oyunlar sahneledi. Ölümünden sonra adı unutturulmak istendi, ancak yapıtları gizlice okunuyordu. Gene de ülkesinde ilk kez 20. yy'da, Apollinaire'in çabalarıyla edebiyat alanında ciddi biçimde ele alındı.

Sade, toplumdışılığı seçmiş, bunu savunmuş bir yazardır. Yaşamında ve yapıtlarında gözlenen erotizmin ardında, tanrıtanımaz ve anarşist bir dünya görüşü yatar. Edimlerinin ve fantezilerinin suç sayılması, ona göre yersizdir. Çünkü suç, toplumsal bir değerdir. Değerlerse, iklim gibi doğal gelenek gibi çeşitli toplumsal koşullarla belirlenirler, dolayısıyla değişkendirler. Bu nedenle, erdemi yüceltmek anlamsızdır. Bugün suç sayılan bir edimin yüceltildiği bir toplum düşlemek ise olanaksızı istemek değildir. Sade'ın Tanrı'sı doğadır. Ona göre tek suç, doğaya karşı işlenen suçtur. İdeal toplum yalnızca doğa yasalarının egemen olduğu toplumdur. Kötülüğün egemen olduğu "doğal durum"da insanların kendilerini savunmak için toplumsal bir sözleşme yapmaları, yasalar koymaları, özgürlüklerinden vazgeçmeleri anlamına gelir. Çünkü toplumla bireyin çıkarları birbirine karşıdır. Birey, kendi hakkını kendi arayabilmeli, gerekirse saldırgan ve kötü olarak, "kötü" doğayı karşısına almalıdır. Böylece doğayla uyum sağlamış olur. İnsan, bir kez doğa tarafından yaratıldıktan sonra, onun egemenliğinden kurtulur. Önemli olan, bu özgürlüğün bilincine varabilmektir.

Sade'a göre suç ve kötülük, her türlü zevkin kaynağıdır. Bunun için kutsal değerlere saldırmaktan ve onları erotizmine konu etmekten kaçınmamıştır. Çirkinlik ve bayalığı da erotizmden ayrı düşünmez. Cinsellik, bir insanı tanımanın en kesin yoludur. Acı, en güçlü duygu olduğundan, Sade cinsel doyumu da bedensel ve psikolojik acı ile birlikte düşünür. Öznenin, nesnesine acı çektirenin kendisi olduğunu bilmesi, onun kötülüğünü ve egemenliğini duyumsayarak doyuma ulaşmasını sağlar. Bu düşünce dizisi, acı çektirmekten zevk almanın, Sadizm (Sade'cılık) olarak adlandırılmasına yol açmıştır.

Sade bugün edebiyatta erotizmin en güçlü temsilcilerinden sayılmaktadır. Bunun da ötesinde, onu genel çizgisinin dışında kalmakla birlikte, Aydınlanma Çağı'nın en önemli düşünürlerinden biri olarak değerlendirenler ve insan doğasını, her türlü sınırlamadan bağımsız, en yalın biçiminde tanıma çabasıyla psikanalizin ve cinsel psikopatalojinin öncüsü olarak görenler de vardır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Justine ou les malheurs de la vertu*, 2 cilt, 1791 ("Justine ya da Erdemin Bedbahtlıkları"); *Opuscules politiques*, 1791-1793, ("Siyasal Yapıtçıklar"); *La philosophie dans le boudoir*, 2 cilt, 1795, ("Yatak Odasında Felsefe"); *Aline et Valcour ou le roman philosophique*, 4 cilt, 1795, ("Aline ve Valcour ya da Felsefi Roman"); *La nouvella Justine ou les malheurs de la vertu, suivi de l'histoire de Juliette sa soeur*, 10 cilt, 1797, ("Yeni Justine ya da Erdemin Bedbahtlıkları, Kızkardeşi Juliette'in Öyküsüyle"); *Extiern ou les malheurs du libertinage*, oyun, 1800, ("Extiern ya da İnançsızlığın Bedbahtlıkları"); *Dialogue entre un pretre et un moribond*, (ö.s.), 1926, ("Bir Papazla Ölüm Döşeğindeki Bir Adam Arasındaki Konuşma"); *Les 120 journees de Sodome ou l'école de libertinage*, (ö.s.), 3 cilt, 1931-1935, ("Sodom'un 120 Günü ya da İnançsızlık Okulu").
- **KAYNAKLAR:** S.de Beauvoir, *Sade'ı Yakmalı mı?*, (çev.), 1966; M.Heine, *Le Marquis de Sade*, 1950; P. Klossowski, *Sade, man prochain*, 1947.
- **BAKINIZ:** S. FREUD, HOBBES, NIETZSCHE, ROBESPIERRE, J.J.ROUSSEAU.

SADEDDİN TAFTAZANİ
(1322-1394)

İranlı tanrıbilimci ve din bilgini. Aristoteles mantığına dayanarak tanrıbilim ve tasavvuf sorunlarına çözüm bulmaya çalışmıştır.

İran'ın Taftazan kentinde doğdu, 1394'te öldü, ölüm yeri bilinmiyor. Gerçek adı Sadeddin Mahmud b. Ömer'dir. Herat ve Gülistan'da medrese öğrenimi gördükten sonra, bir yandan Sünni geleneğine dayanan İslam bilimleri, öte yandan Yeni Platonculuk ve Anadolu-Yunan felsefesinden kaynaklanan konular üzerinde geniş kapsamlı çalışmalara başladı. Özellikle tasavvuf sorunlarıyla ilgilendi. Bilgisinin genişliği, konuşmalarının etkisi nedeniyle kısa sürede büyük bir ün kazandı, Kıpçak Moğolları'nın sarayında kaldı. Ününü duyan Timur'un çağrısına uyarak Semerkand'a gitti, Timur'un sarayında düzenlenen bilimsel toplantılara, tartışmalara katıldı. Bu toplantılarda, kendisinden epeyce küçük olmasına karşın, büyük ilgi toplayan bilgin Seyyid Şerif Cürcani ile tanıştı, onunla din ve tasavvuf sorunlarını tartıştı.

Sadeddin Taftazani'nin İslam düşüncesinde yeri, kendinden önce gelen filozof ve din bilginlerinin yapıtlarına yaptığı açıklamalı yorumlar dolayısıyladır. Fıkıh, kelâm, mantık, metafizik konularındaki geniş bilgisine dayanarak yazdığı yorumlar bu alanlarda çalışanlar için başvurulan birer kaynak niteliğindedir. Aristoteles mantığına dayanarak çözümlemeye çalıştığı sorunlar İslam düşünürlerinin ortak konuları olduğundan geniş bir ilgi alanını kapsar. İslam felsefesi niteliği taşıyan Kelâm'ın mantık ilkelerine dayanması gerektiğini ileri sürerek yazdığı *Tehzibü'l-Mantık ve'l-Kelâm* ("Mantık ve Kelâm'ın Düzenlenmesi") adlı yapıtında işlediği konulara Aristotelesçi bir anlayışla yorum getirir.

Sadeddin Taftazani, Sünni inançlara bağlı olduğundan, yapıtları uzun süre medreselerde okutulmuş, özellikle din konularıyla ilgili açıklama ve yorumlarda onun görüşleri örnek alınmıştır.

● **YAPITLAR** (başlıca): *el-Miftah*, yazma, ("Anahtar"); *el-Muhtasar*, yazma, ("Özet"); *Tehzibü'l-Mantık ve'l-Kelâm*, yazma ("Mantık ve Kelâmın Düzenlenmesi"); *el-İrşad*, yazma ("Yol Gösterme"); *el-Mutavvel*, yazma, ("Açıklanmış Konular").

SADIK BEY [Miralay]
(1860-1940)

Türk asker ve siyaset adamı. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kurucularındandır.

İstanbul'da doğdu, 24 Şubat 1940'ta aynı kentte öldü. 1882'de Harbiye Mektebi'nden süvari mülazimi (teğmen) olarak mezun olduktan sonra Suriye, Trablusgarb ve Manastır'da çeşitli görevlerde bulundu. Miralaylığa (albay) değin yükseldi. II.Meşrutiyet'in ilanından önce ve sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önderlerinden biri durumunda oldu. 1911'de cemiyetin içindeki bölünmeyi (Hizb-i Cedid) örgütleyenlerden biri oldu. Muhtemelen Mahmud Şevket Paşa tarafından desteklenen Hizb-i Cedid, İttihatçı mebusların nazırlık (bakanlık) yapmalarına karşı çıkıyordu. Bu harekete dahil olduğu için Selanik'e atanan Sadık Bey, istifa ederek İstanbul'a döndü. 1911'de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın kurulmasında ikinci başkan olarak büyük rol oynadı. Türdeş olmayan geniş muhalefeti bir cephe halinde birleştiren bu partinin tek amacı İttihat ve Terakki'nin iktidarına son vermekti. Sadık Bey, 1912'de beliren parti içi tartışmalarda Rıza Nur'a karşı muhafazakâr kanadın önderliğini yaptı. 1913'teki Babıali Baskını ile İttihat ve Terakki iktidarı ele geçirince önce Paris'e, sonra Mısır'a gitti ve I.Dünya Savaşı'nın sonuna kadar orada kaldı.

1919'da yurda döndüğünde bir kahraman gibi karşılandı ve yapılan kongrede Hürriyet ve İtilaf Fırkası başkanlığına seçildi. VI. Mehmet (Vahideddin) tarafından Âyan Meclisi üyeliğine getirildi. Aynı dönemde İngiliz Muhibleri Cemiyeti'ne de giren Sadık Bey, 1924'te, Milli Mücadele'ye karşı eylemlerde bulunduğu gerekçesiyle, "Yüz Ellilikler" listesine alınıp yurt dışına sürüldü. Sürgün yaşamını Romanya'da geçiren Sadık Bey, 1938'deki aftan sonra da Türkiye'ye dönmedi. 1940'ta dönemin cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye yazdığı mektupta, affedilmiş bir vatan haini sıfatıyla yurda dönemeyeceğini belirterek bu lekenin silinmesini istedi. Bu isteği kabul edildi ve yurda döndükten bir gün sonra öldü.

● **BAKINIZ:** RIZA NUR.

SADİ [Şirazlı]
(1213-1292)

İranlı şair. Felsefe konularını tasavvufla uzlaştırarak şiirleştiren yeni bir sanat türünün öncüsüdür.

Şiraz'da doğdu, aynı kentte öldü. Gerçek adı Ebu Abdullah Müşerrefeddin'dir. Yaşamı konusunda bilinenler azdır. Kimi kaynaklar 12 yaşlarında öksüz kaldığını, yakınlarının yardımıyla büyüdüğünü, ilköğrenimini Şiraz'da gördükten sonra, Moğolların İran'ı ele geçirmeleri üzerine Bağdat'a gittiğini, orada Nizamiye Medresesi'nde okuduğunu belirtir. Sadi, Bağdat'taki öğrenimini bitirince Şam, Suriye, İsfahan, Elcezire, Belh gibi illeri kapsayan uzun gezilere çıkmış, o dönemin ünlü filozofu Şahabeddin Sühreverdi ile tanışmış, Emir Ebubekr Sad b. Zengi ile yakınlık kurmuş, ondan saygı ve ilgi görmüş, onun sarayında düzenlenen bilim ve şiir toplantılarına katılmıştır. Bu yıllarda yazdığı *Bostan* adlı yapıtını, 1257'de emire sununca daha büyük bir sevgi kazanmış, yardım sağlamıştır. Bunun üzerine ikinci yapıtı olan *Gülistan*'ı 1258'de yazmıştır. Hicaz'a gidip, hacı olduktan sonra bir süre Tebriz'de yaşayan Sadi, Şiraz'a dönmüş, evine kapanarak kendini din işlerine vermiş ve toplumdan iyice uzaklaşmıştır.

Sadi, İran şiirinde, yeni bir türün öncüsü olarak bilinir. Bu tür, şiirin içeriğiyle ilgilidir ve içedoğuştan kaynaklanan bir düşünceye dayanır. Şiir ve düzyazının yan yana, iç içe bulunduğu yapıtlarında sevgi, alçakgönüllülük, tinsel olgunluk, gönül bilgisi (irfan),

açıkyüreklilik, sınır tanımayan bir insan sevgisi, Tanrı sevgisi gibi konuların ağır bastığı görülür. Biçim olarak gazel ve dörtlük türlerinde ortaya konan şiirlerde konu bütünlüğüyle uyum, ölçü, anlam birliktedir. Şiirin odağını oluşturan anlam, öğretici bir içerik taşır. Sadi'ye göre insanın başlıca işi öğrenmek, aydınlanmak böylece kendini yetkinleştirmektir. Kişi yalnız bilgiyle, bilimle olgunlaşır, kendi varlığının bilincine varır. Kendini bilmek başkalarını, Tanrı'yı bilmeyi kolaylaştırır. Bir insan için en güç olay kendini bilmektir. Bilgi insanda saygı ve sevgi duygularını geliştirir.

Ölçü, uyum, şiir

Değişik konular üzerinde durmasına karşın, ağırlığını insan sorununa veren Sadi için, yaşamanın ereği mutluluktur. Bu da bütün insanların birbirini sevmelerine, saymalarına, birbirlerine yardımcı olmalarına bağlıdır. Çünkü bütün insanlar birbirlerinin eli kolu gibidir, bir özden yaratılmıştır. Nasıl bir kişinin herhangi bir yeri ağrıdığında acısını gövdenin bütünü çekerse, bir bireyin üzüntü ve sıkıntısına bütün öteki bireyler de katılmalıdır, insan olmak bunu gerektirir. İnsan bir ahlak varlığıdır, bu ahlakın temelini alçakgönüllülük, sevgi ve hoşgörü oluşturur. Başkalarının eksikliklerini, başarısızlıklarını, beğenilmeyen davranışlarını gündeme getirerek, yüzlerine karşı söyleyerek onları utandırmak, onların değil, bunu yapanın değerini düşürür. Çünkü başkasının eksikliğini yüzüne vuran kendi eksikliğini göremez duruma gelir, bu da toplum içinde kuşku ve güvensizlik yaratır, genel düzen bozulur. Sadi'ye göre, insanın yaratılış bakımından değişmesi, başka bir nitelik kazanması söz konusu değildir. Doğa insanı nasıl biçimlendirmişse öyle gider. İnsanı anlamak için sözlerine bakmalı, onlar üstüne derin derin düşünmelidir.

İnsan sevgisi

Sadi, İslam ülkelerinde, insanı konu edinen şiir türünün öncüsü sayılır. Özellikle insanı konu edinen düzyazı ve şiir karışımı bölümlerden oluşan *Gülistan* adlı yapıtından yüzyıllar boyunca hem Farsça öğrenmede, hem de gençlerin eğitilmesinde örnek kitap olarak yararlanılmıştır. Türk Divan şiirinde Sadi'nin yapıtları birer yetkinlik ve olgunluk örneği diye nitelenmiş, birçok ozan Sadi'nin açtığı yolda yürümeyi başarı saymıştır.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Gülistan,* (ö.s.), 1791, (Gülistan, 1946); *Rubaiyat ve Gazeliyat,* (Rübailer ve İlk Gazeller, 1947), *Bostan,* (ö.s.), 1791, (Bostan, 1942).

Bütün insanlar birbirinin eli kolu
Bir özden yaratılmış tüm insan oğlu
Ağrı başlarsa bir yerinde kişinin
Bütün gövdesinde belirir bir acı duygu.

Darlık verirse gönlüne bir sevgili
Bul başkasını dağıtmak için üzüntünü
Bozma tatsız bir güzel için dirliğini
Söndür başka sevgili suyuyla onun ateşini.

Sadi (Şirazlı)
(Gülistan'dan)

SADOUL, Georges
(1904-1967)

Fransız sinema yazarı, tarihçisi ve kuramcısı. Sinema üzerine yazdığı kaynak kitaplarla uluslararası bir ün kazanmıştır.

4 Şubat 1904'te Nancy'de doğdu, Paris'te öldü. Hukuk öğrenimi gördükten sonra 1920'lerde Gerçeküstücüler'e katıldı. 1930'lara doğru Marxizm'e ilgi duydu. Daha sonra sinema üstüne düzenli olarak yazılar yazmaya başladı ve bunu *Les Lettres Françaises* gibi yayın organlarında ölene değin sürdürdü.

1945'te Fransa Sinema Kulüpleri Federasyonu'nun genel sekreteri oldu. Sinema üstüne çeşitli kaynak kitaplar hazırladı. Altı ciltlik *Histoire générale du cinéma* ("Genel Sinema Tarihi") ile *Histoire du cinéma mondiale* ("Dünya Sinema Tarihi") adlı dev boyutlu kitapları çeşitli dillere çevrildi ve büyük ilgiyle karşılandı.

Sinemacılar ve filmler üstüne sinema sözlükleri de hazırlayan Sadoul, Georges Méliès ile Charlie Chaplin'in biyografilerini, Macar ve Fransız sinema tarihlerini de yazdı. 1956'da Moskova Üniversitesi'nde sanat tarihi doktorası verdi. Sinema okulu IDHEC'te (Institut des Hautes Études Cinématographiques) sinema kuramı ve sinema tarihi dersleri okuttu. Joris Ivens' in *La Seine recontre à Paris* (Sen Nehri Paris'e Rastladı) adlı belgesel filminin senaryosunu hazırladı.

Sadoul, sırasında kendisininkilere en karşıt düşüncelere sahip yönetmenlerin filmlerini bile tutkuyla savunmuştur. Derin bilgisini yansıtan yazıları eğitici nitelikleriyle öne çıkar. Bugün bile birer bilgi hazinesi olma niteliğini koruyan çeşitli sinema başvuru kitapları, yalnız Fransa'da değil, tüm dünyada kullanılan değerli kaynaklardır.

● **YAPITLAR (başlıca): Kitap:** *Histoire générale du cinéma,* 6 cilt, 1946-1952, ("Genel Sinema Tarihi"); *Histoire du cinéma mondiale,* 1949, ("Dünya Sinema Tarihi"); *Dictionnaire des films,* 1965, ("Film Sözlüğü"); *Dictionnaire des cinéastes,* 1965, ("Yönetmenler Sözlüğü"). **Senaryo:** *Le Seine recontre à Paris,* 1957, (Sen Nehri Paris'e Rastladı).

SADREDDİN KONEVİ
(1210-1274)

Türk, mutasavvıf. Tanrı'nın temel varlık olduğu görüşünü geliştirmeye çalışmıştır.

Malatya'da doğdu, Konya'da öldü. Yaşamının ilk dönemleriyle ilgili bilgi azdır, kimi kaynaklar Konya'ya sonradan gelip yerleşen eski bir Türk ailesinden geldiğini, babasının Selçuklular döneminde yüksek görevlerde bulunmuş İshak adlı birisi olduğunu belirtir. Babasının ölümü üzerine küçük yaşta öksüz kalan Sadreddin'i annesiyle evlenen Muhyiddin Arabi büyütmüş, ilk din ve tasavvuf bilgilerini ondan edinmiştir. Sonra Şam'a giderek, çağının ünlü mutasavvıflarından, Evhadüddin Kirmani'nin yanında kalmış, bütün

çalışmalarını tasavvuf konusunda toplamıştır. Şam dönüşünde, bütün yaşamı boyunca kaldığı, Konya'ya gelen Sadreddin bir süre Mevlânâ Celâleddin Rûmî ile de yakınlık kurarak toplantılarına katılmıştır.

Düşüncelerinin odağını tasavvufun oluşturmasına karşın, Sadreddin'de Şahabettin Sühreverdi'nin etkisi açıkça görülür. O da varlık birliği (vahdet-i vücud) görüşünü savunur. Bu görüşe göre temel varlık Tanrı'dır, bütün nesneler ondan gelir. Tanrı yaratıcı olduğundan evren yaratılmıştır, ancak yaratanla yaratılan birbirinden ayrı değil bir bütünlük ve birlik içindedir. Bu nedenle evren Tanrı'da, Tanrı evrendedir. Tanrı, bir bütün olarak, evreni ve onun içerdiği varlık türlerini kuşatır. Her nesnede görünen Tanrı olduğu gibi insanda gören, düşünen, bilen de Tanrı'dır. Her insan Tanrı'yı kendi düşünme yeteneğine göre değerlendirir. Tanrı, kendisine birtakım nitelikler yükleyerek, anlaşılamaz, o engin bir ışındır(nur). İnsan bu ışının yalnız görünüş alanına çıkan yanını görebilir, görünmeyen yanını gönlünde, derin bir sevginin etkisiyle, sezebilir. Gerçek görünende değil, onun arkasında saklı kalan, görünmeyendedir.

● YAPITLAR (başlıca): *İ'cazü'l-Beyan*, yazma, ("Usa Durgunluk Veren Açıklama"); *Miftahu Cemi'l-Gayb*, yazma, ("Bütün Bilinmeyeni Açan Anahtar"); *Nefahatü'l İlâhiye*, yazma, ("Tanrısal Esintiler"); *Nusus*, yazma, ("Tartışılmaz İlkeler").

SADREDDİN ŞİRAZİ
(1573-1640)

İranlı filozof. Gerçeğin bir ışık niteliğinde, içedoğuşla kavranabileceği görüşünü geliştirmiştir.

Şiraz'da doğdu, Basra'da öldü. Gerçek adı Sadreddin Muhammed b. İbrahim'dir. Babası Fars valilerinden bilgili ve etkili bir kimseydi. Evinde özel öğrenim gördükten sonra, bir süre Kum ilinin dağlık yörelerinde, topluluktan uzak, kendi içine kapalı bir yaşam sürmeye başladı. İran'ın değişik illerini dolaştı, İsfahan'a gitti, orada dönemin ünlü mutasavvıflarından Seyyid Ebulkasım Fendereski'nin önerisi üzerine Şeyh Bahai ile Muhammed Bakır Damad gibi bilginlerin öğrencisi oldu. Öğrenimini bitirdikten sonra tasavvuf, felsefe, mantık, tanrıbilim konularında çalışmaya başladı. Kısa sürede büyük bir üne kavuşunca Fars Valisi Allahverdi Han'ın Şiraz'da yaptırdığı medreseye hoca olarak atandı. Bu görevi sürdürdüğü yıllarda Arabistan'ın değişik illerini de gezdi, Mekke, Medine ve Basra'ya gitti.

Sadreddin Şirazi *Kuran*, fıkıh, kelâm, Hadis, tasavvuf, tanrıbilim, felsefe ve mantık konularını kapsayan bir çalışma alanı oluşturmuş, yöntem olarak da İşrakılık öğretisinin kurucusu Şahabeddin Sühreverdi ile mutasavvıf Muhyiddin Arabi'nin görüşlerini benimsemiştir. Çalışmalarının çok geniş bir alanı içermesine karşın, üzerinde durup çözüm aradığı sorunlar İslam düşüncesinin geleneksel konularıdır. Bunlar da Tanrı, evren, insan, töz, yaratılış, varlık, tin, bilgi, ölüm ve ölümsüzlüktür. Sadreddin'e göre Tanrı gerçektir, önsüz-sonsuzdur, yalnız kendi kendisiyle var olan bir tözdür. Evrenin kaynağı tanrısal varlıktır, bu nedenle yaratılmıştır. Evrenin içerdiği varlık türleri de yaratılmıştır. İnsan, bütün varlık türleri içinde, en üstün oluş aşamasında bulunur. İnsanda özdek (cisim), öz (nefs) ve tin (us) olmak üzere üç gerçek vardır. Öz, özdeğe dirilik kazandırır, tin ise bilgi edinmeye, düşünmeye, usavurmaya yarar. İnsan gerçeği bir içedoğuş olarak kavrayabilir. Özdek geçicidir, bu nedenle gövde ölümlüdür. Yaratılış ise tanrısal istencin özgür bir eylemidir. Ölümden sonra dirilme vardır.

Sadreddin Şirazi'nin Yeni-Platonculuk'tan kaynaklanan düşünceleri, felsefeden çok tasavvufun gelişmesine katkıda bulunmuştur.

● YAPITLAR (başlıca): *Kitabu'l-Esfarul-Erbaatu'l-Akliye*, (ö.s.), 4 cilt, 1962, ("Usun Dört Aşaması Konusunda Sorular Kitabı").

● BAKINIZ: MUHYİDDİN ARABİ, ŞAHABEDDİN SÜHREVERDİ.

SADULLAH AĞA [Hacı]
(Yks.18.yy-19.yy)

Osmanlı, besteci. Türk müziğinde Klasik üsluba güçlü bir lirizm getirmiştir.

İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. Küçük yaşta alındığı Saray'da müzik öğrenimi gördü. Sesinin güzelliği ve büyük müzik yeteneğiyle sivrilerek, Saray fasıl heyetinde başhanendeliğe yükseldi. III.Selim zamanında padişah musahibi, sonra başmusahib oldu. Ayrıca, Enderun'da müzik dersleri verdi. Aşağı yukarı aynı dönemlerde Enderun'da aynı adı taşıyan birkaç müzikçi daha görevli olduğundan, biyografisi çıkarılamamış, doğum ölüm tarihleri kesinlikle belirlenememiştir.

Sadullah Ağa, III.Selim döneminin en büyük bestecilerinden biridir. Bu dönemin başlıca özelliği, bestecilerin Klasik üslup içinde çeşitli yenilikler arama eğilimi göstermeleridir. Sadullah Ağa ise, Klasik üslubun kurallarına sıkı sıkıya bağlı kalmış, buna karşılık, döneminin duyarlığına uygun olarak, sade, işli bir lirizm ortaya koymuştur. Melodi zenginliği içinde kendini gösteren güçlü bir sevme tutkusu müziğinin ayırt edici özelliğini oluşturur. Bestelediği parçaların çoğu kaybolmuş ya da unutulmuştur. Küçük Mehmed Ağa, Vardakosta Ahmed Ağa ve Hafız Şeyda ile ortaklaşa besteledikleri *Tahir Kâr* da bunlardan biridir. Uzun zamandır unutulmuş görünen bayatiaraban makamını da o canlandırmıştır. Bazı yapıtlarının aynı adlı öteki bestecilerinkilerle, özellikle da Sadullah Efendi'ninkilerle karışmış olabileceği kabul edilmektedir.

● YAPITLAR (başlıca): *Uşşak Kâr; Arazbarbuselik Takım; Bayatiaraban Takım; Hüseyniaşiran Takım; Şedd-i araban Takım* (Tanburî İzak ile); *Hicazhümâyûn Yürük Şemsi* "Nideyim sahn-ı çemen seyrini, cânânım yok"; *Muhayyer Ağır Semai; Muhayyer Yürük Semai; Suzidil Ağır Semai; Tahirbuselik Yürük Semai; Muhayyersünbüle Yürük Semai.*

SAFA, Peyami
(1899-1961)

Türk, romancı, gazeteci. Psikolojik romanları ve gazete fıkralarıyla tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu, 15 Haziran 1961'de aynı kentte öldü. Babası şair İsmail Safa o iki yaşındayken, Sıvas'ta sürgünde ölünce annesi tarafından büyütüldü. Dokuz yaşında kemik veremine tutuldu. On üç yaşında çalışmaya başladı. Bu koşullarda düzenli bir öğrenim göremedi. Kendi kendini yetiştirdi ve Fransızca öğrendi. Posta Telgraf Nezareti'nde memur olarak çalıştı. 1914-1918 arasında öğretmenlik etti. Aynı yıllar ilk telif yapıtları *Bir Mekteplinin Hatıraları* ile *Karanlıklar Kralı* yayımlandı. Savaş bitince kardeşi İlhami Safa'nın ısrarıyla öğretmenliği bırakıp onunla birlikte *Yirminci Asır* adlı akşam gazetesini çıkarmaya başladı. İlk kez burada yazdığı magazin öyküleriyle ilgi çekti.

Romanlarının dışında felsefe, tıp, sosyoloji, psikoloji gibi çok çeşitli alanlara yönelen fıkra, makale, deneme türünde ürünler verdi. 1936'da *Kültür Haftası* adıyla bir edebiyat ve araştırma dergisi yayımladı. Yazarlık yeteneğini kullandığı bir başka alan ise, para kazanmak için Server Bedi adıyla yazdığı "Cingöz Recai" polis romanı dizisiydi.

Peyami Safa başlangıçta değişik ilgi alanları olan, herhangi bir bağımlılığı kabul etmeyen bir yapıya sahipti. Solculuğu da içeren çeşitli politik görüşlere yaklaştı. *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* adlı romanın ilk basımını Nâzım Hikmet'e adamıştı.

II.Dünya Savaşı sırasında ise Nasyonal Sosyalist-ler'i savundu. Bundan sonraki yıllarda "Doğu maneviyatçılığı"na yöneldi, maddeci olarak gördüğü bilime de karşı çıktı. 1953-1960 arasında yayımladığı *Türk Düşüncesi* adlı dergide bu görüşü savundu. Son yıllarında ispritizma, psiko kinesis gibi metapsişik konularla uğraştı. Ölümünden önce *Son Havadis* gazetesinde çalışıyordu.

1922-1939 arasında yazdığı *Şimşek, Mahşer, Sözde Kızlar, Fatih-Harbiye* gibi romanları aynı ideolojik sorunu, Doğu-Batı çatışmasını ele alır. Bu çatışma onun için İdealizm-Maddecilik ya da madde-ruh çatışması anlamına da gelir. *Fatih-Harbiye*'nin Batılı yaşam biçimine özenen genç kız kahramanı, biri Doğulu, öteki Batılı değerleri temsil eden iki genç erkek arasında seçim yapacaktır. Roman boyunca değişik kişiler ağzından süren tartışmalar sonucunda Doğulu erkeği seçer. Peyami Safa Fatih-Harbiye semtlerinde olduğu gibi her türlü karşıtlığı, istediği atmosferi yaratmak için kullanmış, Doğu-Batı çatışmasını roman kişilerinde somutlaştırmış; tartışabilen, düşünebilen kadın kahramanlarının hepsini ise kültürlü, Batılı tipler olarak çizmiştir.

Otobiyografik bir roman olan *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* hasta bir gencin öyküsüdür. Okurda acıma duygusu uyandıracak her türlü öğe romandan titizlikle ayıklanmış, bütün ayrıntılar, ikincil karakterler, çevre betimlemeleri hep hasta bir gencin yaşadığı gerçekliği yakalamak, nesneleştirmek için kullanılmıştır. *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu* salt bu niteliğiyle bile Türk edebiyatında önemli yeri olan bir yapıttır.

Matmazel Noraliya'nın Koltuğu Peyami Safa'nın son dönem yapıtlarındandır. Tıp öğrenimi sırasında bunalıma düşen, okulu bırakıp felsefeyle uğraşan, sonunda mistik bir dünya görüşünde çözüm bulan bir gencin öyküsüdür. Romanın ideolojik yapısı, bilime dayalı her türlü dünya görüşünü açıkça reddeder.Buna karşın, anlatım tekniği bakımından önemli yenilikler getirmiştir. Geleneksel romanda kendisi "anlatıcı" olarak ortaya çıkan yazar, modern romanda bu rolü "yansıtıcı merkez" olarak seçtiği karakterlerden birine devreder. Bütün olaylar o karakterin bilincinden geçirilerek verilir. Romanda gerçekçi anlayışın yeni bir tekniği olan bu yöntemi Türkiye'de ilk kez Peyami Safa kullanmıştır.

● **YAPITLAR** (başlıca): **Roman:** *Şimşek*, 1923; *Mahşer*, 1924; *Bir Akşamdı*, 1924; *Sözde Kızlar*, 1925; *Canan*, 1925; *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*, 1930; *Fatih-Harbiye*, 1931; *Bir Tereddütün Romanı*, 1933; *Matmazel Noraliya'nın Koltuğu*, 1949; *Yalnızız*, 1951; *Biz İnsanlar*, 1959. **Öykü:** *Gençliğimiz*, 1922; *Siyah Beyaz Hikâyeler*, 1923; *Süngülerin Gölgesinde*, 1924; *Ateşböcekleri*, 1925. **Oyun:** *Gün Doğuyor*, 1937. **Deneme-İnceleme:** *Türk İnkılabına Bakışlar*, 1938; *Felsefi Buhran*, 1939; *Millet ve İnsan*, 1943; *Sosyalizm*, 1961; *Mistisizm*, 1961; *Nasyonalizm* 1961; *Doğu-Batı Sentezi*, (ö.s.), 1963.

● **KAYNAKLAR:** E.Göze, *Peyami Safa-Nâzım Hikmet Kavgası*, 1969; V.Günyol, "Tereddütten Hurafeye", *Dile Gelseler*, 1966; Y.Hacaloğlu, *Sevenlerin Kalemiyle Peyami Safa*, 1962; C.S. Tarancı, *Peyami Safa Hayatı ve Eserleri*, 1940.

SAFAÎ
(? -1725)

Osmanlı tezkire yazarı. 1640-1720 arasında yetişen şairleri kapsayan tezkiresiyle tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. Doğum tarihi bilinmiyor. Asıl adı Mustafa'dır. Sadrazam Elmas Mehmed Paşa'nın yanında yetişti, onun mektupçuluğunu yaptı. Daha sonra defter emini oldu. Mehmed Paşa savaşta şehit düştükten sonra görevinden alındı. Bir süre maliye tezkireciliğinde bulundu. *Nuhbetü'l-Asâr* adlı tezkiresini 1720'de bitirip sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'ya sundu. Şıkkı-ı sani defterdarlığına getirildi. Ölünceye değin bu görevde kaldı.

Nuhbetü'l-Asâr'da 1640-1720 arasında yetişen dört yüz altmış dokuz şairin kısa yaşamöyküleri alfabe sırasına göre yer alır. Yapıt, şairlerin edebi kimlikleri üstüne bilgi vermekten uzaktır. Birinci, ikinci, üçüncü derecedeki şairler karışık bir haldedir. *Rıza Tezkiresi*'nin zeyli olan yapıtın dili oldukça sadedir. Başında ayrı ayrı on sekiz kişinin tezkire için yazdıkları takrizler (beğence) vardır. Daha sonra Kemiksizzade Mustafa Safvet Efendi (? - ykş.1785) yapıtın takrizlerini kısaltmış, şairlerin de üçte birini atıp, geri kalanları kısaltarak *Nuhbetü'l-Asâr min Feraidi'l-Eş'âr* adlı özet bir tezkire meydana getirmiştir. Bu yapıtın tek nüshası İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Türkçe Yazmalar No. 6189'dadır.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Nuhbetü'l-Asâr*, (Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi bölümü No. 2549).

SAFDIE, Moshe
(1938)

Kanadalı mimar. 1967 Montreal Dünya Sergisi için tasarladığı *Habitat 67* ile katlı konut alanına yeni bir anlayış getirmiştir.

14 Temmuz 1938'de Hayfa'da doğdu. Yahudi asıllı bir aileden geliyordu. 1954'te Kanada'ya göç etti. 1955-1961 arasında Montreal'daki McGill Üniversitesi'nde mimarlık öğrenimi gördü. 1961-1962 yıllarında aynı kentteki Van Ginkel adlı mimarlık şirketinde, ertesi yıl L.Kahn'ın Philadelphia'daki bürosunda çalıştı. 1963'te, 1967'de yapılacak Montreal Dünya Sergisi'nin çevre düzenleme çalışmalarına katıldı. Bu sergi için *Habibat 67* adlı konut yerleşmesini tasarlamakla görevlendirildi. Yapıt o güne değin görülmemiş sistemiyle bütün dünyada büyük ilgi çekti. Safdie bunu izleyen yapılarında da aynı anlayışı sürdürdü. Kanada ve ABD'nin önde gelen üniversitelerinde konuk profesör olarak dersler verdi. Birçok mimarlık kuruluşunun onur üyeliğine seçildi. Yapıları ve kitaplarıyla ödüller kazandı.

Safdie nüfus artışı, kentlerin genişlemesi ve dinlence olanaklarının çoğalması gibi olguların, çağdaş kent planlamasında parselleme yapılırken, artık yatay yayılmadan düşey yükselmeye geçilmesini, yani ikinci boyuttan üçüncü boyuta "sıçramayı" gerektirdiğini savunmuştur. Ona göre konutlar, ortak kullanım alanlarına oldukça yakın, ama barındırdıkları insanları özel yaşamlarında bağımsız kılabilecek gibi de içedönük olmalıdır. 158 daireli *Habitat 67* konut yerleşmesi, bütün bu gereksinimlere karşılık verebilecek gibi düşünülmüştür. Yapı, her biri bağımsız ayrı bir konut niteliğindeki, ön yapımla (prefabrik) hazırlanmış hücrelerin, bir alttakinin çatısında geniş bir teras bırakacak biçimde üst üste ve yan yana yerleştirilmesiyle oluşturulmuş, son derece hareketli bir görünümü olan bir yapı bütünüdür. Boşlukta uzanan köprüler, asansör ve merdiven gibi düşey ulaşım öğeleri, bu hücreler arasındaki bağlantıyı sağlar. En yeni teknolojik yöntemlerle gerçekleştirilmiş olmasına karşın, geleneksel Akdeniz mimarlığına özgü mekân özelliklerini yansıtan yapı, böylece tarihsel bir süreklilik sağlamaya da yönelmiştir.

Safdie başka yapıtlarıyla da geleneksel konut kavramı ve kent planlamasında insancıl duygu ve ilişkileri yoğunlaştıran yeni yorumlara başvurmuştur.

● **YAPITLAR (başlıca): Yapı:** *Habitat 67* konut yerleşmesi, 1967, Montreal; *Balıkçılar İçin Göl Evleri*, 1967-1972, Porto Riko; *Yesivat Porat-Yusuf Haham Okulu*, 1970, Kudüs; *Ağlama Duvarı* çevre düzenlemesi, 1970, Kudüs. **Kitap:** *Beyond Habitat*, 1970 ("Konuttan Öteye"); *For Everyone a Garden*, 1974, ("Herkese Bir Bahçe"); *Form and Purpose*, 1980, ("Biçim ve Amaç").

SAFİYE AYLA

Bak. TARGAN, Safiye Ayla

SAFİYEDDİN [Erdebilli]
(1252-1335)

İranlı mutasavvıf. İran'da Şiilik'in kurucusudur.

Erdebil'de doğdu, Geylan'da öldü. 1174'te Arabistan'dan Azerbeycan'a göçen Firuz Şah'ın torunudur. önce Erdebil'de, sonra Geylan'da öğrenim gördü. Çağının ünlü mutasavvıfı Şeyh Zahidî Geylani'den tasavvuf bilgileri edindi, bir süre sonra onun yönetimi altında bulunan topluluğa katıldı, kendini tasavvuf konularında çalışmaya verdi. Bu arada Hadis, fıkıh, kelâm gibi, İslam bilimleriyle uğraştı, özellikle halifelik sorununu içeren tarihsel olaylarla ilgilendi. İran'ın değişik illerinde gezilere çıkarak, çevresinde toplananlara, düşüncelerini açıklamaya başladı. Şeyh Zahidî Geylani'nin ölümü üzerine tekkenin yönetimini eline aldı ve şeyhin kızı Bibi Fatma ile evlendi. Bu arada ününü duyan İlhanlı Veziri Reşideddin ile yakınlık kurdu, korundu. Halk üzerindeki geniş etkisi nedeniyle ünlü İlhanlı devlet adamı Emir Çoban'ın ilgisini çekti. Emir Çoban onu görmeye gelince, Safiyeddin bundan yararlanarak, Moğollar'ın İran halkı üzerindeki baskılarından yakındı. Bundan duygulanan Emir Çoban bir buyruk çıkararak her türlü baskıyı yasakladı.

Safiyeddin, İran'da Hz. Ali sevgisine dayanan Şiilik adlı mezhebin kurucusudur. Ona göre Hz. Muhammed'den sonra imamlığın Ali'ye verilmesi gerekirdi. Nitekim Peygamber'in bu konuda, Gadir-i Hum denen yerde, çevresindekilere açıkladığı bir Hadis vardır, bu Hadis'te "benden sonra imamlık Ali'nindir" yargısı bulunmaktadır. Oysa halife seçiminde buna uyulmamış, dinin genel ilkelerine aykırı davranılmıştır. Gerçekte Ali, bilgi ve tinsel aşama bakımından, bütün öteki halifelerden üstündür. Gene İslam dininin kurallarına göre, halifelik bilgi, yetkinlik ve olgunluk istediğinden, oy çokluğuna değil bilimsel yetkiye dayanmaktadır. Bu nedenle Ali'ye verilmeli ve babadan oğula geçmeliydi.

Safiyeddin'in geliştirdiği inanç kurumu On İki İmam anlayışına dayandığından, Ali sevgisinden kaynaklanan bütün tarikatları etkilemiş, özellikle Anadolu'nun değişik bölgelerinde, Alevi topluluklarca benimsenip, yayılmıştır. Onun soyundan gelenlerin, İran'da Safevi Devleti'ni kurmaları Şiilik'in devlet mezhebi olmasına olanak sağlamıştır. Onun oğlu ve torunlarından oluşan topluluğa "Erdebil Sufileri" denir. Bedreddin, Hace Ali ve İbrahim adlarını taşıyan bu üç şeyhin izini sürenler yer yer ayaklanmalara katılmış, kanlı olayların çıkmasına yol açmıştır. Anadolu'da II. Bayezid, I.Selim (Yavuz) ve I.Süleyman(Kanuni) dönemlerinde çıkan mezhep olayları bu inançtan kaynaklanmıştır. Yazın alanını da etkileyen bu inancın Anadolu'da en etkili ozanı Pir Sultan Abdal'dır.

SAFİYEDDİN URMEVÎ
(? -1294)

Azerbaycanlı Türk müzik bilgini. Türk müziğinin ilk büyük kuramcısıdır.

Bağdat ya da Güney Azerbaycan'daki Urmiye'de (bugün Rızaiye) doğdu, Isfahan'da öldü. Edebiyat, hat sanatı ve müziğin yanı sıra tarih, matematik ve fizik öğrenimi gördü. Bağdat'ta Abbasi Halifesi Mustâsım'ın (1242-1258) emrine girdi. Aynı zamanda, bu halifenin kurdurduğu kitaplığın da yöneticisi oldu. İlhanlı Hükümdarı Hülâgû, Abbasi Devleti'ni yıkıp Bağdat'ı yağma ettiği zaman, Urmevî müzikteki ustalığıyla onu etkileyerek, malını mülkünü yağmadan kurtarmayı başardı. Bundan sonra da Hülâgû'nun emrine girdi. Moğol vezirlerinden Şemseddin Cüveynî'nin oğulları olan Bahaeddin Muhammed (?-1279) ile Şerefeddin Harun'un (?-1286) özel öğretmeni oldu. Bu iki kardeş sanata büyük değer veriyorlardı. Urmevî kısaca *Şerefiye* diye de anılan, müzikle ilgili ünlü kitabını Şerefeddin'e adadı. Bağdat'ta "divan-ı inşa"da görev aldı. Irak-ı Acem valisi olan Bahaeddin'le daha sonra Isfahan'a gitti. Cüveynî ailesinin maddi gücünü yitirmesi sonucu geçim sıkıntısına düştü. Bir borcunu ödeyemeyince hapse mahkûm oldu; hapishanede öldü.

Safiyeddin Urmevî, İslam kaynaklarında olduğu kadar, Doğu müziği üzerinde çalışan Batılı araştırmacıların kitap ve yazılarında da Orta ve Yakın Doğu'nun en önde gelen birkaç kuramcısından biri olarak değerlendirilmiş, bazı Doğulu kuramcılar ise, onu İslam dünyasının en önemli müzik bilgini saymışlardır. Yapıtları için yazılmış birçok şerh vardır. 20.yy'da Türkiye'de çağdaş kuramsal müzik çalışmaları başladığında da, onun kitapları Türk müziğinin ses sistemi açısından en önemli kuramsal kaynaklardan biri olarak ele alınmıştır.

Kendisinden önceki müzik bilginleri ya da müzikle de uğraşmış olan düşünürler, genellikle eski Yunan müziği kuramlarını yorumlayıp İslam dünyasına aktarma yoluna gittikleri halde, Urmevî bununla yetinmemiş, başlıbaşına bir değer taşıyan, tam anlamıyla özgün bir yapıt ortaya koymuştur. Gam'ın (skala) aralıklarını yeniden belirlemek üzere doğadaki sesleri bir ses fizikçisi titizliğiyle incelediği anlaşılmaktadır. Çalışmaları Eski Yunan'dan Orta Çağ'a kadarki dönemlerde ortaya atılan müzik kuramlarına oranla çok ileri bir adımdır. Kendinden öncekilerin yanılgılarını da düzeltme amacıyla oluşturduğu kurama göre, bir sekizli oktavda 17 aralığa karşılık 18 perde vardır. Bu kuram, eski kuramlardakilere oranla daha zengin bir perde sistemi ortaya koyar. Türk müziğinin aralıkları ve perdeleri konusunda girişilen çalışmalarda, araştırmacılar onun dizisine büyük önem vermişlerdir.

Urmevî ud çalardı, Isfahan'dayken, santur ya da kanuna benzeyen "nüzhe" ve lavtaya benzeyen "mugnî" adlarında iki tane de saz icat etmişti. *Kitabü'l-Edvâr*'da, remel usulünde, nevruz makamındaki bestesini ebced notasıyla yazmıştır. Bu beste, 13.yy'dan günümüze ulaşabilen yapıtlar arasında bilinen en eski Türk müziği örneğidir.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Risaletü's-Şerefiye fi'n-Nisâbi't Telifiye*, Topkapı Sarayı Müzesi, Kütüphanesi III. Ahmed Bölümü No.3460; *Kitabü'l-Edvâr*, Bodleian Library, I, 1026; *British Museum*, Or. 136, 1660.

● **KAYNAKLAR:** Abdülkadir Merâgî, *Şerhül-Kitâbül-Edvâr*, Nuruosmaniye Kütüphanesi No.3651; H.Yenigün, "Safiyyüddîn-i Urmevî"),*Musiki Mecmuası*, (101-102),1956.

SAGAN, Carl
(1934)

ABD'li astronom, genetik ve evrim araştırmacısı. Gezegenlerin atmosfer ve yüzey yapılarını incelemiş, yeryüzünde yaşamın başlangıcını ve öbür gezegenlerde yaşam olup olmadığını araştırmıştır.

Carl Edward Sagan 9 Kasım 1934'te New York'ta doğdu. Chicago Üniversitesi'nden 1960'ta doktora derecesini alıp, 1962-1963 yıllarında Stanford Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde genetik asistanı, 1963-1968 arası Harvard Üniversitesi'nde astronomi asistanı ve Smithsonian Astrofizik Gözlemevi'nde astrofizikçi olarak çalıştı. 1968'de astronomi doçenti olarak Cornell Üniversitesi'ne geçen ve Gezegen Araştırmaları Laboratuvarı'nın yöneticiliğini üstlenen Sagan, 1970'te aynı üniversitede astronomi ve uzay bilimleri profesörlüğüne, 1975'te gene bu üniversiteye bağlı Radyofizik ve Uzay Araştırmaları Merkezi'nin ikinci başkanlığına getirildi. Cornell Üniveristesi'ndeki bu iki kuruluşun yöneticiliğini ve öğretim görevini 1985'te de sürdürmekteydi. Ayrıca, 1959'dan beri NASA'da (National Aeronautics and Space Administration /Ulusal Havacılık ve Uzay Dairesi) çeşitli danışma gruplarının üyesi, 1962, 1971-1972 ve 1976 yıllarında gezegenler arası yolculuk projelerinin araştırmacılarından biri ve 1968' den beri uluslararası astronomi dergisi *Icarus*'un yayın yönetmeni olan Sagan, çeşitli uluslararası astronomi ve evrim araştırmaları derneklerinin üyesi ya da başkanıdır ve 1972, 1977 yıllarında NASA madalyasını, 1975'te Joseph Priestley, 1977'de Pulitzer Ödülü'nü almıştır.

Merkür, Venüs ve Mars gezegenlerine ilişkin bilgi derlemek amacıyla uzaya gönderilen Mariner, Voyager ve Viking uzay araçları projelerinin gerçekleştirilmesine de katkıda bulunan Sagan, özellikle gezegenlerin yüzey yapıları ve atmosfer bileşimleriyle ilgilenmiş, 1966'da, Mars'ın yüzeyindeki düzey farklılıklarını ve yükseltilerini inceleyerek, gezegenin yüzeyindeki sıradağa benzer oluşumların yaklaşık 10 km yükseltide olabileceğini saptamıştır. Ayrıca Venüs'ün 700°K düzeyinde olan çok yüksek yüzey sıcaklığını gezegenin fiziksel koşullarıyla bağdaştırarak açıklamaya çalışan ve Jüpiter'in atmosferinde organik moleküllerin varlığını belirleyen Sagan, her şeyden önce, yeryüzünde yaşamın başlangıcına ve Güneş sisteminin öbür gezegenlerinde yaşam olup olmadığı sorusuna yanıt arayan çalışmalarıyla tanınır. Haldane, Oparin, Miller ve Urey'in varsayımları ile deneysel bulgularından yola çıkan Sagan ve çalışma arkadaşlarının, bir metan, amonyak, su buharı ve hidrojen sülfür karışımını uzun dalgaboyundaki morötesi ışımaya tutarak, Yer'in oluşum çağlarındaki ilkel atmosfer koşullarına benzeyen bu ortamda, proteinlerin yapıtaşı olan aminoasitlerin oluştuğunu

göstermeleri, yeryüzünde yaşamın nasıl başladığını açıklayabilecek en anlamlı kanıtlardan biri oldu.

● YAPITLAR (başlıca): *Intelligent Life in the Universe* (Şklovski ile birlikte), 1966, ("Evrende Akıllı Yaşam"); *Planetary Exploration*, 1970, ("Gezegen Araştırmaları"); *UFOs: A Scientific Debate*, 1970, ("UFO'lar: Bilimsel Bir Tartışma"); *The Cosmic Connection*, 1973, ("Evren Bağlantısı"); *Communication with Extraterrestrial Intelligence*, 1973, ("Yer Ötesindeki Akıllı Yaratıklarla İletişim"); *Other Worlds*, 1975, ("Başka Dünyalar"); *The Dragons of Eden*, 1977, (Cennetin Ejderleri, 1983); *Cosmos*, 1980, (Kozmos, 1982).

● BAKINIZ: C.DARWIN, J.B.S.HALDANE, S.L. MILLER, OPARIN, UREY.

SAGAN, Françoise
(1935)

Fransız, romancı. Yapıtlarında daha çok kadın kahramanların psikolojilerini işlemiştir.

21 Haziran 1935'te Cajarc'da doğdu. Zengin bir sanayicinin kızıydı. Lyon'da büyüdü, II.Dünya Savaşı'nı İsviçre'de geçirdi. Paris'te rahibeler manastırında ve özel okullarda okudu. Sorbonne Üniversitesi'ne devam etti. 1953'te boş zamanlarında roman yazmaya başladı. Ertesi yıl, on dokuz yaşındayken ilk romanı *Bonjour tristesse*'i (Günaydın Hüzün) yayımladı. Roman, 1954 Eleştirmenler Ödülü'nü kazandı, yirmi dilde en çok satan kitap oldu. 1958'de ABD'de filme alındı. Sagan 1959'da J.Cocteau'nun *Le testament d'Orphèe* ("Orfe'nin Vasiyeti") adlı filminde oynadı. 1973'te İrlanda'ya yerleşti.

Yapıtlarında genellikle amaçsız insanların geçmişle de, gelecekle de bağ kurmadan, tedirgin yaşayışlarını konu etmiştir. Saçmalığa ve yalnızlığa sadece sevginin üstün geldiğini vurgulamış, onun da bir süre sonra öldüğünü ileri sürmüştür. Özgür ve karşı cinsle ilişkilerinde cesur kadın kahramanların psikolojilerini ele almıştır. İlk ve en ünlü romanı *Günaydın Hüzün*, büyüme çağındaki bir genç kızın, babasının metresine karşı olan duygularını işler. Genç kızın, kadının ölümü üzerine dolaylı da olsa bu ölüme neden olmaktan çektiği acıyı kolay anlaşılır, süssüz cümlelerle ve büyük bir yalınlıkla anlatır. *Un certain sourire* (Acı Tebessüm) ise mutluluğun ve üzüntünün iç içe yaşandığı bir yaşlı erkek-genç kız ilişkisini yansıtır.

● YAPITLAR (başlıca): Roman: *Bonjour tristesse*, 1954, (Günaydın Hüzün); *Un certain sourire*, 1956, (Acı Tebessüm); *Aimez-vous Brahms*, 1959, (Brahms'ı Sever misiniz?); *La chamade*, 1965; *Un peu de soleil dans l'eau froide*, 1969, ("Soğuk Suda Biraz Güneş"); *Le chien couchant*, 1983, ("Pusuya Yatmış Köpek"). Oyun: *Un chateau en Suede*, 1960, ("İsveç'te Bir Şato"); *La robe mauve de Valentine*, 1963, ("Valentine'nin Eflatun Elbisesi"). Senaryo: *Landru*, (C.Chabrol ile), 1963, ("Mavi Saklal"); *Les fourgeres bleues*, 1977, ("Mavi Füjerler").

SAĞDIÇ, Ozan
(1934)

Türk, fotoğrafçı. Röportaj ve tiyatro fotoğrafı dallarında ün yapmıştır.

Burhaniye'de doğdu. Lise son sınıftayken öğrenimini bırakarak fotoğrafçılığa başladı. Bir süre Edremit'de sinema makinistliği yaptı. 1954'te İstanbul'da Profesyonel Sanatçılar Derneği'nde kâtip olarak çalıştı. 1956'da fotoğrafçı olarak *Hayat* dergisine girdi; 1967'ye değin bu dergide çalıştı. İlk fotoğraf sergilerini bu yıllarda açtı. 1964'te Devlet Tiyatrosu'nun fotoğraf işlerini yapmaya başladı ve bu kurumun çıkardığı derginin düzenlemesini üstlendi. Aynı yıl Viyana'da Ara Güler ve Fikret Otyam'la birlikte "Üç Fotoğrafçıdan Türkiye" adlı bir sergide fotoğrafları sergilendi. 1967'de *Hayat* dergisinden ayrıldı ve serbest fotoğrafçı olarak çalışmaya başladı. Sergi çalışmalarını sürdürdü. Yurt içi ve yurt dışında birçok yayında fotoğrafları basıldı, çeşitli yarışmalarda dereceler aldı; birçok yarışmanın seçici kurullarında bulundu.

Türkiye'de Ara Güler'den hemen sonra gelen fotoğrafçılar kuşağının en önemli temsilcilerinden biri olan Sağdıç, gerek foto-röportaj, gerekse özel ilgi alanı olan tiyatro fotoğrafında ilginç çalışmalar gerçekleştirmiştir. Ayrıca uzun yıllar süren bir çabayla çoksesli müzik çevresinin ünlü adlarının, yorumcu, besteci ve orkestra yöneticilerinin fotoğraflarından oluşan önemli bir belge arşivi hazırlamıştır.

SAĞIROĞLU, Duygu
(1932)

Türk tiyatro dekoratörü, film yönetmeni ve senaryocu. Özellikle Türk yazarlarının oyunlarına yaptığı dekorlarla tanınmıştır.

10 Kasım 1932'de Trabzon'da doğdu. 1955'te ortaöğrenimini bitirdikten sonra girdiği İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'nden 1959'da ayrıldı. Daha lisedeyken 1953'te Cep Tiyatrosu'nun, daha sonra da Tiyatro Derneği'nin kurucuları arasında yer almıştı. Dekor yapmaya da gene o yıllarda başlamış, 1956'da Küçük Sahne'de ilk kez profesyonel dekorlar gerçekleştirmiştir. 1959'da İstanbul Şehir Tiyatroları'na girdi ve 1964'e değin gerek burada gerek İstanbul Devlet Operası'nda ve bazı özel tiyatrolarda dekorculuk yaptı. 1959'da Atıf Yılmaz'ın yanında dekorcu, yönetmen yardımcısı ve sanat direktörü olarak sinemaya geçti. 1963'te Rockefeller bursuyla bir yıl kadar Fransa, Almanya, İtalya ve ABD'de, özellikle opera dekorculuğu üzerine çalıştı. 1965'te ilk yönetmenlik denemesi olan *Bitmeyen Yol* filmini çekti. 1974'ten bu yana sinema ve tiyatrodan uzaklaştı. Halen (1985) Mimar Sinan Üniversitesi Sinema Televizyon Birimi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

● YAPITLAR (başlıca): Yönettiği Filmler: *Bitmeyen Yol*, 1965; *Ben Öldükçe Yaşarım*, 1966; *Nuh'un Gemisi*, 1966; *Meçhul Kadın*, 1971; *Namus*, 1971; *Yanaşma*, 1974.

SAĞLAM, Tevfik
(1882-1963)

Türk iç hastalıkları hekimi. Türkiye'de verem savaş örgütünün kurulmasına ve gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Tevfik Salim Sağlam İstanbul'da doğdu, 11 Temmuz 1963'te aynı kentte öldü. 1895'te Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi'ni, 1898'de Kuleli Tıbbiye İdadisi'ni bitirip, Sarayburnu'ndaki Demirkapı Askeri Tıbbiyesi'ne girdi ve 1903'te yüzbaşı rütbesiyle askeri hekim olarak diplomasını aldı. Gülhane Hastanesi'nde (Gülhane Askeri Tıp Akademisi) bir yıl stajyer,dört yıl da iç hastalıkları asistanı olarak çalıştıktan sonra, 1909'da, askeri ve sivil (mülki) tıbbiyelerin birleştirilmesiyle kurulan Tıp Fakültesi'nde III.Dahiliye Kliniği laboratuvar şefliğine getirildi. Ordu hastanelerinde ve kolordu sağlık müfettişliklerinde görev aldığı Balkan Savaşı'nın bitiminde Tıp Fakültesi'nden ayrılıp, 1914'te iç hastalıkları öğretim görevlisi (muallim) olarak Gülhane Askeri Tıp Okulu'na geçti. I.Dünya Savaşı'nda ordu sağlık başkanlıklarında görev alan ve Doğu illeri bulaşıcı hastalıklarla savaş başkanlığını yürüten Sağlam, 1919'da, Gülhane Hastanesi'nin İç Hastalıkları Kliniği'nde öğretim görevine ve başhekimliğe atandı. Sağlık Dairesi başkanı ve sağlık müfettişi olarak görevlendirildiği Kurtuluş Savaşı yıllarından sonra, 1923'te, profesör olarak Gülhane Hastanesi'ndeki öğretim ve başhekimlik görevine döndü. Bu görevine ek olarak 1924'te Tıp Fakültesi'nde propödötik (tıbba giriş) profesörlüğüne, 1926'da da iç hastalıkları profesörlüğüne yükseltildi. 1927'de general rütbesiyle ikinci kez Sağlık Dairesi başkanlığına atandıysa da, aynı yıl askerlikten ayrılan ve Tıp Fakültesi'ndeki öğretim görevine son verilen Sağlam, 1931'e değin yalnızca Gülhane Hastanesi'nde çalıştı. O tarihte, Gureba Hastanesi İç Hastalıkları Servisi'nde uzman hekimliğe ve Tıp Fakültesi'nde yeniden propödötik profesörlüğüne getirildi. 1933 Üniversite Reformu'nda da İstanbul Tıp Fakültesi dekanlığına ve III. İç Hastalıkları Kliniği ordinaryüs profesörlüğüne atandı. Ertesi yıl bu kürsünün kaldırılması üzerine üniversitede kadro dışı kalan Sağlam, 1936'da yeni açılan Haydarpaşa Numune Hastanesi'nin ilk iç hastalıkları şefi olarak göreve başladı. 1942'de Tıp Fakültesi'nde III. İç Hastalıkları Kliniği yeniden kurulunca ordinaryüs profesör olarak fakülteye döndü ve 1943-1946 arası üniversitenin rektörlüğünü üstlendi.

1952'de öğretim görevinden emekliye ayrıldıktan sonra verem savaşına ağırlık veren Sağlam, klinik hekimliğinin ve öğretim görevinin yanı sıra, özellikle Türkiye'de verem ve sıtma savaş örgütlerinin kuruluşundaki öncü çalışmalarıyla tanınır. 1927'de İstanbul'da ilk Verem Savaş Derneği'ni kurmuş, 1948'de gene kendi çabalarıyla kurulan Türkiye Ulusal Verem Savaş Derneği'nin başkanlığını üstlendiği on beş yıl içinde, pek çok il ve ilçede verem dispanserlerinin açılmasını, tüberkülin testi ve BCG aşısı kampanyalarının başlatılmasını, köylere gönderilen gezici röntgen ve verem tarama ekipleriyle bu hastalığa karşı savaşın etkili bir biçimde yürütülmesini sağlamıştır.

● YAPITLAR (başlıca): *Yukarı Solunum Yolları Hastalıkları*, 1920; *Büyük Harpte 3. Orduda Sıhhî Hizmet*, 1941; *İç Salgı Bezleri Hastalıkları*, 1945; *Klinik Tanı*, 1946; *Hayatım*, 1947; *Nasıl Okudum?*, 1959.

SAHA, Megh Nad
(1893-1956)

Hintli astrofizik bilgini. Yıldızların kimyasal bileşimlerinin ve atmosfer basınçlarının belirlenmesini sağlayan bir yöntem geliştirmiştir.

6 Ekim 1893'te Dakka'da (bugün Bangladeş'te) doğdu, 16 Şubat 1956'da Yeni Delhi'de öldü. 1911-1915 arasında Kalküta Üniversitesi'nde matematik öğrenimi gördükten sonra bu üniversitede matematik dersleri vermeye başladı. 1917'de fizik kürsüsüne geçti. 1918'de doktora derecesini aldıktan sonra astrofizik alanına yöneldi. Ertesi yıl Londra ve Berlin'deki astrofizik laboratuvarlarında araştırmalar yapmak üzere Avrupa'ya gönderildi. Avrupa'da kaldığı iki yıl boyuna, Planck, Einstein, Laue gibi ünlü fizik bilginleriyle tanıştı ve yüksek sıcaklıklardaki iyonlaşma oranına ilişkin kuramını geliştirdi. Ülkesine döndükten iki yıl sonra 1923'te, Allahabat Üniversitesi'nde fizik profesörlüğüne atandı. 1927'de Royal Society'nin üyeliğine seçildi. 1938'de Kalküta Üniversitesi'ne geçen Saha, aralarında bir nükleer araştırma kurumu da bulunan birçok bilim ve sanayi kuruluşunun kurulmasını sağlayan çalışmalarının yanı sıra, ülkesinin bağımsızlığını amaçlayan siyasal etkinliklere de katılmış ve 1951'de parlamentoya girmiştir.

Fizik alanındaki çalışmalarını termodinamik ve kuvantum kuramı üzerinde yoğunlaştıran Saha, önceleri sıcak gaz kütlelerindeki iyonlaşma olgusunu araştırdı ve atomların iyonlaşma oranını, sıcaklık ve basınca bağlayan bir bağıntı elde etti. 1920'de bu bağıntısını yıldız tayflarına uygulayarak, yıldızların atmosfer sıcaklığının ya da kimyasal bileşiminin belirlenmesini sağlayan yöntemi geliştirdi.

Işık kaynağının kimyasal bileşimine bağlı olarak çeşitli renk ya da dalgaboylarındaki görüntülerden oluşan yıldız tayfındaki her çizginin dalgaboyu, atomların ya da iyonların, bulundukları enerji düzeylerini değiştirirken saldıkları ya da soğurdukları enerjinin büyüklüğüne bağlıdır. Dolayısıyla, belirli bir elementin iyonlarına ilişkin çizginin hangisi olduğu bilinebilir ve bu çizgiyle ilgili öbür özelliklerle de ışık kaynağındaki iyonlaşma oranı saptanabilir. Saha'nın, iyonlaşma oranıyla ortamın sıcaklık ve basıncı arasındaki ilişkiye dayanan yöntemi, yıldız tayfında yer alan ve iyonlaşma oranı bilinen bir elemente ilişkin çizginin derinlik, genişlik ve yeğinlik gibi özelliklerinin yardımıyla o yıldızın yüzey sıcaklığını ve atmosfer basıncını hesaplamayı ya da tersine, sıcaklık ve basınç koşulları bilinen bir yıldıza ilişkin tayfın incelenmesiyle o yıldızın kimyasal bileşimini saptamayı olanaklı kılmıştır.

Saha'nın bu buluşu, daha sonraki yıldız tayfı incelemelerinin fiziksel temelini oluşturmuş ve çağdaş astrofiziğin gelişmesine hız kazandırmıştır.

● BAKINIZ: BUNSEN, KIRCHHOFF.

SAHİB GİRAY I
(1481-1551)

Kırım hanı. Komşu güçlere karşı başarılı seferler yapmış, hanlığın egemenliğini pekiştirmiştir.

Doğum yeri bilinmiyor, Taman'da öldü. I.Mengli Giray'ın oğludur. 1521'de Kazan hanı oldu. 1524'te Nijni Novgorod'u (bugün Gorki) Ruslar'dan alarak aynı yıl Kazan Hanlığı'ndaki iç kavgalar nedeniyle tahtı Safa Giray'a bırakıp İstanbul'a gitti. 1532'de I.Süleyman (Kanuni) tarafından Kırım hanlığına atandı. Bunun üzerine tahttan çekilmek zorunda kalan I.İslam Giray'ın yerine tahta çıktı. İkisi arasındaki iktidar mücadelesi 1537'de I.İslam Giray'ın öldürülmesiyle son buldu.

I.Sahib Giray 1538 yazında I.Süleyman'ın Boğdan seferine katıldı. 1539'da Kafkasya'da henüz Müslüman olmayan Çerkesler üzerine sonuçsuz bir sefer yaptı. Aynı yıl Kalgay (veliaht) Emin Giray komutasında bir ordu Moskova Knezliği'ne saldırarak çevre köyleri yağmaladı. 1541'de Kırım'a sığınan Rus soylusu Simeon Belsky'nin etkisiyle Moskova Knezliği'ne ikinci bir sefer düzenlediyse de pek başarılı olamadı. 1542'deki Çerkes seferinden büyük ganimetler ve çok sayıda tutsakla dönüldü. 1544'te Kırım'a sığınan Kabartay Çerkes beylerinden Elbozdı'nın etkisiyle çıkılan Kabartay seferinden zaferle dönen I.Sahib Giray, Ruslar'ın Kazan tahtından indirdiği Safa Giray'ı yeniden tahta çıkardı. 1545'te Astrahan'ı aldı. 1546'da Kırım'a baskınlar düzenleyen Nogaylar'ı kılıçtan geçirdi.

I. Süleyman'ın İran seferine katılmayan ve başına buyruk davranmaya başlayan I.Sahib Giray bir süredir anlaşamadığı sadrazam Rüstem Paşa ve Kefe Beyi Kasım Paşa tarafından padişaha şikâyet edildi. I.Süleyman tarafından Jane Çerkesleri üzerine seferle görevlendirilerek Kırım'dan uzaklaştırıldı. Yerine atanan I.Devlet Giray, 2 Ekim 1551'de tahta çıktı. Sefer dönüşünde Taman Kalesi'ne sığınan I.Sahib Giray burada oğluyla birlikte öldürüldü.

● BAKINIZ: DEVLET GİRAY I, MENGLİ GİRAY I.

SAINTE-BEUVE, Charles Augustin
(1804-1869)

Fransız, eleştirmen ve yazar. Çağdaş eleştirinin öncülerindendir.

23 Aralık 1804'te Boulogne-sur-Mer'de doğdu, 13 Ekim 1869'da Paris'te öldü. Boulogne'da başladığı öğrenimini Paris'te Collège Charlemagne ve Collège Bourbon'da sürdürdü. 1823'te Tıp Fakültesi'ne girdi. Collège Charlemagne'daki bir öğretmeninin kurduğu *Le Globe* gazetesine yazılar yazmaya başlayınca tıp öğrenimini yarıda bıraktı. Bu gazetedeki yazılarıyla Goethe ve V.Hugo'nun beğenisini kazandı. *La Revue des Deux Mondes* gazetesine yazdığı "Portreler" dizisi ile adını duyurdu. *Critiques et portraits littéraires* ("Eleştiriler ve Edebiyatçı Portreleri") adlı kitapta topladığı bu yazılar, daha sonra genişletilmiş olarak *Portraits littéraires,* ("Edebiyatçı Portreleri") *Portraits de femmes* ("Kadın Portreleri") ve *Portraits contemporains* ("Çağdaş Portreler") adlarında üç ayrı yapıt oluşturdu.

Bir yandan da şiirler yazan ve Romantizm akımına yakınlık duyan St. Beuve *Vie, poésies et pensées de Joseph Delorme* ("Joseph Delorme'un Yaşamı, Şiirleri ve Düşünceleri") adlı şiir kitabını imzasız yayımladı. 1837'de Lozan'a giderek Port-Royal adlı felsefe okulunun öğretisi üzerine dersler verdi. Bu derslerin ürünü olan altı ciltlik *Histoire de Port Royal* ("Port Royal'in Tarihi") en önemli yapıtı sayılır. Aynı yıl yayımladığı şiir kitabı *Pensées d'août*'dan ("Ağustos Düşünceleri") sonra şiiri bıraktı ve tümüyle eleştiriye yöneldi. 1840'ta Paris'teki Mazarin Kütüphanesi'nin yöneticiliğine getirildi. 1844'te Fransız Akademisi'ne seçildi.1848 Devrimi'nden duyduğu tedirginlik nedeniyle Belçika'ya gitti ve Liége Üniversitesi'nde Fransız edebiyatı dersleri verdi. 1849'da Fransa'ya döndükten sonra *Le Constitutionnel* gazetesinde başlayıp daha sonra *Le Moniteur* ve *Le Temps*'te sürdürdüğü haftalık eleştiri yazıları büyük ilgi çekti. Bu yazılarını *Causeries du lundi* ("Pazartesi Konuşmaları") ve *Nouveaux lundis* ("Yeni Pazartesiler") adlı yapıtlarında bir araya getirdi. 1852'de imparator ilan edilen III.Napoléon'un baskıcı yönetimini desteklemesi tepkilere yol açtı. 1854'te imparator tarafından Collège de France'a atandı, ancak öğrencilerin karşı çıkması üzerine derslerini sürdüremedi. 1858-1862 arasında École Normale Supérieur'de ders verdi. 1865'te senatör seçildi. Senatoda düşünce özgürlüğünü savunan konuşmaları nedeniyle saygınlığını yeniden kazandı.

Yazarları değerlendirirken yapıtları ile birlikte yaşamöykülerinin ve kişiliklerinin de ayrıntılarıyla incelenmesi gerektiğini ileri süren St.Beuve'ün eleştiri konusuna getirdiği en önemli yenilik, bilimsel sayılabilecek bir sınıflandırmayı savunmasıdır. Bu bağlamda yazarları belirli topluluklar ya da kuşaklar içinde ele alma eğilimi ilk kez onunla ortaya çıkmıştır. St.Beuve eleştiride yansızlığı ilke edinmişse de, özellikle çağdaşlarına ilişkin değerlendirmelerinde zaman zaman öznel ve katı bir tutum takındığından, kimi yargıları günümüzde geçerliliğini yitirmiştir. Ancak 17. ve 18.yy'ın ikinci derecede önemli yazarlarıyla ilgili yerinde gözlemleri vardır.

● **YAPITLAR (başlıca): Eleştiri:** *Tableau historique et critique de la poésie française au XVI. siècle,* 1828, ("XVI.yy Fransız Şiiri Üzerine Tarihsel ve Eleştirel Bir Değerlendirme"); *Critiques et portraits littéraires,* 6 cilt, 1832-1839, ("Eleştiriler ve Edebiyatçı Portreleri"); *Histoire de Port Royal,* 1840-1859, 6 cilt, ("Port Royal'in Tarihi"); *Portraits littéraires,* 3 cilt, 1844-1852, ("Edebiyatçı Portreleri"); *Portraits de femmes,* 1844, ("Kadın Portreleri"); *Portraits contemporains,* 3 cilt, 1846, ("Çağdaş Portreler"); *Causeries du lundi,* 15 cilt, 1851-1862, ("Pazartesi Konuşmaları"); *Nouveaux lundis,* 13 cilt, 1863-1870, ("Yeni Pazartesiler"); *Premiers lundis,* 3 cilt, 1874-1875, ("İlk Pazartesiler"). **Şiir:** *Vie, poésies et pensées de Joseph Delorme,* 1829, ("Joseph Delorme'un Yaşamı, Şiirleri ve Düşünceleri"); *Pensées d'août,* 1837, ("Ağustos Düşünceleri"). **Roman:** *Volupté,* 1832, ("Şehvet").

SAINT-EXUPÉRY, Antoine de (1900-1944)

Fransız, pilot ve yazar. Havacılık yaşantısından kaynaklanan yapıtlarıyla tanınmıştır.

29 Haziran 1900'de Lyon'da doğdu, 31 Temmuz 1944'te Akdeniz'de, Korsika yakınlarında öldü. Yoksul düşmüş aristokrat kökenli bir ailedendi. Fransa ve İsviçre'deki Cizvit okullarında öğrenim gördü. Kötü bir öğrenci olmasına karşılık, hızla gelişmekte olan havacılık alanına büyük ilgi duyuyordu. 1921'de başlayan askerliği sırasında uçuş eğitimi gördü ve pilot oldu. 1926'da sivil havacılık alanında çalışmaya başladı. Toulouse'daki Lotécoère Şirketi'nce Afrika'nın kuzeybatısına ve Güney Amerika'ya düzenlenen posta seferlerinde pilotluk yaptı. 1930'larda deneme pilotu olarak çalıştı ve *Paris-Soir*'ın muhabirliğini üstlendi. II.Dünya Savaşı çıkınca 1939'da keşif pilotu olarak Fransız Hava Kuvvetleri'ne katıldı. Ülkesinin yenilgisinden sonra ABD'ye gitti. 1943'te yeniden Kuzey Afrika'daki birliğine katıldı. Artık yaşlı sayıldığı halde, tehlikeli keşif görevleri almayı ısrarla sürdürdü. Ertesi yıl bir keşif uçuşu sırasında, bir olasılıkla uçağının düşürülmesi sonucu Korsika yakınlarında kayboldu.

İlk romanları olan 1929 tarihli *Courrier sud* (Güney Postası) ve 1931'de yayımladığı *Vol de nuit* (Gece Uçuşu) ile büyük ün kazandı. Kendi havacılık deneyimlerinden yola çıkarak geliştirdiği, pilotun kötü hava koşullarına karşı tek başına verdiği mücadeleyi, işe bağlılık ve kendini göreve adamışlık temalarını işleyen bu iki kitabı da roman kahramanı olan pilotların ölümüyle noktalamıyordu. Sekiz yıllık bir aradan sonra yayımlanan *Terre des hommes* (İnsanların Dünyası) başlıklı denemelerinde kendi uçuş serüvenlerini şiirsel bir anlatımla dile getirdi. ABD'de kaleme aldığı *Pilote de guerre* (Savaş Pilotu), Alman işgali sırasında gerçekleştirdiği son derece tehlikeli bir keşif uçuşunun ve mucizevi kurtuluşunun öyküsüydü. Yine ABD'de, 1943'te yayımlanan *Lettre à un otage* ise ("Bir Rehineye Mektup"), Fransızlar'a yöneltilmiş bir birlik çağrısıydı.

Saint-Exupéry, serüven ve tehlikeyi şiirsel bir yaklaşımla ele almış, zengin üslubuyla eleştirmenlerin övgüsünü toplamıştır. İlk yapıtlarında uçuş eylemini, daha sonra da genel olarak görev üstlenme ve göreve bağlılığı yüceltmiş, sorumluluk ve özveri temalarını işlemiş, gerçek mutluluğun bu değerlerle elde edilebileceğini vurgulamıştır. Görevleri ve amaçları doğrultusunda insanlar arasında oluşması gereken dayanışmanın önemi üzerinde durmuştur. Savaş dönemi yapıtlarında, hümanizm ve Hıristiyanlık düşüncesinden kaynaklanan idealist bir yaklaşım görülür. Çocuk kitabı olarak tanınan *Le petit prince* (Küçük Prens), aslında büyüklere seslenen bir yapıttır. Çeşitli ödüller kazanmış olan Saint-Exupéry, ülkesi dışında da Fransız direnişinin yürekli sesi olarak tanınmıştır.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Courrier sud*, 1929, (Güney Postası); *Vol de nuit*, 1931, (Gece Uçuşu); *Terre des hommes*, 1939, (İnsanların Dünyası); *Pilote de guerre*, 1942, (Savaş Pilotu); *Lettre à un otage*, 1943, ("Bir Rehineye Mektup"); *Le petit prince*, 1943, (Küçük Prens); *Citadelle*, (ö.s.), 1948, ("Kale"); *Carnets*, (ö.s.), 1953, ("Notlar").

● **KAYNAKLAR**: R.M.Albéres, *Saint-Exupéry*, 1946; C.Cate, *Antoine de Saint-Exupéry: His Life and Times*, 1970; L.Estang, *Saint-Exupéry par lui-même*, 1956; C.Françpis, *L'esthétique de Saint-Exupéry*, 1957; J.Roy, *Passion de Saint-Exupéry*, 1950; M.A.Smith, *Knight of the Air: The Life and Works of Antoine de Saint-Exupéry*, 1956.

SAINT-JUST, Louis de (1767-1794)

Fransız siyaset adamı. 1789 Fransız Devrimi'nin radikal önderlerinden biri olarak Terör Dönemi'nde etkin bir rol oynamıştır.

Louis Antoine Léon de Saint-Just 20 Ağustos 1767'de Nièvre'de Decize'de doğdu, 28 Temmuz 1794'te Paris'te öldü. Babası bir süvari subayı, ileri görüşleriyle tanınan annesi ise varlıklı bir noterin kızıydı. Soissons'daki Oratoire tarikatına ait bir din okulunda öğrenim gördükten sonra ailesinin yerleştiği Blérancourt'a döndü. Eylül 1786'da aile servetinin bir bölümünü alarak Paris'e kaçtı. Kısa süren debdebeli bir yaşamın ardından annesi tarafından yakalatılarak bir ıslahevine kapatıldı. Nisan 1787'de buradan çıktıktan sonra Soissons savcılığında kâtiplik yapmaya başladı. Aynı dönemde Reims'te başladığı hukuk öğrenimini tamamlayarak Nisan 1788'de hukuk diplomasını aldı. 1789'da keskin bir toplumsal eleştiriyi içeren hiciv türünde yazılmış *Organt* adlı destansı şiir kitabını yayımladı.

1789 Fransız Devrimi'nin başlamasının ardından Temmuz sonunda Blérancourt'a dönüp kasabadaki belediye örgütünde sekreterlik ve yeni kurulmuş olan ulusal muhafız birliklerinde komutanlık görevlerini üstlendi. Bastille Kalesi'nin ele geçirilmesinin yıldönümü olan 14 Temmuz 1790'da ulusal muhafız komutanı olarak Paris'teki Federasyon Bayramı'na katıldı. Bu dönemde görüşlerine ve kişiliğine büyük bir hayranlık duyduğu Robespierre'le mektuplaşmaya başladı. Eylül 1791'de Yasama Meclisi'ne adaylığını koyduysa da yaşı tutmadığından seçilemedi. Aynı yılın sonunda yayımladığı *Esprit de la révolution et de la constitution de France* ("Devrimin Ruhu ve Fransa Anayasası Üzerine") adlı kitabıyla Paris'te tanınmaya başladı. Eylül 1792'de Aisne'den katıldığı Ulusal Konvansiyon seçimlerini kazanarak Paris'e gitti.

Konvansiyon'da Robespierre'in önderlik ettiği radikal kanadın ateşli ve uzlaşmaz bir sözcüsü durumuna gelerek, Robespierre'le birlikte XVI.Louis'nin yargılanarak giyotine gönderilmesi için Jirondenler'e karşı (Girondins) yoğun bir mücadele yürüttü. 30 Mayıs 1793'te geniş yetkilere sahip bir yürütme organı niteliğinde olan Kamu Esenlik Komitesine üye seçildi. Jirondenler'in Haziran 1793'te iktidardan uzaklaştırılmasından sonra 11-24 Haziran 1793'te kabul edilen 1793 Anayasası'nın hazırlanmasında etkin bir rol oynadı. Ekim 1793'te hükümet temsilcisi olarak Avusturya ile savaşın kötüye gittiği Strasbourg'da bulunan Rhin ordusuna gönderildi. İzlediği kararlı tutumla devrimci yönetime karşı muhalefeti önleyerek bu cephede toparlanmayı sağladı. Daha sonra da iki kez aynı görevle Kuzey ordusuna gönderildi.

Şubat 1794'te Ulusal Konvansiyon başkanlığına

seçilen Saint-Just, Şubat-Mart 1794'te karşıdevrimci soyluların mallarına el koyularak yoksul halka dağıtılmasını öngören Ventôse Kararları'nın alınmasına ön ayak oldu. Robespierre'in sağ kolu olarak, 1794 ilkbaharında Hébert ve Danton'a karşı acımasız ve sert bir mücadele yürüttü. Koalisyon güçlerine karşı yürütülen savaşta Fransa lehine bir dönüm noktasını oluşturan 26 Haziran 1794 Fleurus çarpışmasının kazanılmasında önemli katkısı oldu. Jakoben iktidarı içinde bölünmelerin keskinleşmesi üzerine 27 Temmuz (9 Thermidor) 1794'te Konvansiyon'a sunmak için Robespierre'in muhaliflerini mahkûm etmeyi amaçlayan bir rapor hazırladı. Ancak konuşması kesilerek tutuklandı. Ertesi gece diğer Jakoben önderlerle birlikte Paris Komünü üyelerince hapishaneden kaçırıldıysa da, sığındığı Hôtel de Ville'de yakalanıp yargılanmaksızın giyotinle idam edildi.

Kimi çevreler tarafından zalim bir terörcü olarak nitelendirilmekle birlikte, yetenekleri ve yakışıklılığı nedeniyle "devrimin başmeleği" olarak da adlandırılan Saint-Just'ün siyasal ve toplumsal görüşleri, ölümünden sonra yayımlanan *Fragments sur les institutions républicaines* ("Cumhuriyetçi Kurumlar Üzerine Görüşler") adlı kitabında özlü ve çarpıcı bir biçimde işlenmiştir. Saint-Just bu kitapta daha çok taşra eyaletlerinde gözlemlediği kırsal komün geleneğine dayalı ütopik ve eşitlikçi bir düzeni savunarak 1793 Anayasası'nın da ilerisinde radikal öneriler geliştirmiştir.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Organt*, 1789; *Esprit de la révolution et de la constitution de France*, 1791, ("Devrimin Ruhu ve Fransa Anayasası Üzerine"); *Fragments sur les institutions républicaines*, (ö.s.), 1800, ("Cumhuriyetçi Kurumlar Üzerine Görüşler"); *Oeuvres complètes*, (ö.s.), C.Vellay (yay.), 1908, ("Toplu Yapıtlar"); *Discours et rapports*, (ö.s.), A.Soboul (yay.), 1957, ("Söylevler ve Raporlar").

● **KAYNAKLAR:** G.Bruun, *Saint-Just: Apostle of Terror*, 1932; E.N. Curtis, *Saint-Just: Colleague of Robespierre*, 1935; A.Ollivier, *Saint-Just et la force des choses*, 1954.

● **BAKINIZ:** DANTON, HÉBERT, ROBESPIERRE.

SAINT-LAURENT, Louis (1882-1973)

Kanadalı devlet adamı. Başbakanlık döneminde Kanada'nın kendi anayasasını değiştirme hakkını elde etmesini sağladı.

1 Şubat 1882'de Quebec Eyaleti'nde Compton'da doğdu, 25 Temmuz 1973'te Quebec'de öldü. Laval Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü. 1905'te baroya girerek avukatlık mesleğine başladı. 1914'te Laval Üniversitesi'nde hukuk profesörü oldu. 1941'de başbakan W.L.Mackenzie King'in isteğiyle siyasete atıldı. 1942'de Liberal Parti'den Kanada Avam Kamarası'na seçildi. King tarafından adalet bakanlığına ve başsavcılığa getirildi. 1945'te Birleşmiş Milletler Örgütü'nün kuruluşunun kararlaştırıldığı San Francisco Konferansı'nda Kanada delegasyonunun başkan yardımcılığını yaptı. 1946'da dışişleri bakanı oldu. 1946-1947 yıllarında Londra'da ve New York'ta yapılan BM Genel Kurulu toplantılarına katıldı.

► *Us ilkeleri ve ahlak duygusu*

1948'de Liberal Parti'nin başkanlığına seçildi. Aynı yıl Mackenzie King'in görevden ayrılması üzerine başbakan oldu. Başbakanlığı sırasında yabancı sermayenin ülkeye girişini kolaylaştırdı, eyaletler arasında gelir dağılımını eşitleyecek önlemler aldı, sosyal güvenlik haklarını ve üniversite öğrenimini yaygınlaştırdı. Sanatın ve edebiyatın geliştirilmesi amacıyla bir konsey kurdu. Kanada'yı içişlerinde daha bağımsız kılan bir dizi karar aldı. Kanada'nın kendi anayasasını değiştirme hakkını elde etmesini sağladı ve alınan kararların İngiltere'de Westminster Krallık Meclisi'nce onaylanması yükümlülüğünü kaldırdı. Genel valiliğe bir Kanadalı'nın atanmasını kabul ettirdi. Dış siyasette de başarılı olan Saint-Laurent, Newfoundland'ı Kanada topraklarına kattı. Birleşmiş Milletler'in 1950'de Kore, 1956'da Süveyş kanalı sorununa müdahale etmesini destekledi.

1949 ve 1953 seçimlerini kazanarak görevini sürdüren Saint-Laurent, Liberal Parti'nin 1957 seçimlerini yitirmesi üzerine başbakanlıktan çekildi. 1958'de Liberal Parti'nin başkanlığını L.B. Pearson'a bıraktıktan sonra siyasi yaşamdan uzaklaştı ve yaşamının geri kalan bölümünde çalışmalarını hukuk alanında sürdürdü.

● **BAKINIZ:** DIEFENBAKER, L.PEARSON.

SAINT-MARTIN, Louis Claude (1738-1803)

Fransız, filozof ve tanrıbilimci. İnsanda düşünce ve ustan üstün bir ahlak duygusunun bulunduğunu ileri sürmüştür.

18 Ocak 1738'de Ambroise'da doğdu, 23 Ekim 1803'te Aulnay'da öldü. Yoksul ve soylu bir ailenin çocuğuydu. Güç koşullar altında öğrenim gördü. Önce Pontlevoi Koleji'nde okudu, sonra Orléans Hukuk Okulu'na girdi. Felsefe, yazın, tanrıbilim, hukuk alanlarında çalışmalarını sürdürdü. Bir süre avukatlıkla geçimini sağlamaya çalıştı, bu işte başarılı olamayınca eski bir subay olan babasının aracılığıyla Bordeaux kışlasına, subay olarak, girdi. Burada tanıştığı yazar Martinez Pascalis'nin etkisiyle kendini tinsel bilimlere vererek Gizemcilik'i benimsedi. Beş yıllık bir subaylıktan sonra, yalnız Gizemcilik ve yazarlıkla ilgilenmeye başladı. Etkili konuşması, toplumcu ve insansever düşünceleri dolayısıyla yüksek görevlilerle, soylularla, toplumun kalburüstü kişileriyle yakınlık kurdu, onların toplantılarında aranan, sevilen başlıca kişiler arasına katıldı. 1789 Devrimi'nden sonra kendisi de yüksek görevlere getirildi.

Saint-Martin özellikle ahlak, tin, bilgi, düşünce, us, duygu ve Tanrı gibi bir yandan felsefeyi, bir yandan da tanrıbilimi ilgilendiren sorunlar üzerinde durur. Bunlara kimi yerde Gizemcilik'le, kimi yerde us ilkeleriyle bağdaşan bir yönteme dayanarak çözüm bulmaya çalışır. Ona göre, insanda, us ve düşünceden üstün, deneyden gelmeyen yüce bir ahlak duygusu vardır. Bütün davranışların ölçüsü, yönlendiricisi bu duygu olmalıdır. İnsanın, davranışlarını düzenleyen, bir ahlak ilkesi yaratması söz konusu değildir. Ahlak duygusunun ◄

temelini tanrısal iyilik oluşturur. Bu nedenle insan duyusal değil duygulu bir varlıktır. Us ilkelerinin kaynağı da bu ahlak duygusudur. Us bu iyilikle donatılmış ahlak duygusundan edindiği ilkeleri geliştiren, yaşama uygulayan bir yetidir.

Tin ayrı bir tözdür, onun özdek olan gövde ile öz ve yapı bakımından benzerliği söz konusu edilemez. Tanrısal bir töz olan tin kendi başına bir varlıktır, gövdeye dirilik ve devinim yeteneği kazandırır. İnsan tini bir tanrısal istektir, anlık ise tanrısal düşüncedir. Bu da insanda bulunan bütün tinsel yetilerin doğaüstü bir kaynakla bağlantılı olduğunu gösterir. İnsan tini tanrısal istek olduğundan, Tanrı doğrudan doğruya insanda yansır, kimi nitelikleriyle görünür duruma gelir. Buna karşı, gövdesiyle bir özdek olan insan da doğada yansır, çünkü doğa etkindir, onda duygu ve anlık vardır. İnsan başlangıçta, en yüce varlık aşamasında bulunuyordu, ancak Tanrı'ya bağlanacak yerde, eğilimlerinin etkisi altında kalarak ölümsüz olana değil de geçici olana yöneldi. Bu yönelme onun düşüşüdür. Bu düşme olayında insanı aldatan, daha önce düşmüş bir göksel tin vardı. İnsanın aldanmasıyla başlayan düşme doğayı da sürüklemiştir.

► Saint-Martin için özdek, Tanrı'nın yarattığı bir nesne değil, insan ve doğanın ilkel biçimlerinin bozulmasından oluşan bir karışımdır. Yaratma tanrısal özün, belli ölçüler içinde, yansımasından doğan bir olaydır ve yüceden aşağı olana doğru dört aşamalıdır. İlk aşamada insan tini, ikincisinde insan anlığı ya da tin, üçüncüde doğa ya da evren tini, dördüncü ve en altta ise nesneleri oluşturan öğeler ya da özdek bulunur. Tanrı özdeğin kendini değil, onu oluşturan ilk öğeleri yaratmıştır, bu nedenle dördüncü aşamadaki yaratma tanrısal değil, ilkel biçimlerin bozulması sonucudur.

► Dil sorununu düşünce ve ahlak duygusuyla birlikte inceleyen Saint-Martin, kendi görüşüne uygun bir kuram ileri sürer. Ona göre dil insanın yarattığı bir varlık diye görülmemelidir. Çünkü, insan öteki dirilerden dilinin özellikleriyle ayrılır. Dil, insanda, doğuştan bir yeti olarak vardır, onun gizemi öğrenim ve eğitim yoluyla değil, "kendiliğinden" öğrenilir. Bu dil düşünceyle eş doğrultuda yürür, insana "düşünen varlık" niteliğini kazandırır.

► Ulus yönetiminde, gizemci bir yol izleyen Saint-Martin, halk egemenliğine, bireylerin özgür istençlerine inanmaz. Onun anlayışına göre bütün egemenlik tanrısal kayraya dayanır. Ulusu yöneten yetkililer bu tanrısal kayranın bir yansıması olmaktan öte bir anlam taşımaz. Çünkü egemenlik insanla değil, tanrısal tözle bağlantılıdır. Bireylerde, kendi istençleri nedeniyle, tanrısal egemenliğe, tanrısal kayraya karşı bir direnme vardır. İşte toplumda bütün kötülüklerin, uyumsuzlukların kaynağı bu direnmedir. Toplumun bu kötü durumlardan kurtulması için tanrısal kayranın olağanüstü bir nitelikte olaya el koyması gerekir.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Tableau naturel des rapports qui existent entre Dieu l'homme et l'univers,* 1777, ("Tanrı, İnsan ve Evren Arasında Var Olan İlişkilerin Doğal Görünümü"); *L'homme de désir,* 1790, ("İstek İnsanı"); *Ecce homo,* 1792, ("İşte İnsan"); *Le nouvel homme,* 1792, ("Yeni İnsan"); *De l'esprit des choses,* 1802, ("Nesnelerin Tini Üzerine"); *Les vrais principes de l'essence divine,* 1802, ("Tanrısal Özün Gerçek İlkeleri").

● **KAYNAKLAR:** J.Classen, *L.C. von Saint-Martin,* 1895.

SAINT-POL-ROUX
(1861-1940)

Fransız, şair. İmgelere büyük önem vermiş, modern şiirin öncüleri arasında yer almıştır.

15 Ocak 1861'de Marsilya yakınında Saint-Henri' de doğdu, 18 Ekim 1940'ta Brest'te öldü. Asıl adı Paul Pierre Roux'tur. 1886'da ilk şiir kitabı *Lazare*'ı yayımladı. *L'Ermitage* ve *Mercure de France* dergilerinde simgeci (sembolist) yaklaşımlı şiirleri çıktı. 1900'de Gustave Charpentier'nin (1860-1956) *Louise* operasının librettosunu yazdı. Aynı yıl Paris'i terkedip Bretonya'da bir şatoya çekildi. I.Dünya Savaşı'nda oğlunun ölmesiyle çok sarsıldı. II.Dünya Savaşı'nda, 1940'ta, sarhoş bir Alman askeri, şatosunu yaktı, kızını yaraladı, hizmetçisini öldürdü. Pek çok yapıtı bu yangında kaybolan Roux, üç ay sonra hastanede öldü.

Roux, başlangıçta Simgecilik doğrultusunda şiirler yazmıştır. Sonraki yapıtlarında güzelliğin görüntüsünü gerçekte, özünü de Tanrı'da aramış, gerçeklik düşüncesinin Tanrı'da var olduğuna inanmıştır. Sanat anlayışına "ideo-realizm" adını takmış ve düşüncelerini *Les reposoirs de la procession* ("Ayin Alayına Katılanların Dinlenme Yeri") adlı yapıtında açıklamıştır. Şairin, coşkun imgeleriyle dünyayı keşfedeceğine ve varlığın sürdürücüsü olacağına inanan Roux, günlük kullanımlarla yıpranmış düşüncelerin yetersiz olduğunu ileri sürmüş, yalnızca imgelere ve sese değer vermiştir. Usun ve mantığın sınırlarını aşan bir lirizme yönelmiş, şairin yolunu sezgisiyle bulması gerektiğine inanmıştır. Gerçeküstücüler arasında büyük usta olarak değerlendirilmiş, çağdaş şiirin öncülerinden sayılmıştır.

◄ *Yaratılış aşamaları*

◄ *Dil*

● **YAPITLAR (başlıca):** *Lazare,* 1886; *Le bouc émissaire,* 1889, ("Abalı"); *Les reposoirs de la procession,* 1893, ("Ayin Alayına Katılanların Dinlenme Yeri"); *La dame a la faux,* 1899, ("Tırpanlı Kadın"); *La rose et les épines du chemin,* 1901, ("Yoldaki Gül ve Dikenleri"); *Les féeries intérieures,* 1907; *La supplique du Christ,* 1939, ("İsa'nın Dilekçesi"); *La mort du berger,* 1938, ("Çobanın Ölümü").

SAINT-SAËNS, Camille
(1835-1921)

Fransız, besteci. Yapıtlarındaki kusursuz işçiliği ve inceliğiyle tanınmıştır.

Charles Camille Saint-Saëns 9 Ekim 1835'te Paris'te doğdu, 16 Aralık 1921'de Cezayir'de öldü. Müzik yeteneği çok küçükken ortaya çıktı. Beş yaşında küçük piyano parçaları ve şarkılar besteleyebiliyordu. Yedi yaşında Stamaty'den piyano, Maleden'den armoni dersleri almaya başladı. On bir yaşında ilk konserini verdi. 1848'de Paris Konservatuvarı'na girerek dönemin ünlü müzikçileri Benoist, Halévy ve Reber'den bestecilik ve org dersleri aldı. Ayrıca Gounod'dan da özel öğrenim gördü. 1852'de Liszt'le tanıştı. Sonraları Liszt onu dünyanın en büyük orgcusu olarak tanımlamıştır. Saint-Saëns 1853'te Paris'te Saint-Merri Kilisesi'nde, 1858-1877 arasında da Madeleine Kilisesi'nde orgçuluk yaptı. 1861'den 1865'e değin École

◄ *Yönetim*

Niedermeyer'de piyano profesörü olarak ders verdi. Öğrencileri arasında Gabriel Fauré ile André Messager de (1853-1929) vardı.

1871'de, Fransa-Prusya Savaşı'nın ardından, önde gelen Fransız müzik yapıtlarının sonraki kuşaklara tanıtılması amacıyla, Massenet, Franck, Fauré gibi bestecilerle birlikte Société Nationale de Musique'in (Ulusal Müzik Kurumu) kurulmasına yardım etti, 1886'ya değin de bu kurumun yöneticiliğini yaptı. 1877'den sonra resmi hiçbir görev almadan sadece beste çalışmalarını sürdürdü. Piyanist, orgçu ve orkestra yöneticisi olarak birçok ülkede konserler verdi.

Müzik sanatının hemen hemen her alanında çok sayıda yapıtı olan Saint-Saëns'ın müziği kolay anlaşılır. Üstün bir incelik ve kültürle işlenmiştir. Ancak dengeli yapısına karşın, yüzeyselliği ve içerikten yoksunluğu nedeniyle eleştirilmiştir.

Saint-Saëns'ın bestelediği birçok operadan günümüz repertuarlarına yalnızca *Samson et Dalila* (Samson ve Dalila) kalmıştır. Konusu *İncil*'den alınan sahne yapıtlarına karşı Parisliler'in tepki göstermesi nedeniyle *Samson ve Dalila* ilk kez, 1877'de Liszt'in ön ayak olmasıyla Almanya'da, Weimar'da sahnelenmiştir. Bu yapıt melodi zenginliğine karşılık dramatik yapıdan yoksun olduğu için yarı oratoryoya benzer.

Saint-Saëns senfonik şiir türünü Fransa'da ilk kez kullanan bestecidir. Senfonik müzik alanındaki başyapıtı, Liszt'in anısına adanmış *3. Senfoni*'sidir. Bir ana temaya dayanarak döngüsel *(cyclic)* biçimde bestelenmiş org eşlikli bu senfoni, iki bölüm biçiminde yazılmıştır. En beğenilen konçertosu *2. Piyano Konçertosu*'nu Saint-Saëns, Anton Rubinstein'ın isteği üzerine 1868'de yazmıştır. Alışılagelmiş konçertoların tersine, bu yapıtın yavaştan hızlıya doğru gelişen üç bölüm biçimindeki başlangıcı, Lully tarzındaki Fransız uvertürlerini andırır.

Wagner etkisinin yaygın olduğu bir dönemde yaşamasına karşın bundan uzak duran ve klasik modellere bağlı kalan Saint-Saëns'ın kendinden sonraki Fransız bestecileri üstünde çok az etkisi görülmüştür. Ravel ve Dukas gibi besteciler onun yüzeyselliğinden kaçınmışlar, buna karşılık müziğindeki denge ve berraklıktan yararlanmışlardır.

● **YAPITLAR (başlıca): Opera:** *La princesse jaune*, 1872, (Sarı Prenses); *Samson ve Dalila*, 1877; *VIII. Henri*, 1883; *Hélène*, 1904; *L'ancêtre*, 1906, (Ata). **Senfoni:** *Senfoni No.1*, 1855; *Senfoni No.2*, 1878; *Senfoni No.3*, 1886. **Konçerto:** *2. Piyano Konçertosu*, 1868; *4.Piyano Konçertosu*, 1875; *3.Keman Konçertosu*, 1881; *5.Piyano Konçertosu*, 1895; *2. Viyolonsel Konçertosu*, 1902. **Senfonik Şiir:** *Le rouet d'Omphale*, 1871, (Omphale'in Çıkrığı); *La jeunesse d'Hercule*, 1877, (Herkules'in Gençliği); *Suite Algérienne*, 1879, (Cezayir Süiti). **Oda Müziği:** *Beşli*, 1865, yaylılar ve piyano için; *Sonat*, 1885, keman ve piyano için; *Yedili*, 1887, piyano, yaylılar ve trompet için; *Dörtlü*, 1899, yaylılar için. **Vokal Müzik:** *Kantatlar; Oratoryolar.* **Kitap:** *Matérialisme et musique*, 1882, ("Maddecilik ve Müzik"); *Harmonie et mélodie*, 1885, ("Armoni ve Melodi").

Ulusal Kütüphane, Paris-FRANSA

Saint-Simon

SAINT-SIMON, Claude Henri de (1760-1825)

Fransız, düşünür. Ülkesinde Ütopik Sosyalizm'in en önemli temsilcilerinden biridir.

Saint-Simon kontu Claude Henri de Rouvroy 17 Ekim 1760'ta Paris'te doğdu, 19 Mayıs 1825'te aynı kentte öldü. Sonradan yoksullaşmış soylu bir Fransız ailesinden gelmekteydi. Özel öğretmenlerin yardımıyla tamamladığı düzensiz bir eğitimin ardından 17 yaşındayken orduya girdi. İki yıl sonra yüzbaşı olarak, bağlı olduğu alayla birlikte katıldığı Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda yaralandı ve tutsak düştü. Jamaica'da serbest bırakıldıktan sonra, Meksika genel valisine Atlantik Okyanusu ile Büyük Okyanus'u birleştirecek bir Nikaragua kanalı planı önerdi. Avrupa'ya döndükten sonra da Madrid'i denize bağlayacak benzer bir proje geliştirdi. Ancak her iki girişiminden de bir sonuç alamadı.

1783'te ordudan ayrılarak Fransa'ya döndü. 1789 Fransız Devrimi sonrasında, el konmuş kilise toprakları üzerinde spekülasyon yaptığı gerekçesiyle 1793'te tutuklandı. 1794'te Robespierre'in devrilmesi ve Terör Dönemi'nin sona ermesi üzerine serbest bırakıldıktan sonra, ülkedeki büyük enflasyon ortamında önemli bir servet edindi. Paris'te bir çiftlik satın alarak, dönemin önde gelen bilim adamlarını ve aydınlarını ağırladığı evinde gösterişli bir yaşam sürdürmeye başladı.

Bu dönemde École Polytechnique'te devam ettiği fizik derslerinin ve yakın ilişkiye girdiği bilim adamlarının esinlediği düşüncelerle, devrimin yıktığı Eski Rejim'in yerini alacak yeni düzenin ilkeleri ve bu düzende bilimin işlevi üstüne çalışmaya başladı. 1803'te yayımlanan ilk kitabı *Lettres d'un habitant de Genève à ses contemporains*'de ("Bir Cenevreli'nin Çağdaşlarına Mektupları") feodal düzenin gözden düşmüş tanrıbiliminin yerini pozitif bilimlerin, din adamlarının yerini de bilim adamlarının alması gerektiğini savundu.

Bu arada servetini tüketen Saint-Simon, yaşamının

sonuna değin, arkadaşlarının yardımıyla geçimini sağlayarak yoksul bir yaşam sürdü. 1803-1813 arasında ilgisini, toplumun yeniden örgütlenmesine temel olabilecek deneysel bir toplumbiliminin yaratılması üzerinde yoğunlaştırdı ve Newton'un yasalarını genelleyerek bilimler arasında bir sentez oluşturmaya çalıştı. Ahlak ve siyasetin, öznel önyargılar yerine nesnel olgulara dayanan pozitif birer bilim olmaları gerektiğini ileri sürdü.

Bourbon Restorasyonu sırasında yeni düzenin temelini oluşum halindeki sanayide ve yeni iktisadi örgütlenmede görmeye başladı. Bu dönemde yayımladığı *Industrie* (Sanayi) ve *Organisateur* (Örgütleyici) adlı dergilerdeki yazılarında "her şey sanayi tarafından her şey sanayi için" ilkesini ortaya attı ve toplumsal sorunların büyük bir bölümünün bilim ve teknoloji tarafından çözüleceğini ileri sürdü. 1821-1822 yıllarında yazdığı *Du système industriel*'de ("Sınai Sistemi Üzerine") bu düşüncelerini geliştirerek, yardımsever sanayicilerin, en yoksul ve en kalabalık sınıfın yaşam ve çalışma koşullarını düzeltmek için acil önlemler almaları durumunda toplumsal hiyerarşiye gönüllü boyun eğmenin sağlanıp sınıf mücadelesinin önüne geçebileceklerini savundu. Aynı kitabında, bilim adamları, mülk sahipleri, teknisyenler, işadamları ve bankerlerden oluşan bir grup eğitilmiş seçkinin önderliğinde planlı bir sanayileşme önerdi. Bu dönemde bir dizi reform programı hazırlayarak, uygulanmasını sağlamak için hükümete başvurduysa da çabalarının başarıya ulaşmaması üzerine 1823'te karamsarlığa kapılarak intihara kalkıştı.

Düşlediği yeni düzenin siyasal iktidar tarafından kurulacağına olan inancından vazgeçerek, yeni düzende yönetim görevinin ortadan kalkacağını, insanların yönetilmelerinin söz konusu olmayacağını açıkladı. Öldüğü yıl yayımlanan kitabı *Nouveau christianisme*'de ("Yeni Hıristiyanlık") düşüncelerine bir bütünlük kazandırmaya çalıştı ve metafizikten arındırılmış yeni bir din önerdi. Dinin en kalabalık ve en yoksul sınıfın fizik ve ahlaksal yükselişine kılavuzluk etmesi ve papazların yerine bilim adamlarının bu görevi yerine getirerek toplumu çelişkiler yerine dayanışma temelinde yeniden örgütlemeleri gerektiğini savundu. Bu din, klasik dinlerden farklı olarak, gövde ve ruhun birliğini yeniden kuracaktı.

Saint-Simon, toplumu çalışanlar ve aylaklar olmak üzere iki kategoriye ayırmıştır. Aylaklar, üretime ve dağıtıma katılmadan, kendi gelirleriyle geçinen rantiyeler; çalışanlar ise işçiler, fabrikatörler, tüccarlar ve bankerlerdir. Ona göre, eğer bilimlerin, güzel sanatların, zanaat ve mesleklerin önde gelen üç bin seçkini bir günde yok olsa, Fransız ulusu ruhsuz bir gövde olur ve bu yıkımı gidermek için en az bir kuşak gerekir, ancak Fransa, bir gün içinde soyluları, tahtın başlıca görevlilerini, bakanları, mareşalleri, kardinalleri, piskoposları, valileri, yargıçları, en zengin on bin mülk sahibini yitirse, siyasal olarak hiç bir zarar doğmaz.

Saint-Simon, 1789 Fransız Devrimi'ni yalnız soylularla burjuvalar arasında değil, soylular ve burjuvalar ile malsız-mülksüzler (varlıksızlar) arasında toplumsal bir mücadele olarak tanımlamıştır. Devrim aylakların önderliği ve siyasal üstünlüğü yitirdiklerini göstermiş, Terör Dönemi, malsız-mülksüz kesimin yönetme yeteneğinden yoksun olduklarını kanıtlamıştır. Bu nedenle toplumun en kalabalık ve en yoksul kesiminin yazgısı, sanayi devriminin ilerlemesine bağlıdır.

Saint-Simon toplumsal çelişkilerin bir an önce çözülüp, dayanışmanın geçerli kılınmasını ve yeni düzenin ancak böyle kurulabileceğini savunmaktadır. Toplumlar hep iki eşit olmayan parçaya bölünmüştür. Küçük parça bütün gücünü büyük parçaya egemen olmak için kullanmış, diğeri de gücünün büyük bir bölümünü egemenliği başından savmak için harcamıştır. İnsanlar birbirlerine buyurmaktan vazgeçip, doğayı denetlemek için örgütlenselerdi, uluslar da kendi aralarında aynı düzeni uygulasalardı ve bu güç kaybı olmasaydı, o gün ulaşılan refahın çok ötesine geçilecekti.

Saint-Simon'a göre yeni düzende siyasal yönetim

◄ *Sınai sistemi*

Saint-Simonculuk

***Saint-Simon'un ölümünden sonra, izleyicileri kısa sürede yaygın bir hareket oluşturdular. Önce** Le producteur **(Üretici), sonra da** Organisateur **(Örgütleyici) adlı gazetelerle düşüncelerini yaymaya çalıştılar ve bu amaçla toplantılar düzenlediler. Saint-Simon'un izleyicileri arasında Rodrigues ve Enfantin gibi bankerler de vardı. 1828-1830 arasında Armand Bazard Paris'te sürekli dersler vererek, Saint-Simon'un düşüncelerini yaymaya çalıştı. 1830'da yayımladığı** L'exposition de la doctrine de Saint-Simon'da **("Saint-Simon Doktrininin Açıklanması") onun tarih felsefesini sistemleştirdi. Saint-Simonculuk'un özellikle siyasal yanını geliştirmek isteyen Bazard, insanların mutluluğunu sağlayacak sanayi toplumunun devlet tarafından kurulacağına inanarak, hükümetin Saint-Simoncu ilkeleri kabul etmesi için çalıştı. Saint-Simoncular 1830 Temmuz Devrimi'nin ardından bir bildiri yayımlayarak miras hakkının kaldırılmasını, kadınlara oy hakkı verilmesini ve ortak mülkiyeti talep ettiler. Bu bildiri, sosyalist düşüncenin ilk biçimlenişi açısından önemli bir adım oldu. Bu arada, önemli bir gazete olan** Le Globe**'un denetimini ele geçiren Saint-Simoncular bir dernek kurarak, birlikte yaşayan bir topluluk oluşturdular. Bu yoğun çabalar sonucu Saint-Simonculuk kısa sürede yaygınlaşarak çok sayıda aydın tarafından desteklenen bir akım haline geldi.**

Bir süre sonra, geleneksel aile kurumuna ve evliliğe karşı çıkarak kadınların özgürlüğünü savunan Enfantin ile Bazard arasında anlaşmazlık çıkması üzerine, Bazard yandaşlarıyla birlikte gruptan ayrıldı. Giderek daha fazla mali sıkıntıyla karşılaşan Saint-Simoncular, Ménilmontant'ta Enfantin'e ait bir malikâneye taşındılar ve mavi entari, kırmızı bere giyerek topluca yaşamaya başladılar. 1833'te önderlerinin kamu düzenine ve ahlaka saldırmakla ve gizli örgüt kurmakla suçlanarak yargılanmaları üzerine, hareket dağıldı.

◄ *Çalışanlar ve aylaklar*

Siyasal yönetim sorunu

gereksiz olacak ve yalnızca nesnelerin yönetimi söz konusu olacaktır. Eski düzende toplum, insanlar tarafından yönetilmektedir, yeni düzende ilkeler tarafından yönetilecektir. Yönetenler tam yetkili olmayacak, toplumu refah hedefine yönelten kılavuzluk işlevini yükleneceklerdir.

Etkisi

Saint-Simon siyaseti, üretimin bilimi olarak tanımlayıp, iktisadın siyaseti tümüyle içine alacağını ileri sürerek, iktisadi koşulların siyasal kurumların temeli olduğu düşüncesine, siyasal yönetimi gereksiz bularak da "devletin ortadan kaldırılması" düşüncesine zemin hazırlamıştır. Bir yandan sanayinin bilimle ilişkisi ve akılcı yönlendirilmesiyle, diğer yandan, en kalabalık ve en yoksul sınıfın yazgısıyla ilgilenmesi nedeniyle, etkisi çok yaygın olmuş, hem 19. yy kapitalizminin kuramcılarını hem de sosyalist düşünceyi etkilemiştir.

1817-1924 arasında birlikte çalıştığı ve yakın işbirliği yaptığı A.Comte, ilk kitaplarını onunla birlikte hazırlamıştır. A.Comte'un pozitivist felsefesi ve toplumsal düşüncesi üzerinde en belirgin etkiyi Saint-Simon yapmıştır. Daha sonra sınai atılımı savunan Buchez ve Chevalier, bir süre Saint-Simoncu akım içinde yer almışlardır. Blanc, yeni bir düzen için devlete öncülük veren düşüncesini, Fourier ve Saint-Simon'un kuramlarını kaynaştırarak oluşturmuştur. 19. yy'ın özellikle ilk yarısı boyunca Fransa'da ortaya çıkan reformcu, anarşist, silahlı eyleme dayalı çeşitli sosyalist akımlar kadar, bilimsel sosyalizm de, Saint-Simon'un ve Saint-Simonculuk'un öğretisinden etkilenmiştir.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Lettres d'un habitant de Genève à ses contemporains*, 1803, ("Bir Cenevreli'nin Çağdaşlarına Mektupları"); *Introduction aux travaux scientifiques du XIXe siècle*, 1807, ("19. yy'ın Bilimsel Çalışmalarına Giriş"); *De la réorganisation de la société européenne*, 1814, ("Avrupa Toplumunun Yeniden Örgütlenmesi Üzerine"); *L'industrie ou discussions politiques, morales et philosophiques*, 1817, ("Sanayi ya da Siyasal, Ahlaksal ve Felsefi Tartışmalar"); *Du système industriel*, 1823, ("Sınai Sistem Üzerine"); *Catéchisme des industriels*, 1824, ("Sanayicilerin Kutsal Kitabı"); *Nouveau christianisme*, 1825, ("Yeni Hıristiyanlık").

● **KAYNAKLAR:** H.R.D'Allemagne, *Les Saint-Simoniens 1827-1837*, 1930; S.A.Bazard, *L'exposition de la doctrine de Saint-Simon*, 2 cilt, 1830; A.J.Booth, *Saint-Simon and Saint-Simonism*, 1971; M.Leroy, *La vie véritable du Comte Henri de Saint-Simon*, 1925; F.E.Manuel, *The New World of Henri Saint-Simon*, 1956; C.Meriç, *Saint-Simon: İlk Sosyolog İlk Sosyalist*, 1967.

● **BAKINIZ:** BAZARD, BLANC, L.A.BLANQUI, BUCHEZ, Michel CHEVALIER, COMTE, ENFANTIN, ENGELS, F.C.FOURIER, LEROUX, MARX, Robert OWEN.

SAISSET, Emil-Edmond
(1814-1863)

Fransız filozof ve felsefe tarihçisi. Tinselcilik'ten kaynaklanan bir tanrıbilim öğretisi kurmaya çalışmıştır.

Montpellier'de doğdu, aynı kentte öldü. 1833'te girdiği École Normale'de filozof V.Cousin ve Jouffroy'nin öğrencisi oldu. Burayı bitirdikten sonra, bir süre, Paris'teki Stanislas Koleji'nde, bir aralık da Caen'de felsefe okuttu, 1840'ta École Normale'e konferansçı olarak atandı. Anselmus üstüne olan çalışmasıyla felsefe doktoru sanını kazandı. Collège de France'ta felsefe okutmakla görevlendirildi, 1856'da Sorbonne Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak görevini sürdürdü.

Saisset'nin ilgi alanı felsefe tarihidir. Kendi felsefe anlayışını içeren düşüncelerini ayrı bir dizge niteliğinde değil de felsefe tarihine değgin çalışmaları içinde sergilemiştir. Onun başlıca amacı Tinselcilik'ten beslenen yeni bir tanrıbilim öğretisi oluşturmaktı. Bu öğretinin temelini yetkin varlık kurar. Yetkinlik varoluşun başlıca koşuludur, çünkü ancak yetkin olan var olabilir. Yetkin varlık ise yalnız kendisiyle var olur, başka bir nesneyi gerektirmez. Yetkin olmayan bir nesne kendi varlığının nedeni de olamaz. Öyleyse yalnız kendi kendinin nedeni olan, kendi kendisiyle var olan, yetkinliği kuşku ve tartışma götürmeyen bir temel varlık bulmak gerekir. Bu da ancak Tanrı olabilir. Tanrı kendi kendisiyle var olduğu gibi, yetkinlik bakımından da, bütün tasarımların üstündedir. Tanrı bir tözdür, önsüz-sonsuzdur, tinin de usun da kavrayış gücünü aşar. İnsan tanrısal tözün yalnız varlığını düşünebilir, onu açıklayamaz.

Tanrı evrenle, özgürlük ve sevgi bağlarıyla birleşir, onda kendi egemenliğini sürdürür. Bilim doğayı anlamaya çalışarak birtakım ilerlemeler gösterir. Ancak doğaya egemen olan yasalar, bilimin ileri sürdüğü gibi, geometriye özgü bir zorunluluk taşımaz, bunda bir uyum, uygunluk ve sevgi söz konusu olabilir. Uygunluk ve uyum doğanın iki temel yasasıdır. Bu yasaların içeriği sevgi ve özgürlüğe dayanır.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Essai sur la philosophie et la religion*, 1843, ("Felsefe ve Din Üstüne Deneme"); *Aenesidemos*, 1849, ("Aenesidemos"); *Ame et la vie*, 1863, ("Tin ve Yaşam"); *Critique et histoire de la philosophie*, 1863, ("Eleştiri ve Felsefe Tarihi").

SAİB
(1591-1671)

İranlı Divan şairi. Sebk-i Hindî üslubunun önemli temsilcilerinden biridir.

Tebriz'de doğdu, Isfahan'da öldü. Doğum tarihi kesin değildir. Asıl adı Mirza Muhammed Ali'dir. I.Abbas döneminde (1585-1628) Tebriz'den Isfahan'a göç eden Türkler'den Mirza Abdürrahim'in oğludur. Öğrenimini Isfahan'da yaptı. Hakîm Şifaî ile Rükna-yı Kâşânî'den şiir bilgisi öğrendi. Genç yaşta hacca gitti. Dönüşünde, kendisini I.Abbas'a kötüledikleri için, buna kırılarak Herat'a, sonra da Kâbil'e gitti. Burada vali naibi Ahsenullah Zafer Han'ın konuğu oldu. Onunla birlikte, Agra'ya Şah Cihan'ın yanına gittiler. Bir süre sonra Şah Cihan, Dekken'e giderken her ikisini de yanında götürdü, Saib'e Müstaid Han unvanını verdi. Saib 1632'de Isfahan'a döndü. II.Abbas döneminde (1642-1666) saygınlık kazanıp Melikü§§uara unvanını aldı. Ancak şah I.Süleyman'a (1666-1694) yazdığı bir kasideden ötürü gözden düştü.

Şiirleri yüz yirmi bin beyitten fazladır. Çeşitli kimselerce düzenlenen *Divan*'larında şiirlerinin tümü yoktur. Saib, kendi şiirlerinden ve çağdaşı ya da daha önceki sekiz yüz kadar şairin şiirlerinden seçilmiş yirmi beş bin beyitlik "Beyâz" adını verdiği bir *Müntehabat Mecmuası* (seçmeler) düzenlemiştir. Ayrıca *Kandehâr-*

nâme ve *Mahmud u Ayâz* adını verdiği iki ünlü mesnevisi de vardır.

Saib'in Farsça şiirleri genellikle ünlü İranlı şairlere yazdığı nazirelerdir. Sebk-i Hindî'nin (Hind üslubu) en önemli temsilcilerinden biridir. Hindistan'da bulunduğu sırada Hind edebiyatının da etkisinde kalarak, Örfî, Feyzî, Talib ve Kelimî'nin başlattıkları bu yeni akıma katılmıştır. En başarılı şiirleri gazelleridir. Türkçe şiirleri de, Farsça şiirleri gibi nazirelerdir. Ali Şir Nevaî, Fuzulî ve Şah İsmail'e (Hatayî) nazireler yazmıştır. Nabî de onun gazellerini tahmis ve tanzir etmiştir. 17.yy'dan başlayarak Muallim Naci'ye kadar birçok şair onun güç beyitlerini, gazellerini açıklamış, Türkçe'ye çevirmiştir.

● YAPITLAR (başlıca): *Divan-ı Saib,* (İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Farsça Yazmalar No.775); *Müntahabat,* (ö.s.), 1801; *Külliyat-ı Saib.*

● KAYNAKLAR: M.Dirivz, "Saib'in Türkçe Şiirleri", *Türk Kültürü Araştırmaları,* (XVI), 1977-1978; Muallim Naci, *Saib'de Söz,* 1893.

SAİD HALİM PAŞA
(1863-1921)

Osmanlı sadrazamı. Uzunca bir süre İttihat ve Terakki'nin önde gelen yöneticilerinden olmuş, İslamcı görüşleriyle tanınmıştır.

Mehmed Said Halim Paşa 19 Şubat 1863'te Kahire'de doğdu, 6 Aralık 1921'de Roma'da öldü. Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın torunu ve vezir Halim Paşa'nın oğludur. Özel öğretmenler tarafından yetiştirildi. İsviçre'de siyaset bilimi öğrenimi yaptıktan sonra İstanbul'a gitti. 1888'de Şura-yı Devlet (Danıştay) üyeliğine getirildi, 1901'de yalısında silah ve zararlı kitap ve yayınlar bulundurduğu jurnali üzerine kovuşturmaya uğrayınca önce Mısır'a sonra Avrupa'ya geçerek meşrutiyet yanlılarına parasal ve düşünsel alanda yardımda bulundu.

1908'de II.Meşrutiyet'in ilanı üzerine İstanbul'a döndü. Kadrosuzluk gerekçesiyle Şura-yı Devlet üyeliğinden açığa alınması üzerine İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girerek 1908 belediye seçimlerinde Yeniköy (Boğaziçi) belediye başkanlığına seçildi. Kasım 1908'de Meclis-i Âyan (Senato) üyeliğine atandı. 22 Ocak 1912'de Şura-yı Devlet başkanı olduysa da 16 Temmuz 1912'de istifa ederek İttihat ve Terakki Cemiyeti genel sekreterliğine seçildi. 24 Ocak 1913'te ikinci kez Şura-yı Devlet başkanı, üç gün sonra Mahmud Şevket Paşa kabinesinde hariciye nazırı oldu. 11 Haziran 1913'te vezir rütbesiyle önce sadaret kaymakamlığına, 12 Haziran 1913'te sadrazamlığa getirildi.

Kurduğu kabinede hariciye nazırlığını da üstlenerek, Balkan Savaşı'nı kazanan devletler arasında çıkan anlaşmazlıktan yararlanarak, Meriç Irmağı sınır olmak ve Edirne Osmanlılar'da kalmak koşuluyla 29 Eylül 1913'te İstanbul Antlaşması'nı imzaladı. Almanya yanlısı siyasete ve savaşa girilmesine karşı olduğu gibi kendisinin ve kabine üyelerinin çoğunun bilgisi dışında iki Alman zırhlısının Çanakkale Boğazı'ndan geçirilmesi ve Osmanlı donanmasının Alman amirali komutasında Karadeniz'e çıkarak Rus limanlarını bombalamasıyla tırmanan bunalım sonucu Osmanlı Devleti'nin savaşa sürüklenmesinin sorumluluğunu üstlenmek istemediğinden istifa etti. Ancak padişah V.Mehmed (Reşad) ve kabine üyeleri tarafından görevde kalması sağlandı. 24 Ekim 1915'te İttihat ve Terakki yöneticilerinin baskısıyla hariciye nazırlığından ayrılmak zorunda kaldı. İttihat ve Terakki yönetimi ile anlaşmazlığı giderek arttığından 3 Şubat 1917'de sadrazamlıktan istifa etti.

4 Mart 1919'da Damat Ferit Paşa kabinesinin kurulmasıyla birlikte tutuklandı ve 19 Haziran 1919'da Malta'ya sürüldü. İki yıl sonra serbest bırakıldığında yurda dönme başvurusu geri çevrildiğinden Roma'ya yerleşti. Orada bir Ermeni militan tarafından öldürüldü, İstanbul'da gömüldü.

Said Halim Paşa, II.Meşrutiyet dönemi İslamcılık akımının önde gelen düşünürlerindendir. Uzunca bir süre İttihat ve Terakki yönetiminde önemli görevler almasına karşın Jön Türkler'in görüşlerine karşı sert eleştiriler yöneltmiştir. Ona göre yaşanan düşünsel, siyasal ve toplumsal bunalım Batı taklitçiliğinden kaynaklanmaktadır. Yöneticiler ve aydınlar kurtuluş reçetesini yanlış olarak Batı'da aramaktadır. Batı'nın Osmanlı toplumuyla uyuşması mümkün değildir. Bunalımdan kurtulmak ancak İslami temellerin çağdaş bir yorumla yeniden canlandırılmasıyla olanaklıdır. Said Halim Paşa görüşlerini yedi ayrı risalede açıklamış, sonra bunları *Buhranlarımız* adlı kitapta toplamıştır.

● YAPITLAR (başlıca): *Mukallitliklerimiz* 1910; *Meşrutiyet,* 1913; *Buhran-ı İçtimaimiz,* 1916; *Buhran-ı Fikrimiz,* 1917; *Taassub,* 1917; *İntihat-ı İslam Hakkında Bir Tecrübe-i Kalemiye,* 1918; *İslamlaşmak,* 1919; *Buhranlarımız,* 1919; *The Reform of Muslim Society,* (ö.s.), 1967, ("İslam Toplumunda Reform").

● BAKINIZ: CEMAL PAŞA, ENVER PAŞA, MAHMUD ŞEVKET PAŞA, MEHMET V [Reşad], TALAT PAŞA.

SAİD-İ NURSİ
(1873-1960)

Türk din adamı. Nurculuk adı verilen akımın kurucusudur.

Bitlis'e bağlı Nurs köyünde doğdu, 23 Mart 1960'ta Urfa'da öldü. Said-i Kürdi ve Bediüzzaman gibi adlarla da anılır. Doğduğu yerde okuma yazma öğrendikten sonra kendi kendini yetiştirdi. Bir süre yöredeki bazı medreselere devam etti. 1897'de Doğu Anadolu'da bir medrese kurmak amacıyla II.Abdülhamid'le görüşmek üzere İstanbul'a gitti. Ancak düşünceleri padişah tarafından tehlikeli görülerek kabul edilmedi. 1907'deki ikinci gelişinde ise tutuklandı ve akıl hastahanesine gönderildi. Serbest bırakılmasından sonra Selanik'e giderek meşrutiyet yanlılarıyla ilişki kurdu. 1908'de II.Meşrutiyet'in ilan üzerine İstanbul'a gitti. İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'nin kuruluşunda rol oynadı. *Tanin, Mizan, Serbesti, İkdam, Şark ve Kürdistan, Volkan* gibi gazete ve dergilerde yazılar yayımladı, vaazlar verdi. 31 Mart Vakası'nda (1909) suçlu görülerek yargılandıysa da beraat etti. 1912'de Teşkilat-ı Mahsu-

sa'da görev alarak Kuzey Afrika'ya gitti. I.Dünya Savaşı sırasında kurduğu milis alayı ile Doğu Anadolu'da Ruslar'a karşı çarpışırken 1916'da tutsak düştü. Tutsaklıktan dönüşte uzun bir süre İstanbul'da kaldı. Darü'l-Hikmeti'l-İslamiye üyeliğine seçildi. 1923'te Van'a giderek buraya yerleşti. 1925'teki Şeyh Said Ayaklanması üzerine önce İstanbul'a getirildi. Sonra Burdur, Isparta ve Barla'ya sürgün edildi. 1950'ye kadar süren sürgün yaşamının bir bölümünü de Kastamonu ve Emirdağ'da geçirdi. Bu arada yazdığı risalelerden dolayı birkaç kez tutuklandı ve hüküm giydi. 1950'den sonra daha rahat hareket ederek görüşlerini yaymaya çalıştı. Dönemin iktidarıyla da yakın ilişkiler kurdu.

Said-i Nursi, *Kuran* ve Hadis konularında bir takım görüşler ileri sürerek İslam dinine yeni bir yorum getirme eğilimi gösterir. Ona göre tek gerçek devlet Şeriat devleti, tek gerçek yasa *Kuran*'dır. Bunları uygulamayan bir toplum yönetimi geçersizdir, sapkındır. İslam dininin öngördüğü biçimde yaşamak, giyinmek, davranmak gereklidir. Kadın-erkek eşitliği, kadınların devlet kurumlarında görevlendirilmeleri, çarşafsız dolaşmaları din bakımından yasaktır, suçtur. Cumhuriyet'le gelen yenilikler dinden kopmadır. Şeriat'tan ayrılmadır. Bu görüşleri benimseyen Nurculuk, Cumhuriyet döneminin en etkin İslamcı akımı olarak varlığını günümüzde de sürdürmektedir.

● YAPITLAR (başlıca): *İki Meketeb-i Musibetin Şehadetnamesi Yahut Divan-ı Harb-i Örfi ve Said-i Kürdi*, 1911; *Mariz bir Asrın, Hasta bir Unsurun, Alil bir Uzvun, Reçetesi veyahut Saykalü'l-İslamiyet veyahut Bediüzzaman'ın Muhakematı*, 1911; *Mektubat*, 1958; *Sözler*, 1958; *Sikke-i Tasdik-i Gaybi*, 1958; *İşaratü'l-İcaz*, 1959; *Lemalar*, 1959; *Şualar*, 1959; *Nurun İlk Kapısı*, 1959.

SAİD PAŞA [Küçük]
(1838-1914)

Osmanlı sadrazamı. II.Abdülhamid ve II.Meşrutiyet dönemlerinde dokuz kez sadrazamlık yapmıştır.

Mehmed Said Paşa Erzurum'da doğdu, 29 Şubat 1914'te İstanbul'da öldü. Tahran maslahatgüzarı Ali Namık Efendi'nin oğludur. Erzurum ve İstanbul'da medrese eğitimi gördü. Ayrıca özel öğretmenlerden yabancı dil dersleri aldı. 1853'te Erzurum tahrirat kâtibi oldu. 1856'da Anadolu Ordusu tahrirat kaleminde çalıştı. 1858'de Anadolu Ordusu fevkalade kuruluyla İstanbul'a gelerek Meclis-i Vâlâ kâtipliğine, 1861'de 7.belediye dairesi başkanlığına getirildi. 1863'te Rumeli müfettişlik kurulu başkâtibi, 1866'da Selanik vilayeti mektupçusu, Eylül 1867'de Matbaa-i Âmire müdürü, ek olarak *Takvim-i Vekayi* gazetesi müdürü, Temmuz 1868'de Şura-yı Devlet (Danıştay) daire muavini, bu kuruluşta adliye, dahiliye ve muhakemat (yargı) daireleri başmuavini, 1871'de Divân-ı Ahkâm-ı Adliye muhakemat dairesi başkâtibi, 6 Ocak 1873'te Ticaret Nezareti mektupçusu, 25 Mart 1874'te sadaret mektupçusu, 21 Ekim 1875'te Maarif Nezareti mektupçusu oldu.

1 Eylül 1876'da II.Abdülhamid'in tahta çıkmasıyla birlikte Mâbeyn başkâtipliğine getirildi. 8 Mart 1877'de vezirliğe yükselerek paşa sanı aldı. 28 Ağustos 1877'de Meclis-i Âyan üyeliğine atandı. 9 Kasım'da ek olarak hazine-i hassa nazırlığına getirildi. 11 Ocak 1878'de Hamdi Paşa kabinesinde dahiliye nazırlığı yaptı. 4 Şubat 1878'de istifa etti ve ikinci kez hazine-i hassa nazırlığına atandı. 19 Mart 1878'de azledilerek 18 Nisan 1878'de Meclis-i Âyan başkanlığına atandı. 6 Haziran 1878'deki Ali Suavi olayından dolayı Ankara'ya vali atanarak İstanbul'dan uzaklaştırıldıysa da 10 Haziran'da Bursa valiliğine gönderildi ve altı ay sonra istifa ederek İstanbul'a döndü. 28 Kasım 1878'de üçüncü kez hazine-i hassa nazırlığına, 4 Aralık 1878'de Tunuslu Hayreddin Paşa'nın sadrazam olmasıyla adliye nazırlığına atandı. Mahkemelerde müdde-i umumilik (savcılık) kurumunun, ceza ve ticaret usulü yasalarının oluşturulmasını sağladı.

Said Paşa ilk kez 19 Ekim 1879'da sadrazamlığa atandı, 9 Haziran 1880'de azledildi. 12 Eylül 1880'de yeniden sadrazam oldu ve 20 Aralık 1881'de Düyûn-ı Umumiye'yi kurarak altı tip vasıtalı vergi gelirini alacaklılara bıraktı. 2 Mayıs 1882'de sadrazamlıktan azledildi, ancak 12 Temmuz 1882'de yeniden atandı. Mısır sorunuyla ilgilendiyse de İngiliz işgalini önleyemedi ve 30 Kasım 1882'de azledildi, 3 Aralık'ta yeniden atandı. Devlet kurumlarına memur alımlarıyla ilgili yeni kuralları, terfi ve emeklilik kararnamelerini çıkartarak 1884'te konulan maarif vergisiyle çok sayıda rüşdiye ve batı tipi mülkiye idadileri açtırdı. 25 Eylül 1885'te sadrazamlıktan azledildi. On yıl kadar resmi bir görevde bulunmadı. 9 Haziran 1895'te beşinci kez sadrazam olduysa da 3 Ekim 1895'te azledildi.

Uzun bir dönem göz hapsinde bulundurulduktan sonra 18 Kasım 1901'de yeniden sadrazamlığa getirildi. Rumeli'deki ıslahat sorunlarıyla ilgilenerek Avrupalı büyük devletlere Makedonya'da ortak bir jandarma örgütü kurmayı ve buraya vezir rütbesiyle bir genel müfettiş atamayı önerdi. Rumeli ordusunun gereksinimlerinin sağlanması konusunda çıkan anlaşmazlık nedeniyle 14 Ocak 1903'te azledilerek 19 Ocak'ta Meclis-i Âyan başkanlığına atandı. II.Meşrutiyet'in ilanından iki gün önce 22 Temmuz 1908'de sadrazamlığa getirildi ama 4 Ağustos 1908'de istifa etti. 1 Ekim 1911'de sekizinci kez sadrazam olduysa da 30 Aralık 1911'de istifa etti. İttihat ve Terakki'nin desteğiyle 31 Aralık'ta dokuzuncu kez sadrazam oldu. Arnavutluk'ta çıkan ayaklanma üzerine 16 Temmuz 1912'de istifa etti. Bundan sonra 31 Ocak 1913'te Şura-yı Devlet başkanlığına, 12 Haziran'da Meclis-i Âyan başkanlığına atandı ve bu görevdeyken öldü.

● YAPITLAR (başlıca): *Sadr-ı Sâbık Said Paşa'nın Gazetelerle Neşrettiği Mektupların suretleridir*, 1908; *Said Paşa'nın Kamil Paşa Hatıratına Cevapları*, 1911; *Gazeteci Lisanı*, 1911; *Said Paşa'nın Hatıratı*, 2 cilt, 1912.

● BAKINIZ: ABDÜLHAMİD II.

SAİGO TAKAMORİ
(1827-1877)

Japon, asker. Meiji döneminin en büyük samurai ayaklanmasına önderlik etmiştir.

Kyuşu'ya bağlı Kagoşima'da doğdu. Doğum yılını 1826 ya da 1828 olarak veren kaynaklar da vardır.

24 Eylül 1877'de aynı kentte öldü. Küçük rütbeli bir samurainin (derebeyinin savaşçısı) oğluydu. 1858'e değin Satsuma derebeyinin hizmetinde çalıştıktan sonra 1860 başlarında Satsuma'nın askeri önderlerinden biri durumuna geldi. Bu yıllarda başta Coşu derebeyliğinde olmak üzere şogun (asker diktatör) yönetimini devirerek imparatora eski gücünü kazandırmak isteyen muhalefet hareketi güç kazanmıştı. Saigo, Tokugava şogun yönetiminin 1865'te Coşu derebeyliğine karşı düzenlediği askeri harekâta katıldı. Ancak bir süre sonra o da muhalefet hareketi içinde yer alarak Mart 1866'da Coşu derebeyliğinin önderi Kido Koin'le gizli bir antlaşma imzaladı. Saigo komutasındaki Coşu ve Satsuma'nın ortak orduları Ocak 1868'de şogun ordusunu kesin yenilgiye uğratarak iktidarı tümüyle imparator Meiji'ye devrettiler.

Saigo, Meiji Restorasyonu olarak adlandırılan dönemin başlamasından sonra 1871'de imparatorluk muhafız alayının komutanlığına getirildi ve Devlet Konseyi'ne alındı. Feodal toprak düzenine son verilmesi ve eyalet yönetiminin yeniden örgütlenmesi konularında sorumluluk üstlendi. 1872'de general rütbesine yükseltildi. Gerçekleştirilen reformlarla işlevsiz konuma düşen samurailere iş yaratmak ve onları onurlandırmak amacıyla 1873'te Kore'ye savaş açılmasını önerdi. Önerisi İvakura Tomomi'nin başını çektiği hükümet üyelerince reddedilince görevlerinden istifa ederek Kagoşima'ya döndü. Orada açtığı özel okulda askerlik dersleri vermeye başladı. Tümü samurai olan öğrencilerinin sayısı 20.000'e ulaştı. Geleneksel asker olma ayrıcalıkları kaldırılan ve gelirleri kalmayan Satsuma samuraileri 1877'de merkezi yönetime karşı ayaklanınca onların başına geçti. Yedi ay kadar süren savaştan sonra yeni kurulmuş ve Batı modeline göre eğitilmiş olan düzenli ordu ayaklanmayı bastırdı. Ağır biçimde yaralanan Saigo önceden kararlaştırıldığı biçimde sadık adamlarından biri tarafından öldürüldü. Yaklaşık 12.000 kişinin ölümüyle ve binlercesinin yaralanmasıyla sonuçlanan bu en geniş çaplı samurai ayaklanmasının bastırılmasından sonra samurailerin etkisi tümüyle ortadan kalktı.

● BAKINIZ: İVAKURA TOMOMİ, KİDO KOİN, MEİJİ.

SAİONJİ KİMMOÇİ
(1849-1940)

Japon devlet adamı. Meiji dönemi Batılılaşma hareketinin öncülerindendir.

23 Ekim 1849'da Kyoto'da doğdu, 24 Kasım 1940'ta Okitsu'da öldü. İmparatorluk ailesi ile akraba olan prens Kinjumi Tokudaiji'nin oğludur. Küçük yaşta saraya girerek imparator Komei'ye hizmet etti. 1868'de başlayan Meiji Restorasyonu'nun destekleyicilerinden biri oldu. Daha sonra eğitim amacıyla gittiği ve on yıl kaldığı Fransa'da liberal Batı düşüncesinden etkilendi. 1881'de ülkesine döndükten sonra halka demokrasiyi benimsetmek amacıyla *Toyo Jiyu Şimbun* (Liberal Doğu Gazetesi) adlı gazeteyi kurdu. Ancak bir saray soylusunun gazete çıkarması hoş görülmediğinden imparatorun isteğiyle gazeteyi bırakıp hükümet hizmetine girdi. 1882'de İto Hirobumi'nin Batı Avrupa ülkelerinin anayasalarını incelemek üzere yaptığı geziye katıldı. 1888'e değin Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Almanya ve Belçika'da kaldı. 1895'te İto Hirobumi hükümetinde eğitim bakanı olarak görev aldı. 1900'de gene onunla birlikte Anayasal Yönetimin Dostları Partisi'nin (Rikken Seiyukai) kurulmasına çalıştı. 1903'te İto'nun yerine partinin başkanı oldu.

1906-1908 ve 1911-1912 dönemlerinde iki kez başbakanlık yaptı. Askeri harcamaların kısılmasını istemesi ordu ile aralarında anlaşmazlık doğmasına neden oldu. Ortaya çıkan bunalım nedeniyle 1912'de imparator Hirohito tarafından görevinden alındı ve yerine kendisinden önceki dönemlerde başbakanlık yapmış olan Katsura Taro yeniden getirildi. 1916'da *genro* (imparatora danışmanlık yapan yaşlı siyaset adamı) oldu. I.Dünya Savaşı'nın bitişinden sonra Ocak 1919'da Paris Barış Konferansı'na Japonya adına katıldı. Milletler Cemiyeti'nin kurulmasına katkıları nedeniyle imparator Hirohito tarafından prens unvanıyla onurlandırıldı.

1924'ten sonra hayatta kalan tek *genro* olarak Hirohito'nun yönetime ilişkin kararlarında önemli bir etkiye sahip oldu. 1931-1932 yıllarında Japonya'nın Mançurya'yı işgaline karşı çıkması, ülkedeki aşırı milliyetçilerin tepkisine yol açtı. II.Dünya Savaşı öncesi güç kazanan aşırı milliyetçi ve militarist eğilimleri eleştirmesi nedeniyle ona karşı birkaç kez suikast girişiminde bulunuldu. Saionji ölümünden önce Batı ülkeleri, özellikle de ABD ile işbirliği yapılmasına çalışmış, Japonya'nın Nazi Almanyası ile yapmak üzere olduğu bağlaşmayı önlemek istemiştir.

● BAKINIZ: İTO HİROBUMİ, HİROHİTO, KATSURA TARO, MEİJİ.

SAKA, Hasan
(1886-1960)

Türk siyaset adamı. 1947-1949 arasında başbakanlık yapmıştır.

Hasan Hüsnü Saka Trabzon'da doğdu, 29 Temmuz 1960'ta İstanbul'da öldü. Trabzon Rüşdiyesi ve İstanbul Mercan İdadîsi'nden sonra 1908'de Mülkiye Mektebi'ni bitirerek Divan-ı Muhasebat'a (Sayıştay) girdi. 1909'da Paris'e gitti. 1912'de École Libre des Sciences Politiques'in diplomasi bölümünü bitirerek İstanbul'a döndü ve eski görevine başladı. Nisan 1915'te Maliye Nezareti'ne geçti. Bu görevine ek olarak Ekim 1915'te Hukuk Fakültesi'nde iktisat dersleri vermeye başladı. Ekim 1916'da Eskişehir Sancağı iktisat müdürü oldu. Eylül 1917'de Maliye Nezareti'ndeki görevine döndü. Eylül 1918'de Mülkiye Mektebi'nde iktisat dersleri verdi.

Ocak 1920'de toplanan son Osmanlı Meclis-i Mebusanlığı'na Trabzon mebusu olarak girdi. 16 Mart 1920'de meclis kapatılınca, bir süre İaşe Umum Müdürlüğü'nde görev yaptı. 6 Şubat 1921'de Anadolu'ya geçerek TBMM'ye Trabzon mebusu olarak katıldı. Bundan sonra Fevzi Paşa (Çakmak) hükümetinde 19 Mayıs 1921-24 Nisan 1922 arası maliye vekilliği, 11

Mayıs-9 Temmuz 1922 arası iktisat vekilliği, 24 Eylül-27 Ekim 1923 arası Fethi Bey (Okyar) kabinesinde iktisat vekilliği yaptı. Lozan Konferansı'na katılan Türk kurulunda görev aldı. 30 Ekim 1923-6 Mart 1924 arasındaki 1. İsmet Paşa (İnönü) hükümetinde iktisat vekilliği, 6 Mart-22 Kasım 1924 arasındaki 2. İsmet Paşa hükümetinde ticaret vekilliği, 4 Mart 1925-1 Kasım 1927 arasındaki 3. İsmet Paşa hükümetinde bir süre maliye vekilliği yaptı. Kasım 1926'da TBMM reis vekili seçildi. 1936-1941 arasında Siyasal Bilgiler Okulu umumi iktisat profesörlüğü yaptı. 2. Şükrü Saraçoğlu ve Recep Peker hükümetlerinde, 13 Eylül 1944-9 Eylül 1947 arası dışişleri bakanlığında bulundu.

Hasan Saka, 10 Eylül 1947'de başbakanlığa getirildi. Demokrat Parti'nin önderliğindeki muhalefetin de baskısıyla iktidar ve muhalefet partilerinin yönetim karşısında eşit işlem göreceği gibi hedefler içeren hükümet programı ve uygulamalarıyla iktidar-muhalefet ilişkileri belirgin biçimde yumuşadı. Hükümet bir süre sonra sıkıyönetimin kaldırılmasını, seçim yasasında ve antidemokratik olarak nitelenen kimi yasalarda değişiklik yapılmasını kararlaştırdı. Ancak bir süre sonra DP tarafından yeterince liberal olmadığı, CHP tarafından ise fazla ödün verdiği biçiminde eleştirilere hedef olan Saka, 8 Haziran 1948'de istifa etti.

10 Haziran 1948'de kurduğu ikinci hükümette özellikle liberal ekonomi yanlılarına yer verdi. 9 Temmuz 1948'de TBMM'den çıkarılan yeni seçim yasasıyla gizli oy, açık sayım ilkesi getirilerek, siyasi partilere seçim kurullarına katılma hakkı tanındı. Bir süre sonra hem DP, hem CHP'nin sert eleştirilerine yeniden hedef olan Saka, 14 Ocak 1949'da istifa etti. Bundan sonraki dönemde uzun süre CHP meclis grubu başkanvekilliği yaptı. 1954'te sona eren milletvekilliğiyle birlikte siyasi yaşamdan çekildi.

● YAPITLAR (başlıca): *İlm-i İktisat*, 1918; *Dış Ticaret ve Gümrük Siyaseti*, 1945.

● BAKINIZ: İ.İNÖNÜ, R.PEKER, SARAÇOĞLU.

SALACROU, Armand
(1899)

Fransız oyun yazarı. Gerçeği düş ve fanteziyle bağdaştıran bir anlatımla evrensel temaları değişik konulu oyunlarda işlemiştir.

9 Ağustos 1899'da Rouen'da doğdu. Çocukluğu ve gençliği Le Havre'da geçti. Gençlik yıllarında siyasetle ilgilenmeye başladı ve Genç Sosyalistler Kulübü'nü kurdu. 1917'de Paris'e gitti. Paris Üniversitesi'nde tıp, hukuk, felsefe okudu. 1920-1921 arasında çeşitli gazetelerde oyun eleştirileri yazdı. 1925-1927 arasında Cine-Romans film şirketinde yönetmen yardımcısı olarak çalıştı. Bu arada Tristan Tzara'nın da desteğiyle oyun yazmaya başladı. 1925'te sahnelenen iki gerçeküstücü oyunu *Tour à terre* ("Dünya Turu") ve *Le pont de l'Europe* ("Avrupa Köprüsü") pek ilgi görmedi. İlk başarısını 1931'de sahnelenen güldürüsü *Atlas Hôtel* ("Atlas Oteli") ile kazandı. Bu oyunu izleyen *Une femme libre* (Hür Kadın), *Les frénétiques* ("Çılgınlar") gibi yapıtlarıyla ününü pekiştirdi. Bu oyunlarda gerçeküstücü tutumundan uzaklaşıp doğalcı ve varoluşçu bir tutum benimseyen Salacrou, 1936'da sahnelenen *Un homme comme les autres*'dan ("Başkaları Gibi Bir Adam") sonra doğalcı tutumunu iyice belirginleştirdi. Parasal sıkıntılar nedeniyle bir süre reklam işleri yaptı. 1938'den sonra ise yalnızca oyun yazarlığını uğraş edindi. 1939'da II.Dünya Savaşı'na katıldı. Tutsak düştüyse de Fransa'ya kaçmayı başardı ve direnişçilere katıldı. Savaştan sonra Odéon tiyatrosunun yöneticiliğini üstlendi. Kimi oyunlarını burada sahneledi. *La marguerite, Les fiancés du Havre* ("Havre'lı Nişanlılar") ve Fransa'daki direniş hareketini konu alan *Les nuits de la colère* ("Öfkeli Geceler") savaş sonrası dönemde yazdığı en önemli yapıtlarıdır. Bu oyunlarda düş, yanılsama, zamanda geri dönüşler ve zamanın geriye doğru işlemesi gibi öğeler ustaca kullanılmıştır. Salacrou 1948'de Fransız Tiyatro Merkezi'ni kurmuş ve 1956'ya değin bu kuruluşun başkanlığını yürütmüştür. Ayrıca Goncourt Akademisi'ne üye olan ve bir süre UNESCO'nun Uluslararası Tiyatro Enstitüsü'nün başkanlığını yapan Salacrou'ya Légion d'honneur nişanı verilmiştir.

Yapıtlarında değişik öğeleri bir araya getirebilmesiyle geniş bir okur ve izleyici kitlesine seslenebilmiştir. Kimi oyunlarında burjuva toplumunun yozlaşmasını sert biçimde eleştirir. *La terre est ronde* ("Dünya Yuvarlaktır") ve *Boulevard Durand* (Durand Bulvarı) gibi yapıtlarında bu eleştiriyi siyasal bir düzeye çıkarır, faşizmi ve kapitalizmi belirgin biçimde yerer. Trajediden farsa, çeşitli türdeki oyunlarında, karakterlerini canlı diyaloglarla ustaca işlemiştir.

● YAPITLAR (başlıca): Oyun: *Tour à terre*, 1925, ("Dünya Turu"); *Le pont de l'Europe*, 1927, ("Avrupa Köprüsü"); *Atlas Hôtel*, 1931, ("Atlas Oteli"); *Une femme libre*, 1934, (Hür Kadın, 1953); *Les frénétiques*, 1934, ("Çılgınlar"); *Un homme comme les autres*, 1936, ("Başkaları Gibi Bir Adam"); *La terre est ronde*, 1938, ("Dünya Yuvarlaktır"); *La marguerite*, 1944; *Les fiancés du Havre*, 1944, ("Havre'lı Nişanlılar"); *Les nuits de la colère*, 1946, ("Öfkeli Geceler"); *Sens interdit*, 1953, ("Yasak Yön"); *Le miroir*, 1956, ("Ayna"); *Une femme trop honnête*, 1956, ("Çok Dürüst Bir Kadın"); *Boulevard Durand*, 1961, (Durand Bulvarı); *Comme les Chardons*, 1964, ("Dikenler Gibi"); *La rue noire*, 1967, ("Siyah Yol"). Anı: *Dans la salle des pas perdus*, 1974, ("Adliye Koridorunda").

SALÂHEDDİN EYYUBÎ
(1137-1193)

Eyyubî hükümdarı. Eyyubî Devleti'nin kurucusudur ve Kudüs'ü Haçlılar'dan geri almıştır.

Irak'da Tekrit Kalesi'nde doğdu, 22 Şubat 1193'te Şam'da öldü. Babası Necmeddin Eyyub, Azerbaycan'ın Duvin (Dvin) kenti halkındandı. Eyyub bir süre Arran beylerine hizmet ettikten sonra Bağdat'a giderek Selçuklu hizmetine girdi. Tekrit Kalesi muhafızlığına atandı. Salâheddin'in doğumundan bir süre sonra Tekrit'den ayrıldı. Musul Atabeyi İmadeddin Zengi'nin yanına gitti. Baalbek valisi oldu. Bölgesel savaşlara katıldı. Bir süre de Börîler'e bağlandı. Eyyub'un küçük kardeşi (Salâheddin'in amcası) Şirkûh ise İmadeddin'in oğlu Nureddin Zengi'nin en yakın danışmanı ve

komutanı oldu. Salâheddin bu yıllarda Baalbek'de güçlü bir İslam eğitimi ile yetiştirildi. 1154'te, babası Eyyub Şam, amcası Şirkûh Humus valiliklerini elde ettikten sonra Salâheddin de Şam'a geldi. Bölgenin melik ve emirlerini, aralarındaki toprak ve egemenlik mücadelesinden daha çok uğraştıran Haçlı istilası sorunu ile ilgilendi. Bu amaçla açılan birçok küçük savaşa katıldı. Başarılı bir komutan olarak ilk kez 1162'deki Mısır seferinde tanındı.

Fatımi Halifeliği'ndeki iç çekişmeler yoğunlaşınca Nureddin Zengi, Şirkûh'u yeğeni Salâheddin ile Mısır'a gönderdi. Şirkûh ve Salâheddin iki yıl Mısır'da kaldılar. Bu süre boyunca hem Fatımi güçleriyle hem de bu bölgeye yönelen Kudüs Haçlı Kralı I.Amaury'e karşı savaştılar. Salâheddin, Bilbis'de sağlam bir savunma noktası kurmayı başardı. 1164'te Şirkûh'la Suriye'ye döndü. 1167'deki ikinci Mısır seferinde de amcasının yanında bulundu. Bu kez, savunma ve savaşlarda daha çok ön plana çıktı. Fatımi ordusunu yendi. Ertesi yıl, I.Amaury'nin Mısır'ı bütünüyle işgal girişimi, Şirkûh'la Salâheddin'in üçüncü seferini gerekli kıldı. 2 Ocak 1169'daki önemli bir meydan savaşını yitiren Haçlı ordusu, Mısır'dan çekildi. Kısa bir süre sonra Salâheddin, Fatımi veziri Şaver'i öldürttü. Bunu Şirkûh'un ani ölümü izledi. Fatımi halifesi el-Adid, Salâheddin'e "el-Melikü'n-Nâsır" sanını vererek Mısır veziri atadı. Aynı zamanda Musul Atabeyliği'nin de Suriye Emiri oldu.

Mısır yönetimine el koyan Salâheddin, acımasız fakat kalıcı önlemler aldı. Mısır'da Fatımiler'in yerleştirmeye çalıştığı Şiilik'i yasaklayarak Şafiilik'i resmi mezhep ilan etti. Bu gelişmeler, özellikle Kudüs Haçlı Krallığı'nın ve Bizans İmparatorluğu'nun tepkisine yol açtı. Salâheddin güçlü Hıristiyan ittifakını göğüsleyebilmek için Nureddin Zengi'den yardım istedi. Dimyat'da, Frank-Bizans saldırısına karşı savunma önlemleri aldı. 1170'teki büyük depremde Mısır, Filistin ve Suriye'deki yerleşim merkezlerini kuşatan surlarla savunma noktaları yıkılınca Salâheddin ve I.Amaury arasında zorunlu bir barış gerçekleşti. Bundan yararlanan Salâheddin 1171'de Filistin'e bir sefer düzenleyerek Mısır-Filistin bütünlüğünü gerçekleştirmede ilk adımı atmış oldu.

1172'de de hiçbir yetki tanımadığı ve mezhep ayrılığı yüzünden de anlaşamadığı Fatımi halifesinin sembolik varlığını sona erdiren bir girişimde bulundu. Cuma hutbelerinin Abbasi Halifesi el-Müstezi adına okunmasını emretti. Bunu izleyen günlerde de son Fatımi Halifesi el-Adid esrarengiz bir biçimde kayboldu. "Mısır Meliki" sanını alan Salâheddin, biçimsel ve siyasal açıdan Halep-Şam Atabeyi Nureddin Zengi'ye bağlı gözükmekle birlikte dostluğunu kazandığı Abbasi halifesinden bağımsızlık belgesi (menşur) almayı amaç edindi. Bu girişimi yüzünden Nureddin Zengi'yle araları açıldı. Kerak Kalesi'ne karşı yapılacak ortak sefer de gerçekleştirilemedi. Bu gergin dönemde Salâheddin daha çok Hıristiyanlar'la ilişkilerini düzenlemeye çalıştı. Savunma ve güvenlik önlemleri aldı. Bir yandan da kardeşi Turanşah'ı 1174'te Yemen'in fethedilmesiyle görevlendirdi. Yemen'i kısa zamanda ele geçiren Turanşah, Nureddin Zengi'ye değil, ağabeyi Salâheddin'e bağlılığını duyurarak Yemen Eyyubi Melikliği'ni kurdu.

Nureddin Zengi'nin 1174'te ölümü, yönetimin çocuk yaştaki Melik Salih İsmail'e kalışı, Salâheddin için bağımsızlık fırsatını sağladı. Suriye'ye yaptığı sözde ziyaret amaçlı sefer, bir dizi kuşatma ve savaşma ile gelişti. Suriye atabeylerinin ortak ordusunu 1175'te Hama yakınlarında bozguna uğrattı. Bu başarı ile Melik Salih İsmail'in adının hutbelerde okunmasına son verdi. Egemenlik sınırlarını da Mısır, Trablusgarb, Tunus, Nubya, Yemen, Filistin ve Suriye'nin bir bölümü olarak belirledi. 1176'da yeniden Suriye seferine çıktı. Bu bölgedeki üstünlüğünü Zengi meliklerine kabul ettirdi. Haçlılar'ın elinde bulunan Filistin'e bir sefer düzenledi. 1177'de Gazze'yi aldı. Ancak yeni Kudüs Kralı IV.Baudouin'in ani geri dönüşü ile beklenmedik bir bozguna uğradı. Savaş alanından güçlükle kurtularak Mısır'a döndü.

Bağımsızlığını ilan etmesi

IV.Baudouin Mısır'dan gelecek güçlü bir tepkiye karşı önlemler almaya girişti. Ancak 1179'da Salâheddin'in katılmadığı bir Mısır saldırısı sonucu yenildi. 1180'de iki taraf arasında kısa süreli bir ateşkes antlaşması imzalandı. Fakat Zengiler'in Haleb'i almaları, Haçlı çetelerinin de Mısır kara ulaşımını tehdit altında tutmaları sonucu savaşlar yeniden başladı. 1182'de Haleb tekrar Eyyubî egemenliğine alınırken 1183'te de Franklar üç yıllık bir antlaşma önerisinde bulundular. Kudüs tahtındaki değişiklik bu girişimi görüşme aşamasında bıraktı. Mısır kervanlarına saldırılar daha da artınca Salâheddin 1187'de Filistin seferine çıktı. Kerak ve çevresini istila etti. Suriye ve Filistin'deki Frank kontlukları, kendi aralarındaki çekişmeleri bir süre unutmuş gözükerek Eyyubîler'e karşı birleştiler. Oldukça kalabalık bir ortak güç oluşturdular. 26 Haziran 1187'de Tâberiye Gölü kıyısındaki Saffuriye'de yapılan meydan savaşı, bunu izleyen Tâberiye kuşatması, Hattin'deki ikinci meydan savaşı birbiri ardınca Salâheddin'in parlak zaferleriyle noktalandı.

Mısır'a egemen oluşu

Filistin topraklarını alan Salâheddin bir aylık bir kuşatmadan sonra Ekim 1187'de Kudüs'ü fethetti. Bu olay, tüm İslam ülkelerinde olduğu gibi, yarım yüzyıldan beri Ortadoğu'da tutunmaya çalışan Katolik Avrupa devletlerinde de geniş yankılara yol açtı. Salâheddin, gerek hoşgörüsü ve adalet anlayışı ile gerek Avrupa'dan tehlikeli bir tepkinin yönelmesini önlemek düşüncesiyle Kudüs'ün Hıristiyan halkına son derece hoşgörülü davrandı. Ancak kentteki Hıristiyanlık'la ilgili yeni yapıtları yıktırmaktan da çekinmedi. Buna karşılık İslamiyet'in kutsadığı başta Mescit-i Aksâ olmak üzere öteki dinsel yapıları onarttı.

Kudüs'ün geri alınışı

Kudüs'ün yitirilişinin Avrupa'daki yankıları büyük oldu. Papa III.Clémens'in ısrarlı girişimleri ve kutsal savaş çağrısı sonucu birbirine düşman Fransa ile İngiltere bile anlaştılar ve III.Haçlı Seferi başladı. Bu ittifaka Almanya, Sicilya ve birçok feodal prenslik de katıldı. Bir Sicilya donanması Libya kıyılarını işgal ettikten sonra Doğu Akdeniz'e gitti. Avrupa'dan yürüyüşe geçen Haçlı orduları da değişik yollardan Ortadoğu'ya ve Mısır'a yöneldiler. Deniz yolunu kullanan birlikler, 1189 yazında Akkâ'yı kuşatırken Salâheddin de Mısır donanmasını bölgeye gönderdi ve ordusu ile harekete geçti. Almanya İmparatoru I.Friedrich yolda öldüğünden ordusunun ancak küçük bir bölümü Akkâ önlerine ulaşabilmişti. Fakat İngiltere Kralı I.Richard'ın (Arslan Yürekli Rişar) ve Fransa Kralı Philippe Auguste'ün orduları, fazla yıpranmadan bölgeye ulaşmayı başardılar. Bu orduların deniz yolu ile Avrupa'dan sürekli olarak asker, erzak ve cephane takviyesi almalarına karşılık Salâheddin her türlü

III. Haçlı Seferi

destekten yoksundu. Fakat Haçlı yöneticilerle komutanlar arasında da anlaşma ve eşgüdüm yoktu. Bir buçuk yıl süren Akkâ kuşatması, savunucuların Salâheddin'le görüşmeden kaleyi teslime yanaşmaları ile 1191'de sona erdi. Bunu, Haçlılar'ın Müslüman tutsaklara uygulamaktan çekinmedikleri korkunç bir katliam izledi. Bir tepki olarak Salâheddin de Hıristiyan tutsakların öldürülmesini onayladı. Bundan sonra savaş geniş bir bölgeye yayıldı. İngiltere Kralı I.Richard, önemli bir iki kaleyi zaptetmeyi başarırken Salâheddin de stratejik Remle Kalesi'ni yıktırdı. Bir yandan da diplomatik görüşmeler sürdürüldü. Barışı öngören görüşmelerin başarıya ulaşması, öteki uzlaşmazlık konularından önce Kudüs'ün Hıristiyanlar 'a bırakılması koşulu yüzünden olanaksız gözükmekteydi. Salâheddin'in kardeşi el-Âdil'in girişimlerinden sonra, Ağustos 1192'de barış imzalanabildi. Buna göre Remle, Eyyubîler'le Haçlılar arasında bölüşülürken Hıristiyanlar'ın Kudüs'deki kutsal yerleri ziyaret etmelerine de izin verildi. Bu antlaşma, dönemin koşulları açısından Salâheddin'in diplomatik bir başarısıydı. Hıristiyan Avrupa'nın pek yüksek harcamaları göze alarak gerçekleştirdiği III.Haçlı Seferi'nin parlak sonucunu Avrupa değil, Salâheddin almış oldu. Ölümünden önceki son yılında Filistin Mısır yolunun güvenliği, Kudüs'ün çevresindeki surların berkitilmesi gibi konularla uğraştı. 1192-1193 kış aylarını Şam'da geçirdi ve burada hastalanarak öldü.

Kişiliği ve önemi

Salâheddin'in kişiliğine ve izlediği siyasete salt İslam ülkelerinde değil, yıllarca savaştığı Hıristiyanlar' ca da saygı duyulmuştur. Sorunları çok ve karışık bir bölgede istikrarı sağlamak için mücadele etmiştir. Müslümanlık'a içtenlikle bağlı bir hükümdar olarak din kurallarından ödün vermemiş, Fatımiler döneminde Mısır halkına zorla benimsetilmeye çalışılan Şiilik'in yerine Sünnilik'in geçerli olmasına çaba harcamıştır. Bir savaşçı olarak yetiştirilmediği halde, zekâsı ve inancıyla ordularının birçok zafer kazanmasını sağlamıştır. Tarihçilerin ortak yargısına göre Salâheddin üstün bir savaşçı olmaktan çok eşsiz bir siyasetçi ve uzlaşmacıydı.

Kahire'nin imarına, Kudüs'ün onarılmasına ve gelişmesine, Müslümanlık, Hıristiyanlık ve Musevilik için burasının ortak bir barış kenti ve merkezi kabul edilmesine çaba göstermiştir. Kurduğu devlette merkezi yönetim biçimini benimsemesi, daha sağlığında, Mısır dışındaki bölgelerde yarı bağımlı Eyyubî meliklerinin kurulmasına izin vermesi, en çok eleştirilen siyaseti olmuştur. Fakat bu siyaseti ile çok kalabalık olan ailesinin erkek bireylerine özellikle de kardeşlerine, yeğenlerine ve oğullarına,içişlerinde özerk, dış sorunlarda ortak hareket etme yolunu göstermiştir. Ancak bir süre başarılı olan bu siyaset, ölümünden sonra geçerliliğini kısa zamanda yitirmiştir.

Salâheddin'in Mısır, Suriye ve Yemen'de kurulmasına izin verdiği veya ölümünden sonra ortaya çıkan Eyyubî melikliklerinin başlıcaları şunlardır: Mısır Eyyubîleri (oğlu el-Aziz), Şam Eyyubîleri (oğlu el-Efdal), Haleb Eyyubîleri (oğlu ez-Zâhir), el-Cezire Eyyubîleri (kardeşi el-Âdil), Yemen Eyyubîleri (kardeşi Turanşah ve yeğeni Tuğtekin), Humus Eyyubîleri (Amcası Şirkûh'un soyundan gelenler). Ayrıca Hısn Keyfâ'da, (Hasankeyf), Kerak'da, Baalbek'de ve Meyyafarikin'de (Silvan) de Eyyubî emirlikleri kurulmuştur.

● **KAYNAKLAR:** Abdülkadir el-Nuri Durayd, *Siyasat Salahaddin el-Eyyubi*, 1976; Kadri Kalaci, *Salahaddin el-Eyyubî*, 1966; St.Lane-Poole, *Saladin and the fall of the Kingdom of Jerusalem*, 1889; G.Slaughter, *Saladin, A biography*, 1955; R.Şeşen, *Salahaddin Devrinde Eyyubîler Devleti*, 1983.

● **BAKINIZ:** FRIEDRICH I, İMADEDDİN ZENGİ, NUREDDİN ZENGİ, RICHARD I.

SALÂHEDDİN UŞŞAKÎ
(? -1783)

Osmanlı, mutasavvıf ve bilgin. Uşşakîlik'in öncülerindendir.

Balıkesir'de doğdu, 4 Ocak 1783'te İstanbul'da öldü. Asıl adı Abdullah Salâheddin'dir. Doğduğu yerde öğrenim gördükten sonra İstanbul'a giderek önce medreseye girdi. *Kuran*, Hadis, tefsir, fıkıh gibi İslam bilimleri okudu, bu arada tasavvufla ilgilendi, Uşşakî tarikatında şeyhliğe yükseldi, ölümüne değin Fatih'teki Tahir Ağa Tekkesi'nin başında bulundu.

Salâheddin'in fıkıh, Hadis konularındaki açıklamaları birer kaynak niteliğindedir. Tasavvufla ilgili şiirleri de bulunan Salâheddin özellikle İran ve Arap şiiri üzerinde durmuş, birçok ozanın divanını Osmanlıca'ya çevirerek yorumlamıştır. Tasavvuf yolunu benimsemesine karşın inanç bakımından şeriat ilkelerine bağlı kalmıştır.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Usul-i Hadis Şerhi*, yazma, ("Hadis Yöntemi Açıklaması"); *Divan-ı Cenab-i Ali Şerhi*, yazma, ("Hz. Ali Divanının Açıklaması"); *Ulumu'l- Maznun*, yazma, ("Sanıya Dayanan Bilimler"); *Divan*, yazma, *Gül-i Sad-berk*, yazma, ("Yüz Yapraklı Gül"); *Tuftetü'l-Âşıkîn*, yazma, ("Sevenlerin Armağanı").

SALÂHEDDİN ZERKUB
(? -1258)

Türk, mutasavvıf. Mevlevilik'in doğuşunda ve gelişmesinde etkili olmuştur.

Doğum tarihi ve yeri bilinmemektedir. Konya'da öldü. Yaşamıyla ilgili bilgi çok azdır, olanlar da söylencelerle karışmıştır. Konya'da kuyumculukla uğraştı. Bu işi dolayısıyla kendisine altın döğen (zerkub) adı verildi. Kaynakların belirttiğine göre, bir gün, altın döğerken sıçrayan kıvılcımları, dükkânın önünden geçen, Celâleddin Rûmî (Mevlânâ) görmüş, ona bu kıvılcımların ne olduğunu sormuş, o da "bunlar tanrısal gerçeğin ışın biçiminde yansımasıdır" karşılığını vermiş. Bu olay Celâleddin Rûmî'yi çok düşündürmüş, böylece onunla sıkı bir dostluk ilişkisi kurmuştur.

Salâheddin yazılı yapıt bırakmamıştır. Celâleddin Rûmî'nin yapıtlarında geçen onunla ilgili açıklama ve anlatılanlardan Mevlevilik'in temel düşüncelerini benimseyen, varlık birliği *(vahdet-i vücud)* görüşüne inanan bir kimse olduğu, çevresini etkilediği anlaşılmaktadır. Mevlevilik'in temel inancına göre insan-Tanrı-evren üçlüsü özdeştir, var olan yalnız Tanrı'dır, bütün nesneler tanrısal özün görünüş alanında yansımasıdır. Tin ölümsüz, gövde ölümlüdür. Tanrısal kaynaktan

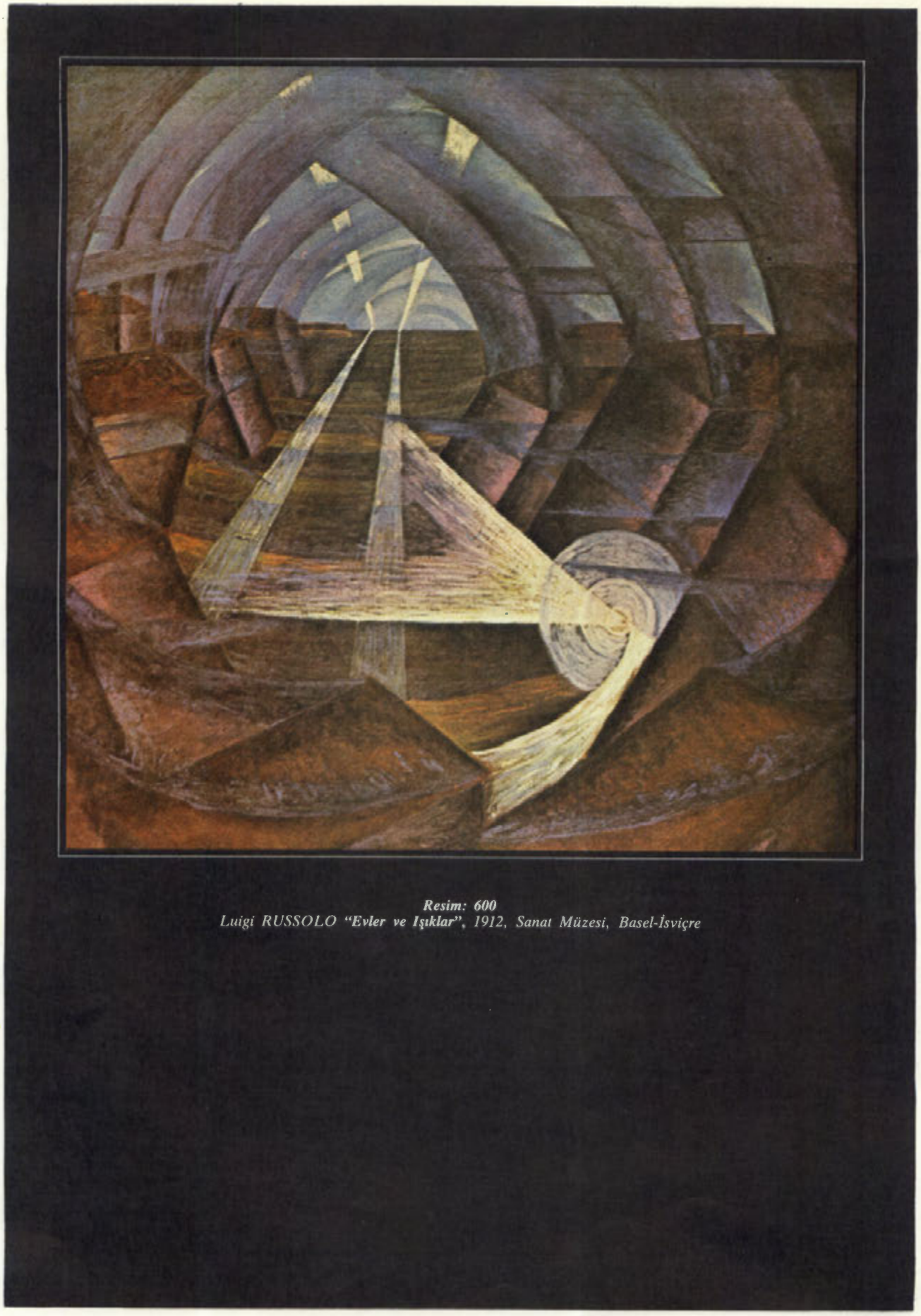

Resim: 600
Luigi RUSSOLO ***"Evler ve Işıklar"****, 1912, Sanat Müzesi, Basel-İsviçre*

Resim: 601
Eero SAARINEN ***"Dulles Uluslararası Havaalanı Yolcu Salonu"****, 1958-1963, Washington DC-ABD*

Resim: 602
Eliel SAARINEN ***"Helsinki Tren İstasyonu"****, 1905-1914, Helsinki-Finlandiya*

Resim: 603
Mosche SAFDIE Montreal Uluslararası Sergisi'nde ***"Habitat"****, 1967, Montreal-Kanada*

Resim: 604
SAMİ EFENDİ
"Celi Tuğra Levha",
1878, Özel Koleksiyon.

gelen tin, gövdeden ayrılınca geldiği yere dönecektir. Bütün nesneler, sessiz ve sözsüz bir dille Tanrı adlarını anar, ona kavuşma özlemini çeker.

● BAKINIZ: CELÂLEDDİN RÛMÎ [Mevlânâ], SADREDDİN KONEVİ.

SALAM

Bak. SELAM, Abdüs

Antônio de Oliveira Salazar

SALAZAR, Antônio de Oliveira (1889-1970)

Portekizli devlet adamı. 32 yıl süren başbakanlığı sırasında ülkeyi diktatörlükle yönetmiştir.

28 Nisan 1889'da Beira Alta Eyaleti'nde Santa Comba Dao yakınlarındaki Vimieiro'da doğdu, 27 Temmuz 1970'te Lizbon'da öldü. Geçimini çiftçilik yaparak ve küçük bir han işleterek sağlamaya çalışan yoksul bir köylü ailesinin beş çocuğundan en küçüğüydü. İyi bir öğrenim görmesini isteyen ailesi tarafından 1900'de Viseu yakınlarındaki bir din okuluna gönderildi. Sekiz yıl süren din öğrenimini tamamladıktan sonra papaz olmaktan vazgeçerek iktisat okumak üzere Coimbra Üniversitesi'ne girdi. 1914'te lisans öğrenimini tamamlayarak aynı üniversitede öğretim görevlisi oldu. 1916'da politik iktisat profesörlüğüne yükseltildi. Bu dalda kürsü sahibi olduğu 1918'de, hukuk doktoru derecesini de elde etti.

Bu sırada Portekiz'de büyük iktisadi güçlüklerden ve siyasi istikrarsızlıktan kaynaklanan derin bir bunalım yaşanıyordu. Bunalımın nedeninin kral II.Manuel'in (1889-1932) devrilmesinin ardından Haziran 1911'de kurulan parlamenter cumhuriyet yönetimi olduğu görüşünde olan Salazar, çözümü, halkın devlet organlarının denetimindeki sınıf dışı mesleki örgütler olan korporasyonlara bölündüğü, parlamenter sistemin yerini korporasyon temsilciliğinin aldığı korporatif ve Katolik esaslara dayalı bir düzenin kurulmasında görüyordu. Bu görüşleri doğrultusunda 1918'de Portekiz Katolik Merkez Partisi'nin kuruluşunda etkin rol oynadı. 1921'de yapılan seçimlerde üç üyelik kazanabilen bu partiden Cortes'e (meclis) seçildi. Ancak meclisteki yoğun siyasi tartışmalara duyduğu tepki nedeniyle, birkaç oturuma katıldıktan sonra yeniden üniversitedeki görevine döndü. Mayıs 1926'da askeri bir darbeyle yönetimi ele geçiren Gomes da Costa ve Antonio Carmona tarafından maliye bakanlığına getirildiyse de, yönetimden talep ettiği geniş yetkiler kendisine verilmeyince birkaç gün sonra bu görevinden ayrıldı. Kısa bir süre sonra cunta içi bir darbeyle Gomes da Costa'yı tasfiye ederek denetimi ele geçiren Carmona'nın, Mart 1928'de cumhurbaşkanlığına seçilmesinin ardından, bu kez çok geniş yetkilerle donatılmış olarak aynı göreve getirildi.

Salazar 1854'ten beri sürekli olarak açık vermekte olan bütçeyi dengelemek için, öncelikle ithalatı sınırlama ve devlet harcamalarını kısma yoluna gitti. Askeri diktatörlüğün her türlü muhalefeti baskı altında tutmasından yararlanarak devlet gelirlerini artırmak üzere her tür mal, hizmet ve geliri kapsayan yeni bir vergi sistemi geliştirdi; çalışanların ücretlerini düşürdü. Portekiz'i dış dünyaya kapayan iktisat politikasıyla 1929 Dünya Bunalımı'nın ekonomi üzerinde yarattığı etkileri en aza indirdi ve dış borçları ödedi. 1930'da geçici olarak koloniler bakanlığını da üstlenerek Portekiz'in denizaşırı eyaletlerinin yönetimini düzenleyen sömürgeler yasasını hazırladı. Giderek rejimin en güçlü adamı durumuna gelen Salazar, 5 Temmuz 1932'de, o zamana değin Carmona'nın yürüttüğü başbakanlık görevini devraldı ve yeni bir anayasa için hazırlık çalışmalarına başladı.

"Yeni Devlet"

Salazar'ın kaleme aldığı ve Mart 1933'te yapılan bir referandumla onaylanarak yürürlüğe giren yeni anayasayla Portekiz'de, Mussolini İtalya'sıyla büyük benzerlikler gösteren Estodo novo (Yeni Devlet) olarak adlandırılan otoriter ve korporatif bir diktatörlük yönetimi kuruldu. Anayasaya göre, hiçbir makama karşı sorumlu olmayan devlet başkanının atadığı başbakan, hükümet üyelerini belirleme yetkisine sahipti. Hükümet üyeleri dört yılda bir yapılan ve yalnızca belli bir düzeyde eğitim görmüş aile reislerinin oy kullanabildikleri seçimlerle belirlenen Ulusal Meclis'e karşı sorumlu değildi. Özel hükümet görevlilerinin denetimi altındaki sendikaların, işveren örgütlerinin ve mesleki kuruluşların temsilcilerinden oluşan Korporatif Meclis yalnızca bir danışma organı niteliğini taşıyordu.

Anayasayla devletin resmi partisi olan Ulusal Birlik (Uniao Naçional) dışında kalan tüm siyasi partiler yasaklandığından Aralık 1934'te yapılan seçimler Ulusal Birlik'in gösterdiği adaylar arasında göstermelik bir yarış oldu. Ocak 1935'te yeni meclisin toplanmasının ardından Şubat'ta Carmona ikinci kez cumhurbaşkanlığına seçildi. Bu dönemde başbakanlık ve maliye bakanlığı görevlerini sürdüren Salazar'ın izlediği vergi ve kredi politikalarıyla, tarımda küçük üreticilerin

tasfiyesini hızlandıran hızlı bir kapitalistleşme süreci yaşanmaya başlandı. Öte yandan devlet sübvansiyonları ve ayrıcalıklar yoluyla büyük sermaye desteklendi. Özel girişimler sıkı bir devlet denetimi altına alınarak, sermayenin serbest rekabet sisteminin sağlayacağı tempodan çok daha hızlı bir tempoyla yoğunlaşması ve merkezileşmesi kolaylaştırıldı.

Dış politikası

1936'da diğer bakanlık görevlerine ek olarak savaş ve dışişleri bakanlıklarını da üstlenen Salazar, dış politikada Mussolini İtalya'sıyla yakın ilişkiler kurdu. İspanya'da iç savaşın başlamasından hemen sonra general Franco'nun kurduğu ayaklanmacı hükümeti tanıdı. İç savaş boyunca ayaklanmacılara sürekli askeri ve mali yardımda bulundu. 17 Mart 1939'da Franco İspanya'sı *ile* bir dostluk ve saldırmazlık antlaşması imzaladı. II.Dünya Savaşı başladığında İngiltere ile daha önce imzalanmış olan antlaşmalar nedeniyle Mihver Devletleri'yle sıkı bir işbirliğine gitmekten kaçınmak zorunda kaldı. Bir süre tarafsızlık politikası izledikten sonra savaşın Mihver Devletleri aleyhine dönmeye başladığı 1943'te Müttefikler'e Azor Adaları'ndaki hava ve deniz üslerinden yararlanma izni verdi. Savaş sonrasında 1949'da Portekiz'i NATO'ya sokarak, ülkenin Birleşmiş Milletler'e kabul edilmesi için önemli bir destek elde etti. 1952'de Franco'yla, Sovyet saldırısına karşı İberik Yarımadası'nı korumak üzere siyasi ve askeri işbirliğini yoğunlaştırmayı öngören bir anlaşmaya vardı.

1940'ta rejimin temel dayanaklarından biri olan Katolik Kilisesi'ne 1910 öncesinde sahip olduğu mülklerin çoğu geri verildi; devlet okullarında dinsel eğitim ve dinsel nikâh uygulaması yeniden başlatıldı. Ordu ve siyasi polis örgütü PIDE aracılığıyla ülkedeki muhalefeti bütünüyle sindiren Salazar, uluslararası koşulların da zorlamasıyla 1945'te serbest seçimlerin yapılmasına izin vermek zorunda kaldı. Ancak değişik muhalefet güçlerinin oluşturduğu MUD'nin (Movimento Unidade Democratica-Birleşik Demokratik Hareket) önemli bir desteğe sahip olması üzerine, üç yıl sonra komünist olduğu gerekçesiyle bu örgütü yasadışı ilan etti.

18 Nisan 1951'de Carmona'nın ölmesi üzerine bir süre devlet başkanlığına vekâlet eden Salazar, bu dönemde artan iktisadi güçlükler ve Angola ve Mozambik gibi sömürgelerde gelişmeye başlayan bağımsızlık hareketlerinin neden olduğu sorunlarla karşı karşıya kaldı. 1958'de muhalefetin adayı Humberto Delgado'nun başkanlık seçimlerinde önemli ölçüde oy toplamasından sonra daha da yoğunlaştırdığı baskılara karşın rejime karşı muhalefet güçlenmeyi sürdürdü. 1968'de bir beyin kanaması geçirdikten sonra başbakanlığı, en yakın yardımcılarından olan Lizbon Üniversitesi'nin eski rektörü Marcelo Caetano'ya bırakan Salazar, iki yıl sonra öldü.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Doctrine and Action: Internal and Foreign Policy of New Portugal*, 1928-1929, ("Öğreti ve Eylem: Yeni Portekiz'in İç ve Dış Politikası").

● **KAYNAKLAR:** C.Garnier, *Salazar: An Intimate Portrait*, 1954; L.Megebar, *Le vrai Salazar*, 1958; J.Ploncard d'Assac, *Salazar*, 1967; L.Teixeira, *Profile of Salazar*, 1944.

● **BAKINIZ:** CAETANO, CARMONA, CUNHAL.

SALINAS, Pedro
(1891-1951)

İspanyol şair, eleştirmen ve oyun yazarı. "Saf şiir" anlayışını sürdürmüştür.

27 Kasım 1891'de Madrid'de doğdu, 4 Aralık 1951'de Boston'da öldü. Madrid Üniversitesi'ni bitirdikten sonra 1914-1917 arasında Paris'e giderek Sorbonne Üniversitesi'nde ders verdi. 1918'de Sevilla Üniversitesi'nde İspanyol dili ve edebiyatı öğretti. 1923'te ilk şiir kitabı *Presagios*'u ("Kehanetler") yayımladı. Bir ara İngiltere'de Cambridge Üniversitesi'nde ders verdi. İspanya İç Savaşı yıllarında, 1939'da ABD'ye gitti. Önce Massachusetts'de Wellesley College'da, sonra da Maryland'da Johns Hopkins Üniversitesi'nde öğretmenlik etti.

Salinas, çağdaşları J.Guillèn ve J.R.Jimenez gibi, "saf şiir" anlayışını sürdürmüş, insanın makine ile doğa arasındaki durumunu irdelemeye yönelmiştir. Makineleşmenin insanın duygularına yansımasını tüm incelikleriyle dile getirmiştir. Düş kırıklığı, kasvet ve dehşetin egemen olduğu olgunluk dönemi şiirlerinde, makineleri yıkıcı bir silah olarak görmüş, uygarlığı kınamıştır. Konuşma diline yakın bir şiir dili oluşturmuştur. 17. yy İspanyol şairi L. de Gongora'nın yeniden tanıtılmasında büyük çaba göstermiştir. Edebiyat tarihine ilişkin yazılar, manzum öyküler ve oyunlar da yazmıştır.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Presagios*, 1923, ("Kehanetler"); *Seguro azar*, 1929, ("Kesin Rastlantı"); *Fabula y signo*, 1931, ("Masal ve Rastlantı"); *La voz a ti debida*, 1934, ("Sana Mecbur Olan Ses"); *Razon de Amor*, 1936, ("Aşkın Nedeni"); *Todo mas claro y ostros poemas*, 1949, ("En Berrak Olan ve Başka Şiirler"); *Poemas*, 1946, ("Şiirler"); *Confianza*, (ö.s.), 1954, ("Güven").

SALINGER, J.D.
(1919)

ABD'li öykü ve roman yazarı. Büyüklerin dünyasına tepki duyan ve başkaldıran genç kahramanları ele alan yapıtlarıyla tanınmıştır.

Jerome David Salinger 1 Ocak 1919'da New York'ta doğdu. Yahudi kökenli bir ailedendir. Doğduğu kentte öğrenim gördü. Kısa sürelerle New York ve Columbia Üniversitelerinde bulunduktan sonra tüm zamanını yazarlığa ayırdı. 1937-1938 yıllarını Avrupa'da geçirdi. Öyküleri 1940'tan başlayarak çeşitli dergilerde yayımlandı. 1946'da askerlik hizmetini tamamladıktan sonra *The New Yorker* dergisinde sürekli olarak yayımlanan yapıtlarıyla tanındı. Hemen hemen tüm öyküleri bu dergide basıldı. 1951'de yayımladığı *The Catcher in the Rye* (Gönülçelen) adlı romanı büyük başarı kazandı. En başarılı öykülerini 1953'te *Nine Stories* ("Dokuz Öykü") başlıklı kitabında topladı. 1960'ların başlarında çıkan üç kitabından sonra yazmayı bıraktı ve inzivaya çekildi.

Salinger *Gönülçelen*'de duyarlı, başkaldırıcı kahramanı Holden Caulfield'ın, büyüklerin dünyasının

sahteliğine karşı direnişini, bu dünyadan kaçışını canlı bir anlatımla dile getirir. Salinger'ın öbür genç kahramanları gibi, erken gelişmiş bir bilinç düzeyinde olan Holden, küçüklerini de büyümenin getireceği çürümüşlükten korumaya çalışır. Roman, özellikle yaşlı kuşakların değerleri ve beklentileriyle uyuşamayan II.Dünya Savaşı sonrasının öğrenci gençliğinde ilgiyle karşılanmış ve benimsenmiştir. Salinger'ın birbirini izleyen öykülerinin çoğu da, kendi ailesinden izler taşıyan Glass ailesi, özellikle de bu ailenin çocukları çevresinde gelişir. Salinger'ın her zaman önemsediği, incelikle işlediği çocuk ya da genç kahramanlar büyüklerin iki yüzlü dünyası içinde, çocukluğa özgü içtenlik ve dürüstlüklerini korumaya ya da yeniden kazanmaya çalışan kişilerdir.

● YAPITLAR (başlıca): *The Catcher in the Rye*, 1951, (Gönülçelen, 1981); *Nine Stories*, 1953, ("Dokuz Öykü"); *Franny and Zooey*, 1961; *Raise High the Roof Beam Carpenters*, 1963, ("Çatıyı Yüksek Tutun Dülgerler"); *Seymour: An Introduction*, 1963, ("Seymour: Bir Başlangıç").

● KAYNAKLAR: H.A. Grunwald, *Salinger: A Critical and Personal Portrait*, 1962; F.L.Gwynn ve J.L.Blotner, *The Fiction of J.D.Salinger*, 1958; M.Laser ve N.Freeman (der.), *Studies in J.D.Salinger*, 1963.

SALISBURY, Robert Cecil
(1830-1903)

İngiliz devlet adamı. Üç kez başbakanlık yapmıştır.

Robert Arthur Talbot Gascoyne-Cecil Salisbury 3 Şubat 1830'da Herfordshire'de, Hatfield'te doğdu, 22 Ağustos 1903'te aynı kentte öldü. Eton College'ı bitirdikten sonra Oxford'daki Christ Church College'da sürdürdüğü öğrenimini sağlığının bozukluğu nedeniyle yarıda bırakarak uzun bir Avustralya ve Yeni Zelanda gezisine çıktı. 1853'te Stamford'tan Avam Kamarası'na seçildi. Milletvekilliği döneminde çeşitli dergilere yazdığı makalelerde Muhafazakârlar'ın (Tory) yeni önderi Disraeli'nin siyaseti daha geniş kitlelere açan parlamento reformunu benimsemesini eleştirdi. 1866'da kısa bir süre Hindistan bakanlığı yaptı. Babasının ölümü üzerine 1868'de Salisbury Markisi olarak Lordlar Kamarası'na girdi ve ertesi yıl Oxford Üniversitesi fahri rektörü oldu.

1874'te Muhafazakârlar'ın iktidara gelmesiyle yeniden Hindistan bakanı olan Salisbury, Bengal'deki bir kıtlık sırasında buğday ihracatını durdurmayı reddettiği için ağır eleştirilere uğradı. 1878 Nisan'ında Lord Derby'nin yerine dışişleri bakanı oldu. 1880'e değin süren bu görevi sırasında ustalıklı bir diplomasi yürüterek Osmanlı toprakları üzerindeki İngiliz-Rus rekabetinin yol açtığı bunalımı Berlin Kongresi'nde bir çözüme ulaştırdı. Balkanlar'da yeni bir paylaşımı getiren bu kongrede bazı ödünler karşılığında Büyük Bulgaristan düşüncesine son vermeyi başardı. 1881'de Disraeli'nin ölümünden sonra Muhafazakâr Parti'nin başına geçti.

Haziran 1885'te Gladstone başkanlığındaki liberal hükümetin düşmesi üzerine başbakanlık ve dışişleri bakanlığını birlikte üstlendi. 6 ay süren ilk başbakanlık döneminde İngiltere'nin Afganistan üzerindeki denetimini pekiştirdi. Burma'yı ilhak ederek Hindistan'ın doğu sınırını Fransızlar'a karşı güvenlik altına aldı. 1886'da başbakan Gladstone'un parlamentoya sunduğu İrlanda'ya özerklik verilmesini öngören yasanın reddedilmesini sağladı. Temmuz 1886'da Gladstone'un istifası üzerine ikinci kez başbakan oldu. 1892'ye değin iktidarda kaldığı bu dönemde daha çok Afrika'daki paylaşım mücadelesi üzerinde durdu. 1888'de Batı Afrika İngiliz Kumpanyası'na krallık beratı vererek Yukarı Nil bölgesinin ele geçirilmesini sağladı. Ertesi yıl sömürgeci devletleri ilk kez bir araya getiren ve köle ticaretini yasaklayan Brüksel Konferansı'nın toplanmasına ön ayak oldu. 1890'da Zengibar'daki (Zanzibar) İngiliz egemenliğini tanıması karşılığında Helgoland'ı Almanya'ya bıraktı. 1895'te üçüncü kez başbakan olan Salisbury bu görevi 1902'ye değin sürdürdü. Bu dönemde dünyanın çeşitli bölgelerinde ortaya çıkan bunalımlar nedeniyle Avrupa'da yeni ilişkiler kurmaya çalıştı. Mısır ve Nil Vadisi üzerindeki İngiliz egemenliğini tanımayan Fransa ile ilişkilerin gerginleşmesi üzerine 1897'de general Kitchener aracılığıyla Sudan'ı işgal etmeye yöneldi ve 1899'da Fransızlar'ı buradan bütünüyle çekilmeye zorladı. Ertesi yıl Güney Afrika'da büyük bir orduyu harekete geçirerek Boer Savaşı'nı başlattı. 1902'de Boer Savaşı'nı sona erdiren Vereeniging Antlaşması'nın imzalanmasından sonra istifa eden Salisbury kısa bir süre sonra öldü.

İngiltere'nin 1860'larda izlediği yalnızlık siyaseti ile 20.yy başlarında benimsediği uzlaşma diplomasisi arasındaki geçiş döneminin bir siyaset adamı olan Salisbury, Avrupa'daki devletleri birbirine karşı kullanarak güç dengesini korumaya çalışmıştır. Bunu yaparken artan Fransız tehdidine karşı İtalya ve Almanya ile bir yakınlaşmaya gitmekle birlikte her hangi bir ittifaka girmekten kaçınarak İngiltere'ye sürekli bir hareket serbestliği sağlayıp, genel bir barış çerçevesinde dünyadaki İngiliz üstünlüğünü sürdürmeyi amaçlamıştır. 1895-1896 Ermeni olayları sırasında Osmanlı Devleti'ne müdahale etmek için Avrupa devletlerini birleştirmeye çalışmışsa da bunda başarısız olmuştur.

● YAPITLAR (başlıca): *Essays by the Late Marquess of Salisbury*, (ö.s.), 1905, ("Salisbury Markisi'nin Denemeleri").

● BAKINIZ: DISRAELI, GLADSTONE, KITCHENER.

SALİM
(1688-1743)

Osmanlı tezkire yazarı. 1687-1722 arasında yetişen şairleri anlatan yapıtıyla tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu. Şam yakınlarında Müfrik kasabasında öldü. Asıl adı Mehmed Emin'dir. Şeyhülislam Mirza Mustafa Efendi'nin oğludur. Öğrenimine Yenibahçeli Çelebi Efendi'nin yanında başladı. Özel dersler aldı. On yedi yaşında Eyüp'teki Siyavuş Paşa Medresesi'ne girdi. 1713'te Süleymaniye Darülhadisi müderrisliğine yükseldi. Aynı yıl Selanik kadısı oldu. Bazı davranışları yüzünden altı ay sonra görevden alındı. Serez'de oturmaya zorunlu tutuldu. 1715'te Galata

kadılığına atandı. Ancak kısa süre sonra babası ile birlikte Trabzon'a sürüldü.

1720'de yazmaya başladığı *Tezkire*'sini 1722'de sadrazam Damat İbrahim Paşa'ya sundu, ardından İstanbul kadılığına atandı. *Aynî Tarihi*'ni Türkçe'ye çevirmekle görevlendirilen kurula üye oldu. 1730'da Anadolu, 1736'da da Rumeli kazaskerliğine getirildi. 1743'te Şam'a giderken yolda öldü. Kimi kaynaklar Rumeli kazaskerliğinden alındıktan sonra İstanbul'da öldüğünü yazar.

En önemli yapıtı *Tezkire*'sidir. Ölüm tarihleri sırasına göre düzenlenen yapıt, 1687-1722 arasında yetişen 440'a yakın şairi kapsar. Çoğunu yakından tanıdığı şairlerin yaşamöykülerine özen göstermiş, kendisi gibi hattat olan şairlere de özellikle yer vermiştir. *Divan*'ında mesnevi tarzındaki manzumeleri ilginçtir. Cihad (kutsal savaş) konusunda daha önceki dönemlere oranla asker ve devlet adamlarının gevşekliğine değinen *Neylü'r-Reşâd fi'l-Emri'l-Cihad* adlı bir yapıtı da vardır.

● YAPITLAR (başlıca): *Tezkire-i Salim*, (ö.s.), 1897; *Neylü'r-Reşâd fi'l-Emri'l-Cihad*, (ö.s.), 1877; *Divan*, (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine Bölümü No.915).

SALK, Jonas Edward
(1914)

ABD'li viroloji ve bağışıklık bilim uzmanı. Çocuk felcine karşı etkili ilk koruyucu aşıyı hazırlamıştır.

28 Ekim 1914'te New York'ta doğdu. Polonya'dan ABD'ye göç etmiş bir Yahudi ailesinin oğludur. 1939'da New York Üniversitesi'nde tıp öğrenimini tamamlayıp, aynı kentteki bir hastanede iki yıl stajyer hekim olarak çalıştıktan sonra, önce salgın hastalıklar araştırma görevlisi, ardından asistan olarak 1942'den 1947'ye değin Michigan Üniversitesi'nde görev aldı. 1947'de bakteriyoloji doçenti olarak Pittsburgh Üniversitesi'ne geçen ve Virüs Araştırmaları Laboratuvarı'nın yöneticiliğini de üstlenen Salk, 1949'da aynı üniversitede bakteriyoloji araştırma profesörlüğüne, 1954'te koruyucu hekimlik, 1957'de deneysel tıp profesörlüğüne getirildi. 1963'te San Diego'da Salk Biyoloji Araştırmaları Enstitüsü'nü kurarak 1975'e değin enstitünün yöneticiliğini, o tarihten sonra da bir araştırma vakfına dönüştürülen kuruluşun başkanlığını yürüttü.

Michigan Üniversitesi'nde bulunduğu yıllarda grip aşısının hazırlanmasına katkıda bulunan Salk, Pittsburgh Üniversitesi'ne geçtikten ve özellikle Enders ile çalışma arkadaşlarının ilk kez besi ortamında virüs üretmeyi başardıklarını öğrendikten sonra, tüm araştırmalarını çocuk felci aşısına yöneltti. Hastalık yapıcı etkisini yitirmesine karşın, vücutta antikor oluşumuna yol açarak, çocuk felci virüsünün her üç türüne karşı bağışıklık yaratabilecek ölü virüslerden oluşmuş aşısının ilk denemesini 1950'de hayvanlar üzerinde yaptı. İki yıl sonra çocuklarda denenen, 1954'te seri üretimine geçilen ve 1955'te geniş bir kampanyayla ABD'de uygulanmaya başlanan Salk aşısı, büyük bir umut ve coşkuyla karşılanmasına karşın, bir süre sonra yoğun tartışmalara neden oldu. Üretim ve depolama aşamasındaki denetim eksikliği nedeniyle, aşılanan iki yüz kadar sağlıklı çocukta felç belirtilerinin başlaması ve on bir çocuğun ölmesi Salk aşısına duyulan güveni sarsmış, tıp çevreleri ölü virüs aşısının etkisiz olduğunu öne sürerek canlı virüs aşısını savunmaya başlamıştı. Sonraki yıllarda, kas arasına şırınga edilen Salk aşısının üretimi denetlenerek bu sorunlar giderildiyse de, gerek ağızdan alınmasının getirdiği uygulama kolaylığı, gerek etkisinin çok uzun süreli olması nedeniyle, canlı virüslerden hazırlanan Sabin aşısı çoğu ülkelerde Salk aşısına tercih edildi.

● YAPITLAR (başlıca): *Man Unfolding*, 1972, *The Survival of the Wisest*, 1973, ("Çok Bilen Çok Yaşar").

● BAKINIZ: ENDERS, F.C. ROBBINS, SABIN, WELLER.

SALLUSTUS
(4.yy)

Romalı filozof. Yeni-Platonculuk'un Roma ülkesinde yayılmasına çalışmıştır.

Galler ülkesinde yaşayan Patriciler ailesindendir. Gerçek adı Secundus Sallustius Promatius'tur. Yaşadığı dönemde bilgisi dolayısıyla ünlenen Sallustus, bir süre imparator Constantinus'un buyruğu üzerine Golva valiliğine atandı, imparatorun oğlu Julianus'un davranışlarını izlemekle görevlendirildi. Julianus imparator olduktan sonra Sallustus, onun Persler'le yaptığı savaşa katıldı, Julianus'un ölümünden sonra kendisini imparator seçmek isteyen askerlerin isteklerini geri çevirdi.

Sallustus, Yeni-Platonculuk'un kaynağı olan İskenderiye Okulu'na bağlıdır. Görüşlerini *Theoi kai Kosmos* ("Tanrılar ve Evren") adlı yapıtında sergilemiştir. Çoktanrıcılık ile Tektanrıcılık inançlarını uzlaştırmaya çalışmıştır. Tanrı kayrası, evren, tin, anlık, erdem, yönetim, yetkinlik, yazgı, ölmezlik, tinin gövdeden gövdeye göçüşü gibi sorunlara çözüm arayan Sallustus'a göre konunun kavranması simgelerin anlaşılmasına bağlıdır. Her sorun bir simge ile açıklanabilir ve anlaşılması kolaylaşır. Özellikle dinle ilgili konularda birtakım simgeler kullanmak yararlıdır. Çünkü simge hem bilginin derin bir düşünce konusu olmasını, hem de daha çok kimsece kavranmasını sağlar. Simgelerin felsefe, söylence, esin, düşünce ve şiir gibi beş kaynağı vardır. Bu beş kaynağa karşılık beş simge öbeği bulunur: Tanrıbilimin konusu olan ve tanrısal nitelikleri içeren simgeler, doğa olaylarıyla bağlantılı bulunan ve doğa bilimlerini ilgilendirenler, tinin eylemlerini kapsayan ve tinsel söylencelere dayananlar, evrenin değişik bölümlerini ve değişik öğelerini öbekleştiren simgeler, bunlar özdeksel nitelik taşır. Beşincisi de değişik nitelikteki simgeleri içeren ve belli bir öbeğe girmeyen simgelerdir.

● YAPITLAR (başlıca): *Theoi kai kosmos*, (ö.s.), 1638, ("Tanrılar ve Evren").

● BAKINIZ: PLOTİNOS, PORPHYRİOS, PROKLOS.

SALNİKOV, Vladmir
(1960)

SSCB'li yüzücü. 1500 metre serbest stilde 15 dakikanın altına inen ilk yüzücüdür.

Leningrad'da doğdu. Yüzmeye ilkokul öğrencisi iken başladı. İlk rekorunu 800 m'de okullar arası bir yarışmada kırdı. SSCB milli takımına 16 yaşında alındı ve 1977 yılında ilk uluslararası yarışması olan Avrupa Şampiyonası'na katıldı. Uzun kolları ve zarif stili ile bu şampiyonanın 1500 metre serbest birincisi oldu. Bir yıl sonra dünya şampiyonasına katılıp yine birincilik kürsüsüne çıktı. Salnikov, 1979'da 400 metre serbestte 3.51.41 ile dünya rekoru kırdı. Ardından 800 metredeki 7.56.49'luk derecesi ile yine bir dünya rekoru kırıp bu iki mesafenin en büyük adlarından biri oldu.

1980 Moskova Olimpiyatları'nda 400 metre serbestte SSCB'li yüzücüler olan Krylow ve Stukolkin'i geçerek 3.51.31'lik bir derece ile birinci oldu. 1500 metre serbest yarışında ise ilk kez 15 dakikanın altına inme başarısını gösteren sporcu oldu. Bu mesafede 14.58.27 yaparken SSCB'li Taçajew (15.14.30) ve Avustralyalı Metzker'i (15.14.49) geride bıraktı. 4x200 serbest bayrak yarışında Demokratik Almanya (7.28.60) ve Brezilya (7.29.30) takımlarını geçerek 7.23.50 ile birincilik kürsüsüne çıkan SSCB ekibinde yer alarak altın madalyalarının sayısını üçe yükseltti. Salnikov, yalnız uzun mesafelerde değil, bayrak yarışlarında olduğu gibi kısa mesafelerde de başarılı olmuştur.

SALTİKOV, Mihail Yevgrafoviç
(1826-1889)

Rus, yazar. Rus edebiyatında toplumcu yerginin en önemli adlarındandır.

27 Ocak 1826'da Tula Eyaleti'nde Spas-Ugol'da doğdu, 10 Mayıs 1889'da St. Petersburg'da (bugün Leningrad) öldü. Yapıtlarını N.Şçedrin takma adıyla yazmışsa da, genellikle Saltikov-Şçedrin olarak tanınır. Ailesine ait çiftlikte geçen çocukluk günlerinde toprak sahiplerinin emekçilere karşı katı davranışlarına yakından tanık olmuştu. 1838'de yüksek dereceli memurların yetiştirildiği Çar Lisesi'ne gönderildi. Bu arada devrimcilerle ilişki kurdu. Okulu bitirdikten sonra memur olarak çalışmaya başladı. Bir yandan da gazetelerde yazılar yazıyordu. Bu yazılarından birinde Fransız Ütopik Sosyalistleri'ni övdüğü için Vyatka'ya sürüldü. Ancak memurluk görevine devam etmesine izin verildi. 1855'te St.Petersburg'a dönen Saltikov-Şçedrin sürgün yıllarına ilişkin izlenimlerini *Gubernskiye oçerki* ("Taşradan Çizgiler") adlı yapıtında bir araya getirdi. 1858'den sonra çeşitli illerde vali yardımcılığı yaptı. Memurlukta giderek yükselmesine karşın 1862'de istifa ederek *Sovremennik* dergisine yayın yönetmeni oldu. 1868'den sonra *Oteçestvenniye Zapiski* dergisinin yönetimini Nikolay Nekrasov'la birlikte sürdürdü. 1878'de Nekrasov'un ölümünden sonra da derginin yayın yönetmenliğine getirildi. Son derece etkin olan bu derginin çevresinde liberal ve radikal aydınları toplaması yöneticileri tedirgin ediyordu. Bu nedenle 1884'te dergi kapatıldı. Saltikov-Şçedrin yaşamının son beş yılının büyük bölümünü otobiyografik romanlarını yazarak geçirdi.

Saltikov-Şçedrin'in en önemli yapıtı, yayımlanması 1880'te tamamlanan *Gospoda Golovlyovi*'dir. (Golovlev Ailesi). Soylu bir ailenin yaşamını anlatan bu yapıt, gerçekte tüm soylu sınıfın hem fiziksel, hem de ahlaksal çöküşünün öyküsüdür. Kişilerin psikolojik açıdan çok iyi çizildiği bu roman, din ve ahlak adına yapılan tüm kötülükleri katı ve karamsar bir gerçekçilikle sergiler. Aynı özellikler yarı otobiyografik nitelikteki son yapıtı *Poşekhonskaya starina*'da da ("Poşehon'da Eski Zamanlar") görülmekle birlikte, bu yapıt *Gospoda Golovlyovi*'nin yetkinliğine ulaşamamıştır.

Saltikov-Şçedrin'in bir başka önemli yapıtı *Istoriya odnogo goroda* ("Bir Kentin Tarihi") ise toplumsal yerginin önemli örnekleri arasında sayılır. Bu yapıtında yönetimin ağır baskılarına kaderci bir tutumla boyun eğen düşsel bir kentin halkını anlatırken, Rusya'nın tarihini ve çarlık dönemini de ağır bir eleştiri içinde yansıtır. Bir yandan da, edilgen tutumu nedeniyle Rus halkını eleştirir. Alegorik öykülerden oluşan *Skazki diya vzroslih*'te (Büyükler İçin Masallar) yine baskıyı ve köylünün emeğini sömürenleri acımasızca sergiler.

Saltikov-Şçedrin edebiyatın sanat için değil, toplum için yapılması gerektiğini savunmuş, yapıtlarını toplumsal düzeni değiştirmek, halka bir çıkış yolu göstermek amacına yöneltmiştir. Bu nedenle yalnızca çarlık düzenini, yöneticileri, toprak sahiplerini ve burjuva sınıfını eleştirmekle kalmamış, halkın suskunluğunu, baskı ve sömürüye boyun eğişini de en sert biçimde yermiştir.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Gubernskiye oçerki* 1856-1857, ("Taşradan Çizgiler"); *Istoriya odnogo goroda*, 1870, ("Bir Kentin Tarihi"); *Poşekhonskaya starina*, 1887-1889, ("Poşehon'da Eski Zamanlar"); *Gospoda Golovlyovi*, 1876-1880, (Golovlev Ailesi, 1957); *Skazki diya vzroslih*, 1880-1885, (Büyükler İçin Masallar, 1946-1947).

SALVIUS, Iulianus
(? -169)

Romalı hukukçu. Praetor bildirisine son biçimini vermiştir.

Doğum yılı bilinmemektedir. Kuzey Afrika'da Hadrumetum'da doğdu, aynı bölgede öldü. Kuzey Afrika'nın yerlisi olan varlıklı bir aileden gelmektedir. Sabinus Okulu'na bağlı bir hukukçu olan Salvius, imparator Hadrianus (d.117-138) tarafından *questor* (defterdar) yapıldı. Ardından *tribunus plebis* (pleb tribünü) oldu. İmparator Antoninus Pius (d.138-155) tarafından 148'de konsüllüğe getirildi. 155'ten önce *Germania Inferior* (Güney Almanya) valiliğine atandı. Marcus ve Verus'un ortak imparatorlukları (161-165) sırasında İspanya valiliğine getirildi. Marcus tarafından 166'da Kuzey Afrika valiliğine atandı. Salvius, devlet hizmetinde aktif olarak görev alması nedeniyle ancak kısıtlı bir süre hukuk dersleri verebildi.

Roma'da her yıl *praetor*'ların (yargıçlar) yayımladığı *edictum*'lar (bildiriler, fermanlar) yasa hükmündeydi.

Praetor bildirileri, Roma hukukunun belli başlı kaynaklarından biriydi. Ülke içinde imparatordan bağımsız bir yasa gücü olmasını istemeyen Hadrianus, *praetor* bildirilerinin, belirli ilkelere göre düzenlenmesini istedi. Bunu sağlamak için *praetor* bildirilerinin her yıl değişik olarak yayımlanmasının önlenmesi gerekmekteydi. Hadrianus, bu görevi Salvius'a verdi. Her yıl yayımlanan *praetor* bildirilerindeki ortak noktaları belirleyen Salvius, köklü bir değişikliğe gitmeksizin, bu ortak noktaları başlıklar altında toplayarak, 131'de *praetor* bildirisine son biçimini verdi. *Praetor*'ların *ius honorarium* (makam hukuku) hakkına sahip olmaları ilkesine görünüşte saygı gösterilerek, düzenlenmiş biçimiyle bu bildirinin, her yıl *praetor*'larca yayımlanmasına karar verildi. Düzenlenmiş biçimiyle *praetor* bildirisine, *Edictum Hadrianum* (Hadrianus Fermanı) veya *Edictum Perpetuum* (Sürekli Bildiri) adı verildi. Eyalet valilerinin de bu bildiriye uygun bildiriler vermeleri sağlandı.

Hukukçu olarak Salvius'un en önemli yapıtı ise 90 ciltlik *Digestae*'sidir ("Hukuk Yazıları"). Salvius bu yapıtında soyut hukuk ilkelerini belirlemek yerine, hukuk sorularına *(quastiones)*, hukukçularca verilen yanıtları *(responsa)* özetlemiş ve yorumlamıştır. *Digestae* hukuk konularındaki tartışmaları da içermekteydi.

Salvius'un etkinlikleri dolayısıyla, Sabinus ve Proculus okulları arasında uzun bir süreden beri sürmekte olan çatışma, Sabinus Okulu lehine çözümlenmiştir. İmparator ve *praetor* bildirileri arasındaki paralelliği kuran Salvius, Roma hukukunun klasik biçimini almasında etkili olmuştur.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Digestae*, 90 cilt, ("Hukuk Yazıları").

● **BAKINIZ:** SABINUS.

SAMAKO, Raşit Rıza
(1890-1961)

Türk tiyatro oyuncusu ve yönetmeni. Döneminin en ünlü sahne sanatçılarından biri olmuştur.

İstanbul'da doğdu, 25 Şubat 1961'de aynı kentte öldü. Liseden sonra Hukuk Mektebi'ne girdi. Buradaki öğrenimini sürdürdüğü sırada 1908'de açılan bir sınavı kazanarak *Vatan Yahut Silistre* oyununda İslam Bey rolüyle sahneye çıktı. Daha sonra Ahmed Fehim Efendi ile birlikte çalıştı. Onunla Selanik turnesine çıktı, Üsküp ve Manastır'a gitti. 31 Mart olayından sonra gene Fehim Efendi ile Samsun'a geçerek Meşrutiyet Tiyatrosu adlı topluluğu kurdu. 1910'da İstanbul'a döndü, Üsküdar'da temsiller verdi. 1911'de başka bir grupla önce Kavala'da, daha sonra Edirne'de oyunlar oynadı. Burada dönemin ünlü oyuncularından Othello Kâmil (1889-1932) ile yeni bir grup oluşturdu. Ancak hastalandı, bir süre Konya'da kaldıktan sonra İstanbul'a döndü. İyileşince bir kez daha Edirne'ye giden bir topluluğa katıldı. 1912'de Balkan Savaşı başlayıp Edirne kuşatıldığında oradaydı. İstanbul'a dönünce kendi adına kurduğu bir grupla birlikte Samsun'a gitti. Bir ay sonra grup dağılınca aldığı bir çağrı üzerine Giresun'a geçti ve orada bir sezon çalıştı. I.Dünya Savaşı başlayınca İstanbul'a döndü. Çeşitli tiyatrolarda çalışan dönemin birçok ünlü oyuncusu gibi o da yeni kurulmuş olan Darülbedayi'ye girdi. Disiplinli çalışması ve yeteneğiyle kısa sürede sivrildi. Darülbedayi'de Eliza Binemeciyan' la birlikte oynadıkları başrollerle çok tutulan bir çift oluşturdular. Raşit Rıza, 1920'lerin sonlarına doğru kurumun içindeki sürtüşmelerden dolayı Darülbedayi' den ayrıldı ve Bizim Lokanta-Gece Kuşu adlı bir lokanta açtı. Ama tiyatrodan uzak yaşamaya uzun süre katlanamayarak yeniden sahneye döndü ve ölene değin sanat yaşamını başarıyla sürdürdü.

Raşit Rıza düzgün fiziği, özenli diksiyonu, üstlendiği her role saygıyla yaklaşması ve getirdiği içten yorumu ile Türk tiyatrosunun uzun yıllar hem en iyi, hem de izleyici tarafından en çok sevilen oyuncularından biri olmuştur.

SAMARİN, Yuri Fyodoroviç
(1819-1876)

Rus yayımcı ve toprak reformcusu. Rusya'da toprak köleliğinin kaldırılması için etkili girişimlerde bulunmuştur.

Doğum yeri bilinmiyor, Berlin yakınlarında Schöneberg'te öldü. Değişik yerlerde bulunan bir eylem adamı olarak tanındığı için yaşamı konusunda ayrıntılı bilgi yoktur. Önce Rusya'da sonra Almanya'da öğrenim gördü, 1852'ye değin değişik devlet kurumlarında görev aldı, İslavcılık'ı savunan dergiler çıkardı, Almanya'da yeni uyanmaya başlayan Germencilik (Germanismus) görüşüne karşı çıktı. Rusya'da toprak köleliğinin kaldırılmasını amaçlayan bir tarım reformunun gerçekleştirilmesi için çalıştı. 1859'da toprak köleliğinin kaldırılması için oluşturulan kurula üye seçildi. 1863'te arkadaşı reformcu Milyutin ile, yeni bir toprak reformu tasarısı düzenlemek için, Polonya'da tarımsal çalışmaları yerinde inceledi.

Samarin için önemli sorun topraksız köylünün topraklandırılması, üretici olmayan ailelerin elindeki toprakların üretici köylüye dağıtılmasıydı. Büyük toprak sahiplerinin tepkisiyle karşılaşan Samarin, bu nedenle sık sık Batı'ya gitmek zorunda kalmıştır.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Okraynıy Rossii*, 1868-1876, ("Rusya'nın Sınırları").

SAMİ EFENDİ
(1838-1912)

Türk, hattat. Özellikle celî sülüs ve celî nestâlik yazılarda büyük bir ustalık göstermiştir.

13 Mart 1838'de İstanbul'da doğdu, 1 Temmuz 1912'de aynı kentte öldü. Yorgancılar kâhyası Hacı Mahmud Efendi'nin oğludur. Bu nedenle ilk yazılarında Yorganizade imzasını kullanmıştır. Maliye Kalemi'nde memurken Mümtaz Efendi'den rik'a, Divan-ı Hümâyûn hattatı Nâsıh Efendi'den divânî ve celî divânî, Recai

Efendi'den celî sülüs yazılarını meşk etti (ders aldı). Ayrıca Nâsıh Efendi'den tuğra çekmesini öğrendi. 1878'de Divan-ı Hümâyûn'da nâmenivislik yaptı. Enderun Mektebi'nde çeşitli hatları öğrendi. Nişan Kalemi hulefalığında bulundu ve 1908'de II.Meşrutiyet'ten sonra emekli oldu.

Sami Efendi celî sülüsteki ustalığını Mustafa Rakım'ın Tophane'deki Nusretiye Camii ve Fatih'teki Nakşidil Sultan Türbesi gibi çeşitli yapılardaki yazılarını ve vezir Tevfik Paşa'nın armağanı olan İsmail Zühdi'nin yazı albümünü inceleyerek artırmıştır. Bunun sonucu olarak da bu yazı türünde Mustafa Rakım'ın üslubunu sürdürmüştür. Nestâlik yazıda ise Yesarîzade Mustafa İzzet'in üslubunun sürdürücüsü olmuştur. Bugün bile nestâlik yazan hattatlar Yesarîzade'nin ve Sami Efendi'nin yolunu izlemektedirler. Kamil Akdik, İsmail Hakkı Altunbezer ve Necmeddin Okyay gibi 20.yy'ın en seçme hattatları Sami Efendi'nin öğrencileridir.

● YAPITLAR (başlıca): *Zihni Paşa Camii* yazıları, Erenköy/İstanbul; *Pertevniyal Valide Sultan Camii* yazıları, Aksaray/İstanbul; *Cihangir Camii* yazıları, Cihangir/İstanbul; *Altunizade Camii* yazıları, Altunizade/İstanbul; *Yeni Camii Sebili* yazıtı, Eminönü/İstanbul; *Kapalı Çarşı* kapılarındaki çeşitli yazıtlar.

● KAYNAKLAR: V.Derman, *Hattat Sami Efendi*, 1962.

SAMİ EFENDİ [Hafız]
(1874-1943)

Türk hafız ve ses sanatçısı. Doğaçtan okuma sanatının en büyük ustalarından biridir.

Filibe'de doğdu, 26 Nisan 1943'te İstanbul'da öldü. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Filibe'nin Ruslar'ca işgali üzerine, ailesiyle İstanbul'a geldi. Sesinin olağanüstü güzelliği farkedilince, on yaşında *Kuran* hıfzına başlatıldı, iki yıl içinde hafız oldu. Daha sonra çeşitli hocalardan ilm-i kıraat, huruf, *Kuran* talimi okudu; medrese derslerinden icazet aldı. Besteci Şeyh Edhem Efendi (1826-1933), Bolahenk Nuri Bey (1834-1910), Hacı Kirâmî Efendi (1840-1909), Bestenigâr Ziya Bey'den (1877-1923) yararlandı. 1893'ten 1906'ya değin Halıcıoğlu Topçu Mektebi'nde, daha sonra da Galata Camii'nde imamlık görevinde bulundu. İstanbul'un çeşitli camilerinde, Anadolu kent ve kasabalarında *Kuran* ve mevlit okudu. Müzik çevrelerinde çok beğenilen Sami Efendi, geniş halk kitleleri katında da erişilmesi güç bir üne ulaştı, İslam dünyası ile Avrupa ülkelerinde de ilgi gördü. 1912'de geçirdiği bir rahatsızlık sonucu düzenli okumaya ara verdi.

Sami Efendi doğaçtan okunan formlarda Hafız Osman'la birlikte iki büyük ustadan biri kabul edilir. Bu iki sanatçı, ses cinslerinin de etkisiyle, iki ayrı okuyuş üslubunu temsil ederler. Sesinin en güzel perdelerini pestlerde veren Osman Efendi, bol geçkilerle (modülasyon) iç içe örülmüş, sık dokulu müzik cümleleri kurmasıyla kendini belli eden bir tavır benimsemişti. Sesi, asıl tiz perdelerde etkileyici olan Sami Efendi ise, bunun tersine, belli bir makamı çeşitli yönleriyle işleyip melodiyi, bazen uzatmalara da başvurarak iyice geliştirdikten sonra makam değiştirirdi. Miyan'larda, asıl makama en yakın makamlara geçer, ancak melodiyi perdeler üzerinde uzun aralıklı sıçramalarla sürdürerek, şaşırtıcı bir teknik ustalık gösterirdi.

● KAYNAKLAR: A.R.Sağman, *Hafız Sami*, 1947.

SAMİPAŞAZADE SEZAİ
(1860-1936)

Türk, yazar. *Sergüzeşt* adlı romanıyla tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu, 26 Nisan 1936'da aynı kentte öldü. Özel eğitim gördü. Arapça, Farsça, Fransızca, Almanca, İngilizce öğrendi. 1878'de ilk yapıtı olan *Şîr* adlı oyununu yayımladı. 1880'de Evkaf Nezareti Mektubî Kalemi'nde memur oldu. Ertesi yıl elçilik ikinci kâtibi olarak Londra'ya gitti. Orada kaldığı sürede İngiliz ve Fransız edebiyatını inceledi. 1885'te İstanbul'a döndü. İstişare Odası'nda memur oldu. 1889'da ilk romanı *Sergüzeşt*'i yayımladı. Bu roman nedeniyle gözaltına alınınca Paris'e kaçtı. Orada, 1901'de Jön Türkler'e katıldı. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yayın organı *Şura-yı Ümmet* gazetesinde II.Abdülhamid ve baskı rejimine karşı yazılar yazdı. 1908'de Meşrutiyet ilan edilince İstanbul'a döndü. Ertesi yıl Madrid büyükelçiliğine atandı, 1914'e değin orada kaldı. I.Dünya Savaşı yıllarını İsviçre'de geçirdi. 1921'de emekliye ayrıldı, yurda döndü. 1927'de vatana yaptığı hizmetlerden dolayı TBMM'ce kendisine aylık bağlandı.

İlk yazıları, on dört yaşındayken *Kamer* ve *İttihâd* gazetelerinde yayımlanmıştır. Öykülerinde yalın bir anlatım kullanmış, psikolojik çözümlemelere yer vermiştir. Konularını gerçeğe bağlı bir gözlemle güncel yaşamdan çıkarmıştır. *Sergüzeşt* romanında bir paşazade ile bir cariyenin aşk serüvenini işlemiştir. Sade ve yapmacıksız diyalogların, doğru gözlemlerin, gösterişli betimlemelerin yanı sıra, sık sık olay örgüsünün dışına çıkıp kendi düşüncelerini belirtir. Yapıt, âşık öyküleri kalıbına ideolojik bir içeriğin yerleştirildiği, romantik yönü ağır basan bir roman görünümündedir. Samipaşazade genelde Romantizm'den Gerçekçilik'e (Realizm) yönelen Tanzimat edebiyatçılarından biri olmuştur.

● YAPITLAR (başlıca): *Şîr*, oyun, 1887; *Sergüzeşt*, roman, 1889; *Rumûz-ul Edep*, anı, 1900; *Küçük Şeyler*, öykü, 1892; *İclâl*, mektuplar, 1923.

SAMMARTINI, Giovanni Battista
(1698-1775)

İtalyan, besteci. Dört bölümlü klasik senfoni türünün öncülerindendir.

Milano'da doğdu, 15 Ocak 1775'te aynı kentte öldü. Doğum tarihi bazı kaynaklarda 1700 olarak gösterilir. Babasının, Fransız obuacı Alexis Saint Martin olduğu sanılıyor. Sammartini, yaşamının büyük bölü-

münü geçirdiği Milano'da 1725'ten başlayarak çeşitli kiliselerde ve 1730-1770 arasında Santa Maria Maddalena Manastırı'nda orgculuk ve koro yöneticiliği yaptı.

Önce dinsel müzik bestecisi olarak tanınan Sammartini, bir yandan da Mannheim'de Johann Stamitz'in öncülüğünü yaptığı, senfonik yazı sorunları üzerine eğilen bestecilerin çalışmalarını izliyordu. Bu çalışmalar sonucu biçimlenmeye başlayan dört bölümlü senfoniyi İtalya'da uyguladı ve yayılmasını sağladı. Bu yüzden, Mannheim Okulu ile birlikte, sonradan Viyana'da Haydn ve Mozart'ın geliştireceği klasik senfoni biçiminin öncüleri arasında sayılır. Senfoni yazımının yanı sıra, sonat biçiminin kalıplarını da daha esnek tutması nedeniyle bu alanda da bir yenilikçi olarak kabul edilir. Yapıtlarının İtalya dışında da tanınması, bazı müzik öğrencilerini Milano'ya çekti. Bu arada Gluck da 1737'den 1741'e değin Sammartini'den eğitim gördü.

Keynesci iktisat ile Neo-Klasik iktisadın sentezi

Verimli bir besteci olan Sammartini'nin 2000 kadar yapıt verdiğini ileri sürenler vardır. Bu yapıtlardan bazılarının onun tarafından mı, yoksa kardeşi ünlü besteci ve obuacı Giuseppe Sammartini (1693-1750) tarafından mı yazıldığı belirsiz kalmıştır.

● **YAPITLAR (başlıca): Opera:** *L'ambizione superata dalla virtü,* 1735, (Erdemle Yenilgiye Uğratılan Hırs); *Agrippina, moglie di Tiberio,* 1743, (Tiberius'un Karısı Agrippina). **Vokal Müzik** (dinsel): *Gesu bambino adarato dai pastori,* oratoryo, 1734, (Çobanların Tapındığı Çocuk İsa); *Missalar; Motetler.* **Orkestra Müziği:** *24 Senfoni; Uvertürler; Konçerto Grossolar.* **Oda Müziği:** *Üçlüler; Üçlü sonatlar; Flüt İkilileri; Klavsen Sonatları.*

SAMUELSON, Paul Anthony (1915)

ABD'li iktisatçı. Neo-Klasik iktisadın matematiksel formülasyonuna katkıda bulunmuş, Keynesci ve Neo-Klasik görüşlerin sentezini yaptığı çalışmalarıyla tanınmıştır.

15 Mayıs 1915'te Indiana Eyaleti'nde Gary kentinde doğdu. Chicago Üniversitesi'ndeki iktisat öğrenimini 1935'te bitirdikten sonra 1941'de Harvard Üniversitesi'nden doktorasını aldı. 1940 yılında Massachusetts Institute of Technology'de öğretim üyesi olarak göreve başlayan ve halen (1985) aynı görevi sürdüren Samuelson, Amerikan Ekonometri Derneği başkanlığında ve *Econometrica* dergisinin yazı kurulu üyeliğinde bulundu. 1947'de Amerikan İktisat Derneği tarafından "iktisat kuramına en önemli katkıyı yapan genç iktisatçı"ya verilmek üzere konan John Bates Clark madalyasını kazanan Samuelson'a, özellikle matematiksel iktisadın gelişmesine yaptığı katkılar nedeniyle 1971 yılında Nobel İktisat Ödülü verildi.

Neo-Klasik sermaye kuramı üstüne görüşleri

Samuelson iktisadın pekçok dalı ile uğraşmış, yüzlerce çalışma yapmıştır. İlk önemli çalışması henüz bir doktora öğrencisi iken 1939'da yazdığı "Interaction Between the Multiplier Analysis and the Principle of Acceleration", ("Çoğaltan Analizi ile Hızlandırma İlkesinin Karşılıklı Etkileşimi") adlı makaledir. Bu makalede Keynesci çözümlemenin çoğaltan ve hızlandıran etkileri bir araya geldiğinde kapitalist ekonominin etkinlik haciminin nasıl dalgalanmalarla karşılaşacağını göstermiştir. 1947'de yayımladığı *The Foundations of Economic Analysis* ("İktisadi Analizin Temelleri") Samuelson'a büyük ün kazandırmıştır. Matematiksel yöntemlerin iktisadi konulara yoğun ve yetkin bir biçimde uygulandığı bu çalışmada, Neo-Klasik iktisadın çeşitli öğelerini matematiksel olarak formüle etmiştir. Çözümlemesine tüketicilerin faydalarını, firmaların ise kârlarınıençoklaştırmayı amaçladıkları önermelerinden başlayan Samuelson, arz ve talep kuramlarını türetmektedir. Bu çalışmada, ayrıca, piyasa dengesinin dinamik kararlılığı da incelenmiştir. Robert Dorfman ve Robert M.Solow ile birlikte yazdığı ve 1958'de yayımlanan *Linear Programming and Economic Analysis* ("Doğrusal Programlama ve İktisadi Analiz") Samuelson'un matematiksel iktisat alanındaki ikinci önemli yapıtını oluşturmaktır.

Samuelson'un günümüzde çok yaygın bir biçimde tanınmasının asıl nedeni ilk baskısı 1948'de yapılan ve günümüze kadar 10 baskısı yapılmış olan *Economics* (İktisat) adlı ders kitabıdır. Pekçok dile çevrilen bu kitap birçok ülkede ders kitabı olarak kullanılmış ve iktisat eğitimi üzerinde büyük bir etki yapmıştır. Bu kitapta Samuelson, özellikle 1955'ten sonra, Keynesci iktisat ile Neo-Klasik iktisadın sentezini gerçekleştirmiştir. Ona göre, ekonomide tam istihdamın sağlanması için gerekli bilgileri Keynesci kuram sağlamaktadır, Keynesci çerçevede işleyen piyasa sistemi ise kaynak dağıtımı ve gelir bölüşümü sorunlarını Neo-Klasik iktisadın ortaya koyduğu biçimde çözüme kavuşturacaktır. Aslında, Samuelson kapitalizmin kararlı bir sistem olmadığının ve oligopollerin egemen olduğu bir ortamda tam rekabetten söz edilemeyeceğinin bilincindedir. Ancak, bu konularda devlete büyük görev düştüğü kanısındadır. Ona göre, devletin iktisadi yaşama müdahalesi yoluyla sistemin kararlılığı sağlanabilir, oligopollerin gücü denetlenebilir. Benzer bir biçimde, toplumsal gereksinim olan, ancak kârlı bulunmadığı için özel firmalarca üretilmeyen kamusal malların devlet tarafından üretilmesi gerektiğini, üretimde ve tüketimde dışsallıklardan kaynaklanan sorunların yine devlet müdahalesi ile giderilebileceğini ileri sürer. Samuelson'a göre, devletin bilgili müdahaleleri yoluyla piyasa sisteminin eksiklik ve aksaklıkları giderilebilir, "Pareto optimumu"na yakın bir duruma ulaşılabilir. Devleti sınıflar üstü bir kurum olarak ele alan bu görüş Samuelson'a özgü olmayıp genelde bütün Neo-Klasik ve Keynesci iktisatçılar tarafından paylaşılmaktadır.

Samuelson, Neo-Klasik sermaye ve bölüşüm kuramına ilişkin Cambridge Tartışması'nda da önemli bir rol oynamıştır. Bu tartışma özünde Neo-Klasik sermaye kuramı ve sermayenin ölçülmesi ile ilgiliydi. Sraffa ve Robinson gibi iktisatçılar, sermayenin kâr oranı ve ücretlerden, yani bölüşümden bağımsız olarak ölçülemeyeceğini göstermişlerdi. Bu durum, yalnızca üretim fonksiyonu ve faktör yoğunlukları gibi Neo-Klasik kavramları değil, aynı zamanda Neo-Klasik bölüşüm kuramını da geçersiz kılmaktaydı. Örneğin, belirli bir faiz düzeyinde bir teknik diğerine göre daha sermaye yoğun olarak nitelenirken, bir başka faiz düzeyinde bunun tam tersi olabilmektedir. Bu mantıksal tutarsızlık Neo-Klasik bölüşümün temelini oluşturan marjinal üretkenlik kuramının geçerliliğinin de tartışma konusu olmasına yol açmıştır. Samuelson,

Neo-Klasik iktisada karşı yöneltilen bu türden eleştirileri kıssalarla (parable) yanıtlamaya çalışmıştır. "Parable and Realism in Capital Theory: The Surrogate Production Function", ("Sermaye Kuramında Kıssalar ve Gerçekçilik: Üretim Fonksiyonu") adlı makalesinde, mantıksal olarak tutarlı basit bir model yardımıyla Neo-Klasik sermaye kuramını düzlüğe çıkarmaya çalışmıştır. Ancak, bu kıssanın geçerliği çok sayıda ve gerçeklikle ilgisi olmayan varsayımı gerektirdiği için eleştirilmiştir. Çünkü bu Neo-Klasik kıssanın geçerli olması için tüm üretim dallarında sermaye-emek oranlarının aynı olması gerekmektedir. Samuelson Neo-Klasik sermaye kuramını kurtarmak için başvurduğu varsayımı, daha önceleri emek-sermaye kuramı ile ilgili olarak şiddetli bir biçimde eleştirmişti. Daha da önemlisi, emek-değer kuramının geçerliliği bu varsayıma bağlı değilken, Samuelson'un savının doğruluğu bu varsayımın gerçekleşmesine bağlıdır.

Önceleri Marx'ı "Ricardo sonrası dönemin önemsiz iktisatçılarından biri" olarak niteleyen Samuelson'un bu görüşünü yavaş yavaş değiştirdiği ve Marxist iktisadı önemsemeye başladığı görülür. 1970'lerin başlarında "dönüşüm (transformasyon) problemi"ni yeniden canlandırmış, bir kaç yıl süren bir tartışmaya neden olmuştur. Bu tartışma boyunca, Samuelson emek-değer kuramıyla uğraşmanın bir zaman kaybı olduğunu, fiyatları ve fiyat oluşumunu anlamada gereksiz olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, *Kapital*'in değer kuramı temeline dayanan ilk iki cildi yazılmasa da olurdu ve eğer Marx üçüncü cildinde, çözümlemesini üretim fiyatlarıyla yapmış olsaydı, modern iktisada çok daha yaklaşacaktı. Samuelson, sosyalist bir ülkede de optimal plan fiyatlarının emek-değerlere değil üretim fiyatlarına eşit olacağını öne sürmektedir. Bu görüşlere karşı çıkanlar, Samuelson'un sorunu ortaya yanlış koyduğu kanısındadırlar. Onlara göre Marx fiyatların oluşumu ile değil, toplumdaki artı-değere kimlerin nasıl el koyduğu ile ilgilidir.

Samuelson'un tüketim kuramı (revealed preference-açıklanmış tercihler), dış ticaret kuramı (faktör fiyatlarının eşitlenmesi teoremi), refah iktisadı gibi alanlarda da katkıları olmuştur. Genelde, en önemli katkıları olarak, bir yanda matematiksel iktisadın gelişmesindeki etkisi, öte yanda Keynesci iktisat ile Neo-Klasik iktisat arasındaki sentezi gerçekleştirmiş olması görülmektedir.

● YAPITLAR (başlıca): *The Foundations of Economic Analysis*, 1947, ("İktisadi Analizin Temelleri"); *Economics*, 1948, (İktisat, 1965); *Linear Programming and Economic Analysis* (R.Dorfman ve R.M.Solow ile) 1958, ("Doğrusal Programlama ve İktisadi Analiz"). *The Collected Scientific Papers of Paul A. Samuelson*, 3 Cilt.

● BAKINIZ: J.V. ROBINSON, SRAFFA.

SAMUELSSON, Bengt Ingemar (1934)

İsveçli biyokimyacı. Memelilerin hemen hemen tüm dokularında bulunan ve önemli fizyolojik görevler üstlenen "prostaglandin" adındaki doğal bileşikleri ayırıp tanımlayan ilk araştırmacılardan biridir.

21 Mayıs 1934'te Halmstad'da doğdu. Lund Üniversitesi'ni bitirdikten sonra, lisanüstü öğrenimini Stockholm'deki Karolinska Enstitüsü'nde sürdürerek 1960'ta biyokimya, 1961'de tıp doktorasını aldı. ABD'deki Harvard Üniversitesi'nde araştırmacı olarak bulunduğu bir yılın bitiminde ülkesine dönerek, 1966'ya değin Karolinska Enstitüsü'nde tıbbi kimya asistanı, 1967-1972 arası gene Stockholm'deki Kraliyet Veterinerlik Okulu'nda profesör olarak çalıştı. 1972'de tıbbi ve fizyolojik kimya profesörü olarak göreve başladığı Karolinska Enstitüsü'nde, 1973-1983 arası Kimya Bölümü'nün başkanlığını, 1978'den 1983'e değin Tıp Fakültesi'nin dekanlığını yürüttü, 1983'te de enstitünün rektörlüğüne getirildi. Ayrıca, 1975'te Edinburgh, 1976'da Harvard üniversitelerinde, 1977'de Massachusetts Institute of Technology'de konuk profesör olarak ders veren Samuelsson, Karolinska Enstitüsü'ndeki öğretim ve rektörlük görevini 1985'te de sürdürmekteydi.

1981'de İsveç Kraliyet Bilimler Akademisi'nin ve ülkesi dışındaki önemli bilim kuruluşlarının üyeliğine seçilen, çeşitli madalya ve onur doktoralarıyla ödüllendirilen Samuelsson, 1982 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü, Lund Üniversitesi'nde hocası, Karolinska Enstitüsü'nde çalışma arkadaşı olan İsveçli Bergström ve İngiliz biyokimyacı Vane ile bölüşmüştür.

1933-1934 yıllarında Ulf von Euler, sperma sıvısının (meni plazmasının) bileşiminde, kan basıncını düşüren ve düz kaslarda çok güçlü kasılmalara yol açan etkin bir maddenin bulunduğunu saptayarak, prostat bezine özgü olduğunu sandığı bu maddeye "prostaglandin" adını vermişti. Euler'ın önerisiyle bu konuyu araştırmaya başlayan Bergström'ün denetimindeki çalışmalarla, sanıldığı gibi tek bir bileşik değil, lipit yapısında bir bileşikler grubu olduğu, yalnızca prostatta değil, memelilerin hemen hemen tüm dokularında bulunduğu ve çok değişik fizyolojik etkileri olduğu anlaşılan prostaglandinler 1960'larda yoğun bir ilginin odağı oldu. Karolinska Enstitüsü'nde Bergström ile birlikte çalışan Samuelsson, kas kasılması ve kan basıncı dışında, iltihaplanmada ve kan pıhtılaşmasında etkili olan, hormon salgısını ve vücut ısısını düzenleyici, gebeliği önleyici ve düşük yapıcı özellik taşıyan, aspirinin ağrı kesici ve tedavi edici etkisiyle yakından ilişkisi olan, ayrıca astım ve alerji gibi aşırı duyarlık tepkilerinde rol oynayan prostaglandinlerin bileşiminin belirlenmesine büyük katkıda bulundu. 1962'de prostaglandinlerden birinin molekül yapısını belirleyen iki araştırmacı, iki yıl sonra bu maddelerin, bazı bitkilerin ve etlerin yapısındaki çok atomlu donmamış yağların temel bileşenlerinden biri olan arakidonik asitten türediğini gösterdiler. Özellikle, arakidonik asitin oksijenle birleşerek prostaglandinlerin yanı sıra tromboksan ve prostasiklin gibi bileşikleri verdiği tepkime

mekanizmasını ayrıntılı olarak inceleyen Samuelsson, 1973'te, kan pıhtılaşmasında önemli rol oynayan ve çok kararsız bir bileşik olduğu için yaklaşık 30 saniye içinde parçalanıp yok olan tromboksanın kan hücrelerinde (trombositlerde) nasıl sentezlendiğini, prostaglandinlerin alerji olaylarındaki işlevini açıklayarak, bu doğal bileşiklerin biyokimya, farmakoloji ve tıptaki önemini ortaya koydu.

● BAKINIZ: BERGSTRÖM, U.von EULER, VANE.

SANCHEZ, François
(1550-1623)

İspanyol, filozof. Doğru yargıya varabilmek için kuşkunun geçici olarak, kullanılmasında yarar olduğu görüşünü geliştirmeye çalışmıştır.

Bracara (Braga) ya da Portekiz sınırına yakın Tuy'da doğdu, aynı kentte öldü. 1562'de Kurtuba'da doğup 1623'te Girnata'da öldüğünü bildiren kaynaklar da vardır. Yahudi bir ailedendir. Babasının sürgün edildiği Bordeaux'da ilköğretimini bitirince İtalya'nın değişik üniversitelerinde okudu, bir süre Roma'da kaldıktan sonra Montpellier'de felsefe doktoru sanını kazandı. Toulouse'a giderek 25 yıl süreyle felsefe okuttu, on yıl da hekim olarak çalıştı.

Sanchez mantık, bilgi kuramı ve tanrıbilim gibi konular üstünde durmuştur. Felsefesinin odağını oluşturan bilgi sorununa çözüm ararken mantığın tasım bölümünden işe başlar. Ona göre tasım insanı gerçek bilgiye ulaştıramaz, o bir söz oyunudur, kavramlar arasında sıkışıp kalmış gerçek varlıklardan uzaklaşmıştır. Gerçeği kavramak isteyen bilimin, bilgi kuramının tasımla ilgili kanıtlamalarına değil, doğrudan doğruya nesnelere, nesnel olaylara dayanması gerekir. Bu da nesneleri konu edinen deney ve gözlemle sağlanabilir. Deney ve gözlemin sağlıklı bir biçimde sürdürülmesi için us ilkelerine bağlanmalı, nesnel varlıklarla karşı karşıya gelmeye çalışılmalıdır. Bütün nesne ve olayların nedeni yüce Tanrı'dır, ancak insanın usunu kullanarak, deney ve gözlemden yararlanarak geliştirdiği bir felsefeyle, bu gerçeği kavrama olanağı vardır. Nesneler birbiriyle bağlantılıdır, bunlardan birini bilmek ötekini de bilmeyi gerektirirse de hepsini bir bütün olarak kavrama olanağı yoktur. Bu durumda bilinecek olan temel nedenler, birbiriyle, bağlantılı nesnel varlıkların kavranmasına olanak sağlar. Bu da bilmenin tikel nesnelerle sağlandığını, bütüne tikelden gidildiğini gösterir.

Sanchez'e göre bilme eyleminde yöntem önemlidir, olaya bakışı yönlendirir. Ancak bu yöntem olaya uygulanmaz, olayın içinden çıkar. Her olay yöntemini birlikte getirir.

● YAPITLAR (başlıca): *Tractatus de quod nihil scitur*, 1581, ("Bilinmeyen Üstüne Çalışma").

SANCTORIUS
(1561-1636)

İtalyan fizyoloji bilgini ve hekim. Tıbba duyarlı ölçüm aletleri kazandırarak, insan fizyolojisinin ve metabolizma süreçlerinin nicel ölçüm yöntemleriyle incelenmesine öncü olmuştur.

29 Mart 1561'de Capo d'Istria'da ya da Latince adıyla Justinopolis'te (bugün Yugoslavya'da Koper) doğdu, 22 Şubat (ya da 6 Mart) 1636'da Venedik'te öldü. Asıl adı olan Santorio Santorio'yu Latince'ye dönüştürdüğünden Sanctorius diye tanınır. Soylu bir ailenin çocuğuydu. 1575'te girdiği Padova Üniversitesi'nde, çağının geleneğine uyarak önce felsefe, sonra tıp öğrenimi gördü ve 1582'de tıp doktorasını aldı. Bazı bilim tarihçileri, Polonya Kralı Maximilian'ın çağrısı üzerine 1587'de Polonya'ya giderek uzun yıllar bu ülkede yaşadığını belirtirlerse de, daha güvenilir belgeler, bu çağrının bir Hırvat soylusundan geldiğini ve Sanctorius'un 1587'den 1599'a değin Hırvatistan'da (bugün Yugoslavya'da) özellikle Karlovac kentinde hekimlik yaptığını gösterir.

1599'da ülkesine dönünce Venedik'e yerleşip, başta Galilei olmak üzere çağının aydın düşünceli bilim adamlarıyla dostluk kuran ve hekimlikte büyük ün kazanan Sanctorius, 1611'de Padova Üniversitesi'nde kuramsal tıp profesörlüğüne atandı. Engin bilgisi, özgün düşünceleri ve konuşma yeteneğiyle ününü ülke sınırlarının ötesine yayan bu önemli görevden 1624'te kendi isteğiyle ve Venedik Cumhuriyeti'nin bağladığı yüksek yıllık gelirle emekliye ayrılıp yeniden Venedik'e yerleşti.

Sanctorius, genel olarak Galenos tıbbını benimsemiş ve hastalıkların nedenini kan, akkan (lenf), safra, balgam gibi vücut sıvıları arasındaki dengenin bozulmasına bağlayan geleneksel "suyuk kuramı"nı desteklemişse de, Galilei mekaniğinin sağlam temellerini ve gözlemin tüm bilim dallarındaki önemini kavramakta gecikmeyerek, tıbba ilk kez duyarlı ölçümlere dayalı nicel yöntemleri kazandırmıştır. Kuşkusuz Galilei'nin düşüncelerinden ve buluşlarından esinlenen Sanctorius, fizyolojik ve patolojik olguların matematiksel ve deneysel analizini başlatmış, onun düşünceleri de 18. yy başlarında doğan ve tüm fizyolojik süreçlere mekanikçi bir yaklaşımla eğilen "iatrofizik" okulunun yol göstericisi olmuştur. Kendisinin bulduğu ya da geliştirdiği tartı aleti, termometre, higrometre (nem-ölçer), sarkaçlı nabız sayacı gibi ölçüm aygıtlarını ilk kez tıbbın kullanımına sunan Sanctorius, vücutta yakılan maddelerin deri solunumu ve terleme yoluyla da dışarı atıldığını kanıtlamaya yönelik ünlü deneyiyle, bazal metabolizma incelemelerinin öncüsü sayılır. Yaşamının büyük bir bölümünü, bir kantarın üzerine oturtulmuş bir sandalyede geçiren Sanctorius, otuz yıl boyunca her gün değişik saatlerde, yemek yedikten ve yakılan besinleri dışkıyla attıktan sonra, uyurken, çalışırken, sağlıklı ya da hastayken sürekli olarak tartılıp, deri yoluyla atılan artıkların, vücut ağırlığındaki küçük oynamaları saptayan sistemli bir tartımla belirlenebileceğini, bu artıkların miktarının sabit olmayıp çeşitli iç ve dış etkenlerle değiştiğini göstermiştir.

Galilei ile Sanctroius arasında tartışma konusu olan termometreyi ise, hava sıcaklığını belirlemek üzere büyük bir olasılıkla ilk kez Galilei yapmış, ancak, bu buluştan haberli ya da habersiz, buzun ısısı ile mum alevinin ısısı arasındaki sıcaklık farklarını dereceleyerek, bu aygıtı ilk kez vücut ısısının ölçümünde kullanan Sanctorius olmuştur.

Tıbba armağan ettiği ölçüm ve deney yöntemlerinin yanı sıra, Padova Üniversitesi'ndeki kuramsal tıp profesörlüğünün gereği olarak Eski Çağ tıbbını yöntemli bir biçimde inceleyen Sanctorius, Galenos ve Hipparkhos'un yapıtlarına, özellikle İbn Sina'nın *el-Kanun fi't-Tıb*'ının ("Hekimlik Yasası") birinci kitabına ilişkin açıklama ve yorumlarıyla da tanınır.

● YAPITLAR (başlıca): *Commentaria in artem medicinalem Galeni*, 1612, ("Galenos Tıbbı Uzerine Açıklamalar"); *Ars de statica medicina sectionibus aphorismorum septem comprehensa*, 1614, ("Tıbbi Ölçüm Sanatı"); *Commentaria in primam fen primi libri Canonis Avicennae*, 1626, ("İbn Sina'nın Kanun'unun Birinci Kitabına İlişkin Açıklamalar").

● BAKINIZ: BORELLI, GALENOS, GALILEI, HARVEY, HİPPOKRATES, İBN SİNA.

SAND, George
(1804-1876)

Fransız, yazar. Gerek yaşama biçimi, gerek yapıtlarıyla kadınların eşitliğini savunmuştur.

1 Temmuz 1804'te Paris'te doğdu, 8 Haziran 1876'da Nohant'da öldü. Asıl adı, Armandine Lucie Aurore Dupin'dir. Yüksek rütbeli bir asker olan babasının 1808'de kaza sonucu ölmesinden sonra, babaannesinin Nohant'daki malikânesinde yaşadı. 1817'de Paris'te bir manastıra girdi. İki yıl sonra babaannesi ölünce Nohant'a döndü. 1822'de baron Casimir Dudevant ile evlendi. İki çocuğu olmasına ve başlangıçta mutlu bir yaşam sürmesine karşın,bu evlilik ona yaşamdan beklediklerini veremiyordu. 1831'de evinden ayrılıp Paris'e gitti ve tam anlamıyla özgür bir kadın olarak birbiri ardına girdiği ilişkilerle gözleri üstüne çekti. Yazar ve gazeteci Jules Sandeau (1811-1883) ile birlikte yaşadığı sırada Jules Sand takma adıyla ilk romanını yazdı ve bundan sonra da yazarlığı meslek olarak kabul etti. İzleyen yıllarda A. de Musset ve Chopin ile sürdürdüğü beraberlikler gerek onu, gerek bu ünlü sanatçıları derinden etkilemiştir.

Sand, özgür ve eşit bir toplum konusundaki düşüncelerini gerçekleştirebilmek için siyasete de atıldı. Düşünür ve yazar dostu Pierre Leroux (1797-1871) ile birlikte, 1841'de *La Révue Indépendante*, 1845'te de *La Révue Sociale* adlı dergileri kurdu. 1848 Devrimi'ni, sol kanat siyaset adamlarından Ledru-Rollin'in (1807-1874) saflarından destekledi. Ancak, Haziran olaylarından sonra, bu konuda umutlarını yitirmiş olarak siyaseti bıraktı ve Nohant'daki malikânesine çekildi. Yazmayı ölene değin sürdürdü.

Sand, Romantik dönem Fransız yazarlarının en verimlilerinden sayılır. Kullandığı serbest üslup, çoğu kez titiz olmadığı gerekçesiyle eleştirilmişse de, bu onun popüler bir yazar olmasına gölge düşürmemiştir. Sand'ın romanları, çoğunlukla kendi yaşadığı ilişkilerden kaynaklanan aşk öykülerini işler. Yaşamı boyunca, kadınların duygusal konularda en az erkekler kadar özgür olmaları gerektiğini savunan ve bu inancının karşısına dikilen toplum kurallarına karşı çıkan bir insan olduğundan, yapıtları bu ideale adanmıştır. Gene yaşamına paralel olarak romanları önceleri yalnızca kadın özgürlüğünü ele alırken giderek siyasal bir nitelik kazanmıştır. Sand'a göre sanat yapıtı, yaşanan gerçekliği dile getirmekten çok, olması gerekenin peşine düşmelidir. Onun bu gerçekçilik anlayışı, Romantizm'den Gerçekçilik'e geçişin önemli yazarlarından G.Flaubert üzerinde etkili olmuştur.

● YAPITLAR (başlıca): *Rose et blanche* (J.Sardeau ile), 1831, ("Pembe ve Beyaz"); *Indiana*, 1832, (Indiana); *Lélia*, 1833, (Lélia, 1962); *Mauprat*, 1837; *Spiridion*, 1839; *Consuelo*, 1842, (Consuelo, 1964); *Le meunier d'Angibault*, 1845, ("Angibault'lu Değirmenci"); *La mare au diable*, 1846, (Şeytanlı Göl, 1946);*Histoire de ma vie*, (otobiyografi),1854-1855, (Hayatım), *Impressions et souvenirs*, (otobiyografi), 1873-1876, ("İzlenimler ve Anılar"); *Contes d'une grand mère*, 1873, ("Büyükanneden Öyküler"); *Correspondance*, 6 cilt, (ö.s.), 1882-1884, ("Mektuplaşmalar").

SANDAL, Celal
(1942)

Türk, boksör. Milli formayı 54 kez giyerek Türkiye'ye en çok madalya kazandıran sporculardan biri olmuştur.

25 Nisan 1942'de Kayseri'de doğdu. 12 yaşında Kayseri'deki Altın Eldiven Boks Kulübü'ne yazıldı. Antrenörü Ahmet Naz'dı. İlk kez 1962'de ringe çıktı, aynı yıl Türkiye ikincisi oldu. 1964'te Ankara'daki Emniyet Kulübü'ne transfer oldu ve polislik mesleğini seçti. 1966'da milli takıma seçildi, katıldığı ilk Balkan Şampiyonası'nda ikincilik kürsüsüne çıktı. Belgrad'daki bu yarışmaların ardından 1967 İstanbul, 1968 Atina, 1969 Glaşi, 1970 Varna, 1971 Titograd,1972 Ankara Balkan şampiyonalarında şampiyon oldu.

Akdeniz Oyunları'nda da başarılı olan Sandal, 1967'de Tunus'ta gümüş, 1971'de İzmir'de altın madalya kazandı. Avrupa şampiyonalarında kürsüye çıkabilen ender sporculardan biri oldu. 1971 Şampiyonası'nda Madrid'de Avrupa'nın en güçlü boksörleri ile karşılaştı. 67 kiloda İspanyol Fernandez'i 76 saniyede nakavt etti, yarı finalde ise Macar olimpiyat şampiyonu Kajdi'ye yenilerek bronz madalya aldı.

1971 yılı içinde toplam 63 dakika sürmesi gereken 7 maçı nakavtlarla 34 dakikada bitirdi. 1954'ten boksu bıraktığı 1972 yılına kadar 54 kez milli oldu. Sistemli ve disiplinli çalışması, güçlü sol yumrukları ile tanındı. Uzun zaman düz gardla döğüştü. Bu rakipleri tarafından öğrenilince bu kez ters gard aldı. 1972'de boksu bıraktı.

SANDBURG, Carl
(1878-1967)

ABD'li şair ve yazar. Halkın yaşamını ve özlemlerini dile getiren şiirleriyle ABD'nin en tanınmış çağdaş şairlerinden biri olmuştur.

6 Ocak 1878'de Illinois Eyaleti'nde, Galesburg'da doğdu, 22 Temmuz 1967'de Kuzey Carolina Eyaleti'nde, Flat Rock'ta öldü. İsveç'ten ABD'ye göç etmiş bir ailenin oğluydu. On üç yaşında öğrenimini yarıda bırakarak ABD'nin Batı eyaletlerinde gazete satıcılığından tarla işçiliğine dek çeşitli işlere girip çıktı. Askerliğini 1898'de İspanyol-Amerikan Savaşı sırasında yaptı. Savaştan sonra sosyalist görüşlere yakınlık duydu. 1913'de Chicago'ya yerleşerek gazetecilik yapmaya başladı. 1914'den sonra şiirlerini şair ve yayımcı Harriet Monroe'nun (1860-1936) çıkarttığı *Poetry* dergisinde yayımladı. 1904'te çıkan ve fazla yankı uyandırmayan ilk şiirlerinin tersine, bu şiirler Sandburg'a yaygın bir okur kitlesi kazandırdı. Birbiri ardından yayımladığı şiir kitaplarıyla ABD'nin en sevilen şairleri arasına girdi. 1920'ler ve 1930'larda ABD'yi dolaşarak konferanslar verdi, bir yandan da folklor araştırmaları yaptı, halk türkülerini topladı. Uzun yıllar üzerinde çalıştığı, ABD Cumhurbaşkanı Abraham Lincoln'un 6 ciltlik biyografisiyle, 1940'ta tarih dalındaki Pulitzer Ödülü'nü kazandı. 1951'de de *Complete Poems* ("Tüm Şiirleri") ile aynı ödülü şiir dalında aldı.

Sandburg, ABD şiirinde, halkçı olarak nitelendirilebilecek bir anlayışın temsilcisidir. Kırsal Amerika'yı da anlatmakla birlikte, daha çok büyük kentlerin şairi olmuştur. Amerikan halkının yaşantılarını ve özlemlerini işlemiş, sıradan insanlara seslenmiş, ideal bir Amerika özlemini dile getirmiştir. Günlük konuşma diliyle yazdığı şiirlerinde çeşitli halk deyişlerinden ve argodan yararlanmıştır. Serbest şiir üslubu Walt Whitman'ın etkilerini taşır.

● **YAPITLAR** (başlıca): **Şiir:** *Chicago Poems,* 1916, ("Chicago Şiirleri"); *Cornhuskers,* 1918, ("Mısır Ayıklayıcıları"); *Smoke and Steel,* 1920, ("Duman ve Çelik"); *Slabs of the Sunburnt West,* 1922; *Good Morning, America,* 1928, ("Günaydın Amerika"); *The People, Yes,* 1936, ("Halk, Evet"); *Complete Poems,* 1950, ("Tüm Şiirler"); *Honey and Salt* 1963, ("Bal ve Tuz"). **Çeşitli:** *Rootabaga Stories,* çocuk kitabı 1922, ("Rootabaga Öyküleri"); *Abraham Lincoln: The Prairie Years,* 2 cilt, 1926, ("Abraham Lincoln: Kırda Geçen Yıllar"); *The American Songbag,* 1927, ("Amerikan Türküleri Dağarcığı"); *Abraham Lincoln : The War Years,* 4 cilt, 1939, ("Abraham Lincoln: Savaş Yılları"); *Remembrance Rock,* roman, 1948, ("Anma Kayası"); *Always the Young Strangers,* otobiyografi, 1952, ("Daima Genç Yabancılar").

SANDER, August
(1876-1964)

Alman, fotoğrafçı. Çağdaş toplumsal belge fotoğrafının en önemli öncülerinden biridir.

Herdorf an der Sieg'de doğdu, Köln'de öldü. Madende çalışan bir dülgerin oğluydu. Küçük yaşta bir madene çırak olarak girdi. On altı yaşındayken madenin fotoğraflarını çekmeye gelen bir fotoğrafçıya yardımcı oldu. Bu olay fotoğrafa ilgi duymasına yol açtı. Aynı yıl ilk kamerasını aldı ve boş zamanlarında fotoğraf çekmeye başladı. Yirmi yaşında askere gitti ve daha sonra yaşamını profesyonel fotoğrafçı olarak sürdürmeye karar verdi. Magdebourg'da, Berlin'de, Chemniti'de, Dresden'de çalıştı. Bir süre Dresden Güzel Sanatlar Akademisi'nde resim eğitimi gördü.

1902'de bir ortakla birlikte Linz'de bir fotoğraf stüdyosu açtı. 1903 Linz Sanayi Fuarı'nda Onur Madalyası, 1904 Wels Sergisi'nde Altın Madalya, üç renkli fotoğrafları için Saxe Krallık Nişanı, Paris'te Palais des Beaux-Arts'da açılan bir sergi nedeniyle Altın Madalya ve Onur Haçı kazandı. 1910'da Linz'deki stüdyosunu sattı ve Köln'e taşınarak bir portre stüdyosu açtı. I.Dünya Savaşı'na değin Almanya'nın en büyük fotoğrafçısı sayıldı. Savaşa fotoğrafçı olarak katıldı. Savaştan sonra iflas etti ve gezici fotoğrafçılık yapmaya başladı. Bu dönemde çok sayıda önemli fotoğraf çekti, Westerwald'dan, Rhein çevresinden, kırlardan, köylerden birçok görüntü saptadı. Konusu "insanlık" olan büyük bir fotoğraf yapıtını oluşturmak için yoğun bir çalışmaya girişti.

1927'de Köln'de "20.Yüzyılın İnsanları" adlı büyük bir sergi açtı. Serginin gördüğü ilgi ve Münihli bir yayımcının isteği üzerine birkaç ciltlik, 5000-6000 fotoğraflık büyük bir yapıtın hazırlık çalışmalarına girişti. Uzun yıllar süren bu çalışmayı, Nasyonal Sosyalistler yönetime gelince yarıda bırakmak zorunda kaldı. Yapıtının "Zamanın Yüzü" adlı bölümü basıldıysa da Nazi ideolojisine ters düşen yönleri yüzünden toplatıldı ve bütün klişeleriyle birlikte yok edildi. Gestapo, Sander'i sürekli olarak rahatsız ediyordu. II.Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Köln'deki atölyesi hava saldırıları sonucunda tahrip olup, daha sonra da 50.000 negatifi yanlışlıkla ateşe atıldı. Bunun üzerine elinde kalan malzemeyi toplayarak karısıyla birlikte Kuchhausen'e çekildi.

1951'de Almanya'daki Photokina Fuarı'nda onun için büyük bir sergi düzenlendi. 1953'te bir albümü Köln Belediyesi'nce satın alındı. Fotoğrafları çeşitli yayınlarda basıldı. Sander 1958'de Alman Fotoğrafçılar Derneği onur üyeliğine seçildi. 1960'da Birinci Sınıf Federal Liyakat Haçı'nı 1961'de Alman Fotoğrafçılar Derneği'nin Kültür Ödülü'nü aldı.

Sander fotoğraf tarihinin özgün sanatçılarından biridir. Fotoğraflarının önemli bir bölümü, II. Dünya Savaşı öncesi Almanya'sındaki çeşitli toplum katlarından insanların görünümlerini içerir. İnsanlara pazar giysilerini giydirterek, hazırlayıp poz verdirterek elde ettiği bu portre ve grup fotoğraflarında, sakin bir duruşla ve hareketsizce kameraya bakan kişilerin ardından bir toplumun, bir halkın gerçek yüzünü yakalamayı bilmiş, yalın ve doğrudan anlatımıyla toplumsal belge fotoğrafının öncülerinden olmuştur.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Anlitz der Zeit,* 1936, ("Zamanın Yüzü"); *Deutschenspiegel,* 1962, ("Alman Aynası").

SANDERS, Liman Von

Bak. LIMAN VON SANDERS

SANDINO, Augusto César
(1893-1934)

Nikaragualı eylem adamı. Başlattığı direniş hareketinin kazandığı başarı, ABD işgal kuvvetlerini ülkeyi terk etmek zorunda bırakmıştır.

Masaya'da Niquinohoma'da doğdu, 23 Şubat 1934'te Managua'da öldü. Yoksul bir köylü ailesinden gelmekteydi. Çeşitli işlerde çalıştıktan sonra ülkesinden ayrılarak Honduras ve Guatemala'da maden işçiliği yaptı. 1923-1926 arasında Meksika'da bir ABD petrol şirketinde çalıştı.

Nikaragua'ya döndüğü yıl olan 1926'da muhafazakâr Adolfo Diaz (1874-1964) Liberaller'i iktidardan uzaklaştıran bir hükümet darbesinin ardından işbaşına geldi. Bunun üzerine Liberaller'in önderliğinde bir ayaklanma başlayınca ABD deniz kuvvetleri ülkeye çıkarma yaptı. ABD işgali, ayaklanmanın geniş bir halk desteği sağlamasına yol açtı. Sandino, darbeden önceki koalisyon hükümetinde başkan yardımcısı olan, Liberal Parti önderi Juan Bautista Sacasa (1874-1946) ve José Maria Moncada gibi Liberaller'in önderliğindeki harekete, kendi birliklerini örgütleyerek katıldı. 1926-1927 yıllarında süren iç savaş, liberal güçler zafere çok yaklaşmışken, ABD'nin özel temsilcisi Henry L. Stimson'un uzlaşma önerisinin Sandino dışındaki önderler tarafından kabul edilmesiyle sona erdi.

Sandino, yabancı birlikler ülkeyi terk etmedikçe silah bırakmayacağını açıklayarak, köylüler, madenciler zanaatçılar, işçiler ve yerlilerden oluşan silahlı grubuyla savaşı sürdürdü. ABD'den gelen takviye güçlerle ve bu dönemde oluşturulan Ulusal Muhafızlar'ın giriştiği çok sayıdaki çarpışmada ağır kayıplar vermesine karşın, ülkenin kuzeyindeki dağlık bölgede Nueva Segovia'ya çekilmeyi başardı. Bu arada ABD'nin denetiminde yapılan 1928 seçimlerini, liberal ayaklanmaya katılmış olan Moncada kazanarak başkan oldu.

Mücadele süresince Sandino'nun yayımladığı bildiriler ve verdiği demeçlerle önderliğini yaptığı hareket giderek milliyetçi ve anti-emperyalist bir nitelik kazandı. Hava gücü desteğindeki ABD'li deniz piyadelerinin ve Ulusal Muhafızlar'ın, İspanyol-Amerika Savaşı'ndan kalma tüfekler ve konserve kutularından yapılma bombalarla savaşan Sandino ordusunu yenememesinin, Nikaragua'da ve diğer Latin Amerika ülkelerinde yarattığı sempati, ABD birliklerini Ocak 1933'te ülkeden çekilmek zorunda bıraktı.

Sandino, Nueva Segovia'da ilkel komünal örgütlenmelere benzeyen tarımsal kooperatifler oluşturmaya başladı. Nikaragualı işçi ve köylülerin kooperatifler yoluyla örgütlenerek ve doğal kaynakları tüm halkın çıkarları için kullanarak, iktidarı ele geçirmeye hazırlandıklarını açıkladı. 1933'te başkan seçilen Sacasa bir tür özerkliği olan tarımsal bir koloni kurmasını ve bunun küçük bir silahlı kuvvetle korunmasını kabul edince, Sandino ordusunu büyük ölçüde dağıttı. Şubat 1934'te, başkan Sacasa'yla Başkanlık Sarayı'nda yaptığı görüşmeden ayrılırken, ABD deniz kuvvetlerinin ülkeyi terk etmeden önce eğittikleri ve başında Anastasio Somoza Garcia'nın bulunduğu Ulusal Muhafızlar tarafından öldürüldü. Sandino'nun ölümünden sonra kurduğu kooperatifler dağıtıldı, bazı izleyicileri ıssız bölgelerde birkaç yıl daha mücadeleyi sürdürdülerse de, silahlı direnişten vazgeçmek zorunda kaldılar.

Sandino'nun mücadelesi ve mücadele yöntemi Nikaragua ve diğer birçok Latin Amerika ülkesinde yürütülen gerilla eylemleri için esin kaynağı oldu. Nikaragua'da Somoza diktatörlüğüne karşı mücadele eden güçler örgütlerine onun adından esinlenerek FSLN (Frente Sandinista de Liberacion Nacional-Sandinist Ulusal Kurtuluş Cephesi) adını verdiler.

● BAKINIZ: SOMOZA GARCIA.

SANGER, Frederick
(1918)

İngiliz, biyokimyacı. İnsülinin molekül yapısını belirleyerek doğal bileşiklerin kimyasal yapı çözümlemesinde yeni bir dönemi başlatmıştır.

13 Ağustos 1918'de Gloucestershire'daki Rendcombe'da doğdu. Cambridge Üniversitesi'ne bağlı St. John's College'ı 1939'da bitirip, 1943'te kimya doktorasını aldıktan sonra, 1951'e değin bir araştırma bursuyla aynı üniversitede biyokimya araştırmaları yaptı. O tarihte Medical Research Council'ın bilim kadrosuna katılan ve 1961'de aynı kurumun Cambridge'deki Moleküler Biyoloji Laboratuvarı'nda Protein Kimyası Bölümü'nün yöneticiliğini üstlenen Sanger, 1983'te Medical Research Council'daki görevinden emekliye ayrıldı.

1954'te üyeliğine seçildiği Londra'daki Royal Society'nin 1969'da Royal, 1977'de Copley madalyalarıyla, 1963 ve 1981'de Büyük Britanya Krallığı'nın liyakat ve onur madalyalarıyla ödüllendirilen Sanger, iki kez Nobel Ödülü almış birkaç bilim adamından biridir. İnsülinin kimyasal yapısını açıklığa kavuşturan çalışmaları nedeniyle aldığı 1958 Nobel Kimya Ödülü'nün ardından, DNA'nın (dezoksiribonükleik asit) yapısını çok ayrıntılı bir biçimde tanımlama olanağı vererek kalıtsal hastalıkların tanı ve tedavisinde yeni umutlar doğuran yöntemler geliştirdiği için 1980 Nobel Kimya Ödülü'nü ABD'li iki araştırmacıyla, Stanford Üniversitesi'nin biyokimya profesörlerinden Paul Berg (1926) ve Harvard Üniversitesi'nin Biyoloji Laboratuvarı'nda görevli Walter Gilbert (1932) ile bölüşmüştür.

Tüm çalışmalarını proteinlerin ve nükleik asitlerin kimyasal yapısını çözümlemeye adayan Sanger, bir zincirin halkaları gibi yan yana eklenerek protein molekülünü oluşturan aminoasitlerin bu zincir içindeki yerini ve dizilişlerini belirlemeyi başaran ilk kimyacı, aminoasit dizilişi saptanan ilk protein türü de Sanger'in çözümlediği insülindir. Sanger bu konuda çalışmaya başladığında, özellikle Fischer'in açtığı yolda ilerleyen araştırmacıların çabalarıyla, proteinlerin peptit bağlarıyla birbirine bağlanmış uzun aminoasit zincirlerinden

oluştuğu biliniyordu. Ancak, her proteinin, doğada bulunan yirmi beş kadar aminoasit türünün değişik bir sıralanma düzeniyle yan yana eklenmesinden oluştuğunu ve bu dizilişin biyolojik açıdan büyük önem taşıdığını bilen araştırmacıların tüm uğraşılarına karşın, o güne değin hiçbir proteinin kendine özgü aminoasit dizilişi açıklanamamıştı. 1945'te 2,4-dinitroflüorobenzen yapısındaki bir bileşikle insülin molekülü üzerinde çalışmaya başlayan Sanger, polipeptit zincirinin iki ucundan yalnızca birine tutunarak, bu uçtaki serbest aminoasitle bir dinitrofenil (DNP) türevi oluşturan ve bugün "Sanger ayıracı" olarak bilinen bu bileşikle çok önemli sonuçlara vardı. Polipeptit zincirlerinin hidrolizle parçalanmasından sonra, her bağın ucunda yer alan parlak sarı renkteki DNP asitleri, Martin ve Synge'in geliştirdikleri kromatografi yöntemi ve elektroforez teknikleriyle kolayca tanımlanabilmişti. Böylece, insülin molekülünün biri 21, öbürü 30 aminoasit içeren iki zincirden oluştuğunu ve bu 51 aminoasitten her birinin zincirdeki yerini belirleyen Sanger, iki polipeptit zincirinin sistin halkaları arasındaki iki disülfit bağıyla birbirine bağlandığını, ayrıca kısa zincirin iki parçası arasında üçüncü bir disülfit bağı bulunduğunu açıklamış ve on iki yıllık bir çalışma sonucunda insülinin tüm yapısını çözümlemeyi başarmıştı. Bu çözümlemede, şeker hastalığının tedavisinde büyük önem taşıyan insülin sentezinin gerçekleştirilmesini sağladığı gibi, Sanger'in geliştirdiği tekniklerden yararlanan diğer araştırmacıların da çok daha karmaşık yapıdaki doğal bileşiklerin kimyasal yapısını çözümlemelerine olanak vererek biyokimyada yeni bir dönemi başlatmıştı.

● BAKINIZ: BANTING, BEST, CRICK, DU VIGNEAUD, E.H. FISCHER, KENDREW, A.J.P. MARTIN, PERUTZ, SYNGE, TISELIUS, WATSON.

SANJİNES, Jorge
(1936)

Bolivyalı sinema yönetmeni. Toplumsal içerikli yapıtlarıyla tanınmıştır.

La Paz'da doğdu. Bu kentteki San Andres Üniversitesi'nde felsefe okudu. 1957'den 1959'a değin Şili'deki Santiago Katolik Üniversitesi'nin Sinema Enstitüsü'nde yönetmenlik öğrenimi gördü. 1961'de La Paz'a döndüğünde, görüntü yönetmeni ve kurgucusu olduğu bir sinema eylem grubu kurdu. Filmlerin senaryolarını Oscar Soria yazıyor, Ricardo Rada da yapımcılık görevini üstleniyordu. Grup Bolivya ulusal piyango kuruluşunca ısmarlanan ilk belgesel filmini 1962'de yaptı ve 1964'te de, Bolivya Sinema Enstitüsü çerçevesinde *Aysa!* ("Yıkılma!") adlı filmi gerçekleştirdi. Sanjines'in ve grubun ilk uzun filmi *Ukamau* ("Bu Böyle") ise Kızılderili ve melez kültürlerinin birlikte var olmasını ele alıyordu. *Ukamau*'nun çevrilmesinin ardından 1966'da general Barrientes, Bolivya Sinema Enstitüsü'nü kapatmaya karar verdi. 1969'da Sanjines, adını uluslararası düzeyde ilk kez duyuran *Yawar malku*'yu ("Kondorun Kanı") çekti. Bu, doğrudan doğruya Kızılderililer'in yoksulluğunu perdeye aktaran bir yapıttı.

Sanjines'in 1971'de İtalyan televizyonu RAI'nın yapımcılığında Bolivya'da gerçekleştirdiği *Oel coraje del pueblo* ("Halkın Cesareti") maden işçilerinin ayaklanmasının ordu tarafından şiddet kullanılarak bastırılmasını anlatıyordu. Bu maden işçileri aynı zamanda filmin başoyuncuları, filmi gerçekleştirenler ve filmin "seslenmeyi" amaçladığı kişilerdi. General Banzer'in hükümet darbesi üzerine Sanjines, yurdunu terk etmek zorunda kaldı. 1973'ten sonra çalışmalarına sürgünde devam etti.

● YAPITLAR (başlıca): *Revolucion*, 1963, ("Devrim"); *Aysa!*, 1964, ("Yıkılma!"); *Ukamau*, 1966, ("Bu Böyle"); *Yawar malku*, 1969, ("Kondorun Kanı"); *Oel coraje del pueblo*, 1971, ("Halkın Cesareti"); *Fuera de aqui*, 1977.

SAN MARTIN, José de
(1778-1850)

Arjantinli asker ve siyaset adamı. Şili ve Peru'nun bağımsızlık mücadelesine önderlik etmiştir.

25 Şubat 1778'de Corrientes Eyaleti'nde, Yapeyu' da doğdu, 17 Ağustos 1850'de Fransa'da Boulogne-sur-Mer'de öldü. İspanyol bir aileden geliyordu. Subay olan babası, İspanyol sömürge hükümetinde görevliydi. Yedi yaşındayken, ailesiyle birlikte İspanya'ya gitti. Madrid' de soylu çocuklarının gittiği bir askeri okulda öğrenim gördükten sonra, İspanyol ordusunda İngilizler'e, Portekizliler'e ve Fransızlar'a karşı çeşitli savaşlarda çarpıştı. 1811'de Arjantin'e giderek bağımsızlık hareketine katıldı. Buenos Aires'te kurulmuş olan bağımsız yönetimin hizmetindeki ordunun eğitimi ile ilgilendi. 1813'te, Peru'yu elinde tutan İspanyol kuvvetlerinin ağır baskısı altında olan, kuzey birlikleri komutanı general Belgrano'ya takviye için, Tucuman Eyaleti'ne gitti ve buradaki birlikleri disiplin altına aldı. İspanyollar'ın, Peru'yu ellerinde bulundurdukları sürece, Arjantin'in bağımsızlığının hiçbir zaman güvencede olamayacağına inanan San Martin, 1814'te Cuyo Eyaleti (bugünkü San Juan, San Luis ve Mendoza eyaletleri) valiliğine ve kuzey birlikleri komutanlığına getirildikten sonra, Peru'nun bağımsızlığını sağlamak amacıyla büyük bir ordu toplamaya ve eğitmeye başladı. Bu arada, 1816'da, Arjantin'in bağımsızlığının, Rio de la Plata Birleşik Eyaletleri adı altında ilan edildiği kongre sırasında, İspanyollar'a karşı federal bir hükümetin yeterince güçlü olamayacağını, yeni kurulan bağımsız devletin güvenliğinin, ancak merkezi bir monarşi yönetimiyle sağlanabileceğini savundu.

1817'de, İspanyol kuvvetlerinin Şili'yi işgal etmesi üzerine, Peru'ya gitmekten vazgeçerek, ordusuyla birlikte And Dağları'nı aştı ve İspanyollar'ı yenerek Santiago'yu kurtardı. Burada, Şili'de oluşturulacak yönetimin başına geçmesi önerisini reddederek, bu görevi Şili'nin bağımsızlık önderlerinden Bernardo O'Higgins'e bıraktı. Bağımsızlıktan sonra Şili'de oluşturduğu donanmayla 1820'de Peru limanlarını ablukaya aldı. Öte yandan da karadan kuşatılan Peru'daki İspanyol kuvvetleri, yardım gelmesinden ümidi keserek, başkent Lima'dan dağlara çekilmişlerdi. Ordusuyla Lima'ya giren San Martin, 28 Temmuz 1821'de Peru'nun bağımsızlığını ilan etti. İspanyollar'ın halen ülkenin büyük bir kısmını denetimleri altında tutmaları nedeniyle, temsili bir hükümetin bağımsızlığın yitirilmesi anlamına geleceğini ileri sürerek, Ağustos 1821'de

kral vekili oldu ve Peru'nun yönetimini eline aldı.

Kendi birliklerinin İspanyollar'ı yenmek için yeterli olmadığını fark ederek Bolivar'dan yardım istedi. İki bağımsızlık önderi, 26 Temmuz 1822'de Bolivar'ın henüz ele geçirdiği, San Martin'in ise Peru'nun bir parçası olmasını istediği Guayaquil'de bir araya geldiler. Aralarında ne konuştukları halen bilinmeyen bu görüşme sonucu iki önder anlaşamadı ve San Martin görüşmeyi bırakarak doğruca Lima'ya döndü. Lima'da kendisinin kurmuş olduğu hükümetin devrilmiş olduğunu gören San Martin, görevinden istifa etti. Peru'dan ayrılarak önce Şili'ye, sonra Arjantin'e oradan da Avrupa'ya gitti ve yaşamının sonuna değin orada yaşadı.

● KAYNAKLAR: V.Lecuna, *Bolivar and San Martin et Guayaquil*, 1951; R.Levene, *El genio politico de San Martin*, 1950; B.Mitre, *Historia de San Martin*, 1890.

● BAKINIZ: BOLIVAR, O'HIGGINGS, RIVADAVIA.

SANSOVINO, Jacopo
(Ykş. 1486 -1570)

İtalyan, heykelci ve mimar. Rönesans'ın Venedik'teki en etkin sanatçılarından biri olmuştur.

Floransa'da doğdu, 27 Mayıs 1570'te Venedik'te öldü. Asıl adı Tatti'dir. Yanında yetiştiği heykelci Andrea Contucci da Monte Sansovino'nun (1460-1529) soyadını alarak bu adla ünlendi. 1505'te Floransa'dan Roma'ya gitti. Orada Roma dönemi yapılarının kalıntılarını inceledi. Giuliano da Sangallo (ykş. 1443-1516) ve Bramante gibi dönemin büyük mimarlarının gözüne girdi. Papa X.Leo ve VII. Clemens için çalıştı. 1527'de İspanyol orduları Roma'yı işgal edince Venedik'e gitti. Venedik Cumhuriyeti'nin bayındırlık işlerinden sorumlu kardinal Grimani'nin desteğiyle kısa zamanda kentin önemli mimarlarından biri oldu. 1529'da da başmimarlığa getirildi ve meslek yaşamını büyük ölçülü mimarlık tasarımları üstünde çalışarak sürdürdü.

Sansovino'nun Roma'da bulunduğu dönemde ağırlık verdiği heykel çalışmaları o sıralarda gelişmekte olan Rönesans Klasikçiliği'nin izlerini taşır. Venedik döneminde ise heykeli, mimarlığı tamamlayan bir öğe olarak değerlendirmiştir. Bazı yapılarında, çok sayıda heykeli taşıyabilmesi için duvarları gerektiğinden daha kalın yapmak zorunda kaldığı izlenir. Yapılarının dış yüzlerine yerleştirdiği heykeller, güçlü bir ışık-gölge karşıtlığı etkisi yaratarak görüntüye zenginlik katarlar. Bu etki, Sansovino'yu döneminin mimarlarından ayıran başlıca özelliktir. Öte yandan Sansovino heykelde o dönemde egemen olan Michelangelo'nun maniyerizmine kapılmamış, Rönesans Klasikçiliği'ne bağlılığını sürdürmüş ve giderek güçlenen bir anlatım geliştirmiştir. Aralarında Niccolo Tribolo Alessandro Vittoria (1525-1608) ve Danese Caltaneo'nun da bulunduğu birçok heykelciyi etkilemiştir.

Sansovino heykele oranla mimarlıkta daha verimli sonuçlar elde etmiştir. Türkler'in İstanbul'u alması üzerine Venedik'e getirilen eski el yazmalarının korunması için düşünülen *San Marco Kütüphanesi* onun başyapıtıdır. Orta Çağ'daki Roman üslubun bazilikalarını örnek aldığı bu yapıda, Bramante'den de etkilenerek, dış duvarları kemerlerle bağlanan üst üste iki sıra sütunla desteklemiştir. Sansovino, Rönesans mimarlarının daha önce oldukça yalın bir biçimde kullandıkları bu duvar düzenine, melek figürleri, masklar, aslan başları, kadın figürleri gibi süsleme öğeleri ekleyerek yeni bir görünüm kazandırmıştır. Yapı ahşap bir çatıyla örtülmüştür. Aralarında Verenose'nin de bulunduğu ressamlar, tavanı, Kutsal Kitap'tan sahneleri içeren büyük boyutlu levhalarla süslemişlerdir. Sansovino'nun yapımına 1536'da başladığı kütüphane 1583-1588 arasında Vincenzo Scamozzi (1562-1616) tarafından tamamlanmıştır.

Sansovino önemli yapıtları arasında sayılan *La Zecca* adlı darphanede ise Giulio Romano'nun (1499 ? - 1546) *Te Sarayı*'ndan esinlenerek kalın duvarlar ve geniş çaplı sütunlar kullanmıştır. Böylece yalnızca Rönesans Klasikçiliği'nin değil, taşra mimarisine ait bazı özelliklerin de Venedik'te yerleşmesine öncülük etmiştir. Sansovino'nun yolundan giden Baldassare Longhena (1598-1682), Guiseppe Sardi ve Andrea Cominelli gibi mimarlar onun klasikçi tutumunu sonraki yüzyıllara taşımışlardır.

● YAPITLAR (başlıca): **Heykel:** *Bacchus*, 1514, Bargello, Müzesi Floransa; *Kardinal Giovanni Michiel'in Anıt Mezarı*, 1519, San Marcello Kilisesi, Roma; *Kardinal Orsi'nin Anıt Mezarı*, 1519, San Marcello Kilisesi, Roma; *Parto Madonnası*, 1519-1521, Santa Agostino Kilisesi, Roma; *Mars ve Neptün*, 1554, Dojlar Sarayı, Venedik. **Yapı:** *San Marco Kütüphanesi*, 1536-1588, Venedik; *Cà Grande*, 1537, Venedik; *La Zecca* 1545, Venedik; *Nelfino Sarayı*, 1562, Venedik; *San Giorgio dei Greci Kilisesi*, Venedik; *San Geminiano Kilisesi*, Venedik.

● KAYNAKLAR: F.Sapri, *Il tatti detto il Sansovino*, 1928; H.R.Weihrauch, *Studien zum bildnerischen Werk des Jacopo Sansovino*, 1933.

● BAKINIZ: BRAMANTE, LEONARDO DA VINCI.

SANTA ANNA, Antonio Lopez de
(1794-1876)

Meksikalı asker ve devlet adamı. Bağımsızlığın ilanından sonra başlayan karışık dönemde ülke yönetiminde etkili olmuştur.

21 Şubat 1794'te Jalapa'da doğdu, 21 Haziran 1876'da Mexico City'de öldü. Askeri akademide öğrenim gördü. Hidalgo y Costilla'nın İspanyol egemenliğine karşı başlattığı ayaklanmada sömürgeci güçlerin yanında yer aldı. 1821'de bağımsızlığın ilan edilmesinden sonra muhafazakâr önder A.de Iturbide'yi destekledi. Ancak daha sonra cumhuriyet yönetiminden yana olanlara yakınlık duyarak 1823'te Iturbide'nin devrilmesiyle sonuçlanan ayaklanmaya katıldı.

1829'da Meksika'yı yeniden ele geçirmeye çalışan İspanyollar'ı Tampico'da yenilgiye uğratarak ülke çapında ün kazandı. Merkezi yönetimi savunan Muhafazakârlar'a karşı federalizmi öneren Liberaller'in desteğiyle 1833'te devlet başkanı seçildi. Ancak, yönetimi başkan yardımcısı G.Farias'a bırakarak çiftliğine çekildi. Farias'ın kiliseye ve askeri ayrıcalıklara

karşı savaş açması üzerine Muhafazakârlar'ın yanında yer alarak Farias'ı azletti ve otoriter bir yönetim kurdu. Kongreyi feshetti, kilisenin ve askerlerin ayrıcalıklarını geri verdi. Merkeziyetçi bir anayasanın hazırlanmasını sağladı.

1836'da ABD'den göç eden kişilerin yaşadığı Texas'ın Meksika'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmesi üzerine oraya bir sefer düzenledi. Alamo'daki geçici başarısından sonra yenildi, yakalanarak Washington'a gönderildi. Orada başkan A.Jackson'la görüştükten sonra ülkesine döndü. ABD'yle uzlaşma yanlısı tutumu nedeniyle meclis tarafından görevine son verildi. 1838'de Fransız donanmasının tehdidi üzerine Veracruz'a gitti, Fransızlar'ın isteklerini kabul ettikten sonra çekilirken kenti bombalamaları sırasında bir bacağını kaybeden Santa Anna, yenilgisini zafer gibi göstererek saygınlığını artırdı. 1841'de gerçekleştirdiği bir ayaklanmayla iktidarı ele geçirdi ve 1845'te Küba'ya sürgüne gönderilene değin ülkeyi diktatörce yönetti.

ABD'yle savaşın başlaması üzerine ülkeye geri dönerek ordunun başına geçti. Şubat 1847'de Buena Vista'da ve Nisan'da Cerro Gordo'da yenildi. ABD ordusunun Mexico City'ye girmesi üzerine yapılan antlaşmayla Meksika, Rio Grande'nin kuzeyindeki topraklarını 15 milyon dolara ABD'ye sattı. Santa Anna bu yenilgiden sonra görevden alınarak yeniden sürgüne gönderildi. Önce Jamaika'ya, daha sonra Venezüella'ya gitti.

1853'te Muhafazakârlar'ın yeniden iktidara gelmesinden sonra L.Alaman'ın önerisiyle devlet başkanı olarak ülkeye geri çağrıldı. Otoriter bir yönetim kurarak ölene değin diktatörlüğünü ilan etti. 1854'te Gadsden Antlaşması'yla Arizona'nın bir kısmını 10 milyon dolara ABD'ye sattı. 1855'te J.Alvarez ve I.Comonfort önderliğinde Liberaller'in ayaklanması üzerine yeniden Küba'ya sürgüne gönderilen Santa Anna'nın 1873'te ülkesine dönmesine izin verildi.

Santa Anna 1821'de ilan edilen bağımsızlığın ardından başlayan karışık ortamın ve Muhafazakârlar ve Liberaller arasındaki siyasi mücadelenin de yardımıyla çok kereler saf değiştirerek ve karşıt görüşleri savunarak çeşitli dönemlerde devlet başkanı olmuştur. Meksikalılar'ın gözünde bir kahraman olarak tanınan Santa Anna, Meksika topraklarının yarısının ABD'nin eline geçmesinde önemli rol oynamıştır.

● BAKINIZ: ALAMAN, J.ALVAREZ, V.GUERRERO, HIDALGO Y COSTILLA, ITURBIDE, JUARES.

SANTA CRUZ, Andrés de
(1792-1865)

Bolivyalı asker ve devlet adamı. On yıl devlet başkanlığı yapmış ve Peru-Bolivya Konfederasyonu'nu kurmuştur.

5 Aralık 1792'de La Paz'da doğdu, Fransa'da Saint Nazaire'de öldü. Subay olan babası, Perulu bir Creole (sömürgelerde doğmuş ikinci kuşak İspanyollar) annesi ise Kızılderili'ydi. Dini bir öğrenim gördükten sonra, 1809'da orduya katıldı ve 1821'e dek İspanyollar'ın desteğindeki kralcı orduya hizmet etti. Ocak 1821'de, kendisini esir alan San Martin'in önderliğindeki yurtsever güçlere katıldı. Çok iyi bir asker olması nedeniyle, San Martin ve sonradan da Bolivar tarafından terfi ettirilerek, önce general, sonra da mareşal oldu. Bolivar tarafından Peru kuvvetlerinin başkomutanlığına getirilerek, Peru'nun başkenti Lima'da, iki kez Bolivar'ın yerine geçici başkan olarak vekâlet etti. Eylül 1826'da, Bolivar'ın Kolombiya'ya gitmek üzere, Peru'dan ayrıldığı sırada, Lima hükümet konseyinin başkanlığını yaptı. 1827'de bu görevi, seçimle gelen bir başkasına bırakarak, Şili elçisi oldu.

1829'da, Bolivya'da çıkan ayaklanmalar ve Perulular'ın müdahalesi üzerine, Sucre'nin istifa ederek Bolivya'dan ayrılmasından sonra, Bolivya'yı işgal etmiş olan Perulu askeri önderler tarafından çağrıldı ve meclisin de onayı ile Bolivya devlet başkanlığına getirildi. Görünüşte yasama organının yetkilerini genişletmesine karşın, gerçekte, Bolivar'ın 1826'da hazırladığı anayasadan pek farklı olmayan ve kendisini yönetimde tam yetkili kılan bir anayasa hazırladı. Ordunun bu anayasayı onaylamasını sağlayarak, güçlü bir hükümet oluşturdu.

1835'te Peru'da çıkan ve ülkeyi generaller tarafından yönetilen küçük parçalara bölen karışıklıklar, Santa Cruz'a, birleşik bir Latin Amerika devleti kurma ve İnka İmparatorluğu'nu canlandırma idealini gerçekleştirme fırsatı verdi. Peru'daki müttefiklerinin çağrısı üzerine, 1835'te, pek bir direnişle karşılaşmadan, nüfusunun büyük çoğunluğu Kızılderili olan güney Peru'ya girdi. Taraftarlarının kuzeyde başkanlığını ilan eden Felipe Savallery'yi devirmesinden sonra, 1836'da beyazların çoğunlukta olduğu Lima'ya girdi ve kendi içlerinde geniş özerklikleri olan ve her birinin ayrı bir başkanla yönetildiği Bolivya, Aşağı Peru ve Yukarı Peru'dan oluşan bir üçlü Peru-Bolivya Konfederasyonu'nun kurulduğunu ilan etti. Kendisi de konfederasyonun başkanlığın üstlendi. İngiltere, Fransa ve ABD tarafından tanınan bu konfederasyon, komşuları Brezilya, Ekvador, Arjantin ve Şili tarafından Latin Amerika için bir tehdit olarak nitelendirildi. Rosas'ın yönetimindeki Arjantin'in ve Şili'nin savaş ilanından sonra, yönetimindeki birliklerin 1839'da, Yungay'da Şili kuvvetlerince bozguna uğratılması üzerine konfederasyon başkanlığından ve Bolivya devlet başkanlığından istifa eden Santa Cruz, Ekvador'a sığındı. Yeniden yönetime gelme umuduyla bir süre burada kaldıysa da, bunun olanaksızlığını görerek, 1845'te Avrupa'ya gitti. Kendisine verilen görev üzerine, 1849'dan başlayarak, Bolivya'nın Avrupa ülkelerindeki diplomatik temsilciliğini yapan Santa Cruz, bundan sonraki yaşamını Avrupa'da geçirdi.

● BAKINIZ: BOLIVAR, ROSAS, SAN MARTIN, SUCRE.

SANTANDER, Francisco de Paula
(1792-1840)

Kolombiyalı devlet adamı. Bağımsızlık mücadelesine katılmış ve devlet başkanlığı yapmıştır.

12 Nisan 1792'de Cucuta'da doğdu, 6 Mayıs 1840'ta Bogota'da öldü. 1810'da hukuk öğrenimini

yarıda bırakarak, bağımsızlık hareketine katıldı. 1816'da, İspanyollar'ın ayaklanan sömürgelere büyük bir askeri güç göndermeleri üzerine, kırsal alanlara çekilerek, direnişi orada sürdürmeye çalıştı. Bolivar'ın ordusuna katılarak, Ağustos 1819'da tuğgeneral rütbesiyle, Bogota'nın İspanyollar'dan kurtarılmasında yer aldı. Bolivar'ın, Bogota'nın yönetimini ona bırakmasından iki yıl sonra, 1821'de Venezüella ve Yeni Granada'yı (bugünkü Kolombiya) içine alan Büyük Kolombiya Cumhuriyeti'nin Yeni Granada'yı temsil eden başkan yardımcısı oldu. Aynı yıl, Quito'ya giden Bolivar'ın yokluğunda, başkanlık görevine vekâlet etmeye başladı. 1826'da Venezüella'yı temsil eden Paez'in özerklik isteğiyle başkaldırması üzerine geri dönen Bolivar'dan Paez'in cezalandırılmasını istedi. Ancak, Bolivar iki taraf arasında bir geçici uzlaşma sağladı. Nisan 1828'de Ocana'da toplanan kongrede, Bolivar'ın yeni anayasa önerisine karşı çıkan liberal muhalefetin başını çekti. Delegelerin çoğunluğunun Bolivar'ın anayasa taslağını reddetmesinin ardından, Eylül 1828'de, Bolivar'a yapılan başarısız suikasti düzenlemekle suçlanarak, yurt dışına sürgüne gönderildi.

Venezüella'nın ayrılmasıyla Büyük Kolombiya Cumhuriyeti'nin dağılmasından ve Bolivar'ın ölümünden sonra 1831'de kurulan Yeni Granada Cumhuriyeti'nin devlet başkanlığına getirildi. 1832-1837 arasındaki başkanlık döneminde, yasal bir yönetimi yerleştirmeye çalıştı. Kilisenin ayrıcalıklarına son verdi ve eğitimdeki rolünü sınırladı. İngiliz eğitim sisteminin uygulandığı yeni okullar açtırdı. İngiltere'yle olan ticareti ve İngiliz yatırımlarını teşvik etti. Başkanlık döneminin sonuna doğru kendisine karşı artan muhalefeti baskıcı yöntemlerle bastırmaya çalışması karışıklıklara neden oldu. Başkanlık döneminin sonunda yerine, kendisine muhalif olan başkan yardımcısı Jose Ignacio de Marquez geçti. Aynı yıl, senatör olan Santander ölüme değin bu görevi sürdürdü.

● BAKINIZ: BOLIVAR, PAEZ.

SANTAYANA, George
(1863-1952)

İspanyol asıllı ABD'li filozof ve ozan. Gerçeklerin yaşanan olaylarla sınırlı olduğu görüşünü savunmuştur.

16 Aralık 1863'te Madrid'de doğdu, 26 Eylül 1952'de Roma'da öldü. Küçük yaşta ailesiyle birlikte Kuzey Amerika'ya göçtü. Harvard Üniversitesi'nde felsefe öğrenimi gördükten sonra 1889-1912 döneminde, bu kurumda, felsefe profesörü olarak görevini sürdürdü. Daha sonra Boston, Cambridge üniversitelerinde çalıştı. Son dönemlerinde Roma'ya giderek bir manastıra kapandı, toplumdan uzak bir yaşam sürmeyi yeğledi.

Santayana, önceleri W.James, J.Royce gibi filozoflardan esinlendi, sonra Platon-Aristoteles felsefelerine eğilim gösterdi. Onun felsefesinde temel görüş gerçeklerin yaşanan olaylarla sınırlı olduğudur. Bu gerçekleri kavramak için eleştiriye dayanan bir yönteme uyma ve gelenekçi felsefelerin her türlü kuramından sıyrılma gereği vardır. Yaşam gerçekleri insana duyularla verilir, bunlarda biçim, koku, renk, tat, katılık, yumuşaklık akıcılık gibi değişik niteliklerdir. Gerçeğin özünü kuran bu duyularla sağlanmış verilerdir. Bu verilerin kaynağı da doğadır, bu nedenle felsefenin konusu doğa olmalıdır. Gerçekleri kavramada kuşkunun da yararı unutulmamalı, çünkü kuşku bilginin kesinliğini sağlar.

Santayana'ya göre insanın güvenmesi gereken tek yol gösterici ilke ustur. Algı verilerinin, eylemle bağlantılı düşüncelerin, içgüdünün usun biçimlenişinde etkisi vardır. Usla içgüdüyü birbirinin karşıtı saymak, birbirinden kopuk birer varlık diye görmek doğru değildir. Öte yandan içtepi ve düşünmenin birleşmesi de usu oluşturan bir olaydır. İçgüdü, içtepi ve düşünce arasında birlik sağlanamazsa insan yırtıcı bir yaratık olarak kalır. Us, insanda tanrısal bir öykünme diye de nitelenebilir, bu niteleme onun özünü kuran öğelerden değil sağladığı başarıdan dolayıdır. Usun, bütün değerleri kapsayan, bilime dayanması doğası gereğidir.

Santayana için içinde yaşanan doğa doğurucudur, üreticidir, yasalarıyla kendi kendini yönlendici ve denetleyicidir. Tanrı'yı doğanın dışında bir varlık olarak düşünmek de gereksizdir, ancak bu Tanrı, gelenekçi tanrıbilimin anladığı türden değil, doğanın kendindedir. Ölümsüz bir varlığa inanmak aldanmadır, insanı devindiren doğanın tini onun erkidir. Bu erk ise sürekli bir akıştır, insan onu bu devinim içinde algılayabilir. İnsanın tinsel varlık alanını kavramada Mekanikçilik'in geliştirdiği bilimsel yönteme dayanan bir psikolojik yaklaşım yararlıdır. Çünkü psikolojinin ilgi alanına giren bütün olguların kaynağı nesnel varlıktır. Yaşam nesnel olandan, özdekten doğan bir devinimdir, bilinç ise onun bir eylemi niteliğindedir, onda başka bir nedensellik aramak gereksizdir.

Tanrı kavramının doğuşunda, başlıca etken olarak, insanların nedenlerini bilemedikleri olaylar karşısında duydukları korkuyu gören Santayana, gelenekçi dinin geliştirdiği ilkelere inanmaz. Ona göre din de usun denetimi altında olmalı, insanı belli bir yasaya uygun olarak yönlendirmelidir. Bu da ancak usla biçimlendirilmiş bir toplum düzeninde sağlanabilir. Felsefenin başlıca görevi, toplumda, doğaüstü varlıklardan doğan korkuları ortadan kaldırmak, insanı korkunun değil erdemin geçerliliğine inandırmaktır.

Santayana'ya göre toplumun özünü kuran ailedir, bütün toplum kurumları ortadan kalkabilir, ancak onun çekirdeğini oluşturan aile yok olamaz. Ailenin yok olduğu yerde toplum kavramının anlamı kalmaz. Bu önemi nedeniyle toplumun ve devletin görevlerinden biri de aileyi korumak, geliştirmektir. İnsanlar savaş için değil, erdemli, mutlu yaşamak için üretici duruma getirilmelidir. Teknik buluşlar ulusların birbirlerini öldürmeleri için değil, onları daha yüksek bir yaşama aşamasına çıkarmak için kullanılmalıdır.

● YAPITLAR (başlıca): *The Life of Reason*, 5 cilt, 1905-1915, ("Usun Yaşamı"); *Platonism and Spiritual Life*, 1927, ("Platonculuk ve Tinsel Yaşam"); *The Realm of Essence*, 1929, ("Öz Varlığın Ortamı"); *The Realm of Matter*, 1930, ("Maddenin Ortamı"); *The Realm of Truth*, 1938, ("Gerçekliğin Ortamı"); *Atom of Thought*, 1950, ("Düşüncenin Atomu").

● KAYNAKLAR: D.Cary, *Santayana the Later Years*, 1963; C.Santos Escudero, *Bibliographie general de G.Santayana*, 1965.

● BAKINIZ: W.JAMES, ROYCE.

SANT'ELIA, Antonio
(1888-1916)

İtalyan, mimar. Mimarlıkta Fütürizm' in (Gelecekçilik) öncülüğünü yapmıştır.

Como'da doğdu, Monfalcone dolaylarındaki Gorizia'da öldü. Milano ve Bologna'da öğrenim gördü. 1912'den başlayarak çeşitli mimarların bürolarında çalıştı. Boş vakitlerinde sanatla ilgili araştırmalar yapıyordu. Gene aynı yıllarda T.Marinetti'yle tanışması, Gelecekçilik'e yönelmesinde etkili oldu. 1913 dolaylarında Mario Chiattone'yle birlikte *Città Nuova* (Yeni Kent) adını verdikleri geleceğin kentine yönelik plan ve perspektifler çizmeye başladı. Kentin bütününden, tek tek birimlere ve ayrıntılara indiği bu çalışmalarını, üyesi olduğu gelecekçi *Nuove Tendenze* (Yeni Eğilimler) grubunun 1914'teki ilk sergisinde sundu. Serginin kataloğuna da çağdaş kent sorunlarını ve bunlara ilişkin devrimci ve insancıl düşüncelerini açıkladığı heyecanlı bir önsöz yazdı. Bu metin aynı yılın Temmuz'unda T.Marinetti tarafından çok az düzeltmeyle yeniden yazıldı ve Gelecekçi Mimarlığın Bildirgesi adıyla yayımlandı.

Sant'Elia bunu izleyen yıllarda mimarlığın insanları duygusal yönden de destekleyeceği yeni ve değişik çözümler üzerinde çalıştı. Ama I. Dünya Savaşı'nda Monfalcone çarpışmasında genç yaşta ölmesi bunları uygulamasını engelledi. *Como Savaş Anıtı* ölümünden sonra, ancak onun çizimlerinin bir ölçüde geleneksel kalıplara uydurulmasıyla gerçekleştirildi. Como dolaylarındaki Omo Villası tüm çalışmalarının yer aldığı sürekli bir sergi haline getirildi.

Sant'Elia mimarlıkta geleneksel kalıpların, temelini teknoloji dinamizminin oluşturduğu çağdaş yaşam biçimlerini karşılayamadığı görüşündeydi. Ona göre bu koşulları ancak *Città Nuova* gibi, geçmişle bütün bağların koparıldığı, teknik yönden de güçlü yepyeni bir mimarlık düzeltebilecekti. Planları belirli bir düzene uymayan (irrasyonel) yapılar, yapının dış yüzüne düşen gölge oranını azaltmak için basamaklar biçiminde yükselen gökdelenler, çok katlı ve birbirleriyle kesişen köprüler, farklı kotlardan geçen yollar, yapıların dışına yerleştirilmiş merdiven ve asansörler bu kentin görünümünü belirleyen başlıca biçimlerdi. Sant'Elia büyük bir düş gücü ortaya koyan bu çalışmasıyla özellikle Almanya, Fransa ve Hollanda'nın I.Dünya Savaşı sonrası mimarlığını büyük ölçüde etkilemiştir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Città Nuova Tasarımı*, (Yeni Kent); *Como Savaş Anıtı*, Como.
- **KAYNAKLAR:** U.Apollonio, *Antonio Sant'Elia, documenti, nole storiche e critiche*, 1958; G.C.Argan, *Dopo Sant'Elia*, 1935.
- **BAKINIZ:** BOCCIONI, MARINETTI.

SANTORIO, Santorio

Bak. SANCTORIUS

SANTOS, Djalma
(1930)

Brezilyalı futbolcu. 105 kez milli olarak dört Dünya Kupası'na katılmıştır.

Sao Paulo yakınlarındaki bir köyde doğdu. Çelimsiz ve sağlıksız bir çocuk olarak büyüdü. 14 yaşında F.C. Portogueza Kulübü'nün seçmelerine katılan bu futbolcu adayını önceleri beğenmediler. Fakat, o bir kez daha denenmesini istedi. Hücum elemanları arasında yedekte bulunsun diye alınan futbolcu bir defans elamanının sakatlanması üzerine genç takım maçına çıkarıldı. Kısa zamanda üstün yeteneğini ortaya koydu ve daha 16 yaşında iken yıldızı parlamaya başladı.

F.C. Portogueza Kulübü'nde 5 yıl oynadı daha sonra, Palmeiraz Kulübü'ne transfer oldu. 22 yaşında Brezilya'nın en önemli futbolcularından biri oldu. 1954 Dünya Kupası için çağrıldığı Brezilya milli takımı kadrosunda 1966 Kupası finalleri sonrasına kadar sürekli yer aldı ve savunmanın en büyük futbolcusu oldu.

Sağ bek hattındaki tekniği, top kontrolünde ve markajdaki başarısı ile dünya futbolunun sayılı kişilerinden biri oldu. 1958, 1962 ve 1966 Dünya Kupası finallerinde mevkiinin en iyisi seçildi. Brezilya milli takımı 1958 ve 1966 Dünya Kupası'nı kazanırken defanstan hücuma katılması ve başarılı oyunu ile dikkati çekti, ülkesinde ise "futbol kahramanı" ilan edildi. 105 kez milli olarak yalnız ülkesinin değil, dünyanın da en başarılı sporcularından biri oldu.

SANTOS, Nelson Pereira Dos
(1928)

Brezilyalı sinema yönetmeni. Yeni Sinema akımının kurucuları arasında yer almıştır.

Sao Paulo'da doğdu. İlk filmini 1950'de yaptı. Orta uzunluktaki bu belgeselden sonra 1951-1953 arasında yönetmen yardımcısı olarak çalıştı. 1955'te daha sonra Yeni Sinema adıyla ortaya çıkacak olan akımın özelliklerini taşıyan *Rio 40 graus*, ("Rio 40 Darbe") adlı filmi çekti. Sonraki yıllarda art arda Brezilya sinemasının çağdaş yapıtları olan *Rio, zone norte* ("Rio, Kuzey Bölgesi"), *Mandaracu Vermelho* ve *Vidas secas*'ı ("Kuraklık") yaptı. 1960'tan sonraki bazı filmleri ticari düzeyde kalmaktan kurtulamadı. Bu dönemde gazetecilik ve kısa film yapımcılığıyla uğraşan Dos Santos, Yeni Sinema akımının öteki yönetmenlerinin filmlerine de çeşitli biçimlerde katkıda bulundu.

1980'lerde Brezilya'da rejimin yumuşamasına bağlı olarak yeniden toplumsal ve siyasal temalara ağırlık veren Dos Santos, 1984 tarihli filmi *Memorias de carcere* ("Hapishane Anıları") ile bir kez daha geniş ilgi uyandırdı. Demokrasiye geçiş öncesi Brezilya toplumunun sorunlarını yüreklilikle gündeme getiren ve yürürlükteki rejimin ülkeyi bir hapishaneye çevirdiğini vurgulayan film, dış ülkelerde de çok beğenildi.

● YAPITLAR (başlıca): *Atividades politicas em Sao Paulo,* 1950, ("Sao Paulo'da Siyasal Etkinlikler"); *Rio 40 graus,* 1955, ("Rio 40 Darbe"); *Rio, zona norte,* 1957, ("Rio, Kuzey Bölgesi); *Mondecaru Vermelho,* 1959; *Vidas secas,* 1963, ("Kuraklık"); *El justicero,* 1967, ("Yargıç"); *Foma de amor,* 1968, ("Aşka Susamak"); *Como era gostoso a meu Frances,* 1971, ("Benim İyi Küçük Fransızım Kim?"); *O amuleto de Ogum,* 1974, ("Ogum Tılsımı"); *Tenda dos Milagres,* 1977; *Memorias de carcere,* 1984, ("Hapishane Anıları").

SANTOS-DUMONT, Alberto
(1873-1932)

Brezilyalı havacı. Yaptığı hava gemisi, uçak tasarımları ve uçuş denemeleriyle havacılık tarihinin öncüleri arasına girmiştir.

20 Temmuz 1873'te Minas Gerais Eyaleti'ndeki Palmyra'da (bugün Santos-Dumont) doğdu, 24 Temmuz 1932'de Sao Paulo'da öldü. Brezilya'ya göç etmiş varlıklı bir Fransız aileden gelen Santos-Dumont, öğrenimini 1891'den sonra Paris'te sürdürdü. Makine mühendisliği konusundaki yükseköğrenimi sırasında havacılıkla ilgilenmeye başladı ve hava gemisi olarak adlandırılan pervane itmeli ve kumandalı balon tasarımları geliştirdi. 1903'ten sonra pervaneli uçak tasarımlarına yöneldi ve 1906'da Paris yakınlarındaki Bagatelle'de gerçekleştirdiği uçuşla, Avrupa Kıtası'nın, havadan ağır bir aygıtla uçan ilk pilotu unvanını kazandı. Uçak teknolojisinin gelişmesine olduğu kadar, havacılığın bir spor dalı olarak yaygınlaşmasına da öncülük eden Santos-Dumont, 1910'da sağlık nedeniyle havacılık alanındaki çalışmalarını bıraktı, 1928'de ülkesine döndükten bir süre sonra da intihar ederek yaşamına son verdi.

19.yy sonlarında, gaz balonlarının rüzgârlara karşı ve istenilen doğrultuda yönlendirilmesi amacıyla bu araçlara motor ve pervane ekleme girişimleri hız kazanmış ve buhar ya da elektrik motoru taşıyan hava gemileri geliştirilmişti. Santos-Dumont, 1898'de içten yanmalı gaz motorlu bir hava gemisi geliştirerek bu alanda bir aşama gerçekleştirdi ve üç yıl sonra Paris'te düzenlenen bir yarışmada, 12 BG gücündeki bir motorla çalışan 624 m^3 hacimli hava gemisiyle, Eiffel Kulesi çevresinde yarım saatlik bir uçuş yapmayı başardı. Bu başarısıyla, metal omurgalı hava gemisi türü olan zeplin yapımının öncüleri arasına girmişti.

Havadan ağır araçlar olan pervaneli uçakların gelişimi ise 20.yy başlarında hızlanmış ve Aralık 1903'te ABD'li havacı O.Wright, dört silindirli içten yanmalı bir motor taşıyan uçağıyla havalanmayı başarmıştı. Avrupa Kıtası'nda bu alandaki çalışmalara öncülük eden Santos-Dumont, kuyruk plakası önde, pervanesi arkada olan ve ilk kez kanatçık (eleron) kullanılan, kutu uçurtma benzeri ilginç bir uçak geliştirdi. Bu, 50 BG gücünde V tipi 8 silindirli bir motorla çalışan "14-bis" modeli uçağıyla 1906 Ekim'inde havalanan Santos-Dumont, 21 saniye içinde 220 m yol alarak bir hız rekorunun da sahibi oldu. Ancak, sonradan kullanım alanı bulamayan bu tür uçakların yapımını bırakan Santos-Dumont başka yapımcılar gibi denetimi kanat bükmesiyle sağlanan küçük tek kanatlı "Demoiselle" olarak anılan uçakların yapımına yöneldi.

● BAKINIZ: ADER, G.CAYLEY, E. ve J.MONTGOLFIER, W. ve O.WRIGHT, ZEPPELIN.

SAPIR, Edward
(1884-1939)

Alman asıllı ABD'li dilbilimci ve antropolog. Amerikan Dilbilim Okulu'nun temsilcilerindendir.

26 Ocak 1884'te Almanya'da Pomeranya bölgesinde Lauenburg'da (bugün Polonya'da) doğdu, 4 Şubat 1939'da ABD'nin Connecticut Eyaleti'nde New Haven'da öldü. Dindar bir Yahudi ailesinin oğluydu. Ailesi, o beş yaşındayken ABD'ye göç ederek önce Virginia Eyaleti'nde Richmond'a daha sonra New York kentine yerleşti. Sapir, ortaöğrenimini New York'un en gözde özel okullarından biri olan Horace Mann Okulu'nda burslu öğrenci olarak tamamladıktan sonra Columbia Üniversitesi'ne girdi. Bu okulda bir süre Germen ve Sami dilleri üzerine öğrenim gördükten sonra, ünlü ABD'li antropolog Boas'ın etkisiyle antropoloji ve dilbilim konularına yöneldi; Amerikan yerlilerinin yazıya geçirilmemiş dilleri, özellikle de ABD'nin batısında konuşulan Yana, Paiute Takelma, Chinook gibi yerli dilleri üzerine çalışmaya başladı.

1904'te lisans, 1905'te lisansüstü öğrenimini ve 1907'de doktorasını tamamlayan Sapir, 1907-1908 yıllarında Berkeley'deki California Üniversitesi'nin yeni kurulan Antropoloji Bölümü'nde ABD'li antropolog Alfred Kroeber'in araştırma asistanı olarak çalıştı. Ardından 1910'a değin iki yıl Pennsylvania Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak bulundu. Bu dönemde ağırlıklı bölümünü yazıya geçirilmemiş yerli dillerinin oluşturduğu dilbilim incelemelerini sürdürdü.

1910'da Ottawa'daki Kanada Ulusal Müzesi Antropoloji Bölümü yöneticiliğini üstlendi. 1925'e değin sürdürdüğü bu görevi sırasında etnolojik alan çalışmalarına ağırlık verdi. 1925-1931 arasında Chicago Üniversitesi'nde yeni kurulan Antropoloji Bölümü'nde ders veren Sapir, 1931'de profesör olarak Yale Üniversitesi'ne geçti. Kısa bir süre sonra bu üniversitede Antropoloji Bölümü'nü kurdu ve ölümüne değin burada öğretim üyesi olarak görev yaptı.

Amerikan yerli dilleri üzerine çalışmaları

Sapir, ilk alan araştırmalarını 1905'te Oregon'daki Columbia Irmağı boylarında yaşayan Wishram yerlileri üzerine yaptı. 1906'da Takelma dilinin dilbilgisiyle ilgili çalışmasını tamamladı. Ancak en önemli alan araştırmalarını ve monografilerini Kanada'nın batısında yaşayan yerliler üzerine gerçekleştirdi. Kuzey Amerika'nın batısında konuşulan çok sayıdaki yerli diliyle Orta Amerika'da konuşulan bazı yerli dillerinin altı ana bölümden oluşan yeni ve basit bir sınıflamasını yaptı.

Sapir, 1916'da yayımlanan "Time Perspective in Aboriginal American Cultures: A Study in Method" ("Yerli Amerikan Kültürlerinde Zaman Perspektifi: Yöntem Üzerine Bir Çalışma") adlı monografisinde yazıya geçirilmiş dilleri olmayan yerlilerin kültür tarihlerinin yazılmasında kullanılabilecek yöntemleri ele aldı. Bu çalışması, 1920'li ve 1930'lu yıllarda Amerikan

yerlileri üzerine yapılan antropolojik çalışmalarda karşı karşıya kalınan kuramsal ve yöntemsel sorunların aşılmasında kullanılan bir rehber durumuna geldi.

Dilbilim üzerine çalışmaları

1921'de yayımlanan *Language: an Introduction to the Study of Speech* ("Dil: Konuşmanın İncelenmesine Bir Giriş") adlı en önemli yapıtında tarihsel ve yapısal dil çalışmalarının gerektirdiği öğeleri ortaya koydu. Aynı kitapta fonetik üzerine bir tartışmaya ve büyük çeşitliliğe sahip doğal dillerin dilbilgisel tiplere dayanan bir sınıflandırmasına yer verdi. Ayrıca dilin yapısında oluşan dilbilimsel *(linguistic)* değişiklikle ilgili bir kuram geliştirerek, herhangi bir dilin dilbilgisindeki değişikliklerin rasgele oluşmadığını, dilin ya da dil ailesinin tarihsel gelişme sürecinde ortaya çıkan kimi sistematik eğilimlerin sonucu olduğunu savundu. Sapir'in birçok yabancı dile çevrilen ve yeni basımları yapılan bu kitabı günümüzde dilbilim klasikleri arasında sayılmaktadır.

Sapir, kültür konusundaki en önemli çalışmalarından biri olan "Culture, Genuine and Spurious" ("Kültür, Gerçek ve Düzmece") adlı makalesini 1924'te yayımladı. Antropoloji alanında değişik bir örnek oluşturan bu araştırmasında kültürleri, ilkel ya da modern olmalarını dikkate almaksızın, bireylerin yaşamlarına izin verdikleri yaşamın niteliğine göre değerlendiren ölçütler geliştirdi. Ertesi yıl yayımladığı "Sound Patterns in Language" ("Dilde Ses Modelleri") adlı makalesinde bir dilin seslerinin yalnızca fiziksel değil aynı zamanda psikolojik ve zihinsel olgular olduğunu ortaya koyarak, Avrupa'da bu alanda sürmekte olan çalışmalardan bağımsız olarak, sesbilim alanındaki çalışmaların temellerini attı.

Sapir, Amerikan antropolojisi için yeni bir alan olan kültür ve kişilik alanına önemli katkılarda bulundu. Kişilik ya da kültür üzerine anlamlı bir önerme yapabilmenin önkoşulunun hem kültürü, hem de kişiliği dikkate almak olduğunu vurguladı.Bu alandaki çalışmalarında kişiye ve kişinin parçası olduğu kültürle ilişkilerindeki özerkliğine büyük önem verdi. Özellikle bireysel değişkenliklerin, anlam ve değerlerin oluşumunda karşılıklı etkileşimin önemi üzerinde durdu.

Kültür dil ilişkisi

Sapir, Boas'ın temellerini attığı Amerikan Dilbilim Okulu ya da Amerikan Yapısalcılığı olarak da bilinen görüşün izleyicisi olmuş, ABD'li dilbilimci Leonard Bloomfield'le birlikte biçimsel-betimsel *(formal-descriptive)* dilbilimin ve bölümleyici *(distributional)*, yöntemin öncülüğünü yapmıştır. AmerikanYapısalcılığı'nın temel öğesi olan anlıkçı *(mentalist)* görüşün oluşturulmasında etkili olmuştur. Kültürle dil arasındaki ilişkilere dikkati çeken Sapir, dilin kültürün anlaşılmasında kullanılabilecek simgesel bir rehber olduğuna ve bu simgesel yapının iç özellikleriyle düşünceyi anlattığına, yansıttığına inanır. Sapir, öğrencisi Benjamin Lee Whorf'la birlikte, belli bir topluluğun konuştuğu dile bakarak, o topluluktaki bireylerin düşünce yapısınının saptanabileceğini ileri süren Sapir-Whorf varsayımını geliştirmiştir.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Language: An Introduction to the Study of Speech*, 1921, ("Dil: Konuşmanın İncelenmesine Bir Giriş"); *Nootka Texts: Tales and Ethnological Narratives with Grammatical Notes and Lexical Materials* (M.Swadesh ile), 1939, ("Nootka Metinleri: Dilbilgisi Notları ve Sözlüğe İlişkin Malzemeyle Birlikte Öyküler ve Etnolojik Anlatılar"); *Selected Writings of Edward Sapir in Language, Culture and Personality*, (ö.s.), D.G.Mandelbaum (yay.), 1949, ("Edward Sapir'in Dil, Kültür ve Kişilik Konusunda Seçme Yazıları").

● **KAYNAKLAR:** L.A.Spier, A.I.Hallowell, S.S.Newman (yay.), *Language, Culture, and Personality: Essays in Memory of Edward Sapir*, 1960.

● **BAKINIZ:** BLOOMFIELD, BOAS, KROEBER, WHORF.

SAPPHO
(İÖ 7.yy-6.yy)

Eski Yunanlı lirik şair. Kendinden sonraki birçok Yunan ve Latin şairini etkilemiştir.

Sappho'nun yaşamı konusunda kesin bilgiler olmamakla birlikte, değişik kaynaklar onun Midilli (Lesbos) Adası'nda, Eresos ya da Midilli kentinde doğduğunda birleşiyor. Soylu ve varlıklı bir ailenin kızı olan Sappho'nun babası Skamandronimos'un Atina ile Lesbos arasındaki bir savaşta öldüğü sanılıyor. Gene değişik kaynaklara göre Sappho, Kerkolas adlı Androslu bir tüccarla evlenmiş ve bu evlilikten doğan kızına annesi Kleis'in adını vermişti.

Sappho'nun Midilli Adası'nda Melankhros, Mirsilos ve Pittakos adlı tiranlar döneminde yaşarken, önce Mirsilos zamanında bu adadaki Pirha kentine, Pittakos zamanında da Sicilya'ya, Siracusa'ya ailesiyle birlikte sürgüne gönderildiği biliniyor. Şiirlerinde adları geçen Anaktoria, Atthis, Gongyla, Mnasidika, Megara ve

Evet, Atthis, inan
Sardes'te bile
Sık sık bizi düşünüyordur Anaktoria

Ona bir tanrıça gibi göründüğün
en çok senin türkülerinden
boşlandığı
birlikte yaşadığımız günleri.

Şimdi Lydia'lı kadınlar arasında
en çok o göz kamaştırıyor
gün batarken doğan gül parmaklı ay

nasıl gölgelerse bütün yıldızları,
nasıl yayarsa ışınlarını
tuzlu denizlere, çiçekli kırlara.

Pırıl pırıl çiğ yağıyor
güller açsın, kekikler koksun
yoncalar yeşersin diye;

ama o ne yaptığını bilmeden
dolaşıyor, sevgili Atthis'i düşünüyor,
yüreği, özlemekten, acıyla dolu.

Gelin! diye bizi çağırıyor acı acı,
bin kulaklı gece
bu çığlığı taşıyor denizin ötesinden

(Sappho
Türkçesi: Cevat Çapan.)

Anagora gibi genç kızlar, Sappho'nun yetişmelerine yardım ettiği, şiir ve müzikle ilgilenen bir çevrenin insanlarıdır. O dönemin geleneklerine göre özgür bir ortam içinde eğitim gören genç kızların, evlenmeden önce, daha deneyimli ve bilgili bir kadının önderliğinde yetişmeleri olağan sayılıyordu. Ancak, Sappho'nun şiirlerinde bu genç kızlarla ilgili duygusal bağları dile getiren bölümler, ahlak anlayışı değişik olan çağlarda, sapık bir aşk ilişkisinin belirtileri olarak yorumlanmıştır.

Aiol lehçesiyle yazan Sappho, lir eşliğinde bir tek kişi tarafından söylenen şiirlerinde destan türünde olduğu gibi bir öykü anlatmamış, kişisel duygularını dile getirmiştir. Sappho'nun, bireysel duyarlığın ilk sözcüsü olması dışında, getirdiği biçimsel yenilikler bakımından da önemli bir öncülüğü vardır. Onun kendine özgü şiir biçimlerinden "Sappho dörtlüğü" diye tanımlanan kalıp, 11 heceli 3 dize ile 5 heceli 1 dizeden oluşur. Bu kalıp daha sonra Latin şairi Catullus'un da kullandığı bir biçim olmuştur.

İskenderiyeli dil bilginleri Sappho'nun şiirlerini dokuz kitapta toplamışlarsa da, daha sonraki yüzyıllarda, özellikle Hıristiyanlık'ın bağnazlık dönemlerinde bu şiirler yasaklanmakla kalmamış, eski ve ünlü kitaplıkların yıkılmasıyla ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Sappho'nun bugüne ulaşabilmiş şiirleri bu nedenle başka şair ve yazarların alıntılarına ve 19.yy'da ele geçen çoğu eksik papirüs yazmalarına dayanmaktadır.

Dokuz kitapta toplanan şiirlerin en büyük özelliği aşk temasını daha önce benzerine rastlanmayan bir yoğunluk ve yalınlıkla dile getirmeleridir. Bu temanın yanı sıra büyük bir doğa sevgisinin bu şiirlere yansıdığı görülür. Sappho'nun şiirlerini İtalyanca'ya çeviren Quasimodo, kişisel yaşantıyı yalın bir dille anlatan bu şiirleri, gizli duyguları açıklayan birer mektuba benzetmiştir. Sappho'nun düğünler ve Aphrodite'ye tapınma törenleri için yazdığı koro şiirlerinde bile bu kişisel sesin ağır bastığı görülür.

Sappho'nun bugüne ulaşan 500'ü aşkın şiirinden anlaşılabilir 700 dize vardır. Bunların da ayrı ayrı kitaplardan kalmış olması Sappho'nun yapıtlarının sağlıklı bir değerlendirmesini yapmayı güçleştirmekte, tarihin değişik dönemlerindeki öznel yorumlar bu yüzden tehlikeli bir yaygınlık kazanmaktadır.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Şiirler,* (ö.s.),1937, (Texte établi et traduit par T.Reinach avec la collaboration de A.Puech).

● **KAYNAKLAR:** A.Erhat ve C.Bektaş, *Sappho Üzerine Konuşmalar ve Şiir Çevirileri,* 1978; D.L.Page, *Sappho and Alcaeus,* 1955.

● **BAKINIZ:** ALKAİOS, CATULLUS, HORATIUS.

SARAÇ, Tahsin
(1930)

Türk, şair, dilci, çevirmen. Şiirlerindeki özenli dil ve titiz dize işçiliğiyle tanınmıştır.

1 Ocak 1930'da Muş'ta doğdu. 1952'de Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü (bugün Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi) Fransızca Bölümü'nü bitirdi. Bir yıl Hakkari'de ortaokul Fransızca öğretmenliği yaptı. 1953-1954 ve 1957-1959 arasında iki kez Paris'e giderek Sorbonne Üniversitesi'nde Fransız dili ve edebiyatı ile sesbilim üzerine öğrenim gördü. Dönüşünde bir süre Trabzon Lisesi'nde çalıştı. Askerliğini yaptıktan sonra Gazi Eğitim Enstitüsü'nde asistan, daha sonra da Fransız dili ve edebiyatı öğretim görevlisi oldu. 1963-1965 arasında Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu üyeliği yaptı. Tercüme Bürosu'nda üye olarak yer aldı. Türkiye Öğretmenler Federasyonu ikinci başkanı oldu. *Tercüme, Türk Dili* ve *Çeviri* dergilerinin yazı kurullarında görev aldı. 12 Mart 1971'de siyasal düşüncelerinden dolayı iki kez gözaltına alındı, aklanarak salıverildi. 1971'de Fransızca öğretmenliği görevinden emekliye ayrıldı. Halen (1985) serbest yazar olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

İlk şiiri 1954'te *Varlık* dergisinde yayımlandı. 1956'dan sonra *Türk Dili* dergisinde çıkan şiirleriyle tanındı. *Direnmeler* adlı şiir kitabıyla 1970'te TRT Şiir Büyük Ödülü'nü kazandı. Fransızca'dan Türkçe'ye, Türkçe'den Fransızca'ya çeviriler yaptı. Ülkeler arasındaki kültürel etkinliklere katkılarından dolayı kendisine 1968'de Fransız hükümetince Ulusal Liyakat Nişanı, 1976'da da Macar hükümetince Endre Ady Nişanı verildi. *Ezgiler Ezgisi* adlı çevirisi 1963'te MEB Üstün Başarı Ödülü'nü aldı. *Günümüz Fransız Şiiri* adlı kitabı ile de 1964'te Türk Dil Kurumu Çeviri Ödülü'nü kazandı. *Beşinci Frank* çevirisine 1978'de Ankara Sanat Sevenler Derneği'nce yılın En İyi Çeviri Ödülü verildi. Şiirleri birçok yabancı dile çevrildi, kitap olarak yayımlandı, dergi ve antolojilerde yer aldı.

Türkçe'yi kullanmadaki özeni, imge zenginliği ve toplumcu içerikle vardığı bileşim, Tahsin Saraç'ın kurduğu kendine özgü şiir evreninin belirleyici nitelikleridir. Özgürlük, kardeşlik, kavga, sevi, ölüm, yaşama sevinci, çocuk, çağın acısı başlıca temalarını oluşturur.

● **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Bir Ölümsüz Yalnızlık,* 1964; *Güneş Kavgası,* 1968; *Direnmeler,* 1973; *Poèmes choisis de Tahsin Saraç,* A. Özden (çev.), 1976; *Güvercin Kasapları,* 1978; *Bir Sevgiyi Görüntüleme,* 1980. **Sözlük:** *Étude sur le subjonctif en Français,* 1962; *Fransızca-Türkçe Argo Sözlüğü,* 1966; *Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük,* 1976.

● **KAYNAKLAR:** M.Aydın "Tahsin Saraç'ın Şiiri", *Türkiye Yazıları,* 1979; A.Nesin, "Tek Kişilik Kalabalık Koro", *Milliyet Sanat,* 1984; E.Özdemir, "Öztürkçenin Şiiri", *Varlık,* 792, 1973; *Papirüs,* Tahsin Saraç Özel Sayısı, 1969.

SARAÇOĞLU, Şükrü
(1887-1953)

Türk siyaset adamı. 1942-1946 arasında başbakanlık yapmıştır.

Mehmet Şükrü Saraçoğlu Ödemiş'te doğdu, 27 Aralık 1953'te İstanbul'da öldü. Ödemiş Rüşdiyesi ve İzmir İdadisi'nden sonra 1909'da Mülkiye Mektebi'ni bitirdi. İzmir maiyyet memuru olarak göreve başladı. Ayrıca İzmir Sultanisi matematik öğretmenliği yaptı. 1911'de İzmir İttihat ve Terakki Ticaret Mektebi müdürlüğüne getirildi.

Ocak 1914'te devlet bursuyla Belçika'ya öğrenime gitti, ama I.Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine İzmir'e

döndü. Mayıs 1915'te İsviçre'ye giderek 1918'de Cenevre Siyasal Bilimler Fakültesi'ni bitirdi. Öğrenciliği sırasında Cenevre Türk Talebe Cemiyeti'ni kurdu ve başkanlığını yaptı. Mondros Mütarekesi'nden sonra Fransızca bir dergi yayımlayarak ateşkes koşullarını eleştirdi ve Osmanlı Devleti'nin haklarını savundu. İzmir'in işgal edildiğini öğrenince gizlice yurda döndü. Kuşadası, Aydın ve Nazilli yörelerindeki Kuva-yı Milliye hareketi içinde yer aldı. Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ına İzmir mebusu olarak seçildi, ama katılamadı.

Saraçoğlu, 1923'te TBMM'ye İzmir mebusu olarak girdi. 22 Kasım 1924 - 3 Mart 1925 arasındaki Fethi Bey (Okyar) hükümetinde maarif vekilliğinde (milli eğitim bakanlığı) bulundu. 1926'da Yunan hükümetiyle görüşmeleri yürüten Mübadele Komisyonu'nda Türk kuruluna başkanlık etti. Bundan sonra 2 Kasım 1927 - 22 Aralık 1930 arasında maliye vekilliği, 4 Mayıs 1931 - 1 Mart 1935 arasındaki 6. İnönü hükümetinde de bir süre adliye vekilliği yaptı. 1932'de Paris'te Osmanlı borçlarının ödeme koşullarını belirleme görüşmelerini Türkiye adına yürüttü ve 1933 antlaşmasını imzaladı. 1 Mart 1935 - 25 Ekim 1937 arasındaki 7. İnönü hükümetinde ve 1 Kasım 1937 - 11 Kasım 1938 arasındaki 1. Bayar hükümetinde adliye vekilliğini üstlendi. 11 Kasım 1938-25 Ocak 1939 arasındaki 2. Bayar hükümetinde, 25 Ocak-3 Nisan 1939 arasındaki 1. Saydam hükümetinde hariciye vekilliklerinde bulundu. Saraçoğlu, Refik Saydam'ın ölümü üzerine 9 Temmuz 1942'de başbakanlığa getirildi. Hariciye vekilliğini de bir süre için üstlendiği yeni hükümet, 14 Aralık 1942'de Cumhuriyet döneminin bütünsellik taşıyan ilk seçim yasasını çıkartarak genel seçimlerin iki dereceli olmasını hükme bağladı. 8 Mart 1943'te istifa eden Saraçoğlu, 15 Mart 1943-5 Ağustos 1946 arasında da başvekillik yaptıktan sonra 1 Kasım 1948-22 Mayıs 1950 arasında iki dönem TBMM başkanlığında bulundu. 1950'den sonra siyasi yaşamdan çekildi.

● BAKINIZ: BAYAR, İ.İNÖNÜ, SAKA, SAYDAM.

SARAGAT, Giuseppe
(1898)

İtalyan siyaset ve devlet adamı. 1964-1971 arasında devlet başkanlığı yapmıştır.

12 Eylül 1898'de Torino'da doğdu. Torino Üniversitesi'nde iktisat ve ticaret öğrenimi gördü. 1922'de İSP'ye (İtalyan Sosyalist Partisi) katıldı ve 1925'te partinin yürütme kurulu üyesi oldu. Mussolini'nin faşist diktatörlük yönetimi sırasında, 1926'da tüm siyasi partilerin kapatılması üzerine önce Avusturya'ya, sonra da Fransa'ya gitti. İSP'nin önderi Nenni'yle birlikte Temmuz 1930'da Paris'te, 1922'de partiden çıkarılan reformistlerin yeniden İSP'ye katılmalarıyla sonuçlanan kongrenin toplanmasına öncülük etti. 1943'te, İSP'yi yeniden örgütlemek için İtalya'ya döndüğünde işgalci Naziler tarafından tutuklandıysa da kaçmayı başardı. Haziran 1944'te Roma'nın kurtuluşundan sonra kurulan İvanoe Bonomi hükümetinde, sandalyesiz bakan olarak görev aldı. 1945-1946 yıllarında Paris büyükelçiliği yaptı.

1946'da Kurucu Meclis'e üye seçilen Saragat, 1946-1947 yıllarında Kurucu Meclis başkanlığı görevinde bulundu. Ocak 1947'de, Nenni'nin Komünistler'le eylem birliği yapma siyasetine karşı çıkarak, önderliğini yaptığı reformist kanatla birlikte Nenni'nin partisinden ayrıldı ve aynı tarihte İSİP'yi (İtalyan Sosyalist İşçi Partisi) kurdu. Aralık 1947'de Sosyalistler'in ve Komünistler'in yer almadığı De Gasperi hükümetinde, başbakan yardımcısı oldu. Mayıs 1948'e değin sürdürdüğü bu görevi sırasında, Nisan 1948'de milletvekili seçildi. Seçimlerden sonra kurulan yeni De Gasperi hükümetinde başbakan yardımcılığına ek olarak deniz ticaret bakanlığını da üstlendi. Ekim 1949'da parti çalışmalarına daha fazla zaman ayırmak üzere hükümetten istifa etti. Genel sekreteri olduğu İSİP, Mayıs 1951'de, bir başka sosyalist grupla birleştikten sonra 1952'de PSDI (Partido Socialista Democratico Italiano - İtalyan Demokratik Sosyalist Partisi) adını aldı. PSDI'nın genel sekreterliğini üstlenen Saragat, 1954-1964 arasında birçok kez başbakan yardımcılığı ve dışişleri bakanlığı yaptı. Aralık 1964'te, sağlık nedenleriyle görevinden istifa eden Segni'nin yerine, cumhurbaşkanlığına seçildi. 1971'de, cumhurbaşkanlığı döneminin sona ermesinden sonra yaşam boyu senatörlüğe atanan Saragat, 1985'te PSDI genel başkanlığı görevini sürdürmekteydi.

● YAPITLAR (başlıca): *L'umanesimo Marxista*, 1944, ("Marxist Hümanizm"); *Socialismo e libertà*, 1944, ("Sosyalizm ve Özgürlük"); *Per la difesa della classi lavoratrici*, 1951, ("Emekçi Sınıfın Savunması İçin"); *Il problema della pace*, 1951, ("Barış Sorunu"); *L'unità socialista*, 1956, ("Sosyalist Birlik"); *Per una politica di centrosinistra*, 1960, ("Merkez Sol Bir Siyaset, İçin"); *Quaranta anni di lotta per la democrazia*, 1965, ("Demokrasi İçin Kırk Yıllık Mücadele").

● BAKINIZ: DE GASPERI, MORO, NENNI.

SARDOU, Victorien
(1831-1908)

Fransız oyun yazarı. İyi kurulmuş oyunlarıyla yaşadığı dönemde sevilen bir yazar olmuştur.

5 Eylül 1831'de Paris'te doğdu, 8 Kasım 1908'de aynı kentte öldü. Tiyatroya duyduğu ilgi nedeniyle tıp öğrenimini yarıda bıraktı. Başarısız birkaç oyun yazdıktan sonra 1859'da sahnelenen *Les premières armes de Figaro*'da ("Figaro'nun İlk Girişimi") ünlü oyuncu Virginie Déjazet'nin (1798-1875) oynaması, adının ilk kez duyulmasını sağladı. 1860'ta sahnelenen *Les pattes de mouche*'un (Kargacık Burgacık) büyük bir ilgiyle karşılanmasından sonra da dönemin en ünlü oyun yazarları arasına girdi.

Başta fars, komedi ve melodram olmak üzere her türde oyun yazan Sardou, Eugène Scribe'den sonra iyi kurulmuş oyun *(pièce bien faite)* türünün ikinci ve son uygulayıcısıdır. Salt biçimsel kaygı ile yazıldığından, iyi kurulmuş oyunlarda karmaşık bir olay örgüsünün ustaca oluşturulmasına karşın, karakterlerde psikolojik derinlik önemsenmez. Sardou'nun da aynı anlayışla yazılmış olan oyunları, teknik açıdan belirli bir düzeye ulaşmış ve ticari başarı kazanmışlarsa da kalıcı

olamamışlardır. Sardou kimi oyunlarını Sarah Bernhardt için yazmıştır. *Fédora* ve *Thèodora*, bunlar arasındadır. *La Tosca* adlı oyunu Puccini'nin ünlü operasına konu olmuştur. Sardou 1877'de Fransız Akademisi'ne üye seçilmiştir.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Les premières armes de Figaro*, 1859, ("Figaro'nun İlk Girişimi"); *Les pattes de mouche*, 1860, (Kargacık Burgacık); *Patrie*, 1869, ("Vatan"); *Divorçons*, 1880, ("Boşanalım") *Fédora*, 1882; *Théodora*, 1884; *La Tosca*, 1887; *La sorcière*, 1890, ("Büyücü Kadın"); *Madame Sans-Gêne*, 1893.

SARGON I
(? - İÖ 2284)

Akad kralı. Mezopotamya'da Sami kökenli ilk hanedanın kurucusudur.

Doğum yılı bilinmemektedir. Söylenceye göre Fırat üzerindeki Saffron (Azupiran) kentinde doğdu, Akad'da öldü. Yaşamı üzerine bilgiler çok azdır ve bunlar kendisinden sonra ortaya çıkan Mezopotamya efsanelerinden kaynaklanır. Kuzey Mezopotamya'daki Sami kökenli halkın önderi olan Sargon, Mezopotamya'nın yönetimini ellerinde tutan Sümerler'e karşı savaş açtı. Uruk (Erech) kralı olan ve bir kentler birliğinin başında bulunan Lugalzaggisi'yi yenilgiye uğrattı. Buna karşın Güney Mezopotamya'daki Sümer kentleri Sargon'un egemenliğini kabul etmediler. Sargon, Ur kentine saldırarak, Ur'u yıktı. E-Ninmar ve Lagaş kentlerini kendisine bağladı. Direnen Umma kentinin de düşmesiyle Basra Körfezi'ne kadar uzanan bölgeyi denetimi altına aldı.

Sargon'un ikinci seferi, Dicle Irmağı'nın doğusundaki bölgeler ve Elam üzerine oldu. Elam'ın başkenti Susa'yı ele geçirerek bu ülkeyi de egemenliği altına aldı. İÖ 2337 dolaylarında, Batı bölgeleri (Amurru) üzerine sefere çıktı. Gümüş Dağları'na (Toros Dağları) ve Sedir ormanlarına (Cebel-i Lübnan) ulaştı. Akdeniz'e dek uzanan bütün bu bölgeleri denetimi altına aldı. Orta Anadolu'ya ve Kıbrıs'a kadar gittiği yolunda söylentiler de vardır. Sargon, Batı seferinden döndükten sonra, Akad kentini kurdu ve imparatorluğunun başkenti yaptı. İÖ 2329 dolaylarında bir kez daha Batı seferine çıkarak, Kuzey Suriye üzerindeki denetimini sağlamlaştırmaya çalıştı. Lübnan ormanlarına, Toroslar'daki gümüş madenlerine giden yolları denetiminde tutan Suriye'ye egemen olmak Akad İmparatorluğu için yaşamsal önem taşımaktaydı.

Sargon'un son yıllarında imparatorluğun otuz kadar valisi ayaklandı. Ayaklanmacılar, başkenti kuşattılar ama Sargon kuşatmayı yarmayı başardı. Bununla birlikte, öldüğü zaman Akad İmparatorluğu karışıklıklar içindeydi. Döneminde Mezopotamya'nın, dünyanın diğer yöreleriyle olan ilişkisi gelişmiş, Hindistan, Doğu Afrika, İran ve Anadolu ile ticaret bağları kurulmuş ve yaygınlaşmıştır. Sargon'un kurucusu olduğu Akad kentinin ise yeri bulunamamıştır.

● BAKINIZ: NARAM-SİN.

SARI ABDULLAH EFENDİ
(? - 1660)

Osmanlı mutasavvıf ve bilim adamı. Celâleddin Rûmî'nin *Mesnevi* adlı yapıtına yazdığı açıklama ve yorumla tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. Babası Kuzey Afrika Müslümanları'ndan olup, sonradan İstanbul'a yerleşen Seyyid Muhammed'tir. Önce medrese öğrenimi gördü, sonra Şeyh Aziz Mahmud Hüdai'den tasavvuf bilgileri edindi. Değişik devlet görevlerinde bulundu, bir süre Üsküdar Aziz Mahmud Hüdai Tekkesi'ne kapandı, kendini tasavvuf ve tarikat işlerine verdi.

Sarı Abdullah Efendi'nin ünü Celâleddin Rûmî'nin (Mevlânâ) *Mesnevi* adlı yapıtına yazdığı yorum ve açıklama dolayısıyladır. *Mesnevi*'nin bütününü kapsamayan, ancak beş cilt olarak yazılan, *Şerh-i Mesnevi* (Mesnevi Yorumu) adlı yapıt, bu alanda çalışanlar için başlıca kaynak niteliğindedir.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Ricalü'l-Gayb*, yazma, ("Bilinmeyen Ülkenin Ermişleri"); *Tevkiât-ı Selâtin-i Osmaniye*, yazma, ("Osmanlı Sultanlarının Mektupları"); *Mesleki'l-Uşşak*, yazma, ("Âşıkların Tarikata Girme Kuralları"); *Şerh-i Mesnevi*, (ö.s.), 5 cilt, 1870-1871; *Semeratü'l-Fuad fi'l-Mebdei ve'l-Mead*, (ö.s.), 1871.

SARIALP, Ruhi
(1924)

Türk, atlet. Türkiye'ye olimpiyatlarda güreş dışında madalya kazandıran ilk sporcudur.

15 Aralık 1924'te Manisa'da doğdu. 1948'de Haydarpaşa Lisesi'ni bitirdi. Gazi Terbiye Enstitüsü ve Texas Üniversitesi'nde eğitim gördü. 1961-1981 arasında Türkiye'de ve ABD'de çeşitli lise ve yüksekokullarda öğretim görevlisi ve beden eğitim ve fizik kondisyon bölümleri başkanı olarak çalıştı.

1948 Londra Olimpiyatları'nda üç adımda üçüncü geldi ve Türkiye ilk kez olimpiyatlardan güreş dışında madalya kazanmış oldu. 1950 Avrupa Atletizm Şampiyonası'nda üç adımda üçüncü oldu, aynı yıl Roma Dünya Askeri Olimpiyatları'nda ve 1952 Kopenhag Askeri Olimpiyatları'nda birinci oldu.

Sarıalp 1983'ten bu yana (1985) İstanbul Teknik Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Denizciler İçin Fizik Kondisyon*, 1975; *Sporda Kuvvet Unsuru ve Ağırlık Egzersizlerinin Önemi*, 1979; *Bandajlama*, 1982; *Suda Can Güvenliği ve Sun'i Teneffüs*, 1984.

SARICA, Ayşegül
(1935)

Türk, piyanist. Türkiye'nin önde gelen piyano yorumcularındandır.

28 Mayıs 1935'te İstanbul'da doğdu. Altı yaşında piyanoya başladı. 1945'te Belediye Konservatuvarı'na girerek Ferdi Statzer'in (1906-1974) öğrencisi oldu. 1950'de özel İngiliz okulu High School'u bitirdi. 1951'de Paris Konservatuvarı'na girdi. Lucette Descaves ile piyano, Pierre Pasquier ile oda müziği, kontrpuan ve armoni çalıştı. 1953'te piyano, bir yıl sonra da oda müziği bölümlerini birincilikle bitirdi. Bir süre Marguerite Long (1874-1966) ile çalıştı. 1959'da düzenlenen uluslararası Marguerite Long-Jacques Thibaud Yarışması'nda Paris Kenti Ödülü'nü kazandı. 1968'de Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası solistleri arasına katıldı. 1971'de Devlet Sanatçısı unvanını aldı. 1974'te Fransız hükümeti tarafından Chevalier de l'Ordre des Arts et Lettres unvanıyla ödüllendirildi. Avrupa ülkelerinden başka Tunus, Malezya, SSCB, Tayland, Avustralya gibi birçok ülkede konserler verdi. Gerek duygu, gerek teknik bakımından, özellikle Alman Romantik dönem bestecilerinin yapıtlarına getirdiği yorumlarla övgü kazandı.

SARI SALTUK
(12.-13. yy)

Türk, derviş. Anadolu'nun Türkleşmesinde etkisi olmuştur.

Yaşamı konusunda yeterli bilgi yoktur, bilinenler ise gerçeküstü olaylarla karışmıştır. Son yıllarda bulunan *Saltuk-Nâme* adlı bir kitaba, Bektaşi vilâyetnâmelerine,bir de *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'ne göre gerçek adı Mehmed'tir. Türkistan'da Yesevi tarikatının kurucusu Ahmet Yesevî'nin buyruğu üzerine Türk akıncılarına katılarak Anadolu'ya geldiği söylenmektedir. Başka bir söylentiye göre de, bir gece düşünde Peygamberi görmüş, onun buyruğu üzerine savaşçı Alp erenleriyle Rumeli'ye geçerek Edirne'nin alınmasını sağlamıştır.

Kaynaklara göre, Lehistan'da yaşayan Lipka Tatarları'na Müslümanlık'ı benimsetmiş, yüz elli bin Müslüman'ı Danzig iline yerleştirmiş, altı yüz bin "Hersek dinsizini imana getirmiş"tir. Daha sonra Müslüman olmayanların dilini, geleneklerini, göreneklerini öğrenip kiliselere giderek onlara gerçeği anlatmış. Ayasofya'da Hıristiyanlar'ı vaftiz ederek önce onlara güven vermiş, sonra Müslüman olmalarını sağlamıştır.

Kendisini sevenlere, izinden gidenlere sağlığında verdiği öğüt gereğince, öldüğünde, yedi tabut yapılmıştır. Ölüyü alıp kendi ülkesine gömmek isteyen Rus, Leh, Çek, İsveç, Edirne, Dalmaçya, Buğdan krallarına birer tabut verilmiştir. Onlar da, tabutları kendi inançlarına göre büyük törenler düzenleyerek, gömmüşlerdir. Böylece Sarı Saltuk'un yedi ülkede adı sanı yayılmıştır.

SARISÖZEN, Muzaffer
(1899-1963)

Türk, halkbilimci. Özellikle müzik alanındaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

Sıvas'ta doğdu, 3 Ocak 1963'te Ankara'da öldü. Edebiyat ve müzikle ilgilenen bir ailedendi. Küçük yaşta müziğe ilgi duydu. Doğduğu kentte sürdürdüğü ortaöğrenimini bırakarak bir süre ilkokul öğretmenliği yaptı. Sonra İstanbul Konservatuvarı'na girerek müzik öğrenimi gördü. Okulu bitirince Sıvas'a döndü ve Sıvas Öğretmen Okulu ile Sıvas Lisesi'nde müzik öğretmenliği yaptı. 1938'de Ankara Musiki Muallim Mektebi'ne öğretmen atandı. Ankara Devlet Konservatuvarı Folklor Arşivi şefi oldu. Halk müziği derleme gezilerine katıldı. Radyonun kurulmasıyla birlikte Sadi Yaver Ataman'ın öncülüğünde başlayan halk müziği yayınlarını sürdürdü. Yurttan Sesler Topluluğu'nu kurdu ve yönetti. 1950'lerde, başta Lütfi Akad'ın *Beyaz Mendil* adlı yapıtı olmak üzere kimi filmlerin müziğini gerçekleştirdi.

Önceleri klasik Türk müziğine ilgi duyan ve ut çalan Sarısözen, daha sonra halk müziğine yönelmiş, bu alanda değerli çalışmalar yapmıştır. 1937'den başlayarak on altı yıl boyunca, resmi derleme gezilerine katılarak Anadolu'nun hemen hemen her yöresini dolaşmış, on bin dolayında ezginin derlenmesi ve arşivlenmesi çalışmalarına büyük katkıda bulunmuştur. Titiz araştırmacılığının yanı sıra radyo yayınlarıyla da önem kazanmış, hazırladığı Yurttan Sesler programlarıyla geniş bir izleyici kitlesine seslenmiştir. Çoğu halk oyunları üzerine olan yazıları, *Ulus, Ülkü, Türk Folklor Araştırmaları, Köy Postası, Güzel Sanatlar* gibi gazete ve dergilerde yayımlanmıştır.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Seçme Köy Şarkıları*, 1941; *Yurttan Sesler*, 1952; *Türk Halk Musikisi Usulleri*, 1962.

SAROYAN, William
(1908-1981)

ABD'li yazar. Çeşitli türlerde çok sayıda yapıt vermiş, yaşama sevinciyle dolu, iyimser yaklaşımıyla dikkati çekmiştir.

31 Ağustos 1908'de California Eyaleti'nin Fresno kentinde doğdu, 19 Mayıs 1981'de öldü. Türkiye'den ABD'ye göçmüş bir Ermeni ailesinin çocuğuydu. Küçük yaşta babası ölünce annesinin onu bıraktığı bir yetimhanede dört yıl geçirdi. Yoksulluk içinde geçen çocukluk ve gençlik yıllarında birçok işe girip çıktı. On beş yaşında öğrenimini bıraktı ve bundan sonra kendi kendini yetiştirdi. En başarılı öykülerinden biri olan "The Daring Young Man on the Flying Trapeze"i de (Uçan Trapezdeki Gözüpek Delikanlı) içeren ilk kitabı 1934'te yayımlandı.

1940'lara kadar beş yüz kadar öykü yazdı. 1939 tarihli ilk oyunu *My Heart's in the Highlands* ("Gönlüm Yaylalardadır") ABD'de kolektif çalışmaya dayalı yeni bir tiyatro anlayışı geliştirip uygulayan Group Theater'

da başarıyla sahnelendi. Saroyan, ertesi yıl kazandığı Pulitzer Ödülü'nü, ticaretin sanata yön veremeyeceği gerekçesiyle geri çevirdi. II.Dünya Savaşı'nda orduya katıldı. Savaş temasını işlediği *The Adventures of Wesley Jackson* ("Wesley Jackson'ın Serüvenleri") adlı romanı 1946'da yayımlandı. Öykülerinin çoğu ve *The Human Comedy* (İnsanlık Komedisi) adlı romanı kendi ailesinden ve çocukluğundan izler taşır. *The Laughing Matter* ("Gülünecek Şey") gibi kimi romanlarında da yine kendi yaşadığı evlenip ayrılma olaylarından yola çıkarak kadın-erkek ilişkilerini ele almıştır.

Saroyan çok sayıda yapıt vermiş, rahat, akıcı, coşkulu anlatımıyla kural tanımayan bir yazar olarak sivrilmiştir. Dünya iktisadi bunalımının bütün ağırlığıyla yaşandığı 1930'larda, iyimserliği, yaşama olan bağlılığı, canlılığı, umutsuzluğa kapılmayan tavrıyla ilgi toplamış, maddiyata hiç önem vermemiş, sevgiye olan inancını yapıtlarında sürekli olarak vurgulamıştır. Romanlarının, oyunlarının yanı sıra, birçok öyküsü de seçmeler halinde Türkçe'ye çevrilmiştir.

● YAPITLAR (başlıca): Öykü: *The Daring Young Man on the Flying Trapeze and Other Stories*, 1934, ("Uçan Trapezdeki Gözüpek Delikanlı ve Başka Öyküler"); *Little Children*, 1937, ("Küçük Çocuklar"); *My Name is Aram*, 1940, (Aram Derler Adıma); *Some Day I'll Be a Millionaire: 34 More Great Stories*, 1943, ("Bir Gün Milyoner Olacağım: 34 Büyük Öykü Daha"); *Love*, 1959, ("Aşk"). Roman: *The Human Comedy*, 1943, (İnsanlık Komedisi); *The Adventures of Wesley Jackson*, 1946, ("Wesley Jackson'ın Serüvenleri"); *The Laughing Matter*, 1953, ("Gülünecek Şey"); *One Day in the Afternoon of the World*, 1964, (Dünyanın Öğleden Sonrasında Bir Gün). Oyun: *My Heart's in the Highlands*, 1939, ("Gönlüm Yaylalardadır"); *Love's Old Sweet Song*, 1940, ("Aşkın Eski Tatlı Şarkısı"); *Get Away Old Man*, 1944, ("Yaylan Bakalım İhtiyar"); *The Son*, 1950, ("Oğul"); *The Cave Dwellers*, 1958, ("Mağaralılar"); *The Rebirth Celebration of the Human Race at Artie Zabala's Off-Broadway Theater*, 1975.

● KAYNAKLAR: H.R.Floan, *William Saroyan*, 1966; D.Kherdian, *A Bibliography of Saroyan, 1934-1964*, 1965.

SARPTÜRK, Leyla Gamsız

Bak. LEYLA GAMSIZ

SARRAUTE, Nathalie
(1902)

Fransız, romancı. Yeni Roman akımının en tanınmış yazar ve kuramcılarındandır.

18 Temmuz 1902'de Rusya'da, İvanova'da doğdu. Fransız kökenli bir ailenin kızıydı. Edebiyat ve hukuk öğrenimini yaptıktan sonra Paris'e gitti. 1939'a değin orada avukatlık etti ve bu tarihten sonra yalnız edebiyatla uğraştı.

İlk romanı *Tropismes* ("Tropizmler") 1938'de yayımlandı. Sonraki tüm romanlarının çekirdeği sayılabilecek olan bu yapıt, klasik romanın açık seçik karakterlerinin, bu karakterlerin geliştirilmesine hizmet eden olay örgüsünün ve tüm bunları çevreleyen bir tarihsel zaman diliminin, sanki bir sis ardında belirsizleştiği, dağınık izlenimlerin, sahipsiz diyalogların anlatımıdır. Romana adını veren "tropizm" sözcüğü botanik biliminden alınmıştır ve belli bir uyarıma gösterilen tepki, varlıkların birbirini itmesi ve çekmesi anlamına gelir. Sarraute'a göre, insanların iradeyle yaptıkları sanılan davranışlarının, jestlerinin, aşk, nefret, umut gibi toplumsal olarak tanımlanmış duygularının ardında bazı "iç hareketler" yatar. Bu iç hareketler, kolayca yakalanamayan, hızla bilincin sınırlarına kayan dürtüler, tepkiler ve çekilmelerdir. Görünürdeki davranış ve konuşmaların hem gizlediği, hem de ele verdiği bu iç hareketler, insanın içinde çok yoğun, çok kısa duyumlar yaratarak hızla silindikleri için, romanın klasik betimleme teknikleriyle değil, okura benzer duyumlar veren benzer imgeler aracılığıyla canlandırılabilir. Romancının görevi, anlık hareketlere bir büyüteçle bakmak, gündelik konuşma ve davranışların ardındaki çok hızlı ve yoğun dramın bir ağır çekim film gibi izlenebilmesini sağlamaktır. Bunun için de, okurun dikkatinin birtakım dış etkenler (kimlik, yer, zaman, olay örgüsü, tarih) tarafından dağıtılmaması gerekir.

Sarraute'un ikinci romanı *Portrait d'un inconnu* ("Bilinmeyen Birinin Portresi") daha belirgin bir konuya dayanır. J.P.Sartre'ın önsözüyle yayımlanan bu romanda bir baba ile yaşlanmaya başlamış kızı arasındaki ilişkiler, kimliği belli olmayan bir anlatıcı tarafından, gene dağınık izlenimler biçiminde anlatılır. Sarraute romanla ilgili görüşlerini açıkladığı *L'ère de soupçon*'da (Kuşku Çağı) Balzac'ın temsil ettiği 19.yy gerçekçi romanına karşı, başlangıçları Dostoyevski'de görülebilen ve daha sonra M.Proust, V.Woolf ve Kafka tarafından farklı çizgiler üzerinde geliştirilen yenilikçi romanın sözcülüğünü üstlenmiştir.

● YAPITLAR (başlıca): Roman: *Tropismes*, 1938, ("Tropizmler"); *Portrait d'un inconnu*, 1947, ("Bilinmeyen Birinin Portresi"); *Martereau*, 1954; *Le planétarium*, 1959; *Les fruits d'or*, 1963, ("Altın Meyveler"); *Disent les imbeciles*, 1976, ("Aptallar Öyle Der"); *L'usage de la parole*, 1980, ("Sözün Kullanılışı"). Oyun: *C'est beau*, 1975, ("Ne Güzel"). Deneme: *L'ère de soupçon*, 1956, (Kuşku Çağı, 1985).

● BAKINIZ: ROBBE-GRILLET.

SARRE, Friedrich
(1865-1945)

Alman sanat tarihçisi. İran, Irak ve Anadolu'da yaptığı Selçuk ve İslam sanatı araştırmalarıyla tanınmıştır.

22 Haziran 1865'te Berlin'de doğdu, 31 Mayıs 1945'te Neubabelsberg'de öldü. 1890'da Leipzig Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. 1895'te Anadolu'da, 1897-1898 yıllarında İran'da araştırma gezileri yaptı. 1898'den 1905'e değin Lübnan'da Baalbek kazılarında çalıştı. 1907-1908 ve 1911-1914 arasında Ernst Herzfeld ile birlikte Mezopotamya'da, özellikle Dicle ve Fırat nehirleri vadilerinde araştırmalar yaparak çeşitli anıtları ve ören yerlerini saptadı. İslam arkeolojisinin başlangıcını oluşturan Samarra kazılarında Herzfeld'le birlikte çalıştı ve özellikle buradaki çanak çömlekleri araştırdı. Bu araştırmaları nedeniyle 1911'de Kaiser Wilhelm Derneği tarafından ödüllendirildi.

Berlin Üniversitesi'nde İslam sanatı konusunda dersler verdi. 1921-1931 arasında Berlin Müzeleri İslam Sanatları Bölümü'nün yöneticiliğini de üstlendi.

Sarre, 1895 yazında Anadolu'da yaptığı ve Konya, Aksaray, Doğanhisar, Beyşehir, Eğridir, Isparta ve Dinar'ı içine alan gezisinde Selçuklu yapıtları üstüne ayrıntılı bir araştırma gerçekleştirmiş ve *Reise in Kleinasien* ("Küçük Asya'da Yolculuk") adlı kitabında Selçuk yapıları ile sivil mimarlık örneklerinden 75 fotoğraf yayımlamıştır.

Sarre, özellikle İran yapı sanatı araştırmalarına öncülük etmiştir. 1897-1902 arasında aralıklı olarak yaptığı araştırmalarda Part ve Sasani yapı sanatlarını da kapsayan geniş bir İran sanatının varlığını ortaya koymuştur. İran'da biri kuzeybatıda öbürü Orta İran'da olmak üzere iki kültür çevresi saptamıştır. Bunların yanı sıra Anadolu Selçuklu ve Türkistan bölgesi sanatlarında İran'daki Büyük Selçuklu sanatının izi bulunduğunu ortaya çıkarmıştır.

● YAPITLAR (başlıca): *Reise in Kleinasien,* 1896, ("Küçük Asya'da Yolculuk"); *Erzeugnisse islamischer Kunst,* 2 cilt, 1906-1909, ("İslam Sanatı Verileri); *Archäologische Reise im Euphrat und Tigris Gebiet* (E. Herzfeld ile), 4 cilt, 1911-1920, ("Dicle ve Fırat Bölgesi'nde Arkeolojik Gezi"); *Denkmäler persischer Baukunst,* 1910, ("İran Mimarlık Anıtları"); *Die Keramik von Samarra,* 1925, ("Samarra Keramiği"); *Der Kiosk von Konia,* 1936, (Konya Köşkü, 1967).

SARTO, Andrea del

Bak. ANDREA DEL SARTO

SARTRE, Jean Paul
(1905-1980)

Fransız, yazar ve filozof. Varoluşçuluk öğretisini, yazın ürünleriyle işleyerek yaymayı amaçlamıştır.

21 Haziran 1905'te Paris'te doğdu, 15 Nisan 1980'de aynı kentte öldü. Bir deniz subayı olan babası Çin Hindi'nde ölünce, öğrenimini, Paris IV. Henry Lisesi'nde Almanca öğretmeni olan büyükbabası üstlendi. St.Rochelle'de ortaöğrenimine başladıktan bir süre sonra IV.Henry Lisesi'ne girdi. 1928'de École Normale Supérieure'ü bitirdi. Sırasıyla Le Havre'da, Laon'da ve Paris'te lise felsefe öğretmeni olarak görev aldı. Bu arada Berlin'e giderek Institut Français'de bir yıl Alman felsefecilerin üzerinde durduğu sorunları inceledi, özellikle K.Jaspers, M.Heidegger gibi Varoluşçuluk akımının kurucularınca ele alınan konuları yakından tanıma olanağını buldu. 1939 Eylül'ünde orduda görevlendirilerek gönderildiği Maginot Hattı'nda Almanlar'a tutsak düştü. 1941'de bırakılınca Pasteur Lisesi'ndeki eski görevine döndü, sonra Condorcet Lisesi'ne geçti. 1944'te öğretmenliği bırakarak kendini bütünüyle felsefe ve yazın konularındaki çalışmalara verdi. 1945'te ABD'ye gitti, dönüşünde *Les Temps Modernes* dergisini çıkarmaya başladı. Derginin edebiyat ve felsefe alanında yürüttüğü tartışmalar, Sartre ile Fransız komünistlerinin arasının açılmasına yol açtı.

İlk yapıtları

Varoluşçuluk

Jean Paul Sartre

1964'te *Les mots* (Sözcükler) adlı yapıtıyla kazandığı Nobel Ödülü'nü almayan Sartre, F.Mauriac, J.Giraudoux, A.Camus, J.Dos Passos, W.Faulkner gibi çağdaş yazarlar üstüne eleştiri yazılarını 1947-1964 arasında *Situations* ("Durumlar") adını verdiği dört ayrı deneme kitabında topladı. 1970'te *La Cause du Peuple* ve 1973'te de *Libération* adlı günlük gazetelerin yönetimine katıldı.

Husserl'in etkilerini taşıyan Sartre'ın ilk yapıtları *L'imagination* ("İmgelem"), *Esquisse d'une théorie des emotions* ("Coşkular Üstüne Bir Kuram Taslağı") ve *Imaginaire* ("Düşsel") oldukça özel felsefe incelemeleridir. Üç kitap da salt psikolojik eğilimlerin ağır bastığı denemelerdir. Daha sonraları Sartre, Husserl'den uzaklaşarak Heidegger ve Nietzsche'ye yaklaşmış, Fransa'da Heidegger'i ilk ele alanlardan biri olmuştur. Böylece Sartre'ın felsefesinin gelişmesi bir yanıyla Heidegger'e öbür yanıyla da Husserl'e bağlanır. Daha sonraları, 1960'lara doğru, felsefesinde Kierkegaard'ın düşüncelerinin etkileri görülür. *Critique de la raison dialectique* ("Diyalektik Aklın Eleştirisi") adlı kitabında bu etki açıktır.

Sartre, Hegel sonrası üç düşünce akımının, Marxizm'in, Varoluşçuluk'un ve görüngübilimin (fenomenoloji) kavşak noktasında bulunan bir düşünürdür. Marxistler'in yorum yöntemini kısmen benimsemiş, insan gerçekliğini dile getirirken Husserl'in ve Hegel'in terimlerini kullanmış ve Freudcu psikoloji kavrayışlarından kaynaklanan bir bilinç kavramından yararlanmıştır.

Sartre'ın Varoluşçuluk'u, temelde Descartes'ın "Düşünüyorum, öyleyse varım" ilkesinden yola çıkar. Sartre'ın "kendi içinde" *(en-soi)* ve "kendi için" *(pour-soi)* kavramları da aslında Hegel'den gelmektedir. "Varlık" kavramının birinci yönü, "kendinde olan" gerçekçiliğe varırken öbür yönü, yani "kendi için olan" idealist bir temele yönelir. Bu yön Sartre'da "hiçlik" duygusuyla sonuçlanır. Sartre'a göre insan önce vardır, özünü dünyada acı çekerek, savaşarak kendi belirler. Çünkü varoluş özden önce gelir ve kendi dışında başka bir niteliği, nesneyi gerektirmez. Burada "kişi", bir bütünlük içinde, "kendinde varlık"tır, onu nitelendirmeye yarayan "öz"den öncedir. Bu "kendinde varlık" için yadsıma, onaylama, etkinlik, edilginlik, olumluluk,

olumsuzluk gibi durumlar söz konusu değildir, o "kendi kendidir", olduğu gibidir. Öte yandan, "varlık" zamanla da bağlantılı değildir, o sürekli bir "oluş"tur. "Kendinde varlık" doludur, kendi kendisiyle sınırlıdır. Onun karşısında, başka türden olan, "kendi için" diye nitelenen bir "varlık" daha vardır. İşte bu "insan"dır.

"Kendi için varlık"ın ortaya çıkması kendi kendini yok saymasına *(néeantiser)* bağlıdır. Çünkü kendi kendini yok saymak ancak var olanın yapabileceği bir iştir, bunu da yalnız insan başarabilir. Bu nedenle insan, kendi varlığında, kendini yok saymanın bilincini de taşır, bir yokluğa dayandığını kavrar. Bu kavrayış "kendi için varlık"ta, insan denen nesnede, üç değişik durumun ortaya çıktığını, onu belirlediğini gösterir. Bu üç durumdan birincisi yokluk, *(extase)* ikincisi başkasına, sonuncusu da "varlık"a duyulan eğilimdir. Birinci durum bilinç ve özgürlükle ilgilidir. Burada bilinç bir "varlık" değil salt varoluştur, bilginin ortaya çıkışında etkilidir. Ancak bu bilincin bir özü, bir içeriği de yoktur, çünkü içerik nesnel bir varlıktır, oysa bilinç nesnel değildir. Bilinç "varlık"ın baskıdan kurtuluşu, "kendinde varlık"ın arınışıdır. İnsanın en önemli başarılarından biri olan soru sorma ya da sorgulama, bu kendini yok saymaya, "kendi için varlık"ın kendi kendini yokluk olarak görmesine dayanır. Bu durum özgürlükte ortaya çıkar. Çünkü özgürlük geçmişle belirlenmiş olmamaktır, bir seçim yapmaktır. İnsan ise seçerek özgürlüğünü ortaya koyar, geçmişi yok sayar. Bundan dolayı özgürlük "kendi için varlık"la, insanla özdeştir. Bu durum insanın, kendini özgürlük olarak biçimlendiren, kendine özgü varlığının bilincine varmasıdır.

"Kendi için varlık"ın ikinci durumu "başkası için varlık"tır. Çünkü başkalarıyla kurulan ilişkiler insanın temel "varlık" ilkeleridir. Bu durum daha çok görsel alanda ortaya çıkar. İnsan, çevresinde kimse olmayınca, her şeyi nesnelleştirir, kendi nesneleriymiş gibi görür. Oysa bu alanda bir başkası ortaya çıktığında kişi yaptığından utanır, sıkılır, kaygıya düşer, tutumunu değiştirme gereğinde kalır. Onu bir nesne olarak elinde bulundurmak istediği gibi, onun üzerinde "özgürlük" niteliğinde bir egemenlik kurmaya kalkar. Bu davranış biçimi "kendi için varlık"ın üçüncü durumu olan başkasına eğilim duymayı doğurur.

Başkası için varlık

Üç durum, üç eğilim

Sartre'a göre değer bir yokluktur, yokluğun kipidir, kendi kendine var değildir. Gerçek değer "kendi için varlık"ın taşıdığı özgürlüktür. İnsanda her türlü değerin temelini oluşturan da, seçme eyleminin gerçekleşmesini sağlayan da özgürlüktür. Ahlakın temel yasası niteliğini taşıyan bu özgürlük için tek geçerli eylem "kendini kendin seç"tir. İnsan bu özgürlük içinde, kendini temellendiren, bir "kendinde varlık" olmak ister. Bu, insanın Tanrı olmak istediği anlamına gelir. Oysa Tanrı yoktur, insan bu isteğiyle, boş bir tutku varlığı olduğunu ortaya koyar.

Değer ve özgürlük

Sartre 1938'de yayımlanan ilk romanı *La nausée* ile (Bulantı) yeni bir denemeye girişir. Doğaötesi sezgi, roman evrenini kendi dokusuyla besler. *Bulantı*, Sartre'ın hemen hemen bütün felsefi ve sanata ilişkin düşünce ve yönelişlerini içinde barındırır. Özgürlük, kötü niyet, burjuva karakteri, sanatın yapısı üstüne görüşleri, romanın kahramanı Antoine Roquentin'in doğaötesi bir önem taşıyan buluşunun sonucu olarak dile getirilir. *Bulantı* bir romandan çok, şiire ya da bir büyü-şiirine benzer. Romanın kahramanı ilgi çekici bir kişiliktir, ancak okuru duygulandırmaz. Antoine Roquentin, herhangi bir insanda görülen normal

Yazarlığa yönelişi ve "La nausée"

Fransız Felsefesinde Varoluşçuluk

Fransız düşüncesinde, dinden kaynaklanan bir Varoluşçuluk anlayışının öncüsü Gabriel Marcel'dir*. İnsanı bir inanç varlığı olarak gören bu filozof için din temel öğelerden biridir. Dinin odağını oluşturan tek varlık da Tanrı'dır. İnsan, düşünen bir varlık olarak, evrene kendi Ben'inden açılır. Bu dinci görüşün karşısına, Alman filozofu M.Heidegger'in* tanrıtanımaz görüşünden esinlenerek çıkan J.P. Sartre ise, Varoluşçuluk'un temel ilkelerini benimsemekle birlikte, insanla Tanrı arasındaki bağı, insanın yararına, koparmayı yeğlemiş, felsefesini tanrıtanımaz bir anlayış tabanına oturtmuştur. Sartre'ın geliştirmeye çalıştığı Varoluşçuluk öğretisi, belli bir felsefe dizgesinin gelenekçi sınırları içinde kalmadan, daha geniş bir alana yayılma çabası güder. Bu alan da tiyatro, öykü, deneme, roman gibi yazın türlerini kapsar.

Sartre'ın etkisiyle, Fransa'da oldukça geniş bir alana yayılan tanrıtanımaz Varoluşçuluk, kısa bir süre içinde eyleme dönüşmüş, kendisini Varoluşçu sayan kalabalık gençlik çevrelerinde "varolmak eylemde bulunmaktır" biçiminde anlaşılmıştır. Sartre ile çalışma arkadaşı Simone de Beauvoire'ın* yazılarından esinlenen başka yazarlar, şairler, ressamlar, yontucular, oyuncular ortaya koydukları ürünlerle eylemle düşünce birliğinin gerekliliğini savunmuşlardır. Özellikle yükseköğrenim gençliğinin bir bölümü de Varoluşçuluk'u bütün geçmiş değerlere ve toplumsal düzene bir karşı çıkış olarak değerlendirmiştir. Bu anlayışa göre, insan yalnız düşünen değil, yaşayan, davranan, kendi dışındaki bireylerle ilişki kuran, bir toplum içinde yaşama gereğinde kalan, bunun bilincine varan varlıktır. Öyleyse, eskiye değil, en yeni bir düşünce öğretisi olan Varoluşçuluk ilkelerine uygun olarak yaşamını yeniden düzenlemelidir. Çünkü insan geçmişin değil bugünün ve geleceğin yaratıcısıdır. Bu nedenle her birey bugün içinde bulunduğu davranışlar bütününden sorumludur. Bu yaşama anlayışı II.Dünya Savaşı sonlarında ortaya çıkan toplumsal bunalımlarla karışarak, önce Fransa'da daha sonra Avrupa'nın öteki ülkelerinde görülen öğrenci eylemlerinin oluşmasında önemli etmenlerden biri olmuştur.

aldanışlardan ve ilgilerden sıyrılmıştır. Çektiği acılar bile, okuru etkilemez. Çünkü Roquentin bu acılara kapılmamaktadır. Romanın ilginç yanı, sağlamlığı ve rengi, Roquentin'in saydam bilinçinden çevresindeki nesnelere uzanan yönelişin sergilenmesindedir. Roquentin varoluşçu felsefenin tipik kişisi değildir. Dünyanın saçmalığını, yüreğinde "bulantı" duyacak derecede açık seçik görebilen, ama bu gerçek karşısında yaşamını değiştiremeyecek kadar uyuşuk bir aydındır.

Saçma bir dünya içinde saydam bir kahramanın işlenmesi, birçok eleştirmeni, Sartre'ın bu romanını Kafka'nın *Dava* romanıyla karşılaştırmaya itmiştir. *Bulantı*'yı, insan yaşantısının anlamsız parçalanışını ve bu yaşantının dış görünüşündeki yapmacıklığı konu edinmiş romanlardan ayıran özellik, kitabın felsefi bir bilinç taşıması, kahramanın çözümleyici kişiliğiyle orantılı bir felsefi boyuta sahip olmasıdır.

Sartre'ın düşüncesi bir bütün olarak ele alındığında, *Bulantı* romanı bu bütünün yalnızca ilk bölümüdür. Sartre'ın temel endişesi, okura evreni olduğu gibi gösterebilmektir. Kitap bu amaca ulaşır, ama ele alınan sorunlar soyut düzeyde kalır. Öte yandan roman, değişik bir yazış biçimi de getirmiştir. Duru, ılımlı, soğukkanlı bir anlatım, insanoğlunun durumunu apaçık belirtirken anlatıcı bile gözden silinir.

Sartre'a göre "bulantı", sorumluluğunu duymaktır. İnsan, sorumluluklarını maskeleyen bu "bulantı"yı azaltabilir, ama gene de içi rahat değildir. Gerçekte, sadece olmak istediği kimseyi değil, bir yasa koyucusu olarak bütün insanlığı seçen kişi, sorumluluk duygusundan da, onun sonucu olan "bulantı"dan da kurtulamaz. Çoğu kimse yaptıklarının yalnız onu bağladığına, yalnız onu sorumlu kıldığına kendisini inandırmaya çalışır, gene de bir türlü rahat edemez. Çünkü sorumluluk da, "bulantı" da insanın insanlığından gelmektedir.

Sartre'ın *L'etre et le Néant* ("Varlık ve Hiçlik") adlı yapıtı II.Dünya Savaşı sırasında Fransız direniş hareketinin birliklerinde savaştığı yılların yaşantısından doğmuştur. Bu kitapta bağlılık, karar, korku ve ölüm üzerine yaptığı açıklamalar yaşam doludur. Bergson'dan sonra, en çok okunan felsefe yapıtı olan kitabın kimi bölümleri Heidegger'e yanıt niteliği taşır. Heidegger için birinci derecede önemli olan "ölüm" düşüncesini, Sartre ikinci plana atmaya çalışmıştır.

Öteki romanları

Sartre 1945'te, 4 cilt olarak tasarladığı uzun bir romana başlar: *Les chemins de la libérte* (Hürriyet Yolları). Bu dizide, insanların dopdolu bir varlık ve inanç arayışlarının ve bu arayış içinde, özgürlüklerini benimseyişlerinin ya da yadsıyışlarının öyküsü dile getirilmiştir. Birinci kitap *L'âge de raison* (Akıl Çağı) "etkinliği olmayan aydın"ın, 1938 Fransa'sındaki varoluşçu grubun, ateşli ve dar yaşamını çizer. İkinci kitap *Le sursis*'de (Yaşanmayan Zaman) Münih Buhranı işlenir. İnsanlar birkaç gün için, ellerinde olmayan olayların akıntısına kapılmanın gevşek keyfini tadarlar; sonunda da eski kararsızlıklarıyla karşı karşıya kalırlar. Üçüncü kitap *La mort dans l'ame* (Yıkılış) Nazi işgali altındaki Fransa'yı anlatır. Özgürlük kavramı çevresinde gelişen dördüncü kitap *La dernière chance* ("Son Şans") ise tamamlanamamıştır. Sartre bu romanlarında, bilincin üç ana tipi olarak kabul ettiği biçimleri incelemiştir: Etkinliği olmayan aydın Mathieu, sapık Daniel ve komünist Brunet.

Oyunları

Les Mouches (Sinekler) Sartre'ın ilk tiyatro yapıtıdır. Roman türünün psikolojik bilgi aracı olarak eskidiğini ve birtakım felsefe yollarıyla ya da psikanaliz gibi tekniklerle de aşıldığını düşünen Sartre, tiyatro ile yakından ilgilenmiştir. *Huis-clos* (Gizli Oturum), *La putain respectueuse* (Saygılı Yosma), *Les mains sales* (Kirli Eller), *Les séquestrés d'Altona* (Altona Mahkûmları) gibi oyunları bir solukta okunabilen, gösterişten uzak, bilgece niyetlerden arındırılmış, sağlam yapılı tiyatro yapıtlarıdır. Sartre bu oyunlarda, en soyut düşüncelere bile güçlü bir yaşam soluğu, insan sıcaklığı vermesini bilmiştir.

● **YAPITLAR** (başlıca): **Felsefe:** *L'imagination*, 1936, ("İmgelem"); *Esquisse d'une théorie des émotions*, 1939, ("Coşkular Üstüne Bir Kuram Taslağı"); *Imaginaire*, 1940, ("Düşsel"); *L'etre et le néant*, 1943, ("Varlık ve Hiçlik"); *L'existentialisme est un humanisme*, 1946, (Varoluşçuluk Bir Hümanizmadır); *Critique de la raison dialectique*, 1960, ("Diyalektik Aklın Eleştirisi"); *Transcendance d l'Ego*, 1965, ("Ben'in Aşkınlığı"). **Roman-Öykü:** *La nausée*, 1938, (Bulantı, 1961); *Le mur*, 1939, (Duvar, 1959); *L'âge de raison*, 1945, (Akıl Çağı, 1968); *Le sursis*, 1945, (Yaşanmayan Zaman); *La Mort dans l'âme*, 1950, (Yıkılış); *Les mots*, 1964, (Sözcükler, 1965). **Oyun:** *Les mouches*, 1943, (Sinekler, 1942); *Huis-clos*, 1944, (Gizli Oturum, 1944); *La putain respectueuse*, 1946, (Saygılı Yosma, 1946); *Morts sans sépulture*, 1946, (Mezarsız Ölüler, 1946); *Les mains sales*, 1948, (Kirli Eller, 1948); *Le diable et le bon Dieu*, 1951, (Şeytan ve Yüce Tanrı, 1951); *Adaptation de Kean, d'Alexandre Dumas*, 1954, ("Kean, Alexandre Dumas'dan Uyarlama"); *Nèkrassov*, 1955, (Nekrassov, 1955); *Les Séquestrés d'Altona*, 1959, (Altona Mahkûmları, 1959). **Senaryo:** *Les jeux sont faits*, 1947, (İş İşten Geçti, 1955); *L'engrenage*, 1949, (Çark, 1964). **Deneme:** *Descartes*, 1946; *Baudelaire*, 1947, (Baudelaire, 1964); *Reflexions sur la question Juive*, 1947, (Yahudi Meselesi); *Qu'est-ce que la littérature?*, 1947, (Edebiyat Nedir?, 1967); *Situations*, 4 cilt, 1947-1964, ("Durumlar"); *Entretiens sur la politique*, 1949, ("Siyaset Üstüne Konuşmalar"); *L'affaire Henri Martin*, 1953, ("Henri Martin Olayı"); *Saint Genet, comédien et martyr*, 1952, ("Ermiş Genet, Oyuncu ve Şehit).

● **KAYNAKLAR:** I.Murdoch, *Sartre Yazarlığı ve Felsefesi*, 1964; W.Kaufmann, *Dostoyevski'den Sartre'a Varoluşçuluk*, 1964.

● **BAKINIZ:** HEIDEGGER, HUSSERL, JASPERS, NIETZSCHE, KIERKEGAARD.

SARUHAN BEY
(? - 1345)

Türk beyi. Saruhanoğulları Beyliği'nin kurucusudur.

Doğum tarihi ve yeri bilinmiyor. Manisa'da öldü. Harezm Türkmenleri'nden olduğu sanılıyor. Önce Harezmşahlar'ın sonra Anadolu Selçuklu Devleti komutanlarından olan Saruhan Bey'in torunu ve Alpagı'nın oğludur.

Saruhan Bey'in Batı Anadolu'daki ilk girişimleri 1302'de başladı. Bizans İmparatoru II.Andronikos'un gönderdiği orduyu etkisiz duruma getirdi. 1305'te Manisa bölgesinde akınlarını yoğunlaştırarak Katalan kuvvetlerini Danya Kalesi'nde kuşattı. Bundan sonra akınlarını aralıksız sürdürerek 1313'te Manisa'yı aldı. Kendi adıyla anılan beyliğini kurarak Manisa'yı merkez yaptı. Doğuda Germiyanoğulları, kuzeyde Karasioğulları, güneyde Aydınoğulları beylikleriyle çevrelenmiş olan topraklarını deniz yönünde genişleterek İzmir

Körfezi'ne değin egemen oldu. Bu genişlemenin doğal sonucu olarak denizciliğe ağırlık verdi ve güçlü bir donanma kurdu. Foça, Naksos ve Sakız'daki Cenevizliler'i ve Midilli'yi vergiye bağladı.

1330'da Aydınoğlu Umur Bey'le birlikte Gelibolu'ya akınlar yaptı.Önemli bir sonuç getirmeyen bu akınlar sonunda ganimet ve tutsaklarla döndü. 1334'te yine oğlu Süleyman Bey'i Umur Bey'le birlikte bir filoyla Yunanistan'a gönderdi. Ancak oğlu Süleyman Bey ve adamları Midilli'yi ele geçiren Foça valisi tarafından tutsak edildiler. 1336'da Foça ve Midilli üzerine bir sefer düzenleyen Bizans imparatoru III.Andronikos'un yardım isteğini oğlu Süleyman Bey ve adamlarının serbest bırakılması koşuluyla kabul eden Saruhan Bey, kuşatmanın fazla uzaması ve sonuç alınamamasına karşın oğlunu ve adamlarını Foçalılar'ın elinden kurtardı.

1341'de Bizans'ta başlayan iktidar mücadelesinden yararlanarak Gelibolu ve çevresini vurmak üzere gönderdiği filo etkili olamadığı gibi, bir Bizans donanması Saruhanoğulları'nın kimi kıyı kentlerini vurdu. 1344'te Foça'ya Cenevizliler'in, İzmir'e Latinler'in egemen olması, beyliğinin deniz ticaretindeki etkinliğine önemli bir darbe indirdi. 1345'te yardım isteğinde bulunan Kantakuzenos'a oğlu Süleyman Bey komutasında bir kuvvet gönderdi. Ancak oğlu seferden dönerken öldü. Saruhan Bey de bu olaydan kısa bir süre sonra öldü.

● BAKINIZ: KANTAKUZENOS, ORHAN, UMUR BEY.

SASTRE, Alfonso
(1926)

İspanyol oyun yazarı. II. Dünya Savaşı sonrasında ülkesinin önde gelen oyun yazarlarından biri olmuştur.

Madrid'de doğdu. Madrid Üniversitesi'nde edebiyat ve felsefe öğrenimi gördü. 1953'te *Escuadra hacia la muerte* ("Ölümü Bekleyen Manga") adlı oyunu, askerlik karşıtı tutumundan ötürü Franco yönetimince yasaklandı. Ancak bu olay, Sastre'ın yapıtlarının ülkesinde gizliden gizliye ve giderek daha geniş bir kitle tarafından okunmasını engelleyemedi.

Sastre özellikle Lorca'nın öldürülmesinden sonra bir suskunluk dönemine girmiş olan İspanyol tiyatrosunun canlanışına önderlik eden yazarlardandır. 1961'de Gerçekçi Tiyatro Grubu'nu (Grupo de Teatro Realista) kurarak, geleneksel tiyatroyu "büyü tiyatrosu", kendi anlayışını ise "elem tiyatrosu" olarak nitelendirdi. İspanya'nın o dönemdeki koşullarını kavramaya yönelik bir gerçekçilik anlayışını savunarak kendini toplumsal adaletsizlikle savaşmaya adadı.

Sastre'ın yaklaşımı başta A. Miller olmak üzere, Ibsen, Strindberg ve Pirandello'dan izler taşır. Sartre'ın düşüncesinden de büyük ölçüde etkilenmiştir. Yapıtlarında, toplumsal sorunlar bağlamında insanı ele alır. Önemli oyunlarından *Ana Kleiber*'de, çöküş içindeki toplumda insanın mutluluk arayışını dile getirirken, *El pan de todos*'ta ("Herkesin Ekmeği") toplumsal dönüşümlerle birlikte yaşanan şiddet olgusunu irdeler. *En la red* ("Ağın İçinde") ise Cezayir'deki yeraltı bağımsızlık hareketini konu alır. Sastre, ayrıca şiirler ve tiyatro görüşünü açıkladığı denemeler de yazmıştır.

● YAPITLAR (başlıca): *Uranio 235*, 1947, ("Uranyum 235"); *Escuadra hacia la muerte*, 1953, ("Ölümü Bekleyen Manga"); *La mordaza*, 1954, ("Ağız Tıkacı"); *Muerte en el barrio*, 1955, ("Mahallede Ölüm"); *Guillermo Tell tiene los ojos tristes*, 1955, ("Giyom Tell'in Hüzünlü Gözleri"); *Ana Kleiber*, 1956; *El pan de todos*, 1957, ("Herkesin Ekmeği"); *La cornada*, 1959, ("Boynuz Yarası"); *En la red*, 1961, ("Ağın İçinde").

SÂTI BEY
(1880-1968)

Arap, eğitimci ve düşünür. Osmanlı Devleti'nde eğitim sisteminin çağdaşlaştırılması, daha sonra da laik bir Arap milliyetçiliği doğrultusunda çalışmalar yapmıştır.

Mustafa Sâtı el-Husri Yemen'in başkenti Sana'da doğdu, 23 Aralık 1968'de Bağdat'ta öldü. Yargıç olan babasının değişik yerlerde görev yapmasından dolayı özel öğrenim gördü. Küçük yaşta Fransızca öğrendi. 1893'te İstanbul'daki Mülkiye Mektebi'nin idadi (lise) bölümüne girdi. 1900'de yüksek bölümü bitirdi. Doğa bilimlerine karşı büyük bir ilgi duyduğundan okulu bitirince kendi isteği üzerine Yanya'ya öğretmen olarak atandı. Eğitim sistemini yenileştirmeye yönelik çabaları dikkat çektiğinden 1905'te Kosova kaymakamlığına alındı. Ertesi yıl Manastır'a bağlı Florina kazasına atandı. Bu sırada üye olmamakla birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti ile yakın ilişkiler kurdu.

II.Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a gitti. Kısa bir süre *Envar-ı Ulûm* (Bilimlerin Işığı) adlı bir dergi yayımladıktan sonra 1909'da Darülmuallimin müdürlüğüne atandı. Öğretmen kadrosunu büyük ölçüde gençleştirip Batılı ölçülere uygun bir eğitim sistemi kurdu ve etnografya, sosyoloji ve psikoloji gibi bilim dallarının ders programına alınmasını sağladı. Yenilikleri izlemek amacıyla Avrupa'ya çeşitli geziler yaptı. Aynı dönemde *Tedrisat-ı İptidaiye Mecmuası*'nı yayımlayarak ilk ve ortaöğrenim üzerinde durdu. 1912'de maarif nazırı ile anlaşmazlığa düştüğü için görevinden ayrıldı. Bir süre Darüşşafaka müdürlüğünde bulundu. *Terbiye* adıyla yeni bir dergi çıkararak pedagoji biliminin gelişmesine öncülük etti ve bu konuda çeşitli makaleler yazdı. Bu dönemde Batı'nın ileri bilim ve teknolojisinin yanı sıra uygarlık değerlerini de benimsemek gerektiğini savunarak kapsayıcı bir Osmanlı yurtseverliğini savundu. Arap milliyetçiliğinin önderlerinden Abdülkerim el-Halil ile dostluğuna karşın Arap bağımsızlık hareketinden uzak durdu.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Osmanlı Devleti'nin artık yaşayamayacağına inandığından dostlarının çağrısı üzerine Şam'a gitti. Burada Emir Faysal ile yakın ilişki kurarak etkin siyasete atıldı. Kurulan geçici Suriye hükümetinde eğitimle ilgili görevler üstlendi. 1920 Mart'ında Suriye Kongresi'nin Faysal'a taç giydirerek bağımsızlık ilan etmesi üzerine Fransız kuvvetleri saldırıya geçti. Maysalun Savaşı sonunda yeni hükümet yıkılınca kaçmak zorunda kaldı.

Emir Faysal ile bir süre dolaştıktan sonra Port Said üzerinden İtalya'ya geçti. Buradan İstanbul'a giderek Kuva-yı Milliye hareketi ile ilişki kurmaya çalıştı. Bu girişimin boşa çıkması üzerine yeniden İtalya'ya uğrayıp Emir Faysal ile görüştükten sonra Kahire'ye döndü. Irak'ta artan direnişe son vermek amacıyla Faysal'ı Irak kralı yapmayı düşünen İngiltere'ye karşı ılımlı bir tutum benimsedi. Bu planın gerçekleşmesi üzerine 1921 Temmuz'unda Irak'a gitti. 1923'te eğitim genel müdürlüğü görevine getirildi.

Yaptığı çalışmalarla ve yayımladığı *Mecelletü't-Terbiye ve't-Talim* (Pedagoji ve Eğitim Dergisi) aracılığıyla İslami özelliklerden arınmış bir Arap birliği anlayışına dayanan ve Batı uygarlığını özümsemiş yeni bir Arap kültürü yaratmaya yönelen çağdaş bir eğitim sistemi kurmaya çalıştı. 1927'de siyasi çevrelerin kendisine karşı muhalefeti artınca görevinden çekilmek zorunda kaldı. Dört yıl kadar Bağdat'taki Darülmuallimin'de ders verdikten sonra kısa bir süre genel eğitim müfettişliği yaptı. 1935'e kadar Hukuk Fakültesi dekanı olarak çalıştı. Ertesi yıl etkisizleştirilmek amacıyla Eski Eserler Genel Müdürlüğü görevine getirildi. Ancak kendisini bu konuda kısa sürede geliştirerek eski uygarlıkların gün ışığına çıkarılmasında ve korunmasında önemli katkıları oldu. İngiliz yanlısı tutumundan dolayı Nuri Said'in dış siyasetine karşı çıkarak Filistin Savaşı sırasında bu cepheye gönüllü birlikler gönderme isteğini destekledi. Çeşitli Arap ülkelerini dolaşarak araştırmalar yaptı. Raşid Ali Geylani'nin 1941'deki darbesini desteklediği için İngiliz müdahalesinin ardından Halep'e sürüldü. Beyrut'a geçip üç yıl orada kaldı. Yeni Suriye hükümeti tarafından eğitim danışmanlığı görevine getirildi. Fransız etkisini silmek amacıyla eğitim sistemini Araplaştırma siyasetini izledi. Ancak laik tutumu tepkiyle karşılandığından 1946'da Beyrut'a döndü ve ertesi yıl Kahire'ye yerleşti. Arap Birliği Kültür Komitesi danışmanlığının yanı sıra Kahire Üniversitesi'nde dersler verdi. 1953'te Arap İncelemeleri Yüksek Enstitüsü'nün başına getirildi. Arap birliği düşüncesini benimsemiş bir kuşağın yetişmesinde önemli rol oynadı. 1957'de yaşı ilerlediğinden bu görevden ayrıldı. Ölümünden kısa bir süre önce Bağdat'a yerleşti.

Fichte'nin temsil ettiği Alman romantik milliyetçiliğinden büyük ölçüde etkilenen ve Japon gelişme çizgisini örnek alan Sâtı el-Husri ulusal birliği daha çok dil ve kültür birliğine dayalı bir olgu olarak görür. Amaçladığı düzenin gerçekleşmesinde eğitime birinci derecede yer verir. Osmanlıcılık'tan Arap milliyetçiliğine dönüş yaptıktan sonra "Önce Araplık" felsefesi doğrultusunda öz kültür kaynaklarını laik ve çağdaş bir yorumla canlandırmaya çalışmıştır.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Fenn-i Terbiye*, 2 cilt, 1909; *Lâyihalarım*, 1910; *Ümid ve Azm*, 1913; *Vatan İçin*, 1913; *Ârâ ve Ahâdis fi't-Terbiye ve't-Talim*, 1944, ("Eğitim ve Öğretim Hakkında Düşünceler ve Konuşmalar"); *Ârâ ve Ahâdis fi'l-Vataniye ve'l-Kavmiye*, 1944, ("Yurtseverlik ve Milliyetçilik Hakkında Düşünceler ve Konuşmalar"); *Ârâ ve Ahâdis fi'l-Kavmiyeti'l-Arabiye*, 1951, ("Arap Milliyetçiliği Hakkında Düşünceler ve Konuşmalar"); *el-Urubetu beyne'd-Duatiha ve Muarıziha*, 1952, ("Yandaşları ve Karşıtları Arasında Araplık"); *el-Urubetu Evvelen*, 1954, ("Önce Araplık"); *Difaen el-Urube*, 1956, ("Araplığın Savunması"); *el-Biladü'l-Arabiye ve'd-Devleti'l-Osmaniye*, 1957, ("Arap Ülkeleri ve Osmanlı Devleti").

● **BAKINIZ:** EMRULLAH EFENDİ.

SATIE, Erik
(1866-1925)

Fransız, besteci. Yalın ve nükteli üslubuyla *avant-garde* (öncü) müzik akımının temsilcisi olmuştur.

Erik Alfred Leslie Satie 17 Mayıs 1866'da Honfleur'de doğdu, 1 Temmuz 1925'te Paris'te öldü. Annesi İskoçyalı, babası Normandiyalı'ydı. Her ikisi de müzikle uğraşıyordu. Satie ilk müzik derslerini sekiz yaşında aldı. 1878'de Paris Konservatuvarı'na girdi. Buradaki katı disiplini benimsemediğinden 1887'de öğrenimini yarıda bırakıp Montmartre'da kabare piyanisti olarak çalışmaya başladı. Debussy ile bu dönemde tanıştı. Onun dostu olmakla birlikte, izlenimci müziğine karşı çıkmaktan da geri kalmadı. 1890'larda, mistik bir reform anlayışını savunan ve Rosenkreuzer (Güllü Haç) adıyla anılan harekete ilgi duydu. Bu nedenle özellikle ilk bestelerinde mistik bir hava egemendir. Bir süre Arcueil'deki evine kapanarak, kendini beste yapmaya verdi. Kırk yaşına geldiğinde, müzik bilgisinin yetersiz olduğuna inanarak Schola Cantorum'a girdi. Üç yıl boyunca V.d'Indy ve Albert Roussel'in (1869-1937) öğrencisi oldu.

Satie besteci olarak, Dadacılık ve Gerçeküstücülük'ün etkisinde kalmıştır. O dönemde, Fransız müziğine egemen olan Wagner'in gösterişli tavrına ve İzlenimcilik'in (Empresyonizm) duygusal, süslü motiflerine karşı çıkmıştır. Bu karşı çıkış, parça adlarında ve kullandığı teknik terimlerdeki alaycılığında olduğu kadar, müziğindeki yalınlıkta da belirir. Satie'nin, *Trois morceaux en forme de poire* (Armut Biçiminde Üç Parça) gibi adlar verdiği yapıtlarında "dişi ağrısı bülbül gibi" türünden terimlere rastlamak olağandır. 1920'lerde, bir galerinin açılışı için beste yapmış, hazırladığı program kitapçığında ise, insanlardan "müzik yokmuş gibi" davranmalarını istemiştir. Satie'nin besteleri yalın olduğu kadar, çarpıcıdır da. Gregoryen makamlarını inceleyerek bunlardaki paralel (kaygan) aralıkları kullanmış, klasik armoni kurallarıyla bağdaşmayan bu tutumuyla Debussy'yi de etkilemiştir. Ayrıca kimi uyumsuz (dissonant) akorları da ilk kez o kullanmıştır. J.Cocteau'nun metni, Picasso'nun sahne tasarımı, Massine'in koreografisiyle, 1917'de Diaghilev'in Rus Baleleri topluluğunca sahnelenen *Parade* ("Geçit") adlı balesi, gerçeküstücü yaklaşımın müzikteki ilk denemelerindendir. Kimi kez, sahne üstündeki hareketin havasına aykırı düşen bu müzik, daktilo, siren gibi öğeleri de içerir. Satie'nin bir başka bale müziği olan *Relâche* ("Perde Arası") yönetmen René Clair tarafından gerçeküstücü bir tutumla sinemada kullanılmıştır. Dört soprano ve oda orkestrası için yazdığı *Socrates* ise başyapıtı sayılır. Bu senfonik dram Platon'un diyalogları üzerine kuruludur. Satie'nin gösteriş ve süslemelerden arınmış, öz müzik arayışının en yetkin ürünü olarak değerlendirilir. Ancak onun özgün yaklaşımı, kimi çevrelerce şarlatanlık olarak da adlandırılmıştır.

Satie döneminin Debussy, Ravel, Stravinsky gibi ünlü bestecilerini etkilemekle kalmamış, Fransız müziğine yeni bir kimlik arayan genç bestecileri de çevresine toplamıştır. Bunlardan, Milhaud, Honegger gibi sanatçıların oluşturduğu Les Six (Altılar) grubu

Satie'yi kendisine önder olarak seçmiştir. Bu nedenle Satie, ülkesinde o dönemde yeşermekte olan öncü sanat hareketinin müzik alanındaki başlıca adlarından sayılır.

● YAPITLAR (başlıca): Piyano Müziği: *Trois sarabandes*, 1887, (Üç Saraband); *Trois gymnopédies*, 1888, (Üç Gymnopédie); *Trois gnossiènnes*, 1890, (Üç Gnossiènne); *Trois morceaux en forme de poire*, 1903, (Armut Biçiminde Üç Parça); *Apercus désagréables*, 1908, (Hoşa Gitmeyen Algılamalar); *Embryons desséchés*, 1913, (Suyunu Çekmiş Embriyonlar). Bale: *Uspud*, 1892, *Jack in the Box*, 1899, ("Kutudaki Kedi"); *Parade*, 1916, ("Geçit"); *Relâche*, 1924, ("Perde Arası"); *Mercure*, 1924. Çeşitli: *Messe des pauvres*, 1895, ("Yoksullar Missası"); *Socrates*, senfonik dram, 1918; *La belle excentrique*, orkestra için, 1920, *Ludions*, vokal, 1923.

● BAKINIZ: CLAIR, DEBUSSY, HONEGGER, MASSINE, MILHAUD, PICABIA.

SATO EİSAKO
(1901-1975)

Japon devlet adamı. 1964-1972 arasında başbakanlık yapmıştır.

27 Mart 1901'de Yamaguçi bölgesindeki Tabuse'de doğdu, 4 Haziran 1975'te Tokyo'da öldü. 1924'te Tokyo İmparatorluk Üniversitesi'nden hukuk doktorasını aldı. Devlet hizmetinde çeşitli görevler üstlendikten sonra 1948'de ulaştırma bakanı yardımcısı oldu, aynı yıl Liberal Parti'ye girdi. 1949'da Temsilciler Meclisi'ne seçildi. Başbakan Yoşida Şigeru'yla yakın bir işbirliği içinde çalıştı. 1952'de bayındırlık bakanı oldu, ertesi yıl bu görevinden istifa ederek Liberal Parti'nin genel sekreterliğini üstlendi. 1955'te Liberal Parti'yle Demokratik Parti'nin birleşmesiyle kurulan Liberal Demokratik Parti'nin üst düzey yöneticilerinden biri oldu. 1957-1960 arasında ağabeyi Kişi Nobusuke'nin hükümetinde maliye bakanlığı, 1960'ta onun yerine geçen İkeda Hayato'nun hükümetinde uluslararası ticaret ve sanayi bakanlığı yaptı. İkeda'nın Kasım 1964'te hastalık nedeniyle emekliye ayrılmasından sonra parlamento tarafından başbakanlığa getirildi, aynı zamanda İkeda'nın yerine parti başkanı oldu.

II.Dünya Savaşı'nın bitişinden sonra ABD işgali altına giren Japonya, 1951'de imzalanan ABD-Japonya Güvenlik Antlaşması'yla ABD işgal güçlerinin belirsiz bir tarihe kadar Japonya'da kalmasını ve Ogasavara (Bonin) ile Ryu-Kyu Adaları'nın ABD Savunma Bakanlığı'na karşı sorumlu bir Amerikan yüksek komiserinin yönetimine bırakılmasını kabul etmişti. 1960'larda ABD'ye bağımlılığın azaltılması doğrultusundaki istekler arttı. Sato üniversitelerdeki eylemleri durdurmak amacıyla çıkardığı bir yasayla huzursuzluğun dokuz ayı aştığı üniversitelere eğitim bakanlığının el koymasını sağladı. Kasım 1967'de Washington'a bir gezi düzenleyerek Ogasavara Adaları'nın 1968'de Japonya'ya devredilmesi konusunda ABD yönetimiyle anlaşmaya vardı. Ancak ABD nükleer silahların bulunduğu ve Doğu Asya'yı, özellikle de Vietnam ve Kore'yi kolayca denetleyebildiği Ryu-Kyu Adaları'ndan vazgeçmek istemiyordu. İç muhalefet artınca Sato, Kasım 1969'da yeniden Washington'a gitti ve başkan Richard Nixon'la Ryu-Kyu Adaları'nın 1972'de Japonya'ya devredilmesi, buranın nükleer silahlardan arındırılması, askeri üslere Japonya'daki öteki üslerle eşit statü kazandırılması ve Güvenlik Antlaşması'nın her yıl gözden geçirilmek koşuluyla süresiz olarak uzatılması konularında anlaşmaya vardı. Bu antlaşma ilerici çevrelerce yeterli bulunmayarak Sato'nun ağır biçimde eleştirilmesine yol açtıysa da ona nükleer silahların sınırlandırılması konusundaki çabaları nedeniyle 1974 Nobel Barış Ödülü'nü kazandırdı.

Sato'nun başbakanlığı döneminde Asya ülkeleriyle ilişkilerin ve ticaretin geliştirilmesine ve ABD dışında pazarlar aranmasına önem verildi. Yine bu yıllarda Japon sanayii ileri teknoloji gerektiren yatırımlara yönelerek hiçbir ülkenin ulaşamadığı bir büyüme hızına ulaştı. Sato Ryu-Kyular'ın resmen Japonya'ya devrinden kısa bir süre sonra, Temmuz 1972'de başbakanlıktan ve parti başkanlığından ayrıldı.

● BAKINIZ: NIXON, YOŞİDA ŞİGERU.

SATUK BUĞRA HAN
(? - 955)

Batı Karahanlı hükümdarı. İslamiyet'i resmen kabul eden ilk Türk hükümdarıdır.

Abdülkerim Satuk Buğra Han'ın doğum tarihi ve yeri bilinmiyor. Ölümünden sonra Kaşgar'ın kuzeyindeki Artuç'ta gömüldü. Kül Bilge Kadır Han'ın torunu ve Bazır Arslan Han'ın oğludur. Babasının 926'da ölümü üzerine tahta çıktı. Karahanlılar'a sığınmış olan Sâmânoğulları'ndan Ebu Nasr adlı şehzadeyle tanışmasından sonra Müslüman olarak Sünni-Hanefi mezhebini benimsedi. Yönetimindeki Batı Karahanlı topraklarında yaşayan Göktanrı dinine bağlı Türkler'in İslamiyet'i kabul etmesi için çalıştı. Kendisine direnen Türkler'in 942'de ele geçirdiği Balasagun'u bir süre sonra geri aldı ve 944'te amcası Oğulcak'a (Kadır Han) karşı giriştiği taht mücadelesini kesin olarak kazandı.

Bundan sonra Batı Karahanlı Devleti içinde İslamiyet'i resmen ilan etti. Şiiler'e karşı savaşan Sâmânoğulları Hükümdarı II. Nasr Ahmed'e yardımda bulundu. Müslüman oluşu ilahi bir temele dayandırılan Satuk Buğra Han'ın yaşamı kendi adıyla anılan menkıbeye ve Türkistan folklorunu derinden etkileyen öykülere konu oldu.

SAUL
(Yks İÖ 1050-1010)

İsrailoğulları kralı. İsrailliler'in ilk kralıdır.

Saul (Talut), Gibea'da doğdu, Gilboa'da öldü. İsrailoğulları'nın Bünyamin kabilesinden Kish'in oğludur. *Eski Ahid'e (Tevrat)* göre bir rastlantı sonucu karşılaşmalarında peygamber Samuel (İsmail) tarafından İsrail kralı seçildi.

O dönemde İsrail, Ege kökenli Filistiyalılar'ın

saldırılarına uğramakta ve toprak yitirmekteydi. Filistiyalılar Filistin'in kıyı bölgelerini ele geçirmiş ve iç bölgelere doğru ilerlemekteydiler. İsrailliler Shiloh'da yenilmiş ve içinde on emirin yazılı olduğu taş tabletlerin bulunduğu sandık da Filistiyalılar'ın eline geçmişti. Yargıçlar Dönemi boyunca gevşek bir kabileler federasyonu biçiminde ve dinsel inançlar çevresinde bir arada bulunan İsrailliler, Filistiyalılar'ın demir silahları ve savaş arabaları karşısında güçsüz kalmaktaydılar. Peygamber Samuel çözümü İsrail kabilelerini Filistiyalılar'a karşı birleştirecek ve savaşacak bir krallık kurmakta gördü. Saul, Samuel tarafından kutsandı. Ammonikiler tarafından kuşatılan Yabeş kasabasını kurtarmasının ardından Gilgal'da dini bir törenle kral oldu. Amalekitler, Edomlular, Moabitler ve Aremeanlar ile savaştı. Gönüllülerden oluşan ordusuyla Filistiyalılar'a karşı önemli zaferler kazandı. İsrail kabileleri arasında daha yakın bir birlik kurdu.

Giderek rahipler sınıfından bağımsız hareket etmeye ve dini görevlerini ihmal etmeye başlayan Saul, Samuel tarafından uyarıldı. Amalekitler'le yaptığı bir savaşta kralları Agog'un canını bağışlaması ve savaş ganimetine el koyarak yasaları çiğnemesi üzerine Samuel keyfi davranışlarından dolayı Saul'u reddetti.

Samuel tarafından Saul'un yerine geçmesi için gizlice kutsanan Davud, Saul'un sarayına girdi. Davud'un savaşta gösterdiği başarıları kıskanan Saul, onu öldürmeye çalıştı. Bunun üzerine Davud, Saul'un oğlu Yonatan'ın yardımıyla saraydan kaçtı. Saul, Filistiyalılar'ın yeniden yoğunlaşan saldırılarını püskürtmek amacıyla ordusunu Gilboa'da topladı. Ancak ağır bir yenilgiye uğradı ve öldü. Yerine Davud kral seçildi. Yabeşliler ölüsünü Beth-Shan'daki Filistiya Kalesi'nden kaçırmayı başararak dini bir törenle gömülmesini sağladılar.

Saul, Yargıçlar Dönemi ile Davud'la başlayan güçlü krallık dönemi arasındaki halkayı oluşturur. Onun krallığı monarşi yönetiminin başlaması ve kabilelerin yeniden düzenlenmesinden daha çok Filistiyalılar'a ve diğer topluluklara karşı askeri mücadeleler içinde geçmiştir. Saul'un yaşamı hakkındaki bilgiler *Eski Ahid*'de birinci Samuel kitabında bulunmaktadır ancak bu bilgiler arasında çelişkiler ve tutarsızlıklar vardır.

Saul ve Davud'un ilişkileri yazın ve resim sanatında çok işlenen bir konudur. Bu konuda, H.Rembrant, P.Bandry, R.T.Berthon'un tabloları ile Alfieri ve A.Gide'nin sahne oyunları en bilinen yapıtlar arasındadır.

● BAKINIZ: DAVUD.

SAURA, Carlos
(1932)

İspanyol sinema yönetmeni. Kahramanlarının bireyselliklerini derinlemesine ele alan yapıtlarıyla uluslararası ün kazanmıştır.

4 Ocak 1932'de Huesca'da doğdu. On sekiz yaşında profesyonel fotoğrafçılık yapmaya başladı. 1953'te Madrid'deki sinema okulu Instituto de Investigaciones y Experiancias Cinematografistas'a girdi. Okulu bitirdikten sonra 1963'e değin aynı yerde öğretmen olarak kaldı. Bu arada 1960'ta ilk uzun konulu filmi *Los golfos*'u ("Kabadayılar") çekti. 1966'da yaptığı ve zamanın burjuvazisinin yaşam biçimini keskin bir gözle irdelediği *La caza* ("Av") Berlin Film Şenliği'nde Gümüş Ayı Ödülü'nü kazandı. İspanya İç Savaşı'nda kaybolan insanları konu alan *La prima angélica* da 1974'te Cannes Film Şenliği'nde Jüri Özel Ödülü ile ödüllendirildi. Dokuz yaşında bir çocuğun bakış açısından çektiği *Cria cuervos* ("Besle Kargayı") ise 1976'da Cannes Film Şenliği'nde Jüri Özel Ödülü'nü bir başka filmle paylaştı.

Çocukken yaşadığı İç Savaş ve içinde büyüdüğü Franco dönemi Saura'nın ana temalarını oluşturur. Sansürce sürekli olarak engellenmesine karşın, ülkesinin kültür geleneğini sürdüren ve kişilerinin bireyselliklerinin derinliklerine inerken toplumsal ve siyasal göndermeler de yapan filmler çekebilmiştir. Franco sonrası dönemde ise kişilerinin ruhsal dünyalarına daha fazla ağırlık vermeye yönelmiştir. *Bodas de sangre* (Kanlı Düğün), Federico Garcia Lorca'nın yapıtının eşsiz güzellikle bir bale olarak perdeye uyarlanmasıdır. 1983'te yaptığı *Carmen* (Carmen) ise, müziği, dansı, davranış ve duygularıyla tüm İspanya'nın ruhunu ve duyarlığını perdeye yansıtan bir başyapıt olmuştur.

● YAPITLAR (başlıca): *Los golfos*, 1962, ("Kabadayılar"); *Llanto por un bandido*, 1964, ("Bir Hayduda Ağıt"); *La caza*, 1966, ("Av"); *La madriguera*, 1969, ("Balpeteği"); *El jardin de las delicias*, 1970, ("Lezzet Bahçesi"); *Ana y los lobos*, 1973, ("Ana ve Kurtlar"); *La prima Angélica*, 1974; *Cria cuervos*, 1976, ("Besle Kargayı"); *Elisa vida mia*, 1977, ("Elisa, Hayatım"); *Los ojos vendados*, 1978, ("Bağlı Gözler"); *Mama cumple 100 anos*, 1979, ("Annem Yüz Yaşına Basıyor"); *Deprisa deprisa*, 1981, ("Çabuk Çabuk"); *Bodas de sangre*, 1981, (Kanlı Düğün); *Dulces horas*, 1981, ("Tatlı Saatler"); *Antoniette*, 1982; *Carmen*, 1983, (Carmen).

SAUSSURE, Ferdinand de
(1857-1913)

İsviçreli dilbilimci. 20. yy dilbiliminin kurucusu ve en büyük kuramcılarındandır.

26 Kasım 1857'de Cenevre'de doğdu. 22 Şubat 1913'te Vaud kantonunda öldü. Ailesinden birçok bilim adamı ve sanatçı yetişmiştir. Bilim ve kültür için çok elverişli bir ortamda büyüyen Saussure de öğrenimine Bern yakınlarında, Hofwyl Koleji'nde başladı. 1870'te girdiği Martine Enstitüsü'nde, büyükbabası Alexandre de Pourtalès ile öğretmeni Adolphe Pictet'in etkisiyle yöneldiği dil incelemelerini geliştirdi. Anadili Fransızca'dan ve önceden öğrendiği Almanca, İngilizce ve Latince'den başka Yunanca da öğrendi. 1872'de *Essai sur les langues* ("Diller Üstüne İnceleme") adlı ilk çalışmasını tamamladı. 1874'te Sanskritçe öğrenmeye başladı. 1875'te, aile geleneklerine uygun olarak, Cenevre Üniversitesi'nin Fizik-Kimya Bölümü'ne yazıldı. Ancak, sürekli biçimde dil incelemeleriyle ilgilendiğinden, Edebiyat Fakültesi'nde felsefe, sanat tarihi ve dilbilim derslerini de izledi; Yunanca ve Latince dilbilgisi çalışmalarına katıldı.

1876'da Paris Dilbilim Derneği'ne girdi. Aynı yıl Leipzig Üniversitesi'nde dilbilim öğrenimi görmek üzere Cenevre'den ayrıldı. Bir süre Berlin'de kaldıktan sonra, dört yıl için Leipzig'e gitti. Farsça ve İrlanda dili üstüne yapılan çalışmaları izledi. Almanca, Slavca, Litvanca'nın tarihine ilişkin derslere katıldı.

1878'de, *Le mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes* ("Hint-Avrupa Dillerinde Ünlülerin İlk Sistemi Üstüne İnceleme") Leipzig'de yayımlandı. Bu çalışma, birçok ülkede beğenilip ilgi uyandırmasına karşın, Almanya'da dönemin ünlü dilbilimcileri tarafından eleştirildi. Saussure dilsel birimler arasındaki sistematik bağıntıları ortaya çıkarmaya yönelik ilk adımları bu yapıtla attı. Şubat 1880'de *De l'emploi du génitif absolu en sancrit* ("Sanskritçe'de Salt Tamlayan Durumunun Kullanılışı Üstüne") konulu doktora tezini savundu. Bu çalışmasıyla incelemelerini sözdizime (sentaks) yönelterek, Franz Bopp'un ve Yeni Dilbilgiciler'in pek üstünde durmadıkları bir alanı ele aldı. Ancak, Leipzig'deki bilim çevreleriyle anlaşmazlıkları giderek büyüyen Saussure, eğitimini Paris'te sürdürmeye karar verdi. Paris'e gitmeden önce, altı ay Litvanya'da kalarak Litvanca bilgisini geliştirdi. Hint-Avrupa dilleri arasında yaptığı karşılaştırmalı çalışmalarda örnek olarak kullanacağı bir dili daha ilgi alanı içine aldı.

1880-1891 arasında Paris'te yaşadı. Bu dönemde, Hint-Avrupa dilbilimine ilişkin araştırmalarını derinleştirdi. 1881 öğretim yılında, Michel Bréal'in École Pratique des Hautes Études'deki derslerini üstlendi. Germen dilbilgisi, Yunanca, Latince, Litvanca okuttu.

1891'de Cenevre'ye döndü ve bu kentin üniversitesinde çalışmaya başladı. Hint-Avrupa dilbilimi ve Sanskritçe konularında ders verdi. 1899-1908 arasında çağdaş Fransızca'nın ses sistemi derslerini de üstlendi. 1894'te Doğubilimciler kongresine katıldı ve Litvanca'nın vurgu düzenine ilişkin bir bildiri sundu. Bu dönemden sonra yayımları giderek azaldı. 1907'de başlayıp üç öğretim yılını kapsayan genel dilbilim dersleri, bu durgunluk dönemini unutturdu. Köklü bir bilgi birikimi, açık seçik bir anlatım yeteneği, en karmaşık olguları açıklamadaki üstün başarısı bu derslerin büyük ilgiyle karşılanmasına yol açtı. Sözlü olarak aktardığı bilgiler, çağdaş dilbilimin temelini oluşturacak, büyük kuramını ortaya çıkardı. Ancak Saussure, anlattıklarını kitaba dönüştürmedi.

Onun en devamlı izleyicilerinden olan Charles Bally (1865-1947) ve Albert Sechehaye (1870-1946) bu dersleri kitap haline getirme uğraşına giriştiler. Saussure'ün ölümüyle boşalan karşılaştırmalı dilbilgisi ve genel dilbilim kürsüsüne Bally atandı ve iki yıl süreyle Sechehaye ile birlikte, Saussure'ün derslerini izleyen tüm öğrencilerin notlarını derlemeye çalıştılar. Albert Riedlinger'in de katkısıyla ortaya çıkan yapıt, 1916'da *Cours de linguistique générale* (Genel Dilbilim Dersleri) başlığıyla yayımlandı. Kitabın, yayımlandığı biçimiyle Saussure'ün tasarladığı düzeni ne denli yansıttığı, eklentilerin ve çıkarmaların genel yapıyı bozup bozmadığı uzun tartışmalara yol açtı. Robert Godel, Tulio de Maure vb. araştırmacılar, Saussure'e ilişkin başka kaynakları da inceleyerek birçok noktayı aydınlattılar. Bütün bu incelemeler, Bally ile Sechehaye'in oluşturduğu kitabın, tüm eksiklerine ve tartışmalı yanlarına karşın, Saussure'ün görüşlerini en iyi yansıtan tek geçerli kaynak olduğunu göstermiştir. İlk kez Japonca'ya çevrilen *Genel Dilbilim Dersleri*'nin bundan sonra Almanca, Rusça, İspanyolca, İngilizce, Lehçe, İtalyanca, Macarca, Türkçe çevirileri de yapılmıştır.

Önemi ve etkisi

20. yy'da, başta dilbilim olmak üzere, insan bilimlerinin birçok dalında yeni bir dönem başlatan *Genel Dilbilim Dersleri* etnoloji, psikoloji, edebiyat eleştirisi, göstergebilim konularında yapılan çalışmaların temelini oluşturur. Ancak, değişik yorumlara, birbirleriyle çelişen açıklamalara da konu olmuştur. Bir yandan geçmişten esinlenen, bir yandan da oluşturulduğu dönemi yansıtan yapıt, gelecekteki gelişmeleri de öngören özelliğiyle değişik yönler içerir. 20.yy dilbiliminin bu yapıtla başladığı genel kabul gören bir değerlendirmedir. Saussure bu derslerinde, dilbilimin inceleme konusunu belirler; kuramının temelini, ABD'li dilbilimci William Whitney'den aktardığı, dili toplumsal bir kurum olarak ele alan tanıma dayandırır. Ona göre dilbilim, toplumsal nitelikli dille, bireysel özellikli sözü birbirinden ayırmalıdır. Sistem görünümü sunan bu bütünü Saussure, dış etkenlerden yararlanarak değil, aynı anda bir arada bulunan zamandaş öğelerin işlevleri açısından ele alıp açıklamak gerektiğini savunur. Böylece, eşsüremli (senkronik) sistem incelemesi, 19. yy'da egemen olan artsüremli (diakronik) ya da evrimsel inceleme yöntemleri karşısında bir üstünlük kazanmıştır. İşitim imgesi ya da gösteren *(le signifiant)* ile kavram ya da gösterilen *(le signifié)*, anlam ve değerini sistemden alan saymaca *(conventionnel)* ve nedensiz nitelikli göstergeyi *(le signe)* ya da anlamlı birimleri oluşturur. Bu öğeler, hem dizimsel eksende *(axe syntagmatique)* birbirlerine eklenmeleri açısından hem de dizisel eksende *(axe paradigmatique)* birbirlerinin yerini almaları açısından incelenir. Bu yaklaşımda dilin iç gerçekliği, çalışmaların odak noktasını oluşturur. Dil felsefesi ve dilsel evrim konularındaki tartışmalar Saussure'ün geliştirdiği kuramla aşılır. Dizgelere ya da güncel terimle, yapılara yönelen çağdaş inceleme yönteminin öncüsü Saussure, dilin içsel yapısının ele alınmasını önerir. Bu tür bir incelemede dil/söz; eşsürem/artsürem ayrımlarının yapılması zorunludur. Kişisel özellikli sözü incelemek yerine toplumsal nitelikli dili incelemek daha verimlidir. Ancak, dilin bir dizge olarak belirlenmesi eşsüremlilik çerçevesinde olanaklıdır. Dizge ise temelde ayrılıklara, başka bir deyimle karşıtlıklara dayanır. Bu yaklaşım, o döneme dek bilim çevrelerine egemen olan dil anlayışını kökünden değiştirir. Dilbilimcilerin inceleme konusu artık bağıntıların yönettiği bir sistemdir. Buna bağlı olarak, dilsel gerçeklerin aranması için soyut biçimlere, yapılara yönelme gereği duyulacaktır. Saussure'ün dersleri, hem bir dilbilim yönteminin, hem de evrensel geçerliliği olan bir tür bilgi kuramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Karmaşık yapılı toplumsal yaşamı tüm boyutlarıyla ele alan Saussure, dili bu karmaşık bütün içindeki yerine oturtur. Dilbilimsel çözümleme yöntemi, anlamlı birimlerin ya da göstergelerin bulunduğu tüm alanlarda geçerli olur. Bunun nedeni de dilin, benzer bildirişim araçları arasında en gelişkin ve yeterli araç olmasıdır. Onu açıklamaya yönelik yetkin ve tümü kapsayıcı kuram, öteki tür bildirişim sistemlerini de açıklama olanağı verir.

İlk dönem çalışmaları

Genel dilbilim dersleri

Saussure'ün çalışmaları, 20.yy dilbilimcilerini büyük ölçüde etkilemiş ve bu dal, çeşitli akımlarla gelişerek birçok bilimin esin kaynağı olmuştur.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Essai sur les langues*, 1872, ("Diller

Üstüne İnceleme"); *Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes,* 1878, ("Hint-Avrupa Dillerinde Ünlülerin İlk Sistemi Üstüne İnceleme"); *De l'emploi du génitif absolu en sanscrit,* 1881, ("Sanskritçe'de Salt Tamlayan Durumunun Kullanılışı Üstüne"); *Cours de linguistique générale,* (ö.s.), C. Bally ve A. Sechehaye (der.), 1916, (Genel Dilbilim Dersleri, 1976-1978).

● KAYNAKLAR: R. Engler, "Remarques sur Saussure, son système et sa terminologie", *C.F.S.,* 1969; R.Godel, *Les sources manuscrites du cours de linguistique générale de Ferdinand de Saussure,* 1957; G.Mounin, *Ferdinand de Saussure,* 1968.

SAVAGE, Michael Joseph
(1872-1940)

Yeni Zelandalı siyaset ve devlet adamı. İlk İşçi Partisi hükümetinde başbakanlık yapmıştır.

23 Mart 1872'de Avustralya'nın Victoria Eyaleti'nde Rothesay'da doğdu, 27 Mart 1940'ta Yeni Zelanda'nın başkenti Wellington'da öldü. Ailesi, Avustralya'ya yerleşen ilk İrlandalı göçmenlerdendi. 14 yaşındayken okuldan ayrıldıktan sonra, çeşitli işlerde çalıştı. 1900'de, altın madencisi olarak çalışmaya başladığı Victoria'da, bir kooperatifin ve yerel bir işçi sendikasının kuruluşunda yer aldı. 1907'de Yeni Zelanda'ya göç ettikten sonra değirmencilik yaptı ve bir şarap mahzeninde çalıştı. 1910'da, Ulusal İşçi Sendikaları ve Konseyleri Konferansı'nda en büyük sanayi kenti olan Auckland'ı temsil etti. 1911 ve 1914'te iki kez milletvekili olmak için adaylığını koyduysa da seçimleri kazanamadı. 1916'da yeni kurulmuş olan İşçi Partisi'ne girdi ve 1919'da partinin genel sekreterliğine seçildi. Aynı yıl yapılan genel seçimleri kazanarak Batı Auckland temsilcisi olarak parlamentoya girdi. Yaşamının sonuna değin sürdürdüğü milletvekilliği sırasında 1923'te İşçi Partisi'nin başkan yardımcılığına, Ekim 1933'te Harry Holland'ın ölümü üzerine aynı partinin başkanlığına seçildi.

Bu görevi sırasında 1929 Dünya Bunalımı'nın ağırlıklı olarak tarımsal ürünlerin dışsatımına dayanan Yeni Zelanda ekonomisi üzerinde yarattığı yıkımı aşmak için geliştirdiği öneriler, Ekim 1935 seçimlerini İşçi Partisi'nin kazanmasında büyük rol oynadı. Seçimlerden sonra başbakan olan Savage, kurduğu ülke tarihinin ilk İşçi Partisi hükümetinde, dışişleri, içişleri ve yayın bakanlıklarını da üstlendi.

Bir sosyalizasyon ve toplumsal reform programıyla iktidara gelen İşçi Partisi hükümeti, 1935-1938 arasında programında yer alan hedeflerin çoğunu gerçekleştirmek üzere yasalar çıkardı. 1936'da, Merkez Bankası görevini yapan Reserve Bank, özel pay sahiplerinin payları ödenerek devletleştirildi. Çiftçilerin ürettikleri temel ürünler hükümetin garantisi altındaki fiyatlarla satın alındı ve aradaki açıklar Reserve Bank kredileriyle kapatıldı. Demiryollarını tümüyle hükümetin denetimine alan ve karayolu ulaşım şirketlerinin demiryolları ile rekabetini engelleyen bir yasa çıkarıldı. Zorunlu uzlaştırma ve hakem kurulları yeniden düzenlendi ve 1936'da bu kurulca asgari ücret belirlendi. 1938'de çıkarılan sosyal güvenlik yasasıyla emeklilik uygulamasının kapsamı genişletildi. Sağlık hizmetlerinin yürütülmesini devlet üstlendi. Savage yönetimi, çiftçilerin kazançlarının ve işçi ücretlerinin arttığı, çalışma saatlerinin azaltıldığı ve devlet girişimleri ile yeni iş alanlarının açıldığı bir dönem oldu. Bu uygulamaların sonucunda 1938 seçimlerini de İşçi Partisi kazandı.

Savage, 1937'de olası bir Japon saldırısına karşı İngiltere'den güvence istedi. Bu isteğin geri çevrilmesi üzerine Nisan 1939'da, Wellington'da İngiltere, Avustralya ve Yeni Zelanda'nın katıldığı bir savunma konferansının toplanmasın öncülük etti. Eylül 1939'da II. Dünya Savaşı'nın başlamasının hemen ardından seferberlik ilan edilmesi gerektiğini savundu. Bu sırada sağlığı bozulan Savage, başbakanlığı eğitim ve sağlık bakanı Peter Fraser'e bıraktıktan bir süre sonra öldü.

SAVIGNAC, Raymond
(1907)

Fransız, grafikçi. Afiş sanatının önemli adlarındandır.

Raymond Pierre Guillaume Savignac 6 Kasım 1907'de Paris'te doğdu. Aynı kentteki Ecole Lavoisier'de öğrenim gördü. 1935'ten başlayarak bir süre ünlü afiş sanatçısı Cassandre'ın yanında çalıştı. 1942'de Robert Guérin'in atölyesine katıldı. 1949'da açtığı ilk sergisiyle üne kavuştu. Buradaki yapıtlarının çok beğenilmesi, birçok ünlü şirketin ürünlerinin tanıtılması işinin ona verilmesini sağladı. Çeşitli dergilerin gazetelerin grafik düzenlemelerini, çeşitli plak, kitap ve sigaraların ambalajlarını, ilanlarını ve amblemlerini, yazı makinesi gibi büro araçlarının grafik tasarımlarını yaptı. UNICEF ve Secours Populaire Français gibi kuruluşların etkinliklerinin afişlerini, kartpostallarını, takvimlerini hazırladı. Bunu izleyen yıllarda resim ve tiyatro dekorları yapmaya yöneldi. 1969'da Molière'in Comédie Française'de sergilenen *L'avare* ("Cimri") adlı oyununun kostüm ve dekorlarını tasarladı. Canlandırma sineması türünde yapıtlar da verdi.

Savignac güçlü sezgisini ve düş gücünü belirten afişlerinde, önemli olanın kolayca algılanması için yalın bir anlatım kullanmıştır. Büyük gülmece yeteneğini alışılmamış bir biçim ve renk anlayışıyla birleştirdiği yapıtlarıyla afiş sanatının gelişimini büyük ölçüde etkilemiştir.

SAVIGNY, Friedrich Karl von
(1779-1861)

Alman, hukukçu. Tarihçi Hukuk Okulu'nun en önemli temsilcisidir.

21 Şubat 1779'da Main Nehri kıyısındaki Frankfurt'ta doğdu, 25 Ekim 1861'de Berlin'de öldü. Lorraine'den Almanya'ya göç etmiş toprak sahibi soylu bir aileden geliyordu. 1800'de Marburg Üniversitesi'nde hukuk doktoru derecesini elde ettikten sonra aynı üniversitede ders vermeye başladı. 1803'te yayımlanan

Friedrich Karl Savigny
Carl Mayer tarafından yapılmış portresi

Das Recht des Besitzes ("Mülkiyet Hakkı") adlı bilimsel çalışmasıyla hukukçular arasında adını duyurdu. 1804'te şair Clemens Brentano'nun kızkardeşi Kunigunde Brentano ile evlendikten sonra Heidelberg'deki romantik yazarlar grubuyla yakın ilişkisi oldu. Orta Çağ hukuku tarihi konusunda hazırlamayı düşündüğü kitabına kaynak toplamak amacıyla Fransa ve Güney Almanya'yı kapsayan uzun bir geziye çıktı. Döndükten sonra 1808'de Bavyera'daki Landshut Üniversitesi'nde ceza hukuku, Roma hukuku, mülkiyet ve sözleşme hukuku dersleri vermeye başladı. 1810'da yeni kurulmakta olan Berlin Üniversitesi'ne davet edilince orada Hukuk Fakültesi'nin oluşturulmasına katkıda bulundu, üniversitenin ilk rektörü seçildi ve emekli olana değin fakültenin en etkili öğretim üyelerinden biri olarak kaldı. 1817-1822 arasında çeşitli hukuksal kurullarda görev aldı. 1826'da Prusya yasalarında düzenlemeler yapmak üzere oluşturulan bir komisyonun üyeliğine getirildi. 1842'de öğretim üyeliğinden ayrılarak Prusya Yasama Bakanlığı'na bağlı olarak yasaların düzenlenmesi için oluşturulan bölümün başkanlığını üstlendi. 1848 Devrimi'nin gerçekleşmesiyle hükümetteki görevi son buldu.

Savigny'nin hukuk dünyasında ün kazanması Amerikan ve Fransız devrimlerinin yaydığı yeni demokratik düşüncelerin Avrupa'da hukuk alanında da ürünlerini vermeye başladığı bir döneme rastlar. 17.yy'da gelişen ve hukuku insan aklının ve bilincinin iradi bir müdahalesi sonucu doğmuş bir nesne olarak gören Doğal Hukuk Okulu, Amerikan ve Fransız devrimlerinin ideolojik, felsefi ve hukuki düşünce tabanını oluşturmuş ve bu devrimlerden sonra hazırlanan yeni anayasa ve yasalara da damgasını vurmuştu. Din dogmalarının yerini insan aklının, dinsel kaynaklı hukukun yerini laik hukukun almasını, kişinin doğuştan sahip olduğu hak ve özgürlüklerin devlete karşı güvence altına alınmasını ve korunmasını amaçlayan yasalaştırma hareketleriyle ülke hukukları aklın ve modern çağın gereklerinin zorunlu kıldığı yönde yeniden düzenlenmeye başlamıştı.

Evrensel bir hukuk anlayışı doğrultusunda hukuk düzenlerinin yeniden yoğrulması önemli tepkiler ve karşı akımlar doğurmuş, İngiltere'de Edmund Burke *Reflections on the Revolution in France* ("Fransa'daki Devrim Üzerine Düşünceler") adlı kitabıyla anayasacılık, yasalaştırma ve hukuki devrimcilik akımlarına ve bunlarda dile gelen yenilikçi ruha açıkça karşı çıkmıştı. Eski kalıpların sürüp gitmesi özlemini dile getiren bu tutuculuk Almanya'da da 19. yy'dan itibaren önem kazanan Romantizm akımında en belirgin ifadesini bulmuştu. Savigny'nin hukuk dünyasında ünlenmesine yol açan çıkışı da bu çalkantılı dönemin tartışmalarına bir taraf olarak katılmasıyla gerçekleşti. 1814'te Heidelberg Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Antoine Thibaut'nun *Über die Notwendigkeit eines allgemeinen bürgerlichen Rechts für Deutschland* ("Almanya İçin Genel Bir Medeni Hukukun Gerekliliği Üzerine") adlı kitabına karşı polemik niteliğindeki *Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft* ("Çağımızda Yasama ve Hukuk Biliminin Görevi Üzerine") adlı kitabıyla onun yasalaştırma önerilerine karşı çıktı. Genel olarak hukuk ve hukuk bilimi konusundaki görüşlerini ortaya koyduğu bu kitap, temeli Gustav Hugo tarafından atılan, ama Savigny'nin en önemli temsilcisi sayıldığı Tarihçi Hukuk Okulu'nun da bir manifestosu niteliğindeydi. Savigny 1815'te Karl Eichhorn ve J.F.L. Göschen'le birlikte bu okulun görüşlerini yaymak üzere *Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft*'ı (Tarihçi Hukuk Bilimi Dergisi) çıkardı.

Hukukun kaynağı

Savigny'ye göre hukuk bir halkın ya da ulusun kendi doğal ve tarihsel gelişiminden kendiliğinden, sessizce ve yavaş yavaş fışkıran bir nesnedir. Herhangi bir ülkede hukukun doğuşu dillerin doğuşuna benzer. Bu özelliğiyle hukuk yaratılan değil varlığı tanınan bir şeydir. Bu tanıma ya da resmileştirme işi yasa koyucuya düşer. Ancak burada onun yapacağı iş doğal hukuk akılcılığının öngördüğü yasama organının yapacağı işten çok farklıdır. Savigny'nin gözünde yasalar işlevi toplumun bağrından ve tarihinden kaynaklanmış olan hukuku saptamak ve tanımaktan ibarettir. Dolayısıyla yasama organı hukuk yaratan kaynaklar arasında ikincil bir güçtür.

Hukuk-devlet ilişkisi

Savigny ve Tarihçi Hukuk Okulu, hukukun asıl kaynağının ne olduğu sorusuna "halk ruhu" *(Volkgeist)* kavramından hareketle bir cevap getirmeye çalışmıştır. Buna göre, toplumun bireylerini bir arada tutan ve kuşaktan kuşağa aktarılan halk ruhu, bireylerde birtakım ortak inançlar yaratır. Bu inançların hukuk dünyasıyla ilgili olanları, hukukun da kendisini oluşturur. Yani hukukun ilk ve asıl kaynağı örf ve âdetlerdir, hukuk daha sonra mahkeme içtihatları ve hukuk öğretisinin katkılarıyla zenginleşir. Yasama işlevi ve yasalar ise, ancak bundan sonra devreye girer ve kendiliğinden oluşan hukuku kösteklemedikleri, onu başka yönlere çekmeye çalışmadıkları sürece bir değer taşırlar.

Bu hukuk anlayışına göre, devleti hukuk yaratmaz tersine, kendisi de halkın ruhundan doğan devlet, hukukun beliriş biçimlerinden biridir. Doğal bir organizma gibi halkın kolektif bilincinin, halkın ruhundan kaynaklanan bir gelişmenin doğal ürünüdür. Kendini oluşturan ya da kendine katılan kişilerden ayrı bir kişiliğe, canlılığa ve bütünlüğe de sahiptir. Devlet ile kişi arasındaki ilişkiler düzeyinde de devlet ön planda gelir. Devletin çıkarları, kendisini oluşturan bireylerin çıkarlarının üstünde yer alır. Çünkü bireyler ya da insanlar devlet denen bütünün parçaları, organları durumundadırlar. Onların, bütünden ayrı ve farklı bir siyasal kimlikleri olamaz.

Savigny'nin hukuk sorunu karşısında aldığı bu

kuramsal tavır ve geliştirdiği hukuk tezi, pratik bir amaca da hizmet etmekte, yasalaştırma hareketlerine karşı çıkmak biçiminde kendini göstermektedir. Savigny'ye göre yasalaştırma hareketleri hukukun öz dinamizmini bozar, doğal gelişme temposunu ve yönünü keyfi bir biçimde değiştirir, sonuçta da hukuku kalıplaştırma tehlikesini beraberinde getirir.

Çağının Fransız Devrimi etkisindeki yasalaştırma hareketlerine karşı çıkan Savigny, başka bazı yabancı hukuk sistemlerinin tarihsel mirasına sahip çıkmakta, Roma Hukuku'nun, hukuk uygulayıcıları bir boşlukla karşılaştıklarında model alabilecekleri sistem olduğunu savunmaktadır. Roma Hukuku'nu, yazılı aklın *(ratio scripta)* kendisi olarak görmekte ve Alman halk ruhuna olan uygunluğunu vurgulamaktadır. Kendisi de Roma Hukuku'nun incelenmesine büyük önem vermiş, bu konuda altı ciltlik *Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter* ("Orta Çağ'da Roma Hukuku Tarihi") adlı bir kitap yazmıştır. Yabancı hukuklara ve bunlardan esinlenilerek yeni yasalar yapılmasına karşı çıkan Savigny'nin, söyledikleriyle çelişkiye düşerek Roma Hukuku'nu model olarak alması çeşitli eleştirilere yol açmış, Roma Hukuku'nu Alman halkının "ruhu"nun bir ürünü olarak görmesi, asıl hedefin her türlü yabancı hukukun etkisine karşı durmak değil, yenilikçi burjuva demokratik hukukunun yayılmasına set çekmek olduğu ileri sürülmüştür.

Savigny'nin, orijinal hukuk tezi dışında hukuka katkısı, onu bağımsız bir bilim dalı haline getirmeye çalışmış olmasıdır. Hukukun bir bilim dalı olduğu düşüncesini ilk kez ayrıntılı bir biçimde işlemiştir. Hukuk, geçmişe uzandığı için tarihsel, örfler hukuk diline çevirildiği için filolojik, oluşum içinde bir iç tutarlılık ve bütünlük gerektirdiği için de felsefi bir bilimdir.

Hukuka ve hukukçulara bakışı

Hukukun bir bilim dalı olarak kabulü, "hukukçular"ın da özel bir konuma yükseltilmelerini gerekli kılar. Yasama organının hukuk yaratıcılığı işlevini kabul etmeyen ve ona ikincil bir rol tanıyan Savigny, "hukukçular" için farklı düşünmektedir. Bunlar, hukukun asıl kaynağı olan halk ruhundan fışkıran hukuku bulup çıkarmada, yargıçlardan hemen sonra, ama yasa koyucudan önce gelirler. Çünkü, yalnızca onlar halkın hukuk dünyasına aktarılabilecek olan inançlarını tanıyabilir ve bunları hukuk diline çevirebilirler. Bu yüzden de "halk bilincinin bir organı" durumundadırlar.

Tüm ülkeler ve zamanlar için geçerli üstün bir hukuk olmadığını, yalnızca belli bir ulusun ya da halkın tarihsel benliğinden fışkıran hukukun üstün özellikleri olduğunu savunan ve milliyetçiliğe yaslanarak bu özellikleri halk ruhuyla açıklamaya çalışan Savigny'nin görüşleri başta Puchta olmak üzere bazı hukukçularca sürdürülmüş ve geliştirilmiştir. Okulun etkisi yalnızca kuramsal alanda değil pratikte de kendini göstermiş, bu okulun karşı koyuşuyla Almanya'da yasalaştırma hareketi önemli bir gecikmeye uğramıştır.

20.yy'da Almanya'da iktidara gelen Nasyonal Sosyalistler kendi hukuk anlayışlarını egemen kılarken büyük ölçüde Savigny'nin halk ruhu kavramına dayanmışlar, objektif gerçek olarak kabul edilen halkın ruhu, faşist yöneticilerin elinde hukukun üstünlüğünü de yok eden bir gelişmeye hizmet etmiştir.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Das Recht des Besitzes*, 1803, ("Mülkiyet Hukuku"); *Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft*, 1814, ("Çağımızda Yasama ve Hukuk Biliminin Görevi Üzerine"); *Geschichte des römischen Rechts im Mittelalter*, 6 cilt, 1815-1831, ("Orta Çağ'da Roma Hukuku Tarihi"); *Obligationenrecht*, 2 cilt, 1851-1853, ("Borçlar Hukuku"); *Vermischte Schriften*, 5 cilt, 1850, ("Çeşitli Yazılar").

● **KAYNAKLAR:** H.Kantorowicz, *Was ist uns Savigny ?*, 1912; A. Stoll, *Friedrich Karl von Savigny*, 3 cilt, 1927-1939; E.Wolf, *Grosse Rechtsdenker der deutschen Geistesgeschichte*, 1963.

● **BAKINIZ:** E.BURKE, G.HUGO, PUCHTA.

SAXE-MEININGEN DÜKÜ (1826-1914)

Alman tiyatro yönetmeni. Geliştirdiği yöntemlerle modern sahnelemenin öncüleri arasına girmiştir.

2 Nisan 1826'da Meiningen'de (bugün DAC'de) doğdu, 25 Haziran 1914'te Bad Wildungen'de öldü. Dük II.Georg adıyla küçük Saksonya-Meiningen Dükalığı'nı yönetti. 1866'da sarayında, Meiningen Oyuncuları'nı kurdu. Çalışmalarına eşi, tiyatro oyuncusu Ellen Franz'ın da katkısı oldu. Topluluk, 1874-1890 arasında otuz kadar Avrupa kentinde gösterilerini sergiledi.

Dük tiyatroya sahneleme alanında birçok yenilik getirmiştir. Sahnede tekdüzeliği yok eden farklı yükseltiler kullanmak, kostüm ve aksesuvarların oyunun geçtiği zaman ve yere uygunluğuna özen göstermek bunların en önemlilerindendir. Dük, ayrıca, ışıklandırmadan sahne üstündeki davranışlara kadar her konuda doğallığa büyük özen göstermiştir. Bir oyunun sahnelenmesindeki evreleri bir bütün olarak ele almış, hepsiyle ayrı ayrı ilgilenmiş, usta bir sahne ressamı olmasının getirdiği olanaklardan tam anlamıyla yararlanmıştır. Uzun provalar sırasında, oyuncularını canlandırdıkları karakterlerin psikolojik yapısını çözümlemeye yöneltmiştir. Shakespeare, Schiller, Lessing, Molière gibi yazarların oyunlarının yanı sıra, Ibsen'in *Gengangere*'sini (Hortlaklar) Avrupa'da ilk kez onun topluluğu sergilemiştir. Grubun bir başka özelliği de başoyuncu sisteminin olmayışıdır. Dükün böyle bir tiyatro anlayışı geliştirmesinde, Londra'da izlediği Charles Kean'in (1811?-1868) tarihe uygunluğa önem veren yorumunun ve yıldız oyuncu sistemine karşı çıkan Viyana'daki ünlü topluluk Burgertheater'in etkisi olmuştur. Ancak, Meiningen Oyuncuları, oyunu bir bütün olarak ele almaları, tutarlı ve titiz çalışmalarıyla, hepsini aşan bir başarı kazanmışlardır. Stanislavski'nin gerçekçi yaklaşımıyla A.Antoine'ın doğalcı tiyatro anlayışında, Meiningen Oyuncuları'nın izleri vardır.

SAY, Jean-Baptiste
(1767-1832)

Fransız, iktisatçı. Adam Smith'in öğretisinin Kıta Avrupa'sında yaygınlaşmasını sağlamış ve geliştirdiği "mahreçler yasası" ile tanınmıştır.

5 Ocak 1767'de Lyons'da doğdu, 15 Kasım 1832'de Paris'te öldü. Protestan ve aydın bir tüccar ailesinden geliyordu. Öğrenimini tamamladıktan sonra iki yıl İngiltere'de bir sigorta şirketinde çalıştı. 1789'da okuduğu Adam Smith'in başyapıtı *The Wealth of Nations*'ın (Milletlerin Zenginliği) etkisi altında kalarak iktisat incelemelerine başladı ve ilk broşürünü aynı yıl yayımladı. Fransız Devrimi'ni benimseyen Say 1792'de bir süre için gönüllü olarak orduya katıldı. Ertesi yıl *La décade philosophique, litéraire et politique* adını taşıyan derginin yazı kuruluna girdi ve bir süre sonra başyazarı oldu. Konsüllük yönetimi sırasında 1799'da hükümette görev alan Say, 1803'te en önemli yapıtı olan *Traité d'économie politique*'i ("Politik İktisat İncelemesi") yayımladı. Kitabındaki bazı düşünceleri I.Napoléon tarafından hoş karşılanmadığı için, belli değişiklikler yapması istendiğinde, bunu reddetmesi üzerine hükümetteki görevinden uzaklaştırıldı.

1806-1813 arasında Auchy les Herdin'de dört yüz işçi çalıştıran bir iplik fabrikası kuran ve işleten Say, bir yandan da, iktisat incelemelerini sürdürdü. 1813'te fabrikasını sattıktan sonra Fransız hükümetince İngiliz ekonomisini incelemek üzere İngiltere'ye gönderildi. 1814'te *Traité*'nin ikinci baskısını, 1815'te *Catéchisme de l'économie politique*'i ("Politik İktisadın Kutsal Kitabı") ve 1816'da *De l'Angleterre et des anglais*'yi ("İngiltere ve İngilizler Üzerine") yayımladı. Bu yapıtlarıyla Say'in iktisatçı olarak ünü arttı; 1817'de Athénée'de, 1819'da Conservatoire des Arts et Métiers'de kendisi için sınai iktisat kürsüsü açıldı ve 1830'da Collège de France'da politik iktisat profesörü olarak ilk kez sistematik olarak iktisat dersleri okutmaya başladı. *Traité*'nin 1822'de çıkan İngilizce çevirisi Say'in ününü Anglosakson dünyasında da yaygınlaştırdı. 1830 Devrimi'nde Seine Eyaleti'nden genel konsey üyeliğine getirilen Say, ölümünden kısa bir süre önce bu görevden istifa etti.

Say, temel olarak Adam Smith'in görüşlerini, kolay anlaşılır ve sistematik bir biçimde geniş bir kitleye sunan bir yazar olarak değerlendirilmiştir. Yaşadığı dönemin akılcı ve pozitivist akımlarının etkisi altında, iktisadı pozitif, hatta "deneysel" bir bilim olarak tanımlayan Say, bu bilimi uzun süre kabul gören üretim-bölüşüm-tüketim üçlüsüne göre sınıflamıştır. A.Smith'in görüşlerini Fransa'da yayarken iktisadi etkinliklerin tümünü "verimli" kabul etmesi, bütün zenginliklerin sadece tarımda üretildiğini savunan Fizyokratlar'ın görüşlerini sistematik bir eleştiriden geçirmesini gerektirmiştir.

Say, bazı açılardan Neo-Klasik arz-talep çözümlemesinin öncülerinden sayılır. Say'e göre, talep "gereksinim" ve "fayda" tarafından belirlenir; ancak "kıtlık" belirleyici bir etken olarak algılanmadığı için talep çözümlemesinde bazı boşluklar giderilemeden kalır. Arz ise, temel olarak üretim maliyetlerince belirlenir. Say, fiyatların oluşumunu arz-talep ilişkisine bağlamakla birlikte talebi (dolayısıyla faydayı) temel etken; arzı (ve maliyetleri) ise kısıtlayıcı etkenler olarak görür. Bu açıklama biçimi, Klasik İngiliz iktisadında arz ve talebe verilen göreli ağırlıkların tam karşıtıdır.

Say'in yapıtlarında Klasik iktisattan Neo-Klasik iktisada geçişi temsil eden bir diğer özellik, Klasikler'de sosyal sınıflar üzerine dayandırılan bölüşüm çözümlemesinin, emek, toprak (doğal kaynaklar) ve sermayeden oluşan üç üretim faktörüne kaydırılmasıdır. Gelirler, üretim faktörlerinin sağladığı üretken hizmetlerin karşılığıdır. Girişimci bu faktörleri birleştirerek üretimi örgütleyen ve bunun karşılığında kâr elde eden kişidir.

Say, çağdaş iktisat yazınında temel olarak "mahreçler yasası" diye bilinen, toplam talep ve kriz kuramı ile tanınır. Say'e göre, mallar mallarla değiştirilir ve her arz aynı zamanda gelirlere yol açtığı için kendi talebini yaratır. Bu nedenle aşırı üretim ya da eksik tüketimden kaynaklanan bir genel kriz söz konusu olamaz. Gözlenen bunalımlar, kısmi aşırı ya da eksik üretimden kaynaklanır; bazı mallar satılamıyorsa bu, onların tamamlayıcısı olan malların eksik üretilmesi yüzündendir ve krizler ancak üretimdeki oransal bozukluklarla açıklanabilir. Çözüm yolu, bu dengesizliğe neden olan malların daha fazla üretilmesidir.

Mahreçler Yasası

Say'in toplam talebin toplam arza eşit olduğunu ve bunalımlara talep yetersizliğinin neden olamayacağını açıklayan kuramı, ancak tüm hasılanın tüketime harcandığı ya da tasarrufların tümüyle ve otomatik olarak yatırıma ayrıldığı kabul edilirse geçerli olmaktadır.

İktisadi düşünceler tarihinde J.B.Say, yaşadığı dönemde büyük bir üne kavuşan; ancak ölümünden sonra giderek unutulan bir iktisatçı olarak yer alır. Ne var ki Keynes, Klasik iktisada yöneltiği eleştirilerin bir bölümünde Say'in "mahreçler yasası"ndan hareket ettiğinden, Say 20.yy'da yeniden iktisadi tartışmaların konusu durumuna gelmiştir.

● YAPITLAR (başlıca): *Traité d'économie politique*, 1803, ("Politik İktisat İncelemesi"); *Catéchisme d'économie politique*, 1815, ("Politik İktisadın Kutsal Kitabı"); *De l'Angleterre et des anglais*, 1816, ("İngiltere ve İngilizler Üzerine"); *Petit volume contenant quelques aperçus des hommes et de la société*, 1820, ("İnsanlara ve Topluma İlişkin Bazı Toplu Bakışlar İçeren Küçük Cilt"); *Cours complet d'économie politique pratique*, 1828, ("Uygulamalı Politik İktisat Dersleri"); *Mélanges et correspondances d'économie politique*, 2 cilt, 1828-1829, ("Politik İktisat Seçmeleri ve Yazışmaları").

● BAKINIZ: KEYNES, A.SMITH, TURGOT.

Görüşleri

SAYAR, Abbas
(1923)

Türk, yazar. Kırsal kesim insanının doğa ve toprakla olan savaşımını etkileyici bir anlatımla yansıtmıştır.

Yozgat'ta doğdu. İlk ve ortaöğrenimini orada tamamladı. Yükseköğrenim yapma olanağı bulamayınca askere gitti. Dönüşünde İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne girdiyse de parasızlık yüzünden öğrenimini yarım bırakarak Yozgat'a döndü. Gazete bayiliği, kitapçılık, matbaacılık ve çiftçilik yaptı. *Bozlak* adlı aylık bir düşünce ve sanat gazetesi, *Bozok* adında bir günlük gazete çıkardı.

Edebiyat yaşamına 1946'da şiirle başladı. TRT'nin 1970 Roman Başarı Ödülü'nü kazanan ilk romanı *Yılkı Atı* bir edebiyat olayı olarak nitelendirildi. *Çelo* ile 1973'te Türk Dil Kurumu Roman Ödülü'nü, *Can Şenliği* ile 1975'te Madaralı Roman Ödülü'nü kazandı.

Romanlarında Orta Anadolu'nun, özellikle Yozgat yöresi insanlarının sorunlarını dile getirmiştir. Kocadığı için artık iş göremez duruma gelen bir atın açlığa terkedilişinin öyküsü olan ilk romanı *Yılkı Atı*'nda hayvan-doğa savaşımının yanı sıra, yoksul kırsal kesim insanının gerçeklerini duyarlı bir biçimde dile getirmiştir. İkinci romanı *Çelo*'da, yine bu yöre insanının gerçeklerinden yola çıkarak, "umutsuz sevgi", "zorla evlendirme" temalarını işlemiştir. *Can Şenliği* ve *Dik Bayır*'da, toplumsal yapıdaki değişimin sonucu olarak, kırsal kesim insanının yaşamındaki farklılaşmayı, köyden kente göç olgusunu, bunun uzantısı olarak Almanya'ya işgücü göçünü yansıtmıştır. Romanlarında, kırsal kesim insanının elverişsiz yaşam koşullarının değiştirilmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Çevre ve doğa betimlemeleri, yerel sözcük ve deyimlerden yararlanarak oluşturduğu dili, anlatımını şiirsel kılan başlıca öğelerdir.

● **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Yılkı Atı*, 1970; *Çelo*, 1972; *Can Şenliği*, 1974; *Dik Bayır*, 1977. **Öykü:** *Yorganımı Sıkı Sar*, 1977.

SAYÂR, Zeki Selâh
(1905)

Türk, mimar. İlk Türk mimarlık dergisi *Arkitekt*'in yayımcısıdır.

İstanbul'da doğdu. Ortaöğrenimini Kadıköy Sultanisi'nde tamamladıktan sonra 1923'te Sanayi-i Nefise Mektebi'ne (sonra Güzel Sanatlar Akademisi, bugün Mimar Sinan Üniversitesi) girdi. Burada mimar Vedat Tek ile İtalyan mimar Guilia Mongeri'nin öğrencisi oldu. Mimarlık eğitimini 1928'de tamamlayarak serbest çalışmaya başladı. 1932'de askere alındı, terhis olduktan sonra gene serbest mimarlığı sürdürdü. 1939'da bir yıl süreyle Güzel Sanatlar Akademisi'nde vekâleten öğretim görevliliği yaptı. 1942-1950 arasında T.C. Merkez Bankası İstanbul Şubesi'nin ve Mensucat Santral Fabrikaları'nın danışman mimarlığında bulundu. 1944'te İstanbul Kent Meclisi üyeliğine seçildi ve 1950'ye değin imar ve bütçe komisyonlarında çalıştı.

Zeki Sayâr 1930'larda Güzel Sanatlar Birliği adlı dernekte çalışmış, bir süre de mimarlık kolu başkanlığında bulunmuştur. 1946-1949 arasında Türk Yüksek Mimarlar Birliği'nin İstanbul Şubesi başkanlığına seçilmiş, 1950'ye kadar da yönetim kurulunda görev almıştır. Bu görevleri sırasında mimarların örgütlenmesi ve bir mimarlar odası kurulması için yürütülen çalışmalarda etkin bir rol oynamıştır. Sayâr'a 1972'de Türk mimarlığını ve güzel sanatlarını tanıtma çalışmaları nedeniyle Güzel Sanatlar Akademisi tarafından onursal doktorluk, 1981'de de mimarlık uğraşına katkısı nedeniyle TMMOB Mimarlar Odası tarafından bir onur plaketi verilmiştir.

Sayâr'ın mimarlığa başladığı yıllarda tarihsel üsluplardan yararlanarak ulusal bir mimarlık oluşturmaya çalışan Birinci Ulusal Mimarlık akımı, yerini akılcı işlevci bir yaklaşıma bırakmaktaydı. Genç kuşak mimarları Türkiye'nin koşullarına daha uygun gördükleri bu yaklaşımı benimsiyorlar, bu doğrultuda düşünce ve yapıtlar üretiyorlardı. Sayâr da, yabancı mimarlara tepki olarak Türkiye'deki mimarlık hizmetlerinin Türk mimarları tarafından görülmesi, yerli bir yapı sanayiinin kurulması düşüncelerini savunduğu zamanlarda bile, tasarımlarda akılcı yöntemlerden, iktisadi bir işlevcilikten yana olmuştur. Bu tutumu, çoğunluğu ev, katevleri ve iş hanlarından oluşan tasarım ve uygulamalarında da gözlenir.

Sayâr'ın Türk mimarlığına en önemli katkısı ilk Türk mimarlık dergisinin yayımlanmasındaki çalışmalarıdır. Bu, 1931'de mimar Abidin Mortaş, Aptullah Ziya Kozanoğlu (1906-1966) ve Zeki Sayâr tarafından çıkartılmaya başlanan *Mimar* adlı dergidir. 1935'te *Arkitekt* adını alan dergiden, önce A.Z.Kozanoğlu başka yerde aldığı bir görev nedeniyle ayrılmış, 1942'de A.Mortaş'ın bürosunu Ankara'ya taşıması üzerine de yönetim tümüyle Zeki Sayâr'a kalmıştır. Akılcı işlevci düşüncelerin savunuculuğunu yapan *Arkitekt*, mimarlık, kent tasarımı ve yapı mühendisliğine ilişkin konuların yanı sıra, mimarlık ve sanat tarihi, arkeoloji, belediyecilik, turizm konularına da yer vermiştir. Güzel sanatlar ile süsleme sanatlarına verdiği ağırlıkla da bu alandaki ilk ve en uzun ömürlü dergilerden biri olma özelliğine sahiptir. Mimarların sayıca az, mimarlığa ilişkin yayınların da yok denecek düzeyde olduğu bir dönemde yayımlanmaya başlayan dergi, yabancı mimarlara karşı Türk mimarlarını savunması, bir mimarlar örgütünün kurulmasının gereğini vurgulaması ile uzun yıllar Türk mimarlarının en önemli iletişim ve dayanışma aracı olmuştur. *Arkitekt* elli yıllık bir yayın dönemini arkada bırakarak 1980'de yayınına son vermiştir.

Zeki Sayâr böyle zor bir yayımcılık işini başarmış olmasının yanı sıra, güncel sorunlara ilişkin yazılarıyla da mimarlık ve kent tasarımı düşüncelerinin oluşmasına katkıda bulunmuştur.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Zonguldak Halkevi* (A.Mortaş ile), 1933; *İzmir Çocuk Hastanesi*, 1935-1936; *Çinay Villası*, 1937, Suadiye/İstanbul; *Ege Bölgesi Tarım Ürünleri Müzesi*, 1938, İzmir Fuarı; *Demirağ Katevi*, 1940, Maçka/İstanbul; *Merbank Kooperatif Evleri Mahallesi*, 1949-1955, İstanbul; *Akev Tütün İşleme Evi ve Depoları*, 1950-1952, Beşiktaş/İstanbul; *İlkyuva Kooperatif Evleri*, 1952, İstanbul; *Ekemen Tütün Hanları*, 1952, İstanbul; *Fındıklı İş Hanı*, 1956, Fındıklı/İstanbul; *Köprübaşı İş Hanı*, 1970, Eskişehir; *Kılıçoğlu İş Hanı*, 1974, Eskişehir.

● **BAKINIZ:** ARKAN.

SAYCE, Archibald Henry
(1845-1933)

İngiliz, dilbilimci ve arkeolog. Asur dili konusundaki çalışmaları ve Hitit uygarlığının varlığını kanıtlayan araştırmalarıyla tanınmıştır.

25 Eylül 1845'te Gloucester'de doğdu, 4 Şubat 1933'te Somerset yakınlarında, Bath'da öldü. Küçük yaştan başlayarak Latince, Yunanca, İbranice, Asurca,

Arapça, Farsça ve Sanskritçe ile Mısır çivi yazısını öğrendi ve karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarına yöneldi. 1869'da Oxford Üniversitesi Queen's College'da dilbilim öğretim üyesi olarak görev aldı. 1872'de Asurca dilbilgisine ilişkin ilk yapıtını yayımladı. 1879'da genel dilbilim çalışmalarının sonuçlarını *Introduction to the Science of Language* ("Dilbilime Giriş") adlı yapıtında topladı. Aynı yıllarda Suriye ve Anadolu'da araştırmalar yaparak Kutsal Kitap'taki bilgilerin doğruluğunu kanıtlamaya çalıştı. 1880'de Londra'da Society for Biblical Archaeology'de (Kutsal Kitap Arkeolojisi Derneği) verdiği bir konferansta İÖ 2. binyılda Anadolu'da yaşayan Hitit adlı bir ulusun varlığını açıkladı. O dönemde bilinen bütün Hitit kalıntıları ile ilgili yayınları araştırıp, çivi yazılı metinleri okuyarak saptadığı bu büyük uygarlığı tanıttı. 1888'de *The Hittites, The Story of a Forgotten Empire* ("Hititler, Unutulmuş Bir İmparatorluğun Öyküsü") adlı ünlü yapıtını yayımladı ve bu alandaki çalışmaların hızlanmasını ve yoğunlaşmasını sağladı. Sayce, 1891'de Oxford Üniversitesi Asur bilimi profesörlüğüne atandı ve 1919'a değin bu görevini sürdürdü.

1890'da Mısır'da Aristoteles'e ait *Constitution of on Athens* ("Atina Anayasası") gibi bazı kayıp el yazması yapıtları da bularak British Museum'ca satın alınmasını sağladı. 1908-1910 arasında ise İngiliz arkeolog J.Garstang'ın yönettiği Kuzey Sudan'daki Antik Meroë kenti kazılarına katıldı.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Assyrian Grammar, for Comparative Purposes*, 1872, ("Karşılaştırma Amaçlı Asur Dili Grameri"); *Introduction to the Science of Language*, 2 cilt, 1879, ("Dilbilime Giriş"); *The Hittites, the Story of a Forgotten Empire*, 1888, ("Hititler, Unutulmuş Bir İmparatorluğun Öyküsü"); *Early History of the Hebrews*, 1897, ("İbraniler'in Erken Dönem Tarihi"); *The Archaeology of the Cuneiform Inscriptions*, 1907, ("Çivi Yazılı Metinler Arkeolojisi"); *Reminiscences*, 1923, ("Anılar").

SAYDAM, Refik
(1881-1942)

Türk siyaset adamı. 1939-1942 arasında başbakanlık yapmıştır.

İbrahim Refik Saydam İstanbul'da doğdu, 8 Temmuz 1942'de aynı kentte öldü. 1905'te Askeri Tıbbiye'yi yüzbaşı olarak bitirdi. 1910'da Almanya'ya giderek Berlin Askeri Tıp Akademisi'nde ve çeşitli kentlerdeki tıp merkezlerinde eğitim gördü. 1912'de Balkan Savaşı başlayınca yurda döndü ve gezici askeri hastanelerde çalışarak kolerayı önleyici araştırmalarda bulundu. 1914'te I.Dünya Savaşı sırasında sahra sıhhiye umum müfettiş vekilliğine atanarak Bakteriyoloji Enstitüsü'nü örgütledi ve çeşitli salgın hastalıklara karşı hazırladığı aşılardan büyük ölçüde yararlanıldı. Tifüse karşı hazırladığı aşı tıp literatürüne geçti ve savaş sırasında yaygın biçimde kullanıldı.

1919'da IX. Kolordu sağlık müfettiş vekiliyken Mustafa Kemal Paşa'yla birlikte Samsun'a çıktı ve ordudan ayrılarak Erzurum ve Sıvas kongrelerinde aktif olarak görev yaptı. 1920'de TBMM'ye Bayezid (bugün Doğubayazıt) mebusu olarak girdi ve Milli Müdafaa Vekaleti Sağlık Dairesi başkanlığını üstlendi. 19 Mayıs 1921-9 Temmuz 1922 arasındaki Fevzi Paşa (Çakmak) hükümetinde, 30 Ekim 1923-22 Kasım 1924 arasındaki 1. ve 2. İsmet Paşa (İnönü) hükümetleri ile, 4 Mart 1925-25 Ekim 1937 arasında kurulan İnönü hükümetlerinde sağlık bakanlığı yaptı. Bu görevi sırasında sağlık hizmetlerinin örgütlenmesi ve yaygınlaşması için çaba harcadı. Salgın hastalıklara karşı başarılı bir program uyguladı.

Saydam, 11 Kasım 1938-25 Ocak 1939 arasındaki 2.Bayar hükümetinde dahiliye vekilliği yaptı. 25 Ocak 1939'da başbakan oldu. Bu görevi sırasında da sağlık hizmetlerine ağırlık vererek, nitelikli sağlık elemanı yetiştirilmesine çalıştı. 3 Nisan 1939'da kurduğu ikinci hükümet işbaşındayken yaptığı bir inceleme gezisi sırasında İstanbul'da öldü.

● **BAKINIZ:** BAYAR, İ.İNÖNÜ, SARAÇOĞLU.

SAYGI, Fikret Muallâ

Bak. FİKRET MUALLÂ

SAYGUN, Adnan
(1907)

Türk, besteci. Türk Beşleri olarak tanınan grubun üyelerindendir.

Ahmet Adnan Saygun İzmir'de doğdu. İttihat ve Terakki Mektebi'nde öğrenim gördü. İlk müzik derslerini, bestelediği marşlarla tanınan İsmail Zühtü Kuşçuoğlu'ndan (1877-1924) aldı. Onun yönlendirmesiyle piyanoya başladı. 1920'de Rossati'nin, 1922'de Macar Tevfik Bey'in öğrencisi oldu. 1923'te de kısa bir süre H.S.Arel'den armoni dersi aldı. Kendi kendine kontrpuan öğrendi. 1925'te İzmir ilkokullarında müzik öğretmenliğine başladı. 1926'da Ankara Muallim Mektebi'nin açtığı sınavı kazanarak İzmir Lisesi'nde öğretmen oldu. 1928'de gene sınavla Fransa'ya, Schola Cantorum adlı müzik okuluna gönderildi. Burada V. d'Indy ve Eugène Borrel gibi ustaların öğrencisi oldu. 1931'de Ankara Muallim Mektebi'nde armoni ve kontrpuan dersleri verdi. 1934'te Riyaseticumhur Filarmoni Orkestrası'nı (bugün Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası) yönetti. 1936'da İstanbul Belediye Konservatuvarı'nda öğretmen oldu. Aynı yıl Béla Bartók ile birlikte Anadolu'da bir halk müziği derleme gezisi yaptı. 1939'da halkevleri müfettişliğine getirildi. 1940'ta Ses ve Tel Birliği'ni kurarak Batı müziği konserleri düzenledi. 1946'da Ankara Devlet Konservatuvarı Kompozisyon ve Modal Müzik Bölümü yöneticiliğine getirildi. 1947'de Uluslararası Halk Müzik Konseyi'nin yönetim kurulu üyeliğine seçildi. 1973'te İstanbul Devlet Konservatuvarı öğretim üyeliğine atandı. 1971'de devlet sanatçısı, 1985'te de sanatçı profesör unvanları aldı. Ayrıca, 1948'de Türkiye'de Batı müziği çalışmalarını özendirmek için ilk kez verilen İnönü Armağanı, 1950'de Fransız hükümetinin Officier l'Académie Nişanı, 1958'de Jean Sibelius Beste Madalyası, 1979'da Çekoslovakya'nın Janaçek Nişanı ve 1984'te Kültür ve Sanat Büyük Ödülü ile ödüllendirildi.

Türkiye'de Klasik Batı Müziği

Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş sürecinde, ulusun bir an önce çağdaş Batı uygarlıkları düzeyine yükseltilmesi de öngörülmekteydi. Atatürk, bu çerçevede giriştiği bir dizi köklü yenileşme hareketi arasında güzel sanatlara, özellikle de müziğe ayrı bir önem veriyordu. Onun görüşleri bu konuda oluşturulan devlet politikasını yönlendirmiştir.*

Türkiye'de çoksesli Batı müziğiyle kurum düzeyindeki ilk ilişki II.Mahmud döneminde gerçekleşmişti. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sırasında, Türk müziğinin önemli kurumlarından biri olan Mehterhane de kapatılmıştı. Onun yerine 1828'de Muzika-yı Hümâyûn kurularak başına İtalya'dan Donizetti Paşa* getirilmişti. Bu kurum, yüz yıl kadar sonra, 1924'te kurulan Musiki Muallim Mektebi'nin öğretim kadrosunun elemanlarını sağlamış, daha sonra da Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'na dönüştürülmüştür. 1917'de açılan Türk müziği eğitimi ağırlıklı Darülelhan, Cumhuriyet döneminde 1923 ve 1926'da yeniden örgütlenerek Batı müziği eğitimi ağırlıklı İstanbul Belediye Konservatuvarı'na dönüştürülmüştür.*

Cumhuriyet döneminde, ulusal bir müzik oluşturma doğrultusunda işe başlandığında eldeki bu iki kuruma konservatuvarlar, ulusal opera ve bale, orkestralar ve konser dernekleri eklenmiştir. Halkevlerinde mandolin ve akordeon takımları kurularak, ortaöğretim için müzik öğretmenleri yetiştirilerek, Batı müziğinin kuramsal kitapları devlet eliyle yayımlanarak, eldeki sözlü ve yazılı kaynaklar derlenerek çalışmalar yaygınlaştırılmaya ve temellendirilmeye çalışılmıştır. Yabancı uzmanların yanı sıra Türk müzikçilerinden ve araştırmacılarından da yararlanılmıştır. Bu arada, Türk müziğinin bir süre radyo yayınlarından kaldırılması, çokseslilik/tekseslilik tartışmalarını oldukça hızlandırmıştır.

Bu ortamda, özellikle Avrupa'da öğrenim görmüş Türk bestecilerine ulusal müziğin oluşturulması yolunda büyük iş düşmüştür. Bu müzikçilerden C.R.Rey, A.Saygun, N.K.Akses*, F.Alnar* ve U.C.Erkin*, Rus müziğinin ulusal okulu Rus Beşleri'nden esinlenilerek, Türk Beşleri adıyla anılırlar. Hepsi de Türk müziğinin ritim ve ezgilerini, Batı müziğinin armoni anlayışıyla işleyip bir bireşim yaratmaya çalışmışlardır. Bazısı, klasik Türk müziğine ağırlık vertirken, bazısı daha çok halk müziğinden esinlenmiştir. Bununla birlikte, onların bu çalışmalarının sonucunda ortak bir dil oluşamaması nedeniyle, Türk Beşleri adının bir ulusal müzik okulunu anlatmaktan uzak kaldığını ileri sürenler de vardır.*

Bugün Türkiye'de çoksesli/tekesesli müzik tartışması hâlâ güncelliğini korumakta, gerek çağdaş Türk bestecilerine, gerek klasik Batı müziğine karşı ilgi belli bir sınırın ötesine geçmemiş bulunmaktadır.

Saygun Türk halk ve klasik müziğini, Batı müziğinin kurallarıyla işleyip, bir ulusal müzik akımı oluşturmayı amaçlayan Türk Beşleri grubunun ülke içinde ve dışında en çok tanınan üyelerindendir. Bestelerinde genel olarak izlenimci (empresyonist) ve romantik bir hava egemendir. 1934'te İran şahının Türkiye'yi ziyareti nedeniyle, Atatürk bu iki ülkenin ortak bir efsanesinden kaynaklanan bir opera bestelenmesini istemiş, Saygun da Münir Hayri Egeli'nin librettosu üzerine *Özsoy* operasını bestelemiştir. Daha devlet operası ve devlet konservatuvarının kurulmadığı dönemde, çok kısıtlı olanaklarla sahnelenen bu yapıt, ilk Türk operası olarak önem taşır. Saygun 1931'den başlayarak, etnomüzikoloji çalışmalarına ağırlık vermiş, özellikle Karadeniz yöresi halk müziğine yönelmiştir. Türk ve Macar müzikleri arasındaki ilişkilerden, çocuk oyunları ve tekerlemeleriyle ilgili incelemelere kadar geniş bir alanı kapsayan araştırmaları da vardır. Ayrıca Cumhuriyet dönemi müzik eğitiminin en önemli adlarından biridir.

Dış ülkelerde de seslendirilen *Yunus Emre Oratoryosu* ve *2. Yaylı Çalgılar Dörtlüsü* adlı besteleri çağdaş Türk müziğine ülke dışında saygınlık kazandırmış yapıtlardır.

● **YAPITLAR (başlıca): Opera:** *Özsoy*, 1934; *Taşbebek*, 1934; *Kerem*, 1948; *Köroğlu*, 1973. **Çeşitli:** *Divertimento*, orkestra için, 1930; *Sezişler*, iki klarinet için, 1932-1933; *Manastır Türküsü*, koro ve orkestra için, 1933; *2. Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*, 1938; *Yunus Emre Oratoryosu*, 1946; *I. Senfoni*, 1953; *III. Senfoni*, 1960; *Ölüler*, koreografik süit; *On Halk Türküsü; İnci'nin Kitabı* piyano için; *Atatürk'e ve Anadolu'ya Destan; İnsan Üzerine Deyişler; Bir Zenci Hikâyesi; Âyin Raksı.* **Kitap:** *Türk Halk Musikisinde Pantatonizm*, 1935; *Rize, Artvin ve Kars Havalisi Türkü, Saz ve Oyunları Hakkında Bazı Malumat*, 1937; *Toplu Solfej*, 2 cilt, 1967-1968; *Modal Solfej*, 1968; *Béla Bartók's Folk Music Research in Turkey*, 1976, ("Béla Bartók'un Türkiye'deki Halk Müziği Araştırmaları").

● **BAKINIZ:** C.R.REY.

SAYIN, Hidayet
(1929)

Türk oyun yazarı. Toplumsal içerikli oyunlar yazmıştır.

Aydın'da doğdu. İzmir Atatürk Erkek Lisesi'nden sonra 1954'te Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdi. 1960'ta çocuk hastalıkları uzmanı oldu. Aydın Ana Çocuk Sağlığı Merkezi başhekimi olarak çalışmaya

başladı. 1963'te ilk oyunu *Topuzlu*'yu yazdı. Oyun aynı yıl Ankara, Bursa, İzmir Devlet tiyatrolarında ve İstanbul Şehir Tiyatroları'nda oynandı. 1965-1966 sezonunda İstanbul'da Kent Oyuncuları'nca sahneye konan ikinci oyunu *Pembe Kadın* büyük ilgi topladı.

Sayın, oyunlarında köy yaşamını gerçekçi yönleri ile yansıtmış, ağa baskısını, muhtarların çıkarcı tutumunu, törelerin katılığını dramatik bir yaklaşımla incelemiştir. *Pembe Kadın* bir köyde yaşayan yoksul bir ana-kızı ele alır. Annesi yüzünden evlenmemiş ve evde kalmaktan korkarak isyan eden kızla, erkeklere düşman ve yalnız kalmak istemeyen annenin melodramını büyük bir ustalıkla işler. *Küçük Devler* ise, konusu köylünün yoksulluğu üzerine kurulu bir oyundur. Hidayet Sayın toplumsal temaların yanı sıra oyunlarında kahramanlarının iç dünyalarını da gerçekçi bir yaklaşımla irdelemeye yönelmiştir.

● YAPITLAR (başlıca): *Topuzlu*, 1963; *Pembe Kadın*, 1965; *Kördüğüm*, 1965; *Küçük Devler*, 1967; *Uzak Dünyalar*, 1972; *Yabancılar*, 1975.

SAYIN, Niyazi
(1927)

Türk, neyzen. Son dönemin en güçlü yorumcularından biridir.

12 Şubat 1927'de İstanbul'da doğdu. 1952'de İstanbul Belediye Konservatuvarı'nı bitirdi. Cumhuriyet döneminin en değerli neyzenlerinden biri olan ressam Halil Dikmen'den on beş yıl ders aldı. Ebru sanatının başlıca ustalarından biri olarak da tanınan Mustafa Düzgünman ile Saray müezzinlerinden Muzikalı Muhiddin Efendi'den dinsel, udî Hüseyin Fahri Tanık (1872-1953), Dr. Hamid Hüsnü Bey (1868-1952) ve udî Vahit Bey'den de pek çok din dışı yapıt öğrendi. Batı müziğiyle de ilgilendi. 1952'den 1980'e değin Konservatuvar İcra Heyeti ile İstanbul Radyosu'nda çalıştı. 1980-1981 öğretim yılında, ABD'de Seattle'daki Washington Üniversitesi'nde Türk müziği ve ney dersleri verdi. Halen (1985) Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı'nda, 1976'da başladığı ney öğretmenliğini sürdürmektedir.

Niyazi Sayın neyde, her şeyden önce tek tek perdelerin değerini en uygun biçimde verme kaygısını güder. Öğretmeni Halil Dikmen, Galata Mevlevihanesi'nin son neyzenbaşısı Emin Yazıcı'nın, o da Aziz Dede, Hüseyin Fahreddin Dede, Hakkı Dede gibi ünlü neyzenlerin öğrencisi olduklarından, Sayın'ın ney tavrı belirli bir geleneğe dayanır. Ancak o, gelenekten aldığıyla yetinmemiş, ney üstünde yeni pozisyonlar geliştirmiştir. Dikmen'in uyguladığı dudak titretme hareketine, baş ve gövde duruşu ile parmak açılışlarını yeniden düzenleyerek, ayrı bir teknik eklemiştir. Parmakların bu biçimde kullanılması, hem perdelerin transpozisyon yoluyla daha çok perdeye göçürülmesini sağlamış, hem de saza kıvraklık getirmiştir. Üslubundaki özgünlük de öncelikle, bu tekniğin bir ürünüdür. Niyazi Sayın, taksim formunun da özgün bir yorumcusudur, geçki (modülasyon) zevkiyle teknik ustalığın birleştiği taksimleri, her cümlede başka bir makama geçilen kâr-ı nâtık formunun doğaçtan, neyle yorumlanışı olarak da görülebilir. Niyazi Sayın, Hamparsum notasını okuyabildiği gibi, klasik repertuarı en iyi bilen yorumculardan da biridir.

SAZ, Leyla
(1850-1936)

Türk, besteci, yazar, şair. 19.yy'ın ikinci yarısında başlayan yeni tarzdaki şarkı geleneğinin temsilcilerindendir.

İstanbul'da doğdu, 6 Aralık 1936'da aynı kentte öldü. Sultan Abdülmecid dönemi Saray doktorlarından Hekimbaşı İsmail Paşa'nın kızı, mimar Vedat Tek'in annesidir. Çok küçük yaşta Saray'a alındı, yedi yıl aralıksız yaşadığı bu çevrede öğrenim gördü ve piyanoya başladı, Batı müziği bilgileri edindi. Öğrenimini 1861'de babasının vali atandığı Girit'te, aldığı özel derslerle sürdürdü; Yunanca, Fransızca öğrendi; ayrıca edebiyat, Farsça, Arapça dersleri aldı. 1870'te İzmir vilayeti mektupçusu Sırrı Efendi (daha sonra Sırrı Paşa) ile evlendikten sonraki yıllarını eşinin mutasarrıf ya da vali atandığı yerlerde, kimi zaman da İstanbul'da geçirdi. Saray çevresiyle ilişkisi hiçbir zaman kopmadı. Evi, zamanın ünlü sanatçılarının bir araya geldiği bir müzik çevresi durumundaydı. Soyadı yasasının kabulünden sonra Saz soyadını aldı.

Leyla Hanım, imparatorluk dönemini yaşayıp Cumhuriyet'e yetişebilen son müzikçiler kuşağının tanınmış bir temsilcisidir. Besteci Medenî Aziz Efendi (1842-1895) ile Nikogos Ağa en çok yararlandığı öğretmenleridir. Günümüzde bilinen elli dolayındaki yapıtının büyük çoğunluğu şarkı formundadır. Bu şarkılarda düzgün bir melodik akış ve usül uygulaması görülür. Leyla Saz'ın hiçbir zaman belirli bir düzeyin altına düşmeyen üslubu, döneminin duygusallığını, romantizmini yansıtır. Hece ölçüsüyle yazıp türkü tarzında bestelediği parçaları ise halk beğenisine duyduğu yakınlığı gösterir. "Yaslı gittim şen geldim..." diye başlayan marşı da çok sevilmiş, resmi törenlerde, okullarda sık sık çalınıp okunmuştur.

Yayımladığı anılar kitabı, Türk müziği tarihinin yanı sıra, Batı müziğinin Saray'daki durumuna ve genel olarak Türk sanat ve kültür tarihine ilişkin pek çok konuda içerdiği zengin bilgilerle, önemli bir kaynak kitaptır. Şiirleri, kişisel duygularını yansıtan birer kalem denemesi olmaktan öteye gitmez; bunların çoğunu şarkılarında güfte olarak kullanmıştır. Leyla Hanım'ın Bostancı'daki köşkünün yanmasıyla, gençliğinde yazmaya başladığı anılarıyla şiirlerinin yanı sıra, bestelediği şarkıların notaları da yok olmuştur. Anılarını yıllar sonra, 1920'de yeniden kaleme almış, anımsayabildiği şarkılarıyla şiirlerini de bir araya toplayıp yayımlamıştır.

● YAPITLAR (başlıca): Anı: *Le harem imperial et les sultanes au XIX siécle*, 1925, (*Haremin İç Yüzü*, 1974). Şiir: *Solmuş Çiçekler*, 1928. Şarkı: *Hicazkâr Şarkı* "Mâni oluyor halimi takrire hicabım"; *Hicazkâr Şarkı* "Nerdesin, nerde acep, gamla bıraktın da beni"; *Mahur Şarkı* "Etmedin asla terahhum, pek çok üzdün cânımı"; *Hüzzam Şarkı* "Harabı intizar oldum aman gel"; *Hüzzam Şarkı* "Ey sabah-ı hüsn-ü ânın âfitab-ı enveri"; *Rast Şarkı* "Mey-î aşkınla gönül peymane olsun".

SCARLATTI, Alessandro
(1660-1725)

İtalyan, besteci. Opera aryasının gelişmesini sağlayan Napoli Okulu'nun en önemli bestecisidir.

Pietro Alessandro Gaspare Scarlatti 2 Mayıs 1660'ta Palermo'da doğdu, 24 Ekim 1725'te Napoli'de öldü. Müzikçi bir aileden geliyordu. Kardeşleri kemancı ve koro şefi Francesco Scarlatti (1668-?) ile tenor Tommaso Scarlatti (1675-1760) idi. On iki yaşında Roma'ya giden Alessandro orada besteci ve öğretmen Bernardo Pasquini'nin yanında (1637-1710) eğitim gördü. 1679'da Roma'da bir dinsel kurum için yazdığı ilk operası *Gli equivoci nel sembiante* (Yüzün İki Anlamlı Görünüşü) sürgünde bulunan İsveç Kraliçesi Kristina'nın ilgisini çekti. 1680'de kraliçenin korumasına giren Scarlatti aynı yıl onun için *L'honestà negli amori* (Sevgide Dürüstlük) operasını yazdı. 1684'te kraliçenin hizmetinden ayrılarak 1702'ye değin Napoli'de krallık baş müzik yönetmenliğini yaptı. Bu dönemde Saray ve çevresi için kırkın üstünde opera ve müzikli gösteriler yazdı.

1705'te oğlu Domenico Scarlatti'yle birlikte Floransa'ya gitti. Orada Toskana Prensi III.Ferdinando de Medici'nin özel tiyatrosu için dört opera yazdı. Ardından Roma'ya gitti. 1707'de Roma'da kardinal Pietro Ottoboni'nin baş müzik yönetmenliğiyle görevlendirildi. 1708'de gene aynı kentte Santa Maria Maggiore Kilisesi'ne atandı. Aynı yıl Venedik Karnavalı'nda oynanmak üzere yazdığı operasının hazırlıkları için Venedik'e gitti. 1709'da Napoli'deki eski görevine döndü. 1723'te emekli oluncaya değin süren bu görevi sırasında birçok opera, missa ve serenat besteledi. 1716'da papa XI.Clemens için bir missa yazdı. İki yıl sonra da ilk güldürücü operası *(opera buffa) Il trionfo dell'onore* (Saygınlığın Zaferi) sahnelendi.

Yazdığı 115 operayla İtalyan operasına gerçek bir ün sağlayan Scarlatti'nin öncülüğünü yaptığı Napoli Okulu, müziğin şiir ve söze üstünlüğünü benimsemiştir. Böylece süslenerek söylenen arya anlamındaki *bel canto*'lar ve şan tekniğini geliştiren başka şarkı söyleme biçimleri önem kazanmıştır.

Scarlatti *da capo* arya biçiminin gelişmesine öncülük etmiştir. Yapısı A-B-A şemasıyla anlatılabilecek olan *da capo* aryada üçüncü ve son bölüm, *da capo* (baştan) terimiyle belirtilir ve böylece arya, birinci bölümün tekrarıyla son bulur. Bu aryalar, içinde aryanın temel melodisinin de bulunduğu *ritornel* adı verilen enstrümantal bir giriş bölümüyle başlar. Bu üçlü biçim, 18.yy müziğinde ve genellikle Händel, Bach, Gluck ve Mozart'ın yapıtlarında da vardır.

Çalgı müziği alanında da yenilikler getiren Scarlatti, ilk kez Monteverdi'nin kullandığı *toccata* tarzı opera giriş müziğini geliştirerek sonraları yaygınlaşacak olan opera uvertürü biçimine daha yakın bir tür yaratmıştır. İtalyan uvertürü ya da *sinfonia* olarak adlandırılan bu giriş müzikleri hızlı-ağır-hızlı olan üç ayrı bölümden oluşur. Hızlı bölümler üçlü ritimde ve dans karakterindedir. Romantik dönemin senfonisi de bu biçimin geliştirilmesiyle ortaya çıkmıştır.

Scarlatti orkestra müziğinde, dört ana bölüğe ayrılmış yaylı çalgılar için yazan ilk bestecilerden biridir. Nefesli çalgıları kullanışı da alışılagelenin dışındadır. Obua ve flütler, Scarlatti orkestrasının başlıca nefesli çalgıları olarak öne çıkarlar.

Klasik armoninin gelişiminde önemli bir yeri olan Scarlatti, müzik eleştirmenlerince Mozart'ın doğrudan öncülü olarak kabul edilmektedir.

● YAPITLAR (başlıca): Opera: *Gli equivoci nel sembiante*, 1679, (Yüzün İki Anlamlı Görünüşü); *L'honestà negli amori*, 1680, (Sevgide Dürüstlük); *Teodosia*, 1709; *Il trionfo dell'onore*, 1718, (Saygınlığın Zaferi); *La Griselda*, 1721. Vokal Müzik: 20 *Oratoryo*; 10 *Missa*; 46 *Motet*; *Stabat Materler*; 30 *Oda Kantatı*; 19 *Serenat*; 8 *Madrigal*. Çeşitli: Küçük orkestra için 20 *Senfoni*; *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*.

SCARLATTI, Domenico
(1685-1757)

İtalyan, besteci. Klavsen sonatlarıyla piyano müziğinin öncüsü olarak kabul edilir.

Giuseppe Domenico Scarlatti 26 Ekim 1685'te Napoli'de doğdu, 23 Temmuz 1757'de Madrid'de, kimi kaynaklara göre de Napoli'de öldü. İlk müzik eğitimini babası Alessandro Scarlatti'den aldı. On altı yaşında Napoli Sarayı'nın orgcusu oldu, 1703'te aynı kentte ilk operaları *Ottavia restituita al trono* ("Tahtın Sekizinci Kez Geri Çevrilmesi") ile *Il Guistino* sahnelendi. 1705'te babasıyla birlikte Floransa'ya gitti. 1708'de Venedik'e giderek ünlü eğitimci ve opera bestecisi Francesco Gasparini'den ders aldı. Orada Händel ile yaşamları boyu sürecek bir dostluk kurdular. D.Scarlatti'nin klavsen çalmadaki ustalığı Roma'da kardinal Ottoborini'nin ilgisini çekti. Kardinal 1709'da Händel ve Scarlatti'yi bir yarışmada karşı karşıya getirdi. Scarlatti bu yarışmada büyük başarı kazandı. Aynı yıl Roma'da sürgündeki Polonya Kraliçesi Maria Kasimira'nın hizmetine girerek onun için operalar yazdı. Kraliçe 1714'te Roma'dan ayrılınca, Scarlatti, Vatikan'la ilişki kurarak San Pietro Kilisesi Giulia Kapellası müzik yöneticiliği görevine getirildi. Bu görevi 1719'a değin sürdürdü.

1720'de Portekiz'e gitti. Orada Portekiz Kralı II.Joao'nun müzik yönetmeni oldu. Bu arada kralın kardeşinin kızı prenses Maria Barbara de Bragança'nın da müzik öğretmeni oldu. Sayısı 550'yi bulan ünlü klavsen sonatlarının çoğunu yaşamının sonuna değin bağlı kaldığı bu öğrencisi için yazdı. 1725'te İtalya'ya döndü. 1729'da prenses Maria Barbara, gelecekte İspanya Kralı VI.Ferdinando olacak Asturia prensiyle evlenince Scarlatti de İspanya'ya gitti.

Bu dönemde yazdığı tek bölümlük klavsen sonatlarını içeren *Essercizi per gravicembolo*'nun ("Klavsen Çalışmaları") bir nüshasını kral V.Joao'ya adadı. Yaşamının sonuna değin İspanya Sarayı'nda müzik öğretmeni olarak kalan Scarlatti ölümünden kısa bir süre önce yazdığı soprano ve yaylılar için *Salve Regina*'yla bir kez daha vokal müziğe döndü.

Günümüze, klavsen için yazdığı kısa parçalarla ulaşan Scarlatti, bu yapıtlarındaki virtüözlük düzeyine varan parlak işleyiş tekniği, alışılmadık ve gözüpek üslubu, geleneksel armoniyi yadsıyan anlatımıyla kendinden sonraki piyano müziğinin hazırlayıcısı olarak

kabul edilir. Sonat adı verilen ve tonal araştırmaları çok ileri götüren bu kısa parçalar, Klasik dönem sonatının da habercisidir. Sonraki kuşak bestecilerinin piyano yapıtlarında görülen süslü geçişler, notaların hızlı ve kesik bir teknikle çalındığı *arpeggio*'lar, ellerin çapraz duruma geçmesi, onun sonatlarında sık sık yer alır. Klavsen müziğine getirdiği bütün bu yenilikler, çekici melodiler ve kendine özgü anlatımıyla Scarlatti müzik tarihinde önemli bir yer edinmiştir.

● YAPITLAR (başlıca): Klavsen Müziği: 550 *Sonat.* Opera: *Ottavia restituita al trono,* 1703, ("Tahtın Sekizinci Kez Geri Çevrilmesi"); *Il Guistino,* 1703; *Orlando,* 1711; *Ifigenia in Aulide,* 1713, (İphigeneia Aulis'te); *Ifigenia in Tauride,* 1713, (İphigeneia Tauris'te). Vokal Müzik (dinsel): 1 *Missa;* 2 dizi *Salve Morale;* 1 *Stabat Mater.*

SCELLE, Georges
(1878-1961)

Fransız, hukukçu. Ulusal hukuk sisteminin uluslararası hukuka bağımlı olması gerektiğini savunmuştur.

Avranches'de doğdu, Paris'te öldü. Sofya, Lille, Dijon, Cenevre ve Paris üniversitelerinde hukuk profesörlüğü yaptı. Milletler Cemiyeti'nde Fransa'yı temsil etti. Birleşmiş Milletler Teşkilatı Devletler Hukuku Komisyonu başkanlığı ve La Haye (Den Haag) Devletler Hukuku Akademisi genel sekreterliği görevlerinde bulundu.

Scelle'e göre hukukun tek kaynağı toplumsal olaylardır. Her insan topluluğunda kurallar kendiliğinden ortaya çıkar. Bu nedenle her topluluk, aynı zamanda bir hukuk düzenidir ve uluslararası hukuk, devletler arası hukuk olarak değil, düzenler hiyerarşisine bağlı topluluklar hukuku olarak kabul edilmelidir. Uluslararası ilişkilerde, devletlerin birlikte ve yan yana yaşamalarından öte, halkların kaynaşmaları söz konusudur. Bu da, uluslararası ilişkilerin, kişiler ve gruplar arası ilişkiler olarak tanımlanmasını zorunlu kılar.

Hukukta Gerçekçi Okul'a bağlı bir hukukçu olarak kabul edilen Scelle, hukukun özneleri olarak yalnızca gerçek kişileri kabul eder ve "devletin kişiliği" tezinin bilimsel olmadığını savunarak, devletin uluslararası hukukun öznesi olarak ele alınmasına karşı çıkar. Duguit'nin, devleti hukuksal bir güç olarak değil fiili bir iktidar olarak kabul eden ve gücünün sınırlanması gerektiğini ileri süren görüşlerinden yola çıkarak, her bireyin, hangi hukuksal düzene bağlı olursa olsun, aynı zamanda ve doğrudan doğruya uluslararası hukuk düzenine de bağlı olduğunu savunur.

Scelle, ulusal ve uluslararası hukuk sistemlerini birbirlerinden tümüyle bağımsız kabul eden ikici *(dualiste)* görüşe karşı, kaynakların kişilerin ve düzenledikleri toplumsal ilişkilerin aynı olmasından yola çıkarak uluslararası hukukla ulusal hukukun ayrı ve bağımsız olmadığını savunan birici *(moniste)* görüşün en önemli temsilcilerindendir. Hukuk düzenleri hiyerarşisini ve ulusal hukukun uluslararası hukuka bağımlılığını temel almasıyla hukuk normları hiyerarşisini savunarak, ulusal ve uluslararası hukuk arasında bir bağımlılık ilişkisinin bilimsel olarak saptanamayacağını ileri süren Kelsen'den ayrılır. Scelle'e göre, hukuk düzenlerinin hiyerarşisi, parçalardan oluşan bir bütün olan uluslararası topluluğun hukuk düzenini, bütünü oluşturan hukuk düzenlerinin üstüne yerleştirmektedir. Devletin, kendi yetkilerini saptamak yetkisi olmaması gerekir. Bu, uluslararası topluluğa ait bir haktır.

Scelle, uluslararası hukukun işlevlerini yerine getirecek özel organların henüz oluşmadığını ve bu işlevlerin zorunlu olarak çeşitli devletler tarafından sağlanacağını belirtmektedir. Bu organlar, bazen devletin, bazen uluslararası hukukun organları olarak işlev görecek ve kaçınılmaz bir ikileşme olacaktır. Gerçekte, uluslararası kurumlar, süreç içersinde, kısmen uluslararası organlar gibi davranan bu kurumların yerini almaktadır.

Haurio'nun "kurum kuramı"ndan ve Duguit'nin devlete ilişkin görüşlerinden geniş ölçüde etkilenerek, ulusal hukuk düzenlerinin, uluslararası hukuk kuralları bütünlüğü içinde, ikincil ve bağımlı bir duruma gelmesini öngören Scelle, aksi durumda ulusal toplulukların çıkarlarının bir bireşimi olan genel kamu çıkarının ve uluslararası yaşamın tehlikeye gireceğini ileri sürmüştür.

● YAPITLAR (başlıca): *Précis de droit des gens,* 2 cilt, 1932-1934, ("Devletler Hukuku Kitabı"); *Sens international,* 1942, ("Uluslararası Kamuoyu"); *Manuel élémentaire de droit international public,* 1943, ("Devletler Kamu Hukuku Temel Elkitabı"); *Cours de droit international public,* 1948, ("Devletler Kamu Hukuku Dersleri").

● BAKINIZ: DUGUIT, HAURIOU, KELSEN.

SCHACHT, Hjalmar
(1877-1970)

Alman devlet adamı. Weimar Cumhuriyeti ve Nazi iktidarı dönemlerinde maliye bakanlığı yapmıştır.

Horace Greely Hjalmar Schacht 22 Ocak 1877'de Schleswig'de Tingleff'te (bugün Danimarka'da) doğdu, 4 Haziran 1970'te Münih'te öldü. Varlıklı bir tüccar olan babasının ABD'ye göç etmesi üzerine çocukluğu orada geçti. Daha sonra Almanya'ya dönerek 1900'de Kiel Üniversitesi'nde iktisat öğrenimini tamamladı. 1903'te Almanya'nın büyük bankalarından Dresdner Bank'a girdi ve 1908-1915 arasında bankanın genel müdür yardımcılığını yürüttü. I.Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında Belçika'daki Alman işgal hükümetine mali danışmanlık yaptı. 1916'da Alman Ulusal Bankası'nın başına geçti.

I.Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Almanya'da, yüklü savaş tazminatlarını ödeyebilmek amacıyla sürekli para basıldığı ve bu nedenle enflasyonun olağanüstü boyutlara ulaştığı 1923'te Maliye Bakanlığı'nda parasal konularda özel uzman olarak çalışmaya başladı. Sıkı para politikası uygulayarak enflasyonun hızını azaltmayı başardı. "Markın kurtarıcısı" olarak kazandığı büyük ünle 1924 başında Merkez Bankası'nın (Reichsbank) başkanlığına getirildi. ABD kredilerinden yararlanılarak yeniden onarım yatırımlarının başlatıldığı bu yıllarda önemli ölçüde iktisadi canlanma sağlandı.

Schacht 1929'da Almanya'nın tazminat ödemelerini yeni bir plana bağlamak için Paris'te yapılan

görüşmelerde Alman heyetine başkanlık yaptı. Dönüşünde milliyetçi çevrelerin etkisiyle görüşmelerde kabul edilmiş olan Young Planı'nı tanımadığını açıkladı ve görevlerinden istifa etti. Cumhuriyet hükümetini açıkça suçlayan yazılar yayımlamaya başladı. 1930'da Göring' le, 1931'de Hitler'le tanışmasından sonra Nasyonal Sosyalistler'in ülkenin kurtarıcısı olacaklarına inanıp, bankacı ve sanayici dostlarının Naziler'i desteklemeleri için yoğun bir çaba içine girdi. Ekim 1931'de sağdaki partilerle Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'ni bir araya getiren Harzburg Cephesi'nin kurulmasında ve devlet başkanı Hindenburg'un Ocak 1933'te Hitler'i başbakanlığa atamasında önemli rol oynadı. Hitler'in başbakan olmasından sonra 20 Şubat 1933'te Göring başkanlığında sanayiciler ve işadamlarının katıldığı gizli toplantının düzenlenmesinde ve Mart'ta yapılacak seçimler için Nazi Partisi'ne büyük parasal destek sağlanmasında etkili oldu.

Mart 1933'te Merkez Bankası başkanlığına, aynı yılın Ağustos'unda da maliye bakanlığına getirildi. Ülkede 6 milyon işsizin varlığı en önemli iktisadi sorun olarak çözüm bekliyordu. Schacht ağaçlandırma, yol yapımı gibi istihdam yaratıcısı kamu işlerini başlatarak yıl sonuna değin işsizliği üçte bir oranında azaltmayı başardı. Ancak Nasyonal Sosyalizm'in mucizesi olarak sunulan, işsizliğin birkaç yıl içinde tümüyle ortadan kaldırılması ise ülke ekonomisinin savaş sanayiine yönlendirilmesiyle gerçekleştirildi. Savaş ekonomisi konusunda tam yetkiyle donatılan Schacht, para değerini büyük bir ustalıkla ayarlayarak, yabancı ülkelerden kredi sağlayarak ve silahlanma hazırlıklarının gizlilik içinde yürütülmesi için çeşitli yöntemler kullanarak Nazi diktatörlüğünün iktisadi gücünün artırılmasında ve ordunun savaşa hazır duruma gelmesinde önemli rol oynadı.

Eylül 1936'da kabul edilen ve Almanya'nın dört yıl içinde kendine yeterli duruma gelmesini hedefleyen planın yürütülmesinden sorumlu olan Göring'le anlaşmazlığa düştü. Konan hedefleri ulaşılması olanaksız bulduğundan ve tam istihdam durumunda olan ekonominin sınırlarının zorlanmaması gerektiğini düşündüğünden maliye bakanlığından istifa etti. Ancak istifasının doğuracağı şaşkınlık ve tepkiden çekinen Hitler'in isteğini kabul ederek sandalyesiz bakan olarak hükümette kaldı. Askeri harcamaların aşırı boyutlara ulaşmasını eleştirince 1939'da Merkez Bankası başkanlığından alındı.

Temmuz 1944'te Hitler'e yönelik başarısız suikast girişimi içinde yer aldı ve yakalanarak toplama kampına gönderildi. Savaşın bitişinden sonra Nürnberg Mahkemesi'nde yargılandıysa da suçsuz bulunarak beraat etti. 1953'te Düsseldorf'ta özel bir banka kurdu. Ayrıca Endonezya, Suriye, İran, Mısır gibi azgelişmiş ülkelere mali danışmanlık yaptı.

● YAPITLAR (başlıca): *Die stabilizierung der Mark*, 1927, ("Markın İstikrara Kavuşturulması"); *Das Ende der Reparationen*, 1931, ("Tazminatların Sonu"); *Grundsaetze deutschen Wirtschaftspolitik*, 1932, ("Alman İktisat Politikasının Temelleri"); *Das internationale Schulden und Kreditproblem*, 1934, ("Uluslararası Borç ve Kredi Sorunu"); *Abrechnung mit Hitler*, 1948, ("Hitler'le Hesaplaşma"); *76 Jahre meines Lebens*, 1953, ("Yaşamımın 76 Yılı").

● BAKINIZ: GÖRING, HITLER.

SCHAEFFLE, Albert
(1831-1903)

Alman, sosyolog ve iktisatçı. Toplumsal yapı ile biyolojik organizmalar arasında benzerlikler kuran bir kuram geliştirmiştir.

24 Şubat 1831'de Nürtingen'de doğdu, 25 Aralık 1903'te Stuttgart'ta öldü. 1860'ta Tübingen Üniversitesi'nde iktisat profesörü oldu. 1862-1865 arasında Württemberg Eyalet Meclisi üyeliği yaptı. 1868'de Viyana Üniversitesi'ne geçen Schaeffle, Şubat 1871'de G.Hohenwart başkanlığındaki Avusturya hükümetinde ticaret ve tarım bakanlığına getirildi. Çekler'in yaşadığı Bohemya'nın imparatorluk içindeki konumunu belirlemek amacıyla federasyon yönetimi önerdi. Ancak, bu önerisinin Liberaller'in ve diğer ulusal azınlıkların tepkisini çekmesi üzerine, Ekim'de hükümetin düşmesinden sonra Stuttgart'a dönerek bilimsel çalışmalarına ağırlık verdi. 1892'den sonra *Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft*'ı (Siyasal Bilimler Dergisi) yönetti.

İktisat, politik iktisat ve maliye alanlarında çok sayıda çalışması olan Schaeffle, sosyalizmle bilimsel açıdan ilgilenen ilk Alman iktisatçılarındandır. *Die Quintessenz des Sozialismus* ("Sosyalizmin Özü") adlı kitabında sosyalist öğretilerin kapsamlı bir incelemesini yapmıştır.

İktisatçı olmasına karşın Schaeffle'in çalışmalarının ağırlık merkezini sosyoloji oluşturmaktadır. Sosyolojide Bio-organik okul içinde yer alan Schaeffle, A. Comte'un görüşlerine dayanarak, toplumu biyolojik bir organizma olarak ele almış, toplumsal olayları ve ilişkileri organizmaların biyolojik özellikleriyle benzerlikler kurarak açıklamıştır. 1875'te yayımladığı *Bau und Leben des sozialen Körpers* ("Toplumsal Bünyelerin Yapısı ve Yaşamı") adlı kitabında biyolojik doğa yasalarını toplumsal yaşama uygulamayı denemiştir. Organizmaların dokularıyla toplumun dokuları arasında karşılaştırma yapan Schaeffle'ye göre ordu, polis, giysi, ev, kale gibi toplumsal olgular toplumun koruyucu dokularıdırlar ve hayvan organizmasındaki epiderma dokusunu karşılarlar. Toplumun manevi ve düşünsel yaşamı ile kurumları da organizmanın sinir sistemine denk düşer.

Schaeffle, daha sonraki yazılarında ve özellikle de ölümünden sonra yayımlanan *Abriss der Soziologie* ("Sosyolojinin Ana Hatları") adlı kitabında biyolojik yasaları toplumsal olaylara uygulama yönteminden uzaklaşarak toplum ve organizma arasındaki ayrılık üzerinde durmuş ancak temelde bio-organikçi görüşe sadık kalmıştır. Ona göre toplumsal yapı biyolojik bir organizma olmasına karşın onun daha yüksek bir aşamasıdır. Toplumsal yaşamın bilinçli olarak biçimlendirilebilmesi ya da var olan biçimin değiştirilebilmesi iki tür organizma arasındaki en önemli farktır.

Schaeffle, Olguculuk'un etkisiyle biyolojik doğa yasalarını toplumsal yaşama uygularken bir yandan da Alman idealist felsefesine duyduğu yakınlık sonucu sosyolojinin asıl konusunun insanlar arası karşılıklı ruhsal etkileşimi araştırmak olduğunu öne sürmüştür. Schaeffle, A.Comte, H.Spencer ve C.Darwin'in düşün-

celeriyle G.W.Hegel ve Schelling'in felsefi görüşlerinin bir bireşimini yapmaya çalışmıştır.

● YAPITLAR (başlıca): *Die Nationalökonomie oder allgemeine Wirtschaftslehre*, 1861, 2 cilt, ("Ulusal İktisat ya da Genel İktisat Öğretisi"); *Die Quintessenz des Sozialismus*, 1875, ("Sosyalizmin Özü"); *Bau und Leben des Sozialen Körpers*, 1875-1878, 4 cilt, ("Toplumsal Bünyelerin Yapısı ve Yaşamı"); *Abriss Der Soziologie*, (ö.s.), K.Bücher (yay.), 1906, ("Sosyolojinin Yıkılışı"); *Aus meinem Leben*, (ö.s.), (otobiyografi), 2 cilt, 1905, ("Yaşamımdan").

● BAKINIZ: COMTE.

SCHARNHORST, Gerhard von (1755-1813)

Alman, asker. Prusya ordusunu yeniden düzenlemiştir.

Gerhard Johann David von Scharnhorst 12 Kasım 1755'te Hannover'de Bordenau'da doğdu, 28 Haziran 1813'te Prag'da öldü. Hannover ordusunda topçu subayı iken Belçika'da Fransız devrimci güçlerine karşı yapılan savaşlara katıldı. 1801'de Prusya Kralı III.Friedrich Wilhelm'e yazdığı bir mektupla Prusya ordusuna girmesine izin verilmesini istedi. İsteği kabul edilen Scharnhorst, Berlin Harp Akademisi'nin müdürü oldu. Öğrencileri arasında savaş stratejisinin en önemli isimlerinden biri olan C. von Clausewitz de bulunuyordu. Ordu içinde hızla yükselerek genelkurmaya atanan Scharnhorst 1804'te soyluluk unvanı aldı.

Ekim 1806'da Fransa'ya savaş ilan edilmesi üzerine orduda kurmay subay olarak görevlendirildi. Prusya ordusunun ağır bir yenilgiye uğradığı Jena Savaşı'nda tutsak düştü. Savaş tutsaklarının değiştirilmesi sırasında Prusya'ya geri döndü. Savaş sırasında gösterdiği askeri başarılardan dolayı savaş bakanlığına getirildi. Aynı zamanda, genelkurmayın ve Ordu Reform Komisyonu'nun başkanı oldu.

1807 Tilsit Antlaşması'nın ardından Fransız egemenliğine giren Prusya'da siyasi ve toplumsal koşulları düzeltmek amacıyla geniş bir reform hareketi başladı. Devlet adamlarından K.von Stein ve K.von Hardenberg önderliğindeki reform hareketine askeri alanda Scharnhorst ve A.N.Gneisenau önderlik etmekteydiler. Scharnhorst, II.Friedrich (Büyük) döneminden kalma, zorla askere alınan köylülerden ve yabancılardan oluşan ordunun yerine her vatandaşın zorunlu olarak askere alınmasıyla oluşan ve sürekli yenilenen bir ordu düzeninin gerekliliğine inanmaktaydı. Gneisenau'yla birlikte her vatandaşın askere alınıp bir süre eğitildikten sonra muazzaf askerliğe ayrılmasına ve yerlerine yeni askerlerin alınarak çok sayıda eğitimli asker yedeğinin sağlanmasına dayanan bir sistem geliştirdi. Böylece, Prusya Fransa'nın koyduğu, ordusunda yalnızca 42.000 asker bulundurma sınırını aşmadan önemli bir askeri potansiyele sahip oluyordu. Eğitim sisteminde de önemli değişiklikler yapan Scharnhorst, yürüyüş talimleri yerine atış ve savaş tekniklerine ağırlık verdi, tahkimat ve topçu birliklerini geliştirdi, orduda dayağı yasakladı, soylu olmayanlara da subay olma olanağı sağladı.

1811'de askeri reformlarından çekinen I.Napoléon'un isteğiyle savaş bakanlığından alındı. Aynı yıl, Prusya'nın Napoléon'un zorlaması üzerine Rusya'ya karşı Fransa'yla ittifak yaparak savaşa girmesi üzerine ordudan ayrıldı. Ancak, Şubat 1813'te Prusya, Rusya'yla ittifak yaparak Fransa'ya savaş ilan edince görevine döndü. Mayıs 1813'te Lützen Savaşı'nda yaralandı. Avusturya'yı Fransa'ya karşı savaşa girmeye davet etmek üzere gittiği Prag'da öldü.

● YAPITLAR (başlıca): *Handbuch für Offiziere*, 1787, ("Subaylar İçin Elkitabı").

● BAKINIZ: CLAUSEWITZ, HARDENBERG, K.STEIN.

SCHAROUN, Hans (1893-1972)

Alman, mimar. Bir yapıdaki çeşitli işlevleri bir gövdenin parçaları gibi ele alan organımsı mimarlığın temsilcisidir.

20 Eylül 1893'te Bremen'de doğdu, 25 Kasım 1972'de Berlin'de öldü. 1912-1914 arasında Berlin Teknik Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1917-1925 arasında Doğu Prusya'daki bayındırlık etkinliği çerçevesinde görev aldı. Bu arada, 1918'den sonra bir süre B. Taut'la çalıştı. 1920'de onunla birlikte November Gruppe'nin (Kasım Grubu) çeşitli etkinliklerinde rol aldı. 1925'te de ilerici Alman mimarlarından oluşan Der Ring (Halka) adlı gruba katıldı. Tasarımlarıyla kısa zamanda adını duyurdu. 1926-1932 arasında Breslau Güzel Sanatlar Akademisi'nde ders verdi. 1933'te Nasyonal Sosyalistler'in yönetime geçmesinden sonra, çalışmalarını sürdüremez oldu. II.Dünya Savaşı'nın ardından, yerleşim bölgelerinin onarımı işinde çalışmaya başladı. 1947'de Berlin Teknik Üniversitesi'ne girdi. 1956'da Berlin Güzel Sanatlar Akademisi'nin başkanı oldu. 1960'tan sonra, yeniden uygulama alanına döndü.

Hans Scharoun 1919-1923 arasında, Almanya'da o günlerde gelişen ütopik akımın etkisindeki B. Taut, W. Gropius ve H. Häring gibi, öznel bir davranışla estetiği ön plana alan yapılar tasarlamıştır. 1925'ten sonra ise I. Dünya Savaşı'nın yol açtığı toplumsal, iktisadi ve teknik olanaksızlıkların giderek çoğalması üzerine, bütün bu mimarlar gibi, akılcı, işlevci bir mimarlığa yönelmiştir. Bu anlayıştaki ilk önemli yapıtı 1927'de, dönemin tanınmış mimarlarının da katıldıkları Stuttgart'taki Weissenhof örnek konut yerleşmesi için tasarladığı konuttur. Bunu izleyen yıllarda genellikle Berlin'in onarımı ve yeni yerleşim tasarımları üzerinde çalışmış, ama bir yandan da ilk yıllarındakilere benzer taslaklar çizmeyi sürdürmüştür. 1950'lerde Avrupa toplumlarında özellikle iktisadi alanda artmaya başlayan rahatlama, mimarlıkta da biçimsel arayışların yeniden canlanmasına yol açmıştır. Scharoun da bu bağlam içinde, Kassel ve Mannheim tiyatroları için açılan yarışmalara yolladığı önerilerinde izlendiği gibi, eski mimarlık anlayışına bir kez daha yönelmiştir.

Scharoun bundan sonraki bütün tasarımlarında Organımsı mimarlığın tümevarımcı anlayışı doğrultusunda davranmış, yapılarını içten dışa, işlevden biçime doğru geliştirmiştir. Yapıyı kullanacak insanların yapacaklarını varsaydığı hareketlerden yola çıkarak

biçimlendirdiği bu tasarımlarında, insan eylemlerinin ve doğal verilerin gerektirdiği yerlerde dik açıyı bozmuş, irrasyonel olarak adlandırılabilecek planlar elde etmiştir. En önemli yapıtlarından *Romeo ve Juliet* adlı katevi grubu, farklı işlevleri olan bölümlerin, farklı gereçler ve farklı renkler yardımıyla tek tek dışa yansıtıldığı, oldukça hareketli iki kütleden oluşur. İç mekânlar arasındaki sürprizli geçişler, bir anlamda yapının dışına da yansıtılarak, insanın attığı her adımda değişen bir görüntü zenginliği elde edilmiştir. Avrupa'nın en büyük boyutlu ve dünyanın en iyi akustik düzenine sahip konser salonu olan *Berlin Filarmonisi Konser Salonu* da bütünüyle karşıladığı işleve, yani akustiğe göre biçimlendirilmiş bir tasarımdır. Orkestra ortaya alınmış, dinleyici sıraları ise, geleneksel kalıplara hiç uymayan ve bakışık olmayan bir düzenlemeyle, ama sesin geldiği yöne doğru, belirli gruplar halinde yerleştirilmiştir.

Scharoun bu tasarımlarıyla H. Häring'in temellerini attığı Organımsı mimarlık anlayışının en önemli temsilcisi olmuştur.

● YAPITLAR (başlıca): Weissenhof örnek konut yerleşmesinde bir konut, 1927, Stuttgart; *Siemensstadt Yerleşmesi*, 1930, Berlin; *Schminke Evi*, 1932, Löbau; *Geschwister Scholl Lisesi*, 1955-1962, Lünen, Westfalya; *Romeo ve Juliet Katevleri*, 1963, Stuttgart; *Berlin Filarmonisi Konser Salonu*, 1963, Berlin.

● BAKINIZ: HÄRING.

SCHEDE, Martin
(1883-1947)

Alman, arkeolog. İstanbul'daki Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün kurucusu ve ilk müdürüdür.

20 Ekim 1883'te Magdeburg'da doğdu, Şubat 1947'de öldü. Münih, Heidelberg ve Berlin üniversitelerinde arkeoloji ve sanat tarihi öğrenimi gördü. 1909'da Leipzig Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. 1910'da Berlin Devlet Müzeleri'nde çalışmaya başladı. 1910-1913 arasında Anadolu'da Theodor Wiegand tarafından gerçekleştirilen Milet ve Didima kazılarına katıldı ve aynı dönemde Güney Anadolu'da araştırmalar yaptı. Sisam Adası'ndaki Hera Tapınağı kazılarında da çalıştı.

I. Dünya Savaşı'nda subay olarak Doğu Anadolu ve Suriye'de görev yaptı. Savaştan sonra Berlin Müzesi'ndeki görevine devam etti. Aynı dönemde Berlin Üniversitesi'nde profesör olarak dersler verdi. Daha sonra Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün İstanbul şubesinin kuruculuğu görevini üstlendi. İstanbul'a gelerek bir kitaplık oluşturmaya başladı. 1926-1928 arasında Ankara'daki Augustus ve Aizanoi'deki (Çavdarhisar) Zeus tapınaklarında kazılar yaptı, Priene kenti ile ilgili araştırmalar da gerçekleştirdi. Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün 1929'da çalışmaya başlayan İstanbul şubesi, 1930'da Türk hükümeti tarafından resmen tanındı. Yönetici olarak üstlendiği görevlerin yanı sıra Schede, *Istanbuler Mitteilungen* (İstanbul Haberleri) ve *Istanbuler Forschungen* (İstanbul Araştırmaları) adlı iki yayın dizisinin çıkmasını sağladı. Boğazköy kazılarının Kurt Bittel tarafından yeniden başlatılmasına öncülük etti.

1938'de T. Wiegand'ın yerine Berlin'deki Alman Arkeoloji Enstitüsü'nün müdürü oldu.

● YAPITLAR (başlıca): *Antikes Traufleisten-Ornament*, 1909, ("Antik Sima Bezemesi"); *Die Burg von Athen*, 1922, ("Atina Kalesi"); *İstanbul Asaratika Müzelerinde Yunan ve Roma Devirlerine Ait Heykeltraşi Eserler*, 1928; *Ayzani Kılavuzu*, 1933; *İznik Kılavuzu*, 1933; *Die Ruinen von Priene*, 1934, ("Priene Harabeleri"); *Der Tempel in Ankara*, 1936, ("Ankara'daki Tapınak"); *Ankara und Augustus*, 1937, ("Ankara ve Augustus").

● BAKINIZ: WIEGAND.

SCHEELE, Carl Wilhelm
(1742-1786)

İsveçli kimyacı. Birçok elementi bularak, 18.yy'ın önde gelen deneysel kimyacıları arasında yer almıştır.

9 (ya da 19) Aralık 1742'de, o zamanlar İsveç sınırları içinde bulunan Pomeranya bölgesindeki Stralsund'da (bugün DAC'de) doğdu, 21 Mayıs 1786'da Svealand bölgesindeki Köping'de öldü. Yoksul bir ailenin çocuğuydu; 14 yaşındayken Göteborg'da bir eczaneye çırak olarak girdi ve burada çalıştığı sekiz yıl boyunca kimya ve eczacılık alanında kendi kendini yetiştirdi. 1765'te işyerinin kapanması üzerine Malmö'deki bir eczaneye geçince, kimyacı Anders Johan Retzius ile tanışıp bilgisini geliştirme olanağını buldu. Retzius'un da desteğiyle 1768'de Stockholm'e, iki yıl sonra Uppsala'ya yerleşen Scheele, kısa sürede çalışmaları ve buluşlarıyla adını bilim çevrelerine duyurdu. 1775'te de Köping'de kendi eczanesini ve laboratuvarını kurarak, Berlin ve Londra üniversitelerinden gelen profesörlük önerilerini kabul etmedi, yaşamının sonuna değin çalışmalarını burada sürdürdü.

Akademik bir öğrenim görmemesine karşın uygulama içinde kendini yetiştirerek, tüm yaşamını laboratuvar çalışmalarına adayan Scheele, çağdaşları arasında belki de en çok element ve bileşiği bulup tanımlayan kimyacıdır. Uppsala'dayken güherçileye (potasyum nitrat) ilişkin bulgularıyla ünlü mineral bilimci J.T.Bergman'ın dikkatini çekmiş, onun önerisiyle cam hamurunda renk giderici olarak kullanılan cam sabunu pirolüsiti (manganez dioksit) inceleyerek 1774'te manganezi elde etmiş, hidroklorik asit ile pirolüsitin tepkimesi sonucunda açığa çıkan kloru bulmuştu. Ne var ki, Scheele'nin ayrı bir element değil, bir oksijen bileşiği sandığı klorun element özelliklerini otuz yıl sonra belirleyen İngiliz kimyacı Davy oldu.

Aynı yıllarda Scheele bariti (baryum oksit) ayırmayı başardı, dağ billuru (kalsiyum flüorür) üzerindeki araştırmaları sonucunda yeni bir mineral asiti olan hidroflüorik asiti elde etti; sülfürik asiti, hidrosiyanik asiti, arsenikli hidrojeni buldu. İlk kez onun elde edip, fiziksel ve kimyasal özelliklerini araştırdığı bakır arsenit bugün "Scheele yeşili", kalsiyum tungstat minerali ise "şeelit" olarak anılır. Scheele'nin inorganik kimya alanındaki diğer başarıları da, silisyum flüorürü bulması, kemik külünden fosfor elde etmesi, grafitin bir karbon bileşiği olduğunu belirlemesi ve ışığın gümüş klorür üzerindeki kararıcı etkisini tanımlamasıdır.

Organik kimya alanında da, çeşitli organik asitler elde etmek amacıyla meyve, sebze ve diğer doğal maddeler üzerinde çalışan Scheele, limondan limon asitini (sitrik asit), kuzukulağı ve ravent bitkilerinin kökünden oksalik asiti, elmadan elma asitini (malik asit), ceviz kabuğundaki tanenden gallik asiti, sütten laktik asiti ve idrardan ürik asiti ayırmayı başardı.

Scheele'nin en önemli başarısı ise 1773'te, Priestley'den bir yıl önce oksijeni bulmasıdır. Ne var ki, çalışmalarına ilişkin kitabının yayımlanması geciktiğinden, buluşunu ancak 1777'de açıkladığında, bilim çevreleri çoktandır oksijenin kâşifi olarak Priestley'i tanıyordu. Scheele, o dönemde hâlâ geçerliliğini koruyan ve yanma olayını, yanıcı maddelerin yapısındaki "flojiston" denilen bir akışkanın açığa çıkması biçiminde açıklayan flojiston kuramının izleyicisi olarak, havanın, yanmayı hızlandıran "ateş havası" (oksijen) ile "kirli hava" olarak adlandırdığı iki bölümden oluştuğunu, yanma sırasında ateş havasının tükenerek geriye kirli havanın kaldığını savunuyordu. 1770-1773 arasında gerçekleştirdiği deneylere de, güherçile (potasyum nitrat) ile sülfürik asit karışımını ısıtarak, bu ateş havasını kauçuk bir kapta toplamayı başarmıştı. Ayrıca, nitrik asit ve fosforik asit karışımını, manganez dioksit, sülfürik asit ve fosforik asit karışımını ve cıva oksiti (Priestley'in yöntemi) ısıtarak da aynı gazı elde eden Scheele'nin "ateş havası"na "oksijen" adını veren ve yanma olayını maddenin oksijenle birleşmesi biçiminde açıklayarak flojiston kuramını yıkan ise Lavoisier oldu.

● YAPITLAR (başlıca): *Abhandlung von der Luft und dem Feuer*, 1777, ("Hava ve Ateşe İlişkin Bilimsel araştırma").

● BAKINIZ: BERTHOLLET, CAVENDISH, DAVY, LAVOISIER, MOISSAN, J.PRIESTLEY, G.E.STAHL.

SCHEHADÉ, Georges
(1910)

Lübnan asıllı Fransız oyun yazarı. Fransa'da *avant-garde* (öncü) tiyatronun tanınmış adlarındandır.

İskenderiye'de doğdu. Lübnanlı bir anne babanın oğluydu. Bir süre Beyrut'ta öğretim üyeliği yaptı. Yaşamının büyük bölümünü Paris'te geçirdi. Genç yaşta şiir yazmaya başladı. İlk oyunu *Monsieur Bob'le* 1951'de sahnelendiğinde büyük bir ilgiyle karşılandı. Daha sonraki yıllarda *La soirée des proverbes* ("Atasözleri Akşamı"), *Histoire de Vasco* ("Vasco'nun Öyküsü") ve *Le voyage* ("Yolculuk") adlı oyunları Fransa'da öncü tiyatronun ünlü yönetmenlerinden Jean-Louis Barrault tarafından sahnelendi.

Schehadé'nin oyunları gerçeklikle fantezinin iç içe geçtiği, ağırlıklı olarak düş dünyasına yer veren ve bir masal havasında gelişen alegorik manzum oyunlardır. Beklenenlerin gerçekleşmediği ve hiçbir şeyin göründüğü gibi olmadığı, bilmeceyi andıran bir dünyadaki karakterlerin gerçekdışı yolculuk, arayış ya da beklentileri, birçok oyunun tekrarlanan temasıdır. Oyunlarının gizemli karakterleri zaman zaman birer kuklayı andırır. Schehadé'nin oyunları yer yer gerçeküstücü (sürrealist) bir hava taşımakla birlikte "şiirsel *avant-garde*" adıyla anılan bir tiyatro anlayışı içinde değerlendirilir ve yer yer Audiberti'nin oyunlarına benzer. Uyumsuzluk tiyatrosu anlayışındaki yazarlar gibi Schehadé de, insan yaşamının saçmalığı ya da belirsizliği gibi temaları düş ve fanteziye dayanan bir anlatımla işlemiş, olay örgüsü ve karakter bütünlüğü gibi geleneksel tiyatronun temel öğelerini önemsememiştir. Ancak Uyumsuzluk tiyatrosuna bağlı yazarlardan farklı olarak lirik bir üslup ve şiirsel bir dil kullanmış, insan durumunun trajikliğini çocuksu denilebilecek bir saflık ve yalınlıkla, hafif ve yumuşak bir masal üslubuyla dile getirmiştir.

● YAPITLAR (başlıca): Oyun: *Monsieur Bob'le*, 1951; *La soirée des proverbes*, 1954, ("Atasözleri Akşamı"); *Histoire de Vasco*, 1956, ("Vasco'nun Öyküsü") *Les violettes*, 1960, ("Menekşeler"); *Le voyage*, 1961, ("Yolculuk"); *L'émigré de Brisbane*, 1965, ("Brisbane Göçmeni"); *Récit de l'an zéro*, 1967, ("Sıfır Yılının Anlatısı"). Şiir: *Poésies*, 1938-1952, ("Şiirler").

SCHEIDEMANN, Philipp
(1865-1939)

Alman devlet adamı. Weimar Cumhuriyeti'nin ilk başkanıdır.

26 Temmuz 1865'te Kassel'de (bugün FAC'de) doğdu, 29 Kasım 1939'da Kopenhag'da öldü. Matbaacılık yaparken 1883'te Almanya Sosyal Demokrat Partisi'ne katıldı. 1903'te Reichstag'a (imparatorluk meclisi) seçildi. 1911'de partinin yürütme kuruluna girdi.

I.Dünya Savaşı'nın başında partinin merkez kanadıyla birlikte savaşa katılmaktan yana bir tutum benimsedi. Ekim 1918'de Baden Prensi Max başkanlığında kurulan son imparatorluk hükümetinde sandalyesiz bakan olarak yer aldı. Berlin'deki devrimci ayaklanmanın doruğuna ulaştığı ve II.Wilhelm'in tahtından çekilmesiyle monarşinin yıkıldığı 9 Kasım 1918'de her hangi bir yetkiye sahip olmamasına karşın komünistlerden erken davranmak kaygısıyla cumhuriyetin kurulduğunu ilan etti. Ebert başkanlığında kurulan altı kişilik geçici Halk Komiserleri Konseyi'nde görev yaptıktan sonra Şubat 1919'da Weimar'da toplanan Kurucu Meclis tarafından başbakanlığa seçildi. Ancak Versailles Antlaşması'nı imzalamayı reddederek Haziran'da bu görevden çekildi. 1920'de Sosyal Demokrat milletvekili olarak yeniden Reichstag'a girdi. Aynı yıl Kassel belediye başkanlığına seçildi. 1925'e değin sürdürdüğü bu görev sırasında hükümetin ordu ve sağdaki partilerle uzlaşma çabalarını sert biçimde eleştirdi. 1922'de başarısız bir suikast girişimiyle karşılaştı. Naziler'in iktidara gelmesi üzerine 1933'te ülkesinden ayrıldı.

● YAPITLAR (başlıca): *Die Sozialdemokratie und das Heer*, 1911, ("Sosyal Demokrasi ve Ordu"); *Die deutsche Sozialdemokratie über Krieg und Frieden*, 1917, ("Savaş ve Barış Konusunda Alman Sosyal Demokrasisi"); *Der Zusammenbruch*, 1921, ("Çöküntü"); *Memoiren eines Sozialdemokraten*, 2 cilt, 1928, ("Bir Sosyal Demokratın Anıları").

● BAKINIZ: F.EBERT.

Max Scheler

SCHELER, Max
(1874-1928)

Alman, filozof. İnsanın değerlerini, evrendeki yerini, özünü konu edinen antropoloji felsefesinin bağımsız bir öğreti olmasına çalışmıştır.

22 Ağustos 1874'te Münih'te doğdu, 19 Mayıs 1928'de Frankfurt'ta öldü. Ortaöğrenimini doğduğu kentin Gymnasium'unda bitirdikten sonra Jena Üniversitesi'nde, filozof Eucken'in öğrencisi olarak, felsefe okudu. Bir süre Jena Üniversitesi'nde felsefe okuttuktan sonra 1907'de Münih Üniversitesi'ne atandı, 1919-1928 arasında Köln Üniversitesi'nde görev aldı, 1928'de Frankfurt Üniversitesi'ne geçti.

Scheler'in düşünce gelişimini üç döneme ayırmak olanaklıdır. 1901-1913 arasındaki birinci döneminde filozof Eucken'in etkisi altında kalan Scheler, ele aldığı felsefe sorunlarına onun geliştirdiği öğretinin ışığında çözüm aramıştır. 1913-1922 arası onun bütün kişiliğini, düşüncesinin odağını oluşturan sorunları ve onlara uyguladığı yöntemi ortaya koyduğu dönemdir. Bu dönemde en önemli yapıtlarından birincisi olan *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik* ("Etikte Biçimcilik ve İçerikçi Değerler Etiği") yayımlanmıştır. Gene bu dönemde yayımlanan *Vom Umsturz der Werte* ("Değerlerin Çöküşü Üstüne") ile *Vom Ewigen im Menschen* ("İnsandaki Sonsuzluk Üstüne") gibi yapıtlar onun bir Hıristiyan olarak inançlarına bağlılığını, felsefeyle inançları birbirine çatışmaya sokmadığını gösterir. Üçüncü dönemde, Scheler bambaşka bir düşünce evrimi içine girer. Artık inançlardan, Tanrı'ya bağlılıktan büsbütün sıyrılmış, bütün sorunları yalnız usun denetimi altında ve felsefenin ışığında çözmeyi amaçlayan bir görüşe bağlanmıştır. *Die Wissenformen und die Gesellschaft* ("Bilgi Biçimleri ve Toplum"), *Die Stellung des Menschen im Kosmos* (İnsan ve Kâinattaki Yeri) adlı yapıtlar bu dönemin ürünüdür.

Dört varlık aşaması

Tin ve nitelikleri

Bilgi ve türleri

Scheler'in felsefesinde, bütün sorunların çevresinde toplandığı, odak konu insandır. Ona göre insan yalnız bir us varlığı değil bir tinin *(Geist)* taşıyıcısıdır. Onu "insan" yapan odak varlık bu tindir. Ancak tine gelinceye değin canlı varlık alanında görülen birtakım aşamalar vardır. Tin bu aşamaların üstünde ve onlardan bağımsızdır. İnsan, taşıdığı tinin dışında, canlı varlık alanında bulunan duyusal etki, içgüdü, bellek ve anlayış yetisi gibi dört aşamayı özünde toplar. Bu dört aşamadan ilki bitkilerde, ötekiler hayvanda belirgindir. İnsan varlığı içerdiği bu dört aşamalı alan dolayısıyla bütün yaşam basamaklarını kapsar. Çünkü yaşamın nesnel yapısını oluşturan bu dört aşamalı varlık alanıdır. Bu aşamalar arasındaki bağ, bitkiden insana doğru yükseldikçe kopmaz. Canlı varlık dış ilişkiler bakımından dirimsel, iç gözlem yönünden ise tinsel olarak görülür. Bu dört aşamanın birincisi olan duyusal etkide bilinç, duyarlık ve tasarım yetisi yoktur. İkinci basamağı oluşturan içgüdü canlının, doğal ortamındaki, davranış biçimini belirler. Bu davranış biçiminde canlığın doğal yararı, varlığını sürdürmeye yönelik bilinçsiz çıkarı söz konusudur. Üçüncü aşamada bulunan bellek ise, yaşam akışı içinde koşullu tepkelerin oluşturduğu bir yetidir ve belli bir nitelikte hayvanda da vardır. Dördüncü ve son aşama olan anlayış yetisi en gelişmiş durumda insanda görülür. Anlayış yetisi kavranılması gereken durumlar karşısında anlamlı davranmadır, ortaya çıkan bir durumu birdenbire ve özünden yakalamadır. Anlayış yetisi, kimi gelişmiş yüksek hayvanlarda varsa da, en yüksek aşamaya insanda ulaşmıştır.

Scheler'in düşünce dizgesinde insana özel bir varlık niteliği kazandıran tinin bambaşka bir anlamı vardır. Tin, us, bilinç, öz ve özle ilgili bütün edim ve içerikleri kuşatır, iyilik, sevgi, saygı, tiksinme gibi bütün duygusal varlıkları kapsar, bütün insan eylemlerini değerlendirir, yönlendirir, onlara anlam verir. Bu özellikleri dolayısıyla tin nesnel varlık alanının üstünde, ondan bağımsız tinsel bir ortam oluşturur. Tinde, bütün duyusal eğilimlerin üstüne çıkan, taşkın bir sevgi vardır. Tin bütün varlıkları karşısına alarak nesnel duruma getirebilir, onları kendine konu edinebilir, buna karşın kendisi ne nesnel duruma gelebilir, ne de başka bir varlığın konusu olabilir. Tinin önemli bir başarısı da bir nesnenin özünü varlığından ayırmasıdır. Bunu da biri "ideleştirme" öteki "reduktion" olmak üzere iki ayrı yöntemle gerçekleştirir. İdeleştirmenin sağlanabilmesi için nesneyi duyulur gerçeklerinden, niteliklerinden arındırmak gerekir. Scheler'in "reduktion" kavramından anladığı da budur, bir varlığı bütün nesnel niteliklerinden sıyırarak salt özünü *(essentia)* elde etmek. İdeleştirme ise "gözlemlerin, kanıtlamaların sayısına dayanmadan, dünyanın özüne değgin varlık biçimlerini, onlarla ilgili varlık alanını, kendi koşulları içinde ve duyuların etkisinde kalmaksızın, bir kavram altında toplamaktır." Scheler, bu ikili yöntemle geliştirdiği çözümden, bilgi sorununa geçer.

Scheler bilgide üç tür bulunduğu kanısındadır. Birincisi bilimleri ilgilendiren ve tümevarıma dayanan bilgidir. Nesnesi gerçeklik olan bu bilgi nesnelere egemen olma içgüdüsüyle bağlantılıdır. İkinci türe giren bilgi ise var olan bütün nesnelerin temel yapısına, özüne yönelik bilgidir, varlıkların nedenine, nelik'ine *(Washeit)* bağlıdır. Bu bilgiye ulaşmanın yolu nesneleri, bütün duyusal özellik ve niteliklerinden arındırarak özü yakalamaktır. Bu bilginin nesnesi önseldir *(a priori)*,

duyularla sağlanmaz. Ancak bu önsel varlığı kuran, önermeler değil, özlerdir, nesneye "varlık" niteliği kazandıran ve duyularla kavranamayan yanıdır. Burada deney ve tümevarımdan bağımsız olan içerikler düşünülmelidir. Üçüncü türden olan bilgi metafizik bir nitelik taşır. Bu bilgiyi olgucu bilimlerin, kendi yöntemlerine dayanarak, elde ettiği verilerle, özü konu edinen felsefenin sağladığı uzlaşma, birlik oluşturur. Buradaki bilginin konusu, bilimlerin belli nesnelere yönelik sorunlarıyla salt varlığın metafiziğidir. Ancak böyle bir metafiziğin de insanı konu edinen, kendi kendine "insan nedir?" sorusunu soran antropolojiden kaynaklandığı açıktır. Bilimlerin soracağı soru da "yaşam nedir?" türünden olmalıdır.

Değer sorununa insan davranışından yaklaşan Scheler'e göre çaba, erek, amaç ve değer olmak üzere dört temel öğe vardır. Bu öğeler insan davranışıyla bağlantılıdır, ancak biri ötekine benzemez. Gerçekleştirilmek için verilmiş bir içerik olan erek tasarlanmıştır. Her çabanın bir ereği yoktur, oysa amacı vardır. Amaç, ereğin bulunduğu akış içinde yer alırsa da tasarlama edimine bağlılığı söz konusu değildir. Buna karşı her amacın bir değeri vardır ve değer amacın doğrudan doğruya içeriğidir *(unmittelbare Zielinhalt)*. İnsan, gerçekte, değerlere yönelir, amacını bir değere göre yönlendirir. Değerin ödevle özdeşliği de söz konusu değildir. Değerler, değişmez birer özellik olduğundan, göreli değil saltıktır. Olumlu ve olumsuz olmak üzere ikiye ayrılan değerler, önsel yasaların egemenliği altında bulunan, bir ilişkiler ortamı oluşturur. Olumlu bir değerin varoluşu olumlu bir değer, var olmayışı ise olumsuz bir değerdir. Buna karşı olumsuz bir değerin varoluşu olumsuz, var olmayışı da olumlu bir değerdir. Bir değer hem olumlu, hem olumsuz olamaz, olumlu olumludur, olumsuz olumsuzdur, bunun karşıtı geçerli değildir.

Scheler'in felsefesinde önemli sorunlardan biri "kişilik"tir. Tinin taşıyıcısı olan insanın başlıca özelliği bu "kişi"de ortaya çıkar. Kişi kavramında olgunluk, seçme gücü ve eksiksiz düşünebilme gibi üç yeti saklıdır. Bu nedenle kişi bir "tinsel varlık"tır, nesne olmayan edimlerin somut birliğidir. "İdeleştirme eylemi", özle varoluşu birbirinden ayırma yetisi, kişide bulunan tinin temel özelliğidir. Kişi "bireysel" olduğundan, her insan biricik varlık ve değerdir. Kişi bir gövdeyi gerektirmesine karşılık ona bağlı değil, egemendir, bu egemenlik kişinin varlık koşullarından biridir. Her kişi, kendi bütünlüğüyle, bir dünyadır *(mikrokosmos)* ve her dünya da bir kişiye karşılıktır.

Tanrı kavramını ele alan Scheler, ona, kendi felsefesindeki kişilik anlayışına göre yeni bir yorum getirir. Kişi, kendi bütünlüğüyle, bir küçük evrendi, sonluydu, başka küçük evrenlerle sınırlıydı. Oysa bir de büyük evren *(makrokosmos)* vardır, buna bir kişi olarak da Tanrı karşılıktır. Her kişiye bir dünya, her dünyaya bir kişi karşılık olduğuna göre evren bütününe de Tanrı'nın denk gelmesi gereklidir. İnsan bir "homo naturalis" olarak sürekli evrim akışı içinde küçük bir yer kaplar, bu yerde bir "hayvan" niteliği taşır, kendini doğal yapısıyla, daha üstün bir aşamaya çıkaramamış, kurtaramamıştır. Bu doğal yapısı dışında insanın ikinci ve önemli özelliği bir yakaran varlık, Tanrı'yı arayan varlık *(Gottsucher)* olmasıdır. İnsan bu durumda Tanrı'nın sonlu ve diri bir imgesidir. Ona bir "kişi" niteliği kazandıran özelliklerinden biri de budur. İnsanda tanrısal olan varlık öğesi bilincinin en ilkel döneminden gelir. Bu tanrısal öz ya da öğe kendi kendinedir *(ens an se)*, sonsuzdur, her yerde bulunan kutsal bir varlıktır. Öte yandan, dinlerin tanımladığı Tanrı canlı bir varlıktır, kişidir, bütün kişilerin üstünde bir kişiliği vardır.

Scheler'e göre birtakım varsayımlara dayanan metafiziğin dini temellendirecek bir özelliği yoktur. Oysa felsefenin anladığı Tanrı evrenin temelidir, yalnız düşüncede değil, doğanın özünde vardır. İnsan taşıdığı tin dolayısıyla, inanmadan yaşayamaz, ne olursa olsun, hangi nitelikleri taşırsa taşısın bir varlığa inanır, bu onun yapısı gereğidir.

Scheler'in üzerinde durduğu, gelenekçi, özellikle 19.yy felsefesinin insancıl bir içerikle yorumladığı sevgi bireysel bir eğilimdir. Ona göre sevgi, kişinin taşıdığı değer dolayısıyla, gene kişiye karşı duyulan bir eğilimdir. Bu nedenle "insanlık sevgisi" gibi yalnız soyut kavramlara dayanan sevgi boş bir sözdür. Çünkü sevgi, bir değer olarak onaylanan "değer"in değil belli bir kişinin, belli bir bireyin eğilimidir. Bu özelliği dolayısıyla ancak gerçekte var olan, yaşayan bir bireye karşı duyulur. Sevginin en üst aşamada bulunanı Tanrı sevgisidir, ancak bu sevgi "sonsuz ve iyi bir Tanrı" biçiminde değil, dünyaya yönelmenin bir tasarımıdır, yaşamla bağlantılıdır.

Çaba, evren, amaç ve değer

Scheler'in çağdaş Avrupa felsefesindeki etkisi büyük olmuş, özellikle Alman düşüncesine yeni bir içerik kazandırmıştır. Onun geliştirdiği antropoloji öğretisi, insanı somut bütünlüğü içinde ele alan, düşünce bakımından gelişim aşamalarını açıklamaya, onu anlamaya çalışan bağımsız bir felsefe niteliği kazanmıştır. Bu etkisi nedeniyle Scheler "antropoloji felsefesi"nin kurucusu sayılmaktadır.

Kişilik ve dünya

● **YAPITLAR (başlıca):** *Die transcendentale und die psychologische Methode*, 1900, ("Aşkın ve Psikolojik Yöntem"); *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik*, 1913, ("Etikte Biçimcilik ve İçerikçi Değerler Etiği"); *Der Genius des Krieges und der deutsche Krieg*, 1915, ("Savaşın Özü ve Alman Savaşı"); *Vom Umsturz der Werte*, 1919, ("Değerlerin Çöküşü Üstüne"); *Vom Ewigen im Menschen*, 1921, ("İnsandaki Sonsuzluk Üstüne"); *Die Wissenformen und die Gesellschaft*, 1926, ("Bilgi Biçimleri ve Toplum"); *Die Stellung des Menschen im Kosmos*, 1928, (İnsan ve Kâinattaki Yeri, 1947).

● **KAYNAKLAR:** M.Dupuy, *La philosophie de Max Scheler*, 1959 F.Hammer, *Max Scheler's Menschenbild und seine Grenzen*, 1972; J.Hessen, *Max Scheler*, 1948; H.Leonardy, *Liebe und Person M.Scheler's Versuch*, 1976; T.Mengüşoğlu, *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi*, 1949.

Tanrı ve insan

● **BAKINIZ:** HUSSERL.

SCHELLING, Friedrich Wilhelm (1775-1854)

Alman, filozof. Sanatın anlıkta ve nesnel varlıklarda bulunan tanrısal öğeyi ortaya koyma olduğunu ileri sürmüştür.

27 Ocak 1775'te Leonberg'te (Württemberg) doğdu, 2 Ağustos 1854'te İsviçre'de Rogatz'da öldü. Tübingen Üniversitesi'nde tanrıbilim ve felsefe öğrenimi gördü. Burada filozof Hegel ve ozan Hölderlin ile

Friedrich Wilhelm Schelling

yakın ilişkiler kurdu, onların düşüncelerinden esinlendi. Bu esinle *Vom Ich als Prinzip der Philosophie,* ("Felsefenin İlkesi Olarak Ben Üstüne") adlı yapıtını yayımladı ve 1796'da tanıştığı ozan Goethe'nin önerisiyle Jena Üniversitesi'nde görev alarak felsefe okutmaya başladı. 1803-1806 arasında Würzburg Üniversitesi'nde çalıştı. 1806'da Münih Güzel Sanatlar Akademisi yazmanlığına atandı. 1820-1826 döneminde Erlangen, 1826'dan sonra Münih Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak görevini sürdürdü. 1841'de kral Friedrich Wilhelm'in çağrısı üzerine Berlin Üniversitesi'ne geçti. Burada okuttuğu felsefe derslerini yayımcı Paulus'un *Philosophie der Mythologie und Offenbarung* ("Söylence ve Tanrısal Bildirinin Felsefesi") adı altında basması üzerine Schelling'le iligili soruşturma açıldı, o da bu olay üzerine üniversitedeki görevinden ayrılarak bağımsız çalışmaya başladı.

Gelişim süreçleri

Schelling'in felsefe sorunlarına yaklaşımı, öğrenim yıllarında Fichte'nin *Wissenschaftslehre* ("Bilim Öğretisi") adlı yapıtını okumakla başlamıştır. Onun, düşünce gelişimi bakımından, birinci dönemi sayılan bu süre içinde felsefesinin temelini insanla Tanrı arasında bulunan doğa duygusunu açıklama oluşturur. Alman şiirinde Romantizm'in kaynağı olarak nitelenen bu duyguyu bir felsefe sorununa dönüştüren Schelling'tir. Ona göre, ahlak duygusundan çok daha derin ve etkili olan bu duygu, sanatta yaratıcılığı sağlayan sezgidir. Bu derin sezgi nedeniyle doğa felsefesi insanı, sanat sorunlarını konu edinen yeni bir öğretiye, sanat felsefesine yöneltir. Fichte'nin "Ben" kavramından kaynaklanan bu düşüncelerin ortaya atıldığı süre Schelling'in yaşamında birinci dönem sayılır. Bu dönemde sergilenen görüşlere özleştirme felsefesi denir. 1800'den 1809'a değin süren ve anlık felsefesi adı verilen dönemde sanat doğaya dönüşmüştür, o nesnel doğayı aşacak güçte bir anlığı açıklayabildiği ölçüde salt varlığın yaratıcı ve doğaya dönüştürücü erkini ortaya koyar. Kişinin salt varlığa ulaşabilmesi için hukuk, ahlak, sanat gibi varlık alanlarını, anlığın yaratıcılığını, usun özünü inceleyerek açıklığa kavuşturması gerekir.

Sanatın önemi

Schelling için sanatın, insan yaşamındaki önemi ve etkisi büyüktür. Çünkü sanat nesnel varlıklarda ve anlıkta tanrısal olarak bulunanın, belli ölçüler içinde ortaya konmasıdır. Anlık felsefesinin başlıca özelliği, içerdiği sorunların çözümüyle kişiyi tanrıbilim alanına götürmesidir. Schelling, sanattan tanrıbilime geçerek, 1809'dan yaşamının sonuna değin uzayan, ilgi alanının temel görüşlerini sergilediği üçüncü döneme girer. Bu dönemin odak sorunları din ve söylence felsefesini oluşturur.Schelling bu döneminde Aşkın İdealizm'i son sınırlarına vardırır. Onun geliştirdiği bu öğreti bütün sorunlara belli bir açıdan bakarak her türlü çözümü anlığın, usun yetilerinde arar.

Evren, bilinç, birlik

Schelling'in öğretisine göre bütün evren bilinçten yoksun bir düşünme yetisinin yaratmasıdır, bu nedenle doğada ereksel bir yapı vardır. Bu yaratıc yeti sürekli bir gelişim içindedir. Ancak onun gelişimi düz bir çizgi niteliğinde değildir, o gelişirken doğada değişik aşamalardan geçerek türlü varlıkların biçimlenmesine de olanak sağlar. Bu gelişme sürecinin en yüksek aşamasında bilinçli bir anlayış ve düşünme yetisiyle donatılan insan bulunur. Bu özelliği dolayısıyla doğa belli bir ereğe doğru gelişme süreci içinde olan kapalı bir aşamalar bütünüdür. Bu bütünde tin ve doğa özdeşliği egemendir, çünkü insanın içindeki tinle dışındaki doğa birdir. Bu da doğa bütününde diriliği sağlayan özün bulunduğunu gösterir. Bu nedenle canlı doğa, cansız doğa diye ayrım yapmanın gereği yoktur. Bir "birlik" olan doğada "çokluk"da vardır, bu çokluk birliğin karşıtı olan ve gene doğanın özünde bulunan "bölünme"den kaynaklanmıştır. Bu karşıt öğe niteliği taşıyan bölünme, doğanın başlangıcında "kendiliğinden" ikiye ayrılmasıyla gerçekleşmiştir. Bu bölünme başlangıçta ortaya çıktığından evrene biçim kazandıran bir ilke durumuna gelmiştir. Doğa bütününde bu bölünme sonucu birlik-ikilik gibi iki temel ve karşıt ilke bağlantısı vardır, bütün olaylar, eylemler bu iki karşıt güç arasındaki dengeleşmeden doğar. Bu diyalektik doğanın gelişmesinde temel ilkedir ve gerçektir. Schelling, doğanın bu karşıt güçlere dayanan gelişmesini, boyuna ilerleyen ve artan bir "ayrımlaşma" olarak tanımlar. "Daha yüksek olanı ortaya koymak için gerçekleşen bu ayrımlaşmanın başlangıcında ayrımlaşmamış olma durumu vardı."

Doğada yaygın ve bilinçsiz bir tin vardır. Düşünemeyen, kendi kendinin bilincinde olmayan bu tin yaratıcıdır. Onun bütün yaratmaları, aştığı gelişim basamakları "kendini bilinçlendirmeye doğru bir yaklaşımdır". Bu bilinçsiz yeti yalnız insanda kendini bularak varlığın anlamını kavrar. İşte, doğada ki bütün aşamalardan geçerek gelişen bu evrensel tin, varlık türlerini birbirine bağlayan bir bağ niteliğindedir. Onu kavrayan salt Varlık'ı da kavrayabilir. Ancak bunu kavrayabilmek için de anlıksal yönü *(intellektuelle Anschauung)* gerekir. İnsan bu bağın yaratıcı özüne girerek yerleşebilirse salt varlığı, dolaysız kavramayı sağlayan, güçlü bir görüşle bilebilir.

Doğanın gelişim süreci içinde biçimlenerek ortaya çıkan bilincin bilen, eylemde bulunan ve estetikle bağlantılı olan üç yönü vardır. Schelling, bilincin ilk iki yönünü Fichte'den almış, üçüncüsünü ekleyerek bilgi

kuramının açıklanışına geçmiştir. Ona göre tasarımlar nesnelerin yansımaları ya da örnekleri niteliğindedir. Bilme olaylarında bu yansımalar ya da örnekler olduğu gibi alınır. Burada bilincin "bilen" yanı söz konusudur. Eylemde, bilinç "kendi örneğine göre" nesneye yönelir. Bilmede edilgin olan bilinç, eylemde etkin duruma geçer. Bu iki davranışın özünde doğadakine benzeyen bir yaratıcı güç saklıdır. Doğanın yaratıcı gücü sanatçıya karşılık olarak alınabilir. Doğa nesnelerin nesnel evrenini oluşturur, buna karşı sanatçı ise "ideal bir evren" kurar. Bu nedenle doğa da bir sanat ürünü niteliğindedir, sanat ürünü de bir küçük evren *(mikrokosmos)* durumundadır. Bu küçük evrende, doğayı yaratan tin kendi kendini açar, açınır. Bu yaratma eylemi bilinçlidir. Bu nedenle, varlığın özüne ancak bir sanat bilinci içinde ulaşılabilir. Sanatçı ve filozofun gerçeği özünden kavrayan kimseler olması bundandır. Gerçekte doğuştan sanatçı filozof, doğuştan filozof ise sanatçıdır. Bunlar gerçeği "yeniden yaratan" kimselerdir. Burada "Ben" en yüksek aşaması olan estetik alana ulaşır. Bu alanda sanatçı kuramsal ve uygulayıcı eylemleri kapsayan bilinci aşarak birleştirici *(synthesis)* aşamaya yükselir. Bu yaratma eyleminde doğa ile bilinç arasında ayrım ortadan kalkar. Sanatçıda özgürlükle zorunluluk bir birlik içinde kaynaşır.

Yaratma eylemi

Schelling'e göre yaratma eylemi sanatçının yazgısıdır. Çünkü sanatçının içinde boyuna onu yaratmaya, sonsuza ulaşmaya, kendini aşmaya iten bir güç vardır. Bu gücü sanatçı olmayan kişide bulma olanağı yoktur. Sanat yapıtı ise sonsuz olanın ışıdığı bir varlıktır, bu varlıkta sonsuzun sonlu olarak görünüş alanına çıkması "güzellik"tir.

Schelling, sanatçıda bulunduğunu söylediği bu yaratıcı güçten yola çıkarak tarih felsefesinin temelini kurar. Ona göre tarih doğadan ayrı bir varlıktır. Tarihte egemen olan insanın "özgün eylemleri"dir. Tarih felsefesinin konusu insanlığın evrensel yaşamındaki gelişme ve ilerlemelerdir. Bu tarihsel ilerleme ve gelişmelerin ereği de üstün bir ahlak düzenini gerçekleştirmedir. İnsanı bu üstün düzene ulaştıracak olan da tanrısal bir öngörü *(Vorsehung)* niteliği taşıyan yüce bağlantıdır. İnsanın gelişim ve ilerleme sürecindeki yönünü belirleyen bu öngörü, bu bağlantıdır. Schelling bu öngörüyü bir "yazgı" olarak da niteler. İnsan bu güce egemen olamaz, onun elinde bir "diri araç" gibi kalır. Burada özgürlük-zorunluluk özdeşleştiği için, insanın istenç ve eylem bağımsızlığı bakımından, bir çelişiklik söz konusu değildir. Çünkü gerçek olan salt varlıktır, onda da başka nitelik özdeşliktir. Schelling, tarihi bir

İnsan ve başarıları

Alman İdealizmi

Leibniz*-Wolff *felsefesinin ışığında yürüyen Kant*, Alman düşüncesine bilgi, ahlak ve estetik konularında yeni yorumlar getirmiş, us ve anlığın insan varlığındaki değerini, kendi bakış açısına göre, açıklığa kavuşturmuştur. Kant'ın geliştirdiği öğretiden esinlenen kimi Alman filozofları, felsefe sorunlarının çözümünde, us ilkelerine ağırlık vererek daha geniş kapsamlı kuramların doğmasına olanak sağladılar. Felsefe tarihinde Alman İdealizmi diye anılan bu akımın temel sorunu insandır. Bir bilgi varlığı, düşünen varlık olarak nitelenen insan, başta evren ve Tanrı olmak üzere, bütün sorunların ve bilimlerin odağıdır. Evreni, Tanrı'yı anlamak için insanı kavramak, onun bir bütünlük içinde taşıdığı yetileri, değerleri, başarı güçlerini aydınlığa kavuşturmak gerekir. İnsan yalnız gövde değildir, gövdenin kapsamı içinde ve ondan üstün tinsel bir varlık alanı daha vardır ki, insanın yüceliği, başarıları, yaratıcılığı, evreni aşmışlığı, tanrısal niteliği buna bağlıdır.*

İnsanı felsefenin odağı olarak gören Alman İdealizmi'nin Kant'tan sonraki dönemlerde gelişmesini sağlayan bilgeler Fichte, Schelling, Hegel*, Schleiermacher* ve Schopenhauer'dır*. Bu filozofların öğretilerinde insan "ben", "tin", "us", "anlık" ve "inan" gibi kavramlarla örülen bir düşünce evreninde bulunur, bütün başarıları, özne-nesne bağlantısına yönelik olsa bile, kendi iç evrenindeki yaratıcı güçten, kendi "Ben"ini oluşturan tözden kaynaklanır. İnsan ereği, tasarıları, amacı olan bir varlıktır, bunlar da gene insanın yarattığı bir görüş, bir "ide" çevresinde toplanır. Bu görüş bir yandan insanın kendi kendini, bir yandan da evreni, Tanrı'yı öteki tinsel varlık alanlarını tanımasını sağlar. "İde" insanı yönlendirici, davranışlarını belli bir düşünce ilkesine göre, düzenleyici örnek varlıktır. Bu "ide" filozofun geliştirdiği öğretiye göre "tin", "ben", "us" olabildiği gibi, evrenin kurucu öğesi, yönlendirici ilkesi, düzenleyici yasası ve insanın ereği de olabilir. Bu erek gene bilgenin anlayışına göre, bütün düşünceleri kapsayan bir dizgeye dönüşebilir. Nitekim Alman İdealizmi'nin öncülerinde de belli bir dizgeye varmak, bütün düşünce ürünlerini, o dizgenin ışığı altında değerlendirmek, sorunları gene o dizgenin gerektirdiği yöntem ve ilkelere göre çözümlemek ortak görüştür. Bu görüş ahlak, estetik sorunlarını içerdiği gibi, kimi filozoflarda, özellikle Schleiermacher'de, din konusunu da kapsar.*

Alman İdealizmi önce Jena Üniversitesi'nde ortaya çıkmış, sonra Berlin Üniversitesi'nde yandaşlar bulmuş, kısa süre içinde yazar ve ozanlardan oluşan bir topluluk oluşarak 19. yy Avrupa felsefesinin başlıca düşünce akımlarından biri durumuna gelmiştir. Özellikle yazın alanında, insanı bir "sanat varlığı", "yaratıcı güç birikimi" diye gören anlayışların doğmasına olanak sağlamıştır. Bu anlayışa göre sanatın amacı insanı açıklamak, onu konu edinerek gerçek değerlerini ortaya koymak, bütün başarı yeteneklerini sergileyip evrendeki yerini bulmaktır.

felsefe sorunu biçiminde açıklarken Tanrı kavramından da yararlanır. Ona göre tarih, Tanrı'nın uzayıp giden bir süreç içinde kendi özünü açmasıdır. Bunu da ancak sanatçı ve bilge kişi görebilir. Çünkü "tarih bir dramdır, onun yazarı Tanrı, aktörü insandır."

Schelling, geliştirdiği felsefe öğretisiyle Alman İdealizmi'ni, "Ben" kavramı çevresinde yoğunlaştırarak bireyciliği son sınırına ulaştırmaya çalışmış, bu akıma tanrıbilim, din ve felsefeden kaynaklanan yeni bir içerik kazandırmıştır.

● YAPITLAR (başlıca): *Vom Ich als Prinzip der Philosophie*, 1796, ("Felsefenin İlkesi olarak Ben Üstüne"); *Ideen zu einer Philosophie der Natur*, 1797, ("Bir Doğa Felsefesi Üstüne Düşünceler"); *Von der Weltseele*, 1798, ("Evren Tini Üstüne"); *System der transzendentalen Idealismus*, 1800, ("Aşkın İdealizmin Dizgesi"); *Über das Wesen der menschlichen Freiheit*, 1809, ("İnsan Özgürlüğünün Özü Üstüne"); *Philosophie der Mythologie und der Offenbarung*, 1841, ("Söylence ve Tanrısal Bildirinin Felsefesi"); *Sämtliche Werke*, (ö.s.), 14 cilt, 1856-1861, ("Bütün Yapıtlar").

● KAYNAKLAR: H.Fuhrmanns, *Schelling's Philosophie der Weltalter*, 1954; K.Jaspers, *Schelling Grösse und Verhängnis*, 1955; G.Vergauwen, *Absolute und endliche Freiheit bei Schelling*, 1975; H.Zeltner, *Schelling*, 1954.

● BAKINIZ: FICHTE, HEGEL, HÖLDERLIN, KANT, G.E. LESSING.

SCHIAPARELLI, Giovanni Virginio
(1835-1910)

İtalyan astronomi bilgini. Meteorların oluşumuna ve Merih'in çoğrafiği yapısına ilişkin kuramlarıyla tanınmıştır.

14 Mart 1835'te Piemont Eyaleti'ndeki Savigliano' da doğdu, 4 Temmuz 1910'da Milano'da öldü. Torino Üniversitesi'nde 1854'te tamamladığı inşaat mühendisliği öğreniminin ardından aynı üniversitede matematik ve astronomi dersleri vermeye başladı. 1857'de astronomi öğrenimi görmek amacıyla yurt dışına çıktı. Önce Almanya'da Berlin Üniversitesi'nde, daha sonra Rusya'da Polkovo Gözlemevi'nde ünlü astronomlarla birlikte çalıştı. 1860'ta İtalya'ya dönünce Milano'daki Breva Gözlemevi'nde astronomluğa atandı. 1862'de yöneticiliğine getirildiği Breva Gözlemevi'nden 1900'de emeklilik nedeniyle ayrıldıktan sonra da Milano'da yaşamayı sürdüren ve son yıllarını eski uygarlıkların astronomiye katkılarını araştırmakla geçiren Schiaparelli, birçok akademinin üyeliğine seçilmiş ve çeşitli bilim kurumlarının madalyalarının yanı sıra Fransız Bilimler Akademisi'nin Lalande Ödülü'nü iki kez kazanmıştı.

Schiaparelli'nin çalışmalarının iki temel konusu kuyrukluyıldızlar ve Merih gezegenidir. 1860'larda gerçekleştirdiği ilk araştırmalarında kuyrukluyıldızların yörüngelerini, Güneş'in uyguladığı çekim kuvveti ve kuyruğun davranışıyla saptanabilen itme kuvvetinin bileşkesiyle açıklamayı amaçlayan bir kuram geliştirdi. 1862'de, daha önce ikiye ayrıldığı saptanmış olan Biela Kuyrukluyıldızı'nın büyük parçasıyla ilgili gözlemleri sırasında meteor sağanaklarıyla kuyrukluyıldızlar arasında bir ilişki bulunduğu sonucuna vardı. Belirli bir noktadan yola çıktıkları bilinen meteor sağanaklarının, bir kuyrukluyıldızın dağılmasıyla oluştuğunu öne sürdü ve ardından Yer'den gözlenebilen bir sağanağın 1862 Kuyrukluyıldızı ile aynı yörüngede bulunduğunu göstererek, savını destekleyen bir kanıt bulmayı başardı. Sonraki yıllarda da Schiaparelli'nin bulgularıyla uyumlu pek çok gözlem yapıldı.

1877'de teleskopunu Merih gezegenine yönelten Schiaparelli, titiz gözlemlerinin sonunda bu gezegenin oldukça başarılı bir haritasını çıkardı. İlki 1830'da Wilhelm Beer (1797-1850) ve Johann H.von Mädler (1794-1874) adlı Alman astronomlar tarafından yapılan daha sonra başka astronomlar tarafından geliştirilen Merih haritalarının ilk çağdaş örneği sayılan bu harita üstünde sonraki yıllarda çeşitli değişiklikler yapan ve başlangıçta çok az kullandığı geometrik biçimlerin sayısını giderek artıran Schiaparelli, parlak bölgelerdeki kimi izleri kanal olarak adlandırınca yıllarca sürecek bir tartışmanın başlamasına neden oldu. Schiaparelli'den yaklaşık on yıl önce bir başka İtalyan astronom, Angelo Secchi (1818-1873) tarafından varlığından söz edilmiş olan yarıkları kendilerinin de gözlemleyebildiğini öne süren astronomlarla, yarıkların varlığı konusunda kuşku duyan astronomlar arasındaki tartışmaya 1894'te ABD'li astronom Percival Lowell tarafından yeni ve heyecan verici bir boyut daha eklendi. Lowell söz konusu izlerin ileri bir uygarlığın belirtisi olduğunu öne sürmüştü. Yakın bir gezegende yaşamın varlığı düşüncesinin çekiciliğinin etkisiyle uzun yıllar yandaş bulabilen bu kuram 1964'te, ABD'nin gezegenler arası uçuş aracı Mariner 4 tarafından çekilen fotoğraflarla yalanlanınca, tümüyle terkedildi.

Merkür ve Venüs'ün kendi eksenleri çevresinde dönüş hızlarıyla Güneş çevresindeki dönüş hızlarının eşit olduğunu, dolayısıyla da bu gezegenlerin Güneş'e gösterdikleri yüzün her zaman aynı kaldığını öne sürerek, yanlışlığı ancak 1960'larda saptanabilen bir başka görüşü daha bilim dünyasına yıllarca kabul ettirebilen Schiaparelli'nin eski Yahudi, Babil, Asur, Yunan ve Roma uygarlıklarındaki astronomi bilgileri üstüne araştırmaları ölümünden yıllarca sonra yayımlanabilmiştir.

● YAPITLAR (başlıca): *Scritti sulla storia della astronomia antica*, (ö.s.), Luigi Gabba (der.), 3 cilt, 1925-1927, ("Eski Astronomi Tarihi"); *Le opere di G.V.Schiaparelli*, (ö.s.), 11 cilt, 1929-1943, ("G.V.Schiaparelli'nin Toplu Yapıtları").

● BAKINIZ: P.LOWELL.

SCHIELE, Egon
(1890-1918)

Avusturyalı ressam. Kendine özgü dışavurumcu (ekspresyonist) bir çizgide çalışmıştır.

12 Haziran 1890'da Tulln'da doğdu, 31 Ekim 1918'de Viyana'da öldü. 1906'da Viyana Akademisi'ne girdi ve Christian Griepenkerl'in (1839-1916) öğrencisi oldu. 1907'de kendi atölyesini kurdu. Aynı yıl Klimt'le tanıştı ve onun yapıtlarından etkilendi. 1909'da Akademi'den ayrılarak Anton Faistauer'in (1887-1930)

öncülüğünde bir grup öğrencinin oluşturduğu Neukunstgruppe (Yeni Sanat Grubu) adlı topluluğa katıldı. 1913'te Berlin'de çıkan siyasal içerikli *Action* dergisine yazılar yazdı. I.Dünya Savaşı sırasında savaş resimleri yapmakla görevlendirildi. 1917'de Tirol'deki askeri üslerin resimlerini yaptı. 1918'de Yeni Sanat'ın (Art-Nouveau) Avusturya kolu olan Viyana Sezessionu'nun 49. sergisine katıldı. Aynı yıl yakalandığı İspanyol gribinden kurtulamayarak yaşamını yitirdi.

Schiele, sekiz yıllık kısa sanat yaşamına Klimt'in simgeci (sembolist), iki boyutlu ve stilize figürlerinden etkilenerek başlamış, 1909-1910 yıllarında ise kendi dışavurumcu üslubunu geliştirmiştir. Bu dönemde Van Gogh, Toulouse-Lautrec ve Munch onun esin kaynağı olmuştur. Yapıtları arasında en büyük yeri figürler ve portreler tutar. Bunlarda acı çeken, bir deri bir kemik kalmış insanları biçim bozmaya (deformasyon) başvurarak betimlemiştir. Bu dönemde ayrıca, suluboya ve çizim tekniğiyle vahşi ve yoğun bir erotizmin egemen olduğu kadın figürleri de yapmıştır. Resmi makamlarca açık saçık bulunan bu resimler, onun bir süre tutuklanmasına neden olmuştur.

Schiele, dışavurumculuk anlayışı içinde çalışmasına karşın hiçbir dışavurumcu gruba katılmamıştır. Yapıtlarındaki ustalık, çizgilerindeki tutumlu tavır ve figürlerindeki iticiliğe varan dışavurumcu anlatımın uyandırdığı acıma duygusuyla, özellikle 1970'lerden sonra büyük değer verilen bir sanatçı olmuştur.

● YAPITLAR (başlıca): *Ölü Ana*, 1910; *Kendi Portresi*, 1911; *Bir Kentin Resmi (Krumau)*, 1911; *Çıplak Kadın*, 1914, Albertina, Viyana.

● KAYNAKLAR: O.Benesch, *Egon Schiele as a Draughtsman*, 1950; A. Comini, *Egon Schiele's Portraits*, 1975; E.Mitsch, *The Art of Egon Schiele*, 1975.

● BAKINIZ: HORTA, KLIMT, MUNCH.

SCHIFF, Moritz
(1823-1896)

Alman zooloji ve fizyoloji bilgini. İçsalgı bezlerini incelemiş, özellikle tiroit bezinin yokluğunda ortaya çıkabilecek bozuklukları tanımlamıştır.

28 Ocak 1823'te Frankfurt'ta doğdu, 6 Ekim 1896'da Cenevre'de öldü. 1840'ta Heidelberg Üniversitesi'nde başladığı tıp öğrenimini Berlin ve Göttingen üniversitelerinde sürdürerek, 1844'te bu üniversiteden doktorasını aldı. Bir süre Paris'te, Jardin des Plantes'ta zooloji araştırmaları yapıp, Magendie'nin derslerini izledikten sonra 1845'te Frankfurt'a döndü ve bir yandan serbest hekimlik yaparken, bir yandan da evinde kurduğu laboratuvarda fizyoloji deneylerine başladı. Ertesi yıl, Frankfurt Zooloji Müzesi'nde Kuşlar Bölümü'nün yöneticiliğini de üstlendi. 1855'te akademik yaşama geçmeye karar vererek, öğretim görevine atanması için Göttingen Üniversitesi'ne yaptığı başvuru, Yahudi asıllı olduğu ve 1848 ayaklanmasında yaralı devrimcilere yardım ettiği bilindiğinden, hiçbir açıklama yapılmaksızın geri çevrilince Almanya'dan umudunu kesen Schiff, 1856'de İsviçre'ye geçti ve Bern Üniversitesi'nde karşılaştırmalı anatomi ve zooloji asistanı olarak göreve başladı. 1862'de fizyoloji profesörlüğüne atandığı, Floransa Üniversitesi'ne bağlı Instituto di Studii Superiori'de çok başarılı çalışmalar yapmasına karşın, deney amacıyla canlı hayvanları kesmesi büyük tepkiyle karşılandığından, 1867'de İtalya'dan ayrılıp İsviçre'ye döndü ve ölünceye değin Cenevre Üniversitesi'nde fizyoloji profesörü olarak ders verdi.

Schiff, Magendie'den öğrendiği deney tekniklerini başarıyla uygulayarak, yeni yeni gelişmeye başlayan fizyolojide deneysel yöntemin öncülerinden olmuş, Floransa bilim çevrelerinin tepkiyle karşıladığı açımlama (teşrih) çalışmaları, özellikle yaşatkan (otonom) sinir sisteminin işleyişini, omurilik fizyolojisini ve içsalgıların önemini ortaya koymuştur. Önceleri kalp kasılmasını ve bu kasılmada sinirlerin rolünü inceleyen Schiff, yaşatkan sinir sisteminin kan damarlarının büzülüp genişlemesini nasıl denetleyerek kalbin çalışmasını etkilediğini vagus sinirinin etkisini araştırmış, beyin kabuğunun kan dolaşımı üzerindeki uyarıcı etkisine ilk kez dikkati çekmiş, beyinciğin ve omuriliğin bir bölümünün çıkarılıp alınmasından doğan fizyolojik etkileri açıklamıştır. Sonradan tıbba yeni tedavi olanakları sunan en önemli çalışması ise, tiroit bezinin işlevine ilişkin deneysel araştırmalarıdır. 1856'da, köpeklerde ve kobaylarda tiroit bezinin ameliyatla çıkarılıp alınmasının ölümle sonuçlandığını gösteren Schiff, 1884'te de tiroit bezi alınmış hayvanın vücudunun herhangi bir yerine bu tiroit dokusu aşılandığında geçici iyileşme belirtileri görüldüğünü açıklamıştı. Schiff'in bu bulguları, bir yandan tiroit bezinin aşırı çalışmasından ileri gelen guatr hastalığının cerrahi tedavisini başlatmış, öte yandan George Redmayne Murray'in (1865-1939) öncülüğünde, tiroit bezinden alınmış özütlerin deri altına şırınga edilmesiyle, tiroit salgısının yetersizliğinden kaynaklanan ve dokularda önemli sıvıların toplanmasına yol açan miksödemlerin hormonla tedavisine olanak vermiştir.

● YAPITLAR (başlıca): *Gesammelte Beitraege zur Physiologie*, 4 cilt, 1894-1898, ("Fizyolojiye Toplu Katkıları").

● BAKINIZ: BAYLISS, KENDALL, MAGENDIE, REICHSTEIN.

SCHILLER, Friedrich von
(1759-1805)

Alman, şair, tiyatro yazarı, ve estetikçi. Alman edebiyatındaki coşkunluk akımının ve klasik dönemin Goethe'yle birlikte en önemli temsilcisidir.

Johann Christoph Friedrich von Schiller 10 Kasım 1759'da Marbach'da doğdu, 9 Mayıs 1805'te Weimar'da öldü. Babası orduda cerrahtı, Schiller'in tanrıbilim öğrenimi görmesini istiyordu, ancak Württemberg Dükü Karl Eugen'in önerisi üzerine önce Karlschule'de, sonra Stuttgart'ta hukuk ve tıp okudu. Orduda hekim olarak göreve başladı. Rousseau'nun görüşlerini benimsedi. Öğrencilik yıllarında öğretmenlerinin etkisiyle Homeros, Vergilius, Shakespeare, Klopstock gibi ozanları inceledi. Duygulu şiirleriyle ilgi çekti. *Die Räuber* (Haydutlar) adlı yapıtının 1782'de Mannheim'

Friedrich Schiller

Olgunluk dönemine geçiş

da oynanması geniş bir yankı uyandırdı. Yapıtta baskı yönetimine karşı ayaklanmanın gerekliliğini savunan bir eğilimin bulunması nedeniyle Karl Eugen'in öfkelenmesi üzerine, Schiller Stuttgart'tan ayrılarak bir süre kaldığı Mannheim'a, oradan Saksonya'ya gitti, birkaç yıl Leipzig ve Dresden'de yaşadı. Bu sürede Rousseau ve Eski Yunan ozanlarını okudu, kendini büsbütün sanata verdi. 1787'de Weimar'a geçerek orada Herder ve Wieland gibi aydınlarla yakın ilişkiler kurdu. 1789'da Jena Üniversitesi'nde tarih profesörlüğüne atandı. Bir yıl sonra yaşamında etkili olan Charlotte von Lengefeld'le evlendi. 1794'te Goethe ile yazışmaya başladı, 1799'da Weimar'a yerleşmesiyle iki ozan arasındaki yakınlık eylem birliğine dönüştü ve birlikte *Horen* adlı dergiyi çıkardılar. Schiller'in ölümüne değin süren bu düşünce arkadaşlığı Alman şiirinde yeni bir anlayışın başlangıcı olarak nitelenir. Schiller bir süre Leibniz, Wolff, Schelling, Fichte gibi filozofları inceledi, Kant'ın yapıtlarını okuduktan sonra ona bağlandı.

Schiller şiir, oyun ve düzyazı alanlarında yapıt vermiştir. Edebiyat tarihi içinde şiirlerinden çok sahne yapıtlarıyla tanınır. Düz yazılarında tarih, felsefe ve estetik konularıyla ilgilenmiştir. Düşüncelerindeki gelişmeye koşut olarak sanatında da üç dönem vardır.

Gençlik dönemi

1781-1784 arasındaki ilk döneminde Coşkunluk (Sturm und Drang) akımı doğrultusunda yapıtlar vermiştir. İlk oyunu *Haydutlar* bunların en önemlisidir. Oyunun kahramanı Karl Moor, Goethe'nin Egmont oyununda yarattığı "iyi ve güçlü insan" tipinin bir benzeridir. Karl Moor, oyunun başında içinde yaşadığı çevreye baş kaldırır. Bu kişisel özgürlük düşüncesi, Coşkunluk akımın her türlü kuralı ve bağı yadsıyan özgürlük anlayışının doğrultusundadır. Ama yapıtın sonunda toplum yasalarının ve düzenin gücünü Karl da kabul etmek zorunda kalır.

Schiller'in bu dönemdeki bir başka oyunu da Lessing'in *Emilia Galotti* ve *Miss Sara Sampson* adlı "burjuva tragedyaları" doğrultusunda yazdığı *Kabale und Liebe*'dir (Hile ve Sevgi). Bu oyunda da, hangi toplumsal sınıftan olurlarsa olsunlar, sevme ve aile kurma gibi kişisel özgürlüklerin insanların hakları olduğunu savunur.

1785-1796 arasındaki ikinci döneminde Schiller'in daha çok tarih, felsefe ve estetik konularına eğildiği görülür. Bu dönemin düşünce yazıları arasında *Über Anmuth und Würde* ("İncelik ve Onur Üstüne"), "Vom Erhabenen" ("Yücelik Üstüne"), *Briefe über die ästhetische Erziehung des Menschen* (İnsanın Estetik Terbiyesi Üzerine Mektuplar), *Über naive und sentimentalische Dichtung* ("Arıtılmış ve Duygusal Şiir Üstüne") en başta gelenleridir. Bütün bu yapıtlarda odak konu "güzel" ve "iyi"dir. Birincisi estetiğin, ikincisi ahlakın temelini oluşturan bu iki kavram Schiller'e göre insanda gelişme ve ilerlemenin de ilkesidir. Güzellik ve iyilik bireysel çabaların dayanağı olduğundan, toplumsal gelişmelerde de başlıca etken bireylerin davranışlarıdır. Schiller yaşamı boyunca kendisini ilgilendiren bu konuların çözümünü Kant'ın felsefesinde bulmuş, onu kendine göre geliştirmiştir. Kant'ın insan davranışlarında gördüğü iki alanı bir uyum içinde birleştirmeye çalışmıştır.

Schiller'e göre sanatla felsefe özdeştir, ikisi de yaratıcı gücün, özgür istencin ürünüdür. İkisinin de temelinde güzel, iyi ve yetkinlik vardır. Bunları, bir bütünlük içinde toplayan sevgidir *(Liebe)*. Sevgi ahlak evreninin de temel yasasıdır. İnsan belli görevler üstlenmiş bir varlıktır, bu görevlerin de kaynağı sevgidir. İnsanın sevgiyi kavrayabilmesi için kendi kendini yetkinleştirmesi gerekir. Bu da ancak sanat ve güzelliğe yönelmekle sağlanabilir. İnsanı eğiten, olgunlaştıran, varlık türleri arasında üstün bir aşamaya çıkaran sanattır. Sanatın ereği en yüce iyidir. Bu iyinin simgesi de güzelliktir. Güzellik, insan tininde ahlak bakımından, yönlendirici bir etki taşır.

Sevinç ile acı insanda doğaldır, anlık üzerinde koruyucu, uyarıcı, engelleyici etkileri vardır. Bu etkilerin sanat yapıtının ortaya konmasında da katkıları görülür. Çünkü bunlar, insanın yaratıcı yetilerinin gelişmesinde büyük yardımı olan, duyarlığı besler.

Schiller bireysel davranışların oluşturduğu bütün içinde düşüncelerini sergilerken hem düş gücünün yaratıcılığına dayanan sanatçı yanından, hem de düşünür kişiliğinin verimliliğinden yararlanmıştır. Ele aldığı konuları daha çok şiir ve oyun türünde vermiştir.

Schiller'in bu ikinci döneminin oyun türündeki en önemli yapıtı *Don Carlos*'tur. Oyun, kral II. Felipe'nin mutlakiyetçi yönetimi sırasında, İspanya'da geçer. Lessing'in *Nathan der Weise* (Bilge Nathan) ve Goethe'nin *Iphigenie auf Tauris*'i (İphigenie Tauris'de) ile birlikte *Don Carlos*, Alman edebiyat tarihinde "insanlık ideali"nin işlendiği üç temel tiyatro yapıtından biridir. Yapıtta Schiller, baskı yönetimi altında insanların kendi kendilerine yabancılaştıklarını, kişiliklerini yitirdiklerini ileri sürer. İnsanda, bir uyum içinde bulunması gereken "ödev" *(Pflicht)* ve "doğal eğilim" *(Neigung)* kavramlarının, ancak düşünce özgürlüğünün olduğu bir ortamda bütünleşebileceğini savunur. Oyunun kahramanı Don Carlos ilk başta aşk ve arkadaş sevgisi gibi kişisel tutkularının tutsağıyken, bu görüş doğrultusunda giderek kendini halkının hizmetine adar.

1796'dan sonra Schiller'in olgunluk dönemi başlar. Schiller bu yıllarda yeniden, gençlik döneminden sonra ara verdiği şiir türüne döner. Ama bu şiirlerin en büyük özelliği, "düşünce şiiri" *(Gedankenlyrik)* olmalarıdır.

Alman Edebiyatında Coşkunluk Akımı (Sturm und Drang)

Alman edebiyatında 1770'ten 1787'ye değin süren Coşkunluk akımının adı, Alman yazar Friedrich Maximilian Klinger'in (1752-1831) bir oyunundan kaynaklanır. 1750'lerde doğmuş Alman yazarları 1770'lerde verdikleri ilk gençlik ürünleriyle bu akımın oluşmasına yol açmışlar, Aydınlanma düşüncesinin karşısına yepyeni bir insan ve sanat anlayışıyla çıkmışlardır.

Özellikle "özgürlük", "doğa" ve "dahi sanatçı" gibi üç kavram bu akımda önem kazanmıştır. İnsanları birbirine benzer kıldığı için usa karşı çıkılmış, her insanın başkasından ayrı bir birey olduğu savunulmuştur. Birey olarak insan, kendi kişiliğine özgü nitelikler geliştirebildiği, bunlar doğrultusunda davranabildiği ölçüde, "özgür" sayılmıştır. Sanat alanında ise kendi kurallarını kendi koyan, önceden var olan biçimlere gereksinmesi bulunmayan, üstün yetenekli "dahi sanatçı" kavramı oluşmuştur. Bu yetenek usun üstündedir, us yoluyla açıklanamayacak bir güçtür. Böylece deha ve duygu, Coşkunluk akımında, özgürlüğün hemen yanı başında yer verilen değerler olmuştur.

Bu dönemde önem kazanan üçüncü kavram da "doğa"dır. Yazarlar, içinde yaşadıkları doğayı büyük bir içtenlikle algılayıp yapıtlarında dile getirirken, Rousseau'nun* "doğaya dön!" çağrısını benimsemişlerdir.

Coşkunluk akımının ürünleri şiir, kuramsal yazı ve tiyatro yapıtı olmak üzere üç alandadır. Akımın şiir alanındaki önderleri Hainbund (Orman Birliği) adlı bir birlik oluşturmuşlardır. Bu birliğin adı Alman yazar Friedrich Gottlieb Klopstock'un (1724-1803) "Hügel und Hain" ("Tepeler ve Ormanlar") adlı bir şiirinden gelmektedir. Bu adda yer alan "Hügel" (tepe) sözcüğü Antik Yunan sanatçılarının dağı sayılan Parnas'ı, "Hain" (orman) ise Almanlar'ın kendi yurtları diye benimsedikleri ormanları simgelemektedir. Bu şairlerin işledikleri başlıca konu insanın kendi içinde duyumsadığı, algıladığı doğadır. İtalyan kökenli bir tür olan balad, Alman edebiyatında bu dönemde yaygınlaşmış, Goethe* ve Schiller de bunun başarılı örneklerini vermişlerdir. Eski halk şarkılarının toplanması ve bunlar doğrultusunda yapıtlar verilmesi de Coşkunluk akımının başka bir yönüdür.

Akımın sahne sanatına getirdiği yenilik, gezginci olmayan yerleşik tiyatroların Almanya'da ilk kez bu yıllarda kurulmasıdır. Bu dönemde tiyatroya gösterilen aşırı ilgi bir tutkunluk düzeyine yükselmiştir.

Klasik ya da olgunluk dönemi

"Das Ideal und das Leben" ("İdeal ve Yaşam"), "Spaziergang" ("Gezinti"), "Lied von der Glocke" ("Çanın Türküsü") gibi şiirlerinde, düzyazılarında işlediği felsefi konuları ele alır. Bu şiirlerin yanı sıra, çoğunu 1797 yılında yazdığı "Der Taucher" ("Dalgıç"), "Kraniche des Ibykus" ("Ibykus'un Turnaları"), "Die Bürgschaft" ("Kefalet") ve "Der Handschuh" ("Eldiven") gibi baladları da vardır.

Bu dönemin başlıca oyunları olan *Wallenstein* üçlemesi, *Maria Stuart*, *Die Jungfrau von Orleans* (Orleans Kızı) ve *Wilhelm Tell*'in hepsinin de konuları tarihten alınmıştır. Oyunların odak noktasını gene Schiller'in özgürlük düşüncesi oluşturur. Ama bu, onun ilk dönemindekinden daha başka bir özgürlüktür. Coşkunluk akımı anlayışındaki hiçbir bağ ve kural tanımayan kişisel özgürlük kavramının yerini, koşullar ne olursa olsun insanın "ödev"leriyle "doğal eğilim"leri arasında bir uyum kurabilmesi ve mutlak bir özgürlüğe kavuşması düşüncesi almıştır.

Felsefeyle ilgili düşüncelerini şiir türünde veren Schiller, özellikle Kant'tan kaynaklanan Alman İdealizmi'nin edebiyat alanındaki öncüsü durumunda olmuş, ve 19. yy Alman edebiyatında da etkisini sürdürmüştür. Schiller konusunda nesnel değerlendirmeler ancak 20. yy'ın ilk yarısında yapılmaya başlanmıştır.

● **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *Die Räuber*, 1781, ("Haydutlar, 1958); *Kabale und Liebe*, 1784, (Hile ve Sevgi, 1951); *Don Carlos*, 1787, (Don Carlos, 1945); *Wallenstein*, 3 cilt, 1800, (Wallenstein Trilogyası, 1946-1952); *Maria Stuart*, 1801, (Maria Stuart, 1944); *Die Jungfrau von Orleans*, 1801, (Orleans Kızı, 1928); *Die Braut von Messina*, 1803, (Messina'lı Gelin, 1946); *Wilhelm Tell*, 1804, (Wilhelm Tell, 1946). **Tarih:** *Geschichte des Abfalls der vereinigten Niederlande von der spanischen Regierung*, 2 cilt, 1788, ("Hollanda'nın İspanyol Yönetiminden Ayrılmasının Tarihi"); *Was heisst und zu welchem Ende studiert man Universalgeschichte?*, 1789, ("Evrensel Tarih Ne Demektir ve Hangi Amaçla İncelenir"); *Geschichte des dreyssigjährigen Kriegs*, 3 cilt, 1791-1793, (Otuz Yıl Savaşı Tarihi I, 1947, Otuz Yıl Savaşı Tarihi II, 1948). **Felsefe-Estetik:** *Über den Grund des Vergnügens an tragischen Gegenständen*, 1792, ("Trajik Nesnelerden Duyulan Zevkin Nedenleri Üstüne"); *Über die tragische Kunst*, 1792, ("Tragedya Sanatı Üstüne"); *Über Anmuth und Würde*, 1793, ("İncelik ve Onur Üstüne"); *Briefe über die ästhetische Erziehung des Menschen*, 1795, (İnsanın Estetik Terbiyesi Üzerine Mektuplar, 1943); *Über naive und sentimentalische Dichtung*, 1795, ("Arıtılmış ve Duygusal Şiir Üstüne"). **Çeşitli:** *Sämtliche Werke*, (ö.s.), 12 cilt, Ch.G.Körner (yay.), 1812-1815, ("Bütün Yapıtları"); *Schiller-Werke*, 2 cilt, (ö.s.), 1964, B.Stapf (yay.), ("Schiller-Yapıtları").

● **KAYNAKLAR:** F.Burschell, *Friedrich Schiller* (bibliyografya içerir), 1958; E.Cassirer, *Die Methodik des Idealismus in Schillers Philosophie*, 1921; H.Glockner, *Schiller als Philosoph*, 1942; G.Storz, *Das Drama Friedrich Schillers*, 2.basım, 1959; E.Spranger, *Schillers Geistesart*, 1941; B. von Wiese, *Die Dramen Schillers*, 2.basım, 1959.

● **BAKINIZ:** FICHTE, GOETHE, KANT, G.A.LESSING, SCHELLING.

SCHINKEL, Karl Friedrich
(1781-1841)

Alman, mimar, ressam ve tasarımcı. Yeni Klasik (Neo-Klasik) üslubun önde gelen temsilcilerinden biridir.

13 Mart 1781'de Prusya'da Brandenburg dolaylarında Neuruppin'de doğdu, 9 Ekim 1841'de Berlin'de öldü. 1794'te ailesiyle birlikte Berlin'e yerleşti. 1798-1800 arasında Yeni Klasik mimarlığın öncülerinden Friedrich Gilly'nin (1772-1800) yanında, 1800-1802 arasında da yeni kurulan Berlin Mimarlık Akademisi'nde öğrenim gördü. 1803'te İtalya'ya gitti. 1805'te Paris üzerinden yeniden Berlin'e döndü. Prusya'daki iktisadi bunalım, o yıllarda mimarların çalışma alanlarının oldukça daralmasına neden olmuştu. Bunun üzerine resim yapmaya yöneldi, tablolarıyla büyük ilgi çekti. 1809'da Prusya kraliçesi için hazırladığı koltuklarla mobilya tasarımına da yöneldi. Gene aynı yıllarda sahne tasarımları gerçekleştirdi. 1810'da Prusya Devlet Bayındırlık Dairesi'ne girerek yeniden mimarlığa başladı. 1815'te bu kurumda yüksek düzeyde bir memurluğa getirildi. Bu görevi sırasında Berlin'deki bütün önemli yapıları denetliyordu. Başta Prusya Kralı III.Friedrich Wilhelm olmak üzere krallık ailesi için çeşitli yapılar tasarladı. 1824'te İtalya, 1826'da İskoçya ve İngiltere'ye geziler yaptı. 1830'da Prusya Devlet Bayındırlık Dairesi yöneticiliğine getirildi. Ölümüne değin sürdürdüğü bu görevi sırasında sonradan Prusya Kralı IV.Friedrich Wilhelm adıyla tahta geçecek olan veliaht prens için çeşitli konut iç düzenlemeleri yaptı. Berlin'deki birçok cadde, park ve alanı düzenledi.

İlk yapıları genellikle yeni klasik tasarımlardır. Bunlarda, Eski Yunan mimarlığından aldığı yapı öğelerini ve oranları bir ulusal mimarlık çerçevesinde yeniden yorumlayarak kullanmıştı. Daha sonraki yıllarda gotik öğelere yer verdiği yapılarıyla tüm Avrupa'da yeni klasikçi mimarlık anlayışının yayılmasında etkili olmuştur. Bazı yapılarındaysa seçmeci bir tutumla, Klasik ve Gotik dönemlerin mimarlıklarından aldığı öğeleri bir arada kullanmıştır. Son yapıları, biçimlendirmede işlevin daha çok göz önünde tutulduğu tasarımlardır.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Yeni Karakol*, 1816, Berlin; *Kraliyet Tiyatrosu*, 1818, Berlin; *Eski Müze*, 1822-1828, Berlin; *Kır Evi*, 1822-1824, Tegel; *Kilise*, 1821-1831, Werder; *Nikolai Kilisesi*, 1830-1837, Potsdam, (DAC); *Gazino*, 1823, Potsdam; *Gazino*, 1824, Glienicke; *Yeni Pavyon*, 1825, Charlottenburg/Berlin.

● **KAYNAKLAR:** A.Griesebach, *A.Karl Friedrich Schinkel*, 1924; P.Rave, *Karl Friedrich Schinkel Lebenswerk*, 1931.

SCHLEGEL, August Wilhelm
(1767-1845)

Alman, şair, yazar ve eleştirmen. Yapıtlarında Romantik dönemin düşüncelerini dile getirmiştir.

5 Eylül 1767'de Hannover'de doğdu, 12 Mayıs 1845'te Bonn'da öldü. Eleştirmen ve edebiyat kuramcısı Johann Elias Schlegel'in (1719-1749) yeğeni, şair ve düşünür Friedrich Schlegel'in kardeşidir. Liseyi Hannover'de okuduktan sonra Göttingen'de tanrıbilim, ardından da felsefe okudu. 1791-1795 arasında Amsterdam'da özel öğretmenlik etti. 1795'te Jena'ya dönerek 1797'ye kadar Schiller'in çıkardığı *Horen* dergisinde, ayrıca da *Musenalmanach* ve *Allgemeine Literatur-Zeitung* adlı dergilerde çalıştı. 1797'de üniversite dışından doçent oldu. 1798-1800 yıllarında kardeşiyle birlikte Romantik dönemin önemli dergilerinden *Athenäum*'u çıkardı. 1816-1817 yıllarında Paris'te Sanskritçe öğrendi ve Bonn Üniversitesi'nde Eski Hint Filolojisi Bölümü'nü kurdu. 1818'de Bonn'da sanat tarihi ve edebiyat profesörü oldu.

Schlegel edebiyat alanında, kendisinden üstün bir şair olan kardeşinin gölgesinde kalmıştır. Schiller'in izinde felsefi konulu baladlar yazmıştır. Oyunlarında ise Goethe'nin etkisi görülür. Özgün olmaktan çok, kardeşinin düşüncelerini sistemleştirmiş ve onların yaygınlaşmasını sağlamıştır. Romantik dönemin edebiyat, güzel sanatlar ve felsefe alanındaki görüşleri doğrultusunda yazdığı makaleleriyle de yorumcu ve eleştirmen olarak ün kazanmıştır. Üniversitelerde Doğu dilleri ve edebiyatlarının okutulmasına öncülük etmiştir. Dante ve Calderon'dan çok başarılı çevirileri vardır. Ludwig Tieck'le birlikte Shakespeare'den de çeviriler yapmıştır.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Über schöne Literatur und Kunst*, (ö.s.), J.Minor (der.), 1884, ("Edebiyat ve Sanat Üzerine"); *Geschichte der deutschen Sprache und Poesie*, (ö.s.), J.Korner (der.), 1913, ("Alman Dili ve Şiiri Tarihi"); *Vorlesungen über dramatische Kunst und Literatur*, (ö.s.), G.V. Amoretti (der.), 1923, ("Dramatik Sanat ve Edebiyat Üzerine Dersler").

SCHLEGEL, Karl Friedrich
(1772-1829)

Alman, şair ve filozof. Fichte'nin görüşlerinden esinlenerek salt bir İdealizm öğretisi geliştirmeye çalışmıştır.

10 Mart 1772'de Hannover'de doğdu, 12 Ocak 1829'da Dresden'de öldü. Yazar Wilhelm Schlegel'in kardeşidir. Leipzig ve Göttingen üniversitelerinde klasik filoloji öğrenimi gördükten sonra felsefe sorunlarıyla ilgilenmeye başladı. 1796'da Jena'ya giderek romantik yazar ve şairlerin çevresine katıldı, bir süre felsefe okuttu. 1798'de, Berlin'de kardeşi A.W.Schlegel'le birlikte, *Athenäum* dergisini çıkardı, filozof Schleiermacher'le tanıştı, 1799'da felsefeyle ilgili düşüncelerinin sergilendiği *Luciana* adlı romanını yayımladı. 1803-1805 arasında *Europa* ve *Athenäum* dergilerinde felsefe, dil ve yazın konularını içeren yazılar yazdı, Sanskrit ve Fars dilleri üzerinde yeni çalışmalara girişti. 1808'de Katolik mezhebine girince düşüncelerinde Gizemcilik ağır basmaya başladı. Bu dönemde Viyana Üniversitesi'nde felsefe okutmakla görevlendirildi. Fichte'nin etkisi altında kalarak, Alman şiirine, salt İdealizm anlayışını getirmeye çalıştı. 1808'de yayımladığı *Über die Sprache und die Weisheit der Inder* ("Hint Dili ve Bilgeliği Üstüne") adlı yapıtıyla düşüncelerinin odağını oluşturan görüşünü açıkladı. Novalis, Tieck ve

Resim: 605
Jacopo SANSOVINO
"San Marco Kütüphanesi",
1536-1588,
Venedik
İtalya

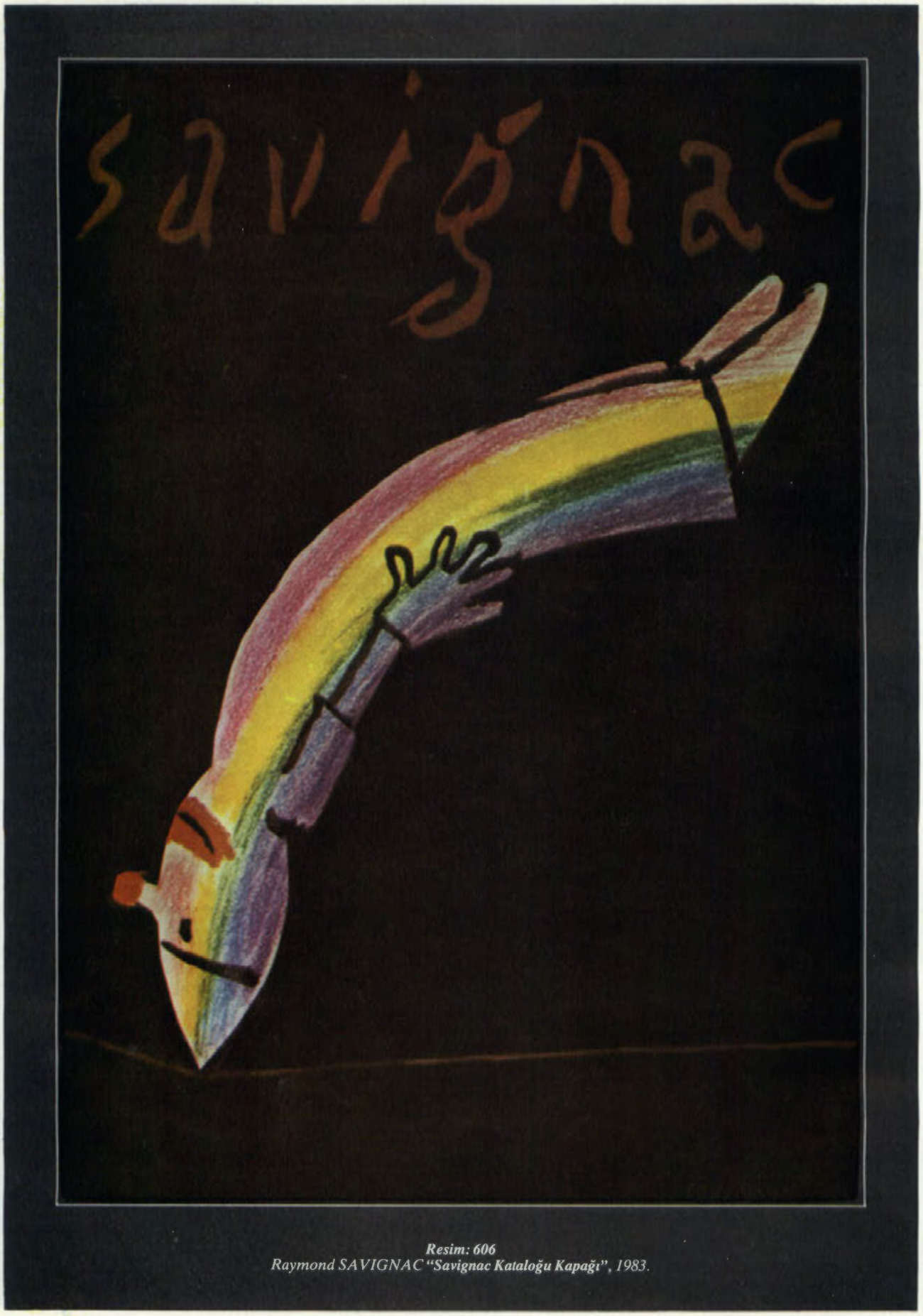

Resim: 606
Raymond SAVIGNAC "Savignac Kataloğu Kapağı", 1983.

Resim: 607
Hans SCHAROUN
"Berlin Filarmonisi Konser Salonu",
1963, Berlin-Almanya

Resim: 608
*Egon SCHIELE "**Ölü Ana**", 1910, Özel Koleksiyon, Viyana-Avusturya.*

Schlegel kardeşler Alman yazınında Romantizm'in öncüsü sayılır.

Schlegel felsefeyle ilgili düşüncelerini belli bir dizge bütünlüğü içinde değil de, şiir, roman, deneme ve yazın tarihine değgin inceleme türlerinde ortaya koyar. Onun üzerinde durduğu konuların odağını ahlak, sevgi, bilgelik, mantık, içgüdü, inan ve Tanrı oluşturur. Ona göre şiirle felsefe özdeştir, bu özdeşlik sanat insanının yetkin kişiliğinden kaynaklanır. Çünkü şair, yaratıcı güçle donanan bir sanatçı olarak, gerçek dine bağlıdır ve onda tanrısal ses bir esin biçiminde belirir, onu ürün verici eyleme geçirir. Bu esin sanatçıyı güncel ve sıradan yaşam olaylarının üstüne çıkarır, ona kolay kolay erişilemeyen bir varlık alanı açar. Bu alana yükselen insan yaratıcı ve kavrayıcı gücünü bir sanat ürünü biçiminde ortaya koyar. Bu nedenle sanat ürünü, kişinin bulunduğu yaratıcılık aşamasını gösterir. Yaratıcılığın en yüksek aşamasına ulaşan Genius'tur (dahi). Bu aşamaya varan bir kimse için önemli olan sevinçtir. Düş gücü, yaratıcı imgelem yetisi ve ince alay *(humour)* özdeştir.

Felsefenin temeline mantığı yerleştiren Schlegel'e göre sorunların çözümünde tek bilime bağlanmanın yararı yoktur. Ayrıca mantık da eskilerin sandıkları gibi tek değil psikoloji, ontoloji ve tasım kuramı gibi üç bölümden oluşur. Psikoloji düşüncelerin oluşumunu, kaynaklarını, gelişim süreci içindeki değişimlerini konu edinir. Ontoloji ise mantığın genel ilkelerini, kategorileri, sonlu ve sonsuz varlıklar arasındaki ilişkiyi, oluşum eylemiyle ilgili temel yasaları açıklamaya çalışır. Tasım kuramının konusu da usavurma ve yöntemin incelenmesidir.

Schlegel gelenekçi ahlak anlayışına karşı çıkarak, kişinin her türlü töre ve alışkanlıktan kaçınmasını öğütler. Çünkü bilinmeyen bir dönemden beri uygulama yoluyla bir ahlak kuralı niteliği kazanan töreler, alışkanlıklar, gelenekler, tapımlar, yasalar gerçekte anlamsız ve gereksizdir. Bunların oluşumunda usun ve bilincin etkisi yoktur. Bu nedenle bilgenin, aydının bu tür kurallara önem vermemesi gerekir. Bilgelik bir yetkinlik, bir olgunluktur, onu töre, alışkanlık, gelenek ve göreneklerle biçimlenmiş ahlak anlayışından arındırmak gerekir. Bu ahlak anlayışı insanın temel eylemlerinden biri olan özgür sevişmeyi engeller. Özellikle kutsal kitapların, eski inançların önerdiği sevgi, yaşamla ilgili değildir, boş bir kuruntudur, insanın doğasına aykırıdır. Sevişme baskıdan uzak tutulmalı, özgürlük içinde gerçekleştirilmelidir. İnsanın içgüdüleri, eğilimleri kesin bir özgürlük içinde doyuma ulaşmalıdır.

İnsan bir us ve istenç varlığıdır, onun bütün düşüncelerini egemenliği altında bulunduran yüce bir düşünce vardır, bu da "sonsuz birlik düşüncesi"dir. "Sonsuz birlik düşüncesi"nin karşısında "sonsuz dolgunluk düşüncesi" bulunur, bu kişinin yetkinliği ve yeterliliği anlamına gelir. Bu iki düşünce birbirini gerektirir, deneyle bağlantı söz konusu değildir. İnsanda "sonsuz Ben"in tanrısal bilinçle birleşmenin ürünü olan bir Ben vardır. Bu Ben'i ortaya koyan, tanrısal bilinçle düşünmek, anmak, anımsamaktır. İnsan tini bu anış ve anımsayış durumunda her nesneyi birliğe indirgeme eğilimindedir. Bunu sonsuz dolgunluğa varmak için yapar. İşte insan düşüncesine tanrısal nitelik kazandıran bu özelliğidir. İnsanda bulunan "bireysel Ben" gibi bir de "evrensel Ben" vardır. Evren bu evrensel Ben'le başlayan bir tarihtir, nitekim Tanrı da evrensel Ben gibi evrenle başlamıştır. Evrensel Ben başlangıçta "sonsuz birlik" ve "salt yalınlık" niteliği taşır. Evrensel Ben sonsuz bir dolgunluk, sonsuz bir türlenme duygusunu gerektirmeksizin birliğin, salt boşluğun bilincine varamaz. İşte bu, evreni oluşturan eylemin ilkesidir. Bu eylemden evrensel Ben'in ilk varoluş biçimi niteliğini taşıyan uzay doğmuştur. Uzay ise genişliği ölçüsünde dolu olmayı gerekser. Bu gerekseyişten daha güçlü bir eylem doğar ve ilkel güçler denen ateş, hava, doğa, canlı nesneler, en sonra da hepsinden üstün olan insan ortaya çıkar. Hıristiyanlık'ın temelini oluşturan Üçleme'nin (Tin-Baba-Oğul) kaynağı budur.

Şiir, felsefe, yaratıcılık

● YAPITLAR (başlıca): *Luciana*, 1799, ("Luciana"); *Über die Sprache und die Weisheit der Inder*,1808, ("Hint Dili ve Bilgeliği Üstüne"); *Geschichte der alten und neuen Literatur*, 1815, ("Eski ve Yeni Yazın Tarihi"); *Philosophie des Lebens*, 1818, ("Yaşam Felsefesi"); *Philosophie der Geschichte*, 1829, ("Tarih Felsefesi"); *Philosophie der Sprache und des Wortes*, (ö.s.), 1830, ("Dil ve Sözcüğün Felsefesi").

● KAYNAKLAR: E.Behler, *Friedrich Schlegel*, 1966; G.P. Hendrix, *Das politische Weltbild F.Schlegel's*, 1962; K.Peter, *F.Schlegel's Philosophie der unvollendeten Welt*, 1973.

Mantığın bölümleri

● BAKINIZ: FICHTE, NOVALIS, W.SCHLEGEL.

SCHLEICHER, August (1821-1868)

Alman, dilbilimci. Hint-Avrupa dilleri üzerine yaptığı araştırmalarla tanınmıştır.

19 Şubat 1821'de Meiningen'de (bugün (DAC'de) doğdu, 6 Aralık 1868'de Jena'da öldü. Tübingen Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Sonra 1850-1857 arasında Prag Üniversite'sinde klasik filoloji, karşılaştırmalı Yunanca ve Latince dersleri verdi. Aynı dönemde Slav dillerini incelemeye başladı. 1852'den sonra bir süre Prusya'daki Litvanya köylerinde kaldı, Litvanca üzerine araştırmalar yaptı. 1856-1857 yıllarında bir sözlükle birlikte Litvanca'nın yapısı ve dilbilgisi kurallarının bilimsel bir incelemesi olan *Handbuch der litauischen Sprache* ("Litvanca Elkitabı") adlı kitabını yayımladı. 1857-1868 arasında Jena Üniversitesi'nde profesör olarak görev yaptı. Bu dönemde çıkan *Kompendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen* ("Hint Avrupa Dillerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi Elkitabı") başyapıtı sayılır.

Evrensel Ben, bireysel Ben

Schleicher, Hegel ve Darwin'den etkilenmiş, Hegel'in tarih kuramı ve Darwin'in "doğal seçme" kuramının çerçevesinde bilimsel bir dil kuramı geliştirmeyi amaçlamıştır. Ona göre dil, gelişme, olgunluk ve çöküş evreleri geçiren bir organizmadır. Bu özelliği nedeniyle de, doğa bilimlerinde kullanılan yöntemlerle incelenebilir. Schleicher Sanskritçe, Yunanca ve Latince gibi Hint-Avrupa dilleri ailesine bağlı dillerin ortak özelliklerini incelemiş ve Hint-Avrupa dillerinin türediği ilk dili, yani "kökdil"i *(Ursprache)* araştırmıştır. Dilleri, Darwin'in bitki türleri için yaptığı sınıflandırma doğrultusunda sınıflandıran bir model geliştirmiştir. Çeşitli dil ve lehçelerin ortak bir

"kökdil"den türeyişini açıklayan ve soyağacı kuramı *(Stammbaumtheorie)* adıyla tanınan bu model Hint-Avrupa dillerinin biçimbilimsel (morfolojik) sınıflandırmasının temelini oluşturur. Schleicher'in çalışmaları, Hint-Avrupa dilbiliminin ve genel olarak da karşılaştırmalı dilbilimin gelişmesinde önemli bir adım oluşturmuştur.

● YAPITLAR (başlıca): *Die Sprachen Europas*, 1850, ("Avrupa Dilleri"); *Handbuch der litauischen Sprache*, 2 cilt, 1856-1857, ("Litvanca Elkitabı"); *Zur Morphologie der Sprache*, 1858, ("Dilin Biçimbilimi Üzerine"); *Kompendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*, 1861-1862, ("Hint-Avrupa Dillerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi Elkitabı"); *Die Darwinische Theorie und die Sprachwissenschaft*, 1863, ("Darwin Kuramı ve Dilbilim").

● BAKINIZ: F. BOPP, C. DARWIN.

SCHLEICHER, Kurt von
(1882-1934)

Alman asker ve devlet adamı. Weimar Cumhuriyeti'nin son başkanıdır.

7 Nisan 1882'de Brandenburg'da (bugün DAC'de) doğdu, 30 Haziran 1934'te Berlin'de öldü. Prusyalı eski bir asker ailesinden geliyordu. 1900'de Hindenburg komutasındaki III. Muhafız Alayı'nda astsubay olarak ordu hizmetine başladı. 1910'da Harp Akademisi'ne girdikten sonra 1913'te genelkurmayda görevlendirildi. 1919'dan sonra Hans von Seeckt'in baş yardımcılarından biri olarak Versailles Antlaşması gereğince asker ve silah sayısı sınırlandırılan Alman ordusunun gizlice yeniden örgütlenmesinde ve askeri işbirliği için SSCB'yle yürütülen görüşmelerde önemli rol oynadı. Seeckt'in 1926'da başkomutanlıktan ayrılmasından sonra, cumhurbaşkanı Hindenburg'a kendini kabul ettirerek, Almanya'nın siyasetinde etkin olmaya başladı. 1929'da tümgeneralliğe yükselerek, savunma bakanı Wilhelm Groener (1867-1939) tarafından ordunun siyaset adamları ve basınla ilişkilerini düzenlemek amacıyla kurulan bakanlığa bağlı büronun başına getirildi. Bu görevi sırasında siyasi etkisi gittikçe arttı. 1930'da Hindenburg'un Brüning'e başbakanlık görevini vermesinde önemli rol oynadı. Gittikçe güçlenen Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin önderleriyle ilişki kurarak onların iktidar olmasını engellemek için çeşitli siyasi manevralar içine girdi. Naziler'in vurucu gücü SA'nın (Sturmabteilung-Fırtına Bölüğü) Alman ordusuyla birleştirilmesi ve Hitler'in hükümete alınmasıyla Naziler'i denetim altına almayı planlıyordu. Groener'in Nisan 1932'de SA'yı yasaklaması planları bozunca onu ordu içinde gözden düşürerek istifasına yol açtı. Ardından da Hindenburg üzerinde etkisini kullanarak başarısızlıklarıyla kendisini hayal kırıklığına uğratmış olan Brüning'in görevden alınması ve yerine Haziran 1932'de Papen'in görevlendirilmesinde önemli rol oynadı, kendisi de savunma bakanı oldu. Papen'in istifasından sonra Hindenburg 1 Aralık 1932'de Schleicher'i başbakanlığa getirdi. Ancak, hükümet kurma çabaları sonuç vermeyen Schleicher Ocak1933'te istifa etmek zorunda kaldı. Hemen ardından Hitler'in başbakanlığa atanmasıyla Naziler'i denetim altında tutma hayalleri yok oldu.

Naziler'i zayıflatmak amacıyla onları bölme girişimleri, özellikle de Gregor Strasser'le ilişkileri Hitler'in düşmanlığını kazanmasına yol açtı. Uzun Bıçaklar Gecesi olarak tarihe geçen 30 Haziran 1934'te evinde karısıyla birlikte öldürüldü.

● BAKINIZ: BRÜNING, HINDENBURG, HITLER, PAPEN, RÖHM SEECKT.

SCHLEIDEN, Matthias Jakob
(1804-1881)

Alman, botanikçi. Ünlü fizyoloji bilgini Schwann'ın geliştireceği "hücre kuramı"nın öncüsüdür.

5 Nisan 1804'te Hamburg'da doğdu, 23 Haziran 1881'de Frankfurt-am-Main'de öldü. 1827'de Heidelberg Üniversitesi'nden hukuk doktorasını alarak Hamburg'da avukatlık yapmaya başladıysa da, kısa sürede kendisini büyük bir mutsuzluğa ve intihara kalkışacak kadar derin bir bunalıma sürükleyen bu mesleği bırakıp, doğabilimleri okumak üzere 1833'te Göttingen Üniversitesi'ne yazıldı. Ardından Berlin Üniversitesi'nde sürdürdüğü öğrenimini, 1839'da Jena (bugün DAC'de) Üniversitesi'nden aldığı doktora derecesiyle tamamladıktan sonra özel öğretmen olarak çalışmayı seçti ve en ağır bilimsel konuları halkın anlayacağı dilde sunmaktaki üstün yeteneğiyle, geniş halk kitlelerinin ilgisini çeken çeşitli konulardaki başarılı konferansları ve en çok okunan gazete ya da dergilerdeki yazılarıyla büyük ün kazandı. 1850'de Jena Üniversitesi'nin botanik profesörlüğü önerisini kabul ederek 1862'ye değin bu kurumda ders veren Schleiden, çağında yalnızca ünlü bir yazar ve konuşmacı olarak değil, tartışmacı ve eleştiri kabul etmez kişiliğiyle de tanınmıştı. Sonunda dönemin büyük bilim adamlarıyla giriştiği bilimsel tartışmalardan yorgun düşüp Jena'dan ayrılmaya karar verdi ve 1863'te Rusya'ya geçip, Dorpat (bugün Estonya SSC'de Tortu) Üniversitesi'nin antropoloji profesörlüğünü üstlendi. Bir süre sonra bu görevden de ayrılmasına karşın, Rus hükümetinin bağladığı yıllık gelirle ömrünün sonuna değin kent kent dolaşıp, "özel konuşmacı" olarak halkı bilimsel konularda aydınlatma etkinliğini sürdürdü.

Doğa felsefesinden bilim tarihine, pedagojiden antropolojiye varıncaya dek çok çeşitli konularla ilgilenen Schleiden, bitki hücresine ilişkin önemli bulgularını, hayvanlar dünyasını da kapsayacak biçimde genişleterek bütünleyen Schwann ile birlikte "hücre kuramı"nın kurucularındandır. Schleiden bu kuramın temellerini 1838'de ünlü biyoloji ve tıp bilgini J.P. Müller'in kurduğu *Archiv für Anatomie und Physiologie* dergisinde yayımlanan ve bitki sitolojisinin (hücrebilim) klasikleri arasında yer alan"Beiträge zur Phytogenesis" ("Bitki Oluşum Bilgisine Katkılar") başlıklı makalesinde atmıştı. Tüm bitkilerin hücrelerden oluştuğunu, hücrenin bitkiler dünyasının başlangıcı ve temel birimi olduğunu öne süren bu kuramı geliştirirken, ilk kez 1831'de İskoç botanikçi Robert Brown'ın gözlemlediği

hücre çekirdeğinin önemini vurgulayan Schleiden, "sitoblast" diye adlandırdığı çekirdeğin hücre bölünmesindeki rolüne dikkati çekmiş, ne var ki önemli bir yanılgıya düşerek, yeni hücrenin tomurcuklanma yoluyla çekirdeğin dış yüzeyinden oluştuğunu sanmıştı. Geniş bir ilgi uyandıran ve sert tartışmalara yol açan bu kuram, sonradan doğabilimlerinde kimyadaki atom kuramına eşdeğer bir önem kazanmış, bazı konulardaki yanılgılarına karşın çağının en etkili botanikçilerinden biri olan Schleiden de, özellikle Almanya'daki doğa felsefecilerinin kıyasıya eleştirdikleri Darwin'in evrim kuramını ülkesinde ilk benimseyen bilim adamlarından biri olarak önyargısız ve özgür düşüncenin temsilciliğini üstlenmiştir.

● YAPITLAR (başlıca): *Grundzüge der wissenschaftlichen Botanik*, 2 cilt, 1842-1843, ("Bilimsel Botaniğin Temelleri"); *Beiträge zur Botanik. Gesammelte Aufsätze*, 1844, ("Botaniğe Katkılar. Toplu Makaleler"); *Die Pflanze und ihr Leben*, 1848, ("Bitki ve Yaşamı").

● BAKINIZ: R. BROWN, F.J. COHN, NAEGEU, PURKINJE, SCHWANN, VIRCHOW.

SCHLEIERMACHER, Friedrich
(1768-1834)

Alman, filozof, tanrıbilimci ve dilci. Dine bağımsız bir öğreti niteliği kazandırmaya çalışmıştır.

Friedrich Ernst Daniel Schleiermacher 21 Kasım 1768'de Breslau'da doğdu, 12 Şubat 1834'te Berlin'de öldü. Herzenhuten adlı Protestan mezhebine bağlı kurumda ortaöğrenimini bitirdikten sonra Halle Üniversitesi'nde felsefe ve tanrıbilim okudu. Berlin'de Charite kilisesinde vaiz olarak görevlendirildi. 1794'te Landsberg, 1796'da Berlin, 1802'de Stolp kentlerinde rahip oldu. Bir süre rahip adaylarına din ve tanrıbilim okuttu. 1807'de Berlin'e yerleşince önce kilisede vaiz verdi, sonra Berlin Üniversitesi'ne tanrıbilim profesörü olarak atandı. 1811'de Berlin Bilimler Akademisi'ne üye seçildi. Bütün çalışmalarının odağına dini yerleştiren Schleiermacher için önemli olan yaşamla inan arasında uyum sağlamak, yönlendirici öğreti olarak dini egemen kılmaktır.

Schleiermacher'a göre yaşamın temelini oluşturan dindir. Ancak bu görüş dinin bilim olduğu anlamına gelmez, çünkü ikisinin de yöntem ve ilgi alanları ayrıdır. Özellikle us ilkelerine dayalı bir tanrıbilim ya da metafizikle dini uzlaştırma olanağı yoktur. Din etkin olmayan, üretici nitelik taşımayan kendini adayıcı, derin bir duygudur, üstelik dışa değil içe dönüktür. Öte yandan, kimi tanrıbilimcilerin ileri sürdükleri gibi dinin tanrısal bildiriyle de (vahy) ilgisi yoktur. İnsan tanrısal bildiriyi ve Tanrı'yı bilemez, çünkü Tanrı "bilinemez" dir. Bu nedenle Tanrı'ya yönelik her bilgi gerçek olmaktan uzaktır, tanrıbilimin, dinin, felsefenin görevi "bilinemez" olan Tanrı'yı bilmek de değildir. Öyleyse Tanrı'yla ilgili öğretilerin yapacağı iş us ilkelerine dayanarak birtakım önermeler ortaya atmak değil, din duygusunun içeriğini gündeme getirerek açıklamaya çalışmaktır. Bundan dolayı tanrıbilim din duygusunu temel edinen bir öğreti olma gereğindedir.

Usla, istençle, bilimle bağlantısı olmayan din bir "duygulanma"dır, gönülle ilgilidir. İnsan dinsel sorunları düşünerek, mantık kurallarına dayanarak değil, gönlünde beliren duygulanma ile çözümleyebilir. Tanrı salt varlıktır, kesindir, onun bu nitelikleri gönül derin bir duygulanma içine girdiğinde duyulabilir. Kendini dine veren kişide uyanan duygulanma Tanrı varlığını sezmede özne-nesne ikiliğini ortadan kaldırır, bu olayda bilinç de etkili değildir, çünkü duygulanma bilinci aşar. Din birtakım tapımlar, görevler, törenler bütünü olarak anlaşılmalı, derin bir duyuş, duygulanım diye görülmelidir. Schleiermacher'a göre dinsel duygulanmada bütün dinler eşit duruma gelir, bir dinin ötekine üstünlüğü söz konusu edilemez. Çünkü dinsel duygu ya da duygulanma sonsuz varlığa olan bağlılıktan, bu bağlılığın gönül denen içevrende, dolaysız yansımasından kaynaklanır.

Schleiermacher için Tanrı "tüm varlık"tır, evrenseldir, insan onun gerçekliğini ancak gönlünde duyar, bu duyuş da bireyi tanrısal tözle karşı karşıya getirir. Ancak bu durumda Varlık Birliği ortaya çıkarak özne-nesne ayrılığı yok olur. Schleiermacher bu birliğe "yaşam duygusunun birliği", adını verir. Bu da gerçekten kendini dine veren bir kimsenin bütün nesnelerde "özdeş varlığı" buluşundandır. Bütün nesneleri Tanrı' da görmekle Tanrı'yı bütün nesnelerde görmek arasında bir ayrım yoktur. Kişinin sonsuz varlık olan Tanrı karşısında bağımlı oluşu özgürlüğünü ortadan kaldırmaz, çünkü bu bağlılık bireyler arasında ve birbirine karşı geçerli değildir. Bütün bireyler özgürdür. Üstelik bireyin kendini Tanrı'ya vermesi yetkinleşmesini sağlar. Bu da, dinin Tanrı ile insan arasındaki kişisel bir ilişki oluşundan doğar. Bu durumda dinin, birey dışında, bir kurum olma olanağı ortadan kalkar, çünkü din kurum işi değil gönül işidir, duygulanmadır.

Evrende gereksiz bir nesne yoktur, bütün nesnelerin tanrısal düzen içinde belli bir yeri vardır. Çünkü evren, bir bütün olarak yetkindir, eksiksizdir. Bütün evrensel dinler, birer yüce kişilik taşıyan ve birey olan din kurucularının özel duygulanmasından, dinsel duyguyu kendi gönlünde yaşamasından doğmuştur. Bundan dolayı dinlerin ortaya çıkışında birtakım kurumlaşmalar olmamıştır. Din, sonradan bir gönül duygulanımı olmaktan çıkmış, kurumlaşarak evrensel ve birey üstü varlık niteliği kazanmıştır.

Schleiermacher ahlak sorununa, doğa ile usun birliği açısından bakarak, çözüm arar. Ona göre ahlakı tek kaynağa bağlamanın, tek ilkeye indirgemenin gereği yoktur. Ahlak bir tarih sürecidir ve onun temeli doğadır. Bu nedenle doğa yasasıyla ahlak yasası birbirine karşıt değildir, doğa ile usun birliğidir.

● YAPITLAR (başlıca): *Reden über die Religion an die Gebildeten unter ihren Verachtern*, 1792, ("Dini Küçümseyenler Arasındaki Aydınlara Din Üstüne Söylevler"); *Die Monologen*, 1800, ("Monologlar"); *Grundlinien einer Kritik der bisherigen Sittenlehre*, 1803, ("Şimdiye Değinki Ahlak Öğretisinin Eleştirisinin Temel Çizgileri"); *Entwurf eines Systems der Sittenlehre*, (ö.s.), 1835, ("Bir Ahlak Öğretisi Taslağı"); *Dialektik*, (ö.s.), 1839, ("Diyalektik"); *Grundriss der philosophischen Ethik*, (ö.s.,) 1841, ("Felsefe Etiğinin Temeli").

● KAYNAKLAR: W. Dilthy, *Leben Schleiermacher's*, 2. basım, 1922; E. Flückinger, *Philosophie und Theologie bei Schleiermacher*, 1945; H. Mubet, *Schleiermacher*, 1918; J. Wendland, *Die religiöse Entwicklung Schleiermacher's*, 1915.

● BAKINIZ : FICHTE, KANT, SPINOZA.

SCHLEMMER, Oskar
(1888-1943)

Alman ressam, heykelci ve sahne tasarımcısı. Özellikle Bauhaus Okulu'nda sahne tasarımı üstüne yaptığı çalışmalarla ünlenmiştir.

4 Eylül 1888'de Stuttgart'da doğdu, 13 Nisan 1943'te Baden-Baden'de öldü. Sanat eğitimini Stuttgart Akademisi'nde dönemin öncü sanatçılarından Adolf Hoelzer'in (1853-1934) yanında yaptı. Okulda Willi Baumeister (1889-1955) ve İsveçli ressam Otto Meyer - Amden (1885-1933) gibi sanatçılarla dostluk kurdu. Uygulamalı sanatlarla güzel sanatları birleştirmeyi amaçlayan Alman Werkbundu'nun 1914'te Köln'de açtığı sergi için bir duvar panosu yaptı. II. Dünya Savaşı sırasında 1915'te yaralandı. 1916-1917 yıllarında Colmar'da haritacı olarak çalıştı. 1920-1929 arasında Bauhaus'da heykel ve sahne tasarımı öğretmenliği yaptı. Ayrıca birçok sahne tasarımı gerçekleştirdi. Bauhaus' tan ayrıldıktan sonra Breslau Akademisi'nde profesör oldu. 1932'de Nasyonal Sosyalist yönetim tarafından buradaki görevine son verildi. 1937'de yapıtlarına el kondu. Aynı yıl hükümet, karşı tavır aldığı ve "yoz sanat" yapmakla suçladığı sanatçıların yapıtlarıyla Münih'te oluşturduğu sergide bu yapıtları da sergiledi. Schlemmer son yıllarını Wuppertal'de bir boya laboratuvarında çalışarak geçirdi.

Schlemmer gerek resimlerinde gerek heykellerinde figürü geometrik ve organik biçimlere indirgemiş ve resimlerinde özellikle siluetleri, boş mekânlara derin bir perspektif içinde yerleştirmiştir. Mistik bir bakış açısı ile kompozisyonlarında insanların ruhsal durumlarından çok varolma biçimlerini yansıtmayı amaçlamıştır. Bu yönüyle dönemin dışavurumcu (ekspresyonist) eğilimlerine ters düşerek daha çok Püristler'e ve Yapımcılar'a (Konstrüktivistler) yaklaşmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Boşlukta Biçimler*, 1925, Devlet Galerisi, Stuttgart; *Bir Odada Beş Kişi*, 1928, Modern Sanatlar Galerisi, New York; *Bilgi Verme*, 1932, Sanat Evi, Zürich.
- KAYNAKLAR: K.von Maur, *Oskar Schlemmer*, 1980.
- BAKINIZ: GROPIUS.

SCHLESINGER, John
(1926)

▶ *Verilmiş ve verilmemişin bilgisi*

İngiliz sinema yönetmeni. İngiltere'de başarısını kanıtladıktan sonra ABD'de çalışmaya başlamış, *Midnight Cowboy* adlı filmiyle dünya çapında üne ermiştir.

Londra'da doğdu. II. Dünya Savaşı sırasında İngiliz birliklerine sihirbazlık gösterileri yaparak gösteri dünyasına girdi. Sivil yaşama dönünce Oxford Üniversitesi'nin öğrenci oyunlarında oynamaya başladı. 1950'lerde bir dizi oyun ve filmde karakter rollerinde gözüktü. Amatörce birkaç kısa film yaptıktan sonra 1957'de yönetmen olarak BBC televizyonuna girdi. Aylık belgesel diziler hazırladı ve Churchill'in yaşamını anlatan *The Valiant Years* (Zor Yıllar) adlı dizinin bazı bölümlerini yönetti. Londra'nın Waterloo tren istasyonundaki bir günlük yaşamın akışını görüntülediği *Terminus* adlı 45 dakikalık belgesel filmiyle 1961'de Venedik Film Şenliği'nde Birincilik Ödülü'nü aldı. İlk uzun filmini ertesi yıl yönetti. İngiltere'de ün kazandıktan sonra ABD'de çalışmaya başladı. Bu ülkede 1969'da yaptığı ilk filmi, New York'ta yaşayan küçük insanların duyarlığını anlatan *Midnight Cowboy* (Geceyarası Kovboyu) büyük başarı kazandı. O yıl en iyi film olarak Oscar kazanan film, Schlesinger'e de En İyi Yönetmen Oscarı'nı getirdi.

Schlesinger oyunculuktan da gelen bir deneyimle diyalogların yoğun olduğu sahneleri yönetmekte başarı göstermiştir. filmlerinde entelektüel bir derinlikle görsel bir hareketlilik bir arada yer alır. Julie Christie, Alan Bates, John Voight gibi oyuncular onun filmleriyle ün kazanmışlardır.

- YAPITLAR (başlıca): *Terminus*, 1961, ("Terminus"); *A Kind of Loving*, 1962, ("Bir Tür Aşk"); *Billy Liar*, 1963, ("Yalancı Billy"); *Darling*, 1965, ("Sevgilim"); *Far From The Madding Crowd*, 1967, (Bir Aşk Yetmez); *Midnight Cowboy*, 1969, (Geceyarısı Kovboyu); *Sunday, Bloody Sunday*, 1971, ("Allahın Belası Bir Pazar"); *The Day of the Locust*, 1975, ("Çekirgenin Günü"); *Marathon Man*, 1976, (Vahşi Koşu); *Yanks*, 1979, ("Yankiler"); *Honky Tonky Freeway*, 1981, (Takma Kafana).

SCHLICK, Moritz
(1882-1936)

Alman, filozof. Viyana Çevresi'nin kurucusu Yeni Olguculuk ve Yeni Gerçekçilik öğretilerinin öncülerindendir.

14 Nisan 1882'de Berlin'de doğdu, 22 Haziran 1936'da Viyana'da öldü. Heidelberg, Göttingen ve Lozan Üniversitelerinde felsefe ve fizik öğrenimi gördü. 1904'te, Berlin Üniversitesi'nde, karışık yapılı bir düzey üzerindeki ışık kırılmaları konulu çalışmasıyla fizik doktoru sanını kazandı. 1904-1922 arasında Kiel, Rostock ve Viyana üniversitelerinde fizik ve felsefe profesörü olarak çalıştı. 1929'dan sonra ABD'de, California'da Stanford ve Berkeley üniversitelerinde, bir süre de Londra'da fizik ve felsefe okuttu. 1932-1936 arasında Viyana Üniversitesi'nde görev yaptığı sırada, tartıştığı bir öğrencinin saldırısı sonucu öldü.

Schlick, felsefe tarihinde Viyana Çevresi adıyla tanınan ve Yeni Olguculuk öğretisini geliştiren akımın kurucusu, Deneysel Gerçekçilik çığırının da öncüsüdür. Bu öğretilere göre felsefenin temelini oluşturan, fizik ve matematik ilkelerine dayalı bir yöntemle çözümü gereken, sorunlardır. Bu sorunlar insanın yeni bir buluşu değil, kendiliğinden doğada vardır, insanın yaptığı onları ortaya çıkarmak, araştırma ve incelemenin konusu durumuna getirmektir. Felsefe bir bilim olma gereğindedir, onun gelenekçi öğretilerle, metafizikle, yalnız düşüncede bulunan soyut varlıklarla ilgisi kalmamıştır. Felsefenin çalıma yöntemini düzenleyen de matematiksel mantıktır. Schlick fizik ve matematiğe

bağlı bir yöntemle bir yandan Viyana Çevresi'nin ortak öğretisi olan Yeni Olguculuk'u, bir yandan da Deneysel Gerçekçilik adı verilen öğretiyi geliştirmeye çalışarak bilgi kuramı, estetik, ahlak ve mantık konuları üzerinde durmuştur. Ona göre felsefe bir edimler dizgesidir, soyut kavramlarla değil edimlerle, eylemlerle, yaşanan olaylarla ilgilenmelidir. Bu olaylar, bilginin konusu olunca, insana "verilmemiş" de olabilir. Onların "verilmemişliği" gerçek olmalarına engel değildir.

Schlick'e göre bilimsel bilgiye ulaşabilmek için "verilmiş", insanın karşısında duran nesnel varlıklar gibi, "verilmemiş" olanları da bulmak gerekir. Çünkü insana, doğada, verilmiş olan nesnelerde, kesin bilgi bakımından, birtakım boşluklar vardır. Bunlar ancak verilmemiş olanı bulup ortaya çıkarmakla doldurulabilir. Duyularla sağlanan duyumlar değişiktir, aralarında, algılayanın durumuna göre, birtakım çelişiklikler bulunabilir. Bunu gidermek için duyuların dışında kalan, "kendinde nesneler"in varlığı onaylanmalıdır. Bu da bilimsel bilgi için kaçınılmazdır, çünkü bilgi, eski felsefe öğretilerinin öne sürdüğü gibi bilen özne ile bilinen nesne arasındaki ikili bağlantıya dayanmaz. Bilgide bilen özne, nesne ve bir de nesne olarak bilinen arasında üçlü bir ilişki vardır. Bir varlık türünün "nesne olarak bilinmesi" onda duyulara verilmeyen yanı bulup ortaya çıkarmaktır. Sözgelişi bilen özne, karşısında bulunan bir nesneyi algılar, o nesne özneye göre tikel bir varlıktır. Oysa o bilinen nesnenin bağlı bulunduğu varlık türünün bütün özelliklerini taşıdığı da bir gerçektir. İşte özne, o nesneyi hem tikel olarak hem de tikelin taşıdığı türün özelliklerinin bulunduğu bir varlık olarak bilebilir. Burada özne ile nesne karşı karşıyadır, nesnede türün özellikleri ise, bilen öznenin ortaya koyduğu bir varlık alanıdır. Bir nesnenin "nesne olarak bilinmesi"nin anlamı budur.

Bilimsel bilginin açık seçik bir tanımının yapılabilmesi, bilimsel kavramların niteliğine bağlıdır. Bilimsel kavramlar kesindir, günlük tasarımlardan kaynaklanan, bulanık ve karmaşıklıktan uzaktır. Bu kesinlik, bir nesneyi yansıtan kavramın doğru tanımına, bu tanıma dayanılarak ortaya konan açık yargıya bağlıdır. Bu da bilimsel kavramın nesne türlerinin "tek anlamlı" biçimde belirtilmesi gerektiğini gösterir. Bu kavramlarla oluşturulan yargılar da tek anlamlı olmalıdır. Schlick için önemli olan bilimsel bilginin de, onunla ilgili kavramların da çelişkiye yol açabilecek nitelikte değişik anlamlılıktan, yoruma, açıklamaya elverişli özellikten arındırılmasıdır.

Schlick'in benimsediği yöntem mantık ilkelerine dayanmakla birlikte matematikten kaynaklanır, bu özelliği dolayısıyla ona "matematiksel mantık" da denmektedir. Felsefe için geçerli olan tek yöntem budur, bunun dışında kesin bilgi ve yargı için geçerli bir ölçü yoktur. Bu yöntem bilginin ancak "kendi biçimiyle bilgi" olduğunu gösterir, başka bir nesneye dayanmayı, özellikle göreliliği ortadan kaldırır.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Lebensweisheit*, 1908, ("Yaşam Bilgeliği"); *Raum und Zeit in der gegenwärtigen Physik*, 1917, ("Çağdaş Fizikte Uzay ve Zaman"); *Allgemeine Erkenntnislehre*, 1917, ("Genel Bilgi Kuramı"); *Fragen der Ethik*, 1930, ("Ahlakın Sorunları").

● **KAYNAKLAR:** F. Herbert, *Moritz Schlick, Erkenntnis*, 1937-1939.

● **BAKINIZ:** CARNAP, REICHENBACH, WITTGENSTEIN.

SCHLIEMANN, Heinrich
(1822-1890)

Alman, arkeolog. Batı Anadolu'da Antik Troya yerleşmesini ortaya çıkarmıştır.

6 Ocak 1822'de Mecklenburg-Schwerin bölgesinde Neubukow'da doğdu, 26 Aralık 1890'da Napoli'de öldü. Yoksul bir Protestan rahibin oğluydu. Daha çocukluğunda babasının ona okuduğu Homeros'un *İlyada* ve *Odysseia* destanlarından çok etkilenmiş, bunlarda anlatılan Troya kentini bulmayı aklına koymuştu. On dört yaşında öğrenimini bırakarak bir bakkalın yanında çalışmaya başladı. 1841'de Amerika'ya göç etme niyetiyle Hamburg'dan Venezüella'ya giden bir gemiye miço yazıldı. Geminin yolda kaza geçirmesi üzerine Amsterdam'da kaldı ve bir şirkette muhasebeci olarak çalışmaya başladı. Bu dönemde kendi kendine İngilizce, Fransızca, Flamanca, İspanyolca, Portekizce, İtalyanca ve Rusça öğrendi. 1846'da çalıştığı firmanın temsilcisi olarak St. Petersburg'a (bugün Leningrad) gönderildi. Ertesi yıl orada kendi şirketini kurdu. Ticaret yaparak zengin oldu. 1850'de California'ya gitti. California'nın eyalet olarak ABD'ye katılması üzerine, o sırada orada bulunan herkes gibi Schliemann da ABD yurttaşı sayıldı. Altın alışverişi yapan bir banka kurdu. 1852'de tekrar St. Petersburg'a dönerek ticaret yaşamını sürdürdü. St. Petersburg Çarlık Bankası'nın yöneticiliğini yaptı.

◄ *Bilimsel bilgi*

◄ *Kendinde nesne ve özne*

1858'de, otuz altı yaşındayken, çocukluğunda dinlediği Homeros destanlarının gerçekliğini araştırmak, arkeoloji çalışmalarına başlamak amacıyla ticareti bıraktı. Avrupa, Mısır ve Suriye'yi içine alan uzun bir gezi yaptı. Eski ve çağdaş Yunanca'yı öğrendi. Paris'te bir süre arkeoloji okudu. 1864'te iki yıl süren bir dünya gezisine çıktı. İlk yapıtını, bu yolculukta görüp tanıdığı Çin ve Japonya üstüne yazdı. 1868'de Anadolu ve Yunanistan'ın antik kentlerini dolaştı. Aynı yıl Batı Yunanistan'da Ithaka Adası'nda ilk kez bir kazı yaptı. Ertesi yıl yayımladığı *Ithaka, der Peleponnes und Troja* ("Ithaka, Peleponnes ve Troya") adlı yapıtında İthaka kazısının sonuçlarını ortaya koydu ve Troya kentinin bir söylence ürünü değil, gerçek olduğunu savundu. 1870'te Troya'da kazılara başladı. Bunu Mikenai, Orchomenos, Tirins, Pilos kazıları izledi. Hemen hemen her kazısında ele geçirdiği değerli buluntular, yapıtları ve özellikle *The Times, Daily Telegraph* gibi gazetelerde çıkan yazıları, onun büyük kitlelerin tanıdığı ilk arkeologlardan biri olmasını sağladı. Tarihöncesi Yunan uygarlığının kâşifi olarak büyük ün yaptı. Çalışmaları, kamuoyunda arkeolojiye karşı olan ilginin artmasını sağladı.

19. yy'da, Homeros'un *İlyada* ve *Odysseia* destanlarında adı geçen İlion ya da Troya kentinin Çanakkale'nin Pınarbaşı köyünde olduğuna inanılıyordu. Schliemann, 1868'de buraları gezdikten sonra, sırf *İlyada* destanındaki verilere dayanarak gerçek Troya kentinin Hisarlık denen yerde olduğunu ileri sürdü. Daha önce Hisarlık tepesinin bir bölümünü satın alıp bir de ev yaptıran ABD konsolos yardımcısı Frank Calvert de burada küçük sondajlar yapmıştı. Schliemann, Nisan 1870'te Hisarlık'ta kazıya başladı. Kuzeygüney yönünde kazdığı büyük açmada kısa sürede 10

m'ye dek inerek surlarla çevrili üst üste 7 kent tabakası saptadı. 1871-1873 arasında aralıklarla sürdürdüğü bu ilk kazılarında Yunanlı eşi Sophie da yardımcı oluyordu. Schliemann, en eskisini Troya I olarak adlandırdığı 7 tabakadan ikincisinin Homeros'un *İlyada*'sında anlattığı kral Priamos'un kenti olduğunu varsaydı. Burada daha özenli araştırmalar yaptı. Ağustos 1873'te bu tabakada fildişi ve altından yapılma süs eşyaları, takılar ve çeşitli silahlar içeren "Priamos hazinesi"ni buldu. Buluntularını gizlice yurt dışına kaçırdığının anlaşılması üzerine Osmanlı hükümeti ona karşı dava açtı. Dava kazanıldıysa da buluntuların ancak küçük bir bölümünün İstanbul'a getirilmesi sağlanabildi; ayrıca Schliemann 1000 altın gibi, kaçırdıklarına oranla pek az olan bir tazminat ödedi. 1876'da yeniden kazı izni almayı başaran Schliemann, 1878-1879 yıllarında Alman etnolog ve müzeci Rudolf Virchow'un da (1821-1902) yardımıyla Troya'daki kazıyı sürdürdü. 1882-1883 yıllarında ise Alman mimar ve arkeolog Wilhelm Dörpfeld'le birlikte çalıştı. Dörpfeld, Troya kazılarının daha sistemli olarak sürmesini sağladı. Bu dönemde Osman Hamdi Bey'in Asarıatika Müzesi adına buluntuların bir bölümünü almak üzere kazıyı ziyaret ettiği de bilinmektedir.

Schliemann 1899'da Troya'da son kez kazı yaptı. Onun ölümünden sonra Dörpfeld, kazıları 1894'e değin tek başına sürdürdü ve kentin 7 değil 9 tabakadan oluştuğunu saptadı. Ayrıca Schliemann'ın Priamos'un kenti sandığı ikinci tabakanın çok daha eski olduğunu ve Homeros'un anlattığı kentin Troya VI olduğunu (İÖ 1800-1275) ortaya koydu. 1932-1938 arasında Troya kazılarını Carl Blegen sürdürdü. Schliemann'ın Berlin Müzesi'ne bıraktığı buluntular ise II. Dünya Savaşı sırasında kayboldu. Daha sonra bunların ancak küçük bir bölümü ele geçirildi.

Mikenai kazıları

Schliemann, Troya kazısını sürdürürken, 1876'da Yunanistan'da Mora Yarımadası'ndaki Mikenai'de de kazı yaptı. Yunan mitolojisinin efsanevi kralı Agamemnon'a ait olduğunu varsaydığı kubbeli mezar ve hazine yapılarını ortaya çıkardı. Altın masklar, göğüslükler, taçlar, takılar ile altın ve gümüş kaplar gibi çok değerli Geç Bronz Çağı buluntuları ele geçirdi. Ykş. İÖ 1450-1100 arasında yer alan Miken uygarlığına adını veren bu kente ait buluntular, bugün Atina Ulusal Müzesi'ndedir.

Orchomenos kazıları

1880'de Yunanistan'ın Boeotia bölgesinin en önemli kentlerinden Orchomenos'u da kazan Schliemann, burada kubbeli bir Miken mezarında "Minyas hazinesi"ni buldu. Daha sonra Orchomenos kazılarını sürdüren Alman arkeolog Adolf Furtwängler (1853-1907) buranın Neolitik ve Bronz çağlarında önemli bir merkez olduğunu saptadı.

Tirins kazıları

Schliemann, 1884'te Dörpfeld'le birlikte gene Yunanistan'da, Argolis'te, Herakles'in doğduğu kent olarak bilinen Tirins'i kazdı. Burada da anıtsal bir Miken sarayı ortaya çıkardı. Bu buluntuların Mikenai ve Girit buluntuları ile ilişkisini de fark etti.

Girit Adası'ndaki Knossos'ta da 1886'da küçük bir deneme sondajı gerçekleştiren Schliemann, toprak sahibiyle anlaşmazlığa düşerek kazıdan vazgeçti. Knossos'taki ünlü saray, daha sonra, 1901'de Arthur Evans tarafından bulundu. Schliemann 1887-1888'de Yunanistan'da Messenia bölgesinde Pilos'ta ve Cythera'da da kısa kazılar gerçekleştirdi.

Schliemann, yaşadığı dönemden günümüze değin, hazine bulma amacıyla hareket etmesi ve bilimsel olmayan kazı yöntemleri nedeniyle her zaman ağır eleştirilere uğramıştır. Ancak Eski Yunan ve Anadolu uygarlıklarının büyük ve önemli yerleşme merkezlerini ortaya çıkarmasıyla da bu alandaki öncülerden biri olmuştur.

● **YAPITLAR (başlıca):** *La Chine et la Japon*, 1865, ("Çin ve Japonya"); *Ithaka, der Peleponnes und Troja*, 1869, ("Ithaka, Peleponnes ve Troya") *Trojanische Altertümer*, 1874, ("Troya'nın Eski Yapıtları"); *Troja und Seine Ruinen*, 1875, ("Troya ve Buluntuları"); *Mycenae*, 1877; *Ilios*, 1880; *Orchomenos*, 1881; *Troja*, 1884; *Briefe*, (ö.s.), 1936, ("Mektuplar").

● **KAYNAKLAR:** E. Ludwig, *Schliemann: A Story of A Gold-Seeker*, 1931; L. ve G. Poole, *One Passion, Two Loves, The Story of Heinrich and Sophie Schliemann, Discoverers of Troy*, 1966; S. Schliemann (yay.), *Selbstbiographie bis zu seinem Tode vervollständig*, 1892; C. Schuchardt, *Schliemann's Ausgrabungen*, 1890.

● **BAKINIZ:** BLEGEN, DÖRPFELD, HOMEROS.

SCHLOSSER, Friedrich (1776-1861)

Alman, tarihçi. Dünya tarihi üzerine çalışmalarıyla tanınmıştır.

Friedrich Christoph Schlosser 17 Kasım 1776'da Jever'de (bugün FAC'de) doğdu, 23 Eylül 1861'de Heidelberg'de (bugün FAC'de) öldü. Göttingen Üniversitesi'nde tanrıbilim öğrenimi gördükten sonra tarihe yöneldi ve bir süre özel öğretmenlik yaptı. 1817'den ölümüne değin Heidelberg Üniversitesi'nde tarih profesörü olarak çalıştı.

Alman Aydınlanma düşüncesinin temsilcilerinden olan Schlosser'in tarih çalışmalarında Kant ve Rousseau'nun ahlak felsefesinin etkisi görülür. Evrensel tarih konusuna ağırlık vermiştir, bu alanda en ünlü yapıtı 18 ciltlik *Weltgeschicte für das deutsche Volk*'tur ("Alman Halkı İçin Dünya Tarihi"). Tarihçilerin görevinin olaylar karşısında hakem rolü oynamak ve okuyucularına tarihteki ideal modellerden örnekler vererek onların yaşamı daha yüce biçimde kavramalarına katkıda bulunmak olduğunu savunmuştur. Ranke'nin öncülüğünü yaptığı bilimsel ve nesnel tarih anlayışının karşısında yer almış, okuyucunun ve yazarın tarihsel olayları ele alırken kendi felsefi ve siyasi düşüncelerini katmaya hakkı olduğunu ileri sürmüştür.

Edebiyat akımlarını genel siyasi ve toplumsal tarihle ilişkilendirme konusundaki çabaları en önemli katkılarından biridir. Ayrıca tasvir kırıcı imparatorlar üzerine yazdığı monografiyle de ilk Bizans tarihçilerinden biri sayılmıştır. Ranke'den önce Almanya'nın en popüler tarihçisi olan Schlosser'in yapıtları daha sonra fazla didaktik ve ahlakçı olmakla eleştirilmiştir.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Geschichte der bilderstürmenden Kaiser des oströmischen Reichs*, 1812, ("Doğu Roma İmparatorluğu'nda Tasvir Kırıcı İmparatorların Tarihi"); *Geschichte des 18ten Jahrhunderts und des 19ten bis zum Sturze des französischen Kaiserreichs*, 9 cilt, 1836-1849, ("18. yy ve Fransız İmparatorluğu'nun Çöküşüne Değin 19. yy Tarihi"); *Weltgeschichte für das deutsche Volk*, 18 cilt, 1844-1856, ("Alman Halkı İçin Dünya Tarihi").

● **BAKINIZ:** RANKE.

SCHLÖNDORFF, Volker
(1939)

Alman (FAC) sinema yönetmeni. Ünlü romanlardan yaptığı uyarlamalarla tanınmıştır.

Wiesbaden'de doğdu. Liseyi Fransa'da bitirdikten sonra sinema okulu IDHEC'de (Institut des Hautes Études Cinematographiques)eğitim gördü.Louis Malle, Alain Resnais ve Jean-Pierre Melville gibi Fransız yönetmenlerin yanında yönetmen yardımcılığı yaptı. Cezayir ve Vietnam'da televizyon muhabiri olarak çalıştı. Almanya'ya dönerek ilk uzun konulu filmi *Der Junge Törless'i* ("Genç Törless") çekti. Yüzyıl başında Almanya'da yatılı okul öğrencileri arasındaki şiddeti başarıyla anlatan film, 1966'da Cannes Film Şenliği'nde Uluslararası Eleştirmenler Ödülü'nü kazandı. Schlöndorff'un sonraki filmlerinde de düşünsel bir olgunlukla, teknik bir ustalık dikkati çekti. 16.yy'da bir at yetiştiricisinin haksızlıklara karşı başkaldırışını anlatan, Kleist uyarlaması *Micheal Kohlhaas-der Rebell* (Hak Mücadelesi) ile *Der plötzliche Reichtum der armen Leute von Komback*'da ("Yoksul Komback Halkının Ani Zenginliği") Alman tarihini sınıfsal açıdan ele aldı. Bir teröristi sakladığı için büyük bir siyasal kampanyanın hedefi olan soylu bir kadını anlatan H. Böll uyarlaması *Die verlorene Ehre der Katharina Blum* ("Katharina Blum'un Yitik Onuru") ile uluslararası alanda ününü artırdı. G. Grass'ın romanından 1979'da uyarladığı *Die Blechtrommel* de (Teneke Trampet) büyük başarı kazandı. Gerçeküstü ve gerçekçi öğelerin iç içe geçtiği, komik ve trajik olayların bir arada gittiği film, Cannes Film Şenliği'nde Büyük Ödül'ü, ABD'de de En İyi Yabancı Film Oscarı'nı kazandı. Schlöndorff, Lübnan İç Savaşı sırasında bir Alman gazetecinin başından geçenleri anlatan ve gerçek mekânlarda, gerçek olayları belgeleyerek çektiği *Die Fälschung*'la ("Kandırma") başarısını sürdürdüyse de, 1983'te yaptığ Proust uyarlaması *Un Amour de Swann* (Swann'ın Aşkı) eleştirmenlerce tutulmadı.

Schlöndorff genç Alman sinemasının önde gelen adlarından biri olmuş, tarihsel ve güncel siyasal konulara eğilmiş, filmlerinde olgun bir anlatıma ulaşmıştır.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Der junge Törless*, 1966, ("Genç Törless"); *Ein Unheimlicher*, 1967, ("Korku Veren"); *Michael Kohlhaas-Der Rebell*, 1969, (Hak Mücadelesi); *Baal*, 1969; *Der plötzliche Reichtum der armen Leute von Komback*, 1971, ("Yoksul Komback Halkının Ani Zenginliği"); *Strohfeuer*, 1972, ("Saman Alevi"); *Übernachtung in Tirol*, 1973, ("Tirol'da Geceleme"); *Georginas Gründe*, 1974, ("Georgina'nın Nedenleri"); *Die Verlorene Ehre der Katharina Blum*, 1975, ("Katharina Blum'un Yitik Onuru"); *Deutschland im Herbst*, 1978, ("Sonbaharda Almanya"); *Die Blechtrommel*, 1979, (Teneke Trampet); *Die Fälschung*, 1981, ("Kandırma"); *Krieg und Frieden*, 1983, ("Savaş ve Barış"); *Un amour de Swann*, 1983, (Swann'ın Aşkı); *Hotel de la Paix*, ("Barış Oteli").

SCHMIDT, Helmut
(1918)

Alman (FAC) devlet adamı. 1974-1982 arasında başbakanlık yapmıştır.

23 Aralık 1918'de Hamburg'da (bugün FAC'de) doğdu. Bir öğretmenin oğluydu. II. Dünya Savaşı'na katılan Schmidt, savaşta gösterdiği yararlıklar için Demir Haç nişanı aldı. Savaşın sonlarına doğru İngilizler'e esir düşerek, savaş esirleri kampında sosyal demokrat görüşleri benimsedi. 1946'da SPD'ye (Sozialdemokratische Partei Deutschlands-Almanya Sosyal Demokrat Partisi) üye oldu. Hamburg üniversitesi'nde politik iktisat öğrenimi gördü. 1949-1953 arasında Hamburg'da Ekonomi ve Ticaret Dairesi'nde yöneticilik yaptı. 1953'te Federal Meclis'e (Bundestag) seçildi ve 1961'e değin bu görevi sürdürdü. 1965 seçimlerini kazanarak yeniden meclise giren Schmidt,1967'de SPD meclis grup başkanı, 1968'de de parti başkan yardımcısı oldu. Willy Brandt hükümetinde 1969-1972 arasında savunma, 1972-1974 arasında maliye bakanlığı yaptı. 1974'te Willy Brandt'ın istifası üzerine başbakanlığa getirildi. 1976'da SPD'nin Federal Meclis'te çoğunluğu yitirmesine karşın SPD-FDP (Freie Demokratische Partei-Hür Demokrat Parti) koalisyonu çoğunluğu az farkla koruyunca, görevini sürdürdü.

Schmidt, koalisyon partilerinin çoğunluğu elde ettiği 1980 seçimlerinden sonra açıkladığı hükümet programında, NATO'ya tam destek sağlanacağını, DAC ile yumuşama siyasetinin sürdürüleceğini, nükleer gücün gelişmesinin sınırlandırılarak, kömüre dayanan bir enerji politikasının izleneceğini ve bütçe açığını kapamak için bütçede kısıtlama yapılacağını belirtti. Mayıs 1981'de, NATO'nun Avrupa'ya nükleer füze yerleştirme kararını reddeden SPD'nin sol kanadı, bu kararı onaylayan Schmidt'in izlediği siyasete karşı çıktı. Koalisyon ortağı FDP ile işsizlik ve enflasyona karşı alınacak iktisadi önlemler konusunda, diğer bazı konularda olduğu gibi anlaşmazlığa düşen ve öte yandan partisi içinde de desteğini yitiren Schmidt, 1982 sonunda, FDP'nin koalisyondan çekilmesi sonucu meclisten güvenoyu alamayınca görevinden istifa etti.

Kasım 1983'teki SPD kongresinde nükleer füzelerin yerleştirilmesine yüzde 96 çoğunlukla karşı çıkılması üzerine ağır bir yenilgiye uğrayarak, siyasetten çekildi. Halen (1985) 1983'te üstlendiği haftalık *Die Zeit* dergisinin yayın yöneticiliği görevini sürdürmektedir.

● **BAKINIZ:** BRANDT, GENSCHER, KOHL, F.J. STRAUSS.

SCHMOLLER, Gustav von
(1838-1917)

Alman iktisatçı ve iktisat tarihçisi. Genç Tarihçi Okul'un önde gelen temsilcilerindendir.

24 Haziran 1838'de Baden-Württemberg Eyaleti'nde Heilbronn'da (bugün FAC'de) doğdu, 27

Haziran 1917'de Bad Harzburg'da (bugün FAC'de) öldü. Aile geleneğini sürdürerek Tübingen Üniversitesi'nde kamu yönetimi öğrenimi gördü. 1864-1872 arasında Halle Üniversitesi'nde kamu yönetimi konusunda dersler verdikten sonra yeni kurulmuş olan Strassburg Üniversitesi'ne (bugün Fransa'da Strasbourg) geçti. 1882'den 1913'e değin de Berlin Üniversitesi'nde akademik çalışmalarını sürdürdü. 1884'te Prusya Devlet Konseyi üyeliğine seçilen Schmoller, 1887'de Prusya Bilimler Akademisi üyesi oldu, 1899'da da Berlin Üniversitesi adına Prusya Soylular Meclisi'ne katıldı.

Çağdaş olgular üzerine tarihsel belge toplamayı kuramsal çalışmalardan üstün tutan Schmoller, ulusal iktisat kuramının ampirik temelini, tarihsel araştırmaların oluşturacağını savunmuştur. Ona göre, tarihsel ya da iktisadi yasalar yoktur; iktisatçıyla iktisat tarihçisinin görevi yalnızca tarihsel olguları taramak, kaynakları sergilemek ve eleştirmektir. Nedensellik ilişkilerinin araştırılması onun ilgi alanının dışında kalmıştır.

Schmoller 1876'da Strassburg kentinin dokuma sanayiini incelediği monografide tarih anlayışını somutlar. Bu monografi, Genç Tarihçi Okul'un tarihsel araştırmalarına bir model oluşturmuştur. Ayrıca Schmoller, Prusya'nın idari ve mali tarihine ilişkin belgelerin taranması ve yayımlanmasında da önemli bir rol oynamış, esnaf ve ticaret loncalarının toplumsal ve hukuksal konumlarına ilişkin önemli belgeler derlemiş ve yayımlamıştır. Schmoller bu uğraşının boyutlarını ilk Tarihçi Okul'a göre çok büyütmüştür. Öğreniminin ilk yıllarında özellikle Roscher'in etkisi altında kalan Schmoller, tümevarımcı bir yaklaşımla tarihsel ve betimleyici nitelikte malzeme birikimi sağlamaya ve iktisat bilimini tarih, psikoloji, siyaset bilimi ve sosyolojiyle yakın ilişkisi olan bir bilim dalı haline getirmeye çalışmıştır. Ayrıca, Fichte'nin etkisiyle de iktisadı, yol gösterici nitelikte bir bilim dalı olarak düşünmüştür.

Schmoller'e göre iktisadi düzen, genel toplumsal yaşamın küçük bir parçası olduğundan, ahlaki değer yargılarıyla yorumlanmaya açıktır. Klasik İngiliz iktisadını "yetersiz ve erken bir genelleme" olarak değerlendiren Schmoller'e göre, kuramsal yapı, ancak bugünün ve geçmişin ekonomilerini inceleyen monografik yapı taşlarının bir araya gelmesiyle olanaklıdır. Ona göre o zamana değin ihmal edilmiş olan psikolojik ve ahlaki etmenlerin de incelenmesinden sonra iktisat gerçek bir bilime dönüşebilir. Schmoller, monografik tarih araştırmaları birikiminden yavaş yavaş yükselecek olan iktisat biliminin, tarihsel temeli olmayan iktisat kuramlarından birçok farklılığı olacağını öne sürmüş, örneğin, böyle bir iktisat biliminin, devlete toplumsal düzeyde ayrı bir yer tanıyabileceğini savunmuştur. Daha sonraları, Tarihçi Okul'un genel olarak kuramsal düşünceye karşı biraz fazla kuşkucu davranmış olduğunu ve iktisat bilimi içerisinde soyut kuramsal düşünceye de yer olduğunu kabul etmiştir.

İktisat bilimine ahlaki değer yargılarının girmesi gerektiğini de belirten Schmoller, bunu "iktisadi düzende adalet" biçiminde özetler. Bu adalet, devlet desteğinde toplumsal reformlarla gerçekleştirilecektir. Schmoller'e göre emeği sadece sömürüye açık bir üretim faktörü olarak görmek yanlıştır. Eğer çağdaş toplum, daha önceki toplum biçimlerinin sınıf çatışmaları sonucu yıkılmalarına benzer bir sonla karşılaşmak istemiyorsa, iktisadi alanda adaleti gerçekleştirmek zorundadır; bireysellik ve bencilliğin bırakılmasıyla yoksul sınıfların iktisadi ve kültürel gelişmeden hak ettikleri payı almaları da olanaklı olacaktır. Tarihçi Heinrich von Treitschke ile giriştiği polemikte, toplumsal reformların ana çizgisinin adil bir gelir dağılımı olması gerektiğini savunmuştur. Bu amaçlar doğrultusunda 1872'de Verein für Sozialpolitik'in (Sosyal Politika Derneği) kurucuları arasında yer almış, o dönemde siyasi olarak etkili olan bu derneği 1890'dan sonra yönetmiştir.

Genç Tarihçi Okul'un en etkin temsilcilerinden biri olan Schmoller'in başarısı, iktisadi araştırmalarda tarihsel ve istatistiksel yöntemlerin öneminin kavranmasını yaygınlaştırma alanında olmuştur. Eski Tarihçi Okul ise tarihsel ve rakamsal verileri sadece iktisat kuramının bir hammaddesi olarak görmekteydi. Schmoller'in aralarında Bücher, Knapp, Sombart ve Max Weber'in de yer aldığı öğrencileri iktisat kuramına sağlam bir temel oluşturmak amacıyla birçok tarihsel araştırma yapmışlardır.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Über einige Grundfragen des Rechts und der Volkswirtschaft*, 1875, ("Hukuk ve İktisadın Temel Sorunları Üzerine"); *Zur Literaturgeschichte der Staats-und Sozialwissenschaften*, 1888, ("Siyasal ve Sosyal bilimler Yazını Tarihi Üzerine"); *Über einige Grundfragen der Sozialpolitik und Volkswirtschaftslehre*, 1898, ("Sosyal Politika ve İktisat Biliminin Temel Sorunları Üzerine"); *Grundriss der Allgemeinen Volkswirtschaftslehre*, 2 cilt, 1900-1904, ("Genel İktisat Biliminin Temeli"); *Charakterbilder*, 2 cilt, 1913, ("Portreler").

● **BAKINIZ:** HILDEBRAND, ROSCHER.

SCHNABEL, Arthur
(1882-1951)

Avusturyalı piyanist. Viyana Okulu bestecilerini yorumlamasıyla ünlenmiştir.

17 Nisan 1882'de Avusturya-Macaristan'a ait Lipnik'te (bugün Polonya'da Lipniki) doğdu, 15 Ağustos 1951'de İsviçre'de, Axenstein'da öldü. Olağanüstü piyano çalma yeteneğini küçük yaşlarda gösterince Viyana'daki ünlü piyanist ve eğitimcilerden Hans Schmitt ile Theodor Leschetizky'den ders aldı. İlk konserini sekiz yaşında verdi. 1912'de kemancı Alfred Wittenberg ve viyolonselci Anton Hekking ile bir üçlü oluşturdular. Bu topluluk dönemin en seçkin oda müziği topluluklarından biri olarak kabul edildi. Schnabel bir süre de kemancı Carl Flesch ile birlikte çalıştı. ABD'de ilk konserini 1921'de veren Schnabel, bir süre New York'ta kaldıktan sonra Avrupa'ya döndü. ünlü lied ve konser şarkıcısı Therese Behr (1876-1959) ile evlendi. 1925'ten 1933'e değin Berlin'deki Müzik Okulu'nda ders verdi. Nasyonal Sosyalistler'in yönetime geçmesiyle isviçre'ye yerleşti. 1939'da ABD'ye giderek II. Dünya *Savaşı* sonuna değin orada kaldı, sonra yeniden İsviçre'ye döndü.

Özellikle Beethoven, Brahms, Schubert yorumlarıyla seçkinleşen Schnabel, 19. yy bestecilerini yorumlamada bir otorite sayılmıştır. Konserlerinde çağdaş bestecilere yer vermemesine karşın, A. Schönberg'in

yapıtlarından esinlenerek on iki ton tekniğiyle yaptığı bazı besteleri vardır.

● YAPITLAR (başlıca): Kitap: *Reflections on Music*, 1934, ("Müzik Üstüne Düşünceler"); *Music and the Line of Most Resistance*, 1942; *My Life and Music*, (ö.s.) 1961, ("Yaşamım ve Müzik").

SCHNEIDER, Romy
(1938-1982)

Avusturyalı sinema oyuncusu. Küçük yaşta ün kazanmış, Avrupa sinemasının en güçlü oyuncularından biri olmuştur.

23 Eylül 1938'de Viyana'da doğdu, 29 Mayıs 1982'de Paris'te öldü. Asıl adı Rosemarie Albach-Retty'dir. 1930'ların ünlü sinema yıldızı Magda Schneider'in kızıdır. Babası da tiyatro ve sinema oyuncusu idi. Romy Schneider 18 yaşında, oynadığı *Sissi* filmleriyle büyük üne kavuştu. Avusturya-Macaristan kral ailesini konu edinen ve adını Schneider'in canlandırdığı kahramandan alan hafif melodram türündeki bu filmler, önce Almanca konuşulan ülkelerde büyük izleyici topladı, sonra da 1960'larda, ABD de dahil, gösterildikleri her ülkede ticari başarı kazandı. Bu filmlerde birlikte oynadığı ve fırtınalı bir aşk yaşadığı Alain Delon, Romy Schneider'i Fransız sinema çevrelerine tanıttı. Ama orada umduğunu bulamayan Schneider sinemayı bırakmaya karar verdi. Ancak 1961'de *Boccacio'70* adlı filmin Visconti'nin yönettiği bölümünde rol alması, ertesi yıl da Orson Welles'in *The Trial* ("Dava") filminde oyunculuk yeteneğini etkili bir biçimde ortaya koyması, onun sanat yaşamını temelden değiştirdi. Bundan sonra oynadığı filmlerde kendine özgü güzelliği ve çekiciliği kadar oyun gücüyle de ün yaptı. *Une histoire simple* ("Basit Bir Öykü") ve *L'important c'est d'aimer* ("Önemli Olan Sevmek") adlı filmlerdeki oyunlarıyla Cesar Ödülü'nü kazandı. En verimli döneminde iken geçirdiği bir kalp krizi sonucu öldü.

● YAPITLAR (başlıca): *Sissi*, 1956, (Sissi); *Sissi-Die Junge Kaiserin*, 1957, (Sissi Tahta Çıkıyor); *Sissi-Schicksalsjahre einer Kaiserin*, 1958, (Sissi Kaderine Karşı); *Boccacio'70*, 1961; *The Trial*, 1962, ("Dava"); *The Victors*, 1963, (Zaferin Bedeli); *What's New Pussycat ?* 1965, (Evlenmekten Korkmuyorum); *Les choses de la vie*, 1970, (Hayat Bağları); *César et Rosalie*, 1972, (Sen ve Ben); *L'assassinat de Trotsky*, 1972, (Troçki); *Le train*, 1973, (Lekeli Güneş); *L'important c'est d'aimer*, ("Önemli Olan Sevmek"); *Le vieux fusil*, 1975, (Savaş Kurbanları); *Une femme à sa fenêtre*, 1976, (Camdaki Kadın); *Une histoire simple*, 1978, ("Basit Bir Öykü"); *La mort en direct*, 1979, (Ölümü Beklerken); *Garde a vue*, 1981, ("Korkunç Şüphe").

SCHNITZLER, Arthur
(1862-1931)

Avusturyalı oyun yazarı ve romancı. Yapıtlarında toplum düzenini eleştirmiş, yaşamın hiçliği üstünde durmuştur.

15 Mayıs 1862'de Viyana'da doğdu, 21 Ekim 1931'de aynı kentte öldü. Babası tanınmış bir tıp profesörüydü. Schnitzler de tıp öğrenimi görerek 1885'te sinir hastalıkları doktoru oldu. Freud'la dostluk kurdu. H. von Hofmannsthal'la olan arkadaşlığı, onu edebiyatla uğraşmaya yöneltti. Daha sonra yaşamını sadece yazar olarak sürdürdü.

Schnitzler, Flaubert ve Maupassant'ın yapıtlarının etkisiyle oyun ve öykülerinde izlenimci (empresyonist) bir yol izlemiştir. 19. yy sonunda Viyana burjuvazisinin yaşamındaki yozlaşmayı psikolojik çözümlemelere yer vererek yansıtan oyunlar yazmıştır. İlk yapıtı, zengin ve genç bir Viyanalı'nın gönül maceralarını konu alan ve yedi tane tek sahnelik oyundan oluşan *Anatol*'dur. On kısa diyalogdan oluşan ve değişik sınıflardan insanların aşk ve cinsellik konusundaki tavırlarını yansıtan *Reigen* ilk sahnelendiğinde büyük bir tepkiyle karşılaşmış, saldırılara hedef olmuş, sansüre uğramıştır. İnsanlığın durumunun alaycı, ancak hüzünlü bir incelemesi olan oyun, çağdaş tiyatronun başyapıtları arasında sayılır.

Aşk, cinsel çelişkiler, ölüm, nörotik ve psikotik durumlar Schnitzler'in romanlarında da tekrarlanan temalardır. Schnitzler, daha sonra Joyce'un geliştirdiği bilinç akışı ve iç monolog gibi anlatı tekniklerini ilk kez kullanan yazarlardan biridir. Başyapıtlarından *Leutnant Gustl*'de ("Teğmen Gustl") bu tekniklere yer verdiği izlenir.

● YAPITLAR (başlıca): Oyun: *Anatol*, 1893; *Liebelei*, 1895, (Gönül Eğlencesi, 1944); *Das Vermächtnis*, 1899; *Der grüne Kakadu*, 1899, (Yeşil Papağan, 1963); *Reigen*, 1900; *Der einisame Weg*, 1904, ("Issız Yol"); *Das weite Land*, 1911, ("Geniş Ülke"); *Professor Bernhardi*, 1912, (Yahudi Düşmanları yahut Profesör Bernhardi, 1939). Roman: *Der Weg ins Freie*, 1908, ("Kırlara Giden Yol"). Öykü: *Leutnant Gustl*, 1901, ("Teğmen Gustl"); *Frau Berthe Garlan*, 1901; *Masken und Wunder*, 1912, ("Maskeler ve Mucize"); *Casanovas Heimfahrt*, 1918, ("Casanova Evine Dönüyor"); *Die Frau des Richters*, 1925, ("Yargıcın Karısı").

● KAYNAKLAR: E, Jande, *Die Novellen Arthur Schnitzlers*, 1950; O. Schnitzler, *Spiegelbild der Freundschaft*, 1962.

SCHOLLANDER, Donald Arthur
(1946)

ABD'li yüzücü. Dalında 22 dünya rekoru kırmıştır.

30 Nisan 1946'da Kuzey Karolina'da, Charlotte'de doğdu. Yüzmeye 12 yaşında başladı. 15 yaşında Kentucky birincisi olunca üniversiteler aday kadrosuna

alındı. 1964 Olimpiyat Oyunları'nda 2 kişisel, 2 de bayrak yarışlarında olmak üzere dört madalya kazandı.

Schollander dört yıl sonra tekrar ABD yüzme milli takımına girmiş ve 1968 Olimpiyatları'na katılmıştır. 200 metre serbestte Avustralyalı Weden'in ardından 1.55.8 ile ikinci olmuş, 4x200 serbestte 7.52.3 yapan ABD bayrak takımında yer alarak altın madalya kazanmıştır. Yüzme yaşamı boyunca toplam 22 dünya rekoru kırarak bu sporun unutulmaz adlarından biri olmuştur.

SCHONGAUER, Martin
(Ykş. 1453-1491)

Alman, gravürcü ve ressam. Alman sanatında Gotik'ten Rönesans'a geçiş aşamasının önemli temsilcilerinden biridir.

Colmar'da doğdu, 2 Şubat 1491'de Freiburg yakınlarındaki Breisach'ta öldü. Yaşamı üstüne bilgiler çok azdır. Doğum tarihini 1425-1430 arasında gösteren kaynaklar da vardır. Augsburglu kuyumcu Caspar Schongauer'in oğlu olduğu, dört kardeşiyle birlikte babasının yanında kuyumcu çırağı olarak yetiştiği, 1465'te Leipzig'de ressamlar loncasına kabul edildiği ve 1488'de Breisach kenti hemşehriliğine geçtiği bilinmektedir.

Schongauer'e ait olduğu kesinlikle saptanmış tek resim *Bakire Meryem Gül Bahçesinde* adlı yapıttır. Bu ve onun olduğu sanılan başka bazı resimler Schongauer'in büyük ölçüde Flaman resim geleneğinden ve özellikle de Rogier van der Weyden'den etkilendiğini gösterir. Resimlerinde Flaman resmine özgü geometrik kıvrımlı giysiler ve tam anlamıyla gerçekçi bir görünüm kazanmamış figürler büyük bir yer tutar. Schongauer ününü daha çok 100'ü aşkın metal gravürüne borçludur. Bu gravürlerde onun kuyumcu olarak yetişmesinden gelen aşırı titiz bir işçilik ve yetkin bir biçimsel kesinlik gözlenir.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Bakire Meryem Gül Bahçesinde*, 1473 St. Martin Kilisesi, Colmar/Alsace, Fransa; *İsa'nın Doğumu*, Eski Pinakotek, Münih; *Isenheim Antonitler Kilisesi* mihrap resimleri, ykş. 1475, Underlinden Müzesi, Colmar/Alsace, Fransa; *Avluda Oturan Bakire Meryem*, 1475; *Aziz Antonius'un Baştan Çıkarılması*, 1475.

● **KAYNAKLAR:** M. Baum, *Martin Schongauer*, 1948; E. Flechsig, *Martin Schongauer*, 1951.

● **BAKINIZ:** DÜRER.

SCHOPENHAUER, Arthur
(1788-1860)

Alman, filozof. Evren öznenin tasarımıdır görüşüne dayanan bir öğreti geliştirmiştir.

22 Şubat 1788'de Danzig'te (bugün Polonya'da Gdansk) doğdu, 21 Eylül 1860'ta Frankfurt'ta öldü. Babası varlıklı bir işadamı, annesi yazdığı gezi

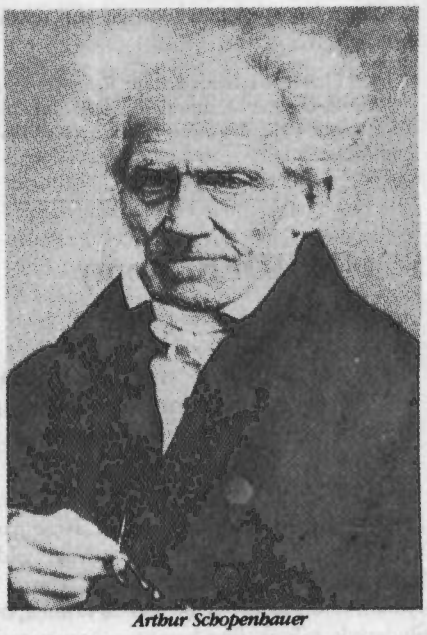

Arthur Schopenhauer

romanlarıyla tanınmış ve Goethe'nin çevresinde bulunan Johanna Schopenhauer'dı. Çocukluğunda, babasının iş gezileri nedeniyle, başta İngiltere olmak üzere, Avrupa'nın birçok yerini dolaştı, değişik ülke ve insanları tanıdı. Babası işadamı olmasını, annesi de okumasını istediğinden Schopenhauer değişik okullara verildi. 1797'de Havre'a, 1803'te Londra'ya gönderildi. 1805'te Hamburg'a dönerek ticaretle uğraşmaya başladı. Babasının ölümünden sonra işini bırakarak annesiyle Weimar'a yerleşti. Goethe, Wieland gibi ünlü yazarların toplantılarına katıldı, onlarla yakınlık kurdu. Bir süre Göttingen Üniversitesi'nde okuduktan sonra 1811'de Berlin Üniversitesi'ne girdi. Kuşkucu filozof Schulze'nin öğrencisi oldu. Platon ve Kant'ın felsefelerine ilgi duydu. Bir süre derslerini dinlediği Fichte'nin düşüncelerine yakınlık duymadı. 1813'te *Die Vierfache Wurzel des Satzes vom zureichenden Grunde*, ("Yeter Neden Önermesinin Dörtlü Kökü") adlı çalışmasıyla Jena Üniversitesi'nde felsefe doktoru sanını kazandı. Bir süre geziye çıkıp İtalya'yı dolaştıktan sonra, 1820'de Berlin üniversitesi'nde felsefe doçenti olarak göreve başladı. Derslerini Hegel'in ders verdiği saate denk getirerek ona karşı direndiyse de başarı sağlayamadı, 1831'de Hegel'i öldüren veba salgınından kaçarak ölünceye değin kaldığı Frankfurt'a yerleşti.

Schopenhauer Anadolu-Yunan ve Roma felsefelerinin yanısıra eski İran-Hint düşüncesine de ilgi duymuş, özellikle Buddha'nın geliştirdiği Nirvana öğretisini çok ilginç bulmuştu. Felsefesinin temel kavramı olan istenç *(Wille)* bu Hint düşüncesinden kaynaklanan esinle biçimlenmiştir. Hegel felsefesinin en etkili bir döneminde yaşayan Schopenhauer'ın düşünceleri ancak 1848 Fransız Devrimi'nin yarattığı toplumsal bunalımdan sonra ilgi uyandırmış, onun geliştirdiği Karamsarlık hızla yayılmıştır. Kaynağı eski İran-Hint inançları olan bu Karamsarlık'ın özünü iyi ile kötünün savaşı oluşturur. İran ve Hint düşüncesine göre evrende sürekli savaş durumunda olan iki karşıt güç vardır. Bunlardan karanlığı kötü, aydınlığı da iyi temsil eder. Bu savaş evrenin bütününe egemendir, insan gövdesi de bu savaşın etkisi altındadır, onda da iyi ile kötü

çatıştığından insan mutsuzdur. Schopenhauer bu düşünceyi, yeni bir yorumdan geçirerek, felsefesinin temeline yerleştirmiş, insanı bir "istenç varlığı" olarak görmüştür. Bu istenç yalnız insana değil evrenin bütününe egemendir.

Schopenhauer felsefesinin odağını oluşturan düşüncelerini doktor sanını aldığı ilk yapıtı ile otuz yaşlarında yazdığı *Die Welt als Wille und Vorstellung*'ta ("İstenç ve Tasarım Olarak Evren") ortaya koymuştur. Ona göre, insanda bulunan bütün tasarımlar önsel *(a priori)* olarak birbirine bağlıdır, bu bağlılık gerekli bir yasa niteliğindedir. İnsanın bildiği kavradığı "kendinde varlık" değil, görünümlerdir. Bu nedenle varlığın özü değil ancak insana verilen, görünen, yanı bilinebilir. Felsefenin görevi bu tasarımların, görünümlerin temel yasasını bulmaktır. Schopenhauer bu görüşünü açıklarken özne-nesne bağlantısına da değinerek, "özne olmazsa nesne de olamaz" yargısına varır. Bu da tasarımları açıklamak için gerekli bir önermedir.

Tasarımlar arasındaki yasal bağlantılar nesnelerin türüne göre dörde ayrılır: a- Oluşun yeter neden ilkesi. Burada deneye dayalı tasarımlar söz konusudur. Bunlar somut bir kaynaktan geldiği için zaman ve uzaya koşullanan iç ve dış duyularla sağlanır ve "nedensellik yasası"na *(causalitas)* göre biçimlenir. b- Özne için gerekli olan nesneleri kavramlar ya da tasarımlar oluşturur. Bu kavramlara dayanan yargılar ise "bilginin yeter neden ilkesi"ne bağlıdır. Bu, bilgiyi biçimlendiren bir yargının yeterli nedene dayanması demektir. c- İnsandaki tasarım yetisinin gereksediği zaman ve uzaydır. Bu iki görü *(Anschauung)* iç ve dış duyunun önsel ilkeleridir. Bunlara dayanılarak açıklanan bir önerme "varlığın yeter neden ilkesi" biçimindedir. d- Eylemin yeter neden ilkesi. Tasarım yetisinin nesnelerini istencin öznesi oluşturur. Bu, iç duyuyla bağlantılı olduğundan uzayla değil, zamanla ilgilidir. Burada yönlendirici öğe söz konusudur. Bu yönlendirme işleminde yönlendirici öğe eylemin dış koşulu olursa nedendir. Ancak, insan, yönlendirici öğenin etkisini yalnız dış nedenle duymaz, onu kendi varlığında yaşar. Bu özelliği dolayısıyla yönlendirme "içte yaşanmış nedensellik" anlamına gelir. Schopenhauer'ın geliştirdiği öğretiye göre tasarımların zorunlu bağlaşımında oluş, bilgi, varlık ve eylem gibi dört temel ilke vardır. İşte bu dört temel ilke "yeter neden önermesi"nin dört kaynağını oluşturur.

Schopenhauer felsefesini bütünlüğe ulaştırdığı *Die Welt als Wille und Vorstellung*'ta evrenle insan arasındaki varlık bağlantısını tasarıma indirgeyerek "evren benim tasarımımdır" önermesinden yola çıkar. Ona göre bu önerme bütün canlı varlıklar için geçerli olabilir. Ancak evren bütünü içinde bu görüşü bilince bağlayarak bir felsefe kavramına dönüştüren yalnız insandır. İnsan bilinmesi, kavranması gereken evreni, kendi bilincinin ışığında, bir tasarım olarak öznenin karşısına koyar, onu bir "konu", düşünme eyleminin bir nesnesi durumuna getirir. Bu da düşünen Ben'in, bilincin odağı olan özne karşısında bütün varlık alanının bir nesne olduğu anlamına gelir. Evren düşünen özne için vardır, öznenin dışında, "kendi başına bir varlık" düşünme olanağı yoktur. Bu nedenle bütün nesnelerin temel ilkeleri, biçimlendirici koşulları insan bilincinde önsel olarak vardır. Ancak bu görüş Kant'ın ileri sürdüğü önsellikle özdeş değildir. Çünkü bütün önsel ilkeler,bilinçte, ancak, "yeter neden önermesi"nde önsel olarak bulunur, bu önerme bütün önsel koşulları, bir bütün olarak, içerir. Bu kuramın aydınlığında yürünürse özneyi ortadan kaldırarak yalnız nesnel varlık üzerinde duran Özdekçilik ile nesnel varlık alanını özneye indirgeyen İdealizm gibi öğretilerin yanıldığı görülür. Çünkü öznesiz nesne olamaz, nesne özneyle birlikte verilmiştir. Bunlardan birini alıp ötekini atmak öğretiyi geçersiz kılacağı gibi yeter neden önermesinin özüne de aykırıdır. Schopenhauer için temel ilke bilincin ilk olgusu olan tasarımdır.

Biçim-birey-görünüş

Tasarımın temelini özne ile nesneye ayrılan olgunun biçimlendirici öğesi *(Form)* oluşturur. Bu biçimlendirici öğenin, bir nesneye dayanan ilkenin, kaynağı da yeter neden önermesidir. İnsan, bir tasarım olarak evrenin özünü değil, görünen yanını, görünüşünü bilebilir. Oysa bu görünen varlığın bir de iç yanı, görünmeyen, "kendinde varlık" olarak duran özü vardır. Schopenhauer bu, nesnel evrene karşılık olan bu görünmeyen varlık alanına istenç adını verir. İstenç doğa bütününün yönlendirici temel gücüdür. İnsan, bu temel gücün, bu evrensel ilkenin, varlığını kendi gövdesinde, yaşamında kavrar. Çünkü insan kendi somut varlığı olan gövdesini, biri nesne öteki istenç olmak üzere iki türlü algılar. Ancak bu iki öz görünüşte ayrıysa da gerçekte birdir, özdeştir. Gövde nesnelleşmiş istençtir, bu nedenle somut olmayan özden, ayrı sanılır. Şimdi insan nesnelleşmiş bir istenç olan kendi gövdesinden yola çıkarak, kendi dışında kalan, doğanın özünü istencin oluşturduğunu anlayabilir. Bu evrensel istenç tektir, buna karşı zaman ve uzay içindeki görünüşleri sayısızdır. İstenç nesnelleşirken önce tasarım *(Idee)* durumuna gelir, bir aşama daha ilerleyerek nesne niteliği kazanır. Bu tasarımlar istencin dolaysız nesnelleşmeleri olduğundan nesnelerin temel örnekleridir, doğmadıkları gibi yok olmaları, değişmeleri söz konusu değildir.

İstencin nesnelleşmesi, belli aşamalara göredir. En alt basamakta çekim yasasının egemen olduğu cansız varlık katı bulunur. Bu aşamadan sonra bitki, hayvan basamaklarından, insana değin bir gelişim süreci gerçekleşir. Aşamaların tabandan tavana doğru yükselmesiyle bireylik de (Individuum) belirginleşir ve insanda en açık seçik biçimini alır.

Felsefe ve sanat

Schopenhauer'ın felsefesinde sanatın önemli bir yeri vardır. O, sanatı da istencin dolaysız nesnelleşmesi olarak nitelediği tasarıma bağlar. Sanatın kaynağı bu tasarımı, kendi bütünlüğü içinde bilmektir. Bu bilgi tek tek nesnelerle bağlantılı olan bir bakıma deneysel nitelik taşıyan bilimsel bilgi değil, onu aşan, her türlü çıkar ve yararın üstüne yükselen tasarımın bilgisidir. Schopenhauer'ın Platon'dan esinlenerek kullandığı bu "ide" kavramı varlığın duyular üstü örneğidir, özüdür. Tasarım diye de nitelenen bu örneğin bilgisine düşünmekle değil, bir varlık karşısında derin duyuş ve görüşle (Contemplatio/Betrachtung) varılır. Bu derin duyuş ve görüşe ancak sanat yapıtı karşısında ulaşılır. Başka durumlarda, istencin elinde bir "araç" niteliği taşıyan bilgi, sanat yapıtı karşısında özgürlük kazanır. İnsan da, nesneleri ölümsüzleştiren, onların kalıcı yanlarını yeniden gerçeklik ortamına çıkaran yapıt önünde birey olmaktan kurtulur, istencin denetimi altında bulunduğu sürece duyduğu acılardan sıyrılır. Ancak bu kurtuluş geçicidir.

Ahlak kuramı

Schopenhauer, insanın sürekli kurtuluşunun ahlak öğretisinde bulunduğu kanısındadır. Onun geliştirdiği ahlak kuramının temelini acıma duygusu oluşturur. Bir

eylemin, davranışın ahlak ilkelerine uygunluğu, bir ahlak değeri niteliği kazanması "acımak"tan kaynaklanmasına bağlıdır. Bir eylem ya da davranışın acımaktan doğduğunu anlayabilmek için, iyilik edilmek istenen, acınan kimseyle özdeşleşmek gerekir. Bu da kişinin "kendi iç özünün başkasının içözü olduğunu bilmesi" demektir. Böyle bir durumda bireyleri birbirinden ayıran sınırlar ortadan kalkar.

Acımanın karşısında, ondan üstün başka bir ahlak eylemi daha vardır ki o da "yaşam istencini kesinlikle yadsımak"tır. Çünkü yaşam ve istenç bitmeyen bir acıdır, boyuna birtakım isteklerin, tutkuların gerçekleşmesini gerekli görür. Oysa isteğin yerine getirilmesi eksiklik ve doyumsuzluğun sürüp gitmesi demektir. Bir istek doyuma ulaşacağı sırada başka bir isteği doğurur, bu böyle sürer. İşte duyurulmayan isteklerin art arda dizilişi acının, üzüntünün kaynağıdır. Bu durum kişiyi umutsuzluğa, bunalıma sürükler. Özellikle bilgi ve kavrayış yetisi yüksek kimselerin yaşam karşısında karamsarlığa düşmesi yaşamla doyum bilmeyen istekler arasındaki oransızlık yüzündedir. Bu nedenle üzerinde yaşanan yeryüzü bir bunalım, bir acı çekme alanıdır ve kötüdür, onda mutlu olma olanağı yoktur. Öyleyse bilge ve olgun kişinin başarması gereken en üstün eylem istencini bütün gücüyle ortaya koyarak kendi kendini yadsımasıdır. Bu durumda kişi bütün istek ve eğilimlerin etkisinden kurtularak salt bilginin aydınlığında dinginliğe ulaşır, kendi tinsel varlık evreninde "ermişlik"in tadına varır. Schopenhauer'ın benimsediği "dinginlik öğretisi" Buddha'nın geliştirdiği Nirvana kavramından kaynaklanır.

Schophenhauer'ın eski İran ve Hint düşüncesinden esinlenerek geliştirdiği Karamsarlık görüşü Nietzsche' den başlayarak 20.yy ortalarına değin birçok Avrupa düşünürünü etkilemiş, yeni kuramların ortaya atılmasına yol açmıştır. Öte yandan, Avrupa'da eski İran ve Hint düşüncesine karşı büyük bir ilginin uyanmasına neden olmuştur. Kimi felsefe tarihçilerine göre Schopenhauer, Avrupa düşüncesinde karamsar felsefe anlayışının kurucusudur.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Die Vierfache Wurzel des Satzes vom zureichenden Grunde*, 1813, ("Yeter Neden Önermesinin Dörtlü Kökü"); *Die Welt als Wille und Vorstellung*, 1819, ("İstenç ve Tasarım Olarak Evren"); *Über den Willen in der Natur*, 1836, ("Doğada İstenç üstüne"); *Über die Freiheit des menschlichen Willens*, 1839, ("İnsan İstencinin Özgürlüğü Üstüne"); *Die beiden Grundprobleme der Ethik*, 1841, ("Ahlakın İki Temel Sorunu"); *Parerga und Paraliponena*, 1851, ("Derme Çatma Yazılar").

● **KAYNAKLAR:** L. von Brockdorff, *Schopenhauer*, 1941; H. Burch, *Das testament A.Schopenhauer's*, 1950; H. Horse, *Schopenhauer's Enkenntnislehre* 1926; K. O. Kurth, *A. Schopenhauer*, 1952.

● **BAKINIZ:** BUDDHA, FICHTE, KANT, NIETZSCHE, ZERDÜŞT.

İstenç ve Karamsarlık

Batı düşüncesinde, insanı iyi ile kötü güçlerin çatıştığı, bir varlık alanı diye gören öğretinin kaynağı eski İran ve Hint inançlarıdır. İran'da Zerdüşt, Hindistan'da Buddha inançları, eski yerli geleneklerden beslenerek yeniden biçimlenen, birer din-felsefe kuramına dönüşmüştür. 19. yy'da, İran ve Hint düşünce ürünlerinden yazın, din ve felsefe konularını içerenler ilk ilgi çekenler olmuştur.

Schopenhauer'ın Hint ve İran düşüncesinden esinlenerek geliştirdiği istenç ve Karamsarlık'a dayalı öğretisi bir din değil felsefe dizgesi özelliği taşır. İnsanın mutsuzluğu yaşadığı dünyadan kaynaklandığına göre, mutlu olmak isteyene düşen iş yeryüzü yaşamını aşacak bir yol bulmaktır. 19.yy Avrupa'sında, özellikle birbirini izleyen savaşların, bölünmelerin yarattığı toplumsal bunalımlar düşünürleri Karamsarlık'a itmiş, daha iyi bir dünya tasarımıyla karşı karşıya getirmiştir. Schopenhauer'ın ortaya attığı bu karamsar yaşama anlayışını gene İran inançlarından etkilenen Nietzsche*, daha ileri götürerek yazın alanına da aktarmıştır. Avrupa düşüncesinde felsefeden doğan bu karamsar görüşün başka bir uzantısı da, Kierkegaard'ın* dinci felsefesinden esinlenen Varoluşçuluk'tur. Heidegger'in* tanrıtanımaz bir nitelik kazandırdığı Varoluşçuluk öğretisinin özünde, insanı sarsan bir "kaygı" vardır. Bu kaygının kaynağı insanın yaşadığı evrende güvence altında bulunmayışı, geleceğinin karanlığı, ölümle yaşam arasındaki çelişki ve korkudur. K. Jaspers*, insanın yeryüzünde sağlam bir dayanağının bulunmadığını vurgulamış, J.P. Sartre* ise bu kaygılı, güvensiz, geleceği karanlık yaşamı, yazın alanına aktarmıştır.

SCHÖNBEIN, Christian Friedrich (1799-1868)

Alman, fiziksel kimyacı. Ozon gazını ve pamuklu barutu bulmuştur.

19 ekim 1799'da Württemberg bölgesindeki Metzinger'de doğdu, 29 Ağustos 1868'de Baden-Baden yakınlarındaki Sauersberg'de öldü. On dört yaşında öğrenimine ara verip Böblingen'deki bir ilaç fabrikasında çalışmaya başlamak zorunda kaldı. 1820'de Erlangen yakınlarındaki bir fabrikaya geçince Erlangen ve Tübingen üniversitelerindeki fizik ve kimya derslerine katılma olanağını elde etti. 1823'te, gerekli okul eğitimi görmemiş olmasına karşın fizik, kimya ve mineralbilim dersleri verecek bir düzeye ulaşmıştı. 1826'da İngiltere'ye geçerek Epson'da matematik ve doğa felsefesi öğretmenliği yaptı. Bir yıl da Fransa'da Gay-Lussac ve Ampère'in derslerini izledikten sonra ülkesine döndü ve 1828'de Basel Üniversitesi'nde doktora derecesini alarak aynı üniversitede fizik ve kimya dersleri vermeye başladı. 1835'te profesörlüğe yükseltilen Schönbein, yaşamının sonuna değin sürdürdüğü bu görevinin yanısıra 1848'de Basel parlamentosunda milletvekilliği yapmıştır.

Schönbein'ın en önemli çalışmaları, ozon gazı ve pamuklu barutla ilgilidir. Bilim adamları uzun bir süredir, elektrikli aygıtların çalışırken çevreye yaydıkları değişik bir kokunun niteliğini araştırmaktaydılar. Aynı kokunun suyun elektrolizlenmesi ve fosforun yükseltgenmesi sırasında da anotta oluştuğunu saptayan Schönbein, 1840'ta bu kokunun kaynaklandığı gazı toplamayı başardı ve önce azotun bileşiminde yer alan bir element, daha sonra da oksijenle suyun yarattığı bir bileşik olduğuna inandığı bu gaza koku anlamındaki Yunanca *ozo* sözcüğünden türettiği ozon adını verdi. Ancak İrlandalı fiziksel kimyacı T. Andrews, ozonun oksijenin üç atomlu bir durumu (alotropu) olduğunu kanıtlayınca, Schönbein, görüşünü değiştirmek zorunda kaldı.

Schönbein, 1845'te rastlantı sonucu bir pamuklu bez parçasının nitrik asit ve sülfürik asit karışımını emdikten sonra kuruduğunda, kendi kendine hızla ve dumansız bir biçimde yanarak yok olduğunu buldu. Olaya ilişkin araştırmaları sonucunda, asitlerdeki azot oksitlerinin bezdeki selülozla birleşerek, alevsiz ve dumansız patlama özelliğine sahip olan nitroselülozu oluşturduğunu ortaya çıkardı. Schönbein pamuklu barut olarak adlandırdığı bu buluşunun fabrika üretimini gerçekleştirmek istediyse de, kendiliğinden patlamaları önleyemediğinden başarısızlığa uğradı ve pamuklu barut üretimi hükümetçe yasaklandı. 1890'larda F.A.Abel, patlayıcıyı bileşimindeki serbest asitlerden arındırmayı, böylece de üretim ve depolama sırasındaki patlama tehlikesini denetim altına alarak pamuklu barutu güvenli bir biçimde üretmeyi başarmıştır.

● YAPITLAR (başlıca): *Beiträge zur physikalischen Chemie*, 1844, ("Fiziksel Kimya Üstüne"); *Denkschrift über das Ozon*, 1849, ("Ozon Üstüne").

● BAKINIZ: F.A. ABEL, T. ANDREWS, NOBEL.

SCHÖNBERG, Arnold
(1874-1951)

Avusturya asıllı ABD'li besteci. On iki ton tekniğini geliştirerek, 20. yy müziğini köklü biçimde etkilemiştir.

13 Eylül 1874'te Viyana'da doğdu, 14 Temmuz 1951'de Los Angeles'te öldü. Müzik tutkunu bir küçük burjuva Yahudi ailesinin en büyük oğluydu. Sekiz yaşında keman çalmaya başladı. 1890'dan 1895'e değin bir bankada memurluk etti. 1892'de Protestan mezhebine geçerek Hıristiyan oldu. Yirmi yaşında kendini tümüyle müzik çalışmalarına verdi. Bir süre Stockerau'da metal işçilerinin korosunu yönetti. Pohlyhymnia adlı amatör bir orkestrada çello çaldı. Burada topluluğun şefi ve dönemin önemli öncü müzisyenlerinden Alexander von Zemlinsky (1872-1942) ile tanıştı. Schönberg'e armoni, kontrpuan ve kompozisyon dersleri veren Zemlinsky, onun müzik dersi aldığı tek insan oldu. Schönberg, 1901'de Zemlinsky'nin kızkardeşiyle evlendi. Aynı yıl Berlin'e gitti, orada bir kabarenin müzik direktörlüğünü yaptı, Stern Konservatuvarı'nda da kompozisyon dersleri verdi. 1903'te Viyana'ya döndü. Schwarzwald Okulu'nda verdiği kompozisyon dersleri büyük ilgiyle karşılandı. 1911'de yeniden Berlin'e taşındı ve iki yıl orada kaldı. I. Dünya Savaşı'nda 1916-1917 yıllarında Avusturya ordusunda geri hizmette görev aldı. 1918 sonbaharında birçok çağdaş bestecinin yapıtlarını tanıtmak üzere Verein für müsikalische Privataufführungen'i (Özel Konserler Derneği) kurdu. Bu dernek etkinliğini 1921'e değin sürdürdü.

1923'te eşinin ölmesinden bir yıl sonra, Schönberg kemancı Rudolf Kolisch'in (1896-?) kızkardeşiyle evlendi. 1925'te Prusya Sanat Akademisi'nde kompozisyon dersleri vermek üzere Berlin'e çağrıldı. 1933'te Almanya'da Nasyonal Sosyalistler'in yönetime gelmesi üzerine ABD'ye göç etti ve yeniden Yahudi dinine geçti. 1933'te Boston'da Malkin Konservatuvarı'nda, 1935-1936 yıllarında Güney California Üniversitesi'nde 1936-1944 arasında Los Angeles'taki California Üniversitesi'nde ders verdi. 1941'de ABD uyruğuna geçti.

İlk yapıtları

Schönberg, müzikte, Avusturya-Alman geleneğinin egemenliğine inanmış, Beethoven, Brahms ve Wagner'den etkilenmiştir. İlk önemli yapıtı olan, yaylı çalgılar altılısı için bestelediği *Verklärte Nacht*'da ("Berrak Gece") Wagner izleri vardır. Schönberg'in Richard Dehmel'in (1863-1920) aynı adlı şiirinden esinlenerek bestelediği bu yapıt, 19. yy'ın senfonik şiir türünün ilk kez oda müziğine uygulanması açısından önem taşır. Schönberg daha sonra *Gurrelieder* üstünde çalışmaya başlamış ve 1901'de tamamlamıştır. Ama yapıtın orkestrasyonunu on yıl sonra bitirebilmiştir. 140 kişilik bir orkestra, beş solo vokal, bir konuşmacı, üç tane dört sesli erkek korosu ve bir tane sekiz sesli karışık koro için bestelenen bu *lied*'ler, Mahler'in *8. Senfoni*'si ile birlikte Romantizm sonrası dönemin doruk noktasınını oluştururlar. Schönberg'in bu dönemine ait başka bir önemli yapıtı da *Pelléas et Mélisande* adlı senfonik şiiridir. Aynı tonda başlayıp bitmesine karşın Schönberg bu yapıtında tonaliteden çok uzaklaşmış ve ilk kez dörtlü aralıklardan oluşan akorlar kullanmıştır. Bu nitelikleri ile yapıt, atonal yapının bir habercisidir.

İlk atonal ürünleri

Schönberg, 1909'da yazdığı *Piyano İçin Üç Parça* ve *Orkestra İçin Beş Parça* adlı yapıtlarıyla geçmişle bağlarını açıkça koparmıştır. Çok kısa parçalardan oluşan bu iki yapıt Schönberg'in ilk atonal ürünleridir. Schönberg tonalitenin, yapıtın bütünlüğünü sağlayan bir öğe olarak kullanılmasına karşı çıkmıştır. Atonal bestelerinde bu işlevi müzikal motif ve onun çeşitlemelerine (varyasyon) yüklemiş, ancak salt müzikal motiften yola çıkarak yapıtta bütünlüğü sağlamanın doğurduğu güçlüğü karşılayabilmek için, şiir ve metin gibi müzik dışı öğelerden yararlanmıştır.

On iki ton tekniği

Schönberg, 1915'ten 1923'e değin önemli yapıtlar verememiştir. Bunun nedeni ordudaki hizmetinin çalışmasını engellemiş olması ve tonaliteden uzaklaşmanın getirdiği yapısal sorunları çözümlemekle uğraşmasıdır. Bu uğraştan amacı, zengin armonik ve melodik kaynaklardan olabildiğince yararlanmasına olanak verecek ve yapıtta bütünlüğü sağlayacak yeni bir teknik bulmaktır. Yeni teknik üstünde 1915'te çalışmaya başlayan Schönberg bunu uzun süre herkesten saklamış, ilk kez 1922'de yakın bir arkadaşına açıklamıştır. Üstünde çalıştığı teknik, kromatik dizideki on iki sesin sıralanışına dayanan on iki ton tekniğidir. Bunu ilk olarak *Piyano İçin Beş Parça*'da kullanmıştır. Baştan sona bu teknikle bestelediği ilk yapıtı ise *Piyano Süiti*'dir.

On iki ton tekniği başlangıçta aşırı mekanik olmakla suçlanmıştır. Ancak Schönberg asıl ününü kazandığı yapıtlarını hep bu teknikle bestelemiştir. *Orkestra İçin Çeşitlemeler* ile birlikte bu tekniği daha büyük bir özgürlük ve ustalıkla kullanmayabaşlamıştır. On iki ton tekniği ile bestelenmiş daha sonraki kimi yapıtlarında tonal öğeler de kullanmıştır. *Piyano Konçertosu* ve *A Survivor from Warsaw* ("Varşova'dan Kurtulan Biri") kantatı bu türden bestelerdir.

Schönberg yaşamının son aylarında *Modern Psalms* (Modern İlahiler) başlığı altında topladığı bir dizi metin yazmış, ama "Tanrı ile ve Tanrı üstüne konuşmalar" olarak nitelendirdiği bu ilahilerden ancak ilkinin bir bölümünü besteleyebilmiştir.

Klasik tonal armoni içindeki çelişkileri ve yetersizlikleri gören Schönberg, besteciye dışardan benimsetilmek istenen tüm armoni kurallarına karşı çıkmış, bestecinin bu kurallar karşısında yabancılaşmasını ortadan kaldırmak amacıyla yeni bir müzik dili geliştirmiştir. Ancak bu yeni dilin soyut ve anlaşılması güç olmasından dolayı, Schönberg'in besteleri yoğun eleştirilere hedef olmuş, konser programlarına alınmamış, yaygın bir dinleyici kitlesine ulaşamamıştır. Schönberg bir düşüncenin müzik diline aktarılabilmesi için insan kulağının ve aklının algılayabileceği her türlü tonun ve ton kombinasyonlarının kullanılmasını savunmuş, düşünceleriyle 20. yy'da elektronik müziği ve cazı da içine alan çok geniş bir alanda etkili olmuştur.

● **YAPITLAR (başlıca): Opera:** *Erwartung*, 1909, ("Beklenti"); *Die glückliche Hand*, 1908-1913, ("Şanslı El"); *Moses und Aron*, 1930-1932, ("Musa ve Aron") tamamlanmamıştır. **Orkestra Müziği:** *Pelléas et Mélisande*, 1903; *Orkestra İçin Beş Parça*, 1909; *Orkestra İçin Çeşitlemeler*, 1928. **Konçerto:** *Keman Konçertosu*, 1934; *Piyano Konçertosu*, 1942. **Oda Müziği:** *Verklärte Nacht*, 1899, ("Berrak Gece"); *Yedi Çalgı İçin Süit*, 1925. **Piyano Müziği:** *Piyano İçin Üç Parça*, 1909; *Piyano İçin Beş Parça*, 1920-1923; *Piyano Süiti*, 1921-1923. **Koro ve Orkestra Müziği:** *Gurrelieder*, 1900-1911; *Pierrot Lunaire*, 1912; *Die Jacobsleiter*, oratoryo, 1917, tamamlanmamıştır. *Kol Nidrei*, 1938; *A Survivor from Warsaw*, 1947, ("Varşova'dan Kurtulan Biri"). **Ders Kitabı:** *Harmonielehre*, 1911, ("Armoni Dersi"); *Style and Idea*, D. Newlin (der.), 1941, ("Biçim ve Düşünce"); *Models for Beginners in Composition*, 1947, ("Yeni Başlayanlar İçin Kompozisyon Örnekleri"); *Structural Functions of Harmony*, (ö.s.), 1954, ("Armoninin Yapısal İşlevleri").

● **KAYNAKLAR:** R. Leibowitz, *Schoenberg et son école*,

On İki Ton Müziği

19. yy'ın ikinci yarısında Wagner* ve Debussy* gibi besteciler, 17. yy'dan beri Batı müziği armonisinde egemenliğini koruyan tonal sistemi sınırlayıcı bulmaya başlamışlardı. Ancak, yapıtlarında klasik yani tonal armoniye uymayan aralıklar (interval), akorlar ve akor bağlanışları kullanmakla birlikte, tonal yapıyı ya da bunun egemenliğini tam olarak yıkamamışlardır.

Schönberg, tonalitedeki öbür seslerin bir tonik merkezine bağımlı oldukları sürece, kromatik dizinin tüm olanaklarından tam olarak yararlanılamayacağı görüşündeydi. Bu nedenle, tonaliteye ve toniğin merkez olma özelliğine karşı çıkmış ve kromatik dizideki on iki ses arasında bir eşdeğerlilik sağlanmasının gerekliliğini savunmuştur. Böylece tonal sistemi bütünüyle yadsıyan Schönberg, yeni bir sistem geliştirmiş ve bu sisteme "on iki ton ile besteleme yöntemi" adını vermiştir. Bu yönteme verilen başka bir ad da Yunanca'dan üretilen "dodekafonik müzik"tir.

On iki ton tekniği ile bestelenen bir yapıtta bütünlük, bestecinin on iki sesi de istediği bir sıraya göre art arda dizerek oluşturduğu on iki ton dizisi ya da kısaca dizi aracılığı ile sağlanır. Bu diziye, temel dizi (Grundgestalt) denir. Dizideki on iki ses de birbirleri ile eşdeğerli olduklarından, içlerinden hiçbiri öbür on bir nota geçmeden, bir kez daha kullanılamaz. Besteci bu temel diziyi sondan başa doğru dizebilir; sesler arasındaki ton aralığını koruyarak çıkıcı olan aralıkları inici, inici olanları çıkıcı olarak çevirebilir ya da temel dizinin bu çevrilmiş durumunu sondan başa doğru dizebilir. Elde edilen bu dört dizi, kromatik dizideki on iki sesin her birinden başlayabilir. Böylece toplam kırk sekiz dizi elde edilmiş olur. Bu kırk sekiz diziden her birinin bir beste içinde mutlaka kullanılması gerekmez. Örneğin, Schönberg Op. 25 Piyano Süiti'nde sadece sekiz dizi kullanmıştır. Ayrıca, tıpkı dizideki seslerin herhangi bir merkezi notaya bağımlı olmamaları gibi, diziler de temel diziye bağımlı değildir. Yani diziler arasında hiyerarşik bir ilişki yoktur.

On iki ton tekniğinde melodi, en yüksek yoğunluk ve anlatımı sağlayabilmek için sık sık bir oktavdan öbürüne sıçrar. Bu ise, geleneksel melodide pek görülmeyen bir özelliktir. On iki ton müziğinin bu özelliği, dizinin, ton yükseklikleriniin değil, ton bağıntılarını düzenlemesi ile de ilintilidir. Örneğin, re-fa ton bağıntısı üçlü minör, altılı majör ya da oktavı aşarak onlu minör, on üçlü majör biçiminde kullanılabilir. Klasik armoniye göre disonant bir akor gerilim duygusu doğurduğundan, konsonant bir akora bağlanarak bir rahatlık duygusuna ulaşır. On iki ton müziğinde ise akorların bağlanışlarını düzenleyen bu tür kurallar yoktur. Bu müziğin hareket noktası disonantlardır. On iki ton tekniğiyle yapılmış bir beste, disonantın bir düzeyinden başka bir düzeyine sıçrayarak ilerler. Böylece ortaya sürekli gerilim duygusu yaratan bir müzik çıkar.

On iki ton tekniğinin başlıca üç temsilcisi olan Schönberg, A.Berg* ve A.Webern*, Viyana Okulu bestecileri diye anılırlar. Bu teknik II. Dünya Savaşı'ndan sonra, değişik estetik görüşleri olan birçok besteci tarafından da kullanılmaya başlanmıştır.

1947; J. Rufer, *Das Werk Arnold Schönbergs*, 1959; K. H. Worner, *Gotteswort und Magie, die Oper "Moses und Aron" von Arnold Schönberg*, 1959.

● BAKINIZ: BERG, WEBERN.

SCHRIEFFER, John Robert
(1931)

ABD'li fizikçi. Üstüniletkenliğin açıklanmasına yaptığı kuramsal katkıyla tanınır.

31 Mayıs 1931'de Illinois Eyaleti'nde Chicago dolaylarındaki Oak Park'ta doğdu. 1954'te Massachusetts Institute of Technology'de lisans öğrenimini tamamlayarak Illinois Üniversitesi'nden 1957'de doktorasını aldı. Aynı yıl Chicago Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu. 1957-1958 yıllarında İngiltere'deki Birmingham Üniversitesi'nde ve Kopenhag'daki Niels Bohr Teorik Fizik Enstitüsü'nde araştırmacı olarak bulundu. 1959'da Illinois Üniversitesi'ne öğretim üyesi olarak giren Schrieffer, 1962'de Pennsylvania Üniversitesi'ne geçti, iki yıl sonra da bu üniversitede profesörlüğe yükseltildi. 1980'den beri Santa Barbara'daki California Üniversitesi'nde profesördür.

Schrieffer'in ana çalışma alanı üstüniletkenliktir. Kimi iletken maddelerde mutlak sıfıra yakın sıcaklıklarda elektriksel direncin 10^{-14} aşamasında azalması olarak ilk kez 1911'de Kamerlingh-Onnes tarafından gözlenmiş, ancak bu olgunun temel nedeni uzun yıllar anlaşılamamıştı. Konuyla 1940'lardan beri ilgilenen Bardeen, Bardeen'in doktora öğrencisi Schrieffer ve 1956'da elektronların bu sıcaklıklardaki davranışlarına ilişkin olarak geliştirdiği "Cooper çiftleri" kavramıyla bu konuya önemli katkı yapmış olan Cooper, 1957'de üstüniletkenliğin kuramsal açıklamasını yapmayı başardılar. Bu kuramsal açıklama, SSCB'li fizikçiler L.D. Landau ve Vitali L. Ginzburg'un 1950'de geliştirdikleri üstüniletkenlik modeline de kuramsal bir temel oluşturdu. Bardeen, Cooper ve Schrieffer, üstüniletkenliği açıklayan ve adlarının başharflerinden oluşturulan "BCS kuramı" adıyla anılan bu kuramlarından dolayı 1972 Nobel Fizik Ödülü'nü paylaşmışlardır.

● YAPITLAR (başlıca): *Theory of Superconductivity*, 1964, ("Üstüniletkenlik Kuramı").

● BAKINIZ: BARDEEN, L.N. COOPER, KAMERLINGH-ONNES, LANDAU.

SCHRÖDINGER, Erwin
(1887-1961)

Avusturyalı fizik bilgini. Dalga mekaniğinin kurucusudur.

12 Ağustos 1887'de Viyana'da doğdu, 4 Ocak 1961'de aynı kentte öldü. Babası varlıklı bir fabrikatördü, annesi bir kimya profesörünün kızıydı. Çocukluğu kültürce zengin bir ortamda geçti, 11 yaşına kadar evde

Avusturya Konsolosluğu'ndan

Erwin Schrödinger

özel öğretim gördü. 1898'de Viyana'da çok tutulan akademik liseye girdi. Burada aldığı klasik eğitim onun felsefeye ve edebiyata yaşamı boyunca duyacağı ilginin temelini oluşturdu. 1906'da Viyana Üniversitesi'ne giren Schrödinger üniversitedeki üçüncü yarıyılında kuramsal fizik derslerini izlemeye başladı. Boltzmann'ın ölümüyle bir süredir kesilmiş bulunan bu dersleri yetkin ve parlak bir biçimde vermeye başlayan tanınmış fizikçi Friedrich Hasenöhrl'ün (1874-1915) çok etkisinde kalan Schrödinger doktorasını onun yanında çalışarak 1910'da aldı. Ertesi yıl Viyana Üniversitesi'ndeki Fizik Enstitüsü'nde asistan oldu. I. Dünya Savaşı'na istihkâm topçu subayı olarak katıldı. Savaşın bitiminde Viyana Üniversitesi'ndeki görevine döndü. 1920'de evlendi ve Jena Üniversitesi'nde denel fizik asistanlığına geçti. Jena'da dört ay çalıştıktan sonra Stuttgart Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu. Bu sırada Kiel, Breslau ve Viyana üniversitelerinden profesörlük önerileri aldı. Savaştan sonra küçülüp yoksullaşan Avusturya'da öğretim üyelerine sağlanan olanaklar çok yetersizdi, bu yüzden Schrödinger savaşta ölen Hasenöhrl'ün Viyana'daki kürsüsüne geçmektense Breslau'ya gitmeyi yeğledi. Breslau'daki görevine başlamasından birkaç hafta sonra bu kez Zürich Üniversitesi'nin çağrısına uyarak bu üniversitede daha önce Einstein ve von Laue'nin bulundukları görevi, Fizik Enstitüsü başkanlığını kabul etti.

Schrödinger Zürich'te 1921'den 1927'ye kadar kaldı. Bu altı yıl onun meslek yaşamının en verimli dönemi oldu. Louis de Broglie'nin 1924'te ortaya attığı madde dalgaları kavramından esinlenerek 1925-1926 yıllarında dalga mekaniğini kuran Schrödinger, böylece fiziğe çok önemli bir katkıda bulunmuş oldu. Parçacıkların çeşitli etkiler altındaki hareketlerini büyük bir kesinlikle betimleyen ve bugün "Schrödinger denklemi" olarak bilinen dalga denklemini de içeren bu çalışmalarını, Einstein ve Planck'ın da büyük buluşlarını yayımlamış olan *Annalen der Physik* dergisinde "Quantisierung als Eigenwertproblem" ("Kuvantalaştırmanın Özdeğer Problemi Olarak Yorumlanması") genel başlığı altında dört makale halinde Ocak 1926'dan

başlayarak yayımladı. 1927'de Berlin Üniversitesi'nde Planck'tan boşalan Kuramsal Fizik Kürsüsü başkanlığına gelmesi için yapılan çağrıyı kabul ederek Zürich'ten ayrıldı. Berlin Üniversitesi'nde Einstein, von Laue gibi büyük fizikçilerle birlikte olmak düşüncesi Schrödinger'in Berlin'i seçmesindeki başlıca etken oldu. 1933'te Naziler'in iktidara gelmesiyle Einstein, M. Born, J. Franck ve daha birçok değerli bilim adamının görevlerine son verilmesi ya da Almanya'dan ayrılmak zorunda bırakılması üzerine, Katolik bir aileden gelmesi nedeniyle kendisi için böyle bir tehlike söz konusu olmadığı halde, Schrödinger Almanya'yı terkedip İngiltere'ye gitti ve Oxford Üniversitesi'ne girdi. Aynı yıl Nobel Fizik Ödülü'nü Dirac'la paylaştı. 1936'da Graz Üniversitesi'nin çağrısını kabul ederek Avusturya'ya döndü. Hitler'in Avusturya'yı ilhak etmesi üzerine 1938'de üniversitedeki görevine son verilince İtalya'ya geçmek zorunda kaldı. Roma'da Fermi'nin yardımıyla bir süre Papalık Akademisi'nde barındıktan sonra İrlanda Başbakanı Eamon de Valera'nın çağrısıyla Dublin'e giderek yeni kurulan Institute for Advanced Studies'de Kuramsal Fizik Okulu'nun yöneticisi oldu. On yedi yıl boyunca bu görevde kaldıktan sonra ülkesine dönen Schrödinger, Viyana Üniversitesi'nde kendisi için oluşturulan Kuramsal Fizik Kürsüsü'nün başına getirildi. Ertesi yıl yaş sınırından dolayı emekliye ayrılarak emeritüs profesör oldu. Uzun süren bir hastalık sonunda ölen Schrödinger çok sevdiği Tirol

Kuvantum Mekaniği

Newton, mekaniğin üç temel yasasını ve evrensel çekim yasasını ortaya koyarak mekanik bilimini kurdu. Böylece gökcisimlerinin hareketlerinin belirlenmesi problemi, kimi matematiksel güçlükler bir yana bırakılırsa, temel olarak çözülmüş oluyordu. Newton kuramında gökcisimleri, bütün kütleleri merkezlerinde toplanmış gibi, yani maddesel bir nokta imiş gibi işlem görüyorlardı. Bu yüzden bu mekaniğe "nokta mekaniği" adı verildi. 19. yy'ın sonunda elektron bulununca onun bu maddesel nokta kavramına çok iyi uyduğu düşünüldü. Gerçekten de makroskopik elektrik ve manyetik alanlarda elektronun hareketi Newton mekaniği ile kesin biçimde hesaplanabiliyordu. Rutherford* 1911'de atomun kütlesinin ve bütün artı yüklünün hemen hemen bir nokta imişçesine merkezde toplanmış bir çekirdek çevresinde dolandıklarını belirleyince, noktasal elektronun çekirdeğin çekim alanındaki hareketini Newton mekaniğine göre inceleyerek atomun özelliklerinin anlaşılabileceği sanıldı. Ancak bunun mümkün olamayacağı hemen anlaşıldı. Çünkü Maxwell'in* elektromanyetik kuramına göre, çekirdeğin çevresinde dolanan, yani ivmeli bir hareket yapan elektronun elektromanyetik dalgalar yayması, dolayısıyla enerji kaybetmesi ve yörüngesinin giderek küçülüp sonunda çekirdeğin üstüne düşmesi gerekiyordu. Oysa bunun gerçeğe uymadığı, atomun kararlı olduğu bilinyordu. Elektronların hareketini belirlemekte Newton mekaniği yetersiz kalıyordu.*

Bu durumda ilk devrimci görüş Bohr'dan geldi. Planck'ın* 1900'de ortaya koyduğu kuvantum kuramından yararlanarak atomdaki elektronların ancak belirli enerji düzeylerinde bulunabileceğini öngören Bohr'un 1913'te oluşturduğu atom modeli sonradan Sommerfeld* tarafından geliştirildi. Ne var ki bu model atom yapısını belirlemekte yetersiz kalıyordu. Bohr modelinin öngördüğü sonuçlar çoğu kez deneysel bulgulara uymuyordu, ayrıca bu model yalnızca en yalın atom olan hidrojen atomu için geçerliydi. Newton mekaniğinin dışına çıkılmış, ama onun yerini alacak tutarlı bir kuram da getirilememişti.*

Beklenen kuram, kuvantum mekaniği adıyla 1925-1926'da bir yıldan kısa bir süre içinde oluşturuldu. Heisenberg, yeni kuramın yalnızca gözlenebilir nicelikleri içermesi gerektiği kanısındaydı. Atom da ancak kararlı bir enerji durumundan bir başka kararlı duruma geçerken gözlenebildiğine göre, kurama girecek nicelikler bu geçişleri simgeleyen bir sayılar tablosu biçiminde ifade edilmeliydi. Born* bu sayı tablolarına ilişkin hesap kurallarının matris cebiri ile aynı olduğunu gözledi. Böylece Heisenberg ve Born, kullandığı matris yöntemlerinden dolayı matris mekaniği adıyla da anılan kuvantum mekaniğini oluşturdular. Dirac* da hemen hemen aynı zamanda aynı kuramı daha genel bir biçimde ortaya koydu. 1926'nın ilk aylarında Schrödinger çok farklı bir yaklaşımla tümüyle değişik görünümde bir kuram geliştirdi. Maddenin aynı zamanda dalga niteliği de göstermesinden yola çıkan ve elektronun dalga niteliğine dayanan bu kuram dalga mekaniği olarak adlandırıldı. Daha sonra Schrödinger ve başka araştırmacılar matris mekaniğiyle dalga mekaniğinin aynı temel kuramın farklı matematiksel gösterilimleri olduğunu, bu nedenle de birbirlerine eşdeğer olduğunu kanıtladılar.*

Kuvantum mekaniğine öteki önemli katkılar arasında Pauli'nin dışlama ilkesini ve Heisenberg'in belirsizlik ilkesini ortaya koymaları anılabilir. Elektronların atom içindeki hareketlerinde, hızlarının kimi durumlarda ışık hızına göre çok küçük olmaktan uzaklaşması, kuramda Einstein'ın* görelilik ilkesinin de hesaba katılmasını gerekli kılıyordu. Bu, tek elektronlu atom için, 1928'de Dirac tarafından gerçekleştirildi. Birden fazla elektronlu atomlar için görelilik ilkesine uygun kuvantum kuramına ise ancak elektromanyetik alan denklemlerinin kuvantum ilkesine göre yeniden düzenlenmesi sonucunda oluşturulan kuvantum elektrodinamiğiyle varılabilmiştir.*

Dağları'ndaki Alpbach köyünde toprağa verildi.

Schrödinger Zürich'teki ilk yıllarında istatistik mekaniğin gazlara ve katı cisimlere uygulanması, gazların kinetik kuramı, reaksiyon kinetiği ve titreşim problemleri üzerinde çalıştı. Renk görme olgusu üzerinde hem deneysel hem kuramsal olarak ayrıntılı çalışmalar yaptı. Ayrıca görelilik kuramı üzerinde araştırmalar yayımladı.

O yıllarda fizikte hızlı ve önemli gelişmeler izlenmekteydi. L. de Broglie'nin Sorbonne Üniversitesi'nde 25 Kasım 1925'te savunduğu doktora tezi de bu önemli gelişmelerden birini simgeledi. Einstein 1905'te fotoelektrik olayı açıklayabilmek için, ışığın bir elektromanyetik dalga olmanın yanı sıra parçacıklardan (fotonlardan) oluşan bir demet olduğunu varsaymıştı. L. de Broglie de bu görüşe paralel olarak, maddenin de kimi zaman parçacık, kimi zaman dalga gibi davrandığını öne sürüyordu. O sıralarda kuvantum istatistiği üzerinde çalışmakta olan Schrödinger, L. de Broglie'nin tezinde çok önemli bir görüşün ortaya atıldığını, ancak bundan yeterince yararlanılmamış olduğunu gördü. L. de Broglie'nin hipotezinden yola çıkılıp elektronun dalga niteliğinden yararlanılarak elektronların Bohr atom modelindeki davranışları belirlenebilirdi. Elektronu simgeleyen dalganın çekirdek çevresinde kendi üzerine kapanan bir duran dalga oluşturması gerektiğinden, bu dalga ancak dalgaboyunun tamsayı katlarına karşılık gelen yörüngeler için var olabilirdi. Bir parçacığa karşılık gelen madde dalgasının dalgaboyu, de Broglie hipotezine göre, Planck sabitinin parçacığın momentumuna bölünmesiyle elde edilen değere eşitti. Demek ki atomdaki bir elektronun madde dalgasının ancak belirli dalgaboylarında olabilmesi, elektronun ancak belirli momentum değerlerine sahip olabilmesi, yani belirli enerji düzeylerinde olabilmesi anlamına geliyordu. Bu da Bohr'un ortaya atmış olduğu elektronların enerjilerinin ve yörüngelerinin kuvantalaştırılması ilkesinden başka bir şey değildi. Schrödinger çekirdeğin elektrostatik etkisi altında bulunan elektronun madde dalgasını temsil edecek bir dalga denklemini oluşturdu. Shrödinger denklemi olarak bilinen bu denklem ışık dalgaları için W.R. Hamilton'ın 1827'de geliştirdiği yöntemle elde edilebiliyordu ve ses, ışık gibi bütün dalga hareketlerini betimleyen dalga denklemiyle biçimce aynı, ikinci mertebeden bir kısmi diferansiyel denklemdi. Bu denklem, sistemin enerjisinin ancak belirli değerleri için sağlanabiliyor, "özdeğer" (eigen değer) adı verilen bu değerler de elektronun kuvantalaşan enerji düzeylerine karşılık geliyordu. Denklemin ilk biçiminde Schrödinger göreliliğin etkisini de göz önüne almıştı, böylece oluşturduğu denklemi hidrojen atomu için çözdüğünde elde ettiği çözümün hidrojenin bilinen tayf çizgilerine uymadığını görerek düş kırıklığına uğradı ve çalışmalarına bir süre ara verdi. Daha sonra görelilik etkilerini hesaba katmadan oluşturduğu yeni bir denklemin hidrojen tayfına büyük bir doğrulukla uyduğunu gördü. İlk denklemdeki eksikliğin elektronun o zaman henüz bilinmeyen spin (fırıl) özelliğinin göz önüne alınmamış olmasından ileri geldiği sonradan anlaşılacak ve bu eksiklik giderilecektir. Schrödinger'in dalga mekaniği, Heisenberg, Born ve Jordan'ın kısa bir süre önce ortaya koymuş oldukları matris mekaniğinin verdiği sonuçların tümüyle aynı sonuçları veriyordu. Ne var ki dalga mekaniği çok daha yalın ve kullanışlıydı, klasik kuramlara daha yakın olmasıyla da matris mekaniğinden üstündü. Önce Schrödinger, daha sonra da ondan bağımsız olarak Pauli, Dirac ve von Neumann gibi araştırıcılar matris mekaniğiyle dalga mekaniğinin, yöntemleri birbirinden çok farklı olmasına rağmen, aynı temel kuramın farklı matematiksel gösterilimleri olduğunu kısa süre içinde kanıtladılar.

Dalga mekaniğinin yorumu

Dalga mekaniğinin fiziksel bir yoruma kavuşturulması fizikçiler arasında tartışmalara yol açan bir konu oldu. Schrödinger, denklemindeki dalga fonkisyonunun karesinin elektron yükünün uzaydaki dağılımına karşılık geldiği görüşündeydi. Max Born ise bunun elektronun bir nokta dolayında bulunması olasılığını gösterdiğini öne sürdü. Bu olasılık yorumuna Schrödinger, Planck, von Laue ve Einstein karşı çıktılar. "Berlin Okulu" diye adlandırılan bu okul fiziğin temel kuramının belirlenimci (determinist) bir kuram olması gerektiği görüşündeydiler. Buna karşılık Born, Bohr ve Heisenberg'in temsil ettiği "Kopenhag Okulu" ise olasılıkçı yorumu savundu. Bu iki okul arasındaki tartışma yıllarca sürdü. Fiziğin o yıllardan bugüne kadarki gelişimi içinde gerçekleştirilen bütün bulgular Kopenhag görüşünün doğru olduğunu ortaya koymuş ve böylece bu konudaki tartışmalar son bulmuştur.

Dalga mekaniği

Schrödinger, Dublin yıllarında dalga mekaniğinin uygulamaları ve yorumu, yeni kuvantum istatistiklerinin matematiksel özellikleri ve ısının istatistik kuramıyla ilişkileri üzerinde pek çok araştırma yayımladı. Ayrıca genel görelilik kuramı üzerinde çalıştı. Einstein'ın son yıllarındaki çabalarına benzer biçimde, Schrödinger de, temel parçacıklar arasındaki bilinen bütün kuvvetleri hesaba katan bir "birleşik alan kuramı" oluşturma yolunda yoğun çaba harcamıştır. Bunların dışında bilim felsefesi ve bilim tarihi konularıyla ilgilenen ve bu konularda birçok kitap yazan Schrödinger'in *What is Life?* ("Yaşam Nedir?") adlı yapıtı pek çok bilim adamının biyofiziğe yönelmesinde ve giderek genetik kodun çözülmesine ulaşacak araştırmaların hız kazanmasında rol oynamıştır.

Schrödinger 20. yy'ın en önde gelen kuramsal fizikçilerinden biridir. Kurduğu ve geliştirdiği dalga mekaniğiyle kuvantum mekaniğine yeni ve yalın bir biçim kazandırmış; atom, çekirdek ve katı hal fiziğinde bugün çok önemli yeri olan güçlü bir yöntem ortaya koymuştur.

Schrödinger denklemi

● YAPITLAR (başlıca): *Abhandlungen zur Wellenmechanik*, 1927, ("Dalga Mekaniği Hakkında Makaleler"); *What is Life?*, 1944, ("Yaşam Nedir?"); *Science and Humanism*, 1951, ("Bilim ve Hümanizm"); *Nature and the Greeks*, 1954, ("Doğa ve Eski Yunanlılar"); *Expanding Universes*, 1956, ("Genişleyen Evrenler"); *Statistical Thermodynamics*, 1957, ("İstatistiksel Termodinamik"); *Mind and Matter*, 1958, ("Düşünce ve Madde"); *Meine Weltansicht*, (ö.s.), 1961, ("Dünya Görüşüm"); *Die Wellenmechanik*, (ö.s.), 1963, ("Dalga Mekaniği").

● KAYNAKLAR: M. Jammer, *The Conceptual Development of Quantum Mechanics*, 1966; T.S. Kuhn, J.L. Heilbron, P.L. Forman ve L. Allen, *Sources for History of Quantum Physics*, 1967; W.T. Scott, *Erwin Schrödinger, an Introduction to His Writings*, 1967.

● BAKINIZ: BOHR, BORN, BROGLIE, DIRAC, EINSTEIN, W.R. HAMILTON HEISENBERG, LAUE, J. von, NEUMANN, PAULI, PLANCK.

Avusturya Konsolosluğu'ndan

Franz Schubert

► *Lied'leri*

SCHUBERT, Franz
(1797-1828)

Avusturyalı besteci. Müziği hem Klasik dönemin, hem de Romantizm'in özelliklerini taşır.

Franz Peter Schubert 31 Ocak 1797'de Viyana yakınlarında Himmelpfortgrund'da (bugün Alsergrund) doğdu, 19 Kasım 1828'de aynı kentte öldü. Babası Moravyalı bir köy öğretmeni, annesi Silezyalı bir aşçıydı. Schubert ilk müzik derslerini babasından aldı. Ailesi müzikle yakından ilgiliydi, evde Schubert'in de viyola çalarak katıldığı bir yaylı çalgılar dörtlüsü kurmuşlardı. Schubert dokuz yaşındayken Liechtenthal Kilisesi orgcusu Michael Holzer'den org dersleri aldı. 1808'de imparatorluk kilisesi korosunda yer aldı. Ardından koro üyelerinin eğitim gördüğü papaz okuluna kabul edildi. Bu dönemdeki eğiticileri, saray orgcusu Wenzel Ruzicka ile o sıralarda ününün doruğunda olan besteci Antonio Salieri (1750-1825) idi. Öğrenci orkestrasında keman çalan Schubert'in yeteneği çabuk anlaşıldı ve Ruzicka'nın yokluğunda orkestrayı o yönetmeye başladı.

► *Küçük piyano parçaları*

Bu arada ilk bestelerini de yapıyordu. 1812'de sesi çocuk özelliklerini yitirince, okuldan ayrıldı, ama Salieri'nin derslerine üç yıl daha devam etti. Bu arada Viyana'da öğretmen yetiştiren bir okula yazılarak 1814'te babasının okulunda öğretmenliğe başladı. 1813-1815 arasında yazdığı çeşitli yapıtlar genç bir dehanın özgünlüğünü ve imgelem gücünü gösterir. En ünlü lied'lerinden, sözleri Goethe'ye ait *Gretchen am Spinnrade*'yi (Gretchen Çıkrık Başında) gene bu dönemde, on yedi yaşındayken besteledi.

► *Senfonileri*

1818'de öğretmenliği bıraktı. Dostu şair Franz von Schober'in (1796-1882) yardımıyla bütünüyle müzikle uğraşmaya başladı. Gene bu dönemde tanıştığı ünlü bariton Michael Vogl'un (1768-1840) onun lied'lerini söylemesi adının duyulmasını sağladı. 1818'de Macaristan'a, Zselis'e giderek Esterházy ailesinden bir kontun kızlarına müzik dersi verdi. Viyana'ya dönüşünde, peşpeşe bestelediği lied'lerinin ve başka yapıtlarının yorumlandığı, Viyana sanat çevrelerince "Schubertiad" adı verilen toplantılara katıldı.

Yapıtlarını yayımlatma çabaları ancak 1821'de sonuç verdi ve o yıl *Erlkönig* (Cinler Kralı) ve *Gretchen am Spinnrade* lied'leri yayımlandı. 1822'de zührevi bir hastalığa, bir olasılıkla frengiye yakalandı. Ama bir yandan da beste yapmayı sürdürdü, müziğin birçok alanında ürünler verdi. 1823'te *La Minör Piyano Sonatı*'nı, 1824'ün ilk aylarında ise *La Minör Dörtlü, Der Tod und das Mädchen* (Ölüm ve Genç Kız) lied'inin teması üstüne *Re Minör Dörtlü* ve yaylılar ile üflemeliler için *Fa Majör Sekizli* gibi üç oda müziği başyapıtını yarattı. Aynı yıl yeniden Macaristan'a, Esterházy ailesinin yanına gitti.

Yaşamının son yılında art arda önemli yapıtlar verdi. 26 Mart 1828'de de ilk konserini düzenledi. Başarılı geçen bu konserden sonra kendisine bir piyano satın alabildi. Hiç ara vermeden çalışması ve hastalığı nedeniyle zayıf düşmüştü, tifüse yakalanarak otuz bir yaşında öldü.

Schubert'in müzik dünyasına en önemli katkısı lied alanındadır. 600 kadar lied'iyle kendinden önce Viyana Klasikleri'nin, yani Mozart, Haydn ve Beethoven'ın sistemleşmemiş çalışmalarını aşmış, yeni bir biçimin sağlam temellerini atmıştır. Viyana Klasikleri'nde görüldüğü gibi şiirin melodiyi biçimlendirmesinden farklı olarak, onun lied'lerinde şiir bağlayıcı değil, ses partisini ve piyano eşliğini özgürce geliştiren bir öğe olarak ele alınmıştır. Schubert verimli imgelemini, şiirin lirik ya da dramatik hemen hemen her türünde kullanmıştır. Bu nedenle lied'lerinin ritimleri şiirin havasına göre değişmekte, armoni ve modülasyonlar ise melodinin çerçevesini biçimlendirmektedir.

Küçük piyano parçalarında Schubert, ilk kez Beethoven'ın tanıttığı bagatel'lerin özgür üslubuna, *impromptu* ve *moment musical*'leriyle yetkinlik getirmiştir. Bunlar, genellikle *scherzo* formuyla tasarlanan ve serbest bırakılmış esin gücüyle geleneksel Viyana anlayışını parçalayan biçimlerdir. Anlatımındaki serbestlik en çok fantezi ve çeşitlemelerinde görülür. Doğaçlama (emprovizasyon) izlenimi bırakan bu yapıtlarıyla Schubert, Liszt'in hazırlayıcısı sayılır. Bunların en çarpıcı olanları *Sol Minör Fantezi* ile sonatın dört bölümünü tek bölümde toplayan, bir bakıma senfonik şiire de öncülük eden *Do Majör Wanderer-phantasie*'dir (Gezginin Fantezisi).

Schubert'in yaylı çalgılar için yazdığı dörtlülerinin kromatik armonilerinde ve modülasyonlarında bütünüyle anlatım özgürlüğü vardır. Dörtlüleri neredeyse lied'lerinin atmosferini taşır. Yaylı çalgılar için yazılmış *Do Majör Beşli*'si en güzel yapıtlarından biri sayılır. Piyano ve yaylılar için yazılmış *Alabalık Beşlisi* en çok yorumlanan oda müziği yapıtı olmuştur. Beethoven'ın yedililerini anımsatan *Fa Majör Sekizli*'si ise Mozart geleneğinde yazılmış bir divertimento biçimindedir. Güçlü temalar, parlak figürasyon ve çalgıların kullanılışındaki ustalık bu sekizliye bir senfoni havası verir.

Schubert'in dokuz senfonisinin ilk beşinde genellikle Mozart ve Haydn etkileri izlenir. *6. Senfoni*'de bir yandan Beethoven etkisi görülürken, bir yandan da kendi romantik anlayışının belirtileri yansır. Alışılmış senfoni yapısının tersine iki bölümlü olduğu için *Bitmemiş Senfoni* olarak da anılan ünlü *8. Senfoni*'sinde ve *9. Senfoni*'sinde Beethoven etkisinden sıyrılmış, bakır nefeslilere de melodi çalma görevini verdiği değişik bir çalgılama anlayışı uygulamıştır.

Dinsel müzik yapıtlarından yedi missa'sı Almanca metinler üstüne bestelenmiştir. Az çalgı kullandığı bu yapıtları, yalnızca dinsel müzik geleneğinden değil, halk

şarkılarından ve korallerden de kaynaklanır. Sahne yapıtları ise, dramatik yapıyı kurmakta özen göstermemesi nedeniyle, başarısız kalmıştır.

Schubert'in müziği Romantizm doğrultusunda duygulu, coşkulu ve şiir dolu olmakla birlikte, Klasik Okul'un bazı temel özelliklerine de bağlıdır. Ürünlerini Klasik dönemden Romantik döneme geçiş evresinde vermiş olan Schubert, genellikle klasik bestecilerin sonuncusu olarak da kabul edilir.

● **YAPITLAR** (başlıca): **Opera:** *Des Teufels Lustschloss,* 1814, (Şeytanın Zevk Şatosu); *Zwillingsbrüder,* 1818, (İkiz Kardeşler). **Vokal Müzik** (dinsel): *7 Missa; 3 Kantat.* **Orkestra Müziği:** *4. Senfoni* 1816; *5. Senfoni,* 1816, *8. Senfoni (Bitmemiş),* 1822; *9. Senfoni.* **Oda Müziği:** *Si Bemol Majör Dörtlü,* 1814; *La Minör Dörtlü,* 1824; *Re Minör Dörtlü,* 1824; *Sol Majör Dörtlü,* 1826; *Do Majör Beşli,* 1828, *La Majör Beşli (Alabalık),* 1819; *Fa Majör Sekizli,* 1824. **Piyano Müziği:** 21 *Sonat;* Çeşitli *Impromptu*'lar *Moment musical*'ler, *Vals*'ler; *Do Majör Wandererphantasie (Gezginin Fantezisi).* 1822. **Lied:** *Gretchen am Spinnrade,* 1814, (Gretchen Çıkrık Başında); *Die Forelle,* 1817; (Alabalık); *Der Tod und das Mädchen,* (Ölüm ve Genç Kız); *Ave Maria,* 1824. **Şarkı Dizisi:** *Die schöne Müllerin,* 1823, (Güzel Değirmenci Kız); *Winterreise,* 1827, (Kış Yolculuğu); *Schwanengesang,* 1828, (Kuğunun Şarkısı).

SCHULZ, Charles Monroe
(1922-1983)

ABD'li çizgi romancı. Kahramanları çocuklardan oluşan *Peanuts* adlı çizgi romanın yaratıcısıdır.

26 Kasım 1922'de Minnesota'da, Minneapolis'de doğdu, 1983'te öldü. Küçük yaştan beri resim yapmak ilgisini çekiyordu. On beş yaşındayken gönderdiği bir çizimini Robert L. Ripley (? - 1949) hazırladığı "İster inan, ister inanma" köşesinde yayımlamıştı. Schulz, Minneapolis yakınındaki St. Paul'da ortaöğrenimini tamamladıktan sonra mektupla eğitim yapan Art Instruction Schools adlı kuruluştan resim dersleri aldı. 1943'te askere gitti ve II. Dünya Savaşı'nda Fransa ve Almanya'da bulundu. Ülkesine döndükten sonra bir süre Art Instruction Schools'da öğretmen olarak çalıştı. Küçük çocukları konu alan ilk karikatürleri St. Paul'da yayımlanan *Pioneer Press* gazetesinde çıktı. *Saturday Evening Post* dergisinin de karikatürlerini yayımlamasından yüreklenerek *Li 'l Folks* ("Küçük Adamlar") adlı bir dizi hazırladı. Önceleri geri çevrilen dizi, bir dağıtımcı şirket tarafından adı *Peanuts* (Yerfıstıkları) biçiminde değiştirilerek 1950'de yayımlanmaya başladı. Kısa sürede büyük başarı kazanan ve ünü bütün dünyaya yayılan dizi, yaratıcısına, 1955'te ve 1964'te Reuben Ödülü'nü kazandırdı. Böylece Schulz ABD Ulusal Karikatürcüler Derneği tarafından her yıl verilen bu ödülü iki kez alan ilk çizgi romancı oldu.

Peanuts'daki tipler zamanla belirgin kişilikler kazanmıştır. Çizgi romanın baş kişisi olan Charlie Brown, iyi niyetli, ama beceriksiz, kararsız, her oyunu ya da yarışı yitiren bir çocuktur. Dediği dedik bir kız olan Lucy herkese yaşamı zehir eder. Onun kardeşi Linus dış dünyayı bilgece yorumlamasına karşın, tehlikelerine karşı parmağını emerek ve hiç yanından ayırmadığı battaniyesini yanağına dayayarak kendini korur. Grubun sanatçısı Schroeder oyuncak piyanosuyla Beethoven'dan parçalar çalar, Lucy'nin diş geçiremediği tek kişi odur.

Çizgi romanın en ilginç tipi Charlie Brown'un köpeği Snoopy'dir. O da zamanla herhangi bir köpek olmaktan çıkmıştır. Düşünen, düş kuran, oyun oynayan, yazı makinesiyle anılarını yazan, plak ve resim koleksiyonu yapan, çoğu kez öteki çocuklardan üstün bir köpektir. Bu özellikleri ile çizgi romandaki gerçekdışı öğeyi oluşturur.

Schulz'un gereksiz ayrıntılar içermeyen, yalın bir çizgisi vardır. Gülmecesini, çocuksuluklarını yitirmemeye özen gösterdiği tiplerinin kişilikleri arasındaki çelişkiler üstüne kurar. Yarattığı bu küçük insanlar dünyasıyla, gerçek yaşamdaki büyüklerin düşüncelerini, düşlerini, korkularını, sevinçlerini, tutkularını dile getirir. Çok tutulması, tiplerinin sevimliliğinin yanı sıra, pek çok insanın hiçbir önemli başarı kazanamayan, sıradan Charlie Brown'u kendine yakın bulmasından kaynaklanmaktadır.

Peanuts bugün dünyada iki bine yakın gazetede yayımlanmaktadır. Tipleri *Time, Life, Newsweek, Paris Match* gibi dergilerde kapak konusu olmuş, büyük ölçüde ticari amaçlar için kullanılmıştır. Charlie Brown ve Snoopy 1969'da Apollo 10'un mürettebatı tarafından maskot seçilmişlerdir. Çizgi romandaki tiplere dayanılarak çok sayıda kısa, dört de uzun metrajlı çizgi film yapılmış, tiyatro ve müzikal biçimindeki uyarlamaları yıllarca sahnede kalmış, sinema ve televizyonda gösterilmiştir. Gerek çizgi roman, gerek uyarlamaları çeşitli ödüller kazanmıştır. Daha sonra Snoopy öykülerinden oluşan bir derleme Türkçe olarak da yayımlanmıştır.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Two-by-fours: A Sort of Serious Book About Small Children* (K.F. Hall ile), 1965, ("İki Kere Dörtler: Küçük Çocuklarla İlgili Ciddi Bir Kitap"); *Peanuts Jubilee-My Life and art With Charlie Brown and Others,* (bibliyografya içerir), 1975, ("Yerfıstıkları'nın Jübilesi-Charlie Brown ve Ötekilerle Birlikteki Yaşamım ve Sanatım"); *Charlie Brown, Snoopy and Me-and All the Other Peanuts Characters* (R.S. Kiliper ile), 1980, ("Charlie Brown, Snoopy ve Ben-ve Bütün Öteki Yerfıstıkları"); *Snoopy,* 1983, (Can Yücel'in Türkçe'siyle).

● **KAYNAKLAR:** J. H. Loria, *What's It All About Charlie Brown?* 1968; L. Mendelson, *Charlie Brown and Charlie Schulz* (C.M. Schulz ile), 1970; R.L. Short, *The Gospel According to Peanuts,* 1964; R.L. Short, *The Parables of Peanuts,* 1968.

SCHUMAN, Robert
(1886-1963)

Fransız siyaset ve devlet adamı. Avrupa'nın iktisadi ve askeri birliği için çalışmış, AET'nin oluşumunu hazırlayan Avrupa Çelik ve Kömür Birliği'ni kurmuştur.

29 Haziran 1886'da Lüksemburg'da doğdu, 4 Eylül 1963'te Fransa'da Moselle'de Scy-Chazelles'de öldü. Babası Lorraine'in varlıklı ve tanınmış bir ailesindendi. Ortaöğrenimini o dönemde Almanya'nın elinde bulunan Lorraine'de Almanca eğitim yapan okullarda tamamladıktan sonra yine Almanya'da hukuk öğrenimi

gördü. Doktorasını tamamladıktan sonra Metz'de avukatlığa başladı. I. Dünya Savaşı sırasında Alman ordusunda görev yapmayı reddetti ve bu nedenle bir süre hapis yattı.

1919'da Versailles Antlaşması'yla Fransa'ya geri verilen Lorraine'in Moselle bölgesinden milletvekili seçildi. 1940'a değin sürdürdüğü bu görev sırasında 17 yıl boyunca meclisin Mali Komisyonu'nda çalıştı. Mart 1940'ta ise başbakan Paul Reynaud tarafından Dışişleri Bakanlığı'nda mülteciler müsteşarlığına getirildi. Pétain hükümetinde de sürdürdüğü bu görevinden Temmuz 1940'ta istifa ederek Metz'e döndü. İşgalci Naziler'le uzlaşmayı reddettiğinden Eylül 1940'ta Gestapo tarafından tutuklanarak Neustdat'a gönderildi. 1942'de Fransız direnişçilerinin yardımıyla buradan kaçmayı başardıktan sonra, direniş hareketinin etkinliklerine katıldı.

Fransa'da Nazi işgalinin son bulmasının ardından, 1944'te Hıristiyan demokrat ilkelere dayalı bir parti olan MRP'nin (Mouvement Républicain Populaire-Cumhuriyetçi Halkçı Hareket) kuruluş çalışmalarına katıldı. Ekim 1945'te yapılan Kurucu Meclis seçimlerinde Fransız Komünist Partisi'nden sonra en çok oyu alan bu partiden milletvekili seçildi. Kasım 1945'te meclisin Maliye Komisyonu'nun başkanlığına, Haziran 1946'da ise maliye bakanlığına getirildi. Kasım 1947'de hükümeti kurmakla görevlendirilene değin sürdürdüğü bu görevi sırasında, ekonominin yeniden inşa harcamalarını karşılamak üzere vergi sisteminde değişiklikler yaptı. Enflasyonu azaltma politikasının bir parçası olarak ücretleri dondurması, Ocak 1946'dan beri Sosyalistler ve MRP ile birlikte hükümete ortak olan Komünistler'in şiddetli muhalefetine neden oldu ve Komünistler'in hükümetten uzaklaştırılmalarıyla sonuçlandı.

Schuman başbakanlığı üstlendiği sırada Fransız ekonomisi Mayıs 1947'de hükümetten çıkarılan Komünistler'in örgütlediği büyük grevlerle felce uğramış durumdaydı. Grevleri sosyalist içişleri bakanı Jules Moch'un yardımıyla işçilere karşı sert önlemler alarak bastırtan Schuman, Nisan 1948'de Marshal Planı'nı uygulamaya koydu. Dış politikada izlediği Federal Almanya ile yakınlaşma politikası çerçevesinde Ruhr bölgesinin denetimini bu ülkeye bıraktı. Temmuz 1948'de, savunma bütçesinde kısıntı yapmak isteyen Sosyalistler'le hükümet içinde anlaşmazlığa düşerek başbakanlıktan istifa etti.

Başbakanlıktan ayrıldıktan sonra 1948-1952 arasında kurulan on hükümette dışişleri bakanı olarak görev alan Schuman, bu görevi sırasında Fransa-Almanya yakınlaşması ve Avrupa'nın siyasi, iktisadi ve askeri birliğinin sağlanması için yoğun bir çaba harcadı. Mayıs 1950'de hükümete, diğer Avrupa ülkelerine de açık olmak koşuluyla, Fransız ve Alman çelik ve kömür sanayilerinin üretiminin denetimi için ortak bir yüksek otorite yaratmayı öneren bir plan sundu. Schuman Planı olarak adlandırılan ve iktisadi alanda kömür ve çelik üretiminde bütünleşmeyi ve üretim tekniklerini geliştirmeyi, siyasi alanda ise Avrupa birliğinin temellerini atmayı amaçlayan bu planın iktisadi hedefi Fransa, İtalya, Federal Almanya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un Nisan 1951'de Avrupa Çelik ve Kömür Birliği'ni (AÇKB) kurmalarıyla gerçekleşti. İngiltere'nin katılmayı redettiği birlik 1958'de Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) kurulmasını hazırlayan oluşumların ilki oldu.

Aynı dönemde birleşik bir Avrupa ordusunun kurulması için yoğun girişimlerde bulunan Schuman'ın çabalarıyla AÇKB'ye üye ülkeler Mayıs 1952'de Avrupa Savunma Komitesi'nin kurulmasını öngören bir antlaşma imzaladılar. Schuman, Fransa'da Komünistler'le de Gaulle ve yandaşlarının büyük tepkisine neden olan bu olayın ardından istifa etti. 1955-1956 yıllarında E. Faure hükümetinde adalet bakanlığı yaptı. 1958'de AET'nin danışma organı niteliğindeki Avrupa Parlamenter Meclisi'ne başkan seçildi. Burada 1960'a değin başkan, 1963'e değin üye olarak görev yaptı.

Schuman, Avrupa birliği konusundaki çalışmalarından dolayı 1958'de Aachen kenti Charlemegone Ödülü'nü, 1959'da Avrupa Kültür Vakfı Erasmus Ödülü'nü almıştır.

● BAKINIZ: ADENAUER, THOREZ.

Robert Schumann

SCHUMANN, Robert
(1810-1856)

Alman, besteci. Romantizm'in önde gelen bestecilerindendir.

8 Haziran 1810'da Saksonya'da, Zwickau'da doğdu, 29 Temmuz 1856'da Bonn yakınlarında, Endenich'de öldü. Babası kitap satıcısı ve yayınevi sahibiydi. Schumann altı yaşında piyano çalmaya başladı. On iki yaşında bilinen ilk bestelerini yaptı. Bir yandan da edebiyatla ilgileniyor, Latin şairlerinden şiirler çeviriyordu. 1826'da, on altı yaşındayken babası öldü, annesinin aşırı baskısıyla iki yıl sonra Leipzig Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne yazıldı. Ama ünlü müzik öğretmeni Friedrich Wieck'le tanışınca hukuk öğrenimini bir yana bırakıp ondan ders almaya başladı. 1829'da Heidelberg'e gitti, orada aynı zamanda müzik estetiği üstüne yazılar da yazan hukuk profesörü A.F. Justus Thibaut'dan müzik kuramı dersleri aldı. Bir yandan da Schubert tarzında, piyano için valsler yazıyordu. Banları sonradan *Papillons* (Kelebekler) adlı yapıtında kullandı.

Piyanist olarak ün yapmak isteyen Schumann, Heidelberg'den sonra yeniden Leipzig'e dönerek Wieck'den aldığı dersleri sürdürdü. Bu arada piyano tekniğini geliştirmek için sağ elin dördüncü parmağını da öbür parmaklar kadar güçlü kılacak bir araç üstünde çalışıyordu. Bu garip buluşu, sağ elinin sakatlanmasına yol açtı. Böylece virtüöz piyanist olma düşleri sona erince kendini tümüyle besteciliğe verdi. Bir süre orkestra yöneticisi Heinrich Dorn ile, sonra da tek başına J.S. Bach'ın yapıtlarını çözümleyerek kontrpuan ve armoni çalıştı. 1833 Ekim'inde çok sevdiği kızkardeşinin ölümü üzerine kendini öldürmeye kalkıştı. Bu yaşamının sonuna değin sürecek olan ruhsal dengesizliğinin ilk belirtisiydi.

1834'te önemli piyano yapıtlarından *Etudes symphoniques'i* (Senfonik Çalışmalar) tamamlayıp gene piyano için *Carnaval*'a (Karnaval) başladı. Aynı yıl arkadaşlarıyla *Neue Zeitschrift für Musik* (Yeni Müzik Dergisi) adlı bir dergi çıkarmaya başladı ve çok geçmeden Avrupa'nın önde gelen müzik eleştirmenleri arasına girdi. Bu dergide, müzik yapıtında salt teknik ustalığı ve dış görünüşteki parlaklığı savunanlara karşı çıkarak Romantizm için ateşli bir savaşa girişti. Derinden etkilendiği Chopin, Mendelssohn, Berlioz ve Liszt gibi büyük Romantikler'in iç dünyalarına girmeye, yapıtlarını çözümlemeye girişti.

Bu arada, piyano öğretmeninin kızı ve Avrupa'nın gözde piyanistlerinden Clara Wieck (1819-1896) ile evlenmek istedi. Ancak öğretmeni Friedrich Wieck buna karşı çıktı. Schumann beş yıl boyunca, bir yandan bestelerini yaparken, bir yandan da evlenmek için aralıksız bir mücadeleye girişti. Sonunda 1840 Eylül'ünde evlenmeyi başardı. Mutluluğu çok verimli çalışmasına yol açtı, hepsi 250'yi bulan lied'lerinin yarısından çoğunu o yıl besteledi.

1841'de *İlkbahar Senfonisi* adıyla da anılan *I. Senfoni*'sini yazdı. İlk kez Mendelssohn'un yönettiği bir konserde çalınan yapıtın kazandığı başarı üzerine *Re Minör Senfoni*'sini besteledi. Ama bu yapıtı halk da eleştirmenler de beğenmeyince, bir süre sonra yeniden ele alıp iyice değiştirdi. Ancak bu arada iki başka senfoni daha yazmış olduğu için yapıt *4. Senfoni* olarak tanındı.

1842, Schumann için oda müziği yılı oldu. Aynı yıl içinde bir *Piyanolu Beşli*, bir *Piyanolu Dörtlü*, iki *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü* ve küçük formda on kadar yapıt besteledi. *Piyanolu Beşli* bugün Beethoven'la Brahms dönemleri arasında yazılmış en yetkin oda müziği yapıtlarından biri sayılır.

Schumann, 1843'te önce opera olarak tasarlamış olduğu büyük din dışı oratoryosu *Das Paradies und die Peri'yi* (Cennet ve Peri) yazdı. Ertesi yıl karısı Clara'nın konser turnesi nedeniyle birlikte Rusya'ya gittiler. Schumann dönüşte Mendelssohn'un kurduğu Leipzig Konservatuvarı'nda piyano ve beste öğretmenliği yapmak için öneri aldı. Sinirlerinin gittikçe bozulmasından ötürü bu işi ancak bir yıl kadar yürütebildi. O sıralarda Mendelssohn'un Lepizig'den ayrılmasıyla boşalan Gewandhaus Konserleri sorumluluğunun kendisine verileceğini umuyordu. Ancak bu iş besteci Niels Wilhelm Gadé'ye (1817-1890) verilince kırılarak Leipzig'den ayrıldı ve Dresden'e gitti.

1848 Devrimi sırasındaki ayaklanmalar nedeniyle Dresden'den ayrıldı ve Düsseldorf'a yerleşti. 1850'de kentin müzik yöneticiliği görevini üstlendi. Orkestra yönetiminde gösterdiği huysuzluk ve düzensizlik nedeniyle müzikçilerle arasında baş gösteren geçimsizlik büyüdü. Bu arada hastalığı da oldukça artmıştı, boşluktan sesler duyuyor, düşler görüyordu. 1853'te görevinden ayrıldı. Bir yıl sonra bir kriz sırasında kendini Ren Nehri'ne atınca Endenich'de bir akıl hastanesine yerleştirildi. Zaman zaman sinir krizleri geçirerek iki yıl kaldığı bu hastanede öldü.

Müzikte Romantizm

Müzikte Romantizm ilk kez 18.yy'ın sonlarında ve 19.yy'ın başında, öbür sanat dallarındaki romantik anlayışın bir uzantısı olarak Almanya ve Fransa'da ortaya çıkmıştır. Viyana Klasikleri diye anılan müzikçiler biçim sorununu kesin ve değişmez kurallara bağlamışlardı. Sonraki kuşak bestecileri bu kesinlik karşısında yeni bir şey yaratamamanın güçlüğüyle karşılaşmışlar, ve müziği biçimcilikten kurtarıp kişisel duygularını egemen kılmak amacıyla, biçimi düşüncenin emrine verme yolunu tutmuşlardır.

Klasik dönemden Romantizm'e geçişi Schubert'in* kimi yapıtlarında bulanlar olduğu gibi, son piyano sonatları ve *9. Senfoni*'siyle Beethoven'i* romantik müziğin en önemli öncüsü kabul edenler de vardır. Öte yandan J.S.Bach'ın* *Matheus Passion*'unda Romantizm'in tohumları olduğu da ileri sürülür.

Viyana Klasikleri'nden sonraki besteciler grubundan Weber*, Mendelssohn,* Schumann, Wagner*, Berlioz*, Chopin* ve Liszt*, Romantik dönemin önde gelen sanatçılarıdır. Bu dönemde çalgı yapısında varılan ustalık orkestranın olanaklarını genişletirken, ses müziği sanatı da çok çeşitli bölüm ve yönlerde gelişip olgunlaşmıştır. Ruhsal heyecanın olağanüstü görünüşünü müzikle açıklamaya çalışan Romantizm, melodide sürekli bir akışı benimsemiştir.

Bu dönemde edebiyat ve resmin müzik üzerinde daha önce görülmemiş bir biçimde, doğrudan etkisi olmuştur. Müziği, şiir ve felsefe gibi alanların serbest etkisinde bırakma anlayışı, yeni anlatım türlerini, bu arada programlı senfoni ve senfonik şiir anlayışını geliştirmiştir.

Weber, Schumann ve Wagner gibi besteciler edebiyat alanına yoğun ilgi duymuşlardır. Weber ve Wagner, Kuzey Avrupa destanlarının çekiciliğine kapılmışlar, Schumann ise günün romantik edebiyatının etkisinde kalmıştı. Berlioz, Shakespeare'den esinlenirken, Liszt, çağdaş romantik Fransız şairi Lamartine'in ve çeşitli romantik Fransız ressamlarının yapıtlarıyla ilgilenmiştir. Öte yandan dönemin ulusalcı akımları da müzikte etkisini göstermiştir. Chopin, Polonya'nın ulusal şairi Mickiewicz'in* etkisinde besteler yapmış, Liszt ulusal duygularını Macar Rapsodileri'yle anlatma yolunu seçmiştir.

◄ *Senfonileri*

İlk piyano yapıtları

Schumann daha ilk piyano yapıtlarında dil yenilikleri getirerek klasik formu kırmıştır. Bu çalgı için yaptığı besteler gözüpek yeniliklerle doludur. Kullandığı melodik çizgi serttir, kimi zaman piyanodan orkestra etkisi elde etme amacını güder. Uzun soluklu yapıtları, özellikle de sonatları, tüm Romantikler'de olduğu gibi, kısa yapıtları kadar yetkin değildir.

Lied'leri

Schumann, Schubert'den sonra en büyük lied bestecileri arasında anılır. Schubert'in lied'lerine oranla Schumann'ın üslubu daha karmaşık, yoğun ve dramatiktir. Eşlik eden piyanoya, insan sesi kadar, hatta bazen daha da fazla hak tanır. Şarkıcının sesini piyanonun olanaklarına ve esnekliğine koşut olarak kullanır. Yazdığı dört büyük şarkı dizisinden 1840 tarihli ilk *Liederkreis*'ı ile aynı yıl yazdığı *Dichterliebe* (Şair Aşkı) Heine'nin şiirleri üstüne bestelenmiştir. Piyanonun eşliği, Heine'nin çift anlamlı dizelerinin derinliğini ve keskinliğini şaşılacak bir yorumla verir.

Orkestra yazısında, orkestra çalgılarının kullanılışı, özellikle nefesli çalgıların görevlerinin artması bakımından bazı yenilikler getirmişse de, bu alanda büyük bir ustalık göstermemiştir. Dört senfonisinin de genelde Schubert senfonileriyle benzerlikleri vardır. Duygularını yer yer canlı ve içten gelen tonlarla açıklamakla birlikte, bu yapıtlarının örgüsü piyano yazısını andırır, etkisiz ve gevşektir. 1841-1845 arasında yazdığı *Piyano Konçertosu*, senfonik yapıtlarının doruğu olarak kabul edilir. Uzun yıllar gölgede kalan *Viyolonsel Konçertosu* ise sonradan bütün usta viyolonselcilerin repertuarına girerek Haydn ve Dvorak'ınkiler kadar sık çalınmaya başlamıştır.

Schumann, Romantikler için kullanılan "müzik şairi" deyimine en uygun bestecilerden biridir. Dış dünya onu, kendi iç dünyasıyla uygunluğu oranında ilgilendirir. Müziği kimi zaman coşkun, kimi zaman dingin ve uysal, ama her zaman imgelemli ve hiç tükenmeyecek gibi gelen bir tazelikle doludur.

● **YAPITLAR (başlıca): Senfoni:** *I. Senfoni (İlkbahar)*, 1841; *2. Senfoni*, 1846; *3. Senfoni (Ren)*, 1850; *4. Senfoni*, 1851. **Uvertür:** *Manfred*, 1848-1849. **Konçerto:** *La Minör Piyano Konçertosu*, 1841-1845; *La Minör Viyolonsel Konçertosu*, 1850. **Oda Müziği:** *Mi Bemol Majör Piyanolu Beşli*, 1842; *Mi Bemol Majör Piyanolu Dörtlü*, 1842. **Opera:** *Genoveva*, 1847-1850. **Vokal Müzik** (din dışı): *Das Paradies und die Peri*, 1841-1843, (Cennet ve Peri Oratoryosu). **Şarkı Dizisi:** *Liederkreis I, II*, 1840; *Frauenliebe und Leben*, 1840, (Kadın, Aşk ve Yaşam); *Dichterliebe*, 1840, (Şair Aşkı). **Piyano Müziği:** Papillons, 1832, (Kelebekler); *Etudes symphoniques*, 1834, (Senfonik Çalışmalar); *Carnaval*, 1834-1835; *Kinderszenen*, 1838, (Çocuk Sahneleri); *Kreisleriana*, 1838; *La Majör Fantezi*, 1836.

SCHUMPETER, Joseph Alois
(1883-1950)

Avusturya asıllı ABD'li iktisatçı. Kapitalist sistemin gelişimini inceleyen yapıtlarıyla tanınmıştır.

8 Şubat 1883'te Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Moravya bölgesindeki Triesch kentinde (bugün Çekoslovakya'da) doğdu, 8 Ocak 1950'de Connecticut Eyaleti'nde Taconic Dağları bölgesinde öldü. Dört yaşındayken bir tekstil fabrikatörü olan babasını kaybetti. 1894'te annesi Avusturyalı bir generalle evlendi. İlk gençliğini Viyana'da soylular arasında geçirdi. Ortaöğrenimini bir seçkinler okulu olan Theresianum'da tamamlandı. 1901'de Viyana Üniversitesi'ne girdi; hukuk ve iktisat okudu. Menger ve Böhm-Bawerk gibi ünlü iktisatçıların öğrencisi oldu. Avusturya Marxizmi'nin temsilcileri olan O. Bauer ve Hilferding'le yakın ilişkiler kurdu. 1906'da üniversiteden mezun oldu.

1906-1907 yıllarında İngiltere'de yedi ay kalan Schumpeter, burada ilk evliliğini yaptı ve karısı ile birlikte Mısır'a gitti. Mısır'da kaldığı iki yıl boyunca Uluslararası Karma Mahkeme'de hukukçu olarak çalıştı ve Mısırlı bir prensesin mali danışmanlığını yaptı. İş yaşamına bir hukukçu olarak atılmasına karşın Schumpeter'in asıl ilgi alanı iktisat oldu. Kahire'de kaleme aldığı ve 1908'de yayımladığı *Das Wesen und Hauptinhalt der theoretischen Nationalökonomie* ("Kuramsal İktisadın Niteliği ve Ana İçeriği") başlıklı yapıt, Schumpeter'in parlak bir genç iktisatçı olarak ün kazanmasına ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Rusya sınırında bir küçük kent olan Czernowitz'deki üniversiteye iktisat profesörü olarak atanmasına yol açtı. 1911'de öğretmeni Böhm-Bawerk'in tavsiyesiyle Graz Üniversitesi'ne geçti. I.Dünya Savaşı'nın sonuna değin burada öğretim üyeliği yaptı. 1912'de *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung*'u ("İktisadi Gelişme Kuramı") yayımladı. Schumpeter'in iktisat düşüncesine yaptığı katkıların önemli bir bölümü bu başyapıtta yer almaktadır.

Savaş sonunda Schumpeter akademik yaşamdan yedi yıl süre ile koptu. 1918 sonunda birkaç ay Berlin'deki Sosyalizasyon Komisyonu'na danışmanlık yaptıktan sonra 1919'da Avusturya'da sosyal demokrat Renner tarafından kurulan koalisyon hükümetine maliye bakanı olarak atandı. Yedi ay sonunda bakanlıktan istifa etti ve Viyana'daki Biedermannbank'ın başına geçti. Ancak bankanın Schumpeter'i borç içinde bırakarak iflas etmesinin ardından 1925'te Bonn Üniversitesi'ne iktisat profesörü olarak atandı ve ölümüne değin akademik yaşamda kaldı.

1932'de Harvard Üniversitesi'nden aldığı bir daveti kabul ederek bu üniversiteye iktisat profesörü oldu ve ABD'ye yerleşti. 1937'de meslektaşı olan Elizabeth Boody ile üçüncü evliliğini yaptı. Geniş kültürü, öğretmenlik nitelikleri ve genç kuşak iktisatçılara dönük çabaları ile Harvard'da "efsanevi" denilecek bir ün kazandı. Ekonometri Derneği, Amerikan İktisat Birliği ve Uluslararası İktisat Birliği gibi kuruluşların başkanlığını yaptı.

Schumpeter iktisat yazınına üç önemli yapıtıyla katkıda bulunmuştur. Bunlardan ilk ikisi 1912 ve 1932 yıllarında yayımlanan ve birbirinin tamamlayıcısı sayılan *Theorie des wirtschaftlichen Entwicklung* ile *Business Cycles*'dır ("İktisadi Devreler"). Bu çalışmalarından kapitalizmin gelişme eğilimlerini belirleyen süreç ve yasaları kuramsal, tarihsel ve ampirik olarak ortaya koymayı amaçlamıştır. Üçüncü yapıtı ise, ölümünden sonra, bıraktığı taslak ve notlardan hareketle karısı Elizabeth Boody tarafından yayıma hazırlanan *History of Economic Analysis*'dir ("İktisadi Analiz Tarihi"). Ana alanlar ve sorunsallar üzerinde iktisadın tarih boyunca gelişimini ve bir bilim olarak olgunlaşmasını inceleyen bu çalışma, iktisat yazınında çok önemli bir bilgi hazinesi olarak değerlendirilmektedir. Ancak "Schumpeter sistemi" ile, daha çok ilk iki yapıtındaki katkıları anlaşılır.

"Schumpeter sistemi"nin iki kuramsal dayanağı vardır: Walras ve Marx. Walras'ın genel denge modeli Schumpeter'de kapitalizmin kavranması için zorunlu bir temel çerçeve olarak kullanılır. Buna karşılık çalışmalarında temel sorunsal olarak kabul ettiği, bir iktisadi sistemin (kapitalizmin) kendisini sürekli olarak dönüştüren gücü nasıl yarattığı sorusunun cevabını ararken, Marx'ın öğretisindeki yaklaşımdan yararlanır.

Schumpeter'e göre, kapitalizmin gelişmesini sağlayan etkenlerin ortadan kalkması ya da olmaması durumunda Walras'ın belirttiği statik denge durumu söz konusu olur. Bu kârların, dolayısıyla faizlerin yok olacağı bir durumdur. Ancak gerçek yaşamda ve tarihsel olarak kapitalizm dinamik etkenler içerir. Bu dinamizm kâr arayan girişimcinin ürünüdür. Birikim ve gelişmenin kaynağı olan kârların sürekli olarak üretilmesi, girişimcilerce gerçekleştirilen yeniliklerle olanaklı olur. Ancak yenilikler, düzenli biçimde değil, büyük dalgalar biçiminde olur ve kesintilere uğrar. Aslında gelişmenin temel biçimini oluşturan iktisadi devrelerin (dalgalanmaların) nedeni budur. Saf biçimiyle olağanüstü gelir artışları, hatta gelir bölüşümü olanakları taşıyan kapitalizm, gelişme süreci içinde kendisini yok edecek öğeleri de türetir. Tekelleşme ve büyük sermaye, sistemin temel motörünü oluşturan rekabeti ve bireysel girişimcinin dinamizmini ortadan kaldırır. Siyaset ve yönetimde aristokrasiye göre elverişsiz durumu olan burjuvazi, iktidara tam egemen olunca, kendi gelişmesini köstekleyen kurumların oluşmasına katkıda bulunur. Örneğin, sistemin mantığına yabancı olan devlet müdahelelerinin kapitalizmin kalıcılığı için zorunlu olduğuna inanmaya başlar. Bu müdahalelerle oluşan kurumlar, sistemin "oksijen çadırında" yaşatılması anlamına gelir. Schumpeter, bu müdaheleci yaklaşımın düşünsel dayanaklarını oluşturduğu için Keynesci çözümlemeye ve önerilere hep karşı çıkmıştır. Ona göre, dinamizmi böylece sekteye uğratılan bu aksak kapitalist sistem giderek daha tutarlı bir model olan sosyalizme yönelecektir. Ancak bu "mutlu bir son" değildir; çünkü Schumpeter, sosyalizme karşıdır.

Schumpeter kapitalist sistemi, iktisat, istatistik, tarih ve sosyoloji alanlarındaki verilerden yararlanarak bilimler arası bir yaklaşımla incelemiş; girişimcinin ve yeniliklerin, gelişmeyi ve iktisadi dalgalanmaları belirleyici rolü üstündeki kuramsal ve tarihsel saptamaları ilgi uyandırmıştır.

● YAPITLAR (başlıca): *Wesen und Hauptinhalt der theoretischen Nationalökonomie,* 1908, ("Kuramsal İktisadın Niteliği ve Ana İçeriği"); *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung,* 1912, ("İktisadi Gelişme Kuramı"); *Zur Soziologie der Imperialismus,* 1919, ("Emperyalizmin Sosyolojisi"); *Die sozialen Klassen in ethnisch homogenen Milieu,* 1927, ("Etnik Olarak Homojen Ortamda Toplumsal Sınıflar"); *Business Cycles,* 2 cilt, 1939, ("İktisadi Dalgalanmalar"); *Capitalism, Socilaism and Democracy,* 1942, (Kapitalizm, 1966, Sosyalizm ve Demokrasi, 1967); *History of Economic Analysis,* (ö.s.), 1954, ("İktisadi Analiz Tarihi").

● BAKINIZ: KEYNES, MARX, WALRAS.

SCHUSCHNIGG, Kurt von
(1897-1977)

Avusturyalı devlet adamı. Avusturya'nın Almanya'nın egemenliği altına girmesini engellemeye çalışmıştır.

14 Aralık 1897'de Gardo Gölü yakınında Riva'da (bugün İtalya'da Trentino Alto Adige bölgesinde) doğdu, 18 Kasım 1977'de Innsbruck'ta öldü. Bir subayın oğluydu. Ortaöğrenimini bir Cizvit okulunda yaptı. I. Dünya Savaşı'nda, İtalya cephesinde savaştı; 1918'de tutsak düştü. 1919'da serbest kaldıktan sonra Innsbruck Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi görerek 1922'de doktora derecesi elde etti. 1927'de Hıristiyan Sosyalist Parti'den parlamentoya seçildi. 1932'de adalet bakanı olarak Engelbert Dollfuss hükümetine girdi, ertesi yıl ek olarak eğitim bakanlığını da üstlendi. 1934'te Dollfuss'un öldürüldüğü Nazi darbesi sırasında denetimi eline alarak başbakan oldu, o sırada hükümet ortağı olan Heimwehr (Yurt Savunması) adlı İtalyan faşizminin ilkelerine göre örgütlenmiş partinin iktidarını tehlikeye düşürmesinden çekinerek, örgütün başkanı prens Strahmberg'i Mayıs 1936'da başbakan yardımcılığından ve Vaterlaendische Fron'un (Anavatan Cephesi) başkanlığından uzaklaştırdı, muhafazakâr partileri içinde barındıran bu cephenin başkanlığını üstlendi. Ekim ayında da Heimwehr'i tümüyle dağıttı.

Temmuz 1936'da Almanya ile imzalanan antlaşmayla Avusturya'nın bağımsızlığının tanınması ve içişlerine karıştırılmaması karşılığında Avusturyalı Naziler'e bazı ayrıcalıklar tanımayı kabul etti. 1937 yılı boyunca Almanya tarafından desteklenen Avusturyalı Naziler, ülkenin her yanında şiddet eylemlerini artırdılar. Schuschnigg, 12 Şubat 1938'de, Hitler'in davetini kabul ederek, onunla Berchtesgaden'de (bugün FAC'de) bir görüşme yaptı. Hitler'in isteklerinin kabul edilmemesi halinde Avusturya'nın işgal edileceği tehdidi altında, tutuklu olan tüm Naziler'in serbest bırakılması ve Naziler'in hükümete alınmasını öngören bir antlaşmayı imzaladı. Viyana'ya döndükten sonra bir genel af ilan ederek Naziler'in başı Artur-Seyss-Inquart'ı içişleri bakanı yaptı. 24 Şubat'ta, daha fazla taviz veremeyeceğini ve Avusturya'nın hiç bir zaman bağımsızlığından gönüllü olarak vazgeçmeyeceğini bildirdi. Bunun üzerine Naziler Graz'da ayaklandılar. Schuschnigg 1934'ten beri baskı altında olan Sosyal Demokratlar'a ve işçi sendikalarına yönelmekten başka çare bulamayınca ülkenin bağımsızlığı için hükümete yardımcı olmaya hazır olduklarını belirten Sosyal Demokratlar'ın partilerini kurmalarına izin verdi. Bu arada, başvurduğu Mussolini'den de istediği desteği alamayınca Avusturya'nın bağımsızlığının teyit edilmesi için 13 Mart 1938'de bir halkoylaması yapılacağını duyurdu. Bunun üzerine, Avusturya'yı işgal kararı alan Hitler'in buyruğuyla Alman birlikleri 11 Mart'ta Avusturya sınırına yığınak yapmaya başladı. Schuschigg, halkoylamasından vazgeçtiğini bildirdiyse de Hitler bunu yeterli bulmadı ve istifasını istedi. Aynı gün istifa eden Schuschnigg, 12 Mart'ta Avusturya'yı işgal eden Naziler tarafından tutuklandı ve Müttefikler'ce serbest bırakıldığı Mayıs 1945'e değin toplama kamplarında kaldı.

Serbest bırakıldıktan sonra, ABD'ye göç etti. 1948'de St. Louis Üniversitesi'nde siyaset bilimi

profesörü oldu. 1967'de Avusturya'ya geri dönen Schuschnigg'in siyasi konulara ilişkin kitapları vardır.

● BAKINIZ: DOLLFUSS.

SCHUTZ, Alfred
(1899-1959)

Alman, sosyolog. Sosyolojide görüngübilimi temel alan bir yaklaşım geliştirmiştir.

Avusturya'da doğdu, ABD'nin New York kentinde öldü. Viyana Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1939'da ABD'ye göç etti. New School for Social Research'te felsefe ve sosyoloji profesörü olarak ders verdi.

Schutz felsefe alanında filozof Edmund Husserl'in görüngübilimini (fenomenoloji) toplumsal gerçekliğin sorunlarına uygulayarak, yöntembilim alanında ise görüngübilimsel (fenomenolojik) kavramları Max Weber'in sosyolojisine bağlamaya çalışarak, sosyal bilimi görüngübilimsel bir temel üzerinde geliştirmeyi amaçlamıştır.

Schutz'a göre, sosyal bilimlerin en önemli sorunu toplumsal yaşamın en önemli alanı olarak gördüğü günlük yaşamı ve günlük yaşamın belirlediği görüş, duyuş, davranış ve düşünüş biçimlerinin oluşturduğu sağduyu gerçekliğini incelemek olmalıdır. Ona göre sağduyu tüm bireylerin paylaştığı, diğerlerince de paylaşıldığını kabul ederek davrandığı ve üzerine yaşamını kurduğu bir toplumsal gerçekliktir. *The Phenomenology of the Social World* ("Toplumsal Dünyanın Görüngübilimi") adlı kitabında görüngübilim yöntemiyle, M. Weber'in yorumlayıcı anlama *(Verstehen)* kavramını ve anlamın öznel yorumu önermesini birleştirerek, günlük yaşam gerçekliğinin temel özelliklerini açığa çıkarmaya, tanımlamaya ve çözümlemeye çalışmıştır.

Schutz'a göre bireyin konumu, diğerleriyle paylaştığı ortak bilgi birikimi, kendisi ve diğerlerini yer ve zamana göre tanımlaması, günlük yaşam içinde benliğin sürekli olarak diğerlerine ve bireyin geçmişine ve geleceğine göre yeniden biçimlenmesi, toplumsal düzeni oluşturan ve birbirleriyle karşılıklı ilişki içinde olan çeşitli aşamalardır. Schutz'a göre toplumsal düzenin anlaşılması bu aşamalar arasındaki ilişkiyi açıklayan bir toplumsal eylem kuramıyla olasıdır. Ona göre toplumsal eylemi anlamak, eylemi yapan kişilerin buna yüklediği anlamı kavramak ve bu eylemin o kişi için ne ifade ettiğini anlamak demektir.

Schutz doğa bilimlerinin ve sosyal bilimlerin niteliksel olarak farklı olduğunu ileri sürerek doğa bilimlerine özgü modellerin sosyal bilimler alanında yetersiz kaldığını savunmuştur. Sosyal bilimcinin model geliştirirken incelediği insanların kendi yaşamlarına ve eylemlerine ilişkin özel yorumları olduğunu göz önüne almasının zorunlu olduğunu belirtmiştir.

Schutz, Husserl'in ve Weber'in yanı sıra H. Bergson'la G. Simmel'in ve C.H.Cooley, W.I.Thomas ve G.H. Mead gibi sosyologların görüşlerinden etkilenmiştir.

● YAPITLAR (başlıca): *The Phenomenology of the Social World*, 1932, ("Toplumsal Dünyanın Görüngübilimi"); *Collected Papers*, 3 cilt, 1962-1965, ("Toplu Yazılar").

● BAKINIZ: BERGSON, C.H. COOLEY, HUSSERL, G.H. MEAD, SIMMEL, W.I. THOMAS, M. WEBER.

SCHÜTZ, Heinrich
(1585-1672)

Alman, besteci. Ülkesinde J.S. Bach öncesi dönemin en büyük müzikçisi olarak kabul edilir.

8 Ekim 1585'te Köstritz'de (bugün DAC'de Bad Köstritz) doğdu, 6 Kasım 1672'de Dresden'de öldü. İlk olarak Hessen -Kassel prensinin sarayında çocuk korosuna katıldı. 1608'de hukuk öğrenimi görmek için Marburg Üniversitesi'ne gitti, ama bir yıl sonra Hessen-Kassel prensi tarafından müzik öğrenmesi için Venedik'e gönderildi. 1612'ye değin çeşitli müzikçilerden ders aldı. Venedik'te en önemli öğretmeni besteci Giovanni Gabrieli (1557-1612) oldu. Orada, bilinen ilk yapıtlarını yazdı. 1613'te Almanya'ya dönerek Leipzig'de hukuk öğrenimine devam etti. 1614'te Saksonya prensinin Dresden'deki sarayında kilise korosu yöneticisi oldu. 1628'de Dresden orkestrasına çalgılar almak ve müzik çalışmaları yapmak için yeniden Venedik'e gitti.

Orada dönemin en ünlü müzikçisi Monteverdi ile çalışma olanağı buldu, tek sesli şarkılar (monodi) yazdı. Monteverdi'nin monodik üslubundan, Gabrieli'nin çift koro kullandığı kilise müziğinden ve çağdaşı Alman müziğinin kendine özgü bazı yanlarından bir bireşim oluşturdu. Dresden'e döndükten sonra prensin sarayını terketti. 1633-1635 arasında Kopenhag'da Danimarka Kralı IV. Christian'ın yanında çalıştı. Daha sonra yeniden Dresden'e dönerek 1651'de emekli oluncaya değin eski görevini sürdürdü.

Schütz'ün müzik tarihindeki önemi, eşliksiz koroyu kusursuz duruma getiren erken kontrpuan okulu bestecilerinden Palestrina, William Byrd (1543-1623) ve Luiz de Victoria (1549-1611) ile eşlikli koroyu doruğuna vardıran Bach ve Händel gibi geç kontrpuan okulu bestecileri arasında bir köprü görevi görmüş olmasından gelir.

İlk madrigallerinin ardından yazdığı yapıtlarının hemen hemen tümü dinsel vokal müzik türünde olan Schütz, Almanya'da bir yandan *passion* sanatını geliştirirken, bir yandan da bugünkü oratoryoya temel olan ana formun oluşmasını sağlamış, ülkesinde dramatik tarzın başlamasına yol açmıştır. Bugün ilk Alman operası olarak kabul edilen, Floransa tarzındaki *Dafne*'yi 1627'de bestelemiştir. Müzik partileri bütünüyle kaybolan bu yapıtın günümüze yalnızca librettosu kalmıştır.

Schütz ilk dönem dinsel yapıtlarında solo sesleri ya da ikilileri genellikle İtalyan tarzındaki gibi süslerken, korolu parçaları Alman koro geleneğinde yazmıştır. Bunun en iyi örneği 1636 tarihli ilk Alman *requiem*'i sayılan *Musikalische Exequien*'dir.

Schütz 1660-1664 arasında, başyapıtı sayılan *Weihnachthistorie*'yi (Noel Oratoryosu) bestelemiştir. Solo, koro ve çalgılar için yazılmış olan bu yapıtta süslemeli söyleme biçimlerini azaltmış, ama renkli bir

çalgılama kullanmıştır. Sonraki dinsel yapıtlarının hemen hemen tümü eşliksiz ses için *passion*'lardır. Koronun da sınırlandığı bu arkaik tarzda yazılmış yapıtlar, genellikle hece ölçüsüyle yazılmış metinlerden oluşan bir tür resitatifle söylenir. Schütz bu son yapıtlarıyla Gregoryen üslubuna yönelmiştir.

● **YAPITLAR** (başlıca): **Opera:** *Dafne*, 1627. **Vokal Müzik:** (dinsel): *Psalmen Davids*, 1619, (Davud'un Mezmurları); *Auferstehungshistorie*, 1623, (Diriliş Oratoryosu); *Symphoniae Sacrae I, II, III*, 1629-1650, (Kutsal Senfoni); *Musikalische Exequien*, 1636; *Kleine geistliche Konzerte*, 1636-1639 (Küçük Dinsel Konçertolar); *Sieben Worte Christi*, 1645, (İsa'nın Yedi Kelâmı); *Geistliche Chormusik*, 1648, (Dinsel Koro Müziği); *Zwölf geistliche Gesänge*, 1657, (On İki Dinsel Şarkı); *Weihnachtshistorie*, 1660-1664, (Noel Oratoryosu); *Deutsches Magnificat* 1671, (Alman Magnifikatı).

SCHWANN, Theodor
(1810-1882)

Alman fizyoloji bilgini. Hücreyi, bitki ve hayvan organizmasının temel yaşam birimi kabul eden "hücre kuramı"nı geliştirerek, çağdaş dokubilimin öncüsü olmuştur.

Theodor Ambrose Hubert Schwann 7 Aralık 1810'da Prusya'nın Rhein bölgesindeki Neuss'da (bugün FAC'de) doğdu, 11 Ocak 1882'de Köln'de öldü. On altı yaşındayken Köln'deki bir Cizvit okuluna yazıldığında, koyu Katolik olan aile çevresinin de etkisiyle, din adamı olmayı tasarlıyordu. Üç yıl sonra bu kararından vazgeçip, 1829'da Bonn Üniversitesi'nde tıp öğrenimine başladı ve ünlü fizyoloji bilgini J.P. Müller'in öğrencisi ve laboratuvar yardımcısı olarak 1831'de lisans öğrenimini tamamladı. Würzburg Üniversitesi'ndeki klinik derslerinden sonra, Müller'in anatomi ve fizyoloji profesörlüğüne atandığı Berlin Üniversitesi'ne geçerek 1834'te doktora derecesini alan Schwann'ın, o tarihten sonra Berlin Üniversitesi'nde Müller'in asistanlığını yaptığı beş yıl, tüm meslek yaşamının en verimli dönemi oldu. 1834-1838 arası kendiliğinden türeme kuramının geçersizliğini kanıtlamaya yönelik deneyleri, 1836'da mayalanma olayına ve sindirim enzimlerine ilişkin araştırmaları, özellikle 1839'da geliştirdiği hücre kuramıyla biyolojiye büyük katkıda bulunan Schwann, yoğun bir araştırmayla geçen bu parlak ve kısa bilim yaşamını 1839'da birdenbire noktalayıp, kendini tümüyle öğretim görevine ve tanrıbilime adadı. Bir yandan, sonraları Pasteur'ün çalışmalarıyla doğrulanacak olan mayalanma konusundaki görüşlerinin Liebig ve Wöhler gibi dönemin en etkili kimyacılarınca kıyasıya eleştirilmesi, öte yandan akılcı ve mekanikçi bilim görüşünden yavaş yavaş uzaklaşıp, tanrıbilimci olan kardeşinin de etkisiyle giderek din felsefesine ve mistik bir dünya görüşüne yönelmesi, bu kararını etkileyen başlıca nedenlerdi. Ardından, Bonn Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olmak isteğiyle yaptığı başvuru da geri çevrilince, sözü geçen bilim adamlarından çoğunu karşısına aldığı Almanya'da başarılı bir gelecekten umudunu kesen Schwann, ülkesinden ayrılıp Belçika'ya yerleşti ve o tarihten sonra pek az bilimsel araştırma yaparak öğretim göreviyle yetindi. 1839-1848 arası Louvain Üniversitesi'nde anatomi profesörü, 1848'den başlayarak Liège Üniversitesi'nde on yıl süreyle anatomi, ardından on dört yıl boyunca anatomi, fizyoloji ve embriyoloji, daha sonra yedi yıl yalnızca fizyoloji profesörü olarak ders verip, 1879'da emekliye ayrıldı. Ayrıca, büyük bir sanayi bölgesi olan Liège'de bulunduğu yıllarda, özellikle maden ocaklarında kullanılacak çeşitli araç ve gereçler tasarlamış, tanrıbilime eskisinden çok daha fazla zaman ayırarak, hücre kuramını, psikoloji ve din öğretilerini de kapsayacak genel bir din felsefesine dönüştürmeye çalışmıştı.

Sindirim enzimi "pepsin"in yalıtılması

Schwann'ın 1834'ten 1839'a değin Müller'in laboratuvarında yaptığı deneysel çalışmalarının ilk önemli sonucu sindirim fizyolojisine ilişkindir. Sindirimin kimyasal bir süreç olduğu ve mide özsuyunda bulunan hidroklorik asitin bu süreçte temel rol aynadığı çoktandır biliniyordu. 1834'te sindirim olayını incelemeye başlayan Schwann, katışıksız hidroklorik asitin ve mide çeperlerinden aldığı doku özütlerinin çiğ et üzerindeki etkilerini ayrı ayrı sınadığında, doku özütlerinin katışıksız asitten çok daha fazla etkili olduğunu gördü ve mide özsuyunda hidroklorik asitin etkisini artıracak başka maddeler bulunduğuna karar verdi. İki yıl sonra bu özütleri cıva klorürle işleyerek, mide çeperlerince salgılanan etkin maddeyi bir çökelti halinde ayırmayı başardı. Schwann'ın 1836'da elde ettiği ve "pepsin" adını verdiği bu madde, hayvansal dokudan yalıtılmış ilk enzimdi.

Mayalanma olayının açıklaması ve kendiliğinden türeme kuramının çürütülmesi

Aynı yıl mayalanma (fermentleşme) olayını inceleyen Schwann, alkol mayalanmasından canlı organizmaların sorumlu olduğunu, küçük bir hayvan hücresine benzeyen bira mayasının şekerli çözeltilerde hızla çoğaldığını ve şekerle beslenen bu küçük canlıların sindirim sonucunda alkol ve karbonik asit ürettiğini öne sürdü. Şekerin alkole dönüşmesiyle sonuçlanan bu kimyasal sürecin, ortamdaki canlı hücrelerce başlatılan bir yaşam süreci olduğunu açıklaması kimyacılar arasında hemen hemen 20. yy'ın başlarına değin sürecek uzun bir tartışmaya neden oldu. Schwann, mayanın bir organizma değil kimyasal bir ferment olduğunu öne sürerek mayalanmayı tümüyle kimyasal bir süreç olarak kabul eden ünlü kimyacı Liebig'in yıpratıcı eleştirilerine hedef olduğu bu çalışmasından sonra, çağının en etkili bilim adamlarınca desteklenen dirimselci görüşü çürütecek deneyleriyle yeniden tartışma ortamı yarattı. Dirimselci görüş, canlı maddenin içinde bir "yaşam özü" bulunduğunu ve bu öz sayesinde canlıların elverişli ortamda kendiliğinden türeyebileceklerini savunuyordu. Maya hücrelerine ilişkin gözlemlerinden sonra, kendiliğinden türeme kuramının geçerli olup olmadığını yeniden sınamaya girişen Schwann, kaynatılarak içindeki tüm mikroorganizmalardan arındırılmış et suyunda, bozulmaya yol açacak organizmalar üremediği için hiçbir değişiklik olmadığını göstererek bu kuramın geçersiz olduğunu öne sürdü.

Gene Berlin Üniversitesi'ndeki ilk yılından başlayarak kas kasılmasını inceleyen Schwann, değişik ağırlıktaki yükleri kaldırmak üzere kasılan bir kasın uzunluğunu ölçerek, uyarının şiddetiyle kasılmanın şiddetini karşılaştırmış ve kaslar için ilk gerilim-uzunluk diyagramını çıkarmıştı. Deneysel fizyolojinin başlangıç yıllarındaki önemli çalışmalardan biri olarak övgüyle karşılanan bu incelemesi sırasında, yemek borusunun üst bölümündeki çizgili kasları tanımlamış, ayrıca

sinirlerin yapısını inceleyerek, çevrel sinir tellerini saran ve bugün Schwann zarı ya da kılıfı diye anılan koruyucu zarı bulmuştu.

Hücre kuramı

Oldukça kısa bir zaman dilimine sığdırılmış bu önemli çalışmaların ötesinde, Schwann'ın adı biyolojide hücre kuramıyla birlikte anılır. Tüm canlılarda bulunan ortak bir yapı birimi arayışı içinde olan biyoloji bilginleri 18.yy'dan başlayarak çeşitli kavramlar ortaya atmışlarsa da, çağdaş hücrebilimin (sitoloji) ve dokubilimin (histoloji) benimsediği işlevsel yaşam birimine en yakın kavram, Schwann'ın tanımladığı hücrelerdir. Berlin Üniversitesi'nde tanıştığı Schleiden'in, tüm bitkilerin yapısının hücrelerden oluştuğunu ve bitkinin büyüyüp gelişmesinin bu hücrelerin çoğalmasından ileri geldiğini savunan görüşlerini benimseyerek, aynı çalışmayı hayvan dokusu üzerinde yapan Schwann, bulgularını 1839'da yayımladığı *Mikroskopische Untersuchungen über die Übereinstimmung in der Struktur und dem Wachstum der Thiere und Pflanzen* ("Hayvanların ve Bitkilerin Yapısındaki ve Gelişmesindeki Uygunluğa İlişkin Mikroskop Araştırmaları") adlı yapıtında derledi. Özetle, bitki ya da hayvan, tüm canlıların hücrelerden ya da hücresel kökenli maddelerden oluştuğunu, ortasındaki çekirdiği ve çevresini saran zarıyla hayvan ve bitki hücresinin özdeş olduğunu, bu temel öğeleri taşıyan her hücrenin yaşamın başlangıcı ve gelime süreçlerinin merkezi olan bağımsız bir yapı birimi sayılması gerektiğini öne süren hücre kuramı, fizyolojik süreçlerin incelenmesini hücre düzeyine indirgeyerek, kimyada atom kuramıyla başlayan gelişmelerin biyoloji bilimlerindeki çıkış noktası oldu. Schleiden'in yanılgısını izleyerek, yeni hücrelerin, hücre içinde ya da dışında bulunan, "blastema" adını verdiği kütlesel bir madde içinde ve bir çekirdeğin çevresinde geliştiğini açıklayan Schwann, hücrede olup biten yaşamsal süreçleri ikiye ayırmıştı: Atomların birleşerek molekülleri, moleküllerin de birleşerek hücreyi oluşturduğu "biçimlenme" süreçleri (plastik süreçler) ve gerek hücrenin çekirdek, zar gibi temel bölümlerinde, gerek hücreyi kuşatan "sitoblastema"da (sitoplazma) gerçekleşen kimyasal değişikliklerin yol açtığı "metabolizma" süreçleri. Isı açığa çıkaran bu kimyasal metabolizma olaylarının yalnızca belli bir sıcaklıkta ve özel organik maddelerin eşliğinde gelişebildiğini belirten Schwann, böylece, canlılarda enerji üretimiyle sonuçlanan tüm kimyasal süreçleri tanımlayarak metabolizma terimini fizyolojiye kazandırıyordu.

Hayvan hücresini daha embriyon aşamasındayken incelemeye başlayan Schwann'ın, embriyon gelişmesinin bir hücreyle başladığını ve sürekli bölünüp çoğalan hücrelerdeki farklılaşma sonucunda, epitelyum, kemik, kıkırdak, diş, kas, yağ, sinir, kan ve esnek doku gibi değişik doku türlerinin oluşmasıyla organizmanın gelişmesini tamamladığını belirlemesi, hem embriyoloji açısından değerli bir çalışmaydı hem de hayvansal dokunun ilk sınıflandırmasıyla histolojinin doğuşunu haber veriyordu.

● **YAPITLAR** (başlıca): *De necessitate aëris atmospherici ad evolutionem pulli in ovo incubito*, 1834, ("Döllenmiş Yumurtadan Tavuğun Gelişmesi İçin Atmosfer Havasının Gerekliliği Üstüne"); *Mikroskopische Untersuchungen über die Übereinstimmung in der Struktur und dem Waschstum der Thiere und Pflanzen*, 1839, ("Hayvanların ve Bitkilerin Yapısındaki ve Gelişmesindeki Uygunluğa İlişkin Mikroskop Araştırmaları").

● **KAYNAKLAR:** M. Florkin, *Théodore Schwann et les débuts de la médecine scientifique*, 1956; L. Fredericq, *Théodore Schwann, sa vie et ses travaux*, 1884; J. Henle, *Theodor Schwann, Nachruf*, 1882; R. Watermann, *Theodor Schwann. Leben und Werk*, 1960.

● **BAKINIZ:** BEAUMONT, BUCHNER, F.J. COHN, FLEMMING, LIEBIG, J.P. MÜLLER, NORTHROP, PASTEUR, PROUT, PURKINJE, REMAK, SCHLEIDEN, VIRCHOW, WÖHLER.

SCHWARTZ, Philipp
(1894-1978)

Alman patolojik anatomi uzmanı. 1933 Üniversite Reformu sırasında geldiği Türkiye'de patoloji öğretiminin gelişmesinde etkili olmuştur.

19 Temmuz 1894'te Macaristan'ın Werschetz (bugün Yugoslavya'da Vrsac) kentinde doğdu, 1978'de öldü. Frankfurt-am-Main Üniversitesi'nde 1923'te patoloji doçenti, 1927'de genel patoloji ve patolojik anatomi profesörü olarak öğretim görevine başladı. 1933'te Nazi yönetimince tutuklanan, üniversitedeki görevlerinden ve ülkelerinden uzaklaştırılan Alman bilim adamlarına yardımcı olmak amacıyla Zürich'te kurulan Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamlarına Yardım Derneği'nin başkanlığını üstlenerek, Darülfünun'da (İstanbul Üniversitesi) büyük bir eğitim reformuna girişen Türk hükümetiyle bu dernek adına sözleşmeler imzalayıp, otuz kadar Alman bilim adamının çeşitli öğretim kurumlarında çalışmak üzere Türkiye'ye gelmesini sağladı. Bu sözleşmeler çerçevesinde, 1933 Kasım'nda patolojik anatomi ordinaryüs profesörü olarak İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde (İÜTF) göreve başlayan ve Patolojik Anatomi Enstitüsü'nün yöneticiliğini üstlenen Schwartz, aynı yıllarda Genel ve Eksperimental (Deneysel) Patoloji Enstitüsü'nün profesörlüğüne atanmış olan Oberndorfer'in 1944'te ölmesi üzerine birleştirilen bu iki kürsünün başkanlığını 1952'ye değin sürdürdü. O tarihte ABD'ye giderek, Pensylvania'daki Warren Devlet Hastanesi'nde patoloji uzmanı olarak görev alan Schwartz'a İstanbul Üniversitesi'nce 1972'de "onursal doktor" unvanı verildi.

Frankfurt Üniversitesi'nde bulunduğu yıllar özellikle nöropatoloji araştırmalarına ağırlık veren Schwartz, İstanbul Üniversitesi'nde uzun yıllar sürdürdüğü öğretim ve yöneticilik görevi sırasında patoloji öğretimini kuramsal ağırlıklı olmaktan kurtarıp, uygulamalı çalışmalara ortam hazırlamış, daha önceki dönemde çok kısıtlı olan otopsi çalışmalarına eğitim programı içinde geniş yer vermiştir. Ayrıca İÜTF'de ilk kez klinik-patoloji derslerini başlatan, çeşitli kentlerdeki devlet ve belediye hastanelerinden derlenmiş ilginç biyopsi ve otopsi örneklerinin üniversiteye gönderilmesini sağlayarak Patolojik Anatomi Enstitüsü'ne zengin bir arşiv kazandıran Schwartz'ın tüberküloz konusundaki incelemeleri de patoloji eğitiminde uzun yıllar temel başvuru kitabı sayılmıştır.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Pathologia Anatomia*, 1939; *İnsan Akciğer Veremi Bilgisine Giriş*, 1940; *Otopsi Tekniği*, (R. Rössler ve M. Yenerman ile), 1944; *Tüberkülozun Başlangıç Devrinde Reenfeksiyon*, 1949.

● **BAKINIZ:** AKNAR, OBERNDORFER.

SCHWARZSCHILD, Karl
(1873-1916)

Alman astronomi bilgini. Fotoğrafik ışıkölçümü yöntemlerini geliştirmiş ve genel göreliliğin alan denklemleri için ilk çözümü bulmuştur.

9 Ekim 1873'te Main Nehri kıyısındaki Frankfurt'ta doğdu, 11 Mayıs 1916'da Potsdam'da öldü. Frankfurt'ta gördüğü lise öğrenimi sırasında astronomiyle ilgilenmeye başladı ve daha o yıllarda özel bir gözlemevi bulunan bir aile dostu sayesinde hem matematik hem astronomi bilgilerini geliştirme olanağı buldu. On altı yaşında çift yıldızların yörüngeleri üstüne iki makale yayımlayacak denli ilerlemişti. 1891'de Strasbourg Üniversitesi'nde astronomi öğrenimine başladı. İki yıl sonra Münih Üniversitesi'ne geçti. 1896'da doktorasını tamamladıktan sonra da Viyana yakınlarındaki Kufner Gözlemevi'nde çalışmaya başladı. 1899'da Münih Üniversitesi'ne ücretsiz doçent olarak geri döndü. 1901'de Göttingen Üniversitesi'nde yardımcı profesörlüğe ve üniversiteye bağlı gözlemevinin yöneticiliğine, bu görevlerinde daha bir yılını doldurmadan da profesörlüğe getirildi. 1909'da Potsdam'daki astrofizik gözlemevinin yöneticiliğini üstlenip, Klein, Hilbert ve Minkowski gibi öncü matematikçilerle birlikte çalıştığı ve yaratıcılığının doruğuna ulaştığı Göttingen'den ayrıldı. 1914'te, I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine orduda gönüllü olarak görev yaptı. Rusya cephesinde bulunduğu 1916'da yerel görelilikle ilgili çalışmasını hazırladı ve Einstein tarafından Berlin Akademisi'ne sunulmasını sağladı. Yine aynı yıl yakalandığı, o günlerde tedavisi bilinmeyen bir cilt hastalığı yüzünden yurduna döndükten sonra ancak iki ay daha yaşayabilen Schwarzschild, Berlin Akademisi'nin ve Londra'daki Royal Society'nin üyeliklerine seçilmişti. Ölümünden yıllarca sonra 1960'ta, Berlin Akademisi tarafından "son yüz yılın en büyük Alman astronomu" olarak ilan edildi.

Schwarzchild'in astronomiye en önemli katkılarından biri fotoğrafik ışıkölçümü yöntemini geliştirmesidir. Fotoğraf kağıdının astronomik gözlemler açısından insan gözüne oranla, önemli üstünlükler taşıdığı daha önceden de anlaşılmışsa da, bu üstünlüklerden yararlanan bir yöntem geliştirilememişti. Fotoğrafik levhayı, daha önce Janssen tarafından önerilen bir biçimde teleskobunun odak düzlemine yerleştiren ve poz süreleri farklı fotoğraflar arasında karşılaştırma yapmakta gerekli bir ölçüt geliştiren Schwarzschild'in 1910'da yayımladığı *Göttingen Aktinometrie* ("Göttingen Aktinometrisi"), bir yıldızın rengiyle tayfı arasındaki ilişkiyi gösteren fotoğrafik kadir kataloglarının ilkidir. Çift yıldızlar arasındaki uzaklığı ölçmekte optik ağdan yararlanan ve daha sonra geniş bir kullanım alanı bulacak olan bu aygıtın geliştirilmesine öncülük eden Schwarzschild, kuramsal astronomiye de önemli katkılarda bulundu. Işıma dengesi, ısının yıldızlar arası uzayda iletiminde ışımanın rolü ve Güneş ışığının kuyrukluyıldızların kuyruğunda yer alan küçük parçacıklara uyguladığı itici kuvvet üstüne önemli kuramsal araştırmalar gerçekleştirdi.

Schwarzschild astronomiye olduğu kadar kuramsal fiziğe de değerli katkılarda bulunmuş, atomik tayfı, kuvantalaşma, elektrik alanının ışık üstündeki etkisi ve melokül tayfının kuvantal kuramı üstüne önemli çalışmalar yapmıştır. Bu alandaki en iyi tanınan katkısı genel göreliliğin alan denklemleri için bulduğu çözümdür. Einstein'ın genel görelilik için elde ettiği alan denklemlerinin ilk kesin çözümü olan ve çökmüş bir yıldızın kendi ekseni çevresinde dönmediği varsayımına dayanan Schwarzschild çözümü, bu yıldızın ya da kara deliğin uzay-zamanı nasıl çarpıttığını ortaya koyar. Bu çözüme göre kara delikten belirli bir uzaklıkta, fotonların dairesel bir dönme hareketi yaptıkları bir foton küresi, merkeze daha yakın bir bölgede de olay ufku yer alır. Olay ufkunu aşan bir nesne, artık geri dönme olanağını, evrenin öbür bölümüyle ilişki kurma yeteneğini yitirmiştir ve kara deliğin tam merkezindeki tekilliğe, sonsuz bir basınç ve çekim etkisiyle karşılaşacağı yere yollanır. Bu çözümün ilginç bir yanı da, bir nesnenin olay ufkunu aşması için gerekli sürenin dışardaki bir gözlemciye göre sonsuz, nesneye göre ise sonlu olmasıdır. İlk ve basit, ancak başarılı bir çözüm olan Schwarzschild çözümü sonraki yıllarda aralarında Einstein da bulunan birçok bilim adamı tarafından ayrıntılı biçimde incelenmiş ve kara deliklerin iki evren arasında, ya da uzayın birbirinden çok uzak iki noktası arasında bir köprü oluşturabileceği gibi ilginç sonuçlara ulaştırılmıştır. 1963'te R.P. Kerr, bu çözümü dönme etkenini de katarak geliştirmiş ve yaşanan evrenden başka evrenlere, şu anda hiç bir araçla algılanamayan evrenlere yolculuğun kara delikler yoluyla olanaklı olabileceği sonucuna varmıştır.

- YAPITLAR (başlıca): *Göttingen Aktinometrie*, 2 cilt, 1910-1912, ("Göttingen Aktinometrisi).
- BAKINIZ: EDDINGTON, EINSTEIN, HERTZSPRUNG, PENROSE.

SCHWEITZER, Albert
(1875-1965)

Alman, tanrıbilimci ve hekim. Ahlak değerlerinin ve edimlerinin uygarlığın temelini oluşturduğu görüşünü savunmuştur.

14 Ocak 1875'te Keyserberg'te doğdu, 4 Eylül 1965'te Kongo'nun Gabon kentinde öldü. Strasburg, Paris ve Berlin üniversitelerinde tanrıbilim, felsefe ve tıp öğrenimi gördü, müzik konusunda bilimsel çalışmalar yaptı. 1912'de evlendiği Hélene Bresslau ile 1913'te, Afrika'daki Fransız sömürgelerini kapsayan uzun bir geziye çıktı, Kongo'nun Gabon ilinde yöresel hastalıkları araştırmayı amaçlayan bir hastahane kurdu, ona yardımcı nitelikte toplumsal kurumlar açtı. Bütün inceleme, araştırma ve çalışmalarını insanları acıdan kurtarmak, salgın hastalıkları önlemek, düşkünlere yardım etmek, geri kalmış toplumları eğitip daha ileri bir yaşama düzeyine çıkarmak konularında odaklaştırdı, bunlarla ilgili yapıtlar yayımladı. 1952'de Nobel Barış Ödülü'nü aldı.

Schweitzer'in çalışmaları müzik, tıp, felsefe ve tanrıbilim alanlarını kapsar. Ona göre önemli olan düşünceyle eylemler arasında birlik sağlamak, düşünceleri eylemle gerçekleştirmektir. Aydın kişi için başkala-

rına iyilik etmek, yardımda bulunmak bir özveri değil insanlık ve uygarlık görevidir. İnsan bu görevin bilincine vardığı oranda yetkin ve uygardır. Olgun bir insanın hangi türden olursa olsun, her canlıya karşı yumuşak davranması gerekir.

Schweitzer'in çalışmaları, özellikle uluslararası sağlık öğrütlerinin kurulup geliştirilmesinde ve barışseverlik duygusunun yayılmasında etkili olmuştur.

● YAPITLAR (başlıca): *Jean Sabastian Bach le musicien poéte*, 1905, ("Müzisyen ve Ozan, Jean Sebastian Bach"); *Zwischen Wasser und Urwald*, 1921, ("Su ve Balta Girmemiş Orman Arasında"); *Kulturphilosophie, Verfall und Wiederaufbau der Kultur*, 1923, ("Kültür Felsefesi, Kültürün Çöküşü ve Yeniden Yapımı"); *Die Mystik des Apostels Paulus*, 1930, ("Havari Paulus'un Gizemi"); *Mystik und Ethik*, 1935, ("Gizem ve Ahlak").

SCHWINGER, Julian Seymour
(1918)

ABD'li fizikçi. Kuvantum elektrodinamiği'ni geliştirici araştırmalarıyla tanınmıştır.

12 Şubat 1918'de New York'ta doğdu. Columbia Üniversitesi'nde gördüğü lisans öğrenimini 1936'da, aynı kurumda yaptığı doktorasını da 1939'da tamamladı. 1939-1941 arasında California Üniversitesi'nin Berkeley şubesinde araştırmacı, 1941-1943 arasında Purdue Üniversitesi'nde önce öğretim görevlisi daha sonra da yardımcı doçent olarak çalıştı. 1943-1946 arasında, savaş araştırma programları çerçevesinde Massachussetts Institute of Technology'ye (MIT) bağlı Radyosyon Laboratuvarı'ndaki radar geliştirme çalışmalarına katıldı. Savaştan sonra Harvard Üniversitesi'nde doçentliğe getirildi, bir yıl sonra da profesörlüğe yükseltildi. 1972'de "Higgins Profesörlüğü"ne atandı. 1980 yılından bu yana California Üniversitesi'nin Los Angeles şubesinde çalışan Schwinger, 1947'de ABD Ulusal Bilimler Akademisi'nin üyeliğine seçilmiş, elektromanyetizmanın kuvantal kuramına yaptığı önemli katkılar nedeniyle, 1965'te R. Feynman ve S.I.Tomonaga ile birlikte Nobel Fizik Ödülü'nü kazanmıştır.

Dirac'ın 1927'de elektronlar için önerdiği görelilikli kuvantum kuramı, elektronların karşıtları olan pozitronların varlığını öngörmüştü. Dirac doğal çevrede algılanamayan pozitronları, "eksi enerjili" düzeyleri tümüyle dolduran ve dolayısıyla yeterli enerji gelmedikçe etkileşme yapamayan eksi enerjili elektronların oluşturduğu "Fermi denizi"nde, yeterli enerji verilince doğan "deşik"ler olarak yorumladı. Ancak, yeni doğan kuvantum elektrodinamiği, gerek Fermi denizindeki elektronların sayısının, gerek bir elektronun kendi yarattığı elektromanyetik alanla etkileşmesinin "sonsuz" büyük olarak hesaplanması gibi önemli bir zayıflık taşıyordu. Schwinger, hesaplarında elektronun enerjisini ve yükünü sonsuz yapan etkileri, sonlu olanlarından ayırarak bu zayıflığı ortadan kaldırmayı başardı. Sonsuzlukları, elektronun belirsizlik ilkesinden dolayı hiç yoktan foton salıp yakalamasına (boşluk dalgalanmaları) bağlamış ve ölçülen elektron yük ve kütlesinin bu "sonsuz" büyüklükleri de içerdiğini öne sürerek, hesaplarında ölçülen değerleri kullanmıştı. Bugün "sonsuzluğu giderme-yeniden normalleştirme" olarak adlandırılan bu yöntemle, 1947 yılında Lamb ve Rutherford'un hidrojen atomu tayfında gözledikleri çok küçük ve umulmadık bir çizgi yarılmasının niceliğini hesaplayabildi. Bugün, eklenen düzeltme terimleriyle, deneysel duyarlılıktan daha büyük bir kesinlikle hesaplanabilen ve "Lamb kayması" olarak anılan bu yarılma, kuramsal fiziğin en çarpıcı başarılarının arasında yer alır.

● YAPITLAR (başlıca): *Discontinuities in Waveguides*, 1968, (Dalgakılavuzlarında Süreksizlikler); *Particles and Sources*, 1969, (Tanecikler ve Kaynaklar); *Quantum Kinematics and Dynamics*, 1970, ("Kuvantum Kinematiği ve Dinamik"); *Particles, Sources and Fields*, 2. cilt, 1970-1973, (Tanecikler, Kaynaklar ve Alanlar).

● BAKINIZ: DIRAC, FERMI, FEYNMAN, W. E. LAMB, TOMONAGA.

SCHWITTERS, Kurt
(1887-1948)

Alman, ressam ve heykelci. Alman Dadacılığı'nın en önemli temsilcilerindendir.

20 Haziran 1887'de Hannover'de doğdu, 8 Ocak 1948'de İngiltere'de, Ambleside'da öldü. Sanat eğitimini Dresden Akademisi'nde yaptı. I. Dünya Savaşı'na katıldıktan sonra Hannover'e yerleşti. Bu sıralarda Dadacılık'a ilgi duydu, ancak Berlin grubuna kabul edilmeyince 1919'da Hannover'de Merz adını verdiği kendi Dadacılık hareketini geliştirdi. Bir yandan da Berlin'de yayımlanan öncü dergi *Der Sturm*'a (Fırtına) yazılar yazdı. 1920'de H. Arp ve öbür Alman Dadacılar'la tanıştı. 1922'de Van Doesburg ile Hollanda'da Dadacılık'ı tanıtmak amacıyla bir geziye çıktı. 1923-1932 arasında *Merz* adıyla bir dergi yayımladı. 1930'da *Cercle et Carré* (Daire ve Kare), 1932'de de Soyutlama-Yaratma (Abstraction-Création) adlı soyut sanat gruplarına üye oldu. 1937'de Nasyonal Sosyalist yönetim tarafından yapıtları "yoz sanat" olarak nitelendi. Hemen ardından çalışması engellenince Norveç'e gitti. 1940'ta Almanlar'ın Norveç'i işgalinden sonra İngiltere'ye geçti. Bir süre Londra'da Marx Ernst ile birlikte oldu, sonra 1945'te Ambleside'a yerleşerek yaşamının sonuna değin orada kaldı.

Schwitters önceleri akademik bir tutumla portreler yapmış, 1918'den sonra ise özellikle Kandinsky'den ve Kübistler'den etkilenerek, yapıştırma resim (kolaj) gibi yeni teknikler denemiştir. Bir resminde kullandığı "Commerz" başlığından esinlenerek, geliştirdiği Dadacılık'a Merz adını vermiştir. Otobüs bileti, pul, sigara paketi, eski kataloglar gibi kent yaşamının artık nesnelerinden oluşturduğu iki boyutlu kompozisyonlarına Merzbilder (Merz resimleri), üç boyutlu konstrüksiyonlarına ise Merzbau (Merz yapısı) adını vermiştir. 1920'lerde evinin bir odasında, günlük nesneleri bir araya getirerek oluşturduğu *Merzbau I*'e on altı yıl boyunca ekler yaparak büyütmüş, ancak yapıt II. Dünya Savaşı'nda tahrip olmuştur. *Merzbau II*'ye Norveç'te 1937'de başlamış, bu yapıt da 1951'deki bir yangında yok olmuştur. Schwitters İngiltere'de *Merzbau III*'e

başlamışsa da yapıt ölümüyle yarım kalmıştır. *Merzbau III* bugün Newcastle Üniversitesi'nde korunmaktadır.

● YAPITLAR (başlıca): *Işık Merkezli Resim*, 1919, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Yerinden Oynamış Güçler*, 1920, Sanat Müzesi, Bern; *Merzbau I; Büyük Tüylü*, 1926; *Merz*, 1930; *Merzbau II; Merzbau III*, Newcastle Üniversitesi; *Nasıl İsterseniz*, 1946, Beyeler Galerisi, Basel.

● KAYNAKLAR: S. Themerson, *Kurt Schwitters in England*, 1958.

● BAKINIZ: DUCHAMP.

SCHYGULLA, Hanna
(1943)

Alman (FAC) sinema oyuncusu. 1970'lerin sonlarında ün kazanarak Avrupa sinemasının en güçlü kadın oyuncularından biri olmuştur.

Polonya'da, Katoviçe'de doğdu. Almanya'nın Münih kentinde büyüdü. Sinemaya, birlikte tiyatro okudukları Alman yönetmen R.W. Fassbinder'in filmlerinde oynayarak başladı. Fassbinder'in *Die Ehe der Maria Braun* (Maria Braun'un Evliliği) filmindeki oyunuyla uluslararası ün kazandı. Bu filmde, savaş sonrası ortamında Almanya'da ayakta kalmaya çalışan bir kadının yaşam mücadelesini ve duygu dünyasını büyük bir başarıyla canlandırıyordu; gene Fassbinder'in *Lili Marleen* (Lili Marleen) adlı filminde ünlü oyuncu Marlene Dietrich'i anımsatan, birçok yönden de onu aşan bir oyun verdi.

1980'e değin daha çok Fassbinder'le çalışan Schygulla, onun ölümünden sonra Avrupa'nın en ünlü yönetmenlerinin filmlerinde roller aldı. Böylece oyunculuk yeteneğinin Fassbinder'e bağlı olmadığını kanıtladı. Scola, Schlöndorff, Godard, Ferreri, Saura, Trotta ve Wajda gibi yönetmenlerin önemli filmlerindeki başarılı oyunlarıyla Avrupa'nın en güçlü oyuncularından biri oldu.

Schygulla, canlandırdığı kişilikleri titiz bir çalışmayla yeniden yaratırken, onlara kendi havasını katan ender oyunculardan biridir.

● YAPITLAR (başlıca): *Katzelmacher*, 1969; *Jagdszenen aus Niederbayern*, 1969, ("Aşağı Bavyera'dan Av Sahneleri"); *Der Handler der viet Jahreszeiten*, 1971, ("Dört Mevsim Satıcısı"); *Die bitteren Tränen der Petra von Kant*, 1972, ("Petra von Kant'ın Acı Gözyaşları"); *Fontane Effi Briest*, 1974; *Die Ehe der Maria Braun*, 1979, (Maria Braun'un Evliliği); *Berlin Alexanderplatz*, 1980, ("Berlin Alexander Alanı"); *Lili Marleen*, 1981, (Lili Marleen); *Die Fälschung*, 1981, ("Kandırma"); *La nuit de Varennes*, 1981, (Varennes Gecesi); *Passion*, 1981, (Çile); *Haller Wahn*, 1983; *Eine Liebe in Deutschland*, 1983, (Almanya'da Bir Aşk); *Il futuro e donna*, 1984, ("Gelecek Kadındır").

SCIPIO AFRICANUS
(İÖ 236-184)

Romalı asker ve devlet adamı. Hannibal'i yenerek II. Pön Savaşı'nı sona erdirmiştir.

Roma'da doğdu, Campania'da Liternum'da öldü. Roma'nın önemli Patrici ailelerinden birinden geliyordu. İÖ 218'de konsül olan ve Hannibal'in İtalya'yı işgalini önlemeye çalışan babası Publius Scipio'nun komutasında Ticinus (Ticino) Savaşı'na katıldı. İÖ 216'da askeri tribün olarak, Cannae Savaşı'nda bulundu. İÖ 213'te sivil yaşama döndü. İÖ 211'de babası Publius ve amcası Gnaeus Scipio, İspanya'da Kartacalılar'a karşı savaşırlarken öldürüldüler. Scipio, konsül ya da practor olmamasına karşın İspanya'ya gönderilen yardım birliklerinin başına geçti.

Kartacalılar'ın, İtalya'da bulunan Hannibal'e yardım etmelerini önlemek ve İspanya'yı denetim altına almak amacıyla İÖ 209'da Yeni Kartaca'ya (Cartagena) karşı bir saldırı düzenledi ve kenti aldı. İÖ 208'de, Hannibal'in küçük kardeşi Hasdrubal'i, Baecula'da (Bailen) yenilgiye uğrattı. Bununla birlikte, Hasdrubal'in İtalya'ya gitmesini önleyemedi. Hasdrubal'i izlemekten vaz geçen Scipio, İspanya'da kalarak diğer Kartaca güçleri ile savaşmaya başladı. İÖ 206'da İlipa'da (Seville yakınlarında Acalà del Rio) bir Kartaca ordusunu yenilgiye uğrattı. Gades'i (Cadiz) ele geçirerek, İspanya'nın denetim altına alınması işlemini tamamladı.

İÖ 205'te konsül seçildi. İtalya'da Hannibal'i yenmenin güçlüğünü kavrayan Scipio, savaşı sona erdirmek için doğrudan Kartaca'ya saldırılması görüşündeydi. Sicilya'ya geçen ve asker toplayan Scipio, İÖ 204'te Afrika kıyılarına çıktı, Utica'yı kuşattı. İÖ 203 kışında Hasdrubal adlı başka bir Kartaca komutanını ve Numidyalı bağlaşıklarını yenilgiye uğrattı. Scipio'nun Tunus'u alması üzerine Kartacalılar barış için girişimlerde bulundular. Scipio da ateşkes ilan etti. Kartaca'nın tehlikede olduğunu gören Hannibal ise, İÖ 202 kışında Afrika'ya geri döndü. Hannibal'in geri dönmesi çarpışmaların yeniden başlamasına neden oldu. Numidya Prensi Masinissa'dan önemli bir süvari yardımı almayı başaran Scipio, Zama'da Hannibal'in ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı. Kartaca ile barış yapmayı kabul eden Scipio, bu savaştan sonra Africanus (Afrikalı) unvanını aldı.

Scipio, İÖ 199'da senato başkanlığına (princeps senatus) getirildi. İÖ 194'te ikinci kez konsüllüğe seçildi. İÖ 193'te, Roma korumasına girmiş olan Numidya Kralı Masinissa ve Kartaca arasındaki bir anlaşmazlığı çözümlemek için Afrika'ya gönderildi. Selevkos Kralı III. Antiokhos'un Yunanistan'a saldırması ve yenilgisinden sonra Scipio'nun kardeşi Lucius, III. Antiokhos üzerine savaşa gönderildi. Scipio kardeşinin ordusunda komutan yardımcısı (legate) oldu. Lucius, İÖ 190'da Manisa'da III. Antiokhos'u yenilgiye uğrattı. Scipio Africanus, zafere karşın oldukça hafif koşullar taşıyan bir barış antlaşması hazırladı.

Yaşlı Cato'nun başı çektiği karşıtları bu barış antlaşmasına karşı çıktılar. Lucius ve Scipio Africanus'un, III. Antiokhos'tan rüşvet aldıklarını ileri sürdüler. Scipio Africanus, bu eleştiriler üzerine, İÖ 184'te

Liternum'daki villasına çekildi ve kamu hizmetinden ayrıldı.

Scipio Africanus, İspanya ve Afrika'da Roma üstünlüğünün sağlanmasına katkıda bulunmuş; yenilen devletler ile yapılan antlaşmalarda ılımlı bir politika izlemiş; yeni bağlaşıklar kazanmıştır. Aynı zamanda Yunan kültürünün koruyucusu olmakla da tanınmıştır.

● BAKINIZ: ANTİOKHOS III, CATO [Yaşlı], HANNİBAL.

SCOFIELD, Paul
(1922)

İngiliz tiyatro ve sinema oyuncusu. Üstün oyunculuk gücü ve başarılı yorumlarıyla tanınmıştır.

21 Ocak 1922'de Sussex bölgesinde, Hurstpierpoint'da doğdu. Brington'da, Varndean Okulu'nda okudu. 1939'da Croydon Repertuar Tiyatrosu'nda ve 1940'ta Londra'da Mask Theatre School'da çalışmalar yaptı. 1942-1945 arasında Birmingham Repertuar Tiyatrosu'nda sahneye çıktı. 1946'da Stratford-on-Avon'da oynanan Sheakspeare'in *Love's Labour's Lost* ("Aşkın Boşa Giden Emeği") oyunundaki Don Armado rolüyle dikkati çekti. İki yıl Londra'da oyunculuk yaptıktan sonra tekrer Stratford-on-Avon'da sahneye çıktı. 1950'de Londra'da *Ring Round the Moon* oyununda iki rolü birden oynayınca yaygın bir üne kavuştu.

Daha on dört yaşında sahneye çıkan Scofield, her zaman üstün bir oyun ortaya koymasını bilmiştir. Birçok kez aynı rolü hem sahnede, hem de beyaz perdede oynamıştır. Örneğin Royal Shakespeare Company'de 1963'te Londra'da ve Paris'te, ertesi yıl da çıkılan bir dünya turunda oynadığı Kral Lear rolünü, 1970'te P. Brooks'un çektiği filmde de canlandırmıştır. Londra ve New York'ta *A Man for All Seasons* (Yalnız Adam) oyununda canlandırdığı Sir Thomas More rolü en büyük başarılarından biri olmuştur. Bu oyundan uyarlanan ve F. Zinnemann'ın yönettiği filmde de sahnedeki başarısını tekrarlamış ve bu oyunuyla 1967'de en iyi oyuncu olarak hem İngiliz Film Akademisi'nin ödülünü, hem de Oscar'ı kazanmıştır. 1979'da Amadeus oyunundaki Salieri rolüyle de büyük ilgi toplamıştır.

● **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Oyunlar:** *Love's Labour's Lost*, 1946, ("Aşkın Boşa Giden Emeği"); *Hamlet*, 1948; *Winter's Tale*, 1948, (Kış Masalı); *Ring Round the Moon*, 1950; *Martı*, 1949; *A Man for All Seasons*, 1960, (Yalnız Adam); *Kral Lear*, 1963; *Amadeus*, 1979; *Othello*, 1980; *Don Kişot*, 1982. **Oynadığı Filmler:** *The Train*, 1964, (Tren); *A Man for All Seasons*, 1966, ("Yalnız Adam"); *Bartleby*, 1970; *Kral Lear*, 1970; *A Delicate Balance*, 1972, ("Duyarlı Denge").

SCOLA, Ettore
(1931)

İtalyan senaryo yazarı ve sinema yönetmeni. Birbirinden ilginç ve değişik filmleriyle 1970'lerin sonlarında uluslararası ün kazanmıştır.

Kuzeydoğu İtalya'da, Treviso'da doğdu. Gülmece dergilerinde ressam olarak çalışırken, hafif güldürü filmleri ve melodramlar için senaryolar yazmaya başladı. 1950'lerde bu tür senaryolarıyla bir yandan sinema deneyimi kazanırken, bir yandan da birçok İtalyan oyuncusunun sinemadaki tipini belirledi. 1964'te *Si permette parliamo di donne* ("Kadınlardan Söz Edelim Lütfen") ile yönetmenliğe başladı. Senaryo yazarlığını da sürdürdü. 1970'te *Drama della geloise* ("Kıskançlık Dramı") ile adını uluslararası alanda duyurdu. Roma'nın kenar mahallelerinde geçen acı güldürüsü *Brutto sporchie cattivi* ("Korkunç, Pis ve Kötüler") ile 1976 Cannes Film Şenliği'nde En İyi Yönetmen Ödülü'nü kazandı. Hitler'in İtalya'yı ziyaret ettiği gün rastlantıyla karşılaşan iki kişinin ilişkileri çevresinde, savaşın ve faşizmin insanlar üzerindeki etkilerini anlatan *Una giornata particulare* (Özel Bir Gün) adlı filmi ise yine Cannes Film Şenliği'nde Jüri Özel Ödülü'nü aldı. Bir dans salonunun yarım yüzyıllık yaşantısını anlatırken Fransız yakın tarihinden son derece özgün kesitler veren, tümü müzik ve danstan oluşan 1983 tarihli *Le Bal* ("Balo") adlı filmi ise ona Berlin Film Şenliği'nde En İyi Yönetmen Ödülü'nü kazandırdı.

Scola, senaryo yazarlığının verdiği deneyimle filmlerini çok sağlam bir öyküye ve ilginç bir olaya dayandırır. Bu temel üzerinde, güldürüyle trajediyi, savruklukla ölçülülüğü, duygularla bilinci kaynaştırır. Yapıtları sinema estetiği açısından da yetkin ürünlerdir.

● **YAPITLAR (başlıca): Senaryo:** *Due notti con Cleopatra*, 1954, ("Kleopatra'yla İki Gece"); *Fantasmi a Roma*, 1960, ("Roma Hayaletleri"); *La visita*, 1963, ("Ziyaret"). **Yönettiği Filmler:** *Si permette parliamo di donne*, 1964, ("Kadınlardan Söz Edelim Lütfen"); *Drama della geloise*, 1970, ("Kıskançlık Dramı"); *C'era vamo tanto Amati*, 1975, ("Ne Kadar Sevmiştik"); *Brutto sporchie cattivi*, 1976, ("Korkunç, Pis ve Kötüler"); *Una giornata particulare*, 1977, (Özel Bir Gün); *La terrazza*, 1980, ("Teras"); *Passione a'amore*, 1981, ("Aşk Tutkusu"); *La nuit de Varennes*, 1982, (Varennes Gecesi); *Le bal*, 1983, ("Balo").

SCORSESE, Martin
(1942)

ABD'li sinema yönetmeni. Hollywood'un temel türlerini yeni bir tavırla ele aldığı filmleriyle 1970'lerden sonra Amerikan sinemasının en ilginç yönetmenlerinden biri olmuştur.

17 Kasım 1942'de New York'ta, Flushing'de doğdu. İtalyan göçmeni bir ailedendi. Çocukluğu, New York'un Küçük İtalya olarak bilinen İtalyan mahallesinde, durmadan film izleyerek geçti. Bir yıl papazlık eğitimi gördüyse de sinema tutkusu ağır bastı ve New

York Üniversitesi Film Okulu'na girdi. Lisansüstü eğitimini yaparak 1966'da mezun oldu. Bu arada bir yandan da kısa filmler yaptı.1970'e değin üniversitede öğretim görevlisi olarak çalıştı. Bu dönemde ilk uzun filmi olan *Who's That Knocking at My Door?*'u ("Kapımı Vuran Kim?") çekti. 1972 tarihli *Boxcar Bertha* (Aşk ve Ölüm) adlı filmiyle hem Hollywood sistemi içinde çalışma, hem de kendi kişisel tavrını ortaya koyma olanağını buldu. Kendi gençlik yıllarına dayalı *Mean Streets*'de ("Pis Sokaklar") kent yaşamının duyarlılığını kavrayan ve tiplerini derinlemesine işleyen bir üslup oluşturdu. Ticari bakımdan başarısızlığa uğrayan bu filmini, önemli bir gişe başarısı sağlayan ve feminist nitelikler içeren *Alice Doesn't Live Here Anymore*, (Alice Artık Burada Oturmuyor) izledi.

Scorsese en büyük başarısını, Vietnam Savaşı sonrası Amerikan toplumunun çarpıcı bir görünümünü çizdiği ve bu toplumun kahramanlar yaratma düşkünlüğüne benzersiz bir eleştiri getirdiği *Taxi Driver* (Taksi Şoförü) ile kazandı.

Filmlerinin başrollerini genellikle Robert De Niro'ya oynatan Scorsese, konulu filmlerinin yanı sıra, yakın çevresini anlattığı 6 filmle tamamlanacak olan bir belgesel dizi de yaptı.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Who's Knocking at My Door?*, 1968, ("Kapımı Vuran Kim?"); *Boxcar Bertha*, 1972, (Aşk ve Ölüm); *Mean Streets*, 1973, ("Pis Sokaklar"); *Alice Doesn't Live Here Anymore*, 1975, (Alice Artık Burada Oturmuyor); *Taxi Driver*, 1976, (Taksi Şoförü); *New York New York*, 1977, (New York New York); *The Last Waltz*, 1978, ("Son Vals"); *Raging Bull*, 1979, (Kızgın Boğa); *King of Comedy*, 1982, (Kahkaha Kralı).

SCOTT, Robert Falcon
(1868-1912)

İngiliz, kaşif. Güney Kutup Noktası'na ulaşan ikinci kaşiftir.

6 Haziran 1868'de Devonport'ta doğdu, 29 Mart 1912'de Antarktika'da öldü. Askeri Donanma Okulu'ndaki öğrenimini 1881'de tamamladı. 1882'de deniz yarsubaylığına, 1891'de de teğmenliğe yükseltildi. 1900'de Güney Kutup'una düzenlenen bir sefere gemi komutanı olarak katıldı. Dört yıl süren gezinin ardından yüzbaşılığa yükseltildi. 1910'da Antarktika bölgesine yönelik son seferine başladı. İki yıllık zorlu bir yolculuğun sonunda, Norveçli kâşif Amundsen'den 35 gün sonra, Güney Kutup Noktası'na ulaşmayı başardı, ancak dönüş sırasında çetin hava koşullarına yenildi ve tüm ekibiyle birlikte donarak öldü.

20. yy'a gelindiğinde 19.yy başlarında balina avcılarınca bulunan Antarktika kıtasının büyük bir bölümü, özellikle Fransız denizci Dumont d'Urville (1790-1842), İngiliz kâşif J.C. Ross, Belçikalı kâşif Carstsen Burchgranih (1864-1934) ve Norveçli bilim adamı O. Nordenskjöld'ün gezileriyle keşfedilmiş, ancak henüz kutup noktasına ulaşılamamıştı. Scott 1900-1904 arasındaki seferi sırasında kıtaya ilişkin önemli jeolojik ve meteorolojik araştırmalar gerçekleştirdikten sonra Ross Denizi'nin incelenmesi ve kutup noktasının keşfi amacına yöneldi.

1910'da Terra Nova gemisiyle yola çıkan Scott ertesi yılın Ekim'inde, Evans Körfezi'nde on bir arkadaşıyla birlikte gemiyi terk etti ve kıtanın içlerine doğru ilerlemeye başladı. Ancak 83° 30' enlemine ulaşıldığında motorlar bozulmuş, köpekler ilerleyemez olmuştu. Beardmore Buzdağı'nda, yedi kişinin geri dönmesiyle beş kişi kalan ekip 81 günlük bir yürüyüşten sonra 17 Ocak 1912'de kutup noktasına ulaşmayı başardıysa da, aynı noktaya 14 Aralık 1911'de ulaşmış olan Amundsen'in diktiği Norveç bayrağıyla karşılaştı. Dönüş yolculuğu sırasında kampa 17 km kala kar fırtınasına yakalanan Scott ve arkadaşları yakıt ve yiyeceklerinin bitmesi üzerine 29 Mart'ta donarak yaşamlarını yitirdiler. Scott'un not defteri, araştırma yazıları ve ekibin donmuş cesetleri altı ay kadar sonra bulunmuştur.

● **YAPITLAR** (başlıca): *The Voyage of Discovery*, 1905, ("Discovery'nin Yolculuğu").

● **BAKINIZ:** AMUNDSEN, O. NORDENSKJÖLD, J.C. ROSS.

SCOTT, Walter
(1771-1832)

İskoç, romancı ve şair. Avrupa'da tarihsel roman türüne öncülük eden yazarlardandır.

15 Ağustos 1771'de Edinburgh'da doğdu, 21 Eylül 1832'de Abbotsford'da öldü. Etkisini yitirmekte olan İskoç aristokrasisiyle olduğu kadar, yükselmekte olan İngiliz orta sınıfıyla da bağları olan bir aileden geliyordu. Edinburgh Üniversitesi'nde, daha sonra da avukat olan babasının yanında hukuk eğitimi gördü. 1792'de avukat oldu, ancak edebiyat, folklor ve antikacılık daha fazla ilgisini çeken alanlardı. Alman Romantikleri'ni orta Çağ romanslarını ve İskoç halk şiirlerini inceledi. Goethe'nin bir oyununu İngilizce'ye çevirdi. 1802-1803 yıllarında yayımlanan ilk kitabı *The Minstrelsy of the Scottish Border* ("İskoç Sınır Şarkıları") İskoç baladlarından yaptığı bir derlemeydi. Scott'un sözlü halk şiiri geleneğine olan ilgisi, 18. yy'da Thomas Percy (1729-1811) gibi şairlerin öncülük ettiği eski halk şiirini canlandırmayı amaçlayan bir anlayışın parcasıydı. Bir yandan da dönemin etkili dergilerinden *Edinburgh Review*'ya yazılar yolluyordu.

Scott, önceleri *The Lay of the Minstrel* ("Son Şairin Şarkısı"), *Marmion ve The Lady of the Lake* ("Göldeki Kadın") adlı tarihsel romans türü şiir kitaplarıyla romantik bir şair olarak tanındı. Wordsworth, Lord Byron ve Robert Southey (1774-1843) gibi dönemin ünlü şairleriyle yakınlık kurdu. Ancak asıl ününü romancı olarak kazandı. Stuart ailesini İngiliz tahtına yeniden geçirmek amacındaki 1745 ayaklanmasını konu alan ve 1814'te imzasız olarak yayımladığı *Waverley* adlı tarihsel romanıyla büyük ilgi topladı. Bunu izleyen on beş yıl içinde yirmiyi aşkın roman yazdı. Waverley'in yazarı imzasıyla yayımladığı bu romanlarıyla büyük bir ün yaptı. Yaşamının son yıllarında sağlığının bozulmasına karşın parasal durumunu düzeltmek ve borçlarını ödeyebilmek için sürekli olarak yazmayı sürdürdü.

Scott, İngiltere ve İskoçya tarihini konu alan romans ve şövalye romanlarıyla 18. ve 19. yy boyunca popülerliğini sürdürmüş, tarihsel romanın yalnızca İngiltere'de değil, Avrupa'da da gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. En başarılı yapıtları İskoçya'nın yakın tarihi üzerine olanlardır. Romanlarının çoğu 18. yy İngiliz romanında sık sık görüldüğü gibi genç bir kahramanı merkez alır, genellikle de bir aşk öyküsü çevresinde gelişir. Bunlar biçim ve yapı bakımından zayıf olmakla birlikte, Scott, karakterlerini ustalıkla çizmiş, tarihi canlı bir anlatımla vermiş, kişisel ikilemlerin arkasındaki tarihsel çatışmaları yansıtabilmiştir. Scott, İskoç kültürünü ve Orta Çağ'ı konu alarak 18. yy İngiliz yazarlarının insan doğasının tekliğini ve Yunan-Roma uygarlığının evrenselliğini savunan görüşlerinden ayrılmış, değişik uygarlık ve kültürleri anlatan, karakterlerini iki kültür arasında yerleştiren, tarihe ve geçmişe olan ilgiyi canlandıran romanlarıyla Romantizm'in de öncüsü olmuştur.

● **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Waverley,* 1814; *Guy Mannering,* 1815; *The Antiquary,* 1816, ("Antikacı"); *Rob Roy,* 1818; *The Heart of Midlothian,* 1818, ("Midlothian'ın Yüreği"); *Ivanhoe,* 1819; *The Monastry,* 1820, ("Manastır"); *The Pirate,* 1822, ("Korsan"); *The Fortunes o Nigel,* 1822, ("Nigel'in Serveti"); *The Betrothed,* 1825, ("Nişanlı"); *The Talisman,* 1825, ("Tılsım"); *Woodstock,* 1826; *The Fair Maid of Perth,* 1828, ("Perth'li Güzel Kız"); *Castle Dangerous,* 1831, ("Tehlikeli Şato"). **Şiir:** *The Lay of the Last Ministrel,* 1805, ("Son Şairin Şarkısı"); *Marmion,* 1808; *The Lady of the Lake,* 1810, ("Gölgedeki Kadın"). **Çeşitli:** *The Minstrelsy of the Scottish Border,* derleme, 1802-1803, ("İskoç Sınır Şarkıları"): *The Life of Napoléon Buonaparte,* 1827, ("Napoléon Boneparte'ın Yaşamı"); *Letters on Demonology and Witchcraft,* 1830, ("Şeytanlık Bilimi ve Büyücülük Üstüne Mektuplar").

● **KAYNAKLAR:** A.O.J. Cockshut, *The Achievement of Walter Scott,* 1969; E. Johnson, *Walter Scott: The Great Unknown,* 2 cilt, 1970; J.G. Lockhart, *Memoirs of the Life of Sir Walter Scott,* 7 cilt, 1837; G. Lukács, *Der historische Roman,* 1955.

SCRIBE, Eugène
(1791-1861)

Fransız oyun yazarı. İyi kurulmuş oyun türünün en büyük ustası sayılır.

Eugène Antoine Scribe 24 Aralık 1791'de Paris'te doğdu, 20 Şubat 1861'de aynı kentte öldü. Bir çuha tüccarının oğluydu. Hukuk öğrenimi gördü. Ama kısa sürede hukukçuluktan vazgeçerek oyun yazmaya yöneldi. İlk oyunu 1810'da Paris'te sergilendi. İlgi görmemesine karşın, Scribe oyun yazmayı sürdürdü. Birkaç yıl sonra *Encore une nuit de la garde nationale* ("Ulusal Muhafız Alayının Bir Gecesi Daha") ile ün kazandı. 1836'da Fransız Akademisi'ne seçildi.

Scribe, iyi kurulmuş oyun (pièce bien faite) türünün yaratıcısı sayılır. Sayısı 300'ü aşan vodvil, komedi, tarihsel oyun, trajedi ve opera için librettolarında, tiyatro tekniğini çok iyi kullandığı görülür. Genellikle burjuvazinin değerlerini ele alır, Romantizm'e karşı bir tutumla, çıkar ilişkilerini irdeler. Ancak, bu oyunlar konularıyla değil, ustaca kurulmuş yapılarıyla önem kazanmışlardır. Karmaşık bir olay örgüsü, etkileyici ve hazırcevap konuşmalar, şaşırtmacalar, Scribe'ın oyunlarının başlıca özelliğidir.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Encore une nuit de la garde nationale,* 1815, ("Ulusal Muhafız Alayının Bir Gecesi Daha"); *Le mariage de raison,* 1826, ("Mantık Evliliği"); *Robert le Diable,* libretto, 1831, ("Şeytan Robert"); *Les Huguenots,* 1836, ("Huguenot'lar") *Le verre d'eau,* 1842, (Bir Bardak Su, 1946).

● **BAKINIZ:** SARDOU.

SEABORG, Glenn Theodore
(1912)

ABD'li nükleer kimyacı. Uranyumötesi elementlerden birçoğunun bulunmasında etkili olmuştur.

19 Nisan 1912'de Michigan Eyaletin'deki Ishpeming'de doğdu. 1934'te Los Angeles'teki California Üniversitesi'nde kimya dalında lisans öğrenimini tamamladı, üç yıl sonra da Berkeley'deki California Üniversitesi'nden doktora derecesini aldı. Bu üniversitede, Lewis'in yönetiminde iki yıl araştırma görevlisi olarak çalışan ve 1939'da öğretim görevine atanan Seaborg, 1941'de uranyumötesi elementlerden plütonyumun bir izotopunu bulunca, Chicago Üniversitesi'nde bir araştırma grubu kurarak, atom bombasının yapımını amaçlayan Manhattan Projesi çerçevesinde plütonyum üretimine yönelik çalışmaları yönetti.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, 1946'da, profesör olarak yeniden Berkeley'deki California Üniversitesi'ne döndü, ertesi yıl Lawrence Radyasyon Laboratuvarı'ndaki nükleer kimya araştırmalarının yöneticiliğini, 1958'de de üniversitenin rektörlüğünü üstlendi. 1961'de ABD Atom Enerjisi Komisyonu'nun başkanlığına getirilince rektörlük görevinden ayrılan, 1971'de döndüğü California Üniversitesi'ndeki öğretim görevini 1985'te de sürdürmekte olan Seabor, birçok üniversite ve kuruluşun onur üyeliğine seçilmiş, uluslararası atom enerjisi konferanslarında ve görüşmelerinde ülkesini temsil etmiş, uranyumötesi elementlerin bulunmasına katkıları nedeniyle, 1951 Nobel Kimya Ödülü'nü E.M.McMillan ile bölüşmüştür.

Atomun temel yapısının 1930'ların başında anlaşılmasından sonra, 1934'te İtalya'da Fermi ve Segrè uranyumötesi elementleri elde etmek amacıyla çalışmaya başlamışlar, 1939'da Hahn ve Meitner'in uranyum çekirdeğinin bölünürlüğünü keşfetmelerinden bir yıl sonra da ABD'li fizikçiler Abelson ve McMillan, uranyumun fisyonuyla ilk uranyumötesi element olan 93 atom numaralı neptünyumu elde etmişlerdi. Seaborg da 1940'ta McMillan'ın grubuna katılarak, bilinen elementlerin, dairesel parçacık hızlandırıcılarında bombardıman edilmesiyle üretilen radyoaktif izotopları radyokimya yöntemleriyle araştırma projesinde görev aldı ve 1941'de uranyumun bombardımanı sonucunda 94 atom numaralı plütonyum elementini buldu. Savaş nedeniyle 1946'ya değin bulunuşu gizlenen plütonyumun 239 kütle sayılı izotopunun nükleer fisyona yatkınlığını açığa çıkaran ve atom bombası yapımı için uranyumdan plütonyum üretimini başlatan da gene Seaborg'un denetimindeki araştırma grubu oldu.

Seaborg ve arkadaşları, aynı yöntemle, 95 ile 102 atom numaraları arasında yer alan uranyumötesi elementlerden küriyumu 1944'te, amerikyumu 1945'te, berkelyum ile kaliforniyumu 1950'de, aynştaynyumu, 1952'de, fermiyumu 1953'te, mendelevyumu 1955'te, nobelyumu da 1958'de elde etmeyi başardılar.

Uranyumötesi elementlerin bulunması, Mendelyev'in elementler tablosunun son periyodunda gözlemlenen kimi düzensizliklere de açıklık kazandırmıştı. Toryumun, aynı düşey sütunda (grupta) bir önceki element olan seryuma benzemesi gerekirken daha çok hafniyuma benzer özellikler göstermesi, aynı şekilde, uranyumun da neodimden çok tungstene benzemesi nedeniyle, uranyum grubu elementlerin yeni bir geçiş periyodu oluşturduğu sanılıyordu. Seaborg ise, bu özellikleri, uranyumötesi elementlerin tıpkı lantanitler serisi gibi ikinci bir iç geçiş serisi oluşturduğuna ilişkin bir ipucu olarak yorumladı. Nitekim, bu elementlerin atom yapısına ilişkin araştırmalarıyla, aktinyumdan hemen sonraki 90 atom numaralı toryum elementiyle başladığı kabul edilen ve uranyumötesi elementleri içeren "aktinitler"in 7. periyotta ayrı bir seri oluşturduğunu açıkladı.

● **YAPITLAR** (başlıca): *The Chemistry of the Actinide Elements* (J. Katz ile), 1957, ("Aktinitler Kimyası"); *The Transuranium Elements*, 1958, ("Uranyumötesi Elementler"); *Man and Atom* (W.R. Corliss ile), 1971, ("İnsan ve Atom").

● **BAKINIZ:** ABELSON, FERMI, HAHN, E.O. LAWRENCE, G.N. LEWIS, McMILLAN, MEITNER, MENDELEYEV, MOSELEY, RUTHERFORD, SEGRE.

SEARLE, Ronald
(1920)

İngiliz, karikatürcü. Karikatürden yola çıkarak özgün bir grafik anlatıma ulaşmıştır.

3 Mart 1920'de Cambridge'de doğdu. Cambridge School of Art'da resim ve grafik sanatlar eğitimi gördü. İlk karikatürü, on beş yaşındayken üniversite dergisi *Granta* ve *Cambridge Daily News* gazetelerinde yayımlandı. Searle 1939'da askere alındı. II. Dünya Savaşı'nda Japonlar'a tutsak düştü, 1942-1946 arasında Siam ve Malaya'da kaldı. Ülkesine döndükten sonra 1957'ye değin *Lilliput, Sunday Express, News Chronicle* gibi önde gelen dergi ve gazetelerde karikatürcü olarak çalıştı. Reklam şirketleri ile televizyon için yapıtlar üretti. 1956'da *Punch* gülmece dergisinin kadrosuna girdi ve Londra'daki küçük bir yayınevinin yöneticiliğini üstlendi. 1957'de ABD'ye gitti, Hollywood'da hazırladığı deneysel bir kısa film çeşitli ödüller kazandı ve Venedik Şenliği'nde gösterildi. 1959'da Almanya'ya gitti, bu ülkeyle ilgili bir çizgi film hazırladı. ABD'de yayımlanan *Life* dergisi tarafından uluslararası olaylar için çizgi röportajlar hazırlamakla görevlendirildi, bu nedenle çeşitli ülkelere yolculuklar yaptı, İsrail'deki Eichmann duruşmasını izledi, başkanlık seçimi kampanyasında iki hafta J.F. Kennedy ile, iki hafta da R. Nixon ile ABD'yi dolaştı. 1960'ta Amerikan Ulusal Karikatürcüler Derneği tarafından yılın karikatürcüsü seçildi. 1961'de Paris'e yerleşti.

Searle ününü St. Trinian's College adlı bir okuldaki kız öğrencilerin okulu ateşe vermek, rakip takımın oyuncularını okulun bodrumuna kapatmak gibi "küçük" yaramazlıklarını konu alan karikatürleriyle yapmıştır. Zamanla, çeşitli ülkelerdeki günlük yaşamdan hayvan soyutlamalarına değin genişleyen konularına koşut olarak, çizgisi de yalınlıktan uzaklaşmış, taramalar, lekeler, koyulu açıklık ton kullanımlarıyla kendine özgü bir grafik anlatım biçimine dönüşmüştür. Yapıtları çeşitli ülkelerde kitap olarak yayımlanan Searle, İngiltere'de çekilen bir müzikli film için dekor ve kostümler hazırlamış, Alex Atkinson'unkiler başta olmak üzere çeşitli yazarların kitaplarını resimlemiştir.

● **YAPITLAR** (başlıca): **Kitap:** *The St. Trinian's Story*, 1959, ("St. Trinian's Koleji Öyküsü"); *Which Way Did He Go?*, 1961, ("Ne Yöne Gitti O?"); *From Frozen North to Filthy Lucre* (G. Marx ve J. Clapperton ile), 1964, ("Donmuş Kuzeyden Haram Kazanca"); *Searle in the Sixties*, 1964, ("1960'larda Searle"); *Russland für Ungläubige* (A. Atkinson ile), 1964, ("İnançsızlar için Rusya"); *Pardong M'sieur*, 1965, ("Özür Dilerim Bayım"); *Die Katzen des Ronald Searle*, 1967, ("Ronald Searle'ün Kedileri"); *Das eckige Ei*, 1969, ("Köşeli Yumurta"). **Çizgi Film:** *John Gilpin*.

SEBES, Gustav
(1905)

Macar, futbolcu. Daha çok çalıştırıcı olarak ün kazanmıştır.

Budapeşte'de doğdu. Orta ve yükseköğrenimi sırasında futbol oynadı. Futbolu bıraktıktan sonra futbol yetiştiricisi ve taktisyeni olarak tanındı. Macaristan Spor Okulu'nda futbol öğreticileri yetiştirilmesini sağladı. Spor sağlığı konusuna önem verdi, bu konuda enstitülerin açılmasına ön ayak oldu.

1946'da Macaristan milli futbol takımının antrenörü oldu. Ülkenin dört bir tarafına yayılan yetiştirdiği futbol adamları, 1950'lerden sonra dünya futbolunda bir fırtına gibi esecek olan Macaristan efsanesinin genç yıldızlarını belirlemeye başladılar. Macar milli futbol takımının tek seçicisi ve teknik direktörü olarak futbola büyük yenilikler getirdi. Nefes denetiminin ne olduğunu, futbolcuların değil, topun koşturulması gerektiğini anlattı ve uyguladı. 1950-1956 arasındaki büyük Macaristan takımı onun eseri olmuştu. Puskas' lar, Kochis'ler, Sandor'lar, Hideghutti'ler ve diğerleri ile Macar milli takımı bu dönemde Avrupa'nın ve dünyanın yenilmez ekibi oldu. Avrupa'daki futbol eğitim çalışmalarında hep bu öğreticinin sistemleri ele alındı. Futbolun estetikçisi olarak adlandırılan Sebes Avrupa Futbol Birliği UEFA'nın çeşitli kademelerinde de hizmet verdi.

SEBÜKTİGİN
(? - 997)

Gazneli hükümdarı. Gazneliler Devleti'nin kuruluşunu tamamlayarak doğuda ve batıda fetihler yapmıştır.

Doğum tarihi ve yeri bilinmiyor. Belh yakınlarında öldü. Isık-göl dolaylarında yaşayan Barsgan Türkleri'nden Çok Kara Berçkem'in oğludur. Bir baskın sırasında tutsak edilerek Sâmâniler'in önemli komutanlarından Alptigin'e satıldı. On iki yaşındayken Müslüman olarak özgürlüğüne kavuştu. Yetenekleriyle dikkat çekerek kısa zamanda yükseldi ve Alptigin'in kızıyla evlendi. 962'de Alptigin'le birlikte Sâmâni Hükümdarı II. Nuh b. Mansur'un ordusunu yenerek Gazne'nin işgalinde rol oynadı. Gazne Devleti'ni kuran Alptigin'in 963'te ölmesiyle yerine geçen oğlu Ebu İshak İbrahim'i 964'te Bilgetigin'le birlikte yönetimden uzaklaştırarak Fervan'da yönetime geçti. Gazne'yi yöneten Bilgetigin'i deviren Piri'yi yenerek 20 Nisan 977'de Gazne'de hükümdarlığını ilan etti. İlk olarak Büst ve Kusdar'ı alarak batıda durumunu güçlendirdikten sonra Hindistan'a yöneldi. Hindu Şahı Caypal'ı 979'da yenerek Gazne'nin doğu ve kuzeyindeki önemli yerleri, bugünkü Afganistan ve Belucistan'ın büyük bölümünü ele geçirdi. Kalaç Türkleri'ni ve Afganlar'ı egemenliği altına aldı. 994'te II. Nuh'un anlaşmazlığa düştüğü Horasan ve Herat valileri Ebu Ali Simcur'u ve Faik'i yenerek daha da güçlendi ve başarıları nedeniyle kendisine Nasıru'd Devle sanı, oğlu Mahmud'a (Gazneli) ise Seyfü'd-Devle sanı verildi. 995'te Ebu Ali Simcur ve Faik'i Tûs yakınında yenerek Horasan'a yönelik saldırılara son verdi. 996'da II. Nuh'un isteği üzerine Karahanlılar'ın Sâmâniler üzerine saldırıda bulunmasını önleyerek iki devlet arasında bir antlaşma yaptı.

Gazneliler Devleti'ni doğunun en güçlü İslam devleti durumuna getiren Sebüktigin bir süre sonra Belh'te hastalandı ve Gazne'ye giderken yolda öldü. Yerine geçen oğlu Mahmud döneminde devlet en geniş sınırlarına ulaştı.

SECRETAN, Charles
(1815-1895)

İsviçreli tanrıbilimci. Tanrı'nın salt özgürlük olduğu görüşünü savunmuştur.

19 Ocak 1815'te Lausanne'da doğdu, 22 Ocak 1985'te aynı kentte öldü. Orta ve yükseköğrenimini doğduğu kentte gördükten sonra Laussane Üniversitesi'nde felsefe ve metafizik profesörü olarak görev aldı. özgürlük, din, felsefe tarihi ve toplum sorunlarını içeren çalışmalarında filozof Baader ile Schelling'in geliştirdikleri öğretiye bağlı kaldı. Duns Scotus, Descartes ve Kant gibi filozofları inceledi. Secretan'a göre metafiziğin ahlaka dayanması gerekir, özü salt özgürlük olan Tanrı iyiyi de, kötüyü de kendi istencine uyarak yaratmıştır. Tanrısal nitelikler, bu özgürlüğün değişik adlarıdır. Tanrı kendi doğası gereği yetkindir, "kendi özgürlüğü nedeniyle özgürdür." Ancak bu özgürlük bir zorunluluk değildir. Secretan, metafiziğin üzerinde durması gerektiğini söylediği bu sorunları salt özgürlüğün tarihi olarak niteler. Ona göre özgür bir edim olan yaratmanın özü tanrısal bir tözdür. Tanrı, kendi kendinin ilkesi olduğundan, tanrısal yaratmada bir zorunluğun bulunduğu ileri sürülemez. Gerçekte yalnız Tanrı vardır, görünüşteki türlülük birbiri ardınca gelen kuşakların ayrı ayrı varlıklar sanılmasından kaynaklanır. Varlık bütününde görülen bireyleşme Tanrı'nın, gelişimi sağlamak için, insanlara yaptığı bir yardımdır. Her birey, gerçekte tek olan varlığın bir aşamasını gösterir. Salt değerle donanmış olan birey ölümsüzdür.

Secretan'ın kuramına göre ahlak özgürlüğün gerçekleşmesidir. Bu da doğaya egemen olmaya dayanır. Çünkü özgürlük ilk nedendir ve Tanrı-iyilik-özgürlük üçlemesinin bir kanadıdır. Öte yandan ilk neden ve erk de salt özgürlüktür. Bu özgürlük Tanrı'nın ve iyiliğin de tek kaynağıdır.

Felsefeyi us ilkelerine bağlayan, bütün insan eylemlerinde, sorunların çözümünde usa üstünlük ve ayrıcalık tanıyan filozoflara karşı istencin egemenliğini ileri süren Secretan'ın düşünceleri, tanrıbilimciler çevresinde coşkuyla karşılanmıştır. Özellikle kilise eğitim ve öğretiminde onun yapıtları birer kaynak ve örnek olarak değerlendirilmiştir.

● **YAPITLAR** (başlıca): *La philosophie de la liberté,* 1848, ("Özgürlüğün Felsefesi"); *Religion et la philosophie de V. Cousin,* 1868, ("V. Cousin'in Felsefesi"): *Theologie,* 1883, ("Din ve Tanrıbilim"); *La civilisation et croyance,* 1887, ("Uygarlık ve İnanç"); *Etudes sociales,* 1889, ("Toplumsal İncelemeler"); *Mon utopie,* 1892, ("Benim Ütopyam").

SEÇENOV, İvan Mihailoviç
(1829-1905)

Rus, fizyolog. Rusya'da fizyolojiye ilişkin çalışmalara öncülük etmiş, araştırmaları psikolojiye yeni bir boyut kazandırmıştır.

1 Ağustos 1829'da Teplyi Stan (bugün Seçenovo) köyünde doğdu, 2 Kasım 1905'te Moskova'da öldü. St. Petersburg'da (bugün Leningrad) 1843'te girdiği Mühendislik Okulu'ndan 1848'de mezun oldu. Kiev'de mühendis olarak askerlik görevini yaptıktan sonra 1850-1856 arasında Moskova Üniversitesi'nde tıp öğrenimi gördü. 1856-1859 arası Berlin'de J. Müller ve Du Bois-Reymond, Heidelberg'de H. Helmholtz gibi ünlü bilim adamlarının laboratuvarlarında araştırma yapan Seçenov, alkol zehirlenmesinin fizyolojisi üzerine hazırladığı teziyle 1860'ta St. Petersburg Tıp ve Cerrahi Akademisi'nden doktorasını aldı; aynı yıl akademinin fizyoloji kürsüsüne atandı ve Rusya'nın ilk fizyoloji laboratuvarını kurdu. 1863'te "Hayvan Elektrikselliği Üzerine" başlıklı dersleriyle St. Petersburg Bilimler Akademisi'nin Demidov Ödülü'nü kazandı.

1870'te Odessa'da Novorossiya Üniversitesi'ne geçen Seçenov, 1876'da oradan ayrıldıktan sonra girdiği ve 1888'e değin ders verdiği St. Petersburg Üniversitesi'nde bir fizyoloji laboratuvarı kurarak öncü nitelikli araştırmalar yaptı. 1889'da Moskova Üniversitesi'nde

doçent, 1891'de profesör oldu. 1901'de emekliye ayrılarak öğretim görevini bırakan Seçenov, deneylerini ölünceye değin sürdürdü.

Seçenov 1862'de Paris'te C. Bernard'ın laboratuvarında, beynin talamus bölgesindeki sinir merkezlerinin omurilik refleksleri üzerindeki engelleyici etkisine ilişkin "merkezi ketleme" olgusu üzerine araştırmalar yaptı. Omurilik reflekslerini engelleyen beyindeki bu merkeze daha sonra Seçenov merkezi adı verildi. Bu buluşu Seçenov'u tüm bilinçli ya da bilinçsiz edimleri, yapıları bakımından refleksler olarak tanımlayan genel bir beyinsel davranış mekanizmaları kuramı geliştirmeye yöneltti. Seçenov'un insan davranışlarının doğasının dirimbilimsel açıklanmasına yönelişini dönemin Rus aydınları onayladılarsa da, tutucu çevreler bunu ahlaksal ilkelere ve düzene karşı bir tehdit olarak gördüler. 1863'te bir dergide yayımladığı "Psikolojik Süreçlerin Fizyolojik Temellerine Başlangıç" adlı yazısını sansür, Maddecilik propagandası yaptığı gerekçesiyle yasakladı; "Beynin Refleksleri" adıyla sonradan yeniden yayımlanan bu yazı, psikolojide yeni bir alanın başlagıncını işaret ediyordu.

Seçenov deneylerinin önemli sonuçlarını 1866'da bir araya toplayıp *Fiziologia nervnoy sistemy* ("Sinir Sistemi Fizyolojisi") başlığı altında yayımladı; sinir sistemi organlarının anatomik yapısını temel alan kavramların karşısına sinir sistemi merkezlerinin ve bu merkezler arasındaki görev paylaşımının ya da işbirliğinin önemini vurgulayan yeni bir yorum getirdi.

1890'dan başlayarak fizyolojik psikoloji ve bilme *(cognition)* kuramları üzerine çalışmalarını yayımlayan Seçenov, kasları duyular yoluyla edinilmiş bilgilerin "alıcısı" olarak kabul edip kas duyarlılığı kuramıyla, duyusal algı mekanizmaları üzerine bugünkü bilgilerin oluşmasına önemli katkıda bulundu.

Rusya'da ilk Fizyoloji Okulu'nu Tıp ve Cerrahi Akademisi'nde kuran ve daha sonra öteki üniversitelerde de bir fizyoloji bölümünün açılmasını sağlayan Seçenov'un anısına, her üç yılda bir, fizyoloji alanındaki çalışmalara seçkin katkıda bulunan bir Sovyet bilim adamına SSCB Bilimler Akademisi'nce Seçenov Ödülü verilmektedir. Seçenov'un psikolojiyi fizyolojiyi temel alan "nesnel" bir doğabilimine dönüştürme çabaları başta Pavlov ve Behterev olmak üzere birçok bilim adamını etkilemiştir.

● YAPITLAR (başlıca): *O zhivatnom elektriçestve*, 1862, ("Hayvan Elektrikselliği Üzerine"); *Fiziologia nervnoy sistemy*,1866,("Sinir Sistemi Fizyolojisi"); *Fiziologia nervnykh tsentrov*, 1891, ("Sinir Merkezleri Fizyolojisi").

● BAKINIZ: BEHTEREV, İ.P. PAVLOV.

SEDAT, Enver
(1918-1981)

Mısırlı devlet adamı. Nâsır sonrası dönemde Mısır'ın iç ve dış siyasetine yeni bir yön vermiştir.

25 Aralık 1918'de Nil Deltası'nda Taleh Menufiye köyünde doğdu, 6 Ekim 1981'de Kahire'de öldü. Babası askeri hastane kâtibiydi. Ailesi tarafından önce yerel bir din okuluna gönderildi. Kahire'de ortaöğrenimini

Enver Sedat

tamamladıktan sonra 1936'da yoksul ve orta tabaka çocuklarına da açılan Abbasiye Askeri Akademisi'ne girdi. Burada Cemal Nâsır ile tanışarak yakın bir dostluk kurdu. 1938 kışında mezun olarak atandıkları Yukarı Mısır'ın Mankabad kasabasında on genç subay arkadaşlarıyla birlikte sonradan Özgür Subaylar Hareketi'nin çekirdeğini oluşturacak olan gizli bir örgüt kurdular. Krallığı devirmeyi ve İngiliz egemenliğine son vermeyi amaçlayan bu örgüt zamanla yandaşlarını artırarak ordu içinde etkin bir güç haline geldi.

II. Dünya Savaşı'nda tarafsız bir tutum takınan Mısır üzerindeki İngiliz etkisini zayıflatmak isteyen Sedat, el altından Almanlar ile işbirliği yapmaya yöneldi. Ancak 1942 Ekim'inde yakalanarak subaylıktan uzaklaştırıldı ve tutuklandı. İki yıl kaldığı tutuklu kampından 1944 Ekim'inde kaçtıktan sonra sürekli kılık ve iş değiştirerek gizlilik içinde yaşadı. İngiliz yanlısı görevlilere yönelik bir dizi saldırı üzerine 1946'da yeniden tutuklandı. Maliye Bakanı Emin Osman Paşa'nın öldürülmesi olayına karıştığı gerekçesiyle üç yıl hapse mahkûm edildi. Hapisten çıktıktan sonra bir süre gazete muhabiri olarak çalıştı. Etkili bazı dostları aracılığıyla 1950'de yeniden orduya dönüp Sina'daki Rafah bölgesine yüzbaşı olarak atandı. Burada Özgür Subaylar Hareketi ile sivil eylem grupları arasında bağlantı kurma işiyle görevlendirildi.

Nâsır'ın çağrısı üzerine 21 Temmuz 1952'de Kahire'ye dönmesine karşın, aradaki haberleşmenin kesilmesi yüzünden ertesi gece gerçekleştirilen darbede doğrudan yer almadı. Devrimci Komuta Konseyi'nin üyesi olmakla birlikte uzun bir süre geri planda kaldı. Darbeden sonra ordunun Halkla İlişkiler Dairesi'nin başkanlığına atandı. Daha sonra yarı resmi *el-Cumhuriye* gazetesinin başına getirildi. 1954-1956 arasında devlet bakanlığı yaptı. 1957'de sonradan ülkenin tek siyasi kuruluşu Arap Sosyalist Birliği'ne dönüştürülen Ulusal Birlik örgütünün genel sekreteri oldu. 1961'de Ulusal Meclis başkanlığına getirilerek 1968'e kadar bu görevde kaldı.

1962'den 1964'e kadar Devlet Başkanlığı Konseyi içinde yer alan Enver Sedat, aynı yıl Nâsır'ın en çok güvendiği kişi olarak dört devlet başkanı yardımcısın-

dan biri oldu ve Nâsır'ın 1967 Arap-İsrail Savaşı sonrasında bu makamı kaldırmasına kadar görevini sürdürdü. Nâsır'ın ciddi bir hastalık geçirmesi üzerine 20 Aralık 1969'da yeniden oluşturulan devlet başkanlığı yardımcılığına getiridi. Nâsır 28 Eylül 1970'te ölünce de 7 Ekim'de meclis tarafından oybirliğiyle devlet başkanlığına seçildi. 1971 Mayıs'ında Ali Sabri ve Cuma önderliğindeki sol kanada karşı geniş bir sindirme hareketine girişti. Ardından parti, sendika ve meslek kuruluşlarında yeni seçimlere gidip durumunu sağlamlaştırdı. Eylül 1971'de yeni anayasanın onaylanmasıyla ülkenin resmi adını Mısır Arap Cumhuriyeti yaptı. Bir yandan İsrail işgali altındaki toprakları geri almak amacıyla askeri hazırlıkları artırırken, bir yandan da iktisadi yardım kaynaklarını çoğaltmak amacıyla Batı ile ilişkileri geliştirmeye yöneldi. Temmuz 1972'de Sovyet askeri danışmanlarını ülkeden çıkarıp üsleri denetim altına aldı. Bu sırada yoğunlaşan grev ve gösterilere karşı sert önlemler uyguladı ve İsrail'e karşı izlenen "ne savaş, ne barış" siyasetine karşı tepkinin artması üzerine hükümet ve ordu yönetimini doğrudan üstüne alarak savaş hazırlıklarını hızlandırdı. Mısır ordusu 6 Ekim 1973'te beklenmedik bir saldırıyla Süveyş Kanalı'nı geçti. Elde edilen bazı askeri başarılarla Arap dünyasının İsrail karşısındaki hareketsizliğine son veren bu savaş, aynı zamanda içerde ve dışarda Sedat'ın saygınlığını artırdı.

1973 Arap-İsrail Savaşı Mısır'ın dış siyasetinde önemli değişiklikler için bir dönüm noktası oldu. Yabancı yatırımları özendirmeyi ve özel sektörün etkinlik alanını genişletmeyi amaçlayan yeni bir iktisadi reform programı uygulamaya sokuldu. ABD ile yakınlaşma siyaseti başlatıldı. Ancak ekonomide beklenen gelişme sağlanamadığından savaş sonrasının coşkulu ortamı kısa zamanda yerini yeni huzursuzluklara bıraktı. İşgal altındaki toprakları geri almak için İsrail ile sürdürülen görüşmeleri giderek ayrı bir barış antlaşması yapma hedefine doğru yönelten Sedat, bu yüzden Arap dünyasından yoğun bir tepki gördü. Libya ile ilişkiler de iyice gerginleşti. 1976 Mart'ında SSCB'nin Mısır'a baskı uyguladığını öne sürerek 1971'de imzalanmış olan Dostluk Anlaşması'na son verdi. 1977'de yiyecek fiyatlarının artırılmasına karşı baş gösteren ayaklanmalar üzerine bazı iktisadi kararları geri almakla birlikte siyasi alanda yeni kısıtlamalar getirme yoluna gitti. Kasım 1977'de İsrail parlamentosunda yaptığı konuşmanın ardından İsrail ile barış yapmak için değişik düzeylerde görüşmelere gidildi. Görüşmeler 1978 Eylül'ünde ABD Başkanı Carter'ın öncülüğünde Sedat ile Begin arasında Camp Davit'te yapılan zirveyle sonuca bağlandı. İşgal altındaki toprakların kademeli bir biçimde geri verilmesine bağlı olarak bir barış antlaşması imzalanmasını öngören birinci çerçeve antlaşması zaman zaman ortaya çıkan sürtüşmelere karşın uygulandı. Mısır 26 Şubat 1980'de İsrail ile diplomatik ilişkiler kurdu.

Camp Davit Antlaşması Arap ülkelerinin Mısır ile diplomatik ve iktisadi ilişkilerini kesmelerine ve Arap Birliği merkezinin Kahire'den Tunus'a taşınmasına yol açtı. Enver Sedat dışarda bu gelişmeler olurken 1977 yazında siyasi partilerin kurulmasına izin vererek ertesi yıl Arap Sosyalist Birliği'nin yerini almak üzere Ulusal Demokratik Parti'yi kurdurdu. 1979'da barış antlaşmasının bir referandumla onaylanmasının ardından yapılan seçimlerde büyük çoğunluk elde ederek anayasada yapılan değişikliklerle geniş yetkilere sahip oldu. Öte yandan hukukta Şeriat'ın temel alınmasını sağlayan anayasal değişiklikler yaptı. 12 Mayıs 1980'de başbakanlığı da üstlendi. Yeraltına itilen muhalefetin yoğunlaşması ve Kıpti-Müslüman çatışmasının alevlenmesi üzerine 1981 yazında geniş bir tutuklama kampanyasına girişti. 6 Ekim 1981'de 1973 Savaşı'nın yıldönümünü kutlama törenlerinde Halid İslambuli öncülüğündeki İslamcı bir grup tarafından öldürüldü.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Revolt on the Nil*, 1957, ("Nil'de Ayaklanma"); *The Public Diary of President Sadat*, 3 cilt, 1978-1979, ("Başkan Sedat'ın Söylev ve Demeçleri").

● **BAKINIZ:** FARUK I, MÜBAREK, C. NÂSIR, NECİB.

SEDDON, Richard John
(1845-1906)

Yeni Zelandalı devlet adamı. 1893-1906 arasındaki başkanlığı sırasında çok sayıda toplumsal reform yasasının çıkarılmasında etkili olmuştur.

22 Haziran 1845'te İngiltere'de, Lancashire'daki Eccleston'da doğdu, 10 Haziran 1906'da Avustralya'dan Yeni Zelanda'ya yaptığı dönüş yolculuğu sırasında, gemide öldü. Bir öğretmenin oğluydu. On iki yaşındayken okulu bırakarak bir demir dökümhanesinde çalışmaya başladı. 1863'te, Victoria'daki Bendigo altın madenlerinde çalışmak üzere Avustralya'ya gitti. 1866'da ise aynı amaçla Yeni Zelanda'daki Hokitika'ya göç etti. Maden sahipleriyle işçiler arasında doğan anlaşmazlıklarda madencilerin sözcülüğünü yaparak kısa sürede yerel politikada söz sahibi oldu. 1879'da Liberal Parti'den Hokitika temsilcisi olarak parlamentoya girdi. 1891-1893 arasında John Ballance hükümetinde kamu hizmetleri ve madencilik bakanlığı yaptı. 1893'te, Ballance'ın ölümü üzerine başbakanlığa getirildi.

1906'ya değin kesintisiz olarak sürdürdüğü başkanlığı sırasında, Ballance'ın toplumsal reform politikasını sürdürerek çok sayıda reform yasasının çıkarılmasında etkili oldu. 1893'te kadınlara oy hakkı tanındı; 1894'te küçük çiftçileri desteklemek amacıyla kademeli bir gelir ve toprak vergisi yasası çıkartıldı; işlenmeyen topraklara ve sahibi başında olmayan mülklere konulan vergiler yoluyla büyük toprak mülkiyetinin parçalanması sağlanmaya çalışıldı. Aynı yıl işçi-işveren ilişkilerini düzenleyen bir yasayla iş yaşamında devletin zorunlu arabuluculuk yapmasının dünyadaki ilk örneğini oluşturan uzlaştırma ve hakem kurulları oluşturuldu. 1894'te zorunlu hafta tatili, 1897'de sekiz saatlik işgünü, ertesi yıl da emeklilik uygulamaları başlatıldı.

Dış politikada, yayılmacı bir siyaset izleyen Seddon, Fiji Adaları'nı Yeni Zelanda'nın topraklarına katmak için çalıştıysa da, bundan bir sonuç alamadı. 1900'de Cook Adaları'nı Yeni Zelanda sınırları içine kattı. Yerli halk Maoriler'den büyük miktarlarda toprak satın aldı. Asya'dan ülkeye göçü sınırlandırmaya çalıştı. 1899-1902 arasında, Güney Afrika'daki Boer Savaşı'na asker göndererek İngiltere'yi destekledi.

SEDEN, Osman F.
(1924)

Türk senaryo yazarı ve sinema yönetmeni. Türk sinemasının deneyimli adlarındandır.

İstanbul'da doğdu. Kemal Film'in kurucularından Kemal Seden'in oğlu, Türk sinemasının ilk yapımcı ve işletmecilerinden Şakir Seden'in kardeşidir. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. Ailesinin özendirmesiyle yabancı filmlerin Türkçeleştirilmesinde çalışarak sinemaya başladı. 1951'de yapımcılık ve senaryo yazarlığı yaptıktan sonra 1955'te ilk filmi *Kanlarıyla Ödediler*'i yönetti.

Kendi filmlerinin senaryolarının yanı sıra başka yönetmenler için de senaryolar yazdı. Ayrıca filmlerde küçük rollerde gözüktü. Akıcı ve düzgün anlatımıyla hemen hemen her türde ve konuda film yaptı. 1960'ta çektiği *Namus Uğruna* Türk sinemasının önemli yapıtlarından biri sayılır.

Seden'in daha sonraki filmleri ticari bakımdan başarı sağlamakla birlikte, sinema sanatı yönünden aynı düzeye çıkmamıştır. Bunlar daha çok, günün moda akımlarına ayak uydurmasını bilerek piyasanın istediği konuları ele alan filmlerdir. Böylece sürekli çalışma olanağı bularak 200'ü aşkın filme imza atan Osman Seden, Türk sinemasının en çok yapıt veren yönetmenlerinden biri olmuştur.

● **YAPITLAR** (başlıca): **Yönettiği Filmler:** *Kanlarıyla Ödediler*, 1956; *Bir Avuç Toprak*, 1957; *Düşman Yolları Kesti*, 1959; *Namus Uğruna*, 1960; Mahalleye Gelen Gelin, 1961; *Beni Osman Öldürdü*, 1963; *Anadolu Çocuğu*, 1964; *Çalıkuşu*, 1966; *Sefiller*, 1967; *Ana Hakkı Ödenmez*, 1969; *Gazi Kadın*, 1972, *Çirkin Dünya*, 1974; Devlerin Aşkı,1975; *Şeref Sözü*, 1977; *İnek Şaban*, 1979; *Yüz Numaralı Adam*, 1979; *Vazgeç Gönlüm*, 1980; *Aşkların En Güzeli*, 1981; *Gecelerin Kadını*, 1982; *Yakılacak Kadın*, 1982; *Hasret Sancısı*, 1982. **Senaryo:** *İstanbul Kan Ağlarken*, 1951; *Kanun Namına*, 1952; *Katil*, 1953; *İzmir Ateşler İçinde*, 1959; *Ekmekçi Kadın*,1965; *Kara Duvaklı Gelin*, 1975; *Aşkların En Güzeli*, 1981; *Ortadirek Şaban*, 1984; *Katma Değer Şaban*, 1985.

SEECKT, Hans von
(1866-1936)

Alman, asker. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Alman ordusunun gizlice yeniden kurulmasında rol oynamıştır.

22 Nisan 1866'da Schleswig'de (bugün FAC'de) doğdu, 27 Aralık 1936'da Berlin'de öldü. 1885'te orduya katılan Seeckt, 1889'da genelkurmaya girdi. I. Dünya Savaşı sırasında XI. Ordu kurmay başkanı olarak Almanya'nın Rus cephesiyle Sırbistan ve Romanya'da sağladığı başarılarda önemli payı oldu. Savaşın son yıllarında Osmanlı ordusunun kurmay başkanlığını yaptı. Almanya'nın yenilgisinden sonra, Alman delegasyonunun askeri danışmanı olarak barış görüşmelerine katıldı. Cumhuriyetin kurulmasından sonra, Versailles Antlaşması uyarınca genelkurmayı dağıtılmış 100.000 subayla sınırlandırılmış ve ağır silahlardan arındırılmış olan Alman ordusunun genelkurmayı yerini tutacak olan Savunma Bakanlığı'na bağlı Askeri Birlikler Dairesi kurulunca, Kasım 1919'da bu dairenin başına getirildi. Orduyu siyasi çatışmaların dışında tutmayı amaçladığından Wolfgang Kapp'ın başarısız darbe girişimi sırasında herhangi bir müdahalede bulunmadı. Mart 1920'de başkomutanlığa getirildikten sonra, gizlice kurmay subay yetiştirmeye başlayarak her an savaşa hazır olacak bir kadro ordusu yaratmaya girişti.

Avrupa'da yeni bir savaşın kaçınılmazlığına ve Fransa'nın Almanya'nın başta gelen düşmanı olduğuna inanan Seeckt, SSCB ile Almanya'nın ortak çıkarları olduğuna ve bir savaşta SSCB-Almanya ittifakının yenilmez bir güç olacağına inanıyordu. 1922'de SSCB'yle Almanya arasındaki ilişkileri düzenleyen Rapallo Antlaşması'ndan sonra askeri alanda da işbirliği için gizli görüşmeleri yürüttü ve Sovyet ordusunun eğitimine katkıda bulunmak karşılığında Alman zırhlı ve hava birliklerinin SSCB'de eğitim görmesinin kararlaştırılmasında etkili oldu.

Ekim 1926'da, Hohenzollern hanedanından bir prensi ordu manevralarına alması sonucu kamuoyunda ve parlamentoda oluşan büyük tepki nedeniyle istifa etmek zorunda kaldı. 1930-1932 arasında Reichstag (meclis) üyeliği yaptığı sırada Almanya'yı kalkındıracak adam olarak gördüğü Hitler'in başarısı için çalıştı. 1935'te Çin'de Çan Kay-Şek'in ordusunu eğitmek üzere askeri danışman olarak görevlendirildi.

Ordunun görevi ve örgütlenmesi ile ilgili kitapları da olan ve ölümünden sonra anıları yayımlanan Seeckt, Almanya'nın II. Dünya Savaşı'na hazırlanmasında en çok payı olan kişilerden biri olmuştur.

● **BAKINIZ:** HINDENBURG, KAPP, K. SCHLEICHER.

SEEGER, Pete
(1919)

ABD'li şarkıcı ve besteci. Ülkesinde halk müziği geleneğinin canlanmasında önemli rol oynamıştır.

3 Mayıs 1919'da New York'ta doğdu. Babası Charles Seeger tanınmış bir müzikolog, annesi Constance ise kemancı idi. Seeger iki yıl Harvard Üniversitesi'nde okuduktan sonra, 1938'de halk şarkılarını derlemek amacıyla öğrenimini yarıda bırakıp bazen trenle, bazen otostop yaparak bütün ülkeyi dolaştı. Artık unutulmaya yüz tutmuş beş telli bançonun bütün inceliklerini öğrenerek bu çalgının ustası oldu. 1940'ta Almanac Singers adlı bir topluluk kurdu. II. Dünya Savaşı'ndan sonra gruba, W. Guthrie de katıldı. 1949'da ise,Lee Hays,Ronnie Gilbert ve Fred Hellerman ile birlikte The Weavers (Dokumacılar) adlı bir başkta topluluk kurdular. Grup, başta üniversiteler olmak üzere, sol çevrelerde büyük ilgi gördü. Plakları liste başı oldu. Seeger, 1956'da Amerika'ya Karşı Çalışmaları Araştırma Komitesi'nce sorguya çekildi. Komitenin çalışmalarına yardımcı olmadığı gerekçesiyle 1961'de bir yıl hapse mahkûm edildi. Karar, bir yıl sonra bozuldu. Bu arada, sürekli baskılar ve kara listeye alınmaları sonucu The Weavers grubu 1958'de dağıldı ve Seeger da yaşamını öğretmenlik yaparak kazanmak

zorunda kaldı. Uzun bir süre sonra ilk kez 1967'de televizyona çıkabildi.

Seeger, ABD'de 1960'larda halk müziğinde izlenen canlanmanın öncülerindendir. Amacı, müzik aracılığıyla yeryüzündeki tüm insanları tanımak, onların geleceğe ilişkin beklentilerini öğrenmek ve barış düşüncelerini yaygınlaştırmak olmuştur. Kuşaklar boyu ağızdan ağıza aktarılan iş şarkıları, hapishanelerde söylenen şarkılar, ilahiler, baladlar, *gospel* ve *blues* gibi çeşitli türlerden geniş bir derleme oluşturmuştur. Geleneksel Amerikan halk müziğinin yanı sıra, Avrupa'dan Afrika'ya dek birçok başka ülkenin şarkılarını da müzik dağarcığına eklemiştir. Bu arada Nâzım Hikmet'in "Kız Çocuğu" adlı şiirini, bir Iskoç baladının ezgisiyle söylemiştir. "Where have all the flowers gone", "Kisses sweater than wine", "If I had a hammer" gibi besteleri yaygınlık kazanmıştır. Özellikle kendi bestelerinde Amerikan yaşam biçimini yansıtmış ve eleştirmiştir. Verdiği konserlerle tanınmış halk müziği şarkıcılarının topluca ve dinleyicilerin de katılmasıyla müzik yapmaları geleneğini başlatmıştır. Seeger'ın kardeşleri Mike ve Peggy de tanınmış halk şarkıcılarındandır.

● YAPITLAR (başlıca): *We Shall Overcome*, 1963; *Wasn't That a Time*, 1980; *Pete Seeger on Campus*.

● BAKINIZ: W. GUTHRIE.

SEFERİS, Yorgo
(1900-1971)

Yunanlı şair. Eski Yunan uygarlığının parlak yapıtları ile çevresine yabancılaşan çağdaş insanın kopukluğunu dile getirmiştir.

Yorgo Seferiadis 13 Mart 1900'de İzmir'de doğdu, 20 Eylül 1975'te Atina'da öldü. Şiirle uğraşan bir hukukçunun oğludur. Yaşamının ilk on dört yılını İzmir'de geçirdi. 1914'te I. Dünya Savaşı'nın başlaması üzerine ailesi Atina'ya göç edince, ortaöğrenimini orada tamamladı. 1918'de babasının avukatlık ettiği Paris'te hukuk öğrenimine başladı. İlk şiirlerini bu dönemde yazdı. 1924'te İngilizce'sini ilerletmek için bir süre Londra'da kaldıktan sonra, ertesi yıl Atina'ya dönerek Dış İşleri Bakanlığı'nda görev aldı. Bu görevdeyken şiir, eleştiri ve çeviri alanındaki çalışmalarını da sürdürdü ve ilk şiir kitabı *Strofi* (Kıtalar") 1931'de yayımlandı. Aynı yıl Yunanistan'ın Londra konsolosluğuna atandı. Daha sonra Arnavutluk, Güney Afrika, Mısır ve Türkiye'de konsolos ve müsteşarlık görevlerinde bulundu. 1951-1953 arasında Londra'da elçilik müsteşarlığı yaptı. 1953'te atandığı Yunanistan'ın Beyrut büyükelçiliğini 1957'ye kadar sürdürdü. 1957-1962 arasında Londra'da büyükelçi olarak görev yaptıktan sonra emekliye ayrıldı. 1963'te Nobel Edebiyat Ödülü'nü alan ilk Yunan şairi oldu.

Seferis'in kişisel yaşamını olduğu kadar sanatını da etkileyen en önemli olay 1922'de İzmir'in yakılması ve Yunanlılar'ın Anadolu'da bozguna uğramalarıdır. Bu olaydan sonra Seferis kendisini çocukluğuna bağlayan köklerden ve anılardan kopmuş bir sürgün olarak görmüştür. Şiirlerinde sık sık rastlanan "öteki kıyı", "öteki dünya", "öteki yaşam" yitirmiş olduğu ve düş gücüyle yeniden bulmaya çalıştığı köklerinin simgeleridir. İlk şiir kitabı *Strofi*, başka ülkelerdeki öncü şiir örnekleriyle karşılaştırıldığında şaşırtıcı bir yanı olmamakla birlikte tutucu Yunan eleştirmenlerini epeyce tedirgin etmişti. Bir bölümü, daha sonra Theodorakis'in bestelediği uyaklı dörtlüklerden oluşan bu kişisel aşk şiirlerinde Seferis o yıllarda yaygın olan kalıpları kullanmış, ama dili yoğunlaştırıp biçime çok daha belirgin bir çekidüzen vermiş, o dönemin aşınmış sıfatlarından ve beylik uyaklarından kurtulmayı başarmıştı.

1932'de yayımladığı *İ Sterna*'da ("Sarnıç") gene ölçülü uyaklı, ama daha uzun bir şiir türünü denedi. Bu şiirinde "sarnıç"ı biriktirdiği duru sularla yaşama kaynaklık eden bir imge olarak görüyordu. 1935'te yayımladığı *Mithistorima* (Destansı Öykü)ise başlangıçtan beri kullanmakta olduğu şiir dilini ve tekniğini tam bir olgunluğa eriştirdiği bir yapıttır. 24 şiirden oluşan bu yapıt, bütün çağdaş Yunan şiirinin evriminde bir dönüm noktası sayılır. *Destansı Öykü* Yunanlılar'ın yaşam ve kültüründe sürüp giden Yunanlı-Rum, klasik-klasik sonrası, aydınların dili-halk dili, geçmişin parlak başarıları-bugünün başarısızlıkları arasındaki uçurum üzerinde bir köprü görevini yerine getirir. Oldukça esnek, içeriği ve biçimi arasında eşsiz bir uyum sağlayan bir özgür koşukla yazılmış olan bu yapıt, bazı benzerlikler gösterdiği T.S. Eliot'un *The Waste Land* (Çorak Ülke) şiiri gibi yaşamın kaynaklarını bulma yolunda girişilen bir arayışı dile getirir. Daha sonra yazdığı *Kikhli* (Ardıç Kuşu), *Himerologio I, II, III* ("Seyir Defteri I, II, III") ve *Tetradio gimnasmaton* ("Alıştırma Defteri") gibi şiir kitaplarında da kendi geçmişine, ülkesinin tarihine ve doğaya yönelen bir arayışın trajik duyarlığını dile getirmiştir.

Eleştiri ve deneme türlerinde de önemli bir yeri olan Seferis *Dokimes* başlığı altında yayımladığı denemelerinde yalnız edebiyat değil, tarih, eğitim, felsefe ve güzel sanatların öbür dallarıyla ilgili düşüncelerini gösterişsiz bir anlatımla, ama aynı zamanda yoğun bir inançla açıklamıştır.

● YAPITLAR (başlıca): Şiir: *Strofi*, 1931, ("Kıtalar"); *İ Sterna*, 1932, ("Sarnıç"); *Mithistorima*, 1935, (Destansı Öykü, 1965); *Tetradio Gimnasmaton*, 1940, ("Alıştırma Defteri"); *Himerologio Katastromatos I, II, III*, 1940-1955, ("Seyir Defteri I, II, III"); *Kikhli*, 1947, (Ardıç Kuşu, 1979); *Tria Krifa Poimata*, 1966, (Üç Gizli Şiir, 1971). Düzyazı: *Treis meres sta monastiria Kappadokias*, 1953, ("Kapadokya Manastırında Üç Gün"); *Dokimes*, 1962, ("Denemeler").

● KAYNAKLAR: A. Karandonis, *O poitis Yorgos Seferis*, 1957; G.P. Savidis, *Gia tou Seferi*, 1961.

● BAKINIZ: T.S. ELIOT, KAVAFİS.

SEGAL, George
(1924)

ABD'li heykelci. Gerçek insan boyutundaki figürleriyle "çevreler" oluşturan bir Pop Art sanatçısıdır.

New York'ta doğdu. 1941-1946 arasında bu kentteki Rutgers Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1947'de bir yıl Pratt Enstitüsü'nde çalıştıktan sonra 1948-1950 arasında New York Üniversitesi'nde dersler verdi. 1950'lerin sonlarında resimden heykele yöneldi. 1963'te Rutgers Üniversitesi'nde güzel sanatlar alanında lisansüstü öğrenim yaptı.

Segal, heykellerini kümes teli ve branda gibi malzemeleri alçı ile kaplayarak oluşturmuştur. En tipik yapıtları, canlı modelden kalıp çıkararak yaptığı ve beyaz rengiyle bıraktığı alçı heykelleridir. Bu yapıtlar kimi zaman *Sinema*'da olduğu gibi tek figürden, kimi zaman da gruplardan oluşmaktadır. Segal, bu figürleri genellikle otobüs, lokanta, yatak odası ve benzeri gerçek mekânlar içine yerleştirerek "çevreler" oluşturmuştur. Figürlerindeki durgunluk, temelde çağdaş insanın yalnızlığını ve varoluşçuluk felsefesinden kaynaklanan yabancılaşma duygusunu yansıtmaktadır.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Sinema*, 1963, Albright-Knox Sanat Galerisi, Buffalo, New York; *Benzin İstasyonu*, 1963, Kanada Ulusal Galerisi, Ottawa; *Kuru Temizleyici*, 1964, Sidney Janis Galerisi, New York; *Lokanta Vitrini*, 1967, Wallraf-Richartz Müzesi, Köln.

● **KAYNAKLAR:** W. Seitz, *George Segal*, 1972.

● **BAKINIZ:** WARHOL.

SEGHERS, Anna
(1900-1983)

Alman (DAC) romancı ve öykü yazarı. Yapıtlarında toplumsal konuları gerçekçi bir tutumla ele almıştır.

19 Kasım 1900'de Mainz'de doğdu, 2 Haziran 1983'te Doğu Berlin'de öldü. Asıl adı Netty Radvanyi' dir. 1919'dan başlayarak Köln ve Heidelberg'de tarih, sanat tarihi ve Sinoloji öğrenimi yaptı. 1922'de doktorasını verdi. 1928'de yayımlanan ilk kitabı *Der Aufstand der Fischer von St. Barbara* (St. Barbaralı Balıkçıların Ayaklanması) adlı uzun öyküsüyle Kleist Ödülü'nü kazanarak ilgileri üstüne çekti. 1929'da Alman Komünist Partisi'ne üye oldu. 1933'te Nasyonal Sosyalistler'in yönetime geçmesi üzerine Almanya'dan ayrılmak zorunda kaldı. Fransa'ya sığındı. İspanya İç Savaşı sırasında Madrid'de bulundu. Cumhuriyetçiler'i destekleyen konuşmalar yaptı. 1941'de Meksika'ya gitti. Orada bulunan Bodo Uhse, Ludwig Renn, Alexander Abusch gibi faşizm karşıtı devrimci Alman yazarlarıyla birlikte *Freies Deutschland* (Özgür Almanya) adlı bir dergi çıkarttı. II. Dünya Savaşı bittikten sonra1947'de yeniden Almanya'ya döndü ve Doğu Berlin'e yerleşti. Aynı yıl *Das siebte Kreuz* (Yedinci Şafak) adlı romanıyla Büchner Ödülü'nü kazandı. Bir süre Demokratik Almanya Yazarlar Birliği'nin başkanlığında bulundu.

Seghers daha ilk yapıtından başlayarak toplumsal temalara ağırlık vermiştir. *St. Barbaralı Balıkçıların Ayaklanması*'nda, kendilerini sömüren armatörlere ve tüccarlara karşı bir balıkçı köyündeki insanların giriştiği umutsuz ayaklanmayı etkileyici bir biçimde anlatır. *Die Gefährten* (Yoldaşlar) bir hapishanedeki devrimci mahkûmların, ayrı ayrı uluslardan olmalarına karşın, proleter dayanışma sayesinde acı ve güçlüklere göğüs germelerini konu edinmiştir. En ünlü romanlarından biri olan *Yedinci Şafak*'ta toplama kampından kaçan bir tutuklunun kurtulmak için verdiği savaşımın gerisinde Hitler Almanya'sında sürdürülen terörü göz önüne sermiştir. 1940'larda siyasal nedenlerle yurtlarını terk eden, Amerika'ya gitmek isterken savaş nedeniyle Fransa'da sıkışıp kalan insanların çaresizliğini anlatırken, ruhsal durumlarını da ustaca canlandırdığı *Transit* (Transit), geniş ölçüde kendi yaşam deneyimlerinden kaynaklanır. *Die Toten bleiben jung* (Ölüler Genç Kalır) I. Dünya Savaşı yıllarından başlayarak Almanya'daki siyasal toplumsal gelişmeyi ele alır.

Her biri ayrı ayrı düşünülmüş olmakla birlikte, Seghers'in yapıtları bir bütünün parçaları gibidir. Doğrudan Almanya'yı ve Alman insanını konu alanlarda bile evrensel bir boyut eksik değildir. Seghers acı ve sert üslubunun arkasına kadın duyarlığını ustaca yerleştirmesini bilmiştir.

● **YAPITLAR** (başlıca): **Öykü ve Uzun Öykü:** *Der Aufstand der Fischer von St. Barbara*, 1928, (St. Barbaralı Balıkçıların Ayaklanması, 1966); *Das Ende*, 1945, ("Son"); *Der Ausflug des toten Mädchen*, 1946, ("Ölü Kızın Gezisi"); *Der erste Schritt*, 1953, ("İlk Adım"); *Brot und Salz*, 1958, ("Ekmek ve Tuz"); *Das Licht auf dem Galgen*, 1961, ("Darağacına Düşen Işık"). **Roman:** *Die Gefährten*, 1932, (Yoldaşlar, 1977); *Die Rettung*, 1937, ("Kurtuluş"); *Das siebte Kreuz*, 1942, (Yedinci Şafak, 1976); *Transit*, 1944, (Transit, 1967); *Die toten bleiben jung*, 1949, (Ölüler Genç Kalır, 1968); *Die Entscheidung*, 1961, ("Karar").

SEGOVIA, Andrés
(1894)

İspanyol, gitarcı. Dünyanın en ünlü gitar virtüözlerinden biridir.

11 Şubat 1894'te Linares'te doğdu. Çocukluk yılları Granada'da geçti. Müziğe önce piyanoyla başladıysa da, kısa süre sonra, on yaşındayken kendi kendine gitar öğrendi. İlk konserini 1909'da, Granada Müzik Enstitüsü'nde öğrenciyken verdi. 1916'da Barcelona ve Madrid'de, 1919-1923 arasında Güney Amerika'da, 1924'ten sonra da Gine, Japonya, ABD ve birçok Avrupa ülkesinde sahneye çıktı. 1952'den sonra ülkesinde verdiği konserlerden para almadı. İspanya'daki çeşitli müzik okullarında ders verdi. Aralarında Los Angeles, Oxford ve Cadiz üniversiteleri de olmak üzere on üniversiteden onursal doktor unvanı aldı. 1978'de İspanya Kraliyet Güzel Sanatlar Akademisi'ne seçildi. 1981'de İspanya Kralı Juan Carlos tarafından kendisine Salobrena Markisi unvanı verildi. Aynı yıl Albert Schweitzer Ödülü'nü kazandı.

Çok eski bir halk çalgısı olan gitar, 17. ve 18. yy'larda yaygınlık kazanmış, sonra uzunca bir süre

popülerliğini yitirmişti. Segovia'nın gitarıyla gerek kendi ülkesinde, gerek başka ülkelerde verdiği konserler, bu çalgının yeniden sevilmesine ve bir konser çalgısı olarak yeni bir kimlik kazanmasına katkıda bulunmuştur. Herhangi bir öğetmenle çalışmadığından Segovia'nın üslubu çeşitli yörelerin renkliliğini taşır. Teknik olarak en yetkin gitar ustalarından sayılır. Couperin, Rameau ve J.S.Bach'ın lut, klavsen ve lut türünden bir gitar olan vihuela için yaptıkları 150 kadar besteyi gitar için yeniden düzenlemiştir. Falla, Villa-Lobos ve Manuel M. Ponce (1882-1948) Albert Rodssel (1869-1937), Castelnuovo-Tedesco, Joaquin Turina (1882-1949), Gustave Samazeuilh (1877) gibi birçok 20. yy bestecisi onun için parçalar bestelemişlerdir.

● YAPITLAR (başlıca): Kitap: *Segovia : an Autobiography of the Years, 1893-1920*, 1977, ("Segovia: 1893-1920 Yıllarına İlişkin Bir Otobiyografi"); *Segovia: My Book of the Guitar*, 1979, ("Segovia : Gitar Kitabım").

SEGRÈ, Emilio Gino
(1905)

İtalyan asıllı ABD'li fizikçi. İlk yapay element olan teknetyumu bulmuş, antiprotonun varlığını deneysel olarak kanıtlayan fizikçilerden biri olmuştur.

1 Şubat 1905'te Roma yakınlarındaki Tivoli'de doğdu. Roma Üniversitesi'nde okudu. 1928'de Fermi'nin ilk öğrencisi olarak doktorasını tamamladı, ertesi yıl aynı üniversitede öğretim üyesi oldu. 1936'ya kadar bu görevde kalarak Fermi'yle çalıştı. Roma'da Fermi'nin çevresinde oluşan genç fizikçiler grubunun giderek ağırlaşan siyasal ortam nedeniyle dağılması üzerine Segrè de 1936'da Palermo Üniversitesi'ndeki Fizik Enstitüsü'nün yöneticisi oldu ve Roma'dan ayrıldı. 1938'de bir bilimsel ziyaret amacıyla ABD'de bulunduğu sırada Palermo Üniversitesi'ndeki görevine faşist yönetimce son verildi. 1938-1942 arasında Berkeley'deki California Üniversitesi'nde araştırmacı ve öğretim üyesi olarak çalışan Segrè, 1942'de atom bombası yapımı amacıyla Manhattan Projesi çerçevesinde kurulan Los Alamos Laboratuvarı'nda grup başkanı oldu. 1944'te ABD vatandaşlığına geçti. 1946'da Los Alamos'tan ayrılarak California Üniversitesi'ne fizik profesörü olarak dönen Segrè bu görevde 1972'ye değin kaldı. Halen (1985) aynı üniversitede emeritus profesördür.

Segrè 1934'ten sonra Fermi'nin nötron projesine katılarak 40 dolayında yeni yapay radyoaktif izotopun elde edilmesine ve nötronla bombardımanda yavaş nötronların çekirdek tepkimesi oluşturma bakımından çok daha etkili olduğunun bulunmasına katkıda bulundu. 1937'de Palermo'da iken döteronla bombardıman edilmiş molibdeni kimyasal analiz yoluyla inceleyerek 43 atom numaralı elementi buldu. Yapay olarak elde edilen ilk element olan bu elemente "teknetyum" adını veren Segrè, 1940'ta California Üniversitesi'ndeki siklotronda çalışarak 85 atom numaralı astat elementini bulan grupta yer aldı. Aralarında Seaborg'un da bulunduğu bir başka araştırmacı grubu ile plütonyum-239'un bulunmasıyla sonuçlanan çalışmalara katıldı ve Pu-239 çekirdeğinin nötron bombardımanıyla bölünebileceğini belirledi. 1941'de gerçekleştirilen bu buluş beş yıl süreyle gizli tutulmuş, ilk denemede kullanılan ve Nagasaki'ye atılan atom bombalarında Pu-239 kullanılmıştı. Segrè'nin fiziğe en büyük katkısı 1955'te Chamberlain ve bir grup deneysel fizikçiyle birlikte antiprotonu bulması oldu. 1932'de Anderson'un bulduğu antielektron'un (pozitron) ardından bulunan ilk antiparçacık olan antiprotonun oluşturulması için gereken çok yüksek enerji Berkeley'de yeni yapılan bevatron parçacık hızlandırıcısıyla elde edilebilmişti. Ağır çekirdeklerin bevatronda yüksek enerjili protonlarla bombardımanında oluşan tepkime ürünleri arasında enerji ve momentum ölçümleri yapılarak tanılanan antiprotonun bulunması dolayısıyla Segrè ve Chamberlain 1959 Nobel Fizik Ödülü'nü paylaşmışlardır.

● YAPITLAR (başlıca): *Nuclei and Particles*, 1964, ("Çekirdekler ve Parçacıklar"); *Enrico Fermi, Physicist*, 1970, ("Fizikçi Enrico Fermi"); *Personaggi e Scoperte nella Fisica Contemporannea*, 1976, ("Çağdaş Fizikte Kişiler ve Buluşlar").

● BAKINIZ: ALVAREZ, O. CHAMBERLAIN, FERMI, SEABORG, O. STERN.

SEHÎ BEY
(1471 ?-1548)

Osmanlı tezkire yazarı. Osmanlı döneminde yetişen şairlerle ilgili ilk tezkireyi yazmıştır.

Doğum tarihi kesin değildir. Doğum yeri de bilinmiyor. Ancak tüm kaynaklar Edirneli olduğunda birleşmektedir. Aynı kentte öldü. Gerçek adı, ailesi ve öğrenim düzeyi de bilinmiyor. Ünlü şair Necati'nin yanında yetişti. Şehzade Mahmud'un valiliği sırasında (1504-1506) onunla birlikte ikisi de Manisa'daydılar. Şehzade Mahmud'un ölümü üzerine İstanbul'a döndüler. Sehî Bey burada divan kâtipliği yaptı. Aynı görevle şehzade Süleyman'ın (I. Süleyman) hizmetine girdi. 1514-1515 ve 1516-1519 arasında Manisa valisi olan şehzade Süleyman'la birlikte gene bu kente gitti. Onun tahta çıkmasından sonra divan kâtipliğinden ayrılarak vakıf mütevelliliği görevinde bulundu. Ergene ve Edirne'de çeşitli imaretlerde mütevelli olarak hizmet etti.

Eldeki iki yapıtından biri *Tezkire'*si, öbürü *Divan'*ıdır. *Heşt Bihişt* (Sekiz Cennet) adlı tezkiresi, Osmanlı döneminde yetişen şairlerle ilgili olarak yazılmış ilk tezkiredir. Sekiz bölüme ayrılan yapıtın ilk bölümünde yalnızca I. Süleyman (Kanuni) yer alır. İkinci bölümde şiirde becerisi olan öbür padişahlar ve şehzadeler, üçüncü bölümde şiir yazan kazasker, defterdar ve nişancı gibi devlet adamları, dördüncü bölümde ulema sınıfından olan şairler, beşinci bölümde tezkiresini kaleme aldığı sıralarda (1540-1541) çoktan ölmüş şairler, altıncı bölümde yeni ölmüş olanlar ve arkadaşlık ettiği şairler, yedinci bölümde yeni ünlenmiş şairler, sekizinci bölümde de adlarını yeni duyuran genç şairler yer alır. Tezkiredeki şair sayısı çeşitli yazma nüshalarına göre 218 ile 229 arasında değişir. Bütün nüshalar göz önünde tutulduğunda şair sayısı 240'a ulaşır.

Divan'ının ise yalnızca bir tek nüshası bilinmektedir. 1535-1537 arasında düzenlendiği sanılan yapıtta gazeller büyük yer tutar. Ayrıca başta I. Süleyman olmak üzere birçok devlet büyüğüne yazdığı kasidelerin sayısı da kabarıktır.

● **YAPITLAR** (başlıca): *Tezkire-i Sehî*, (ö.s.), 1907, (yeni harflerle, 1980); *Heşt Bihişt, İnceleme, Tenkidli Metin, Dizin*, (ö.s.), G. Kut (haz.), 1978; *Divan*, (Paris, Bibliothéque Nationale, Suppl, Turc. No. 360).

SEKİZİNCİ, İbnürrefik Ahmet Nuri
(1874-1935)

Türk oyun yazarı. Komedileri ve Fransız tiyatrosundan yaptığı uyarlamalarla adını duyurmuştur.

İstanbul'da doğdu, 6 Mart 1935'te Ankara'da öldü. Mekteb-i Sultani'yi bitirdikten sonra Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi'ne memur olarak girdi. Daha sonra Karantina İdaresi'ne geçti.Tiyatroya duyduğu büyük ilgi nedeniyle Güllü Agop'un Gedikpaşa Tiyatrosu'nda sahnelediği oyunları sürekli izliyor, amatör olarak sahneye çıkıyordu. Yazdığı ilk oyunlar Osmanlı Donanma Cemiyeti'nde, daha sonra da Darülbedayi'de sahnelendi. Uzun yıllar Darülbedayi'nin yönetim kurulu üyeliğinde bulundu. 1923'te Reşat Nuri Güntekin ve Mahmut Yesari ile birlikte *Kelebek* adlı bir gülmece dergisi çıkardı. Darülbedayi'deki görevinden ayrıldıktan sonra kendi kurduğu toplulukla Anadolu'yu dolaşarak halka tiyatroyu tanıtmaya ve sevdirmeye çalıştı. 1932'de Ankara Halkevi Sahnesi'nin yönetmenliğini üstlendi ve gençleri tiyatro konusunda eğitmek için büyük çaba gösterdi. Öldüğünde bu görevini sürdürüyordu.

İbnürrefik Ahmet Nuri komedi türünde oyunlar yazmış, ayrıca Fransızca'dan Türkçe'ye çok sayıda vodvil ve komedi uyarlaması yapmıştır. Bir Fransız yazarın yapıtı *La hutième femme de barbe-bleu*'dan ("Mavi Sakalın Sekizinci Karısı") uyarladığı *Sekizinci* adlı oyunu çok beğenildiğinden kendisine Sekizinci soyadını seçmiştir. Uyarlamalarını klasikleşmiş ünlü yazarlardan değil de adı pek duyulmamış yazarlardan yaptığı için, uyarlamadaki başarısına karşın, yapıtlarının birçoğu kalıcı olmamıştır. Oyunlarında genellikle, eğlendirirken bir yandan da ders vermek amacını gütmüş, son derece canlı ve günlük dile yakın bir dil kullanmıştır. Teknik açıdan da oyunlarını iyi kuran İbnürrefik Ahmet Nuri'nin ellinin üzerindeki yapıtından yalnızca yirmi kadarı yayımlanmıştır.

● **YAPITLAR** (başlıca): **Oyun:** *Gücü Gücü Yetene*, 1918; *Fırsat Yoksulu*, 1918; *Sivri Sinekler*, 1923; *Hacı Mansur*, 1927; *Yavuz Hırsız*, 1928; *Nâkıs*, 1931; *Şer'iye Mahkemesinde*, 1933. **Uyarlama:** *Ceza Kanunu*, 1913; *Hisse-i Şayia*, 1917; *Kadın Tertibi*, 1918; *Sekizinci*, 1922; *Pembe Köşk*, 1922; *Süruri Apartımanı*, 1926; *Hırsızla Arsız*, 1934.

SEKSTOS EMPEİRİKOS
(Ykş. 200-250)

Anadolulu hekim ve felsefe tarihçisi. Kuşkuculuk'un gelişmesi ve felsefe tarihi konusunda çalışmıştır.

Tarsus'ta doğdu, İskenderiye'de öldü. Yaşamıyla ilgili bilgiler azdır, düşünceleri kendi yapıtları üzerindeki incelemelerden öğrenilmektedir. Kimi kaynakların bildirdiğine göre Atina, Roma illerini gezdi, oralarda Kuşkuculuk'la ilgili düşünceleri öğrendi, sonra İskenderiye'ye giderek Pyrrhon'un geliştirdiği öğretiyi yaymaya çalıştı. Bir hekim olan Sekstos Empeirikos için önem taşıyan gerçeğin açık seçik nitelikte kavranıp kavranamayacağıdır. Bu konuda hangi olanaklardan yararlanılması gerektiğini araştırır, duyuları, us ilkelerini mantığı ve öteki bilimleri eleştirerek, insanın kesin ve genel geçerlik taşıyan bir bilgiye varamayacağı görüşünü ortaya koyar.

Sekstos Empeirikos'a göre, bilgi konusunda, her türlü kesin sav yanılgıya düşmektedir, çünkü ortada herkesin üzerinde anlaşmaya varabileceği kuşkudan uzak, açık seçik bir ölçü yoktur.

Kuşkunun nedenleri

Duyulara kesinlikle güvenilemez, ancak onların varlığı da yadsınamaz. İnsan tatma duyusuyla balın tatlı olduğunu anlar, oysa buna dayanarak tatlılığın balın özünden geldiğini söyleyecek ölçüde bir genel yargıya varamaz. Birine tatlı gelenin başkasına acı gelişi bu konuda duyunun kesin ölçü olmadığını gösterir. Bu nedenle kuşkucu bilge kesin bir görüşe saplanmadan görünüşe göre yargıda bulunur. Sekstos Empeirikos'a göre Kuşkuculuk'un dört temel öğesi vardır. a- İnsanı duygulu ve anlıklı kılan doğa yasaları. b- Tutkuların, eğilimlerin biçimlenmesinde doğal olayların etkisi. c- Alışkanlıklar, kurumlar. d- Sanatlarla ilgili uygulamalı bilgiler. Bu dört öğe insanda duygu ve anlık dışında kalan yetilerin oluşmasında da etkisini gösterir.

On tropos

Sekstos Empeirikos Kuşkuculuk'la ilgili on durumun, on yerleşik öğenin *(tropos)* bulunduğunu ileri sürer. 1- Hayvanlar değişik yaratılıştadır, birine yararlı olan ötekine ölüm getirebilir. Sözgelişi yılan için koruyucu, dolayısıyla yararlı olan ağu başka hayvanı öldürür. 2- İnsanlar da ayrı ayrı yaratılıştadır, birinin tutumu, davranışı ötekine benzemez, bu da bir konuda kesin anlaşmaya varmayı engeller. 3- Duygulu varlıkların duyuları da birbirine benzemez. 4- Durum ve koşullar da her zaman bir değil, değişiktir. 5- Durumlar türlü olduğu gibi yerler ve aralıklar da başka başkadır. 6- Nesneler karışıktır, insana yalın değil de topluca ve karışmış biçimde verilir. Sözgelişi insan rengi ancak bir nesne ile birlikte algılar, ateşle yakıcılığı ayrı ayrı varlıklar gibi duyamaz. 7- Nicelikler de açık seçik değildir, toplu olduğunda başka, tek tek alındığında başka etki yapar. 8- İlişkiler tek biçimli değildir. 9- Seyreklik, sıklık durumu da etkileyici bir niteliktedir. 10- Kurumlar, töreler, alışkanlıklar özdeş olmayan etkilenmelerin kaynağıdır. İşte bu on durum insanın kuşkuya kapılması için yeterlidir. Bütün eski Kuşkucular'ın değişik tanımlarla öne sürdükleri bu öğeleri yeniden ele alan Sekstos Empeirikos, bunlara karşıtlık, sonsuz ilerleme, varsayım, görelilik ve kısır döngü olmak üzere beş ilke daha ekler.

Kuşkuculuk'u yeni bir yorumla geliştirmeye çalışan Sekstos Empeirikos,felsefe tarihi çalışmalarında kendin-

den önce gelen düşünürlerin görüşlerini onlara yöneltilen eleştirileri daha sonra da kendi eleştirel düşüncelerini ortaya koymuştur. Böylece, yazılı yapıtı kalmayan kimi düşünürlerin görüşlerini onun çalışmalarından öğrenmek olanaklı olmuştur.

● YAPITLAR (başlıca): *Hypotyposeis Pyrrhonneioi*, (ö.s.), 1718, ("Pyrrhonculuk'un Temel Çizgileri"); *Adversus Mathematicos*, (ö.s.), 1718, ("Matematikçilere Karşı").

● KAYNAKLAR: W. Heinz, *Studium zu S. Empeirikos*, 1932.

● BAKINIZ: AENESİDEMOS, PYRRHON.

SELÂHEDDİN EYYUBÎ

Bak. SALÂHEDDİN EYYUBÎ

SELAM, Abdus
(1926)

Pakistanlı fizikçi. Elektromanyetik etkileşmeler ile temel parçacıklar arasındaki zayıf etkileşmeleri ortak bir kuram çerçevesinde birleştirmeye yönelik çalışmalarıyla tanınır.

29 Ocak 1926'da Jhang-Maghiana'da doğdu. Abdüsselam biçiminde yazılması gereken adı, Batı kaynaklarına Abdus Salam olarak geçmiştir. Lahor'daki devlet lisesini bitirdikten sonra yükseköğrenim için İngiltere'ye giden Abdus Selam, 1951'de Cambridge Üniversitesi'nden matematik ve fizik dalında doktora derecesini aldı. Aynı yıl ülkesine dönüp, 1954'e değin Lahor'daki eski okulunun matematik öğretmenliğini ve Pencab Üniversitesi'nde Matematik Bölümü'nün başkanlığını yürüttükten sonra, öğretim görevlisi olarak yeniden Cambridge Üniversitesi'ne döndü. 1957'de Londra'daki Imperial College'da kuramsal fizik profesörlüğüne, 1964'te İtalya'nın Trieste kentinde o yıl kurulan Uluslararası Kuramsal Fizik Enstitüsü'nün yöneticiliğine atanan ve 1985'te de bu iki görevi birlikte yürüten Abdus Selam,1979 Nobel Fizik Ödülü' nü Glashow ve Weinberg ile bölüştüğünde, adını bilim tarihine, Nobel Ödülü alan ilk İslam bilim adamı olarak yazdırdı.

Pakistan Atom Enerjisi Komisyonu'nda görev alan, Pakistan Uzay ve Yukarı Atmosfer Komitesi'nin başkanlığını ve uzun yıllar devletin baş bilim danışmanlığını üstlenen Abdus Selam, ülkesi dışında, ABD ve Avrupa'daki önemli bilim akademilerinin, özellikle barışın korunmasını ve atom enerjisinin barışçıl amaçlarla kullanımını amaçlayan uluslararası kuruluşların üyeliğine seçilmiş, 1959'da Londra'daki Royal Society'nin ilk Pakistanlı üyesi olmuş, 1978'de bu kurumun Royal madalyasını, 1968'de de Barış İçin Atom Ödülü'nü almıştır.

19. yy'da Maxwell, o güne değin iki ayrı olgu olarak kabul edilen elektrik ve manyetizma arasında ilişki kurarak, bu iki kuvveti "elektromanyetizma" adı altında birleştirmiş, böylece 17.yy'da Newton'ın tanımladığı kütle çekim kuvvetiyle birlikte, maddenin en küçük birimleri arasındaki etkileşimi ve maddenin tüm davranışlarını yönlendiren temel kuvvetlerin sayısı ikiye inmişti. Bir sonraki yüzyılda Einstein, bu kez kütle çekim kuvveti ile elektromanyetik kuvveti birleştirerek, doğadaki tüm kuvvetlerin temelde aynı olduğunu, yalnızca etkilerin değişik biçimde ortaya çıktığını kanıtlamaya çalışmışsa da, amacına ulaşamamıştı. Üstelik 20. yy'ın nükleer fiziği, atomun temel parçacıkları arasındaki etkileşme yollarını ve davranış biçimlerini yöneten iki yeni kuvveti, çekirdek içi parçacıkları bir arada bulunmaya zorlayan "kuvvetli etkileşmeler" ile elektron, nötrino, müon gibi en hafif parçacıklar arasında gerçekleşen ve bir tür radyoaktif parçalanma (bozulma) olan "zayıf etkileşmeler"i tanımlayarak temel kuvvetlerin sayısını dörde çıkardığından, Maxwell ve Einstein gibi "birleşik alan kuramı" üzerinde çalışan fizikçilerin işi giderek daha güçleşmişti. Bu konuyla uğraşan fizikçilerden Glashow'un 1961'de geliştirdiği birleştirme kuramından bağımsız olarak, Selam ve Weinberg'in 1966'da önerdikleri birleşik alan kuramı, elektromanyetik etkileşmeler ile hafif temel parçacıklar arasındaki zayıf etkileşmeleri aynı kuramsal çerçevede bağdaştırmakla kalmıyor, parçacıkların birbirini etkileyebileceği uzaklığın nasıl değiştiğini ve etkileşmede rol oynayan alan parçacıklarının beklenmedik özelliklerini de açıklayabiliyordu. Çok güçlü parçacık hızlandırıcılarında yapılan deneylerle de doğrulanan bu kuram, yakın bir gelecekte kuvvetli etkileşmeleri ve belki ileride, Einstein'ın amaçladığı gibi, kütle çekim kuvvetlerini de kapsayacak tek bir alan kuramının oluşturulabileceği yolunda büyük umutlar veriyordu.

● BAKINIZ: EINSTEIN, GLASHOW, MAXWELL, B. RICHTER, WEINBERG.

SELÇUK, İlhan
(1925)

Türk, gazeteci. Güncel olayları konu alan fıkralarıyla tanınmıştır.

11 Mart 1925'te Aydın'da doğdu. Çeşitli kentlerde sürdürdüğü ilk ve ortaöğrenimini Adana Erkek Lisesi'nde tamamladı. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra bir süre avukatlık yaptı. Kardeşi Turhan Selçuk'la birlikte 1952'de *41 Buçuk*, 1956'da *Dolmuş* mizah dergilerini; 1958'de *Karikatür* dergisini çıkardı. Yine aynı yıl Semih Balcıoğlu ile birlikte *Karikatür* dergisini geliştirerek *Taş-Karikatür* adı altında yayımladı. 1961'de gazetelerde fıkra yazarlığına başladı. Sırasıyla *Akşam*, *Tanin* ve *Vatan* gazetelerinde çalıştıktan sonra 1962'de *Cumhuriyet* gazetesine geçti. "Pencere" başlıklı günlük fıkraları halen (1985) bu gazetede yayımlanmaktadır. Yine bu dönemde haftalık *Yön* ve *Devrim* gazetelerinde de yazıları yayımlandı. 1966'dan bu yana hakkında açılan pek çok davadan aklandı. 12 Mart 1971'den sonra iki kez gözaltına alındı ve toplam 11 ay tutuklu kaldı. Yalın bir dille kaleme aldığı yazılarının bir bölümünü çeşitli kitaplarda topladı.

● YAPITLAR (başlıca): *Güzel Amerikalı*, 1964; *Uzak*

Komşu Rusya'dan 1966; *Mustafa Kemal'in Saati,* 1968; *Sovyetler, İran, Amerika İzlenimleri,* 1976; *Yeni Krallar, Yeni Soytarılar,* 1976; *Atatürkçülüğün Alfabesi,* 1981; *Ağlamak ve Gülmek,* 1982; *Düşünüyorum, Öyleyse Vurun,* 1984.

Münir Nurettin Selçuk

SELÇUK, Münir Nurettin
(1901-1981)

Türk ses sanatçısı, koro şefi, besteci. Okuyuş üslubu ve tavrıyla Türk müziğinde yeni bir çığır açmıştır.

İstanbul'da doğdu, 27 Nisan 1981'de aynı kentte öldü. Doğum tarihi için, çeşitli kaynaklarda 1899, 1900, 1902 tarihleri de gösterilmiştir. Divan-ı Hümâyûn muavini ve Darülfünun İlahiyat Şubesi muallimlerinden Mehmed Nureddin Bey'in oğludur. Sesinin olağanüstü güzelliğiyle müzik yeteneği küçük yaşta ortaya çıktı. On beş yaşında Darü'l-Feyz-i Musiki Cemiyeti'ne öğrenci olarak girdi; üç yıl sonra da, hanendelerinden biri olduğu bu topluluğun konserlerine çıktı. 1917'de Soğukçeşme Askeri Rüştiyesi'ni bitirip Kadıköy Sultanisi'ne yazıldı. Aynı yıl Darülelhan'a girdi, Ahmet Irsoy'dan dört yıl ders aldı. Daha sonra besteci Ali Rıfat Çağatay'ın (1867-1935) başkanlık ettiği Şark Musiki Cemiyeti'nin konserlerine katıldı. Kurucularından olduğu bu dernekteyken Bestenigâr Ziya Bey'den (1877-1923) çok yararlandı.

Kadıköy Sultanisi'nden sonra tarım öğrenimi görmek amacıyla Macaristan'a gittiyse de, Mütareke'de yurda döndü. Askerlik görevi sırasında, 1923'te mülazım (teğmen) rütbesiyle Muzika-i Hümâyûn'a girdi; ertesi yıl Riyaset-i Cumhur Musiki Heyeti adını alan bu kuruluşta üç yıl kadar çalışıp ayrıldı. 1928'de yeni bir okuyuş tarzıyla plaklar doldurmaya başladı. Aynı yıl Sahibinin Sesi plak şirketi adına Paris'e giderek iki yıl ses tekniği dersleri aldı. Dönüşünde, Beyoğlu'ndaki Fransız Tiyatrosu'nda ilk solo konserini verdi. O zamana değin bu tür bir okuyuş tarzıyla modern bir konser salonu düzeni içinde kimse konser vermemişti. Türk müziği daha önce hep dar mekânlarda, özel topluluklarda icra edilirdi. II. Meşrutiyet'in ilanını izleyen günlerde halka açık ilk konserleri veren Tamburî Cemil'den sonra halk önüne çıkan ilk solist sanatçı Münir Nurettin oldu. 1943-1948 arasında İstanbul Belediye Konservatuvarı İcra Heyeti'nde çalıştığı sıralarda, on beş plağa en seçme klasik yapıtları okudu. 1953'te Konservatuvar'a üslup ve teggani öğretmeni oldu. Ertesi yıl İcra Heyeti şefliğine getirildi. O tarihten 1976'ya değin üç yüze yakın konseri yönetti. İstanbul Radyosu'nda müzik danışmanı olduktan sonra radyodaki stajyerlere ders verdi. Konservatuvar ve radyoda bir öğretmen olarak pek çok okuyucunun yetişmesinde emeği geçti.

Müzikte Cumhuriyet döneminin önde gelen adlarından biridir. Türk müziğine en önemli katkısı hafızlara özgü okuyuş tarzı yerine, düzgün, sade okuma tarzını getirmesidir. Mesut Cemil'in toplu icraya getirdiği yeniliği, onun solo icrada gerçekleştirdiği söylenebilir. Okuyuşundan etkilenmemiş solist yok gibidir. Getirdiği bu yeni tarzın yanı sıra, üslubuyla da klasik yapıtların anlamını çok iyi değerlendiren bir yorumcu olmuştur. Ayin, kâr gibi büyük formlardan fantezi şarkılarla halk türkülerine dek hemen hemen her formda yapıtı büyük başarıyla yorumlamıştır. Eski güçlü geleneklerin kaybolmaya yüz tuttuğu bir dönemde, onun bu özgün yorumu Türk müziğine canlılık getirmiştir.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Rast Kârçe,* "Gül yüzünde göreli zülf-i semen-sâ gönül"; *Nihavent Şarkı,* "Yok başka yerim lutfu ne yazdan ne de kıştan"; *Nihavent Şarkı,* "Kandilli yüzerken uykularda"; *Kürdili Hicazkâr Semai,* "Zil, şal ve gül bu bahçede raksın bütün hızı"); *Hüzzam Şarkı,* "Sevdiğim dünyalar kadar"; *Muhayyer Şarkı,* "Eshâl kapıldıkça güzelden güzele"; *Segâh Şarkı,* "Dönülmez akşamın ufkundayız"; *Hicaz Semai,* "Sana dün bir tepeden baktım aziz İstanbul".

SELÇUK, Timur
(1945)

Türk, besteci ve şarkıcı. Besteci ve yorumcu olarak özgün bir çizgi oluşturmuştur.

2 Temmuz 1945'te İstanbul'da doğdu. Klasik Türk müziği sanatçısı Münir Nurettin Selçuk'un oğludur. İlk ve ortaöğrenimini Galatasaray Lisesi'nde tamamladı. 1952-1961 arasında İstanbul Belediye Konservatuvarı'nda, 1964-1969 arasında da Paris'te École Normale de Musique'de piyano, kompozisyon ve orkestra şefliği öğrenimi gördü. 1978'de İstanbul'da Çağdaş Müzik Merkezi adıyla özel bir müzik okulu kurdu.

Timur Selçuk'u etkileyen müzisyenlerin başında babası M.N. Selçuk, J. Brel ve R. Su gelir. 1969'da hazırladığı ilk uzunçalarında C.S. Tarancı, O.Veli ve Ü.Y. Oğuzcan'ın şiirlerini bestelemiş ve seslendirmiştir. Daha sonraları Attila İlhan ve Nâzım Hikmet gibi şairlerin şiirlerini de besteleyerek bu yapıtlarla piyanosu eşliğinde solo konserler vermiştir. 1974'ten sonra oda

müziği, tiyatro ve film müziği çalışmalarına yönelmiştir. Ankara Sanat Tiyatrosu'nun sahnelediği birçok oyunun müziğini hazırlamıştır. Türk müziğini orkestraya uyarlama çalışmaları yapmıştır. Bestelerinde de Türk müziği geleneğinden yararlandığı görülür. Bu çalışmalarını 1977'de kurduğu İstanbul Oda Orkestrası ile verdiği konserlerde sergilemiştir. *Tarih Merdiveni* adlı bale müziği İstanbul Devlet Orkestrası tarafından seslendirilmiştir.

● YAPITLAR (başlıca): Albüm: *Tak-Tik Oyun Müzikleri; Timur Selçuk ve Orkestrası; Dünden Bugüne.* Tiyatro Müziği: *Nereye Payidar?; Tak-Tik; Küçük Adam N'oldu Sana?.* Oda Müziği: *Paris Mektupları; Saksağan; Bir Çift Sözüm Var; Keman ve Senfonik Orkestra İçin Fantezi.* Bale Müziği: *Tarih Merdiveni; Mevlânâ.* Film Müziği: *Sarıpınar 1914; Üç İstanbul; İstanbul'un Çağırdığı Su; Hakkari'de Bir Mevsim.* Çeşitli: *Kare Düşünce,* pop-opera.

SELÇUK, Turhan
(1922)

Türk, karikatürcü. Çizgiye dayanan bir anlatıma yönelerek Türk karikatüründe çağdaşlaşmayı başlatan sanatçılardan biri olmuştur.

Milas'ta doğdu. Fıkra yazarı İlhan Selçuk'un ağabeysidir. Babası subay olduğu için ilk ve ortaokulu Anadolu'nun çeşitli yerlerinde okudu. Liseye Adana'da gitti. İlk karikatürü de 1941'de buradan çıkan *Türk Sözü* gazetesinde yayımlandı. Aynı yıl İstanbul'daki *Kırmızı-Beyaz* ve *Şut* spor dergilerine yolladığı karikatürlerinin de basılması üzerine bu sanata duyduğu ilgi güçlendi. Liseyi bitirdikten sonra İstanbul'a giderek Dişçilik Fakültesi'ne girdiyse de bir süre sonra öğrenimini yarım bıraktı. Bu arada karikatürleri *Akbaba* ve *Aydede* gülmece dergilerinde yayımlandı. 1950'de *Yeni İstanbul* gazetesinde günlük karikatür çizmeye başladı. 1951'de *Milliyet*'e geçti. 1952'de kardeşiyle birlikte *41 Buçuk* adlı gülmece dergisini, 1956'da gene kardeşiyle *Dolmuş* dergisini yayımladı. 1958'de, yöneticileri arasında Aziz Nesin'in de bulunduğu *Karikatür* dergisini çıkardı. Dergi 13. sayısında *Taş* dergisiyle birleşti ve yayımını *Taş-Karikatür* adıyla sürdürdü. Daha sonra sırasıyla *Akşam* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde çalıştı. Halen (1985) *Milliyet* gazetesinde çizmektedir.

Turhan Selçuk'un karikatürleri yurt dışında da pek çok dergi ve gazetede yayımlandı; ABD, İtalya, Bulgaristan ve İsviçre'deki karikatür ve gülmece müzelerine alındı. *Anciclopedia dell'umarismo* adlı İtalyan gülmece ansiklopedisine alınan iki Türk sanatçısından biri (öbürü Aziz Nesin) oldu. Katıldığı birçok uluslararası yarışmada ödüller kazandı. Yurt içinde 1955'te Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin Birincilik Ödülü'nü aldı. Aynı kuruluş tarafından 1983'te de yılın karikatürcüsü seçildi.

Turhan Selçuk ilk dönem karikatürlerinde Cemal Nadir'in etkisinde kalmıştır. 1950'lerde dünya karikatür sanatını izleme olanağı bulduktan sonra konularında ve çizgilerinde bir değişim görülmüş, özellikle daha önceki yumuşak ve yuvarlak çizgilerinin yerini sert ve köşeli çizgiler almaya başlamıştır. Turhan Selçuk, karikatürün "çizgiyle gülmece" olduğunu da bu dönemde savunmaya başlamıştır. Ona göre karikatürün hammaddesi insandır. İnsanın çelişkileri, yanılgıları, davranışları, özlemleri karikatürü doğurur. Karikatürcü toplumları ve insanları oldukları gibi görerek onların çelişkilerini, yanlışlarını gerçeklerden uzaklaşmadan değerlendirmeli ve eleştirmelidir. Ama karikatür sırf eleştirmemeli, yönlendirici de olmalı, insanı iyiye ve doğruya yöneltmeli, yüceltmelidir. Turhan Selçuk'un karikatürünün temeli düşüncedir; güldürme ise ikinci planda yer alır. Az çizgiyle çok şey söylemeyi amaçlar. Vereceği mesajı kısa, öz ve açık bir biçimde, ama çarpıcı olacak gibi vermeye özen gösterir. Çizgide ayrıntıya ancak mesajının etkisini güçlendirecek ölçüde yer verir.

Turhan Selçuk karikatür dışında çizgi romanlarıyla da tanınmıştır. Adını başkişisinin adından alan ve 1957'de çizmeye başladığı Abdülcanbaz dizisi okurlarca çok sevilmiş, günümüze kadar sürmüş ve Türkiye'deki en uzun ömürlü çizgi romanlardan biri olmuştur. İlk serüveninin metnini Aziz Nesin'in yazdığı *Abdülcanbaz*'ı daha sonra Turhan Selçuk kendisi yazmayı sürdürmüştür. Önce çıkarcı ve dalavereci bir turist rehberi olarak yaratılan Abdülcanbaz, giderek kişilik değiştirmiş ve doğru sözlü, ağırbaşlı, haktan yana, gözü pek bir kimliğe bürünmüştür. Turhan Selçuk bir çizgi romanda Abdülcanbaz'la arkadaşları Karanfil Hoca, Tarzan, Fayrabi ve Fettah gibi olumlu tiplerin karşısına başta Gözlüklü Sami olmak üzere Sürmegöz İhsan, Ebucahil Kadı Kadrettin, Molla Cahili gibi çıkarcı, olumsuz tipleri çıkartarak, çeşitli ülkelerde ve çeşitli çağlarda geçen serüvenlerde zaman zaman Türkiye'deki genel sorunlara ve güncel olaylara paralellikler kurmuştur. *Abdülcanbaz*'ın 1972'de tiyatro için bir uyarlaması da yapılmıştır.

● YAPITLAR (başlıca): *Turhan Selçuk Karikatür Albümü,* 1954; *140 Karikatür,* 1959; *Turhan 62,* 1962; *Hiyeroglif,* 1963; *Hal ve Gidiş Sıfır,* 1969; *Söz Çizginin,* 1979; *Abdülcanbaz* dizisi.

● BAKINIZ: CEMAL NADİR GÜLER.

SELEUKOS [Silifkeli]
(İÖ 3.yy)

Eski Yunan, filozof ve astronomi bilgini. Yeryüzünün Güneş ve çevresinde döndüğü görüşünü benimsemiştir.

Silifke'de doğdu, nerede öldüğü bilinmiyor. Yaşamı konusunda da yeterli bilgi yoktur. Ancak Pythagorasçı öğretiyi benimsediği, Sisamlı astronom Aristarkhos gibi, Aristoteles'in yeryüzünün evrenin odağı görüşüne karşı çıkarak, Güneş dizgesini savunduğu yazılı kaynaklardan öğrenilmektedir.

Aristoteles felsefesine göre, evrenin odağı yeryüzüdür, başta Güneş olmak üzere bütün gökcisimleri yeryüzü çevresinde daire biçimli bir yörünge çizerek döner. Bu görüş, İskenderiyeli Ptolemaios aracılığıyla Kopernik'e değin gelmiştir. Buna karşı, daha İÖ 3. yy'da, Aristarkhos ve Seleukos bu kuramın yanlış olduğunu ileri sürerek, yeryüzünün Güneş çevresinde

döndüğü görüşünü ortaya attılar. Aristoteles'in etkisi bu görüşün benimsenmesini engelledi. Kopernik ise gözlemlere, deneylere dayanarak, yeryüzünün ve gezegenlerin Güneş çevresinde daire biçimli bir yörünge çizerek döndüğünü saptayınca Aristarkhos ve Seleukos'un görüşleri doğrulandı. Daha sonra Tycho Brache ve Kepler Güneş çevresinde dönen gezegenlerin daire değil de elips biçiminde bir yörünge çizdiğini ortaya koydular. Seleukos'un bilim ve felsefe bakımından önemi, deney, gözlem ve matematik verilere dayanarak sorunlara çözüm arama yöntemini geliştirmesindendir.

● BAKINIZ: ARİSTARKHOS.

SELEVKOS I [Nikator] (İÖ 358-281)

Makedonyalı asker. Selevkos Devleti'nin kurucusudur.

Makedonya'da Europus'da doğdu, Trakya'da Lisimaheia'da öldü. Makedonya Kralı II. Filip'in komutanlarından birinin oğludur. İskender ve diğer soylu çocuklarıyla birlikte öğrenim gördü. İskender'in Pers seferine komutan olarak katıldı. İÖ 326'da Hindistan Kralı Porus'a karşı yapılan savaşı yönetti. İskender'in İÖ 323'te ölümünden sonra önde gelen komutanlar arasında yapılan yönetim paylaşımında Asya bölgesi naibi Perdikkas'ın komutasında kaldı. Perdikkas'a karşı Antigonos, Ptolemaios ve Lisimakhos'un başlattığı birinci koalisyon savaşında, onlarla birleşti ve Perdikkas'ın İÖ 321'de Mısır'da öldürülmesini sağladı. Ardından Triparadeisos'da yapılan ordu toplantısında Babil satrapı oldu.

İskender imparatorluğunu yönetimi altında birleştirmeyi amaçlayan Antigonos, Babil üzerinde de egemenlik kurmak istiyordu. Babil satraplığının gelirini denetleme yolundaki isteği Selevkos tarafından reddedilince Babil'e doğru harekete geçti. Antigonos'un gücü karşısında dayanamayacağını gören Selevkos, İÖ 316'da Mısır'a giderek Ptolemaios'a sığındı. İÖ 312'ye dek Mısır'da kaldı. Ptolemaios, Kassandros ve Lisimakhos arasında Antigonos'a karşı bir koalisyon başlatılmasında etkili oldu. İÖ 315-311 arasında süren ikinci koalisyon savaşı sırasında Ptolemaios'un komutanı olarak savaştı. İÖ 312'de Antigonos'un oğlu Demetrios'un yenilgiye uğratıldığı Gaze Savaşı'nı yönetti.

İÖ 312 Ağustos'unda Babil'i yeniden ele geçirerek Mezopotamya'da Selevkoslar yönetimini başlatmış oldu. İÖ 311'de ikinci koalisyon savaşlarının ardından yapılan barış antlaşmasının dışında tutulmuş olan Selevkos, egemenliğini sürdürebilmek için İÖ 308'e değin Antigonos'un ve oğlu Demetrios'un saldırılarına başarıyla karşı koydu. Daha sonra doğuya doğru harekete geçerek Media'yı ve Susiana'yı aldı. İÖ 305'te diğer komutanlar gibi Selevkos da kendisini kral ilan etti. Krallığını geliştirmek amacıyla İran'ın doğu eyaletlerini egemenliği altına alarak Hindistan'a dek ilerledi. Batıda artan tehlike karşıda Hint Kralı Candragupta'yla, 500 fil karşılığında Hindistan eyaletlerinin yönetimini ona bırakan bir antlaşma yaparak geri döndü.

Selevkos, Ptolemaios, Kassandros ve Lisimakhos'la birlikte Antigonos'a karşı üçüncü koalisyon savaşına katıldı. İÖ 301'de Antigonos'un ölmesiyle sonuçlanan İpsos Savaşı'nı Kassandros ve Lisimakhos'la birlikte yönetti. Antigonos'un ölmesiyle kesin olarak parçalanan imparatorlukta ortaya beş krallık çıkmıştı. Selevkos krallığına doğu ülkeleri ve Mezopotamya'dan başka Suriye'yi de kattı. Ancak Güney Suriye o zamana değin Ptolemaios'un elindeydi. Selevkos, Ptolemaios'la savaşmak istemeyerek yalnızca Kuzey Suriye'yi işgal etti, başkentini Dicle kıyısındaki Selevkia'dan Antiohheia'ya (Antakya) taşıdı. Yine de bu sorun Selevkoslar ve Ptolemaioslar arasında uzun Suriye savaşlarına yol açacaktı.

Selevkos, Asya topraklarını yeniden ele geçirmek üzere Makedonya'dan Anadolu'ya geçen Demetrios'u İÖ 285'te Toroslar yöresinde tutsak aldı. Ülkesindeki iç karışıklıklardan yararlanmak amacıyla Lisimakhos'a savaş açtı. İskender'in komutanları arasındaki son büyük savaş İÖ 281'de Lidya'da Kurupedion'da yapıldı. Lisimakhos'u yenen Selevkos, Anadolu ve Trakya'yı egemenliği altına aldı ve ordusu tarafından Makedonya kralı ilan edildi. Bundan sonra İskender'in imparatorluğunu yeniden kurmak üzere Makedonya'ya gitmek amacıyla Çanakkale Boğazı'nı geçti. Lisimaheia'da I. Ptolemaios'un tahttan uzaklaştırdığı büyük oğlu Ptolemaios Keravnos tarafından öldürüldü. Yerine geçen oğlu I. Antiokhos tarafından Zeus Nikator (Galip) adı altında tanrılaştırıldı.

● BAKINIZ: ANTİGONOS I, İSKENDER [Büyük], PTOLEMAİOS I.

SELIGMAN, Charles Gabriel (1873-1940)

İngiliz, etnolog ve antropolog. Ülkesinde antropolojinin öncülerindendir.

24 Aralık 1873'te Londra'da doğdu, 19 Eylül 1940'ta Oxford'da öldü. Tıp öğrenimi gördü. 1898'de A.C. Haddon'un Torres Boğazı'na düzenlediği antropolojik araştırma gezisine tıbbi araştırmalar yapmak amacıyla katıldığı sırada antropolojiye ve etnolojiye ilgi duyarak bu alana yöneldi. 1899'da İngiltere'ye dönerek 1903'e değin tıp çalışmalarını sürdürdü.

1904'te Melanezyalılar'la ilgili etnolojik alan araştırması yapmak üzere Yeni Gine'ye bir araştırma gezisi düzenledi. Bu gezide Melanezyalılar'ın ırksal, toplumsal ve kültürel özelliklerini saptayarak etnolojik bir sınıflamalarını yaptı. Coğrafi konum, ırksal bileşim, akrabalık ve aile yapısı, başkanlık, toplumsal sıralama, mülkiyet, ticaret, savaş, bayram ve tören gibi kabile yaşamının tüm önemli yönlerini ele aldı. Yeni Gine gezisini anlattığı *The Melanesians of British New Guinea* ("İngiliz Yeni Gine'si Melanezyalılar'ı") adlı kitabı bugün de Melanezyalılar'la ilgili temel sistematik çalışmalardan biri olarak kabul edilmektedir. Ayrıca öğrencisi B. Malinowski'nin Melanezya topluluklarıyla ilgili çalışmalarına kaynaklık etmiş ve yol göstermiştir.

Seligman, Yeni Gine gezisinin ardından antropoloji çalışmalarına ağırlık verdi. 1907-1908 yıllarında karısı antropolog B.Z. Salaman'la birlikte Seylan'a (bugün Sri Lanka) düzenlediği gezide Veda toplumu üzerine

etnolojik incelemeler yaptı. 1911'de yayımladığı *Veddas* ("Vedalar") adlı kitabında Seylan'ın en eski topluluklarının soyundan olan Vedalar arasında alan araştırması yaparak eski Seylanlılar'ın yaşam biçimlerine ve kültürlerine ait kalıntıları araştırdı. 1909-1910 ve 1911-1912 yıllarında Sudan'a araştırma gezileri yaptı. Bu gezilerin dışında tıp alanında sürdürdüğü patoloji araştırmalarından dolayı Royal College of Physicians tarafından ödüllendirildi. I. Dünya Savaşı'nda orduya katılan Seligman, savaş sırasında ruhsal çöküntüye uğrayan askerlerin tedavi edildiği bir hastanede görevlendirildi. Orada edindiği klinik deneyim onu S. Freud'un psikanalitik kuramını benimsemeye ve etnolojide yararlanmaya itti.

1921-1922 yıllarında yeniden Sudan'a giden Seligman, Sudan'da yaptığı çalışmaları *Pagan Tribes of The Nilotic Sudan* ("Nilotik Sudan'ın Putperest Kabileleri") adlı kitabında anlattı. Seligman'ın en önemli çalışması sayılan bu kitap, Evans-Pritchard'ın Sudan'la ilgili çalışmalarının da temelini oluşturmuştur. Seligman, bir çoban topluluğu olan Hamiler'in batıya ve güneye doğru göç ederek yayıldıklarını ve yerli zenci topluluklarıyla karışarak Nil zencilerini (Nilotlar) ve Nil-Hamiler'ini oluşturduğu görüşünü benimsemiştir. Afrika topluluklarını, Bushmen, Hottentotlar, Batı Afrika zencileri, Hamiler, Bantu ve Samiler olmak üzere altı ana etnik gruba ayırarak, bugün de geçerli kabul edilen bir sınıflama yapmıştır.

Seligman, antropolojide kuramsal yorumlamalardan ve genellemelerden çok verilere dayalı tanımlayıcı bir yaklaşımı benimsemiş ve tarihsel etnolojinin savunucusu olmuştur. E. Smith ve W. H. Rivers'ın yayılmacı kuramlarını reddederek, biyolojik açıklamalara olan eğilimi doğrultusunda, ortak zihinsel ve fiziksel özellikleri ve eğilimleri olan bir tür olarak nitelendirdiği insanoğlunun, tarihsel gelişimin farklı aşamalarında, ırksal ve kültürel farklılaşmalara uğramış topluluklar halinde dünyaya yayıldıklarını ileri sürmüştür. Bilimsel etnolojinin görevinin basit toplumların yaşamlarını çeşitli yöntem ve açılardan inceleyerek veri toplamak ve bu alana ışık tutmak olduğunu ileri sürmüştür.

Ayrıca antropolojide bilinçdışı psikolojisinin birçok sorunu aydınlatacağını ileri sürerek, Freud'un kuramı doğrultusunda bazı rüya tiplerinin evrensel olduğunu ve bu rüyaların simgesel yorumlama yoluyla hurafe ve büyü inançlarının oluşmasına kaynaklık ettiğini savunmuştur. Rüyalar yoluyla bilinçdışının yarattığı gerginliğin büyü törenlerinde simgesel ifadelere dönüştürülmesiyle giderildiğini belirtmiştir. Freud'un kuramında bireyin psikoseksüel gelişmesindeki evrelerin evrensel olduğu varsayımının kültürler arası karşılaştırmalarla incelendiğinde geçerli olduğunu savunmuştur.

● YAPITLAR (başlıca): *The Melanesians of British New Guinea*, 1910, ("İngiliz Yeni Gine'si Melanezyalılar'ı"); *Veddas*, 1911, ("Vedalar"); *Races of Africa*, 1930, ("Afrika Irkları"); *Pagan Tribes of The Nilotic Sudan*, 1932, ("Nilotik Sudan'ın Putperest Kabileleri").

► *Taht için mücadele*

● BAKINIZ: EVANS-PRITCHARD, HADDON, MALINOWSKI, W. RIVERS.

Selim I [Yavuz]

SELİM I [Yavuz]
(1466-1520)

Osmanlı padişahı. Osmanlı egemenliğini Doğu Anadolu, Suriye ve Mısır'a yaymış, Memlûk Devleti'ne son vermiştir.

Amasya'da doğdu, 21 Eylül 1520'de Çorlu yakınlarındaki Suüstü köyünde öldü. Babası II. Bayezid, annesi Dulkadirli Bozkurt Bey'in kızı Ayşe Hatun'dur. 1481'e dek Amasya sarayında kaldı. Kentteki bilginlerle sanatçılardan dersler aldı.Farsça öğrendi.Şiirle ilgilendi. Savaş oyunlarına ve spora yakınlık duydu. Babası Bayezid padişah olunca Trabzon sancakbeyliğine atandı. Bu görevde aralıksız otuz yıl kadar kaldı. Safevi Şahı I. İsmail'in Anadolu'ya yönelik girişimleri yoğunlaşınca babasının hoşgörülü ve uzlaşmacı tutumunu onaylamadığından, Anadolu'da giderek yayılmakta olan Şiilik'e karşı Sünnilik'in koruyuculuğunu üstlendi. Şah İsmail'in Azerbaycan, Şiraz ve Irak'ı ele geçirmesi, II. Bayezid'in son on yılının bunalımlarla dolu geçmesi, Selim'i kaygılandırıyordu. Benzer kaygılar, kardeşleri Ahmed ve Korkud için de söz konusu olduğundan üç kardeş arasında 1500-1512 yılları arasında sürecek uzun bir taht savaşımı başladı. Selim, tahtı elde etme isteğini, Safevi tehlikesiyle gerekçelendirmekteydi. Vezirazam Hadım Ali Paşa ise 1509'da Şehzade Ahmed'den yana olduğunu açıkça belirtmekten çekinmedi. Veliahtlığını sağlamak için padişah katında girişimlerde bulundu. Şehzade Korkud ise destek alacağını umduğu Memlûk Sultanı Kansu Gavri'ye sığındı.

Oğlu Süleyman'ın Bolu sancakbeyliğine atanmasını sağlayarak başkent yolunda bir köprü kurmaya çalışan Selim, Yeniçeri Ocağı'nı da elde etti. Bir karar verme durumunda kalan II. Bayezid, büyük oğlu Ahmed'e yakınlık duymaktaydı. Amasya valisi bulunan Ahmed'in isteği ile Süleyman'ı Bolu'dan uzaklaştırdı ve Kırım'da Kefe'ye atadı. Selim de babasından izin alma gereği duymadan 1510'da Kefe'ye gitti. Burada bir ordu kurma yolunda birtakım önlemler aldı. Bu eylemi yüzünden babası tarafından sert bir mektupla uyarıldı.

Selim, oğlunun yönetim işlerine yardımcı olduğunu, kendisinin ise uzun zamandan beri Trabzon'da hareketsiz kaldığını oysa bir şehzadenin savaş deneyimi kazanması gerektiğini bildirdi ve Rumeli'de bir sancakbeyliği istedi. Selim'i İstanbul'a yaklaştırmaktan çekinen II. Bayezid bu isteği geri çevirdi. Selim Mart 1511'de bulduğu gemilere, kayınpederi I. Mengli Giray'ın askerlerini doldurarak Karadeniz üzerinden Kili Limanı'na çıktı. Bundan kısa bir süre önce de Korkud Mısır'dan dönmüş ve Antalya valiliğine atanmıştı. Selim, hızlı bir yürüyüşle Edirne yakınındaki Çukurçayır'a geldi. II. Bayezid bu sırada Edirne'de bulunuyordu. Baba oğulun görüşmeleri ya da bu sağlanamazsa savaşmaları, kimi yöneticilerce önlendi. Selim'e, babasının Şehzade Ahmet lehine tahttan çekilmeyeceği güvencesi ve Semendire-Vidin-Alacahisar'ın sancakbeyliği verildi. II. Bayezid İstanbul'a döndü.

Bu gelişmeler olurken Korkud da Manisa'yı işgal etmiş bulunuyordu. Osmanlı ordularının büyük bir bölümü ise Anadolu'da Şahkulu ayaklanmasıyla uğraşıyordu. Bunları öğrenen Selim, Semendire yolundan geri dönerek Edirne'ye geldi. Bunun üzerine II. Bayezid de Edirne'ye yürüdü. Ağustos 1511'de Çorlu yakınlarındaki Uğraş köyünde baba-oğul karşılaştılar. Selim'in Tatar askerlerinden oluşan ordusu yenildi. Selim, az sayıda yandaşı ile Ahyolu'nda gemiye binip Kırım'a kaçtı. Her şeye yeniden başlaması için çok az zamanı vardı. Oysa Ahmed için fırsat doğmuştu. Süratle İstanbul'a doğru ilerledi. Korkud ise gizlice İstanbul'a gelip Yeniçeri Ocağı'na sığındı. Fakat Yeniçeriler, Selim lehine gösterilerde bulunmaya başladılar. Adapazarı'na gelen Ahmet bu nedenle geri çekilmek zorunda kaldı. Kırım Hanı I.Mengli Giray'ın açık desteği, Ahmed yanlısı vezirazam Hadım Ali Paşa'nın Şahkulu ayaklanmasında ölümü, Selim'in şansını yeniden yükseltti. İstanbul'a doğru bir daha yürüyen Ahmed, Yeniçeriler'in aşırı taşkınlıklarını öğrenince Konya'ya yöneldi. Burayı ele geçirerek yeni hazırlıklara girişti. II. Bayezid, gelişmelerin Selim lehine olduğunu görerek kendisini Semendire'ye atadı. Fakat Selim bunu öğrenmeden kalabalık bir Tatar birliğiyle hareket etti. Ocak 1512'de Tuna'yı geçti. 19 Nisan'da Yeniçeriler'in coşkun gösterileri arasında İstanbul'a girdi. Kimi yöneticilerin aracılığı ile koşullar belirlendi ve II. Bayezid 25 Nisan 1512'de Osmanlı tarihinde bir daha yinelenmeyen bir devir teslim töreni ile tahtı Selim'e bıraktı. Bu olay aynı zamanda, Yeniçeri gücünün neleri başarabileceğini de göstermiş oldu.

Selim, kardeşlerini öldürtmeyeceğine ilişkin olarak babasına verdiği sözü tutmuş gözükmek için Korkud'u Manisa valiliğine gönderdi. Ama Konya'da bağımsızlığını duyuran ve Bursa'ya dek birçok yeri denetimine alan Ahmed'e karşı hemen harekete geçti. Amasya'ya kaçmak zorunda kalan Ahmed'in uzlaşma isteğini geri çevirdi. Amasya'ya dek gidip döndü. Bursa'ya gelişinde kuşkulandığı vezirazam Koca Mustafa Paşa'yı, bir süre geçince de Şehzade Korkud'u idam ettirdi. Doğu sınırına kaçan Ahmed'in, bir kez daha Bursa üzerine yürümesi için el altından girişimlerde bulundu. Nisan 1513'te Yenişehir Ovası'ndaki savaşta Ahmed'i ve oğullarını yenerek öldürttü. Kendisi ve oğlu için tahtını güvenceye aldıktan sonra, başta Venedik, kimi Batılı devletlerle ve Memlûkler ile barış antlaşmalarını yeniledi. En önemli sorun olarak gördüğü Anadolu halkının giderek Şiilik'e eğilim göstermesini ön plana aldı. Safevi propagandacılarının yoğun eylemleri ve güçlükle bastırılabilen Şahkulu ayaklanması, bu konuda Selim'in, başkent müftüsü (şeyhülislam) Zembilli Ali Cemali Efendi'den bir fetva almasını kolaylaştırdı. Bu belgeye dayanarak Çaldıran seferi öncesinde Anadolu'da 40.000 dolayında yetişkin insanı idam ettirdi. Babası döneminde kurulmuş bulunan Osmanlı-Safevi dostluk ilişkilerine son verdi. 1514 yılının ilk ayları tarafların hazırlıkları, Selim'le İsmail'in hakaretlerle dolu yazışmaları ile geçti. Donanmayı Trabzon'a gönderen Selim, kalabalık bir ordu ile Doğu'ya yürüdü. İki ordu İran'da Hoy yakınındaki Çaldıran Ovası'nda 23 Ağustos 1514 günü karşılaştılar. Selim meydan savaşını zaferle sonuçlandırdı. Doğu Anadolu tümüyle Osmanlılar'ın eline geçti. Bu gelişmeler, Osmanlı-Memlûk sınır komşuluğunu kritik bir noktaya getirdi. Orta Anadolu'ya doğru Malatya, Darende ve Divriği kalelerinin Memlûkler'e ait oluşu da önemli bir başka sorundu.

Çaldıran seferi

Selim, 1516 ilkbaharında öncü birliklerini, ikinci İran seferine çıkıyormuş havasında yürüyüşe geçirdi. Memlûk Sultanı Kansu Gavri de bir önlem olmak üzere Şehzade Ahmed'in kendisine sığınan oğlu Kasım'ı yanına alarak Kuzey Suriye'ye yöneldi. Selim, Malatya'yı aldıktan sonra Suriye'ye girdi. Memlûk ve Osmanlı orduları 24 Ağustos 1516 günü Halep'in kuzeyinde Mercidâbık düzlüğünde savaştılar. Kansu Gavri savaş alanında öldü, ordusu kesin bir yenilgiye uğradı. Halep, Hama, Humus ve Şam birbiri ardınca alındı. Filistin ve Batı Suriye toprakları Gazze, Nablus, Kudüs gibi önemli kentler de ele geçirildi. Mısır'ın doğal savunmasını sağlayan Tih Çölü'ne ulaşıldı. Yavuz, yeni Memlûk Sultanı Tumanbay'a anlaşma önerdi. Fakat sert bir tepki alınca Ocak 1517'de çölü geçti. Kahire Kalesi'nde savunmaya hazırlanan Tumanbay'ın karşısına ters bir yönden çıktı. 23 Ocak 1517 günü yapılan Ridaniye Savaşı'nda 25.000 Memlûk askeri öldürüldü. Tumanbay, bir fedai bölüğü ile Selim'in karargâhına saldırdı. Bu olayda vezirazam Sinan Paşa öldü. Kahire, bir hafta süren kanlı sokak çatışmalarından sonra teslim alındı. Yakalanan Tumanbay idam edildi. Bu, Memlûk Sultanlığı'nın sonu oldu. Mısır, ayrıcalıklı bir eyalet olarak Osmanlı topraklarına bağlandı.

Mısır seferi

Sekiz ay Mısır'da kalan Selim, Mısır'daki Abbasi Halifesi III. Mütevekkil'in yanında bulunan kutsal emanetleri teslim alarak Ağustos 1518'de İstanbul'a döndü. On gün sonra Edirne'ye gitti. 1519 yılı ortalarına dek ülkeyi buradan yönetti. Daha çok Anadolu'daki ayaklanmalarla ilgilendi. Ordunun büyük bölümünü bu iç sorunun üzerine gönderdi. Edirne'de başlayan bir salgın yüzünden İstanbul'a döndü. Tersane çalışmalarına önem verdi. Ülke genelinde asker yazımı yaptırdı. Köle ticaretinin başlıca pazarı olan Mısır'ın ve Arabistan Yarımadası'nın buyruğuna girmesi ile eski Baharat Yolu'nu canlandırmayı, bu amaçla Akdeniz-Süveyş Berzahı-Kızıldeniz-Hint Denizi bağlantısını açmayı tasarladı. Bu sırada Batılı denizci devletler de Afrika'nın güneyinden Hindistan'a yeni yollar bulma çabasındaydılar.

◄ *Tahtı ele geçirmesi*

Eylül 1520'de rahatsızlanan Selim, Edirne'ye gitmek üzere İstanbul'dan ayrıldı. Çorlu dolaylarında Süüstü Köyünde bir süre yattı. Muhtemelen şeker hastalığına bağlı bir çıbanın (şir-pençe/kızılyara) vücuduna yayılması sonucu burada öldü. Oğlu Süleyman'ın İstanbul'a gelişine dek ölümü gizli tutuldu. 30 Eylül'de

İstanbul'a getirilerek Mirza Sarayı denilen ve bugün Yavuzselim olarak anılan yerde gömüldü. Oğlu I. Süleyman (Kanuni) daha sonra buraya bir türbe ve cami yaptırdı.

Selim, dokuz yıl süren sultanlığının büyük bölümünü seferlerde geçirmiştir. İki büyük seferinin asıl amacı, Asya ve Afrika'nın Müslüman ülkelerini Osmanlı sınırlarına katarak bir İslam İmparatorluğunu gerçekleştirmekti.

İran edebiyatının özellikle de Hâfız, Sâdi, Selman ve Câmi gibi şairlerin etkisinde,Selimî mahlası ile Farsça şiirler yazmıştır. Günlük olaylar, aşk ve ihtiras şiirlerindeki başlıca temalardır.

● YAPITLAR (başlıca): *Divan-ı Belagat-unvan-ı Sultan Selim-i Evvel*, (ö.s.), P. Horn (yay), 1904, (Yavuz Sultan Selim Divanı, 1946).

● KAYNAKLAR: Hoca Sadeddin, *Tacü't-Tevarih*, II, 1862; Lutfi Paşa, *Tevarih-i Âl-i Osman*, 1925; S. Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, 1969.

● BAKINIZ: BAYEZİD II, İSMAİL I, KORKUD ÇELEBİ, ŞAHKULU.

SELİM II
(1524-1574)

Osmanlı padişahı. Deniz savaşlarına ağırlık vererek Akdeniz'de Osmanlı egemenliğini pekiştirmiştir.

28 Mayıs 1524'te İstanbul'da doğdu,15 Aralık1574' te aynı kentte öldü. I. Süleyman'ın (Kanuni) oğludur. Annesi Hürrem Sultan'dır. Sarayda iyi bir öğrenim gördükten sonra önce Konya'ya, Ağustos 1544'te de Manisa'ya sancakbeyi atandı. 1548'de babasının İran seferi sırasında Rumeli muhafızlığı göreviyle Edirne'ye gönderildi. 1553'te veliaht Mustafa'nın Hürrem Sultan'ın girişimleriyle öldürülmesinden sonra kardeşi şehzade Bayezid'le arasındaki saltanat mücadelesi çatışma noktasına ulaştı. I. Süleyman bunu önlemek için 1558'de Selim'i Konya'ya, Bayezid'i Amasya'ya sancakbeyi olarak atadı. Bu atamaya ve babasının Selim'den yana tutumuna karşı ayaklanan Bayezid 30 Temmuz 1559'da kardeşiyle yaptığı savaşta geri çekilerek İran'a sığınmak zorunda kaldı ama yapılan görüşmeler sonunda teslim edilerek 23 Temmuz 1562'de oğullarıyla birlikte öldürüldü. Tahtın tek varisi olarak kalan Selim, babasının Zigetvar'da ölümü üzerine 30 Eylül 1566'da tahta çıktı. Cülus bahşişi nedeniyle ayaklanan Yeniçeriler denetim altına alındıktan sonra 1567'de ayaklanan İmam Mutahhar'ın Sana'yı ele geçirerek Aden ve çevresine egemen olması üzerine 1568'de Koca Sinan Paşa komutasındaki ordu Yemen'e gönderildi. Mayıs 1569'da Aden ve çevresi 26 Temmuz 1569'da Sana, 18 Mayıs 1570'te Kevkeban Kalesi ele geçirilerek Yemen yeni baştan fethedildi.

1568'de İran'la daha önce şehzade Bayezid'in teslimi konusunda yapılan işbirliği temelinde kurulan dostluk sözleşmesine dayanan yeni bir sözleşme daha yapıldı. 17 Şubat 1568'de Avusturya'yla imzalanan ve 1562 antlaşmasını temel alan Edirne Antlaşması ile sekiz yıllık bir barış sağlandı. 1568'deki Astrahan seferi sonuçsuz kaldı. 1570'te Astrahan ve Kazan'daki egemenliğini güvenceye almak için bir dostluk önerisinde bulunan Rus Çarı IV. İvan'dan Astrahan yolunun açılması, Osmanlı topraklarına geçen yolcuların güvenliğinin sağlanması gibi isteklerde bulunmakla yetinen II. Selim, böylece kuzeydeki etkin siyasetten vazgeçildiğini de ortaya koydu. 18 Ekim 1569'da Fransa'ya yeni ayrıcalıklar tanıyan ve sözleşmenin kendi yaşamıyla sınırlı olmadığını hükme bağlayan padişah, ilerde Osmanlılar aleyhine işleyecek olan kapütülasyonlara süreklilik kazandırmış oldu.

Somut kazanımların elde edildiği Akdeniz'de, Osmanlı egemenliğini pekiştirmek, ticaret yollarının güvenliğini sağlamak ve denizaşırı eyaletler arasında bağlantıyı kolaylaştırmak amacıyla fethine karar verilen Kıbrıs'a 1 Temmuz 1570'te ulaşan Osmanlı donanması, 9 Temmuz'da Girne'yi, 9 Eylül'de Lefkoşe'yi, 1 Ağustos 1571'de Magosa'yı alarak Kıbrıs'ın fethini tamamladı. İçel, Tarsus, Sis (Kozan) sancakları da buraya bağlanarak Kıbrıs beylerbeyliği kuruldu.

Buna karşılık Mayıs 1571'de Papalık, Venedik ve İspanya arasında Osmanlı Devleti'ne karşı üçlü bir ittifak kuruldu. Müttefik donanmasını izlemek üzere Akdeniz'e açılan Osmanlı donanması 7 Ekim 1571'de İnebahtı da (Leponto) ağır bir yenilgiye uğradı. Kısa zamanda hazırlanan yeni ve güçlü bir donanmayla Haziran 1572'de Akdeniz'e açılan kaptan-ı derya Kılıç Ali Paşa karşısında barış istemek zorunda kalan Venedik, 7 Mart 1573'te yapılan antlaşmayla Kıbrıs'ta Osmanlı egemenliğini tanımayı, savaş tazminatı ödemeyi, Soporto (bugün Yugoslavya'da) Kalesi'ni geri vermeyi kabul etti.

Konulan yeni vergilere karşı Lehliler'in de desteğiyle ayaklanan Boğdan voyvodası 9 Haziran 1574'te etkisiz duruma getirildikten sonra, Kuzey Afrika ve Batı Akdeniz'deki Osmanlı egemenliğini güçlendirmek amacıyla Tunus seferine çıkıldı. 24 Ağustos 1574'te Halkı'l-vad'ın ve ardından iki küçük İspanyol kalesinin alınmasıyla Tunus Osmanlı egemenliğine girdi. Avusturya'yla yapılan1568 antlaşmasını sekiz yıl için yenileyen II. Selim kısa süre sonra öldü. Saltanatı süresince devlet yönetimiyle doğrudan pek ilgilenmedi. Padişahın ordunun başında sefere çıkması geleneği ve Osmanlı şehzadelerinin sancağa gönderilmeleri onun döneminde bırakılarak en büyük şehzadeye sancak verilmesi benimsendi.

● BAKINIZ: FELİPE II, İVAN IV, KILIÇ ALİ PAŞA, MEHMED PAŞA [Sokollu], MUSTAFA PAŞA [Lala], PİYALE PAŞA, SİNAN PAŞA [Koca], SÜLEYMAN I [Kanuni].

SELİM III
(1761-1808)

Osmanlı padişahı. Devletin kurtuluşunu Batılılaşmada görmüş, Nizam-ı Cedid denilen yenileşme hareketini başlatmıştır.

24 Aralık 1761'de İstanbul'da doğdu, 28 Temmuz 1808'de aynı kentte öldü. Babası III. Mustafa, annesi Mihrişah Sultan'dır. İyi bir eğitim gördü. Atıcılık, binicilik öğrendi. Müzikle yakından ilgilendi. Dönemi-

Selim III

nin iç ve dış sorunlarını, özellikle de yolsuzlukları izledi. III. Mustafa'nın 1774'te ölmesi ve amcası I. Abdülhamid'in padişah olmasının ardından sarayda göz hapsine alındı. Bu sırada edebiyat, müzik ve tarih alanlarındaki uğraşlarını sürdürdü. I. Abdülhamid'in ölümü üzerine 7 Nisan 1789'da tahta çıktı. On beş yıllık veliahtlığı boyunca programını hazırlamıştı: Çöküşü durdurmak, devleti canlandırmak, savaşları hızlandırıp zaferler kazanmak bozulan kuralları yeni temellere oturtmak ve yepyeni bir düzen kurmak. Görünüşte bu programı gerçekleştirecek birçok olanağa, hepsinden önemlisi de kamuoyu desteğine sahipti. Tahta çıktığı sırada ülke tehlikeli bunalımlarla yüzyüzeydi: Arabistan Vehhabiler'in, Suriye, Filistin Cezzar Ahmed Paşa'nın, Mısır Kölemen beylerinin Kuzey Afrika dayıların, Anadolu ve Rumeli derebeylerinin neredeyse yarıbağımsız buyrukları altındaydı. Osmanlı orduları Avusturya ve Rusya'ya karşı iki ayrı cephede savaşmaktaydı. III. Selim barış yolları aramak yerine Kırım'ı kurtarmak ve parlak zaferler kazanmak amacıyla seferberlik ilan etti ve cephelere takviye birlikler gönderdi. Kendisi de sefere çıkmak istedi. Yöneticiler, yenilirse felaketin büyük olacağını ileri sürerek güçlükle engel olabildiler.

Savaş giderlerini karşılamak üzere 16 Mayıs 1789'da Revan Köşkü'nde Meşveret Meclisi toplandı. Burada alınan kararlar uyarınca Saray'daki ve yöneticilerin konaklarındaki altın gümüş eşyalar toplanarak para basıldı. Hazinede ordu giderleri için ayrı bir fon oluşturuldu. Rusya'ya karşı İsveç'le, Avusturya'ya karşı Prusya ile dayanışma antlaşmaları imzaladı. Tüm bu çabalara karşın yenilgileri önleyemedi. 1789 Temmuz'unda Fokşan'daki korkunç bozgun aldığı ilk büyük felaket haberiydi. Bunu eylül ayındaki Boze (Buzau) bozgunu izledi. Fransa'da da Büyük Devrim başlamıştı. Bu, Avrupa için olduğu kadar Osmanlı Devleti için de önemli bir gelişmeydi. Savaşı sürdürmede kararlı olan III. Selim'e yeni bir karar belirleme fırsatı verdi. Çünkü, Ruslar Kili, Tolcu, İsmail, İsakçı kalelerini ele geçirmiş ilerliyorlardı. 1790 başında İsveç'in Rusya ile anlaşıp savaştan çekilmesi, Osmanlı topraklarında ilerleyerek Bükreş'i işgal eden Avusturya'nın da Prusya ile Reichenbach Antlaşması'nı imzalaması ve bu antlaşma metninde, "Osmanlı Devleti ile antlaşma" koşulunun yer alması III. Selim'e çözülüşü durdurma fırsatı sağlamıştı. 4 Ağustos 1791'de Avusturya ile Ziştovi Antlaşması imzalandı. Üç yıl süren savaşta yitirilen Belgrad'la birlikte tüm topraklar geri alındı. 9 Ocak 1792'de de Ruslar'la Yaş Antlaşması gerçekleşti. Oşakof, Prut ve Dinyester ırmakları arasındaki topraklar dışında, Ruslar aldıkları yerleri geri verdiler. Doğu'da ise Kuban Irmağı sınır kabul edildi.

Nizam-ı Cedid hareketi

III. Selim kaptan-ı deryalığa getirdiği Küçük Hüseyin Paşa'yı Ege Denizi'ndeki korsanları temizlemekle görevlendirdi. Yıllardır hiçbir varlık göstereremeyen donanma önemli sonuçlar aldı. Vezirazam Koca Yusuf Paşa ve öteki devlet adamları ile ulemadan devleti düze çıkaracak görüşlerini bildirmelerini istedi. Sunulan layihalar (raporlar) yönetim, kurumlar, tarım, ekonomi, askerlik gibi birçok temel konuda bozuklukları ve düzeltilmesi önlemlerini içeriyordu. Fransız askeri uzmanlarından Bertrand ile elçilik görevlisi İsveçli D'Ohsson da birer rapor sundular. III. Selim, barış döneminde bu raporlarda öngörülenleri, ağırlık sırasına göre uygulama düşüncesindeydi. Bir ıslahat komisyonu kurdu. 72 maddelik bir program hazırlattı. Avrupa'ya ilk devamlı elçileri göndererek bunlardan gelen görüşleri de uygulamalarda dikkate almayı kararlaştırdı. Böylece Batı'yı örnek alma dönemi açılmış olmaktaydı.

Tahta çıkışı ve ilk yılları

1793'te programın uygulanmasına geçildi. Ancak yenilikçi ve Batıcı kesimin görüşlerine göre hazırlanan programda, Yeniçeri Ocağı'nın kapatılması, ulemanın etkisinin kırılması, bilimde ve sanatta Avrupa'ya ayak uydurulması gibi uygulanması güç konular yer almıştı. Bununla birlikte "Nizam-ı Cedid" denen program, 1793-1797 arasında birçok yönüyle uygulanabildi. Geleneksel kurum ve kurallarda düzenlemelere gidildi.

Orduda yenilikler

III. Selim, Nizam-ı Cedid adı ile Levend Çiftliği'nde yeni bir ordu çekirdeği oluşturulmasına öncelik tanıdı. Savaş teknolojisini geliştirmek için Kara ve Deniz mühendishanelerinde, Lağımcı, Topçu, Humbaracı ocaklarında teknik uyarlamalar yapıldı. Avrupa'dan uzman öğreticiler getirildi. Selimiye Kışlası'nın yapımı, Tersane Nizamı adı altında donanmanın yenileştirilmesi gibi büyük projelere el atıldı. Ordu giderleri için İrad-ı Cedid bütçesi oluşturuldu. Tımar kanunnamesi değiştirilerek savaşa katılmayan dirlik sahiplerinin topraklarına el konuldu. Yönetsel alanda ise vezirlik kanunnamesi ve mülki idare bölümlenmesi yenilendi. Vezir sayısı donduruldu. Vezirlik koşulları belirlendi. Tüm bu gelişmelere karşılık, yeniliklerin temelleşmesinde birinci derecede etken olacak iktisadi, tarımsal ve parasal yenilikler gündeme alınamadı. Kapütülasyonlara da ilişilemedi. Uluslararası ilişkilerde ilk kez denge siyaseti düşünüldü. Batılı devletlerle ayrı ayrı antlaşmalara gidildi. 1797'den sonra yoğunlaşan iç sorunlar, yenilik karşıtlarının güçlenen direnişi, Fransız Devrimi'nin Ortadoğu'ya yansıyan çalkantıları, yenilik ve düzenleme çalışmalarını duraksattı.

Rusçuk'da Tirsiniklioğlu'nun, Vidin'de Pazvandoğlu'nun, Silistre'de Yılıkoğlu'nun ayaklanmaları sürüyordu. Yanya'da Tepedelenli Ali Paşa yarı bağımsız bir yönetim kurmuştu. Ordu, Arnavutluk'taki karışıklıkları yatıştırmakta başarı gösteremedi. 1797'de Campo-Formio Antlaşması ile Fransa Dalmaçya kıyılarını ele geçirince bu devletle olan ilişki de bozuldu. Fransız devrimciler, Osmanlı ülkelerine özgürlükçülük

eylemlerini sokmaya çalışırlarken Fransa lehine Akdeniz'deki İngiliz üstünlüğüne son verme çabaları da arttı. Bir olup bittiye getirip Napoléon'un Mısır'a asker çıkardığı 1798'de Osmanlı ordusu da Pazvandoğlu ile uğraşmaktaydı. III. Selim bunun üzerine Rusya ve İngiltere ile ortak savunma antlaşmaları imzaladı. 1799'da Doğu Akdeniz'e gönderilen ordu ve donanma, Ebuhur'da yenilgiye uğrayınca İngiliz donanması amiral Nelson komutasında bölgeye geldi ve Fransız donanmasını yaktı. Suriye'ye giren Napoléon Cezzar Ahmed Paşa'ya yenik düşerek Mısır'a çekildi. Buradan da Fransa'ya döndü, Rus donanması ile birleşen Osmanlı donanması da Fransız işgalindeki Zanta, Kefalonya, Parga ve Preveze'yi kurtardı. Mısır ise ancak 1801'de yeniden Osmanlı yönetimine girdi. Fakat o yıl, uzun sürecek bir Vehhabi ayaklanması Arabistan sorununu gündeme getirdi. Vehhabiler kutsal yerleri yakıp yıktılar ve halkı kılıçtan geçirdiler. Buna karşılık İran da Bağdat'a gireceğini duyurdu. Bu çok kritik dönemde, Ruslar'la İngilizler de III. Selim'e Napoléon imparatorluğunu tanımaması için baskıda bulunmaya başladılar. Ancak bu iki devletin Akdeniz'deki üstünlüğünü daha kaygılandırıcı bulan IIII. Selim, 1804'ten sonra Napoléon'la yakınlaşma siyaseti güttü. 1805'te Osmanlı-Fransız dostluğu, İngiltere ve Rusya'nın düşmanlığı karşılığında yenilendi. Bir İngiliz filosu 1806'da Çanakkale Boğazı'nı ablukaya aldı. Rusya'da ertesi yıl Boğazlar'ın kendi gemilerine kapatıldığını ileri sürerek bir ültimatom verdi. İngiliz filosunun Çanakkale'yi geçmesi haberi İstanbul'da korku uyandırdı. Halk, başkenti korumak için direniş hazırlıklarına başladı. Çanakkale'de de savunma önlemleri alındı. İngiliz filosu, İstanbul'dan ayrılarak Akdeniz'e açıldı ve Mısır'a çıkarma yaptı. Fakat bu girişim, Mehmet Ali Paşa tarafından önlendi.

Fransa ile ilişkiler

Nizam-ı Cedid'in sonu

Nizam-ı Cedid'i ve islahatçılığı "kâfirleşmek" sayan odaklar, bu buhranlı dönemde Edirne'yi merkez seçmişlerdi. Kadı Abdurrahman Paşa'nın komutasında Rumeli'ye geçen Nizam-ı Cedid birlikleri Edirne yolunda bunların direnişiyle karşılaşmıştı. Edirne Vak'ası denen 1806'daki bu olay sonunda muhafazakâr Hilmi Paşa sadrazamlığa, Ataullah Efendi de şeyhülislamlığa getirildiler. 1807 ilkbaharında ise Boğaz yamakları eyleme geçtiler. Kısa bir süre sonra bu eylem Kabakçı Mustafa ayaklanmasına dönüştü. Bu sırada Rus ordusu da Osmanlı topraklarına girdi. III. Selim, Nizam-ı Cedid birliklerini, Yeniçeriler'le gericilerin ezilmesinde kullanmak istemedi. Üstelik ayaklananları yatıştırmak için biricik güvencesi olan bu orduyu dağıttığını duyurdu. Fakat Et Meydanı'nda toplanan eylemciler, şeyhülislamdan III. Selim'in tahttan indirilmesi için fetva aldılar. Bunu öğrenen III. Selim 29 Mayıs 1807'de tahttan çekildiğini açıkladı. Aynı gün Topkapı Sarayı'nda göz hapsine alındı. Bundan sonraki kısa yaşamında müzik ve şiirle uğraştı. 1808 Temmuz'unda İstanbul'a gelen ve yönetime el koyan Alemdar Mustafa Paşa, Topkapı Sarayı'nı kuşatarak III. Selim'i yeniden tahta çıkarmak istedi. Ancak yeni padişah IV. Mustafa bunu önlemek için III. Selim'i öldürttü.

III. Selim aydın ve atılımcı bir padişahtı. Büyük babası III. Ahmed'e, babası III. Mustafa'ya göre daha köklü yeniliklere el atmış, ancak açtığı çığır Lâle Devri'nin sonundaki gibi bir ayaklanmayla duraksamıştır. Akılcı ve çağdaş yaklaşımı II. Mahmud'un yürekli girişimleri ile başarıya ulaşabilmiştir.

III. Selim, Osmanlı padişahları arasında dönemini aşacak derecede açık düşünceli oluşu ve sanatçı kişiliği ile ayrıca tanınmıştır. Mevlevî tarikatına girmiş, İlhâmî mahlası ile tasavvuf ağırlıklı şiirler yazmıştır. İnce hayallerle süslü dizelerinde Nedim'in Şeyh Galib'in etkileri görülür.

Klasik Türk musikisinin de en değerli bestecilerinden biri olan III. Selim, ney üfler, tanbur çalardı. Musikiye çok küçük yaşlarda başlamıştı. Tanbur öğretmeni ise, klasik tanbur tavrının büyük ustası Tanburî İzak'tı. O dönemin birçok bestecisi gibi III. Selim de yenilikçi bir besteciydi. Yenilikçiliği en çok, usüllerin kullanımında kendini göstermiştir. Yetmişten fazla eseri notalarıyla günümüze ulaşmıştır; bazı eserleri ortaklaşa fasılların eksik bölümlerini tamamlar.

- **YAPITLAR (başlıca): Beste:** *Suzidilârâ Mevlevi Ayini; Suzidilârâ takım, Şevk u tarâb takım: Pesendide beste,* "Her ne desem sâki elinden sagar-ı işret gelir"; *Büzürg beste,* "Aşkınla havalandım, biganeliğim gel gör", *Muhayyer Sünbüle şarkı,* "Ey gonca-i nazik tenim" *Zavil Yürük Semai,* "Olmuş nişanı tir-i muhabbet civan iken"; *Hüzzam şarkı,* "Gönül verdim bir civane". **Şiir:** *Divan,* (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine bölümü, No: 1002; İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar, No: 5507).
- **KAYNAKLAR:** E. Driault, *Selim-i Salis ve Napolyon,* 1915; E. Z. Karal, *Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları,* 2 cilt, 1942-1946.
- **BAKINIZ:** ABDURRAHMAN PAŞA [Kadı], ABDÜLHAMİD I, ALEMDAR MUSTAFA PAŞA, ALİ PAŞA [Tepedelenli], CEZZAR AHMED PAŞA, KABAKÇI MUSTAFA, MUSTAFA III, MUSTAFA IV.

SELİM GİRAY I
(1634-1704)

Kırım hanı. Dört kez tahta çıkmış ve Avusturya savaşlarında büyük yararlıklar göstermiştir.

Doğum yeri bilinmiyor. Bahçesaray'da öldü. I. Bahadır Giray'ın (1637-1641) oğludur. 1671'de sadrazam Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa'nın yardımıyla Kırım tahtına çıktı. 1672'de onun komutasındaki Osmanlı ordusuyla I. Lehistan (Polonya) seferine, 1673'te 2. Lehistan seferine çıkarak Bucaş Antlaşması'yla belirlenen hükümlerin uygulanması için ordusuyla destek sağladı. 1676'da sadrazam Melek İbrahim Paşa'yla birlikte katıldığı İzvanca Savaşı'ndaki yararlılıkları nedeniyle IV. Mehmed (Avcı) tarafından ödüllendirildi. Aynı yıl sadrazamla birlikte Çehrin Kalesi'ni kuşattı ama kalenin alınamaması sonucu 1678'de azledildi.

1683'te başlayan Avusturya savaşı ve bozgunla sonuçlanan ikinci Viyana kuşatmasından sonra 1684'te yeniden Kırım hanlığına getirildi. Kırım'ı Rus saldırısına karşı başarıyla savundu. 1688'de oğlu Azamet Giray komutasında bir ordu Lehistan içlerine değin ilerleyerek kimi kalelerle birlikte önemli ganimetler ele geçirmiş olarak döndü. Aynı yıl Sırbistan'ın Kaçanik boğazında bir Avusturya ordusunu yenerek Osmanlı ordusuna zaman kazandırdı. 1691'de tahttan çekildi ama 1692'de yeniden tahta çıkarıldı. 1693'te Erdel seferine, 1695'te Lugas Kalesi'nin alınmasıyla sonuçlanan sefere katıldı.

Avusturya savaşı boyunca Osmanlı kuvvetlerinin birlik ve süreklilik içinde savaşı sürdürmesini sağlamaya çalıştı.

1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra tahttan çekildi. 1702'de Ruslar'ın Kırım çevresindeki hareketlerini yoğunlaştırmaları üzerine dördüncü kez Kırım tahtına çıkarıldı. Bu görevdeyken öldü.

● BAKINIZ: FAZIL AHMED PAŞA [Köprülü], FÂZIL MUSTAFA PAŞA [Köprülü],İBRAHİM PAŞA [Melek], KARA MUSTAFA PAŞA [Merzifonlu].

SELİMOĞLU, Zeyyat
(1922))

Türk, yazar. Deniz insanlarını anlatan öyküleriyle tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu. 1952'de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Bir süre baba işi olan deniz ticaretiyle ilgilendi, avukatlık yaptı. Daha sonra kendini yazarlığa ve çevirmenliğe verdi.

"Rize'nin Köylerinden" adlı yazısıyla *Cumhuriyet* gazetesinin 1949-1950 Yunus Nadi Armağanı'nda birinciliği kazandı. İlk öykülerini *Varlık, Yenilik* dergileri ile *Milliyet* gazetesinde yayımladı. Öykülerinin yanı sıra Almanca'dan yaptığı çeviriler ve radyo oyunlarıyla tanındı. *Koca Denizde İki Nokta* adlı oyunuyla TRT'nin 1970 Sanat Ödülleri Yarışması'nda başarı ödülü kazandı. Aynı yıl *Direğin Tepesinde Bir Adam* ile Sait Faik Hikâye Armağanı'nı, 1974'te de gene *Koca Denizde İki Nokta* ile TDK Öykü Ödülü'nü aldı. *Deprem* adlı uzun öyküsü *Delikan* adıyla sinemaya uyarlandı.

Öykülerinde geçimlerini denizden kazanan Karadenizliler'in gemilerdeki yaşamlarını anlatır. Gemi adamlarının gerçekliğini yansıtmada kendine özgü bir anlatım ve bakış açısı kurmuştur. İnsan, deniz, açlık, yalnızlık, öykülerinin başlıca temalarıdır. Anlatımındaki şiirsel yoğunluk, portre çizmekteki çekiciliği, kişilerinin iç ve dış dünyalarını yansıtmadaki etkileyiciliği yazarlığının başarılı öğeleridir.

Son öykülerinde anlatım ve kurgulamada yeni açılımlara yönelmiş 1982'de çıkan *Tutkunun Köşeleri* adlı ilk romanında, varlıklı olma tutkusu içindeki bireyin, bunu ideal haline getirmekle ulaştığı yaşama biçimini sergilemiştir.

● YAPITLAR (başlıca): Öykü: *Kavganın Sonu ve Başı*, 1955; *Direğin Tepesinde Bir Adam*, 1969; *Kıçüstünde Toplantı*, 1971; *Koca Denizde İki Nokta*, 1973; *Karaya Vurdu Deniz*, 1975; *Deprem*, 1976; *Soyunanlar*, 1980; *Çiçekli Dağ Sokağı*, 1982; *Gemi Adamları*, 1985. Roman: *Tutkunun Köşeleri*, 1982. Çocuk Kitabı: *Yavru Kayık*, 1980; *Martılar Adası*, 1980; *Uyumsuz Nuri*, 1981.

SELLERS, Peter
(1925-1980)

İngiliz sinema oyuncusu. Özellikle güldürü filmlerindeki rolleriyle ün kazanmıştır.

Richard Henry Sellers 8 Eylül 1925'te Southsea'de doğdu, 24 Temmuz 1980'de Londra yakınlarında Middlesex'de öldü. Anne ve babasının oyuncu oluşu nedeniyle çocukluğu sahneye yakın bir ortamda geçti. On üç yaşında, genç yetenekler arasındaki bir yarışmada birinci oldu. II. Dünya Savaşı'nda, 1942'de İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri'ne girdi. Daha sonra BBC'nin radyo programlarına katıldı ve başarı kazandı. Özellikle "The Goon Show" adlı programla ünlendi. 1950'lerde sinemada küçük rollerde gözükmeye başladı. 1960'larda ise çok değişik rollerle uluslararası alanda adını duyurdu ve önde gelen güldürü oyuncularından biri oldu. Hollywood'la Londra stüdyoları arasında gidip gelerek pek çok film çevirdi. Büyük gişe geliri sağlayan ve bu nedenle aranılan bir oyuncu oldu. Özellikle 1970'lerde "Pembe Panter" filmlerindeki Müfettiş Clouseau rolüyle ününün doruğuna ulaştı. İsveçli oyuncu Britt Ekland'la olaylı geçen evliliği nedeniyle uzun süre magazin basınına konu oldu. 1979'da *Being There*'de (Merhaba Dünya) canlandırdığı Chancy Gardener rolüyle oyunculuk yaşamının en büyük yorumlarından birini verdi. Kadın rolleri de dahil birbirinden çok farklı rollerin altından başarıyla kalkmasıyla tanındı.

● YAPITLAR (başlıca): *The Ladykillers*, 1955, (Kadın Katilleri); *Tom Thumb*, 1958, (Parmak Çocuk); *The Mouse that Roared*, 1959, ("Kükreyen Fare");*Mr. Topaze- I Like Money*, 1961, ("Parayı Severim"); *Dr. Strangelove*, 1962, (Dr. Garipaşk); *The Pink Panther*, 1963, (Pembe Panter); *A Shot in the Dark*, 1964, (Karanlıkta Bir Çığlık); *What's New Pussycat?*, 1965, (Evlenmekten Korkuyorum); *The Wrong Box*, 1966, (Yanlış Sandık); *The Party*, 1967, (Tatlı Budala); *Where Does it Hurt*, 1972, (Çılgınlar Kliniği); *Soft Beds Hard Battles*, 1974, (Savaşı Kadınlar Kazanır); *The Return of the Pink Panther*, 1975, (Pembe Panter'in Dönüşü); *The Pink Panther Strikes Again*, 1976, (Pembe Panter Coşuyor); *Revenge of the Pink Panther*, 1978, *Being There*, 1979, (Marhaba Dünya). Yönettiği Filmler: *Mr. Topaze-I Like Money* 1961, ("Parayı Severim").

SEMBENE, Ousmane
(1923)

Senegalli sinema yönetmeni ve yazar. Afrika sinemasının öncülerindendir.

1 Ocak 1923'te Ziguinchor'da doğdu. İlkokuldan sonra tesisatçılık, inşaat işçiliği, makine tamirciliği yaptı. II. Dünya Savaşı'nda özgür Fransız Güçleri'nde çarpıştı. Marsilya'da dok işçiliği yaptı. Roman yazmayı denedi. 1962'de bir bursla Moskova'ya gitti, S. Gerasimov ve M. Donskoy'dan sinema dersleri aldı. 1963'te, son derece coşkulu bir hava taşıyan kısa filmi *Borom Sarret*'yi yaptı. Ardından gene kısa bir film olan *Niaye*'yi çekti. İlk uzun filmi,1967 tarihli *La noire de...* ("Şu Zenci...") aynı zamanda Afrika sinemasının da ilk uzun filmiydi. Film, yalnızlığın ve yabancılaşmanın

pençesindeki Afrika'nın dokunaklı bir görümünü yansıtıyordu. Sembene 1968'de çektiği *Le mandet* ("Havale") ile dünya çapında bir yönetmen olduğunu kanıtladı. Afrika sinemasının ilk önemli yapıtı olan *Le mandet*, Afrika'nın gerçeklerini doğrudan yansıtan, özgün bir filmdi.

Sembene, sömürgeciliğin etki alanındaki Afrika ülkelerinin sorunlarını ve Afrika halklarının zengin kültür geçmişlerini filmlerinde gündeme getirmiştir. Ülkesine ve kıtasına özgü sorunları dramatize etmeden, yumuşak bir biçimde ve keskin bir alaycılıkla işleyen üslubuyla dikkati çeker.

● YAPITLAR (başlıca): Kitap: *Le docker noir*, 1955, ("Zenci Dok İşçisi"); *O pays, mon beau peuple*, 1957,("Ey Ülkem, Güzel Halkım"); *Voltaigue*, 1962, ("Yukarı Volta-lı").Yönettiği Filmler: *Borom Sarret*, 1963; *Niaye*, 1964; *La noire de...* 1967, ("Şu Zenci...") *Le mandet*, 1968, ("Havale"); *Emitai- dieu du tonnerre*, 1972,("Fırtına Tanrısı"); *Xala*, 1974; *Ceddo*, 1977.

SEMMELWEIS, Ignaz Philipp
(1818-1865)

Macar, hekim. Loğusa hummasının bulaşıcı bir hastalık olduğunu açıklamış ve kadın-doğum hekimliğinde antisepsi uygulamasını başlatmıştır.

1 Temmuz 1818'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun sınırları içindeki Buda (bugün, 1873'te birleştirildiği Peşte ile birlikte Budapeşte) kentinde doğdu, 13 Ağustos 1865'te Viyana'da öldü. 1873'te Peşte Üniversitesi'ni bitirip Viyana Üniversitesi'nde hukuk öğrenimine başladıysa da, kısa bir süre sonra tıp okumaya karar vererek yeniden Peşte Üniversitesi'ne döndü. 1840'ta bu üniversiteden diplomasını, 1844'te Viyana Tıp Fakültesi'nden doktora derecesini aldı ve bu fakülteye bağlı Viyana Genel Hastanesi'nin Kadın-Doğum Kliniği'nde asistan olarak çalışmaya başladı. "Loğusa humması" denilen yüksek ateşli hastalık nedeniyle, yeni doğum yapmış kadınlarda ölüm oranının çok yüksek olduğunu gözlemleyen ve hastalığın yayılmasını engelleyecek basit ve koruyucu sağlık önlemleriyle kısa sürede ölüm oranını büyük ölçüde düşüren Semmelweis'ın uygulamaları ne yazık ki yeterince değerlendirilemedi; üstelik, bu genç asistanın varsayımlarına katılmayan başhekimin sert tepkisiyle karşılaştı. 1849'da, başhekim tarafından klinikteki görevine son verilen Semmelweis, ertesi yıl Viyana Tıp Fakültesi'nden gelen öğretim görevi önerisini geri çevirip, kırgın olarak Peşte'ye döndü. 1851'den 1857'ye değin bu kentteki St. Rochus Hastanesi'nde kadın-doğum hekimi olarak çalışan, ayrıca 1855'te Avusturya Eğitim Bakanlığı eliyle Peşte Üniversitesi'nde kuramsal ve uygulamalı kadın-doğum profesörlüğüne atanan Semmelweis, düşüncelerinin ve yöntemlerinin tüm olumlu gelişmelere karşın benimsenmemesinden doğan büyük düş kırıklığı ve iki çocuğunun art arda ölümüyle büyük bir bunalıma sürüklenerek,1863'ten sonra yaşama gücünü, 1865'te de akıl dengesini tümüyle yitirdi. Yakınları tarafından Viyana'daki bir akıl hastanesine yatırıldıktan iki hafta sonra, büyük bir olasılıkla elindeki bir yara kanalıyla kadın hastalarından aldığı loğusa hummasi bakterilerinin yol açtığı septisemiden öldü.

19. yy'da, doğumu izleyen birkaç gün içinde titreme ve yüksek ateşle başlayıp, ağır bir septisemi tablosuyla yaklaşık her on kadından birinin ölümüne yol açan loğusa huması, kadın-doğum hekimliğinin en büyük sorunuydu. Viyana Hastanesi'nde çalıştığı sıralar, tıp öğrencilerinin uygulamalı derslerine ayrılan 1. Doğum Kliniğinde loğusa hummasından ölüm oranının, ebelik eğitimine ayrılan 2. kliniğe oranla çok yüksek olması, Semmelweis'ın ilgisini çekti. 1847'de de, meslektaşlarından birinin, loğusa hummasından ölmüş bir kadına otopsi yaptıktan sonra aynı hastalık belirtilerini göstererek ölmesi, loğusa hummasının sanıldığı gibi nedeni belirsiz bir salgın hastalık değil, mikroplardan ileri gelen bulaşıcı bir hastalık olduğu kuşkusunu güçlendirdi. Hastanedeki 1. Kadın-Doğum Kliniği'nde loğusa hummasının çok sık görülmesini, kadavralar üzerinde çalıştıktan ya da otopsi yaptıktan hemen sonra ellerini yıkamadan klinikteki hastalarla ilgilenen tıp öğrencilerinin taşıdıkları mikroplara bağlayan Semmelweis, ilk önlem olarak, doğum yaptıracak hekim ve ebelerin, hatta doğumevine alınan tüm ziyaretçilerin ellerini kireç klorür çözeltisiyle yıkamalarını şart koştu. Böylesine basit bir önlemle, loğusa humasından ölüm oranı iki ay içinde % 10'dan % 1'e düşmüş, birkaç ay sonra da hastalık tümüyle yenilmişti.

Loğusa hummasının nedenlerini, bulaşma yollarını ve alınabilecek koruyucu önlemleri ancak 1861'de kitap halinde yayımlayan Semmelweis'ın görüşlerini çağdaşlarından yalnızca birkaç kişi değerlendirebilmiş, uygulamadaki inanılmaz başarısına karşın yöntemi tıp çevrelerinde genellikle sert eleştirilere uğramıştı. Pasteur'den önce mikroorganizmaların hastalık yapıcı etkisine dikkati çeken, Lister'dan önce antisepsi uygulamasını başlatan Semmelweis'ın bulaşıcı hastalıklar ve antisepsi konusundaki görüşleri, ancak bu iki bilginin çalışmalarıyla tıpta benimsenmiş, bugün genellikle streptokok türü bakterilerin neden olduğu loğusa humması, antisepsi yöntemleri ve antibiyotiklerle tarihe karışmıştır.

● YAPITLAR (başlıca): *Die Aetiologie, der Begriff und die Prophylaxis des Kindbettfiebers*, 1861, ("Loğusa Hummasının Nedenleri, Anlaşılması ve Korunma Yolları").

● BAKINIZ: LISTER, MACEWEN, PASTEUR.

SEMPÉ, Jean Jacques
(1932)

Fransız, karikatürcü. Çağdaş karikatürün en büyük ustalarındandır.

17 Ağustos 1932'de Bordeaux'da doğdu. Ortaöğrenimini yarım bırakarak çeşitli işlere girip çıktı. 1949'da Paris'e gitti. Sanat eğitimi almamış ve daha önce de böyle bir işle uğraşmamış olmasına karşın on dokuz yaşındayken, genç yetenekleri özendirmek amacıyla konmuş olan Carrizey Ödülü'nü kazanıp eline 50.000 Frank geçince, karikatürcülüğe yöneldi. İlk yapıtları 1951'de *Sud-Ouest* adlı dergide çıktı. 1955'ten sonra ise karikatürlerini Fransa'da *Paris Match*, *Marie-Claire*, İngiltere'de *Punch* gibi dergilerde yayımlamaya başlayınca dünya çapında üne kavuştu.

Sempé ülkesinde çağdaş yazısız karikatür anlayışının yaygınlaşma eğilimi gösterdiği bir dönemde karikatüre başlamış, yaşça onlardan küçük olmasına karşın bu yıllarda adlarını duyuran öteki karikatürcülerle birlikte bu anlayış doğrultusunda yapıtlar vermiştir. Önceleri yalnızca güldürmeyi amaçlayan karikatürleri, zamanla kalabalıklar arasında yalnızlık çeken, başkalarıyla ilişki kuramayan, refah toplumu içinde amaçsız ve umutsuz kalmış insanların yarı gülünç, yarı acıklı çelişkilerine yönelmiş, gülmecesine bir toplumsal eleştiri boyutu katılmıştır. Buna koşut olarak başta oldukça yalın olan çizgisi de daha ayrıntılı ve karmaşık bir görünüm almış, ama kendine özgü kıvraklığını yitirmemiştir. Özellikle kalabalık ve hareketli sahneleri büyük bir ustalıkla iletebilen Sempé'nin karikatürleri 1960'tan sonra kitap biçimine getirilerek çeşitli ülkelerde yayımlanmıştır. Çizgi roman yazarı R. Goscinny'nin yazdığı bir dizi çocuk kitabını da o resimlemiştir. Türkiye'de 1950'lerin ortalarından bu yana tanınan Sempé'nin yapıtlarını içeren bir kitap 1977'de yayımlanmıştır.

● YAPITLAR (başlıca): *Rien n'est simple*, 1961, ("Hiçbir Şey Basit Değildir"); *Tout se Complique*, 1962, ("Her Şey Karmaşıktır"); *Sauve qui peut*, 1964, ("Kurtarabildiğini Kurtar"); *Monsieur Lambert*, 1965, ("Bay Lambert"); *La granda panique*, 1966, ("Büyük Karışıklık"); *Saint-Tropez*, 1968; *L'information consommation*, 1968 ("Bilgiyi Yutmak"); *Marcellin Caillou*, 1969, ("Çakıl Taşı Marcellin"); *Des hauts et des bas*, 1970, ("Yukarılar ve Aşağılar"); *Sempé*, 1977; *Le petit Nicolas* dizisi, (R. Goscinny ile), (E. Canberk'in uyarlaması: Bizim Sınıf, Bizim Sınıfın Oyunları, V. Canetti'nin uyarlaması: Pıtırcık dizisi).

SEMPER, Gottfried
(1803-1879)

Alman, mimar. Yapıları ve kitaplarıyla 19. yy mimarlığını önemli ölçüde etkilemiştir.

29 Kasım 1803'te Hamburg'da doğdu, 15 Mayıs 1879'da Roma'da öldü. Bir süre insan bilimleri konusunda çalıştıktan sonra mimarlığa yöneldi. Göttingen ve Münih'te okudu. 1826'da yaptığı bir düellodan sonra Paris'e kaçmak zorunda kaldı. Orada Fransız mimar François Chretien Gau (1790-1853) ve Jacques Hittorf'un (1792-1867) yanında çalıştı. 1830-1833 arasında İtalya ve Yunanistan'da araştırmalar yaptı. Almanya'ya döndüğünde Eski Yunan yapı sanatındaki renk kullanımını ele alan bir inceleme yazısı yayımladı. 1834'te Dresden Akademisi'nde profesör olarak ders vermeye başladı. En önemli yapıtlarını da gene bu kentte gerçekleştirdi. 1848 Devrimi sırasında liberal ve milliyetçi burjuvaların ayaklanmasına katıldı ve Almanya'yı terk etmek zorunda kaldı. 1849'da Paris'e gitti. İki yıl bu kentteki çeşitli atölyelerde çalıştıktan sonra 1851'de Londra'ya geçti. Orada kraliçe Victoria'nın kocası prens Albert'in ilgisini çekerek bir süre onun için çalıştı. 1855'te Zürich'e gitti ve 1871'e değin Zürich Teknik Üniversitesi'nde ders verdi. Aynı zamanda bu kurumun Mimarlık Bölümü başkanlığını yaptı. 1871'de Viyana'ya gitti, eski yapı ve yerleşmelerin onarımında çalıştı. Viyana kenti için birkaç imar planı tasarımı hazırladıktan sonra Roma'ya gitti ve yaşamının son günlerini orada geçirdi.

Semper'in ilk önemli yapıtı 1837'de Dresden'de yaptığı operadır. Yapı, yüksek sütunları, geniş üçgen alınlıkları, küçüklü büyüklü kemerli pencereleri ve dış yüzünün yalın etkisiyle Rönesans mimarlığından izler taşır. Semper bir yıl sonra gene aynı kentte gerçekleştirdiği sinagogdaysa Bizans, Roma ve Afrika Magrib mimarlıklarından çeşitli öğeleri seçmeci bir tutumla bir arada kullanmıştır. Bunu izleyen yapılarının büyük bir bölümü gene Yeni Rönesans (Neo-Rönesans) anlayışındadır. Semper yapılarıyla bu üslubun Almanya ve Avusturya başta olmak üzere tüm Avrupa'da yayılmasında rol oynamıştır. Yazı ve makaleleriyle de birçok önemli mimarı etkilemiştir. 1863'te yayımladığı *Der Stil in den technischen und tektonischen Künsten* ("Teknik ve Yapısal Sanatlarda Üslup") adlı kitabı, maddeci ilkelerin sanat ve el sanatlarına ilk kez uygulanması açısından büyük ilgi çekmiştir. Semper bu yapıtında, yapıda süslemenin geçmişini ve tüm yapı malzemesi türlerini kullanım yöntemleriyle ele alarak incelemiştir. Yapının dış görünüşünün ve süslemelerinin işleve uygun olması gerektiğini savunarak, Violett-le-Duc'le birlikte bir tür işlevci anlayışın öncülüğünü yapmıştır.

● YAPITLAR (başlıca): Yapı: *Opera*, 1838-1841, Dresden; *Sinagog*, 1838-1840, Dresden; *Resim Galerisi*, 1847-1854, Dresden; *Victoria ve Albert Müzesi*, Londra; *Zürich Politeknik Okulu ve Gözlemevi*, 1858-1864, Zürich; *Hükümet Sarayı*, 1864-1869, Winterthur, Almanya; *Doğa Tarihi Müzesi* (K. von Hasenauer ile), 1869-1891, Viyana; *Sanat Tarihi Müzesi* (K. von Hasenauer ile), 1869-1891, Viyana; *Hofburg Tiyatrosu* (K. von Hasenauer ile); 1870-1888, Viyana. Kitap: *Der Stil in den technischen und tektonischen Künsten*, 2 cilt, 1863, ("Teknik ve Yapısal Sanatlarda Üslup"). *Der Stil*, 2 cilt, 1860-1863, ("Üslup"); *Kleine Schriften*, (ö.s.), 1884, ("Küçük Yazılar").

● KAYNAKLAR: C. Lipsius, *Gottfried Semper, in seiner Bedeutung als Architekt*, 1880; E. Stackmeyer, *Gottfried Semper's Kunsttheorie*, 1939.

SEMYONOV, Nikolay Nikolayeviç
(1896)

SSCB'li fizik ve kimya bilgini. Zincirleme tepkimeler ve tepkime kinetiğine ilişkin çalışmalarıyla tanınmıştır.

15 Nisan 1896'da Saratov'da doğdu. 1913-1917 arasında Petersburg Üniversitesi'nde fizik ve matematik öğrenimi gördükten sonra Tomsk'daki Sibirya Üniversitesi'nde fizik dersleri vermeye başladı. 1920'de Leningrad Fizik ve Teknoloji Enstitüsü'nde görevlendirildi. 1928'de profesörlüğe yükseltildi ve Leningrad Politeknik Enstitüsü'ne atandı. 1931'de fizik ve matematik kürsülerini kurduğu bu kurumdan ayrılarak Moskova'daki Sovyet Bilimler Akademisi Fiziksel Kimya Enstitüsü'nün yöneticiliğini üstlendi. 1944'te Moskova Üniversitesi Kimyasal Kinetik Bölümü başkanlığına getirildi. 1932'de Sovyet Bilimler Akademisi üyeliğine seçilen, 1957-1963 arasında bu kuruluşun kimya bilimleri bölümü sekreterliğini yapan Semyonov,

Sovyetler Birliği Komünist Partisi üyesi olarak birçok kez Yüksek Sovyet delegeliğinde bulundu. 1961'de SBKP Merkez Komite yedek üyeliğine seçildi. Gaz tepkimelerine ilişkin çalışmaları nedeniyle de 1956'da, İngiliz kimyacı Hinshelwood ile birlikte Nobel Kimya Ödülü'nü paylaştı.

Semyonov, melokül fiziğini ve patlama dalgalarının yayılmasını da kapsayan araştırmalarının en önemlilerini kimyasal tepkimelerin kinetiği konusunda gerçekleştirdi. Zincirleme tepkimelerin oluşumunu,ısıl patlamaları, özellikle de gazlar arası tepkime hızlarını inceledi ve yanma işlemi sırasındaki zincirleme tepkimelerin "dallanma"sını saptadı. Saniyenin binde birinden daha kısa bir sürede tamamlanan bu tür tepkimelerin kimyasal patlama olarak tanımlanabileceğini gösteren çalışmalarıyla zincirleme tepkimeler kuramına önemli bir katkıda bulunan Semyonov Nobel ödülü kazanan ilk SSCB yurttaşıdır.

► ● BAKINIZ: HINSHELWOOD.

İnsan-evren-Tanrı

SENA, Cemil
(1894-1981)

Türk, felsefeci. Türkiye'de felsefenin benimsenmesi yolunda yayın çalışmaları yapmıştır.

Mayıs 1894'te Seydişehir'de doğdu, Nisan 1981'de İstanbul'da öldü. Önce Kilis Rüşdiyesi'nde, sonra İstanbul Sultanisi'nde okudu, 1917'de Dürülfunun Felsefe Bölümü'nü bitirdi. Niğde Öğretmen Okulu'nda felsefe öğretmeni olarak göreve atandı, 1925'te Paris'e gönderilerek Sorbonne Üniversitesi'nde felsefe öğrenimini sürdürdü. Emekliye ayrıldığı 1959 yılına değin Anadolu ve İstanbul'da değişik liselerde felsefe okuttu.

Türkiye'de felsefenin benimsenmesi, yayılması konusunda yazı ve yapıtlarıyla önemli çalışmalar yapan Cemil Sena, daha çok felsefe tarihi, ahlak ve eğitim üzerinde durdu. Özellikle gençlerin yetiştirilmesinde çağdaş eğitim yöntemlerinden yararlanma yoluyla, öğretim kurumlarının düzenlenmesi görüşünü savundu. Bu görüş doğrultusunda kitaplar yayımladı. Cemil Sena'nın yapıtları, özellikle de *Büyük Filozoflar Ansiklopedisi*, felsefeyle uğraşanların başvurdukları birer kaynaktır.

● **YAPITLAR (başlıca):** *Estetik*, 1931, *Allah Fikrinin Tekâmülü*, 1934; *Psikoloji Dersleri*, 1935; *Felsefe ve Sosyoloji*, 1943; *Büyük Filozoflar Ansiklopedisi*, 4 cilt, 1957-1969; *Hz. Muhammedin Felsefesi*, 1968; *İnsanlar ve Ahlaklar*, 1970.

►

İki temel eğilim

SENAİ, Hakîm Ebu'l-Mecd
(1072-1131)

İranlı mutasavvıf ve ozan. Varlık Birliği görüşünün İran'da gelişip yayılmasına öncülük etmiştir.

Gazne'de doğdu, aynı kentte öldü. Gerçek adı Hasan'dır, Senai ve Hakîm adlarını sonradan, benimsediği görüşleri yansıttığı için almıştır. Babası Gazne Devleti'nde yüksek görevlerde bulunan bir kimse olduğundan iyi ve düzenli bir öğrenim gördü. Senai, daha gençlik yıllarında, çekimser, içine kapalı,topluluktan kaçınan bir kimseydi. Babasının ölümünden sonra büyük yoksulluk ve geçim sıkıntılarına düştü, kendini tasavvuf ve şiire verdi. İran'da yaygın olan Saray çevresine yaranma, sultanlara övgüler yazarak çıkar sağlama geleneğine uymadı. Bu tutumunu beğenen Ebul Hasan Ali adlı varlıklı ve bilimsever bir kimsece korundu. Bir aralık Gazne Sultanı Mes'ud'un ilgisini çekti, saraya çağrıldı, bilimsel toplantılara katıldı, Sarayda önemli bir yeri olan Muhtar Gaznevi adlı aydınla ilişkiler kurdu. Belh, Serahs, Merv, Nişapur, Herat, Meşhed illerini gezdi. Saray büyüklerini konu edinen yergileri yüzünden kovuşturmaya uğrayınca Belh'ten kovuldu. Horasan'a giderek Kadı Muhammed b. Mansur'a sığındı. Yaşamının sonlarına doğru Gazne'ye döndü.

Senai tasavvuf sorunları üzerinde odaklaştırdığı düşüncelerini gazel, kaside, rubai, kıt'a, mesnevi gibi gelenekçi İran şiirinin bütün türlerinde sergiledi. Birkaç yerici şiir dışında, bütün yapıtlarının, tasavvufla ilgili olduğu görülür. Senai'nin üzerinde durduğu konuların odağını Tanrı, evren ve insan üçlüsünden doğan bir birlik oluşturur. Ona göre insanla Tanrı arasında özdeşlik vardır, ayrılık bir görünüştür ve duyusaldır. Evren Tanrı'nın görünüş alanıdır. Tanrısal özün yansımasıdır. Bu nedenle insan-evren bir bütünlük içindedir. İnsan gönül gözüyle tanrısal gerçekleri, duyu gözüyle de içinde yaşanan evreni kavrar. Duyularla kavranan evren, tanrısal varlık alanının bir yansıması olduğundan, kişiye yüce gerçeklerin bulunduğu ölümsüz ülkeyi anımsatır. Bu anımsama insanda tinsel evrene, tanrısal varlığa karşı bir özlem ve sevgi uyandırır.

Sevgi, gelip geçici olan evrende yansıyan, ölümsüz Tanrı'ya karşı duyulan kavuşma eğilimidir. Ancak insanla Tanrı özdeş olduğundan Tanrı'yı seven insanı, insanı seven Tanrı'yı sever. Çünkü Tanrı insanda dile gelir, görünüş alanına çıkar. Bu nedenle insan, taşıdığı tinsel tözle konuşan Tanrı'dır. Her insan, kendi varlık bütünlüğü oranında, kendi özünde Tanrı'yı yansıtır. Bu da tanrısal varlığın sonsuz türlülük içinde görünüş alanına çıkmasından dolayıdır. Ayrıca Tanrı tümel istençtir *(külli irade)*, insan ise tikel istencin *(cüz'i irade)* taşıyıcısıdır. İnsan tikel istenciyle, bir bölümü olduğu, tümel istence, dolayısıyla tanrısal töze katılır. Öte yandan, tümel istenç, insanın da içinde bulunduğu, bütün evreni kuşatır. Bu niteliği yüzünden tümel istenç evrenseldir, önü ve sonu yoktur. Oysa tikel istenç yalnız insanda bulunur ve tanrısal istencin denetimi altındadır. Bu nedenle evrende ortaya çıkan bütün olaylar tümel istencin ürünüdür.

Senai'ye göre insanda biri özlem, öteki sevgi olmak üzere iki temel eğilim vardır, ikisinin de kaynağı tanrısal tözdür. Tanrısal tözde kendini sevme ve özleme eğilimi olduğundan, bu tikel istenciyle ona katılan insanda da vardır. Sevgide karşılık, çıkar söz konusu değildir, bu yüzden tanrısal evrende "sev beni seveyim seni" önermesi geçersizdir, sevginin belli bir sınırı yoktur, çünkü Tanrı'yı seven her kişiyi, her varlığı, onları seven de Tanrı'yı sever. Öğrenmenin, bilmenin kaynağı da bu sevgidir. Sevmeyi bilmeyende öğrenme, bilme eğilimi de gelişmemiştir. Böyle bir kimse yetkin insan *(insan-ı kâmil)* olamaz,varlık aşaması bakımından insanla hayvan arasındadır.

Senai'nin işlediği konular, kendi özgün buluşu değil, Yeni-Platonculuk'tan beslenen tasavvufun genel sorunlarıdır. Senai bunlara dilinin akıcılığı, düşüncelerini ortaya koymadaki etkinliği nedeniyle, derinlik kazandırmıştır. İslam ülkelerinde, tasavvuf sorunlarını konu edinenler arasında, başta Celâleddin Rumi (Mevlânâ) olmak üzere bütün ozanlar, yazarlar Senai'den etkilenmiş, esinlenmiştir. Özellikle Celâleddin Rumi'nin işlediği konular, kendisinin de şiirlerinde açıkladığı gibi, Senai'nin yapıtlarında ortaya konan, açıklanan düşünce ürünleridir. Osmanlı Divan şiirinde, Senai, bir örnek tasavvuf düşünürü olarak nitelenir.

● YAPITLAR (başlıca): *Divan,* yazma; *Kâr-nâme-i Belh,* yazma, ("Belh İşyeri Kitabı"); *Seyrü'l-İlad el'l-maad,* ("Kulların Diriliş Gününe Değin Dolaşması"); *Hadikatü'l Hakika ve Tarihatü'l-Şeria,* ("Gerçeğin Bahçeleri ve Din Yasasının Yöntemleri").

● BAKINIZ: CELÂLEDDİN RUMİ [Mevlânâ].

SENCER
(1086-1157)

Büyük Selçuklu sultanı. Devleti eski gücüne kavuşturmaya çalışmış, ancak ölümüyle devlet kesin olarak parçalanmıştır.

Sencer (Sancar) 5 Kasım 1086'da Musul yakınında Sincar'da doğdu, 29 Nisan 1157'de Türkmenistan'ın Merv kentinde öldü. Melikşah'ın oğludur. Çocukluğu Selçuklular'ın karışıklık dönemine rastladığı için iyi bir öğrenim göremedi.

Büyük kardeşleri Berkyaruk ile Tapar'ın saltanatları süresince melik unvanı taşıdı. Horasan genel valisi oldu. Önce Karahanlılar'ı sonra da Gazneliler'i bağımlılığı altına aldı. Selçuklu egemenliğini tüm Doğu ülkelerine kabul ettirdi. Batıda da kardeşlerinin taht mücadelelerine karıştı. Berkyaruk'a karşı Tapar'ın yanında yer aldı.

Tapar'ın 9 Nisan 1118'de ölümü üzerine, oğlu Mahmud tahta çıkarıldı. Sencer'de 14 Haziran 1118'de Horasan'da sultanlığını ilan etti. İki ay sonra yeğeni Mahmud'u Sâve Savaşı'nda yenip Büyük Selçuklu tahtına oturdu. Mahmud'u, Irak Selçukluları adını alan devletin başına geçirdi. Irak-ı Acem Eyaleti'nin doğusu ile Gilan bölgesini Tapar'ın öteki oğlu Tuğrul'a, Isfahan ve Huzistan'ın yarısını da Tapar'ın küçük oğlu Selçuk Şah'a verdi. Böylece Büyük Selçuklu Devleti ile kendine bağlı Irak Selçukluları arasında iki bağımlı devlet daha kurmuş oldu.

Sencer uzun süre doğuda kendine bağlı hükümdarlarla uğraşmak zorunda kaldı. 9 Eylül 1141'de Çin'den gelen Karahıtaylar'ın Türkistan'a müdahalesi ile çıkan savaşta, Katvan'da yenildi. Vergi yüzünden çıkan bir anlaşmazlık sonucu kendi soyundan gelen Oğuzlar ile emirlerin arası açıldı. Emir Kamac öldürülünce, Sencer 1153'te göçebe Oğuzlar ile savaşmak zorunda kaldı. Selçuklu ordusu yenildi, Sencer de tutsak edildi. Üç yıl sonra emir Kamac'ın torunu Müeyyed Ayaba tarafından kurtarıldı. Bu kez komutanları arasında mücadele çıktı. Bir yıl süren saltanatından sonra öldü.

● BAKINIZ: BERKYARUK, MELİKŞAH.

SENECA, Lucius Annaeus
(İÖ 4 - İS 65)

Latin, filozof. Roma Stoası diye de nitelenen Yeni Stoa öğretisinin kurucularındandır.

İspanya'nın Cordoba (Kortoba) kentinde doğdu, Roma'da öldü. Marcus Annaeus Seneca adlı varlıklı bir kişinin oğluydu. Gençliğinde Roma'ya giderek dönemin ünlü düşünürleri olarak bilinen, Stoacı Attalus, Pythagorasçı Fabianus ve Sotio'dan felsefe ve retorik okudu. Bir süre avukat olarak çalıştı, *Quaestor* oldu, senato üyeliğine seçildi, derin bilgisi, etkili konuşmaları nedeniyle büyük ün sağladı. Claudius'un karısı Messalina'nın kıskançlığını üzerine çekince 41'de Korsika'ya sürüldü. 49'da Agrippa'nın aracılığıyla sürgünden Roma'ya dönerek Neron'u eğitmekle görevlendirildi. Neron imparator olunca Seneca'yı da 57'de konsül seçti. Seneca 62'de saraydan ayrılarak içine kapalı bir yaşam sürmeye başladı. Neron, onu, kendisine karşı gizli ayaklanma düzenleyenlerle işbirliği içinde olmakla suçladı, kendi kendini öldürmesini buyurdu. Seneca bu buyruğa uyarak damarlarını kesti ve kanının akışına baka baka öldü.

Şiir, tiyatro, mektup türünde değişik yapıtlar ortaya koyan Seneca, felsefe tarihinde, Roma Stoası ya da Yeni Stoa denen öğretinin üç kurucusundan ilki olarak değerlendirilir. Ondan sonra Epiktetos ve Marcus Aurelius gibi filozofların geliştirdikleri bu öğreti insanın bir istenç varlığı olduğu görüşüne dayanır. Seneca'nın başlıca özelliği, düşüncelerinin us ilkelerine ve istence dayanmasına karşın, yer yer derin duygusallıkla kaynaşmasıdır. Bu tutumundan dolayı da, kimi felsefe tarihçileri, onu kendi kendisiyle çelişki içinde bulunmakla suçlamıştır. Seneca için insanın başlıca davranış ilkesi istençtir, ancak insanın bir de duygu yanı vardır, onu da istencin ışığında görmek gerekir.

İstenç ve duygu

Doğa olaylarının açıklanışında Aristoteles'in geliştirdiği ve az çok gözleme dayanan yöntemi benimseyen Seneca birtakım gizli güçlerin varlığına da inanır. Ona göre doğa olaylarının nedenleri doğaldır, ancak bunların birer "belirti" olabileceği de gözden uzak tutulmamalıdır. Bu da bütün doğal nedenlerin Tanrı'dan kaynaklanması sonucudur. Ancak, Tanrı'ya bağlanan nedenler tikel değil tümeldir. Sözgelişi kuşa uçma, balığa yüzme yeteneği veren Tanrı'dır. Oysa kuşun kanadını çırpması, balığın yüzgeçlerini oynatması gibi tikelolgular tanrısal varlıkla ilgili değildir. Çünkü Tanrı bütün evreni, bütün varlık türlerini kapsayan evrensel bir "doğa yasası"dır, her nesne, her oluş bu yasaya dayanır. Tanrı'yla ilgili bütün kişisel işlemler, bu doğa yasası gereği bir yazgıya bağlıdır. İnsanın dine bağlılığını göstermek için "kurban" keserek kan dökmesi gereksizdir. Dine bağlılığın temeli kan dökmek değil sevgidir. Bu sevgi doğaya egemen olan tanrısal yasayı kavramayı, bütün olayların arkasında tanrısal erkin bulunduğunu görmeyi sağlar.

Felsefenin mantık, ahlak ve fizik olmak üzere üçe ayrılması gereğini savunan Seneca, genellikle yaşamı kuramsal görüşlere değil yönlendirici bir yönteme bağlar. Mantığı da usa dayalı bir felsefe olarak niteler. Ona göre filozofun görevi insanları yetiştirmek,

Felsefenin görevi

düşkünlükten, sıkıntıdan kurtarmak için eğitmektir. Seneca'ya göre tin, kimi bilgelerin sandıkları gibi tinsel ve soyut bir varlık değil "çok ince öğelerden kurulmuş bir nesnedir".

Ölüm bir yokluk değil, başka nitelikler taşıyan bir yaşama dönüştür, ölümsüzlüğe kavuşmaktır. Çünkü insanda tanrısal bir töz vardır, ölen onun görüntüsüdür. Bu nedenle insan, yaşama "ara veren", başka bir varlık ortamına geçiş olan ölüm karşısında sarsılmamalıdır. Gövdenin dağılması tinin ölümsüz kaynağına dönerek yaşamını sürdürmesini sağlar.

Seneca'ya göre, ahlak soyut bir bilgi dalı değil yaşamın içindedir, insan davranışlarının, eylemlerinin kaynağıdır. Kişiye nasıl davranacağını, ne gibi bir yöntem benimseyeceğini gösteren doğadır, bu nedenle ahlaklı yaşamak doğayı izlemektir *(naturam sequi)*. Bunu da ancak erdemle donatılmış bilge kişi başarabilir. Çünkü bilgenin erdemi, özgür istencidir. Toplum yaşamı da bilgece bir anlaşıya, erdeme göre düzenlenmelidir.

- **YAPITLAR (başlıca): Oyunlar:** *Tragödische Schriften,* (ö.s.), 1924, ("Tiyatro Yapıtları"); *Hercules Furens,* ("Öfkeli Hercules"); *Troades,* ("Troyalılar"); *Medea,* (Medea, 1954); *Thyestes,* ("Thyestes"); *Phaedra; Oedipus,* ("Oedipus"); *Apocolocyntesis sive Ludus de Morte Claudii,* (İmparator Claudius'un Kabaklaşması, 1947). **Felsefe:** *Philosophische Schriften,* (ö.s.), 4 cilt, 1924, ("Felsefe Yazıları"); *Quaestiones Naturalis,* ("Doğa İncelemeleri"); *De Clementia,* ("Acıma Üstüne"); *De Beneficiis,* ("İyilikler Üstüne"); *Consolatio,* 3 cilt ("Avunmalar"); *De Brevitate Vitae,* ("Yaşamın Kısalığı Üstüne"); *De Tranquilitate,* ("Tinin Dinginliği Üstüne"); *Epistulae Morales ad Lucilium,* ("Lucullus'a Ahlak Mektupları");
- **KAYNAKLAR:** K. Blüher, *Seneca in Spanien*, 1969; P. Grimal, *Sénèque,* 1957; G. Manrach, *Seneca als Philosoph,* 1975.
- **BAKINIZ:** CICERO, EPİKTETOS, MARCUS AURELIUS.

SENGHOR, Léopold Sédar
(1906)

Senegalli devlet adamı, şair. Fransız Batı Afrikası'nın bağımsızlık mücadelesinin önderlerinden ve Afrika Sosyalizmi düşüncesinin savunucularındandır.

9 Ekim 1906'da Joal'da doğdu. Babası Serer etnik topluluğundan gelen zengin bir Katolik tüccardı. Bir din okulunda okuduktan sonra Dakar'da ortaöğrenimini tamamladı. 1928'de kazandığı bir bursla Paris'teki ünlü Louis-le-Grand Lisesi'ne girdi. Daha sonra Sorbonne Üniversitesi'nde okudu. Bu sıralarda iki arkadaşıyla birlikte "siyah güzeldir" sloganıyla Afrika kültürünün zenginliğini savunan *négritude* sanat akımını başlattı. 1935'te Fransız eğitim sisteminde en üst öğretmenlik derecesini kazanan ilk zenci olarak, iki yıl Tours'da, bir yıl da Paris'te öğretmenlik yaptı. II. Dünya Savaşı'nın başında Fransız ordusuna katıldı. 1940'ta tutsak düşerek iki yıl kaldığı Nazi kamplarında tutsaklar arasındaki direnişe öncülük etti. Şiirlerinin önemli bir bölümünü bu dönemde yazdı. Serbest bırakıldıktan sonra da direniş hareketi içinde yer aldı.

Léopold Sédar Senghor

Savaşın bitiminde Lamine Gueye ile birlikte Fransız Sosyalist Partisi (SFIO-İşçi Enternasyonali Fransa Şubesi) paralelindeki Afrika Bloku'nu (Bloc Africain) kurdu ve Senegal'i temsil eden iki milletvekilinden biri olarak Fransız Kurucu Meclisi'ne girdi. Fransız Batı Afrikası'ndaki her bölgeye kendi meclisini kurma hakkını ve Fransız parlamentosunda daha fazla üyelik tanıyan yeni anayasanın oluşturulmasında önemli bir rol oynadı. 1946'da SFIO'dan Ulusal Meclis'e seçildiyse de bir süre sonra Gueye'nin asimilasyoncu siyasetine karşı çıkarak bu partiden ayrıldı. O sıralarda Fransız komünistleriyle ilişkili olduğu gerekçesiyle Houphouet-Boigny önderliğindeki RDA'da (Rassemblement Démocratique Africaine-Afrika Demokratik Birliği) yer almayarak 1948'de bütün metropol örgütlerine karşı bağımsız bir konumu benimseyen BDS'yi (Bloc Démocratique Sénégalais-Senegal Demokratik Bloku) kurdu. Bu arada kültürel alanda sömürgeciliğe karşı ortak bir Afrika cephesi oluşturmaya yönelik *Présence Africaine* dergisinin yayımlanmasına ön ayak oldu. Kırsal kesimde etkili bir örgütlenmeye giden partisi, 1951 seçimlerinden büyük bir başarıyla çıktı. Senghor Senegal milletvekili olarak girdiği Fransız Ulusal Meclisi'nde sömürge milletvekillerinin oluşturduğu bağımsız grubun önderi durumuna geldi. 1953'te Fransız Batı Afrikası'nın küçük devletlere bölünmesini önlemek amacıyla bölgede Senegal ve Fildişi Kıyısı biçiminde iki federasyon oluşturulmasını önerdi. Ancak çabaları bir sonuç vermedi. 1955-1956 yıllarında Edgar Faure hükümetinde devlet bakanlığı yaparak UNESCO genel toplantılarına katıldı. Partisi 1956 seçimlerinde Senegal'e ayrılan sandalyeleri yeniden kazandı. Kasım 1956'da Senegal'in demiryolu merkezi Thies'in belediye başkanlığına da seçildi. Özerklik yoluyla bölgeyi parçalamayı amaçlayan Çerçeve Yasası'na şiddetle karşı koydu. Yasa'nın kabul edilmesinden sonra bağımsız milletvekilleri ile birlikte kuruluşuna öncülük ettiği Afrika Konvansiyonu'nun Senegal kolunu oluşturmak üzere bazı küçük partilerle ittifaka giderek BPS'yi (Bloc Progressiste Sénégalais-Senegal İlerici Bloku) kurdu.

Resim: 609
*Kurt SCHWITTERS "**Büyük Tüylü**", 1926, Kurt Schwitters Malikânesi, Londra-İngiltere*

Resim: 610

Ronald SEARLE ***"Frozen North to Fifty Lucre"****, ("Donmuş Kuzeyden Haram Kazanca") adlı yapıtından, 1964*

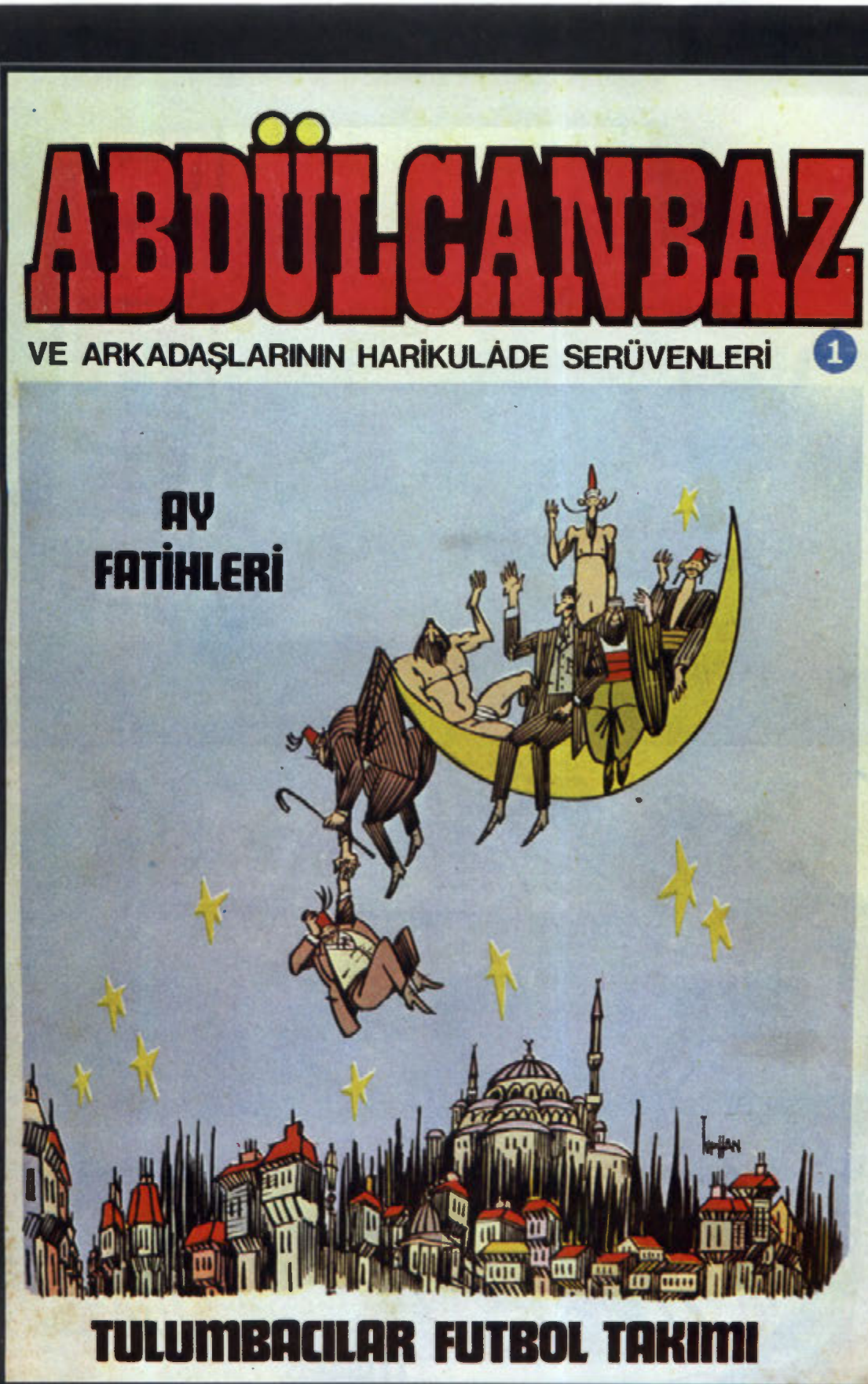

Resim: 611
*Turhan SELÇUK "**Abdülcanbaz**"ın ilk sayısının kapağı, 1970*

Resim: 612
*George SEGAL "**Sinema**", 1963. Albright-Knox Sanat Galerisi. Buffalo. ABD.*

Resim: 613
*Jean Jacques SEMPE "**Tout se complique**", ("Her Şey Karmaşıktır") adlı yapıtından. 1962*

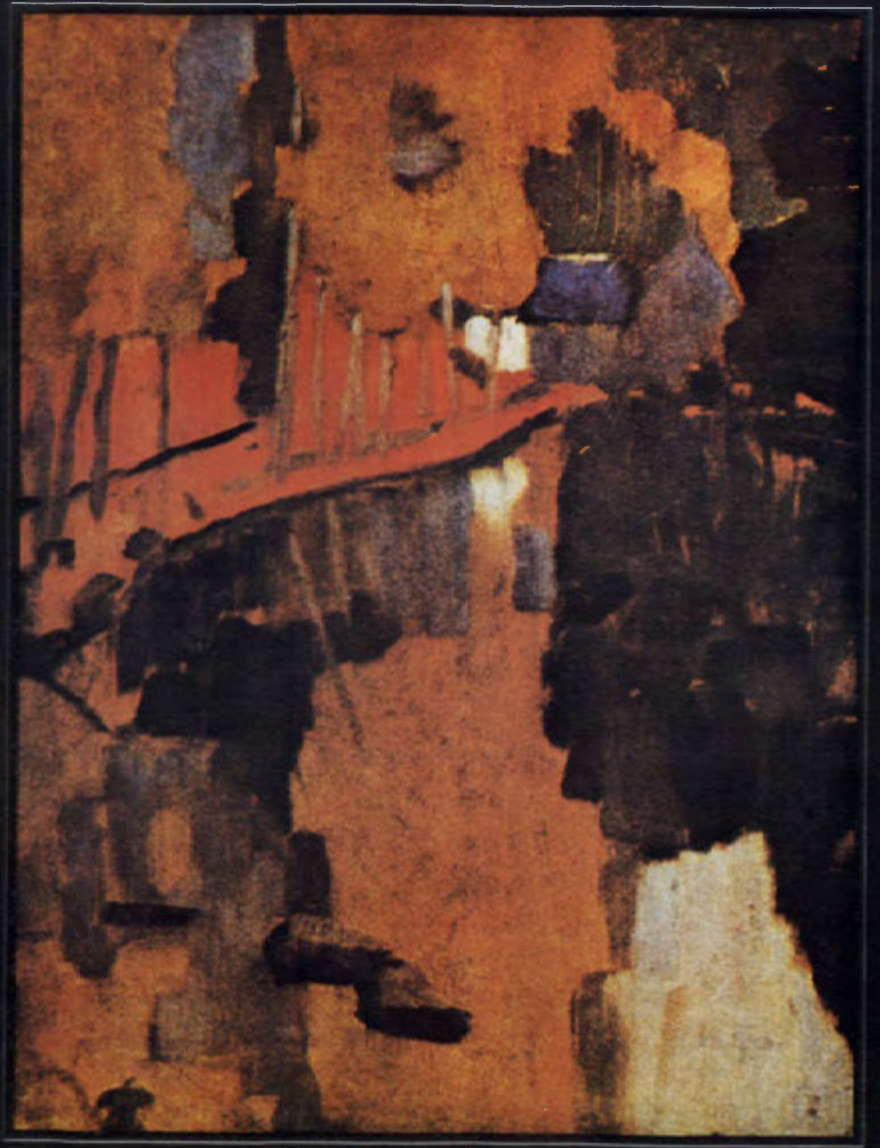

Resim: 614
*Paul SÉRUSIER "**Aşk Ormanının Tılsımı**", 1888. Özel Koleksiyon. Alençon-Fransa*

Resim: 615
*SESŞU "**Kış Manzarası**", 1470-1490. Tokyo Ulusal Müzesi-Japonya*

Resim: 616
Georges SEURAT
"Courbevoie Köprüsü",
1886, Courtauld Enstitüsü,
Londra-İngiltere

Resim: 617

© *Georges SEURAT* ***"Grande Jatte Adasında Bir Pazar Günü Öğleden Sonra"****, 1884-1886, Chicago Sanat Enstitüsü-ABD*

Resim: 618

Gino SEVERINI ***"Bal Tabarin'in Dinamik Hiyeroglifleri'ne Ait,*** *1912, Modern Sanatlar Müzesi, New York-ABD*

Mart 1957'de Çerçeve Yasası uyarınca yapılan seçimlerde çoğunluğu elde eden BPS, Senegal yerel hükümetini kurdu. Ancak, öteki yerel hükemetler tutucu bir çizgiye kayan RDA'nın eline geçti. Bunun üzerine Senghor 1958'de RDA dışındaki unsurları PRA (Parti du Regroupement Africain-Afrika Yeniden Bütünleşme Partisi) adı altında birleştirdi ve bu doğrultuda eski düşmanı Lamine Gueye ile birlikte UPS'yi (Union Progressiste Sénégalais-Senegal İlerici Birliği) oluşturdu. De Gaulle'ün iktidara geliş biçimine karşı çıkarak Fransız hükümetinde yer almayı reddetti. Ancak bölgenin kaderini belirlemek için 28 Eylül 1958'de düzenlenen referandumda Fransa'dan hemen kopma düşüncesine karşı çıkarak Fransız Topluluğu çerçevesinde sınırlı özerklik yönünde tavır aldı. Aralık 1958'de Bamoka'da toplanan Senegal, Fransız Sudanı, Dahomey ve Yukarı Volta yöneticileri Mali adıyla bir federasyon oluşturmayı kararlaştırdılar. Dahomey ve Yukarı Volta'nın Fildişi Kıyısı'nın baskısıyla bu girişimden vazgeçmesi üzerine 1959 başında yeni Fransız anayasası çerçevesinde cumhuriyet ilan eden Senegal, Fransız Sudanı ile birlikte Mali Federasyonu'nu oluşturdu. Mali Federal Meclisi'nin başkanlığına getirilen Senghor, Ağustos 1959'da bağımsızlık için Fransa'ya başvurdu. Ancak bu sırada birleşik bir devlet yapısından yana olan Fransız Sudanı (bugün Mali) ile federal statüyü korumak isteyen Senegal arasındaki görüş ayrılıkları büyüdü. Bu yüzden 20 Haziran 1960'ta ilan edilen bağımsızlık, Senegal'in 20 Ağustos'ta tek yanlı olarak federasyondan çekilmesiyle sona erdi. Senegal devlet başkanlığına seçilen Senghor, eski Fransız toprakları üzerindeki devletlerle yakınlaşmaya giderek 1961 başında ortak bir dış politika ve iktisadi işbirliği hedeflerine yönelik olan Brazaville Bloku içinde yer almakla birlikte, Fransa ile yakın ilişkilerini sürdürdü. 1962'de başbakan Mamadou Dia'nın darbe girişimini bastırdıktan sonra bu görevi de üzerine aldı. Ertesi yıl seçimlerde elde ettiği başarının ardından tek partili bir devlet sistemi kurmaya yöneldi. İnsancıl, demokratik ve ülke gerçeklerine dayalı bir sosyalizm kurma hedefinden hareket etmekle birlikte, geri iktisadi yapının üstesinden gelme çabasında pragmatik bir tutum benimsedi. Artan mali güçlüklerin yol açtığı hoşnutsuzluklara karşın, 1968'de ve 1973'te yeniden devlet başkanı seçildi. Bu arada 1970'te başbakanlık görevini Abdou Diouf'a devretti. 1976'da anayasada değişiklik yaparak çok partili sisteme geçilmesine ön ayak oldu. PS (Parti Socialiste-Sosyalist Parti) adıyla yeniden örgütlenen partisinin seçimleri kazandığı 1978'de dördüncü kez devlet başkanlığına seçildi. Gine ve Fildişi Kıyısı ile ilişkileri sıkılaştırarak azgelişmiş ülkeler lehine yeni bir uluslararası iktisadi düzen kurulması davasının önde gelen bir sözcüsü durumuna geldi. 1980'de Libya'nın işgal tehdidine karşı Gambia'ya askeri birlikler gönderdi. Bu birliklerin çekilmesinden kısa bir süre sonra devlet başkanlığından ayrılıp yerini Diouf'a bıraktı. Afrika kültürünü yüceltirken aynı zamanda değişik halkların katkılarıyla gelecekte tek bir dünya uygarlığı kurulacağı görüşünü savunan Senghor, 1966'da Dakar'da ilk Zenci Sanatları Dünya Festivali'nin gerçekleştirilmesine öncülük etmiş ve 1969'da Fransız Ahlaki ve Siyasi Bilimler Akademisi'nin ilk zenci üyesi olmuştur. Edebi ve siyasi çalışmalarından dolayı kendisine sayısız ödüller verilmiştir. Devlet başkanlığından ayrılmasından bu yana Sosyalist Enternasyonal'in başkan yardımcılığını ve Afrika Yürütme Bürosu'nun başkanlığını yürütmektedir.

● **YAPITLAR** (başlıca): **Şiir:** *Chants d'ombre*, 1945, ("Gölge Şarkıları"); *Hosties noires*, 1948, ("Kara Kurbanlar"); *Ethiopiques*, 1956; *Nocturnes*, 1961, ("Noktürnler"); *Poèmes*, 1964, ("Şiirler"). **Edebiyat İncelemesi:** *Language et poésie négro-africaine*, 1954, ("Kara Afrika Dili ve Şiiri"); *Esthétique négro-africain*, 1956, ("Kara Afrika Estetiği"). **Siyasi İnceleme:** *Nation et voie africaine du socialisme*, 1961, ("Ulus ve Sosyalizmin Afrika Yolu"); *Liberté*, 2 cilt, 1964-1971, ("Özgürlük"); *Les fondements de l'africanité ou Negritude et Arabité*, 1967, ("Afrikalılığın Temelleri ya da Zencilik ve Araplık").

● **BAKINIZ:** GUEYE, HOUPHOUET-BOIGNY, JAWARA, TOURÉ.

SENNETT, Mack
(1880-1960)

ABD'li sinema oyuncusu ve yönetmeni. Sessiz sinema dönemindeki filmleriyle Güldürü Kralı olarak anılmıştır.

17 Ocak 1880'de Kanada'da Richmond yakınlarındaki Danville'de doğdu, 5 Kasım 1960'ta öldü. Asıl adı Michael (Mikall) Sinnot'dur. İrlanda kökenli bir ailenin oğluydu. Güçlü sesi nedeniyle önceleri opera şarkıcısı olmak istemişti. Ancak ailesi ABD'ye göç edince o da orada işçi olarak çalışmaya başladı. 1902'de tiyatroda şansını denemek için New York'a gitti. Broadway müzikallerinde koroda yer aldı. 1908 ortalarında filmlerde gözükmeye başladı. Giderek yardımcı rollerden başrollere yükseldi. Bu arada yönetmen D.W. Griffith'in yardımcılığını yaptı. 1910'da kendi de yönetmenliğe başladı. *Keystone Cops* ("Keystone Aynasızları"), *Bathing Girls* ("Yıkanan Kızlar") gibi büyük gişe başarısı kazanan ilk filmlerinde, aralarında C. Chaplin, B. Keaton, Fatty Arbuckle, Mabel Normand, Mack Swain, G. Swanson, Wallace Beery, Harry Longdon, hatta Bing Crosby gibi, sonradan çok ünlenecek olan birçok oyuncuyu ilk kez izleyiciye tanıttı. Kurucuları arasında yer aldığı yapım şirketinin adıyla anılan "Keystone güldürüleri" 1912-1920 arasında Sennett'in başarı ve ününü doruğa çıkardı. C. Chaplin 1914'te Sennet'in yönetimindeki bu filmlerden 35'inde oynamıştı.

Sennett'in etkisi 1920'lerde azalmaya başladı. Keystone şirketinin ürettiği tek makaralık kısa güldürülerin yerini iki makaralık konulu filmler almaya başlamıştı. Sennett'in filmlerindeki doğaçlamaya dayanan, çılgın güldürü anlayışı yerini, daha planlı mizansenlere dayalı yapımlara bırakıyordu. Üstelik, 1930'larda sesli filmlerin yapılmaya başlamasıyla da Sennett, Hollywood'da önemini yitirdi. 1935'te sinemadan çekildi. Ses ve renk üzerine denemeler yaptı. Sinemayı bıraktığında hemen hemen iflas etmişti. Yaşamını, Hollywood şirketlerinde teknik danışmanlık yaparak sürdürdü. Sinema sanatına yaptığı katkılar nedeniyle 1937'de özel bir Oscar'la ödüllendirildi.

Sinemanın büyük bir sanat haline gelmezden önceki ustalarından biri olan Sennett, filmlerinin yapımcılığını, senaryo yazarlığını, oyunculuğunu, çoğu kez de kurguculuğunu yapmıştır. Arka arkaya sayısız

film çekmiştir. Örneğin en verimli yıllarından biri olan 1914'te 140 dolayında kısa güldürü filmi ve 30'a yakın belgesel yapmıştır. Güldürülerini çoğunlukla anlamsızlık ve saçmalık üzerine kurmuştur. Basit temaları geliştirmiş, sevimli ve duygulu olmayı önemsemeyen, son derece hareketli, deli dolu bir güldürü anlayışı oluşturmuştur. Bu anlayış ondan sonra da uzun yıllar etkili olmuştur.

● **YAPITLAR (başlıca): Yönettiği Filmler:** *The Lucky Toothache*, 1910, ("Şanslı Diş Ağrısı"); *The Ghost*, 1911, ("Hayalet"); *Brave and Bold*, 1912, ("Cesur ve Küstah"); *Mabel's Lovers*, 1912, ("Mabel'in Sevgilileri"; *The Duel*, 1912, ("Düello"); *A Double Wedding*, 1913, ("Çifte Düğün"); *The Bangville Police*, 1913, ("Bangville Polisi"); *The Gangsters*, 1913, ("Gangsterler"); *Bathing Girls*, 1914, ("Yıkanan Kızlar"); *Mabel at the Wheel*, 1914, ("Mabel Direksiyonda"); *Those College Girls*, 1915, ("Şu Kolejli Kızlar");. *The Little Teacher*, 1915, ("Küçük Öğretmen"); *A Movie Star*, 1916, ("Bir Sinema Yıldızı"); *A Submarine Pirate*, 1919, ("Denizaltı Korsanı"); *Saturday-Afternoon*, 1926, ("Cumartesi Öğleden Sonra"); *A Finished Actor*, 1928, ("Tükenmiş Bir Oyuncu"); *Movie Town*, 1931, ("Sinema Kenti"); *Just Another Murder*, 1935, ("Sadece Bir Cinayet Daha"). **Kitap:** *King of Comedy*, anı, 1955, ("Güldürü Kralı").

SENUSİ, Ahmet Şerif
(1873-1933)

Libyalı din adamı. Fransız, İtalyan ve İngiliz sömürgeciliğine karşı mücadele ederek Senusiye tarikatını siyasi bir güç haline getirmiştir.

Jagbub'ta doğdu, 10 Mart 1933'te Medine'de öldü. Senusiye tarikatının kurucusu Muhammet b. Ali es-Senusi'nin yeğenidir. Senusiye tarikatının başkanı Seyyid Muhammed el-Mehdi 1902'de öldüğünde oğulları küçük yaşta olduğundan tarikat ileri gelenleri tarafından başkanlığa seçildi. Bu sırada etki alanı Sahra ve Sudan'a kadar genişleyen tarikatın merkezi 1895'te Jagbub'tan bütün çöl yollarının birleşme noktası olan Kufra'ya taşınmış bulunuyordu. Ancak bölgede yoğunlaşan sömürgeleştirme çabaları Senusiye tarikatının gücünü de tehdit eder hale gelmekteydi.

Senusi önce güneyde Fransızlar'ı durdurmaya çalıştıysa da girdikleri her yerde tarikatın örgütlerini dağıtan Fransızlar'ın ilerleyişini önleyemedi. Artan tehdit üzerine 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanından duyulan hoşnutsuzluğa karşın, uzun yıllar bölgeye giremeyen Osmanlılar'ın egemenliğini tanıdı ve 1910'da Kufra'ya bir kaymakam gönderilmesine izin verdi. 29 Eyül 1911'de Trablus ve Bingazi'yi işgal etmek üzere yüz bin kişilik bir orduyla saldırıya geçen İtalyanlar karşısında az sayıdaki Osmanlı askeriyle birlikte direnişe geçti. Uzun bir cepheye yayılmak zorunda kalan İtalyan kuvvetlerinin kıyı şeridinde çakılmasına karşın, dikkatini Balkan Savaşı'na yönelten Osmanlılar, 18 Ekim 1912'de yaptıkları bir antlaşma ile idari bir özerklik tanınması koşuluyla bölgeyi İtalya'ya bıraktılar. Senusi, Enver Bey (Paşa) ile Çarabbub'ta yaptığı görüşmeden sonra bazı Türk ve Arap subayların komutasında müritlerinden oluşan bir ordu kurarak direnişi sürdürdü. I. Dünya Savaşı'nda İtalyan ve İngiliz kuvvetlerine karşı çarpıştı. 1915 Temmuz'unda bir padişahlık fermanıyla Trablus valisi ilan edildi. Ancak el-Mehdi'nin büyük oğlu Seyyid Muhammed İdris'in İngilizler ile anlaşarak İtalya ile uzlaşması tarikat içindeki desteğini zayıflattı. Sollum'da İngiliz kuvvetleri karşısında ağır bir yenilgiye uğrayınca savaşı bırakmak zorunda kaldı. 1918 Eylül'ünde bir Alman denizaltısıyla İstanbul'a kaçtı. Daha sonraki yıllarda yeniden canlanan direnişin başına geçmesinden söz edilmesine karşın bu düşünce hiçbir zaman gerçekleşmedi.

İstanbul'da kendi adından yararlanmak isteyen Pan-İslamcı çevrelerin etkisi altına giren Senusi, 1921'de Irak kralı olmak için çaba gösterdi. Ancak İngilizler'in Emir Faysal'ı desteklemesiyle bu girişimi boşa çıktı. Daha sonra İstanbul'a dönüp hiçbir etkisi kalmamış olan halifeliği canlandırmaya çalıştı. 1922 sonlarında Şam'a yerleşti. İki yıl sonra Fransızlar tarafından yurt dışına sürülünce Hicaz'a gitti. Orada kral İbn Suud ile iyi ilişkiler kurarak onun danışmanlığını yaptı. İslam dünyasındaki sorunların çözümünde oynadığı arabulucu rolüyle belirli bir saygınlık kazandı.

SENUSİ, Muhammed b. Ali
(1787-1859)

Cezayir asıllı Libyalı din adamı. Senusiye tarikatının kurucusudur.

Cezayir'de Mustaganem yakınındaki Turş köyünde doğdu, 7 Eylül 1859'da Libya'da Jagbub'da öldü. Tam adı es-Seyyid Muhammed b.Ali es-Senusi el-Hattabi el-İdrisi el-Hasani'ydi.Zayni Berberileri'ndendi. Fas'ta dini öğrenim gördü. Bu sırada, tasavvufa yönelerek Ticani tarikatına girdi. Otuz yaşlarında iken, hac için Mekke'ye doğru yola çıktı. Mehmed Ali Paşa'nın yenilik hareketlerine tanık olduğu Mısır'da bir süre kaldı. El-Ezher Camii'ne girme isteği geri çevrildiğinden, yolculuğunu sürdürdü. Hicaz'da altı yıl kaldıktan sonra yeniden doğduğu yere döndü.

1833'te ikinci kez Mekke'ye gitti. Orada Şazeliye tarikatının Hadıriye kolu şeyhlerinden Seyyid Ahmed b.İdris el-Fasi'nin etkisi altına girdi. Onunla birlikte Yemen'e gidip dört yıl burada kaldı. el-Fasi'nin ölümü üzerine Mekke yakınındaki Ebu Kubays Dağı'na çekilip kendi adıyla yeni bir tarikat kurdu. Başta Mehdiye ve İdrisiye tarikatları olmak üzere çok değişik kaynaklardan esinlenen bu yeni tarikat, özellikle Hicaz Bedevileri arasında yaygınlık kazandı. 1841'de Hicaz'dan ayrılıp Mısır'a gitti. 1843'te Sirenayka platosunun ortasında el-Beyda zaviyesini kurdu. 1846'da yeniden Mekke'ye gidip 1853'e değin orada kaldı. 1855'te azat edilen tutsakların yaşadığı Jagbub vahasında yeni bir zaviye kurdu ve ertesi yıl burayı tarikatın merkezi haline getirdi. Daha sonra kervan yollarını izleyerek güneye doğru yeni zaviyeler açtı. Öldüğünde yerine büyük oğlu Seyyid Muhammed el-Mehdi geçti.

Daha çok kırsal kesimde gelişen ve aşiretler üstü bir konumda kalmaya özen gösteren Senusiye tarika-

tı, ihvan (kardeş) adı verilen müritler aracılığıyla Sirenayka aşiretlerini kaynaştıran bir güç haline geldi. Halktan alınan zekât, armağan ve bağışların yanı sıra, 200.000 hektarı bulan tarikat toprakları üzerinde yarı-göçebe Bedeviler'i ortakçı olarak çalıştırarak geçimlerini sağlayan zaviyeler şeyh ailesine son derece bağlı ve yaygın bir örgütlenmenin dayanağı oldu. Böylelikle Senusi ailesi büyük bir iktisadi güç ve toplumsal nüfuz elde etti. Tarikatın sonradan yapılan her türlü eklemelerden arınarak İslam'ın aslına dönmeyi amaçlayan ve aşırı bir sofuluğa varmaksızın sade bir yaşam ve tapınma biçimi öngören ilkeleri, saf bir inanca sahip olan çöl insanları arasında kolayca yayılma ortamı buldu.

SENUSİ MUHAMMED İDRİS

Bak. İDRİS I

SEPTIMUS SEVERUS
(146-211)

Roma imparatoru. Yönetimde askerlerin etkisini artırmıştır.

Libya'da Lepcis Magna'da doğdu, Şubat 211'de İngiltere'de Eburucum'da (bugün York) öldü. Equestriau (atlılar, tüccarlar) sınıfına mensup Afrikalı bir ailenin çocuğuydu. 173'te senatör oldu. 190'da konsüllüğe seçildi. 191'de Yukarı Pannonia valiliğine getirildi. Praetor muhafızları Mart 193'te imparator Publius Helvius Pertinax'ı öldürdüler. Septimus Severus, Nisan 193'te Tuna ordusunca imparator ilan edildi ve Roma üzerine yürüyüşe geçti. Roma'da imparator olarak ilan edilen Marcus Iuliaunus'un öldürülmesinden sonra kente girdi. Bununla birlikte, Suriye valisi Gaius Pescenius, Niger ve Britanya valisi Decimus Clodius Albinus, onun imparatorluğunu tanımadılar. Niger'i, 194'te Güneydoğu Anadolu'da, Albinus'u da Şubat 197'de, Fransa'da Lugdunum'da (Lyons) yenilgiye uğratarak, yerini sağlamlaştırdı.

197'de oğlu Caracalla'yı ortak imparator ilan etti. 197 sonbaharında, Partlar'ın, Suriye'ye saldırması üzerine Mezopotamya'ya gitti. Part Kralı IV. Volageses'i yendi. Part başkenti Ktesifon'u (Medain) aldı ve yağmaladı. Mezopotamya'yı Roma İmparatorluğu'nun bir eyaleti durumuna getiren Septimus 202'de Roma'ya döndü. 208'de Britanya'ya giderek adanın tümünü Roma egemenliği altına almak istedi. İskoçya'dan dönüş yolunda hastalanarak öldü.

Septimus Severus, senatonun devlet yönetimindeki etkisini azaltmıştır. Askerlerin maaşlarını artırmak ve evlenmelerine izin vermek yoluyla, orduyu kendisine bağlamış, emekli askerleri sivil görevlerde kullanmış, sivil bürokrasinin zayıflamasına neden olmuştur. Roma'nın işsiz kent soylu sınıfı olan proleterlere, daha fazla devlet yardımı yaparak desteklerini kazanmak istemiştir.

• BAKINIZ: CARACALLA.

SEPULVEDA, Juan Gimez
(1490-1573)

İspanyol, filozof. Uygulamada baskıdan, düşüncede özgürlükten yana olan çelişik tutumuyla ilgi çekmiş, İspanyol Hümanistler'i arasında yer almıştır.

Cortoba yakınlarında Pozo-Blanco'da doğdu, 17 Kasım 1573'te Marianos'ta öldü. Önceleri filozof Pomponazzi'nin görüşlerini izledi, Aristoteles'in yapıtlarını okuduktan sonra, onun ölümsüzlük kuramının etkisi altında kaldı. İmparator Charles Quint'in sarayında ilgiyle karşılandıktan sonra bütün yeniliklere karşı çıkmaya başladı. 1536'da tarih olaylarını yazmakla görevlendirildi, saray papazlığına atandı. Düşünceleri ve davranışlarının katılığı yüzünden eleştirilere uğrayınca değişik ülkelerde yaşamak zorunda kaldı.

Sepulveda, düşünce bakımından insansever, toplum yönetimi ve insanlar arası ilişkiler konusunda oldukça katı bir tutumu benimsemiştir. Onun üzerinde durduğu en önemli konu insanın istenç özgürlüğüdür. Ona göre insan bir istenç varlığı olduğundan özgürlük, üzerinde tartışılmadan onaylanması gereken bir konudur. Çünkü insan, bir birey olarak, istenç özgürlüğü nedeniyle vardır, onun yok olması insanın ortadan kalkması demektir. Bu nedenle istencin tanrısal kayra ile denetim altına alınmasına karşı çıkarak, bunu savunan Havari Paul ile Augustunius'u eleştirir. Sepulveda'nın felsefe tarihi bakımından önemi, Aristoteles'in yapıtlarını kolay anlaşılmalarını sağlayan yorumlarla, yeniden çevirip bastırmasındadır.

• YAPITLAR (başlıca): *De Fato et Libero Arbitrio*, 1548, ("Yazgı ve İstenç Özgürlüğü Üstüne"); *De Regno et Officii*, 1571, ("Yönetim ve Başarı Üstüne").

SERDAR-I EKREM ÖMER PAŞA

Bak. ÖMER LÜTFİ PAŞA

SERDAROĞLU, Emin Bülent
(1886-1942)

Türk, şair. Fecr-i Âti topluluğunun kurucularından olmuş, hem bireysel, hem de ulusal konuları güçlü bir anlatımla şiirleştirmiştir.

Halep'te doğdu, 29 Kasım 1942'de İstanbul'da öldü. Kırım Savaşı başkomutanı Serdar-ı Ekrem Ömer Paşa'nın oğluydu. Galatasaray Lisesi'ni bitirdi. Sahil Sıhhiye Birliği ile Reji ve İnhisarlar İdaresi'nde memurlukta bulundu. I.Dünya Savaşı'na süvari subayı olarak gönüllü katıldı. İstanbul Elektrik Tramvay

ve Tünel Şirketi'nde daire müdürlüğü ve 1940-1942 arasında Liman İdaresi umum kâtipliği yaptı.

Serdaroğlu, Fecr-i Âti topluluğunun kurucularındandır. "Sanat şahsî ve muhteremdir" görüşünü paylaşan ve aralarında Ahmet Haşim, Y.K.Karaosmanoğlu gibi şair ve yazarların da bulunduğu yirmi iki kişilik topluluk daha çok arkadaşlık bağlarına dayanan varlığını iki yıl sürdürebilmiştir. Serdaroğlu, aruz ölçüsüyle yazdığı şiirlerini *Servet-i Fünun*, *Musavver*, *Muhit*, *Aşiyan*, *Donanma* gibi dergilerde yayımlanmıştır. Fecr-i Âti hareketinden sonra bireysel şiiri bırakmış, toplumsal ve ulusal konulara ağırlık vermiştir. Girit Müslümanları'na adadığı "Kin" şiiri o günlerde etkin bir direniş simgesi olmuş, geniş yankılar uyandırmıştır. "Hatif Diyor ki" ve "Hisarlara Karşı" da iman ve irade dolu, güçlü anlatımlı şiirlerindendir. Lirik şiirlerindeki duygusallık ve ulusal şiirlerindeki yiğitlik havasıyla Fecr-i Âticiler arasında kendine özgü bir yeri vardır. Yaşarken şiirlerini toplayıp yayımlamamıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Emin Bülend'in Şiirleri*, (ö.s.), S. Aktay (der.), 1943.

SERT, Josep Lluis
(1902)

İspanyol asıllı ABD'li mimar, kent tasarımcı. II.Dünya Savaşı'ndan sonra CIAM kısa adıyla bilinen çağdaş mimarlar örgütünün başkanlığını yapmıştır.

Barcelona'da doğdu. Bu kentteki Escuela Superior de Arquitectura'da (Mimarlık Yüksek Okulu) eğitim gördükten sonra Paris'e gitti, 1929-1930 yıllarında Fransız mimarı Le Corbusier'nin bürosunda çalıştı. Daha sonra ülkesine dönerek 1938'e değin Barcelona'da açtığı büroyu yönetti. 1939'da ABD'ye göç etti. 1953'te Harvard Tasarım Okulu dekanlığına getirildi. Sert, Jackson, Gourley ve Ortakları adlı mimarlık bürosunu kurarak çalışmalarını sürdürdü.

Sert'in ilk çalışmaları kent tasarımı ağırlıklı olmuş, önemli mimarlık yapıtlarını daha sonra gerçekleştirmiştir. 1937 Paris Uluslararası Sergisi'ndeki *İspanya Pavyonu* ilk önemli yapıtlarından biridir. Burada Gonzales, Calder, Miro ve bu yapı için *Guernica* adlı duvar resmini gerçekleştirmiş olan Picasso gibi sanatçılarla birlikte çalışmıştır. II.Dünya Savaşı'ndan sonra Peru'nun Chimbote kenti için düşük maliyetli bir konut yerleşmesi tasarlamış, burada biraz da kendi ülkesindeki yerel mimarlıktan esinlenen iç avlulu bir konut şeması uygulamıştır. 1950'lerde Harvard ve Boston üniversiteleri için yaptığı yapılar ise esnek planları, çevrelerindeki kentsel değişmelere uyum sağlayabilecek nitelikleriyle öne çıkarlar. Sert daha sonra Avrupa'da da bazı yapıların tasarımını yapmıştır.

Sert CIAM (Congrès Internationaux d'Architecture Moderne-Uluslararası Çağdaş Mimarlık Kongreleri) çalışmalarına katkısıyla adını duyurmuştur. Bu örgütün 1947-1956 arasında başkanlığını yapmıştır. *Can Our Cities Survive* ("Kentlerimiz Yaşamlarını Sürdürebilir mi?") adıyla yayımlamış olduğu kitabı dördüncü CIAM toplantısının kararlarını içermektedir. Le Corbusier'nin *La Charte d'Athènes* (Atina Anlaşması) adlı kitabı CIAM'nin bu en önemli toplantılarından birini daha çok Avrupa'da duyururken, Sert'in yapıtı, hem Le Corbusier'nin yazdıklarından, hem de özgün toplantı tutanaklarından farklılıklar göstermesine karşın, aynı işi Amerika'da yapmış olmasıyla önem taşır. İlk kez 1941-1942 yıllarında yazdığı bu kitabını CIAM'den gelen bir öneri üzerine 1947'de yeniden yayımlamıştır. Sert daha sonra UIA (Union Internationale des Architectes-Uluslararası Mimarlar Birliği) adlı örgütte de etkin bir üye olarak çalışmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): **Mimarlık ve Kent Tasarımı:** *İspanya Pavyonu*, 1937, Paris Uluslararası Sergisi; *Konut Yerleşmesi*, 1948, Chimbote, Peru; *Boston Üniversitesi Yerleşme Planı* ve bazı enstitü yapıları, 1950-1965, Boston, ABD; *ABD Büyükelçiliği*, Bağdat; *Harvard Üniversitesi Sağlık Merkezi ve Öğrenci Yurtları*, 1957-1964, Cambridge, Massachusetts, ABD; *Maeght Vakfı Müzesi*, 1959-1968, St. Paul-De-Vence, Fransa; *Miro Vakfı Yerleşmesi*, 1974, Barcelona, İspanya. **Kitap:** *Can Our Cities Survive*, 1941-1942, ("Kentlerimiz Yaşamlarını Sürdürebilir mi?"); *The Heart of the City* (J.Tyrwhitt ve E.N.Rogers ile), 1952, ("Kentin Kalbi").

• KAYNAKLAR: K.Bastlund, *José Luis Sert: 1927-1965*, 1966; M.Borras, *Sert: Mediterraenean Architecture*, 1976.

• BAKINIZ: LE CORBUSIER.

SERTEL, Sabiha
(1895-1968)

Türk, gazeteci. II.Dünya Savaşı sırasındaki anti-faşist yazılarıyla tanınmıştır.

Selanik'te doğdu, Eylül 1968'de Bakû'da öldü. İlk ve ortaöğrenimini Selanik Terakki İdadisi'nde tamamladıktan sonra bir süre Fransız Mektebi'ne gitti. 1912 Balkan Savaşı sırasında ailesiyle birlikte İstanbul'a yerleşti. 1917'de evlendiği gazeteci Zekeriya Sertel'le birlikte 1919'da ABD'ye giderek Columbia Üniversitesi'nde sosyoloji öğrenimi gördü. Yurda döndükten kısa süre sonra eşiyle birlikte yayımcılığa başladı. Çeviriler yaptı. *Resimli Ay*, *Sevimli Ay*, *Resimli Perşembe*, *Tan*, *Görüşler* adlı dergi ve gazetelerin yönetiminde bulundu. II.Dünya Savaşı sırasında anti-faşist düşünceleri savunan yazıları nedeniyle muhafazakâr çevrelerin eleştirilerine hedef oldu. 1945'te *Tan* gazetesi ve matbaasının yakılmasından sonra giderek artan siyasal baskılar sonucu 1950'de eşiyle birlikte yurt dışına çıktı. 1958'den sonra Bakû'ya yerleşti ve ölümüne değin orada yaşadı.

• YAPITLAR (başlıca): *Fikret'in İdeolojisi ve Felsefesi*, 1946; *Roman Gibi*, (ö.s.), 1969.

• BAKINIZ: Z. SERTEL

SERTEL, Zekeriya
(1890-1980)

Türk, gazeteci. *Tan* gazetesini yayımlamıştır.

Mehmet Zekeriya Sertel Selanik'te doğdu, 11 Mart 1980'de Paris'te öldü. İstanbul Hukuk Mektebi'ni, Paris Sorbonne Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nü bitirdi. Gazeteciliğe Selanik'te çıkan *Rumeli* gazetesinde yazarlık yaparak başladı. 1912'de *Yeni Felsefe* dergisini, 1914 öncesinde İstanbul'a giderek *Turan* gazetesini çıkardı. I.Dünya Savaşı sırasında Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi şube müdürlüğü yaptı. 1919'da ABD'ye giderek Columbia Üniversitesi Gazetecilik Fakültesi'ni bitirdi. 1923'te kısa süreyle matbuat umum müdürlüğünde (basın yayın genel müdürlüğü) bulundu. Şubat 1924'te *Resimli Ay* dergisini çıkarmaya başladı ve kimi yazılarından dolayı İstiklâl Mahkemesi'nde yargılanarak üç yıl hüküm giydi. 1932'de Faik Sabri Duran'la *Hayat Ansiklopedisi*'ni çıkardı. 1936'da Ahmet Emin Yalman ve Halil Lütfü Dördüncü ile yayımlamaya başladığı *Tan* gazetesinde dönemin hükümetini sert biçimde eleştiren yazıları ve II.Dünya Savaşı sırasındaki faşizm tartışmaları nedeniyle birkaç kez tutuklandı. 4 Aralık 1945'te *Tan* gazetesi ve matbaası hükümetin de desteklediği bir eylem sonucu yakılıp yıkıldı. Yoğun baskılar üzerine 1950'de eşi Sabiha Sertel'le birlikte yurt dışına çıktı. Uzun yıllar Paris'te ve Bakû'da yaşadı. Eşinin ölümünden sonra Paris'e yerleşti. Türkiye'ye dönmek için yaptığı başvurular sürekli reddedildi. Ancak Danıştay kararıyla 4 Mart 1977'de Türkiye'ye döndü. İstanbul'da *Cumhuriyet* ve *Vatan* gazetelerinde makaleler yazdı. *Milliyet* gazetesinde yayımlanan *Nazım Hikmet'in Son Yılları* adlı yazı dizisi tartışmalara yol açtı. Bir süre sonra ABD'ye, sonra Paris'e gitti ve orada öldü.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Mavi Gözlü Dev*, 1968; *Hatırladıklarım*, 1968; *Nazım Hikmet'in Son Yılları*, 1978.
- **BAKINIZ:** NÂZIM HİKMET, S. SERTEL, YALMAN.

SÉRUSIER, Paul
(1865-1927)

Fransız, ressam. Gauguin etkisindeki simgeci (sembolist) tutumuyla Nabiler'in oluşmasında rol oynamıştır.

Louis-Paul-Henri Sérusier Paris'te doğdu, 6 Ekim 1927'de Morlaix'de öldü. Felsefe öğrenimi gördü. Ressam olmaya karar verince, 1886'da Académie Julian'a girdi. Burada Bonnard, Maurice Denis (1870-1943), Ker-Xavier Roussel (1867-1944) ve Vuillard'la arkadaş oldu. 1888-1890 arasında aralıklı olarak Pont-Aven'de ve Le Pouldu'de Gauguin ile birlikte çalıştı ve onun Sentetizm (Synthetisme) anlayışının etkisi altında kaldı. Gauguin ile olan deneyimlerini ve geliştirdiği kuramları arkadaşlarına aktararak Nabiler'in oluşmasında öncülük etti. 1900'lerin başlarında Almanya'da bir Benediktin manastırında bulundu ve bu tarikatın dinsel simgecilik anlayışından büyük ölçüde etkilendi. 1914'te Bretanya'da Châteauneuf-du-Faou'ya çekildi ve Simgecilik kuramları üstüne 1921'de *L'ABC de la peinture* ("Resmin ABC'si") adlı kitabını yayımladı.

Sérusier, Pont-Aven'de bulunduğu sürede Gauguin'in, sınırları belirlenmiş yalın biçimlerin, ara renkler kullanmadan düz renklerle boyanmasına dayalı Sentetizm anlayışının etkisi altında çalışmıştır. *Aşk Ormanının Tılsımı* bu doğrultuda yaptığı ilk resimdir. Paris'e döndükten sonra bu anlayışı geliştirerek Gauguin'i çağrıştıran, ancak onunkinden daha yumuşak bir üslup geliştirmiştir. Giderek Gauguin'in etkisinden sıyrılmıştır. 1900'lerden sonra da düz renkleri kullanmayı sürdürmüş, ancak daha çok renk uyumları üstünde durmuştur. Yapıtlarında bir duyguyu ya da düşünceyi iletme kaygısı gütmemiş süsleyici, karmaşık öğelere yakınlık duymuştur.

- **YAPITLAR (başlıca): Resim:** *Aşk Ormanının Tılsımı*, 1888; *Le Pouldu'da Gece*, 1889; *Örgü Ören Breton Kızı*, 1920, Güzel Sanatlar Müzesi, Orléans; *Hasat*, Güzel Sanatlar Müzesi, Nantes. **Kitap:** *L'ABC de la peinture*, 1921, ("Resmin ABC'si").
- **BAKINIZ:** GAUGUIN.

SERVER BEDİ
Bak. SAFA, Peyami

SERVETUS, Michael
(1511-1553)

İspanyol, hekim ve tanrıbilimci. Küçük kan dolaşımını tanımlayan ilk Batılı hekim olarak tanınır.

29 Eylül 1511'de Huesca ilindeki Villanueva de Sixena'da doğduğu, 27 Ekim 1553'te İsviçre'nin Cenevre kentinde öldüğü kabul edilirse de, doğum yılı ve yeri tartışmalıdır. Bazı kaynaklarda doğum tarihi olarak 1509 yılı, doğum yeri olarak da Navarra'daki Tudela kenti gösterilir. İspanyolca Miguel Serveto olan gerçek adının Latince karşılığıyla ve doğum yerini belirten Villanovanus lakabıyla tanınan Servetus, soylu bir ailenin çocuğuydu. Büyük bir olasılıkla Zaragoza Üniversitesi'nde Latince öğrenip, 1528'de hukuk öğrenimi için Fransa'ya gitti. İki yıl Toulouse Üniversitesi'nde okuduktan ve Avrupa'nın çeşitli kentlerini dolaştıktan sonra, 1531'de, Hıristiyanlık'taki "Tanrı-Oğul-Kutsal Ruh Üçlemesi"nin bazı *İncil* yorumcularının yanılgısından kaynaklandığını ve bölünemez tek bir varlık olan Tanrı'ya üç ayrı kimlik yükleyen bu öğretinin gerçeğe aykırı olduğunu ileri süren *De Trinitatis erroribus* ("Üçleme'nin Yanlışlığı Üstüne") adlı ilk kitabını yayımladı. Hem Katolikler'in, hem Protestanlar'ın sert tepkisiyle karşılaşan ve satışı yasaklanan bu kitabın ardından, görüşlerini daha iyi açıklayabilmek için ikinci bir kitap yazdıysa da, tepkiler giderek büyüdüğünden, 1532'de Michel Servet de Villeneuve takma adıyla Fransa'ya kaçtı.

Lyon'a yerleşerek ilk bilimsel çalışmalarını yaptığı bu dönemde tıbba merak saran Servetus, 1536'da Paris'e gidip tıp öğrenimine başladı. Ancak, iki yıl sonra yayımladığı bir astroloji kitabı için Paris Parlamentosu'nca toplatma kararı çıkartılınca, kimi kaynaklara göre tıp doktorasını tamamlamadan, kimilerine göre de diplomasını alarak Paris'ten ayrıldı. Fransa'nın çeşitli kentlerinde üç yıl serbest hekim olarak çalıştıktan sonra, 1541'den başlayarak on iki yıl boyunca Vienne başpiskoposunun özel hekimliğini yaptı. Bu süre içinde görünüşte tam bir Katolik gibi yaşamasına karşın, ilk kitabındaki düşüncelerinden ve tanrıbilim çalışmalarından vazgeçmemişti. Nitekim Ocak 1553'te, Hıristiyanlık'ın eski özüne kavuşabilmesi için yanlış öğretilerden arındırılması gerektiğini savunan *Christianismi restitutio* ("Hıristiyanlık'ın Yeniden Kuruluşu") adlı yapıtını gizlice 1.000 kopya olarak bastırdı. Gerçi yapıtta yazarın adı yoktu ama, daha 1546'da, ilk Protestanlar'ın önderi olan Calvin'e birkaç mektup yazıp yapıtından bazı bölümler aktardığı için, takma adla gizlediği gerçek kimliği ve kitabın yazarı olduğu anlaşılan Servetus, dört ay sonra Lyon'da tutuklandı. Duruşmalar sırasında kaçmayı başardıysa da, birkaç ay Fransa'da gizlendikten sonra, Ağustos'ta İsviçre üzerinden İtalya'ya geçmeye çalışırken Cenevre yakınlarında Calvin'in adamlarınca tanınıp yakalattırıldı ve mezhep sapkınlığıyla yargılanarak, mahkeme kararını etkileyen Calvin'in isteği üzerine diri diri yakıldı.

Servetus ilk bilimsel çalışmalarına coğrafyayla başlamış, 1535'te Lyon'da bulunduğu sıralar, Ptolemaios'un *Geographike*'sinin Latince çevirisini Yunanca özgün metinle karşılaştırarak yayıma hazırlamıştı. Gene o yıllarda, biri botanik bilgini Leonhard Fuchs'a ve bitkilerin tedavi edici özelliklerine, öbürü de bitki ve meyve özleriyle hazırlanan şurupların hangi hastalıklara karşı kullanılabileceğine ilişkin iki tıp ve eczacılık kitabı yazmıştı. Ardından astrolojiyle ilgilenerek, yıldızların sağlık üzerindeki etkilerini araştıran Servetus'un bilim tarihindeki önemi, kalp karıncıkları arasındaki bölmede küçük gözenekler olduğunu ve sağ karıncıktaki kanın bu gözenekler aracılığıyla sol karıncığa geçtiğini ileri süren Galenos'un yüzlerce yıllık yanılgısını yıkarak, küçük kan dolaşımını açıklamasıdır. Kendisini ölüme götüren *Christianismi restitutio* adlı kitabında, sağ karıncıktan çıkan kanın akciğerlere gidip temizlendikten sonra sol karıncığa geçtiğini, oradan da tüm vücuda dağıldığını belirterek, Harvey'den çok önce, yalnız küçük değil büyük kan dolaşımını da kabaca tanımlayan Servetus'un bu yapıtının basılı kopyalarından çoğu toplatılıp yakıldığı için değeri uzun zaman bilinemedi. Servetus'un bu çalışmasından haberi olmayan Colombo da birkaç yıl sonra küçük kan dolaşımını açıklayan yapıtını yayımladığı için, 13. yy'da İbnü'n-Nefis'in Doğu tıbbına duyurduğu bu olguyu Batı'da ilk kez kimin açıkladığı bilim tarihçileri arasında tartışma konusu oldu.

- **YAPITLAR (başlıca):** *De Trinitatis erroribus*, 1531, ("Üçleme'nin Yanlışlığı Üstüne"); *Dialogorum de Trinitate*, 1532, ("Üçleme Üstüne Konuşmalar"); *Christianismi restitutio*, 1553, ("Hıristiyanlık'ın Yeniden Kuruluşu").

- **BAKINIZ:** ARANZI, J.CALVIN, COLOMBO, Leonhard FUCHS, GALENOS, HARVEY, İBNÜ'N-NEFİS.

SESŞU
(1420-1506)

Japon, ressam. Suiboku adlı Japon resim okulunun kurucusudur.

Okayama bölgesindeki Bitçu dolaylarında Akahama'da doğdu, Masuda dolaylarında öldü. On yaşında Hofuku-ji adlı Zen tapınağına verildi. Burada güzel yazı, resim ve din alanlarında eğitim gördükten sonra keşiş oldu ve Toyo adını aldı. 1440 dolaylarında ülkenin en önemli kültür merkezi olan Kyoto'ya gitti. Oradaki Sokoku-ji adlı ünlü Zen tapınağında Zen önderi Şurin Suto'dan Buddhacılık felsefesini öğrendi ve dönemin en önemli ressamlarından olan keşiş Şubun'un yanında resim çalıştı. Bir yandan da Sung dönemi (13. yy) Çin ressamlarının yapıtlarını inceledi. Resimleriyle çok kısa zamanda büyük ün kazandı. 1460'ta Kyoto'dan ayrılarak Yamaguşi'ye gitti. Kentteki Unkoku-ji adlı Zen tapınağının başrahibi oldu. 1466'da Sesşu adını kullanmaya başladı. 1467'de büyük Çin ressamlarının yapıtlarını satın almak üzere Çin'e gönderildi. Pekin'de kaldığı iki yıl içinde Ma Yüan (1190-1224), Hsia Kuei gibi Sung dönemi ressamlarının yapıtlarının kopyalarını yaptı. Çalışmalarıyla özellikle Saray çevresinin büyük ilgisini çekti. Çin imparatoru tarafından birçok devlet yapısının süslenmesiyle görevlendirildi. 1469'da Japonya'ya döndü ve Oita'ya yerleşti. 1481-1484 arasında tüm Japonya'yı kapsayan uzun bir yolculuğa çıktı. En önemli manzara resimlerini bu gezisi sırasında yaptı. 1484'te Yamaguçi'ye geldi ve yaşamının son yıllarını bu kentte Japon denizinden görüntüler çizerek geçirdi.

İlk yapıtlarında ustası Şubun'un etkisi izlenir. Ancak Çin resmine ilgi duyduktan sonra Güney Sung Okulu'nun akademik üslubunun geleneksel kalıplarını kullanarak resimler yapmıştır. 1470'ten sonra ise Suiboku Okulu diye tanınan yeni bir resim anlayışı geliştirmiştir. Bu dönem yapıtlarında kuş, çiçek, manzara, rahip, yaşlı bilge gibi Çin resminin gelenekselleşmiş konularını Japon estetik anlayışla ele almıştır. Beyaz zemin üstünde sulandırılmış siyah mürekkeple çalıştığı resimlerinde, genellikle gelişigüzel çizilmiş izlenimi uyandıran, taslak niteliğindeki birkaç çizgiyle, biçimden çok anlatımı ön plana çıkarmıştır. Canlı ve yapay renkleri büyük bir uyum içinde yan yana kullandığı çok renkli düzenlemelerindeyse, daha ayrıntıcı ve titiz bir tutum izlemiştir. Gerek siyah-beyaz, gerek çok renkli yapıtlarında mistik bir hava sağlayabilmek için sis, bulut ve rüzgâr gibi doğa öğelerinden de yararlanmıştır.

Sesşu'nun kurduğu Suiboku üslubu, Zen düşüncesinin şiddetli tutkularını yansıtması nedeniyle özellikle Buddhacı rahiplerce desteklenerek, Japonya dışındaki ülkelere de yayılmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Dört Mevsim Manzaraları* dizisi, 1470-1490, Tokyo Ulusal Müzesi; *İlkbahar Manzarası* panosu, 1470-1490, Tokyo Ulusal Müzesi; *Kış Manzarası* panosu, 1470-1490, Tokyo Ulusal Müzesi; *Masuda Kanetaka'nın Portresi*, 1479; *Sansui Çokan* uzun manzara panosu, 1486; *Haboku-Sansui*, 1495, Tokyo Ulusal Müzesi; *Daruma ve Hui K'o*, 1496; *Ama-no-Haşidate'den Manzaralar*, 1502-1505, Kyoto Ulusal Müzesi; *Çiçekler ve Kuşlar* dizisi.

• **KAYNAKLAR:** J.E.H.Covell, *Under the Seal of Sesshu*, 1957; E.Grilli, *Sesshu*, 1957.

SEURAT, Georges
(1859-1891)

Fransız, ressam. Yeni İzlenimcilik'in (Neo-Empresyonizm) kuramcısı ve en önde gelen temsilcilerindendir.

2 Aralık 1859'da Paris'te doğdu, 29 Mart 1891'de aynı kentte öldü. 1875'te belediyeye ait bir okulda desen öğrenmeye başladı. 1878'de girdiği École des Beaux-Arts'da Ingres'ın izleyicilerinden Henri Lehmann'ın yönetiminde iki yıl süreyle resim öğrendi. 1881'den sonra sürekli olarak desen çalışmaya başladı. 1883'te ilk kez desenlerini sergiledi. Ertesi yıl Signac, Redon, Henri Edmond Cross (1856-1950) ve Charles Angrand (1854-1926) gibi Société des Artists Indépendants (Bağımsız Sanatçılar Derneği) üyeleri ile tanıştı ve sergilerine katıldı. Özellikle Angrand ve Signac'la yakın dostluk kurarak onların yeni izlenimci görüşlerini paylaştı. Bu sıralarda Grand Jatte Adası ve çevresini konu aldığı bir dizi taslak yaptı. Bu taslaklardan kaynaklanarak gerçekleştirdiği *Grande Jatte Adası'nda Bir Pazar Günü, Öğleden Sonra* adlı resmi

Yeni İzlenimcilik (Neo-Empresyonizm)

Yeni İzlenimcilik, Georges Seurat ve Paul Signac* başta olmak üzere çeşitli sanatçılar tarafından 1880'lerde geliştirilmiş bir sanat anlayışıdır. Bu ad ilk kez ünlü sanat eleştirmeni Félix Fénéon tarafından ortaya atılmış ve gene Fénéon'un bu akımı konu alan çeşitli yazılarının ardından 1887'de yayımladığı "Le Neo-Impressionisme" ("Yeni İzlenimcilik") adlı makalesinden sonra Paris sanat çevrelerince benimsenmiştir. Fénéon bu yazısında yeni izlenimci estetiğe kuramsal bir boyut kazandırmış ve yöntemlerini açıklamıştır.

İzlenimcilik'in (Empresyonizm) 1880'lere doğru zayıflaması ve bu topluluğun dağılması sonucu sanatta yenilikçi hareketler durmuş ve birçok sanatçı daha geleneksel üsluplara yönelmiştir. Aynı yıllarda bilim adamı David Sutter L'Art adlı dergide yayımladığı "Phonemena of Vision" adlı yazı dizisinde bilimsel buluşların sanatsal gelişmelere etkisi üstünde durmuş, 167 maddede sınırlarını çizdiği anlayışla da yeni izlenimci programın temellerini atmıştır. Öte yandan kimyager Michel Chevreul'ün* renk konusunda ileri sürdüğü düşüncelerin çeşitli bilim adamları tarafından kanıtlanması da gene bu yıllara rastlar. Bu gelişmelerle beslenen Seurat ve arkadaşları renklerin palette karıştırılmadan ayrı ayrı tuvale uygulandığı divizyonizm tekniğinden yola çıkarak saf renkleri tuvalde noktalar halinde yan yana getirmişler, böylece elde ettikleri optik etkiyle resim sanatında yeni bir çığır açmışlardır.

Yazdığı çeşitli yazılarla Yeni İzlenimciler'in kuramcılığını yapan Signac'a göre o sıralarda daha çok divizyonizm adıyla bilinen bu anlayış, uyum, renk ve rengin ışığını duyumsatacak en etkili yöntemdir. Bu bağlam içinde Yeni İzlenimcilik, saf boya özlerinin optik karışımına, eşyanın kendi rengi ile ışığın renginin birbirinden ayrılmasına, renk karşıtlığı ve tonlarının dengelenmesine, resmin boyutlarına uygun fırça darbelerinin seçilmesine olanak sağlar. Seurat ve arkadaşlarının bu uygulamalardan amacı, saf rengi kullanarak ışığı ve rengin ışığını, İzlenimciler'in ampirik yaklaşımına oranla daha bilimsel bir yöntem kullanarak kalıcı kılmaktır.

Seurat'nın Grand Jatte Adası'nda Bir Pazar Günü, Öğleden Sonra adlı yapıtının yer aldığı 1886'daki son İzlenimciler sergisi bu grubun bölünmesi ile sonuçlanmıştır. Monet*, Renoir* ve Sisley* gibi ünlü İzlenimciler bu resmin sergilenmesine karşı çıkarak hareketten çekilmişlerdir. İzlenimciler arasında yalnızca Degas* ve resimde sağlam bir kuruluş arayışı içinde olan Pisarro* Yeni İzlenimciler'i desteklemiştir. Yeni İzlenimci hareket kısa zamanda büyümüştür. Hollanda'da Henry van de Velde, Théo van Rysselberge (1862-1926); Fransa'da Hippolyte Petit Jean, Maximillian Luce (1858-1941), Lucie Cousturier (1852-1920); İtalya'da Giovanni Segantini (1858-1899) Gaetano Previati (1852-1920) ve Angelo Morbelli gibi sanatçılar bu anlayışı benimsemişlerdir. Öte yandan Gauguin*, Toulouse-Lautrec* ve Van Gogh* gibi geç izlenimci (post empresyonist) sanatçılar da bu harekete açıkça katılmamakla birlikte Yeni İzlenimci sayılabilecek yapıtlar vermişlerdir.

Seurat'nın ölümünden sonra hareket hızını giderek yitirmeye başlamıştır. Pisarro, akımın önderi olmayı kabul etmeyerek eski resim anlayışına dönmüş, Lucie Cousturier ve Signac ise Yeni İzlenimci ilkelere sonuna kadar bağlı kalmışlardır. Signac 1899'da yayımladığı D'Eugène Delacroix du Neo-Impressionisme ("Eugène Delacroix'dan Yeni İzlenimcilik'e") adlı kitabı ile bu anlayışın kesin sınırlarını çizmiştir. Daha sonra yeni izlenimci bir dönem geçiren Matisse* ise Fovizm'e giden yolu açmıştır. Kübistler'in ortaya çıkışı 1905'te Salon des Independants'da (Bağımsızlar Salonu) önemli bir Seurat toplu sergisinin açılmasını ve böylece Yeni İzlenimcilik'in etkilerinin daha yeni sanat anlayışlarına yansımasını sağlamıştır.

1886'daki son İzlenimciler (Empresyonistler) sergisinde gösterildiği zaman büyük bir tepki ile karşılandı. Félix Fénéon dışındaki eleştirmenlerin ve simgeci (sembolist) yazarların tümü Seurat'ya karşı çıktılar.

Seurat 1887'de resimlerini bir grup sanatçıyla birlikte Belçika'da sergilemeye başladı ve bu ülkenin sanatçıları üstünde etkili oldu. 1886-1890 arasında Fransa'nın Manş Denizi kıyısındaki liman kentlerini gezdi ve bir dizi deniz manzarası yaptı. Menenjit olduğu sanılan bir hastalıktan öldü.

Resimde bilimsel yöneliş

Seurat, daha öğrencilik yıllarında akademik resme sırt çevirerek Delacroix'nın romantizminden ve kimyager Michel E. Chevreul'ün 1839'da çıkan *De latoi du contraste simultanédes couleurs et de l'assortiment* ("Renklerde Kontrast ve Uyum Yasası Üzerine") adlı bilimsel çalışmasında ileri sürülen renk kuramlarından etkilenmiştir. Sanatının her aşamasında, 19. yy'ın sonuna doğru bilimsel buluşları dikkate alan yönlenişlerle hareket etmiştir.

Noktacılık tekniği

Seurat, renklerin palette karıştırılmadan tuvale ayrı ayrı sürüldüğü divizyonizm tekniğinden yola çıkarak boyayı aynı yöntemle, ancak küçük noktalar halinde uygulamış, böylece Yeni İzlenimcilik'in temelini oluşturan noktacılık (pointilizm) tekniğini geliştirmiştir. *Asnières'de Banyo* adlı büyük boyutlu yapıtı bu teknikle yaptığı ilk resmidir. *Grande Jatte Adası'nda Bir Pazar Günü, Öğleden Sonra* adlı yapıtı ise Yeni İzlenimcilik'in bir bildirgesi niteliği taşır. Seurat bu resimde eşzamanlı karşıt (simultane kontrast) renkleri çok küçük noktalar halinde yan yana sürerek renklerin karıştırılması işlemini izleyicinin görsel algılamasına bırakmıştır. Böylece, elde edilen renk değerleri, geleneksel renk anlayışı ile İzlenimciler'in yalın ve katışıksız renklerinden çok daha şiddetli bir etki yaparlar.

Yenilikçi yaklaşımlar

Seuart'nın yaratıcılığı yalnızca renk konusunda yaptığı yeniliklerle sınırlı değildir. Genelde bütün çalışmaları ve özellikle de büyük boyutlu resimleri için çok sayıda hazırlık deseni ve açık-koyu araştırması yapmıştır. *Grande Jatte* için hazırlık aşamasında gerçekleştirdiği 23 desen ve 38 boyanmış resim, Seurat'nın İzlenimciler'e oranla resmin kuruluşuna ve altyapısına ne kadar önem verdiğini gösterir. Resimlerini sağlam kılan temel öğe, yatay ve dikey eksenler üstünde oluşturduğu bu biçimsel örgüdür. Öte yandan, Seurat renk uğruna çizgiden vazgeçmemiş, çizgiye rengin denetlenmesi gibi bir işlev yüklemiştir. Böylece çizgi, mekânın mimari yapısı içinde biçime derinlik ve üç boyutluluk kazandırmak gibi bir amaca hizmet etmektedir.

Derinlik etkisini, perspektife dayalı yanılsama yolu ile değil de, ışık-gölge karşıtlıkları, mekân derinliğinin kademeli olarak tonlandırılması ve resimsel planların üst üste bindirilmesi gibi yöntemlerle sağlaması, Seurat'nın yenilikçi yaklaşımının bir başka yönünü oluşturur. Işığı da, gene İzlenimciler'in tersine, biçimi çevreyle kaynaştıran bir araç olarak değil, onu sınırlayıp çevreden ayıran bir etmen gibi kullanmıştır. Seurat'nın deniz manzaraları ise biçimsel yalınlıklarına karşın, benzerlerinde görülmeyen bir lirizm duygusu ve ruhsallık boyutu ile yüklüdürler. Çok sayıdaki deseni de siyah-beyaz karşıtlığı, dokusal özellikleri ve ışığın atmosfer etkisi üstüne kuruludur ve oldukça gizemsel bir etki uyandırır.

20. yy'ın başlarında Kübistler resim mekânını kurmak için büyük oranda Seurat'nın deneylerinden yararlanmışlardır. Öte yandan, Gelecekçiler (Fütüristler), Orfistler ve birçok çağdaş sanat akımı da Seurat'dan etkilenmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Asnierès'te Banyo,* 1883-1884, Ulusal Galeri, Londra; *Grande Jatte Adası'nda Bir Pazar Günü, Öğleden Sonra,* 1884-1886, Chicago Sanat Enstitüsü; *Honfleur'de Rıhtım (La Maria),* Güzel Sanatlar Müzesi, Prag; *Courbevaie Köprüsü,* 1886, Courtould Enstitüsü, Londra; *Model, Önden Görünüm,* 1887, Jeu de Paume Müzesi, Paris; *Sirkte Geçit,* 1887-1888, Metropolitan Sanat Müzesi, New York; *Pudralanan Genç Kadın,* 1890, Courtauld Enstitüsü, Londra; *Sirk,* 1890-1891, Jeu de Paume Müzesi, Paris.

- **KAYNAKLAR:** H. Dorra ve J. Rewald, *Seurat: L'oeuvre peint,* 1959; W.I. Homer, *Seurat and the Science of Painting,* 1964; J. Rewald, *Georges Seurat,* 1946; J. Russel, *Seurat,* 1965.

- **BAKINIZ:** MONET.

SEVENGİL, Refik Ahmet
(1903-1970)

Türk, yazar. Türk tiyatrosu ve Halk şairleri üstüne yayımladığı araştırmalarıyla tanınmıştır.

Bingazi'de doğdu, 13 Eylül 1970'te Ankara'da öldü. Özel öğrenim gördü. İlk kez *İkdam* gazetesinde muhabir olarak çalışmaya başladı. Çeşitli gazetelerde yayımladığı tiyatro ve kitap eleştirileriyle tanındı. *Vakit* gazetesi yazı işleri müdürlüğü, Üsküdar Amerikan Kız Koleji ve Alman Lisesi edebiyat öğretmenliği ve 1930-1938 arasında İstanbul Belediye Meclisi üyeliği yaptı. 1943'te Tokat'tan milletvekili seçildi. 1950'de milletvekilliğinden ayrıldıktan sonra Basın Yayın Genel Müdürlüğü Radyo Dairesi müdürü oldu. 1964-1968 arasında TRT'nin ilk yönetim kurulunda üyeydi. Radyoda çeşitli konuşmaları yayımlandı. 1968-1970 arasında TRT genel müdür müşavirliğinde bulundu.

Sevengil, Türk tiyatrosu konusunda hazırladığı yapıtlarında, Türk tarihinin ilk dönemlerinden başlayarak törenlerdeki oyunlar, Çin tiyatrosundaki Türk etkisi, Osmanlı Sarayı'ndaki müzikli ve müziksiz gösterilerin çeşitli aşamaları, 1840'larda İstanbul halkına sunulan ilk opera gösterileri gibi değişik konuları titizlikle incelemiştir. Halkın belleğinde yaşayan, ancak unutulup kaybolmaya yüz tutmuş eski Halk şairleri ve şiirlerini tanıtıp anlattığı radyo konuşmalarından derleyerek yayımladığı *Yüzyıllar Boyunca Halk Şairleri* kitabı, bu konuda kaynak sayılan bir yapıt olmuştur. İlköğrenim için yurt bilgisi konusunda ders kitabı da yayımlamıştır. Sevengil, çok yönlü araştırmalarıyla kendisinden sonra yapılan çalışmalara öncülük etmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Çıplaklar,* 1936; *Açlık,* 1937; *Perdenin Arkası,* 1941. **Öykü:** *Köyün Yolu,* 1937. **İnceleme:** *İstanbul Nasıl Eğleniyordu,* 1927; *Yakın Çağlarda Türk Tiyatrosu,* 2 cilt, 1943; *Hüseyin Rahmi*

Gürpınar, 1944; *Fatih Devrinde Alimler, Sanatkarlar ve Kültür Hayatı*, 1953; *Türk Tiyatrosu Tarihi*, 5 cilt, 1959-1968. Sohbet-Radyo Konuşması: *Bizim İstediğimiz Edebiyat*, 1933; *Eski Şiirimizin Ustaları*, 1964; *Yüzyıllar Boyunca Halk Şairleri*, 1965; *Çağımızın Halk Şairleri*, 1967.

SEVERINI, Gino
(1883-1966)

İtalyan, ressam. Gelecekçilik (Fütürizm) ile Kübizm'i birleştiren bir üslup geliştirmiştir.

7 Nisan 1883'te Cortona'da doğdu, 27 Şubat 1966'da Paris'te öldü. 1901'de Roma'ya gitti. Çeşitli işlerde çalışırken bir yandan da o dönemde noktacılık (Pointilizm) tekniğini uygulayan Balla'dan dersler aldı. Bu tekniği daha iyi öğrenmek için 1906'da Paris'e gitti. Burada Braque ve Picasso gibi dönemin öncü sanatçılarıyla tanıştı, Seurat'nın yeni izlenimci (neo-empresyonist) üslubunu benimsedi. 1910'da, Marinetti'nin Fütürist Resmin Bildirgesi'ni imzalayarak bu akıma katıldı. 1912'de Gelecekçiler'in sergilerinin çoğuna katıldı. I. Dünya Savaşı sırasında Paris'te kaldı, 1914-1915 yıllarında savaşı konu alan resimler yaptı. 1918'de noktacılık tekniğinin süsleyici öğeleriyle Gelecekçilik ilkelerini de içeren kendine özgü bir Kübizm anlayışı geliştirdi. 1920'lerin başında üslubunun daha doğalcı (natüralist) bir anlatıma bürünmesine karşın Kübizm'den uzaklaşmadı. Bu dönemde duvar resimlerine ilgi duydu, Almanya'da ve İsviçre'de bazı kiliseler için bu tür çalışmalar yaptı. 1950'lerde bir ara non-figüratif soyut yapıtlar ürettiyse de bu eğilimi uzun sürmedi.

Severini, Gelecekçilik dönemi yapıtlarında, bu akımın vurguladığı hız kavramını işlemiş, ancak çıkış noktası her zaman figür olmuştur. Tuvalin tüm yüzeyini doldurduğu ritmik biçimler ve canlı, titrek renklerle kompozisyona hareket ve ses duygusu kazandırmış, özellikle gece yaşamından canlı sahneleri işlediği bu resimlerinde kübist öğelerle Gelecekçilik'in dinamizmini birleştirmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Bulvar*, 1910; *Bal Tabarin'in Dinamik Hiyeroglifleri'ne Ait*, 1912, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Monaco'da Pam-Pam*, 1913, Modern Sanatlar Müzesi, Paris; *Işığın Küresel Yayılımı*, 1914.
- **KAYNAKLAR:** P.Pacini, *Gino Severini*, 1966.
- **BAKINIZ:** BOCCIONI, PICASSO.

SÉVIGNÉ,
Marie de Rabutin-Chantal
(1626-1696)

Fransız, yazar. Mektup türünün yayılmasına yol açmış ve birçok yazara örnek olmuştur.

5 Şubat 1626'da Paris'te doğdu, 17 Nisan 1696'da Grignan'da öldü. Eski Burgonya aristokrasisine bağlı bir aileden geliyordu. Küçük yaşta öksüz ve yetim kalınca amcası tarafından büyütüldü ve ünlü öğretmenler tarafından yetiştirildi. 1644'te Sévigné markisiyle evlendikten sonra Saray çevresine girdi. Kocasının 1651'de bir düelloda ölmesi üzerine yirmi beş yaşında iki çocuğuyla yalnız kaldı. Kızının da evlenerek başka bir kente yerleşmesi yalnızlığını daha da artırdı. Ancak Sévigné çok okuyan, zeki, iyi konuşan ve soylu çevrelerde oldukça ilgi toplayan bir kadındı. Ona ün kazandıran, çoğu 1664-1696 arasında, genellikle kızı Madame Grignan'a yazdığı sayısı 1500'e varan mektuplarıdır.

Sévigné mektuplarında Paris'teki ve Versailles Sarayı'ndaki gündelik yaşamı ayrıntılarıyla anlatır; ziyaret, piknik, gösteri, yargılama, ölüm gibi günlük olayları aktararak Paris'teki soyluların yaşamlarının canlı bir tablosunu çizer. Kibar bir dünyanın arkasındaki çatışmaları, örneğin birey ile kurallar, Paris ile taşra arasındaki çelişkileri, ustalıkla yakalamıştır. Bu mektuplar, o dönemin gündelik yaşamını aktaran birer belge olmanın ötesinde, üslupları ve anlatım tarzlarıyla da değer kazanmıştır. Sévigné'nin konuşmayı andıran, akıcı ve hareketli bir üslubu vardır. Çoğu edebi kaygı gözetilmeden yazılmış olmakla birlikte, bu mektuplar, Sévigné'nin gözlemlerle yetinmeyen, anlattıklarına kişisel duygu, düşünce ve yaşantısını da katan üslubu ile 17.yy'da bu özellikleri taşıyan mektup türünün ilk örnekleri olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Lettres*, (ö.s), 1726, ("Mektuplar").
- **KAYNAKLAR:** H.R. Allentuch, *Madame de Sévigné: A Portrait in Letters*, 1964; J.Lemoine, *Madame de Sévigné, sa famille et ses amis*, 1927.

SEVİN, Nurettin
(1900-1975)

Türk yazar, çevirmen. Türk kültürü ve Türkçe üzerine bilimsel araştırmalar yapmıştır.

19 Mayıs 1900'de İstanbul'da doğdu, 17 Eylül 1975'te aynı kentte öldü. 1917'de Robert Kolej'i bitirdikten sonra Öğretmen Okulu'nda okudu. İngiltere'de Bath School of Drama'da tiyatro öğrenimi gördü. Yurda dönünce Kabataş ve İstanbul Erkek liseleriyle Harb Akademisi'nde İngilizce öğretmenliği yaptı. 1919'da *Çocuk Dünyası* ve *Şebap* gibi dergilerde yazıları çıktı. 1920'de ilk yapıtı *Mirat-ı Şikeste* adlı

şiir kitabını yayımladı. İngilizce öğretmeni olarak Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne geçti. 1939-1965 arasında Ankara Devlet Konservatuvarı'nda kostüm, dekor tarihi, fonetik ve diksiyon dersleri verdi. TRT Dış Yayın Servisi'nde Türk sanat ve kültürü üzerine konuşmalar hazırladı. 1968'de *Alexius'un Sancıları* adlı oyunu Türk Ev Kadınları Derneği'nin açtığı oyun yarışmasında ikincilik ödülünü kazandı.

Sevin, çeşitli dergilerde tiyatro eleştirileri yazmış, Shakespeare, B.Shaw ve O.Wilde'dan çeviriler yapmış ve Türkçe'nin özelliklerini inceleyen çeşitli yazılar yayımlamıştır. *Türk Gölge Oyunu* adlı kitabında gölge oyununun kökenlerini, kültürler arasındaki etkilenmeleri, Uzakdoğu gölge oyunu ile Karagöz arasındaki bağlantıları titiz bir yaklaşımla inceler. Yapıtta, gölge oyununa ilişkin bilgi yanlışlarını ortaya koyduğu gibi, belli başlı Karagöz tiplerini de ayrıntılarıyla açıklar. Turgut Erem'le birlikte hazırladığı *Milletlerarası Fonetik İşaretleriyle Konuşma Dilimiz*'de Türkçe'nin ses yönünü saptamayı amaçlamıştır. Bu çalışma Türkçe'nin seslerini ve uygulamalı ses bilgisini inceleyen ilk yapıt olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Mirat-ı Şikeste*, 1920. **Oyun:** *Pedagojik Temsiller*, 1938; *Gazan*, 1938; *Nilüfer*, 1969; *Alexius'un Sancıları*, 1968. **İnceleme:** *Milletlerarası Fonetik İşaretleriyle Konuşma Dilimiz* (T.Erem ile), 1947; *Türk Gölge Oyunu*, 1968; *13 Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış*, 1973.

SEVÜK, İsmail Habib
(1892-1954)

Türk yazar ve edebiyat tarihçisi. Türk edebiyatı araştırmacılığına yön vermiştir.

Edremit'te doğdu, 17 Ocak 1954'te İstanbul'da öldü. 1914'te İstanbul Hukuk Mektebi'ni bitirdi. Aynı yıl Kastamonu Lisesi edebiyat öğretmeni oldu. Kurtuluş Savaşı yıllarında Kastamonu'da *Açıkgöz* ve Balıkesir'de *İzmir'e Doğru* gazetelerinin başyazarlığını yaptı, Kurtuluş Savaşı'nı destekleyen inançlı, heyecanlı yazılar yazdı. 1921'de Ankara Erkek Lisesi'nde öğretmenlik ederken Yunus Nadi'nin çıkarmakta olduğu *Yeni Gün* gazetesinde makaleler yazdı. 1928-1931 arasında Adana'da maarif müdürlüğü görevindeyken *Maarif* ve *Memleket* dergilerini çıkardı. 1943-1946 arasında Sinop milletvekili olarak Meclis'e girdi. 1946'dan sonra Galatasaray Lisesi'nde öğretmenlik etti. 1940-1951 arasında *Cumhuriyet* gazetesinde edebiyat üzerine yazılar yazdı.

Edebiyata memleket manzaraları ve ulusal konularla başlamış olan Sevük, inceleme, gezi ve anılarında sağlam gözlemlere dayalı, bilgiyle desteklediği renkli, süslü, sürükleyici anlatımıyla dikkati çekmiştir. Cumhuriyet'ten sonra Türk edebiyatı tarihi üzerine çalışmış, bu konudaki araştırmalarıyla büyük bir eksikliği gidermiştir. 1922'de yayımlanan *Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi*'nde, Tanzimat döneminden o güne kadarki edebiyatı incelemiştir. *Avrupa Edebiyatı ve Biz* adlı yapıtında, Yunan ve Latin edebiyatlarından başlamak üzere tüm Batı edebiyatlarını, Türkçe'ye yapılan çevirileri, İslam uygarlığı içinde Türkler'in rolünü, Orta Çağ'dan 20. yy'a kadar Türk edebiyatının gelişimini ele almıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): İnceleme:** *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi*, 1922; *Edebi Yenilgimiz*, 1932; *Avrupa Edebiyatı ve Biz*, 1941; *Edebiyat Bilgileri*, 1943; *Dil Davası*, 1950. **Gezi-Anı:** *Tuna'dan Batıya*, 1935; *O zamanlar*, 1936; *Atatürk İçin*, 1939; *Yurddan Yazılar*, 1943.

SEYDA, Mehmet
(1919)

Türk, yazar. Psikolojik çözümlemelere ağırlık vererek yazdığı öykü ve romanlarında, bireyin çözülen bir yaşam içindeki sorunlarına yönelmiştir.

15 Ağustos 1919'da İstanbul'da doğdu. Çocukluk ve ilk gençlik yılları Trakya ve Anadolu'nun çeşitli kentlerinde geçti. Çalışarak sürdürdüğü lise öğrenimini 1937'de yarıda bıraktı. 1939-1941 arasında Zonguldak-Ereğli Kömür İşletmesi'nde muhaberat şefliği, 1944'te puantörlük yaptı. 1945-1946 yıllarında Divriği madenlerinde çalıştı. Merzifon Halk Sandığı'nda şef yardımcılığı görevini bırakıp 1950'de İstanbul'a döndü. İstanbul Belediyesi'nde iç kontrolörlük görevinde bulundu. 1960'ta Basın İlan Kurumu'na geçti. Bu son görevinden emekli oldu.

Mehmet Seyda edebiyat yaşamına 1933'te şiirle başlamış, ilk yazısı 1936'da *Yücel* dergisinde çıktıktan sonra 1941'e değin şiir ve öykü çalışmalarını birlikte yürütmüştür. Daha sonra romana yönelmiştir. Geçim kaygısıyla yazdığı öykü ve romanlarının bazılarında takma ad kullanmıştır.

1958'de, Cumhuriyet Gazetesi Yunus Nadi Armağanı'nda üçüncülük alan *Ne Ekersen* romanıyla yazın yaşamında yeni bir evre başlamıştır. Öykü, eleştiri, inceleme, deneme, günce türündeki yazıları *Yelken, Dost, Yeditepe, Forum, Yeni Dergi, Yeni Ufuklar, Güney, Varlık, Türk Dili* gibi dergilerde, *Cumhuriyet, Yeni Ortam* gibi gazetelerde yayımlanmıştır.

Mehmet Seyda'nın öykücülüğünün temel özellikleri *Zonguldak Hikâyeleri*'nde belirginleşir. Yöre insanının günlük yaşam ve sorunlarına gerçekçi bir tavırla yaklaşmış, gözlem ve betimlemeye ağırlık veren bir anlatım benimsemiştir. Gene gerçekçi bir anlatıma dayalı romanlarında ise bireyin psikolojik çözümlemesine yönelmiş, insan ilişkilerinin biçimlenişini, toplumsal değişim ve bölünen geleneksel büyük aile yaşamının çözülüşü bağlamında ele almıştır. Bunun kişilikler üzerindeki etkilerini belirlemeye ve değişen toplumsal yapıyı yansıtmaya çalışmıştır.

Tarihsel roman ve çocuk edebiyatı konularında da çalışmaları bulunan Mehmet Seyda; *Başgöz Etme Zamanı*'yla 1964 Sait Faik Hikâye Armağanı'nı, *Bir Gün Büyüyeceksin*'le 1964 Doğan Kardeş Çocuk Romanı Armağanı'nı, *İhtiyar Gençlik*'le 1968 May

Edebiyat Ödülü'nü, *Yanartaş*'la TRT 1970 Roman Başarı Armağanı'nı, *İçe Dönük ve Atak*'la da Türk Dil Kurumu 1974 Roman Ödülü'nü kazanmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Öykü:** *Beyaz Duvar*, 1962; *Zonguldak Hikâyeleri*, 1962; *Başgöz Etme Zamanı*, 1963; *Oyuncakçı Dükkânı*, 1964; *Garnizonda Bir Olay*, 1968; *Anahtarcı Salih*, 1969; *Kör Şeytan*, 1974; *Bana Karşı Ben*, 1976; *Kapatma*, 1980. **Roman:** *Yaş Ağaç*, 1958; *Ne Ekersen*, 1958; *Cinsel Oyun*, 1960; *Bir Gün Büyüyeceksin*, 1966; *Süeda Hanımın Ortanca Kızı*, 1970; *Yanartaş*, 1970; *İhtiyar Gençlik*, 1971; *İçe Dönük ve Atak*, 1973; *Gerçek Dışı*, 1976. **Tarihsel Roman:** *Köroğlu*, 1969; *Sultan Döşeği*, 1969; *Nemrut Mustafa*, 1970. **İnceleme-Biyografi-Deneme:** *Bir Açıdan*, 1963; *Türk Romanı*, 1969; *Edebiyat Dostları*, 1970; *Çocukluk Yılları*, 1979. **Çocuk Öyküsü:** *Şeytan Çekiçleri*, 1971; *Cumhuriyet Öncesi Yazarlardan Çocuklara Hikâyeler*, 1978; *Düşleme Oyunu*, 1979; *Bastıbacak Ermiş*, 1979; *Del'Ali*, 1980.

SEYDİ ALİ REİS
(? - 1562)

Osmanlı, denizci ve şair. Deniz coğrafyasına ilişkin yapıtlarıyla tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu, 28 Aralık 1562'de aynı kentte öldü. Galata'da doğup büyüdüğü için "Galatalı" lakabı ile de anılır. Küçük yaşta baba mesleği olan denizciliği seçti. Zamanla yükselerek Tersane kethüdası oldu. Barbaros Hayreddin Paşa'nın yanında Akdeniz savaşlarına katıldı. 1538 Preveze deniz savaşında Osmanlı donanmasının sol kanadına komuta etti. Kaptan-ı Derya Sinan Paşa ile birlikte 1551'de Trablusgarb'ın fethinde bulundu. Başka deniz komutanlarının da emrinde çalıştı. Azaplar kâtipliğine atandı. Bu görevinden ötürü şiirlerinde kullandığı "Kâtibî" mahlasını aldı.

Basra körfezinde kalan gemileri geri getirmek için 1553'te Murad Reis'in yerine Mısır kaptanlığına gönderildi. Basra Beylerbeyi Mustafa Paşa'dan teslim aldığı on beş parça geminin gerekli onarımını yaptırıp 2 Temmuz 1554'te Basra'dan hareket etti. Yolda Portekiz gemileriyle savaşarak güçlükle Gevadir limanına demir attı. Melik Celaleddin'den kılavuz alıp Hint Okyanusu'na açıldı.

Sürekli yağmur ve fırtınayla boğuşarak gemilerini zorlukla Demen kıyılarına getirebildi. İki gemisi karaya vurdu. Öteki gemilerin de onarılacak tarafları bulunmadığından Mısır'a dönme olanağı kalmadı. Buyruğundaki denizcilerin çoğu da Gucerat sultanının hizmetine girdi. Hüdaverd Han ile anlaşarak gemilerin satılıp parasının İstanbul'a gönderilmesini sağladı. 26 Kasım 1554'te elli adamı ile kara yolundan İstanbul'a ulaşmak için yola çıktı. Ahmedabad, Rodanpur, Sind, Lahor, Kâbil, Harezm ve Horasan'ı geçerek Meşhed'e, oradan da Bağdat yoluyla 1557 Mayıs'ı başlarında İstanbul'a geldi. I.Süleyman (Kanuni) Edirne'de bulunduğundan hızla oraya geçti. Geçtiği yerlerde görüştüğü hükümdarlardan getirdiği mektupları padişaha sundu.

Kâtib-i Rumî diye de tanınan Seydi Ali Reis, orta derecede bir şairdir, Çağatay Türkçesi'yle şiirler de yazmıştır. Ali Kuşçu'nun astronomi ile ilgili *Fethiye*'sini *Hülâsatü'l-Hey'e* adıyla ve birçok eklerle Türkçe'ye çevirmiştir. Usturlapların yapılışı, kullanılışı, kıblenin ve öğle vaktinin belirlenmesi gibi konuları içeren *Mirat-ı Kâinat*'ı yazmıştır. Kısaca *Muhit* diye bilinen *Kitabü'l-Muhit fi İlmi-l-Eflâk ve'l- Ebhûr* adlı yapıtı, bir denizcinin bilmesi gerekli tüm bilgileri açıklar. En tanınmış yapıtı *Miratü'l-Memâlik*'te Hindistan'dan İstanbul'a gelinceye değin başından geçen olayları anlatır, tanıştığı hükümdarlar hakkında bilgiler verir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Miratü'l-Memâlik*, (ö.s.), 1895, (yeni harflerle, 1975); *Hülâsatü'l-Hey'e*, (Nuruosmaniye Kütüphanesi, No. 2911); *Mirat-i Kâinat*, (İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar No. 1824); *Kitabü'l-Muhit fi İlmi'l-Eflâk ve'l-Ebhûr*, (Nuruosmaniye Kütüphanesi, No. 2948).

SEYFÜ'D-DEVLE
(916 ? -967)

Arap emiri. Hamdaniler'in Halep kolunun kurucusudur.

Doğum yeri bilinmiyor, 29 Ocak 967'de Halep'te öldü. Asıl adı Ebu'l-Hasan Ali'dir. Abbasiler'in çöküşü sırasında ortaya çıkan Hamdaniler'in Musul kolunun kurucusu Abdullah Ebu'l-Heyca'nın oğludur.

937'de Yukarı Fırat bölgesinde, Bizanslılar'ın Doğu kuvvetleri komutanı İoannes Kurkuas'ı ağır bir bozguna uğrattı ve Yeşilırmak vadisine kadar ilerledi. Abbasi Halifesi el-Muttakî, Bağdat üzerine yürüyen Beridiler karşısında zor durumda kalınca, Hamdaniler'den yardım istedi. Ebu'l-Hasan Ali, Emirü'l-Ümera İbn Raik ile birlikte halifenin yardımına gitti. Bağdat'ı korumaya çalıştılarsa da Ebu Abdullah el-Beridî karşısında tutunamayıp, halife ile Musul'a dönmek zorunda kaldılar. Ebu'l-Hasan Ali, emirü'l-ümeralığı ele geçirmek için İbn Raik'i öldürdü.

Hamdaniler'in elinde bulunan halife, Ebu'l-Hasan Ali'ye Seyfü'd-Devle sanını, kardeşi Hasan'a da emirü'l-ümeralık görevi ile Nasırü'd-Devle sanını verdi. Seyfü'd-Devle 944'te Halep'i İhşidiler'in elinden aldı. Ertesi yıl Şam'a girdi. İhşidiler halkı kışkırtınca Hums'a çekilmek zorunda kaldı. Haziran 945'te İhşidiler'le yaptığı Kinnasrin Savaşı'nda yenildi. İhşidi Hükümdarı Muhammed b.Tuğgaç Halep'i geri aldı. Ancak Seyfü'd-Devle ile anlaşarak Halep, Hums ve Antakya'yı ona bıraktı. Seyfü'd-Devle ayrıca Fatımiler ile anlaşarak 945'te Hamdaniler'in Halep kolunu kurdu. Bundan sonra sürekli olarak Bizans'la savaştı. Önceleri başarılar kazandı, ancak yaşamının sonuna doğru savaşları kaybetmeye başladı. Ölümünden sonra yerine geçen oğlu Sadü'd-Devle (967-991) de kuzeyden Bizans'ın, güneyden de Fatımiler'in baskısına karşı direnmeye çalıştı.

• **BAKINIZ:** MUHAMMED b.TUĞGAÇ.

SEYMOUR, Lynn
(1939)

Kanadalı dansçı. 20.yy'ın önemli kadın dansçılarındandır.

8 Mart 1939'da Alberta Eyaleti'nin Wainwright kentinde doğdu. Asıl adı Lynn Springbett'tir. Vancouver'de Jean Jepson ve Nicolai Svetlanoff ile çalıştı. 1954'te İngiltere'ye giderek Sadler's Wells Bale Okulu'na girdi. 1956'da Covent Garden Operası'nda dans etmeye başladı. 1957'de Kraliyet Balesi'ne katıldı. 1958'de solo dansçı, bir yıl sonra da başdansçı oldu. 1966'da koreograf K.MacMillan ile birlikte Berlin'e, Deutsche Oper'e gitti. Burada üç yıl, başbalerin olarak dans ettikten sonra, Kraliyet Balesi'ne döndü. Bu arada Londra Festival Balesi, Kanada Ulusal Balesi, Alvin Ailey Amerikan Dans Tiyatrosu gibi topluluklarda konuk dansçı olarak çalıştı. 1978-1980 arasında Bavyera Devlet Opera Balesi'nin sanat yönetmenliğini üstlendi. 1981'de kısa bir süre yeniden Kraliyet Balesi'nde çalıştı.

Seymour, gerek modern gerek klasik bale repertuarlarında, üstün teknik başarısının yanı sıra oyun gücüyle de tanınır. Genellikle MacMillan ve Ashton'un koreografilerini yorumlamıştır. MacMillan'ın, *Romeo ve Juliet* balesindeki Juliet rolünü onu düşürerek yarattığı bilinmektedir. Ancak, bu rol ilk kez M.Fonteyn tarafından yorumlanmıştır. Seymour'ın koreografi çalışmaları da vardır.

- **YAPITLAR (başlıca): Dans Ettiği Baleler:** *La baiser de la fée*, 1960, müz. Stravinski, ("Perinin Öpüşü"); *The Invitation*, 1960, müz.M.Seiber, ("Çağrı"); *The Two Pigeons*, 1961, müz. A.Messager, ("İki Güvercin"); *Romeo ve Juliet*, 1964, müz. Prokofiev; *Anastasia*, 1966, müz.B.Martinu; *Flowers*, 1971, müz. Pink Floyd ve Janis Joplin, ("Çiçekler"); *Homage to Isaroda*, 1975, müz. Brahms, ("Isadora'ya Saygı"); *A Month in the Country*, 1976, müz. Chopin, ("Taşrada Bir Ay"); *Mayerling*, 1978, müz. Liszt. **Koreografi:** *Rashomon*, 1976; *Intimate Letters*, 1978, ("Özel Mektuplar"). **Kitap:** *Leaps and Boundries*, otobiyografi, 1984.

SEYRANÎ
(1807-1866)

Türk halk şairi. Şiirlerinde döneminin siyasal ve toplumsal olaylarını hicvetmiştir.

Kayseri'nin Everek (bugün Develi) ilçesinde doğdu, aynı yerde öldü. Asıl adı Mehmed'dir. Doğum ve ölüm tarihleri tartışmalıdır. İki yıl medrese öğrenimi gördükten sonra, Sultan Abdülmecid döneminde (1839-1861) İstanbul'a gitti. Burada yedi yıl kaldı. Bilgisini artırdı, âşık toplantılarına katıldı. Kendi uğradığı, gözlemlediği her türlü haksızlık, yolsuzluk ve adaletsizliğe karşı yergiler yazdı. Seyranî'den rahatsız olan kimi çevreler, onu cezalandırmak istedi. Hemşehrisi Maviş Ağa'nın yardımıyla memleketine döndü. İçkiye fazla düşkünlüğünden sefil bir yaşam geçirdi. Kayseri, Niğde, Bor ve Konya'yı gezdi.

Seyranî çoğunlukla hece ölçüsüyle şiir yazmıştır. Aruzla yazdıklarının dili ağır, biçim bakımından da kusurludur. Gazellerinde Fuzuli'nin etkisi görülür. Belirli bir tarikata bağlanmamıştır. Ancak Bektaşilik'e büyük eğilimi vardır.

Dili uyumlu, içtendir. Yunus'u andıran semailer yazmıştır. Tasavvuf terimlerine yer vermiş, yöresel deyimleri bolca kullanmıştır. Şiirlerinde siyasal ve toplumsal olaylarla ilgilenmiş, çevresini, devletin üst düzey memurlarını, sadrazamı, şeyhülislamı, hatta padişahı bile yermekten çekinmemiştir. Karacaoğlan, Âşık Ömer, Gevherî'nin etkisinde kalmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Sânihât-ı Seyranî*, (ö.s.), A.Hazım (yay.), 1920.
- **KAYNAKLAR:** N.Çetin, "Seyranî'nin Neşredilmemiş Bazı Şiirleri", *Türkiyet Mecmuası*, XII, 1955; H.N.Okay, *Develili (Everekli) Seyranî Hayatı ve Şiirleri*, 1953; C.Öztelli, *Dertli-Seyranî Hayatı, Sanatı, Şiirleri;* Yusuf Ziya, *19. Yüzyıl Şairlerinden Seyranî*, 1933.

SEYYİD AHMED HAN
(1817-1898)

Hintli Müslüman siyaset adamı. İngilizler'le uzlaşmayı savunmuş, Hintli Müslümanlar'ın Hint Ulusal Kongresi önderliğindeki ulusal harekete katılmasını engellemeye çalışmıştır.

17 Ekim 1817'de Delhi'de doğdu, 27 Mart 1898'de Uttar Pradesh Eyaleti'nde Aligarh'da öldü. Yüksek devlet görevlerinde bulunmuş bir aileden geliyordu. Babasının ölümü üzerine, sınırlı bir eğitim görerek, 1838'de o sırada Hindistan'ın yönetimini elinde bulunduran İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nde çalışmaya başladı. Kısa sürede yükselerek, 1841'de İngilizler'in kurmuş olduğu yerli mahkemelerde yargıçlık yapmaya başladı.

1857'de büyük Sipahi ayaklanmasının başından sonuna dek İngiliz yönetimine bağlı kaldı. Ayaklanmanın ardından yazdığı broşürde, İngilizler'in yasaların yapılmasında Hintliler'e danışmamaları ve koydukları yasalarla halkın dini duygularını incitmeleri sonucu doğan anlaşmazlığın, ayaklanmanın başlıca nedenleri arasında yer aldığı düşüncesi, İngilizler'in Hindistan'daki sömürge siyasetinde oldukça etkili oldu. Ayaklanmadan sonra, Müslümanlar'ın İngiliz egemenliğine ve kültürüne karşı duydukları düşmanca duygularla mücadele ederek, özellikle eğitim ve din alanındaki çalışmaları ile Hintli Müslümanlar'ın İngilizlerle dost olmasını sağlamaya çalıştı. Din alanında, Hıristiyan kültürünün getirdiği yeniliklerin İslam'a aykırı olmadığını savundu. Ayrıca Hz.Muhammed'in yaşamını anlatan, *İncil*'i ve *Tevrat*'ı tanıtan kitaplar yazdı. Çeşitli yerlerde İngiliz okulları açan ve bir bilim ve edebiyat derneği kuran Seyyid Ahmed Han, 1866'da da İngiliz parlamentosu ile temas kurmak amacıyla bir İngiliz-Hint derneği kurdu.

→

1869-1870 yıllarında bulunduğu İngiltere'den dönüşünde çıkarmaya başladı *Tehzibu'l-Ahlâk* (Ahlaki Reform) adındaki aylık gazete İslam'ın ilerlemeye engel olduğu iddialarını yanıtladı ve dinin toplumsal yaşamdan ayrılması gerektiğini savundu. 1875'te, sonradan Aligarh Müslüman Üniversitesi halini alacak olan bir okul kurdu. 1878-1883 arasında, 1857 ayaklanmasından sonra kurulan Yasama Kurulu'nda görev yaptı. Bu kurulda, 1883'te Müslüman azınlığın Hindu çoğunluğun egemenliği altına gireceği düşüncesiyle, halka ırk, din, kast ayrımı gözetilmeksizin oy hakkı verilmesine karşı çıktı. 1886'da III.Ağa Han'ın girişimleri ile 1906'da Müslüman Birliği'nin kurulmasına dek Hintli Müslümanlar'ın ortak toplanma merkezi olan Tüm Hindistan Müslümanları Eğitim Konferansı'nı topladı.

1885'te kurulan Hint Ulusal Kongresi'ne, İngilizler'ce hoş görülmemesi ve ayrım gözetilmeksizin genel oy hakkını savunması gibi nedenlerle karşı çıktı. Ölümüne dek, Hintli Müslümanlar'ın Hint Ulusal Kongresi önderliğinde gelişen ulusal harekete katılmasını engellemek için çalışan Seyyid Ahmed Han, bu çabaları sonucu, 1888'de İngilizler'ce Hindistan Yıldızı nişanına layık görüldü ve 1889'da sir unvanı verildi.

• BAKINIZ: AĞA HAN III.

SEYYİD NUH
(?-1714)

Türk, besteci. 17. yy'da başlayan Klasik üslubun ilk güçlü örneklerini verenlerden biridir.

Diyarbakır'da doğdu, aynı kentte öldü. Yaşamıyla ilgili bilgiler çok azdır. Saray bestecilerindendi. Sultan IV. Mehmed zamanında tanındı ve iyi bir müzik öğrenimi gördü. Enderun'da serhanende oldu. Çağdaşı Şeyhülislam Esad Efendi *Atrabu'l-Âsâr* adlı kitabında, sesinin pek iyi olmadığını, ancak, üstün bir müzik yeteneğine ve bilgisine sahip olduğunu anlatır. Aynı kaynakta onun beste, nakış ve şarkı formlarında otuz dolayında parçası bulunduğu da belirtilmiştir. Ancak eski güfte derlemelerinde görülebilen yapıtları bu sayının çok üstündedir.

Seyyid Nuh günümüzde de klasik Türk müziğinin en seçkin bestecilerinden biri olarak kabul edilmiştir. Kendine özgü bir üslubu, mistik ama coşkun, parlak bir anlatımı vardır. Öncelikle kulağa ve göze seslenen, tonu yüksek bir bestecidir. Özellikle şehnaz ve nühüft makamlarındaki besteleri Türk müziğinin eşsiz örnekleri arasındadır.

• YAPITLAR (başlıca): *Şehnaz Ağır Çember Beste* "Bezmi meyde sâkıyâ devr eylesin mül, gül gibi"; *Nühüft Darb-ı Fetih Beste* "Ta kim hattın ey mâh-ı cebînim yüze çıktı"; *Tahir Remel Beste* "Meyletti gönül bir men-i hurşid-tarâzı"; *Şehnaz Evsat Şarkı* "Nice sevmeyeyim dostlar, bir acaib dili var".

SEYYİD SAİD
(1791-1856)

Muskat, Umman ve Zanzibar sultanı. Batı Afrika kıyılarını ele geçirerek güçlü bir ticaret ağı kurmuştur.

Muskat yakınlarında doğdu, 19 Ekim 1856'da denizde öldü. 1806'da Muskat ve Umman sultanı oldu. Hiçbir dönemde imam unvanını almamasına karşın İbadiye tarikatının dünyevi önderliğini üstlendi. Kan davalarının taşıdığı önemden dolayı ancak hain bir akrabasını öldürttükten sonra Seyyid (yönetici) unvanını aldı. Böylece 1824'te Mekke'ye görkemli bir hac ziyareti yaptı.

Avrupalı tacirlerin Napoléon Savaşları sırasında Uzakdoğu ticaretinde Arap deniz gücüne dayanmak zorunda kalmasından yararlanarak büyük bir servet edinen Said, İngilizler'in limanların denetimini ele geçirerek Hint Okyanusu'nu bir "İngiliz gölü" haline getirmesinden sonra Arap Yarımadası'nın içlerine doğru yayılmaya yöneldi. Ancak Vehhabiler ile tutuştuğu uzun süreli savaşın bir sonuç vermemesi üzerine bu girişimden vazgeçti. Bozulan iktisadi durumu düzeltmek amacıyla 1822'de İngilizler ile anlaşma yoluna gitti.

1830'larda bir dizi askeri sefer sonunda Doğu Afrika kıyılarındaki önemli ticari merkezleri ele geçirdi. 1840'ta başkentini Muskat'tan Zengibar (Zanzibar) Adası'na taşıdı. Diplomatik oyunlarla kabile şefleri arasındaki çatışmalardan yararlanarak 1841 sonunda başlıca kıyı kentlerini denetim altına aldı ve Mogadişu'dan Tanganika'nın (bugün Tanzanya) güneyine kadar 660 millik bir kıyı şeridi üzerinde egemenlik kuran ilk Arap yönetici oldu. Umman'ı bütünüyle terketmemekle birlikte burayı ancak İngiliz desteğiyle ve Vehhabiler'e ödediği haraçlarla elinde tutabildi. Zanzibar'ın elverişli ikliminden yararlanarak Avrupa'ya satmak üzere ucuz köle emeğine dayalı geniş çaplı karanfil ekimini başlattı. Ayrıca şeker ve çivit üretimi için de deneylere girişti. Afrika içlerindeki büyük köle kaynağına ulaşmak amacıyla Hint sermayesi ile Arap kervan tacirleri arasında arabuluculuk yaptı. Bu alanda tam bir tekel oluşturarak durumunu sağlamlaştırdı. Ancak Tanganika içlerindeki güçlü kabileler karşısında yenilgiye uğrayarak fazla ileriye gidemedi.

Bu arada İngilizler ile sıkı bir işbirliği yapmanın yanı sıra 1833'te ABD ile, 1844'te de Fransa ile bir ticaret antlaşması imzaladı. Zanzibar kenti en önemli köle ve fildişi ihracat ambarlarından biri oldu. Adanın güneyinde ise tahıl ve hindistan cevizi plantasyonlarında hızlı bir gelişme oldu. Said'in ölümünden sonra İngiliz müdahalesi ve veraset anlaşmazlıkları yüzünden Arap-Hint ittifakı giderek çöktü. Ancak onun kurduğu egemenlik ve sömürü sistemi yaklaşık yüz yıl daha sürdü.

Ebu Said hanedanının en güçlü yöneticisi olarak kabul edilen Seyyid Said, İslamiyet'in ve Swahili ticari dilinin yayılmasında önemli bir rol oynamış ve Doğu Afrika kıyıları ile iç kesim arasında kalıcı bir bağlantı kurulmasını sağlamıştır.

SEZAÎ GÜLŞENİ
(1669-1738)

Türk, mutasavvıf ve şair. Halveti tarikatının kollarından biri olan Gülşenilik'e bağlı Sezaiye'nin kurucusudur.

Korent'te (bugün Yunanistan'da) doğdu, Edirne'de öldü. Asıl adı Hasan b. Ali'dir. Yaşamıyla ilgili bilgiler azdır. Mora'nın Venedikliler'in eline geçmesi üzerine önce İstanbul'a geldi, sonra Edirne'ye yerleşti. Bir süre sultan IV.Mehmed'in sarayında bulundu, Murakabe Kalemi'nde görev aldı, yeniden İstanbul'a döndü. Halveti tarikatı şeyhlerinden Mehmed Sırrı Efendi'nin yanında kaldı, sonra Edirne'ye dönerek Veli Dede tekkesinde şeyh oldu.

Sezaî, önce Halveti tarikatının kollarından Gülşenilik'e bağlandı, sonra kendi adından kaynaklanan Sezaiye tarikatını kurdu. Halveti tarikatının bütün kural ve törenlerini benimseyen Sezai Sünni geleneğe bağlı olduğundan *Kuran* ve Hadis'le bildirilen ilkelere uymayı görev edinmiştir. Şiirleri Divan yazını türündedir ve dil bakımından biraz ağdalıdır. Kimi şiirleri bestelenerek Halveti tekkelerinde düzenlenen törenlerde, uzun süre okunmuştur. Bu şiirlerde tasavvuf kavramları oldukça geniş bir yer tutmaktadır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Divan*, (ö.s.), 1840, (yeni harflerle, 1985); *Mektubat-ı Sezai*, (ö.s.), 1872.

SEZAR

Bak. CAESAR

SEZGİN, Bekir Sıtkı
(1936)

Türk ses sanatçısı. Günümüzün en başarılı yorumcularındandır.

İstanbul'da doğdu. Müziğe küçük yaşlarda başladı; İzmir'de besteci Rakım Elkutlu'dan (1872-1948) ders aldı. İstanbul Belediye Konservatuvarı'nda okudu. Kanun sanatçısı Necdet Varol'dan bir buçuk yıl ders aldı. 1959'da İzmir Radyosu'na girdi. Uzunca bir süre orada çalıştıktan sonra İstanbul Radyosu'na geçti. Özel konserler verdi. Çeşitli Avrupa ülkelerinin radyoları ve araştırma enstitüleri için bantlar doldurdu. Mevlidhan olarak da tanındı. 1981-1982 yıllarında *Sanat ve Kültürde Kök* adlı on iki sayı yayımlanabilen bir müzik dergisi çıkardı. Halen (1985) Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı'nda solfej ve üslup öğretmeni olarak görev yapmaktadır.

Bekir Sıtkı Sezgin klasik yapıtları iyi anlayıp yorumlayan ses sanatçılarından biridir. Özellikle 1970'ten sonraki çalışmalarıyla günümüz Türk müziğinin en önde gelen solistleri arasına girmiştir. Başta Münir Nurettin Selçuk olmak üzere kendinden önceki bellibaşlı ses sanatçılarının okuyuş üsluplarını iyi özümleyip değerlendirmiş, bunlara kendi yorum gücünden gelen, kişisel, özgün tavırlar eklemesini de bilmiştir. Ses alanı geniştir, en tiz ve pest perdelerin değerini, müzikalitesinden bir şey kaybetmeden verir. Repertuarı çok zengindir, din dışı klasik parçaları olduğu kadar, dinsel parçaları da içerir. Pek çok eski yapıtı radyo programlarında, solo konserlerinde ilk kez o okumuştur. Çeşitli formlarda beste çalışmaları da vardır.

SFORZA, Ludovico
(1452-1508)

İtalyan devlet adamı. 1481-1499 arasında Milano'yu yönetmiştir.

12 Temmuz 1452'de Pavia yakınlarındaki Vigevano'da doğdu, 27 Mayıs 1508'de Fransa'da Touraine yakınlarında Loches'de öldü. O dönemde bir kent devleti olan Milano'yu uzun yıllar yönetmiş olan Sforza ailesinden I.Francesco'nun oğludur. Esmerliği nedeniyle Ludovico il Moro (Magripli Ludovico) olarak da tanınır.

1466'da babası I.Francesco'nun ölümü üzerine yerine büyük ağabeyi Galeazzo Maria geçti. 1476'da öldürülen Galeazzo Maria'nın yerine ise 7 yaşındaki oğlu Gian Galeazzo annesi Savoie'lı Dona'nın naipliği altında Milano dükü oldu. Ludovico, Savoie'lı Dona'ya karşı sürdürdüğü mücadele sonunda 1481'de yeğeni Gian Galeazzo'nun naipliğini ele geçirerek kentin gerçek yöneticisi oldu.

Yönetimi ele geçirdikten sonra durumunu güçlendirmek için Floransa'nın yöneticisi Lorenzo De' Medici ile ittifak yaparak ülke dışından kendisine önemli bir destek sağladı. Kenti çeşitli yapılarla süslemesinin yanı sıra dönemin bilim adamlarını, Leonardo da Vinci ve Donato Bramante gibi sanatçıları destekleyerek İtalyan Rönesansı'nın oluşumuna katkıda bulundu. Ancak, bu harcamaları karşılamak için ağır vergiler koyması halkın tepkisine ve yer yer ayaklanmalara yol açtı.

Papa Alexander'in desteğini kazanmış olan Napoli Kralı Alfonso'nun Milano'ya saldırmasından çekinerek Kutsal Roma-Germen İmparatoru I.Maximilian ve Fransa Kralı VIII.Charles ile ittifak yaptı. Maximilian'dan para karşılığında Milano dükü unvanını alan Ludovico, Napoli'yi ele geçirmeyi amaçlayan Charles'a topraklarından geçme izni verdi. 1498'de VIII.Charles'ın yerine geçen XII. Louis yalnız Napoli'yi değil tüm İtalya'yı ele geçirme amacındaydı. Ludovico'nun VIII. Charles'la yaptığı ittifaka uymayan XII.Louis 1499'da Venedik'in ve ağır vergiler altında ezilen Milano halkının desteğiyle Milano'nun yönetimini ele geçirdi. Kaçmayı başaran Ludovico kenti yeniden ele geçirmek amacıyla paralı Alman ve İsviçreli askerlerden oluşan bir ordu toplayarak Şubat 1500'de Milano'ya döndü. İki ay sonra askerlerinin savaşmayı reddetmesi üzerine Fransızlar tarafından yakalanarak Fransa'ya götürüldü ve yaşamının sonuna değin Loches'de hapsedildi.

• KAYNAKLAR: G.Franciosi, *Gli Sforza*, 1932; C.Morley *The Story of the Sforzas*, 1933.

• BAKINIZ: L.De'MEDICI, G.G.VISCONTI.

SHAFFER, Peter
(1926)

İngiliz oyun yazarı. Çeşitli tiyatro türlerinin başarılı örneklerini oluşturan yapıtlarıyla çağın usta tiyatro yazarlarından biri olmuştur.

Peter Levin Shaffer 15 Mayıs 1926'da Liverpool'da doğdu. Londra'da, St.Paul's School'da ve Cambridge Üniversitesi'nde, Trinity College'da öğrenim gördü. ABD'ye gitti ve 1951-1954 arasında New York Halk Kütüphanesi'nde çalıştı. Londra'ya döndükten sonra, 1950'lerin ikinci yarısında ve 1960'ların başlarında edebiyat ve müzik eleştirmenliği yaptı. Başarılı tiyatro yapıtlarıyla çeşitli ödüller kazandı. Wolfgang Amadeus Mozart'ın yaşamını konu alan 1979 tarihli oyunu *Amadeus*'u Miloš Forman'la birlikte sinemaya uyarladı ve Forman'ın yönettiği 1984 yapımı film sekiz dalda birden Oscar aldı.

Shaffer'in ilk başarılı oyunu olan ve kendisine büyük ün kazandıran 1958 tarihli *Five Finger Exercise* (Beş Parmak), genç bir özel öğretmenin varlıklı bir ailenin içine girişinin, onun etkisiyle ailedeki ilişkilerin bozukluğunun ve iletişimsizliğin açığa çıkmasının öyküsüydü. 1962'deki *The Private Ear and The Public Eye*'dan (Kalbin Sesi-Halkın Gözü) sonra, geleneksel tiyatrodan yararlandığı gösterişli oyunu *The Royal Hunt of the Sun*'la başarısını sürdürdü. Oyun İspanyol ve İnka uygarlıkları arasındaki çelişkiyi sergiliyordu. Shaffer, kimi ilginç buluşlarıyla da dikkati çekti. İlk kez 1965'te sahnelenen *Black Comedy*'de ("Karanlık Komedi") izleyiciler, tamamen ışıklandırılmış, ama zifiri karanlık olduğu varsayılan bir odada oyuncuların yaptığı gariplikleri izliyordu. 1973'te yazdığı *Equus* (Küheylan) ise akıl hastası bir seyis yamağının atlarla ilgili saplantısını konu alıyordu.

Peter Shaffer, aile çevresinde geçen olayları işlediği, aile içi ilişkileri, sorunları irdeleyen oyunlarıyla tanınmıştır. Teknik ustalığıyla önem kazanmış, farstan trajediye kadar uzanan geniş bir alanda, değişik türlerde yapıt vermiş, İngiliz tiyatrosunda az rastlanan bu özelliğiyle de ayrı bir yer kazanmıştır. Polisiye türde romanlarını birlikte yazdığı ikiz kardeşi Anthony Shaffer da oyun yazarıdır.

• YAPITLAR (başlıca): **Oyun:** *Five Finger Exercise*, 1958, (Beş Parmak); *The Private Ear and The Public Eye*, 1962, (Kalbin Sesi-Halkın Gözü); *A Warning Game*, 1967, ("Bir Uyarı Oyunu"); *The Royal Hunt of the Sun*, 1964, *Black Comedy*, 1965, ("Karanlık Komedi"); *It's about Cinderella*, 1969, ("Külkedisi Üzerinedir"); *Equus*, 1973, (Küheylan); *Amadeus*, 1979. **Roman:** *Woman in the Wardrobe* (A.Shaffer ile), 1952, ("Gardroptaki Kadın"); *Withered Murder* (A.Shaffer ile), 1955. **Senaryo:** *Lord of the Flies*, 1963, (Sineklerin Tanrısı); *The Public Eye*, 1972; *Amadeus*, 1984.

• KAYNAKLAR: J.R.Taylor, *Shaffer*, 1974.

SHAFTESBURY, Anthony
(1671-1713)

İngiliz, filozof. Dinin, evrenin güzellik ve yetkinliğinden kaynaklandığı görüşünü ortaya atmıştır.

26 Şubat 1671'de Londra'da doğdu, 15 Şubat 1713'te Napoli'de öldü. Gerçek adı Anthony Ashley Cooper'di. Londra'nın eski ve soylu bir ailesindendi, Filozof Locke'u koruyan, ünlü başbakan Shaftesbury'nin torunuydu. Shaftesbury bir süre Locke'tan öğrenim gördü. Londra'da yükseköğrenimini felsefe ve tanrıbilim okuyarak bitirdikten sonra Avrupa'nın değişik ülkelerini gezdi. 1695'te Avam Kamarası, bir kaç yıl sonra Lordlar Kamarası üyeliğine seçildi. Sağlığının bozulması nedeniyle evine çekilerek kendini felsefe çalışmalarına verdi.

Shaftesbury'nin düşünceleri ahlak ve estetik sorunları üzerinde odaklaşır. Onun felsefesinin temelini iyi, güzel, doğru, erdem, uyum ve yetkinlik gibi kavramlar oluşturur. Bu kavramların tek kaynağı da coşkudur; güzel, iyi ve yüce olarak nitelenen üstün bir varlık karşısında kendinden geçiş, derin bir beğeni duygusuna kapılarak çalışmadır. Bu derin coşkuyla birey kendini daha yüksek bir nesneye verir, daha üstün bir varlık aşamasına çıkmanın kıvancını duyar. Shaftesbury'ye göre dinin kaynağı da coşkudur ve din insan yaşamının yüce bir nitelik kazanmasıdır. Bu nedenle dini doğanın dışında, yalnız düşüncede bulunan bir nesne olarak değil, evrenin güzelliği, yüceliği ve yetkinliği karşısında duyulan bir coşku diye anlamak gerekir.

Evren, tanrısal kayranın düzenlediği uyumlu bir bütündür ve düşünülebilenin en iyisidir. Onun güzelliği, yetkinliği ve yüceliği de bu "uyumlu düzen"den dolayıdır. Evren düzeni gibi insanda da bir ahlak düzeni vardır, bu düzen bir "ahlak duyusu" niteliğindedir. Bu ahlak duyusu bireylerin davranışlarında beliren sevgi ve öfke gibi çelişik durumları kavramayı sağlar. Çünkü insanda sevgi olduğu gibi öfke de vardır. Shaftesbury'e göre ahlak her türlü korku ve umudun üstünde olmalıdır. Böyle bir ahlak kişiyi dinlerin anlattığı öte dünya kaygısından, gerçekleşmesi olanaksız bir takım boş bekleyişlerden kurtarır. Çünkü yoktan yaratılmış, günün birinde gene yaratıcısının özgür istenciyle yokluğa dönüşecek bir evren düşünmek yersizdir. Bunun gibi Tanrı'nın kimi üstün kişiler aracılığıyla bütün insanlığa bildirdiği bir din de yoktur. Gerçek din evrenin bütününe, yüceliğine karşı beslenen saygı ve sevgidir.

İnsan iyi, güzel, yetkin ve erdem gibi değerlere göre davranmalıdır. Erdem karşılık beklenmeyen, özünde çıkar bulunmayan bir değerdir, kişiye üstünlük ve denge kazandırır. Bencillik yerine özveri duygusunu geliştirir. Shaftesbury'de temel kavram olan ahlak duyusu birtakım gerçekleri sezmeden anlamada başarı gösteren yeni bir duyu niteliğindedir.

Shaftesbury'nin iyi, güzel ve yüce kavramlarıyla yansıtılan düşünceleri Leibniz, Voltaire, Diderot, Bolingbroke gibi filozofların ilgisini çekmiş, yeni yorumların ortaya konmasına olanak sağlamıştır. Özellikle Leibniz onunla mektuplaştığı gibi kimi yazılarında görüşlerine de yer vermiştir.

• YAPITLAR (başlıca): *Inquiry Concerning Virtue*, 1699, ("Erdem Üstüne Araştırma"); *A Letter Concerning Enthusiasm*, 1708, ("Coşku Üstüne Mektup"); *The Moralists*, 1709, ("Ahlakçılar"); *Characteristics of Men, Manners, Opinions and Times*, 3 cilt, 1711, ("İnsanların, Davranışların, Düşüncelerin ve Çağların Özellikleri").

• BAKINIZ: BOLINGBROKE, DIDEROT, LEIBNIZ, VOLTAIRE.

SHAHN, Ben
(1898-1969)

Rus asıllı ABD'li ressam. Ülkesinde toplumsal gerçekçi akımın en önemli temsilcilerindendir.

Benjamin Shahn 12 Eylül 1898'de Litvanya'da, Kaunas'da doğdu, 14 Mart 1969'da New York'ta öldü. 1906'da ailesi ile birlikte New York'a göç etti. Burada ortaöğrenimini yaparken bir yandan da bir taşbaskı (litografi) ustasının yanında çıraklığa başladı. 1919-1922 arasında New York University College ve City College of New York'ta eğitim gördü. Sonra New York National Academy of Design'a girdi. 1925-1927 arasında İtalya, Afrika ve Fransa'yı içine alan bir gezi yaptı. İktisadi bunalım yıllarında Federal Sanat Projesi'ne (Federal Arts Project-WPA) katıldı ve Amerika'nın çeşitli bölgelerine giderek kırsal kesimin zor yaşam koşullarını belgeleyen fotoğraflar çekti. 1930'ların başında Dreyfus, Sacco ve Vanzetti olayları gibi toplumsal ve siyasal içerikli davaları resimleyerek adını duyurdu. 1933'te New York Rockefeller Merkezi'nin duvar resimlerini yapan Rivera'ya yardım etti. Bunu bir dizi duvar resmi siparişi izledi. 1940'larda siyasal ve toplumsal konulara ilgisini sürdürerek afişler ve tuval resimleri yaptı. Yaşamının son döneminde konferanslara ve eğitim çalışmalarına ağırlık verdi.

Shahn sanat yaşamı boyunca siyasal ve toplumsal konulara yakınlık duymuş ve bunları gerçekçi (realist) bir biçimde aktarmıştır. Gerek duvar resimlerinde, gerek öbür çalışmalarında özellikle göçmen işçilerin kötü yaşam koşullarını yansıtmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Sacco ve Vanzetti'nin Çilesi*, 1932, Whitney Müzesi, New York; *Rockefeller Merkezi* duvar resimleri (D.Rivera ile), 1933, New York; *Bronx Postanesi* duvar resimleri, 1938-1939, New York; *Kaynakçılar*, 1943, Modern Sanatlar Müzesi, New York; *Kırmızı Merdiven*, 1944, Kent Sanat Müzesi, St. Louis; *Madencinin ölümü*, 1949, Metropolitan Sanat Müzesi, New York; *Labirent*, 1952; *Bize Ne Oldu Bilmiyoruz*, 1960, Whitney Müzesi, New York.

• KAYNAKLAR: J.T.Soby, *Ben Shahn*, 1963.

• BAKINIZ: OROCZO.

Kaliyet Shakespeare Tiyatrosu Koleksiyonu, Stratford-upon-Avon/KÜLTÜR

William Shakespeare

SHAKESPEARE, William
(1564-1616)

İngiliz oyun yazarı ve şair. İnsan doğasını oyunlarında ve şiirlerinde tam bir nesnellik ve eşsiz bir anlatım zenginliğiyle yansıtmıştır.

23 Nisan 1564'te Stratford -upon-Avon'da doğduğu sanılmaktadır. 23 Nisan 1616'da aynı kentte öldü. Babası John Shakespeare deri, yün ve tahıl ticaretiyle uğraşan saygın bir işadamı, annesi Mary Arden ise kentin önde gelen çiftçilerinden birinin kızıydı.

Shakespeare'in öğrenimi konusunda ayrıntılı bilgi olmamakla birlikte, onun Stratford'daki VI. Edward Okulu'nda Latince, retorik, tarih ve din dersleri gördüğü sanılıyor. 1582'de kendinden sekiz yaş büyük olan Anne Hathaway ile evlendi. 1583'te ilk çocukları, 1585'te de ikizleri doğdu. Shakespeare'in yaşamöyküsünde bundan sonra 1592'ye kadar bir kopukluk vardır. Bir söylentiye göre, 1587'de Stratford'a gelen gezgin tiyatro topluluklarından biriyle anlaşarak Londra'ya gitmiş ve o toplulukta oyuncu ve yazar olarak çalışmaya başlamıştır. 1592'de Londralı oyun yazarı Robert Greene, yayımladığı *A Groatsworth of Wit, Bought with a Million of Repentance* ("Bir Milyonluk Pişmanlığa Satın Alınan İki Paralık Zeka") adlı kitapçıkta Shakespeare'i başka oyun yazarlarının ağzından konuşan bir kukla olmakla suçladı. Bu suçlamadan Shakespeare'in o tarihte Greene gibi üniversite öğrenimi görmüş oyun yazarlarının kıskançlığını çekecek kadar başarılı bir yazar olduğu anlaşılıyor. 1592-1594 arasında çıkan veba salgını yüzünden Londra'daki tiyatrolar kapatılınca, Shakespeare oyun yazmaya ara vererek *Venus and Adonis* ("Venüs ile Adonis") ve *The Rape of Lucrece* ("Lucrece'in Irzına Geçilmesi") adlı iki uzun şiirini yazdı ve bunları kendisini destekleyen Southampton Kontu Henry Wriothesley'ye adadı.

Veba salgınından sonra Londra'daki tiyatroların yeniden açılması üzerine, Shakespeare, oyunlarından ve şiirlerinden elde ettiği gelirle Lord Chamberlain'in Oyuncuları adlı topluluğa ortak oldu. Bu ortaklığı meslek yaşamının sonuna kadar sürdürdü. Topluluk için yazdığı başarılı oyunlarla kazancını artırdı, Londra'da ve doğduğu Warwickshire bölgesinde mal mülk sahibi oldu. 1596'da kısa bir süre için Stratford'a dönerek 1577'den beri işleri bozulan babasının borçlarını ödedi. Shakespeare ertesi yıl Stratford'daki en büyük ev olan New Place'i satın aldı ve babasını oraya yerleştirdi.

1598'de yayımlanan Francis Meres'in *Palladis Tamia* adlı incelemesinde Shakespeare'in klasik yazarlarla karşılaştırıldığı ve İngiltere'nin hem trajedi, hem de komedi türünde geçmişteki büyük yazarlarla boy ölçüşebilecek en önemli yazarlarından biri olarak değerlendirildiği görülür. Aynı kaynakta altı komedisi ile altı trajedisinin adları verilen Shakespeare'in gene bu dönemde yazdığı sonelerinin elden ele dolaştığı da belirtilir. Bu soneler daha sonra 1609'da yayımlanmıştır.

Lord Chamberlain'in Oyuncuları, on hisseli bir tiyatro topluluğu olarak, ünlü oyuncu James Burbage tarafından 1576'da yaptırılan ve The Theatre adını taşıyan yapıda oyunlarını sahneliyordu. Topluluğun başoyuncusu James Burbage'in oğlu Richard Burbage ortaklığın yarı hisesine sahipti. Öbür hisseler de dört başka oyuncu ile topluluğa oyuncu ve yazar olarak katılan Shakespeare arasında paylaşılıyordu. The Theatre'ın 1598'de arsa sahipleri tarafından yıktırılmak istenmesi üzerine, Shakespeare ve arkadaşları bu yapının işe yarar bölümlerini ustaca sökerek Thames Nehri'nin öbür kıyısına taşıdılar ve Southwark denen yerde Globe Tiyatrosu'nu yaptırdılar. 1603'te kraliçe Elizabeth'in ölümünden sonra I. James'in tahta çıkmasıyla topluluk King's Men (Kralın Oyuncuları) adını aldı ve hem Globe Tiyatrosu'nda, hem de 1608'de açılan Londra'nın ilk kapalı tiyatrosu Blackfriars'da oyunlar sahneledi.

Oyun yazarlığının yanı sıra oyunculuk yaptığı da bilinen Shakespeare'in *As You Like It*'te (Beğendiğiniz Gibi) Adam, *Hamlet*'te Hayalet gibi küçük rollere çıktığı, ayrıca çağdaşı Ben Jonson'un bazı komedi ve trajedilerinde önemli oyun kişilerini canlandırdığı da çeşitli kaynaklardan anlaşılmaktadır.

Shakespeare 1610'dan sonra Stratford'a temelli olarak döndüyse de, Londra ile bağlarını büsbütün kesmedi, *The Winter's Tale* (Kış Masalı) ve *The Tempest* (Fırtına) gibi son oyunlarını da orada yazdı. Ancak, 1613'te John Fletcher ile birlikte yazdığı sanılan *Henry VIII*. oynanırken Globe Tiyatrosu'nun yanmasından sonra oyun yazarlığını bırakarak özel işleriyle uğraştı.

Shakespeare öldüğü zaman yazdığı oyunların toplu bir baskısı yapılmamıştı. Yazmış olduğu 37 oyundan ancak 18'i "quarto" denen küçük boy kitaplar halinde ayrı ayrı yayımlanmıştı. Bu baskılardan bazıları oldukça düzgün olmakla birlikte, aralarında eksik, kısaltılmış, sayısız yanlışlarla dolu olanları da vardır. "Kötü Quarto" adı verilen bu baskıların çoğunlukla oyuncuların rol defterlerinden, sahnede kullanılan kısaltılmış metinlerden, ya da matbaacıların tiyatroya özel olarak gönderdikleri adamların notlarından derlenmiş oldukları sanılmaktadır.

Lord Chamberlain Oyuncuları

Shakespeare'in ölümünden yedi yıl sonra oyuncu arkadaşlarından Heming ve Condell, onun, *Pericles* dışındaki bütün oyunlarını "Birinci Folio" denilen büyük boy tek bir kitapta yayımladılar. Önsözünde bu baskının Shakespeare'in kendi el yazmalarına göre düzenlendiği belirtilirse de, bu baskıda da birçok yanlış ve anlaşılmayan yer vardır. Birinci Folio 1623'ten sonra, ufak değişikliklerle 1663, 1664 ve 1685'te yeniden basıldı. Shakespeare metinleri üzerindeki düzeltme çalışmaları 18. yy'dan başlayarak daha sonraki yüzyıllarda da titizlikle sürdürüldü ve günümüzdeki "New Arden Shakespeare", "The New Cambridge Shakespeare" ve "The New Penguin Shakespeare" gibi daha güvenilir baskılar hazırlandı.

Oyunlarının gelişim çizgisi

Shakespeare'in oyunlarının yazılış tarihleri yaklaşık olarak belirlendiği için eleştirmenler onun yapıtlarındaki gelişme süreci konusunda da anlaşmış gibidirler. Bu genel değerlendirmeye göre *Henry IV*.'ten *Romeo and Juliet*'e kadar süren birinci evresinde Shakespeare'in tarihsel oyun, komedi, öç alma trajedisi ve romantik trajedi gibi türlerde ilk deneylerini gerçekleştirdiği görülür. Bu oyunlarda, dize sonlarında biten cümlelerden oluşan özgür koşuk, sık sık uyaklı dizelerle süslenmiştir. Kullanılan imgeler oldukça yalındır. *Richard II*'den *Twelfth Night*'a (On İkinci Gece) kadar süren ikinci evresinde Shakespeare'in üslubu çok daha olgundur. Cümle kuruluşları çok daha esnek, ritim ve imge anlayışı çok daha karmaşık, oyun kişilerinin çizilişi çok daha inandırıcıdır. *Hamlet*'ten *Measure for Measure*'a (Kısasa Kısas) kadar süren üçüncü evresinde daha karanlık bir dünyayı yansıtan Shakespeare, yorumu oldukça güç "sorun oyunları" yazmıştır. *Othello*'dan *Timon of Athens*'e (Atinalı Timon) uzanan dördüncü evresi, tam bir üslup olgunluğuna ulaştığı büyük trajedilerini içerir. *Pericles*'le başlayıp *Fırtına* ile tamamlanan son evresindeki oyunları ise "romanslar" ya da "uzlaşma oyunları" olarak tanımlanır. Bunun nedeni Shakespeare'in bu son evresinde olgunluk dönemi trajedilerinin gerçekçiliğinden ayrılıp daha düşsel bir dünyayı yansıtması ve ele aldığı karşıt öğeleri birbiriyle uzlaştırmasıdır.

Globe Tiyatrosu

Shakespeare'in oyunları türlerine göre ele alındığında belli bir gelişme ve olgunlaşma süreci göze çarpar. Holinshed'in *Chronicles*'ından ("Vekayenameler") yararlanarak yazdığı tarihsel oyunlar bir anlamda İngiltere'nin feodal bir yapıdan çıkıp ulusal bir devlete dönüşmesini ve kapitalist bir yapıya kavuşmasını sergiler. Kanlı iç savaşların esin kaynağı olduğu bu oyunların ilk örneklerindeki olaylara ağırlık veren kaba kurgu ve özensiz dil, giderek yerini daha karmaşık bir siyasal gerçekçiliğe ve psikolojik derinliğe bırakır. Shakespeare, İngiltere tarihiyle ilgili oyunlarında bireyle toplum, yurttaşla siyasal yapı arasındaki ilişkileri nesnel bir gözle çözümler. Komedi türündeki ilk örneklerinde de o dönemin yerleşmiş kural ve kalıplarından yola çıkmakla birlikte çok geçmeden kendi kişisel yaratıcılığının damgasını taşıyan oyunlar yazmıştır. İnsanın aşk ve evlilik gibi daha özel sorunlarının ele alındığı bu güldürülerde, gülünçlüğü, doğadan ve doğallıktan uzaklaşma belirler. Özellikle *Midsummer Night's Dream* (Bir Yaz Dönü-

Oyunlarının baskıları

mü Gecesi Rüyası), *Much Ado About Nothing* (Kuru Gürültü), *Beğendiğiniz Gibi* ve *On İkinci Gece* gibi olgun komedilerinde cinselliğin karmaşıklaştırdığı aşk ilişkileri romantik bir görünüm altında, şaşırtıcı bir gerçeklik duygusuyla yansıtılır.

Hamlet, Othello, Macbeth, King Lear (Kral Lear) ve öbür büyük trajedilerinde Shakespeare yaşamla ölüm, insanla evren arasındaki çatışmayı ele alır ve insanın dayanma gücünün sınırlarını araştırır. Bu trajediler Rönesans döneminde temelleri sarsılan inanç dünyasının yarattığı karanlıkta, bireyin kendi içindeki Tanrı'yı arayışının bunalımlarını ödünsüz bir yaklaşımla sergiler. *Kış Masalı* ve *Fırtına* gibi son oyunlarında ise Shakespeare'in bütün güçlüklere karşın insanın kendi yarattığı cehennemden kurtulabileceğini, karanlıkların aydınlığa dönüşebileceğini vurgulamak istediği görülür.

Shakespeare'in gelmiş geçmiş yazarların en büyüğü sayılması da kendisinin yalnızca tarihin belli bir döneminde gerçekleşen önemli toplumsal ve siyasal değişmeleri en çarpıcı yanlarıyla yansıtması değil, insanın değişmeyen evrensel özelliklerini kavraması ve bu gerçekliği çağının sağladığı anlatım zenginliği ve kişisel dehasıyla dile getirmesiyle açıklanabilir.

• **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *Henry VI, Parts 2, 3,* 1590-1591, ("VI. Henry 2. ve 3. Bölüm"); *Henry VI, Part I,* 1591-1592, ("VI. Henry 1. Bölüm"); *Richard III,* 1592-1593, (Kral III. Richard Faciası, 1947); *Comedy of Errors,* 1592-1593, (Yanlışlıklar Komedyası, 1943); *Titus Andronicus,* 1593-1594; *Taming of the Shrew,* 1593-1594, (Hırçın Kız, 1946); *Two Gentlemen of Verona,* 1594-1595, (Veronalı İki Centilmen, 1944); *Love's Labour's Lost,* 1594-1595, ("Aşkın Boşa Giden Emeği"); *Romeo and Juliet,* 1594-1595, (Romeo ve Juliet, 1945); *Richard II,* 1595-1596, ("II.Richard"); *Midsummer Night's Dream,* 1595-1596, (Bir Yaz Dönümü Gecesi Rüyası, 1944); *King John,* 1596-1597, ("Kral John"); *Merchant of Venice,* 1596-1597, (Venedik Taciri, 1943); *Henry IV Parts 1, 2,* 1597-1598, ("IV.Henry 1. ve 2. Bölüm"); *Much Ado About Nothing,* 1598-1599, (Kuru Gürültü, 1944); *Henry V,* 1598-1599, ("V. Henry"); *Julius Caesar,* 1599-1600, (Julius Caesar, 1942); *Merry Wives of Windsor,* 1599-1600, (Windsor'un Şen Kadınları, 1945); *As You Like It,* 1599-1600, (Beğendiğiniz Gibi, 1943); *Twelfth Night,* 1599-1600, (On İkinci Gece, 1946); *Hamlet,* 1600-1601, (Hamlet, 1944); *Troilus and Cressida,* 1601-1602, (Troilos ile Kressida, 1956); *All's Well that Ends Well,* 1602-1603, ("İyi Biten Her Şey İyidir"); *Measure for Measure,* 1604-1605, (Kısasa Kısas); *Othello,* 1604-1605, (Othello, 1943); *Macbeth,* 1605-1606, (Macbeth, 1946); *King Lear,* 1605-1606, (Kral Lear, 1959); *Antony and Cleopatra,* 1606-1607, (Antonius ile Kleopatra, 1944); *Coriolanus,* 1607-1608; *Timon of Athens,* 1606-1608, (Atinalı Timon, 1944); *Pericles,* 1607-1608; *Cymbeline,* 1609-1610; *Winter's Tale,* 1610-1611, (Kış Masalı); *Tempest,* 1611-1612, (Fırtına, 1944); *Henry VIII,* 1612-1613, (VIII. Henry, 1947); **Şiir:** *Venus and Adonis,* 1593, ("Venüs ile Adonis"); *The Rape of Lucrece,* 1594, ("Lucrece'in Irzına Geçilmesi"); *The Phoenix and the Turtle,* 1601, ("Anka

Shakespeare ve Elizabeth Dönemi Tiyatrosu

İngiltere'de Shakespeare ve çağdaşlarının yazdıkları oyunlarla yarattıkları "Altın Çağ", her şeyden önce bu toplumun geçirdiği hızlı değişimi bütün zenginliğiyle yansıtmasının bir sonucudur. Tiyatro her çağdaş izleyici ile sahne arasındaki diyalektik ilişkiye dayanan bir sanat türü olmuştur. İzleyici bir toplumu tümüyle temsil ettiği oranda, tiyatro bir azınlık sanatı olmaktan çıkar, ulusal bir sanat olur, bir halk tiyatrosu niteliği kazanır. İngiltere'de de, özellikle Elizabeth döneminde, tiyatronun bu anlamda bir halk sanatı olması, yalnızca bir geçiş döneminin gerilimini değil, aynı zamanda toplumsal yaşayışın olanca çeşitliliğini de yansıtmasıyla açıklanabilir. Bu yaşantı zenginliği belli bir ölçüde denizaşırı ticarette ve sanayideki gelişmenin bir sonucu olduğu kadar, bir ölçüde de Orta Çağ iktisadi düzeninin ve bunu yansıtan geleneksel kültür özelliklerinin etkisini sürdürmesinin bir sonucudur. Öyle ki, Elizabeth dönemi toplumunda, kapitalist gelişmenin bir sınıf kültürü yaratma aşamasına henüz girmemiş olması, hatta önem kazanan yeni tüccar sınıfının Saray'dan çok halkın değerlerini temsil etmesi, tiyatronun halk kaynaklarıyla beslenmesini kolaylaştırmıştır.

Elizabeth dönemi oyun yazarlarının şiir dilinden, o günün değişik toplum katlarından gelen seyircilerin aşağı yukarı aynı ölçüde tat almaları, var olan geleneksel düzene dayanıyordu. Böyle bir gelenek yüzyıllarca önceye giden bir halk kültürünün kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlamış, masallar, türküler, atasözleri, kahramanlık destanları, dinsel efsaneler toplum belleğinin zengin bir hazinesi olmuştu. Bu kültür, düzenli bir eğitimden çok, sözlü edebiyat geleneğinin sürekliliğine dayandığı için, bütün halkın paylaştığı bir kültürdü. Elizabeth dönemi izleyicisi, saraylısı, küçük esnafı ve emekçisiyle oyunların gülünç, kaba saba bölümlerine gülüyor, daha karmaşık ve acıklı bölümlerinde duygulanıyordu. Çünkü Shakespeare ve çağdaşlarının oyunlarına esin kaynağı olan yaşantı zenginliği ve edebiyat geleneği, oyunları alkışlayan izleyicilerin içinde yaşadıkları bir dünyaydı. Kapitalist ekonominin ulusal yaşama düzenine getirdiği yeniliklerin bir sonucu olan bu coşkunluk, yaşama, sevme ve savaşma hırsı, başlangıçta büyük bir iyimserlik havası yaratmıştı. İşte Elizabeth döneminin parlak tiyatro örnekleri için toplumsal düzendeki bu sarsıntılı değişim oldukça elverişli bir ortam yaratmış ve özellikle Shakespeare'in büyük trajedileri için tükenmez bir esin kaynağı olmuştur.

Elizabeth dönemindeki tiyatro yapıları da o dönemin değişik toplum katlarından gelen izleyicilerin toplandığı bir eğlence merkezi olarak tanımlanabilir. Bu dönemin tiyatroları avlu ve iç avlu mekân anlayışına göre, gezginci tiyatro topluluklarının oyunlar sahneledikleri bir sahne

→

Kuşu ile Kumru"); *The Sonnets*, 1609, (Soneler). Çeşitli: *The Complete Works*, P.Alexander (yay.), 1961, ("Bütün Yapıtları").

• KAYNAKLAR: M.C. Bradbrook, *Shakespeare the Craftsman*, 1969; A. C. Bradley, *Shakespearean Tragedy*, 1931; S. T. Coleridge, *Lectures on Shakespeare*, 1937; H.Fluchère, *Shakespeare, Dramaturge Elisabethain*, 1966; H. Granville-Barker, *Prefaces to Shakespeare*, 1927; L.C. Knights, *Some Shakespearean Themes*, 1960; J. Kott, *Shakespeare notre contemporain*, 1962; K. Muir, *Shakespeare's Sources*, 1957; J. Palmer, *The Comic Characters of Shakespeare*, 1946; A. P. Rossiter, *Angel with Horns, Essays on Shakespeare*, 1961; T. Spencer, *Shakespeare and the Nature of Man*, 1949; D. A. Traversi, *An Approach to Shakespeare*, 1956; M. Urgan, *Shakespeare ve Hamlet*, 1984; J. D. Wilson, *The Essential Shakespeare*, 1946.

• BAKINIZ: G. CHAPMAN, JONSON, MARLOWE.

SHANNON, Claude
(1916)

ABD'li matematikçi ve elektrik mühendisi. Bilgisayar devrelerinin tasarımında kullanılan anahtarlama cebirini ve bir bilim dalı olarak bileşim kuramını kurmuştur.

Claude Elwood Shanon 30 Nisan 1916'da Michigan Eyaleti'ndeki Gaylord'da doğdu. Massachusetts Institute of Technology'de (MIT) doktora çalışmasını sürdürürken, simgesel mantığın elektrik devrelerine uygulanabileceğini bularak "anahtarlama cebiri"ni kurdu. 1940'ta MIT'den elektrik mühendisliği dalında yüksek lisans ve matematik dalında doktora derecelerini birlikte alıp, 1941-1956 arası Bell Laboratuvarları'nda araştırmacı olarak çalıştı. 1948'de yayımladığı "A Mathematical Theory of Communication" ("İletişimin Matematiksel Kuramı") başlıklı makalesiyle "bilişim kuramı"nın bir bilim dalı olarak ortaya çıkmasına öncülük eden Shannon, 1956'dan bu yana (1985) MIT'te iletişim bilimleri ve matematik profesörü olarak görev yapmaktadır.

Shannon'ın bilime ilk katkısı, Boole'un 1854'te geliştirmiş olduğu cebiri, anahtar ve rölelerden

düzenine sahipti. Gene bu dönemde yapılan kapalı tiyatrolar ise, avlu düzeni yerine, şatoların salonlarından esinlenerek düzenlenmişti. Blackfriars Tiyatrosu buna bir örnek olarak gösterilebilir. Her tiyatronun bir soyludan yardım gören ve sekiz erkek oyuncu, çocuk rolleri ile kadın rollerine çıkan birkaç erkek çocuk oyuncudan oluşan bir kadrosu vardı. O dönemin önde gelen topluluğu, aralarında Shakespeare ve Richard Burbage'in de bulunduğu Lord Chamberlain'in Oyuncuları topluluğuydu.

Elizabeth döneminde yazılan ilk oyunların pek azı basılır, basılan oyunlar da oyuncuların işine yaraması amacıyla "quarto" adı verilen küçük ciltler halinde yayımlanırdı. 1616'da Ben Jonson* yazdığı bütün oyunları bir ciltte toplayarak basılı oyuna saygınlık kazandırdı.

Elizabeth dönemi tiyatro yapılarının bir özelliği de düzgün çokgen biçiminde olmalarıydı. İlk Globe Tiyatrosu 1598'de Londra Köprüsü yakınlarında yapılmış ve Shakespeare'in oyunlarının çoğu bu tiyatroda sahnelenmiştir. Globe Tiyatrosu'nun damının sazla örtülü olduğu, 1613'te VIII. Henry oynanırken çıkan yangından bilinmektedir. Bu yangından sonra tiyatro tümüyle yeniden yapılmış ve damına kiremit döşenmiştir.

Bu dönemin tiyatroları 3000 kişi alacak büyüklükteydi. İzleyicilerden açık avluda duranlar, bir duble bira fiyatı olan bir penny vererek tiyatroya girebilirler, galerilerdeki izleyiciler ise bundan biraz daha yüksek bir ücret öderlerdi. Tiyatronun giriş yeri, avlunun dışındaki merdivenli kulelerdi. Bazı ayrıcalıklı izleyiciler sahnenin arkasında, hatta kimi zaman da sahnede otururlardı.

Bu dönemin tiyatrolarında avlunun nerdeyse ortasına kadar uzanan sahne, bugünün ölçülerine göre oldukça genişti. Sahnenin gerisindeki galeriler yapının öbür bölümlerinden ayrılır, burada oyuncuların soyunma odaları, müzisyenlere ayrılan özel bir yer, sahne araçlarının konabileceği bölümler bulunurdu. Bu tiyatrolarda, daha sonraki yüzyıllarda olduğu gibi dekor kullanılmadığı için, sahne gerisindeki derinliksiz bölme de ayrı bir sahne görevini yerine getirirdi. Sahne üstündeki kapaklar, "gökyüzü" denilen sahne üstü ve bu bölümün uzantısı olan damla sağlanan "gölge" bu tiyatroların başlıca teknik olanaklarıydı. Ayrıca, sahnenin üstündeki kulübeden bazı eşyaların uçurulması sağlanırdı. Oyun oynanırken kulübenin üstünde her zaman bir bayrak dalgalanırdı.

Shakespeare ve çağdaşları oyunlarını genellikle koşuk diliyle yazmakla birlikte, zaman zaman düzyazı bölümlere de rastlanırdı. Bu dönemin oyun yazarları, emekleme dönemindeki öykü ve roman türlerinde yeni bir anlatım gücü kazanmaya başlayan düzyazı tekniğine oyunlarında şiirsel bir yoğunluk kazandırmışlar, düzyazının sanatsal bir iletişim aracı olarak gelişmesini de hızlandırmışlardır.

oluşan elektrik devrelerine uygulayarak anahtarlama cebirini kurmasıdır. Değişkenlerin, yalnızca 0 ya da 1 gibi iki değerden birini alabildiği Boole cebirinde, "çarpı" ve "artı" simgeleriyle gösterilen iki temel işlem tanımlanmış ve bunlarla ilgili kurallar belirlenmiştir. Bu değişkenler önermelere, 0 değeri "yanlış"a, 1 değeri "doğru"ya, "çarpı" işlemi "ve" bağlacına, "artı" işlemi de "ya da" bağlacına karşılık getirildiğinde, Boole cebirinin "simgesel mantık" ya da "önermeler cebiri" adı verilen mantık sistemine dönüşeceği biliniyordu. Aynı şekilde, yukarıda simgelerin yerine sırasıyla "kümeler", "boş küme", "evrensel küme", "kesişim" ve "birleşim" kavramları getirildiğinde, Boole cebiri bu kez "kümeler kuramı" denilen sisteme dönüşecektir. Shannon buradan yola çıkarak, anahtarlardan ve röle değimlerinden oluşan elektrik devrelerinde değişkenlerin anahtarlara, 0 değerinin açık devreye, 1 değerinin kapalı devreye, "çarpı" ("ve")işleminin anahtarların birbirine seri bağlanmasına, "artı" ("ya da") işleminin de paralel bağlanmasına karşılık getirilmesiyle oluşturulan cebirin, bu tür devrelerin incelenmesinde kullanılabileceğini gösterdi. "Anahtarlama cebiri" adı verilen bu cebir, yüzlerce, binlerce anahtarı içeren telefon santralı, bilgisayar gibi sistemlerdeki devrelerin analizinde ve belirli bir amacı gerçekleştirmek üzere bu devrelerin minimal, yani en iktisadi biçimde tasarımlanmasında vazgeçilmez bir araç oldu. Elektroniğin gelişmesiyle mekanik anahtarların ve rölelerin yerini transistörlü geçitler (kapılar) alınca, anahtarlama cebiri daha da önem kazandı.

Shannon'ın 1948'de oluşturduğu ve Türkçe'de "bilişim kuramı" ya da "enformasyon kuramı" olarak anılan bilim dalı ise, iletişim olgusunun matematiksel kuramıdır. Burada "enformasyon" ya da "bilgi" kavramı, telgraf, radyo, televizyon gibi alışılmış iletişim sistemlerinde, bilgisayarlarda ve her türden bilgi işlem aygıtlarında, canlıların sinir sistemlerinde, dil, edebiyat gibi sözlü-yazılı iletişim ortamlarında gönderilip alınan ya da işlenen her türden mesajı içerir. Bilgi, Shannon'ın kuramına göre, kütle ya da enerji gibi ölçülebilir ve üzerinde hesap yapılabilir bir niceliktir. Bir iletişim sistemi şu öğelerden oluşur: Mesajları üreten bir kaynak; mesajı iletilmeye ya da işlenmeye uygun bir biçime sokan, yani "sinyal"e dönüştüren bir kodlayıcı; sinyalin iletimini sağlayan iletim kanalı; alınan sinyali yeniden mesaja dönüştüren bir kod çözücü ve mesajı alan bir alıcı. Kaynakta bir mesajın üretilmesinin, birçok olası mesaj arasından birinin seçilmesi demek olduğunu belirleyen Shannon, üretilen mesajdaki bilgi miktarını bu seçme olasılığına bağlı olarak tanımladı. Bilgi birimini, "eşit olasılıklı iki durumdan birini seçmekle edinilen bilgi miktarı" olarak tanımlayıp bu birime "bit" adını verdi. Bir mesajın seçilmesinden önceki belirsizlik, aralarında seçme yapılan durumların eşit olasılıklı olması halinde en yüksektir. Bu nedenle, böyle bir mesajın seçimiyle edinilen bilgi miktarı en büyük olacaktır. Demek ki, bilginin miktarı, bu bilginin edinilmesinden önceki "belirsizlik" ya da "bilgisizlik" derecesiyle ölçülebilir. Bilginin bu tanımının istatistiksel mekanikle gösterdiği benzerlik, "bir haber kaynağında üretilen mesaj birimlerinin içerdiği ortalama bilgi miktarı" olarak tanımlanan entropi kavramının bu kuramda önemli bir yer tutmasına neden oldu. İletim kanalından en verimli biçimde yararlanılması, kanalda istenmeyen sinyallerin (örneğin hatalar, parazitler, ses bozulmaları, bir kitaptaki dizgi yanlışları, gibi) işe karışması durumunda, alıcı tarafta bunların etkilerinin en aza indirilmesi, bu amaçlarla en uygun ve etkin kodların geliştirilmesi gibi konular bilişim kuramının temel uğraşı konularını oluşturur. Bu kuramın uygulama alanları arasında iletişim ve bilgisayar teknolojisi, kodlar kuramı, kriptografi (şifre bilimi), dilbilim ve psikoloji sayılabilir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Mathematical Theory of Communication* (W. Weaver ile), 1949, ("İletişimin Matematiksel Kuramı).

- **BAKINIZ:** BOOLE, J. von NEUMANN, N. WIENER.

SHAPLEY, Harlow
(1885-1972)

ABD'li astronomi bilgini. Gökada'nın boyutlarının hesaplanmasına ve Güneş'in Gökada içindeki konumunun saptanmasına ilişkin çalışmalarıyla tanınmıştır.

2 Kasım 1885'te Missouri Eyaleti'nin Mashville kentinde doğdu, 20 Ekim 1972'de Colorado Eyaleti'nde, Boulder'de öldü. Gazetecilik alanında yükseköğrenim görmek amacıyla girdiği Missouri Üniversitesi'nde matematik ve fizik öğrenimi gördü. 1910'da lisans, bir yıl sonra da yüksek lisans derecesi aldı ve Princeton Üniversitesi'nin astronomi bölümünde H.N.Russell ile birlikte çalışmaya başladı. 1914'te doktorasını tamamladı ve Pasadena'daki, günümüzde Hale Gözlemevi'nin bölümlerinden biri olan Mount Wilson Gözlemevi'nin kadrosuna katıldı. 1921'de Harvard Gözlemevi'ne geçti. Aynı yıl yöneticiliğine getirildiği bu kurumu kısa bir süre içinde, dönemin en önemli astronomik araştırma ve eğitim merkezlerinden biri durumuna getiren Shapley, II. Dünya Savaşı'nın ardından çalışmalarının ağırlığını uluslararası işbirliğinin geliştirilmesine kaydırdı. Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü'nün (UNESCO) kurulmasına öncülük etti, SSCB'li bilim adamları ve bilimsel örgütlerle işbirliğinin sürdürülmesinin savunuculuğunu yaptı. 1950'de Senator McCarthy tarafından hükümetle ilişkili beş komünistten biri olmakla suçlandıysa da yıl sonuna varmadan aklandı. Gerçekte 1946'da başlamış olan benzeri suçlamalardan etkilenmeyen ve bilim çevrelerindeki desteklerini yitirmeyen, 1952'de Harvard'daki görevinden ayrıldıktan sonra da uzun yıllar uluslararası bilimsel işbirliği alanındaki etkinliğini sürdüren Shapley, 1924'te Ulusal Bilim Akademisi üyeliğine seçilmiş, 1939-1944 arasında Amerikan Sanat ve Bilim Akademisi'nin 1943-1946 arasında Amerikan Astronomi Derneği'nin başkanlıklarında bulunmuş, bu kurumların Draper ve Rumford madalyalarının yanı sıra Royal Astronomical Society'nin Altın Madalyası'yla ödüllendirilmiştir.

Araştırmacılık yaşamının ilk yıllarında çiftyıldızları gözlemleyen ve o yıllarda çiftyıldız olduklarına inanılan sefeitlerin ışıklarındaki değişikliğin nedeninin tutulma olmadığını ve bunların büyüklükleri değiştikçe ışıma yeğinlikleri de değişen yıldızlar olduklarını ortaya çıkaran Shapley, Mount Wilson'ın 200 mm'lik teleskobundan yararlanma olanağını bulunca on binlerce yıldızdan oluşan topluluklar olan küresel kümeleri incelemeye yöneldi. Aynı yıllarda sefeit türü değişen yıldızların parlaklıklarıyla devirleri arasındaki ilişkiyi belirleyen Bailey ve Leavitt'in bulgularını zenginleştirip, bu yıldızların uzaklıklarıyla, parlaklık ve devirleri arasında bir bağıntı kurdu ve aralarındaki uzaklıkları saptamayı sağlayan bir yöntem geliştirdi. Bu yöntem yardımıyla uzaklıklarını hesapladığı yıldızların ve küresel kümelerin konumlarından yola çıkarak, daha önce Kapteyn tarafından öne sürüldüğünün tersine, Güneş'in Gökada'nın merkezinde yer almadığını ve Gökada'nın Yay (Sagittarius) takımyıldızında olan merkezinden yaklaşık 60 bin ışıkyılı uzakta bulunduğunu hesapladı. Shapley, sonraları Oort tarafından 30 bin ışıkyılı olarak düzeltilen bu uzaklık ve Gökada'nın çapı için bulduğu 300 bin ışıkyılı büyüklüğüyle, Gökada'nın boyutlarına ve Güneş'in Gökada içindeki konumuna ilişkin eski görüşleri yıkmış ve gerçek değerlerin bulunmasıyla sonuçlanacak bir çığırı başlatmıştı.

Harvard'da bulunduğu dönemde de yönetsel görevlerinin ve uluslararası işbirliğini geliştirmeyi amaçlayan çalışmalarının yanı sıra bilimsel araştırmalarını sürdüren, Magellan Bulutsuları'nı inceleyen ve 1249 gökada içeren bir kataloğun hazırlanmasını sağlayan Shapley, 20. yy'ın en tanınmış ve etkili bilim adamlarından biri olarak anılmaktadır.

- YAPITLAR (başlıca): *Star Clusters*, 1930, ("Yıldız Kümeleri"); *Galaxies*, 1943, 1961 (2.basım), ("Gökadalar"); *Source Book in Astronomy 1900-1950*, 1960, ("1900-1950 Astronomisi İçin Kaynak Kitap").

- BAKINIZ: BAILEY, KAPTEYN, LEAVITT, OORT, H.N.RUSSELL.

SHAW, George Bernard
(1856-1950)

İrlandalı oyun yazarı, romancı, eleştirmen, denemeci. Oyunlarının ve denemelerinin yoğun düşünsel içeriğiyle uygarlığın çağdaş anlamını açıklamaya çalışmıştır.

26 Temmuz 1856'da Dublin'de doğdu, 2 Kasım 1950'de İngiltere'de, Ayot St. Lawrence'da öldü. Çocukluğu, annesinin müzik öğretmeni George Vandaleur Lee'nin de eksik olmadığı bir aile çevresinde geçti. Daha sonra başarılı bir müzik eleştirmeni olmasını sağlayan müzik sevgisi bu ortam içinde gelişti. Dublin'deki Wesleyen Connexional School'da başladığı öğrenimini kısa bir sür sonra özel olarak sürdürdü. 1871'de bir emlak komisyoncusunun yanında kâtip olarak çalışmaya başladı. 1876'da annesiyle İngiltere'ye göç etti ve bir süre onun desteğiyle yaşadı. Bir yandan British Museum'un kitaplığında kendisini yetiştirirken, bir yandan da yazdığı romanlarla adını duyurmaya çalışıyordu.

Eleştirileri

Corno di Bassetto takma adıyla *Star* gazetesine müzik eleştirileri yazdı. Bu yazıların düzeyi, onun müziğe verdiği önemi ve müziğin oyun yazarlığındaki belirleyici etkisini gösterir. 1884'te Fabian Derneği'ne üye oldu ve siyasal yaşamda etkinlik göstermeye başladı. Bu arada kendine usta olarak seçtiği Ibsen ile Wagner'in yapıtlarını büyük bir ilgiyle inceliyordu. Bu çalışmasının sonunda *The Quintessence of Ibsenism* ("Ibsencilik'in Özü") ve *The Perfect Wagnerite* ("Örnek Wagnerci") adlı kitaplarını yazdı. 1895-1898 arasında haftalık *The Saturday Review* dergisine yazdığı tiyatro eleştirileriyle, düşünsel canlılığını yitirdiğine inandığı Londra tiyatrolarına karşı sert bir saldırıya geçti. Bir yandan Marx'ın, Ibsen'in ve Wagner'in düşüncelerini yaymaya çalışırken, bir yandan da kendisini destekleyen eleştirmen William Archer ile bir oyun yazma denemesine girişti. Bu işbirliğinden bir sonuç çıkmadıysa da, Shaw 1892'de *The Widowers' Houses* ("Dul Adamın Evleri") adlı ilk oyununu kendi başına yazmayı başardı. Oyunun ancak iki kez oynaması üzerine ilk oyunlarına yazdığı uzun önsözler ve ayrıntılı sahne açıklamalarıyla okurları eğitmeyi ve bu oyunların toplumsal, siyasal ve ahlaksal özelliklerini yaymayı denedi. "Sorun oyunları" olarak tanımladığı ilk oyunlarından bazılarında mülk sahiplerinin sömürüsünü ve fuhuş sorununu tartışma konusu yaptı. "Plays Pleasant" ("Hoş Oyunlar") başlığı altında topladığı *Arms and the Man* (Silahlar ve Kahraman), *Caesar and Cleopatra* ve *Candida* gibi çarpıcı bir sahne diliyle yazdığı eğlenceli komedileriyle Londra'da tiyatronun canlanmasına katkıda bulundu. Bu alanda yönetmen olarak başarılı örnekler veren Harley Granville-Barker ile işbirliğine girişti. Bu dönemdeki başarılı oyunları arasında toplumcu düşünceleri savunan *Man and Superman* (İnsan, Üstün-İnsan), *John Bull's Other Island* ("John Bull'un İkinci Adası") *ve Major Barbara* ("Binbaşı Barbara") sayılabilir. *Doctor's Dilemma* ("Doktorun Açmazı") Shaw'un hekimlikle ilgili alaycılığını dile getirirken, bir yandan da sanat konusundaki romantik bir görüşü sergiliyordu. 1913'te *Pygmalion* adlı komedisi, Shaw'un ticari bakımdan da başarılı olabileceğini kanıtladı. I.Dünya Savaşı sırasında yazdığı *Heartbreak House* (Kırgınlar Evi) "İngiliz temaları üstüne Rus tarzında yazılmış bir fantezi" alt başlığını taşıyor ve kral Edward dönemi İngiltere'sinin çöküşünü şiir ve fars karışımı bir dille sergiliyordu. Shaw 1923'te *Saint Joan* (Ermiş Joanne) adlı oyunuyla değişik bir başyapıt ortaya koydu. Bu oyunda tarihin ünlü Jeanne d'Arc'ını efsaneleşmiş bir kahraman olmaktan çok, insan özellikleriyle ele alıyor, kahramanlık efsanelerinin nasıl doğduğunu irdeliyordu.

İlk oyunları

Shaw yetmişini geçtikten sonra yazdığı *The Apple Cart* (Bir Çuval İncir) gibi anayasal krallık kavramını alaya alan siyasal yergilerinde de yaramaz bir çocuğun neşesini korudu. Çok değişik konuları, onlara uygun bir güldürü anlayışı ile işledi. Her zaman canlı bir sahne dili kullandığı için işlediği konular güncelliğini yitirse bile, tazeliğini hep korudu.

Denemeleri

Shaw'un bu canlılığı, toplumcu görüşlerini yaymaya çalıştığı denemelerinde de göze çarpar. Gününün kalıplaşmış değerlerini her zaman kuşkuyla karşılaması, aykırı ve iğneleyici alaycılığıyla kof değerleri gözler önüne sermesi, ilginç kişiliği ile uluslararası kamu oyunda her zaman merakla izlenen bir bilge sayılması onun güncelliğini korumasının başlıca nedenleridir. Bu güncelliği kimi yapıtlarının çağdaş müzikallere uyarlanarak başarı kazanmasına yol açmıştır.

Shaw üne kavuştuktan sonra Ellen Terry ve Mrs. Patrick Campbell gibi birçok ünlü kadın oyuncuyla aşk ilişkileri kurmuş, bu ilişkiler oyunlarının başarısında önemli bir rol oynamıştır. 1925'te Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldığı zaman bunun bir bölümünü Strindberg'in oyunlarının İngilizce'ye çevrilmesinde kullanılmasını sağlamıştır.

Oyun yazarı, eleştirmen ve düşünür olarak en büyük katkısı, insanların akıllarını kullanarak daha mutlu bir dünya yaratabileceklerini başkalarına anlatmaya çalışırken duyguyu köreltmeden düşünce öğesini öne çıkarması ve öğrenmeyle eğlenmeyi ustaca bağdaştırması olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *The Widowers' Houses*, 1892, ("Dul Adamın Evleri"); *Arms and the Man*, 1894, (Silahlar ve Kahraman, 1953); *Candida*, 1897; *The Man of Destiny*, 1897, ("Kaderin Adamı"); *The Devil's Disciple*, 1897, ("Şeytan'ın Çömezi"); *You Never Can Tell*, 1899, (Hiç Belli Olmaz, 1956); *Caesar and Cleopatra*, 1901, (Caesar ile Kleopatra, 1945); *Mrs. Warren's Profession*, 1902, ("Bayan Warren'ın Mesleği"); *Man and Superman*, 1903, (İnsan, Üstün-İnsan, 1949); *John Bull's Other Island*, 1904, ("John Bull'un İkinci Adası"); *Major Barbara*, 1905, ("Binbaşı Barbara"); *Doctor's Dilemma*, 1906, ("Doktorun Açmazı"); *Getting Married*, 1908, ("Evlenme"); *Misalliance*, 1910, ("Dengini Bulamayan"); *The Dark Lady of the Sonnets*, 1910, ("Sonelerin Esmeri"); *Pygmalion*, 1913; *Androcles and the Lion*, 1913, (Androcles ile Aslan, 1945); *Heartbreak House*, 1919, (Kırgınlar Evi, 1968); *Saint Joan*, 1923, (Ermiş Jeanne, 1945); *The Apple Cart*, 1929, (Bir Çuval İncir, 1964); *The Millionairess*, 1936, (Milyoner Kadın, 1947); *In Good King Charles's Golden Days*, 1939, ("İyi Kral Charles'ın Altın Çağında"). **Roman-Öykü:** *Cashel Byron's Profession*, 1886, ("Cashel Byron'un Mesleği"); *An Unsocial Socialist*, 1887, ("Yabani Bir Sosyalist"); *Love Among the Artists*, 1900, ("Sanatçılar Arasında Aşk"); *The Irrational Knot*, 1905, ("Akıldışı Düğüm"); *The Adventures of the Black Girl in Her Search for God*, 1932, ("Tanrı'yı Arayan Kara Kızın Başından Geçenler"); *Short Stories, Scraps, and Shavings*, 1934, ("Kısa Öyküler, Kırpıntılar ve Yongalar"). **Deneme-İnceleme:** *The Quintessence of Ibsenism*, 1891, ("Ibsencilik'in Özü"); *The Sanity of Art*, 1895, ("Sanatın Sağlığı"); *The Perfect Wagnerite*, 1898, ("Örnek Wagnerci"); *Dramatic Opinions and Essays*, 1906, ("Tiyatro Üstüne Düşünceler ve Denemeler"); *The Intelligent Woman's Guide to Socialism and Capitalism*, 1928, ("Akıllı Kadının Sosyalizm ve Kapitalizm Kılavuzu"); *Our Theatres in the Nineties*, 1932, ("Bin Sekiz Yüz Doksanlarda Tiyatrolarımız"); *Music in London, 1890-1894*, 1932, ("Londra'da Müzik, 1890-1894"); *Everybody's Political What's What*, 1944, ("Herkesin Politika Konusunda Bilmesi Gerekenler").

- **KAYNAKLAR:** E.Bentley, *Bernard Shaw*, 1950; A.Henderson, G.B.S. : *Man of the Century*, 1956; D.MacCarthy, *Shaw*, 1951; H.Pearson, *Bernard Shaw: His Life and Personality*, 1961.

- **BAKINIZ:** BRECHT, ÇEHOV, IBSEN, SCRIBE, R. WAGNER.

SHAW, Irwin
(1913-1984)

ABD'li oyun, roman ve öykü yazarı. Bazısı sinemaya da uyarlanan yapıtlarında çağın toplumsal sorunlarını işlemiştir.

27 Şubat 1913'te New York kentinde doğdu, Mayıs 1984'te İsviçre'de Davos'ta öldü. Rusya'dan ABD'ye göçmüş bir Yahudi ailenin çocuğuydu. Öğrenciliği sırasında çeşitli işlerde çalıştı. 1934'te Brooklyn College'ı bitirdikten sonra radyo oyunları yazmaya başladı. İlk oyunu 1936'da sahnelendi. II. Dünya Savaşı sırasında orduya katıldı. Avrupa ve Afrika'da bulundu. Savaştan sonra bir süre tiyatro eleştirmenliği yaptı. Tiyatro yapıtlarının yanı sıra, 1940'larda öyküleri ve romanlarıyla da dikkati çekti. 1948'de yayımlanan uzun savaş romanı *The Young Lions*'la (Genç Aslanlar) büyük başarı kazandı.

İlk oyunu *Bury the Dead* ("Ölüleri Gömün") savaş karşıtı, gerçeküstücü bir yapıttır. Oyun, altı ölü askerin dirilmesi ve komutanlarının, ailelerinin, din adamlarının bütün çabalarına karşın gömülmeyi kabul etmemeleri çevresinde gelişir. Kendisine büyük ün kazandıran *Genç Aslanlar*'da Shaw, genç bir Nazi, New York'lu bir tiyatrocu ve bir Yahudi'nin kişiliklerinde II. Dünya Savaşı'na karşı çeşitli tavırları irdelemiştir. Bir sonraki romanı *The Troubled Air* ("Sıkıntılı Hava") gene savaş sırasında Amerikan liberallerinin içine düştüğü ikilemi ele almıştır. Shaw, 1970 tarihli *Rich Man, Poor Man* (Zengin ve Yoksul) adlı romanında da, siyasal çekişmelerin arka planında Amerikan tarihinden otuz yıllık bir kesiti sergilemiştir.

Shaw'un çeşitli yapıtları sahneye ve sinemaya aktarılmış, 1958'de sinemaya uyarlanan *Genç Aslanlar*, Vincente Minnelli'nin yönettiği 1962 yapımı *Two Weeks in Another Town* (Roma'da İki Hafta), televizyona uyarlanan *Zengin ve Yoksul* gibi romanlarının yanı sıra, kendisi de 1936'da başlayarak, aralıklarla senaryo çalışmaları yapmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca) Oyun:** *Bury the Dead*, 1936, ("Ölüleri Gömün"); *Quiet City*, 1939, ("Issız Kent"); *Sons and Soldiers*, 1943, ("Oğullar ve Askerler"). **Öykü:** *Welcome to the City*, 1942, ("Kente Hoş Geldiniz"); *Love on a Dark Street*, 1965, ("Karanlık Sokakta Aşk"); *God Was Here, But He Left Early*, 1973, ("Tanrı Buradaydı, Ama Erken Ayrıldı"); *Collected Stories*, 1978, ("Toplu Öyküler"). **Roman:** *The Young Lions*, 1948, (Genç Aslanlar); *The Troubled Air*, 1951, ("Sıkıntılı Hava"); *Voices of a Summer Day*, 1965, ("Bir Yaz Gününün Sesleri"); *Rich Man, Poor Man*, 1970, (Zengin ve Yoksul); *Nightwork*, 1975, (Gece İşi); *Acceptable Losses*, 1982. **Senaryo:** *The Big Game*, 1936; *The Talk of the Town*, 1942, (Şehirde Dedikodu); *In the French Style*, 1963, ("Fransız Usulü").

SHAW, Richard Norman
(1831-1912)

İngiliz, mimar. Seçmeci (eklektik) bir anlayışla oluşturduğu yapıtlarıyla İngiliz ve ABD konut mimarlığını büyük ölçüde etkilemiştir.

7 Mayıs 1831'de Edinburgh'da doğdu, 17 Kasım 1912'de Londra'da öldü. Bir süre mimar William Burn'ün (1789-1870) yanında çalıştıktan sonra, Londra'daki Royal Academy'de öğrenim gördü. Daha sonra İtalya, Fransa ve Almanya'yı içine alan uzun bir geziye çıktı. 1858'de, gezisinde yaptığı çeşitli taslaklarla bir sergi açtı. Aynı yıl İngiltere'de egemen olan Yeni Gotik (Neo Gotik) üslubun temsilcilerinden George Edmund Street'in (1835-1888) atölyesinde çalışmaya başladı. 1862'de Eden Nesfield'le (1835-1888) altı yıl süren bir mimarlık ortaklığı kurdu. Ancak yapılarının çoğunu tek başına tasarladı. 1877'de Royal Academy'de ders vermeye başladı. Çok kısa zamanda İngiltere'nin her alanda en aranılan mimarlarından biri oldu.

Shaw mimarlık yaşamı boyunca çeşitli tarihselci üsluplara bağlı kalmıştır. Bazı yapılarında ise seçmeci bir tutumla farklı dönem ve kültürlerin mimarlıklarından öğeleri birleştirmiştir. İlk yapıları genellikle Yeni Gotik anlayışta kiliselerdir. Bunu izleyen yıllardaysa daha çok, yerel malzeme kullanarak şiirsel etki uyandıran, Flaman Rönesans üslubunda sayfiye evleri tasarlamıştır. 17. yy Hollanda tuğla evine özgü öğeleri kullandığı yapılarında oldukça yalın bir çizgi benimsemiş, ancak ayrıntılı işlenmiş süslemelere de yer vermiştir. Bazılarının iç düzenlemesini W.Morris'in şirketinin yaptığı bu tasarımlarıyla özellikle İngiliz kırsal kesim mimarlığını büyük ölçüde etkilemiştir. 1890 dolaylarında ağır kütlesel etkili, yer yer barok ayrıntılara yer verdiği Yeni Klasik (Neo Klasik) üslupta yapılara yönelmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Kutsal Üçlü Kilisesi*, 1864-1868, Bingley, İngiltere; *Batchcott Kilisesi*, 1891, Shropshire, İngiltere; *Bethania Rahibeleri Manastırı*, 1874, Bournemouth, İngiltere; *Swan House*, 1876, Chelsea/Londra; *Scotland Yard Blokları*, 1887-1890, Londra; *Yeni Zelanda Mahkemesi*, 1872, Londra; *Piccadilly Oteli*, 1905, Londra.

- **KAYNAKLAR:** R.T.Blomfield, *Richard Norman Shaw*, 1940.

SHELLEY, Mary
(1797-1851)

İngiliz, yazar. Korku romanlarının en başarılı örneklerinden sayılan *Frankenstein* adlı yapıtıyla tanınmıştır.

Mary Wollstonecraft Godwin Shelley 30 Ağustos 1797'de Londra'da doğdu, 1 Şubat 1851'de Bournemouth'da öldü. Babası, radikal görüşleriyle tanınan siyaset kuramcısı ve yazar William Godwin, annesi kadın hakları savunucusu yazar Mary Wollstonecraft'tı. Shelley, annesinin, doğumdan birkaç gün sonra ölmesi nedeniyle tümüyle babası tarafından yetiştirildi. Babasının arkadaşlarıyla yaptığı tartışmaları izlediğinden, felsefe ve edebiyat konularına çok yakındı. 1814'te, gene bu çevreden olan ünlü romantik şair P.B.Shelley ile Avrupa'ya kaçtı ve onunla birlikte yaşamaya başladı. P.B.Shelley'nin karısının ölümünden sonra 1816'da Londra'da evlendiler. M.Shelley, kocası öldükten sonra onun yaptıklarını derledi.

İlk yapıtı 1818'de yazdığı *Frankenstein or the Modern Prometheus* ("Frankenstein ya da Modern Prometheus") korku temasını işleyen roman türünün en başarılı örneklerinden biri olarak büyük ün kazandı. Dostları Byron'ın, Shelley ailesine, birer korku öyküsü yazma önerisi üzerine ortaya çıkan yapıt, o dönemde üslubunun acemiliğiyle eleştirilmişse de, ele aldığı konu çok çarpıcı bulunmuştur. Roman, Frankenstein adlı bir bilim adamının ölü insanların organlarını bir araya getirerek yarattığı korkunç, ama akıllı ve duygulu bir varlığın öyküsünü anlatır. Yaratık, insanların ondan kaçtıklarını anlayınca, bilim adamının denetiminden çıkar ve sonunda onu öldürür. Bu tema sinemada da birçok kez işlenmiştir. Shelley'nin bir başka önemli yapıtı ise *The Last Man*'dir ("Sonuncu İnsan"). Yapıt 21.yy'da büyük bir felaketten geriye kalan tek insanın öyküsünü anlatırken Shelley'nin toplumsal ve siyasal görüşlerini de ortaya koyar.

- **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Frankenstein or the Modern Prometheus*, 1818, ("Frankenstein ya da Modern Prometheus"); *The Last Man*, 1826, ("Sonuncu İnsan"); *Lodore*, 1835; *Falkner*, 1837. **Gezi Yazıları:** *The Journal of a Six Weeks' Tour*, 1814, ("Altı Günlük Bir Gezi Günlüğü"); *Rambles in Germany and Italy in 1840, 1842 and 1843*, 1844, ("1840,1842 ve 1843'te Almanya ve İtalya Gezintileri").

SHELLEY, Percy Bysshe
(1792-1822)

İngiliz, şair. Ülkesindeki romantik şiir akımının en tanınmış temsilcilerindendir.

4 Ağustos 1792'de Sussex yakınlarında Horsham'da doğdu, 8 Temmuz 1822'de İtalya'da öldü. Soylu bir ailenin oğluydu, babası Muhafazakâr Parti'den parlamento üyesiydi. Shelley 1804'te varlıklı ailelerin çocuklarının gittiği Eton'da ortaöğrenimine başladı. Burada sağlam bir klasik eğitim edindi. Platon'u okudu. Eton'u bitirmeden önce ilk yapıtı olan *Zastrozzi: A Romance*'ı ("Zastrozzi: Bir Romans") yayımladı. 1810'da Oxford Üniversitesi'ndeki University College'a girdi. Burada Lucretius gibi Latin şairlerinin yanı sıra astronomi ve fizik gibi doğa bilimleriyle de ilgilendi. Bu süre içinde, Aydınlanma dönemi Fransız filozoflarının ve reformcu İngiliz yazar William Godwin'in etkisiyle radikal bir tutum benimsedi. Dini sorgulamaya girişti ve 1811'de *The Necessity of Atheism* ("Tanrıtanımazlığın Zorunlu-

Gençlik dönemi

luğu") adlı bir broşür yazarak Oxford ve Cambridge üniversitelerindeki hocalara ve piskoposlara gönderdi. Bu olay okuldan ve evden atılmasına neden oldu.

Londra'ya yerleşen Shelley, içine düştüğü boşluk duygusundan, varlıklı bir lokanta sahibinin kızı olan Harriet Westbrook ile tanışınca kurtuldu. İkisi Edinburgh'a kaçarak evlendiler. 1811-1812 yılları Shelley'nin en üretken dönemlerinden biri oldu. Bir yandan karısıyla birlikte Katolik İrlanda'nın kurtuluşu ve Galler'deki bataklıkların kurutulması gibi reform projelerine yandaş kazanmaya çalışırken, bir yandan da ilk önemli yapıtı *Queen Mab*'ı ("Kraliçe Mab") yazdı. Dokuz kantodan oluşan bu uzun şiirde geçmiş ve gelecekle ilgili düşüncelerini, Hıristiyanlık'a, evliliğe ve insan doğasını bozan siyasal kurumlara karşı eleştirilerini, bilimsel görüşlerini ve vejeteryenliğe duyduğu hayranlığı anlatıyordu. Düşüncelerinin çoğu özgün olmamakla birlikte üslubu ateşli ve şiddetli bir tondaydı.

▶ *Prometheus Unbound*

Shelley 1814'te William Godwin'in kızı Mary ile tanıştı. Onu, bütün yaşamı boyunca sürecek "zihinsel güzellik" temasının simgesi olarak görmeye başladı. Aynı yıl birlikte Paris'e kaçtılar. Shelley için yeni bir mutluluk dönemi başlamıştı. 1816'da karısının Hyde Park'ta gölde boğulmuş olarak bulunmasından sonra Mary ile evlendi.

1817'de Shelley *The Revolt of Islam* ("İslam'ın İsyanı") adlı 12 kantoluk bir uzun şiir yazdı. Bu yapıtta, Laon ile Cythna adlı sevgililerin aşkından doğan bir dünya cenneti düşüncesi dile getiriliyordu. Aynı yıl Shelley, John Keats ile dostluk kurdu.

1818'de Mary ve iki çocuğunu da yanına alarak İtalya'ya gitti. Akdeniz iklimi, bozulmakta olan sağlığına iyi gelmişti, ama çocukları hastalanarak öldüler. Shelley İtalya'da Byron'ı da tanıdı. Byron'ın sürdüğü tüketici, aşırılıklarla dolu yaşam onu hem büyülüyor, hem de üzüyordu.

Bu arada "Stanzas, Written in Dejection, near Naples"("Napoli Yakınlarında Keder İçinde Yazılmış Kıtalar") "Ode to the West Wind" ("Batı Rüzgârına Od") gibi kısa şiirlerini, "The Mask of Anarchy" ("Anarşinin Maskesi") adlı uzun şiirini, *The Cenci* ve *Prometheus Unbound* ("Zincirlerinden Kurtulmuş Prometheus") adlı manzum oyunlarını yazdı. İtalya'da çocuklarının ölümü gibi kederli olaylarla karşılaşmıştı. "Ode to the West Wind" de bu bağlam içinde zamanın geçip gidişinin, gençliğin ve canlılığın yitişinin şiiriydi. Ama batı rüzgârıyla savrulan kurumuş sonbahar yaprakları imgesi, kederin içinden yeni bir güçle yükselen bir gelecek duygusunu simgeliyordu.

Siyaset ve şiir kuramı

Shelley siyasal görüşlerini düzyazıyla açıklamayı da sürdürdü. İlk kez 1920'de yayımlanan "A Philosophical View of Reform"da ("Reforma Felsefi Bir Bakış") adlı yazısında devrimden kaçınmanın tek yolunun derece derece değişme olduğunu söylüyordu. Ertesi yıl yayımlanan *A Defence of Poetry* ("Bir Şiir Savunması") Shelley'nin şiirsel bildirgesiydi. Burada, bilimin sanattan bağımsız ve daha hızla ilerlemesi halinde insanların denetleyemeyecekleri bir güçle karşılaşmaları tehlikesine işaret ediyordu. Son önemli şiirleri, bedensel ve zihinsel güzellik simgesi olan kadın temasına döndüğü *Epipsychidion*, Keats'in ölümü üzerine yazdığı *Adonais* ve tamamlanmadan kalan *The Triumph of Life* ("Yaşamın Zaferi") oldu. Toskana kıyılarında, bindiği kayığın fırtınada batması sonucunda boğularak öldü. Cesedi, aynı kıyıda, Byron'ın da bulunduğu bir törenle yakıldı.

Prometheus Unbound, Shelley'nin başyapıtıdır. Daha önce broşürlerde ve *Queen Mab* gibi şiirlerinde parça parça tamamlanmamış bir biçimde dile getirdiği düşüncelerine burada bir bütünlük ve zenginlik kazandırmıştır. Tanrılar'dan ateşi çalarak insanlara verdiği için Tanrı Zeus tarafından cezalandırılan Prometheus miti, Sanayi Devrimi'ne tanık olmuş 19.yy başı Avrupa düşüncesini en çok ilgilendiren temalardan biridir. Shelley bu dört perdelik şiirsel oyunda, Prometheus mitine alışılmışın dışında bir yorum getirmiştir. Tanrılar'la Prometheus, eski Yunan tiyatrosunda olduğu gibi sonunda uzlaşmazlar. Shelley'de Prometheus'un zaferi ve insanlığın kurtuluşu, sonsuzluğun ve zorunluluğun gücüne bağlanmıştır. Shelley'nin Lucretius ve Platon'dan kaynaklanan kurtarıcı ve besleyici sevgi kavramını, ilerlemeye olan inancını, bilimle duygu arasındaki karşıtlığı giderme isteğini hem şiddetli imgelerle, hem de sağlam bir dramatik yapı içinde veren bu yapıt, 1820'de yayımlandığında İngiliz eleştirmenlerce pek olumlu karşılanmadı. Hem "ilerleme" kavramı yüzyılın ortalarında kazanacağı saygınlığa daha kavuşmamıştı, hem de özellikle İngiltere'de Fransız Devrimi'nin ve Napoléon savaşlarının doğurduğu yeni düşüncelerin yarattığı ürküntü henüz geçmemişti. Oysa Shelley artık eskisi gibi ateşli bir radikal değildi. 1819'da Manchester'daki bir mitingde işçilere ateş açılmasına duyduğu tepkinin ürünü olan "The Mask of Anarchy" bile, öfkeli bir tarzda yazılmış, olmakla birlikte ılımlı bir reform çağrısıydı. ◀

Shelley şair olarak çeşitli dönemlerde değişik biçimlerde değerlendirilmiştir. Sağlığında, düşüncelerinin radikalliğinden ve yoğun felsefi içeriğinden ötürü pek benimsenmemiştir. Ama 19.yy'ın akışı içinde demokratik hareket ve devrimler geliştikçe ve onun önerdiği reformların bir bölümü Victoria dönemi İngiltere'sinde gerçekleştikçe, en popüler şairlerden biri haline gelmiştir. 20.yy'ın başlarında ise T.S.Eliot ve Ezra Pound gibi şairlerin geliştirdikleri yenilikçi şiir ve eleştiri dikkatleri Shelley'deki kusur ve eksikliklere yöneltmiştir. Shelley birçok şiirini, düzyazıyla da dile getirilebilecek bir düşünceyi daha iyi anlatmak için yazmıştır. Onda şiir, düşünceyi izler. Bu yüzden çoğu zaman fazla yüksek sesli, zaman zaman da oldukça gösterişlidir. Gene de düşünsel genişlikle duygusal inceliği bütünleştirebilmiş az sayıdaki romantik şairden biri olmuş, W.B.Yeats gibi yenilikçi şiirin bazı temsilcilerini etkilemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Queen Mab: A Philosophical Poem*, 1812, ("Kraliçe Mab: Felsefi Bir Şiir"); *Alastor; or The Spirit of Solitude*, 1816, ("Alastor ya da Yalnızlığın Ruhu"); *The Revolt of İslam*, 1818, ("İslam'ın İsyanı"); *Rosalind and Helen, A Modern Eclogue: With other Poems*, 1819, ("Rosalind ve Helen, Modern Bir Eklog ve Başka Şiirler"); *Prometheus Unbound, A Lyrical Drama, in Four Acts*, 1820, ("Zincirlerinden Kurtulmuş Prometheus, Dört Perdelik Bir Lirik Oyun"); *Epipsychidion, Verses Adressed to the Noble and Unfortunate Lady Emilia V*, 1821, ("Epipsychidion: Soylu ve Talihsiz Lady V.Emilia'ya Adanmış Dizeler"); *Adonais, An Elegy on the Death of John Keats*, 1821, ("Adonais: John Keats'in Ölümü Üzerine Bir Ağıt"). **Deneme:** *The Necessity of Atheism*, 1811, ("Tanrıtanımazlığın Zorunluluğu"); *A Defence of Poetry*, 1821, ("Şiirin Savunması").

• KAYNAKLAR: H.Bloom, *Shelley's Mythmaking*, 1959; G.Bornstein, *Yeats and Shelley*, 1970; K.N.Cameron, *Young Shelley: The Genesis of a Radical*, 1950; C.Grabo, *The Magic Plant: The Growth of Shelley's Thought*, 1936; J.P.Guin, *Shelley's Political Thought*, 1969; D.Hele, *Shelley: His Thought and Work*, 1960; G.MacNiece, *Shelley and the Revolutionary Idea*, 1969.

• BAKINIZ: BYRON, KEATS, WORDSWORTH.

SHEPARD, Sam
(1943)

ABD'li oyun yazarı. Ülkesindeki çağdaş oyun yazarlarının en ustalarından biridir.

5 Kasım 1943'te Illinois Eyaleti'nin Ford Sheridan kentinde doğdu. California'da ortaöğrenimini tamamladıktan sonra 1961-1962 yıllarında Mount San Antonio Junior College'da okudu. California, Massachusetts ve New York'ta çobanlıktan meyve toplayıcılığına, garsonluktan müzisyenliğe dek çeşitli işlerde çalıştı. 1967 ve 1977'de Obie Ödülü'nü, 1974'te Ulusal Sanat ve Edebiyat Enstitüsü Ödülü'nü, 1975'te Brandeis Üniversitesi Yaratıcı Sanatlar Ödülü'nü, 1979'da Pulitzer Ödülü'nü kazandı.

Shepard, ABD'li çağdaş oyun yazarlarının en ilginçlerinden biridir. Bu, temalarından olduğu kadar, oyunlarının tekniğinden de kaynaklanmaktadır. Yapıtları, günümüz ABD toplumundan kesitler verir. Kahramanları, boşluk ve korku dolu geçmişlerine, rastlantılar ve birbirinden kopuk olgulardan oluşan bugünlerine ve kendilerini bekleyen belirsiz yarınlarına en uygun öyküyü bulma çabasındadırlar. Bu nedenle Shepard, oyunculardan, canlandırdıkları karakteri belirleyen düz bir çizginin değil, insanı günlük yaşamı içinde farklı tavırlara yönelten güdülerin peşine düşmelerini istemektedir. Oyuncu ve izleyici arasındaki iletişim, Shepard'ın oyunlarının en önemli öğelerindendir. Bu bağlamda, oyuncunun sesini kullanışı kadar müzik de önem kazanır. Hemen hemen boş olan sahnelerde zaman ve mekân değişimi, seyircinin imgelemiyle sağlanır. Shepard önemli senaryo çalışmaları da yapmıştır.

• YAPITLAR (başlıca): Oyun: *Rock Garden*, 1964; *Rocking Chair*, 1964, ("Salıncaklı İskemle"), *Icarus's Mother*, 1965, ("İkarus'un Anası"); *The Unseen Hand*, 1970, ("Görünmeyen El"); *Holy Ghostly*, 1970; *Cowboy Mouth*, 1971, ("Kovboy Ağzı"); *The Tooth of Crime*, 1972, ("Suçun Dişi"); *Action*, 1974; *Angel City*, 1976; *Suicide in B-flat*, 1976, ("Si Bemol Majör'de İntihar"); *Curse of the Starving Class*, 1977, ("Yoksul Sınıfın Laneti"); *Buried Chield*, 1979, ("Gömülmüş Çocuk"). Senaryo: *Zabriskie Point*, 1970, ("Zabriskie Noktası"); *Paris-Texas*, 1984, (Paris-Texas).

SHERIDAN, Richard Brinsley
(1751-1816)

İrlanda asıllı İngiliz oyun yazarı, siyaset adamı. Etkileyici bir konuşmacı, usta bir komedi yazarı olarak tanınır.

Richard Brinsley Butler Sheridan 30 Ekim 1751'de Dublin'de doğdu, 7 Temmuz 1816'da Londra'da öldü. Babası hitabet öğretmeni, annesi de oldukça tanınmış bir oyun yazarıydı. Küçük yaşta ailesiyle birlikte Londra'ya gittikten sonra bir daha İrlanda'ya dönmedi. 1762-1768 arasında Harrow'da öğrenim gördü. Edebiyata ilgisi daha o sıralarda başlamıştı. 1770'te ailesiyle birlikte Bath'e yerleşti. 1773'te besteci Thomas Linley'in (1732-1795) ünlü bir soprano olan kızıyla evlendi. 1775'te ilk komedisi *The Rivals* ("Rakipler") sahnelendi. Bundan sonraki iki oyununun başarısı üzerine, 1776'da Drury Lane tiyatrosunun hissedarı ve yöneticisi oldu. 1780'de siyasete atıldı ve liberal eğilimli Whig'leri destekledi. Onların iktidarı sırasında, dışişleri bakan yardımcılığı, hazine bakanlığı, özel danışma meclisi üyeliği gibi görevlerde bulundu. 1809'da tiyatrosunun yanmasından ve 1812'de genel seçimleri kaybetmesinden sonra parasal sıkıntıya düştü, son yıllarını zorluk içinde geçirdi.

Sheridan, özellikle, *The School for Scandal* ("Skandal Okulu") adlı komedisiyle tanınmıştır. Zekice kurulmuş diyaloglarla süslenen oyun, sosyeteye giren bir taşralı kızın öyküsünü anlatırken yaşamdaki iki yüzlülüğü ele alır. Yapıt, o dönemin İngiliz komedileri içinde en başarılısı sayılır. Sheridan'ın başka türlerden oyunları da vardır.

• YAPITLAR (başlıca): *The Rivals*, 1775, ("Rakipler"); *St.Patrick's Day*, 1775, ("Aziz Patrick Günü"); *The Duenna*, 1775, ("Yaşlı Mürebbiye"); *The School for Scandal*, 1777, ("Skandal Okulu"); *The Critic*, 1779, ("Eleştirmen") *Pizarro*, 1799.

SHERIF, Muzafer
(1906)

Türk asıllı ABD'li psikolog. Sosyal psikolojinin önde gelen isimlerindendir.

İzmir'in Ödemiş ilçesinde doğdu. Ortaöğrenimini İzmir Amerikan Koleji'nde, yükseköğrenimini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde tamamladı. 1929'da İzmir Erkek Öğretmen Okulu'nda felsefe, 1932'de Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü'nde psikoloji öğretmenliğine getirildi. 1932'de lisansüstü öğrenimini sürdürmek üzere gönderildiği ABD'deki Harvard Üniversitesi'nden aynı yıl yüksek lisans derecesi elde etti. 1935'te Columbia Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nden doktorasını aldı.

1937'de Türkiye'ye döndükten sonra Ankara Gazi Terbiye Enstitüsü'ndeki görevine ek olarak,

1939'dan sonra Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü'nde psikoloji doçenti olarak ders vermeye başladı. 1940-1944 arasında Muzaffer Şerif Başoğlu imzasıyla *Yurt ve Dünya*, *Adımlar* ve *İnsan* dergileriyle, *Tan* gazetesine, başta ırkçılık olmak üzere dönemin ülke sorunlarını ele aldığı makaleler yazdı. 1943'te yayımladığı *Irk Psikolojisi* adlı kitabında Batı'da bu alanda yapılmış çok sayıdaki araştırmanın sonuçlarından yararlanarak, o sıralar yaygın olan üstün ırk kuramını ve ırkçı-Turancı düşünceleri eleştirdi.

Gruplar arası çatışma ►

1944'te derslerinde siyasi propaganda yaptığı gerekçesiyle tutuklandı. Serbest bırakıldıktan sonra, dönemin siyasi ortamının özgür bilimsel çalışma yapmaya uygun olmadığını düşünerek üniversitedeki görevinden istifa etti. 1945'te, Princeton Üniversitesi'nin hapiste bulunduğu sırada kendisine yaptığı daveti kabul ederek ABD'ye gitti. Bir süre bu üniversitede ders verdikten sonra 1946'da Yale Üniversitesi'ne geçti. Daha sonra Oklahama Üniversitesi'nde, ileride sosyal psikoloji alanında birçok deneyin gerçekleştirileceği ünlü Grup İlişkileri Enstitüsü'nü kurdu. 1980'lerin başında Pennsylvania Park Üniversitesi'nden emekliye ayrıldı.

Sherif'in bilimsel çalışmalarındaki temel hedefi sosyal bilimler içinde bir "insan bilimi"nin kurulmasına yardımcı olmaktır. Ona göre, deney ve davranışın sosyokültürel çevrede bilimsel olarak incelemesi olan sosyal psikoloji böylesi bir bilimin oluşturulmasında önemli bir katkı olanağına sahiptir. Bireyler yalnızca içine doğdukları ve içinde büyüyüp yer aldıkları grupların sosyokültürel özelliklerinden etkilenmezler, aynı zamanda savaş, barış ve devrim gibi tarihsel olaylarla kültürün yaratıcısıdırlar. Bu nedenle insani olayları anlamak için bireylerin tüm çevreye, özellikle de sosyokültürel çevreye karşı tepki süreçlerini ve bunun özelliklerini anlamak gerekir.

Sherif, bilimsel çalışmalarına psikologların laboratuvar araştırmalarıyla, sosyologların ve kültürel antropologların yönelişleri arasındaki boşluğun nasıl doldurulabileceği sorusunun öne çıktığı 1930'lu yıllarda başlamıştır. ABD'li psikolog Gardner Murphy'yle (1895-?) birlikte, söz konusu boşluğun, toplumsal kuralların (normlar) algılama, yargılama ve anımsama gibi temel psikolojik süreçlere etkilerinin laboratuvar deneyleri yoluyla incelenerek doldurulabileceğini savunmuştur.

Sosyal kuralların psikolojisi

Sherif belirsizliği en aza indirmek gibi genel bir psikolojik eğilime sahip olan bireylerin, iletişim kurduklarında birbirlerini etkilemek ve bir kural geliştirmek durumunda oldukları ve bu kuralın sonradan tek tek bireylerin davranışlarını etkilediği hipotezini doğrulamak için deneyinde otokinetik etki olarak bilinen bir görsel algı yanılgısından yararlanmıştır. Sonuçlarını *The Psychology of Social Norms*'da (Sosyal Kuralların Psikolojisi) ele aldığı bu deneyiyle, kendi başlarınayken birer yargı standardı geliştirmiş olan bireylerin, grup durumundayken ortak bir standart yargıya yöneldiklerini, böylece bireysel olarak geliştirilen öznel gerçeğin yerini grubun geliştirdiği toplumsal gerçeğin aldığını göstermiştir. Aynı deneyle başlangıçta grup içinde var olmayan, ancak bir kez oluştuktan sonra grubu oluşturan bireylerce benimsenen kuralın gerçeği yansıttığı inancının oluştuğunu, grubun büyüklüğünün, söz birliği etmiş olmanın, grup üyelerinin ya da iktidar kaynağının bireylerin gözündeki saygınlığının, bu kurala uyma davranışını olumlu olarak etkilediğini göstermiştir.

Daha sonraki çalışmalarında gruplar arası çatışma üzerine eğilen Sherif, bunun, grupların karşıt gruplara ilişkin olarak üyelerine açıklamadan verdikleri ve aralarındaki çatışmayı yansıtan tutumlar olarak tanımladığı kalıplaşmış tutum ya da yargıların sonucunda ortaya çıktığını savunmuştur. Bu bakış açısıyla grupların kendi çıkarlarını sürdürmek için kalıp tutumlarını pek değiştirmediklerini vurgulamış, ancak herkesin istediği ama herhangi bir grubun kendi kaynakları ve iktidarıyla gerçekleştiremeyeceği amaçların gruplar arası çatışmayı azaltacağını belirtmiştir. ◄

Tutum oluşumu ve değişme konularına da önemli katkılarda bulunan Sherif, ergenlik çağını ele alarak, Batı toplumlarında bu çağdaki bireyin benimseme kümelerinin ortasında tam bir "belirsizlik" ve çatışma durumunda kalmasının ego(ben) tutumlarını nasıl etkilediğini ortaya koymuştur.

Sosyal psikolojinin kurucular kuşağı içinde yer alan Sherif, bu bilim dalını sistemleştirme çabalarıyla ve bireysel davranışların toplumsal durumlar ve kültürel yapılar içinde kavranmasında deneysel psikoloji yöntemlerini kullanmadaki başarısıyla, bu bilim dalının en önde gelen birkaç isminden biri olmuştur. Öte yandan İbrahim Yasa, Mübeccel Kıray, Fatma Başaran, Çiğdem Kağıtçıbaşı ve Mümtaz Turhan gibi Türk bilim adamları, sosyal değişimle ilgili köy araştırmalarında Sherif'in Türkiye'de bulunduğu sırada gerçekleştirdiği ve 1948'de *An Outline of Social Psychology* ("Sosyal Psikolojinin Anahatları") adıyla yayımladığı araştırmasında kullandığı temel psikoloji kavramlarından yararlanmışlardır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Psychology of Social Norms*, 1936, (Sosyal Kuralların Psikolojisi, 1985); *Irk Psikolojisi*, 1943; *Değişen Dünya*, 1945; *An Outline of Social Psychology* (C.W.Sherif ile), 1948, ("Sosyal Psikolojinin Anahatları"); *Groups in Harmony and Tension* (C.W.Sherif ile), 1953, ("Uyum ve Gerilim İçinde Gruplar"); *Social Judgement: Assimilation and Contrast Effects in Communication and Attitude Change* (C.I.Hovland ile), 1961, ("Toplumsal Yargı: İletişimde ve Tutum Değişikliğinde Özümseme ve Kontrast Etkileri"); *Reference Groups: Exploration into Conformity and Deviation of Adolescents* (C.W.Sherif ile), 1964, ("Özümseme Kümeleri : Ergenlerin Uyum ve Çatışmasının Açığa Çıkarılması"); *Group Conflict and Cooperation: Their Social Psychology*, 1966, ("Grup Çatışması ve İşbirliğinin Sosyal Psikolojisi").

• **BAKINIZ:** HOVLAND.

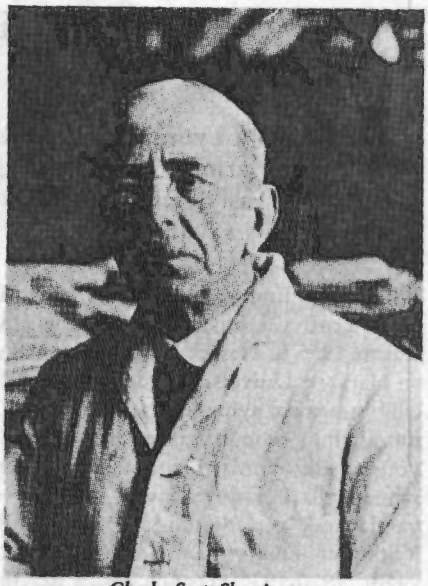

Charles Scott Sherrington

SHERRINGTON, Charles Scott
(1857-1952)

İngiliz nörofizyoloji bilgini. Memelilerde sinir sisteminin temel çalışma mekanizmasını tanımlamış, sinir sistemi fizyolojisini çağdaş bir bilim dalı düzeyine ulaştırmıştır.

27 Kasım 1857'de Londra'da doğdu, 4 Mart 1952'de Sussex'teki Eastbourne'da öldü. Londra'daki St.Thomas Hastanesi'nde başladığı tıp öğrenimini 1879'dan sonra Cambridge Ünversitesi'nde sürdürerek, bu üniversiteye bağlı Caius College'da fizyoloji profesörü Sir Michael Foster'ın (1836-1907) öğrencisi oldu. 1885'te öğrenimini tamamlayınca Almanya'ya gidip, Berlin'de Virchow ve Koch gibi ünlü biyoloji ve tıp bilginlerinin yanında histoloji, morfoloji, patolojik anatomi ve bakteriyoloji bilgisini artırdıktan sonra İngiltere'ye döndü ve 1887'de St. Thomas Hastanesi'nde sistematik fizyoloji derslerini üstlenerek öğretim görevine başladı. Bu görevi dört yıl sürdüren, 1891-1895 arası Londra'daki bir hayvan hastanesinde hekim ve araştırma denetimcisi olarak çalışan Sherrington, 1895'te Liverpool Üniversitesi'nde fizyoloji profesörlüğüne atandı. 1912'ye değin on yedi yıl bu üniversitede ders verdikten sonra, 1913'te Oxford'a geçti ve 1936'da emekliye ayrılıncaya değin yirmi iki yıl da Oxford Üniversitesi'nin fizyoloji profesörlüğünü üstlendi. Öğretim görevinden emekliye ayrılmasına karşın, ölünceye değin konferansları ve yazılarıyla bilimsel etkinliğini sürdüren, başta British Museum olmak üzere çeşitli müze ve sağlık kuruluşlarında danışman ya da yönetici olarak görev alan Sherrington'ın altmış yılı aşkın meslek yaşamı, çok yönlü yoğun araştırmaların ve parlak başarıların öyküsüdür. Bireysel çalışmalarıyla sinir sistemi fizyolojisini kurarken, Liverpool ve Oxford üniversitelerindeki laboratuvarlarında genç bir araştırmacı kuşağının gelişmesine yön vermiş, 1920'den 1925'e değin Londra'daki Royal Society'nin başkanlığını üstlenerek ülkesinde bilimsel araştırmanın örgütlenmesine katkıda bulunmuştur. Felsefe ve bilim tarihi alanındaki çalışmalarını *Man on His Nature* ("Doğasıyla İnsan") ve *The Endeavour of Jean Fernel* ("Jean Fernel'in Çabası") adlı yapıtlarında derleyen, 1922'de Büyük Britanya İmparatorluğu'nun Büyük Haç nişanıyla ödüllendirilerek "Sir" unvanını, 1924'te ülkesinin liyakat madalyasını, 20'den fazla üniversitenin onur doktorasını alan, 40'ı aşkın akademi ve bilim kuruluşunun üyeliğine seçilen, 1932 Nobel Fizyoloji ve Tıp Ödülü'nü Adrian ile bölüşen Sherrington öldüğünde, bilim tarihine adını "sinir sisteminin en büyük filozofu" olarak yazdırmıştı.

Sherrington 1887'de İngiltere'ye dönüp, 19. yy'ın son yıllarında yeni yeni biçimlenen nörofizyoloji alanında çalışmaya karar verdiğinde, o güne değin, sinir sisteminin yapısını ve işlevini açıklamaya yönelik çalışmalarla, bu sistemdeki çeşitli birimler üstüne oldukça önemli bilgiler edinilmişti ama, nörofizyoloji, bu birimler arasındaki işbirliği ve bağlantıyı tanımlayacak genel bir kuramdan yoksundu. Nitekim, kas hareketinin omurilik düzeyindeki yönetiminden, sinir hücreleri arasındaki iletişime ve omurgalılarda tüm refleks hareketin çözümlenmesine varıncaya değin temel verileri, terim ve kavramlarıyla sinir sistemi fizyolojisi, bir bilim dalı olarak varlığını her şeyden önce Sherrington'ın çalışmalarına borçludur.

Refleks hareket

Bükülmüş dizdeki ani kas kasılmasından doğan "patella refleksi"ni incelemeye başladığı ilk yıllarda, sinir sisteminin tüm birimlerinin yönetiminde ve hareketlerin koordinasyonunda can alıcı noktanın reflekslerin birleşik etkisi olduğunu sezen ve üstün yapılı canlıların davranışını yönlendiren sinirsel etkinliği ancak refleksler zinciriyle açıklayabileceğini anlayan Sherrington, ilk aşamada, çok daha karmaşık bir merkez olan beyni bir yana bırakıp, çalışmalarını omuriliğin refleks etkinliği üzerinde yoğunlaştırdı. Deney hayvanı olarak seçtiği maymunlarda, omurilikteki duyu ve hareket sinirlerinin dağılımını incelerken, 1894'te, kaslara giden sinir tellerinin yalnızca kas kasılmasına ilişkin uyarıları taşıyan hareket sinirleri olmadığını, bu sinirlerden üçte bir kadarının, kaslardan aldığı impulsları yeniden merkezi sinir sistemine ileten duyu sinirleri olduğunu belirledi. Bu bulgu, beynin kas gerilimini nasıl denetleyerek canlının genel duruşunu ve dengesini yönettiğini açıklayan önemli bir adımdı. Ardından, bir kas grubu uyarılarak kasıldığında, bu kasların kasılmasını engelleyen karşıt kasların, motonöronlara yönelik bir ketleme (engelleme) mekanizması aracılığıyla eşzamanlı olarak gevşediğini açıkladı. Sherrington yasası olarak bilinen bu karşılıklı uyarı-ketleme olgusu, bilinçli eylemlerden çok daha basit gözüken reflekslerin, omurilik boyunca bir zincir oluşturan refleks yaylarının bağımsız etkinliğinden kaynaklanmadığını, organizmanın tüm sinirsel etkinliğinin bileşkesi olduğun kanıtlıyordu. 1906'da yayımladığı ve bileşik refleks mekanizmasına ilişkin temel bulgularını yayımladığı *The Integrative Action of the Nervous System* ("Sinir Sisteminin Birleştirici Etkisi") adlı yapıtı, Hall, Seçenov ve

Karşılıklı uyarı-ketleme yasası

Sinapsis ve sinir impulslarının iletimi

Pavlov'un öncü çalışmalarından doğan refleks ve davranış fizyolojisiyle birlikte tüm nörofizyolojinin temel yapıtı sayılır. Ramón y Cajal'ın sinir hücresi (nöron) kuramını yürekten benimseyerek Sherrington'ın 1897'de bir sinirin akson denilen uzantısının, başka bir sinir hücresinin dandritlerine değdiği bölgeyi tanımlamak üzere yarattığı "sinapsis" kavramı, sinir iletişiminin temel süreçlerini açıklayan çıkış noktası oldu ve karmaşık bir refleksler ağının tüm özellikleri sinapsis düzeyindeki iletişimle açıklanabildi. Sinapsis sistemindeki refleks zincirine göre, uyarıyı alan sinir hücresi, izlenecek iletişim yolunun taslağını beyinde ya da omurilikte çizer; nöronlardan gelen bu ayrı ayrı özel taslaklar, beyinde hareket sinirlerinin hücrelerine iletilecek genel ve ortak bir iletişim yoluna dönüştürülür; hareket sinirinden çıkan impulsların ilgili organa iletilmesiyle de birleşik refleks zinciri tamamlanır.

Ayrıca, beynin ve omuriliğin kas hareketlerini ve refleksleri denetleme işlevini açıklamak üzere, beyni çıkarılmış ve omuriliği kesilmiş hayvanlardaki sürekli kasılmayı tanımlayan, beyin kabuğundaki hareket ve duyu merkezlerinin yerini belirleyen Sherrington, ışık, ses, koku ve dokunma gibi uyarıları alan dış duyu hücreleri, organizmadan gelen uyarılara karşı duyarlı iç duyu hücreleri ve kaslarda, kirişlerde, eklemlerde bulunan, kasın gevşeme ve kasılmalarıyla birlikte vücudun hareket ve dengesine ilişkin uyarıları alan özel duyu hücreleri (propriyoseptiv) ayrımını yaparak, duyu ve algılama mekanizmasındaki görev dağılımı ile işbirliğinin çözümlemesine ulaştı. Merkezi uyarı ve ketleme olgularının, aynı yasalarla yönetilen ve sinapsis düzeyinde gerçekleşen benzer süreçler olduğunu öne süren Sherrington'ın savları, elektrofizyoloji tekniklerinin gelişmesinden sonra deneysel bulgularla doğrulanmış, çağdaş nörofizyoloji, Sherrington'ın kavramları, terimleri ve kuramları üzerine kurulu bir bilim dalı olarak gelişmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Integrative Action of the Nervous Sytem*, 1906, ("Sinir Sisteminin Bjrleştirici Etkisi"); *Reflex Activity of the Spinal Cord*, 1932, ("Omuriliğin Refleks Etkinliği"); *Inhibition as a Coordinative Factor*, 1932, ("Birlikteliği Sağlayan Bir Etken Olarak Ketleme Olgusu"); *The Brain and its Mechanism*, 1933; ("Beyin ve İşleme Mekanizması"); *Man on His Nature*, 1941, ("Doğasıyla İnsan"); *The Endeavour of Jean Fernel*, 1946, ("Jean Fernel'in Çabası").

- **KAYNAKLAR:** R.Granit, *Charles Scott Sherrington: An Appraisal*, 1966; J.P.Swazey, *Reflexes and Motor Integration: Sherrington's Concept of Igtegrative Action*, 1969.

- **BAKINIZ:** ADRIAN, DALE, ECCLES, GOLGI, M.HALL, W.R. HESS, MAGENDIE, İ.P.PAVLOV, RAMÓN Y CAJAL, SEÇENOV.

SHERWOOD, Robert E.
(1896-1955)

ABD'li oyun yazarı. Siyasal nitelikli yapıtlarında savaş karşıtlığını ve demokrasiyi tehdit eden güçlere karşı savaşı savunmuştur.

Robert Emmet Sherwood 4 Nisan 1896'da New York kenti yakınında, New Rochelle'de doğdu, 14 Kasım 1955'te New York'ta öldü. Milton Academy ve Harvard Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Öğrenciliği sırasında, aynı üniversitede okumuş olan babasının kurmuş olduğu *Lampoon* adlı gülmece dergisini yönetti. İlk oyunları da okulun tiyatro topluluğunca sahnelendi. I. Dünya Savaşı'nda Fransa'da çarpıştı, yaralanarak geri döndü. 1919-1920 yıllarında New York'taki *Vanity Fair* dergisine sinema eleştirileri yazdı. 1920-1930 arasında çeşitli dergilerin yönetim işlerinde çalıştı. Daha sonra tamamen yazarlığa yöneldi. 1938'de M.Anderson, S.N.Behrman, Sidney Howard ve E.Rice gibi yazarlarla birlikte, kendi yapım şirketleri olan Playwrights Company'yi kurdu. II. Dünya Savaşı sırasında çeşitli resmi görevlerde bulundu. Başkan Franklin Roosevelt'in konuşma metinlerini hazırladı ve özel danışmanlığını yürüttü.

Sherwood, oyunlarının çoğunda savaş temasını işlemiştir. Tarafsız kalmakla başlayan, ama giderek toplumsal ve siyasal sorunlarla yakından ilgilenmeye varan kendi gelişimini de, döneminin aydınlarının tavırlarındaki değişimini de yapıtlarına yansıtmıştır.

1936 tarihli *Idiot's Delight* ("Aptalın Sevinci") adlı kara güldürüsü, en güçlü savaş karşıtı oyunlarından biridir. Barışsever, tarafsız kişilerin savaşmaya karar verme noktasına gelişini anlattığı *There Shall Be No Night* ("Gece Olmayacak") adlı oyunuyla, ABD'yi II.Dünya Savaşı'nın "savaşan demokrasilerinin" yanında yer almaya çağırmıştır. Çeşitli başka ödüllerinin yanı sıra, 1936, 1939, 1941 ve 1949'da Pulitzer Ödülü'nü kazanmıştır. Birçok yapıtı sinemaya uyarlanan Sherwood'un senaryo çalışmaları da vardır. William Wyler'ın yönettiği *The Best Years of Our Lives* (Hayatımızın En Güzel Yılları) filminin senaryosu 1946'da ona bir Oscar kazandırmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** **Oyun:** *The Road to Rome*, 1927, ("Roma'ya Giden Yol"); *Idiot's Delight*, 1936, ("Aptalın Sevinci"); *Abe Lincoln in Illinois*, 1938; *There Shall Be No Night*, 1940, ("Gece Olmayacak"). **Senaryo:** *The Adventures of Marco Polo*, 1938, ("Marco Polo'nun Serüvenleri"); *The Best Years of Our Lives*, 1946, (Hayatımızın En Güzel Yılları); *Main Street to Broadway* (S.Raphaelson ile), 1955. **Çeşitli:** *The Virtous Knight*, roman, 1931. ("Erdemli Şövalye"); *Roosevelt and Hopkins*, biyografi. 1948.

- **KAYNAKLAR:** J.M.Brown, *The Ordeal of a Playwright Robert E. Sherwood and the Challenge of War*, 1970 W.J.Meserve, *Robert E.Sherwood : Reluctant Moralist* 1970.

SHIRLEY, James
(1596-1666)

İngiliz oyun yazarı. Elizabeth dönemi tiyatrosunun verimli yazarlarındandır.

13 Eylül 1596'da Londra'da doğdu, 29 Ekim 1666'da aynı kentte öldü. Merchant Taylors School, Oxford Üniversitesi'ndeki St.John College ve Cambridge Üniversitesi'ndeki Catherine's College'da öğrenim gördü. Okulu bitirdikten sonra, St.Albans'taki bir okulun yöneticisi ve rahibi oldu. 1624'te Roma Katolik mezhebine geçerek bu görevinden çekildi, oyun yazmaya başladı. Veba salgını çıkması üzerine Londra'dan ayrılarak 1636-1640 arasında Dublin'deki bir tiyatroda çalıştı. Londra'ya döndükten sonra dönemin önde gelen gruplarından King's Men'in (Kralın Adamları) baş oyun yazarı oldu. 1642'de parlamentonun tiyatroları kapatması üzerine öğretmenliğe döndüyse de yazarlığı bırakmadı. 1646'da şiirlerini yayımlattı. 1666'da Londra'da çıkan büyük yangın sırasında öldü.

Shirley'nin oyunları Elizabeth dönemi geleneğine bağlıdır. Bazı özellikleriyle de Restorasyon döneminin habercisi sayılır. Sayıları otuzun üstünde olan yapıtları arasında trajediler, komediler ve genellikle Saray'da maske kullanılarak oynanan mask türünde oyunlar vardır. O dönemde eğlendirici ve sürükleyici bulunan bu yapıtlar, Restorasyon döneminin başlarında yeniden sahnelenmiş, ancak kısa süre sonra popülerliklerini yitirmiştir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *The Witty Fair One*, 1628; *The Traitor*, 1631, ("Hain"); *The Gamester*, 1634, ("Kumarbaz"); *The Lady of Pleasure*, 1635, ("Zevk Kadını"); *The Cardinal*, 1641, ("Kardinal"); *The Contention of Ajax and Ulysses*, 1659, ("Ajax ve Ulysses'in Çekişmesi").

• BAKINIZ: JONSON.

SHOCKLEY, William
(1910)

ABD'li fizikçi. Transistörün bulunmasıyla sonuçlanan çalışmalardaki katkısıyla tanınır.

William Bradford Shockley 13 Şubat 1910'da Londra doğdu. 1932'de California Institute of Technology'den lisans diplomasını 1936'da Massachusetts Institute of Technology'den fizik doktorasını alıp, aynı yıl Bell Telefon Laboratuvarları'nda çalışmaya başladı. II.Dünya Savaşı yıllarında ABD Deniz Kuvvetleri'ne katılarak, denizaltılara karşı savaş teknikleri araştırma grubunun yöneticiliğini yaptıktan sonra, 1945'te Bell Laboratuvarları'ndaki görevine döndü. Bu yıllardan başlayarak Bardeen ve Brattain ile birlikte yürüttükleri araştırmalar, 1948'de transistörün bulunmasıyla sonuçlandı. 1954'te Bell Laboratuvarları'ndaki transistör fiziği araştırmaları bölümünün başkanı olan Shockley, ertesi yıl Shockley Yarı İletkenler Laboratuvarı adıyla kendi araştırma şirketini kurup yöneticiliğini üstlendi; 1958-1963 arası Shockley Transistör Şirketi'nin başkanlığını, 1963-1965 arasında da bu kuruluşun danışmanlığını yürüttü. Ayrıca, gene o yıllarda ABD ordusunda ve Bell Telefon Şirketi'nde danışmanlık yaptı, 1958'de öğre-

Transistörlerin Doğuşu ve Gelişmesi

Transistörün doğuşuna yol açan kuramsal gelişmelerin başlangıcı, 20. yy'ın ilk çeyreğine rastlar. Sommerfeld*, F.Bloch* ve İngiliz fizikçi Alan H.Wilson'ın (1906) çalışmaları metallerdeki elektrik iletimi olgusuna açıklık getirirken, elektrik geçirgenliği açısından metaller ile yalıtkanlar arasında yer alan yarı iletkenler konusunda, 1930'ların ikinci yarısında, özellikle Alman fizikçi Walter H.Schottky (1886), İngiliz fizikçi Nevill F.Mott (1905), SSCB'li fizikçiler Yakov Frenkel (1894-1952) ve Davidov önemli çalışmalar yapmışlardı. Ancak, yarı iletkenlerin gereken saflıkta elde edilmesini sağlayacak yöntemler henüz geliştirilmemiş olduğundan, bu tür malzeme üzerindeki çalışmalar daha çok kuramsal düzeyde kalıyor, deneysel incelemelerden pek olumlu sonuç alınamıyordu.

1945'te, ABD'deki Bell Laboratuvarları'nda, Bardeen*, Brattain* ve Shockley'in de aralarında yer aldığı bir yarı iletken araştırma grubu kuruldu. Bu grup, önceki yıllarda gerçekleştirilmiş kuramsal araştırmaların gösterdiği doğrultuda ve II. Dünya Savaşı sırasında geliştirilmiş olan kristal arıtma tekniklerinden yararlanarak, yoğun bir araştırma çabasına girdi. İlkin, ince bir yarı iletken tabakasının direncini güçlü bir elektrik alanının etkisiyle değiştirme olanağı araştırıldı. Bunda başarılı olunamayınca, Schottky'nin kuramından esinlenilerek, yarı iletkenin yüzeyindeki yük dağılımının incelenmesine ağırlık verildi. Yarı iletken yüzeyine sivri uçlu iki değme elektrotu uygulanarak iki yıl boyunca sürdürülen deneyler sonucunda, 23 Aralık 1947 günü ilk başarılı sonuç alındı: Yarı iletken kristal ile bir değme elektrotu arasında uygulanan akımın öteki elektrotta değişiklik yaratması anlamına gelen "transistör etkisi" gerçekleştirilmişti. Araştırmalar bu yönde sürdürüldü ve transistörün bulunuşu 1 Temmuz 1948'de açıklandı.

→

tim üyeleri arasına katıldığı Stanford Üniversitesi'nde 1963'te profesörlüğe yükseltildi. 1975'te emeritus profesör olarak öğretim görevinden emekliye ayrılan ve transistörün bulunmasıyla sonuçlanan çalışmaları nedeniyle 1956 Nobel Fizik Ödülü'nü Bardeen ve Brattain ile bölüşen Shockley, 90'ı aşkın buluşunun patentini almıştır.

Katılarda enerji bantları, ferromanyetizma , metallerin plastik özellikleri, yarı iletkenler fiziğinin çeşitli uygulamaları konusunda araştırmaları ve yayınları olan Shockley'in, Bell Laboratuvarları'nda, fizikçiler, fizikokimyacılar, elektrik ve metalürji mühendislerinden oluşan geniş bir araştırma grubuyla birlikte 1945-1948 arası sürdürdüğü araştırmalarından doğan transistör, fiziğe ve 20.yy teknolojisine en büyük katkısıdır.

1960'ların sonlarında Shockley'in, değişik ırktan insanlar üzerinde yapılan zekâ testlerine dayanarak, bu testlerden alınan sonuçları zekâ düzeyinin belirlenmesinde genetik etkenlerin rol oynadığı biçiminde yorumlaması ve bu savdan yola çıkarak, ABD'de zenciler arasındaki nüfus artışı oranının ülke ortalamasının üzerinde olmasını, genel nüfusun kalıtımsal niteliklerini yozlaştıracak bir etken olarak göstermesi büyük tartışmalara ve tepkilere yol açmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Electrons and Holes in Semiconductors*, 1950, ("Yarı İletkenlerde Elektronlar ve Delikler").

- **BAKINIZ:** BARDEEN, BRATTAIN, ESAKİ.

SHUMWAY, Norman Edward (1923)

ABD'li cerrah. Kalp nakli ameliyatlarının öncülerindendir.

9 Şubat 1923'te Michigan Eyaleti'ndeki Kalamazoo'da doğdu. Mühendis olmak amacıyla iki yıl Michigan Üniversitesi'nde okuduktan sonra, *II. Dünya Savaşı* nedeniyle katıldığı orduda uygulanan bir yetenek testi kararını etkiledi ve dönüşünde, tıp öğrenimine hazırlanmak üzere Baylor Üniversitesi'ne yazıldı. Lisans öğreniminin ardından 1949'da Vanderbilt Üniversitesi'nden tıp diplomasını alıp, Minnesota Üniversitesi'ne bağlı hastanelerde cerrahi stajını tamamladıktan sonra, 1954-1956 arası Ulusal Kalp Enstitüsü'nde araştırma görevlisi olarak çalıştı. 1956'da Minnesota Üniversitesi'nden cerrahi dalında doktora derecesini alınca, açık kalp cerrahisinin öncülerinden birçoğunu çatısı altında toplayan bu enstitüde iki yıl daha kalıp, özellikle kalp cerrahisi alanında uzmanlaştı. 1958'de Stanford Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde öğretim görevlisi ve üniversite hastanesinde cerrah olarak çalışmaya başlayan Shumway, ertesi yıl asistanlığa, 1961'de doçentliğe, 1965'te cerrahi profesörlüğüne, 1974'te de kalp ve damar cerrahisi profesörlüğüne yükseltildi. 1964'ten bu yana (1985), Kalp ve Damar Cerrahisi Bölümü'nün başkanı olarak aynı fakültedeki öğretim ve yöneticilik görevini sürdürmektedir.

Ameliyat süresince hastanın kan dolaşımını vücut dışı bir mekanizmayla sürdürebilecek kalp-akciğer makinelerinin gerçekleştirilmesi, 1960'larda, özellikle kalp damarlarının ve kapakçıklarının yenilenme-

---

Dört değerli germanyum kristaline çok az sayıda, örneğin 10 milyonda 1 oranında, fosfor gibi 5 değerli bir element katılarak elde edilen "n türü" germanyum ile bor gibi 3 değerli bir element katılarak elde edilen "p türü" germanyumun birbirine eklenmesiyle oluşturulan bir "eklem", elektrik akımını yalnızca bir yönde geçirme özelliği gösterir, böylece bir diyot elde edilmiş olur. Diyotlar da alternatif (değişken) akımların doğru (tek yönlü) akıma çevrilmesine olanak sağlar. Yarı iletken diyotlar arasında, ayrıca, gerilim düzenleyici (regülatör) işlevini gören Zener diyotları, belirli koşullarda negatif direnç özelliği gösteren tünel (ya da Esaki*) diyotları, ışık algılayıcı ya da ışıkölçer olarak kullanılan fotodiyotlar, ışık yayan ve saatlerde, hesap makinelerinde, vb gösterge olarak kullanılan ışıklı diyotlar (LED) sayılabilir.

İki "n türü" kristal arasına "p türü" bir kristalin "sandviç" biçiminde yerleştirilmesiyle elde edilen eklemli transistörler, kısa sürede, "değme uçlu" ilk transistörlerin yerini aldı. Bu transistörlerde, bir p-n eklemine uygulanan akımdaki küçük bir değişiklik, ikinci eklemde birkaç yüz kat büyüklüğünde bir akım değişikliğine yol açar. Bu özellik de, transistörün akım yükselteci (amplifikatör) olarak kullanılmasına olanak sağlar. Ayrıca titreşim üreteci (osilatör) ya da devre anahtarı olarak da yaygın bir kullanımı olan transistörlerdeki yarı iletken element genellikle silisyum, kimi kez de germanyumdur. Başarısız uzun denemelerden sonra 1951'de gerçekleştirilen alan etkili transistörler (FET) ise, transistör ve direnç gibi binlerce devre elemanının tek bir kristal üzerinde elde edilmesine, böylece, çok küçük alanlarda pek çok sayıda (örneğin 1 mm²'de 1.000 tane) transistör devresi içeren tümleşik (entegre) devrelerin yapımına olanak sağlamıştır. Bu tümleşik devreler de, bilgisayar teknolojisinde mikrobilgisayarlar dönemi başlatmıştır.

sine yönelik açık kalp ameliyatları ile hasta organı, başka bir insandan alınmış sağlıklı organla değiştirmeyi amaçlayan organ nakli ameliyatlarının başarıyla uygulanmasına olanak sağlamıştı. Ancak, 1960'ların sonuna yaklaşırken, böbrek ve karaciğer gibi bazı organların naklinde izlenen tüm gelişmelere karşın, açık kalp ameliyatıyla onarılamayacak denli ilerlemiş kalp bozukluklarında hasta için tek yaşama umudu olan kalp nakli, henüz hayvanlar üzerinde sürdürülen denemelerden öteye gidemiyordu. 1959'un son ayında, Stanford Üniversitesi'nde asistan olan Shumway'in, bir köpeğin kalbini başka bir köpeğe naklederken uyguladığı yeni bir teknik, sonraki gelişmelerin başlangıcı oldu. Alıcının kalbindeki bazı bölümlerin, özellikle kulakçıkların vücutta ahkonulduğu ve vericiden alınan karıncıklar ile atardamarların özel dikiş tekniğiyle birleştirildiği bu ameliyattan sonra deney köpeğinin sekiz gün yaşaması yeni bir umut ışığıydı. Bunu izleyen sekiz yıl boyunca yaklaşık 200 köpeğe kalp nakli yaparak tekniğini geliştiren ve ameliyat sonrası ölüm oranını % 40 ile % 30'a kadar düşürmeyi başaran Shumway, 1967 Kasım'ında, vericinin ölümünü izleyen ilk yarım saat içinde kalbinin alınması koşuluyla, tıbbın insandan insana kalp naklini gerçekleştirebilecek düzeye ulaştığını duyuruyordu. Gerçekten de aradan bir ay geçmeden, 3 Aralık 1967'de Christiaan Barnard, Minnesota Üniversitesi'nde bir süre birlikte çalıştığı Shumway'in tekniğini uygulayarak Cape Town'da insandan insana ilk kalp naklini gerçekleştirdi.

6 Ocak 1968'de, Stanford Tıp Merkezi'nde, virüs enfeksiyonu nedeniyle kalbi çalışamayacak duruma gelmiş 54 yaşındaki bir erkek hastaya 43 yaşındaki bir kadının kalbini naklederek, ülkesinde bu tür ameliyatların öncüsü olan Shumway, alıcının on beş gün sonra ölmesine karşın, günümüzde kalp nakli ameliyatlarını sürdüren birkaç cerrahtan biridir. Vücudun doğal savunma sisteminin, yeni kalbe, tıpkı bir antijen ya da mikropmuşçasına tepki göstererek yabancı dokuyu reddetmesi ve bağışıklık sisteminin direncini kırmak için verilen ilaçların bu kez enfeksiyonlara karşı savunma gücünü azaltması nedeniyle, ameliyat sonrası ölüm oranının yüksek olduğu kalp nakli uygulamasına birçok cerrah karşı çıkarken, Shumway ve ekibi 1970 sonlarına değin yirmi altı hastaya kalp nakletmiş, bunlardan dokuzu, en çok iki yıl olmak üzere ameliyat sonrası yaşamını sürdürebilmişti. 1980'de geliştirdiği "siklosporin-a" adlı bir maddeyle organ nakli ameliyatlarında red olaylarının büyük ölçüde azaldığını ve insan kalbi naklinin yapay kalpten daha iyi bir çözüm yolu olduğunu savunan Shumway, koroner "by-pass" ve kapakçık ameliyatlarında uyguladığı yeni tekniklerle de kalp cerrahisinin gelişmesinde etkili olmuştur.

• BAKINIZ: C.N. BARNARD, CARREL, D. COOLEY, DE BAKEY.

SIBBERN, Frederik Christian
(1785-1870)

Danimarkalı filozof. Felsefenin yaşam ve gerçekliği konu edinmesi gereğini ileri sürerek Hegel'in öğretisini eleştirmiştir.

18 Temmuz 1785'te Kopenhag'ta doğdu, 16 Aralık 1870'te aynı kentte öldü. Ortaöğrenimini bitirdikten sonra Kopenhag Üniversitesi'nde psikoloji, felsefe ve tanrıbilim okudu. 1813'te bu üniversitede profesörlüğe yükselerek emekliliğine değin görevini sürdürdü. Sibbern önce Alman filozoflarını, özellikle 19.yy'da pek yaygın olan İdealizm ve Romantizm akımlarını inceledi. Danimarka'da yayılmaya başlayan Hegel felsefesine karşı çıkarak psikoloji deneylerine dayanan gerçekçi bir evren görüşü geliştirmeye çalıştı.

Sibbern'e göre felsefenin görevi birtakım soyut kavramlara dayanan kuramlarla uğraşmak değil yaşamı ve onunla ilgili gerçekleri açıklamaktır. Felsefe algılanan, yaşanan gerçeklere dayanan bir temel üstüne kurulmalı ve sorunları çözümleyici bir yöntemle ele almalıdır. Varoluşu kavramak için yalnız tümel kavramlara bağlanmanın gereği yoktur, insan onu, gelişme süreçleri içinde ortaya çıkan, olaylarla da bilebilir. Çünkü "kendinde varlık" yaşanan doğadadır ve bireylere algı yoluyla verilebilecek niteliktedir. Varoluş, kendi içine kapalı bir bütün değil, tikel öğelerden kuruludur. Tikel öğeler de öznece kavranabilir. Bu nedenle, kuramsal olarak, bilgiyi sınırlandırmak yanıltıcıdır.

Sibbern, psikoloji verilerine dayanarak duyularla ilgili bir öğreti geliştirmiş ve bilginin sağlanmasında, dış nesnelerin kavranmasında duyuların önemini vurgulamış; özellikle psikoloji kuramlarıyla fizyoloji olgularını, deneyden yararlanarak, uzlaştırmaya çalışmıştır. Bu iki bilim arasında, nesnel bakımdan, bir bağlantının bulunduğunu, bilgi sorununun çözümünde bu bağlantıdan yararlanmanın gereğini savunmuştur.

• YAPITLAR (başlıca): *Manneskets Aandlige Natur og vaesen*, 1819, ("İnsanın Tinsel Yapısı Üstüne"); *Speculativ Kosmologie*, 1846, ("Kuramsal Kozmoloji").

SIBELIUS, Jean
(1865-1957)

Finlandiyalı besteci. Ulusal temel üzerinde oluşturduğu müziği, belirli bir akıma bağlanmadan Geç Romantikler'le çağdaş besteciler arasında yer alır.

8 Aralık 1865'te Hämeenlinna'da doğdu, 20 Eylül 1957'de Helsinki yakınlarında, Järvenpää'da öldü. Finlandiya-İsveç karışımı bir soydan gelen bir

askeri doktorun oğluydu. Müzik yeteneğini küçük yaşta göstererek keman dersleri aldı. Daha sonra Helsinki Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi görmeye başladıysa da, ikinci yıl üniversiteden ayrılarak Helsinki Konservatuvarı'na girdi. Burada Fin müziğinin gerçek kurucusu olarak tanınan ünlü besteci ve eğitimci Martin Wegelius'dan (1846-1906) besteleme dersleri aldı. 1889'da Berlin'e giderek Albert Becker'in, ertesi yıl da Viyana'da Robert Fuchs'un öğrencisi oldu. 1891'de Viyana'dan ayrılarak ülkesine döndü. 1892'de Helsinki Konservatuvarı'nda müzik kuramı ve keman dersleri vermeye başladı. Aynı yıl, yapıtlarından oluşan bir konser düzenlendi. Ünlü orkestra yöneticisi ve besteci Robert Kajanus'un (1856-1933) yönettiği konserde ilk kez çalınan ve konusunu Fin mitolojisinden alan *Kullervo* senfonik şiiri, Sibelius'un kuşağının en önemli Fin bestecisi olduğunu gösterdi.

Senfonileri

1897'de Finlandiya senatosunun aldığı bir kararla Sibelius'a önce bir yıllık, daha sonra da ömür boyunca gelir bağlandı. 1899'da bestelediği *1. Senfoni*'si ve *Finlandiya* adlı senfonik şiiri ile ülkesinin en sevilen bestecisi oldu. *Finlandiya*, Fin halkının Çarlık Rusyası'na karşı bağımsızlık simgesi durumuna geldi. Bu yapıtla Sibelius'un adı ülkesinin sınırlarını aşarak tüm müzik dünyasında tanınmaya başladı.

Sibelius, 1900'de Paris Uluslararası Sergisi'ne katılan Helsinki Filarmoni Orkestrası'nda yardımcı şeflik yaptı. Ardından çeşitli Avrupa ülkelerinde yapıtlarını çaldırdı. 1914'te ABD'ye gitti. Bu gezisi sırasında Yale Üniversitesi tarafından kendisine onursal müzik profesörlüğü verildi. I. Dünya Savaşı başladığında ilk dört senfonisini bitirmiş bulunuyordu. Bu dönemde, 1903 tarihli *Valse triste* (Hüzünlü Vals) adlı ünlü yapıtının kazandığı olağanüstü başarıyı tekrarlamak amacıyla hafif, kısa parçalar yazdı. 8 Aralık 1915'te ellinci doğum yıldönümü nedeniyle *5. Senfoni*'si ilk kez seslendirildi. O gün, Finlandiya'da ulusal bir bayram günü gibi kutlandı.

1926'ya değin ara vermeden besteler yapan Sibelius'un son yapıtları *7. Senfoni, Tapiola* senfonik şiiri ve Shakespeare'in *Fırtına* oyunu için yazdığı aynı addaki uvertür oldu. Bu tarihten sonra beste yapmadı. Ama 1930'larda da popülerliği tüm dünyada benzeri görülmemiş biçimde artmaya devam etti. Beyin kanamasından ölünceye değin Järvenpää'daki evinde, otuz yıl beste yapmadan yaşadı.

Folklor malzemesine doğrudan el atmadan, kişisel yaratılarıyla ülkesini dile getirerek ulusal olabilen Sibelius, bu özelliğinin yanı sıra, romantik, klasik ve izlenimci (empresyonist) tanımlara da uyabilen bir müzik yazmıştır. Sanatının başlangıç döneminde genellikle Borodin ve Grieg, yer yer de Çaykovski'den etkilenmiştir. Gene de, bu dönem ürünlerinde bile kendine özgü dili ve üslubuyla seçkinleşebilmiştir. Romantik müzikten açık izler taşıdığı dönem 1905'e değin sürer.

İlk romantik Fin yaratısı olarak kabul edilen 1892 tarihli *Kullervo* senfonik şiirinden başlayarak Finlandiya tarihinden, *Kalevala* destanından ve doğa sevgisinden esinlenen müzik yapıtlarıyla, senfonik şiirin en kusursuz örneklerini vermiştir. Anlatılan konuyu bilmeyen dinleyiciyi de salt müzikle doyurabilen bu yapıtlar Richard Strauss'un ya da Liszt'in senfonik şiirlerini andırır.

Sibelius'un ilk iki senfonisi romantik özellikler gösteren ulusal akım örnekleridir. Kimi eleştirmenlere göre bu yapıtlar Borodin ve Çaykovski'nin bıraktıkları yerden başlamaktadır. Gösterişsiz ve duru *3. Senfoni* ise bir Kuzey postoral senfonisi sayılabilir. *4. Senfoni* sadeliği ve derinliğiyle bir anlamda Kuzey müziğinin özeti gibidir. Bu senfoninin heyecan ve gösterişten arınmışlığına karşın, *5. Senfoni*'de zengin renkler ve parlak bir melodik kuruluş vardır.

Sibelius'un armoni yapısında Debussy etkisi açıkça görülür. *6. Senfoni*'sinde bu etkilenme oldukça belirgindir. *7. Senfoni* başarılı bir kısa senfonidir. Yirmi dakika süren bu tek bölümlü senfoni, alışılmış dört bölümlü senfonilerin tüm bölümlerinin özelliklerini içerir. Bu yapıtlarıyla Sibelius, H. Berlioz ve G. Mahler kadar büyük bir orkestra ustası olduğunu göstermiştir.

Gençlik döneminde çok sayıda oda müziği yazmasına karşın, olgunluk döneminde yalnızca bir yaylı çalgılar dörtlüsü bestelemiştir. 1909 tarihli ve *Voces intimae* (Yürekten Sesleniş) adındaki bu dörtlü, onun *4. Senfoni*'sinin habercisi gibidir. Beethoven dörtlülerinin devamı sayılan ve onlarla aynı düzeyde kabul edilen bu yapıt, Sibelius'un sanatında bir doruk noktasıdır.

• **YAPITLAR (başlıca): Senfoni:** *1. Senfoni*, 1899; *2. Senfoni*, 1901; *3. Senfoni*, 1907; *4. Senfoni*, 1911; *5. Senfoni*, 1915, yeniden gözden geçirilişi 1916 ve 1919; *6. Senfoni*, 1923; *7. Senfoni*, 1924. **Senfonik Şiir:** *Kullervo*, 1892; *En Saga*, 1892; *Finlandiya*, 1899; *Tapiola*, 1925. **Sahne Müziği:** *Pelléas et Mélisande*, 1905. **Konçerto:** *Re Minör Keman Konçertosu*, 1903, yeniden gözden geçirilişi 1905. **Oda Müziği:** *Voces intimae*, 1909, (Yürekten Sesleniş). **Piyano Müziği:** *Fa Majör Sonat*, 1893. **Vokal Müzik** (din dışı): Soprano ve orkestra için *Luonnotar Senfonik Şiiri*, 1913; 100 kadar *Şarkı*.

SIDNEY, Philip
(1554-1586)

İngiliz devlet adamı, şair ve yazar. Ülkesinde Rönesans'ın önde gelen savunucularından biri olmuştur.

30 Kasım 1554'te Kent'de, Penshurst'de doğdu, 17 Ekim 1586'da Arnhem'de (bugün Hollanda'da) öldü. Saray çevresiyle yakınlığı olan soylu bir aileden geliyordu. Shrewsbury School'da ve Oxford Üniversitesi'ndeki Christ College'da öğrenim gördü. 1572-1575 arasında Avrupa'yı gezdi, Latince, Fransızca ve İtalyanca öğrendi. 1576'dan sonra Saray'da değişik görevler aldı. Kraliçe I. Elizabeth'in elçisi olarak Almanya'ya gitti. Katolik İspanya'ya karşı Avrupa'daki Protestan devletlerin birliğini sağlamak için ilişkilerde bulundu. Diplomasi dışında edebiyatla da yakın olarak ilgilendi. Edmund Spenser ve Thomas Watson (1557-1592) gibi dönemin ünlü şairleriyle yakınlık kurdu. Saray'da istediği önemli görevlere getirilmemesi sonucunda, zamanının çoğunu edebiyata verdi. Şiir ve düzyazı yapıtları yaşamı sırasında yayımlanmamakla birlikte edebiyat çevrelerinde el-

den ele dolaştı. Sidney, 1581'de Kent'den parlamento üyesi oldu, 1583'te de Sir unvanını aldı. 1585'te krallığın silah ve askeri gereçlerini sağlama görevine getirildi. Ertesi yıl İspanyollar'a karşı yapılan Zutphen çarpışmasında yaralanarak öldü.

Sidney'in 1578'de kraliçe I. Elizabeth için yazdığı *The Lady of May*, mask türünde pastoral bir oyundur. Başyapıtı sayılan *Arcadia* adlı düzyazı pastoral romansı 1577-1580 arasında beş kitap olarak yazmış, 1580-1884 arasında ise yepyeni bir biçimde yeniden düzenlemiştir. 1590'da ilk kez yayımlanan kitap, iki prensin aşk ve serüvenleri çevresinde çobanların masum dünyası ile şiddete dayanan bir dünyayı karşı karşıya koyan bir pikaresk romanstır. Kahramanlık destanı, şövalye romanı ve pastoral edebiyat geleneklerini birleştiren *Arcadia* 16. yy İngiliz edebiyatının düzyazı türündeki başyapıtlarındandır. Sidney'in, 1582'de yazdığı *Astrophil and Stella* adlı yapıtı ise, tutkulu aşkın değişik ruh hallerini yansıtan, Petrarca geleneğinde yazılmış sonelerden oluşur. Sidney, bu yapıtıyla Elizabeth döneminin usta sone yazarları arasına girmiştir. Soneleriyle aynı dönemde yazdığı bir başka ünlü yapıtı da *Defense of Poesie* ("Şiir Savunusu") ya da bir başka adıyla *An Apologie for Poetrie*'dir ("Bir Şiir Övgüsü"). Sidney, Aristoteles, Plato, Horatius gibi Klasik dönem yazarlarının etkilerini Hıristiyanlık etkileriyle usta bir biçimde birleştirmiş, Rönesans edebiyat anlayışının en kapsamlı örneklerinden birini vermiştir. Sanatın ahlaki işlevi, edebi türlerin ayrılığı, edebiyatta klasik modellerin örnek alınması gibi, daha sonra Yeni-Klasik (Neo-Klasik) edebiyat eleştirisinin temel savları olan ilkeleri vurgulamış ve getirdiği yeni ölçütlerle İngiltere'de Rönesans'ın önde gelen savunucularından biri olmuştur.

Philip Sidney, çağının edebiyat hareketleriyle olduğu kadar bilimsel araştırmalarıyla da yakından ilgilenmiş bir kültür adamıdır. Yazarlığını, idealist bir politikacı ve asker kimliğiyle ve bir eylem adamının şövalye ruhuyla birleştirebilmesi nedeniyle, Elizabeth döneminde ideal Rönesans saray adamı tipi olarak görülmüştür.

- **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Astrophel and Stella*, (ö.s), 1591, ("Astrophel ve Stella"). **Düzyazı:** *Arcadia*, (ö.s), 1590; *Defence of Poesie*, (ö.s), 1595, ("Şiir Savunusu"). **Çeşitli:** *The Complete Works*, (ö.s), 4 cilt, A.Feuillerat (der.), 1912-1926, ("Tüm Yapıtlar").

- **KAYNAKLAR:** J. Buxton, *Sir Philip Sidney and the English Renaissance*, 1954; K.Muir, *Sir Philip Sidney*, 1960; N.L.Rudenstine, *Sidney's Poetic Development*, 1967.

- **BAKINIZ:** SPENSER.

SIEGBAHN, Karl Manne
(1886-1978)

İsveçli fizikçi. X ışını spektroskopisine üstün duyarlık kazandırmış, çalışmalarıyla atomun yapısına ışık tutmuştur.

Karl Manne Georg Siegbahn 3 Aralık 1886'da Örebro'da doğdu, 26 Eylül 1978'de Stockholm'da öldü. Rydberg'in asistanlığını yaptığı Lund Üniversitesi'nden 1911'de doktora derecesini alıp, aynı üniversitede öğretim üyesi olarak çalışmaya başladı. 1920'de, Rydberg'in ölümüyle boşalan Fizik Kürsüsü profesörlüğünü üstlendi, 1923'te de aynı görevle Uppsala Üniversitesi'ne geçti. 1937'de, İsveç Kraliyet Bilimler Akademisi'ne bağlı olarak kurulan Nobel Fizik Enstitüsü'nün yöneticiliğine ve Stockholm Üniversitesi fizik profesörlüğüne getirilen, ulusal ve uluslararası birçok ödül almış olan Siegbahn'a, X ışınlarıyla ilgili gelişme ve araştırmaları nedeniyle 1924 Nobel Fizik Ödülü verildi.

Oğlu Kai Manne Börje Siegbahn (1918) da özellikle alfa, beta ve gamma ışınlarının spektroskopisine ilişkin çalışmalarıyla tanınmış bir fizikçidir. 1954'ten bu yana (1985) Uppsala Üniversitesi'nde fizik profesörü olan K.M.B. Siegbahn, 1981 Nobel Fizik Ödülü'nü ABD'li fizikçiler Nicolaes Boembergen ve Arthur Schlewlow ile bölüşmüştür.

X ışınları üzerindeki araştırmalarına 1912'de başlayan Siegbahn'ın bu alana ilk katkısı, deney aygıtlarında üstün gelişmeler sağlayarak, çok yüksek duyarlıklı ölçümlere ulaşmasıdır. Geliştirdiği aygıtlarla, sodyumdan uranyuma dek tüm elementlerin X ışını tayflarını en ince ayrıntılarına varıncaya değin belirleyip, daha önce Barkla'nın saptamış olduğu K ve L serilerinde yeni çizgiler bulunduğunu gösterdi, ayrıca 1916'da yeni M ve N serilerini buldu. Bohr'un atom modeliyle birleştirildiğinde çeşitli yörüngelerdeki elektron sayılarının belirlenmesine yol açan bu bulgular, atomun yapısına ilişkin önemli ipuçlarıydı. Siegbahn'ın bulgularıyla, K tabakasında 2, L tabakasında 3 grup halinde 8, M tabakasında ise 5 grup halinde 18 elektron bulunduğu anlaşıldı. 1924'te iki yardımcısıyla birlikte, X ışınlarının cam prizmada tıpkı ışık gibi kırıldığını belirleyerek, yıllardır sürüp giden dalga-parçacık tartışmasının noktalanmasına önemli katkıda bulunan Siegbahn, cam üzerinde çok sık çizgili kırınım ağlarıyla gerçekleştirdiği deneylerle, morötesine yakın dalgaboylarındaki X ışınlarının özelliklerini ilk kez inceledi; ayrıca, bu tür kırınım ağlarının yapılabilmesi için özel bir cam çizme makinesi geliştirdi. Nobel Fizik Enstitüsü'nün yöneticiliğini üstlendikten sonra ülkesinde çekirdek fiziği araştırmalarının öncüsü olan Siegbahn'ın denetimindeki araştırmalar, İsveç'e 1200 kV'luk bir hızlandırıcı ile 44 MeV'luk bir siklotron kazandırmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Spektroskopie der röntgenstrahlen*, 1923, ("X Işınları Spektroskopisi").

- **BAKINIZ:** BARKLA, BOHR, W.H. ve W.L.BRAGG, MOSELEY, RYDBERG.

SIEMENS, Werner von
(1816-1892)

Alman, mucit ve sanayici. Elektrikli telgrafı geliştirerek uluslararası haberleşme alanına önemli katkılarda bulunmuştur.

Ernst Werner von Siemens 13 Aralık 1816'da Hannover yakınındaki Lenthe'de doğdu, 6 Aralık 1892'de Berlin'de öldü. Varlıklı bir toprak sahibinin on çocuğundan en büyüğüydü. Lübeck'te ortaöğrenimini tamamladıktan sonra 17 yaşında Berlin Topçuluk ve Mühendislik Okulu'na girdi. Bir düelloya karıştığı için Magdeburg'da geçirdiği kısa tutukluluk döneminde hücresinde başladığı kimyasal deneyleri 1838'de subay olarak gönderildiği garnizonda da sürdürdü. 1840'ta annesi ve babası öldüğünden öteki dokuz kardeşine bakma sorumluluğuyla karşı karşıya kalması onu subay aylığı dışında ek gelir aramaya yöneltti. 1841'de Berlin'deki top atölyelerine atandıktan sonra başladığı araştırmalar yaşamına yeni bir ufuk açtı. 1841'de geliştirdiği elektroliz yoluyla altın ve gümüş kaplama yönteminin patent hakkını 1843'te İngiltere'de satan kardeşi Wilhelm, bu buluştan *önemli* bir ticari kazanç sağladı.

Werner Siemens, C.Wheatstone'un geliştirmiş olduğu elektrikli telgrafı gördükten sonra uluslararası haberleşmede kullanılmak üzere bunun daha gelişmiş bir modeli üzerinde çalışmaya başladı. 1847'de genç bir makinist olan Johann Georg Halske'nin (1819-1890) yardımıyla Berlin'de bir telgraf imalat atölyesi açtı ve buluşunu yaymaya başladı. 1848'de Kuzey Almanya'da telgraf hattı döşemek üzere Prusya hükümetiyle bir sözleşme yaptı. Danimarka'yla düşmanlığın arttığı bu dönemde Frankfurt'la Berlin arasında Avrupa'nın ilk büyük telgraf hattını döşedi. 1849'da şirketin çalışmalarına ağırlık vermek amacıyla subaylıktan ayrılan ve ertesi yıl da Prusya hükümetiyle sözleşmesi iptal edilen Siemens, Rusya'ya gitti. St.Petersburg'dan (bugün Leningrad) Kırım'a dek uzanacak bir telgraf hattı döşeme işine girdi. Projenin büyüklüğü nedeniyle 1853'te St.Petersburg'da Siemens ve Halske Şirketi'nin bir şubesini kurarak başına kardeşi Carl'ı (1829-1906) getirdi. Bu işten sağladığı kârla hem elektrikli telgrafta, hem de sualtı telgraf hattı konusunda araştırmalarını sürdürdü; yeraltı kablolarının kauçuğa benzer doğal bir madde olan gütaperkayla eksiz olarak kaplanarak yalıtılması yöntemini geliştirdi. Sualtı telgraf kablosu döşemesi konusunda İngiliz hükümetine danışman olduktan sonra kardeşi Wilhelm'in Londra'da kurduğu şirket şubesi telgraf kablosu üretimi ve döşemesi işine girdi. Werner ve Wilhelm Siemens, denizaltına kablo döşemek için Faraday adlı bir geminin tasarımını gerçekleştirdiler ve Londra'dan başlayıp Berlin, Odessa ve Tahran üzerinden Kalküta'ya uzanan ve yapımı 1870'te tamamlanan Hint-Avrupa telgraf hattını döşediler.

Werner Siemens'in en önemli buluşu 1866'da geliştirdiği kendi kendini harekete geçiren elektrik jeneratörüdür. Dinamo ilkesini jeneratöre uygulayarak armatür, elektromanyetik alan ve güç çıkışını tek bir devre halinde bağlayan W. Siemens böylece üretilen elektriğin bir bölümünden yararlanarak sargıların çevresinde mıknatıs etkisi yaratacak güçlü bir elektromanyetik alan oluşturdu. Pahalı ve ağır mıknatısların sürekli kullanım zorunluluğunu ortadan kaldıran bu buluşu elektriğin sanayide ve kent içi ulaşımda yaygın olarak kullanılmasını olanaklı kıldı.

Siemens ve Halske şirketi karayolu taşıtları, elektrikli lokomotifler, güç istasyonları konusunda uzmanlaşarak 1879'da dünyanın ilk tramvay hattını kurdu. Telefonun ve elektrokimyanın gelişmesine de katkıları olan Werner Siemens 1889'da şirketin aktif yöneticiliğinden ayrıldı.

Siemens büyük sanayicilerin çıkarlarını savunan Alman İlerici Partisi'nin (daha sonra Ulusal Liberal Parti) kurucularından biriydi. 1866'da Prusya Temsilciler Meclisi'ne girdikten sonra artan askeri harcamalara sürekli karşı koydu. Zararlı olduğu gerekçesiyle grevlere şiddetle karşı çıkmakla beraber kendisine bağlı şirketlerde üretkenliği artırmak amacıyla kâr ortaklığı sistemini kurarak emekli ve dul aylığı için bir fon ayırdı. Öte yandan geniş ölçekli üretim olgusunu zamanında gördüğü için piyasaya kaliteli ve standart mal sunma konusuna önem verdi. 1860'ta Berlin Üniversitesi'nden onursal doktorluk unvanı aldı. 1873'te Berlin Bilimler Akademisi üyeliğine kabul edildi. 1877'de Prusya hükümetine öneride bulunarak ve parasal destek sağlayarak Physikalisch-technologische Reichsanstatt adlı bilimsel araştırma enstitüsünün kurulmasına katkıda bulundu, aynı yıl kendisine soyluluk unvanı verildi. Almanya'da patentlere ilişkin yasaların hazırlanmasına da katkıda bulunan Siemens'in bilimsel ve teknolojik konulara ilişkin yazılarıyla yaşamöyküsü ölümünden önce yayımlanmıştır. Öldüğünde elektrikli araçlar üretiminde Almanya'nın en büyük kuruluşu olan şirketi sonraki yıllarda da büyümeyi sürdürerek I.Dünya Savaşı sonrasına değin aile şirketi olma özelliğini korumuştur.

• BAKINIZ: WHEATSTONE, Wilhelm SIEMENS.

SIEMENS, Wilhelm von
(1823-1883)

Alman asıllı İngiliz mucit ve sanayici. Açık ocak üretim yöntemini geliştirerek çelik üretimine hız kazandırmıştır.

Carl Wilhelm von Siemens 4 Nisan 1823'te Hannover yakınındaki Lenthe'de doğdu, 19 Kasım 1883'te Londra'da öldü. Werner Siemens'in kardeşidir. Özel öğretmenlerden ders aldıktan sonra onu bir işadamı olarak yetiştirmek isteyen babası tarafından amcasının bankasına girmek üzere Lübeck'te bir ticaret okuluna gönderildi. Ancak Werner'in önerisi üzerine üç yıl Magdeburg'daki bir teknik okulda okudu. Göttingen Üniversitesi'nde bir yıl kadar kimya öğrenimi gördükten sonra ücretsiz çırak öğ-

renci olarak Magdeburg'daki bir buhar makineleri fabrikasına girdi. 1843'te İngiltere'ye giderek Werner'in elektroliz yöntemini satmayı başardı. Ertesi yıl buhar makinelerinde hız ayarlamaya yarayan dişli sistemi ile baskı tekniğine ilişkin buluşlarını satmak için İngiltere'ye ikinci gidişinde aynı başarıyı gösteremedi. Ancak bundan yılmayarak geçim sıkıntısına karşın İngiltere'ye yerleşti.

1851'de bulduğu su tüketimini ölçme saatinden elde ettiği patent geliriyle Londra'da bir büro açıp küçük kardeşlerinden Carl (1829-1906) ve Friedrich'i (1826-1904) yanına aldı. 1840'larda Friedrich'le birlikte başladığı artık ısının sakınımı ve yeniden kullanımı çalışmalarını, 1861'de demir fırınlarına uygulayarak açık ocak üretim yöntemini geliştirdi. Ocakta oluşan ısının bir bölümünün yakım havasının ve yakıt gazının ısıtılmasında kullanılmasını temel alan bu yöntemle düşük nitelikli kömürden yüksek verimlilik elde etmek olanaklı duruma geldi. Önceleri cam yapımında kullanılan bu buluş, daha sonra çelik üretiminde o güne değin kullanılan "Bessemer dönüştürücüleri"nin yerini alarak bu alanda da yaygın biçimde kullanılmaya başlandı. Aynı tekniği Fransız metalurji mühendisi E.P.Martin de geliştirdiğinden, açık ocaklı fırınlarda çelik üretimi bugün Siemens-Martin işlemi olarak adlandırılır.

Siemens 1869'da Güney Galler'de bulunan Landore'da kendi çelik fabrikasını kurdu. Başta işleri iyi gittiyse de 1880'lere doğru zarar etmeye başladı. Bu arada 1850'den beri acentası olarak çalıştığı Siemens ve Halske şirketinin Londra kolunu kurup 1858'de elektrik kablosu üretimine geçti. 1863'te Kent'e bağlı Charlton'da bir fabrika kurdu ve iki yıl sonra şirketin Londra kolunun adını Siemens Kardeşler olarak değiştirdi. 1874'te bu şirket adına Rio de Janeiro ile Montevideo arasında bir elektrik kablosu hattı döşedi. Bir yıl sonra da İngiltere ile ABD arasındaki ilk doğrudan hattı gerçekleştirdi. Sonraki yıllarda ağabeyi gibi elektrik aydınlanması ve elektrikli taşıma işlerine yöneldi. Ark lambalarını geliştirerek British Museum'da ve başka yerlerde kullandı. Ölümünden kısa bir süre önce Kuzey İrlanda'daki Portrush elektrikli demiryolu hattının yapımını üstlendi.

1859'da Glasgow Üniversitesi'ndeki bir profesörün kızkardeşiyle evlenip İngiliz yurttaşlığına geçen Wilhelm Siemens, adını William olarak değiştirdi. Çok sayıda mesleki kuruluşun başkanlığını yaptı ve 1883'te şövalyelik unvanını aldı. Anıları ve bilimsel yazıları ölümünden sonra derlenerek yayımlandı.

• **BAKINIZ** : BESSEMER, P.E.MARTIN, Werner SIEMENS.

SIENKIEWICZ, Henryk
(1846-1916)

Polonyalı romancı. Ülkesinin tarihini ve toplumsal sorunlarını konu alan yapıtlarıyla 19.yy sonu Polonya edebiyatının en tanınmış yazarlarından biri olmuştur.

5 Mayıs 1846'da Wola Okrzejska'da doğdu, 15 Kasım 1916'da İsviçre'de, Vevey'de öldü. Orta halli, toprak sahibi bir ailenin çocuğuydu. Çocukluğu doğduğu köyde geçti. Ortaöğrenimini, ailesiyle birlikte taşındığı Varşova'da yaptı. Varşova Üniversitesi'nde edebiyat ve tarih okudu, ancak 1871'de öğrenimini yarıda bırakarak gazeteciliğe başladı. Varşova'daki öğrencilik yıllarından başlayarak Rusya, Prusya ve Avusturya arasında bölünmüş ülkesinin içinde bulunduğu çelişkileri yaşadı. A. Comte'un o yıllarda Polonya'da yaygınlaşan pozitivist görüşlerine yakınlık duydu. Bu dönemde, bilimsel gelişmeler üzerine yazdığı makalelerde olduğu kadar sanat anlayışında da Pozitivizm'den etkilendi.

İlk romanı *Na marne*'yi ("Boşuna") 1872'de yayımladı. 1876-1878 arasını *Gazete polska*'nın muhabiri olarak ABD'de geçirdi, bir süre de Paris'te ve İtalya'da kaldı. Ülkesine döndüğünde yayımladığı "Laternik" ("Fener Bekçisi") ve "Bartek Zwyciezca" ("Galip Bartek") gibi öyküleriyle büyük başarı topladı. 1882-1887 arasında *Slowa* gazetesinin yayın yönetmenliğini üstlendi. 1900'de, yazarlığının otuzuncu yılı nedeniyle, kendisine Kielce yakınlarındaki Oblegorek köşkü armağan edildi. 1905'te Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldı. I.Dünya Savaşı yıllarında ve sürgüne gönderildiği İsviçre'de Polonya'nın bağımsızlığı için çalıştı.

Ogniem i mieczem ("Çelik ve Ateşle"), *Potop* ("Tufan") ve *Pan Wolodyjowski* ("Wolodyjowski Beyefendi") adlı romanlardan oluşan tarihsel roman üçlemesi Sienkiewicz'in başyapıtlarındandır. 17.yy sonlarında Polonyalılar'ın Kazaklar ve İsveçliler'e karşı mücadelelerini konu alan yapıt, Polonyalılar'ın kahramanlıklarını bir destan havası içinde anlatır. Tarihsel doğruluğu tartışmalı olmakla birlikte, yapıt, güçlü anlatımıyla, canlı betimleme ve diyaloglarıyla dikkati çeker. Psikolojik derinlik eksikliğine karşın, Sienkiewicz, dil özellikleri dahil olmak üzere 17.yy ruhunu ustalıkla canlandırabilmiştir.

Sienkiewicz'in en tanınan yapıtı, Neron dönemi Roma'sını konu alan, otuz kadar dile çevrilen ve birkaç kez de filme çekilen *Quo vadis* (Kovadis) adlı tarihsel romanıdır. Tarihsel yapıtları dışında çağdaş toplumsal sorunlara da eğilen Sienkiewicz, *Bez dogmatu* ("Dogmaları Olmayan") adlı romanında, yüksek sınıftan, değerleri çökmekte olan bir adamın psikolojik çözümlemesine girişir.

Sienkiewicz, tarihsel romanın öncüsü Sir Walter Scott'un etkilerini taşıyan tarihsel romanlarıyla büyük popülerlik kazanmıştır. Parçalanmış ve bağımsızlık özlemi içindeki Polonya'da ulusal bilinci canlandırmada önemli bir rol oynayan yapıtlarıyla. I. Dünya Savaşı'na uzanan dönemde ülkesinin edebiyat

alanında olduğu kadar siyasal alanda da sözcülüğünü üstlenmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Na marne,* 1872, ("Boşuna"); *Ogniem i mieczem,* 1884, ("Çelik ve Ateşle"); *Potop,* 1886, ("Tufan"); *Pan Wolodyjowski,* 1888, ("Wolodyjowski Beyefendi"); *Bez dogmatu,* 1891, ("Dogmaları Olmayan"); *Rodzina Polanieckich,* 1894, ("Polanieckich Ailesi"); *Quo vadis,* 1896, (Kovadiş); *Krzyzacy,* 1900, (Töton Şövalyeleri). **Çeşitli:** *Listy z podrozy do Ameryki,* 1876-1878, ("Amerika Yolculuğu Mektupları"); *W pustyni i w puszczy,* 1911, ("Çölde ve Yabanda").

• **KAYNAKLAR:** M.Giergielewicz, *Henryk Sienkiewicz,* 1968; W.Lednicki, *Henryk Sienkiewicz: A Retrospective Synthesis,* 1960.

SIGER [Brabantlı]
(1235-1282)

Fransız, filozof. Paris Üniversitesi'nde İbn Rüşd'ün geliştirdiği Aristotelesçi öğretiyi savunmuştur.

1235 dolaylarında Hollanda'nın Brabant kentinde doğdu, Orvieto'da öldü. 1266'dan sonra öğretmen olarak geniş bir etki alanı oluşturdu, Paris papazı Stephan Tempier'nin dinsizlikle suçlamaları yüzünden biri 1270, öteki 1277'de olmak üzere, iki kez yargılandı. Paris Üniversitesi'nde tanrıbilim ve felsefe okuttuğu sırada İbn Rüşd ve onun yorumladığı Aristoteles felsefesiyle ilgilendi.

Siger'e göre felsefe sorunlarının çözümünde biri tanrısal bildiri *(vahy)* öteki us ilkeleri olmak üzere iki kaynak vardır. Usun yeterli ve kesin sonuca ulaştırıcı olmadığı yerde tanrısal bildiriye başvurmak gereklidir. Bu iki kaynağa uyan bir bilgide kuşku yoktur, kesinlik vardır. O, bu konuda İbn Rüşd'ün usa tanıdığı üstünlük ve önceliğe inanmaz, tanrısal bildiriye güvenir. Oysa İbn Rüşd'e göre tanrısal bildirinin çözemediği bir sorunu ancak us aydınlatabilir, us ışığı varken tanrısal bildiriye öncelik tanımanın gereği yoktur.

Siger'in inanla usu, gerçeğin kavranmasında, birbirini denetleyen iki ilke saymasına Aquino'lu Thomas da karşı çıkarak, Paris Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmada "usun inandan üstün olduğunu savunmanın dine aykırı düştüğü bilinmelidir" demiş ve Siger'i suçlamıştır. Siger ise, tanrısal bildirinin üstünlüğünü yadsımamış, onun yanında usun da güvenilir bir kaynak olduğunu ileri sürmüştür. Onun gerçeğin bilinmesinde usla tanrısal bildiriyi kaynak olarak tanıması tanrıbilimciler arasında yüz yıllar boyunca sürüp giden tartışmalara yol açmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Impossibilitate,* (ö.s.), 1898, ("Olanaksızlık"); *De Aeternitate Mundi,* (ö.s.), 1937, ("Evrenin Sonsuzluğu Üstüne"); *Quaestiones Super Libros Physicorum,* (ö.s.), 1941, ("Fizikçilerin Üstün Kitapları Konusunda Araştırmalar"); *Quaestiones in Metaphysicam,* (ö.s.), 1948, ("Metafizikle İlgili Araştırmalar").

• **BAKINIZ:** İBN RÜŞD, THOMAS [Aquino'lu].

SIGISMUND
(1368-1437)

Macaristan, Almanya, Bohemya ve Lombardiya kralı ve Kutsal Roma-Germen İmparatoru. Katolik Kilisesi'ndeki bölünmeye son vermeye çalışmıştır.

15 Şubat 1368'de Nürnberg'de (bugün FAC'de) doğdu, 9 Aralık 1437'de Znojmo'da (bugün Çekoslovakya) öldü. Sigismond ya da Zsigmond adlarıyla da anılır. Bohemya Kralı ve Kutsal Roma-Germen İmparatoru IV. Karl von Luxemburg'un küçük oğludur. 1378'de babasının ölümünün ardından ağabeyi Bohemya Kralı IV. Venceslas (1361-1419) Almanya kralı ve Kutsal Roma-Germen İmparatoru, o ise küçük bir sınır kenti olan Brandenburg'un markgrafı (markiye denk düşen bir soyluluk unvanı) oldu. 1385'te Macar Kralı I.Lajos'un kızı Maria'yla evlendikten iki yıl sonra taç giyerek, karısıyla birlikte Macar tahtına çıktı.

Krallığını Napoli Kralı Ladislas'a karşı korumak için gereksindiği kaynakları 1388'de Brandenburg'u para karşılığında Moravyalı Jobst'a rehin vererek ve Macar köylülerine ağır vergiler koyarak karşılamaya çalıştı. İzlediği yayılmacı dış politika doğrultusunda, ağabeyi IV.Venceslas ile Bohemya soyluları arasındaki iktidar mücadelelerine karıştı. Birçok kez taraf değiştirdikten sonra 1396'da ağabeyiyle barış yaparak Almanya'nın piskopos yardımcısı olmayı başardı. Aynı yıl hızla Macaristan içlerine doğru ilerlemekte olan I.Bayezid (Yıldırım) komutasındaki Osmanlı ordusuna karşı papa IX.Bonifacius'un önderliğinde bir haçlı seferi düzenledi. Eylül 1396'da Niğbolu'da yapılan savaşta Osmanlılar karşısında ağır bir yenilgiye uğradı.

1400'de IV.Venceslas'ı devirerek Almanya kralı olan Platin Kontu Rupert'in 1410'da ölmesi üzerine, Moravyalı Jobst'la Alman tahtı için mücadeleye girişti. 1411'de Jobst'un ölümü üzerine seçici prenslerin çoğunun desteğini sağlayarak Almanya krallığına seçildi.

1412-1413 yıllarında Venedikliler'e karşı İtalya'ya bir sefer düzenledi. Bu seferi sırasında, 1378'de biri Avignon'da diğeri Roma'da olmak üzere iki ayrı papanın papalık üzerinde hak iddia etmesinden beri süren Katolik kilisesi içindeki Büyük Doğu Bölünmesi'ne son vermek ve kilisenin birliğini sağlamak amacıyla girişimlerde bulundu. Bu iki papadan ayrı olarak Pisa'da papalığını ilan etmiş olan XXIII.Johannes'i bir konsil toplamaya ikna etti. 1414'te Konstanz'da toplanan konsilin çalışmaları sonucu 1417'de Katolik kilisesi içindeki bölünme son buldu. Bu sırada, görüşlerini savunmak için konsile davet ettiği ve can güvenliğini sağlayacağına söz verdiği Çek din reformcusu Jan Hus'un 1415'te kiliseye karşı geldiği gerekçesiyle yakılarak öldürülmesine engel olmadı. Jan Hus'un izleyicilerinin büyük tepkisine neden olan bu olay 1419'da ağabeyi IV.Venceslas'ın ölümünün ardından vârisi olduğu Bohemya tahtına çıkmasını engelledi. Jan Hus'un izleyicilerinin Bohemya'da başlattıkları dinsel ve ulusal ayaklanma sırasında

birçok kez yenilgiye uğradı ve Bohemya tahtına ancak ölümünden bir yıl önce, 1436'da çıkabildi.

1428'de Osmanlılar'a karşı yeni bir sefer düzenleyerek yenilen Sigismund, 1431'de İtalya'ya giderek Lombardiya tahtını ele geçirdi. 1433'te ise Kutsal Roma-Germen imparatoru olarak taç giydi. Ölümünden sonra tek çocuğu olan kızı Elisabeth'in kocası Habsburg sülalesinden Avusturya Dükü V.Albercht, (1397-1439) II.Albert adıyla Macaristan Bohemya ve Almanya kralı oldu.

• BAKINIZ: BAYEZİD I [Yıldırım], KARL IV von LUXEMBURG.

SIGNAC, Paul
(1863-1935)

Fransız, ressam. Yeni İzlenimcilik'in (Neo-Empresyonizm) en önemli temsilcilerindendir.

11 Kasım 1863'te Paris'te doğdu, 15 Ağustos 1935'te aynı kentte öldü. 1882'de Monet'nin yapıtlarından etkilenerek ressam olmaya karar verdi. İzlenimci (empresyonist) resimler yaptı. 1884'te Seurat ile tanıştı. Aynı yıl Société de Artistes Independants'ın (Bağımsız Sanatçılar Derneği) kurulmasına katıldı. Bu tarihten sonra Seurat ile birlikte yeni izlenimci teknikleri geliştirmeye koyuldu. 1891'de Seurat'nın ölümünden sonra Yeni İzlenimcilik'in sözcüsü durumuna geldi. 1899'da akımın ilke ve kuramlarını *D'Eugène Delacroix au néo-impressionisme* ("Eugène Delacroix'dan Yeni İzlenimcilik'e") adlı kitabında topladı. 1908'de Société de Artistes Independants'ın başkanı oldu ve bu görevi ölümüne değin sürdürdü.

Signac, Seurat ile tanıştıktan sonra İzlenimcilik'ten uzaklaşarak, yeni izlenimci tekniklerin geliştirilmesine katkıda bulunmuştur. Renklerin palette karıştırılmadan ayrı ayrı fırça vuruşlarıyla tuvale uygulanmasına dayanan divizyonizm tekniğini, bu sanatçılar daha da ileri götürerek düzenli, hatta geometrik bir sisteme dayanan noktalar halinde uygulamaya başlamışlardır. Bazı eleştirmenler özellikle Seurat'dan daha bilimsel ve kesin bir tavır içinde olan Signac'ın yapıtlarını tek düze ve mekanik olarak nitelendirirken, bazıları da görsel algılama yoluyla birleşen renk noktalarının ve aralarda kalan beyazların yapıta olağanüstü bir ışıltı kazandırdığını savunmuşlardır.

Fransa'nın hemen hemen her bölgesini gezen ve edindiği izlenimleri atölyesinde tuvale aktaran Signac, tüm yaşamı boyunca Yeni İzlenimcilik'e bağlı kalmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Resim:** *Natürmort*, 1883, Devlet Müzesi, Berlin; *Bay Ch. Henry'nin Renkli Dairesinin Uygulanması*, 1888-1889, Güzel Sanatlar Müzesi, Boston; *Félix Fénéon'un Portresi*, 1890; *Sannois'da Seine Nehri*, 1901, Ulusal Galeri, Prag; *Sarı Yelkenli*, 1904, Güzel Sanatlar Müzesi, Besançon; *İstanbul*, 1909; *Limana Giriş, Marsilya*, 1911, Modern Sanatlar Müzesi, Paris; *Arts Köprüsü*, 1928, Petit-Palais, Paris. **Kitap:** *D'Eugène Delacroix au néo-impressionisme*, 1899,("Eugène Delacroix'dan Yeni İzlenimcilik'e").

• **KAYNAKLAR:** L.Cousturier, *P.Signac*, 1922.

• BAKINIZ: SEURAT.

SIGNORELLI, Luca
(Ykş. 1445-1523)

İtalyan, ressam. Kütlesel ve hareketli figürleri ile Yüksek Rönesans anlayışına öncülük etmiştir.

Cortana'da doğdu, 16 Ekim 1523'te aynı kentte öldü. Çeşitli kaynaklarda Piero della Francesca'nın yanında yetiştiği ve bazı yapıtlarında ustasına yardımcılık ettiği ileri sürülür. 1475 dolaylarında Floransa'da çalışmaya başladı. Orada Pollaiuolo kardeşlerle ve Verrocchio ile tanıştı. 1476-1479 arasında Loreto Katedrali için bir dizi fresk yaptı. 1479'da Cortana'ya döndü ve çeşitli resmi görevler üstlendi. 1481'de Sistina Şapeli'nin dekorasyonunda çalışmak üzere Roma'ya çağrıldı. Bu çalışması 1483'e değin sürdü. Yeniden döndüğü Floransa'da Lorenzo de Medici (Muhteşem) için çeşitli uygulamalar yaptı. 1497-1498 arasında Siena yakınlarındaki Monte Oliveto Maggiore Manastırı'nın dekorasyonunu tamamladı. 1499'da daha önce Benezzo Gozzoli ve Fra Angelico tarafından başlanan Orvieto Katedrali fresklerini bitirmek üzere Orvieto'ya çağrıldı. 1512 dolaylarında Floransa'da elçi olarak Cortana kentini temsil etti. 1509-1513 arasında Siena'daki Pandolfo Petrucchi Sarayı'nı süsledi. 1513'te X.Leo'nun papa olması üzerine Roma'ya döndüyse de zamanın hızla değişen sanat anlayışı nedeniyle eskimiş görünen üslubu yüzünden herhangi bir sipariş alamadı. Son yıllarını Cortana'da unutulmuş bir durumda geçirdi.

Signorelli ilk yapıtlarını Piero della Francesca'nın etkisi altında gerçekleştirmiştir. 1474'te Città di Castello'daki Piskoposluk Sarayı için yaptığı *Aziz Paulus* freski ve başlangıçtaki *Madonna*'ları, ileri sürüldüğü gibi Francesca ile arasındaki usta-çırak ilişkisini destekler niteliktedir. Signorelli, Francesca'dan yalnızca figürleri heykelsi bir hacim anlayışı içinde biçimleme tutkusunu değil, onun dramatik üslup özelliklerini de almıştır. Üslubunun, Verrocchio ve Pollaiuolo etkilerinin de sezildiği daha sonraki gelişme aşamasında ise, hareketli figürlere ve ışık-gölge karşıtlığı içinde özellikle vurgulanmış biçimlere karşı duyduğu ilgi ile Francesca'dan ayrılır.

Signorelli'nin Loreto Katedrali fresklerinde ışık-gölgeyi, birbirine tam anlamıyla karşıt değerler içinde kullandığı görülür. Bu tür ışıklandırma, sürekli olarak yinelenen yüz biçimleri, tek düze renk karşıtlıkları ve simetrik kompozisyon anlayışı ile sonuçlanmıştır. Perugia Katedrali için yaptığı *Madonna ve Çocuk, Azizler ve Meleklerle Birlikte* adlı yapıtı bu tutumunun tipik bir örneğidir.

Signorelli'nin çıplak insan figürüne ve figürün hareketini veren kumaş kıvrımlarına öncelik tanıyan yaklaşımını yansıtan en güçlü örneklerden biri de Sistina Şapeli'ndeki freskidir. *Doğal Yaşamın ve Müziğin Tanrısı Pan* adlı yapıtı da 15.yy sonu İtalyan sanatındaki resimler arasında özel bir yere sahiptir.

Signorelli bu yapıtında bir ana figür çevresinde toplanmış çeşitli figürlerle oluşturulan "Kutsal Konuşma" konusunun kuruluş şemasına bağlı kalarak, mitolojik bir temayı yoğun bir din duygusu ile beslemiştir.

Signorelli freskçi olarak ününü Orvieto Katedrali'nin San Brizio Şapeli için yaptığı *Mahşer* adlı fresk dizisiyle kazanmıştır. Bu dizide hareket, ışık ve mekân, anıtsal dekoratif kompozisyon gibi Floransa Okulu'nun üslup özelliklerini büyük bir ustalıkla biçime dökmüştür. Signorelli, Michelangelo dışında, 15.yy Toskana geleneğinin son büyük ustasıdır. Hareketli biçim anlayışı ile yalnızca Michelangelo'yu değil Gulio Romano'yu da etkilemiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Aziz Paulus*, 1474, Pinacoteca Communale, Città di Castello; *Madonna*, 1475, Güzel Sanatlar Müzesi, Boston; *Loreto Katedrali* freskleri, 1479-1481, Loreto; *Sistina Şapeli* freskleri, 1482-1483, Vatikan; *Müneccim Kralların Bağlılık Sunuşu*, 1482, Louvre, Paris; *Madonna ve Çocuk İsa, Azizler ve Meleklerle Birlikte*, 1484, Katedral Müzesi, Perugia; *Doğal Yaşamın ve Müziğin Tanrısı Pan*, 1488, II.Dünya Savaşı'nda tahrip oldu; *Kutsal Aile*, 1491, Uffizi Galerisi, Floransa; *Monte Oliveto Maggiare Manastırı* freskleri, 1497-1498, Asciano; *San Brizio Şapeli* freskleri, 1499-1502, Orvieto Katedrali, Orvieto; *Kırmızı Şapkalı Avukatın Portresi*, 1500, Devlet Müzesi, Berlin.

- **KAYNAKLAR:** E.Carli, *Luca Signorelli, gli affreschi nel Duomo di Orvieto*, 1946; M.Salmi, *Luca Signorelli*, 1953.

- **BAKINIZ:** MICHELANGELO, PIERO DELLA FRANCESCA.

SIGNORET, Simone
(1921)

Fransız sinema oyuncusu. Beyaz perdenin kendini sürekli yenileyen en büyük sanatçılarından biridir.

Simone Kaminker 25 Mart 1921'de Almanya'da Wiesbaden'de doğdu. Paris'te büyüdü. Yahudi olan babası II.Dünya Savaşı sırasında general De Gaulle'e katılmak amacıyla Londra'ya kaçınca, işgal altındaki Paris'te, annesinin ve iki erkek kardeşinin geçimini sağlamak için öğrenimini yarım bırakmak zorunda kaldı. Bir süre sekreterlik yaptıktan sonra figüran olarak filmlerde rol almaya başladı. Deneyim kazandıkça sinemada ilerleyerek 1946'da başrollerde gözüktü. *Dédée d'Anvers* ("Anvers'li Dédée") ve *Manèges* ("Hile") adlı filmlerindeki yorumlarıyla dikkati çekti. 1950 tarihli *La ronde*'deki (Aşk Zinciri) fahişe rolüyle uluslararası ün kazandı. 1958'de ise İngiliz yapımı *Room at the Top* (Tepedeki Oda) adlı filmdeki oyunuyla En İyi Kadın Oyuncu Oscarı'nı kazandı.

Canlandırdığı kişilikleri bilinçli bir çabayla ayrıntılı bir biçimde perdeye geçiren Signoret, duygulu ve sempatik yüzüyle ilk başlarda genç kız rollerinde gözükmüştür. Zamanla yaşlanmasına karşın kendisini yenilemesini bilerek Fransız sinemasını simgeleyen adlardan biri olmuştur. 1977 tarihli *La vie devant soi*'daki (Onca Yoksulluk Varken) yaşlı fahişe rolünde unutulmaz oyunlarından birini vermiştir. Önce, filmlerinde oynadığı Fransız yönetmen Yves Allégret'yle, daha sonra ünlü oyuncu ve şarkıcı Yves Montand'la evlenmiş, ikinci eşiyle birlikte uluslararası yankı uyandıran siyasal eylem ve protesto hareketlerine katılmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Filmler:** *Les Démondes de l'aube*, 1946, ("Şafak Şeytanları"); *Dédée d'Anvers*, 1948, ("Anvers'li Dédée"); *Manèges*, 1950, ("Hile"); *La ronde*, 1950, (Aşk Zinciri); *Théréese Raquin*, 1953; *Les diaboliques*, 1955, (Şeytan Ruhlu İnsanlar); *Room at the Top*, 1958, (Tepedeki Oda); *Term of Trial*, 1962, (Çılgın İhtiras); *Ship of Fools*, 1965, (Çılgınlar Gemisi); *The Sea Gull*, 1968, (Martı); *L'aveu*, 1970, (İtiraf); *Le chat*, 1971, ("Kedi"); *Police Python 357*, 1976, (Polis Piton 357); *La vie devant soi*, 1977, (Onca Yoksulluk Varken); *Judith Therpauve*, 1978. **Kitap:** *La nostalgie n'est plus ce quélle*, 1976, (Özlemin Eski Tadı Yok); *Le rendemain elle etait souriante*, 1979, ("Ertesi Gün Gülümsüyordu"); *Adieu Volodia*, 1985, ("Elveda Volodia").

SILAY, Celâl
(1914-1974)

Türk, şair. İçedönük, gizemli, kapalı şiirleriyle kendine özgü bir söyleyiş geliştirmiştir.

Bursa'da doğdu, 7 Eylül 1974'te İstanbul'da öldü. Bursa Işıklar Askeri Lisesi'nde okudu. 1932'de ilk şiir kitabı *Çöl Yolcuları*'nı yayımladı. Liseyi 1934'te İstanbul'da bitirdi. 1940'ta *Vatan*, 1944'te *Tasvir-i Efkâr* gazetelerinde çalıştı. 1957-1958 yıllarında *Yeni Gazete*'de ve 1959-1960 yıllarında *Her Gün*'de Ahmet Selami Sel takma adıyla fıkra yazarlığı yaptı. Bu arada dergicilikle de uğraştı. *Esi* ve *İşte* adlı dergileri yayımladı. 1952-1956 arasında *Doğu ve Batı*, 1963-1971 arasında da *Yeni İnsan* dergilerini çıkardı.

İlk kitabını on sekiz yaşında yayımlayan Sılay, başlangıçta düşünsel ve duygusal özü ön plana almış, daha sonraki yapıtlarındaysa söyleyiş güzelliğine önem vermiştir. *Merhamet Şiirleri* adlı kitabındaki, savaşın yarattığı acı ve öfkeleri yansıtan şiirlerinde, özgün buluşları ve çarpıcı diliyle dikkati çekmiştir. Arı bir dille şiirlerinde gerçeğin içinde bir başka gerçeği aramış, etkili imgelerle örülü özgün bir şiir geliştirmiştir. Şairce bir duyarlıkla denemeler de yazmıştır. Sekiz yıl süreyle çıkardığı *Yeni İnsan* dergisi, gerçeküstücü ressamların yapıtlarından örneklerin titiz bir baskıyla yayımlandığı, çağdaş sanata ve düşünceye açık, önemli bir dergi olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Çöl Yolcuları*, 1932; *Dört Kapı*, 1933; *Hayat ve Merhaleler*, 1933; *Lacivert Işıklar*, 1934; *Edebi Renkler*, 1936; *Hüsran Filizleri*, 1937; *Merhamet Şiirleri*, 1943; *Acaba*, 1945; *Sonra*, 1946; *Boşlukta Duran Taş*, 1949; *Zaman İle Yarış*, 1956; *Adamca*, 1959; *Doğa*, 1965; *İlişki Deyimleri*, 1969. **Deneme:** *Değinmeler*, 1966; *Kişi Birey*, 1967; *Yorum*, 1968.

SILES ZUAZO, Hernan
(1914)

Bolivyalı devlet adamı. 1956-1960 arasında ve 1982'den sonra devlet başkanlığı yapmıştır.

19 Mart 1914'te La Paz'da doğdu. 1928-1930 arasında devlet başkanlığı yapmış olan Hernando Siles'in oğludur. La Paz'daki Instituto Americano'da öğrenim görerek 1931'de beşeri bilimler dalında diplomasını aldı. Bolivya'yla Paraguay arasındaki Chaco Savaşı'na (1932-1935) katıldıktan sonra San Andres Üniversitesi'nde öğrenimini sürdürdü ve 1939'da avukat oldu. 1940'ta bağımsız milletvekili olarak Temsilciler Meclisi'ne seçildi. Ertesi yıl Paz Estenssoro'yla birlikte MNR'nin (Movimiento Nacionalista Revolucionario-Milliyetçi Devrimci Hareket) kurucuları arasında yer aldı. MNR'nin desteklediği başkan Villaroel'in devrildiği 1946'dan 1951'e değin Şili ve Arjantin'de sürgünde yaşadı. 1951'de, Paz'ın başkan yardımcısı adayı olarak başkanlık seçimlerine katıldı. Birlikte en çok oyu aldılarsa da askeri bir cuntanın yönetime el koyması nedeniyle iktidara gelemediler. Siles ertesi yıl, kalay madeni işçilerinin önderi Juan Lechin'le birlikte, askeri cuntanın devrilmesine yol açan ayaklanmaya önderlik etti; Paz başkan, o da başkan yardımcısı oldu ve Ulusal Tarım Reformu Komisyonu'nun başkanlığını üstlendi.

1956'da MNR'nin adayı olarak devlet başkanlığına seçildi. Enflasyonu önlemek amacıyla belirli koşullarla ABD'den büyük miktarda yardım aldı. Bu koşullar gereği ücretleri dondurması, sosyal harcamaları kısması ve işçilerin madenlerin yönetimine katılmasına son vermesi, Lechin ve sendikalar ile arasının açılmasına neden oldu. Aynı dönemde, 1937'de kamulaştırılmış olan ABD petrol şirketlerinin çalışmalarına yeniden izin vermesi ülke çapında Amerikan aleyhtarlığının güçlenmesine yol açtı.

Başkanlık süresinin tamamlanmasından sonra 1960-1963 arası Uruguay'da 1963-1964 yıllarında da İspanya'da büyükelçilik yaptı. 1964'te Paz'ın yeniden başkan seçilmesine karşı çıktı, başkan yardımcısı general Rene Barrientos'un Kasım 1964'teki darbesini desteklediyse de kısa bir süre sonra Barrientos ile anlaşmazlığa düşerek sürgüne gönderildi. Ekim 1970'te general J.J.Torres'in iktidarı ele geçirmesi üzerine ülkesine dönerek 1964'te bölünmüş olan MNR'yi birleştirmeye ve Paz'la anlaşmaya çalıştı. Ama Paz sağ güçlerle ittifak halinde Torres'i devirince 1978'e değin sürgün yaşamı sürdü.

MNRI (Movimiento Nacionalista Revolucionario Izquerdo-Milliyetçi Devrimci Sol Hareket) adlı yeni bir parti kuran Siles, 1978'de sol partilerin cephesi niteliğindeki UDP'nin (Unidad Democratica y Popular-Demokratik ve Halkçı Birlik) örgütlenmesinde önemli rol oynadı. UDP'nin başkan adayı olarak katıldığı 1979 ve 1980 seçimlerinde en çok oyu aldıysa da askeri bir cunta iktidara el koydu. Birbirini izleyen askeri yönetimlerden sonra, Ekim 1982'de iktidarda olan cunta, toplumsal muhalefete karşı koyamayarak tüm yetkilerini 1980'de seçilmiş olan Kongre'ye devretti, Kongre de Ekim 1982'de Siles'i devlet başkanlığına seçti.

Ordunun yüksek kademelerine demokrasiden yana olan subayları getiren Siles, orta-sol ağırlıklı bir hükümet kurarak, Bolivya'da sivil yönetimi yerleştirmeye çalıştı. Ağır iktisadi sorunları çözmek amacıyla IMF'nin istemleri doğrultusunda bir istikrar programı uygulamaya koydu. 1951'den beri Klaus Altman adıyla Bolivya'da etkinliklerini sürdüren eski Nazilerden Klaus Barbie'yi (Lyon Kasabı) Şubat 1983'te sınır dışı etti. Nisan 1984'te % 300 oranında devalüasyon yapılınca ülkenin en büyük işçi kuruluşu olan Bolivya İşçi Merkezi genel greve gitti. Bunun üzerine IMF'ye Bolivya'nın dış borç ödemelerini bir yıl ertelediğini açıkladı. 30 Haziran 1984'te ordudan atılmış faşist eğilimli subaylar Siles'i kaçırarak bir darbe girişiminde bulundular. İşçi Merkezi bu kez demokrasiyi savunmak üzere süresiz genel greve gitti, kuvvet komutanlarının da darbeyi desteklememeleri nedeniyle darbe başarısızlığa uğradı.

Ekim 1984'te Kongre'deki muhalefet, ülkenin dış borçlarının ödenmesi konusunda Bolivya'nın en büyük kokain kaçakçısı ile pazarlığa giriştiği gerekçesiyle Siles'i "ulusal gururu çiğnemek"le suçlayınca açlık grevine gitti. Şubat 1985'te olağanüstü boyutlara varan enflasyon karşısında aldığı kemer sıkma önlemleri yeniden genel grevlere yol açtı. Bunun üzerine Haziran 1985'te erken seçime gidileceğini açıkladı.

• **BAKINIZ:** LECHIN OQUENDO, PAZ ESTENSSORO.

SILLANPÄÄ, Frans Eemil
(1888-1964)

Finlandiyalı yazar. Ülkesinde Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanan ilk sanatçıdır.

16 Eylül 1888'de Hämeenkyrö'de doğdu, 3 Haziran 1964'te Helsinki'de öldü. Köylü bir ailenin oğluydu. Helsinki'de doğabilimleri alanında yükseköğrenim gördüğü sırada, içinde Sibelius'un da bulunduğu bir sanatçı ve edebiyatçı çevresinin etkisiyle edebiyata ilgi duydu. 1913'te öğrenimini bırakarak doğduğu yere döndü ve yazmaya başladı. 1915'ten başlayarak öyküleri dergilerde yayımlandı. 1924-1927 arasında Porvoo kentinde bir yayınevinde çalıştı. Romanlarıyla uluslararası düzeyde tanındı. 1936'da Finlandiya hükümetince kendisine fahri doktorluk unvanı verildi. 1939'da da Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı.

1916'da yayımlanan ilk romanı *Elämä ja aurinko* ("Yaşam ve Güneş"), bir yaz mevsiminde iki gencin yaşadığı aşkın öyküsüdür. Ama asıl anlattığı Sillanpää'nın hemen hemen tüm yapıtlarının asıl merkezi olan doğadır. Ona göre insanlar, yalnızca doğanın bir parçası olarak önemlidir. İlk döneminin en önemli yapıtlarından biri olan *Hurskas kurjuus* (Mukaddes Sefalet) adlı romanında, 1918'deki iç savaşın yoksul bir çiftçi üzerindeki etkilerini ele alır. Kentli bir gençle köylü bir hizmetçi kızın aşkını anlatan *Hiltu ja*

Ragnar ("Miltu ve Ragnar") adlı kısa romanında, Maeterlinck'e özgü Gizemcilik (Mistizm) ve Doğalcılık (Naturalizm) etkileri görülür. Çeşitli dillere çevrilen ve en çok tanınan romanı *Nuorena nukkunut*, bir köylü ailesinin öyküsüdür. 1934 tarihli *Ihmiset suviyössä* ("Yaz Gecesinde İnsanlar") ise, şiirsel anlatımıyla en özgün yapıtı olarak değerlendirilmiştir. Sillanpää, 1950'lerde anılarını da yayımlamıştır.

- **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Elämä ja aurinko*, 1916, ("Yaşam ve Güneş"); *Hurskas kurjuus*, 1919, (Mukaddes Sefalet); *Hiltu ja Ragnar*, 1923, ("Hiltu ve Ragnar"); *Nuorena nukkunut*, 1931; *Miehen tie*, 1932, ("İnsanın Yolu"); *Ihmiset suviyössä*, 1934, ("Yaz Gecesinde İnsanlar"); *Elokuu*, 1941, ("Hasat Ayı"). **Öykü:** *Töllinmäki*, 1925. **Anı:** *Poika eli Elämäänsä*, 1953; *Päivä korkeimmillaan*, 1956.
- **KAYNAKLAR:** R.Koskimies, *Sillanpää*, 1948; E.J.H. Linkomies, *Sillanpää*, 1948; T.Vaaskivi, *Frans Eemil Sillanpää*, 1937.

SILONE, Ignazio
(1900-1978)

İtalyan, romancı. İtalyan kırsal kesimini konu alan ve faşizm karşıtı romanlarıyla tanınmıştır.

1 Mayıs 1900'de Abruzzi'de, Pescina dei Marsi' de doğdu, Cenevre'de öldü. Gerçek adı Secondo Tanquilli'dir. On beş yaşında annesi babası ve kardeşleri bir depremde ölünce okulu bırakmak zorunda kaldı. Genç yaşta sol hareketlere katıdı. 1917'de Abruzzi'deki tarım işçileri sendikası sekreteri olarak savaş karşıtı bir gösteri düzenlediği için mahkemeye verildi. 1921'de İtalyan Komünist Partisi'nin (İKP) kurucularından biri oldu ve partinin bazı haftalık ve günlük yayınlarını yönetti. Faşistler'in yönetime gelmesinden sonra İKP'nin yayınlarını illegal olarak çıkarmayı sürdürdü. Bu arada parti temsilcisi olarak Moskova'ya gitti. 1930'lara doğru Parti politikasına karşı bir tutum benimsedi ve 1930'da İKP'den ayrılarak İsviçre'ye yerleşti. II. Dünya Savaşı sırasında Müttefikler'in İtalya'ya çıkması üzerine ülkesine döndü ve savaşın sonuna kadar Faşizm'e karşı yeraltı hareketi içinde çalıştı. Bu dönemde Sosyalistler'e yakın oldu.

Savaştan sonra İtalyan Sosyalist Parti'sinin sol kanadının önderi olarak kurucu meclise girdi. Partinin gazetesi *Avanti*'nin yöneticiliğini yaptı. 1952'de partisinden ve politikadan bütünüyle uzaklaştı.

Silone ilk romanı *Fontamara*'yı 1933'te yayımlamıştır. Bir İtalyan kasabasının, Kara Gömlekliler'in egemenlik kurma çabalarına başarısızca direnişini anlattığı bu kitabı on dile çevrilmiştir. En iyi yapıtı sayılan ikinci romanı *Pane e vino*'da (Ekmek ve Şarap) sağlığını kazanmak ve saklanmak için Abruzzi bölgesine dönen bir devrimcinin yaşamını konu almıştır. Kitapta devrimci bir politika ile Hıristiyanlık arasında bir bireşim düşüncesi egemendir.

Silone'nin 1952'de yayımladığı *Una manciata di more* ("Bir Avuç Böğürtlen") siyasal parti eylemlerinin boşluğu temasını işler, toplumsal adaletsizliklerin çözümünde, bir partinin yerini bir başkasının almasının önemi olmadığını öne sürer. Gene Güney İtalya' daki kırsal yaşamı konu alan *Il segreto di Luca*'da da ("Luca'nın Sırrı") toplumsal reform ile bireysel tutkular arasındaki gerilimi ön plana çıkarır. *La volpe e le camelie*'de ("Tilki ve Kamelyalar") faşist yönetim altında siyasal görevler ve ahlaki sorumluluklar arasındaki karmaşık ilişkileri işler. Son romanı olan *L'avventuro d'un povero cristiano* ("Yoksul Bir Hıristiyan'ın Öyküsü") 13. yy'da papa V.Celestinus ile papa VIII. Bonifacius arasındaki çatışmanın çerçevesi içinde, kurumsal Hıristiyanlık ile bireysel ahlak arasındaki kaçınılmaz çelişkiyi konu alır. Sosyalizmden komünizme, sonra gene sosyalizme, oradan da Hıristiyanlık'a doğru geçirdiği gelişimini ise *Uscita di sicurezza* ("Yangın Çıkışı") adlı oyununda anlatmıştır.

Silone politikayı yaşamının merkezine almış, sayıları çok az olan çağdaş İtalyan yazarlarından biridir. Politikadan uzaklaşması bile toplumsal ve bireysel yaşamı politik terimlerle kavramasını ve anlatmasını önlememiştir. Köylüleri çok yalın bir üslupla işlemiş, onların basit, değişmeyen ve bozulmaz görünen yaşamlarına özlemle bakmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Fontamara*, 1933, (Fontamara, 1943); *Pane e vino*, 1936, (Ekmek ve Şarap); *Il seme sotto la neve*, 1940, ("Kar Altındaki Tohum"); *Una manciata di more*, 1952, ("Bir Avuç Böğürtlen"); *Il segreto di Luca*, 1956, ("Luca'nın Sırrı"); *La volpe e le camelie* 1960, ("Tilki ve Kamelyalar"); *L'avventuro d'un povero cristiano*, 1968, ("Yoksul Bir Hıristiyan'ın Öyküsü"). **Oyun:** *Ed egli si noscose*, 1945, ("Ve Kendini Sakladı"). **Deneme-Anı:** *La scuola dei dittatori*, 1938, ("Diktatörler Okulu"); *Uscita di sicurezza*, 1965, ("Yangın Çıkışı").

SILVESTRE DE SACY
(1758-1838)

Fransız, doğubilimci. Arap dili ve kültürü üstüne yaptığı incelemelerle Fransa'da doğubilimin kurucusu olmuştur.

Antoine Isaac Silvestre de Sacy 21 Eylül 1758'de Paris'te doğdu, 21 Şubat 1838'de aynı kentte öldü. Jansenist mezhebine bağlı bir aileden geliyordu. Bir noterin oğluydu. Bir Benediktin manastırında eğitim gördü; Arapça, Süryanice, Arami dili ve İbranice öğrendi. 1795'te Paris'te kurulan École des Langues Orientales Vivantes'da (Yaşayan Doğu Dilleri Okulu) Arapça dersleri verdi. 1805'ten sonra Fransız Dışişleri Bakanlığı'nda Doğu uzmanı olarak görev aldı. Fransa'nın Doğu politikasında ve diplomatik ilişkilerinde danışmanlık yaptı. 1806'da Collège de France'da Farsça profesörü oldu. 1815'te Paris Üniversitesi'nin rektörlüğüne, 1822'de École des Langues Orientales Vivantes'ın ve o yıl kurulan Société Asiatique'in başkanlıklarına getirildi. 1823'te Collège de France'ın

rektörü oldu. Ayrıca Institute de France üyeliğine seçildi.

Silvestre de Sacy, Fransa'da Arapça, İslam ve Yakındoğu üstüne çalışmaların öncüsü olmuştur. Arapça'nın dilbilgisi ve prozodik yapısını incelemiş, ayrıca Dürzilik, Doğu tarihi, coğrafyası, yazıt ve sikkeleri üstüne de araştırmalar yapmıştır. Eski Mısır dilinin incelenmesine ve hiyeroglifl erin çözülmesine de katkıda bulunmuştur. Silvestre de Sacy, sistemli metin toplama, çevirme ve yorumlama çalışmalarıyla Doğu'yu bir bilim alanı olarak tanımlamış, yeni gelişmekte olan bu alanda önemli bir bilgi birikimi sağlamış ve doğubilimin yöntemini geliştirmiştir. Bu açıdan da doğubilimin kurucusu olarak nitelendirilir. Doğubilimi, hem eğitim sistemine yönelik olarak, hem de dönemin politikalarıyla yakın bağı içinde geliştiren kişi olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Mémoire sur l'histoire des Arabes avant Mahomet*, 1785, ("Muhammed'den Önce Arapların Tarihi Üzerine İncelemeler"); *Principes de grammaire générale*, 1799, ("Genel Dilbilgisi İlkeleri"); *Chrestomathie Arabe*, 3 cilt, 1806, ("Arap Klasik Yazarlarından Seçmeler"); *Grammaire Arabe*, 2 cilt, 1810, ("Arapça Dilbilgisi"); *Le livre de Kalilah et Dimnah*, 1816, ("Kelile ve Dimne Kitabı"); *Les séances de Hariri*, 1822, ("Haririye Tarikatı Oturumları"); *Exposé de la religion des Druzes*, 2 cilt, 1838, ("Dürzi Dininin Açıklanması").

• **KAYNAKLAR:** H.Dehérain, *Silvestre de Sacy: ses contemporains et ses disciples*, 1938.

SIMENON, Georges
(1903)

Belçikalı romancı. 20. yy'ın en üretken ve en çok okunan yazarlarındandır.

Georges-Joseph-Christian Simenon 13 Şubat 1903'te Liège'de doğdu. On beş yaşında okulu bıraktı ve bir gazetede muhabir olarak çalışmaya başladı. On dokuz yaşında Paris'e gitti. İlk romanını Georges Sim takma adıyla yayımladı. 1931'den sonra gerçek adıyla yazmaya başladıysa da yazarlığı boyunca çeşitli takma adlar kullanmayı sürdürdü. 1945'te ABD'ye gitti. Yirmi yıl kadar bu ülkede kaldıktan sonra Fransa'ya döndü, ardından halen (1985) yaşadığı İsviçre'ye yerleşti.

Simenon'un yaklaşık altmış dile çevrilen iki yüzün üstünde romanı ve çok sayıda kısa öyküsü vardır. Birçok romanı sinemaya ve televizyona da uyarlanmıştır. 1973'ten sonra daha çok günlük gazetelere yazılar, otobiyografik deneme ve romanlar yazmıştır. İlkini 1931'de yazdığı yaklaşık seksen kitaplık dedektif romanı dizisi ile büyük ün kazanmıştır. Bu dizide yalın, sıradan, ancak sevimli ve insancıl Fransız müfettiş Maigret tipini yaratmıştır. İçerdiği psikolojik derinlik ile Maigret dizisi, dedektif romanlarına yeni bir boyut katmış, böylece okuyucunun ilgisi yalnızca sonuca yönelik olmaktan çıkmıştır. Yapıtlarında olay örgüsünü çok iyi kuran ve merak öğesini sürekli diri tutan, ayrıntılara önem veren Simenon, aynı zamanda çok sayıda değişik karakter de yaratmıştır. Genellikle Fransızca yazdığı romanlarında yalın, açık bir dil kullanmaya özen göstermiştir. Bazı eleştirmenlere göre Simenon'un Maigret dizisi dışında yazdığı romanlar daha yetkin yapıtlardır. Bunlarda genellikle taşra yaşamını anlatmış, uyumsuz bireylerin yalnızlığını işlemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Pietr-le-Leton*, 1931, ("Letonyalı Pietr"); *La maison du canal*, 1933, (Kanaldaki Ev); *Maigret*, 1934; *L'homme qui regardait passer les trains*, 1938, ("Trenlerin Geçişini İzleyen Adam"); *La verite sur Bébé Donge*, 1942, ("Bébé Donge'un Gerçeği"); *Mon ami Maigret*, 1949, ("Dostum Maigret"); *Maigret à l'ecole*, 1954, ("Maigret Okulda"); *La chambre bleue*, 1964, ("Mavi Oda"); *Maigret et le marchand de vin*, 1970, ("Maigret ve Şarap Tüccarı"). **Deneme:** *Lettre à ma mère*, 1974, ("Anneme Mektup"). **Otobiyografi:** *La main dans la main*, 1978, ("Elele"); *On dit que j'ai soixante quinze ans*, 1980, ("Yetmiş Beş Yaşında Olduğum Söylenir"); *Jour et nuit*, 1981, ("Gündüz ve Gece").

SIMMEL, Georg
(1858-1918)

Alman, filozof ve sosyolog. Sosyolojinin bir bilim dalı olarak gelişmesine katkıda bulunmuştur.

1 Mart 1858'de Berlin'de doğdu, 26 Eylül 1918'de Strasbourg'ta öldü. Berlin'de ortaöğrenimini bitirdikten sonra, bu kentin üniversitesinde felsefe ve sosyoloji okudu. Önce doçent, sonra profesör olarak felsefe, sosyoloji ve ahlak okutmakla görevlendirildi. 1900'den 1914'e değin Berlin, 1914-1918 döneminde Strasbourg üniversitelerinde felsefe ve sosyoloji profesörü olarak görevini sürdürdü.

Simmel'in ilgileri felsefe, ahlak, sosyoloji, hukuk, psikoloji ve tarih gibi geniş bir alanı kapsar. Bir yandan da Dilthey'in düşünce yöntemlerinden esinlenerek Yararcılık'ın görüşlerini eleştirip, onlardan sosyoloji ve psikolojiye dayalı yeni bir öğreti geliştirmeye çalışır. Özellikle sanatçı ve düşünürlerin yaşamöykülerini konu edinen araştırmalarında, onların görüşlerindeki gelişim aşamalarını, başarı oranlarını, yaratıcı girişimlerini doğuran etkenleri açıklamayı amaçlar. Ona göre bir düşünürün görüşleriyle yaşama biçimi, düşünme yöntemi arasında bağlantı vardır. Felsefe, sosyoloji ve psikolojinin görevi bu bağlantıyı açıklayarak, ondan kaynaklanan öğretiyi anlamaktır. Ona göre felsefenin kaynağı filozofun varlığını kapsayan, yansıtan evren karşısında duyduğu sezgidir. Bu sezginin önceden kazanılmış bilgilerle ilgisi yoktur. Bilge kişi, önyargısı olmadan, kurallaşarak geçerlik kazanmış birtakım verilere bağlanmadan, düşünebilendir. Felsefenin ilgilendiği bilgi, her türlü önyargıdan bağımsız, birbirine eklenen ve dayanan yargıların bağlaşımıdır. Bu bilgide, önceden kazanılmış, önsel ve biçimlendirici bir ilke yoktur. Bu nedenle felsefede geçerli olan bilgi bir süreç özelliği taşır. Simmel'e göre anlıkta bir takım önsel ilkeler bulunduğunu ileri süren Kant, tinle doğa arasındaki birliği arayan, doğada tinle, tinde doğa ile bağlantılı nesnele-

ri kavramaya çalışan Goethe'den daha bilge değildir. Çünkü bilge verilere değil, araştırarak ortaya koyduğuna, önsel sayılan nesnelerden bağımsız olarak, sezdiğine inanır. Bu durum bilgenin sanatçı bir nitelik taşıdığını gösterir. Onun anladığı bilgi de bir bağlaşım *(coordinatio)* demektir.

Tarihle ilgili düşüncelerini *Die Probleme der Geschichts Philosophie*, ("Tarih Felsefesinin Sorunları") adlı yapıtında ele alan Simmel'e göre bütün tarih olayları belli zaman kesimlerine bağlıdır ve onların niteliğiyle biçimlenir. Tarihte kesin, değişmeyen, yasallaşmış ve evrensel ilkeler yoktur. Yalnız duygular ve düşünceler tarihsel gerçeklerdir. Tarih olaylarında tinsel güçlerin etkisi önemlidir, bunu da tarihçinin duyguları ortaya koyabilir. Üretim-tüketim ilişkileri, toprağın niteliği ve başka doğal nedenler tinsel durumlarla birlikte değişirse etkili olabilir. Bütün bunlar tarihçinin bir takım önsel düşünce biçimlerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle tarihte de gerçeklik aramak boşunadır. Simmel için tarih olaylarının kaynağı bireysel istençtir, bunu da ancak psikoloji açıklayabilir. Çünkü tarihsel olgu, gerçekte psikolojik bir olaydır, bu olayda en büyük etken bireysel istenç ve yönelişler arasında ortaya çıkan karşılıklı etkileşmelerdir. Yaşama biçimi, toplumsal evrim güçlü bireylerle bağlantılı olaylar da tarihsel oluşumda etkilidir.

Sosyoloji konusunu tarihle eş düzeyde ele alan Simmel için önemli olan toplumu iyi tanımak, onun yapısını kuran öğeleri bütün ayrıntılarına değin ortaya koymaktır. Ona göre, toplumların temel öğesi bireydir. Bu gerçeği açıklayabilmek için, sosyolojinin çözmesi gereken belli sorunlar vardır: A- Toplumsal üstünlüğün kökeni. B- Gizli topluluğun ilkeleri. C- Toplumsal bölünmeler. Ç- Komşuluk. D- Tinsel bağlaşımlar. Bu sorunların çözümünde yaşamdan ve tinsel niteliklerden yararlanma gereği vardır, çünkü her toplum olayının temelinde yaşamın ve tinsel niteliklerin etkisi vardır, olay bunlardan soyutlanarak açıklanamaz. Toplumun yapısında değerlerin, birer erek niteliği taşıyan kimi tasarımların katkısı vardır, bunlar doğa kurumları ve mantık dizgeleri gibi nesnel bir özellik taşır. Bunlar bireysel olanı aşar, toplumun bütününü kapsar.

Simmel, felsefe sorunlarının çözümünde psikoloji, sosyoloji ve iktisat verilerinin yardımcı olacağı görüşüne dayanan yöntemiyle çağdaş düşünceyi etkilemiş, özellikle sosyolojinin bir toplumsal bilim olarak gelişmesinde önemli katkıları olmuştur. Onun önerdiği yöntem Durkheim, Le Play ve Pareto gibi sosyologların geliştirdikleri öğreti karşısında özgün bir çığır olarak nitelenmektedir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Einleitung in die Moralwissenshcaft*, 1892, ("Ahlak Bilimine Giriş"); *Die Probleme der Geschichtsphilosophie*, 1892, ("Tarih Felsefesinin Sorunları"); *Philosophie des Geldes*, 1900, ("Paranın Felsefesi"); *Kant*, 1904; *Religion*, 1906, ("Din"); *Schopenhauer und Nietzsche*, 1907, ("Schopenhauer ve Nietzche"); *Soziologie*, 1908, ("Sosyoloji"); *Die Hauptprobleme der Philosophie*, 1910, ("Felsefenin Temel Sorunları"); *Philosophische Kultur*, 1911, ("Felsefe Kültürü"); *Vom Wesen des historischen Verstehens*, 1914, ("Tarih Anlayışının Özü Üstüne"); *Rembrandt*, 1916; *Grundfragen der Soziologie*, 1917, ("Sosyolojinin Temel Sorunları"); *Lebensanschauung*, 1918, ("Yaşam Görüşü").

• **KAYNAKLAR:** M. Adler, *G. Simmel's Bedeutung für die Geistesgeschichte*, 1919; H. Gerson, *Die Entwicklung der ethischen Anschauungen bei G.Simmel*, 1932; H. Müller, *Lebensphilosophie und Religion bei G. Simmel*, 1960.

• **BAKINIZ:** DURKHEIM, KANT, LE PLAY, PARETO.

SIMON, Claude
(1913)

Fransız, romancı. Yeni Roman akımının önde gelen temsilcilerindendir.

10 Ekim 1913'te Madagascar Adası'nda, Iananarive'de doğdu. Önce Paris'te, ardından İngiltere'de Oxford ve Cambridge üniversitelerinde öğrenim gördü. Birçok ülkeyi gezdi. II. Dünya Savaşı'na katıldı. Savaştan sonra Fransa'nın güneyinde bir çiftliğe yerleşerek bağcılıkla geçinmeye başladı.

Simon ilk yapıtlarını savaşın hemen ertesinde yayımlamıştır. Ama edebiyat çevrelerinin dikkatini çeken ilk yapıtı, 1957'de yayımlanan *Le vent* ("Rüzgâr") olmuştur. Bu romanda, modern toplumda insan yaşantısının bölünmüş niteliğine meydan okur, hızla değişen bir tarih içinde nesnelerin ve insanın varoluşunun kalıcılığını yeniden kurmaya çalışır. 1958'de yayımlanan *L'herbe* ("Çayır") ve 1960'ta yayımlanan *La route des Flandres* ("Flandres Yolu") adlı romanlarında II. Dünya Savaşı'nda Fransızlar'ın yaşadıklarını anlatmıştır. Ancak bunlar, savaşın genel çerçevesini, bütünsel görünümünü veren romanlar değildir. Tüm yapıtlarında olduğu gibi, bunlarda da dışardan çizilmiş bir gerçekliğin yerini, ruhsal bir çalkantı içindeki karakterlerin iç konuşmaları, anıları, parçalanmış deneyleri alır. Bu yapıtlarında zaman sorununun öne çıkışı, perspektiflerin sıkça değişmesi, bilinç akışı tekniğinden yararlanılması, hiçbir noktalama işaretinin bulunmadığı çok uzun, ağır cümleler, Simon'un, Proust ve Faulkner'in izinden giden bir yazar olarak anılmasına yol açmıştır. İspanya İç Savaşı'ndan esinlenen *Histoire* ("Tarih") adlı romanı ona Médicis Ödülü'nü kazandırmıştır.

Yeni Roman akımının öteki temsilcileri Sarraute ve Robbe-Grillet'nin yürüttüğü kuramsal tartışmalardan uzak kalan Simon, tarih sorunlarıyla hesaplaşan romanlarıyla daha geniş bir kesimin ilgisini çekmiştir. Yapıtlarındaki dil de, zengin çağrışımları ve duyulara seslenen somutluğuyla, öteki Yeni Romancılar'dan ayrılır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Le tricheur*, 1946, ("Hileci"); *La sacre du printemps*, 1954, ("Bahar Ayini"); *Le vent*, 1957, ("Rüzgâr"); *L'herbe*, 1958, ("Çayır"); *La route des Flandres*, 1960, ("Flandres Yolu"); *Le palace*, 1962, ("Saray"); *Histoire*, 1967, ("Tarih"); *Orion aveugle*, 1970, ("Kör Orion"); *Les corps conducteurs*, 1971, ("İletken Cisimler"); *Triptyque*, 1973; *Leson de choses*, 1975, ("Şeyler Dersi").

• **BAKINIZ:** FAULKNER, ROBBE-GRILLET.

SIMON, Michel
(1895-1975)

Fransız sinema ve tiyatro oyuncusu. Ülkesinde sinemanın "Altın Çağı"nın simgesi olmuştur.

9 Nisan 1895'te İsviçre'de Cenevre'de doğdu, 1975'te öldü. Asıl adı François Simon'dur. On altı yaşında Paris'e gitti ve boksörlük, fotoğrafçılık, müzikhollerde palyaçoluk, akrobatlık yaparak yaşamını kazanmaya başladı. İlk kez 1925'te filmlerde rol aldı. İlk büyük başarısını, Marcel Achard'ın 1929'da Paris'te sahnelenen *Jean de la lune* ("Mecnun Jean") oyunundaki ve 1931'de bu oyunun sinema uyarlamasındaki yorumlarıyla kazandı. Bundan sonra Fransız sinemasının en ünlü yönetmenlerinin filmlerinde başrol oynamaya başladı. Renoir, Vigo, Carné, Duvivier, Clair gibi yönetmenlerin en önemli filmlerinde oynayarak Fransız sinemasının "Altın Çağı"nın simge adı oldu. 1950'lerden sonra ününü yitirerek ikinci derecede rollerde oynadı. 1957'de bir filmin çekimi sırasında kullandığı makyaj malzemesinin sinir sistemini etkilemesi sonucu yüzünün bir bölümü felç olunca sinemayı bırakmak zorunda kaldı. On yıl sonra, Yahudi karşıtı tutucu bir köylü ile Yahudi bir çocuk arasında savaş sırasında gelişen ilişkiyi anlatan *Le vieil homme et l'enfant*'daki ("Yaşlı Adam ve Çocuk") olağanüstü oyunuyla peyaz perdeye görkemli bir dönüş yaptı.

İri cüssesi, değişik yüzü, kendine özgü sesi ve konuşma biçimiyle Simon, Fransız sinemasının "Altın Çağ" yönetmenlerinin filmlerindeki ortak kahraman olan sıradan insan tipiyle özdeşleşmiştir. Hem güldürülerdeki, hem de trajik rollerdeki doğal oyunuyla, canlandırdığı sıradan insanın duygu dünyasını ve ruh derinliğini perdeye yansıtmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Feux Mathias Pascal*, 1925, ("Merhum Mathias Pascal"); *La passion de Jeanne d'Arc*, 1928, ("Jeanne d'Arc'ın Tutkusu"); *Jean de la lune*, 1931, ("Mecnun Jean"); *Le lac aux dames*, 1934, ("Kadınlar Gölü"); *Quai des brumes*, 1938, ("Sisler Rıhtımı"); *La fin du jour*, 1939, ("Gün Sonu"); *La Tosca*, 1940; *Fabiola*, 1948, (Aslanların Pençesinde"); *La beauté du Diable*, 1950, (Şeytanın Güzelliği); *Le train*, 1964, (Tren); *Le vieil homme et l'enfant*, 1967, ("Yaşlı Adam ve Çocuk"); *La piu bella sereta delle mia vita*, 1972, ("Hayatımın En Güzel Akşamı"); *Eulallie quitte les champs*, 1974, ("Eulallie Kırları Terkediyor"); *L'ibis rouge*, 1975, ("Kırmızı Leylek").

SIMON, Neil
(1927)

ABD'li oyun yazarı. Güldürüleri ve müzikalleri ile tanınmıştır.

Marvin Neil Simon 4 Temmuz 1927'de New York'ta doğdu. De Witt Clinton High School'dan mezun oldu. New York Üniversitesi'nde mühendislik öğrenimini sürdürürken orduya girdi. 1946'da ordudan ayrıldıktan sonra bir süre Warner Brothers Pictures film şirketinde çalıştı. 1955'te Broadway'de sahnelenen ilk oyunu ilgi görmedi. 1956-1960 arasında çeşitli televizyon programlarının metinlerini yazdı. Fars türündeki oyunu *Come Blow Your Horn* (Borusunu Öttüren) ile adını duyurdu. En iyi yapıtlarından olan ve 1966'da sahnelenen *The Star-Spangled Girl*'de ("Yıldızlarla Bezenmiş Kız") güldürüden bir ölçüde uzaklaşıp daha ciddi sorunları ele aldı. Broadway sahnelerinde aynı anda dört oyunu birden oynanan tek oyun yazarı olarak ün yaptı.

Film senaryoları da yazan, ayrıca birçok oyunu televizyon dizilerine konu olan ya da sinemaya uyarlanan Simon, yapıtlarında genellikle Amerikan yaşam biçimini olumlu-olumsuz yanlarıyla ve bir güldürü havası içinde yansıtmış, kadın-erkek ilişkilerini de çeşitli yönleriyle ele almıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Come Blow Your Horn*, 1961, (Borusunu Öttüren); *Barefoot in the Park*, 1963, (Çıplak Ayak/Deli Dolu); *The Odd Couple*, 1965, ("Garip Bir Çift"); *Sweet Charity*, 1966, ("Tatlı Charity"); *The Star-Spangled Girl*, 1966, ("Yıldızlarla Bezenmiş Kız"); *Promises, Promises*, 1968, ("Verilmiş Sözler"); *The Prisoner of Second Avenue*, 1971, ("İkinci Caddenin Tutsağı"); *They're Playing Our Song*, 1978, ("Şarkımızı Çalıyorlar"); *Fools*, 1981, ("Aptallar"); *Brighton Beach Memoirs*, 1983, ("Brighton Kumsalı Anıları").

SIMON, Paul
(1942)

ABD'li besteci, şarkıcı ve şair. Art Garfunkel ile oluşturduğu ikili, 1960'larda popüler müziğin biçimlenmesinde önemli rol oynamıştır.

New Jersey Eyaleti'nin Newark kentinde doğdu. Müzisyen olan babası New York Kent Üniversitesi'nde ders veriyordu. Annesi ilkokul öğretmeniydi. Paul Simon ilk ve ortaöğrenimini New York'ta tamamladı. Art Garfunkel ile lise yıllarında tanıştı. Queens College'da İngiliz edebiyatı öğrenimi gördükten sonra Brooklyn Hukuk Okulu'na girerek hukuk konusunda yüksek lisans çalışmasına başladı. Ancak altı ay sonra üniversiteyi bırakarak tüm yaşamını müziğe verdi.

1960'larda Art Garfunkel ile Simon ve Garfunkul ikilisini oluşturdu. *Rock* müziğinin gençliğin büyük bir bölümünü egemenliği altına aldığı bu yıllarda Simon, Bob Dylan ve Joan Baez'in popüler-folk tarzına yaklaşan, ancak onlardan daha "kentli" bir müzik biçimine yöneldi. 1964-1970 arasında Art Garfunkel ile birlikte altı albüm yaptı. Bu altı yıl boyunca şiirlerinde giderek daha karmaşık, güçlü bir etki sağlama amacı gütmeye başladı. 1960'ların sonunda şarkıcılığı ve besteciliğinin yanı sıra bir "New York şairi" olma özelliğini de kazanmıştı.

Simon ve Garfunkel ikilisinin tüm bestelerini yapan ve şarkı sözlerini yazan Simon olmuştur. İkiliye şarkıcılıktan başka bir katkısı olmayan Art Garfunkel 1970'te müzik anlayışlarındaki farklılaşmadan ötürü Simon'dan ayrılınca Simon 1972'den başlayarak müzik çalışmalarını tek başına sürdürmüş-

tür. Bu tarihten sonra, Simon geleneksel pop-folk türünden daha evrensel bir biçime yönelmiş, şarkılarında cazdan *reggae*'ye, Latin Amerika halk müziğinden *rock*'a kadar çeşitli türlerin öğelerini kullanarak bir "evrensel popüler müzik" arayışına girişmiştir. 1967'de *The Graduate* (Aşk Mevsimi) ile başladığı film müziği çalışmalarını 1970'lerde de sürdürmüştür.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Wednesday Morning 3 AM*, 1964; *Sounds of Silence*, 1966; *Parsley, Sage, Rosemary and Thyme*, 1966; *The Graduate*, 1968; *Bookends*, 1968; *Bridge Over Troubled Water*, 1970; *Paul Simon*, 1972; *There Goes Rhymin' Simon*, 1973; *Live Rhymin'*, 1974; *Still Crazy After All These Years*, 1975; *Paul Simon Greatest Hits, Etc.*, 1977.

• **BAKINIZ:** BAEZ, DYLAN.

SIMPSON, James Young
(1811-1870)

İskoç, hekim. Kadın-doğum hekimliğinde ilk kez anestezi uygulamasını ve kloroformun anestezik olarak kullanımını başlatmıştır.

7 Haziran 1811'de Linlithgowshire'daki Bathgate'de doğdu, 6 Mayıs 1870'te Londra'da öldü. 1832'de Edinburgh Üniversitesi'nden tıp doktorasını alıp, aynı üniversitede asistan olarak çalışmaya başladı. 1840'ta, henüz yirmi dokuz yaşındayken kadın-doğum profesörlüğüne atandı. Doğum sancılarını azaltmak için anesteziye başvurması tıp ve kilise çevrelerinin tepkisini çekmesine karşın, 1847'de İngiltere Kraliçesi Victoria'nın saray hekimleri arasına seçildi. 1866'da da baronetliğe yükseltilerek "Sir" unvanı aldı.

İnsanlarda ağrı duyumunu ortadan kaldıracak çeşitli maddeler öneren kimyacıların desteğiyle, cerrahlar, önce yalnızca bir bölgeyi duyarsızlaştıran yerel anesteziyi uygulamışlar, nihayet 1846'da ABD'de Morton ilk kez solunum yoluyla eter vererek genel anesteziyi başlatmıştı. Bu haberin İskoçya'ya ulaşmasından birkaç ay sonra, Ocak 1847'de, Simpson ilk kez doğum sırasında eter anestezisine başvurdu. O yılın Kasım ayında da, Flourens'in açıkladığı gibi, eterden daha güçlü bir anestezik olan kloroformu denedi ve insanlar üzerinde ilk kez kloroform anestezisini uygulamaya başladı. Ancak, doğum sancılarının engellenmesini Tanrı'nın buyruğuna karşı çıkmak olarak yorumlayan din adamlarının tepkisi Simpson'un hastalarını etkilemekle kalmamış, kadın-doğum hekimleri ve ebeler arasında da uzun tartışmalara yol açmıştı. 1853'te kraliçe Victoria'nın, yedinci çocuğunu doğurmak için kendisine kloroformla anestezi yapılmasını istemesi, bu tartışmalara son vererek doğumda anestezi uygulamasını yasallaştırdı.

• **BAKINIZ:** FLOURENS, W.T. MORTON.

SIMPSON, N.F.
(1919)

İngiliz oyun yazarı. Uyumsuzluk tiyatrosunun önde gelen temsilcilerindendir.

Norman Frederick Simpson 29 Ocak 1919'da Londra'da doğdu. Aynı kentteki Emanuel School ve Londra Üniversitesi'nde öğrenim gördü. II. Dünya Savaşı sırasında orduda görev yaptı. 1946'dan 1960'ların başlarına değin öğretim görevlisi olarak çalıştı, yetişkinlerin eğitiminde görev aldı. 1957'de bir tiyatro oyunu yarışmasını kazanan *A Resounding Tinkle* ("Yankılanan Çıngırtı") adlı yapıtıyla tanındı. 1963'ten sonra tüm zamanını tiyatro yazarlığına ayırdı. 1976 sonrasında Londra'daki Royal Court Tiyatrosu'nda dramaturg olarak çalıştı.

Simpson, Uyumsuzluk tiyatrosunun başarılı örnekleri olan yapıtlarında, kentin dış mahallelerinde yaşayan İngiliz orta sınıfından insanların dünyalarına eğilir. *A Resounding Tinkle*, Bay ve Bayan Paradock'un, evlerine çok büyük gelen filleriyle komşularına küçük gelen yılanı değiş tokuş etmeleriyle başlayıp gelişen olayların öyküsüdür. Simpson'un ikinci oyunu olan *The Hole*'da ("Çukur"), yolda açılmış bir çukurun çevresinde toplanan bir grup insan, bunun ne olduğunu tartışırlar. Yapılan benzetmeler ve getirilen yorumlarla tartışma giderek siyasal ve felsefi bir boyut kazanır. *One Way Pendulum* ("Tek Yönlü Sarkaç"), bireyleri kendi hayal dünyalarında yaşayan bir orta sınıf ailesi çevresinde geçer. Oyun, alışkanlıkların, geleneklerin insanları otomatikleştirmesi sonucu saçmalaşan bir toplumu sergiler.

• **YAPITLAR (başlıca): Oyun:** *A Resounding Tinkle*, 1957, ("Yankılanan Çıngırtı"); *The Hole*, 1958, ("Çukur"); *One Way Pendulum*, 1959, ("Tek Yönlü Sarkaç"); *The Form*, 1961, ("Form"); *The Cresta Run*, 1965; *Playback 625* (L.Maler ile), 1970; *Was He Anyone?*, 1972, ("Herhangi Biri Miydi?"); *In Reasonable Shape*, 1977. **Senaryo:** *One Way Pendulum*, 1964; *Diamonds for Breakfast* (P. Rouve ve R. Harwood ile), 1968, ("Kahvaltılık Elmaslar"). **Roman:** *Harry Bleachbaker*, 1976.

• **BAKINIZ:** BECKETT.

SINATRA, Frank
(1915)

ABD'li şarkıcı ve sinema oyuncusu. Yumuşak sesi ve kendine özgü serbest yorumuyla büyük ilgi görmüştür.

12 Aralık 1915'te New Jersey Eyaleti'nin Hoboken kentinde doğdu. Asıl adı Francis Albert Sinatra'dır. İtalyan göçmeni olan babası itfaiyeciydi. Sinatra küçük yaşta çalışmaya başladı, aynı zamanda New Jersey'deki Demarest High School'u bitirdi. Müziğe yönelerek Hoboken Four adlı amatör bir topluluk kurdu. Radyonun açtığı bir yarışmada birinci geldikten sonra şansı açıldı. 1930'ların ikinci yarısında, radyo ve gece kulübü programlarının aranan bir sanatçısı oldu. Herry James (1919) ve Tommy Dorsey'in büyük orkestralarında vokalist olarak çalıştı.

Bu tür cazın usta yorumcuları arasına girdi. 1941'de ilk filmini çevirdi. Bunu Metro-Goldwyn-Mayer şirketi için yaptığı birçok müzikal izledi. 1942'de New York'ta ilk solo konserini verdi. Kısa zamanda dünyaca tanınan bir yıldız oldu. Ancak bu hızlı yükseliş, 1952'de ses tellerinin hastalanmasıyla ani bir düşüşe döndü. Sinatra gene de kendini bırakmadı. 1953'te *From Here to Eternity* (İnsanlar Yaşadıkça) adlı filmde rol aldı. Bu film ona, aynı yıl En İyi Yardımcı Oyuncu Oscar'ını kazandırdı. Sesinin de iyileşmesinden sonra, eski ününü aşmakla kalmadı, eğlence dünyasının en zengin işadamlarından biri oldu. Bu arada Mafya ile ilişkisi olduğu ileri sürülünce dikkatleri büsbütün üzerinde topladı. Sammy Davis Jr. (1925), Dean Martin (1917), Peter Lawford (1923-1984) gibi sinema oyuncuları ile Rat Pack yada Sinatra Klanı olarak bilinen bir grup oluşturdu. Ava Gardner ve Mia Farrow (1945) gibi ünlü yıldızlarla basına uzun süre konu olan evlilikler yaptı. 1971'de çalışmalarını bıraktığını açıkladıysa da, on yıl sonra yeniden sinemaya döndü.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Las Vegas Nights*, 1941, (Las Vegas Geceleri); *Anchors Aweigh*, 1945, (Gönül Kimi Severse); *The Kissing Bandit*, 1948, (Haydut Aşkı); *From Here to Eternity*, 1953; (İnsanlar Yaşadıkça); *The Man with the Golden Arm*, 1955, (Altın Kollu Adam); *High Society*, 1946, (Yüksek Sosyete); *Manchurian Candidate*, 1962, (Casuslara Karşı); *Dirty Dingus Magee*, 1970, (Çıldırtan Takip); *The First Deathly Sin*, 1980, (İlk Ölümcül Günah).

SINCLAIR, Upton
(1878-1968)

ABD'li yazar. Kapitalist sistemi eleştiren romanlarıyla tanınmıştır.

Upton Beall Sinclair 20 Eylül 1878'de Baltimore'da doğdu, 25 Kasım 1968'de New Jersey'de öldü. Yoksul bir ailenin oğluydu. 1897'de girdiği Columbia Üniversitesi'nde hukuk okurken popüler dergilere yazdığı serüven öyküleriyle geçimini kazanmaya çalıştı. İlk romanı *Springtime and Harvest*'i ("Bahar ve Hasat Zamanı") 1901'de yayımladı. 1902'de Sosyalist Parti'ye üye oldu. 1906'da Parti'nin haftalık gazetesi adına Chicago mezbahalarındaki çalışma koşullarını incelemeye gitti. Bu geziden en popüler romanı *The Jungle* (Şikago Mezbahaları) doğdu ve hemen büyük bir yankı yarattı. 1917'de Sinclair partiden ayrılarak başkan Wilson'u destekledi. Ama Wilson'un, Müttefikler'in SSCB'ye yaptığı askeri müdahaleyi desteklemesi üzerine yeniden sol harekete döndü. 1920-1930 arasında California'da birkaç kez Sosyalist Parti'den Temsilciler Meclisi ve Senato üyeliği ile eyalet valiliğine aday oldu. 1934'te de Demokrat Parti'nin listesinden reformcu sosyalist bir programla adaylığını koydu. Ama hiçbirinde kazanamadı. 1942'de "World's End" ("Dünyanın Sonu") dizisinden *Dragon's Teeth* ("Ejderhanın Dişleri") adlı romanıyla Pulitzer Ödülü'nü kazandı. 90'a yakın kitabından kazandığı toplam 1 milyon doların büyük bölümünü siyasal mücadelelerinde kullandı.

Sinclair'in romanları, röportajla edebiyat arasındaki sınırda yer alır. En başarılı yapıtı *Şikago Mezbahaları*, Litvanya göçmeni bir ailenin mezbahanın son derece sağlıksız koşullarında çalışmasını konu almaktadır. Romanın kahramanı kurtuluş yolunu sonunda Sosyalist Parti'ye girmekte bulur. İşçilerin güç çalışma koşullarına dikkati çekmek için yazılmış bu roman, daha çok hazır et sanayiindeki pisliğe tepki uyandırmış ve Besin Kontrol Yasası'nın çıkarılmasını sağlamıştır. Sinclair bu durumu, yasanın yüreğini hedef almışken midesinden vurduğunu söyleyerek eleştirmiştir. Sinclair'in bundan sonra yazdığı *King Coal* ("Kömür Kralı"), *Oil!* (Petrol) ve *Little Steel* ("Küçük Çelik") gibi romanlar, çeşitli sanayi kollarında işçi-işveren ilişkilerini ve skandal yaratan bazı yolsuzlukları anlatır. *Boston* adlı romanın konusuysa, Sacco ile Vanzetti adlı iki işçinin soygun ve cinayet işledikleri gerekçesiyle 1927'de haksız olarak idam edilişleridir.

Upton Sinclair'in *Mammonart* (Altın Zincir) adlı yapıtı 1940'ta Türkçe'ye çevrilip yayımlanmış ve sorunları herkesin anlayabileceği gibi basitleştirerek ele alan, iktisadi öğelere ağırlık veren bu sanat tarihi, uzun yıllar Türkiye'de sanat çevrelerinin tartışma konusu olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *The Jungle*, 1906, (Şikago Mezbahaları 1968); *The Metropolis*, 1908; *King Coal*, 1917, ("Kömür Kralı"); *They Call Me Carpenter*, 1922, ("Bana Marangoz Derler"); *Oil!*, 1927, (Petrol); *Boston*, 1928; *Roman Holiday*, 1931,("Roma Tatili"); *Little Steel*, 1938, ("Küçük Çelik"); *Dragon's Teeth*, 1942, ("Ejderhanın Dişleri"); *Presidential Agent*, 1944, ("Başkan'ın Ajanı"); *The Return of Lanny Budd*, 1953, ("Lanny Budd'ın Dönüşü"). **Deneme-İnceleme:** *Our Bourgeois Literature*, 1905, ("Burjuva Edebiyatımız"); *The Profits of Religion*, 1918, ("Dinin Kârları"); *Mammonart, an Essay in Economic Interpretation*, 1925, (Altın Zincir, 1940). **Otobiyografi:** *An American Outpost*, 1932.

SINÉ
(1928)

Fransız, karikatürcü. Çarpıcı yapıtlarıyla, yerleşmiş toplumsal kurumları eleştirmeyi amaçlamıştır.

30 Aralık 1928'de Paris'te doğdu. Asıl adı Maurice Sinet'dir. 1943-1947 arasında bir sanat okulu olan Collège Technique Estienne'de resim, taşbaskı (litografi), reklamcılık ve dizgi sanatçılığı (tipografi) öğrenimi gördü. ABD'li karikatürcü Steinberg'in yapıtlarından etkilenerek karikatüre başladı. İlk karikatürü 1951'de *France-Dimanche*'da yayımlandı. 1954'te yayımcılar tarafından kabul edilmemiş olan bütün yazısız karikatürlerini bir araya getirerek yayımladı ve bu kitabıyla Grand Prix de l'Humour Noir'ı (Kara Gülmece Büyük Ödülü) kazandı. Reklam şirketleri için çizimler hazırladı, Ionesco'nun oyunları için dekor tasarımları yaptı, afişler çizdi. Bir firma için hazırladığı üç renkli filmi 1958 Venedik Şenliği'nde Büyük Ödül'ü kazandı. 1958-1962 arasında *L'Express* dergisinde siyasal karikatürleri yayımlandı. 1962-

1963 yıllarında *Sinémassacre* adlı dergiyi, 1965'te ise, karikatürcü Wolinski ile birlikte *Révolution* (Devrim) adlı dergiyi çıkardı. 1968'de de *l'enragé* (Kudurmuş) adlı siyasal gülmece dergisinin çıkarılmasına katkıda bulundu. Yapıtları, çok çeşitli ülkelerdeki ilericiyenilikçi dergilerde ve gazetelerde yayımlandı.

Siné'nin oldukça yalın, hatta kaba ve acemice görünen bir çizgisi vardır. Anlatmak istediklerini sevimlileştirmeye çalışmadan bu çizgisiyle iletir. Gülmecesi önceleri soyut ya da güncel yaşamdan alınmış sevimli çelişkiler üstüne kuruluyken bir süre sonra toplumsal eleştiri yönü ağır basan bir kara gülmeceye dönüşmüş, giderek siyasal-ideolojik bir öfkeyi büyük bir çarpıcılıkla dile getiren bir araç durumuna gelmiştir. Böylece Siné, ülkesindeki ve dolayısıyla Batı toplumlarındaki yerleşmiş tüm kurumları en acımasızca eleştiren bir sanatçı olmuştur. 1960'ta karikatürleriyle Fransız ordusunu küçük düşürdüğü gerekçesiyle hakkında iki dava birden açılmış, 1962 sonunda da Cezayir'e karşı yayın politikasını benimsemediği *L'Express*'den ayrılmıştır. 1968 öğrenci ve işçi olaylarının düşünsel hazırlayıcılarından ve destekleyicilerinden biri olmuştur.

Siné'nin kimi ilk dönem yapıtları 1950'lerde Türkiye'de çıkan dergi ve albümlerde yer almışsa da, daha ilerde çizdiği karikatürleri fazla yayımlanmamıştır. Bunlar çeşitli ülkelerde kitap biçiminde de çıkmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Scatty*, 1958, ("Kedili Karikatürler"); *Siné dessins de l'Express*, 2 cilt, 1960-1963, ("Siné'nin L'Express'de Yayımlanmış Karikatürleri"); *Gar... toons*, 1964, ("Otomobilli Karikatürler"); *Dessins politiques*, 1965, ("Siyasal Karikatürler"); *Haut-le-coeur*, 1965, ("Kalpler Yukarı"); *CIA*, 1968; *Je ne pense qu'a chat*, 1968, ("Kediler Hiç Aklımdan Çıkmıyor ki"); *Kreuzzug der Liebenswürdigkeiten*, 1971, ("Sevimlilikler Resmigeçidi"); *Siné Massacre*, 1973.

SIQUEIROS, David
(1896-1974)

Meksikalı ressam. Toplumsal gerçekçi yapıtlarıyla ülkesinde sol sanatın en özgün temsilcilerinden biri olmuştur.

David Alfaro Siqueiros 29 Aralık 1896'da Chihuahua'da doğdu, 6 Ocak 1974'te Mexico City'de öldü. Sanat eğitimini Academia de San Carlos'ta ve Santa Anita'daki Escuela al Aire Libre'de yaptı. 1913'te öğrenci direnişlerinde yer aldı ve okuldan ayrıldı. Devlet başkanı V. Huerta'ya karşı çıkan muhalefet güçlerinden V. Carranza'nın devrim ordusuna katıldı. Gösterdiği başarıdan ötürü yüzbaşı rütbesi aldı. 1914-1915 yıllarında Dr. Atl ile birlikte *La Vanguardia* adlı devrimci gazetede çalıştı. 1919'da sanat çalışmalarını sürdürebilmesi için Carranza tarafından diplomatik görevle Paris'e yollandı. Burada Rivera ile tanıştı. İki sanatçı Meksika sanatına ulusal bir nitelik kazandırma yolunda birlikte araştırmalar yaptılar. Siqueiros 1922'de Meksika'ya döndükten sonra Komünist Parti'ye üye oldu. Aynı yıllarda Teknisyenler, Ressamlar ve Heykelciler Sendikası'nı oluşturdu. Duvar resmi hareketini başlatan sanatçıların devrimci ideolojisi çerçevesinde bir bildirge hazırladı. Yeni devlet başkanı Obregón'nun eğitim bakanı Vasconcelos tarafından Orozco ve Rivera ile birlikte kamu yapılarına duvar resimleri yapmakla görevlendirildi. 1924'te Obregón'nun yönetimden ayrılmasından sonra Guadalajara'da sendika çalışmaları yaptı. 1930'da siyasal çalışmalarından ötürü hüküm giydi ve 1931'de bir yıl Taxco'daki evinde gözaltında tutuldu. Bu sırada bir film çekimi için Meksika'da bulunan Sergey Ayzenştayn ile dostluk kurdu, onun çalışmalarının ve düşüncelerinin etkisiyle duvar resminde yeni teknikler geliştirdi. 1937'de Amerika'ya giderek Los Angeles'te dersler verdi ve duvar resimleri yaptı. Ertesi yıl Uruguay ve Arjantin'i kapsayan bir geziye çıktı, buralarda da resimler yaptı, konferanslar verdi. 1935-1936 yıllarında New York'ta bir deneysel işlik kurdu. J. Pollock'un da katıldığı bu işlikte öğrencilerine birtakım yeni teknikler öğretti. 1937'de İspanya'ya gitti ve cumhuriyetçi orduya katıldı. 1940-1941 yıllarını Şili'de duvar resimleri yaparak geçirdi. Bundan sonraki çalışmalarının çoğunu Mexico City'de sürdürdü. En görkemli yapıtını 1965-1969 arasında Mexico City'deki Lama Parkı'nda bir otel duvarı üstünde gerçekleştirdi. *Latin Amerika'da İnsanlığın Yürüyüşü* adlı bu resim 4552 m² lik bir alanı kapsamaktadır.

Siqueiros'un duvar resimleri kesin tanımlanmış biçimleri, çarpıcı renkleri ve figür yığınları ile belirginlik kazanmıştır. Boyutları giderek büyüyen yapıtlarının gerçekleştirilmesinde çoğu kez yardımcılar kullanmıştır. Gerçekçilik'i (realizm) fantezi ve düşsel öğelerle birleştirdiği bir üslupla yansıtmış, dönemin siyasal olaylarını ve Meksika köylüsünün acılarını dile getirmiştir.

Siqueiros'u döneminin öbür ressamlarından ayıran yanı hiçbir dönemde yılmaması ve büyük bir dirençle mücadele etmesidir. Siyasal ve teknik kuramlarını "No hay mas ruta que la nuestra" ("Bizimkinden Başka Yol Yok") ve "Como se pinta un mural" ("Duvar Resmi Nasıl Yapılır") gibi yazılarında dile getirmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Öğeler*, Ulusal Hazırlık Okulu, Mexico City; *Burjuvazinin Portresi*, 1939, Elektrik İşçileri Sendikası, Mexico City; *Büyük Yüzbaşı*, 1945; *Barışın Koruyucusu*, 1950, Modern Müze, Stockholm; *Latin Amerika'da İnsanlığın Yürüyüşü*, 1965-1969, Lama Parkı/ Mexico City.

• **KAYNAKLAR:** A.Rodriguez, *Siqueiros*, 1974.

• **BAKINIZ:** OROZCO.

SIRK, Douglas
(1900)

Danimarka asıllı Alman sinema yönetmeni. ABD'de yönettiği melodramlarla tanınmış ve genç Alman yönetmenleri etkilemiştir.

26 Nisan 1900'de Danimarka'da Skagen'de doğdu. Asıl adı Claus Detlev Sierk'dir. Sanat ve tiyatro eğitimi için küçük yaşta Almanya'ya gitti. Adını Detlef Hans Sierck olarak değiştirdiği bu ülkede ünlü bir tiyatro yapımcısı ve yönetmeni oldu. Sol eğilimli olduğu için, 1933'te yönetime gelen Nasyonal sosyalistler'den baskı gördü. Uluslararası piyasayla bağlantıları yüzünden tiyatroya göre daha az denetlenen sinema alanına geçti. Birkaç kısa film çektikten sonra 1935'te ilk konulu uzun filmini yönetti. Filmlerinin görsel kusursuzluğuyla sinema eleştirmenlerinin dikkatini çekti. 1937'de Almanya'yı terk ederek İspanya, Güney Afrika ve Avustralya üzerinden ABD'ye göç etti.

Avrupa'daki başarılı çalışmalarına karşın ABD'de tanınmıyordu. Bu yüzden her şeye sıfırdan başlamak zorunda kaldı. Adını bu kez Douglas Sirk olarak değiştirdi. Bu ülkede kendisine önerilen tasarılar çoklukla dar bütçeli ve zayıf konulu filmlerdi. Korku filmlerinden ucuz piyasa melodramlarına kadar bir dizi film yönetti. Filmlerine, yavaş yavaş biçimsel gelişmişliğiyle öne çıkan kişisel üslubunu katmaya başladı. Sağlık nedenleriyle 1959'da sinemayı bıraktı. Almanya'ya dönerek Münih'e yerleşti.

Zamanında büyük gişe başarıları kazanan, ancak eleştirmenlerce önemsenmeyen filmleri daha sonraları, Amerikan toplumundaki duygusal ilişkilerin etkili ve derin birer incelemesi olarak görülmüştür. Yönettiği melodramlarla zamanında "salon" ve "kadın" filmleri yönetmeni olarak ün yapmıştır. Rainer Werner Fassbinder gibi genç Alman yönetmenlerini derinden etkilemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Schlussakkord*, 1936, ("Son Bölüm"); *Zu neuen Ufern*, ("Yeni Kıyılara Doğru"); *Hitler's Madman*, 1943, ("Hitler'in Celladı"); *Summer Storm*, 1944, ("Yaz Fırtınası"); *Lured*, 1947, (Kadın Tuzağı); *Sleep My Love*, 1948, (Katil Ruhlar); *Mystery Submarine*, 1950, ("Esrarengiz Denizaltı"); *Weekend with Father*, 1951, ("Babamla Hafta Sonu"); *Captain Lightfoot*, 1955, (Kahramanlar Beldesi); *All That Heaven Allows*, 1956, (Herşey Senin İçin/Aşktan Kaçılmaz); *The Tarnished Angels*, 1958, (Şafak Bekçileri); *A Time to Love and a Time to Die*, 1958, ("Sevmek Zamanı, Ölmek Zamanı"); *Imitation of Life*, 1959, (Zehirli Hayat/Sahte Mutluluk).

• **KAYNAKLAR:** J.Halliday, *Sirk on Sirk*, 1971.

• **BAKINIZ:** FASSBINDER.

SISKIND, Aaron
(1903)

ABD'li fotoğrafçı. Önce toplumsal belge fotoğrafları çekmiş, daha sonra soyut fotoğraf türünün önemli ustalarından biri olmuştur.

4 Aralık 1903'te New York'ta doğdu. Ukrayna'dan göçmen olarak gelmiş yoksul bir ailenin çocuğuydu. Çok genç yaşta siyasetle ilgilenmeye başladı ve gençler için kurulmuş toplumcu bir derneğe katıldı. Bir öğretmenin etkisiyle şiire ilgi duydu. 1921'de College of the City of New York'a girdi. Okul yıllarında şiirle, müzikle uğraştı. Dönemin öncü sanatçılarıyla dostluk kurdu. 1926'da mezun oldu ve öğretmenlik etmeye başladı. Fotoğrafçılığa bu yıllarda ilgi duydu, bir süre amatörce fotoğraf çekti. 1932'de sol eğilimli ve siyasal amaçlı bir kuruluş olan Film and Photo League'e katıldı. İktisadi bunalım yıllarında işsizlerin, yoksulların, serserilerin fotoğraflarını çekti. 1935'te Photo League'den ayrıldıysa da 1936'da tekrar katıldı ve burada Feature Group adını verdiği bir alt birim kurdu. Bu birimi oluşturan fotoğrafçılarla birlikte, siyasetten çok belgesel amaçlar ve estetik kaygılar taşıyan fotoğraf çalışmaları yaptı. 1939'da düşünce uyuşmazlıkları nedeniyle Photo League'den kesin olarak ayrıldı.

Bu yıllarda fotoğraf anlayışında önemli bir değişiklik oldu. Üç yıllık bir suskunluk döneminden sonra, 1943'te yayımladığı fotoğraflar soyut bir anlatıma yönelikti. Bu tarihten sonra New Yorklu soyut dışavurumcu (abstre ekspresyonist) ressamların, özellikle de yakın dostu Franz Kline'in çalışmaları doğrultusunda fotoğraflar çekti. 1949'da Trenton College'a fotoğraf öğretmeni olarak atandı. 1951'de de Black Mountain College'da öğretmenlik etti ve aynı yıl Chicago Institute of Design'a girerek kısa bir süre sonra fotoğraf bölümünün başına geçti.

Aaron Siskind gençlik yıllarında ve Photo League içinde gerçekleştirdiği çalışmalarla fotoğrafta Gerçekçilik (Realizm) akımının önemli bir ustası durumuna yükselmiştir. Sanat yaşamının ikinci bölümünde yöneldiği soyut üslupta da özgün ve etkili bir fotoğraf dili oluşturarak öncü olmuştur. Duvar lekelerinden, yırtık afişlerden, karalamalardan gizemli ve olağanüstü etkili görüntüler elde etmiştir. Bu dönemdeki fotoğraflarında doğayla ilgilenmemiş, kendi iç dünyasına yönelmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Albüm:** *Aaron Siskind*, 1965; *Aaron Siskind Photographs*, 1959.

SISLEY, Alfred
(1839-1899)

İngiliz asıllı Fransız ressam. Tüm yaşamı boyunca İzlenimcilik'e (Empresyonizm) bağlı yapıtlar vermiştir.

30 Ekim 1839'da Paris'te doğdu, 29 Haziran 1899'da Moret-sur-Loing'de öldü. Varlıklı bir İngiliz ailesinin oğluydu. Babasının ticarete atılmasını istemesine karşı çıkarak amatörce resim yapmaya başladı. 1862'de École des Beaux-Arts'da Marc Charles Gabriel Gleyre'nin (1306-1874) atölyesine girdi. Burada Monet, Renoir ve Frédéric Bazille (1841-1870) ile tanıştı ve bunu izleyen yıllarda yaz aylarını onlarla birlikte açık havada çalışarak geçirdi. 1870'te Fransa-Prusya Savaşı sırasında kısa bir süre için Londra'ya gitti ve resmi temel uğraş olarak sürdürmeye karar verdi. Ailesi savaş nedeniyle parasal sıkıntı içine girince, yaşamını resimlerini satarak kazanmaya başladı. Londra'dan döndükten sonra Paris çevresindeki küçük köylerde resim yaptı. 1874'te ilk İzlenimciler sergisine katıldı. 1875-1879 arasında Sèvres'de yaşadı. 1879'da Moret yakınlarına, 1882'de de Moret-sur-Loing'e yerleşti. Kısa süreli geziler dışında yaşamının sonuna değin burada kaldı.

Sisley temelde bir manzara ressamıydı. Erken döneminde özellikle Corot'nun etkisi altında kalmış ve gümüş renginin tonlarını kullandığı kar manzaraları yapmıştır. 1873'ten sonra ise renklerinin daha parlak ve canlı tonlara dönüştüğü izlenir. Öbür İzlenimciler'den ayrılan yanı özellikle yumuşak ve uyumlu tonları yeğlemesidir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Nehirdeki Sandallar, Bougival*, 1873, Jeu de Paume Müzesi Paris; *Sis*, 1874; *Port-Marly'deki Sel Baskını*, 1876, Jeu de Paume Müzesi, Paris; *Marly, Karda Havuz*, 1876; *Louveciennes'de Kar*, 1878, Jeu de Paume Müzesi, Paris; *Moret, Loing Kıyıları*, 1888; *Oise Kıyıları*, 1891, Ulusal Güzel Sanatlar Müzesi, Cezayir.
- **KAYNAKLAR:** P. Du Colombier, *Alfred Sisley in the Musée du Louvre*, 1947.
- **BAKINIZ:** MONET.

SISMONDI, Simonde de
(1773-1842)

İsviçreli tarihçi ve iktisatçı. Kapitalizmde aşırı üretim ve eksik tüketim krizlerinin sistemin doğasından kaynaklandığını ve kaçınılmaz olduğunu ilk kez ortaya koyan kuramıyla tanınmıştır.

Jean Charles Leonard Simonde de Sismondi 9 Mayıs 1773'te Cenevre'de doğdu, 25 Haziran 1842'de Cenevre'nin yakınındaki Chêne'de öldü. Bir Protestan rahibin oğluydu. 16 yaşındayken Lyon'da bir bankada kâtip olarak çalışmaya başladı. Ailenin serveti Fransız devlet tahvillerine yatırılmış olduğundan, Fransız Devrimi'yle birlikte maddi sıkıntıları başlayınca 1792'de ailesiyle birlikte Cenevre'ye gitti. Soylu olmaları nedeniyle kısa bir süre tutuklanmaları üzerine Sismondi, 1793'te İngiltere'ye kaçtı. Daha sonra, 1794'te ailece İtalya'da Toskana'ya gittiler ve tarımla uğraşmaya başladılar.

1800'de Cenevre'ye dönen Sismondi'nin ilk iktisadi çalışması 1803'te yayımlanan *La richesse commerciale* ("Ticari Zenginlik") kitabıdır. Bu dönemde Cenevre Meclisi üyesi olan ve daha çok tarih çalışmalarına yönelen Sismondi, 1809-1818 arasında 16 ciltlik *Histoire des républiques italiennes du moyen âge* ("Orta Çağ İtalyan Cumhuriyetlerinin Tarihi") adlı ünlü çalışmasını yayımladı. Modern Avrupa'nın kökenlerinin Orta Çağ İtalya'sında olduğu görüşünü savunduğu bu çalışması, İtalyan Birliği'nin kurulması üzerinde etkili oldu. Yeniden İngiltere'ye giden Sismondi, *laissez-faire*'ci (bırakınız yapsınlar) politikaların neden olduğu acımasız toplumsal koşulları ve artan yoksulluğu yerinde gözledi. 1819'da yayımlanan iki ciltlik *Nouveaux principes d'économie politique* ("Politik İktisadın Yeni İlkeleri") çalışmasının hazırlanmasında bu gözlemlerin büyük etkisi oldu.

La richesse commerciale adlı kitabında Sismondi'nin A. Smith'in görüşlerini büyük ölçüde benimsediği görülür. Smith'in kuramsal yapısı yanında bu kuramın uygulamadaki sonuçlarını ve dayandığı siyasi felsefeyi de kabullenir. Katıksız bir serbest ticaret yanlısı olan Sismondi, her türlü devlet müdahalesine karşıdır. Kendi haline bırakıldığında piyasa mekanizmasının sermayenin, farklı alanlar arasında, toplum için en iyi biçimde dağılımını sağlayacağını savunur.

Ne var ki, bir yanda yaptığı tarih araştırmaları, öte yanda kapitalizmin 19. yy'ın başlarındaki krizleri ve daha da önemlisi İngiltere'de karşılaştığı koşullar, Sismondi'nin görüşlerinde köklü bir değişikliğe neden oldu. 1819'da yayımlanan *Nouveaux principes d'économie politique* adlı kitabı bu yeni dönemin ürünüdür. Sismondi burada Smith ve Ricardo'nun kuramsal görüşlerini tümüyle reddetmeksizin, Klasikler'in yöntemini, iktisadın amacı konusundaki görüşlerini ve Klasik kuramın gündelik sorunlara uygulanma biçimini eleştirir. Sismondi'ye göre Klasik iktisat maddi zenginliği artırmanın yolları ile fazlasıyla ilgilenmektedir. Oysa önemli olan insanların refahı ve bunun artırılma yollarıdır. İktisatçının ana görevi "toplumun refahını en üst düzeye çıkaracak olan nüfus ve maddi zenginlik arasındaki ilişkiyi bulup ortaya koymaktır". Bu nedenle, iktisadi sorunların içinde en önemlisi Klasikler'in kabul ettiği gibi üretim değil, üretilen zenginliklerin bölüşümüdür. Sismondi Klasikler'in yöntemini de eleştirir. Ona göre, iktisatçı toplumsal ilişkileri gereği gibi anlayabilmek için sağlam bir tarih bilgisine sahip olmalıdır, iktisat tarihsel temel üzerine oturtulmalıdır. Tümdengelim yöntemi ancak bu koşullarda sağlıklı ve doğru sonuçlar verebilir.

Sismondi insanlık tarihini üç döneme ayırır: Kölelik, feodalizm ve modern kapitalizm. Yöntem konusundaki görüşleri nedeniyle Tarihçi Okul'un öncüsü olarak da kabul edilir. Klasik iktisadın yöntem ve amacını eleştiren Sismondi, kapitalist sistemin

kendi kendini dengeleyen, uyumlu bir sistem olduğu görüşüne de karşı çıkar. Ona göre toplumda çıkarları birbiriyle çatışan iki toplumsal sınıf vardır: Zenginler ve fakirler, kapitalistler ve işçiler. Mülkiyetle emeğin giderek birbirinden ayrıldığını, küçük üreticilerin ortadan kalktığını ve toplumdaki kutuplaşmanın arttığını söyler. Bu görüşleri nedeniyle Marx ve Engels *Komünist Manifesto*'da Sismondi'nin sınıf çatışması olgusunu ilk dile getirenlerden biri olduğuna değinirler.

Sismondi'nin asıl önemli yanı, kapitalist sistemin doğası gereği krizlerin kaçınılmaz olduğu görüşüdür. Kapitalist üretim biçimi sürekli olarak üretken kapasitenin artması sonucunu doğurmaktadır. Bu artışla birlikte sermaye ile emek ve üretim ile tüketim arasındaki uçurum da büyümektedir. Kapitalizmin krizlerinin temelinde bu durum yatmaktadır. Çünkü, geçimlik düzeyde tüketim yapan işçilerin üretilen malların tümü için pazar oluşturması olanağı yoktur. Öte yanda, rekabet sonucu kapitalistler giderek artan ölçüde makine kullanmak zorundadırlar. Bu ise işsizliğin büyümesine yol açmakta, üretim ile tüketim arasındaki fark daha da büyümektedir. Bu aşırı üretim eğilimi kapitalizmde işçilerin üretim araçları mülkiyetinden kopmasından ve kapitalistler arası rekabetten kaynaklanmaktadır.

Sismondi'ye göre aşırı üretim eğilimi özellikle kriz dönemlerinde güçlenir. Krizlerin üç temel nedeni (1) rekabet nedeniyle tek tek kapitalistlerin piyasa konusunda yeterli bilgiye sahip olmamaları; (2) üretimin insanların değil sermayenin gereksinimleri tarafından belirlenmesi; ve (3) emek ile mülkiyetin birbirinden ayrılmış olmasıdır. Üstelik farklı mallara olan talep farklı biçimlerde büyüyerek sektörel dengesizliklere de yol açmaktadır. Böylece, kapitalizm doğası gereği periyodik krizler geçirecektir. Bu sorunun çözümü için Sismondi devlet müdahalesini gerekli görür. Müdahalenin amacı işçileri yeniden üretim araçları mülkiyetine kavuşturmak ve üretimle tüketim arasındaki dengeyi kurmak olmalıdır. Özel çıkarların önemine inanan Sismondi, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyeti kaldırmak yerine, bağımsız küçük üreticiliği yeniden canlandırmayı, güçlendirmeyi amaçlayan bir siyaset önermektedir. Bu arada devlet dengesizliklerin daha da artmasını önlemelidir. Özellikle, yeni buluşlar ve bunların sanayie uygulanması yavaşlatılmalıdır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Tableau de l'agriculture toscane*, 1801, ("Toskana Tarımının Görünümü"); *La richesse commerciale*, 1803, ("Ticari Zenginlik"); *Histoire des républiques italiennes du moyen âge*, 16 cilt, 1809-1818, ("Orta Çağ İtalyan Cumhuriyetlerinin Tarihi"); *Nouveaux principes d'économie politique*, 1819, ("Politik İktisadın Yeni İlkeleri"); *Histoire des français*, 29 cilt, 1821-1844, ("Fransızlar'ın Tarihi").

- **KAYNAKLAR:** A. Aftalion, *L'oeuvre économique de S de Sismondi*, 1899; É. Halévy, *Sismondi*, 1933; J.R. de Salis, *Sismondi 1773-1842*, 1932.

- **BAKINIZ:** MARX.

SITTE, Camillo
(1843-1903)

Avusturyalı mimar ve kent tasarımcısı. Çağdaş kent tasarımına ilişkin ilk önemli kuramsal yapıtlardan birinin yazarıdır.

17 Nisan 1813'te Viyana'da doğdu, 16 Kasım 1903'te aynı kentte öldü. Bir mimarın oğluydu. Kendisi de mimarlık yaptığı sırada, başta dinsel yapılar olmak üzere çeşitli tasarımlar gerçekleştirdi. Bunlar gününün geçerli anlayışı olan tarihsel üslupçuluk içindeydiler. 1875'te Salzburg'da bulunan teknik okulun yöneticiliğine getirildi. Burada o denli başarılı oldu ki, bunu Viyana'da da yinelemesi önerisini aldı. 1893'te bu kente giderek oradaki teknik okulu kurdu, ölünceye kadar da yöneticiliğini yaptı.

Sitte'nin önemi çağındaki uygulamaları eleştiren ve kent tasarımının hangi ilkeler uyarınca yapılması gerektiğini tartışarak çeşitli uygulama örnekleri geliştiren ünlü yapıtından gelir. *Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grandsätzen* ("Sanat İlkeleri Açısından Kent Tasarımı") adlı kitabı çağdaş kent tasarımı konularını kuramsal açıdan ele alan ilk çalışmalardan biridir. Sitte burada o zamanlar uygulanmakta olan ve kent arazilerinde en fazla kullanımı sağladığı düşünülen, birbirine dik yolların oluşturduğu ızgara plan şemasına karşı çıkmış, sorunlara tekdüze ve yalnız iki boyutta çözümler getiren bu ve benzeri yaklaşımları estetik açıdan yetersiz bularak eleştirmiştir. Yapıtında kent tasarımının yaratıcı bir sanat olduğunu anlatmak amacıyla tarihsel kent düzenlemelerinden örnekler vermiş, ama çağdaş yaşam biçiminin ve yapım tekniklerinin eski örneklerin kopa edilmesine olanak vermediğini de buna eklemiştir. Kent tasarımlarının geniş araştırmalara dayanması ve gelişme programlarının olması gerektiğini ilk vurgulayanlardan biri de gene Sitte'dir. Kent tasarımını yalnız sanat açısından ele almamış, örneğin çeşitli kavşak türlerinin karşılaştırılması gibi uygulama sorunlarına da değinmiştir. Daha çok bu konulara ağırlık vereceği anlaşılan "Toplumsal ve İktisadi İlkeler Açısından Kent Tasarımı" adıyla yazmayı planladığı ikinci yapıtına ise başlayamadan ölmüştür.

Sitte'nin kitabı uzun süre etkili olmuş, İngilizce, Fransızca, Rusça, İspanyolca gibi çeşitli dillere çevrilerek 19. yy sonlarında bağımsız bir disiplin olma yolundaki kent tasarımı alanında tartışmalar başlatan öncü bir yapıt olma özelliğini korumuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grandsätzen*, 1889.

- **KAYNAKLAR:** G.R. Collins ve C. Collins, *Camillo Sitte and the Birth of the Modern City Planning*, 1965; J. Schwarzl, *Camillo Sitte*, 1949; R. Wurzer, "Camillo Sitte-Lebenslauf und Werk", *Berichte zur Raumforschung und Raumplannung*, cilt 12, sayı 4, 1968.

SITTER, Willem De
(1872-1934)

Hollandalı astronomi bilgini. Görelilik kuramını astronomiye uygulamayı amaçlayan çalışmaları ve geliştirdiği evren modeliyle tanınmıştır.

6 Mayıs 1872'de Sneek'te doğdu, 20 Ekim 1934'te Leiden'de öldü. Groningen Üniversitesi'nde gördüğü matematik ve fizik öğreniminin ardından astronomiye yöneldi. İki yıl Güney Afrika'da Cape Town'daki Royal Gözlemevi'nde çalıştıktan sonra 1899'da Groningen'e döndü ve ünlü astronom Kapteyn'in asistanlığını yapmaya başladı. 1908'de Leiden Üniversitesi'nde astronomi profesörlüğüne getirilen ve 1919'dan ölümüne değin Leiden Gözlemevi'nin yöneticiliğini yapan de Sitter, Güney Afrika'da Johannesburg'daki Cumhuriyet Gözlemevi'ni kurmuş, 1925-1928 arasında Uluslararası Astronomi Derneği'nin başkanlığını yapmış ve birçok bilim kurumunun ödüllerini kazanmıştır.

Araştırmacılık yaşamının başlarında ışık ölçümü ve yıldızların ıraklık açılarının ölçümüne ilişkin çalışmalar yapan de Sitter, en önemli araştırmalarını gökcisimlerinin özellikle de Jüpiter'in uydularının mekaniği, temel astronomik sabitlerin belirlenmesi ve görelilik kuramının kozmolojiye uygulanması alanlarında gerçekleştirdi. Yaklaşık otuz yılını alan Jüpiter'in uydularının dinamiğine ilişkin gözlem ve araştırmalarının yanı sıra, Yer'in dönüşü, Güneş'in ıraklık açısı, ışığın sapma sabiti ve Yer ekseninin devinme sabiti gibi temel astronomik sabitlerle ilgili önemli çalışmalar yapan de Sitter, A. Einstein'ın genel görelilik kuramının önemini son derece erken kavrayan, bu kuramın tanınmasına ve astronomik olgulara uygulanmasına, geniş matematik ve astronomi bilgisiyle değerli katkılarda bulunan bilim adamlarından biridir.

De Sitter, 1916 ve 1917'de yayımladığı üç makalede Einstein'ın, göreliliğin alan denklemleri için bulduğu çözüm yerine ikinci bir çözümün geçerli olabileceğini öne sürdü. Einstein'ın çözümünün astronomik sonucu olan durağan "Einstein evreni" yerine, genişleyen bir evren görüşünü ortaya çıkaran bu yeni çözümü bulurken madde yoğunluğunu ihmal edilebilir bir nicelik olarak varsaymıştı. Kütle çekiminin eğdiği evrenin eğriliğinin değişmezliğine karşı çıkarak bu eğriliğin giderek azalan bir artışı olduğunu öne süren de Sitter'in evren modelinin, Hubble'ın bulgularıyla uyumlu olduğu anlaşılınca Einstein tarafından da onaylanmıştır.

De Sitter evrenin çapının 4 milyon ışık yılı olduğunu ve 80 milyon gökadayı içerdiğini öne sürmüşse de, kendisinden önce benzeri tahminlerde bulunmaya çalışan tüm bilim adamları gibi yanılmaktan kurtulamamıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Astronomical Aspect of the Theory of Relativity*, 1933, ("Görelilik Kuramının Astronomik Yönü").

- **BAKINIZ:** EDDINGTON, EINSTEIN, HUBBLE, LEMAITRE.

SIVORI, Omar Enrico
(1935)

Arjantinli futbolcu. Arjantin ve İtalyan milli takımlarında oynamıştır.

2 Aralık 1935'te Arjantin'de River Plate'da doğdu. Futbola 15 yaşında S. Nicola kulübünde başladı. İki yıl sonra Arjantin'in dünyaca ünlü River Plate kulübüne transfer oldu. Takımı iki kez şampiyon olduktan sonra 1957'de İtalya'nın Juventus kulübüne transfer oldu. Babası İtalyan olduğu için bu ülkeye alışması zor olmadı. Juventus ve daha sonra dokuz kez seçildiği İtalyan milli takımında unutulmaz maçlar çıkardı. Kulübü dört kez şampiyon oldu.

Avrupa'nın en iyi hücum oyuncularından biri olarak kabul edilen Sivori, İtalya'da 1960 ve 1961 yıllarında yılın futbolcusu seçildi. 1959 ve 1960'ta ise 27 golle İtalya gol krallığını kazandı. 1961'de Avrupa'da yılın futbolcusu oldu. 1962 yılındaki Dünya Kupası'nda da oynayan Sivori, tekniği ve çalımlarıyla gelmiş geçmiş en büyük futbolculardan biri olarak kabul edilir.

SİAD BARRE, Muhammed
(1919)

Somalili asker ve devlet adamı. 1969'da askeri bir darbeyle başa geçmiştir.

Lugh Ferrandi'de (bugün Garbaharrey) doğdu. Göçebe Darod kabilesine mensup yoksul bir ailesi vardı. İlk ve ortaöğrenimini Mogadişu'da gördükten sonra bölgede İngiliz yönetiminin kurulduğu 1940'ta polis kuvvetine katıldı ve bir dizi önemli göreve getirildi. 1950'de İtalyanlar bölgeye yeniden egemen olunca polis başmüfettişi oldu. 1952'de İtalya'da Askeri Akademi'de okuyarak teğmen rütbesiyle sömürge ordusuna girdi. Somali'nin 1 Temmuz 1960'ta bağımsızlığa kavuşmasından sonra albay rütbesiyle Somali ordusu komutan yardımcılığına ve genelkurmay başkanlığına getirildi. 1965'te ordu komutanı oldu.

Devlet Başkanı Abdi Raşid Ali Şirmarke'nin öldürülmesinden altı gün sonra 21 Ekim 1969'da askeri bir darbeyle iktidarı ele geçiren Siad Barre, siyasi partileri ve meclisi dağıtarak Yüksek Devrim Konseyi altında yeni bir yönetim kurdu ve Somali Demokratik Cumhuriyeti'ni ilan etti. Ertesi yıl Somali'nin sosyalist bir devlet olduğunu açıklayarak kabilelere bölünmüş olan ülkeyi bütünleştirmeye ve geri iktisadi yapıyı düzeltmeye yönelik bir dizi reforma girişti. 1971'de SSCB'ye yaptığı resmi ziyaretin ardından bu ülkeden askeri ve iktisadi yardım almaya başladı. Somali, bir Arap ülkesi olmamasına karşın Arap Birliği'ne girdi.

1975'te SSCB'ye Berbera'da askeri üs kurma izni verdiği gerekçesiyle ABD ile ilişkileri gerginleşti. Bu sırada kadınlara eşitlik tanıma siyasetinden dolayı o

zamana kadar iyi ilişkiler içinde olduğu İslamcı çevrelerle de çatışmaya girdi. 1976'da Yüksek Devrim Konseyi'nin kendisini dağıtmasıyla kurulan Somali Sosyalist Devrimci Partisi'nin genel sekreteri olarak başbakanlık görevini de üstlendi. Komşu Kenya ve Etiyopya'da (Habeşistan) yaşayan Somalililer'e kendi kaderini tayin hakkı tanınması için izlenen ısrarlı siyaset, Ogaden'deki Batı Somali Kurtuluş Cephesi'nin 1977 Temmuz'unda geniş çaplı bir saldırıya geçmesine yol açtı. Bu olay üzerine SSCB Etiyopya'nın yanında yer alınca, sayıları altı bini bulan Sovyet uzmanını sınır dışı ederek bu ülke ile ilişkilerini kopardı. Savaşın giderek kötüye gitmesi ve göçmen sorunu ile birlikte açlık tehlikesinin artması üzerine ABD ile yakınlaşmaya yöneldi.

Siad Barre, 1979'da yeni anayasanın bir referandumla kabul edilmesinden sonra bir Halk Meclisi oluşturmak için seçime gitti. Ancak 1980 sonlarında olağanüstü hal ilan ederek Yüksek Devrim Konseyi'ni yeniden oluşturdu. 1982 Mart'ında olağan yönetime dönmesine karşın Etiyopya desteğindeki gerilla örgütlerinin yol açtığı çatışmalar sürdü. Bu arada yapılan hükümet değişikliğiyle yönetimde etkinliklerini yitiren kuzeyli kabileler arasında da çeşitli ayaklanmalar baş gösterdi.

• **YAPITLAR (başlıca):** *The Philosophy of the Somali Revolution*, 1978, ("Somali Devriminin Felsefesi").

SİLAHDAR MEHMED AĞA

Bak. MEHMED AĞA [Fındıklılı]

SİLLE, Müzahir
(1934)

Türk, güreşçi. Grekoromen stilde Olimpiyat şampiyonu olmuştur.

16 Nisan 1934'te İstanbul'da doğdu. Güreşe 1947'de İstanbul Güreş Kulübü'nde başladı. Uluslararası alanda ilk önemli sınavını 1956 Melburn Olimpiyat Oyunları'nda verdi, deneyimsizliği nedeniyle 62 kiloda dördüncü oldu. İki yıl sonra Dünya Şampiyonası'nda kazandığı ikincilikle adından söz ettirmeye başladı. 1960 Roma Olimpiyat Oyunları'nda başarılı olan Türk güreş takımında yer aldı. 62 kiloda Olimpiyat şampiyonluğunu kazandı. 1965 Karlsruhe Dünya Şampiyonası'nda gümüş madalya elde etti.

Grekoromen stilin tüm inceliklerini bilen, oyun tekniği fazla ve güçlü bir güreşçiydi. Kazandığı Türkiye şampiyonluklarına 1969'da İstanbul'da yapılan Balkan Şampiyonası'ndaki üçüncülüğünü de ekledi. 1969'a kadar süren güreş yaşamı boyunca centilmen bir sporcu olarak tanındı. Minderden çekildikten sonra çalıştırıcı olarak hizmet verdi, grekoromen güreş milli takımını uzun yıllar çalıştırarak güreş kulüplerinde de teknik direktörlük yaptı.

SİMAVİ, Sedat
(1896-1953)

Türk, gazeteci. Geniş kitlelere yönelik dergi ve gazete yayıncılığının öncüsüdür.

İstanbul'da doğdu, 11 Aralık 1953'te aynı kentte öldü. Galatasaray Lisesi'ni bitirdi. 1916'da *Hande* adlı haftalık bir dergi çıkararak yayın yaşamına başladı. Müdafa-i Milliye Cemiyeti sinema kolu adına 1917'de ilk konulu Türk filmleri olan *Pençe* ve *Casus*'u yönetti. 1918-1919 yıllarında yayımladığı *Diken* adlı mizah dergisi ile Kuvayı Milliye'yi destekledi. 1919-1920 yıllarında *İnci* dergisini yayımladıktan sonra 1920'de günlük *Dersaadet* gazetesini, 1921'de de günlük *Payitaht* gazetesini çıkardı. 1921-1923 arasında yayımladığı *Güleryüz* adlı mizah dergisiyle Milli Mücadele'yi destekledi. Bu arada kısa süreli *Hanım* ve *Yeni İnci* adlı magazin dergilerini de çıkardı. 1923-1929 arasında haftalık *Resimli Gazete*'yi yayımladı. Yine bu arada aylık *Yıldız* (1924-1926) ve *Yeni Kitap* (1927-1928) ile haftalık *Meraklı Gazete* (1926) ve *Arkadaş* (1928) dergilerini çıkardı.

1933'te kurduğu haftalık *Yedigün* dergisi en uzun sürdürdüğü yayındır ve 1950'ye kadar çıkmıştır. 1935'te devraldığı haftalık *Karagöz* gazetesini de 1950'ye kadar yayımladı. 1936-1948 arasında yine haftalık *Karikatür* adlı mizah dergisini çıkardı. İlk sayısını 1 Mayıs 1948'de yayımladığı *Hürriyet* gazetesi ile yeniden günlük gazeteciliğe döndü. Başyazarlığını da üstlendiği gazetenin yayımını, ölümünden sonra çocukları sürdürdü.

Türkiye'de geniş kitlelere yönelik dergi ve gazete yayımcılığının öncüsü olan Sedat Simavi, güncel olaylara ve magazine ağırlık veren gazeteciliğin oldukça nitelikli ve başarılı örneklerini vermiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Fuji Yama*, 1934, **Oyun:** *Hürriyet Apartmanı*, 1940; *Ceza*, 1941.

SİMEON I
(?-927)

Bulgar hanı. Başkenti Constantinopolis olan bir Bulgar-Bizans imparatorluğu kurmak için mücadele etmiştir.

Doğum tarihi ve yeri bilinmiyor. 27 Mayıs 927'de öldü. Bulgar Hanı I. Boris'in üçüncü oğludur. Büyük unvanıyla anılır. Çocukluğunu geçirdiği Constantinopolis'te (İstanbul) Yunan ve Bizans edebiyatı üzerine derin bir bilgi edindi. Babasının 889'da tahttan çekilmesinin ardından tahta çıkan ağabeyi Vladimir putperestliği yeniden egemen kılmaya kalkışınca, onu tahttan indiren I.Boris tarafından 893'te Bulgar hanı yapıldı.

Bizanslılar'ın Bulgar tacirlerin mallarını sattıkları

Constantinopolis'teki pazarı Selanik'e taşıyıp gümrük vergisinin yükseltilmesinin neden olduğu ticari anlaşmazlık çözümlenemeyince 894'te Doğu Trakya'daki Bizans topraklarına saldırdı. Ancak Bizans İmparatoru VI.Leon'un yardıma çağırdığı Macarlar karşısında yenilgiye uğradı. Bulgaristan'ın güney bölgesini işgal eden Bizanslılar'la bir ateşkes antlaşması yaparak zaman kazandıktan sonra Peçenekler'den aldığı yardımla Macarlar'ı bölgeden uzaklaştırdı. Ardından 896'da Bizanslılar'ı Bulgarophygon'da (bugün Babaeski) yenerek kesin bir üstünlük sağladı. Aynı yıl yapılan barış antlaşmasıyla Bizans her yıl Bulgarlar'a haraç vermeyi kabul etti.

912'de Bizans tahtına çıkan VII. Konstantinos'un naibi olarak ülke yönetimini üstlenen Aleksandros, Bulgarlar'a haraç ödemeyi reddedince Bizans'a karşı yeni bir sefer düzenledi. Ağustos 913'te Constantinopolis surlarına dayandı. Bizans başkentini ele geçirmenin güçlüğünü kavrayınca, aynı yıl ölen Aleksandros'un yerine yönetimi üstlenen patrik Nikolaos başkanlığındaki naipler kuruluyla görüşme isteğinde bulundu. Yaptığı görüşmeler sonucu Bizans'tan önemli ödünler aldı. Ayrıca VII. Konstantinos'u kızıyla evlendirerek kayınpeder sıfatıyla Bizans'ta iktidarı denetimine almayı amaçladı. Patriğin elinden imparatorluk tacını giydikten sonra ülkesine döndü.

Bu sırada Bizans'ta iktidarı ele geçiren VII. Konstantinos'un annesi imparatoriçe Zoe yapılan tüm sözleşmeleri geçersiz sayarak I.Simeon'un imparatorluk unvanını reddetti. Bunun üzerine saldırıya geçen I.Simeon Trakya'yı geçerek Eylül 914'te Hadrianapolis'i (Edirne) aldı. Ağustos 917'de, karşı saldırıya geçen Bizans ordusunu Akhelons'ta yok etti. Bunu Constantinopolis yakınlarındaki Katasyrtai'deki Bizans yenilgisi izledi. Böylece Balkan Yarımadası'na egemen olan I.Simeon, 918'de Kuzey Yunanistan'ı geçerek Korent Boğazı'na dek ilerledi.

Bu sırada Bulgarlar'a karşı yürütülen savaşta başarısızlığa uğrayan imparatoriçe Zoe'yi iktidardan uzaklaştırarak naipliği üstlenen Romanos Lacapenos, 919'da kızını VII. Konstantinos'la evlendirdikten sonra 920'de damadıyla ortak imparatorluk tacını giydi. I.Simeon planlarını gerçekleştirmede büyük bir engel olarak gördüğü bu gelişmenin ardından 923'te Hadrianapolis'i alarak 924'te yeniden Constantinopolis surlarına dayandı. Kenti ele geçirmek için gereksindiği gemileri vermeleri için Araplar'a yaptığı başvuru sonuçsuz kalınca ülkesine döndü. Romanos 925'te ona, yalnızca Bulgar imparatoru olarak kabul edildiğini ve Bizans imparatorluğuyla ilgisinin olmadığını bildirdi.

Bulgaristan-Bizans mücadelesi Balkan ülkelerine ve özellikle Sırbistan'a doğrudan yansıdı. 924'te Bizans yanlısı tutum alan Sırplar'a karşı gönderilen Bulgar ordusu yenilgiye uğradı. 926'da Sırplar'la barış yapmak zorunda kalan I.Simeon, Bizans'a karşı yeni bir seferin hazırlığını sürdürdüğü sırada birdenbire öldü. Yerine oğlu Peter geçti.

I.Simeon iktidarı sırasında, babasının Roma'dan ve Bizans Patrikhanesi'nden bağımsız bir kilise kurma çabasını sürdürerek Bulgar Patrikhanesi'ni kurdu. Bizans'ta yazılan edebiyat, hukuk, din yapıtlarının Slavca'ya çevrilmesini ve Slav dilinde yeni kitaplar yazılmasını özendirdi. Anıtsal kiliselerle ve saraylarla donattığı başkent Preslav'ı bir sanat ve edebiyat merkezi durumuna getirdi.

• BAKINIZ: BORİS I, KONSTANTİNOS VII, LEON VI.

SİMON [Atinalı]
(İÖ 5.yy)

Eski Yunan, filozof. Sokrates'in konuşmalarını deri üzerine yazarak unutulmaktan kurtarmıştır.

Atina'da yaşadığı bilinmektedir. Sokrates'in çağdaşı ve yakın arkadaşıdır. Dericilikle uğraşırdı. Sokrates'e yakınlığı yüzünden, felsefeye ilgi duydu. Sokrates, öğrencileriyle, Simon'un dükkânına gelir, oturur, felsefe sorunlarını tartışırdı. Simon, bu konuşmadan sonra, dinlediklerinden belleğinde kalanları deriler üzerine yazarak saklardı. Yazılı kaynakların, Diogenes Laertius'un bildirdiğine göre otuz diyalog tutarında olan bu konuşmalar şiir, sağlık, sevgi, bilim, yücelik, yargı, yasa, müzik, sayı, varlık, eliaçıklık felsefe ve tanrılar gibi konuları içermekteydi.

Kimi dilci ve araştırıcılar Platon'un erdem, kazanç düşkünlüğü, yasa ve doğruluk kavramlarını konu edinen ve onun olduğundan kuşku duyulan yapıtları da Simon'un yazmış olduğunu ileri sürerler.

SİMONOV, Konstantin Mihayloviç
(1915-1979)

SSCB'li yazar. II. Dünya Savaşı ile ilgili gerçekçi (realist) yapıtlarıyla tanınmıştır.

28 Kasım 1915'te Petrograd'da (bugün Leningrad) doğdu, 28 Ağustos 1979'da Moskova'da öldü. Asıl adı Kiril Mihayloviç Simonov'dur. Babası devrim sırasında Kızıl Ordu'nun subaylarındandı. Babasının birliği ile sürekli yer değiştirmek zorunda kaldığından değişik taşra okullarında öğrenim gördü. 1930-1934 arasında Moskova'da bir yandan üniversiteye devam ederken bir yandan da tornacı olarak çalıştı. Bu arada ilk şiirlerini yazmaya başladı. 1934-1939 arasında Gorki Edebiyat Enstitüsü'nde öğrenimini sürdürdü. 1939'da Komünist Partisi'ne üye oldu. Askerlik görevini II. Dünya Savaşı sırasında, *Krasnaya Zvezda* gazetesinin savaş muhabiri olarak yaptı. Cepheden gönderdiği yazılarla Stalin Ödülü'nü kazandı. Bu yıllarda yazdığı ve savaşın acılarına karşın barış umudunun yitirilmemesini vurgulayan şiirleri cephedeki askerler için büyük moral kaynağı oldu. En önemli oyunlarından biri *Russkiye lyudi*'yi ("Ruslar") 1942'de Stalingrad kuşatması sırasında, Sovyet askerlerinin direnişini anlatan ünlü romanı *Dni i noci*'yi (Günler ve Geceler) 1944'te yazdı. Savaştan sonra

gazeteci ve yazar olarak birçok ülkeye geziler yaptı. 1946-1950 ve 1954-1958 arasında önemli bir edebiyat dergisi olan *Novyi Mir*'in yönetmenliğini sürdürdü.

1974'te Lenin Edebiyat Ödülü'nü kazandı. 1975'te Türkiye'ye geldi ve Türk edebiyatçıları ile tanıştı. Sovyet Barış Komitesi ile Dünya Barış Konseyi üyesi oldu. Öldüğünde Sovyet Yazarlar Birliği sekreterliğini yürütüyordu.

Kendi deneyimlerinden yola çıktığı yapıtlarında savaşı gerçekçi bir biçimde anlatarak barışın gereğini vurgulayan Simonov, edebiyatın sanat kaygısıyla gerçek yaşamdan soyutlanamayacağını, bu nedenle bir yazarın her zaman toplumsal olaylarla ve siyasetle iç içe yaşaması gerektiğini savunmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca): Roman:** *Dni i noci*, 1944, (Günler ve Geceler, 1973); *Druz'ya i vragi*, 1948; *Tovarişçi po orujiyu*, 1952, (Silah Arkadaşları, 1970); *Soçineniya*, 1952; *Dym oteçestva*, 1956; *Jivyye i miortvyye*, 1959, (Yaşayanlar ve Ölüler, 1968). **Şiir:** *Pavel Çiornyi*, 1938; *S toboi i bez tebya*, 1944, ("Seninle ve Sensiz"). **Oyun:** *Paren'iz naşego goroda*, 1941; *Russkiye lyudi*, 1942, ("Ruslar"); *Pod aştanami Pragi*, 1946, ("Prag'ın Kestane Ağaçları Altında"); *Russki vopros*, 1946, ("Rus Sorunu"); *Dobroe imya*, 1953, ("İyi Bir Ad"); *Çetvyorti*, 1962.

SİMPLİKİOS
(Ykş. 5.yy)

İskenderiyeli filozof. Aristoteles'in görüşlerini yorumlayarak Yeni-Platonculuk'la uzlaştırmaya çalışmıştır.

İskenderiye'de doğdu. Önce orada Yeni Platoncular'dan Ammonios Hermiae'nin öğrencisi oldu sonra Atina'ya giderek Damascios'tan felsefe okudu. 529'da Atina Okulu'nun kapatılması üzerine İran'a gitti.

Simplikios'un felsefe tarihindeki yeri Aristoteles'e yazdığı yorumlar ve filozofların düşüncelerini, yaşamöykülerini içeren yapıtları nedeniyledir. Özellikle Aristotelis'in kategoriler, fizik ve gökbilimle ilgili yapıtlarını açıklayarak Latince'ye çevrilmesine de olanak sağlamış, Aristotelesçilik akımı yeniden hızlanmış, Doğu ve Batı'da onun yazılarına karşı duyulan ilgi çoğalmıştır. Simplikios'un etkili olduğu ikinci çalışma alanı da Yeni-Platonculuk'tur. İskenderiye'den Atina'ya taşınan ve yeni bir içerik kazanan bu akımı, Atina'da bir okul durumuna getiren Simplikios'tur. Atina okulu, felsefeye bağlı kalmakla birlikte, Yeni-Platonculuk'la din arasındaki bağlantıyı koparmamış, ancak dine daha geniş bir yer de vermemişti. Bunun üzerine okul kendisini Hıristiyanlık'ın savunucusu ve koruyucusu olarak gören imparator Justinianus'un buyruğu üzerine 529'da kapatılmıştır.

Simplikios'un *In Physica* ("Fizik") adlı yapıtı felsefe tarihi konusunda başvurulan kaynaklardan biridir, özellikle İlk Çağ felsefesi için büyük bir önem taşır. Birçok Batı diline çevrilen bu yapıtın açıklamalı birkaç basımı vardır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *In Physica*, (ö.s.), 1827, ("Fizik").

SİNAN [Mimar]
(1490-1588)

Türk, mimar. Dünyanın en büyük yapı sanatçılarından biridir.

Kayseri'nin Ağırnas köyünde doğdu, 17 Temmuz 1588'de İstanbul'da öldü. Doğum tarihi kesin değildir. Ailesine ve yaşamına ilişkin kimi zaman yetersiz ve çelişkili bilgiler, çağdaşı Sâi Mustafa Çelebi'nin onun ağzından yazdıklarına, mimarbaşı olduğu dönemden kalan yazışmalara, kendi vakfiyesine ve yazarı bilinmeyen belge ve kitaplara dayanmaktadır. Kaynaklara göre Sinan, I.Selim (Yavuz) padişah olduktan sonra başlatılan ve Rumeli'de olduğu gibi Anadolu'dan da asker devşirmeyi öngören yeni bir uygulama uyarınca 1512'de devşirilerek İstanbul'a getirildi. Orduya asker yetiştiren Acemi Oğlanlar Ocağı'na verildi, 1514'te Çaldıran Savaşı'nda 1516-1520 arasında da Mısır seferlerinde bulundu. İstanbul'a dönünce Yeniçeri Ocağı'na alındı. I.Süleyman (Kanuni) döneminde 1521'de Belgrad, 1522'de Rodos seferlerine katıldı, subaylığa yükseldi. 1526'da katıldığı Mohaç seferinden sonra zemberekçibaşı (baş teknisyen) oldu, 1529'da Viyana, 1529-1532 arasında Alman, 1532-1535 arasında da Irak, Bağdat ve Tebriz seferlerine katıldı. Bu son sefer sırasında Van Gölü'nün üstünden geçecek üç geminin yapımını başarıyla tamamlaması üzerine kendisine haseki unvanı verildi. 1536'da Pulya (Puglia) seferlerine katıldı. 1538'de yer aldığı Karabuğdan (Moldavya) seferi sırasında Prut Irmağı üstünde yaptığı bir köprüyle dikkatleri üstüne çekti. Bir yıl sonra mimar Acem Ali'nin ölümü üzerine onun yerine sermimaran-ı hassa (saray başmimarı) oldu. Günümüzdeki bayındırlık bakanlığına

Foto: Ara Güler

Selimiye Camii-Edirne.

eş düşen bu görevi ölümüne değin sürdürdü.

Mimar Sinan, Osmanlı İmparatorluğu'nun en güçlü olduğu çağda yaşamıştır. I.Süleyman (Kanuni), II.Selim ve III.Murat olmak üzere üç padişah döneminde mimarbaşılık etmiş, imparatorluğun gücünü simgeleyen mimarlık başyapıtlarının tasarlanıp uygulanmasında birinci derecede rol oynamıştır. Etkisi ölümünden sonra da sürmüş, her dönemde saygınlığını korumuştur. Atatürk ona ilişkin bilimsel araştırmaların başlatılmasını, onun bir heykelinin yapılmasını istemiştir. 1982'de İstanbul'daki Devlet Güzel Sanatlar Akademisi çekirdek olmak üzere oluşturulan yeni üniversiteye onun adı verilmiştir.

Yetişmesi

Sinan'ın yetişmesine ilişkin doyurucu bilgi yoksa da, dülgerliği Acemi Oğlanlar Ocağı'nda öğrendiği sanılmaktadır. Acemi oğlanlar, başka işlerin yanı sıra yapı işlerinde de görevlendirilirlerdi. Sinan daha sonra ordunun yapı gereksinimini karşılayan birimlerinde görev almış, buradaki çalışmalarıyla öne çıkmıştır. Gerek ordunun bu birimleri tarafından usta-çırak ilişkisi içinde gerçekleştirilen yapım ve onarım çalışmaları, gerek orduyla birlikte gittiği yerlerde görme olanağı bulduğu yapılar, Mimar Sinan'ın eğitiminin parçası olmuştur.

İlk yapıtları

Çeşitli kaynaklara göre Sinan 84 cami, 52 mescit, 57 medrese, 7 okul ve darülkurra, 22 türbe, 17 imaret 3 darüşşifa, 7 su yolu kemeri, 8 köprü, 20 kervansaray, 35 köşk ve saray, 6 ambar ve mahzen, 48 hamam olmak üzere sayılamayanlarla birlikte üç yüz elliyi aşkın yapı gerçekleştirmiştir. Elli yıla yakın bir süre Osmanlı İmparatorluğu'nun mimarbaşılığını yapmış olmasına karşın, bunların hepsini onun tasarlayıp uygulamış olduğunu söylemek güçtür. Çoğunluğu İstanbul'da olmak üzere imparatorluğun her yanına dağılmış bulunan bu yapıların bir bölümünü öğrencileri ya da ona bağlı mimarlar örgütü yapmış olmalıdır. Bunların arasında onarımlar da vardır. Bu tür sayılar Sinan'a gösterilen saygıyı ortaya koyar. Onun asıl önemi, yapılarında gerçekleştirdiği deneyler ve getirdiği yeniliklerle Osmanlı-Türk mimarlığını "klasik" olarak adlandırılan doruğuna ulaştırmasındadır.

Sinan mimarbaşılığından önce de askeri amaçlı olmayan yapılar tasarlamış ve uygulamış olmalıdır. Ama ilk önemli yapıtı İstanbul'daki *Şehzade (Mehmed) Camii*'dir. Kendisinin, çıraklık dönemi yapıtı olarak nitelendirdiği bu cami, dört ayağın taşıdığı ve dört yarım kubbenin desteklediği bir kubbe ile örtülüdür. Dış görünüşlerin kitlesel etkisi azaltılmış,

Hassa Mimarları Örgütü

Eski çağlardan beri yöneticiler, sanatçıları ve mimarları çevrelerinde toplamışlar, böylece bir yandan hizmetlerinden yararlanırken, bir yandan da onları korumuşlardır. Osmanlı-Türk mimarlığında Hassa Mimarları Ocağı adıyla bilinen saraya bağlı örgüt de böyle bir kuruluştur. Bir mimarlık eğitimi kurumu ve mimarlar örgütü işlevi de gören ocağın görevleri arasında devletin yaptıracağı bütün yapıların tasarımını, uygulamasını, bakım ve onarımını yapmak, vakıflara ait yapıların yapım ve onarımını sağlamak, azınlıkların dinsel yapılarının onarım keşiflerini hazırlamak, ordu sefere çıktığında gerekli yapım ve onarım hizmetlerini yürütmek, başkent İstanbul'daki bütün yapım işlerini denetlemek ve belediye hizmetlerini yerine getirmek, yapı usta ve işçilerinin ücretlerini saptamak, yapı malzemelerinin kalitesini denetleyerek fiyatlarını belirlemek gibi işler bulunmaktadır. Ayrıca İstanbul dışında kalan yerlerde yapılan yapıların denetimi de bu ocağa aittir, buralarda çalışan mimarlar ocağa bağlı sayılırlardı.

Ocak aynı zamanda kuramsal ve uygulamalı eğitim yapan bir mimarlık eğitimi kurumuydu. 18. yy'dan sonra ocağa alınacak mimarlar Mimari Mülazim Ocağı adıyla kurulan bir örgütte yetiştirilmeye başlanmıştı. Hassa Mimarları Ocağı'nın kesin kuruluş tarihi bilinmemektedir. Büyük bir olasılıkla İstanbul'un alınmasından sonra oluşturulmuş ve Mimar Sinan zamanında son biçimini almıştır. Yönetim ve maliye açısından, dört Saray eminliğinden biri olan şehreminiliğe bağlıdır, mesleki ve teknik yönden ise hassa başmimarının yönetimi altındadır.Ocakta mimarların yanında yapımla ilgili öteki uğraş dallarının üyeleri de bulunabilmekteydi. Bunların arasında azınlık mimarları da vardı, ama onlar başmimar olamazlardı.

İlk başmimarın kim olduğu da bilinmemektedir. 16. yy'ın başlarından kalan bir belgede mimarbaşı olarak Acem Ali'nin adı geçer. Buna karşılık Mimar Sinan'dan sonrakilere ilişkin bilgiler daha çoktur. Son mimarbaşı bu görevi 1824-1831 arasında yürütmüş olan ve bir mimarlık okulu kurulması yolundaki çalışmalarıyla da bilinen Abdülhalim Efendi'dir. Hassa Mimarları Ocağı'nın görevleri, 19. yy' da, yenileşme eylemleriyle oluşturulan yeni kurumlara geçmiştir. Bu kurumlardan biri başmimarlık ile şehreminiliğini birleştiren ve 1831'de oluşturulan Ebniye-i Hassa Müdürlüğü'dür. Bu müdürlük daha sonra, 1839'da kurulan ve görevleri arasında İstanbul'un yol ve su hizmetlerinin yürütülmesi de bulunan Umur-ı Ticaret ve Nafia Vekâleti'ne bağlanmıştır. İstanbul'un belediye hizmetlerinin bir bölümü 1857'de kurulan Nümune Dairesi (ya da 6. Daire) aracılığıyla yürütülmüş, mimarlık eğitimini de 1883'te kurulan Sanayi-i Nefise Mektebi (sonra Güzel Sanatlar Akademisi, bugün Mimar Sinan Üniversitesi) üstlenmiştir.

içerde ise daha aydınlık bir mekân oluşturma yoluna gidilmiştir. Onu izleyen Üsküdar'daki *Mihrimah Sultan Camii*'nde ise yarım kubbelerin sayısı üçe indirilerek daha rahat bir iç mekân araştırılmıştır.

Osmanlı-Türk mimarlığının en önemli yapılarından biri *Süleymaniye Camii ve Külliyesi*'dir. Sinan kalfalık dönemi yapıtı olarak adlandırdığı bu yapıda İstanbul'daki *Bayezid Camii*'nde kullanılan taşıyıcı sistemi yinelemiş, dört ayak üstüne oturan kubbeyi giriş-mihrap yönündeki yarım kubbelerle desteklemiştir. Bu, *Ayasofya* ile ortaya atılan strüktür sorununun, onun tarafından bir kez daha ele alınışıdır. *Süleymaniye*, darülkurrası, darüşşifası, hamamı, imareti, altı medresesi, dükkânları ve Kanuni Süleyman ile Hürrem Sultan'ın türbeleriyle büyük bir alana yayılmış kentsel bir düzenlemedir ve Türkler'in dinsel yapılara toplumsal hizmet yapısı içeriği katmalarının en önemli örneğidir. Kubbe ve yarım kubbeler, yüklerini, uyumlu geçişlerle bir sonrakine iletirler. Yapı bu düzenden gelen bir dinginlikle, İstanbul'un Haliç'e bakan tepelerinden birinde yer alır. Dönemin önde gelen tüm sanatçılarının katkıda bulunduğu *Süleymaniye*, her ayrıntısıyla bir bütün olarak ele alınmıştır. Yedi yıl gibi kısa bir sürede bitirilmiş olması Sinan'ın mimarlıkta olduğu kadar örgütleme alanındaki dehasını da ortaya koyar. Yapının yapıldığı döneme ışık tutan muhasebe defterleri de günümüze kalmıştır.

Sinan yapı ile çatı örtüsü için en yetkin taşıyıcı sistemi, en yetkin biçimi bulmak yolunda deneyler yapmış, hatta zaman zaman geçmişte kullanılıp sonra terkedilen yöntemleri yineleyerek bunların nasıl ileri götürülebileceğini araştırmıştır. Kimi zaman bu tür deneyleri birbirine koşut olarak sürdürdüğü de görülür. İstanbul'daki *Sinan Paşa Camii* gibi kimi yapıları, kubbeyi altıgen bir plana oturtmayı denemesiyle Edirne'deki *Üç Şerefeli Cami*'yi anımsatır. Edirnekapı'daki *Mihrimah Sultan Camii*'nde olduğu gibi ana mekânı tek bir kubbeyle örten camileri, erken Osmanlı dönemi camilerini düşündürür. Denemelerinin en ilginçlerinden biri gene İstanbul'daki *Piyale Paşa Camii*'dir. Burada kökenleri erken Osmanlı döneminden de önceye giden ve yapıyı çok sayıda küçük kubbe ile örten çok ayaklı cami şemasını ele almıştır.

Bütün bu deneyler onu başyapıtlarından birine, Edirne'deki *Selimiye Camii*'ne götürdükleri için önemlidir. Sinan ustalık dönemi yapıtı olarak nitelendirdiği bu camide daha önce İstanbul'daki *Rüstem Paşa Camii*'nde çözmeye çalıştığı bir sorunu, yani kubbeyi sekizgen bir plan üstüne oturtma düşüncesini uygulamıştır. Böylece, taşıyıcı ayaklar incelmekte, yükleri ileten öğelerin küçülmesiyle de kubbe, yapıdaki en önemli mekân belirleyici öğe durumuna gelmektedir. Sinan burada 31 m'yi geçen çapıyla en büyük kubbesini gerçekleştirmiştir. Külliye'nin öteki yapıları camiye göre arka planda tutulmuştur. Selimiye, strüktüründen mekân oluşumuna, oranlarından süslemelerine kadar Klasik dönem Osmanlı-Türk mimarlık bireşiminin dilini ortaya koyan, kurallarını belirleyen çok önemli bir başyapıttır.

Sinan öteki yapılarında da araştırıcılığını sürdürmüştür. Türbeleri buna örnektir. *Şehzade Mehmet Türbesi*'nde dilimli kubbe kullanmış, alışılmadık ölçüde süslü bir yüz düzenlemesine gitmiştir. *Kanuni Süleyman Türbesi*'nde de iç mekân ile dış görünüş arasında bir denge kurmak amacıyla örtü olarak, Osmanlı-Türk mimarlık geleneğinde çok sık kullanılmayan çift yüzlü kubbeyi seçmiş, iç kubbeyi yapının içindeki ayaklara, dış kubbeyi de dış duvarlara taşıtmıştır. *II.Selim Türbesi*'nde ise geleneksel altı ya da sekizgen plan yerine, yapı öğeleri arasında karşıtlık yaratan, köşelerin kesik kare planını seçmiştir. Sinan'ın, denemeci tutumunu öteki işlevlerde de sürdürdüğü gözlenir. Her zaman işleve, taşıyıcı sisteme, yapının bulunduğu yere göre en uygun olacak biçimi araştırmıştır. Yola çıkış noktası geleneksel biçim ve plan şemaları olmasına karşın, bunlara katı bir biçimde bağlı kalmamış, koşulların gerektirdiği yerlerde yeni biçimlere yönelmiş, böylece eski ile yeni arasında bir bağ oluşturabilmiştir.

Süleymaniye

Sinan'ın yapıları mimarlık bakımından olduğu kadar mühendislik bakımından da önem taşır. Bu nedenle "ser mimârân-ı cihan ve mühendisân-ı devran - dünyadaki mimarların ve zaman içindeki mühendislerin başı" diye anılmıştır. Yapılarının çoğunun 400 yıl sonra bile ayakta duruyor, hatta kullanılıyor olması, onların taşıyıcı sistemlerine olduğu kadar temellerine de özen gösterilmiş olmasındandır. Sinan'ın mühendis yanı su yollarıyla köprülerinde ortaya çıkar. Bunlarda zamanının sahip olduğu tüm mühendislik bilgilerini uygulamış, hatta kimi zaman onları aşan, ileri götüren tasarımlar gerçekleştirmiştir. İstanbul'un su sorununu çözmekle görevlendirilmiş, bentleriyle, tünelleriyle, su yolları ve su yolu kemerleriyle, biriktirme ve dağıtma yapılarıyla uzunluğu 50 km'yi aşan ve *Kırkçeşme* adıyla bilinen su yapılarını gerçekleştirmiştir. *Süleymaniye Külliyesi*'ne 53 milyon akçe harcanırken *Kırkçeşme* yapılarına 43 milyon akçe harcanmış olması da zamanında bunlara verilen önemin bir başka göstergesi olmaktadır. Sinan, köprülerini de en az öteki yapıtları kadar önemsemiş, toplam uzunluğu 635,5 m'yi bulan *Büyükçekmece Köprüsü* ile sağlam olduğu kadar güzel de olan bir yapıt diye övünmüştür. En geniş açıklığı örtecek kubbeyi, en ince ve uzun minareyi araştırmak, böyle bir minaredeki şerefelere birbirleriyle kesişmeyen üç merdivenle çıkmayı denemek, bu mühendislik dehasının yaratıcılığını ortaya koyan örneklerdir.

Mühendisliği

Araştırıcılığı

Mimarlık, kimi zaman, içinden çıktığı toplumun genel yapısıyla uyum içinde olan bir bütünlüğe erişir. Bu, kendi gününün gereksinmelerini kendi olanaklarıyla karşılayan, ama geçmişin deneyim ve anılarını da içeren bir bireşimdir. Yapı gereçleri, yapım yöntemleri, elde edilen biçimlerle ve onlar da yerel-iklimsel koşullarla uyum içindedirler. Bunları birbirlerinden ve içinde bulundukları toplumsal koşullardan soyutlamak olanaksızdır. Ortaya çıkan biçimler toplumun büyük bir çoğunluğunca benimsenen simgelere dönüşür. Toplumu neredeyse yapılarıyla özdeşleştirmek olasıdır. Bu yalnız belli bir yere ve çağa özgü, başka bir benzeri olmayan bir mimarlık demektir. İşte Mimar Sinan böyle bir süreç içinde yer almaktadır. Tek tek yapıtlarından çok, mimarlığı uyumlu ve kendi içinde tutarlı bir bireşime götürme yolundaki çalışmalarıyla önem taşır. Osmanlı-Türk mimarlığı onunla birlikte bireşim sürecini tamamlamış, arayış aşamasından klasik dönemine geçmiştir. Bu geçiş, biçim olarak kubbeyi, düzenleme ilkesi olarak da

Selimiye

Sinan'ın yeri

Öteki yapıtları

merkezi planlı yapıyı anıtsal bir mimarlığın en önemli öğesi durumuna getirmek anlamına gelir. Geleneksel yapımın en önemli örtü öğesi olan kubbeyi ve ona bağlı taşıyıcılar sistemini en yalın ve açık biçimde kullanıp onu anıtsal mimarlık düzenlemelerinin çekirdeği durumuna getirmek Osmanlı-Türk mimarlığının dünya mimarlığına bir katkısıdır. Böylece hem Doğu, hem Batı ile ilişki içinde olan, Anadolu ve Akdeniz kültürlerine sahip çıkan bir Osmanlı-Türk-İslam mimarlık bireşimi ortaya çıkmıştır. Bu, yapıya katkıda bulunan öteki sanatları da etkilemiş, imparatorluğun her yerindeki yapı eylemleri için yol gösterici olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Şehzade (Mehmed) Külliyesi*, 1543-1548, İstanbul; *Rüstem Paşa Külliyesi*, 1544-1555, Tahtakale/İstanbul; *Barbaros Hayrettin Paşa Türbesi*, 1546, İstanbul; *Hayrettin Paşa Hamamı (Çinili Hamam)* 1546, Zeyrek/İstanbul; *Mihrimah Sultan Külliyesi*, 1547-1548, Üsküdar/İstanbul; *Rüstem Paşa Medresesi*, 1550, Cağaloğlu/İstanbul; *Süleymaniye Külliyesi*, 1550-1557, İstanbul; *Zal Mahmut Paşa Külliyesi*, 1551-1566, Eyüp/İstanbul; *Sinan Paşa Külliyesi*, 1553-1555, Beşiktaş/İstanbul; *Kırkçeşme Su Yapıları*, 1555-1563, Alibey Köyü/İstanbul; *Haseki Hürrem Sultan (Çifte) Hamamı*, 1556, Sultanahmet/İstanbul; *Rüstem Paşa Kervan Sarayı*, 1560, Edirne; *Mihrimah Sultan Külliyesi*, 1562-1565, Edirnekapı/İstanbul; *Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi*, 1564-1569, Lüleburgaz; *Büyükçekmece Köprüsü*, 1566-1568, İstanbul; *Sultan Süleyman Kervansarayı*, 1566-1567, Büyükçekmece/İstanbul; *Selimiyé Külliyesi*, 1567-1575, Edirne; *Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi*, 1571-1572, Kadırga/İstanbul; *Piyale Paşa Camisi*, 1573-1577, Kasımpaşa/İstanbul; *Sultan II.Selim Türbesi*, 1574-1577, Ayasofya/İstanbul; *Sokullu Mehmet Paşa Camii*, 1577-1578, Azapkapı/İstanbul; *Valide Sultan Külliyesi*, 1577-1583, Üsküdar/İstanbul; *III.Murat Köşkü*, 1578, Topkapı Sarayı, İstanbul; *Kılıç Ali Paşa Camisi*, 1580, Tophane/İstanbul; *Şemsi Ahmet Paşa Camisi*, 1580, Üsküdar/İstanbul.

- **KAYNAKLAR:** A.R.Alunay, *Türk Mimarları*, 2. baskı: 1977; Ö.L.Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaatı (1550-1557)*, 2 cilt, 1972-1979; C.Bektaş (der.), *Koca Sinan*, 1968, (bibliyografya içerir); E.Egli, *Sinan, der Baumeister osmanischer Glanzzeit*, 2.baskı: 1976; İ.H. Konyalı, *Mimar Koca Sinan, Vakfiyeleri, Hayır Eserleri, Hayatı, Padişaha Vekâleti, Azadlık Kâğıdı, Alım Satım Hüccetleri*, 1948; R.M. Meriç, *Mimar Sinan,Hayatı, Eseri, I: Mimar Sinan'ın Hayatına, Eserlerine ait Metinler*, 1965; Sâi Mustafa Çelebi, *Tezkiretü'l-Bünyan*, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Bölümü No. 4628/2; M.Sözen (der.), *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, 1975, (bibliografya içerir).

SİNAN BEY
(15. yy)

Osmanlı, nakkaş. Batı anlayışına uygun biçimde çalışmış bir portre ressamıdır.

Yaşamı üstüne bilgi yok denecek kadar azdır. Fatih döneminde yaşamış bir Saray ressamıdır. Fatih'in resme meraklı olması nedeniyle İtalya'dan bazı ressamları İstanbul'a getirttiği, Sinan Bey'in de bunlar arasında bulunan Venedikli Paolo'nun yanında çalışarak yetiştiği, sonra Saray ressamlığına getirildiği ileri sürülmektedir.

Halen Topkapı Sarayı'nda bulunan ve Sinan Bey'in yaptığı kabul edilen 39 cm x 27 cm ölçüsündeki *Fatih'in Portresi*, onun resim anlayışını göstermesi bakımından önem taşır. Portre, padişahı bağdaş kurmuş bir biçimde, profilden ve gül koklarken göstermektedir. Hem Batı, hem Doğu resim anlayışlarından izler taşıyan bu portrede çizgilerdeki ölçülerin uyumu da dikkati çekmektedir. Padişah'ın yüzü tümüyle Batı resim tekniğini yansıtırken, giysi ve renkler Doğu'nun etkisini taşımaktadır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Fatih'in Portresi*, Topkapı Sarayı Müzesi, İstanbul.

SİNANOĞLU, Oktay
(1935)

Türk kimya bilgini. Kuvantum kuramına katkıda bulunmuştur.

25 Şubat 1935'te Ankara'da doğdu. Ortaöğrenimini Ankara'da tamamladıktan sonra gittiği ABD'de Berkeley'deki California Üniversitesi'nde kimya mühendisliği öğrenimi gördü ve 1956'da lisans, ertesi yıl da Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nden lisansüstü diplomasını aldı. 1958'de California Üniversitesi'nde öğretim üyeliğine başladı. 1959'da doktora derecesini aldıktan sonra Berkeley Radyasyon Laboratuvarı'nda araştırma görevlisi oldu. 1962'de Connecticut'taki Yale Üniversitesi'nin öğretim kadrosuna katılan ve ertesi yıl da kimya profesörlüğüne yükseltilen Sinanoğlu, 1964'te Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ), 1973'te Boğaziçi Üniversitesi'nin (BÜ) danışman profesörlüğüne getirildi. 1968'de ODTÜ'de Teknik Kimya Bölümü'nü kurdu. Birçok ülkedeki üniversitenin onur üyeliğine seçildi, buralarda konuk profesörlük yaptı, ayrıca NATO'ya bağlı kuruluşlarda atom fiziği dersleri verdi. Yale Üniversitesi'ndeki görevini halen (1985) sürdürmekte olan Sinanoğlu, ABD'deki çeşitli kimya kuruluşlarının ödüllerinin yanı sıra Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu'nun (TÜBİTAK) 1966 Bilim Ödülü'nü 1977'de de Sedat Simavi Vakfı fen bilimleri ödülünü kazandı; ayrıca Amerikan Bilim ve Sanat Akademisi'ne seçilen ilk Türk oldu.

Çalışmalarını kuramsal kimya, kuvantum kimyası ve moleküler biyoloji alanında yoğunlaştıran Sinanoğlu'nun en önemli başarısı 1960'ların başından başlayarak geliştirdiği çok elektronlu yapılar kuramıdır. Atom ve moleküllerin kuvantum özelliklerini ve elektronlar arası etkileşimleri ayrıntılı olarak çözümleyen bu kuram, çok elektronlu sistemlerin çeşitli fiziksel özelliklerini gerçeğe çok yakın bir biçimde hesaplama olanağını yarattı. Sinanoğlu bu kuram çerçevesinde elektron kabuğunu ve etkileşimin yörünge elektronları üstündeki etkilerini araştırdı, kuramını Berilyum ile birinci periyod elementlerinin atom ve iyonlarına uyguladı. Atomlar arasında ve içinde, elektronların birbirlerine çarparak devinmelerinden doğan ve molekül bağı enerjileri ile geçiş enerjilerini etkileyen etkileşim enerjisi ve çekirdek kutuplaşmasına ilişkin kurama katkıda bulundu. Tedirginlik (per-

Resim: 627
SİYAH KALEM Fatih Albümleri'nden Bir Sayfa, Topkapı Sarayı Kütüphanesi-İstanbul

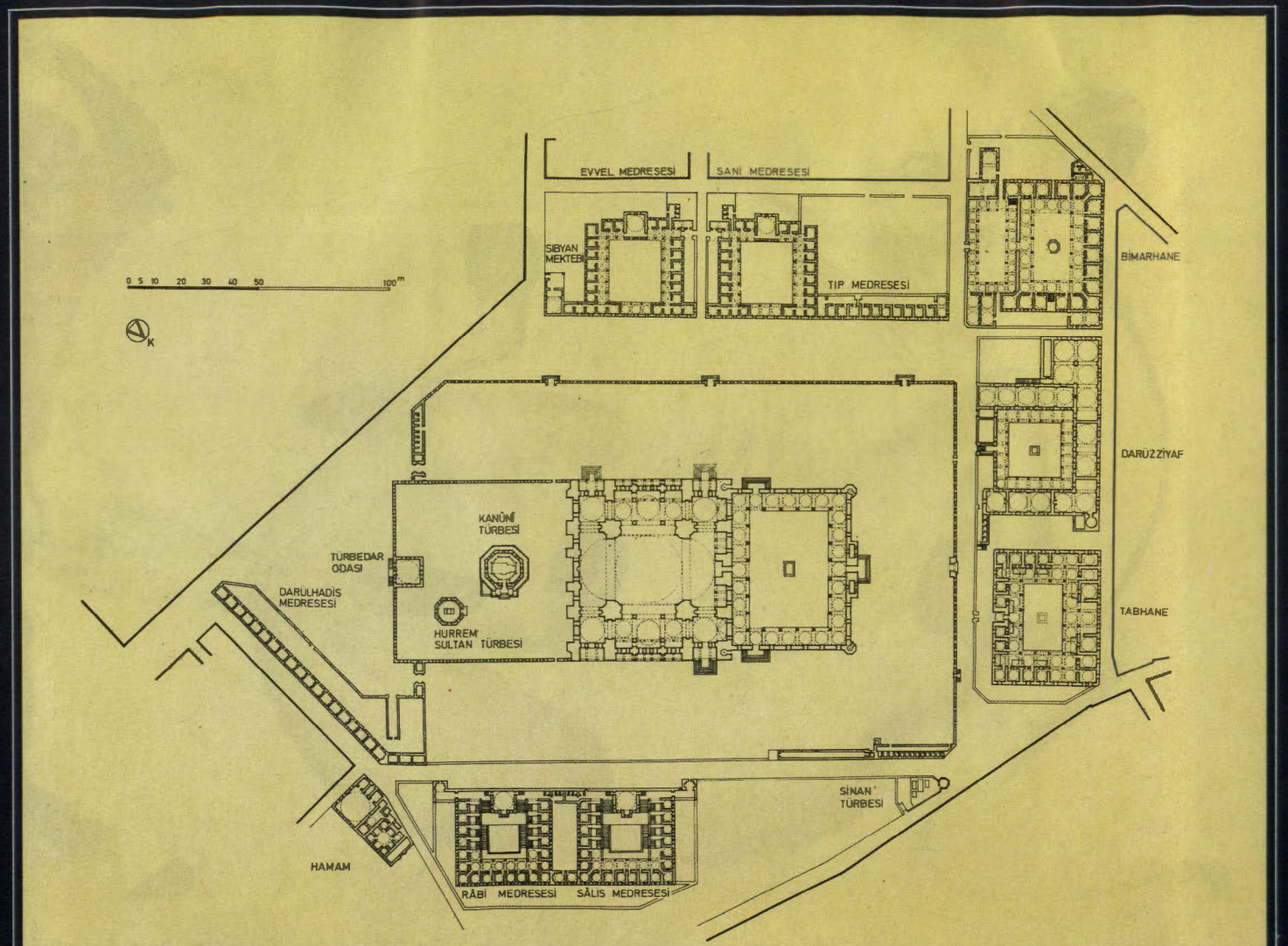

Resim: 626
SİNAN [Mimar]
Süleymaniye
Külliyesi Plânı,
İstanbul

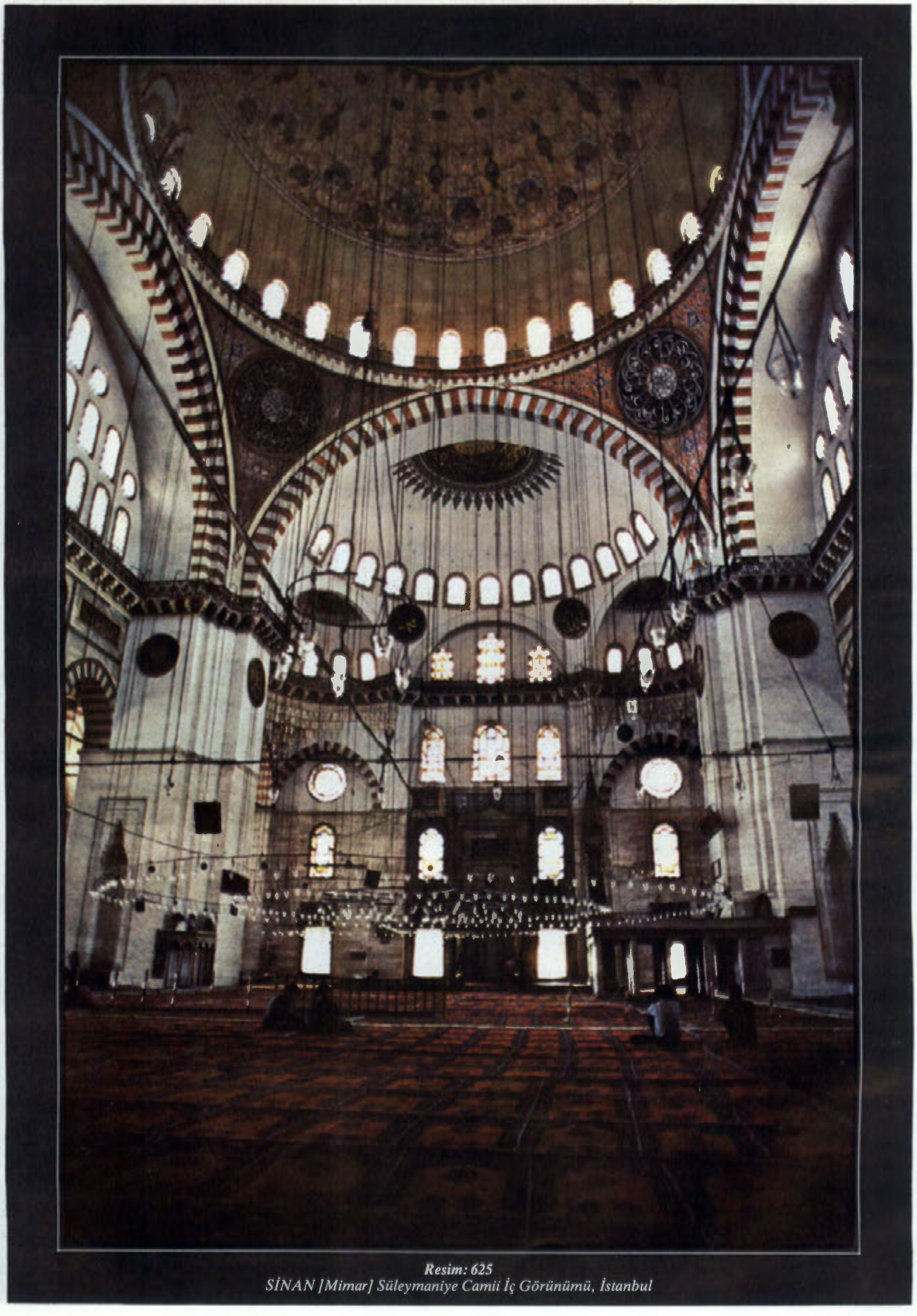

Resim: 625
SİNAN [Mimar] Süleymaniye Camii İç Görünümü, İstanbul

Resim: 623
*Nejat SİREL "**Abdülhak Hamit Büstü**", İstanbul Resim ve Heykel Müzesi*

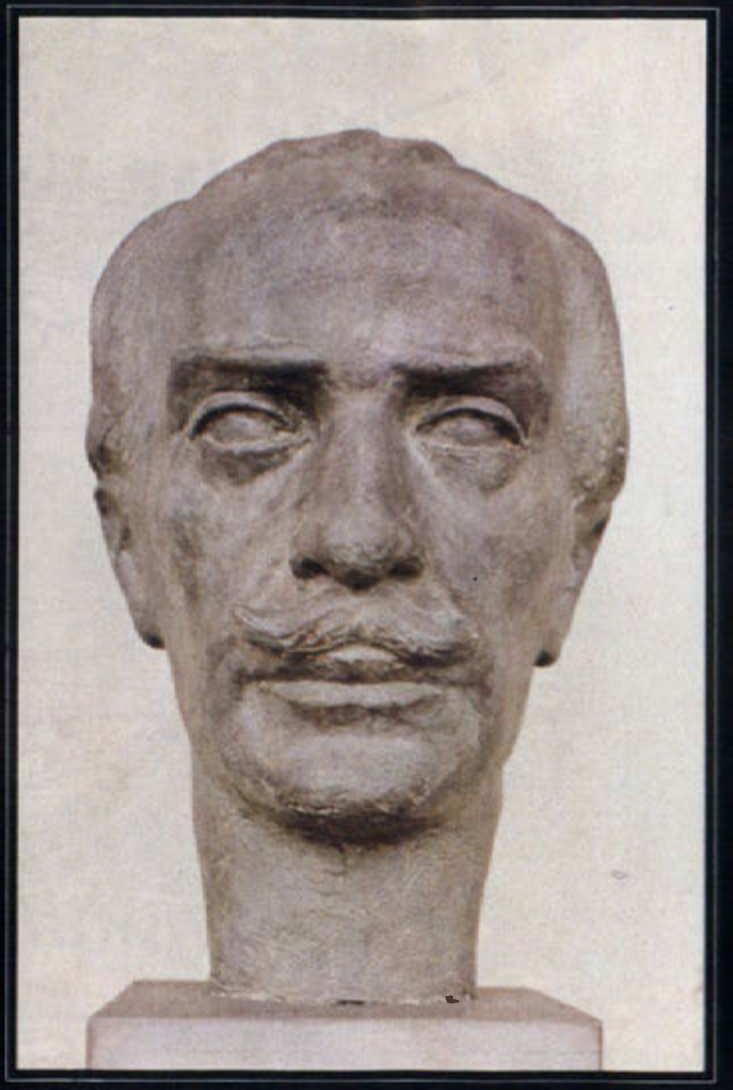

Resim: 624
*Nejat SİREL "**Avni Lifij'in Büstü**", İstanbul Resim ve Heykel Müzesi*

Resim: 622
Alfred SISLEY
"Port-Marly'deki Sel Baskını",
1876, Jeu de Paume Müzesi, Paris-Fransa

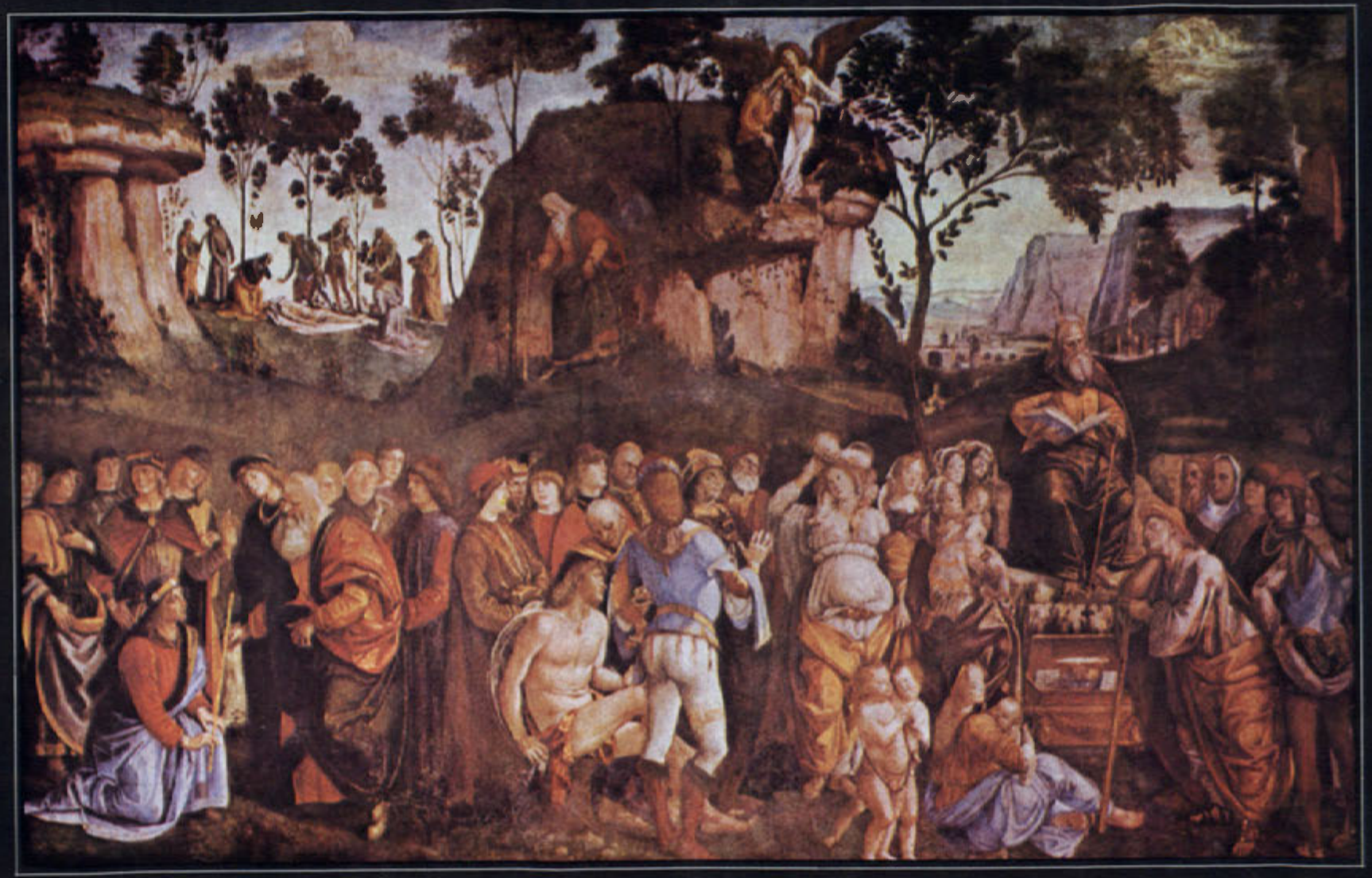

Resim: 621
Luca SIGNORELLI ***"Kutsal Kitap ve Musa'nın Ölümü"****, Sistina Şapeli Fresklerinden, 1482-1483, Vatikan-İtalya*

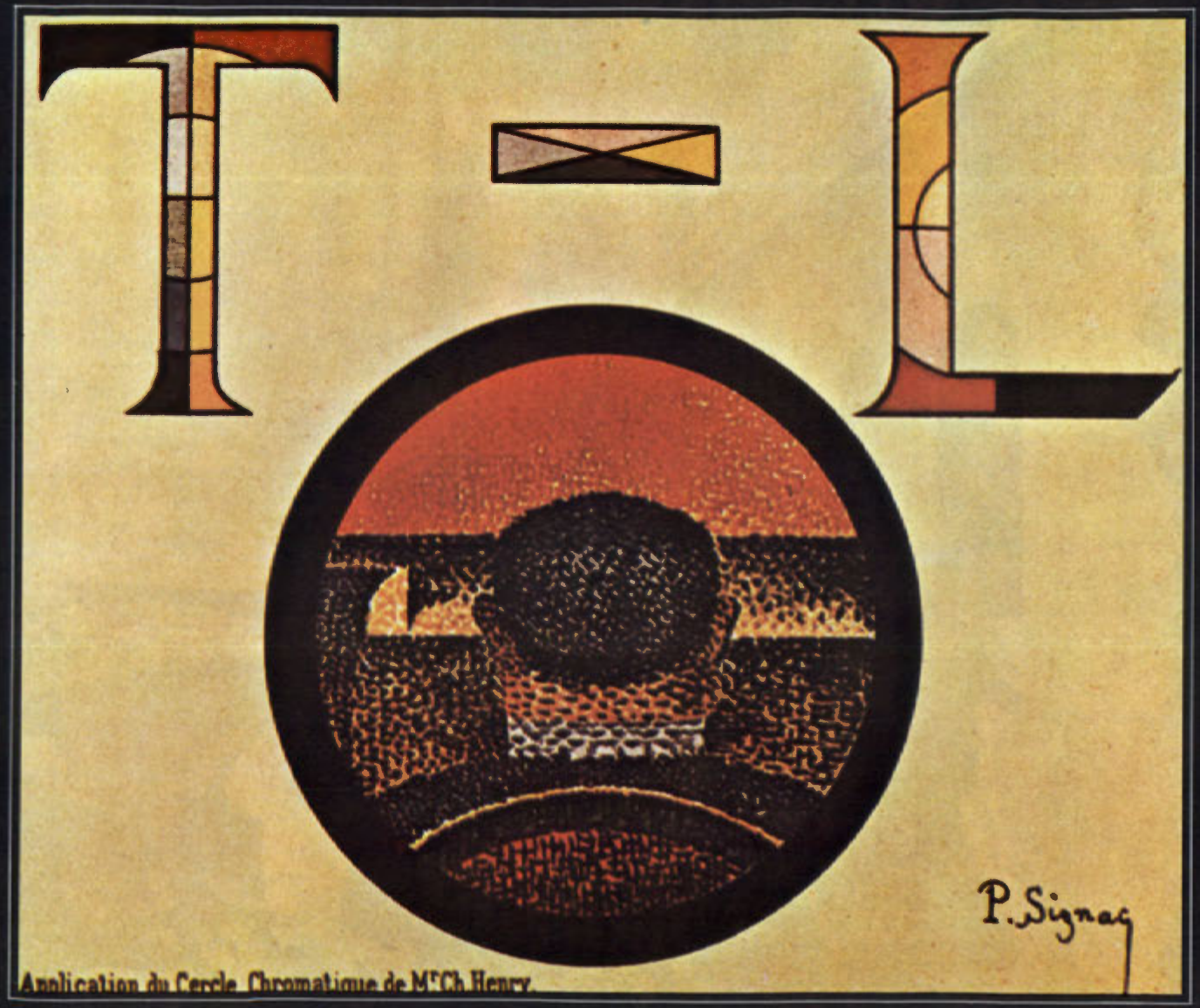

Resim: 620
Paul SIGNAC "Bay Ch. Henry'nin Renkli Dairesinin Uygulanması", 1888-1889, Güzel Sanatlar Müzesi, Boston-ABD

Resim: 619
Ben SHAHN "Kırmızı Merdiven", 1944, Kent Sanat Müzesi, St. Louis-ABD

tübasyon) ile değişirlik (varyasyon) yaklaşımları arasındaki ilişkileri inceleyerek, uyarılmış durumlar için geçerli bir tedirginlik-değişirlik yöntemi geliştirdi.

Moleküler biyoloji alanında da, bazların hidrofobik yerleşmesi ve DNA'nın çözelti içinde niteliğini yitirmesi, suyun ve diğer çözücülerin bipolimer yapılar üzerindeki etkisi, ayrışma enerjileri ve moleküller arası kuvvetlere ilişkin yaptığı çalışmalar Sinanoğlu'nun, dünya çapında tanınmasını sağlamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Sigma Molecular Orbital Theory* (K.Wiber ile), ("Sigma Molekül Yörünge Kuramı"); *Three Approaches to Electron Correlation in Atoms* (K.A.Brueckner ile), ("Atomlarda Elektronlar Arası Etkileşime Üç Yaklaşım"); *Fiziksel Kimya Terimleri Sözlüğü*, 1978.

SİNAN PAŞA [Çiğalazade]
(?-1605)

Osmanlı sadrazamı. Sert tutumuyla iç karışıklıklara neden olmuştur.

Yusuf Sinan Paşa'nın doğum tarihi ve yeri bilinmiyor. Diyarbakır'da öldü. Mesinalı kaptanlardan Visconti Cicala'nın oğludur. Asıl adı Don Scipione Cicala'dır. 18 Mart 1561'de Osmanlı denizcileri tarafından babasıyla birlikte Akdeniz'de tutsak edildi. Saraya alınarak Enderun'da yetiştirildi. Silahtarlık ve mirâlemlikten sonra Yeniçeri ağalığına yükseldi.

Diyarbakır ve Budin valilikleri yaptı. Van valisiyken Özdemiroğlu Osman Paşa'yla İran seferine katıldı. 1580'de geçici olarak İran serdarlığına atandı. 1583'te Revan, 1586'da Bağdat, daha sonra da Erzurum valiliklerinde bulunduktan sonra 17 Temmuz 1591'de kaptan-ı deryalığa getirildi. 25 Haziran 1595'te kubbealtı vezirliğine yükseltildi. 1596'da III. Mehmed'in Eğri seferine katıldı. Hoca Sadeddin Efendi'nin desteğiyle 27 Ekim 1596'da İbrahim Paşa'nın yerine sadrazam oldu.

Seferin ertesi günü orduda yoklama yaparak çok sayıda tımarlı Sipahi'yi ve askeri dirliksiz bırakması, bir bölümünü öldürtmesi sonucu Anadolu'da çok sayıda Celali ayaklanmacı ortaya çıkmaya başladı. Kırım Hanı II.Gazi Giray'ın yerine kardeşi I.Feth Giray'ı atamasının yol açtığı iç karışıklıklar ve Valide Safiye Sultan'ın girişimleri sonucu 5 Aralık 1596'da azledildi.

Sinan Paşa bir süre Akşehir'de sürgün yaşadıktan sonra Şam valiliğine atanarak 8 Nisan 1598'de ikinci kez kaptan-ı derya oldu. 1604'te İran serdarlığını da üstlendi. İran savaşlarında başarılı olamadığından 24 Ocak 1605'te kaptan-ı deryalıktan azledildi ve Diyarbakır'a çekildi, orada öldü.

• **BAKINIZ:** İBRAHİM PAŞA [Kanije Fatihi], MEHMED III, OSMAN PAŞA [Özdemiroğlu].

SİNAN PAŞA [Hadım]
(? -1517)

Osmanlı sadrazamı. İran'la ve Memlûkler'le yapılan savaşlarda başarı göstermiştir.

Doğum tarihi ve yeri bilinmiyor. 22 Ocak 1517'de Ridaniye'de öldü. Bosnalı Borovoniç adlı bir ailedendi. Devşirme yoluyla saraya alındı ve akhadımlıktan saray ağalığına, daha sonra sancakbeyliğine yükseldi. 1514'te Bosna sancakbeyi iken, I.Selim'in (Yavuz) İran seferi sırasında 22 Nisan 1514'te Anadolu beylerbeyliğine getirildi. 23 Ağustos 1514'teki Çaldıran Savaşı'nda Safevi ordusuna ağır kayıplar verdirerek 25 Ağustos 1514'te Rumeli beylerbeyliğine atandı.

1515 baharında doğuya hareket ederek Kemah Kalesi'ni aldı ve şah I.İsmail'in müttefiki olan Dulkadıroğlu Alâü'd-Devle üzerine yürüdü. Dulkadıroğlu topraklarını Osmanlı egemenliği altına aldı. 18 Haziran 1515'te sadrazamlığa yükseltildi. Bu ilk sadrazamlığı 24 Ağustos 1515'e değin sürdü. 26 Nisan 1516'da yeniden sadrazamlığa getirilerek Diyarbakır'a gönderildi. Memlûk Sultanı Kansu Gavri'nin Halep'e gelmesi üzerine İran üzerine yapılması düşünülen sefer ertelenerek Memlûkler'le savaşa karar verildi. 24 Ağustos 1516'da padişahın da katıldığı Mercidabık Savaşı'nda büyük yararlılık göstererek savaşın kazanılmasında önemli rol oynadı. Daha sonra dağılan Memlûk ordusunun izlenmesi ve Suriye kentlerinin Osmanlı egemenliği altına alınması görevlerini de başarıyla tamamladı. Memlûkler'in Gazze Valisi Canberdi Yunus'u, Hanyunus'ta bozguna uğratarak Gazze'ye girdi. Sinan Paşa açılan Kahire yolu üzerinde yapılan Ridaniye Savaşı'nda yaralanarak öldü.

• **BAKINIZ:** SELİM I. [Yavuz].

SİNAN PAŞA [Koca]
(1520 ? -1596)

Osmanlı sadrazamı. Yemen, Tunus, İran ve Avusturya cephelerinde savaşmıştır.

Doğum tarihi kesin değildir. Topyani'de (bugün Arnavutluk'ta) doğdu, 3 Nisan 1596'da İstanbul'da öldü. Devşirme olarak Enderun'a alındı. Ağabeyi Ayas Paşa'nın yardımıyla kısa zamanda çeşnigirbaşılığa yükseldi ve Malatya sancakbeyi olarak saraydan ayrıldı. Sırasıyla Kastamonu, Gazze ve Nablus'ta sancakbeyliği yaptı. Yemen'de İmam Mutahhar'ın ayaklanması genişleyince Yemen serdarlığına atanan Lala Mustafa Paşa'nın azledilmesini sağlayarak onun görevini üstlendi. Mayıs 1569'da Aden ve çevresini, 26 Temmuz 1569'da Sana'yı ve 18 Mayıs 1570'te Kevkeban'ı alarak İmam Mutahhar'ı etkisiz duruma getirdi. Yemen'i ikinci kez fethetmesi nedeniyle

"Yemen fatihi" sanını alarak 2 Mayıs 1573'te yedinci vezirliğe getirildi.

Batı Akdeniz ve Tunus sorunuyla birlikte gündeme gelen Osmanlı-İspanyol egemenlik mücadelesi sonucu kara ve deniz kuvvetleri serdarlığını üstlenerek Tunus seferine çıktı. 24 Ağustos 1574'te Halku'l-vad'ı ve yakındaki iki küçük İspanyol kalesini de alarak Tunus'un fethini tamamladı. Büyük ganimetlerle İstanbul'a dönerek dördüncü vezirliğe yükseltildi.

Ekim 1579'da İran serdarı olarak doğuya hareket ettikten bir süre sonra 15 Ağustos 1580'de sadrazamlığa atandı. Tiflis'e değin ilerledi ve yaptığı görüşmeler sonunda İran'la barış yapılabileceği umuduyla ertesi yıl yapacağı seferi erteleyerek Temmuz 1581'de İstanbul'a döndü. Ancak İran'la umulan barışın gerçekleşmemesi, üstelik Gürcistan'la Şirvan'ın tehlikeye girmesi üzerine 6 Aralık 1582'de sadaretten azledildi. Dört yıl Malkara'da sürgün yaşadıktan sonra Aralık 1586'da Şam beylerbeyliğine, 2 Nisan 1589'da ikinci kez sadrazamlığa atandı. 21 Mart 1590'da İran'la bir sözleşme yaparak 1578'den beri süregelen savaşa son verdi. Gümüş ve altın madenlerini çalıştırıp yerel darphaneler kurdurarak paranın ayarını yükseltmeyi başardı. Önemli iktisadi yararlar sağlayabilecek olan Sakarya kanal projesi rakiplerinin III. Murad'ı etkilemesiyle gerçekleşemedi ve 1 Ağustos 1591'de azledildi.

28 Ocak 1593'te üçüncü kez sadrazam atandığında rakiplerine karşı üstünlük sağlamak amacıyla Avusturya'ya savaş açılmasına padişahı razı ederek 12 Temmuz 1593'te yeterli bir hazırlık yapmaksızın İstanbul'dan ayrıldı. 6 Ekim 1593'te Pespirim (Veszprem), 14 Ekim'de Palota kalelerini aldı. Kış nedeniyle onun Belgrad yönünde çekildiğini öğrenen Avusturyalılar, İstolni-Belgrad'ı (Stuhlweissenburg) kuşatarak Osmanlı kuvvetlerini bozguna uğrattılar. Neograd Kalesi'ni alarak Estergon ve Hatvan'ı kuşattılar. Sinan Paşa, 24 Temmuz 1594'te gönderilen yardımcı kuvvetlerle Tata Kalesi'ni, Kırım Hanı II. Gazi Giray'la birlikte 27 Eylül 1594'te Yanık Kalesi'ni ele geçirdi. II.Murad'ın ölmesi ve yerine III. Mehmed'in geçerek, Ferhad Paşa'nın etkisiyle 16 Şubat 1595'te azledilmesine karşın 7 Temmuz 1595'te yeniden sadrazamlığa getirildi. Avusturya cephesi serdarlığına Rumeli beylerbeyi olan oğlu Mehmed Paşa'yı atayarak 18 Temmuz 1595'te Eflâk'a yürüdü. Bükreş ve Tergovişte'yi aldı, ama ayaklanan Eflâk Voyvodası Mihail'i yakalayamadı. Saldırıya geçen Eflâk kuvvetleri karşısında bozguna uğrayarak geri çekilmek zorunda kaldı. Oğlu Mehmed Paşa'nın Avusturya cephesindeki başarısızlığı da eklenince 19 Kasım 1595'te azledildi. 1 Aralık 1595'te beşinci kez sadrazam olan Sinan Paşa, III.Mehmed'i Avusturya'ya yeni bir sefer açmaya razı ederek hazırlıklarını sürdürürken öldü.

• **BAKINIZ:** KILIÇ ALİ PAŞA, MEHMED III, MURAD III, MUSTAFA PAŞA [Lala], OSMAN PAŞA [Özdemiroğlu], SELİM II.

SİREL, Nejat
(1897-1959)

Türk, heykelci. Büst ve anıtlarıyla tanınmıştır.

18 Haziran 1897'de Amasya'da doğdu, İstanbul'da öldü. İlköğrenimini Amasya'da, ortaöğrenimini İstanbul'da tamamladı. Daha okul sıralarındayken resim yapmaya başladı. Enistesi ressam Avni Lifij'den çizgi, renk ve biçim zevkini aldı. Lifij'in karısı da resim yapıyordu. Sirel, bu sanat ortamından etkilenerek heykelci olmaya karar verdi. 1915'te devlet adına Almanya'ya gönderildi. Münih Güzel Sanatlar Akademisi'nde Kahn'ın atölyesinde heykel çalıştı. 1922'de Türkiye'ye dönünce İzmir Lisesi'nde iki yıl resim öğretmenliği yaptı. Sonra İstanbul'a atandı, çeşitli ortaöğretim kurumlarında resim dersi verdi. 1927'de Güzel Sanatlar Akademisi Heykel Bölümü'nde asistanlığa başladı. Burada ilk Türk heykelcilerinden biri olan Mahir Tomruk'la birlikte Heykel Bölümü şefi Alman heykelci Rudolf Belling'e çevirmenlik etti. Kendini doyurmayan bu görevden başka, Akademi yönetimiyle de anlaşmazlığa düşünce 1932'de okuldan ayrılmak zorunda kaldı. Ancak 1937'de yeniden Heykel Bölümü'ne atandı. 1952'de Akademi müdürü oldu. 1959'da çağrılı olarak iki aylığına ABD'ye gitti. Yurda döndükten kısa bir süre sonra da öldü.

Nejat Sirel'in büstleri ve çeşitli kentlerde gerçekleştirdiği anıt heykellerinde belirli bir üslup birliği gözlenir. *Midhat Paşa* ve *Abdülhak Hamit* büstlerinde kesin ışık planları, biçimlerin belirginliğine yol açar. Bu büstlerde dokuya yer verilmemiş, insan teninden daha pürüzsüz yüzeyler elde edilmiştir. *Ahmet Haşim'in Maskı*'nda izlenimci (empresyonist) bir tavırla hacimlenen biçimler nedeniyle daha canlı bir görünüm sağlanmıştır. Yüzey üstündeki girintili çıkıntılı biçimler, bir izlenimci ressamın fırça darbeleri gibi taze durur. Bu yorumlama, Türk heykel sanatında yeni bir anlayıştır. *Avni Lifij'in Büstü*'ndeyse, *Ahmet Haşim'in Maskı*'nda olduğu gibi izlenimci bir tavır güdülmez tersine, biçimler bir doku öğesiyle kaplanmıştır. Büstte, Avni Lifij'in romantik, içine kapanık kişiliğinden çok Sirel'in sanatçı yanı ağır basar.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Midhat Paşa Büstü*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Abdülhak Hamit Büstü*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Ahmet Haşim'in Maskı*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Avni Lifij'in Büstü*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Atatürk Anıtı* (M. Tomruk ile), Bursa; *Atatürk Anıtı*, 1940, Bolu; *Atatürk Anıtı*, Çanakkale; *Atatürk Anıtı* (H.Atamulu ile), 1944; Malatya; *İnönü Anıtı* (H.Atamulu ile), Malatya.

SİUN TSEU
(İÖ 4.yy)

Çinli filozof. Konfüçyüs öğretisini toplumcu bir görüşle açıklayarak geliştirmeye çalışmıştır.

Tchao kentinde doğdu, bir söylentiye göre, 325'te öldü. 105 yıl yaşadığını bildiren kaynaklar da vardır. Kouang ve Siun King gibi adlarla da anılır. Oldukça eski ve soylu bir ailedendi. Uzun süre Çin'in önemli illerini kapsayan gezilere çıktı, ayrı ayrı geleneklere bağlı toplulukların yaşama biçimlerini gözlemledi. Çin insanını kendi varlık ortamında anlamaya çalıştı.

Siun Tseu'nun felsefesi toplumsal ilişkilere dayanan bir ahlak öğretisidir. Bu öğretinin amacı bireyin, toplum içinde, erdemli ve dengeli bir insan olarak yetişmesidir. Ona göre ahlakın temeli özgür eğitim, ereği de us ilkelerine bağlı, insancıl duygularla dolu yurttaşların yetişmelerine olanak sağlamaktır. Bireylerin eğitilmesinde her türlü baskıdan uzak kalmak, yalnız bilginin ışığında yürümek gerekir, bu da felsefeyle olabilir.

Felsefe usa (Li) dayanan bir düşünce öğretisidir, bu us da soyut bir varlık değil toplumsal çalışmanın ürünüdür, birtakım nesnel ilkeler içerir. Siun Tseu'ya göre evrende birtakım karşıt durumlar vardır, bunlar onun yapısı gereğidir ve evrensel uyumu sağlamak içindir. Sözgelişi su ve ateşten oluşan öğelerde dirilik yoksa da soluk (Ki) vardır. Nitekim bilgiden yoksun olan bitkiler diridir. Öte yandan hayvanlarda bilgi bulunur, denge duygusu (Yi) bulunmaz. Oysa insanda dirilik, bilgi, soluk, denge duygusu, doğruluk vardır, bu özelliği nedeniyle evrende bulunan varlıkların en soylusu insandır. İnsanda bir toplum oluşturma yetisi ve bilgisi bulunduğundan, o, kendinden çok güçlü hayvanlar üzerinde egemenlik sağlamaktadır.

İnsanın toplum kurmadaki başarısının kaynağı bölüşmeyi bilmesidir. Bu da denge ve doğruluk ölçülerine göre gerçekleştirilir. Bölüşmede denge ve ölçü sağlanınca bireyler arasında uzlaşma olur. Uzlaşma gücü, güç egemenliği doğurur. Toplum içinde ve karşılıklı uzlaşma kuralları altında yaşamak insanın varlık koşullarından biridir. Uzlaşma, denge ve bölüşmede ölçülülüğün bulunmadığı bir ortamda insanın nesnelere egemenliği söz konusu değildir. Bireyler arasında uzlaşma, görev ve yetki denge ilkesine göre sağlanırsa "benim" "senin" ayrımını gerçekleştiren bilgelik ortaya çıkar. Toplum ve bireylerdeki ahlaka özgü değerlerin gücü doğal değildir, doğaya katılan ortak bir temelin ürünüdür. Bu temel toplumsal yaşamın gerekliliğinden doğduğu için uygarlığın gelişmesinde etkili olan bilgelerin buluşudur.

Siun Tseu'nun kuramına göre doğada iyilik yoktur, bu nedenle insanın özünde iyilik aramak da gereksizdir. İyilik yetkinleşmenin ürünüdür, ancak yetkin ve olgun insan iyi olabilir. Bireysel yetkinliğin koşulu uygarlıktır, ancak uygarlık da toplumsal yaşamdan, birlik ve uyum içinde bulunmaktan doğar. Öte yandan ahlak yetkinliğini yaratan güç de uygarlıktır. İnsanı doğru ve kesin bilgiye kavuşturan ahlak alanındaki yetkinliktir. Böylece uygarlık, bilgi, ahlak yetkinliği gibi üç ilke toplumsal yaşamın ve bireyler arası uzlaşmanın temelini oluşturmaktadır.

Yanılmanın kaynağı eksik yargılamalar ve us ilkelerine aykırı davranmalardır. Toplumları bilgeler ve yetkin kişiler yönetirlerse yeryüzünde doğruluk egemen olduğu gibi yanılmaların kaynağı da kurutulur.

SİVACİ
(1627-1680)

Hintli asker ve devlet adamı. Mahratta Devleti'nin kurucusudur.

10 Nisan 1627'de, başka bir kaynağa göre de 19 Şubat 1630'da Maharaştra Eyaleti'nde, Şivneri Kalesi'nde doğdu, 3 Nisan 1680'de Raygarh'ta öldü. Müslüman Bicapur Devleti'nin hizmetindeki Mahratta (Marata) soylularından Şahcı'nın oğludur. 1646'da Bicapur Devleti'ne karşı savaşmaya başladı. 1659'da Bicapur komutanı Efdal Han'ı öldürmesi, Hindular arasında adının duyulmasını sağladı. Sivaci'nin Dekkan'a (Dekken) saldırması ise, Mahrattalar ile Hint-Türk İmparatorluğu'nun karşı karşıya gelmesine neden oldu. Hint-Türk Hükümdarı Evrengzib (I.Âlemgir) Temmuz 1659'da dayısı Şayista (Şayeste) Han'ı Mahrattalar üzerine seferle görevlendirdi. Dekkan Valisi Şayista Han ve Bicapur Hükümdarı Adil Şah, 1660'ta Sivaci'yi geri çekilmek durumunda bıraktılar. Puna kenti, Müslümanlar'ca geri alındı.

Sivaci, Ocak 1664'te önemli bir ticaret limanı olan Surat'ı basarak yağmaladı. Evrengzib, Amber racası Cay Singh'i, Sivaci'yi cezalandırmakla görevlendirdi. Düzenli Hint-Türk ordusuna karşı koyamayan Sivaci, barış yapmayı kabul etti. Haziran 1665'te, Purandar'da yapılan barış antlaşmasına göre, Sivaci, Evrengzib'in üstünlüğünü tanıdı, işgal ettiği kaleleri geri verdi. Oğlu Sambhaci'nin Evrengzib'in hizmetine girmesi kararlaştırıldı. Sivaci Mayıs 1666'da Agra'ya gitti ve Evrengzib tarafından kabul edildi. Agra'da rehine olarak tutulmak istendiyse de, Ağustos 1666'da kaçmayı başardı.

Bicapur ile savaş durumunda olan ve Safevi Devleti ile anlaşmazlığa düşen Evrengzib, Sivaci'ye karşı önlem alamadı. Sivaci, 1670'te Surat limanına ikinci kez saldırarak barışı bozdu. Evrengzib Dekkan valiliğine atadığı Bahadur Kökeltaş'ı, Sivaci'nin üzerine gönderdi. Handiş ve Berar'da yenilen Mahrattalar, 1673'te Puna'ya saldırdılar ama burada da yenildiler.

Hint-Türk İmparatorluğu'nun Kuzey'deki Afgan kabileleriyle uğraşmasından yararlanan Sivaci, 6 Haziran 1674'te, Raygarh'ta taç giydi ve Mahratta (Marata) devleti'nin kurucusu oldu. 1677'de Dekkan'ın güney bölgesi Karnatik'i ele geçirmek için sefere çıktı. Müslüman Golkanda Devleti ile anlaşarak, askeri yardım karşılığında ganimetten pay vermeyi kabul etti. Karnatik'i işgal eden Sivaci, Golkanda ile olan anlaşmayı bozdu. Sivaci öldüğünde, Mahratta Devleti Güney Hindistan'ın orta kesimlerini denetimi

altına almış idi.

Üçü de Müslüman devletler olan Hint-Türk İmparatorluğu (Babürşahlar), Bicapur (Adilşahlar) ve Golkanda (Kutbşahlar) sultanlıklarının ortak hareket edememesinden yararlanan Sivaci, Hindu Mahratta Devleti'nin bağımsızlığını sağlayabilmiştir. Kurucusu olduğu devlet, onun ölümünden sonra da etkinliğini sürdürmüştür. Günümüz Hindistan'ının milli kahramanlarından biri olan Sivaci, Müslüman ve Hıristiyanlar'a hoşgörü ile davranmasıyla da tanınmıştır.

• BAKINIZ: EVRENGZİB.

SİYAH KALEM
(15. yy)

Türk, nakkaş. Topkapı Sarayı'ndaki iki albümde bulunan resimleriyle tanınmaktadır.

Mehmet Siyah Kalem'in yaşamı üstüne hiçbir bilgi yoktur. Adına sadece bugün Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine Bölümü'nde bulunan iki albümde (murakka) rastlanmaktadır. Birinin içinde I.Mehmed'in (Fatih) iki portresinin bulunması nedeniyle bu yapıtlar Fatih Albümleri adıyla anılmaktadır. Çok değerli minyatürler, desenler, kaat'ı (kâğıt oyma) ve hat örnekleri bu albümlerde özensiz bir biçimde bir araya getirilmiştir. Aynı resme ait parçaların ayrı ayrı yerlere yapıştırıldığı da sık sık görülmektedir. Albümlerin nerede ve hangi tarihte düzenlendiği belli değildir. Ama içerdikleri resimlerin büyük çoğunluğunu 14. ve 15. yy'larda Tebriz sarayındaki çeşitli minyatür okullarına ait örnekler oluşturduğu için, düzenlemenin Tebriz'de yapıldığı düşünülmektedir. Albümlerin Topkapı Sarayı'na nasıl geldiği de bilinmemektedir. I.Selim'in (Yavuz) İran seferinden getirdiği ganimetler arasında olabileceklerini ileri sürenler bulunduğu gibi, I.Mehmed'in (Fatih) portreleri nedeniyle Osmanlı sarayında düzenlendiklerini düşünenler de vardır.

Fatih Albümleri'nde Mehmet Siyah Kalem adına 64 resimde rastlanmaktadır. Ancak aralarında bir üslup birliği bulunmaması ve Siyah Kalem yazısının değişik karakterlerde yazılmış olması, bu resimlerin değişik ellerden çıktığını, bu adın da daha sonraki tarihlerde yazıldığını akla getirmektedir. Hatta "Siyah Kalem"in bir nakkaşın değil de, "Semt-i Siyah Kalem" denen bir resim üslubunun adı olduğunu ileri süren bir görüş de vardır.

Fatih Albümleri'ndeki Siyah Kalem resimlerinin, boyutları göz önünde tutulduğunda, kitap için hazırlanmadıkları anlaşılmaktadır. Daha büyük rulolardan gelişi güzel kesilerek albümlere yapıştırılmışlardır. Genelde siyah ve gri tonlarıyla çizilmiş bu resimlerde yer yer kırmızı, sarı, mavi, nefti gibi renklerin mat tonları da kullanılmıştır. Konuları bakımından iki gruba ayrılırlar. Birinci grupta insan ve hayvan karışımı dev yaratıklar dans ederken, oynarken, içki içerken, güreşirken, at kaçırırken canlandırılmıştır. Bu figürlerin aslında maske takmış insanlar olduğu sanılmaktadır. İkinci gruptaki resimlerde bozkırdaki göçebelerin günlük yaşamlarından sahneler çok canlı bir anlatımla betimlenmiştir. Siyah Kalem resimlerinin göçebe kökenli, Şamanizm'le ilişkili, Orta Asya ve Çin uygarlıklarının etkisi altındaki bir bozkır kültürü çevresinde yapılmış olduğu sanılmaktadır.

• KAYNAKLAR: F.Edgü, "Siyah Kalem'in Resimleri, Olağanüstü Dünyanın Fantastik Öğelerini Gerçekçi Bir Dille Anlatır", *Milliyet Sanat*, (229), 1977; F.Edgü, "Siyah Kalem Üstüne Prof. M.Ş.İpşiroğlu ile Bir Görüşme", *Türkiyemiz*, (24), 1978; M.Ş.İpşiroğlu ve S.Eyuboğlu, *Fatih Albümü'ne Bir Bakış*, 1955; M.Ş.İpşiroğlu, *Siyah Qalem*, 1976; K.Özsezgin, "Siyah Kalem Sorunu", *Milliyet Sanat*, (261), 1978; H.Topi, "Siyah Kalem", *Sanat Dünyamız*, (12), 1977.

SİYAVUŞ, Aydan
(1947)

Türk basketbolcu ve basketbol çalıştırıcısı. Basketbolda en fazla şampiyonluk kazanan milli takımın teknik direktörü olmuştur.

15 Mayıs 1947'de İstanbul'da doğdu. Özel Marmara Koleji'ni bitirdi. Basketbola 1955'te Kadıköyspor'un minikler takımında başladı. Daha sonra yıldız ve genç takımlarda oynadı. Çalıştırıcı olarak Kadıköyspor'un minikler takımında deneyim sahibi oldu. 1971-1972 sezonunda yıldız milli takımının çalıştırıcılığına getirildi. İki yıl sonra ise Türk genç milli takımını Balkan Şampiyonu yaptı. Avrupa dokuzuncusu olan bu takım uluslararası Albert Schweitzer turnuvasında ABD'nin ardından ikinciliği kazandı. 1978'de A milli takımı teknik direktörlüğüne getirildi. Bu görevi sırasında milli takımı 1981'de Sofya'da Balkan Şampiyonu, 1982 ve 1983'te de ikinci ve üçüncü yaptı. Çalıştırdığı takım 1983 Akdeniz Oyunları'nda da üçüncü olarak bronz madalya kazandı. Türk milli basketbol takımı 1981'den sonra Siyavuş'un teknik direktörlüğü altında yaptığı elli maçın otuzunda başarılı oldu.

Aydan Siyavuş, Kadıköyspor'dan sonra Beşiktaş ve Karşıyaka kulüplerinde çalıştırıcılık yaptı. Karşıyaka takımını ikinci kümeden alıp Türkiye üçüncüsü yaptı, Beşiktaş takımı ise kupada ikinci oldu. Daha sonra Eczacıbaşı'na geçti ve bu takıma da 8 yıl içinde 6 şampiyonluk kazandırdı. Eczacıbaşı bu dönemde bir ikincilik, bir de üçüncülük elde etti. Kısa bir süre Fenerbahçe ve Efes Pilsen takımlarının da teknik direktörlüğünde bulundu. İsviçre ve Edinburgh'da FIBA antrenör kurslarını bitiren Siyavuş, ABD'de geliştirici eğitim gördü. 1984'te Dünya Antrenörler Birliği'nin İtalya'da Bologna'daki kursuna katıldı. Halen (Mayıs 1985) basketbol milli takım teknik direktörlüğünü sürdürmektedir.

SİYAVUŞGİL, Sabri Esat
(1907-1968)

Türk, psikolog, şair, yazar ve çevirmen. Yedi Meşaleciler topluluğunun üyelerindendir.

Haziran 1907'de İstanbul'da doğdu, 6 Ekim 1968'de aynı kentte öldü. İlkokulu Antalya'da bitirdi. İstanbul'da çeşitli liselerde okudu. Darülfünun Hukuk Mektebi'nde başladığı yükseköğrenimini, aldığı devlet bursuyla Fransa'da felsefe konusunda sürdürdü. 1932'de Türkiye'ye döndü ve Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nde (bugün Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi) felsefe öğretmenliğine başladı. 1933'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden psikoloji-pedagoji doçenti unvanını aldı. 1942'de profesör oldu ve ölümüne değin öğretim üyeliğini sürdürdü.

Yazarlığa şiir yazarak başlayan Siyavuşgil'in ilk şiirleri 1927'de *Hayat* ve *Güneş* dergilerinde çıktı. 1928'de altı genç arkadaşıyla birlikte Yedi Meşaleciler topluluğunu oluşturdu. Ortak bir şiir kitabı ve kısa süreli bir dergi yayımından sonra topluluk dağıldı. Siyavuşgil 1933'te şiirlerini *Odalar ve Sofalar* adlı kitapta topladı. 1936'ya değin çeşitli dergilerde şiirleri yayımlandı. Daha çok bireysel duyguları ve çevre betimlemelerini aktaran bu şiirler hece ölçüsüyle ve canlı bir dille yazılmıştı. 1936-1944 arasında bilimsel çalışmalara yönelen Siyavuşgil eğitim, psikoloji ve folklor konularında inceleme ve denemeler yazdı. Ayrıca 1936-1964 arasında *Ulus* ve *Yeni Sabah* gibi gazetelerde fıkra yazarlığı yaptı. Çevirmen olarak da adını duyurdu. Çok sayıda edebiyat ve bilim yapıtını Fransızca'dan Türkçe'ye çevirdi. Bunlardan, özellike Edmond Rostand'dan koşuk düzeninde yaptığı *Cyrano de Bergerac* çevirisi çok ünlüdür. Ayrıca Sait Faik'in öykülerinden bir bölümünü de *Un point sur la carte* ("Haritada Bir Nokta") adıyla Fransızca'ya çevirmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Şiir:** *Odalar ve Sofalar*, 1933. **İnceleme-Araştırma:** *İstanbul'da Karagöz ve Karagöz'de İstanbul*, 1938; *Psikoloji ve Terbiye Bahisleri*, 1940; *Karagöz*, 1941; *Folklor ve Milli Hayat*, 1943; *Roman ve Okuyucu*, 1944.

SJÖSTRÖM, Victor
(1879-1960)

İsveçli sinema ve tiyatro yönetmeni, oyuncu. İsveç sinemasının, ABD'de de filmler yapmış olan en önemli adlarındandır.

20 Eylül 1879'da Silbodal'da doğdu, 3 Ocak 1960'ta Stockholm'de öldü. Ailesiyle birlikte küçük yaşta ABD'ye göç etti. Babasıyla anlaşamaması ve annesinin ölümü üzerine tek başına İsveç'e döndü. Uppsala'da lisede okurken amatör oyunlarda roller aldı. On altı yaşında oyuncu olmaya karar verdi. Finlandiya'da iş buldu. Dört yıl bu ülkede deneyim kazandıktan sonra İsveç'e dönerek küçük tiyatrolarda oyunculuk ve yönetmenlik etmeye başladı. 1912'de, önde gelen İsveç yapım şirketlerinden Svenska Bio'ya girerek sinemaya geçti. 1913'te yönettiği *Ingeborg Holm* adını duyurmasını sağlayan ilk filmi oldu. On iki yıl boyunca senaryo yazarı, oyuncu ve yönetmen olarak bu şirkette çalıştı. Filmlerinin çoğunda rol aldığı Mauritz Stiller'le birlikte İsveç sinemasını uluslararası bir düzeye çıkardı.

İsveç sinemasının bunalıma girmesi üzerine 1923'te ABD'ye giden Sjöström, soyadını Seastrom olarak değiştirdi. Hollywood'da yaptığı *He Who Gets Slapped*'le ("Tokatlanan Adam") hemen ilgi çekti. Onun, doğa görünümlerini, kişilerinin ruh durumlarıyla ustaca kaynaştıran üslubunun tipik örnekleri olan *The Scarlet Letter* ("Kızıl Damga") ve *The Wind* ("Rüzgâr"), Amerika döneminin başyapıtları sayılır.

Sjöström, 1928'de İsveç'e döndü ve bir daha ülkesinden ayrılmadı. Bu dönemde, İsveç stüdyolarının sesli yapım sistemine geçmelerine yardımcı oldu. 1937'de İngiltere'de yaptığı *Under The Red Robe* ("Kızıl Elbise İle") yönettiği son film oldu. Bir süre Svensk Film Industri'nin yapım yönetmenliğini yaptı. Sonra seyrek aralarla filmlerde oyuncu olarak göründü. 1957'de Ingmar Bergman'ın *Smultronstället*'inde ("Yaban Çilekleri") yaşlı profesör Isak Borg rolünde olağanüstü bir oyun sergiledi.

Sjöström'ün İsveç'te çektiği filmler, sanatının en tipik ürünleridir. Bunlarda denetimli, ağırbaşlı, durgun bir anlatım görülür. Doğa görünümlerini, filmin dramatik bir öğesi olarak kullanışı, kendinden sonraki İsveçli yönetmenleri etkilemiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Yönettiği Filmler:** *Ingeborg Holm*, 1913; *Terje Vigen*, 1917, ("Bir Adam Vardı"); *Tösen fran Stormyrtorpet*, 1917, ("Seçilen Kadın"); *Berg Ejvind och Hans Hustru*, 1918, ("Berg Ejvind ve Hans Hustru"); *Körkalen*, 1921, ("Hayalet Araba"); *He Who Gets Slapped*, 1924, ("Tokatlanan Adam"); *The Tower of Lies*, 1925, ("Yalanlar Kulesi"); *The Scarlet Letter*, 1926, ("Kızıl Damga"); *The Wind*, 1928, ("Rüzgâr"); *Under the Red Robe*, 1937, ("Kızıl Elbise İle"). **Oynadığı Filmler:** *Wampyren*, 1913, ("Vampir"); *Terje Vigen*, 1917, ("Bir Adam Vardı"); *Körkalen*, 1921, ("Hayalet Araba"); *Smultronstället*, ("Yaban Çilekleri").

• **BAKINIZ:** Ingmar BERGMAN.

SKIDMORE (1897-1962)
OWINGS (1903)
MERRILL (1896-1975)

ABD'li mimarlar. Gökdelenleriyle cam takma yüzlü çelik iskelet yapım yönteminin yetkin örneklerini vermişlerdir.

Louis Skidmore 8 Nisan 1897'de Indiana'da, Lawrenceburg'da doğdu, 27 Eylül 1962'de Florida'da, Winter Haven'da öldü. Mimarlık öğrenimine Illinois Eyaleti'nde Peori'de Bradley Politeknik Ens-

titüsü'nde (bugün Bradley Üniversitesi) başladı, bu okulu 1917'de bitirdi. 1921-1924 arasında Cambridge'deki Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde öğrenim gördü. 1924'te öğrencilere verilen Rotch Özel Ödülü'nü kazandı. 1926'da kazandığı gezi bursuyla Avrupa'ya gitti, 1927'de Roma'daki Amerikan Akademisi'nde konuk öğrenci oldu. 1929'da ülkesine döndü. Chicago'da 1933'te açılması tasarlanan Yüz Yıllık İlerleme adlı serginin tasarımcılığına getirildi ve bu görevini 1935'e değin sürdürdü. 1936'da Nathaniel Owings ile ortak bir mimarlık bürosu açtı, 1937'de de bu büronun New York şubesini kurdu. 1955'te emekli oldu.

Skidmore, New York Yapı Kongresi başkanlığı, New Jersey'deki Princeton Üniversitesi Mimarlık Okulu Danışma Konseyi başkanlığı, New York'daki Birleşmiş Milletler ve Ann Arbor'daki Michigan Üniversitesi danışman mimarlıklarında bulunmuştur. Amerikan Mimarları Enstitüsü'nün üyesidir ve 1948'de bu kuruluşun onur madalyasını, 1957'de de altın madalyasını kazanmıştır.

Nathaniel Alexander Owings 5 Şubat 1903'te Indianapolis'te doğdu. 1921'de Urbana'daki Illinois Üniversitesi'nde başladığı eğitimini 1922'den sonra New York'da Ithaca'daki Cornell Üniversitesi'nde sürdürdü ve 1927'de mimar oldu. Chicago'da kurulacak serginin mimarlık bürosunda tanıştığı Louis Skidmore ile 1936'da bir büro açtı. Bu büronun Chicago şubesini, emekli oluncaya değin yönetti.

Owings 1948-1951 arasında Chicago Planlama Komisyonu başkanlığı, 1964-1967 arasında California Karayolları Güzel Manzaralı Yollar Komisyonu ikinci başkanlığı, 1964-1973 arasında başkent Washington DC'deki Pennsylvania Caddesini Tasarlama Geçici Komisyonu üyeliği, 1966-1970 arasında ABD İç İşleri Bakanlığı Ulusal Parklar, Tarihsel Sitler, Yapılar ve Anıtlar Danışma Kurulu üyeliği 1970-1972 arasında aynı kuruluşun başkanlığı, 1967-1970 arasında ABD Eyaletler Arası Karayolu Sisteminin Kent Tasarımı İlkeleri Komisyonu başkanlığı ve Roma'daki Amerikan Akademisi'nin mütevelli kurul üyeliği görevlerinde bulunmuştur. Ülkesinin çeşitli öğrenim kurumlarından onursal ödüller almış olan Owings, Amerikan Mimarları Enstitüsü'nün üyesidir.

John Ogden Merrill 10 Ağustos 1896'da Minnesota'da St. Paul'da doğdu, 13 Haziran 1975'te öldü. 1914-1916 arasında Madison'daki Wisconsin Üniversitesi'nde başladığı yapı mühendisliği eğitimini 1919'dan sonra Cambridge'deki Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde sürdürdü ve bu okulu 1921'de bitirdi. Chicago'da Granger ve Bollenbacher'in bürolarında çalıştıktan sonra ABD Konut Bürosu'nun Orta-Batı Eyaletleri başmimarlığını yaptı, 1939'da, Skidmore ve Owings tarafından kurulmuş olan mimarlık bürosuna ortak olarak katıldı ve 1958'de emekli oldu.

Merrill 1947-1949 arasında Chicago Yapı Yönetmeliğini Yenileştirme Komisyonu başkanlığında bulundu. Amerikan Mimarları Enstitüsü'nün üyesidir, bu kuruluşun Chicago kesimi başkanlığını yapmış ve 1968'de onur ödülünü kazanmıştır.

SOM Mimarlık bürosu

Kısaca SOM olarak anılan bu mimarların ilk yapıtlarını verdikleri 1940'ların başı, ABD mimarlığına bir süreden beri egemen olan Yeni Klasikçilik (Neo-Klasizm) anlayışının sona ermeye başladığı yıllara rastlar. 1930'ların sonuna doğru çağdaş mimarlık düşüncelerini geliştiren Alman mimarları ülkelerinden ayrılıp ABD'ye gitmişler, düşüncelerini burada uygulayarak bu ülkenin mimarlığını etkilemeye başlamışlardı. Çelik iskelet taşıyıcıları ve takma yüzleri (giydirme cephe) prizmatik bir biçimlendirme anlayışı içinde kullanan, üstün nitelikli yapı gereçlerini seçerek bunları yetkin ayrıntı çözümleriyle bütünleştiren, uygulamaları büyük bir özen ve titizlikle gerçekleştiren SOM'nin mimarlığı, bu mimarlar içinde en çok Mies van der Rohe'nin düşüncelerine yakın olmuştur.

SOM'nin özelliklerinden biri dünyanın en büyük mimarlık bürolarından olmasıdır. Chicago ve New York bürolarının yanı sıra, San Francisco, Portland, Oregon ve Washington DC'de şubeleri vardır. Çok sayıda yönetim yapısı ve gökdelen üretmiş oldukları ABD'den başka Federal Almanya, İngiltere, Bermuda, Hong Kong, Endonezya, Belçika, Hollanda, Hawaii, Mısır, Kuveyt, Suudi Arabistan ve İran gibi dünyanın çeşitli ülkelerinde yapıları bulunmaktadır. Cidde'de yaptığı *Uluslararası Havaalanı* SOM'ye 1983 Ağa Han Mimarlık Ödülleri'nden birini kazandırmıştır. Öncelikle örgütleme ve yönetim işlerini üstlenmiş olan üç ortak, bürolarında yeni tasarımcılara olanaklar sağlamışlardır. Bunlar arasında Charles Bassett, G.Bunshaft, Bruce J.Graham ve Walter Netsch gibi mimarlar bulunmaktadır. Merrill'in mühendisliğinden gelen yapıyla taşıyıcı strüktür arasında uyum sağlama kaygısı, onları Fazlur Khan ve Myron Goldsmith gibi mühendislerle de sıkı bir işbirliğine götürmüştür.

- **YAPITLAR (başlıca): Mimarlık:** *Atom Kenti Yerleşmesi*, 1942-1946, Oak Ridge/Tennessee, ABD; *Lake Meadows Konut Yerleşmesi*, 1949-1950, Chicago; *Lever House Gökdeleni*, 1952, New York; *Hilton Oteli* (G.Bunshaft ve S.H. Eldem ile), 1955, İstanbul; *Connecticut Genel Yaşam Sigortası Şirketi*, 1957, Bloomfield/Connecticut, ABD; *Inland Steel Şirketi Yönetim Merkezi*, 1958, Chicago; *Pepsi Cola Yönetim Merkezi*, 1960, New York; *Union Carbide Yönetim Merkezi*, 1960, New York; *Chase Manhattan Bankası*, 1961, New York; *Hava Kuvvetleri Akademisi*, 1962, Colorado Springs, ABD; *Yale Üniversitesi Beinecke Ender Yapıtlar Kütüphanesi*, 1963, New Haven/Connecticut, ABD; *Lambert Bankası*, 1965, Brüksel; *Alcoa Gökdeleni*, 1968, San Francisco; *John Hancock Merkezi*, 1970, Chicago; *Sears Gökdeleni*, 1974, Chicago; *Cidde Uluslararası Havaalanı*, 1975-1979, Suudi Arabistan. **Kitap:** SOM, *Construction, Town Planning and Housing in Turkey*, 1951, (Türkiye'de Yapı, İmar ve Mesken Konusunda Rapor, 1951); N.A. Owings, *The American Aesthetic*, 1969, ("Amerikan Estetiği"); *The Spaces in Between: An Architect's Journey*, 1973, ("Arada Kalan Boşluklar: Bir Mimarın Gezisi").

- **KAYNAKLAR:** A.Drexler (A.Menges ile), *The Architecture of Skidmore, Owings and Merrill 1963-73*, 1974; H.R.Hitchcock (E.Danz ile), *The Architecture of Skidmore, Owings and Merrill 1950-1962;* 1962; C.Woodward (L.Futagawa ile), *Skidmore, Owings and Merrill*, 1968.

- **BAKINIZ:** MIES VAN DER ROHE.

SKINNER, Burrhus Frederic
(1904)

ABD'li psikolog. Davranışçı psikoloji alanına önemli katkılarda bulunmuştur.

20 Mart 1904'te Pennsylvania Eyaleti'nin Susquehanna kentinde doğdu. 1922'de liseyi bitirdikten sonra New York Eyaleti'ndeki Clinton'da Hamilton College'da edebiyat ve felsefe öğrenimi görürken psikoloji ve biyolojiyle ilgilendi. 1926'da mezun olduktan sonra psikolojiyle ilgilenmeyi sürdürdü ve 1928'de Harvard Üniversitesi'nde psikoloji öğrenimine başladı. "Davranışın Betimlenmesinde Refleks Kavramı" başlıklı teziyle 1931'de doktora derecesi aldı. Beş yıl Harvard'da araştırma görevlisi olarak kalan Skinner, o güne değin hayvan davranışları üzerine yapılmış gözlem verilerini ve kuramsal yazıları topladı. 1936'da Minnesota Üniversitesi'ne geçti. 1938'de davranışçı psikolojinin başyapıtlarından biri sayılan *The Behavior of Organisms: An Experimental Analysis*'i ("Organizmaların Davranışı: Bir Deneysel Çözümleme") yayımladı. 1939'da yardımcı profesör olan Skinner, 1945-1948 arasında Indiana Üniversitesi Psikoloji Bölümü başkanı ve deneysel psikoloji profesörü olarak görev yaptı. 1948'de geri döndüğü Harvard Üniversitesi Psikoloji ve Toplumsal İlişkiler Bölümü'nde 1974'teki emekliliğine değin kaldı.

Skinner hem psikoloji ve davranış bilimlerine teknik ve kuramsal bakımlardan özgün katkılarda bulunmuş, hem de çözümlemelerinde bireysel ve kültürel yaşamın çok çeşitli yönlerine eğilmiş bir araştırmacıdır. İnsan edimlerinin incelenmesinde radikal davranışçı yöntemin üstünlüğüne kesin olarak inanan Skinner'a göre, bilimsel incelemenin görevi, fiziksel bir sistem olarak bir kişinin davranışının, insanların içinde geliştiği ve bireysel yaşamlarının sürdüğü ortamla nasıl bir ilişki içinde olduğunu açıklamaktır. Ona göre, davranışın bilimsel açıklanması kişilerin ruh hallerinin, kişiliklerinin, duygularının keşfedilmesini gerektirmez.

Skinner'ın davranış konusuna yaklaşımı dört ana alanda toplanır: Davranış ve davranışçılığın felsefi ve kuramsal çözümlenmesi; denetim altındaki ortamlarda davranışın deneyler yoluyla incelenmesi; davranış teknolojisi ve kültürel etkinliklerin davranışlar bakımından çözümlenmesi.

► *The Behavior of Organisms*'de Pavlov'un ortam denetlenirse davranış da denetlenir ilkesinden kalkarak yaptığı deneylerin sonuçlarını açıklayan Skinner, Pavlov'un davranışı koşullu ve koşulsuz davranışlar diye sınıflandırmasını derinleştirerek tepkisel davranış *(respondent behavior)* ve uyarımsız davranış *(operant behavior)* ayrımını getirdi. Tepkisel davranışta dış çevreden belirgin bir uyaranın etkisi görülürken, uyarımsız davranışta davranış ortaya çıktığı sırada uyaran açıkça gözlenememektedir. Pavlov'un koşullandırılmış tepkisel davranışlar üzerinde çalışmasına karşılık, Skinner koşullandırılmış uyarımsız davranışları inceledi. Bu deneylerinde kullandığı, içine konan deney hayvanının bir levyeye basarak besin elde etmeyi öğrendiği aygıt, daha sonra Skinner kutusu adıyla psikoloji araştırmalarında geniş biçimde kullanıldı. Skinner kutusuyla yapılan deneyler, aletli öğrenmenin temel özelliklerini gözlemleme olanağı verdi, örneğin pekiştirme *(reinforcement)*, yani bir uyarana gösterilen tepkinin ya da öğrenilmiş bir davranışın yinelenme olasılığını artırma işleminin aletli öğrenmede önemli bir yere sahip olduğu görüldü. Organizma her şeyden önce dürtülerle harekete geçtiğinden ve dürtüler de araştırıcı etkinliğe yol açtığından, kolu ittiği ya da üzerine bastığında besinin kafesin içine düştüğünü gören hayvan bu davranışını yinelemekte, böylece koşullandırılmış tepkiyi pekiştirme yoluyla kendisi denetlemektedir.

Davranış teknolojisi

Skinner yakın dönemdeki yapıtlarında çağdaş toplumların yaşadığı bunalımı bir davranış teknolojisinin çözebileceğini savundu. Ona göre çağın asıl sorunu kaygı veya yabancılaşma değil, suçlar, savaşlar, çatışmalar gibi şeylerdir. Yapılması gereken fizik ve biyolojinin yolunu izleyerek insan zihnini bir kenara bırakıp davranışları ve ortamı ele almaktır; örneğin önemli olan kızma duyusu değil kızma davranışıdır, dolayısıyla önlenmeye çalışılması gereken de bu davranıştır. Bu davranışların önlenmesi aynen fizik bilimlerinde olduğu gibi, uygun bir teknolojiyle gerçekleştirilmelidir.

Skinner olumlu etkileri olduğu kadar birçok olumsuz eleştiri de almış olmasına karşın, tartışmacı kişiliğiyle ve kendi bilim alanına katkılarıyla, gerek bilim çevrelerinde, gerek kamuoyunda sürekli canlı ve etkin kalabilmeyi başarmış bir bilim adamıdır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *The Behavior of Organisms: An Experimental Analysis*, 1938, ("Organizmaların Davranışı: Bir Deneysel Çözümleme"); *Science and Humon Behavior*, 1953, ("Bilim ve İnsan Davranışı"); *Verbal Behavior*, 1957, ("Sözel Davranış"); *The Technology of Teaching*, 1968, ("Öğretme Teknolojisi"); *Beyond Freedom and Dignity*, 1971, ("Özgürlüğün ve Şan-Şerefin Ötesi"); *About Behaviorism*, 1974, ("Davranışçılık Üzerine"); *Reflections on Behaviorism and Society*, 1978, ("Davranışçılık ve Toplum Üzerine Düşünceler").

- **BAKINIZ:** I.PAVLOV, J.B.WATSON.

SKLEROS, Bardas
(10.yy)

Bizanslı komutan. İmparator olmak için ayaklanmıştır.

◄ *Davranış sınıflandırması*

Doğum yılı ve yeri bilinmemektedir. Ölüm yılı ve yeri hakkında da bir kayıt yoktur. İmparator I.İoannes Çimiskes'in kayınbiraderidir. Anadolu'nun soylu bir ailesinden geliyordu. 969'da Çimiskes'in (d.969-970) imparatorluğunu tanımayarak, kendisini Caesarea'da (Kayseri) imparator ilan eden Bardas Phokas'a karşı savaştı. 970'te Bizans'a saldıran Ruslar'ı yenerek, Bulgaristan'a çekilmek zorunda bıraktı.

Çimiskes'in 10 Ocak 976'daki ölümü üzerine II.Basileos (d. 976-1025) imparator oldu. Doğu ordusunun komutanı (domesticus) olan Bardas Skleros, II.Basileos'un saltanat ortağı olmak istedi ve 976 yazında kendisine bağlı birliklerce imparator ilan

edildi. Hızla hareket ederek Anadolu'yu denetimi altına aldı. Ocak 978'de Nicaea'yı (İznik) işgal etti. İstanbul üzerine yürüyüşe geçti. Eski ayaklanmacı Bardas Phokas, hapisten çıkarılması karşılığında, imparatorun tahtını korumayı üstlendi. 24 Mayıs 979'da yenilgiye uğrayan Bardas Skleros, Abbasi topraklarına sığındı.

II.Basileos'un, Ağustos 986'da Bulgarlar'a yenilmesinin yarattığı hoşnutsuzluktan yararlanan toprak sahibi soylular, Skleros'u yeniden desteklemeye başladılar. Bardas Phokas da aynı zamanda Basileos'a karşı ayaklandı. Güçlerini birleştiren Bardas Phokas ve Bardas Skleros Bizans İmparatorluğu'nu aralarında bölüşmeye karar verdiler. Bu anlaşmaya göre, Skleros, Asya'daki Bizans topraklarının egemeni olacaktı. Bardas Skleros, Bardas Phokas'ın Nisan 989'da Abidos'ta (Eceabat) yenilmesi üzerine, II.Basileos ile anlaşma yolunu seçti.

II.Basileos'un merkeziyetçi politikalarına karşı olan aristokrasinin desteklediği Bardas Skleros, Bizans tarihinde iki kez iç savaşa neden olmuştur. İstanbul ve Avrupa yakasını denetimi altına alamaması, Skleros'un yenilgisinde etken olmuştur.

• BAKINIZ: BASİLEİOS II.

SKOLIMOWSKI, Jerzy
(1938)

Polonyalı sinema yönetmeni ve oyuncu. 1960'ların yaratıcı genç yönetmenlerinden biri olmuştur.

Yurek Skolimowski 5 Mayıs 1938'de Varşova'da doğdu. Varşova Üniversitesi'ni bitirdikten sonra kısa öyküler ve şiirler yayımladı. Bir süre amatör olarak boks yaptı. Wajda'nın *Niewinni czarodzieje* ("Masum Büyücüler") adlı filminin senaryosunun yazımına katıldı. Onun önerisiyle Lodz Sinema Okulu'na girdi. Buradaki eğitimi sırasında Polanski'nin *Noż w wodzie* ("Sudaki Bıçak") filminin senaryosuna yardım etti ve *Boxer* ("Boksör") adlı orta uzunlukta bir film çekti. 1964'te yaptığı mezuniyet filmi *Rysopis* ("Özel İşaretler: Yok") ile yaratıcı ve parlak bir yönetmen olacağını gösterdi. Yeni kuşakların 1960'ların toplumuyla uyuşmaması üzerine yoğunlaşan film, Skolimowski'yi "gençlik sinemacısı" yapacak bir dizi filmin de ilk örneğiydi.

Stalin dönemini eleştirdiği 1967 tarihli *Rece do góry*'nin ("Eller Yukarı") Polonya'da gösterimi yasaklanınca yurt dışında çalışmaya başladı. Belçika'da yaptığı *Le départ* ("Çıkış") onun engin düş dünyasını, yine gençliğin sorunları çevresinde perdeye yansıtıyordu ve bu film büyük ilgiyle karşılandı. Önemsiz olaylardan yola çıkarak çağdaş toplum üzerine ilginç yorumlar getirdiği filmlerle başarısını sürdürdü.

Hem Doğu, hem de Batı Avrupa'da çalışma olanağı bulabilen Skolimowski, gençlik üzerinde yoğunlaşan filmleri kadar gerçeküstü öğelerle bezenmiş, uçarı ve canlı "genç" üslubuyla da tanınmıştır. Filmlerinin tümünün senaryolarını yazmış ya da yazımına katılmış, hem kendisinin, hem de başka yönetmenlerin filmlerinde roller almıştır.

• YAPITLAR (başlıca): *Boxer*, 1963, ("Boksör"); *Rysopis*, 1964, ("Özel İşaretler: Yok"); *Bariera*, 1966, ("Engel"); *Rece do góry*, 1967, ("Eller Yukarı"); *Le départ*, 1967, ("Çıkış"); *The Adventures of Gerard*, 1970, ("Gerard'ın Serüvenleri"); *Deep End*, 1970; *Herbube*, 1972, ("Yaklaş, Ama Soyunma); *The Shout*, 1978, ("Çığlık"); *Moonlighting*, 1982, ("Kaçak Çalışma"); *Saccess is the Best Revenge*, 1984, ("Başarı En İyi İntikamdır").

SKOPAS
(Ykş. İÖ 400-350)

Eski Yunan, heykelci. Yunan klasik heykeline duygusal bir anlatım kazandırmıştır.

Yaşamı üstüne hemen hemen hiç bilgi yoktur. Paroslu'dur. Atinalı Praksiteles ve Sikyonlu Lysippos' la birlikte Eski Yunan uygarlığının üç büyük heykelcisinden biridir. Çalışmaları ve yapıtları tam olarak bilinmemektedir. Yalnızca İÖ 395'te yanan Tagea'daki *Athena Alea Tapınağı*'nın yeniden yapımı ile İÖ 350 dolaylarında kral Mausolos'un Halikarnassos'daki (Bodrum) anıt mezarı *Mausoleum*'da çalıştığı saptanabilmiştir. Bu sonuncusunda Skopas'ın yanı sıra Bryaksis, Leochares, Satyrus ve Timotheus gibi heykelcilerin çalıştığı da bilinmektedir.

Athena Alea Tapınağı'ndan artakalan parçalar ve Roma dönemi kopyaları aracılığı ile bilinen bazı heykelleri Skopas'ın karmaşık ve huzursuz bir kişiliği olduğunu göstermektedir. Bu kişiliği tapınağın tasarımına olduğu kadar, içindeki *Asklepios* ve *Hygieia* heykellerine de yansıtmıştır. Tapınağın planı temelde klasik kurallara uygundur. Ancak iç mekânının düzenlenişi ve süslemeleri 5.yy Yunan sanat geleneği ile bağdaşmayan özellikler taşımaktadır. Klasik kuralların dışına çıkmak kaygısının aynı dönemin başka Korint kentlerinde de başlıbaşına üslupsal bir eğilime dönüştüğü görülür. Bu eğilim doğrultusunda süsleme motiflerinin derinlemesine oyularak arka plandan ayrılması, klasik kurallarda bulunmayan bir ışık-gölge karşıtlığı yaratır. Skopas'ın *Athena Alea Tapınağı* alınlığında kullandığı ve vahşi bir domuz avını konu alan kabartmaları ile *Mausoleum*'dan artakalan kabartmaları böyle ışık-gölge etkilerinin yanı sıra, oldukça dinamik bir biçim anlayışı da içerirler.

Skopas'a atfedilen heykeller arasında en önemlileri *Mainad* ve *Pothos*'tur. Bunlar Skopas'ın, figürlerine alışılmamış ve zor pozlar vererek dramatik etkiyi bu yolla elde etmeyi amaçlayan heykel anlayışının ürünüdür. Özellikle *Mainad*'ın hareketi, bir şiddet duygusu uyandıracak kadar gerilim içindedir. Yunan Klasik dönem anlayışına ters düşen bu heykellerin duygusal içeriğinin yaptığı etki, bir yerde Klasik dönem öncesinin ilkelliğini çağrıştırır.

• YAPITLAR (başlıca): *Athena Alea Tapınağı*, Tagea; *Mausoleum*, heykel kabartmaları, ykş. İÖ 350, Bodrum; *Mainad*, İÖ 350, Devlet Sanat Koleksiyonu, Dresden; *Pothos*, İÖ 350, Capitol Müzesi, Roma.

SKRİABİN, Aleksandr Nikolayeviç (1872-1915)

Rus, besteci. Armoni kurallarının dışına taşan müziği, alışılmadık ses renkleriyle ünlüdür.

6 Ocak 1872'de Moskova'da doğdu, 27 Nisan 1915'te aynı kentte öldü. 1882'den 1889'a kadar Moskova Harp Okulu'nda eğitim gördü. Bir yandan da N.Zverev'den piyano dersleri aldı. 1888'de Moskova Konservatuvarı'na girerek V.I. Safonov'dan piyano ve dönemin ünlü bestecileri Sergey İvanoviç Taneyev (1856-1915) ile Aleksandr Arenski'den (1861-1906) bestecilik dersleri aldı. Kısa sürede parlak bir piyanist oldu. İlk resitalini 1894'te St. Petersburg' da (bugün Leningrad) verdi. 1897'de piyanist Vera İsakov ile evlendi. 1898'de Moskova Konservatuvarı' na piyano öğretmeni oldu. 1903'te buradaki görevinden ayrılarak İsviçre'ye yerleşti.

İlk piyano yapıtlarını, ateşli bir hayranı olduğu Chopin tarzında besteleyen Scriabin, 1892'den başlayarak çeşitli piyano sonatları, prelüdler, etüdler ve noktürnler yazdı. Avrupa'da Fransız İzlenimcileri (Empresyonistler) ve Richard Strauss etkisinde kalarak yeni armonik araştırmalara girişti. 1900'den sonra Doğu metafiziğiyle ilgilenerek yapıtlarını evrensel ruha ulaşmak amacıyla yazdığını ileri sürdü. Bu bağlamda Gizemcilik'le İzlenimcilik'i bağdaştırmaya çalıştığı yapıtlarını "gizemsel akor" dediği, dörtlü aralıklara dayalı altı sesten oluşan akor temeli üstüne kurdu.

1905 tarihli orkestra yapıtı *Le divin poème* (Tanrısal Şiir) ilk kez Paris'te, Artur Nikisch'in yönetiminde çalındı. 1906-1907 yıllarında ABD'de de konserler verdi. 1908'de yazdığı bir başka senfonik şiiri *Poème de l'extase* (Vecd Şiiri) ile iki yıl sonra yazılan Stravinsky'nin *Le sacre du printemps*'ı (Bahar Ayini) arasında büyük benzerlikler vardır ve genç Stravinsky'nin ondan esinlendiğini gösterir. Scriabin, *Prometheus* adlı yapıtında ise renk ile sesi birleştirme deneyine girişmiş "clavier à la lumière" (renk yayan klavye) adında bir araçtan yararlanarak müzik eşliğinde perdeye renkler yansıtmıştır.

• **YAPITLAR (başlıca): Orkestra Müziği:** *Le divin poème*, 1905, (Tanrısal Şiir); *Poème de l'extase*, 1908, (Vecd Şiiri); *Prometheus*, 1909-1910; *3 Senfoni; Piyano Konçertosu.* **Piyano Müziği:** *10 Piyano Sonatı*, 1892-1913; *85 Prelüd; 24 Etüd; Noktürn'ler.*

SLUTSKY, Eugen (1880-1948)

SSCB'li istatistikçi ve iktisatçı. Tüketici davranışı ve olasılık kuramı üzerine çalışmalarıyla tanınmıştır.

7 Nisan 1880'de Yaroslavl'da Novoe kasabasında doğdu, 10 Mart 1948'de Moskova'da öldü. Asıl adı Yevgeniy Yevgeniyeviç Slutskiy'dir. 1901-1902 yıllarında Kiev Üniversitesi'nde fizik ve matematik okudu. Öğrenci hareketlerine katıldığı gerekçesiyle okuldan uzaklaştırıldıktan sonra Münih'e giderek, 1902-1905 arasında Technische Hochschule'de (Teknik Yüksek Okul) mühendislik öğrenimi gördü. 1905 Devrimi'nden sonra Rusya'ya döndü. 1911'de Kiev Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1913'te öğretim üyesi olarak Kiev Ticaret Enstitüsü'ne girdi. 1918'de Moskova Üniversitesi'nden politik iktisat dalında lisans derecesi elde etti. 1920'de profesör oldu. 1926'da Moskova'daki Kon'iunkturnyi ı Institut'a (Konjonktür Devreleri Çalışmaları Enstitüsü) girdi. 1931-1934 arasında Meteoroloji Enstitüsü'nde çalışan Slutsky, 1934'te Moskova Üniversitesi, 1938'de de SSCB Bilimler Akademisi Matematik Enstitüsü öğretim üyesi oldu.

Slutsky 1915'te "Sulla teoria del bilancio del consumatore" ("Tüketici Bütçesi Kuramı Üzerine") adıyla, İtalyanca olarak yayımladığı makalesinde, tüketici davranışı konusunda yeni bir matematiksel yaklaşım getirdi. Yayımlandığı yıllarda pek dikkat çekmeyen bu makale, 1930'larda tüketici davranışı kuramı üzerinde çalışan Hicks ve Allen tarafından keşfedildi ve 1936'da özet olarak yeniden yayımlandı. İktisat ders kitaplarında tüketici davranışına ilişkin bölümler, Hicks ve Allen'ın diğer çalışmalarının yanı sıra, Slutsky'nin bu makalesi üzerine kurulmuştur. Slutsky'nin bu konuya katkısı, gelir ve fiyat değişikliğini, tüketici talebi üzerinde iki ayrı etki olarak çözümlemesidir. Bir malın fiyatındaki değişiklik bir yandan göreli fiyatlarda bir değişikliğe ve ikame etkisine, diğer yandan gerçek gelirde bir değişikliğe ve gelir etkisine yol açar. Tüketici ilk durumda aynı kayıtsızlık düzeyinde iken, ikinci durumda farklı bir kayıtsızlık düzeyine kayar.

Sonraki yıllarda, Slutsky'nin çalışmalarında matematiksel istatistik ve olasılık kuramı ağırlık kazandı. 1927'de olasılıksal (stokastik) süreç ve zaman serileri çözümlemesi üzerine Rusça olarak yayımladığı "Çevrimsel Süreçlerin Kaynağı Olarak Rasgele Nedenlerin Toplamı" adlı makalesi, G.U.Yule'un çalışmalarıyla birlikte zaman serileri konusundaki sonraki çalışmaları, L.Bachelier ve A.Markov'un çalışmalarıyla birlikte olasılık kuramı üzerindeki çalışmaları geniş ölçüde etkiledi. Bilim ve teknolojinin birçok dalında yaygın kullanımı olan dizisel ilişki ya da geciktirmeli ilişki kavramı üzerine kurulu bu makalesinin asıl amacı, bir rasgele seriden, hareketli toplam ya da fark yardımıyla, bir salınımlı serinin oluşturulabileceğini göstermektir. Böyle oluşturulan salınımlı seriler, değişen salınım uzunluğu ve genişliği açısından, yaklaşık bir düzenlilik gösterirler ve birçok iktisadi zaman serisinin benzeridirler. Bu seriler, belirli koşullar altında bir sinüs eğrisine yaklaştırılabilir. Slutsky'nin ulaştığı sonuçlar, hareketli ortalama eğiliminin bir serideki gerçek salınımları bozup bozmadığı sorunu ve iktisadi zaman serilerinin yapısı ile ilgili araştırmalar için büyük değer taşımıştır. Slutsky, olasılıksal süreçlerin parametrelerinin kestirimleri üzerine de birçok makale yazmış, matematiksel istatistik ve olasılık kuramı üzerine yazılarını *Izbrannye trudy* ("Seçme Çalışmalar") adı altında toplamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Tablitsy dlia vychisleniia nepolnoi Γ- funktsii i funktsii veroiatnosti* χ^2, (ö.s.), 1950, ("Eksik

Γ-fonksiyonu ve χ^2 Olasılık Dağılımının Hesaplanması İçin Tablolar"); *Izbrannye trudy*, (ö.s.), 1960, ("Seçme Çalışmalar").

• BAKINIZ: R.A.FISHER, HICKS, KOLMOGOROV.

SMALL, Albion Woodbury (1854-1926)

ABD'li sosyolog. Ülkesinde sosyolojinin kurucularındandır.

11 Mayıs 1854'te Maine Eyaleti'nde Buckfield'de doğdu, 24 Mayıs 1926'da Illinois Eyaleti'nde Chicago'da öldü. 1876-1879 arasında Newton Theological Institution'da tanrıbilim öğrenimi gördükten sonra Avrupa'ya giden Small, Leipzig ve Berlin üniversitelerinde öğrenimini sürdürdü. Orada Schmoller ve Wagner'in görüşlerinden etkilendi. 1881'de Colby College'da tarih ve politik iktisat dersleri vermeye başladı. 1889'da Johns Hopkins Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı.

1892'de Chicago Üniversitesi'nde ABD'nin ilk sosyoloji kürsüsünü kurmakla görevlendirildi. 1894'te ilk sosyoloji ders kitaplarından biri olarak kabul edilen *An Introduction to the Study of Society*'yi ("Toplum İncelemesine Giriş") yazdı. 1895'te yayımlamaya başladığı *American Journal of Sociology* adlı derginin yaşamının sonuna değin yayın yönetmenliğini yaptı. Amerikan Sosyoloji Derneği'nin kurulmasında da etkin rol oynayan Small, 1912-1913 yıllarında derneğin başkanlığını yürüttü. 1922'de Institut International de Sociologie'nin başkanı oldu.

Small, L.F.Ward, W.G.Sumner ve F.H.Giddings'le birlikte, "büyük dörtlü" olarak anılan ABD'deki sosyolojinin kurucularındandır. Small, sosyolojinin bir bilim dalı olarak tanımını yapmaya, kavramsal çerçevesini oluşturmaya ve sosyal bilimlerin diğer dallarıyla olan ilişkilerini belirlemeye yönelik çalışmalarıyla ABD'de sosyolojinin hızla gelişmesine katkıda bulunmuştur. *General Sociology* ("Genel Sosyoloji") adlı kitabında G.Ratzenhofer'in ve L.Gumplowicz'in toplum kuramlarının bir özetini yaparak bu görüşlerin ABD'de tanınmasını sağlamıştır.

Small, L.F.Ward'la birlikte psikolojiye ağırlık veren sosyal psikolojiye yakın bir akımın gelişmesinde de etkili olmuştur. Ratzenhofer'in bilinçdışı dürtülerle davranışların bilinçli sonuçları olarak gördüğü ve tüm eylem ve kazanımların temelini oluşturduğunu ileri sürdüğü ilgiler *(interest)* üzerine geliştirdiği kuramından etkilenerek, toplumsal yaşamı ilgilerle açıklayan bir yaklaşımı benimsemiştir. Temel insan ilgilerini sağlık, servet, nüfuz, bilgi, güzellik ve adalet olmak üzere altı kısımda sınıflamıştır. Small'a göre temel ilgilerin ortaya çıkışı, çatışma ve uyum sağlamaları toplumsal süreci oluşturur. Sosyolojinin konusu ise insanların oluşturdukları grupların karşılıklı ilişkileri ve etkileşimlerini anlamak ve uyuşmayan grup ilgilerinin uyum sağlama ve toplumsal yenilikler yoluyla çözümlenmesi süreçlerini incelemektir.

• YAPITLAR (başlıca): *An Introduction to the Study of Society* (G.E. Vincent ile), 1894, ("Toplum İncelemesine Giriş"); *General Sociology*, 1905, ("Genel Sosyoloji"); *The Meaning of Social Science*, 1910, ("Sosyal Bilimin Anlamı").

• BAKINIZ: GIDDINGS, GUMPLOWICZ, RATZENHOFER, W.G.SUMNER, A.WAGNER, WARD.

SMETANA, Bedrich (1824-1884)

Çek, besteci. Ülkesinde ulusal bir müzik okulunun kurulup yaygınlaşmasına öncülük etmiştir.

2 Mart 1824'te Bohemya'da, Litomysl'de doğdu, 12 Mayıs 1884'te Prag'da öldü. Müziğe eğilimi küçük yaşta belli oldu. Aldığı özel derslerle iyi bir piyanist olarak yetişti. Prag'da Kont von Thun ailesinin yanına müzik öğretmeni olarak girdi. 1848'de gene Prag'da Liszt'in ön ayak olmasıyla açılan bir piyano okulunun yönetimine getirildi. 1849'da ünlü piyanist Katerina Kolarova ile evlendi. 1856'da görevinden ayrılarak İsveç'e gitti, Göteborg Filarmoni Topluluğu konserlerini yönetti. 1861'de yeniden Prag'a döndü. Burada önce *Narodni Listy* gazetesinde müzik eleştirileri yazdı, sonra Çek Güzel Sanatlar Derneği kurucuları arasına katıldı ve Prag Şarkıcılar Birliği Korosu'nun başına geçti.

1866'da Prag'daki Bohemya Ulusal Tiyatrosu'nun yönetimine getirildi. Bu görevle birlikte yaşamında yeni bir dönem başladı. O zamana değin bazı senfonik şiirler, oda müziği yapıtları ve piyano için küçük parçalar bestelemişti. 1866'da sahnelenen ilk operası *Branibori v Cechach* (Brandenburg'lular Bohemya'da) ile Çek ulusal operasını oluşturma çabasına girişti. Aynı yıl halk müziğinden esinlendiği ikinci operası *Prodana nevesta* (Satılmış Nişanlı) ile bu alandaki başyapıtını verdi. Kısa sürede ünü ülkesinin sınırlarını aştı. Wagner etkisinde bestelediği *Dalibor* 1868'de sahnelendi. Bu arada kulaklarında baş gösteren bir rahatsızlık 1874'te bütünüyle sağır olmasına neden oldu. Aynı yıl Ulusal Tiyatro'daki orkestra yöneticiliği görevinden ayrıldı.

Opera dışındaki en önemli yapıtı 1874'ten 1879'a değin bestelediği *Ma vlast* (Vatanım) adıyla anılan altı senfonik şiirlik dizidir. Bu senfonik şiirler Bohemya'nın efsanevi ve tarihi geçmişi ile ülkenin doğal güzellikleri üstüne bestelenmiş orkestra yapıtlarıdır. En yaygın çalınanları *Vltava* (Moldau) ve *Z ceskych luhu a haju*'dur (Bohemya'nın Otlaklarından Ormanlarından). Smetana bu diziyi yazdığı dönemde ayrıca *Z meho zivota* (Yaşamımdan) adını verdiği ünlü yaylı çalgılar dörtlüsünü yazdı. Yaşamının son döneminde, Fransız *opéra comique* üslubunu kullandığı 1882 tarihli *Certova stena* (Şeytan Duvarı) adlı operasından sonra geçirdiği ruhsal ve zihinsel bozukluklar sonucu Prag'da bir akıl hastahanesine yerleştirildi ve ölümüne değin orada kaldı.

Smetana, müziğin özellikle opera ve senfonik şiir alanlarında, ulusal bir repertuar yaratma başarısını göstermiştir. Amacı Çek bestecilik geleneğini geliştirirken, bunu günün Avrupalı müzikçilerinin yapıtlarıyla da kaynaştırabilmek olmuştur. 19.yy Romantikleri'nin çoğunda olduğu gibi yapıtlarında halk müzi-

ğinden yararlanmış, yerel ritimleri kendine özgü bir güzellik ve işçilikle yansıtmıştır. Tarihsel konulu operalarında Liszt, Berlioz ve Wagner etkileri görülürken, eğlenceli operalarında Mozart'ın yapıtlarında görülen canlılığı yakalayabilmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca): Opera:** *Branibori v Cechach*, 1866, (Brandenburg'lular Bohemya'da); *Prodana nevesta*, 1866, (Satılmış Nişanlı); *Dalibor*, 1868; *Dve vdovy*, 1874, (İki Dul); *Hubicka*, 1876, (Öpücük); *Nibuse*, 1881; *Certova stena*, 1882, (Şeytan Duvarı). **Orkestra Müziği:** *Ma vlast* senfonik şiiri, 1874-1879, (Vatanım). **Oda Müziği:** *Sol Minör Piyanolu Üçlü*, 1856; *Z mého zivota*, yaylı çalgılar dörtlüsü, (Yaşamımdan).

SMITH, Adam
(1723-1790)

İskoç, iktisatçı ve düşünür. Klasik İktisat Okulu'nun kurucusudur.

Haziran 1723'te Edinburgh yakınlarındaki Kircoldy köyünde doğdu, 17 Temmuz 1790'da Edinburgh'da öldü. Gümrük kontrol memuru olan babası, o doğmadan iki ay önce ölmüştü. Varlıklı bir toprak ağasının kızı olan annesiyle aralarında kurulan derin bağ, yaşamı boyu sürdü. Smith'in çocukluğu üzerine çok az şey bilinmektedir. Dört yaşındayken çingeneler tarafından kaçırılmış olması, bu bilgilerin en çarpıcı olanıdır. İlkokulu Kircoldy'de bitiren Adam Smith, 14 yaşında İskoç Aydınlanma Çağı'nda önemli bir kültür merkezi durumuna gelmiş olan Glasgow Üniversitesi'ne girdi. Burada, ahlak felsefesi öğretmeni olan Francis Hutcheson'un kişiliğinden ve düşüncelerinden önemli ölçüde etkilendi. 1740'ta Glasgow Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra bir burs kazanarak Oxford'daki Balliol College'a girdi ve lisansüstü eğitimini sanat konusunda yaptı. Buradaki yıllarını özellikle klasik ve çağdaş felsefeyle ilgilenerek ve bu konularda kendisini eğiterek değerlendirdi. Altı yıllık bir ayrılıktan sonra döndüğü Edinburgh'da İngiliz edebiyatından, tarihe ve iktisada değin çok çeşitli konularda dersler verdi. 1748'de ünlü filozof ve tarihçi David Hume ile tanıştı ve dostluk kurdu. 1751'de Glasgow Üniversitesi'nde mantık profesörü oldu; bunu izleyen yılda da ahlak felsefesi dalında profesörlük unvanını kazandı. Bu bilim dalı, tanrıbilim, ahlak, hukuk ve politik iktisat gibi alanları kapsıyordu.

Smith bundan sonra olağanüstü bir yaratıcılık dönemine girdi. Üniversitedeki akademik etkinliklerinin yanı sıra, dekanlık gibi yönetsel işlerde de çalıştı. Öte yandan, Glasgow'un sosyal yaşamına katılarak renkli kişiliklerden oluşan bir çevre edindi. Joseph Black, James Walt, Robert Foulis ve David Hume gibi bilim adamı ve düşünürler bu çevrenin önde gelen kişileriydi. Gene aynı yıllarda Ekonomi Politik Kulübü'nün kurucusu Andrew Cochrane ile tanıştı ve büyük tüccarlar dünyasının içine girdi. Bu ilişkilerin, ticaret ve iş hayatıyla ilgili doğrudan ve ayrıntılı bilgiler edinmesinde büyük payı oldu.

Smith'in ilk kitabı olan *The Theory of Moral Sentiments* ("Ahlaki Duygular Kuramı") 1759'da yayımlandı. İnsan doğasının ilkelerinin ele alındığı ve tanımlandığı bu yapıtta, daha sonra yayımlanacak olan başyapıtı *The Wealth of Nations*'ın (Milletlerin Zenginliği) psikolojik temel taşlarını koydu. Kitabında insanın ahlaki değer yargılarını oluşturma yeteneğinin nereden kaynaklandığı sorusuna yanıt ararken, insanın kendi kişiliğini ve çıkarını koruma güdülerine yön veren davranış ilkelerini ortaya koymaya çalıştı. Bu ilkelere göre, her birey kendi çıkarının en iyi yargıcıdır, çünkü her bireyin içinde "tarafsız bir gözlemci" rolünü oynayan, kendisinin ve başkalarının davranışlarını kabul ya da mahkûm eden, bir "iç insan" vardır. Smith insanı iki yönlü ele alır.

İnsanın doğası üstüne görüşleri

İnsanın bir yönü, eğilimleri ve tutkuları tarafından güdülmesidir. Diğer yönü ise, akılcılık ve duygudaşlık yeteneği sayesinde kendisini denetleme mekanizmasını harekete geçirebilmesidir. Bu ikilik, insanları akılcı ve ahlaki yetilerle donatarak kendi aralarındaki çıkar mücadelelerini, toplumsal yarar doğrultusunda yönlendirmelerini sağlar. Smith *The Theory of Moral Sentiments* kitabında, daha sonra *The Wealth of Nations*'da yineleyeceği şu ünlü saptamayı yapar: "Birey kendi çıkarını güderken, görünmeyen bir el tarafından, kendi isteği ve bilgisi olmaksızın, toplum yararına hizmet etmeye de yöneltilir".

Smith'in insan doğasına ilişkin görüşlerinin çıkış noktası, o dönemin felsefecileri arasında yaygın olan "doğal yasa" düşüncesidir. Bireylerin ve toplumların "doğru" davranışlarını tanımlayan bu kuralcı (normatif) felsefeye göre, bireyler de cisimler gibi doğal yasalara göre hareket ederler ve böylece doğal uyum içinde bulunan bir toplum düzenini kurarlar. *The Theory of Moral Sentiments*'da insandaki akılcılık yetisinin mekanik bir biçimde işleyen kusursuz bir davranış ilkesine yol açmayacağını düşünen Smith, temel davranış ilkesinin özellikle iktisadi yaşamda, duygudaşlık olduğunu belirtmiştir.

Avrupa gezisi

İlk kitabının büyük başarı kazanması üzerine Smith, Charles Townshend adlı soylunun ilgisini çekti ve üvey oğlu olan Buccleuch dükünün özel öğretmenliğini yapma ve ona Avrupa'da uzun bir gezi boyunca eşlik etme önerisini aldı. 1764'te bu amaçla Fransa'ya gitti. Önce Toulouse'da kaldılar ve Smith burada yeni yapıtı üzerinde çalışmaya başladı. Daha sonra Cenevre'ye geçti ve orada Voltaire ile tanıştı. Fransa gezisinin son durağı olan Paris'te ise elçilik sekreterliği görevinde bulunan dostu David Hume kanalıyla Fransız Aydınlanma Dönemi'nin önde gelen kişileriyle ilişki kurdu, Diderot, Adrien, Helvétius, d'Holbach gibi düşünürlerle tanıştı. Paris'te Smith'i etkileyen en önemli olay, François Quesnay'nin çevresinde kendilerini "iktisatçılar" olarak adlandıran, iktisadi düşünceler tarihinde ise Fizyokratlar olarak bilinen, iktisat kuramcıları grubuyla yakınlaşması oldu.

Fransa gezisi, kendilerine sonradan katılan öğrencisi genç dükün kardeşinin öldürülmesi üzerine ani olarak son buldu ve Smith 1767 ilkbaharına kadar kalacağı Londra'ya döndü. Burada Edmund Burke, Samuel Johnson, Edward Gibbon ve Benjamin Franklin gibi düşünürleri tanıma olanağını buldu. Bunu izleyen dokuz yıl Kircoldy'de ve Londra'da *The Wealth of Nations* üstüne çalıştı.

Milletlerin zenginliği

Politik iktisadın ilk başyapıtı olarak kabul edilen *The Wealth of Nations*'da Smith, daha önce geliştirdi-

ği felsefi tezlerini bu kez tarih içindeki etkileri bakımından toplumsal sorunlara uygular. Smith toplum örgütlenmesinin evrimini dört temel aşamada ele alır. Bunlar ilkel "vahşi" avcılık, göçebe tarımcılığı, feodal ya da malikâne çiftçiliği ve en son olarak karşılıklı ticari bağımlılık aşamalarıdır. Her örgütlenme aşaması, kendi gereksinmelerine uygun kurumları yaratarak geliştirir. Örneğin, avcılık aşamasında, mülkiyet hemen hemen yok gibi olduğu için yerleşik ve düzenli adli kurumlara rastlanmaz.

Toplumsal farklılaşmanın belirmesiyle birlikte, daha karmaşık bir örgütlenme biçimine gereksinme duyulur. Artık düzenli orduların yanı sıra, özel mülkiyetin yasaları ve düzenin temel direkleri üzerinde yükselen merkezi bir kurum - devlet - oluşur. Smith'e göre ayrıcalıkların korunmasının bir aracı olan devletin büyük bir toplumsal yararı vardır. Karşılıklı ticari ilişkiler aşamasında ise yepyeni kurumlar gerekmektedir. Örneğin ücretler loncalar tarafından değil, piyasa tarafından belirlenmeli, devlet korumacılığı altındaki girişimcilik yerini özgür girişimciliğe bırakmalıdır. Smith'in "mükemmel özgürlük sistemi" olarak tanımladığı bu iktisadi sistem daha sonra "serbest rekabet kapitalizmi" olarak adlandırılmıştır.

Tarihsel evrim kuramı, *The Wealth of Nations*'ın can alıcı tezi olmakla birlikte, yapıt içinde ikincil önemde bir yer tutar. Yapıtta en uzun bölümler "görünmeyen el"in ticari ilişkiler aşamasında nasıl işlediğinin açıklanmasına ayrılmıştır.

Rekabetin işlevi

The Theory of Moral Sentiments'da "görünmeyen el" işlevini yüklenen "iç insan"ın yerini bu defa kuramsal bir mekanizma alır. Bu mekanizma "rekabet"tir. Smith, gerek fiyatların belirlenmesindeki işleyişi, gerek ulusun "refahının bölüşümünü düzenleyen kurallar"ın oluşumunu açıklarken, çıkış noktası hep rekabet mekanizmasıdır. Rekabet mekanizması sayesinde fiyatlar, üretim masrafları düzeyinde olan "doğal" düzeylerini bulurlar. Öte yandan, rekabet mekanizması, ücret, rant ve kârın, işçiler, toprak sahipleri ve girişimciler arasında bölüşülmesini de düzenler. Böylece devlet müdahalesine gerek olmaksızın kendi kendine işleyen bir piyasa sistemi ortaya çıkar.

Sanayi Devrimi ve Klasik İktisat Okulu'nun doğuşu

Smith'in piyasanın işleyiş kuralları konusundaki çözümlemesinin amacı, yalnızca sistemin kendi kendisini düzenlediğini göstermek değil, aynı zamanda bireyin en yüksek kâr güdüsüyle hareket etmesi sonucu, ulusal zenginliğin artacağını, iktisadi büyümenin gerçekleşeceğini de göstermek olmuştur. Çünkü Smith'in iktisat kuramı özünde bir büyüme kuramıdır. Ona göre, iktisadi büyümenin kaynağı işbölümüdür. Birey işbölümü sayesinde kendi verimliliğini yükseltirken, toplumsal üretkenliğin artmasına da katkıda bulunur. İş bölümü mübadeleye yol açar ve böylece bireyler birbirine bağımlı duruma gelir. Her birey kendi çıkarı doğrultusunda üretim yaparken, mübadele amacıyla ürettiği için, diğer bireylerin çıkarlarını da tatmin edecek biçimde üretim yapıyor demektir. O halde kendisine yarar sağlarken, başkalarına da yarar sağlamış olur. Bu karşılıklı yarar, tüm üretim alanları için geçerlidir. Bir üretim alanını, diğerine göre özendiren ya da engelleyen bütün önlemler, doğal yasaların işleyişine bir müdahaledir. Bunlar bireyi engelledikleri gibi, toplumsal yararın ve bunun doğuracağı refahın da azalmasına neden olurlar. Smith'in çıkış noktası gene Fizyokratlar'ın "doğal yasa" felsefesidir. Doğal yasalara uyulduğunda, toplum kendiliğinden en iyi bir noktaya ulaşacak, ulusal refah artacak ve bireyler arasındaki gelir dağılımı en iyi bir biçimde sağlanacaktır. Bunu sağlayacak olan sistem de İktisadi Liberalizm sistemidir.

İşbölümü ve iktisadi büyüme

İngiltere'de Sanayi Devrimi'nin hemen öncesinde yaşayan Smith'in düşünce sistemi bu dönemin ürünüdür. Smith'in yapıtını verdiği dönemin egemen iktisadi sistemi ticari kapitalizm, iktisat düşüncesi ise Merkantilizm'di. Ekonomide lonca sisteminin üretimi kısıtlayıcı önlemlerinin kalıntıları hâlâ varlığını sürdürmekteydi, fabrika sistemi başlangıç dönemindeydi; ama buhar gücünün sanayiye uygulanmasına da geçilmişti. Özgür girişimcilik gerek tarımda gerek imalat sektöründe üretkenliği artırmaktaydı. Sanayi Devrimi'ne giden süreçteki gelişmelere karşı siyasal iktidar, rekabetçi özgür girişimciliğin ortadan kaldırmak istediği sınıf ayrıcalıklarının korunmasının bir aracı durumundaydı. Böyle bir dönemde başyapıtını veren Adam Smith, liberal iktisadi öğretinin Fizyokratlar'dan daha ileri bir sözcüsü durumunda olmuş, bu konuda yalnızca soyut ahlaki ilkeler koymakla kalmamış, somut öneriler getirerek Laissez-faire'i (bırakınız yapsınlar) önleyen tüm uygulamaların ortadan kaldırılmasını istemiştir. Merkantilist iktisat politikalarının tekellere öncelik veren kısıtlayıcı önlemlerini ve üretimi düzenleyici diğer müdahaleleri eleştirmiştir.

Ticari kapitalizmin Merkantilizm'i, Fransa'da tarımın kapitalistleşmesinin Fizyokrasi'yi doğurması gibi, İngiltere'deki Sanayi Devrimi de Klasik İktisat Okulu'nu doğurmuştur. Adam Smith yaklaşmakta olan Sanayi Devrimi'nin habercisi, ticari kapitalizmden sanayi kapitalizmine geçiş döneminin kuramcısı olmuş; işgücü arzı üzerinde, iç piyasada ve dış ticarette bütün kayıtların kaldırılmasını isteyen yeni kapitalist girişimcilerin sözcülüğünü yapmıştır. Görüşleriyle İngiltere'de hemen büyük bir etki yapan Smith, Almanya'da daha geç benimsenmiştir. Diğer Avrupa ülkeleri ise Smith'in öğretisinin bir bölümünü kabul ederken, temel olarak korumacılık politikalarından vazgeçmemişlerdir. *The Wealth of Nations*'ın yayımından bir yıl sonra Edinburgh'da gümrük komiserliği görevini kabul eden Smith, 1784'te Edinburgh Kraliyet Derneği üyeliğine seçilmiştir.

Temel olarak yapıtlarıyla tanınan Adam Smith'in kişiliğine ilişkin olarak pek az şey bilinmektedir. Hiç evlenmemiş ve özel yaşamı gizli kalmıştır. Bunun nedenlerinden biri de, ölüm yatağında özel yaşamıyla ilgili belgelerin ve el yazmalarının çağının geleneklerine uygun olarak yok edilmesini istemiş olmasıdır.

• YAPITLAR (başlıca): *The Theory of Moral Sentiments*, 1759, ("Ahlaki Duygular Kuramı"); *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, 1776, (Milletlerin Zenginliği, 1955).

• KAYNAKLAR: A.Gray, *Adam Smith*, 1948; J.Rae, *Life of Adam Smith*, 1965; W.R. Scott, *Adam Smith as Student and Professor*, 1965.

• BAKINIZ: HUME, MALTHUS, A.MARSHALL, J.S.MILL, QUESNAY, RICARDO.